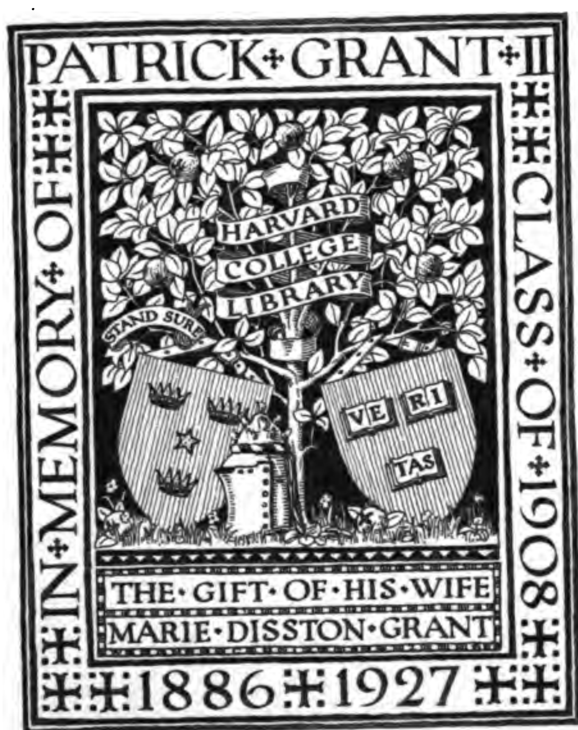

PATRICK · GRANT · II
IN · MEMORY · OF
CLASS · OF · 1908
HARVARD
COLLEGE
LIBRARY
STAND SURE
VE RI
TAS
THE · GIFT · OF · HIS · WIFE
MARIE · DISSTON · GRANT
1886 · 1927

ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ ΑΛΩΣΕΩΣ
ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΙΣΤΡΙΩΤΟΥ

ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ
ΕΝ ΤΩΙ ΕΘΝΙΚΩΙ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩΙ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
1897

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ ΑΛΩΣΕΩΣ
ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

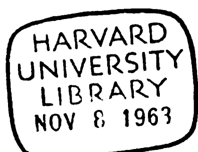
ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΙΣΤΡΙΩΤΟΥ

ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ
ΕΝ ΤΩΙ ΕΘΝΙΚΩΙ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩΙ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
1897

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
NOV 8 1963

ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΚΑΤΑΛΟΓΑΔΗΝ

ΓΡΑΨΑΝΤΩΝ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΚΑΤΑΛΟΓΑΔΗΝ ΓΡΑΨΑΝΤΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΕΖΟΝ ΛΟΓΟΝ

Ἡ μὲν ποίησις ὁμοιάζει πρὸς τὰς αἰθερίους στιβάδας, ἐν αἷς ἀετοὶ καὶ κεραυνοὶ δολιχοδρομοῦσιν, ὁ δὲ πεζὸς λόγος πρὸς τὰ προσγειότερα τοῦ ἀέρος στρώματα, ἐν οἷς ταπεινότερα πτηνὰ πτερύπτανται. Τὴν ποίησιν δύναταί τις νὰ παραβάλῃ πρὸς ὄρος, τὸν δὲ πεζὸν λόγον πρὸς πεδιάδα. Ἐπὶ τοῦ Παρνασοῦ κάθηται ὁ Μουσηγέτης Ἀπόλλων καὶ ἐν τῷ Ἑλικῶνι διαιτῶνται αἱ Μοῦσαι. Ἀλλ' ὁ Παρνασὸς εἶναι ἀπορρὼξ καὶ δὲν δύναται καὶ εὔζωνος εἰς τὰς ὑπερνεφέλους κορυφὰς νὰ ἀνέλθῃ[1]. Μόνον οἱ Φοιβόληπτοι καὶ οἱ οἰστροπλῆγες, μόνον οἱ καταλαμβανόμενοι ὑπὸ τῆς θείας τοῦ Πλάτωνος μανίας[2] δύνανται νὰ χωρήσωσι πέρα τοῦ Κωρυκίου. Οἱ ἀρχαῖοι τὸν μὲν ποιητὴν παρέβαλλον πρὸς τὸν ἐφ' ἅρματος ὀχούμενον, τὸν δὲ καταλογάδην γράφοντα πρὸς τὸν πεζοπόρον. Ἔλεγον δ', ὅτι ἡ ἱστορία κατέβη ἀπὸ τῶν μέτρων, ὡς ἀπὸ ὀχήματος[3]. Τὸ μέτρον δ' ὅμως εἶναί τι ἐξωτερικὸν καὶ δὲν ἀποτελεῖ τὴν εἰδοποιὸν διαφορὰν τῶν δύο τούτων μεγάλων γενῶν τοῦ λόγου.

---

1) *Παυσαν.* X, 32,5 *„Ἀπὸ δὲ τοῦ Κωρυκίου χαλεπὸν ἤδη καὶ ἀνδρὶ εὐζώνῳ πρὸς τὰ ἄκρα ἀφικέσθαι τοῦ Παρνασοῦ· τὰ δὲ νεφῶν τέ ἐστιν ἀνώτερα τὰ ἄκρα, καὶ αἱ Θυιάδες ἐπὶ τούτοις τῷ Διονύσῳ καὶ τῷ Ἀπόλλωνι μαίνονται„.* 2) *Ὅρα Γραμμ τόμ.* I, 56. 3) *Πλούταρχ. Περὶ τοῦ μὴ χρᾶν*

Διότι ὁ Ἀριστοτέλης ἤδη παρετήρησεν, ὅτι τὰ τοῦ Ἡροδότου δύνανται νὰ τεθῶσιν ἐν μέτροις, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ταῦτα θέλουσι μείνει ἱστορία. Κατὰ τὸν φιλόσοφον αὕτη διαφέρει τῆς ποιήσεως οὐχὶ κατὰ τὰ μέτρα, ἀλλὰ κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐκείνη μὲν περιγράφει τὰ γενόμενα, ἡ δὲ ποίησις ὁποῖα ἠδύναντο νὰ γείνωσι. Διὰ τοῦτο ἡ ποίησις εἶναι φιλοσοφώτερον καὶ σπουδαιότερον τῆς ἱστορίας. Ἐκείνη μὲν πραγματεύεται τὰ καθ' ὅλου, ἡ δ' ἱστορία τὰ καθ' ἕκαστον[1]*. Καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἔγραψεν ἐμμέτρως, ἀλλ' εἶναι φυσιολόγος καὶ οὐχὶ ποιητής*[2]*. Τοὐναντίον ὁ Πλάτων ἐν τοῖς διαλόγοις αὐτοῦ δὲν μετεχειρίσθη μέτρα, ἀλλ' εἶναι ποιητικώτερος πολλῶν καὶ ἐξόχων ποιητῶν*[3]*. Ὡσαύτως Γοργίας ὁ σοφιστὴς παρατηρήσας, ὅτι οἱ ποιηταὶ διὰ τὴν γλῶσσαν ἐκτήσαντο ἀγαθὴν φήμην, εἰσήγαγεν εἰς τοὺς ῥητορικοὺς αὐτοῦ λόγους λέξεις ποιητικὰς*[4] *καὶ ἐπειρᾶτο, ὅπως τὸν ῥυθμὸν ἀναπληρώσῃ διὰ τῶν π α ρ ί σ ω ν, τῶν π α ρ ο μ ο ί ω ν καὶ τῶν ἀ ν τ ι θ έ τ ω ν, ἅπερ Γ ο ρ γ ί ε ι α σχήματα ὠνομάσθησαν. Τὴν εὔρυθμον τοῦ σοφιστοῦ γλῶσσαν ἐμιμήθησαν πολλοὶ καὶ ἐκ μὲν τῶν ἱστορικῶν κατ' ἐξοχὴν ὁ Θουκυδίδης, ἐκ δὲ τῶν φιλοσόφων ὁ Πλάτων, καὶ ἐκ τῶν ῥητόρων μέχρι σχολαστικῆς ὑπερβολῆς ὁ Ἰσοκράτης. Πρὸς δὲ καὶ ὁ πεζὸς λόγος περιέχει καὶ πεπλανημ να μέτρα καὶ ἀτάκτους ῥυθμοὺς καὶ εἶναι εὔρυθμος, οὐχὶ δὲ καὶ ἔρρυθμος*[5].

ἔμμετρα νῦν τὴν Πυθίαν ἐν σελίδ. **406** ***"Οὕτω τοῦ λόγου συμμεταβάλλοντος ἅμα καὶ συναποδυομένου, κατέβη μὲν ἀπὸ τῶν μέτρων, ὥσπερ ὀχήματος ἡ ἱστορία καὶ τῷ πεζῷ τοῦ μυθώδους ἀπεκρίθη τὸ ἀληθές.*** **1)** ***Ἀριστοτέλ. Περὶ ποιητ κεφ*** **9. 2)** ***Αὐτόθι ἐν κεφ.*** **1. 3)** ***"Ορα εἰσαγωγὴν εἰς Πλάτ. προτασσομένην τῆς ἐκδόσεως τοῦ Γοργίου ἐν σελίδ.*** **37. 4)** ***Ἀριστοτέλ. ἐν Ῥητορ. ΙΙΙ,*** **1** ***" Ἐπεὶ δ' οἱ ποιηταὶ λέγοντες εὐήθη διὰ τὴν λέξιν ἐδόκουν πορίσασθαι τήνδε τὴν δόξαν, διὰ τοῦτο ποιητικὴ πρώτη ἐγένετο λέξις, οἷον ἡ Γοργίου".*** **5)** ***Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. Περὶ συνθ. ὀνομάτ.*** **228.** ***"Τίς δ' ἐστὶν ἡ τούτων διαφορά, πάνυ ῥᾴδιον ἰδεῖν. Ἡ μὲν ὅμοια περιλαμβάνουσα μέτρα, καὶ τεταγμένους σῴζουσα ῥυθμούς, κατὰ στίχον, ἢ περίοδον, ἢ στροφήν, διὰ τῶν αὐτῶν σχημάτων περαινομένη, κἄπειτα πάλιν τοῖς αὐτοῖς ῥυθμοῖς καὶ***

Κατὰ τοὺς ἀρχαίους λοιπὸν ὁ πεζὸς λόγος παρήχθη ἐκ τῆς ποιήσεως καὶ εἶναι ἀπομίμημα ταύτης[1]. *Τὴν γνώμην τῶν ἀρχαίων δέχεται ὁ Creuzer*[2], *ἀλλὰ κατὰ τὸν Ulrici*[3] *ὁ πεζὸς λόγος δὲν ἔχει πρὸς τὴν ποίησιν, ὡς υἱὸς πρὸς μητέρα, ἀλλὰ μόνον ἀδελφικὴν σχέσιν. Ἀναντιρρήτως ἥ τε ποίησις καὶ ὁ πεζὸς λόγος ὡς φυσικὰ προϊόντα συγχρόνως ἐγεννήθησαν, διότι καὶ ἐκείνη εἶναι τοσοῦτον ἀρχαία, ὅσον ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, καὶ ὁ πεζὸς λόγος οὕτω παλαιός, ὡς αἱ ἀνάγκαι τοῦ ἀνθρώπου αἱ τοῦτον ὑπαγορεύουσαι. Ἂν ὅμως ταῦτα θεωρηθῶσιν ὡς τεχνικὰ προϊόντα, ἀναμφιβόλως ἡ ποίησις εἶναι πρεσβυτέρα τοῦ πεζοῦ λόγου. Διότι τοῦτο μαρτυρεῖ καὶ ἡ ποιητικὴ χροιὰ τῶν πρώτων ἱστοριῶν καὶ ἡ ἱστορικὴ μαρτυρία, ὅτι οἱ ἀρχαιότατοι ἱστορικοί, οἵτινες λογογράφοι ὀνομάζονται, τοὺς ἐπικοὺς ποιητὰς ἐμιμήθησαν καὶ τὰς αὐτῶν ἱστορίας κατὰ τοὺς νόμους τῆς ἐποποιΐας συνέταξαν. Ἡ μὲν ἱστορία τοῦ Ἡροδότου ὁμοιάζει πρὸς ἔπος, ἡ δὲ τοῦ Θουκυδίδου πρὸς δρᾶμα, ὡς ἐν τοῖς ἔπειτα ἔσται λόγος.*

Ἀλλ' ὁ Wolf ὁ τὰ Προλεγόμενα εἰς τὸν Ὅμηρον συντάξας ἐπίστευσεν[4], *ὅτι ὁ πεζὸς λόγος ἤρξατο ἀπὸ τοῦ ἕκτου π. Χ. αἰῶνος διὰ τοῦτο, ὅτι εἰς οὐδενὸς τὸν νοῦν ἐπήρχετο, ὅπως πεζὰ*

μέτροις ἐπὶ τῶν ἑξῆς στίχων, ἢ περιόδων, ἢ στροφῶν χρωμένη, καὶ τοῦτο μέχρι πολλοῦ ποιοῦσα, ἔρρυθμός ἐστι καὶ ἔμμετρος, καὶ ὀνόματα κεῖται τῇ τοιαύτῃ λέξει μέτρον καὶ μέλος· ἡ δὲ πεπλανημένα μέτρα καὶ ἀτάκτους ῥυθμοὺς ἐμπεριλαμβάνουσα, καὶ μήτε ἀκολουθίαν ἐμφαίνουσα αὐτῶν, μήτε ὁμοζυγίαν, μήτε ἀντιστροφήν, εὔρυθμος μέν ἐστιν, ἐπειδὴ διαπεποίκιλταί τισι ῥυθμοῖς. οὐκ ἔρρυθμος δέ, ἐπειδὴ οὐχὶ τοῖς αὐτοῖς οὐδὲ κατὰ τὸ αὐτό„.
[1]) *Στράβ.* I, 18 „*Πρώτιστα γὰρ ἡ ποιητικὴ κατασκευὴ παρῆλθεν εἰς τὸ μέσον καὶ εὐδοκίμησεν· εἶτα ἐκείνην μιμούμενοι, λύσαντες τὸ μέτρον, τἄλλα δὲ φυλάξαντες τὰ ποιητικά, συνέγραψαν οἱ περὶ Κάδμον καὶ Φερεκύδη καὶ Ἑκαταῖον, εἶτα οἱ ὕστερον ἀφαιροῦντες ἀεί τι τὴν τοιαύτην εἰς τὸ νῦν εἶδος κατήγαγον ὡς ἂν ἀπὸ ὕψους τινός*„. [2]) Die historische Kunst der Griechen in ihrer Entstehung und Fortbilduug, Leipzig und Darmstandt 1845. [3]) H. Ulrici Charakteristik der antiken Historiographie, Berlin 1833 *ἐν σελίδ.* 23. [4]) *Ὅρα* Proleg ad Homer. *ἐν σελίδ.* 71.

συγγράμματα συντάξῃ· διότι οὐδεμίαν ἄλλην φρουρὰν τοῦ συγγράμματος εἶχεν ἢ τὴν ἑαυτοῦ μνήμην. Κατὰ τὸν ἔξοχον τοῦτον φιλόλογον ἐποιοῦντο μὲν ποιήματα, ἀλλὰ ταῦτα περιεφρούρει τὸ μέτρον. Ἡμεῖς καὶ ἀλλαχοῦ ἐδηλώσαμεν[1], ὅτι ἡ ἔλλειψις τοῦ πεζοῦ λόγου ἐν τοῖς χρόνοις, καθ' οὓς ἤκμαζεν ἡ ποίησις, προῆλθεν οὐχὶ ἐκ τῆς ἀγνοίας τῆς γραφῆς, οὐδ' ἐκ τῆς ἐλλείψεως γραφικῆς ὕλης, ἀλλ' ἐκ τῆς μεγάλης δυσκολίας αὐτοῦ τοῦ πεζοῦ λόγου. Οὗτος παρὰ τοῖς μὴ ἀνεπτυγμένοις λαοῖς εἶναι δυσκολώτερος τῆς ποιήσεως. Ἡ μὲν ποίησις εἶναι θεῖον δῶρον, ἡ δὲ ἱστορία ἐπιστήμη. Ὁ μὲν λαβὼν τὸ θεῖον δῶρον ᾖδεν, ὁ δὲ στερούμενος τούτου ἐσιώπα καὶ ἤκουεν. Ὁ ἀοιδὸς εἶχε μόνον φαντασίαν, ἥτις συνήθως τρέπεται εἰς πόρρω ἀφισταμένας ἐκτάσεις τοῦ χρόνου. Τὰ ἀντικείμενα ὅμως τοῦ παρόντος, ὡς ὡρισμένην οὐσίαν καὶ ὡρισμένην ἔκφρασιν ἀπαιτοῦντα, διάκεινται ἐχθρικῶς πρὸς τὴν φαντασίαν. Οὕτω σύγχρονοι ἱστορικοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ ὑπάρξωσι, τὰ δὲ ἱστορικὰ γεγονότα διεμορφοῦντο εἰς μύθους καὶ ἡ ἱστορία εἰς ἔπος. Ὅτε δ' αἱ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων ἀνεπτύχθησαν καὶ ἡ κρίσις ἤρξατο ἰσχυρὰ γινομένη, ἐθεωρήθη οὐ μόνον σπουδαῖον, ἀλλὰ καὶ ἀναγκαῖον, ἵνα ἡ ἀλήθεια ἐρευνηθῇ καὶ εἰς τὴν γραφὴν παραδοθῇ. Οἱ λαοὶ ἐν τῇ παιδικῇ αὐτῶν ἡλικίᾳ ἔχουσιν ἰσχυρὰν φαντασίαν καὶ ἀσθενῆ κρίσιν. Τὰ μὲν παρόντα ἀπαιτοῦσι κρίσιν, τὰ δ' ἀπόντα φαντασίαν. Ἐπειδὴ δὲ σύγχρονοι ἱστορικοὶ δὲν ὑπῆρχον, οἱ μεταγενέστεροι ἔπλαττον μύθους. Κατὰ ταῦτα ὁ πεζὸς λόγος δὲν εἶναι θεῖον δῶρον, οὐδὲ προϊὸν θερμῆς φαντασίας, ἀλλὰ τελευταῖον πόνων καὶ μόχθων ἐπιγέννημα. Τοιοῦτος δ' ὢν ὁ πεζὸς λόγος δὲν ἠδύνατο νὰ ἀναπτυχθῇ ἐν τῇ παιδικῇ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἡλικίᾳ, ὡς τοῦτο μαρτυρεῖ ἡ ἱστορία πάντων τῶν λαῶν καὶ δὴ τοῦ ἡμετέρου[2].

---

1) *Ἐν Ἱστορ. τῶν Ὁμηρ. ἐπ. σελίδ.* 115. 2) *Ἐν Ἱστορ. Ὁμηρικ. ἐπ. σελίδ.* 116 *ἐγράφομεν. «Πρὸ τῆς ἡμετέρας ἀνεξαρτησίας οἱ πατέρες ἡμῶν*

Ὁ πεζὸς λόγος γεννηθεὶς ἐν χρόνοις, καθ' οὓς ἤρξατο ἡ μὲν φαντασία δαμαζομένη, ἡ δὲ κρίσις ἀναπτυσσομένη, εἶναι ὑποδεέστερος τῆς ποιήσεως. Ἐν μὲν τῇ ποιήσει πρωτεύουσιν οἱ καλλιτεχνικοὶ τύποι, ἐν δὲ τῷ πεζῷ λόγῳ αἱ ἰδέαι. Τὰ δύο ταῦτα πάντοτε πρέπει νὰ ἦναι ἀνάλογα, ὡς ἤδη ὁ Πλάτων[1] *καὶ ὁ Ἀριστοτέλης παρετήρησαν*[2]. *Ὡς ἡ ποίησις συνίσταται ἐκ τριῶν μεγάλων γενῶν, οὕτω καὶ ὁ πεζὸς λόγος, ἐκ τῆς ἱστορίας, τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ῥητορικῆς. Ἐκ τῶν τριῶν τούτων ἡ φιλοσοφία εἶναι πεζοτέρα. Διότι ἡ ἀρετὴ ταύτης κεῖται κατ' ἐξοχὴν ἐν ταῖς ἰδέαις καὶ οὐχὶ ἐν τῇ ἀναπτύξει καλλιτεχνικῶν τύπων. Μόνον οἱ γράψαντες φιλοσοφικοὺς διαλόγους ποιοῦνται ἐξαίρεσιν τούτου, κατ' ἐξοχὴν δ' ὁ Πλάτων, ὅστις τὰς λεπτοτάτας ἰδέας τοῖς καλλίστοις τύποις συνδέσας τὴν μορφὴν τῆς φιλοσοφίας εἰς τὴν ποίησιν προσεπέλασεν*[3]. *Τὸ ἀντίστροφον ἐποίησεν ὁ Εὐριπίδης, ὅστις τὴν φιλοσοφίαν εἰς τὴν ποίησιν εἰσαγαγὼν ἀπέτυχεν*[4]. *Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ἡ ἀνάμιξις τῶν γενῶν τοῦ λόγου δὲν παράγει καλὰ τέκνα, διότι ἕκαστον γένος καὶ ἰδίαν μέθοδον ἔχει καὶ ἴδιον σκοπὸν θηρεύει. Οὕτως ἀπέτυχον καὶ οἱ ἱστορικοὶ οἱ τὴν ῥητορικὴν εἰς τὰ ἔργα αὐτῶν εἰσαγαγόντες. Συνεζεύχθη μὲν ἐν τῷ δράματι τὸ ἔπος τῇ λυρικῇ ποιήσει, ἀλλ' ἐνταῦθα ἡ σύζευξις εἶναι οἱονεὶ νόμιμος.*

διῆγον βίον κατά γε τὴν ἀνάπτυξιν ὅμοιον πρὸς τὸν τῶν ἡρώων. Καὶ ἐκείνοις γνωστὴ μὲν ἦν ἡ γραφή, ὅμως οὐδενὶ ἐπήρχετο εἰς τὸν νοῦν ὅπως πεζὰ συγγράμματα συντάξῃ . . . Τὸ δῶρον ὅμως τῆς ποιήσεως ἤκμαζε καὶ παρὰ τοῖς μηδεμίαν σελίδα πεζοῦ λόγου συγγράψαι δυναμένοις". [1]) *Ἐν Φιλήβ.* 64 *Ε "μετριότης γὰρ καὶ ξυμμετρία κάλλος δήπου. καὶ ἀρετὴ πανταχοῦ ξυμβαίνει γίγνεσθαι"*. [2]) *Ἐν Ῥητορικ. Γ,* 7 *"Τὸ δὲ πρέπον ἕξει ἡ λέξις, ἐὰν ᾖ παθητική τε καὶ ἠθικὴ καὶ τοῖς ὑποκειμένοις πράγμασιν ἀνάλογον. Τὸ δ' ἀνάλογόν ἐστιν, ἐὰν μήτε περὶ εὐόγκων αὐτοκαβδάλως λέγηται μήτε περὶ εὐτελῶν σεμνῶς, μηδ' ἐπὶ τῷ εὐτελεῖ ὀνόματι ἐπῇ κόσμος· εἰ δὲ μή, κωμῳδία φαίνεται"*. [3]) *Ὅρα εἰσαγωγήν μου εἰς Πλάτ. ἐν τῇ ἐκδόσ. τοῦ Γοργ. ἐν σελ.* 39. [4]) *Ἰδὲ ἐμῆς Γραμμ. τόμ. Ι,* 533.

ΒΙΒΛΙΟΝ IV.

ΠΕΡΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ

Οἱ φιλόσοφοι σεμνύνονται, ὅτι αὐτοὶ μὲν ἀσχολοῦνται περὶ τὰ καθ' ὅλου, οἱ δὲ ποιηταὶ καὶ οἱ ἱστορικοὶ περὶ τὰ κατὰ μέρος. Τοῦτο δὲν εἶναι ἀπολύτως ὀρθόν, ὡς παρετήρησεν ὁ Roscher[1]· *διότι ἐν τῇ ἰδέᾳ τοῦ καλοῦ περιλαμβάνεται μὲν πᾶν καλόν, ἀλλὰ διαφέρει τὸ νοεῖν ἰδέαν τινὰ ἀπὸ τοῦ νοεῖν τὴν περιοχὴν αὐτῆς. Ὁ μὲν αἰσθητικὸς ὑπὸ τὴν ἰδέαν τοῦ καλοῦ ἐννοεῖ ἀπείρως πολλά, ἐν ᾧ ὁ ἰδιώτης ταύτης τῆς ἐπιστήμης πάνυ ὀλίγα. Ἡ καθολικότης ἄρα τῶν φιλοσόφων δὲν εἶναί τι ἀπόλυτον, ἀλλὰ σχετικόν. Πρὸς δὲ καὶ ὁ ποιητὴς ἀσχολεῖται περὶ τὰ καθ' ὅλου, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης*[2] *παρετήρησεν. Ὁ δὲ Schiller*[3] *εἶπεν, ὅτι ἡ ποίησις σκοπεῖ, ἵνα δώσῃ τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει τὴν ὅσον ἐνδέχεται τελειοτάτην ἔκφρασιν. Οὐχὶ πολὺ διάφορα εἶναι τὰ τῶν ἱστορικῶν. Βεβαίως ὑπάρχουσιν ἱστορικοί, οἵτινες μὴ ἔχοντες εὐρυτέρας γνώσεις περιορίζονται ἐν τοῖς*

---

1) Leben, Werk und Zeitalter des Thukydides, Göttingen 1842 *ἐν σελ.* 18 *καὶ ἑξῆς.* 2) *Περὶ ποιητ. κεφ.* 9. 3) *Ἐν τόμ.* XII, *σελίδ.* 198. *Καὶ ἔν τινι ἐπιστολῇ πρὸς τὸν* Göthe (VI, 36) *λέγει, ὅτι ὁ τέλειος ποιητὴς ἀπεικονίζει τὸ ὅλον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.*

κατὰ μέρος. Ὁ ἀληθὴς ὅμως ἱστορικός, οἷος ὁ Θουκυδίδης, δύναται νὰ ἀνυψωθῇ εἰς τὰ καθ' ὅλου. Κατὰ τὸν Roscher ἕκαστος ἄνθρωπος ἔχει ἐν ἑαυτῷ Νικίαν καὶ Ἀλκιβιάδην, συντηρητικὸν καὶ φιλελεύθερον, Ἕλληνα καὶ βάρβαρον. Οὕτω λοιπὸν καὶ ὁ ἱστορικὸς δύναται νὰ ἐξαρθῇ μέχρι τῶν καθ' ὅλου. Ὁ εἰρημένος σοφὸς ἀνὴρ προβαίνει ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε λέγει, ὅτι ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ ἱστορία διαφέρουσιν ἀλλήλων μᾶλλον κατὰ τὴν μορφὴν ἢ κατὰ τὴν οὐσίαν[1].

Κατὰ τὰ εἰρημένα ἂν ἡ ἱστορία περιορισθῇ μόνον ἐν τοῖς πολιτικοῖς γεγονόσι ἑκάστου λαοῦ, αὕτη δὲν εἶναι ἐπιστήμη, ἀλλά τι κείμενον μεταξὺ ἐπιστήμης καὶ τέχνης. Ἡ ἱστορία γίνεται ἐπιστήμη, ἂν ἐν τῇ εὐρυτάτῃ αὐτῆς σημασίᾳ ληφθεῖσα ἐξετάσῃ ὁλόκληρον τὸν ἀνθρώπινον βίον τοῦ παρελθόντος καὶ ἀνερευνήσῃ τὰς ἐν τῷ χώρῳ[2] *καὶ χρόνῳ*[3] *βαθμῖδας τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ὡς λέγει ὁ Ulrici*[4]. *Οὕτω διὰ τῆς ἐξωτερικῆς δηλώσεως τοῦ βίου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἡ ἐσωτερικὴ αὐτοῦ φύσις ἀποκαλύπτεται. Ὁ ἐρευνητὴς ἐξετάζων, τί ἦτο ὁ ἄνθρωπος ἀνευρίσκει, τί αὐτὸς οὗτος εἶναι. Κατὰ ταῦτα ἡ πολιτικὴ ἱστορία, ἡ στρατιωτική, ἡ μιᾶς μόνης ἐποχῆς, ἡ ἑνὸς μόνου λαοῦ καί, καθ' ὅλου εἰπεῖν, αἱ τοιαῦται εἰδικαὶ ἱστορίαι δὲν εἶναι ἐπιστῆμαι, ἀλλὰ μέρη τῆς ἐπιστήμης. Ἡ ἱστορία εἶναι ἐπιστήμη, ὅταν ὁ ἱστορικὸς ἀποβλέπῃ εἰς μίαν πρωτεύουσαν ἢ φιλοσοφικὴν ἰδέαν, π. χ. ὁ Πολύβιος εἶναι ἐπιστήμων, διότι πειρᾶται, ὅπως δείξῃ, ὅτι οἱ Ρωμαῖοι ἐγένοντο κοσμοκράτορες διὰ τοῦ πολιτεύματος. Ἀλλ' οὕτως ὁ ἱστορικὸς κινδυνεύει νὰ περιπέσῃ εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς ἱστορίας, ἥτις ἀνήκει οὐχὶ τῷ ἱστορικῷ, ἀλλὰ τῷ φιλοσόφῳ. Βεβαίως ὁ ἱστορι-*

---

1) Ἐν σελίδ. 27 τοῦ εἰρημένου συγγράμματος. 2) Οὕτω κατὰ τὰ διάφορα κλίματα ὑπάρχουσι καὶ διάφοροι πολιτισμοί. 3) Κατὰ χρόνον ἔχομεν ἀλλοιώσεις τῶν τῆς ἱστορίας, ὡς γένεσιν, ἀκμήν, παρακμὴν καὶ τὰ τοιαῦτα. 4) Ἐν σελίδ. 170 τοῦ μνημονευθέντος συγγράμματος.

κὸς δὲν πρέπει νὰ μετενέγκῃ τὴν φιλοσοφίαν εἰς τὴν ἱστορίαν, ἀλλὰ ταύτην νὰ πραγματεύηται οὕτως, ὥστε ἐξ αὐτῆς νὰ ἐξάγωνται φιλοσοφικαὶ ἀρχαί. Διὰ τούτων δὲν ἐννοοῦμεν, ὅτι ἡ ἱστορία πρέπει νὰ γείνῃ φιλοσοφία, ἀλλὰ μόνον, ὅτι ἡ ἱστορία, ἂν μέλλῃ νὰ ἦναι ἐπιστήμη, ὀφείλει νὰ ἀνεύρῃ μίαν ἀρχήν, ἕνα νόμον, ὅπως το τον παραδώσῃ τῇ φιλοσοφίᾳ, ὡς τοῦτο πράττουσι πᾶσαι αἱ ἄλλαι ἐπιστῆμαι. Διὰ τοῦτο δὴ ἡ φιλοσοφία ὀνομάζεται ἐπιστήμη τῶν πρώτων ἀρχῶν. Οὕτως ἡ ἀστρονομία δεικνύει, ὅτι ἡ ἕλξις συνέχει τὸ σύμπαν. Τίς εἶναι ὁ καθολικὸς νόμος ὁ τὸν πνευματικὸν κόσμον διοικῶν; Ἄλλοι μὲν δέχονται τὴν μοῖραν ἢ τὴν τύχην καὶ ἄλλοι τὴν θείαν πρόνοιαν. Ποῦ βαίνει τὸ ἀνθρώπινον γένος; Τοιαῦται ἀρχαὶ πρέπει νὰ ἐξάγωνται ἐκ τῆς ἱστορικῆς ὕλης καὶ νὰ παραδίδωνται τῇ ἐπιστήμῃ τῶν πρώτων ἀρχῶν. Ἐπειδὴ δὲ πᾶσα πρᾶξις δὲν εἶναι ἐκδήλωσις τῆς ἐσωτερικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ὅλου ἀνθρωπίνου πνεύματος, δὲν εἶναι ἱστορικὴ ὡς οἱ κοινοὶ ἄνθρωποι καὶ αἱ καθ' ἡμέραν πράξεις. Μόνον αἱ πράξεις πάντων ὁμοῦ (δηλ. τῶν λαῶν) εἶναι ὑπόθεσις τῆς ἱστορίας. Ὅταν δὲ γίνηται μνεία προσώπων, ὁ συγγραφεὺς ὀφείλει νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἱστορικὴν αὐτῶν σπουδαιότητα. Ἐπειδὴ δ' αἱ πράξεις τῶν λαῶν παράγονται ἐκ τῆς θελήσεως αὐτῶν, πρέπει νὰ ἐξετασθῇ τὸ πνεῦμα καὶ ὁ χαρακτὴρ τούτων, καὶ νὰ περιγραφῇ τὸ ἦθος, ἡ θρησκεία, ἡ τέχνη καὶ ἡ ἐπιστήμη αὐτῶν.

Αὕτη εἶναι ἡ φιλοσοφικὴ τῆς ἱστορίας ἐξέτασις, ἀλλ' ὑπάρχουσιν ἱστορικοί, οἵτινες ταύτην ἀποφεύγουσι· διότι λέγουσιν, ὅτι ἐπιθυμοῦσι νὰ ἀνεύρωσι τὴν ἀντικειμενικὴν ἀλήθειαν. Οὗτοι ὑπὸ τὴν εἰρημένην πρόφασιν παρέχουσι μόνον κριτικὴν παραβολήν, διασκευὴν καὶ διόρθωσιν τῶν ἱστορικῶν πηγῶν, ἀγνοοῦντες, ὅτι ἡ ψιλὴ τῶν γεγονότων γνῶσις εἶναι μόνον ἐπιθεώρησις τῶν ἐξωτερικῶν φαινομένων. Ὡς τοιαύτη δὲ δὲν παρέχει πλήρη ἀντικειμενικὴν γνῶσιν, ἣν θηρεύουσιν. Ἡ νεκρὰ αὕτη γνῶσις τὴν διάνοιαν βαρύνουσα ἀπέχει πολὺ τῆς ἐπιστήμης.

Ἠδύνατό τις, νὰ εἴπῃ, ὅτι αἱ τοιαῦται ἱστορίαι εἶναι βιβλία ποικίλων γνώσεων.

Ἐπειδὴ λοιπὸν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἱστορικοὶ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐξαρθῶσιν εἰς τὴν ὑψηλὴν ταύτην ἔννοιαν τῆς ἱστοριογραφίας, ἦσαν ἀνίκανοι, ὅπως συγγράψωσι καθολικὴν ἱστορίαν. Οὗτοι εἶχον μὲν τὸ ὄνομα, ἀλλ' ἐστεροῦντο τοῦ πράγματος, ἂν ἐξαιρέσῃ τις τὸν Πολύβιον, ὅστις, ὡς ἔσται λόγος, ὡς οἷόν τε ἐγγύτατα εἰς ταύτην ἐπλησίασεν. Ἐστεροῦντο δ' οἱ ἀρχαῖοι καθολικῆς ἱστορίας, οὐχὶ διότι τὰ πλεῖστα μέρη τῆς γῆς ἦσαν τέως ἄγνωστα, ἀλλὰ διότι ἡ περὶ ἑνότητος ἰδέα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἔλειπεν. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐπίστευον, ὅτι μόνον οὗτοι εἶναι συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλους, οἱ δὲ βάρβαρο φύσει *πολέμιοι. Τοῦ δ' ἁμαρτήματος τούτου δὲν ἦσαν ἀπηλλαγμένοι οὐδ' οἱ μέγιστοι τῆς ἀρχαιότητος φιλόσοφοι, οἷος ὁ Πλάτων*[1]. *Ἀφ' οὗ λοιπὸν οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ βάρβαροι δὲν ἀνήκουσι τῷ αὐτῷ γένει, ἀλλὰ διαφόρῳ, δὲν δύνανται, ὡς εἰκός, νὰ ἔχωσι μίαν ἱστορίαν. Ἐπειδὴ δ' ἔλειπεν ἡ βάσις, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ συγγράψωσι καθολικὴν ἱστορίαν ἅτε μὴ ἔχοντες τὴν ἑνοῦσαν ἰδέαν, καὶ εἰ ἐπειρῶντο νὰ συγγράψωσι τὰς ἱστορίας πάντων τῶν λαῶν. Πρὸς δὲ ἡ καθολικὴ ἱστορία ἐξετάζει τὰ τῶν σπουδαιοτέρων λαῶν καὶ κρατῶν τοῦ γνωστοῦ κόσμου, μάλιστα δ' ἐν τῇ περιοχῇ, ἥτις ἁρμόζει εἰς τὴν δικαίαν ἐκτίμησιν τῆς ἀξίας καὶ σπουδαιότητος ἑκάστου αὐτῶν*[2]. *Πᾶσα παράβασις*

---

[1]) *Πλάτ. ἐν Πολιτ.* V, 470 *„Φημὶ γὰρ τὸ μὲν Ἑλληνικὸν γένος αὐτὸ αὑτῷ οἰκεῖον εἶναι καὶ ξυγγενές, τῷ δὲ βαρβαρικῷ ὀθνεῖόν τε καὶ ἀλλότριον. Καλῶς γε, ἔφη. Ἕλληνας μὲν ἄρα βαρβάροις καὶ βαρβάρους Ἕλλησι πολεμεῖν μαχομένους τε φήσομεν καὶ* πολεμίους φύσει *εἶναι, καὶ πόλεμον τὴν ἔχθραν ταύτην κλητέον. Ἕλληνας δὲ Ἕλλησιν, ὅταν τι τοιοῦτο δρῶσι* φύσει μὲν φίλους *εἶναι, νοσεῖν δ' ἐν τῷ τοιούτῳ τὴν Ἑλλάδα καὶ στασιάζειν, καὶ στάσιν τὴν τοιαύτην ἔχθραν κλητέον„.* [2]) *Οὕτω νῦν δὲν δύναταί τις νὰ γράψῃ ἐν καθολικῇ ἱστορίᾳ μόνον ὀλίγας σελίδας περὶ Βρεττανίας καὶ ἕνα ὁλόκληρον τόμον περὶ Βελγίου.*

ἀναιρεῖ τὸν ὁρισμὸν τῆς καθολικῆς ἱστορίας. Οἱ ἀρχαῖοι ὅμως δὲν ἐπραγματεύοντο οὕτω τὴν ἱστορίαν, ἀλλὰ περιγράφοντες πόλεμόν τινα τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς βαρβάρους ἐν τούτῳ ἐνέπλεκον τὰ τῶν ἄλλων λαῶν διὰ βραχυτάτων. Ἀλλ' οὐδεὶς λαὸς εἶναι ἐπεισόδιον ἄλλου. Ἡ ὑπεροχὴ τῆς διανοίας ἐνέπνευσε τοσοῦτο φρόνημα, ὥστε οἱ Ἕλληνες κατεφρόνουν τῶν ἄλλων λαῶν. Ἂν δ' οὗτοι ἀκριβέστερον ἐξήταζον τὸν βίον τῶν ἄλλων λαῶν, ἤθελον ἔχει δικαιοτέρους λόγους νὰ σεμνύνωνται.

Ὁ περιορισμὸς οὗτος τῆς ἱστορίας προέκυπτε κατ' ἐξοχὴν ἐκ τῆς ἐπιθυμίας τῶν ἀρχαίων, ὅπως δώσωσι καλὴν μορφὴν τῇ ἱστορίᾳ αὐτῶν. Ὅπως δὲ τούτου ἐπιτύχωσι, προετίμων τὴν περιγραφὴν γεγονότων, ἅπερ αὐτοὶ εἶδον ἢ παρ' αὐτοπτῶν μαρτύρων ἤκουσαν. Ἡ αὐτοψία διεγείρει πολὺ ζωηρότερα αἰσθήματα καὶ παράγει ἐναργεστέρας εἰκόνας ἢ ἡ ἀνάγνωσις, ἐξ ἧς οἱ νεώτεροι συγγράφουσι τὰς ἑαυτῶν ἱστορίας. Τοῦτο γίνεται καταληπτόν, ἂν ποιητής τις τὰς εἰκόνας αὐτοῦ ἀντλῇ οὐχὶ ἐκ τῆς φύσεως, ἀλλ' ἐκ τῶν βιβλίων. Διὰ ταῦτα οἱ θέλοντες νὰ περιγράψωσι τὸν βίον καὶ τὴν ἱστορίαν ἄλλων λαῶν ἐνόμιζον ἀναγκαῖον, ἵνα ἀποδημήσαντες τούτους ἴδωσι διὰ τῶν ἰδίων ὀφθαλμῶν, ὡς τοῦτο δῆλον γίνεται ἔκ τε τοῦ Ἡροδότου καὶ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου. Ἐπειδὴ δ' οἱ ἀρχαῖοι ἐξέλεγον σύγχρονον ὑπόθεσιν, δὲν ἠδύναντο φιλοσοφικῶς νὰ πραγματευθῶσιν αὐτήν. Διότι ἕκαστος ἄνθρωπος κατὰ ἀναγκαῖον νόμον ὑποβάλλεται εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ αἰῶνος καὶ τοῦ λαοῦ [1], πιέζεται ὑπὸ τῆς ἰσχύος τοῦ παρόντος καὶ δὲν δύναται ἐλευθέρως νὰ πραγματεύηται αὐτό. Ὁ ἄνθρωπος ὁ περικεκλεισμένος ἐν τῷ παρόντι πάσχει τὸ αὐτό, ὅπερ καὶ ὁ ἐπὶ ὄρους ἱστάμενος καὶ ὑπὸ νεφέλης περιβαλλόμενος. Ὡς οὗτος δὲν δύναται νὰ

---

[1]) *Ἕκαστος ἄνθρωπος εἶναι γινόμενον δύο παραγόντων, τῆς ἐσωτερικῆς φύσεως καὶ τῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων. Αὗται οὕτως ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, ὥστε οὗτοι ἀπταίστως καὶ ἀσφαλῶς δὲν δύνανται νὰ κρίνωσιν.*

ὁρίσῃ τὸ σχῆμα αὐτῆς, οὕτω καὶ ὁ σύγχρονον ἱστορίαν συγγράφων δὲν εἶναι ἐπιτήδειος κριτὴς τῶν συγχρόνων γεγονότων. Ὅσον δ' οὗτος ἀπὸ τοῦ παρόντος ἀφίσταται, τοσοῦτον εἰς ὑψηλοτέραν σκοπιὰν ἐξαίρεται, ἀφ' ἧς ἐν συνόλῳ δύναται ἐκεῖνο νὰ κατίδῃ. Τὴν σύγχρονον ἱστορίαν ὑπὸ τὴν ἀληθῆ αὐτῆς ὄψιν ἢ μεγάλοι φιλόσοφοι ἢ οὐδεὶς δύναται νὰ διΐδῃ. Ταῦτα μὲν καθ' ὅλου, ἅπερ ὁ Ulrici [1] *ἀναπτύσσει, δύνανται νὰ λεχθῶσιν, ἀλλ' εἶναι δίκαιον νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ὑπερεῖχον τῶν νεωτέρων κατὰ τοῦτο, ὅτι τὸ παρὸν ἠδύναντο σαφέστερον νὰ διΐδωσιν. Τίς δύναται νὰ εὕρῃ ἁμαρτήματα ἐν τῷ Ἐπιταφίῳ τοῦ Περικλέους, ἐν ᾧ ὁ μέγας ἐκεῖνος πολιτευτὴς κρίνει τὴν σύγχρονον ἱστορίαν τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος; Τίς ἐγένετο ἱκανὸς νὰ δείξῃ σπουδαῖα ἁμαρτήματα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Θουκυδίδου ἢ τοῦ Πολυβίου; Ὁ Ἀθηναῖος ἱστορικὸς ἠσχολήθη μὲν περὶ τὸν σύγχρονον Πελοποννησιακὸν πόλεμον, ἀλλ' ἐν τῷ προοιμίῳ, ἐν ᾧ ἀσχολεῖται περὶ τὸ παρελθόν, κατέδειξεν, ἡλίκην δύναμιν ἔχει ἐν τῇ κριτικῇ ἱστορίᾳ, ὡς ἐν τῷ οἰκείῳ κεφαλαίῳ ἔσται λόγος.*

Ἀλλ' ὁπωσδήποτε ἐπειδὴ αἱ ἐξοχώτεραι διάνοιαι τὸ παρὸν ὡς ὑπόθεσιν ἐλάμβανον, περὶ τὴν ἱστορικὴν κριτικὴν ἠσχολοῦντο αἱ ἀσθενέστεραι. Οἱ ἀρχαῖοι ἦσαν κατ' ἐξοχὴν καλλιτεχνικὸς λαός. Ὡς τοιοῦτος δ' ἀπέφευγε τὰς κριτικὰς ἐρεύνας, αἵτινες τὴν ζωηρὰν ἀπεικόνισιν διακόπτουσαι βλάπτουσι τὸ κάλλος. Κατὰ τοῦ ἀξιοπίστου τῶν Ἑλλήνων ἱστορικῶν ἐρρήθησαν πολλὰ ὑπό τε τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων. Ὁ Πλίνιος τραχέως καὶ ὑπερβολικῶς εἶπεν· θαυμαστὸν εἶναι, ποῦ χωρεῖ ἡ Ἑλληνικὴ εὐπιστία· οὐδὲν τόσον ἀναιδὲς ψεῦδος εἶναι, ὅπερ στερεῖται μάρτυρος [2]· *Οἱ Ἕλληνες ὡς δημιουργήσαντες τὴν ἱστορίαν καὶ ἀναδεξάμενοι, ὅπως χωρίσωσι τοὺς μύθους ἀπὸ*

---

[1]) *Ἐν τῷ ἄρτι μνημονευθέντι συγγράμματι.* [2]) *Ὅρα* Wolf Proleg. ad Homerum *ἐν σελίδ.* 49 *καὶ Ἱστορ. τῶν Ὁμηρικ. ἐπ. ἐν σελίδ.* 80

τῆς ἱστορίας, περιέπεσαν εἰς πλάνας. Ὡσαύτως ὁ Ἰώσηπος, ὡς ἐν τοῖς ἔπειτα ἔσται λόγος, κρίνων ἐκ τῆς διαφωνίας τῶν Ἑλλήνων ἱστορικῶν λέγει, ὅτι οὗτοι εἶπον ψεύδη. Πάντες οἱ λαοὶ ἔχουσι καὶ φιλαλήθεις ἱστορικοὺς καὶ ψευδομένους. Διὰ τοῦτο εἶναι ἄδικον, ἂν τὸ ψεῦδος ἐπιρριφθῇ μόνον κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Τὰ αἴτια τοῦ ψεύδους εἶναι πολλά, ὡς πλάνη[1], φιλοπατρία, φόβος, κολακεία καὶ τὰ τοιαῦτα[2].

Κατ' ἐξοχὴν οἱ ἱστορικοὶ οἱ ἐπὶ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἀκμάσαντες ἐμεγέθυναν τὰ δρώμενα, διότι ἐπὶ τῆς διανοίας αὐτῶν ἐπέδρασεν ἡ Ἀσία, ἥτις εἶναι ἡ κοιτὶς τῶν μύθων. Μέγαν δὲ σεβασμὸν πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἔδειξαν ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Πολύβιος, ἐξ ὧν ὁ δεύτερος οὐ μόνον δὲν ψεύδεται, ἀλλὰ καὶ τοὺς ψευδομένους ἀπηνῶς ἐλέγχει. Οἱ δύο οὗτοι ἱστορικοὶ εἶχον μεγάλην πολιτικὴν σύνεσιν καὶ ἑρμηνευτικὴν δύναμιν, ἅπερ ὁ Λουκιανὸς θεωρεῖ τὰ κορυφαιότατα τῆς ἱστοριογραφίας[3]. Καθ' ὅλου οἱ Ἕλληνες ἱστορικοὶ ἔχουσι καί τινα σπουδαίαν ἔλλειψιν. Οὗτοι ἔβλεπον μὲν σαφῶς τὴν ἐξωτερικὴν μορφὴν τῶν ἄλλων λαῶν, ἀλλὰ δὲν ἠδύναντο νὰ εἰσδύσωσιν εἰς τὸν πνευματικὸν αὐτῶν βίον.

Οἱ νεώτεροι, ἐν οἷς καὶ ὁ Ulrici, ψέγουσι καὶ τὴν ἱστοριογραφικὴν τῶν ἀρχαίων μέθοδον. Τῶν σῳζομένων ἱστορικῶν οἱ πλεῖστοι δίκην χρονογράφων ἀφηγοῦνται τὰ γεγονότα κατὰ τὸ ὄνομα ἑκάστου ἔτους. Ἀλλ' οὕτω διαιρουμένης τῆς σειρᾶς

---

[1]) *Μετὰ μετριοφροσύνης οἱ ἀρχαῖοι ὠνόμασαν τὰ ἔργα αὐτῶν ἱστορίας, δηλ. ἔγραψαν οὐχὶ τὶ ἐγένετο, ἀλλὰ τί γινώσκουσιν. Ἡ μετριοφροσύνη γίνεται καταληπτή, ἂν παραβάλωμεν τὴν ἱστορίαν πρὸς τὴν* Geschichte *τῶν Γερμανῶν (ἐκ τοῦ* geschehen=*γίγνεσθαι).* [2]) *Ἰδὲ Λουκιαν. Πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγαφ. ἐν κεφ.* 14—34. [3]) *Πῶς δεῖ ἱστορ. συγγρ. ἐν κεφ.* 34 *"Φημὶ τοίνυν τὸν ἄριστα ἱστορίαν συγγράφοντα δύο μὲν ταῦτα κορυφαιότατα οἴκοθεν ἔχοντα ἥκειν, σύνεσίν τε πολιτικὴν καὶ δύναμιν ἑρμηνευτικήν, τὴν μὲν ἀδίδακτόν τι τῆς φύσεως δῶρον, ἡ δύναμις δὲ πολλῇ τῇ ἀσκήσει καὶ συνεχεῖ τῷ πόνῳ καὶ ζήλῳ τῶν ἀρχαίων προσγεγενημένη ἔστω".*

τῶν πράξεων διαχωρίζονται τὰ αἴτια ἀπὸ τῶν ἀποτελεσμάτων. Κατὰ τοῦτο οἱ ἀρχαῖοι ἐν μέρει εἶναι ἄξιοι συγγνώμης· διότι ἡ τοιαύτη κατάταξις τῆς ἱστορίας κατὰ χρονολογικὰ τμήματα παρήχθη παρὰ τοῖς ἀρχαιοτέροις, παρ' οἷς ἡ ἀρχή, τὸ τέλος καὶ ἡ διάρκεια τοῦ ἔτους διέφερον. Πρὸς ἀποφυγὴν λοιπὸν τῆς συγχύσεως ὁ ἱστορικὸς ἠναγκάζετο, ὅπως ἕκαστον ἔτος ἀκριβῶς διακρίνῃ. Ἀλλὰ καὶ ἀφ' οὗ ἡ χρονολογία διεμορφώθη καὶ ὡρισμένον χρονολογικὸν σύστημα εἰσήχθη, τὸ ἔθος ἐκεῖνο διετηρήθη. Οἱ ἀρχαῖοι δὲν ἠδύναντο νὰ διαιρέσωσι κατὰ μείζονα τμήματα τὴν ἱστορίαν· διότι παρ' αὐτοῖς ἔλειπον αἱ ἑνοῦσαι ἰδέαι. Ἡ τοιαύτη διαίρεσις δὲν εἶναι ἐπιστημονική, διότι, ὡς εἴρηται, ἐχωρίζοντο τὰ αἴτια ἀπὸ τῶν ἀποτελεσμάτων. Φαίνεται δ' ὅμως, ὅτι ἡ κατὰ τόπους διαίρεσις εἶναι ἀρχαιοτέρα· διότι ταύτῃ ἠκολούθησαν ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Ἑλλάνικος καὶ ἄλλοι. Βραδύτερον εἰσήχθη τὸ ἔθος τοῦ διαιρεῖν τὴν ἱστορίαν κατ' ἐνιαυτούς, ὅπερ ἐγένετο κανών. Ἡ παράβασις τούτου δυσκόλως ἐπετρέπετο, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τούτου, ὅτι Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς ψέγει τὸν Θουκυδίδην, διότι τὸν κανόνα τοῦτον παραβὰς διεῖλε τὴν ἱστορίαν κατὰ τὰς ὥρας τοῦ ἐνιαυτοῦ[1].

---

1) *Περὶ τοῦ Θουκυδίδ. χαρακτῆρ.* IX "Ἄρξομαι δ' ἀπὸ τῆς διαιρέσεως, προειπών, ὅτι τῶν πρὸ αὐτοῦ γενομένων συγγραφέων, ἢ κατὰ τόπους μεριζόντων τὰς ἀναγραφὰς ἢ κατὰ χρόνους εὐπαρακολουθήτους, ἐκεῖνος οὐδετέραν τούτων τῶν διαιρέσεων ἐδοκίμασεν. Οὔτε γὰρ τοῖς τόποις, ἐν οἷς αἱ πράξεις ἐτελέσθησαν, ἀκολουθῶν ἐμέρισε τὰς διηγήσεις, ὡς Ἡρόδοτός τε καὶ Ἑλλάνικος καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν πρὸ αὐτοῦ συγγραφέων, ἐποίησαν· οὔτε τοῖς χρόνοις, ὡς οἱ τὴν τοπικὴν ἐκδόντες ἱστορίαν προείλοντο, ἤτοι ταῖς διαδοχαῖς τῶν βασιλέων μερίζοντες τὰς ἀναγραφάς, ἢ ταῖς τῶν ἱερέων, ἢ ταῖς περιόδοις τῶν Ὀλυμπιάδων, ἢ τοῖς ἀποδεικνυμένοις ἄρχουσιν ἐπὶ τὰς ἐνιαυσίους ἀρχάς. Καινὴν δέ τινα καὶ ἀκριβῆ τοῖς ἄλλοις πορευθῆναι βουληθεὶς ὁδόν, θερείαις καὶ χειμερείαις ἐμέρισε τὴν ἱστορίαν. Ἐκ δὲ τούτου συμβέβηκεν αὐτῷ τοὐναντίον, ἢ προσεδόκησεν· Οὐ γὰρ σαφεστέρα γέγονεν ἡ διαίρεσις τῶν χρόνων, ἀλλὰ δυσπαρακολουθητοτέρα κατὰ τὰς ὥρας. Ἐφ' ᾧ θαυμάζειν ἄξιον, πῶς αὐτὸν ἔλαθεν, ὅτι, πολλῶν ἅμα πραγμάτων κατὰ πολλοὺς τό-

2

Ἐκ τῶν εἰρημένων γίνεται δῆλον, ὅτι ἡ ἀρχαία ἱστοριογραφία ἔχει πολλάς μὲν τὰς ἀρετάς, οὐχὶ δ' ὀλίγας τὰς ἐλλείψεις. Κατὰ τὸ κάλλος δ' ὅμως περιφανῶς διαπρέπει. Τοῦτο δ' ὀφείλει μὲν καὶ τῇ ἐμφύτῳ αἰσθήσει τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὸ καλόν, κατ' ἐξοχὴν δὲ τῇ ποιήσει, ἥτις ἐπὶ τοῦ πεζοῦ λόγου ἐπέδρασεν. Τοῦτο τόσον εἶναι ἀληθές, ὥστε Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς ὀνομάζει τὰς ἱστορίας τοῦ Ἡροδότου καὶ Θουκυδίδου ποιήσεις, ἐξ ὧν ἐκείνη μὲν ἔχει ἱλαρὸν κάλλος, αὕτη δὲ φοβερόν[1]. Ἐπειδὴ δ' ὁ αἰσθητικὸς οὗτος τὴν ἱστορίαν τάσσει ἐν τῇ αὐτῇ θέσει, ἐν ᾗ καὶ τὴν ποίησιν, ἀπαιτεῖ παρ' αὐτῆς ἐφαρμογὴν ποιητικῶν κανόνων, ὡς καλὴν ὑπόθεσιν[1]. Ἀλλ' ἐν τῇ ποιήσει ἡ ἐκλογὴ τῆς ὑποθέσεως εἶναι ἀναγκαία καὶ πολλοὶ ποιηταὶ ἀπέτυχον, διότι ἡ ὑπόθεσις αὐτῶν ἦτο κακή. Ἐν τῇ ἱστοριογραφίᾳ ὅμως, ἂν μὴ πᾶσαι αἱ ὑποθέσεις ἔχωσιν ἴσα δικαιώματα, πρέπει νὰ προτιμηθῇ οὐχὶ ἡ καλή, ἀλλ' ἐκείνη, ἐξ ἧς πλείονες ἐπιστημονικαὶ ἀλήθειαι ἐξάγονται. Πρὸς δὲ ὁ Διονύσιος ἀπαιτεῖ παρὰ τοῦ ἱστορικοῦ ἑνότητα ἐν τῇ ὑποθέσει τῆς ἱστορίας καὶ κάθαρσιν[2]. Ἀλλ' ὁ Ἀριστοτέλης παρατηρεῖ, ὅτι ἡ ἑνότης εἶναι ἀναγκαία ἐν τῇ ποιήσει, οὐχὶ δὲ καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ[3]. Τῇ ποιήσει εὐκόλως δυνάμεθα νὰ δώσωμεν ἑνότητα

πους γενομένων, εἰς μικρὰς κατακερματιζομένη τόμους ἡ διήγησις οὐκ ἀπολήψεται τὸ τηλαυγὲς ἐκεῖνο καὶ καθαρόν, ὡς ἐξ αὐτῶν γίνεται τῶν πραγμάτων φανερόν". [1]) *Διονύσ. Ἐπιστολ. πρὸς Πομπ.* III *"πρῶτον ὅτι καὶ σχεδὸν ἀναγκαιότατον ἔργον ἁπάντων ἐστὶ τοῖς γράφουσιν ἱστορίας, ὑπόθεσιν ἐκλέξασθαι καλὴν καὶ κεχαρισμένην τοῖς ἀναγνωσομένοις".* [2]) *Αὐτόθι "Δεύτερόν ἐστι τῆς ἱστορικῆς πραγματείας ἔργον, γνῶναι, πόθεν τ' ἄρξασθαι καὶ μέχρι τοῦ προελθεῖν δεῖ. Φαίνεται δὴ κἂν τούτῳ Θουκυδίδου πολὺ Ἡρόδοτος φρονιμώτερος, ὃς ἄρχεταί τ' ἀφ' ἧς αἰτίας ἤρξαντο πρῶτον κακῶς ποιεῖν τοὺς Ἕλληνας οἱ βάρβαροι· καὶ προελθὼν εἰς τὴν βαρβάρων κόλασιν καὶ τιμωρίαν λήγει".* [3]) *Περὶ ποιητ. κεφ.* XXIII *"Περὶ δὲ τῆς διηγηματικῆς καὶ ἐν μέτρῳ μιμητικῆς, ὅτι δεῖ τοὺς μύθους καθάπερ ἐν ταῖς τραγῳδίαις συνεστάναι δραματικούς, καὶ περὶ μίαν πρᾶξιν ὅλην καὶ τελείαν, ἔχουσαν ἀρχὴν καὶ μέσον καὶ τέλος, ἵν' ὥσπερ ζῷον ἓν*

καὶ δὴ καὶ κάθαρσιν· διότι τὴν ὑπόθεσιν ἐν ταύτῃ πλάττομεν. Ἑκάστη ἱστορία πρέπει νὰ ἔχῃ ἑνότητα, οὐχὶ ὅμως ποιητικήν, ἀλλ' ἐπιστημονικήν. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις ὁ εἰρημένος αἰσθητικὸς ἐπαινεῖ τὸν Ἡρόδοτον· διότι ἡ ἱστορία αὐτοῦ ἔχει ἐπεισόδια.

Ἐπειδὴ δὲ τοὺς ποιητικοὺς τούτους κανόνας μόνος ὁ Ἡρόδοτος εὐδοκίμως εἰσήγαγεν εἰς τὴν ἱστορίαν, κατὰ τὸν Διονύσιον ἡ ἱστορία τούτου εἶναι μνημεῖον ἀρχαίας ἱστοριογραφικῆς τέχνης. Καθ' ὅλου εἰπεῖν, αἱ ἀρχαῖαι ἱστορίαι διαπρέπουσι κατὰ τὸ κάλλος. Ἐπειδὴ δ' οἱ ἀρχαῖοι ἐθεώρουν τὴν ἱστορίαν ὡς τὴν γηΐνην ἀθανασίαν, ὡς τὸν ἐπίγειον παράδεισον, ἐπειρῶντο, ὅπως τοῦτον διακοσμήσωσι. Κατ' ἐξοχὴν οἱ ἀρχαῖοι ἱστορικοὶ ἐμιμοῦντο τὸ δρᾶμα. Διότι ἐπεθύμουν, ἵνα τὰ ἱστορικὰ τοῦ παρελθόντος πρόσωπα ἐν τῇ ἐνεργείᾳ αὐτῶν διαιωνίσωσι καὶ οἱονεὶ ζῶντα τοῖς μεταγενεστέροις παραδώσωσιν. Ἐπὶ τούτῳ μεταχειρίζονται τὰς δημηγορίας. Ἡ ἄνευ δημηγοριῶν ἱστορία ὁμοιάζει πρὸς ἀπομνημονεύματα, ἐν ᾧ αὗται οἱονεὶ ἄγουσι τοὺς τεθνεῶτας ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἐξαναγκάζουσιν αὐτοὺς νὰ ἀγορεύσωσιν. Οὕτως αἱ ἀρχαῖαι ἱστορίαι ἔχουσι πολὺ τὸ ποιητικόν, κατὰ τὴν γλῶσσαν ὅμως δὲν μετέχουσι τῆς ποιήσεως, διότι τοῦτο ἤθελε ζημιώσει τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων[1]. Τῷ κανόνι τούτῳ ἐμμένουσιν οἱ πλεῖστοι καὶ μέγιστοι τῶν ἱστορικῶν, ὡς ὁ Θου-

---

ὅλον ποιῇ τὴν οἰκείαν ἡδονήν, δῆλον, καὶ μὴ ὁμοίας ἱστορίας τὰς συνήθεις εἶναι, ἐν αἷς ἀνάγκη οὐχὶ μιᾶς πράξεως ποιεῖσθαι δήλωσιν, ἀλλ' ἑνὸς χρόνου, ὅσα ἐν τούτῳ συνέβη περὶ ἕνα ἢ πλείους „.

[1]) Ταῦτα συμβουλεύει καὶ ὁ Λουκιανὸς τοῖς ἱστορικοῖς ἐν τῷ Πῶς δεῖ ἱστορ. συγγράφ. 45 „Ἡ λέξις δ' ὅμως ἐπὶ γῆς βεβηκέτω, τῷ μὲν κάλλει καὶ τῷ μεγέθει τῶν λεγομένων συνεπαιρομένη καὶ ὡς ἔνι μάλιστα ὁμοιουμένη, ξενίζουσα δὲ μηδ' ὑπὲρ τὸν καιρὸν ἐνθουσιῶσα· κίνδυνος γὰρ αὐτῇ τότε μέγιστος παρακινῆσαι καὶ κατενεχθῆναι εἰς τὸν τῆς ποιητικῆς κορύβαντα, ὥστε μάλιστα πειστέον τηνικαῦτα τῷ χαλινῷ καὶ σωφρονητέον, εἰδότας ὡς ἱπποτυφία τις καὶ ἐν λόγοις πάθος οὐ μικρὸν γίγνεται „.

κυδίδης καὶ ὁ Πολύβιος. Ἐξαιρέσεις ὑπάρχουσι παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς, ὡς παρὰ τῷ Θεοφυλάκτῳ, περὶ οὗ ἔσται λόγος ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΟΥ ΠΕΖΟΥ ΛΟΓΟΥ

Πότε διεδόθη ἡ γραφὴ ἐν Ἑλλάδι, εἶναι ζήτημα μέγα καὶ πολυθρύλητον, ὅπερ ἤγειρεν ὁ Wolf διὰ τῶν Προλεγομένων εἰς τὸν Ὅμηρον. Ἀπὸ τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρὸς ἐπιστεύετο, ὅτι ἡ τέχνη αὕτη λίαν βραδέως, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πεισιστράτου, ἐγένετο κοινὴ παρὰ τοῖς Ἕλλησι[1]. *Νῦν ὅμως οἱ ταῦτα πιστεύοντες πολὺ ἠραιώθησαν. Ἔμμετροι ἐπιγραφαὶ μνημονεύονται ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου, ὅστις ἀνέγνω τρεῖς τοιαύτας ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἰσμηνίου Ἀπόλλωνος*[2]. *Πότε ἐχαράχθησαν αἱ πολυθρύλητοι ἐπιγραφαὶ ἐπὶ τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου, εἶναι ζήτημα· διότι ὁ μὲν Πλούταρχος ἀποδίδει τὴν χάραξιν τῷ Θησεῖ*[3], *ὁ δὲ Στράβων*[4] *τοῖς ἐξελαθεῖσιν Ἴωσι καὶ τοῖς κατασχοῦσι τὴν Πε-*

---

[1]) *Ἡμεῖς πρὸ εἴκοσι καὶ ὀκτὼ ἐτῶν ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῶν Ὁμηρικῶν ἐπῶν (ἐν σελίδ. 99 καὶ ἑξῆς) ἐπειράθημεν, ὅπως δείξωμεν, ὅτι ἡ γνῶσις τῆς γραφῆς δύναται νὰ ἀναβιβασθῇ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ὁμήρου.* [2]) *Ἐν βιβλ.* V, 58—61. *Παράβαλλ. Ἱστορ. τῶν ὁμηρ. ἐπ. ἐν σελίδι* 107. [3]) *Ἐν βίῳ Θησ.* 25 *"Προσκτησάμενος δὲ τῇ Ἀττικῇ τὴν Μεγαρικὴν βεβαίως, τὴν θρυλουμένην ἐν Ἰσθμῷ στήλην ἔστησεν, ἐπιγράψας τὸ διορίζον ἐπίγραμμα τὴν χώραν δυσὶ τριμέτροις, ὧν ἔφραζε τὰ μὲν πρὸς ἕω*

Ταδ' οὐχὶ Πελοπόννησος, ἀλλ' Ἰωνία·

τὰ δὲ πρὸς ἑσπέραν

Ταδ' ἐστὶ Πελοπόννησος. οὐκ Ἰωνία.

[4]) *Ἐν βιβλ. III*, 171.

λοπόννησον. Ὁπωσδήποτε αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται εἶναι λίαν ἀρχαῖαι.

Ἐν πεζῷ λόγῳ συνετάχθησαν πολλαὶ Ἀναγραφαί, ἤτοι κατάλογοι ὀνομάτων. Τοιαῦται ὑπῆρχον ἐν Σπάρτῃ, ἐν αἷς ἦσαν ἀναγεγραμμένα τὰ ὀνόματα τῶν βασιλέων καὶ ἐφόρων[1]. *Ὡσαύτως δημόσιαι ἀναγραφαὶ τῶν ἀρχόντων εἶχον χαραχθῆ ἐν Ἀθήναις*[2]. *Ἐν ταῖς ἀναγραφαῖς τῆς Σικυῶνος ἐσημειοῦντο τὰ ὀνόματα τῶν ἐν Ἄργει ἱερειῶν, τῶν ποιητῶν καὶ τῶν μουσικῶν*[3]. *Μέχρις ἡμῶν διετηρήθη ὁ κατάλογος τῶν ὀνομάτων τῶν ἱερέων τοῦ ἐν Ἁλικαρνασσῷ Ποσειδῶνος*[4]. *Φαίνεται δ', ὅτι ἡ ἀναγραφὴ αὕτη εἶναι ἀντίγραφον*[5]. *Ἐν ταῖς ἀναγραφαῖς τὴν σπουδαιοτάτην θέσιν κατέχει ἡ τῶν Ὀλυμπιονικῶν. Διότι ἐν χρονολογικοῖς ζητήμασι τὸ κῦρος ταύτης ἦτο ἀναμφισβήτητον. Ἡ ἀναγραφὴ αὕτη ἤρχετο ἐκ τῆς πρώτης Ὀλυμπιάδος ἤτοι 777, καὶ μέχρι μὲν τῆς 13ης Ὀλυμπιάδος ἐσημειοῦτο μόνον τὸ ὄνομα τῶν νικησάντων ἐν τῷ δρόμῳ, εἶτα δὲ καὶ τὰ τῶν ἄλλων*[6]. *Κατὰ μίμησιν τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἐχαράχθησαν ἀναγραφαὶ καὶ ἐν ἄλλαις πανηγύρεσιν, ἐν τοῖς Νεμέοις καὶ ἐν τοῖς Ἰσθμίοις. Ἀλλ' αὗται ἦσαν ἀτελέστεραι. Ἐν τοῖς ἀρχαίοις ἤδη χρόνοις ἐγένετο παραβολὴ τῶν διαφόρων χονολογιῶν*[7].

Πρὸς δὲ ἐπὶ σκληρῶν ὑλῶν ἐχαράχθησαν συνθῆκαι καὶ νόμοι ὑπὸ τῶν πόλεων. Τὸ ὄνομα ῥήτρα ὑποδεικνύει, ὅτι οἱ νό-

---

1) *Πολύβ. XII*, 11. 2) *Αὐτόθι* 3) *Θουκυδίδ. II*, 2 *„τῷ δὲ πέμπτῳ καὶ δεκάτῳ ἔτει, ἐπὶ Χρυσίδος ἐν Ἄργει τότε πεντήκοντα δυοῖν δέοντα ἔτη ἱερωμένης καὶ Αἰνησίου ἐφόρου ἐν Σπάρτῃ, καὶ Πυθοδώρου ἔτι δύο μῆνας ἄρχοντος Ἀθηναίοις„ καὶ Πλούταρχ. Περὶ μουσ. III.* 4) *Ἐν* CIG. 2655. 5) *Ὅρα* Bergk, Griechisch. Literaturg. II, 384. 6) Christ *ἐν σελίδ.* 274. 7) *Πολύβ* XII, 10 *„Ὁ γὰρ τὰς συγκρίσεις ποιούμενος ἀνέκαθεν τῶν ἐφόρων πρὸς τοὺς βασιλεῖς τοὺς ἐν Λακεδαίμονι καὶ τοὺς ἄρχοντας τοὺς Ἀθήνησι καὶ τὰς ἱερείας τὰς ἐν Ἄργει παραβάλλων πρὸς τοὺς Ὀλυμπιονίκας, καὶ τὰς ἁμαρτίας τῶν πόλεων περὶ τὰς ἀναγραφὰς τὰς τούτων ἐξελέγχων, παρὰ τρίμηνον ἐχούσας τὸ διαφέρον, οὗτός ἐστι„.*

μοι καὶ αἱ συνθῆκαι τὸ κατ' ἀρχὰς ἦσαν ἄγραφοι. Ἀλλὰ τῆς γραφῆς διαδοθείσης ἐγράφοντο, ὡς ἡ τῶν Ἠλείων[1], *ἣν ὁ Boeckh ἀναβιβάζει εἰς τὴν πεντηκοστὴν Ὀλυμπιάδα. Ἡ ἐκεχειρία τοῦ Ἰφίτου κατὰ τὸν Παυσανίαν*[2] *δὲν ἦτο γεγραμμένη κατ' εὐθεῖαν γραμμήν, ἀλλ' εἰς σχῆμα κύκλου. Κατὰ τὴν εἰκοστὴν Ὀλυμπιάδα ὁ Σμυρναῖος Ὀνομαστὸς συνέγραψε ποιητικοὺς νόμους*[3]. *Νόμους συνέταξε καὶ ὁ Ζάλευκος τοῖς ἐν Ἰταλίᾳ Λοκροῖς. Οὗτος κατὰ Διόδωρον τὸν Σικελιώτην ἦτο ἀνὴρ εὐγενής, τεθαυμασμένος κατὰ παιδείαν καὶ μαθητὴς τοῦ Πυθαγόρου*[4]. *Ἀλλ' ὁ Τίμαιος ἠρνεῖτο τὴν ὕπαρξιν τοῦ νομοθέτου τούτου*[5]. *Ἡ ἄρνησις δὲν ἐπιδοκιμάζεται ὑπὸ τῶν νεωτέρων, ἀλλ' ἐκ τῆς νομοθεσίας αὐτοῦ οὐδὲν περιεσώθη μέχρις ἡμῶν. Διότι τὸ παρὰ Στοβαίῳ προοίμιον*[6] *τῶν νόμων εἶναι πλάσμα τῶν μεταγενεστέρων, διότι κατὰ τὸν Πλάτωνα*[7] *τὰ προοίμια ἀντίκεινται πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν ἀρχαίων νομοθετῶν.*

Κατὰ μίμησιν τοῦ Ζαλεύκου συνέταξε νόμους καὶ ὁ Χαρώνδας ἐν Κατάνῃ. Ὁ νομοθέτης οὗτος ἦτο σοφός, διότι ἔγραψε νόμον περὶ τῆς κακομιλίας[8]. *Τῇ ἀληθείᾳ τιμᾷ τὸν Χαρώνδαν, ὅτι πρῶτος διὰ νόμου ἐπέταξεν, ἵνα ἅπαντες οἱ υἱοὶ τῶν πολιτῶν μανθάνωσι γράμματα χορηγούσης τῆς πόλεως τοὺς μισθοὺς τοῖς διδασκάλοις*[9]. *Ἄξιον σημειώσεως εἶναι, ὅτι*

---

1) *Ὅρα* CIG, 11. 2) *Ἐν βιβλ.* V. 20, 1. 3) *Φιλόστρ. Γυμναστ. ἐν σελίδ.* 267. 27. 4) *Ἐν βιβλ.* XIX. 20. 5) Cicer. De leg II, 6. 15. 6) *Ἐν Ἀνθολ* 44, 20 7) *Ἐν Νόμ.* IV, 722 E *"τῶν δὲ ὄντως νόμων ὄντων, ὅτι δὴ πολιτικοὺς εἶναί φαμεν, οὐδεὶς πώποτε οὔτ' εἰπέ τι προοίμιον οὔτε ξυνθέτης γενόμενος ἐξήνεγκεν εἰς τὸ φῶς, ὡς οὐκ ὄντος φύσει"* 8) *Διόδωρ. Σικελιώτ.* XII. 13 *"Ἔγραψε δὲ ὁ Χαρώνδας καὶ περὶ τῆς κακομιλίας νόμον ἐξηλλαγμένον καὶ τοῖς ἄλλοις νομοθέταις παρεωραμένον· ὑπολαβὼν γὰρ τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας ἐνίοτε διὰ τὴν πρὸς τοὺς πονηροὺς φιλίαν καὶ συνήθειαν διαστρέφεσθαι τὰ ἤθη πρὸς κακίαν, καὶ τὴν φαυλότητα καθάπερ λοιμικὴν νόσον ἐπινέμεσθαι τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων καὶ νοσοποιεῖν τὰς ψυχὰς τῶν ἀρίστων.* 9) *Ὁ αὐτὸς αὐτόθι.*

οἱ νόμοι τοῦ Χαρώνδα ᾖδοντο ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸν πότον[1]. Οἱ δὲ Μαζακηνοὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας εἶχον καὶ νομῳδούς[2].

Τοῖς ἀρχαιοτάτοις νομοθέταις ἀνήκει ὁ Λυκοῦργος, ὅστις συνέταξε τὴν ἀμίμητον τῶν Σπαρτιατῶν νομοθεσίαν. Διὰ ταύτης ἡ Σπάρτη ἐγένετο οὕτως ἰσχυρὰ καὶ λιτή, ὥστε πρὸς τὸν μυθικὸν Ἡρακλέα παραβάλλεται. Ὡς ἐκεῖνος δέρμα καὶ ξύλον ἔχων ἐπεπορεύετο τὴν οἰκουμένην τὴν ἀδικίαν κολάζων, οὕτω καὶ ἡ Σπάρτη ὡς ἀπὸ σκυτάλης μιᾶς καὶ τρίβωνος ἦρχε τῆς Ἑλλάδος ἑκούσης καὶ κατέλυε τὰς ἀδίκους δυναστείας καὶ τυραννίδας πολλάκις οὐδ' ἀσπίδα κινήσασα[3]. Ὡς ὁ Λυκοῦργος ἐν Σπάρτῃ, οὕτως ὁ Δράκων (621 π. Χ.) καὶ ὁ Σόλων (594) ἐν Ἀθήναις συνέταξαν νόμους. Οἱ μὲν νόμοι ἐκείνου χαρακτηρίζονται ὡς σκληροί, οἱ δὲ τοῦ Σόλωνος ὡς σοφοί. Τοῦ τελευταίου οἱ νόμοι χαραχθέντες ἐπὶ ἀξόνων καὶ κύρβεων ἐτέθησαν ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως, ἵνα ὦσι προσιτοὶ πᾶσιν. Ἀλλ' ἐκ τῶν νόμων τῶν δύο τούτων μεγάλων νομοθετῶν πάνυ ὀλίγα δυνάμεθα νὰ δείξωμεν[4]. Διετηρήθησαν μὲν πολλοὶ νόμοι τοῦ Σόλωνος παρὰ τοῖς ῥήτορσιν, ἀλλ' οὗτοι ἀνήκουσι μεταγενεστέρᾳ διασκευῇ· διότι κατὰ τὸ τέταρτον ἔτος τῆς 92ας Ὀλυμπιάδος ἐγένετο ἀναθεώρησις τῶν νόμων καὶ τὸ κείμενον κατὰ τρόπον νεωτερικὸν ἠλλοιώθη[5]. Ἡ ἀλλοίωσις δ' ἐγένετο οὐ μόνον περὶ τὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν οὐσίαν. Ἀκέραια διετηρήθησαν πολλὰ ψηφίσματα τῆς Ἡρακλείας[6]. Ἐν δὲ τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ὁ Halbherr καὶ ὁ Fabricius ἤγαγον εἰς

---

1) Ἀθήν. XIV, 619 B "Ἤδοντο δὲ Ἀθήνησι καὶ οἱ Χαρώνδου νόμοι παρ' οἶνον, ὡς Ἕρμιππός φησιν ἐν ἕκτῳ περὶ νομοθετῶν". 2) Στράβ XII, 539 "Χρῶνται δὲ οἱ Μαζακηνοὶ τοῖς Χαρώνδα νόμοις, αἱρούμενοι καὶ νομῳδόν, ὅς ἐστιν αὐτοῖς ἐξηγητὴς τῶν νόμων, καθάπερ οἱ παρὰ Ῥωμαίοις νομικοί". 3) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Λυκούργ. 30. 4) Ὅρα CIA. I, 61. 5) Δείγματα τῆς ἀρχαίας μορφῆς τῶν νόμων τοῦ Σόλωνος ὑπάρχουσι παρὰ Λυσίᾳ ἐν τῷ κατὰ Θεομνήστ. Α, 16 6) Ἰδὲ CIG 5774-5.

φῶς μέγα μέρος τῶν νόμων τῆς Γόρτυνος[1]. Οἱ νόμοι οὗτοι γεγραμμένοι ἐν Δωρικῇ διαλέκτῳ καὶ κεχαραγμένοι ἐπὶ δώδεκα πινάκων θόλου τινός, ὅστις ἐχρησίμευεν ὡς δικαστήριον, ἀποτελοῦσι σπουδαιοτάτην ἀρχαιολογικὴν ἀνακάλυψιν τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Ἔκ τινων τεκμηρίων εἰκάζεται, ὅτι οἱ νόμοι οὗτοι συνετάχθησαν μετὰ τὰ Μηδικά[2].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΠΕΡΙ ΛΟΓΟΓΡΑΦΩΝ

Λογογράφοι ὀνομάζονται οἱ πρὸ τοῦ Ἡροδότου ἱστορικοί, οἵτινες παρά τε τῶν ποιητῶν καὶ παρὰ τοῦ λαοῦ μύθους παραλαμβάνοντες ἄνευ μέτρου εἰς τὴν γραφὴν τούτους παρέδιδον. Οὐχὶ διάφορον γνώμην ἔχει ὁ Θουκυδίδης[3] περὶ τῶν λογογράφων, ὧν τὸν Ἑκαταῖον ὁ Ἡρόδοτος ὀνομάζει λογοποιόν[4]. Λοιπὸν οἱ λογογράφοι ἤντλησαν μὲν ἐκ τῶν ποιητῶν, ἀλλ' εἶναι ὑπερβολικὴ ἡ γνώμη τῶν λεγόντων, ὅτι δῆθεν οὗτοι οὐδὲν ἄλλο ἔπραξαν ἢ ὅτι τοὺς στίχους τοῦ Ἡσιόδου καὶ τῶν κυκλικῶν ποιητῶν εἰς τὸν πεζὸν λόγον μετήνεγκον[5]. Κατὰ τῆς τοιαύτης

---

1) Τούτους δύναταί τις νὰ εὕρῃ παρὰ Bücheler und Zitelmann, Das Recht von Gortyn, Frankf. 1885 καὶ παρὰ Baunack, Leipzig 1885. 2) Παράβαλλ. Christ ἐν σελίδ. 275.

3) Ἐν βιβλ. I, 21 „καὶ οὔτε ὡς ποιηταὶ ὑμνήκασι περὶ αὐτῶν, ἐπὶ τὸ μεῖζον κοσμοῦντες, μᾶλλον πιστεύων, οὔτε ὡς λογογράφοι ξυνέθεσαν ἐπὶ τὸ προσαγωγότερον τῇ ἀκροάσει ἢ ἀληθέστερον, ὄντα ἀνεξέλεγκτα καὶ τὰ πολλὰ ὑπὸ χρόνου αὐτῶν ἀπίστως ἐπὶ τὸ μυθῶδες ἐκνενικηκότα„. 4) Ἐν βιβλ. II, 143 καὶ V, 5, 36 καὶ 125. Ὁ Sittl νομίζει, ὅτι τὸ ὄνομα λογοποιὸς εἶναι ἀκριβέστερον. Ὅρα Geschichte der Griech. Lit. I, 343. Παράβαλλ. G. Curtius Über zwei Kunstausdrücke der alten Litteraturgeschichte, Kl. Schrift. II, 239. 5) Κλήμ. ὁ Ἀλεξανδ. ἐν Στρωμ. VI, 629.

γνώμης ἠδύνατό τις πολλὰ νὰ εἴπῃ καὶ δὴ ὅτι ἐν τοῖς χρόνοις τῶν λογογράφων παραφράσεις δὲν ἦσαν ἀναγκαῖαι. Νῦν τὸ πρᾶγμα εἶναι νοητόν, διότι ἡ γλῶσσα ἐν τοῖς πλείστοις ἠλλοιώθη. Ἡ ἱστορία καὶ τὸ μυθῶδες παρὰ τοῖς λογογράφοις ἦσαν μεμιγμένα, ἡ δὲ κρίσις δὲν ἦτο ἰσχυρά[1]*, ὅπως ταῦτα διαχωρίσῃ. Ἀλλὰ καὶ οἱ δυνάμενοι νὰ πράξωσι τοῦτο ὑπὸ ἐξωτερικῶν αἰτίων ἐκωλύοντο, διότι οἱ διατηροῦντες παρ' ἑαυτοῖς ἱστορικὰς πηγάς, ἃς παρὰ τῶν πατέρων ἐδέξαντο, δὲν ἐπέτρεπον, ἵνα οἱ λογογράφοι κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς μεταβάλωσιν, ἀλλ' ἠξίουν, ἵνα ἐκδοθῶσιν ἄνευ σπουδαίας μεταβολῆς*[2]*. Φαίνεται δ', ὅτι οἱ ἀναγνῶσται ἐκ τῶν τοιούτων ἀναγνωσμάτων ἐτέρποντο Διὰ τοῦτο ὁ μέγας τῆς ἀληθείας φίλος, ὁ Θουκυδίδης, προβλέπει, ὅτι τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ ἔσται ἀτερπὲς εἰς ἀκρόασιν διὰ τὴν ἔλλειψιν τοῦ μυθώδους*[3]*. Ὁ ἱστορικὸς οὗτος δὲν ἠδύνατο νὰ εἴπῃ τοιούτους λόγους, εἰ μὴ οἱ ἀναγνῶσται ἡδέως ἀνεγίνωσκον μυθώδεις διηγήσεις. Κατὰ ταῦτα οἱ λογογράφοι κεῖνται ἐν τοῖς μεθορίοις τοῦ χωρίζουσι τὴν ποίησιν ἀπὸ τοῦ πεζοῦ λόγου.*

Λέγεται δ', ὅτι τὸ αὐτὸ πρόσωπον, ὁ Εὔμηλος, ἐπραγματεύθη τὴν ἱστορίαν τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος, δηλ. τῆς Κορίνθου, οὐ μόνον ἐν τῷ γνωστῷ ἔπει[4]*, ἀλλὰ καὶ ἐν πεζῷ λόγῳ*[5]*.*

---

[1]) *Ὡς ἐν ἑνὶ ἀνθρώπῳ, οὕτω καὶ ἐν ὁλοκλήρῳ λαῷ τὸ πρῶτον ἀναπτύσσεται ἡ φαντασία καὶ εἶτα ἡ κρίσις.* [2]) *Διονύσ. Ἁλικαρνασσ Περὶ τοῦ Θουκυδίδ. χαρακτῆρ.* VII, *"ἐν ἅπασι γὰρ ἀνθρώποις, καὶ κοινῇ κατὰ τόπους, καὶ κατὰ πόλεις ἰδίᾳ, μνῆμαί τινες ἐσῴζοντο καὶ τῶν τοιούτων ἀκουσμάτων, ὥσπερ ἔφην· ἃς διαδεχόμενοι παῖδες παρὰ πατέρων, ἐπιμελὲς ἐποιοῦντο παραδιδόναι τοῖς ἐκγόνοις· καὶ τοὺς βουλομένους αὐτὰς εἰς τὸ κοινὸν ἐκφέρειν, οὕτως ἠξίουν συγγράφειν, ὡς παρὰ τῶν ἀρχαίων ἐδέξαντο".* [3]) *Ἐν βιβλ. I, 22 "καὶ ἐς μὲν ἀκρόασιν ἴσως τὸ μὴ μυθῶδες αὐτῶν ἀτερπέστερον φανεῖται".* [4]) *Ὅρα Γραμμ. ἐν τόμ* I, 116. [5]) *Παυσαν. II.* 1, 1 *"Εὔμηλος δὲ ὁ Ἀμφιλύχου τῶν Βακχιαδῶν καλουμένων, ὃς καὶ τὰ ἔπη λέγεται ποιῆσαι, φησὶν ἐν τῇ Κορινθίᾳ συγγραφῇ, (εἰ δὴ Εὐμήλου γε ἡ συγγραφή)".*

Εἰκάζεται δ' ὅμως, ὅτι ἄλλος μεταγενέστερος ἔχων ὡς βάσιν τὸ ἔπος τοῦ Εὐμήλου ἐπραγματεύθη τὴν ἱστορίαν τῆς Κορίνθου[1]. *Ἄλλοτε ἐπιστεύετο, ὅτι καὶ ὁ Ἐπιμενίδης συνέταξε πεζὸν σύγγραμμα περὶ Κρήτης, ὅπερ εἶχον ὑπ' ὄψει ὁ Ἀριστοτέλης*[2] *καὶ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης*[3], *ἀλλ' οἱ Ἀλεξανδρινοὶ ἀμφιβάλλουσι περὶ τῆς γνησιότητος αὐτοῦ. Διὰ ταῦτα οὔτε ὁ Εὔμηλος, οὔτε ὁ Ἐπιμενίδης θεωροῦνται ὡς οἱ ἀρχαιότατοι γράψαντες καταλογάδην, ἀλλὰ ζητεῖται, ἂν πρῶτος ὁ Σύριος (ἐκ Σύρου) Φερεκύδης ἢ Κάδμος ὁ Μιλήσιος ἐξήνεγκε συγγραφὴν ἐν πεζῷ λόγῳ. Τὸ ζήτημα εἶναι δύσλυτον, διότι ἀμφότεροι ἦσαν σύγχρονοι. Ὁ δεύτερος κατὰ τὸν Σουΐδαν συνέγραψε Κτίσιν Μιλήτου καὶ τῆς ὅλης Ἰωνίας συνισταμένην ἐκ τεσσάρων βιβλίων. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ γνησιότης τοῦ συγγράμματος τούτου ἀμφισβητεῖται, ὑπάρχουσιν οἱ λύοντες τὸ ζήτημα ὑπὲρ τοῦ Φερεκύδους*[4]. *Πιθανώτερον ὅμως φαίνεται, ὅτι ἡ πρωτεύουσα πόλις τῶν Ἰώνων, ἡ Μίλητος, εἶναι ἡ μήτηρ τοῦ πεζοῦ λόγου. Διότι ὁ Κάδμος ἤκμαζε κατὰ τὴν 50*ην *Ὀλυμπιάδα, ὅτε πλεῖσται ἐπιγραφαὶ καταλογάδην γεγραμμέναι ἐχαράχθησαν ἐν Μιλήτῳ. Ἄλλως οἱ Μιλήσιοι εἶχον μεγάλην ἐπιμιξίαν πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ψαμμητίχου (663-610) καὶ ἐντεῦθεν ἐλάμβανον πάπυρον, ὅστις ἦτο χρησιμώτατος ὡς γραφικὴ ὕλη. Ἐπιτομὴν τῆς ἱστορίας τῆς Ἰωνίας ἐποίησε Βίων ὁ Προκοννήσιος*[5]. *Ἡ ἐπιτομὴ αὕτη συνέκειτο ἐκ δύο βιβλίων.*

Ἐπιφανέστατος τῶν λογογράφων εἶναι Ἑκαταῖος ὁ Μιλήσιος, ὁ υἱὸς τοῦ Ἡγησάνδρου, ὅστις καταγόμενος ἐξ ἐπιφανοῦς οἴκου ἀριθμοῦντος δέκα καὶ ἓξ γενεὰς ἀνῆγε τὸ

---

1) *Ὅρα* Bergk. *II*, 390. 2) *Ἐν Πολιτ. I*, 2. 3) *Ἐν βιβλ.* V, 80. 4) *Σουΐδ. ἐν λ. Φερεκύδης. Παράβαλλ.* Bergk. *II*, 391. 5) *Κλήμ. Ἀλεξανδρ. ἐν Στρωμ.* VI. 629 *"καὶ ἐπὶ τούτοις ὁ Προκοννήσιος Βίων, ὃς καὶ τὰ Κάδμου τοῦ παλαιοῦ μετέγραψε κεφαλαιούμενος".*

γένος εἰς θεόν[1]. *Τὴν ἐκ θεοῦ καταγωγὴν ἀκούσαντες οἱ ἱερεῖς τῆς Αἰγύπτου ἔσκωψαν τὸν διηγησάμενον λογογράφον. Ἀλλὰ δὲν ἦτο μόνος τῶν Ἑλλήνων, ὅστις ἐσεμνύνετο ἐπὶ τοιαύτῃ καταγωγῇ. Ἡ μεγάλη διάνοια τοῦ Ἑκαταίου κατεδείχθη ἐν τῇ ἐπαναστάσει τῶν Ἰώνων. Ὅτε οὗτοι ἐσκέπτοντο περὶ ἐπαναστάσεως, ὁ σοφὸς λογογράφος γινώσκων τὴν μεγάλην τῶν Περσῶν δύναμιν ἀπέτρεψε τούτους. Ἀφ' οὗ δ' ἡ γνώμη αὐτοῦ δὲν εἰσηκούσθη, συνεβούλευσεν, ἵνα λάβωσι τοὺς θησαυρούς, οὓς ὁ Κροῖσος εἶχεν ἀναθέσει ἐν τῷ ἱερῷ τῷ ἐν Βραγχίδαις, καὶ διὰ τῶν χρημάτων τούτων θαλασσοκρατορήσωσιν. Ἀλλὰ καὶ ἡ γνώμη αὕτη δὲν ἐκράτησεν*[2]. *Ὅτε δ' ὁ Ἀρισταγόρας μετὰ τὴν ἧτταν τῶν Μιλησίων συνεβούλευεν αὐτοὺς νὰ ἀποικήσωσιν εἰς Σαρδὼ ἢ εἰς Μύρκινον τῆς Θράκης, πάλιν ὁ Ἑκαταῖος εἶπε σοφώτερον τοῦ Ἀρισταγόρου· διότι συνεβούλευσεν αὐτόν, ἵνα ἀπελθὼν εἰς Λέρον καὶ ἐνταῦθα τεῖχος οἰκοδομήσας μένῃ, ὅθεν δύναται πάλιν νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν Μίλητον. Ὁ Ἀρισταγόρας μὴ δεξάμενος τὴν γνώμην τοῦ Ἑκαταίου ἀπῆλθεν εἰς τὴν Θράκην μετὰ τῶν βουλομένων Μιλησίων, ὅπου ἀπώλετο*[3]. *Κατὰ δὲ τὸ 494 ὁ λογογράφος μετέβη ὡς πρεσβευτὴς τῶν Ἰώνων πρὸς τὸν Ἀρταφέρνην καὶ ἐνήργησεν, ὅπως οἱ ὁμόφυλοι τύχωσιν ἐπιεικεστέρας μεταχειρίσεως*[4].

Ὅτι ὁ Ἑκαταῖος ἀνῆκεν εἰς πλούσιον καὶ ἐπιφανῆ οἶκον, τεκμηριοῦται καὶ ἐκ τῶν μεγάλων δαπανῶν, εἰς ἃς ὑπεβλήθη ἕνεκα τῶν μακρῶν αὐτοῦ ἀποδημιῶν. Τὰς ἐκ τούτων μελέτας ὁ Ἑκαταῖος κατέγραψεν ἐν ταῖς Γενεαλογίαις, αἵτινες συνίσταντο ἐκ τεσσάρων βιβλίων, καὶ ἐν τῇ Περιόδῳ γῆς διαιρουμένῃ εἰς δύο βιβλία. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ φι-

---

1) *Ἡρόδοτ. II*, 143 *„Ἑκαταίῳ δὲ γενεηλογήσαντι ἑαυτὸν καὶ ἀναδήσαντι ἐς ἑκκαιδέκατον θεὸν ἀντεγενεηλόγησαν ἐπὶ τῇ ἀριθμήσι, οὐ δεκόμενοι παρ' αὐτοῦ ἀπὸ θεοῦ γενέσθαι ἄνθρωπον„. Ἰδὲ καὶ Ἀσώπ ἐν σελίδ.* 282 *καὶ ἑξῆς.* 2) *Ἡρόδοτ.* V, 36. 3) *Ὁ αὐτὸς ἐν* V, 125. 4) *Διόδωρ. Σικελ ἐν Ἀποσπ. III, σελ.* 41.

λοσοφία ἤρξατο ἀναλάμπουσα ἐν τῷ Ἑλληνικῷ κόσμῳ. Καὶ ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου λογογράφου ἐπέδρασεν, ὅστις ἐν τῷ πρώτῳ συγγράμματι δὲν δέχεται τοὺς μύθους τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ θεωρεῖ τούτους γελοίους. Διὰ τοῦτο ἐπικρίνει τοὺς ἀρχαιοτέρους ποιητὰς καὶ κατ᾽ ἐξοχὴν τὸν Ἡσίοδον[1]. *Τὸ δεύτερον σύγγραμμα τοῦ Ἑκαταίου ἦτο πολὺ σπουδαιότερον τοῦ πρώτου· διότι ἦτο ἔργον γεωγραφικὸν μετὰ χάρτου*[2] *περιέχον γεωγραφικάς, ἐθνογραφικὰς καὶ ἱστορικὰς εἰδήσεις. Ὁ συγγραφεὺς ἐπραγματεύετο περὶ τῆς Εὐρώπης καὶ ἐκτενέστερον περὶ τῆς Ἀσίας. Εἶναι δ᾽ ὁ πρῶτος Ἕλλην, ὅστις ὑπὸ παντοίας ἐπόψεις ἐμελέτησε τὴν τελευταίαν χώραν. Τὸ ἀξιόπιστον τοῦ λογογράφου τούτου ὑπὸ πάντων ὁμολογεῖται*[3]. *Ἄν που εἶπέ τι ἡμαρτημένον, τοῦτο συνέβη, διότι ἐπλανήθη, ὡς καὶ ἄλλοι μετ᾽ αὐτόν. Ἀλλ᾽ ὁ Ἡρόδοτος, ὅστις ἔλαβε πολλὰ παρὰ τοῦ Ἑκαταίου,*[4] *ἐπικρίνει τοῦτον, εἰ καὶ δὲν ὀνομάζει αὐτόν. Φαίνεται, ὅτι τοῦτον ὑπαινίσσεται, ὅταν ἐλέγχῃ τὴν γνώμην, καθ᾽ ἣν ἡ πλήμμυρα τοῦ Νείλου ἀπορρέει ἐκ τοῦ Ὠκεανοῦ*[5] *καὶ ὅταν χλευάζῃ τοὺς λέγοντας τὴν γῆν κυκλοτερῆ*[6]. *Ὁ Ἑκαταῖος μετεχειρίσθη γλῶσσαν ἁπλῆν καὶ τὴν Ἰάδα ἄκρατον. Ἐν τῇ διαλέκτῳ ταύτῃ ἔγραψε καὶ ὁ σύγχρονος τοῦ Ἑκαταίου Διονύσιος ὁ Μιλήσιος ὁ συντάξας Τὰ μετὰ Δαρεῖον ἐν βιβλίοις ε΄*[7].

Ὁ δ᾽ Ἀκουσίλαος λέγεται μὲν Ἀργεῖος, ἀλλὰ κατή-

---

1) *Ὅρα Σχολ. εἰς Εὐριπίδ. Ὀρέστ.* 859. 2) *Στράβ. I*, 7 *"τὸν μὲν οὖν ἐκδοῦναι πρῶτον γεωγραφικὸν πίνακα, τὸν δὲ Ἑκαταῖον καταλιπεῖν γράμμα, πιστούμενον ἐκείνου εἶναι ἐκ τῆς ἄλλης αὐτοῦ γραφῆς"*. 3) *Ὅρα* Bergk II, 408. 4) *Εὐσέβ ἐν Εὐαγγ. προπαρ. X*, 273 *"Ἡρόδοτος ἐν τῇ δευτέρᾳ πολλὰ Ἑκαταίου κατὰ λέξιν μετήνεγκεν ἐκ τῆς περιηγήσεως βραχέα παραποιήσας"*. 5) *Ἐν βιβλ. II*, 21 *καὶ* 23. 6) *Ἐν βιβλ.* IV, 36 *"Γελῶ δὲ ὁρέων γῆς περιόδους γράψαντας πολλοὺς ἤδη καὶ οὐδένα νόον ἐχόντως ἐξηγησάμενον, οἳ Ὠκεανόν τε ῥέοντα γράφουσι πέριξ τὴν γῆν ἐοῦσαν κυκλοτερέα ὡς ἀπὸ τόρνου, καὶ τὴν Ἀσίην τῇ Εὐρώπῃ (ποιεύντων) ἴσην"*.
7) *Σουΐδ. ἐν λ.*

γετο ἐκ τινος χωρίου τῆς Βοιωτίας κειμένου παρὰ τῇ Αὐλίδι[1]. *Πότε ἤκμαζεν ὁ λογογράφος οὗτος, δὲν εἶναι ἀκριβῶς ὡρισμένον· ἀλλὰ λέγεται, ὅτι εἶναι καὶ τοῦ Ἑκαταίου ἀρχαιότερος. Οὗτος εἶχε γράψει Γ ε ν ε α λ ο γ ί α ς, ἐν αἷς ἐξήταζε τοὺς ἀρχαίους μύθους τῶν θεῶν καὶ τῶν ἡρώων. Βάσιν τῶν ἐρευνῶν ὁ Ἀκουσίλαος εἶχε καὶ ἄλλους μὲν ποιητὰς καὶ δὴ τὸν Ἡσίοδον, ὃν καὶ ἐπειρᾶτο νὰ διορθώσῃ. Διὰ τοῦτο Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς*[2] *ἐνόμισεν, ὅτι ὁ λογογράφος οὗτος παρέφρασε τοὺς ποιητάς. Πρὸς τὸν Ἀκουσίλαον διεφώνει ὁ Ἑλλάνικος*[3], *ἀλλ' ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἀνεγινώσκετο*[4] *καὶ ἐτιμᾶτο. Βραδύτερον ὅμως ἠγέρθησαν ὑπόνοιαι περὶ τῆς γνησιότητος τῶν Γενεαλογιῶν*[5].

Ὡσαύτως ἀρχαῖος εἶναι Ξάνθος ὁ Λυδός, ὅστις, ἂν μὴ ἔζῃ κατὰ τὴν ἅλωσιν τῶν Σάρδεων, ὅμως ἀσφαλῶς ἔγραψεν ἐπὶ Ἀρταξέρξου (465—425 π. Χ.). Οὗτος συνέταξε Λυδιακὰ διῃρημένα εἰς τέσσαρα βιβλία. Κατὰ τὸν Ἔφορον οὗτος ἔδωκε τῷ Ἡροδότῳ τὰς ἀ φ ο ρ μ ὰ ς πρὸς συγγραφὴν τῆς ἱστορίας[6]. *Βραδύτερον Μένιππός τις ἐποίησεν ἐπιτομὴν τῶν Λυδιακῶν*[7]. *Τοῦ Συρίου Φερεκύδους τοῦ φιλοσόφου, περὶ οὗ ἄρτι ἐλέγομεν, διάφορος εἶναι Φ ε ρ ε κ ύ δ η ς ὁ Ἀ θ η ν α ῖ ο ς. Ὁ Christ εἰκάζει,*[8] *ὅτι οὗτος ἐγεννήθη μὲν ἐν Λέρῳ, ἀλλὰ τὸ πλεῖστον τοῦ βίου ἐν Ἀθήναις διέτριψε καὶ ἐνταῦθα τὸ σπουδαιότερον αὐτοῦ σύγγραμμα συνέταξε. Κατὰ τὸν Lipsius*[9] *ὅμως ἄλλος*

---

1) *Ὁ αὐτὸς ἐν λ. Παράβαλλ.* Bergk II, 402. 2) *Ἐν Στρωμ.* VI,629. 3) *Ἰώσηπ. Κατὰ Ἀπίων. I,* 3 "*Ὅσα μὲν Ἑλλάνικος Ἀκουσιλάῳ περὶ τῶν γενεαλογιῶν διαπεφώνηκεν*„. 4) *Πλάτ. ἐν Συμποσ.* 178 Β. 5) *Σουΐδ. ἐν λ. Ἑκαταῖος* "*Τὰ γὰρ Ἀκουσιλάου νοθεύεται*„. 6) *Ἀθήν.* XII, 515 Ε "*Ἔφορος ὁ συγγραφεὺς μνημονεύει αὐτοῦ (Ξάνθου) ὡς παλαιοτέρου ὄντος καὶ Ἡροδότῳ τὰς ἀφορμὰς δεδωκότος. Ὁ δ' οὖν Ξάνθος ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Λυδιακῶν Ἀδραμύτην φησὶ τῶν Λυδῶν βασιλέα πρῶτον γυναῖκας εὐνουχίσαντα χρῆσθαι αὐταῖς ἀντὶ ἀνδρῶν εὐνούχων*„. 7) *Διογέν. Λαέρτ.* VI, 108. 8) *Ἐν σελίδ.* 279. 9) Qaest. logogr. *ἐν σελίδ.* 18.

ἦτο ὁ Ἀθηναῖος καὶ ἄλλος ὁ Λέριος Φερεκύδης. Ὁπωσδήποτε ὁ Φερεκύδης ἤκμαζε κατὰ τὸ 454 π. Χ. καὶ ἐγένετο μακρόβιος ζήσας 95 ἔτη[1]. Τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ, ὅπερ συνίστατο ἐκ δέκα βιβλίων, ἐπιγράφεται ὁτὲ μὲν *Ἱστορίαι*, ὁτὲ δὲ *Γενεαλογίαι* καὶ ἄλλοτε *Αὐτόχθονες*. Ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ ὁ συγγραφεὺς ἐπραγματεύετο ἐκτενῶς τὰς μυθικὰς παραδόσεις τῶν Ἀθηνῶν. Παρὰ τοῖς ἔπειτα μυθογράφοις αἱ Γενεαλογίαι τοῦ ἡμετέρου λογογράφου ἐχρησίμευον ὡς σπουδαιοτάτη πηγή. Ἐπειδὴ δὲ διετηρήθησαν πλεῖστα ἀποσπάσματα, μέχρις ἡμῶν ὁ Φερεκίδης εἶναι ἡ βάσις πλείστων μυθολογικῶν ἐρευνῶν[2]. Σημειωτέον δ' ὅμως, ὅτι τὰς ἐρεύνας τούτου δὲν ὡδήγει ἡ κρίσις, ἀλλ' ἡ φαντασία. Οὕτως ἔλεγεν, ὅτι ὁ Ὅμηρος ἦτο ἔκγονος τοῦ Ὀρφέως χωριζόμενος ἀπὸ τοῦ γενάρχου διὰ δέκα προγόνων, ὧν τὰ ὀνόματα πλάττει, ὡς Εὐκλῆς, Φιλοτέρπης, Χαρίδημος[3].

Ὁ δὲ *Χάρων ὁ Λαμψακηνὸς* ἦτο υἱὸς τοῦ Πυθοκλέους ζῶν ἐπὶ τῶν Περσικῶν[4]. Οὗτος κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἑκαταίου ἐξηκολούθησε τὰς ἐρεύνας ἐπὶ τῶν λαῶν τῆς Ἀσίας γράψας *Περσικά*, *Αἰθιοπικά*, *Λιβυκὰ* καὶ ἄλλα. Ἀλλ' εἶναι παράδοξον, ὅτι ὁ Ἡρόδοτος δὲν μνημονεύει αὐτοῦ. Ὁ Σουΐδας ἀποδίδει τούτῳ καὶ ἄλλας συγγραφάς, ἐν αἷς καὶ *Περίπλουν τῶν ἐκτὸς τῶν Ἡρακλείων στηλῶν* καὶ *Ὥρους Λαμψακηνούς*, δηλ. εἶδος χρονικῶν[5]. *Ὥρους Σαμιακοὺς* εἶχε γράψει *Εὐγαίων ὁ Σάμιος*. Πρὸς δὲ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐγένοντο *Εὔδημος ὁ Πάριος*, ὁ *Δημοκλῆς* καὶ ἄλλοι.

Ἐν τοῖς λογογράφοις διεκρίθη *Ἑλλάνικος ὁ Μυτιλη-*

---

[1]) Λουκιαν. Μακρόβ. 22. [2]) Ὅρα C. Müller ἐν γραμμ. I, 476. [3]) Christ ἐν σελίδ. 279. Παράβαλλ. Müller Fragmenta I, 70—99 καὶ IV, 687—9· [4]) Ὅρα Σουΐδ. ἐν λ. [5]) Ὅρα C. Müller I, 477.

ναῖος, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδρομένους[1]. Λέγεται[2] δ', ὅτι ὠνομάσθη οὕτω (δηλ. Ἑλληνικός), διότι ἐγεννήθη κατὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι νίκην τῶν Ἑλλήνων. Ἐγένετο δὲ μακρόβιος, διότι κατά τινα μαρτυρίαν ἐπέζησε τῆς ἐν Ἀργινούσσαις ναυμαχίας[3]. Κατὰ τὸν Σουΐδαν ἐτελεύτησεν ἐν Περπερήνῃ, ἥτις ἔκειτο ἀντικρὺ τῆς Λέσβου[4]. Ὁ Ἑλλάνικος ἦτο πολυΐστωρ καὶ πολυγράφος συντάξας πολλὰς συγγραφάς, ἐξ ὧν ἄλλαι μὲν ἦσαν χρονολογικαί, ὡς αἱ Ἱέρειαι αἱ ἐν Ἄργει καὶ οἱ Καρνεονῖκαι, ἄλλαι δὲ ἱστορικαί, ὡς ἡ Ἀτθίς, ἡ Φορωνὶς (ἱστορία τοῦ Ἄργους), ἡ Ἀσωπὶς (ἱστορία τῆς Βοιωτίας), Δευκαλιώνεια, Ἀρκαδικά, Αἰολικά, Λεσβικά, τὰ Τρωϊκὰ καὶ τὰ Περσικά[5]. Τὰ συγγράμματα ταῦτα ἦσαν πολύτιμος πηγὴ τοῖς ἔπειτα ἱστοριχοῖς, ὡς τῷ Κτησίᾳ, τῷ Τιμαίῳ καὶ ἄλλοις. Ὁ Θουκυδίδης ἐλέγχει μὲν τὸν Ἑλλάνικον, ὅτι δὲν εἶναι ἀκριβὴς περὶ τὴν χρονολογίαν[6], ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι καὶ οὗτος ὠφελήθη ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν ἱερειῶν τῆς Ἥρας[7]. Μαθητὴς τοῦ Ἑλλανίκου ἐγένετο ὁ Σιγειεὺς Δαμάστης, ὅστις ἦτο σύγχρονος τοῦ Ἡροδότου. Οὗτος πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔγραψεν Ἐθνῶν κατάλογον καὶ πόλεων[8]. Ὁ δὲ Στησίμβροτος, ὅστις ἦτο σύγχρονος τοῦ Κίμωνος καὶ ἐχθρὸς τοῦ Περικλέους, ἔγραψε Περὶ Ὁμήρου καὶ Πολιτικὰς διατριβάς[9]. Ἐν τέλει μνημονεύομεν δύο Ῥηγίνων, τοῦ Γλαύκου τοῦ γράψαντος Περὶ τῶν ἀρχαίων ποιητῶν καὶ μουσικῶν, ὅπερ εἶχεν ὑπ' ὄψει ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ Περὶ μουσικῆς, καὶ τοῦ Ἵππυος[10] τοῦ

---

1) Σουΐδ. ἐν λ. 2) Ἰδὲ Ἀσώπ. ἐν σελ. 297. 3) Ὅρα Σχολιαστ. εἰς Ἀριστοφάν. Βατράχ. 706 καὶ 732. 4) Σουΐδ. ἐν λ. 5) Ὅρα Christ ἐν σελίδ. 279. 6) Ἐν βιβλ. I, 97, „Τούτων δέ, ὅσπερ καὶ ἥψατο ἐν τῇ Ἀττικῇ ξυγγραφῇ Ἑλλάνικος, βραχέως τε καὶ τοῖς χρόνοις οὐκ ἀκριβῶς ἐπεμνήσθη„. 7) Ἐν βιβλ. II, 2 καὶ IV, 133. 8) Σουΐδ. ἐν λ. 9) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Περικλ. 36. 10) Ὅρα Müller Fragmenta II, 12—15.

συντάξαντος καὶ ἄλλας μὲν συγγραφὰς καὶ Κτίσιν Ἰταλίας καὶ Σικελικῶν βιβλία έ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

ΠΕΡΙ ΗΡΟΔΟΤΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑΣ ΑΥΤΟΥ

Ἐν τοῖς σκοτεινοῖς τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους χρόνοις τοὺς ἄθλους τῶν ἡρώων καὶ τοὺς πολεμικοὺς τῶν φυλῶν καὶ τοῦ ὅλου γένους ἀγῶνας ποιηταὶ ἐξύμνουν καὶ ἐξυμνοῦντες παρέδιδον ταῖς ἐπομέναις γενεαῖς πρὸς θαυμασμὸν καὶ μίμησιν. Οἱ ποιηταὶ οὗτοι ἦσαν μὲν περιφανεῖς τοῦ ποιητικοῦ τῆς Ἑλλάδος οὐρανοῦ ἀστέρες, ἀλλὰ καὶ δὲν παρεῖχον ἱκανὸν φῶς, ὅπως εὐκρινῶς διαφαίνωνται αἱ εἰκόνες ἐν τῷ πέπλῳ τῆς ἱστορίας, ὃν ἐξύφαναν μὲν εὐγενῶν πόθων μίτοι, ἔχρωσαν δὲ τὰ αἵματα εὐκλεῶν ἡρώων. Ἐπειδὴ δ' ὁ χρωστὴρ τῆς φαντασίας ἐπέθηκεν εὐανθῆ καὶ ἀνεξίτηλα χρώματα, οἱ ἱδρῶτες τῆς κριτικῆς δὲν ἐξήρκεσαν, ὅπως τὸν ἱστορικὸν πέπλον ἀποπλύνωσι καὶ τὴν ἀρχικὴν τούτου χροιὰν ἐπιδείξωσιν. Οὕτως οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι ἱστορίας στερούμενοι ἦσαν ἀεὶ παῖδες. Ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις ἔλειπεν ἡ ἐπιστήμη αὕτη, ἥτις ἔχει ἀνδροποιὸν δύναμιν. Διότι τὰς γνώσεις καὶ τὴν πεῖραν πολλῶν αἰώνων παραλαμβάνουσα μεταβάλλει ταύτας εἰς πνευματικὴν τροφήν, ἐξ ἧς τρεφόμενοι οἱ λαοὶ ἀνδροῦνται. Ἡ ἱστορία λοιπὸν ἔθηκε τέρμα εἰς τὴν μακραίωνα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους νηπιότητα καὶ ἐχάραξε τὴν εὐρεῖαν λεωφόρον, ἐν ᾗ οἱ ἀνδρωθέντες λαοὶ δολιχοδρομοῦσι. Τὴν μεγάλην ταύτην μεταρρύθμισιν ἐποίησεν ὁ Ἡρόδοτος, ὃν δικαίως ὁ Κικέρων ὠνόμασε πατέρα τῆς ἱστο-

ρίας[1]. Τούτου προηγήθησαν βεβαίως οἱ λογογράφοι, ἀλλ' οὗτοι εἶναι ἡ ἠὼς τῆς Ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας καὶ οὐχὶ ὁ ἥλιος· ἔχουσι δὲ πρὸς αὐτόν, ὡς οἱ ἀοιδοὶ πρὸς τὸν Ὅμηρον.

Ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας ἐγεννήθη ἐν Ἁλικαρνασσῷ, ἥτις ἦτο ἀποικία τῶν Τροιζηνίων[2]. Οἱ Δωριεῖς οὗτοι τῆς Πελοποννήσου πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς ἀγωνισάμενοι ἐκράτησαν, ἀλλὰ μετὰ τῶν κρατησάντων ἀνεμίχθησαν καὶ Κᾶρες. Φαίνεται δ', ὅτι μετὰ τῶν Δωριέων ἦσαν ἀναμεμιγμένοι καὶ Ἴωνες, οἵτινες καὶ ἀρχῆθεν ἐν τοῖς οἰκισταῖς κατετάχθησαν καὶ βραδύτερον ἐκ τῶν πέριξ οἰκούντων προσετέθησαν[3]. Ὁ ἱστορικὸς γεννηθεὶς κατὰ τὸ 484 π. Χ.[4] ἀνῆκεν εἰς ἐπιφανὲς τῆς Ἁλικαρνασσοῦ γένος, ἦτο υἱὸς τοῦ Λύξου καὶ τῆς Δρυοῦς[5] καὶ ἔσχεν ἀδελφὸν μὲν τὸν Θεόδωρον, θεῖον δὲ ἢ ἀνεψιὸν (ἐξάδελφον) τὸν ποιητὴν Πανύασιν[6]. Τούτῳ ὁ ἱστορικὸς ὀφείλει τὸ ἐπικὸν αὐτοῦ ἦθος καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν πρὸς πᾶν Ἑλληνικόν. Ἐν Ἁλικαρνασσῷ ἐβασίλευε Λύγδαμις ὁ ἔγγονος τῆς Ἀρτεμισίας τῆς ἐν Σαλαμῖνι γενναίως ἀγωνισαμένης, ἣν ὁ Ἡρόδοτος ἐπαινεῖ[7]. Κατὰ τοῦ βασιλέως ἐστασίασεν ὁ Πανύασις μετὰ τοῦ Ἡροδότου, ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν κατὰ τὴν στάσιν ἐφονεύθη, ὁ δ' Ἡρόδοτος ἔφυγεν εἰς τὴν Σάμον, ἔνθα κατὰ τὸν Σουΐδαν ἠσκήθη περὶ τὴν Ἰάδα διάλεκτον[8]. Ἐκ τῆς

---

1) De leg. I, 1. 2) Περὶ Ἡροδότου ἔγραψεν ὁ Stein, Herodotus, Sein Leben und sein Geschichtswerk nebst einer Übersicht seines Dialektes, Berlin, 1870. Blum, Herodot und Ktesias, die frühsten Geschichtsforscher des Orients, Heidelberg, 1836. Bauer, Herodots Biographie, in Sitzb. der Wien. Akad. 81, 301-420. 3) Τοῦτο γίνεται δῆλον ἐκ τῶν ἀνακαλυφθεισῶν ἐπιγραφῶν. 4) Gellius XV, 23. 5) Ὅρα Σουΐδ. ἐν λ. 6) Περὶ τούτου ἰδὲ τόμ I ἐν σελίδ. 155. 7) Ἐν VII, 99. 8) Τοῦτο μὲν λέγει ὁ Σουΐδας, ἀλλ' ὁ Bauer ἐν τῇ μνημονευθείσῃ διατριβῇ νομίζει, ὅτι ἡ εἰς Σάμον ἀποδημία εἶναι ἐπινόημα, ὅπως ἐξηγηθῇ ἡ Ἰωνικὴ διάλεκτος τῆς ἱστορίας αὐτοῦ. Βεβαίως τὴν διάλεκτον ταύτην ἠδύνατο νὰ μάθῃ καὶ ἐν Ἁλικαρνασσῷ, ἔνθα, ὡς εἴρηται, ὑπῆρχον Ἴωνες, ἀλλ' ὁ ἱστορικὸς πανταχοῦ δεικνύει ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῶν Σαμίων ἐκτενῶς περὶ αὐτῶν πραγματευόμενος καὶ τὰ ἔργα αὐτῶν ἐξαίρων.

Σάμου ὁ ἱστορικὸς μετὰ τῶν στασιωτῶν εἰς τὴν Ἁλικαρνασσὸν ἐπανελθὼν ἐξεδίωξε τὸν τύραννον περὶ τὰ 454 π. Χ. Μετὰ τὴν ἐκδίωξιν δὲν παρέμεινε μακρὸν χρόνον ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπειδὴ εἶδεν ἑαυτὸν φθονούμενον ὑπὸ τῶν πολιτῶν καὶ μὴ δυνάμενον νὰ ἐπιτελέσῃ τὰ ἀγαθὰ ὑπὲρ τῆς πόλεως σχέδια, κατέλιπε ταύτην ἐς ἀεί.

Ποῦ μετὰ τὴν ἀποδημίαν ἀπῆλθεν ὁ Ἡρόδοτος, δὲν γινώσκομεν· ἀλλὰ κατὰ τὸ 445 εὑρίσκομεν τοῦτον ἐν Ἀθήναις, ἔνθα ἴσως ἐν τῷ νεωστὶ οἰκοδομηθέντι ᾠδείῳ ἀνέγνω μέρος τῆς ἱστορίας αὐτοῦ[1]. Λέγομεν μέρος, διότι τὸ ὅλον δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀναγνωσθῇ· οὐ μόνον μακρὸν ὂν καταπονεῖ καὶ τὸν μακροθυμότερον ἀναγνώστην, ἀλλὰ καὶ ἐκ πολλῶν τεκμηρίων γίνεται δῆλον, ὅτι ἡ ὅλη ἱστορία τότε δὲν εἶχε συντελεσθῇ. Ποῖον τῶν μερῶν ἀνεγνώσθη, δὲν παρεδόθη ἡμῖν, ἀλλὰ τῶν κριτικῶν οἱ μὲν δέχονται τὰ πρῶτα βιβλία, οἱ δὲ τὰ τελευταῖα, ὅπερ πιθανώτερον[2]. Βεβαίως τὰ πρῶτα περιέχουσιν ἐπαγωγοὺς διηγήσεις, ἀλλὰ μὴ ἀποτελοῦντα ὅλον τι δὲν ἦσαν πρόσφορα πρὸς ἀνάγνωσιν. Ἄλλως τὸ ἀνάγνωσμα ἔπρεπε νὰ διεγείρῃ τὸ κοινὸν τῶν Ἀθηναίων ἐνδιαφέρον καὶ τοιοῦτον ἦσαν οἱ Περσικοὶ πόλεμοι, ἐν οἷς οὗτοι διέπρεψαν. Φαίνεται λοιπόν, ὅτι ὁ ἱστορικὸς ἐν τοῖς μεγάλοις Παναθηναίοις, ὡς βραδύτερον ὁ Χοιρίλος ἀπήγγειλε τὴν Περσηΐδα αὐτοῦ[3], ἀνέγνω τὴν περιγραφὴν τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης πρὸ τῶν πρεσβειῶν τῶν συμμαχίδων

---

1) *Ὅρα* Christ *ἐν σελίδ.* 281. 2) *Δὲν δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὅτι τὰ τελευταῖα βιβλία δὲν εἶχον συγγραφῇ· διότι ἐκ τεκμηρίων εἰκάζεται, ὅτι τὸ πρῶτον βιβλίον ἐγράφη μετὰ τὴν περιγραφὴν τῆς στρατείας τοῦ Ξέρξου· διότι ἐν βιβλ.* I, 175 *λέγεται, ὅτι ἐπὶ τῶν παρειῶν τῆς ἐν Καρίᾳ ἱερείας τῆς Ἀθηνᾶς ἐφύετο μέγας πώγων, ὁσάκις τοῖς περιοίκοις ἔμελλε νὰ συμβῇ κακόν τι. Τοῦτο κατὰ μὲν τὸ πρῶτον βιβλίον συνέβη τρίς, κατὰ δὲ τὸ* VIII, 104 *δίς. Ἡ ἀντίφασις αὕτη αἴρεται, ἂν δεχθῶμεν, ὅτι μετὰ τὴν συγγραφὴν τοῦ ὀγδόου βιβλίου συνέβη ἔτι ἅπαξ, ὅπερ ἐν τῷ πρώτῳ λέγεται.* 3) *Ὅρα τόμ.* I. *ἐν σελίδ.* 156.

πόλεων. Οἱ δ' Ἀθηναῖοι οὕτως ἐνεθουσιάσθησαν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως, ὥστε ἐψηφίσαντο αὐτῷ δωρεὰν δέκα ταλάντων[1], ἂν μὴ τὸ ποσὸν ἐμεγέθυνεν ὁ Πλούταρχος πρὸς διαβολὴν τοῦ ἱστορικοῦ[2]. Ἐν Ἀθήναις ὁ Ἡρόδοτος συνῆψε στενὰς σχέσεις πρὸς τὸν Περικλέα. ἀλλὰ δὲν διέτριψε μακρὸν χρόνον ἐνταῦθα· διότι μετέσχε τῆς ἀποικίας τῶν Θουρίων, οὓς ἐθεώρησεν ὡς δευτέραν πατρίδα. Οὐχὶ δὲ σπανίως Θούριος ἐπονομάζεται[3]. Τῆς ἀποικίας ταύτης μετέσχον ἄνδρες ἐπιφανεῖς, οὓς αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις ἐκεῖσε ἐξέπεμψαν. Τινές, ὡς ὁ K. Müller[4], ἔχουσι τὴν γνώμην, ὅτι ὁ ἱστορικὸς δὲν ἀνῆκε τοῖς πρώτοις οἰκισταῖς· διότι πολλαὶ ἐπικουρίαι βραδύτερον ἐπέμφθησαν εἰς Θουρίους. Ἀλλ' ὁ περιηγητὴς δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διαμείνῃ διαρκῶς ἐν τῇ νέᾳ πατρίδι καὶ κατὰ τὸ 432 εὑρίσκομεν αὐτὸν πάλιν ἐν Ἀθήναις· διότι λέγει περὶ τῶν Προπυλαίων, ἅπερ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο συνετελέσθησαν[5].

Πότε ἔθανεν ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας, δὲν παρεδόθη ἡμῖν, ἀλλ' εἶναι βέβαιον, ὅτι ἔζη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου· διότι λέγει περὶ τῶν εἰσβολῶν τῶν Πελοποννησίων εἰς τὴν Ἀττικήν[6]. Τελευτήσας δὲ περὶ τὸ 425 δὲν ἐπεῖδεν οὔτε τὴν στρατείαν εἰς τὴν Σικελίαν, οὔτε τὸν Δεκελεικὸν πόλε-

---

1) Πλούταρχ. Περὶ τῆς Ἡροδότ. κακοηθ. XXVI "Ὅτι μέντοι δέκα τάλαντα δωρεὰν ἔλαβεν ἐξ Ἀθηνῶν Ἀνύτου τὸ ψήφισμα γράψαντος, ἀνὴρ Ἀθηναῖος οὐ τῶν παρημελημένων ἐν ἱστορίᾳ, Δίυλλος, εἴρηκεν. Ἀπαγγείλας δὲ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην ὁ Ἡρόδοτος, ὡς μὲν οἱ πλεῖστοι λέγουσι, καὶ τῶν νεκρῶν τῷ ἀριθμῷ καθεῖλε τὸ ἔργον„. 2) Bergk IV, 247. 3) Ἀριστοτέλ. ἐν Ῥητορικ. III 9. "Ἡροδότου Θουρίου ἥδ' ἱστορίης ἀπόδειξις„. Τοῦτο φαίνεται, ὅτι ἦτο ἐπιγραφὴ Ἰταλικοῦ χειρογράφου τοῦ Ἡροδότου. Ἰδὲ καὶ Στράβ. 656 καὶ Πλίνιον H. N. XII, 4, 18. 4) Ἐν τῇ γραμματολογίᾳ I, 482. 5) Ἐν βιβλ. V, 77 "ποιησάμενοι τέθριππον χάλκεον, τὸ δὴ ἀριστερῆς χερὸς ἕστηκε πρῶτον ἐσιόντι ἐς τὰ προπύλαια τὰ ἐν τῇ ἀκροπόλι„. 6) Ἐν βιβλ. IX, 73 "οὕτω καὶ ἐς τὸν πόλεμον τὸν ὕστερον πολλοῖσι ἔτεσι τούτων γενόμενον Ἀθηναίοισί τε καὶ Πελοποννησίοισι, σινομένων τὴν ἄλλην Ἀττικὴν Λακεδαιμονίων, Δεκελέης ἀπέχεσθαι„.

μον[1]. *Κατὰ τὸ μέχρις ἡμῶν περισωθὲν ἐπίγραμμα*[2] *ὁ Ἡρόδοτος ἐτάφη ἐν Θουρίοις, ἀλλ' οἱ κριτικοὶ δὲν ἀποδίδουσι μεγάλην σπουδαιότητα τούτῳ· διότι ἔχουσι τὴν γνώμην, ὅτι ἐποιήθη βραδύτερον ἐν χρόνοις, καθ' οὓς τὴν μνήμην τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν δι' ἐπιγραμμάτων ἐτίμων. Κατὰ πᾶσαν ὅμως πιθανότητα μᾶλλον ἐνταῦθα ἢ ἐν Ἀθήναις*[3] *καὶ ἐν Πέλλῃ*[4] *ἔθανεν, εἰ καὶ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς βέβαιον, ὅτι εἰς Μακεδονίαν ἀπεδήμησεν. Ἡ εἰκὼν τοῦ Ἡροδότου διετηρήθη ἐν ἀναγλύφῳ, ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι ἐγένετο κατὰ τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ.*

Ἐν Θουρίοις ὁ Ἡρόδοτος ἐπεξειργάζετο τὴν ἱστορικὴν ὕλην, εἶναι δὲ ζήτημα παρὰ τοῖς κριτικοῖς, ἂν οὗτος ἤγαγεν εἰς πέρας τὸ ἔργον αὐτοῦ, ὅπερ, ὡς γνωστόν, λήγει εἰς τὴν ἅλωσιν τῆς Σηστοῦ. Ὁ K. Müller, ἐρωτᾷ[5]*· διὰ τί ὁ ἱστορικὸς δὲν προεχώρησε κατωτέρω; Τὴν ἀπορίαν ταύτην ἔχουσι καὶ ἄλλοι, ὡς ὁ Stein*[6]*, ὁ Christ καὶ ὁ Sittl*[7]*, ἀλλ' ὁ Ἡρόδοτος δὲν προέθετο νὰ προβῇ πορρωτέρω· διότι οὗτος ἐν τῷ προοιμίῳ ὑπέσχετο, ὅπως ἱστορήσῃ τοὺς πολέμους τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς βαρβάρους*[8]. *Ἀλλ' ἐν τῇ ἁλώσει τῆς Σηστοῦ οὗτοι ἔληξαν. Ἐξηκο-*

---

[1]) *Παράβαλλ.* Sittl *ἐν τῇ γραμματολογ.* II, 370. [2]) *Παρὰ Στεφάν. τῷ Βυζαντ. ἐν λ. Θούριοι·*

> *Ἡρόδοτον Λύξεω κρύπτει κόνις ἅδε θανόντα,*
> *Ἰάδος ἀρχαίης ἱστορίης πρύτανιν,*
> *Δωρίδος ἐκ πάτρης βλαστόντ', ἀστῶν γὰρ ἄτλητον*
> *μῶμον ὑπεκπροφυγὼν Θούριον ἔσχε πάτρην.*

[3]) *Παρὰ Μαρκελλίνῳ ἐν τῷ βίῳ τοῦ Θουκυδίδου* 17 *λέγεται, ὅτι ὁ τάφος τοῦ Ἡροδότου ἔκειτο παρὰ τῷ τοῦ Θουκυδίδου, ἀλλὰ νῦν θεωρεῖται ὡς ἁμάρτημα τοῦ ἀντιγραφέως. Παράβαλλ.* Bauer *ἐν τῷ* Sitzungsber. 89, 414. [4]) *Ὁ Σουΐδ. ἐν λ. γράφει· "εἰς τὸ Θούριον ἀποικιζόμενον ὑπ' Ἀθηναίων ἐθελοντὴς ἦλθε, κἀκεῖ τελευτήσας ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς τέθαπται. Τινὲς δ' ἐν Πέλλῃ αὐτὸν τελευτῆσαί φασιν".* [5]) *Ἐν* I, 486. [6]) *Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῆς ἐκδόσ.* XXXI. *σελίδ.* 285. [7]) *Ἐν τομ.* II, 385. [8]) *Ὁ ἱστορικὸς λέγει· "Ἡροδότου Ἁλικαρνησσέος ἱστορίης ἀπόδεξις ἥδε, ὡς μήτε τὰ γενόμενα ἐξ ἀνθρώπων τῷ χρόνῳ ἐξίτηλα γένηται, μήτε ἔργα μεγάλα τε καὶ θωυμα-*

λούθησαν μὲν οἱ Ἀθηναῖοι ἀγωνιζόμενοι πρὸς αὐτούς, ἀλλ', ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Bergk[1], ὁ πόλεμος δὲν ἦτο ἤδη ἐθνικὴ ὑπόθεσις συμπάντων τῶν Ἑλλήνων· διότι οἱ ἄλλοι Ἕλληνες τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς συμμάχους αὐτῶν καταλιπόντες ἐπανῆλθον εἰς τὰς ἑαυτῶν πατρίδας[2]. Κατὰ τῆς ἀτελείας τῆς ἱστορίας κριτικοί τινες ἐπάγονται καί τινας ὑποσχέσεις, ἃς ὁ Ἡρόδοτος δὲν ἐξετέλεσε, δηλ. λέγει, ὅτι θέλει πραγματευθῇ ἐν ἑτέροισι λόγοισι[3] ἢ ἐν Ἀσσυρίοισι λόγοισι[4], ἀλλὰ τὰ ὑπεσχημένα οὐδαμοῦ τῆς ἱστορίας πληροῦνται. Τοῦτο ὅμως δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἐκ τῆς λήθης τοῦ γέροντος συγγραφέως ἢ μᾶλλον ἐκ τῆς ἀτελείας τῆς μορφῆς τοῦ ἔργου, ὡς πιστεύει ὁ Bergk[5].

Οἱ Ἀσσύριοι λόγοι ἦτο αὐτοτελὴς διατριβή, ἐν ᾗ ὁ Ἡρόδοτος ἐπραγματεύετο περὶ τῆς Βαβυλῶνος καὶ τῆς Νίνου (τῆς Νινευῆς). Τὴν πολύτιμον ταύτην διατριβήν, ἧς, ὡς εἴδομεν, μνημονεύει αὐτὸς ὁ ἱστορικὸς καὶ κατά τινα πιθανότητα καὶ ὁ Ἀριστοτέλης[6], ἴσως διενοεῖτο, ὅπως ἐν τῇ ὅλῃ ἱστορίᾳ ἐνυφάνῃ,

---

στά, τὰ μὲν Ἕλλησι τὰ δὲ βαρβάροισι ἀποδεχθέντα, ἀκλεᾶ γένηται, τά τε ἄλλα καὶ δι' ἣν αἰτίην ἐπολέμησαν ἀλλήλοισι„. Λέγει μὲν ὁ Φώτιος (148 β, 10), ὅτι τὸ προοίμιον δὲν εἶναι γνήσιον καὶ ὁ P. La-Roche (Phil. 14, 281) ὑποστηρίζει τὴν εἴδησιν, ἀλλ' οἱ ἄλλοι κριτικοὶ ἀπορρίπτουσι ταύτην· "ὡς Πλησίρροος ὁ Θεσσαλὸς ὁ ὑμνογράφος ἐρώμενος γεγονὼς Ἡροδότου καὶ κληρονόμος τοῦ αὐτοῦ, οὗτος ποιήσειε τὸ προοίμιον τῆς πρώτης ἱστορίας Ἡροδότου Ἁλικαρνασσέως· τὴν γὰρ κατὰ φύσιν εἶναι τοῦ Ἡροδότου ἱστοριῶν ἀρχὴν "Περσέων οἱ λόγιοι„. [1]) Ἐν τόμ. IV 249. Τὴν αὐτὴν γνώμην ἔχει καὶ ὁ Bauer ἐν σελίδ. 392. [2]) Ἐν βιβλ. IX, 114 "Τοῖσι μέν νυν ἀμφὶ Λευτυχίδεα Πελοποννησίοισι ἔδοξε ἀποπλέειν ἐς τὴν Ἑλλάδα, Ἀθηναίοισι δὲ καὶ Ξανθίππῳ τῷ στρατηγῷ αὐτοῦ ὑπομείναντας πειρᾶσθαι τῆς Χερσονήσου Οἱ μὲν δὴ ἀπέπλεον, Ἀθηναῖοι δὲ ἐκ τῆς Ἀβύδου διαβαλόντες ἐς τὴν χερσόνησον Σηστὸν ἐπολιόρκεον„. [3]) Ἐν βιβλ. I, 106. [4]) Ἐν βιβλ. I, 184 "Τῆς δὲ Βαβυλῶνος ταύτης πολλοὶ μέν κου καὶ ἄλλοι ἐγένοντο βασιλέες, τῶν ἐν τοῖσι Ἀσσυρίοισι λόγοισι μνήμην ποιήσομαι„. [5]) IV, 250. [6]) Ἐν τῇ Ἱστορ. ζῴων VIII, 18 "Τὰ μὲν οὖν γαμψώνυχα... ἄποτα πάμπαν ἐστίν· ἀλλ' Ἡρόδοτος (κατ' ἄλλους

ἀλλὰ διὰ τὸν συμβάντα θάνατον δὲν ἠδυνήθη νὰ ποιήσῃ τὴν ἐπεξεργασίαν[1]. *Τὴν εἰκασίαν ὅμως ταύτην δὲν δέχονται ὁ* Bachof[2] *καὶ ὁ* Stein[3], *ὅστις παρατηρεῖ, ὅτι ἂν ὁ ἱστορικὸς ἐσκόπει νὰ ἐνυφάνῃ τὴν εἰρημένην διατριβήν, εἶχεν εὐκαιρίαν*[4], *ἀλλὰ δὲν ἠθέλησε νὰ ὠφεληθῇ ἐκ ταύτης. Τινὲς τῶν φιλολόγων ἔχουσι τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Ἡρόδοτος τὸ κατ' ἀρχὰς ἔγραψε μικρὰς διατριβὰς περὶ τῶν χωρῶν, εἰς ἃς ἀπεδήμησε (Λόγοι Περσικοί, Αἰγύπτιοι, Λιβυκοί, Λυδικοί, Σκυθικοί, Σάμιοι)*[5] *καὶ ὅτι βραδύτερον εἰς ἓν ὅλον συνέδεσεν*[6].

Ἐνταῦθα γεννᾶται τὸ ζήτημα, ἂν τὰ διάφορα μέρη τῆς ἱστορίας ἐγράφησαν χρονολογικῶς κατὰ τὴν αὐτὴν σειράν, καθ' ἣν εἶναι τεθειμένα, καὶ ἂν εὐθὺς ἐν ἀρχῇ ὁ Ἡρόδοτος εἶχεν ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτοῦ τὸ ὅλον τῆς ἱστορίας σχέδιον. Ταῦτα δεχόμενος ὁ Kirchhoff[7] *πειρᾶται, ὅπως ἀνεύρῃ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἐγράφη ἕκαστον τῶν τριῶν μερῶν, εἰς ἃ διαιρεῖ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἁλικαρνασσέως ἱστορικοῦ. Ὁ διαπρεπὴς τοῦ Βερολίνου καθηγητὴς δεικνύει πολλὴν εὐφυΐαν, ἀλλὰ τὸ συμπέρασμα δὲν φαίνεται πιθανὸν καὶ ἔτυχε πολλῶν ἀντιρρήσεων*[8]. *Κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ εἰρημένου φιλολόγου τὰ τρία τελευταῖα βιβλία, ἅτινα ἀποτελοῦσι τὴν περιγραφὴν τοῦ δευτέρου Περσικοῦ*

Ἡσίοδος ἢ Ἡρόδωρος, ὅπερ δὲν εἶναι πιθανὸν) ἠγνόει τοῦτο· πεποίηκε γὰρ τὸν τῆς μαντείας πρόεδρον ἀετὸν ἐν τῇ διηγήσει τῇ περὶ τὴν Νίνου πίνοντα„. [1]) *Ὅρα* Christ *ἐν σελίδ.* 285. [2]) Die *Ἀσσύριοι λόγοι* des Herodot *ἐν τῷ περιοδικ.* Jahrb. für Phil. 1877 *ἐν σελίδ.* 577. [3]) *Ἐν σελίδ.* ILV *τῆς μνημονευθείσης διατριβῆς.* [4]) *Ἐν βιβλ.* I, 106 *καὶ ἐν* III, 160. [5]) *Ἰδὲ* Christ *ἐν σελίδ.* 283. [6]) *Φαίνεται, ὅτι αἱ διατριβαὶ αὗται ἐγράφησαν μέν, ἀλλὰ δὲν ἐδημοσιεύθησαν ἰδιαιτέρως.* [7]) Über die Enstehungszeit des herodotischen Geschichtswerkes Berl. 1878. *Ἐνταῦθα τὸ μὲν πρῶτον* (I-III, 119) *τίθησιν ἐν Ἀθήναις ἀπὸ τοῦ* 445—443, *τὸ δὲ δεύτερον μέρος* (III, 120—V, 76· *ἀπὸ τοῦ* 443—432 *ἐν Θουρίοις καὶ τὸ ὑπολειπόμενον ἐν Ἀθήναις ἀπὸ τοῦ* 431—428. [8]) Bauer, Die Entstehung des Herodot. Geschichtswerkes, Wien 1878 *καὶ* Amer, Über die Reienfolge und Zeit der Abfassung des herod. Geschichtswerkes, Staubinger Progr. 1889.

πολέμου, ἐγράφησαν ἐν Ἀθήναις ἀπὸ τοῦ 431—428, δηλ. ὅτε ἐπανῆλθεν ἐκ Θουρίων. Ἀλλ' ὁ Ἡρόδοτος ἀνέγνω τὰ περὶ τοῦ δευτέρου Περσικοῦ πολέμου ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ διατριβῇ ἐν Ἀθήναις. Ἂν λοιπὸν τοῦτο ἦναι πιθανόν, ὡς πιστεύομεν, δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Kirchhoff. *Ὁ ἱστορικὸς πρὸ τῆς ἀποδημίας αὐτοῦ εἰς Θουρίους εἶχεν ἐμπεδώσει τὴν φήμην αὐτοῦ καὶ τούτου διὰ τῆς περιγραφῆς τῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγώνων ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ. Τὰ περὶ τοῦ Περσικοῦ πολέμου μόνον ἐν Ἀθήναις ἦτο δυνατὸν νὰ γραφῶσιν, ὡς συνεγράφησαν· διότι ὁ ἱστορικὸς ἔγραψε κατὰ τὰς διηγήσεις τῶν Ἀθηναίων καὶ Ἀθηναίους ἀκροατὰς ἢ ἀναγνώστας εἶχεν ὑπ' ὄψει. Ἀλλὰ μόλις εἶναι πιστευτόν, ὅτι ἡ τοιαύτη ἐργασία ἠδύνατο νὰ γείνῃ ἐν Ἀθήναις κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὅπου ὁ* Kirchhoff *τὸν χρόνον τῆς συγγραφῆς τίθησι. Διὰ ταῦτα πεποίθαμεν, ὅτι ὁ ἱστορικὸς δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψει εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τὸ ὅλον τῆς ἱστορίας σχέδιον, ἀλλὰ κατ' ὀλίγον ἔφθασεν εἰς τοῦτο. Ἀλλὰ περὶ τὴν ἔρευναν τοῦ ζητήματος δὲν νομίζομεν σκόπιμον νὰ μακρηγορήσωμεν· διότι ἐντεῦθεν ἀναμφίλεκτα συμπεράσματα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξαχθῶσιν.*

Ὁ Ἡρόδοτος πρὸς συγγραφὴν τῆς ἱστορίας αὐτοῦ, ἥτις διῃρέθη εἰς ἐννέα βιβλία κατὰ τὰς ἐννέα Μούσας, εἶχε μὲν ὑπ' ὄψει τοὺς ἀρχαιοτέρους ποιητὰς καὶ λογογράφους, ἐξ ὧν ὀνομάζει τὸν Ἑκαταῖον[1], *ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ὡς βάσιν τοῦ ἔργου εἶχε τὴν ὄψιν, τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν γνώμην*[2], *δηλ. τὴν αὐτοψίαν, τὴν ἔρευναν*

---

[1]) *Ἐν βιβλ.* II, 143 *καὶ* VI, 137 *„Ἐκεῖνα μὲν Ἑκαταῖος ἔλεξε, ταῦτα δὲ Ἀθηναῖοι λέγουσι„. Παρὰ τῷ Εὐσεβ. ἐν Εὐαγγ. προπαρ.* X 3 *λέγεται, ὅτι ὁ Ἡρόδοτος ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ πολλὰ κατὰ λέξιν μετήνεγκεν ἐκ τοῦ Ἑκαταίου. Περὶ τούτου ἔγραψεν ὁ* Heil *ἐν τῇ διατριβῇ,* Logographis num Herodotus usus esse videarum, Marburg 1884. [2]) *Ἡρόδοτ.* II, 99 *„Μέχρι μὲν τούτου ὄψις τε ἐμὴ καὶ γνώμη καὶ ἱστορίη ταῦτα λέγουσά ἐστι, τὰ δὲ ἀπὸ τοῦδε Αἰγυπτίους ἔρχομαι λόγους ἐρέων κατὰ ἤκουον· προσέσται δὲ αὐτοῖσί τι καὶ τῆς ἐμῆς ὄψιος„.*

καὶ τὴν κριτικήν. Διὰ τοῦτο ἦτο ἀνάγκη, ὅπως ἀποδημήσῃ εἰς μακρὰς χώρας καὶ ἐρωτήσῃ πρεσβυτέρους ἄνδρας πολλῶν χωρῶν[1]. *Αἱ μακραὶ τοῦ Ἁλικαρνασσέως ἀποδημίαι διεγείρουσι τὴν ἔκπληξιν καὶ ἐν τῇ ψυχροτέρᾳ διανοίᾳ, ἂν ληφθῇ ὑπ' ὄψει ἡ δυσχέρεια τῶν ὁδοιποριῶν ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις. Αἱ μακραὶ ὁδοιπορίαι προϋποθέτουσι μεγάλας δαπάνας*[2] *καὶ κινδύνους πολλούς. Ὄντως τιμᾷ τὸν Ἡρόδοτον, ὅτι οὗτος δὲν ἀπεδήμησεν εἰς πόρρω ἀφεστώσας χώρας ὡς πλανήτης, ὡς ἔμπορος ἢ ὡς πρεσβευτής, ἀλλ' ὡς ἀνὴρ ὑπὸ ἀκράτου φιλομαθείας κατεχόμενος. Κατὰ τοῦτο ὁ Ἡρόδοτος εἶναι ὁ πατριάρχης πάντων τῶν περιηγητῶν τῶν νεωτέρων χρόνων, οἵτινες ὅμως ὑπὸ τὴν προστασίαν ἰσχυρῶν κυβερνήσεων ὄντες ἀσφαλέστερον ποιοῦνται τὰς πορείας. Ταῖς εἰρημέναις δυσκολίαις προσετίθετο καὶ ἡ τῶν γλωσσῶν ἄγνοια· διότι ὡς Ἕλλην κατεφρόνει τούτων. Διὰ τὴν ἔλλειψιν ταύτην ἐδεῖτο ὁδηγητήρων καὶ διερμηνέων, οἵτινες δὲν εἶχον τὴν προσήκουσαν ἀνάπτυξιν, ὅπως ἑρμηνεύωσιν ἀκριβῶς ζητήματα, περὶ ὧν ἠρωτῶντο ὑπὸ τοῦ φιλομαθοῦς περιηγητοῦ. Δὲν εἶναι δ' ἄπορον, ὅτι ἔν τισιν οὗτος ἐπλανήθη ὑπὸ τῶν λόγων ἀμαθῶν ἀνθρώπων*[3], *ἀλλ' εἶναι τραχεῖα ἡ φράσις Αἰγυπτιολόγου τινός, ὅτι δῆθεν τὰ μνημεῖα διηγοῦνται ἡμῖν τὰς πράξεις τοῦ Χέοπος καὶ τῶν ἄλλων βασιλέων τῆς Αἰγύπτου, παρὰ δὲ τοῦ Ἡροδότου*

---

1) *Ἐν βιβλ.* II, 123 *"Ἐμοὶ δὲ παρὰ πάντα τὸν λόγον ὑπόκειται, ὅτι τὰ λεγόμενα ὑπ' ἑκάστων ἀκοῇ γράφω"* *καὶ* VII, 152 *"Ἐγὼ δὲ ὀφείλω λέγειν τὰ λεγόμενα, πείθεσθαί γε μὲν οὐ παντάπασι ὀφείλω. καί μοι τοῦτο τὸ ἔπος ἐχέτω εἰς πάντα τον λόγον".* 2) *Ἢ ο μὲν ὁ ἱστορικὸς ἐξ ἐπιφανοῦς γένους καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εὐπόρου, ἀλλὰ πάλιν ἡ μεγάλη δαπάνη μένει δυσεξήγητος. Ὑπολείπεται ὡς πιθανὴ ὑπόθεσις, ὅτι αἱ ὁδοιπορικαὶ δαπάναι ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις ἦσαν λίαν μικραί.* 3) *Στράβ.* XVII, 819 *"Πολλὰ δ' Ἡρόδοτός τε καὶ ἄλλοι φλυαροῦσιν, ὥσπερ μέλος ἢ ῥυθμὸν ἢ ἥδυσμά τι τῷ λόγῳ τὴν τερατείαν προσφέροντες· οἷον καὶ τὸ φάσκειν περὶ τὰς νήσους τὰς πρὸς τῇ Συήνῃ καὶ τῇ Ἐλεφαντίνῃ (πλείους δ' εἰσὶ) τὰς πηγὰς τοῦ Νείλου εἶναι, καὶ βάθος ἄβυσσον ἔχειν τὸν πόρον κατὰ τοῦτον τὸν τόπον". Παράβαλλ.* XI, 508 *καὶ* XII, 550.

μανθάνομεν, τί περὶ αὐτῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς τῆς πρωτευούσης ἐλέγετο[1]. *Διότι ὁ Ἡρόδοτος διελέχθη πρὸς τοὺς ἱερεῖς τῆς Αἰγύπτου*[2] *καὶ εἶχεν ὀξεῖαν παρατήρησιν, ἧς πλεῖστοι τῶν νεωτέρων περιηγητῶν στεροῦνται*[3].

Ὁπωσδήποτε ὁ τολμηρὸς περιηγητὴς πολλὰ δαπανήσας καὶ κινδύνους ὑπεριδὼν ἀπεδήμησεν εἰς πλείστας χώρας καὶ λαούς, ὧν τὴν ἱστορίαν διέσωσεν ἐκ λήθης καὶ παρέσχε τοῖς ἀπογόνοις αὐτῶν ἢ τοῖς διαδεξαμένοις αὐτοὺς βαρυτίμους εἰδήσεις. Τῶν ἀποδημιῶν ἄλλαι μὲν ἐγένοντο διὰ θαλάσσης, ἄλλαι δὲ κατὰ ξηράν. Αἱ πρῶται ἦσαν οὐ μόνον εὐκολώτεραι, ἀλλὰ καὶ ἀσφαλέστεραι· διότι οἱ Ἕλληνες ἦσαν κύριοι τῶν ἀνατολικῶν μερῶν τῆς μέσης θαλάσσης[4]. *Ἔπλευσε λοιπὸν εἰς τὸν Εὔξεινον πόντον μέχρι τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου καὶ τῆς προσοίκου Σκυθίας, εἰς τὴν Κύπρον, εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ εἰς τὴν Τύρον. Διὰ ξηρᾶς δὲ διῆλθε τὴν Αἴγυπτον ἐκ Ναυκράτεως μέχρι τῆς Ἐλεφαντίνης καὶ τὸ ἀχανὲς Περσικὸν κράτος ἀπὸ τῆς παραλίας μέχρι τῶν Σούσων. Τὴν περιήγησιν ταύτην ὁ Ἡρόδοτος ἐποίησε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ὅτε ἡ Ἁλικαρνασσὸς ἦτο ὑποτελὴς τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ καὶ ἄρα ὁ περιηγητὴς ὑπήκοος τούτου· διότι ἄλλως μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος, ἀφ᾽ οὗ δὴ αὐτὸς οὗτος ἐγένετο στασιώτης, ἐκινδύνευε νὰ φο-*

---

1) *Παρὰ* Sittl II, 380. 2) *Ἐν βιβλ.* II, 13. 3) *Ἀνέγνωμεν πολλὰς περιγραφὰς τῆς Ἑλλάδος συνταχθείσας ὑπὸ νεωτέρων περιηγητῶν, ἀλλὰ πολλαὶ τούτων περιεῖχον ἀνακριβείας καὶ δι᾽ ἄλλας αἰτίας καὶ διότι οὗτοι δὲν εἶχον τὴν προσήκουσαν παρατήρησιν. Μείζονα ἐμπειρίαν περὶ τὰ τοιαῦτα ἔχουσιν οἱ Ἄγγλοι. Ὁ Ἕλλην ἐνίοτε ἁμαρτάνει περὶ τὰ ἀντικείμενα τῆς κρίσεως, ἀλλὰ τὴν παρατήρησιν ἔχει ὀξυτάτην.* 4) *Πολλοὶ νεώτεροι ἠσχολήθησαν περὶ τὴν Ἡροδότειον γεωγραφίαν, ὡς ὁ* Niebuhr, Die Geographie Herodots, mit einer Karte, Kl. Schrift, I. 132—158. Gail, geographie Herodots, Paris 1823. R. Müller, Die geographische Tafel nach den Angaben Herodots, 1881. Hildebrand, De itineribus Herodoti Europaeis, Lips. 1883.

νευθῇ ἢ δουλωθῇ. Ἐπειδὴ ὁ ἱστορικὸς περιγράφει ἀκριβῶς[1] *τὴν βασιλικὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν ἐξ Ἐφέσου διὰ τῶν Σάρδεων εἰς τὰ Σοῦσα, εἰκάζεται, ὅτι διὰ ταύτης ἐπορεύθη. Σπουδαῖοι ὅμως ἐρευνηταὶ ἔχουσι τὴν γνώμην, ὅτι ἡ πορεία ἐγένετο ἐκ τῆς Συριακῆς παραλίας*[2]. *Κατὰ τίνα σειρὰν ἐγένοντο αἱ περιηγήσεις, δὲν εἶναι εὔκολον νὰ ὁρισθῇ, ἀλλ' ἡ εἰς Αἴγυπτον φαίνεται, ὅτι ἐγένετο μετὰ τὴν καταστολὴν τῆς ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ στάσεως*[3]. *Ὑποτίθεται δέ, ὅτι ὁ περιηγητὴς ὡρμήθη ἐξ Ἀθηνῶν ἢ ἐκ Θουρίων ἀπὸ τοῦ 445—432. Οὕτω τὸ δεύτερον βιβλίον συνεγράφη ὀλίγον χρόνον πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ ἱστορικοῦ. Ἡ χώρα τῶν πυραμίδων καὶ τοῦ Νείλου ἐποίησε ζωηρὰν αἴσθησιν τῷ Ἕλληνι ἱστορικῷ. Μετὰ ζωηροῦ ἐνδιαφέροντος εἶδεν οὗτος, ὅτι ἐν τῇ πλημμύρᾳ τοῦ ποταμοῦ τούτου μόνον αἱ πόλεις φαίνονται οὖσαι παρεμφερεῖς πρὸς τὰς ἐν τῷ Αἰγαίῳ νήσους· διότι πάντα μὲν τὰ ἄλλα γίνονται πέλαγος, μόναι δ' αἱ πόλεις ὑπερέχουσι. Γίνεται δ' ἡ πόρθμευσις οὐχὶ κατὰ τὰ ῥεῖθρα τοῦ ποταμοῦ, ἀλλὰ διὰ μέσου τοῦ πεδίου*[4]. *Πλὴν τῶν ξένων χωρῶν ὁ Ἡρόδοτος περιῆλθε καὶ τὰς πλείστας τῆς Ἑλλάδος*[5]· *τὴν Θεσσαλίαν ἐγίνωσκεν ἀκριβῶς*[6], *τὰς δὲ Θερμοπύλας καὶ τὰ πέριξ περιγράφει οὕτω ζωηρῶς, ὅσον δύναται αὐτόπτης νὰ εἰκονίσῃ*[7]. *Πρὸς δὲ περιῆλθε πολλὰς χώρας τῆς χέρσου Ἑλλάδος*[8], *τῆς Πελοποννήσου*[9], *τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας*

---

1) *Ἐν βιβλ.* V, 52 *«Ἔχει γὰρ ἀμφὶ τῇ ὁδῷ ταύτῃ ὧδε· σταθμοί τε πανταχῇ εἰσι βασιλήϊοι καὶ καταλύσιες κάλλισται, δι' οἰκεομένης τε ἡ ὁδὸς ἅπασα καὶ ἀσφαλέος».* *Ἰδὲ καὶ* VII 98. *Μετὰ πάροδον χιλιετηρίδων αἱ ἀνὰ τὰς χώρας ταύτας ὁδοὶ δὲν εἶναι ἀσφαλέστεραι καὶ καλλίονες.* 2) *Ὅρα* Matzat, Herodots Angaben über Asien, Herm. VI, 392—486 *καὶ* W Göts, Die vorderasiatische Reichspostrasse der persischen Grosskönige, Jahrb, der geograph. Gesel. München 1885 *ἐν σελίδι* 90. 3) *Ἐν βιβλ.* III, 12 *καὶ* II, 30 *καὶ* 99. 4) *Ἐν βιβλ.* II. 97. 5) *Ὅρα* Blum, Herodot und Ktesias die frühsten Geschichtsforscher des Orients. Heidelberg 1836 *ἐν σελίδ.* 53. 6) *Ἐν βιβλ.* VII, 129. 7) *Ἐν βιβλ.* VII, 175—176, 201. 8) *Ἐν βιβλ* IX, 16. I, 52. 9) *Ἐν βιβλ.* IV, 77. III, 56. IV, 29.

Ἐκ τῶν εἰρημένων δῆλον γίνεται, ὅτι ὁ Ἡρόδοτος δὲν εἶναι μόνον πατὴρ τῆς ἱστορίας, ἀλλὰ καὶ ἱδρυτὴς τῆς γεωγραφίας. Οὗτος καὶ ὁ Ἑκαταῖος εἶναι οἱ πρῶτοι, οἵτινες χάριν ἐπιστημονικῶν σκοπῶν περιῆλθον ξένας χώρας καὶ τὰς παρατηρήσεις αὐτῶν τῇ γραφῇ παρέδωκαν[1]. Πολλάκις ὁ Ἡρόδοτος καὶ παρ' ἄλλων ἐλάμβανε γεωγραφικὰς εἰδήσεις, ταύτας ὅμως δὲν ἐδέχετο ἀβασανίστως, ἀλλ' ἔκρινε καὶ ἐνίοτε ἀπέρριπτεν[2]. Δὲν εἶναι δ' ἄπορον, ὅτι ἐνίοτε καὶ αὐτὸς οὗτος περιέπεσεν εἰς γεωγραφικὰ ἁμαρτήματα, ἀλλ' ἀπ ροῦμεν, ὅτι ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἐπιστήμης ταύτης δὲν ἐγένοντο πλείονα. Παρετηρήθη, ὅτι ὁ ἡμέτερος γεωγράφος τὰς πηγὰς τοῦ Ἴστρου τίθησιν ἐν τῇ Πυρήνῃ, ἣν λέγει πόλιν ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Κελτῶν[3], ἐν ᾧ δὴ εἶναι γνωστόν, ὅτι ὁ ποταμὸς πηγάζει ἐκ τοῦ Μέλανος δρυμοῦ τῆς Γερμανίας. Πρὸς τὸ ἁμάρτημα τοῦτο δύναταί τις νὰ ἦναι ἐπιεικής, ἂν μάθῃ, ὅτι καὶ ὁ Ἀριστοτέλης νομίζει[4], ὅτι ἐκ τῆς Πυρήνης μὲν πηγάζει ὁ Ἴστρος, ἀλλ' ὅτι αὕτη εἶναι ὄρος καὶ οὐχὶ πόλις. Φαίνεται, ὅτι οἱ μεγάλοι οὗτοι ἄνδρες ἐπλανήθησαν ἔκ τινος γεωγραφικοῦ πίνακος. Τοιοῦτοι ἐπὶ Ἡροδότου ὑπῆρχον οὐχὶ ὀλίγοι, ἀλλ' ὁ ἱστορικὸς ἐπικρίνει τούτους ἔν τισιν[5]. Μνημονεύονται δὲ ὁ τοῦ Ἑκαταίου[6] καὶ τοῦ Ἀναξιμάν-

---

1) Bergk IV, 271. 2) *Ἐν βιβλ.* III, 115 *"Αὗται μέν νυν ἔν τε τῇ Ἀσίῃ ἐσχατιαί εἰσι καὶ ἐν τῇ Λιβύῃ· περὶ δὲ τῶν ἐν τῇ Εὐρώπῃ τῶν πρὸς ἑσπέρην ἐσχατιέων ἔχω μὲν οὐκ ἀτρεκέως λέγειν· οὔτε γὰρ ἔγωγε ἐνδέκομαι Ἠριδανὸν καλέεσθαι πρὸς βαρβάρων ποταμὸν ἐκδιδόντα ἐς θάλασσαν τὴν πρὸς βορῆν ἄνεμον, ἀπ' ὅτευ τὸ ἤλεκτρον φοιτᾶν λόγος ἐστί, οὔτε νήσους οἶδα Κασσιτερίδας ἐούσας".* 3) *Ἐν βιβλ* II, 33 *"Ἴστρος τε γὰρ ποταμός, ἀρξάμενος ἐκ Κελτῶν καὶ Πυρήνης πόλιος ῥέει μέσην σχίζων τὴν Εὐρώπην. Οἱ δὲ Κελτοί εἰσι ἔξω Ἡρακλέων στηλέων". Πυρήνη πόλις ὑπῆρξε· διότι γινώσκει ταύτην καὶ ὁ Ἀβιανὸς ὡς κειμένην παρὰ τῇ μεσημβρινῇ Γαλλίᾳ καὶ ἔχουσαν ἐμπορικὰς σχέσεις πρὸς τὴν Μασσαλίαν* 4) *Ἐν Μετεωρ.* I, 13 *ἐν σελίδ.* 350 *B.* 5) *Ἐν βιβλ.* IV, 36· *"Γελῶ δὲ ὁρέων γῆς περιόδους γράψαντας πολλοὺς ἤδη καὶ οὐδένα νόον ἐχόντως ἐξηγησάμενον, οἳ Ὠκεανόν τε ῥέοντα γράφουσι πέριξ τὴν γῆν, ἐοῦσαν κυκλοτερέα ὡς ἀπὸ τόρνου καὶ τὴν Ἀσίην τῇ Εὐρώπῃ [ποιεύντων] ἴσην".* 6) *Δὲν εἶναι γνωστόν, ἂν ὁ χαλκοῦς πίναξ,*

δρου, ὅστις ἐπὶ τῶν βραδύτερον χαραχθέντων σπουδαίως ἐπέδρασεν. Εἰς τοὺς πίνακας λοιπὸν δύναται ἴσως νὰ ἀποδοθῇ καὶ τοῦτο, ὅτι καὶ τὸν Ἄλπιν θεωρεῖ ὡς παραποτάμιον τοῦ Ἴστρου[1]. *Ἐπειδὴ δ' ὅμως πρόκειται περὶ τέως ἀγνώστων καὶ ἀνεξερευνήτων χωρῶν, τὰ τοιαῦτα ἁμαρτήματα εἶναί πως ἄξια συγγνώμης.*

Ἐν ταῖς γεωγραφικαῖς περιγραφαῖς ὁ ἱστορικὸς ἐγκατασπείρει καὶ ἐθνολογικὰς παρατηρήσεις. Ἀλλ' ἀντιλαμβάνεται τῶν ἀντικειμένων μόνον διὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ ὀφθαλμοῦ. Πάντα τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ἀντίληψιν, ὡς τὰ ἀνήκοντα τῇ μορφῇ τῶν λαῶν, εἶναι ἀκριβῆ καὶ ὁσημέραι ἐπιβεβαιοῦνται ὑπὸ νεωτέρων ἐρευνητῶν. Ἀλλ' αἱ περὶ τῆς διανοίας, τοῦ χαρακτῆρος, τῆς θρησκείας, τῆς πολιτικῆς καὶ καθ' ὅλου τοῦ πνευματικοῦ τῶν λαῶν βίου εἰδήσεις πολλάκις ἤγειραν ἀμφισβητήσεις. Οὕτω τρεῖς Πέρσαι διαλέγονται περὶ τοῦ κρείττονος πολιτεύματος, καὶ ὁ μὲν Ὀτάνης ἐπαινεῖ τὴν δημοκρατίαν, ὁ δὲ Μεγάβυζος τὴν ἀριστοκρατίαν καὶ ὁ Δαρεῖος τὴν μοναρχίαν. Ἀλλὰ τοιαύτας λεπτὰς θεωρίας μόνον Ἕλληνες ἠδύναντο νὰ ποιήσωσι καὶ ὁ διάλογος ἐκεῖνος παρὰ τοῖς νεωτέροις ἀποβαίνει ἄπιστος, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ ἱστορικὸς προβλέπει[2]. *Καθ' ὅλου δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ ἀληθὴς κύκλος τῶν ἰδεῶν τῶν ξένων λαῶν ἐλάνθανε τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας, πρὸ πάντων δὲ αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι· διότι ἐνταῦθα δὴ ἀπαιτεῖται ἡ πλήρης ἄφεσις τῆς ἰδίας προσωπικότητος, ὅπως κρίνῃ τις τὴν θρησκείαν ξένων λαῶν*[3]. *Διὰ τοῦτο ὁ Ἡρόδοτος ἔχει πλείστας*

ὃν ὁ Ἀρισταγόρας ἐπέδειξε τῷ Κλεομένει ἐν Σπάρτῃ, ἦτο ἀντίγραφον τοῦ χάρτου τοῦ Ἑκαταίου, Ἡρόδοτ. V, 49 *„Τῷ δὴ ἐς λόγους ἤϊε, ὡς Λακεδαιμόνιοι λέγουσι, ἔχων χάλκεον πίνακα ἐν τῷ γῆς ἁπάσης περίοδος ἐνετέτμητο καὶ θάλασσά τε πᾶσα καὶ ποταμοὶ πάντες"*. [1]) *Ἐν βιβλ.* IV, 49. [2]) *Ἐν βιβλ. III*, 80. [3]) *Παράβαλλ.* Ulrici. Charakteristik der antiken Historiographie *ἐν σελίδ.* 194.

ἡμαρτημένας γνώμας περὶ πρωτοτύπων λαῶν. Εἶναι δὲ παράδοξον, ὅτι ὁ σπουδαῖος οὗτος ἐρευνητής, καίπερ πλείστας εἰδήσεις περὶ τῆς θρησκείας καὶ τῆς λατρείας τῶν Περσῶν ἔχων, ὅμως δὲν μνημονεύει τοῦ Ζωροάστρου. Κατὰ τὸν Bergk τῷ πλήθει τοῦ Περσικοῦ λαοῦ, πρὸς ὃ οἱ Ἕλληνες περιηγηταὶ εἰς σχέσεις ἤρχοντο, αἱ θεωρίαι ἐκείνου ἦσαν ἀκατάληπτοι[1]. *Ἡ ἐξήγησις αὕτη δὲν φαίνεται ἡμῖν πιθανή· διότι εὐθὺς ἐν ἀρχῇ ὁ Ἡρόδοτος λέγει, ὅτι γινώσκει τὰ παρὰ τῶν λογίων*[2] *τῶν Περσῶν λεγόμενα. Ζωηρὰν δ' αἴσθησιν τῷ ἡμετέρῳ περιηγητῇ ἐποίησεν ἡ σεμνὴ τῶν Αἰγυπτιακῶν μνημείων ἡλικία καὶ καθ' ὅλου ὁ πολιτισμὸς τῆς χώρας τοῦ Νείλου. Ἔχει δὲ τὴν γνώμην, ὅτι ἡ θρησκεία καὶ ἡ λατρεία τῶν Ἑλλήνων ἐλήφθησαν παρὰ τῶν Αἰγυπτίων*[3].

Ἀλλ' αἱ τοιαῦται γεωγραφικαὶ καὶ ἐθνολογικαὶ εἰδήσεις, οἱ μῦθοι καὶ αἱ ἱστορίαι πλείστων λαῶν τῆς Εὐρώπης, Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ συνδεθῶσι μετὰ τῆς κυρίας ὑποθέσεως τῆς ἱστορίας, ἥτις ἦτο ἡ ἀφήγησις τῶν πολέμων τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς βαρβάρους; Τίς δεσμὸς ἦτο ἱκανός, ὅπως συνδέσῃ οὕτως ἑτεροειδῆ ὕλην; Ἂν ὁ ἱστορικὸς ἐπραγματεύετο ἰδίᾳ περὶ τῶν Μηδικῶν καὶ ἰδίᾳ περὶ τῆς γεωγραφίας καὶ τῆς ἱστορίας ἑκάστου λαοῦ, ἑκάστη τῶν συγγραφῶν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ κρείσσονα ἑνότητα. Ἀλλ' ἀφ' οὗ τοῦτο δὲν ἐγένετο, θαυμάζομεν τὴν εὐφυΐαν τοῦ ἡμετέρου ἱστορικοῦ, ἥτις ἐξεῦρε τὴν ἑνοῦσαν ἰδέαν ἐν τῇ παλαιοτάτῃ τῆς Ἀσίας πρὸς τὴν Εὐρώπην ἔριδι.

---

1) *Ἐν τόμ.* IV, 269. 2) *Ὁ* Blum *ἐν σελίδ.* 63 *τοῦ εἰρημένου συγγράμματος ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι οἱ λόγιοι οὗτοι ἦσαν κυρίως Ἀσσύριοι· διότι οἱ Πέρσαι περὶ τὸ τέλος τοῦ πρώτου αἰῶνος μετὰ τὴν ἵδρυσιν τοῦ βασιλείου αὐτῶν ἦσαν ἔτι πολεμικοὶ καὶ δὲν ἠσχολοῦντο περὶ τὴν ἱστορίαν.* 3) *Ἐν βιβλ.* II, 50 *„Σχεδὸν δὲ καὶ πάντων τῶν θεῶν τὰ οὐνόματα ἐξ Αἰγύπτου ἐλήλυθε ἐς τὴν Ἑλλάδα· διότι μὲν γὰρ ἐκ τῶν βαρβάρων ἥκει πυνθανόμενος οὕτω εὑρίσκω ἐόν· δοκέω δ' ὦν μάλιστα ἀπ' Αἰγύπτου ἀπῖχθαι„.*

Ταύτην δὲν ἐπενόησεν ὁ Ἡρόδοτος, ἀλλ' εὗρε πιστευομένην ἐν τοῖς χρόνοις αὐτοῦ οὐ μόνον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν λογίων τῆς Περσίας καὶ τῆς Φοινίκης. Ἐπὶ ταύτης λοιπὸν στηριχθεὶς ὁ Ἡρόδοτος ἤρξατο τῆς ἱστορίας ἐκ τῆς ἁρπαγῆς τῆς Ἰοῦς καὶ τῆς Ἑλένης ἐκ τῆς ἡμετέρας ἠπείρου καὶ τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Μηδείας ἐκ τῆς Ἀσίας. Κατὰ τοὺς λογίους τῆς Περσίας μέχρι τῆς Ἑλένης μόνον ἁρπαγαὶ ἐγίνοντο παρ' ἀλλήλων, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἕνεκα Λακεδαιμονίας γυναικὸς στόλον συναγείραντες καθεῖλον τὴν δύναμιν τοῦ Πριάμου. Οὕτως οἱ Ἀσιανοὶ ἐνόμισαν τὸ Ἑλληνικὸν γένος πολέμιον ἑαυτοῖς[1]. *Πρῶτος δ' ὁ Κροῖσος ἐκ τῶν βαρβάρων ὑπεδούλωσε τοὺς Ἴωνας, τοὺς Αἰολεῖς καὶ τοὺς Δωριεῖς τῆς Ἀσίας. Εἰσέβαλον μὲν πρὸ τούτου εἰς τὴν Ἰωνίαν οἱ Κιμμέριοι, ἀλλ' οὗτοι ἐπέδραμον οὐχὶ πρὸς δούλωσιν, ἀλλὰ πρὸς ἁρπαγήν*[2].

Ἐκ τῆς ἀδικίας ταύτης τοῦ Κροίσου ὁρμώμενος ὁ ἱστορικὸς ἀφηγεῖται οὐ μόνον περὶ αὐτοῦ καὶ τῶν ἄλλων τῆς Λυδίας βασιλέων, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν Ἑλληνίδων πόλεων. Τὸν Κροῖσον καὶ τοὺς Λυδοὺς ὑπεδούλωσεν ὁ Κῦρος, εἰς ὃν περιῆλθον καὶ αἱ Ἑλληνικαὶ κτήσεις. Διὰ τοῦτο ὁ συγγραφεὺς ἱστορεῖ, πῶς τὸ μέγα τῶν Περσῶν κράτος ἐγένετο ἐκ τοῦ Μηδικοῦ καὶ πῶς ὁ μέγας ἐκεῖνος κατακτητὴς ὑπέταξε καὶ ἄλλους μὲν λαοὺς καὶ δὴ καὶ τοὺς Ἀσσυρίους. Ἡ δ' ὑπὸ τοῦ Καμβύσου πρόσκτησις τῆς Αἰγύπτου ἄγει τὸν ἱστορικὸν ἐκ τοῦ δευτέρου βιβλίου εἰς τὴν ἐκτενῆ τῆς ἀξιολόγου ταύτης χώρας περιγραφὴν καὶ τῶν κατοίκων αὐτῆς μετὰ τῶν ἠθῶν, τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν μνημείων αὐτῶν. Ἐν δὲ τῷ τρίτῳ βιβλίῳ ἐξακολουθεῖ ἀφηγούμενος τὴν ἱστορίαν τοῦ Καμβύσου, τοῦ Ψευδοσμέρδιος καὶ τοῦ Δαρείου καὶ ἐνδιατρίβει ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Πολυκράτους, οὗ

---

[1]) *Ἐν βιβλ* I, 5 *„Οὕτω μὲν Πέρσαι λέγουσι γενέσθαι, καὶ διὰ τὴν Ἰλίου ἅλωσιν εὑρίσκουσι σφίσι ἐοῦσαν τὴν ἀρχὴν τῆς ἔχθρας τῆς ἐς τοὺς Ἕλληνας„.* [2]) I, 6.

δόλῳ φονευθέντος ἤρξατο ἡ Περσικὴ ἐξουσία ἐπεκτεινομένη ἐπὶ τῶν Ἑλληνικῶν νήσων. Ἐνταῦθα πραγματεύεται ὁ ἱστορικὸς καὶ περὶ τῆς διανομῆς τοῦ ἀχανοῦς Περσικοῦ κράτους εἰς εἴκοσι σατραπείας καὶ περὶ τῶν ἀπείρων αὐτοῦ προσόδων. Εἰς τὴν κατὰ τῶν Σκυθῶν στρατείαν τοῦ Δαρείου, ἣν οὗτος θεωρεῖ ὡς τιμωρίαν αὐτῶν διὰ τὰς κατὰ τῆς Ἀσίας ἐπιδρομάς[1], εἰσέρχεται ἐν τῷ τετάρτῳ βιβλίῳ. Ἡ στρατεία αὕτη παρέχει ἀφορμὴν τῷ ἱστορικῷ, ὅπως περιγράψῃ τὰς ἀρκτῴας τῆς Εὐρώπης χώρας. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους Φερετίμη ἡ τῶν Κυρηναίων βασίλισσα ᾔτησε βοήθειαν κατὰ τῶν Βαρκαίων, ὁ Ἀρυάνδης ὁ ἐν Αἰγύπτῳ ὕπαρχος τοῦ Καμβύσου ἔσχε πρόσχημα, ὅπως δουλώσῃ τὰ ἔθνη τῶν Λιβύων. Οὕτω λοιπὸν ὁ ἱστορικός περιγράφει τὴν Κυρηναϊκὴν καὶ τοὺς λαοὺς τῆς Λιβύης. Οἱ κατὰ τῶν Σκυθῶν στρατευσάμενοι Πέρσαι ἀπέτυχον μὲν τοῦ σκοποῦ αὐτῶν, ἀλλ' οἱ ἐκ τῆς ἀποτυχίας σωθέντες ὑπέταξαν τὰ Θρᾳκικὰ ἔθνη καὶ τὴν Μακεδονίαν, ὡς διηγεῖται ὁ συγγραφεὺς ἐν τῷ πέμπτῳ βιβλίῳ. Ἡ εἰς Σκυθίαν στρατεία πρὸς πολλοῖς ἄλλοις ἐγένετο ἀφορμὴ τῆς Ἰωνικῆς ἐπαναστάσεως. Ἐν τῷ ἕκτῳ βιβλίῳ ὁ ἱστορικὸς περιγράφει τὴν καταστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἰώνων, τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στρατείας τοῦ Μαρδονίου, καὶ τὴν ἧτταν τοῦ στρατοῦ τοῦ Δάτιδος καὶ Ἀρταφέρνους ἐν Μαραθῶνι, ἔνθα τὸ πρῶτον τὸ ἠθικὸν τῶν Ἀθηναίων σθένος καὶ ἡ ἀκατάβλητος τοῦ πολιτισμοῦ δύναμις ἐδοκιμάσθησαν.

Μετὰ τὴν δοκιμὴν ταύτην ἐγεννήθησαν μεγάλαι ἐλπίδες, ὅτι αἱ πολυάριθμοι στρατιαί, ἃς συνελαύνει ὁ ἀγέρωχος τῆς Ἀσίας μονάρχης, δὲν θέλουσι δαμάσει τὴν χώραν ἐκείνην, ἧς πρόμα-

---

[1]) *Ἐν βιβλ.* IV, 1 *„Ἀνθεύσης γὰρ τῆς Ἀσίης ἀνδράσι καὶ χρημάτων μεγάλων συνιόντων, ἐπεθύμησε ὁ Δαρεῖος τίσασθαι Σκύθας, ὅτι ἐκεῖνοι πρότεροι ἐσβαλόντες ἐς τὴν Μηδικὴν καὶ νικήσαντες μάχῃ τοὺς ἀντιουμένους ὑπῆρξαν ἀδικίης„.*

χος εἶναι ὁ Λεωνίδας μετὰ τῶν τριακοσίων τῶν Θερμοπυλῶν ἡρώων. Ἀπὸ τοῦ ἑβδόμου μέχρι τοῦ ἐννάτου βιβλίου ὁ Ἡρόδοτος περιγράφει ἐκτενῶς καὶ βραδέως πάντας τοὺς λαούς, οὓς ὁ Ξέρξης ἄγει κατὰ τῆς μικρᾶς καὶ διχονοούσης Ἑλλάδος, κατά τε τὸ γένος καὶ τὸν ὁπλισμὸν αὐτῶν. Ἀφηγηθεὶς δὲ τὰ κατὰ τὰς Θερμοπύλας καὶ τὸ Ἀρτεμίσιον εἰσέρχεται εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς κοσμοϊστορικῆς ναυμαχίας τῆς Σαλαμῖνος, τῆς περιφανοῦς μάχης τῶν Πλαταιῶν καὶ τῆς Μυκάλης, δι' ὧν ὁ κίνδυνος ἀπεσοβήθη. Ἡ δ ἅλωσις τῆς Σηστοῦ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων εἶναι τὸ τελευταῖον τῆς ἱστορίας τοῦ Ἡροδότου γεγονός.

Εἰς τὴν πλουσίαν ταύτην ἱστορικὴν ὕλην ἀπιδόντες τινὲς τῶν ἀρχαίων ἐπίστευσαν[1]*, ὅτι ὁ Ἡρόδοτος πρῶτος συνέγραψε καθολικὴν ἱστορίαν, ὅπερ δὲν δέχεται ὁ Πολύβιος*[2] *νομίζων, ὅτι πρῶτος συγγραφεὺς καθολικῆς ἱστορίας εἶναι ὁ Ἔφορος. Καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ὁ* Roscher[3] *πιστεύει, ὅτι ἡ ἱστορία τοῦ Ἡροδότου εἶναι καθολική· διότι ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι τοιαύτη εἶναι πᾶν ἔργον, οὗ ὁ συγγραφεὺς πειρᾶται, ὅπως πραγματευθῇ τὸ σύνολον τῶν ὑπαρχουσῶν ἱστορικῶν γνώσεων. Καὶ ἡ νῦν ἐπιστήμη, ὡς λέγει, δὲν δύναται νὰ πραγματευθῇ περὶ τῆς κεντρικῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς ἀρχαιοτάτης ἱστορίας τῆς Ἀμερικῆς. Τοῦτο βεβαίως δὲν δύναται νὰ πράξῃ ἡ νῦν καθολικὴ ἱστορία, ἀλλ' ἀποδίδει τῇ ἱστορίᾳ ἑκάστου λαοῦ τὴν προσήκουσαν θέσιν. Ὁ Ἡρόδοτος ὅμως ἐξετάζει μὲν τὰ ἤθη καὶ τὰ ἀξιοσημείωτα τῶν χωρῶν καὶ τῶν πόλεων, ἃς ἐν τῇ μακρᾷ αὐτοῦ ἀποδημίᾳ εἶδε καὶ ἐγνώρισεν, ἀλλ' ἀδιαφορεῖ, ἂν ὑπάρ-*

---

[1]) *Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. πρὸς Πομπ* III *καὶ Διόδωρ. Σικελ.* XI, 37 „*Τῶν δὲ συγγραφεων Ἡρόδοτος ἀρξάμενος πρὸ τῶν Τρωϊκῶν χρόνων γέγραφε κοινὰς σχεδὸν τὰς τῆς οἰκουμένης πράξεις ἐν βίβλοις ἐννέα*„ [2]) *Ἐν βιβλ.* V, 33 „*παραιτησάμενος Ἔφορον τὸν πρῶτον καὶ μόνον ἐπιβεβλημένον τὰ καθ' ὅλου γράφειν*„. [3]) Leben, Werk und Zeitalter des Thukydides *ἐν σελίδ*. 288.

χωσι καὶ ἄλλοι λαοί, οὓς δὲν ἠδυνήθη νὰ ἴδῃ. Τιμᾷ δὲ τὰς ἱστορίας τῶν λαῶν οὐχὶ κατὰ τὴν ἱστορικὴν σπουδαιότητα καὶ ἀξίαν, ἀλλὰ κατὰ τὸ περίεργον καὶ ἀλλόκοτον[1]. Πάντως ὅμως τὸ ἔργον τοῦ Ἡροδότου εἶναι ἡ πρώτη ἀπόπειρα πρὸς συγγραφὴν καθολικῆς ἱστορίας καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γείνῃ μεῖζον τοῦ γενομένου. Ἡ ἱστορία ἑκάστης τέχνης καὶ ἐπιστήμης ἔχει γένεσιν, ἀκμὴν καὶ παρακμήν. Δὲν ἦτο λοιπὸν δυνατὸν ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας νὰ ἀναγάγῃ αὐτὴν εἰς τὴν ὑπερτάτην τῆς ἀναπτύξεως κορυφήν. Μάτην ἤθελέ τις ζητήσει παρὰ τῷ Ἡροδότῳ τὰς πρακτικὰς γνώσεις, τὴν ἔμπειρον βιωτικὴν σύνεσιν καὶ τὰς πολιτικὰς γνώσεις, ἃς παρὰ τῷ Πολυβίῳ εὑρίσκομεν. Ἀλλ' εἶναι ἀξία θαυμασμοῦ ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Ἡροδότου, ὅστις ἐκ τοῦ μυθικοῦ χάους ἠδυνήθη νὰ δημιουργήσῃ ἱστορίαν καὶ ἐκ τῶν σπαργάνων, ἐν οἷς ἡ ἐπιστήμη αὕτη ἐπὶ τῶν λογογράφων εὑρίσκετο, εἰς τὴν ἀνδρικὴν ἡλικίαν νὰ προσπελάσῃ.

Ἐν πάσῃ τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ἡροδότου διήκει ἡ ἰδέα τῆς Νεμέσεως[2], ἥτις εἶναι ἡ τιμωρὸς πάσης ὕβρεως. Ἐν ᾧ ὁ ἱστορικὸς ὡς ὑπόθεσιν τῆς ἱστορίας αὐτοῦ ποιεῖ τὴν τιμωρίαν τῶν βαρβάρων διὰ τὴν πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἀδικίαν, ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τῆς πίστεως, ὅτι οἱ θεοὶ τὴν ἀδικίαν, τὴν ὑπερηφανίαν καὶ τὴν μεγάλην τῶν ἀνθρώπων εὐτυχίαν κολάζουσιν. Ἡ ἑνότης ὅμως αὕτη δὲν εἶναι ἐπιστημονική, ἀλλὰ τεχνική· διότι ἡ Νέμεσις δὲν ἐβεβαιώθη ἐπιστημονικῶς, οὐδ' ἀπεδείχθη, ἀλλ' ἐκ τῆς θρησκείας ἐλήφθη. Ὁ Ἡρόδοτος παρέλαβε τὴν ἰδέαν τῆς Νεμέσεως[3], ὅπως δώσῃ ποιητικὴν ἑνότητα τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ. Εἰ καὶ ὁ ἱστορικὸς οὗτος δὲν ἐννοεῖ τὴν θρησκείαν, ὡς ἡ δημο-

---

[1]) Ὅρα Ulrici, Charakteristik der antiken Historiographie ἐν σελίδ. 170. [2]) Αὕτη ἦτο θυγάτηρ τῆς Νυκτὸς καὶ τοῦ Ἐρέβους. Εἰκονίζετο δ' ὡς γυνὴ ἔχουσα κόσμιον ἦθος καὶ φέρουσα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς στέφανον καὶ ἐν τῇ χειρὶ κλάδον ἢ μέτρον. [3]) Πάντες, ὡς εἰκός, ἐν τοῖς χρόνοις τῶν Μηδικῶν ἰδόντες, ὅτι οἱ πολυπληθεῖς τοῦ Ξέρξου στρατοὶ ἡττήθησαν ὑπ' ὀλίγων Ἑλλήνων ἀπέδωκαν τὴν ἧτταν τῇ θείᾳ δικαιοσύνῃ.

τικὴ πίστις ταύτην ἐδημιούργησεν, ὅμως ἐν τῇ ἐποπτείᾳ αὐτοῦ περὶ τοῦ κόσμου δὲν ἀφίσταται ταύτης [1]. Ἂν νεώτερος ἱστορικὸς ἐπραγματεύετο τὴν αὐτὴν ἱστορικὴν ὑπόθεσιν, δὲν ἤθελε δώσει αὐτῇ τὴν εἰρημένην ποιητικὴν ἑνότητα, ἀλλ' ἐπιστημονικήν, δηλ. εἶναι ἡ ἀρχομένη πτῶσις τῶν ἀρχαιοτάτων ἐθνῶν διὰ τῆς ἐχθρικῆς σχέσεως τούτων πρὸς τὴν ἀκμὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου [2].

Ἄγονται μὲν οἱ Πέρσαι ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ἐξ ὕβρεως καὶ ὑπερηφανείας καὶ αἰσχρῶς ἡττῶνται, ἀλλ' ὁ ἱστορικὸς εἶναι ἐπιεικὴς καὶ νηφάλιος καὶ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος. Δὲν ὑβρίζει τοὺς Πέρσας, ἀλλὰ πολλαχοῦ ὁμολογεῖ τὴν μεγαλοφροσύνην τούτων καὶ ὑμνεῖ μὲν τὰς ἡρωϊκὰς τῶν Ἑλλήνων πράξεις, ἀλλ' ἀποδίδει ταύτας τῇ θείᾳ δικαιοσύνῃ [3]. Ἐνίοτε ὁ ἱστορικὸς ἐπλανήθη, ἀλλὰ πανταχοῦ δεικνύει εἰλικρινῆ ζῆλον πρὸς ἔρευναν τῆς ἀληθείας καὶ εὐγένειαν ἤθους, ἥτις τῷ ἀναγνώστῃ ἐπιβάλλει σέβας. Καὶ ὅμως ὁ φίλος οὗτος τῆς ἀληθείας ἔτυχεν αὐστηρῶν ἐπικριτῶν καὶ δι' ἄλλας μὲν ἴσως αἰτίας καὶ διότι ἐν Ἀθήναις διατρίψας καὶ πρὸς τὸν οἶκον τοῦ Περικλέους σχέσεις συνάψας μετά τινος τραχύτητος ἔκρινε τοὺς Κορινθίους καὶ τοὺς Θηβαίους [4]. Ὁ Κτησίας δὲν ἐδίστασε νὰ ὀνομάσῃ αὐτὸν ψεύστην καὶ λογοποιόν [5]. Ἐπιεικέστερον κρίνει ὁ Αἰγύπτιος Μανέθων λέγων, ὅτι ὁ ἱστορικὸς ἐψεύσθη ὑπ' ἀγνοίας [6]. Ἐν τοῖς χρόνοις τῶν αὐτοκρατόρων ὁ Αἴλιος Ἁρπο-

---

1) *Παράβαλλ.* Sittl. II, 374. 2) *Ἄλλοι νομίζουσιν, ὅτι ἐπιστημονικὴ ἑνότης τῆς ἱστορικῆς τοῦ Ἡροδότου ὕλης ἤθελεν εἶναι ἡ σωθεῖσα ἐλευθερία τῶν Ἑλλήνων κινδυνεύσασα διὰ τὴν Περσικὴν δύναμιν. Ἂν ὄντως τοιαύτη ἦτο ἡ ὑπόθεσις, δὲν ἔπρεπεν ὁ ἱστορικὸς νὰ πραγματευθῇ περί τινων λαῶν, π. χ. τῶν Σκυθῶν.* 3) *Ὅρα Κ. Ο.* Müller I, 492. 4) Christ *ἐν σελίδ.* 287. 5) *Παρὰ Φωτ.* 35 *β*, 41 *„Κτησίας ἐν ἅπασιν ἀντικείμενα Ἡροδότῳ ἱστορῶν, ἀλλὰ καὶ ψεύστην αὐτὸν ἀπελέγχων ἐν πολλοῖς καὶ λογοποιὸν ἀποκαλῶν„.* 6) *Ἰώσηπ. Κατὰ Ἀπίων.* I 14 *„πολλὰ τὸν Ἡρόδοτον ἐλέγχει τῶν Αἰγυπτιακῶν ὑπ' ἀγνοίας ἐψευσμένον„.*

κρατίων ἔγραψε διατριβὴν κατὰ τοῦ ἡμετέρου ἱστορικοῦ[1], *ὡς καὶ ὁ Πλούταρχος ἐν τῇ μέχρις ἡμῶν περισωθείσῃ*[2]. *Φαίνεται, ὅτι ὁ Χαιρωνεὺς ἱστορικὸς ὠργίσθη κατὰ τοῦ Ἡροδότου διὰ τοὺς πικροὺς λόγους, οὓς οὗτος εἶπε περὶ Θηβαίων. Πειρᾶται δ', ὅπως διὰ πολλῶν ἐπιχειρημάτων ἀποδείξῃ τὸν πατέρα τῆς ἱστορίας ψευδόμενον. Ἐπειδὴ δ' ὅμως ἡ διατριβὴ αὕτη παραβαλλομένη πρὸς τὰ ἄλλα τοῦ Πλουτάρχου συγγράμματα περιέχει ἀντιφάσεις, ὑπάρχει ἡ ὑπόνοια, ὅτι αὕτη δὲν εἶναι γνήσιον ἔργον τοῦ Χαιρωνέως*[3]. *Ἀλλ' οἱουδήποτε καὶ ἂν ἦναι, δὲν ἠδυνήθη νὰ ὑποσείσῃ τὸν πρὸς τὸν Ἡρόδοτον σεβασμόν*[4]. *Κρατεῖ δ' ἡ γνώμη, ὅτι τὰ γραφέντα ὑπηγορεύθησαν ὑπὸ τοπικῆς φιλοπατρίας. Τοὐναντίον ἐκ τοῦ αὐτοῦ αἰσθήματος ὁρμώμενος Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς ἐξαίρει τὸ ἦθος τοῦ Ἡροδότου ὑπὲρ τὸ τοῦ Θουκυδίδου*[5]. *Ἐν τοῖς ἔπειτα δὲ χρόνοις ὁ Ἡρόδοτος πολὺ ἀνεγινώσκετο ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν, γεωγράφων καὶ σοφιστῶν καὶ πολλὰ ὑπομνήματα ἐγράφοντο*[6].

Ἡ συγγενικὴ τοῦ Ἡροδότου σχέσις πρὸς τὸν Πανύασιν ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς διανοίας αὐτοῦ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ συνέταξε κατὰ τοὺς νόμους τῆς ἐποποιίας. Αὕτη

---

1) *Παρὰ Σουΐδᾳ Περὶ τοῦ κατεψεῦσθαι τὴν Ἡροδότου ἱστορίαν* 2) *Περὶ τῆς Ἡροδότου κακοηθείας.* 3) *Ὅρα* Lahmeyer, De libelli Plutarchei, qui de malignitate Herodoti inschribitur et auctoritate et auctore, Göttingen 1848 *καὶ* Häbler, Quaestiones Plutarcheae duae, Leipzig 1873. 4) *Ὁ συγγραφεὺς ἐν τέλει τῆς διατριβῆς λέγει· „Ἀμέλει ταῦτα καὶ κηλεῖ καὶ προσάγεται πάντας. Ἀλλ' ὥσπερ ἐν ῥόδοις δεῖ κανθαρίδα φυλάττεσθαι τὴν βλασφημίαν αὐτοῦ καὶ κακολογίαν λείοις καὶ ἁπαλοῖς σχήμασιν ὑποδεδυκυῖαν, ἵνα μὴ λάβωμεν ἀτόπους καὶ ψευδεῖς περὶ τῶν ἀρίστων καὶ μεγίστων τῆς Ἑλλάδος πόλεων καὶ ἀνδρῶν δόξας λαβόντες„.* 5) *Πρὸς Γναῖον Πομπ. ἐπιστολ. III „Ἡ μὲν Ἡροδότου διάθεσις ἐν ἅπασιν ἐπιεικὴς καὶ τοῖς μὲν ἀγαθοῖς συνηδομένη, τοῖς δὲ κακοῖς συναλγοῦσα· ἡ δὲ Θουκυδίδου διάθεσις αὐθέκαστός τις καὶ πικρὰ καὶ τῇ πατρίδι τῆς φυγῆς μνησικακοῦσα. Τὰ μὲν γὰρ ἁμαρτήματα ἐπεξέρχεται καὶ μάλα ἀκριβῶς, τῶν δὲ κατὰ νοῦν κεχωρηκότων καθάπαξ οὐ μέμνηται ἢ ὥσπερ ἠναγκασμένως„.* 6) *Ὅρα* Sittl *ἐν* II, 390.

ἄρχεται ἀπὸ τῆς ἀδικίας τῶν βαρβάρων πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ λήγει εἰς τὴν τιμωρίαν αὐτῶν, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν κάθαρσιν[1]. Ὡς δ Ὅμηρος ἐν τῇ Ἰλιάδι προοιμιάζεται ἐρωτῶν περὶ τοῦ αἰτίου τῆς φιλονεικίας τοῦ Ἀχιλλέως πρὸς τὸν Ἀγαμέμνονα[2], οὕτως ὁ Ἡρόδοτος ἄρχεται ἐκ τῆς ἐξετάσεως, ὅπως ἀνεύρῃ τοὺς αἰτίους τῆς ἔριδος τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς βαρβάρους. Ἂν μὴ ἡ ἑνότης τῆς ἱστορίας τοῦ Ἡροδότου ἦναι ἴση πρὸς τὴν τῆς Ὀδυσσείας[3], ὅμως δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν τῆς Ἰλιάδος. Ὁ ἱστορικὸς ὁμοιάζει πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἐκεῖνον ἐπικὸν καὶ κατὰ τὴν χρῆσιν τῶν ἐπεισοδίων. Παρὰ τῷ Ἡροδότῳ τὰ ἐπεισόδια διὰ τῆς ὑποθέσεως καὶ τῆς ποικιλίας μεταθέτουσι τὸν ἀναγνώστην εἰς νέον κόσμον. Τινὰ δὲ τούτων μετὰ μεγάλης τέχνης παρενεβλήθησαν· διότι δὲν διασπῶσι τὴν διήγησιν ὡς παρεντιθέμενα ἐκεῖ, ἔνθα αὕτη λήγει[4]. Κατὰ Διονύσιον τὸν Ἁλικαρνασσέα αἱ ἱστορίαι καὶ τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Θουκυδίδου ὁμοιάζουσι πρὸς ποιήσεις, ἀλλ' ἐκείνη μὲν ἔχει ἱλαρὸν κάλλος, ἡ δὲ τοῦ Ἀθηναίου ἱστορικοῦ φοβερόν[5]. Ὁ μὲν Θουκυδίδης εἶναι δεινός, ὅπως δηλώσῃ πάθη, ὁ δ' Ἡρόδοτος ἤθη καὶ δὴ καὶ τὰ τῶν Ἀσιανῶν. Διότι κατὰ τὸν K. Müller[6] ὑπὲρ πάντα ἄλλον Ἕλληνα συγγραφέα ὁ Ἡρόδοτος ὁμοιάζει πρὸς τοὺς Ἀσιανοὺς οὐ μόνον κατὰ τὴν φύσιν τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ ὕφος τοῦ λόγου ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε αἱ ἰδέαι αὐτοῦ καὶ αἱ φράσεις ὑπομιμνήσκουσι πολλάκις τὸν ἀναγνώστην τῶν βίβλων τῆς Παλαιᾶς διαθήκης.

Ἀφηγεῖται δ' ὁ ἱστορικὸς διὰ λόγου ὁμοιάζοντος μᾶλλον

---

1) Ulrici ἐν σελίδ. 179 τοῦ εἰρημένου συγγράμματος. 2) Ἐν στίχ. 8 ὁ ποιητὴς ἐρωτᾷ·

Τίς τ' ἄρ σφωε θεῶν ἔριδι ξυνέηκε μάχεσθαι;

3) Τὸ ἔπος τοῦτο ἔχει κρείσσονα τῆς Ἰλιάδος ἑνότητα, ὡς ἐδείξαμεν ἐν σελίδ. 91 τοῦ πρώτου τόμου. 4) Bergk. IV, 276. 5) Πρὸς Γν. ἐπιστολ. III. 6) Ἐν τῇ γραμματολογ. I, 494.

πρὸς τὸν προφορικὸν ἢ πρὸς τὸν τῆς συγγραφῆς. Διὰ τοῦτο ἡ γλῶσσα αὐτοῦ δὲν εἶναι κατεστραμμένη, ἀλλ' εἰρομένη. Κατεστραμμένη δὲ γλῶσσα ὀνομάζεται κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη[1] ἡ ἐν περιόδοις. Περίοδος δὲ λέγεται ἡ ἔχουσα ἀρχὴν καὶ τελευτὴν αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν καὶ μέγεθος εὐσύνοπτον. Ἡ ἐμπερίοδος λοιπὸν γλῶσσα εἶναι ἡδεῖα καὶ εὐμαθὴς καὶ εὐμνημόνευτος, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τούτου, ὅτι εὐκολώτερον δύναταί τις νὰ ἀπομνημονεύσῃ τοῦ ἐμπεριόδου λόγου τοῦ Ἰσοκράτους ἢ τοῦ ἀρρύθμου τοῦ Ἡροδότου. Εἰρομένη[2] δὲ γλῶσσα λέγεται ἡ μὴ ἔχουσα τέλος καθ' ἑαυτήν, ἂν μὴ τὸ πρᾶγμα τελειωθῇ. Ἡ μὴ εὐκατάστροφος αὕτη γλῶσσα δὲν εἶναι ἡδεῖα, διότι εἶναι ἄπειρος, ἐν ᾧ πάντες θέλουσι νὰ ἴδωσι τὸ πέρας. Τὸ εἶδος ὅμως τοῦτο τῆς γλώσσης δὲν ἐπενόησεν ὁ Ἡρόδοτος, ἀλλὰ παρὰ τοῖς λογογράφοις εὑρὼν ἐβελτίωσε[3]. Νομίζομεν, ὅτι τὸ πρᾶγμα δὲν ἠδύνατο ἄλλως νὰ ἔχῃ· διότι ὅτε ὁ ἱστορικὸς ἤρξατο τῆς συγγραφῆς, ὁ ἐμπερίοδος λόγος δὲν εἶχεν ἔτι ἀναπτυχθῇ ὑπὸ τῶν σοφιστῶν. Πρὸς δὲ παρατηρεῖται χαλαρότης τις ἐν τῷ λόγῳ, ἀλλ' αὕτη δὲν εἶναι ὀλιγωρία. Ὁ ἐμὸς διδάσκαλος Βοίκχιος ἐν ταῖς παραδόσεσιν αὐτοῦ ἐχαρακτήριζε ταύτην ὡς τεχνικὴν ἀτεχνίαν λέγων, ὅτι ἐνορᾷ ἐν τῷ Ἡροδοτείῳ λόγῳ πολλὰς σμίλας. Πρὸς κατανόησιν δὲ τῆς τεχνικῆς ἀτεχνίας παρέβαλλε πρὸς τὰς ἀφελείας τῶν γυναικῶν, αἵτινες πολὺ μοχθοῦσιν, ὅπως τοὺς βοστρύχους αὐτῶν οἱονεὶ ἠμελημένους ἀναδείξωσιν. Ἐπειδὴ δ' ὅμως ὁ Ἡρόδοτος γράφει μετὰ πολλῆς τῆς χάριτος καὶ μεταχειρίζεται πολλὰς[4] ποιητικὰς λέξεις, π. χ. τὰς καλὰς γυναῖκας λέγει ἀλγηδόνας ὀφθαλμῶν, παρέχει πολλὴν τὴν ἡδονὴν[5]

---

1) Ἐν τῇ Ῥητορικ. III, 9. 2) Κυρίως δηλοῖ τὴν συνδέουσαν. 3) Αὐτόθι „Ταύτῃ γὰρ πρότερον μὲν ἅπαντες, νῦν δὲ οὐ πολλοὶ χρῶνται„. 4) Ἐν βιβλ. V 18. 5) Ἑρμογέν. Περὶ ἰδεῶν II, 12 ἐν σελ. 421 „Μετὰ τοῦ καθαροῦ καὶ εὐκρινοῦς πολύς ἐστι ταῖς ἡδοναῖς· καὶ γὰρ ταῖς εὐνοίαις μυθικαῖς σχεδὸν ἁπάσαις καὶ τῇ λέξει ποιητικῇ κέχρηται διόλου„.

τῷ ἀναγνώστῃ καὶ μελίγηρις[1] ὀνομάζεται. Διονύσιος δ' ὁ Ἁλικαρνασσεὺς νομίζει, ὅτι ὁ Ἡρόδοτος εἶναι ἄριστος τῆς Ἰάδο; κανών, ὡς ὁ Θουκυδίδης τῆς Ἀτθίδος[2]. Ἀλλ' ἡ γλῶσσα τοῦ Ἡροδότου εἶναι μᾶλλον ποικίλη, διότι περιέχει πολλὰς ποιητικὰς λέξεις ἐκ τοῦ Ὁμήρου εἰλημμένας καὶ ἄλλους τύπους. Δὲν ἔγραψε δ' ἐν τῇ Ἀτθίδι[3] διὰ τὸν ἁπλούστατον λόγον, ὅτι κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς συγγραφῆς ἡ διάλεκτος αὕτη δὲν εἶχε γείνει ἔτι τὸ ὄργανον τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἐπέδρασεν ὅμως αὕτη καὶ ἐν ἄλλοις μέν, κατ' ἐξοχὴν δ' ἐν τῇ συντάξει τοῦ ἱστορικοῦ. Ἐνιαχοῦ δὲ δύναταί τις νὰ δείξῃ ἴχνη τῆς ῥητορικῆς[4] καὶ τῆς δραματικῆς τέχνης[5]. Ἐν τέλει εἶναι δίκαιον νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι δὲν πρέπει νὰ κρίνωμεν τὴν γλῶσσαν τοῦ ἡμετέρου ἱστορικοῦ αὐστηρῶς, διότι καθ' ἃ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται, δὲν ἠδυνήθη οὗτος νὰ ἐπεξεργασθῇ τὸ ἔργον αὐτοῦ.

Πλὴν τοῦ μεγάλου τούτου συγγράμματος παρεδόθη ἡμῖν καί τις διατριβὴ ἐπιγραφομένη Ἡροδότου Ἁλικαρνασσῆος περὶ τῆς τοῦ Ὁμήρου γενέσιος καὶ βιοτῆς. Ἀλλ' ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις δικαίως ἐκράτησεν ἡ γνώμη, ὅτι τὸ ἔργον δὲν ἐγράφη ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου ἱστορικοῦ[6]. Διότι οὐ μόνον τὸ ὕφος τῆς διατριβῆς διαφέρει τοῦ Ἡροδοτείου, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ τέλει αὐτῆς λέγεται, ὅτι ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Ὁμήρου μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ Ξέρξου διαβάσεως ὑπάρχουσιν ἑξακό-

---

1) *Ἀθήν.* 78 *E.* 2) *Ἐν ἐπιστολ πρὸς Πομπ.* III. 3) *Περὶ τῆς διαλέκτου τοῦ Ἡροδότου ὅρα τὴν διατριβὴν τοῦ* Abicht, Quaest. de dialecto Herodea I Göttingen 1859. 4) *Ἐν βιβλ.* I, 37 *καὶ* VII, 21 *"Τί γὰρ οὐκ ἤγαγε ἐκ τῆς Ἀσίης ἔθνος ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα Ξέρξης; κοῖον δὲ πινόμενόν [μιν] ὕδωρ οὐκ ἐπέλιπε, πλὴν τῶν μεγάλων ποταμῶν; Οἱ μὲν γὰρ νέας παρείχοντο, οἱ δὲ ἐς πεζὸν ἐτετάχατο, τοῖσι δὲ ἵππος προσετέτακτο, τοῖσι δὲ ἱππαγωγικὰ πλοῖα ἅμα στρατευομένοισι, τοῖσι δὲ ἐς τὰς γεφύρας μακρὰς νέας παρέχειν, τοῖσι δὲ σῖτά τε καὶ νέας"*. 5) *Ὁ Ἀρτάβανος ἔχει δραματικὸν χαρακτῆρα ἐν* VII, 18—46. 6) *Ὅρα τὴν Ἱστορίαν τῶν ὁμηρ. ἐπ. ἐν σελ.* 2.

σια εἰκοσιδύο ἔτη[1], *ἐν ᾧ κατὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἡροδότου ὁ ποιητὴς ἔζησε τετρακόσια ἔτη πρὸ αὐτοῦ*[2]. *Ἐν πολλοῖς χειρογράφοις λείπει μὲν ἡ εἰρημένη ἐπιγραφή, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἔχει μεγάλην σπουδαιότητα· διότι ἡ ἀρχὴ αὐτῆς τῆς συγγραφῆς περιέχει τὸ ὄνομα τοῦ Ἡροδότου*[3]. *Ἐπειδὴ δ' ἐν ἀρχῇ τῆς διατριβῆς δὲν φέρεται τὸ ὄνομα Ἁλικαρνασσεύς, ἐγένετο ἡ εἰκασία, ὅτι ἀνήκει ἄλλῳ Ἡροδότῳ*[4]. *Περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν συνεγράφη ἡ διατριβὴ αὕτη, ὑπάρχει διαφωνία παρὰ τοῖς κριτικοῖς.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

ΠΕΡΙ ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑΣ ΑΥΤΟΥ.

Ἐάν τις ἀπίδῃ εἰς τὸ μέγα ἅλμα ἀπὸ τῆς Ἡροδοτείου ἱστοριογραφίας πρὸς τὴν τοῦ Θουκυδίδου, πάντως θέλει καταπλαγῇ. Διότι εἰ καὶ οἱ δύο ἱστορικοὶ δὲν ἀπέχουσιν ἀλλήλων οὐδὲ κατὰ μίαν γενεάν, ὁ μὲν θεωρεῖται ὡς ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας, ὁ δὲ Θουκυδίδης ὡς τελειωτὴς αὐτῆς. Ἂν ἡ ἀνάπτυξις ταύτης ἦτο φυσική, ἡ φύσις δὲν ποιεῖ ἅλματα, ἀλλ' ἀναβαίνει τὴν ὑψηλὴν τῆς προόδου κλίμακα κατὰ βαθμῖδας. Ἂν λοιπὸν ἡ πρόοδος δὲν ἐγένετο κατὰ φύσιν, ὑπολείπεται τὸ θαῦμα. Ἀλλὰ θαυμάζουσιν οἱ νεώτεροι, ὧν ὁ βίος εἶναι πολὺ τοῦ τῶν ἀρχαίων διάφορος. Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις λαοῖς, ὅσοι ἐδημοκρατοῦντο, αἱ διάνοιαι διὰ τὸν τρόπον τῆς διδασκαλίας[5] *ὡρίμαζον ταχύτερον ἢ*

---

1) *Ἐν* § 38. 2) *Ἐν βιβλ.* II, 53. 3) *Αὕτη ἔχει οὑτωσίν· „Ἡρόδοτος Ἁλικαρνασσεὺς περὶ Ὁμήρου γενέσιος καὶ ἡλικίης καὶ βιοτῆς τάδε ἱστόρηκε, ζητήσας ἐπεξελθεῖν εἰς τὸ ἀτρεκέστατον„.* 4) *Ὅρα* Bergk IV, 278. 5) *Ὅρα τὸν πρυτανικόν μου λόγον· Τὰ αἴτια τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ νεωτέρου Ἑλλην. πολιτ. ἐν σελίδ.* 33.

παρὰ τοῖς νεωτέροις. Πλὴν τοῦ τρόπου τῆς διδασκαλίας συνε-βάλλετο καὶ ἡ αὐτενέργεια, ἥτις ἀνήκει τῇ δημοκρατίᾳ. Ὡς οἱ ὀρφανοὶ πατρὸς παῖδες κινδυνεύουσι μὲν νὰ διαφθαρῶσιν, ἀλλὰ πάντως κτῶνται πεῖραν καὶ αὐτενέργειαν μείζονα τῶν ἐχόντων αὐστηρὸν πατέρα, οὕτω καὶ οἱ δημοκρατούμενοι λαοὶ δύνανται νὰ καταπέσωσιν εἰς ὀχλοκρατίαν, ἀλλ' ὑπερέχουσι κατὰ τὴν πεῖ-ραν καὶ τὴν δρᾶσιν τῶν βασιλευομένων, οἷοι κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι οἱ νεώτεροι λαοί. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται, ὅτι οἱ λαοὶ καθ' ὅλου καὶ οἱ καθ' ἕκαστον ἄνθρωποι ταχύτερον ὡρίμαζον καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν τὸ παράδοξον, ὅτι ὁ Ἰφικράτης καὶ ὁ Ἄρατος ἐγένοντο στρατηγοὶ τὸ εἰκοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος[1]*, ὁ δ' Ἀννί-βας τὸ εἰκοστὸν πρῶτον, ὁ δὲ Πομπήϊος τὸ εἰκοστὸν τρίτον καὶ ὁ Σκιπίων τὸ εἰκοστὸν ἕβδομον.*

Εἰ καὶ περὶ τοῦ βίου τοῦ τελειωτοῦ τῆς ἱστοριογραφίας περιεσώθησαν καὶ βιογραφίαι ὁλόκληροι[2] *καὶ ἄλλαι εἰδήσεις, ὅμως τὰ κατ' αὐτὸν δὲν εἶναι βέβαια, ἀλλὰ πολλάκις φῆμαι. Διότι ὁ Θουκυδίδης σπανίως εἰς τὸν δημόσιον βίον ἐξελθὼν δὲν ἐγένετο γνωστὸς τῷ λαῷ*[3]*. Βέβαιον δ' εἶναι, ὅτι ὁ ἱστορικὸς ἐγεννήθη ἐν τῷ δήμῳ Ἁλιμοῦντι, ὅστις ἐξετείνετο παρὰ τῇ πα-ραλίᾳ τῇ κειμένῃ ἐν τῷ μέσῳ τῆς Κωλιάδος καὶ τοῦ Φαλήρου*[4]*. Περὶ δὲ τοῦ χρόνου τῆς γεννήσεως ἠγέρθη μεγάλη ἀμφισβή-τησις· διότι κατὰ μὲν τὸν Μαρκελλῖνον ὁ Θουκυδίδης ἐτελεύτησε μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ πεντηκοστοῦ ἔτους τῆς ἡλικίας*[5]

---

[1]) *Παράβαλλ.* Roscher, Leben, Werk und Zeitalter des Thukydides 71.
[2]) *Ταύτας δύναταί τις προχείρως νὰ εὕρῃ παρὰ* Westermann *ἐν τῷ συχνάκις μνημονευθέντι συγγράμματι Βιογράφοι ἐν σελίδ.* 186. *Ἡ σπουδαιοτέρα εἶναι ἡ τοῦ Μαρκελλίνου, ὅστις πιθανῶς εἶναι ὁ αὐτὸς τῷ ῥήτορι, οὗ περι-εσώθησαν Σχόλια εἰς τὸν Ἑρμογένη* (*παρὰ* Walz, Rhetor. gr. IV, 39).
[3]) *Ὅρα τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὸν Θουκυδίδην τοῦ* Classen *ἐν σελίδ. X. Ἰδὲ καὶ* Krüger, Untersuchungen über das Leben des Thukydides 1832. mit Nachtrag 1839. [4]) *Νῦν παράκειται μικρόν τι ἰδιόκτητον χωρίον, ὅπερ ὀνομάζεται Τράχονες.* [5]) Ἐν § 34 „*Παύσασθαι δὲ τὸν βίον ὑπὲρ τὰ ν' ἔτη, μὴ πληρώσαντα τῆς συγγραφῆς τὴν προθεσμίαν*".

καὶ ἄρα ἐγεννήθη περὶ τὸ 454 π. Χ., κατὰ δὲ τὴν Παμφίλην, ἥτις ἐγένετο κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Νέρωνος, ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὁ ἱστορικὸς ἦγε τὸ τεσσαρακοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας[1]. *Κατὰ τὴν εἴδησιν τῆς λογίας ταύτης γυναικὸς ὁ Θουκυδίδης ἐγεννήθη τὸ 471 π. Χ. Οἱ νεώτεροι ἀμφοτέρας τὰς χρονολογικὰς εἰδήσεις δὲν θεωροῦσι σπουδαίας· διότι δὲν καταρρέουσιν ἐξ ἀρχαιοτέρων πηγῶν, ἀλλ' εἶναι εἰκασίαι*[2]. *Ἡ εἰκασία ὅμως τῆς Παμφίλης φαίνεται πιθανωτέρα, καθ' ἣν ὁ ἱστορικὸς ἐν τῇ ἐνάρξει τοῦ πολέμου ἦτο τεσσαρακοντούτης*[3]. *Ἐν ταύτῃ τῇ ἡλικίᾳ ἠδύνατο εὐθὺς ἐν ἀρχῇ νὰ προΐδῃ τὴν μεγάλην τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου σπουδαιότητα*[4].

Περὶ τῶν γονέων τοῦ Θουκυδίδου ἔχομεν ἀκριβεῖς εἰδήσεις· ὁ μὲν πατὴρ ὠνομάζετο Ὄλορος[5], *ἡ δὲ μήτηρ Ἡγησιπύλη. Ὁ πατὴρ τοῦ ἱστορικοῦ ἦτο συγγενὴς τοῦ ὁμωνύμου βασιλέως τῶν Θρακῶν, οὗ τὴν θυγατέρα εἰς γάμον λαβὼν ὁ Μιλτιάδης ἔσχε τὸν Κίμωνα. Δὲν δυνάμεθα μὲν νὰ ὁρίσωμεν τὴν συγγένειαν*[6], *ἀλλ' αὕτη εἶναι ἀναμφισβήτητος· διότι τὰ λείψανα τοῦ ἱστορικοῦ εἰς τὴν Ἀττικὴν κομισθέντα ἐτάφησαν παρὰ τοῖς Κιμωνείοις μνήμασιν*[7]. *Οὐδεὶς δὲ ξένος ἐνταῦθα ἦτο τεθαμμέ-*

---

1) *Ἡ εἴδησις τῆς Παμφίλης εὕρηται παρὰ Γελλίῳ ἐν Νυξὶν Ἀττικαῖς* XV, 23. 2) *Ὅρα* Roscher *ἐν σελίδ.* 88 *καὶ* Welzhofer, Thukydides und sein Geschichtswerk *ἐν σελίδ.* 18. 3) *Τὴν χρονολογίαν ταύτην δέχεται ὁ* Classen *ἐν εἰσαγωγ. σελίδ.* XIV. 4) *Τοῦτο λέγει ἐν ἀρχῇ τῆς Ἱστορίας καὶ ἐν* V, 26 *λέγει· "Ἐπεβίων δὲ διὰ παντὸς αὐτοῦ, αἰσθανόμενός τε τῇ ἡλικίᾳ καὶ προσέχων τὴν γνώμην, ὅπως ἀκριβές τι εἴσομαι„.* 5) *Ὁ Μαρκελλῖνος ἀνέγνω Ὄρολος, ἀλλ' ὁ Θουκυδίδης ὀνομάζει ἑαυτὸν υἱὸν τοῦ Ὀλόρου καὶ οὕτω καὶ οἱ ἄλλοι συγγραφεῖς.* 6) *Ὁ Κ.* Müller *νομίζει, ὅτι ὁ πατὴρ τοῦ ἱστορικοῦ ἦν ἔγγονος τοῦ ἀρχαίου Ὀλόρου, τοῦ βασιλέως τῶν Θρακῶν*, II, 340. 7) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Κίμ. κεφ.* IV *"Διὸ καὶ Θουκυδίδης ὁ ἱστορικὸς τοῖς περὶ Κίμωνα κατὰ γένος προσήκων Ὀλόρου τε πατρὸς ἦν, εἰς τὸν πρόγονον ἀναφέροντος τὴν ὁμωνυμίαν, καὶ τὰ χρυσεῖα περὶ τὴν Θρᾴκην ἐκέκτητο. Καὶ τελευτῆσαι μὲν ἐν τῇ Σκαπτῇ ὕλῃ (τοῦτο δ' ἔστι τῆς Θρᾴκης χωρίον) λέγεται φονευθεὶς ἐκεῖ, μνῆμα δ' αὐτοῦ τῶν λειψάνων εἰς*

νος[1]. Τὴν συγγένειαν πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Θρᾳκῶν προσεπιμαρτυρεῖ καὶ ἡ κτῆσις μεταλλείων χρυσοῦ παρὰ τῇ Σκαπτῇ ὕλῃ[2]. Τὸ πλούσιον τοῦτο κτῆμα ὁ Θουκυδίδης ὤφειλε τῷ ἀρχαίῳ τῆς Θρᾴκης βασιλεῖ, ὡς καὶ ὁ Κίμων. Διότι ἡ εἴδησις τοῦ Μαρκελλίνου, ὅτι τὸ μεταλλεῖον ἦτο προικῷον, φαίνεται οὖσα ἁπλῆ εἰκασία[3]. Ἡ ἄλλη ὅμως εἴδησις τοῦ Μαρκελλίνου, καθ' ἣν ὁ Θουκυδίδης συνεδέετο συγγενικῶς καὶ πρὸς τοὺς Πεισιστρατίδας, φαίνεται ἀνυπόστατος καὶ κατά τινα πιθανότητα παρήχθη ἐκ τούτου, ὅτι ὁ ἱστορικὸς δυσμενῶς διάκειται πρὸς τοὺς τυρανοκτόνους, τὸν Ἁρμόδιον καὶ τὸν Ἀριστογείτονα[4].

Ὁπωσδήποτε ὁ υἱὸς τοῦ Ὀλόρου εἰς ἐπιφανὲς γένος ἀνήκων καὶ πλούσιος ὢν εἶχε τοὺς πόρους, ὅπως παιδευθῇ καλῶς καὶ συνάψῃ σχέσεις πρὸς διαπρεπεῖς τῶν γραμμάτων ἄνδρας. Φαίνεται δ', ὅτι ὁ πατὴρ δὲν ἐφείσθη τούτων, διότι ὁ υἱὸς ἔτυχεν ἐξόχου παιδεύσεως, ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἱστορία αὐτοῦ. Λέγεται, ὅτι διδάσκαλοι τούτου ἐγένοντο ὁ Ἀναξαγόρας καὶ Ἀντιφῶν ὁ Ῥαμνούσιος[5]. Τὴν εἴδησιν ταύτην δὲν δύναταί τις εὐκόλως νὰ ἀπορρίψῃ· διότι ἡ ἐπίδρασις ἑκατέρου εἶναι αἰσθητὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Δὲν καταπολεμεῖ μὲν τὴν θρησκείαν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὡς ποιεῖ τοῦτο ὁ Εὐριπίδης ἐν τῷ θεάτρῳ, δὲν ἐμπνέεται ὅμως ὑπὸ τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος, μεθ' οὗ ὁ Ἡρόδοτος ἐξήταζε τὴν ἱστορίαν. Τὴν αἰτίαν τῶν ἱστορικῶν γεγονό-

---

τὴν Ἀττικὴν κομισθέντων ἐν τοῖς Κιμωνείοις δείκνυται παρὰ τὸν Ἐλπινίκης τῆς Κίμωνος ἀδελφῆς τάφον„. [1]) Παρὰ Μαρκελλίν. 17. [2]) Θουκυδίδ. IV, 105. [3]) Classen XI. [4]) Θουκυδίδ. I, 20 καὶ VI, 54. Παράβαλλ. καὶ Roscher ἐν σελίδ. 91. [5]) Μαρκελλῖν. 22 „Ἤκουσε δὲ διδασκάλων Ἀναξαγόρου μὲν ἐν φιλοσόφοις (ὅθεν, φησὶν ὁ Ἄντυλλος, καὶ ἄθεος ἠρέμα ἐνομίσθη τῆς ἐκεῖθεν θεωρίας ἐμφορηθείς), Ἀντιφῶντος δὲ ῥήτορος δεινοῦ τὴν ῥητορικὴν ἀνδρός. οὗ καὶ μέμνηται ἐν τῇ η' ὡς αἰτίου τῆς καταλύσεως τῆς δημοκρατίας καὶ τῆς τῶν υ' καταστάσεως. Ὅτι δὲ μετὰ τὸν θάνατον τιμωρούμενοι τὸν Ἀντιφῶντα οἱ Ἀθηναῖοι ἔρριψαν ἔξω τῆς πόλεως τὸ σῶμα, σεσιώπηκεν ὡς διδασκάλῳ χαριζόμενος„.

των δὲν ἀποδίδει τοῖς θεοῖς, ἀλλὰ φυσικοῖς αἰτίοις. Διὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἀπίθανον, ὅτι ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὡς ἄ θ ε ο ς ἐθεωρήθη, ὡς ὠνομάσθη καὶ ὁ Ἀναξαγόρας. Ὡσαύτως ὁ Ἀντιφῶν ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς διανοίας τοῦ ἱστορικοῦ, ὡς μαρτυροῦσι τὰ ῥητορικὰ σχήματα καὶ ἡ τραχεῖα ἁρμονία, ᾗ ἀμφότεροι ἀνήκουσι[1]. Πρὸς δὲ ἐν ᾧ ὁ Θουκυδίδης ἔζη ἐν τῇ ἀκμῇ τῶν τεχνῶν καὶ τῶν γραμμάτων, περὶ οὐδενὸς ἄλλου ποιεῖται μνείαν ἢ περὶ τούτου τοῦ ῥήτορος, οὗ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ῥητορικὴν δεινότητα ἐξαίρει. Ἐντεῦθεν οὐχὶ ἀπιθάνως ὁ Καικίλιος εἴκασεν, ὅτι ὁ ἱστορικὸς ἐγένετο μαθητὴς τοῦ ῥήτορος[2]. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ἡ παίδευσις τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ ἐξηρτήθη ἐκ δύο ἀνδρῶν· διότι ἐκ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ τεκμηριοῦται, ὅτι ἐγνώρισε καὶ ἐζήλωσε πολλοὺς μεγάλους ἄνδρας, ὡς τὸν Γοργίαν καὶ τὸν Πρόδικον, καθ' ἃ μαρτυροῦσιν αἱ ἀντιθέσεις καὶ αἱ ἀκριβολογίαι[3]. Ἐπειδὴ δ' εἶχε συνείδησιν, ὅτι αἱ Ἀθῆναι ἦσαν π α ί δ ε υ σ ι ς τ ῆ ς Ἑ λ λ ά δ ο ς[4] κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Περικλέους, ἐφρόντισεν, ὅπως ἐν ταύτῃ τῇ πόλει παιδευθῇ ὅσον οἷόν τε ἄριστα.

Ἀλλὰ μόνη ἡ παίδευσις ἤθελεν ἴσως ἐξελεγχθῇ ἀνεπαρκής, εἰ μὴ καὶ ἡ φύσις αὐτὴ ἐβοήθει. Ἂν ἦτο ἀναμφισβήτητον τὸ ἀνέκδοτον, καθ' ὃ ὁ Θουκυδίδης παρέστη ἀκροατὴς τοῦ Ἡροδότου, ὅτε οὗτος ἀνεγίνωσκε τὴν ἱστορίαν ἢ μᾶλλον ἓν μέρος τῆς ἱστορίας αὐτοῦ, ἤθελε μαρτυρήσει, ὅτι οὗτος παιδιόθεν καὶ ἄρα φύσει ἔκλινε πρὸς τὴν ἱστορίαν. Διότι λέγεται, ὅτι οὗτος

---

1) Περὶ ἁρμονιῶν τοῦ λόγου θέλομεν εἰπεῖ ἐν τῷ περὶ ῥητορικῆς. 2) Πλούταρχ. Βίοι τῶν δέκα ῥητόρων α' "Καικίλιος δ' ἐν τῷ περὶ αὐτοῦ συντάγματι Θουκυδίδου τοῦ συγγραφέως μαθητὴν τεκμαίρεται γεγονέναι, ἐξ ὧν ἐπαινεῖται παρ' αὐτῷ ὁ Ἀντιφῶν". 3) Παρὰ Μαρκελλίν. 36 "Ἐζήλωσε δ' ἐπ' ὀλίγον, ὥς φησιν Ἄντυλλος, καὶ τὰς Γοργίου τοῦ Λεοντίνου παρισώσεις καὶ τὰς ἀντιθέσεις τῶν ὀνομάτων, εὐδοκιμούσας κατ' ἐκεῖνο καιροῦ παρὰ τοῖς Ἕλλησι, καὶ μέντοι καὶ Προδίκου τοῦ Κείου τὴν ἐπὶ τοῖς ὀνόμασιν ἀκριβολογίαν". 4) Θουκυδίδ. II, 41.

ἀκούσας τοῦ Ἡροδότου ἀναγινώσκοντος τὴν ἱστορίαν ἐδάκρυσεν, ὁ δὲ Ἁλικαρνασσεὺς παρατηρήσας τοῦτο καὶ ἀπιδὼν πρὸς τὸν πατέρα τοῦ παιδὸς εἶπεν· Ὁ παῖς, ὦ Ὄλορε, ὁ σὸς ὀργῶσαν ἔχει τὴν φύσιν πρὸς μαθήματα. Ἀλλὰ τὴν ἀκρίβειαν τοῦ διηγήματος ἐπειράθη, ὅπως ὑποσείσῃ ὁ Dahlmann[1]· *τὴν ὑπεράσπισιν ὅμως τούτου ἀνεδέξατο ὁ ἐπιφανὴς φιλόλογος* Krüger[2]. *Ὁ πρῶτος λέγει, ὅτι ὁ Λουκιανὸς δὲν εἶναι ἀξιόπιστος συγγραφεὺς καὶ ὅτι τὸ ὅλον διήγημα εἶναι ἐπινόημα τούτου. Ἀλλ' ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ* Roscher, *ὅτι καὶ οἱ βιογράφοι τοῦ Θουκυδίδου καὶ ὁ Φώτιος*[3] *καὶ ὁ Σουΐδας καὶ ὁ Τζέτζης ἔχουσι τὴν εἴδησιν καὶ δὲν εἶναι φανερόν, ὅτι οὗτοι παρὰ τοῦ Λουκιανοῦ ἔλαβον αὐτήν*[4]. *Ὁ δὲ* Krüger *δεικνύει, ὅτι ἡ ἀνάγνωσις μερῶν τινων τῆς ἱστορίας τοῦ Ἡροδότου πρὸ ἐκλεκτοῦ ἀκροατηρίου δὲν εἶναι ἀδύνατος. Ἐκ τινων δὲ χωρίων*[5] *τοῦ Ἡροδότου γίνεται δῆλον, ὅτι ἡ ἱστορία ἀνεγνώσθη πρὸ ἀκροατῶν, οἵτινες ἀπεφήναντο γνώμην περὶ τῶν ἱστορουμένων. Ἀλλ' ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι νῦν ἐπικρατεστέρα εἶναι ἡ γνώμη, ὅτι τὸ διήγημα εἶναι ἐπινόημα. Ἴσως εἶναι τοιοῦτον, ἀλλ' αἱ προβαλλόμεναι ἀποδείξεις δὲν φαίνονται ἱκαναὶ πρὸς ἀνατροπὴν ἀνεκδότου, ὅπερ κοσμεῖ τὸν βίον τοῦ ἐξόχου ἱστορικοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἄνευ τοῦ διηγήματος τούτου τὴν πρὸς τὴν ἱστορίαν ἔμφυτον τοῦ Θουκυδίδου ῥοπὴν μαρτυρεῖ αὐτὸ τὸ ἔργον αὐτοῦ.*

Περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τοῦ ἱστορικοῦ ἐλαχίστας εἰδήσεις ἔχομεν. Αὐτὸς λέγει, ὅτι ἦτο ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸν λοιμὸν καὶ ἐνόσησεν[6]. *Ἐντεῦθεν ἡ ζωηρὰ τούτου περιγραφή. Ἔλαβε γυναῖκα Θρᾷσσαν ἐκ Σκαπτῆς ὕλης, ἥτις ἦτο πλουσιωτάτη. Ταύτῃ πολλοὶ ἀποδίδουσι καὶ τὰ ἐν Θρᾴκῃ μεταλλεῖα*[7]. *Ἐκ ταύτης*

---

1) Forschungen auf dem Gebiede der Geschichte *τόμ* II, *ἐν σελίδ.* 12.
2) Untersuchungen über das Leben des Thukydides. Berlin 1832 *ἐν σελίδ.* 11.
3) *Ἐν τῇ Βιβλιοθήκ.* 60.
4) *Ἐν τῷ εἰρημέν. συγγράμμ. σελ.* 93.
5) *Ἐν* III, 80 *καὶ* VI, 43.
6) *Ἐν βιβλ.* II, 48.
7) *Παρὰ Μαρκελλίν.* 19.

ἐγεννήθη ὁ Τιμόθεος, περὶ οὗ οὐδὲν γινώσκομεν. Φαίνεται, ὅτι δὲν ὡμοίαζε τὸν πατέρα, ὡς συνήθως οἱ υἱοὶ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν[1]· διότι ἴσως ἡ φύσις ἐξαντλεῖται. Εἰκάζεται δ', ὅτι ἡ θυγάτηρ τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ εἶχε μείζονα ἀξίαν· διότι ταύτῃ ὑπό τινων ἀπεδίδετο τὸ ὄγδοον βιβλίον τῆς ἱστορίας[2], ὡς ἔσται λόγος μετ' ὀλίγον. Περὶ τοῦ Θουκυδίδου ἐλέχθη, ὅτι ἦτο φιλοχρήματος καὶ ὅτι δῆθεν ἡ φιλαργυρία αὐτοῦ ἐγένετο φανερὰ ἐν Αἰγίνῃ· διότι κατατοκίζων τοὺς Αἰγινήτας ἐποίησε τούτους ἀναστάτους[3]. Κατὰ πᾶσαν ὅμως πιθανότητα, ἂν μὴ τὸ ἀνέκδοτον ἐπλάσθη, ἀφορᾷ εἰς τὸν πολιτευτὴν Θουκυδίδην, τὸν ἀντίπαλον τοῦ Περικλέους. Διότι ἐν τοῖς χρόνοις, καθ' οὓς ὁ ἱστορικὸς ἠδύνατο νὰ φύγῃ εἰς Αἴγιναν, ἡ νῆσος ἦτο κληρουχία τῶν Ἀθηναίων καὶ ἄρα ἀπρόσιτος τῷ φυγάδι[4]. Ἴσως καὶ κατὰ τοῦ ἱστορικοῦ ζῶντος ἐλέχθη τοιαύτη μομφή, ὡς συνήθως οἱ πένητες ἐξονειδίζουσι τοὺς πλουσιωτέρους, ἀλλ' οὗτος οἱονεὶ ἀπολογεῖται ἐν τῷ Ἐπιταφίῳ[5] τοῦ Περικλέους, ἐν ᾧ λέγει, ὅτι οἱ γέροντες εἶναι φιλότιμοι καὶ οὐχὶ φιλοκερδεῖς. Τὸ ὑπὸ τοῦ μεγάλου πολιτευτοῦ εἰρημένον ἔργῳ ἐβεβαίωσεν ὁ μέγας ἱστορικός, διότι ἀφειδῶς ἐδαπάνα ἀργύριον πρὸς συλλογὴν ἱστορικῆς ὕλης[6].

Ὡσαύτως περὶ τοῦ δημοσίου βίου τοῦ Θουκυδίδου καὶ

---

[1]) Πλάτ. ἐν Λάχητ. 179 D. ἐν Μένων. 93 C, καὶ ἐν Πρωταγόρ. 319 E. [2]) Παρὰ Μαρκελλίν. 43. [3]) Παρὰ τῷ αὐτῷ 24 καὶ παρὰ Ἀνωνύμῳ 7. [4]) Παράβαλλ. Roscher ἐν σελίδ. 99. [5]) Θουκυδίδ. II, 44 „Τὸ γὰρ φιλότιμον ἀγήρων μόνον, καὶ οὐκ ἐν τῷ ἀχρείῳ τῆς ἡλικίας τὸ κερδαίνειν, ὥσπερ τινές φασι, μᾶλλον τέρπει, ἀλλὰ τὸ τιμᾶσθαι„. Ἡ ἰδέα αὕτη ἐλέχθη μὲν ὑπὸ τοῦ Περικλέους, ἀλλ' ἦτο δυνατὸν νὰ παραλείψῃ ὁ ἱστορικὸς ταύτην, ὡς παρέλειψεν ἄλλας, εἰ μὴ συνεφώνει. [6]) Παρὰ Μαρκελλίν. 20 „Τοῦτον δὲ τὸν πλοῦτον λαμβάνων οὐκ εἰς τρυφὴν ἀνήλισκεν, ἀλλὰ πρὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου τὸν πόλεμον αἰσθηθεὶς κινεῖσθαι μέλλοντα, προελόμενος συγγράψαι αὐτὸν παρεῖχε πολλὰ τοῖς Ἀθηναίων στρατιώταις καὶ τοῖς Λακεδαιμονίων καὶ πολλοῖς ἄλλοις, ἵνα ἀπαγγέλλοιεν αὐτῷ βουλομένῳ συγγράφειν τὰ γινόμενα κατὰ καιρὸν καὶ λεγόμενα ἐν αὐτῷ τῷ πολέμῳ„.

ὀλίγα παραδίδονται καὶ ταῦτα ἀσαφῆ καὶ ἐν πολλοῖς ἡμαρτημένα. Ὁ Ἀνώνυμος τοῦ ἱστορικοῦ βιογράφος ἀφηγεῖται, ὅτι οὗτος ἐν τῷ Ἀρείῳ πάγῳ ὑπερήσπισε τὸν Πυριλάμπη κατηγορούμενον ὑπὸ τοῦ Περικλέους. Ἀλλὰ προδήλως ἐνταῦθα δὲν πρόκειται περὶ τοῦ ἱστορικοῦ, ἀλλὰ περὶ τοῦ πολιτευτοῦ Θουκυδίδου[1]. *Ὁ δὲ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς λέγει*[2], *ὅτι ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς ἠξιώθη πολλάκις στρατηγιῶν καὶ ἄλλων τιμῶν, ὅπερ δὲν εἶναι πιθανόν. Διότι καὶ ὁ Μαρκελῖνος παραδίδει τὸ ἐναντίον*[3] *καὶ ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις δὲν ἐτιμῶντο ἄνδρες ἔχοντες ἦθος, οἷον τὸ τοῦ Θουκυδίδου. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐξελέξαντο ἅπαξ στρατηγὸν ἅτε μεγάλην δύναμιν παρὰ τοῖς Θρᾳξὶ κεκτημένον, ὡς αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ λέγει*[4].

Ὁπωσδήποτε ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς κατὰ τὸ 424 ἡγεῖτο στολίσκου παραπλέοντος τὴν Θρᾴκην καὶ Μακεδονίαν. Τότε ὁ τολμηρὸς Βρασίδας αἴφνης ἦλθε πρὸ τῆς Ἀμφιπόλεως[5] *καὶ ὁ φρούραρχος Εὐκλῆς ᾔτησε βοήθειαν παρὰ τοῦ Θουκυδίδου, ὅστις πρὸς τὸν κίνδυνον σπεύσας ἔσωσε μὲν τὴν Ἠιόνα, δὲν ἠδυνήθη ὅμως νὰ σώσῃ καὶ τὴν Ἀμφίπολιν· διότι ὁ τῶν Λακεδαιμονίων στρατηγὸς τὴν ἄφιξιν τοῦ Θουκυδίδου φοβούμενος ἐπὶ μετρίοις ὅροις ἔπεισε τοὺς Ἀμφιπολίτας εἰς παράδοσιν. Τὸ ἀτύχημα τοῦτο τοῦ στρατηγοῦ ἠλλοιώθη εἰς ἁμάρτημα καὶ ἐγένετο κατ' αὐτοῦ μήνυσις, ἴσως δὲ γ ρ α φ ὴ π ρ ο δ ο σ ί α ς.*

---

1) *Ἐν* § 6. *Διότι ἐν τέλει τοῦ διηγήματος προστίθεται ἡ φράσις, "Ὅθεν καὶ στρατηγὸν αὐτὸν ἑλομένων Ἀθηναίων ἄρχων προέστη τοῦ δήμου".* 2) *Ἐν ἐπιστολ. πρὸς Γν. Πομπήϊον* III, 9 *"Ἐν πρώτοις ἦγον (αὐτὸν) Ἀθηναῖοι, στρατηγιῶν τε καὶ τῶν ἄλλων ἡμῶν ἀξιοῦντες".* 3) *Ἐν* § 28 *"Οὐκ ἐπολιτεύσατο δ' ὁ συγγραφεὺς γινόμενος ἐν ἡλικίᾳ οὐδὲ προσῆλθε τῷ βήματι, ἐστρατήγησε δ' ἀρχέκακον ἀρχὴν παραλαβών".* 4) *Ἐν βιβλ.* IV, 105 *"καὶ πυνθανόμενος τὸν Θουκυδίδην κτῆσίν τε ἔχειν τῶν χρυσείων μετάλλων ἐργασίας ἐν τῇ περὶ ταῦτα Θρᾴκῃ καὶ ἀπ' αὐτοῦ δύνασθαι ἐν τοῖς πρώτοις τῶν ἠπειρωτῶν".* 5) *Ὅρα Θουκυδίδ.* IV, 104 *καὶ ἑξῆς. Μαρκελλῖνος* 28 *καὶ Ἀνώνυμος* 8.

Ὁ Κλέων, ὅστις τότε ἦτο ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς δόξης, ἐποίησε ταύτην, ὡς λέγεται. Ὄντως οὗτος ἐν τῇ θερμότητι τῶν παθῶν αὐτοῦ διέβαλλε τοὺς στρατηγούς[1]*, ἀλλ' ἡ εἴδησις ἴσως εἶναι εἰκασία σχηματισθεῖσα ἐκ τούτου, ὅτι ὁ ἱστορικὸς τὸν πολιτευτὴν ὡς μαινόμενον εἰσάγει πανταχοῦ*[2]*. Ὁπωσδήποτε αὐτὸς ὁ Θουκυδίδης μαρτυρεῖ*[3]*, ὅτι εἴκοσιν ἔτη ἔφυγε τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα διὰ τὸ ἀτύχημα τῆς Ἀμφιπόλεως. Ἐνταῦθα γεννᾶται τὸ ζήτημα, ἂν ὁ Θουκυδίδης ἑκουσίως ἔφυγεν ἢ ἡ ἀπόφασις τοῦ δικαστηρίου ἐπέβαλεν αὐτῷ τὴν φυγὴν ὡς ποινήν. Τὸ πρῶτον φαίνεται πιθανώτερον· διότι ἐν χρόνοις, καθ' οὓς οἱ Ἀθηναῖοι μετ' ἀκρισίας καὶ πάθους ἐτιμώρουν τοὺς ἀτυχήσαντας στρατηγούς, ὁ Θουκυδίδης ἐφοβεῖτο νὰ παραστῇ εἰς τὸ δικαστήριον, μὴ ἐφαρμοσθῇ κατ' αὐτοῦ τὸ ψήφισμα τοῦ Καννωνοῦ, καθ' ὃ ὁ ἀδικήσας τὸν δῆμον αὐτὸς μὲν ἐρρίπτετο εἰς τὸ βάραθρον, τὰ δὲ χρήματα αὐτοῦ ἐδημεύοντο*[4]*. Οὕτω λοιπὸν ἠτύχησεν ὁ μέγας ἱστορικὸς ἐν τῇ στρατηγίᾳ, ἀλλ' ἡ αἰτία κεῖται οὐχὶ ἐν τῇ βραδύτητι καὶ ὀλιγωρίᾳ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ ταχύτητι τοῦ Βρασίδου. Καίπερ διαβληθεὶς ὑπὸ τοῦ Κλέωνος ἢ ὑπὸ ἄλλου δημοκρατικοῦ καίπερ ἀδικηθεὶς οὐδὲν κατ' αὐτῶν λέγει, οὐδὲν πάθος ἐκδηλοῖ καὶ οὐδ' εἰς ἀπολογίαν κατέρχεται, ἀλλὰ πεποιθὼς τῇ ἑαυτοῦ ἀθῳότητι ἀπαξιοῖ, ὅπως περὶ ταύτης συζητήσῃ καὶ ἐν τῇ μεγαλοπρεπεῖ αὐτοῦ σιωπῇ καταδεικνύει, ὅτι εἶναι ἀριστοκρατικὸς οὐ μόνον ἐξ αἵματος, ἀλλὰ καὶ ἐξ εὐγενοῦς καὶ μεγαλοπρεποῦς ἤθους.*

Ἡ φυγὴ τοῦ Θουκυδίδου σπουδαίως ἐπι τῆς ἱστορίας αὐτοῦ ἐπέδρασε. Γεννᾶται δ' ἐνταῦθα τὸ ζήτημα, ποῦ διέτριβεν ὁ

---

[1]) *Ἀριστοφάν Ἐν Ἱππ.* 288. [2]) ***Μαρκελλῖν.*** 46 ***„Ἰστέον δ' ὅτι στρατηγήσας ἐν Ἀμφιπόλει ὁ Θουκυδίδης καὶ δόξας ἐκεῖ βραδέως ἀφικέσθαι καὶ προλαβόντος αὐτὸν τοῦ Βρασίδου ἐφυγαδεύθη ὑπ' Ἀθηναίων, διαβάλλοντος αὐτὸν τοῦ Κλέωνος· διὸ καὶ ἀπεχθάνεται τῷ Κλέωνι καὶ ὡς μεμηνότα αὐτὸν εἰσάγει πανταχοῦ καὶ κοῦφον"***. [3]) *Ἐν βιβλ.* V, 26. [4]) *Ξενοφ. ἐν Ἑλλην. I*, 7, 20. *Παράβαλλ.* Welzhofer *ἐν σελίδ.* 21.

Θουκυδίδης κατὰ τὰ εἴκοσι τῆς φυγῆς ἔτη. Ἐλέχθη μέν, ὅτι ᾤκει ἐν Αἰγίνῃ[1], *ἀλλὰ προδήλως, καθ' ἃ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴπομεν, συγχέεται ὁ ἡμέτερος πρὸς τὸν πολιτικὸν Θουκυδίδην. Κατὰ τὸν Μαρκελλῖνον ὁ ἱστορικὸς ἐν Σκαπτῇ ὕλῃ ὑπὸ πλατάνῳ καθήμενος ἔγραφε τὴν ἱστορίαν*[2]. *Φαίνεται, ὅτι τοῦτο ἐπί τινα χρόνον ἠδύνατο νὰ γείνῃ, οὐχὶ δ' ὅμως καὶ καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς φυγῆς, διότι βραδύτερον ὁ Θρασύβουλος τὰ ἐπὶ Θρᾴκης χωρία καὶ τὴν Θάσον ἠνάγκασε νὰ δεχθῶσιν αὖθις τοὺς Ἀθηναίους*[3]. *Διὰ τοῦτο ὁ φυγὰς δὲν ἠδύνατο νὰ μένῃ ἀσφαλῶς ἐν Σκαπτῇ ὕλῃ. Κατ' ἄλλην εἴδησιν ὁ Θουκυδίδης διέτριβεν ἐν Πελοποννήσῳ*[4] *καὶ κατ' ἄλλην ἐν Ἰταλίᾳ. Ὄντως ὁ ἱστορικὸς γινώσκει ἀκριβῶς τὴν χώραν τοῦ Πέλοπος καὶ τὴν Ἰταλίαν μετὰ τῆς Σικελίας. Φαίνεται, ὅτι ὁ ἱστορικὸς χάριν τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ ἀπεδήμησεν εἰς ταύτας τὰς χώρας*[5], *ἀλλ' οὐδόλως εἶναι πιστευτόν, ὅτι ἐν ταύταις κατῴκησε. Πρὸς δὲ εἶναι γνωστόν, ὅτι ἐπί τινα χρόνον ἐποιεῖτο τὰς διατριβὰς παρὰ τῷ Ἀρχελάῳ, οὗ τὴν διακόσμησιν καὶ τὴν στρατιωτικὴν τῆς Μακεδονίας παρασκευὴν ἐπαινεῖ*[6]. *Ἡ φυγὴ λοιπὸν τοῦ Θουκυδίδου ὠφέλησε μέν, διότι οὗτος ἠδυνήθη νὰ μελετήσῃ πολλὰ χωρία, ἐν αἷς μάχαι ἐγένοντο, ἀλλὰ καὶ ἔβλαψε· διότι οὗτος δὲν εὑρίσκετο ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ φοβεροῦ πολέμου. Κατὰ τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ ἀνεπτύχθη ἐν Ἀθήναις γενεὰ διεφθαρμένων πολιτῶν καὶ πολιτευομένων, οὓς δὲν ἐγνώρισεν ὁ Θουκυδίδης,*

---

1) *Μαρκελλῖν.* 24. 2) *Ὁ αὐτὸς ἐν* § 25 "*Ἀλλὰ κἀκεῖθεν μετῆλθε καὶ διατρίβων ἐν Σκαπτῇ ὕλῃ ὑπὸ πλατάνῳ ἔγραφεν· μὴ γὰρ δὴ πειθώμεθα Τιμαίῳ λέγοντι ὡς φυγὼν ᾤκησεν ἐν Ἰταλίᾳ*". 3) *Ξενοφ. ἐν Ἑλλην.* I, 4, 8. 4) *Σχολ. εἰς Θουκυδίδ.* V, 26 "*ὅτι ὁ συγγραφεὺς εἴκοσιν ἔτη ἔφυγε τὴν πατρίδα καὶ περὶ Πελοπόννησον διέτριβε*". 5) *Θουκυδίδ.* V, 26 "*Καὶ συνέβη μοι φεύγειν τὴν ἐμαυτοῦ ἔτη εἴκοσι μετὰ τὴν ἐς Ἀμφίπολιν στρατηγίαν, καὶ γενομένῳ παρ' ἀμφοτέροις τοῖς πράγμασι, καὶ οὐχ' ἧσσον τοῖς Πελοποννησίων διὰ τὴν φυγήν, καθ' ἡσυχίαν τι αὐτῶν μᾶλλον αἰσθέσθαι*". 6) *Ἐν βιβλ.* II, 100.

ἀλλὰ διέμεινεν ἔχων τὸ φρόνημα ὑψηλὸν καὶ μεγαλοπρεπές, οἷον εἶχον οἱ κοσμήτορες τῆς Ἀκροπόλεως.

Ἐπανελθὼν εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα ὁ Θουκυδίδης εἶδε παρὰ τῷ Πειραιεῖ τὰ ἐρείπια τῶν τειχῶν τῆς πόλεως[1]*, ἅπερ ἤγειρεν ἡ μεγαλουργὸς τοῦ Θεμιστοκλέους διάνοια, καὶ τὰ ἠθικὰ ἐρείπια τῆς πόλεως τὰ παρασκευασθέντα ὑπὸ τῶν διεφθαρμένων πολιτευτῶν. Τὰ ὑλικὰ καὶ ἠθικὰ ἐρείπια ἐνεφύσησαν, ὡς φαίνεται, εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ γέροντος λύπην καὶ θλῖψιν*[2] *καὶ δὲν ἠδυνήθη νὰ μείνῃ ἐν τῇ πατρίδι, ὅπου οἱ συκοφάνται ἀτιμωρητεὶ ἐξετέλουν τὰ βδελυρὰ αὐτῶν ἔργα καὶ οἱ τριάκοντα ἐφόνευον τοὺς πλουσιωτέρους τῶν πολιτῶν ἐπὶ χρηματισμῷ. Διὰ τοῦτο ἀπῆλθεν αὖθις εἰς τὴν Σκαπτὴν ὕλην, ἔνθα, ὡς λέγεται, συνέταξε τὴν ἱστορίαν. Περὶ τοῦ τόπου τοῦ θανάτου τοῦ ἱστορικοῦ ὑπάρχει μεγάλη παρὰ τοῖς ἀρχαίοις διαφωνία. Ἐλέχθη, ὅτι ὁ ἱστορικὸς ἐτελεύτησεν ἐν Ἀθήναις*[3]*, ὅπερ δὲν εἶναι πιθανόν· διότι οἱ λέγοντες προσθέτουσιν, ὅτι ἐφονεύθη εὐθὺς μετὰ τὴν κάθοδον. Ἀλλ' ἡ παροῦσα μορφὴ τῆς ἱστορίας, ὡς ἔσται λόγος, ἐγένετο μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου*[4]*. Διὰ τοῦτο πολὺ πιθανώτερον εἶναι, ὅτι ὁ ἱστορικὸς ἔθανεν ἐν Θρᾴκῃ, ὅπερ παραδίδεται καὶ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου*[5]*. Τὴν εἴδησιν ταύτην ποιεῖ ἔτι βεβαιοτέραν, ὅτι ὁ ἱστορικὸς ἔθανεν ἐκ βιαίου θανάτου δολοφονηθείς. Ἀλλ' ἡ ληστρικὴ αὕτη ἐπίθεσις μᾶλλον ἐν τῇ ἡμιβαρβάρῳ Θρᾴκῃ ἠδύνατο νὰ συμβῇ ἢ ἐν Ἀθήναις*[6]*. Ἐφονεύθη μὲν ἐν*

---

[1]) *Ἐν βιβλ. I, 93 "Καὶ ᾠκοδόμησαν τῇ ἐκείνου γνώμῃ τὸ πάχος τοῦ τείχους, ὅπερ νῦν ἔτι δῆλόν ἐστι περὶ τὸν Πειραιᾶ".* [2]) *Τῇ ἀληθείᾳ οὐδὲν εἶναι λυπηρότερον ἢ τὸ ζῆν ἐν ταῖς μεταβολαῖς τῶν γενεῶν ἐπὶ τὰ χείρω. Τῆς πικρίας ταύτης ἐγεύθησαν οἱ ἐμοὶ ἡλικιῶται, ὅσοι ἰδόντες τὸ γενναῖον τῶν Τουρκομάχων ἦθος ἐπέζησαν, ὅπως ἴδωσι τοὺς υἱοὺς καὶ ἐκγόνους ἐκείνων ἔχοντας τὸ ἦθος ὑγρόν.* [3]) *Παρὰ Μαρκελλίνῳ* 32 *"Δίδυμον δ' ἐν Ἀθήναις ἀπὸ τῆς φυγῆς ἐλθόντα βιαίῳ θανάτῳ· τοῦ δέ φησι Ζώπυρον ἱστορεῖν". Ἰδὲ καὶ Πανσαν. I,* 28, 11. [4]) Roscher *ἐν σελίδ.* 102. [5]) *Ἐν βίῳ Κίμων. κεφ.* 4. [6]) Welzhofer *ἐν σελίδ.* 24.

Θράκη ὁ ἱστορικός, ἀλλὰ λέγεται, ὅτι τὰ λείψανα αὐτοῦ κομισθέντα ἐτάφησαν παρὰ τοῖς Κιμωνείοις[1]. *Κατ' ἄλλους ὅμως ἐν Ἀθήναις δὲν ὑπῆρχε τάφος, ἀλλὰ κενοτάφιον*[2].

Σπουδαιότερον τοῦ τόπου τῆς ταφῆς εἶναι ὁ χρόνος, καθ' ὃν ὁ Θουκυδίδης ἔθανε. Πρὸ ὀλίγου εἴπομεν, ὅτι δὲν εἶναι ἀκριβὴς ἡ τοῦ Παυσανίου εἴδησις, καθ' ἣν οὗτος ἔθανεν εὐθὺς μετὰ τὴν κάθοδον. Πότε λοιπὸν συνέβη ἡ τελευτὴ τούτου; Κατὰ τὸ 399 π. Χ., ὅτε ἔθανεν ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Ἀρχέλαος, ἔζη ἔτι ὁ ἱστορικός· διότι λέγει περὶ τούτου ὡς περὶ θανόντος[3]. *Φαίνεται ὅμως, ὅτι κατὰ τὸ 396 εἶχεν ἤδη φονευθῇ· διότι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐγένετο ἔκρηξις τῆς Αἴτνης*[4], *ἣν δὲν γινώσκει ὁ ἱστορικός· διότι λέγει, ὅτι, ἀφ' ὅτου ἡ Σικελία οἰκεῖται ὑφ' Ἑλλήνων, τρὶς ἐγένετο τὸ ῥεῦμα τῆς Αἴτνης*[5], *ἐν ᾧ τὸ κατὰ τὰ 396 γενόμενον ἦτο τέταρτον. Τὴν ἐξωτερικὴν τοῦ Θουκυδίδου μορφὴν παραδίδει ἡμῖν ὁ Μαρκελλῖνος*[6], *ἀλλ' εἰκάζεται ὅτι ἡ εἰκὼν ἐπλάσθη κατὰ τὴν φύσιν τῆς ἱστορίας αὐτοῦ.*

Οὕτω λοιπὸν ἠτύχησε μὲν ὁ ἱστορικὸς ἐν τῇ στρατηγίᾳ, ἀλλ' ἐγένετο ὁ μέγας τῶν στρατηγῶν καὶ τῶν πολιτευτῶν διδά-

---

[1]) *Πλούταρχ. αὐτόθι.* [2]) *Παρὰ Μαρκελλῖν.* 31, *„Οἱ μὲν οὖν αὐτὸν ἐκεῖ λέγουσιν ἀποθανεῖν, ἔνθα καὶ διέτριβε φυγὰς ὤν, καὶ φέρουσι μαρτύριον τοῦ μὴ κεῖσθαι τὸ σῶμα ἐπὶ τῆς Ἀττικῆς· ἰκρίον γὰρ ἐπὶ τοῦ τάφου κεῖσθαι, τοῦ κενοταφίου δὲ τοῦτο γνώρισμα εἶναι ἐπιχώριον καὶ νόμιμον Ἀττικὸν τῶν ἐπὶ τοιαύτῃ δυστυχίᾳ τετελευτηκότων καὶ μὴ ἐν Ἀθήναις ταφέντων„.* [3]) *Ἐν βιβλ,* II, 100. [4]) *Ταύτης μνημονεύει Διόδωρος ὁ Σικελιώτης* XIV, 59. [5]) *Ἐν βιβλ.* III. 116. [6]) *Ἐν* § 34 *„Λέγεται δ' αὐτὸν τὸ εἶδος γεγονέναι σύννουν μὲν τὸ πρόσωπον, τὴν δὲ κεφαλὴν καὶ τὰς τρίχας εἰς ὀξὺ πεφυκυίας, τήν τε λοιπὴν ἕξιν προσπεφυκέναι τῇ συγγραφῇ„. Μέχρις ἡμῶν περιεσώθη ἀνάγλυφόν τι ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ* Fulvio Orsini. *Τὸ ἔργον εἶναι ὡς διπλοῦς Ἑρμῆς καὶ τὸ ἓν πρόσωπον εἰκονίζει τὸν Θουκυδίδην, τὸ δ' ἕτερον τὸν Ἡρόδοτον. Παρετηρήθη, ὅτι αἱ γραμμαὶ τοῦ Θουκυδίδου εἶναι βαθύτεραι, τὰ χείλη κεκλεισμένα καὶ ὁ πώγων εὐρὺς καὶ βραχύς. Ἀλλὰ ζητεῖται, ἂν οἱ χαρακτῆρες οὗτοι ἐλήφθησαν ἐκ τῆς φύσεως ἢ ἐπλάσθησαν κατὰ τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ. Ὅρα* Roscher *ἐν σελίδ.* 107.

σκαλος. Ὁ Θουκυδίδης δὲν συνέταξε πολλὰς ἱστορίας, ἀλλὰ μόνον τὴν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ ταύτην ἀτελῆ· καὶ ὅμως αὕτη εἶναι ἱκανή, ὅπως τὸ κλέος τοῦ ἀνδρὸς καταστήσῃ ἄφθιτον. Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς ἔχων τὴν ἡμαρτημένην γνώμην, ὅτι ὁ Ἡρόδοτος εἶναι μείζων τοῦ Θουκυδίδου ἱστορικός, ψέγει τοῦτον ὡς ἱστορήσαντα πόλεμον, ὅστις ὡς ἐπιζήμιος τοῖς Ἕλλησιν ἔπρεπεν εἰς λήθην νὰ παραδοθῇ[1]. Βεβαίως ὁ ἐμφύλιος ἐκεῖνος σπαραγμός, ὅστις ὀνομάζεται Πελοποννησιακὸς πόλεμος, εἶναι ἡ αἰτία πασῶν τῶν ἔπειτα συμφορῶν καὶ δουλώσεων τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀλλ' ἡ ἐξιστόρησις τῶν ἐρίδων καὶ ἀτυχημάτων εἶναι διδακτικωτέρα ἢ αἱ πρὸς τοὺς βαρβάρους νῖκαι. Ὑπόθεσις τῆς ἱστορίας τοῦ Θουκυδίδου εἶναι ὁλόκληρος ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος. Τὰ προηγούμενα εἶναι μόνον εἰσαγωγὴ αὐτοῦ. Ὁ ἱστορικὸς πειρᾶται, ὅπως τοὺς ὡς δύο θεωρουμένους πολέμους, τὸν πρὸ τῆς εἰρήνης τοῦ Νικίου καὶ τὸν μετὰ ταύτην, ὡς ἓν ὅλον καὶ ἀδιάσπαστον εἰκονίσῃ· διότι ἡ ἐν μέσῳ σύμβασις δὲν ἦτο εἰρήνη, ἀφ' οὗ πρὸς πολλοῖς ἄλλοις οἱ συμβαλλόμενοι οὔτε ἀπέδοσαν, ὅσα ὑπεσχέθησαν, οὔτε ἐδέξαντο τὰ ὑπεσχημένα. Οὕτω λοιπὸν συνήνωσε τὸν Ἀρχιδάμειον καὶ τὸν Δεκελεικὸν πόλεμον[2]. Ἂν δ' ὁ Θουκυδίδης τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ ἔφερε μέχρι τέλους, αὕτη ἤθελε σύγκεισθαι ἐκ τριῶν μερῶν. Πρῶτον ἐκ τοῦ Ἀρχιδαμείου πολέμου

---

1) Ἐπιστολ. πρὸς Γναῖον Πομπήϊον III „Ὁ δὲ Θουκυδίδης πόλεμον ἕνα γράφει καὶ τοῦτον οὔτε καλὸν οὔτ' εὐτυχῆ· ὃς μάλιστα μὲν ὤφειλε μὴ γενέσθαι· εἰ δὲ μή, σιωπῇ καὶ λήθῃ παραδοθεὶς ὑπὸ τῶν ἐπιγιγνομένων ἠγνοῆσθαι. Ὅτι δὲ πονηρὰν εἴληφεν ὑπόθεσιν, καὶ αὐτός γε τοῦτο ποιεῖ φανερὸν ἐν τῷ προοιμίῳ... ὅσῳ δὲ κρείττων ἡ τὰ θαυμαστὰ ἔργα δηλοῦσα Ἑλλήνων τε καὶ βαρβάρων γραφὴ τῆς τὰ οἰκτρὰ καὶ δεινὰ πάθη τῶν Ἑλλήνων διαγγελλούσης, τοσούτῳ φρονιμώτερος Ἡρόδοτος Θουκυδίδου κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῆς ὑποθέσεως„. 2) Οἱ ἀρχαῖοι συνήθως ἐχώριζον τὸν Ἀρχιδάμειον ἀπὸ τοῦ Δεκελεικοῦ πολέμου, Διόδωρ. XIII, 9 Ἁρποκρατ ἐν λ Ἀρχιδαμ. πόλεμος. Ἰσοκράτ. Περὶ εἰρήν. 14. Παναθήν. 19. Δημοσθέν. Περὶ τοῦ στεφάν. 28. Ξενοφ. ἐν Ἑλλην. II, 4, 21.

(Βιβλ. II—V), δεύτερον ἐκ τῆς συγχύσεως τῶν συνθηκῶν καὶ τῆς στρατείας εἰς τὴν Σικελίαν (V—VII) καὶ τρίτον ἐκ τοῦ Δεκελεικοῦ πολέμου. Ἀλλ' ὁ ἀπρόοπτος τοῦ Θουκυδίδου θάνατος διεκώλυσεν αὐτόν, ὅπως μὴ ἀγάγῃ εἰς πέρας τὴν ὅλην ἱστορίαν.

Ἐκ πολλῶν χωρίων τῆς ἱστορίας γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ Θουκυδίδης εἶχεν ὑπ' ὄψει ὁλόκληρον τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, ὅτε ἐπεξειργάζετο τὴν ἱστορικὴν ὕλην πρὸς συγγραφὴν τοῦ ἔργου ἐν τῇ μορφῇ, ἐν ᾗ τοῦτο ἔχομεν. Διαρρήδην λέγει περὶ τοῦ τέλους τοῦ πολέμου [1], περὶ τῆς παραδόσεως τῶν Ἀθηνῶν [2], καὶ περὶ τῆς καθαιρέσεως τῶν τειχῶν [3]. Ἀλλ' ὁ Ullrich [4] διὰ μακρῶν ἐπειράθη, ὅπως ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ Θουκυδίδης ἐν τῷ Πολοποννησιακῷ πολέμῳ ἐποίει τὴν ὑπάρχουσαν τῆς ἱστορίας μορφήν, ἐν ᾧ δὲν ἐγίνωσκε τὴν ἔκβασιν αὐτοῦ. Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην ἡ συγγραφὴ δὲν εἶναι ἑνιαῖον ἔργον, ἀλλὰ συνίσταται ἐκ δύο μερῶν γεγραμμένων ἐν διαφόρους χρόνοις. Τὸ πρῶτον ἔργον περιλαμβάνει τὸν δεκαετῆ, ἤτοι τὸν Ἀρχιδάμειον πόλεμον, καὶ συνεγράφη ὑπὸ τοῦ φυγάδος Θουκυδίδου εὐθὺς μετ' αὐτόν, δηλ. ἐν τῷ χρόνῳ τῷ κειμένῳ μεταξὺ τῆς εἰρήνης τοῦ Νικίου καὶ τῆς στρατείας εἰς τὴν Σικελίαν. Κατὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ὁ Θουκυδίδης εἶχε τὴν γνώμην, ὅτι ὁ πόλεμος ἤχθη εἰς πέρας. Ἡ δευτέρα ὅμως τούτου ἔκρηξις ἔπεισεν αὐτόν, ἵνα στῇ, ὅπως ἀναμείνῃ τὴν ἀνέλιξιν τῶν γεγονότων. Οὕτω τὴν περιγραφὴν τοῦ δευτέρου πολέμου μετὰ τὸ τέλος τοῦ ὅλου προσέθηκε. Διὰ τῶν εἰρημένων ὁ Ullrich προτίθεται, ὅπως ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ Θουκυδίδης κατὰ τὸν Πελο-

---

1) *Ἐν βιβλ. I*, 13 *καὶ* 18. 2) *Ἐν βιβλ. II*, 65 *„καὶ οὐ πρότερον ἐνέδοσαν, ἢ αὐτοὶ ἐν σφίσι κατὰ τὰς ἰδίας διαφορὰς περιπεσόντες ἐσφάλησαν„*. 3) *Ἐν βιβλ. I*, 93. 4) Beiträge zur Erklärung des Thukydides, Hamburg, 1845 *καὶ* Beiträge zur Kritik des Thukydides, Hamburg 1851.

ποννησιακὸν πόλεμον συνέγραφεν, ἐν ᾧ δὲν ἐγίνωσκε τὴν ἔκβασιν αὐτοῦ.

Ἡ γνώμη αὕτη τοῦ μεγάλου ἐρευνητοῦ τῆς ἱστορίας τοῦ Θουκυδίδου εὗρεν οὐ μόνον ὀπαδούς[1], *ἀλλὰ καὶ πολεμίους*[2]. *Ὁμολογοῦμεν, ὅτι ὁ Θουκυδίδης ἄρχεται τῆς ἀφηγήσεως τοῦ δευτέρου πολέμου*[3], *ὡσεὶ ὁ πρῶτος ἦτο συντετελεσμένος. Ἀλλ' ὑπάρχουσιν ἄλλα χωρία τὸ ἐναντίον μαρτυροῦντα. Ἐν ἀρχῇ τοῦ δευτέρου βιβλίου ὁ ἱστορικὸς λέγει*[4], *ὅτι οἱ Πελοποννήσιοι καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐπολέμουν συνεχῶς. Ἐπειδὴ δ' ὅμως ἡ συνέχεια τοῦ ὅλου Πελοποννησιακοῦ πολέμου διεκόπη διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ Νικίου, ἐλέχθη, ὅτι ὁ Θουκυδίδης ἐννοεῖ τὸν δεκαετῆ πόλεμον, καθ' ὃν οἱ ἀντίπαλοι συνεχῶς ἐπολέμουν*[5]. *Ἀλλὰ δεινὸς τοῦ ἱστορικοῦ ἑρμηνευτὴς*[6] *ἔδειξεν, ὅτι ἡ φράσις αὕτη λέγεται ἐν σχέσει πρὸς τὴν προηγουμένην κατάστασιν, ἐν ᾗ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν συγκρούσεις συνέβαινον. Πρὸς δὲ ἐν τῷ προοιμίῳ ὁ Θουκυδίδης παρατηρεῖ, ὅτι ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου συνέβησαν πυκνότεραι ἐκλείψεις τοῦ ἡλίου*[7]. *Ἐπειδὴ δ' ἐν ἔτει 413 π. Χ. ἐγένετο καὶ ἔκλειψις σελήνης*[8],

---

1) Jul. Steup, Quaestiones Thukydideae 1868. Fr. Zimmermann, Quaestiones de tempore etc. 1875. *Ὅρα καὶ* Müller-Strübing, Thukydideische Forschungen, Wien 1881 *ἐν σελίδ.* 42. 2) Classen *ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Θουκυδίδου ἐν σελίδ.* XXIX *καὶ ἑξῆς καὶ* Welzhofer *ἐν σελ.* 28 *τοῦ εἰρημ. συγγράμματος.* 3) *Ἐν βιβλ.* V, 26 *"Γέγραφε δὲ καὶ ταῦτα ὁ αὐτὸς Θουκυδίδης Ἀθηναῖος ἑξῆς, ὡς ἕκαστα ἐγένετο, κατὰ θέρη καὶ χειμῶνας, μέχρι οὗ τήν τε ἀρχὴν κατέπαυσαν τῶν Ἀθηναίων Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ ξύμμαχοι, καὶ τὰ μακρὰ τείχη καὶ τὸν Πειραιᾶ κατέλαβον".* 4) *II*, 1 *"Ἄρχεται δὲ ὁ πόλεμος ἐνθένδε ἤδη Ἀθηναίων καὶ Πελοποννησίων καὶ τῶν ἑκατέροις ξυμμάχων, ἐν ᾧ οὔτε ἐπεμίγνυντο ἔτι ἀκηρυκτεὶ παρ' ἀλλήλους, καταστάντες τε ξυνεχῶς ἐπολέμουν".* 5) *Ὅρα* Welzhofer *ἐν σελίδ.* 30. 6) *Ὁ* Classen *ἐν τῇ εἰσαγωγ. εἰς Θουκυδίδ.* XXXIII. 7) *I*, 23 *"ἡλίου τε ἐκλείψεις, αἳ πυκνότεραι παρὰ τὰ ἐκ τοῦ πρὶν χρόνου μνημονευόμενα ξυνέβησαν". Ἰδὲ* Ullrich *ἐν σελίδ.* 52 *(μέρ. δεύτ.).* 8) *Ἐν βιβλ.* VII 50.

ἐξήχθη τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ συγγραφεὺς γράφων τὸ προοίμιον δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸν δεύτερον πόλεμον, καθ' ὃν ἐγένετο ἡ ἔκλειψις τῆς σελήνης. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ἀρχαῖοι τὰς τοῦ ἡλίου ἐκλείψεις ἐθεώρουν σπουδαιοτέρας τῶν τῆς σελήνης, τούτων καὶ ὁ συγγραφεὺς ἐμνημόνευσεν. Ἐνταῦθα δὲν πρόκειται, ὅπως παραθέσωμεν πάσας τὰς ἀποδείξεις τοῦ Ullrich, *διότι αὗται ἤδη εὐστόχως ἀνεσκευάσθησαν*[1], *ἀλλὰ παρατηροῦμεν μόνον, ὅτι ὁ ἱστορικὸς ἐν τῷ μεγαλοπρεπεῖ τῆς ἱστορίας προοιμίῳ ἔχει ὑπ' ὄψει ὁλόκληρον τὸν πόλεμον, ὃν θεωρεῖ ὡς τὸν σπουδαιότερον τῶν προγεγενημένων, καὶ οὐχὶ τὸ πρῶτον μέρος αὐτοῦ*[2]. *Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ἐκ τῶν ὑπαρχουσῶν ἐνδείξεων δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν τὴν γνώμην τοῦ* Ullrich. *Ἀλλ' ἐλέχθη, ὅτι ὁ συγγραφεὺς μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου τὸ πρῶτον μέρος ἐπεξειργάσθη καὶ τὰ ἴχνη τὰ δηλοῦντα τὴν πρώτην κατασκευὴν ἐξήλειψε*[3]. *Τοῦτο ὅμως εἶναι ἁπλῆ ὑπόθεσις.*

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ τοῦ Θουκυδίδου ἡ συλλογὴ τῆς ἱστορικῆς ὕλης ἤρξατο εὐθὺς καθισταμένου τοῦ πολέμου. Ἡ κατάταξις ὅμως ταύτης κατὰ τὰ ἄρτι εἰρημένα ἐγένετο περὶ 400 π. Χ. Ἐκείνη μὲν διήρκεσε καθ' ὅλον τὸν πόλεμον, αὕτη δὲ βραχὺν χρόνον. Κατὰ τὸν μῦθον ὁ Θουκυδίδης συνέγραψε τὴν ἱστορίαν ὑπὸ τὴν σκιὰν πλατάνου ἐν τῇ Σκαπτῇ ὕλῃ[4]. *Ἐπειδὴ δ' ὁ ἱστορικὸς μετὰ τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου διέτριβε συνήθως ἐν Θρᾴκῃ, ἴσως ἡ εἴδησις δὲν εἶναι ἀνακριβής. Ἂν οὗτος συνέγραψεν ὑπὸ πλάτανον, οὔτε νὰ ἀρ-*

---

[1]) *Τοῦτο ἐποίησεν ὁ* Classen *ἐν τῇ εἰσαγωγῇ σελ.* XXXII *καὶ ἑξῆς.* [2]) *Ἐν ἀρχῇ· „Θουκυδίδης Ἀθηναῖος ξυνέγραψε τὸν πόλεμον τῶν Πελοποννησίων καὶ Ἀθηναίων ὡς ἐπολέμησαν πρὸς ἀλλήλους, ἀρξάμενος εὐθὺς καθισταμένου καὶ ἐλπίσας μέγαν τε ἔσεσθαι καὶ ἀξιολογώτατον τῶν προγεγενημένων„.* [3]) Cwiklinski, De tempore quo Thuc priorem historiae suae partem composuerit, Berl. 1873. *Ὅρα καὶ* Christ *ἐν σελίδ.* 292. *Ἰδὲ καὶ τὴν διατριβήν,* Entstehung des Thukydideischen Geschichte *ὑπὸ τοῦ* Cwiklinski *ἐν τῷ περιοδ.* Herm. 12 *ἐν σελίδ.* 23—87. [4]) *Παρὰ Μαρκελλίν.* § 25.

νηθῇ τις, οὔτε νὰ βεβαιώσῃ δύναται. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ἱστορικὸς δὲν παραπέμπει εἰς βιβλία καὶ ἡ ἱστορία αὐτοῦ ἔχει πολλὴν φυσικὴν ζωηρότητα, φαίνεται οὐχὶ ἀπίθανον, ὅτι καὶ ἡ σκιὰ τῆς ὑδροχαροῦς πλατάνου συνεβάλετο, ὅπως ὁ υἱὸς τοῦ Ὀλόρου μετὰ διαυγείας περιγράψῃ τοὺς νόμους τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν. Ὁ Θουκυδίδης λέγει, ὅτι ἔγραψε τὴν ἱστορίαν μέχρι τῆς καταλύσεως τοῦ πολέμου[1]· καὶ ὅμως ἡ ἱστορία αὐτοῦ διήκει μέχρι τοῦ εἰκοστοῦ πρώτου ἔτους τοῦ πολέμου, ἤτοι μέχρι τοῦ 414 π. Χ. Τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου τούτου ἀνέλαβον τρεῖς ἱστορικοί, ὁ Κράτιππος, ὁ Θεόπομπος καὶ ὁ Ξενοφῶν Καὶ τοῦ τελευταίου μὲν ἡ ἐξακολούθησις μέχρις ἡμῶν διετηρήθη ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς, ἀπώλοντο δ' αἱ τῶν δύο ἡγουμένων.

Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἠγέρθη ἡ ὑπόνοια, ὅτι καὶ τὸ ὄγδοον βιβλίον δὲν ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος ἢ ὑπὸ τοῦ Θεοπόμπου ἢ ὑπὸ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἡμετέρου ἱστορικοῦ. Ἀλλ' ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι ἔργον τοῦ Ξενοφῶντος, μαρτυρεῖ ἡ γλῶσσα καὶ τὸ ἦθος τῆς συγγραφῆς. Ὡσαύτως δὲν δύναται νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι τοῦτο συνεγράφη ὑπὸ τοῦ Θεοπόμπου· διότι στερεῖται τῆς ῥητορικῆς τούτου μακρολογίας. Αὐτοὶ δ' οἱ ἀρχαῖοι παρετήρησαν, ὅτι γυνὴ δὲν ἠδύνατο νὰ μιμηθῇ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν τέχνην τῆς ἱστορίας τοῦ Θουκυδίδου[2]. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις οὐδόλως δυνάμεθα νὰ ἀμφιβάλλωμεν

---

[1]) Ἐν βιβλ. V, 26 „Γέγραφε δὲ καὶ ταῦτα ὁ αὐτὸς Θουκυδίδης .... μέχρι οὗ τήν τε ἀρχὴν κατέπαυσαν τῶν Ἀθηναίων Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ ξύμμαχοι, καὶ τὰ μακρὰ τείχη καὶ τὸν Πειραιᾶ κατέλαβον„. [2]) Μαρκελλῖν. § 43 „Λέγουσι δέ τινες νοθεύεσθαι τὴν η̄ ἱστορίαν· οὐ γὰρ εἶναι Θουκυδίδου. Ἀλλ' οἱ μέν φασι τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ εἶναι, οἱ δὲ Ξενοφῶντος. Πρὸς οὓς λέγομεν ὅτι τῆς μὲν θυγατρὸς ὡς οὐκ ἔστι δῆλον· οὐ γὰρ γυναικείας ἦν φύσεως τοιαύτην ἀρετήν τε καὶ τέχνην μιμήσασθαι· ἔπειτα, εἰ τοιαύτη τις ἦν, οὐκ ἂν ἐσπούδασε λαθεῖν, οὐδ' ἂν τὴν η̄ ἔγραψε μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄλλα πολλὰ κατέλιπεν ἂν τὴν οἰκείαν ἐκφαίνουσα φύσιν. Ὅτι δ' οὐδὲ Ξενοφῶντός ἐστιν, ὁ χαρακτὴρ μονονουχὶ βοᾷ· πολὺ γὰρ τὸ μέσον ἰσχνοῦ χαρακτῆρος καὶ ὑψηλοῦ„.

περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ εἰρημένου βιβλίου· διότι ὁ ἱστορικὸς δὶς λέγει, ὅτι αὐτὸς συνέγραψε τὰ ἐν τούτῳ ἱστορούμενα[1]. *Τὴν γνησιότητα τοῦ βιβλίου τούτου προσεπιμαρτυρεῖ καὶ ἡ γλῶσσα καὶ τὸ Θουκυδίδειον πνεῦμα. Ὑπάρχει ὅμως καί τις διαφορά· διότι ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ δὲν ὑπάρχουσι δημηγορίαι, ὡς ἐν τοῖς ἄλλοις. Ὁ Κράτιππος, ὅστις ἦτο σύγχρονος τοῦ Θουκυδίδου, ἐνόμιζεν, ὅτι αἱ δημηγορίαι εἶναι ὀχληραὶ τῷ ἀναγνώστῃ καὶ ὅτι δῆθεν τοῦτο κατανοήσας ὁ συγγραφεὺς παρέλειψεν αὐτὰς ἐν τῷ ὀγδόῳ βιβλίῳ, εἰ καὶ τοιαῦται πολλαὶ ἐγένοντο*[2]. *Ἡ γνώμη ὅμως αὕτη εἶναι ἡμαρτημένη, διότι προϋποτίθησιν, ὅτι ὁ Θουκυδίδης κατὰ τμήματα συνέγραφε καὶ ἐξέδιδε τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ καὶ ὅτι δῆθεν παρετήρησεν, ὅτι αἱ δημηγορίαι δὲν ἦσαν ἀρεσταὶ τοῖς ἀναγνώσταις. Ἀλλ' αὗται εἶναι τὸ μέγιστον τῆς ἱστορίας κόσμημα, ὅπερ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ἀρέσῃ. Καὶ ὅμως ὁ ἱστορικὸς οὐ μόνον δὲν ἐξέδωκε κατὰ τμήματα τὴν συγγραφήν, ἀλλὰ καὶ κατέλιπεν ἀνέκδοτον. Ὁπωσδήποτε κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Κρατίππου τὸ ὄγδοον βιβλίον δὲν εἶναι τὸ ἀσθενέστερον, ἀλλὰ τὸ τελειότερον τῆς συγγραφῆς τοῦ Θουκυδίδου· διότι στερεῖται τῶν ὀχληρῶν δημηγοριῶν. Οὕτως ἔχομεν μαρ-*

---

[1]) *Θουκυδίδ.* VIII, 6 *καὶ* 60. [2]) *Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. Περὶ τοῦ Θουκυδ. χαρακτῆρ. καὶ τῶν λοιπ. τοῦ συγγρ. ἰδιωμάτων* XVI *„Ὧν προνοούμενος ἔοικεν ἀτελῆ τὴν ἱστορίαν καταλιπεῖν, ὡς καὶ Κράτιππος ὁ συνακμάσας καὶ τὰ παραλειφθέντα ὑπ' αὐτοῦ συναγαγὼν γέγραφεν, οὐ μόνον ταῖς πράξεσιν αὐτὰς ἐμποδὼν γεγενῆσθαι λέγων, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀκούουσιν ὀχληρὰς εἶναι. Τοῦτό γέ τοι συνέντα αὐτὸν ἐν τοῖς τελευταίοις τῆς ἱστορίας φησὶ μηδεμίαν τάξαι ῥητορείαν, πολλῶν μὲν κατὰ τὴν Ἰωνίαν γενομένων, πολλῶν δ' ἐν ταῖς Ἀθήναις, ὅσα διὰ λόγων καὶ δημηγοριῶν ἐπράχθη„· Ὑπ' ἄλλων ἀνευρίσκονται καὶ ἄλλαι διαφοραί, π. χ. ὅτι ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ συχνότερον ἀπαντῶσιν αἱ φράσεις δοκεῖ μοι, εἰκός, λέγεται, καὶ ὅτι ἐπαινεῖ τὴν μετρίαν δημοκρατίαν ἐν* 97, 2. *Ὅρα* Sittl *ἐν τῇ γραμματολογ. II,* 409. *Αἱ διαφοραὶ ὅμως αὗται δύνανται νὰ ἐξηγηθῶσιν. Ἐν τῷ τελευταίῳ βιβλίῳ λέγει ὁ ἱστορικὸς μετ' ἐνδοιασμοῦ· διότι ἐν τούτῳ δὲν εἶχεν ἀκριβεῖς εἰδήσεις. Ἰδὲ* Welzhofer *ἐν σελίδ.* 50.

τορίαν ἐξ αὐτῶν τῶν χρόνων τοῦ ἱστορικοῦ (διότι ὁ Κράτιππος ἦτο σύγχρονος τῷ Θουκυδίδῃ), ὅτι τὸ προκείμενον βιβλίον εἶναι γνήσιον καὶ δὴ τελειότερον τῶν προηγουμένων. Οὐχὶ ὅμως ὀλίγοι νεώτεροι κριτικοὶ ἔχουσι τὴν γνώμην, ὅτι τὸ ὄγδοον βιβλίον εἶναι ὑποτύπωμά τι, ὅπερ δὲν ἐπεξειργάσθη ὁ συγγραφεύς[1]. Τὴν γνώμην ταύτην δὲν δύναταί τις εὐκόλως νὰ δεχθῇ· διότι καὶ ὁ Θουκυδίδης μνημονεύων, ὅτι τὰ ἐν τούτῳ ἔγραψε[2], θεωρεῖ τὸ ἔργον ὡς τετελεσμένον καὶ οἱ ἐκδόται τοιοῦτο ἐθεώρησαν· διότι ἄλλως δὲν ἤθελον δημοσιεύσει, ὡς δὴ ἔπραξαν καὶ ἐν τῇ ἄλλῃ ὕλῃ, ἣν ὁ συγγραφεὺς εἶχε συναθροίσει.

Ἀλλὰ τίς ἆρά γε ἐξέδωκε τὴν ἱστορίαν τοῦ Θουκυδίδου; Κατὰ Διογένη τὸν Λαέρτιον τὴν ἔκδοσιν ἐποίησεν ὁ Ξενοφῶν[3]. Ἐκ τῆς εἰδήσεως ταύτης ἐγένετο ἡ εἰκασία, ὅτι ὁ Ξενοφῶν ἐγένετο ὁ κληρονόμος τῆς ἱστορίας τοῦ Θουκυδίδου, ἣν καὶ συνεπλήρωσεν[4]. Ἀλλ' ἡ εἰκασία αὕτη δὲν εἶναι πιθανή· διότι πρὸ τῆς στρατείας τοῦ Ξενοφῶντος εἰς τὴν Ἀσίαν, ἥτις ἐγένετο τῷ 400 π. Χ., ὁ Θουκυδίδης κατὰ τὰ πρὸ ὀλίγου εἰρημένα ἔζη καί, ὡς εἰκός, ἤλπιζεν, ὅτι αὐτὸς θέλει ἐκδώσει αὐτήν. Κατὰ τὴν στρατείαν δὲν ἦτο δυνατὸν οὔτε νὰ λάβῃ οὔτε νὰ ἐκδώσῃ τὴν ἱστορίαν. Ὁ Ξενοφῶν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸ 394 π. Χ. καὶ κατῴκησεν ἐν Σκιλλοῦντι, ὅθεν ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας μετὰ τὸ 369. Τότε ὅμως ἡ ἱστορία τοῦ Θουκυδίδου ἦτο ἤδη ἐκδεδομένη, διότι, ὡς εἴρηται, ἐγίνωσκε ταύτην ὁ Κράτιππος. Διὰ τοῦτο ἐγένετο ἡ εἰκασία[5], ὅτι βραδύτερον μετὰ τὴν Ἀλε-

---

1) Ὅρα Welzhofer ἐν σελίδ. 34 καὶ Christ ἐν γραμματ. σελίδ. 291. 2) Ἐν βιβλ. VIII 6 καὶ 60. 3) Ἐν βιβλ. II, 57 „(Ξενοφῶν) λέγεται δ', ὅτι καὶ τὰ Θουκυδίδου βιβλία λανθάνοντα ὑφελέσθαι δυνάμενος αὐτὸς εἰς δόξαν ἤγαγεν„. 4) Ὅρα Welzhofer ἐν σελίδ. 35. 5) Ταύτην ὑπεστήριξεν ὁ ἡμέτερος Κυπριανὸς ἐν τῇ διατριβῇ· Περὶ τῆς ὑπὸ Ξενοφῶντος ἐκδόσεως τοῦ Θουκυδίδου ἐκδοθείσῃ ἐν τῷ Φιλίστορ. τεῦχ. 4 ἐν σελίδ. 105.

ξανδρινὴν περίοδον οἱ θέλοντες νὰ ἔχωσι τελείαν τὴν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου περιγραφὴν ἢ τὰ δύο πρῶτα βιβλία τῶν Ἑλληνικῶν τοῦ Ξενοφῶντος ἢ τὰ εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἀναφερόμενα βιβλία τοῦ Θεοπόμπου προσεκόλλων. Ἐντεῦθεν συνέβη, ἵνα οἱ ἀναγινώσκοντες τὸ τέλος τοῦ Θουκυδίδου ἐκ τοῦ Ξενοφῶντος ὑποθέτωσιν, ὅτι οὗτος εἶναι καὶ ὁ ἐκδότης τοῦ συγγράμματος. Ὁμολογοῦμεν, ὅτι ἡ εἰκασία αὕτη εἶναι τολμηρὰ μέν, ἀλλ' εὐφυῶς ἐγένετο[1] *καὶ ἐνθυμούμεθα, ὅτι παραπλήσιόν τι ἐγένετο ἐν τῷ ἐπικῷ κύκλῳ*[2]. *Ὁ Θουκυδίδης λοιπὸν δὲν παρέδωκε τὴν ἱστορίαν αὑτοῦ τῷ Ξενοφῶντι διὰ τοὺς εἰρημένους λόγους, ἀλλ' ἆρά γε οἱ συγγενεῖς τούτου δὲν ἠδύναντο νὰ πέμψωσι τὴν ἱστορίαν εἰς Σκιλλοῦντα πρὸς δημοσίευσιν; Δὲν ὤφειλον οἱ κληρονόμοι τοῦ Θουκυδίδου νὰ ἀναγνωρίσωσι τὰς ἀρετὰς τοῦ στρατηγοῦ καὶ ἱστορικοῦ καὶ παραδώσωσι τούτῳ πρὸς δημοσίευσιν; Τοιαύτη ὑπόθεσις δὲν ἀποκλείεται. Κατὰ τὸν Welzhofer*[3] *ἡ εἴδησις τῆς ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος ἐκδόσεως τῆς ἱστορίας τοῦ Θουκυδίδου συνέστη ἐκ τῆς προθέσεως, ὅπως οἱ δύο μεγάλοι ἱστορικοὶ συνδεθῶσιν.*

Διαιρεῖται μὲν ἡ ἱστορία τοῦ Θουκυδίδου εἰς βιβλία, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι τὴν διαίρεσιν ταύτην ἐποίησεν ὁ συγγραφεὺς αὐτός· διότι οὗτος διεῖλε κατὰ χρονικὰ διαστήματα[4]. *Ἴσως καὶ ὁ Κράτιππος ἠγνόει τὴν εἰς βιβλία διαίρεσιν· διότι τὸ ὄγδοον λέγει τ ὰ τ ε λ ε υ τ α ῖ α τ ῆ ς ἱ σ τ ο ρ ί α ς*[5]. *Φαί-*

---

[1]) *Ὁ μακαρίτης Κυπριανὸς τὴν εἰκασίαν αὐτοῦ ἐνισχύει καὶ διὰ τούτου, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι γραμματικοὶ καὶ λεξικογράφοι ἀποδίδουσι τῷ Θουκυδίδῃ λέξεις, αἵτινες δὲν εὑρίσκονται παρ' αὐτῷ. Εἰκάζει λοιπὸν οὗτος, ὅτι ἐλήφθησαν ἐκ τῆς συμπληρώσεως τοῦ Ξενοφῶντος ἢ τοῦ Θεοπόμπου. Ὅρα Φιλίστορ. ἐν σελίδ.* 112. [2]) *Οἱ Ἀλεξανδρινοὶ εἶχον συγκολλήσει πάντα τὰ ποιήματα τὰ ἔχοντα ὑπόθεσιν τὸν Τρωϊκὸν μῦθ.ν.* [3]) *Ἐν σελίδ.* 85. [4]) *Ὅρα ἐν Βιβλ.* II, 70. 103. III, 25 *καὶ ἀλλαχοῦ.* [5]) *Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. Περὶ τοῦ Θουκυδίδ.* XVI.

νεται δὲ πιθανόν, ὅτι ἡ διαίρεσις ἐγένετο κατὰ τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς χρόνους, ὅτε τοιαῦται φιλολογικαὶ ἐργασίαι ἐγίνοντο. Ἡ εἰς ὀκτὼ βιβλία διαίρεσις ἦτο ἡ συνηθεστέρα, ἀλλ' ὁ Διόδωρος παρατηρεῖ[1], *ὅτι τινὲς διῄρουν εἰς ἐννέα. Φαίνεται δ', ὅτι οἱ οὕτω διαιροῦντες ἠρίθμουν καὶ τὰ Ἑλληνικὰ τοῦ Ξενοφῶντος, ἅπερ, ὡς εἴρηται, προσέθετον τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Θουκυδίδου. Τὴν διαίρεσιν οἱ κριτικοὶ κακίζουσιν ὡς αὐθαίρετον, διότι οἱ διελόντες δὲν ἀπεῖδον εἰς τὰς ἰδέας τῆς συγγραφῆς, ἀλλ' ἐπειράθησαν μόνον, ὅπως ἐξωτερικῶς τὸν Θουκυδίδην πρὸς τὸν Ἡρόδοτον ἀφομοιώσωσιν. Ὡς ἡ ἱστορία ἐκείνου διῃρέθη κατὰ τὰς ἐννέα Μούσας, οὕτω καὶ ἡ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου εἰς τοσαῦτα ἔπρεπε νὰ διαιρεθῇ.*

Πηγὴν τῆς ἱστορίας ὁ Θουκυδίδης ἔχει τὴν αὐτοψίαν π. χ. περιγράφει τὸν λοιμόν, ὃν ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως ἐγίνωσκε[2]. *Πρὸς δὲ βεβαιοῖ, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι τὴν πόλιν ἐτείχισαν ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ*[3]· *διότι εἶδεν, ὅτι τὰ λείψανα τῶν τειχῶν συνίσταντο ἐκ παντοίων λίθων καὶ ἐνιαχοῦ ἀκατεργάστων καὶ πολλαὶ στῆλαι ἐκ τῶν σημάτων εἶχον ἐνοικοδομηθῇ. Τὰ τῆς Σικελίας περιγράφει οὕτως ἀκριβῶς καὶ ἐναργῶς, ὥστε ἀναγκάζεταί τις νὰ δεχθῇ, ὅτι ὁ ἱστορικὸς χρόνον τινὰ ἐν τῇ νήσῳ ἐκείνῃ διέτριψεν*[4]. *Παρατηρεῖ δ' ὅμως ὁ ἱστορικός, ὅτι καὶ ἡ αὐτοψία ἐνίοτε δύναται νὰ ἀπατήσῃ, ὡς ἤθελον ἀπατηθῇ οἱ μεταγενέστεροι, ἂν ἔκρινον ἐκ τῶν ἐρειπίων τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Ἀθηνῶν· διότι ὁ θεατὴς δὲν ἤθελε πιστεύσει τὴν δύναμιν ἐκείνης, τὴν δὲ δύναμιν τῶν Ἀθηναίων ἠδύνατο νὰ ὑπολάβῃ*

---

[1]) *Ἐν βιβλ.* XII, 37 *καὶ* XIII, 42, *Μαρκελλ.* 58 «*Τὴν πραγματείαν αὐτοῦ οἱ μὲν κατέτεμον εἰς τρεῖς καὶ δέκα ἱστορίας, ἄλλοι δὲ ἄλλως· ὅμως δὲ ἡ πλείστη καὶ ἡ κοινὴ κεκράτηκε τὸ μέχρι τῶν ὀκτὼ διῃρῆσθαι τὴν πραγματείαν*». *Παράβαλλ. καὶ* Wilamowitz, Curae Thucyd *ἐν σελίδ.* 6.
[2]) *Ἐν βιβλ. II*, 48. [3]) *I*, 93. [4]) *Κατὰ τὸν* Welzhofer *τὰ συμβάντα περιγράφει οὕτως ἐναργῶς, ὥστε ἠδύνατό τις νὰ εἰκάσῃ, ὅτι ὁ Θουκυδίδης κατ' αὐτὸν τὸν Σικελικὸν πόλεμον διέτριβεν ἐν Συρακούσαις.*

ὡς διπλασίαν[1]. Κατ' ἐξοχὴν δ' ἐξ αὐτοπτῶν καὶ αὐτηκόων ὁ ἱστορικὸς ἐπειρᾶτο, ὅπως ἀνεύρῃ τὴν ἀλήθειαν. Ὁμολογεῖ δέ, ὅτι μετὰ πολλοῦ πόνου εὕρισκε ταύτην[2]. Ὡς πηγὰς μεταχειρίζεται μὲν τὰς μαρτυρίας ἀμφοτέρων, ἀλλ' ὑποβάλλει ταύτας εἰς βάσανον καὶ ἐκεῖ, ἔνθα δὲν δύναται νὰ ἀνακαλύψῃ τὴν ἀλήθειαν, παρεμβάλλει ἑκατέρων τὰς μαρτυρίας, ἵνα μηδέτερον ἀδικήσῃ[3]. Οὕτως ὁ Θουκυδίδης ἐγένετο πατὴρ τῆς ἱστορικῆς κριτικῆς. Ὁ ἱστορικὸς ὅμως τὴν κριτικὴν μέθοδον δὲν ὑπερτιμᾷ, διότι τὸ ἐκ ταύτης παραγόμενον δὲν θεωρεῖ ὡς ἀληθές, ἀλλὰ μόνον ὡς πιθανόν. Διὰ τοῦτο ἐν τοιαύτῃ περιστάσει λέγει μετ' ἐπιφυλάξεως[4]. Αἱ δ' εἰκασίαι αὐτοῦ δὲν ἀναφέρονται εἰς τὰ γεγονότα, ἀλλ' εἰς τὰς περὶ τούτων κρίσεις. Περὶ δὲ τὰς εἰδήσεις τῶν ἀριθμῶν τῶν πολεμούντων δεικνύει ἐπιμέλειαν σεβαστήν[5]· ὅπου δὲ δὲν δύναται νὰ εὕρῃ τὴν ἀλήθειαν, δὲν κρύπτει τοῦτο.

Πλὴν τῆς αὐτοψίας καὶ τῶν εἰδήσεων, ἃς ἐκόμιζον τῷ ἱστορικῷ οἱ παρόντες τοῖς πράγμασι, φαίνεται, ὅτι οὗτος εἶχε καὶ γραπτὰς πηγάς, ὡς νόμους, συνθήκας, δημοσίους λόγους, ἐπιστολὰς καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἡ Δωρικὴ διάλεκτος τῶν συνθηκῶν τῶν Λακεδαιμονίων πρὸς τοὺς Ἀργείους[6] βεβαιοῖ, ὅτι ὁ

---

[1]) Παράβαλλ. Roscher ἐν σελίδ. 110. [2]) Ἐν βιβλ. I, 22 "Τὰ δ' ἔργα τῶν πραχθέντων ἐν τῷ πολέμῳ οὐκ ἐκ τοῦ παρατυχόντος πυνθανόμενος ἠξίωσα γράφειν, οὐδ' ὡς ἐμοὶ ἐδόκει, ἀλλ' οἷς τε αὐτὸς παρῆν καὶ παρὰ τῶν ἄλλων ὅσον δυνατὸν ἀκριβείᾳ περὶ ἑκάστου ἐπεξελθών. Ἐπιπόνως δὲ εὑρίσκετο, διότι οἱ παρόντες τοῖς ἔργοις ἑκάστοις οὐ ταὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν ἔλεγον, ἀλλ' ὡς ἑκατέρῳ τις εὐνοίας ἢ μνήμης ἔχοι". [3]) Ἐν βιβλ. II, 5 καὶ V, 60 [4]) Οὕτω περὶ τῆς ἐν Μαντινείᾳ μάχης λέγει ἐν V, 74 "Καὶ ἡ μὲν μάχη τοιαύτη καὶ ὅτι ἐγγύτατα τούτων ἐγένετο". Ὡσαύτως περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Νικίου ἐν VII, 86 "Καὶ ὁ μὲν τοιαύτῃ ἢ ὅτι ἐγγύτατα τούτων αἰτίᾳ ἐτεθνήκει". [5]) Ἐν βιβλ. VII, 87 καὶ V, 68 "Τὸ μὲν γὰρ Λακεδαιμονίων πλῆθος διὰ τῆς πολιτείας τὸ κρυπτὸν ἠγνοεῖτο, τῶν δ' αὖ διὰ τὸ ἀνθρώπειον κομπῶδες ἐς τὰ οἰκεῖα πλήθη ἠπιστεῖτο". [6]) Ἐν βιβλ. V, 77 καὶ 79.

ἱστορικὸς εἶχεν ὑπ' ὄψει τὰ ἀντίγραφα αὐτῶν. Τὸ αὐτὸ δύναταί τις νὰ δεχθῇ καὶ περὶ τῶν ἄλλων συνθηκῶν[1], *ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τῆς ὑπογραφῆς ἐνόρκων μαρτύρων, οὓς ἐνίοτε ὁ ἱστορικὸς προσάγει. Ὡσαύτως ἡ τοῦ Νικίου ἐπιστολή, ἣν ὁ τῆς πόλεως γραμματεὺς ἀνέγνω ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου*[2], *εἶναι γνησία καὶ φαίνεται, ὅτι ὁ ἱστορικὸς ἔλαβε ταύτης ἀντίγραφον. Ἐπειδὴ δ' ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Παυσανίου εἶναι γεγραμμένη ἐν Ἀττικῇ διαλέκτῳ*[3], *εἰκάζεται, ὅτι ὁ ἱστορικὸς ἐγίνωσκε ταύτην ἐξ ἀκοῆς*[4], *ὡς καὶ τὴν τοῦ Ξέρξου*[5]. *Δυνάμεθα ὅμως νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι παραφράσεις τῶν ἐπιστολῶν μέχρι τοῦ ἡμετέρου ἱστορικοῦ διετηροῦντο*[6]. *Πρὸς δὲ εἶναι πιθανώτατον, ὅτι οὗτος ἀνέγνω τοὺς προγενεστέρους λογογράφους καὶ ἱστορικούς· μνημονεύει δὲ τοῦ Ἑλλανίκου*[7]. *Ὅτι τοῦτο ἐγένετο, μαρτυρεῖ αὐτὸς ὁ ἱστορικός*[8]. *Ἐν τοῖς χρόνοις δὲ τοῦ Θουκυδίδου ὑπῆρχον βιβλία πολλὰ*[9] *καὶ ταῦτα ἦσαν οὐχὶ δυσπόριστα. Οἱ ἀρχαῖοι Σχολιασταὶ παρετήρησαν, ὅτι ὁ ἱστορικὸς ἐν τισι χωρίοις ὑπαινίσσεται τὸν Ἡρόδοτον*[10]. *Ἀλλ' ὁ* Dahlmann[11] *ἐπειράθη, ὅπως δείξῃ, ὅτι ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς δὲν ἐγίνωσκε τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἁλικαρνασσέως, ἥτις μέχρι τοῦ 408 π. Χ. δὲν εἶχεν ἐκδοθῇ. Ἂν δ' εἶχεν ὑπ' ὄψει ταύτην, ἤθελε μεταβάλει πολλὰ χωρία. Ἀλλὰ τοῦτον ἀνεσκεύασεν ὁ* Roscher[12]. *Αὗται ἦσαν αἱ πηγαί,*

---

[1]) V, 18, 23, 47, VIII, 18, 37, 58. [2]) VII, 10. [3]) I, 128. [4]) Roscher *ἐν σελίδ.* 112. [5]) I, 129 *καὶ* 137. [6]) *Πλούταρ. ἐν βίῳ Θεμιστοκλ.* 23 *"Οὕτω δὴ τοῦ Παυσανίου θανατωθέντος ἐπιστολαί τινες ἀνευρεθεῖσαι καὶ γράμματα περὶ τούτων εἰς ὑποψίαν ἐνέβαλον τὸν Θεμιστοκλέα".* [7]) *Ἐν βιβλ. I,* 97. [8]) *Αὐτόθι· "Ἔγραψα δὲ αὐτὰ καὶ τὴν ἐκβολὴν τοῦ λόγου ἐποιησάμην διὰ τόδε, ὅτι τοῖς πρὸ ἐμοῦ ἅπασι ἐκλιπὲς τοῦτο ἦν τὸ χωρίον".* [9]) Ὁ *Ἀριστοφάνης ἐν Βατράχ.* 1114 *λέγει "βιβλίον τ' ἔχων ἕκαστος μανθάνει τὰ δεξιά". Ὅρα καὶ Ξενοφ. ἐν Κύρ. Ἀναβάσ.* VII, 5, 14. [10]) *Ἐν βιβλ. I,* 20 *"Οὕτως ἀταλαίπωρος τοῖς πολλοῖς ἡ ζήτησις τῆς ἀληθείας καὶ ἐπὶ τὰ ἑτοῖμα μᾶλλον τρέπονται". Ὅρα καὶ* 21 *καὶ* 22. [11]) Forschungen auf dem Gebiete der Geschichte II, 214. [12]) *Τοῦ εἰρημένου συγγράμματ. ἐν σελίδ.* 114.

ἐξ ὧν ὁ Θουκυδίδης ἤντλησε τὰς ἱστορικὰς τῶν πραχθέντων εἰδήσεις.

Περὶ δὲ τῶν λόγων, ἤτοι τῶν δημηγοριῶν, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὸ πέμπτον τῆς ἱστορίας[1]*, ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἠγέρθη σπουδαιότατον ζήτημα. Μέχρι πρὸ ὀλίγου ἐπιστεύετο, ὅτι ὁ ἱστορικὸς δὲν ἀποδίδει τὰς λέξεις τῶν ἀγορευσάντων, ἀλλὰ μόνον τὰς ἐννοίας αὐτῶν. Κατὰ τὴν ἑρμηνείαν ταύτην τοῦ χωρίου τοῦ Θουκυδίδου*[2] *ἑκάστη δημηγορία ἔχει ἱστορικὴν βάσιν. Ἐν τοῖς νεωτέροις ὅμως χρόνοις πολλοὶ σοφοὶ ἄνδρες ἐπίστευσαν, ὅτι αἱ δημηγορίαι εἶναι πλάσματα καὶ ἐπινοήματα τοῦ ῥητορικῶς μεμορφωμένου ἱστορικοῦ. Ἄρα οἱ λόγοι ἐκεῖνοι δὲν ἀπηγγέλθησαν ἀληθῶς, ἀλλ' ἐκπροσωποῦσι τὰς θεωρίας καὶ τὰς γνώμας τοῦ ἱστορικοῦ, ὅστις τὸ πρόσωπον αὐτοῦ δὲν θέλει νὰ προτάξῃ. Κατὰ τοὺς*

---

1) *Ἡ ὅλη ἱστορία συνίσταται ἐξ* 900 *κεφαλαίων, ἐξ ὧν τὰ* 180 *ἀποτελοῦσιν αἱ δημηγορίαι.* 2) *Ἐν βιβλ. I,* 22 *„Καὶ ὅσα μὲν λόγῳ εἶπον ἕκαστοι ἢ μέλλοντες πολεμήσειν ἢ ἐν αὐτῷ ἤδη ὄντες, χαλεπὸν τὴν ἀκρίβειαν αὐτὴν τῶν λεχθέντων διαμνημονεῦσαι ἦν ἐμοί τε ὧν αὐτὸς ἤκουσα καὶ τοῖς ἄλλοθέν ποθεν ἐμοὶ ἀπαγγέλλουσιν· ὡς δ' ἂν ἐδόκουν ἐμοὶ ἕκαστοι περὶ τῶν ἀεὶ παρόντων τὰ δέοντα μάλιστ' εἰπεῖν, ἐχομένῳ ὅτι ἐγγύτατα τῆς ξυμπάσης γνώμης τῶν ἀληθῶς λεχθέντων, οὕτως εἴρηται"*. *Ὁ* Pfau *ἐν τῇ διατριβῇ αὐτοῦ τῇ ἐπιγραφομένῃ* Meditationes criticae de orationibus Thucydideis, Halle 1836 *παρατηρεῖ, ὅτι εἰς τὴν φράσιν τὰ ἀληθῶς λεχθέντα* (orationes revera habitae) *ἀντιτίθεται ἡ ἐννοουμένη οὐκ ἀληθῶς λεχθέντα* (ficta vel a scriptore sic instituta). *Κατὰ τὴν ἑρμηνείαν ταύτην ὁ Θουκυδίδης οὐδὲν ἄλλο ἐννοεῖ ἢ τὰ πλάσματα αὐτοῦ, τοὺς ἐπινοηθέντας λόγους*, *οὓς εὐαρμοστότατα εἰς τὰ παρόντα ἔπλασε* (orationes in res praesentes aptissime fictas). *Ἀλλ' ὀρθῶς ἀντιπαρατηρεῖ ὁ* Vischer (Ueber das historische in den Reden des Thukydides *ἐν σελίδ.* 10), *ὅτι γίνεται μὲν τοιαύτη ἀντίθεσις, ἀλλὰ δὲν ἀντιτίθενται λόγοι ἀληθῶς ἀπαγγελθέντες πρὸς λόγους ἐπινοηθέντας, διότι ὁ Θουκυδίδης οὐδαμοῦ λέγει περὶ δύο εἰδῶν λόγων. Ἂν τὴν ἀντίθεσιν οὕτως ἐνόει ὁ ἱστορικός, δὲν ἔπρεπε νὰ προσθέσῃ τὴν φράσιν ἐχομένῳ ὅτι ἐγγύτατα τῆς ξυμπάσης γνώμης τῶν ἀληθῶς λεχθέντων. Λοιπὸν ὁ συγγραφεὺς ἀντιτίθησι τὰς ὑπὸ τῶν ῥητόρων εἰρημένας λέξεις πρὸς τὰς ὑφ' ἑαυτοῦ, αἵτινες προσηκόντως ἠδύναντο νὰ ὀνομασθῶσιν ὡς οὐκ ἀληθῶς λεχθέντα.*

σοφοὺς τούτους ἄνδρας ὁ ἱστορικὸς παρενέβαλε μετ᾿ ἐλευθερίας ἐπινοηθέντας ἢ τοὐλάχιστον ἄγαν κεκοσμημένους λόγους, ὅπως τὴν φιλοσοφίαν τῆς ἱστορίας τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου δώσῃ. Ἐν ταῖς δημηγορίαις οὗτος ἐξήγησε τὴν πνευματικὴν τῶν γεγονότων ὑπόστασιν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν τούτων συνάφειαν, διηκρίβωσε τὰς σχέσεις καὶ τὰς φιλοτιμίας τῶν ἀντιμαχομένων δυνάμεων καὶ ἠθέλησε ζωηρῶς νὰ εἰκονίσῃ τοὺς χαρακτῆρας καὶ τὰ ἐλατήρια τῶν δρώντων προσώπων. Οἱ λόγοι τοῦ ἱστορικοῦ ἐκπροσωποῦσι τὸν χορὸν τοῦ ἀρχαίου δράματος[1]. *Κατὰ ταῦτα τὸ ἱστορικὸν τοῦτο σύγγραμμα ἀπώλεσε μὲν ὡς πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ ἀξιόπιστον, ὅμως ὠφελήθη ὡς πρὸς τὴν τεχνικὴν δύναμιν καὶ τὴν δραματικὴν παράστασιν*[2].

Ἂν ταῦτα ἦσαν ἀκριβῆ, ὁ Θουκυδίδης δὲν ἤθελεν εἶναι ὁ μέγιστος τῆς ἀληθείας φίλος, ὡς ὑπό τε τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νεωτέρων ἐπαινεῖται, ἀλλ᾿ ὁ αἴσχιστος τῶν σοφιστῶν, ἐξ ὅσων ἡ ἀρχαία Ἑλλὰς παρήγαγε, διότι ἐν ἀληθεῖ ἱστορίᾳ ἐνέβαλεν εἰς τὰ στόματα ἐπιφανεστάτων πολιτευτῶν, οἷος ὁ Περικλῆς, ὁ Νικίας καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης, πλαστοὺς λόγους, οἵτινες ἐγένοντο αἰτίαι μεγάλων ἱστορικῶν γεγονότων. Βεβαίως ἡ ἱστορία τοῦ Θουκυδίδου ὁμοιάζει πρὸς δρᾶμα, ἀλλὰ τοῦτο συμβαίνει, οὐχὶ διότι ὁ ἱστορικὸς ἔπλασε μύθους, ἀλλὰ διότι αὐτὸς ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος ἦτο δρᾶμά τι. Τοὐναντίον ὁ ἱστορικὸς ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι διὰ τὴν ἔλλειψιν μύθων τὸ ἔργον αὐτοῦ θέλει

---

[1]) Ὁ Ulrici, *ἐν σελίδ.* 81 *τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ* Charakteristik der antiken Historiographie *ἀνέλυσε τὴν ἱστορίαν ταύτην κατὰ τοὺς νόμους τῆς δραματικῆς τέχνης.* [2]) Welzhofer *ἐν σελίδ.* 68 *τοῦ μνημονευθέντος συγγράμματος. Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἐγράφη ὁλόκληρος βιβλιοθήκη. Πλὴν τῶν εἰρημένων μνημονεύομεν ὀλίγων ἐκ τῶν πολλῶν*, Popp, De histor. Thuc. comment. *ἐν σελίδ.* ?5. J. Girard, Essai sur Thucydide, Paris 1860. W. Uhrig de concionibus Thucydideis, Darmstadt 1869. Michaeler, Über die Reden in dem Geschichtsverke des Thucydides, Bosen 1874. Zeitschel de Thucydides inventione cum usu oratorum congruente, Nordhausen 1884.

φανῇ ἀτερπέστερον[1] *καὶ τοῦτο διὰ τὴν ἀκρίβειαν διαστέλλει ἀπὸ τῶν ἔργων τῶν ποιητῶν καὶ τῶν λογογράφων*[2]. *Ἀλλὰ καὶ ἂν παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν ὁ φιλαλήθης ἱστορικὸς ἤθελε νὰ ἐπιδειχθῇ ὡς σοφιστὴς ἢ δραματικὸς ποιητής, ἆρά γε οἱ σύγχρονοι καὶ οἱ μεταγενέστεροι δὲν ἤθελον κακίσει τὸ τόλμημα; Ἆρά γε ἤθελον σιωπήσει καὶ ἐκεῖνοι, ὧν τὰ συμφέροντα ἢ ἡ φιλοτιμία ὑπὸ τῶν πλαστῶν λόγων προσεβάλλετο; Ὁ Κράτιππος ἦτο σύγχρονος τοῦ Θουκυδίδου καὶ ἔψεξεν, ὡς εἴδομεν, τὰς δημηγορίας*[3], *ἀλλὰ δὲν εἶπεν, ὅτι αὗται εἶναι πλασταί.*

Ἀλλ' ἐλέχθη, ὅτι, ἀφ' οὗ ὁ Θουκυδίδης δὲν ἠδύνατο νὰ διαμνημονεύσῃ ἀκριβῶς τοὺς λόγους τῶν ἀγορευσάντων, ὅπερ συνέβαινε καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς ἀπαγγέλλουσιν αὐτούς, ἔπρεπεν ἢ ὅλως νὰ παραλείψῃ ἢ νὰ ἐξενέγκῃ κατὰ πλάγιον λόγον. Ἀλλ' ἡ παράλειψις τῶν δημηγοριῶν δὲν ἦτο δυνατὴ ἄνευ μεγάλης βλάβης τῆς ἱστορίας. Οἱ λόγοι ἐκεῖνοι ἦσαν, ὡς λέγει ὁ Welzhofer[4], *τὰ νεῦρα τῆς συγχρόνου ἱστορίας, ἦσαν τὰ αἴτια, ἐξ ὧν παρήχθησαν τὰ μεγάλα τῆς ἱστορίας γεγονότα. Μόλις δ' ἠδύνατο νὰ τρέψῃ τὸν ὀρθὸν λόγον εἰς πλάγιον, διότι οὕτως ἐβλάπτετο ἡ ζωηρότης τῆς πολιτικῆς ἐνεργείας. Ψιλὴ εἴδησις περὶ τῆς ὑποθέσεως ἑκάστου λόγου ἤθελε δώσει τῇ ἱστορίᾳ ἀσθενῆ· καὶ μονοειδῆ χρωματισμόν. Διὰ τοῦτο ὁ ἱστορικὸς προετίμησε νὰ θυσιάσῃ ἐν μέρει τὴν ἀκρίβειαν τῆς φράσεως, ὅπως οὕτω δυνηθῇ νὰ ἀνελίξῃ τὴν ἀληθῆ καὶ μεγαλοπρεπῆ εἰκόνα τῶν περιστάσεων καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς τότε πολιτικῆς. Φαίνεται δ', ὅτι καὶ ἡ ἀπώλεια ἐν τῇ φράσει δὲν ἦτο μεγάλη· διότι οἱ ἀρχαῖοι ἐν τῇ ζωηρᾷ αὐτῶν ἀντιλήψει ἠδύναντο πολλὰ καὶ ἐκ τῆς φράσεως νὰ*

---

[1]) *Ἐν βιβλ. Ι, 22, δηλ. ἐκεῖ, ἔνθα λέγει καὶ περὶ τῶν δημηγοριῶν.* [2]) *Αὐτόθι* 21 *"καὶ οὔτε ὡς ποιηταὶ ὑμνήκασι περὶ αὐτῶν ἐπὶ τὸ μεῖζον κοσμοῦντες μᾶλλον πιστεύειν, οὔτε ὡς λογογράφοι συνέθεντο ἐπὶ τὸ προσαγωγότερον τῇ ἀκροάσει ἢ ἀληθέστερον"*. [3]) *Ἐν σελίδ.* 72 [4]) *Τοῦ εἰρημένου συγγράμματ. ἐν σελίδ* 72.

διατηρῶσιν ἐν τῇ μνήμῃ[1], *ὡς δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τούτου, ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν Πλατωνικῶν διαλόγων, π. χ. ὁ Φαίδων καὶ ὁ Πρωταγόρας, εἶναι ἀφηγηματικοί, δηλ. ὁ κατὰ τὸν διάλογον παρατυχὼν διηγεῖται αὐτὸν ἄλλοις*[2]. *Ὁ Vischer εὑρίσκει διαφορὰν ἐν τῇ τοιαύτῃ τοῦ Θουκυδίδου ἐργασίᾳ· διότι νομίζει, ὅτι ἐκεῖ, ἔνθα αἱ εἰδήσεις αὐτοῦ ἦσαν ἀκριβέστεραι, ἢ αὐτὸς οὗτος ἀκροατὴς τοῦ λόγου ἐγένετο, τὰ ὅρια τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ ἦσαν στενά. Τοὐναντίον τὰ ὅρια ἐγίνοντο εὐρύτερα, ὁσάκις αἱ εἰδήσεις αὐτοῦ ἦσαν ὀλίγαι. Κατὰ ταῦτα αἱ δημηγορίαι τοῦ Περικλέους ἀποδίδονται ἀκριβέστερον ἢ αἱ τοῦ Συρακουσίου Ἀθηναγόρου*[3]. *Ἡμεῖς ἔχομεν τὴν γνώμην, ὅτι τοῦτο συμβαίνει μόνον ὡς πρὸς τὸ λεκτικόν, οὐχὶ δὲ καὶ ὡς πρὸς τὰς ἐννοίας. διότι κατὰ τοῦτο εἴχετο τῆς συμπάσης γνώμης τῶν ἀληθῶς λεχθέντων. Καθ' ἡμᾶς ἐκεῖ, ἔνθα εἶχεν ὀλίγας εἰδήσεις, ἔλεγεν ὀλίγα. Ἀλλὰ ταῦτα λέγοντες δὲν χωροῦμεν τοσοῦτον, ὅσον ὁ Welzhofer, ὅστις νομίζει, ὅτι ὁ Θουκυδίδης εἶχεν ὑπ' ὄψει γραπτοὺς λόγους. Στηρίζει δὲ τὴν γνώμην ἐπὶ τούτου, ὅτι καὶ ὁ Περικλῆς κατὰ τὸν Πλούταρχον παρεσκεύαζε τοὺς λόγους αὐτοῦ καὶ ὅτι πολλοὶ ἄλλοι πολιτικοὶ καὶ δικανικοὶ λόγοι μέχρις ἡμῶν διετηρήθησαν*[4]. *Ἀλλὰ τὴν εἰκασίαν ταύτην δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν διὰ τὸν ἁπλούστατον λόγον, ὅτι ὁ Θουκυδίδης διαρρήδην λέγει, ὅτι τὰς δημηγορίας ἔλαβεν οὐχ ἐξ ἐγγράφων, ἀλλ' ἐξ ἀκροάσεως ἢ ἐξ ἀγγελίας ἄλλων.*

Ἀλλ' ὁπωσδήποτε εἶναι δίκαιον νὰ ἀνεχθῶμεν, ὅπως ὁ φιλαληθέστατος ἱστορικὸς θεωρηθῇ ὡς σοφιστής, ἂν ὑπάρχωσιν ἀποδείξεις πρὸς τοῦτο ἀναγκάζουσαι. Ἀλλ' αἱ φερόμεναι ἢ εἶναι ἀσθενεῖς, ἢ ἁμαρτάνουσιν οἱ κριτικοὶ οἱ ταύτας φέροντες, ἂν

---

[1]) *Παράβαλλ.* K. O. Müller *ἐν τῇ γραμματολογ.* II, 356. [2]) *Ὅρα εἰσαγωγ. εἰς Ἀπολογ. Σωκράτ. ἐν σελίδ.* 83. [3]) *Ἐν σελίδ.* 14 *καὶ* 49 *τοῦ εἰρημέν. συγγράμματος.* [4]) *Ἐν σελίδ.* 73.

μὴ πλανώμεθα. Ὁ Κ. Ο. Müller παρετήρησεν[1]*, ὅτι αἱ δημηγορίαι εὑρίσκονται συχνάκις πρὸς ἀλλήλας ἐν σχέσεσιν, αἵτινες ἀληθῶς δὲν ἠδύναντο νὰ ὑπάρξωσιν. Οὕτως ὁ λόγος τῶν Κορινθίων κατὰ τὸν Roscher*[2] *περιέχει τρόπον τινὰ ἀπόκρισιν πρὸς τὸν τοῦ Ἀρχιδάμου καὶ τὸν τοῦ Περικλέους, εἰ καὶ οὗτοι οὐδετέρου ἤκουσαν. Ὁ Περικλῆς εἶπε τοῖς Ἀθηναίοις, ὅτι δὲν πρέπει νὰ φοβῶνται τοὺς Πελοποννησίους, διότι οὗτοι στεροῦνται χρημάτων*[3]*. Καὶ ἐν Σπάρτῃ ὁ συνετὸς Ἀρχίδαμος ἀποτρέπων τοῦ πολέμου τὰ αὐτὰ περίπου λέγει*[4]*. Οἱ Κορίνθιοι ὅμως παροτρύνοντες τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ τοὺς συμμάχους εἰς πόλεμον λέγουσιν, ὅτι θέλουσι παρασκευάσει ναυτικὸν καὶ ἐκ τῆς ἰδίας περιουσίας καὶ ἐκ τῶν χρημάτων τῶν κατατεθειμένων ἐν Δελφοῖς καὶ ἐν Ὀλυμπίᾳ*[5]*. Βεβαίως οἱ Κορίνθιοι δὲν ἦσαν παρόντες ἐν τῇ ἀκροάσει τῶν λόγων τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Ἀρχιδάμου, ἀλλ' ἆρά γε οἱ ῥήτορες οὗτοι εἶπόν τι ἀπόρρητον καὶ ἄγνωστον τῷ Ἑλληνικῷ κόσμῳ; Ὅτι οἱ Πελοποννήσιοι ἐστεροῦντο τῶν πόρων τῶν Ἀθηναίων, ἦτο γνωστὸν τοῖς πᾶσι καὶ ἄρα οἱ Κορίνθιοι ἠδύναντο νὰ ἀντείπωσι κατὰ τῆς ἀπορίας καίπερ τῶν εἰρημένων ῥητόρων μὴ ἀκούσαντες. Πρὸς δὲ ὁ Roscher*[6] *ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι οἱ Κερκυραῖοι, ἂν αὐτοὶ ἐποίουν τὴν δημηγορίαν, δὲν ἠδύναντο οὕτω διὰ μακρῶν νὰ λέγωσι περὶ τῆς τέως οὐδετερότητος αὐτῶν καὶ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι οὐδὲν αὐτοῖς ὀφείλουσιν*[7]*. Τί λοιπὸν ἔπρεπε νὰ πράξωσιν οὗτοι; Νὰ καλύψωσι τὴν οὐδετερότητα; Ἀλλ' αὕτη ἦτο γνωστὴ καὶ*

---

1) *Ἐν* II 357 *τῆς γραμματολογίας.* 2) *Ἐν σελίδ.* 150 *τοῦ μνημονευθέντος συγγράμματος.* 3) *Ἐν βιβλ* I, 141 *„Αὐτουργοί τε γάρ εἰσι Πελοποννήσιοι, καὶ οὔτε ἰδίᾳ οὔτε ἐν κοινῷ χρήματά ἐστιν αὐτοῖς“.* 4) I, 80 *„Ἀλλὰ τοῖς χρήμασιν; ἀλλὰ πολλῷ ἔτι πλέον τούτῳ ἐλλείπομεν καὶ οὔτε ἐν κοινῷ ἔχομεν οὔτε ἑτοίμως ἐκ τῶν ἰδίων φέρομεν“.* 5) I, 121 *„Ναυτικόν τε, ᾧ ἰσχύουσιν, ἀπὸ τῆς ὑπαρχούσης τε ἑκάστοις οὐσίας ἐξαρτυσόμεθα καὶ ἀπὸ τῶν ἐν Δελφοῖς καὶ Ὀλυμπίᾳ χρημάτων“.* 6) *Ἐν σελίδ.* 150. 7) *Ἐν βιβλ.* I, 32.

ἤθελεν εἶναι πολὺ πικρόν, ἂν οἱ Ἀθηναῖοι ἀνεμίμνησκον τοῦτο. Ἡ συμφέρουσα τοῖς Κερκυραίοις θέσις ἦτο νὰ μὴ καλύψωσι τὸ ἄλλως γνωστόν, ἀλλὰ διὰ τῆς ὁμολογίας νὰ εἰκονίσωσιν ἑαυτοὺς ὡς μετανοήσαντας· διότι οἱ μετανοήσαντες γίνονται ἄριστοι φίλοι. Ἀλλ' ὑποτεθείσθω, ὅτι ἡ ὁμολογία ἦτο πολιτικὸν ἁμάρτημα. Ἂν μὲν ἡ δημηγορία ἦναι γνησία, τὸ ἁμάρτημα ἀνήκει τοῖς Κερκυραίοις· ἂν δὲ πλαστή, ἁμαρτάνει ὁ Θουκύδίδης. Ἀλλ' οἱ μὲν Κερκυραῖοι μικροπολῖται ὄντες δὲν εἶχον μεγάλην διπλωματικὴν ἱκανότητα, ὁ δὲ Θουκυδίδης μεγαλοπολίτης καὶ ἔξοχος ἱστορικὸς ὢν δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποπέσῃ εἰς τὸ ἁμάρτημα. Ὥστε τοῦτο καθ' ἡμᾶς εἶναι ἀπόδειξις, ὅτι ἡ προκειμένη δημηγορία εἶναι ἔργον τῶν Κερκυραίων πρέσβεων καὶ οὐχὶ τοῦ Ἀθηναίου ἱστορικοῦ.

Κατὰ τὸν Roscher *οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες ηὔχοντο νὰ διατηρηθῇ ἡ εἰρήνη, δὲν ἠδύναντο ἀπροκαλύπτως νὰ κηρύξωσι τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου*[1]*. Περὶ τοῦ δικαίου ὅμως τούτου οἱ πρέσβεις τῶν Ἀθηναίων λέγουσι μετὰ τοσαύτης τέχνης, ὥστε ἐντεῦθεν ἀντλοῦσι σπουδαῖον ἐπιχείρημα, δηλαδὴ παρατηροῦσιν, ὅτι τὸ ἄρχειν τὸν ἰσχυρότερον τοῦ ἀσθενεστέρου ἔγκειται τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει καὶ ὅμως οἱ Ἀθηναῖοι ἐδείχθησαν δικαιότεροι παρὰ τὴν ὑπάρχουσαν αὐτῶν δύναμιν*[2]*. Πρὸς δὲ ὑπομιμνήσκομεν, ὅτι ἡ ἀπόδειξις αὕτη, ὡς καὶ πᾶσαι αἱ ἄλλαι, ἔχει ὡς βάσιν, ὅτι μόνος ὁ Θουκυδίδης, ὃν ὁ* Roscher *θαυμάζει, εἶναι πηγὴ πάσης μωρίας. Ὁ κριτικὸς οὗτος παρατηρεῖ, ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς πολιτικῆς τοῦ Ἀρχιδάμου ἦτο, ὅπως ἐμβάλῃ διχόνοιαν τοῖς Ἀθηναίοις*[3]*· ἐν τῷ λόγῳ ὅμως αὐτοῦ, ἐν ᾧ τοὺς πόρους τοῦ πολέμου ἀνέπτυξεν, οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἴχνος φαίνεται*[4]*. Τῇ ἀληθείᾳ ἡ ἀπόδειξις αὕτη φαίνεται ἡμῖν παραδοξοτάτη. Ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης δὲν ἤθελε τὸν ἀπαίσιον ἐκεῖ-*

---

[1]) Ἐν βιβλ. I, 76. [2]) Αὐτόθι. [3]) II, 20. [4]) Ἐν σελίδ. 150 τοῦ εἰρημ. συγγράμμ.

νον πόλεμον καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ εἴπῃ ἐν τῷ λόγῳ τὰ ἐπινοήματα πρὸς καταπολέμησιν τῶν ἐναντίων. Ἀφ᾽ οὗ δ᾽ οὗτος ἤρξατο γινόμενος, ὁ Ἀρχίδαμος ὡς στρατηγὸς ἐπειράθη, ὅπως εὕρῃ τοὺς πολεμίους διῃρημένους. Ἆρά γε ἐπεθύμει ὁ Roscher, ἵνα ὁ πονηρὸς Λάκων εἴπῃ τοῖς Σπαρτιάταις, οὓς ἀπέτρεπε τοῦ πολέμου, τὰ στρατηγηματικὰ αὐτοῦ σχέδια; Ἂν ταῦτα ἔλεγεν, ἠδύναντο νὰ ματαιωθῶσι καὶ ἦσαν ἀντίθετα πρὸς τὴν ἀποτροπὴν ἐκ τοῦ πολέμου.

Ἀλλὰ πλὴν τῶν ἐσωτερικῶν τούτων λόγων οἱ θεωροῦντες τὰς δημηγορίας πλαστάς, φέρουσι καί τινα ἐξωτερικόν, δηλ. παρατηροῦσιν, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης[1] ἀποδίδει τῷ ἐπιταφίῳ τοῦ Περικλέους φράσιν τινά, ἥτις δὲν ὑπάρχει νῦν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Θουκυδίδου. Ἐντεῦθεν ἐξάγουσι τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἄλλος ἦτο ὁ πραγματικὸς τοῦ Περικλέους λόγος καὶ ἄλλος εἶναι ὁ παρὰ Θουκυδίδῃ. Ἄλλοι ὅμως ἔχουσι τὴν γνώμην[2], ὅτι ἡ παρ᾽ Ἀριστοτέλει φράσις ὑπῆρχεν ἐν τῷ ἐπιταφίῳ τοῦ Περικλέους τῷ γενομένῳ πρὸς τιμὴν τῶν πεσόντων κατὰ τὸν Σαμιακὸν πόλεμον[3]. Ἡμεῖς ἔχομεν τὴν γνώμην, ὅτι ἡ παρὰ τῷ Σταγειρίτῃ φράσις ἐρρήθη μὲν ὑπὸ τοῦ Περικλέους, ἀλλὰ παρελείφθη ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ· διότι εἶναι παραβολή. Ἂν δ᾽ οὗτος εἰσῆγεν εἰς τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ πάσας τὰς εἰκόνας καὶ τὰς παραβολάς, πολὺ ὤφειλε νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἱστορίαν ὁ τὴν βραχυλογίαν θηρεύων συγγραφεύς. Καθ᾽ ὅλου δὲ νομίζομεν, ὅτι οὔτε ὁ Περικλῆς, οὔτε οἱ ἄλλοι ῥήτορες οὕτω βραχέα εἶπον, ὡς φέρονται οἱ λόγοι αὐτῶν παρὰ τῷ ἱστορικῷ. Διότι οὗτος διετήρησε μὲν τὰς

---

1) Ἐν Ῥητορ. I, 7 „οἷον Περικλῆς τὸν ἐπιτάφιον λέγων, τὴν νεότητα ἐκ τῆς πόλεως ἀνῃρῆσθαι ὥσπερ τὸ ἔαρ ἐκ τοῦ ἐνιαυτοῦ εἰ ἐξαιρεθείη„ καὶ III, 10 „ὥσπερ Περικλῆς ἔφη τὴν νεότητα τὴν ἀπολομένην ἐν τῷ πολέμῳ οὕτως ἠφανίσθαι ἐκ τῆς πόλεως ὥσπερ εἴ τις τὸ ἔαρ ἐκ τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐξέλοι„. 2) Welzhofer ἐν σελίδ. 81. 3) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Περικλ. 8 καὶ 28.

ἐννοίας, ἀλλὰ τὸ εἶδος τοῦ λόγου μετέβαλεν. Ὅτι δ' οὕτως ἔχει, τεκμηριοῦται καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ἡ γλῶσσα τῶν δημηγοριῶν εἶναι Θουκυδίδειος, ἐν ᾧ οἱ ῥήτορες ἠγόρευσαν ἐν διαφόροις διαλέκτοις. Ἀλλὰ δύναταί τις ἐνταῦθα νὰ ἐρωτήσῃ· δὲν ἦτο ἄρά γε ἀκριβέστερον, ἂν διετήρει τὴν διάλεκτον τῶν ἀγορευσάντων; Οἱ νομίζοντες, ὅτι ὁ Θουκυδίδης εἶχεν ὑπ' ὄψει ἐγγράφους τοὺς λόγους, εὑρίσκουσιν ἐν τῷ ἐρωτήματι τούτῳ δυσκολίαν τινά. Ἡμεῖς νομίζομεν, ὅτι, ἀφ' οὗ ὁ Θουκυδίδης ὁμολογεῖ, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ διαμνημονεύσῃ τὰς λέξεις τῶν ῥητόρων, πολὺ ὀλιγώτερον ἠδύνατο νὰ διατηρήσῃ ἐν τῇ μνήμῃ τοὺς διαλεκτικοὺς τύπους. Ἀλλὰ πλὴν τούτου καθ' ἡμᾶς ὑπάρχει καὶ ἄλλος λόγος ἔτι σπουδαιότερος, ὅτι δηλαδὴ ἡ εἰσαγωγὴ τῶν διαφόρων διαλέκτων εἰς τὴν ἱστορίαν ἤθελε διακόψει τὴν γλωσσικὴν ἑνότητα αὐτῆς καὶ καταστήσει ταύτην ἔργον διεγεῖρον γέλωτα, οἷον δὴ παρ' ἡμῖν τοῖς νεωτέροις Ἕλλησιν ἡ Βαβυλωνία. Παρενέβαλε μὲν ὁ ἱστορικὸς δύο συνθήκας τῶν Λακεδαιμονίων καὶ Μαντινέων γεγραμμένας ἐν Δωρικῇ διαλέκτῳ, ἀλλ' αὗται εἶναι βραχεῖαι καὶ ἴσως ὁ ἱστορικὸς ἀφῆκε τὴν διάλεκτον ἀμετάβλητον διὰ τὴν ἀκρίβειαν.

Κατὰ τὰ εἰρημένα λοιπὸν ὁ Θουκυδίδης μετέβαλε τοὺς τῶν ῥητόρων λόγους εἰς τὴν ἑαυτοῦ γλῶσσαν καὶ κατέστησε τούτους ὁμοειδεῖς. Τὸ ὁμοειδὲς ὅμως δὲν προέβη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ ἐξαφανισθῇ ὁ χαρακτὴρ τῶν ἀγορευσάντων. Οἱ ῥήτορες παρὰ τῷ ἱστορικῷ διατηροῦσι τὸ ἦθος αὐτῶν, ὅπερ καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἤδη παρετήρησαν[1]. Ἐν ταῖς δημηγορίαις ἕκαστος δύναται νὰ κατίδῃ τὴν σύνεσιν τοῦ Ἀρχιδάμου, τὸ αὐστηρὸν ἦθος τοῦ Σθενελαΐδα, τὸ προπετὲς τοῦ Ἀλκιβιάδου, τὸ χρηστὸν τοῦ

---

1) *Παρὰ Μαρκελλίν.* 51 *„ἠθῶν μιμητὴς καὶ ἄριστος διαγραφεύς. Ὄψει γοῦν παρ' αὐτῷ φρόνημα Περικλέους καὶ Κλέωνος οὐκ οἶδ' ὅ τι ἂν εἴποι τις, Ἀλκιβιάδου νεότητα, Θεμιστοκλέους πάντα, Νικίου χρηστότητα, δεισιδαιμονίαν, εὐτυχίαν μέχρι Σικελίας καὶ ἄλλα μυρία".*

Νικίου καὶ τὸ μεγαλόνουν τοῦ Περικλέους, ὅστις δημηγορῶν ἔφερε δεινὸν κεραυνὸν ἐν τῇ γλώσσῃ [1]. *Ὁ ἐπιτάφιος τοῦ μεγάλου τούτου πολιτευτοῦ εἶναι τὸ κύκνειον ᾆσμα, ἐν ᾧ οὗτος πρὸ τοῦ θανάτου ὕμνησε τὸ μεγαλεῖον τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Ἀθηναίων καὶ μετὰ προφητικοῦ πνεύματος προεῖπε τὸν θαυμασμὸν τῶν μεταγενεστέρων. Οὗτος εἶναι τὸ περιφανέστατον μνημεῖον τοῦ μεγαλείου τῶν Ἀθηνῶν, ὅπερ δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν Παρθενῶνα. Τὸ μὲν ἔργον τοῦτο τοῦ Ἰκτίνου καὶ Καλλικράτους ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀκροπόλεως βράχου ἐρειδόμενον διῆλθε τοὺς αἰῶνας οὐχὶ ἀβλαβὲς καὶ ἀκέραιον, τὸ δὲ τοῦ Περικλέους εὑρὸν βάσιν στερεωτέραν καὶ αὐτῆς τῆς Ἀκροπόλεως ἔφθασε μέχρις ἡμῶν ἀκραιφνὲς καὶ ἀλύμαντον. Τὰ δύο ταῦτα μνημεῖα, ἅπερ συμπληροῦσιν ἄλληλα, ἐκυοφορήθησαν ἐν τῇ αὐτῇ μεγαλουργῷ διανοίᾳ καὶ εἶναι μὲν ἑτερογενῆ, ἀλλὰ φέρουσι περιφανῆ τὰ τῆς ἀδελφότητος σημεῖα. Καθ' ὅλου δ' εἰπεῖν, οἱ λόγοι τοῦ Περικλέους φέρουσι τὴν σφραγῖδα τῆς διανοίας τοῦ φιλοσόφου πολιτευτοῦ καὶ οὐχὶ τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ.*

Πλὴν τῶν δημηγοριῶν τούτων, αἵτινες ἐνυφάνθησαν τῇ ἱστορίᾳ κατ' ὀρθὸν λόγον, φέρονται καὶ ἄλλαι ἐν πλαγίῳ. Καὶ αὗται λοιπὸν εἶναι πλασταί; Πρὸς τίνα σκοπὸν ὁ Θουκυδίδης ἔπλασε ταύτας; Βεβαίως οὐχί, ὅπως διακοσμήσῃ τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ διὰ ῥητορικῶν θεμάτων καὶ προσθέσῃ οἱονεὶ τὸν χορὸν ἐν τῷ δραματικῷ αὐτοῦ ἔργῳ, ὡς εἶπον οἱ τὴν νέαν θεωρίαν ὑποστηρίζοντες [2]. *Ἐπειδὴ λοιπὸν τοιοῦτον σκοπὸν ὁ ἱστορικὸς δὲν ἐθήρευσε, δὲν ὑπάρχει λόγος, ὅπως μὴ θεωρήσωμεν γνησίους τοὺς πλαγίους λόγους. Τοιοῦτος εἶναι ὁ λόγος, ὃν ὁ Νικίας*

---

1) Ἐν βιβλ. ΙΙ, 41 «*Μετὰ μεγάλων δὲ σημείων καὶ οὐ δή τοι ἀμάρτυρόν γε τὴν δύναμιν παρασχόμενοι τοῖς τε νῦν καὶ τοῖς ἔπειτα θαυμασθησόμεθα, καὶ οὐδὲν προσδεόμενοι οὔτε Ὁμήρου ἐπαινέτου οὔτε ὅστις ἔπεσι μὲν τὸ αὐτίκα τέρψει, τῶν δ' ἔργων τὴν ὑπόνοιαν ἡ ἀλήθεια βλάψει*».

2) *Ὅρα ἐν σελίδ. 79 τῶν ἔμπροσθεν.*

ἔλεγε τοῖς τριηράρχοις, ὅτε προὔκειτο νὰ συναφθῇ ἡ φοβερὰ ναυμαχία, καθ' ἣν ὁ τῶν Ἀθηναίων στόλος ἐφθάρη[1] Ὁ λόγος οὕτως ἐναργὴς εἶναι, ὥστε εἰ συνέβαινε νὰ ἀγνοῶμεν τὴν φυγὴν τοῦ ἱστορικοῦ, ἠθέλομεν ὑπολάβει, ὅτι κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν ἦτο παρών, καὶ οὕτως ἐμφανῆ τὰ σημεῖα τῆς γνησιότητος καὶ τῆς ἀληθείας φέρει, ὥστε οὐδεὶς δύναται νὰ ἀμφιβάλλῃ. Ἀλλ' οὕτω περιπίπτομεν εἰς δεινὴν ἀμηχανίαν· διότι δὲν δυνάμεθα νὰ ὑπολάβωμεν, ὅτι οἱ μὲν ὀρθοὶ λόγοι εἶναι πλαστοί, οἱ δὲ πλάγιοι γνήσιοι. Αἱ αἰτίαι, δι' ἃς ὁ Θουκυδίδης τοὺς ὀρθοὺς ἔτρεψεν εἰς πλαγίους, εἶναι πολλαί. Δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι πάντοτε οἱ μὲν σπουδαιότεροι λόγοι διετυπώθησαν ἐν ὀρθῷ λόγῳ, οἱ δ' ἧττον σπουδαῖοι ἐν πλαγίῳ· διότι ὑπάρχει καὶ τὸ ἐναντίον. Πολὺ πιθανὸν εἶναι, ὅτι ὁ Θουκυδίδης προετίμα τοὺς πλαγίους λόγους, ὁσάκις δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἀκριβεῖς εἰδήσεις περὶ τῶν λεχθέντων. Φαίνεται δ' ὅμως, ὅτι ὁ συγγραφεὺς προχωρῶν παρετήρει, ὅτι αἱ δημηγορίαι ἐν ὀρθῷ λόγῳ παρατιθέμεναι καταλαμβάνουσι πολὺν χῶρον, ἐν ᾧ οὗτος πανταχοῦ ἐθήρευε βραχύτητα. Ἡ εἰκασία αὕτη γίνεται πιθανή, διότι ἐν μὲν τοῖς πρώτοις τέσσαρσι βιβλίοις ὑπάρχουσι τριάκοντα καὶ τρεῖς δημηγορίαι, ἐν δὲ τοῖς τέσσαρσιν ἑπομένοις μόνον δώδεκα. Καθ' ὅσον δὲ αἱ ἐν ὀρθῷ λόγῳ παρεμβαλλόμεναι δημηγορίαι ἐλαττοῦνται, τοσοῦτον αἱ ἐν πλαγίῳ λόγῳ αὐξάνουσι, μέχρις ὅτου ἐν τῷ ὀγδόῳ βιβλίῳ ἐκεῖναι ὅλως ἐλλείπουσιν[2].

---

[1]) Ἐν βιβλ. VII 69 „αὖθις τῶν τριηράρχων ἕνα ἕκαστον ἀνεκάλει, πατρόθεν τε ἐπονομάζων καὶ αὐτοὺς ὀνομαστὶ καὶ φυλήν, ἀξιῶν τό τε καθ' ἑαυτόν, ᾧ ὑπῆρχε λαμπρότητός τι, μὴ προδιδόναι τινὰ καὶ τὰς πατρικὰς ἀρετάς, ὧν ἐπιφανεῖς ἦσαν οἱ πρόγονοι μὴ ἀφανίζειν, πατρίδος τε τῆς ἐλευθερωτάτης ὑπομιμνήσκων καὶ τῆς ἐν αὐτῇ ἀνεπιτάκτου πᾶσιν ἐς τὴν δίαιταν ἐξουσίας, ἄλλα τε λέγων ὅσα ἐν τῷ τοιούτῳ ἤδη τοῦ καιροῦ ὄντες ἄνθρωποι οὐ πρὸς τὸ δοκεῖν τινι ἀρχαιολογεῖν φυλαξάμενοι εἴποιεν ἄν“. [2]) Ὅρα Welzhofer ἐν σελίδ. 90.

Ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἂν αἱ δημηγορίαι ἦσαν πλασταί, ἤθελεν εἶναι ἄπορον καὶ δυσεξήγητον, πῶς ὁ Θουκυδίδης ἐνταῦθα μὲν ἐψεύσθη, ἐν δὲ τῇ ἄλλῃ ἱστορίᾳ ἐγένετο φιλαληθέστατος. Βεβαίως νῦν δὲν δυνάμεθα τὴν ἱστορίαν τούτου νὰ παραβάλωμεν πρὸς τὴν παράδοσιν, ὅπως ἐλέγξωμεν, διότι αὕτη ἀπώλετο· Ἀλλ' ὅμως, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Κ. Ο. Müller [1], *ἀψευδὲς τεκμήριον τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας καὶ πίστεως εἶναι ἡ ἄκρα σαφήνεια τῆς διηγήσεως, ἡ συμφωνία τῶν γεγονότων πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὴν γνωστὴν τῶν πραγμάτων κατάστασιν καὶ ἡ ἁρμονία τῶν ἱστορουμένων πρός τε τοὺς νόμους τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ τοὺς χαρακτῆρας τῶν δρώντων προσώπων. Κατὰ τὸν φιλόλογον τοῦτον εἶναι ζήτημα, ἂν ὑπάρχῃ ἄλλη περίοδος τῆς παγκοσμίου ἱστορίας μετὰ τοσαύτης σαφηνείας καὶ καθαρότητος γνωστή, ὅσον εἶναι τὰ εἴκοσι καὶ ἓν ἔτη τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἅπερ συνέγραψεν ὁ Θουκυδίδης. Τὴν αὐτὴν συμφωνίαν δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν, ἂν παραβάλωμεν τὴν συγγραφὴν τοῦ ἱστορικοῦ τούτου πρὸς τὰς κωμῳδίας τοῦ Ἀριστοφάνους, ὁσάκις ἀμφότεροι λέγουσι περὶ τῶν πραγμάτων τῆς πόλεως ἢ περὶ πολιτικῶν προσώπων. Ἐπειδὴ ὁ Θουκυδίδης διεβλήθη ὑπὸ τοῦ Κλέωνος, εἶχεν ἀφορμήν, ὅπως τοῦτον πικρότατα ἐλέγξῃ. Λέγει μὲν φράσεις τινὰς κατ' αὐτοῦ* [2], *ἀλλ' αὗται εἶναι ὀλίγαι καὶ παραβαλλόμεναι, πρὸς ὅσα λέγει ὁ Ἀριστοφάνης* [3] *κατὰ τοῦ πολιτευτοῦ τούτου, φαίνονται ἐπιεικεῖς.*

Οὐ μόνον πρὸς τὸν Κλέωνα, ἀλλὰ καὶ πρὸς πάντας τοὺς

---

[1]) Ἐν *II*, 351 *τῆς γραμματολογίας*. [2]) Ἐν *βιβλ. III*, 36 *"καὶ Κλέων ὁ Κλεαινέτου, ὅςπερ καὶ τὴν προτέραν ἐνενικήκει ὥστε ἀποκτεῖναι, ὢν καὶ εἰς τὰ ἄλλα βιαιότατος"* καὶ IV, 28 *"Τοῖς δὲ Ἀθηναίοις ἐνέπεσε μέν τε καὶ γέλωτος τῇ κουφολογίᾳ αὐτοῦ"* V, 16 *"ὁ δὲ (Κλέων) γενομένης ἡσυχίας καταφανέστερος νομίζων ἂν εἶναι, κακουργῶν καὶ ἀπιστότερος διαβάλλων"*. [3]) Ὡς ἐν *Ἱππ*. 44 *"βυρσοδέψην Παφλαγόνα, πανουργότατον καὶ διαβολώτατόν τινα"* ἐν *στίχ*. 137 *"ἅρπαξ κεκράκτης Κυκλοβόρου φωνὴν ἔχων"*. *Ἰδὲ καὶ ἐν στίχ*. 247 *καὶ πολλαχοῦ. Παράβαλλ.* καὶ Poppo, Proleg. *II*, 82.

πολιτευτὰς διαφαίνεται δίκαιος καὶ ἐπιεικής. Πρὸς τὴν ἀρετὴν τοῦ Νικίου ἔχει ἀκραιφνῆ σεβασμὸν καὶ ὁμολογεῖ, ὅτι ἦτο ἥκιστα ἄξιος, ὅπως θάνῃ τὸν οἰκτρὸν ἐν Σικελίᾳ θάνατον[1]*· ὅμως ἐλέγχει κατὰ τὴν ἔκλειψιν τῆς σελήνης τὸν ὑπερβολικὸν αὐτοῦ θειασμὸν*[2] *καὶ τὴν δεισιδαιμονίαν, ἅπερ αἰτία τοῦ φοβεροῦ ὀλέθρου ἐγένοντο. Ἐν τῇ εἰρήνῃ τοῦ Νικίου ἀνευρίσκει προσωπικὴν αἰτίαν τοῦ πολιτευτοῦ τούτου*[3]*. Ἀφ' οὗ λοιπὸν πικροὺς λόγους κατὰ τοῦ χρηστοῦ τούτου ἀνδρὸς εἶπε, δὲν ἠδύνατο ἆρά γε νὰ εἴπῃ καὶ κατὰ τοῦ Κλέωνος; Οὐχ ἧττον πικροὺς λόγους λέγει κατὰ τοῦ Ἀλκιβιάδου*[4]*, καὶ ὅμως δὲν ὀκνεῖ νὰ ἐπαινέσῃ τοῦτον, ὅτε ἐκώλυσε τὸν στρατὸν ὁρμήσαντα νὰ πλεύσῃ εἰς Πειραιᾶ πρὸς κατάλυσιν τῆς ὀλιγαρχίας· "Αν δὲ τοῦτο συνέβαινεν, εὐθὺς οἱ πολέμιοι ἤθελον καταλάβει τὴν Ἰωνίαν καὶ τὸν Ἑλλήσποντον*[5]*. Καὶ οὐ μόνον πρὸς τοὺς στρατηγοὺς τῆς ἑαυτῶν πατρίδος, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς τῶν πολεμίων δείκνυται δίκαιος μετὰ σεβασμοῦ λέγων περὶ τοῦ Ἀρχιδάμου, τοῦ Ἄγιδος καὶ τοῦ Γυλίππου. Διὰ τὴν τολμηρὰν τοῦ Βρασίδου ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Ἀμφιπόλεως ὁ Θουκυδίδης ἐστερήθη τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος ἐπὶ μακρὸν χρόνον, καὶ ὅμως ἐπισωρεύει μεγίστους αὐτῷ ἐπαίνους*[6] *καὶ μεγαλοπρεπῶς περιγράφει τὰς τιμάς, ἃς οἱ σύμμαχοι ἀπέδωκαν αὐτῷ κατὰ τὴν ταφήν, καὶ οἱ Ἀμφιπολῖται κατὰ τὸν ἔπειτα χρόνον*[7]*. Ταῦτα δὲν εἶναι περιφανῆ*

---

1) *II*, 86. 2) VII, 50 3) V, 16. 4) VI, 15 *"καὶ μάλιστα στρατηγῆσαί τε ἐπιθυμῶν (ὁ Ἀλκιβιάδης) καὶ ἐλπίζων Σικελίαν τε δι' αὐτοῦ καὶ Καρχηδόνα λήψεσθαι καὶ τὰ ἴδια ἅμα εὐτυχήσας χρήμασί τε καὶ δόξῃ ὠφελήσειν"*. 5) *Ἐν βιβλ.* VIII, 86. 6) *Ἐν βιβλ.* II, 25. IV, 81. 7) *Ἐν βιβλ.* V, 11 *"Μετὰ δὲ ταῦτα τὸν Βρασίδαν οἱ ξύμμαχοι πάντες ξὺν ὅπλοις ἐπισπόμενοι δημοσίᾳ ἔθαψαν ἐν τῇ πόλει πρὸ τῆς νῦν ἀγορᾶς οὔσης· καὶ τὸ λοιπὸν οἱ Ἀμφιπολῖται, περιέρξαντες αὐτοῦ τὸ μνημεῖον, ὡς ἥρωΐ τε ἐντέμνουσι καὶ τιμὰς δεδώκασιν ἀγῶνας καὶ ἐτησίους θυσίας καὶ τὴν ἀποικίαν ὡς οἰκιστῇ προσέθεσαν, καταβαλόντες τὰ Ἁγνώνεια οἰκοδομήματα καὶ ἀφανίσαντες εἴ τι μνημόσυνόν που ἔμελλεν αὐτοῦ τῆς οἰκίσεως περιέσεσθαι, νομίσαντες τὸν μὲν Βρασίδαν σωτῆρά τε σφῶν γεγενῆσθαι"*.

τῆς δικαιοσύνης τοῦ ἀνδρὸς μαρτύρια; Ὁ ἀνώνυμος τοῦ Θουκυδίδου βιογράφος νομίζει, ὅτι οὗτος χαριζόμενος τοῖς Λακεδαιμονίοις κατηγορεῖ τῶν Ἀθηναίων τυραννίδα καὶ πλεονεξίαν[1]· *τοὐναντίον σχολιαστής τις τοῦ ἱστορικοῦ λέγει τοῦτον φιλαθήναιον*[2]. *Ἡ ἀντιφωνία αὕτη μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ Θουκυδίδης οὐδέτερον ἦτο. Καὶ ὄντως ἂν ἀπίδῃ τις εἰς τὴν συγγραφὴν τούτου, θέλει εὕρει καὶ ἐπαίνους καὶ ψόγους καὶ ὑπὲρ τῶν Λακεδαιμονίων*[3] *καὶ ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων*[4].

Τὸ φιλάληθες τοῦ ἡμετέρου ἱστορικοῦ ὡμολογήθη ἐν πᾶσι τοῖς αἰῶσι[5] *καὶ πολλάκις ἐπανελήφθη ἡ φράσις τοῦ Κικέρωνος, ὅτι εἶναι «rerum gestarum pronuntiator sincerus»*[6]. *Μόνον ὁ Φλάβιος Ἰώσηπος ποιεῖ ἐξαίρεσιν λέγων, ὅτι ὁ Θουκυδίδης ὑπό τινων κατηγορεῖται ὡς ψευδόμενος*[7]. *Τὴν παρατήρησιν ταύτην τοῦ Ἰουδαίου ὁ Welzhofer*[8] *ὀνομάζει κακεντρεχῆ. Καὶ ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποδώσωμεν ἀξίαν τινὰ τῇ παρατηρήσει ταύτῃ· διότι φέρεται ἐν ὑβριστικῇ διατριβῇ. Ἠγέρθη δὲ καὶ ἀμφιβολία, ἂν ὑπῆρξαν ἄνθρωποι κατηγορήσαντες τὸν Θουκυδίδην*[9]· *διότι οἱ ἀρχαῖοι ἐπαινοῦσι τοῦτον διὰ τὸ φιλάληθες. Μόνον παρὰ Μαρκελλίνῳ λέγεται, ὅτι τὸν Κλέωνα διὰ τὴν ἀπέχθειαν ὡς μεμηνότα εἰσάγει*[10]. *Ἡ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀγάπη τοῦ Θουκυδίδου τιμᾶται δεόντως, ἂν ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι οὗτος ἔγραφε σύγχρονον ἱστορίαν καὶ ἐν χρόνοις, καθ' οὓς τὰ πολιτικὰ πάθη ἦσαν λίαν ἀνεπτυγμένα*[11]. *Διὰ ταῦτα παρὰ τοῖς νεωτέροις ἐκράτησεν ἡ πεποίθησις, ὅτι, ὁσάκις ἄλλοι συγγραφεῖς διαφωνοῦσι πρὸς τὸν Θουκυδίδην, οὗτος εἶναι ἀξιο-*

---

1) Ἐν § 4. 2) *Εἰς βιβλ. I*, 10 *καὶ I*, 22. 3) *Ὡς* V, 72 *καὶ* VIII, 24 *καὶ I*, 18. 4) *Ἐν βιβλ.* IV, 108 *καὶ II*, 65 *καὶ ἀλλαχοῦ.* 5) *Ὅρα* Poppo, Prolegomena I, 41. 6) Brutus, 83. 7) *Κατὰ Ἀπίωνος* 3 *„Πολλὰ δὲ καὶ Θουκυδίδης ὡς ψευδόμενος ὑπό τινων κατηγορεῖται, καί τοι δοκῶν ἀκριβεστάτην καθ' αὑτὸν ἱστορίαν συγγράφων".* 8) *Ἐν σελίδ.* 54. 9) *Αὐτόθι ἐν σελίδ.* 55. 10) *Ἐν* § 46. 11) *Ὅρα* Bergk *ἐν τόμ.* IV, 288.

πιστότερος[1]. *Ἐν τοῖς τελευταίοις ὅμως χρόνοις τινὲς*[2] *ἐπειράθησαν, ὅπως τὸ ἀξιόπιστον τοῦ φιλαλήθους τούτου ἱστορικοῦ μειώσωσιν. Ἀλλ' αἱ κρίσεις τούτων ἢ ἐθεωρήθησαν ὑπερβολικαί*[3] *ἢ ἀνεσκευάσθησαν*[4]. *Βεβαίως ἂν τις ἔχῃ τὸ φιλόνεικον, τὸ δύσερι καὶ τὸ προσυλακτοῦν, δύναται νὰ εὕρῃ πολλὰ ἀντικείμενα ἐρίδων, ἀλλ' ὑπὸ δικαίων κριτῶν θέλει πάντοτε προσομολογηθῇ, ὅ τι αὐτὸς ὁ ἱστορικὸς περὶ τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ εἶπεν, ὅτι εἶναι κτῆμα ἐς ἀεί. Ἴσως ὁ Θουκυδίδης ἔν τισιν ἥμαρτεν*[5], *ἀλλὰ δὲν ἐψεύσθη, διότι οὐδεμία φύσις ἀνθρώπου εἶναι αὐτάρκης, οὔτ' ἐν λόγοις, οὔτ' ἐν ἔργοις ἀναμάρτητος, κρατίστη δ' ὅμως εἶναι ἡ κατὰ τὰ πλεῖστα ἐπιτυγχάνουσα καὶ κατ' ἐλάχιστα ἀστοχοῦσα.*

Ὁ Θουκυδίδης περιγράφει τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον,

---

[1]) Poppo, Proleg. 51. Manso, Sparta II, 391. [2]) Müller-Strübing, Aristophanes und die historische Kritik 1873 *καὶ ἐν τῷ* Thukydideishe Forschungen. Wien 1881. *Ἰδὲ καὶ* Karl Haupt *ἐν τῇ διατριβῇ*. De Thucydidis quam vocant fide historica, Hanau 1875. [3]) *Ὅρα* Sittl *ἐν τῇ γραμματολογ. II*, 411. [4]) *Τοῦτο ἐποίησεν ὁ* Edmund Lange *ἐν τῷ περιοδικῷ* Jahrbücher für Clasisch. Phil. 135 *τοῦ ἔτ.* 1887 *ἐν σελίδ.* 721-48. *Οὕτω παρὰ* Müller-Strübing *παρατηρεῖται, ὅτι ὁ Θουκυδίδης ἐν βιβλ.* V, 81 *δὲν λέγει διαρρήδην, ὅτι οἱ τὸν δῆμον τῶν Ἀργείων καταλύσαντες ἦσαν οἱ λογάδες, οἵτινες καὶ ἀπέκτειναν τοὺς δημαγωγούς. Τοῦτο ὅμως λέγει ὁ Διόδωρος ἐν XII*, 80 *„Περὶ δὲ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἐν τῇ πόλει τῶν Ἀργείων οἱ κατ' ἐκλογὴν κεκριμένοι τῶν πολιτῶν χίλιοι συνεφώνησαν, καὶ τὴν μὲν δημοκρατίαν ἔγνωσαν καταλύειν, ἀριστοκρατίαν δ' ἐξ αὐτῶν καθιστάναι". Ἀλλ' ὀρθῶς ἀντιπαρετήρησεν ὁ* Lange, *ὅτι ἐκ τῶν ἡγουμένων κεφαλαίων τοῦ Θουκυδίδου* 76 *καὶ* 78 *ἐγένετο γνωστόν, ὅτι οἱ χίλιοι ἦσαν ὀλιγαρχικοὶ καὶ τοῦτο ἦτο κοινῶς γνωστόν. Ὅρα τοῦ εἰρημ. περιοδ. ἐν σελίδ.* 742. *Δὲν πιστεύομεν, ὅτι ὁ μέγας τῆς ἀληθείας ζητητὴς παρῆλθεν ἐν σιωπῇ τὴν ὠμότητα τῶν ὀλιγαρχικῶν, διότι αὐτὸς ἦτο ἀριστοκρατικός. Διότι οὗτος τὸν μέγιστον θαυμασμὸν ἔδειξε πρὸς τὸν δημοκρατικὸν Περικλέα.* [5]) *Τινὲς ἐπειράθησαν, ὅπως εὕρωσι γεωγραφικὰ ἁμαρτήματα. Ὅρα* E. Curtius, Peloponnesos II, 179 *καὶ* Kiepert, Vorbericht zum neuen Atlas von Hellas *ἐν σελίδ.* 2. *Παράβαλλ. καὶ* Sittl *ἐν τῇ γραμματ. II*, 413.

ὃν θεωρεῖ ἀξιολογώτατον τῶν προγεγενημένων διὰ τρεῖς αἰτίας· πρῶτον διότι ἀμφότεραι αἱ ἡγεμονίδες πόλεις, αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Σπάρτη, ἵσταντο ἐν τῇ ἀκμῇ αὐτῶν[1]· *δεύτερον διότι ὁ πόλεμος μακρότερον χρόνον διήρκεσεν, ἢ οἱοσδήποτε ἄλλος μηδ' αὐτῶν τῶν Περσικῶν πολέμων ἐξαιρουμένων*[2], *καὶ τρίτον διότι βαρείας συμφορὰς τοῖς Ἕλλησιν ἐπήνεγκε*[3]. *Πρὸς ἀπόδειξιν τῆς μεγάλης τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου σπουδαιότητος ὑποβάλλει ἐν τῷ προοιμίῳ εἰς αὐστηρὰν κριτικὴν πάντα τὰ πρὸ αὐτοῦ ἱστορήματα. Εἰ καὶ διάκειται δυσμενῶς πρὸς τοὺς ποιητὰς και τοὺς λογογράφους*[4], *ὅμως πολλαχοῦ ἀναγκάζεται νὰ λάβῃ ὡς βάσιν τῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ τὸν Ὅμηρον. Ἐνταῦθα δύναταί τις νὰ θαυμάσῃ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἱστορικῆς κριτικῆς, ἣν αὐτὸς ἐδημιούργησε. Καὶ ἂν μὲν ὁ Θουκυδίδης παραβληθῇ πρός τινας νεωτέρους κριτικούς, οἵτινες μέχρις ὑπερκριτικῆς ἐξικνοῦνται, φαίνεται συντηρητικός, π. χ δέχεται τὴν ὕπαρξιν τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, ἐν ᾧ ἱστορικοὶ τῶν νεωτέρων χρόνων ἀρνοῦνται ταύτην. Ἂν ὅμως συγκριθῇ πρὸς τοὺς συγχρόνους, καταφαίνεται τολμηρότατος μεταρρυθμιστής. Ὅ τι παρὰ τοῖς συγχρόνοις ἦτο ἱστορία, τοῦτο τῷ Θουκυδίδῃ παρίστατο ὡς μῦθος, οὗ τὴν ἔννοιαν ἐπειρᾶτο, ὅπως ἀνεύρῃ. Οὕτω τὰ μεγαλοπρεπῆ τῶν μύθων μέγαρα, ἅπερ ἡ Ἑλληνικὴ φαντασία ἐν τῇ νεανικῇ αὐτῆς ῥώμῃ ἐσχεδίασε καὶ ἀνήγειρε, κατέπεσαν εἰς ἐρείπια, ἐξ ὧν ὁ ἱστορικὸς ἔλαβε μόνον ὀλίγους λίθους πρὸς ἀνέγερσιν τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ κριτικῆς. Τὸ κριτικὸν τοῦτο οἰκοδόμημα στερεῖται μὲν τοῦ κάλλους τοῦ μυθικοῦ κόσμου, εἶναι ὅμως ἀσφαλέστερον καὶ δὲν δύνανται νὰ*

---

[1]) *Ἐν βιβλ. I*, 1. [2]) *I*, 23 *"Τῶν δὲ πρότερον ἔργων μέγιστον ἐπράχθη τὸ Μηδικόν, καὶ τοῦτο ὅμως δυοῖν ναυμαχίαιν καὶ πεζομαχίαιν ταχεῖαν τὴν κρίσιν ἔσχε Τούτου δὲ τοῦ πολέμου μῆκός τε μέγα προὔβη, παθήματά τε ξυνηνέχθη γενέσθαι ἐν αὐτῷ τῇ Ἑλλάδι οἷα οὐχ ἕτερα ἐν ἴσῳ χρόνῳ"*. [3]) *I*, 23. [4]) *I*, 21.

καταρρίψωσιν οἱ φοβερώτεροι σεισμοί, ὑφ' ὧν πολλάκις τὰ τῆς ἱστορίας ἐδάφη συνταράσσονται.

Τῇ ἀληθείᾳ εἶναι ὀξύτατος τῆς κριτικῆς ὁ πέλεκυς, δι' οὗ ὁ ἰταμὸς ἐρευνητὴς θραύει τὰς πύλας τῶν Κυκλωπείων τειχῶν, ἐν οἷς ἐφυλάσσοντο οἱ ζοφεροὶ τοῦ μυθικοῦ κόσμου θησαυροί[1]. *Ταύτας θραύσας δὲν εὑρίσκει ἰδεώδεις ἥρωας, ὡς τὸν Ἡρακλέα καὶ τὸν Θησέα, ἀλλὰ λαὸν νομαδικῶς ζῶντα καὶ μεθιστάμενον, ὅτε οὗτος ἐβιάζετο ὑπὸ πλειόνων. Διότι τότε ἴσχυε τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου καὶ τὰς μεταβολὰς τῶν οἰκητόρων εἶχον αἱ εὐφορώταται χῶραι, ὡς ἡ Θεσσαλία, ἡ Βοιωτία καὶ αἱ πλεῖσται τῆς Πελοποννήσου πεδιάδες. Τοὐναντίον ἡ Ἀρκαδία καὶ ἡ Ἀττικὴ διὰ τὸ λεπτόγεων ἦσαν ἀπηλλαγμέναι τοιούτων μεταβολῶν.* Οὕτω *λοιπὸν τὸν αἰῶνα τῶν ἡρώων ὁ τολμηρὸς κριτικὸς εἰκόνισεν ὡς βαρβαρικὴν περίοδον, ἣν ἔχουσι κοινὴν πάντες οἱ πεπολιτισμένοι λαοί. Ἡ κριτικὴ δὲ τοῦ συγγραφέως ἐγένετο οὕτω τολμηρά, ὥστε δὲν ἐδίστασε νὰ ἀφομοιώσῃ τοὺς Ἕλληνας πρὸς τοὺς βαρβάρους ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις χρόνοις*[2], *καθ' οὓς καὶ ἐκεῖνοι καὶ οὗτοι ἦσαν λῃσταὶ καὶ πειραταί*[3]. *Τὰς ἀποδείξεις ὁ ἱστορικὸς ἀντλεῖ ἐκ τοῦ Ὁμήρου καὶ τῶν ἄλλων ποιητῶν καὶ ἐκ τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων, ὅσοι μὴ πολιτισθέντες ἐξηκολούθουν ζῶντες κατὰ τὸν ἀρχαιότατον βίον. Τοιαῦται θεωρίαι βεβαίως δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀρέσωσι τοῖς συγχρόνοις Ἕλλησιν, ἀλλ' ὅτι αἱ παρατηρήσεις τοῦ κριτικοῦ συγγραφέως*

---

[1]) *Τοῦτο ποιεῖ ὁ ἱστορικὸς ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ καὶ κυροῖ ἐν τοῖς ἑπομένοις.* [2]) *Ἐν βιβλ. I, 3 „Οὐ μὴν οὐδὲ βαρβάρους εἴρηκε διὰ τὸ μηδὲ Ἕλληνάς πω, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, ἀντίπαλον ἐς ἓν ὄνομα ἀποκεκρίσθαι„.* [3]) *Ἐν κεφ. 5 „Οἱ γὰρ Ἕλληνες τὸ πάλαι καὶ τῶν βαρβάρων οἵ τε ἐν τῇ ἠπείρῳ παραθαλάσσιοι καὶ ὅσοι νήσους εἶχον, ἐπειδὴ ἤρξαντο μᾶλλον περαιοῦσθαι ναυσὶν ἐπ' ἀλλήλους, ἐτράποντο πρὸς λῃστείαν„ καὶ μετ' ὀλίγον λέγει „Ἐλῃΐζοντο δὲ καὶ κατ' ἤπειρον ἀλλήλους. Καὶ μέχρι τοῦδε πολλὰ τῆς Ἑλλάδος τῷ παλαιῷ τρόπῳ νέμεται, περί τε Λοκροὺς καὶ Ὀζόλας καὶ Αἰτωλοὺς καὶ Ἀκαρνᾶνας καὶ τὴν ταύτῃ ἤπειρον„.*

εἶναι πιθανώταται, τεκμηριοῦται ἐκ τούτου, ὅτι κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα αἱ μεταναστάσεις ἐπανελήφθησαν ἐκ τῶν αὐτῶν αἰτίων καὶ ἔσχον τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα[1].

Κατὰ τὸν Θουκυδίδην οἱ Ἕλληνες ἐκ τῆς βαρβάρου ταύτης διαίτης προήχθησαν εἰς πολιτισμὸν καὶ πολιτικὴν δύναμιν ἐκ δύο αἰτίων, ἐκ τῆς αὐξήσεως τῶν χρημάτων καὶ τῆς ναυτιλίας[2]. *Πρῶτος ὁ Θουκυδίδης παρετήρησεν, ὅτι ἡ αὔξησις τῶν κεφαλαίων καὶ τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου εἶναι σύναμα αὔξησις τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς πολιτικῆς δυνάμεως. Ἡ παρατήρησις αὕτη τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἀνεπτύχθη εἰς ἐπιστήμην καὶ ἔλαβεν ἐπιστημονικὸν κῦρος. Ὄντως ἡ ἀρχαία Ἑλλὰς τὸ μεγαλεῖον αὐτῆς ὀφείλει τῇ κατὰ θάλασσαν ἐμπορίᾳ καὶ τῇ θαλασσοκρατορίᾳ. Τὰ αὐτὰ αἴτια ἐν παλαιοτέροις χρόνοις παρήγαγον τὸ μεγαλεῖον τῶν Φοινίκων. Κατὰ τὰ εἰρημένα ὁ Θουκυδίδης τὴν ἱστορίαν ὁρίζει ὡς ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ, τοὐλάχιστον ὡς πρὸς τὴν ἀρχαιοτάτην περίοδον. Εἰς τὸν ὁρισμὸν τοῦτον μόλις πρὸ ὀλίγου ἐξίκετο ἡ ἐπιστήμη κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους. Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ὁ ἱστορικὸς ἐν τῷ προοιμίῳ ἐκδηλοῖ τὴν μεγαλοφυΐαν αὐτοῦ εἰσηγητὴς μεγάλων ἰδεῶν καὶ νέων θεωριῶν γενόμενος. Ἐν ταῖς θεωρίαις ταύταις καὶ ἂν τις ἀμφιβάλλῃ εἴς τι, ὀκνεῖ τὴν ἀμφιβολίαν αὐτοῦ νὰ ἐκδηλώσῃ*[3].

---

[1]) Ὅρα Welzhofer ἐν σελίδ. 141. [2]) Ἐν βιβλ. I, 13 "*Δυνατωτέρας δὲ γιγνομένης τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν χρημάτων τὴν κτῆσιν ἔτι μᾶλλον ἢ πρότερον ποιουμένης ... ναυτικά τε ἐξηρτύετο ἡ Ἑλλὰς καὶ τῆς θαλάσσης μᾶλλον ἀντείχοντο*„, καὶ ἐν κεφ. 15 "*ἰσχὺν δὲ περιεποιήσαντο (τὰ ναυτικὰ) ὅμως οὐκ ἐλαχίστην οἱ προσχόντες αὐτοῖς χρημάτων τε προσόδῳ καὶ ἄλλων ἀρχῇ. Ἐπιπλέοντες γὰρ τὰς νήσους κατεστρέφοντο καὶ μάλιστα ὅσοι μὴ διαρκῆ εἶχον χώραν*„. [3]) *Ἡμεῖς γε ἔχομεν ἀμφιβολίαν τινὰ ἐν κεφ.* 9, *ἔνθα λέγει, ὅτι ὁ Πέλοψ διὰ τῶν χρημάτων ἔδωκε τὸ ὄνομα τοῖς Πελοποννησίοις* "*Λέγουσι δὲ καὶ οἱ τὰ σαφέστατα Πελοποννησίων μνήμῃ παρὰ τῶν πρότερον δεδεγμένοι, Πέλοπά τε πρῶτον πλήθει χρημάτων, ἃ ἦλθεν ἐκ τῆς*

Ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ Θουκυδίδης ἔργῳ τὴν ἱστορίαν ἐν τῷ προοιμίῳ ὁρίζει ὡς ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ, ἐν τῇ ἄλλῃ συγγραφῇ πόρρω ἀπέχει τοῦ ὁρισμοῦ τούτου. Οὗτος ἔζη ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Περικλέους καὶ ἄρα ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἡ συγγραφὴ τοῦ μεγάλου τούτου ἱστορικοῦ ἤθελεν ἔχει ἀπείρως μείζονα ἀξίαν, ἂν οὗτος ἀκολουθῶν τῷ εὐρυτέρῳ τῆς ἱστορίας ὁρισμῷ ἐπραγματεύετο περὶ τῶν μεγάλων γλυπτῶν, ζωγράφων, ποιητῶν, ῥητόρων καὶ φιλοσόφων τῶν χρόνων τοῦ Περικλέους. Φαίνεται δ', ὅτι ἡ εὐρεῖα αὐτοῦ διάνοια δὲν ἦτο ἀνεπαρκὴς πρὸς τοιαύτην ὑψηλὴν ὑπόθεσιν. Περιωρίσθη ὅμως ἐν τῇ πολιτικῇ ἱστορίᾳ ταύτης τῆς περιόδου. Περιγράφει λοιπὸν μόνον τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, ὅστις εἶναι τὸ κέντρον τῆς ὅλης Ἑλληνικῆς ἱστορίας. Οὕτως ὁ μέγιστος τῆς Ἑλλάδος πόλεμος εὗρε καὶ τὸν μέγιστον ἱστορικόν, πρὸς ὃν μόνον ὁ Πολύβιος ἁμιλλᾶται. Ἐν τῷ φοβερῷ καὶ ἀδελφοκτόνῳ τούτῳ πολέμῳ ἠγωνίσαντο κατ' ἐξοχὴν οἱ Ἴωνες πρὸς τοὺς Δωριεῖς, ἡ δημοκρατία πρὸς τὴν ἀριστοκρατίαν καὶ ἡ θαλασσία δύναμις πρὸς τὴν πεζήν. Ἐνίκησε μὲν ἡ συντηρητικὴ Σπάρτη τὰς προοδευτικὰς Ἀθήνας, ἀλλ' ἐν ᾧ ἡ νικήτρια οὐδεμιᾷ πόλει ἠδυνήθη νὰ ἐπιβάλῃ τὰ συντηριτικὰ αὐτῆς φρονήματα, ὁ προοδευτικὸς τῶν Ἀθηνῶν πολιτισμὸς τὰ ὅρια τῆς ἡγεμονίας αὐτῶν ὑπερβὰς καὶ αὐτὰς τὰς ἀτέρμονας ἐκτάσεις τῶν χωρῶν τῶν Καισάρων στενὰς ἀνέδειξεν.

Εἰ καὶ ὁ Θουκυδίδης δὲν ἀγαπᾷ τὰς παρεκβάσεις, οὐχ ἧττον παρενέβαλεν εἰς τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ πέντε ἐπεισόδια, ἅπερ

Ἀσίας ἔχων ἐς ἀνθρώπους ἀπόρους, δύναμιν περιποιησάμενον τὴν ἐπωνυμίαν τῆς χώρας ἐπηλύτην ὄντα ὅμως σχεῖν„. Ἂν τὸ ὄνομα τῆς Πελοποννήσου ἐδίδετο ἐπὶ Πέλοπος, ὅστις ὢν πρόγονος τοῦ Ἀγαμέμνονος ἔζη πρὸ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, ἔπρεπε νὰ γινώσκῃ τοῦτο ὁ Ὅμηρος ζῶν πεντακόσια τοὐλάχιστον ἔτη μετὰ τὸν Πέλοπα. Τοῦτο ὅμως ἀγνοεῖ καὶ μόνον ὁ τὰ Κύπρια γράψας ὀνομάζει τὴν χερσόνησον νῆσον τοῦ Πέλοπος ἐν ἀποσπ. 8. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι κρίσις τοῦ ἱστορικοῦ, ἀλλ' εἴδησις παρ' ἄλλων ληφθεῖσα.

κατ' ἐπιφάνειαν οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην σχέσιν πρὸς τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον ἔχουσι· πρῶτον τὰ περὶ τῆς καταλύσεως τῶν δήμων τῆς Ἀττικῆς ὑπὸ τοῦ Θησέως[1]· *δεύτερον τὸ περὶ τῆς ἀποτυχίας τῆς τυραννίας τοῦ Κύλωνος*[2]· *τρίτον τὸ περὶ τῆς ἐξώσεως τῶν Πεισιστρατιδῶν*[3]· *τέταρτον τὸ περὶ τῆς προδοσίας τοῦ Παυσανίου καὶ τοῦ Θεμιστοκλέους*[4] *καὶ πέμπτον τὸ περὶ τῆς ἐν Δήλῳ ἑορτῆς τοῦ Ἀπόλωνος*[5]. *Πλὴν τῶν μεγάλων τούτων ἐπεισοδίων ὑπάρχουσι καὶ δύο μικρότερα, τὸ τῶν Θρᾳκῶν*[6] *καὶ τὸ τῆς γενέσεως τῶν Ἐχινάδων*[7]. *Ἂν τις λοιπὸν ἐξαιρέσῃ τὸ προοίμιον καὶ τὰ ἐπεισόδια ταῦτα, ὁ Θουκυδίδης περιορίζεται μόνον ἐν τῷ Πελοποννησιακῷ πολέμῳ.*

Τοῦτον δ' ἐπραγματεύθη κατὰ πραγματικὸν καὶ οὐχὶ ἰδεώδη τρόπον. Ζῶν δ' ἐν τοῖς χρόνοις τῶν σοφιστῶν δὲν διέφυγε τὴν ἐπίδρασιν αὐτῶν. Δὲν εἶχε μὲν τὴν ἀπιστίαν τοῦ Πρωταγόρου, ἀλλ' ὅμως ἐστερεῖτο τῆς πίστεως τῶν Μαραθωνομάχων. Κατὰ τοῦτο ὁ Θουκυδίδης ἀπέχει τοῦ Ἡροδότου, ὅσον ὁ Εὐριπίδης τοῦ Αἰσχύλου. Εἶναι ὅμως δίκαιον νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς εἶναι συνετώτερος τοῦ τραγικοῦ, ὅστις ὑβρίζει τοὺς θεοὺς καὶ τὴν θρησκείαν τοῦ λαοῦ ἐν αὐτῷ τῷ θεάτρῳ[8]. *Πολλαχοῦ δύναταί τις νὰ διίδῃ, ὅτι ὁ Θουκυδίδης τὴν αἰτίαν τῶν ἐν τῷ κόσμῳ συμβαινόντων δὲν ἀποδίδει τοῖς θεοῖς, οὐδὲ τῇ προνοίᾳ τούτων, ἀλλὰ τυχαίαις περιστάσεσι, φυσικοῖς αἰτίοις καὶ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, ἣν ἀνυψοῖ εἰς δύναμιν τὰ τῆς ἱστορίας κυβερνῶσαν*[9]. *Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἀνθρώπεια ἐπαναλαμβάνονται αἰωνίως κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἡ ὑπερτέρα*

---

1) *Ἐν βιβλ. II*, 15. 2) *I*, 126. 3) VI, 54-59. 4) *I*, 128-138. 5) *III*, 104. 6) *II*, 29. 7) *II*, 102. *Παράβαλλ.* Roscher *ἐν σελίδ.* 359. 8) *Ὅρα τόμ. πρῶτ. ἐν σελίδ.* 531. 9) *Ἐν βιβλ.* I, 22 *«Ὅσοι δὲ βουλήσονται τῶν τε γενομένων τὸ σαφὲς σκοπεῖν καὶ τῶν μελλόντων ποτὲ αὖθις κατὰ τὸ ἀνθρώπειον τοιούτων καὶ παραπλησίων ἔσεσθαι, ὠφέλιμα κρίνειν αὐτὰ ἀρκούντως ἕξει»*.

τοῦ κόσμου διοίκησις ἀποκλείεται καὶ μόνον μία δύναμις ἀλλοτρία τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ὑπάρχει, ἣν ὀνομάζει τύχην[1]. Ἐπειδὴ δ' αὕτη εἶναι τυφλή, γεννῶνται τὰ παράλογα ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ. Διὰ τοῦτο οἰκτείρει καὶ τὴν ἀδικίαν τῆς τύχης, ὅτι ὁ Νικίας διὰ τὴν ἀρετὴν ἦτο ἄξιος κρείττονος μοίρας. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Θουκυδίδης δὲν συνεφώνει τῇ δημώδει θρησκείᾳ, ἐθεωρήθη ἄθεος[2], ὡς δὴ καὶ ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Πρωταγόρας.

Δὲν ἐπίστευε μὲν ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς εἰς τὴν καθεστῶσαν θρησκείαν, ἀλλὰ δὲν ἀνέλαβε καὶ τὸν κατ' αὐτῆς πόλεμον. Διότι εἶχε τὴν γνώμην, ὅτι ἡ θρησκεία εἶναι ἡ ἀσφαλεστάτη τῆς κοινωνίας κρηπίς. Βεβαίως δὲν εἶναι ἠθικόν, ἄν τις διδάσκῃ, εἰς ὅ τι δὲν πιστεύει· ἀλλ' εἶναι κακοηθέστερον, ἄν τις ὑφαιρῇ τὰς βάσεις θρησκευτικοῦ καθεστῶτος, ἐν ᾧ δὲν γινώσκει κρεῖττόν τι, ὅπως τοῦτο διδάξῃ. Διὰ τοῦτο ὁ Θουκυδίδης λυπεῖται, ὅτι ἡ θρησκεία ἐν τῇ ταλαιπωρίᾳ καὶ τῇ ταραχῇ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐσαλεύθη καὶ ὁ πρὸς τὸ θεῖον σεβασμὸς ἐξέλιπε[3]. Τὴν λύπην ταύτην δεικνύει καὶ ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ λοιμοῦ, καθ' ὃν οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέλπιδες γενόμενοι ἐτράποντο εἰς ὀλιγωρίαν τῶν ἱερῶν καὶ ὁσίων[4] καὶ οὐδένα φόβον πρὸς τοὺς θεοὺς εἶχον[5]. Συχνάκις ὀνομάζει τοὺς θεούς, ἀλλ' οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν ἐκδηλοῖ. Ὁ σεβασμὸς ὅμως τοῦ συγγραφέως πρὸς τὴν καθεστῶσαν θρησκείαν δὲν προβαίνει τοσοῦτον, ὥστε νὰ καταστήσῃ τὴν ἱστορίαν θέατρον θαυμάτων, τὸ παρελθὸν· νὰ πληρώσῃ εὐσεβῶν μυθαρίων καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ παρόντος διὰ δεισιδαιμονιῶν νὰ διακωλύσῃ. Κατὰ ταῦτα ὁ ἱστορικὸς δὲν ἀκολουθεῖ τῇ θρησκείᾳ, ὅταν αὕτη βλάπτῃ τὴν ἐπιστήμην. Ἐν τούτῳ εἶναι ὀπαδὸς τοῦ Ἀνα-

---

[1]) Παράβαλλ. Ulrici, Charakteristik der antiken Historiographie ἐν σελίδ. 201. [2]) Παρὰ Μαρκελλίν, 22. [3]) Ἐν βιβλ. III, 82 "Καὶ τὰς ἐς σφᾶς αὐτοὺς πίστεις οὐ τῷ θείῳ νόμῳ μᾶλλον ἐκρατύνοντο ἢ τῷ κοινῇ τι παρανομῆσαι". [4]) II, 52. [5]) II, 53.

7

ξαγόρου. Οἱ σεισμοὶ καὶ αἱ ἐκλείψεις τοῦ τε ἡλίου καὶ τῆς σελήνης δὲν εἶναι φοβερὰ σημεῖα ὀργιζομένου θεοῦ, ἀλλὰ φυσικὰ καὶ κοσμικὰ φαινόμενα, ἅπερ δύνανται νὰ ἐξηγηθῶσι[1]*. Καὶ ὅμως ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις ὁλόκληρος ὁ στρατὸς τῶν Πελοποννησίων μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ ἀφικόμενος δὲν εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀττικὴν ὑπὸ σεισμῶν ἀποτραπείς*[2]*. Καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐν Σικελίᾳ κατελήφθησαν ὑπὸ ἀθυμίας, διότι κατὰ τὴν μάχην βρονταὶ καὶ βροχὴ ἐγένετο*[3]*. Δὲν ἠδύνατο δ' ὁ συγγραφεὺς νὰ σιωπήσῃ περὶ τῶν φυσικῶν τούτων φαινομένων, διότι ταῦτα ὡς θεῖα σημεῖα πιστευθέντα ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν γεγονότων ἐπέδρασαν.*

Εἰς τὴν ἐπαλήθευσιν τῶν χρησμῶν καὶ τῶν μαντευμάτων δὲν πιστεύει ὁ ἱστορικός, ἀλλὰ δὲν ψέγει τούτους οὐδὲ νομίζει αὐτὰ ἐκ τῆς πολιτείας ἐκβλητέα, διότι ἐγίνωσκεν, ὅτι ἡ ἐκβολὴ αὐτῶν ἦτο ἀδύνατος ἄνευ ῥιζικῆς ἀνατροπῆς τῆς καθεστώσης θρησκείας καὶ τῶν θρησκευτικῶν τοῦ λαοῦ πεποιθήσεων, μεθ' ὧν οἱ χρησμοὶ ἦσαν συνδεδεμένοι. Ἔχει ὅμως τὴν γνώμην, ὅτι οἱ χρησμοὶ δὲν εἶναι θεῖαι ἐμπνεύσεις, ἀλλὰ συλλογισμοὶ μετὰ προνοίας γενόμενοι, ὡς τοῦτο ὑπεδήλωσεν ἐν τῷ χρησμῷ τῷ δοθέντι τῷ Κύλωνι, δηλ. ἐνετείλατο αὐτῷ ἡ Πυθία, ὅπως καταλάβῃ τὴν ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηναίων ἐν τῇ μεγίστῃ τοῦ Διὸς ἑορτῇ. Οὗτος κατέλαβεν αὐτὴν κατὰ τὰ Ὀλύμπια τὰ ἐν Πελοποννήσῳ μὴ κατανοήσας, ὅτι τὸ μαντεῖον ἐνόει τὰ τῶν Ἀθηνῶν Διάσια, ἅπερ ἦτο μεγίστη ἑορτὴ τοῦ Μειλιχίου Διὸς τελουμένη ἔξω τῆς πόλεως. Ἐνταῦθα πανδημεὶ ἐξήρχοντο οἱ πολῖται. Μετὰ πολλῆς δὲ τέχνης ὑπεδήλωσεν ὁ ἱστορικός, ὅτι πάντων τῶν πολιτῶν ἐξελθόντων ἦτο εὔκολος ἡ κατάληψις, ὅπερ

---

[1]) Ἐν βιβλ. II, 28 „Τοῦ δ' αὐτοῦ θέρους νουμηνίᾳ κατὰ σελήνην, ὥσπερ καὶ μόνον δοκεῖ εἶναι γίγνεσθαι δυνατόν, ὁ ἥλιος ἐξέλιπε μετὰ μεσημβρίαν καὶ πάλιν ἀνεπληρώθη, γενόμενος μηνοειδὴς καὶ ἀστέρων τινῶν ἐκφανέντων„ καὶ III, 89. [2]) III, 89. [3]) VII. 79 „Ἔτυχον δὲ καὶ βρονταί τινες ἅμα γενόμεναι καὶ ὕδωρ, οἷα τοῦ ἔτους πρὸς μετόπωρον ἤδη ὄντος φιλεῖ γίγνεσθαι, ἀφ' ὧν οἱ Ἀθηναῖοι μᾶλλον ἔτι ἠθύμουν καὶ ἐνόμιζον ἐπὶ τῷ σφετέρῳ ὀλέθρῳ καὶ ταῦτα πάντα γίγνεσθαι„.

ἐγένετο κατὰ τὸν ἀνθρώπινον συλλογισμόν. Ὁπωσδήποτε ὁ Θουκυδίδης ἐνταῦθα διὰ τὴν διάψευσιν τοῦ χρησμοῦ ἀπολογεῖται. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος κατέχεται καὶ ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ χρησμοῦ τοῦ Πυθικοῦ μαντείου, ὅπερ ἐκέλευε τοῖς Ἀθηναίοις, ὅπως μὴ ἐνοικηθῇ τὸ Πελασγικόν[1]. *Ὁμολογεῖ, ὅτι ἐπηλήθευσαν οἱ ἀπὸ τῶν χρησμῶν λέγοντες, ὅτι ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος θέλει διαρκέσει τρεῖς ἐννέα ἔτη*[2]. *Φαίνεται δ', ὅτι τοῦτο ἐθεώρει τυχαίαν σύμπτωσιν· διότι ἀλλαχοῦ παρατηρεῖ, ὅτι τὸν προφητικὸν ἐκεῖνον στίχον «Ἥξει Δωριακὸς πόλεμος καὶ λοιμὸς ἅμ' αὐτῷ» κατὰ τὴν νόσον οἱ Ἀθηναῖοι ᾖδον λ ο ι μ ό ν. Προστίθησι δ', ὅτι ἂν ποτε συμβῇ ἄλλος Δωρικὸς πόλεμος καὶ ἀκολουθήσῃ πεῖνα, θέλουσιν ᾄσει λιμόν*[3]. *Ἐνταῦθα γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ ἱστορικὸς δὲν ἐπίστευεν εἰς τοὺς χρησμούς. Δὲν διστάζει δ' οὗτος νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι κατὰ τὴν νόσον τὰ τῶν μαντείων ἐδείχθησαν ἀνωφελῆ*[4] *καὶ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ὠργίζοντο τοῖς χρησμολόγοις καὶ τοῖς μάντεσιν, ὅσοι ἐνέπνευσαν αὐτοῖς τὴν ἐλπίδα, ὅτι θέλουσι καταλάβει τὴν Σικελίαν*[5].

Κατὰ τὸν Θουκυδίδην λοιπὸν τὰ ἱστορικὰ γεγονότα δὲν διευθύνονται ὑπὸ ὑπερτέρας δυνάμεως, οὐδ' ἡ ἀνθρωπίνη ἱστορία εἶναι πεπληρωμένη λογικῶν ἰδεῶν, αἵτινες διὰ τῆς κατ' ὀλίγον ἀναπτύξεως ἀποτελοῦσι διηνεκῆ πρόοδον. Ταῦτα ἦσαν ἐπακολούθημα τῆς ἀπιστίας τοῦ ἱστορικοῦ. Κατὰ τὴν θεωρίαν τούτου ἡ ἀνθρωπίνη ἱστορία καθ' ὅλου μένει στάσιμος· ὡς οἱ δύο τῆς ἱστορίας παράγοντες, ἡ τύχη καὶ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, εἶναι ἀναλλοίωτοι, οὕτω καὶ τὸ ἐκ τούτων παραγόμενον κινεῖται

---

1) *Ἐν βιβλ. II, 17 "καί τι καὶ Πυθικοῦ μαντείου ἀκροτελεύτιον τοιόνδε διεκώλυε, λέγον ὡς "τὸ Πελασγικὸν ἀργὸν ἄμεινον„, ὅμως ὑπὸ τῆς παραχρῆμα ἀνάγκης ἐξῳκήθη. Καί μοι δοκεῖ τὸ μαντεῖον τοὐναντίον ξυμβῆναι ἢ προσεδέχοντο· οὐ γὰρ διὰ τὴν παράνομον ἐνοίκησιν αἱ ξυμφοραὶ γενέσθαι τῇ πόλει, ἀλλὰ διὰ τὸν πόλεμον ἡ ἀνάγκη τῆς οἰκήσεως, ὃν οὐκ ὀνομάζον τὸ μαντεῖον προσῄδει μὴ ἐπ' ἀγαθῷ ποτε αὐτὸ κατοικισθησόμενον„.* 2) V, 26. 3) *II*, 54. 4) *II*, 47. 5) VIII, 1.

καθ' ὅμοιον σχῆμα. Εἶναι μὲν κατ' αὐτὸν ἡ ἱστορία ἀνάπτυξις τοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλ' ὁ πολιτισμὸς ἐπανέρχεται εἰς τὴν προτέραν βαρβαρότητα[1]. *Οὕτως ἡ κίνησις ἀποτελεῖ κύκλον καὶ οὐχὶ εὐθεῖαν γραμμὴν διηνεκοῦς προόδου, ὡς τοῦτο ἐδήλωσεν ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς στάσεως τῆς Κερκύρας*[2]. *Δὲν χωρεῖ δὲ τὸ ἀνθρώπινον γένος εἰς πρόοδον· διότι ἡ δύναμις αὐτοῦ εἶναι μικρὰ καὶ κλίνει οὐχὶ πρὸς τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ πρὸς τὸ κακόν. Ἐπειδὴ δ' οὐδεμία ὑπερτέρα δύναμις διοικεῖ τὰ τοῦ κόσμου, μένει ἐν τῇ ταπεινῇ θέσει, ἐν ᾗ ἐπιθυμίαι καὶ πάθη, μοχθηρίαι καὶ ἀδυναμίαι ἄρχουσιν. Ἡ ἱστορία κατ' αὐτὸν δὲν εἶναι τὸ παγκόσμιον δικαστήριον, οὐδ' ἡ διδάσκαλος τῆς ἠθικῆς.*

Ἡ τοιαύτη περὶ τοῦ κόσμου ἐποπτεία φαίνεται μελαγχολικὴ καὶ νοσηρά, ἀλλ' εἶναι γνήσιον τῆς περιόδου ταύτης προϊόν. Καὶ ἡ εὐγενεστέρα καὶ πρὸς τὰ ἰδεώδη κλίνουσα φύσις μεταβάλλεται καὶ μεταβαλλομένη τρέπεται εἰς τὰ πραγματικά, ὅταν ζῇ ἐν χρόνοις χαλεποῖς καὶ ταλαιπωρίαις δειναῖς. Ὁ ἱστορικὸς οὗτος εἶδεν ἐπὶ τριάκοντα σχεδὸν ἔτη τὴν ταλαίπωρον Ἑλλάδα ὑπὸ ἀδελφοκτόνων χειρῶν μαινομένην, τοὺς πολεμοποιοὺς κρατοῦντας τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων, τοὺς αἰσχροὺς συκοφάντας τιμωμένους καὶ ἑαυτὸν ἐπὶ μακρὸν χρόνον τὴν πατρίδα φεύγοντα. Ἐν τοιαύταις ταλαιπωρίαις καὶ ἡ ὑγιεστέρα διάνοια συνταράσσεται[2] *καὶ ἐξαγριοῦται καὶ οἱ θερμότεροι ἰδεολόγοι ψυχραίνονται καὶ μέχρις ἀρνήσεως τῆς ὑπερτέρας διευθύνσεως*

---

1) Welzhofer *ἐν σελίδ.* 151. 2) *Ἐν βιβλ. III*, 82 «*Καὶ ἐπέπεσε πολλὰ καὶ χαλεπὰ κατὰ στάσιν ταῖς πόλεσι, γιγνόμενα μὲν καὶ ἀεὶ ἐσόμενα, ἕως ἂν ἡ αὐτὴ φύσις ἀνθρώπων ᾖ, μᾶλλον δὲ καὶ ἡσυχαίτερα καὶ τοῖς εἴδεσι διηλλαγμένα, ὡς ἂν ἕκασται αἱ μεταβολαὶ τῶν ξυντυχιῶν ἐφιστῶνται». Ὅρα καὶ I*, 22. *Παράβαλλ. καὶ* Ulrici *ἐν σελ.* 200 *τοῦ εἰρημ. συγγράμματος.* 3) *Αὐτὸς ὁ Θουκυδίδης ἐν III*, 82 *παρατηρεῖ.* «*Ἐν μὲν γὰρ εἰρήνῃ καὶ ἀγαθοῖς πράγμασιν αἵ τε πόλεις καὶ οἱ ἰδιῶται ἀμείνους τὰς γνώμας ἔχουσι διὰ τὸ μὴ ἐς ἀκουσίους ἀνάγκας πίπτειν· ὁ δὲ πόλεμος ὑφελὼν τὴν εὐπορίαν τοῦ καθ' ἡμέραν βίαιος διδάσκαλος καὶ πρὸς τὰ παρόντα τὰς ὀργὰς τῶν πολλῶν ὁμοιοῖ*».

τῶν ἀνθρωπίνων δύνανται νὰ καταπέσωσιν. Ἀλλ' ἐνταῦθα δύναταί τις νὰ ἐρωτήσῃ· Ἆρά γε ὁ Σοφοκλῆς, ὅστις ἦτο ἰδεολόγος, δὲν ἔζη ἐν τοῖς αὐτοῖς χρόνοις; δὲν ἔμεινε πιστὸς ἐν τῇ ἰδεολογίᾳ αὐτοῦ πιστεύων, ὅτι τὰ τοῦ κόσμου ὑπὸ τῆς θείας βουλήσεως κυβερνῶνται; Ναί· ἀλλ' ὁ δραματικὸς οὗτος ἠσχολεῖτο περὶ τὸ μυθικὸν παρελθόν, ὅπερ ἡ Ἑλληνικὴ φαντασία διεκόσμησε διὰ λαμπρῶν χρωμάτων, ἐν ᾧ ὁ ἱστορικὸς ἐφιλοσόφει περὶ τὰ παρόντα, ἅπερ ἦσαν οἰκτρά. Ὁπωσδήποτε ὁ Θουκυδίδης τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐνόμιζε πονηρὰν καὶ κατὰ τοῦτο συνεφώνει τῷ Διοδότῳ[1]. Ἐπειδὴ δ' ἐκ τοιούτων ἀρχῶν ὡρμᾶτο, ἴσως ἤθελέ τις ὑπολάβει, ὅτι δὲν ἦτο ἠθικός, ὡς δὴ ὁ μιμητὴς αὐτοῦ Σαλλούστιος. Ἡ εἰκασία ὅμως αὕτη εἶναι ἀνυπόστατος καὶ δὲν γινώσκομεν μὲν ἀκριβῶς τὸν βίον αὐτοῦ, ὅπως ἀσφαλέστερον κρίνωμεν, ἀλλ' ἐκ τῆς συγγραφῆς δὲν εἶναι δύσκολον νὰ μάθωμεν τὸν ἠθικὸν τοῦ συγγραφέως χαρακτῆρα. Οὕτω τιμᾷ τὸν Νικίαν καὶ βδελύσσεται τὸν μοχθηρὸν Ὑπέρβολον. Ἂν ὁ Θουκυδίδης δὲν ἦτο ἠθικός, δὲν ἤθελεν οἰκτείρει διὰ ζωηροτάτων χρωμάτων τὴν διαφθοράν, εἰς ἣν περιῆλθον αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον[2].

Ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ Θουκυδίδου ἡ ἱστορία δὲν παρίσταται ὡς μέγα ἔπος, ὅπερ ἀναγινώσκει τις χάριν τέρψεως, ἀλλ' ὡς διδάσκαλος τοῦ βίου καὶ τὸ παρελθὸν ὡς πρεσβύτερος τοῦ παρόντος ἀδελφός. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ σκοπεῖ ὁ Θουκυδίδης, ὅπως διδάξῃ πρακτικὴν πολιτικήν. Ἐνταῦθα καὶ ἡγεμόνες καὶ πολιτευταὶ καὶ στρατηγοὶ δύνανται νὰ μάθωσι τοὺς νόμους, καθ' οὓς αἱ πολιτεῖαι ἀναπτύσσονται καὶ φθείρονται. Βεβαίως τοῦτο δὲν ποιεῖ κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Ἀριστοτέλους· διότι οὗτος μὲν εἶναι φιλόσοφος, ὁ δὲ Θουκυδίδης ἱστορικὸς πολιτικός. Ὁ Roscher[3]

---

1) *Ἐν βιβλ. ΙΙΙ, 45 „Πεφύκασί τε ἅπαντες καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ ἁμαρτάνειν, καὶ οὐκ ἔστι νόμος, ὅστις ἀπείρξει τούτου„.* 2) *ΙΙΙ, 82 καὶ ἑξῆς.*
3) *Ἐν σελίδ. 179 καὶ ἑξῆς.*

νομίζει, ὅτι τὸν ἱστορικὸν ὤθησεν εἰς συγγραφὴν οὐχὶ πρακτικὸς σκοπός, ἀλλὰ τὸ ἱστορικὸν ἔμφυτον. Τὴν θεωρίαν ταύτην δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, διότι ἀντίκειται πρὸς τὴν γνώμην τοῦ ἱστορικοῦ δηλώσαντος ταύτην ἐν τῷ προοιμίῳ[1]. Τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐθήρευσε καὶ ὁ Πολύβιος ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ[2]. Ἀλλ ὁ Κ. Ο. Müller παρετήρησεν[3], ὅτι ὁ Θουκυδίδης εἶναι πραγματικὸς ἱστορικὸς μόνον κατὰ πρόθεσιν, οὐχὶ δὲ καὶ κατὰ τὴν διεξαγωγήν· διότι ἀρκεῖται ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν γενομένων, ὡς ἐγένοντο, μὴ ἐξάγων πρακτικὰς διδασκαλίας χάριν τῶν πολιτικῶν ἢ τῶν στρατηγικῶν. Τοῦτο δὲν εἶναι κατὰ πάντα ἀκριβές, ὡς γίνεται δῆλον καὶ ἐκ τῶν ἑπομένων.

Σπουδαῖος τῆς ἱστορίας τοῦ Θουκυδίδου ἀναγνώστης παρατηρεῖ, ὅτι ὁ συγγραφεὺς τάς τε κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν μάχας οὕτως ἀκριβῶς καὶ ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον περιγράφει, καθ' ἃ αἱ εἰδήσεις αὐτῷ ἐπιτρέπουσιν, ὥστε γίνεται πρόδηλος ὁ σκοπὸς αὐτοῦ, ὅτι προτίθεται νὰ διδάξῃ[4]. Τοὐναντίον παραλείπει πᾶν, ὅ τι τῷ στρατιωτικῷ οὐδεμίαν ὠφέλειαν παρέχει. Οὕτως ἀπέκλεισε τῆς ἱστορίας αὐτοῦ τὰ ἀνδραγαθήματα πολεμιστῶν καὶ ἄλλας ἐνδιαφερούσας περιστάσεις, αἵτινες εἰς τὴν ἔκβασιν τῆς ὅλης μάχης δὲν συμβάλλονται. Τοιούτων αἱ ἱστορίαι τοῦ Ἡροδότου, τοῦ Πλουτάρχου καὶ τοῦ Λιβίου εἶναι μεσταί. Τοὐναντίον μνημονεύει ἀκριβῶς παντὸς ἀναφερομένου εἰς τὴν στρατηγικὴν

---

[1]) Ἐν κεφ. 22 „Ὅσοι δὲ βουλήσονται τῶν τε γενομένων τὸ σαφὲς σκοπεῖν καὶ τῶν μελλόντων ποτὲ αὖθις κατὰ τὸ ἀνθρώπειον τοιούτων καὶ παραπλησίων ἔσεσθαι, ὠφέλιμα κρίνειν αὐτὰ ἀρκούντως ἕξει„. Ὁ Roscher. ὅπως εὕρῃ διάφορον ἔννοιαν, ἔθηκε κόμμα μετὰ τὸ αὐτά. [2]) Ἐν βιβλ. ΙΙΙ, 12 „Ἱστορίας γὰρ ἐὰν ἀφέλῃ τις τὸ διὰ τί καὶ πῶς καὶ τίνος χάριν ἐπράχθη τὸ πραχθὲν καὶ πότερα εὔλογον ἔσχε τὸ τέλος, τὸ καταλειπόμενον αὐτῆς ἀγώνισμα μέν, μάθημα δὲ οὐ γίνεται καὶ παραυτίκα μὲν τέρπει, πρὸς δὲ τὸ μέλλον οὐδὲν ὠφελεῖ τὸ παράπαν„. [3]) Ἐν γραμμ. ΙΙ, 354. [4]) Ὅρα Welzhofer ἐν σελίδ. 118.

καὶ τακτικήν, εἰς τὴν ἀριθμητικὴν σχέσιν τῶν πολεμικῶν δυνάμεων, εἰς τὴν ποιότητα τοῦ ἐδάφους, εἰς τὰ σχέδια καὶ τὰ στρατηγήματα τῶν πολεμίων καὶ εἰς τὰς τυχαίας περιστάσεις, αἵτινες συχνάκις καὶ τοὺς εὐφυεστάτους ὑπολογισμοὺς ματαιοῦσιν. Εἶναι δὲ παράδοξον, ὅτι καὶ ἐμπειρότατοι στρατηγοί, οἷος ὁ Ξενοφῶν, ὁ Καῖσαρ καὶ ὁ Πολύβιος, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ὑπερβάλωσι τοῦτον κατὰ τὴν ἐπιστημονικὴν κατανόησιν καὶ παράστασιν τῶν πολεμικῶν ὑποθέσεων. Ὥστε δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ μέγας οὗτος ἱστορικὸς οὐ μόνον ἵδρυσε τὴν ἐπιστημονικὴν ἱστορίαν τοῦ πολέμου, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀκμὴν αὐτὴν ἀνύψωσεν.

Τὸν αὐτὸν πρακτικὸν σκοπὸν ὁ Θουκυδίδης θηρεύει καὶ ἐν τοῖς πολιτικοῖς. Περὶ τῶν πολιτευομένων λέγει τόσα μόνον, ὅσα ἀνήκουσι τῇ πολιτικῇ ἱστορίᾳ. Σιωπᾷ δὲ περὶ τοῦ ἠθικοῦ αὐτῶν χαρακτῆρος, περὶ τῆς ἐξωτερικῆς αὐτῶν ὄψεως, περὶ τῆς καταγωγῆς, περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου καὶ περὶ τῶν ἀνεκδότων. Ὁ ἱστορικὸς λίαν τιμᾷ τὸν Περικλέα[1]*, καὶ ὅμως σχεδὸν οὐδὲν λέγει περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου αὐτοῦ· καὶ αὐτοῦ τοῦ θανάτου τοῦ μεγάλου πολιτευτοῦ μόνον κατὰ τύχην μνημονεύει. Ἂν δὲ ὁ ἱστορικὸς ποιῆται λόγον περὶ τοῦ φιλοδαπάνου τοῦ Ἀλκιβιάδου καὶ τῆς αὐθαδείας τοῦ Κλέωνος, τοῦτο ποιεῖ οὐχί, ὅπως δείξῃ τῷ ἀναγνώστῃ τὸ ἦθος τῶν δύο εἰρημένων πολιτευτῶν, ἀλλ' ὅπως ποιήσῃ γνωστὰ τὰ παραγαγόντα τὴν ἱστορίαν αἴτια. Πρὸς πολιτικὴν διδασκαλίαν ὁ Θουκυδίδης ἐνυφαίνει τῇ ἱστορίᾳ καὶ τὰς δημηγορίας. Ἂν δέ τις ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην παραβάλῃ τοῦτον πρὸς τοὺς νεωτέρους ἱστορικούς, θέλει ὁμολογήσει, ὅτι ἐκεῖνος ὑπερέχει τούτων. Παρὰ μὲν τοῖς νεωτέροις ἡ ἱστορία εἶναι*

---

[1]) *Ἐν βιβλ. II, 65 „αἴτιον δι' ἦν ὅτι ἐκεῖνος (ὁ Περικλῆς) μὲν δυνατὸς ὢν τῷ τε ἀξιώματι καὶ τῇ γνώμῃ, χρημάτων τε διαφανῶς ἀδωρότατος γενόμενος, κατεῖχε τὸ πλῆθος ἐλευθέρως, καὶ οὐκ ἤγετο μᾶλλον ὑπ' αὐτοῦ ἢ αὐτὸς ἦγε, διὰ τὸ μὴ κτώμενος ἐξ οὐ προσηκόντων τὴν δύναμιν πρὸς ἡδονήν τι λέγειν, ἀλλ' ἔχων ἐπ' ἀξιώσει καὶ πρὸς ὀργήν τι ἀντειπεῖν„.*

ψιλὴ τοῦ παρελθόντος γνῶσις, παρὰ δὲ τῷ Θουκυδίδῃ ἡ γνῶσις αὕτη κοσμεῖται καὶ ὑπὸ τελικοῦ σκοποῦ. Ἡ διαφορὰ γεννᾶται ἐκ τούτου, ὅτι παρὰ μὲν τοῖς ἀρχαίοις οἱ ἱστορικοὶ ἦσαν πολιτευταὶ καὶ στρατηγοί, ἐν ᾧ οἱ νεώτεροι εἶναι συνήθως ἐπιστήμονες καὶ ἄνθρωποι τῶν βιβλιοθηκῶν. Κατ' ἐξοχὴν παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ συνεδέθη ἡ ἐπιστήμη μετὰ τῆς πολιτικῆς.

Ἡ ἐπιστήμη τοῦ μεγάλου τούτου ἱστορικοῦ καταφαίνεται καὶ ἐν τῇ ἑνότητι τῆς συγγραφῆς, ἥτις δὲν εἶναι τεχνική, ὡς παρ' Ἡροδότῳ, ἀλλ' ἐπιστημονική. Τοῦ Ἡροδότου ἡ ἱστορία ὁμοιάζουσα πρὸς ἔπος ἔχει τὴν Νέμεσιν ὡς ἑνωτικὴν ἰδέαν, ἣν δὲν ἔλαβεν ἐκ τῆς ἱστορικῆς ὕλης, ἀλλ' ἐκ τῆς δημοτικῆς θρησκείας[1]. Τίς δ' εἶναι ἡ ἑνότης τῆς ἱστορίας τοῦ Θουκυδίδου; Περὶ τούτου ὑπάρχει διαφωνία. Ὁ Creuzer καὶ ὁ Süvern νομίζουσιν, ὅτι τὴν ἑνότητα ἀποτελεῖ αὐτὸς ὁ πόλεμος[2], ὅπερ δὲν φαίνεται πιθανόν. Ὁ πόλεμος καθ' ἑαυτὸν εἶναί τι ἀδιάφορον· κτᾶται δὲ σπουδαιότητα ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτοῦ. Κατὰ δὲ τὸν Roscher[3] ἑνότης τῆς ἱστορίας τοῦ Θουκυδίδου εἶναι ἡ κατάπτωσις τῶν Ἀθηνῶν ἐκ τοῦ ὕψους, εἰς ὃ ἐξήρθη ἐπὶ Περικλέους, καθ' ὅσον αὕτη διὰ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἀπεκαλύφθη καὶ ἐξετελέσθη. Ἀλλ' ὁ ὁρισμὸς οὗτος τῆς ἑνότητος εἶναι στενός· διότι διὰ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου δὲν παρήκμασαν μόνον αἱ Ἀθῆναι, ἀλλὰ σύμπασα ἡ Ἑλλάς. Διὰ ταῦτα νομίζομεν, ὅτι ὁ Ulrici εὐστοχώτερον ὥρισε τὴν ἑνότητα εἰπών, ὅτι ταύτην ἀποτελεῖ ἡ ἀπεικόνισις τῆς ἐπιγενομένης παρακμῆς τῶν Ἑλλήνων διὰ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου[4]. Ὅτι δ' ὁ Θουκυδίδης τὴν σημασίαν ταύτην ἀπέδιδε τούτῳ τῷ πολέμῳ, γίνεται δῆλον ἐκ τῶν μεγαλοπρεπῶν εἰκόνων τῆς ἠθικῆς καὶ

---

[1]) Ὅρα ἐν σελίδ. τῶν ἔμπροσθεν. [2]) Περὶ τούτου ἰδὲ τὸν Ulrici ἐν σελίδ. 310. [3]) Ἐν σελίδ. 359 τοῦ εἰρημένου συγγράμματος. [4]) Ἐν σελίδ. 309

πολιτικῆς διαφθορᾶς, ἣν ταῖς Ἑλληνικαῖς πόλεσιν οὗτος ἐπήνεγκεν[1].

Ὡς ἡ ἱστορία τοῦ Ἡροδότου ὁμοιάζει πρὸς ἔπος, οὕτως ἡ τοῦ Θουκυδίδου πρὸς δρᾶμα. Τὸ μέσον τοῦ δράματος ἀποτελεῖ ἡ εἰς Σικελίαν στρατεία. Ὡς εἰ οἱ Ἀθηναῖοι ἐνίκων ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκείνῃ νήσῳ, ἤθελον κρατήσει πάντων τῶν Ἑλλήνων, οὕτω διὰ τοῦ ὀλέθρου τοῦ στόλου αὐτῶν προητοιμάσθη ἡ πτῶσις τούτων καὶ ἤρξατο ἡ λύσις τοῦ δράματος. Τὴν στρατείαν ταύτην ὁ Θουκυδίδης εἰκονίζει διὰ μακρῶν καὶ ἀκριϐῶς καὶ μετὰ δραματικοῦ κάλλους. Κατ' ἐξοχὴν δραματικὴ εἶναι ἡ περιγραφὴ τῆς καταλείψεως τοῦ στρατοπέδου, ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι ἡττήθησαν κατὰ θάλασσαν ὑπὸ τῶν Συρακουσίων, διότι ἐνταῦθα θνήσκει οὐχὶ εἷς ἥρως, ὡς συνήθως ἐν τῷ θεάτρῳ, οὐδὲ μένει ἄταφον ἓν πτῶμα, ἀλλ' ἀπειροπληθεῖς νεκροὶ μὴ τυχόντες ταφῆς διήγειρον τὴν λύπην, οἱ δὲ τραυματίαι καὶ οἱ ἀσθενεῖς ἦσαν τοῖς ζῶσι καὶ τῶν τεθνεώτων λυπηρότεροι· διότι εἰς παρακλήσεις καὶ ὀλοφυρμοὺς τρεπόμενοι παρεκάλουν τοὺς οἰκείους καὶ συσκήνους, ὅπως μεθ' ἑαυτῶν παραλάϐωσι[2]. *Διὰ μεγαλοπρεποῦς δὲ περιγραφῆς εἰκονίζει τὴν οἰκτρὰν τοῦ δράματος λύσιν*[3]. *Ὅτι δ' ἡ ἐπὶ Θουκυδίδου ἀκμάζουσα δραματικὴ ποίησις ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ, γίνεται δῆλον καὶ ἐκ τῶν μικρῶν ἐπεισοδίων καὶ ἐκ τῆς ζωηρότητος τῆς παραστάσεως.*

Τὸν ἡμέτερον ἱστορικὸν ψέγει Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεύς, διότι διεῖλε τὴν ἱστορίαν κατὰ θέρη καὶ χειμῶνας. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῷ αὐτῷ θέρει ἢ ἐν τῷ αὐτῷ χειμῶνι συνέϐησαν πολλαὶ πράξεις

---

[1]) *Ἐν βιβλ. I*, 28 *καὶ III*, 82. [2]) *Ἐν βιβλ.* VII, 75. [3]) VII, 87 *„Ξυνέβη τε ἔργον τοῦτο Ἑλληνικὸν τῶν κατὰ τὸν πόλεμον τόνδε μέγιστον γενέσθαι, δοκεῖν δ' ἔμοιγε καὶ ὧν ἀκοῇ Ἑλληνικῶν ἴσμεν, καὶ τοῖς τε κρατήσασι λαμπρότατον καὶ τοῖς διαφθαρεῖσι δυστυχέστατον· κατὰ πάντα γὰρ πάντως νικηθέντες. καὶ οὐδὲν ὀλίγον ἐς οὐδὲν κακοπαθήσαντες, πανωλεθρίᾳ δὴ τὸ λεγόμενον καὶ πεζὸς καὶ νῆες καὶ οὐδὲν ὅ τι οὐκ ἀπώλετο"*.

ψιλὴ τοῦ παρελθόντος γνῶσις, παρὰ δὲ τῷ Θουκυδίδῃ ἡ γνῶσις αὕτη κοσμεῖται καὶ ὑπὸ τελικοῦ σκοποῦ. Ἡ διαφορὰ γεννᾶται ἐκ τούτου, ὅτι παρὰ μὲν τοῖς ἀρχαίοις οἱ ἱστορικοὶ ἦσαν πολιτευταὶ καὶ στρατηγοί, ἐν ᾧ οἱ νεώτεροι εἶναι συνήθως ἐπιστήμονες καὶ ἄνθρωποι τῶν βιβλιοθηκῶν. Κατ' ἐξοχὴν παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ συνεδέθη ἡ ἐπιστήμη μετὰ τῆς πολιτικῆς.

Ἡ ἐπιστήμη τοῦ μεγάλου τούτου ἱστορικοῦ καταφαίνεται καὶ ἐν τῇ ἑνότητι τῆς συγγραφῆς, ἥτις δὲν εἶναι τεχνική, ὡς παρ' Ἡροδότῳ, ἀλλ' ἐπιστημονική. Τοῦ Ἡροδότου ἡ ἱστορία ὁμοιάζουσα πρὸς ἔπος ἔχει τὴν Νέμεσιν ὡς ἑνωτικὴν ἰδέαν, ἣν δὲν ἔλαβεν ἐκ τῆς ἱστορικῆς ὕλης, ἀλλ' ἐκ τῆς δημοτικῆς θρησκείας[1]*. Τίς δ' εἶναι ἡ ἑνότης τῆς ἱστορίας τοῦ Θουκυδίδου; Περὶ τούτου ὑπάρχει διαφωνία. Ὁ* Creuzer *καὶ ὁ* Süvern *νομίζουσιν, ὅτι τὴν ἑνότητα ἀποτελεῖ αὐτὸς ὁ πόλεμος*[2]*, ὅπερ δὲν φαίνεται πιθανόν. Ὁ πόλεμος καθ' ἑαυτὸν εἶναί τι ἀδιάφορον· κτᾶται δὲ σπουδαιότητα ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτοῦ. Κατὰ δὲ τὸν* Roscher[3] *ἑνότης τῆς ἱστορίας τοῦ Θουκυδίδου εἶναι ἡ κατάπτωσις τῶν Ἀθηνῶν ἐκ τοῦ ὕψους, εἰς ὃ ἐξήρθη ἐπὶ Περικλέους, καθ' ὅσον αὕτη διὰ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἀπεκαλύφθη καὶ ἐξετελέσθη. Ἀλλ' ὁ ὁρισμὸς οὗτος τῆς ἑνότητος εἶναι στενός· διότι διὰ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου δὲν παρήκμασαν μόνον αἱ Ἀθῆναι, ἀλλὰ σύμπασα ἡ Ἑλλάς. Διὰ ταῦτα νομίζομεν, ὅτι ὁ* Ulrici *εὐστοχώτερον ὥρισε τὴν ἑνότητα εἰπών, ὅτι ταύτην ἀποτελεῖ ἡ ἀπεικόνισις τῆς ἐπιγενομένης παρακμῆς τῶν Ἑλλήνων διὰ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου*[4]*. Ὅτι δ' ὁ Θουκυδίδης τὴν σημασίαν ταύτην ἀπέδιδε τούτῳ τῷ πολέμῳ, γίνεται δῆλον ἐκ τῶν μεγαλοπρεπῶν εἰκόνων τῆς ἠθικῆς καὶ*

---

1) *Ὅρα ἐν σελίδ. τῶν ἔμπροσθεν.* 2) *Περὶ τούτου ἰδὲ τὸν* Ulrici *ἐν σελίδ.* 310. 3) *Ἐν σελίδ.* 359 *τοῦ εἰρημένου συγγράμματος.* 4) *Ἐν σελίδ.* 309

πολιτικῆς διαφθορᾶς, ἣν ταῖς Ἑλληνικαῖς πόλεσιν οὗτος ἐπήνεγκεν[1].

Ὡς ἡ ἱστορία τοῦ Ἡροδότου ὁμοιάζει πρὸς ἔπος, οὕτως ἡ τοῦ Θουκυδίδου πρὸς δρᾶμα. Τὸ μέσον τοῦ δράματος ἀποτελεῖ ἡ εἰς Σικελίαν στρατεία. Ὡς εἰ οἱ Ἀθηναῖοι ἐνίκων ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκείνῃ νήσῳ, ἤθελον κρατήσει πάντων τῶν Ἑλλήνων, οὕτω διὰ τοῦ ὀλέθρου τοῦ στόλου αὐτῶν προητοιμάσθη ἡ πτῶσις τούτων καὶ ἤρξατο ἡ λύσις τοῦ δράματος. Τὴν στρατείαν ταύτην ὁ Θουκυδίδης εἰκονίζει διὰ μακρῶν καὶ ἀκριβῶς καὶ μετὰ δραματικοῦ κάλλους. Κατ' ἐξοχὴν δραματικὴ εἶναι ἡ περιγραφὴ τῆς καταλείψεως τοῦ στρατοπέδου, ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι ἡττήθησαν κατὰ θάλασσαν ὑπὸ τῶν Συρακουσίων, διότι ἐνταῦθα θνήσκει οὐχὶ εἰς ἥρως, ὡς συνήθως ἐν τῷ θεάτρῳ, οὐδὲ μένει ἄταφον ἓν πτῶμα, ἀλλ' ἀπειροπληθεῖς νεκροὶ μὴ τυχόντες ταφῆς διήγειρον τὴν λύπην, οἱ δὲ τραυματίαι καὶ οἱ ἀσθενεῖς ἦσαν τοῖς ζῶσι καὶ τῶν τεθνεώτων λυπηρότεροι· διότι εἰς παρακλήσεις καὶ ὀλοφυρμοὺς τρεπόμενοι παρεκάλουν τοὺς οἰκείους καὶ συσκήνους, ὅπως μεθ' ἑαυτῶν παραλάβωσι[2]. *Διὰ μεγαλοπρεποῦς δὲ περιγραφῆς εἰκονίζει τὴν οἰκτρὰν τοῦ δράματος λύσιν*[3]. *Ὅτι δ' ἡ ἐπὶ Θουκυδίδου ἀκμάζουσα δραματικὴ ποίησις ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ, γίνεται δῆλον καὶ ἐκ τῶν μικρῶν ἐπεισοδίων καὶ ἐκ τῆς ζωηρότητος τῆς παραστάσεως.*

Τὸν ἡμέτερον ἱστορικὸν ψέγει Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεύς, διότι διεῖλε τὴν ἱστορίαν κατὰ θέρη καὶ χειμῶνας. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῷ αὐτῷ θέρει ἢ ἐν τῷ αὐτῷ χειμῶνι συνέβησαν πολλαὶ πράξεις

---

[1]) *Ἐν βιβλ. I*, 23 *καὶ III*, 82. [2]) *Ἐν βιβλ.* VII, 75. [3]) VII, 87 *„Ξυνέβη τε ἔργον τοῦτο Ἑλληνικὸν τῶν κατὰ τὸν πόλεμον τόνδε μέγιστον γενέσθαι, δοκεῖν δ' ἔμοιγε καὶ ὧν ἀκοῇ Ἑλληνικῶν ἴσμεν, καὶ τοῖς τε κρατήσασι λαμπρότατον καὶ τοῖς διαφθαρεῖσι δυστυχέστατον· κατὰ πάντα γὰρ πάντως νικηθέντες, καὶ οὐδὲν ὀλίγον ἐς οὐδὲν κακοπαθήσαντες, πανωλεθρίᾳ δὴ τὸ λεγόμενον καὶ πεζὸς καὶ νῆες καὶ οὐδὲν ὅ τι οὐκ ἀπώλετο„.*

ἐν διαφόροις τόποις, ἠμελεῖς ταύτας καταλιπὼν ἅπτεται ἄλλων, αἵτινες ἐγένοντο κατὰ τὸ αὐτὸ τοῦ ἐνιαυτοῦ τμῆμα. Οὕτω πλανᾶται ὁ ἀναγνώστης καὶ δυσκόλως παρακολουθεῖ τοῖς δηλουμένοις[1]· καί, ἐπειδὴ τὰ αἴτια χωρίζονται ἀπὸ τῶν ἀποτελεσμάτων, ἡ αἴσθησις, ἣν τὰ ἱστορούμενα ἔπρεπε νὰ παραγάγωσι, γίνεται ἀσθενεστέρα. Ἡ τοιαύτη μέθοδος τῆς κατατάξεως τῆς ἱστορικῆς ὕλης εἶναι ἡ τῶν χρονογράφων τοῦ μέσου αἰῶνος καὶ καταδικάζεται ὑπὸ τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης τῶν νεωτέρων χρόνων[2]. Ἀλλ' εἶναι δίκαιον νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψει, ὅτι ὁ Θουκυδίδης ἔζη ἐν χρόνοις, καθ' οὓς κοινὴ χρονολογικὴ ἀφετηρία καὶ χρονολογικὸν σύστημα δὲν ὑπῆρχεν ἐν Ἑλλάδι· διότι ἑκάστη πόλις εἶχεν ἰδίαν χρονολογίαν. Ὁ λογισμὸς τοῦ χρόνου κατ' ὀλυμπιάδας ἐγένετο κοινὸς βραδύτερον. Επειδὴ λοιπὸν ὁ ἱστορικὸς δὲν ἠδύνατο νὰ προτιμήσῃ μίαν τινὰ χρονολογίαν (διότι πρὸς ταύτην διέφερον πᾶσαι αἱ ἄλλαι), διεῖλε τὸν χρόνον κατὰ τὰς ὥρας τοῦ ἐνιαυτοῦ. Ἡ διαίρεσις αὕτη εἶχε καί τινα ἀρετήν, διότι κατὰ μὲν τὸν χειμῶνα ἐγίνοντο αἱ πολεμικαὶ προετοιμασίαι, κατὰ δὲ τὸ θέρος αἱ στρατεῖαι. Ἄλλως ἐκ τῆς τοιαύτης διαιρέσεως δὲν πρέπει νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ἡ ζημία τοῦ ἀναγνώστου εἶναι μεγάλη· διότι τὸ μέγιστον τῶν ἔργων τοῦ πολέμου εἶναι ἡ εἰς Σικελίαν στρατεία, ἀλλ' ἡ περιγραφὴ ταύτης μόνον διὰ βραχειῶν παρεκβάσεων διακόπτεται[3].

Περὶ δὲ τοῦ χαρακτῆρος τῆς γλώσσης τοῦ ἱστορικοῦ ὑπάρχει διαφωνία παρὰ τοῖς κριτικοῖς· διότι ἐν τῇ συγγραφῇ τούτου ὁτὲ μὲν εὑρίσκουσι τὸ ὑψηλόν, ὁτὲ δὲ τὸ κοινόν, ὁτὲ μὲν τὸ ἀνθηρὸν καὶ τὸ ποικίλον, ὁτὲ δὲ τὸ ξηρὸν καὶ τὸ ἁπλοῦν καὶ ὁτὲ

---

1) Αὐτόθι ἐν κεφ. 3. Τὸ μὲν ἔαρ κατατάσσει εἰς τὸ θέρος, τὸ δὲ φθινόπωρον εἰς τὸν χειμῶνα. 2) Ὅρα Welzhofer ἐν σελίδ. 96. 3) Ὅρα K. O. Müller ἐν γραμματολογ. II, 346

μὲν τὸ εὔκολον καὶ ὑγρόν, ὅτὲ δὲ τὸ τραχὺ καὶ σκληρόν[1]. *Δὲν φαίνεται ὅμως πιθανόν, ὅτι ὑπάρχει τηλικαύτη χαρακτήρων ποικιλία. Ἐσχηματίσθη δ' ἡ κρίσις αὕτη ἐκ τῶν δημηγοριῶν, ἀλλ' ἐν τῇ συντάξει τούτων ἐλήφθη ὑπ' ὄψει ὁ χαρακτὴρ τῶν ἀγορευσάντων ῥητόρων, π. χ. διαφέρει τὸ ἦθος τῆς γλώσσης τοῦ Νικίου τῆς τοῦ Ἀλκιβιάδου καὶ ὁ χαρακτὴρ τῶν λόγων τοῦ Περικλέους τῆς βραχυλογίας τοῦ Σθενελαΐδα. Ἐπειδὴ δ' ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐδείχθη, ὅτι αἱ δημηγορίαι δὲν εἶναι πλάσματα τῆς τέχνης τοῦ ἱστορικοῦ, οὗτος πρέπει νὰ κριθῇ ἐκ τῆς ἱστορίας. Ὀρθῶς δὲ παρετήρησαν οἱ ἀρχαῖοι τεχνογράφοι, ὅτι ὁ Θουκυδίδης ἔχει τὸν* ὑψηλὸν *χαρακτῆρα τοῦ λόγου, ἐν ᾧ ὁ Ξενοφῶν ἔχει τὸν* ἰσχνόν, *καὶ ὁ Ἡρόδοτος τὸν* μέσον[2]. *Ναί· παρὰ τῷ ἱστορικῷ τούτῳ ὑπάρχει τὸ ἥρεμον μεγαλεῖον, ὅπερ θαυμάζομεν παρὰ τῷ Σοφοκλεῖ καὶ ἐν τῇ σχολῇ τοῦ Φειδίου, ὡς εὐστόχως εἶπεν ὁ ἀείμνηστος* K. O Müller. *Παρὰ Θουκυδίδῃ ἐπικρατεῖ νηφαλιότης καὶ ἠρεμία, ἣν πρὸς οὐδὲν ἄλλο δύναταί τις προσφυέστερον νὰ παραβάλῃ ἢ πρὸς τὴν μεγαλοπρεπῆ γαλήνην καὶ αἰθρίαν τῶν θεῶν καὶ ἡρώων, ἣν ἐκφράζουσι καὶ γλυπτικὰ ἔργα τῆς σχολῆς τοῦ Φειδίου. Τόσον ἐπικρατεῖ παρ' αὐτῷ ὁ νόμος τῆς σεμνότητος καὶ εὐπρεπείας, ὥστε καὶ εἰς τὰς κινδυνωδεστάτας περιστάσεις, ὁπότε ἐξεγείρονται ὅλα ὁμοῦ τὰ πάθη τῆς ψυχῆς, φόβος, ἀγωνία, ὀργή, μῖσος, ὁ λόγος φυλάττει ἁπανταχοῦ τὸν τόνον ἥσυχον καὶ λελογισμένον*[3].

Ἡ μεγαλοπρέπεια λοιπὸν διαλάμπει ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ συγγραφέως. Αὕτη δ' ἀποκρούει τὰς εἰρωνείας, τὰς ἐκ πλαγίου ῥήσεις καὶ τὰς τοιαύτας τοῦ λόγου πανουργίας. Τοῦτ' αὐτὸ πα-

---

[1]) *Ὅρα* Welzhofer *ἐν σελίδ.* 107. [2]) *Παρὰ Μαρκελλίν.* § 39 *„Τριῶν δ' ὄντων χαρακτήρων φραστικῶν, ὑψηλοῦ, ἰσχνοῦ, μέσου, παρεὶς τοὺς ἄλλους ἐζήλωσε τὸν ὑψηλὸν ὡς ὄντα τῇ φύσει πρόσφορον τῇ οἰκείᾳ καὶ τῷ μεγέθει πρέποντα τοῦ τοιούτου πολέμου. Ὧν γὰρ αἱ πράξεις μεγάλαι, καὶ τὸν περὶ αὐτῶν ἔπρεπε λόγον ἐοικέναι ταῖς πράξεσιν„.* [3]) *Ἐν γραμματολ. Il,* 367.

ξαγόρου. Οἱ σεισμοὶ καὶ αἱ ἐκλείψεις τοῦ τε ἡλίου καὶ τῆς σελήνης δὲν εἶναι φοβερὰ σημεῖα ὀργιζομένου θεοῦ, ἀλλὰ φυσικὰ καὶ κοσμικὰ φαινόμενα, ἅπερ δύνανται νὰ ἐξηγηθῶσι[1]. Καὶ ὅμως ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις ὁλόκληρος ὁ στρατὸς τῶν Πελοποννησίων μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ ἀφικόμενος δὲν εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀττικὴν ὑπὸ σεισμῶν ἀποτραπείς[2]. Καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐν Σικελίᾳ κατελήφθησαν ὑπὸ ἀθυμίας, διότι κατὰ τὴν μάχην βρονταὶ καὶ βροχὴ ἐγένετο[3]. Δὲν ἠδύνατο δ' ὁ συγγραφεὺς νὰ σιωπήσῃ περὶ τῶν φυσικῶν τούτων φαινομένων, διότι ταῦτα ὡς θεῖα σημεῖα πιστευθέντα ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν γεγονότων ἐπέδρασαν.

Εἰς τὴν ἐπαλήθευσιν τῶν χρησμῶν καὶ τῶν μαντευμάτων δὲν πιστεύει ὁ ἱστορικός, ἀλλὰ δὲν ψέγει τούτους οὐδὲ νομίζει αὐτὰ ἐκ τῆς πολιτείας ἐκβλητέα, διότι ἐγίνωσκεν, ὅτι ἡ ἐκβολὴ αὐτῶν ἦτο ἀδύνατος ἄνευ ῥιζικῆς ἀνατροπῆς τῆς καθεστώσης θρησκείας καὶ τῶν θρησκευτικῶν τοῦ λαοῦ πεποιθήσεων, μεθ' ὧν οἱ χρησμοὶ ἦσαν συνδεδεμένοι. Ἔχει ὅμως τὴν γνώμην, ὅτι οἱ χρησμοὶ δὲν εἶναι θεῖαι ἐμπνεύσεις, ἀλλὰ συλλογισμοὶ μετὰ προνοίας γενόμενοι, ὡς τοῦτο ὑπεδήλωσεν ἐν τῷ χρησμῷ τῷ δοθέντι τῷ Κύλωνι, δηλ. ἐνετείλατο αὐτῷ ἡ Πυθία, ὅπως καταλάβῃ τὴν ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηναίων ἐν τῇ μεγίστῃ τοῦ Διὸς ἑορτῇ. Οὗτος κατέλαβεν αὐτὴν κατὰ τὰ Ὀλύμπια τὰ ἐν Πελοποννήσῳ μὴ κατανοήσας, ὅτι τὸ μαντεῖον ἐνόει τὰ τῶν Ἀθηνῶν Διάσια, ἅπερ ἦτο μεγίστη ἑορτὴ τοῦ Μειλιχίου Διὸς τελουμένη ἔξω τῆς πόλεως. Ἐνταῦθα πανδημεὶ ἐξήρχοντο οἱ πολῖται. Μετὰ πολλῆς δὲ τέχνης ὑπεδήλωσεν ὁ ἱστορικός, ὅτι πάντων τῶν πολιτῶν ἐξελθόντων ἦτο εὔκολος ἡ κατάληψις, ὅπερ

---

[1]) *Ἐν βιβλ. II,* 28 *"Τοῦ δ' αὐτοῦ θέρους νουμηνίᾳ κατὰ σελήνην, ὥσπερ καὶ μόνον δοκεῖ εἶναι γίγνεσθαι δυνατόν, ὁ ἥλιος ἐξέλιπε μετὰ μεσημβρίαν καὶ πάλιν ἀνεπληρώθη, γενόμενος μηνοειδὴς καὶ ἀστέρων τινῶν ἐκφανέντων" καὶ III,* 89. [2]) *III,* 89. [3]) VII, 79 *"Ἔτυχον δὲ καὶ βρονταί τινες ἅμα γενόμεναι καὶ ὕδωρ, οἷα τοῦ ἔτους πρὸς μετόπωρον ἤδη ὄντος φιλεῖ γίγνεσθαι, ἀφ' ὧν οἱ Ἀθηναῖοι μᾶλλον ἔτι ἠθύμουν καὶ ἐνόμιζον ἐπὶ τῷ σφετέρῳ ὀλέθρῳ καὶ ταῦτα πάντα γίγνεσθαι".*

ἐγένετο κατὰ τὸν ἀνθρώπινον συλλογισμόν. Ὁπωσδήποτε ὁ Θουκυδίδης ἐνταῦθα διὰ τὴν διάψευσιν τοῦ χρησμοῦ ἀπολογεῖται. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος κατέχεται καὶ ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ χρησμοῦ τοῦ Πυθικοῦ μαντείου, ὅπερ ἐκέλευε τοῖς Ἀθηναίοις, ὅπως μὴ ἐνοικηθῇ τὸ Πελασγικόν [1]. Ὁμολογεῖ, ὅτι ἐπηλήθευσαν οἱ ἀπὸ τῶν χρησμῶν λέγοντες, ὅτι ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος θέλει διαρκέσει τρεῖς ἐννέα ἔτη [2]. Φαίνεται δ', ὅτι τοῦτο ἐθεώρει τυχαίαν σύμπτωσιν· διότι ἀλλαχοῦ παρατηρεῖ, ὅτι τὸν προφητικὸν ἐκεῖνον στίχον «Ἥξει Δωριακὸς πόλεμος καὶ λοιμὸς ἅμ' αὐτῷ» κατὰ τὴν νόσον οἱ Ἀθηναῖοι ᾖδον λ ο ι μ ό ν. Προστίθησι δ', ὅτι ἂν ποτε συμβῇ ἄλλος Δωρικὸς πόλεμος καὶ ἀκολουθήσῃ πεῖνα, θέλουσιν ᾄσει λιμόν [3]. Ἐνταῦθα γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ ἱστορικὸς δὲν ἐπίστευεν εἰς τοὺς χρησμούς. Δὲν διστάζει δ' οὗτος νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι κατὰ τὴν νόσον τὰ τῶν μαντείων ἐδείχθησαν ἀνωφελῆ [4] καὶ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ὠργίζοντο τοῖς χρησμολόγοις καὶ τοῖς μάντεσιν, ὅσοι ἐνέπνευσαν αὐτοῖς τὴν ἐλπίδα, ὅτι θέλουσι καταλάβει τὴν Σικελίαν [5].

Κατὰ τὸν Θουκυδίδην λοιπὸν τὰ ἱστορικὰ γεγονότα δὲν διευθύνονται ὑπὸ ὑπερτέρας δυνάμεως, οὐδ' ἡ ἀνθρωπίνη ἱστορία εἶναι πεπληρωμένη λογικῶν ἰδεῶν, αἵτινες διὰ τῆς κατ' ὀλίγον ἀναπτύξεως ἀποτελοῦσι διηνεκῆ πρόοδον. Ταῦτα ἦσαν ἐπακολούθημα τῆς ἀπιστίας τοῦ ἱστορικοῦ. Κατὰ τὴν θεωρίαν τούτου ἡ ἀνθρωπίνη ἱστορία καθ' ὅλου μένει στάσιμος· ὡς οἱ δύο τῆς ἱστορίας παράγοντες, ἡ τύχη καὶ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, εἶναι ἀναλλοίωτοι, οὕτω καὶ τὸ ἐκ τούτων παραγόμενον κινεῖται

[1]) Ἐν βιβλ. II, 17 "καί τι καὶ Πυθικοῦ μαντείου ἀκροτελεύτιον τοιόνδε διεκώλυε. λέγον ὡς "τὸ Πελασγικὸν ἀργὸν ἄμεινον„, ὅμως ὑπὸ τῆς παραχρῆμα ἀνάγκης ἐξῳκήθη. Καί μοι δοκεῖ τὸ μαντεῖον τοὐναντίον ξυμβῆναι ἢ προσεδέχοντο· οὐ γὰρ διὰ τὴν παράνομον ἐνοίκησιν αἱ ξυμφοραὶ γενέσθαι τῇ πόλει, ἀλλὰ διὰ τὸν πόλεμον ἡ ἀνάγκη τῆς οἰκήσεως, ὃν οὐκ ὀνομάζον τὸ μαντεῖον προσῄδει μὴ ἐπ' ἀγαθῷ ποτε αὐτὸ κατοικισθησόμενον„. [2]) V, 26. [3]) II, 54. [4]) II, 47. [5]) VIII, 1.

καθ' ὅμοιον σχῆμα. Εἶναι μὲν κατ' αὐτὸν ἡ ἱστορία ἀνάπτυξις τοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλ' ὁ πολιτισμὸς ἐπανέρχεται εἰς τὴν προτέραν βαρβαρότητα[1]. *Οὕτως ἡ κίνησις ἀποτελεῖ κύκλον καὶ οὐχὶ εὐθεῖαν γραμμὴν διηνεκοῦς προόδου, ὡς τοῦτο ἐδήλωσεν ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς στάσεως τῆς Κερκύρας*[2]. *Δὲν χωρεῖ δὲ τὸ ἀνθρώπινον γένος εἰς πρόοδον· διότι ἡ δύναμις αὐτοῦ εἶναι μικρὰ καὶ κλίνει οὐχὶ πρὸς τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ πρὸς τὸ κακόν. Ἐπειδὴ δ' οὐδεμία ὑπερτέρα δύναμις διοικεῖ τὰ τοῦ κόσμου, μένει ἐν τῇ ταπεινῇ θέσει, ἐν ᾗ ἐπιθυμίαι καὶ πάθη, μοχθηρίαι καὶ ἀδυναμίαι ἄρχουσιν. Ἡ ἱστορία κατ' αὐτὸν δὲν εἶναι τὸ παγκόσμιον δικαστήριον, οὐδ' ἡ διδάσκαλος τῆς ἠθικῆς.*

Ἡ τοιαύτη περὶ τοῦ κόσμου ἐποπτεία φαίνεται μελαγχολικὴ καὶ νοσηρά, ἀλλ' εἶναι γνήσιον τῆς περιόδου ταύτης προϊόν. Καὶ ἡ εὐγενεστέρα καὶ πρὸς τὰ ἰδεώδη κλίνουσα φύσις μεταβάλλεται καὶ μεταβαλλομένη τρέπεται εἰς τὰ πραγματικά, ὅταν ζῇ ἐν χρόνοις χαλεποῖς καὶ ταλαιπωρίαις δειναῖς. Ὁ ἱστορικὸς οὗτος εἶδεν ἐπὶ τριάκοντα σχεδὸν ἔτη τὴν ταλαίπωρον Ἑλλάδα ὑπὸ ἀδελφοκτόνων χειρῶν μαινομένην, τοὺς πολεμοποιοὺς κρατοῦντας τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων, τοὺς αἰσχροὺς συκοφάντας τιμωμένους καὶ ἑαυτὸν ἐπὶ μακρὸν χρόνον τὴν πατρίδα φεύγοντα. Ἐν τοιαύταις ταλαιπωρίαις καὶ ἡ ὑγιεστέρα διάνοια συνταράσσεται[2] *καὶ ἐξαγριοῦται καὶ οἱ θερμότεροι ἰδεολόγοι ψυχραίνονται καὶ μέχρις ἀρνήσεως τῆς ὑπερτέρας διευθύνσεως*

---

1) Welzhofer *ἐν σελίδ.* 151. 2) *Ἐν βιβλ. III*, 82 *«Καὶ ἐπέπεσε πολλὰ καὶ χαλεπὰ κατὰ στάσιν ταῖς πόλεσι, γιγνόμενα μὲν καὶ ἀεὶ ἐσόμενα, ἕως ἂν ἡ αὐτὴ φύσις ἀνθρώπων ᾖ, μᾶλλον δὲ καὶ ἡσυχαίτερα καὶ τοῖς εἴδεσι διηλλαγμένα, ὡς ἂν ἕκασται αἱ μεταβολαὶ τῶν ξυντυχιῶν ἐφιστῶνται». Ὅρα καὶ I,* 22. *Παράβαλλ. καὶ* Ulrici *ἐν σελ.* 200 *τοῦ εἰρημ. συγγράμματος.* 3) *Αὐτὸς ὁ Θουκυδίδης ἐν III*, 82 *παρατηρεῖ. «Ἐν μὲν γὰρ εἰρήνῃ καὶ ἀγαθοῖς πράγμασιν αἵ τε πόλεις καὶ οἱ ἰδιῶται ἀμείνους τὰς γνώμας ἔχουσι διὰ τὸ μὴ ἐς ἀκουσίους ἀνάγκας πίπτειν· ὁ δὲ πόλεμος ὑφελὼν τὴν εὐπορίαν τοῦ καθ' ἡμέραν βίαιος διδάσκαλος καὶ πρὸς τὰ παρόντα τὰς ὀργὰς τῶν πολλῶν ὁμοιοῖ»*.

τῶν ἀνθρωπίνων δύνανται νὰ καταπέσωσιν. Ἀλλ' ἐνταῦθα δύναταί τις νὰ ἐρωτήσῃ· Ἆρά γε ὁ Σοφοκλῆς, ὅστις ἦτο ἰδεολόγος, δὲν ἔζη ἐν τοῖς αὐτοῖς χρόνοις; δὲν ἔμεινε πιστὸς ἐν τῇ ἰδεολογίᾳ αὐτοῦ πιστεύων, ὅτι τὰ τοῦ κόσμου ὑπὸ τῆς θείας βουλήσεως κυβερνῶνται; Ναί· ἀλλ' ὁ δραματικὸς οὗτος ἠσχολεῖτο περὶ τὸ μυθικὸν παρελθόν, ὅπερ ἡ Ἑλληνικὴ φαντασία διεκόσμησε διὰ λαμπρῶν χρωμάτων, ἐν ᾧ ὁ ἱστορικὸς ἐφιλοσόφει περὶ τὰ παρόντα, ἅπερ ἦσαν οἰκτρά. Ὁπωσδήποτε ὁ Θουκυδίδης τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐνόμιζε πονηρὰν καὶ κατὰ τοῦτο συνεφώνει τῷ Διοδότῳ[1]. Ἐπειδὴ δ' ἐκ τοιούτων ἀρχῶν ὡρμᾶτο, ἴσως ἤθελέ τις ὑπολάβει, ὅτι δὲν ἦτο ἠθικός, ὡς δὴ ὁ μιμητὴς αὐτοῦ Σαλλούστιος. Ἡ εἰκασία ὅμως αὕτη εἶναι ἀνυπόστατος καὶ δὲν γινώσκομεν μὲν ἀκριβῶς τὸν βίον αὐτοῦ, ὅπως ἀσφαλέστερον κρίνωμεν, ἀλλ' ἐκ τῆς συγγραφῆς δὲν εἶναι δύσκολον νὰ μάθωμεν τὸν ἠθικὸν τοῦ συγγραφέως χαρακτῆρα. Οὕτω τιμᾷ τὸν Νικίαν καὶ βδελύσσεται τὸν μοχθηρὸν Ὑπέρβολον. Ἂν ὁ Θουκυδίδης δὲν ἦτο ἠθικός, δὲν ἤθελεν οἰκτείρει διὰ ζωηροτάτων χρωμάτων τὴν διαφθοράν, εἰς ἣν περιῆλθον αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον[2].

Ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ Θουκυδίδου ἡ ἱστορία δὲν παρίσταται ὡς μέγα ἔπος, ὅπερ ἀναγινώσκει τις χάριν τέρψεως, ἀλλ' ὡς διδάσκαλος τοῦ βίου καὶ τὸ παρελθὸν ὡς πρεσβύτερος τοῦ παρόντος ἀδελφός. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ σκοπεῖ ὁ Θουκυδίδης, ὅπως διδάξῃ πρακτικὴν πολιτικήν. Ἐνταῦθα καὶ ἡγεμόνες καὶ πολιτευταὶ καὶ στρατηγοὶ δύνανται νὰ μάθωσι τοὺς νόμους, καθ' οὓς αἱ πολιτεῖαι ἀναπτύσσονται καὶ φθείρονται. Βεβαίως τοῦτο δὲν ποιεῖ κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Ἀριστοτέλους· διότι οὗτος μὲν εἶναι φιλόσοφος, ὁ δὲ Θουκυδίδης ἱστορικὸς πολιτικός. Ὁ Roscher[3]

---

1) Ἐν βιβλ. III, 45 "Πεφύκασί τε ἅπαντες καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ ἁμαρτάνειν, καὶ οὐκ ἔστι νόμος, ὅστις ἀπείρξει τούτου". 2) III, 82 καὶ ἑξῆς. 3) Ἐν σελίδ. 179 καὶ ἑξῆς.

νομίζει, ὅτι τὸν ἱστορικὸν ὤθησεν εἰς συγγραφὴν οὐχὶ πρακτικὸς σκοπός, ἀλλὰ τὸ ἱστορικὸν ἔμφυτον. Τὴν θεωρίαν ταύτην δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, διότι ἀντίκειται πρὸς τὴν γνώμην τοῦ ἱστορικοῦ δηλώσαντος ταύτην ἐν τῷ προοιμίῳ[1]. *Τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐθήρευσε καὶ ὁ Πολύβιος ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ*[2]. *Ἀλλ ὁ Κ. Ο. Müller παρετήρησεν*[3], *ὅτι ὁ Θουκυδίδης εἶναι πραγματικὸς ἱστορικὸς μόνον κατὰ πρόθεσιν, οὐχὶ δὲ καὶ κατὰ τὴν διεξαγωγήν· διότι ἀρκεῖται ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν γενομένων, ὡς ἐγένοντο, μὴ ἐξάγων πρακτικὰς διδασκαλίας χάριν τῶν πολιτικῶν ἢ τῶν στρατηγικῶν. Τοῦτο δὲν εἶναι κατὰ πάντα ἀκριβές, ὡς γίνεται δῆλον καὶ ἐκ τῶν ἑπομένων.*

Σπουδαῖος τῆς ἱστορίας τοῦ Θουκυδίδου ἀναγνώστης παρατηρεῖ, ὅτι ὁ συγγραφεὺς τάς τε κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν μάχας οὕτως ἀκριβῶς καὶ ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον περιγράφει, καθ' ἃ αἱ εἰδήσεις αὐτῷ ἐπιτρέπουσιν, ὥστε γίνεται πρόδηλος ὁ σκοπὸς αὐτοῦ, ὅτι προτίθεται νὰ διδάξῃ[4]. *Τοὐναντίον παραλείπει πᾶν, ὅ τι τῷ στρατιωτικῷ οὐδεμίαν ὠφέλειαν παρέχει. Οὕτως ἀπέκλεισε τῆς ἱστορίας αὐτοῦ τὰ ἀνδραγαθήματα πολεμιστῶν καὶ ἄλλας ἐνδιαφερούσας περιστάσεις, αἵτινες εἰς τὴν ἔκβασιν τῆς ὅλης μάχης δὲν συμβάλλονται. Τοιούτων αἱ ἱστορίαι τοῦ Ἡροδότου, τοῦ Πλουτάρχου καὶ τοῦ Λιβίου εἶναι μεσταί. Τοὐναντίον μνημονεύει ἀκριβῶς παντὸς ἀναφερομένου εἰς τὴν στρατηγικὴν*

---

[1]) *Ἐν κεφ.* 22 *„Ὅσοι δὲ βουλήσονται τῶν τε γενομένων τὸ σαφὲς σκοπεῖν καὶ τῶν μελλόντων ποτὲ αὖθις κατὰ τὸ ἀνθρώπειον τοιούτων καὶ παραπλησίων ἔσεσθαι, ὠφέλιμα κρίνειν αὐτὰ ἀρκούντως ἕξει„. Ὁ* Roscher. *ὅπως εὕρῃ διάφορον ἔννοιαν, ἔθηκε κόμμα μετὰ τὸ* αὐτά. [2]) *Ἐν βιβλ. III*, 12 *„Ἱστορίας γὰρ ἐὰν ἀφέλῃ τις τὸ διὰ τί καὶ πῶς καὶ τίνος χάριν ἐπράχθη τὸ πραχθὲν καὶ πότερα εὔλογον ἔσχε τὸ τέλος, τὸ καταλειπόμενον αὐτῆς ἀγώνισμα μέν, μάθημα δὲ οὐ γίνεται καὶ παραυτίκα μὲν τέρπει, πρὸς δὲ τὸ μέλλον οὐδὲν ὠφελεῖ τὸ παράπαν„*. [3]) *Ἐν γραμμ. II*, 354. [4]) *Ὅρα* Welzhofer *ἐν σελίδ.* 118.

καὶ τακτικήν, εἰς τὴν ἀριθμητικὴν σχέσιν τῶν πολεμικῶν δυνάμεων, εἰς τὴν ποιότητα τοῦ ἐδάφους, εἰς τὰ σχέδια καὶ τὰ στρατηγήματα τῶν πολεμίων καὶ εἰς τὰς τυχαίας περιστάσεις, αἵτινες συχνάκις καὶ τοὺς εὐφυεστάτους ὑπολογισμοὺς ματαιοῦσιν. Εἶναι δὲ παράδοξον, ὅτι καὶ ἐμπειρότατοι στρατηγοί, οἷος ὁ Ξενοφῶν, ὁ Καῖσαρ καὶ ὁ Πολύβιος, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ὑπερβάλωσι τοῦτον κατὰ τὴν ἐπιστημονικὴν κατανόησιν καὶ παράστασιν τῶν πολεμικῶν ὑποθέσεων. Ὥστε δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ μέγας οὗτος ἱστορικὸς οὐ μόνον ἵδρυσε τὴν ἐπιστημονικὴν ἱστορίαν τοῦ πολέμου, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀκμὴν αὐτὴν ἀνύψωσεν.

Τὸν αὐτὸν πρακτικὸν σκοπὸν ὁ Θουκυδίδης θηρεύει καὶ ἐν τοῖς πολιτικοῖς. Περὶ τῶν πολιτευομένων λέγει τόσα μόνον, ὅσα ἀνήκουσι τῇ πολιτικῇ ἱστορίᾳ. Σιωπᾷ δὲ περὶ τοῦ ἠθικοῦ αὐτῶν χαρακτῆρος, περὶ τῆς ἐξωτερικῆς αὐτῶν ὄψεως, περὶ τῆς καταγωγῆς, περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου καὶ περὶ τῶν ἀνεκδότων. Ὁ ἱστορικὸς λίαν τιμᾷ τὸν Περικλέα[1]*, καὶ ὅμως σχεδὸν οὐδὲν λέγει περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου αὐτοῦ· καὶ αὐτοῦ τοῦ θανάτου τοῦ μεγάλου πολιτευτοῦ μόνον κατὰ τύχην μνημονεύει. Ἂν δὲ ὁ ἱστορικὸς ποιῆται λόγον περὶ τοῦ φιλοδαπάνου τοῦ Ἀλκιβιάδου καὶ τῆς αὐθαδείας τοῦ Κλέωνος, τοῦτο ποιεῖ οὐχί, ὅπως δείξῃ τῷ ἀναγνώστῃ τὸ ἦθος τῶν δύο εἰρημένων πολιτευτῶν, ἀλλ' ὅπως ποιήσῃ γνωστὰ τὰ παραγαγόντα τὴν ἱστορίαν αἴτια. Πρὸς πολιτικὴν διδασκαλίαν ὁ Θουκυδίδης ἐνυφαίνει τῇ ἱστορίᾳ καὶ τὰς δημηγορίας. Ἂν δέ τις ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην παραβάλῃ τοῦτον πρὸς τοὺς νεωτέρους ἱστορικούς, θέλει ὁμολογήσει, ὅτι ἐκεῖνος ὑπερέχει τούτων. Παρὰ μὲν τοῖς νεωτέροις ἡ ἱστορία εἶναι*

---

[1]) Ἐν βιβλ. II, 65 "αἴτιον δι' ἦν ὅτι ἐκεῖνος (ὁ Περικλῆς) μὲν δυνατὸς ὢν τῷ τε ἀξιώματι καὶ τῇ γνώμῃ, χρημάτων τε διαφανῶς ἀδωρότατος γενόμενος, κατεῖχε τὸ πλῆθος ἐλευθέρως, καὶ οὐκ ἤγετο μᾶλλον ὑπ' αὐτοῦ ἢ αὐτὸς ἦγε, διὰ τὸ μὴ κτώμενος ἐξ οὐ προσηκόντων τὴν δύναμιν πρὸς ἡδονήν τι λέγειν, ἀλλ' ἔχων ἐπ' ἀξιώσει καὶ πρὸς ὀργήν τι ἀντειπεῖν".

Ἀλλὰ προσελθόντες οἱ φίλοι παρεκάλεσαν τὸν στρατηγόν, ὅπως μὴ ἀπέλθῃ πρότερον πρὶν παραδώσῃ τὸν στρατὸν τῷ Θίϐρωνι. Κατὰ τὴν παράκλησιν τούτων ὁ Ξενοφῶν ἀγαγὼν τὸν στρατὸν εἰς Πέργαμον παρέδωκεν αὐτὸν τῷ εἰρημένῳ στρατηγῷ τῶν Λακεδαιμονίων, ὅστις ἠγωνίζετο πρὸς τοὺς στρατοὺς τοῦ μεγάλου βασιλέως.

Ἀφ' οὗ δ' ἐν τῇ Ἀσίᾳ ὁ στρατηγὸς ἐπολέμησε μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἑλλήνων[1]*, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀκολουθῶν τῷ Ἀγησιλάῳ καὶ συνηγωνίσατο αὐτῷ ἐν Κορωνείᾳ κατὰ τῶν ἑαυτοῦ πολιτῶν, οἵτινες παρέστησαν σύμμαχοι τῶν Θηϐαίων*[2]*. Τὸ στίγμα τοῦτο, ὅπερ ὁ Ξενοφῶν ἐνεκόλαψεν ἐπὶ τοῦ μετώπου αὐτοῦ εἶναι οὕτω μέγα, ὥστε αἱ δάφναι τῆς Ἀσίας μόλις εἶναι ἱκαναί, ὅπως τοῦτο συγκρύψωσιν. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ στρατηγὸς κατεδικάσθη εἰς φυγὴν ὑπὸ τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος καὶ ἐν ταύτῃ οἱ δημοκρατικοὶ κατεπίεζον τοὺς ἀριστοκρατικούς, οἷς καὶ οὗτος ἀνῆκεν, ἀλλὰ διὰ ταῦτα δὲν ἐδικαιοῦτο, ὅπως ἄρῃ κατ' αὐτῆς χεῖρας. Διότι κατὰ τὸν συμμαθητὴν αὐτοῦ Πλάτωνα ἡ πατρὶς εἶναι καὶ πατρὸς καὶ τῶν ἄλλων προγόνων τιμιώτερον καὶ σεμνότερον καὶ πρέπει τις νὰ θωπεύῃ αὐτὴν χαλεπαίνουσαν*[3]*. Ὁ Πλάτων καίπερ κοσμοπολιτικὰς ἔχων ἰδέας ὅμως οὐδέποτε ἤθελεν ἀσεϐήσει πρὸς*

σαν. V, 6, 4 *„Ἐδιώχθη δὲ ὁ Ξενοφῶν ὑπὸ Ἀθηναίων, ὡς ἐπὶ βασιλέα τῶν Περσῶν σφίσιν εὔνουν ὄντα στρατείας μετασχὼν Κύρῳ πολεμιωτάτῳ τοῦ δήμου„ καὶ Διογέν. Λαέρτ. II,* 58. *Φαίνεται, ὅτι τοῦτο ἦτο ἡ αἰτία, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ πρόφασις. Διότι οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ τῆς στρατείας τοῦ Θίβρωνος ἀνεγνώριζον τὴν ἡγεμονίαν τῶν Σπαρτιατῶν* (*Ἑλλην. III,* 1, 4) *καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ καταδικάσωσιν εἰς φυγὴν τὸν Ξενοφῶντα. Διὰ τοῦτο νεώτεροι φιλόλογοι εἰκάζουσιν, ὅτι ἡ πρόφασις ἦτο ἡ ἀστρατεία. Ὅρα* Sittl *II,* 434 *καὶ* Bergk IV, 295. [1]) *Ὁ ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς III,* 2, 7 *προεστηκὼς τῶν Κυρείων εἶναι αὐτὸς ὁ Ξενοφῶν.* [2]) *Αὐτόθι* IV. 3, 15. *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀγησιλ.* XVIII *„Λέγει δὲ τὴν μάχην ὁ Ξενοφῶν ἐκείνην οἵαν οὐκ ἄλλην τῶν πώποτε γενέσθαι, καὶ παρῆν αὐτὸς τῷ Ἀγησιλάῳ συναγωνιζόμενος ἐξ Ἀσίας διαβεβηκώς„.* [3]) *Πλάτ. ἐν Κρίτ.* 51 *Α.*

τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα. Τοῦτο δηλοῖ, ὅτι αἱ ἄγαν πρακτικαὶ ἰδέαι τοῦ Ξενοφῶντος μέχρι προδοσίας πρὸς τὴν πατρίδα δύνανται νὰ ἀγάγωσιν. Ἀλλ' οἱ Σπαρτιᾶται τὰς εὐεργεσίας τοῦ στρατηγοῦ ἀναγνωρίσαντες ἐτίμησαν διὰ προξενίας καὶ ἔδωκαν αὐτῷ κτῆμα ἐν Σκιλλοῦντι τῆς Ἤλιδος[1]. *Ἐνταῦθα ἦλθε Μεγάβυζος ὁ νεωκόρος τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος, ὅστις ἐκόμισεν αὐτῷ τὴν παρακαταθήκην, ἣν εἶχεν ἐμπιστευθῇ τούτῳ, ὅτε μετὰ τοῦ Ἀγησιλάου ἐπανήρχετο εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπως πολεμήσῃ κατὰ τῶν Βοιωτῶν. Διὰ τοῦ ἀργυρίου τούτου ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς ἠγόρασε μέγα κτῆμα, ἐν ᾧ ἔκτισε ναὸν καὶ βωμὸν τῆς Ἀρτέμιδος. Ἐν τῷ τερπνῷ τούτῳ χωρίῳ ὁ Ξενοφῶν μετὰ τῆς γυναικὸς Φιλησίας καὶ τῶν δύο υἱῶν, τοῦ Γρύλλου καὶ τοῦ Διοδώρου, διῆγε βίον ἀγροτικὸν καὶ ὄλβιον. Ἐνταῦθα δ' ἐτέλει ἑορτήν, εἰς ἣν οἱ πρόσχωροι συνέρρεον κυνηγοῦντες μετὰ τῶν υἱῶν τοῦ γέροντος στρατηγοῦ. Ἡλίσκοντο δὲ καὶ ἐκ τοῦ ἱεροῦ χώρου καὶ ἐκ τῆς παρακειμένης Φολόης σύες καὶ δορκάδες καὶ ἔλαφοι*[2].

Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην, καθ' ἣν οἱ Λακεδαιμόνιοι ἡττήθησαν ὑπὸ τῶν Θηβαίων, ὁ Ξενοφῶν καταδιωχθεὶς κατέφυγε μετὰ τῶν υἱῶν καὶ μετ' ὀλίγων οἰκετῶν εἰς τὸ Λέπρεον καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κόρινθον, ὅπου κατῴκησεν[3]. *Ὅτε δ' οἱ Ἀθηναῖοι συνεμάχησαν τοῖς Σπαρτιάταις περὶ τὸ 363 π. Χ. κατὰ τῶν Θηβαίων, ὁ Ξενοφῶν ἔπεμψεν εἰς Ἀθήνας τοὺς δύο υἱούς, ἵνα μετάσχωσι τοῦ πολέμου. Καὶ ὁ μὲν Διόδωρος ἐπανῆλθεν εἰς τὸν πατέρα, ὁ δὲ Γρύλλος ἡρωϊκῶς ἀγωνισάμενος ἔπεσεν ἐν τῇ*

---

1) *Παυσαν.* V, 6, 4. 2) *Ξενοφ. ἐν Κύρ. ἀναβάσ.* V, 3, 7. 3) *Διογέν. Λαέρτ.* II, 53 „*Ἠλείους τε στρατευσαμένους εἰς τὸν Σκιλλοῦντα, καὶ βραδυνόντων Λακεδαιμονίων, ἐξελεῖν τὸ χωρίον. Ὅτε καὶ τοὺς υἱέας εἰς Λέπρεον ὑπεξελθεῖν μετ' ὀλίγων οἰκετῶν, καὶ αὐτὸν Ξενοφῶντα εἰς τὴν Ἦλιν πρότερον, εἶτα καὶ εἰς Λέπρεον πρὸς τοὺς παῖδας, κἀκεῖθεν σὺν αὐτοῖς εἰς Κόρινθον διασωθῆναι, καὶ αὐτόθι κατοικῆσαι*".

μάχῃ τῆς Μαντινείας. Ὅτε δ' ὁ γέρων στρατηγὸς ἔμαθε τὴν εἴδησιν περὶ τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ, ἔθυεν ἐστεμμένος. Τὸν θάνατον δ' ἀκούσας ἀπεστεφανώσατο, ἀλλὰ μαθών, ὅτι γενναίως ἔπεσεν, ἔθετο πάλιν τὸν στέφανον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐπειπών· ἐγίνωσκον, ὅτι ἐγέννησα θνητόν. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ὑπὲρ τοῦ Γρύλλου ἀναρίθμητα συνέγραψαν ἐγκώμια καὶ ἐπιταφίους τῷ πατρὶ χαριζόμενοι[1]. *Τοιαῦτα ἠδύναντο νὰ συγγράψωσι καὶ πολῖται Ἀθηναῖοι, διότι ἤδη ἡ πατρὶς αὐτοῦ εἶχεν ἀνακαλέσει τὸ περὶ φυγῆς ψήφισμα*[2]. *Πολλοὶ ἔχουσι τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Ξενοφῶν δὲν ὠφελήθη ἐκ τῆς ἄρσεως τοῦ ψηφίσματος οὐδ' ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας. Ἡμεῖς πειθόμεθα ἐκείνοις, ὅσοι λέγουσιν, ὅτι ὁ γέρων στρατηγὸς δὲν ὤκνησεν, ὅπως κατέλθῃ εἰς τὴν αὐτοῦ πατρίδα, ἀφ' οὗ, ὡς εἴρηται, παρεσκευάζετο, ὅπως ἴδῃ τὴν πόλιν τῶν πατέρων, ἀλλ' ἐκώλυσε τὸ ψήφισμα. Ἀλλὰ πρὸς πολλοῖς ἄλλοις οἱ υἱοὶ τοῦ Ξενοφῶντος ἠδύναντο νὰ καταταχθῶσιν εἰς τὸν στρατὸν τῶν Ἀθηναίων, εἰ μὴ ὁ πατὴρ ἀνεκτᾶτο τὰ πολιτικὰ αὐτοῦ δικαιώματα; Ἂν δ' ἦναι ἀκριβὲς τὸ ὑπὸ Διογένους τοῦ Λαερτίου μνημονευόμενον*[3] *καὶ ὑπό τινος ἐπιγράμματος ὑποστηριζόμενον*[4], *ὅτι ὁ γέρων ἐτελεύτησεν ἐν Κορίνθῳ, πρέπει νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πόλιν ταύτην. Εἶναι δὲ παράδοξον, ὅτι τῷ περιηγητῇ Παυσανίᾳ ἐν Σκιλλοῦντι ἐδείκνυον τάφον, ὃν οἱ γείτονες ἔλεγον τοῦ Ξενοφῶν-*

---

[1]) *Διογέν. Λαέρτ. II*, 54. [2]) *Αὐτόθι II*, 59 „*Καὶ Ἴστρος φησὶν αὐτὸν φυγεῖν κατὰ ψήφισμα Εὐβούλου, καὶ κατελθεῖν κατὰ ψήφισμα τοῦ αὐτοῦ*". *Τὸ γεγονὸς εἶναι ἀναμφισβήτητον, ἀλλὰ φαίνεται ἀμφίβολον μόνον, ἂν ὁ Εὔβουλος εἰσηγήσατο τὴν φυγήν· διότι τοῦτο ἀντίκειται καὶ εἰς χρονολογικὰς εἰδήσεις. Ὅρα* Bergk IV, 296 *ἐν σημ.* 166. [3]) *Ἐν βιβλ. II*, 56. [4]) *Αὐτόθι II*, 58.

Εἰ καί σε, Ξενοφῶν, Κραναοῦ Κέκροπός τε πολῖται
φεύγειν κατέγνων, τοῦ φίλου χάριν Κύρου,
ἀλλὰ Κόρινθος ἔδεκτο φιλόξενος, ᾗ σὺ φιληδῶν
οὕτως ἀρέσκῃ, κεῖθι καὶ μένειν ἔγνως.

τος[1]. Ἂν δὲ τοῦτο ἦναι ἀκριϐές, εἰκάζομεν, ὅτι ὁ τὴν φύσιν ἀγαπήσας ἱστορικὸς ἐνετείλατο τοῖς οἰκείοις, ὅπως ἐκεῖ ταφῇ. Πότε δ᾽ οὗτος ἔθανε, δὲν εἶναι ἀναμφισϐήτητον· κατὰ Διογένη τὸν Λαέρτιον[2] ὁ θάνατος συνέϐη κατὰ τὸ 355, ὅπερ δὲν δύναται νὰ ἦναι ἀκριϐές· διότι ὁ ἱστορικὸς μνημονεύει ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς[3] τοῦ θανάτου Ἀλεξάνδρου τοῦ Φεραίου, ὅστις ἐγένετο μετὰ τὸ εἰρημένον ἔτος. Διὰ τοῦτο εἰκάζεται, ὅτι ἐτελεύτησε μετὰ τὸ 355, ἂν τὸ συγγραμμάτιον οἱ Πόροι ἀποδοθῇ αὐτῷ.

Ὁ Ξενοφῶν ἦτο φίλιππος καὶ φιλοκύνηγος, εὐσεϐὴς καὶ φιλοθύτης[4]. Κατὰ τοῦτο ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς ποιεῖ ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Θουκυδίδην, ὅστις ἦτο ἄθεος. Οὗτος ἐξακολουθεῖ πιστεύων εἰς τὴν θείαν Νέμεσιν τοῦ Ἡροδότου[5], ἀλλ᾽ οἱ Ξενοφώντειοι θεοὶ δὲν εἶναι μόνον τιμωροὶ καὶ κολασταὶ τῆς ἀδικίας καὶ ἀλαζονείας τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀρεστὰς αὐτοῖς πράξεις ἀμείϐουσιν. Σέβεται λοιπὸν τὴν μαντικήν, ἧς καὶ αὐτὸς δὲν εἶναι ἀδαής, θύει πρὸ ἑκάστης σπουδαίας πράξεως καὶ ἐρωτᾷ τοὺς θεοὺς περὶ τοῦ πρακτέου[6]. Ὡς δ᾽ ἐν τῇ θρησκείᾳ εἶναι συντηρητικός, οὕτω καὶ ἐν τῇ πολιτείᾳ ἀριστοκρατικός, ὡς ἦτο ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ καὶ οἱ συμμαθηταί. Διὰ τοῦτο ὁ ἱστορικὸς οὗτος ταπεινοῖ τὰς Ἀθήνας πρὸ τῆς Σπάρτης σχεδὸν πάντοτε καὶ τὴν διαρκῆ ὕπαρξιν καὶ τὴν ἰσχὺν τῆς πολιτείας περὶ πολλοῦ ποιούμενος ὑποτιμᾷ τὸν πνευματικὸν βίον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, τὴν πρόοδον καὶ τὴν διάδοσιν τῶν ἰδεῶν. Ὁ Ξενοφῶν δὲν ῥίπτει βαθὺ καὶ φιλοσοφικὸν βλέμμα ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· διότι τοῦτο

---

1) Ἐν βιβλ. V, 6. 4 „Καὶ δὴ καὶ ὀλίγον ἀπωτέρω τοῦ ἱεροῦ, μνῆμά τε ἐδείκνυτο, καὶ τῆς Πεντέλησίν ἐστι λιθοτομίας εἰκὼν ἐπὶ τῷ τάφῳ· εἶναι δὲ αὐτὸ Ξενοφῶντος λέγουσιν οἱ προσοικοῦντες„. 2) Ἐν βιβλ. II, 55. 3) Ἐν βιβλ. VI, 4, 36. 4) Διογέν. Λαέρτ. II, 56. 5) Ξενοφ. ἐν Ἑλλην. V, 4. 6) Ἐν Κύρ. ἀναβάσ. V, 6, 29.

δὲν ἐκτείνεται πέρα τῶν στενῶν ὁρίων μιᾶς γενεᾶς ἀνθρώπων. Δὲν δύναται νὰ ἐκτιμήσῃ, ὡς λέγει ὁ Ulrici[1]*, τὴν κοσμοϊστορικὴν ἀξίαν τῶν πράξεων τῶν προσώπων καὶ ὁλοκλήρων λαῶν. Τοῦτο φαίνεται κατ' ἐξοχὴν ἐν τῇ ἀγάπῃ πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ ἐν τῷ τρόπῳ, καθ' ὃν ὁ ἱστορικὸς τὴν πολιτείαν τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Σπαρτιατῶν εἰκονίζει καὶ κρίνει. Πανταχοῦ δ' ἐπιθυμεῖ, ἵνα μορφώσῃ πολιτικοὺς καὶ στρατηγοὺς διὰ μεγάλων προτύπων. Ἐν ᾧ ὁ Θουκυδίδης εἰκονίζει τὰς πόλεις μεγαλοπρεπῶς καὶ ὀλιγωρεῖ τῶν προσώπων, παρὰ τῷ Ξενοφῶντι ἀντιστρόφως ἐξαίρονται οἱ χαρακτῆρες τούτων. Καὶ ὅμως ἀμφότεροι ἦσαν ἀριστοκρατικοί. Ὁ Ξενοφῶν στερεῖται τῆς δυνάμεως, ἵνα τὴν πρᾶξιν εἰς τὴν πνευματικὴν δύναμιν καὶ ἰδιότητα ἀναγάγῃ, ἐξ ὧν ἡ πρᾶξις ἐγένετο, καὶ κέντρον τοῦ πνευματικοῦ βίου τῶν προσώπων ἱδρύσῃ.*

Ὡς ὁ Ἡρόδοτος ὀνομάζεται ζηλωτὴς τοῦ Ὁμήρου, οὕτως ὁ Ξενοφῶν τοῦ Ἁλικαρνασσέως ἱστορικοῦ. Ἀλλ' ἀφ' οὗ ἐκεῖνος, ὅστις ἔγραψε περὶ πλείστων τοῦ ἀρχαίου κόσμου λαῶν, δὲν εἶναι ὁ πατὴρ τῆς καθολικῆς ἱστορίας, τοῦτο ὀλιγώτερον δύναται νὰ λεχθῇ περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Γρύλλου. Βεβαίως οὗτος ἔχει κλίσιν, ὅπως ἐπιμένῃ ἐν ταπεινοτέραις ἀκριβολογίαις[2] *καὶ ἀνα-*

---

[1]) Charakreristik der ant Hist. *ἐν σελίδ.* 205. [2]) *Ὁ μακαρίτης Κυπριανὸς ἐνόμισεν, ὅτι οὐχὶ ὁ Πολύβιος. ἀλλ' ὁ Ξενοφῶν ἔγραψε καθολικὴν ἱστορίαν, Περὶ τῶν Ἑλλην. τοῦ Ξενοφῶντι ἐν σελίδ.* 113, “*Πολλάκις ἐλέχθη κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ὡς καὶ τοῦτο ὑπὲρ τοῦ Πολυβίου ὅτι πρῶτος αὐτὸς συνέγραψεν οἷον γενικὴν ἱστορίαν, καὶ παρὰ Πολυβίῳ μὲν καὶ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἴσως δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχῃ καὶ ἄλλως τὸ πρᾶγμα, διότι ὁ κόσμος ὅλος εἶχεν ἤδη συνέλθει ὑπὸ ἕνα κύριον, τὴν Ῥώμην· ὁ ἔπαινος ἁρμόζει διὰ τοῦτο πολὺ δικαιότερον τῷ Ξενοφῶντι, ὅστις μετὰ φιλανθρωπίας καὶ ἀγάπης διατρίβει περὶ τὴν ἐπιμελῆ ἔκθεσιν τῶν πράξεων καὶ τῆς τύχης καὶ τῶν μικροτάτων πόλεων, οἷον τοῦ Φλιοῦντος*„. *Ἐκ τούτων δῆλον γίνεται, ὅτι ὁ ἡμέτερος λόγιος δὲν εἶχε σαφῆ γνώμην περὶ τῆς καθολικῆς ἱστορίας. Ὅρα τοὺς νόμους ταύτης ἐν σελίδ.* 13 *τοῦδε τοῦ τόμου. Βεβαίως ἡ πολιτικὴ τοῦ κόσμου κατάστασις ηὐ-*

ζητεῖ, ὅπως μικροῦ λόγου συμβάντα ἀκριβῶς περιγράφῃ, ἀλλὰ ταῦτα δὲν ἀποτελοῦσι τὸν ὁρισμὸν τῆς καθολικῆς ἱστορίας, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐδείξαμεν. Διαπρέπει δὲ ἐν δραματικαῖς περιγραφαῖς, ὡς ἐν τῇ συνεντεύξει τοῦ Φαρναβάζου καὶ τοῦ Ἀγησιλάου[1] *καὶ ἐν τῇ συνωμοσίᾳ τοῦ Κινάδωνος*[2]. *Σπουδαῖον δ' ἁμάρτημα τοῦ ἱστορικοῦ τούτου εἶναι, ὅτι δὲν τηρεῖ πρὸς τοὺς διαγωνιζομένους τὴν δικαιοσύνην, ἣν ἐθαυμάσαμεν παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ. Ἡ ἔλλειψις αὕτη κατ' ἐξοχὴν διαφαίνεται ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς, ἐν οἷς φίλοι πρὸς ἐχθροὺς συγκρούονται. Ἐν ᾧ ἐξαίρει τὴν θεοσέβειαν τῶν τῆς Σπάρτης στρατηγῶν, δὲν εἰκονίζει διὰ ζοφερῶν χρωμάτων τὴν σκληρότητα τοῦ Λυσάνδρου πρὸς τοὺς αἰχμαλώτους*[3] *καὶ δὲν στιγματίζει τὰς ὠμότητας τῶν τριάκοντα, ἃς ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων βοηθούμενοι διέπραττον ἐν Ἀθήναις. Δυσμενῶς δὲ διάκειται πρὸς τοὺς Βοιωτούς, οἵτινες ἐνίκησαν τοὺς Σπαρτιάτας. Ὁ Πελοπίδας διέπρεψεν ἐν Θήβαις, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ μόνον ἅπαξ μνημονεύεται καὶ δὴ ἐκεῖ, ἔνθα οὗτος αἰτεῖ τὴν συμμαχίαν τοῦ μεγάλου βασιλέως*[4]. *Ἐπειδὴ δ' ὁ Ξενοφῶν ἦτο στρατηγός, εἶχε καθῆκον, ὅπως μνημονεύσῃ τῶν σπουδαίων μεταρρυθμίσεων, ἃς ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐπήνεγκεν ἐν τῇ πολεμικῇ τέχνῃ. Καὶ ὅμως περὶ τούτων σιωπᾷ, ὅπερ δὲν ἁρμόζει δικαίῳ ἱστορικῷ. Ἀλλ' εἶναι δίκαιον νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι οἱ ἄγαν πρακτικοὶ ἄνθρωποι δὲν δύνανται νὰ αἰωρηθῶσιν εἰς τὰς ὑψηλὰς τῆς ἐποπτείας σφαίρας, ἐν αἷς τὸ δίκαιον περιφανῶς καθορᾶται.*

Ἀλλ' ὁ Ξενοφῶν τὴν δόξαν αὐτοῦ κατ' ἐξοχὴν ὀφείλει τῇ

νόησε τὸν Μεγαλοπολίτην, ἵνα ἔχῃ εὐρυτέρας τοῦ Ξενοφῶντος γνώσεις περὶ ἱστορίας, καὶ οὗτος ἔζησεν ἐν Ῥώμῃ, ἐν ᾗ πάντες οἱ λαοὶ ἐξεπροσωποῦντο καὶ διὰ τοῦτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὠνομάσθη ἐ π ι τ ο μ ὴ τ ο ῦ κ ό σ μ ο υ. Ἀλλ' ἡ ἀκριβὴς ἐξέτασις τῶν μικρῶν πόλεων δὲν ἀναβιβάζει τὸν ἐξεταστὴν εἰς συγγραφέα καθολικῆς ἱστορίας, ἥτις, ὡς καὶ τὸ ὄνομα ὑποδηλοῖ, ἐξετάζει τὰ καθ' ὅλου, ἤτοι τὰ μεγάλα. [1]) *Ἐν τοῖς Ἑλλην.* IV, 1, 29. [2]) *Αὐτόθι* III, 3, 5. [3]) *Αὐτόθι* II, 1, 31. [4]) *Αὐτόθι* VII, 1, 33.

γλώσσῃ, ἥτις ὑπό τε τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νεωτέρων ἐπαινεῖται. Τοῦτον ὠνόμασαν Ἀττικὴν Μοῦσαν καὶ Μέλισσαν καὶ ἐλέχθη, ὅτι ἡ θεὰ Πειθὼ ἐκάθισεν ἐπὶ τῶν χειλέων αὐτοῦ[1]. *Πρὸ πάντων Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς*[2] *ἐξαίρει τὴν σαφήνειαν καὶ τὴν χάριν ἐν τῇ συνθέσει. Σημειωτέον δ' ὅμως, ὅτι ἡ χάρις, εἰ καὶ κατὰ διάφορον τρόπον, ὑπάρχει τοῖς συγχρόνοις τοῦ ἱστορικοῦ, τῷ Πλάτωνι, τῷ Ἰσοκράτει καὶ τῷ Εὐριπίδῃ. Διὰ τοῦτο ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ τοῦ λόγου χάρις ὀφείλεται τῇ περιόδῳ καὶ οὐχὶ τοῖς προσώποις. Ἀλλ' ὁ Ξενοφῶν στερεῖται τῆς μεγαλοπρεπεαίς τοῦ Ἡροδότου καὶ τῆς βραχύτητος τοῦ Θουκυδίδου. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ὁ Ξενοφῶν εἶναι καὶ ὁ ἄριστος κανὼν τῆς Ἀτθίδος· διότι οὗτος τὸ μέγιστον τοῦ βίου μέρος ἐν ταῖς στρατείαις καὶ ἐν Πελοποννήσῳ διαγαγὼν παρέλαβεν εἰς τὰ συγγράμματα αὐτοῦ καὶ ξένας λέξεις*[3]. *Διὰ τοῦτο παρὰ τῷ συγγραφεῖ τούτῳ εὑρίσκομεν τὰ πρῶτα ἴχνη τῆς κοινῆς διαλέκτου, ἥτις ἀπὸ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἐκράτησεν ἐν τῇ ὅλῃ Ἑλλάδι*[4]. *Εἶναι δ' ὅμως δίκαιον νὰ ἐπαινέσωμεν τὸ πλαστικὸν τοῦ Ξενοφῶντος, δηλ. τὴν τέχνην, δι' ἧς τὰ γενόμενα εἰκονίζονται ὡς ἐν εἰκόνι. Εἶναι ἀληθές, ὅτι τὴν τέχνην ταύτην ἔχουσι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον σχεδὸν πάντες οἱ Ἕλληνες, ἀλλ' ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς ἐν τῇ τέχνῃ ταύτῃ διαπρέπει*[5]. *Διὰ*

---

1) Cicer. Orat. 32 *καὶ* 62. Quint. X 1, 82. *Διογέν. Λαερτ.* II, 57 „*Ἐκαλεῖτο δὲ καὶ Ἀττικὴ Μοῦσα γλυκύτητι ἑρμηνείας*". 2) *Ἐν Ἐπιστ. πρὸς Πομπ.* IV „*Καθαρὸς μὲν γὰρ τοῖς ὀνόμασιν ἱκανῶς καὶ σαφής, καθάπερ ἐκεῖνος. Ἐκλέγει δ' ὀνόματα συνήθη τε καὶ προσφυῆ τοῖς πράγμασι καὶ συντίθησιν αὐτὰ ἡδέως πάνυ καὶ κεχαρισμένως οὐχ ἧττον Ἡροδότου*". 3) *Ἑλλάδιος Παρὰ Φωτ. ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ* Bekker 533 „*Εἰ δὲ καὶ Ξενοφῶν εἴρηκε τοὺς νομεῖς, οὐδὲν θαυμαστόν, ἀνὴρ ἐν στρατείαις σχολάζων καὶ ξένων συνουσίαις εἴ τινα παρακόπτει τῆς πατρίου φωνῆς· διὸ νομοθέτην αὐτὸν οὐκ ἄν τις ἀττικισμοῦ παραλάβοι*". 4) *Ὅρα Γραμμ. ἐν τόμ. I*, 50. 5) *Ὡς παράδειγμα τοῦ πλαστικοῦ παρατιθέμεθα ἓν τῶν πολλῶν χωρίων· Κύρ. ἀνάβασ.* I, 8, 8 „*Καὶ ἤδη τε ἦν μέσον ἡμέρας καὶ οὔπω καταφανεῖς*

τὰς ἀρετὰς ταύτας δικαίως μὲν ὁ Ξενοφῶν τάσσεται παρὰ τῷ Ἡροδότῳ καὶ τῷ Θουκυδίδῃ, ἀλλ' ἔχει λόγον πρὸς τούτους, ὃν λόγον ἔχει ὁ Εὐριπίδης πρὸς τὸν Αἰσχύλον καὶ τὸν Σοφοκλέα. Κατὰ τὴν ἡμετέραν κρίσιν ἡ ἐν Ἀσίᾳ στρατηγία αὐτοῦ εἶναι ὑπερτέρα τῆς ἱστοριογραφίας καὶ δὲν δεχόμεθα τὸ ἐσχάτως ῥηθέν, ὅτι δῆθεν ἤθελε μείνει ἄγνωστον τὸ ὄνομα αὐτοῦ, εἰ μὴ κατέλιπε συγγράμματα[1]. Διότι τὸ μὲν στρατηγικὸν τοῦ Ξενοφῶντος ἔργον κατέχει τὴν πρώτην θέσιν ἐν τῇ πολεμικῇ ἱστορίᾳ, οὐχὶ δὲ καὶ τὰ συγγράμματα αὐτοῦ ἐν τῇ ἱστοριογραφίᾳ.

Φαίνεται δ', ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Ξενοφῶν δὲν εἶχε διάφορον γνώμην περὶ τοῦ πράγματος. Διότι εἰς τὴν συγγραφὴν δὲν ἐτράπη ἐξ ἰδίας ὁρμῆς, ἀλλ' ἠναγκάσθη ὑπὸ Σοφαινέτου τοῦ Στυμφαλίου, ὅστις ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν ἐπάνοδον τῶν μυρίων ἐδημοσίευσεν ἱστορίαν τῆς στρατείας, ἐν ᾗ μόλις τὸ ὄνομα τοῦ Ξενοφῶντος ἐμνημονεύετο. Τοὐλάχιστον τοῦτο συμβαίνει παρὰ Διοδώρῳ τῷ Σικελιώτῃ, ὅστις εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸ σύγγραμμα τοῦ Σοφαινέτου. Διὰ τοῦτο ὁ στρατηγὸς ἐφιλοτιμήθη, ὅπως διά τινος συγγραφῆς δείξῃ, ὅτι αὐτὸς τὰ μέγιστα συνεβάλετο πρὸς ἐπάνοδον τῶν μυρίων καὶ οὕτως ἔγραψε τὴν Κύρου ἀνάβασιν. Εἶναι δ' ὅμως ἄξιον σημειώσεως, ὅτι δὲν ἐδημοσίευσε ταύτην ὑπὸ τὸ ἑαυτοῦ ὄνομα, ἀλλ' ὑπὸ τὸ τοῦ Θεμιστογένους τοῦ Συρακουσίου. Ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς[2] τοὐλάχιστον

ἦσαν οἱ πολέμιοι· ἡνίκα δὲ δείλη ἐγίγνετο, ἐφάνη κονιορτὸς ὥσπερ νεφέλη λευκή, χρόνῳ δὲ συχνῷ ὕστερον ὥσπερ μελανία τις ἐν τῷ πεδίῳ ἐπὶ πολύ. Ὅτε δὲ ἐγγύτερον ἐγίγνοντο, τάχα δὴ καὶ χαλκός τις ἤστραπτε καὶ αἱ λόγχαι καὶ αἱ τάξεις καταφανεῖς ἐγίγνοντο. Καὶ ἦσαν ἱππεῖς μὲν λευκοθώρακες ἐπὶ τοῦ εὐωνύμου τῶν πολεμίων„. Παράβαλλ. Κυπρ. ἐν σελ. 128 τῆς εἰρημ. διατριβῆς. [1]) Τοῦτο εἶπεν ὁ Δοναλδσὼν ἐν τῇ Ἱστορ. τῆς ἀρχ. ἑλλην. φιλολογίας μεταφρασθείσῃ ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου Ι. Βαλέττα I, 48 "Ὅσῳ ἂν ὑποτεθῶσι μεγάλα τὰ στρατιωτικὰ τοῦ ἀνδρὸς κατορθώματα, ἴσως οὐδ' ἠκούετο τούτων ἕνεκα τὸ ὄνομα αὐτοῦ, εἰ μὴ ὑπῆρχον τὰ συγγράμματα ἃ κατέλιπεν ἡμῖν„. [2]) Ἐν βιβλ. III, 1, 2 "Ὡς μὲν οὖν Κῦρος στράτευμά τε συνέλεξε

τοιοῦτο σύγγραμμα ἀποδίδει αὐτῷ ὁ Ξενοφῶν. Ἂν μὴ δεχθῶμεν τοῦτο, ὅπερ οἱ ἀρχαῖοι ἤδη εἴκασαν[1], *πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς πρὸ τῆς συγγραφῆς τοῦ τρίτου βιβλίου τῶν Ἑλληνικῶν δὲν εἶχε σκεφθῆ, ὅπως συγγράψῃ τὴν Κύρου ἀνάβασιν. Ἀλλ' ἐκ πολλῶν τεκμηρίων γίνεται δῆλον, ὅτι τὸ σύγγραμμα τοῦτο εἶναι ἀρχαιότερον τῶν Ἑλληνικῶν. Τινὲς ὅμως ἐπίστευσαν, ὅτι ἡ εἰς ἡμᾶς περιελθοῦσα Ἀνάβασις εἶναι ἔργον τοῦ Θεμιστογένους ἢ ὅτι οὗτος συνειργάσθη τῷ Ξενοφῶντι ἢ καὶ ὅτι ὁ Συρακούσιος εἶχε συγγράψει σύγγραμμα ἔχον τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν*[2]. *Ἀλλὰ τοιαῦται εἰκασίαι δὲν ἐκράτησαν*[3]. *Διὰ τί ὁ ἱστορικὸς ἔγραψε τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ ψευδονύμως, δὲν δυνάμεθα νῦν νὰ γινώσκωμεν. Ἀλλὰ τὸ πραγματικὸν τοῦ συγγραφέως ὄνομα δὲν ἐβράδυνε νὰ γνωσθῇ, διότι ἡ γλῶσσα ἐμαρτύρει τοῦτο.*

Συνήθως οἱ φιλόλογοι πιστεύουσιν, ὅτι ἡ Ἀνάβασις ἐγράφη, ὅτε ὁ ἱστορικὸς ἐκτήσατο τὸ μέγα ἐν Σκιλλοῦντι κτῆμα· διότι ἐν ταύτῃ γίνεται μνεία αὐτοῦ καὶ δὴ λέγεται, ὅτι οἱ υἱοὶ τοῦ Ξενοφῶντος ἦσαν τηλικοῦτοι, ὥστε ἐξήρχοντο εἰς θήραν[4]. *Κατὰ τῆς τοιαύτης ὅμως μαρτυρίας ὑπάρχουσιν ἄλλοι λόγοι, ὡς ἡ ζωηρὰ καὶ ἀνθηρὰ παράστασις. Πρὸς δὲ μόλις εἶναι πιστευτόν, ὅτι ὁ Ξενοφῶν οὕτω πολὺ ἐβράδυνε νὰ διηγηθῇ τοῖς Ἕλλησι τὰ περιφανῆ αὐτοῦ ἔργα. Διὰ τοῦτο ἴσως τὸ περὶ Σκιλλοῦντος χωρίον παρενεβλήθη βραδύτερον ἢ ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος ἢ καὶ ὑπὸ ἄλλου*[5]. *Τὸ σύγγραμμα ἐπιγράφεται μὲν Κύρου ἀνάβασις, ἀλλὰ τὸ ὄνομα ἔσχεν ἐκ τοῦ μικροτέρου μέρους*[6], *δηλ.*

καὶ τοῦτ' ἔχων ἀνέβη ἐπὶ τὸν ἀδελφόν, καὶ ὡς ἡ μάχη ἐγένετο, καὶ ὡς ἀπέθανε, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀπεσώθησαν οἱ Ἕλληνες ἐπὶ θάλατταν, Θεμιστογένει τῷ Συρακοσίῳ γέγραπται„. 1) *Πλούταρχ. Περὶ δόξ. Ἀθην.* I *καὶ Τζέτζ. ἐν χιλιάδ.* 7, 94„. 2) *Τὴν γνώμην ταύτην ἔχει ὁ* Creuser, Die Historische Kunst der Griechen *ἐν σελίδ.* 230. 3) *Ὅρα* Sittl II, 438. 4) *Ἐν βιβλ.* V, 3, 5—13. 5) *Ὅρα* Bergk IV, 298 *ἐν σημ.* 175. 6) *Ἐκ τοῦ βιβλ. I*, 1—6. *Οἱ ἀρχαῖοι πολὺ συχνάκις λέγουσιν ἁπλῶς Ἀνάβασις καὶ*

ἐκ τῆς στρατείας τοῦ βασιλόπαιδος τούτου κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ. Τὸ σπουδαιότερον ὅμως μέρος τοῦ συγγράμματος δὲν εἶναι τοῦτο, ἀλλ' ἡ κατάβασις τῶν μυρίων. Ἐπειδὴ δ' ὁ Σουΐδας[1] λέγει, ὅτι ἡ Κύρου ἀνάβασις ἀπετέλει μέρος τῶν Ἑλληνικῶν, ὁ Niebuhr[2] *εἴκασεν, ὅτι ὡς τὰ δύο πρῶτα βιβλία τούτων προστεθέντα εἰς τὰ τοῦ Θουκυδίδου ὀκτὼ ἀπετέλεσαν τὸν παρ' Ἀθηναίοις πεφιλημένον ἀριθμὸν δέκα, οὕτω καὶ τὰ ὑπόλοιπα πέντε βιβλία τῶν Ἑλληνικῶν προστεθέντα εἰς τὰ ἑπτὰ τῆς Ἀναβάσεως ἀπετέλεσαν τὸν ἀριθμὸν δώδεκα, ὃν ἠγάπων οἱ Ἴωνες. Ἡ εἰκασία αὕτη ἐγένετο μὲν μετά τινος εὐφυΐας, ὅμως δὲν εὗρεν ὀπαδούς. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο τοῦ Ξενοφῶντος δὲν ἀνήκει εἰς τὴν ὑψηλὴν ἱστοριογραφίαν, ἀλλ' εἶναι ἡμερολόγιον. Ἴσως δὲν παρήχθη ἐκ συγχρόνων σημειώσεων, ἀλλὰ βραδύτερον συνετάχθη ἐξ ἀναμνήσεων. Ὁπωσδήποτε δὲ καὶ ἂν συνεγράφη, εἶναι δίκαιον νὰ ἐξάρωμεν τὴν ἀκρίβειαν τῶν γεωγραφικῶν εἰδήσεων ὑπὸ τῶν νεωτέρων περιηγητῶν κυρουμένην*[3].

Ἀναμφιλέκτως ἡ Κύρου ἀνάβασις κατέχει τὴν πρώτην θέσιν ἐν τοῖς ἱστορικοῖς τοῦ Ξενοφῶντος ἔργοις. Σχεδὸν πάντα τὰ ἱστορούμενα κυροῦνται ὑπὸ τῆς αὐτοψίας τοῦ στρατηγοῦ. Ταῦτα εἰκονίζει μὲν σαφῶς καὶ ζωηρῶς, ἀλλὰ δὲν διακοσμεῖ διὰ ῥητορικῶν σχημάτων οὐδὲ καθίστησιν ἀπίθανα διὰ τῶν ὑπερβολῶν καὶ τῆς περιαυτολογίας. Ἀπέτυχε μὲν ἡ στάσις τοῦ Κύρου, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἐνίκησαν καί, ἀφ' οὗ δόλῳ ἀπέβαλον τοὺς στρατηγοὺς αὐτῶν, ἔσχισαν τὰ σπλάγχνα τοῦ ὑπερφυσικοῦ θη-

---

Παιδεία, ὡς παρατηρεῖ ὁ Schenkl *ἐν τῇ διατριβῇ αὐτοῦ* Xenophontische Studien *δημοσιευθείσῃ ἐν τῷ* Sitzungsber. der Wiener Akad. 60, 563.

1) *Ἐν λ. Θεμιστογένης.* 2) *Ἡ πολυθρύλητος διατριβὴ περιλαμβάνεται ἐν τῷ* Kleine histor. Schriften *ἐν σελ.* 364. 3) *Ὅρα* Karl Koch, Der Zug der Zehntausend nach X. Anab. geographisch erlaütert, Leipzig 1850. W. Strecker u. H Kieppert, Beiträge zur geographishen Erklärung des Rückzuges der Zehntausend, Berlin 1870. W. Mangelsdorf zu Xenophons Bericht über die Schlacht bei Kunaxa, Karlsruhe, 1884.

ρίου καὶ ἐξῆλθον εἰς τὴν θάλασσαν, ἥτις εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν τῶν Ἑλλήνων πατρίς. Οὐ μόνον οἱ γενναῖοι ἐκεῖνοι στρατιῶται διὰ τῶν πραγμάτων ἔδειξαν τὴν ἀσθένειαν τοῦ Περσικοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Ξενοφῶν ἔχει πλήρη συνείδησιν τῆς ἀσθενείας τῆς ἀτέρμονος μοναρχίας. Τὸ μέγα τοῦτο δίδαγμα ἐχρησίμευσε τῷ Ἀγησιλάῳ[1], τῷ Φιλίππῳ, τῷ συμβούλῳ αὐτοῦ Ἰσοκράτει[2] καὶ τῷ μεγάλῳ Ἀλεξάνδρῳ, ὅστις ὄντως κατέλυσε τὸ ἀχανὲς βασίλειον. Ἡ Κύρου ἀνάβασις δὲν ἦτο προωρισμένη, ὅπως διδάξῃ λογίους, ἀλλ' ἐσκόπει, ἵνα καταστῇ κοινὸν τῶν Ἑλλήνων ἀνάγνωσμα, ὅπερ καὶ ἐγένετο. Οὐ μόνον δὲ παρὰ τοῖς συγχρόνοις, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις κατὰ πάντας τοὺς αἰῶνας ἦτο τερπνὸν ἀνάγνωσμα καὶ μέχρι τοῦδε τέρπει εὐρυτάτους ἀναγνωστῶν κύκλους. Δὲν εἶναι δ' ἴσως ὑπερβολὴ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀρριανοῦ[3] εἰρημένον, ὅτι ἡ κατάβασις τῶν μυρίων διὰ τὸν Ξενοφῶντα ἐγένετο ἐπιφανεστέρα τῶν ἔργων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἡ Κύρου ἀνάβασις τοῦ ἡμετέρου Ξενοφῶντος βεβαίως ἔχει τινὰ ὁμοιότητα πρὸς τοὺς Γαλλικοὺς πολέμους τοῦ Καίσαρος, διότι ἑκάτερος ἐν γλώσσῃ λιτῇ καὶ ζωηρᾷ τὰς στρατιωτικὰς αὐτοῦ πράξεις εἰκονίζει. Ἀλλ' ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Bergk[4], ὅτι ὁ μὲν Ξενοφῶν εἶναι φιλάνθρωπος καὶ ἔχει βαθὺ θρησκευτικὸν αἴσθημα, ὁ δὲ Καῖσαρ ἄσπλαγχνος καὶ ψυχρὸς ἐγωϊστής, ὅστις εἰς οὐδὲν ἄλλο πιστεύει ἢ εἰς τὸν ἑαυτοῦ ἀστέρα. Ὁ μὲν Ἕλλην εἶναι ἀγαθὸς στρατιώτης, ὅστις ἐν

---

1) Ξενοφ. ἐν Ἑλλην. III, 4, 2 „Λύσανδρος νομίζων καὶ τῷ ναυτικῷ πολὺ περιέσεσθαι τοὺς Ἕλληνας καὶ τὸ πεζὸν λογιζόμενος ὡς ἐσώθη τὸ μετὰ Κύρου ἀναβάν, πείθει τὸν Ἀγησίλαον ὑποστῆναι, ἥν αὐτῷ δῶσι τριάκοντα μὲν Σπαρτιατῶν, ἐς δισχιλίους δὲ τῶν νεοδάμων, ἐς ἑξακισχιλίους δὲ τὸ σύνταγμα τῶν συμμάχων, στρατεύεσθαι ἐς τὴν Ἀσίαν". 2) Ἐν Πανηγυρ 145 καὶ ἐν τῷ Πρὸς Φίλιππον 90. 3) Ἐν βιβλ. I, 12 „καὶ ἡ κατάβασις αὐτῶν ἐκείνων, ἣν Ξενοφῶν αὐτοὺς κατήγαγε, πολύ τι ἐπιφανέστερον ἐς ἀνθρώπους Ξενοφῶντος ἕνεκα ἐστίν, ἢ Ἀλέξανδρός τε καὶ τὰ Ἀλεξάνδρου ἔργα". 4) Ἐν τόμ. IV, 391.

τῇ ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ τῶν μισθοφόρων ἀναλαβὼν ἄγει τούτους εἰς τὴν θάλασσαν, ὁ δὲ Ῥωμαῖος εἶναι μὲν διαπρεπὴς πολιτικὸς καὶ στρατηγός, ἀλλ' ἄγει πόλεμον οὐχὶ πρὸς σωτηρίαν τῶν αὐτοῦ στρατιωτῶν, ὡς ἐκεῖνος, ἀλλ' ἐπ' ὀλέθρῳ φιλελευθέρων λαῶν. Ὁ πόλεμος δ' ἐκεῖνος ἦτο κυρίως τὸ μέσον, ὅπως ὁ μέγας ἐκεῖνος στρατηλάτης τὸν στρατὸν αὐτοῦ ἐκγυμνάσας καὶ τὴν εὔνοιαν τούτου κτησάμενος γένηται μονοκράτωρ ἐν τῷ ἀχανεῖ τῶν Ῥωμαίων κράτει.

Τὰ δὲ Ἑλληνικὰ ἐξ ἑπτὰ βιβλίων[1] *συνιστάμενα περιέχουσι τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπὸ τοῦ 411 μέχρι τοῦ 362 π. Χ., δηλ. ἄρχονται ἐκ τοῦ χρόνου, εἰς ὃν λήγει ἡ ἱστορία τοῦ Θουκυδίδου, καὶ ἐξικνοῦνται μέχρι τῆς ἐν Μαντινείᾳ μάχης. Τὰ δύο πρῶτα βιβλία, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται, ἔχουσι περιγραφὴν τῶν τελευταίων ἐτῶν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ἐν μὲν τῇ ἀρχῇ τῆς ἱστορίας ὁ συγγραφεὺς ἄρχεται ὅλως ἀναρμόστως διὰ τῆς φράσεως Μετὰ δὲ ταῦτα, ἐν δὲ τῷ τέλει καταλήγει εἰς τὴν φράσιν, Ἐμοὶ μὲν δὴ μέχρι τούτου γραφέσθω, τὰ δὲ μετὰ ταῦτα ἴσως ἄλλῳ μελήσει. Ταῦτα δηλοῦσιν, ὅτι στερούμεθα τοῦ προοιμίου καὶ τοῦ ἐπιλόγου τῆσδε τῆς συγγραφῆς. Διότι εἶναι ἄτοπον νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ ἱστορικὸς ἤρξατο σπουδαίου συγγράμματος ὡς ἄλλος Βυζαντινὸς χρονογράφος. Πόσον μέρος ἐκ τῆς ἀρχῆς τοῦ συγγράμματος ἀπώλετο, δὲν εἶναι εὔκολον νὰ εἰκάσωμεν. Τὰ Ἑλληνικὰ ὅμως δὲν εἶναι μόνον ἐφθαρμένα κατὰ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος, ἀλλὰ καὶ εἶναι οὕτως ἐλλειπῆ περὶ τὸ εἶδος ἢ τὴν μορφήν, ὥστε πολλοὶ κατὰ τοῦ ἱστορικοῦ ψόγοι ἠκούσθησαν*[2]*. Πρὸς ἐξήγησιν τῶν ἐλλείψεων τοῦ συγγράμματος συνήθως δέχονται οἱ κριτικοί, ὅτι ὁ γέρων συγγραφεὺς δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπεξεργασθῇ τὸ ἔργον αὐτοῦ. Τοῦτο πιστεύομεν καὶ δι' ἄλλους λόγους καὶ διότι αἱ τε-*

---

1) *Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐφέρετο καὶ ἔκδοσις διῃρημένη εἰς ἐννέα βιβλία. Ὅρα* Christ *ἐν σελίδ.* 300. 2) *Τινὰς τούτων δύναταί τις νὰ ἴδῃ παρὰ τῷ Κυπριανῷ, Περὶ τῶν Ἑλλην. τοῦ Ξενοφῶντ. ἐν σελίδ.* 8 *καὶ ἑξῆς.*

λενταῖαι τοῦ συγγράμματος λέξεις δηλοῦσι καθ' ἡμᾶς, ὅτι ταύτας ὁ γέρων συγγραφεὺς προσέθηκεν ὀλίγον χρόνον πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὅτε δὲν ἠδύνατο νὰ γράψῃ τελειότερον καὶ ἀξιοπρεπέστερον ἐπίλογον.

Ἄλλοι ὅμως κατ' ἄλλον τρόπον ἐπειράθησαν, ὅπως ἐξηγήσωσι τὰς ἐλλείψεις τῶν Ἑλληνικῶν, διότι ἐκ πολλῶν τεκμηρίων καταλήγουσιν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ εἰς ἡμᾶς περιελθὸν σύγγραμμα δὲν εἶναι τὰ Ἑλληνικὰ τοῦ Ξενοφῶντος, ἀλλ' ἐπιτομὴ τούτων. Τὴν γνώμην ταύτην ἐν τοῖς πρώτοις ἐξήνεγκεν ὁ ἡμέτερος Κυπριανός[1] *καὶ ὑπεστήριξεν ὁ* Grosser[2], *ἀλλ' ἀντέκρουσεν ὁ* Wollbrecht[3]. *Ὁ Ἕλλην κριτικὸς ἐρειδόμενος ἐπὶ ἐξωτερικῶν*[4] *καὶ ἐσωτερικῶν λόγων πιστεύει, ὅτι ὁ ἐπιτομεὺς διετήρησεν αὐτὰς τὰς λέξεις τοῦ πρωτοτύπου*[5]. *Ἂν ἦτο δυνατὸν νὰ βεβαιωθῇ ἡ θεωρία αὕτη, ἤθελε σωθῇ, ὡς νομίζομεν, πολὺ μέρος τῆς ἱστορικῆς τοῦ Ξενοφῶντος δόξης. Διότι παρετηρήθη, ὅτι ἡ μὲν Κύρου ἀνάβασις ἦτο ὑπόθεσις περιωρισμένη καὶ εὔκολος, ἡ Ἑλληνικὴ ὅμως ἱστορία σχεδὸν πεντήκοντα ἐτῶν ἀπήτει μείζονα ἱστορικὴν δεξιότητα, ἧς ἐστερεῖτο ὁ Ξενοφῶν*[6]. *Οὕτως ἐν τῷ ἡμίσει τούτῳ αἰῶνι διεπράχθησαν ἔργα περιφανέστερα ἐκείνων, ἅπερ ἐξιστορεῖ ὁ Θουκυδίδης. Διότι πάντως ὁ ὄλεθρος τῶν Ἀθηναίων ἐν Σικελίᾳ εἶναι μέγα ἱστορικὸν γεγο-*

---

[1]) *Ἐν τῇ μνημονευθείσῃ διατριβῇ καὶ ἐν Φιλίστορ.* II, 339, Campe Einl. zur Uebersetzung von Xenoph. Griech. Gesch. 1856. [2]) *Ὅρα* Jahrb. f. Phil. 93 (1866) 721. 95, 787 *καὶ* 105, 723. [3]) De Xenophontis Hellenicis in epitomen non coactis, Hann. 1874. [4]) *Καὶ ὁ* Grosser *παρατηρεῖ, ὅτι καὶ ὁ Πλούταρχος καὶ ὁ Διόδωρος εἶχον πληρέστατα τὰ Ἑλληνικά. Ὁ Ξενοφῶν ἐν Κύρου ἀναβάσ.* II, 6, 4 *γράφει „καὶ ὁποίοις μὲν λόγοις ἔπεισε Κῦρον ἄλλῃ γέγραπται„. Περὶ τούτου ὅμως ὁ Ξενοφῶν οὐδὲν λέγει ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς, ὡς ἔχουσι νῦν.* [5]) *Ἐν σελίδ* 44 *„Ὁ ἐπιτομεὺς ἠθέλησε καὶ κατώρθωσεν ἐν μέρει νὰ φυλάξῃ αὐτὰς τὰς λέξεις τοῦ Ξενοφῶντος. Ἀπέκοπτε μὲν πολλὰ ἐκ τοῦ μέσου, ἀλλὰ πάντοτε ἵστατο ἐντὸς τοῦ πρωτοτύπου... Ἐκ τούτου προῆλθε τὸ ἄλλο περίεργον ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ νὰ εὑρίσκηται ἡ μεγίστη ταχύτης καὶ συντομία παρὰ τὴν ἄκραν ἀκρίβειαν καὶ πολυλογίαν„.* [6]) *Παράβαλλ.* Sittl II, 443.

νός, ἀλλ' ἆρά γε ἡ παράδοσις τῆς ἡγεμονίδος πόλεως τῷ Λυσάνδρῳ, ἡ στρατεία τοῦ Ἀγησιλάου εἰς τὴν Ἀσίαν, ἡ ταπείνωσις τῆς Σπάρτης, ἡ ἀνύψωσις τῶν Θηβῶν καὶ ἡ ἐν Μαντινείᾳ μάχη, ἐν ᾗ σύμπασα ἡ Ἑλλὰς ἐπολέμησεν, εἶναι ἥττονος σπουδαιότητος ἱστορήματα; Βέβαίως δὲν ἦσαν τοιαῦτα, ἀλλὰ δὲν ἔτυχον μεγάλου ἱστορικοῦ, οἷος ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Πολύβιος. Συγγραφεύς, ὅστις καταναλίσκει χρόνον εἰς περιγραφὴν τοῦ Φλιοῦντος καὶ ἐξιστόρησιν μικρῶν ἀνεκδότων, δὲν ἦτο παρεσκευασμένος ἐκ φύσεως, ὅπως αἰωρηθῇ εἰς τὰς ὑψηλοτέρας τῆς ἱστορίας σφαίρας. Ἡ βεβαίωσις λοιπὸν τῆς ἐπιτομῆς δὲν ἠδύνατο μὲν νὰ ἀναβιβάσῃ τοῦτον εἰς ἱστορικὸν πρώτης τάξεως, ἀλλὰ δὲν ἤθελε καταβιβάσει αὐτὸν μέχρι χρονογράφου. Διὰ ταῦτα νομίζομεν, ἢ ὅτι πρέπει νὰ δεχθῶμεν τὴν ἐπιτομὴν ἢ ὅτι εἶναι γεροντικὸν ἔργον, ἐν ᾧ ἡ συγγραφικὴ τοῦ Ξενοφῶντος δύναμις εἶχε καταπέσει. Διότι τὰ ἄλλα τοῦ στρατηγοῦ συγγράμματα δεικνύουσι μείζονα συγγραφικὴν τέχνην.

Συγγενὲς πρὸς τὰ Ἑλληνικὰ σύγγραμμα εἶναι ὁ Ἀγησίλαος γραφεὶς πρὸς τιμὴν τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης, ὅστις ἐκ τῆς στρατείας τῆς Αἰγύπτου ἐπανερχόμενος ἔθανε κατὰ τὸ 361/60. Ἀλλ' οἱ κριτικοὶ ἐρίζουσι περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ ἐγκωμίου τούτου, ὅπερ ἤδη ὁ Ὀλλανδὸς φιλόλογος Walckenaer[1] ἐθεώρει νόθον. Τούτῳ ἠκολούθησαν καὶ νεώτεροι κριτικοί[2], ἀλλὰ τὴν γνησιότητα τοῦ συγγραμματίου ὑποστηρίζουσιν ὁ Ad. Gruno[3] καὶ ὁ Sittl[4], ὅστις παρατηρεῖ, ὅτι ἕκαστος μαθητὴς τοῦ Ἰσοκράτους τοὺς τύπους ἤθελε χειρισθῇ δεξιώτερον ἢ ὁ γέρων ἱστορικός, ὅστις τὸ ἐγκώμιον οὕτως ἐπραγματεύθη ὡσεὶ τοῦτο ἔμελλε νὰ ἀποτελέσῃ ἐπεισόδιον τῆς ἱστορίας αὐτοῦ.

---

¹) Ἐν τῇ Διατριβῇ IX. ²) Ὡς ὁ Terwelp, De Agesilai qui Xenophontis nomine fertur auctore, Münster 1873. ³) Ἐν τῇ διατριβῇ De Agesilai qui fertur Xenophontei elocutione atque dictione, Neustadt-Eberswalde 1873. ⁴) Ἐν τόμ. II, 446.

Τοῦτο ὁ εἰρημένος φιλόλογος θεωρεῖ ὡς τεκμήριον τῆς γνησιότητος τοῦ ἐγκωμίου. Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶναι, ὅτι ἡ παρατήρησις τοῦ Sittl, ὅτι τὸ προκείμενον ἐγκώμιον ὁμοιάζει πρὸς ἐπεισόδιον, ἐνισχύει τὴν γνώμην τοῦ ἡμετέρου Κυπριανοῦ[1] εἰπόντος, ὅτι ὁ Ἀγησίλαος εἶναι ἐκλογὴ χωρίων ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν τοῦ Ξενοφῶντος, ἐν οἷς ἐγένετο λόγος περὶ τῶν ἔργων τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης. Ἡ θεωρία αὕτη ἄγει εἰς συμφωνίαν τὰς μαρτυρίας τῶν ἀρχαίων περὶ γνησιότητος τοῦ ἐγκωμίου πρὸς τὰς κρίσεις τῶν νεωτέρων. Οὕτως ἐκεῖνοι μὲν ἔχουσι δίκαιον λέγοντες, ὅτι τὸ ἐγκώμιον εἶναι γνήσιον, καθ' ὅσον τὰ πλεῖστα τῶν λεγομένων εἶναι Ξενοφώντεια, οὗτοι δὲ πάλιν δικαιοῦνται, διότι ἡ μορφὴ τοῦ βιβλίου καὶ ἡ ἀκολουθία τῶν νοημάτων δὲν εἶναι τοῦ Ξενοφῶντος, ἀλλὰ τοῦ ἐκλογέως. Τὴν εἰκασίαν ταύτην ποιεῖ πιθανήν, ὅτι πολλὰ κεφάλαια καὶ χωρία τοῦ ἐγκωμίου εἶναι ὁμοιότατα καὶ κατὰ τὰς λέξεις πρὸς τὰ ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς. Ὁμολογοῦμεν, ὅτι ἡ γνώμη αὕτη δὲν στερεῖται πιθανότητος· διότι μόλις εἶναι πιστευτόν, ὅτι ὁ Ξενοφῶν συνέγραψεν ἰδιαιτέραν διατριβὴν περὶ Ἀγησιλάου, ἀφ' οὗ ἔγραψε τὰ προσήκοντα ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς. Πρὸς δὲ ἐν τῷ ἐγκωμίῳ λέγεται, ὅτι ὁ Ἀγησίλαος ἀνέβη τὸν θρόνον νέος, ἐν ᾧ οὗτος ἐγένετο βασιλεύς, ὅτε ἤδη ἦγε τὸ τεσσαρακοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας. Ὁ Ξενοφῶν ἦτο στενὸς τοῦ θανόντος βασιλέως φίλος καὶ ὡς τοιοῦτος ἐγίνωσκεν οὕτω σπουδαῖον γεγονός. Ὅτι καὶ ἄλλη χεὶρ ἀνεμίχθη εἰς τὴν Ξενοφώντειον ὑπόθεσιν, γίνεται ἔτι πιθανώτερον ἔκ τινων ῥητορικῶν σχημάτων[2],

---

1) Ἐν σελίδ. 85 τῆς μνημονευθείσης διατριβῆς. 2) Οὕτως ἐν IX, 15 "Τοιγαροῦν ποίας οὐ νεότητος κρεῖττον τὸ ἐκείνου γῆρας ἐφάνη; τίς μὲν γὰρ τοῖς ἐχθροῖς ἀκμάζων οὕτω φοβερὸς ἦν ὡς Ἀγησίλαος τὸ μήκιστον τοῦ αἰῶνος ἔχων, τίνος δ' ἐκποδὼν γενομένου μᾶλλον ἥσθησαν οἱ πολέμιοι ἢ Ἀγησιλάου καίπερ γηραιοῦ τελευτήσαντος; τίς δὲ συμμάχοις θάρρος παρέσχεν ὅσον Ἀγησίλαος, καίπερ ἤδη πρὸς τῷ στόματι τοῦ βίου ὤν;"

καὶ διαφορῶν τῆς γλώσσης πρὸς τὴν τοῦ ἱστορικοῦ[1]. *Ὁπωσδήποτε ἡ ὑπόθεσις εἶναι Ξενοφώντειος καὶ μόνον δύναται νὰ ἀμφισβητηθῇ, εἰ ἄλλος ῥητορικώτερος τοῦ ἱστορικοῦ εἰργάσθη περὶ τὸ εἶδος τοῦ συγγράμματος. Ἐν τῇ ὑποθέσει ἕκαστος δύναται νὰ ἴδῃ τὸν θαυμαστὴν τοῦ Ἀγησιλάου, ὅστις οὐ μόνον πολλὰς ἀρετὰς εἶχεν, ἀλλὰ καὶ ἐνεπνέετο ὑπὸ μεγάλων ἐθνικῶν ἰδεῶν. Διὰ τοῦτο καὶ μαθών, ὅτι ἐν τῇ μάχῃ παρὰ τῇ Κορίνθῳ ἔπεσαν μυρίοι τῶν ἐχθρῶν τῆς Σπάρτης, ᾤκτειρε τὴν Ἑλλάδα, ὅτι τοσοῦτοι ἦσαν ἱκανοί, ὅπως νικήσωσι πάντας τοὺς βαρβάρους. Διὰ τοῦτο οὐδὲν τὸ παράδοξον, ὅτι ὁ Ξενοφῶν τοῦτον ὑπέδειξεν ὡς πρότυπον ἀγαθοῦ βασιλέως. Βεβαίως ὁ Πλάτων εἶχε τὴν γνώμην, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἔπρεπε νὰ ἦναι φιλόσοφος, ἀλλ' ὁ στρατηγὸς ἤθελεν, ἵνα οὗτος ἔχῃ πολεμικὰς ἀρετάς.*

Ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἀρχῶν ὁ Ξενοφῶν ὁρμᾶται καὶ ἐν τῇ Κύρου παιδείᾳ, ἥτις ἐξ ὀκτὼ βιβλίων συνισταμένη ἔχει περιγραφὴν τοῦ βίου τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς Περσικῆς μοναρχίας. Ὡς ἐν τῇ Κύρου ἀναβάσει ἡ ἐπιγραφὴ ἐλήφθη ἐκ μικροῦ μόνον μέρους τῆς ὑποθέσεως, οὕτω καὶ ἐν τῇδε τῇ συγγραφῇ ὁ Ξενοφῶν δὲν ἐξετάζει μόνον τὴν παιδείαν τοῦ μεγάλου τῆς Περσίας βασιλέως, ἀλλ' ὁλόκληρον τὸν βίον αὐτοῦ. Εἶχε μὲν ὑπ' ὄψει τόν τε Ἡρόδοτον καὶ τὸν Κτησίαν, ἀλλὰ τὰς πλείστας εἰδήσεις ἔλαβεν, ὅτε ἐστρατεύετο ἐπὶ τὸν Ἀρταξέρξην μετὰ τοῦ νεωτέρου Κύρου καὶ ὅτε ἠγωνίζετο μετὰ τοῦ Ἀγησιλάου. Ἴσως ἐκ τῆς φιλίας πρὸς τὸν νεώτερον Κῦρον ὡρμήθη ὁ στρατηγός, ὅπως εἰκονίσῃ τὸν παλαιὸν ὡς τὸ ἰδεῶδες ἀγαθοῦ βασιλέως. Ἡ ἰδέα αὕτη δὲν ἐπῆλθεν ἴσως τὸ πρῶτον εἰς τὴν διάνοιαν τοῦ Ξενοφῶντος, διότι καὶ ὁ Σωκρατικὸς Ἀντισθένης εἶχε γράψει

---

[1]) Ὅρα Kyovsky, Stilistische Eigenthümlichkeiten in Xenophons Agesilaos, Pilsen 1884.

διάλογον ἐπιγραφόμενον Κῦρος ἢ Περὶ βασιλείας[1]. *Πότερος δ' ὅμως ἔγραψε πρῶτος, δὲν εἶναι γνωστόν. Διότι δυσκόλως δύναται νὰ ὁρισθῇ, πότε συνεγράφη ἡ Κύρου παιδεία. Εἰκάζεται μὲν ἐκ τοῦ ἐπιλόγου*[2], *ὅτι ἡ συγγραφὴ ἐγένετο οὐχὶ πρὸ τοῦ 354 π. Χ., ἀλλ' οἱ κριτικοὶ*[3] *πιστεύουσιν, ὅτι τὸ τελευταῖον τοῦτο μέρος, ἐν ᾧ ἡ κατάπτωσις τῶν ἀρχαίων ἠθῶν τῶν Περσῶν εἰκονίζεται, εἶναι μεταγενεστέρα προσθήκη. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Ξενοφῶν τὴν ἱστορικὴν ὕλην μεταχειρίζεται ὡς ὄργανον, ὅπως δείξῃ τὸν τύπον ἀγαθοῦ ἡγεμόνος*[4], *δὲν ἐμμένει πιστὸς ἐν τῇ ἱστορικῇ ἀκριβείᾳ, ἀλλ' ἀλλοιοῖ ταύτην πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ. Οὕτως ἐν ᾧ εἶναι γνωστόν, ὅτι ὁ ἀρχαῖος Κῦρος ἐφονεύθη μαχόμενος κατὰ τῶν Μασσαγετῶν*[5], *κατὰ τήνδε τὴν διατριβὴν οὗτος θνήσκει, ἀφ' οὗ ἔθυσε τοῖς θεοῖς καὶ εἶπε τὰς τελευταίας παραγγελίας τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ*[6]. *Διὰ τοῦτο ἡ Κύρου παιδεία δὲν εἶναι ἱστορικὸν σύγγραμμα, ἀλλὰ φιλοσοφικὸν μυθιστόρημα, ὅπερ βάσιν ἔχει ἱστορικὰ γεγονότα*[7]. *Τὸ μυθιστόρημα τοῦτο ἔχει καί τινα καλὰ ἐπεισόδια, ὡς τὸ τῆς Πανθείας καὶ τοῦ Ἀβροδάτα. Ἴσως τὸ ἐρωτικὸν τοῦτο ἐπεισόδειον ἔδωκεν ἀφορμήν, ἵνα κατὰ τοὺς χρόνους τῶν αὐτοκρατόρων πολλὰ μυθιστορήματα τῷ Ξενοφῶντι ἀποδίδωσιν*[8]. *Ἡ συγγραφὴ δ' ὅμως δὲν περιέχει μόνον τερπνὰ ἐπεισόδια, ἀλλὰ καὶ ἠθικὴν διδασκα-*

---

[1]) *Διογέν. Λαέρτ.* VI, 16. *Παράβαλλ. καὶ* Christ *ἐν σελίδ* 300 [2]) *Εν βιβλ.* VIII, 8 [3]) *Τὸν ἐπίλογον ἐθεώρησαν ὡς μεταγενεστέραν προσθήκην ὁ* Valckenaer *καὶ ὁ* F. A. Wolf. *Ὅρα* Schenk, Jahrb. f. Phil. 1861 *ἐν σελίδ.* 540 *καὶ* Beckhaus, Zeitschrift f. Gymn. XXVI, 226. [4]) *Τοιοῦτο θεωρεῖ τὸ σύγγραμμα ὁ Κικέρων ἐν* Epist. ad Quint. I, 1, 8 "Cyrus ille a Xenophonte non ad historiae fidem scriptus, sed ad effigiem justi imperii". *Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. ἐν Ἐπιστολ. πρὸς Πομπ.* IV "*τήν τε Κύρου παιδείαν, εἰκόνα βασιλέως ἀγαθοῦ καὶ εὐδαίμονος*". [5]) *Ἐν βιβλ.* I, 214. [6]) *Ἐν* VIII, 7. [7]) *Ἐν* I, 1, 6 "*Ὅσα οὖν καὶ ἐπυθόμεθα καὶ ᾐσθῆσθαι δοκοῦμεν περὶ αὐτοῦ, ταῦτα πειρασόμεθα διηγήσασθαι*". [8]) *Ὅρα* Rhode, Der griechische Roman *ἐν σελίδ.* 346.

λίαν, ἐν ᾗ δύναταί τις νὰ διίδῃ τὸν μαθητὴν τοῦ Σωκράτους. Λέγοντες τοῦτο ἔχομεν ἐν νῷ τὸν καλὸν τοῦ Κύρου λόγον πρὸς τοὺς υἱούς, ἐν ᾧ καὶ περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς λέγεται μετὰ φιλοσοφικῆς ἐξάρσεως προσεγγιζούσης πρὸς τὴν τοῦ Φαίδωνος τοῦ Πλάτωνος[1]. *Οὐ μόνον δ' ἐνταῦθα, ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ ὁ Ξενοφῶν ἀναμιγνύει Ἑλληνικὰς ἰδέας καὶ τρόπους μετὰ Ἀνατολικῶν. Ὅτε δ' οὗτος τὴν ἀνάμιξιν ἐποίει, δὲν ἐπίστευεν, ὅτι αὕτη ἠδύνατο νὰ πραγματωθῇ, ὡς ἐγένετο ἐπὶ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἡ συγγραφὴ αὕτη διὰ τὰς πρακτικὰς καὶ στρατιωτικὰς ἀρετὰς λίαν ἐτιμᾶτο ὑπὸ ἐπιφανῶν Ῥωμαίων, ὡς ὑπὸ Σκιπίωνος τοῦ Ἀφρικανοῦ, τοῦ Λουκούλλου καὶ τοῦ Κικέρωνος*[2].

Πρὸς συγγραφὴν τῶν Ἀπομνημονευμάτων ἔδωκεν ἀφορμὴν ὁ σοφιστὴς Πολυκράτης, ὅστις κατὰ τὸ 394 π. Χ. ἐδημοσίευσε διατριβὴν πρὸς λοιδορίαν τοῦ Σωκράτους[3]. *Ὁ Ξενοφῶν ἐνόμισεν εὐσεβὲς καθῆκον, ὅπως ἀπολογηθῇ ὑπὲρ τοῦ ὑβριζομένου διδασκάλου. Πότε ἐγράφησαν τὰ Ἀπομνημονεύματα, δὲν εἶναι γνωστόν, ἀλλ' εἰκάζεται, ὅτι εἶναι ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων ἔργων τοῦ συγγραφέως καὶ ὅτι ἐγράφη εὐθὺς μετὰ τὴν ἐπάνοδον αὐτοῦ ἐκ τῆς Ἀσίας. Εἶναι δ' ἀμφίβολον, ἂν συνεγράφη κατὰ σημειώσεις, ἃς διετήρει ἐκ τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἐποίει τὰς διατριβὰς μετὰ τοῦ Σωκράτους. Διότι ὁ συγγραφεὺς δὲν παραπέμπει εἰς τοιαύτας, ἀλλ' εἰς τὴν ἑαυτοῦ μνήμην*[4]. *Πολλάκις μὲν αὐτὸς ὁ Ξενοφῶν, ἦτο παρὼν ἐν τοῖς διαλόγοις τοῦ διδασκάλου*[5], *ἐνίοτε δὲ τὰ εἰρημένα ἐμάνθανε παρ' ἀλ-*

---

1) *Οὕτω λέγει ἐν* VIII, 7 20 *"Οὐδέ γε ὅπως ἄφρων ἔσται ἡ ψυχή, ἐπειδὰν τοῦ ἄφρονος σώματος δίχα γένηται, οὐδὲ τοῦτο πέπεισμαι· ἀλλ' ὅταν ἄκρατος καὶ καθαρὸς ὁ νοῦς ἐκκριθῇ, τότε καὶ φρονιμώτατον αὐτὸν εἰκὸς εἶναι: Διαλυομένου δὲ ἀνθρώπου δῆλά ἐστιν ἕκαστα ἀπιόντα πρὸς τὸ ὁμόφυλον πλὴν τῆς ψυχῆς"*. 2) *Κικέρ.* Ad famil. IX, 25, 1 *καὶ* Tuscul. II, 26, 62. 3) *Ὅρα Ἰσοκράτ. ἐν Βουσίριδ.* 5 *καὶ Σχολ. Ἀριστείδ.* III, 480 *καὶ* Cobet, Nov. Lect. 661. 4) *Ἐν βιβλ. I*, 3, 9. 5) *Ἐν βιβλ.* IV, 3, 2.

λων. Τοῦτο κατ' ἐξοχὴν συνέβη κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ συγγραφέως ἐκ τῶν 'Αθηνῶν[1]. *'Επειδὴ δὲ ἀπὸ τοῦ χρόνου τῶν διαλόγων τοῦ φιλοσόφου παρῆλθον πλείονα τῶν ὀκτὼ ἐτῶν, εἶναι πρόδηλον, ὅτι δὲν ἔχομεν τὰς φράσεις τοῦ Σωκράτους, ἀλλὰ μόνον τὴν ἔννοιαν τῶν λόγων αὐτοῦ, ὁσονδήποτε καὶ ἂν διετήρει ὁ μαθητὴς ζωηρὰν τὴν μνήμην τοῦ διδασκάλου. Αἱ ἰδέαι ὅμως ἀκριβῶς μετεδόθησαν ἡμῖν, καθ' ὅσον ὁ Ξενοφῶν ἠδυνήθη νὰ ἀντιληφθῇ αὐτῶν. Εἶναι ἀληθές, ὅτι συχνάκις περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ἄλλα πρόσωπα διαλέγονται παρὰ τῷ Πλάτωνι καὶ ἄλλα παρὰ τῷ Ξενοφῶντι, τοῦτο ὅμως ἐξηγεῖται, διότι ὁ Σωκράτης περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως πρὸς πολλοὺς διελέχθη. 'Ενταῦθα ἐγείρεται τὸ ζήτημα, ἂν ὁ Πλάτων ἢ ὁ Ξενοφῶν ἀπεικονίζῃ πιστότερον τὸν πραγματικὸν Σωκράτη*[2]. *Οἱ ἀρχαιότεροι ἐπίστευον, ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Γρύλλου μᾶλλον πλησιάζει εἰς τὸν πραγματικὸν Σωκράτη, ἀλλ' ὁ* Schleiermacher *παρετήρησεν, ὅτι οὗτος μὴ ὢν φιλόσοφος δὲν ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ τὸν διδάσκαλον. 'Ορθῶς δ' εἶπεν, ὅτι ὁ πραγματικὸς Σωκράτης ἔπρεπε νὰ ἦναι μεῖζόν τι τοῦ Ξενοφωντείου, ὅπως σπουδαίαν θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας καταλάβῃ, Ἂν δ' ἦτο τοιοῦτος, οἷον ὁ Ξενοφῶν εἰκονίζει, αἱ πολλαὶ φιλοσοφικαὶ σχολαὶ δὲν ἠδύναντο νὰ θεωρήσωσιν ἡγήτορα τῶν θεωριῶν αὐτῶν. Εἶναι δίκαιον δ' ὅμως νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι καὶ ὁ Πλάτων ἐξαίρει τὸν διδάσκαλον εἰς ἰδεώδη τύπον. Τοῦτο δὲν ἔπραξεν ὁ Ξενοφῶν οὐχὶ διότι δὲν ἤθελεν, ἀλλὰ διότι δὲν ἠδύνατο.*

'Η διαφορὰ τῶν δύο τούτων μαθητῶν τοῦ Σωκράτους καταφαίνεται κατ' ἐξοχὴν ἐν τοῖς Συμποσίοις. Διότι παρὰ

---

1) *'Εν βιβλ.* IV, 4, 4 *καὶ* IV, 8, 4. 2) *Ὅρα τὴν εἰσαγωγήν μου εἰς Πλάτ. 'Απολογ Σωκράτ. ἐν σελίδ.* 15. *Παράβαλλ.* Zeller, Philosophie der Griechen II³, 1, 150, Strümpell, Geschichte der praktischen Philosophie der Griechen *ἐν σελίδ.* 466 *καὶ* Ribbing, Ueber das Verhältniss zwischen dem Xenoph. und den plat. Berichten über die Persönlichkeit und die Lehre des Sokrates, Upsala 1870.

μὲν τῷ Πλάτωνι ὑπάρχει γόνιμος φαντασία καὶ βάθος τῆς θεωρίας, παρὰ δὲ τῷ Ξενοφῶντι νηφαλία πεζότης. Πότερον τῶν Συμποσίων εἶναι προγενέστερον, διαφωνοῦσιν οἱ κριτικοί. Ὁ μὲν διδάσκαλός μου Boeckh[1] *εἶχε τὴν γνώμην, ὅτι τὸ Ξενοφώντειον Συμπόσιον εἶναι προγενέστερον, νεώτεροι δὲ κριτικοί*[2] *πειρῶνται, ὅπως ἀποδείξωσι τὸ ἐναντίον. Ἐν τοῖς Συμποσίοις τῶν δύο μεγάλων τοῦ Σωκράτους μαθητῶν ὑπάρχει ἀντιζηλία τις, ἣν παρετήρησεν ἤδη ὁ Ἀθήναιος*[3]*. Αὕτη δὲν εἶναι ἀπίθανος· διότι ὁ Πλάτων προφανῶς ἐν τοῖς Νόμοις*[4] *ἐλέγχει τὴν Κύρου παιδείαν τοῦ Ξενοφῶντος. Τὸ Συμπόσιον τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως θεωρεῖται τὸ συμπλήρωμα τῶν Ἀπομνημονευμάτων αὐτοῦ*[5]*· διότι οὗτος ἐνόμιζεν ἀτελῆ τὴν τοῦ διδασκάλου εἰκόνα, ἂν μόνον ὑπὸ τὴν σπουδαίαν ὄψιν εἰκόνιζε καὶ οὐχὶ καὶ ὑπὸ τὴν εὔθυμον. Διότι ὁ Σωκράτης καὶ παίζων ὠφέλει*[6]*. Τὴν εὐωχίαν παρέθηκεν ὁ πλούσιος Καλλίας πρὸς τιμὴν τοῦ παιδὸς Αὐτολύκου, ὅστις ἐν τοῖς Παναθηναίοις τοῦ 422 ἐνίκησεν ὡς παγκρατιαστής. Κατὰ τὸ συμπόσιον παρῆσαν ὁ Σωκράτης, ὁ Ἀντισθένης, ὁ Νικήρατος, ὁ Χαρμίδης καὶ ἄλλοι*[7]*. Πρὸς δὲ μετέχει τῆς εὐωχίας ὁ γελωτοποιὸς Φίλιππος καὶ Συρακούσιος ἀγύρτης ἔχων αὐλητρίδα καὶ ὀρχηστρίδα ἐκ τῶν*

---

1) *Ἐν τῇ διατριβῇ* De simultate quae inter Platonem et Xenophontem intercessisse fertur, Ber. 1811. 2) Schanz, Herm 21, 458 *καὶ* Schenkl, Xenoph. Stud. II, 46. 3) *Ἐν βιβλ.* XI, 504 "*Συμπόσια μὲν γὰρ γεγράφασιν ἀμφότεροι, καὶ ἐν αὐτοῖς ὁ μέν, ὡς πρόκειται, παραιτεῖται πίνειν μεγάλοις ποτηρίοις, ὁ δὲ τὸν Σωκράτην παράγει τῷ ψυκτῆρι πίνοντα μέχρι τῆς ἕω*". 4) *Ἐν βιβλ.* III, 694 "*Μαντεύομαι δὴ νῦν περί γε Κύρου τὰ μὲν ἄλλ' αὐτὸν στρατηγόν τε ἀγαθὸν εἶναι καὶ φιλόπολιν, παιδείας δὲ ὀρθῆς οὐχ ἧφθαι τὸ παράπαν οἰκονομίᾳ τε οὐδὲν τὸν νοῦν προσεσχηκέναι*". 5) *Τοῦτο μαρτυρεῖ καὶ αὐτὴ ἡ ἀρχὴ τοῦ Συμποσίου, ἐν ᾗ ὁ συγγραφεὺς ἄρχεται ἐκ τοῦ ἀλλά· "Ἀλλ' ἐμοὶ δοκεῖ τῶν καλῶν κἀγαθῶν ἀνδρῶν ἔργα οὐ μόνον τὰ μετὰ σπουδῆς πραττόμενα ἀξιομνημόνευτα εἶναι, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν ταῖς παιδιαῖς*". 6) *Ἐν Ἀπομν.* IV, 1 "*Καὶ γὰρ παίζων οὐδὲν ἧττον ἢ σπουδάζων ἐλυσιτέλει τοῖς συνδιατρίβουσι*". 7) *Ἐν* I, 8.

δυναμένων νὰ ποιῶσι θαύματα. Τὸ Συμπόσιον λοιπὸν τοῦτο, ἂν μὲν παραβληθῇ πρὸς τὸ τοῦ Πλάτωνος, εἶναι ὑποδεέστερον· ἂν δὲ κριθῇ ἀπολύτως, ἔχει ἀρετάς τινας καὶ δὴ ὁ Wieland[1] *προβαίνει ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὀνομάζει αὐτὸ δυσυπέρβλητον πρότυπον διαλογικῆς διηγήσεως.*

Ὡς τὸ Συμπόσιον, οὕτω καὶ ὁ Οἰκονομικὸς εἶναι συμπλήρωμα τῶν Ἀπομνημονευμάτων. Ἡ ἀρχὴ τοιοῦτό τι ὑπαινίσσεται καὶ ὁ Γαληνὸς τὸ σύγγραμμα ἐθεώρει ὡς πέμπτον βιβλίον τῶν Ἀπομνημονευμάτων[2]. *Ἐν τούτῳ διαλέγεται ὁ Σωκράτης πρὸς τὸν Κριτόβουλον περὶ οἰκονομίας, κατ' ἐξοχὴν δὲ περὶ γεωργίας. Φαίνεται, ὅτι ὁ στρατηγὸς τὴν διατριβὴν ταύτην συνέγραψεν ἐν τοῖς χρόνοις, καθ' οὓς ἐν Σκιλλοῦντι διατρίβων ἠσχολεῖτο περὶ τὰ εἰρηνικὰ τῆς γεωργίας ἔργα. Ἐνταῦθα καταδηλοῦται τὸ φίλαυτον τοῦ Ξενοφῶντος ἦθος, διότι ταὐτίζει τὸ καλὸν τῷ ὠφελίμῳ. Διὰ τοῦ συγγράμματος ὅμως τούτου ἀνοίγει τὸ μέγα στάδιον τῆς οἰκονομολογίας, ὅπερ ἐν τῷ ἡμετέρῳ αἰῶνι ὁσημέραι εὐρυτέρους χώρους προσκτᾶται. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἐτιμᾶτο ὑπὸ πρακτικῶν ἀνδρῶν, οἷος ὁ Θεόφραστος*[3], *μετεφράζετο ἢ διεσκευάζετο ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος*[4] *καὶ ἐλαμβάνετο ὡς βάσις τῶν μελετῶν τοῦ Βιργιλίου ἐν τοῖς Γεωργικοῖς*[5]. *Εἰκάζεται δ', ὅτι τὸ ἔργον ἔπαθεν ὑποβολὰς ὑπὸ τοῦ νεωτέρου Ξενοφῶντος*[6], *ὅστις ἦτο υἱὸς τοῦ Γρύλλου καὶ μαθητὴς τοῦ Ἰσοκράτους*[7].

Ἡ δὲ Ἀπολογία Σωκράτους πρὸς τοὺς δικα-

---

[1]) *Ὅρα τὸ* Attisches Museum IV, 99, *ἔνθα ὑπάρχει ἡ διατριβὴ* Versuch über das Xenophontische Gastmahl als Muster einer dialogierten Erzählung. *Τὴν αὐτὴν γνώμην ἔχει ὁ* Rettig Xenophons Symposion ein Kunstwerk des griechischen Geistes, Phil. 38, 269. [2]) *Ἐν* XVIII, 1, 301. [3]) Sittl II, 454. [4]) De off. II, 24. 87. [5]) *Ὅρα Σέρβιον εἰς τὰ Γεωργ. I*, 43. [6]) Christ *ἐν σελίδ.* 304 *σημ.* 4. [7]) *Παρὰ Φωτ.* 260.

στὰς ἐθεωρήθη ὡς ὑποβολιμαῖον ἔργον τοῦ Ξενοφῶντος ἤδη ὑπὸ τοῦ ἀρχαίου κριτικοῦ Valckenaer[1], ᾧ ἠκολούθησαν καὶ ἄλλοι νεώτεροι. Τινὲς μὲν νομίζουσιν, ὅτι τὸ συγγραμμάτιον εἶναι ῥητορικὴ μελέτη νεωτέρου σοφιστοῦ, ἄλλοι δ', ὅτι τοῦτο ἀνῆκε τοῖς Ἀπομνημονεύμασι καὶ ὁ ἡμέτερος Κυπριανὸς ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι ἀπεσπάσθη τῶν Ἑλληνικῶν[2]. Ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτον δὲν φαίνεται πιθανόν, διότι ὁ σοφιστὴς ἤθελε συγγράψει τεχνικόν τι ὅλον, ὅπερ δὲν ὑπάρχει ἐν τῇδε τῇ Ἀπολογίᾳ[3]. Τὴν δὲ δευτέραν ὑπόθεσιν ἀποκρούει ὁ Κυπριανὸς παρατηρῶν, ὅτι τὰ μὲν Ἀπομνημονεύματα ἔχουσιν ἠθικὸν σκοπόν, ἡ δ' Ἀπολογία ὅλως ἱστορικόν. Διὰ τοῦτο προτιμᾷ, ὅπως θεωρήσῃ ταύτην ὡς ἀποκεκομμένην ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν. Ὁ λόγος οὗτος δὲν πείθει ἡμᾶς, διότι ἡ Ἀπολογία μᾶλλον εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματα ἢ εἰς τὰ Ἑλληνικὰ ἁρμόζει. Τοῦτο δὲ τοσοῦτον εἶναι βέβαιον, ὥστε ὑπάρχουσι κριτικοὶ ἀποφαινόμενοι, ὅτι τὸ τέλος τῶν Ἀπομνημονευμάτων ἐκ τῆς Ἀπολογίας ἐλήφθη[4]. Ἡ κρίσις δ' αὕτη δὲν στερεῖται βάσεως, διότι ἐν ἐκείνῳ τῷ τμήματι καὶ ἐν τῷδε τῷ συγγραμματίῳ ἡ ὑπόθεσις εἶναι συγγενής. Τὸν Κυπριανὸν ταράσσει ἡ σιωπὴ τοῦ Ξενοφῶντος ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς περὶ τῆς δίκης τοῦ Σωκράτους, ἐν ᾧ διηγεῖται ἐπιμελῶς περὶ τοῦ Θηραμένους καὶ τῶν ἀποφθεγμάτων αὐτοῦ κατὰ τὴν τελευταίαν ὥραν[5]. Ἡμεῖς γε ὡς πρὸς τοῦτο δὲν ἀποροῦμεν, διότι ὁ συγγραφεὺς ἐσιώπησεν ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς ἅτε ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασιν ἢ ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ προτιθέμενος νὰ εἴπῃ τὰ δέοντα. Ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς εἶπε περὶ τοῦ Θηραμένους, ἀλλ' οὔ-

---

1) Εἰς τὰ Ἀπομν. I, 1. 2) Ἐν σελίδ. 97 τῆς μνημονευθείσης διατριβῆς. 3) Αὕτη ἄρχεται ἐκ τῆς φράσεως· "Σωκράτους δὲ ἄξιόν μοι δοκεῖ εἶναι μεμνῆσθαι". 4) Τὴν γνώμην ταύτην ἔχουσιν ὁ Geel, De Xen. apologia, Leiden 1886 καὶ ὁ Lange, De Xenoph. quae dicitur apologia, Halle 1873. 5) Ἐν σελίδ. 97.

τος ἦτο πολιτικὸν πρόσωπον. Τὸ συγγραμμάτιον δὲν ἔχει μεγάλην ἀξίαν καὶ αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς ὁμολογεῖ, ὅτι ἄλλοι πρὸ αὐτοῦ ἔγραψαν[1]*, ἀλλὰ νομίζει, ὅτι οὗτοι δὲν διεσαφήνισαν, ὅτι τῷ Σωκράτει ὁ θάνατος ἦτο αἱρετώτερος τοῦ βίου. Περὶ τούτου ὁ Πλάτων εἶπε καὶ ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ*[2] *καὶ κατ' ἐξοχὴν ἐν τῷ Φαίδωνι*[3]*. Οὕτω τέσσαρα τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ξενοφῶντος ἀναφέρονται εἰς τὸν Σωκράτη, τὰ Ἀπομνημονεύματα, ὁ Οἰκονομικός, ἡ Ἀπολογία καὶ τὸ Συμπόσιον, ὅπερ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ σατυρικὸν τῆς τετραλογίας δρᾶμα.*

Ἐν δὲ τῇ Λακεδαιμονίων πολιτείᾳ ὁ συγγραφεὺς ἀναζητεῖ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν πόλις ὀλιγάνθρωπος ἐφάνη δυνατωτάτη καὶ ὀνομαστοτάτη ἐν τῇ Ἑλλάδι. Ταύτην ἀνευρίσκει ἐν τοῖς νόμοις τοῦ Λυκούργου[4]*. Ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ συγγραφεὺς λέγει, ὡσεὶ οἱ θεσμοὶ τοῦ μεγάλου ἐκείνου νομοθέτου ἔτι ἐλειτούργουν, ἐν τέλει, ὡς καὶ ἐν τῇ Κύρου παιδείᾳ, παρατηρεῖ, ὅτι ἡ τῶν Λακεδαιμονίων πολιτεία διεφθάρη*[5]*. Φαίνεται δ', ὅτι τὸ τελευταῖον τοῦτο μέρος δὲν εἶναι μεταγενεστέρα προσθήκη· διότι προϋποτίθησι τὴν ἐν Σπάρτῃ κατάστασιν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου μέχρι τῆς ἐν Λεύκτροις μάχης*[6]*. Ἐκ τῶν ἀρχαίων Δημήτριος ὁ Μάγνης ἔλεγεν, ὅτι τὸ προκείμενον σύγγραμμα δὲν ἀνήκει τῷ Ξενοφῶντι*[7]*, ἀλλὰ παρὰ τοῖς νεωτέροις κρατεῖ ἡ γνώμη, ὅτι τοῦτο εἶναι γνήσιον*[8]*. Ὁ Ἀριστοτέλης περιγράφων τὴν πολιτείαν τῶν Λακεδαιμονίων δὲν παραπέμπει εἰς*

---

1) *Ἐν ἀρχῇ "Γεγράφασι μὲν οὖν περὶ τούτου καὶ ἄλλοι καὶ πάντες ἔτυχον τῆς μεγαληγορίας αὐτοῦ".* 2) *Ἐν* 40 *A.* 3) *Ἐν* 67 D. 4) *Τοῦτο λέγει ἐν ἀρχῇ τῆς διατριβῆς.* 5) *Ἐν κεφ.* XIV. 6) Sittl II, 457. 7) *Διογέν. Λαέρτ. II,* 57 *"καὶ Ἀθηναίων καὶ Λακεδαιμονίων πολιτείαν, ἥν φησιν οὐκ εἶναι Ξενοφῶντος ὁ Μάγνης Δημήτριος"* 8) *Τὴν γνησιότητα ὑποστηρίζουσιν ὁ* Haase *ἐν τοῖς Προλεγομένοις τῆς ἐκδόσεως* Berlin 1833. Fuchs, Quaest. de libris Xenophonteis de republica Lacedaemoniorum et de rep. Atheniensium Leipzig 1838 *καὶ τελευταῖον ὁ* Naumann, De Xenophontis libro qui *Λακεδαιμονίων πολιτεία* inscribitur, Berlin 1876.

τὸν Ξενοφῶντα, ἀλλ' εἰς τὸν Θίβρωνα[1]. Ἡ σιωπὴ ὅμως δὲν ἐλέγχει νοθείαν τοῦ συγγράμματος, διότι ὁ Σταγειρίτης ὁμολογεῖ, ὅτι καὶ ἄλλοι ἔγραψαν περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως. Κατὰ ταῦτα δεχόμεθα μέν, ὅτι τὴν Λακεδαιμονίων πολιτείαν ἔγραψεν ὁ φίλος τοῦ Ἀγησιλάου, ἀλλὰ ὁμολογοῦμεν, ὅτι αὕτη ὑπέστη μεταβολάς, ὡς δηλοῦται ἐκ τούτου· ὁ Πολύβιος μνημονεύει, ὅτι κατὰ τὸν Ξενοφῶντα ἡ τῶν Λακεδαιμονίων πολιτεία ὡμοίαζε πρὸς τὴν τῶν Κρητῶν[2], ὅπερ ἐν τῷδε τῷ συγγράμματι δὲν λέγεται. Ἀλλὰ πᾶσαι αἱ δυσκολίαι αἴρονται, ἂν δεχθῶμεν, ὅτι ἡ προκειμένη διατριβὴ εἶναι ἀπόσπασμα ληφθὲν ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν, ὡς πειρᾶται, ὅπως ἀποδείξῃ ὁ ἡμέτερος Κυπριανός. Οὕτως οἱ μὲν ἔπαινοι τῆς πολιτείας τῶν Λακεδαιμονίων ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ τμήματος τῶν Ἑλληνικῶν, ἐν ᾧ ἱστοροῦντο τὰ πρὸ τοῦ τέλους τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἡ δὲ περιγραφὴ τῆς διαφθορᾶς αὐτῆς ἐκ τῶν μετὰ τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην ἱστορουμένων[3].

Καὶ ἡ Ἀθηναίων πολιτεία ἀποδίδοται τῷ Ξενοφῶντι ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, ἀλλὰ παρὰ τοῖς νεωτέροις ἐκράτησεν ἡ γνώμη, ὅτι ἡ διατριβὴ δὲν ἐγράφη ὑπὸ τούτου. Εὐθὺς ἐν ἀρχῇ ὁ συγγραφεὺς ὁμολογεῖ[4], ὅτι δὲν ἐπαινεῖ τὸ δημοκρατικὸν τῶν Ἀθηναίων πολίτευμα, καὶ τοῦτο ὁμολογῶν μαρτυρεῖ, ὅτι ἔχει ἀριστοκρατικὰ φρονήματα, οἷα δὴ ὁ θαυμαστὴς τῶν Λακεδαιμονίων Ξενοφῶν. Κατὰ τὰς πολιτικὰς λοιπὸν ἰδέας τὸ συγγραμμάτιον δὲν εἶναι ἀσύμφωνον πρὸς τὰς πεποιθήσεις τοῦ υἱοῦ τοῦ Γρύλλου. Ἀλλὰ σπουδαῖοι κριτικοί, οἷος ὁ Kirchoff[5], ἔδειξαν, ὅτι ἡ διατριβὴ ἐγράφη κατὰ τὸ 424 π. Χ., ὅτε ὁ Ξενοφῶν

---

1) Ἐν Πολιτ. VII, 14. Ὁ Oncken εἴκασεν, ὅτι ὁ Ξενοφῶν ἐξέδωκε τὸ σύγγραμμα ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Λακεδαιμονίου στρατηγοῦ, ἀλλ' εἶναι ἀνυπόστατος εἰκασία. 2) Ἐν βιβλ. VI 45. 3) Ἐν σελίδ. 93 τῆς μνημονευθείσης διατριβῆς. 4) Ἐν ἀρχῇ λέγει οὑτωσί. „Περὶ δὲ τῆς Ἀθηναίων πολιτείας, ὅτι μὲν εἵλοντο τοῦτον τὸν τρόπον τῆς πολιτείας οὐκ ἐπαινῶ διὰ τόδε, ὅτι ταῦθ' ἑλόμενοι εἵλοντο τοὺς πονηροὺς ἄμεινον πράττειν ἢ τοὺς χρηστούς· διὰ μὲν οὖν τοῦτο οὐκ ἐπαινῶ„. 5) Ἐν τῇ διατριβῇ Ueber die Abfas-

δὲν εἶχεν ἔτι ἀρχίσει, ὅπως συγγράφῃ. Ἀλλ' ἀφ' οὗ τὸ ἔργον δὲν εἶναι γνήσιον, τίς ἄρά γε συνέγραψε τοῦτο; Ὁ μὲν διδάσκαλός μου Boeckh[1] *ἀπέδιδε τοῦτο τῷ ἀριστοκρατικῷ Κριτίᾳ, ἄλλοι δὲ τῷ Φρυνίχῳ*[2]. *Ἐπειδὴ δὲ τὸ συγγραμμάτιον ἐνιαχοῦ ὑπομιμνήσκει τῶν Σωκρατικῶν διαλόγων, ὁ Cobet*[3] *εἰκάζει, ὅτι ἡ ἀρχικὴ τούτου μορφὴ ἦτο ὁ διάλογος. Τοῦτο ἐξηγεῖ ἁπλούστερον ὁ Κυπριανός, δεχόμενος*[4], *ὅτι ὁ ἐπιτομεὺς ἀπέσπασε τὰ μέρη ταῦτα ἐκ διαλόγων κειμένων ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς.*

Ἡ δὲ σπουδαία διατριβὴ ἡ ἐπιγραφομένη Πόροι ἢ Περὶ προσόδων συνεγράφη τῷ 356/5 κατὰ τὸν Cobet[5]. *Ἄλλοι ὅμως καταβιβάζουσι τὸν χρόνον τῆς συγγραφῆς εἰς τὸ 348, ὅπερ δὲν φαίνεται πιθανόν*[6]. *Διότι τότε δὲν ὑπῆρχεν ἐν τοῖς ζῶσιν ὁ Ξενοφῶν, ἐν ᾧ ἡ προκειμένη διατριβὴ φέρει τεκμήρια, ἐξ ὧν οἱ κριτικοὶ ὁρμώμενοι δέχονται τὴν γνησιότητα αὐτῆς*[7]. *Τίς δὲν διαβλέπει τὴν θεοσέβειαν τοῦ Ξενοφῶντος ἐν τῷ τέλει τῆς διατριβῆς, ἔνθα συμβουλεύει τοῖς Ἀθηναίοις, ὅπως ἐρωτήσωσι τὸ ἐν Δελφοῖς καὶ τὸ ἐν Δωδώνῃ μαντεῖον περὶ τῆς ὠφελείας τῶν προτεινομένων μεταρρυθμίσεων*[8]; *Διεγείρει μὲν ὑπονοίας τινὰς ἡ μεγάλη τοῦ συγγραφέως ἀγάπη πρὸς τὴν εἰρήνην, ἀλλ' ὁ Ξενοφῶν δὲν ἦτο ἐξ ἐπαγγέλματος μισθοφόρος, ὅστις τὴν εἰρήνην ἐξελάμβανεν ὡς ἀφόρητον. Ὁ υἱὸς τοῦ Γρύλλου ἀπεσύρθη εἰς τὸν ἥσυχον βίον καὶ ὡς γέρων ἠγάπα τὴν ἀνάπαυλαν, ἀφ' οὗ δὴ πρὸ ὀλίγου ἀπώλεσε τὸν υἱὸν ἐν τῇ μάχῃ τῆς Μαντινείας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἐπαμεινώνδου ἡ Ἑλλὰς εἶχεν ἀνάγκην ἀναπαύσεως, ἣν καὶ ὁ συγγραφεὺς συνίστησιν, ὡς δὴ καὶ ὁ Ἰσοκράτης ἐν τῷ Συμμαχικῷ. Ἀλλ' ὁπωσδή-*

---

sungszeit der Schrift vom Staate der Athener, aus den Abhandlungen der Berliner Akademie 1878. [1]) Staatshaushaltung der Athener I², 432. [2]) Ὅρα Christ ἐν σελ. 305. [3]) Παρὰ τῷ αὐτῷ. [4]) Ἐν σελίδ. 95 τῆς αὐτῆς διατριβῆς. [5]) Nov. lect. 756. [6]) Ὅρα Holzapfel, Philol. 40, 242. [7]) Bergk IV, 310. [8]) Ἐν κεφ. VI, 2.

ποτε ἡ διατριϐὴ εἶναι πολύτιμος ἕνεκα τῶν οἰκονομικῶν εἰδήσεων, ἃς παρέχει περὶ τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἡ εἰσαγωγὴ αὐτῆς ὁμολογεῖται ὡς ἐξαίρετος διὰ τὰς κρίσεις περὶ τῶν ἀρετῶν τῆς χώρας τῆς Ἀττικῆς[1].

Ἐν δὲ τῷ Ἱππαρχικῷ ὁ στρατηγὸς διδάσκει Ἀθηναῖον ἀρχηγὸν τοῦ ἱππικοῦ τὰ καθήκοντα ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ. Τίς εἶναι ὁ ἵππαρχος οὗτος, δὲν λέγεται, εἰκάζεται μόνον, ὅτι ἐγράφη χάριν τοῦ Κηφισοδώρου, ὅστις ὡς ἵππαρχος μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ξενοφῶντος ἔπεσεν ἐν τῇ μάχῃ τῆς Μαντινείας[2]. Τοῦτο εἶναι ἁπλῆ εἰκασία, βέϐαιον δὲ θεωρεῖται, ὅτι ἡ διατριϐὴ ἐγράφη, ὅτε τὸ περὶ φυγῆς τοῦ Ξενοφῶντος ψήφισμα εἶχεν ἤδη ἀρθῆ. Ἡ γνησιότης τῆς διατριϐῆς δὲν ἀμφισϐητεῖται καὶ δι' ἄλλας αἰτίας καὶ διότι προσεπιμαρτυρεῖ ταύτην ἡ Ξενοφώντειος θεοσέϐεια. Μετὰ τὸν Ἱππαρχικὸν ἐγράφη ὁ Περὶ ἱππικῆς, ὡς αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς ἐν τέλει ὁμολογεῖ[3]. Ἐν τῇ διατριϐῇ ταύτῃ δίδονται παραγγέλματα οὐχὶ ἱππαρχικῷ, ἀλλ' ἱππεῖ περὶ ἱππωνίας, ἤτοι περὶ ἀγορᾶς, περὶ ἐπιμελείας καὶ περὶ δαμάσεως τῶν ἵππων. Πρὸ τοῦ Ξενοφῶντος ὅμως ὁ Σίμων εἶχε γράψει περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως[4]. Ὅτι δ' ἡ διατριϐὴ τούτου ἦτο σπουδαία, τεκμηριοῦται καὶ ἐκ τῆς εὐλαϐείας, μεθ' ἧς λέγει ὁ Ξενοφῶν περὶ αὐτῆς, καὶ ἐκ τῆς γινομένης χρήσεως μέχρι τῶν χρόνων τῶν αὐτοκρατόρων. Ὁ δὲ Κυνηγετικὸς περιέχει ἔπαινον καὶ παραγγέλματα τῆς κυνηγετικῆς τέχνης. Ἄρχεται δ' ὁ συγγραφεὺς ἐκ τῶν ἐπιφανῶν θηρευτῶν τοῦ ἡρωϊκοῦ αἰῶνος καὶ καταλήγει εἰς ἀπολογίαν τῆς τέχνης, ἧς ἔχει ἀκριϐῆ γνῶσιν. Ἡ γνησιότης τῆς

---

[1]) *Παράβαλλ.* Pöhlmann, hellenischen Anschauungen über den Zusammenhang zwischen Natur und Geschichte, Leipzig 1879. [2]) Bergk IV, 309 *ἐν σημ.* 203. [3]) *Ἐνταῦθα λέγει. "Ἃ δὲ ἱππάρχῳ προσήκειν εἰδέναι τε καὶ πράττειν, ἐν ἑτέρῳ λόγῳ δεδήλωται„.* [4]) *Ἐν κεφ. I*, 1 *"Συνέγραψε μὲν οὖν καὶ Σίμων περὶ ἱππικῆς, ὃς καὶ τὸν κατὰ τὸ Ἐλευσίνιον Ἀθήνησιν ἵππον χαλκοῦν ἀνέθηκε καὶ ἐν τῷ βάθρῳ τὰ ἑαυτοῦ ἔργα ἐξετύπωσεν„.*

διατριβῆς τίθεται ἐν ἀμφιβολίᾳ· διότι ἐν ταύτῃ μνημονεύεται ὁ μῦθος περὶ τῆς διασώσεως τοῦ Αἰνείου[1], *ὅστις δὲν θεωρεῖται ἀρχαιότερος τοῦ τρίτου αἰῶνος π. Χ.*[2] *Πρὸς δὲ παρετηρήθη, ὅτι ἐν τῷ συγγραμματίῳ λέγεται περὶ θήρας λεόντων καὶ ἄρκτων καὶ ἄλλων θηρίων γινομένης ἐν ξέναις χώραις*[3]. *Ἀλλ' ὁ Ξενοφῶν πολλὰς χώρας περιελθὼν καὶ πολλὰ περὶ ξένων λαῶν εἰπὼν ἠδύνατο, ὡς νομίζομεν, νὰ εἴπῃ καὶ περὶ θήρας. Διὰ τοὺς εἰρημένους λόγους ὁ Sittl εἰκάζει, ὅτι ὁ Κυνηγετικὸς συνεγράφη ἐπὶ τῶν διαδόχων. Ἐπειδὴ δ' ὁ συγγραφεὺς δὲν δεικνύει μεγάλην ἄσκησιν περὶ τὸ γράφειν, τινὲς ἀπεῖδον εἰς τὴν νεανικὴν τοῦ συγγραφέως περίοδον*[4]. *Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι πιθανόν, διότι αὐτὸς εἰκονίζει ἑαυτὸν ὡς πρεσβύτερον καὶ πρέπει νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι παρενέπεσεν ὁ χρόνος τῆς ἐν Σκιλλοῦντι διατριβῆς, ἔνθα ὁ στρατηγὸς ἠσχολήθη περὶ τὴν θήραν. Ἡμεῖς νομίζομεν, ὅτι οἱ κατὰ τῆς γνησιότητος λόγοι δὲν εἶναι ἰσχυροὶ καὶ πειθόμεθα Τρύφωνι τῷ γραμματικῷ*[5], *ὅτι τὸ ἔργον εἶναι Ξενοφώντειον.*

Πιθανώτερον φαίνεται, ὅτι ὁ ***Ἱέρων ἢ τυραννικὸς*** *δὲν συνετάχθη ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως*[6]. *Ἐν τούτῳ ὑπάρχει διάλογος τοῦ ποιητοῦ Σιμωνίδου πρὸς τὸν πρεσβύτερον Ἱέρωνα περὶ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου ὑπὲρ τὸν τοῦ τυράννου καὶ περὶ τῶν μέσων, δι' ὧν ὁ ἡγεμὼν δύναται νὰ καταστήσῃ τὴν χώραν αὐτοῦ εὐδαίμονα. Δὲν εἶναι δ' ὅμως καὶ ὅλως ἀπίθανον, ὅτι ὁ Ξενοφῶν ἔγραψε τοιοῦτον ἔργον*[7]·

---

1) *Ἐν κεφ. I*, 15. 2) Sittl II, 462. 3) *Ἐν κεφ. XI*, 1 *„Λέοντες δέ, παρδάλεις, λύγκες, πάνθηρες, ἄρκτοι καὶ τἆλλα ὅσα ἐστὶ τοιαῦτα θηρία, ἁλίσκεται ἐν ξέναις χώραις περὶ τὸ Πάγγαιον ὄρος καὶ τὸν Κιττὸν τὸν ὑπὲρ τῆς Μακεδονίας, τὰ δ' ἐν Ὀλύμπῳ τῷ Μυσίῳ καὶ ἐν Πονδῷ, τὰ δ' ἐν τῇ Νύσῃ τῇ ὑπὲρ τῆς Συρίας"*. 4) Bergk IV, 309 *ἐν σημ.* 201. 5) *Παρ' Ἀθην.* 427, 6) *Τὴν γνησιότητα ἀμφισβητεῖ ὁ* F. Ranke, De Xenophontis vita et scriptis, Berlin 1851 *καὶ ὁ* Sitzler, De Xenophonteo qui fertur Hierone, Tauberbischofsheim 1874. 7) *Τὴν γνησιότητα ὑπερασπίζει ὁ* Ad.

διότι παραδίδεται, ὅτι καὶ εἰς τὴν Σικελίαν ἀπῆλθε καὶ παρὰ τῇ τραπέζῃ τοῦ Διονυσίου ἐκάθισε[1] καὶ ὅτι τοιαύτην διατριβὴν ἔγραψεν[2]. Ἐν τέλει παρατηροῦμεν, ὅτι τῷ Ξενοφῶντι ἀπεδίδοντο καὶ ἑπτὰ ἐπιστολαί, ὧν τὴν γνησιότητα ἤδη ὁ Bentley[3] ἠμφισβήτησεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΤΟΙΣ ΤΡΙΣΙ ΜΕΓΑΛΟΙΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΙΣ.

Ὡς ἐν τῇ τραγῳδίᾳ, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἱστοριογραφίᾳ διεμορφώθησαν τρεῖς χαρακτῆρες ἔχοντες ὁμοιότητα πρὸς τοὺς τῶν τριῶν μεγάλων τραγικῶν. Ὡς ὁ Αἰσχύλος περιγράφει τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, οὕτω καὶ ὁ Ἡρόδοτος, ὡς ὁ Σοφοκλῆς εἰσδύει εἰς τὰ μυχαίτατα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, οὕτω καὶ ὁ Θουκυδίδης καὶ ὡς ὁ Εὐριπίδης ἡδύνει διὰ τῆς χάριτος, οὕτω καὶ ὁ Ξενοφῶν. Ὡς τοὺς χαρακτῆρας τῶν τριῶν μεγάλων τραγικῶν ἐμιμήθησαν οἱ ἄλλοι, οὕτω καὶ τοὺς τρεῖς ἱστορικούς, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τοῦ Κτησίου καὶ τοῦ Φιλίστου.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῶν τριῶν μεγάλων ἱστορικῶν ἤκμαζον καὶ ἄλλοι ἱστορικοί, ὧν τὰ ἔργα ἐν τῷ ῥεύματι τῶν αἰώνων ἀπώλοντο. Ἐν ἰωνικῇ διαλέκτῳ Ἀντίοχος ὁ Συρακούσιος συνέταξε Σικελιῶτιδα συγγραφήν, ἥτις ἐκ τοῦ βασιλέως Κωκάλου ἀρχομένη ἔληγεν εἰς τὴν κατὰ τὸ 424 γενομένην εἰρήνην τῆς Γέλας. Ἐκ τῆς συγγραφῆς ταύτης ὠφελήθη καὶ ὁ Θουκυδίδης ἐν τοῖς περὶ Σικελίας, ὡς διὰ λεπτῶν γλωσ-

---

Nikolai, Ueber Xenophons Hiero, Dessau 1870 καὶ ὁ O. Schmidt, Specimen commentarii ad Hieronem Xenophonteum, Eisenach 1881. [1]) Ὅρα Ἀθήν. X, 427. [2]) Αὐτόθι III, 121. [3]) Ἰδὲ Opusc. 54.

αικῶν παρατηρήσεων ἔδειξεν ὁ Wölfflin[1]. *Ἀλλ' ἀφ' οὗ ὁ Φίλιστος καὶ ὁ Τίμαιος ἐξέδωκαν τὰς ἱστορίας αὐτῶν, ἡ συγγραφὴ τοῦ Ἀντιόχου ἐπισκιασθεῖσα ἐξηφανίσθη. Μακρότερον χρόνον διετηρήθη ὁ Ἰταλίας οἰκισμὸς τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως· διότι μνημονεύεται ὑπὸ Διονυσίου τοῦ Ἁλικαρνασσέως, τοῦ Στράβωνος*[2] *καὶ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου. Ὡσαύτως ἐν τῇ Ἰάδι ἔγραψεν ἱστορικὰ συγγράμματα ὁ γνωστὸς τραγικὸς Ἴων ὁ Χῖος, δηλ. Χίου κτίσιν καὶ Ὑπομνήματα. Καὶ ὁ Στησίμβροτος ἔγραψεν Ὑπομνήματα, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸν βίον τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἐπραγματεύετο ἀπαθῶς, δὲν ἐθεωρεῖτο ἀσφαλὴς ἱστορικὴ πηγή.*

Ἐπιφανέστερος τούτων ἐγένετο ὁ Κνίδιος ἰατρὸς Κτησίας, ὁ υἱὸς τοῦ Κτησιάρχου ἢ Κτησιόχου καὶ μαθητὴς Εὐήνου τοῦ Παρίου[3]. *Λέγεται δὲ συγγενὴς τοῦ μεγάλου ἰατροῦ Ἱπποκράτους*[4]. *Περὶ τῶν σπουδῶν τοῦ Κτησίου οὐδὲν γινώσκομεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματος γίνεται δῆλον, ὅτι διέτριβεν ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀσκληπιοῦ τῆς Κνίδου. Βραδύτερον αἰχμάλωτος γενόμενος προσελήφθη ὑπὸ Ἀρταξέρξου τοῦ Μνήμονος ὡς ἰατρός, καθ' ἃ ἔθος ἦτο ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Δημοκήδους*[5], *παρέστη ἐν τῇ μάχῃ τῶν Κουνάξων παρὰ τῷ βασιλεῖ*[6] *καὶ ἐθεράπευσε τοῦτον τρωθέντα ὑπὸ τοῦ Κύρου*[7]. *Ἔμεινε λοιπὸν ὁ Κνίδιος ἰατρὸς ἐν*

---

1) Antiochus von Syrakus und Coelius Antipater, Leipzig 1870. *Ὅρα καὶ* Christ *ἐν σελίδ.* 298. 2) *Ἐν σελίδ.* 242. 252, 254 255 *καὶ ἀλλαχοῦ.* 3) *Ὅρα* Blum, Herodot und Ktesias, Heidelberg *ἐν σελίδ.* 65. 4) *Γαλην. εἰς Ἱπποκράτ. τόμ. XII, σελ.* 287. 5) *Ὁ Κροτωνιάτης οὗτος ἰατρὸς ἐθεράπευσε τὸν Δαρεῖον, Ἡρόδοτ. III,* 129. 6) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀρταξέρξ. XI „Φυγῆς δὲ καὶ ταραχῆς τῶν περὶ αὐτὸν γενομένης, ὁ μὲν (Ἀρταξέρξης) ἀναστὰς μετ' ὀλίγων, ἐν οἷς καὶ Κτησίας ἦν, λόφον τινὰ πλησίον καταλαβὼν ἡσύχαζε".* 7) *Διόδωρ. Σικελ. II,* 32 *„Κτησίας δὲ ὁ Κνίδιος τοῖς μὲν χρόνοις ὑπῆρξε κατὰ τὴν Κύρου στρατείαν ἐπὶ Ἀρταξέρξην τὸν ἀδελφόν, γενόμενος δὲ αἰχμάλωτος καὶ διὰ τὴν ἰατρικὴν ἐπιστήμην ἀναληφθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ἑπτακαίδεκα ἔτη διετέλεσε τιμώμενος ὑπ' αὐτοῦ. Οὗτος οὖν φησὶν ἐκ τῶν βασιλικῶν διφθερῶν, ἐν οἷς οἱ Πέρσαι τὰς παλαιὰς πράξεις*

Περσίᾳ δέκα καὶ ἑπτὰ ἔτη ὑψηλὴν θέσιν κατέχων καὶ δυνάμενος νὰ μελετᾷ τὰς βασιλικὰς διφθέρας, ἤτοι τὰ ἀνακτορικὰ ἀρχεῖα. Ὅτε δ' ὁ Κόνων ἔπεμψεν ἐπιστολὰς πρὸς τὸν μέγαν βασιλέα, ὁ Κνίδιος ἰατρὸς ἀνεμίχθη εἰς διπλωματικὰς διαπραγματεύσεις[1] καὶ ἐπρέσβευσεν εἰς Σπάρτην κατὰ τὸ 398, ἀλλ' ἐντεῦθεν δὲν ἐπανῆλθεν εἰς Περσίαν. Ἐν Σπάρτῃ δὲ μένων συνέγραφεν.

Τὰ Περσικὰ τοῦ Κτησίου ἐξ εἴκοσι καὶ τριῶν βιβλίων συνιστάμενα περιεῖχον τὴν ἱστορίαν τοῦ μεγάλου ἐκείνου κράτους. Ἐν μὲν τοῖς ἓξ πρώτοις βιβλίοις ὁ ἱστορικὸς ἐπραγματεύετο περὶ τοῦ Ἀσσυριακοῦ καὶ Μηδικοῦ κράτους, ἐν δὲ τοῖς ἑπομένοις περὶ τοῦ Περσικοῦ ἀπὸ τοῦ μεγάλου Κύρου μέχρι τοῦ 398 π. Χ.[2] Ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς Ἀσσυριακοῖς καὶ ἐν τοῖς Περσικοῖς ὁ Κτησίας διαφωνεῖ πρὸς τὸν Ἡρόδοτον, ὃν ἀποκαλεῖ ψεύστην καὶ λογοποιόν[3]. Καὶ οὐ μόνον πρὸς τὸν Ἡρόδοτον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν Ξενοφῶντα ἐνιαχοῦ διαφωνεῖ[4]. Ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἠγέρθη σπουδαῖον ζήτημα, πότερος, ὁ Ἡρόδοτος ἢ ὁ Κτησίας, λέγει τὰ ἀκριβέστερα. Βεβαίως ὁ βασιλικὸς ἰατρὸς εὑρίσκετο ἐν κρείττονι μοίρᾳ τοῦ Ἁλικαρνασσέως περιηγητοῦ· διότι ἐκεῖνος μὲν διαμείνας δέκα καὶ ἑπτὰ ἔτη ἐν Περσίᾳ καὶ τὴν γλῶσσαν ὁπωσδήποτε καλῶς ἔμαθε καὶ τὰ βασιλικὰ ἀρχεῖα ἠδύνατο

κατά τινα νόμον εἶχον συντεταγμένας, πολυπραγμονῆσαι τὰ καθ' ἕκαστον καὶ συνταξάμενος τὴν ἱστορίαν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐξενεγκεῖν„. Ξενοφ. ἐν Κύρ. ἀναβάσ. I, 8, 26 “καὶ τιτρώσκει διὰ τοῦ θώρακος (τὸν Ἀρταξέρξη), ὥς φησι Κτησίας ὁ ἰατρός, καὶ ἰᾶσθαι αὐτὸς τὸ τραῦμά φησι„. [1]) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀρταξέρξ. XXI “Λέγεται δὲ ὁ Κτησίας τὴν ἐπιστολὴν λαβὼν παρεγγράψαι τοῖς ὑπὸ τοῦ Κόνωνος ἐπεσταλμένοις, ὅπως καὶ Κτησίαν ἀποστείλῃ πρὸς αὐτόν, ὡς ὠφέλιμον ὄντα ταῖς ἐπὶ θαλάσσῃ πράξεσιν. Ὁ δὲ Κτησίας αὐτὸν ἀφ' ἑαυτοῦ βασιλέα φησὶ προσθεῖναι τὴν λειτουργίαν αὐτῷ ταύτην„ [2]) Διόδωρ. Σικελ. XIV, 46 “Κτησίας δ' ὁ συγγραφεὺς τὴν τῶν Περσικῶν ἱστορίαν εἰς τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν κατέστρεφεν, ἀρξάμενος ἀπὸ Νίνου καὶ Σεμιράμιδος„. [3]) Φώτ. ἐν Βιβλιοθήκ. 58 “σχεδὸν ἐν ἅπασιν ἀντικείμενα Ἡροδότῳ ἱστορῶν, ἀλλὰ καὶ ψεύστην αὐτὸν ἀπελέγχων ἐν πολλοῖς καὶ λογοποιὸν ἀποκαλῶν„. [4]) Παρὰ Φωτίῳ αὐτόθι.

νὰ μεταχειρισθῇ καὶ τὰ κατὰ τοὺς Πέρσας παρ' εἰδημόνων ἦτο εὔκολον νὰ μάθῃ, ὁ δὲ Ἡρόδοτος καὶ τὴν γλῶσσαν ἠγνόει καὶ δημόσια ἔγγραφα δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψει καὶ ἴσως πρὸς τὸν ὑψηλὸν κόσμον δὲν ἦλθεν εἰς σχέσεις. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε ὁ Ἁλικαρνασσεὺς τὴν ἄγνοιαν τῆς γλώσσης ἀνεπλήρωσε διὰ διερμηνέων. Φαίνεται δ', ὅτι αἱ βασιλικαὶ διφθέραι καὶ αἱ ὑψηλαὶ σχέσεις δὲν ὠφέλησαν, ἀλλ' ἔβλαψαν τὸν Κνίδιον ἱστορικόν. Διότι οἱ Ἀσιανοὶ οὔτε τὴν ἀλήθειαν γράφουσιν ἐν τοῖς ἀρχείοις, οὔτε ταύτην συνήθως λέγουσι. Διὰ τοῦτο οὐδὲν τὸ παράδοξον, ὅτι αἱ σφηνοειδεῖς ἐπιγραφαὶ ἐδικαίωσαν τὸν Ἡρόδοτον[1]. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ὁ Κτησίας ἐκ φόβου πρὸς τοὺς Πέρσας δὲν ἠδύνατο νὰ γράψῃ τὴν ἀλήθειαν· διότι καὶ οὗτος τὴν μὲν ὕλην συνέλεξεν ἐν Περσίᾳ, τὴν δὲ σύνταξιν ἐποίησεν ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Σπάρτῃ.[2] Διὰ τοῦτο ὁ Κνίδιος δὲν ἐκολάκευε τὴν Περσικὴν αὐλήν, ἀλλὰ μᾶλλον τοὺς Λάκωνας καὶ τὴν μνήμην τοῦ Κλεάρχου[3]. Ἐπειδὴ δ' ἐκ ματαιότητος ὁ ἰατρὸς ἤθελε νὰ εἰκονίσῃ ἑαυτὸν ὡς διπλωμάτην, φαίνεται, ὅτι ἐποίησε καὶ τὸ πλάσμα, ὅτι δῆθεν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κύρου ἦλθε πρὸς τοὺς Ἕλληνας μετὰ τοῦ Φαλίνου. Ἂν τοῦτο ἦτο ἀκριβές, ἤθελεν

---

¹) Ὅρα Haug, Die Quellen Plutarchs *ἐν σελίδ.* 88 *καὶ* Bergk IV, 817. ²) Ὅρα Sittl II, 397 ³) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀρταξέρξ. XIII «Ἐκεῖνο δὲ τοῦ Κτησίου λαμπρὸν ἤδη ψεῦμα, τὸ πεμφθῆναι φάναι πρὸς τοὺς Ἕλληνας αὐτὸν μετὰ Φαλλίνου τοῦ Ζακυνθίου καί τινων ἄλλων. Ὁ γὰρ Ξενοφῶν ἠπίστατο συνδιατρίβοντα βασιλεῖ Κτησίαν, μέμνηται γὰρ αὐτοῦ καὶ τοῖς βίβλοις τούτοις ἐντετυχηκὼς δῆλός ἐστιν. Οὐκ οὖν ἐλθόντα καὶ λόγων τοσούτων ἑρμηνέα γενόμενον παρῆκεν ἀνώνυμον, Φαλῖνον δὲ τὸν Ζακύνθιον ὠνόμαζεν. Ἀλλὰ δαιμονίως ὁ Κτησίας, ὡς ἔοικε, φιλότιμος ὢν καὶ οὐχ ἧττον φιλολάκων καὶ φιλοκλέαρχος ἀεί τινας ἐν τῇ διηγήσει χώρας ἑαυτῷ δίδωσιν ἐν αἷς γενόμενος πολλὰ καὶ καλὰ μεμνήσεται Κλεάρχου καὶ τῆς Λακεδαίμονος» Παρὰ Φωτίῳ 72 ὁ Κτησίας διηγεῖται. «Καὶ ἀνῃρέθη Κλέαρχος καὶ τέρας ἐπὶ τῷ σώματι συνέστη· αὐτομάτως γὰρ ἐπ' αὐτῷ τάφος, μεγίστου πνεύσαντος ἀνέμου, ἐπὶ μέγα ἠρμένος ἐπισυνέστη». Ὅρα καὶ Ξενοφ. I, 2, 7.*

εἰπεῖ ὁ Ξενοφῶν. Διὰ ταῦτα καὶ ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Ξενοφῶν εἶναι ἀξιοπιστότεροι τοῦ Κτησίου, ὅστις πειρώμενος, ὅπως διακοσμήσῃ τὴν παράδοσιν, καὶ δίδων αὐτῇ δραματικὴν ζωὴν μεταχειρίζεται ταύτην οὐχὶ ὡς ἱστορικός, ἀλλ' ὡς ποιητής. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἀρχαῖοι δὲν ἐτίμων πολὺ τὸν ἱστορικὸν τοῦτον.

Τὸ μυθῶδες τοῦ Κτησίου ηὔξανεν ἐν τοῖς Ἰνδικοῖς, ἐν οἷς περιγράφει τὴν χώραν μετὰ τῶν λαῶν[1], τῶν θαυμασίων ζῴων καὶ φυτῶν αὐτῆς. Τῶν Ἰνδιῶν μόνον μικρὸν μέρος ἐγίνωσκεν ἐξ αὐτοψίας, τὰ δὲ λοιπὰ ἐξ εἰδήσεων Περσῶν ἐμπόρων[2]. Ἡ περιγραφὴ ἤγειρε τὴν προσοχὴν τῶν Ἑλλήνων μέχρι τῶν χρόνων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὅτε οὗτοι ἐκτήσαντο ἀκριβεστέρας περὶ τῆς χώρας ἐκείνης εἰδήσεις. Ἔκτοτε τὰ Ἰνδικὰ ἀνεγινώσκοντο ὡς μυθιστόρημα. Καὶ ἐκ τῶν Περσικῶν καὶ ἐκ τῶν Ἰνδικῶν διετήρησεν ἡμῖν ἐπιτομὰς ὁ πατριάρχης Φώτιος, ὅστις ὁμολογεῖ, ὅτι τὰ ἱστορήματα τοῦ Κτησίου εἶναι μυθώδη[3]. Τελευταῖον ἀνεκαλύφθησαν καὶ τρία ἀποσπάσματα[4] τοῦ Κτησίου, ἅπερ παραβαλλόμενα πρὸς τὰ παρὰ Φωτίῳ καὶ Αἰλιανῷ εὑρίσκονται πληρέστερα. Πλὴν τῶν εἰρημένων συγγραμμάτων μνημονεύεται, ὅτι ὁ Κνίδιος ἰατρὸς ἔγραψε καὶ γεωγραφικὸν σύγγραμμα, ὅπερ ἐπεγράφετο Περίπλους ἢ Περίοδος. Τούτῳ ἀποδίδεται καὶ ἡ ἰατρικὴ διατριβὴ Περὶ

---

[1]) Παρὰ Φωτ. 72 "Ἐν τοῖσδε τοῖς ὄρεσι φησὶν ἀνθρώπους βιοτεύειν κυνὸς ἔχοντας κεφαλήν· ἐσθῆτας δὲ φοροῦσιν ἐκ τῶν ἀγρίων θηρίων, φωνὴν δὲ διαλέγονται οὐδεμίαν, ἀλλ' ὠρύονται ὥσπερ κύνες, καὶ οὕτω συνιᾶσιν αὐτῶν τὴν φωνήν. Ὀδόντας δὲ μείζους ἔχουσι κυνός, καὶ τοὺς ὄνυχας ὁμοίους κυνός, μακροτέρους δὲ καὶ στρογγυλωτέρους". [2]) Ὅρα Sittl II, 398. [3]) Ἐν σελίδ. 98 "Ταῦτα γράφων καὶ μυθολογῶν Κτησίας λέγει τἀληθέστατα γράφειν, ἐπάγων ὡς τὰ μὲν αὐτὸς ἰδὼν γράφειν, τὰ δὲ παρ' αὐτῶν μαθὼν τῶν ἰδόντων, πολλὰ δὲ τούτων καὶ ἄλλα θαυμασιώτερα παραλιπεῖν διὰ τὸ μὴ δόξαι τοῖς μὴ τεθεαμένοις ἄπιστα συγγράφειν". [4]) Ταῦτα ἀνεκάλυψεν ἔν τινι βιβλιοθήκῃ τοῦ Ἁγίου Ὄρους ὁ κ. Σπ. Λάμπρος (Ὅρα Ἱστορ. μελετήματα ἐν σελίδ. 61 καὶ ἑξῆς).

ἐλλεϐόρου, ἀλλ' εἰκάζεται, ὅτι ταύτην ἔγραψεν ἄλλος μεταγενέστερος συνώνυμος τῷ ἡμετέρῳ ἱστορικῷ.

Καὶ ὁ Κτησίας, ὡς καὶ ὁ Ἡρόδοτος, μεταχειρίζεται τὴν Ἰωνικὴν διάλεκτον, οὐχὶ ὅμως καθ' ὅλου, ἀλλὰ μόνον κατά τινας λέξεις. Κατὰ τὴν γλῶσσαν δὲ θεωρεῖται ὑποδεέστερος τοῦ Ἁλικαρνασσέως ἱστορικοῦ[1]. Ἐπαινεῖται δ' ὡς σαφὴς καὶ ἀφελὴς καὶ εἶχε πολλὴν τὴν ἡδονὴν ὁ λόγος αὐτοῦ, κατ' ἐξοχὴν δ' ἐν ταῖς διηγήσεσιν, ἔνθα ὑπῆρχε τὸ παθητικὸν καὶ ἀπροσδόκητον. Συχνάκις δ' ἐτρέπετο εἰς τὸ μυθῶδες καὶ δραματικόν[2]. Ἀλλ' ὁ Κνίδιος ἰατρὸς εἶναι ἄξιος συγγνώμης, διότι μακρὸν χρόνον ἔζησεν ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ἥτις εἶναι ἡ κοιτὶς τῶν μύθων.

Ὡς ὁ Κτησίας εἶχε πρότυπον τὸν Ἡρόδοτον, οὕτως ὁ *Φίλιστος* τὸν Θουκυδίδην. Ὁ μιμητὴς τοῦ Ἀθηναίου ἱστορικοῦ ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀρχωνίδου[3] ἀνήκων εἰς ἐπιφανὲς γένος καὶ ἐϐοήθησε Διονυσίῳ τῷ πρεσϐυτέρῳ[4], μεθ' οὗ συνεδέετο διὰ συγγενείας, ὅπως γένηται τύραννος. Καὶ ὅμως ὑπὸ τοῦ τυράννου ἐξηλάθη τῆς Σικελίας καὶ ἔφυγεν εἰς τὸν Ἀδρίαν πρὸς ξένους, ὅπου διατρίψας εἴκοσιν ἔτη, ὡς δὴ καὶ ὁ Θουκυδίδης, συνέγραφε τὰς ἱστορίας αὐτοῦ[5]. Τὸν φυγάδα κατήγαγε Διονύσιος ὁ νεώτερος πεισθεὶς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Δίωνος, διότι οὗτοι ἤθελον νὰ ἀντιτάξωσιν αὐτὸν πρὸς τὸν Πλάτωνα[6]. Ὁ Φίλιστος ἐπανελθὼν εἰς τὰς Συρακούσας κατέλαϐεν αὖθις ὑψηλὴν θέσιν. Ἐν τῷ πολέμῳ δὲ τοῦ Δίωνος κατὰ τοῦ νεωτέρου Διονυσίου ἠγωνίσατο ὑπὲρ τοῦ τυράννου, ἀλλ' ἡττηθεὶς ἔν τινι ναυμαχίᾳ κατὰ

---

[1]) Φώτιος ἐν βιβλ. 67 „Καὶ διαλελυμένος δέ ἐστι πλέον τι τοῦ δέοντος αὐτῷ ὁ λόγος, ὡς καὶ εἰς ἰδιωτισμὸν ἐκπίπτειν. Ὁ δὲ τοῦ Ἡροδότου λόγος ταύτῃ τε καὶ τῇ ἄλλῃ τοῦ ἔπους δυνάμει καὶ τέχνῃ κανών ἐστιν Ἰωνικῆς διαλέκτου„. [2]) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀρτοξέρξ. VI. [3]) Σουΐδ. ἐν λ. [4]) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δίων. XI „Ὁ γὰρ δὴ Φίλιστος ἐξ ἀρχῆς τε τῇ τυραννίδι καθισταμένῃ προθυμότατον ἑαυτὸν παρέσχε, καὶ τὴν ἄκραν διεφύλαξε φρουραρχῶν ἐπὶ πολὺν χρόνον„. [5]) Πλούταρχ. αὐτόθι. [6]) Ὅρα εἰσαγωγήν μου εἰς Πλάτ. Γοργ. ἐν σελίδ. 14.

τὸν Ἔφορον ηὐτοκτόνησε, κατ' ἄλλους ὅμως οἱ δημοκρατικοὶ συλλαβόντες αἰχμάλωτον τὸν γέροντα[1] βαρβάρως ἀπέκτειναν. Φαίνεται δ', ὅτι εἶχε πολὺ προβῆ κατὰ τὴν ἡλικίαν· διότι ἦτο αὐτόπτης τῶν πολέμων τῶν Ἀθηναίων πρὸς τοὺς Συρακουσίους[2].

Ὁ Φίλιστος εἶχε γράψει Σικελικὰ ἐξ ἕνδεκα βιβλίων συνιστάμενα καὶ εἰς δύο συντάξεις διαιρούμενα. Ἐν μὲν τῇ πρώτῃ, ἥτις ἀπηρτίζετο ἐξ ἑπτὰ βιβλίων, ἐπραγματεύετο τὴν ἱστορίαν τῆς νήσου ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς ἁλώσεως τοῦ Ἀκράγαντος. Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ συντάξει κατεχούσῃ τέσσαρα βιβλία ἱστορεῖτο ἡ βασιλεία Διονυσίου τοῦ πρεσβυτέρου[3]. Βραδύτερον δ' ἐν δυσὶ βιβλίοις ἔγραψε καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ νεωτέρου Διονυσίου (366—362)[4]. Τὸ ἔργον ὅμως τοῦτο διὰ τὸν συμβάντα θάνατον ἔμεινεν ἀτελὲς καὶ συνεπληρώθη ὑπὸ τοῦ Ἀθάνα. Ἐπειδὴ δ' ὁ Φίλιστος παραβάλλεται πρὸς τὸν Θουκυδίδην, ὁ Ἀθάνας οὗτος εἶναι ὁ Ξενοφῶν τοῦ Φιλίστου. Οὗτος ἐγένετο μιμητὴς τοῦ Θουκυδίδου καὶ ἐν πολλοῖς ἐπέτυχε. Διότι καὶ τὸ στρογγύλον καὶ τὸ πυκνὸν καὶ τὸ εὔτονον καὶ τὸ ἐναγώνιον τοῦ Ἀθηναίου ἱστορικοῦ καλῶς ἐμιμήθη. Ἀλλ' ὁ μιμητὴς ἐν ἄλλοις δὲν ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ τὸ πρωτότυπον. Κατὰ Διονύσιον τὸν Ἁλικαρνασσέα ἡ φράσις τοῦ ἱστορικοῦ τούτου ἦτο ὁμοειδὴς καὶ ἀσχημάτιστος καὶ ἠδύνατό τις νὰ εὕρῃ

---

[1]) Πλούταρχ. αὐτόθι XXXV "καὶ πρῶτον μὲν ἀποδύσαντας αὐτοῦ τὸν θώρακα τοὺς Συρακουσίους καὶ γυμνὸν ἐπιδειξαμένους τὸ σῶμα προπηλακίζειν ὄντος ἤδη γέροντος· ἔπειτα τὴν κεφαλὴν ἀποτεμεῖν καὶ τοῖς παισὶ παραδοῦναι τὸ σῶμα. κελεύσαντας ἕλκειν διὰ τῆς Ἀχραδινῆς καὶ καταβαλεῖν εἰς τὰς Λατομίας„. [2]) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Νικ. XIX "ἀλλὰ καὶ Φίλιστος, ἀνὴρ Συρακούσιος καὶ τῶν πραγμάτων ὁρατὴς γενόμενος„. [3]) Διόδωρ. Σικελ XIII, 103 "Τῶν δὲ συγγραφέων Φίλιστος τὴν πρώτην σύνταξιν τῶν Σικελικῶν εἰς τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν κατέστρεφεν εἰς τὴν Ἀκράγαντος ἅλωσιν ἐν βιβλίοις ἑπτὰ διελθὼν χρόνον ἐτῶν πλέον τῶν ὀκτακοσίων, τῆς δὲ δευτέρας συντάξεως τὴν μὲν ἀρχὴν ἀπὸ τῆς προτέρας τελευτῆς πεποίηται, γέγραφε δὲ βίβλους τέτταρας„. [4]) Παρὰ τῷ αὐτῷ XV, 89.

πολλὰς περιόδους ὁμοίως σχηματιζομένας. Εἶχεν ὅμως φυσικὴν εὐστομίαν περὶ τὴν ἑρμηνείαν[1]. *Τὸν Φίλιστον ἐπαινοῦσι μὲν ὁ Ἔφορος καὶ ὁ Κικέρων*[2], *ἀλλ' ὁ Τίμαιος*[3] *καὶ Διονύσιος*[4] *ὁ Ἁλικαρνασσεὺς ψέγουσιν ὡς φιλοτύραννον καὶ κολακικόν.*

Σύγχρονος τοῦ Ξενοφῶντος ἦτο ὁ Αἰνείας, ὃν ὁ ἀρχαῖος φιλόλογος Casaubonus *ἐνόμιζε τὸν αὐτὸν τῷ ὑπὸ τοῦ εἰρημένου ἱστορικοῦ ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς*[5] *μνημονευομένῳ, ὅστις ἦτο στρατηγὸς τῶν Ἀρκάδων. Τούτου περιεσώθη μέχρις ἡμῶν σύγγραμμα, ὅπερ ἐπιγράφεται Τακτικὸν ὑπόμνημα περὶ τοῦ πῶς χρὴ πολιορκουμένους ἀντέχειν*[6]. *Τοῦτο ὅμως εἶναι τμῆμα μείζονος συγγράμματος, ὅπερ μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Πολυβίου*[7] *καὶ ἐπιγράφεται Τὰ περὶ τῶν στρατηγηματικῶν ὑπομνήματα. Βραδύτερον Κινέας, ὁ στενὸς τοῦ Πύρρου φίλος, ἐποίησεν ἐπιτομὴν τοῦ συγγράμματος τούτου. Τὸ ἔργον συνετάχθη μετὰ τὸ 360 π. Χ. Πότε ἔζη Δείνων ὁ Κολοφώνιος, δὲν παρεδόθη ἡμῖν. Ἐπειδὴ ὅμως ποιεῖται μνείαν τοῦ Περσικοῦ κράτους ὡς ὑπάρχοντος, πρόδηλον, ὅτι ἤκμαζε πρὸ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ὁ Κολοφώνιος ἱστορικὸς συνέγραψε Περσικά, ὧν μνημονεύονται τρεῖς συντάξεις*[8]. *Ἤρχετο δ' ἐκ τοῦ Βαβυλωνείου Νίνου καὶ ἐπραγματεύετο ἐν*

---

1) *Ἐπιστολ. πρὸς Πομπ.* V. 2) Div. I, 20, 39. 3) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δίων.* XXXVI *„Οὐ μὴν οὐδ' Ἔφορος ὑγιαίνει τὸν Φίλιστον ἐγκωμιάζων, ὅς, καίπερ ὢν δεινότατος ἀδίκοις πράγμασι καὶ πονηροῖς ἤθεσιν εὐσχήμονας αἰτίας περιβαλεῖν καὶ λόγους ἔχοντας κόσμον ἐξευρεῖν, αὐτὸς αὑτὸν οὐ δύναται πάντα μηχανώμενος ἐξελέσθαι τῆς γραφῆς, ὡς οὐ φιλοτυραννότατος ἀνθρώπων γένοιτο καὶ μάλιστα πάντων ἀεὶ ζηλώσας καὶ θαυμάσας τρυφὴν καὶ δύναμιν, καὶ πλούτους καὶ γάμους τοὺς τῶν τυράννων„.* 4) *Ἐν τῷ εἰρημένῳ χωρίῳ· „Ἦθος τε κολακικὸν καὶ φιλοτύραννον ἐμφαίνει καὶ ταπεινὸν καὶ μικρολόγον„.* 5) *Ἐν βιβλ.* VII, 3, 1. *Περὶ τούτου ἐν τοῖς τελευταίοις χρόνοις ἠγέρθη ζωηρὰ συζήτησις. Ὅρα* Schenkl. Jahrber. d. Alt. XII, 1, 261 *καὶ* Christ *ἐν σελίδ.* 308. 6) *Ἡ συγγραφὴ ἐξεδόθη ὑπὸ* Hercher, Berlin 1870. 7) *Ἐν βιβλ.* X, 44. 8) *Τὰ ἀποσπάσματα τούτου ἴδε παρὰ* C. Müller Histor. Graec. II, 88.

ἐκτάσει τὰ περὶ πολυτελείας τῶν βασιλέων τῆς Περσίας. Εἶναι δ' ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ἡ ἱστορία αὕτη ἦτο γεγραμμένη ἐν τῇ Ἀτθίδι καὶ οὐχὶ ἐν τῇ Ἰάδι. Τὸ σύγγραμμα τούτου, οὗ τὸ φιλάληθες ἐπαινεῖται[1], *εἶχεν ὑπ' ὄψει ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἀρτοξέρξου ἢ Ἀρταξέρξου. Υἱὸς τοῦ Δείνωνος ἦτο ὁ Κλείταρχος, ἱστορικὸς τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ὡσαύτως Περσικὰ ἐν τῇ Ἀττικῇ διαλέκτῳ συνέγραψεν Ἡρακλείδης ὁ Κυμαῖος, ὅστις ἐπραγματεύετο, ὡς καὶ ὁ Δείνων, περὶ τῆς πολυτελείας τοῦ μεγάλου βασιλέως*[2].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΝΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ.

Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς εἰς ἀπέρμονας χώρας ἐξετάθη καὶ Ἑλληνίδες πόλεις πολλαχοῦ ἐκτίσθησαν, ὡς ἡ Ἀλεξάνδρεια ἐν Αἰγύπτῳ, ἡ Σελεύκεια ἐν Μεσοποταμίᾳ, ἡ Προφθασία ἐν Σογδιανοῖς, ἡ Βουκεφαλία ἐν Ἰνδίαις καὶ ἡ πόλις Ἑλλὰς ἐν Καυκάσῳ[3]. *Τότε ὁ φιλόσοφος τῆς Ἀσίας πορθητὴς βασιλεῖς βαρβάρους ἡμέρωσε καὶ τοὺς μὲν Ὑρκανίους ἐπαίδευσεν, ὅπως λαμβάνωσι νομίμους γυναῖκας, τοὺς δὲ Ἀραχωσίους ἐδίδαξεν, ὅπως γεωργῶσι, τοὺς δὲ Σογδιανούς, ὅπως τρέφωσι καὶ μὴ φονεύωσι τοὺς πατέρας, τοὺς δὲ Πέρσας, ὅπως σέβωνται τὰς μητέρας καὶ τοὺς Σκύθας, ὅπως θάπτωσι τοὺς θανόντας καὶ ὅπως μὴ κατεσθίωσιν αὐτούς. Ὁ δὲ πολιτι-*

---

[1]) Corn. Nepos 9, 5, 4 "Dinon historicus cui nos plurimum de Persicis rebus credimus.„. [2]) Ὅρα C. Müller *αὐτόθι II*, 95. [3]) *Πλούταρχ. Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρ. τύχ. ἢ ἀρετῆς κεφ.* V.

σμὸς προέβη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οἱ παῖδες τῶν Περσῶν, τῶν Σουσιανῶν καὶ τῶν Γεδρωσίων ᾖδον τὰς τραγῳδίας τοῦ Εὐριπίδου καὶ τοῦ Σοφοκλέους[1]. *Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες ἐκ τῆς στρατείας τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου οὐχὶ ὀλίγον ὠφελήθησαν, διότι ἐγνώρισαν ἀκριβέστερον σχεδὸν τέως ἀγνώστους χώρας.*

Μόνον οἱ ἱστορικοὶ δὲν ἔσχον τὴν προσήκουσαν ὠφέλειαν ἅτε μὴ δυνηθέντες τῇ εὐρύτητι τῶν γνώσεων νὰ δώσωσι τὸ προσῆκον βάθος. Τοὐναντίον ἀντὶ νὰ περιορισθῶσιν αὐστηρότερον ἐν τῇ ἀληθείᾳ τοῦ ἱστορικοῦ πλούτου καὶ μετὰ τὸ ἀξιομίμητον τοῦ Θουκυδίδου παράδειγμα εἰσῆγον εἰς τὴν ἱστορίαν μύθους. Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἐγγὺς παρεῖχον ἱκανὴν ἐλευθερίαν τῇ φαντασίᾳ, ἐτρέποντο εἰς χώρας πολὺ ἀφεστώσας καὶ χρόνους μυθικοὺς πραγματευόμενοι περὶ γενεαλογιῶν, περὶ κτίσεων πόλεων, περὶ ἀποικιῶν καὶ τῶν τοιούτων τοῦ προϊστορικοῦ χρόνου, δι' ἃ ὁ Πολύβιος[2] *ψέγει αὐτούς. Παρελάμβανον δ' ἐν τῇ ἱστορίᾳ μύθους οὐχί, ὡς ὁ Ἡρόδοτος, ἐκ ποιητικοῦ πνεύματος ὁρμώμενοι, ἀλλ' ὅπως τὴν ἱστορίαν εὐρύνωσι, τοὺς ἀναγνώστας ψυχαγωγήσωσι καὶ ἐπισπάσωσι, διὰ πολυμαθείας μεγαληγορήσωσι καὶ εὐφυΐαν περὶ τὸ ἑρμηνεύειν ἐπιδείξωσι. Κατ' ἐξοχὴν τὴν περίοδον ταύτην χαρακτηρίζουσι τὰ ῥητορικὰ σχήματα καὶ αἱ ῥητορικαὶ ὑπερβολαί, αἵτινες εἰσέδυσαν εἰς τὴν ἱστορίαν. Τὴν πολιτικήν, ἥτις πρυτανεύει παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ, ἀνεπλήρωσεν ἡ ῥητορικὴ ματαιότης καὶ ἡ μεγαληγορία*[3]. *Εἶναι ὅμως δίκαιον*

---

1) *Αὐτόθι ἐν κεφ.* V. 2) *Ἐν ἀρχῇ τοῦ* IX *βιβλίου* „*Οὐκ ἀγνοῶ δὲ διότι συμβαίνει τὴν πραγματείαν ἡμῶν ἔχειν αὐστηρόν τι καὶ πρὸς ἓν γένος ἀκροατῶν οἰκειοῦσθαι καὶ κρίνεσθαι διὰ τὸ μονοειδὲς τῆς συντάξεως. Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι συγγραφεῖς σχεδὸν ἅπαντες, εἰ δὲ μή γ' οἱ πλείους, πᾶσι τοῖς τῆς ἱστορίας μέρεσι χρώμενοι πολλοὺς ἐφέλκονται πρὸς ἔντευξιν τῶν ὑπομνημάτων Τὸν μὲν γὰρ φιλήκοον ὁ γενεαλογικὸς τρόπος ἐπισπᾶται, τὸν δὲ πολυπράγμονα καὶ περιττὸν ὁ περὶ τὰς ἀποικίας καὶ κτίσεις καὶ συγγενείας. καθά που καὶ παρ' Ἐφόρῳ λέγεται*„. 3) *Παράβαλλ.* Ulrici *ἐν σελίδ.* 55 *τοῦ μνημονευθέντος συγγράμματος. Πολύβ. XII,* 26β „*Ἀλλ' ὅμως Τίμαιος*

νὰ ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Δημοσθένους ἡ ῥητορικὴ ἤκμαζε καὶ ἀκμάζουσα κατέκλυσε πάντα τῶν γραμμάτων τὰ γένη. Διὰ τοῦτο οὐχὶ ῥᾳδίως ἀπηλλάσσοντο οἱ ἱστορικοὶ τῶν ῥητορικῶν ὑπερβολῶν. Πρὸ πάντων τὰ ἡρωϊκὰ τοῦ υἱοῦ τῆς Ὀλυμπιάδος ἔργα, ἅτινα διὰ τὸ μέγεθος καὶ τὴν περιοχὴν εἶχόν τι μυθῶδες, ἤγειρον τὴν φαντασίαν τῶν Ἑλλήνων. Κατ' ἐξοχὴν αἱ Ἰνδίαι καὶ καθ' ὅλου ἡ ἀνατολικὴ Ἀσία διὰ τὴν παράδοξον καὶ ἄγνωστον τῶν κατοίκων δίαιταν ἦσαν ἀνεξάντλητος πηγή, ἐξ ἧς παρήγοντο φαντασιώδεις ὑπερβολαὶ καὶ μυθάρια. Τῷ μεγάλῳ Ἀλεξάνδρῳ ἠκολούθησαν πολυάριθμοι ἱστορικοί, ὡς ὁ Καλλισθένης, ὁ ῥήτωρ Ἀναξιμένης, ὁ Κλείταρχος καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Πρὸς δὲ καὶ στρατηγοὶ διετήρουν ἀπομνημονεύματα τῆς κοσμοϊστορικῆς ἐκείνης στρατείας, ὡς ὁ Πτολεμαῖος καὶ ὁ Νέαρχος. Πολλὰς δεκάδας τοιούτων δύναταί τις νὰ ἀριθμήσῃ, ἀλλ' ἦσαν μικροὶ ἱστορικοὶ μεγάλων γεγονότων. Ἐδείχθησαν δὲ οὐχὶ τῆς ἀληθείας φίλοι, ἀλλὰ κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ υἱοῦ τῆς Ὀλυμπιάδος κόλακες.

Οἱ πλεῖστοι δὲ τούτων κατεῖχον ὑψηλὴν θέσιν, ὡς Μαρσύας ὁ Πελλαῖος, ὅστις ἦτο ἀδελφὸς Ἀντιγόνου τοῦ μετὰ ταῦτα βασιλεύσαντος καὶ συνανετράφη τῷ μεγάλῳ Ἀλεξάνδρῳ[1]*. Οὗτος ἔγραψε Μακεδονικά*[2]*, ἅπερ ἐκ δέκα βιβλίων συνι-*

εἰς ἕκαστα τῶν προειρημένων τοσούτους ἐκτείνει λόγους καὶ τοιαύτην ποιεῖται σπουδὴν περὶ τοῦ τὴν μὲν Σικελίαν μεγαλομερεστέραν ποιῆσαι τῆς συμπάσης Ἑλλάδος, τὰς δ' ἐν αὐτῇ πράξεις ἐπιφανεστέρας καὶ καλλίους τῶν κατὰ τὴν ἄλλην οἰκουμένην, τῶν δ' ἀνδρῶν τῶν μὲν σοφίᾳ διενηνοχότων σοφωτάτους τοὺς ἐν Σικελίᾳ, τῶν δὲ πραγματικῶν ἡγεμονικωτάτους καὶ θειοτάτους τοὺς ἐκ Συράκουσῶν, ὥστε μὴ καταλιπεῖν ὑπερβολὴν τοῖς μειρακίοις τοῖς ἐν ταῖς διατριβαῖς ἱκανωτάτοις πρὸς τὰς παραδόξους ἐπιχειρήσεις, ὅταν ἢ Θερσίτου λέγειν ἐγκώμιον ἢ Πηνελόπης προθῶνται ψόγον ἤ τινος ἑτέρου τῶν τοιούτων". [1]) *Σουΐδ. ἐν λ.*
[2]) *Διόδωρ. Σικελ. XX, 5, 4 "Κατὰ μέσην δὲ τὴν τάξιν τὰ ἐλάχιστα τῶν σκαφῶν ἔστησεν (δηλ. ὁ Δημήτριος), ὧν ἡγοῦντο Θεμίσων τε ὁ Σάμιος καὶ Μαρσύας ὁ τὰς Μακεδονικὰς πράξεις συνταξάμενος".*

στάμενα περιεῖχον τὴν ἱστορίαν τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τοῦ πρώτου αὐτῆς βασιλέως μέχρι τῆς ἐφόδου τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἐπὶ τὴν Συρίαν. Πρὸς δὲ εἶχε γράψει καὶ Ἀγωγὴν Ἀλεξάνδρου. Ὁ δὲ Ὀνησίκριτος ἦτο ἤδη προβεβηκὼς τὴν ἡλικίαν, ὅτε ἐστρατεύετο ὑπὸ τὸν μέγαν Ἀλέξανδρον ἐπὶ τὴν Ἀσίαν. Περὶ τῆς πατρίδος τούτου ὑπάρχει ἀμφισβήτησις, διότι λέγεται Ἀστυπαλαιεὺς ἢ Αἰγινήτης[1]. *Ἴσως δὲν εἶναι ἀπίθανος ἡ εἰκασία, ὅτι ἦτο ἐξ Ἀστυπαλαίας καὶ μετῴκησεν εἰς Αἴγιναν. Ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ὁ γέρων οὗτος εἶχε πέμψει τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἀνδροσθένη εἰς Ἀθήνας, ὅστις ἀκούσας τοῦ Διογένους παρέμεινε παρ' αὐτῷ. Πρὸς τὸν Ἀνδροσθένη ἐπέμφθη ὁ ἕτερος τοῦ Ὀνησικρίτου υἱός, ὁ Φιλίσκος, ἀλλὰ καὶ οὗτος ἔμεινε παρὰ τῷ κυνικῷ. Τοῦτ' αὐτὸ ἐν τέλει ἔπαθε καὶ ὁ πατήρ*[2]. *Οὕτω συνετελέσθη ὁλόκληρος οἶκος κυνικῶν φιλοσόφων. Ὁ Ὀνησίκριτος λοιπὸν στρατευσάμενος καὶ μετασχὼν τῆς κατὰ θάλασσαν στρατείας τοῦ Νεάρχου εἰς τὴν Ἰνδικὴν ὡς κυβερνήτης τῆς βασιλικῆς νεὼς μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἐστεφανώθη*[3] *ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Διότι ὄντως ἦτο ἀνὴρ θαρραλέος*[4]. *Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἧς ἀγνοεῖται ἡ ἀκριβὴς ἐπιγραφή, ἐπραγματεύθη τὰ τῆς στρατείας μετὰ τοσαύτης τερατολογίας, ὥστε ἐλέχθη, ὅτι ἦτο ἀρχικυβερνήτης οὐχὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀλλὰ τῶν παραδόξων*[5]. *Οὕτως ἔγραφεν, ὅτι ἐν ὄρεσι τῶν Ἰνδιῶν ἐτρέφοντο δύο δράκοντες, ὧν ὁ μὲν εἶχεν ὀγδοήκοντα πήχεων μῆκος, ὁ δὲ τεσσαράκοντα πρὸς τοῖς ἑκατόν*[6]. *Φαίνεται δ', ὅτι ὁ κυνικὸς οὗτος φιλόσοφος ἦτο καὶ φιλόδοξος· διότι οἱ ἀρχαῖοι ἔψεγον τοῦτον ὡς ψευσάμενον· διότι ὠνόμαζεν ἑαυ-*

---

[1]) *Διογέν. Λαέρτ.* VI, 84 „*Ὀνησίκριτος. Τοῦτον οἱ μὲν Αἰγινήτην Δημήτριος δὲ ὁ Μάγνης Ἀστυπαλαιέα φησί. Καὶ οὗτος τῶν ἐλλογίμω Διογένους μαθητῶν*". [2]) *Αὐτόθι* VI, 75. [3]) *Ἀρριαν. ἐν Ἀναβάσ.* VII, 5, 6. [4]) *Ὁ αὐτὸς ἐν Ἰνδ.* 32, 9 *καὶ ἐν Ἀναβάσ.* VII, 20, 9. [5]) *Στράβ.* X, 698. [6]) *Αὐτόθι.*

τὸν ναύαρχον, ἐν ᾧ ἦτο κυβερνήτης[1]. Ἡ τερατολογία τούτου ἤγειρε τὴν ἔκπληξιν τοῦ Ἀλεξάνδρου[2] καὶ τοῦ Λυσιμάχου[3]. Ἐμιμήθη μὲν οὗτος τὸν Ξενοφῶντα, ἀλλ' ἐγένετο τούτου ὑποδεέστερος[4]. Εἰκάζομεν, ὅτι ὁ κυνικὸς φιλόσοφος ἀμήχανον ᾐσθάνθη ἡδονήν, ὅτε πρὸς τοὺς Γυμνοσοφιστάς τῶν Ἰνδιῶν διελέγετο.

Μετὰ τὸν Ὀνησίκριτον ἱστορίαν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἔγραψεν ὁ Κλείταρχος, ὅστις ἦτο υἱὸς μὲν τοῦ Κολοφωνίου Δείνωνος, μαθητὴς δ' ἐγένετο τοῦ Κυρηναϊκοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Μεγαρικοῦ Στίλπωνος. Ἡ ἱστορία τούτου ἐκ δώδεκα βιβλίων συνισταμένη καὶ ὑπόθεσιν ἔχουσα τὰ κατὰ τὸν Ἀλέξανδρον ἦτο βιβλίον ἐπαγωγόν. Διότι ὁ συγγραφεὺς δὲν ἐπραγματεύετο μετ' ἀκριβείας τὰς μεγάλας τοῦ Ἀλεξάνδρου πράξεις, ἀλλὰ μετ' εὐφυΐας[5] καὶ ῥητορικῶν ὑπερβολῶν[6] ἔλεγε περὶ ἄλλων ἐπουσιωδῶν ὑποθέσεων. Ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Ὀνησίκριτον καὶ τὸν Κλείταρχον ποιοῦσιν Πτολεμαῖος ὁ πρῶτος

---

[1]) Ἀρριαν. ἐν Ἀναβάσ. VI, 2 „Τοῦ μὲν ναυτικοῦ παντὸς Νέαρχος αὐτῷ ἐξηγεῖτο· τῆς δὲ αὐτοῦ νεὼς κυβερνήτης Ὀνησίκριτος, ὃς ἐν τῇ ξυγγραφῇ, ἥν τινα ὑπὲρ Ἀλεξάνδρου ξυνέγραψε, καὶ τοῦτο ἐψεύσατο, ναύαρχον ἑαυτὸν εἶναι γράψας κυβερνήτην ὄντα. [2]) Λουκιαν. Πῶς δεῖ ἱστορ. συγγράφειν 40 „Ἀλεξάνδρου γοῦν καὶ τοῦτο ἀπομνημονεύουσιν, ὅς, Ἡδέως ἄν, ἔφη, πρὸς ὀλίγον ἀνεβίουν, ὦ Ὀνησίκριτε, ἀποθανών, ὡς μάθοιμι, ὅπως ταῦτα οἱ ἄνθρωποι τότε ἀναγινώσκουσιν. Εἰ δὲ νῦν αὐτὰ ἐπαινοῦσι καὶ ἀσπάζονται, μὴ θαυμάσῃς· οἴονται γὰρ οὐ μικρῷ τινι τῷ δελέατι τούτῳ ἀνασπάσειν ἕκαστος τὴν παρ' ἡμῶν εὔνοιαν„. [3]) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀλεξάνδρ. 46. [4]) Διογέν. Λαέρτ. VI, 84 „Ἔοικε δέ τι ὅμοιον πεπονθέναι πρὸς Ξενοφῶντα. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ Κύρῳ συνεστράτευσεν, οὗτος δὲ Ἀλεξάνδρῳ. Κἀκεῖνος μὲν παιδείαν Κύρου, ὁ δὲ πῶς Ἀλέξανδρος ἤχθη, γέγραφε· καὶ ὁ μὲν ἐγκώμιον Κύρου, ὁ δὲ Ἀλεξάνδρου πεποίηκε. Καὶ τῇ ἑρμηνείᾳ δὲ παραπλήσιος, πλὴν ὅτι ὡς ἀπόγραφος ἐξ ἀρχετύπου δευτερεύει„. [5]) Quintil. X, 1, 74 „Clitarchi probatur ingenium, fides infamatur„ [6]) Κλειταρχικῶς ἐδήλου ὑπερβολικῶς. Παρὰ Ψευδολογγίν. Περὶ ὕψ. 3, 2 „Καὶ ἔτι μᾶλλον τὰ Κλειτάρχου (δηλ. γελᾶται)· φλοιώδης γὰρ ὁ ἀνὴρ καὶ φυσῶν κατὰ τὸν Σοφοκλέα οὐ μικροῖς μὲν αὐλίσκοισι, φορβειᾶς δ' ἄτερ„.

καὶ Ἀριστόβουλος ὁ Ἀριστοβούλου. Ὁ πρῶτος (δηλ. ὁ υἱὸς τοῦ Λάγου) ἐγένετο βασιλεὺς κατὰ τὸ 306 καὶ παρέδωκε τὴν βασιλείαν τῷ υἱῷ αὐτοῦ Φιλαδέλφῳ κατὰ τὸ 283. Συνέγραψε δὲ ἱστορίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐν ᾗ ἐπραγματεύετο ἀκριβῶς μὲν περὶ τῶν στρατηγικῶν καὶ τακτικῶν, διὰ βραχέων δὲ περὶ τῶν γεωγραφικῶν[1]. Τὴν ἔλλειψιν ὅμως ταύτην ἀνεπλήρου Ἀριστόβουλος ὁ Κασανδρεύς, ὅστις ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ περὶ Ἀλεξάνδρου διέτριβε πολὺ περὶ τὰ γεωγραφικὰ καὶ ἐθνογραφικά. Οἱ δύο οὗτοι συγγραφεῖς ἦσαν ἡ βάσις τῆς Ἀναβάσεως τοῦ Ἀρριανοῦ, ὡς οὗτος διαρρήδην ἐν τῷ προοιμίῳ λέγει[2]. Διότι ἐφάνησαν ἀξιοπιστότεροι τῶν ἄλλων καὶ δι' ἄλλας μὲν αἰτίας καὶ διότι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πορθητοῦ τῆς Ἀσίας ἔγραψαν. Καὶ ὄντως μόλις εἶναι πιστευτόν, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐψεύσατο. Κατὰ τὸν Susemihl[3] ὁ Ἀριστόβουλος δὲν ἦτο ἀπηλλαγμένος πλανῶν καὶ τερατολογίας, ὅμως ἡ διήγησις αὐτοῦ ἦτο νηφαλιωτέρα ἢ ἡ τῶν ἄλλων.

Ἂν ἐσῴζετο μέχρις ἡμῶν ἡ ἱστορία *Χάρητος τοῦ Μυτιληναίου*, ἠθέλομεν γινώσκει ἀκριβῶς τὰ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τοῦ υἱοῦ τῆς Ὀλυμπιάδος. Διότι τοῦτον ὁ Ἀλέξανδρος, ὅτε ἐδέξατο τὰ ἔθιμα τῆς Περσικῆς αὐλῆς, ὠνόμασεν *εἰσαγγελέα*[4]. Ὡς τοιοῦτος ἐγίνωσκε τὰ κατὰ τὸν βίον τοῦ βασιλέως.

---

[1]) Ὅρα Geier, De Ptolemaei Lagidae vita et commentariorum reliquiis, Halle 1888. [2]) *Εὐθὺς ἐν ἀρχῇ· „Πτολεμαῖος ὁ Λάγου καὶ Ἀριστόβουλος ὁ Ἀριστοβούλου, ὅσα μὲν ταὐτὰ ἄμφω περὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Φιλίππου ξυνέγραψαν, ταῦτα ἐγὼ ὡς πάντη ἀληθῆ ἀναγράφω· ὅσα δὲ οὐ ταὐτά, τούτων τὰ πιστότερα ἐμοὶ φαινόμενα καὶ ἅμα ἀξιαφηγητότερα ἐπιλεξάμενος .... Ἀλλ' ἐμοὶ Πτολεμαῖός τε καὶ Ἀριστόβουλος πιστότεροι ἔδοξαν ἐς τὴν ἀφήγησιν· ὁ μέν, ὅτι συνεστράτευσε βασιλεῖ Ἀλεξάνδρῳ, Ἀριστόβουλος, Πτολεμαῖος δέ, πρὸς τῷ ξυστρατεῦσαι, ὅτι καὶ αὐτῷ βασιλεῖ ὄντι αἰσχρότερον ἢ τῳ ἄλλῳ ψεύσασθαι ἦν· ἄμφω δὲ τετελευτηκότος ἤδη Ἀλεξάνδρου ξυγγράφουσιν αὐτοῖς ἥ τε ἀνάγκη καὶ ὁ μισθὸς τοῦ ἄλλως τι, ἢ ὡς ξυνηνέχθη, ξυγγράψαι ἀπῆν“.* [3]) Geschichte der griech. Litt. in der Alexandrinerzeit I, 540. [4]) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀλεξάνδρ. 46.*

Ὁ Χάρης ἠγάπα μὲν τὰ ἀνέκδοτα, ἀλλ' ἦτο ἀξιόπιστος ἱστορικός. Ὡσαύτως ἐπίσημον θέσιν εἶχεν Ἔφιππος ὁ Ὀλύνθιος, ὅστις ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου ὠνομάσθη μετὰ Αἰσχύλου τοῦ Ῥοδίου ἐπίσκοπος τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἀρχῶν[1]. *Ὑπὸ τούτου ἐγράφη διατριβὴ Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου καὶ Ἡφαιστίωνος ταφῆς. Ὁ συγγραφεὺς ἐν ταύτῃ ἐπραγματεύετο καὶ περὶ τῆς μέθης τοῦ βασιλέως*[2] *καὶ τῶν Μακεδόνων*[3]. *Καὶ ὁ Ἔφιππος, ὡς φαίνεται, δὲν ἦτο ἀπηλλαγμένος μυθαρίων καὶ ὑπερβολῶν. Ὁ δὲ Μήδιος ὁ υἱὸς τοῦ Ὀξυθέμιδος ὁ Λαρισαῖος συνεστρατεύσατο τῷ μεγάλῳ Ἀλεξάνδρῳ, οὗ ἦτο φίλος ἢ μᾶλλον κόλαξ. Ἠγέρθη δ' ὑπόνοια παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ὅτι οὗτος συνεβάλετο εἰς δηλητηρίασιν τοῦ βασιλέως*[4]. *Ἄλλως ὅμως ἦτο ἔμπειρος ναύαρχος τοῦ Ἀντιγόνου*[5] *καὶ συνετὸς σύμβουλος Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ*[6]. *Οὗτος μετὰ τοῦ Κυρσίλου ἔγραψε περὶ Ἀρμενίας*[7] *καὶ ἴσως καὶ περὶ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Εἶναι δ' ὄντως λυπηρόν, ὅτι ἀπώλετο τὸ σύγγραμμα τοῦ Μεγασθένους, ὅστις μακρὸν χρόνον διέτριψε παρὰ Σιβυρτίῳ, τῷ σατράπῃ τῆς Ἀραχωσίας*[8]. *Παρὰ τούτου ὁ Μεγασθένης ἐπέμφθη εἰς Παλίμβοθρα πρὸς Σανδρόκοττον, μέγαν τῶν Ἰνδῶν βασιλέα. Οὗτος μελετήσας τὴν χώραν ἔγραψεν Ἰνδικά, ἐν οἷς ἐπραγματεύετο τὴν ἱστο-*

---

1) *Ἀρριαν. ἐν Ἀναβάσ. III*, 5. 2) *Παρ' Ἀθην. X*, 434. 3) *Παρὰ τῷ αὐτῷ III*. 120 *„Μακεδόνες δ', ὥς φησιν Ἔφιππος ὁ Ὀλύνθιος ἐν τῷ περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου καὶ Ἡφαιστίωνος ταφῆς, οὐκ ἠπίσταντο πίνειν εὐτάκτως, ἀλλ' εὐθέως ἐχρῶντο μεγάλαις προπόσεσιν, ὥστε μεθύειν ἔτι παρακειμένων τῶν πρώτων τραπεζῶν καὶ μὴ δύνασθαι τῶν σιτίων ἀπολαύειν"*. 4) *Ἀρριαν. ἐν Ἀναβάσ.* VII, 27. 5) *Διόδωρ. Σικελ. XIX*, 69. 6) *Ὁ αὐτὸς ἐν βιβλ. XX*, 50. 7) *Στράβ. XI*, 530. 8) *Ἀρριαν. ἐν Ἀναβάσ.* V, 6 *„μεγίστην μὲν μοῖραν τῶν Ἰνδῶν γῆν ποιεῖ Ἐρατοσθένης τε καὶ Μεγασθένης, ὃς ξυνῆν μὲν Σιβυρτίῳ τῷ σατράπῃ τῆς Ἀραχωσίας· πολλάκις δὲ λέγει ἀφικέσθαι παρὰ Σανδράκοττον τὸν Ἰνδῶν βασιλέα" Παράβαλλ.* Schwanbeck, De Megasthene rerum Indicarum scriptore, Bonn 1845.

ρίαν τῶν Ἰνδῶν, ὥριζε τὸ μέγεθος, τὸ σχῆμα καὶ τὴν θέσιν τῆς χώρας δι᾽ ἀστρονομικῶν σημείων [1]. Πρὸς δὲ περιέγραψε τὸν Ἰνδὸν καὶ τὸν Γάγγην καὶ τὰ παραποτάμια τούτων καὶ παρέσχεν εἰδήσεις περὶ λαῶν τέως ἀγνώστων. Ὁ ἱστορικὸς οὗτος διέστειλεν ἐν τοῖς πρώτοις τοὺς Βουδδιστὰς ἀπὸ τῶν Βραχμάνων [2]. Ὁ Στράβων νομίζει [3], ὅτι πρέπει νὰ ἀπιστῶμεν τῷ Μεγασθένει διὰ τὴν τερατολογίαν αὐτοῦ. Βεβαίως δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἦναι ἀπηλλαγμένος ταύτης ἀνὴρ ζῶν ἐν Ἰνδικῇ, ἀλλ᾽ ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι οὗτος παρέσχε τὰς πλείστας καὶ ἀκριβεστάτας εἰδήσεις περὶ τῶν λαῶν καὶ τῶν χωρῶν τῆς Ἰνδικῆς [4]. Ἂν τις ἐξαιρέσῃ πάνυ ὀλίγας προσθήκας τοῦ Δηϊμάχου, τοῦ Πατροκλέους καὶ τοῦ Διονυσίου, οἱ Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι τῷ Μεγασθένει ὀφείλουσι τὰς περὶ τῶν Ἰνδιῶν γνώσεις αὐτῶν [5].

Ὁ δὲ Ἱερώνυμος ὁ Καρδιανὸς ἦτο πολίτης ἤ, ὡς λέγομεν συμπολίτης, καὶ φίλος τοῦ Εὐμένους. Τὸ κατ᾽ ἀρχὰς ἐν τῷ στρατοπέδῳ αὐτοῦ ἦτο στρατηγός, μετὰ δὲ τὸν ὄλεθρον τούτου μετέβη πρὸς τὸν Ἀντίγονον, εἶτα πρὸς τὸν υἱὸν τούτου Δημήτριον καὶ τελευταῖον ἐκτήσατο τὴν εὔνοιαν Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ, μεθ᾽ οὗ ἔμενεν ἐν Πελοποννήσῳ, ὅτε ὁ Πύρρος κατὰ τὸ 272 ἐν Ἄργει ἐφονεύθη [6]. Ὁ Ἱερώνυμος ἔζησεν 104 ἔτη δια-

---

[1]) Στράβ. II, 76 „Μεγασθένης τε ἀντιλέγειν φήσαντι ἐν τοῖς νοτίοις μέρεσι τῆς Ἰνδικῆς τάς τε ἄρκτους ἀποκρύπτεσθαι καὶ τὰς σκιὰς ἀντιπίπτειν„. [2]) Ὁ αὐτὸς XV, 712 „Ἄλλην δὲ διαίρεσιν ποιεῖται περὶ τῶν φιλοσόφων δύο γένη φάσκων, ὧν τοὺς μὲν Βραχμᾶνας καλεῖ, τοὺς δὲ Γαρμᾶνας„. Ἄλλοι ἀναγινώσκουσι Σαρμᾶνας. Οἱ περὶ τὰ Ἰνδικὰ ἀσχολούμενοι διαφωνοῦσιν, ἂν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐννοῶνται οἱ Βουδδισταί. [3]) Στράβ. II, 70 „Διαφερόντως δ᾽ ἀπιστεῖν ἄξιον Δηϊμάχῳ τε καὶ Μεγασθένει. Οὗτοι γάρ εἰσιν οἱ τοὺς ἐνωτοκοίτας καὶ τοὺς ἀστόμους καὶ ἄρρινας ἱστοροῦντες μονοφθάλμους τε καὶ μακροσκελεῖς καὶ ὀπισθοδακτύλους„. [4]) Ὅρα Schwanbeck ἐν σελίδ. 26 καὶ 28 τῆς εἰρημένης διατριβῆς. [5]) Ἰδὲ Susemihl I, 550. [6]) Παυσαν. I, 13, 8, 9.

τηρῶν τὰ σωματικὰς καὶ διανοητικὰς αὐτοῦ δυνάμεις. Οὗτος ἀρχόμενος ἐκ τῆς ταφῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔγραψεν ἱστορίας τῶν διαδόχων[1]. *Ζητεῖται δ', ἂν ἡ πραγματεία τῶν Ἐπιγόνων*[2] *ἦτο ἰδιαίτερον σύγγραμμα ἢ ἀπετέλει μέρος τῶν εἰρημένων ἱστοριῶν Ἐν τῇ πραγματείᾳ ταύτῃ ὁ συγγραφεὺς ἐπραγματεύετο περὶ τῶν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ πολέμων τοῦ Πύρρου καὶ περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ*[3]. *Τὸ σύγγραμμα τοῦ Ἱερωνύμου ἐχρησίμευε παρὰ τοῖς ἔπειτα ὡς κυρία πηγὴ τῆς ἱστορίας τῶν διαδόχων, ἀλλ' οὗτοι τὰ ἱστορήματα ἐλάμβανον οὐχὶ ἀπ' εὐθείας, ἀλλ' ἐκ τοῦ Δούριδος, ὅστις ἀντέγραψε τὸν ἡμέτερον συγγραφέα Ἴσως οἱ μεταγενέστεροι ἱστορικοὶ ἀπέφευγον τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Ἱερωνύμου, διότι ἡ γλῶσσα αὐτοῦ κατὰ Διονύσιον τὸν Ἁλικαρνασέα ἦτο ἀφελὴς καὶ ἀκαλλώπιστος, ὡς δὴ καὶ τοῦ Πολυβίου*[4]. *Τοῦτο δὲν θεωροῦμεν ὡς σπουδαίαν ἔλλειψιν, διότι ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι ἡ πρώτη τοῦ ἱστορικοῦ ἀρετή. Μεμφόμεθα δὲ τῷ συγγραφεῖ, ὅτι ἐχαρίζετο τῷ Ἀντιγόνῳ πρὸς βλάβην τῶν ἄλλων διαδόχων*[5]. *Ὡσαύτως Νύμφις ὁ υἱὸς τοῦ Ξεναγόρου Ἡρακλεώτης ἔγραψεν ἱστορίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου, τῶν διαδόχων καὶ ἐπιγόνων συνισταμένην ἐξ εἴκοσι καὶ τεσσάρων βιβλίων*[6]. *Ὁ αὐτὸς ἐπραγματεύθη περὶ Ἡρακλείας καὶ συνέθετο τὸ γεωγραφικὸν ἔργον Περίπλουν Ἀσίας. Πρὸς δὲ μνημονεύονται καὶ ἄλλοι γράψαντες ἱστορίας τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὡς Πολύκλειτος ὁ Λαρισαῖος*[7], *καὶ*

---

1) *Διόδωρ. Σικελ.* XVIII, 42. 2) *Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. ἐν Ῥωμαϊκ. ἀρχ. I*, 6. *"Πρώτου μέν, ὅσα κἀμὲ εἰδέναι τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀρχαιολογίαν ἐπιδραμόντας Ἱερωνύμου τοῦ Καρδιανοῦ συγγραφέως ἐν τῇ περὶ τῶν ἐπιγόνων πραγματείᾳ"*. 3) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Πύρρ.* 17. 21. 27. 4) *Περὶ συνθ. ὀνομ.* V, 4, *ἐν σελίδ.* 29. 5) *Πανσαν. I*, 9, 10 *"Ὁ δὲ Ἱερώνυμος οὗτος ἔχει μὲν καὶ ἄλλως δόξαν πρὸς ἀπέχθειαν γράψαι τῶν βασιλέων, πλὴν Ἀντιγόνου, τούτῳ δὲ οὐ δικαίως χαρίζεσθαι"*. 6) *Ὅρα Φώτ.* 224 *καὶ Σουΐδ. ἐν λ.* 7) *Ἀθήν. XII*, 539 *"Πολύκλειτος δὲ ὁ Λαρισσαῖος ἐν τῇ ὀγδόῃ τῶν ἱστοριῶν καὶ ἐπὶ χρυσῆς κλίνης κοιμᾶσθαί φησι τὸν Ἀλέξαν-*

ὁ Βαίτων ὁ συντάξας τὸ σύγγραμμα τὸ ἐπιγραφόμενον Σταθμοὶ τῆς Ἀλεξάνδρείας[1]. *Ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ τούτων δὲν ἔχομεν ἀκριβεστέρας εἰδήσεις, μεταβαίνομεν εἰς τοὺς συγγραφεῖς ἱστοριῶν τῆς ἄλλης ἢ τῆς ὅλης Ἑλλάδος.*

Εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἱστοριογραφίας ἀνήκουσι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπιφανεῖς ἄνδρες, ὡς θέλομεν ἰδεῖ. Δίϋλος ὁ Ἀθηναῖος δὲν ἦτο μικρὸς ἱστορικὸς γράψας τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Σικελίας ἐν 27 βιβλίοις ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ πολέμου μέχρι τῆς τελευτῆς τοῦ Φιλίππου[2]. *Ἡ συγγραφὴ διῃρεῖτο εἰς πολλὰ τμήματα, ἃ ὠνόμαζε συντάξεις. Εἰς τὴν ἱστορίαν ταύτην παρενέβαλε καὶ τὰς τῶν Περσῶν καὶ Καρχηδονίων πράξεις*[3]. *Ἤκμαζε δὲ ἀπὸ τοῦ 330—290 π. Χ. Ὁ δὲ Λύκος ὁ Ῥηγῖνος ὁ ἐπικληθεὶς Βουθήρας*[4], *ὅστις ἔσχε θετὸν υἱὸν τὸν ποιητὴν Λυκόφρονα*[5], *ἔζη ἐν τῇ αὐλῇ Πτολεμαίου τοῦ πρώτου καὶ ἴσως καὶ τοῦ δευτέρου. Οὗτος ἔγραψε Περὶ Σικελίας, Περὶ Λιβύης καὶ Περὶ Θηβῶν*[6]. *Ἐν τοῖς ἔργοις τούτοις ὁ συγγραφεὺς ἐπραγματεύετο τοὺς μύθους καὶ τὰ περίεργα τῶν εἰρημένων χωρῶν. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συνεγράφη καὶ ἱστορία Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἠπειρώτου, τοῦ ἀδελφοῦ τῆς Ὀλυμπιάδος. Ὑπὲρ τοῦ αὐτοῦ ἔγραψεν ἐγκώμιον Θεοδέκτης ὁ Φασηλίτης, ὅστις συνέταξε καὶ Ἱστορικὰ ὑπομνήματα, Νόμιμα βαρβαρικὰ καὶ ἄλλα πολλά*[7]. *Μεγάλης δὲ μομφῆς ἄξιος εἶναι Καλλίας ὁ Συρακούσιος, ὅστις γράψας τὴν ἱστορίαν Ἀγαθοκλέους τοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν ἀναιδῶς ἐψεύδετο·*

δρον, καὶ αὐλητρίδος αὐτῷ καὶ αὐλητὰς ἀεὶ ἕπεσθαι ἐπὶ τὸ στρατόπεδον, καὶ πίνειν ἄχρι τῆς ἕω„. [1]) Ὁ αὐτὸς ἐν XI, 500. [2]) Διόδωρ. Σικελ. XVI, 14, 4 „Ἦρκται τῆς ἱστορίας ἀπὸ τῆς ἱεροσυλήσεως καὶ γέγραφε βιβλίοις εἴκοσι καὶ ἑπτὰ συμπεριλαβὼν πάσας τὰς ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις γινομένας πράξεις περί τε τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Σικελίαν„. [3]) Ὁ αὐτὸς ἐν XVI, 76, 5. [4]) Ὅρα Σουΐδ. ἐν λ. [5]) Ὅρα Ἑλλην. γραμμ. τόμ. Α', 619. [6]) Τζέτζ. εἰς Λυκόφρ. 142. [7]) Σουΐδ. ἐν λ.

διότι εἰκόνιζεν ὡς ὑπερέχοντα κατὰ τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν φιλανθρωπίαν, ἐν ᾧ ἦτο ἀσεβὴς καὶ παράνομος[1]. Διότι ὁ τύραννος ἔδιδε τῷ ἱστορικῷ δῶρον, ἐξ ὅσων παρὰ τῶν πολιτῶν ἀφήρει· ὁ ἄθλιος δὲν κατενόει, ὅτι ὁ ἱστορικὸς πρέπει νὰ ἦναι ἀδέκαστος καὶ οἱονεὶ ἀντιπρόσωπος τῆς θείας δικαιοσύνης[2].

Ὁ δὲ Δημοχάρης ὁ υἱὸς τοῦ Λάχητος καὶ ἀδελφιδοῦς τοῦ ῥήτορος Δημοσθένους ἐγεννήθη κατὰ τὸ 355—350 π. Χ. Ὡς πολιτευόμενος οὗτος ἦτο φιλόπονος καὶ ἐνθουσιαστής, ἀλλὰ δὲν ἐνέμενε πιστὸς ἐν ταῖς ἀρχαῖς αὐτοῦ[3]. Ἔγραψε δὲ Ἱστορίας, ἐν αἷς κατὰ ῥητορικὸν τρόπον ἐπραγματεύετο τὰ τῶν χρόνων αὐτοῦ γεγονότα. Παρὰ τούτου μανθάνομεν τὴν κατάπτωσιν τοῦ φρονήματος τῶν Ἀθηναίων καὶ τὴν κολακείαν αὐτῶν πρὸς Δημήτριον τὸν Πολιορκητήν[4]. Περὶ τοὺς χρόνους τούτους ὁ μὲν Πύρρος ὁ τῆς Ἠπείρου βασιλεὺς ἔγραψε Τακτικὰ[5] καὶ Ἀπομνημονεύματα ἑαυτοῦ, ὁ δὲ φίλος τοῦ βασιλέως Κινέας ὁ Θεσσαλὸς Θεσσαλικὰ καὶ ἐπιτομὴν τῶν Τακτικῶν τοῦ Αἰνείου. Ὁ Κινέας τοῦ Δημοσθένους ἀκούσας οὕτως ἀπεμιμήθη αὐτόν, ὥστε ἐφαίνετο, ὅτι μόνος τῶν τότε λεγόντων εἶχε τὴν δύναμιν καὶ τὴν δεινότητα τοῦ μεγά-

---

¹) Διόδωρ. Σικελ. XXI, 17, 4 „Καλλίας ὁ Συρακούσιος δικαίως ἂν καὶ προσηκόντως κατηγορίας ἀξιωθείη. Ἀναληφθεὶς γὰρ ὑπ' Ἀγαθοκλέους καὶ δώρων μεγάλων ἀποδόμενος τὴν προφῆτιν τῆς ἀληθείας ἱστορίαν, οὐ διαλέλοιπεν ἀδίκως ἐγκωμιάζων τὸν μισθοδότην. Οὐκ ὀλίγων γὰρ αὐτῷ πεπραγμένων πρὸς ἀσεβείας θεῶν καὶ παρανομίας ἀνθρώπων, φησὶν ὁ συγγραφεὺς αὐτὸν εὐσεβείᾳ καὶ φιλανθρωπίᾳ πολὺ τοὺς ἄλλους ὑπερβεβληκέναι„. ²) Λουκιαν. Πῶς δεῖ ἱστορ. συγγράφ. 41 „Τοιοῦτος οὖν μοι ὁ συγγραφεὺς ἔστω, ἄφοβος, ἀδέκαστος, ἐλεύθερος, παρρησίας καὶ ἀληθείας φίλος, ὡς ὁ κωμικός φησι, τὰ σῦκα σῦκα, τὴν σκάφην δὲ σκάφην ὀνομάσων, οὐ μίσει οὐδὲ φιλίᾳ τι νέμων οὐδὲ φειδόμενος ἢ ἐλεῶν ἢ αἰσχυνόμενος ἢ δυσωπούμενος, ἴσως δικαστής, εὔνους ἅπασιν ἄχρι τοῦ μὴ θατέρῳ ἀπονεῖμαι πλεῖον τοῦ δέοντος, ξένος ἐν τοῖς βιβλίοις καὶ ἄπολις, αὐτόνομος, ἀβασίλευτος, οὐ τί τῷδε ἢ τῷδε δόξει λογιζόμενος, ἀλλὰ τί πέπρακται λέγων„. ³) Ὅρα Susemihl ἐν σελίδ 552. ⁴) Ἀθήν. VI, 252. ⁵) Cicer. Epist. IX, 25, 1.

λου ἐκείνου ῥήτορος[1]. *Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα σύγχρονος τοῦ Πύρρου ἦτο ὁ Πρόξενος, ὅστις ἔγραψεν Ἠπειρωτικά, Περὶ Λακωνικῆς πολιτείας καὶ Περὶ Σικελικῶν πορθμῶν*[2]. *Τοῖς ἀρχαιοτέροις Ἀλεξανδρινοῖς ἱστορικοῖς ἀνήκει Ἀντικλείδης ὁ Ἀθηναῖος, ὅστις ἔγραψε Δηλιακά, Νόστους, Περὶ Ἀλεξάνδρου καὶ Ἐξηγητικὸν ἢ Ἐξηγητικά. Ἐν τούτοις ἐπραγματεύετο περὶ θρησκευτικῶν τελετῶν καὶ ἐθίμων. Ὁ δὲ Ἄλκιμος ὁ Σικελιώτης συνέθετο σύγγραμμα περὶ Σικελίας καὶ Ἰταλίας. Εἶναι δὲ λυπηρόν, ὅτι ἀπώλετο τὸ Πρὸς Ἀμύνταν σύγγραμμα, ἐν ᾧ ἐπειρᾶτο, ὅπως ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ Πλάτων πολλὰ ἔλαβεν ἐκ τοῦ Ἐπιχάρμου καὶ δὴ τὰ τῆς ἰδεολογίας*[3]. *Τοῖς Ἐπικουρείοις ἀνῆκεν Ἰδομενεὺς ὁ Λαμψακηνός, ὅστις μετέσχε τῶν πολιτικῶν τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος καὶ ταύτην ἐπί τινα χρόνον διῴκησεν. Ὁ πολιτευτὴς οὗτος ἔγραψε Περὶ τῶν Σωκρατικῶν*[4], *Περὶ Δημαγωγῶν καὶ Περὶ Σαμοθρᾴκης*[5]. *Ὑπὸ τῶν ἀρχαίων δὲν ἐθεωρεῖτο ἀξιόπιστος ἱστορικὸς καὶ ἐκακίζετο, ὅτι ἠγάπα τὰ σκάνδαλα, π. Χ. ἔλεγεν, ὅτι ὁ Περικλῆς δόλῳ ἐφόνευσε τὸν Ἐφιάλτην*[6].

Ὁ δὲ Κράτερος ὁ υἱὸς τοῦ στρατηγοῦ Κρατέρου καὶ τῆς Φίλας ἐγεννήθη κατὰ τὸ 321 π. Χ. Ἡ μήτηρ τούτου, ἥτις ἦτο θυγάτηρ τοῦ Ἀντιπάτρου, διεκρίνετο κατὰ τὴν σύνεσιν καὶ τὴν φιλανθρωπίαν[7]. *Τῆς συνετῆς ταύτης γυναικὸς ὁ υἱὸς ἐποίησε*

---

1) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Πύρρ.* 14 2) *Στέφ. ὁ Βυζάντ. καὶ Ἀθήν.* VI, 267. 3) *Διογέν. Λαέρτ. III*, 9 “*Πολλὰ δὲ καὶ παρ' Ἐπιχάρμου τοῦ κωμῳδοποιοῦ προσωφέληται τὰ πλεῖστα μεταγράψας, καθά φησιν Ἄλκιμος*„. 4) *Διογέν. Λαέρτ. II*, 19 “*Λέγει δὲ τοῦτο καὶ Ἰδομενεὺς ἐν τοῖς περὶ τῶν Σωκρατικῶν*„. 5) *Σουΐδ. ἐν λ.* 6) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Περικλ.* 10 “*Πῶς ἂν οὖν τις Ἰδομενεῖ πιστεύσειε κατηγοροῦντι τοῦ Περικλέους ὡς τὸν Ἐφιάλτην δολοφονήσαντος*„. 7) *Διόδωρ. Σικελ. XIX*, 59 “*Λέγεται δὲ καὶ Ἀντίπατρον τὸν πατέρα αὐτῆς, ὡς δοκεῖ γεγονέναι φρονιμώτατος τῶν ἐν δυναστείαις γεγονότων κατὰ τὴν αὐτὴν ἡλικίαν, κόρης οὔσης ἔτι τῆς Φίλας συμβουλεύεσθαι πρὸς ταύτην περὶ τῶν μεγίστων*„.

Ψηφισμάτων συναγωγήν[1]. Ἂν δ' αὕτη ἐσῴζετο, ἤθελεν εἶναι πολύτιμος πηγὴ τῆς πολιτικῆς τῶν Ἀθηναίων ἱστορίας. Κατὰ κακὴν ὅμως μοῖραν διετηρήθησαν μόνον ὀλίγα ἀποσπάσματα ἐκ τοῦ τρίτου βιβλίου, ἅπερ ἀνήκουσιν εἰς τὰ ἔτη 465—439. Τὸ σύγγραμμα ἦτο οὕτω διατεταγμένον, ὥστε ἑκάστῳ ψηφίσματι ἠκολούθει ἐξηγητικὸν ὑπόμνημα στηριζόμενον ἐπὶ ἄλλων τοῦ δήμου ἀποφάσεων. Ὁ Κράτερος εἶναι ἀξιόπιστος καὶ διότι τὰ ψηφίσματα ἔλαβε παρὰ τοῦ ἀρχείου τῆς πόλεως[2] καὶ διότι ἐν τοῖς ἐξηγητικοῖς ὑπομνήμασιν ἐθήρευσεν ἀκρίβειαν. Ἐν τοῖς λογίοις τῶν Ἀλεξανδρινῶν χρόνων διεκρίνετο *Σωσίβιος ὁ Λάκων*, ὅστις ἦτο μέλος τοῦ Μουσείου καὶ ὡς λύων τὰς ἀπορίας ἐπεκαλεῖτο *λυτικός*[3]. Ὑπὸ τούτου συνετάχθη ἡ *Χρόνων ἀναγραφή*, ἐν ᾗ ὥριζε τὴν χρονολογίαν μεγάλων ἱστορικῶν γεγονότων, π. χ. τὴν μὲν ἅλωσιν τῆς Τροίας ἔθετε κατὰ τὸ 1171 π. Χ., τὴν δὲ κάθοδον τῶν Ἡρακλειδῶν κατὰ τὸ 1091[4]. Ὁ αὐτὸς ἔγραψε *Περὶ τῶν ἐν Λακεδαίμονι θυσιῶν*, *Περὶ Ἀλκμᾶνος* ἐν δυσὶ τοὐλάχιστον βιβλίοις καὶ *Ὁμοιότητας*. Ὁ δὲ *Νεάνθης ὁ Κυζικηνὸς* ἦτο μαθητὴς Φιλίσκου τοῦ Μιλησίου[5]· ὑπὸ τούτου ἐγράφησαν οὐχὶ ὀλίγα συγγράμματα, δηλ. *Ἑλληνικὰ* ἢ *Ἑλληνικαὶ ἱστορίαι*, ἐν αἷς ἐπραγματεύετο περὶ τῶν μυθικῶν τῆς Ἑλλάδος χρόνων, *Ὧροι Κυζικηνῶν*[6], *Περὶ ἐνδόξων ἀνδρῶν*, ἐν ᾧ ἐγίνετο λόγος περὶ Ἐπιχάρμου, Σοφοκλέους, Περιάνδρου καὶ ἄλλων, *Περὶ τελετῶν*, *Τὰ κατὰ πόλιν μυθικὰ* καὶ *Περὶ κακοζηλίας ῥητορικῆς*. Τὰ περισωθέντα ἀποσπάσματα μαρτυροῦσι τὴν εὐπιστίαν τοῦ συγγραφέως.

---

[1]) Ὅρα Krech. De Crateri ψηφισμάτων συναγωγῇ et de locis aliquot Plutarchi ex ea petitis, Gereifswald. 1888. [2]) Ὅρα Krech ἐν σελίδ. 93 τοῦ μνημονευθέντος συγγράμματος. [3]) Σουΐδ. ἐν λ. [4]) Susemihl I, 603 ἐν σημ. 403. [5]) Σουΐδ. ἐν λ. [6]) Διογέν. Λαέρτ. V, 83.

Ἐνταῦθα δὲν πρέπει νὰ παραδράμωμεν Δημήτριον τὸν Βυζάντιον, ὅστις ἐν τρισκαίδεκα βιβλίοις εἶχε γράψει τὴν διάβασιν τῶν Γαλατῶν ἐκ τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ ἐν ἄλλοις ὀκτὼ περὶ Ἀντιόχου καὶ Πτολεμαίου καὶ τῆς διοικήσεως τῆς Λιβύης. Ὁ δὲ Εὔφαντος ὁ Ὀλύνθιος ἐγένετο διδάσκαλος Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ καὶ οὐ μόνον ἐποίει τραγῳδίας, ἀλλὰ καὶ συνέθετο ἱστορίαν τῶν χρόνων αὐτοῦ. Τῷ Γονατᾷ ἀνέθετο καὶ σύγγραμμα Περὶ βασιλείας[1]. Πολύτιμον ἤθελεν εἶναι, ἂν ἐσῴζετο καὶ τὸ σύγγραμμα Διοκλέους τοῦ Πεπαρηθίου γράψαντος περὶ τῆς μυθώδους τῶν Ῥωμαίων ἱστορίας, ᾧ ἠκολούθησε καὶ ὁ Φάβιος Πίκτωρ[2]. Ἐν τοῖς ἱστορικοῖς κατέταξεν ἑαυτὸν καὶ ὁ Σικυώνιος Ἄρατος, ὅστις ἐγεννήθη κατὰ τὸ 271, ἐξελέγη στρατηγὸς τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας καὶ δεκαεξάκις ἔτι τὸ ἀξίωμα τοῦτο προσέλαβεν[3]. Ὁ υἱὸς τοῦ Κλεινίου ἦτο ἡ ψυχὴ τοῦ δεσμοῦ τῶν Ἀχαιῶν. Τοῦ παραδόξου τούτου πολιτευτοῦ τὸ ἦθος ἦτο κρᾶμα ἀρετῶν καὶ κακιῶν. Ἦτο μὲν μεγαλόφρων καὶ μισοτύραννος καὶ ἐπιτηδειότατος, ὅπως προσλάβῃ συμμάχους, ἀλλ' ἀθαρσὴς καὶ δύσελπις[4]. Ἥμαρτεν ὁ πολιτευτὴς οὗτος, ὅτι συνῆψε συμμαχίαν πρὸς τοὺς Μακεδόνας, ὅπως καταβάλῃ τὸν λέοντα τῆς Σπάρτης, Κλεομένη τὸν τρίτον, καὶ ἐνίκησε μὲν τοῦτον ἐν Σελλασίᾳ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὑπεδουλώθη τοῖς συμμάχοις καὶ φαρμάκῳ ἔθανεν ὑπὸ Φιλίππου τοῦ τρίτου λαβὼν τὰ ἐπίχειρα τῆς βασιλικῆς φιλίας[5]. Ὁ πολιτευτὴς οὗτος συνέθετο Ὑπομνή-

---

[1]) *Ὁ αὐτὸς II*, 110. [2]) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ῥωμύλ.* 3. [3]) *Ὁ αὐτὸς ἐν βίῳ Ἀράτ.* 53 *«Οὕτω δὲ αὐτοῦ τελευτήσαντος ἐν Αἰγίῳ τὸ ἑπτακαιδέκατον στρατηγοῦντος».* [4]) *Πολύβ.* IV, 8 *«Ἄρατος γὰρ ἦν τὰ μὲν ἄλλα τέλειος ἀνὴρ εἰς τὸν πραγματικὸν τρόπον· καὶ γὰρ εἰπεῖν καὶ διανοηθῆναι καὶ στέξαι τὸ κριθὲν δυνατός, καὶ μὴν ἐνεγκεῖν τὰς πολιτικὰς διαφορὰς πρᾴως καὶ φίλους ἐνδήσασθαι καὶ συμμάχους προσλαβεῖν οὐδενὸς δεύτερος. . . νωθρὸς μὲν ἐν ταῖς ἐπινοίαις, ἄτολμος δ' ἐν ταῖς ἐπιβολαῖς, ἐν ὄψει δ' οὐ μένων τὸ δεινόν». Ὅρα καὶ Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀράτ*, 10. [5]) *Παρὰ τῷ*

ματα ἀρχόμενος ἀπὸ τῆς ἐλευθερώσεως τῆς Σικυῶνος[1] καὶ καταλήγων εἰς τὸ τέλος τοῦ πολέμου πρὸς τὸν Κλεομένη. Ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν, ἅπερ συνέκειντο ἐκ τριάκοντα βιβλίων, ὁ Ἄρατος ἐπειρᾶτο, ὅπως ἀπολογούμενος ἐξηγήσῃ τὰς πράξεις αὐτοῦ[2]. Ἡ γλῶσσα τούτων ἦτο μὲν ἠμελημένη[3], ἀλλὰ σαφής. Κατὰ τὴν ὁμολογίαν δὲ τοῦ Πολυβίου, ὅστις εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸ σύγγραμμα τοῦ Ἀράτου, οἱ ὑπομνηματισμοὶ αὐτοῦ ἦσαν ἀληθεῖς[4].

Σύγχρονος τοῦ Ἀράτου ἦτο ὁ Ἀθηναῖος ἢ Ναυκρατίτης *Φύλαρχος*[5], ὅστις συνέγραψεν *Ἱστορίας* συνισταμένας ἐξ εἴκοσι καὶ ὀκτὼ βιβλίων. Τὸ σύγγραμμα ἔληγεν εἰς τὸν θάνατον Πτολεμαίου τοῦ Εὐεργέτου καὶ τοῦ Κλεομένους. Πρὸς τὸν γενναῖον τῆς Σπάρτης βασιλέα εἶχεν εἰλικρινῆ ἐνθουσιασμόν, διὰ τοῦτο ὅμως δὲν νομίζομεν, ὅτι ὁ ἱστορικὸς ἦτο ἄξιος μομφῆς[6]. Διότι πολλοὶ δύνανται νὰ πάθωσι τὸ αὐτὸ πάθημα ἐνθουσιῶντες μᾶλλον ὑπὲρ τοῦ Κλεομένους ἢ ὑπὲρ τοῦ Ἀράτου, ὃν ηὐνόει ὁ Πολύβιος[7]. Τὸ ἐνθουσιῶδες δ' ἔκειτο ἐν τῇ φύσει τοῦ ἱστορικοῦ καὶ τούτου ἕνεκεν ἐπραγματεύετο τὰς ὑποθέσεις κατὰ ῥητορικὸν καὶ τραγικὸν τρόπον[8]. Ἡ κατασκευὴ ὅμως τῶν

αὐτῷ 52. [1]) Ὁ Ἄρατος καθεῖλε τὴν τυραννίαν τοῦ Νικοκλέους, Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀράτ. 9 [2]) Παρὰ τῷ αὐτῷ ἐν κεφ. 33. [3]) Παρὰ τῷ αὐτῷ 3 "Καίτοι γεγονέναι κομψότερον εἰπεῖν ἢ δοκεῖ τισιν ἐκ τῶν ὑπομνημάτων κρίνουσιν, ἃ παρέργως καὶ ὑπὸ χεῖρα διὰ τῶν ἐπιτυχόντων ὀνομάτων ἁμιλλησάμενος κατέλιπε„. [4]) Πολύβ. II, 40, 4 "Τῶν μέντοι γε Ἀράτῳ διῳκημένων καὶ νῦν καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν ἐπικεφαλαιούμενοι μνησθησόμεθα διὰ τὸ καὶ λίαν ἀληθινοὺς καὶ σαφεῖς ἐκεῖνον περὶ τῶν ἰδίων συντεταχέναι πράξεων ὑπομνηματισμούς„· [5]) Ὅρα Σουΐδ. ἐν λ. [6]) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀράτ. 38 "Ὁμοίως δὲ καὶ Φύλαρχος ἱστόρηκε περὶ τούτων, ᾧ μὴ τοῦ Πολυβίου μαρτυροῦντος οὐ πάνυ τι πιστεύειν ἄξιον ἦν. Ἐνθουσιᾷ γάρ, ὅταν ἅψηται τοῦ Κλεομένους, ὑπ' εὐνοίας, καὶ καθάπερ ἐν δίκῃ τῇ ἱστορίᾳ τῷ μὲν ἀντιδικῶν διατελεῖ, τῷ δὲ συναγορεύων„. [7]) Ὅρα Susemihl I, 632 ἐν σημ. 557. [8]) Πολύβ. II, 56 "Βουλόμενος (ὁ Φύλαρχος) δὴ διασαφεῖν τὴν ὠμότητα τὴν Ἀντιγόνου καὶ Μακεδόνων, ἅμα δὲ τούτοις τὴν Ἀράτου

περιόδων δὲν ἦτο ἄμεμπτος. Πλὴν τοῦ εἰρημένου συγγράμματος ὁ Φύλαρχος συνέταξε καὶ ἄλλα, ὡς Τὰ κατ' Ἀντίοχον καὶ τὸν Περγαμηνὸν Εὐμένη καὶ Ἐπιτομὴν μυθικὴν περὶ τῆς τοῦ Διὸς ἐπιφανείας. Ὁ δὲ Δεινίας ὁ Ἀργεῖος ἦτο ἀνὴρ ῥέκτης, διότι μετὰ τοῦ διαλεκτικοῦ Ἀριστοτέλους τοῦ Ἀργείου ἐφόνευσε τὸν τύραννον Ἀβαντίδαν[1]. Ὁ τυραννοκτόνος οὗτος συνέγραψεν Ἀργολικὰ εἰς δύο συντάξεις[2]. Εἶναι λυπηρόν, ὅτι ἀπώλετο ἡ ἱστορία τοῦ πρώτου Καρχηδονικοῦ πολέμου ἡ συγγραφεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀκραγαντίνου Φιλίνου, ὅστις ἦτο αὐτόπτης τῶν γεγονότων μάρτυς[3]. Ἐν ταύτῃ ἐπῄνει οὐχὶ τοὺς Ῥωμαίους, ἀλλὰ τοὺς Καρχηδονίους[4]. Τοῖς αὐλικοῖς ἱστορικοῖς ἀνήκει ὁ Μνησιπτόλεμος ὁ γράψας ἱστορίαν τῶν βασιλέων τῆς Συρίας. Οὗτος διέτριβε παρὰ τῷ Ἀντιόχῳ τῷ μεγάλῳ[5].

Σύγχρονος τῷ Ἀράτῳ ἦτο Βάτων ὁ Σινωπεύς· ὁ ῥήτωρ οὗτος ἔγραψε Περσικά, Περὶ τῆς τυραννίδος τοῦ Ἱερωνύμου, Ἀττικὰς ἱστορίας καὶ γραμματολογικὴν διατριβήν, Περὶ Ἴωνος τοῦ ποιητοῦ. Ἐν δὲ τῷ συγγράμματι Περὶ Θεσσαλίας καὶ Αἱμονίας ἐπειρᾶτο, ὅπως δείξῃ, ὅτι

καὶ Ἀχαιῶν, φησὶ τοὺς Μαντινέας γενομένους ὑποχειρίους μεγάλοις περιπεσεῖν ἀτυχήμασι, καὶ τὴν ἀρχαιοτάτην καὶ μεγίστην πόλιν τῶν κατὰ τὴν Ἀρκαδίαν τηλικαύταις παλαῖσαι συμφοραῖς, ὥστε πάντας εἰς ἐπίστασιν καὶ δάκρυα τοὺς Ἕλληνας ἀγαγεῖν. Σπουδάζων δ' εἰς ἔλεον ἐκκαλεῖσθαι τοὺς ἀναγινώσκοντας καὶ συμπαθεῖς ποιεῖν τοῖς λεγομένοις, εἰσάγει περιπλοκὰς γυναικῶν καὶ κόμας διερριμμένας καὶ μαστῶν ἐκβολάς, πρὸς δὲ τούτοις δάκρυα καὶ θρήνους ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἀναμὶξ τέκνοις καὶ γονεῦσι γηραιοῖς ἀπαγομένων. Ποιεῖ δὲ τοῦτο παρ' ὅλην τὴν ἱστορίαν, πειρώμενος ἑκάστοις ἀεὶ πρὸ ὀφθαλμῶν τιθέναι τὰ δεινά„. Ὅρα καὶ Πλούταρχ. ἐν βίῳ Θεμιστ. 32. [1]) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀράτ. 3. [2]) Σχολ. εἰς Εὐριπίδ. Ὀρέστ. 861. [3]) Διόδωρ. Σικελ. XXIII, 8, 1. [4]) Πολύβ. I, 14, 3 "Διὰ γὰρ τὴν αἵρεσιν καὶ τὴν ὅλην εὔνοιαν Φιλίνῳ μὲν πάντα δοκοῦσιν οἱ Καρχηδόνιοι πεπρᾶχθαι φρονίμως, καλῶς, ἀνδρωδῶς, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι τἀναντία„. [5]) Ἀθην. XV. 697.

τὰ Σατουρνάλια ἦτο ἑορτὴ ἑλληνικωτάτη[1]. Φαίνεται δ', ὅτι ὁ Βάτων δὲν ἦτο κακὸς ἱστορικός, διότι καὶ ὁ Στράβων[2] ἐπαινεῖ τοῦτον. Ὄντως ἤθελεν εἶναι πολύτιμον τὸ σύγγραμμα Μενάνδρα τοῦ Ἐφεσίου[3]· διότι οὗτος ἔγραψε τὰς πράξεις τῶν βασιλέων οὐ μόνον τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ τῶν βαρβάρων[4]. Ἐκ τοῦ συγγράμματος ἐγένοντο γνωστὰ ἡμῖν ὀλίγα τινὰ περὶ τῶν βασιλέων τῆς Τύρου. Ὡς ὁ μέγας Ἀλέξανδρος δὲν ἔτυχε μεγάλων ἱστορικῶν, ὅπως ὑμνήσωσι τὰς πράξεις αὐτοῦ, οὕτω καὶ ὁ τῆς Καρχηδόνος στρατηγός, ὁ Ἀννίβας. Ἔγραψε μὲν τὸν βίον καὶ τὰς πράξεις αὐτοῦ ἐν ἑπτὰ βιβλίοις Σωσύλος ὁ Λάκων[5], ὅστις ἐγένετο καὶ διδάσκαλος τοῦ στρατηγοῦ, καὶ ὁ Χαιρέας, ἀλλ' ὁ Πολύβιος οὕτω καταφρονεῖ τῶν ἱστοριῶν αὐτῶν, ὥστε παραβάλλει πρὸς τὰς ἐν τοῖς κουρείοις φλυαρίας[6]. Τῷ Ἀννίβᾳ ἠκολούθησε καὶ Σειληνὸς ὁ Καλακτῖνος[7], ὅστις συνέγραψε τὰς πράξεις αὐτοῦ. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συνετάχθησαν Σικελικὰ καὶ Ἱστορίαι. Φαίνεται δ', ὅτι ὁ ἱστορικὸς οὗτος δὲν ἦτο πολὺ ὑπέρτερος τοῦ Χαιρέου καὶ τοῦ Σωσύλου. Περὶ Ἀννίβα συνέγραψε καὶ Ξενοφῶν τις[8] καὶ ὁ Νεαπολίτης Εὔμαχος, ἀλλὰ περὶ τούτων δὲν ἔχομεν ἀκριβεστέρας εἰδήσεις.

Τοιούτων ἱστορικῶν τὰ ὀνόματα παραλείπομεν, ὅπως μὴ

---

1) Ὁ αὐτὸς ἐν XIV, 639 „Βάτων δ' ὁ Σινωπεὺς ὁ ῥήτωρ ἐν τῷ περὶ Θεσσαλίας καὶ Αἱμονίας σαφῶς ἐμφανίζει τὴν τῶν σατουρναλίων ἑορτὴν ἑλληνικωτάτην, φάσκων αὐτὴν παρὰ τοῖς Θεσσαλοῖς πελώρια καλεῖσθαι„. 2) Ἐν Βιβλ. XII, 546. 3) Ἰώσηπ, I 18. 4) Αὐτόθι „Γέγραφε δὲ οὗτος τὰς ἐφ' ἑκάστου τῶν βασιλέων πράξεις παρὰ τοῖς Ἕλλησι καὶ βαρβάροις γενομένας, ἐκ τῶν παρ' ἐκείνοις ἐπιχωρίων γραμμάτων σπουδάσας τὴν ἱστορίαν μαθεῖν„. 5) Διόδωρ. Σικελ. XXVI, 4. Τινὲς νομίζουσιν, ὅτι ἦτο Ἠλιεύς, ἀλλὰ δὲν εἶναι πιθανόν. 6) Πολύβ. III, 20 „Πρὸς μὲν οὖν τὰ τοιαῦτα τῶν συγγραμμάτων, οἷα γράφει Χαιρέας καὶ Σωσύλος, οὐδὲν ἂν δέοι πλέον λέγειν· οὐ γὰρ ἱστορίας, ἀλλὰ κουρεακῆς καὶ πανδήμου λαλιᾶς ἔμοιγε δοκοῦσι τάξιν ἔχειν καὶ δύναμιν„. 7) Ἀθήν. XII, 542. 8) Διογέν. Λαέρτ. II, 59 „τέταρτος (Ξενοφῶν) ὁ ἱστορίαν Ἀννιβαϊκὴν γεγραφώς„.

καταστήσωμεν τὴν ἡμετέραν συγγραφὴν ξηρὸν ἀπολεσθεισῶν ἱστοριῶν κατάλογον. Ἄξιος ὅμως μνείας εἶναι Ζήνων ὁ Ῥόδιος, ὅστις ἔγραψεν ἱστορίαν τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος[1]*. Φαίνεται, ὅτι Διόδωρος ὁ Σικελιώτης*[2] *παρὰ τούτου ἔλαβε τὰ περὶ τοῦ πολέμου τῶν Ῥοδίων πρὸς Δημήτριον τὸν Πολιορκητήν. Περὶ τοῦ ἱστορικοῦ τούτου παρετήρησεν ὁ Πολύβιος, ὅτι ἐσπούδαζεν οὐχὶ περὶ τὴν ζήτησιν τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ περὶ τὴν κατασκευὴν τῆς γλώσσης καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐσεμνύνετο*[3]*. Οἱ ἀρχαῖοι οὐχὶ σπανίως μνημονεύουσιν Ἡγησίππου τοῦ Μηκυβερναίου*[4] *τοῦ γράψαντος Παλληνιακὰ καὶ Μιλησιακά, ἐξ ὧν διετηρήθησαν ὀλίγα ἀποσπάσματα. Ὡσαύτως ἀπώλοντο Ἀραίθου τοῦ Τεγεάτου*[5] *καὶ τοῦ Ἀριστίππου*[6] *τὰ Ἀρκαδικά, ὡς καὶ τοῦ Δερκύλου τὰ Ἀργολικά*[7]*. Πολλὴν αἴσθησιν τοῖς συγχρόνοις παρέσχεν ἡ Ἱερὰ ἀναγραφὴ Εὐημέρου τοῦ Μεσσηνίου, ὅστις ἦτο οἰκεῖος τοῦ βασιλέως Κασσάνδρου. Ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ ὁ Εὐήμερος ἐπειρᾶτο, ὅπως ἐξηγήσῃ οὐ μόνον τοὺς περὶ ἡρώων, ἀλλὰ καὶ τοὺς περὶ θεῶν μύθους κατὰ ἱστορικὴν μέθοδον· ἔλεγε δηλαδή, ὅτι πλεύσας εἰς τὴν Ἀραβίαν καὶ τὸν Ὠκεανὸν ἦλθεν εἰς τὴν νῆσον Παγχαίαν, ὅπου ἐπὶ στήλης εὗρε τὴν ἱστορίαν τοῦ Οὐρανοῦ, τοῦ Κρόνου καὶ τοῦ Διός*[8]*. Ἡ θεωρία αὕτη ἀντέκειτο πρὸς τὴν καθεστῶσαν θρησκείαν καὶ διὰ τοῦτο ὁ Εὐήμερος προσεκτήσατο τὸ ὀνειδιστικὸν ὄνομα τοῦ ἀθέου. Σύγχρονος τῷ Εὐημέρῳ ἦν ὁ Παλαίφατος, ὅστις συνέγραψε τὸ γνωστὸν ἔργον Περὶ ἀπίστων. Ἐν τούτῳ κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Εὐημέ-*

---

1) Ὁ αὐτὸς ἐν VII, 35 καὶ Πολύβ. XVI, 14. 2) Ὅρα Διόδωρ. Σικελ. XX, 81—100. 3) Ἐν βιβλ. XVI, 17. 4) Ἡ Μηκύβερνα ἦτο πόλις τῆς Παλλήνης, τῆς ἐν Θράκῃ Χερσονήσου. 5) Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. Ῥωμαϊκ. ἀρχαιολ. I, 49. 6) Κλήμ. Ἀλεξανδρ. ἐν Στρωμ I. 322 καὶ Διογέν. Λαέρτ. III, 83 7) Κλήμ. Ἀλεξανδρ. ἐν Στρωμ. I, 325. 8) Εὐσέβ. ἐν Εὐαγγ. προπ. II, 2, 52 καὶ Διόδωρ. Σικελ. V 46.

ρου ἐπειρᾶτο, ὅπως ἀνεύρῃ φυσικὰς τῶν μύθων ἐξηγήσεις. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο, ὡς φαίνεται, δὲν διετηρήθη ἡμῖν ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ μορφῇ, ἀλλ' ἐν ἐπιτομῇ. Δεικνύει μὲν ὁ συγγραφεὺς ἐνιαχοῦ εὐφυΐαν περὶ τὴν ἐξήγησιν ἀρχαίων μύθων, ἀλλ' ἀλλαχοῦ ἡ ἐξήγησις εἶναι σοφιστική. Ἡ γλῶσσα αὐτοῦ εἶναι λιτὴ καὶ μονοειδής.

Κατὰ ταύτην τὴν περίοδον ἤκμαζον καὶ οἱ συγγραφεῖς τῶν Ἀτθίδων[1], *οἵτινες ἐξήταζον τοὺς μύθους, τὴν ἱστορίαν, τὰ γράμματα καὶ τὴν τοπογραφίαν τῆς Ἀττικῆς. Οὗτοι ἐπειρῶντο μέν, ὅπως ἑρμηνεύσωσι τοὺς ἀρχαίους μύθους, ὅμως ἐν τοῖς ἱστορικοῖς μέρεσι διεκρίνοντο κατὰ τὴν ἀκρίβειαν τῆς χρονολογικῆς κατατάξεως καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Δὲν εἶχον τὸν ῥητορικὸν κόσμον, οὐδὲ τὸν ποιητικὸν τύφον, ἀλλ' ἐθήρευον τὸ πραγματικὸν ἐν τοῖς μύθοις*[2], *ὡς ὁ Πολύβιος ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Πάντων ὅμως ἡ ἀξία δὲν ἦτο ἡ αὐτή. Εἶναι δὲ γνωστὰ ὀκτὼ ὀνόματα γραψάντων Ἀτθίδας, ὁ Κλειτόδημος, ὁ Φανόδημος, ὁ Δήμων, ὁ Ἀνδροτίων, ὁ Ἄνδρων, ὁ Μελάνθιος, ὁ Φιλόχορος καὶ ὁ Ἴστρος.*

Κατὰ τὸν Παυσανίαν[3] *ὁ ἀρχαιότατος τῶν γραψάντων τοιαύτας μονογραφίας εἶναι ὁ Κλειτόδημος, ὅστις εἶχε συντάξει Πρωτογονίαν. Ὁ* Creuzer *ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι τοῦτο δὲν ἦτο ἰδιαίτερον σύγγραμμα, ἀλλὰ μέρος τῆς Ἀτθίδος. Πρὸς δὲ ὁ Κλειτόδημος συνέγραψεν Ἐξηγητικόν, ἐν ᾧ ἐπραγματεύετο περὶ τῶν ἀρχαίων ἐθίμων, κατ' ἐξοχὴν δὲ ἱερῶν, καὶ Νόστους, ἐν οἷς πιθανῶς ἔλεγε περὶ τῶν ἐπανορθώσεων τοῦ Πεισιστράτου. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα καὶ τὰ συγγράμματα ταῦτα οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ κεφάλαια τῆς Ἀτθίδος. Δὲν εἶναι μὲν*

---

[1]) *Τὸ πλῆρες Ἀτθὶς συγγραφή, Παυσαν.* II, 21, 5 «*Ἐδήλωσα ἐν τῇ Ἀτθίδι συγγραφῇ*». [2]) *Παράβαλλ.* Ulrici, Charakteristik der Antiken Hist. *ἐν σελίδ.* 59. [3]) *Ἐν βιβλ.* X, 20, 3 «*Κλειτόδημος δέ, ὁπόσοι τὰ Ἀθηναίων ἐπιχώρια ἔγραψαν, ὁ ἀρχαιότατος*». [4]) Die histor. kunst der Griechen *ἐν σελίδ.* 353.

ἀκριβῶς γνωστὴ ἡ ἡλικία τοῦ Φανοδήμου, ἀλλ' εἰκάζεται, ὅτι ἔζη μετὰ τὸν Κλειτόδημον. Οὗτος συνέταξεν Ἀτθίδα ἐκ δύο βιβλίων συνισταμένην, Δηλιακὰ καὶ Ἰκιακά, δηλ. περιγραφὴν τῆς μικρᾶς νήσου Ἰκοῦ[1], τῆς πατρίδος τοῦ συγγραφέως. Οὗτος διηγούμενος τὴν ἐν Κύπρῳ νίκην τοῦ Κίμωνος λέγει, ὅτι οἱ Πέρσαι εἶχον ἑξακοσίας ναῦς καὶ οὐχὶ τριακοσίας πεντήκοντα, ὅσας εἶπεν ὁ Ἔφορος[2]. Τὰ ἔργα τοῦ Φανοδήμου ἦσαν γεγραμμένα μετὰ πολλῆς τῆς κρίσεως καὶ περιεῖχον πολλὰ νέα. Ὁ δὲ Δήμων, οὗ ἡ πατρὶς εἶναι ἄγνωστος, συνέγραψεν Ἀτθίδα ἐκ τεσσάρων τοὐλάχιστον βιβλίων, Περὶ παροιμιῶν καὶ Περὶ θυσιῶν. Τὸ ἀξιόπιστον τούτου ἀμφισβητεῖται καὶ δι' ἄλλους μὲν λόγους καὶ διότι ὁ Φιλόχορος, ὅστις εἶναι εὐσυνείδητος ἱστορικός, ἠναγκάσθη νὰ γράψῃ ἰδιαιτέραν συγγραφήν, ὅπως τὴν τοῦ Δήμωνος ἀνασκευάσῃ[3]. Παρὰ τοῖς φιλολόγοις ὑπάρχει διαφωνία, ἂν ὁ Ἀνδροτίων ἦναι τὸ αὐτὸ πρόσωπον τῷ ῥήτορι, καθ' οὗ ἔγραψεν ὁ Δημοσθένης, ἢ διάφορον[4]. Τὸ πρῶτον ὑποστηρίζει ὁ Westermann, διότι ὁ ἀνώνυμος τοῦ Ἰσοκράτους βιογράφος θεωρεῖ[5] τὸν ῥήτορα καὶ τὸν ἱστορικὸν ὡς τὸ αὐτὸ πρόσωπον. Τοῦτο δὲν φαίνεται ἀπίθανον, διότι καὶ ἄλλοι μαθηταὶ τοῦ Ἰσοκράτους ἠσχολήθησαν περὶ τὴν ἱστορίαν. Τὴν εἰκασίαν ταύτην ποιεῖ ἔτι πιθανωτέραν ἡ παρατήρησις τοῦ Πλουτάρχου, καθ' ἣν ὁ Ἀνδροτίων φεύγων καὶ ἐν Μεγάροις διατρίβων συνέγραψε τὴν Ἀτθίδα αὐτοῦ[6]. Ἐντεῦθεν τεκμαιρόμεθα, ὅτι ὁ ἱστορικὸς Ἀνδροτίων ἦτο πολιτευτής, οἷος

---

[1]) Ὁ Ἄγγλος Leake ἐνόμιζεν, ὅτι ἡ Ἰκὸς νῦν λέγεται Σαρακῖνον, ἀλλὰ κατὰ τὸν ἡμέτερον Βαλέτταν νῦν ὀνομάζεται Σκυρόπουλον ἢ Σκυροποῦλα ἀνήκουσα τῷ δήμῳ τῆς Σκύρου. Ὅρα Μετάφρ. τῆς ἀρχ. Ἑλλην. φιλολογ. I 359 καὶ Ῥαγκαβῆ Ἑλλην. III, 56. Τὴν νῆσον γινώσκει ὁ Στράβων ἐν IX, 436. [2]) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Κίμων. 12. [3]) Ἁρποκρ. ἐν λ. Ἀστιωτία. [4]) Ὅρα Creuzer ἐν σελ. 354. [5]) Παρὰ Westermann ἐν σελίδ. 257 „Ἀνδροτίωνα τὸν τὴν Ἀτθίδα γράψαντα, καθ' οὗ καὶ ὁ Δημοσθένης ἔγραψε„. [6]) Περὶ φυγῆς 605.

ὁ ἀντίπαλος τοῦ Δημοσθένους. Πρὸς δὲ ἐκ τοῦ Πλουτάρχου ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ Ἀνδροτίων ἐθεωρεῖτο ὡς διαπρεπὴς ἐν τοῖς ἱστορικοῖς· διότι τάσσεται παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ, Ξενοφῶντι, Φιλίστῳ καὶ Τιμαίῳ, οἵτινες ἐν τῇ φυγῇ ἔγραψαν ἱστορίας. Τὸ ἱστορικὸν ὅμως κῦρος αὐτοῦ δὲν ἦτο ἀπρόσβλητον[1]. Περὶ δὲ τοῦ Ἄνδρωνος καὶ τοῦ Μελανθίου δὲν ἔχομεν ἀκριβεστέρας εἰδήσεις.

Ἐπιφανέστατος πάντων τῶν γραψάντων Ἀτθίδας ἦτο Φιλόχορος ὁ Ἀθηναῖος, ὁ υἱὸς τοῦ Κύκνου καὶ σύζυγος τῆς Ἀρχεστράτης, ὅστις ἦτο μάντις καὶ ἱεροσκόπος. Ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ὁ φιλόπολις οὗτος ἀνὴρ ἐν τοῖς χρόνοις Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ εἶχε τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα ἀκμαῖον. Ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις κύων εἰς τὴν ἀκρόπολιν εἰσελθοῦσα καὶ ἐπὶ τὸν βωμὸν τοῦ Ἑρκείου Διὸς ἀναβᾶσα κατέκειτο καὶ ἀστήρ, τοῦ ἡλίου ἐξέχοντος καὶ αἰθρίας οὔσης, ἐγένετο ἀφανής. Περὶ τούτων ἐρωτηθεὶς ὁ Φιλόχορος ἀπεκρίθη, ὅτι δηλοῦσι κάθοδον φυγάδων, ὅπερ καὶ συνέβη[2]. Ὁ ἱστορικὸς οὗτος στοργὴν πρὸς τὴν ἀληθῆ ἐλευθερίαν ἔχων ἦτο ἐχθρὸς Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ καὶ Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ, ὑφ' οὗ καὶ ἐφονεύθη. Ἡ Ἀτθὶς τούτου ἀρχομένη ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων καὶ καταλήγουσα εἰς Ἀντίοχον τὸν δεύτερον (261 π. Χ.) περιεῖχε δέκα καὶ ἑπτὰ βιβλία. Τοῦ περιεκτικοῦ τούτου συγγράμματος ἐποίησεν αὐτὸς ὁ Φιλόχορος ἐπιτομήν[3]. Ἐπειδὴ ὅμως ὑπὸ τοῦ Σουΐδου[4] μνημονεύεται καὶ ἄλλη ἐπιτομὴ γενομένη ὑπὸ Ἀσινίου Πωλίωνος, ἠγέρθη τὸ ζήτημα, ἂν ὑπῆρχον δύο τοιαῦται

---

[1]) Αἰλιαν. ἐν Ποικίλ. ἱστορ. Η', 6 καὶ Παυσαν. VI. 7, 2 "Εἰ δὲ τὸν ὄντα εἶπεν Ἀνδροτίων λόγον". [2]) Ὅρα ἀπόσπασμ. 146. [3]) Christ ἐν σελίδ. 473. [4]) Ἐν λ. "Πωλίων ὁ Ἀσίνιος, χρηματίσας, Τραλλιανός. σοφιστὴς καὶ φιλόσοφος, σοφιστεύσας ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ Πομπηΐου τοῦ μεγάλου, καὶ διαδεξάμενος τὴν σχολὴν τοῦ Τιμογένους ἔγραψεν ἐπιτομὴν τῆς Φιλοχόρου Ἀτθίδος". Φαίνεται, ὅτι ὁ Πωλίων οὗτος ἦτο ἀπελεύθερος τοῦ ὁμωνύμου Ῥωμαίου.

ἢ μία μόνη. Νομίζομεν οὐχὶ ἀπίθανον τὴν γνώμην τοῦ Creuzer[1], ὅτι ἡ τοῦ Ἀσινίου ἦτο προωρισμένη πρὸς χρῆσιν τῶν Ῥωμαίων.

Πλὴν τῆς Ἀτθίδος ὁ Φιλόχορος ἔγραψε πλείστας ἄλλας συγγραφάς, ὡς Πρὸς τὴν Δάμωνος Ἀτθίδα, Περὶ μαντικῆς, Περὶ θυσιῶν, Περὶ τῶν Ἀθήνησιν ἀρξάντων ἀπὸ Σωκρατίδου μέχρι Ἀπολλοδώρου, Περὶ Εὐριπίδου, Περὶ Ἀλκμᾶνος, Ἐπιγράμματα Ἀττικὰ καὶ ἄλλα. Τὰ πολυάριθμα τούτου ἀποσπάσματα, ἅπερ εὑρίσκομεν παρὰ τοῖς ἔπειτα συγγραφεῦσιν, ὡς παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ, τῷ Ἀθηναίῳ καὶ τῷ Στράβωνι[2], μαρτυροῦσιν, ὅτι ὁ εὐσυνείδητος οὗτος συγγραφεὺς πολὺ ἀνεγινώσκετο.

Τελευταῖος τῶν γραψάντων Ἀτθίδας εἶναι Ἴστρος ὁ Κυρηναῖος[3], ὅστις τὸ κατ' ἀρχὰς μὲν ἦτο δοῦλος, εἶτα δὲ γνώριμος τοῦ Καλλιμάχου. Οὗτος ἦτο γραμματικός, ποιητὴς καὶ ἱστορικὸς πολλὰ καὶ παντοειδῆ ἔργα συγγράψας. Τὸ γνωστότερον δὲ σύγγραμμα αὐτοῦ εἶναι ἡ Συναγωγὴ τῶν Ἀτθίδων[4], ἥτις ἐγένετο πλουσιώτατος θησαυρὸς μυθολογικῶν, ἀρχαιολογικῶν καὶ ἱστορικῶν εἰδήσεων περὶ τῆς Ἀττικῆς. Οὕτω καὶ ἐν τῷ εἴδει τούτῳ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων συνέβη ὅτι καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις, π. χ. ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, ἧς τὰ πορίσματα συνήθροισεν ἡ μεγάλη τοῦ Ἀριστοτέλους διάνοια. Φαίνεται δ' ὅμως, ὅτι ὁ Ἴστρος δὲν περιωρίσθη μόνον ἐν τοῖς γράψασιν Ἀτθίδας, ἀλλ' ἔλαβεν εἰδήσεις καὶ παρὰ τοῦ Ἑλλανίκου καὶ παρ' ἄλλων ἐν ἐμμέτρῳ ἢ πεζῷ λόγῳ γραψάντων[5]. Ὁ Ἴστρος μιμητὴς ὢν

---

1) Ἐν σελίδ. 357 τοῦ μνημονευθέντος συγγράμματος. 2) Ταῦτα συνέλεξεν ὁ Müller I, 384—417. Ὅρα καὶ Boeckh, Ueber den Plan des Atthis des Philochoros, 1832. 3) Ὁ Ἕρμιππος ἔλεγε τοῦτον Πάφιον, ἀλλ' ἡ γνώμη αὐτοῦ δὲν ἐκράτησεν. 4) Τὸ σύγγραμμα τοῦτο παρεδόθη ἐν πολλαῖς ἐπιγραφαῖς, ὡς Ἀττικά, Ἀτθίδες, Συναγωγή, Ἀττικαὶ συναγωγαί, Συναγωγὴ τῶν Ἀτθίδων. 5) Ὅρα M. Wellmann, De Istro Callimachio, Greifswald 1886 ἐν σελίδ. 43 καὶ 63.

τοῦ Καλλιμάχου ἐγένετο πολυγραφώτατος καὶ δὴ μνημονεύονται παντοειδῆ τούτου συγγράμματα, ὡς ***Ἀπόλλωνος ἐπιφάνειαι, Ἀργολικά, Ἠλιακά, Περὶ Αἰγυπτίων ἀποικίας, Περὶ Πτολεμαΐδος τῆς ἐν Αἰγύπτῳ πόλεως καὶ ἄλλα.*** *Τὰ συγγράμματα τούτου ἐγένοντο μὲν μετὰ μεγάλης φιλοπονίας, ἀλλ' οὐχὶ καὶ μετὰ βαθείας κρίσεως. Πολέμων ὁ περιηγητὴς εἶπε περὶ τοῦ Ἴστρου, ὅτι εἶναι ἄξιος νὰ καταποντισθῇ ἐν τῷ ὁμωνύμῳ ποταμῷ*[1], *ἀλλὰ καὶ οὗτος ἔψεξε τὸν Τίμαιον ὀνομάσας αὐτὸν Ἐπιτίμαιον*[2].

Κατὰ μίμησιν τῶν γραψάντων Ἀτθίδας ἄλλοι συνέγραψαν μονογραφίας περὶ ἄλλων χωρῶν, π. χ. Μεγαρικά, Ἀργολικά, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν πολλοὺς ἐμνημονεύσαμεν. Ἐν τούτοις διαπρέπει ***Δοῦρις ὁ Σάμιος,*** *οὗ γνωστὸν εἶναι τὸ σύγγραμμα* ***Ὧροι Σαμίων***[3]. *Ὁ Δοῦρις ἐγεννήθη περὶ τὰ 340 ἐν ἐξορίᾳ, διότι ἡ πατρὶς τούτου κατείχετο ὑπὸ Ἀθηναίων κληρούχων ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις*[4]. *Ὡς παῖς δ' ἠγωνίσατο πυγμὴν ἐν Ὀλυμπίᾳ καὶ ἐνίκησεν*[5]. *Ἐγένετο ἀκροατὴς τοῦ Θεοφράστου ἐν Ἀθήναις μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Λυγκέως καὶ μετὰ τὴν ἐν Ἰψῷ μάχην κατέστη τύραννος τῆς Σάμου. Πλὴν τοῦ εἰρημένου ἔργου ὁ Δοῦρις συνέγραψε* ***Περὶ τραγῳδίας, Περὶ ἀγώνων, Περὶ νόμων*** *καὶ ἄλλα. Τὸ σπουδαιότερον δὲ τούτου σύγγραμμα ἦσαν αἱ* ***Ἱστορίαι,*** *αἵτινες ἐνίοτε ἔχουσι τὴν ἐπιγραφὴν* ***Μακεδονικὰ*** *καὶ* ***Ἑλληνικὰ*** *καὶ συνίσταντο τοὐλάχιστον ἐξ εἴκοσι καὶ τριῶν βιβλίων*[6]. *Αἱ ἱστορίαι τοῦ Δούριδος ἀνεγινώσκοντο πολὺ ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων καὶ ἐγέ-*

---

[1]) *Ἀθήν.* IX, 387 „*ὡς Πολέμων ὁ περιηγητὴς Ἴστρον τὸν Καλλιμάχειον συγγραφέα εἰς τὸν ὁμώνυμον κατεπόντου ποταμόν*". [2]) *Ὁ αὐτὸς ἐν* VI, 272. [3]) *Τοῦτο εἶναι εἶδος χρονικοῦ.* [4]) *Διόδωρ. Σικελ.* XVII, 8 „*Ὁμοίως δὲ τούτοις Ἀθηναῖοι τὴν Σάμον κατακεκληρουχηκότες οὐδαμῶς τὴν νῆσον ταύτην προΐεντο*" *καὶ* XVIII, 18. [5]) *Παυσαν.* VI, 13, 3. [6]) *Ὅρα ἀπόσπ.* 32.

νοντο πηγὴ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου, Κορνηλίου τοῦ Νέπωτος, τοῦ Πολυαίνου καὶ τοῦ Πλουτάρχου. Ὁ τελευταῖος ἱστορικὸς κακίζει τὸ ἀξιόπιστον τοῦ Δούριδος[1]*, ἀλλὰ δυνάμεθα νὰ δειχθῶμεν ἐπιεικεῖς· διότι πρόκειται περὶ σκληρότητος τῶν Ἀθηναίων πρὸς τοὺς Σαμίους. Ἐπειδὴ δ' ἡ πατρὶς τοῦ ἱστορικοῦ κατεκληρουχήθη καὶ αὐτὸς ἦτο φυγάς, τὸ κατὰ τῶν Ἀθηναίων πάθος ἐξηγεῖται. Ἐν τῇ ἐξιστορήσει δὲ τῶν διαδόχων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἣν εἶχεν ὑπ' ὄψει Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, δὲν φαίνεται κακὸς ἱστορικός. Ἦτο δ' ἀπηλλαγμένος καὶ τῆς ῥητορείας τοῦ Ἐφόρου καὶ τοῦ Θεοπόμπου, οὓς ἐλέγχει*[2]*:*

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἡ ῥητορεία ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς ἱστορίας, ἀλλὰ τοῦτο ἐγένετο οὐχὶ ἐπ' ἀγαθῷ. Διότι ἡ μὲν ῥητορικὴ μεγεθύνει ἢ σμικρύνει τὰ πράγματα, ἡ δὲ ἱστορία θηρεύει γυμνὴν καὶ καθαρὰν τὴν ἀλήθειαν. Ἡ ῥητορικὴ ἐπίδρασις φαίνεται μὲν καὶ ἐν τῷ Τιμαίῳ, κατ' ἐξοχὴν δὲ ἐν τῷ Ἐφόρῳ καὶ τῷ Θεοπόμπῳ. Τίμαιος ὁ Ταυρομενίτης ἦτο υἱός τοῦ Ἀνδρομάχου, ὅστις τοὺς ὑπὸ Διονυσίου τοῦ πρεσβυτέρου ἐκδιωχθέντας Ναξίους συνήθροισεν ἐν τῷ Ταυρομενίῳ[3]*. Ἦτο υἱὸς ἀγαθοῦ πατρὸς*[4] *γεννηθεὶς κατὰ τὸ 345 π. Χ. Ἐσπούδασε δ' ἐν Ἀθήναις, ὅπου διδάσκαλον ἔσχε τὸν Ἰσοκράτειον Φιλί-*

---

[1]) Ἐν βίῳ Περικλ. 28 "Δοῦρις δ' ὁ Σάμιος ἐπιτραγῳδεῖ πολλὴν ὠμότητα τῶν Ἀθηναίων καὶ τοῦ Περικλέους κατηγορῶν, ἣν οὔτε Θουκυδίδης ἱστόρηκεν οὔτ' Ἔφορος οὔτ' Ἀριστοτέλης. Ἀλλ' οὐκ ἀληθεύειν ἔοικεν... Δοῦρις μὲν οὖν οὐδ' ὅπου μηδὲν αὐτῷ πρόσεστιν ἴδιον πάθος εἰωθὼς κρατεῖν τὴν διήγησιν ἐπὶ τῆς ἀληθείας, μᾶλλον ἔοικεν ταῦτα δεινῶσαι τὰς τῆς πατρίδος συμφορὰς ἐπὶ διαβολῇ τῶν Ἀθηναίων". [2]) Ἐν ἀποσπάσμ. 1 "Ἔφορος δὲ καὶ Θεόπομπος τῶν γενομένων πλεῖστον ἀπελείφθησαν· οὔτε γὰρ μιμήσεως μετέλαβον οὐδεμιᾶς, οὔτε ἡδονῆς ἐν τῷ φράσαι, αὐτοῦ δὲ τοῦ γράφειν μόνον ἐπεμελήθησαν". [3]) Διόδωρ. Σικελ. XVI, 7 "Ἀνδρόμαχος ὁ Ταυρομενίτης Τιμαίου μὲν τοῦ τὰς ἱστορίας συγγράψαντος πατὴρ ὤν, πλούτῳ δὲ καὶ ψυχῆς λαμπρότητι διαφέρων ἤθροισε τοὺς ἐκ Νάξου τῆς κατασκαφείσης ὑπὸ Διονυσίου περιλειφθέντας". [4]) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Τιμολ. X.

σκον τὸν Μιλήσιον[1]. *Ὅτε δ' ἦγε τὸ τεσσαρακοστὸν δεύτερον ἔτος τῆς ἡλικίας, ὑπὸ τοῦ Ἀγαθοκλέους ἐξορισθεὶς κατέφυγε πάλιν εἰς Ἀθήνας, ἔνθα ἐπὶ πεντήκοντα ἔτη*[2] *ἠσχολεῖτο πρὸς συλλογὴν ἱστορικῆς ὕλης καὶ σύνταξιν τῆς ἱστορίας αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐπὶ Ἱέρωνος τοῦ δευτέρου ἐπανελθὼν εἰς τὴν Σικελίαν καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ συμπληρώσας ἐτελεύτησε περὶ τὰ 249 π. Χ. τὸ ἐννενηκοστὸν ἕκτον τῆς ἡλικίας ἄγων.*

Ὑπὸ τοῦ Σουΐδου ἀποδίδονται τῷ Τιμαίῳ πολλὰ συγγράμματα, ὡς Ἰταλικὰ καὶ Σικελικά, ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι τὰ πλεῖστα τούτων ἦσαν τμήματα τοῦ μεγάλου συγγράμματος, ὅπερ ἐπεγράφετο Ἱστορίαι συνιστάμεναι ἐξ ἑξήκοντα καὶ ὀκτὼ βιβλίων[3]. *Ἐν τῷ ἐκτενεστάτῳ τούτῳ συγγράμματι ὁ Ταυρομενίτης ἐπραγματεύετο τὴν ἱστορίαν οὐ μόνον τῆς Σικελίας καὶ τῆς Ἰταλίας, ἀλλὰ καὶ τῆς μητροπόλεως· ταύτην ὅμως ἐνέπλεκεν ἐν μοίρᾳ ἐπεισοδίων. Εἰς τὰς Ἱστορίας ταύτας προσέθετο καὶ τὴν τοῦ Πύρρου ὡς ἐξακολούθησιν*[4]. *Ὁ Τίμαιος ἦτο ἐπιμελέστατος συλλογεὺς λαμβάνων εἰδήσεις ἐξ ἐπιγραφῶν, ἐκ χρονικῶν καὶ ἐξ ἀρχαιοτέρων ἱστοριῶν. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ἦτο ἐσκιατραφημένος λόγιος οὐδ' ἱστορικὸς ἀπὸ βιβλιοθήκης διότι ἰδίοις ὄμμασιν εἶδε τὰς πλείστας τῶν χωρῶν, ἃς περιγράφει*[5]. *Πρὸς δὲ ἐπαινεῖται ἡ ἀκρίβεια τοῦ ἱστορικοῦ τούτου περὶ τὴν χρονολογίαν*[6]. *Ὅτι δ' ἡ ἱστορία τοῦ Τιμαίου ἦτο πολὺ διαδεδομένη καὶ ἐν κοινῇ χρήσει, γίνεται δῆλον ἐκ τούτου, ὅτι αὐτὸς ὁ Πολύβιος ἄρχεται τῆς ἱστορίας αὐτοῦ ἐκεῖθεν, ὅπου λήγει ἡ τοῦ Ταυρομενίτου*[7]. *Τὸ μέρος τοῦτο τῆς ἱστο-*

---

[1]) *Σουΐδ. ἐν λ.* [2]) *Πολύβ. XII*, 25 [3]) *Ὅρα* Creuzer *ἐν σελίδ.* 312. [4]) Susemihl I, 570 [5]) *Ἐν ἀποσπάσμ.* 55 *καὶ Πολύβ. XII*, 28. [6]) *Διόδωρ. Σικελ.* V, 1 *"Τίμαιος μὲν οὖν μεγίστην πρόνοιαν πεποιημένος τῆς τῶν χρόνων ἀκριβείας καὶ τῆς πολυπειρίας πεφροντικώς"*, [7]) *Πολύβ. I*, 5 *"Ὑποθησόμεθα δὲ ταύτης ἀρχὴν τῆς βίβλου τὴν πρώτην διάβασιν ἐξ Ἰταλίας Ῥωμαίων, αὕτη δ' ἐστὶ συνεχὴς μὲν τῆς ἀφ' ὧν Τίμαιος ἀπέλιπε, πί-*

ρίας ἦτο σπουδαιότατον· διότι ὁ Τίμαιος ἀφῆκε τὴν διήγησιν ἐκεῖ, ἔνθα οἱ Ῥωμαῖοι τῆς Ἰταλίας ἐξελθόντες ἤνεγκον τὰ κατακτητικὰ αὐτῶν ὅπλα κατὰ τῆς Σικελίας. Ἐπειδὴ δ' ὁ Πολύβιος προὔθετο, ὅπως περιγράψῃ, διὰ τίνων τρόπων οὗτοι ἔφθασαν εἰς τὴν κοσμοκρατορίαν, ἡ εἰς τὴν Σικελίαν στρατεία ἦτο φυσικὴ ἀρχὴ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ.

Ἀλλ' ἐν ᾧ οὗτος οἱονεὶ συμπληροῖ τὴν ἱστορίαν τοῦ Τιμαίου, ὅμως πολλαχοῦ ἐλέγχει τοῦτον πικρῶς ὀνομάζων αὐτὸν φιλαπεχθῆ, ψεύστην καὶ ἀφιλόσοφον καὶ ἄλλας κακὰς προσωνυμίας προσάπτων[1]*. Τὰς κρίσεις ταύτας τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ δὲν δύναταί τις νὰ ἀμφισβητήσῃ καὶ διὰ τὸ κῦρος αὐτοῦ τούτου καὶ διότι καὶ ἄλλοι τὸν Ταυρομενίτην ἐπέκριναν, ὡς ὁ Ἴστρος καὶ ὁ Πολέμων. Πρὸ πάντων ὁ Τίμαιος κακίζεται, διότι πολλὰ ψεύδη εἶπε κατὰ τοῦ Ἀγαθοκλέους*[2]*, ὑφ' οὗ ἔφυγε τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα. Ἐν ᾧ δ' ὁ ἱστορικὸς δὲν ἦτο ἀπηλλαγμένος ἁμαρτημάτων, πικρῶς τοὺς ἄλλους ἱστορικοὺς ἐπετίμα καὶ διὰ τοῦτο Ἐπιτίμαιος ἐπωνομάσθη*[3]*. Πρὸς δὲ ὁ Τίμαιος παρωνομάσθη καὶ Γραοσυλλέκτρια, διότι τὰ τυχόντα ἀνέγραφεν. Συνέλεγε δὲ τὰ μυθάρια καὶ δι' ἄλλους λόγους καὶ κατ' ἐξοχὴν διὰ τὴν δεισιδαιμονίαν αὐτοῦ. Οὕτως ἐπίστευεν, ὅτι τὸ δαιμόνιον προεσήμαινε τοῖς Ἀθηναίοις διὰ τῆς περικοπῆς τῶν Ἑρμῶν πλεῖστα, ἃ ἔμελλον νὰ πάθωσιν ὑπὸ*

κτει δὲ κατὰ τὴν ἐννάτην καὶ εἰκοστὴν πρὸς ταῖς ἑκατὸν Ὀλυμπιάδα„.
1) *Ἐν βιβλ. XII, 25 “Ὅτι μὲν οὖν ἐστι φιλαπεχθὴς καὶ ψεύστης καὶ τολμηρός, σχεδὸν ἱκανῶς ἐκ τῶν προειρημένων ὑπεδείχθη· διότι δ' ἀφιλόσοφός ἐστι καὶ συλλήβδην ἀνάγωγος συγγραφεύς, ἐκ τῶν λέγεσθαι μελλόντων συμφανές„.* 2) *Διόδωρ. Σικελ. XXI, 17 “ἐν δὲ ταῖς Ἀγαθοκλέους πράξεσι τὰ πολλὰ κατέψευσται τοῦ δυνάστου διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν ἔχθραν. Φυγαδευθεὶς γὰρ ὑπ' Ἀγαθοκλέους ἐκ τῆς Σικελίας ζῶντα μὲν ἀμύνασθαι τὸν δυνάστην οὐκ ἴσχυσε, τελευτήσαντα δὲ διὰ τῆς ἱστορίας ἐβλασφήμησεν εἰς τὸν αἰῶνα„. Ὅρα καὶ Πολύβ. XII, 15.* 3) *Διόδωρ. Σικελ. V, 1, 3 “Διὰ τὰς ἀκαίρους καὶ μακρὰς ἐπιτιμήσεις εὐλόγως διαβάλλεται, καὶ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἐπιτιμήσεως Ἐπιτίμαιος ὑπό τινων ὠνομάσθη„. Ὅρα καὶ Σουΐδ. ἐν λ.*

Ἑρμοκράτους τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἕρμωνος[1]. *Οὐ μόνον δὲ κατὰ τὸ πραγματικὸν τῆς ἱστορίας μέρος ἡμάρτανεν ὁ Ταυρομενίτης, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς μακροὺς ῥητορικοὺς λόγους, οὓς δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῇ ὁ Πολύβιος*[2], *ὅστις ἦτο εἰθισμένος ἐν τῇ βραχυλογίᾳ τῶν ἐκκλησιῶν τῶν Ἀχαιῶν. Καὶ ὅμως τοιοῦτος ὢν ὁ Τίμαιος ἐπίστευεν, ὅτι εἶναι ὑπέρτερος τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Φιλίστου*[3]· *ἀλλὰ κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ Πλουτάρχου ὁ ὀψιμαθὴς καὶ μειρακιώδης οὗτος ἱστορικὸς βαίνει ὡς πεζὸς παρὰ Λύδιον ἅρμα. Καθ' ὅλου ἡ ἱστορία τοῦ Τιμαίου ἀνεπτύσσετο κατὰ ῥητορικὸν τρόπον, ὡς τοῦτο ἠδύνατο νὰ περιμένῃ παρὰ Ἰσοκρατείου. Ἀλλὰ καίπερ ῥητορικός, ὅμως δὲν ἦτο θερμὸς συγγραφεύς· διότι ψέγεται ὡς ψυχρός*[4]. *Ἀλλὰ καὶ μεθ' ὅλας ταύτας τὰς ἐλλείψεις καὶ μετὰ τὰς αὐστηρὰς τοῦ Πολυβίου καὶ τοῦ Ἴστρου ἐπικρίσεις ὁ Τίμαιος ἦτο μέγας ἱστορικὸς καὶ εὗρε θαυμαστάς*[5].

Ὁ δ' Ἔφορος ὁ Κυμαῖος ἦτο υἱὸς τοῦ Δημοφίλου ἢ Ἀντιόχου, ἀλλὰ τὸ πρῶτον φαίνεται πιθανώτερον[6]. *Περὶ τοῦ χρόνου τῆς γεννήσεως τούτου ὑπάρχει ἀμφισβήτησις, διότι τινὲς μὲν θέτουσι ταύτην κατὰ τὸ 407 π. Χ., πιθανώτερον δ' ἐγεννήθη κατὰ τὸ 388—380*[7]. *Ἐπέζησε δὲ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῆς διαβάσεως αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν. Προσκληθεὶς δ' ὁ Κυμαῖος ἱστορικὸς δὲν ἠθέλησε νὰ ἀκολουθήσῃ τῷ βασιλεῖ*[8]. *Ὅτε ὁ Ἰσοκράτης ἐν Χίῳ*

---

1) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Νικ.* 1. 2) *Ἐν βιβλ. XII*, 25. 3) *Πλούταρχ. αὐτόθι „μηδὲν ἡμᾶς ὑπολάβωσι πεπονθέναι Τιμαίῳ πάθος ὅμοιον, ὃς ἐλπίσας τὸν μὲν Θουκυδίδην ὑπερβαλεῖσθαι δεινότητι, τὸν Φίλιστον ἀποδείξειν παντάπασι φορτικὸν καὶ ἰδιώτην"*. 4) *Ψευδολογγῖν. Περὶ ὕψους* 4. 1 *„Τοῦ ψυχροῦ πλήρης ὁ Τίμαιος, ἀνὴρ τὰ μὲν ἄλλα ἱκανὸς καὶ πρὸς λόγων ἐνίοτε μέγεθος οὐκ ἄφορος, πολυΐστωρ, ἐπινοητικός"*. 5) Cic. Brut. 95, 325. 6) *Διότι ὁ υἱὸς τοῦ Ἐφόρου ὠνομάζετο Δημόφιλος καὶ διότι ὁ Πλούταρχος μόνον τὸ πρῶτον ὄνομα λέγει ἐν βίῳ Ἰσοκράτ.* 366. 7) *Ὅρα* Creuzer *ἐν σελίδ.* 319. 8) *Πλούταρχ. Περὶ στωϊκ. Ἐναντ.* 252. *Παράβαλλ. καὶ Ἀσώπ. ἐν* Ἱστορ. *τῶν Ἑλλ. ποιητ. σελ.* 761.

ἵδρυσε σχολὴν ῥητορικῆς, ὁ Δημόφιλος ἔπεμψε τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἔφορον πρὸς τὸν μέγαν ἐκεῖνον τῆς ῥητορικῆς διδάσκαλον[1]. Ἀλλ' ἐπανελθὼν οἴκαδε ἐξηλέγχθη ὡς μὴ εὐδοκιμήσας. Εἰκάζομεν δ', ὅτι τοῦτο συνέβη οὐχὶ διὰ τὴν ἀμβλύτητα τῆς διανοίας τοῦ Ἐφόρου, εἰ καὶ οἱ Κυμαῖοι ἐσκώπτοντο ἐπὶ τούτῳ[2], ἀλλὰ διότι, ὡς φαίνεται, δὲν εἶχε κλίσιν πρὸς τὴν ῥητορικήν, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τούτου, ὅτι ἐν τῇ ἱστορίᾳ διέπρεψεν. Ἀλλ' ὁ Δημόφιλος ἔπεμψε πάλιν τὸν υἱὸν πρὸς τὸν διδάσκαλον τῆς ῥητορικῆς, ὅστις παίζων ὠνόμαζεν αὐτὸν *δίφορον*[3]. Κατὰ τὴν δευτέραν μαθητείαν ὁ Ἔφορος διέπρεψεν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἐστέφθη μετὰ τοῦ συμμαθητοῦ αὐτοῦ Θεοπόμπου[4]. Οἱ δύο ὅμως συμμαθηταὶ διέφερον πολὺ ἀλλήλων. Διὰ τοῦτο ὁ Ἰσοκράτης εἶπεν, ὅτι ὁ μὲν Θεόπομπος εἶχεν ἀνάγκην χαλινοῦ, ὁ δ' Ἔφορος κέντρου[5]. Λέγεται δ', ὅτι ὁ διδάσκαλος ἔδωκεν ἑκατέρῳ μαθητῇ τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἱστορίας[6].

Ὁ Ἔφορος συνέταξε καὶ ἄλλα μὲν συγγράμματα, ὡς *Περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν*, *Περὶ λέξεως*, *Περὶ τῶν ἑκασταχοῦ παραδόξων*, ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον ἦσαν αἱ *Ἱστορίαι κοινῶν πράξεων*, αἵτινες συνίσταντο ἐκ τριάκοντα βιβλίων. Κατὰ μὲν τὸν Σουΐδαν[7] ὁ ἱστορικὸς ἤρχετο ἐκ

---

1) Στράβ. ΙΓ', 622 "Ἀνὴρ δ' ἄξιος μνήμης ἐκ τῆσδε τῆς πόλεως ἀναντιλέκτως μέν ἐστιν Ἔφορος, τῶν Ἰσοκράτους γνωρίμων τοῦ ῥήτορος, ὁ τὴν ἱστορίαν συγγράψας". 2) Αὐτόθι "Σκώπτεται δ' εἰς ἀναισθησίαν ἡ Κύμη". 3) Ἡσύχ. ἐν λ. δίφορος. 4) Ἑρμογ. Προγυμν. Β'. 5) Σουΐδ. ἐν λ. "Ἔφορος Κυμαῖος καὶ Θεόπομπος Δαμασιστράτου Χῖος, ἄμφω Ἰσοκράτους μαθηταί, ἀπ' ἐναντίων τό τ' ἦθος καὶ τοὺς λόγους ὁρμώμενοι· ὁ μὲν γὰρ Ἔφορος ἦν τὸ ἦθος ἁπλοῦς, τὴν δ' ἑρμηνείαν τῆς ἱστορίας ὕπτιος καὶ νωθρὸς καὶ μηδεμίαν ἔχων ἐπίτασιν, ὁ δὲ Θεόπομπος τὸ ἦθος πικρὸς καὶ κακοήθης, τῇ δὲ φράσει πολὺς καὶ συνεχὴς καὶ φορᾶς μεστός, φιλαλήθης ἐν οἷς ἔγραψεν. Ὁ γοῦν Ἰσοκράτης τὸν μὲν ἔφη χαλινοῦ δεῖσθαι, τὸν δ' Ἔφορον κέντρου". 6) Φώτ. ἐν Βιβλιοθ. 176 "Καὶ τὰς ἱστορικὰς δὲ ὑποθέσεις τὸν διδάσκαλον αὐτοῖς προβαλεῖν, τὰς μὲν ἄνω τῶν χρόνων Ἐφόρῳ, Θεοπόμπῳ δὲ τὰς μετὰ Θουκυδίδην Ἑλληνικάς, πρὸς τὴν ἑκατέρου φύσιν καὶ τὸ ἔργον ἁρμοσάμενον". 7) Ἐν λ.

τῆς πορθήσεως τῆς Ἰλίου καὶ τῶν Τρωϊκῶν καὶ ἐξικνεῖτο μέχρι τῶν χρόνων αὐτοῦ, κατὰ δὲ Διόδωρον τὸν Σικελιώτην ἐκ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν ἀρχόμενος ἔληγεν εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Περίνθου. Τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἐφόρου ἐξηκολούθησε Δίυλλος ὁ Ἀθηναῖος, ὅστις ἐξικνεῖτο μέχρι τῆς τελευτῆς τοῦ Φιλίππου[1]. *Διὰ τί δ' ἡ ἱστορία ἔληγεν εἰς τὰ τῆς Περίνθου, δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ ἱστορικοῦ. Τὸ μέγα ἔργον τοῦ Ἐφόρου ἐξέδωκεν ὁ υἱὸς Δημόφιλος, ὅστις ἐν τῷ τελευταίῳ βιβλίῳ προσέθηκε τὴν διήγησιν περὶ τοῦ ἱεροῦ πολέμου*[2]. *Ὑπὸ τοῦ Διοδώρου ἐπαινεῖται ἡ οἰκονομία τοῦ ἔργου, διότι ἕκαστον τῶν τριάκοντα βιβλίων περιεῖχεν ἰδίαν ὑπόθεσιν καὶ ἴδιον προοίμιον*[3], *π. χ. τὸ πρῶτον περιελάμβανε τὰ τοῦ Ἡρακλέους καὶ τῶν Ἡρακλειδῶν, τὸ δεύτερον τὴν τότε ἱστορίαν τῆς ἄλλης Ἑλλάδος, τὸ τρίτον τὰς ἐκ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν παραχθείσας Ἑλληνικὰς ἀποικίας, τὸ τέταρτον περιγραφὴν τῆς Εὐρώπης, τὸ πέμπτον τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς*[4].

Ὡς πηγὰς τῆς ἱστορίας ὁ Ἔφορος εἶχε τοὺς προγενεστέρους ἱστορικούς, ἐν οἷς κατ' ἐξοχὴν τὸν Ἡρόδοτον. Φαίνεται δ', ὅτι παρὰ τούτου δὲν ἐλάμβανε μόνον ἰδέας, ἀλλ' ἐνίοτε ἐνέπλεκεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ καὶ ὁλόκληρα χωρία αὐταῖς λέξεσιν[5]. *Ἐπειδὴ*

---

1) *Διόδωρ. Σικελ.* XVI, 76 „*Τῶν δὲ συγγραφέων Ἔφορος μὲν ὁ Κυμαῖος τὴν ἱστορίαν ἐνθάδε κατέστροφεν εἰς τὴν Περίνθου πολιορκίαν· περιείληφε δὲ τῇ γραφῇ πράξεις τάς τε τῶν Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς τῶν Ἡρακλειδῶν καθόδου· χρόνον δὲ περιέλαβε σχεδὸν ἐτῶν ἑπτακοσίων καὶ πεντήκοντα, καὶ βίβλους γέγραφε τριάκοντα, προοίμιον ἑκάστῃ προθείς. Δίυλλος δ' ὁ Ἀθηναῖος τῆς δευτέρας συντάξεως ἀρχὴν πεποίηται τῆς Ἐφόρου ἱστορίας τὴν τελευτήν, καὶ τὰς ἑξῆς πράξεις συνείρει τάς τε τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν βαρβάρων μέχρι τῆς Φιλίππου τελευτῆς*„. 2) *Ὁ αὐτὸς ἐν* XVI, 14. 3) *Ὁ αὐτὸς ἐν* V, 1. 4) *Ὅρα Ἀσώπ. ἐν σελίδ.* 763. 5) Bauer, Benutzung Herodots durch Ephorus bei Diodor, Jahrb. f. Phil Suppl. X, 279—342.

δ' εἶχεν ἀκραιφνῆ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀγάπην, ὁλόκληρον τὸν μυθικὸν κόσμον ἐκ τῆς ἱστορίας ἀπέκλειε καὶ τὰ γενεαλογικὰ τοῦ Ἑλλανίκου ὡς πλάσματα ἀπέρριπτεν[1]. Δὲν εἶναι ὅμως ὅλως ἀπηλλαγμένος τῶν μυθευμάτων καὶ δὴ ὁ Στράϐων[2] ἐλέγχει τὸν Κυμαῖον ἱστορικόν, ὅτι πειρᾶται, ὅπως καταστήσῃ πιστευτὸν τὸν μῦθον τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ δράκοντος. Ἐπειδὴ δ' ὁ ἱστορικὸς δὲν ἐκέκτητο ἱκανὴν πεῖραν περὶ τὰ στρατιωτικά, περιέπιπτεν εἰς ἁμαρτήματα, ὁσάκις περιέγραφε πεζομαχίας, ὡς τὴν ἐν Λεύκτροις καὶ τὴν ἐν Μαντινείᾳ μάχην τῶν Θηϐαίων πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους[3]. Ἀλλ' ὁ Ἔφορος δὲν ἦτο ἱστορικὸς τῶν βιϐλιοθηκῶν· διότι περιελθὼν τὴν Εὐρώπην μέχρι τῶν Σκυθῶν συνέδεε τὴν ἱστορίαν μετὰ τῆς γεωγραφίας[4]. Τούτου ἕνεκεν συχνάκις λαμϐάνεται ὑπ' ὄψει ὑπὸ τοῦ Στράϐωνος. Ὁμολογοῦμεν, ὅτι ἐνίοτε ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς περιέπεσεν εἰς ἁμαρτήματα[5], ἀλλ' ἦσαν ἄδικοι οἱ ψόγοι τοῦ περιπατητικοῦ Στράτωνος καὶ τοῦ Ἀλεξίνου, ὅστις διὰ τὸ ἐλεγκτικὸν ἦθος ἐπωνομάσθη Ἐλεγξῖνος. Τοὐναντίον Διόδωρος ὁ Σικελιώτης[6] καὶ ὁ Πολύϐιος[7] τιμῶσι τὸν ἄνδρα νομίζοντες, ὅτι πρῶτος ἐπειράθη, ὅπως συγγράψῃ καθολικὴν ἱστορίαν. Τὴν γνώμην ταύτην δέχονται καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν νεωτέρων, ὡς ὁ Marx[8], ἀλλ' ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Ulrici, ὅτι ὁ Ἔφορος ἔγραψεν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν καὶ ὅτι, ὡς ὁ Ἡρόδοτος, τὰ τῶν ἄλλων

---

1) Christ ἐν σελίδ. 310. 2) Ἐν βιβλ. Θ, 422. 3) Ἐν βιβλ. XII, 25. 4) Στράβ. Ζ', 302 "Ἔφορος δ' ἐν τῇ τετάρτῃ μὲν τῆς ἱστορίας Εὐρώπῃ δ' ἐπιγραφομένῃ βίβλῳ, περιοδεύσας τὴν Εὐρώπην μέχρι Σκυθῶν ἐπὶ τέλει φησίν". 5) Ὅρα Creuzer ἐν σελίδ. 324, 6) Ἐν βιβλ. IV, 1 "Ἔφορος μὲν γὰρ ὁ Κυμαῖος, Ἰσοκράτους ὢν μαθητής, ὑποστησάμενος γράφειν τὰς κοινὰς πράξεις". 7) Ἐν βιβλ. V, 33 "Περὶ ὧν ἐγώ, παραιτησάμενος Ἔφορον τὸν πρῶτον καὶ μόνον ἐπιβεβλημένον τὰ καθόλου γράφειν". 8) Ἐν τῇ διατριβῇ Ephori Cumaei fragm. Karlsruhe 1815· ἐν σελίδ. 44 καὶ 45. Ὑπάρχει καὶ νεωτέρα διατριβὴ ὑπὸ Klügmann, De Ephoro historico graeco, Gott. 1860.

λαῶν παρενέβαλεν ἐν μοίρᾳ ἐπεισοδίων[1]. *Δὲν ἔγραψε μὲν ὁ Κυμαῖος καθολικὴν ἱστορίαν, ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι μᾶλλον τῶν ἄλλων εἰς ταύτην ἐπλησίασεν. Ὡς τοιαύτη ἡ ἱστορία τοῦ Ἐφόρου ἀνεγινώσκετο ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων καὶ ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψει ὑπὸ τῶν ἔπειτα ἱστορικῶν, ὡς τοῦ Πολυβίου, τοῦ Διοδώρου, τοῦ Πλουτάρχου, καὶ ἄλλων. Εἰς ἀνάγνωσιν τῆς ἱστορίας ταύτης συνεβάλετο ἡ κεκαλλιεπημένη καὶ ἔντεχνος γλῶσσα, ἣν ἐπαινεῖ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεύς*[2].

Ἐπιφανέστατος τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰσοκράτους ἦτο Θεόπομπος ὁ Χῖος[3], *ὅστις εἷλκε τὸ γένος ἐξ ἐπιφανοῦς οἴκου· ἦτο υἱὸς τοῦ Δαμασιστράτου καὶ ἐγεννήθη περὶ τὰ 380 π. Χ. Ζῶν δὲ ἐν τοῖς χρόνοις, καθ' οὓς αἱ Θῆβαι καὶ ἡ Σπάρτη ἤριζον περὶ ἡγεμονίας, ἐξεδιώχθη μετὰ τοῦ πατρὸς ἐκ τῆς πατρίδος διὰ Λακωνισμὸν*[4] *καὶ ἔφυγεν εἰς Ἀθήνας, ὅθεν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν αὐτοῦ πατρίδα, ὅτε ἦγε τὸ 45ον ἔτος τῆς ἡλικίας*[5]. *Εἰς τὴν Χίον κατῆλθεν ὁ Θεόπομπος διὰ τῆς εὐνοίας τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἀλλ' ἐπειδὴ κληρονομικῶς εἶχεν ἀριστοκρατικὰ φρονήματα καὶ πικρῶς τοὺς δημοκρατικοὺς ἔψεγε, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ προστάτου αὐτοῦ δὲν ἠδυνήθη νὰ*

---

1) *Ἐν σελίδ.* 180 *τοῦ μνημονευθέντος συγγράμματος.* 2) *Περὶ συνθέσ. ὀνομάτ.* 173. 3) *Διονύσ. Ἁλικαρν. ἐν Ἐπιστολ. πρὸς Πομπ.* VI *„Θεόπομπος δ' ὁ Χῖος, ἐπιφανέστατος πάντων Ἰσοκράτους μαθητῶν γενόμενος„. Περὶ τοῦ βίου τοῦ Θεοπόμπου ἔγραψεν ὁ πολίτης αὐτοῦ Κοραῆς ἐν σελίδ.* 205—218 *τοῦ τρίτου τόμ. τῶν Ἀτάκτων. Πρὸς δὲ ὁ* Pflugk, De Theopompi Chii vita et scriptis Berl. 1827 *καὶ ὁ* Dellios, Zur Kritik des Geschichtsschreibers Theopomp, Jen. Diss. 1880. 4) *Φώτ. ἐν Βιβλ.* 176 *„Ἔστι δὲ Θεόπομπος Χῖος μὲν τὸ γένος, υἱὸς Δαμασιστράτου, φυγεῖν δὲ λέγεται τῆς πατρίδος ἅμα τῷ πατρί, ἐπὶ λακωνισμῷ τοῦ πατρὸς ἁλόντος, ἀνασωθῆναι δὲ τῇ πατρίδι τελευτήσαντος αὐτῷ τοῦ πατρός, τὴν δὲ κάθοδον Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνων βασιλέως δι' ἐπιστολῶν τῶν πρὸς τοὺς Χίους καταπραξαμένου· ἐτῶν δὲ εἶναι τότε τὸν Θεόπομπον ε' καὶ μ'„.* 5) *Ἐπειδὴ δ' ὁ Θεόπομπος κατὰ τὴν φυγὴν ἦτο βρέφος, γεννᾶται τὸ ζήτημα, ποῦ οὗτος ἔσχε διδάσκαλον τὸν Ἰσοκράτη· ἐν Χίῳ ἢ ἐν Ἀθήναις;*

μείνῃ ἐν Χίῳ, ἀλλὰ κατέφυγεν εἰς τὴν Αἴγυπτον πρὸς τὸν Πτολεμαῖον. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ὕποπτος γενόμενος διὰ τὸ ἀνήσυχον αὐτοῦ πνεῦμα ἐσώθη μόνον διὰ τῆς βοηθείας τῶν φίλων καὶ ἐτελεύτησε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα μακρὰν τῆς πατρίδος ἐν βαθεῖ γήρατι.

Κατὰ τοὺς πρώτους τῆς ἡλικίας χρόνους ὁ Θεόπομπος τῷ διδασκάλῳ ἀκολουθῶν συνέταξε πανηγυρικοὺς καὶ συμβουλευτικοὺς λόγους[1] *καὶ εἶναι γνωστόν, ὅτι ἐν τῷ ἀγῶνι τῶν ῥητόρων τῷ γενομένῳ πρὸς τιμὴν τοῦ θανόντος βασιλέως τῆς Καρίας Μαυσώλου ἔλαβε τὸ ἆθλον. Βραδύτερον ὁ Θεόπομπος εἰς τὴν ἱστορίαν τραπεὶς καὶ εἰς πολλὰς χώρας χάριν μελετῶν ἀποδημήσας ἔγραψεν Ἑλληνικὰς ἱστορίας ἢ Σύνταξιν Ἑλληνικῶν. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἐκ δώδεκα βιβλίων συνιστάμενον προσηρμόζετο εἰς τὸ ἔργον τοῦ Θουκυδίδου καὶ περιελάμβανε τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τοῦ 410—394, ἤτοι μέχρι τῆς ἐν Κνίδῳ ναυμαχίας*[2]. *Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον τοῦ Θεοπόμπου ἔργον ἦσαν τὰ Φιλιππικὰ ἢ Ἱστορίαι συνιστάμεναι ἐκ πεντήκοντα καὶ ὀκτὼ βιβλίων. Ἤρχοντο δὲ ἀπὸ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως Φιλίππου τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀμύντου καὶ ἔληγον εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ. Εἰς τὸ σύγγραμμα δ' ὅμως τοῦτο ἀναμίξας δι' ἐπεισοδίων τὴν ἱστορίαν πλείστων λαῶν κατέστησε παγκόσμιον πανόραμα· διότι ἔλεγε περὶ οἰκισμῶν ἐθνῶν, περὶ κτίσεων πόλεων, περὶ βίων βασιλέων καὶ τῶν τοιούτων*[3]. *Τὸ τοιοῦτον εἶδος τῆς συγγραφῆς ἐφέλκεται πολλοὺς ἀναγνώστας, ὡς ἤδη παρετήρησεν ὁ Πολύβιος*[4]. *Ἡ ἱστορία τοῦ Χίου ἱστορικοῦ ἀνεγινώσκετο κατ' ἐξοχὴν παρὰ τῶν ἀγαπώντων τὰ σκάνδαλα, ὧν ἔβριθε τὸ ἔργον αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο ὑπὸ τοῦ Κορνηλίου Νέπωτος ὀνομά-*

---

1) *Διον. Ἁλικαρνασσ. ἐν Ἐπιστολ. πρὸς Πομπ.* 6. 2) *Ὅρα* Christ. *ἐν σελίδ.* 311. 3) *Διονύσ. Ἁλικαρνασ. αὐτόθι* 6. 4) *Ἐν βιβλ.* IX, 1 „*Τὸν μὲν γὰρ φιλήκοον ὁ γενεαλογικὸς τρόπος ἐπισπᾶται, τὸν δὲ φιλοπράγμονα καὶ περιττὸν ὁ περὶ τὰς ἀποικίας καὶ κτίσεις καὶ συγγενείας*„.

ζεται *maledicendissimus scriptor*[1]. Τινὲς ἔχουσι τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Θεόπομπος ἔχων συνείδησιν τοῦ ὑψηλοῦ ἔργου τοῦ ἱστορικοῦ προὐτίθετο νὰ ἐκκαλύψῃ τὰ μυστήρια τῆς δοκούσης ἀρετῆς καὶ τῆς ἀγνοουμένης κακίας[2]. Ἀλλ' ὁ Πολύβιος διισχυρίζεται[3], ὅτι αἱ αἰσχραὶ τοῦ Θεοπόμπου περιγραφαὶ ἦσαν ψευδῆ. Εἶναι δὲ παράδοξον, ὅτι ἐν ᾧ ἀποδίδει τῷ Φιλίππῳ τῷ Ἀμύντου αἰσχίστας πράξεις καὶ λέγει, ὅτι πάντες οἱ διεφθαρμένοι περὶ τοῦτον ἠθροίζοντο, ὅμως ἐν ἀρχῇ τῆς ἱστορίας παρατηρεῖ, ὅτι ἡ Εὐρώπη οὐδέποτε παρήγαγε τοιοῦτον ἄνδρα[4].

Ἐκ τῶν Φιλιππικῶν βραδύτερον ἀπεκόπησαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως Φιλίππου τοῦ τρίτου αἱ παρεκβάσεις καὶ οὕτως ἀπετελέσθη ἐπιτομὴ συνισταμένη ἐκ δέκα καὶ ἓξ βιβλίων. Ὁ Θεόπομπος ἐποίησε καὶ ἐπιτομὴν τῆς ἱστορίας τοῦ Ἡροδότου ἐκ δύο βιβλίων[5]. Ἐν τοῖς ἔπειτα δὲ χρόνοις τὰ τρία ἱστορικὰ ἔργα τοῦ Θεοπόμπου συνηνώθησαν καὶ συνενωθέντα ἀπετέλεσαν ὅλον τι ἐξ ἑβδομήκοντα καὶ δύο βιβλίων συνιστάμενον[6]. Φαίνεται δ', ὅτι τὸ ὅλον ἦτο λίαν ὀγκῶδες· διότι ὁ Φώτιος παραδίδει, ὅτι τὰ δύο ἱστορικὰ ἔργα ἄνευ τῆς ἐπιτομῆς περιεῖχον δέκα καὶ πέντε μυριάδας γραμμῶν[7]. Εἶναι δ' ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ὁ

---

1) Ἐν βίῳ Ἀλκιβιάδ. 11. 2) Διον. Ἁλικαρνασσ. Ἐπιστολ. Πρὸς Πομπ. VI „Τὸ καθ' ἑκάστην πρᾶξιν μὴ μόνον τὰ φανερὰ τοῖς πολλοῖς ὁρᾶν καὶ λέγειν, ἀλλὰ ἐξετάζειν καὶ τὰς ἀφανεῖς αἰτίας τῶν πράξεων καὶ τῶν πραξάντων αὐτὰς καὶ τὰ πάθη τῆς ψυχῆς, ἃς μὴ ῥᾴδια τοῖς πολλοῖς εἰδέναι, καὶ πάντα ἐκκαλύπτειν τὰ μυστήρια τῆς τε δοκούσης ἀρετῆς καὶ τῆς ἀγνοουμένης κακίας. Καί μοι δοκεῖ ὡς ὁ μυθευόμενος εἶναι τῶν ψυχῶν ἀπολυθεισῶν τοῦ σώματος ἐξετασμὸς ἐπὶ τῶν ἐκεῖ δικαστῶν, οὕτως ἀκριβὴς εἶναι ὁ διὰ τῆς Θεοπόμπου γραφῆς γενόμενος„ 3) Πολύβ. ἐν βιβλ. VIII, 12 „Ταύτην δὲ τήν τε πικρίαν καὶ τὴν ἀθυρογλωττίαν τοῦ συγγραφέως τίς οὐκ ἂν ἀποδοκιμάσειεν; Οὐ γὰρ μόνον ὅτι μαχόμενα λέγει πρὸς τὴν αὑτοῦ πρόθεσιν ἄξιός ἐστιν ἐπιτιμήσεως, ἀλλὰ καὶ διότι κατέψευσται τοῦ τε βασιλέως καὶ τῶν φίλων, καὶ μάλιστα διοτι τὸ ψεῦδος αἰσχρῶς καὶ ἀπρεπῶς διατέθειται„. 4) Παρὰ τῷ αὐτῷ VIII, 11. 5) Voss, De hist. gr. ἐν σελίδ. 60. 6) Τοῦτ' αὐτὸ συνέβη καὶ ἐν τοῖς χρονικοῖς καὶ ταῖς Ἱστορίαις τοῦ Τακίτου. 7) Ἐν Βιβλιοθ. σελίδ. 176.

ῥήτωρ Ἀναξιμένης ἐκ κακεντρεχείας ὁρμώμενος συνέγραψε διατριβήν, ἥτις ἐπεγράφετο Τρικάρανος, καὶ ὑπέβαλε τῷ Θεοπόμπῳ, ὅπως καταστήσῃ αὐτὸν μισητόν[1]. Διότι ἐν ταύτῃ πάσας τὰς συμφορὰς τῆς Ἑλλάδος ἀπέδιδε ταῖς ἡγεμονευσάσαις πόλεσι, ταῖς Ἀθήναις, τῇ Σπάρτῃ καὶ ταῖς Θήβαις. Ἐκ τοῦ Τρικαράνου διετηρήθησαν ὀλίγα ἀποσπάσματα. Ὁ Θεόπομπος ἥμαρτε περὶ τὴν ἄκαιρον εἰσαγωγὴν παρεκβολῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἡ γλῶσσα ὅμως αὐτοῦ ἦτο σαφής, ὑψηλή, μεγαλοπρεπής, πομπικὸν πολὺ ἔχουσα, συγκειμένη κατὰ τὴν μέσην ἁρμονίαν, ἡδέως καὶ μαλακῶς ῥέουσα. Διέφερε δ' ἡ γλῶσσα αὐτοῦ τῆς Ἰσοκρατείου κατὰ τὴν πικρότητα καὶ τὸν τόνον, ὁσάκις ὠνείδιζε πόλεσιν ἢ στρατηγοῖς πονηρὰ βουλεύματα καὶ πράξεις ἀδίκους. Τότε ὁ Χῖος ἱστορικὸς δὲν διέφερε κατὰ τὴν δεινότητα τοῦ Δημοσθένους[2].

Πλὴν τῶν τριῶν τούτων Ἰσοκρατείων καὶ ἄλλοι ἐπραγματεύθησαν τὴν ἱστορίαν κατὰ ῥητορικὸν τρόπον, ἀλλ' οὗτοι ἦσαν ἀφανέστεροι, ὡς Κηφισόδωρος ὁ Θηβαῖος ὁ γράψας ἱστορίαν τοῦ ἱεροῦ πολέμου καὶ Θεόκριτος ὁ Χῖος, ὁ ἀντίπαλος τοῦ Θεοπόμπου, ὅστις συνέταξεν ἱστορίαν τῆς Λιβύης[3]. Ὁ δὲ Ἀναξιμένης ὁ Λαμψακηνὸς ἦτο μαθητὴς τοῦ Ζωΐλου καὶ τοῦ Διογένους. Τούτῳ ὑπό τινων[4] ἀποδίδεται ἡ Τέχνη ῥητορικὴ πρὸς Ἀλέξανδρον. Ὁ Λαμψακηνὸς οὗτος συνέγραψεν Ἑλληνικὰ ἀρχόμενος ἀπὸ θεογονίας καὶ ἀπὸ τοῦ πρώτου γένους τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐξικνούμενος μέχρι τῆς ἐν Μαντινείᾳ μάχης καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ἐπαμεινώνδου[5]. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συνεγράφησαν καὶ Φιλιππικὰ ἐξ ὀκτὼ βιβλίων συνιστάμενα. Ὁ δὲ Καλλισθένης ὁ Ὀλύνθιος

---

1) Ἰώσηπ. Κατὰ Ἀπίων, I, 24. Λουκιαν. ἐν Ψευδολ. 29. 2) Διονύσ. Ἀλικαρνασσ. αὐτόθι. Ἰδὲ καὶ Bünger, Theopompea, Argent 1874. 3) Ὅρα Müller II, 86. 4) Τοῦτο ποιοῦσιν ὁ Victorius καὶ ὁ Spengel. Παράβαλλ. Christ ἐν σελίδ. 812. 5) Διόδωρ. Σικελ. XV, 89.

μαθητὴς καὶ ἀνεψιὸς τοῦ Ἀριστοτέλους ὧν ἔγραψεν Ἑλληνικὰ[1] *καὶ Περσικά, διὰ δὲ τὴν παρρησίαν αὐτοῦ εὗρεν οἰκτρὸν θάνατον*[2].

Ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, καθ' οὓς τὰ Ἑλληνικὰ ὅπλα τὴν γλῶσσαν τοῦ Πλάτωνος κατέστησαν γνωστὴν πολλοῖς τοῖς Ἀσίας λαοῖς, ἤρξαντο καὶ βάρβαροι τῆς Ἀσίας νὰ γράφωσιν Ἑλληνιστί, ὡς ὁ Βαβυλώνιος ἱερεὺς τοῦ Βήλου Βηρωσσός (ἢ Βηρωσός)[3]. *Αὐτὸς οὗτος λέγει, ὅτι ἔζη ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ υἱοῦ τοῦ Φιλίππου*[4]. *Ἔγραψεν ἐν Ἑλληνικῇ γλώσσῃ Χαλδαϊκὰ ἢ Βαβυλωνιακὰ ἐν τρισὶ βιβλίοις ἀνατεθέντα τῷ Ἀντιόχῳ τῷ ἐπικληθέντι Σωτῆρι. Τούτων τὸ μὲν πρῶτον περιελάμβανε τὴν κοσμογονίαν, τὸ δὲ δεύτερον τοὺς μύθους τῶν δέκα ἀρχαιοτάτων βασιλέων, καὶ τὸ τρίτον τὴν πραγματικὴν ἱστορίαν*[5]. *Παρὰ τῷ Βιτρουβίῳ, τῷ Σενέκᾳ, τῷ Πλινίῳ, τῷ Ἀετίῳ καὶ τῷ Κηνσωρίνῳ διετηρήθησαν πλεῖστα ἀποσπάσματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἀστρονομίαν καὶ τὴν ἀστρολογίαν. Ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ ὁ Βαβυλώνιος ἱερεὺς ἐπραγματεύετο καὶ περὶ διαφόρων ἐθίμων, π. χ. ἔλεγεν, ὅτι κατὰ τὴν ἑορτήν, ἥτις ὠνομάζετο Σακαῖα, ἐν Βαβυλῶνι ὑπῆρχεν ἔθος, καθ' ὃ οἰκέται ἦρχον τῶν δεσποτῶν καὶ ὅτι εἷς τούτων περιεβάλλετο στολὴν ὁμοίαν πρὸς τὴν βασιλικήν*[6]. *Ἡ ἱστορία αὕτη ἤγειρε τὸ ἐνδιαφέρον*

---

[1]) *Ὁ αὐτὸς ἐν βιβλ.* XIV, 127. [2]) *Ἀρριαν. ἐν Ἀναβάσ. Ἀλεξάνδρ.* IV, 14 „*Καλλισθένην δὲ Ἀριστόβουλος μὲν λέγει δεδεμένον ἐν πέδαις ξυμπεριάγεσθαι τῇ στρατιᾷ, ἔπειτα νόσῳ τελευτῆσαι. Πτολεμαῖος δὲ ὁ Λάγου στρεβλωθέντα καὶ κρεμασθέντα ἀποθανεῖν*„. [3]) *Ἐν τῇ γλώσσῃ αὐτοῦ ἐλέγετο Βὰρ-Ὀσέας.* [4]) *Τατιαν. Πρὸς Ἕλλην.* 58 „*Βηρωσσὸς ἀνὴρ Βαβυλώνιος, ἱερεὺς τοῦ παρ' αὐτοῖς Βήλου κατ' Ἀλέξανδρον γεγονὼς Ἀντιόχῳ τῷ μετ' αὐτὸν τρίτῳ τὴν Χαλδαίαν ἱστορίαν ἐν τρισὶ βιβλίοις συντάξας καὶ τὰ περὶ βασιλέων ἐκθέμενος ἀφηγεῖται*„. *Ὅρα καὶ Σύγκελλ. ἐν σελίδ* 28 *Β*. [5]) *Ἰδὲ ἀπόσπ.* 4 *καὶ Σύγκελλ.* 17 *Α καὶ* 30 *Α καὶ* Richter, Berosi Chaldaei historiae quae supersunt, Leipzig 1825 *καὶ* Eggert, Dissertatio, qua Berosi de mundi primordiis narratio, Halle 1823. [6]) *Ἀθήν. ΙΔ'*, 639.

κατ' ἐξοχὴν τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν Χριστιανῶν, διότι τὰ ἐν ταύτῃ συνεφώνουν πρὸς τὰ τῆς ἁγίας γραφῆς. Διὰ τοῦτο εὑρίσκομεν πλεῖστα ἀποσπάσματα παρὰ τῷ Ἰωσήπῳ, Κλήμεντι τῷ Ἀλεξανδρεῖ, τῷ Εὐσεβίῳ, τῷ Συγκέλλῳ καὶ ἄλλοις. Φαίνεται δ' ὅμως, ὅτι τὸ σύγγραμμα εἶχεν ὑπ' ὄψει μόνον ὁ Ἰώσηπος[1]*· διότι οἱ ἄλλοι ἔλαβον τὰ ἀποσπάσματα οὐχὶ ἀπ' εὐθείας, ἀλλ' ἐκ τοῦ Ἀ λ ε ξ ά ν δ ρ ο υ τ ο ῦ Π ο λ υ ΐ σ τ ο ρ ο ς, ὅστις ἐν τοῖς Χαλδαϊκοῖς αὐτοῦ ὠφελήθη ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ Βηρωσσοῦ*[2]*. Καὶ μέχρι τοῦδε τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Βαβυλωνίου διεγείρουσι τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὴν συμφωνίαν αὐτῶν πρὸς τοὺς μύθους καὶ τὰ ἱστορήματα τῶν σφηνοειδῶν γραμμάτων. Τινὲς νομίζουσιν*[3]*, ὅτι ὁ Ἀ β υ δ η ν ὸ ς ὁ γράψας ἱστορίαν τῶν Ἀσσυρίων ἦτο μαθητὴς τοῦ Βηρωσοῦ.*

Περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἢ ὀλίγον βραδύτερον ἔζη Μανέθων[4] *ὁ Σεβεννύτης ἢ Διοσπολίτης*[5]*, ὅστις ἦτο ἀρχιερεὺς καὶ γραμματεὺς ἐν Ἡλιουπόλει. Διαφωνοῦσι μὲν οἱ φιλόλογοι περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἀκμῆς τοῦ λογίου ἀρχιερέως, ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἤκμαζεν ἐπὶ τῶν δύο Πτολεμαίων, τοῦ Σωτῆρος καὶ τοῦ Φιλαδέλφου*[6]*. Οὗτος μετέχων τῆς ἑλληνικῆς παιδείας εἶχε σχέσεις πρὸς τὴν αὐλὴν τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τοὺς Ἕλληνας ἱερεῖς, ὡς γίνεται δῆλον ἔκ τινος διηγήσεως τοῦ Πλουτάρχου· οὗτος συνεφώνησε δηλαδὴ μετὰ τοῦ ἐλευθεριάζοντος Εὐ-*

---

1) Frendenthal, Hellenist. Stud. I. II *ἐν σελίδ.* 26 *καὶ* 205 (Breslau 1875). 2) Susemihl I, 606. 3) *Κύριλ. Ἀλεξ. ἐν τῷ Κατὰ Ἰουλ. σελ.* 8 *καὶ* 9. 4) *Τὸ ὄνομα ἀναγινώσκεται Μανεθώ, Μανέθων, Μανεθὼς καὶ Μανεθών. Ἐν τῇ Αἰγυπτιακῇ γλώσσῃ εἶναι* Ma-n-thôth, *δηλ.* datus a Thoth, *δῶρον τοῦ Ἑρμοῦ ἢ Ἑρμόδωρος. Παράβαλλ. Δοναλδσ. I.* 494. 5) *Σουΐδ. ἐν λ.* 6) *Σύγκ.* 18, C "*Μανεθὼ ὁ Σεβεννύτης ἀρχιερεὺς τῶν ἐν Αἰγύπτῳ μικρῶν ἱερῶν μετὰ Βηρωσσὸν γενόμενος ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου*". *Ὅρα* Böckh, Manetho und die Hundssternperiode, ein Beitrag zur Geschichte der Pharaonen, Berl. 1845 *καὶ* Unger Chronologie des Manetho, Berl. 1867.

μολπίδου Τιμοθέου, ὅπως εἴπωσιν, ὅτι τὸ ἐκ Σινώπης κομισθὲν ἄγαλμα τοῦ Πλούτωνος οὐδενὸς ἄλλου θεοῦ εἶναι ἢ τοῦ Σεράπιδος[1]. *Οἱ δύο οὗτοι ἱερεῖς, ὡς φαίνεται, ἠθέλησαν νὰ ἀναμίξωσι τὰς δύο θρησκείας, τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὴν Αἰγυπτιακήν.*

Τὰ συγγράμματα τοῦ Μανέθωνος ἦσαν ἱστορικά, θεολογικά, μυθικὰ καὶ ἀρχαιολογικά, φυσικὰ καὶ ἀστρονομικά. Οὕτως ἐν τῇ Ἱερᾷ βίβλῳ ἐπραγματεύετο περὶ τῆς Ἴσιδος, τοῦ Ὀσίριδος, τοῦ Ἄπιδος, τοῦ Σεράπιδος καὶ ἄλλων θεῶν. Τοῦτο εἶχεν ὑπ' ὄψει ὁ Πλούταρχος[2] *καὶ ὁ Τάκιτος, ὁ δὲ Διόδωρος σχεδὸν ἐποίησεν ἐπιτομὴν ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ τῆς Βιβλιοθήκης αὐτοῦ*[3]. *Ἐν δὲ τῇ Ἐπιτομῇ τῶν φυσικῶν ἐπραγματεύετο περὶ τῆς φιλοσοφίας τῶν Αἰγυπτίων, καθ' ἣν τὸ κατ' ἀρχὰς ὑπῆρχεν ἡ ὕλη, καὶ εἶτα ἐκ ταύτης τὰ τέσσαρα στοιχεῖα διεκρίθησαν καὶ ζῷα ἀπετελέσθησαν. Ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ ὁ Μανέθων ἔλεγεν, ὅτι ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη εἶναι θεοὶ καὶ ὅτι ἐκεῖνος μὲν ἐκαλεῖτο Ὄσιρις, αὕτη δὲ Ἶσις*[4]. *Πρὸς δὲ συνέγραψε Περὶ ἀρχαϊσμοῦ καὶ εὐσεβείας, ἐν ᾧ ἐγίνετο λόγος περὶ θρησκευτικῶν ἐθίμων τῶν Αἰγυπτίων*[5], *Περὶ ἑορτῶν*[6] *καὶ Περὶ*

---

1) *Πλούταρχ. ἐν τῷ Περὶ Ἴσιδ. καὶ Ὀσίριδ.* 28 *"Πτολεμαῖος δὲ ὁ Σωτὴρ ὄναρ εἶδε τὸν ἐν Σινώπῃ τοῦ Πλούτωνος κολοσσόν, οὐκ ἐπιστάμενος, οὐδ' ἑωρακὼς πρότερον, οἷος τὴν μορφὴν κελεύοντα κομίσαι τὴν ταχίστην αὐτὸν εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Ἀγνοοῦντι δ' αὐτῷ καὶ ἀποροῦντι, ποῦ καθίδρυται, καὶ διηγουμένῳ τοῖς φίλοις τὴν ὄψιν, εὑρέθη πολυπλάνης ἄνθρωπος, ὄνομα Σωσίβιος, ἐν Σινώπῃ φάμενος ἑωρακέναι τοιοῦτον κολοσσόν, οἷον ὁ βασιλεὺς ἰδεῖν ἔδοξεν. Ἔπεμψεν οὖν Σωτέλη καὶ Διόνυσον, οἳ χρόνῳ πολλῷ καὶ μόλις, οὐκ ἄνευ μέντοι θείας προνοίας, ἤγαγον ἐκκλέψαντες. Ἐπεὶ δὲ κομισθεὶς ὤφθη, συμβαλόντες οἱ περὶ Τιμόθεον τὸν ἐξηγητὴν καὶ Μανέθωνα τὸν Σεβεννίτην Πλούτωνος ὂν ἄγαλμα, τῷ Κερβέρῳ τεκμαιρόμενοι καὶ τῷ δράκοντι, πείθουσι τὸν Πτολεμαῖον, ὡς ἑτέρου θεῶν οὐδενός, ἀλλὰ Σεράπιδός ἐστιν".* 2) *Ἐν τῷ Περὶ Ἴσιδος καὶ Ὀσίριδος.* 3) *Εὐσέβ. ἐν Εὐαγγ. προπ. III*, 2 *"Γράφει δὲ περὶ τούτων πλατύτερον μὲν Μανέθων, ἐπιτετμημένως δὲ Διόδωρος".* 4) *Διογέν. Λαέρτ. ἐν Προοιμ.* 10. 5) *Πορφύρ. Περὶ ἀποχῆς τῶν ἐμψύχων* II, 55. 6) *Λαυρέντ. ὁ Λυδὸς ἐν σελ.* 91 *τῆς ἐκδ.* **Bekker.**

κατασκευῆς τῶν κυφίων, περὶ ἧς μανθάνομεν παρὰ τοῦ Πλουτάρχου[1]. *Τὸ Πρὸς Ἡρόδοτον δὲν ἦτο ἰδιαίτερον σύγγραμμα, ἀλλὰ μέρος μεγάλου, ὅπερ ἐπεγράφετο Αἰγυπτιακά, δηλ. ὑπομνήματα*[2]. *Εἶναι γνωστόν, ὅτι τὸ σύγγραμμα διῃρεῖτο εἰς τρία βιβλία, ἐξ ὧν τὸ μὲν πρῶτον περιελάμβανε πλὴν τῆς ἀρχῆς τῶν θεῶν καὶ τῶν ἡμιθέων τὰς ἕνδεκα πρώτας δυναστείας, τὸ δεύτερον ἐξετείνετο μέχρι τῆς δεκάτης ἐννάτης καὶ τὸ τρίτον μέχρι Νεκτεναβῶ τοῦ δευτέρου*[3]. *Τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Μανέθωνος τὰ φερόμενα παρὰ τῷ Ἰωσήπῳ, Σέξτῳ τῷ Ἀφρικανῷ, τῷ Εὐσεβίῳ καὶ τῷ Συγκέλλῳ διαφέρουσιν ἀλλήλων. Ἡ διαφορὰ ἀποδίδοται ταῖς ἀλλοιώσεσιν, ἃς ἐποίησαν Ἰουδαῖοι καὶ Χριστιανοὶ χάριν τῆς ἑαυτῶν χρονολογίας*[4]. *Μετὰ τὴν ἐξήγησιν τῶν ἱερογλυφικῶν ἐγένετο ἡ παραβολὴ πρὸς τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Μανέθωνος.*

Πλὴν τοῦ ἀρχιερέως Αἰγυπτιακὰ εἶχε γράψει καὶ Ἑκαταῖος ὁ Τήϊος ἢ Ἀβδηρίτης, ὅστις ἐπὶ πρώτου Πτολεμαίου περιῆλθε τὴν Αἴγυπτον[5]. *Πρὸς δὲ καὶ Εὐαγόρας ὁ Λίνδιος συνέγραψεν ἱστορίαν περιέχουσαν τὰς βασιλείας τῶν Αἰγυπτίων*[6].

Πολυτιμοτέρα καὶ ὠφελιμωτέρα ἦτο ἡ μετάφρασις τῶν ἱερῶν βίβλων τῶν Ἰουδαίων ἡ γενομένη ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου κατὰ τὴν παράδοσιν. Ὁ φιλόμουσος οὗτος βασιλεὺς συνήθροιζεν ἐν τῇ πόλει τοῦ Ἀλεξάνδρου οὐ μόνον τὰ τῶν Ἑλλήνων συγγράμματα[7], *ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν ἄλλων ἐθνῶν. Ταῦτα δὲ καὶ μετέφρασε. Μετὰ πολλῆς δὲ τῆς ὑπερβολῆς λέγεται ὑπὸ τοῦ*

---

[1]) *Ἐν τῷ περὶ Ἴσιδ. καὶ Ὀσίριδ.* 81. *“Τὸ δὲ Κῦφι, μίγμα μὲν ἑκκαίδεκα μνῶν συντιθεμένων ἐστί, μέλιτος καὶ οἴνου καὶ σταφίδος καὶ κυπέρου, ῥητίνης τε καὶ σμύρνης . . . συντίθενται δ' ὅπως ἔτυχεν, ἀλλὰ γραμμάτων ἱερῶν τοῖς μυρεψοῖς, ὅταν ταῦτα μιγνύωσιν, ἀναγινωσκομένων”.* [2]) Susemihl I, 616. [3]) Nicolai, Griech. Literaturg. II, 199. [4]) *Τὰ ἀποσπάσματα ἰδὲ παρὰ* Müller II, 384—396. [6]) *Σουΐδ. ἐν λ.* [7]) *Ὅρα Ἱστορ. τῶν ὁμηρικ. ἐπ. ἐν σελίδ.* 202.

Κεδρηνοῦ[1] *καὶ τοῦ Σχολιαστοῦ τοῦ Πλαύτου*[2], *ὅτι τὰ τοιαῦτα βιβλία ἦσαν ἑκατὸν χιλιάδες. Ἐν τοῖς μεταφρασταῖς διεκρίνετο ὁ Ἐρατοσθένης*[3]. *Παρὰ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως μαθὼν ὁ Φιλάδελφος, ὅτι παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ὑπάρχουσι πολλὰ ἱερὰ βιβλία ἄξια τῆς βασιλικῆς βιβλιοθήκης, ἔπεμψεν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα πρὸς τὸν ἀρχιερέα Ἐλεάζαρον τοὺς δύο ἀρχισωματοφύλακας αὐτοῦ, τὸν Ἀριστέαν καὶ τὸν Ἀνδρέαν, ὅπως αἰτήσωσι τὰ ἱερὰ βιβλία καὶ ἄνδρας ἱκανούς, ἵνα ταῦτα ἐξελληνίσωσιν. Ὅπως δὲ διευκολύνῃ τοῦτο ὁ βασιλεύς, ἠλευθέρωσε δέκα δούλων μυριάδας, οἵτινες εἶχον αἰχμαλωτισθῇ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, καὶ ἔπεμψε πλούσια δῶρα καὶ ἐπιστολὴν τῷ Ἐλεαζάρῳ*[4].

Ὁ ἀρχιερεὺς τὴν αἴτησιν τοῦ βασιλέως δεξάμενος ἀπέστειλε τὰ ἱερὰ βιβλία καὶ ἑβδομήκοντα καὶ δύο μεταφραστάς, οἵτινες διὰ τὸ στρογγύλον ὀνομάζονται ἑβδομήκοντα, ὧν γινώσκομεν καὶ τὰ ὀνόματα[5]. *Οὗτοι εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἐλθόντες ἔτυχον εὐμενοῦς παρὰ τοῦ βασιλέως ὑποδοχῆς. Παραλαβὼν δὲ τούτους Δημήτριος ὁ Φαληρεύς, ἀφ' οὗ διέβη τὸ τῶν ἑπτὰ σταδίων ἀνάχωμα τῆς θαλάσσης*[6], *ἦλθεν εἰς τὴν νῆσον Φάρον*

---

1) *Ἐν τόμ. I, σελ.* 165 “*Ὃς (δηλ. ὁ Φιλάδελφος) καὶ τὴν μεταβολὴν τῶν θείων γραφῶν καὶ λοιπῶν Χαλδαϊκῶν, Αἰγυπτίων καὶ Ῥωμαϊκῶν εἰς δέκα μυριάδας ἀριθμουμένων βιβλίων πασῶν ἀλλογλώσσων οὐσῶν, εἰς τὴν Ἑλλάδα γλῶσσαν μετεποίησε διὰ τῶν ο', τῶν σοφωτάτων Ἑβραίων*„. 2) *Παρὰ* Ritschl, Alex. Biblioth. *ἐν σελίδ.* 34 “Omnium gentium ac linguarum quae habere potuit docta volumina. . . . in suam linguam fecit ab optimis interpretibus converti„. 3) *Σύγγελλ. ἐν σελ.* 91 C *καὶ* 147 D “*ὧν τὴν γνῶσιν ὁ Ἐρατοσθένης λαβὼν Αἰγυπτιακοῖς ὑπομνήμασιν καὶ ὀνόμασιν κατὰ πρόσταξιν βασιλικὴν τῇ Ἑλλάδι φωνῇ παρέφρασεν . . . ὧν τὰ ὀνόματα Ἐρατοσθένης λαβὼν ἐκ τῶν ἐν Διοσπόλει ἱερογραμματέων, παρέφρασεν ἐξ Αἰγυπτίας εἰς Ἑλλάδα φωνήν*„ *Ὅρα καὶ* Gräfenhan, Gesch. d. Klass. Phil. II, 78. 4) *Ἡ Ἐπιστολὴ τοῦ Φιλαδέλφου καὶ ἡ ἀπάντησις τοῦ ἀρχιερέως διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν ἐν τῇ Ἐπιστολ. τοῦ Ἀριστέου ια'. Ταύτην δύναταί τις νὰ εὕρῃ προχείρως παρὰ Κωνστ. τοῦ ἐξ Οἰκονόμων ἐν τόμ.* IV, 952. 5) *Αὐτόθι ἐν σελίδ.* 954. 6) *Αὐτόθι* 997.

τὴν πρὸ τῆς Ἀλεξανδρείας κειμένην. Ἐνταῦθα ἐν οἰκήματι ἀθορύβῳ εἰργάζοντο μέχρι τῆς ἐννάτης πρὸς μετάφρασιν τῶν ἱερῶν γραφῶν. Ἕκαστος τῶν μεταφραστῶν ἐν ἰδίῳ δωματίῳ ἐργαζόμενος ἐποίει τὴν ὅλην μετάφρασιν. Τὰ οὕτω δὲ μεταφραζόμενα παρεβάλλοντο πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὸ Ἑβραϊκὸν κείμενον καὶ εἶτα ἀντεγράφοντο ἐπιστασίᾳ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως. Συνέβη δ', ἵνα τὸ ἔργον συντελεσθῇ ἐν ἑβδομήκοντα καὶ δυσὶν ἡμέραις[1]. *Μετὰ τὴν συντέλεσιν συναγαγὼν ὁ Φαληρεὺς ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, ἐν ᾧ ἐγένετο ἡ μετάφρασις, τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων, ἀνέγνω τούτῳ αὐτήν. Οἱ συνελθόντες τὴν μετάφρασιν ἐπιδοκιμάσαντες παρεκάλεσαν τὸν Δημήτριον, ἵνα δώσῃ εἰς ἀνάγνωσιν καὶ τοῖς ἡγουμένοις αὐτῶν. Ἀφ' οὗ δὲ καὶ οὗτοι ἐπήνεσαν αὐτήν, συνέστησαν τῷ Φαληρεῖ, ὅπως μηδεμία γείνῃ διασκευὴ καὶ ἀπήγγειλαν πανδήμους ἀρὰς κατὰ παντὸς διασκευαστοῦ. Τὴν μετάφρασιν ταύτην παραλαβὼν ὁ Πτολεμαῖος μέγα ἐχάρη καὶ ἐνέθηκεν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ κελεύσας, ἵνα τὰ βιβλία διατηρῶνται ἀκιβδήλευτα. Αὕτη διετηρεῖτο ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Ἀλεξανδρείας μέχρι τοῦ Χρυσοστόμου (400 μ. Χ.). Τὴν διήγησιν ταύτην γινώσκομεν ἐκ μακρᾶς ἐπιστολῆς τοῦ Ἀριστέου πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Φιλοκράτη. Πλὴν τούτου πολλοὶ ἄλλοι ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις ἐμνημόνευσαν τοῦ ἱστορήματος καὶ δὴ ὁ Ἰώσηπος, ὁ ἱστορικὸς Εὐσέβιος, ὁ Ἐπιφάνιος, ὁ Ἱερώνυμος, ὁ Ὀλυμπιόδωρος, Γεώργιος ὁ Σύγκελλος, ὁ Ζωναρᾶς καὶ ἄλλοι*[2].

Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἀριστέου, ἥτις εἶναι ἡ κυρία τοῦ διηγήματος πηγή, ἐθεωρεῖτο ὡς γνησία, μέχρις ὅτου ὁ Ἱσπανὸς Vives[3] *καὶ ὁ πολὺς Σκαλίγερος*[4] *ἐδήλωσαν ὑπονοίας περὶ*

---

[1]) *Αὐτόθι* 997. [2]) *Πάντα τὰ ἀποσπάσματα τῶν συγγραφέων τούτων φέρονται ἐν σελίδ.* 1004 *τοῦ τετάρτου τόμου τοῦ Κ. Οἰκονόμου.* [3]) *Τοῦτο ἐποίησεν ἐν τινι σημειώσει εἰς τὸν ἱερὸν Αὐγουστῖνον,* De civitat. Dei XVIII, 42. [4]) *Ἐν τῷ χρονικῷ τοῦ Εὐσεβίου σελ.* 188.

τῆς γνησιότητος ταύτης. Ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν τὴν διήγησιν ἐπολέμησε μετὰ πολυμαθείας, εὐφυΐας καὶ καλλιεπείας ὁ Ἄγγλος Hody[1]. *Τούτῳ ἠκολούθησαν πολλοὶ καὶ μεγάλοι κριτικοὶ πειρώμενοι, ὅπως τὸ ὅλον ἱστόρημα ἀναδείξωσι μῦθον. Τὴν δὲ ἐπιστολὴν ἐκείνην διακηρύττουσιν οὐχὶ ὡς ἔργον τοῦ Ἀριστέου ἢ ἄλλου συγχρονίσαντος τῷ Φιλαδέλφῳ, ἀλλ' ὡς ὑποβολιμαίαν διατριβὴν μεταγενεστέρου Ἰουδαίου Ἑλληνιστοῦ τῆς Ἀλεξανδρείας, ὅστις ἔπλασε τὸν μῦθον, ὅπως ἐξάρῃ τὸ κῦρος τῆς μεταφράσεως καὶ τὸ κλέος τῶν Ἰουδαίων*[2]. *Κατὰ τούτων ὅμως ἐπῆλθον ἄλλοι δεινοὶ πολεμισταὶ ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἀριστέου καὶ τῆς μεταφράσεως τῶν ἑβδομήκοντα*[3]. *Ἐκ τούτων διαπρέπει ὁ ἐπιφανὴς Κασσωβών, ὅστις ἀνεκήρυξε τὸν Ἀριστέαν «γλαφυρὸν καὶ ἀρχαιότατον συγγραφέα καὶ παρόντα τοῖς πράγμασι περὶ ὧν ἱστόρησε»*[4]. *Καθ' ὅλου εἰπεῖν, περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἐγράφησαν τοσαῦτα, ὅσα περὶ οὐδενὸς ἄλλου, ἄν τις ἐξαιρέσῃ τὸ Ὁμηρικόν. Καὶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἔγραψαν καὶ ἄλλοι μὲν κατ' ἐξοχὴν δὲ Κωνσταντῖνος ὁ ἐξ Οἰκονόμων, ὅστις ἐν τετρατόμῳ συγγράμματι πειρᾶται μετὰ πολυμαθείας, εὐφυΐας καὶ μετὰ θρησκευτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ὅπως διασώσῃ τὴν παράδοσιν*[5].

Παρὰ τοῖς κριτικοῖς κρατεῖ ἡ γνώμη, ὅτι ἡ τοῦ Ἀριστέου ἐπιστολὴ δὲν εἶναι γνησία[6]. *Οἱ Ἀριστεομάχοι ὅμως, ὡς ὀνομάζει τούτους ὁ ἀοίδιμος Οἰκονόμος, δὲν συμφωνοῦσιν ἀλλήλοις, ἀλλ' εἰς πολλὰς αἱρέσεις διαιροῦνται ποικίλας γνώμας ἀποφαι-*

---

[1]) De Biblior. textipus originalibus, Oxon; 1705 *ἐν σελίδ.* I - XXXVI. [2]) *Ὅρα Οἰκονόμ. I*, 25. [3]) *Πλείστους τούτων παρατίθεται ὁ ἀοίδιμος Οἰκονόμος ἐν I*, 19. [4]) Is. Casaubon, Histor. Aug. et in not. aput Walton. Proleg. IX. § 4. *Παραβαλλ. Οἰκονόμ. I*, 22. [5]) *Τὸ σύγγραμμα ἐπιγράφεται Περὶ τῶν Ο, Ἑρμηνευτῶν τῆς παλαιᾶς θείας γραφῆς Ἀθήνησιν ΑΩΜΔ'* [6]) *Ὅρα* Cobet *ἐν τῷ Λογίῳ Ἑρμῇ τοῦ ἡμετέρου συναδέλφου κ. Κόντου, I*, 177—181 *καὶ* Papageorgios, Ueber den Aristea-Brief, München 1880. *Ἰδὲ καὶ* Susemihl II, 608.

νόμενοι. Οὕτως ὁ Hody *πιστεύει, ὅτι ἡ μετάφρασις τῆς ἁγίας γραφῆς οὔτε ἐπιμελείᾳ τοῦ Φιλαδέλφου, οὔτε ἐπιστασίᾳ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως ἐγένετο, ἀλλὰ μόνον πρὸς χρῆσιν τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ τῶν κατὰ τὴν ἄλλην Αἴγυπτον ἑλληνιστῶν Ἰουδαίων. Προστίθησιν, ὅτι ἡ μετάφρασις δὲν ἐτέθη ἐν τῇ βασιλικῇ βιβλιοθήκῃ καὶ ὅτι οὐ μόνον τῶν διαφόρων τευχῶν, ἀλλὰ καὶ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ τεύχους διάφοροι μεταφρασταὶ ἐγένοντο*[1]*. Πλεῖστοι δὲ κριτικοὶ δέχονται, ὅτι μόνον ἡ Πεντάτευχος μετεφράσθη ἐπὶ τοῦ Φιλαδέλφου, τὰ δὲ λοιπὰ τῶν τευχῶν τῆς θείας γραφῆς ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις*[2]*. Πειρῶνται δὲ διὰ πολυμόχθων ἐρευνῶν, ὅπως ὁρίσωσι τὸν χρόνον, καθ᾽ ὃν ἕκαστον τῶν τευχῶν μετεφράσθη. Οὕτως ὁ* Hody *εἰκάζει, ὅτι τὸ βιβλίον Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ μετεφράσθη μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Γαλατῶν εἰς τὴν Ἀσίαν· διότι ἐν τούτῳ ὑπάρχει ἡ λέξις γαισός, ἥτις εἶναι Γαλατική*[3]*. Ἀλλὰ κατὰ τῆς ἀποδείξεως ταύτης ὁ ἀοίδιμος Οἰκονόμος πολλὰς ἐπάγεται ἀντιρρήσεις*[4]*. Οὕτω, φέρ᾽ εἰπεῖν, παρατηρεῖ, ὅτι καὶ ὁ θυρεὸς λέγεται Γαλατικός, ἀλλὰ δὲν ἦτο εὕρημα καὶ μεταχείρισμα μόνον τῶν Γαλατῶν. Κατὰ παραπλήσιον τρόπον λέγεται Ἀργολικὴ ἀσπίς, τόξον Κρητικόν, σφενδόνη Ἀκαρνάνων, ἀκόντιον Αἰτωλικόν, μάχαιρα Κελτική, πέλεκυς Θρᾴκιος*[5]*. Ὠνομάζοντο δ᾽ οὕτω οὐχὶ διότι μόνοι οἱ λαοὶ οὗτοι μετεχειρίζοντο τὰ εἰρημένα ὅπλα, ἀλλ᾽ ἢ ὡς μάλιστα αὐτοῖς ἦσαν συνήθη ἢ ὡς διαφέροντά πως τὴν κατασκευήν. Πρὸς δὲ ὁ Πολυδεύκης καὶ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης*[6] *τὸν γαισὸν λέγουσι Λιβυκὸν καὶ Καρχηδονικόν. Ἀλλὰ καὶ Γα-*

---

[1]) *Ὅρα Οἰκονόμου ἐν II*, 5. [2]) *Ἰδὲ Δοναλδσῶνος Ἱστορ. τῆς ἀρχαίας Ἑλλην. φιλολογ. I.* 505. [3]) *Ἰησ. τοῦ Ναυῆ Η'*, 18 *„ἔκτεινον τὴν χεῖρά σου ἐν τῷ γαισῷ τῷ ἐν τῇ χειρί σου ἐπὶ τὴν πόλιν„. Ἀθήν.* VI, 273 *„καὶ παρὰ Σαυνιτῶν δὲ ἔμαθον θυρεοῦ χρῆσιν, παρὰ δὲ Ἰβήρων γαίσων„.* [4]) *Ἐν τόμ. II*, 495 *καὶ ἑξῆς.* [5]) *Αὐτόθι ἐν σελίδ.* 515. [6]) *Ἐν βιβλ. ΙΓ'*, § 57.

λατικὸν ἂν ὑποτεθῇ τὸ ὅπλον, ἠδύνατο νὰ γείνῃ γνωστὸν τοῦτο κατά τε τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον διὰ τῆς ἐπιμιξίας τῶν λαῶν πρὸ τῆς περαιώσεως τῶν Γαλατῶν εἰς τὰς χώρας ἐκείνας[1]. *Πρὸς δὲ ἐκ τοῦ τέλους τῆς βίβλου τῆς Ἐσθὴρ*[2] *εἰκάζεται, ὅτι αὕτη μετεφράσθη ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Φιλομήτορος (181—146 π. Χ.) Ἀλλὰ καὶ κατὰ τῆς εἰκασίας ταύτης πολλαὶ ἀντιρρήσεις φέρονται*[3]. *Σημειωτέον δ' ὅμως, ὅτι οἱ Ἀριστεομάχ ι δὲν δύνανται πολὺ νὰ καταβιβάσωσι τὴν Ἑλληνικὴν μετάφρασιν· διότι ἤδη ὁ υἱὸς τοῦ Σιρὰχ κατὰ τὰ 131 π. Χ. μνημονεύει ταύτης*[4].

Οἱ κριτικοὶ ἐν τοῖς τεύχεσι τῆς θείας γραφῆς ἀνευρίσκουσι διαφορὰν περὶ τὴν γλῶσσαν, καὶ ἐν τοῖς μάλιστα ἐπαινοῦσι τὴν μετάφρασιν τῆς Πεντατεύχου καὶ τῶν Παροιμιῶν τοῦ Σολομῶντος. Πρὸ πάντων δὲ ψέγεται ἡ μετάφρασις τοῦ βιβλίου τοῦ Δανιήλ. Καθ' ὅλου εἰπεῖν οἱ κριτικοὶ πειρῶνται, ὅπως δείξωσιν ἡμαρτημένας τὰς τῶν γραφῶν ἑρμηνείας ἢ μεταφράσεις[5]. *Ἡ τοιαύτη τοῦ ζητήματος διεύθυνσις ὠφέλησε περιφανῶς τὴν κατάληψιν τῶν θείων γραφῶν, ἀλλ' οἱ ψόγοι τῶν κριτικῶν δὲν εἶναι πάντοτε εὔστοχοι. Οὕτω λέγουσιν, ὅτι τὸ ἐν ἀρχῇ τῆς Γενέσεως ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν κακῶς μετεφράσθη, διότι τὸ ἀντίστοιχον ἑβραϊκὸν (bara. βαρὰ) σημαίνει τὸ παράγειν ἐκ μὴ ὄντων. Διὰ τοῦτο ἔχουσι τὴν γνώμην, ὅτι τὸ εἰρημένον ῥῆμα ἔπρεπε νὰ ἑρμηνευθῇ διὰ τοῦ ἔκτισεν. Ἀλλ' ὀρθῶς παρετήρησεν ὁ μακαρίτης Οἰκονόμος*[6], *ὅτι καὶ τὸ κτίζειν δὲν σημαίνει παράγειν ἐκ μὴ ὄντων, διότι τὸ ῥῆμα τοῦτο προϋποτίθησι προϋπάρχουσαν ὕλην.*

---

1) *Οἰκονόμ. ἐν ΙΙ*, 942. 2) *Ἐσθὴρ Γ*, 43—47. 3) *Ὅρα Οἰκονόμ. ἐν τόμ. ΙΙ*, 566. 4) *Ὁ αὐτὸς ἐν τόμ.* IV, 203 *καὶ Δοναλσὼν ἐν Ι*, 503. 5) *Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου παραπέμπομεν τὸν ἀναγνώστην εἰς τὰς διατριβὰς τοῦ μακαρίτου Κοντογόνου τὰς δημοσιευθείσας ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τοῦ Εὐαγγελικοῦ κήρυκος.* 6) *Ἐν τόμ. ΙΙ*, 718. *Εἶναι ἄξιον σημειώσεως, ὅτι καὶ Ῥαββῖνοι διατείνονται, ὅτι τὸ ἑβραϊκὸν βαρὰ δὲν σημαίνει κτίζειν.*

Ἡ παράδοσις τῆς ἑρμηνείας τῶν ἑβδομήκοντα εἶναι σεμνὴ τῷ ἑλληνικῷ γένει· διότι τρεῖς σχεδὸν αἰῶνας π. Χ ὁ Ἕλλην Φιλάδελφος ἔδειξε σεβασμὸν πρὸς τὴν παλαιὰν γραφὴν καὶ ἐποίησε τὴν μετάφρασιν ταύτης καὶ διότι οἱ ἀπόστολοι τὴν ἑλληνίζουσαν παλαιὰν γραφὴν μετὰ τῆς καινῆς διαθήκης παρέδωκαν τῇ Ἐκκλησίᾳ[1]. *Διὰ ταῦτα οἱ ἡμέτεροι θεολόγοι διστάζουσι νὰ ἀποκηρύξωσι τὴν ἑρμηνείαν τῶν ἑβδομήκοντα. Ἡμῖν δὲν ἁρμόζει ἐν τῇ γραμματολογίᾳ νὰ λύσωμεν θεολογικὸν ζήτημα. Διὰ τοῦτο νομίζοντες ἱκανὰ τὰ εἰρημένα παραπέμπομεν εἰς τὰς συγγραφὰς τοῦ ἀοιδίμου Οἰκονόμου καὶ Κοντογόνου.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ΄.

ΠΕΡΙ ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΩΝ[2] ΚΑΙ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΝΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ.

Ἐν ᾧ κατὰ τὴν ἡγουμένην περίοδον ὁ Ἡρόδοτος μετὰ πολλῶν κινδύνων περιήρχετο τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον χάριν γεωγραφικῶν ἐρευνῶν, κατὰ ταύτην τὰ ὅπλα τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου τὰς χώρας ταύτας κατέστησαν ἀκινδύνους καὶ προσιτὰς τῇ ἑλληνικῇ φιλομαθείᾳ. Αὐτοὶ οἱ στρατηγοὶ καὶ ναύαρχοι τοῦ φιλοσόφου στρατηλάτου ἠσχολοῦντο περὶ τὴν γεωγραφίαν, ὡς ὁ Νέαρχος, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδροτίμου. Περὶ τῆς πατρίδος τοῦ ναυάρχου ὑπάρχει διαφωνία· διότι κατά τινα μὲν εἴδησιν ἦτο

---

[1]) *Παρὰ τῷ αὐτῷ ἐν τόμ. Ι*, 9. [2]) *Περιηγοῦμαι κυρίως σημαίνει περιάγω τινά, ὅπως δείξω τι αὐτῷ* (*Ἡρόδοτ.* VII, 214), *εἶτα δὲ δεικνύω καὶ ἐξηγῶ τι. Ἐντεῦθεν περιηγηταὶ ἐλέγοντο οἱ ξεναγοὶ ἢ οἱ* Cicerones, *ὡς ὀνομάζονται. Ἐντεῦθεν ὠνομάσθησαν περιηγηταὶ καὶ οἱ τὴν γῆν περιερχόμενοι καὶ τὰ παράδοξα ταύτης περιγράφοντες. Ὅρα* Preller. De historia atque arte periegetarum, Polemonis fragmenta *ἐν σελ.* 157.

ἐκ Λήτης τῆς Μακεδονίας[1], *κατ' ἄλλην ὅμως, ἥτις φαίνεται πιθανωτέρα, κατήγετο ἐκ Κρήτης μετοικήσας εἰς Ἀμφίπολιν*[2]. *Ὁπωσδήποτε ὁ Νέαρχος ἦτο παιδιόθεν τοῦ Ἀλεξάνδρου φίλος καὶ ἐξωρίσθη μετ' ἄλλων φίλων ὑπὸ τοῦ Φιλίππου διὰ τὴν πρὸς τὴν υἱὸν φιλίαν. Ἀλλὰ τοῦ Φιλίππου φονευθέντος ὁ Ἀλέξανδρος τὴν βασιλείαν λαβὼν κατήγαγε τὸν Νέαρχον καὶ ἐν ταῖς μεγίσταις τιμαῖς ἔσχε*[3]. *Τοῦτον κατὰ μὲν τὸ 334 κατέστησε σατράπην τῆς Λυκίας καὶ τῆς Παμφυλίας*[4], *κατὰ δὲ τὸ 328 ἔπεμψεν εἰς Βακτριανήν, ὅπως ἐκεῖθεν ἀγάγῃ μισθοφόρους*[5], *καὶ κατὰ τὸ 325 ἀνέδειξε ναύαρχον*[6]. *Ἀφ' οὗ δ' οὗτος ἐπανήγαγε τὸν στόλον, ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου χρυσῷ στεφάνῳ καὶ ἔλαβεν εἰς γάμον τὴν θυγατέρα τῆς Βαρσίνης καὶ τοῦ Μέντορος*[7]. *Ὁ μέγας Ἀλέξανδρος παρεσκεύαζε στόλον, ὅπως πέμψῃ τὸν Νέαρχον εἰς τὴν Ἀραβίαν καὶ τὴν Ἀφρικήν, ἀλλὰ τὸν ἐκεῖσε πλοῦν ὁ θάνατος τοῦ βασιλέως ἐματαίωσεν*[8]. *Οὗτος συνέγραψε Τὰ ἀμφὶ τῷ παράπλῳ*[9], *ἅπερ εἶχον ὑπ' ὄψει ὁ Στράβων, ὁ Ἀρριανὸς καὶ ὁ Ἐρατοσθένης. Εἰς τὸ σύγγραμμα δὲ τοῦτο παρενέβαλε καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Διότι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην δὲν εἶχεν ἔτι χωρισθῇ ἡ γεωγραφία ἀπὸ τῆς ἱστορίας. Οἱ περὶ τὸν Νέαρχον πολὺ ἐταλαιπώρησαν κατὰ τὸν πλοῦν διὰ τὴν πλάνην*

---

[1]) *Στέφ. Βυζάντ.* "*Λήτη, πόλις Μακεδονίας... τὸ ἐθνικὸν Λητaῖος· οὕτω γὰρ ἱστορεῖται Νέαρχος Λητaῖος, τῶν Ἀλεξάνδρῳ τῷ μεγάλῳ συστρατευσαμένων ὁ διασημότατος*". [2]) *Ἀρριαν. ἐν Ἰνδ.* XVIII, 10 "*Νέαρχος Ἀνδροτίμου, τὸ γένος μὲν Κρής... ᾤκεε δὲ ἐν Ἀμφιπόλει τῇ Στρυμόνι*" *καὶ Διόδωρ.* XIX, 69. [3]) *Ἀρριαν. ἐν Ἀναβάσ.* III, 6, 8 *καὶ Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀλεξάνδρ.* X "*Τῶν δὲ ἄλλων ἑταίρων Ἅρπαλον καὶ Νέαρχον, ἔτι δὲ Ἐριγύϊον καὶ Πτολεμαῖον ἐκ Μακεδονίας μετέστησεν, οὓς ὕστερον Ἀλέξανδρος καταγαγὼν ἐν ταῖς μεγίσταις ἔσχε τιμαῖς*". [4]) *Ἀρριαν. ἐν Ἀναβάσ.* III, 6, 8. [5]) *Παρὰ τῷ αὐτῷ* IV, 7, 4. [6]) *Παρὰ τῷ αὐτῷ ἐν Ἀναβάσ.* VI, 2, 6 *καὶ ἐν Ἰνδικ.* 18, 10. [7]) *Ὁ αὐτὸς ἐν Ἀναβάσ.* VII, 4 *καὶ ἐν Ἰνδ.* 42. [8]) *Ὁ αὐτὸς* VII, 19 *καὶ Ἀριστοβούλ. ἀποσπ.* 40. [9]) Christ *ἐν σελ.* 313.

καὶ τὸ μέγεθος τῶν κητῶν, ἅπερ εἶχον μέγεθος τριῶν καὶ εἴκοσιν ὀργυιῶν, ὡς λέγει ὁ ναύαρχος[1]. *Ταῦτα ὅμως ἔφευγον, ὅτε σάλπιγγος καὶ κρότου ἤκουον.*

Ὁ δὲ Ἀνδροσθένης ὁ Θάσιος ἢ Ἀμφιπολίτης[2] *πρῶτον μὲν συνέπλευσε τῷ Νεάρχῳ καὶ τῷ Ὀνησικρίτῳ, εἶτα δὲ μετὰ τριακοντόρου ἐξεπέμφθη ὑπὸ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὅπως περιπλεύσῃ τὴν χερσόνησον τῆς Ἀραβίας, ὅτε ὁ βασιλεὺς παρεσκεύαζε τὴν πρὸς τὰ ἐκεῖσε στρατείαν*[3]. *Ὄντως οὗτος παρέπλευσε μέρος τι τῆς χερσονήσου, ἀλλὰ πορρωτάτω ἐκ τῶν ἐκπεμφθέντων προὐχώρησεν Ἱέρων ὁ Σολεύς. Πρὸ τοῦ Νεάρχου δ' ὁ Ἀνδροσθένης ἐδημοσίευσε τὰς παρατηρήσεις αὐτοῦ ἐν συγγράμματι, ὅπερ ἐπεγράφετο Παράπλους τῆς Ἰνδικῆς*[4]. *Πλὴν τούτου ὁ μὲν Φίλων ἔγραψεν Αἰθιοπικά*[5], *ὁ δὲ Ὀρθαγόρας Ἰνδικοὺς λόγους*[6]. *Ἐπειδὴ οὗτος ὀνομάζεται μετὰ τοῦ Ὀνησικρίτου καὶ τοῦ Νεάρχου, θεωρεῖται σύγχρονος αὐτῶν. Ὡς οἱ ἄνδρες οὗτοι ἐξήταζον τέως ἀγνώστους χώρας κατὰ τὴν Ἀνατολήν, οὕτως ὁ τολμηρὸς Πυθέας ὁ Μασσαλιώτης ἐμελέτα τὰ δυτικὰ τῆς Εὐρώπης. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ τετάρτου π. Χ. αἰῶνος ἐπιβὰς Φοινικικῶν πλοίων δὶς ἐποίησε τὴν τολμηρὰν περιήγησιν ἀπὸ Γαδείρων μέχρι Βρεττανίας καὶ τῆς Θούλης*[7]. *Τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν ὁ Μασσαλιώτης, ὅστις δὲν ἐστερεῖτο μαθηματικῶν γνώσεων, κατέταξεν ἔν τινι συγγράμματι ἐπιγραφομένῳ Περὶ ὠκεανοῦ. Τὸ ἀξιόπιστον τοῦ*

---

[1]) *Στράβ.* ΙΕ', 726 «*Μέγεθος δὲ τῶν κητῶν φησιν ὁ Νέαρχος τριῶν καὶ εἴκοσιν ὀργυιῶν. Πιστευθέν τι δὲ ἱκανῶς ὑπὸ τῶν ἐν τῷ στόλῳ φησὶν ὁ Νέαρχος ἐξελέγξαι ψεῦδος ὄν, ὡς εἴη τις ἐν τῷ πόρῳ νῆσος ἢ ἀφανίζοι τοὺς προσορμισθέντας*». [2]) *Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα γεννηθεὶς ἐν Θάσῳ μετῴκησεν εἰς Ἀμφίπολιν.* [3]) *Ἀρριαν. ἐν Ἀναβάσ.* VII, 20. [4]) *Ἀθήν.* III, 93. [5]) *Στράβ.* II, 77. [6]) *Αἰλιαν.* XVI, 85. [7]) Christ *ἐν σελίδ.* 478.

Πυθέου ἠμφισβήτουν ὁ Πολύβιος καὶ ὁ Στράβων[1], *ἀλλ' ὁ Ἐρατοσθένης*[2] *καὶ ὁ Ἵππαρχος*[3] *ἐδέχοντο τὰς μαρτυρίας αὐτοῦ, οἷς συμφωνοῦσι καί τινες τῶν νεωτέρων*[4].

Ὁ δὲ Πατροκλῆς κατὰ τὰ 312 π. Χ. ὑπὸ Σελεύκου τοῦ πρώτου ὠνομάσθη στρατηγὸς τῆς Βαβυλωνίας[5]. *Βραδύτερον δὲ περὶ τὰ 285 π. Χ. ἐπέμφθη μετὰ στόλου, ὅπως ἐξετάσῃ τὴν Κασπίαν θάλασσαν, ἂν ἦναι λίμνη ἢ ἂν ταὐτίζηται τῇ Μαιώτιδι ἢ ἂν ἦναι κόλπος τοῦ Ὠκεανοῦ*[6]. *Ἡ ἐξέτασις τῶν ζητημάτων τούτων δὲν εἶχε μόνον ἐπιστημονικὸν σκοπόν, ἀλλὰ καὶ ἐμπορικόν, διότι ὁ Σέλευκος ἐσκόπει, ὅπως συνδέσῃ τοὺς λαοὺς τούτων τῶν χωρῶν μετὰ τῶν βορείων τῆς Ἰνδικῆς ἐθνῶν. Ὁ πεμφθεὶς ἀνεκάλυψεν, ὅτι ἄλλος εἶναι ὁ Ἰαξάρτης καὶ ἄλλος ὁ Τάναϊς ποταμὸς καὶ ὅτι ἦτο ἡμαρτημένη ἡ ὑπόθεσις, καθ' ἣν ἡ Κασπία ἐταὐτίζετο τῇ Μαιώτιδι*[7]. *Ὁ Πατροκλῆς εἶχε γεωγραφικὰς καὶ μαθηματικὰς γνώσεις*[8] *καὶ ὡς φιλαλήθης ἐπαινεῖται ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἱστορικοὺς τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, οἵτινες κακίζονται ὡς ψευδολόγοι*[9]. *Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σελεύκου ὁ στρατηγὸς ἐπέμφθη ὑπὸ Ἀντιόχου τοῦ πρώτου εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ὅπως καταστείλῃ ἐκραγεῖσαν ἐπανάστασιν, ἀλλ' ἐνεδρευθεὶς ὑπὸ τῶν Βιθυνῶν ἐφθάρη αὐτός τε καὶ ἡ σὺν αὐτῷ στρατιά*[10]. *Ὡσαύτως*

---

1) *Ἐν βιβλ. II*, 104 «*Φησὶ δ' οὖν ὁ Πολύβιος ἄπιστον καὶ αὐτὸ τοῦτο πῶς ἰδιώτῃ ἀνθρώπῳ καὶ πένητι τὰ τοσαῦτα διαστήματα πλωτὰ καὶ πορευτὰ γένοιτο;*» 2) *Στράβ. αὐτόθι.* 3) *Στράβ. II*, 71, Fuhr. De Pyth. Massal. Darmst. 1835. 4) *Παράβαλλ.* Müllenhoff, Deutsche Alterthumskunde I, 211—497. 5) *Διόδωρ. Σικελ.* XIX, 100. 6) *Τὸν πόθον τοῦτον εἶχε καὶ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος. Ἀρριαν. ἐν Ἀναβάσ.* VII, 16 «*Πόθος γὰρ εἶχεν αὐτὸν καὶ ταύτην ἐκμαθεῖν τὴν Κασπίαν τε καὶ Ὑρκανίαν καλουμένην, ποίᾳ τινὶ συμβάλλει θαλάσσῃ*». 7) Susemihl *I*, 658. 8) *Στράβ. II*, 68 «*Πατροκλῆς, ὁ μάλιστα πιστεύεσθαι δίκαιος διά τε τὸ ἀξίωμα καὶ διὰ τὸ μὴ ἰδιώτης εἶναι τῶν γεωγραφικῶν*». 9) *Ὁ αὐτὸς ἐν II*, 70 «*Ἅπαντες μὲν τοίνυν οἱ περὶ τῆς Ἰνδικῆς γράψαντες ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ψευδολόγοι γεγόνασι, καθ' ὑπερβολὴν δὲ Δηΐμαχος, τὰ δὲ δεύτερα λέγει Μεγασθένης, Ὀνησίκριτος δὲ καὶ Νέαρχος καὶ ἄλλοι τοιοῦτοι παραψελλίζοντες ἤδη*». 10) *Φώτ. ἐν*

στρατηγὸς Σελεύκου τοῦ πρώτου καὶ Ἀντιόχου τοῦ πρώτου ἦτο Δημοδάμας ὁ Μιλήσιος, ὅστις ἔγραψε περὶ τῶν πέριξ χωρῶν τοῦ Ἰαξάρτου[1]. Ὁ δὲ Τιμοσθένης ὁ Ῥόδιος συνέταξε σύγγραμμα Περὶ λιμένων[2], ἴσως καὶ Περὶ νήσων ἐν δέκα βιβλίοις· ἀλλὰ τὰ παρ' αὐτοῦ γραφόμενα ἐστηρίζοντο κατὰ τὸ πλεῖστον οὐχὶ ἐπὶ τῆς αὐτοψίας, ἀλλ' ἐπὶ ἀρχαιοτέρων συγγραφέων. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συνεγράφησαν καὶ οἱ Σταδιασμοί, ἐν οἷς ἐπραγματεύετο περὶ ἀποστάσεων κατὰ στάδια. Φαίνεται, ὅτι τὰ συγγράμματα τοῦ Τιμοσθένους εἶχον οὐχὶ μικρὰν ἀξίαν· διότι ἔλαβε ταῦτα ὑπ' ὄψει ὁ Ἐρατοσθένης.

Ὁ δὲ Πολέμων ὁ ἐπικληθεὶς περιηγητὴς ἦτο υἱὸς τοῦ Μιλησίου καὶ ἐλέγετο μὲν ὑπό τινων Σάμιος ἢ Σικυώνιος ἢ Ἀθηναῖος[3], ἀλλὰ κατὰ τὴν κρατήσασαν γνώμην κατήγετο ἐξ Ἰλίου καὶ δὴ ἔκ τινος κώμης Γλυκείας καλουμένης. Ὁ Ἰλιεὺς μακρὸν χρόνον ἐν Ἀθήναις διατρίψας ἐνταῦθα ἐκτήσατο πολιτικὸν δικαίωμα. Ἔζη δὲ κατὰ τοὺς χρόνους Πτολεμαίου τοῦ Ἐπιφανοῦς καὶ Ἀριστοφάνους τοῦ γραμματικοῦ[4]. Περιερχόμενος δὲ τὰς διαφόρους χώρας καὶ τὰ ἐν αὐταῖς ἄξια λόγου περιγράφων συνέταξε παντοειδῆ συγγράμματα. Ἐπειδὴ δὲ συνέλεγε καὶ ἐξήγει τὰς ἐπιγραφάς, σκωπτικῶς ἐπωνομάσθη στηλοκόπας[5]. Εἶναι λυπηρόν, ὅτι ἀπώλοντο πολλαὶ τοῦ Πολέμωνος συγγραφαί, αἵτινες ἔμελλον νὰ ἐπιχύσωσιν ἄπλετον ἐπὶ τῆς ἀρχαιολογίας φῶς. Τοιαύτη εἶναι ἡ Περ' τῆς Ἀθήνησιν ἀκροπόλεως[6] συνισταμένη ἐκ τεσσάρων βιβλίων, Περὶ τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ[7], Περὶ τῆς ἐν Σικυῶνι ποικίλης στοᾶς[8], Περὶ τῶν Σικυῶνι πινάκων[9], Περὶ τῶν

Βιβλ. 224. [1]) Plin *N. H.* V, § 49. [2]) Στράβ. IX, 421 "Ἐμελοποίησε μὲν οὖν Τιμοσθένης, ὁ ναύαρχος τοῦ δευτέρου Πτολεμαίου ὁ καὶ τοὺς λιμένας συντάξας ἐν δέκα βιβλίοις". [3]) Ἀθήν. VI, 234. [4]) Ὅρα Σουίδ. ἐν λ. [5]) Ἀθήν. VI, 234 "Ἐπεκαλεῖτο δὲ καὶ στηλοκόπας, ὡς Ἡρόδικος ὁ Κρατήτειος εἴρηκε". [6]) Στράβ. IX, 396. [7]) Ἁρποκρ. Ἱερὰ ὁδός. [8]) Ἀθήν. *XIII*, 577. [9]) Ἀθήν. *XIII*, 567.

ἐν Λακεδαίμονι ἀναθημάτων[1], *Περὶ τῶν Θήβησι Ἡρακλείων*[2], *Περὶ τῶν ἐν Δελφοῖς θησαυρῶν*[3], *Περὶ Δωδώνης*[4], *Περιήγησις Ἰλίου*[5], *Περὶ Σαμοθράκης*[6], *Περὶ τῶν ἐν Καρχηδόνι πέπλων*[7], *Περὶ Ἤλιδος καὶ Περὶ Βοιωτίας*. Δὲν εἶναι δὲ βέβαιον, ἂν ὁ *Ἑλλαδικὸς* συνεγράφη ὑπὸ τοῦ Πολέμωνος ἢ ὑπὸ ἄλλου[8]. Κατὰ μὲν τὸν Preller οὗτος εἶναι συλλογὴ πάντων τῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀναφερομένων περιηγητικῶν, ἐθνογραφικῶν καὶ μυθογραφικῶν συγγραμμάτων τοῦ Πολέμωνος, κατ' ἄλλους ὅμως πιθανώτερον ὁ Ἑλλαδικὸς ἦτο ἀναγραφὴ τῶν τόπων τῶν περιεχόντων μνημεῖα τῆς τέχνης ἐξαχθεῖσα ἐκ τῶν συγγραφῶν τούτου πρὸς χρῆσιν τῶν περιηγουμένων[9]. Πρὸς δὲ ὁ Πολυγραφώτατος Ἰλιεὺς συνέταξε καὶ *Κτίσεις τῶν ἐν Φωκίδι πόλεων καὶ περὶ τῆς πρὸς Ἀθηναίους συγγενείας αὐτῶν*, *Κτίσεις τῶν ἐν Πόντῳ πόλεων*[10], καὶ *Κτίσεις Ἰταλικῶν καὶ Σικελικῶν*[11]. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις συνέγραψε *Περὶ τῆς Ἀθήνησιν Ἐρατοσθένους ἐπιδημίας*[12], *Περὶ ἀδόξων ὀνομάτων*[13], *Περὶ θαυμασίων*[14] καὶ πολλὰ ἄλλα.

Ἐκ τῶν εἰρημένων γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ Πολέμων εἶναι ὁ πατριάρχης τῶν περιηγουμένων ἀρχαιολόγων, ὅσοι μελετῶσι τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὰ μνημεῖα τῆς τέχνης. Εἶναι δ' ἄξιος πολλοῦ σεβασμοῦ, διότι διαπρέπει οὐ μόνον ὡς πολυμαθέστατος ἐρευνητής, ἀλλὰ καὶ ὡς μέγας τῆς ἀληθείας φίλος. Ἡ γλῶσσα ὅμως αὐτοῦ ἦτο ἁπλῆ καὶ ξηρὰ καὶ ἄτεχνος καὶ ἡ περιγραφὴ

---

1) *Ἀθήν. XIII*, 574. 2) *Ὅρα ἀπόσπ.* 13 *καὶ Σχολ. Πινδ. εἰς Ὀλύμπ.* VIII, 153. 3) *Πλούταρχ. Συμποσ. προβλ.* V, 2, 675. 4) *Ἀπόσπ.* 30. 5) *Σουΐδ. ἐν λ.* 6) *Ἀθήν. IX*, 372. 7) *Ἀθήν. XII*, 541. 8) *Ὁ αὐτὸς XI*, 479 «*Πολέμων γοῦν ἢ ὅστις ἐστὶν ὁ ποιήσας τὸν ἐπιγραφόμενον Ἑλλαδικόν*». 9) *Ὅρα* Susemihl *I*, 669. 10) *Σουΐδ. ἐν λ.* 11) *Ὅρα ἀπόσπ.* 38. 12) *Ἀπόσπ.* 51 13) *Ἀθήν. IX*, 409. 14) *Ὁ αὐτὸς XII*, 552.

τῶν ἀγαλμάτων καὶ τῶν εἰκόνων ἦτο μὲν ἀκριβής, ἀλλὰ βραχεῖα καὶ ἡ βραχυλογία αὐτοῦ ἔφθανε μέχρι τοῦ σκοτεινοῦ [1]. *Διὰ τὰς εἰρημένας δ' ὅμως ἀρετὰς ἐπιμελῶς τὰ συγγράμματα τοῦ Πολέμωνος ἀνεγινώσκοντο ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων καὶ ἐπῃνοῦντο* [2].

Παραπλησίας ὑποθέσεως συγγράμματα συνέγραψε Φιλοστέφανος ὁ Κυρηναῖος, ὁ μαθητὴς τοῦ Καλλιμάχου. Φαίνεται, ὅτι ἡ συγγραφὴ Περὶ παραδόξων ποταμῶν καὶ Περὶ κρηνῶν ἦτο συντεταγμένη ἐν στίχοις, τὰ δὲ ἄλλα Περὶ τῶν ἐν Ἀσίᾳ πόλεων, Ἠπειρωτικά, Περὶ Κυλλήνης καὶ Περὶ νήσων ἐν πεζῷ λόγῳ [3]. *Ἡ δὲ Περιήγησις Σκύμνου τοῦ Χίου ἦτο διῃρημένη εἰς δύο μεγάλα τμήματα κατὰ τὰς δύο μεγάλας ἠπείρους τοῦ ἀρχαίου κόσμου, τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Ἀσίαν. Εἰκάζεται δ', ὅτι ὑπῆρχεν ἐν τῇ Περιηγήσει καὶ τρίτον τμῆμα, ὅπερ ἐπεγράφετο Λιβύη* [4]. *Ἐκ τινος τοιαύτης περιηγήσεως περιῆλθε μέχρις ἡμῶν μέγα ἀπόσπασμα, ἀλλ' ἐν ἰαμβικοῖς στίχοις* [5]. *Ἐκ τούτων 742 στίχοι ἀνήκουσι τῇ περιγραφῇ τῆς Εὐρώπης, διακόσιοι δ' ἄλλοι ἔχουσιν ὑπόθεσιν τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Ἀσίαν. Οἱ ἀρχαιότεροι ἐκδόται τῶν ἀποσπασμάτων τούτων ἀπέδιδον Μαρκιανῷ τῷ Ἡρακλεώτῃ, εἶτα δὲ τῷ Σκύμνῳ, ὅπερ δὲν εἶναι ὀρθόν. Διότι ἐν ἀρχῇ ὑπάρχει ἀνάθεσις τῷ βασιλεῖ Νικομήδει. Ἐντεῦθεν εἰκάζεται, ὅτι τὸ διδακτικὸν τοῦτο ποίημα συνετάχθη κατὰ τὸν πρῶτον π. Χ. αἰῶνα* [6]. *Τὸ ἔργον ὡς ποίημα δὲν ἔχει ἀξίαν τινά, ἀλλ' ἀναγινώσκεται ἕνεκα τῶν εἰδήσεων περὶ κτίσεων πόλεων, περὶ ἀποικιῶν, περὶ κλίματος, περὶ προϊόντων καὶ περὶ ἠθῶν διαφόρων λαῶν. Δὲν ἐκρίθη τὸ ζήτημα, ἂν ὁ Μνασέας* [7] *ἦτο ἐκ Πατρῶν*

---

1) *Ἰδὲ τὰ ἀποσπάσματα* 56 *καὶ* 86. 2) *Πλούταρχ. Συμπ. προβλήμ.* V, 2, 675 *"Πολυμαθοῦς καὶ οὐ νυστάζοντος ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς πράγμασιν ἀνδρός"*. 3) Nicolai, Griech. Lit. *II*, 202. 4) *Αὐτόθι* 208. 5) *Ὅρα* Müller *I*, 402—423. 6) Susemihl *I*, 678. 7) *Ἀπαντᾷ Μνασέας, Μνασσίας*

τῆς Ἀχαΐας ἢ ἐκ Πατάρων τῆς Λυκίας[1]. *Εἶναι δὲ γνωστόν, ὅτι ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Ἐρατοσθένους καὶ συνέγραψε Συναγωγὴν Δελφικῶν χρησμῶν καὶ Περίπλουν ἢ Περιηγήσεις*[2], *αἵτινες διηροῦντο εἰς τὰ συνήθη τρία τμήματα, τὴν Εὐρώπην, τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Λιβύην. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο τοῦ Μνασέα ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων, ὡς ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου*[3], *ἀνεγινώσκετο.*

Ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Κράτητος καὶ Ἀριστάρχου ἔζη· Δημήτριος ὁ Σκήψιος, ὅστις ἦτο πλούσιος καὶ ἠσχολεῖτο περὶ τὴν φιλολογίαν. Οὗτος ἔγραψε Τρωϊκὸν διάκοσμον ὡς ὑπόμνημα τοῦ καταλόγου τῶν Τρώων[4]. *Ἡ Σκῆψις, ὡς γνωστόν, ἀνῆκε τῇ Τροίᾳ, ὁ δὲ Σκήψιος μετὰ θερμοῦ ζήλου ἐπραγματεύετο περὶ τῆς γεωγραφίας, τῆς ἐθνογραφίας, τῆς ἱστορίας καὶ τῶν μύθων τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος. Ἕνεκα τῆς τοπικῆς φιλοπατρίας ὁ Δημήτριος δὲν ἀπηξίου, ὅπως δεχθῇ καὶ μυθάρια ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ. Λέγεται μὲν ὁ Δημήτριος γραμματικός, δὲν ἀνήκει ὅμως τῇ σχολῇ τοῦ Ἀριστάρχου, ὃν συχνάκις ἐλέγχει, ἀλλὰ τῇ τοῦ Κράτητος. Ὁ Τρωϊκὸς διάκοσμος μνημονεύεται οὐχὶ σπανίως ὑπὸ τῶν Σχολιαστῶν καὶ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου. Ἐκ τοῦ Φωτίου*[5] *γινώσκομεν ἀκριβέστερον Ἀγαθαρχίδην τὸν Κνίδιον, ὅστις ἤκμασεν ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ ἕκτου (181—146 π. Χ.) Οὗτος ἦτο περιπατητικὸς φιλόσοφος*[6], *γραμματικός, ἱστορικὸς καὶ γεωγράφος. Ἔγραψε*

καὶ Μνασέας. [1]) *Ὅρα τὴν διατριβὴν τοῦ* Preller *ἐν τῷ περιοδικῷ* Zeitschrift. f. d. Alterthums. W. 1846 *ἐν σελίδ.* 673—686. [2]) *Τὰ ἀποσπάσματα ἐξέδωκεν ὁ* Mehler, Mnaseae Patarensis fragmenta, Leiden 1847. [3]) *Ἐν βιβλ.* IV, 158. VII. 296, VIII, 346. [4]) *Στράβ. XIII*, 609 «*Ἐκ δὲ τῆς Σκήψεως καὶ ὁ Δημήτριός ἐστιν, οὗ μεμνήμεθα πολλάκις, ὁ τὸν Τρωϊκὸν διάκοσμον ἐξηγησάμενος γραμματικὸς κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον γενόμενος Κράτητι καὶ Ἀριστάρχῳ*» *καὶ XIII*, 594. *Ἰδὲ* Bohle, De Demetrio Scepsio grammatico, Kempen 1858 *καὶ* Gaede, Demetrii Scepsii quae Supersunt, Greifswald 1880. [5]) *Ἐν σελίδ.* 250. [6]) *Στράβ.* XIV, 656 «*Ἄνδρες*

δύο ἱστορικὰ συγγράμματα, τὸ Περὶ Εὐρώπης συνιστάμενον ἐκ 49 βιβλίων, καὶ τὸ Περὶ Ἀσίας ἐκ 10 καὶ ἄλλα πολλά. Μικροτέραν περιοχὴν εἶχε τὸ Περὶ τῆς ἐρυθρᾶς θαλάσσης, διότι ἀπηρτίζετο ἐκ πέντε βιβλίων. Τὸ τελευταῖον τοῦτο σύγγραμμα συνέταττεν ὁ Κνίδιος γεωγράφος ἐν βαθεῖ γήρατι, ὡς αὐτὸς ὁμολόγει[1]. Κατ' ἐξοχὴν ἐπαινοῦνται αἱ εἰδήσεις αὐτοῦ περὶ Ἀραβίας καὶ περὶ τῆς ἀνατολικῆς Ἀφρικῆς, ἣν πρῶτος ἀκριβῶς περιέγραψε. Πραγματεύεται δὲ τὰ παράδοξα καὶ θαυμάσια τῶν διαφόρων χωρῶν μετὰ τοσαύτης τέχνης λόγου, ὥστε ἐλέχθη, ὅτι εἶναι μᾶλλον ῥήτωρ ἢ γεωγράφος[2]. Καθ' ὅλου ἐν τῷ λόγῳ εἶναι μεγαλοπρεπής, γνωμολογικὸς καὶ ζηλωτὴς τοῦ Θουκυδίδου.

Ὁ δὲ Ἡλιόδωρος ὁ Ἀθηναῖος ἔζη ἐπὶ Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς, (175—164 π. Χ.). Ὁ περιηγητής[3], ὡς ὀνομάζεται, ἔγραψε, καθ' ὅσον γινώσκομεν, Περὶ ἀκροπόλεως, σύγγραμμα συνιστάμενον ἐκ δέκα καὶ πέντε βιβλίων καὶ Περὶ τῶν Ἀθήνησι τριπόδων. Μακρὰς περιηγήσεις ἐποίησεν Ἀρτεμίδωρος ὁ Ἐφέσιος[4], ὅστις ζῶν περὶ τὰ 100 π. Χ. ἐπρέσβευσεν εἰς Ῥώμην ὑπὲρ τῶν προσόδων δύο λιμνῶν ἀνηκουσῶν τῷ ναῷ τῆς Ἀρτέμιδος. Ἀφ' οὗ δ' ὁ Ἀρτεμίδωρος

δ' ἀξιόλογοι Κνίδιοι πρῶτον μὲν Εὔδοξος ὁ μαθηματικὸς τῶν Πλάτωνος ἑταίρων, εἶτ' Ἀγαθαρχίδης ὁ ἐκ τῶν περιπάτων, ἀνὴρ συγγραφεύς„. Ὅρα καὶ Frieten, De Agatharchide Cnidio, Bonn 1847. [1]) *Φώτ. ἐν σελίδ.* 213. *"Τὴν οὖν εἰρημένην ἅπασαν συγγραφὴν καὶ αὐτὸς ἐπὶ τέλει τοῦ ε' λόγου εἰς μνήμην ἀνάγει, ἐν ᾧ καὶ πεπαῦσθαι τοῦ γράφειν διά τινάς τε αἰτίας ἄλλας καὶ ὅτι τὰ τῆς ἡλικίας ἀποκλίνοι πρὸς τὸ ἔξωρον„* [2]) *Φώτ. ἐν Βιβλ.* 213 *"Εἰ δὲ καὶ τὸ τῆς ῥητορικῆς ἐπώνυμον αὐτῷ ἡ μὴ νήφουσα ψῆφος οὐκ ἐπέθετο, ἀλλὰ γὰρ ἔμοί γε δοκεῖ οὐδὲν ἔλαττον τῶν γραμματικῶν οὐ δεύτερος ἢ τῶν ῥητόρων, δι' ὧν καὶ γράφει καὶ διδάσκει, καταφαίνεσθαι„.* [3]) *Ἀθήν. IX,* 406 *" Ἡλιόδωρος δ' ὁ περιηγητὴς ἐν πρώτῳ περὶ ἀκροπόλεως„. Ὅρα* Nicolai II, 206. [4]) *Περὶ τούτου ἔγραψεν ὁ* Stiehle, Der Geograph Artemidorus *ἐν τῷ περιοδικῷ* Philologus 1856 *ἐν σελίδ.* 193—244.

ἔτυχε τοῦ σκοποῦ τῆς ἀποστολῆς, ἡ πόλις ἔστησεν οὐτῷ χρυσοῦν ἀνδριάντα[1]. Ὁ Ἐφέσιος περιηγητὴς οὐ μόνον ἀπεδήμησεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀλλὰ καὶ περιῆλθε τὴν Μεσόγειον θάλασσαν μέχρι τῶν Γαδείρων καὶ ἐπορεύθη εἰς τὴν Αἴγυπτον, τοὺς Αἰθίοπας καὶ τοὺς Τρωγλοδύτας. Τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ κατέταξεν ἔν τινι συγγράμματι, ὅπερ ἐπεγράφετο Γεωγραφούμενα καὶ συνίστατο ἐξ ἕνδεκα βιβλίων. Ὁ αὐτὸς συνέγραψε καὶ Ἰωνικὰ ὑπομνήματα. Πλὴν τῆς αὐτοψίας ὁ Ἀρτεμίδωρος ἔλαβεν ὑπ' ὄψει τοὺς ἀρχαιοτέρους γεωγράφους, κατ' ἐξοχὴν δὲ τὸν Ἀγαθαρχίδην. Τὰ Γεωγραφούμενα τοῦ Ἐφεσίου περιηγητοῦ εἶχον ὁμοιότητα πρὸς τὰ γεωγραφικὰ τοῦ Στράβωνος καὶ ἐτιμῶντο πολὺ ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων, ἐξ ὧν ὁ Μαρκιανὸς ἐποίησεν ἐπιτομήν[2]. Περὶ Ἀπελλᾶ ἢ Ἀπολλᾶ τοῦ Ποντικοῦ δὲν ἔχομεν ἀκριβεῖς εἰδήσεις, ἀλλὰ γινώσκομεν μόνον, ὅτι ἔγραψε Δελφικὰ καὶ Περὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πόλεων[3]. Πλείονα γινώσκονται περὶ τοῦ Ἀρχελάου, ὅστις κατὰ τὸ 36 ἢ 34 π. Χ. ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου ὠνομάσθη βασιλεὺς Καππαδοκίας[4] καὶ κατὰ τὸ πρῶτον ἢ δεύτερον ἔτος μ. Χ. λαβὼν γυναῖκα τὴν χήραν τοῦ βασιλέως Πολέμωνος προσεκτήσατο καὶ τὴν μικρὰν Ἀρμενίαν[5]. Ὁ βασιλεὺς οὗτος συνέγραψε χωρογραφικὸν σύγγραμμα[6].

Ἀλλ' ἱδρυτὴς τῆς συστηματικῆς γεωγραφίας ἐγένετο Ἐρατοσθένης ὁ Κυρηναῖος, ὅστις ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀγλαοῦ[7] γεν-

---

1) Στράβ. XIV, 642. 2) Μαρκιαν. Ἐπιτομ. Μενίππ. § 4 "Ἐγὼ τοίνυν πάντων τῶν μνημονευθέντων προκρίνας Ἀρτεμίδωρον τὸν Ἐφέσιον ἐπιτομὴν τῶν ἕνδεκα βιβλίων τοῦ μνημονευθέντος ἐποιησάμην, προσθεὶς καὶ ἐξ ἑτέρων παλαιῶν τὰ ἐλλείποντα, καὶ τὴν διαίρεσιν τῶν ια' βιβλίων φυλάξας, ὡς μετρίαν μὲν γεωγραφίαν, τελειότατον δὲ περίπλουν ἀπεργάσασθαι". 3) Ἀθήν. IX, 369. 4) Cicer Epist. VX, 4, 4. 5) Στράβ. XII, 556 "Αὐτὴ δὲ συνῴκησεν Ἀρχελάῳ καὶ συνέμεινεν ἐκείνῳ μέχρι τέλους". 6) Διογέν. Λαέρτ. II, 17 "Γεγόνασι δὲ καὶ ἄλλοι τρεῖς Ἀρχέλαοι· ὁ χωρογράφος τῆς ὑπὸ Ἀλεξάνδρου κρατηθείσης γῆς". 7) Τὸ ὄνομα Ἀγακλῆς ἴσως

νηθεὶς κατὰ τὸ 276 π. Χ. Ἐγένετο δὲ μακρόβιος, διότι ὑπερέβη τὸ ὀγδοηκοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος[1]. *Ἐν μὲν τῇ Κυρήνῃ διδάσκαλον ἔσχε τὸν γραμματικὸν Λυσανίαν, ἐν δὲ τῇ Ἀλεξανδρείᾳ τὸν Καλλίμαχον*[2]. *Χρόνον τινὰ διέτριψεν ἐν Ἀθήναις, ἔνθα ἐγένετο ἀκροατὴς τοῦ στωϊκοῦ Ἀρίστωνος τοῦ Χίου καὶ τοῦ Ἀρκεσιλάου, οὓς εἰκονίζει ὡς κορυφαίους τῶν τότε φιλοσόφων. Ἐπειδὴ ἡ κρίσις αὕτη ἦτο ὑπερβολική, ἤγειρεν ἀντιλογίας καὶ ὁ μὲν Πολέμων δυσχυρίζεται, ὅτι ὁ Ἐρατοσθένης δὲν εἶδε τὰς Ἀθήνας, ὁ δὲ Στράβων ἐλέγχει τὸν Κυρηναῖον*[3]. *Ἐν Ἀθήναις δὲν διέμεινε μακρὸν χρόνον, διότι Πτολεμαῖος ὁ Εὐεργέτης κατὰ τὸ 225 ἐκάλεσεν αὐτὸν εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἵνα, ἐπειδὴ ἔθανεν ὁ Καλλίμαχος, ἀναθέσῃ τὴν ἐπιστασίαν τῆς βιβλιοθήκης. Ὡς ἐπιστάτης διέμεινε μέχρι θανάτου. Οὕτως ὁ φιλομαθὴς Κυρηναῖος τὴν εὔνοιαν τῶν βασιλέων τῆς Αἰγύπτου καὶ πλοῦτον βιβλίων πρόχειρον ἔχων ἐπεδόθη εἰς παντοειδεῖς μελέτας. Ἀλλ' ἕνεκα τῶν ὑπερμέτρων σπουδῶν παθὼν τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ διὰ τὸ νόσημα τροφῆς ἀποσχὼν ἔθανεν.*

Ὁ Καλλίμαχος καὶ ὁ Ἐρατοσθένης εἶναι οἱ δύο τηλαυγεῖς

εἶναι γραφικὸν ἁμάρτημα. [1]) *Ὅρα Ψευδολουκιαν. Μακρόβ.* 27. [2]) *Περὶ Ἐρατοσθένους ἔγραψεν ὁ* Bernhardy, Eratosthenica, Berl. 1822. *Ἐν τοῖς νεωτέροις δὲ χρόνοις ὁ* Stiehle, *ἐν τῷ περιοδικῷ* Philologus Suppl. II, 1863 *ἐν σελίδ.* 453—492. *Ὅρα καὶ τὸν ἡμέτερον Ἀσώπιον ἐν* 324 *καὶ ἑξῆς.* [3]) *Ἐν βιβλ. Ι,* 15, *“Πρῶτον δ' ἐπισκεπτέον Ἐρατοσθένη παρατιθέντας ἅμα καὶ τὴν Ἱππάρχου πρὸς αὐτὸν ἀντιλογίαν. Ἔστι δ' ὁ Ἐρατοσθένης οὐθ' οὕτως εὐκατατρόχαστος, ὥστε μηδ' Ἀθήνας αὐτὸν ἰδεῖν φάσκειν, ὅπερ Πολέμων ἐπιχειρεῖ δεικνύναι, οὔτ' ἐπὶ τοσοῦτον πιστὸς ἐφ' ὅσον παρεδέξαντό τινες, καίπερ πλείστοις ἐντυχών, ὡς εἴρηκεν αὐτός, ἀγαθοῖς ἀνδράσιν.” Ἐγένοντο γὰρ “φησίν” ὡς οὐδέποτε κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν ὑφ' ἕνα περίβολον καὶ μίαν πόλιν οἱ κατ' Ἀρίστωνα καὶ Ἀρκεσίλαον ἀνθήσαντες φιλόσοφοι “οὐχ' ἱκανὸν δ' οἶμαι τοῦτο, ἀλλὰ τὸ κρίνειν καλῶς οἷς μᾶλλον προσιτέον. Ὁ δὲ Ἀρκεσίλαον καὶ Ἀριστίωνα τῶν καθ' αὐτὸν ἀνθησάντων κορυφαίους τίθησιν”.*

τῆς Κυρήνης ἀστέρες. Ἀλλ' ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς εἶναι οὐ μόνον γραμματικὸς καὶ ποιητής, ἀλλὰ καὶ φιλόσοφος καὶ γεωμέτρης[1]. Κατὰ τὸν Σουητώνιον[2] πρῶτος ὠνομάσθη φ ι λ ό λ ο γ ο ς. Πρὸς δὲ ἐπωνομάσθη δ ε ύ τ ε ρ ο ς Π λ ά τ ω ν, Β ῆ τ α καὶ Π έ ν τ α θ λ ο ς, ὡς δὴ καὶ ὁ Δημόκριτος[3], πρὸς δήλωσιν τῆς πολυμεροῦς αὐτοῦ παιδεύσεως, ὡς δυνάμενος νὰ ἀγωνισθῇ ἐν πολλοῖς ἀγῶσιν. Ἀλλ' εἰ καὶ ὠνομάσθη Βῆτα[4], ὅμως οὐδενὸς δεύτερος εἶναι ἐν δυσί γε ἐπιστήμαις, τῇ ἀστρονομίᾳ καὶ τῇ χρονολογίᾳ.

Τὸ σπουδαιότερον σύγγραμμα τοῦ Κυρηναίου ἦσαν τὰ Γ ε ω γ ρ α φ ι κ ά, ἅπερ συνίσταντο ἐκ τριῶν βιβλίων. Ἐν μὲν τῷ πρώτῳ τούτων ἐπραγματεύετο κριτικῶς τὴν ἱστορίαν τῆς γεωγραφίας ἀφ' Ὁμήρου μέχρι τῶν ἱστορικῶν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ τὴν μαθηματικὴν καὶ φυσικὴν γεωγραφίαν, ὅπερ ἦτο τὸ σπουδαιότερον τοῦ συγγράμματος μέρος. Διότι ἡ σοφὴ τοῦ Ἐρατοσθένους διάνοια ἐξεῦρεν ὀρθὴν μέθοδον πρὸς καταμέτρησιν τῆς γῆς. Οὗτος παρετήρησεν, ὅτι τὸ ζενὶθ τῆς Ἀλεξανδρείας ἀπεῖχε τοῦ τῆς Συήνης τὸ $^1/_{50}$

---

1) Στράβ. XVII, 838 "Κυρηναῖος δ' ἐστὶ καὶ Καλλίμαχος καὶ Ἐρατοσθένης, ἀμφότεροι τετιμημένοι παρὰ τοῖς Αἰγυπτίων βασιλεῦσιν, ὁ μὲν ποιητὴς ἅμα καὶ περὶ γραμματικὴν ἐσπουδακώς, ὁ δὲ καὶ ταῦτα καὶ περὶ φιλοσοφίαν καὶ τὰ μαθήματα εἴ τις ἄλλος διαφέρων„. Λουκιαν. Μακρόβ. 27 "Ἐρατοσθένης ὁ Ἀγλαοῦ Κυρηναῖος, ὃν οὐ μόνον γραμματικόν, ἀλλὰ καὶ ποιητὴν ἄν τις ὀνομάσειε καὶ φιλόσοφον καὶ γεωμέτρην„. 2) De gramm. ill. 10, "philologi appellationem assumpsisse videtur Atejus, qnia sicut Eratosthenes, qui primus hoc cognomen sibi vindicavit, multiplici variaque doctrina censebatur„. 3) Διογέν. Λαέρτ. Θ. 37 "Καὶ γὰρ ἦν ὡς ἀληθῶς ἐν φιλοσοφίᾳ πένταθλος ὁ Δημόκριτος· ἤσκητο γὰρ τὰ φυσικὰ καὶ τὰ ἠθικά, ἀλλὰ καὶ τὰ μαθηματικὰ καὶ τοὺς ἐγκυκλίους λόγους καὶ περὶ τεχνῶν πᾶσαν εἶχεν ἐμπειρίαν„. 4) Καὶ ἄλλοι ὠνομάσθησαν οὕτω, π. χ. Ἀντήνωρ ὁ γράψας Κρητικὰς ἱστορίας ὠνομάσθη Δέλτα καὶ Σάτυρος ὁ τοῦ Ἀριστάρχου γνώριμος Ζῆτα διὰ τὸ ζητητικόν.

τῆς ὅλης περιφερείας[1]. *Ἐπειδὴ δ' αἱ δύο πόλεις ἀφίσταντο ἀλλήλων πέντε χιλιάδας σταδίων ἐν στρογγύλῳ ἀριθμῷ, ὑπελόγιζεν, ὅτι ἡ ὅλη τῆς γῆς περιφέρεια εἶναι 250,000 (50×5000) ἢ 252,000 σταδίων*[2]. *Ὁ Ἐρατοσθένης ἔπρεπε νὰ εὕρῃ 216,000 ἀλλὰ τὸ ἁμάρτημα δὲν παρήχθη ἐκ τῆς μεθόδου, ἥτις μέχρι τοῦδε ἐφαρμόζεται, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἀνακριβοῦς ὑπολογισμοῦ τῆς ἀποστάσεως τῆς Ἀλεξανδρείας ἀπὸ τῆς Συήνης. Ἐν δὲ τῷ τρίτῳ βιβλίῳ διὰ βραχέων ἐπραγματεύετο τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν. Πρὸς συγγραφὴν τοῦ πολυτιμοτάτου τούτου ἔργου, περιῆλθε μὲν τόπους τινὰς τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ πρὸ πάντων ὠφελήθη ἐξ ἀρχαιοτέρων συγγραφέων, π. χ. ὡς πρὸς μὲν τὴν μεσημβρίαν εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸν Φίλωνα*[3], *ὡς πρὸς δὲ τὸ μεσημβριανατολικὸν τὸν Νέαρχον, ὡς πρὸς δὲ τὸ μεσημβρινοδυτικὸν τὸν Ὀφέλλαν*[4], *καὶ ὡς πρὸς τὸ βορειοδυτικὸν τὸν Πυθέαν. Εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦτο ὁ Ἐρατοσθένης εἶχε προσθέσει καὶ γεωγραφικὸν πίνακα, ἤτοι μεταλλίνην ἢ ξυλίνην πλάκα. Αἱ ἐν τοῖς Γεωγραφικοῖς ἐκτεθεῖσαι ἀνακαλύψεις παρέσχον τῷ συγγραφεῖ κλέος ἄφθιτον.*

Οὐχ ἧττον σπουδαῖον ἦτο τὸ σύγγραμμα τοῦ Ἐρατοσθένους Περὶ χρονογραφιῶν[5]. *Ἐν τούτῳ ἀρχόμενος ἐκ τῆς ἁλώσεως τοῦ Ἰλίου ἐξικνεῖτο μέχρι τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἐκ τοῦ πολυτίμου τούτου συγγράμματος ἀπορρέει ὁ παρὰ Κλή-*

---

[1]) *Ὅρα Δόναλδσ. Ι*, 527. *Ἡ Συήνη νῦν ὀνομάζεται Ἀσουάν. Ὁ Ἐρατοσθένης ἐδέχετο, ὅτι ἡ Ἀλεξάνδρεια καὶ ἡ Συήνη κεῖνται ὑπὸ τὸν αὐτὸν μεσημβρινόν.* [2]) *Στράβ. ΙΙ*, 113 „*Ὄντος δὴ κατ' Ἐρατοσθένη τοῦ Ἰσημερινοῦ κύκλου σταδίων μυριάδων πέντε καὶ εἴκοσι καὶ δισχιλίων, τὸ τεταρτημόριον εἴη ἂν ἓξ μυριάδες καὶ τρισχίλιοι*". *Ὁ Ἐρατοσθένης προσεπέλασεν μᾶλλον εἰς τὴν ἀλήθειαν ἢ ὁ Ἀριστοτέλης, ὅστις εὗρε τετρακοσίας χιλιάδας σταδίων* (*Περὶ οὐραν. ΙΙ*, 12) *καὶ τοῦ Ἀρχημήδους τοῦ εὑρόντος τριακοσίας χιλιάδας σταδίων* (*Ἐν τῷ Ψαμμίτῃ Β' ἐν ἀρχῇ*). [3]) *Στράβ*. II, 77. [4]) *Στράβ*. XVII, 826. [5]) *Ὅρα τὴν διατριβὴν τοῦ* Niese, Die Chronographie des Eratosthenes, Hermes XXIII, 1888 *ἐν σελίδ*. 92—102.

μεντι τῷ 'Αλεξανδρεῖ[1] *φερόμενος πίναξ τῶν διαφόρων τῆς ἱστορίας ἐποχῶν. Καθ' ὅλου εἰπεῖν, τὸ σύγγραμμα τοῦτο τοῦ 'Ερατοσθένους μέχρις ἡμῶν διαμένει ἡ βάσις τῶν χρονολογικῶν ἐρευνῶν τῆς ἀρχαίας ἱστορίας. 'Ωσαύτως χρονολογικὸν σύγγραμμα ἦσαν οἱ 'Ολυμπιονῖκαι, ὅπερ συνίστατο ἐκ δύο βιβλίων*[2]. *Μέχρι τοῦδε περιεσώθησαν οἱ Καταστερισμοί, ὅπερ περιέχει τὴν μυθευομένην ἀφορμὴν τῶν ἀστερισμῶν μετὰ τῆς θέσεως καὶ ἀποστάσεως ἑκάστου ἀστέρος*[3]. *'Αλλ' ὁ 'Υγῖνος, ὅστις πραγματεύεται τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν, μνημονεύει πολλῶν, ἅπερ δὲν εὑρίσκονται ἐν τοῖς Καταστερισμοῖς. 'Ο Bernhardy εἴκασεν, ὅτι οἱ ἡμέτεροι Καταστερισμοὶ εἶναι μετάφρασις τῶν μύθων τοῦ 'Υγίνου, ἀλλ' ἐξηλέγχθη ὑπὸ τοῦ Bursian*[4]. *Πρὸς δὲ διετηρήθησαν μέχρις ἡμῶν ἐπιστολαὶ τοῦ 'Ερατοσθένους πρὸς τὸν Πτολεμαῖον μετὰ τοῦ ἐπιγράμματος περὶ τῆς λύσεως τοῦ Δηλιακοῦ προβλήματος, ἤτοι περὶ τοῦ διπλασιασμοῦ τοῦ κύβου*[5]. *'Ο δὲ Νικόμαχος περιέγραψε τὸ πολυθρύλητον Κόσκινον τοῦ 'Ερατοσθένους, δι' οὗ εὑρίσκονται οἱ πρῶτοι καὶ ἀσύνθετοι ἀριθμοί*[6].

Περὶ ἀστρονομίας ὁ 'Ερατοσθένης κατ' ἐξοχὴν ἐπραγματεύετο ἐν τῷ διδακτικῷ ποιήματι, ὅπερ ἐπεγράφετο 'Ερμῆς καὶ ἦτο συντεταγμένον ἐν ἡρωϊκῷ ἑξαμέτρῳ. Φαίνεται δὲ παράδοξον, ὅτι οὕτως ὠνομάσθη ἀστρονομικὸν ποίημα, ἀλλ' ὁ εἰρημένος θεὸς κατὰ τὴν παιδικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβὰς ἐθαύμασε τὴν ἐναρμόνιον τῶν ἀστέρων κίνησιν[7]. *Οὕτως ὁ 'Ερμῆς παρεῖχεν ἀφορμὴν πρὸς περιγραφὴν τοῦ*

---

[1]) *'Εν I*, 21. [2]) *Περὶ τούτου ὅρα* Bernhardy *ἐν σελίδ*. 247—256 *τῆς εἰρημένης διατριβῆς*. [3]) *"Ορα 'Ασώπ. ἐν σελίδ*. 333. [4]) *'Εν τῷ* Jahrb. f. Philol. 1866 *ἐν σελίδ*. 765. [5]) *Εὐτόκιος ἐν τῷ Περὶ τῆς 'Αρχιμήδους σφαίρας καὶ τοῦ κυλίνδρου ἐν σελίδ*. 21 *καὶ* 22. [6]) *Νικόμ. 'Αριθμητ. ἐν σελ*. 17. *Παράβαλλ. καὶ Δόναλδσων, ἐν τῇ μεταφράσει τοῦ Βαλέττ*. I, 528. [7]) *'Ιδὲ 'Απώπ. ἐν σελίδ*. 331.

οὐρανίου συστήματος. Ἐκ τοῦ ποιήματος τούτου περιεσώθη μέχρις ἡμῶν μακρὸν ἀπόσπασμα, ὅπερ ἔχει ὑπόθεσιν τὴν διαίρεσιν τῆς γῆς εἰς πέντε ζώνας[1]. Ἡ δὲ Ἠριγόνη ἦτο ἐλεγεία ἀστρονομικὴν ὑπόθεσιν ἔχουσα. Ὁ πατὴρ τῆς Ἠριγόνης Ἰκάριος ἔλαβε παρὰ τοῦ Διονύσου τὴν ἄμπελον καὶ διὰ τοῦ προϊόντος ταύτης ἐμέθυσε βουκόλους τινάς, ἀλλ' ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν ἀμεθύστων. Τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς μαθοῦσα ἡ Ἠριγόνη ἀπήγξατο. Τούτου γενομένου κατεστερίσθησαν ὁ Ἰκάριος, ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ καὶ ὁ πιστὸς κύων· ἐκεῖνος μὲν ὡς Βοώτης, αὕτη δ' ὡς Παρθένος καὶ ὁ κύων ὡς Προκύων. Τὴν Ἠριγόνην ὁ Λογγῖνος[2] λέγει ποιημάτιον διὰ πάντων ἀμώμητον. Πρὸς δὲ ὁ Ἐρατοσθένης ἐποίησε καὶ μικρὸν ἔπος, ὅπερ Ἀντερινύς[3] ἐπιγραφόμενον εἶχεν ὑπόθεσιν τὸν θάνατον τοῦ Ἡσιόδου καὶ τὴν τιμωρίαν τῶν φονέων αὐτοῦ. Ὁ δὲ Πλατωνικὸς ἦτο εἶδος ὑπομνήματος εἰς τὸν Τίμαιον τοῦ φιλοσόφου. Πλὴν τῆς διατριβῆς ταύτης μνημονεύονται καὶ δύο ἄλλαι φιλοσοφικαί, Περὶ Ἀρίστωνος καὶ Περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν, ἀλλ' ὁ Bernhardy[4] εἰκάζει, ὅτι ἦτο τὸ αὐτὸ σύγγραμμα. Εἶναι δὲ λυπηρόν, ὅτι ἀπώλετο τὸ μέγα σύγγραμμα Περὶ τῆς ἀρχαίας κωμῳδίας[5], ὅπερ συνίστατο τοὐλάχιστον ἐκ δώδεκα βιβλίων. Ἐνταῦθα πολλαχῶς καὶ εὐστόχως ἔκρινε τὸν Λυκόφρονα καὶ τὸν Καλλίμαχον. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις ὑπὸ τοῦ Σουΐδου παραδίδεται, ὅτι ἔγραψε πολλοὺς διαλόγους, ὡς τὴν Ἀρσινόην. Ἐκ πάντων τῶν εἰρημένων γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ Ἐρατοσθένης ἦτο ἀνὴρ πολυμαθέστατος. Ἐν πολλοῖς βεβαίως ἔχει κῦρος τὸ τοῦ Ἡρακλείτου πολυμαθείη νόον οὐ δι-

---

[1]) Christ ἐν σελίδ. 509. [2]) Ἐν κεφ. 33. [3]) Susemihl I, 427. [4]) Ἐν σελίδ. 194 τῆς μνημονευθείσης διατριβῆς. [5]) Περὶ τοῦ συγγράμματος τούτου ἰδὲ τὴν διδακτορικὴν διατριβὴν τοῦ Strecker, De Lycophrone Euphronio Eratosthene, Greiswald 1884.

διάσκει, ἀλλὰ τὸν ἱδρυτὴν τῆς ἐπιστημονικῆς γεωγραφίας καὶ τῆς χρονολογίας πολλὰ ὄντως ἐδίδαξεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΑΦΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΡΩΜΑΪΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΜΕΧΡΙ ΧΡΙΣΤΟΥ ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ

Οἱ ἥρωες τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, ὁ Ἄρατος, ὁ Φιλοποίμην καὶ ὁ Λυκόρτας, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ σώσωσι τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ Ῥώμη ἐξέτεινε τὴν χεῖρα αὐτῆς καὶ εἰς τὴν χώραν ταύτην. Ἐφ᾽ ὅσον μικραὶ δημοκρατίαι καὶ συμπολιτεῖαι ἤριζον πρὸς ἀλλήλας, ἡ ῥητορικὴ συνετρέφετο τῇ ἐλευθερίᾳ καὶ διεχέετο εἰς πάντα τὰ εἴδη τῶν γραμμάτων καὶ δὴ καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν. Ἀφ᾽ ὅτου ὅμως ἡ Ἑλλὰς ἀπώλεσε τὴν ἑαυτῆς ἐλευθερίαν, ἐπαύσατο καὶ ἡ γνησία ῥητορική. Τοῦτο δὲ συνέβη οὐ μόνον ἐν τῷ βίῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς γράμμασιν. Ἡ περίοδος λοιπὸν αὕτη διαφέρει τῆς προηγουμένης κατὰ τὴν ἔλλειψιν τοῦ ῥητορικοῦ τύφου.

Ἀντιπρόσωπος [1] ταύτης τῆς περιόδου εἶναι ὁ Μεγαλοπολίτης

---

1) Πολλοὶ φιλόλογοι, ὡς ὁ Susemihl καὶ ὁ Christ, τάσσουσι τὸν μέγαν ἱστορικὸν ἐν τῇ Ἀλεξανδρινῇ περιόδῳ. Νομίζομεν, ὅτι διὰ πολλοὺς λόγους πρέπει νὰ ταχθῇ ἐν τοῖς Ῥωμαϊκοῖς χρόνοις. Διότι ὁ Μεγαλοπολίτης ἐν Ῥώμῃ καὶ μετὰ Ῥωμαίων συνέζησε, παρὰ τούτοις ἔδρασε καὶ κατὰ τὰς ἰδέας τούτων τὸ ἦθος αὐτοῦ ἐμόρφωσεν. Αἱ τῶν Ῥωμαίων κτήσεις κατὰ τὴν Δύσιν ἀνέῳξαν πρὸ τοῦ ἱστορικοῦ νέους ὁρίζοντας, ἐξ ὧν ἐξήρθη εἰς ὑψηλὰς τῆς ἱστορίας σφαίρας. Ὁ Πολύβιος ἀνήκει μὲν τῇ μεθορίῳ τῶνδύο μεγάλων περιόδων, ἀλλ᾽ ἔχει συγγένειαν μᾶλλον πρὸς τοὺς πρακτικοὺς Ῥωμαίους ἢ πρὸς τοὺς ἱστορικοὺς τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἐφ᾽ ὧν ἐπέδρασαν οἱ μῦθοι τῆς Ἀσίας.

Πολύβιος[1], *οὗ ὁ χρόνος τῆς γεννήσεως ἀμφισβητεῖται τιθέμενος ἀπὸ τοῦ 212 — 204 π. Χ.*[2] *Βέβαιον δ' εἶναι, ὅτι ἐγένετο μακρόβιος*[3]. *Ὁ πατὴρ αὐτοῦ Λυκόρτας ἦτο εἷς τῶν τριῶν μεγάλων πολιτικῶν καὶ στρατηγῶν τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας*[4]. *Καὶ αὐτὸς ὁ ἱστορικὸς μετέσχε τῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας. Διότι ἐκόμισεν ἐκ Μεσσηνίας τὴν ὑδρίαν τὴν περιέχουσαν τὰ λείψανα τοῦ Φιλοποίμενος ἔχων περὶ ἑαυτὸν τοὺς πρώτους τῶν Ἀχαιῶν*[5]. *Πρὸς δὲ ἐξελέγη, ὅπως πρεσβεύσῃ εἰς Αἴγυπτον*[6], *ἐγένετο ἵππαρχος τῶν Ἀχαιῶν*[7] *καὶ ἠγόρευσε περὶ τῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας.*[8] *Ὡς ἵππαρχος ὁ Πολύβιος ἐπέμφθη μετ' ἄλλων εἰς Μακεδονίαν πρὸς τὸν στρατηγὸν τῶν Ῥωμαίων, ὅπως αἰτήσῃ παρὰ τούτου διαταγὰς κατὰ τοῦ Περσέως. Οὗτος δὲν ἐδέξατο μὲν τὴν βοήθειαν τῶν Ἀχαιῶν, ἀλλὰ κατέσχε παρ' ἑαυτῷ τὸν υἱὸν τοῦ Λυκόρτα, μέχρις ὅτου ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ἀχαΐαν, ἵνα ἐνεργήσῃ, ὅπως μὴ πεμφθῇ εἰς Ἰλλυρίαν βοήθεια πεντακισχιλίων ἀνδρῶν, ἣν ᾔτει ὁ Ῥωμαῖος στρατηγὸς Ἄππιος Κέντων*[9]. *Μετὰ δὲ τὸ οἰκτρὸν τέλος τοῦ πολέμου τοῦ Περσέως πρὸς τοὺς Ῥωμαίους χίλιοι λογάδες Ἀχαιοί, ἐν οἷς*

---

[1]) *Περὶ Πολυβίου συνέγραψαν πλεῖστοι καλὰς διατριβάς, ἐν οἷς καὶ ὁ πολίτης τοῦ ἱστορικοῦ Βασίλειος Π. Βοζίκης, Περὶ Πολυβίου καὶ τῆς κατ' αὐτὸν συγγραφῆς, Ἱστορικὸν κριτικὸν ὑπόμνημα, ἐν Ἀθήναις* 1855. W. Markhauser, Der Geschichtschreiber Polybius, seine Welt, Anschauung und Staatslehre etc München 1858. Werner, De Polybii vita et itineribus, Berl. 1877. H. Kissen, Rhein. Museum 1871 *ἐν σελίδ.* 241, Scala, Die Studien des Polybius, Stuttgart 1890. [2]) *Ὁ μὲν* Schöll *τίθησι κατὰ τὸ* 205, *ὁ δὲ* Westermann *κατὰ τὸ* 211, *ὅπερ δέχεται καὶ ὁ* Susemihl. [3]) *Λουκιαν. Μακρόβ.* 12. [4]) *Πολύβ.* II, 40 „*τὴν Πελοποννησίων ὁμόνοιαν· τῆς ἀρχηγὸν μὲν καὶ καθηγεμόνα τῆς ὅλης ἐπιβολῆς Ἄρατον νομιστέον τὸν Σικυώνιον, ἀγωνιστὴν δὲ καὶ τελεσιουργὸν τῆς πράξεως Φιλοποίμενα τὸν Μεγαλοπολίτην, βεβαιωτὴν δὲ τοῦ μόνιμον αὐτὴν ἐπὶ ποσὸν γενέσθαι Λυκόρταν καὶ τοὺς ταὐτά τούτῳ προελομένους ἄνδρας*". [5]) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Φιλοποίμ.* 21. [6]) *Πολύβ.* XXV. [7]) *Αὐτόθι* XXVIII. [8]) *Αὐτόθι.* [9]) *Ὅρα Δόναλδσ.* I, 637.

καὶ ὁ Πολύβιος, ἐπέμφθησαν εἰς τὴν Ῥώμην. Μετὰ τὸν πόλεμον ἐκεῖνον ἦλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα δέκα ἄνδρες, οἵτινες κατ' εἰσήγησιν τοῦ ῥωμαΐζοντος Καλλικράτους ᾔτησαν παρὰ τοῦ συνεδρίου τῶν Ἀχαιῶν τὴν καταδίκην εἰς θάνατον πολιτευομένων, ὧν δὲν ἔλεγον τὰ ὀνόματα, ὡς δῆθεν βοηθησάντων τῷ Περσεῖ. Οἱ Ἀχαιοὶ ὅμως ἐπεθύμουν πρῶτον νὰ μάθωσι τὰ ὀνόματα αὐτῶν. Τότε οἱ Ῥωμαῖοι εἶπον, ὅτι ἐνέχονται τῇ εἰρημένῃ αἰτίᾳ πάντες οἱ ἐστρατηγηκότες τῶν Ἀχαιῶν. Ἀλλ' ἀναστὰς ὁ Ξένων παρετήρησεν, ὅτι καὶ αὐτὸς ἐστρατήγησεν, ἀλλ' ὅτι εἶναι ἀθῷος καὶ ἐπιθυμεῖ νὰ δικασθῇ οὐχὶ ἐν τοῖς Ἀχαιοῖς, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς τοῖς Ῥωμαίοις. Οἱ τούτων πρέσβεις εὐχαρίστως τὴν πρότασιν τοῦ Ξένωνος δεξάμενοι ἔπεμψαν εἰς Ῥώμην οὐ μόνον αὐτόν, ἀλλὰ καὶ πάντας, οὓς ἐφοβεῖτο ἢ ἐμίσει ὁ φαῦλος Καλλικράτης. Οὕτω χίλιοι λογάδες Ἀχαιοὶ ἐπέμφθησαν εἰς Ῥώμην. Ἐντεῦθεν διεσπάρησαν εἰς τὴν Τυρσηνίαν καὶ εἰς τὰς ἐκεῖ πόλεις[1].

Ὁ Πολύβιος ὅμως ἐν Ῥώμῃ διαμείνας συνῆψε σχέσεις πρὸς ἐπιφανεστάτους Ῥωμαίους. Διότι οἱ υἱοὶ τοῦ Αἰμιλίου Παύλου, οὓς ὁ Μεγαλοπολίτης εἶχε γνωρίσει ἐν Ἑλλάδι, ᾔτησαν παρὰ τοῦ στρατηγοῦ καὶ ἐπέτυχον, ὅπως διατηρῶσιν αὐτὸν ἐν τῷ πατρικῷ οἴκῳ ὡς ξένον[2]. *Οὕτως ὁ Πολύβιος ἐγένετο διδάσκαλος Σκιπίωνος τοῦ Αἰμιλιανοῦ, οὗ καὶ τὰς πράξεις ὕμνησεν. Ἐλέχθη δ', ὅτι ὁ Σκιπίων ηὐδοκίμησεν ἐν ἐκείνοις, εἰς ἃ ἐπείθετο, ἀπέτυχε δ', ἐν ὅσοις παρήκουσε τοῦ διδασκάλου*[3]. *Ὁ Πολύβιος καὶ οἱ ἄλλοι τῶν Ἀχαιῶν λογάδες διέμενον ἐν ἐξορίᾳ δέκα καὶ ἑπτὰ ἔτη. Πρὸς κάθοδον τούτων συνεβάλετο ὁ ἡμέτερος ἱστορικός*[4], *ἀλλ' ἐκ τῶν χιλίων ἀνδρῶν τῆς Ἀχαΐας μόλις*

---

1) *Πausαν*. VII, 10. 2) *Πολύβ*. XXXII, 9. 3) *Παυσαν*. VIII, 30 *„Ὅσα μὲν δὴ Πολυβίῳ παραινοῦντι ὁ Ῥωμαῖος ἐπείθετο, ἐς ὀρθὸν ἐχώρησεν αὐτῷ· ἃ δὲ οὐκ ἠκροᾶτο διδάσκοντος, γενέσθαι οἱ λέγουσιν ἁμαρτήματα„*. 4) *Πολύβ*. XXXV, 6 *„ὑπὲρ δὲ τῶν ἐξ Ἀχαΐας φυγάδων ἐντευ-*

τριακόσιοι εὑρίσκοντο ἐν τοῖς ζῶσιν. Ὁ Πολύϐιος λοιπὸν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα, ἀλλὰ κατὰ τὸ 149 π. Χ. προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ ὑπάτου Μανιλίου εἰς Λιλύϐαιον[1]. *Κατὰ τὴν πρόσκλησιν πορευόμενος εἰς τὴν Ῥώμην ἔφθασε μέχρι Κερκύρας, ὅπου λαϐὼν δευτέραν ἐπιστολὴν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ*[2]. *Κατὰ τὸ 147 ὅμως ὁ Μεγαλοπολίτης εὑρίσκετο μετὰ τοῦ Αἰμιλιανοῦ Σκιπίωνος πρὸ τῆς Καρχηδόνος*[3]. *Μετὰ τὴν φοϐερὰν ταύτης ἅλωσιν ὁ Πολύϐιος ἔσπευσεν, ὅπως ἐπανέλθη εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' ἡ Κόρινθος εἶχεν ἤδη ὑποστῆ τὴν σκληρὰν τῆς Καρχηδόνος τύχην*[4].

Δὲν ἠδυνήθη μὲν ὁ περικλεὴς τοῦ Λυκόρτα υἱὸς νὰ σώσῃ τὴν μητρόπολιν τοῦ ἐμπορικοῦ τῆς ἀρχαιότητος κόσμου, ἀλλὰ διὰ τῶν σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐπιφανεῖς Ῥωμαίους ἐμάλαξε τὸ σκληρὸν τῶν νικητῶν ἦθος πρὸς τοὺς ἡττημένους. Οὕτως ἐπέτυχεν, ὅπως ἀποδοθῶσι ταῖς γυναιξὶ καὶ τοῖς τέκνοις τῶν καταδικασθέντων τὰ δημευθέντα κτήματα, ἔπεισε τοὺς Ῥωμαίους, ἵνα ἀνορθώσωσι τοὺς κατερριμμένους ἀνδριάντας τοῦ Ἀράτου καὶ Φιλοποίμενος[5] *καὶ ἔλαϐε παρὰ τούτων τὴν ἐντολὴν κατὰ τὸ 145 π. Χ., ἵνα συντάξῃ τὰ τῆς πολιτείας τῶν Ἀχαιῶν. Τὸ δυσχερὲς πρόϐλημα ὁ συνετὸς Μεγαλοπολίτης ἔλυσε μετὰ*

χθεὶς ὁ Κάτων διὰ Πολύβιον ὑπὸ Σκιπίωνος, ὡς πολὺς ἐν τῇ συγκλήτῳ λόγος ἐγίγνετο τῶν μὲν διδόντων κάθοδον αὐτοῖς τῶν δ' ἐνισταμένων, ἀναστὰς ὁ Κάτων "ὥσπερ οὐκ ἔχοντες" εἶπεν "ὃ πράττομεν, καθήμεθα τὴν ἡμέραν ὅλην περὶ γεροντίων Γραικῶν ζητοῦντες, πότερον ὑπὸ τῶν παρ' ἡμῖν ἢ τῶν ἐν Ἀχαΐᾳ νεκροφόρων ἐκκομισθῶσιν". Ψηφισθείσης δὲ τῆς καθόδου τοῖς ἀνδράσιν, ἡμέρας ὀλίγας οἱ περὶ τὸν Πολύβιον διαλιπόντες αὖθις ἐπεχείρουν εἰς τὴν σύγκλητον εἰσελθεῖν, ὅπως ἃς πρότερον εἶχον ἐν Ἀχαΐᾳ τιμὰς οἱ φυγάδες ἀναλάβοιεν καὶ τοῦ Κάτωνος ἀπεπειρῶντο τῆς γνώμης. Ὁ δὲ μειδιάσας ἔφη τὸν Πολύβιον, ὥσπερ τὸν Ὀδυσσέα, βούλεσθαι πάλιν εἰς τὸ τοῦ Κύκλωπος σπήλαιον εἰσελθεῖν, τὸ πιλίον ἐκεῖ καὶ τὴν ζώνην ἐπιλελησμένον". [1]) Cicer Rep VII, 9, 9. *Πλούτ. ἐν βίῳ Κατ. τοῦ πρεσβ.* 27. [2]) *Πολύβ.* XXXVII, 8. [3]) *Ὁ αὐτὸς ἐν* XXXIX, 3. [4]) *Ὁ αὐτὸς* XXXIX, 18. [5]) *Πολύβ.* XXXIX, 14. *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Φιλοποίμ.* 20.

τοσαύτης εὐστοχίας, ὥστε ἡ λύσις αὐτοῦ ἤρεσε τοῖς τε Ῥωμαίοις καὶ τοῖς Ἕλλησιν. Οὕτω διετηρήθησαν ἐξωτερικοί τινες τύποι τῆς ἐλευθερίας τῶν ἡττημένων. Οἱ Πελοποννήσιοι τὰς εὐεργεσίας ταύτας ἐκτιμήσαντες οὐ μόνον ἐν τῇ Μεγάλῃ πόλει, ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσιν ἵδρυσαν ἀνδριάντας τῷ υἱῷ τοῦ Λυκόρτα καὶ ἐλεγεῖα ἐπέγραψαν[1]. Μετὰ τὴν σύνταξιν τῆς πολιτείας τῶν Ἀχαιῶν ὁ Πολύβιος ἀπεδήμησεν εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου τὸ πρῶτον κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐγνώρισε τὸν Παναίτιον[2]. Ἐντεῦθεν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα, ἔνθα, ὡς εἰκάζεται, συνεπλήρωσε τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ. Ἐν ᾧ δ' ἤκμαζε κατὰ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα, ἐκ τοῦ ἵππου πεσὼν ἐτελεύτησε[3]. Τὸ ἔτος τῆς τελευτῆς, ὡς καὶ τὸ τῆς γεννήσεως, ἀμφισβητεῖται[4].

Τὸν Πολύβιον κατέστησαν ἱκανὸν πρὸς συγγραφὴν οὐ μόνον ἡ ἐν Ῥώμῃ διατριβὴ αὐτοῦ καὶ αἱ πρὸς ἐπιφανεῖς Ῥωμαίους στεναὶ σχέσεις, ἀλλὰ καὶ αἱ μακραὶ ἀποδημίαι ἀνὰ τὰς χώρας τῆς Εὐρώπης, Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς. Ὅτε Σκιπίων ὁ Αἰμιλιανὸς ἐπολιόρκει τοὺς Καρχηδονίους, ὁ Πολύβιος λαβὼν τὸν στόλον τῶν Ῥωμαίων διηρεύνα μετὰ πολλῶν πόνων καὶ κινδύνων[5] τὰ παράλια τῆς Ἰβηρίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς. Ὁ Πο-

---

[1]) Παυσαν. XVIII, 30 "Μεγαλοπολίταις δὲ ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ἐστιν ὄπισθεν τοῦ περιβόλου τοῦ ἀνειμένου τῷ Λυκαίῳ Διΐ ἀνὴρ ἐπειργασμένος ἐπὶ στήλῃ Πολύβιος Λυκόρτα· γέγραπται δὲ καὶ ἐλεγεῖα ἐπ' αὐτῷ λέγονται ὡς ἐπὶ γῆν καὶ θάλασσαν πᾶσαν πλανηθείς, καὶ ὅτι σύμμαχος γένοιτο Ῥωμαίων, καὶ παύσειεν αὐτοὺς ὀργῆς ἐς τὸ Ἑλληνικὸν" καὶ VII, 9, 1. Ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς τῆς Ὀλυμπίας εὑρέθη βάθρον τιμητικοῦ μνημείου φέρον τὴν ἐπιγραφήν Ἡ πόλις ἡ Ἠλείων Πολύβιον Λυκόρτα Μεγαλοπολίτην. Ὅρα Dittenberger Syll 243 [2]) Ὅρα Susemihl II, 88. [3]) Λουκιαν. Μακρόβ. 22. [4]) Ὁ μὲν Christ τίθησι κατὰ τὸ 123, ὁ δὲ Susemihl κατὰ τὸ 129—127 π. Χ. [5]) Πολύβ III, 59 "ἐπειδὴ καὶ τὸ πλεῖον τούτου χάριν ὑπεδεξάμεθα τοὺς κινδύνους [καὶ τὰς κακοπαθείας] τοὺς συμβάντας ἡμῖν ἐν πλάνῃ τῇ κατὰ Λιβύην καὶ κατ' Ἰβηρίαν ἔτι δὲ Γαλατίαν καὶ τὴν ἔξωθεν ταύταις ταῖς χώραις συγκυροῦσαν θάλατταν, ἵνα διορθωσάμενοι τὴν τῶν προγεγονότων ἄγνοιαν ἐν τούτοις γνώριμα ποιήσωμεν τοῖς Ἕλλησι καὶ ταῦτα τὰ μέρη τῆς οἰκουμένης".

λύβιος συνέγραψε Τακτικὰ ἢ Τῶν περὶ τὰς τάξεις ὑπομνήματα[1], Φιλοποίμενος βίον ἢ ἐγκώμιον[2], Περὶ τοῦ ἐν Ἰβηρίᾳ πολέμου τῶν Νουμαντίνων[3] καὶ Περὶ τῆς περὶ τὸν Ἰσημερινὸν οἰκήσεως[4]. Τὸ σπουδαιότατον δ' ὅμως ἔργον αὐτοῦ εἶναι αἱ Ἱστορίαι, αἵτινες συνίσταντο ἐκ τεσσαράκοντα βιβλίων. Ἐκ τούτων ὅμως περιεσώθησαν τὰ πρῶτα πέντε βιβλία ἀκέραια, περιεκτικαὶ ἐκλογαὶ ἐκ τῶν 18 πρώτων βιβλίων καὶ λείψανα ἐκ τῆς συλλογῆς ἀποσπασμάτων Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου[5]. Τὸ μέγα τοῦτο σύγγραμμα διαιρεῖται εἰς τρία μέρη· πρῶτον εἰς τὴν εἰσαγωγὴν περιλαμβάνουσαν τὰ δύο πρῶτα βιβλία, ἐν οἷς ὁ συγγραφεὺς πειρᾶται, ὅπως συναρμόσῃ τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ πρὸς τὴν τοῦ Τιμαίου· δεύτερον εἰς τὸ κύριον μέρος τῆς ἱστορίας, ἐν ᾧ δεικνύει, κατὰ τίνα τρόπον οἱ Ῥωμαῖοι ἐν πεντήκοντα καὶ τρισὶν ἔτεσιν ἐξίκοντο εἰς τὴν κοσμοκρατορίαν[6]· καὶ τρίτον εἰς τὸν ἐπίλογον, περιλαμβάνοντα τὰ τελευταῖα δέκα βιβλία, ἐν οἷς κατέδειξεν, ὅτι ἦσαν ἀνωφελεῖς οἱ ἀγῶνες οἱ γενόμενοι πρὸς

---

[1]) Πολύβ. IX, 20 "ἡμῖν ἐν τοῖς περὶ τὰς τάξεις ὑπομνήμασιν ἀκριβέστερον δεδήλωται„. Ἀρριαν. Τακτ. 1 καὶ Αἰλιαν. ἐν Τακτ. I, 3, 19. [2]) Πολύβ. X. 21. [3]) Cicer. Epist V, 12, 2. [4]) Τινὲς εἰκάζουσιν, ὅτι τοῦτο ἦτο μέρος τοῦ 34 βιβλίου τῶν Ἱστοριῶν, ὅπερ ὁλόκληρον ἦτο ἀφιερωμένον εἰς γεωγραφικὰς ὑποθέσεις. Ὅρα Max Schmidt, Jahrb. f. Phil. 125, 113. [5]) Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος (912—959) διέταξεν, ἵνα ἐκ 18 ἱστορικῶν, ἐκ τοῦ Πολυβίου, Διοδώρου, Διονυσίου τοῦ Ἁλικαρνασσέως, Ἰωσήπου, Ἀππιανοῦ, Δίωνος τοῦ Κασσίου, Νικολάου τοῦ Δαμασκηνοῦ, Δεξίππου, Εὐναπίου, Ζωσίμου, Προκοπίου καὶ ἄλλων ποιήσωσιν ἐπιτομάς. Ταύτας κατέταξαν εἰς 53 ἐπιγραφάς, ἐξ ὧν κατὰ τεμάχια ἀνευρέθησαν 5 ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις, Περὶ πρεσβειῶν, Περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας, Περὶ γνωμῶν, Περὶ ἐπιβουλῶν, Περὶ πολιορκιῶν. Ἐν τούτοις ὑπάρχουσι μακρὰ ἀποσπάσματα τῶν εἰρημένων ἱστορικῶν, ἐν οἷς καὶ τοῦ Πολυβίου. Ὅρα Christ ἐν σελίδ. 481. [6]) Πολύβ. I, 2 III, 1 "Ὄντος γὰρ ἑνὸς ἔργου καὶ θεάματος ἑνὸς τοῦ σύμπαντος, ὑπὲρ οὗ γράφειν ἐπικεχειρήκαμεν, τοῦ πῶς καὶ πότε καὶ διὰ τί πάντα τὰ γνωριζόμενα μέρη τῆς οἰκουμένης ὑπὸ τὴν Ῥωμαίων δυναστείαν ἐγένοντο, τούτου δ' ἔχοντος καὶ τὴν ἀρχὴν γνωριζομένην καὶ τὸν

διατάραξιν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς. Ὁ Hartstein[1] πειρᾶται, ὅπως ἀποδείξῃ, ὅτι τὰ δύο πρῶτα βιβλία ὁ Πολύβιος ἐδημοσίευσε πρὸ τοῦ 146 π. Χ. καὶ ὅτι ταῦτα ἄνευ μεταβολῆς εἰς τὰς Ἱστορίας αὐτοῦ περιέλαβεν. Ὁπωσδήποτε τὰ δύο πρῶτα μέρη συνέταξεν ἐν Ῥώμῃ πρὸ τοῦ 150, τὸ δὲ τελευταῖον μέρος περὶ τὰ 132 π. Χ.

Ἀλλ' εἰ καὶ ὁ Πολύβιος γράφει, ὡς ἄρτι εἴρηται, μόνον τὴν ἱστορίαν ὀλίγων ἐτῶν, ὅμως ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι τὸ ἔργον αὐτοῦ εἶναι καθολικὴ ἱστορία[2]. Καὶ ὁ μέγας οὗτος ἱστορικὸς δὲν ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι τὸ ὅλον ἀνθρώπινον γένος εἶναι ὀργανικὸν ὅλον, οὗ ὁ βίος τὴν καθολικὴν ἱστορίαν ἀποτελεῖ, ἀλλ' ἐνόμιζεν, ὅτι τὸ πρῶτον, ἀφ' οὗ ὁ κόσμος εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν Ῥωμαίων ὑπεβλήθη, ἡ ἱστορία ἐσωτερικὴν ἑνότητα ἐκτήσατο[3]. Τοῦτο ὅμως εἶναι πρόοδος ἐν τῇ ἱστοριογραφίᾳ. Δὲν ἀνεγνώριζε μὲν ὁ Πολύβιος, ὡς πάντες οἱ ἀρχαῖοι[4], τὴν ἑνότητα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ὅμως ἠδυνήθη νὰ δημιουργήσῃ ἄλλην διὰ τῆς πολιτείας. Ἀλλ' εἰ καὶ ἡ καθολικὴ ἱστορία τοῦ Πολυβίου δὲν εἶναι τοιαύτη, οἵαν ἐννοοῦσιν αὐτὴν οἱ νεώτεροι, ὅμως ὁ Μεγαλοπολίτης ζήσας ἐν σπουδαιοτάτῳ καιρῷ τῆς παγκοσμίου ἱστορίας καὶ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ἡμισφαιρίοις τοῦ ἀρχαίου κόσμου γνωστὸς γενόμενος, εἰ μὴ καθολικὴν ἱστορίαν, ὅμως ἓν τῶν σπουδαιοτάτων αὐτῆς μερῶν ἔγραψεν. Ἡ ὑπόθεσις τοῦ ἱστορι-

---

χρόνον ὡρισμένον καὶ τὴν συντέλειαν ὁμολογουμένην, χρήσιμον ἡγούμεθ' εἶναι καὶ τὸ περὶ τῶν μεγίστων ἐν αὐτῷ μερῶν, ὅσα μεταξὺ κεῖται τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους, κεφαλαιωδῶς ἐπιμνησθῆναι καὶ προεκθέσθαι„. [1]) Phil. 45, 715. [2]) Πολύβ. I, 4 καὶ VIII 4 [3]) Ὁ αὐτὸς I, 4 "Τὸ γὰρ τῆς ἡμετέρας πραγματείας ἴδιον καὶ τὸ θαυμάσιον τῶν καθ' ἡμᾶς καιρῶν τοῦτό ἐστιν ὅτι, καθάπερ ἡ τύχη σχεδὸν ἅπαντα τὰ τῆς οἰκουμένης πράγματα πρὸς ἓν ἔκλινε μέρος καὶ πάντα νεύειν ἠνάγκασε πρὸς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν σκοπόν, οὕτως καὶ δεῖ διὰ τῆς ἱστορίας ὑπὸ μίαν σύνοψιν ἀγαγεῖν τοῖς ἐντυγχάνουσι τὸν χειρισμὸν τῆς τύχης, ᾧ κέχρηται πρὸς τὴν τῶν ὅλων πραγμάτων συντέλειαν„. [4]) Ὅρα Ulrici ἐν σελ. 183 τοῦ μνημονευθέντος συγγράμματος καὶ τὰ ἔμπροσθεν ἐν σελίδ. 13.

κοῦ εἶναι μεγάλη· διότι περιγράφει τὸ χρονικὸν ἐκεῖνο διάστημα, καθ' ὃ ἡ Ῥώμη τὸν γνωστὸν κόσμον εἰς τὴν ἐξουσίαν αὐτῆς ὑπέτασσε, τὴν δὲ σπουδαιότητα τῆς ὑποθέσεως καὶ αὐτὸς ὁ Πολύβιος ὀρθῶς κατεῖδεν[1].

Τὴν κοσμοϊστορικὴν ταύτην ὑπόθεσιν ἐπραγματεύθη ὁ Πολύβιος ἐπιμελῶς ἐξετάσας τὸν πολιτικὸν βίον τῆς ἑαυτοῦ ἐποχῆς, ἀκριβεῖς γνώσεις ἔχων περὶ τῆς δυνάμεως τῶν Ῥωμαίων καὶ τῶν ἄλλων λαῶν καὶ ἄριστα γινώσκων τὰ τοῦ πολέμου τῶν ἀρχαίων. Πρὸ πάντων διαλάμπει ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ βαθεῖα ἔρευνα τῶ ν αἰτιῶν ἑκάστης πράξεως[2], *ὅπερ ἀναδεικνύει αὐτὸν ἱδρυτὴν τῆς π ρ α γ μ α τ ι κ ῆ ς ἱ σ τ ο ρ ι ο γ ρ α φ ί α ς*[3], *εἰ καί τινες μὴ ὀρθῶς κρίνοντες ἐνόμισαν ὡς τοιούτους τὸν Ἔφορον καὶ τὸν Θεόπομπον. Ἀλλ' ἡ πραγματικὴ ἱστορία πολὺ διαφέρει τῆς ῥητορικῆς μεγαλορρημοσύνης. Ὁ Πολύβιος ἔχει σπουδαίαν ἁπλότητα καὶ ὀλίγον φροντίζων περὶ τοῦ κάλλους ἐκτίθησι τὰ γεγονότα ἐν τῇ ἀληθεῖ αὐτῶν μορφῇ καὶ διὰ τοῦτο ὁ τρόπος τῆς ἱστορίας αὐτοῦ εἶναι ψυχρός, σπουδαῖος καὶ σώφρων*[4]. *Ἡ ἱστορία ὁμοιάζει πρὸς τὸ σῶμα σώφρονος ἀνθρώπου, ὅπερ κτᾶται κάλλος, ἂν ἔχῃ ἐνδύματα καθαρά, ἰσοπλατῆ καὶ*

---

[1]) *Πολύβ. Ι.* 1 *"Τίς γὰρ οὕτως ὑπάρχει φαῦλος ἢ ῥᾴθυμος ἄνθρωπος, ὃς οὐκ ἂν βούλοιτο γνῶναι, πῶς καὶ τίνι γένει πολιτείας ἐπικρατηθέντα σχεδὸν ἅπαντα τὰ κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐν οὐχ ὅλοις πεντήκοντα καὶ τρισὶν ἔτεσιν ὑπὸ μίαν ἀρχὴν ἔπεσε τὴν Ῥωμαίων; ὃ πρότερον οὐχ εὑρίσκεται γεγονός".* [2]) *Ἐν βιβλ.* III, 7 *"Τί δ' ἀνδρὸς πραγματικοῦ μὴ δυναμένου συλλογίζεσθαι πῶς καὶ διὰ τί καὶ πόθεν ἕκαστα τῶν πραγμάτων τὰς ἀφορμὰς εἴληφεν;". Παράβαλλ καὶ Βοζίκην ἐν σελίδ.* 38. [3]) *Ὁ* La Roche *καὶ ἄλλοι ἔχουσι τὴν γνώμην. ὅτι π ρ α γ μ α τ ι κ ὸ ς καὶ π ο λ ι τ ι κ ὸ ς εἶναι ταὐτόσημα καὶ κατὰ τοῦτο πραγματικὴ ἱστορία οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἡ πολιτικὴ ὅπερ δὲν εἶναι ὀρθόν. Ὅρα* Ulrici *ἐν σελ.* 62 *καὶ* Susemihl II. 94 [4]) *Πολυβ.* XVI, 17 *"Ἐγὼ δὲ φημὶ μὲν δεῖν πρόνοιαν ποιεῖσθαι καὶ σπουδάζειν ὑπὲρ τοῦ δεόντως ἐξαγγέλλειν τὰς πράξεις (δῆλον γὰρ ὡς οὐ μικρὰ μεγάλα δὲ συμβάλλεται τοῦτο πρὸς τὴν ἱστορίαν), οὐ μὴν ἡγεμονικώτατόν γε καὶ πρῶτον αὐτὸ παρὰ τοῖς μετρίοις ἀνδράσι τίθεσθαι".*

ἰσομήκη πρὸς ἑαυτό. Μετὰ φιλοσοφικοῦ βλέμματος πειρᾶται ὁ Μεγαλοπολίτης, ὅπως ἐκ τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος προΐδῃ τὸ μέλλον, καὶ ζητεῖ, ὅπως ἐκ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς παρούσης καταστάσεως τῶν λαῶν ἀνεύρῃ, τί ἁρμόζει εἰς τὴν θέσιν αὐτῶν καί, καθ' ὅλου εἰπεῖν, ἐπιχειρεῖ, ὅπως ἐκ τῆς χαραχθείσης ὁδοῦ τῆς ἱστορίας ὁρίσῃ τὴν μέλλουσαν ταύτης διεύθυνσιν. Διὰ τοῦτο κατ' ἐπανάληψιν συμβουλεύει τοῖς Ἕλλησιν, ἵνα ὑποχωρήσαντες εἰς τὴν τύχην μὴ ἀναλάβωσι νέον πόλεμον κατὰ τῆς ἀκατασχέτου τῶν Ρωμαίων δυνάμεως.

Ὁ πρακτικὸς Μεγαλοπολίτης ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι σκοπὸς τῆς ἱστορίας εἶναι ἡ ὠφέλεια, ὅτι οὐδὲν ταύτης ὠφελιμώτερον[1] *καὶ οὐδεμία διδασκαλία σκοπιμωτέρα τῆς γνώσεως τῶν προγεγενημένων. Δύναται μέν τις καὶ διὰ τῆς ἑαυτοῦ πείρας νὰ γείνῃ βελτίων ἑαυτοῦ, ἀλλ' αὕτη συνδέεται μετὰ πόνων καὶ κινδύνων, ἐν ᾧ ἡ διὰ τῆς ἱστορίας γνῶσις παραγίγνεται ἄνευ βλάβης*[2]*. Ἡ ἐπιστήμη τῶν προγεγενημένων εἶναι καλὴ καὶ ἀναγκαία οὐ μόνον τοῖς μέλλουσι ποιεῖν τι, ἀλλὰ καὶ τοῖς εὐτυχοῦσιν, ὅπως περὶ τοῦ μέλλοντος ἀσφαλέστερον κρίνωσι*[3]*. Παρὰ τοῦ πραγματικοῦ ἱστοριογράφου ὁ Πολύβιος αἰτεῖ τρία ἐφόδια· α') Πολυπραγμοσύνην περὶ τὴν ἀνάγνωσιν ὑπομνημάτων καὶ παράθεσιν τῆς ἐν τούτοις ἱστορικῆς ὕλης· β') Τοπικὴν ἐξέτασιν καὶ γ') Γνῶσιν πολιτικήν*[4]*. Δὲν ἀρκεῖ*

---

1) Ἐν βιβλ. I, 1. 2) Ἐν βιβλ. I, 35 **„Δυεῖν γὰρ ὄντων τρόπων πᾶσιν ἀνθρώποις τῆς ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταθέσεως, τοῦ τε διὰ τῶν ἰδίων συμπτωμάτων καὶ τοῦ διὰ τῶν ἀλλοτρίων, ἐναργέστερον μὲν εἶναι συμβαίνει τὸν διὰ τῶν οἰκείων περιπετειῶν ἀβλαβέστερον δὲ τὸν διὰ τῶν ἀλλοτρίων. Διὸ τὸν μὲν οὐδέποθ' ἑκουσίως αἱρετέον, ἐπεὶ μετὰ μεγάλων πόνων καὶ κινδύνων ποιεῖ τὴν διόρθωσιν, τὸν δὲ ἀεὶ θηρευτέον, ἐπεὶ χωρὶς βλάβης ἔστι συνιδεῖν ἐν αὐτῷ τὸ βέλτιον. Ἐξ ὧν συνιδόντι καλλίστην παιδείαν ἡγητέον πρὸς ἀληθινὸν βίον τὴν ἐκ τῆς πραγματικῆς ἱστορίας περιγενομένην ἐμπειρίαν„.** 3) Ἐν βιβλ. III. 31. 4) Ἐν βιβλ. III, 25 **„Τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ τῆς πραγματικῆς ἱστορίας ὑπαρχούσης τριμεροῦς, τῶν δὲ μερῶν αὐτῆς ἑνὸς μὲν ὄντος τοῦ περὶ τὴν παράθεσιν τῆς ἐκ τούτων ὕλης, ἑτέρου δὲ τοῦ περὶ τὴν θέαν τῶν πόλεων καὶ τῶν τόπων περί τε ποταμῶν καὶ λιμένων**

ὅμως ἡ ψιλὴ γνῶσις τῆς ἱστορικῆς ὕλης, ἀλλ' ἀπαιτεῖται καὶ ἡ τῆς αἰτίας, προφάσεως καὶ ἀρχῆς, ἥτις εἶναι ἡ πρώτη πρᾶξις τῶν κεκριμένων[1]. Πρὸ πάντων ὁ ἱστορικὸς ὀφείλει νὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὴν αἰτίαν, ἧς ἄνευ οὔτε ἔλλογον ἔλεος, οὔτε ὀργὴ δύναται νὰ ἐξεγερθῇ[2]. Διαφέρει δ' ὅμως τὸ τέλος τῆς ἱστορίας τοῦ τῆς τραγῳδίας, διότι ὁ μὲν τραγικὸς ποιητὴς πειρᾶται, ὅπως ἐκπλήξῃ καὶ ψυχαγωγήσῃ, ὁ δὲ ἱστορικός, ὅπως διδάξῃ καὶ πείσῃ τοὺς φιλομαθεῖς[3].

Κατ' ἐξοχὴν τὸ ἄφθιτον τοῦ 'Αρκάδος ἱστορικοῦ κλέος ὀφείλεται εἰς τοῦτο, ὅτι ἀνατρέχων εἰς τὸ τελευταῖον αἴτιον τῶν ἱστορικῶν γεγονότων ἐποίησεν ἓν βῆμα πρὸς τὰ πρόσω ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους ἱστορικούς. 'Ο μὲν 'Ηρόδοτος ἀφηγούμενος τὰς ἐξωτερικὰς αἰτίας καὶ τὰς ἐγγὺς περιστάσεις ἀναπαύεται[4], ὁ δὲ Θουκυδίδης πορρωτέρω χωρήσας πειρᾶται, ὅπως τὰς ἀφορμὰς τῶν ἐξωτερικῶν αἰτίων καὶ περιστάσεων ἑρμηνεύσῃ ἐκ τῶν σχέσεων τῶν πόλεων πρὸς ἀλλήλας, ἐκ τοῦ χαρακτῆρος, ἐκ τῶν παθῶν καὶ τῶν ἀρετῶν τῶν λαῶν καὶ ἐκ τῆς ποιότητος τῶν στρατηγῶν[5]. Τῇ ὁδῷ ταύτῃ ἠκολούθησεν ὁ

καὶ καθόλου τῶν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν ἰδιωμάτων καὶ διαστημάτων, τρίτου δὲ τοῦ περὶ τὰς πράξεις τὰς πολιτικάς„. [1]) 'Εν βιβλ. III, 6 “'Αλλ' ἔστιν ἀνθρώπων τὰ τοιαῦτα μὴ διειληφότων, ἀρχὴ τί διαφέρει καὶ πόσον διέστηκεν αἰτίας καὶ προφάσεως, καὶ διότι τὰ μὲν ἐστι πρῶτα τῶν ἁπάντων, ἡ δ' ἀρχὴ τελευταῖον τῶν εἰρημένων. 'Εγὼ δὲ παντὸς ἀρχὰς μὲν εἶναί φημι τὰς πρώτας ἐπιβολὰς καὶ πράξεις τῶν ἤδη κεκριμένων„. [2]) Οὕτω τὸ φονεύειν τοὺς πολίτας θεωρεῖται μέγιστον ἀσέβημα. ὁ φονεύων δ' ὅμως κλέπτην ἢ μοιχὸν ἀθῳοῦται καὶ ὁ τιμωρῶν προδότην ἢ τύραννον τιμᾶται ὑπὸ πάντων. [3]) Πολυβ. ἐν II, 56 “Τὸ γὰρ τέλος ἱστορίας καὶ τραγῳδίας οὐ ταὐτόν, ἀλλὰ τοὐναντίον· ἐκεῖ μὲν γὰρ δεῖ διὰ τῶν πιθανωτάτων λόγων ἐκπλῆξαι καὶ ψυχαγωγῆσαι κατὰ τὸ παρὸν τοὺς ἀκούοντας, ἐνθάδε δὲ διὰ τῶν ἀληθινῶν ἔργων καὶ λόγων εἰς πάντα τὸν χρόνον διδάξαι καὶ πεῖσαι τοὺς φιλομαθοῦντας, ἐπειδήπερ ἐν ἐκείνοις μὲν ἡγεῖται τὸ πιθανόν, κἂν ᾖ ψεῦδος, διὰ τὴν ἀπάτην τῶν θεωμένων, ἐν δὲ τούτοις τἀληθὲς διὰ τὴν ὠφέλειαν τῶν φιλομαθούντων„ [4]) Οὕτω περὶ τοῦ πολέμου τοῦ Κροίσου καὶ Κύρου I, 75 καὶ 78 καὶ περὶ τοῦ πολέμου τοῦ Καμβύσου καὶ τῶν Αἰγυπτίων III, 1. [5]) 'Ο θέλων νὰ γράψῃ ἱστορίαν ὀφείλει νὰ μελετήσῃ τοὺς

Ξενοφῶν καὶ οἱ μετ' αὐτὸν μέχρι τοῦ Πολυβίου. Ἀλλὰ πάντες οὗτοι ἐξήταζον τὴν ἱστορίαν μόνον ὑπό τινα αἰσθητὴν ἔποψιν. Πρῶτος ὁ ἱστορικὸς οὗτος ἐξῆλθε τοῦ στενοῦ τούτου κύκλου· διότι δὲν ἐνόμιζεν ἱκανὴν τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἤθους τῶν λαῶν καὶ τῶν στρατηγῶν, ἀλλ' ἀνυψοῦτο εἰς τὴν πνευματικωτέραν τῆς ἱστορίας σφαῖραν τὰς ἐσωτερικὰς καὶ ἐξωτερικὰς αἰτίας ἀναζητῶν καὶ ἑρμηνεύων. Καὶ πρῶτον ἐξήταζε τὸ ἔδαφος, τὸ κλίμα καὶ τὴν θέσιν τῶν διαφόρων χωρῶν καὶ τὰ τοιαῦτα ὡς σπουδαίως ἐπιδρῶντα ἐπὶ τῆς διανοητικῆς ποιότητος, τοῦ ἤθους καὶ τοῦ βίου τῶν λαῶν [1]. Εἶτα ὅμως παρετήρει, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια δύναται νὰ ἀντιστῇ πρὸς τὴν ἐπίδρασιν τῆς φύσεως, τὴν δύναμιν ταύτης νὰ ἐξασθενίσῃ καὶ μηδενίσῃ διὰ τεχνητῶν μέσων. Οὕτω τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα, οἱ νόμοι καὶ τὰ πολιτεύματα, ἡ διάνοια καὶ τὸ ἦθος τῶν λαῶν διὰ τῆς τέχνης

διαφόρους τρόπους τῆς ἱστοριογραφίας. Ἂν τις γράφῃ νεωτέραν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Θουκυδίδου, θέλει ἴσως εἰπεῖ, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐνίκησαν τοὺς Τούρκους· διότι εἶχον στρατηγοὺς συνετοὺς καὶ ἐμπείρους, οἷος ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Καραϊσκάκης. Κατὰ τὴν ἱστορικὴν ὅμως μέθοδον τοῦ Πολυβίου ἤθελεν εἰπεῖ, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἔχοντες τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα βαθὺ καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν πατρίδα θερμὴν ἤθελον νικήσει καὶ ἄνευ τῶν μεγάλων τούτων στρατηλατῶν. [1]) Τοῦτο πρῶτος εἶχε παρατηρήσει ὁ ἰατρὸς Ἱπποκράτης, ὡς παρετηρήσαμεν ἐν σελ. 12 τοῦ Πρυτανικοῦ ἡμῶν λόγου· „Δευτέρα αἰτία τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἶναι ἡ ποιότης τοῦ ἐδάφους καὶ τοῦ κλίματος. Αὐτοὶ οἱ ἀρχαῖοι εἶχον πλήρη συνείδησιν τῆς ἐπιδράσεως τούτων ἐπὶ τοῦ ἤθους τῶν λαῶν. Ἐν τοῖς πρώτοις ὁ πατὴρ τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης Ἱπποκράτης παραβαλὼν τὴν Ἀσίαν πρὸς τὴν Εὐρώπην λέγει, ὅτι πάντα τὰ ἐν ἐκείνῃ εἶναι πολὺ καλλίονα καὶ μείζονα καὶ ἡ χώρα ἡμερωτέρα καὶ τὰ ἤθη τῶν ἀνθρώπων ἠπιώτερα καὶ εὐοργότερα τῶν ἐν τῇ Εὐρώπῃ. Τὴν αἰτίαν ὁ φιλόσοφος ἰατρὸς ἀποδίδει εἰς τὴν κρᾶσιν τῶν ὡρῶν τοῦ ἔτους, δι' ἣν οἱ Ἀσιανοὶ εἶναι ἀθυμότεροι καὶ ἀπολεμώτεροι τῶν Εὐρωπαίων. Διότι ἐν τῇ Ἀσίᾳ αἱ ὧραι τοῦ ἔτους δὲν ἔχουσι μεγάλας τὰς μεταβολὰς οὔτε ἐπὶ τὸ θερμόν, οὔτε ἐπὶ τὸ ψυχρόν, ἀλλ' εἶναι παραπλήσιαι. Διὰ τοῦτο οὔτε ἰσχυρὰ τοῦ σώματος μετάστασις γίνεται, οὔτε ἡ γνώμη ἐκπλήσσεται, οὔτε ἡ ὀργὴ ἐξαγριοῦται, οὔτε τὸ θυμοειδὲς γεννᾶται„.

ἀλλοιοῦνται. Κατὰ ταῦτα ὁ μέγας ἱστορικὸς δεικνύει, ὅτι οἱ Ἀρκάδες τὸ σκληρὸν καὶ αὔθαδες τῆς φύσεως ἠδυνήθησαν νὰ καταπραΰνωσι καὶ μαλάξωσι διὰ τῆς μουσικῆς[1].

Ὡσαύτως παρατηρεῖ, ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ ἐκτήσαντο κλέος, δύναμιν καὶ εὐδαιμονίαν οὔτε διὰ τοῦ πλήθους τῶν πόλεων, οὔτε διὰ τοῦ πλούτου, οὔτε διὰ τῆς ἀνδρείας, ἀλλὰ διὰ τοῦ πολιτεύματος αὐτῶν[2]. *Δικαίως ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα τῶν Λακεδαιμονίων ἀποδίδεται τῷ πολιτεύματι, οὗ ἡ διαφθορὰ ἐπήνεγκε τὴν πτῶσιν αὐτῶν. Ὀρθῶς δ' ὁ ἱστορικὸς λέγει, ὅτι ἡ Ῥώμη διὰ τοῦ πολιτεύματος αὐτῆς καὶ ἡττηθεῖσα ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων οὐ μόνον ἐσώθη, ἀλλὰ καὶ ἐνίκησεν αὐτοὺς καὶ σύμπαντα τὸν γνωστὸν κόσμον ὑπὸ τὸ κράτος αὐτῆς ὑπέβαλε*[3]. *Καθ' ὅλου ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι τὸ εἶδος τῆς πολιτείας εἶναι ἡ μεγίστη αἰτία τῶν ἱστορικῶν γεγονότων*[4]. *Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην τὸ πολίτευμα τῶν Ῥωμαίων εἶναι τὸ κέντρον τῆς ὅλης ἱστορίας τοῦ Πολυβίου*[5], *εἶναι ἡ πνευματικὴ καὶ ζῶσα ἑνότης, ὡς εὐ-*

---

1) *Πολύβ.* IV,21 *"Ταῦτά τέ μοι δοκοῦσιν οἱ πάλαι παρεισαγαγεῖν οὐ τρυφῆς καὶ περιουσίας χάριν, ἀλλὰ θεωροῦντες μὲν τὴν ἑκάστων αὐτουργίαν καὶ συλλήβδην τὸ τῶν βίων ἐπίπονον καὶ σκληρόν, θεωροῦντες δὲ τὴν τῶν ἠθῶν αὐστηρίαν, ἥτις αὐτοῖς παρέπεται διὰ τὴν τοῦ περιέχοντος ψυχρότητα καὶ στυγνότητα τὴν κατὰ τὸ πλεῖστον ἐν τοῖς τόποις ὑπάρχουσαν, ᾧ συνεξομοιοῦσθαι πεφύκαμεν πάντες ἄνθρωποι κατ' ἀνάγκην· οὐ γὰρ δι' ἄλλην, διὰ δὲ ταύτην τὴν αἰτίαν κατὰ τὰς ἐθνικὰς καὶ τὰς ὁλοσχερεῖς διαστάσεις πλεῖστον ἀλλήλων διαφέρομεν ἤθεσί τε καὶ μορφαῖς καὶ χρώμασιν, ἔτι δὲ καὶ ἐπιτηδευμάτων τοῖς πλείστοις. Βουλόμενοι δὲ μαλάττειν καὶ κιρνᾶν τὸ τῆς φύσεως αὔθαδες καὶ σκληρὸν τά τε προειρημένα πάντα παρεισήγαγον, καὶ πρὸς τούτοις συνόδους κοινὰς καὶ θυσίας πλείστας ὁμοίας ἀνδράσι καὶ γυναιξὶ κατείθισαν, ἔτι δὲ χοροὺς παρθένων ὁμοῦ καὶ παίδων, καὶ συλλήβδην πᾶν ἐμηχανήσαντο, σπεύδοντες τὸ τῆς ψυχῆς ἀτέραμνον διὰ τῆς τῶν ἐθισμῶν κατασκευῆς ἐξημεροῦν καὶ πραΰνειν"*. 2) *Ἐν βιβλ. II*, 88. 3) *Ἐν βιβλ. I*. 1. 4) *Ἐν βιβλ.* VI, 1 *"Μεγίστην δ' αἰτίαν ἡγητέον ἐν ἅπαντι πράγματι καὶ πρὸς ἐπιτυχίαν καὶ τοὐναντίον τὴν τῆς πολιτείας σύστασιν ἐκ γὰρ ταύτης ἧπερ ἐκ πηγῆς οὐ μόνον ἀναφέρεσθαι συμβαίνει πάσας τὰς ἐπινοίας καὶ τὰς ἐπιβολὰς τῶν ἔργων, ἀλλὰ καὶ συντέλειαν λαμβάνειν"* 5) *Οὕτως*

φυῶς λέγει ὁ Ulrici[1], ἐξ ἧς πάντα τὰ μέρη ἀναπτύσσονται καὶ εἰς ὀργανικὸν ὅλον μορφοῦνται[2]. Ἡ ὀργανικὴ αὕτη ἑνότης τοῦ ἱστορικοῦ εἶναι τὸ ἄριστον, ἐξ ὅσων ἡ ἀρχαία ἱστοριογραφία παρήγαγεν[3]. Ἀλλ' ἐν τῇ ἰδέᾳ ταύτῃ κατά τινας ὑπάρχει καί τις μονομερὴς τῆς ἱστορίας ἐξέτασις. Διότι ὁ Πολύϐιος μόνην τὴν πολιτείαν θεωρεῖ ὡς δημιουργὸν τῶν ποικίλων φαινομένων τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας. Θρησκεία, τέχνη καὶ ἐπιστήμη ἔχουσι παρ' αὐτῷ δευτερεύουσαν θέσιν, ἅπερ κατὰ τὰς ἐπικρατούσας ἰδέας τῶν νεωτέρων τίθενται ἐν τῇ αὐτῇ τάξει. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἁμάρτημα τοῦ Μεγαλοπολίτου· διότι οἱ Ῥωμαῖοι ἦσαν κατ' ἐξοχὴν πολιτικὸς λαός. Οὗτοι ὀλίγα ὀφείλουσι τῇ θρησκείᾳ, ἔτι δ' ὀλιγώτερα τῇ τέχνῃ καὶ τῇ ἐπιστήμῃ.

Ὁ Πολύϐιος περιηγεῖται πολλαχοῦ τῆς γῆς[4], ὡς καὶ ὁ Ἡρόδοτος, δὲν διατρίϐει ὅμως οὔτε παρὰ τοῖς ἱερεῦσιν, οὔτε ἐν τοῖς ναοῖς, ἀλλ' ἐν τοῖς στρατοπέδοις καὶ τοῖς πολεμικοῖς συμϐουλίοις. Τὰ θρησκευτικὰ παραγγέλματα καὶ ἤθη, τὰς παραδόσεις καὶ τοὺς μύθους, τοὺς θεοὺς μετὰ τῆς ἐν Ἅιδου κολάσεως θεωρεῖ ὡς ἐπινοήματα τῶν νομοθετῶν, ἵνα διὰ τοῦ φόϐου κολάζωσι τὰς παρανόμους ἐπιθυμίας, τὴν ἄλογον ὀργὴν καὶ τὸν βίαιον τοῦ πλήθους θυμόν. Κακίζει ὅμως ἐκείνους, οἵτινες εἰς τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας μὴ ἀποβλέποντες τὰ θρησμευτικὰ ἔθιμα ἐκϐάλλουσι[5]. Κατὰ τὸν Πολύϐιον ἂν ἡ πολιτεία ἠδύνατο νὰ συν-

---

ἡ ἑνότης τῆς ἱστορίας τοῦ Πολυβίου δὲν εἶναι τεχνική, ὡς ἡ τοῦ Ἡροδότου, ἀλλ' ἐπιστημονική, οἵαν ἤθελεν ἀπαιτήσει νεώτερος κριτικός. [1]) Ἐν σελίδ. 217 τοῦ συχνάκις μνημονευθέντος συγγράμματος. [2]) Δηλαδὴ ἡ περὶ πολιτείας τῶν Ῥωμαίων ἰδέα δὲν ῥίπτεται μόνον εἰς ἓν ἢ εἰς πλείονα μέρη, ἀλλὰ ταύτην πανταχοῦ ἔχει κατὰ νοῦν ὁ ἱστορικὸς καὶ εἰς ταύτην πάσας τὰς ἄλλας ἰδέας ὑποβάλλει. [3]) Κατὰ τοῦτο μόνον ὁ Τάκιτος δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν Πολύβιον. [4]) Ὅρα Max Schmidt, De Polybii geographia, Berl. 1875. [5]) Πολύβ. ἐν βιβλ. VI, 56 «Ἐμοί γε μην δοκοῦσι τοῦ πλήθους χάριν τοῦτο πεποιηκέναι. Εἰ μὲν γὰρ ἦν σοφῶν ἀνδρῶν πολίτευμα συναγαγεῖν, ἴσως οὐδὲν ἦν ἀναγκαῖος ὁ τοιοῦτος τρόπος· ἐπεὶ δὲ πᾶν πλῆθός ἐστιν

τελεσθῇ μόνον ἐκ σοφῶν ἀνδρῶν, ἴσως τὰ τῆς θρησκείας δὲν ἦσαν ἀναγκαῖα. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ πλήθη εἶναι κοῦφα, κακίζει τοὺς ἐκβάλλοντας τὴν θρησκείαν ἀπὸ τῆς πολιτείας.

Καὶ ὅμως ὁ Πολύβι ς, ὡς λέγει ὁ Markhauser[1], *δὲν εἶναι ἄθεος. Διότι κατὰ τὸν Μεγαλοπολίτην ὑπάρχουσι δύο παράγοντες τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, ἐξ ὧν τὸ ἓν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς δυνάμεως τοῦ ἀνθρώπου, τὸ δ' ἕτερον εἶναι ἀνεξάρτητον ταύτης. Ἡ δύναμις αὕτη ἡ τὰς ὑποθέσεις τῶν ἀνθρώπων ἐπιτηροῦσα καὶ τὰς ἐνεργείας αὐτῶν προάγουσα*[2] *καὶ οὐχὶ σπανίως εἰς τὰ σχέδια τούτων ἀντιστρατευομένη εἶναι ἡ Τύχη. Ἐν τῷ πνεύματι τοῦ ἱστορικοῦ, ὡς δὴ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, τιμᾶται ἡ Τύχη, ἥτις πρὸς ἀνεξερεύνητον καὶ ἀκατάληπτον σκοπὸν κυβερνᾷ τὸν κόσμον. Εἰς τὴν ἐνέργειαν ταύτης ἀποδίδει τὰς ἐπαναστάσεις καὶ τὰς μεταβολὰς τῆς γῆς, κατ' ἐξοχὴν δὲ τὸ μέγιστον συμβάν, ὅπερ ὁ κόσμος εἶδε, δηλ. ὅτι ἐν πεντήκοντα καὶ τρισὶν ἔτεσι πάντα τὰ μέρη τοῦ τέως γνωστοῦ κόσμου τοῖς Ῥωμαίοις ὑπετάγησαν*[3]. *Ἀλλ' ὁ αὐτὸς ἱστορικὸς τὸ συμβὰν εἰς νοητὰ αἴτια ἀνάγων δεικνύει, ὅτι τοῦτο προῆλθεν ἐκ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ πολιτεύματος*[4]. *Ἐντεῦθεν δῆλον γίνεται, ὅτι δύο αἴτια παράγουσι*

ἐλαφρὸν καὶ πλῆρες ἐπιθυμιῶν παρανόμων, ὀργῆς ἀλόγου, θυμοῦ βιαίου λείπεται τοῖς ἀδήλοις φόβοις καὶ τῇ τοιαύτῃ τραγῳδίᾳ τὰ πλήθη συνέχειν. Διόπερ οἱ παλαιοὶ δοκοῦσί μοι τὰς περὶ θεῶν ἐννοίας καὶ τὰς ὑπὲρ τῶν ἐν ᾅδου διαλήψεις οὐκ εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχεν εἰς τὰ πλήθη παρεισαγαγεῖν, πολὺ δὲ μᾶλλον οἱ νῦν εἰκῇ καὶ ἀλόγως ἐκβάλλειν αὐτά„.

[1]) Der Geschichtschreiber Polybius etc. *Ἐν σελίδ.* 114. *Περὶ τῆς ὑποθέσεως συνέγραψε καλὴν διατριβὴν καὶ ὁ* Lindemann, Über die relig. sittl. Weltanschauung des Herodot. Thucyd. und Xenoph. und den Pragm. des Polybius *ἐν σελιδ* 85. [2]) *Πολύβ.* III, 5 *"Τὰ μὲν οὖν τῆς ἐπιβολῆς ἡμῶν τοιαῦτα, προσδεῖ δὲ τὰ τῆς τύχης, ἵνα συνδράμῃ τὰ τοῦ βίου πρὸς τὸ τὴν πρόθεσιν ἐπὶ τέλους ἀγαγεῖν„.* [3]) *Ἐν βιβλ.* IV, 2 *"Μάλιστα δ' ἀπὸ τούτων ἠρξάμεθα τῶν καιρῶν διὰ τὸ καὶ τὴν τύχην ὡσανεὶ κεκαινοποιηκέναι πάντα τὰ κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐν τοῖς προειρημένοις καιροῖς„.* [4]) *Ἐν βιβλ.* III, 118 *"Ὁμολογουμένως γὰρ Ῥωμαίων ἡττηθέντων τότε καὶ παραχωρησάντων*

τὰ ἱστορικὰ γεγονότα. Ἀλλ' ὁ Πολύβιος λέγων Τύχην δὲν ἐνόει ἄλογον σύμπτωσιν, τὸ αὐτόματον· διότι ταύτῃ ἀπέδιδε σκόπιμον τῶν μέσων ἐκλογήν. Διαρρήδην δ' ὀνομάζει τὴν Τύχην ἀγαθὸν βραβευτήν[1]. *Πρὸς δὲ αὕτη τιμωρεῖ τὴν ἀδικίαν καὶ τοῦτο πράττουσα ἐμφανίζεται ὡς δαιμόνιον*[2]. *Τὴν τιμωρίαν τοῦ δαιμονίου ἐπισείει ὁ ἱστορικὸς καὶ κατὰ τοῦ Τιμαίου, ὅστις τὸν Τιμολέοντα ἐποίησε μείζω καὶ τῶν ἐπιφανεστάτων θεῶν*[3].

Ἀλλ' ἡ Τύχη ἡ τιμωροῦσα τὴν ἀδικίαν καὶ τὴν ἀρετὴν ἀμείβουσα δὲν εἶναι τυφλὸν αὐτόματον, ἀλλὰ λογικόν τι, θεός τις καὶ ἄρα οὐχὶ ἀτόπως εἶπεν ὁ Markhauser, *ὅτι ὁ Πολύβιος δὲν εἶναι ἄθεος. Ἡ Τύχη τοῦ ἱστορικοῦ τούτου δὲν ὁμοιάζει πρὸς τὴν Νέμεσιν τοῦ Ἡροδότου· διότι δὲν εἶναι μόνον φθονερὰ καὶ τιμωρὸς θεός, ἀλλὰ καὶ πνευματικὸς ὁδηγὸς καὶ κυβερνήτης τῶν ἀνθρωπίνων, οὗ ἡ ἐνέργεια τῷ ἐρευνητικῷ βλέμματι εἶναι μὲν ὁρατή, ἀλλ' ὁ σκοπὸς διαμένει ἀνεξερεύνητος*[4]. *Κατὰ ταῦτα ἡ Τύχη τοῦ Πολυβίου ὁμοιάζει πρὸς τὴν πρόνοιαν τῶν στωϊκῶν*[5]. *Φαίνεται δ', ὅτι ἐπὶ τῆς διανοίας τοῦ Μεγαλοπολίτου ἐπέδρασεν ἡ σχέσις πρὸς τὸν Παναίτιον καὶ τὸν Λαίλιον.*

Ὡς στωϊκὸς φιλόσοφος ἐμίσει τὸ ψεῦδος καὶ ἠγάπα τὴν ἀλήθειαν νομίζων, ὅτι αὕτη εἶναι ὁ ὀφθαλμὸς τῆς ἱστορίας. Ὡς τῶν ὀφθαλμῶν ἀφαιρεθέντων τὸ ὅλον ζῷον γίνεται ἄχρηστον, οὕτω καὶ ἐκ τῆς ἱστορίας ἀναιρεθείσης τῆς ἀληθείας τὸ καταλει-

---

τῆς ἐν τοῖς ὅπλοις ἀρετῆς, τῇ τοῦ πολιτεύματος ἰδιότητι καὶ τῷ βουλεύεσθαι καλῶς οὐ μόνον ἀνεκτήσαντο τὴν τῆς Ἰταλίας δυναστείαν, νικήσαντες μετὰ ταῦτα Καρχηδονίους, ἀλλὰ καὶ τῆς οἰκουμένης ἁπάσης ἐγκρατεῖς ἐγένοντο μετ' ὀλίγους χρόνους„. [1]) *Ἐν βιβλ. I*, 58 *"Οὐ μὴν ἀλλ' ὥσπερ ἀγαθὸς βραβευτὴς ἡ τύχη μεταβιβάσασα παραβόλως αὐτοὺς ἐκ τοῦ προειρημένου τόπου καὶ τοῦ προϋπάρχοντος ἀθλήματος εἰς παραβολώτερον ἀγώνισμα καὶ τόπον ἐλάττω συνέκλεισεν„.* [2]) *Ἐν βιβλ. I*, 84 *"τέλος ὑπὸ τῆς λιμοῦ συναγομένους ἐσθίειν ἀλλήλων ἀναγκασθῆναι, τοῦ δαιμονίου τὴν οἰκείαν ἀμοιβὴν αὐτοῖς ἐπιφέροντος τῇ πρὸς τοὺς πέλας ἀσεβείᾳ καὶ παρανομίᾳ„. Παραβαλ. καὶ* Markhauser *ἐν σελίδ.* 115. [3]) *Ἐν βιβλ. XII*, 23, [4]) *Ὅρα* Ulrici *ἐν σελίδ.* 217. [5]) Susemihl *II*, 98

πόμενον γίνεται ἀνωφελὲς διήγημα[1]. *Διὰ τοῦτο ὁ ἱστορικὸς δὲν πρέπει νὰ ὀκνῇ οὔτε τοὺς ἐχθροὺς νὰ ἐπαινῇ, οὔτε τοὺς φίλους νὰ ψέγῃ. Ἐλέχθη μέν, ὅτι ὁ Πολύβιος δεικνύων Ἀρκαδικὴν φιλοπατρίαν πρὸς μὲν τὸν Ἄρατον καὶ τοὺς Ἀχαιοὺς διάκειται εὐμενῶς, τοὺς δ' Αἰτωλοὺς δυσμενῶς κρίνει*[2]. *Ἀλλ' ἡ κρίσις αὕτη, ἂν μὴ ἀπατώμεθα, δὲν εἶναι κατὰ πάντα ἀκριβής· διότι ὁ ἱστορικὸς λέγει μὲν καὶ περὶ τῶν ἀρετῶν τοῦ Ἀράτου, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐλλείψεις τούτου αὐστηρῶς ἐλέγχει*[3]. *Τοῦτο βεβαίως πρέπει νὰ νοηθῇ, ὅτι ἐγένετο ἐν τῷ μέτρῳ, καθ' ὃ εἶναι δυνατὸν τῷ ἀνθρώπῳ· διότι δὲν εἶναι εὔκολον νὰ ἐξέλθῃ τις τῆς ἑαυτοῦ φύσεως. Ὥστε ἂν ὁ ἱστορικὸς λέγῃ τι ἐξ εὐμενείας ἢ δυσμενείας, δὲν ψεύδεται, ἀλλὰ πράττει τοῦτο ἄνευ συνειδήσεως. Διότι δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἱστορικὸς ἔχων πλήρη συνείδησιν τῶν καθηκόντων αὐτοῦ ἤθελε περιπέσει εἰς τὸ αἰσχρὸν τοῦ ψεύ-*

---

[1]) *Ἐν βιβλ. I*, 14 „*Καὶ γὰρ φιλόφιλον δεῖ εἶναι τὸν ἀγαθὸν ἄνδρα καὶ φιλόπατριν, καὶ συμμισεῖν τοῖς φίλοις τοὺς ἐχθροὺς καὶ συναγαπᾶν τοὺς φίλους· ὅταν δὲ τὸ τῆς ἱστορίας ἦθος ἀναλαμβάνῃ τις, ἐπιλαθέσθαι χρὴ πάντων τῶν τοιούτων καὶ πολλάκις μὲν εὐλογεῖν καὶ κοσμεῖν τοῖς μεγίστοις ἐπαίνοις τοὺς ἐχθρούς, ὅταν αἱ πράξεις ἀπαιτῶσι τοῦτο, πολλάκις δὲ ἐλέγχειν καὶ ψέγειν ἐπονειδίστως τοὺς ἀναγκαιοτάτους, ὅταν αἱ τῶν ἐπιτηδευμάτων ἁμαρτίαι τοῦθ' ὑποδεικνύωσιν. Ὥσπερ γὰρ ζῴου τῶν ὄψεων ἀφαιρεθεισῶν ἀχρειοῦται τὸ ὅλον, οὕτως ἐξ ἱστορίας ἀναιρεθείσης τῆς ἀληθείας τὸ καταλειπόμενον αὐτῆς ἀνωφελὲς γίνεται διήγημα*". *Ἰδὲ καὶ XII*, 12 *καὶ XII*, 15 *καὶ XIII*, 5. [2]) *Τοῦτο ἐν τοῖς πρώτοις εἶπεν ὁ* Lucas. *Ὅρα* Susemichl II, 113. [3]) *Ἐν βιβλ.* IV, 8 „*Ὁ δ' αὐτὸς (ὁ Ἄρατος) οὗτος ὅτε τῶν ὑπαίθρων ἀντιποιήσασθαι βουληθείη, νωθρὸς μὲν ἐν ταῖς ἐπινοίαις, ἄτολμος δ' ἐν ταῖς ἐπιβολαῖς, ἐν ὄψει δ' οὐ μένων τὸ δεινόν. Διὸ καὶ τροπαίων ἐπ' αὐτὸν βλεπόντων ἐπλήρωσε τὴν Πελοπόννησον, καὶ τῇδέ πῃ τοῖς πολεμίοις ἀεί ποτ' ἦν εὐχείρωτος*" *καὶ* IV, 11 „*Οἱ δὲ τῶν Ἀχαιῶν ἡγεμόνες, συνέντες τὴν παρουσίαν τῶν Αἰτωλῶν, οὕτω κακῶς ἐχρήσαντο τοῖς πράγμασιν, ὥσθ' ὑπερβολὴν ἀνοίας μὴ καταλιπεῖν*". *Παράβαλλ.* Brandstäter, Ueber das Geschithtswerk des Polybius, Danzig 1843 *καὶ* Die Geschichten des aetolischen Landes, Volkes und Bundes, Berlin, 1844.

δους ἁμάρτημα. Τὴν αὐτὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἀλήθειαν δεικνύει ὁ Πολύβιος καὶ ἐν ταῖς δημηγορίαις. Περὶ τούτου δὲν δύναται εὐκόλως νὰ ῥηθῇ, ὡς περὶ τοῦ Θουκυδίδου, ὅτι εἰς τὴν ἱστορίαν παρενέβαλε ῥητορικοὺς λόγους, οὓς αὐτὸς κατὰ τὸ δοκοῦν συνέταξε[1]. *Διότι αὐτὸς ὁ ἱστορικὸς κακίζει τὸν Τίμαιον, ὅτι δὲν ἔγραψε τὰ ῥηθέντα, ἀλλὰ πῶς ἠδύναντο νὰ ῥηθῶσι, ὡσεὶ προὔκειτο νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν*[2]. *Ἔχει δὲ συνείδησιν, ὅτι ἓν ἢ δύο ψεύδη κατὰ προαίρεσιν γενόμενα καὶ ἀνακαλυπτόμενα καθιστῶσι πάντα τὰ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως λεγόμενα ἀβέβαια καὶ ἀμφίβολα*[3]. *Σπανίως ὁ Πολύβιος εἰσάγει τὰ πρόσωπα ἀγορεύοντα. Ὅταν δ' ἡ ἀνάγκη τοῦτο ἀπαιτῇ, οἱ λόγοι συχνότερον γίνονται ἐν πλαγίῳ λόγῳ. Εἶναι δὲ μεστοὶ πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς συνέσεως. Δὲν φροντίζει δ' ὅμως ὁ Μεγαλοπολίτης, ὅπως διακοσμῇ τούτους διὰ ῥητορικῶν σχημάτων· διότι τῆς ῥητορικῆς κατεφρόνει, ὡς μὴ συμβαλλομένης, ὅπως ἀπεικονισθῇ ἡ ἀλήθεια ἐν τῇ ἀψευδεῖ αὐτῆς μορφῇ.*

Ἀλλ' ἐν ᾧ ἡ ἱστορία τοῦ Πολυβίου ὑπὸ ἐπιστημονικὴν ἔποψιν ἔχει μεγάλην ἀξίαν, καλλιτεχνικῶς ἐξεταζομένη εἶναι ὑποδεεστέρα τῆς τῶν τριῶν μεγάλων ἱστορικῶν. Οἱ νεώτεροι φιλόλογοι μετὰ μεγάλης ἐπιμελείας τὴν γλῶσσαν τοῦ ἱστορικοῦ τούτου ἐξετάσαντες[4] *κατέδειξαν, ὅτι οὗτος μεταχειρίζεται*

---

[1]) Welzhofer, Die Reden bei Polybios, Jahrb. f. Phil. 1880 *ἐν σελίδ.* 539—544. [2]) *Ἐν βιβλ. XII*, 25 α *„ῥητέον ἂν εἴη περὶ τῆς αἱρέσεως αὐτοῦ καὶ μελέτης τῆς κατὰ τὰς δημηγορίας καὶ τὰς παρακλήσεις, ἔτι δὲ τοὺς πρεσβευτικοὺς λόγους, καὶ συλλήβδην πᾶν τὸ τοιοῦτο γένος, ἃ σχεδὸν ὡσεὶ κεφάλαια τῶν πράξεών ἐστι καὶ συνέχει τὴν ὅλην ἱστορίαν· διότι γὰρ ταῦτα παρ' ἀλήθειαν ἐν τοῖς ὑπομνήμασι κατατέταχε Τίμαιος, καὶ τοῦτο πεποίηκε κατὰ πρόθεσιν, τίς οὐ παρακολουθεῖ τῶν ἀνεγνωκότων; οὐ γὰρ τὰ ῥηθέντα γέγραφεν, οὐδ' ὡς ἐρρήθη κατ' ἀλήθειαν, ἀλλὰ προθέμενος ὡς δεῖ ῥηθῆναι, πάντας ἐξαριθμεῖται τοὺς ῥηθέντας λόγους...„* [3]) *Αὐτόθι.* [4]) *Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἐγράφησαν πολλαὶ μονογραφίαι, ἐξ ὧν μνημονεύομεν τῶν νεωτέρων·* Stich, De Polybii dicendi genere. Erlangen 1880. Goetzeler, De Polybii elocutione, Würzburg 1887. Fassbaender, Quaestiones grammati-

πολλὰς λέξεις[1] *καὶ τύπους λέξεων*[2] *μὴ ἀπαντῶντας παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς, ἀλλ' ἐν τῇ κοινῇ γλώσσῃ, ἧς θεωρεῖται κύριος ἀντιπρόσωπος. Οὕτω παρατηροῦσιν, ὅτι μεταχειρίζεται ἐπιρρήματα ἀντὶ προθετικῶν φράσεων*[3] *καὶ ποιητικὰς καὶ χυδαίας λέξεις*[4]. *Πρὸς δὲ ψέγουσι τὸν ἱστορικὸν διὰ τὴν συχνὴν τοῦ ὑπερβατοῦ χρῆσιν καὶ τὴν χαλαρότητα τῆς συνδέσεως τῶν προτάσεων. Διὰ τὰς τοιαύτας ἐλλείψεις ἡ γλῶσσα τοῦ Μεγαλοπολίτου εἶναι ἥκιστα καλλιτεχνική. Τὰ αἴτια καθ' ἡμᾶς εἶναι πολλά. Πρῶτον ὁ Πολύβιος ἦτο Πελοποννήσιος, οἱ δὲ Πελοποννήσιοι κατὰ τὸ πρακτικὸν πνεῦμα ὡμοίαζον μᾶλλον πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἢ πρὸς τοὺς καλλιτεχνικοὺς Ἴωνας. Ἐντεῦθεν οὗτοι διέπρεψαν μᾶλλον κατὰ τὰ πολεμικὰ ἢ κατὰ τὸ κάλλος τοῦ λόγου. Δεύτερον ὁ Πολύβιος διέτριψε μακρὸν χρόνον παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, οἵτινες ἦσαν λαὸς πρακτικὸς καὶ οὐχὶ καλλιτέχνης. Τρίτον ἔζησεν ἐν χρόνοις, καθ' οὓς οἱ Ἕλληνες πρακτικώτεροι γενόμενοι ἐπὶ μᾶλλον εἰς τοὺς Ῥωμαίους προσεπέλασαν. Τέταρτον ἡ ὑπόθεσις τῆς ἱστορίας αὐτοῦ ἀπέτρεπε τῆς θήρας τοῦ κάλλους. Διότι οἱ περὶ μεγάλας ἀληθείας ἀσχολούμενοι καταφρονοῦσι τοῦ κάλλους τοῦ λόγου, ὡς δὴ καὶ οἱ μαθηματικοί. Καὶ πέμπτον ὁ ἱστορικὸς ἐκ τοῦ βίου καὶ τῶν σπουδῶν αὐτοῦ ἠγάπα μᾶλλον τὴν ἀλήθειαν ἢ τὸ κάλλος τοῦ λόγου. Ὁ υἱὸς τοῦ Λυκόρτα ἦτο στρατιώτης, οἱ δὲ στρατιῶται, ἂν ἐξαιρέσῃ τις τὸν Ξενοφῶντα, δὲν διέπρεψαν ὡς κομψοὶ συγγραφεῖς. Πρὸς δὲ ὁ ἱστορικὸς ἦτο καὶ στωϊκὸς φιλόσοφος καὶ ὡς τοιοῦτος δὲν εἶχε στοργὴν πρὸς τὸ λεκτικὸν κάλλος.*

Αὐτὸς ὁ Πολύβιος ὁμολογεῖ, ὅτι γράφει οὐχὶ πρὸς τέρ-

---

cae ad Polybium pertinentes, Crefeld 1889. [1]) *Τοιαῦται εἶναι πελεκίζω, φορολογέω, συνορέω, κακοπραγμονέω* [2]) *Ὡς προείλαντο ἐν βιβλ. II*, 61, *ἐπανείλαντο ἐν* VIII, 14, *Παρείλαντο ἐν* XXVII, 1. [3]) *Οὕτω λέγει παραδόξως, ἀντὶ παρὰ δόξαν, νουνεχῶς, διδασκαλικῶς κτλ.* [4]) *Ἰδὲ Δόναλδσ. I*, 658.

ψιν τῶν ἀναγνωστῶν, ἀλλὰ πρὸς ὠφέλειαν αὐτῶν[1]. Διὰ τοῦτο οὐχὶ ἀφυῶς ἡ ἱστορία τούτου παρεβλήθη πρὸς ὀπώραν, ἥτις εἶναι μὲν γλυκεῖα, ὅμως περιβάλλεται ὑπὸ τραχέος φλοιοῦ. Οὕτως ὁ μέγας ἱστορικὸς δὲν ἐθήρευσε λεκτικὸν κάλλος, ἂν τις ἐξαιρέσῃ τὴν ἀποφυγὴν τῆς χασμῳδίας[2], ἀλλὰ τὴν ἀλήθειαν. Ἐντεῦθεν οἱ τὸ κάλλος ἐν παντὶ εἴδει τοῦ λόγου θηρεύοντες δὲν ἀναγινώσκουσιν ἡδέως τὴν ἱστορίαν τοῦ συγγραφέως τούτου ἢ τοὐλάχιστον δὲν ὑπομένουσιν, ὅπως διέλθωσι μέχρι κορωνίδος, ὡς λέγει Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεύς[3]. Ἔχομεν τὴν γνώμην, ὅτι οἱ τοιοῦτοι δὲν εἶναι οἱ σπουδαιότεροι ἀναγνῶσται. Τὸ κάλλος τοῦ λόγου πάντως εἶναι ἀρετή, ἀλλ' ἐν τῇ ἱστορίᾳ δὲν εἶναι ἡ πρώτη. Οἱ στωϊκοὶ ὅμως ἐτίμων τὸ ἄκομψον τοῦ Πολυβίου ἔργον, ὁ Ποσειδώνιος ἠκολούθησε τούτῳ καὶ ὁ Βροῦτος, ὅστις πρὸ τῆς μάχης τῆς Φαρσάλου ἀνεγίνωσκε τὴν ἱστορίαν τοῦ Μεγαλοπολίτου, ἐποίησεν ἐπιτομὴν ταύτης[4]. Ἐπειδὴ δ' ἡ ἱστορία τοῦ Πολυβίου εἶναι πολιτικὴ καὶ ὡς τοιαύτη ἥρμοζεν εἰς τὸν πολιτικὸν χαρακτῆρα τῶν Ῥωμαίων, εὗρε μιμητὰς μᾶλλον παρὰ τούτοις ἢ παρὰ τοῖς Ἕλλησι. Καθ' ὅλου δ' εἰπεῖν, τὸ μέγα τοῦ Πολυβίου ἔργον εἶναι ὁ θριγκὸς μὲν τῆς Ἑλληνικῆς, ὁ θεμέλιος δὲ λίθος τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστοριογραφίας.

Στωϊκὸς φιλόσοφος ἦτο καὶ Ποσειδώνιος ὁ Ἀπαμεύς[5].

---

1) Ἐν βιβλ. IX, 2 „Διόπερ ἡμεῖς οὐχ οὕτως τῆς τέρψεως στοχαζόμενοι τῶν ἀναγνωσομένων ὡς τῆς ὠφελείας τῶν προσεχόντων, τἄλλα παρέντες ἐπὶ τοῦτο τὸ μέρος κατηνέχθημεν„. 2) Ὅρα Benseler, De hiatu in oratoribus Atticis et historicis Graecis, Freiberg 1841 ἐν σελίδ. 204—314 καὶ Hultsch, Ueber den Hiatus bei Polybius, Philologus XIV, 1859 ἐν σελίδ. 288—319. 3) Περὶ συνθέσ. ὀνομάτ. ἐν σελ. 30. 4) Σουΐδ. ἐν λ. „Βροῦτος· ἔγραψεν ἐπιστολὰς καὶ τῶν Πολυβίου τοῦ ἱστορικοῦ βίβλων ἐπιτομήν„. Ἰδὲ καὶ Πλούταρχ. ἐν βίῳ Βρούτ. IV. 5) Περὶ τοῦ μεγάλου τούτου ἱστορικοῦ καὶ φιλοσόφου ἐγράφησαν πολλαὶ μονογραφίαι, ὡς ὑπὸ Toepelmann, De Posidonio Rhodio rerum scriptore, Bonn 1867. Scheppig, De Posidonio Apamensi rerum, gentium terratum, scriptore, Halle 1869.

Ἐγεννήθη μὲν οὗτος ἐν Ἀπαμείᾳ τῆς Συρίας, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν Ῥόδῳ ἵδρυσε σχόλην καὶ ἐνταῦθα ἐκτήσατο πολιτικὸν δικαίωμα καὶ ἐπρυτάνευσεν, ὀνομάζεται Ῥόδιος[1]. *Περὶ τὸ 135 π. Χ. γεννηθείς, παρὰ τοῦ Παναιτίου διδαχθεὶς καὶ εἰς μακρὰς χώρας ἀποδημήσας κατὰ τὸ 78 ἐπρέσβευσεν εἰς Ῥώμην. Πρὸς ἐπιφανεῖς Ῥωμαίους, ὡς τὸν Κικέρωνα*[2] *καὶ τὸν Πομπήϊον, ἔσχε στενὰς σχέσεις*[3]. *Ὁ πρῶτος εἰκονίζει τοῦτον ὡς οἰκειότατον πάντων τῶν λογίων Ῥωμαίων*[4]. *Διὰ τῶν σχέσεων τούτων συνεβάλετο πρὸς διάδοσιν τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας ἐν Ῥώμῃ. Εἰς τὴν κοσμοκράτειραν πόλιν ἀπεδήμησε πολλάκις καὶ κατὰ τὸ 51 π. Χ. ἐτελεύτησεν ἄγων τὸ ὀγδοηκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας. Ὁ φιλόσοφος τῆς Ἀπαμείας ἦτο μὲν πολυμαθέστερος*[5] *τοῦ Παναιτίου, ἀλλ' ὑπελείπετο τούτου κατὰ τὴν μεγαλοπρεπῆ τοῦ πνεύματος ἐλευθερίαν, κατὰ τὴν διαύγειαν τῆς διανοίας καὶ κατὰ τὴν ὀξύτητα τῆς κρίσεως. Ἐπὶ τοῦ πνεύματος ὅμως τοῦ Ποσειδωνίου δὲν ἐπέδρασε μόνον ὁ Παναίτιος, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι, ὡς ὁ Καρνεάδης.*

Ὁ στωϊκὸς οὗτος φιλόσοφος συνέγραψεν Ἱστορίας, *συνισταμένας ἐκ πεντήκοντα καὶ δύο βιβλίων. Τὸ ἔργον ἦτο ἐξακολούθησις τῆς ἱστορίας τοῦ Πολυβίου καὶ περιελάμβανε τὰ γεγονότα ἀπὸ τοῦ 145—82 π. Χ.*[6] *Κατὰ πόσον ὁ Ἀπαμεὺς ἠδυνήθη νὰ προσπελάσῃ εἰς τὸν Μεγαλοπολίτην, δὲν εἶναι εὔκο-*

Schuehlein, Studien zu Posidonius Rhodius, Freisinger Pr. 1886. [1]) *Λουκιαν. Μακρόβ.* 20 "*Ποσειδώνιος ὁ Ἀπαμεύς, νόμῳ δὲ Ῥόδιος*" *καὶ Ἀθήν.* VI, 252 [2]) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Κικέρ.* 4. [3]) *Στράβ. XI,* 492 "*Φασὶ γοῦν ἐν Ῥόδῳ γενόμενον τὸν Πομπήϊον, ἡνίκα ἐπὶ τὸν λῃστρικὸν πόλεμον ἐξῆλθεν (εὐθὺς δ' ἔμελλε καὶ ἐπὶ Μιθριδάτην ὁρμήσειν καὶ τὰ μέχρι τῆς Κασπίας ἔθνη), παρατυχεῖν διαλεγομένῳ τῷ Ποσειδωνίῳ, ἀπιόντα δ' ἐρέσθαι, εἴτι προστάττει, τὸν δ' εἰπεῖν* "*αἰὲν ἀριστεύειν καὶ ὑπείροχον ἔμμεναι ἄλλων*" [4]) *N.* D. 8, 44, 123. [5]) *Στράβ.* XVI, 753 "*Ἐντεῦθεν δ' ἐστὶ Ποσειδώνιος ὁ στωϊκός, ἀνὴρ τῶν καθ' ἡμᾶς φιλοσόφων πολυμαθέστατος*". [6]) Susemihl II, 131. *Ὁ Συΐδας γράφει·* "*ἕως τοῦ πολέμου τοῦ Κυρηναϊκοῦ καὶ Πτολεμαίου*"

λον νὰ ἀποφανθῶμεν· διότι ὀλίγα ἀποσπάσματα μέχρις ἡμῶν διετηρήθησαν. Ὡς στωϊκὸς φιλόσοφος ἦτο φίλος τῆς ἀληθείας, ὡς καὶ ὁ Πολύβιος. Διαφέρει ὅμως τούτου, διότι τὸ κάλλος τοῦ λόγου ἀγαπῶν ἔφθανε μέχρι ῥητορείας[1]. *Τὰ ἀποσπάσματα τῶν συγγραμμάτων μαρτυροῦσιν, ὅτι ὁ Ποσειδώνιος εἶχε γλῶσσαν μεγαλοπρεπῆ καὶ ἀνθηράν. Αἱ Ἱστορίαι τούτου ἦσαν μεσταὶ γεωγραφικῶν καὶ ἐθνογραφικῶν εἰδήσεων. Ἐπειδὴ δ' οὗτος ἦτο πολυμαθέστατος, παρεβάλλετο καὶ πρὸς τὸν Ἐρατοσθένη. Τὴν πολυμάθειαν τοῦ Ἀπαμέως μαρτυροῦσιν αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, Περὶ ὠκεανοῦ, Μετεωρολογικά, Περὶ κόσμου, Περὶ ψυχῆς, Περὶ ἡρώων καὶ δαιμόνων, Φυσικὸς λόγος, Ἠθικὸς λόγος, Περὶ ἀρετῶν, Περὶ παθῶν καὶ Περὶ καθήκοντος. Τὸ τελευταῖον συγγραμμάτιον ὁ Κικέρων ἀναμίξας τῷ τοῦ Παναιτίου, ὅπερ εἶχε τὴν αὐτὴν ἐπιγραφήν, συνέταξε τὸ De officiis*[2]. *Φαίνεται, ὅτι ὁ στωϊκὸς φιλόσοφος εἶχε καὶ ἀστρονομικὰς γνώσεις· διότι ἔγραψε καὶ Περὶ μεγέθους τοῦ ἡλίου.*

Ὁ δὲ Θεοφάνης ὁ Μιτυληναῖος ἐγένετο φίλος καὶ σύμβουλος τοῦ Πομπηΐου, ἔλαβε παρὰ τούτου τὸ πολιτικὸν δικαίωμα[3] *καὶ κατὰ τὴν ἐν Φαρσάλῳ μάχην παρέστη ὡς ἔπαρχος τεκτόνων. Χάριν τοῦ Θεοφάνους ὁ Ῥωμαῖος πολλὰς εὐεργεσίας ἐποίησε τοῖς Μιτυληναίοις*[4], *οἵτινες τὸν πολίτην αὐτῶν ἐτίμησαν μετὰ θάνατον διὰ θείων τιμῶν*[5]. *Ὁ υἱὸς τοῦ Θεοφάνους ὠνομάζετο Μάρκος Πομπήϊος, ὃν ὁ Αὔ-*

---

[1]) *Στράβ. III*, 147 *"Ποσειδώνιος δὲ τὸ πλῆθος τῶν μετάλλων ἐπαινῶν καὶ τὴν ἀρετὴν οὐκ ἀπέχεται τῆς συνήθους ῥητορείας, ἀλλὰ συνενθουσιᾷ ταῖς ὑπερβολαῖς"*. [2]) *Ὅρα* Klohe, De Ciceronis librorum de officiis fontibus, Greifswald 1889. [3]) Gicer. Pro Archia 10. 24 "Gn. Pompeius Theophanem scriptorem rerum suarum, in contione militum civitate donavit". [4]) *Στράβ. XIII*, 617. [5]) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Πομπ.* 42.

γουστος κατέστησεν ἐπίτροπον τῆς Ἀσίας[1]. *Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ἡ πολιτικὴ θέσις τοῦ ἱστορικοῦ τούτου ἦτο οὕτως ὑψηλή, ὥστε ὁ Στράβων λέγει αὐτὸν ἐπιφανέστατον πάντων τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων*[2]. *Οὗτος ἔγραψεν ὑπομνήματα τοῦ Πομπηΐου. Ὅλως διάφορον τύχην ἔσχε* Τ ι μ α γ έ ν η ς ὁ Ἀ λ ε ξ α ν δ ρ ε ύ ς, *ὅστις ἦτο υἱὸς τοῦ τραπεζίτου Πτολεμαίου τοῦ Αὐλητοῦ. Κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Ἀλεξανδρείας γενομένην τῷ 55 π. Χ. ἐγένετο αἰχμάλωτος καὶ ἠγοράσθη ὑπὸ Φαύστου τοῦ υἱοῦ τοῦ Σύλλα*[3]. *Οὕτως ὁ υἱὸς τοῦ πλουσίου τραπεζίτου τῆς Ἀλεξανδρείας ἐγένετο μάγειρος. Ἀλλ' ἀφ' οὗ ἡ ἀξία αὐτοῦ ἐγνώσθη, ἐλευθερωθεὶς ἐγένετο διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς καὶ φίλος τοῦ Αὐγούστου, ὃν ἀνέδειξεν αὐτοκρατορικὸν βιογράφον. Ἀλλὰ διά τινα εὐτραπελίαν περιπεσὼν εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ αὐτοκράτορος ἀπεπέμφθη τῶν ἀνακτόρων καὶ κατέφυγεν εἰς τὸν Ἀσίνιον Πωλίωνα, εἶτα δ' εἰς Μεσοποταμίαν, ἔνθα καὶ ἔθανεν*[4]. *Ὁ Τιμαγένης συνέταξε σύγγραμμα* Π ε ρ ὶ β α σ ι λ έ ω ν, *ἐν ᾧ ἐπραγματεύετο περὶ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ καὶ ὅπερ εἶχεν ὑπ' ὄψει ὁ Ῥωμαῖος Κούρτιος*[5]. *Πρὸς δὲ τούτῳ ἀποδίδεται καὶ τὸ σύγγραμμα* Π ε ρ ί π λ ο υ ς *καὶ* Ἱ σ τ ο ρ ί α τ ῶ ν Γ α λ α τ ῶ ν. *Τὸν Τιμαγένη ἐν τῇ ῥητορικῇ σχολῇ διεδέξατο ὁ* Ἀ σ ί ν ι ο ς Π ω λ ί ω ν, *ὅστις ἦτο ἀπελεύθερος τοῦ συνωνύμου Ῥωμαίου πολιτευτοῦ τοῦ διακριθέντος ἐπὶ πολυμαθείᾳ καὶ εὐγενείᾳ ἤθους. Οὗτος ἔγραψε σύγγραμμα* Π ε ρ ὶ τ ο ῦ ἐ μ φ υ λ ί ο υ τ ῆ ς Ῥ ώ μ η ς π ο λ έ μ ο υ, *ἐν ᾧ ἐπραγματεύετο περὶ τοῦ πολέμου τοῦ Πομπηΐου πρὸς τὸν Καίσαρα. Ἐν τῇ ἱστοριογραφίᾳ κατέχει σπουδαίαν θέσιν, διότι πρῶτος διεσκεύασε τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν ἐν Ῥωμαϊκῇ γλώσσῃ*[6]. *Ὡσαύτως ῥήτωρ ἦτο*

---

[1]) *Στράβ. XIII*, 618. [2]) *Αὐτόθι.* [3]) *Σουΐδ. ἐν λ.* [4]) *Ὅρα Δόναλδ. II*, 40. [5]) *Ἐν IX*, 21. § 21. *Ἰδὲ καὶ* Schwab, De Livio et Timagene, historiarum scriptor. aemulis, Stuttg. Schulschrift 1834. [6]) Nicolai II, 188 *καὶ* Thorbecke, De Asinii Pollionis vita et studiis, 1820

καὶ Ἔμπυλος ὁ Ῥόδιος ὁ περὶ ἀναιρέσεως τοῦ Καίσαρος συγγράψας ἐν τῇ διατριβῇ, ἣν ἐπέγραφε Βροῦτον[1]. Περὶ δὲ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου τοῦ Ὀκταβιανοῦ πρὸς τὸν Ἀντώνιον ἔγραψεν ὁ Ῥόδιος Σωκράτης.

Ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Κικέρωνος ἔζη Ἀλέξανδρος ὁ Μιλήσιος, ὅστις Λύχνος ἐπικαλούμενος ἦτο πολιτικός, ῥήτωρ καὶ ποιητής[2]. Οὗτος συνέγραψε περὶ τοῦ Μαρσικοῦ πολέμου, ὡς Ἡρακλείδης ὁ Μάγνης Μιθριδατικά. Πολυγραφώτερος τούτων ἦτο Τεῦκρος ὁ Κυζικηνός, ὅστις ἔγραψε Μιθριδατικῶν πράξεων βιβλία έ, Περὶ Τύρου έ, Ἀραβικῶν έ, Ἰουδαϊκῶν ἱστορίαν ἐν βιβλίοις ϛ', Περὶ Βυζαντίου καὶ ἄλλα. Ἐνταῦθα δὲν πρέπει νὰ μείνῃ ἀμνημόνευτος καὶ Μητρόδωρος ὁ Σκήψιος, ὅστις ἦτο ἀκαδημαϊκὸς φιλόσοφος καὶ πολιτικός. Οὗτος πρεσβεύσας παρὰ τοῦ Μιθριδάτου πρὸς τὸν Τιγράνην, ἀλλὰ συμβουλεύσας τοῦτον παρὰ τὴν ἐντολήν, ὅπως μὴ βοηθήσῃ ἐπὶ τοὺς Ῥωμαίους, καὶ ἀνακαλυφθεὶς ἐφονεύθη[3]. Ἔθαψε δὲ τοῦτον ὁ Τιγράνης μεγαλοπρεπῶς. Ὑπὸ τοῦ Μητροδώρου ἐγράφη ἱστορία τοῦ Τιγράνου. Τὸν συγγραφέα διέκρινεν ἡδύτης τοῦ λόγου καὶ πολυμάθεια[4].

Φαίνεται, ὅτι εἶναι ἀκριβὴς ὁ λόγος τοῦ Πλουτάρχου, καθ' ὃν ὁ Ἰόβας ἦτο ὁ πολυμαθέστατος καὶ ἱστορικώτατος

---

[1]) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Βρούτ. II „Ὁ δ' Ἔμπυλος, οὗ καὶ αὐτὸς ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς καὶ οἱ φίλοι μέμνηνται πολλάκις ὡς συμβιοῦντος αὐτῷ, ῥήτωρ ἦν καὶ καταλέλοιπε μικρὸν μέν, οὐ φαῦλον δὲ σύγγραμμα περὶ τῆς Καίσαρος ἀναιρέσεως, ὃ Βροῦτος ἐπιγέγραπται„. [2]) Στράβ. XIV, 642 „Ἀλέξανδρος ῥήτωρ ὁ Λύχνος προσαγορευθείς, ὃς καὶ ἐπολιτεύσατο καὶ συνέγραψεν ἱστορίαν καὶ ἔπη κατέλιπεν, ἐν οἷς τά τε οὐράνια διατίθεται καὶ τὰς ἠπείρους γεωγραφεῖ, καθ' ἑκάστην ἐκδοὺς ποίημα„. [3]) Cicer. De orat. III, 20 καὶ Πλούταρχ. ἐν βίῳ Λουκούλλ. 22. [4]) Πλούταρχ. αὐτόθι „Ὧν ἦν καὶ Μητρόδωρος ὁ Σκήψιος, ἀνὴρ εἰπεῖν οὐκ ἀηδὴς καὶ πολυμαθής, ἀκμῇ δὲ φιλίας τοσαύτῃ χρησάμενος, ὥστε πατὴρ προσαγορεύεσθαι τοῦ βασιλέως„.

πάντων τῶν βασιλέων[1]. Οὗτος ἦτο υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Νουμιδίας Ἰόβα τοῦ πρώτου, αἰχμάλωτος δὲ γενόμενος ἐκόσμησε τὸν θρίαμβον τοῦ Καίσαρος. Ἐν Ῥώμῃ τυχὼν τῆς εὐνοίας τοῦ Αὐγούστου ἐξεπαιδεύθη καλῶς καὶ ἔλαβεν εἰς γάμον τὴν θυγατέρα τοῦ Ἀντωνίου καὶ τῆς Κλεοπάτρας καὶ τὴν πατρικὴν βασιλείαν, ἣν ἐκληρονόμησεν ὁ υἱὸς τούτων Πτολεμαῖος[2]. Ὁ γαμβρὸς λοιπὸν οὗτος τῆς Ῥώμης καὶ τῆς Ἑλλάδος συνέγραψε πλεῖστα συγγράμματα, ἅπερ λίαν ἐτιμῶντο, ὡς Ἱστορίαν τῆς Λιβύης καὶ Ἱστορίαν τῆς Ῥώμης ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν ἐμφυλίων πολέμων. Πρὸς δὲ συνέταξεν Ἀσσυριακὰ λαβὼν τὰς εἰδήσεις ἐκ τοῦ Βηρωσσοῦ, Παράπλουν, Περὶ γραφικῆς, Θεατρικὰς ἱστορίας καὶ ἄλλα. Ὁ δὲ Κάστωρ ὁ Ῥόδιος ἢ Μασσαλιώτης ἐγένετο γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ Δηϊοτάρου τοῦ βασιλέως τῶν Γαλατῶν. Οὗτος μετέσχε τοῦ πολέμου τῶν Ῥωμαίων πρὸς τὸν Μιθριδάτην καὶ λέγεται Φιλορώμαιος[3]. Ἐπειδὴ δ' ὅμως ὁ Κάστωρ διέβαλε τὸν πενθερὸν πρὸς τὸν Ἰούλιον Καίσαρα, αὐτὸς καὶ ἡ γυνὴ ἐσφάγησαν ὑπὸ τοῦ διαβληθέντος[4]. Ὁ σφαγεὶς ἦτο οὐ μόνον ῥήτωρ, ἀλλὰ καὶ ἱστορικὸς καὶ χρονογράφος, ὡς μαρτυροῦσι τὰ συγγράμματα αὐτοῦ Περὶ πειθοῦς, Περὶ ἐπιχειρημάτων, Περὶ μέτρων ῥητορικῶν καὶ ἓξ βιβλία Χρονικῶν.

Οὐχὶ ταπεινὴν θέσιν ἐν τοῖς ἱστορικοῖς ταύτης τῆς περιόδου κατέχει Νικόλαος ὁ Δαμασκηνός, ὁ υἱὸς τοῦ πλουσίου

---

1) *Ἐν βίῳ Σερ.* 9. 2) *Στράβ.* XVII, 828 „*Ἰούβας μὲν νεωστὶ ἐτελεύτα τὸν βίον, διαδέδεκται δὲ τὴν ἀρχὴν υἱὸς Πτολεμαῖος γεγονὼς ἐξ Ἀντωνίου θυγατρὸς καὶ Κλεοπάτρας*„ *Ὅρα καὶ* Hullemann, De vita et scriptis Jubae, Trai. 1845. 3) *Σουΐδ. ἐν λ.* Cicer. Pro Deiot, I, 10. *Ὅρα καὶ* Nicolai II, 196 *καὶ* Christ *ἐν σελίδ.* 485. 4) *Στράβ. XII*, 568 „*τὸ τοῦ Κάστορος βασίλειον τοῦ Σαωκονδάρου, ἐν ᾧ γαμβρὸν ὄντα τοῦτον ἀπέσφαξε Δηϊόταρος καὶ τὴν θυγατέρα τὴν ἑαυτοῦ*„.

λογίου Ἀντιπάτρου καὶ τῆς Στρατονίκης. Γεννηθεὶς κατὰ τὸ 64 π. Χ. καὶ κατὰ τὸ γένος ἄριστα παιδευθεὶς τὸ κατ' ἀρχὰς ἐποίει τραγῳδίας καὶ κωμῳδίας[1]*. Εἶτα δ' ἠσχολήθη περὶ τὴν ῥητορικήν, τὰ μαθηματικά, τὴν μουσικὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο ὀπαδὸς τοῦ Ἀριστοτέλους, συχνάκις ὀνομάζεται π ε ρ ι π α τ η τ ι κ ό ς*[2]*. Ἐγένετο παιδαγωγὸς τῶν τέκνων Ἡρῴδου τοῦ βασιλέως τῶν Ἰουδαίων καὶ σύμβουλος αὐτοῦ*[3]*. Μετὰ τοῦ Ἡρῴδου ὁ Νικόλαος ἐπορεύθη εἰς Ῥώμην*[4]*, ὅπου ἐκτήσατο τὴν εὔνοιαν καὶ τὴν φιλίαν τοῦ Αὐγούστου. Ἐπειδὴ δ' ὁ φιλόσοφος συχνάκις ἔπεμπε τῷ αὐτοκράτορι φοινικοβαλάνους, ὅστις ἔχαιρεν ἐπὶ τῷ βρώματι, ὠνόμασε τούτους Νικολάους καὶ τὸ ὄνομα παρέμεινε*[5]*. Ποῦ δ' οὗτος διήγαγε τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ βίου, δὲν εἶναι γνωστόν.*

Τὸν Δαμασκηνὸν δυνάμεθα νὰ κατατάξωμεν ἐν τοῖς πολυγράφοις· διότι ἔγραψε Β ί ο ν τ ο ῦ Σ ε β α σ τ ο ῦ Κ α ί σ α ρ ο ς, ἐξ οὗ διετηρήθησαν σπουδαῖα ἀποσπάσματα[6]*, Π ε ρ ὶ τ ο ῦ ἰ δ ί ο υ β ί ο υ, Σ υ ν α γ ω γ ὴ ν π α ρ α δ ό ξ ω ν ἠ θ ῶ ν. Πρὸς δὲ συνέταξε καὶ φιλοσοφικὰς διατριβάς, ὡς Π ε ρ ὶ θ ε ῶ ν, Π ε ρ ὶ τ ο ῦ π α ν τ ό ς, Π ε ρ ὶ τ ῶ ν ἐ ν τ ο ῖ ς π ρ α κ τ ι κ ο ῖ ς κ α λ ῶ ν καὶ ἄλλα. Τὸ μέγα ὅμως ἔργον αὐτοῦ ἦσαν αἱ Ἱ σ τ ο ρ ί α ι, αἵτινες συνίσταντο ἐξ ἑκατὸν τεσσαράκοντα καὶ τεσσάρων βιβλίων*[7]*. Ὁ*

---

[1]) *Ἐν τῇ Ἀνθολογίᾳ τοῦ Στοβαίου* XIV, 7 *διετηρήθησαν* 44 *στίχοι, ἀλλὰ κατὰ τὸν* Walckenaer *δὲν ἀνήκουσι τῷ ἡμετέρῳ Δαμασκηνῷ.* [2]) *Ἀθήν.* VI, 252. 266. *X*, 415 *καὶ ἀλλαχοῦ.* [3]) *Ἰώσηπ.* XVII, 5, 4 *"φίλος ὢν τοῦ βασιλέως καὶ τὰ πάντα συνδιαιτώμενος αὐτῷ".* [4]) *Ἀπόσπασμ.* 4 *"Ἐκ τούτου πλέων εἰς Ῥώμην ὡς Καίσαρα Ἡρώδης ἐπήγετο τὸν Νικόλαον ὁμοῦ ἐπὶ τῆς αὐτῆς νηὸς καὶ κοινῇ ἐφιλοσόφουν".* [5]) *Ἀθήν.* XIV, 652 *"Περὶ δὲ τῶν νικολάων καλουμένων φοινίκων τοσοῦτον ὑμῖν εἰπεῖν ἔχω, τῶν ἀπὸ τῆς Συρίας καταγομένων, ὅτι ταύτης τῆς προσηγορίας ἠξιώθησαν ὑπὸ τοῦ σεβαστοῦ αὐτοκράτορος σφόδρα χαίροντος τῷ βρώματι, Νικολάου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἑταίρου ὄντος αὐτῷ καὶ πέμποντος φοίνικας συνεχῶς".* [6]) *Ταῦτα εὑρέθησαν ἐν τῇ συλλογῇ τῶν ἀποσπασμάτων Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου.* [7]) *Ἀθήν.* VI, 249.

Σουΐδας λέγει, ὅτι ὁ Νικόλαος ἔγραψε Καθολικὴν Ἱστορίαν ἐξ ὀγδοήκοντα βιβλίων συνισταμένην, ἀλλὰ κατὰ τὸν Ulrici[1] *τὰ εἰς ἡμᾶς περισωθέντα ἀποσπάσματα δὲν κυροῦσι τοῦτο, ἀλλ' ἀναφέρονται μόνον εἰς τὴν δυτικὴν Ἀσίαν, εἰς τὰς νήσους καὶ εἰς τὴν προσκειμένην Εὐρώπην μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Περὶ καθολικῆς ἱστορίας δὲν δύναται νὰ γείνῃ λόγος. Ὁ συγγραφεὺς ἤρχετο ἐκ τῆς Ἀσσυριακῆς ἱστορίας καὶ ἐξικνεῖτο οὐχὶ εἰς τὸν θάνατον τοῦ Ἡρώδου, ἀλλ' εἰς τὸν ἐνθρονισμὸν τῶν υἱῶν αὐτοῦ*[2]. *Τὸ ἀξιόπιστον τῆς ἱστορίας ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν πηγῶν, ἐξ ὧν ἤντλησεν ὁ συγγραφεὺς τὰς ἱστορικὰς αὐτοῦ εἰδήσεις. Ἔλαβε μὲν ταύτας ἐξ ἀρχαιοτέρων συγγραφέων, ὡς παρὰ τοῦ Ξάνθου, τοῦ Κτησίου καὶ ἄλλων, διὰ τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι λογοκλόπος*[3]. *Ὁ Νικόλαος τὸν φίλον αὐτοῦ Ἡρώδην ἔκρινεν ἐπιεικῶς, ἀλλὰ δὲν δύναταί τις εὐκόλως νὰ πιστεύσῃ, ὅτι τὸ ἔργον δὲν ἦτο ἱστορία, ἀλλ' ὑπουργία τῷ βασιλεῖ*[4].

---

1) *Ἐν σελίδ.* 188 *τοῦ μνημονευθέντος συγγράμματος.* 2) *Ὅρα ἀπόσπ.* 95 *καὶ* 96 *καὶ* Susemihl II, 315. 3) *Τοῦτο ἔδειξεν ὁ ἡμέτερος Κοραῆς, ᾧ ἠκολούθησεν ὁ* Dindorf. *Ἰδὲ Θερειανοῦ Ἀδαμάντ. Κοραῆν II,* 71. 4) *Ἰώσηπ. Ἰουδ. ἀρχ.* XVI, 7, 1 *„Καταψεύδεται, καὶ διατετέλεκε τῇ γραφῇ τὰ μὲν πεπραγμένα δικαίως τῷ βασιλεῖ περιττότερον ἐγκωμιάζων, ὑπὲρ δὲ τῶν παρανομηθέντων ἐσπουδασμένως ἀπολογούμενος. Ἐκείνῳ μὲν οὖν πολλὴν ἄν τις. . . ἔχοι τὴν συγγνώμην· οὐ γὰρ ἱστορίαν τοῖς ἄλλοις, ἀλλ' ὑπουργίαν τῷ βασιλεῖ ταύτην ἐποιεῖτο„.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄.

ΠΕΡΙ ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΡΩΜΑΪΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΜΕΧΡΙ ΧΡΙΣΤΟΥ ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ.

Ὡς ἡ στρατεία τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου κατέστησε γνωστὰς τοῖς Ἕλλησι τὰς πλείστας τῆς Ἀνατολῆς χώρας, οὕτως αἱ κατακτήσεις τῆς Ῥώμης περιφανῶς συνεβάλοντο πρὸς ἀκριβεστέραν γνῶσιν πλείστων τῆς Δύσεως χωρῶν. Ἡ εὐρύτης αὕτη τοῦ ὁρίζοντος ἐπέδρασε κατ' ἐξοχὴν ἐπὶ τῆς διανοίας δύο στωϊκῶν φιλοσόφων, τοῦ Πολυβίου καὶ τοῦ Στράβωνος. Ἀμφότεροι ἔχουσι πολλὰς κοινὰς γνώσεις, ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν ἦτο κατ' ἐξοχὴν ἱστορικός, οὗτος δὲ κατ' ἐξοχὴν γεωγράφος. Οὐδέτερος δὲ τούτων ἤθελεν ἐξαρθῇ εἰς τὴν ὑψηλὴν τῆς ἑαυτοῦ ἐπιστήμης σφαῖραν ἄνευ τῆς Ῥωμαϊκῆς κοσμοκρατορίας.

Ὁ μέγας γεωγράφος Στράβων[1] *ἐγεννήθη ἐν Ἀμασείᾳ τοῦ Πόντου ἐξ ἐπιφανοῦς γένους· διότι πρόπαππος τῆς μητρὸς αὐτοῦ ἦτο Δορύλαος ὁ Τακτικός, ὅστις ἐγένετο φίλος καὶ στρατηγὸς τοῦ Μιθριδάτου τοῦ Εὐεργέτου*[2]*. Περὶ τοῦ χρόνου τῆς γεννήσεως αὐτοῦ ὑπάρχει διαφωνία, ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα αὕτη δέον νὰ τεθῇ κατὰ τὸ 65 π. Χ., ὡς ὥρισε ταύτην ὁ*

---

[1]) *Εἰκάζεται, ὅτι τὸ ὄνομα ἔλαβεν ὁ πατὴρ τοῦ γεωγράφου παρὰ Πομπηΐου τοῦ Μάγνου, ὅστις εἶχε τὸ ἐπίθετον καὶ κατέλιπε τοῦτο, ὅτε ἐπωνομάσθη Μάγνος. Ἡ εἰκασία εἶναι πιθανή· διότι ὁ πατὴρ τοῦ Στράβωνος ἦτο ὀπαδὸς τοῦ Πομπηΐου. Ὅρα Στράβ.* V, 218 „*Πομπήϊος δὲ Στράβων ὁ Μάγνου πατὴρ*" *καὶ Δόναλδ. II*, 68. *Παράβαλλ.* Hasenmüller, De Strabonis vita, Bon 1863. [2]) *Στράβ. XII*, 557 „*Ἐμνήσθημεν δὲ πρότερον Δορυλάου τε τοῦ τακτικοῦ, ὃς ἦν πρόπαππος τῆς μητρὸς ἡμῶν*".

ἡμέτερος Κοραῆς[1]. *Ἐπειδὴ δ' ἀνῆκεν εἰς εὔπορον γένος, ἔτυχεν ἐπιμεμελημένης ἀνατροφῆς καὶ παιδεύσεως. Νέος ὢν ἠκροάσατο ἐν Νύσῃ τοῦ γραμματικοῦ Ἀριστοδήμου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀρισταρχείου Μενεκράτους*[2]. *Ὁ Στράβων ὀνομάζει ἑαυτὸν καὶ μαθητὴν τοῦ Τυραννίωνος*[3], *ἀλλὰ δὲν εἶναι γνωστόν, ἂν ἐμαθήτευσεν ἐν Ἀμισῷ ἢ ἐν Ῥώμῃ, ὅπερ ἴσως πιθανώτερον· διότι ὁ γραμματικὸς ἤχθη εἰς τὴν κοσμοκράτειραν πόλιν αἰχμάλωτος*[4], *ὅτε ὁ γεωγράφος διέτριβεν ἐνταῦθα*[5]. *Ὡσαύτως ἐμαθήτευσε παρὰ τῷ περιπατητικῷ Ξενάρχῳ, παρ' ᾧ ἔσχε συμμαθητὴν τὸν Βόηθον*[6]. *Τελευταῖον δ' Ἀθηνόδωρος ὁ Ταρσεὺς ἐδίδαξε τὸν Στράβωνα τὴν στωϊκὴν φιλοσοφίαν, ἧς ἐγένετο ὀπαδός*[7].

Ἐν Ῥώμῃ ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς εὗρεν οὐ μόνον σοφοὺς διδασκάλους, ἀλλὰ καὶ φίλους, ὡς τὸν Αἴλιον Γάλλον, ᾧ κατὰ τὸ 26 π. Χ. ἠκολούθησεν ἐν τῇ στρατείᾳ[8] *κατὰ τῶν Ἀράβων. Μετὰ τὴν ἀτυχῆ ταύτης ἔκβασιν ἐπανῆλθεν εἰς Ῥώμην. Περὶ τῶν ἄλλων περιηγήσεων τοῦ γεωγράφου δὲν γινώσκομεν ἀκριβῶς, ἀλλ' αὐτὸς ὁμολογεῖ, ὅτι περιῆλθε τὴν γῆν ἀπὸ Ἀρμενίας*

---

1) *Κατ' ἐντολὴν τοῦ μεγάλου Ναπολέοντος ὁ ἡμέτερος Κοραῆς μετ' ἄλλων λογίων μετέφρασε τὸν Στράβωνα καὶ ἐπραγματεύθη περὶ τοῦ βίου τοῦ γεωγράφου. Ὅρα Θερειανοῦ Ἀδαμάντ. Κορ. II*, 126 *καὶ* Meyer, Quaestiones Strabonianae, Lips, 1879 *καὶ* Ruge, Quaest. Strabon. Jena 1889.
2) *Στράβ.* XIV, 650 "*καὶ Μενεκράτης Ἀριστάρχου μαθητής, καὶ Ἀριστόδημος ἐκείνου υἱός, οὗ διηκούσαμεν ἡμεῖς ἐσχατόγηρω νέοι παντελῶς ἐν τῇ Νύσῃ*". 3) *Ἐν βιβλ. XII*, 548 "*γραμματικὸς δὲ Τυραννίων, οὗ ἡμεῖς ἠκροασάμεθα*". 4) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Λουκούλλ. XIX* "*Τότε καὶ Τυραννίων ὁ γραμματικὸς ἑάλω. Μουρήνας δ' αὐτὸν ἐξῃτήσατο καὶ λαβὼν ἀπηλευθέρωσεν, ἀνελευθέρως τῇ δωρεᾷ χρησάμενος*". 5) *Στράβ. XIII*, 609.
6) *Ὁ αὐτὸς ἐν* XVI 757 "*καθ' ἡμᾶς δὲ ἐκ Σιδῶνος μὲν ἔνδοξοι φιλόσοφοι γεγόνασι Βόηθός τε, ᾧ συνεφιλοσοφήσαμεν ἡμεῖς τὰ Ἀριστοτέλεια, καὶ Διόδοτος ἀδελφὸς αὐτοῦ*". 7) *Ὁ αὐτὸς* XVI, 779. 8) *Ἐν βιβλ.* XVII, 806 *καὶ* 806 "*κἀγὼ δὲ παρὼν ἐπὶ τῶν τόπων μετὰ Γάλλου Αἰλίου καὶ τοῦ πλήθους τῶν συνόντων αὐτῷ φίλων τε καὶ στρατιωτῶν περὶ ὥραν πρώτην ἤκουσα τοῦ ψόφου*".

μέχρι τῆς Σαρδοῦς πρὸς δυσμὰς καὶ ἀπὸ Εὐξείνου μέχρις Αἰθιοπίας πρὸς μεσημβρίαν. Σεμνύνεται δέ, ὅτι οὐδεὶς ἄλλος ἐκ τῶν γεωγραφησάντων ἐποίησεν ἀποδημήσεις εἰς πλείονας χώρας· διότι οἱ μὲν πλεονάσαντες περὶ τὰ δυσμικὰ μέρη ὑπελείφθησαν κατὰ τὰ ἀνατολικά, οἱ δὲ περὶ τὰ ἐναντία ὑστέρησαν τῶν ἑσπερίων μερῶν. Καθ' ὅμοιον δὲ τρόπον ἔχει καὶ πρὸς νότον καὶ πρὸς ἄρκτον. Τὰ λοιπὰ μέρη περιέγραψεν ἐξ ἀκοῆς[1]. *Εὐφυῶς δὲ πειρᾶται, ὅπως δείξῃ, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια μεταχειρίζεται τοὺς ἰδόντας, ὥσπερ τὰ αἰσθητήρια. Ὡς αἱ αἰσθήσεις ἀγγέλλουσι τὸ σχῆμα, τὴν χροιὰν καὶ τὸ μέγεθος τοῦ μήλου καὶ ἐκ τούτων ἡ διάνοια συντίθησι τὴν τοῦ μήλου νόησιν, οὕτω καὶ οἱ φιλομαθεῖς πιστεύσαντες τοῖς ἰδοῦσιν ὥσπερ αἰσθητηρίοις συνθέτουσιν εἰς ἓν διάγραμμα τὴν τῆς οἰκουμένης ὄψιν. Ὁ Στράβων ἐγένετο μακρόβιος, διότι ἐτελεύτησε περὶ τὸ ἐννενηκοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος. Διότι τὸ δωδέκατον βιβλίον συνετάχθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀρχελάου, τὸν συμβάντα κατὰ τὸ 17 μ. Χ. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς ἐπιθεώρησιν τοῦ ὅλου ἔργου ἦτο ἀναγκαῖος χρόνος τις, δὲν εἶναι ἴσως ἀπίθανον, ὅτι ἡ τοῦ βίου προθεσμία ἔληξε κατὰ τὸ 23 περίπου μ. Χ.*

Ὁ πρῶτος καρπὸς τῶν σπουδῶν καὶ περιηγήσεων τοῦ Στράβωνος ἦσαν τὰ Ἱστορικὰ ὑπομνήματα[2], *ἅπερ συνίσταντο ἐκ τεσσαράκοντα καὶ τριῶν ἢ τεσσαράκοντα καὶ ἑπτὰ*

---

[1]) Ἐν βιβλ. II, 117 "*Τὸ μέντοι πλέον κἀκεῖνοι καὶ ἡμεῖς ἀκοῇ παραλαβόντες συντίθεμεν καὶ τὸ σχῆμα καὶ τὸ μέγεθος καὶ τὴν ἄλλην φύσιν ὁποία καὶ ὁπόση, τὸν αὐτὸν τρόπον, ὅνπερ ἡ διάνοια ἐκ τῶν αἰσθητῶν συντίθησι τὰ νοητά. . . Ὁ δ' ἀξιῶν μόνους εἰδέναι τοὺς ἰδόντας ἀναιρεῖ τὸ τῆς ἀκοῆς κριτήριον, ἥτις πρὸς ἐπιστήμην ὀφθαλμοῦ πολὺ κρείττων ἐστί*". *Παράβαλλ. Καρολίδου Στράβωνος γεωγραφικῶν τὰ περὶ Μικρᾶς Ἀσίας, ἐν Ἀθήν.* 1889. [2]) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Λουκούλλ.* 28 "*Στράβων δ', ἕτερος φιλόσοφος ἐν τοῖς ἱστορικοῖς ὑπομνήμασιν, αὐτοὺς λέγει τοὺς Ῥωμαίους αἰσχυνθῆναι καὶ καταγελᾶν ἑαυτῶν ἐπ' ἀνδράποδα τοιαῦτα δεηθέντας ὅπλων*". *Ὅρα καὶ Στράβ. XI*, 515.

βιβλίων[1]. *Πρὸς συγγραφὴν τοῦ συγγράμματος τούτου εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸν Ἀπολλόδωρον, τὸν Θεοφάνη καὶ τὸν Ποσειδώνιον, πρὸς οὓς ἐναμιλλᾶται· διότι καὶ ὁ γεωγράφος, ὡς καὶ ἐκεῖνοι, συμπληροῖ τὸν Πολύβιον. Ὁ Ἀθήναιος λέγει*[2], *ὅτι ὁ γεωγράφος ἐγνώρισε τὸν Ποσειδώνιον, ἀλλ' αἱ ἡλικίαι τῶν δύο ἀνδρῶν δὲν συμπίπτουσιν· ἴσως ὁ Στράβων παῖς ὢν εἶδε τὸν Ποσειδώνιον. Ἐν τοῖς Ἱστορικοῖς ὑπομνήμασιν ὁ στωϊκὸς φιλόσοφος ἔσχεν εὐγενῆ σκοπόν, ὅπως διδάξῃ ἐξόχους πολιτευτὰς καὶ προαγάγῃ τὴν ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν φιλοσοφίαν*[3]. *Εἶναι δὲ λυπηρόν, ὅτι τὸ ἱστορικὸν τοῦτο σύγγραμμα, ὅπερ ἐξικνεῖτο μέχρι τοῦ 38 π. Χ, ἀπώλετο καταλιπὸν μόνον ὀλίγα ἀποσπάσματα*[4].

Διετηρήθησαν ὅμως τὰ Γεωγραφικά, ἅπερ συνίστανται ἐκ δέκα καὶ ἑπτὰ βιβλίων. Ἐν μὲν τοῖς δυσὶ πρώτοις πραγματεύεται περὶ τῆς φυσικῆς καὶ μαθηματικῆς γεωγραφίας, ἀπὸ τοῦ τρίτου μέχρι τοῦ δεκάτου περὶ τῆς Εὐρώπης, ἀπὸ τοῦ ἑνδεκάτου μέχρι τοῦ δεκάτου ἕκτου περὶ τῆς Ἀσίας καὶ ἐν τῷ τελευταίῳ περὶ τῆς Ἀφρικῆς[5]. *Σημειωτέον δ', ὅτι ὁ* Meineke[6] *ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι τὸ ἔργον κατελείφθη ἀτελές. Ἔκ τινος τεκμηρίου γίνεται δῆλον, ὅτι τὰ τέσσαρα πρῶτα βιβλία ἦσαν ἐκδεδομένα κατὰ τὸ 18 π. Χ.*[7]. *Ἀλλὰ τὸ δέκατον ἕβδομον βιβλίον*

---

[1]) Christ *ἐν σελίδ.* 568. [2]) *Ἐν βιβλ.* XIV, 657 «*Μνημονεύει δὲ αὐτῶν Στράβων ἐν τρίτῃ Γεωγραφουμένων, ἀνὴρ οὐ πάνυ νεώτερος· λέγει γὰρ αὐτὸν ἐν τῇ ἑβδόμῃ τῆς αὐτῆς πραγματείας ἐγνωκέναι Ποσειδώνιον τὸν ἀπὸ τῆς στοᾶς φιλόσοφον». Ἴσως ὁ Ποσειδώνιος ἦτο φίλος τοῦ πατρὸς τοῦ Στράβωνος, διότι ἀμφότεροι ἦσαν φίλοι τοῦ Πομπηΐου. Ὁπωσδήποτε ὁ γεωγράφος τίθησι τὸν Ποσειδώνιον ἐν τοῖς χρόνοις αὐτοῦ, ἐν Βιβλ.* XVI, 753. [3]) *Ἐν βιβλ. I*, 13 «*Διόπερ ἡμεῖς πεποιηκότες ὑπομνήματα ἱστορικὰ χρήσιμα, ὡς ὑπολαμβάνομεν, εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν φιλοσοφίαν, ἔγνωμεν προσθεῖναι καὶ τήνδε τὴν σύνταξιν*». [4]) *Ταῦτα ἰδὲ παρὰ* Müller *III*, 490 4. [5]) Christ *ἐν σελίδ* 568. [6]) Vind. Strab. *ἐν σελίδ* 81· [7]) *Ὁ Στράβων ἐν* IV, 206 *λέγει, ὅτι παρῆλθον τριάκοντα καὶ τρία ἔτη, ἀφ' ὅτου ὁ Τιβέριος καὶ ὁ Δροῦσσος ὑπέταξαν τοὺς λαοὺς τῶν Ἄλπεων. Ὅρα καὶ* VI, 288.

ἐν ᾧ ὁ γεωγράφος ποιεῖται μνείαν τοῦ θανάτου τοῦ Ἰόβα συμβάντος κατὰ τὸ 23 μ. Χ., ἐξεδόθη πολὺ βραδύτερον[1]. *Ὁ Στράβων ὡς βάσιν τῶν γεωγραφικῶν αὐτοῦ εἶχε τὸν Ἐρατοσθένη, πλὴν δὲ τούτου πολλοὺς Ἕλληνας, ὡς τὸν Μεγασθένη, τὸν Νέαρχον καὶ τὸν Ὀνησίκριτον, καὶ Ῥωμαίους, ὡς τὸν Ἀγρίππαν*[2] *καὶ τὸν Ἰούλιον Καίσαρα*[3]. *Παρετηρήθη, ὅτι λίαν αὐστηρῶς ἐπικρίνει τὸν Ἡρόδοτον, ἐν ᾧ ὁ ἱστορικὸς ἐνιαχοῦ εἶναι ἀκριβέστερος τοῦ γεωγράφου. Ὁ μὲν Ἡρόδοτος ἐγίνωσκεν, ὅτι ἡ Κασπία εἶναι μεσόγειός τις θάλασσα ἢ λίμνη*[4], *ἐν ᾧ ὁ Στράβων ἐπίστευεν, ὅτι συνεκοινώνει τῇ ἀρκτικῇ θαλάσσῃ*[5]. *Ὡσαύτως αὐστηρὸς δείκνυται καὶ πρὸς τὸν Μασσαλιώτην Πυθέαν, ὃν λέγει Ψ ε υ δ έ σ τ α τ ο ν*[6]. *Τὴν γεωγραφίαν ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς λέγει ἔργον τοῦ φιλοσόφου παρατηρῶν, ὅτι πλεῖστοι σοφοὶ ἄνδρες, ὡς ὁ Ἀναξίμανδρος, ὁ Δημόκριτος, ὁ Ποσειδώνιος καὶ ἄλλοι ἠσχολήθησαν περὶ τὸ εἶδος τοῦτο τῶν ἐρευνῶν*[7]. *Καὶ αὐτὸν τὸν Ὅμηρον λέγει φιλόσοφον καὶ ὀνομάζει ἀρχηγέτην τῆς γεωγραφικῆς ἐμπειρίας*[8]. *Διὰ τοῦτο συχνάκις ἔχει ὑπ' ὄψει τὸν Ἀπολλόδωρον καὶ Δημήτριον τὸν Σκήψιον*[9].

Ὁ Στράβων ὅμως δὲν ἦτο μόνον φιλόσοφος καὶ λόγιος ἀντλῶν εἰδήσεις ἐκ βιβλιοθηκῶν, ἀλλὰ καὶ ὀξὺς τῶν τόπων καὶ τῶν χωρῶν παρατηρητής. Κατὰ τὸν ἡμέτερον γεωγράφον ἡ γῆ εἶναι σφαῖρα[10] *ἔχουσα πέντε ζώνας καὶ κειμένη ἐν τῷ μέσῳ*

---

[1]) *Τὴν ἀπόδειξιν ταύτην ἀποκρούει ὁ* Niese (Herm. 13, 35) *νομίζων, ὅτι ὁ Ἰόβας πρότερον ἐτελεύτησεν.* [2]) *Ἐν βιβλ.* IV, 208. [3]) *Αὐτόθι* 177 „*Οὕτω δὲ καὶ ὁ θεὸς Καῖσαρ ἐν τοῖς ὑπομνήμασι εἴρηκεν*". *Παράβαλλ. καὶ* Wilkens, De Strabonis rerum Gallicarum fontibus. Marb. 1886 [4]) *Ἐν βιβλ. I*, 202 „*Ἡ δὲ Κασπίη θάλασσά ἐστι ἐπ' ἑωυτῆς, οὐ συμμίσγουσα τῇ ἑτέρῃ θαλάσσῃ*". [5]) *Ἐν βιβλ. XI*, 491. [6]) *Ἐν βιβλ. I*, 63. [7]) *Ἐν ἀρχῇ τῶν Γεωγραφικῶν.* [8]) *Ἐν βιβλ. I*, 2. [9]) *Ὅρα* Susemihl II, 39. [10]) *Στράβ. II*, 94 „*Ἔστιν οὖν τι τῶν πρὸς γεωγραφίαν οἰκείων τὸ τὴν γῆν ὅλην ὑποθέσθαι σφαιροειδῆ καθάπερ καὶ τὸν κόσμον, καὶ τὰ ἄλλα παραδέξασθαι τὰ*

τοῦ παντός[1]. *Τὸ σχῆμα τῆς γῆς δίδει κατ' ἐξοχὴν ἡ θάλασσα· διότι αὕτη ἀπεργάζεται καὶ πελάγη καὶ πορθμοὺς καὶ ἰσθμοὺς καὶ χερσονήσους καὶ ἀκρωτήρια*[2]. *Κατ' αὐτὸν τὸ σχῆμα τῆς γῆς εἶναι χλαμυδοειδές*[3]. *Δὲν ἐμμένει ὅμως οὗτος ἐν τοῖς μέρεσιν, ἀλλ' ἀνυψοῦται εἰς τὰ καθ' ὅλου καὶ τοῦτο πράττει ἐν ἐπικαταλογισμῷ παραβάλλων τὸ ἔργον αὐτοῦ πρὸς τοὺς κολοσσούς, ἐν οἷς τὸ ὅλον παρατηρεῖται*[4].. *'Επειδὴ δ' ὁ γεωγράφος δὲν στερεῖται φαντασίας, οὐχὶ σπανίως τμήματα τῆς γῆς παραβάλλει πρὸς ἀντικείμενα γνωστὰ τοῖς πᾶσιν. Οὕτω τὴν μὲν Εὐρώπην εἰκάζει πρὸς βύρσην τεταμένην*[5], *τὴν δὲ Σικελίαν πρὸς τρίγωνον*[6] *καὶ τὴν Πελοπόννησον πρὸς φύλλον πλατάνου*[7]. *Λίαν δ' ὀρθῶς ὁ γεωγράφος παρατηρεῖ, ὅτι οἱ μὲν Ἕλληνες ἀπέβλεπον εἰς τὸ κάλλος καὶ τὴν ἐρυμνότητα καὶ τοὺς λιμένας καὶ τὴν εὐφυΐαν τῆς χώρας, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἐφρόντισαν, ὧν ἐκεῖνοι ὀλιγώρησαν, δηλ. στρώσεως ὁδῶν καὶ εἰσαγωγῆς ὑδάτων καὶ ὑπονόμων, ὅπως διὰ τούτων ἐκκλύζωσι τὰ τῆς πόλεως λύματα*[8]. *Ἡ γλῶσσα τοῦ Στράβωνος εἶναι ἡ κοινή, ἣν μεταχειρίζεται καὶ ὁ Πολύβιος καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους δὲν ἠδύνατο ἄλλως νὰ ἔχῃ τὸ πρᾶγμα. Ἔχει ὅμως ἀγαστὴν σαφήνειαν καὶ τὸ κείμενον εἶναι ἀσαφὲς μόνον ἐκεῖ, ἔνθα διεφθάρη*[9].

ἀκόλουθα τῇ ὑποθέσει ταύτῃ· τούτων δ' ἐστὶ καὶ τὸ πεντάζωνον αὐτὴν εἶναι„.
1) *'Εν βιβλ.* XV, 713 *"Γῆ δ' ἐν μέσῳ ἵδρυται τοῦ παντός„.* 2) *'Εν II*, 120. 3) *'Εν II*, 118. 4) *I*, 13 *"Καθάπερ τε καὶ ἐν τοῖς κολοσσικοῖς ἔργοις οὐ τὸ καθ' ἕκαστον ἀκριβὲς ζητοῦμεν, ἀλλὰ τοῖς καθ' ὅλου προσέχομεν μᾶλλον εἰ καλῶς τὸ ὅλον, οὕτως κἀν τούτοις δεῖ ποιεῖσθαι τὴν κρίσιν„* 5) *'Εν βιβλ. III*, 137. 6) *'Εν* VI, 265 *"Ἔστι δ' ἡ Σικελία τρίγωνος τῷ σχήματι καὶ διὰ τοῦτο Τρινακρία μὲν πρότερον, Θρινακία δ' ὕστερον προσηγορεύθη μετονομασθεῖσα εὐφωνότερον„.* 7) *'Εν* VIII, 335. 8) *'Εν* V, 235. *"Ὅτι ἡ παρατήρησις τοῦ γεωγράφου εἶναι ὀρθοτάτη καὶ ἀλλαχοῦ μὲν δῆλον γίνεται καὶ δὴ καὶ ἐν Ἀθήναις, ἔνθα ὑπάρχει τὸ Ἀδριάνειον ὑδραγωγεῖον.* 9) *Πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου φιλοπόνως εἰργάσθη ὁ ἡμέτερος Κοραῆς* (*ὅρα Θερειαν. II*, 120), *ὁ* Kram *ἐν τῇ ἐκδόσει αὐτοῦ καὶ ὁ ἐμὸς συνάδελφος κ. Κόντος ἐν Συμμίκτων κριτικῶν σελίδι* 201.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

ΠΕΡΙ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑΣ ΑΠΟ ΧΡΙΣΤΟΥ ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ ΜΕΧΡΙ ΤΕΛΟΥΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΑΙΩΝΟΣ Μ. Χ.

Μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κορίνθου ἡ Ἑλλὰς καὶ κατ' ἐξοχὴν αἱ Ἀθῆναι ἐγένοντο τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ῥωμαίων. Οὗτοι ἐνόμιζον, ὅτι πολιτικὴν ἐν τῇ ἑαυτῶν πατρίδι ἢ ἐν τῇ ἰδίᾳ ἱστορίᾳ ἠδύναντο νὰ μελετήσωσι, ῥητορικὴν δὲ καὶ φιλοσοφίαν ἢ μᾶλλον ῥητορικὴν φιλοσοφίαν ἐν τῇ Ἑλλάδι ἀνεζήτουν. Ἡ παρὰ τῶν Ῥωμαίων ἀποδιδομένη τιμὴ εἰς τὰ δύο ταῦτα προϊόντα παρώτρυνε τοὺς Ἕλληνας, ὅπως περὶ ταῦτα ἀσχολῶνται. Κατ' ἐξοχὴν ἀντιπρόσωποι ταύτης τῆς περιόδου εἶναι πλὴν τοῦ Πλουτάρχου Διόδωρος ὁ Σικελιώτης καὶ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεύς, ἐξ ὧν ὁ μὲν πρῶτος εἶχε φιλοσοφικήν τινα διεύθυνσιν, ὁ δ' ἕτερος κατείχετο ὑπὸ στοργῆς πρὸς τὴν ῥητορικὴν καὶ τὴν αἰσθητικὴν κριτικήν.

Διόδωρος ὁ Σικελιώτης γεννηθεὶς ἐν Ἀγυρίῳ τῆς Σικελίας ἤκμαζε κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου. Ἐκ τοῦ βίου τοῦ ἱστορικοῦ τούτου γινώσκομεν μόνον, ὅτι μετὰ πολλῆς κακοπαθείας καὶ μεγάλων κινδύνων περιῆλθε πολλὰς χώρας τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας, ὅπως ἐξ αὐτοψίας μάθῃ ἐκεῖνα, ἅπερ ἔμελλε νὰ ἱστορήσῃ[1]. *Διότι ἐγίνωσκεν, ὅτι καὶ οἱ πρωτεύσαντες συγγραφεῖς περιέπεσαν εἰς ἁμαρτήματα διὰ τὴν ἄγνοιαν*

---

[1]) *Διόδωρ. Σικελ. I, 4 „Ἡμεῖς γὰρ ἐξ Ἀγυρίου τῆς Σικελίας ὄντες, καὶ διὰ τὴν ἐπιμιξίαν τοῖς ἐν τῇ νήσῳ πολλὴν ἐμπειρίαν τῆς Ῥωμαίων διαλέκτου περιπεποιημένοι, πάσας τὰς τῆς ἡγεμονίας ταύτης πράξεις ἀκριβῶς ἀνελάβομεν ἐκ τῶν παρ' ἐκείνοις ὑπομνημάτων ἐκ πολλῶν χρόνων τετηρημένων„.*

τῶν τόπων. Τὴν λατινικὴν γλῶσσαν εἶχε μάθει ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ παρὰ Ῥωμαίων. Ταύτην ἐφόδιον ἔχων ἐπορεύθη εἰς τὴν κοσμοκράτειραν πόλιν καὶ ἐμελέτησε τοὺς Ῥωμαίους συγγραφεῖς πρὸς σύνταξιν τῆς ἱστορίας αὐτοῦ.

Τὸ σύγγραμμα τοῦ Διοδώρου ἐπιγράφεται Βιβλιοθήκη συνισταμένη ἐκ τεσσαράκοντα βιβλίων. Ἐκ τούτων τὰ ἓξ πρῶτα περιέχουσι τὰς πρὸ τῶν Τρωϊκῶν πράξεις καὶ μυθολογίας, δηλ. τὰ μὲν τρία βιβλία τὰς τῶν Αἰγυπτίων, Ἀσσυρίων, Μήδων, Ἰνδῶν, Σκυθῶν, Ὑπερβορείων, Ἀράβων, Αἰθιόπων, Ἄφρων καὶ Ἀτλάντων, τὰ δὲ ὑπόλοιπα τρία τὰς προϊστορικὰς τῶν Ἑλλήνων πράξεις. Τὴν ἱστορίαν ὁ Διόδωρος διαιρεῖ εἰς δύο μέρη, ἐξ ὧν ἡ μὲν ἀρχαιοτέρα ἐκ τῶν Τρωϊκῶν ἀρχομένη ἐξικνεῖτο μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ συνίστατο ἐξ ἕνδεκα βιβλίων, ἡ δὲ νεωτέρα ἐξ εἴκοσι καὶ τριῶν βιβλίων ἀπαρτιζομένη εἶχεν ὑπόθεσιν ἁπάσας τὰς πράξεις μέχρι τῶν Γαλλικῶν πολέμων τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, καθ' οὓς οὗτος κατεπολέμησε πλεῖστα καὶ μαχιμώτατα ἔθνη καὶ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ῥώμης μέχρι τῶν Βρεττανικῶν νήσων ἐξέτεινεν[1]. Ἐκ τῆς Βιβλιοθήκης διετηρήθησαν μέχρις ἡμῶν τὰ πρῶτα πέντε βιβλία, ἡ δευτέρα δεκάς, δηλ. ἀπὸ τοῦ ἑνδεκάτου μέχρι τοῦ εἰκοστοῦ βιβλίου, καὶ πλεῖστα ἀποσπάσματα, ὧν μέγα μέρος ἀνήκει τοῖς τελευταίοις δέκα βιβλίοις. Πρὸς συγγραφὴν τοῦ μακροῦ τούτου ἔργου μετεχειρίσθη διαφόρους συγγραφεῖς. Οὕτως ἐν μὲν τῇ Ἑλληνικῇ μυθολογίᾳ ἤντλησεν ἐκ Διονυσίου τοῦ Κυκλογράφου, ἐν δὲ τῇ Αἰγυπτιακῇ ἱστορίᾳ εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸν Μανέθωνα καὶ Ἑκαταῖον τὸν Μιλήσιον, ἐν δὲ τῇ Περσικῇ τὸν Κτησίαν, ἐν δὲ τῇ Ἑλληνικῇ τὸν Ἡρόδοτον, τὸν Ἔφορον καὶ τὸν Θεόπομπον, ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου τὸν Κλείταρχον καὶ ἐν τῇ τῶν διαδόχων τὸν Δοῦριν[2].

---

[1]) Ἐν βιβλ. I, 4. Παράβαλλ. καὶ Christ ἐν σελίδ. 535. [2]) Heyne, De fontibus et auctoribus historiarum Diodori. Ἡ διατριβὴ ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ 5ῳ τόμῳ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Dindorf.

Εἰ καὶ ὁ Διόδωρος ἐδαπάνησε τριάκοντα ἔτη πρὸς συγγραφὴν τῆς Βιβλιοθήκης, ὅμως οὐδὲν ἄλλο ἔπραξεν ἢ τὰ ὑπάρχοντα εἰδικὰ συγγράμματα ἄνευ κριτικῆς καὶ ἐκλογῆς ἀντέγραψε καὶ εἰς τὴν Βιβλιοθήκην παρέλαβε. Διὰ τοῦτο νεώτεροι ἱστορικοί, ὡς ὁ Niebuhr[1], *ὁ Droysen*[2] *καὶ ὁ Mommsen*[3] *αὐστηρῶς τὸν συγγραφέα κρίνουσιν. Ὑπὸ πολλῶν δ' ἡ Βιβλιοθήκη θεωρεῖται ὡς ἱστορικὸς κέντρων.*

Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Διόδωρος τοιαύτην ὁδὸν ἐπορεύθη, δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ὡρισμένην ἀρχὴν καὶ ὁμοιάζει, οὕτως εἰπεῖν, πρὸς τὴν ἀπέραντον τῶν Ῥωμαίων κοσμοκρατορίαν. Ὡς ἐκείνη δὲν εἶχε γενικὰς ἀρχὰς καθ' ὅλον τὸ κράτος διηκούσας, ἀλλ' ἦσαν ἑτερογενεῖς λαοὶ διαφόρως κυβερνώμενοι καὶ μόνον διὰ τῆς ἐξωτερικῆς βίας προσκεκολλημένοι, οὕτω καὶ ἡ Βιβλιοθήκη τοῦ Σικελιώτου συνίστατο ἐξ ἀποσπασμάτων ἐξωτερικῶς μόνον συνηρμοσμένων. Καὶ δι' ἄλλας αἰτίας καὶ διὰ τοῦτο τὸ ἔργον τοῦ Διοδώρου δὲν δύναται νὰ ἦναι καθολικὴ ἱστορία, ὥς τινες ἐπίστευσαν. Ἐν πολλοῖς χωρίοις οὗτος ἐξαίρει τὸ φιλοσοφικὸν μέρος τῆς ἱστορίας. Ταύτην ὀνομάζει μητρόπολιν τῆς ὅλης φιλοσοφίας[4], *προφῆτιν τῆς ἀληθείας καὶ τοὺς ἱστορικοὺς ὑπουργοὺς τῆς θείας προνοίας. Προχωρεῖ δὲ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε λέγει, ὅτι ὁ ἀληθὴς ἱστορικὸς πρέπει νὰ θεωρῇ τὸ ὅλον ἀνθρώπινον γένος ὡς μίαν πόλιν*[5], *ὥς τι ὀργανικὸν ὅλον. Ἂν ὁ Σικελιώτης τὰς ὑψηλὰς ταύτας τῆς ἱστοριογραφίας ἀρχὰς ἐπραγμάτου ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ, ἤθελεν εἶναι ὁ ἄριστος τῆς ἀρ-*

---

1) Röm. Geschichte I, 267. 2) Geschichte des Hellenismus I, 669. 3) Röm. Chronolog *ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐκδόσει* 125 *καὶ* 150. 4) *Ἐν βιβλ. I,* 2 "*πόσῳ ὑποληπτέον τὴν προφῆτιν τῆς ἀληθείας ἱστορίαν, τῆς ὅλης φιλοσοφίας οἱονεὶ μητρόπολιν οὖσαν, ἐπισκευάσαι δύνασθαι τὰ ἤθη μᾶλλον πρὸς καλοκἀγαθίαν;*". 5) *Ἐν βιβλ. I,* 3 "*Εἰ γάρ τις τὰς εἰς μνήμην παραδεδομένας τοῦ σύμπαντος κόσμου πράξεις, ὥσπερ τινὸς μιᾶς πόλεως ἀρξάμενος ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἀναγράψαι κατὰ τὸ δυνατὸν μέχρι τῶν καθ' αὑτὸν καιρῶν, πόνον ἂν πολὺν ὑπομεῖναι δῆλον*".

χαιότητος ἱστορικὸς καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ καθολικὴ ἱστορία, οἵαν ἐννοεῖ ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη. Ἐπειδὴ ὅμως οὐδὲ ἴχνος τοιαύτης ἐξετάσεως τῆς ἱστορίας ὑπολάμπει, φαίνεται, ἢ ὅτι τὴν ἀληθῆ καὶ φιλοσοφικὴν σημασίαν τῶν λέξεων ἐκείνων δὲν ἐνόησεν, ἢ ὅτι ἡ διανοητικὴ αὐτοῦ δύναμις δὲν ἦτο ἱκανή, ὅπως τὰς ἀρχὰς ἐκείνας ἐφαρμόσῃ[1]. *Τοὐναντίον ἀντὶ νὰ ἑνώσῃ τὰ διάφορα τῆς ἱστορίας μέρη καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐπιστημονικὸν ἀναδείξῃ, ἐκθέτων τὰ διάφορα μέρη ἄνευ συνδέσμου συγγράφει ἱστορικὴν βιβλιοθήκην ἀντὶ καθολικῆς ἱστορίας. Ὁπωσδήποτε ὅμως καὶ τοῦτο εἶναι πολύ, ὅτι ὁ Διόδωρος ἠδυνήθη νὰ κατανοήσῃ, πῶς πρέπει νὰ γράφηται ἡ καθολικὴ ἱστορία. Ἡ ἐκτέλεσις τῆς φιλοσοφικῆς θεωρίας δὲν ἦτο εὔκολος.*

Εἰρήσθω δ' ὅμως, ὅτι καὶ ἡ φιλοσοφία τοῦ Διοδώρου δὲν εἶναι φιλοσοφικὴ τῆς ἱστορίας ἐξέτασις, ἀλλὰ διδάσκαλος τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς βιωτικῆς συνέσεως[2]. *Ἴσως ὑπὸ τοιαύτην ἔννοιαν πρέπει νὰ νοηθῇ καὶ ἡ φράσις, ὅτι ἡ ἱστορία εἶναι μητρόπολις τῆς φιλοσοφίας καὶ οἱ ἱστορικοὶ ὑπουργοὶ τῆς θείας προνοίας. Οὕτω νομίζει, ὅτι ἡ ἱστορία κατ' ἐξοχὴν προωρίσθη, ὅπως τὸ θεῖον δικαστικὸν ἐπάγγελμα ἐπὶ τῆς γῆς ἐξασκοῦσα ἔπαινον καὶ ψόγον τοῖς ἀνθρώποις ἀποδίδῃ. Τοῦτο πάντως εἶναι δίκαιον, δὲν εἶναι ὅμως τὸ μόνον τοῦ ἱστορικοῦ καθῆκον. Κατὰ τὸν Διόδωρον ὅσον πιστῶς καὶ ἀκριβῶς τὸ καθῆκον τοῦτο ὁ ἱστορικὸς ἐκτελεῖ, τοσοῦτο πιστὸς θεράπων τῆς θείας προνοίας γίνεται. Ἐπειδὴ τοῦτο ὡς τὸ ὑψηλότερον ἔργον τοῦ ἱστορικοῦ θεωρεῖ, ἀείποτε ἐνθυμεῖται, ἵνα τοὺς μὲν φαύλους ψέγῃ, τοὺς δ' ἀγαθοὺς ἐπαινῇ*[3]. *Ἀλλ' εἶναι ἐπιπόλαιος ἡ γνώμη, ὅτι δύναταί τις*

---

[1]) *Ὅρα* Ulrici *ἐν σελίδ.* 221 *τοῦ εἰρημένου συγγράμματος.* [2]) *Δηλαδὴ ὁ Διόδωρος δὲν ἐννοεῖ τὴν φιλοσοφίαν ἐν τῇ ὑψηλῇ αὐτῆς σημασίᾳ, ὡς ἐνόησεν αὐτὴν ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, ἀλλ' ἐν τῇ ταπεινοτέρᾳ, ὡς ὁ Κικέρων.* [3]) *Ἐν βιβλ. XI, 38 «Δίκαιον γὰρ ἅμα καὶ συμφέρον ἐστὶ τῷ κοινῷ βίῳ διὰ τῆς ἱστορίας τοὺς μὲν πονηροὺς τῶν ἐν ταῖς ἐξουσίαις γεγε-*

διὰ ῥητορικῶν σχημάτων νὰ διαιωνίσῃ τὰς ἀρετὰς τῶν μεγάλων ἀνδρῶν. Ὁ Διόδωρος ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τῆς βαθυνοίας τοῦ Πολυβίου καὶ τῶν πραγματικῶν τούτου ἐρευνῶν. Ἐπισωρεύων πράξεις καὶ συμβεβηκότα καὶ προσθέτων βραχείας εἰδήσεις περὶ τῶν ἐγγὺς αἰτίων οὐδαμοῦ εἰσδύει εἰς τὸ ἦθος τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν προεστώτων τῶν λαῶν, ἀλλὰ νομίζει ἱκανόν, ἂν ἐπιπολαίως παρατηρήσεις τινὰς περί τινων ἰδιοτήτων αὐτῶν ἐξάρῃ.

Καλῶς δ' ἐποίησεν, ὅτι ἀπέστη τῶν πολιτικῶν ἐρευνῶν· διότι τὸ ναυάγιον ἦτο ἄφυκτον. Ἄνθρωπος ἀνατεθραμμένος ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ δὲν ἦτο ἐπιτήδειος, ὅπως κρίνῃ δημοκρατικὰς ἰδέας καὶ πολιτεύματα. Ὁσάκις δ' ὁ Σικελιώτης ποιεῖται μνείαν πολιτευμάτων καὶ νόμων, τοῦτο ποιεῖ χάριν τοῦ περιέργου καὶ παραδόξου, ἅπερ ταῦτα περιεῖχον. Ὡσαύτως οὐδὲν λέγει περὶ τοῦ ἤθους τῶν λαῶν· ὁσάκις δὲ μέμνηται αὐτῶν, πράττει τοῦτο διὰ τὸν αὐτὸν λόγον. Οὕτω καθ' Ἡροδότειον τρόπον ἐξετάζει μόνον τὸν ἐξωτερικὸν τῶν λαῶν βίον, εἰ καὶ τούτου προηγήθη ὁ Πολύβιος. Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ἡ πνευματικὴ καὶ φιλοσοφικὴ σφαῖρα τῆς ἱστορίας μένει ἄγνωστος τῷ Διοδώρῳ. Ἡ θεοσέβεια τοῦ ἱστορικοῦ τούτου ὑπὸ πολλῶν ἐπῃνέθη, ἀλλ' ἡ θρησκεία αὐτοῦ εἶναι δογματικὴ καὶ στερεῖται παντὸς φιλοσοφικοῦ κύρους. Κατὰ τὸν Διόδωρον οἱ θεοὶ δὲν ὀργίζονται μόνον κατὰ τῶν ἀδίκων καὶ τιμωροῦσιν αὐτούς, ἀλλὰ καὶ σῴζουσι τοὺς ἀγαθοὺς καὶ δικαίους. Οὕτω διεφώνει πρὸς τοὺς Ἐπικουρείους καὶ τοὺς στωϊκούς, οἵτινες πᾶσαν ἐπίδρασιν ἀνωτέρας δυνάμεως ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἀρνούμενοι πλήρη

νημένων βλασφημεῖσθαι, τοὺς δὲ εὐεργετικοὺς τυγχάνειν ἀθανάτου μνήμης„ καὶ ἐν XI, 46 "Ἡμεῖς δὲ παρ' ὅλην τὴν ἱστορίαν εἰωθότες τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν διὰ τῶν ἐπιλεγομένων ἐπαίνων αὔξειν τὴν δόξαν. τοῖς δὲ φαύλοις ἐπὶ τῆς τελευτῆς ἐπιφθέγγεσθαι τὰς ἁρμοζούσας βλασφημίας οὐκ ἐάσομεν τὴν Παυσανίου κακίαν καὶ προδοσίαν ἀκατηγόρητον„.

ἀδιαφορίαν τῶν θεῶν πρὸς τὴν τύχην τῶν ἀνθρώπων ἐδέχοντο[1]. *Κατὰ τούτων ἀγωνιζόμενος πειρᾶται, ὅπως διατηρήσῃ τὴν εἰς λήθην παραδοθεῖσαν δημοτικὴν θρησκείαν. Φαίνεται δ', ὅτι ἡ ἐνίσχυσις τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος ἦτο γνώμη τῶν ἱστορικῶν ταύτης τῆς περιόδου, οἵτινες ἐν τῇ ἀθεότητι ἀνεύρισκον τὰ αἴτια τῆς διαφθορᾶς τῆς τοὺς συγχρόνους λυμαινομένης.*

Τὴν ἱστορικὴν ὕλην ὁ Διόδωρος τάσσει κατὰ τὰς Ὀλυμπιάδας, τοὺς Ἀττικοὺς ἄρχοντας καὶ τοὺς Ῥωμαίους ὑπάτους. Ἡ τοιαύτη ὅμως διαίρεσις δικαίως κακίζεται[2]· *διότι περιέχει ἀνακρίβειαν, καθ' ὅσον ὁ χρόνος τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν ἀρχόντων δὲν συμπίπτει ἀκριβῶς τῷ τῶν ὑπάτων. Πλὴν τούτου ἡ χρονικὴ αὕτη περίοδος ὡς πρὸς γενικὴν ἱστορίαν εἶναι βραχεῖα. Τὸ δὲ λεκτικὸν τοῦ ἱστορικοῦ τούτου οὔτε πρωτότυπον εἶναι, οὔτε ἐπαγωγόν. Πολλαχοῦ δ' ἐξαρτᾶται ἡ γλῶσσα αὐτοῦ ἐκ τῶν συγγραφέων, ἐξ ὧν ἤντλησεν. Ἀλλ' ὁ Φώτιος*[3] *ἐπαινεῖ τὴν γλῶσσαν τοῦ ἱστορικοῦ· διότι οὗτος ἀκολουθεῖ μέσῃ ὁδῷ ἀποφεύγων ἔνθεν μὲν τὰς ὑπερηττικισμένας συντάξεις, ἔνθεν δὲ τὴν φρασεολογίαν τῆς καθωμιλημένης. Ἐκ πάντων τῶν εἰρημένων δῆλον γίνεται, ὅτι ἡ Βιβλιοθήκη τοῦ Διοδώρου οὔτε ἐπιστημονικὴν οὔτε καλλιτεχνικὴν ἀξίαν ἔχει. Κτᾶται ὅμως μέγα ἐνδιαφέρον διὰ τὸν πλοῦτον τῶν ἱστορικῶν εἰδήσεων, δι' ὧν ἐν μέρει ἀναπληροῦται ἡ ἀπώλεια τῶν ἔργων μεγάλων ἱστορικῶν.*

Περὶ δὲ τοῦ βίου ***Διονυσίου τοῦ Ἁλικαρνασσέως*** *πάνυ ὀλίγα γινώσκομεν. Ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἔζη ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Αὐγούστου καὶ κατὰ τὴν ὁμολογίαν αὐτοῦ ἦλθεν εἰς τὴν Ῥώμην μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, ἔνθα*

---

1) Ulrici *ἐν σελίδ.* 226. 2) *Ὅρα* Unger, Die Jahrepoche des Diodor, Phil. 39, 305. 40, 48 *καὶ* 41, 78. *Παράβαλλ. καὶ* Christ *ἐν σελίδ.* 535.
3) *Ἐν τῇ Βιβλιοθήκ.* 70 „*Κέχρηται δὲ φράσει σαφεῖ τε καὶ ἀκόμψῳ καὶ ἱστορίᾳ μάλιστα πρεπούσῃ, καὶ μήτε τὰς (ὡς ἂν εἴποι τις) λίαν ὑπερηττικισμένας ἢ ἀρχαιοτρόπους διώκων συντάξεις, μήτε πρὸς τὴν καθωμιλημένην νεύων παντελῶς, ἀλλὰ τῷ μέσῳ τῶν λόγων χαρακτῆρι χαίρων*".

διέτριψεν εἴκοσι καὶ δύο ἔτη[1]. *Ἐνταῦθα ἐσπούδασε τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, ἐμελέτησε τὰ γράμματα τῶν Ῥωμαίων καὶ συνῆψε πρὸς αὐτοὺς σχέσεις, ὡς πρὸς τὸν Γναῖον Πομπήϊον καὶ τὸν Κόϊντον Αἴλιον Τουβέρωνα*[2]. *Ὅτι ὁ Διονύσιος ἐν Ῥώμῃ ἐδίδασκε ῥητορικήν, γίνεται δῆλον ἐκ τῶν ῥητορικῶν αὐτοῦ συγγραφῶν. Δὲν εἶναι δὲ γνωστόν, ἂν μετὰ τὴν συγγραφὴν τοῦ ἱστορικοῦ ἔργου, ἥτις συνετελέσθη κατὰ τὸ 8ον ἔτος π. Χ., ἔμεινεν ἐν Ῥώμῃ καὶ πόσον χρόνον ταύτης ἐπέζησεν.*

Ὁ Διονύσιος εἶχε γράψει πραγματείαν Περὶ χρόνων, ἐν ᾗ ἐπειρᾶτο, ὅπως τὴν Ῥωμαϊκὴν χρονολογίαν ἀγάγῃ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν τοῦ Ἐρατοσθένους[3]. *Τὸ σπουδαιότερον δ' αὐτοῦ ἔργον ἦτο ἡ Ῥωμαϊκὴ ἀρχαιολογία ἐξ εἴκοσι βιβλίων συνισταμένη, ἐξ ὧν διετηρήθησαν μέχρις ἡμῶν μόνον ἕνδεκα τοῦ τελευταίου ὄντος ἠκρωτηριασμένου. Τοῦ μακροῦ δὲ τούτου συγγράμματος αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς εἶχε ποιήσει Σύνοψιν ἐν πέντε βιβλίοις*[4]. *Ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ ἀρχαιολογίᾳ ὁ ἱστορικὸς ἄρχεται ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων καὶ καταλήγει εἰς τὸ 264 π. Χ., ὅθεν ἔχει τὴν ἀφετηρίαν ἡ τοῦ Πολυβίου ἱστορία*[5]. *Προ-*

---

1) *Ῥωμαϊκ. ἀρχαιολογ. Ι, 7 "Ἐγὼ καταπλεύσας εἰς Ἰταλίαν ἅμα τῷ καταλυθῆναι τὸν ἐμφύλιον πόλεμον ὑπὸ τοῦ Σεβαστοῦ Καίσαρος ἑβδόμης καὶ ὀγδοηκοστῆς καὶ ἑκατοστῆς ὀλυμπιάδος μεσούσης, καὶ τὸν ἐξ ἐκείνου χρόνον ἐτῶν δύο καὶ εἴκοσι μέχρι τοῦ παρόντος γενόμενον ἐν Ῥώμῃ διατρίψας, διάλεκτόν τε τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐκμαθὼν καὶ γραμμάτων (τῶν) ἐπιχωρίων λαβὼν ἐπιστήμην, ἐν παντὶ τούτῳ τῷ χρόνῳ τὰ συντείνοντα πρὸς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην διετέλουν πραγματευόμενος".* 2) *Περὶ τοῦ Θουκυδίδ. χαρακτῆρ. Ι.* 3) *Ἐν βιβλ. Ι, 74 "καὶ πῶς ἄν τις ἀπευθύνοι τοὺς Ῥωμαίων χρόνους πρὸς τοὺς ἑλληνικούς, ἐν ἑτέρῳ δεδήλωταί μοι λόγῳ".* 4) *Φώτ. ἐν Βιβλ. 84 "Ἀνεγνώσθη τοῦ αὐτοῦ σύνοψις τῶν τῆς ἱστορίας η' βιβλίων ἐν ε' βιβλίοις· ἐν ᾗ μᾶλλον δοκεῖ ἑαυτοῦ κομψότερος μέν, ἀφῃρημένος δὲ τὸ ἡδῦνον".* 5) *Ἐν βιβλ. Ι, 8 "Ἄρχομαι μὲν οὖν τῆς ἱστορίας ἀπὸ τῶν παλαιοτάτων μύθων, οὓς παρέλιπον οἱ πρὸ ἐμοῦ γενόμενοι συγγραφεῖς χαλεποὺς ὄντας ἄνευ πραγματείας μεγάλης ἐξευρεθῆναι· καταβιβάζω δὲ τὴν διήγησιν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ πρώτου Φοινικικοῦ πολέμου τὴν γενομένην ἐνιαυτῷ τρίτῳ τῆς ὀγδόης καὶ εἰκοστῆς ἐπὶ ταῖς ἑκατὸν ὀλυμπιάσιν".*

έθετο λοιπὸν ὁ Διονύσιος, ὅπως συγγράψῃ εἰσαγωγὴν τῆς ἱστορίας τοῦ Μεγαλοπολίτου. Διότι παρετήρησεν, ὅτι σχεδὸν παρὰ πᾶσι τοῖς Ἕλλησιν ἀγνοεῖται ἡ παλαιὰ ἱστορία τῆς Ῥώμης. Ἐκράτησαν δὲ παρὰ τούτοις ἡμαρτημέναι εἰδήσεις, ὅτι δῆθεν ἀνέστιοι καὶ πλάνητες καὶ βάρβαροι ἐγένοντο οἰκισταὶ τῆς κοσμοκρατείρας πόλεως. Τινὲς δ' ἐκάκιζον τὴν τύχην, ὅτι αὕτη τὰ ἀγαθὰ τῶν Ἑλλήνων ἔδωκε τοῖς πονηροτάτοις τῶν βαρβάρων[1]. *Τοὐναντίον ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς πειρᾶται, ὅπως ἀποδείξῃ, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἦσαν Ἕλληνες ἐξ Ἀρκαδίας, οὓς ἤγαγεν εἰς Ἰταλίαν Οἴνωτρὸς ὁ υἱὸς τοῦ Λυκάονος*[2]. *Ἡ συγγένεια τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, ἥτις κυροῦται διὰ τῆς παραβολῆς τῶν γλωσσῶν τῶν δύο λαῶν, δὲν ἦτο ἐπίνοια τοῦ Ἕλληνος ἱστορικοῦ· διότι ἐπιφανεῖς Ῥωμαῖοι, ὡς ὁ Πόρκιος Κάτων καὶ ὁ Γάϊος Σεμπρώνιος πρὸ αὐτοῦ, εἶχον γράψει, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἦσαν Ἕλληνες ἐλθόντες ἐξ Ἀχαΐας πολλὰς γενεὰς πρὸ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου*[3]. *Ὁμολογεῖ δ' ὁ Διονύσιος, ὅτι συνέγραψε τὴν ἱστορίαν οὐχὶ χάριν κολακείας, ἀλλὰ τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ δικαίου καὶ ἐξ εὐγνωμοσύνης πρὸς τὴν Ῥώμην διὰ τὴν παιδείαν καὶ τὰ ἄλλα ἀγαθά, ὅσων ἀπήλαυσε διατρίψας ἐν αὐτῇ*[4].

Προτίθεται δ', ὡς ἐκ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ δῆλον γίνεται, ὅπως παράσχῃ τῇ Ἑλληνικῇ καὶ Ῥωμαϊκῇ νεολαίᾳ λαμπρὰν ἀπόδειξιν τῆς ῥητορικῆς αὐτοῦ παιδεύσεως. Φαίνεται, ὅτι τὴν ἱστορίαν μεταχειρίζεται ὡς ῥητορικὸν θέμα. Ὡς πανηγυρικὸς ῥήτωρ ἐκλέγει τὴν ὑπόθεσιν αὐτοῦ καλὴν καὶ μεγαλοπρεπῆ[5]. *Καὶ ἐν τῷδε τῷ συγγράμματι, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις, ἀναπτύσσει τὰς ἱστοριογραφικὰς αὐτοῦ ἀρχάς. Τὴν ἱστορίαν διαιρεῖ εἰς δύο, εἰς πρακτικὴν καὶ θεωρητικήν*[6], *ὧν τὴν τελευταίαν ὀνομάζει*

---

[1]) *Ἐν βιβλ. I, 4.* [2]) *I, 11.* [3]) *Αὐτόθι.* [4]) *Ἐν βιβλ. I, 6 «Ἔπειτα χαριστηρίους ἀμοιβάς, ἃς ἐμοὶ δύναμις ἦν, ἀποδοῦναι τῇ πόλει, παιδείας τε μεμνημένῳ καὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν, ὅσων ἀπέλαυσα διατρίψας ἐν αὐτῇ».* [5]) *Ἐν βιβλ. I, 1 καὶ 2.* [6]) *Ἐν βιβλ. I, 8 «Ἀλλ' ἐξ ἁπάσης ἰδέας μικτὸν*

φιλοσοφίαν ἐκ παραδειγμάτων[1]. Ἡ κρίσις αὕτη εἶναι ὀρθοτάτη· διότι ὄντως τὰ γενικὰ τῆς ἱστορίας ἐξαγόμενα εἶναι φιλοσοφία. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα δὲν ἔγραψεν ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς μετὰ ταύτης τῆς διανοίας· διότι διὰ μὲν τῆς πρακτικῆς ἱστορίας ἐννοεῖ τὰ περὶ πολέμων, ἐπαναστάσεων καὶ τῶν τοιούτων λεγόμενα· διὰ δὲ τῆς θεωρητικῆς ἱστορίας ἢ φιλοσοφίας τὰ περὶ πολιτείας[2] καὶ θρησκείας τῶν λαῶν[3], περὶ τῶν ἠθῶν τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, κατ' ἐξοχὴν δὲ τὰ περὶ τῶν πολιτικῶν καὶ ἠθικῶν παραγγελμάτων, ἅπερ ἐν τῇ ἱστορίᾳ κατασπείρει. Καθ' ὅλου ἡ φιλοσοφία αὐτοῦ οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ φιλοσοφικὴ ῥητορική, ὡς αὐτὸς οὗτος ὁμολογεῖ. Αἱ πραγματικαὶ ἔρευναι τοῦ ἡμετέρου ἱστορικοῦ περιορίζονται μόνον ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς αἰτίοις. Οὐδαμοῦ τῆς ἱστορίας τοῦ Διονυσίου λαμβάνομεν πλήρη εἰκόνα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ πολιτεύματος, τῆς θρησκείας, τῶν ἠθῶν καὶ τῶν νόμων τῆς κοσμοκρατείρας πόλεως.

Ἂν ὁ Διονύσιος παραβληθῇ πρὸς τὸν Πολύβιον, ἡ διαφορὰ καταφαίνεται μεγάλη. Ὁ μὲν Μεγαλοπολίτης τὸ μεγαλεῖον τῆς Ῥώμης ἀποδίδει τῇ πολιτείᾳ, ὡς ταύτην ἐξεμόρφωσεν ἡ Ῥωμαϊκὴ διάνοια, ὁ δ' Ἁλικαρνασσεὺς τῇ εὐσεβείᾳ, τῇ δικαιοσύνῃ καὶ τῇ πολιτικῇ δυνάμει[4]. Καὶ πρὸς τὸν Διόδωρον παραβαλλόμενος ὁ Διονύσιος δεικνύει ὁμοιότητας καὶ διαφοράς. Ἐκεῖνος

ἐναγωνίου τε καὶ θεωρητικῆς, ἵνα καὶ τοῖς περὶ τοὺς πολιτικοὺς διατρίβουσι λόγους καὶ τοῖς περὶ τὴν φιλοσοφίαν ἐσπουδακόσι θεωρίαν καὶ εἴ τισιν ἀοχλήτου δεήσει διαγωγῆς ἐν ἱστορικοῖς ἀναγνώσμασιν, ἀποχρώντως ἔχουσα φαίνηται„. [1]) Τέχνη Ῥητορικ. II, 1 "ἱστορία φιλοσοφία ἐστὶν ἐκ παραδειγμάτων„. [2]) Ἐν βιβλ. XI, 1 "Τοῖς δὲ πολιτικοῖς ἀνδράσιν, ἐν οἷς ἔγωγε τίθεμαι καὶ τοὺς φιλοσόφους, ὅσοι μὴ λόγων, ἀλλ' ἔργων καλῶν ἄσκησιν ἡγοῦνται τὴν φιλοσοφίαν„ καὶ V, 75 "ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἅπασι τὰ καλὰ καὶ δίκαια ὁριζούσης πόλεως καὶ περὶ τῶν εἰς τοῦτο καταστησαμένων αὐτὴν τὸ ἀξίωμα ἡγεμόνων, ἅ τις ἂν σπουδάσειε μὴ ἀγνοεῖν φιλόσοφος καὶ πολιτικὸς ἀνήρ, συγγράφω„. Ὅρα βιλ. II, 20. Παράβαλλ. καὶ Ulrici ἐν σελίδ. 230. [3]) Ἐν βιβλ. II, 20. [4]) Ἐν βιβλ. I, 5 "μήτε κατηγορεῖν τῆς τέχνης, ὡς οὐκ ἐπιτηδείῳ πόλει τηλικαύτην ἡγεμονίαν καὶ τοσοῦτον ἤδη χρόνον προῖκα

μὲν σκοπεῖ, ὅπως ἐκπλήξῃ διὰ τοῦ μεγέθους τῆς ἐπιχειρήσεως, ὁ δὲ Διονύσιος διὰ τῆς ῥητορικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς διδασκαλίας θέλει νὰ ἀρέσῃ τοῖς Ῥωμαίοις καὶ φανῇ χρήσιμος τούτοις. Παρὰ τῷ Διονυσίῳ ἡ ῥητορικὴ ἐπίδειξις εἶναι τὸ πρῶτον, ἡ δὲ ἱστορία ἀπολέσασα τὸν αὐθύπαρκτον αὐτῆς σκοπὸν καὶ εἰς μέσον ταπεινωθεῖσα εἶναι τὸ δεύτερον. Ἀμφότεροι δ' οἱ ἱστορικοὶ ὀλίγον χωρίζουσι τὸν μῦθον ἀπὸ τῆς ἱστορίας. Εἶναι δ' ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ὁ Διονύσιος ὁ περὶ ἱστοριογραφίας μεγαληγορῶν καὶ τὸν Θουκυδίδην ὡς πολλαχοῦ ἁμαρτάνοντα ψέγων λίαν μικρὰ δείγματα ἀληθοῦς ἱστορικῆς ἐπιστήμης δεικνύει.

Ἐξ ἠθικῶν ἀρχῶν ὁρμώμενος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς νομίζει ὡς ὕψιστον καθῆκον, ἵνα εἰς τὴν διάνοιαν τῶν δρώντων προσώπων εἰσδύσας δικαίως περὶ αὐτῶν ἀποφανθῇ, ὅπως τοῖς ἀγαθοῖς ἀθανασίαν καὶ αἰωνίαν δόξαν βεβαιώσῃ [1]. Οὕτω κατὰ τὸν Διονύσιον ἡ ἱστορία εἶναι ἡ ἐπίγειος ἀθανασία, ὁ δικαστὴς τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων καὶ ὁ διδάσκαλος τῆς ἠθικῆς, τῆς βιωτικῆς συνέσεως καὶ τῆς ῥητορικῆς. Ὑπὸ δὲ θρησκευτικὴν ἔποψιν ὁ Διονύσιος μένει πιστὸς ἐν τῇ δημοτικῇ πίστει, ὡς ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Ξενοφῶν καὶ ὁ Διόδωρος. Ἡ Νέμεσις καὶ παρὰ τῷ Διονυσίῳ τιμωρεῖ τοὺς κακοὺς καὶ ἀμείβει τοὺς ἀγαθούς. Σημειωτέον δ', ὅτι ἡ πίστις αὕτη δὲν εἶναι ἐσωτερικὴ πεποίθησις, ἀλλὰ στηρίζεται ἐπὶ πολιτικῆς θεωρίας· διότι ἡ ἀσέβεια πρὸς τὸ θεῖον διαφθείρει τὰ ἤθη καὶ ἄγει εἰς πολιτικὴν πα-

---

δωρησαμένης· μαθοῦσί γε δὴ παρὰ τῆς ἱστορίας, ὅτι μυρίας ἤνεγκεν ἀνδρῶν ἀρετὰς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μετὰ τὸν οἰκισμόν, ὧν οὔτ' εὐσεβεστέρους οὔτε δικαιοτέρους οὔτε σωφροσύνῃ πλείονι παρὰ πάντα τὸν βίον χρησαμένους οὐδέ γε τὰ πολέμια κρείττονας ἀγωνιστὰς οὐδεμία πόλις ἤνεγκεν οὔτε Ἑλλὰς οὔτε βάρβαροι„. [1]) *Ἐν βιβλ. I, 6 “Τοῖς μὲν ἐκπεπληρωκόσι τὴν ἑαυτῶν μοῖραν ἀνδράσιν ἀγαθοῖς δόξης αἰωνίου τυχεῖν καὶ πρὸς τῶν ἐπιγιγνομένων ἐπαινεῖσθαι, ἃ ποιεῖ τὴν θνητὴν φύσιν ὁμοιοῦσθαι τῇ θείᾳ καὶ μὴ συναποθνήσκειν [αὐτῆς] τὰ ἔργα τοῖς σώμασι„.*

ρακμήν. Ἡ τοιαύτη ἀρχή, ἣν καὶ ἄλλοι τῆς ἀρχαιότητος ἱστορικοὶ ὑποστηρίζουσιν, εἶναι μὲν πρακτική, ὅμως ἔχει καί τι κακόηθες. Πῶς δύναται νὰ ἦναι εὐσυνείδητος ὁ συμβουλεύων εἰς πίστιν ἐκείνου, ὅπερ αὐτὸς δὲν πιστεύει; Πρὸς δὲ ὁ τοιοῦτος παρέχει ὑπονοίας περὶ τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ εἰλικρινείας. Ὁπωσδήποτε ὁ Διονύσιος ἐκ πολιτικῶν λόγων ὁρμώμενος προτιμᾷ τὴν Ῥωμαϊκὴν θεολογίαν τῆς Ἑλληνικῆς· διότι ἕνεκα τῆς μεγάλης ἁπλότητος καὶ τοῦ μείζονος σεβασμοῦ πρὸς τὸ θεῖον εἶναι λυσιτελεστέρα τοῖς ἀνθρώποις ὑπὸ πολιτικὴν καὶ ἠθικὴν ἔποψιν. Διότι παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις δὲν ὑπῆρχον οὔτε κορυβαντιασμοί, οὔτε ἀγυρμοί, οὔτε βακχεῖαι καὶ τελεταὶ ἀπόρρητοι, οὔτε διαπαννυχισμοὶ ἐν ἱεροῖς ἀνδρῶν μετὰ γυναικῶν, οὔτε ἄλλα παραπλήσια τούτοις τερατεύματα[1]. Τοῖς θεοῖς οἱ μῦθοι ἀπέδιδον πολλὰς αἰσχρὰς πράξεις καὶ γινώσκει μὲν ὁ ἱστορικὸς τὴν ἀλληγορικὴν ἑρμηνείαν, ἀλλὰ παρατηρεῖ, ὅτι ὁ πολὺς καὶ ἀφιλοσόφητος ὄχλος μὴ δυνάμενος νὰ φιλοσοφήσῃ ἢ καταφρονεῖ τῶν θεῶν ὡς ἐν πολλῇ κακοδαιμονίᾳ κυλινδουμένων, ἢ δὲν ἀπέχεται τῶν αἰσχίστων καὶ παρανομωτάτων, διότι βλέπει, ὅτι εἰς ταῦτα καὶ οἱ θεοὶ αὐτοὶ κατέπιπτον[2].

Δημηγορίαι ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν βασιλέων ὑπάρχουσιν ὀλίγαι ἐγκατεσπαρμέναι· ἐν τοῖς ἔπειτα δὲ χρόνοις παρενεβλήθησαν πολλαί· διότι ὁ ἱστορικὸς ἀκολουθεῖ τῇ ἀρχῇ, ὅτι ἄρχουσι παντὸς ἔργου λόγοι[3]. Κατὰ τὴν φράσιν εἶναι καινοπρεπὴς καὶ κομψός, δύναται συντόμως νὰ εἴπῃ καὶ διὰ τῶν παρεκβάσεων ἀφαιρεῖ τὸν κόρον τοῦ ἀκροατοῦ[4].

---

1) *Ἐν βιβλ. II,* 19. 2) *Ἐν βιβλ. II,* 20. 3) *Ἐν βιβλ* VII, 17 *„Ἄρχουσι γὰρ δήπου παντὸς ἔργου λόγοι, καὶ οὐκ ἄδηλον, ὅτι οἷς εἰπεῖν φρονοῦσιν οὐκ ἔξεστιν, οὐδὲ πρᾶξαι ἂν ἐξείη, ἃ βούλονται„.*

4) *Φώτ. ἐν Βιβλ.* 83 *„Ἔστι δὲ τὴν φράσιν καὶ τὴν λέξιν καινοπρεπὴς καὶ ἐς τὸ ἀνακεχωρηκὸς τῶν πολλῶν τὸν λόγον ἐκβιαζόμενος. Ἡ δὲ κατὰ μέρος διήγησις μετέχειν τε τῆς κατὰ διάνοιαν ἀφελείας ποιεῖ, καὶ οὐδ' εἰς τὸ ἄχαρι καὶ σκληρὸν ἐπιτρέπει παρασυρῆναι„.*

Ὅτι ὁ Διονύσιος δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὰς ὑψηλὰς τῆς ἱστοριογραφίας σφαίρας, τεκμηριοῦται καὶ ἐξ ὅσων ὁ ῥήτωρ λέγει περὶ τοῦ μεγάλου τῆς ἀρχαιότητος ἱστορικοῦ Θουκυδίδου. Τὸ κατ' ἀρχὰς ὁ Διονύσιος εἶχε πραγματευθῇ περὶ τοῦ ἱστορικοῦ ἐν τῷ Περὶ μιμήσεως, ὅπερ συνέκειτο ἐκ τριῶν βιβλίων[1]. *Ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ ὁ λόγος ἦτο περὶ μιμήσεως καθ' ὅλου, ἐν τῷ δευτέρῳ περὶ ποιητῶν φιλοσόφων, ἱστορικῶν καὶ ῥητόρων, καὶ ἐν τῷ τρίτῳ περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν δύναταί τις νὰ μιμῆται τοὺς προτύπους συγγραφεῖς. Διὰ τοῦ τρίτου βιβλίου ἐσκόπει ὁ συγγραφεύς, ὅπως διδάξῃ τούς μιμητάς, ἵνα μὴ πάντα μιμῶνται, ἀλλὰ τὰς μὲν ἀρετὰς ἐκείνων λαμβάνωσι, τὰς δ' ἀποτυχίας φυλάττωνται. Ἐν τῷ εἰρημένῳ λοιπὸν συγγράμματι ἥψατο καὶ τοῦ Θουκυδίδου περιλαβὼν τὰ κεφαλαιωδέστερα. Ἀλλ' ὁ Κόϊντος Αἴλιος Τουβέρων, ὁ γνωστὸς νομοδιδάσκαλος καὶ ἱστορικός, παρεκάλεσε τὸν ἡμέτερον συγγραφέα, ὅπως συντάξῃ ἰδίαν συγγραφήν. Εἰ καὶ ὁ Διονύσιος τότε ἠσχολεῖτο περὶ τὴν πραγματείαν τοῦ Δημοσθένους, ὅμως συνέγραψε*[2] *τὴν εἰς ἡμᾶς περιελθοῦσαν διατριβὴν Περὶ τοῦ Θουκυδίδου καὶ τῶν λοιπῶν τοῦ συγγραφέως ἰδιωμάτων. Ἐν ταύτῃ ὁ κριτικὸς ταπεινοῖ τὸν Ἀθηναῖον ἱστορικὸν καὶ ἐξαίρει τὸν πολίτην αὐτοῦ, Ἡρόδοτον τὸν Ἁλικαρνασσέα. Καὶ αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς ἔχει συνείδησιν, ὅτι οἱ ἀναγνῶσται θέλουσιν ἐπιτιμήσει αὐτῷ, ἀλλὰ παρατηρεῖ, ὅτι πλὴν μιᾶς ἐξαιρέσεως ἀπέφυγε τὸ φιλόνεικον καὶ δύσερι καὶ προπυλακτοῦν*[3]. *Καὶ ὅμως ἡ κρίσις τοῦ Διονυσίου δὲν ἦτο δικαία οὐδὲ ἴσχυσεν, ὅπως καταβιβάσῃ τὸν Ἀθηναῖον ἱστορικὸν ἐκ τῆς περιωπῆς, εἰς ἣν ἡ*

---

[1]) *Ὅρα Ἐπιστολ. πρὸς Πομπ. κεφ. III καὶ* Christ *ἐν σελίδ.* 541

[2]) *Ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλ. τῆς διατριβῆς λέγει· «Σοῦ δὲ βουληθέντος ἰδίαν συντάξασθαί με περὶ Θουκυδίδου γραφήν, ἅπαντα περιειληφυῖαν τὰ δεόμενα λόγων, ἀναβαλόμενος τὴν περὶ Δημοσθένους πραγματείαν, ἣν εἶχον ἐν χερσίν, ὑπεσχόμην τε ποιήσειν, ὡς προῃροῦ, καὶ τελέσας τὴν ὑπόσχεσιν ἀποδίδωμι».* [3]) *Ἐν κεφ. II.*

κοινὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους συνείδησις εἶχεν ἀναβιβάσει. Μόνη ἡ ἀλήθεια ἵσταται αἰωνίως ὀρθή.

Δὲν ἤρκεσεν ἡ διατριβὴ αὕτη, ἣν ὁ συγγραφεὺς προσφωνεῖται εἰς τὸν Τουβέρωνα, ἀλλ' ἔγραψεν ἐπιστολὴν δευτέραν πρὸς Ἀμμαῖον Περὶ τῶν Θουκυδίδου ἰδιωμάτων· διότι οὗτος ᾔτησε παρὰ τοῦ Ἁλικαρνασσέως ἀκριβεστέραν δήλωσιν τῶν ἰδιωμάτων τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἱστορικοῦ. Ἐν τῇ διατριβῇ ταύτῃ σχῆμα οὐχὶ ἐπιδεικτικοῦ ῥήτορος, ἀλλὰ διδασκάλου λαβὼν[1] παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Θουκυδίδης ἔχει γλῶσσαν οὔτε πεζὴν αὐτοτελῶς, οὔτε ἔμμετρον, ἀλλὰ μικτὴν καὶ κοινὴν ἐξ ἀμφοτέρων[2]. Ὀρθῶς οὗτος κακίζει τὰς παρισώσεις καὶ παρομοιώσεις καὶ παρονομασίας καὶ ἀντιθέσεις, ἃς ὀνομάζει μειρακιώδεις[3] καὶ θεωρεῖ ἀναρμόστους τῷ χαρακτῆρι τούτῳ τῆς συγγραφῆς. Ἡ παρατήρησις αὕτη τοῦ κριτικοῦ εἶναι ὀρθή, ἀλλ' οὗτος ἐλέγχει καί τινας λέξεις ὡς γλωσσηματικὰς καὶ ἀπηρχαιωμένας, ὡς ἀκραιφνές, ἐπιλογισμός, περιωπή, ἀνακωχὴ καὶ τὰ τούτοις ὅμοια[4]. Εἶναι ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ἡμεῖς οἱ νεώτεροι Ἕλληνες τὰς λέξεις ταύτας κατεστήσαμεν συνήθεις. Ἄλλαι πάλιν λέξεις σημειοῦνται ὑπὸ τοῦ κριτικοῦ ὡς ποιητικαί, δηλ. ἡ κωλύμη, ἡ πρέσβευσις, ἡ καταβοή, ἡ ἀχθηδὼν καὶ ἡ δικαίωσις[5]. Ἀλλὰ παρετηρήθη, ὅτι τινὲς τῶν κακιζομένων λέξεων μεταχειρίζεται οὐχὶ ἄλλος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ κακίζων[6]. Πρὸς τὸν αὐτὸν Ἀμμαῖον ὁ Διονύσιος ἔγραψε καὶ ἄλλην ἐπιστολήν, ἥτις ἐπιγράφεται πρώτη. Ἀφορμὴν πρὸς ταύτην ἔδωκεν ὁ περιπατητικὸς φιλόσοφος γράψας, ὅτι ὁ Δημοσθένης ἐγένετο κράτιστος τῶν ῥητόρων ἅτε τὴν ῥητορικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους ἔχων

---

1) Ἐν κεφ. I τῆς δευτέρας ἐπιστολῆς πρὸς Ἀμμαῖον. 2) Αὐτόθι ἐν κεφ. II 3) Ἐν κεφ. XVII. 4) Ἐν κεφ. III. 5) Αὐτόθι. 6) Οὕτω τὸ ἀκραιφνὴς μεταχειρίζεται ἐν Ῥωμ. ἀρχ. III, 20, τὴν ἀνακωχὴν ἐν III, 16, τὴν καταβοὴν ἐν VI, 43 καὶ τὴν δικαίωσιν ἐν I, 57. Παράβαλλ. Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 178.

ὑπ' ὄψει. Ἐν τῇδε λοιπὸν τῇ ἐπιστολῇ ὁ Διονύσιος δεικνύει, ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι ἀκριβές· διότι ὁ μέγας ἐκεῖνος τῆς ἀρχαιότητος ῥήτωρ εἶχεν ἤδη τελέσει τοὺς ἐπιφανεστάτους δικαστικοὺς καὶ δημηγορικοὺς ἀγῶνας, ὅτε ὁ Σταγειρίτης ἐξέδωκε τὴν ῥητορικὴν αὐτοῦ.

Ὁ ἡμέτερος κριτικὸς ἔγραψε καὶ *Ἐπιστολὴν πρὸς Γναῖον Πομπήϊον*, ὅστις εἶναι σοφιστὴς καὶ ἴσως ἀπελεύθερος τοῦ συνωνύμου μεγάλου τῆς Ῥώμης στρατηγοῦ. Ἐν τῇ διατριβῇ *Περὶ τῆς λεκτικῆς Δημοσθένους δεινότητος* ὁ Διονύσιος εἶχεν ἐπικρίνει τὸν Πλάτωνα. Ἐπειδὴ δ' ὁ Πομπήϊος προσέκρουσεν εἰς τὴν ἐπίκρισιν[1], ὁ ἐπικρίνας ἀπολογεῖται ἐν τῇδε τῇ ἐπιστολῇ. Ἐκ τῶν τριῶν ἀνδρῶν, τοῦ Ἰσοκράτους, τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Δημοσθένους προτιμᾷ τὸν τελευταῖον[2]. Δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπαινέσῃ τὸν ῥήτορα καὶ νὰ μὴ κακίσῃ τὸν φιλόσοφον, διότι, ὡς λέγει, ἤθελε μὲν πείσει τοὺς ἀναγνώστας, ὅτι ὁ Δημοσθένης εἶναι ἀγαθὸς ῥήτωρ, οὐχὶ δ' ὅτι εἶναι καὶ ὁ κράτιστος τῶν περὶ λόγους πρωτευσάντων[3]. Κατὰ τὸν Διονύσιον ἡ γλῶσσα τοῦ Πλάτωνος εἶναι μίγμα ἑκατέρων τῶν χαρακτήρων, τοῦ ὑψηλοῦ καὶ τοῦ ἰσχνοῦ. Ὅταν μὲν ὁ φιλόσοφος ἐπιτηδεύῃ τὴν ἰσχνὴν καὶ ἀφελῆ καὶ ἀποίητον φράσιν, αὕτη εἶναι ἡδεῖα καὶ διαυγής, ὥσπερ τὰ διαφανέστατα τῶν ναμάτων[4]. Ὅταν δὲ θηρεύῃ τὸν ὑψηλὸν χαρακτῆρα, μελαίνει τὸ σαφὲς κατὰ τὸν κριτικὸν καὶ ζόφῳ ποιεῖ παραπλήσιον, ἐκχεῖται εἰς ἀπειροκάλους περιφράσεις, χειμάζεται περὶ τὴν τροπικὴν φράσιν καὶ διὰ τῶν ποιητικῶν σχημάτων ἐσχάτην φέρει ἀηδίαν[5]. Ἄγαν αὐστηρὰ ἡ κρίσις ἐγένετο κατὰ τῆς ὑψηλῆς καὶ ἰδεώδους τοῦ Πλάτωνος γλώσσης παρ' ἀνδρός, παρ' οὗ δικαιότερα προσεδοκῶμεν. Βεβαίως ἡ γλῶσσα τοῦ Δημοσθένους εἶ-

---

1) *Ἐπιστ. πρὸς Γν. Πομπ.* 5, *I*, 1. 2) *Αὐτόθι I*, 12. 3) *Αὐτόθι I*, 6. 4) *Αὐτόθι*. 5) *Αὐτόθι II*, 3 *καὶ II*, 6.

ναι γνησιωτέρα εἰκὼν τῆς ἀττικῆς διαλέκτου καὶ εἶναι νευρώδης, ἀλλ' ἡ τοῦ φιλοσόφου εἶναι ὑψηλὴ καὶ διθυραμβώδης εἰς μεγάλα ζητήματα ἁρμόζουσα[1]. *Ὁ Διονύσιος ἐπιτιμᾷ τῷ Πλάτωνι· διότι τὸν ὄγκον τῆς ποιητικῆς κατασκευῆς ἤγαγεν ἐπὶ λόγους φιλοσόφους. Ἡμεῖς γε τοῦτο δὲν θεωροῦμεν ὡς κακίαν, ἀλλ' ὡς μεγάλην ἀρετὴν τοῦ θείου φιλοσόφου· διότι ἰδεώδης κόσμος μόνον διὰ ποιητικοῦ κάλλους ἠδύνατο νὰ ἐκδηλωθῇ*[2].

Τὸ δὲ Περὶ συνθέσεως ὀνομάτων (De compositione verborum) προσφωνεῖ ὁ Διονύσιος τῷ Μελιτίῳ[3] *Ῥούφῳ, ὅστις εἶναι υἱὸς φίλου τοῦ συγγραφέως. Ἐν τῇ πολυτίμῳ ταύτῃ διατριβῇ καταδεικνύει ὁ κριτικὸς τὴν σπουδαιότητα, ἣν ἔχει ἡ ἐκλογὴ καὶ ἡ σύνθεσις τῶν λέξεων. Περὶ μὲν τοῦ πρώτου μέρους ὁ συγγραφεὺς ὑπισχνεῖται τῷ Μελιτίῳ, ὅτι θέλει γράψει βραδύτερον*[4]*, περὶ δὲ τοῦ δευτέρου πραγματεύεται ἐν τῇδε τῇ διατριβῇ. Ἐκ ταύτης γίνεται δῆλον, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι πολὺ μᾶλλον προσεῖχον ἢ οἱ νεώτεροι εἰς τὴν σύνθεσιν τῶν λέξεων. Ἔργον δὲ τῆς συνθέσεως εἶναι νὰ θέσῃ τὰς λέξεις προσηκόντως παρ' ἀλλήλας καὶ νὰ ἀποδώσῃ ταῖς προτάσεσι τὴν ἁρμόζουσαν ἁρμονίαν*[5]. *Διότι δὲν ἀρκεῖ μόνη ἡ ἐκλογὴ τῶν λέξεων, ἀλλ' ἀπαιτεῖται καὶ ἡ ἁρμονικὴ τούτων σύνθεσις. Πολλοὶ δὲ ποιηταὶ φιλόσοφοι καὶ ῥήτορες ἐκλέξαντες πάνυ καλὰς λέξεις, ἀλλ' ὀλιγωρήσαντες τῆς συνθέσεως ἀπέτυχον. Ἄλλοι δὲ πάλιν εὐκαταφρονήτους καὶ ταπεινὰς λέξεις λαβόντες πολὺ κάλλος τῷ λόγῳ ἔδωκαν*[6]. *Πρὸς κύρωσιν δὲ*

---

[1]) *Ὅρα εἰσαγωγ. εἰς τὸν Πλάτων. ἐν τῇ ἐκδόσ. τοῦ Γοργ.* 33. [2]) *Αὐτόθι ἐν σελίδ.* 32. [3]) *Περὶ τὴν γραφὴν τοῦ Μελιτίου ὑπάρχει διαφωνία· διότι ἀναγινώσκεται καὶ Μινούκιος ἢ Μέτελλος. Ὅρα Δόναλδσ. II*, 25. [4]) *Ἐν τμήματ. I*, 9 „*Ἐὰν δὲ ἐγγένηταί μοι σχολή, καὶ περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν ὀνομάτων ἑτέραν ἐξοίσω σοι γράφην, ἵνα τὸν λεκτικὸν τύπον τελείως ἐξειργασμένον ἔχῃς*„. *Δὲν εἶναι γνωστόν, ἂν ὁ συγγραφεὺς ἐξεπλήρωσε τὴν ὑπόσχεσιν αὐτοῦ.* [5]) *Αὐτόθι II*, 14. [6]) *Αὐτόθι III*, 17.

τοῦ λόγου ὁ συγγραφεὺς λαμβάνει παραδείγματα ἐκ τῶν ποιητῶν καὶ ἐκ τῶν καταλογάδην γραψάντων.

Ἐπειδὴ ὁ Διονύσιος ἦτο ῥήτωρ, κατ' ἐξοχὴν περὶ ῥητορικῆς προσεδοκῶμεν σπουδαιότερα συγγράμματα. Ἀλλὰ κατὰ κακὴν μοῖραν τὸ εἰς ἡμᾶς περιελθὸν σύγγραμμα Τέχνη ῥητορικὴ δὲν εἶναι πλῆρες οὐδὲ γνήσιον ἐν ἅπασι τοῖς μέρεσιν αὐτοῦ. Προσφωνεῖται Ἐχεκράτει τινὶ καὶ διαιρεῖται εἰς ἕνδεκα κεφάλαια, ἐξ ὧν ἴσως τὸ ὄγδοον, οὗ ὑπόθεσις εἶναι ὁ Λόγος ἐσχηματισμένος καὶ τὸ δέκατον, ἐν ᾧ γίνεται λόγος Περὶ τῶν ἐν μελέταις πλημμελουμένων, ἴσως, λέγομεν, εἶναι γνήσια· διότι ἀνευρίσκεται ὁμοιότης τις πρὸς τὸ λεκτικὸν τοῦ Διονυσίου. Τὸ ὅλον ὅμως σύγγραμμα εἶναι ἀνάξιον τοῦ μεγάλου κριτικοῦ[1]. Ἐπειδὴ δὲ τὰ πρῶτα ἑπτὰ κεφάλαια ἔχουσιν ἑνότητα καὶ ἐν τῷ τέλει τοῦ δευτέρου γίνεται μνεία τοῦ Νικοστράτου, ὅστις ἔζη ἐν τοῖς χρόνοις Ἀριστείδου τοῦ ῥήτορος, εἰκάζεται, ὅτι ἐγράφησαν περὶ τὸ τέλος τοῦ δευτέρου αἰῶνος μ. Χ.

Συγγενὲς πρὸς τὸ μνημονευθὲν σύγγραμμα εἶναι τὸ Περὶ τῶν ἀρχαίων ῥητόρων ὑπομνηματισμοί. Ὁ συγγραφεὺς κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ τούτου ἔμελλε νὰ πραγματευθῇ ἢ μᾶλλον ἐπραγματεύθη περὶ ἓξ ῥητόρων, τριῶν ἀρχαιοτέρων, ἤτοι τοῦ Λυσίου, τοῦ Ἰσοκράτους καὶ τοῦ Ἰσαίου, καὶ περὶ τριῶν νεωτέρων, δηλ. τοῦ Δημοσθένους, τοῦ Ὑπερίδου καὶ τοῦ Αἰσχίνου. Ἀλλὰ κατὰ κακὴν μοῖραν τὸ πρῶτον μέρος διετηρήθη ἡμῖν. Ἐκ δὲ τοῦ δευτέρου περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς μόνον ἓν τμῆμα, ὅπερ ἐπιγράφεται Περὶ τῆς λεκτικῆς Δημοσθένους δεινότητος. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη δὲν φέρεται ἐν τοῖς χειρογράφοις[2], ἀλλὰ προσετέθη βραδύτερον κατὰ τὴν ὑπόθεσιν. Ἐν τῷ τμήματι τῷδε τῆς διατριβῆς ὁ Δημοσθένης εἰκονίζεται ὡς τὸ ἀνυπέρβλητον πρότυπον ῥητορικῆς τέχνης. Ἐν τέλει τῆς

---

[1]) Ὅρα Christ ἐν σελίδ. 540. [2]) Δόναλδσ. II, 26.

διατριβῆς ὁ κριτικὸς ὑπισχνεῖται, ἵνα πραγματευθῇ Περὶ τῆς πραγματικῆς δεινότητος τοῦ μεγάλου ῥήτορος, ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι ἡ προθεσμία τοῦ βίου ἔληξε πρὸ τῆς πληρώσεως τῆς ὑποσχέσεως. Παράρτημα εἰς τὸ μέγα σύγγραμμα ὑπῆρχε μονογραφία τις Περὶ Δεινάρχου, ἥτις διετηρήθη μέχρις ἡμῶν. Δὲν ἐπραγματεύετο δὲ περὶ τοῦ ῥήτορος τούτου ἐν τῷ μεγάλῳ συγγράμματι· διότι δὲν ἦτο οὔτε εὑρετὴς ἰδίου χαρακτῆρος, ὥσπερ ὁ Λυσίας, ὁ Ἰσοκράτης καὶ ὁ Ἰσαῖος, οὔτε τελειωτὴς τῶν ὑπ᾽ ἄλλων εὑρημένων, ὡς ὁ Δημοσθένης, ὁ Αἰσχίνης καὶ ὁ Ὑπερίδης[1].

Ἡ δὲ διατριβή, Τῶν ἀρχαίων κρίσις ἢ Τῶν παλαιῶν χαρακτῆρες, φαίνεται, ὅτι εἶναι ἐπιτομὴ μεγάλου συγγράμματος, ὅπερ ἐπεγράφετο Ὑπομνηματισμοὶ περὶ τῆς μιμήσεως. Ἀλλ᾽ ἡ γνησιότης τῆς διατριβῆς ἀμφισβητεῖται[2]. Ὁπωσδήποτε ἐν ταύτῃ κρίνονται ἕνδεκα ποιηταί, ὡς ὁ Ὅμηρος, ὁ Ἡσίοδος, ὁ Ἀντίμαχος καὶ ἄλλοι. Πρὸς δὲ ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται περὶ φιλοσόφων καὶ ῥητόρων. Πλὴν τῶν εἰρημένων συγγραμμάτων ἐγράφησαν καὶ ἄλλα ὑπὸ τοῦ Διονυσίου, ὡς Χαρακτῆρες τῶν ἁρμονιῶν[3] καὶ Ὑπὲρ τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας πρὸς τοὺς κατατρέχοντας αὐτῆς ἀδίκως[4]. Καθ᾽ ὅλου δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ ἡμέτερος κριτικὸς εἶναι εὐφυὴς καὶ πολυμαθής, ἀλλὰ στερεῖται φιλοσοφικῆς διανοίας, δι᾽ ἧς ἀσφαλέστερον ἠδύνατο νὰ κρίνῃ περὶ τῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων[5].

Μιμητὴς τοῦ Διονυσίου ἐγένετο ὁ Ἰουδαῖος Φλάβιος

---

[1]) Τοῦτο λέγεται ἐν ἀρχῇ τῆς περὶ Δεινάρχου διατριβῆς. [2]) Ὅρα Ἀσώπ ἐν σελίδ. 174. [3]) Τοῦ συγγράμματος ποιεῖται μνείαν ἐν τῷ Περὶ συνθ. ὀνομάτ § 11. [4]) Ἰδὲ Περὶ τοῦ Θουκυδίδ. χαρακτῆρ. § 2. [5]) Περὶ τοῦ Διονυσίου καὶ τῶν συγγραμμάτων ἐγράφησαν πολλαὶ μονογραφίαι, ὡς ὑπὸ Hesse, Dionysii Halicarnassensis de Thucydide judicia examinantur. Leisnig 1877 καὶ Usener, Dionys Hal. de imitatione librorum rell. epistolaeque duae criticae, Bonn 1889.

Ἰώσηπος. Ὡς ἐκεῖνος ἔγραψε Ῥωμαϊκὴν ἀρχαιολογίαν ἐν ἕνδεκα βιβλίοις, οὕτως ὁ Ἰώσηπος Ἰουδαϊκὴν ἀρχαιολογίαν ἐν ἴσῳ ἀριθμῷ βιβλίων. Οὗτος κατὰ τὸ 37 μ. Χ. ἐν Ἱεροσολύμοις γεννηθεὶς ἀνῆκεν εἰς ἐπιφανὲς ἱερατικὸν γένος· διότι μητρόθεν κατήγετο ἐκ τοῦ βασιλικοῦ γένους τῶν Μακκαβαίων[1]. Ὁ πατὴρ τοῦ Ἰωσήπου ἐκαλεῖτο Ματθίας, ὅστις καὶ διὰ τὴν εὐγένειαν καὶ διὰ τὴν δικαιοσύνην ἦτο γνωριμώτατος ἐν Ἱεροσολύμοις. Ἐν τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ ἐξήστραψεν ἡ εὐφυΐα τοῦ Ἰωσήπου καὶ ὑπὸ πάντων ἐπῃνεῖτο. Ὡς γνωστὸν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὑπῆρχον τρεῖς αἱρέσεις, ἡ τῶν Φαρισαίων, ἡ τῶν Σαδδουκαίων καὶ ἡ τῶν Ἐσσηνῶν. Ἀφ' οὗ δ' ἔλαβε πεῖραν καὶ τῶν τριῶν, κατετάχθη εἰς τὴν τῶν Φαρισαίων, ἥτις εἶναι παραπλήσιος τῇ Στωϊκῇ τῶν Ἑλλήνων φιλοσοφίᾳ[2]. Ὅτε δ' ἦγε τὸ εἰκοστὸν ἕκτον τῆς ἡλικίας ἔτος, ἐπορεύθη εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπως ὑπερασπίσῃ ἱερεῖς τινας συνήθεις αὐτῷ. Κατὰ τὸν πλοῦν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Ἀδρίου κινδυνεύσας καὶ σωθεὶς εἰς τὴν Δικαιάρχειαν, ἣν οἱ Ἰταλοὶ ἐκάλουν Ποτιόλους, ἐγένετο φίλος μιμολόγου τινός, ὅστις συνέστησεν αὐτὸν Ποππηΐᾳ ἢ Ποππαίᾳ τῇ γυναικὶ τοῦ Νέρωνος. Διὰ ταύτης ὁ Ἰώσηπος ἐπέτυχεν, ἵνα οἱ ἱερεῖς ἀπαλλαγῶσι τῆς κατηγορίας. Λαβὼν δὲ παρ' αὐτῆς καὶ μεγάλα δῶρα ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα[3]..

Ἐπανελθὼν λοιπὸν ὁ Ἰώσηπος εἰς τὴν Ἰουδαίαν καὶ εὑρὼν πολλοὺς νεωτεριστὰς καὶ μέγα φρονοῦντας ἐπὶ τῇ ἀποστάσει τῶν Ῥωμαίων ἐπειρᾶτο, ὅπως καταστείλῃ τοὺς ἰταμοὺς στασιώτας

---

[1]) *Ἐν ἀρχῇ τῆς αὐτοβιογραφίας ὁ Ἰώσηπος λέγει· "Ἐμοὶ δὲ γένος ἐστὶν οὐκ ἄσημον, ἀλλ' ἐξ ἱερέων ἄνωθεν καταβεβηκός· ὥσπερ δὴ παρ' ἑκάστοις ἄλλη τίς ἐστιν εὐγενείας ὑπόθεσις, οὕτω παρ' ἡμῖν ἡ τῆς ἱερωσύνης μετουσία τεκμήριόν ἐστι γένους λαμπρότητος. Ἐμοὶ δ' οὐ μόνον ἐξ ἱερέων ἐστὶ τὸ γένος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς πρώτης ἐφημερίδος τῶν εἰκοσιτεσσάρων .... ὑπάρχω δὲ καὶ τοῦ βασιλικοῦ γένους ἀπὸ τῆς μητρός".* [2]) *Αὐτόθι* 2. [3]) *Αὐτόθι* 3.

καταδεικνύων αὐτοῖς τὸ μέγεθος τοῦ τολμήματος[1]. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐγένετο στρατηγὸς τῶν Ἰουδαίων, ἐπολέμησε πρὸς τοὺς Ῥωμαίους καὶ κατὰ τὴν ἅλωσιν τῶν Ἰωταπάτων ᾐχμαλωτίσθη[2]. Ἐπειδὴ δ' ὁ Ἰουδαῖος προεφήτευσε τῷ Οὐεσπεσιανῷ, ὅτι ἔμελλε νὰ γείνῃ αὐτοκράτωρ[3], ἔτυχεν ἐλευθερίας καὶ πελάτης τῶν Φλαβίων γενόμενος ἔλαβε τὸ ἐπώνυμον τούτων. Ἐν τῇ ἁλώσει τῶν Ἱεροσολύμων ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς εὑρίσκετο ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Τίτου, ἐν ᾧ πολλάκις ἐκινδύνευσε νὰ φονευθῇ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν Ῥωμαίων[4]. Μετὰ δὲ τὴν κατάπαυσιν τῶν ταραχῶν τῆς Ἰουδαίας ὁ Ἰώσηπος συμπλεύσας τῷ Τίτῳ ἔτυχε πολλῆς εὐνοίας παρὰ τούτου καὶ βραδύτερον παρὰ τοῦ Δομετιανοῦ καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ[5]. Πότε ὁ ἱστορικὸς ἐτελεύτησε, δὲν εἶναι γνωστόν. Ἡ γλῶσσα αὐτοῦ ἐπαινεῖται ὑπὸ τοῦ Φωτίου[6] ὡς καθαρὰ καὶ σαφής.

Τὸ σπουδαιότατον τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἰωσήπου εἶναι τὸ Περὶ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολέμου ἢ Ἱστορία Ἰουδαϊκὴ περὶ ἁλώσεως, ἥτις σύγκειται ἐξ ἑπτὰ λόγων ἢ βιβλίων. Τὸ κατ' ἀρχὰς οὗτος συνέγραψε τὴν ἱστορίαν ἐν τῇ πατρίῳ αὐτοῦ γλώσσῃ καὶ εἶτα μετέφρασεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν μεταχειρισθεὶς πρὸς τοῦτο Ἕλληνας συνεργάτας, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ[7]. Τὸν πόλεμον, ὃν ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς περιγράφει, θεωρεῖ ὡς τὸν μέγιστον οὐ μόνον τῶν ἑαυτοῦ χρόνων, ἀλλὰ καὶ σχεδὸν πάντων, οὓς γινώσκει[8]. Ἐπειδὴ δ', ὡς εἴρηται, ἐγένετο στρατηγὸς καὶ εἶτα αὐτόπτης μάρτυς κατὰ τὴν ἅλωσιν τῶν Ἱεροσολύμων[9], μετ' ἀκριβείας καὶ θερμότητος περιγράφει

---

[1]) Αὐτόθι 4. [2]) Αὐτόθι 75. [3]) Suet. Vesp. 5. [4]) Αὐτόθι 75. [5]) Αὐτόθι 76. [6]) Ἐν τῇ Βιβλιοθ. 47 "Καθαρὸς τὴν φράσιν, καὶ ἀξίωμα λόγου μετὰ εὐκρινείας καὶ ἡδονῆς δεινὸς ἐκφῆναι, πιθανός τε ταῖς δημηγορίαις καὶ ἐπίχαρις". [7]) Ἐν τῷ προτέρ. λόγ. κατὰ Ἀπίων. 9 "χρησάμενός τισι πρὸς τὴν Ἑλληνίδα φωνὴν συνεργοῖς, οὕτως ἐποιησάμην τῶν πράξεων τὴν παράδοσιν". [8]) Ὅρα ἐν ἀρχῇ. [9]) Κατὰ Ἀπίων. λόγ. πρότερ. 10 "τοῦ δὲ πολέμου τὴν ἱστορίαν ἔγραψα πολλῶν μὲν αὐτουργὸς πράξεων,

τὰ κατὰ τὸν Ἰουδαϊκὸν πόλεμον. Εἶναι δὲ καὶ φίλος τῆς ἀληθείας ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε πρὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ ἔργου ἐπέδειξε τοῦτο τῷ Οὐεσπεσιανῷ καὶ τῷ Τίτῳ[1] καὶ πολλοῖς Ῥωμαίοις, οἵτινες συνεπολέμησαν, καὶ πολλοῖς ἄλλοις μετασχοῦσι τῆς Ἑλληνικῆς σοφίας. Πάντες οὗτοι ἐμαρτήρησαν, ὅτι ἡ ἱστορία εἶναι ἀκριϐής. Ὑπῆρχον ὅμως καὶ οἱ διαϐάλλοντες αὐτὴν ὡς γύμνασμα μειρακίων. Περιλαμϐάνει δὲ τὸ σύγγραμμα τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων ὑπὸ Πτολεμαίου τοῦ Ἐπιφανοῦς (170 π. Χ.) μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ Τίτου. Μετὰ πολλῆς δὲ παρρησίας καὶ πικρίας γράφει κατὰ τοῦ Ἰούστου ἐν τῇ αὐτοϐιογραφίᾳ, διότι οὗτος ἐψεύσθη ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολέμου[2]. Τὸ σύγγραμμα τοῦ Ἰωσήπου μετεφράσθη εἰς τὴν λατινικήν, ἡ δὲ μετάφρασις ἐφέρετο ὑπὸ τὸ διεφθαρμένον ὄνομα τοῦ Ἡγησίππου[3], δηλ. τοῦ Ἰωσήπου. Τὸ πολύτιμον τοῦτο σύγγραμμα παρεδόθη τῇ δημοσίᾳ βιϐλιοθήκῃ καὶ λέγεται, ὅτι ὁ ἱστορικὸς ἠξιώθη ἀνδριάντος[4].

Μετὰ τοῦτο ὁ Ἰώσηπος συνέγραψε Ἰουδαϊκὴν ἀρχαιολογίαν, ἥτις συνίσταται ἐξ εἴκοσι βιϐλίων. Ἀρχόμενος δ' ὁ συγγραφεὺς ἀπὸ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου διικνεῖται μέχρι τοῦ δωδεκάτου ἔτους τῆς ἀρχῆς τοῦ Νέρωνος[5]. Οὕτω τὸ μέγα

πλείστων δ' αὐτόπτης γενόμενος, ὅλως δὲ τῶν λεχθέντων ἢ πραχθέντων οὐδ' ὁτιοῦν ἀγνοήσας„. [1]) Αὐτόθι 9 "Τοσοῦτον δέ μοι περιῆν θάρσος τῆς ἀληθείας, ὥστε πρώτους πάντων τοὺς αὐτοκράτορας τοῦ πολέμου γενομένους Οὐεσπεσιανὸν καὶ Τίτον ἠξίωσα λαβεῖν μάρτυρας...„. [2]) Ἰωσήπ. βίος 65, "Ἰοῦστος γοῦν συγγράφειν τὰς περὶ τούτων ἐπιχειρήσας πράξεις καὶ τὸν πόλεμον, ὑπὲρ τοῦ δοκεῖν φιλόπονος εἶναι ἐμοῦ μὲν κατέψευσται, ἠλήθευσε δὲ οὐδὲ περὶ τῆς πατρίδος„. [3]) Christ ἐν σελίδ. 544. Παράβαλλ. Κοντογόνη Ἱστορ. τῶν πατέρων ἐν τόμ. I σελ. 292. [4]) Ὅρα Σουΐδ. ἐν λ, καὶ Εὐσέβ. ἐν ἐκκλ. ἱστορ. III, 9 "μάλιστα δὲ τῶν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ Ἰουδαίων οὐ παρὰ μόνοις τοῖς ὁμοεθνέσιν, ἀλλὰ καὶ παρὰ Ῥωμαίοις γέγονεν ἀνὴρ ἐπιδοξότατος, ὡς αὐτὸν μὲν ἀναθέσει ἀνδριάντος ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων τιμηθῆναι πόλεως, τοὺς δὲ σπουδασθέντας αὐτῷ λόγους βιβλιοθήκης ἀξιωθῆναι„. [5]) Βιβλ. XX, 11.

τοῦτο ἔργον περιλαμβάνει τὴν ἱστορίαν πέντε χιλιετηρίδων[1]. *Ἀφηγεῖται δ' ὁ ἱστορικὸς τὰ συμβάντα τοῖς Ἰουδαίοις κατά τε τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Συρίαν καὶ τὴν Παλαιστίνην καὶ ὅσα ἔπαθον ὑπὸ Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων, καὶ πῶς μετεχειρίσθησαν αὐτοὺς οἱ Πέρσαι, οἱ Μακεδόνες καὶ οἱ Ῥωμαῖοι*[2]. *Προέβη δὲ εἰς τὴν συγγραφὴν τήνδε ὁ Ἰώσηπος πεισθεὶς ταῖς προτροπαῖς καὶ ἄλλων μὲν φίλων, κατ' ἐξοχὴν δὲ ταῖς τοῦ Ἐπαφροδίτου*[3]. *Σεμνύνεται δ', ὅτι οὔτε Ἰουδαῖος, οὔτε ἀλλόφυλλος ἠδύνατο νὰ συγγράψῃ τὴν πραγματείαν ταύτην οὕτως ἀκριβῶς· διότι καὶ κατὰ τὴν ἐπιχώριον παιδείαν ὑπερεῖχε τῶν ὁμοεθνῶν καὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα φιλοτίμως ἐσπούδασεν*[4]. *Ὁ Ἰουδαῖος ἱστορικὸς ὁμοιάζει πρὸς τὸν ἡμέτερον Πολύβιον. Βεβαίως δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξαρθῇ μέχρι τῆς ὑψηλῆς τοῦ Μεγαλοπολίτου ἱστοριογραφικῆς σφαίρας, ἀλλ' ἀμφότεροι διέτριψαν ἐν Ῥώμῃ, συνῆψαν σχέσεις πρὸς ἐπιφανεῖς Ῥωμαίους καὶ ἐπειράθησαν, ὅπως ἀποτρέψωσι τοὺς ὁμοφύλους στάσεων καὶ ἐμάλαξαν τὸ σκληρὸν τῶν νικητῶν ἦθος πρὸς τοὺς ἡττημένους.*

Ὡς ὁ στωϊκὸς Πολύβιος δὲν ἐπίστευεν εἰς τὴν θρησκείαν τῶν ὁμοφύλων αὐτοῦ, οὕτως ὁ Φαρισαῖος Ἰώσηπος δὲν εἶχε σεβασμὸν πρὸς τὰ θρησκευτικὰ τῶν Ἰουδαίων βιβλία. Περὶ τοῦ Μωϋσέως λέγει ὡς περὶ νομοθέτου, οἷος ὁ Λυκοῦργος καὶ ὁ Σόλων[5], *καὶ τὴν διάβασιν τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης δὲν ἀποδίδει ἀναγκαίως εἰς θαῦμα· διότι τοῦτο δύναται νὰ ἦναι καὶ αὐτόματον, ὡς τὸ Παμφύλιον πέλαγος ὑπεχώρησε τοῖς μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου στρατευσαμένοις*[6]. *Οὕτως ὁ Ἰουδαῖος ἱστορικὸς*

---

1) *Βιβλ. I*, 3. 2) *Ἐν βιβλ. XX*, 11. 3) *Ἐν βιβλ. I*, 2. 4) *Ἐν βιβλ. XX*, 11 *„Λέγω δὲ θαρσήσας ἤδη διὰ τὴν τῶν προτεθέντων συντέλειαν, ὅτι μηδεὶς ἂν ἕτερος ἠδυνήθη θελήσας, μήτε Ἰουδαῖος μήτε ἀλλόφυλλος, τὴν πραγματείαν ταύτην οὕτως ἀκριβῶς εἰς Ἕλληνας ἐξενεγκεῖν . . .„*. 5) *Ἰουδ. ἀρχαιολογ. I*, 4 *καὶ κατὰ Ἀπίων. II*, 15. 6) *Ἰουδαϊκ. ἀρχαιολ. II*, 16, 5 *„Θαυμάσῃ δὲ μηδεὶς τοῦ λόγου τὸ παράδοξον, ἐν ἀρχαίοις ἀνθρώποις καὶ πονηρίας ἀπείροις εὑρέθη σωτηρίας ὁδὸς καὶ διὰ θαλάσσης, εἴτε κατὰ βού-*

καὶ κατὰ τὴν ἀπιστίαν ὁμοιάζει πως πρὸς τὸν ἡμέτερον Μεγαλοπολίτην. Εἶναι δ' ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ὁ Φαρισαῖος μνημονεύει καὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃν ὀνομάζει σοφὸν καὶ ἀμφιβάλλει, ἂν πρέπῃ νὰ ὀνομάσῃ ἄνθρωπον. Πρὸς δὲ γινώσκει τὴν σταύρωσιν καὶ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ[1]. *Ἡ μαρτυρία αὕτη εἶναι ἡ ἀρχαιοτάτη περὶ τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς ἡμετέρας θρησκείας, ἀλλ' οἱ κριτικοὶ ἢ ἀθετοῦσι τὸ ὅλον χωρίον ἢ νομίζουσιν, ὅτι ὑπεισῆλθον φράσεις ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις. Ὑπάρχουσι δ' οἱ ἔχοντες τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Εὐσέβιος ἐποίησε τὴν νοθείαν. Ἂν χριστιανός τις παρενέβαλε φράσιν τινά, δὲν εἶναι εὔκολον νὰ γινώσκωμεν· ἀλλὰ νομίζομεν, ὅτι ὁ Ἰώσηπος δὲν ἠδύνατο νὰ σιωπήσῃ περὶ οὕτω σπουδαίου γεγονότος, ὅπερ συνέβη ἐν τῷ Ἰουδαϊκῷ κόσμῳ. Ἦτο μὲν Φαρισαῖος ὁ Ἰώσηπος, ἀλλ' ἐστερεῖτο ἐνθουσιασμοῦ πρὸς τὴν πάτριον θρησκείαν καὶ τούτου ἕνεκα δὲν εἶχε συμφέρον, ὅπως παρέλθῃ τὸ συμβὰν ἀπαρατήρητον. Πρὸς δὲ ὁ ἱστορικὸς μνημονεύει καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ Ἰησοῦ*[2] *καὶ Ἰωάννου τοῦ ἐπικαλουμένου*

ληψιν θεοῦ εἴτε κατ' αὐτόματον, ὁπότε καὶ τοῖς περὶ τὸν Ἀλέξανδρον τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας χθὲς καὶ πρῴην γεγονόσιν ὑπεχώρησε τὸ Παμφύλιον πέλαγος καὶ ὁδὸν ἄλλην οὐκ ἔχουσι παρέσχε τὴν δι' αὐτοῦ, καταλῦσαι τὴν Περσῶν ἡγεμονίαν τοῦ θεοῦ θελήσαντος„. Παράβαλλ. Δόναλδ. II, **63.** [1]) ***Ἰουδ. ἀρχ.*** **XVIII, 3, 3** ***«Γίνεται δὲ κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον Ἰησοῦς, σοφὸς ἀνήρ, εἴ γε ἄνδρα αὐτὸν λέγειν χρή. Ἦν γὰρ παραδόξων ἔργων ποιητής, διδάσκαλος ἀνθρώπων τῶν ἡδονῇ τἀληθῆ δεχομένων· καὶ πολλοὺς μὲν Ἰουδαίους, πολλοὺς δὲ καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐπηγάγετο. Ὁ Χριστὸς οὗτος ἦν. Καὶ αὐτὸν ἐνδείξει τῶν πρώτων ἀνδρῶν παρ' ἡμῖν σταυρῷ ἐπιτετιμηκότος Πιλάτου, οὐκ ἐπαύσαντο οἱ τὸ πρῶτον αὐτὸν ἀγαπήσαντες· ἐφάνη γὰρ αὐτοῖς τρίτην ἔχων ἡμέραν πάλιν ζῶν, τῶν θείων προφητῶν ταῦτά τε καὶ ἄλλα μυρία θαυμάσια περὶ αὐτοῦ εἰρηκότων. Εἰσέτι τε νῦν τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τοῦδε ὠνομασμένων οὐκ ἐπέλιπε τὸ φῦλον„. Παράβαλλ.*** **Wieseler, Des Josephus Zeugnisse über Christus und Jacobus, den Bruder des Herrn** ***ἐν τῷ*** **Jahrb. f. deutsche Theologie** ***ἐν τόμ.*** **23** ***τεῦχ. I.***
[2]) ***Ἰουδ. ἀρχ.*** **20, 9** ***«καθίζει συνέδριον κριτῶν, καὶ παραγαγὼν εἰς αὐτὸ τὸν ἀδελφὸν Ἰησοῦ τοῦ λεγομένου Χριστοῦ (Ἰάκωβος ὄνομα αὐτῷ) καὶ***

βαπτιστοῦ[1]. *Ἡ Ἰουδαϊκὴ ἀρχαιολογία τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως κέκτηται ἀξίαν καὶ διὰ τὰ δόγματα τῆς συγκλήτου τῆς Ῥώμης*[2], *δι' ὧν ὁρίζονται αἱ σχέσεις τῶν Ἰουδαίων πρὸς τοὺς Ῥωμαίους.*

Συμπλήρωμα τοῦ μνημονευθέντος συγγράμματος εἶναι δύο λόγοι Περὶ ἀρχαιότητος Ἰουδαίων κατὰ Ἀπίωνος. Ἐν τούτοις ὑποστηρίζει τὴν ἀρχαιότητα τῆς σοφίας τῶν Ἰουδαίων ἐν ἀντιπαραβολῇ πρὸς τὴν τῶν Ἑλλήνων. Ἡ σοφία τούτων κατὰ τὸν Ἰώσηπον εἶναι νεωτάτη· διότι οἱ περὶ τὰ οὐράνια καὶ θεῖα φιλοσοφήσαντες, Φερεκύδης ὁ Σύριος, ὁ Πυθαγόρας καὶ ὁ Θαλῆς, ἐγένοντο μαθηταὶ τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν Χαλδαίων[3]. *Καὶ ἡ ἐπιμέλεια τῆς ἱστορίας παρὰ τοῖς Ἕλλησιν εἶναι νεωτάτη, ἐν ᾧ παρὰ τοῖς Χαλδαίοις καὶ τοῖς Φοίνιξιν ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων οὐδὲν τῶν πραττομένων ἄμνηστον παρελείπετο, ἀλλὰ διετηρεῖτο ἐν δημοσίαις ἀναγραφαῖς. Οἱ λαοὶ οὗτοι κατῴκουν τόπους ἥκιστα ὑποκειμένους ταῖς φθοραῖς τοῦ περιέχοντος. Ἐν Ἑλλάδι ὅμως μυρίαι φθοραὶ τὴν μνήμην τῶν γεγονότων ἐξήλειφον καὶ πάντοτε νέοι βίοι καθίσταντο. Πρὸς δὲ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἦτο ἄγνωστος ἡ γραφή· διότι καὶ οἱ ἐπὶ τὴν Τροίαν στρατευσάμενοι ἠγνόουν ταύτην καὶ λέγεται*[4], *ὅτι τὰ Ὁμηρικὰ ἔπη δὲν ἐγράφησαν ἐξ ἀρχῆς, ἀλλὰ διαμνημονευό-*

τινας ἑτέρους, ὡς παρανομησάντων κατηγορίαν ποιησάμενος, παρέδωκε λευσθησομένους„. Τὸ χωρίον τοῦτο εἶχεν ὑπ' ὄψει ὁ Ὠριγένης πρὸς Κέλσ. I, 35

[1]) *Ἰουδ. ἀρχ.* XVIII, 5 *"κατὰ ποινὴν Ἰωάννου τοῦ ἐπικαλουμένου βαπτιστοῦ. Κτείνει γὰρ τοῦτον Ἡρώδης ἀγαθὸν ἄνδρα καὶ τοὺς Ἰουδαίους κελεύοντα ἀρετὴν ἐπασκοῦντας καὶ τῇ πρὸς ἀλλήλους δικαιοσύνῃ καὶ πρὸς τὸν θεὸν εὐσεβείᾳ χρωμένους βαπτισμῷ συνιέναι„.*

[2]) Ritschl, Römische senatskonsulte bei Josephus, Opusc. V, 114 *καὶ* Mendelssohn, Senati consulta Romanorum quae sunt in Josephi Antiquitatibus, Acta Lips. V, 87—288.

[3]) *Κατὰ Ἀπίων. I,* 2.

[4]) *Αὐτόθι "καὶ φασιν οὐδὲ τοῦτον ἐν γράμμασι τὴν αὐτοῦ ποίησιν καταλιπεῖν, ἀλλὰ διαμνημονευομένην ἐκ τῶν*

μενα βραδύτερον συνετέθησαν. Ἐλέγχει δὲ τοὺς Ἕλληνας ὁ ἱστορικὸς ὡς ψευδομένους· διότι οὗτοι δὲν ὀκνοῦσι νὰ λέγωσι τὰ ἐναντιώτατα περὶ τῶν αὐτῶν. Αἰτίας δὲ τῆς διαφωνίας εὑρίσκει δύο[1]*· πρῶτον, ὅτι δὲν ὑπῆρχον δημόσιαι ἀναγραφαὶ περὶ τῶν ἑκάστοτε πραττομένων καὶ δεύτερον, ὅτι οἱ συγγραφεῖς δὲν ἐφρόντιζον περὶ τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ἐπεδείκνυντο δύναμιν λόγων*[2]*. Παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ὅμως, ὡς λέγει ὁ Ἰώσηπος, δὲν ὑπάρχουσι μυριάδες βιβλίων ἀσυμφώνων καὶ μαχομένων, ἀλλὰ μόνον εἴκοσι καὶ δύο ἔχοντα τὴν ἀναγραφὴν τοῦ παντὸς χρόνου καὶ δικαίως ὡς θεῖα πεπιστευμένα*[3].

Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Ἰουδαίου ἱστορικοῦ μαρτυροῦσι μεγάλην πολυμάθειαν καὶ ἐνέχουσιν ἔν τισι πολλὴν τὴν ἀλήθειαν· διότι ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας παρὰ τοῖς ἡμετέροις προγόνοις δὲν ὑπῆρχον δημόσιαι ἀναγραφαὶ καὶ τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος πολλὰς τὰς ἀλλοιώσεις παθὸν δὲν ἦτο ἱκανόν, ὅπως διατηρήσῃ τὴν ἱστορίαν τῶν προγεγενημένων. Ἀλλ' οὐχ ἧττον δὲν δυνάμεθα νὰ σιωπήσωμεν ὀλίγας ἀντιῤῥήσεις. Οἱ Ἀσιανοὶ βεβαίως πολλοὺς αἰῶνας πρὸ τῶν Ἑλλήνων διετήρουν δημοσίας ἀναγραφάς· ἀλλ' ἄραγε οἱ δεσπόται τῆς Ἀσίας καὶ οἱ τούτων δοῦλοι ἦσαν ἱκανοί, ὅπως παραδώσωσι καθαρὰν καὶ ἀμιγῆ τὴν ἀλήθειαν; Ὄντως οἱ μὲν Ἕλληνες ἱστορικοὶ διαφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους, οἱ δ' Ἰουδαῖοι πιστεύουσιν ἄνευ συζητήσεως. Ἀλλὰ ταῦτα μαρτυροῦσιν, ὅτι ἐκεῖνοι μὲν ἦσαν θηρευταὶ ἀληθείας, οἱ δὲ λαοὶ τῆς Ἀσίας εἶχον εὐπιστίαν[4]*. Ὁμολογοῦμεν, ὅτι πολλοὶ Ἕλληνες*

ᾀσμάτων ὕστερον συντεθῆναι, καὶ διὰ τοῦτο πολλὰς ἐν αὐτῇ σχεῖν τὰς διαφωνίας". Ἐπὶ τῆς μαρτυρίας τούτου ἐστηρίχθη ὁ Wolf, *ὅστις ἠρνήθη τὴν προσωπικὴν τοῦ Ὁμήρου ὕπαρξιν. Ὅρα Ἱστορ. τῶν Ὁμηρ. ἐπ. ἐν σελίδ.* 123. [1]) *Κατὰ Ἀπίων. I,* 4. [2]) *Αὐτόθι I,* 5 "*Οἱ γὰρ ἐπὶ τὸ γράφειν ὁρμήσαντες οὐ περὶ τὴν ἀλήθειαν ἐσπούδασαν, καίτοι τοῦτο πρόχειρόν ἐστιν ἀεὶ τὸ ἐπάγγελμα, λόγων δὲ δύναμιν ἐπεδείκνυντο".* [3]) *Αὐτόθι I,* 8. [4]) *Τοῖς Ἀσιανοῖς μᾶλλον ἢ τοῖς Ἕλλησιν ἀνήκει ἡ* credulitas *τοῦ Πλινίου. Ὅρα Ἱστορ. τῶν Ὁμηρ. ἐπ. ἐν σελίδ.* 80.

ἱστορικοὶ εἶπον ψεύδη, ἀλλὰ τὰ πλεῖστα εἶπον οἱ μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου στρατευσάμενοι καὶ οἱ τοῖς διαδόχοις τούτου ὑπηρετοῦντες, δηλ. ἄνδρες, ἐφ' ὧν οἱ τῆς Ἀσίας μῦθοι ἐπέδρασαν. Τοῦτ' αὐτὸ συνέβη καὶ τῷ Ἡροδότῳ καὶ κατ' ἐξοχὴν τῷ Κτησίᾳ, ὅστις πολλὰ ἔτη ἔζησεν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ μεγάλου βασιλέως. Τοὐναντίον ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Πολύβιος, οἵτινες δὲν ἀνετράφησαν ἐν τοῖς μύθοις τῶν Ἀσιανῶν, ὡς πρότυπα ἀγάπης πρὸς τὴν ἀλήθειαν παρὰ πάντων τιμῶνται.

Ἀλλ' οὐχ ἧττον καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις λαοῖς δὲν ἐλλείπουσιν ἀμφισβητήσεις. Οἱ Ἰουδαῖοι ἐπίστευον κατὰ τὴν Ἱερὰν γραφήν, ὅτι διέβησαν τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν διὰ θαύματος, ἐν ᾧ ὁ Ἰώσηπος, ὡς εἴρηται[1], παρεμβάλλει καὶ τὸ αὐτόματον. Ὁ αὐτὸς ἱστορικὸς ὁμολογεῖ, ὅτι τὰ ἐν τοῖς ἀρχείοις τῶν Φοινίκων δὲν ἦσαν σύμφωνα τοῖς ὑπὸ τοῦ Βηρωσσοῦ λεγομένοις[2]. Λοιπὸν αἱ δημόσιαι ἐκεῖναι ἀναγραφαὶ δὲν ἦσαν ἀκριβεῖς καὶ ὅμως ἐπιστεύοντο ὑπὸ τῶν ἐπιγιγνομένων. Μόλις ἐξῆλθον εἰς τὸ φῶς διὰ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ ἐξηλέγχθησαν ὡς ἀνακριβεῖς. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Ἰωσήπου ὁ Αἰγύπτιος Μανέθων ἐλέγχεται ὡς ψευδολόγος[3]. Ἀδίκως ἄρα ὁ Ἰουδαῖος τὴν ψευδολογίαν ἀποδίδει μόνοις τοῖς Ἕλλησι. Καὶ αὐτὸς δ' ὁ Ἰώσηπος ἐν τῇ ταπεινώσει τῶν Ἑλλήνων ἀποδείκνυται, ἂν μὴ ψευδόμενος, ἀλλ' ἀναντιρρήτως ὑπερβολικώτερος τοῦ δέοντος. Αἱ ὑπερβολαὶ αὗται ἔσχον ἀφορμὴν τὰς ἔριδας τῶν Ἰουδαίων πρὸς τοὺς Ἕλληνας, αἵτινες ἐγένοντο ἐπὶ Καλιγούλα[4]. Διὰ τοῦτο οἰκτείρομεν μὲν τὰς ἐθνικὰς ταύτας μικροφιλοτιμίας ἐν ἐπιστημονικοῖς ζητή-

---

[1]) Ἐν σελίδ. 259. [2]) Κατὰ Ἀπίων. I, 20 "οὐ μὴν ἀλλὰ κἀν τοῖς ἀρχείοις τῶν Φοινίκων σύμφωνα τοῖς ὑπὸ Βηρωσσοῦ λεγομένοις ἀναγέγραπται περὶ τοῦ τῶν Βαβυλωνίων βασιλέως". [3]) Αὐτόθι 16 "Ὑπὲρ ὧν δ' ὁ Μανέθων οὐκ ἐκ τῶν παρ' Αἰγυπτίοις γραμμάτων, ἀλλ' ὡς αὐτὸς ὡμολόγηκεν ἐκ τῶν ἀδεσπότως μυθολογουμένων προστέθεικεν, ὕστερον ἐξελέγξω κατὰ μέρος, ἀποδεικνύει τὴν ἀπίθανον αὐτοῦ ψευδολογίαν". [4]) Ἰδὲ ἱστορ. τῶν Ὁμηρ. ἐπ. ἐν σελ. 122 σημ. 2.

μασιν, ἀλλ' ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι αὗται ἐγένοντο ἀφορμή, ἵνα ὁ Ἰουδαῖος ἱστορικὸς διατηρήσῃ ἡμῖν σπουδαίας εἰδήσεις περὶ τῶν Αἰγυπτιακῶν οὐ μόνον ἐκ τῶν συγγραφῶν τοῦ Χαιρήμονος[1] *καὶ Λυσιμάχου*[2], *ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ Βηρωσσοῦ καὶ τοῦ Μανέθωνος.*

Ἡ δὲ αὐτοβιογραφία τοῦ ἡμετέρου ἱστορικοῦ, ἥτις ἐπιγράφεται Φλαουΐου Ἰωσήπου βίος, ὑποδεικνύει μὲν τὴν φιλοδοξίαν αὐτοῦ τὴν μέχρις ὑπερβολῶν ἐξικνουμένην, ἀλλ' ἔν τισι συμπληροῖ καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολέμου. Ὁ δὲ Λόγος Εἰς Μακκαβαίους ἢ Περὶ αὐτοκράτορος λογισμοῦ ἔχει φιλοσοφικὴν ὑπόθεσιν[3], *ἀλλ' ἡ γνησιότης τούτου ἀμφισβητεῖται*[4]. *Τὸ δὲ σύγγραμμα Περὶ τοῦ παντός, ὅπερ κρίνει ὁ Φώτιος, ἀποδίδεται καὶ Γαΐῳ τῷ πρεσβυτέρῳ, ὅστις διέτριβεν ἐν Ῥώμῃ*[5]. *Ἀπώλοντο δὲ τὰ συγγράμματα Περὶ ἐθῶν καὶ αἰτιῶν*[6], *Περὶ τῶν νόμων τοῦ Μωϋσέως*[7] *καὶ Περὶ θεοῦ καὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ*[8].

Παρὰ τοῦ Ἰωσήπου ἐμάθομεν καὶ περὶ ἄλλων ἱστορικῶν, οἵτινες ἔγραψαν περὶ ξένων ἐθνῶν. Ὁ μὲν Δῖος ἐπεξειργάσατο τὰ ἀρχαῖα χρονικὰ τῶν Φοινίκων, ὁ δὲ στωϊκὸς Χαιρήμων ζῶν ἐπὶ Νέρωνος ἔγραψε Περὶ τῶν ἱερῶν γραμμάτων τῶν Αἰγυπτίων. Κατὰ τὸν Ἰώσηπον ὁ στωϊκὸς φιλόσοφος περιέπεσεν εἰς ψεύδη, ὡς κρίνει ἔκ τινος ἀντιφάσεως[9]. *Τὴν*

---

1) *Κατὰ Ἀπίων.* 33. 2) *Αὐτόθι* 34. 3) *Ἐν κεφ.* 2 *„Ζητοῦμεν δὴ τοίνυν εἰ αὐτοκράτωρ ἐστὶ τῶν παθῶν ὁ λογισμός, καὶ διακρίνομεν τί ποτέ ἐστι λογισμὸς καὶ τί πάθος, καὶ πόσαι αἱ τῶν παθῶν ἰδέαι, καὶ εἰ πάντων ἐπικρατεῖ τούτων λογισμός. Λογισμὸς μὲν τοίνυν ἐστὶ νοῦς μετὰ ὀρθοῦ λόγου προτιμῶν τὸν τῆς σοφίας βίον, σοφία δ' ἐστὶ γνῶσις θείων καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων καὶ τῶν τούτων αἰτίων„.* 4) *Ὅρα* Freudenthal, Über die Herrschaft der Vernunft, eine Predigt aus dem ersten nachchristlichen Jahrhundert, Breslau 1869 *καὶ* Wolscht, De Ps. Joseph. oratione *Περὶ αὐτοκράτορος λογισμοῦ*, Marb. 1881. 5) *Ἐν βιβλ.* 48. 6) *Ἰουδ ἀρχ.* IV, 8. 7) *Αὐτόθι III*, 5. 8) *Φώτ. ἐν Βιβλ* 48. *Παράβαλλ.* Nicolai II, 555. 9) *Ἰώσηπ. Κατὰ Ἀπίων. I.* 33.

αὐτὴν γνώμην ἔχει καὶ περὶ τοῦ Λυσιμάχου ὁ Ἰουδαῖος ἱστορικός. Κατὰ τούτου εἶχε καὶ ἐθνικὸν μῖσος· διότι οὗτος ἔγραψεν, ὅτι ἐπὶ Βοκχόρεως τοῦ βασιλέως τῶν Αἰγυπτίων οἱ Ἰουδαῖοι λεπροὶ ὄντες καὶ ψωροὶ καὶ ἄλλα νοσήματα ἔχοντες κατέφευγον εἰς τὰ ἱερὰ αἰτοῦντες τροφήν. Ἐπειδὴ δ' οὕτω μετεδόθησαν νοσήματα εἰς πολλούς, ἐγένετο ἀκαρπία ἐν τῇ Αἰγύπτῳ. Ἐρωτηθεὶς δ' ὁ θεὸς ἐκέλευσεν, ἵνα καθήρωσι τὰ ἱερὰ ἀπὸ ἀνθρώπων ἀνόμων καὶ δυσσεβῶν. Ἐπειδὴ δ' ἡ ἐντολὴ τοῦ θεοῦ ἔμελλε κατὰ τρόπον σκληρὸν νὰ ἐκτελεσθῇ, οἱ Ἰουδαῖοι ἔφυγον κατὰ συμβουλὴν τοῦ Μωϋσέως[1]. *Ὁ δὲ Ἰοῦστος ὁ Τιβεριεὺς*[2] *ἔγραψε χρονικὸν περὶ τῶν Ἰουδαίων ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ Μωϋσέως καὶ καταλήγων εἰς τὴν τελευτὴν τοῦ Ἀγρίππα, ὅστις ἦτο τελευταῖος τῶν Ἰουδαίων βασιλεύς. Εἶναι ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ὁ Ἰουδαῖος οὗτος οὐδεμίαν μνείαν ἐποιήσατο περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ*[3], *εἰ καὶ ἦτο σπουδαιότατον γεγονὸς τῆς Ἰουδαϊκῆς ἱστορίας. Πρὸς τὸν Ἰοῦστον διάκειται ἐχθρικῶς ὁ Ἰώσηπος, ὅστις τὸν πατέρα τοῦ ἐχθροῦ λέγει κακουργότατον καὶ χρημάτων καὶ ἡδονῶν ἥττονα*[4]. *Ὁ Ἰώσηπος διαφωνεῖ καὶ πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ Τιβεριέως*[5]. *Ἄρα δὲν διεφώνουν μόνοι οἱ Ἕλληνες πρὸς ἀλλήλους, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι. Ἂν δ' αἱ διαφωνίαι τῶν ἡμετέρων ἦναι πλείους, τοῦτο συμβαίνει διότι καὶ οἱ ἱστορικοὶ εἶναι τοσοῦτοι.*

Σύγχρονος τῷ Ἰωσήπῳ ἦτο ὁ ἐν Χαιρωνείᾳ τῆς Βοιωτίας γεννηθεὶς Πλούταρχος. Ὁ χρόνος τῆς γεννήσεως αὐτοῦ δὲν εἶναι γνωστός, ἀλλ' εἰκάζεται, ὅτι ἐγεννήθη περὶ τὸ 46—50 μ. Χ. διότι

---

1) *Αὐτόθι* 34. 2) *Ὅρα* Nicolai II, 555. 3) *Φώτ. ἐν Βιβλ.* 33 „*Ὡς δὲ τὰ Ἰουδαίων νοσῶν, Ἰουδαῖος καὶ αὐτὸς ὑπάρχων τὸ γένος, τῆς Χριστοῦ παρουσίας καὶ τῶν περὶ αὐτὸν τελεσθέντων καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ τερατουργηθέντων οὐδενὸς ὅλως μνήμην ἐποιήσατο*„. 4) *Ὁ αὐτὸς αὐτόθι.* 5) *Ὁ αὐτὸς αὐτόθι·* „*Καὶ τὴν ἱστορίαν δέ, ἣν ἐκεῖνος ἔγραψε, πεπλασμένην τὰ πλεῖστά φασι τυγχάνειν, καὶ μάλιστα οἷς τὸν Ῥωμαϊκὸν πρὸς Ἰουδαίους διέξεισι πόλεμον καὶ τὴν Ἱεροσολύμων ἅλωσιν*„.

κατὰ τὸ 66, ὅτε ὁ Νέρων διέτριβεν ἐν Ἑλλάδι, ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς ἦτο νέος σπουδαστής[1]. *Ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐγένετο ἀνὴρ λόγιος δυνάμενος νὰ διαλέγηται καὶ περὶ φιλοσοφικῶν ὑποθέσεων, ὡς γίνεται δῆλον ἐν τοῖς Συμποσιακοῖς*[2]. *Πόσους ἀδελφοὺς εἶχε, δὲν εἶναι μὲν γνωστόν, ἀλλ' αὐτὸς ὁ ἱστορικὸς ὀνομάζει δύο, τὸν Λαμπρίαν*[3], *ὅστις ὡς ἔχων τὸ ὄνομα τοῦ πάππου ἦτο ἴσως ὁ πρεσβύτερος, καὶ τὸν Τίμωνα*[4]. *Ὁ Πλούταρχος ἔλαβε σύζυγον τὴν Τιμόξεναν*[5], *ἐξ ἧς ἔσχε τέσσαρας υἱοὺς καὶ μίαν θυγατέρα.*

Φιλοσοφίαν ὁ Πλούταρχος ἐσπούδασεν ἐν Ἀθήναις, ἔνθα ἔσχε συμμαθητὴν Θεμιστοκλέα τινὰ ἕλκοντα τὸ γένος ἐκ τοῦ ὁμωνύμου στρατηγοῦ τοῦ νικήσαντος τοὺς βαρβάρους ἐν Σαλαμῖνι[6]. *Ὅτε δ' ὁ Νέρων κατὰ τὸ 66 μ. Χ. τὴν Ἑλλάδα περιηγούμενος ἦλθε καὶ εἰς Δελφούς, ἦτο παρὼν ἐνταῦθα ὁ Ἀμμώνιος μετὰ τοῦ Πλουτάρχου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ τούτου Λαμπρίου*[7]. *Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς μόνον ὀλίγους μῆνας διέτριψεν, ὅθεν ἐπανελθὼν ἔτυχε θερμῆς παρὰ τῶν φίλων ὑποδοχῆς*[8]. *Διδάσκαλος τῶν μαθηματικῶν καὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἐγένετο ὁ ἰατρὸς Ὀνησικράτης*[9]. *Εἰς Ῥώμην, ἥτις κατὰ*

---

1) *Ὁ μὲν* Volkmann (Leben, Schriften und Philosophie des Plutarch von Chaeronea, Berlin 1869) *τίθησι κατὰ τὸ 50 μ. Χ., ὁ δὲ* Mommsen (Hermes 295) *κατὰ τὸ 46—48. Παράβαλλ. καὶ* Christ 546. 2) *Πλούταρχ. Συμπ.* I, IV, 2,2. 3) *Αὐτόθι* VIII,6,5 *"Ὑβριστὴς δ' ὢν καὶ φιλόγελως φύσει ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν, Λαμπρίας".* 4) *Αὐτόθι I, 2, 2.* 5) *Πλουτάρχ. Γαμ. παραγγ.* 48 *"Περὶ δὲ φιλοκοσμίας σὺ μέν, ὦ Εὐρυδίκη, τὰ πρὸς Ἀρίστυλλαν ὑπὸ Τιμοξένας γεγραμμένα ἀναγνοῦσα πειρῶ διαμνημονεύειν".* 6) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Θεμ.* 32 *"Τοῖς δ' ἀπὸ γένους τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τιμαί τινες ἐν Μαγνησίᾳ φυλαττόμεναι μέχρι τῶν ἡμετέρων χρόνων ἦσαν, ἃς ἐκαρποῦτο Θεμιστοκλῆς Ἀθηναῖος, ἡμέτερος συνήθης καὶ φίλος παρ' Ἀμμωνίῳ τῷ φιλοσόφῳ γενόμενος".* 7) *Πλούταρχ. Περι τοῦ Εἰ τοῦ ἐν Δελφοῖς, I.* 8) *Πλούταρχ. ἐν Συμποσιακ.* V, 5, 1 *"Τὸ περὶ τὰς κατακλίσεις φαινόμενον ἄτοπον πλείονα λόγον παρέσχεν ἐν ταῖς ὑποδοχαῖς, ἃς ἐποιεῖτο τῶν φίλων ἕκαστος ἑστιῶν ἡμᾶς ἥκοντας ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας".* 9) *Πλούταρχ. Περὶ μουσικῆς* 2 *καὶ* 43.

τοὺς χρόνους τούτους ἦτο τὸ κέντρον τοῦ πολιτισμοῦ, ἀπεδήμησε πολλάκις. Τὸ πρῶτον νέος ἐπορεύθη ἐκεῖσε ὡς πρεσβευτὴς τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος πρὸς τὸν ἀνθύπατον[1], ὅτε ἐγένετο φίλος τοῦ Ἰουνίου Ἀρουλίνου Ῥουστίκου, ὃν βραδύτερον ἔκτεινεν ὁ Δομιτιανός[2]. Ὅτε δ' ἤδη ἦτο ἀνὴρ καθεστώσης ἡλικίας, ἀπεδήμησεν αὖθις εἰς Ῥώμην, ὅπου ἠσχολήθη περὶ τὴν λατινικὴν γλῶσσαν[3]. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἤρξατο μελετῶν ταύτην ἀπὸ τῆς νεανικῆς ἡλικίας, περιέπεσεν εἰς γλωσσικὰ ἁμαρτήματα, ἅπερ οἱ φιλόλογοι νῦν ἀνευρίσκουσιν. Ὁ Πλούταρχος συνῆψε σχέσεις πρὸς ἐπιφανεστάτους Ῥωμαίους, οἷος ὁ Σόσσιος Σενεκίων, ᾧ πολλὰ τῶν ἔργων ὁ συγγραφεὺς ἀνέθετο. Πρὸς δὲ εἶχε τὴν εὔνοιαν τοῦ Τραϊανοῦ, ὅστις κατὰ τὸν Σουΐδαν[4] ἔδωκεν αὐτῷ ὑπατικὸν ἀξίωμα κατὰ τὴν Ἰλλυρίδα. Ἐλέχθη μέν, ἀλλὰ δὲν εἶναι βέβαιον, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἀδριανὸς ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Χαιρωνέως φιλοσόφου. Γνωστὸν δ' εἶναι, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ διέκειτο εὐμενῶς πρὸς αὐτὸν καὶ κατέστησεν ἐπίτροπον τῆς Ἑλλάδος[5]. Ἀφ' οὗ δ' ἡ ἡλικία προέβη, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα, ὅπου ἱερεὺς τοῦ ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλωνος γενόμενος ἐτελεύτησε περὶ τὸ 120 μ. Χ.

---

1) Πλούταρχ Εἰ πρεσβυτ. πολιτευτέον 20 "μέμνημαι νέον ἐμαυτὸν ἔτι πρεσβευτὴν μεθ' ἑτέρου πεμφθέντα πρὸς ἀνθύπατον". 2) Πολυπραγμ 15. 3) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν. 2 "Ἡμεῖς δὲ μικρὰν οἰκοῦντες πόλιν, καὶ ἵνα μὴ μικροτέρα γένηται φιλοχωροῦντες, ἐν δὲ Ῥώμῃ καὶ ταῖς περὶ τὴν Ἰταλίαν διατριβαῖς οὐ σχολῆς οὔσης γυμνάζεσθαι περὶ τὴν Ῥωμαϊκὴν διάλεκτον ὑπὸ χρειῶν πολιτικῶν καὶ τῶν διὰ φιλοσοφίαν πλησιαζόντων, ὀψέ ποτε καὶ πόρρω τῆς ἡλικίας ἠρξάμεθα Ῥωμαϊκοῖς γράμμασιν ἐντυγχάνειν". Οὕτω τὸ sine συντάσσει πρὸς γενικὴν ἐν Ῥωμαϊκ. 103 "γράφουσι δὲ διὰ τούτων καὶ τοὺς ἀπάτορας, σίνε πάτρις, οἷον ἄνευ πατρός"· Παράβαλλ. Volkmann. I, 36. 4) Ἐν λ. "Πλούταρχος Χαιρωνεὺς τῆς Βοιωτίας, γεγονὼς ἐπὶ τῶν Τραϊανοῦ τοῦ Καίσαρος χρόνων καὶ ἔτι πρόσθεν. Μεταδοὺς δ' αὐτῷ Τραϊανὸς τῆς τῶν ὑπάτων ἀξίας προσέταξε μηδένα τῶν κατὰ τὴν Ἰλλυρίδα (εἰκάζεται, ὅτι πρέπει νὰ γραφῇ Ἀχαΐαν) ἀρχόντων παρὲξ τῆς αὐτοῦ γνώμης τι διαπράττεσθαι". 5) Ὅρα Christ ἐν σελίδ. 546

Τὰ εἰς ἡμᾶς περιελθόντα συγγράμματα τοῦ Πλουτάρχου εἶναι πολυάριθμα, ἀπώλοντο δὲ οὐχὶ ὀλίγα, ὡς γίνεται δῆλον καὶ ἐξ ἄλλων μὲν καὶ δὴ ἐκ τοῦ καταλόγου τοῦ Λαμπρίου, τοῦ υἱοῦ τοῦ συγγραφέως. Αὐτὸς ὁ Πλούταρχος μνημονεύει συγγραμμάτων[1], *ἅπερ δὲν διεσώθησαν, καὶ διετηρήθησαν ἀποσπάσματα*[2] *ἀπολεσθεισῶν συγγραφῶν. Ὁ* Schäfer[3] *ἐπειράθη, ὅπως ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ εἰς ἡμᾶς περιελθὼν κατάλογος δὲν εἶναι ἔργον τοῦ υἱοῦ τοῦ Πλουτάρχου, ἀλλ' ἐγράφη οὐχὶ μακρὸν χρόνον πρὸ τοῦ Σουΐδα ὑπό τινος μεταγενεστέρου γραμματικοῦ. Ὁπωσδήποτε ὁ φερόμενος τοῦ Λαμπρίου κατάλογος περιέχει τὰς ἐπιγραφὰς διακοσίων καὶ δέκα συγγραμμάτων, εἰ καὶ δὲν περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς ἀκέραιος. Φαίνεται, ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν συγγραφῶν δὲν ἐπλάσθησαν· διότι ἢ ὄντως συνεγράφησαν τοιαῦτα συγγράμματα ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ἢ ἀπεδίδοντο τούτῳ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς συγγραφῆς τοῦ καταλόγου. Μέχρις ἡμῶν περιεσώθησαν πεντήκοντα Βίοι καὶ ἑξήκοντα καὶ τέσσαρες διατριβαί, αἵτινες ἐπιγράφονται Ἠθικά. Ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Λαμπρίου φέρεται καὶ ἡ ἐπιγραφὴ Περὶ ζῴων ἀλόγων ποιητικοί, οὗ ἀποσπάσματα διετηρήθησαν*[4]. *Σημειωτέον δ', ὅτι πολλῶν διατριβῶν ἐκ τῶν ἠθικῶν ἡ γνησιότης ἀμφισβητεῖται. Ὡς τεκμήριον δὲ τῆς γνησιότητος κρίνεται ἡ ἀποφυγὴ τῆς χασμωδίας.*

---

[1]) *Ἐν βίῳ Θησ.* 29. *Ἐν βίῳ Ἀγησ.* 28. *Ἐν βίῳ Πύρρ.* 8, 2. [2]) *Οὕτως ἐκ τοῦ συγγράμματος Εἰ ἡ τῶν μελλόντων πρόγνωσις ὠφέλιμος, Ἀνθολ. Στοβ. III*, 49. *Πλεῖστα ἰδὲ παρὰ* Volkmann *ἐν σελίδ.* 106. [3]) *Ἐν τῇ διατριβῇ* Commentatio de libro vitarum decem oratorum, Dresden 1844 *ἐν σελίδ.* 27. *Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἐγράφησαν καὶ ἄλλαι διατριβαί.* Wachsmuth, Über den Katalog. der Plut. Schriften von den sogenanden Lamprias, Phil. 18, 577 *καὶ* Treu, Der Sog. Lamprias Katalog. der Plutarchschriften, Waldenburg 1873. [4]) *Ὅρα* Crusius Rhein. Mus. 39, 581. [5]) *Ἰδὲ* G. Benseler, De hiatu in scriptoribus Graecis, Paris I. Freiberg 1841 *ἐν σελίδ.* 341. *Παράβαλλ. καὶ* Sintenis

Ὁ Πλούταρχος κατατάσσεται ἐν τοῖς ἱστορικοῖς ἕνεκα τῶν Π α ρ α λ λ ή λ ω ν β ί ω ν, οἵτινες συνίστανται ἐξ εἴκοσι καὶ δύο ζευγῶν βιογραφικῶν ἱστοριῶν. Ἕκαστον ζεῦγος ἔχει ὑπόθεσιν τὰς ἀρετὰς ἑνὸς Ἕλληνος καὶ ἑνὸς Ῥωμαίου ἐξόχου ἀνδρός. Μετὰ τὸ τέλος ἑκάστου ζεύγους ἕπεται ἡ σύγκρισις τῶν βιοβιογραφηθέντων, ἀλλ' ἐνιαχοῦ εἶναι αὐθαίρετος. Μόνον ἅπαξ συγκρίνονται δύο Ἕλληνες, ὁ Ἆγις καὶ ὁ Κλεομένης, πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς Γράκχους. Διὰ τοῦτο ἔχομεν τεσσαράκοντα καὶ ἓξ βιογραφίας. Οὕτω συγκρίνεται ὁ Θησεὺς πρὸς τὸν Ῥωμύλον, ὁ Λυκοῦργος πρὸς τὸν Νομᾶν, ὁ Σόλων πρὸς τὸν Ποπλικόλαν, καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Πλὴν τῶν βίων τούτων φέρονται καὶ ἄλλοι τέσσαρες ἄνευ συγκρίσεως, ὁ τοῦ Ἀρτοξέρξου, τοῦ Ἀράτου, τοῦ Γάλβα καὶ τοῦ Ὄθωνος. Ἀπώλοντο δὲ καὶ ἄλλοι, ὡς τοῦ Ἐπαμεινώνδου, τοῦ Λεωνίδου καὶ τοῦ πρεσβυτέρου καὶ τοῦ νεωτέρου Σκιπίωνος. Ἡ φερομένη σειρὰ τῶν παραλλήλων βίων δὲν ἐγένετο ὑπὸ τοῦ συγγραφέως, ὡς δῆλον ἐκ τῆς ὁμολογίας αὐτοῦ τούτου· ἐν τῇ φερομένῃ σειρᾷ προηγοῦνται οἱ βίοι τοῦ Θησέως καὶ τοῦ Ῥωμύλου, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Πλούταρχος ὁμολογεῖ[1], ὅτι πρὸ τῶν βιογραφιῶν τούτων εἶχε γράψει περὶ Λυκούργου τοῦ νομοθέτου καὶ Νομᾶ τοῦ βασιλέως. Ἐπειδὴ λοιπὸν οὕτως ἔχει, οἱ κριτικοὶ ἐπειράθησαν ἐν τοῖς τελευταίοις χρόνοις, ὅπως τοὺς Παραλλήλους βίους κατατάξωσι κατὰ τὸν χρόνον τῆς συγγραφῆς[2]. Τὰς ἱστορικὰς εἰδήσεις ὁ συγγραφεὺς ἤντλησεν ἐξ Ἑλληνικῶν καὶ Ῥωμαϊκῶν πηγῶν, ἃς νεώτεροι φιλόλογοι ὁρίζουσιν[3]. Δὲν εἶναι ὅμως πάντοτε εὔκολον, διότι πλεῖστοι συγγραφεῖς ἀπώλοντο.

De hiatu in Plutarchi vitis parallelis epistola ad Hern. Sauppium, Zerbst 1845. [1]) **Ἐν βίῳ Θησ. 1.** [2]) **Michaelis, De ordine vitarum parall. Plutarchi, Berol. 1875. Muhl Plutarchische Studien,** *ἐν τῇ ἐκδ. τοῦ* **1885.** [3]) **Ὅρα M. Haug, Die Quellen Plutarchs in den Lebensbeschreibungen der Griechen, Tüb. 1854** *καὶ* **Peter, Die Quellen Plutarchs in den Lebens-**

Ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἀπωλείας ταύτης τὰ συγγράμματα τοῦ Χαιρωνέως κατέστησαν πολύτιμα καὶ εἶναι δὴ πολυθρύλητον, ὅτι ὁ Θεόδωρος Γαζῆς ἐρωτηθείς[1]*, ἂν σύμπαντες οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς ἐκινδύνευον νὰ ἀφανισθῶσι, τίνα τούτων ἤθελε σώσει, ἂν ἠδύνατο, ἀπεκρίθη μετά τινος ὑπερβολῆς, τὸν Πλούταρχον. Ἐν πᾶσι τοῖς αἰῶσι καὶ παρὰ πλείστοις λαοῖς οἱ Παράλληλοι τοῦ Πλουτάρχου βίοι εὗρον πολυαρίθμους ἀναγνώστας καὶ θαυμαστάς*[2]*, εἰ καὶ ὁ Χαιρωνεὺς δὲν κατέχει τὴν πρώτην θέσιν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἱστοριογραφίᾳ. Καὶ αὐτὸς οὗτος ἔχει συνείδησιν, ὅτι δὲν γράφει ἱστορίας, ἀλλὰ Βίους καὶ πρὸς τοῦτο ἔχει ἀνάγκην τῆς περιγραφῆς τοῦ ἤθους*[3]*. Οἱ ἱστορικοὶ ταύτης τῆς περιόδου πειρῶνται, ὅπως μορφώσωσι τὸ ἦθος. Ἡ τοιαύτη τάσις ἤρξατο μὲν ἀπὸ Θουκυδίδου, ἀλλ' εἶναι ἀσθενής, αὐξάνει δὲ παρὰ Ξενοφῶντι καὶ ἔτι μᾶλλον παρὰ Θεοπόμπῳ. Παρὰ τῷ Πολυβίῳ ἡ ἠθικὴ ταὐτίζεται τῇ πολιτικῇ ἀνατροφῇ. Ἐναργεστέρα καταφαίνεται ἡ τάσις αὕτη παρὰ τῷ Διοδώρῳ καὶ Διονυσίῳ τῷ Ἁλικαρνασσεῖ μέχρι τοῦ Πλουτάρχου, παρ' ᾧ τὸ*

---

beschreibungen in den Biographien der Römer, Halle 1865. *Παράβαλλ* Christ *ἐν σελίδ.* 549. 1) *Ἰδὲ Θερσιαν. ἐν Ἀδαμ. Κορ.* II, 104. 2) *Ὁ αὐτὸς αὐτόθι, III „Τοσαύτη καὶ τηλικαύτη ἦτο ἡ ἐκτῆς ἀναγνώσεως τῶν πλουταρχείων βίων ψυχικὴ ἀπόλαυσις καὶ ἡδονή, ὥστε ἡ περιώνυμος Κυρία Ρολὰνδ ἐκάλεσεν αὐτοὺς* la pâture des grandes âmes. *Τὰ συγγράμματα τοῦ Πλουτάρχου ὑπῆρξαν ἀνέκαθεν ψυχοτερπέστατον ἀνάγνωσμα βασιλέων, στρατηγῶν, καὶ λογίων ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν. Ὁ βασιλεὺς Ἐρρῖκος Δ', ἵνα περὶ τῶν ἄλλων μηδὲν εἴπωμεν, ἔγραφε πρὸς τὴν ἑαυτοῦ σύμβιον ὅτι τὴν διάπλασιν τοῦ ἰδίου ἤθους ὤφειλε πρώτιστα καὶ μάλιστα εἰς τὴν μελέτην τῶν παραλλήλων βίων".* 3) *Ἐν βίῳ Ἀλεξάνδρ.* 1 *„διὰ τὸ πλῆθος τῶν ὑποκειμένων πράξεων οὐδὲν ἄλλο προεροῦμεν ἢ παραιτησόμεθα τοὺς ἀναγινώσκοντας, ἐὰν μὴ πάντα μηδὲ καθ' ἕκαστον ἐξειργασμένως τι τῶν περιβοήτων ἀπαγγέλλωμεν, ἀλλὰ ἐπιτέμνοντες τὰ πλεῖστα, μὴ συκοφαντεῖν. Οὔτε γὰρ ἱστορίας γράφομεν, ἀλλὰ βίους, οὔτε ταῖς ἐπιφανεστάταις πράξεσι πάντως ἔνεστι δήλωσις ἀρετῆς ἢ κακίας, ἀλλὰ πρᾶγμα βραχὺ πολλάκις καὶ ῥῆμα καὶ παιδιά τις ἔμφασιν ἤθους ἐποίησε μᾶλλον ἢ μάχαι μυριόνεκροι καὶ παρατάξεις αἱ μέγισται καὶ πολιορκίαι πόλεων".*

ἠθικὸν κρατεῖ. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν κατὰ διάφορον τρόπον ἐπραγματεύθησαν τὴν ἱστορίαν· ὁ μὲν Ἡρόδοτος ποιητικῶς, ὁ δὲ Θουκυδίδης καὶ ὁ Πολύϐιος πολιτικῶς, ὁ δὲ Θεόπομπος καὶ ὁ Διονύσιος ῥητορικῶς καὶ φιλοσοφικῶς καὶ ὁ Πλούταρχος ἠθικῶς [1],

Ἴσως ἡ αἰτία ἔγκειται ἐν τῇ ὑποθέσει τῶν ἱστορικῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων, διότι ἡ βιογραφία κατ' ἐξοχὴν σκοπεῖ, ὅπως εἰκονίσῃ τὸν ἐσωτερικὸν βίον καὶ τὸ ἦθος τῶν προσώπων. Δὲν δύναται ὅμως νὰ ἀποκλείσῃ καὶ τὸν ἐξωτερικὸν βίον ἢ τὴν πολιτικὴν ἐνέργειαν. Ἡ τοιαύτη ἱστοριογραφία προσῆκε τοῖς χρόνοις τούτοις. Ἀφ' οὗ ἡ Ἑλλὰς ἐγένετο Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία, ἀφ' οὗ ἡ Ῥώμη μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς δημοκρατίας ἀπέϐαλε τὴν ἑαυτῆς ἐλευθερίαν, οἱ πολῖται δὲν μετεῖχον τῆς πολιτείας. Διὰ τοῦτο ἡ ἱστορία ἐφεξῆς δὲν ἠδύνατο πολιτικὰ νὰ διδάξῃ, τοὐλάχιστον τοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ ἦναι ὁ κύριος αὐτῆς σκοπός. Ἐντεῦθεν οἱ ἐξοχώτεροι ἱστορικοὶ ἐτρέποντο εἰς τὴν ἐπανόρθωσιν καὶ βελτίωσιν τῶν ἠθῶν, ἅπερ ὁσημέραι διεφθείροντο. Πρὸς ἠθικὴν ἱστοριογραφίαν συνεϐάλλοντο καὶ αἱ φιλοσοφικαὶ τοῦ Χαιρωνέως σπουδαί, ὅστις τὴν ἐπιστήμην ταύτην μόνον ὑπὸ τὴν ἠθικὴν ἔποψιν ἐτίμα. Ἐν τοῖς φιλοσοφικοῖς τοῦ Πλουτάρχου συγγράμμασιν ὑπάρχει ὑψηλὴ θεωρία περὶ τοῦ θείου καὶ ὄντως τιμᾷ αὐτόν, ὅτι τὴν εἱμαρμένην ὑπὸ τὴν θείαν πρόνοιαν ἔταξεν. Ἐκ τούτου ὁρμώμενός τις ἤθελεν ἴσως νομίσει, ὅτι, εἰ μὴ ὁ Πλούταρχος ἠσχολεῖτο περὶ βιογραφίας, ἀλλὰ περὶ καθολικὴν ἱστορίαν, ἤθελε δώσει αὐτῇ ὑψηλοτέραν καὶ φιλοσοφικωτέραν χροιάν, διότι ἔχει τὴν ἑνοῦσαν ἀρχὴν τῆς θείας προνοίας. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτος ἐν τοῖς ἱστορικοῖς συγγράμμασι νομίζει, ὅτι ἡ Ῥώμη μόνον διὰ τῆς τυφλῆς τύχης ἔφθασεν εἰς τὴν κοσμοκρατορίαν, γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ ἱστορικὸς Πλούταρχος

---

[1]) Παράβαλλ. Ulrici ἐν σελίδ. 71.

ἐπελάθετο τοῦ φιλοσόφου, ὅτι δὲν ἦτο προωρισμένος νὰ μεταχειρισθῇ τὴν φιλοσοφίαν αὐτοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ ὅτι ἦτο ἐπιτήδειος μᾶλλον πρὸς συλλογὴν ἠθικῶν καὶ πολιτικῶν παραγγελμάτων[1].

Δὲν δύναται μὲν ὁ Πλούταρχος νὰ παραβληθῇ πρὸς τοὺς γίγαντας τῆς Ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας, τὸν Θουκυδίδην, λέγω, καὶ τὸν Πολύβιον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἐξαίρεται εἰς τὰς αἰθερίους τῆς φιλοπατρίας σφαίρας καὶ τοὺς ἀναγνώστας τῶν βιογραφιῶν αὐτοῦ ἐξαίρει[2]. *Τιμᾷ τὴν ἀρετὴν καὶ παντὶ σθένει πειρᾶται, ὅπως τὸν ἀναγνώστην ἀφομοιώσῃ πρὸς τοὺς μεγάλους ἄνδρας. Ἕκαστος βίος τοῦ Χαιρωνέως δὲν εἶναι ἱστορικὴ ἀφήγησις, ἀλλὰ δρᾶμα, δι' οὗ μανθάνει ὁ ἀναγνώστης τοὺς τρόπους, ὅπως ποιῇ τὸ ἦθος εὐγενὲς καὶ τὸ φρόνημα γενναῖον. Ὅτι δ' οἱ βίοι τοῦ Πλουτάρχου ἔχουσι πολὺ τὸ δραματικόν, ἐμαρτύρησεν ἤδη ὁ μέγιστος δραματικὸς ποιητής, ὁ Shakespeare, ὅστις οὐ μόνον ἠκολούθησε τῷ ἡμετέρῳ βιογράφῳ ἐν τρισὶ δράμασι, τῷ Κοριολάνῳ, τῷ Ἰουλίῳ Καίσαρι καὶ τῷ Ἀντωνίῳ καὶ τῇ Κλεοπάτρᾳ, ἀλλὰ καὶ πολλὰς φράσεις τούτου εἰς αὐτὰ εἰσήγαγε. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Jean Paul ὠνόμασε τὸν Πλούταρχον βιογραφικὸν Shakespeare τῆς καθολικῆς ἱστορίας*[4]. *Ἡ*

---

1) *Ὁ αὐτὸς ἐν σελίδ.* 240. 2) *Πολλάκις ἔκγονοι τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῶν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος ἀγωνισαμένων ἠρώτησάν με, τίνα ἱστορικὸν δύνανται νὰ μελετῶσιν ὠφελίμως. Τούτοις δὲν συνέστησα τὸν Θουκυδίδην, οὐδὲ τὸν Πολύβιον, ἀλλὰ τὸν Πλούταρχον. Διότι εἶπον κατ' ἐμαυτόν, ὅτι οὗτοι δὲν ἔχουσιν ἀνάγκην, ὅπως μάθωσι τὰ ἄριστα πρότυπα τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, ἀλλὰ δέονται μορφώσεως τοῦ ἤθους καὶ ἐξάρσεως τοῦ φρονήματος.* 3) *Πλούτ. ἐν βίῳ Τιμ.* 1 "*ἡμεῖς δὲ τῇ περὶ τὴν ἱστορίαν διατριβῇ καὶ τῆς γραφῆς τῇ συνηθείᾳ παρασκευάζομεν ἑαυτοὺς τὰς τῶν ἀρίστων καὶ δοκιμωτάτων μνήμας ὑποδεχομένους ἀεὶ ταῖς ψυχαῖς, εἴ τι φαῦλον ἢ κακόηθες ἢ ἀγενὲς αἱ τῶν συνόντων ἐξ ἀνάγκης ὁμιλίαι προσβάλλουσιν, ἐκκρούειν καὶ διωθεῖσθαι, πρὸς τὰ κάλλιστα τῶν παραδειγμάτων ἵλεων καὶ πρᾳεῖαν ἀποστρέφοντες τὴν διάνοιαν*". 4) *Παράβαλλ.* Christ *ἐν σελ.* 549 *ἐν σημ.* 5.

γλῶσσα ὅμως τοῦ Πλουτάρχου δὲν ἐπαινεῖται, διότι συχνάκις ἐμβάλλει τὸν ἀναγνώστην εἰς δυσκολίας, αἵτινες δὲν προσκαλοῦνται ὑπὸ δυσκόλων ἐννοιῶν. Δὲν ἔχει δ' οὐδ' ἴδιον συγγραφικὸν ἦθος, ὡς οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, ἀλλὰ καὶ τῆς μιμήσεως καταφρονεῖ, ἣν θεωρεῖ ὡς μικροπρεπῆ καὶ σοφιστικήν[1].

Πλὴν τῶν παραλλήλων βίων ἀποδίδονται τῷ Πλουτάρχῳ καί τινες ἱστορικαὶ διατριβαί, ὧν ἡ γνησιότης κατὰ τὸ πλεῖστον ἀμφισβητεῖται. Τοιαύτη εἶναι ἡ Περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς ποιήσεως Ὁμήρου, ἥτις διαιρεῖται εἰς δύο μέρη, ἐξ ὧν τὸ μὲν περιέχει βίον τινὰ τοῦ μεγίστου ποιητοῦ, τὸ δὲ ἕτερον τὰ τῆς ὁμηρικῆς γλώσσης, τὰ τῶν ἠθῶν καὶ τῶν τοιούτων. Περὶ τῆς διατριβῆς ταύτης ὑπάρχουσι πολλαὶ διαφωνίαι[2], *ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι δὲν συνεγράφη ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου ἱστορικοῦ. Ὡσαύτως δὲν θεωρεῖται γνησία ἡ διατριβὴ Περὶ τῆς Ἡροδότου κακοηθείας*[3]. *Γραμματολογικὴ διατριβὴ εἶναι ἡ Ἐπιτομὴ τῆς συγκρίσεως Μενάνδρου καὶ Ἀριστοφάνους. Ἐν ταύτῃ ὁ ἠθικὸς φιλόσοφος πειρᾶται*[4], *ὅπως ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ Μένανδρος ἦτο ὑπέρτερος τοῦ Ἀριστοφάνους, ὅπερ δὲν εἶναι ὀρθόν. Οἱ δὲ Βίοι τῶν δέκα ῥητόρων ὑπὸ τίνος συνεγράφησαν, δὲν εἶναι γνωστόν. Τινὲς εἰκάζουσιν, ὅτι ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Φωτίου συγγραφέντες βραδύτερον ἀπεσπάσθησαν τῆς Μυριοβίβλου καὶ ἀπεδόθησαν τῷ Πλουτάρχῳ*[5]. *Ὁπωσδήποτε*

---

[1]) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Νικ.* 1 "*Ἐμοὶ δ' ὅλως μὲν ἡ περὶ λέξιν ἅμιλλα καὶ ζηλοτυπία πρὸς ἑτέρους μικροπρεπὲς φαίνεται καὶ σοφιστικόν, ἂν δὲ πρὸς τὰ ἀμίμητα γίγνηται, καὶ τελέως ἀναίσθητον*". [2]) *Περὶ τούτων λέγομεν πολλὰ ἐν σελ.* 3 *τῆς Ἱστορ. τῶν Ὁμηρ. ἐπῶν.* [3]) *Τὴν γνησιότητα τῆς διατριβῆς ὑποστηρίζει μὲν ὁ* Lahmeyer (De libelli Plutarchei, qui de malignitate Herodoti inscribitur et auctoritate et auctore, Gotting. 1848. *Ἡ διατριβὴ αὕτη ἐβραβεύθη*), *ἀλλ' ἀπορρίπτει ὁ* Bähr (Quaest. Plut. III, 52) *μετ' ἄλλων. Παράβαλλ. καὶ* Volkmann *ἐν σελίδ.* 341. [4]) *Ὁ αὐτὸς ἐν σελίδ.* 334. [5]) *Ὅρα Βαλέττα μετάφρ. τῆς Ἱστορ. τῆς ἀρχ. Ἑλλην. φιλολογ. ἐν τόμ.* II, *σελ.* 219 *σημ. Παράβαλλ. καὶ* Nicolai II, 540.

δὲν εἶναι ἔργον τοῦ ἡμετέρου ἱστορικοῦ[1]. *Ἡ δὲ διατριβὴ Περὶ τῶν παραλλήλων Ἑλληνικῶν καὶ Ῥωμαϊκῶν ἀπεδόθη τῷ Πλουτάρχῳ, ἴσως διότι ὁ Χαιρωνεὺς συνέγραψε παραλλήλους βίους. Ὁ συγγραφεὺς ταύτης πειρᾶται, ὅπως ἀποδείξῃ, ὅτι αἱ ἀρχαῖαι ἱστορίαι δὲν εἶναι πλάσματα καὶ μῦθοι· διότι καὶ ἐν τοῖς χρόνοις τούτου συνέβησαν ὅμοια*[2].

Τὰ δὲ Ἀποφθέγματα βασιλέων καὶ στρατηγῶν εἶναι ἐπιστολή, ἣν ὁ συγγραφεὺς πέμπει πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Τραϊανόν. Ἐπειδὴ τὰ ἐνταῦθα μνημονευόμενα ἀποφθέγματα δὲν συμφωνοῦσι πρὸς τὰς βιογραφίας, ἠγέρθη ἀμφιβολία περὶ τῆς γνησιότητος[3]. *Φαίνεται ὅμως, ὅτι ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς ἐποίει συλλογὴν ἀποφθεγμάτων βασιλέων*[4]. *Διὰ τοῦτο ὁ Wyttenbach*[5] *δέχεται μέν, ὅτι ὁ Πλούταρχος συνέλεξε τοιαῦτα ἀποφθέγματα, ἀλλ' ὁμολογεῖ, ὅτι ἡ φερομένη συλλογή, τοὐλάχιστον ἐν τῇ παρούσῃ αὐτῆς μορφῇ, δὲν εἶναι ἔργον αὐτοῦ. Μετὰ μείζονος βεβαιότητος οἱ κριτικοὶ ἀποφαίνονται περὶ τῆς νοθείας τριῶν συλλογῶν ἐχουσῶν παραπλησίαν ὑπόθεσιν πρὸς τὴν ἡγουμένην. Αἱ συλλογαὶ αὗται εἶναι· Ἀποφθέγματα Λακωνικά, Ἀποφθέγματα Λακαινῶν καὶ Τὰ παλαιὰ τῶν Λακεδαιμονίων ἐπιτηδεύματα*[6]. *Ὡσαύτως ἱστορικὴν ὑπόθεσιν ἔχουσιν αἱ διατριβαὶ Αἴτια Ῥωμαϊκὰ (Quaestiones Romanae) καὶ Αἴτια Ἑλληνικὰ (Quaestiones Graecae). Ἐν ταῖς δυσὶ ταύταις διατριβαῖς ὁ Πλούταρχος τὴν ὕλην ἤντλησε καὶ ἄλλοθεν μέν, κατ' ἐξοχὴν δὲ ἐκ τοῦ Οὐάρρωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Ἰόβα*[7].

---

1) *Ὅρα* A. Schäfer, De libro X orat. Dresden 1844. 2) *Τοῦτο λέγει αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς ἐν ἀρχῇ τῆς διατριβῆς.* 3) C. Schmidt, De apophtegmatum quae Plutarchi nomine feruntur collectionibus, Greifsw. 1879. 4) *Περὶ ἀοργησίας* 9 „*Διὸ καὶ συνάγειν ἀεὶ πειρῶμαι καὶ ἀναγινώσκειν οὐ ταῦτα δὴ μόνον τὰ τῶν φιλοσόφων, οὕς φασι χολὴν οὐκ ἔχειν οἱ νοῦν ἔχοντες. ἀλλὰ μᾶλλον τὰ τῶν βασιλέων καὶ τυράννων*". 5) *Ἐν σελίδ.* 159 *τοῦ προλόγου τῶν Ἠθικῶν.* 6) *Ὅρα* Volkmann I, 235. 7) *Ὅρα* A. Barth, De

Ἐν δὲ τῷ συγγραμματίῳ Περὶ τῆς Ῥωμαίων τύχης ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται τὸ πολυθρύλητον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ζήτημα, ἂν ἡ Ῥώμη διὰ τῆς ἀρετῆς ἢ διὰ τῆς τύχης ἔφθασεν εἰς τὴν κοσμοκρατορίαν[1]. *Νομίζει δ', ὅτι διὰ τῆς δευτέρας τοῦτο ἐγένετο. Τὴν γνησιότητα τῆς διατριβῆς, ἥτις ἐπιγράφεται Γυναικῶν ἀρεταί, ὑποστηρίζει ὁ* Dinse[2], *ἀλλ' ἀπορρίπτει ὁ μέγας κριτικὸς* Cobet[3]. *Εἰκάζεται δ', ὅτι ἡ διατριβὴ Πότερον Ἀθηναῖοι κατὰ πόλεμον ἢ κατὰ σοφίαν ἐνδοξότεροι εἶναι ἀπόσπασμα. Τῷ Πλουτάρχῳ ἀποδίδονται καὶ δύο λόγοι Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης ἢ ἀρετῆς, ἐν οἷς διὰ ῥητορικῶν σχημάτων πειρᾶται, ὅπως ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ υἱὸς τῆς Ὀλυμπιάδος ἐγένετο μέγας οὐχὶ διὰ τῆς τύχης, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀρετῆς. Ἡ τύχη ηὐνόησε τὸν Δαρεῖον καὶ τὸν Σαρδανάπαλον*[4], *οὐχὶ δὲ καὶ τὸν Ἀλέξανδρον, ὅστις διῆλθε βάθη, ἀνέβη ἄορνα ὕψη*[5] *καὶ εἶδεν ὑπερφυεῖς ὄψεις θηρίων καὶ οὗ τὸ σῶμα ἔφερε πολλὰς πληγάς, σύμβολα τῆς ἀνταγωνιζομένης τύχης.*

Jubae *ὁμοιότησιν* a Plut. expressis in quaestionibus Romanis, Göttingen 1876. [1]) *Ἐν ἀρχῇ ὁ συγγραφεὺς λέγει· „Αἱ πολλοὺς πολλάκις ἠγωνισμέναι καὶ μεγάλους ἀγῶνας Ἀρετὴ καὶ Τύχη πρὸς ἀλλήλας μέγιστον ἀγωνίζονται τὸν παρόντα, περὶ τῆς Ῥωμαίων ἡγεμονίας διαδικαζόμεναι ποτέρας γέγονεν ἔργον, καὶ ποτέρα τὴν τηλικαύτην δύναμιν γεγέννηκεν„.* [2]) *Ἐν τῇ διατριβῇ* De libello Plut. *γυν. ἀρεταί* iscriptio, Berl. 1868. [3]) *Ὅρα* Christ 550. [4]) *Ἐν λόγ.* I, 2. [5]) *Ὁ αὐτὸς αὐτόθι* I, 3.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ΄.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ Μ. Χ. ΑΙΩΝΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Ἂν τὰ ἱστορικὰ προϊόντα ταύτης τῆς περιόδου ἦναι εὐτελῆ, πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψει, ὅτι ὑπῆρχον τρεῖς σπουδαιόταται τῆς εὐτελείας αἰτίαι, ἡ γεροντικὴ διάνοια τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ αἱ δύο τυραννίαι, ἡ φιλολογικὴ καὶ ἡ πολιτική. Τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐξασθενῆσαν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην πολιτικῶς μὲν ἦτο δοῦλον τῆς Ῥωμαϊκῆς κοσμοκρατορίας, φιλολογικῶς δὲ τῶν ἐξόχων διανοιῶν τῶν κλασικῶν χρόνων. Ἐπειδὴ δὲ ὑπό τινα ἔποψιν τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐν τῇ ἀσθενείᾳ αὐτοῦ ὑπεχώρησε τῷ Ῥωμαϊκῷ, οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας ἔχουσί τι Ῥωμαϊκόν. Καθ' ὅλου αἱ Ἑλληνικαὶ τέχναι καὶ ἐπιστῆμαι ἐπέδρασαν ἐπὶ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ. Καὶ ἐν ὅσῳ μὲν ἦτο ἀκμαῖον τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα, ἠγωνίζετο γενναίως πρὸς τὸ Ῥωμαϊκόν. Ἀφ' οὗ ὅμως ἐξησθένησεν ἡ Ἑλληνικὴ διάνοια, συνέβη καὶ τὸ ἀντίθετον. Ἀλλ' ἐν ᾧ ἡ Ἑλληνικὴ ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων ἐπίδρασις ἦτο ὠφέλιμος, ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων ἐγένετο βλαβερά. Διότι οἱ Ῥωμαῖοι μετέδωκαν τοῖς Ἕλλησι τοῦ ψυχροῦ καὶ ἀκόμψου. Οὕτω λοιπὸν ἐν τοῖς περισωθεῖσι τοὐλάχιστον ἱστορικοῖς ὁ ἐθνικὸς τῶν Ἑλλήνων χαρακτὴρ φαίνεται ἐσβεσμένος.

Αἱ ἱστορίαι τούτων κατὰ τὴν περίοδον ταύτην δὲν εἶναι συντεταγμέναι κατὰ τὴν τεχνικὴν καὶ ποιητικὴν αἴσθησιν τῶν ἀρχαιοτέρων, οὔτε μῦθοι εἰς τὴν ἱστορίαν παρεμβάλλονται, ἀλλ' εἶναι ξηραὶ καὶ στεροῦνται χρώματος. Τοὐναντίον πανταχοῦ γίνεται λόγος περὶ ὀνείρων, τεράτων καὶ σημείων, ἅπερ

χαρακτηρίζουσι τὴν δεισιδαιμονίαν τῶν Ῥωμαίων. Προσέτι παρατηρεῖται τάσις τις τῶν ἱστορικῶν, ὅπως οὗτοι περὶ τῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας διδάξωσι. Παρὰ Δίωνι τῷ Κασσίῳ καὶ τῷ Ἡρωδιανῷ εὑρίσκονται συχνοὶ καὶ μακροὶ λόγοι. Ἀλλὰ τὰ ῥητορεύματα ταῦτα οὔτε δημοκρατικὴν φιλοπραγμοσύνην δεικνύουσι, οὔτε Ἑλληνικὴν ζωηρότητα, οὔτε τὴν θερμὴν τῶν ἀρχαιοτέρων πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπην· ἀλλὰ πολιτικὴ σύνεσις δεσποτικῆς κυβερνήσεως, χαλαρὰ βιωτικὴ φρόνησις καὶ πρὸ πάντων εἶδός τι πολιτικῆς ἠθικῆς κρατεῖ. Ἀντιπρόσωποι τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ὁ Ἀρριανός, ὁ Ἀππιανός, Δίων ὁ Κάσσιος καὶ ὁ Ἡρωδιανός. Φαίνεται ὅμως, ὅτι οὗτοι ἀπετέλουν μόνον ἕνα κλάδον τῆς ἱστοριογραφίας ταύτης τῆς περιόδου. Διότι ὑπῆρχον ἄλλοι, οἵτινες εἶχον τὸν ποιητικὸν καὶ ῥητορικὸν χαρακτῆρα[1]. *Τούτων τὰ ἔργα ἀπώλοντο καὶ γινώσκονται μόνον ἐκ τῶν σκωμμάτων τοῦ Λουκιανοῦ.*

Ἐπιφανέστατος ἀντιπρόσωπος ταύτης τῆς περιόδου εἶναι ὁ Φλάβιος Ἀρριανός, ὅστις ἐγεννήθη μὲν κατὰ τὸ 90—95 μ. Χ.[2] *ἐν Νικομηδείᾳ τῆς Βιθυνίας, ἀλλ' ἐκτήσατο πολιτικὸν δικαίωμα ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Ῥώμῃ. Ὁ Ἀδριανὸς κατέστησε τοῦτον ἔπαρχον τῆς Καππαδοκίας*[3]. *Ἐν τῇ ὑψηλῇ δὲ ταύτῃ θέσει ὁ Ἀρριανὸς διεκρίθη διὰ τὴν κυβερνητικὴν ἱκανότητα καὶ τὴν ἀνδρείαν, μεθ' ἧς ἐπολέμησε πρὸς τοὺς Ἀλανούς. Διὰ τὰς ἀρετὰς ταύτας προήχθη εἰς τὸ ὑπατικὸν ἀξίωμα καὶ ἐγένετο ἄρχων τῶν Ἀθηνῶν. Περὶ δὲ τὰς δυσμὰς τοῦ βίου ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα, ἔνθα ἐγένετο ἱερεὺς τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Περσεφόνης. Πότε οὗτος*

---

1) *Ὅρα* Ulrici *ἐν σελίδ.* 74. 2) *Ενταῦθα τίθησι τὴν γέννησιν τοῦ συγγραφέως ὁ* Nissen, Die Abfassungszeit von Arrians Anabasis *ἐν τῷ* Rhein. Mus 43 (1888) 236—57. 3) *Τοῦτο μαρτυρεῖται ὑπό τινος ἐπιγραφῆς δημοσιευθείσης ἐν τῷ Ἑλλην. συλλόγ.* III, 253. *Ὅρα καὶ* Christ *ἐν σελίδ.* 557.

ἔθανεν, δὲν εἶναι γνωστόν, ἀλλὰ κατὰ τὸ 180 μ. Χ. δὲν ὑπῆρχεν ἔτι ἐν τῇ ζωῇ.

Ὁ Ἀρριανὸς μαθητὴς τοῦ Ἐπικτήτου γενόμενος[1] *παρέβαλεν ἑαυτὸν πρὸς τὸν Ξενοφῶντα καὶ τὸν διδάσκαλον πρὸς τὸν Σωκράτη. Ὡς ὁ Ἀθηναῖος ἔγραψε φιλοσοφικά, ἱστορικὰ καὶ στρατιωτικὰ συγγράμματα, οὕτω καὶ ὁ Ἀρριανός, ὃν τινες ἐπωνόμαζον νέον Ξενοφῶντα. Ἐκεῖνος μὲν ἔγραψεν Ἀπομνημονεύματα, οὗτος δὲ Διατριβὰς Ἐπικτήτου, αἵτινες συνίσταντο ἐξ ὀκτὼ βιβλίων. Ἐκ τούτων διετηρήθησαν μόνον τὰ τέσσαρα πρῶτα. Ἐν τῷ προοιμίῳ τούτων ὁ Ἀρριανὸς λέγει, ὅτι ἔγραψεν, ὅσα ἤκουε τοῦ διδασκάλου λέγοντος*[2]. *Πρὸς δὲ συνέγραψε καὶ τὸ Ἐγχειρίδιον, ὅπερ εἶναι ἐπιτομὴ τῶν Διατριβῶν. Τὸ συγγραμμάτιον τοῦτο ἐτιμήθη οὐ μόνον ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν· διότι ἐν τούτῳ ὑπάρχουσι φράσεις καὶ ἔννοιαι ὁμοιάζουσαι πρὸς τὴν Καινὴν διαθήκην. Τοῦτο εἶναι εὐνόητον, διότι ἡ στωϊκὴ φιλοσοφία ἔχει μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν*[3]. *Ὁ Σιμπλίκιος περὶ τὰ μέσα τοῦ πέμπτου μ. Χ. αἰῶνος συνέταξεν ὑπόμνημα εἰς αὐτὸ καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν ἑκατονταετηρίδα ἐνέτειναν εἰς στίχους μεταφράσαντες εἰς τὴν Λατινικὴν καὶ τὴν Ἀγγλικήν. Τὸ πρῶτον δόγμα τοῦ Ἐπικτήτου εἶναι Ἀνέχου*[4]

---

1) *Λουκιαν. Ἀλέξανδρ. ἢ Ψευδόμ.* 2 *“Καὶ Ἀρριανὸς γὰρ ὁ τοῦ Ἐπικτήτου μαθητής, ἀνὴρ Ῥωμαίων ἐν τοῖς πρώτοις, καὶ παιδείᾳ παρ' ὅλον τὸν βίον συγγενόμενος, ὅμοιόν τι παθὼν ἀπολογήσαις ἂν καὶ ὑπὲρ ἡμῶν„.* 2) *Ἐν* § 2 *“Ὅσα δὲ ἤκουον αὐτοῦ λέγοντος, ταῦτα αὐτὰ ἐπειράθην, αὐτοῖς ὀνόμασιν ὡς οἷόν τε ἦν γραψάμενος, ὑπομνήματα εἰς ὕστερον ἐμαυτῷ διαφυλάξαι τῆς ἐκείνου διανοίας καὶ παρρησίας„.* 3) *Ὁ ἡμέτερος Θερειανὸς Παρατηρεῖ ἐν Ἀδαμ. Κορ.* III, 88 *“Ἐν τῷ Ἐγχειριδίῳ, ἔτι μᾶλλον δὲ ἐν ταῖς Διατριβαῖς τοῦ Ἐπικτήτου ὑπάρχουσι φράσεις καὶ ἔννοιαι, κατὰ πάντα σχεδὸν ὅμοιαι πρὸς τὰς τῆς Καινῆς διαθήκης, νομίζει δέ τις ὅτι τὸ δεῖνα καὶ δεῖνα ἐπικτήτειον χωρίον ἐγράφη οὐχὶ ὑπὸ ἐθνικοῦ φιλοσόφου, ἀλλ' ὑπό τινος τῶν Ἀποστόλων ἢ τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας„.* 4) *Ἐν ἀρχῇ τοῦ Ἐγχειριδίου παρατηρεῖ, ὅτι “τὰ μὲν ἐφ' ἡμῖν τὰ δὲ οὐκ ἐφ' ἡμῖν„.*

καὶ *Ἀπέχου*, δηλ. ὁ φιλόσοφος κελεύει, ἵνα ὑπομένῃ τις τὰς δεινὰς τοῦ βίου περιπετείας καὶ κολάζῃ τὰς φαύλας ἐπιθυμίας. Ὁ Φώτιος παραδίδει ἡμῖν, ὅτι ὁ Ἀρριανὸς ἔγραψε καὶ *Ὁμιλίας* Ἐπικτήτου συνισταμένας ἐκ δώδεκα βιβλίων [1].

Τὸ σπουδαιότατον ἔργον τοῦ ἡμετέρου ἱστορικοῦ εἶναι ἡ *Ἀνάβασις Ἀλεξάνδρου*, ἥτις συνίσταται ἐξ ἑπτὰ βιβλίων. Ἡ ἐπιγραφὴ καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν βιβλίων ἐγένοντο κατὰ τὴν Κύρου ἀνάβασιν τοῦ Ξενοφῶντος. Πηγαὶ τῆς ἱστορίας τοῦ Ἀρριανοῦ, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ, ἦσαν ὁ Πτολεμαῖος καὶ ὁ Ἀριστόβουλος, οὓς νομίζει ἀξιοπίστους [2]. Πλὴν τούτων ὅμως ἐνιαχοῦ εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸν Κλείταρχον, τὸν Μεγασθένη, τὸν Νέαρχον καὶ τὸν Ἱερώνυμον [3]. Τὸ ἱστορικὸν τοῦτο σύγγραμμα περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς σχεδὸν ἀκέραιον· διότι μόνον ὀλίγαι σελίδες λείπουσιν ἐκ τοῦ τελευταίου βιβλίου. Ἐπιγράφεται μὲν *Ἀλεξάνδρου ἀνάβασις*, ἀλλὰ περιέχει ὁλόκληρον ἱστορίαν τοῦ βασιλέως· διότι ἐν ἀρχῇ ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται περὶ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως, περὶ τῆς στρατείας εἰς τὰς βορείους χώρας καὶ περὶ τῆς κατεδαφίσεως τῶν Θηβῶν.

Ὁ Ἀρριανὸς κατέχεται ὑπό τινος δεισιδαιμονίας· διότι πανταχοῦ μνημονεύει σημείων, οἰωνῶν καὶ μαντείων. Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου πόρθησις τῆς Ἀσίας καὶ ἡ παρὰ τῇ Ἰσσῷ νίκη αὐτοῦ εἶναι βούλησις καὶ ἔργον τῆς εἱμαρμένης [4]. Συνέγραψε δὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ βασιλέως, διότι ἐνόμισεν, ὅτι οὐδεὶς θνητὸς οὔτε ἐπιφανεστέρας πράξεις ἐξετέλεσεν, οὔτε πρὸς τοῦτον δύναται

---

[1]) Ἐν βιβλ. 58 "τῶν δὲ ὁμιλιῶν τοῦ αὐτοῦ Ἐπικτήτου βιβλία δώδεκα, ἰσχνὸς δὲ τὴν φράσιν ἐστὶ καὶ μιμητὴς ὡς ἀληθῶς Ξενοφῶντος". Παράβαλλ. Δόναλδ. II, 178. [2]) Τοῦτο λέγει ἐν τῷ Προοιμίῳ. [3]) Ὅρα Schöne, De rerum Alexandri Magni scriptoribus, in primis Arriani et Plutarchi fontibus, Lips. 1870. Fränkel, Die Quellen der Alexanderhistoriker, Bresl. 1883. [4]) Ἐν βιβλ. II, 34. Παράβαλλ. Ulrici ἐν σελίδ. 241.

νὰ παραβληθῇ[1]. *Ὁ ἱστορικὸς οὗτος δὲν γράφει κατὰ τὴν κοινὴν γλῶσσαν, καθ' ἣν ἔγραψεν ὁ Πολύβιος, ἀλλὰ πειρᾶται μετὰ τοῦ Λουκιανοῦ καὶ τοῦ Δίωνος, ὅπως ἀγάγῃ εἰς ἀναβίωσιν τὴν Ἀτθίδα· οἱ φιλόλογοι ὅμως ἀνευρίσκουσιν ἐν αὐτῷ ἁμαρτήματα περὶ τὴν χρῆσιν τῶν ἐγκλίσεων καὶ τῶν προθέσεων. Μιμεῖται δ' οὐ μόνον τὸν Ξενοφῶντα, ἀλλὰ καὶ τὸν Θουκυδίδην καὶ δὴ καὶ τὸν Ἡρόδοτον*[2]. *Τοῦτο συμβαίνει ἐν τῇ Ἰνδικῇ, ἥτις συνετάχθη ἐν Ἰωνικῇ διαλέκτῳ. Τὰ σύγγραμμα τοῦτο εἶναι μᾶλλον γεωγραφικὸν ἢ ἱστορικόν. Πρὸς συγγραφὴν τούτου εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸν Νέαρχον, τὸν Μεγασθένη καὶ τὸν Ἐρατοσθένη, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ*[3]. *Ὡσαύτως γεωγραφικὸν σύγγραμμα εἶναι ὁ Περίπλους τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ὅπερ συγγράψας ὁ Ἀρριανὸς κατὰ τὸ 137 μ. Χ. ἀνέθετο τῷ αὐτοκράτορι Ἀδριανῷ, περὶ οὗ ἔσται λόγος μετ' ὀλίγον.*

Πλὴν τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ ἔργου ὁ Ἀρριανὸς συνέγραψε Τὰ μετ' Ἀλέξανδρον[4]. *Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἔχον ὑπόθεσιν τὴν ἱστορίαν τῶν Διαδόχων συνέκειτο ἐκ δέκα βιβλίων καὶ ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς ἱστορίας Ἱερωνύμου τοῦ Καρδιανοῦ. Τὰ δὲ Βιθυνιακὰ συνιστάμενα ἐξ ὀκτὼ βιβλίων περιεῖχον τὴν ἱστορίαν τῆς Βιθυνίας ἀπὸ τῶν μυθικῶν χρόνων μέχρι τοῦ τελευταίου βασιλέως Νικομήδους τοῦ τρίτου, ὡς παραδίδει ἡμῖν ὁ Φώτιος*[5]. *Ἐν τοῖς Παρθικοῖς, ὅπερ συνέκειντο ἐκ δέκα*

---

[1]) *Ἐν βιβλ.* VII, 167. [2]) *Ὅρα* Grundmann, Quid in elocutione Arriani Herodoto debeatur, Berl. Stud. II, 177 – 268, *καὶ* Böhner, De Arriani dicendi genere, Acta sem. Erlang. IV, 1—57. [3]) *Ἐν Ἀναβάσ. Ἀλεξάνδρ.* V, 5 *«Ἀλλ' ὑπὲρ Ἰνδῶν ἰδίᾳ μοὶ γεγράψεται, ὅσα πιστότατα ἐς ἀφήγησιν οἵ τε ξὺν Ἀλεξάνδρῳ στρατεύσαντες, καὶ ὁ ἐκπεριπλεύσας τῆς μεγάλης θαλάσσης τὸ κατ' Ἰνδοὺς Νέαρχος, ἐπὶ δὲ ὅσα Μεγασθένης τε καὶ Ἐρατοσθένης δοκίμω ἄνδρε ξυνεγραψάτην».* [4]) *Ὅρα* Nicolai II, 562, *καὶ Φώτ. ἐν Βιβλ.* 92. [5]) *Ἐν Βιβλ.* 93 *«Ἄρχεται μὲν οὖν, ὥσπερ εἴρηται, ἀπὸ τῶν μυθικῶν τῆς ἱστορίας, κάτεισι δὲ μέχρι τελευτῆς τοῦ ἐσχάτου Νικομήδους, ὃς τελευτῶν τὴν βασιλείαν Ῥωμαίοις κατὰ διαθήκας ἀπέλιπεν,*

καὶ ἑπτὰ βιβλίων[1], *ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς ἐπραγματεύετο τὴν ἱστορίαν τῶν Πάρθων, κατ' ἐξοχὴν δὲ τὸν πρὸς τούτους πόλεμον τοῦ Τραϊανοῦ. Ἡ δ' Ἀ λ α ν ι κ ὴ ἱ σ τ ο ρ ί α ἦτο περιγραφὴ τῶν πολέμων αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως πρὸς τοὺς Ἀλανούς, οὓς ἐνίκησε*[2]. *Τὰ συγγράμματα ταῦτα ἀπώλοντο πλὴν ἑνὸς μικροῦ τμήματος, ὅπερ ἐπιγράφεται Ἔ κ τ α ξ ι ς κ α τ' Ἀ λ α ν ῶ ν, ὅπερ ὑπὸ στρατιωτικὴν ἔποψιν ἔχει μεγάλην σπουδαιότητα*[3]. *Ὡς ὁ Ξενοφῶν, οὕτω καὶ ὁ Ἀρριανὸς ἐκέκτητο μεγάλην πεῖραν περὶ τὴν τακτικὴν καὶ στρατηγικήν, ὡς μαρτυρεῖ τὸ μέχρις ἡμῶν περισωθὲν σύγγραμμα Τ έ χ ν η τ α κ τ ι κ ή. Ἡ διατριβὴ αὕτη συγγραφεῖσα τὸ 136 μ. Χ. καὶ κατὰ τὸ εἰκοστὸν ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Ἀδριανοῦ*[4] *ἔχει μεγίστην ὁμοιότητα πρὸς τὴν διατριβὴν τοῦ τακτικοῦ Αἰλιανοῦ τὴν ἐπιγραφομένην Π ε ρ ὶ σ τ ρ α τ η γ ι κ ῶ ν τ ά ξ ε ω ν Ἑ λ λ η ν ι κ ῶ ν*[5]. *Πρὸς δὲ ὁ Ἀρριανὸς ἔγραψε καὶ βίους, τὸν τοῦ Δίωνος*[6], *τοῦ Τιμολέοντος καὶ τοῦ λῃστοῦ Τιλλοβόρου*[7]. *Κατὰ μίμησιν τοῦ Ξενοφῶντος συνέταξε καὶ Κ υ ν η γ ε τ ι κ ό ν.*

Ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς δὲν ἦτο μόνον φιλόσοφος καὶ ἱστορικός, ἀλλὰ καὶ γεωγράφος· διότι συνέγραψε Π ε ρ ί π λ ο υ ν τ ο ῦ Ε ὐ ξ ε ί ν ο υ Π ό ν τ ο υ, ὡς ἄρτι ἐλέγομεν. Ἐνταῦθα δὲ παρατηροῦμεν, ὅτι διακρίνεται κατὰ τὴν σαφήνειαν, ἥτις παρήχθη ἐκ τῆς αὐτοψίας· διότι αὐτὸς ὁ ἔπαρχος τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου περιελθὼν περιγράφει αὐτὰ ἀπὸ Τραπεζοῦντος μέχρι Βυζαντίου πραγματευόμενος περὶ Διοσκουριάδος τοῦ Κιμμερίου καὶ τοῦ Θρακικοῦ Βοσπόρου. Εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦτο τοῦ Ἀρριανοῦ ἐξ ἀρχαίων χρόνων ἦτο συνημμένος ὁ Π ε ρ ί π λ ο υ ς τ ῆ ς

οὔπω βασιλευομένοις μετὰ τὴν τοῦ Ταρκυνίου ἐξέλασιν„. [1] *Ὁ αὐτὸς αὐτόθι* 58. [2] *Αὐτόθι.* [3] Christ *ἐν σελίδ.* 559 [4] *Ὅρα κεφ.* 44. [5] Nicolai II. 563, [6] *Ταῦτα ἦσαν νεανικὰ ἔργα, Φώτ. ἐν Βιβλ.* 73 *β*, 5. [7] *Λουκιαν. ἐν Ἀλεξάνδρ.* 2

Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, ἀλλὰ προδήλως δὲν εἶναι ἔργον τοῦ ἡμετέρου ἱστορικοῦ, διότι ἔχει ἐμπορικὸν καὶ οὐχὶ ἐπιστημονικὸν χαρακτῆρα καὶ πολὺ ἀφίσταται τῆς κομψῆς γλώσσης τοῦ Ἀρριανοῦ. Εἰκάζεται δ', ὅτι συνεγράφη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πλινίου[1].

Ὁ δὲ Ἀππιανὸς *ὁ Ἀλεξανδρεὺς* εἶχε γράψει αὐτοβιογραφίαν. Ἐπειδὴ δ' αὕτη ἀπώλετο, πάνυ ὀλίγα περὶ τοῦ ἱστορικοῦ τούτου γινώσκομεν, δηλ. ὅτι ἐπὶ Ἀδριανοῦ ἦλθεν εἰς Ῥώμην, ἔνθα παρίστατο ὡς συνήγορος, καὶ ὅτι διὰ τῆς συστάσεως τοῦ φίλου αὐτοῦ Φρόντωνος ἐγένετο βασιλικὸς ἐπίτροπος ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ[2]. Οὗτος συνέγραψε *Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν*, ἢ *Ῥωμαϊκά*, ἅπερ συνίσταντο ἐξ εἴκοσι καὶ τεσσάρων βιβλίων. Περιελάμβανε δὲ τὴν ὅλην ἱστορίαν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ Αἰνείου[3] μέχρι τῶν χρόνων τοῦ συγγραφέως. Ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ ὁ Ἀππιανὸς ἐπραγματεύετο τὴν ἱστορίαν τῶν ἑπτὰ βασ·λέων τῆς Ῥώμης, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ τοὺς κατὰ τῶν Σαυνιτῶν καὶ Κελτῶν πολέμους τῶν Ῥωμαίων καὶ τοὺς ἐν τῇ Σικελίᾳ καὶ ταῖς ἄλλαις νήσοις, ἐν τῷ ἕκτῳ τὴν Ἰβηρικὴν ἱστορίαν, ἐν τῷ ἑβδόμῳ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἀννίβα καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ τὴν Ἀραβικήν. Φέρεται δ' εἰκασία τις, ὅτι ὁ συγγραφεὺς δὲν ἤγαγεν εἰς πέρας τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ[4]. Ἐκ

---

[1]) Ὅρα Dillmann. Monatsb. d. Berl. Ak. 1879 ἐν σελίδ. 413 καὶ B. Fabricius ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῆς ἐκδόσεως. [2]) Ἐν κεφ. XV τοῦ Προοιμίου ὁ Ἀππιανὸς λέγει· «Τίς δὲ ὢν ταῦτα συνέγραψα, πολλοὶ μὲν ἴσασι, καὶ αὐτὸς προέφηνα. Σαφέστερον δ' εἰπεῖν, Ἀππιανὸς Ἀλεξανδρεύς, ἐς τὰ πρῶτα ἥκων ἐν τῇ πατρίδι, καὶ δίκαις ἐν Ῥώμῃ συναγορεύσας ἐπὶ τῶν βασιλέων, μέχρι με σφῶν ἐπιτροπεύειν ἠξίωσαν. Καὶ εἴ τῳ σπουδὴ καὶ τὰ λοιπὰ μαθεῖν, ἔστι μοι καὶ περὶ τούτου συγγραφή„. Παράβαλλ τὴν γραμματολογ. τοῦ Christ ἐν σελίδ. 560. [3]) Ἰδὲ Φώτ. ἐν Βιβλ. 57. [4]) Ἐν βιβλ. V, 65, μνημονεύεται *Παρθικὴ γραφή*, ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι δὲν ἦτο ἰδιαίτερον σύγγραμμα τοῦ Ἀππιανοῦ. Ἄρα οὗτος ἐσκόπει νὰ συγγράψῃ τοιοῦτον κεφάλαιον ἐν τοῖς Ῥωμαϊκοῖς, ὅπερ δὲν ἔπραξεν.

τῶν εἴκοσι καὶ τεσσάρων βιβλίων περιῆλθον μέχρις ἡμῶν μόνον δέκα καί τινα ἀποσπάσματα. Ὁ Ἀππιανὸς εἶχεν ὑπ' ὄψει καλὰς πηγάς, ὡς Φάβιον τὸν Πίκτωρα, τὸν Πολύβιον, τὸν Ῥουτήλιον Ῥοῦφον, τὸν Οὐάρρωνα, τὸν Ἰούλιον Καίσαρα καὶ ἄλλους[1]*. Ἠγέρθη ὅμως ἀμφισβήτησις, ἂν ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς ἐγίνωσκε νὰ ὠφεληθῇ ἐπαρκῶς ἐκ τῶν πηγῶν. Ὁπωσδήποτε ὅμως ἐπαινεῖται ὑπὸ τοῦ Φωτίου τὸ φιλάληθες*[2] *αὐτοῦ. Θεωρεῖται δ' ὡς εὔνοια τῆς τύχης, ὅτι περιεσώθησαν τὰ πέντε βιβλία, ὧν ὑπόθεσις εἶναι οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι τῶν Ῥωμαίων. Διότι τὰ κατ' αὐτοὺς μόνον ἐκ τοῦ Ἀππιανοῦ γινώσκομεν ἀκριβῶς. Οὗτος ἐνιαχοῦ περιπίπτει εἰς γεωγραφικὰ ἁμαρτήματα, ἀλλὰ τοῦτο συνέβη, διότι ὁ ἱστορικὸς δὲν περιῆλθε τὰς ὑπ' αὐτοῦ περιγραφομένας χώρας.*

Ὁ Ἀππιανὸς εἶναι ἐκ τῶν ὀλίγων τῆς ἀρχαιότητος, οἵτινες κατέλιπον τὴν συνήθη μέθοδον τῶν χρονογράφων, δηλ. τὸ κατατάσσειν τὰ γεγονότα κατὰ χρονικὰ τμήματα. Διότι κατενόει τὴν ἔλλειψιν ἑνότητος ἐν ταῖς ἱστορίαις τῶν προγενεστέρων. Ἐκλέξας λοιπὸν τὴν ἐθνογραφικὴν διαίρεσιν[3] *διεῖλε τὴν ἱστορίαν κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους εἰς ἐπαρχίας ἐχούσας τὴν σειράν, καθ' ἣν αὗται ἐγένοντο Ῥωμαϊκαὶ ἐπαρχίαι. Ἀλλ' ὁ ἱστορικὸς οὗτος περιέπεσεν εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον· διότι ἐνόμισε περιττὸν νὰ μνημονεύσῃ τοῦ χρόνου, ἐν ᾧ ὁ χρόνος καὶ ὁ τόπος εἶναι δύο τῆς ἱστορίας ὀφθαλμοί. Ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ ἱστορικοῦ τούτου εἶναι ἡ ἠθικὴ διδασκαλία*

---

1) *Ἰδὲ* **Hannak, Appianus und seine Quellen, Wien 1869.** 2) *Ἐν Βιβλ.* 57. 3) *Ἀππιαν. ἐν Προοιμ.* 13 *“Νομίσας δ' ἄν τινα καὶ ἄλλον οὕτως ἐθελῆσαι μαθεῖν τὰ Ῥωμαίων συγγράφω κατὰ ἔθνος ἕκαστον· ὅσα δὲ ἐν μέσῳ πρὸς ἑτέρους αὐτοῖς ἐγένετο ἐξαίρω, καὶ εἰς τὰ ἐκείνων μετατίθημι. Τοὺς δὲ χρόνους, ἐπὶ μὲν πᾶσι περισσὸν ἡγοῦμαι καταλέγειν· ἐπὶ δὲ τῶν ἐπιφανεστάτων ἐκ διαστήματος ὑπομνήσω”.*

καὶ ἡ ἐπίρρωσις τοῦ ἠθικοῦ αἰσθήματος[1]. *Συχνάκις οὗτος διεγείρει τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου ἐπὶ τῶν ἠθῶν καὶ τοῦ ἠθικοῦ χαρακτῆρος τῶν ἱστορουμένων προσώπων. Ἀγαπᾷ δὲ νὰ περιγράφῃ μᾶλλον πολεμικὰ ἢ εἰρηνικὰ ἔργα. Οὕτω τὸ σύγγραμμα τοῦ Ἀππιανοῦ περιέχει πολεμικὴν ἱστορίαν καὶ ἱστορίαν ἐμφυλίων σπαραγμῶν. Κατὰ τοῦτον ἡ Ῥώμη ἐξήρθη εἰς τὴν κοσμοκρατορίαν διὰ τῆς εὐβουλίας, τῆς ἀνδρείας καὶ τῆς εὐσταθείας*[2]. *Οἱ θεοὶ ἀμέσως ἀναμιγνύονται εἰς τὰς τύχας τῶν ἀνθρώπων κατ' ἀνεξερεύνητον βουλὴν παροτρύνοντες, κωλύοντες, τιμωροῦντες καὶ ἀμείβοντες αὐτούς. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἡ μεγάλη προσοχὴ τοῦ ἱστορικοῦ τούτου εἰς τὰ τέρατα καὶ εἰς τὰ σημεῖα. Ὁ Ἀππιανὸς εἶναι ἀγαθὸς ἀφηγητής, βραχὺς καὶ ἀπέριττος περὶ τὴν φράσιν καὶ οἱ λόγοι αὐτοῦ ἐνίοτε ἐξαίρονται εἰς πάθος*[3]. *Πρότυπα τοῦ λόγου αὐτοῦ ἦσαν ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Πολύβιος.*

Ὁ δὲ Δίων Κάσσιος Κοκκηϊανὸς ἦτο ἔγγονος μὲν μητρόθεν Δίωνος τοῦ Χρυσοστόμου, υἱὸς δὲ τοῦ Κασσίου Ἀσπρωνιανοῦ γεννηθεὶς ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας περὶ τὸ 155 μ. Χ.[4]. *Ἔφηβος γενόμενος ἠκολούθησε τῷ πατρὶ ὄντι ἐπάρχῳ τῆς Δαλματίας*[5]. *Κατὰ τὸ 180 μ. Χ. ὁ Δίων ἦλθεν εἰς Ῥώμην, ἔνθα ἐγένετο ταμίας, ἀγορανόμος, στρατηγὸς καὶ δὶς ὕπατος. Ἐπὶ Μακρίνου ἐγίνετο ἔπαρχος τῆς Περγάμου καὶ τῆς Σμύρνης*[6]. *Ἐκεῖθεν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα, ἔνθα ἠρρώ-*

---

1) Ulrici *ἐν σελίδ.* 242 2) *Ἐν προοιμ. κεφ.* XI. 3) *Φώτ. ἐν βιβλ.* 57 "*Ἔστι δε τὴν φράσιν ἀπέριττος καὶ ἰσχνός, τὴν δὲ ἱστορίαν, ὡς οἷόν τ' ἐστί, φιλαλήθης, καὶ στρατηγικῶν διὰ τῆς ἱστορίας μεθόδων, εἴ καί τις ἄλλος, ὑποφήτης, ἐπᾶραί τε λόγοις τεταπεινωμένον φρόνημα στρατοῦ καὶ διαπραΰναι φλεγμαῖνον καὶ πάθος δηλῶσαι καὶ εἴ τι ἄλλο λόγοις ἐκμιμήσασθαι ἄριστος*". *Παράβαλλ.* Nicolai II, 568. 4) *Περὶ τοῦ ἱστορικοῦ τούτου ὅρα Ἀσώπ. ἐν σελίδ.* 220. 5) *Δίων* 49, 36· 69, 1 *καὶ* 72, 7. 6) *Φώτ ἐν βιβλ* 71 "*Οὗτος δ' ὁ συγγραφεὺς Περγάμου μὲν καὶ Σμύρνης (Μακρί-*

στησεν. Ἀφ' οὗ ἐπὶ Σεβήρου ἐγένετο ὕπατος, ἐπέμφθη ὡς ἀνθύπατος ἔπαρχος τῆς Ἀφρικῆς, εἶτα τῆς Δαλματίας καὶ τῆς ἄνω Παννονίας. Ἐπειδὴ δ' ἦτο λίαν αὐστηρὸς πρὸς τοὺς πραιτωριανούς, ἤγειρε καθ' ἑαυτοῦ τὸ μῖσος τούτων, οἵτινες ᾔτησαν τὸν θάνατον αὐτοῦ. Μόλις διὰ τῆς προστασίας τοῦ αὐτοκράτορος διέφυγε τὸν κίνδυνον. Διὰ τὴν ἀρρωστίαν τῶν ποδῶν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα, ἔνθα ἐτελεύτησε. Τὸ δ' ἔτος τῆς τελευτῆς ἀγνοεῖται. Διὰ τὴν πολιτογράφησιν καὶ διὰ τὰ ὀνόματα τοῦ συγγραφέως, ὁ Ζωναρᾶς καὶ ὁ Κεδρηνὸς ἐνόμισαν, ὅτι ὁ Δίων ἦτο Ῥωμαῖος.

Οὗτος συνέταξε καὶ ἄλλα μὲν συγγράμματα, ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον εἶναι ἡ Ῥωμαϊκὴ ἱστορία ἢ Ῥωμαϊκαὶ ἱστορίαι συνιστάμεναι ἐξ ὀγδοήκοντα βιβλίων. Περιεῖχε δὲ τὴν ὅλην Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Αἰνείου εἰς τὴν Ἰταλίαν μέχρι τοῦ Ἀλεξάνδρου Σιβήρου, ἤτοι τὸ 229 μ. Χ. Διῃρεῖτο δὲ τὸ σύγγραμμα εἰς δεκάδας, ὡς αἱ ἱστορίαι τοῦ Λιβίου, οἱ ἱστορικοὶ λόγοι τοῦ Ὀλυμπιοδώρου καὶ ἄλλων. Ἐκ τῶν ὀγδοήκοντα βιβλίων διετηρήθησαν μέχρις ἡμῶν τὰ 36—60, ἅπερ περιέχουσι τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τοῦ 68 π. Χ. μέχρι τοῦ 67 μ. Χ., δηλ. τὸν χρόνον, καθ' ὃν σπουδαιότατα πολιτικὰ γεγονότα συνέβησαν. Καὶ τὰ μὲν ἀρχαιότερα ἐπιτροχάδην ὁ ἱστορικὸς ἐπραγματεύετο, τὰ δὲ μετὰ τὴν μοναρχίαν τῶν Καισάρων διεξοδικώτερον[2]. Ἀλλ' ἐν ᾧ λυπούμεθα διὰ τὴν ἀπώλειαν πολυτίμου ἱστορίας, ἐν μέρει παραμυθούμεθα, διότι πολλαὶ ἐλλείψεις συνεπληρώθησαν. Ὁ Ἰωάννης Ξιφιλῖνος, ὅστις ἦτο ἱερομόναχος τῆς ἑνδεκάτης μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος, συνέταξεν

νος αὐτῷ τὴν ἀρχὴν ὁ αὐτοκράτωρ ἐγχειρίζει) ἐπεστάτησεν, ἔπειτα τῆς Ἀφρικῆς ἡγεμόνευσεν, εἶτα Παννονίας ἦρξε, καὶ ὑπατεύσας τὸ δεύτερον, ὡς ἐρρήθη, οἴκαδε ἀπῆρε παρειμένος ἐπὶ τῇ τῶν ποδῶν ἀρρωστίᾳ ἐκεῖ τὸ λοιπόν, ὡς καὶ τὸ δαιμόνιον αὐτῷ (φησὶ) προεῖπεν ἐν Βιθυνίᾳ διατρίβοντι, βιωσόμενος ἔκ τ' ἀνδροκτασίης ἔκ θ' αἵματος ἔκ τε κυδοιμοῦ„. [1]) Ὅρα Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 227. [2]) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 227.

ἐπιτομὴν τῆς ἱστορίας τοῦ Δίωνος ἀπὸ τοῦ 36ου βιβλίου μέχρι τέλους[1]. *Ἐν τῇ ἐπιτομῇ ταύτῃ περιείχετο ἡ ἱστορία τῆς μοναρχίας εἴκοσι καὶ πέντε Καισάρων. Ἀλλὰ κατὰ κακὴν μοῖραν ἡ ἐπιτομὴ αὕτη δὲν περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς ἀκεραία· διότι ἐν τῷ ἑβδομηκοστῷ βιβλίῳ ὑπάρχει μέγα χάσμα καὶ ἀλλαχοῦ ἄλλα μικρότερα. Πρὸς δὲ ἡ ἱστορία τοῦ Δίωνος συμπληροῦται καὶ ἄλλοθεν, δηλ. ὁ Ἰωάννης Ζωναρᾶς ἀφηγεῖται τὴν Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν ἐν τῇ Ἐπιτομῇ ἱστοριῶν κατὰ τὸν ἡμέτερον συγγραφέα. Πλὴν τῶν δύο τούτων ἐπιτομέων καὶ ἄλλοι ἐποίησαν ἀντιγραφάς, ἢ ἐπιτομὰς τῆς ἱστορίας τοῦ Δίωνος κατὰ τὸν Μέσον αἰῶνα, ὡς Θεοδόσιος ὁ μικρὸς ἢ ἄλλος τις ἀνώνυμος ἀπὸ τοῦ 60οῦ — 80οῦ βιβλίου*[2].

Ὁ Δίων ἐγίνωσκε τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν καὶ ἐμελέτησεν οὐ μόνον τὸν Τάκιτον, ἀλλὰ καὶ ἄλλους Ῥωμαίους ἱστορικούς. Τὰς πηγὰς μετεχειρίσθη ἐν εὐθύτητι κρίσεως καὶ αὐστηρᾷ προσοχῇ, ὡς αὐτὸς λέγει[3]. *Ἐπειδὴ δ' ἦρξε πολλῶν ἀρχῶν καὶ εἶχε τὴν εἴσοδον ἐλευθέραν εἰς τὰ ἀρχεῖα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ ἐπειδὴ πλούσιος ὢν ἠδύνατο νὰ πορίζηται τὰ ἀναγκαῖα βιβλία, ἦτο εὔκολον αὐτῷ νὰ ἀναζητήσῃ καὶ ἀνεύρῃ τὴν ἀλήθειαν. Ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς ἐπραγματεύετο ἐκτενέστερον τὰ ἐπ' αὐτοῦ γενόμενα, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ*[4]. *Τῷ Δίωνι ὑπόδειγμα ἐγένετο καὶ ὁ Πολύβιος μέν, κατ' ἐξοχὴν δ' ὁ Θουκυδίδης, ὡς τῷ Ἀρριανῷ ὁ Ξενοφῶν. Ἀλλ' ὅσον ἰσχυρότερον καὶ πρωτοτυπώτερον*

---

[1]) *Διὰ τί ὁ ἱερομόναχος ἤρξατο ἐντεῦθεν τῆς ἐπιτομῆς, δὲν εἶναι γνωστόν. Εἰκάζεται δ', ἢ ὅτι τὰ προγενέστερα δὲν ἐθεώρησε σπουδαῖα ἢ ὅτι τὸ ἀντίγραφον αὐτοῦ δὲν ἦτο πλῆρες.* [2]) *Περὶ τούτων ἰδὲ* Christ *ἐν σελίδ.* 562, *σημ.* 3. [3]) *Ἐν ἀποσπάσμ. Δ*, 2. *Παράβαλλ.* Grasshof, De fontibus et auctoritate Dionis Cassii Coccejani, Bonnae 1867. [4]) *Ἐν βιβλ.* 72, 18 „*Καὶ μέντοι καὶ τἆλλα πάντα τὰ ἐπ' ἐμοῦ πραχθέντα καὶ λεπτουργήσω καὶ λεπτολογήσω μᾶλλον ἢ τὰ πρότερα, ὅτι τε συνεγενόμην αὐτοῖς, καὶ ὅτι μηδένα ἄλλον οἶδα τῶν τι δυναμένων ἐς συγγραφὴν ἄξιον λόγου καταθέσθαι διηκριβηκότα αὐτὰ ὁμοίως ἐμοί*“.

τὸ πνεῦμα τοῦ Ἀθηναίου ἱστορικοῦ, τοσοῦτο μᾶλλον βεβιασμένη φαίνεται ἡ μίμησις. Μάτην ὁ Δίων ἐπειρᾶτο, ὅπως μιμηθῇ τὸ εἶδος ἢ τὴν μορφήν, ἀφ' οὗ ἡ διάνοια ἔλειπεν.

Ὁ ἱστορικὸς οὗτος δὲν ἦτο ἄμοιρος παιδείας· διότι ἡ ἱστορία αὐτοῦ ὑποδεικνύει, ὅτι ἠσχολήθη περὶ τὰ γράμματα. Ἀφηγούμενος δὲ τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τοῦ Αἰνείου μέχρι τῶν χρόνων αὐτοῦ περιγράφει τὰς πολεμικὰς πράξεις καὶ τὰς πολιτικὰς ταραχὰς καὶ ἔριδας τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ. Ὡς πρὸς τοὺς χρόνους τῆς παρακμῆς τῆς δημοκρατίας καὶ τῶν Καισάρων ἡ ἱστορία τοῦ Δίωνος κατέχει τὴν πρώτην θέσιν[1]. Αὕτη εἶναι σπουδαῖον ἀνάγνωσμα οὐ μόνον τοῦ ἱστορικοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἑρμηνευτοῦ τοῦ Καίσαρος, τοῦ Κικέρωνος καὶ τοῦ Ὁρατίου. Πάντες δ' οἱ ἀσχολούμενοι περὶ τὴν πολιτείαν καὶ τοὺς νόμους τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ τὸν ἱστορικὸν τοῦτον ἔχουσιν ὡς βάσιν. Ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ, ἡ αὐλὴ μετὰ τῶν σκευωρημάτων αὐτῆς, αἱ διαδοχαὶ τῶν θρόνων μετὰ τῶν κακουργημάτων, τὰ θέατρα καὶ οἱ ἀγῶνες, τὰ συμπόσια καὶ αἱ μωραὶ τῶν Καισάρων πράξεις ἐπισπῶσι τὴν προσοχὴν τοῦ ἡμετέρου ἱστορικοῦ, ἐν ᾧ οὗτος γίνεται ἐπιλήσμων σπουδαίων ἱστορικῶν γεγονότων. Ἀγνοεῖ τὴν τέχνην τοῦ Τακίτου, δι' ἧς ὁ μέγας ἐκεῖνος ἱστορικὸς τὴν ἱστορίαν τῆς αὐλῆς τῶν Καισάρων μετὰ τοῦ κράτους συνδέσας ἱστορίαν τῆς πολιτείας ἔγραψεν[2]. Ὁ Κάσσιος ἐπελάθετο, ὅτι ὑπάρχει Ῥωμαϊκὴ κοσμοκρατορία καὶ ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτοῦ παρίσταται, ὅτι ἡ αὐλὴ εἶναι τὸ πᾶν. Ὁ Τάκιτος ὅμως μὴ γενόμενος ἐπιλήσμων τῶν λαῶν μηδὲ τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν διεκρίθη ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Ἐπειδὴ ὁ Δίων παραγνωρίζει τὸ πρὸς τὴν ἀλήθειαν καθῆκον, οὐχὶ σπανίως τὰ γεγονότα ἀλλοιοῖ[3]. Ἐνίοτε ματαιότης,

---

1) Christ *ἐν σελίδ.* 563. 2) Ulrici *ἐν σελίδ.* 244. 3) *Ὁ Ξιφιλῖνος ἐν σελίδ* 274 (*ἐκδ.* Stephani) *παρατηρεῖ "ταῦτα μὲν περὶ τούτων ὁ Δίων φησίν, ἔοικε δὲ ψεύδεσθαι, εἴτε ἑκών, εἴτε ἄκων. Οἶμαι δὲ πλέον ἑκών", καὶ ἐν σε-*

φόβος, κολακεία πρὸς τὸ αὐθαίρετον καὶ τὴν μωρίαν τῶν Καισάρων καὶ ἀγενής τις εὐχαρίστησις ἐπὶ τῇ διεφθαρμένῃ καὶ ἀθεραπεύτῳ τῶν πραγμάτων καταστάσει προσβάλλουσι τὴν αἴσθησιν τοῦ ἀναγνώστου. Πρὸς τοὺς μεγάλους ἄνδρας τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ δὲν δεικνύει τὸν προσήκοντα σεβασμόν, ἀλλ' ἐλέγχει πικρῶς, χλευάζει καὶ ὑβρίζει αὐτούς, ὡς τὸν Βροῦτον καὶ τὸν Κάσσιον, τὸν Κικέρωνα[1] *καὶ τὸν Σενέκαν. Ἴσως μῖσος πρὸς τοὺς δημοκρατικοὺς παρώτρυνε τὸν μοναρχικὸν συγγραφέα εἰς ὕβρεις κατ' αὐτῶν. Τὰ κατὰ τοῦ Κικέρωνος ὅμως λεγόμενα δὲν εἶναι πλάσματα τοῦ ἱστορικοῦ, ἀλλ' ἀπορρέουσιν ἐκ πηγῶν, ἃς νῦν δὲν ἔχομεν ὑπ' ὄψει*[2].

Πρὸ πάντων προσκρούει ὁ ἀναγνώστης εἰς τὴν δεισιδαιμονίαν καὶ τὴν γυναικείαν τοῦ ἱστορικοῦ στωμυλίαν περὶ ὀνείρων καὶ οἰωνῶν, ὧν δὲν μνημονεύει μόνον, ὡς ὁ Ξενοφῶν καὶ ὁ Λίβιος, ἀλλ' ὑπὲρ αὐτὰ τὰ γεγονότα ἐξαίρει. Ἡ περὶ τοῦ κόσμου θεωρία τοῦ Δίωνος εἶναι τετριμμένη καὶ ἐρείδεται ἐπὶ σκοτεινῶν ἐννοιῶν περὶ θείου καὶ εἱμαρμένης. Αὕτη ὅμως εἶναι ὑπερτέρα. Ἐπειδὴ δὲ πειρᾶται, ὅπως μιμηθῇ τὸν Θουκυδίδην, ἔχει φράσεις μεγαλοπρεπεῖς καὶ εἰς ὄγκον διεσκευασμένας, ἀρχαϊκὰς συντάξεις, περιόδους παρατεταμένας καὶ ὑπερβατά[3]. *Ἡ γλῶσσα τοῦ συγγραφέως ὁμολογεῖται ὡς*

λίδ. 25 "τοὺς Καίσαρας δεδιώς που, καθάπερ εἰκὸς συγκλητικὸν ὄντα, καὶ οὐ τῶν ἀφανῶν, οὐδὲ ἱστορίαν ἀφανῆ συντιθέντα". 1) Ἐν βιβλ. 46 ἐν ἀρχῇ ὁ Καλῆνος πρὸς πολλοῖς ἄλλοις λέγει· "Διὰ μὲν δὴ ταῦτα φυλάττεσθε τὸν ἄνθρωπον. Γόης γάρ ἐστι καὶ μάγος, καὶ ἐκ μὲν τῶν κακῶν τῶν ἀλλοτρίων καὶ πλουτεῖ καὶ αὔξεται, συκοφαντῶν, ἕλκων, συμπράττων τοὺς μηδὲν ἀδικοῦντας, ὥσπερ οἱ κύνες, ἐν δὲ δὴ τῇ κοινῇ ὁμονοίᾳ ἀπορρεῖ καὶ φθίνει· οὔτε γὰρ ἡ φιλία οὐθ' ἡ εὔνοια ἡμῶν ἡ πρὸς ἀλλήλους τοιοῦτον δύνανται τρέφειν ῥήτορα" 2) Ὁ μακαρίτης Ἀσώπιος ἐν σελίδ. 234 ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Δίων ὡρμήθη ἐξ ἀγανακτήσεως κατὰ τοῦ Κικέρωνος, διότι οὗτος ἐχλεύασε τοὺς Ἕλληνας Ὁ Δίων λοιπὸν ὡς Ἕλλην ἤλεγξε πικρῶς τὸν ἀγνώμονα τῶν ὁμοφύλων ῥήτορα. 3) Φώτ. ἐν βιβλ. 71 "Ἔστι δὲ τὴν φράσιν μεγαλοπρεπής τε καὶ ἐς ὄγκον διεσκευασμένος, ὅτι καὶ μεγά-

ἀττικίζουσα, ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένη Λατινισμῶν. Πρὸς δὲ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐγκατασπείρει δημηγορίας κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Θουκυδίδου.

Πλὴν τῆς μακρᾶς ταύτης ἱστορίας ὁ Δίων εἶχε συγγράψει καὶ ἄλλα μικρότερα ἔργα[1]. *Τὸ πρῶτον ἔγραψε Περὶ τῶν ὀνειράτων καὶ τῶν σημείων, δι' ὧν Σεουῆρος τὴν αὐτοκράτορα ἀρχὴν ἤλπισε. Τὴν διατριβὴν ταύτην ἀνέθετο τῷ αὐτοκράτορι, ὅστις ἀναγνοὺς πολλὰ καὶ καλὰ ἀνταπέστειλε τῷ συγγραφεῖ*[2]. *Τὰ δῶρα ταῦτα λαβὼν ὁ Δίων κατὰ τὸ ἑσπέρας κατεκοιμήθη καὶ κατακοιμηθεὶς προσετάχθη ὑπὸ τοῦ δαιμονίου, ὅπως συγγράψῃ Τὰ κατὰ Κόμμοδον. Ἐπειδὴ δὲ τὸ συγγραμμάτιον τοῦτο καὶ ἄλλοις καὶ δὴ καὶ τῷ Σεουήρῳ ἤρεσεν, ὁ Δίων ἐπεθύμησε νὰ συγγράψῃ τὴν ὅλην Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν. Ὁ Σουΐδας*[3] *ἀποδίδωσι τῷ ἡμετέρῳ ἱστορικῷ καὶ ἄλλα ἔργα, ὡς Τὰ κατὰ Τραϊανόν. Ἴσως τοῦτο ἦτο μέρος τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας. Ἄλλοι ὅμως ἔχουσι τὴν γνώμην, ὅτι ἡ διατριβὴ αὕτη ἐγράφη ὑπὸ Δίωνος τοῦ Χρυσοστόμου. Ὁ δὲ βίος Ἀρριανοῦ φιλοσόφου φαίνεται, ὅτι ἦτο νεανικὸν ἔργον τοῦ συγγραφέως. Ὑπὸ τοῦ Σουΐδου*

λων ἔργων ἐννοίας ἀπαγγέλλει. Ἀρχαϊκῶν τε αὐτῷ συντάξεων ὁ λόγος μεστὸς καὶ λέξεων πρεπουσῶν μεγέθει, περίοδοί τε μετὰ παρενθέσεων παρατεταμέναι, καὶ ὑπερβατῶν εὔκαιρος χρῆσις. Ῥυθμός τε καὶ ἀναπαύσεις εἰς ἐπιμέλειαν ἠσκημένα διὰ τὸ σαφὲς οὐκ ἔστι τοῖς ἁπλῶς ἀναγινώσκουσιν ἐμφανῆ. Ἐν δέ γε ταῖς δημηγορίαις ἄριστος καὶ μιμητὴς Θουκυδίδου, πλὴν εἴ τι πρὸς τὸ σαφέστερον ἀφορᾷ. Σχεδὸν δὲ κἂν τοῖς ἄλλοις Θουκυδίδης ἐστὶν αὐτῷ ὁ κανών„.

[1]) *Ὅρα* Nicolai II, 574. [2]) *Δίων ἐν βιβλ.* 72, 23 *"Βιβλίον τι περὶ τῶν ὀνειράτων καὶ τῶν σημείων, δι' ὧν ὁ Σεουῆρος τὴν αὐτοκράτορα ἀρχὴν ἤλπισε, γράψας ἐδημοσίευσα, καὶ αὐτῷ καὶ ἐκεῖνος πεμφθέντι παρ' ἐμοῦ ἐντυχὼν πολλά μοι καὶ καλὰ ἀντεπέστειλεν. Ταῦτ' οὖν ἐγὼ τὰ γράμματα πρὸς ἑσπέραν ἤδη λαβὼν κατέδαρθον, καί μοι καθεύδοντι προσέταξε τὸ δαιμόνιον ἱστορίαν γραφῆναι. Καὶ οὕτω δὴ ταῦτα, περὶ ὧν νῦν καθίσταμαι, ἔγραψα. Καὶ ἐπειδή γε τοῖς τε ἄλλοις καὶ αὐτῷ τῷ Σεουήρῳ μάλιστα ἤρεσε, τότε δὴ καὶ τἄλλα πάντα τὰ τοῖς Ῥωμαίοις προσήκοντα συνθεῖναι ἐπεθύμησα.* [3]) *Ἐν λ.*

ἀποδίδονται τῷ Δίωνι καὶ Περσικά, Ἐνόδια καὶ Γετικά, ἀλλ' εἶναι ἀμφίβολον, ἂν ταῦτα συνεγράφησαν ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου ἱστορικοῦ.

Περὶ δὲ τοῦ Ἡρωδιανοῦ ἐλάχιστα γινώσκομεν, ἤτοι ὅτι κατήγετο ἐκ Συρίας, ἐγεννήθη κατὰ τὸ 170 μ. Χ. καὶ ἔθανε κατὰ τὸ 240. Αὐτὸς δ' οὗτος παραδίδει, ὅτι ἐν Ῥώμῃ ἤρθη εἰς πολιτικὰ ἀξιώματα[1].

Οὗτος συνέγραψε Τῆς μετὰ Μάρκον βασιλείας ἱστορίας, αἵτινες συνίστανται ἐξ ὀκτὼ βιβλίων. Τὸ ἱστορικὸν τοῦτο ἔργον ἐγένετο τὸ πρῶτον γνωστὸν ἐκ τῆς Λατινικῆς μεταφράσεως τοῦ Ἀγγέλου Πολιτιανοῦ κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα μ. Χ. Περιλαμβάνει δὲ τὸ σύγγραμμα τὴν ἱστορίαν πεντήκοντα καὶ ἐννέα ἐτῶν εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου, ἅπερ εἶναι ἄξια πολλῆς μελέτης· διότι ἐν οὐδεμιᾷ ἐποχῇ τοσαῦται ἀλλαγαὶ ἡγεμόνων, τοσαῦται ποικίλαι τύχαι ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν πολέμων, τοσαῦται ἁλώσεις πόλεων, τοσοῦτοι σεισμοὶ καὶ ἀέρων φθοραὶ καὶ τοσοῦτο παράδοξοι χαρακτῆρες ἡγεμόνων καὶ τυράννων συνεκεντρώθησαν[2]. *Ἀλλ' ὁ ἱστορικὸς οὗτος γίνεται ἐπιλήσμων τῶν ἔργων τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους*[3]. *Ἴσως ἐπίστευεν, ὅτι ἱστορία εἶναι μόνον ἡ ἀφήγησις τῶν πολεμικῶν πράξεων. Οὕτω δὲν λέγει περὶ τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τῆς εἰρήνης, ὡς τοῦ Παπινιανοῦ, τοῦ Παύλου, τοῦ Οὐλπιανοῦ, τοῦ Μοδεστίνου καὶ ἄλλων. Ὁ Φώτιος*[4] *ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς οὐδὲν τῶν ἀναγκαίων παραλείπει, ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι ὁ Πατριάρχης ἐννοεῖ ἐκ τῶν πολεμικῶν πράξεων.*

---

1) *Ἡρωδιαν. I*, 2 "*Ἃ δὲ μετὰ τὴν Μάρκου τελευτὴν παρὰ πάντα τὸν ἐμαυτοῦ βίον εἶδόν τε καὶ ἤκουσα, ἔστι δ' ὧν καὶ πείρᾳ μετέσχον, ἐν βασιλικαῖς ἢ δημοσίαις ὑπηρεσίαις γενόμενος, ταῦτα συνέγραψα*". *Παράβαλλ.* Kreutzer, De Herodiano rerum Rom. scriptore Bonn. 1881. 2) *Ἡρωδιαν. ἐν βιβλ. I*, 1. 3) Ulrici *ἐν σελίδ.* 246. 4) *Ἐν βιβλ.* 99 "*Οὔτε δὲ περιττολογίαις ἐστὶ σεμνυνόμενος, οὔτε τι τῶν ἀναγκαίων παραλιμπάνων*".

Ἀλλὰ πᾶν, ὅ,τι λέγει, φέρει τόν τύπον τῆς ἀληθείας. Ἐκ μετριότητος ὅμως ἀφειδῶς ἐπαινεῖ καὶ ὀλίγον ψέγει χαρακτῆρας, οἵτινες μόνον κατὰ τὴν μωρίαν καὶ τὴν παρὰ φύσιν μοχθηρίαν διεκρίθησαν. Ἡ διάνοια δὲν ὑψοῦται ὑπὲρ τὴν ἠθικὴν βελτίωσιν καὶ τὴν πολιτικὴν διδασκαλίαν, καὶ ἡ ἔρευνα αὐτοῦ ὑπὲρ τὰς αἰσθητὰς αἰτίας. Διὰ τοῦτο παρατίθησι μόνον τὰ γεγονότα κατὰ χρόνον καὶ χῶρον, ἡ ἰδέα ὅμως ἐσωτερικῆς τινος ἑνότητος, καθ' ἣν ἡ πληθὺς τῶν καθ' ἕκαστον εἰς ὅλον συνδέεται, φαίνεται, ὅτι δὲν ἥψατο τῆς ψυχῆς τοῦ ἱστορικοῦ τούτου. Οὕτως ὁ Ἡρωδιανὸς δὲν εἶναι φιλόσοφος ἀλλὰ ῥητορικὸς χρονογράφος. Ὁ Ἡρωδιανὸς εἶναι ἀπηλλαγμένος τῶν προλήψεων καὶ τῶν δεισιδαιμονιῶν, ὑφ' ὧν κατέχεται ὁ Δίων Κάσσιος. Ἡ γλῶσσα τοῦ ἡμετέρου ἱστορικοῦ εἶναι σαφὴς καὶ φυσική, οὔτε ξηρά, οὔτε διθυραμβώδης, ἀλλὰ χάριτος μετέχουσα καὶ τοῦ ὑπεραττικισμοῦ ἀφεστῶσα[1]. Ἀπομιμεῖται δ' ὁ ἱστορικὸς τὸν Θουκυδίδην κατά τε τὴν φράσιν καὶ τὴν σύνταξιν. Εἶναι ὅμως ἐναργὴς συγγραφεύς, ὡς μαρτυρεῖ ἡ σαφὴς περιγραφὴ τοῦ θανάτου τοῦ Κομμόδου[2], ἡ τῆς δολοφονίας τοῦ Περτίνακος[3] καὶ ἡ τῆς μανίας καὶ τῆς ὠμότητος τοῦ Καρακάλλα[4].

---

[1]) *Φώτ. ἐν βιβλ.* 99 *„Ἔστι δὲ τὴν φράσιν σαφὴς καὶ λαμπρὸς καὶ ἡδύς, καὶ λέξει χρώμενος σώφρονι, μήτε ὑπεραττικιζούσῃ καὶ τὴν ἔμφυτον ἐξυβριζούσῃ χάριν τοῦ συνήθους, μήτε πρὸς τὸ ταπεινὸν ἐκλελυμένῃ καὶ τὴν ἔντεχνον ὑπερορώσῃ γνῶσιν".* [2]) *Ἡρωδιαν. I,* 16. [3]) *Ὁ αὐτὸς II,* 4 καὶ 5. [4]) *Ὁ αὐτὸς* IV, 8. *Παράβαλλ. καὶ Δόναλδ. II,* 243.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ΄.

ΠΕΡΙ ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΩΝ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΣΥΛΛΟΓΕΩΝ ΑΠΟ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ Μ. Χ. ΑΙΩΝΟΣ ΜΕΧΡΙ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Χρονογράφοι καὶ ἱστορικοὶ συλλογεῖς κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐγένοντο οὐχὶ ὀλίγοι, ἀλλὰ σχεδὸν πάντα τὰ ἔργα αὐτῶν ἀπώλοντο. Ἐν τούτοις ἐπιφανῆ θέσιν κατέχει ὁ Πόπλιος Ἑρέννιος Δέξιππος Πτολεμαίου Ἕρμειος, ὅστις ἔζη περὶ τὰ 210—273 μ. Χ. Οὗτος ἠσχολήθη περὶ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν ῥητορικήν, ἐγένετο ἄρχων βασιλεὺς καὶ ἄρχων ἐπώνυμος ἐν Ἀθήναις, καὶ πείσας τοὺς Ἀθηναίους, ὅπως ἀγωνισθῶσι πρὸς τοὺς Γότθους κατὰ τὸ 267 μ. Χ., ἐνίκησε τούτους φονεύσας τρισχιλίους βαρβάρους. Πρὸς τιμὴν τούτου οἱ Ἀθηναῖοι ἤγειραν ἀνδριάντα, οὗ τὸ βάθρον μετ' ἐπιγραφῆς μέχρις ἡμῶν διετηρήθη[1]. Ὁ γενναῖος στρατηγὸς ἐγένετο καὶ ἱστορικὸς γράψας Τὰ μετὰ Ἀλέξανδρον ἐν τέσσαρσι λόγοις ἢ βιβλίοις, Σκυθικά, ἐν οἷς ἐπραγματεύετο τὰς πράξεις τῶν Ῥωμαίων πρὸς τοὺς Σκύθας, καὶ Χρονικὰ συνιστάμενα ἐκ δώδεκα βιβλίων καὶ ἐξικνούμενα μέχρι Κλαυδίου τοῦ δευτέρου τοῦ ἐπικληθέντος Γοτθικοῦ (270 μ. Χ.). Τὸ τελευταῖον τοῦτο σύγγραμμα ἐπειδὴ ἦτο σύντομον καὶ περιεκτικόν, εὕρισκε πολλοὺς ἀναγνώστας παρά τε τοῖς συγχρόνοις καὶ τοῖς μεταγενεστέροις. Ὁ Εὐνάπιος, ὅστις συνέγραψεν ἐξακολούθησιν τῶν Χρονικῶν, λέγει[2], ὅτι ὁ ἀνὴρ εἶναι ἀνάπλεως πάσης παιδείας καὶ δυνά-

---

[1]) Ὅρα Kaibel ep. graec. ἀριθ. 878. Ghrist ἐν σελίδ. 565 [2]) Ἀνάγνωθι Ἀσώπ. ἐν σελίδ 143 καὶ Nicolai ἐν II, 581.

μεως λογικῆς. Ἐπειδὴ ὁ συγγραφεὺς ἦτο ἀπέριττος ἐν τῇ γλώσσῃ καὶ ἠγάπα τὸν ὄγκον τῆς φράσεως, παραβάλλεται ὑπὸ τοῦ Φωτίου[1] *πρὸς τὸν Θουκυδίδην. Οἱ υἱοὶ τοῦ Δεξίππου χαράξαντες ἐπίγραμμα πρὸς τιμὴν τοῦ πατρὸς ἐξαίρουσι τὴν ἱστορίαν τούτου*[2].

Ὁ δὲ Φλέγων ὁ Τραλλιανὸς ἦτο ἀπελεύθερος τοῦ Ἀδριανοῦ γράψας Ὀλυμπιονικῶν καὶ χρονικῶν συναγωγήν. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἀνέθετο Ἀλκιβιάδῃ τινί, ὅστις ἀνῆκε τοῖς σωματοφύλαξι τοῦ εἰρημένου αὐτοκράτορος. Ἤρχετο δὲ τῆς συναγωγῆς ἀπὸ τῆς πρώτης Ὀλυμπιάδος καὶ ἐξικνεῖτο μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ. Ἐκ τοῦ ἀποσπάσματος, ὅπερ διετήρησεν ἡμῖν ὁ Φώτιος, γίνεται δῆλον, ὅτι τὸ σύγγραμμα ἐν τῇ ἀναγνώσει δὲν εἶχέ τι ἐπαγωγόν[3]. *Ἴσως τοῦτο εἶναι ἡ αἰτία, δι' ἣν ὁ φιλόπονος Πατριάρχης δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀναγνώσῃ ὁλόκληρον τὸ ξηρὸν σύγγραμμα*[4]. *Ἀλλὰ καὶ οὕτω ἤθελεν εἶναι πολύτιμον, ἂν ἐσῴζετο, διὰ τὰς χρονολογικὰς εἰδήσεις, ὧν πολλοὶ τῶν ἀρχαίων ὠλιγώρησαν. Ἐν τούτῳ ὁ Φλέγων ἐμνημόνευε τῆς ἐκλείψεως τοῦ ἡλίου τῆς γενομένης κατὰ τὸ δέκατον ὄγδοον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Τιβερίου, περὶ ἧς λέγει καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος*[5]. *Μέχρις ἡμῶν περιῆλθον ἀκέραιαι δύο διατριβαί, Περὶ θαυμασίων καὶ Περὶ μακροβίων. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συνετάχθη καὶ τὸ περιηγητικὸν σύγγραμμα, Περὶ τῶν παρὰ Ῥωμαίοις τόπων καὶ ὧν ἐπι-*

---

1) Ἐν βιβλ. 82 *"Ἔστι δὲ τὴν φράσιν ἀπέριττός τε καὶ ὄγκῳ καὶ ἀξιώματι χαίρων καὶ (ὡς ἄν τις εἴποι) ἄλλος μετά τινος σαφηνείας Θουκυδίδης, μάλιστά γε ἐν ταῖς Σκυθικαῖς ἱστορίαις"*. 2) Ὅρα Dittenberg, corp. inscript. III, 716. 3) Φώτ. 97. 4) Αὐτόθι 97. *"καὶ ἡ περὶ τοὺς χρησμοὺς ἄκαιρος φιλοπονία τε καὶ φιλοτιμία, εἰς κόρον ἀπάγουσα τὸν ἀκροατὴν καὶ μηδὲν ἄλλο τῶν ἐν τῷ λόγῳ προκύπτειν συγχωροῦσα, ἀηδῆ τε τὸν λόγον δεικνύει καὶ χάριτας οὐδὲν ἔχειν παρατίθησι"*. 5) Ἐν κεφ. 27, 45 *"Ἀπὸ δὲ ἕκτης ὥρας σκότος ἐγένετο ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἕως ὥρας ἐννάτης"*. Παράβαλλ. Schoel Geschichte der Griechischen Littetarur II, 446.

κέκληνται ὀνομάτων. Πρὸς δὲ τούτῳ ἀποδίδοται Ἔκφρασις Σικελίας καὶ Βίος Ἀδριανοῦ, ὃν ὁ συγγραφεὺς ἀνέθετο τῷ αὐτοκράτορι.

Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ἔζη ὁ Κεφαλίων, ὅστις ἦτο ῥήτωρ καὶ ἱστορικός. Οὗτος συνέταξε Παντοδαπὰς ἱστορίας ἐν ἐννέα βιβλίοις, ἐν αἷς ἐμιμήθη τὸν Ἡρόδοτον κατὰ τὴν Ἰωνικὴν διάλεκτον. Τὰ ἐννέα βιβλία ὠνομάσθησαν Μοῦσαι[1]. Ὁ δὲ Ἀμυντιανὸς συνέγραψε λόγον ἢ διατριβὴν περὶ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἣν ἀνέθετο τῷ αὐτοκράτορι Μάρκῳ. Κατὰ τὸν Φώτιον ὁ χαρακτὴρ τοῦ λόγου ἦτο μὲν ἄτονος, ἀλλὰ δὲν ἐστερεῖτο σαφηνείας[2]. Ὁ αὐτὸς συνέταξε Βίους παραλλήλους, ὡς τοῦ Διονυσίου καὶ τοῦ Δομιτιανοῦ, Φιλίππου τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων καὶ τοῦ Αὐγούστου. Ἔγραψε δὲ καὶ λόγον Περὶ Ὀλυμπιάδος τῆς μητρὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου. Περὶ δὲ τῆς ἐποχῆς Χάρακος τοῦ Περγαμηνοῦ δὲν γινώσκομέν τι ἀκριβές. Βέβαιον δ' εἶναι, ὅτι ἔζησε μετὰ τὸν Αὔγουστον καὶ τὸν Νέρωνα. Ὁ Περγαμηνὸς ἦτο ἱερεὺς καὶ φιλόσοφος, ὡς μαρτυρεῖ τὸ εἰς αὐτὸν ἐπίγραμμα[3], καὶ συνέγραψεν Ἑλληνικὰς ἱστορίας συνισταμένας ἐκ τεσσαράκοντα βιβλίων.

Ὁ δὲ Σέξτος Ἰούλιος Ἀφρικανὸς ἐγεννήθη ἐν Ἐμμαοὺς τῆς Παλαιστίνης[4]. Προσέλαβε δὲ τὸ ἐπίθετον Ἀφρικανός, διότι ἐγένετο Ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας ἀκμάσας κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ τρίτου αἰῶνος μ. Χ. Διεκρίθη δ' οὐ μόνον

---

[1]) Christ ἐν σελίδ. 565. [2]) Ἐν βιβλ. 131 „ἀτόνῳ δὲ καὶ ἐκλύτῳ χαρακτῆρι χρῆται. Τοῦ μέντοι σαφοῦς οὐ διαπίπτει, πολλὰ δὲ τῶν ἀναγκαίων παραλιμπάνει„. [3]) Τοῦτο εὕρηται παρὰ τῷ Σουΐδᾳ ἐν λ.

Εἰμὶ Χάραξ ἱερεὺς γεραρῆς ἀπὸ Περγάμου ἄκρης,
ἔνθα ποτὲ πτολέμιξεν Ἀχιλλῆϊ πτολιπόρθῳ
Τήλεφος, Ἡρακλῆος ἀμύμονος υἱὸς ἀμύμων.

Τὰ περισωθέντα ἀποσπάσματα φέρονται παρὰ Müller *III*, 636—645. [4]) Ὅρα Κοντογόνου Κριτικὴν ἱστορίαν τῶν πατέρων ἐν τόμ. *I*, 464—471.

ἐν τῇ ἐθνικῇ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ παιδεύσει[1]. *Ὁ ἐπίσκοπος συνέταξε Πεντάβιβλον χρονολογικόν, ὅπερ ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς Μωσαϊκῆς κοσμογονίας ἐξικνεῖτο μέχρι τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ. Ἐπιτροχάδην δὲ διέρχεται καὶ τὰ ἀπὸ Χριστοῦ μέχρι τοῦ Ἐλαιαγαβάλου (220 μ. Χ.)*[2]. *Κατὰ τὸν συγγραφέα ὁ κόσμος ἐκτίσθη κατὰ τὸ 5499 π. Χ. Πρὸς συγγραφὴν τοῦ εἰρημένου ἔργου εἶχεν ὑπ' ὄψει ἀρίστας πηγάς, ὡς τὸν Μανέθωνα, τὸν Ἐρατοσθένη καὶ τὸν Ἰώσηπον. Τὸ πολύτιμον τοῦτο σύγγραμμα τοῦ Ἀφρικανοῦ ἀπώλετο μέν, ἀλλὰ πλεῖστα τούτου ἀποσπάσματα διετηρήθησαν παρὰ τῷ Εὐσεβίῳ, τῷ Συγκέλῳ, τῷ Ἰωάννῃ Μαλαλᾷ, τῷ Θεοφάνει, τῷ Κεδρηνῷ καὶ ἐν τῷ Χρονικῷ τοῦ Πασχάλη. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐγράφησαν καὶ οἱ Κεστοί, οἵτινες ἔσχον τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ μυθολογουμένου κεστοῦ τῆς Ἀφροδίτης τοῦ συνδέοντος καὶ συναρμόζοντος τὰ διεστῶτα στοιχεῖα τοῦ σύμπαντος*[3]. *Τὸ σύγγραμμα τοῦτο, ὅπερ κατὰ τὸν Σύγκελλον*[4] *συνίστατο ἐξ ἐννέα βιβλίων, περιελάμβανε παντοειδεῖς ὑποθέσεις, ὡς περὶ ἰατρικῶν καὶ φυσικῶν καὶ γεωργικῶν. Ἐκ τούτων διετηρήθησαν τὸ ἕκτον καὶ ἕβδομον βιβλίον, ἀλλ' ἡ κατάστασις τοῦ κειμένου εἶναι οἰκτρά. Ἡ ὑπόθεσις τούτων εἶναι ἀναμεμιγμένη μύθοις καὶ ἱστορήμασι, κατ' ἐξοχὴν δὲ πολεμικοῖς. Ἡ γλῶσσα τοῦ συγγραφέως εἶναι κομψὴ καὶ καθαρὰ καὶ κεκοσμημένη δι' εἰκόνων καὶ ῥητορικῶν σχημάτων*[5]. *Ὁ Ἀφρικανὸς ἔγραψε καὶ ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ὠριγένη περὶ τοῦ κατὰ Σωσάνναν διηγήματος*[6]. *Πρὸς ταύτην ἀπήντησεν ὁ Ὠριγένης. Ἀμφότεραι αἱ ἐπιστολαὶ διετηρήθησαν μέχρις ἡμῶν*[7].

---

1) *Ὅρα* Nicolai II 584 *καὶ* Schöll, II, 449. 2) *Φώτ. ἐν βιβλ.* 34. 3) *Τὸν κεστὸν ἱμάντα τῆς Ἀφροδίτης εἰκονίζει ὁ Ὅμηρος ἐν Ἰλιάδ.* Ξ, 214. *Παράβαλλ. καὶ Πλούταρχ. Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημ. ἀκούειν* 214. *Ἰδὲ καὶ Δόναλδ. II*, 284. 4) *Ἐν σελίδ.* 676. 5) Nicolai II, 585. 6) *Φώτ. ἐν βιβλ.* 34. 7) *Ὅρα παρὰ τῷ* Huet, Origenianorum III, 267.

Ὁ δ' Ἱππόστρατος ἔζη πρὸ τοῦ Ἀδριανοῦ, ὡς τεκμηριοῦται ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Φλέγων μνημονεύει τούτου. Οὗτος συνέγραψε Σικελικά, ἐν οἷς ἐπραγματεύετο τὴν ἀρχαιοτάτην ἱστορίαν τῆς νήσου καὶ τῶν ταύτης ἐπιφανῶν γενῶν [1]. Ὁ δὲ Μέμνων ὁ Ἡρακλεώτης κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀδριανοῦ ζῶν συνέταξε πραγματείαν περὶ τῆς Ποντικῆς Ἡρακλείας, ἐν ᾗ πραγματεύεται περὶ τῶν ἐν ταύτῃ τυραννησάντων, τῶν πράξεων καὶ τῶν ἠθῶν αὐτῶν [2]. Ἐκ τοῦ συγγράμματος τούτου διετηρήθη μακρὸν ἀπόσπασμα παρὰ Φωτίῳ, ὅστις καὶ ἄλλα μὲν καὶ δὴ καὶ τὴν γλῶσσαν τοῦ ἱστορικοῦ ἐπαινεῖ [3]. Ὁ δὲ Ἀσίνιος Κοδρᾶτος ἦτο σύγχρονος τοῦ Δεξίππου καὶ συνέταξεν ἐν Ἰάδι διαλέκτῳ Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν ἀπὸ κτίσεως τῆς πόλεως μέχρις Ἀλεξάνδρου τοῦ Μαμαίας υἱοῦ τοῦ Καίσαρος ἐν δέκα καὶ πέντε βιβλίοις [4]. Τὸ σύγγραμμα ἐπεγράφετο Χιλιετηρίς, Ῥωμαϊκὴ χιλιὰς ἢ Χιλιαρχία [5]. Ὁ αὐτὸς ἱστορικὸς συνέγραψε καὶ Παρθικά, ἅπερ συνίσταντο ἐξ ἐννέα τοὐλάχιστον βιβλίων. Ἐν τούτοις ἐπραγματεύετο περὶ τῶν Παρθικῶν πολέμων ἐπὶ Οὐήρου καὶ Σεπτιμίου Σεουήρου.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐγένοντο καὶ ἄλλοι ἱστορικοί, οἵτινες δὲν παρήγαγον γενναῖόν τι, ἀλλὰ διήγειραν τὰ σκώμματα τοῦ Λουκιανοῦ, ὡς Ἀντιχιοανὸς ὁ συντάξας ἱστορίαν, ἥτις ἐπεγράφετο Τῶν ἐν Ἀρμενίᾳ καὶ Μεσοποταμίᾳ καὶ ἐν Μηδίᾳ νῦν Ῥωμαίοις πραχθέντων ἀφήγησις [6]. Πρὸς τοῦτον παραπλήσιος ἦτο Δημήτριος ὁ Σαγαλασσεύς, ὅστις συνέγραψε Παρθονικικά. Τούτου ὁ Λουκιανός, σκώπτει τὴν ἐπιγραφήν [7]. Ὁ δὲ Χρύσερμος ἦτο ἀπελεύθε-

---

1) *Τὰ ἀποσπάσματ. ἰδὲ παρὰ* Müller III, 432. 2) *Φώτ. ἐν βιβλ.* 224. 3) *Αὐτόθι περὶ τὸ τέλος· "Ἔστι δὲ ἡ συγγραφ*[illegible] *νουνεχὴς μὲν καὶ τὸν ἰσχνὸν μεταδιώκουσα χαρακτῆρα, οὐ μὴν οὐδὲ τοῦ σαφοῦς ἀμελοῦσα".* 4) *Ὅρα Σουΐδ ἐν λ.* 5) Nicolai II, 582. 6) *Λουκιαν. Πῶς δεῖ ἱστορ. συγγρ.* 30. 7) *Αὐτόθι* 33.

ρος τοῦ Μ. Αὐρηλίου Οὐήρου συντάξας ἀκριβῆ κατάλογον τῶν βασιλέων, ὑπάτων, δημάρχων, ἀγορανόμων καὶ αὐτοκρατόρων ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ πάτρωνος αὐτοῦ[1]. Καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Σεπτίμιος Σεουῆρος ἦτο μὲν τὸ γένος Φοῖνιξ, ἀλλ' ἐγίνωσκε τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ κατὰ ταύτην συνέγραψε τὸν βίον καὶ τὰς πράξεις αὐτοῦ. Ὁ δ' Ἔφορος ὁ Κυμαῖος, ὁ νεώτερος, συνέγραψε Κορινθιακά, Περὶ τῶν Ἀλευαδῶν καὶ ἱστορίαν τοῦ αὐτοκράτορος Γαλιηνοῦ συνισταμένην ἐξ εἴκοσι καὶ ἓξ βιβλίων[2]. Εἰς τὴν περίοδον ταύτην ἀνήκουσι καὶ ἄλλοι, περὶ ὧν πάνυ ὀλίγα γινώσκομεν, οἷοι εἶναι ὁ Θεοκλῆς, Καλλικράτης ὁ Τύριος καὶ ὁ Κλαύδιος Εὐσθένης[3]. Ἐν τούτοις πολυγράφος ἐγένετο ὁ ἀκόλουθος τῶν ἐκδρομῶν τοῦ Ἀδριανοῦ Κρίτων. Οὗτος ἐκ Πιερίας τῆς Μακεδονίας καταγόμενος συνέγραψε Παλληνιακά, Συρακουσῶν κτίσιν, Περσικά, Συρακουσῶν περιήγησιν καὶ Περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν Μακεδόνων[4].

Ὡσαύτως Μακεδὼν ἦτο ὁ δικανικὸς ῥήτωρ Πολύαινος, ὅστις ἤκμαζεν ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ Λευκίου Οὐήρου τῶν αὐτοκρατόρων, οἷς καὶ ἀνέθετο τὸ περισωθὲν σύγγραμμα. Συνέγραψε μὲν καὶ Περὶ Θηβῶν καὶ Περὶ τακτικῶν, Ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων καὶ Ὑπὲρ τοῦ συνεδρίου, ἀλλὰ ταῦτα ἀπώλοντο. Περιεσώθησαν δὲ μέχρις ἡμῶν τὰ Στρατηγηματικὰ ἢ Στρατηγήματα, ἅπερ συνίσταντο ἐξ ὀκτὼ βιβλίων. Ἀλλ' ὑπάρχει μέγα χάσμα κατὰ τὸ 6ον καὶ 7ον βιβλίον καὶ καθ' ὅλον τὸ κείμενον διετηρήθη ἐν κακῇ καταστάσει, ὅπερ καὶ ἄλλοι μὲν καὶ δὴ ὁ ἡμέτερος Κοραῆς ἐπειράθη, ὅπως καθήρῃ[5]. Ὁ μέγας οὗτος κριτικὸς διώρ-

---

1) Nicolai II, 581. 2) Σουΐδ. ἐν λ. 3) Ὅρα Nicolai II, 581. 4) Σουΐδ ἐν λ. 5) Τὸν Πολύαινον ἐξέδωκεν ὁ Ἕλλην κριτικὸς κατὰ τὸ 1809 ἐν Παρισίοις. Περὶ τῆς ποιότητος τοῦ χειρογράφου γράφει πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον Βασιλείου· "Ὁ Πολύαινος, φίλε, ἦτο ἀληθὴς κόπρος τοῦ Αὐ-

θωσε περὶ τὰ ἑξακόσια χωρία τοῦ Πολυαίνου καὶ ἡ διόρθωσις αὐτοῦ ἐγένετο ἡ βάσις τῆς κριτικῆς τῶν Στρατηγηματικῶν. Οἱ κριτικοὶ εἰκάζουσιν[1], *ὅτι ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς δὲν ἐπόνησε πολὺ πρὸς συγγραφὴν τοῦ προκειμένου ἔργου· διότι τὴν ὕλην ἔλαϐεν ἐξ ἀρχαιοτέρων συλλογῶν καὶ ἐξ ἱστορικῶν, ὡς Ἐφόρου τοῦ Κυμαίου καὶ ἄλλων.*

Ὁ Πολύαινος λέγει[2], *ὅτι συνέγραψε περὶ 900 στρατηγημάτων, ἀλλ' ἐκ τούτων περιεσώθησαν μόνον 833. Αἱ ἀρχαί, αἷς ὁ συγγραφεὺς ἠκολούθησε πρὸς κατάταξιν τῆς ὕλης, δὲν εἶναι πανταχοῦ σαφεῖς, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐλλείπουσι· π. χ. ἐν τῷ τετάρτῳ βιϐλίῳ πραγματεύεται τὰ στρατηγήματα τῶν Μακεδόνων, ἐν τῷ ἑϐδόμῳ τὰ τῶν βαρϐάρων καὶ ἐν τῷ πρώτῳ μέρει (κεφ. 1—25) τοῦ ὀγδόου βιϐλίου τὰ τῶν Ῥωμαίων. Ὁ Πολύαινος ψέγεται, ὅτι τὸ αὐτὸ στρατήγημα ἐπαναλαμϐάνει δίς· διότι τοῦτο ἐν διαφόροις συγγραφεῦσιν εὗρε διαφόρως ἐκτεθειμένον*[3]. *Πρὸς δὲ κακίζεται ὁ συλλογεὺς τῶν Στρατηγημάτων, διότι διδάσκει προδοσίας καὶ ἀπιστίας, δι' ἃς ὁ γενναῖος πολεμιστὴς ἔχει ἠθικὸν καθῆκον νὰ αἰσχύνηται. Κατὰ τοῦτο ὅμως ἔτυχε καὶ συνηγόρων, οἵτινες λέγουσιν, ὅτι ὁ Πολύαινος δημοσιεύσας τὰς πονηρίας κατέστησε ταύτας ἀχρήστους*[4]. *Ὁ συγγραφεὺς εἶναι μᾶλλον*

γείου· τόσον ἦτο ἐφθαρμένον τὸ κείμενόν του! Ἐπεθύμουν νὰ εἶχες τὴν πρὸ τῆς ἐμῆς ἔκδοσιν διὰ νὰ κρίνῃς ἐὰν καὶ μέχρι πόσου τὸν ἐκαθάρισα„ Θερειαν. Ἀδαμ. Κοραῆς II, 137. [1]) Melber, Über Quellen und Wert der Strategemensammlung Polyäns Jahrb f. Phil. Suppl. XIV, 417—688 *καὶ* Knott, De fide et fontibus Pobyaeni, Lips 1883. *Παράβαλλ. καὶ* Christ 567. [2]) *Ἐν τῷ τέλει τοῦ προοιμίου.* [3]) *Ὁ ἡμέτερος Κοραῆς παρατηρεῖ· "Ὁ Πολύαινος δεικνύει ἀφιλόσοφον ἀκρισίαν εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν Στρατηγημάτων, διότι ἐν αὐτοῖς καταλέγει καὶ ἀποφθέγματα οὐδεμίαν ἔχοντα οἰκειότητα μὲ τἀληθινὰ στρατηγήματα· μὲ ὅλην ὅμως ταύτην τὴν ἀκρισίαν τὸ πραγματικὸν μέρος τῶν Στρατηγημάτων προξενεῖ ἡδονὴν διὰ τῶν ἱστορουμένων τὴν ποικιλίαν„. Ὅρα Θερειαν. Ἀδ. Κορ. II*, 137. [4]) *Ὅρα* Schöll II, 716. *Περὶ τῆς γλώσσης τοῦ Πολυαίνου ἀνάγνωθι τὴν παλαιὰν διατριβὴν τοῦ* Kronbiegel, Disp. acad. de dictionis Polyaenae virtutibus et vitiis Lipsiae 1770.

κομψὸς ῥήτωρ ἢ κριτικὸς ἱστορικὸς καὶ πεπειραμένος πολεμιστής. Ὅτι ἡ γλῶσσα τοῦ συγγραφέως παρέχει ἡδονὴν τῷ ἀναγνώστῃ, δὲν δύναται εὐκόλως νὰ ἀρνηθῇ τις. Διὰ τοῦτο οὐχὶ ἀδίκως ὁ Casaubonus ἐν τῇ ἐκδόσει αὐτοῦ ὀνομάζει τὸν ῥήτορα κομψὸν καὶ γλαφυρὸν συγγραφέα. Ἐνίοτε ὅμως διὰ τὴν βραχυλογίαν ἀποβαίνει δυσνόητος καὶ ψέγεται διὰ τὴν κατάχρησιν τῶν ἀσυνδέτων.

Τῇ περιόδῳ ταύτῃ ἀνήκει καὶ ὁ Ἑρέννιος Φίλων, ὅστις ἐγεννήθη ἐν τῇ πόλει Βύβλῳ τῇ κειμένῃ ἐπὶ τῆς ὑπωρείας τοῦ Λιβάνου. Γεννηθεὶς δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Νέρωνος παρέτεινεν ἐπὶ μακρὸν τὸν βίον, ὡς παραδίδει ὁ Σουΐδας[1]. Οὗτος ἦτο γραμματικὸς καὶ ὡς τοιοῦτος συνέταξε φιλολογικὰ συγγράμματα, ὡς Περὶ κτήσεως καὶ ἐκλογῆς βιβλίων καὶ τὸ πολυθρύλητον Περὶ πόλεων καὶ οὓς ἑκάστη αὐτῶν ἐνδόξους ἤνεγκεν, εἰς ὃ μεταγενέστεροι γραμματικοὶ παραπέμπουσιν, ἐν οἷς Ἡσύχιος ὁ Μιλήσιος καὶ Στέφανος ὁ Βυζάντιος. Ἀλλ' ὁ γραμματικὸς οὗτος ἐγένετο ἐπιφανέστερος διὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ ἔργου τοῦ Σαγχουνιάθωνος, ὅστις πρὸ τῶν Τρωϊκῶν συνέγραψεν ἱστορίαν τῆς Φοινίκης.

Ὁ Σαγχουνιάθων ζῶν ἐπὶ Σεμιράμιδος ἐγεννήθη ἐν Βηρυτῷ καὶ μνημονεύεται ὑπό τε τοῦ Εὐσεβίου[2] καὶ τοῦ Πορφυρίου[3]. Φαίνεται δ', ὅτι καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου[4] μνημονευό-

---

[1]) Σουΐδ. ἐν λ. "Φίλων Βύβλιος γραμματικός. Οὗτος γέγονεν ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν ἐγγὺς Νέρωνος, καὶ παρέτεινεν εἰς μακρόν". Παράβαλλ. καὶ Daub, De Suidae biographis, Jahrb. f Phil. Suppl. XI, 437 καὶ Niese, De fontibus Stephani 28. [2]) Ἐν Εὐαγγ. προπαρ. I, 9 "Ἱστορεῖ δὲ ταῦτα Σαγχουνιάθων, ἀνὴρ παλαίτατος καὶ τῶν Τρωϊκῶν χρόνων ὥς φασι πρεσβύτερος, ὃν καὶ ἐπ' ἀκριβείᾳ καὶ ἀληθείᾳ τῆς Φοινικικῆς ἱστορίας ἀποδεχθῆναι μαρτυροῦσι. Φίλων δὲ τούτου πᾶσαν τὴν συγγραφὴν ὁ Βύβλιος, οὐχ ὁ Ἑβραῖος, μεταβαλὼν ἀπὸ τῆς τῶν Φοινίκων γλώσσης ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα φωνὴν ἐξέδωκε. Μέμνηται τούτων ὁ καθ' ἡμᾶς τὴν καθ' ἡμῶν πεποιημένος συσκευὴν" δηλ. ὁ Πορφύριος. [3]) Ἐν τῷ Περὶ τῆς τῶν ἐμψύχων ἀποχῆς Β', 56. [4]) Ἐν βιβλ. III, 126 A "πλὴν εἰ μὴ ἄρα παρὰ τοῖς τὰ

μενος Σουνιαίθων δὲν εἶναι διάφορος τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως· διότι τάσσεται μετὰ τοῦ Μωχοῦ, ὃν ὁ Στράβων[1] *τίθησι πρὸ τῶν Τρωϊκῶν, ὡς τίθεται καὶ ὁ ἡμέτερος συγγραφεύς. Τὴν μετάφρασιν τοῦ Σαγχουνιάθωνος γινώσκομεν ἐκ τῶν ἀποσπασμάτων τῶν φερομένων παρὰ τῷ Εὐσεβίῳ*[2]*, ὅστις πειρᾶται, ὅπως ἀποδείξῃ, ὅτι πάντες οἱ ἐθνικοὶ παρέλαβον παρὰ τῶν Ἰουδαίων τὴν παιδείαν αὐτῶν. Πρὸς ἀπόδειξιν λοιπὸν τούτου περιγράφει τὴν μυθολογίαν τῶν Φοινίκων κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ ἡμετέρου Φίλωνος. Καὶ νῦν ὑπάρχουσιν οἱ ἔχοντες τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Σαγχουνιάθων εἶχεν ὑπ' ὄψει τὰ ἱερὰ τῶν Ἑβραίων βιβλία*[3]*. Ἐπειδὴ δ' εἰς τὸ σημιτικὸν τοῦτο ἔργον ἀπεδόθη μεγάλη σπουδαιότης, πάντες ἐλυποῦντο, ὅτι δὲν περιεσώθη ὁλόκληρον. Πρὸς κοινὴν εὐχαρίστησιν ἔν τινι μονῇ τῆς Πορτογαλίας εὑρέθη πληρέστερον χειρόγραφον τοῦ Φίλωνος*[4]*, ἀλλ' ἡ γνησιότης τούτου ὑπὸ τῶν κριτικῶν ἠμφισβητήθη*[5]*.*

Κριτικοί τινες πειρῶνται, ὅπως ἀποδείξωσιν, ὅτι τὸ ὄνομα Σαγχουνιάθων δὲν δηλοῖ πρόσωπον, ἀλλὰ τὰ ἱερὰ τῶν Φοινίκων βιβλία[6]*. Ἄλλοι διισχυρίζονται, ὅτι ὁ Φίλων δὲν μετέφρασεν, ἀλλ' ὑπέβαλε τῷ Σαγχουνιάθωνι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος σύγγραμμα. Διότι λέγουσιν, ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Σαγχουνιάθωνος πρὸ τοῦ δευτέρου αἰῶνος μ. Χ. δὲν μνημονεύεται, ὅτι αἱ χρονολογίαι ἐν τοῖς ἀποσπάσμασι δὲν εἶναι ἀκριβεῖς καὶ τελευταῖον ἐν τούτοις*

φοινικικὰ συγγεγραφόσι, Σαγχωνιαίθωνι καὶ Μωχῷ τοῖς σοῖς πολίταις „.
1) *Ἐν βιβλ.* XVI, 757 *“καὶ τὸ περὶ τῶν ἀτόμων δόγμα παλαιόν ἐστιν ἀνδρὸς Σιδωνίου Μώχου πρὸ τῶν Τρωϊκῶν χρόνων γεγονότος „.* 2) *Ὁ* Sanchuniathonis Berytii quae feruntur fragmenta, Orelli Lips. 1826. 3) *Ὅρα Δόναλδ II*, 248. 4) *Ὅρα τὴν διατριβὴν* Sanchuniathon's Urgeschichte der Phönizier in einem Auszuge aus der wiederaufgefundenen Handschrift von Philo's vollständiger Übersetzung, nebst Bemerkungen von Fr. Wagenfeld, mit einem Vorworte vom Dr. G. F Grotenfend, Hannover 1836. 5) *Ἰδὲ* Schmidt von Lübeck, Der neuntdeckte Sanchuniathon, Ein Briefwechsel, Altona 1838. 6) *Τὴν γνώμην ταύτην ἔχει ὁ* Mover, Die Phönizier *ἐν σελίδ.* 99 *καὶ* 166

ἀνευρίσκουσι θεωρίας ἀνηκούσας τοῖς ἔπειτα χρόνοις[1]. Ἀλλ' ὀρθῶς, ὡς νομίζομεν, παρατηρεῖ ὁ Wagenfeld[2], ὅτι ἡ ἔλλειψις μνείας δὲν ἀποδεικνύει τὴν ἀνυπαρξίαν τοῦ συγγράμματος. Καὶ αἱ βίβλοι τῶν Ἑβραίων, τῶν Περσῶν καὶ τῶν Ἰνδῶν δὲν μνημονεύονται ὑπὸ τῶν κλασικῶν συγγραφέων. Κατὰ τὸν Wagenfeld ἡ ἀνακρίβεια τῆς χρονολογίας εἶναι τεκμήριον τῆς γνησιότητος τοῦ ἄρτι μνημονευθέντος συγγράμματος. Διότι ἐν τοῖς πρώτοις χρόνοις παντὸς λαοῦ δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ ἀκριβὴς χρονολογία. Ἂν δ' ὄντως ὁ Φίλων ὑπέβαλε τῷ Σαγχουνιάθωνι τὸ σύγγραμμα, οὗτος δι' ἀκριβοῦς παρατηρήσεως ἤθελε δώσει τῇ διαδοχῇ τοῦ χρόνου μείζονα πιθανότητα καὶ ἤθελε ζητήσει τὴν δόκησιν τῆς γνησιότητος. Ὁ Wagenfeld ὁμολογεῖ μέν, ὅτι ἐν τοῖς ἀποσπάσμασι φέρονται γνῶμαι μεταγενεστέρων χρόνων, ἀλλὰ παρατηρεῖ, ὅτι αἱ προσθῆκαι ἀνήκουσι τῷ Εὐσεβίῳ, ὡς δὴ καὶ αἱ παραλείψεις. Ὁ Σαγχουνιάθων κατὰ τὸ ἑαυτοῦ σύγγραμμα ἀνῆκεν εἰς ἐπιφανὲς γένος τῆς Βύβλου, ἥτις ἦτο μεγάλη Φοινικικὴ πόλις, καὶ οἱ πρόγονοι αὐτοῦ ἀνῆλθον εἰς τὰ μέγιστα τῆς πόλεως ἀξιώματα.

Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ, ὅτι τὸ προκείμενον ἔργον δὲν ἀνήκει τῷ Σαγχουνιάθωνι, ἀλλὰ τῷ Φίλωνι, πάλιν ἡ ἀξία αὐτοῦ δὲν ἐξαφανίζεται. Διότι δύναται νὰ ὑποτεθῇ καὶ ὑποτίθεται, ὅτι ὁ Φίλων αὐτὸς παρέβαλε τὰ ἀρχεῖα τῶν διαφόρων τόπων, δηλ. ἔπραξεν, ὅ τι ὑπὸ τοῦ Πορφυρίου ἀποδίδοται τῷ Σαγχουνιάθωνι[3]. Κατὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ὁ Φίλων τὴν ἑαυτοῦ συλλογὴν ὑπέβαλε τῷ ἀρχαίῳ ὀνόματι τοῦ Σαγχουνιάθωνος, ὅπως δώσῃ ταύτῃ μεῖζον κῦρος. Ὁπωσδήποτε τὰ ἀποσπάσματα τοῦ

---

[1]) Ταῦτα λέγουσι καὶ ἄλλοι μέν, κατ' ἐξοχὴν δὲ ὁ J. H. Ursinus, ὁ Ant von Dale καὶ H. Dodwell. [2]) Ἐν σελίδ. 2 τῆς εἰρημένης διατριβῆς. [3]) Παρ' Εὐσεβ. Ἐν Εὐαγγ. προπαρ. I, 9 "Σαγχουνιάθων δὲ κατὰ τὴν τῶν Φοινίκων διάλεκτον φιλαλήθως τὴν παλαιὰν ἱστορίαν συνήγαγεν ἐκ τῶν κατὰ πόλιν ὑπομνημάτων καὶ τῶν ἐν τοῖς ἱεροῖς ἀναγραφῶν συναγαγών".

Φίλωνος ἔχουσιν οὐχὶ μικρὰν ἀξίαν· διότι ἐν αὐτοῖς σῴζονται σπουδαῖαι τῶν Φοινίκων παραδόσεις. Ἂν ὄντως ὁ Σαγχουνιάθων συνέταξε τὴν ἀρχαιοτάτην τῶν Φοινίκων ἱστορίαν, ἔπραξεν ὅ τι βραδύτερον ὁ Μανέθων καὶ ὁ Βηρωσσός[1]. *Μεθ' ὅλας δὲ τὰς περὶ νοθείας κρίσεις τῆς μεταφράσεως τοῦ Φίλωνος αὕτη χρησιμεύει παρὰ πολλοῖς ὡς βάσις τῆς κοσμογονίας καὶ μυθολογίας τῶν Φοινίκων*[2].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ΄.

ΠΕΡΙ ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ Μ. Χ. ΑΙΩΝΟΣ ΜΕΧΡΙ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος ἔσχε τὴν μεγίστην αὐτοῦ ἀνάπτυξιν, ὅπερ τὰς γεωγραφικὰς γνώσεις κατέστησεν εὐκολωτέρας. Διότι οὐ μόνον στρατεῖαι εἰς πόρρω ἀφεστώσας χώρας, ἀλλὰ καὶ ἐμπορικαὶ ἐπιχειρήσεις ἐγένοντο, αἵτινες συνεβάλοντο πρὸς γνῶσιν τέως ἀγνώστων χωρῶν. Ἐν τοῖς πρώτοις τῆς περιόδου γεωγράφοις μνημονεύεται Μαρῖνος ὁ Τύριος, ὅςτις ἦτο μὲν Σαμαρείτης, ἀλλ' ἠγάπησε τὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ διὰ τῆς φιλοπονίας αὐτοῦ διεκρίθη[3]. *Οὗτος ἠδυνήθη νὰ ὁρίσῃ τὸ μῆκος καὶ τὸ πλάτος τῆς ἀπὸ τοῦ Ἰσημερινοῦ ἀποστάσεως τῶν κυριωτέρων θέσεων τῆς γῆς. Ἐν τῷ γεωγραφικῷ χάρτῃ τοῦ Μαρίνου εἰσέδυσαν ἁμαρτήματα, ἀλλὰ ταῦτα ἦσαν ἀναπόδραστα. Τούτων πολλὰ ὁ συγγραφεὺς διώρ-*

---

[1]) *Ἐν σελίδ.* 183 [2]) *Ὅρα* O. Gruppe Die griech. Kulte und Mythen I. 350—409 *καὶ* Ewald, Ueber die phönik. Ansichten von der Weltschöpfung und der gesch. Werth Sanchuniatons, Götting 1851. [3]) *Φώτ. ἐν βιβλ.* 242 "*Σαμαρείτης οὖν τὸ ἀπ' ἀρχῆς ὁ Μαρῖνος γεγονὼς ἀπετάξατο μὲν πρὸς τὴν ἐκείνων δόξαν, ἅτε εἰς καινοτομίαν ἀπὸ τῆς Ἀβράμου θρησκείας ἀπορρυεῖσαν, τὰ δὲ Ἑλλήνων ἠγάπησεν*".

θωσεν ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐκδόσει καὶ ἴσως ἤθελε καὶ πλεῖστα ἄλλα διορθώσει, εἰ μὴ ὁ πρόωρος θάνατος διεκώλυε τὴν προσθήκην τοῦ χάρτου εἰς τὴν τρίτην ἔκδοσιν. Πρὸς δὲ ὁ Μαρῖνος ἐξ ἀφηγήσεων ναυτῶν ἐγνώρισε τὴν Ἀσίαν μέχρι Βορνέου καὶ τὰ βόρεια τῆς Εὐρώπης παράλια περιέγραψε σαφέστερον ὑπὲρ πάντας τοὺς μεταγενεστέρους[1]. *Ἀπώλετο μὲν τὸ σύγγραμμα τοῦ Μαρίνου, ἀλλὰ τοῦτο εἶχεν ὑπ' ὄψει ὁ Πτολεμαῖος, ὅστις τὸν προσήκοντα ἔπαινον ἀπονέμει ἐκείνῳ διὰ τὴν ἐργασίαν τοῦ γεωγραφικοῦ χάρτου*[2].

Προηγήθη μὲν ὁ Μαρῖνος, ἀλλὰ τὰ σκῆπτρα τῆς γεωγραφικῆς ἐπιστήμης κατέχει ὁ Κλαύδιος Πτολεμαῖος, ὅστις ἔζη ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου (161—180 μ. Χ.) Ὀνομάζεται μὲν Ἀλεξανδρεύς, ἀλλὰ λέγεται, ὅτι ἐγεννήθη ἐν Πτολεμαΐδι τῆς ἄνω Αἰγύπτου. Διεκρίθη δὲ κατὰ τὰ μαθηματικά, τὴν μηχανικήν, τὴν ἀστρονομίαν, τὴν μαθηματικὴν γεωγραφίαν καὶ τὴν χρονολογίαν[3]. *Φαίνεται δ' ὅμως, ὅτι ὁ Πτολεμαῖος δὲν ἐποίησε πολλὰς νέας ἀνακαλύψεις, διότι τὰ πλεῖστα παρέλαβε παρὰ τοῦ Μαρίνου, τοῦ Μενελάου, τοῦ Ὑψικλέους καὶ ἄλλων. Διὰ τοῦτο ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ συγγραφεὺς τὸ κλέος αὐτοῦ κατ' ἐξοχὴν ἐκτήσατο ἐκ τῆς μεθοδικῆς κατατάξεως τῆς ὕλης*[4].

Τὸ σπουδαιότατον ἀστρονομικὸν σύγγραμμα τοῦ Πτολεμαίου ἦτο ἡ Μεγάλη σύνταξις τῆς ἀστρονομίας, ἥτις συνίστατο ἐκ δέκα καὶ τριῶν βιβλίων. Ὡς πάντες οἱ προγενέστεροι (πλὴν τοῦ Ἀριστάρχου), οὕτω καὶ ὁ Πτολεμαῖος τίθησι τὴν γῆν ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ σύμπαντος[5]. *Περὶ τὴν γῆν δὲ τὸ πρῶτον κινούμενον περιέφερε τὸν ἥλιον καὶ τοὺς ἀστέρας ἐν δια-*

---

1) *Πλείω περὶ τούτου ἰδὲ παρὰ* Ukert, Ueber Marinus Tyrius und Ptolemäus die Geographen *ἐν τῷ περιοδικῷ* Rhein. Mus. f. Philologie 1839 *ἐν σελίδ.* 173—220 *καὶ* 313—350. *Παράβαλλ. καὶ* Schöll II, 748. 2) *Ἐν Γεωγραφ ὑφηγ. I*, 6. 3) *Ὅρα* Nicolai II, 607 *καὶ* Christ 571. 4) *Παράβαλλ. Δοναλδ. II*, 256. 5) *Ὅρα* Schöll II, 702.

στήματι εἴκοσι καὶ τεσσάρων ὡρῶν. Τὸ ἡμαρτημένον τοῦτο σύστημα ἐκράτησεν ἐν τῇ ἀρχαιότητι μέχρι τοῦ Κοπερνίκου, ὅστις ἐγεννήθη κατὰ τὸ 1473 μ. Χ. Παρὰ τοῦ Ἱππάρχου ἔλαβε τὸν κατάλογον τῶν ἀστέρων, ὃν ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ ἐξέτεινεν. Ὁ κατάλογος τοῦ Πτολεμαίου περιέχει χιλίους καὶ εἴκοσι δύο ἀστέρας, οἵτινες ἀνήκουσιν εἰς τεσσαράκοντα καὶ ὀκτὼ καταστερισμούς. Εἰς τὸ ἀστρονομικὸν τοῦτο σύγγραμμα τοῦ Πτολεμαίου ἔγραψαν ὑπομνήματα Θέων ὁ Ἀλεξανδρεύς, ὁ Πάππος καὶ ὁ Ἀμμώνιος. Κατὰ δὲ τὸν 9ον αἰῶνα μ. Χ. μετεφράσθη εἰς τὴν Ἀραβικὴν καὶ ἐξεδόθη ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Tabrir al magesthi[1]. Οὕτω τὸ σύγγραμμα τοῦ Πτολεμαίου γινώσκεται ὑπὸ τὸ ὄνομα *Almagest*[2].

Ὠνομάσθη δὲ τὸ σύγγραμμα Μεγίστη σύνταξις ἐν ἀντιθέσει πρὸς μικρότερον ἀστρονομικόν, ὅπερ ἐπεγράφετο Ἡ τετράβιβλος (σύνταξις), ἥτις περιέχει τὴν συλλογὴν ἑκατὸν ἀστρολογικῶν ἀφορισμῶν. Ἀλλ' οἱ κριτικοὶ ἔχουσι τὴν γνώμην, ὅτι τὸ ἔργον δὲν εἶναι γνήσιον. Πρὸς δὲ ὁ Πτολεμαῖος συνέταξε καὶ ἄλλας μικροτέρας ἀστρονομικὰς διατριβάς. Τοιαύτη εἶναι Φάσεις ἀπλανῶν ἀστέρων, ἐν ᾗ ὁ συγγραφεὺς εἶχεν ὑπόθεσιν τὰς ἐπιτολὰς καὶ δύσεις τῶν ἀπλανῶν ἀστέρων, Ὑποθέσεις τῶν πλανωμένων, Περὶ ἀναλήμματος, ὅπερ εἶναι θεωρία πρὸς κατασκευὴν γνώμονος, καὶ Ἅπλωσις ἐπιφανείας σφαίρας, δηλ. εἶναι θεωρία στερεογραφικοῦ σχεδίου τῆς σφαίρας. Αἱ δύο τελευταῖαι διατριβαὶ διετηρήθησαν μέχρις ἡμῶν ἐκ τοῦ Ἀραβικοῦ. Πρὸς τὰς συγγραφὰς ταύτας οὐχὶ πολὺ διάφορος εἶναι καὶ ὁ Κανὼν βασιλειῶν, ὅστις εἶναι μὲν κατάλογος βασιλέων ἀπὸ Ναβονασσὰρ μέχρις Ἀντωνίνου τοῦ εὐσεβοῦς, ἀλλὰ συνδέεται μετ' ἀστρονομικῶν παρατηρήσεων. Ὁ κατάλογος οὗτος περιλαμβάνει 55 δυνάστας[3], ἐ

---

[1]) Christ ἐν σελίδ. 572. [2]) Παρεφθάρη ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ Μεγίστ
[3]) Ὅρα Nicolai II, 611.

ὧν 20 εἶναι Βαβυλώνιοι, 10 Πέρσαι, 13 Πτολεμαῖοι καὶ οἱ λοιποὶ Ῥωμαῖοι αὐτοκράτορες. Πάντες δ' ὁμοῦ περιλαμβάνουσιν ἀκριβῶς 907 ἔτη. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως συνετάχθησαν καὶ δύο ἄλλαι διατριβαί, ἐξ ὧν ἡ μὲν ἐπιγραφομένη Ἁρμονικῶν βιβλία γ' ἔχει ὑπόθεσιν τὴν μουσικὴν κλίμακα, ἡ δὲ ἐπιγράφεται Περὶ κριτηρίου καὶ ἡγεμονικοῦ. Ἐκ δὲ τῆς Ὀπτικῆς πραγματείας περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν μόνον τὰ βιβλία II—IV. Καὶ ταῦτα ὅμως δὲν περιῆλθον ἐν τῷ πρωτοτύπῳ, ἀλλ' ἐν τῇ λατινικῇ μεταφράσει τοῦ Σικελοῦ Εὐγενίου. Ὅλως δ' ἀπώλοντο τρία βιβλία Μηχανικῆς καὶ αἱ πραγματεῖαι Περὶ μετρήσεως, Περὶ ῥοπῆς καὶ Στοιχεῖα, ὧν μνημονεύει ὁ Σιμπλίκιος.

Ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Πτολεμαίου σπουδαιοτάτην θέσιν κατέχει ἡ Γεωγραφικὴ ὑφήγησις, ἥτις συνίσταται ἐξ ὀκτὼ βιβλίων. Τὸ βαρύτιμον τοῦτο σύγγραμμα ἐπὶ δέκα καὶ τέσσαρας αἰῶνας ἦτο τὸ μόνον συστηματικὸν ἐγχειρίδιον τῆς γεωγραφίας καὶ μέχρις ἡμῶν διαμένει ἡ πλουσιωτάτη καὶ διαυγεστάτη πηγὴ τῆς ἐπιστήμης ταύτης. Ὁ Πτολεμαῖος εἰργάσθη κατὰ τὴν βάσιν τοῦ Μαρίνου καὶ δὲν μετέβαλε μὲν τὰς ἐργασίας τούτου, ἀλλ' ἔν τισι ταύτας συνεπλήρωσε[1]. Στηρίζεται δ' ὁ ἡμέτερος γεωγράφος ἐπὶ μαθηματικῆς βάσεως· διότι ὥρισε τὴν θέσιν τῶν σπουδαιοτέρων μερῶν κατὰ τὸ γεωγραφικὸν μῆκος καὶ πλάτος. Τὸν πυρῆνα τοῦ ὅλου συγγράμματος ἀποτελοῦσι τὰ βιβλία 2—7, ἅπερ συνίστανται ἐκ πινάκων. Ἐν τούτοις ὁρίζεται ἡ θέσις διαφόρων τόπων κατὰ μοίρας τοῦ μήκους καὶ πλάτους. Οὕτως ὥρισε τὴν θέσιν πενταχισχιλίων σχεδὸν τόπων. Ἀλλ' ὑπάρχει ἡ γνώμη, ὅτι οὔτε ὁ Πτολεμαῖος, οὔτε οἱ πρὸ αὐτοῦ κατεμέτρησαν πάντας τούτους τοὺς τόπους, ἀλλὰ μόνον πάνυ ὀλίγους[2]. Αἱ δ' ἄλλαι σημειώσεις δεικνύουσι μόνον τοὺς τόπους, ἐν οἷς ὁ γεωγράφος ἐπὶ τοῦ χάρτου αὐτοῦ

1) Schöll II, 784. 2) Παρὰ Christ ἐν σελίδ. 572.

τίθησι τὰς διαφόρους χώρας. Ἐν τισι χειρογράφοις φέρονται εἴκοσι καὶ ἑπτὰ γεωγραφικοὶ πίνακες προσηρτημένοι. Οὗτοι ἔχουσιν ἐπιμεμελημένον χρωματισμὸν καὶ ἡ μὲν θάλασσα εἰκονίζεται διὰ πρασίνου χρώματος, τὰ δ' ὄρη δι' ἐρυθροῦ ἢ σκοτεινοῦ κιτρίνου καὶ ἡ χέρσος διὰ λευκοῦ[1]. Ἐχάραξε δ' αὐτοὺς κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν χειρογράφων Ἀγαθοδαίμων ὁ Ἀλεξανδρεύς[2]. Σημειωτέον δ', ὅτι ὁ Πτολεμαῖος περιέπεσεν εἰς μέγα ἁμάρτημα, ἐξ οὗ προῆλθον πολλαὶ ἀνακρίβειαι. Οὗτος ἐνόμιζεν, ὅτι ἡ μοῖρα συνίσταται ἐκ 500 σταδίων, ἐν ᾧ πράγματι περιλαμβάνει 604. Ὑπολογίζων λοιπὸν τὸ μῆκος ἀπὸ τῶν νήσων τὴν μακάρων μέχρι τῆς Καττιγάρας (δηλ. μέχρι τῆς δυτικῆς παραλίας τοῦ Βορνέου), ὅπερ ἐθεώρει ὡς τὸ ἥμισυ τῆς γηΐνης σφαίρας, εὕρισκεν, ὅτι τοῦτο ἔχει 180 μοίρας. Ἀλλ' ἡ καταμέτρησις αὕτη εἶναι ἡμαρτημένη· διότι ἡ ἀπόστασις αὕτη εἶναι μόνον 125 μοιρῶν. Τὰ ἁμαρτήματα ὅμως τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὰς μοίρας τοῦ πλάτους εἶναι σπανιώτερα. Οἱ πλεῖστοι δὲ τῶν τόπων ὡρίσθησαν ἀκριβῶς[3], ὡς ἡ νοτιωτάτη τῆς Ἱσπανίας ἄκρα ὀρθῶς ἐτέθη ἐπὶ τῆς 36° 15′.

Περὶ δὲ τῆς πατρίδος καὶ τοῦ γένους Διονυσίου τοῦ Περιηγητοῦ πολλαὶ καὶ μεγάλαι διαφωνίαι ἠγέρθησαν[4]. Διότι ὑπάρχουσι πολλοὶ Διονύσιοι καὶ ἄλλοι μὲν τὸ γεωγραφικὸν ἔπος ἀποδίδουσι τῷ Κορινθίῳ, ἄλλοι δὲ τῷ Μιλησίῳ, ἄλλοι δὲ τῷ Ῥοδίῳ καὶ ἄλλοι Διονυσίῳ τῷ Ἀλεξανδρεῖ, ὅστις ἐπὶ Νέρωνος μέχρι Τραϊανοῦ ἦτο ἐν Ῥώμῃ ἐπιστάτης τῆς βιβλιοθήκης καὶ αὐτοκρατορικὸς γραμματεὺς μεγάλην δύναμιν κεκτημένος. Ἐπειδὴ δ' ὁ Πλίνιος[5] εἶπεν, ὅτι Χάραξ ἦτο ἡ

---

1) Δόναλδσ. II, 264. 2) Ἐπί τινων χειρογράφων ἀναγινώσκεται· "Ἐκ τῶν Κλαδίου Πτολεμαίου γεωγραφικῶν βιβλίων ὀκτὼ τὴν οἰκουμένην πᾶσαν Ἀγαθοδαίμων Ἀλεξανδρεὺς ὑπετύπωσεν". 3) Schöll II, 749. 4) Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἔγραψεν ὁ Schirlitz, Ueber des Dionysios Periegetes Zeitalter und Vaterland, Seebode's N. Archiv II, 42. Πρὸς δὲ ὁ μακαρίτης Ἀσώπιος ἔγραψε πολλὰ καὶ ἀναγνώσεως ἄξια ἐν σελίδ. 193. 5) Ἐν βιβλ. VI, 27.

τελευταία πόλις τοῦ Περσικοῦ κόλπου ἡ κτισθεῖσα ὑπὸ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἔνθα ἐγεννήθη ὁ νεώτατος γεωγράφος, πολλοὶ ἐννοοῦσι τὸν ἡμέτερον Περιηγητὴν ὀνομάζοντες αὐτὸν Χαρακηνόν. Ἀλλ' ὁ Περιηγητὴς λέγεται καὶ Ἀλεξανδρεύς. Τοῦτο δ' ἐξηγοῦσι λέγοντες, ὅτι ἡ Χάραξ πρότερον ὠνομάζετο Ἀλεξάνδρεια[1]. *Κατὰ τῆς γνώμης ὅμως ταύτης ὑπάρχουσι καὶ ἄλλοι μὲν λόγοι καὶ δή, ὅτι Χαρακηνὸς ὢν οὐδ' ἅπαξ τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος ἐμνημόνευσεν. Αἱ αὐταὶ διαφωνίαι ὑπάρχουσι καὶ ὡς πρὸς τὴν ἡλικίαν τοῦ Περιηγητοῦ. Τινὲς νομίζουσιν, ὅτι ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς ἤκμασεν ἐπὶ Οὐεσπεσιανοῦ καὶ Δομιτιανοῦ· διότι οὗτος ποιεῖται μνείαν τῆς ἥττης τῶν Πάρθων*[2] *καὶ τῆς ταπεινώσεως τῶν Νασαμώνων*[3]. *Τὴν γνώμην ταύτην ὑποστηρίζει ὁ Unger*[4] *καὶ μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν δύο ἀκροστίχων ὑπὸ Leue*[5]. *Ἄλλοι δ' ἀναβιβάζουσι τὴν ἡλικίαν τοῦ συγγραφέως εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου*[6].

Ὁπωσδήποτε ὁ Διονύσιος συνέταξε Περιήγησιν τῆς οἰκουμένης ἐν 1187 ἑξαμέτροις. Οἱ στίχοι κατεσκευάσθησαν ἐπιμελῶς καὶ ὁ ῥυθμὸς τούτων εὐκόλως ῥέει. Καταθέλγει[7] *δ' ὁ ποιητὴς διὰ τῆς καθαρότητος καὶ τῆς κομψότητος τῆς γλώσσης. Κατὰ ταύτην ἐμιμήθη τὸν Καλλίμαχον, ὡς βάσιν δὲ τοῦ γεωγραφικοῦ συστήματος ἔσχε τὸν Ἐρατοσθένη*[8]. *Κατὰ πρῶτον ὡς ἐν εἰσαγωγῇ ὁ γεωγράφος πραγματεύεται περὶ τοῦ*

---

1) *Σχολ. ἐν σελίδ.* 427 (*ἔκδ.* Müller) „*Διονύσιος ὁ περιηγητὴς γέγονεν υἱὸς Διονυσίου Ἀλεξανδρέως· γέγονε δὲ ἐπὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων μετὰ Αὔγουστον Καίσαρα ἢ ἐπ' αὐτοῦ*". *Παράβαλλ.* Schöll II, 348 *ἐν σημ.* 2. 2) *Ἐν στίχ.* 1051. 3) *Ἐν στίχ.* 208.

Κεῖνον δ' αὖ περὶ χῶρον ἐρημωθέντα μέλαθρα
ἀνδρῶν ἀθρήσειας ἀποφθιμένων Νασαμώνων,
οὓς Διὸς οὐκ ἀλέγοντος ἀπώλεσεν Αὐσονὶς αἰχμή.

4) Jahrb. f. Phil. 1887 *ἐν σελίδ.* 58. 5) Philol. 42, 175. *Παράβαλλ.* Christ *ἐν σελίδ.* 573 *καὶ Ἀσώπιον ἐν σελίδ.* 197. 6) *Ὅρα Εὐστάθ. εἰς Περιήγ.* 355. 7) Nicolai II, 602. 8) *Παράβαλλ.* Alfr. Goethe, De fontibus Dionysii Periegetae, Gottingae 1875.

σχήματος τῆς γῆς, περὶ τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τῶν θαλασσῶν. Εἶτα περιγράφει τὴν Λιβύην (στίχ. 173—269), τὴν Εὐρώπην (270—449), τὰς νήσους τῆς ἐντὸς καὶ ἐκτὸς θαλάσσης (450—619), καὶ τελευταῖον τὴν Ἀσίαν (620—1152). Τὸ ποίημα λήγει εἰς καλὸν ἐπίλογον[1]*. Οὕτως ὁ Διονύσιος δὲν ἐποίησε νέας ἀνακαλύψεις ἐν τῇ γεωγραφίᾳ, ἀλλὰ τὰ παρ' ἄλλων ἐξευρημένα ἀκριβῶς, συντόμως καὶ καλῶς ἐξέθετο. Μόνον ἀκροθιγῶς ἥψατο πάντων τῶν καλῶν, ὡς λέγει ὁ Εὐστάθιος*[2].

Κατὰ τοῦτο ὁ Διονύσιος δύναται νὰ παραβληθῇ, ὡς νομίζομεν, πρὸς τὸν Ἄρατον, ὅστις ἐν τῇ ἀστρονομίᾳ δὲν ἐποίησε νέας ἀνακαλύψεις, ἀλλὰ τὰ τοῦ Εὐδόξου καλῶς ἐξέθετο. Διὰ τὴν καλὴν ἔκθεσιν τὰ ποιήματα ἀμφοτέρων ἐγένοντο ἀναγνώσματα τῶν σχολείων. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἡ μεγάλη πληθὺς τῶν χειρογράφων τῆς Περιηγήσεως, ἅπερ μέχρις ἡμῶν περιῆλθον. Ὅτι δ' ὁ ἡμέτερος περιηγητὴς ἀνεγινώσκετο οὐ μόνον ὑφ' Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ὑπ' ἄλλων λαῶν, γίνεται δῆλον ἐκ

---

[1]) *Ἐν στίχ.* 1181.

Ἡμεῖς δ' ἤπειροί τε καὶ εἰν ἁλὶ χαίρετε νῆσοι,
ὕδατά τ' Ὠκεανοῖο, καὶ ἱερὰ χεύματα πόντου,
καὶ ποταμοί, κρῆναί τε, καὶ οὔρεα βησσήεντα.
Ἤδη γὰρ πάσης μὲν ἐπέδραμον οἶδμα θαλάσσης,
ἤδη δ' ἠπείρων σκολιὸν πόρον. Ἀλλά μοι ὕμνων
αὐτῶν ἐκ μακάρων ἀντάξιος εἴη ἀμοιβή.

[2]) *Ἐν Ὑπομνήματ. σελίδ* 77 (*ἔκδ.* Bernhardy) *„πάντοθεν ὁ Διονύσιος τὸ καλὸν ἠρανίσατο, καὶ τὰ μακρὰ τῶν ἄλλων αὐτὸς ἐπιτεμὼν συντομωτάτην ταύτην καὶ ἀκριβεστάτην γεωγραφίαν ἐξέθετο, εἰς ἐγχειρίδιον τοῖς βουλομένοις εὐσύνοπτον, οὐδέν τι τῶν τοῖς γεωγράφοις ὀφειλομένων καταλιπών· Ἱστορίαις τε γὰρ παραρτύει τὸ ποίημα, φράζει δέ που καὶ τόπων ἢ ἐθνῶν ἰδιότητας, χειραγωγεῖ δὲ καὶ τῷ τῆς ἱστορίας ἀληθεῖ, ὅπερ ἐστὶ γεωγραφίας ἀρετή, παρενσπείρει δέ που καί τινα μαθηματικώτερον. Καὶ ὅλως οὐδέν τι τῶν γεωγραφικῶν ἀγαθῶν ἀφῆκεν, οὗ μὴ γεῦμά τι τῇ αὐτοῦ ποιήσει ταύτῃ ἐντέθεικεν, ὀλιγόστιχον μὲν τὸ ποίημα ἐκτεθειμένος, ἀκροθιγῶς δὲ πάντων ἀψάμενος τῶν καλῶν, καὶ σπερματικῶς πᾶν ἐν αὐτῷ τὸ τῆς γεωγραφίας καλὸν ἐνθέμενος"*.

τούτου, ὅτι ἐγένοντο δύο μεταφράσεις εἰς τὴν λατινικήν, ἡ μὲν ὑπὸ τοῦ Ἀβιηνοῦ, ἡ δὲ ὑπὸ τοῦ γραμματικοῦ Πρισκιανοῦ, οὗ ἡ Περιήγησις εἶναι κατὰ ἑκατὸν στίχους βραχυτέρα. Πρὸς δὲ περιεσώθη μέχρις ἡμῶν Παράφρασις τοῦ εἰρημένου ποιήματος, πολύτιμα σχόλια[1] *ἐκ τοῦ τετάρτου καὶ πέμπτου αἰῶνος μ. Χ. καὶ τὰ ὑπομνήματα τοῦ Εὐσταθίου*[2].

Καὶ ἄλλος Διονύσιος, ἤτοι ὁ Βυζάντιος, ἠσχολήθη περὶ γεωγραφικὰ συντάξας Ἀνάπλουν Βοσπόρου. Τούτου περιεσώθη μέχρις ἡμῶν μόνον τὸ πρῶτον κεφάλαιον, ἄλλα δέ τινα ἀποσπάσματα διετηρήθησαν ἐν τῇ λατινικῇ μεταφράσει, ἣν εἶχε ποιήσει ὁ Γάλλος λόγιος Gilles ἐν Κωνσταντινουπόλει[3]. *Ἐπειδὴ δ' οὗτος ἔθανεν ἐν ἔτει 1455, πρόδηλον, ὅτι τὸ χειρόγραφον μέχρι τῶν χρόνων τούτων ἐσῴζετο. Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἐν τῷ Βρεττανικῷ μουσείῳ ἀνεκαλύφθη καὶ ἄλλο ἀπόσπασμα ἀνῆκον τῷ τέλει τοῦ Ἀνάπλου*[4]. *Εἰ καὶ τὸ σύγγραμμα διετηρήθη μόνον ἐν ἀποσπάσμασιν, ὅμως θεωρεῖται ὡς πλουσιωτάτη πηγὴ τῆς τοπογραφίας τοῦ Θρᾳκικοῦ Βοσπόρου, οἷος ἦτο ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Διονυσίου. Χαίρει δ' ὁ ἀναγνώστης, ὅτι ὁ συγγραφεὺς μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας ἀφη-*

---

1) *Ἡ Παράφρασις καὶ τὰ Σχόλια φέρονται ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ* Bernhardy. 2) *Περὶ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ λέγει μετὰ ποιητικῆς ἐξάρσεως ἐν σελ.* 72 (*τῆς εἰρημ. ἐκδ.*) *“Διονύσιος οὐκέτι ποιητής, ἀλλὰ λύσας τὸ μέτρον, καί σοι καταλογάδην τὰ πλείω λαλῶν, οὐ στενολεσχῶν, ἀλλὰ πλατύτερον ἑαυτὸν ἐκτιθεὶς καὶ ἀνακαλύπτων. οἷός ἐστι καὶ ἐκ μετρικῆς συνθήκης εἰς πεζολογίαν ἀναλυόμενος τὰ πολλά, οὐ μόνον ᾄδων, ἀλλὰ καὶ λέγων, ὅπου τὰ τῆς ᾠδῆς ἡμῶν οὐκ ἔχει καιρόν, καὶ οὕτως ἀντὶ ἁπλοῦ γενόμενος οἷον δίγλωσσος, οὐ πάντη μετέωρος, οὐδ' ἐκ μετρικοῦ τὰ πάντα λαλῶν σχήματος, ἀλλ' ἔστιν ὅπη καὶ βάδην τῷ λόγῳ προϊών, οὐδ' ἀπὸ σκηνῆς μετρικῆς τὸ σύμπαν φθεγγόμενος, ἀλλὰ πολλὰ καὶ προσωπείου δίχα ποιητικοῦ ὁμιλῶν..„.* 3) *Ὅρα* Frick, Dionyiii Ryz. Anapl. Bosporo ex Gillio exerpt 1860. *Παράβαλλ* Bernhardy II, 492. 4) *Τὸ χειρόγραφον τοῦτο εὑρίσκεται ὑπ' ἀριθμ.* 19391. *Τοῦτο δύναταί τις προχείρως νὰ ἴδῃ ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ* Müller, Fragment. hist. Graec. V, 188

γεῖται τὰ τῆς ὑποθέσεως αὐτοῦ. Οὗτος ἔζη πρὸ τοῦ 196 μ. Χ. διότι κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ὁ Σεπτίμιος Σεουῆρος σχεδὸν κατέσκαψε τὸ Βυζάντιον, τὴν πατρίδα τοῦ Διονυσίου[1].

Πότε ἤκμαζε Παυσανίας ὁ Περιηγητής, δὲν εἶναι γνωστόν, εἰκάζεται δ', ὅτι ἡ ἀκμὴ τούτου πίπτει ἐπὶ τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ τῶν Ἀντωνίνων· διότι οὐδεμία χρονολογικὴ εἴδησις ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ κατέρχεται πέρα τῆς βασιλείας τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου[2], *ὅστις ἐστρατεύσατο ἐπὶ τοὺς Γερμανοὺς κατὰ τὸ 179 μ. Χ. Κατὰ ταῦτα ὁ χρόνος τῆς συγγραφῆς τῆς περιηγήσεως τίθεται τὸ 160—180. Ἄλλοτε ὁ* Sylburg *ἐταὔτιζε τὸν ἡμέτερον συγγραφέα τῷ ἐκ Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας ῥήτορι καὶ σοφιστῇ Παυσανίᾳ, ὅστις ἐγένετο μαθητὴς Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ*[3]. *Ἀλλὰ κατὰ τῆς ταὐτίσεως ταύτης φέρονται καὶ ἄλλοι μὲν λόγοι καὶ δή, ὅτι ὁ Παυσανίας σιωπᾷ περὶ τῆς ὑποτιθεμένης πατρίδος αὐτοῦ. Ἄλλως ἂν ὁ ῥήτωρ ἔγραφε τὴν Περιήγησιν, πάντως ἡ γλῶσσα ἤθελεν εἶναι ὀρθοτέρα καὶ οὐχὶ ἠμελημένη, ὡς νῦν. Ὁ δὲ* Schubart, *ὁ ἐκδότης τοῦ ἡμετέρου Περιηγητοῦ, ταὐτίζει τοῦτον τῷ ἱστορικῷ Παυσανίᾳ, ὅστις ἔγραψε περὶ τῆς ἐν Συρίᾳ Ἀντιοχείας, δηλ. τῆς πατρίδος αὐτοῦ. Ἡ γνώμη αὕτη δυσκόλως δύναται νὰ πολεμηθῇ· διότι ὑπὸ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου καὶ ἡ Περιήγησις καὶ ἡ Κτίσις Ἀντιοχείας τῷ αὐτῷ Παυσανίᾳ ἀποδίδοται*[4]. *Ἀλλ' οὐχ ἧττον παρὰ πολλοῖς κρατεῖ ἡ γνώμη, ὅτι ὁ Περιηγητὴς ἦτο Λυδὸς*[5]

---

[1]) Nicolai II, 600. [2]) *Ὅρα* Sibelis, De Pausaniae patria et aetate et qualis scriptor hic esse videatur, 1819 *καὶ* Ludvig von Scheffler, Ueber die Persönlichkeit des Periegeten Pausanias, Freiburg im Breisgau, 1880. [3]) *Αὐτόθι ἐν σελίδ.* 6. *Περὶ τοῦ σοφιστοῦ Παυσανίου ποιεῖται λόγον ὁ Φιλόστρατ. ἐν βίοις σοφιστ. II*, 13. [4]) Christ 577 *καὶ* Gurlitt, Ueber Pausan. Graz. I. 182. [5]) *Τοῦτο ἐπειράθη ὁ* Sibelis, *ὅπως ἀποδείξῃ ἐν τῷ προλόγῳ τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ, ἐν σελίδ.* 5. *Τὴν γνώμην τούτου ἐδέξατο καὶ ὁ ἐμὸς διδάσκαλος* Böckh, De Paus. Stilo, Philog. Mus. I, 629 *καὶ ὁ* Pfundtner, Des Reisebeschreibers Pausanias Lebens—und Glaubensansi-

καὶ πολὺν χρόνον παρὰ τῷ Σιπύλῳ διέτριψεν, ὡς γίνεται δῆλον ἔκ τινων φράσεων αὐτοῦ[1].

Ὁ Παυσανίας συνέγραψε Περιήγησιν τῆς Ἑλλάδος συνισταμένην ἐκ δέκα βιβλίων. Ἐκ τούτων τὸ πρῶτον ἔχει τὴν ἐπιγραφὴν Ἀττικά, τὸ δεύτερον Κορινθιακά, ἐν οἷς περιλαμβάνει καὶ τὰ τοῦ Ἄργους, τὰ τῶν Μυκηνῶν, τὰ τῆς Τίρυνθος καὶ Ἐπιδαύρου, τὸ τρίτον τὰ Λακωνικά, τὸ τέταρτον τὰ Μεσσηνιακά, τὸ πέμπτον καὶ ἕκτον τὰ Ἠλιακά, τὸ ἕβδομον τὰ Ἀχαϊκά, τὸ ὄγδοον τὰ Ἀρκαδιακά, τὸ ἔννατον τὰ Βοιωτικὰ καὶ τὸ δέκατον τὰ Φωκικά. Ὁ συγγραφεὺς τὸ ἔργον αὐτοῦ δὲν ὀνομάζει Περιήγησιν[2], *καὶ φαίνεται, ὅτι τοῦτο δὲν συνέγραψε συνεχῶς ἐργαζόμενος, ἀλλ' ἐν διαλείμμασιν, ὡς τεκμηριοῦται ἐξ αὐτοῦ τοῦ συγγράμματος. Ὁ Παυσανίας ἐν τῷ ἑβδόμῳ βιβλίῳ*[3] *παρατηρεῖ, ὅτι ἐν τῷ πρώτῳ (δηλ. ἐν τοῖς Ἀττικοῖς) δὲν ἐμνημόνευσε τοῦ ᾠδείου τοῦ Ἡρώδου· διότι ὅτε ἔγραφε τὸ βιβλίον τοῦτο, δὲν ἦτο ᾠκοδομημένον, ὅπερ, ὡς γνωστόν, ἐκτίσθη κατὰ τὸ 162 μ. Χ. Ὁ αὐτὸς Περιηγητὴς ἐν τῷ πέμπτῳ βιβλίῳ λέγει*[4], *ὅτι ἀπὸ τῆς ἀνακτίσεως τῆς Κορίνθου ὑπὸ Ἰουλίου Καίσαρος, ἥτις ἐγένετο τῷ 44 π. Χ., παρῆλθον 217 ἔτη. Ἄρα τὸ πέμπτον βιβλίον ὁ Παυσανίας συνέγραψε κατὰ τὸ 174, ἤτοι δώδεκα ἔτη μετὰ τὴν συγγραφὴν τοῦ πρώτου*[5]. *Πέντε ἔτη μετὰ τὴν σύνταξιν τοῦ πέμπτου βιβλίου ὁ Παυσανίας συνέγραψε τὸ ὄγδοον· διότι ἐν τούτῳ γίνεται μνεία*

---

chten, Königsberg 1868. [1]) *Ἐν βιβλ.* V, 13, 4 *„Πέλοπος δὲ καὶ Ταντάλου τῆς παρ' ἡμῖν ἐνοικήσεως σημεῖα ἔτι καὶ ἐς τόδε λείπεται" Ἰδὲ καὶ* VIII, 17, 3. [2]) Scheffler *ἐν σελίδ.* 7. [3]) *Ἐν βιβλ* VII, 20, 3 *„Ἐμοὶ δὲ ἐν τῇ Ἀτθίδι συγγραφῇ τὸ ἐς τοῦτο παρείθη τὸ ᾠδεῖον, ὅτι πρότερον ἔτι ἐξείργαστό μοι τὰ ἐς Ἀθηναίους ἢ ὑπῆρκτο Ἡρώδης τοῦ οἰκοδομήματος".* [4]) *Ἐν βιβλ* V, 1, 1 *„Κορινθίων μὲν γὰρ οἱ νῦν νεώτατοι Πελοποννησίων εἰσί, καὶ σφίσιν ἀφ' οὗ τὴν γῆν παρὰ βασιλέως ἔχουσιν, εἴκοσι ἔτη καὶ διακόσια τριῶν δέοντα ἦν ἐς ἐμέ".* [5]) *Παράβαλλ.* Nicolai *II*, 594.

τῆς στρατείας τοῦ Ἀντωνίνου κατὰ τῶν Γερμανῶν[1], *ἥτις ἐγένετο τῷ 179 μ. Χ.*

Ἐκ τούτων γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ συγγραφεὺς κατὰ τὴν περιήγησιν συνέλεξε τὴν ὕλην καὶ εἶτα συνέταξε τὰ βιβλία αὐτοῦ. Ἐνταῦθα γεννᾶται τὸ ζήτημα, ἂν οὗτος ὡς βάσιν τῆς Περιηγήσεως εἶχε τὰς σημειώσεις αὐτοῦ ἢ τὰ συγγράμματα ἄλλων. Τινὲς ἔχουσι τὴν γνώμην, ὅτι συνέβη τὸ δεύτερον, λέγοντες, ὅτι σιωπᾷ περὶ πολλῶν μνημείων, ὡς δὴ περὶ τοῦ μνημείου τοῦ Ἀγρίππα τοῦ ἱδρυμένου κατὰ τὴν ἄνοδον εἰς τὴν ἀκρόπολιν, ἐν ᾧ τηλικοῦτον ἔργον ἔπρεπε νὰ ὑποπέσῃ εἰς τὴν αἴσθησιν τοῦ Περιηγητοῦ. Τοῦτο ὅμως δηλοῖ, ὅτι ὁ συγγραφεὺς τὸ μνημεῖον τοῦτο δὲν ἠξίωσε μνείας, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ μέγας ἀρχαιολόγος Brunn[2]. *Διὰ τοῦτο παραινεῖ, ὅπως μὴ ἀπαιτῶμεν παρὰ τοῦ Παυσανίου ὅ τι οὗτος δὲν ἐσκόπει νὰ παράσχῃ, ὁσονδήποτε καὶ ἂν ἦναι δυσάρεστος ἡ σιωπὴ αὐτοῦ*[3]. *Κατ' ἐξοχὴν αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Ὀλυμπίας ἔδωκαν ἀφορμὴν τοῖς κατηγόροις τοῦ Παυσανίου, ὅπως ἐπιδείξωσι παροράματα τούτου. Ἐν τούτοις διαπρέπει ὁ δεινὸς φιλόλογος Wilamowitz*[4], *ἀλλ' ὑπάρχουσι καὶ ἔξοχοι τούτου ὑπερασπισταί, ὡς ὁ ἄρτι εἰρημένος Brunn καὶ ὁ Schubart*[5]. *Βεβαίως ὁ συγγραφεὺς οὗτος ἤντλησεν εἰδήσεις οὐ μόνον ἐκ τῆς αὐτοψίας, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀρχαιοτέρων συγγραφέων, οἷος ὁ περιηγητὴς Πολέμων*[6], *ὁ Ἴστρος, ὁ γεωγράφος Ἀρτεμίδωρος*[7], *Μύρων ὁ Πριηνεὺς*[8] *καὶ ὁ ποι-*

---

[1]) *Ἐν βιβλ.* VIII, 43, 4. *Περὶ τῶν πηγῶν τοῦ Παυσανίου ἐξεδόθησαν πολλαὶ διατριβαί, ὡς ὑπὸ* Hirt, De tontibus Pausaniae in Eliacis Greifsw. 1878. Kalkmann, Pausanias der Perieget. Untesuchungen über seine Schriftstellerei und seine Quellen, Berlin 1886. *Παράβαλλ.* Christ *ἐν σελίδ.* 576. [2]) *Ἐν τῇ διατριβῇ* Pausanias und seine Ankläger *δημοσιευθείσῃ ἐν τῷ περιοδικῷ* Jahbücher f. Classisch. Phil. 1884. [3]) *Αὐτόθι ἐν σελίδ.* 26. [4]) Herm. XII, 346. [5]) Jahrb. f. Phil. 1888 *ἐν σελίδ.* 469. [6]) *Ἐν βιβλ.* VIII, 10, 2 *καὶ* V, 20, 2. [7]) *Οὗτος λέγεται ἀνὴρ Ἐφέσιος ἐν βιβλ.* V, 5, 9. [8]) *Ἐν βιβλ.* V, 6, 1.

γητής Ῥιανός[1], ὧν καὶ μνημονεύει διὰ γενικοῦ ὀνόματος. Εἶναι ὅμως ἄδικος ἡ κρίσις, καθ' ἣν ὁ Περιηγητὴς οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἀντιγραφεὺς ἀλλοτρίων βιβλίων. Ναί· εἶναι ἄδικος, διότι ὁ Παυσανίας δὲν εἶναι ἄνθρωπος τῶν βιβλίων, ἀλλὰ τῶν περιηγήσεων. Ἄνευ τούτων ἤθελεν ὑποπέσει εἰς πλεῖστα ἁμαρτήματα. Ὥστε ὁ Περιηγητὴς ἔχει δύο πηγὰς τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ, τὴν αὐτοψίαν μετὰ τοῦ αὐτηκόου καὶ τὰ συγγράμματα τῶν ἄλλων[2].

Ἂν ὁ Παυσανίας ἤντλει τὰς εἰδήσεις αὐτοῦ μόνον ἐκ βιβλίων καὶ βιβλιοθηκῶν, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ χρησιμεύῃ ὡς ὁ ἄριστος ὁδηγὸς πάντων τῶν περιηγητῶν ἀπὸ τῶν Ἄγγλων *Dodwell* καὶ *Leake*[3] μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Οἱ δύο οὗτοι μεγάλοι περιηγηταὶ ἔχουσι τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Παυσανίας εἶναι ἀξιοπιστότερος καὶ αὐτοῦ τοῦ Στράβωνος. Ὑπό τινα ἔποψιν ἠδύνατό τις νὰ δικαιώσῃ τοὺς εἰρημένους Βρεττανούς· διότι ὁ μὲν γεωγράφος λέγει, ὅτι αἱ Μυκῆναι οὕτω κατεσκάφησαν ὑπὸ τῶν Ἀργείων, ὥστε οὐδ' ἴχνος τῆς πόλεως εὑρίσκεται[4], ὁ δὲ Παυσανίας ἀκριβῶς περιγράφει[5] τὰ ἐρείπια τῆς κατασκαφείσης πόλεως, ὡς διὰ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ *Schliemann* καὶ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους δῆλον ἐγένετο. Ἡ ἀκρίβεια δ' ὅμως αὕτη δὲν πρέπει νὰ λογισθῇ πρὸς μομφὴν τοῦ Στράβωνος· διότι ὁ μὲν ἦτο γεωγράφος, ὁ δὲ ἀρχαιολόγος. Ἐν ταῖς κατασκαφείσαις Μυκήναις δὲν ὑπῆρχον

---

1) Kohlmann, Quaestiones Messeniacae, Bonn 1886. 2) Ἐν βιβλ. VIII, 10, 2 ὁ Παυσανίας λέγει· «Τὰ δὲ ἐς τὸ ἱερὸν τοῦτο ἐγώ τε ἀκοῇ γράφω, καὶ ὅσοι μνήμην ἄλλοι περὶ αὐτοῦ πεποίηνται». 3) Παράβαλλ. Scheffler ἐν σελίδ. 9. 4) Στράβ VIII, 372 «χρόνοις δ' ὕστερον κατεσκάφησαν ὑπ' Ἀργείων ὥστε νῦν μηδ' ἴχνος εὑρίσκεσθαι τῆς Μυκηναίων πόλεως. 5) Πανσαν II. 16 «Μυκηνῶν δὲ ἐν τοῖς ἐρειπίοις κρήνη τέ ἐστι καλουμένη Περσεία, καὶ Ἀτρέως καὶ τῶν παίδων ὑπόγαια οἰκοδομήματα, ἔνθα οἱ θησαυροί σφισι τῶν χρημάτων ἦσαν. Τάφος δέ ἐστι μὲν Ἀτρέως, εἰσὶ δὲ καὶ ὅσους σὺν Ἀγαμέμνονι ἐπανήκοντας ἐξ Ἰλίου δειπνήσας κατεφόνευσεν Αἴγισθος».

οὔτε ναοί, οὔτε οἰκίαι, οὔτε κάτοικοι καὶ διὰ τοῦτο ὁ γεωγράφος εἶπε, ὅτι οὐδ' ἴχνος τῆς πόλεως ὑπῆρχε. Τῷ ἀρχαιολογοῦντι ὅμως Παυσανίᾳ ὑπῆρχον τὰ ἐρείπια.

Δὲν πρέπει μὲν λοιπὸν νὰ τιμήσωμεν τὸν Παυσανίαν ὑπὲρ τὸν γεωγράφον, ἀλλ' εἶναι σκληρὰ ἡ φράσις καὶ ἀναξία τοῦ μεγάλου Scaliger εἰπόντος, ὅτι ὁ Περιηγητὴς εἶναι mendacissimus omniun Graeculorum[1]. *Πολλαχοῦ μὲν ὁ Περιηγητὴς δεικνύει εὐπιστίαν πρὸς τὰ θαύματα, ἀλλ' ἡ αἰτία κεῖται ἐν τῷ σεβασμῷ πρὸς τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν. Ὅ,τι δ' οὗτος εἶδε, πιστῶς ἀπέδωκεν. Ὁσάκις δὲ δὲν εἶδέ τι ἢ δὲν γινώσκει ἀκριβῶς, ἐπέχει νὰ κυρώσῃ τὸ πρᾶγμα*[2]. *Διαρρήδην δὲ λέγει, ὅτι δὲν πιστεύει, ὅσα καὶ γράφει*[3]. *Κατὰ τοῦτο ὁ Παυσανίας μιμεῖται τὸν Ἡρόδοτον, ὅστις παραπλήσια εἶχε γράψει*[4]. *Ἂν οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες παρέλειπον, ὅσα δὲν ἐπίστευον, ἡμεῖς οἱ μεταγενέστεροι ἠθέλομεν στερηθῆ πλείστων παραδόσεων τῆς πολιᾶς ἀρχαιότητος. Ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι ἐν ταῖς παραδόσεσιν ὑπάρχει πυρήν τις τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ τοῦτον ἐμεγέθυναν οἱ ὑπὸ τοπικῆς φιλοπατρίας κατεχόμενοι*[5] *καὶ οἱ ἡδονὴν εὑρίσκοντες ἐν τοῖς μυθολογήμασι*[6]. *Τὸν καθαρ-*

---

1) Ὅρα Scheffler ἐν σελίδ. 10. 2) Ὡς ἐν βιβλ. II, 34, 4 "Τοῦτο δὲ εἰ τοιοῦτόν ἐστιν, οὐκ οἶδα, ἔλεγον δὲ οἱ περὶ τὰ Μέθανα„. 3) Ἐν βιβλ. II, 17, 4 "Τοῦτον δὲ τὸν λόγον, καὶ ὅσα ἐοικότα εἴρηται περὶ θεῶν. οὐκ ἀποδεχόμενος γράφω, γράφω δὲ οὐδὲν ἧσσον„. 4) Ἡρόδοτ. ἐν VII, 152 "Ἐγὼ δὲ ὀφείλω λέγειν τὰ λεγόμενα, πείθεσθαί γε μὲν οὐ παντάπασι ὀφείλω, καί μοι τοῦτο τὸ ἔπος ἐχέτω εἰς πάντα τὸν λόγον„. 5) Παυσαν. ἐν βιβλ. II, 30, 6 "Τῆς δὲ Ἐπιδαυρίας ἔχονται Τροιζήνιοι σεμνύνοντες, εἴπερ καὶ ἄλλοι τινές, τὰ ἐγχώρια.„ 6) Ἐν βιβλ. VIII, 2, 3 "Ἐν δὲ τῷ παντὶ αἰῶνι πολλὰ μὲν πάλαι συμβάντα, καὶ ἔτι δὲ γινόμενα, ἄπιστα εἶναι πεποιήκασιν ἐς τοὺς πολλοὺς οἱ τοῖς ἀληθέσιν ἐποικοδομοῦντες ἐψευσμένα... Ὁπόσοι δὲ μυθολογήμασιν ἀκούοντες ἥδονται, πεφύκασι καὶ αὐτοί τι ἐπιτερατεύεσθαι· καὶ οὕτω τοῖς ἀληθέσιν ἐλυμήναντο συγκεραννύντες αὐτὰ ἐψευσμένοις„.

μὸν ὅμως τῆς ἀληθείας ἀπὸ τοῦ ψεύδους δὲν ἀναλαμβάνει αὐτὸς ὁ συγγραφεύς, ἀλλὰ συνήθως καταλείπει τῷ ἀναγνώστῃ.

Ὁσάκις δὲ παραπέμπει εἰς ἀρχαιοτέρους συγγραφεῖς, δὲν ἐκλέγει τοὺς σπουδαιοτέρους, ἀλλὰ προτιμᾷ ἄλλους ἥττονος ἀξίας. Οὕτως ἐν τῇ ἀφηγήσει τῶν Μεσσηνιακῶν πολέμων δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψει τὸν Ἔφορον οὐδὲ τὸν Ἀντίοχον, ἀλλὰ Μύρωνα τὸν Πριηνέα, τὸν ἐπικὸν Ῥιανὸν καὶ τὸν ἐλεγειακὸν Τυρταῖον[1]. Ἡ μομφὴ αὕτη εἶναι δικαία, ἀλλὰ δέον νὰ ἔχωμεν ἐν νῷ, ὅτι ὁ Παυσανίας δὲν ἦτο ἱστορικός, οὐδὲ κριτικός. Ὡς τοιοῦτος ἠδύνατο νὰ ὑποπέσῃ καὶ εἰς ἁμαρτήματα περὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν πηγῶν. Ἀλλ' οἱ νεώτεροι κριτικοὶ προβαίνουσιν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ Brunn ὀνομάζει νόσον νεωτερισμοῦ, ὅτι οὗτοι πάσας τὰς μωρίας καὶ τὰς ἠθικὰς ἐλλείψεις τῷ Περιηγητῇ ἐπισωρεύουσι[2]. Τοὐναντίον ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς ὑπὸ ἠθικῶν ἀρχῶν ἐμπνεόμενος οἰκτείρει τὸ ἀνθρώπινον γένος διὰ τὴν διαφθοράν, δι' ἣν τοῦτο ἐν τοῖς χρόνοις αὐτοῦ κατατρύχεται. Ἄλλοτε διὰ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν εὐσέβειαν, ὡς παρατηρεῖ μετ' εὐλαβείας ὁ Περιηγητής, οἱ ἄνθρωποι ἐγίνοντο ξένοι καὶ ὁμοτράπεζοι τοῖς θεοῖς. Τότε μὲν καὶ θεοὶ ἐγίνοντο ἐξ ἀνθρώπων, ὡς δὴ Ἡρακλῆς ὁ Ἀλκμήνης καὶ Ἀμφιάραος ὁ Οἰκλέους, νῦν δὲ οὐδεὶς πλὴν τῶν διὰ κολακείαν γινομένων[3].

Πανταχοῦ ὁ ἠθικὸς συγγραφεὺς ἐξαίρει τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν δικαιοσύνην. Κατ' αὐτὸν Φίλιππος ὁ τῶν Μακεδόνων βασιλεὺς τὰ μέγιστα ἔργα διεπράξατο, ἀλλὰ δὲν δύναταί τις νὰ ὀνομάσῃ αὐτὸν ἀγαθὸν στρατηγόν, διότι καὶ τοὺς ὅρκους τῶν θεῶν κατεπάτησε καὶ σπονδὰς ἐψεύσατο καὶ τὴν πίστιν τῶν ἀνθρώπων ἠτίμασεν[4]. Ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ Περιηγητοῦ ἀνὴρ ἀγαθὸς εἶναι ὁ εὐεργέτης τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος καὶ ὡς τοιοῦτον θεω-

---

[1]) Nicolai II, 955 [2]) Ἐν σελίδ. 26 τῆς εἰρημένης διατριβῆς. [3]) Ἐν βιβλ. VIII, 2, 2. [4]) Ἐν βιβλ. VIII, 7, 4. Παραβαλλ. καὶ Pfundtner ἐν σελίδ. 8 τῆς εἰρημένης διατριβῆς.

ρεῖ πρῶτον μὲν τὸν Μιλτιάδην, τελευταῖον δὲ τὸν Φιλοποίμενα. Τοὺς δὲ κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον εὐδοκιμήσαντας ὀνομάζει αὐτόχειρας καὶ οἱονεὶ ποντιστὰς τῆς Ἑλλάδος. Ὡς ἀνοσιώτατον δὲ κακούργημα θεωρεῖ ὁ φιλόπολις Περιηγητὴς τὴν προδοσίαν τῆς πατρίδος[2]. *Παρατηρεῖ δὲ μετ' ἄλγους ψυχῆς, ὅτι ἐν Ἑλλάδι προδόται πάντοτε ὑπῆρχον. Ἐπὶ δὲ Φιλίππου τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀμύντου πᾶσαι αἱ πόλεις πλὴν τῆς Σπάρτης ὑπὸ προδοτῶν ἐφθάρησαν*[3]. *Ἐξ ἀγάπης δὲ πρὸς τὴν πατρίδα καὶ ἐκ θρησκευτικοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα περιῆλθε τὴν Ἑλλάδα. Αἱ γεωγραφικαὶ καὶ ἱστορικαὶ σημειώσεις καὶ αἱ καλλιτεχνικαὶ παρατηρήσεις ἐτέθησαν ὡς ἐν παρέργῳ*[4]. *Ἄρχεται δὲ τῆς Περιηγήσεως ἐκ τοῦ Σουνίου, διότι διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης ὁ Λυδὸς ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Πλὴν τῆς χώρας ὅμως ταύτης περιῆλθε καὶ ἄλλας, ὡς τὴν Ἰταλίαν, τὴν Σαρδώ*[5], *τὴν Κύρνον*[6], *τὴν Ἀραβίαν καὶ τὴν Συρίαν*[7].

Κατὰ τὴν φιλοπατρίαν καὶ τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα ὁ Περιηγητὴς ἔχει κοινὰ τῷ Ἡροδότῳ, ὃν μιμεῖται. Εἰκάζεται δ', ὅτι καὶ ὁ Παυσανίας τὸ κατ' ἀρχὰς ἔγραψε τὰ διάφορα βιβλία ὡς κεχωρισμένα καὶ ὅτι ταῦτα βραδύτερον συνέδεσεν εἰς ἓν σύγγραμμα, ὡς δὴ εἴπομεν[8] *καὶ περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ Ἡροδότου. Τοῦ μεγάλου τούτου ἱστορικοῦ ὁ Παυσανίας μιμεῖται καὶ τὴν ἀφέλειαν, ἀλλὰ τὴν μίμησιν ὁ* Wilamowitz *ὀνομάζει παιδαριώδη*[9]. *Ὁ ἐμὸς διδάσκαλος* Boeckh[10] *ἐπειράθη, ὅπως δείξῃ,*

---

[1]) *Ἐν βιβλ.* VIII, 52, 1 *"Τοὺς δὲ ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πρὸς Ἀθηναίους πολέμου, καὶ μάλιστα αὐτῶν τοὺς εὐδοκιμήσαντας, φαίη τις ἂν αὐτόχειρας, καὶ ὅτι ἐγγύτατα ποντιστὰς εἶναι σφᾶς τῆς Ἑλλάδος"* [2]) *Ἐν βιβλ.* VII, 10, 1 *"Τολμημάτων δὲ τὸ ἀνοσιώτατον, τὴν πατρίδα καὶ ἄνδρας προδιδόναι πολίτας ἐπὶ οἰκείοις κέρδεσιν, ἔμελλε καὶ Ἀχαιοῖς κακῶν ἄρξειν, οὔποτε ἐκ τοῦ χρόνου παντὸς τὴν Ἑλλάδα ἐκλιπόν"*. [3]) *Αὐτόθι.* [4]) *Τοῦτο μαρτυροῦσι καὶ αἱ φράσεις ἐπῆλθέ μοι καταλέξαι, ἐπῆλθέ μοι διιέναι.* [5]) *Ἐν βιβλ* X, 17, 2. [6]) *Ἐν βιβλ.* X, 17, 5. [7]) *Ἐν βιβλ.* VIII, 20, 2. [8]) *Ἐν τόμ. II*, 38. [9]) Herm XII, 346. [10]) De Pausa-

ὅτι ὁ λεκτικὸς χαρακτὴρ τοῦ Παυσανίου ἐσχηματίσθη ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Μάγνητος Ἡγησίου, ὅστις ἐμόρφωσε τὸ Ἀσιατικὸν λεκτικόν. Ὁ λεκτικὸς οὗτος ῥυθμὸς ἐγένετο ἐκ τῆς διαφθορᾶς τοῦ Ἀττικοῦ καὶ εἶχέ τι σκληρὸν καὶ συγκεκομμένον, ὡς ἤδη ὁ Κικέρων παρετήρησεν[1]. Ὁπωσδήποτε ἡ γλῶσσα τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως ψέγεται, ὅτι εἶναι ἄτεχνος, ξηρὰ καὶ πτωχὴ κατὰ τὰς λέξεις καὶ τὰς φράσεις, ὅτι ἔχει βραχυλογίας, ἀνακολουθίας καὶ μεταθέσεις ἐν τῇ συντάξει καὶ ὅτι διακόπτεται ὑπὸ συχνῶν παρενθέσεων. Πάντα ταῦτα μαρτυροῦσιν, ὅτι ὁ Παυσανίας ἦτο μᾶλλον περιηγητὴς ἢ ἄνθρωπος τῶν βιβλίων. Ἀλλ' ἆρά γε ἡ θέα χωρῶν, ἃς ὁ ὑπέρτατος τοῦ κόσμου καλλιτέχνης διὰ μεγαλοπρεποῦς κάλλους διεκόσμησεν, ἡ ὄψις καλλιμαρμάρων τοῦ Ἰκτίνου ναῶν, σεμνῶν τοῦ Φειδίου ἀγαλμάτων καὶ παντοειδῶν ἀνδριάντων, πάντα, λέγομεν, ταῦτα δὲν ἠδύναντο νὰ ἐξάρωσι τὴν διάνοιαν τοῦ Παυσανίου μέχρι τῶν προπυλαίων ἰδεώδους κόσμου; Εἰ ἐκεῖσε ἀνήρχετο, ἤθελεν ἀποσπάσει ἀκτῖνας κάλλους, ὅπως κατασελαγίσῃ τὴν Περιήγησιν αὐτοῦ. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους καὶ αἱ ἑλληνικαὶ διάνοιαι ἐγένοντο βαρεῖαι καὶ τοιαῦται γενόμεναι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐξαρθῶσι μέχρι τοῦ αἰθέρος, ἐν ᾧ οἱ ἀετοὶ τοῦ Διὸς δολιχοδρομοῦσιν.

Εἰς ταύτην τὴν περίοδον τάσσεται καὶ Ἰσίδωρος ὁ Χαρακηνός, δηλ. ὁ γεννηθεὶς ἐν Χάρακι τῇ κειμένῃ παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Τίγριδος. Φαίνεται ὅμως, ὅτι εἶναι ἀρχαιότερος τοῦ Παυσανίου, διότι ἔζη ἐπὶ Αὐγούστου καὶ ἦτο σύγχρονος τοῦ Στράβωνος[2]. Τούτου περιεσώθη μέχρις ἡμῶν τὸ ἀπόσπασμα, ὅπερ ἐπιγράφεται Σταθμοὶ Περσικοί. Τὸ ὅλον σύγγραμμα ἐπεγράφετο Περιηγητικὸν Παρθίας[3],

---

niae stilo Asiano. Ἡ διατριβὴ αὕτη ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Lektions Katalog d. Un. Berlin 1824/5 Παράβαλλ. καὶ Pfundtner. Pausanias Periegeta imitato Herodoti, Regiomontii 1866. [1]) Orat. § 226. [2]) Παράβαλλ. Christ ἐν σελίδ. 574. [3]) Ἀθήν. III, 93 „Ἰσίδωρος δ' ὁ Χαρακηνὸς ἐν

ὅπερ εἶχεν ὑπ' ὄψει Πλίνιος ὁ πρεσβύτερος[1]. *Ὑπάρχει ὅμως ἡ γνώμη, ὅτι τὸ σύγγραμμα, ἐξ οὗ τὸ ἀπόσπασμα, εἶχε μείζονα περιοχήν· διότι ὑπόθεσις τούτου ἦτο ἡ καταμέτρησις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους*[2].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙϚ΄.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑΣ ΑΠΟ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΕΧΡΙΣ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην δὲν ἐγράφησαν πολλαὶ ἱστορίαι καὶ τούτων αἱ πλεῖσται ἀπώλοντο. Πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων ἔν τινι μονῇ τοῦ ἁγίου ὄρους ἀνεκαλύφθη χειρόγραφόν τι, ὅπερ εἰς Παρισίους κομισθὲν ἐδημοσιεύθη ἐν τοῖς Πολιορκητικοῖς ὑπὸ C. Wescher[3]. *Τοῦτο περιέχει μέγα ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ τετάρτου καὶ πέμπτου βιβλίου τοῦ Ἀριστοδήμου. Ἀλλ' ἠγέρθη μεγάλη ἀμφισβήτησις, πότε ἔζη οὗτος. Ὁ μὲν Wescher εἰκάζει, ὅτι ὁ Ἀριστόδημος εἶναι ὁ Νυσαεύς, ὅστις κατὰ τὸν Στράβωνα*[4] *ἐπαίδευσε τὸν Μάγνον Πομπήϊον, ἄλλοι ὅμως θέτουσιν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ περιόδῳ. Ὁπωσδήποτε τὸ εἰς ἡμᾶς περισωθὲν ἀπόσπασμα περιέχει τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τῶν Περσικῶν μέχρι τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Κατὰ τὸν Schaefer*[5] *ἐκ τοῦ ἀποσπάσματος τούτου οὐδὲν νέον μανθάνο*

τῷ τῆς Παρθίας περιηγητικῷ κατὰ τὸ Περσικὸν Πέλαγος νῆσόν φησι εἶναί τινα, ἔνθα πλείστην μαργαρῖτιν εὑρίσκεσθαι„. 1) *Ἐν βιβλ.* IV, 2 31. 2) *Ὅρα* Nicolai II, 599. 3) *Τὰ Πολιορκητικὰ ἐδημοσιεύθησαν ἐν ἔτει* 1867. *Τὸ δ' ἀπόσπασμα κεῖται ἐν σελίδ.* 349—366. *Ὅρα καὶ* Mathia Das Fragment des Aristodemos, Gotha 1874. 4) *Ἐν βιβλ.* XIV, 65 5) *Ἐν τῇ διατριβῇ τῇ ἐπιγραφομένῃ*, Das neuerdings aufgefundene Bruchstück eines Geschichtsbuchs von Aristodemus. *Ἡ διατριβὴ ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ* Jahrbüch. f. Classisch. Phil. *ἐν ἔτει* 1868, *τόμ.* 97. *Ἐν τῷ αὐτῷ τόμῳ ὑπάρχει καὶ ἡ διατριβὴ* Kritik des Aristodemus *τοῦ* Bücheler.

μεν, ὅμως δὲν εἶναι τοῦτο ἄνευ ἐνδιαφέροντος· διότι ἐξ αὐτοῦ γίνεται δῆλον, κατὰ πόσον ἡ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Θουκυδίδου παραδοθεῖσα ἱστορία διὰ νέων παραστάσεων ἐθολώθη. Κατὰ δὲ τὸν Wachsmuth[1] καὶ ταχὺ βλέμμα διδάσκει, ὅτι ὁ Ἀριστόδημος εἶναι τοῦ τελευταίου εἴδους συγγραφεύς.

Περὶ τὴν ἱστορίαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἠσχολήθησαν καὶ φιλόσοφοι, ὡς ὁ νεοπλατωνικὸς Πορφύριος. Ὁ πολυγράφος οὗτος συγγραφεύς, περὶ οὗ ἔσται λόγος ἐν τοῖς ἔπειτα, συνέταξε Χρονικά, ἐν οἷς ἐπραγματεύετο τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Τροίας μέχρι τοῦ 270 μ. Χ. Παρὰ τούτου ὁ Εὐσέβιος ἔλαβε τὸν κατάλογον τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας καὶ τῶν Λαγιδῶν[2]. Ὁ δὲ Ἑλικώνιος ὁ Βυζάντιος ἔγραψε Χρονικὴν ἐπιτομὴν κατὰ τὸν Σουΐδαν ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ μέχρι τοῦ Θεοδοσίου ἐν δέκα βιβλίοις. Ἐν τῇ ἐπιτομῇ ταύτῃ ὁ συγγραφεὺς ἐπραγματεύετο καὶ ὑποθέσεις ἀναγομένας εἰς τὴν πολιτείαν καὶ τὰ γράμματα[3].

Εὐνάπιος ὁ Σαρδιανός, ὅστις εἶναι γνωστὸς ἐκ τῆς συγγραφῆς τῶν Βίων φιλοσόφων καὶ σοφιστῶν, ἔγραψε Χρονικὴν ἱστορίαν τὴν μετὰ Δέξιππον ἐν βιβλίοις τεσσαρακαίδεκα. Ὁ συγγραφεὺς ἤρχετο τῆς ἱστορίας ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Κλαυδίου, εἰς ὃν κατέληγεν ἡ τοῦ Δεξίππου, καὶ ἐξικνεῖτο εἰς τὴν τοῦ Ὀνωρίου καὶ Ἀρκαδίου, ὡς παραδίδει ἡμῖν ὁ Φώτιος[4]. Ἀλλ' εἶναι παράδοξον, ὅτι ἐν τοῖς τελευταίοις χρόνοις ἀνεκαλύφθησαν τμήματα τῆς ἱστορίας, ὧν ἡ ἀφήγησις κατέρ-

---

[1]) Ἐν τῇ διατριβῇ τῇ ἐπιγραφομένῃ Ein neuer griechicher Historiker καὶ δημοσιευθείσῃ ἐν τῷ Rheinisch. Museum 1868 ἐν σελίδ. 303. Τὸ ἀπόσπασμα ἄρχεται οὑτωσίν· „Αἰτησάμενος γὰρ μίαν ἡμέραν μόνην ἔπεμψε κρύφα Σίκινον τὸν ἑαυτοῦ παιδαγωγὸν πρὸς Ξέρξην, ἐγκελευσάμενος αὐτῷ ἐπιτίθεσθαι τοῖς Ἕλλησιν καὶ ναυμαχεῖν, δηλῶν τὸν μέλλοντα δρασμὸν ἀπὸ Σαλαμῖνος„. [2]) Christ ἐν σελίδ. 664. Τὰ ἀποσπάσματα ὑπάρχουσι παρὰ Müller III 688—727. [3]) Σουΐδας ἐν λ. Ἀπίων καὶ Ἀρριανός. [4]) Ἐν βιβλ. 77.

χεται μέχρι τῆς Πουλχερίας, δηλ. δέκα ἔτη βραδύτερον[1]. *Κατὰ τὸν Φώτιον ἐπειδὴ ὁ Εὐνάπιος ἐτίμα τὰ τῶν Ἑλλήνων, διέσυρε καὶ ἐκάκιζε καὶ ἄλλους μὲν καὶ δὴ τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον, ἐν ᾧ ἐτίμα τοὺς δυσσεβεῖς καὶ ὑπὲρ πάντας Ἰουλιανὸν τὸν παραβάτην. Δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ ὅλη ἱστορία εἰς ἐγκώμιον ἐκείνου ἐξεπονήθη. Ἴσως τοῦτο εἶναι τὸ αἴτιον τῆς ἀπωλείας τοῦ συγγράμματος. Σημειωτέον δ' ὅμως, ὅτι ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐκδόσει, ἣν νέαν ἐπέγραψεν, πολλὰς κατὰ τῶν Χριστιανῶν βλασφημίας ἀπέκοψε. Βεβαίως ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι τελειοτέρα θρησκεία τῆς ἐθνικῆς, ἀλλ' οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς μετά τινος αὐστηροτέρας κρίσεως ἀπεφαίνοντο περὶ τῶν ἀνδρῶν, ὅσοι μὴ ἐκτιμῶντες τοὺς καιροὺς τὴν ἀνύψωσιν τῆς παλαιᾶς θρησκείας ὠνειροπόλουν, καὶ δὴ περὶ τοῦ Εὐναπίου. Αἱ θρησκεῖαι καταπεσοῦσαι δὲν ἀνίστανται. Ὁ Εὐνάπιος ἦτο καλλιεπὴς τὴν φράσιν καὶ σαφὴς καὶ ἐνεωτέριζε μὲν περὶ τὰς συντάξεις, ὅμως διὰ τοῦτο δὲν ἀπέβαλλε τὴν χάριν. Κατὰ τὸν Φώτιον ἦτο δικανικώτερος μᾶλλον ἢ ἱστορικώτερος. Ψέγει δὲ τούτου τὰς λέξεις ἀλεκτρυονῶδες, ἐλαφωδέστερον, συωδέστερον, ἱερακώδεις, κορακώδεις καὶ πιθηκώδεις· διότι διὰ τούτων περιλυμαίνεται καὶ διανοθεύει τῶν ἄλλων ὀνομάτων τὴν εὐγένειαν*[2].

Τὴν ἱστορίαν τοῦ Εὐναπίου ἐξέτεινεν ὁ ἐκ τῶν Αἰγυπτίων Θηβῶν Ὀλυμπιόδωρος, ὅστις, ὡς αὐτὸς ἔλεγεν, ἦτο ποιητὴς καὶ Ἕλλην τὴν θρησκείαν. Οὗτος συνέγραψε Λόγους ἱστορικοὺς ἐξ 22 βιβλίων συνισταμένους. Ἡ μὲν ἱστορία τοῦ Εὐναπίου ἐξικνεῖτο, ὡς εἴρηται, μέχρις Ὀνωρίου, ἡ δὲ τοῦ Ὀλυμπιοδώρου ἐτελεύτα εἰς τὸν χρόνον, καθ' ὃν ὁ Βαλεντιανὸς ἀνερρήθη εἰς τὴν βασίλειον τῆς Ῥώμης ἀρχὴν (407—425 μ. Χ.). Τῆς ἱστορίας ταύτης μέγα ἀπόσπασμα διετήρησεν ἡμῖν ὁ Φώτιος[3]. *Ἡ γλῶσσα αὐτοῦ εἶναι μὲν σαφής, ὅμως ἄτονος*

---

[1] *Ὅρα Ἀσώπ. ἐν σελίδ.* 460. [2] *Ἐν βιβλ.* 77. [3] *Αὐτόθι* 80.

καὶ ἐκλελυμένη καὶ καταπίπτει εἰς χυδαιολογίαν. Ἐν ᾧ δ' ὁ συγγραφεὺς ἔλεγε τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ Ὕλην ἱστορίας, ὅμως ἐπειρᾶτο, ὅπως διὰ προοιμίων κοσμήσῃ. Τὸ ἔργον δὲ τοῦτο ἐγένετο πηγὴ τοῦ Ζωσίμου, εἰς ὃν μεταβαίνομεν.

Περὶ τῆς ἡλικίας τοῦ Ζωσίμου ὑπάρχει μεγάλη ἀμφισβήτησις παρὰ τοῖς νεωτέροις[1]. Κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα τὸ ἔργον τούτου, ὡς ἐκ τεκμηρίων εἰκάζεται, συνετάχθη πρὸ τοῦ 502 μ. Χ. καὶ μετὰ τὸ 450[2]. Ὁ Ζώσιμος ἦτο ἱστορικὸς καὶ πολιτικὸς ζῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὑπὸ τοῦ Φωτίου[3] λέγεται κόμης καὶ ἀποφισκοσυνήγορος (*Exadvocatus fisci*), δηλ. πεπαυμένος συνήγορος τοῦ ταμείου[4]. Ἐκ τούτων δῆλον γίνεται, ὅτι ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς κατεῖχεν ἐπιφανῆ θέσιν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Βυζαντίου[5] καὶ εἶχε νομικὰς γνώσεις. Ἐπειδὴ δ' ἦτο Ἕλλην τὴν θρησκείαν, ἔλεγε κατὰ τῶν χριστιανῶν αὐτοκρατόρων μετὰ παρρησίας. Διὰ τοῦτο εἰκάζεται, ὅτι τὸ σύγγραμμα τοῦ αὐλικοῦ ἐδημοσιεύθη μετὰ θάνατον[6].

Τοῦτο ἐπιγράφεται Ἱστορία, ἢ Ἱστορία νέα, ἢ Ἱστορικὸν λόγοις ἕξ Ζωσίμου. Ὁ συγγραφεὺς ἄρχεται τῆς ἱστορίας ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου (30 π. Χ.) καὶ καταλήγει εἰς τὸ δεύτερον ἔτος τῆς βασιλείας Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ. Σημειωτέον δ', ὅτι τοὺς μέχρι τοῦ Διοκλητιανοῦ αὐτοκράτορας ἐπιτροχάδην διέρχεται, ἀπὸ τούτου δὲ πλατύτερον[7]. Τὸ πέμπτον καὶ ἕκτον βιβλίον ἀποτελοῦσι τὸν πυρῆνα τῆς ἱστορίας. Ἐν τούτοις ἐκτίθενται τὰ γεγονότα τῆς δευτέρας πολιορκίας τῆς Ῥώμης ὑπὸ τοῦ Ἀλαρίχου. Ἐκ τοῦ τελευταίου βιβλίου λείπει τὸ τέλος,

---

1) Mendelssohn, De Zosimi aetate ἐν τῷ περιοδικῷ Rhein. Mus. 42,525. 2) Christ 664. 3) Ἐν βιβλ. 98. 4) Κατὰ τὸν μακαρίτην Ἀσώπιον ἐν σελίδ. 942 „ἐν ταῖς τοιαύταις συνθέσεσιν ἡ ἀπὸ πρόθεσις (σημαίνει) τὴν παῦσιν ἢ λῆξιν τοῦ ὃ πρότερον εἶχέ τις ἔργου.. Οὕτως ἐν τῇ κοινῇ γλώσσῃ λέγεται ἀπόγαμβρος, ἀπόδιακος ἤτοι ἀποδιάκονος..". 5) Κόμητες ἦσαν διαφόρων εἰδῶν, οἱ ἐπιφανέστατοι δὲ ἦσαν οἱ τοῦ θείου συνεδρίου, δηλ. οἱ σύμβουλοι τοῦ αὐτοκράτορος. 6) Schöll III, 233. 7) Φώτ. ἐν βιβλ. 98.

ὅπερ ἢ ἀπώλετο ἢ οὐδόλως συνεγράφη διὰ τὸν θάνατον τοῦ συγγραφέως. Ὡς ὁ μέγας ἱστορικὸς Πολύβιος ἔδειξεν, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἐν 53 ἔτεσι μετὰ τὴν διάβασιν τοῦ Ἀννίβα ἐγένοντο κοσμοκράτορες[1]*, οὕτως ὁ Ζώσιμος πειρᾶται, ὅπως δείξῃ, ὅτι ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ τὴν ἀρχὴν ἔφθειραν. Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου δῆλον γίνεται, ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἀνεῦρε τὴν ἰδέαν τὴν ἑνοῦσαν τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ. Προτίθεται λοιπὸν ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς νὰ ἀνεύρῃ τὰ αἴτια τῆς παρακμῆς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἡ ὑπόθεσις εἶναι ὑψηλή, ἀλλ' ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς διανοίας τοῦ κόμητος. Ἐσκέφθη δὲ κακῶς, διότι εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ ἠθέλησε νὰ παραβάλῃ ἑαυτὸν πρὸς τὸν Πολύβιον. Ὁπωσδήποτε ὁ Ζώσιμος δεικνύει τρία τὰ αἴτια τῆς παρακμῆς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους· πρῶτον τὴν ἐπὶ Αὐγούστου μεταβολὴν τοῦ πολιτεύματος εἰς μοναρχικόν*[2]*, δεύτερον τὴν ὀλιγωρίαν καὶ τὴν κατάλειψιν ἱεροτελεστιῶν τῶν ἐθνικῶν*[3] *καὶ τρίτον τὴν ἐπὶ Κων-*

---

[1]) *Ζώσιμ. I*, 1 *καὶ I*, 57 *" Πολυβίου γὰρ ὅπως ἐκτήσαντο Ῥωμαῖοι τὴν ἀρχὴν ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ διεξελθόντες, ὅπως ἐν οὐ πολλῷ χρόνῳ σφῇσιν ἀτασθαλίῃσιν αὐτὴν διέφθειραν, ἔρχομαι λέξων".* [2]) *Ἐν βιβλ.* I, 5 *" Τῶν δὲ ἐμφυλίων πολέμων Σύλλα τε καὶ Μαρίου, καὶ μετὰ ταῦτα Ἰουλίου Καίσαρος καὶ Πομπηΐου Μάγνου, διαφθειράντων αὐτοῖς τὸ πολίτευμα, τῆς ἀριστοκρατίας ἀφέμενοι, μόναρχον Ὀκταβιανὸν εἵλοντο, καὶ τῇ τούτου γνώμῃ τὴν πᾶσαν διοίκησιν ἐπιτρέψαντες, ἔλαθον ἑαυτοὺς κύβον ἀναρρίψαντες ἐπὶ ταῖς πάντων ἀνθρώπων ἐλπίσι καὶ ἑνὸς ἀνδρὸς ὁρμῇ τε καὶ ἐξουσίᾳ τοσαύτης ἀρχῆς καταπιστεύσαντες κίνδυνον. Εἴτε γὰρ ὀρθῶς καὶ δικαίως ἕλοιτο μεταχειρίσασθαι τὴν ἀρχήν, οὐκ ἂν ἀρκέσοι πᾶσι κατὰ τὸ δέον προσενεχθῆναι, τοῖς πορρωτάτω που διακειμένοις ἐπικουρῆσαι μὴ δυνάμενος ἐξ ἑτοίμου ἀλλ' οὔτε ἄρχοντας τοσούτους εὑρεῖν, οἳ σφῆλαι τὴν ἐπ' αὐτοῖς οὐκ αἰσχυνθῆναι ψῆφον, οὐδὲ ἄλλως ἠθῶν τοσούτων ἁρμόσαι διαφοραῖς. Εἴτε διαφθείρων τῆς βασιλείας τοὺς ὅρους εἰς τυραννίδα ἐξενεχθείη, συνταράσσων μὲν τὰς ἀρχάς. περιορῶν δὲ τὰ πλημμελήματα, χρημάτων δὲ τὸ δίκαιον ἀλλαττόμενος, οἰκέτας δὲ τοὺς ἀρχομένους ἡγούμενος· (ὁπόσοι τῶν αὐτοκρατόρων, οἱ πλείονες, μᾶλλον δὲ πάντες σχεδόν, πλὴν ὀλίγων, γεγόνασι) τότε δὴ πᾶσα ἀνάγκη κοινὸν εἶναι δυστύχημα τὴν τοῦ κρατοῦντος ἄλογον ἐξουσίαν".* [3]) *Ἐν βιβλ. II*, 7 *"Ἔτι τοίνυν ὡς τὸ θεοπρόπιόν φησι καὶ τὸ ἀληθὲς ἔχει, τούτων ἁπάντων κατὰ θεσμὸν ἐπιτελουμένων, ἐφυλάττετο*

σταντίνου καὶ Θεοδοσίου παράλυσιν τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν[1].

Εἴ τις ἤθελε νὰ φιλοσοφήση ἐπὶ τῶν αἰτίων τῆς καταπτώσεως τοῦ ἀτέρμονος Ῥωμαϊκοῦ κράτους, πολλὰ ἠδύνατο νὰ εἴπῃ, ὡς δὴ καὶ εἶπον καὶ ἄλλοι μὲν καὶ δὴ ὁ μέγας Μοντέσκιος[2]. *Ἐπειδὴ ὅμως τὸ ὑψηλὸν τοῦτο ζήτημα εἶναι ἀλλότριον τοῦ ἡμετέρου ἔργου, μόνον ὀλίγας λέξεις δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅπως δείξωμεν, ὅτι ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς ἠστόχησεν ἐν τῇ καταδείξει τῆς παρακμῆς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἡ παρρησία, μεθ' ἧς ὁ αὐλικὸς γράφει κατὰ τοῦ μοναρχικοῦ πολιτεύματος, εἶναι σεβαστή, ἀλλ' ἔχομεν τὴν γνώμην, ὅτι ἡ ἐπὶ Αὐγούστου μεταβολὴ τοὺ πολιτεύματος δὲν ἔβλαψεν, ἀλλ' ὠφέλησε τὴν Ῥωμαϊκὴν κοσμοκρατορίαν. Βεβαίως δημοκρατικοὶ στρατιῶται ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς πατρίδος ἀγωνιζόμενοι εἶναι γενναιότεροι καὶ φοβερώτεροι τῶν ὑπὸ τῶν τυράννων πεμπομένων, ὅπως πέσωσιν ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης ἕνεκα τῆς*

μὲν ἡ Ῥωμαίων ἀρχή, καὶ διετέλεσαν τὴν καθ' ἡμᾶς, ὡς εἰπεῖν, οἰκουμένην ὑφ' ἑαυτοὺς ἔχοντες· ἀμεληθείσης δὲ τῆς ἑορτῆς ἀποθεμένου Διοκλητιανοῦ τὴν βασιλείαν, ὑπερρύη κατὰ βραχύ, καὶ ἔλαθε κατὰ τὸ πλέον βαρβαρωθεῖσα ὡς αὐτὰ ἡμῖν τὰ πράγματα ἔδειξε „. [1]) *Ἐν βιβλ. ΙΙ*, 34 *Ἔπραξε δέ τι Κωνσταντῖνος καὶ ἕτερον, ὃ τοῖς βαρβάροις ἀκώλυτον ἐποίησε τὴν ἐπὶ τὴν Ῥωμαίοις ὑποκειμένην χώραν διάβασιν. Τῆς γὰρ Ῥωμαίων ἐπικρατείας ἁπανταχοῦ τῶν ἐσχατιῶν τῇ Διοκλητιανοῦ προνοίᾳ, κατὰ τὸν εἰρημένον ἤδη μοι τρόπον πόλεσι καὶ φρουρίοις καὶ πύργοις διειλημμένης καὶ παντὸς τοῦ στρατιωτικοῦ κατὰ ταῦτα τὴν οἴκησιν ἔχοντος, ἄπορος τοῖς βαρβάροις ἦν ἡ διάβασις, πανταχοῦ δυνάμεως ἀπαντώσης τοὺς ἐπιόντας ἀπώσασθαι. Καὶ ταύτην δὴ τὴν ἀσφάλειαν διαφθείρων ὁ Κωνσταντῖνος, τῶν στρατιωτῶν τὸ πολὺ μέρος τῶν ἐσχατιῶν ἀποστήσας, ταῖς οὐ δεομέναις βοηθείας πόλεσι ἐγκατέστησε, καὶ τοὺς ἐνοχλουμένους ὑπὸ βαρβάρων ἐγύμνωσε βοηθείας, καὶ ταῖς ἀνειμέναις τῶν πόλεων τὴν ἀπὸ τῶν στρατιωτῶν ἐπέθηκε λύμην, δι' ἣν ἤδη πλεῖστοι γεγόνασιν ἔρημοι, καὶ τοὺς στρατιώτας, ἐκδόντας ἑαυτοὺς θεάτροις καὶ τρυφαῖς, ἐμαλάκισε. Καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, ταῖς ἄχρι τοῦδε τῶν πραγμάτων ἀπωλείας αὐτὸς τὴν ἀρχὴν καὶ τὰ σπέρματα διέδωκε „.*
[2]) *Ἐν τῷ πολυθρυλήτῳ συγγράμματι* **Considérations sur la Grandeur et Décadance des Romains.**

ἰδιοτροπίας τῶν πεμψάντων. Τὰς κοσμοκρατορίας ὅμως δὲν δύνανται νὰ διοικήσωσι φιλόδοξοι καὶ φιλέριδες δημοκρατικοί, ἀλλὰ μᾶλλον ἀριστοκρατικοὶ καὶ μοναρχικοί. Τὴν παρακμὴν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐπήνεγκεν οὐχὶ τὸ πολίτευμα, ἀλλ' ἡ διαφθορὰ τῶν Ῥωμαίων. Ἂν μὴ οὗτοι διεφθείροντο, εὐκόλως ἠδύναντο νὰ κολάσωσι τὰς τοῦ μονάρχου παρεκτροπάς.

Τὴν δευτέραν αἰτίαν, ὡς εἴδομεν, ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς ἀποδίδει τῇ καταλύσει τῆς ἀρχαίας θρησκείας καὶ τῇ εἰσαγωγῇ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Διὰ τοῦτο κακίζει τοὺς Χριστιανοὺς αὐτοκράτορας, τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον[1] *καὶ τὸν Θεοδόσιον*[2]*, καὶ διασύρει τοὺς μοναχούς*[3]*. Καθ' ἡμᾶς ἂν ἡ ἀρχαία θρησκεία διετηρεῖτο ἀκμαία, ἴσως ἦτο ἱκανή, ὅπως περιφρουρήσῃ τὸ κράτος. Ἀλλ' ἀφ' οὗ αὕτη κατέπεσεν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ λαοῦ, ὁ μέγας Κωνσταντῖνος τὸν Χριστιανισμὸν ὡς ἐπίσημον τοῦ κράτους θρησκείαν ἀναγνωρίσας καὶ τὴν αὐτοκρατορίαν ἐπὶ μακρὸν ἔσωσε καὶ τὸ ὅλον ἀνθρώπινον γένος περιφανῶς ὠφέλησεν. Ἄνευ τῆς ἀλλαγῆς τῆς θρησκείας τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος πρὸ πολλοῦ ἤθελεν ἀπολεσθῇ. Διότι οἱ Χριστιανοὶ ἠθικὰς ἀρχὰς ἔχοντες καὶ ὑπὸ τούτων ἐμπνεόμενοι περιεφρούρησαν τὰς ἀχανεῖς τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας χώρας. Περιφανὴς τούτου ἀπόδειξις εἶναι, ὅτι τὰ Χριστιανικὰ κράτη εἶναι μακροβιώτερα. Τοὐναντίον οἱ ἐθνικοὶ οὐ μόνον δὲν εἶχον πίστιν εἰς τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ διεφθάρησαν· ἄθρησκοι δ' ὄντες καὶ*

---

[1]) *Ἐν βιβλ. II,* 29 *„Περιστάσης δὲ πάσης εἰς μόνον Κωνσταντῖνον ἀρχῆς, οὐκέτι λοιπὸν τὴν κατὰ φύσιν ἐνοῦσαν αὐτῷ κακοήθειαν ἔκρυπτεν, ἀλλὰ ἐνεδίδου τῷ κατ' ἐξουσίαν ἅπαντα πράττειν".* [2]) *Ἐν βιβλ.* IV; 33 *καὶ* 37. [3]) *Ἐν βιβλ.* V, 23. *Πολὺ συνετῶς περὶ τούτου ἔγραψεν ὁ μακαρίτης Ἀσώπιος ἐν σελίδ.* 949 *„Ὀλίγοι φρόνιμοι θέλουσι βέβαια πεισθῇ, ὅτι τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος ἤθελε διατηρηθῇ ὑπὸ Κομμόδων καὶ Ἐλαγαβάλων, μὴ χριστιανῶν, κυβερνώμενον, καὶ ὅτι ἤθελε φθαρῇ ἀπ' ἐναντίας, εἰ οἱ διάδοχοι τοῦ Κωνσταντίνου καὶ Θεοδοσίου, τῶν χριστιανῶν, ἐδεικνύοντο ἄξιοι τῶν προκατόχων πατέρων αὐτῶν".*

διεφθαρμένοι δὲν ἦσαν ἱκανοὶ πρὸς ἄμυναν τῆς ἑαυτῶν πατρίδος. Ἐν τέλει παρατηροῦμεν, ὅτι, ὡς εἶχον χωρήσει τὰ πράγματα, καὶ ἄνευ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ὁ χριστιανισμὸς ἤθελε κρατήσει, εἰ καὶ τοῦτο ἤθελε συμβῆ μετὰ πολλῶν περιπετειῶν[1].

Τὸ τρίτον αἴτιον τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ὁ Ζώσιμος ἀνεῦρεν ἐν τοῖς στρατιωτικοῖς καὶ πολιτικοῖς ἁμαρτήμασι τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Θεοδοσίου. Ὄντως ἐκεῖνος ἠλάττωσε τὴν δύναμιν τῆς λεγεῶνος ἀπὸ 6700 εἰς 1500 ἄνδρας καὶ κατέλυσε τοὺς πραιτωριανούς, ἤτοι τὴν αὐτοκρατορικὴν φρουράν, ἀλλ' οὕτως ἀπήλλαξε τὸ κράτος τῶν συχνῶν στάσεων καὶ ἐθνοφθόρων ἀναρρήσεων νέων αὐτοκρατόρων. Διὰ ζοφερῶν χρωμάτων ὁ Ζώσιμος περιγράφει τὴν πολυτέλειαν τοῦ Θεοδοσίου[2]*, τὴν αἰσχροκέρδειαν αὐτοῦ, τὴν πώλησιν τῶν ἀρχῶν*[3] *καὶ τὴν μεγάλην τοῦ λαοῦ πενίαν*[4]*. Βεβαίως οἱ λαοὶ διαφθειρόμενοι γίνονται πολυτελέστεροι καὶ τρέπονται εἰς φιλοχρηματίαν καὶ αἰσχροκέρδειαν, ἀφ' οὗ τοῦ νόμου τούτου οὐδ' ἡ σώφρων Σπάρτη ἐξῃρέθη. Ἀλλ' ἔχομεν τὴν γνώμην, ὅτι ὁ ἐθνικὸς Ζώσιμος μισῶν τοὺς δύο μεγάλους χριστιανοὺς αὐτοκράτορας τὰ πράγματα ἐμεγέθυνε καὶ τὴν διαφθορὰν τοῦ λαοῦ ἐκείνοις ἀπέδωκεν*[5]*. Ἂν ὄντως ὁ Κωνσταντῖνος παραλύσας τὰς στρατιωτικὰς τοῦ κράτους δυνάμεις ἐγένετο αἰτία τῆς παρακμῆς τῆς*

---

[1]) *Ὅρα Παπαρρηγ. Ἱστορ. τοῦ Ἑλλην. ἔθν. II*, 532.

[2]) *Ἐν βιβλ.* IV, 28 *"Τοσαύτην δὲ ἐπεισήγαγε τῇ βασιλικῇ τραπέζῃ δαπάνην, ὥστε διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐδεσμάτων καὶ τῆς περὶ ταῦτα πολυτελείας τάγματα πολυάνθρωπα καταστῆναι μαγείρων τε καὶ οἰνοχόων καὶ τῶν ἄλλων"*. [3]) *Αὐτόθι "Καὶ ἦν ἰδεῖν ἀργυραμοιβοὺς καὶ ὀβολοστάτας καὶ ἄλλους ἐπ' ἀγορᾶς τὰ τῶν ἐπιτηδευμάτων αἴσχρότατα μετιόντας, ἐπιφερομένους τὰ τῶν ἀρχῶν σύμβολα, καὶ τοῖς πλείονα ἔχουσι χρήματα τὰς ἐπαρχίας παραδιδόντας"*. [4]) *Αὐτόθι* XXIX *"Ἐκ τούτου τοιγαροῦν οἱ τὰς πόλεις οἰκοῦντες, πενίᾳ τε καὶ ἀρχόντων κακίᾳ τρυχόμενοι, δυστυχῆ καὶ οἴκτιστον ἔτριβον βίον, ἱκετεύοντες τὸν θεὸν καὶ δεόμενοι τῶν τοσούτων αὐτοῖς ἀπαλλαγὴν εὕρασθαι συμφορῶν"*. [5]) *Παράβαλλ. Ἀσώπ. ἐν σελίδ.* 953,

Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἔπρεπε τὸ ὀλέθριον ἀποτέλεσμα νὰ ἐπέλθῃ ταχύτερον. Τοὐναντίον αὕτη διήρκεσεν ἐπὶ μίαν περίπου χιλιετηρίδα, καθ' ἣν Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες καὶ στρατηγοὶ περιφανεῖς ἀγῶνας ἠγωνίσαντο. Ἐν Βυζαντίῳ ὄντως ὑπῆρξε πολιτικὴ διαφθορά, ἀλλὰ τὴν εὐθύνην ταύτης δὲν ἔχουσιν οἱ Χριστιανοὶ αὐτοκράτορες. Ὁ Κωνσταντῖνος ὡς ἄνθρωπος περιέπεσεν εἰς ἁμαρτήματα, ἀλλ' ἡ μετάθεσις τῆς πρωτευούσης εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ ἡ καθίδρυσις τοῦ χριστιανισμοῦ εἶναι ἀειθαλεῖς στέφανοι τὰς μικρὰς κηλῖδας περικαλύπτοντες. Ἐκ πάντων τῶν εἰρημένων δῆλον γίνεται, ὅτι ὁ Ζώσιμος ἀπεῖδεν εἰς τὰ ἐγγὺς καὶ οὐχὶ εἰς τὰ πόρρω αἴτια. Τὸ πόρρω αἴτιον τῆς παρακμῆς τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους εἶναι ἡ διαφθορὰ ἡ καταλαβοῦσα ἄρχοντας καὶ ἀρχομένους. Ἡ διαφθορὰ εἶναι οὕτω δυσαπάλλακτον τέλμα, ὥστε καὶ ἡ ἔξοχος διάνοια δύναται νὰ πνιγῇ.

Ὁ Ζώσιμος ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις εὗρε πολλοὺς μὲν τοὺς ὑπερασπιστάς, πολλοὺς δὲ καὶ τοὺς κατηγόρους. Ὁ Sainte-Croix[1] *ἀνεκάλυψεν, ὅτι ὁ ἱστορικὸς ἀντιφάσκει ὡς λέγων, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἐδέξατο τὸν Χριστιανισμόν, διότι οὐδεὶς ἐθνικὸς ἱερεὺς ἔστεργε νὰ καθήρῃ τοῦτον ἀπὸ τοῦ διπλοῦ ἐγκλήματος, τοῦ φόνου τοῦ υἱοῦ Κρίσπου καὶ τῆς συζύγου Φαύστης, καὶ ὅτι Αἰγύπτιος ἐξ Ἰβηρίας διεβεβαιώσατο, ὅτι ἡ τῶν χριστιανῶν πίστις εἶναι ἀναιρετικὴ παντὸς ἁμαρτήματος. Οὕτως ὁ αὐτοκράτωρ ὡμολόγησε τὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ*[2]. *Ἀλλ' ὁ Sainte-Croix παρατηρεῖ, ὅτι ὁ μέγας Κωνσταντῖνος ὡμολόγησε τὸ θρήσκευμα τοῦτο κατὰ τὸ 312 μ. Χ., ἐν ᾧ ὁ τοῦ υἱοῦ φόνος ἐγένετο κατὰ τὸ 326. Ἄρα ὁ λόγος τοῦ Ζω-*

---

[1]) Ὅρα **Mémoires de l' Acad. des Inscript et belles-Lettres** *ἐν τόμ.* **XLIX,** *σελ.* **466.** *Παράβαλλ.* **Schroeckh, Christliche Kirchengesch. VII, 68** *καὶ* **Schöll III, 236.** [2]) *Ζώσιμ. ἐν βιβλ. II*, 29.

σίμου εἶναι συκοφαντία. Ἄλλως οὗτος δὲν εἶναι ἀκριβὴς συγγραφεύς· διότι καὶ ἐν τῇ ἀπαριθμήσει τῶν φονευομένων ἐλέγχεται ὑπερβολικός, διότι τούτους εἰς πολλὰς μυριάδας ἀναβιβάζει. Πρὸς δὲ κακίζεται, ὅτι δὲν μνημονεύει τῶν χρόνων, καθ' οὓς τὰ τῆς ἱστορίας ἐγένοντο. Ὁ Φώτιος, ὅστις ἐπαινεῖ τὴν γλῶσσαν τοῦ συγγραφέως[1], *παρατηρεῖ, ὅτι ἡ ἱστορία τούτου εἶναι μεταγραφὴ τῆς τοῦ Εὐναπίου*[2], *ὅπερ φαίνεται ὑπερβολή. Ἴσως δὲν εἶναι ἄστοχος ἡ παρατήρησις τοῦ ἡμετέρου Ἀσωπίου, ὅτι ὁ Ζώσιμος κεῖται μεταξὺ τῶν ἱστορικῶν καὶ ἐπιτομέων*[3]. *Λέγεται, ὅτι οὗτος ἐποίησε δύο ἐκδόσεις, ἐξ ὧν τὴν νέαν εἶχεν ὑπ' ὄψει ὁ Φώτιος.*

Τῇ περιόδῳ ταύτῃ ἀνήκει καὶ ὁ Εὐσέβιος, οὗ μνημονεύει ὁ Φώτιος ἐκεῖ, ἔνθα ποιεῖται λόγον περὶ τοῦ Μαξίμου τοῦ Ἀλεξανδρέως, τοῦ Παλλαδίου καὶ τοῦ Ἀφθονίου[4]. *Ὁ Εὐσέβιος οὗτος εἶναι ὁ αὐτὸς μὲν τῷ σοφιστῇ Εὐσεβίῳ τῷ Ἄραβι*[5], *διάφορος δὲ τοῦ ὑπὸ τοῦ Στοβαίου μνημονευομένου. Ὁ ἡμέτερος Εὐσέβιος, ὅστις ἦτο σοφιστής, συνέγραψεν ἱστορίαν τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων, ἐξ ἧς διεσώθη ἀπόσπασμα, ὅπερ ἐπιγράφεται Πολιορκία Θεσσαλονίκης ὑπὸ Σκυθῶν*[6]. *Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἦτο γεγραμμμένον ἐν Ἰωνικῇ διαλέκτῳ*[7]. *Τῇ ἀληθείᾳ φαίνεται παράδοξον, ὅτι ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις Ἕλληνες ἠδύναντο ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ Ἡροδότου νὰ συγγράφωσιν ἱστορίας.*

---

1) *Ἐν βιβλ.* 98 *„σύντομος δὲ καὶ τὴν φράσιν εὐκρινής τε καὶ καθαρός, οὐδὲ τοῦ ἡδέος ἀπῳκισμένος"*. 2) *Αὐτόθι „Εἴποι δ' ἄν τις οὐ γράψαι αὐτὸν ἱστορίαν, ἀλλὰ μεταγράψαι τὴν Εὐναπίου, τῷ συντόμῳ μόνον διαφέρουσαν"*. 3) *Ἐν σελίδ.* 957 4) *Ἐν βιβλ.* 132—135. 5) *Ὅρα* Nicolai III, 35. *Τοῦ Ἄραβος Εὐσεβίου μνημονεύει ὁ Λιβάνιος I,* 121 *καὶ II,* 224. 6) *Ἀνάγνωθι Εὐάγρ. ἐν Ἐκκλ. ἱστορ.* V *καὶ* VIII, 6. 7) *Τοῦτο φαίνεται ἐν τῷ περισωθέντι ἀποσπάσματι, ὅπερ εὕρηται ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ* C. Müller V, 21.

Ὡσαύτως ἐν τῇ διαλέκτῳ ταύτῃ συνέγραψε καὶ Πραξαγόρας ὁ Ἀθηναῖος. Φαίνεται, ὅτι οὗτος ἦτο λίαν εὐφυής, διότι μόλις ἦγε τὸ εἰκοστὸν δεύτερον ἔτος, ὅτε συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου. Ὁ νεανίας οὗτος Ἀθηναῖος ἠδύνατο νὰ δώσῃ μάθημα τῷ ἄρτι μνημονευθέντι κόμητι τοῦ Βυζαντίου, ὅστις δὲν ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι οἱ χρόνοι, καθ' οὓς οἱ Ὁμηρικοὶ θεοὶ κατερχόμενοι εἰς τὴν γῆν διέπραττον ἐγκλήματα, παρῆλθον ἤδη ἀνεπιστρεπτεί. Ὁ Πραξαγόρας λοιπόν, οὗ ἀπόσπασμα διετήρησεν ὁ Φώτιος[1], ἔλεγε, καίπερ Ἕλλην τὴν θρησκείαν, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος διὰ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς καλοκἀγαθίας καὶ παντὸς εὐτυχήματος τοὺς πρὸ αὐτοῦ βασιλεύσαντας πάντας ἀπεκρύψατο. Πρὸ τοῦ συγγράμματος ὅμως τούτου ὁ Πραξαγόρας εἶχε γράψει δύο βιβλία, Περὶ τῶν Ἀθήνησι βασιλευσάντων, ὅτε διῆγε τὸ ἐννεακαιδέκατον ἔτος. Κατὰ δὲ τὸ τριακοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἡ γλῶσσα τοῦ Ἀθηναίου ἱστορικοῦ ἦτο σαφὴς καὶ ἡδεῖα, ἀλλ' ὀλίγον ἄτονος. Τὴν ἱστορίαν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου συνέταξαν καὶ δύο ἄλλοι σοφισταὶ ὁ Βημάρχιος[2] καὶ ὁ Εὐστόχιος[3], ὅστις εἶχε γράψει καὶ περὶ Καππαδοκίας καὶ ἄλλων χωρῶν[4]. Ὑπὸ δὲ τοῦ σοφιστοῦ Πρίσκου τοῦ Πανιέως ἢ Πανίτου[5], ὅστις διέτριβεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐγράφη Ἱστορία Γοτθικὴ καὶ Ἱστορία Βυζαντιακή. Αὕτη συνισταμένη ἐξ ὀκτὼ βιβλίων εἶχεν ὑπόθεσιν τὰ κατὰ τὸν Ἀττίλαν[6]. Περιελάμβανε δὲ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τοὺς χρόνους ἀπὸ τῆς ἀναβάσεως εἰς τὸν θρόνον τοῦ βασιλέως τῶν Οὔννων μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ αὐτοκράτορος (433—47. μ. Χ.). Ὁ Πρίσκος δὲν ἐστερεῖτο πολιτικῶν γνώσεων καὶ μετ

---

1) *Ἐν βιβλ.* 62. 2) *Ὅρα Σουΐδ. ἐν λ. Βημάρχιος καὶ Ζωναρ.* *σελίδ.* 386. 3) *Σουΐδ. ἐν λ. καὶ Στέφ. Βυζάντ. ἐν λ. Παντικάπαιον καὶ* Müller IV, 2. 4) Nicolai III, 35. 5) *Ἐγεννήθη ἐν Πανίῳ τῆς Θρᾴκη[ς]* 6) *Περὶ τῆς εἰσβολῆς τῶν Οὔννων ὅρα Παπαρρηγ. II,* 684.

σχε τῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας, διότι ἠκολούθησε τῷ Μαξιμίνῳ κατὰ τὴν πρέσβευσιν εἰς τὸν Ἀττίλαν καὶ ἐπὶ αὐτοκράτορος Μαρκιανοῦ ἐπέμφθη δι' ὑποθέσεις τοῦ κράτους εἰς τὴν Ἀραβίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον[1]. *Ἡ γλῶσσα τῆς ἱστορίας τοῦ Πρίσκου εἶναι κομψὴ καὶ καθαρά, ὡς δύναταί τις νὰ ἴδῃ ἐν τοῖς περισωθεῖσιν ἀποσπάσμασιν*[2] *ἐκ τῆς Πολιορκίας τῆς πόλεως Νοβιδούνου καὶ τῆς Πολιορκίας Ναΐσσοῦ ἢ Ναίσσου*[3].

Ἐξακολούθησιν τῆς ἱστορίας τοῦ Πρίσκου συνέταξεν ὁ ἐκ Φιλαδελφείας τῆς Συρίας Μάλχος, ὅστις ἦτο σοφιστὴς τὸ ἐπιτήδευμα καὶ Χριστιανὸς τὴν θρησκείαν[4]. *Οὗτος συνέγραψε Βυζαντιακὰ ἐξ ἑπτὰ βιβλίων συνιστάμενα, ἐν οἷς ἐπραγματεύετο τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τοῦ 474—480 μ. Χ. Κατὰ τὸν βραχὺν τοῦτον χρόνον πολλὰ ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Βυζαντίου συνέβησαν, ὡς ἡ ἀνάρρησις τοῦ Ζήνωνος, ἡ ὑπερορία αὐτοῦ, ἡ εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασις τοῦ Βασιλίσκου, ἡ ὑπὸ τούτου ἀπόθεσις τῆς ἁλουργίδος, ἡ κάθοδος αὐτοῦ καὶ πολλὰ ἄλλα. Εἶναι λυπηρόν, ὅτι ἡ ἱστορία αὕτη ἀπολεσθεῖσα μόνον ἀποσπάσματα κατέλιπε· διότι ὁ Φώτιος οὕτως ἐπαινεῖ, ὥστε λέγει, ὅτι εἶναι κανὼν τοῦ ἱστορικοῦ λόγου. Εἶναι καθαρός, ἀπέριττος, εὐκρινὴς καὶ μεταχειρίζεται λέξεις ἀνθηροτάτας, εὐσήμους καὶ εἰς ὄγκον ἀνηγμένας*[5]. *Σύγχρονος τοῦ Μάλχου ἦτο ὁ Κάνδιδος, ὅστις κατήγετο ἐξ Ἰσαυρίας. Συνέγραψε δὲ Ἱστορίας τρεῖς λόγους ἀρχόμενος ἀπὸ τῆς ἀναβάσεως εἰς τὸν θρόνον τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ πρώτου καὶ τελευτῶν εἰς τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Ἀναστασίου. Ἐπειδὴ δ' ἦτο χριστιανὸς καὶ ὀρθόδοξος,*

---

[1]) *Σουίδ. ἐν λ. Πρίσκος. Εὐαγρ. Ἐκκλ. ἱστορ. I*, 17 *καὶ* V, 16. *Παράβαλλ καὶ* Niebuhr. De Prisco *ἐν σελίδ.* 28. [2]) *Ταῦτα ὑπάρχουσι παρὰ* C. Müller V, 24. *Παράβαλλ. καὶ* Nicolai III, 39. [3]) *Τῆς σήμερον καλουμένης Νύσσης, Παπαρρ. II*, 685. [4]) *Φώτ. ἐν βιβλ.* 78 *καὶ* Nibuhr, De Malcho *ἐν σελίδ.* 30. [5]) *Ἐν βιβλ.* 78.

ἐπαινεῖ τὴν τετάρτην σύνοδον καὶ κακίζει τοὺς καινοτομοῦντα *Ἀλλ' ἡ γλῶσσα τοῦ ἱστορικοῦ τούτου δὲν ἐπαινεῖται ὑπὸ το* *Φωτίου, διότι ἀπειροκάλως καὶ μειρακιωδῶς μεταχειρίζετα* *ποιητικὰς λέξεις, καὶ ἡ σύνθεσις τοῦ λόγου ὁτὲ μὲν ἐκδιθυραμ* *βοῦται, ὁτὲ δὲ καταπίπτει καὶ ὑπτιάζει εἰς τὸ ἐκλελυμένον κα* *ἐκμελές. Καὶ περὶ τὰς συντάξεις νεωτερίζει οὐχὶ πρὸς ἡδονὴ* *τοῦ ἀναγνώστου ἢ ἀκροατοῦ, ἀλλὰ πρὸς δυσχέρειαν τῆς ἀκροά* *σεως*[1].

Ὁ δὲ Καπίτων ὁ Λύκιος ἔγραψε μὲν Ἰσαυρικ *καὶ Περὶ Λυκίας καὶ Παμφυλίας*[2], *ἀλλὰ γνωστότερο* *ἐγένετο διὰ τὴν κομψὴν μετάφρασιν τῆς Ἐπιτομῆς τῆ* *Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας*[3] *τοῦ Εὐτροπίου. Ἐκ τῆς μεταφράσεω* *ταύτης σῴζονται πολλὰ ἀποσπάσματα παρὰ Ἰωάννῃ τῷ Ἀν* *τιοχεῖ. Πρῶτος μὲν οὗτος μετέφρασε τὴν εἰρημένην Ἐπιτομή* *μετ' αὐτὸν δὲ καὶ ὁ Παιάνιος*[4], *ὅστις ἦτο σοφιστὴς ζῶν κα* *τὸ τέλος τοῦ ἕκτου μ. Χ. αἰῶνος. Τούτου ἡ Μετάφρασι* *εἰς τὴν τοῦ Εὐτροπίου Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν ἠκρ* *τηριασμένη περὶ τὸ τέλος ἐσώθη μέχρις ἡμῶν. Ἐπαινοῦσι μ* *ταύτην οἱ φιλόλογοι*[5], *ἀλλὰ καταδεικνύουσι καὶ πολλὰ ἁμα* *τήματα*[6]. *Ἴσως τινὰ ἐκ τούτων εἰσήχθησαν ὑπὸ τῶν ἀντιγρ* *φέων, ἀλλ' ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα μὴ δυνάμενα τούτοις νὰ ἀπ* *δοθῶσιν. Ἂν ὁ Εὐτρόπιος ἦναι Ἕλλην τὸ γένος ἢ Ῥωμαῖ* *ὑπάρχει ἀμφισβήτησις*[7]. *Εἶναι μὲν τὸ ὄνομα Ἑλληνικόν, ἀλ* *καὶ πολλοὶ Ῥωμαῖοι ὀνομάζονται τῷ αὐτῷ ὀνόματι. Ὁ Εὐτρ*

---

[1]) *Αὐτόθι* 79. [2]) *Σουΐδ. ἐν λ Κατὰ τὸν ἡμέτερον Ἀσώπιον ἐν* 7 *„Εἴη δ' ἂν ὁ Καπίτων ὁ παρ' ἡμῖν μεγαλοκέφαλος ἤ, κοινότερον, κεφαλ* *ὡς* Naso *ὁ μεγαλόρρινος ἢ μυτᾶς„.* [3]) *Ἐν τῇ λατινικῇ ἡ Ἐπιτομὴ* *Εὐτροπίου ἐπιγράφεται* Breviarium historiae Romanae [4]) *Παρὰ τῷ Σου* *ὀνομάζεται Παιανίας.* [5]) Nicolai III, 41. [6]) *Ταῦτα μνημονεύονται παρ'* *σωπ. ἐν σελ.* 727, *π. χ. λέγει Φάβιον ἀντὶ Φούλβιον (ἐν Β', ι'), Ἀσια* *ἀντὶ Ἄσιναν (Β', ι'), Πουρίαθον ἀντὶ Βιρίαθον (Δ', ζ').* [7]) *Ὅρα Ἀσ* *ἐν σελίδ.* 718.

πιος πραγματευόμενος τὴν ἱστορίαν χιλίων καὶ ἑκατὸν ἐτῶν ἔσχεν ὑπ' ὄψει πολλὰς πηγάς, περιέλαβε τὰ σπουδαιότερα καὶ οὕτω κατέστησε τὸ βιβλίον αὐτοῦ ἀρεστὸν ἀνάγνωσμα τοῖς τε συγχρόνοις καὶ μεταγενεστέροις, οἵτινες μετεχειρίσθησαν τοῦτο ὡς σχολικόν.

Τῇ περιόδῳ ταύτῃ ἀνήκει καὶ ὁ Ἀγαθάγγελος, ὅστις κατά τινα σημείωσιν εὑρεθεῖσαν ἐπὶ Ἀρμενικοῦ χειρογράφου ἐγεννήθη ἐν Ῥώμῃ [1]. Οὗτος συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀρμενίας ἀπὸ τοῦ 226—330 μ. Χ. [2]. Διαιρεῖται δὲ τὸ σύγγραμμα εἰς τρία μέρη, ἐξ ὧν τὸ μὲν πρῶτον περιλαμβάνει τὴν ἱστορίαν καὶ τὸ μαρτύριον τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, τὸ δὲ δεύτερον τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ καὶ τὸ τρίτον τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀρμενίας μέχρις ὅτου ὁ βασιλεὺς Τηριδάτης προσῆλθεν εἰς τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον καὶ ὡμολόγησε τὸν Χριστιανισμόν [3]. Ἡ ἱστορία αὕτη μετεφράσθη εἰς τὴν Ἀρμενικήν. Ἐπειδὴ δ' αὕτη εἶναι τὸ ἀρχαιότατον τῶν Ἀρμενίων μνημεῖον τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ἱστορίας, τιμᾶται πολὺ ὑπὸ τούτων. Ἱστορίαν τῆς Ἀρμενίας συνέγραψε καὶ Φαῦστος ὁ Βυζάντιος, ὅστις ἀνῆκεν εἰς ἐπιφανὲς γένος· Ἡ ἱστορία αὕτη ἐκ τεσσάρων βιβλίων συνισταμένη ἐσῴζετο μέχρι τοῦ ἕκτου αἰῶνος μ. Χ. [4]. Ἀλλ' ἀπολεσθεῖσα διετηρήθη νῦν ἐν τῇ Ἀρμενικῇ μεταφράσει. Ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται τὰ γεγονότα ἀπὸ Χοσρόου τοῦ δευτέρου μέχρι τοῦ διαμελισμοῦ τῆς Ἀρμενίας [5].

---

[1]) Nicolai III, 41. [2]) Ἐν τῷ Προλόγῳ ὁ Ἀγαθάγγελος λέγει. „Εἰς τοῦτο οὖν κἀγὼ πέλαγος πραγμάτων εἰσελθὼν βαδίσω τῷ λόγῳ ἐπὶ τὰ τῶν Ἀρμενίων πράγματα, συγγραφόμενος (συγγράφων πόλεμον) τῶν Περσῶν τε καὶ Ἀρμενίων, ὡς ἐπολέμησαν πρὸς ἀλλήλους„. [3]) Ἐν § 169 παρὰ C. Müller V. 2, 190„. [4]) Προκόπ. περὶ Περσικ. πολέμ. I, 5. [5]) Ὅρα C. Müller Fragment. V, 2, 209—310. Παράβαλλ. καὶ Christ ἐν σελίδ. 754.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ΄.

ΠΕΡΙ ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ ΑΠΟ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΕΧΡΙΣ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ.

Ὡς ἡ ἱστοριογραφία, οὕτω καὶ ἡ γεωγραφία ἐν τοῖς χρ νοις τούτοις κατέπεσεν. Οὔτε κατακτήσεις ἐγίνοντο, οὔτε ν ἀνακαλύψεις τῇ ἐπιστήμῃ προσετίθεντο, οὔτε μεγάλοι γεωγρ φοι, οἷος ὁ Ἐρατοσθένης καὶ ὁ Πτολεμαῖος, ἀνεφαίνοντο. περὶ τὴν ἐπιστήμην ταύτην ἀσχολούμενοι συνέτασσον μόν γεωγραφικὰ ἐγχειρίδια καὶ γεωγραφικὰ λεξικά.

Ἐν τούτοις σπουδαίαν θέσιν κατέχει ὁ Μαρκιανός, δσ κατήγετο ἐξ Ἡρακλείας τοῦ Πόντου. Περὶ τοὺς χρόνο καθ' οὓς οὗτος ἔζη, ὑπάρχει ἀμφισβήτησις· διότι ἡ ἡλικία τ του ὁρίζεται δι' εἰκασιῶν. Ὁ ἀρχαῖος Salmasius[1] *ἔθετε τ τον ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Συνεσίου, δηλ. 378—431 μ. Ἀλλ' εἶναι ἀμφίβολον, ἂν ὁ ὑπὸ τοῦ Συνεσίου μνημονευόμεν ἦναι ὁ ἡμέτερος. Ὁ Μαρκιονός, ὡς λέγει ὁ Β.* Fabriciu *ἤκμασε μετὰ τὸν γεωγράφον Πτολεμαῖον· μετά τινος δ' ἀμφι λίας παρατηρεῖ, ὅτι ἡ ἀκμὴ τούτου πίπτει πρὸ τῆς ἀνυψώσε τοῦ Βυζαντίου εἰς πρωτεύουσαν τοῦ ἀνατολικοῦ Ῥωμαϊ κράτους*[4]*, ὅπερ δὲν φαίνεται πιθανόν. Κατὰ τὴν κρατοῦ γνώμην ὁ Ἡρακλεώτης γεωγράφος ἔζη κατὰ τὸ 400 μ. Χ Ὁπωσδήποτε οὗτος συνέταξεν Ἐπιτομὴν τῶν ἐνδε*

---

[1]) Exercitationes Plinianae *ἐν σελίδ.* 495 "Marcianus Heracleota temporibus Synesii, qui ipsius Marciani meminit„. [2]) *Ἐν ἐπιστολ.* *σελ.* 360. [3]) *Ἐν τῇ διατριβῇ τῇ ἐπιγραφομένῃ* Ueber Markianos Heraklea *καὶ δημοσιευθείσῃ ἐν τῷ* Rheinisch. Museum *ἐν σελίδ.* [4]) *Αὐτόθι ἐν σελίδ.* 371. [5]) Christ *ἐν σελίδ.* 666.

τῆς Ἀρτεμιδώρου τοῦ Ἐφεσίου γεωγραφίας βιβλίων καὶ Περὶ τῶν ἀπὸ Ῥώμης πρὸς τὰς ἐπισήμους τῆς οἰκουμένης πόλεις διαστάσεων, ἅπερ ἀπώλοντο. Πρὸς δὲ συνέγραψε καὶ Περίπλουν τῆς ἔξω θαλάσσης ἐν βιβλ. β', ὅστις διετηρήθη μέχρις ἡμῶν ἠκρωτηριασμένος. Ἐν μὲν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ ὁ Μαρκιανὸς πραγματεύεται περὶ τῆς ἀνατολικῆς, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ περὶ τῆς δυτικῆς θαλάσσης. Τὸ ἔργον τοῦτο δὲν εἶναι πρωτότυπον, ἀλλ' ὁ συγγραφεὺς ἤντλησε τὴν ὕλην ἐκ τοῦ Πτολεμαίου καὶ τοῦ Πρωταγόρου, οὗ μνημονεύει ὁ Φώτιος[1]. Ἡ συγγραφὴ τοῦ Μαρκιανοῦ ὁμολογεῖται ὡς πολύτιμος πρὸς σπουδὴν τῆς γεωγραφίας[2], διότι οὗτος συνεπλήρωσε τὸν Πτολεμαῖον δι' ἄλλων γεωγράφων. Πρὸς πᾶσι τούτοις ὁ Μαρκιανὸς ἐποίησε καὶ Ἐπιτομὴν τῶν τριῶν τοῦ τῆς ἐντὸς θαλάσσης περίπλου βιβλίων Μενίππου Περγαμηνοῦ. Ἐκ τοῦ συγγράμματος τούτου περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς μόνη ἡ ἀρχή. Ὁ Μένιππος οὗτος ἦτο φίλος τοῦ ἐπιγραμματοποιοῦ Κριναγόρου[3] καὶ ἄρα ἔζη ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Αὐγούστου καὶ τοῦ Τιβερίου. Δὲν πρέπει δὲ νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ὁ ἡμέτερος γεωγράφος μόνον ἐπέτεμε τὸ ἔργον τοῦ Μενίππου· διότι αὐτὸς οὗτος λέγει ἐν τῷ προλόγῳ, ὅτι ἐποίησε προσθήκας καὶ διασκευάς[4]. Ἀνέγνω δὲ πολλοὺς γεωγράφους, ὡς τὸν Ῥόδιον Τιμοσθένη, τὸν Ἐρα-

---

1) Ἐν βιβλ. σελίδ. 188 „Ἐν ταὐτῷ δὲ καὶ Πρωταγόρου γεωμετρίας τῆς οἰκουμένης ἐπιγραφὴν ἔχον λόγοι Ϛ', ὧν οἱ μὲν ε', εἰ καὶ μὴ σπουδαίως καὶ ὡς οἱ ὕστερον ἀκριβῶς, ἀλλ' οὖν τὴν τῆς Ἀσίας καὶ Λιβύης, ἀλλὰ καὶ Εὐρώπης περιήγησιν ποιεῖται„. 2) Ἰδὲ Schöll III, 326. 3) Ὅρα γραμματολ. ἐν τόμ. I, σελ. 263. 4) Ἐν σελίδ. 99 „Καταμαθὼν δὲ καὶ Μένιππον μετρίαν μέν τινα τοῖς ἐντυγχάνουσιν ἐκ τῶν οἰκείων βιβλίων παρεσχόμενον εἴδησιν, μὴ πᾶσι δὲ ἀκριβῶς ἐπεξελθόντα, τὰ ἐλλείποντα πλεῖστα ὄντα προστιθεὶς καὶ προσέτι γε τὴν περὶ τόπους καὶ τὰς διαιρέσεις τῶν ἐθνῶν σαφήνειαν, ἥτις τὸ τέλειον τῆς γνώσεως τοῖς ἐντυγχάνουσι παρέχειν εἴωθε„.

τοσθένη, τὸν Διονύσιον, τὸν Πυθέαν, Ἰσίδωρον τὸν Χαρακην[...] *τὸν Σώσανδρον, τὸν Εὐθυμένη, Φιλέαν τὸν Ἀθηναῖον καὶ ἄλ*[...] *λους*[1]. *Μέχρις ἡμῶν διετηρήθη ὑπὸ Ἀνωνύμου τινὸς γεγραμ*[...] *μένος Περίπλους Εὐξείνου πόντου, ἀλλ' οὗτος περι*[...] *έχει κατ' ἐξοχὴν ἀποσπάσματα ἐκ τοῦ Ἀρριανοῦ καὶ το*[...] *Μαρκιανοῦ*[2].

Ἐν τῷ πέμπτῳ αἰῶνι μ. Χ. ἔζη Ἀγαθήμερος ὁ ἐπι[...] *καλούμενος Ὄρθων, ὅστις συνέταξεν Ὑποτύπωσιν τῆ*[...] *γεωγραφίας. Ὁ συντάκτης ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ πραγμα*[...] *τεύεται τὴν ἱστορίαν τῆς γεωγραφίας καὶ ὀνομάζει τοὺς ἄνδρα*[...] *οἵτινες εἰς προαγωγὴν τῆς ἐπιστήμης ταύτης συνεβάλοντο. Τοῦτ*[...] *γίνεται ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ, ἐν δὲ τοῖς ἑπομένοις λέγετ*[...] *περὶ τῶν ἀνέμων, περὶ τῶν θαλασσῶν, περὶ τῶν νήσων καὶ πε*[...] *τοῦ μήκους καὶ πλάτους τῆς κατῳκημένης γῆς. Ἐν τῷ ἕκτ*[...] *βιβλίῳ ὑπάρχει μόνον ἐπιτομὴ τοῦ Πτολεμαίου. Ἐπειδὴ δ' ἐ*[...] *τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ ὑπάρχουσιν ἐπαναλήψεις ἐκ τοῦ πρώτο*[...] *εἰκάζεται, ὅτι τοῦτο εἶναι ἔργον ἄλλου συγγραφέως, ἴσως*[...] *καὶ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Φίλωνος*[3]. *Ἐν πολλοῖς ὁ Ἀγαθήμερο*[...] *συμφωνεῖ τῷ Μαρκιανῷ, τὴν δ' αἰτίαν ὁ C. Müller*[4] *ἀνευρ*[...] *σκει ἐν τούτῳ, ὅτι ἑκάτερος ἐκ τοῦ Πρωταγόρου ἤντλησε*[...] *Ὁπωσδήποτε ἡ ἐπιτομὴ αὕτη τοῦ ἡμετέρου γεωγράφου πο*[...] *ἀνεγινώσκετο ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις, ὡς μαρτυροῦσι τὰ πολ*[...] *χειρόγραφα, ἅπερ περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν. Ἄλλοτε τ*[...] *Αγαθημέρῳ ἀπέδιδον καὶ δύο ἄλλα ἐγχειρίδια, Διάγνωσ*[...] *ἐν ἐπιτομῇ τῆς ἐν τῇ σφαίρᾳ γεωγραφίας κ*[...] *Ὑποτύπωσιν γεωγραφίας ἐν ἐπιτόμῳ, ἀλλὰ ν*[...] *ταῦτα ἀποδίδονται ἄλλοις Ἀνωνύμοις*[5].

---

[1]) *Τὰ περισωθέντα τοῦ Μαρκιανοῦ ὑπάρχουσι παρὰ* Müller, Geogra[...] gr. min. I, 515—573. [2]) *Αὐτόθι I*, 402—423. [3]) *Περὶ Ἀγαθημέ*[...] *ἐδημοσίευσε διατριβὴν ὁ* Dittrich, Über Agathemerus, Rhein. Mus. 18[...] *ἐν σελ.* 76—92. [4]) *Ἐν II*, 12. *Παράβαλλ.* Christ *ἐν σελίδ.* 666. [5]) *Ὁ αὐ*[...]

Τοῖς σπουδαιοτέροις γεωγραφικοῖς ἔργοις ἀνήκουσι τὰ Ἐθνικὰ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου, ζῶντος περὶ τὸ τέλος τοῦ πέμπτου αἰῶνος μ. Χ. Τὸ γεωγραφικὸν τοῦτο λεξικὸν ἦτο ἐκτενές, ὡς τεκμηριοῦται ἐκ τούτου, ὅτι τὸ πεντηκοστὸν πρῶτον βιβλίον ἤρχετο ἐκ τοῦ στοιχείου Σ. Ὑποτίθεται δ', ὅτι ὅλον τὸ λεξικὸν συνίστατο ἐξ ἑξήκοντα βιβλίων[1]. *Ἐπραγματεύετο δ' ὁ συγγραφεὺς περὶ ἐθνῶν, πόλεων, νήσων, ἀποικιῶν, περὶ χαρακτῆρος λαῶν, ὠνόμαζε τοὺς κτίστας τῶν πόλεων καὶ ἀφηγεῖτο τοὺς μύθους αὐτῶν. Κατὰ κακὴν ὅμως μοῖραν δὲν ἔχομεν τὸ πολύτιμον τοῦτο λεξικόν, ἀλλ' ἐπιτομὴν αὐτοῦ, ἣν ἐποίησεν ὁ γραμματικὸς Ἑρμόλαος ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ᾧ καὶ ἀνέθετο ταύτην*[2]. *Γινώσκομεν δὲ τὴν πρώτην μορφὴν τοῦ λεξικοῦ ἐκ τοῦ ἄρθρου Ἰβηρία, ὅπερ διετηρήθη ἐν τῇ συλλογῇ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου*[3]. *Ὁ Στέφανος εἶχεν ὑπ' ὄψει μεγάλους γεωγράφους καὶ ἱστορικούς, ὡς τὸν Ἑκαταῖον, τὸν Ἐρατοσθένη, τὸν Ἔφορον, τὸν Ἀρτεμίδωρον, τὸν Στράβωνα, τὸν Παυσανίαν, Δημήτριον τὸν Μάγνητα καὶ ἄλλους. Ἐκ πολλῶν γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ ἡμέτερος λεξιγράφος ἐγίνωσκε καλῶς τὴν γλῶσσαν καὶ ἦτο λόγιος ἀνήρ. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι οὗτος τὸ πρῶτον ἐπενόησε τὸ τοιοῦτον εἶδος τῆς συγγραφῆς, διότι ἤδη ὁ Αἰγινήτης Κλείταρχος εἶχε γράψει γεωγραφικὸν λεξικόν*[4].

ἐν σελίδ. 666. [1]) Nicolai II, 605. [2]) *Σουΐδ. ἐν λ.* [3]) Christ *ἐν σελ.* 667. *Ἰδὲ τὴν διατριβὴν τοῦ* Hiller *τὴν δημοσιευθεῖσαν ἐν τῷ* Jahrbüch. für Philol. 1871 *ἐν σελίδ.* 505—532. Niese, De Stephani Byz. auctoribus commentatio, Kil 1873 *καὶ* Geffken, De Stephano Ryzantio, Gött. 1886.
[4]) *Μέγα ἐτυμ.* 221, 31.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΓΡΑΨΑΝΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΕΞ ΑΡΧΗΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟ

Ἀρχαιότατος πάντων τῶν πραγματευσαμένων περὶ ἐκκλη σιαστικῆς ἱστορίας εἶναι ὁ Ἡγήσιππος, ὅστις ἔζη ἐν τοῖς χρό νοις τοῦ Ἀδριανοῦ. Διέτριβε μὲν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἀλλ' ἀπεδή μησεν εἰς Κόρινθον καὶ εἰς Ῥώμην, ὅπου μακρὸν χρόνον δι μεινεν. Οὗτος συνέγραψεν Ὑπομνήματα, ἅπερ συνίσταντο ἐ πέντε βιβλίων[1]. *Ταῦτα εἶχεν ὑπ' ὄψει ὁ Εὐσέβιος ἐν τῇ συγ γραφῇ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας. Ἀλλὰ πλὴν τοῦ Ἡγησίπ που καὶ οἱ γράψαντες Χρονικά, ἐν οἷς οὗτοι ἐπραγματεύον γενικωτέρας ὑποθέσεις, ἐλάμβανον ὑπ' ὄψει τὰ ἐν τῇ ἐκκλησ συμβάντα, ὡς ὁ Γάϊος καὶ ὁ Σέξτος Ἰούλιος Ἀφρικ νός, ὅστις ἦτο πρεσβύτερος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κατὰ τὸν τρίτ μ. Χ. αἰῶνα καὶ ἔγραψε Πεντάβιβλον χρονολογικόν*

Ὄντως ἐπιφανεστάτην θέσιν ἐν τοῖς συγγραφεῦσι τῆς ἐκκλ σιαστικῆς ἱστορίας κατέχει Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου. Ὡς Ἡρόδοτος θεωρεῖται ὁ ἱδρυτὴς καὶ ὀνομάζεται πατὴρ τῆς πολ τικῆς ἱστορίας, οὕτως ὁ Εὐσέβιος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς. Ὀν μάζεται δ' Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου πρὸς διάκρισιν τοῦ Ἀρειαν ἐπισκόπου Εὐσεβίου τοῦ Νικομηδείας, οὐχὶ διότι εἶχε πατέ

---

1) *Εὐσέβ. ἐν Ἐκκλησ. ἱστορ.* IV, 22 "*Ὁ μὲν οὖν Ἡγήσιππος πέντε τοῖς εἰς ἡμᾶς ἐλθοῦσιν ὑπομνήμασι τῆς ἰδίας γνώμης πληρεστά μνήμην καταλέλοιπεν, ἐν οἷς δηλοῖ, ὡς πλείστους ἐπισκόπους συμμίξειεν, ἀ δημίαν στειλάμενος μέχρι Ῥώμης*" [2] *Ὅρα* Gelzer, Sext. Iulius Africa und die byzantinische Chronologie, Leipzig 1885, *ἐν τόμ. II*, 1—23. *Π ράβαλλ.* Christ *ἐν σελίδ.* 751.

τοῦτον, ἀλλὰ διότι συνεδέετο αὐτῷ φιλικῶς[1], *ὡς ἔσται λόγος προσεχῶς. Περὶ τοῦ χρόνου τῆς γεννήσεως τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως ὑπάρχουσι μὲν ἀμφισβητήσεις, ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐγεννήθη τῷ 270 μ. Χ.*[2], *ὡς δέχεται ὁ Nirschl. Πατρὶς τοῦ Εὐσεβίου ἐγένετο ἡ Παλαιστίνη, εἰ καὶ δὲν ἔχομεν βεβαίαν περὶ τούτου μαρτυρίαν*[3]. *Ἐκράτησεν ὅμως ἡ γνώμη, ὅτι ἐγεννήθη ἐν Παλαιστίνῃ, διότι καὶ οἱ σύγχρονοι ὀνομάζουσιν αὐτὸν Παλαιστινὸν*[4] *καὶ αὐτὸς οὗτος ὁμολογεῖ, ὅτι διέτριβεν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ*[5]. *Ὁ Εὐσέβιος τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ κατ' ἐξοχὴν ὤφειλε τῷ πρεσβυτέρῳ Παμφίλῳ, ὅστις ἦτο Φοῖνιξ ἐκ Βηρυτοῦ. Διότι οὗτος καὶ ἀνὴρ φιλόσοφος καὶ πολυμαθέστατος ἦτο καὶ πλουσίαν βιβλιοθήκην εἶχεν.*

Μετὰ τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τοῦ Παμφίλου[6] *ὁ Εὐσέβιος ἀπεδήμησεν εἰς Αἴγυπτον καὶ εἰς Τύρον, ὅπου ἰδίοις ὀφθαλμοῖς εἶδε τὰ φοβερὰ βασανιστήρια τῶν μαρτύρων τῆς πίστεως. Ἀλλ' ἀνακαλυφθεὶς ἐρρίφθη εἰς τὰς φυλακάς*[7]. *Κακίζεται δ', ὅτι ἐκτή-*

---

[1]) *Φώτ. ἐν βιβλ.* 13 *"Γέγονε δὲ καὶ τῆς Παμφίλου τοῦ ἱερομάρτυρος ἀρετῆς διάπυρος ἐραστής, δι' ἣν αἰτίαν φασί τινες αὐτὸν καὶ τῆς τοῦ Παμφίλου ἐπωνυμίας μετεσχηκέναι„.* [2]) *Ὁ μὲν* Valesius *δέχεται τὸ ἔτος* 260 *μ. Χ., ὁ δὲ* Tillemont *τὸ* 264 *ἐν τομ. II,* 8. *Ἰδὲ τὸ σύγγραμμα τοῦ* Stein, Eusebius Bischof von Cäsarea. Preisschrift, Wirzburg, 1859. [3]) *Ἀνάγνωθι Ἀσώπιον ἐν τῷ εἰρημέν. συγγράμμ.* 635. [4]) *Θεοδώρ. Ἐκκλ. ἱστορ ἐν τῷ προλόγῳ καὶ Βασίλ. Περὶ ἁγίου πνεύματ.* 29. [5]) *Εὐσέβ. ἐν Βίῳ Κωνστ. I,* 19 [6]) *Εὐσέβ. ἐν Ἐκκλ. ἱστορ.* VIII, 7 *" Ἐν οἷς καὶ ὁ πάντων ἐμοὶ ποθεινότατος ἑταίρων Πάμφιλος ἦν τῶν καθ' ἡμᾶς μαρτύρων ἀνὴρ πάσης ἕνεκεν ἀρετῆς ἐπιδοξότατος. Τούτου τὴν ἐν ῥητορικοῖς λόγοις φιλοσόφοις τε μαθήμασιν ἀπόπειραν πρότερον ὁ Οὐρβανὸς λαβών, εἶθ' ὕστερον θύειν καταναγκάσας· ὡς ἀνανεύοντα καὶ μηδ' ὅλως ἐν λόγῳ τὰς ἀπειλὰς ἑώρα τιθέμενον, τὸ πανύστατον ἀγριάνας, σφοδροτέραις αὐτὸν αἰκίζεσθαι βασάνοις προστάττει„.* [7]) Nirschl II, 9. *Ἐπιφάν. Αἱρέσ. ΞΗ' "Λέγε δέ μοι σύ, οὐ σὺν ἐμοὶ ἦσθα ἐν τῇ φυλακῇ ἐπὶ τοῦ διωγμοῦ; κἀγὼ μὲν ὀφθαλμὸν ἀπεβαλόμην ὑπὲρ ἀληθείας, σὺ δὲ οὔτε φαίνῃ λελωβημένον τι ἔχων ἐν τῷ σώματι, οὔτε ἐμαρτύρησας, ἀλλ' ἕστηκας ζῶν, μηδὲν ἠκρωτηριασμένος. Πῶς ἀνεχώρησας ἀπὸ τῆς φυλακῆς, εἰ μὴ ὅτι ὑπέσχου τοῖς τὴν ἀνάγκην*

σατο τὴν ἐλευθερίαν, διότι ὑπέσχετο, ὅπως θύσῃ τοῖς εἰδώλοις ἢ καὶ ὄντως ἔθυσε. Φαίνεται ὅμως, ὅτι τοῦτο ἦτο συκοφαντία διότι ἂν ὄντως συνέβαινε τοιοῦτό τι, δὲν εἶναι πιστευτόν, ὅτι οἱ Καισαρεῖς ἤθελον ἐκλέξει ἐπίσκοπον[1]. *Ὁπωσδήποτε ὁ Εὐσέβιος κατὰ τὸ 313 ἢ 314 ἐπίσκοπος Καισαρείας γενόμενος παρὰ τῷ μεγάλῳ Κωνσταντίνῳ ἐν τοῖς μάλιστα ἐτιμᾶτο διὰ τὴν πολυμάθειαν, τὴν ῥητορικὴν δεινότητα καὶ τὴν ἀρετήν. Διὰ τοῦτο τὸ ὄνομα τοῦ Εὐσεβίου ἤθελε κατέχει ἐπιφανεστάτην θέσιν ἐν τοῖς πατράσι τῆς Ἐκκλησίας, εἰ μὴ ἡ λάμψις τούτου ἐσκοτίζετο ἐκ τῶν δογμάτων τοῦ Ἀρείου, ἅπερ οὗτος ὑπεστήριξεν. Ὁ Ἄρειος, ὡς γνωστόν, ἐκήρυσσεν, ὅτι ἡ οὐσία τοῦ πατρὸς δὲν μετέβη εἰς τὸν υἱόν, διότι ἡ ὕλη εἶναι διαιρετὴ καὶ οὐχὶ τὸ πνεῦμα. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ οὐσία τοῦ πατρὸς δὲν μετεδόθη τῷ υἱῷ, ἄρα οὗτος ἐκτίσθη. Ἐντεῦθεν ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ υἱὸς δὲν εἶναι ἀΐδιος*[2]. *Παρὰ τοῖς θεολόγοις ἐγείρεται μέγα ζήτημα, ἂν ὁ Εὐσέβιος ἐδέχετο τὰ τοῦ Ἀρείου δόγματα ἢ ἀπέρριπτε ταῦτα. Οἱ μὲν Ἀνατολικοί, ἐν οἷς καὶ ὁ Φώτιος*[3], *συνήθως καταδικάζουσι τὸν σοφὸν ἄνδρα, οἱ δὲ Δυτικοὶ ἀθῳοῦσιν. Ἐκ τῶν ἡμετέρων πάνυ ὀλίγοι εἶναι οἱ ὑπερασπισταί, ἐν οἷς καὶ Σωκράτης*[4] *ὁ ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν συγγράψας. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι θεολογικὸν καὶ ὡς τοιοῦτον ἀλλότριον τοῦ ἡμετέρου ἔργου.*

Ὁπωσδήποτε ἡ αἵρεσις τοῦ Ἀρείου διετάραξε τὴν εἰρήνη

τοῦ διωγμοῦ ἡμῖν ἐπενέγκασι τὸ ἀθέμιτον πρᾶξαι ἢ ἔπραξας;" 1) *Ὁρ. Ἀσώπ. ἐν σελίδ.* 638. 2) *Περὶ τούτου διὰ μακρῶν πραγματεύεται ὁ ἡμέτερος Ἀσώπιος ἐν σελίδ.* 639. 3) *Ἐν βιβλ.* 127 *"Περὶ μέντοι γε τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως οὐδὲν σαφὲς ἀπαγγέλλει (ὁ Εὐσέβιος), οὐδ' εἰ τῆς δόξης ἐκείνης εἴχετο, οὐδ' ὅτι μεταβέβληται, ἀλλ' οὐδ' ὅτι φαύλως ἢ ὀρθῶς ἐδόξαζεν Ἄρειος, καί περ ἀνάγκην ἔχων ἐν μνήμῃ ταῦτα ποιήσασθαι ἅτε δι μέγα μέρος ἐπεχούσης τῆς συνόδου τῶν τοῦ μεγάλου πράξεων Κωνσταντίνου, κἀκείνης πάλιν ἐξαπαιτούσης τὴν περὶ τούτων λεπτομερεστάτην ἱστορίαν".* 4) *Ἐν βιβλ. II,* 21.

τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὁ μέγας Κωνσταντῖνος θέλων νὰ ἐπαναγάγῃ ταύτην διέταξεν, ἵνα γείνῃ ἡ πρώτη οἰκουμενικὴ σύνοδος, ἡ ἐν Νικαίᾳ. Ἐν ταύτῃ ὁ Εὐσέβιος τὸν αὐτοκράτορα ὑποδεξάμενος διὰ λόγου πανηγυρικοῦ[1] *ἐκαθέσθη ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸ σχέδιον συμβόλου πίστεως, ὅπερ ὑπέβαλεν εἰς τὴν σύνοδον, ἀπερρίφθη· διότι ἀπέκλειε τὴν λέξιν ὁμοούσιος, ὅπερ ὑποδηλοῖ, ὅτι ὁ Παμφίλου ἐδέχετο τὴν αἵρεσιν τοῦ Ἀρείου. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ πατέρες δὲν ἐδέξαντο τὸ τοιοῦτο σύμβολον, ὁ Εὐσέβιος ἠναγκάσθη, ὅπως ὑπογράψῃ τὸ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου καὶ καταδικάσῃ τὸν Ἄρειον*[2]. *Πρὸς δὲ μετέσχε τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ συνόδου τῆς κατὰ τὸ 330 γενομένης*[3], *ἐν ᾗ καθῃρέθη ὁ Ἀντιοχείας Εὐστάθιος ἐπὶ σαβελλισμῷ κατηγορηθείς, τῆς ἐν Τύρῳ (335) καὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει τῆς γενομένης κατὰ τὸ 336 μ. Χ. Ἐν ταῖς δυσὶ τελευταίαις συνόδοις ὑπῆρχε κατηγορία κατὰ τοῦ Μαρκέλλου, ὅστις καθῃρέθη καὶ ἀντ' αὐτοῦ εἰς Ἄγκυραν ἐπέμφθη ὁ Βασίλειος*[4]. *Ὁ μέγας Κωνσταντῖνος οὕτως ἐτίμα τὸν Εὐσέβιον, ὥστε ἔγραφε πρὸς αὐτὸν ὀνομάζων ἀγαπητὸν καὶ προσφιλέστατον ἀδελφόν. Οὗτος δ' ἀπήγγειλε λόγους ἐπὶ τῇ εἰκοσαετηρίδι*[5] *καὶ τριακονταετηρίδι τοῦ αὐτοκράτορος ὅστις ἐτελεύτησε κατὰ τὸ 337 μ. Χ. Πότε ἔληξεν ἡ προθεσμία τοῦ βίου τοῦ Εὐσεβίου, δὲν εἶναι γνωστόν, ἀλλ' εἰκάζεται, ὅτι κατὰ τὸ 340.*

Τὰ συγγράμματα τοῦ Εὐσεβίου διαιροῦνται εἰς ἱστορικά, εἰς ἑρμηνευτικὰ καὶ εἰς δογματικά, ἅτινα ὑποδιαιροῦνται εἰς ἀπολογητικὰ καὶ πολεμικά, ἔτι δὲ εἰς λόγους καὶ ἐπιστολάς. Εἰς τὴν πρώτην τάξιν τάσσεται ἡ Χρονικῶν κανόνων παντοδαπὴ ἱστορία διῃρημένη εἰς δύο βιβλία[6]. *Ἐκ τούτων*

---

[1]) *Περὶ τούτου ὑπάρχουσιν αἱ γνῶμαι διῃρημέναι, διότι τινὲς μὲν νομίζουσιν, ὅτι τὸν λόγον ἀπήγγειλεν Εὐστάθιος ὁ Ἀντιοχείας, ἄλλοι δὲ Ἀλέξανδρος ὁ Ἀλεξανδρείας. Ὅρα Θεοδωρήτ. Ἐκκλ ἱστορ. Α΄, ζ΄.* [2]) *Ἰδὲ Σωκράτ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Α΄, η΄.* [3]) Nirschl I, 10. [4]) *Σωκράτ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Α΄, λϛ΄.* [5]) *Αὕτη συμπίπτει τῇ ἐν Νικαίᾳ συνόδῳ.* [6]) *Τοῦτο ἄριστα*

τὸ μὲν πρῶτον διετηρήθη ἐν τῇ Ἀρμενικῇ μεταφράσει, ἧς χειρόγραφον ἀνευρέθη ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸ 17 τὸ δὲ δεύτερον ἐν τῇ Λατινικῇ διασκευῇ τοῦ Ἱερωνύμου. πρῶτον βιβλίον συνιστάμενον ἐκ 49 κεφαλαίων περιέχει καθολικὴν ἱστορίαν ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι τοῦ 325 μ. Χ. Διὰ συγγραφῆς ταύτης ἐσκόπει ὁ Εὐσέβειος, ὅπως ἀποδείξῃ, ὅτι Μωϋσῆς εἶναι σύγχρονος τοῦ Κέκροπος[1] *καὶ ἄρα ἔζη πρὸ Ὁμήρου, τοῦ Ἡσιόδου καὶ τῶν Τρωϊκῶν. Ἐπειδὴ δ' ὁ συγγ φεὺς παρενέβαλεν ἐκλογὰς ἐκ τοῦ Βηρωσσοῦ, Σαγχουνιάθων Μανέθωνος, Ἰωσήπου καὶ Ἐρατοσθένους, ὧν τὰ ἔργα ἀπ λοντο, τό, ὡς εἴρηται, ἐν μεταφράσει διατηρηθὲν σύγγραμμα ἀπ βαίνει πολύτιμον. Τὸ δὲ δεύτερον βιβλίον ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ ἀρχ μενον καὶ εἰς τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον λῆγον περιέχει χρονο γικοὺς πίνακας τῶν βασιλέων, Ἰουδαίων ἱερέων καὶ τῶν Χ στιανῶν ἐπισκόπων κατὰ δεκαετηρίδας*[2].

Πολυτιμότατον τοῦ Εὐσεβίου σύγγραμμα εἶναι ἡ Ἐκκλ σιαστικὴ ἱστορία, ἥτις συνίσταται ἐκ δέκα βιβλίων. Ἄρχ ται δ' αὕτη ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς ἐκκλησίας καὶ λήγει εἰς ἧτταν τοῦ Λικινίου καὶ τὴν μονοκρατορίαν τοῦ Κωνσταντίνο

ἐξεδόθη ὑπὸ Alfr. Schöne, Eusebii chronicon bipartitum, Berol. 1866 1875. [1]) Cramer Anecd. Graec. *τόμ.* IV, *ἐν σελίδ.* 238, *ἔνθα ὁ Γεώργ Ἁμαρτωλὸς λέγει· " Ὁ πολυμαθὴς καὶ πολυΐστωρ Εὐσέβιος, ἀκριβεστά τῶν χρόνων ἀναγραφὴν ποιησάμενος, τοῖς χρόνοις μὲν Ἰνάχου τὸν Ἰ Ἰάκωβον εὗρε συνακμάσαντα, Μωϋσέα δὲ Κέκροπος. Χρονικοῦ γὰρ κ νος σύνταξιν ἐπινοήσας ἐκ παραλλήλου ἀντιπαρέθηκε τὸ παρ' ἑκάστῳ ἔ δυναστεῦον· συνήγαγε δὲ χρόνους βασιλείας τῶν Χαλδαίων, Λακεδαιμον Κορινθίων, Θετταλῶν, Μακεδόνων, Λατίνων καὶ Ἰταλῶν καὶ ὕστερον κληθέντων Ῥωμαίων· καὶ τούτων τοὺς χρόνους ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναντ ἑκάστου ἔθνους τῶν βασιλέων συνέκρινε τοὺς χρόνους, ἀντιπαραθεὶς τὰ τῆς βασιλείας τῇ Ἀσσυρίων βασιλείᾳ, τουτέστι τῆς Σεμιράμεως Ἀβραὰμ ἔτεσι". Παράβαλλ* Nicolai III, 126. [2]) Nirschl II, 11. [3]) *Ἐ ἱστορ.* X, 9 *" Ὁ δ' ἀρετῇ πάσῃ θεοσεβείας ἐκπρέπων μέγιστος νικ Κωνσταντῖνος σὺν παιδὶ Κρίσπῳ βασιλεῖ θεοφιλεστάτῳ καὶ κατὰ πάντα*

(3 'Ιουλ. 323). Πρὸ τοῦ Εὐσεβίου καὶ ὁ 'Ηγήσιππος καὶ ὁ Παπίας καὶ Εἰρηναῖος ὁ πρεσβύτερος καὶ Κλήμης ὁ 'Αλεξανδρεὺς συνέγραψαν τμήματα ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, ἀλλὰ πρῶτος ὁ Παμφίλου συνέταξεν ὁλόκληρον. Τὰ βοηθήματα αὐτοῦ ἦσαν πάνυ ἀσθενῆ· διότι, ὡς αὐτὸς λέγει, ἔβαινεν ὁδὸν ἐρήμην καὶ ἀτριβῆ, οἱ δ' ὁδηγοὶ αὐτοῦ οἱονεὶ ἐβόων ἐξ ἀπόπτου καὶ ἀπὸ σκοπιᾶς διακελευόμενοι, ποῦ πρέπει νὰ βαδίζῃ[1]. Τὸ σύγγραμμα λοιπὸν τοῦ Εὐσεβίου εἶναι πολύτιμον καὶ διὰ τὰς προηγουμένας αἰτίας καὶ διότι οὗτος φίλος ὢν τοῦ αὐτοκράτορος ἠδύνατο νὰ μεταχειρισθῇ πάσας τὰς βιβλιοθήκας καὶ πάντα τὰ ἀρχεῖα[2]. Πλὴν πολλῶν ἄλλων ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τούτου περιέχει τὰς αἱρέσεις, τοὺς διωγμοὺς καὶ τὰ μαρτύρια τῶν Χριστιανῶν.

Τὸ δὲ σύγγραμμα Περὶ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ μαρτυρησάντων εἶναι συμπλήρωμα τῆς 'Εκκλησιαστικῆς ἱστορίας καὶ ἐκδίδεται ὡς παράρτημα τοῦ ὀγδόου βιβλίου. Πραγματεύεται δ' ὁ συγγραφεὺς τοὺς ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμίνου θανάτους, ὧν αὐτόπτης ἐγένετο. Συνεγράφη τὸ ἔργον τοῦτο μετὰ τὴν 'Εκκλησιαστικὴν ἱστορίαν ὡς αὐτοτελὲς σύγγραμμα. Δὲν δύναται δὲ νὰ θεωρηθῇ ὡς τελεία βιογραφία τὸ σύγγραμμα τὸ ἐπιγραφόμενον Εἰς τὸν βίον Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως, διότι ὁ συγγραφεὺς δὲν πραγματεύεται περὶ ἐκείνων, ἃ ὁ αὐτοκράτωρ ὡς στρατηγὸς καὶ ὡς νομοθέτης διεπράξατο, ἀλλὰ περιωρίσθη μόνον, ἐν οἷς οὗτος ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου μέχρι θανάτου ἐξετέλεσεν[3]. Εἶναι μᾶλλον ἐγκωμιαστικὸς λόγος ἢ ἱστορικὸν σύγγραμμα[4]. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ λέξεις εἶναι ἀνθηρότεραι. Συνετάχθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτο-

---

πατρὸς ὁμοίῳ, τὴν οἰκείαν ἑῴαν ἀπελάμβανον· καὶ μίαν ἡνωμένην τὴν 'Ρωμαίων κατὰ τὸ παλαιὸν παρεῖχον ἀρχήν„. [1]) *'Εκκλ. ἱστορ. I*, 1. [2]) Rienstra, de fontibus histor. eccl. Eusebii et de ratione, qua iis usus est, Ultrj 1833. [3]) *"Ορα* Nirschl I, 13. *Φώτ. ἐν βιβλ.* 127. [4]) *Αὐτόθι* 129.

κράτορος[1] *καὶ ἴσως εἶναι τὸ τελευταῖον τοῦ συγγραφέως ἔργο*
Ὡσαύτως διετηρήθη μέχρις ἡμῶν ὁ Λόγος εἰς Κωνσταν
τῖνον τριακονταετηρικός, ὃν ὁ Εὐσέβιος ἀπήγγειλεν ἐ
Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὴν πανήγυριν τῆς τριακονταετοῦ
βασιλείας τοῦ αὐτοκράτορος[2]. *Κατὰ κακὴν ὅμως μοῖραν δὲ*
σῴζεται ὁ εἰκοσαετηρικός. Περιῆλθεν ὅμως εἰς ἡμᾶς μέγ
ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Παμφίλου καὶ τῶν ἑταίρω
αὐτοῦ.

Εἰς τὴν δευτέραν τάξιν, ἤτοι εἰς τὰ ἑρμηνευτικά, ἀνήκου
τὰ Ὑπομνήματα εἰς τοὺς ψαλμούς[3]. *Ταῦτα ἦσαν 15*
ἐξ ὧν διετηρήθησαν 118 καί τινα μικρὰ ἀποσπάσματα. Ὑπ
τοῦ αὐτοῦ συνεγράφησαν Εἰς Ἡσαΐαν λόγοι δέκα. Τ
σύγγραμμα τοῦτο ἔχει μεγάλην ἀξίαν, διότι ἐν τούτῳ διετηρή
θησαν ἀποσπάσματα ἀρχαιοτέρων συγγραφέων. Εἰς τὴν τάξι
ταύτην ἀνήκουσι καὶ οἱ Δέκα εὐαγγελικοὶ κανόνες, οἵτι
νες δι' ἐπιστολῆς μέχρις ἡμῶν σῳζομένης ἀφιεροῦνται τῷ Καρ
πιανῷ. Ἐν τούτοις συνήγαγε τὰ ὑπὸ πάντων τῶν εὐαγγελιστῶ
ἱστορούμενα, εἶτα τὰ ὑπὸ τριῶν, εἶτα τὰ ὑπὸ δύο καὶ τελευταῖο
τὰ ὑφ' ἑνός. Διὰ τοῦ συγγράμματος τούτου σκοπεῖ ὁ Εὐσέβιο
ὅπως δείξῃ τὴν συμφωνίαν τῶν εὐαγγελιστῶν. Ἐκ τοῦ ἔργο
τούτου ἔσχεν ἀφορμήν, ὅπως συγγράψῃ τὸ Περὶ τῶν ἐν εὐ
αγγελίοις ζητημάτων καὶ λύσεων πρὸς Στέφανο

---

[1]) *Αὐτὸς ὁ Εὐσέβιος ἐν I, 2 λέγει "ἤδη δὲ καὶ πρὸς αὐταῖς οὐρανία*
ἁψῖσιν ἑαυτὸν ἐκτείνας, κἀνταῦθα τὴν τρισμακαρίαν ψυχὴν αὐτῷ θε
συνοῦσαν φαντάζεται, θνητοῦ μὲν καὶ γεώδους παντὸς ἀφειμένην περιβλ
ματος, φωτὸς δ' ἐξαστραπτούσῃ στολῇ καταλαμπομένην". [2]) *Ὁ Εὐσέβι*
προοιμιάζεται οὑτωσίν· "Ἀλλ' οὐκ ἐγὼ μύθους, οὐκ ἀκοῆς θήρατρα λόγ
εὐγλωττίαν πλασάμενος πάρειμι κηλήσων ὡς διὰ φωνῆς Σειρήνων, οὐ
χρυσέοις δεπάεσσιν, ὡραίοις ἄνθεσι, ῥημάτων φράσει κεκαλυμμένοις, ἡδ
νῆς φάρμακα τοῖς τῶνδε προσπιοῦμαι φίλοις, σοφοῖς δὲ πειθόμενος παρα
γέλλω τὰς λεωφόρους φεύγειν καὶ ἐκτρέπεσθαι". [3]) *Τὰ ὑπομνήματα ταῦ*
Ἱερώνυμος (De virill. I.) *ὀνομάζει* commentarios eruditissimos.

Ἡ συγγραφὴ αὕτη συνίσταται ἐκ τριῶν βιβλίων, ἐξ ὧν τὰ μὲν δύο ἀποτείνει πρός τινα Στέφανον, τὸ δὲ τρίτον πρός τινα Μαρῖνον. Τὸ δὲ πολύτιμον σύγγραμμα τὸ ἐπιγραφόμενον Περὶ τῶν τοπικῶν ὀνομάτων ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ συνίστατο ἐκ δύο μερῶν, ἐξ ὧν περιεσώθη μόνον τὸ δεύτερον, ὅπερ κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν περιέχει κατάλογον τῶν ἐν τῇ ἁγίᾳ γραφῇ τόπων, τὴν θέσιν αὐτῶν καὶ τὴν μετονομασίαν τούτων. Τὸ πρῶτον μέρος περιεῖχε τὴν γεωγραφίαν τῆς Παλαιστίνης. Τὴν γεωγραφικὴν ταύτην συγγραφὴν μετέφρασεν ὁ Ἱερώνυμος[1].

Εἰς τὰ Ἀπολογητικὰ συγγράμματα τοῦ Εὐσεβίου ἀνήκει τὸ Πρὸς τὰ ὑπὸ Φιλοστράτου εἰς Ἀπολλώνιον τὸν Τυανέα διὰ τὴν Ἱεροκλεῖ παραληφθεῖσαν αὐτοῦ τε καὶ τοῦ Χριστοῦ σύγκρισιν[2], ὅπερ συνίσταται ἐκ 48 κεφαλαίων. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο συνέταξεν ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς εἰς ἀπάντησιν πρὸς τὸν Ἱεροκλέα, ὅστις ἔγραψε διατριβὴν ἐπιγραφομένην Λόγοι φιλαλήθεις πρὸς τοὺς Χριστιανούς. Ὁ Ἱεροκλῆς ἦτο φιλόσοφος, ἐγένετο ἔπαρχος τῆς Βιθυνίας, κατεδίωξε μανιωδῶς τοὺς Χριστιανοὺς καὶ συνέταξε τὴν εἰρημένην διατριβήν, ἐν ᾗ κατὰ τὴν ἀσεβῆ τοῦ Φιλοστράτου σύγκρισιν ὁ Χριστὸς δὲν δύναται νὰ ἦναι υἱὸς Θεοῦ, διότι Ἀπολλώνιος ὁ Τυανεὺς ἐποίησε μείζονα τούτου θαύματα. Ἐν δὲ τῇ Εὐαγγελικῇ προπαρασκευῇ ὁ Εὐσέβιος σκοπεῖ, ὅπως δείξῃ, ὅτι μόνον παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ὑπῆρχε βάσις θρησκευτικῆς ἀληθείας καὶ οὐχὶ ἐν τοῖς φιλοσοφήμασι τῶν Ἑλλήνων. Τὸ ἔργον τοῦτο μαρτυρεῖ τὴν πολυμάθειαν τοῦ συγγραφέως. Εἶναι δὲ πολύτιμον, διότι ὁ Εὐσέβιος ἤντλησεν ἐκ συγγραμμάτων, ἅπερ ἀπώλοντο. Ἡ δὲ Εὐαγγελικὴ ἀπόδειξις συνίστατο ἐξ εἴκοσι βιβλίων, ἐξ ὧν μόνον δέκα εἰς ἡμᾶς περιῆλθον. Ὡς ἐν τῇ ἡγουμένῃ συγγραφῇ ἔγραφε πρὸς τοὺς ἐθνι-

---

[1]) Ἀσσὰπ. ἐν σελίδ. 654. [2]) Φώτ. ἐν βιβλ. 214.

κούς, οὕτως ἐν τῇδε πρὸς τοὺς Ἰουδαίους πειρώμενος, ὅπω δείξῃ, ὅτι ὁ Ἰουδαϊσμὸς εἶναι τὸ πρῶτον βάθρον τοῦ Χριστια νισμοῦ καὶ ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ ἀληθὴς Μεσσίας. Ἐν ταῖ Προφητικαῖς ἐκλογαῖς, ἐν αἷς ἀκολουθῶν τῷ Ὠριγένε ἑρμηνεύει τὰς προφητείας ἀλληγορικῶς, πειρᾶται ὁ Παμφίλου ὅπως ἀποδείξῃ, ὅτι οἱ προφῆται προήγγειλαν τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Χριστοῦ. Ἡ δὲ συγγραφὴ Περὶ τῆς θεοφανείας, ἤτοι περ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν κόσμον, συνίστατο ἐκ πέντ βιβλίων. Ἐκ τούτων ὅμως μόνον ὀλίγα ἀποσπάσματα διετηρήθησαν. Ἀλλὰ τύχῃ ἀγαθῇ πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων ὁ Tattam ἔν τινι μονῇ ἀνεκάλυψε τὴν Ἀρμενικὴν μετάφρασιν, ἣν ἐξέδωκεν ὁ Lee[1]. Κατὰ τὸν Nirschl[2] τὸ σύγγραμμα τοῦτο εἶναι ἡ καλλίστη τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπολογία.

Ἐν τοῖς πολεμικοῖς συγγράμμασι τοῦ Εὐσεβίου τάσσεται τὸ Κατὰ Μαρκέλλου, ὅπερ συνίσταται ἐκ δύο βιβλίων. Ὁ Μάρκελλος οὗτος ἦτο ἐπίσκοπος Ἀγκύρας, ὅστις κατεδικάσθη ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ Σαβελλισμῷ. Κατ' ἐντολὴν τῆς συνόδου ἀνέλαβεν, ὅπως ὑπερασπίσῃ τὴν ἀπόφασιν ἵνα μὴ φαίνηται, ὅτι ὁ καταδικασθεὶς ἠδικήθη. Κατὰ τὸν Εὐσέβιον ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ Μαρκέλλου ἤθελεν ἐξαχθῇ τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ υἱὸς οὔτε προϋπῆρχεν, οὔτε διαρκεῖ εἰς ἄπειρον. Ἐπειδὴ δὲ τὰ συγγράμματα ὅλως ἐξηφανίσθησαν, οἱ κριτικοὶ δὲν δύνανται νὰ κρίνωσιν, ἂν ἡ διδασκαλία τοῦ Μαρκέλλου περιεῖχε τοιαύτην ἔννοιαν. Κατὰ τοῦ Μαρκέλλου συνεγράφη καὶ τὸ Περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς θεολογίας, ὅπερ συνίστατο ἐκ τριῶν βιβλίων. Ἀφ' οὗ ὁ Εὐσέβιος ἐν τῷ μνημονευθέντι συγγράμματι ἔδειξε τὴν διδασκαλίαν τοῦ Μαρκέλλου ὡς αἱρετικήν, ἐν τῷδε δεικνύει, τίς εἶναι ἡ ἐκκλησιαστικὴ διδασκαλία περὶ τοῦ υἱοῦ. Ἐκ τοῦ συγγράμματος τούτου μανθάνομεν ἀκρι

---

[1]) *Ἐν Λονδίνῳ* 1842. [2]) *Ἐν τόμ. II*, 17.

βέστερον περὶ τῶν δογμάτων τοῦ Μαρκέλλου. Ἀμφότερα δὲ εἶναι σπουδαῖα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν δογμάτων. Εἰς τὴν τάξιν ταύτην τῶν συγγραμμάτων τοῦ Εὐσεβίου ἀνήκει καὶ τὸ Περὶ τῆς τοῦ πάσχα ἑορτῆς, ὅπερ ἐπαινεθὲν[1] *ὑπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου μετεφράσθη καὶ εἰς τὴν λατινικήν. Ἀλλὰ κατὰ κακὴν μοῖραν μόνον ἓν ἀπόσπασμα τούτου σῴζεται*[2], *ἐν ᾧ ὁ συγγραφεὺς περὶ τῆς Ἰουδαϊκῆς καὶ Χριστιανικῆς ἑορτῆς τοῦ πάσχα πραγματεύεται.*

Πλὴν τῶν εἰρημένων συγγραμμάτων ὁ Εὐσέβιος, ὅστις ἦτο καὶ δεινὸς ῥήτωρ, συνέταξε καὶ ῥητορικοὺς λόγους ἔχοντας ὑποθέσεις διάφορα θεολογικὰ ζητήματα. Μέχρις ἡμῶν ἐσῴθησαν δέκα καὶ τέσσαρες λόγοι ἐν τῇ λατινικῇ γλώσσῃ μεταπεφρασμένοι[3]. *Πρὸς δὲ διετηρήθησαν δύο ἐπιστολαί, ἐξ ὧν ἐν μὲν τῇ πρώτῃ ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς Καισαρεῖς ἐξηγεῖ τὴν θέσιν αὐτοῦ ἐν τῇ ὑπογραφῇ τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως καὶ λέγει περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ὁμοουσίου*[4], *ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ γράφει πρὸς Κωνσταντίαν τὴν ἀδελφὴν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, ἥτις εἶχεν αἰτήσει εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ*[5]. *Πρὸς δὲ μνημονεύονται καὶ ἄλλα συγγράμμματα τοῦ Εὐσεβίου, ὡς Περὶ τοῦ βίου τοῦ Παμφίλου καὶ Κατὰ Πορφυρίου, ἅπερ ἀπώλοντο.*

Ὁ Εὐσέβιος καταληφθεὶς ὑπὸ θερμοῦ ζήλου πρὸς τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν φιλοπόνως εἰργάζετο πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτῆς. Τὴν πολυμάθειαν τοῦ πατρὸς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ἐπαινοῦσι πλεῖστοι, ὡς ὁ μέγας Βασίλειος καὶ ὁ Εὐάγριος, δὲν ἀμφισβητεῖ δ' οὐδὲ ὁ Φώτιος, εἰ καὶ κακίζει τοῦτον διὰ τὴν

---

1) *Ἐν βίῳ Κωνσταντ.* IV, 34 *"ἀλλὰ δὴ καὶ περὶ τῆς ἁγιωτάτης τοῦ πάσχα ἑορτῆς. Προσφωνησάντων γὰρ ἡμῶν αὐτῷ μυστικὴν ἀνακάλυψιν τοῦ τῆς ἑορτῆς λόγου, ὅπως ἡμᾶς ἠμείψατο τιμήσας ἀντιφωνήσει, μάθοι ἂν τις ἐντυχὼν αὐτοῦ τῷδε τῷ γράμματι"*. 2) *Τοῦτο ὑπάρχει ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ* Migne *ἐν τόμ.* 24 *σελίδ.* 694–706 3) *Παρὰ τῷ αὐτῷ* 24 *ἐν σελίδ.* 1047—1208. 4) *Παρὰ τῷ αὐτῷ* 20 *ἐν σελίδ* 1047—1208. 5) *Αὐτόθι* 1545—1550.

ὑπόθεσιν τοῦ Ἀρείου[1]. *Ὑπὸ τῶν ἀρχαίων μνημονεύεται καὶ τὸ φιλάληθες τοῦ ἡμετέρου ἱστορικοῦ, εἰ καὶ ὁ εἰρημένος Πατριάρχης λέγει, ὅτι ὁ Εὐσέβιος ἀπεσιώπησε τὰ κατὰ τὸν Ἄρειον καὶ ὁ Γίββων ψέγει τοῦτον ὡς φιλοπρόσωπον*[2]. *Ὁ Εὐσέβιος ἐλέγχεται, ὅτι ἐν τῷ Βίῳ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου παραλείψας τὰς κακὰς τούτου πράξεις ἐμνημόνευσε μόνον τῶν ἀγαθῶν. Ἀλλὰ τούτου ἔχει συνείδησιν καὶ αὐτὸς ὁ συγγραφεύς*[3], *διότι λέγει, ὅτι ὑποβάλλει μόνον τὰ πρὸς τὸν θεοφιλῆ συντείνοντα βίον. Ὄντως δὲν παραλείπει μόνον τὰ ἁμαρτήματα τοῦ αὐτοκράτορος, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀριστείας τούτου καὶ τὰς νίκας καὶ τὰ τρόπαια τὰ κατ᾽ ἐχθρῶν καὶ τοὺς θριάμβους καὶ ἄλλα πολλά*[4]. *Πρὸς δὲ ὁ Βίος τοῦ Κωνσταντίνου ἦτο ἐγκώμιον αὐτοῦ καὶ δὲν ἐπετρέπετο τῷ εὐεργετηθέντι νὰ κακίσῃ τὸν εὐεργέτην. Ἀλλ᾽ ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ὁ Εὐσέβιος ὑπερβαίνει τὸ προσῆκον μέτρον ἐν τοῖς ἐπαίνοις. Οὕτω παραβάλλων τὸν Κωνσταντῖνον πρὸς τὸν μέγαν Ἀλέξανδρον εὑρίσκει ἐκεῖνον πολὺ ὑπέρτερον τούτου*[5]. *Βεβαίως ὁ μέγας Κωνσταντῖνος συμβαλλόμενος πρὸς κραταίωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ περιφανῶς τὸ ἀνθρώπινον γένος ὠφέλησεν, ἀλλ᾽ ἄνευ τῆς διαδόσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης διὰ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου τὸ ἔργον τοῦ Κωνσταντίνου ἤθελεν εἶναι ἀδύνατον. Διὰ ταῦτα νο-*

---

1) *Ἐν βιβλ.* 13 „*Πολυμαθὴς δέ ἐστιν ὁ ἀνήρ, εἰ καὶ τὴν ἀγχίνοιαν καὶ τὸ σταθερὸν τοῦ ἤθους, ὡς παρὰ τὴν ἀκρίβειαν τὴν ἐν τοῖς δόγμασιν ἐνδεέστερος*„. 2) *Περὶ τούτου διὰ μακρῶν πραγματεύεται ὁ μακαρίτης Ἀσώπιος ἐν σελίδ.* 665 *καὶ ἑξῆς.* 3) *Ἐν βίῳ Κωνσταντ. I*, 11 „*τοῦ προκειμένης ἡμῖν πραγματείας σκοποῦ μόνα τὰ πρὸς τὸν θεοφιλῆ συντείνοντα βίον λέγειν τε καὶ γράφειν ὑποβάλλοντος*„. 4) *Αὐτόθι.* 5) *Ἐν βίῳ Κωνσταντ. I*, 7 „*Μακεδόνων Ἀλέξανδρον Ἑλλήνων ᾄδουσι παῖδες μυρία παντοίων ἐθνῶν γένη καταστρέψασθαι· θᾶττον δ᾽ ἢ συντελέσαι εἰς ἄνδρας ὠκύμορον ἀποβῆναι, κώμοις ἀποληφθέντα καὶ μέθαις. Δύο μὲν οὗτος πρὸς τοῖς τριάκοντα τὴν πᾶσαν ζωὴν ἐνιαυτοῖς ἐπλήρου τούτων δὲ τὴν τρίτην οὐ πλέον ὁ τῆς βασιλείας περιώριζε χρόνος· ἐχώρει δὲ δι᾽ αἱμάτων ὁ ἀνὴρ σκηπτοῦ δίκην ἀφειδῶς ἔθνη καὶ πόλεις ὅλας ἡβηδὸν ἐξανδραποδιζόμενος..*„

μίζομεν, ὅτι ἠδύνατο νὰ ἐπαινεθῇ ὁ Κωνσταντῖνος ἄνευ ψόγου τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ Εὐσέβιος ἦτο οὐ μόνον πολυμαθὴς συγγραφεύς, ἀλλὰ καὶ δεινὸς ῥήτωρ, οὗ καὶ ὁ Κωνσταντῖνος μετὰ θαυμασμοῦ ἠκροᾶτο. Τοιοῦτος ὢν μεταχειρίζεται ἐν πολλοῖς γλῶσσαν ὑψηλὴν καὶ διθυραμβώδη, στερεῖται δὲ χάριτος καὶ λαμπρότητος, ὡς παρετήρησεν ὁ Φώτιος[1]. Βεβαίως ἄν τις παραβάλῃ αὐτὸν πρὸς τοὺς Ἀττικοὺς συγγραφεῖς, εἶναι πολὺ ἐκείνων ὑποδεέστερος.

Κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Εὐσεβίου συνέταξεν ἐκτενέστατον σύγγραμμα ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας Φίλιππος ὁ Σιδέτης. Τοῦτο ἐπεγράφετο Χριστιανικὴ ἱστορία καὶ συνίστατο ἐκ τριάκοντα καὶ ἓξ βιβλίων[2]. Ἦτο δὲ εἶδος χριστιανικῆς καθολικῆς ἱστορίας, ἀλλὰ κατὰ τὴν γνώμην καὶ τοῦ Σωκράτους[3] καὶ τοῦ Φωτίου[4] δὲν εἶχε μεγάλην ἀξίαν. Ἤρχετο δὲ ἀπὸ κτίσεως κόσμου καὶ διήρχετο τὰ κατὰ τὴν Μωσαϊκὴν ἱστορίαν, ἀλλαχοῦ μὲν συντέμνων, ἀλλαχοῦ δὲ πλατύνων. Εἰρήσθω δ', ὅτι παρενέβαλλε πολλὰ μηδὲν κοινὸν πρὸς τὴν ἱστορίαν ἔχοντα. Δυνάμεθα δ' εἰπεῖν, ὅτι ἦτο μᾶλλον ἀηδὴς καὶ μᾶλλον ἐπιδεικτικὸς ἢ ὠφέλιμος.

Ὁ δὲ Φιλοστόργιος ἔγραψεν Ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν μετὰ τὸν Εὐσέβιον συνισταμένην ἐκ δώδεκα βιβλίων. Ὁ Καππαδόκης ἀρχόμενος ἐκ τοῦ Ἀρείου ἐξικνεῖτο μέχρι τοῦ 423 μ. Χ. Ἐκ τοῦ συγγράμματος τούτου διετηρήθησαν μόνον ἐκτενῆ ἀποσπάσματα. Ὁ συγγραφεὺς ἱστορεῖ ὅλως τὰ ἐναντία σχεδὸν πρὸς ἅπαντας τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ἱστορικοὺς ἐξαίρων τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Ἀρείου καὶ λοιδορῶν τοὺς ὀρθοδόξους. Διὰ τοῦτο ἡ ἱστορία αὐτοῦ ἀποβαίνει ἐγκώμιον μὲν τῶν αἱρετικῶν, κατηγορία δὲ τῶν ὀρθοδόξων. Κατ' ἐξοχὴν δὲ ἐπαινεῖ τὸν Ἀέτιον καὶ τὸν Εὐνόμιον πειρώμενος, ὅπως δείξῃ, ὅτι μόνοι οὗτοι εἰργάσθησαν, ὅπως ἀνακαθήρωσι τὰ τῆς εὐσεβείας δόγματα.

---

[1]) *Ἐν βιβλ.* 13. [2]) Nirschl III, 203 *ἐν σημ.* 1. [3]) *Ἐκκλ. ἱστορ.* VII, 26. 27. [4]) *Ἐν βιβλ.* 35.

Ἀλλὰ καίπερ κατὰ τῶν ὀρθοδόξων λυσσῶν, ὅπως μεταχειρισθῶ τὴν φράσιν τοῦ Φωτίου[1], *ὅμως κατὰ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου δὲν ἐτόλμησε νὰ γράψῃ. Διὰ τὴν εἰρημένην κακίαν ἐπωνομάζετο Κακοστόργιος καὶ Φιλοψευδής. Ὡς συγγραφεὺς δ' ἐξεταζόμενος ὁ Καππαδόκης εἶναι κομψός, ἡδὺς καὶ χαρίεις, ἀλλ' ἐνίοτε καταπίπτει εἰς ψυχρολογίαν καὶ ἀκαιρολογίαν.*

Συνέχειαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τοῦ Εὐσεβίου συνέταξε Σωκράτης ὁ Σχολαστικός, δηλ. δικηγόρος. Οὗτος γεννηθείς, ὡς αὐτὸς λέγει[2], *ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ τὸ 380 μ. Χ.*[3] *διδασκάλους ἔσχε τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς Ἑλλάδιον καὶ Ἀμμώνιον. Ἄρχεται δ' ὁ συγγραφεὺς τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτοῦ ἱστορίας, ἥτις σύγκειται ἐξ ἑπτὰ βιβλίων, ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἐξικνεῖται μέχρι τῆς τοῦ μικροῦ Θεοδοσίου (305—439), ἤτοι ἀφηγεῖται τὰ γεγονότα 134 ἐτῶν*[4]. *Τὸ κατ' ἀρχὰς ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς ἠκολούθησε τῷ Ῥουφίνῳ, ἀλλὰ βραδύτερον πεισθεὶς τοῖς συγγράμμασι τοῦ Ἀθανασίου καὶ ταῖς ἐπιστολαῖς ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν πατέρων ἠναγκάσθη νὰ διασκευάσῃ τὰ δύο πρῶτα βιβλία τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτοῦ ἱστορίας*[5]. *Αὕτη δ' εἶχε συντελεσθῇ κατὰ τὸ 439 μ.Χ., ὡς ὁ Jeep*[6] *ἐξάγει ἐκ τῶν λόγων τοῦ ἱστορικοῦ· διότι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἡ ἐκκλησία διῆγεν ἐν εἰρήνῃ, ἐν ᾧ μετ' ὀλίγον ἤρξαντο νέαι ἔρι-*

---

1) *Ἐν βιβλ.* 40. 2) *Ἐν Ἐκκλ. ἱστορ. Ε'.* § 24 „*Ἐγὼ δὲ ἐν τῇ Κωνσταντίνου πόλει τὰς διατριβὰς ποιούμενος, ἐν ῇ ἐτέχθην καὶ ἀνετράφην, τ[ὰ] ἐν αὐτῇ γενόμενα πλατύτερον διηγοῦμαι*„. 3) *Ὅρα* Herzog, Real. Ency[c]klopädie für protestantiche Theologie und Kirche, Gotha 1861, *ἐν τόμ.* 14 527 4) Nirschl III, *ἐν σελίδ.* 202. 5) Schöll III, 316. 6) *Ἐν τῇ διατριβῇ τῇ ἐπιγραφομένῃ* Quellenuntersuchungen zu den Griechischen Kirchenhistorikern *τῇ δημοσιευθείσῃ ἐν τῷ* Jahrbüch. für chass. Phil. 188[.] vierz. Suppl. *ἐν σελίδ.* 138. *Σωκράτ. ἐν Ἐκκλ. ἱστορ.* VII, 48 „*Ἡμεῖς δ[ὲ] ἐνταῦθά που τὴν ἱστορίαν καταπαύσαντες ἐν εἰρήνῃ διάγειν τὰς πανταχο[ῦ] ἐκκλησίας καὶ πόλεις καὶ ἔθνη εὐχόμεθα· εἰρήνης γὰρ οὔσης ὑπόθεσιν [οἱ] ἱστοριογραφεῖν ἐθέλοντες οὐχ ἕξουσιν*„.

δες. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τοῦ Σωκράτους τιμᾶται διὰ τὸ ἀμερόληπτον καὶ τὴν ἀκρίβειαν περὶ τὴν χρονολογίαν. Τὴν γλῶσσαν δ' αὐτοῦ ὁ Φώτιος δὲν θεωρεῖ ἀξιόλογον[1].

Τὸ αὐτὸ περίπου τμῆμα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ἐπραγματεύθη Σαλαμάνης[2] *Ἑρμείας ὁ Σωζόμενος, ὅστις ἐγεννήθη ἐν Βαιθήλ, ἥτις ἔκειτο παρὰ τῇ Γάζῃ τῆς Παλαιστίνης. Ἐν Βηρυτῷ ἐσπούδασε νομικὰ καὶ ἐγένετο σχολαστικός. Ἐνταῦθα συνέγραψε τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν συνισταμένην ἐξ ἐννέα βιβλίων, ἥτις ἄρχεται ἀπὸ τοῦ 323 καὶ λήγει εἰς τὸ 439 μ. Χ. Ἐπειδὴ ὁ Σωζόμενος ἐν πολλοῖς χωρίοις συμφωνεῖ τῷ Σωκράτει, ὁ Valesius*[3] *μετά τινων ἄλλων ἔχουσι τὴν γνώμην, ὅτι ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς εἶναι λογοκλόπος. Ἀλλ' ὁ Holzhasen*[4] *ἐπειράθη, ὅπως δείξῃ, ὅτι ἡ ὁμοιότης πολλῶν χωρίων ὀφείλεται τῇ κοινῇ πηγῇ, ἐξ ἧς οὗτοι ἤντλησαν. Ὁπωσδήποτε ἡ πρὸς τὸν Σωκράτη συμφωνία εἶναι ἀναξία λόγου καὶ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς πιθανόν, ὅτι ὁ Σωζόμενος εἶχε μὲν ὑπ' ὄψει τὸν πρὸ τούτου γράψαντα, ἀλλ' εἰργάσθη καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς πηγῆς ταύτης, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τούτου, ὅτι ἔν τισι διαφωνεῖ*[5]. *Ὁ Σωζόμενος εἶναι μὲν ὑποδεέστερος τοῦ Σωκράτους κατὰ τὴν ἀντικειμενικὴν παράστασιν, τὴν σαφήνειαν καὶ τὴν τάξιν, ὑπερέχει δὲ τούτου κατὰ τὴν γλῶσσαν.*

Ὁ δὲ Θεοδώρητος ἔσχε τὸ ὄνομα, διότι ὁ θεὸς ἐδωρήσατο αὐτὸν τοῖς γονεῦσιν, οἵτινες ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἦσαν ἄτεκνοι. Οὗτοι δὲ πάλιν ἀντεδωρήσαντο τὸ τέκνον τῷ θεῷ εἰσενεγκόντες εἰς τὴν μονὴν τοῦ Εὐπρεπίου, ὅπου διέμεινεν ὀκτὼ

---

1) *Ἐν βιβλ.* 30. 2) *Τὸ Σαλαμίνιος, ὅπερ λέγει ὁ* Schöll (III, 317) *εἶναι ἡμαρτημένον. Τινὲς ἐταύτισαν τὸν Ἑρμείαν τοῦτον Ἑρμείᾳ τῷ Εὐνούχῳ, ὅπερ δὲν εἶναι ἀκριβές. Ὅρα Ἀσώπ. ἐν σελίδ.* 345. 3) *Ὅρα* Jeep *ἐν σελίδ.* 138. 4) *Ἐν τῇ βραβευθείσῃ διατριβῇ·* Commentatio de fontibus quibus Socrates, Sozomenus ac Theodoretus usi sunt, Göttingen 1825. 5) *Φώτ. ἐν βιβλ.* 30 "*Ἔστι δὲ Σωκράτης ἐν τῇ φράσει βελτίων, διαφωνεῖ δὲ αὐτῷ καὶ κατά τινας ἱστορίας*".

ἔτη ἔχων συσπουδαστὰς καὶ συνομιλητὰς τὸν Ἰωάννην, τὸν ἐπίσκοπον Ἀντιοχείας, καὶ τὸν Νεστόριον. Γεννηθεὶς λοιπὸν (386—393 μ. Χ.) ἐν Ἀντιοχείᾳ[1], ἣν Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις ὠνόμασε Συριάδας Ἀθήνας, ἐπαιδεύθη ἐν τῇ εἰρημένῃ μονῇ καὶ ἐγένετο ἐπίσκοπος Κύρου παρὰ τὴν θέλησιν αὐτοῦ κατὰ τὸ 423 μ. Χ. Ἐν τῇ διοικήσει τῆς ἐπισκοπῆς ταύτης κατέστη περιφανὴς ἡ τοῦ Θεοδωρήτου δρᾶσις, διότι καὶ δημοσίας στοὰς ᾠκοδόμησε, δύο μεγίστας γεφύρας ἔκτισε, τὴν ἄνυδρον πόλιν ὑδάτων ἐπλήρωσε καὶ πολλὰ ἄλλα χρήσιμα τῇ πόλει ἐξετέλεσε[2]. Καὶ ὅμως ὁ ἀγαθὸς ἱεράρχης ἀπηνῶς διωχθεὶς ὑπὸ τοῦ Διοσκούρου, ὅστις ἦτο ὁμόφρων τῷ Εὐτυχεῖ, ἐν τῷ συνεδρίῳ τῆς Ἐφέσου (τῷ 449) κατεδικάσθη καὶ ἀπέβαλε τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα, Ἀλλὰ κατὰ τὸ 451 ἐγένετο ἡ ἐν Χαλκηδόνι Οἰκουμενικὴ σύνοδος, ἥτις πανηγυρικῶς ἐκήρυξεν ἀθῷον τὸν Θεοδώρητον. Οὕτως ὁ ἀγαθὸς ἱεράρχης ἐπανελθὼν εἰς τὴν ἑαυτοῦ ἐπισκοπὴν συνέγραφε μέχρι τελευτῆς, ἥτις συνέβη τῷ 458 μ. Χ.[3].

Συνέταξε δὲ πλεῖστα συγγράμματα, ἐξηγητικά, ἀπολογητικά, δογματικά, ἱστορικὰ καὶ ἐπιστολάς. Εἰς τὰ ἱστορικά, περὶ ὧν ὁ λόγος, ἀνήκουσιν ἡ Φιλόθεος ἱστορία ἢ ἀσκητικὴ πολιτεία, ἡ Αἱρετικῆς κακομυθίας ἐπιτομὴ καὶ Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας λόγοι ε΄.[4] Διὰ τοῦ τελευταίου συγγράμματος ὁ Θοεδώρητος προέθετο, ἵνα συμπληρώσῃ τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἱστορίας τοῦ Σωκράτους καὶ Σωζομένου, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ[5]. Ἄρχεται δ' ἀπὸ τῆς αἱρέσεως τοῦ Ἀρείου καὶ ἐξικνεῖται εἰς τὴν τοῦ Νέστορος, ἤτοι περιλαμβάνει χρονικὸν

---

[1]) Ὅρα Nirschl III, 181 καὶ Φιλάρ. ἐν Ἱστορ. διδασκαλίᾳ ἐν τῇ μεταφράσει τοῦ μακαρίτ. Παγίδ. III, 170. Ἡ Κῦρος ἥτις καὶ πόλις Κυρεστῶν ἢ Κυρεστηνῶν καλουμένη, ἔκειτο ἐν τῇ παρὰ τῷ Εὐφράτῃ Συρίᾳ. [2]) Φιλάρετ. III. 174 [3]) Schöll III, 318. [4]) Migne ἐν σελίδ. 881—1280. [5]) Ἐν Προλόγ. "Τούτου δὴ χάριν κἀγὼ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τὰ λειπόμενα συγγράψαι πειράσομαι. Οὐ γὰρ ὅσιον ᾠήθην λαμπροτάτων ἔργων καὶ ὀνησιφόρων διηγημάτων τὸ κλέος παριδεῖν ὑπὸ τῆς λήθης συλώμενον".

διάστημα 105 ἐτῶν. Κατὰ τὸν Valesius *ὁ Θεοδώρητος τὸ ἔργον τοῦτο συνέγραψε μετὰ τὸ 443 ἢ 448 μ. Χ.*[1]. *Ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς ἦτο ἀνὴρ πολυμαθέστατος καὶ παραβάλλεται πρὸς τὸν Εὐσέβιον. Ὡς ἐκεῖνος ἐκακίσθη ὡς κοινωνὸς τῆς αἱρέσεως τοῦ Ἀρείου, οὕτως ὁ Θεοδώρητος διὰ τὴν τοῦ Νέστορος. Οὐδέτερος δὲ κατετάχθη ἐν τοῖς πατράσι τῆς ἐκκλησίας*[2]. *Ὁμολογουμένως ὅμως οὗτος εἶναι ἐκ τῶν διαπρεπῶν τῆς ἐκκλησίας διδασκάλων*[3]. *Ὡς συγγραφεὺς δὲ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας εἶναι σαφής, ὑψηλὸς καὶ ἀπέριττος, ἐνίοτε δ' ὅμως μεταχειρίζεται μεταφορὰς παραβόλως καὶ ἀπειροκάλως*[4].

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καὶ ἄλλα συγγράμματα ἥττονος σπουδαιότητος συνετάχθησαν ἢ μετεφράσθησαν. Οὕτως Γελάσιος ὁ ἐπίσκοπος Καισαρείας συνέταξε δύο ἔργα, ὧν τὸ μὲν ἐπεγράφετο Γελασίου ἐπισκόπου Καισαρείας τῆς κατὰ Παλαιστίνην ἱστορίας ἐκκλησιαστικῆς λόγοι γ'[5]. *Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἔληγεν εἰς τὴν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου τελευτήν. Τοῦ δ' ἑτέρου ἡ ἐπιγραφὴ ἦτο Προοίμιον ἐπισκόπου Καισαρείας Παλαιστίνης εἰς τὰ μετὰ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου. Ὁ Γελάσιος ἔλεγεν ἑαυτὸν ἀνεψιὸν πρὸς μητρὸς Κυρίλλου τοῦ Ἱεροσολύμων καὶ ὅτι ὑπὸ τούτου προετράπη εἰς τὴν συγγραφήν· ἀλλ' ὁ Φώτιος ἀνεκάλυψεν, ὅτι ἀμφότεροι οὗτοι μετέ-*

---

1) *Ὅρα* Jeep *ἐν σελίδ.* 154 *καὶ* Güldenpenning, Die Kirchengeschichte des Theodoret von Kyrrhos, Halle 1889 2) Nirschl III, 190. 3) *Ἰωάννης ὁ Εὐχαΐτων ἔγραψεν ἰάμβους περὶ τούτου, Φιλάρετ. III,* 187·

Ἐξιστορήσας τοὺς σοφοὺς διδασκάλους,
Καὶ τὸν Θεοδώρητον αὐτοῖς ἐγγράφω,
ὡς ἄνδρα θεῖον, ὡς διδάσκαλον μέγαν,
Ὡς ἀκράδαντον ὀρθοδοξίας στῦλον.
Ἂν δ' ἐκλονήσθη μικρὸν ἔκ τινος τύχης,
Ἄνθρωπος ἦν, ἄνθρωπε, μὴ κατακρίνῃς

4) *Φώτ. ἐν βιβλ.* 31. 5) *Αὐτόθι* 91.

φρασαν τὴν ἱστορίαν τοῦ Ῥωμαίου Ῥουφίνου εἰς τὴν Ἑλλη-νικὴν γλῶσσαν[1]. *Ἐνταῦθα ἀνήκει καὶ Ἰωάννης ὁ Αἰγεά-της, ὅστις ἐν δέκα βιβλίοις συνέγραψεν ἐκκλησιαστικὴν ἱστο-ρίαν. Αὕτη ἄρχεται ἀπὸ βασιλείας Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ κα κατέρχεται μέχρι τῆς καθαιρέσεως Πέτρου τοῦ αἱρετικοῦ, ὅστις τὸν Ἀντιοχικὸν ὑφήρπασε θρόνον*[2]. *Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἀπώ-λετο, ὡς καὶ τὸ τοῦ ῥήτορος Ζαχαρίου, ὅστις ἐπραγματεύετο τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν ἀπὸ τοῦ 450—491 μ. Χ. Κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ Εὐαγρίου οὗτος διέκειτο λίαν εὐνοϊκῶς πρὸς τοὺς Νεστοριανούς*[3]. *Ὁ δὲ Θεόδωρος ὁ Ἀναγνώστης*[4] *ζῶν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἐποίησεν ἐπιτομὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστο-ρίας ἐκ τοῦ Σωκράτους, τοῦ Σωζομένου καὶ τοῦ Θεοδωρήτου. Αὕτη ἐπιγραφομένη Ἐκλογὴ ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἱστοριῶν διετηρήθη μέχρις ἡμῶν. Κατὰ τὴν περίοδον ταύ-την συνετάχθησαν καὶ διάφορα ὑπομνήματα μαρτυρίων, Συν-αγωγὴ τῶν ἀρχαίων μαρτυρίων, ἅπερ ἐγίνωσκεν ἤδη ὁ Εὐσέβιος*[5].

---

1) *Αὐτόθι* 91. 2) *Αὐτόθι* 41. *Παράβαλλ.* Schöll, III, 820. 3) *Ὁ αὐτὸ* III, 320. 4) *Ὀνομάζεται οὕτω, διότι εἶχε τὴν θέσιν τοῦ ἀναγνώστου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὅρα Σουΐδ. ἐν λ. Παράβαλλ. καὶ* Jeep *ἐν σελίδ.* 157. 5) *Ἐν ἐκκλ. ἱστορ.* IV, 15 *„τοῖς τῶν ἀρχαίων συνταχθεῖσι ἡμῖν μαρτυρίοις ἐντεταγμένην. Ἑξῆς δὲ καὶ ἄλλων ἐν Περγάμῳ πόλει τῆ Ἀσίας ὑπομνήματα μεμαρτυρηκότων φέρεται, Κάρπου καὶ Παπύλου, κα γυναικὸς Ἀγαθονίκης, μετὰ πλείστας καὶ διαπρεπεῖς ὁμολογίας ἐπιδόξω τετελειωμένων„. Παράβαλλ.* Christ *ἐν σελίδ.* 753.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ΄.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑΣ ΑΠΟ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΜΕΧΡΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΟΥ ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟΥ.

Τὸν μέσον αἰῶνα συνήθως ὀνομάζομεν σκοτεινὸν οἱονεὶ παραβάλλοντες πρὸς ζοφώδη νύκτα, καθ' ἣν τὸ ἔρεβος ἀποτροπιαζόμενοι δὲν στέργομεν νὰ ὁδεύσωμεν. Ἀλλ' ὁ Ἑλληνικὸς οὐρανός, καὶ ὅταν ἦναι ἀσέληνος, δὲν ἐφαπλοῦται μέλας καὶ ζοφώδης, ὡς ἐν ἄλλοις κλίμασιν, ἀλλ' ἀστερόεις μειδιᾷ. Βεβαίως δὲν ὑπάρχει τὸ ἄπλετον τοῦ ἡλίου φῶς, ἀλλ' ἐν ταῖς ἀψῖσι τοῦ οὐρανοῦ κρέμανται ἀπειροπληθεῖς ἀστέρες, οἵτινες ὡς καλλίφλογες πυρσοὶ τὰς ἀτέρμονας τοῦ χώρου ἐκτάσεις κατασελαγίζουσι. Παραπλήσιον συμβαίνει καὶ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ μέσῳ αἰῶνι· διότι καὶ ἐνταῦθα μεγάλαι διάνοιαι τὸ σκότος τῆς ἀμαθείας ἀποσοβοῦσαι διαφωτίζουσι τοὺς ζοφώδεις τοῦ χώρου τόπους. Τοιαύτη διάνοια εἶναι ἡ τοῦ Προκοπίου, ἥτις κατὰ τὸ ἑσπέρας τῆς σκοτεινῆς νυκτὸς φωτίζει τοὺς φιλίστορας, ὡς δὴ ὁ Ἕσπερος τοὺς τῶν ἀστέρων θεατάς. Ὁμολογοῦμεν, ὅτι δὲν ὑπάρχει τὸ ἄπλετον τοῦ Θουκυδίδου φῶς, διότι τότε ἐν τῇ μεσημβρίᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἠκτινοβόλει ἡ τηλαυγὴς τοῦ Περικλέους διάνοια, οὐδὲ τὸ σέλας, ὅπερ ὁ σύμβουλος τοῦ Σκιπίωνος ἐπέχυσεν ἐπὶ τῶν ἀπείρων τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας χώρων, διότι τέως ὁ κόσμος δὲν εἶχε γηράσει. Ἀλλ' ὁ Ἕσπερος εἶναι σῶμα ἑτερόφωτον καὶ ὁ Προκόπιος μιμητής. Ἱκανὸς ὅμως, ὅπως διαφωτίσῃ τοὺς μεγάλους τοῦ Βελισαρίου πολέμους καὶ τὰ περιφανῆ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔργα καὶ τηλαυγής, ἵνα κατασελαγίσῃ τοὺς θόλους τῆς Ἁγίας Σοφίας.

Ὁ Π ρ ο κ ό π ι ο ς ἐγεννήθη ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης

περὶ τὸ τέλος τοῦ πέμπτου αἰῶνος μ. Χ[1]. *Ἐπειδὴ δ' ὁ ἱστορι-κὸς ἀποδίδει μεγάλην σημασίαν εἰς τὸ γένος, εἰκάζεται οὐ-ἀπιθάνως, ὅτι καὶ αὐτὸς οὗτος ἐξ ἐπιφανοῦς οἴκου κατήγετ-ώς δὴ προσεπιμαρτυρεῖ καὶ ἡ εὐρεῖα αὐτοῦ παιδεία*[2]. *Τὸ κατ' ἀρ-χὰς ἐσπούδασε ῥητορικὴν καὶ τὰ νομικὰ καὶ μετὰ τῶν ἐφο-δίων τούτων μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα κατὰ τὸ 52-μ. Χ. ὑπὸ τοῦ Ἰουστίνου, τοῦ θείου τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐδόθ-τῷ μεγάλῳ στρατηγῷ Βελισαρίῳ ὡς νομικὸς σύμβουλος*[3], *ὅστι-τότε διῴκει τὸν στρατὸν ἐν τοῖς Περσικοῖς ὁρίοις. Ἡ ὑψηλ-αὕτη θέσις συνεβάλετο εἰς ἀνάπτυξιν τοῦ συγγραφέως· διό-ἀκολουθήσας τῷ στρατηγῷ ἐν πάσαις ταῖς στρατείαις εἰς τὴν Ἀ-σίαν, τὴν Ἀφρικὴν καὶ τὴν Εὐρώπην κατέστη ἱκανός, ὅπως συγ-γράψῃ τοὺς μεγάλους τοῦ Βελισαρίου πολέμους, ὡς αὐτὸς ἔχ-συνείδησιν*[4]. *Τὴν θέσιν ταύτην τοῦ Προκοπίου ἄλλοι μὲν ἄγαν ἐτ-μησαν, ἄλλοι δ' ἐπειράθησαν, ὅπως ἄγαν ταπεινώσωσι. Κατὰ τ-* Dahn[5] *δὲν ἦτο ἰδιωτικὸς τοῦ Βελισαρίου γραμματεύς, ἀλλ' ἀνῆ-τοῖς ἐν τέλει, δηλ. ἦτο ὑπάλληλος τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁπωσδήπο-ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς ἀνῆκε τοῖς στενοῖς ἀκολούθοις τοῦ ἐνδόξ-στρατηγοῦ. Μετὰ τούτου εἶδε τὰς περιπετείας τοῦ πολέμου, τ-ἐρημώσεις τῶν χωρῶν, τὸν λοιμὸν καὶ τὴν πεῖναν. Ἐν τ-στρατοπέδῳ καὶ ἐν τῇ αὐλῇ, ἐν ταῖς ἐπαρχίαις καὶ ἐν τῷ Β-ζαντίῳ, παρετήρησε τὰς δολοπλοκίας καὶ τὰ ἐγκλήματα τῆς α-*

---

1) *Σουΐδ. ἐν λ.* „*Προκόπιος Ἰλλούστριος Καισαρεὺς ἐκ Παλαιστίν-ῥήτωρ καὶ σοφιστής*„. 2) *Ὅρα* Felix Dahn, Prokopius von Cäsarea, - Beitrag zur Historiographie der Völkerwanderung und des sinkenden R-merthums, Berlin, 1865 *ἐν σελίδ.* 3. *Παράβαλλ. καὶ* S. Teuffel, Studien u- Charakteristiken zur griech. und römisch. Litter. 1889 *ἐν ἀριθμ.* 3) *Ὀνομάζεται σύμβουλος, πάρεδρος καὶ ὑπογραφεύς. Ἰδὲ Προκόπ- Ἱστορ. Ι*, 1. 4) *Αὐτόθι* „*Καί οἱ αὐτῷ ξυνηπίστατο πάντων μάλιστα δυν-τὸς ὧν τάδε ξυγγράψαι κατ' ἄλλο μὲν οὐδέν, ὅτι δὲ αὐτῷ ξυμβούλῳ ἡρ-μένῳ Βελισαρίῳ τῷ στρατηγῷ σχεδόν τι ἅπασι παραγενέσθαι τοῖς πεπραγμ-νοις ξυνέπεσε*„. 5) *Ἐν σελίδ.* 18 *τοῦ εἰρημένου συγγράμματος.*

λῆς. Πάντα ταῦτα ἐπέδρασαν ἐπὶ τοῦ ἤθους αὐτοῦ. Πότε ἐτελεύτησεν ὁ μέγας ἱστορικός, δὲν εἶναι γνωστόν. Φαίνεται δ', ὅτι κατὰ τὸ 562 ἔζη ἔτι.

Τὴν πρώτην θέσιν ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Προκοπίου κατέχουσιν αἱ Ἱστορίαι, ὧν ἡ γνησιότης οὐδέποτε ἠμφισβητήθη. Αὗται διαιροῦνται εἰς ὀκτὼ βιβλία, ἐξ ὧν τὰ μὲν δύο πρῶτα περιλαμβάνουσι τοὺς πολέμους τοῦ Βελισαρίου κατὰ τῶν Περσῶν, τὰ δ' ἑπόμενα δύο τοὺς κατὰ τῶν Βανδίλων, ἤτοι Βανδάλων, καὶ τὰ λοιπὰ τέσσαρα τοὺς κατὰ τῶν Γότθων. Ἀλλὰ σκοπὸς τοῦ συγγραφέως δὲν εἶναι ἡ ἐξιστόρησις τῶν πολέμων τούτων, διότι ἐν τοῖς εἰρημένοις βιβλίοις παρεμβάλλει καὶ ἄλλα σύγχρονα γεγονότα, ἅπερ συνέβησαν ἐν Βυζαντίῳ, ἐν ταῖς ἐπαρχίαις καὶ ἐκτὸς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους[1]. Ὁ διαπρεπὴς καθηγητὴς Krumbacher[2] δέχεται, ὅτι εἶναι ἱστορία τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἐὰν δεχθῶμεν τοῦτο, πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψει, ὅτι ἐν τῷδε τῷ συγγράμματι δὲν περιελήφθησαν πάντα τὰ ἔργα τοῦ εἰρημένου αὐτοκράτορος, ὡς ἤδη ὁ Ἀγαθίας παρετήρησεν[3]. Ὁ ὁρισμὸς ἀντίκειται εἰς τοῦτο, ὅτι ὁ ἱστορικὸς μνημονεύει πολλῶν συμβάντων παρὰ τοῖς βαρβάροις, ἐν ᾧ γίνεται ἀμνήμων σπουδαιοτάτων ἐργασιῶν τοῦ αὐτοκράτορος ἐν τῷ ἐσωτερικῷ[4]. Οἱ ἔπειτα συγγραφεῖς ἐθεώρουν τὸ ἔργον ὡς ἱστορίαν τοῦ Βελισαρίου, ἀλλὰ τοῦτο συνέβη ἕνεκα τῆς μεγάλης δημοτικότητος, ἧς ἀπήλαυε κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ὁ γενναῖος τοῦ Ἰουστινιανοῦ στρατηγός[5]. Ὁ Προκόπιος εὐθὺς

---

1) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 3. 2) Geschichte der Byzant. Litter. ἐν σελίδ. 41. 3) Ἐν τῷ προοιμίῳ λέγει· «τὰ πλεῖστα τῶν κατὰ τοὺς Ἰουστινιανοῦ χρόνους γεγενημένων». 4) Dahn ἐν σελίδ. 32. 5) Krumbacher ἐν σελ 41 σημ. 3 Ἡμεῖς ἐν τῇ παιδικῇ ἡμῶν ἡλικίᾳ ἠκροασάμεθα τῶν Τουρκομάχων ἀφηγουμένων πολλὰ ἱστορήματα. Ἐκ τῶν στρατηγῶν τοῦ Βυζαντίου οὐδένα ἄλλον ἐγίνωσκον πλὴν τοῦ Βελισαρίου, ὃν ἐθαύμαζον ὡς ὑπεράνθρωπον ἥρωα καὶ θαυμάζοντες ἐμεγέθυνον τὰς πράξεις αὐτοῦ, ὡς τοῦτο γίνεται ἐν τοῖς μύθοις.

ἐν ἀρχῇ ἀπεφάσισε νὰ γράψῃ περὶ πάντων τῶν πολέμων, ὡς
τοῦ προοιμίου τῶν Περσικῶν πολέμων δῆλον γίνεται, δη
δὲν ἀπεφάσισε μετὰ τὴν συγγραφὴν τούτων νὰ γράψῃ περὶ τ
πολέμου τῶν Βανδίλων καὶ εἶτα περὶ τοῦ τῶν Γότθων.

Καὶ τῶν τριῶν λοιπὸν εἰρημένων πολέμων τὸ σχέδι
συνέλαβεν ὁ Προκόπιος εὐθὺς ἐν ἀρχῇ καὶ ὡς ἓν ὅλον κατ
νόησε. Τὰ δύο πρῶτα βιβλία, ὧν ὑπόθεσις εἶναι οἱ Περσικ
πόλεμοι, συνεγράφησαν τῷ 549 καὶ ἐξεδόθησαν τῷ 550. '
ἀρχὴ τοῦ πολέμου τῶν Βανδίλων[1] προϋποτίθησιν, ὅτι τὸ τ
λευταῖον βιβλίον τῶν Περσικῶν πολέμων εὑρίσκεται ἤδη
ταῖς χερσὶ τοῦ ἀναγνώστου[2]. Τὰ ἑπτὰ λοιπὸν βιβλία συν
γράφησαν καὶ ἐδημοσιεύθησαν περὶ τὰ 551[3]. 'Εν τούτοις
ὕλη διαιρεῖται κατὰ τόπους, ὡς παρὰ τῷ 'Αππιανῷ, ἀλλ' ο
τως ἡ ἱστορικὴ συνέχεια διασπᾶται. 'Εν τῷ ὀγδόῳ ὅμως
βλίῳ καταλείπει τὴν κατὰ τόπον διαίρεσιν καὶ διὰ τοῦτο τ
ἱστορίαν αὐτοῦ ὀνομάζει ποικίλην[4]. 'Η σπουδαιοτάτη τ
'Ιστοριῶν πηγὴ εἶναι ἡ αὐτοψία, ἥτις δίδωσι τῷ λόγῳ ἐνά
γειαν καὶ ζωηρότητα. Διὰ τοῦτο εὐκόλως δύναταί τις νὰ δι

---

1) 'Ενταῦθα λέγει· "Προκόπιος Καισαρεὺς τοὺς πολέμους ξυνέγραψ
οὓς 'Ιουστινιανὸς ὁ 'Ρωμαίων βασιλεὺς πρὸς βαρβάρους διήνεγκε, τούς
ἑῴους καὶ ἑσπερίους, ὥς πῃ αὐτῶν ἑκάστῳ ξυνηνέχθη γενέσθαι". 2)
Προκόπιος ἄρχεται οὑτωσίν· "'Ο μὲν οὖν Μηδικὸς πόλεμος 'Ιουστινια
βασιλεῖ ἐς τοῦτο ἐτελεύτα· ἐγὼ δὲ ὅσα ἔς τε Βανδίλους καὶ Μαυρουσί
αὐτῷ εἴργασται, φράσων ἔρχομαι". 3) Krumbacher ἐν σελίδ. 42. 4) Αὐ
ὁ συγγραφεὺς ἐν ἀρχῇ τοῦ ὀγδόου βιβλίου λέγει· "Ὅσα μὲν ἄχρι το
μοι δεδιήγηται, τῇδε ξυγγέγραπται ᾗπερ δυνατὰ ἐγεγόνει ἐπὶ χωρί
ἐφ' ὧν δὴ ἔργα τὰ πολέμια ξυνηνέχθη γενέσθαι διελόντι τε καὶ ἁρμο
μένῳ τοὺς λόγους, οἵπερ ἤδη ἐξενεχθέντες πανταχόθι δεδήλωνται τῆς 'Ρ
μαίων ἀρχῆς. Τὸ δὲ ἐνθένδε οὐκέτι μοι τρόπῳ τῷ εἰρημένῳ ξυγκείσετ
γράμμασι γὰρ τοῖς ἐς τὸ πᾶν δεδηλωμένοις οὐκέτι εἶχον τὰ ἐπιγενόμ
ἐναρμόζεσθαι, ἀλλ' ὅσα κατὰ τοὺς πολέμους τούσδε γεγονέναι ξυνέβη,
μέντοι καὶ ἐς τὸ Μήδων γένος, ἐπειδὴ τοὺς ἔμπροσθεν λόγους ἐξήνεγκα,
τῷδέ μοι τῷ λόγῳ πάντα γεγράψεται, ἱστορίαν τε αὐτῶν ἐπάναγκες ποι
λην ξυγκεῖσθαι".

κρίνη τὰς μάχας, ἐν αἷς αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς ἦτο παρών· διότι ἐνταῦθα πραγματεύεται τὴν ὑπόθεσιν μετὰ μείζονος ζωηρότητος καὶ εἰκονίζει τὰς σκηνὰς διὰ χρώματος εὐανθεστέρου. Ὁ Προκόπιος ἠγάπα τὴν αὐτοψίαν, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τούτου, ὅτι λυπεῖται μὴ δυνηθεὶς νὰ ἴδῃ τὴν Θούλην[1]. *Πολλὰ ὅμως ἐδέξατο παρ' αὐτοπτῶν καὶ ἄλλα παρ' ἀρχαιοτέρων συγγραφέων*[2]. *Διότι ὁ συγγραφεὺς ἦτο ἐκ τῶν πολυμαθεστάτων ἀνδρῶν τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ. Οὕτως ἐμελέτησε τὴν ἱστορίαν τῶν Περσῶν καὶ Ἀρμενίων*[3], *τῶν Φοινίκων*[4], *τῶν Ἑβραίων*[5] *καὶ ἄλλων ἀνατολικῶν λαῶν*[6]. *Πρὸ πάντων δ' εἶχεν ὑπ' ὄψει Ἕλληνας ποιητάς, ὡς τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν Αἰσχύλον, καὶ πεζογράφους, δηλ. τὸν Θουκυδίδην, τὸν Ἡρόδοτον, τὸν Ἀριστοτέλη, τὸν Στράβωνα καὶ τὸν Ἀρριανόν*[7].

Τὸ δὲ Περὶ κτισμάτων σύγγραμμα συνέταξε καὶ ἐξέδωκε κατὰ τὸ 558. Τοῦτο συνίσταται ἐκ τεσσάρων λόγων, ἐν οἷς πραγματεύεται περὶ τῶν πόλεων, τῶν ναῶν, τῶν μονῶν, τῶν γεφυρῶν, τῶν ὁδῶν καὶ τῶν τειχῶν, ἅπερ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς ἀνῳκοδόμησεν ἢ ἐπεσκεύασε. Τίς ἦτο ἡ ἀφορμὴ πρὸς συγγραφὴν τοῦδε τοῦ συγγράμματος, δὲν εἶναι γνωστόν. Εἰκάζεται δ', ὅτι ἡ αὐστηρὰ κριτικὴ τῶν Ἱστοριῶν ἀπήρεσε τῷ αὐτοκράτορι καὶ ὅτι ὁ Προκόπιος ἐπειράθη διὰ τοῦ συγγράμματος τούτου, ὅπως μετριάσῃ τὴν κακὴν αἴσθησιν, ἥτις παρήχθη ἐκ τῆς αὐστηρότητος τῆς κρίσεως τῶν πολεμικῶν[8]. *Ἡ εἰκασία αὕτη δὲν εἶναι ἀπίθανος· διότι ὁ Προκόπιος διὰ τόνου πανηγυρικοῦ ἐξαίρει τὰς μεγάλας πράξεις καὶ τὰς εὐεργεσίας τοῦ αὐτο-*

---

[1]) *Ἐν Γοτθ. II*, 15 "*Ἐμοὶ μὲν οὖν ἐς ταύτην ἰέναι τὴν νῆσον τῶν τε εἰρημένων αὐτόπτῃ γενέσθαι, καίπερ γλιχομένῳ, τρόπῳ οὐδενὶ ξυνηνέχθη*". [2]) Teuffel *ἐν σελίδ.* 45. [3]) *Ἐν Περσ. I*, 5. [4]) *Ἐν Βανδἀλ. II*, 10 "*Βασιλεὺς δὲ εἷς τὸ παλαιὸν ἐφειστήκει, ὥσπερ ἅπασιν ὡμολόγηται, οἳ Φοινίκων τὰ ἀρχαιότατα ἀνεγράψαντο*". [5]) *Αὐτόθι.* [6]) *Ἐν Περσ. II*, 12. [7]) *Ὅρα* Dahn *ἐν σελίδ.* 63. [8]) Krumbacher *ἐν σελίδ.* 42.

κράτορος. Οὕτω λέγει, ὅτι ἔκτισε πολλὰς νέας πόλεις, διεφώτισε τὴν σκοτεινὴν νομοθεσίαν[1]*, δι' ὀχυρωμάτων ἐπέρρωσε τὸ κράτος καὶ διεκόσμησεν αὐτὸ διὰ λαμπρῶν οἰκοδομημάτων. Ὅπως δὲ θέσῃ πρόσωπον τηλαυγές, ἄρχεται τῆς περιγραφῆς ἀπὸ τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ταύτην ἕκαστος Ἕλλην μετὰ πολλῆς τῆς συγκινήσεως ἀναγινώσκει*[2]*· διότι ὁ ναὸς οὗτος εἶναι τὸ περιφανέστατον τοῦ Ἑλληνικοῦ Χριστιανικοῦ κόσμου μνημεῖον, ὡς ὁ Παρθενὼν τῆς ἐθνικῆς Ἑλλάδος. Ἐν μὲν τῷ περιφανεῖ τούτῳ ἔργῳ τοῦ Ἀνθεμίου καὶ τοῦ Ἰσιδώρου ὁ θεατὴς δὲν γινώσκει, τί μᾶλλον νὰ θαυμάσῃ τῶν ἄλλων ἁπάντων, ἀλλ' ἀπαλλάσσεται καταπεπληγμένος. Τοῦτο δὲν συμβαίνει ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Φειδίου καὶ τοῦ Ἰκτίνου· διότι ὁ Παρθενὼν εἶναι ἁρμονία ἄφωνος καὶ οἱονεὶ ῥαψῳδία Ὁμηρική, ἥτις ἐμπνέει μὲν ἐνθουσιασμόν, ἀλλὰ δὲν καταπονεῖ*[3]*. Πλὴν τῆς περιγραφῆς τῶν οἰκοδομημά-*

---

1) *Ἐν βιβλ. I, 1 "Πρὸς δὲ καὶ τοὺς νόμους λαβὼν τῷ τε παμπληθεῖς οὐ δέον γεγονέναι σκοτεινοὺς ὄντας καὶ συγκεχυμένους διαφανῶς τῷ ἀπ' ἐναντίας ἀλλήλοις ἰέναι, καὶ τοῦ μὲν ὄχλου αὐτοὺς τῆς τερθρείας ἀποκαθάρας, τὸ δὲ ἐς ἀλλήλους διχοστατεῖν βεβαιότατα κρατυνάμενος διεσώσατο".*
2) *Ἡ περιγραφὴ τοῦ Προκοπίου μαρτυρεῖ, ὅτι οὗτος ἐκέκτητο μεγάλην περιγραφικὴν δύναμιν, ἐν βιβλ. I, 1 "Θέαμα οὖν ἡ ἐκκλησία κεκαλλιστευμένον γεγένηται. τοῖς μὲν ὁρῶσιν ὑπερφυές, τοῖς δὲ ἀκούουσι παντελῶς ἄπιστον. Ἐπῆρται μὲν γὰρ ἐς ὕψος οὐράνιον ὅσον, καὶ ὥσπερ τῶν ἄλλων οἰκοδομημάτων ἀποσαλεύουσα ἐπινένευκεν, ὑπερκειμένη τῇ ἄλλῃ πόλει, κοσμοῦσα μὲν αὐτὴν ὅτι αὐτῆς ἐστιν, ὡραϊζομένη δέ, ὅτι αὐτῆς οὖσα καὶ ἐπεμβαίνουσα τοσοῦτον ἀνέχει, ὥστε δὴ ἐνθένδε ἡ πόλις ἐκ περιωπῆς ἀποσκοπεῖται. Εὖρος δὲ αὐτῆς καὶ μῆκος οὕτως ἐν ἐπιτηδείῳ ἀποτετόρνευται, ὥστε καὶ περιμήκης καὶ ὅλως εὐρεῖα οὐκ ἀπὸ τρόπου εὑρήσεται. Κάλλει δὲ ἀποσεμνύνεται. Τῷ τε γὰρ ὄγκῳ κεκόμψευται καὶ τῇ ἁρμονίᾳ τοῦ μέτρου, οὔτε τι ὑπεράγαν οὔτε τι ἐνδεῶς ἔχουσα, ἐπεὶ καὶ τοῦ ξυνειθισμένου κομπωδεστέρα καὶ τοῦ ἀμέτρου κοσμιωτέρα ἐπιεικῶς ἐστι, φωτὶ δὲ καὶ ἡλίου μαρμαρυγαῖς ὑπερφυῶς πλήθει. Φαίης ἂν οὐκ ἔξωθεν καταλάμπεσθαι ἡλίῳ τὸν χῶρον, ἀλλὰ τὴν αἴγλην ἐν αὐτῷ φύεσθαι, τοσαύτη τις φωτὸς περιουσία εἰς τοῦτο δὴ τὸ ἱερὸν περικέχυται".* 3) *Τοῦτο λέγει ὁ ἐμὸς διδάσκαλος κ. Ῥουσόπουλος ἐν τῇ διατριβῇ· Ὁ Παρθενὼν ἤτοι Διαμαρτυρία κατὰ πάσης διορθώσεως αὐτοῦ ἐν σελ. 6.*

των οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Προκοπίου εἶναι πολύτιμοι, διότι ἐκ τούτων μανθάνομεν πολλὰ γεωγραφικά, τοπογραφικά, οἰκονομικὰ καί, συνελόντι εἰπεῖν, τὴν ὅλην τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους κατάστασιν.

Πρὸς τὴν συγγραφὴν ταύτην ἀπότομον ἀντίθεσιν ποιοῦσι τὰ Ἀνέκδοτα, ἅπερ τὸν ἐπαινεθέντα Ἰουστινιανὸν δεινῶς ψέγουσι καὶ διακωμῳδοῦσιν. Ἐπειδὴ τὸ σύγγραμμα τοῦτο συνετάχθη ὡς ἐξακολούθησις τῶν Ἱστοριῶν, ὁ Σουΐδας[1] ἀριθμεῖ ὡς ἔνατον βιβλίον. Ἀλλ' ἐνταῦθα γεννᾶται σπουδαιότατον ζήτημα, ἂν ἡ συγγραφὴ αὕτη ὄντως συνεγράφη ὑπὸ τοῦ Προκοπίου, ἢ παρ' ἄλλου συνταχθεῖσα ὑπεβλήθη τούτῳ. Φαίνεται, ὅτι τὸ ζήτημα δὲν ἔτυχεν ἀπαθῶν κριτῶν, διότι κατὰ τὰ ἴδια συμφέροντα καὶ τὰς ἰδίας συμπαθείας οἱ κριταὶ ἐπειράθησαν, ὅπως λύσωσι τοῦτο. Οἱ μὲν καθολικοὶ ἐξ ἐκκλησιαστικῶν λόγων ὁρμώμενοι δέχονται τὸ ἔργον ὡς γνήσιον, οἱ δὲ διαμαρτυρόμενοι ἀποκρούουσι τὴν γνησιότητα ἕνεκα τῶν συμφερόντων τῆς ἑαυτῶν ἐκκλησίας, ὡς καὶ οἱ νομικοί, οἵτινες πειρῶνται, ὅπως ἀπαλλάξωσιν αἰσχροῦ ὀνείδους τὸν αὐτοκράτορα, ᾧ ὀφείλεται ἡ σύνταξις τῶν Πανδεκτῶν[2]. Ὁ δὲ μέγας ἱστορικὸς L. v. Ranke[3] ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι ἡ συγγραφὴ εἶναι κρᾶμα ἐκ τριῶν μερῶν, ἐξ ὧν μόνον τὸ ἓν ἀνήκει τῷ Προκοπίῳ. Ἀλλ' αἱ ἀποδείξεις τούτου δὲν πείθουσιν, ὡς λέγει ὁ Krumbacher[4]. Πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου φέρονται λόγοι ἐσωτερικοὶ καὶ ἐξωτερικοί. Ἀποδίδει μὲν ὁ Σουΐδας τὰ Ἀνέκδοτα τῷ Προκοπίῳ, ἀλλ' οἱ σύγχρονοι καὶ δὴ καὶ ὁ Ἀγαθίας τὸ σύγγραμμα τοῦτο δὲν ἐγίνωσκον[5]. Πρὸς δὲ τὰ χειρόγραφα, ἅπερ περιέχουσι τὰ ἀναμφι-

---

1) Ἐν λ. "Ἔγραψε δὲ καὶ ἕτερον βιβλίον, τὰ καλούμενα Ἀνέκδοτα, τῶν αὐτῶν πράξεων, ὡς εἶναι ἀμφότερα βιβλία θ'.—Ὅτι τὸ βιβλίον Προκοπίου τὸ καλούμενον Ἀνέκδοτα ψόγους καὶ κωμῳδίαν Ἰουστινιανοῦ βασιλέως περιέχει καὶ τῆς αὐτοῦ γυναικὸς Θεοδώρας, ἀλλὰ μὴν καὶ αὐτοῦ Βελισαρίου καὶ τῆς γαμετῆς αὐτοῦ". 2) Dahn ἐν σελίδ. 49. 3) Weltgeschichte IV 2, 300 καὶ ἑξῆς. 4) Ἐν σελίδ. 43. 5) Dahn ἐν σελίδ. 53.

σθήτητα τοῦ Προκοπίου συγγράμματα, δὲν περιλαμβάνουσι καὶ τὰ Ἀνέκδοτα.

Κατὰ τὸν Dahn[1] *ὁ Προκόπιος ἔχει τὴν ἰδιότητα, ἵνα τὰς αὐτὰς ἐννοίας, αἰσθήματα, πράγματα καὶ συμβεβηκότα περιγράφῃ διὰ τῶν αὐτῶν λέξεων καὶ φράσεων. Οὕτω στερεῖται τῆς ποικιλίας, ἥτις χαρακτηρίζει τοὺς Ἕλληνας ἱστορικούς. Ὥστε ὅταν ὁ συγγραφεὺς ἄρχηται περιόδου τινός, ὁ ἀναγνώστης γινώσκει, κατὰ τίνα τρόπον ὁ συγγραφεὺς θέλει ἐκθέσει τὸ μέσον καὶ κλείσει αὐτήν. Ἂν ὁ Προκόπιος μέλλῃ νὰ περιγράψῃ γεγονότα, ἅπερ συχνάκις παρ' αὐτῷ ἐπανέρχονται, γινώσκει τις ἐκ τῶν προτέρων, τίνας λέξεις θέλει μεταχειρισθῇ. Αἱ τοιαῦται λοιπὸν στερεότυποι φράσεις ὑπάρχουσιν ἐν τοῖς γνησίοις τοῦ Προκοπίου συγγράμμασιν, ὡς καὶ ἐν τοῖς Ἀνεκδότοις. Κατὰ τὸν Dahn ἡ ταὐτότης τοῦ συγγραφέως ἐκδηλοῦται καὶ διὰ τῆς πλήρους συμφωνίας ἐν τῷ τρόπῳ τοῦ σκέπτεσθαι καὶ ἐν τῇ ἐποπτείᾳ τοῦ κόσμου. Ἂν τὰ Ἀνέκδοτα ἦσαν ἔργον ὑποβολέως, ἔπρεπεν, ὡς λέγει ὁ εἰρημένος σοφὸς συγγραφεύς, νὰ δεχθῶμεν ἐν τούτῳ ὑπεράνθρωπον δῶρον, ὅπως οὗτος μεταμορφώνηται εἰς ἀλλότριον πρόσωπον. Ἂν τὰ Ἀνέκδοτα δὲν συνετάχθησαν ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τῶν Ἱστοριῶν, τοῦτο κατ' αὐτὸν ἤθελεν εἶναι θαῦμα*[2].

Θαῦμα ἡμεῖς γε νομίζομεν, ἂν ὁ συγγραφεὺς τῶν Ἱστοριῶν συνέγραφε τὸ βδελυρὸν τοῦτο ἔργον. Αὐτὸς ὁ Dahn βοηθεῖ ἡμῖν πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος. Οὗτος παρετήρησεν, ὅτι ἡ γλῶσσα τοῦ Προκοπίου εἶναι στερεότυπος. Ἀφ' οὗ οὕτως ἔχει, ὁ ὑποβολεύς, ὅστις φαίνεται διεφθαρμένος μέν, ἀλλὰ πολὺ νοήμων, εὐκόλως ἠδύνατο νὰ μιμηθῇ τὴν οὕτω στερεότυπον γλῶσσαν, ἀφ' οὗ ἄλλοι ὑποβολεῖς ἐμιμήθησαν τὴν γλῶσσαν ἄλλων συγγραφέων ἐχόντων ποικίλας συντάξεις. Ἡμεῖς ἔχομεν

---

1) *Αὐτόθι ἐν σελίδ.* 56 2) *Αὐτόθι ἐν σελίδ.* 50.

τὴν γνώμην, ὅτι ἡ ἐξέτασις τῆς γλώσσης δὲν δύναται νὰ παράσχῃ ἡμῖν ἀσφαλὲς τεκμήριον, οὔτε ὑπὲρ τῆς γνησιότητος, οὔτε ὑπὲρ τῆς ὑποβολῆς τοῦ προκειμένου συγγράμματος, ὡς τοῦτο ἐμαρτύρησαν ἄνδρες δεινοὶ περὶ τὴν γλῶσσαν ἐν ἄλλοις ζητήμασιν[1]. Οὕτως αἱρομένου τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος ὑπολείπεται τὸ πραγματικόν.

Ὁ συγγράψας τὴν ἀπόρρητον ταύτην ἱστορίαν (*Historia arcana*) εὐθὺς ἐν ἀρχῇ λέγει, ὅτι ἐφ' ὅσον οἱ τὰ ἔργα διαπραξάμενοι ἔζων, διὰ φόβον ἠναγκάσθη νὰ ἀποκρύψῃ τὰς αἰτίας τῶν ἐν ταῖς Ἱστορίαις εἰρημένων[2]. Ἔχει δὲ τὴν γνώμην, ὅτι ἐν τῷ μέλλοντι τοῖς τυράννοις ἔσται δῆλον, ὅτι θέλουσι δώσει δίκην τῶν ἁμαρτημάτων καὶ ὅτι ὀκνηρότερον θέλουσι παρανομήσει[3]. Τῇ ἀληθείᾳ ἀγνοεῖ τις, τί πρότερον νὰ οἰκτείρῃ ἐν τοῖς λόγοις τούτοις. Λέγει ὁ γράψας τὴν ἀπόρρητον ἱστορίαν, ὅτι ἐκ φόβου δὲν ἱστόρησε τὰς αἰτίας τῶν εἰρημένων. Ἀλλ' ὁ φοβούμενος σιωπᾷ καὶ δὲν γράφει. Ἂν ταύτην συνέγραφεν ὁ Προκόπιος,

---

1) Ὁ ἐμὸς διδάσκαλος G. Curtius περὶ τῶν τοιούτων ἐρευνῶν ἐν τῷ Ὁμηρικῷ ζητήματι λέγει· „Πολλοὶ ἐπίστευσαν, ὅτι ἡ ἔρευνα μικρῶν μέν, ῥαδίως ὅμως καταληπτῶν ζητημάτων καὶ μηδεμιᾷ διαφορᾷ γνώμης προσιτῶν, ὡς ἡ γλῶσσα καὶ τὸ μέτρον, δύνανται δοῦναι ἀντικειμενικὰ τεκμήρια... Ὅσοι ὅμως βαθέως εἰς τοιαύτας ἐρεύνας ἐνέκυψαν, μετ' ὀλίγον τὸ παράβολον τῶν τοιούτων ἐρευνῶν κατεῖδον„ Andeut. über der gegenw. Stand der Homer. Frage ἐν σελ. 83. Παράβαλλ Ἱστορ. τῶν Ὁμηρ. ἐπ. ἐν σελ. 363. 2) Ἐν I, 1 „Αἴτιον δέ, ὅτι δὴ οὐχ οἷόν τε ἦν περιόντων ἔτι τῶν αὐτὰ εἰργασμένων ὅτῳ δὴ ἀναγράφεσθαι τρόπῳ. Οὔτε γὰρ διαλαθεῖν πλήθη κατασκόπων οἷόν τε ἦν οὔτε φωραθέντα μὴ ἀπολωλέναι θανάτῳ οἰκτίστῳ· οὐδὲ γὰρ ἐπὶ τῶν συγγενῶν τοῖς γε οἰκειοτάτοις τὸ θαρρεῖν εἶχον Ἀλλὰ καὶ πολλῶν τῶν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν λόγοις εἰρημένων ἀποκρύψασθαι τὰς αἰτίας ἠναγκάσθην„. 3) Αὐτόθι· „Ἀλλά με ὕστερον ἐς τῶνδε τῶν ἔργων τὴν ἱστορίαν τοῦτο ἤνεγκεν, ὅτι δὴ τοῖς ἐς τὸ ἔπειτα τυραννήσουσιν ἔνδηλον ἔσται, ὡς μάλιστα μὲν καὶ τὴν τίσιν αὐτοὺς τῶν ἁμαρτανομένων περιελθεῖν οὐκ ἀπεικὸς εἴη, ὅπερ καὶ τοῖσδε τοῖς ἀνθρώποις ξυνηνέχθη παθεῖν. Ἔπειτα δὲ καὶ ἀνάγραπτοι αὐτῶν αἱ πράξεις καὶ οἱ τρόποι ἐς ἀεὶ ἔσονται, ἀπ' αὐτοῦ τε ἴσως ὀκνηρότερον παρανομήσουσιν„.

ἀντὶ τοῦ χυδαίου φόβου, ὑφ' οὗ ταπειναὶ ψυχαὶ καταλαμβάνονται, ὤφειλε νὰ ἔχῃ τὴν σεμνὴν εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν εὐεργέτην αὐτοκράτορα. Πρὸς δὲ ἦτο δίκαιον νὰ εὐλαβηθῇ τὸν γενναῖον στρατηγόν, οὗ ἑταῖρος ἐγένετο ἐν μακροχρονίοις ἀγῶσιν. Ἂν ἐν τοῖς οἴκοις τῶν εὐεργετῶν καὶ φίλων συνέβαινον ἔκτροπα, ἂν οὗτοι ἐν τῷ ἰδιωτικῷ βίῳ ἐγένοντο δυστυχεῖς, ὁ εὐεργετηθεὶς καὶ συναγωνιστὴς καθῆκον εἶχε νὰ σιωπήσῃ. Πολλαὶ οἰκιακαὶ σκηναὶ δὲν ἤθελον γείνει γνωσταὶ τῷ Προκοπίῳ (ἂν δηλ. ὑποτεθῶσιν ὡς ἀκριβεῖς), ἂν μὴ οὗτος ὡς φίλος εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ εἰς τὰ μέγαρα τοῦ Βελισαρίου εἰσήρχετο.

Τοὐναντίον κατὰ τοὺς δεχομένους τὴν γνησιότητα τῶν Ἀνεκδότων ὁ Προκόπιος δὲν ἐσιώπησεν, ἀλλὰ δίκην ἀλέκτορος μεγάλῃ τῇ φωνῇ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ εὐεργέτου ἐξῆλθεν, ὅπως ἐξυβρίσῃ τὸν ἰδιωτικὸν τούτου βίον. Ὁ μὲν Βελισάριος καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς[1] *ὑβρίζονται ἀπηνῶς, ἡ δ' Ἀντωνίνα, ἡ γαμετὴ ἐκείνου, καὶ Θεοδώρα ἡ αὐτοκράτειρα, εἰκονίζονται ὡς αἱ κακοτροπώταται καὶ αἴσχισται τῶν ἑταιρῶν. Μόνον διεφθαρμένη φαντασία ἠδύνατο νὰ ἐπινοήσῃ τοιαύτας αἰσχρὰς πράξεις καὶ βδελυρὰς σκηνάς. Ἡ Θεοδώρα, ἧς τὴν γενναιότητα ὕμνησεν ὁ Προκόπιος ἐν τῇ στάσει τοῦ Νίκα*[2]*, καὶ ἧς τὸ κάλλος ἐθαύμασεν ἐν τοῖς Κτίσμασιν*[3]*, εἰκονίζεται ὡς ἑταίρα τοῦ ἐσχάτου εἴδους,*

---

[1]) *Ἐκ τῶν ἀπείρων ὕβρεων ἀποσπῶμεν μόνον μίαν Ἀνέκδ. ιη' "Ὅτι δὲ οὐκ ἄνθρωπος, ἀλλὰ δαίμων τις, ὥσπερ εἴρηται, ἀνθρωπόμορφος ἦν, τεκμηριώσαιτο ἄν τις τῷ μεγέθει σταθμούμενος, ὧν εἰς τοὺς ἀνθρώπους κακῶν ἔδρασεν. Θᾶσσον γάρ τις, οἶμαι, τὴν πᾶσαν ψάμμον ἐξαριθμήσειεν ἢ ὅσους βασιλεὺς οὗτος ἀνῄρηκε".* [2]) *Ἡ γενναιότης τῆς Θεοδώρας ἔσωσε τὸν Ἰουστινιανὸν κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα καὶ ἐπήνεγκε τὴν νίκην. Ὅρα Περσ. I, 24.* [3]) *Ἐν βιβλ. I, 11 "Ἐνταῦθα καὶ Θεοδώρα ἡ βασιλὶς ἐπὶ κίονος ἕστηκε· τοῦτο γὰρ ἀνατέθεικεν ἡ πόλις αὐτῇ ὑπὲρ τῆς αὐλῆς χαριστήριον. Καὶ ἡ μὲν εἰκὼν εὐπρόσωπος, ἀλλὰ τῆς βασιλίδος τὸ κάλλος ἐλάσσων, ἐπεὶ αὐτῆς τὴν εὐπρέπειαν λόγῳ τε καὶ φράσει καὶ ἰνδάλματι ἀπομιμεῖσθαι ἀνθρώπῳ γε ὄντι παντάπασιν ἀμήχανα ἦν".*

ἧς αἱ πράξεις ἐπιμελῶς ἀναγράφονται. Τίνα σκοπὸν ἠδύνατο νὰ θηρεύσῃ ὁ σεμνὸς Προκόπιος διὰ τῆς συγγραφῆς τοιαύτης διατριβῆς; Οἱ δεχόμενοι τὴν γνησιότητα ταύτης λέγουσιν, ὅτι ἔπραξε τοῦτο χάριν τῆς ἀληθείας. Καὶ λοιπὸν ἡ ἀλήθεια ἔχει ἀνάγκην ταιούτων βδελυρῶν περιγραφῶν; Τί παθὼν ὁ Προκόπιος τὴν σεμνὴν θέσιν μεγάλου ἱστορικοῦ ἀντήλλαξε πρὸς τὴν τοῦ ῥωπογράφου; Ὁ γράψας τὰ Ἀνέκδοτα λέγει, ὅτι σκοπεῖ, ἵνα οἱ τύραννοι ὀκνηρότερον παρανομήσωσι. Κατὰ κακὴν ὅμως μοῖραν οἱ ἀκόλαστοι δὲν φοβοῦνται τοιαύτας ἱστορικὰς τιμωρίας, ἀλλὰ τοὐναντίον καὶ ἐν χαρᾷ εὑρίσκουσιν ἄλλους ὁμοήθεις καὶ οἱ ἀδαεῖς τοιούτων αἰσχρουργιῶν διδάσκονται.

Καὶ ἄλλοι μεγάλοι ἄνδρες περιπίπτουσιν εἰς ἀτυχήματα, ἀλλ' ὁ ἀληθὴς ἱστορικός, οἷος ὁ Προκόπιος, δὲν κυλινδεῖται ἐν τῷ βορβόρῳ ῥυπαρῶν περιγραφῶν, ἀλλὰ διὰ μιᾶς σεμνῆς φράσεως ἀπαλλάσσει τὸν ἀναγνώστην εἰδεχθοῦς ὑποθέσεως, ἢ δι' ἑνὸς ἐπιφωνήματος οἴκτου διέρχεται τοὺς σαπροὺς καὶ ὄζοντας χώρους, ὡς δὴ φράσσουσι τὴν ῥῖνα οἱ ῥυπαροὺς τόπους διαβαίνοντες. Καὶ ὅμως ἔχομεν τὴν γνώμην, ὅτι ὁ τὸν λίβελλον συγγράψας δὲν λέγει τὴν ἀλήθειαν. Αὐτὸς ὁ Krumbacher[1], ὅστις δέχεται τὴν γνησιότητα τῆς διατριβῆς, ὁμολογεῖ, ὅτι κατὰ τὸν Προκόπιον καὶ αὐτῶν τῶν κεραυνῶν καὶ τῶν ἐμπρησμῶν τὴν εὐθύνην ὑπέχει ὁ Ἰουστινιανός. Δὲν ἦτο δυνατὸν ὁ συνετὸς στρατηγὸς Βελισάριος δίκην βλακὸς νὰ ἐξαπατᾶται ὑπὸ τῆς Ἀντωνίνας, οὐδ' ὁ ἀνεγείρας τὴν Ἁγίαν Σοφίαν καὶ ὁ εἰσηγητὴς τῆς συντάξεως τῶν Πανδεκτῶν νὰ ἦναι ἀνθρωπόμορφον θηρίον, ὡς ὁ τὴν ῥυπαρὰν διατριβὴν γράψας εἰκονίζει τοῦτον[2].

---

[1]) Ἐν σελίδ. 48. [2]) Ὁ ἡμέτερος Παπαρρηγόπουλος ἐν τόμ. III, 89 δέχεται μὲν ἀβασανίστως τὴν γνησιότητα τοῦ συγγράμματος, ἀλλὰ παρατηρεῖ· « Τὸ καθ' ἡμᾶς νομίζομεν ὅτι καθ' ἑαυτὰ τὰ Ἀνέκδοτα εἶναι ἀνάξια πίστεως. Ὁ Προκόπιος, ὅστις ἐξεσχίζετο ἐν αὐτοῖς ἵνα ἀποδείξῃ τὴν κακοήθειαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, οὐδὲν ἄλλο κατώρθωσεν εἰμὴ νὰ παράσχῃ αὐτός

'Αλλ' ἔστω, ὅτι πάντα ταῦτα ἦσαν ἀκριϐῆ. 'Ο ἀληθὴς ὅμως ἱστορικὸς δὲν χαίρει ἐπὶ τοῖς αἰσχρουργήμασιν, ἀλλ' οἰκτείρων τὸν ἄνθρωπον, ὅτι ἐν τοιούτοις τέλμασι κυλινδεῖται, μετὰ λύπης παρέρχεται. 'Αλλ' ὁ συγγραφεὺς νομίζει μέγα τὸ κέρδος, ἂν εὕρῃ νέον εἶδος φαυλότητος, ὅπως τοῦτο περιγράψῃ.

"Αν ὄντως ὁ Προκόπιος συνέγραφε τὴν προκειμένην διατριϐήν, τὸ ἱστορικὸν αὐτοῦ κῦρος ἤθελεν ἀπολεσθῇ. Διότι ἐν ταῖς 'Ιστορίαις καὶ ἐν τοῖς Κτίσμασι γράφει πράγματα, ἅπερ αὐτὸς οὗτος δὲν ἐπίστευεν. Οὕτω δὲν εἶναι εὐθὺς ἄνθρωπος οὐδ' εἰλικρινὴς ἱστορικός, ἀλλὰ διπρόσωπος. Τὸ τοιοῦτον ἦθος συχνάκις ἀπαντᾷ ἐν τοῖς φαύλοις ἀνθρώποις, ἀλλὰ τοιοῦτος δὲν φαίνεται ὁ συγγραφεὺς τῶν 'Ιστοριῶν. 'Ο Gibbon λέγει, ὅτι ὅσα εἶδε καὶ ἤκουσεν ὁ Προκόπιος, ἱστορεῖ μετὰ τῆς εἰλικρινείας τοῦ στρατιώτου[1]. "Αν οὗτος συνέγραφε τὰ 'Ανέκδοτα, ἤθελε καταρρίψει, ὅ τι διὰ τῶν 'Ιστοριῶν ἀνήγειρε. Τὰ 'Ανέκδοτα καταισχύνουσιν οὐ μόνον τὸν Βελισάριον καὶ τὴν 'Αντωνίναν, οὐ μόνον τὸν 'Ιουστινιανὸν καὶ τὴν Θεοδώραν, οὐ μόνον τὸν αἰῶνα, καθ' ὃν διεπράχθησαν τὰ μέγιστα τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἔργα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν Προκόπιον, ἂν ὄντως ἦτο ὁ συγγραφεύς. Κατὰ τὸν Dahn[2] δὲν εἶναι ἀξίωμα, ὅτι ὁ Προκόπιος εἶχεν ἀγαθὸν ἦθος καί, ἂν τοῦτο ἀποϐάλῃ, δὲν συναποϐάλλει ἐν ἴσῳ μέτρῳ τὸ ἀξιόπιστον. Λυπούμεθα, ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ συμφωνήσωμεν τῷ ἀνδρί. Διότι ὁ Προκόπιος εἶχεν ἀγαθὸν ἦθος, ὡς περιφανῶς δείκνυται ἐν ταῖς 'Ιστορίαις, καὶ κακοήθης ἄνθρωπος, οἷος ὁ συγγραφεὺς τῶν 'Ανεκδότων, δὲν δύναται νὰ ἦναι ἀξιόπιστος.

οὗτος ἀπόδειξιν ἀναμφισβήτητον τῆς ἰδίας κακοηθείας, ἥτις ἐνώπιον τῆς ἱστορικῆς, ὡς καὶ πάσης ἄλλης δικαιοσύνης, ὀνομάζεται ψευδομαρτυρία. "Οθεν συνταssόμεθα μᾶλλον μετὰ τῆς γνώμης ἐκείνων, ὅσοι δὲν παραδέχονται τὰ ἐν τοῖς 'Ανεκδότοις ἀναφερόμενα, εἰ μὴ καθ' ὅσον ταῦτα ἐπιμαρτυροῦνται ὑπὸ ἄλλων ἱστορικῶν, οἵτινες δὲν ἀντέγραψαν τὸν Προκόπιον".

1) *Παράβαλλ. Παπαρρ. ἐν τόμ. III*, 86. 2) *'Εν σελίδ.* 287.

Ὡς πρὸς τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου οἱ σοφοὶ ἄνδρες εἶναι διῃρημένοι, ὁ *Marmontel*, ὁ *Gibbon*, ὁ *Kannegiesser* καὶ ἄλλοι ἀμφιβάλλουσι περὶ τῆς ἀξιοπιστίας τοῦ συγγραφέως καὶ περὶ τῆς γνησιότητος τῶν Ἀνεκδότων. Τοὐναντίον ὁ *Alemannus* (ὁ ἔφορος τῆς βιβλιοθήκης ὁ δύο χειρόγραφα τοῦ συγγράμματος ἀνακαλύψας), ὁ *Montesquieu*, ὁ *Schlosser*, ὁ *Dindorf*, ὁ *Teuffel* καὶ ἄλλοι νομίζουσιν, ὅτι τὰ Ἀνέκδοτα δὲν εἶναι προϊὸν μίσους καὶ μοχθηρίας, ἀλλ' ἀναγκαία συμπλήρωσις καὶ διόρθωσις τῶν ἄλλων συγγραμμάτων[1]. Κρατεῖ δὲ ἡ δευτέρα γνώμη. Εἰκάζεται δ', ὅτι ὁ Προκόπιος τὰ Ἀνέκδοτα ὡς μυστικὸν ἡμερολόγιον ἐνδελεχῶς ἐξειργάζετο καὶ ὡς διαθήκην τῆς ἀγάπης αὐτοῦ πρὸς τὴν ἀλήθειαν φίλῳ τινὶ πρὸς δημοσίευσιν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουστινιανοῦ παρέδωκε. Τὴν εἰκασίαν ταύτην ποιεῖ ὁ *Teuffel*[2], ἀλλ' ἡμεῖς ἔχομεν ἀπορίαν τινά. Ἐν τῇ ἀρχῇ τῶν Ἀνεκδότων λέγεται, ὅτι ὁ ὑποτιθέμενος Προκόπιος ἐφοβεῖτο τὸ πλῆθος τῶν κατασκόπων καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ θαρρῇ οὐδὲ τοῖς οἰκειοτάτοις τῶν συγγενῶν[3]. Ἂν λοιπὸν οὕτως ἔχῃ, πῶς ὁ δειλὸς οὗτος συγγραφεὺς ἐτόλμησε νὰ διατηρῇ παρ' ἑαυτῷ ἐπὶ μακρὸν χρόνον οὕτως ὑβριστικὸν ἡμερολόγιον, ἀφ' οὗ ἐκινδύνευε νὰ προδοθῇ καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν συγγενῶν; Καθ' ἡμᾶς, ὁ τὰ Ἀνέκδοτα συντάξας δὲν εἶναι ὁ Προκόπιος, ἀλλ' ἐχθρὸς τούτου, ὡς καὶ τοῦ Βελισαρίου καὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἴσως τὸ βδελυρὸν μῖσος, ὅπερ ἐν τοῖς Ἀνεκδότοις οἰκτείρομεν, παρήχθη ἐκ τῆς δημοσιεύσεως τῶν Κτισμάτων, ἐν οἷς ὁ αὐτοκράτωρ γεραίρεται. Τὰ Ἀ ν έ κ δ ο τ α οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ παρῳδία τῶν Κτισμάτων.

Ὁ Προκόπιος ἔζη οὕτως εἰπεῖν ἐν τῷ μεταιχμίῳ δύο περιόδων, ἔνθεν μὲν τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ καὶ Ῥωμαϊκοῦ κό-

---

[1]) Ὅρα Nicolai III, 45. [2]) Stud. und Charakt. zur griechish. und römisch. Litteraturgesch ἐν σελίδ. 267. Παράβαλλ καὶ Krumbacher 48.
[3]) Ἐν τοῖς Ἀνεκδότ. *I*, 1.

σμου, ἔνθεν δὲ τοῦ Χριστιανικοῦ. Παρὰ τοῖς δυσὶ τούτοις λαοῖς ἡ κατ' ἐξοχὴν ἀρετὴ εἶναι ἡ φιλοπατρία, ἥτις εἰς τὸν ὅλον ἄνθρωπον εἰσδύουσα δίδωσι ταῖς ἰδέαις καὶ τοῖς αἰσθήμασι τὴν βάσιν καὶ τὸ χρῶμα. Αὐτοὶ οἱ θεοὶ δὲν εἶναι κοινοὶ πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλ' εἶναι Ἑλληνικοὶ ἢ Περσικοί, Ῥωμαϊκοὶ ἢ Φοινικικοί, Ἀττικοὶ ἢ Σπαρτιατικοὶ καὶ Ἀργεῖοι. Αἱ ἰδέαι αὗται ἄρχουσιν, ἐφ' ὅσον τὸ ἀρχαῖον πνεῦμα διαμένει ὑγιές[1]. Τὰς ὑψηλὰς ταύτας περὶ πολιτείας ἰδέας κατεπολέμησαν πρῶτον μὲν οἱ Ἐπικούρειοι καὶ οἱ Στωϊκοὶ φιλόσοφοι, εἶτα δ' ὁ Χριστιανισμός. Ἡ Ἐκκλησία ἐγείρεται παρὰ τῇ πολιτείᾳ ἢ ὑπὲρ τὴν πολιτείαν καὶ ὁ Χριστιανὸς δὲν ἔχει πατρίδα τὴν γῆν, ἀλλὰ τὸν οὐρανόν, ὀλιγωρεῖ τῆς πατρίδος καὶ φροντίζει μόνον περὶ τῆς βασιλείας τοῦ οὐρανοῦ, ἧς πολίτιδα τὴν ἀθάνατον αὐτοῦ ψυχὴν θεωρεῖ. Ἀλλ' ἡ πλήρης ἀποστροφὴ ἀπὸ τῆς πολιτείας δὲν ἐγίνετο ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει, ἀλλὰ παρὰ τοῖς Γερμανοῖς καὶ τοῖς Ῥωμαίοις τοῦ μέσου αἰῶνος. Διότι παρὰ τοῖς Ἕλλησι διέμενον ἐν μέρει αἱ περὶ φιλοπατρίας ἀρχαῖαι παραδόσεις. Ὁπωσδήποτε ὅμως κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἤρξατο μίξις τῶν ἀρχαίων ἐθνικῶν ἰδεῶν μετὰ τῶν Χριστιανικῶν. Ἀλλ' ὁ Προκόπιος, καίπερ ἐν τοῖς χρόνοις τῆς μίξεως ζῶν, ὅμως εἶναι γνήσιον τέκνον τοῦ ἀρχαίου κόσμου.

Ἀλλ' ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς καίπερ Ἑλληνιστὶ γράφων, καίπερ ἐν Ἑλληνικαῖς χώραις ζῶν, ὅμως μετέχει τῆς φιλοπατρίας τῶν Ῥωμαίων καὶ οὐχὶ τῶν Ἑλλήνων. Κατὰ τὸν Προκόπιον ἡ βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι ἔτι ἀ ρ χ ὴ Ῥ ω μ α ί ω ν. Καὶ ὅμως οἱ πατρίκιοι καὶ οἱ ὕπατοι, οἱ σύμβουλοι τοῦ αὐτοκράτορος, οἱ γενναῖοι στρατηγοὶ καὶ οἱ στρατιῶται δὲν εἶναι Ἰταλοί, ἀλλὰ κατὰ τὸ πλεῖστον Ἕλληνες καὶ βάρβαροι

---

[1]) *Ὅρα* Dahn *ἐν σελ.* 105.

Αὐτὸς ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν ἦτο Ῥωμαῖος, ἀλλὰ κατήγετο ἐκ πτωχοῦ βαρβαρικοῦ οἴκου[1] καὶ ἡ Θεοδώρα ἦτο Ἑλληνίς. Ἂν ὁ συγγραφεὺς εἶχε μείζονα εὐχέρειαν περὶ τὸ γράφειν λατινιστί, ἤθελε προτιμήσει οὕτω νὰ γράψῃ. Φαίνεται δ', ὅτι δὲν εἶχε, διότι ἦτο Ἕλλην[2] τῆς Παλαιστίνης. Καὶ ὅμως διακαῶς εὔχεται ὑπὲρ τοῦ κλέους τῶν Ῥωμαϊκῶν ὅπλων. Ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων οὐ μόνον οὐδεμίαν στοργὴν ἐπιδεικνύει, ἀλλὰ καὶ ἐπιτρέπει ἐπιφανεῖ Γότθῳ, ἵνα λέγῃ ὑβριστικοὺς κατ' αὐτῶν λόγους[3]. Ἀλλ' ἡ ἀλαζονικὴ φράσις τῶν ἐν τοῖς πράγμασι, ὅτι δῆθεν εἶναι Ῥωμαῖοι, λέγεται κατὰ συνήθειαν μόνον καὶ εἶναι ψιλὸς τύπος. Διότι αἱ ἀρχαὶ περιῆλθον εἰς χεῖρας βαρβαρικὰς καὶ Ἑλληνικὰς καὶ τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἐν Ἑλληνικαῖς χώραις ἱδρυθὲν ἤρξατο ὁσημέραι ἐξελληνιζόμενον. Ἀλλὰ καίπερ ὁ Προκόπιος ὑπὸ Ῥωμαϊκῶν ἰδεῶν κατεχόμενος, καίπερ ἔχων πλήρη συνείδησιν, ὅτι οἱ πόλεμοι τῶν Ῥωμαίων πρὸς τοὺς Γερμανοὺς καὶ τοὺς Πέρσας εἶναι ἀγὼν περὶ κοσμοκρατορίας, ὅμως ταῦτα δὲν κωλύουσι τὸν φιλαλήθη ἱστορικόν, ἵνα πολλάκις τοὺς βαρβάρους ἐπαινέσῃ[4]. Ἔχει ὅμως τὴν γνώμην, ὅτι οἱ βάρβαροι μόνον διὰ τοῦ φόβου δύνανται νὰ διατηρήσωσι τὴν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πίστιν[5].

Κατὰ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἀλήθειαν ὁ Προκόπιος ὁμοιάζει πρὸς τὸν Θουκυδίδην καὶ τὸν Πολύβιον. Κατὰ μὲν τὴν γλῶσσαν μιμεῖται τὸν Ἀθηναῖον ἱστορικόν, ἀλλὰ κατ' ἄλλας ὄψεις ὁμοιάζει μᾶλλον πρὸς τὸν Μεγαλοπολίτην. Ἀμφότεροι δὲν εἶναι ἱστορικοὶ τῶν βιβλιοθηκῶν, ἀλλ' ἄνδρες ἀνατραφέντες ἐν τοῖς

---

1) Ὅρα Παπαρρ. III, 81. 2) Dahn ἐν σελίδ. 110. 3) Ἐν Γοτθ. I, 18 „οἳ τῆς Γότθων δυνάμεως Γραικοὺς καὶ σφίσιν οὐχ οἵους τε ἀμύνειν ὄντας ἠλλάξαντο, ἐξ ὧν τὰ πρότερα οὐδένα ἐς Ἰταλίαν ἥκοντα εἶδον, ὅτι μὴ τραγῳδοὺς καὶ μίμους καὶ ναύτας λωποδύτας". 4) Ἐν Περσ. I, 11 καὶ 15. Ἐν Βανδίλ. I, 17 καὶ ἀλλαχοῦ. Dahn ἐν σελίδ. 111. 5) Ἐν Περσ. I, 19 „Οὕτως ἄρα βαρβάρους ἅπαντας οὐδεμία μηχανὴ διασώσασθαι τὴν ἐς Ῥωμαίους πίστιν, ὅτι μὴ δέει τῶν ἀμυνομένων στρατιωτῶν".

στρατοπέδοις, ἀμφότεροι εἶναι σύμβουλοι μεγάλων στρατηγῶν,
ὁ μὲν τοῦ Σκιπίωνος, ὁ δὲ τοῦ Βελισαρίου[1]. *Ὁ Προκόπιος*
εἶναι μὲν Χριστιανὸς καὶ τὸν Ἰησοῦν ὀνομάζει υἱὸν θεοῦ[2],
ἀλλ' ὁτὲ μὲν λέγει ὡς ἀνήκων τούτῳ τῷ θρησκεύματι, ὁτὲ δ' ὡς
ἐθνικός. Οὕτω τὰ γεγονότα ἀποδίδει μὲν τῷ θεῷ, ἀλλὰ καὶ τῇ
τύχῃ ἢ τῷ δαιμονίῳ[3]. *Δὲν παρετήρησεν, ὡς φαίνεται, ὅτι ἡ*
τύχη δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὰς Χριστιανικὰς ἰδέας. Κατὰ τὴν
γλῶσσαν ὁ Προκόπιος μιμεῖται τὸν Ἡρόδοτον καὶ τὸν Θουκυ-
δίδην, ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι ἐνίοτε χάριν τῆς μιμήσεως ἐθυσίασε
τὴν ἀκρίβειαν τῆς περιγραφῆς. Μιμεῖται δ' οὐ μόνον λέξεις κα
φράσεις, ἀλλ' ἐνίοτε καὶ ὁλοκλήρους περιγραφάς. Ἡ ὑφὴ τοῦ
λόγου εἶναι καθαρά, ἔντονος καὶ μεστὴ Ἀττικῆς κομψότητος[4]

Ὁ δὲ Πέτρος ὁ Πατρίκιος ἢ Μαγίστωρ, ὡς συνή-
θως ἐπονομάζεται ἐκ τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ, ἐγεννήθη ἐν Θεσ-
σαλονίκῃ περὶ τὰ 500 μ. Χ. Τοῦτον ὁ Προκόπιος ὀνομάζε
Ἰλλυριόν[5], *ἀλλ' ὀρθῶς παρετήρησεν ὁ* Niebuhr[6], *ὅτι ὁ συγ-*
γραφεὺς δὲν ἀνῆκε τῷ Ἰλλυρικῷ γένει, ἀλλ' ἡ Μακεδονί
ὑπήγετο εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἐπάρχου τῆς Ἰλλυρίας· διό

---

[1]) *Παράβαλλ.* Krumbacher *ἐν σελίδ.* 45. [2]) *Ἐν Κτίσμ.* V, 7. *"Ταύ*
τε ἐπὶ τῷ ὄρει πυνθανομένῃ ὑπεῖπεν ὡς χρόνῳ ὕστερον οὐχ οἱ Σαμαρεῖτ
προσκυνήσουσιν ἐν τούτῳ τῷ ὄρει, ἀλλ' ἐνταῦθα αὐτὸν οἱ ἀληθινοὶ προσκ
νηταὶ προσκυνήσωσι, τοὺς Χριστιανοὺς παραδηλώσας· ἐγένετό τε προϊόντ
τοῦ χρόνου ἔργον ἡ πρόρρησις. Οὐ γὰρ οἷόν τε ἦν μὴ οὐχὶ ἀψευδεῖν τ
ὄντα θεόν". [3]) *Ἐν Γοτθ. II,* 29 *"Ἐμοὶ δὲ τότε διασκοπουμένῳ τὴν*
Ῥάβενναν εἴσοδον τοῦ Ῥωμαίων στρατοῦ ἔννοιά τις ἐγένετο, ἀνθρώπων μ
ἢ ἀνδρείᾳ ἢ πλήθει ἢ τῇ ἄλλῃ ἀρετῇ ὡς ἥκιστα περαίνεσθαι τὰ πρασσό
μενα, εἶναι δέ τι δαιμόνιον, ὅπερ αὐτῶν ἀεὶ στρέφον τὰς διανοίας ἐνταῦθ
ἄγει, οὗ δὴ κωλύμη τοῖς περαιουμένοις οὐδεμία ἔσται". [4]) *Παράβαλ*
Nicolai III, 47. [5]) *Ἐν Γοτθ. I,* 8 *"Οἷς δὴ περιχαρὴς γεγονὼς ὁ βασιλε*
Πέτρον, Ἰλλυριὸν γένος, ἐκ Θεσσαλονίκης ὁρμώμενον, ἐς τὴν Ἰταλίαν εὐθ
ἔστελλεν, ἕνα μὲν ὄντα τῶν ἐν Βυζαντίῳ ῥητόρων, ἄλλως δὲ ξυνετόν τε κ
πρᾷον καὶ ἐς τὸ πείθειν ἱκανὸν πεφυκότα". [6]) Corp. Script. Histo
Byzant. I, 21.

ἐν ἐκείνῳ τῷ αἰῶνι οὐδεὶς τῶν Ἰλλυριῶν διεκρίνετο. Φαίνεται λοιπόν, ὅτι ὁ Πατρίκιος ἦτο Ἕλλην Μακεδών, ὡς μαρτυρεῖ καὶ ἡ εὐστροφία αὐτοῦ. Δι' αὐτὴν ταύτην, διὰ τὴν ῥητορικὴν δεινότητα καὶ τὰς νομικὰς γνώσεις[1] *ἡ αὐλὴ τοῦ Βυζαντίου μετεχειρίσθη πολλάκις ὡς πρεσβευτὴν πρὸς ξένους βασιλεῖς. Τὸ πρῶτον ὁ Ἰουστινιανὸς ἔπεμψεν εἰς Γότθους πρὸς Ἀμαλασοῦνθαν τὴν βασίλισσαν κατὰ τὸ 534. Ἀλλ' ὅτε ὁ Πέτρος ἔφθασεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, τῆς βασιλίσσης φονευθείσης*[2] *ὁ πρεσβευτὴς ἐτέθη ἐν φυλακῇ, ἐν ᾗ παρέμεινεν οὐχὶ ὀλίγον χρόνον*[3]. *Ἐλευθερωθεὶς δὲ καὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπανακάμψας ὠνομάσθη Patricius καὶ Magister officiorum. Τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν, ἀλλ' ἦτο συνδεδεμένον καὶ μετ' ἄλλων καθηκόντων, ὡς παρατηρεῖ ὁ δεινὸς περὶ τὰ Βυζαντινὰ Krumbacher*[4]. *Ὡσαύτως ὁ Πατρίκιος ἐπρέσβευσε κατὰ τὸ 550 πρὸς Χοσρόην τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν, ἀλλ' ἡ πρέσβευσις ἀπέτυχε. Κατὰ τὸ 552 διεπραγματεύθη πρὸς τὸν Οὐΐγίλιον περὶ δογματικῶν ὑποθέσεων ἐν Χαλκηδόνι. Τελευταῖον πρεσβεύσας εἰς Πέρσας συνῆψε μετ' αὐτῶν πεντηκονταετῆ εἰρήνην καὶ ἐτελεύτησε τὸ 576 καταλιπὼν υἱὸν Θεόδωρον. Ὁ Πέτρος εἶχε πρᾶον καὶ μειλίχιον ἦθος, ὡς παραδίδει ἡμῖν Ἰωάννης ὁ Λυδὸς*[5] *καὶ ἄλλοι ἱστορικοί. Μόνον ὁ ὑποβαλὼν τὰ Ἀνέκδοτα τῷ Προκοπίῳ λέγει, ὅτι δῆθεν ἡ Θεοδώρα ἐκ ζηλοτυπίας ἔπεμψε τὸν Πέτρον εἰς Ἰταλίαν, ὅπως*

---

[1]) *Ἰωάνν. Λυδ. II, 25 "Τοὺς δὲ νόμους εἰδώς, εἴπερ τις ἄλλος, οἷς ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων ἀνετράφη συνηγορῶν τοῖς δεομένοις, ἄρχων τε μέγιστος, καὶ ἀξίαν ὀφρὺν τῆς ἐξουσίας ἀνατείνων ἐδείχθη καὶ δικαστὴς ὀξύς, καὶ τὸ δίκαιον κρίνειν εἰλικρινῶς ἐπιστάμενος, κατὰ μηδὲν αὐτὸν ὑπτιαζούσης τῆς τέχνης".* [2]) *Προκόπ. Γοτθ. I, 4 "Πέτρου δὲ ἀφικομένου ἐς Ἰταλίαν Ἀμαλασούνθῃ ξυνέβη ἐξ ἀνθρώπων ἀφανισθῆναι".* [3]) *Ὁ αὐτὸς ἐν I, 7 "Θευδᾶτος δὲ ἅπαντα ἀναλεξάμενος οὔτε τι ἔργῳ ἐπιτελεῖν ὧν βασιλεῖ ὑπέσχετο ἔγνω καὶ τοὺς πρέσβεις ἐν φυλακῇ οὐ μετρίᾳ εἶχε".* [4]) *Ἐν σελίδ. 47 σημ. 1.* [5]) *Ἐν II, 25 "Πρᾶος μὲν γάρ ἐστι καὶ μειλίχιος, ἀλλ' οὐκ εὐ-*

στρατοπέδοις, ἀμφότεροι εἶναι σύμβουλοι μεγάλων στρατηγῶν, ὁ μὲν τοῦ Σκιπίωνος, ὁ δὲ τοῦ Βελισαρίου[1]. *Ὁ Προκόπιος εἶναι μὲν Χριστιανὸς καὶ τὸν Ἰησοῦν ὀνομάζει υἱὸν θεοῦ*[2], *ἀλλ' ὁτὲ μὲν λέγει ὡς ἀνήκων τούτῳ τῷ θρησκεύματι, ὁτὲ δ' ὡς ἐθνικός. Οὕτω τὰ γεγονότα ἀποδίδει μὲν τῷ θεῷ, ἀλλὰ καὶ τῇ τύχῃ ἢ τῷ δαιμονίῳ*[3]. *Δὲν παρετήρησεν, ὡς φαίνεται, ὅτι ἡ τύχη δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὰς Χριστιανικὰς ἰδέας. Κατὰ τὴν γλῶσσαν ὁ Προκόπιος μιμεῖται τὸν Ἡρόδοτον καὶ τὸν Θουκυδίδην, ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι ἐνίοτε χάριν τῆς μιμήσεως ἐθυσίασε τὴν ἀκρίβειαν τῆς περιγραφῆς. Μιμεῖται δ' οὐ μόνον λέξεις καὶ φράσεις, ἀλλ' ἐνίοτε καὶ ὁλοκλήρους περιγραφάς. Ἡ ὑφὴ τοῦ λόγου εἶναι καθαρά, ἔντονος καὶ μεστὴ Ἀττικῆς κομψότητος*[4].

Ὁ δὲ Πέτρος ὁ Πατρίκιος ἢ Μαγίστωρ, ὡς συνήθως ἐπονομάζεται ἐκ τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ, ἐγεννήθη ἐν Θεσσαλονίκῃ περὶ τὰ 500 μ. Χ. Τοῦτον ὁ Προκόπιος ὀνομάζει Ἰλλυριόν[5], *ἀλλ' ὀρθῶς παρετήρησεν ὁ Niebuhr*[6], *ὅτι ὁ συγγραφεὺς δὲν ἀνῆκε τῷ Ἰλλυρικῷ γένει, ἀλλ' ἡ Μακεδονία ὑπήγετο εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἐπάρχου τῆς Ἰλλυρίας· διότι*

---

1) *Παράβαλλ.* Krumbacher *ἐν σελίδ.* 45. 2) *Ἐν Κτίσμ.* V, 7. *„Ταύτῃ τε ἐπὶ τῷ ὄρει πυνθανομένῃ ὑπεῖπεν ὡς χρόνῳ ὕστερον οὐχ οἱ Σαμαρεῖται προσκυνήσουσιν ἐν τούτῳ τῷ ὄρει, ἀλλ' ἐνταῦθα αὐτὸν οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ προσκυνήσωσι, τοὺς Χριστιανοὺς παραδηλώσας· ἐγένετό τε προϊόντος τοῦ χρόνου ἔργον ἡ πρόρρησις. Οὐ γὰρ οἷόν τε ἦν μὴ οὐχὶ ἀψευδεῖν τὸν ὄντα θεόν„.* 3) *Ἐν Γοτθ. II, 29 „Ἐμοὶ δὲ τότε διασκοπουμένῳ τὴν ἐς Ῥάβενναν εἴσοδον τοῦ Ῥωμαίων στρατοῦ ἔννοιά τις ἐγένετο, ἀνθρώπων μὲν ἢ ἀνδρείᾳ ἢ πλήθει ἢ τῇ ἄλλῃ ἀρετῇ ὡς ἥκιστα περαίνεσθαι τὰ πρασσόμενα, εἶναι δέ τι δαιμόνιον, ὅπερ αὐτῶν ἀεὶ στρέφον τὰς διανοίας ἐνταῦθα ἄγει, οὗ δὴ κωλύμη τοῖς περαιουμένοις οὐδεμία ἔσται„.* 4) *Παράβαλλ.* Nicolai III, 47. 5) *Ἐν Γοτθ. I, 8 „Οἷς δὴ περιχαρὴς γεγονὼς ὁ βασιλεὺς Πέτρον, Ἰλλυριὸν γένος, ἐκ Θεσσαλονίκης ὁρμώμενον, ἐς τὴν Ἰταλίαν εὐθὺς ἔστελλεν, ἕνα μὲν ὄντα τῶν ἐν Βυζαντίῳ ῥητόρων, ἄλλως δὲ ξυνετόν τε καὶ πρᾶον καὶ ἐς τὸ πείθειν ἱκανὸν πεφυκότα„.* 6) Corp. Script. Histor. Byzant. I, 21.

ἐν ἐκείνῳ τῷ αἰῶνι οὐδεὶς τῶν Ἰλλυριῶν διεκρίνετο. Φαίνεται λοιπόν, ὅτι ὁ Πατρίκιος ἦτο Ἕλλην Μακεδών, ὡς μαρτυρεῖ καὶ ἡ εὐστροφία αὐτοῦ. Δἰ αὐτὴν ταύτην, διὰ τὴν ῥητορικὴν δεινότητα καὶ τὰς νομικὰς γνώσεις[1] *ἡ αὐλὴ τοῦ Βυζαντίου μετεχειρίσθη πολλάκις ὡς πρεσβευτὴν πρὸς ξένους βασιλεῖς. Τὸ πρῶτον ὁ Ἰουστινιανὸς ἔπεμψεν εἰς Γότθους πρὸς Ἀμαλασοῦνθαν τὴν βασίλισσαν κατὰ τὸ 534. Ἀλλ' ὅτε ὁ Πέτρος ἔφθασεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, τῆς βασιλίσσης φονευθείσης*[2] *ὁ πρεσβευτὴς ἐτέθη ἐν φυλακῇ, ἐν ᾗ παρέμεινεν οὐχὶ ὀλίγον χρόνον*[3]. *Ἐλευθερωθεὶς δὲ καὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπανακάμψας ὠνομάσθη Patricius καὶ Magister officiorum. Τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν, ἀλλ' ἦτο συνδεδεμένον καὶ μετ' ἄλλων καθηκόντων, ὡς παρατηρεῖ ὁ δεινὸς περὶ τὰ Βυζαντινὰ Krumbacher*[4]. *Ὡσαύτως ὁ Πατρίκιος ἐπρέσβευσε κατὰ τὸ 550 πρὸς Χοσρόην τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν, ἀλλ' ἡ πρέσβευσις ἀπέτυχε. Κατὰ τὸ 552 διεπραγματεύθη πρὸς τὸν Οὐΐργίλιον περὶ δογματικῶν ὑποθέσεων ἐν Χαλκηδόνι. Τελευταῖον πρεσβεύσας εἰς Πέρσας συνῆψε μετ' αὐτῶν πεντηκονταετῆ εἰρήνην καὶ ἐτελεύτησε τὸ 576 καταλιπὼν υἱὸν Θεόδωρον. Ὁ Πέτρος εἶχε πρᾶον καὶ μειλίχιον ἦθος, ὡς παραδίδει ἡμῖν Ἰωάννης ὁ Λυδὸς*[5] *καὶ ἄλλοι ἱστορικοί. Μόνον ὁ ὑποβαλὼν τὰ Ἀνέκδοτα τῷ Προκοπίῳ λέγει, ὅτι δῆθεν ἡ Θεοδώρα ἐκ ζηλοτυπίας ἔπεμψε τὸν Πέτρον εἰς Ἰταλίαν, ὅπως*

---

1) *Ἰωάνν. Λυδ. II, 25 "Τοὺς δὲ νόμους εἰδώς, εἴπερ τις ἄλλος, οἷς ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων ἀνετράφη συνηγορῶν τοῖς δεομένοις, ἄρχων τε μέγιστος, καὶ ἀξίαν ὀφρὺν τῆς ἐξουσίας ἀνατείνων ἐδείχθη καὶ δικαστὴς ὀξύς, καὶ τὸ δίκαιον κρίνειν εἰλικρινῶς ἐπιστάμενος, κατὰ μηδὲν αὐτὸν ὑπτιαζούσης τῆς τέχνης".* 2) *Προκόπ. Γοτθ. I, 4 "Πέτρου δὲ ἀφικομένου ἐς Ἰταλίαν Ἀμαλασούνθῃ ξυνέβη ἐξ ἀνθρώπων ἀφανισθῆναι".* 3) *Ὁ αὐτὸς ἐν I, 7 "Θευδᾶτος δὲ ἅπαντα ἀναλεξάμενος οὔτε τι ἔργῳ ἐπιτελεῖν ὧν βασιλεῖ ὑπέσχετο ἔγνω καὶ τοὺς πρέσβεις ἐν φυλακῇ οὐ μετρίᾳ εἶχε".* 4) *Ἐν σελίδ. 47 σημ. 1.* 5) *Ἐν II, 25 "Πρᾶος μὲν γάρ ἐστι καὶ μειλίχιος, ἀλλ' οὐκ εὐ-*

ὡς διαπρεπῆ ἱστορικόν. Οὗτος ἐσπούδασε τὰ νομικὰ ἐν 'Α ξανδρείᾳ, μετήρχετο τὸ τοῦ δικηγόρου ἐπάγγελμα καὶ διὰ το σχολαστικὸς ἐπονομάζεται. Τὸ ἐπάγγελμα δὲ τοῦτο ἠγάπα, ἀλλὰ μετήρχετο, ὅπως πορίζηται τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀν καῖα, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ[1]. Διότι ἠγάπα τὴν ποίησιν, ἐν καὶ διεκρίθη. 'Επειδὴ δὲ κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ συνέβη μεγάλοι πόλεμοι, λαῶν βαρβαρικῶν μεταναστάσεις, γενῶν κα λύσεις, πόλεων ἀνδραποδισμοὶ καὶ μεταβολαὶ οἰκητόρων, ἐνόμ πρέπον νὰ μὴ καταλίπῃ ἄμνηστα ταῦτα. Εἰς συγγραφὴν ἱστορίας παρώτρυνον οἱ φίλοι, ἐν οἷς ὁ Εὐτυχιανός, ὅστις πα τήρησεν, ὅτι δὲν ἀπέχει πολὺ ἡ ἱστορία τῆς ποιητικῆς· δ ἀμφότερα εἶναι ἀδελφὰ καὶ ὁμόφυλα καὶ μόνον ἴσως διὰ μέτρου ἀποκεκριμένα[2]. Οὕτως ὁ 'Αγαθίας ἀνέλαβεν, ὅπ συγγράψῃ ἱστορίαν, ἀλλὰ δὲν ἤγαγεν αὐτὴν εἰς τέλος· δ ἔθανε πρόωρος ἅτε τὸ 46ον ἔτος τῆς ἡλικίας ἄγων. 'Εγενν δὲ τῷ 536 καὶ ἐτελεύτησε τῷ 582 μ. Χ.

Περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς τὸ ἱστορικὸν σύγγραμμα τοῦ 'Αγαθ ὅπερ ἐπιγράφεται Περὶ τῆς 'Ιουστινιανοῦ βασιλεί Συνίσταται δὲ ἐκ πέντε βιβλίων, ἐν οἷς ὁ συγγραφεὺς ἀφηγε τὰ γενόμενα κατὰ τὰ ἔτη 552—558 καὶ περιγράφει τοὺς πο μους, οὓς οἱ Βυζαντινοὶ στρατηγοῦντος τοῦ Ναρσῆ ἐπολέμη κατὰ τῶν Γότθων, Βανδίλων, Φράγγων καὶ Περσῶν. Ο περιγράφων τὰ πλεῖστα τῶν γεγενημένων κατὰ τοὺς χρόν τοῦ 'Ιουστινιανοῦ[3] παραλείπει, ὅσα οὗτος ἔγραψε. Π

---

1) 'Εν βιβλ. III, 1 "'Αλλ' ἔγωγε, ἥμενος ἐν τῇ βασιλείῳ στοᾷ, βι δια πολλὰ δικῶν ἀνάπλεα καὶ πραγμάτων ἐξ ἑωθινοῦ μέχρι καὶ ἐς ἡ καταδύντα ἐκμελετῶ καὶ ἀνελίττω, καὶ λίαν μὲν ἄχθομαι τοῖς ἐνοχλο ἀνιῶμαι δὲ αὖθις εἰ μὴ ἐνοχλοῖεν, ὡς οὐχ οἷόν τέ μοι ὂν τῶν ἀναγκ ἀποχρώντως ἐμπίπλασθαι ἄνευ πόνου καὶ δυσπαθείας". 2) 'Εν τῷ πρ μίῳ. 3) 'Εν τῷ προοιμίῳ ὁ 'Αγαθίας λέγει· "Τὰ μὲν γὰρ πλεῖστα κατὰ τοὺς 'Ιουστινιανοῦ χρόνους γεγενημένων ἐπειδὴ Προκοπίῳ τῷ ῥή τῷ Καισαρίαθεν ἐς τὸ ἀκριβὲς ἀναγέγραπται παριτέον, ἐκεῖνα ἔμοιγε.

συγγραφὴν ὁ Ἀγαθίας εἶχεν ὑπ' ὄψει ἀρχαίους ἱστορικούς, ὡς τὸν Ἀσίνιον Κουαδρᾶτον, ὃν θεωρεῖ ὡς γνώστην τῶν Γερμανικῶν[1], *τὸν Ἡρόδοτον, τὸν Κτησίαν, τὸν Ξενοφῶντα, τὸν Βηρωσσόν, τὸν Διόδωρον, τὸν Ἀθηνοκλέα, τὸν Σύμμαχον, τὸν Δίωνα καὶ Ἀλέξανδρον τὸν Πολυΐστορα*[2]. *Κατ' ἐξοχὴν δ' ὅμως τὸν ἡμέτερον ἱστορικὸν ὠφέλησαν τὰ Περσικὰ ἀπομνημονεύματα, ἅπερ μετέφρασεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ὁ διερμηνεὺς Σέργιος*[3]. *Εἶναι δ' ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ὁ Ἀγαθίας ἔν τινι ἱστορήματι προτιμᾷ τὰ Περσικὰ ὑπομνήματα τοῦ Προκοπίου, ὃν ἔχει ὡς πρότυπον. Διαφέρουσιν ὅμως οἱ δύο οὗτοι ἱστορικοί· διότι, ὡς λέγει ὁ* Gibbon[4], *ὁ μὲν Προκόπιος εἶναι πολιτικὸς καὶ στρατιώτης, ὁ δὲ Ἀγαθίας ποιητὴς καὶ ῥήτωρ. Ὁ Ἀγαθίας θέλει νὰ καταμίξῃ τὰς Χάριτας ταῖς Μούσαις*[5]. *Διὰ τοῦτο κοσμεῖ τὸν λόγον διὰ κομψῶν φράσεων καὶ ῥητορικῶν σχημάτων, ἐνίοτε δὲ καὶ ὑπὲρ τὸ προσῆκον. Δὲν ἀφίσταται ὅμως τῆς ἀληθείας καὶ κακίζει ἐκείνους, οἵτινες τοὺς μὲν ζῶντας, ἂν οὗτοι τύχωσι βασιλεῖς ἢ ἄλλως ἐπίσημοι, ἐπαινοῦσι, τοὺς δὲ θανόντας κακίζουσιν ὡς τὰ κοινὰ λυμαινομένους*[6]. *Ἦτο μὲν Χριστιανὸς ὁ ἡμέτερος ἱστο-*

δὴ ἀποχρώντας εἰρημένα τὰ δὲ μετ' ἐκεῖνον, ὡς οἷόν τε, διεξιτέον„. 1) *Ἐν βιβλ. I*, 6 *"Οἱ δὲ Ἀλαμανοί, εἴ γε χρὴ Ἀσινίῳ Κουαδράτῳ ἕπεσθαι, ἀνδρὶ Ἰταλιώτῃ καὶ τὰ Γερμανικὰ ἐς τὸ ἀκριβὲς ἀναγεγραμμένῳ, ξύγκλυδές εἰσιν ἄνθρωποι καὶ μιγάδες, καὶ τοῦτο δύναται αὐτοῖς ἡ ἐπωνυμία„.* 2) *Ὅρα* Teuffel *ἐν σελ.* 505 (Phil. 1846) *καὶ Σπυρόπουλον, Κατὰ τί μιμεῖται Ἀγαθίας Ἡρόδοτον καὶ Προκόπιον*, 1892. 3) *Ἀγαθ. ἐν βιβλ.* IV, 30 *"Λαβὼν οὖν ὁ Σέργιος τά τε ὀνόματα καὶ τοὺς χρόνους, καὶ τῶν ἐπ' αὐτοῖς γεγενημένων τὰ καιριώτατα, καὶ μεταβαλὼν εὐκόσμως εἰς τὴν Ἑλλάδα φωνήν. (Ἦν γὰρ δὴ ἑρμηνέων ἄριστος ἁπάντων, καὶ οἷος ὑπ' αὐτοῦ Χοσρόου θαυμάζεσθαι, ὡς ἐν ἑκατέρᾳ πολιτείᾳ τὰ πρωτεῖα λαχὼν τῆς ἐπιστήμης) εἰκότως οὖν ἀκριβεστάτην ποιησάμενος τὴν μετάφρασιν, ἀπεκόμισέ τέ μοι ἅπαντα μάλα πιστῶς καὶ φιλίως, καὶ προὔτρεψε διανύειν τὴν αἰτίαν, ἐφ' ἥπερ αὐτὰ καὶ παρείληφε. Καὶ τοίνυν διήνυσται„.* 4) *Ἐν κεφ.* 43 *σημ.* 5) *Ἐν βιβλ. III*, 2. 6) *Ἐν τῷ προοιμίῳ.*

ὡς διαπρεπῆ ἱστορικόν. Οὗτος ἐσπούδασε τὰ νομικὰ ἐν 'Α
ξανδρείᾳ, μετήρχετο τὸ τοῦ δικηγόρου ἐπάγγελμα καὶ διὰ το
σχολαστικὸς ἐπονομάζεται. Τὸ ἐπάγγελμα δὲ τοῦτο
ἠγάπα, ἀλλὰ μετήρχετο, ὅπως πορίζηται τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀν
καῖα, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ[1]*. Διότι ἠγάπα τὴν ποίησιν, ἐ*
καὶ διεκρίθη. 'Επειδὴ δὲ κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ συνέβη
μεγάλοι πόλεμοι, λαῶν βαρβαρικῶν μεταναστάσεις, γενῶν κα
λύσεις, πόλεων ἀνδραποδισμοὶ καὶ μεταβολαὶ οἰκητόρων, ἐνόμ
πρέπον νὰ μὴ καταλίπῃ ἄμνηστα ταῦτα. Εἰς συγγραφὴν
ἱστορίας παρώτρυνον οἱ φίλοι, ἐν οἷς ὁ Εὐτυχιανός, ὅστις πα
τήρησεν, ὅτι δὲν ἀπέχει πολὺ ἡ ἱστορία τῆς ποιητικῆς· δ
ἀμφότερα εἶναι ἀδελφὰ καὶ ὁμόφυλα καὶ μόνον ἴσως διὰ
μέτρου ἀποκεκριμένα[2]*. Οὕτως ὁ 'Αγαθίας ἀνέλαβεν, ὅπ*
συγγράψῃ ἱστορίαν, ἀλλὰ δὲν ἤγαγεν αὐτὴν εἰς τέλος· δ
ἔθανε προώρως ἅτε τὸ 46ον ἔτος τῆς ἡλικίας ἄγων. 'Εγενν
δὲ τῷ 536 καὶ ἐτελεύτησε τῷ 582 μ. Χ.

Περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς τὸ ἱστορικὸν σύγγραμμα τοῦ 'Αγαθ
ὅπερ ἐπιγράφεται Περὶ τῆς 'Ιουστινιανοῦ βασιλεί
Συνίσταται δὲ ἐκ πέντε βιβλίων, ἐν οἷς ὁ συγγραφεὺς ἀφηγε
τὰ γενόμενα κατὰ τὰ ἔτη 552—558 καὶ περιγράφει τοὺς πο
μους, οὓς οἱ Βυζαντινοὶ στρατηγοῦντος τοῦ Ναρσῆ ἐπολέμη
κατὰ τῶν Γότθων, Βανδίλων, Φράγγων καὶ Περσῶν. Οι
περιγράφων τὰ πλεῖστα τῶν γεγενημένων κατὰ τοὺς χρόν
τοῦ 'Ιουστινιανοῦ[3] *παραλείπει, ὅσα οὗτος ἔγραψε. Π*

---

[1]) *'Εν βιβλ. ΙΙΙ, 1 "'Αλλ' ἔγωγε, ἥμενος ἐν τῇ βασιλείῳ στοᾷ, βι*
δια πολλὰ δικῶν ἀνάπλεα καὶ πραγμάτων ἐξ ἑωθινοῦ μέχρι καὶ ἐς τ
καταδύντα ἐκμελετῶ καὶ ἀνελίττω, καὶ λίαν μὲν ἄχθομαι τοῖς ἐνοχλο
ἀνιῶμαι δὲ αὖθις εἰ μὴ ἐνοχλοῖεν, ὡς οὐχ οἷόν τέ μοι ὂν τῶν ἀναγκ
ἀποχρώντως ἐμπίπλασθαι ἄνευ πόνου καὶ δυσπαθείας". [2]) *'Εν τῷ πρ*
μίῳ. [3]) *'Εν τῷ προοιμίῳ ὁ 'Αγαθίας λέγει· "Τὰ μὲν γὰρ πλεῖστα*
κατὰ τοὺς 'Ιουστινιανοῦ χρόνους γεγενημένων ἐπειδὴ Προκοπίῳ τῷ ῥ
τῷ Καισαρίαθεν ἐς τὸ ἀκριβὲς ἀναγέγραπται παριτέον, ἐκεῖνα ἔμοιγε.

συγγραφὴν ὁ Ἀγαθίας εἶχεν ὑπ' ὄψει ἀρχαίους ἱστορικούς, ὡς τὸν Ἀσίνιον Κουαδρᾶτον, ὃν θεωρεῖ ὡς γνώστην τῶν Γερμανικῶν[1]*, τὸν Ἡρόδοτον, τὸν Κτησίαν, τὸν Ξενοφῶντα, τὸν Βηρωσσόν, τὸν Διόδωρον, τὸν Ἀθηνοκλέα, τὸν Σύμμαχον, τὸν Δίωνα καὶ Ἀλέξανδρον τὸν Πολυΐστορα*[2]*. Κατ' ἐξοχὴν δ' ὅμως τὸν ἡμέτερον ἱστορικὸν ὠφέλησαν τὰ Περσικὰ ἀπομνημονεύματα, ἅπερ μετέφρασεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ὁ διερμηνεὺς Σέργιος*[3]*. Εἶναι δ' ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ὁ Ἀγαθίας ἔν τινι ἱστορήματι προτιμᾷ τὰ Περσικὰ ὑπομνήματα τοῦ Προκοπίου, ὃν ἔχει ὡς πρότυπον. Διαφέρουσιν ὅμως οἱ δύο οὗτοι ἱστορικοί· διότι, ὡς λέγει ὁ* Gibbon[4], *ὁ μὲν Προκόπιος εἶναι πολιτικὸς καὶ στρατιώτης, ὁ δὲ Ἀγαθίας ποιητὴς καὶ ῥήτωρ. Ὁ Ἀγαθίας θέλει νὰ καταμίξῃ τὰς Χάριτας ταῖς Μούσαις*[5]*. Διὰ τοῦτο κοσμεῖ τὸν λόγον διὰ κομψῶν φράσεων καὶ ῥητορικῶν σχημάτων, ἐνίοτε δὲ καὶ ὑπὲρ τὸ προσῆκον. Δὲν ἀφίσταται ὅμως τῆς ἀληθείας καὶ κακίζει ἐκείνους, οἵτινες τοὺς μὲν ζῶντας, ἂν οὗτοι τύχωσι βασιλεῖς ἢ ἄλλως ἐπίσημοι, ἐπαινοῦσι, τοὺς δὲ θανόντας κακίζουσιν ὡς τὰ κοινὰ λυμαινομένους*[6]*. Ἦτο μὲν Χριστιανὸς ὁ ἡμέτερος ἱστο-*

δὴ ἀποχρώντας εἰρημένα τὰ δὲ μετ' ἐκεῖνον, ὡς οἷόν τε, διεξιτέον„. 1) *Ἐν βιβλ. I*, 6 *"Οἱ δὲ Ἀλαμανοί, εἴ γε χρὴ Ἀσινίῳ Κουαδράτῳ ἕπεσθαι, ἀνδρὶ Ἰταλιώτῃ καὶ τὰ Γερμανικὰ ἐς τὸ ἀκριβὲς ἀναγεγραμμένῳ, ξύγκλυδές εἰσιν ἄνθρωποι καὶ μιγάδες, καὶ τοῦτο δύναται αὐτοῖς ἡ ἐπωνυμία„.* 2) *Ὅρα* Teuffel *ἐν σελ.* 505 (Phil. 1846) *καὶ Σπυρόπουλον, Κατὰ τί μιμεῖται Ἀγαθίας Ἡρόδοτον καὶ Προκόπιον*, 1892. 3) *Ἀγαθ. ἐν βιβλ.* IV, 30 *"Λαβὼν οὖν ὁ Σέργιος τά τε ὀνόματα καὶ τοὺς χρόνους, καὶ τῶν ἐπ' αὐτοῖς γεγενημένων τὰ καιριώτατα, καὶ μεταβαλὼν εὐκόσμως εἰς τὴν Ἑλλάδα φωνήν. (Ἦν γὰρ δὴ ἑρμηνέων ἄριστος ἁπάντων, καὶ οἷος ὑπ' αὐτοῦ Χοσρόου θαυμάζεσθαι, ὡς ἐν ἑκατέρᾳ πολιτείᾳ τὰ πρωτεῖα λαχὼν τῆς ἐπιστήμης) εἰκότως οὖν ἀκριβεστάτην ποιησάμενος τὴν μετάφρασιν, ἀπεκόμισέ τέ μοι ἅπαντα μάλα πιστῶς καὶ φιλίως, καὶ προὔτρεψε διανύειν τὴν αἰτίαν, ἐφ' ἧπερ αὐτὰ καὶ παρείληφε. Καὶ τοίνυν διήνυσται„.* 4) *Ἐν κεφ.* 43 *σημ,*
5) *Ἐν βιβλ. III*, 2. 6) *Ἐν τῷ προοιμίῳ.*

ρικός[1]· *πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν ὅμως δὲν δεικνύει ζῆλον, ἀ ψυχρότητα*[2], *ὡς οἱ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους φιλοσοφοῦντες. θεῖον νομίζει ἀγαθόν*[3], *ἀλλὰ τὸ θεολογεῖν λέγει ἀνέφικτον ἀνθρώποις*[4]. *Τιμᾷ δὲ τὸν ἡμέτερον ἱστορικόν, ὅτι δὲν ἀποδ τὰ πάντα τῇ εἱμαρμένῃ*[5]· *διότι ἂν ἀφαιρεθῇ τῶν ἀνθρώπ τὸ προαιρετὸν καὶ ἑκούσιον, αἱ παραινέσεις ἅπασαι καὶ αἱ τέχ καὶ αἱ διδασκαλίαι εἶναι κενὰ καὶ ἄχρηστα.*

Τοῦ δὲ Θεοφάνους τοῦ Βυζαντίου ἀπώλετο μὲ Ἱστορία, ἀλλὰ τὰ κατ' αὐτὴν γινώσκομεν ἐκ τοῦ Φωτίου[6]. *συγγραφεὺς ἐπραγματεύετο ἐν δέκα λόγοις, ἢ βιβλίοις, τὴν ἱσ ρίαν τοῦ Περσικοῦ πολέμου τοῦ συστάντος μετὰ τὴν διάλυ τῶν σπονδῶν, ἃς ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ Χοσρόης ὁ τῶν Περσ βασιλεὺς ἔθεντο. Οὕτως ὁ Θεοφάνης περιέγραφε τὰ συμβά ἀπὸ τοῦ 566—581. Ὁ ἱστορικὸς οὗτος εἶναι ὁ πρῶτος ἐκ Βυζαντινῶν, οἵτινες μνημονεύουσι τῶν Τούρκων. Οὗτοι ἔπ ψαν πρέσβεις μετὰ δώρων πρὸς τὸν βασιλέα Ἰουστῖνον πα καλοῦντες αὐτόν, ἵνα μὴ ὑποδεχθῇ τοὺς Ἀβάρους. Ὁ βασιλ τὰ δῶρα δεξάμενος καὶ ἀντιφιλοφρονησάμενος ἐτέλεσε τὴν ρράκλησιν. Πρὸς δὲ ὑπὸ τοῦ Θεοφάνους μνημονεύεται, ὅτι Π σης ἔδειξεν ἐν Βυζαντίῳ βασιλεύοντος τοῦ Ἰουστινιανοῦ γένεσιν τῶν σηρικῶν σκωλήκων. Ταύτην βραδύτερον ὁ Ἰου νος ἔδειξε τοῖς Τούρκοις.*

---

[1]) Nicolai III, 50. *Τοῦτο διὰ μακρῶν δεικνύει καὶ ὁ εὐπαίδευτος λέτιος Ἀποστολόπουλος ἐν τῇ σπουδαίᾳ διατριβῇ, Μένανδρος Προτέκ μαθητὴς Ἀγαθίου, ἐν Ἀθήναις* 1894 *ἐν σελίδ.* 86. [2]) *Ἐν βιβλ. III* [3]) *Ἐν βιβλ. I,* 1, 15 *"Οὐ μέντοι ἀλλ' οὐδὲ τὸ θεῖον αἴτιον, ὥς γε ἐμὲ γνώσκειν, φόνων τε καὶ συμπλοκῶν ἡγεῖσθαι προσήκει. Τὸ γὰρ ἀγαθὸν ἐκ καὶ ἀλεξίκακον φόνιόν τε καὶ φιλοπόλεμον οὔτ' ἂν ἔγωγε φήσαιμι, εἰπόντι πιστεύσαιμι"*. [4]) *Ἐν βιβλ. II,* 29 *"ἔπειτα ῥᾴδιόν τι ἡγοῦνται προχειρότατον, ὑπερβάθμιον, τὸ λεγόμενον, πόδα τείνειν, καὶ θεολογίας πτεσθαι, πράγματος οὕτω μακαρίου τε καὶ ἀνεφίκτου, καὶ μείζον κατ' ἀνθρώπους, καὶ μόνῳ τῷ ἀγνοεῖσθαι θαυμαζομένου"*. [5]) *Ἐν βιβ* 1, 15. [6]) *Ἐν βιβλ.* 64 *καὶ* C. Müller IV, 270.

Ὁ δὲ Μένανδρος ὁ Προτήκτωρ (Protektor[1]*) πατέρα ἔσχε τὸν Βυζάντιον Εὐφρατᾶν, ὅστις ἥκιστα μετεῖχε παιδείας. Ἐσπούδασε μὲν τὰ νομικὰ ὁ ἡμέτερος ἱστορικός, ἀλλ' οὐδόλως ἤθελε νὰ μετέλθῃ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ δικηγόρου θαμίζων ἐν τῇ βασιλείῳ στοᾷ. Τὰ νομικὰ λοιπὸν ἀφεὶς περιενόστει τὸ στάδιον καὶ τὴν παντόμιμον ὄρχησιν ἀγαπῶν. Τὴν παρεκτροπὴν ταύτην αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς μετὰ παρρησίας ἐλέγχει. Ἀφ' οὗ δ' ὁ Μαυρίκιος, ὅστις ἦτο φιλόμουσος, ἀνέβη τὸν θρόνον (582), ἐνεθάρρυνε τὸν νέον εἰς συγγραφήν*[2]*. Συνέταξε λοιπὸν ἱστορικὸν σύγγραμμα Τῶν μετὰ Ἀγαθίαν, ὅπερ ἐξ ὀκτὼ βιβλίων συνιστάμενον*[3] *περιελάμβανε τὰ γεγονότα ἀπὸ τοῦ 558—582· δηλ. ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τῶν Οὔννων μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ αὐτοκράτορος Τιβερίου τοῦ δευτέρου. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἀπώλετο μέν, ἀλλὰ κατέλιπε μακρά, πολυάριθμα καὶ πολύτιμα ἀποσπάσματα*[4]*. Ταῦτα διὰ τὰς πολλὰς ἐθνογραφικάς, γεωγραφικάς*[5]*, στατιστικὰς καὶ παντοίας ἄλλας εἰδήσεις εἶναι ἐκ τῶν πολυτιμοτάτων πηγῶν τοῦ ἕκτου αἰῶνος. Ὁ Μένανδρος τὰς πλείστας τῶν εἰδήσεων ἔλαβεν ἐκ τῆς αὐτοψίας· φαίνεται δ', ὅτι εἶχεν ὑπ' ὄψει καὶ Θεοφάνη τὸν Βυζάντιον*[6]*. Τὸ πρότυπον τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως ἦτο ὁ Ἀγαθίας. Ἀμφότεροι ἔχουσι κοινὰς θρησκευτικὰς ἰδέας καὶ τοὺς αὐτοὺς λεκτικοὺς τρόπους*[7]*.*

Εἶναι λυπηρόν, ὅτι ἀπώλετο τὸ ἱστορικὸν ἔργον Ἰωάννου

---

[1]) *Τὸ ὄνομα τοῦτο ἔχει, διότι ἀνῆκε τῇ αὐτοκρατορικῇ σωματοφυλακῇ. Τὸ ὄνομα ὅμως ἐδίδετο μόνον τιμητικῶς, ὡς λέγει ὁ τὰ Ἀνέκδοτα γράψας ἐν κεφ. 24· „Εἰσὶ δὲ καὶ ἕτεροι τῶν ἐν παλατίῳ πολλοὶ ἀξιώτεροι, ἐπεὶ καὶ πλείω τὸ δημόσιον αὐτοῖς χορηγεῖν εἴωθεν, ἅτε καὶ μείζω καταθεῖσι τοῦ τῆς στρατείας ὀνόματος τὰ τιμήματα, οἳ δὴ δομέστικοί τε καὶ προτήκτορες ἐπικαλοῦνται καὶ ἀνέκαθεν ἀμελέτητοί εἰσι πολεμίων ἔργων„.* [2]) *Ταῦτα ἀφηγεῖται περὶ ἑαυτοῦ ὁ Μένανδρος παρὰ Σουΐδᾳ ἐν λ.* [3]) Nicolai III. 53. [4]) *Παρὰ* C. Müller Fragm IV, 200—269. [5]) *Ὅρα* G. Marinelli, Die Erdkunde bei den Kirchenvätern Leipzig 1884. [6]) Krumbacher *ἐν σελίδ.* 22. [7]) *Ὅρα Ἀποστολόπουλ. ἐν σελ.* 19 *καὶ* 37.

τοῦ Ἐπιφανέως[1]. *Διότι οὗτος ὢν σύμβουλος καὶ γραμμ-τεὺς τοῦ μητροπολίτου Ἀντιοχείας ἐγνώρισε τόν τε Χοσρόην κ τοὺς ἐπιφανεῖς τῆς Περσίας ἄνδρας, ὡς αὐτὸς λέγει*[2]. *Μετὰ τὸ τέλος τοῦ Περσικοῦ πολέμου ἐπορεύθη εἰς τὴν χώραν, ἡ ἐγένετο τὸ θέατρον τῶν ἀγώνων. Ἐπραγματεύθη δ' ὁ Ἰωάνν τὰ συμβάντα ἀπὸ τοῦ 572—592/93, δηλ. μεχρι τῆς καθόδ τοῦ Χοσρόου τοῦ δευτέρου. Διότι οὗτος ἐκπεπτωκὼς τῆς ἀρχ καὶ φυγὰς γενόμενος ᾔτησε παρὰ τοῦ βασιλέως Μαυρικίου, ἵ καταγάγῃ ὡς σύμμαχον εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα. Ἐπειδὴ δ' Ἰωάννης τὸ ἔργον τοῦτο ἐθεώρησε σπουδαιότατον, ἀπεφάσι νὰ διαφυλάξῃ τοῦτο διὰ τῶν λόγων, ἵνα μὴ διὰ τοῦ σκότο τῆς σιωπῆς ἀποσβεσθῇ*[3]. *Μέχρις ἡμῶν διεσώθη ἓν μέγα ἀπ-σπασμα ἐκ τοῦ προοιμίου. Τὴν ἀπώλειαν τῆς ἱστορίας ταύτ ἀνεπλήρωσεν ἐν μέρει ὁ Θεοφύλακτος, ὅστις τὰ τῆς φυγῆς κ τῆς καθόδου τοῦ Χοσρόου ἐν τῷ πέμπτῳ βιβλίῳ παρὰ τ ἡμετέρου συγγραφέως παρέλαβεν, ὡς εἰκάζεται*[4]. *Πρὸς δὲ κ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ ἐν τῇ Ἀλεξιάδι ἐμιμήθη ἔν τισι τὸν Ἰ-άννην.*

Ἐκ τῶν παραδόξων ἱστορικῶν εἶναι Θεοφύλακτος Σιμοκάττης ἢ Σιμόκαττος[5], *ὅστις ἦτο Αἰγύπτιος*[6] *κ*

---

[1]) *Ἡ πατρὶς αὐτοῦ ὀνομάζεται Ἐπιφάνεια.* [2]) *Παρὰ* C. Müller 273 *ἀναγινώσκεται. "Ἔπειτα δὲ καί τισι τῶν γεγενημένων παρατυχ αὐτῷ τε Χοσρόῃ τῷ νέῳ ἐς λόγους ἐλθὼν καὶ τῶν ἄλλων Μήδων τοῖς μ λιστα ἀξιολογωτάτοις (καὶ γάρ με συμβέβηκε πρότερον μὲν Γρηγορίῳ τῆς Ἀντιοχέων πόλεως ἀρχιερεῖ σύμβουλον ὄντα, ἅμα αὐτῷ τὴν πρὸς ἐκ νους ὁμιλίαν πολλάκις ποιήσασθαι· χρόνῳ δὲ ὕστερον μετὰ τὴν τοῦ πο μου τελευτὴν καὶ ἐς τὴν Περσῶν ἀφικέσθαι γῆν, Γεωργίῳ συνεσβαλό τὴν τῶν γενομένων ὁμοφροσύνην ποιουμένῳ), οὐκ ἄτοπον ἡγησάμην, καθ σον δ' ἂν οἷός τε ὦ, τοῖς οὐκ εἰδόσι τὰ περὶ τούτων διηγήσασθαι".* [3]) *αὐτὸς αὐτόθι.* [4]) Krumbacher *ἐν σελίδ.* 53. [5]) *Περὶ τῆς γραφῆς τοῦ ὀ ματος ὑπάρχει διαφωνία, ἥτις δὲν εἶναι εὔκολον νὰ ἀρθῇ· διότι ἀγνοεῖ ἡ σημασία τῆς λέξεως.* [6]) *Θεοφύλατ. ἐν βιβλ.* VII, 16 *"Ἕλκοντες γὰρ γένος ἐντεῦθεν εἰκότως τοῖς περὶ τοῦ Νείλου διηγήμασιν οὐκ ἀπροσφόρ*

ἔζη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἡρακλείου (610—540). Ἦτο δὲ αὐτοκρατορικὸς γραμματεὺς καὶ ἔπαρχος. Οὗτος συνέγραψεν Ἱστορίας[1]*, αἵτινες συνίστανται ἐξ ὀκτὼ βιβλίων. Ἄρχεται δὲ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ Μαυρικίου καὶ κατέρχεται μέχρι τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Φωκᾶ. Ἐν τῷ προοιμίῳ ὁ συγγραφεὺς προτάσσει διάλογον τῆς Φιλοσοφίας καὶ τῆς Ἱστορίας, ἃς προσωποποιεῖ. Ὁ ἀναγνώστης ἐν ἀρχῇ τῶν Ἱστοριῶν θαυμάζει τὴν σύνεσιν τοῦ αὐτοκράτορος Τιβερίου, ὅστις μέλλων νὰ ἀποθάνῃ καὶ τὴν θυγατέρα τῷ Μαυρικίῳ ἐκδοὺς ἀναγορεύει τοῦτον βασιλέα. Ἡ ἀποστροφὴ πρὸς τοῦτον καὶ αἱ σοφαὶ αὐτοῦ συμβουλαὶ εἶναι ἄριστον δεῖγμα πατρὸς βασιλέως πρὸς διάδοχον*[2]*. Οὗτος ἐδείχθη ἄξιος τῶν συμβουλῶν τοῦ πενθεροῦ, ἠγωνίσατο νικηφόρως πρὸς τοὺς Πέρσας, ἀλλ' ἀνηλεῶς ἐσφάγη ὑπὸ τοῦ σκληροῦ Φωκᾶ, ἀφ' οὗ πρότερον πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ πατρὸς ἐφονεύθησαν οἱ πέντε υἱοί*[3]*. Τὸ φοβερὸν τοῦτο συμβὰν ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς ἐκτραγῳδεῖ διὰ γλώσσης ἄγαν ὑπερβολικῆς*[4]*, ἧς ὑπόδειγμα κατέλιπε τοῖς ἔπειτα Βυζαντινοῖς.*

φιλοχωρήσωμεν. 1) *Αὕτη ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων ὀνομάζεται Ἱστορία οἰκουμενική.* 2) *Ἐν βιβλ. I,* 1 „*Σὺ δέ μοι, Μαυρίκιε, κάλλιστον ἡμῖν ἐπιτάφιον τὴν σὴν βασιλείαν πεποίησο. Κόσμει τὸν ἐμὸν τάφον ταῖς σαῖς ἀρεταῖς, μήτε τὰς τῶν πεπιστευκότων καταισχύνων ἐλπίδας, μήτε τὰς σὰς ἀγνωμονῶν ἀρετὰς τήν τε τῆς ψυχῆς δραπετεύων εὐγένειαν. Χαλίνου λόγῳ τὴν ἐξουσίαν, φιλοσοφίᾳ τὸ κράτος οἰάκιζε. Βασιλεία γὰρ ὑψηλόν τε χρῆμα καὶ μετέωρον, ἐς μέγα τὸν ἐπιβάτην ἀπαιωροῦσα, τοῖς τε λογισμοῖς ἐκφρυάττουσα...*". 3) *Ἐν βιβλ.* VIII, 11 „*Ὁ μὲν οὖν Μαυρίκιος φιλοσοφῶν τὸ δυστύχημα τὸν ἐπὶ πάντων ἀνεκαλεῖτο θεόν, καὶ πυκνότερον ἀπεφθέγγετο „δίκαιος εἶ, κύριε, καὶ δικαία ἡ κρίσις σου". Γίνεται γοῦν καὐτὸς παρανάλωμα ξίφους, ἀποτομὴν τῆς κεφαλῆς ὑποστάς, ἐπιτάφιον ὥσπερ τῶν τέκνων τὴν ἐς ὕστερον ἑαυτοῦ ἀναίρεσιν κληρωσάμενος, προεπιδειξάμενος τὴν ἀρετὴν ἐν τῷ μεγέθει τῆς συμφορᾶς".* 4) *Ἐν βιβλ.* VII, 12, *ἔνθα ὑπάρχουσι καὶ οἱ αὐτοσχέδιοι ὀδυρμοί· „Θέατρον καὶ βῆμα καὶ παρρησία συμπενθείτω μοι σήμερον. Πανηγυριζέτο δὲ τραγῳδία καὶ δάκρυον, ἐξαλλέσθω δὲ κατορχούμενος θρῆνος, τηλικαύτης κατηφείας ἑορτῇ θρησκευόμενος καὶ τιμώμενος. Ἀποκειράσθωσαν οἱ λόγοι τὸν κρότον, τὴν εὐφημίαν αἱ Μοῦσαι,*

Καθ' ὅλου ἡ χροιὰ τῆς γλώσσης τοῦ Θεοφυλάκτου εἶνα ῥητορικὴ καὶ μετέχει μὲν χάριτος, ὡς ὁ Φώτιος παρετήρησε ἀλλ' ἡ κατὰ κόρον χρῆσις τῆς ἀλληγορικῆς ἐννοίας ἐξικνεῖτα μέχρι νεανικῆς ἀπειροκαλίας[1]. *Ὅταν ἀναγινώσκωμεν τόνδε τὸ συγγραφέα ἀποροῦμεν, ἂν ὁ πεζὸς Θεοφύλακτος ἢ ὁ ποιητὴ Νόννος ἐγένετο τολμηρότερος ἐν τῇ καταχρήσει τῶν μεταφο ρῶν καὶ ἀλληγοριῶν*[2]. *Ἡ φαντασία καὶ τῶν δύο τούτων Αἰγυ πτίων εἶναι θερμή, ὡς τὸ κλίμα, ἐν ᾧ ζῶσιν· ἡ θερμότης ὅμω δὲν τέρπει τὸν ἀναγνώστην, ἀλλὰ καταπονεῖ αὐτόν. Προβαίν δὲ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε δημιουργεῖ νέας λέξεις καὶ κατασκευάζ ἀσυνήθεις μεταφοράς. Τοῦτο δὲ γίνεται οὐ μόνον ἐν τῇ ἱστο ρίᾳ*[3], *ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς δημηγορίαις*[4]. *Καίπερ τείνων εἰς ῥητο ρικὰς ὑπερβολάς, ὅμως ἀγαπᾷ τὴν ἀλήθειαν. Δὲν ἔχει ὅμω οὔτε τὰς πολιτικάς, οὔτε τὰς στρατιωτικάς, οὔτε τὰς γεωγραφ κὰς τοῦ Προκοπίου γνώσεις. Διὰ τοῦτο εἶναι μακρηγόρος μ ἐν τοῖς μικροῖς, σιωπηλὸς δὲ ἐν τοῖς σπουδαίοις, ὡς ὁ Gibbo παρετήρησεν*[5]. *Ἀλλὰ μεθ' ὅλας ταύτας τὰς ἐλλείψεις αἱ Ἱστο ρίαι τοῦ Θεοφυλάκτου εἶναι σπουδαιοτάτη πηγὴ κατ' ἐξοχὴ τῶν χρόνων τοῦ Μαυρικίου. Δὲν εἶναι δ' ἄπορον, ὅτι οἱ μετα γενέστεροι ἱστορικοὶ εἶχον αὐτὸν ὑπ' ὄψει. Ὁ Θεοφύλακτο ἐμελέτησε καὶ ἄλλους μέν, κατ' ἐξοχὴν δὲ τὸν Μένανδρον κ Ἰωάννην τὸν Ἐπιφανέα*[6].

τὸ λευκὸν Ἀθῆναι τριβώνιον. Χηρεύουσι γὰρ ἀρεταί, καὶ τὸν ἑαυτῶν ἀν ζητοῦσιν ἡνίοχον, ῥαγδαίου φθόνου τινὸς τὸν ἐκείνου διαρρήξαντος ἄξονα..

1) *Ἐν βιβλ.* 65. 2) *Ὅρα Γραμμ. τόμ. Α'. ἐν σελίδ.* 185. 3) *Π. χ. ἐν βιβ II*, 18 *λέγει· "τὸν ἀκινάκην σπασάμενος, τὸν κηφῆνα τῆς ἑαυτοῦ ἀρε ἐκεῖνον αὐτὸν τὸν Πέρσην ἀπέκτεινε, καὶ σὺν τὴν κεφαλὴν ἀπὸ τῆς δέρ ἀφελόμενος τοῖς πολιορκοῦσιν ἀπέπεμπεν"*. 4) *Ὁ πρεσβευτὴς τῶν Περσ ἐν βιβλ. I*, 15 *λέγει· "Ὁπλίσατε τὴν εἰρήνην, ἀποχειροτονοῦντες τὸν πό μον. Δόρυ καὶ ξίφος ὡς γεγηρακότα χαιρέτωσαν. Καὶ στρατεύσατε σύριγ πρᾶον ὁμοῦ καὶ ποιμενικὸν περιλαλοῦσαν τερέτισμα"*. 5) *Παρὰ* Krumbac *ἐν σελίδ.* 56. 6) *Ὅρα* Jahrbüch. f. classisch. Phil. 1885 *ἐν σελίδ.* 1 *ἔνθα ὑπάρχει διατριβὴ τοῦ* Joep.

Ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς φαίνεται, ὅτι δὲν ἐστερεῖτο καὶ φυσικῶν γνώσεων, ὡς μαρτυρεῖ ἡ συγγραφὴ Περὶ διαφόρων φυσικῶν ἀπορημάτων καὶ ἐπιλύσεως αὐτῶν[1]. *Αὕτη εἶναι συντεταγμένη κατὰ τὸν τύπον Πλατωνικοῦ διαλόγου, διότι διαλέγονται ὁ Ἀντισθένης καὶ ὁ Πολυκράτης περὶ ζητημάτων, ἅπερ ἀνήκουσιν εἰς τὰ Παράδοξα καὶ Θαυμάσια καὶ ἅπερ ἦσαν ἀρεστὰ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα. Οὕτω τίθεται τὸ ζήτημα, διὰ τί ὁ ἀδάμας δὲν φθείρεται ὑπὸ τοῦ πυρός. Τούτου περιεσώθησαν καὶ πλεῖσται Ἐπιστολαὶ ἠθικαί, ἀγροτικαί, ἑταιρικαί*[2]. *Ἐκ τούτων αἱ ἀγροτικαὶ δὲν δύνανται νὰ ἔχωσιν ἀξίαν τινά· διότι ὁ συγγραφεὺς ἀγνοεῖ τὸν ἀγροτικὸν βίον. Μείζονα ἀξίαν ἔχουσι αἱ Ἠθικαὶ ἐπιστολαί, ἀλλ' οἱ ἀναχρονισμοὶ διεγείρουσι τὴν ἔκπληξιν τοῦ ἀναγνώστου· π. χ. ὁ Ἀντισθένης πέμπει ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Περικλέα περὶ τοῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου. Καὶ ὅμως τοιαῦτα νεανικὰ παίγνια ἢ σοφιστικὰ γυμνάσματα ἀνεγινώσκοντο κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα, ὡς μαρτυρεῖ ἡ μεγάλη πληθὺς τῶν περισωθέντων χειρογράφων. Καὶ τοῦτο μετὰ πολλῶν ἄλλων δύναται νὰ δείξῃ, ὅτι καὶ ὁ μωρὸς δύναται νὰ εὕρῃ μωροτέρους, ὅπως θαυμάσωσιν αὐτόν.*

Ἐνταῦθα δὲν πρέπει νὰ παραλείψωμεν τὸν μοναχὸν Θεοδόσιον, ὅστις Συρακούσιος ὢν καὶ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ μένων κατὰ τὸν Μάϊον τοῦ 880 ἐγένετο αἰχμάλωτος ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν[3]. *Ὑπὸ τούτων ἤχθη εἰς Πάνορμον, ὅπου ἐν σκοτεινῇ εἱρκτῇ ὑπὸ τὸν τύπον ἐπιστολῆς συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τῆς ἁλώσεως, Θεοδοσίου μοναχοῦ τοῦ καὶ γραμματικοῦ ἐπιστολὴ πρὸς Λέοντα διάκονον περὶ τῆς ἁλώσεως Συρακούσης. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη δὲν ἔχει μὲν*

---

[1]) Jdeler, Scriptores physici et medici *ἐν τόμ. I*, 168—183. [2]) Hercher, Epistolographi Graeci (1873) *ἐν σελίδ* 763—786. [3]) *Ἐξεδόθη ὑπὸ* Hase *ἐν Παρισίοις* 1819. *Παράβαλλ.* Nicolai III, 57.

ἀξίαν ἱστοριογραφικήν, ἀλλ' ὁ ἀναγνώστης εὑρίσκει ζωηρ παράστασιν ἀνδρὸς μετασχόντος τοῦ φόβου καὶ τῶν κινδύνο ἁλούσης πόλεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΓΡΑΨΑΝΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΑΠΟ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΜΕΧΡΙΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην δὲν ἤκμασαν οὔτε πολλοί, οὔ μεγάλοι συγγραφεῖς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας. Διότι κατὰ ταύτην παρενετίθεντο ἐν ταῖς πολιτικαῖς ἱστορίαις. Ἄ μὴ ὁ μόνος, ὅμως ὁ ἄριστος ἐγένετο ὁ Εὐάγριος, ὅσ ἐγεννήθη κατὰ τὸ 536 ἐν Ἐπιφανείᾳ τῆς Κοίλης Συρίας Σπουδάσας δὲ τὰ νομικὰ ἐγένετο σχολαστικός, ἤτοι δικηγόρ μετερχόμενος τὸ ἐπάγγελμα αὐτοῦ ἐν Ἀντιοχείᾳ, ὅπου ἐκτήσα τὴν εὔνοιαν τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου. Ὅτε δ' οὗτος κατηγ ρηθεὶς μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς ἀπολογίαν, ἠκολο θησε τούτῳ ὡς συνήγορος. Ἐνταῦθα γενόμενος γνωστὸς ἐν αὐτοκρατορικῇ αὐλῇ ὠνομάσθη ὑπὸ μὲν τοῦ Τιβερίου κυαίστα (quaestor), ὑπὸ δὲ τοῦ Μαυρικίου ἔπαρχος (praefectus Κατὰ δὲ τὸν συμβάντα λοιμὸν ἐν Ἀντιοχείᾳ πολλὰς συμφορ ἔπαθεν, ὡς αὐτὸς διηγεῖται. Μετὰ τὸν θάνατον τῆς γυναικ καὶ τῶν τέκνων ἐνυμφεύθη τὸ δεύτερον, τοὺς δὲ γάμους δημ τελῶς ἐπανηγυρίσατο ἡ Ἀντιόχεια. Πότε ἐτελεύτησε, δὲν εἶν γνωστόν, ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἔζη μέχρι τοῦ τέλο τοῦ 6ου αἰῶνος μ. Χ.[2].

Τοῦ Εὐαγρίου περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς Ἐκκλησιαστικ Ἱστορία συνισταμένη ἐξ ἓξ βιβλίων, ἅπερ συμπληροῦσι τ

---

[1]) Ὅρα Ἀσώπ. 371 καὶ Nirschl III, 508. [2]) Krumpacher ἐν σελίδ. 5

ἱστορίας τοῦ Σωκράτους, τοῦ Σωζομένου καὶ τοῦ Θεοδωρήτου. Ἄρχεται δ' αὕτη ἀπὸ τῆς ἐν Ἐφέσῳ συνόδου (431 μ. Χ.) καὶ λήγει εἰς τὸ 593. Ὑπὸ τῶν θεολόγων θεωρεῖται ἡ ἀρίστη πηγὴ τῆς ἱστορίας τῶν δογμάτων τοῦ πέμπτου καὶ ἕκτου αἰῶνος[1]. Ἐχρησίμευσε δ' ὡς βάσις τοῦ χρονογράφου Θεοφάνους καὶ τοῦ γράψαντος Ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν Νικηφόρου Καλλίστου Ξανθοπούλου. Ὁ Εὐάγριος ἐπαινεῖται ὑπὸ τῶν κριτικῶν διὰ τὴν ἀκρίβειαν καὶ τὸ φιλάληθες. Δὲν ἐμμένει δ' ὁ συγγραφεὺς ὅλως ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ, ἀλλὰ ἀναμιγνύει καὶ πολλὰ πολιτικὰ ἱστορήματα, π. χ. ἐν τῷ ἕκτῳ βιβλίῳ πραγματεύεται τὸν Περσικὸν πόλεμον. Πρὸς συγγραφὴν τούτου ὁ Εὐάγριος εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸν συμπολίτην αὐτοῦ Ἰωάννην τὸν ἐξ Ἐπιφανείας. Ἐν τοῖς ἄλλοις βιβλίοις μετεχειρίσθη ἄλλας πηγάς, ὡς ἐν τῷ τετάρτῳ βιβλίῳ τὸν Προκόπιον. Κατὰ τὸν Φώτιον ἡ γλῶσσα τοῦ συγγραφέως δὲν στερεῖται χάριτος[2]. Πλὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ὁ Εὐάγριος συνέταξε καὶ ἀναφοράς, ἐπιστολάς, λόγους, διαλόγους καὶ ἄλλα, ἅπερ ἀπώλοντο.

Τινὲς ἔχουσι τὴν γνώμην, ὅτι μετὰ τὸν Εὐάγριον οὐδεὶς συνέγραψεν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν[3], διότι ἡ τοῦ Νικηφόρου Καλλίστου Ξανθοπούλου συνέστη ἐξ ἐρανισμάτων[4] τοῦ Εὐσεβίου, τοῦ Σωζομένου, τοῦ Σωκράτους, τοῦ Θεοδωρήτου καὶ τοῦ Εὐαγρίου[5]. Ἀλλ' ὁ Baur[6] ἀναγνωρίζει μὲν τὰς ἐλλείψεις τοῦ συγγράμματος, παρατηρεῖ δ' ὅμως, ὅτι τὸ ἔργον εἶναι ἀξιομνημόνευτον, διότι ἐν τούτῳ τὸ πρῶτον ἐκδηλοῦται ἡ ἰδέα καθολικῆς ἱστορίας καὶ ἐν μέρει ἐφαρμόζεται. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τοῦ Ξανθοπούλου συνισταμένη ἐκ δέκα καὶ ὀκτὼ βιβλίων

---

[1]) Ὅρα F. Chr. Raur, Die Epochen der Kirchlichen Geschichtslitteratur, Tübingen 1852 ἐν σελίδ. 29—32, καὶ Gass, Realenzyklopädie für Prot. Theologie 4 (1879) 420 καὶ Krumbacher ἐν σελ. 53. [2] Ἐν βιβλ. 29. [3]) Schöll III, 321. [4]) Krumbacher ἐν σελίδ. 92. [5]) Jeep ἐν σελ. 98 τῆς μνημονευθείσης διατριβῆς. [6]) Ἐν τῇ διατριβῇ Die Epochen der Kirchlichen Geschichtschreibung, Tübingen 1852.

διήκει μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ αὐτοκράτορος Φωκᾶ (610 μ. Χ.). Φέρονται δὲ καὶ αἱ ὑποθέσεις πέντε ἄλλων βιβλίων, δι' ὧν ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία ἐξικνεῖτο μέχρι τοῦ 911, ἀλλ' εἶναι ἀμφί-βολον, ἂν ὄντως ταύτης τὸ μέχρι τῆς εἰρημένης χρονολογία[ς] διάγραμμα ἐξετελέσθη. Πλὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας [ὁ] Ξανθόπουλος συνέταξε καὶ ἄλλα ἔργα ἐν πεζῷ λόγῳ καὶ ἐ[ν] ἰάμβοις, ὡς Κατάλογον τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶ[ν] πατριαρχῶν, Σύνοψιν τῆς θείας γραφῆς, Συν[ο-] πτικὴν πρὸς θείαν γραφήν, ἐν ἰαμβικοῖς μέτροις, Ἅλω-σιν τῆς Ἱερουσαλήμ, Μηνολόγιον ἁγίων, Κατάλογον τῶ[ν] ἐξόχων ὑμνογράφων καὶ Σύνταγμα περὶ τοῦ ναοῦ καὶ τῶ[ν] θαυμάτων τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ἐν ᾧ ὑπάρχει καὶ ἡ ἀκολου-θία τῶν ἐγκαινίων αὐτοῦ τοῦ ναοῦ [1]. Πρὸς δὲ ἐποίησε τροπά-ρια, συναξάρια εἰς τὰς ἐπισήμους ἑορτὰς καὶ τὸ θεωρητικ[ὸν] σύγγραμμα Ἑρμηνείαν τοῦ κοντακίου, τοῦ οἴκο[υ] καὶ τοῦ ἐξαποστειλαρίου, πόθεν οὕτως ἐκλήθη-σαν καὶ ἄλλα.

Ἐνταῦθα ἀνήκει καὶ τὸ σύγγραμμα Λεοντίου τοῦ Βυ-ζαντίου, ὅστις πρέπει νὰ διαστέλληται ἀπὸ τοῦ ποιητοῦ Λεον-τίου τοῦ σχολαστικοῦ [2]. Ὁ ἡμέτερος Λεόντιος ἦτο μοναχὸ[ς] ἀνήκων τῇ ἐν Παλαιστίνῃ μονῇ τοῦ ἁγίου Σάββα. Οὗτος συν-έγραψε μετὰ τὸ 610 ἱστορίαν τῶν αἱρέσεων ὑπὸ τὴν ἐπιγρα-φὴν Σχόλια ἀπὸ φωνῆς Θεοδώρου τοῦ θεοφιλε-στάτου ἀββᾶ καὶ σοφωτάτου φιλοσόφου τὴν τ[ε] θείαν καὶ ἐξωτικὴν φιλοσοφήσαντος γραφήν. Τ[ὸ] σύγγραμμα τοῦτο διαιρεῖται εἰς δέκα πράξεις, ἤτοι ἀπαγγελία[ς], ἐν αἷς ὁ συγγραφεὺς δὲν ἀφηγεῖται τὰ τῶν αἱρέσεων, ἀλλ' ἀνα-σκευάζει τὰ τούτων [3].

Κατὰ τὸν ἑνδέκατον αἰῶνα συνέστη ἐκ ποικίλων πηγῶν τ[...]

---

[1]) *Γεωργ. Παπαδοπούλου Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμ[ῖν] ἐκκλ. μουσικῆς ἐν σελίδ.* 271. [2]) Schöll III, 321. [3]) *Ἰδὲ τὸν αὐτὸν αὐτόθ[ι]*

Πασχάλιον χρονικόν. Εἰς τὸν κανόνα τοῦ ὁρισμοῦ τοῦ Πάσχα προσετέθη *Ἐπιστομὴ χρόνων τῶν ἀπὸ Ἀδάμ*, ἥτις διὰ τὸ εὐσύνοπτον εἶναι χρήσιμος. Τὸ πρῶτον μέρος τοῦ ἔργου τούτου ἀνήκει ἀνωνύμῳ συγγραφεῖ ζήσαντι κατὰ τὸ 354 μ. Χ., ἄλλο τι μέρος συνετάχθη κατὰ τὸν ἕβδομον μ. Χ. αἰῶνα[1].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ΄.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑΣ ΑΠΟ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΟΥ ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ

Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος εἶναι τὸ τρίτον μέλος τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, ἔγγονος μὲν τοῦ Βασιλείου, υἱὸς δὲ Λέοντος τοῦ σοφοῦ. Ὁ πάππος τοῦ Κωνσταντίνου ἦτο ἀμαθὴς μέν, ἀλλὰ πρακτικός, ὁ δὲ Λέων ἐπεκαλεῖτο σοφός, ἐστερεῖτο ὅμως πρακτικῶν γνώσεων. Ὁπωσδήποτε ὁ Πορφυρογέννητος παρὰ τοῦ πατρὸς τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν παιδείαν κληρονομήσας, διὰ μεγάλων δωρεῶν τοὺς λογίους ἐνθαρρύνας καὶ αὐτὸς συγγράψας συνεβάλετο εἰς περισυναγωγὴν τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν μνημείων. Τῷ παραδείγματι τοῦ αὐτοκράτορος ἠκολούθησαν οἱ λογιώτεροι τῶν ὑπηκόων καὶ διὰ τοῦτο κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα ἐγένοντο αἱ πλεῖσται συλλογαὶ ἐν τοῖς διαφόροις εἴδεσι τῶν γραμμάτων. Ὁ Πορφυρογέννητος οὐ μόνον τοὺς ἀρίστους καθηγητὰς συνήγαγεν ἐν τῇ ἀκαδημίᾳ τοῦ Βάρδα, ἀλλὰ καὶ τοὺς εἰς ταύτην φοιτῶντας ἐποίει ὁμοδιαίτους καὶ ὁμοτραπέζους[2]. Εὐτυχεῖς ὄντως αἱ γενεαί, ὅσαι οὕτω φιλο-

---

[1]) Christ ἐν σελίδ. 752. [2]) Ὅρα Alfred. Rambaud, L'empire grec au dixieme siècle. Constantin VII Porphyrogennetos, Paris 1870, Hirsch, Constantin VII Porphyrogennetos, Programm der Königstädtischen Realschule, Berlin 1873 καὶ Κ. Παπαρρηγόπουλον ἐν τόμ. IV, 110 καὶ Krumbacher ἐν σελίδ. 59.

μούσων βασιλέων τυγχάνουσι. Πρὸς τὸ εὐγενὲς τοῦ Πορφυρ γεννήτου ἔργον συνεβάλετο καὶ ἡ εἰρήνη, ἥτις ἐκράτησεν ἐν τ Βυζαντινῷ κράτει κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Ἐβασίλευσε μ ἀπὸ τοῦ 912 — 959, ἀλλὰ μόνον κατ᾽ ὄνομα· διότι εἰς τ θρόνον ἀνέβη, ὅτε μόλις ἦγε τὸ ἕβδομον τῆς ἡλικίας ἔτος. Δ τὴν ἀνηλικιότητα τοῦ Πορφυρογεννήτου ἡ δυναστεία διῆλ πολλοὺς κινδύνους, μέχρις ὅτου οὗτος κατὰ τὸ 945 ἐγένε μονοκράτωρ.

Ὅταν οἱ βασιλεῖς συγγράφωσι, δέον νὰ ὑπονοῶμεν, ὅτι συ ἤθως ἔχουσι καὶ λογίους βοηθούς. Ἐνίοτε μόνον ἡ εἰσήγη ἀνήκει τοῖς βασιλεῦσιν, ἡ δὲ διανοητικὴ ἐργασία ἄλλοις. Τοῦτ᾽ αὐ δύναται νὰ λεχθῇ καὶ περὶ τοῦ Πορφυρογεννήτου, δι᾽ ὃν πο λαὶ συλλογαὶ ἐγένοντο. Ὡς προϊὸν δὲ τῆς διανοίας τοῦ αὐτοκρ τορος δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ Ἱστορικὴ διήγησις τ βίου καὶ τῶν πράξεων τοῦ Βασιλείου[1]*. Τὸ ἱστορικ τοῦτο ἔργον συνετάχθη ἐπὶ τῆς μονοκρατορίας τοῦ Πορφυρ γεννήτου (945—959), ὅστις ἐσκόπει, ὅπως ἐξάρῃ τὴν ἄρχο σαν δυναστείαν. Διὰ τοῦτο τὸ ἦθος τοῦ λόγου εἶναι μᾶλλ ῥητορικὸν καὶ πανηγυρικὸν ἢ ἱστορικὸν καὶ ὁ συγγραφεὺς νεται ὕποπτος ἐκεῖ, ἔνθα ὁ Βασίλειος λίαν ἐξαίρεται. Ἀλλ᾽ εἶν δίκαιον νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς δεικνύει τέχν περὶ τὴν κατάταξιν τῆς ὕλης καὶ μεταχειρίζεται γλῶσσαν σαφ Ἡ ἐξακολούθησις τῆς διηγήσεως ταύτης γενομένη ὑπὸ Ἀνω νύμου περιλαμβάνει τὰ ἔτη 886—963. Σπουδαῖον εἶναι πολιτικὸν σύγγραμμα τοῦ αὐτοκράτορος Πρὸς τὸν ἴδιο υἱὸν Ῥωμανόν, ὃν διδάσκει τὴν τέχνην τῆς διοικήσεως τ κράτους (De administrando imperio)· διότι μέλλει νὰ δι δεχθῇ εἰς τὸν θρόνον τὸν πατέρα. Διδάσκει λοιπὸν τὸν Ῥωμ νόν, ποῖον ἔθνος καὶ κατὰ τίνα τρόπον δύναται νὰ ὠφελήσῃ*

---

[1]) Ὅρα Hirsch, Byzantinische Studien ἐν σελίδ. 230.

νὰ βλάψῃ τὸ κράτος. Ἐντεῦθεν λαμβάνων ἀφορμὴν λέγει περὶ πλείστων λαῶν, ὡς τῶν Ῥώσσων, τῶν Βουλγάρων, τῶν Τούρκων, τῶν Σαρακηνῶν, τῶν Δαλματῶν, τῶν Σλαύων, τῶν Φράγγων καὶ ἄλλων. Οὕτω τὸ σύγγραμμα εἶναι πολύτιμος θησαυρὸς εἰδήσεων περὶ τῆς καταγωγῆς, τῆς κατοικίας καὶ τῆς δυνάμεως τῶν διαφόρων λαῶν. Διὰ τοῦτο τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἀναγινώσκεται ὑπὸ πολλῶν λαῶν, οἵτινες ἐν τῇ συγγραφῇ ταύτῃ ἀνευρίσκουσι τὰ τῶν προγόνων αὐτῶν[1]. Ὁ Πορφυρογέννητος ἐν ταύτῃ τῇ συγγραφῇ δὲν ἀκολουθεῖ τοῖς ἀττικίζουσιν, ἀλλὰ μεταχειρίζεται τὴν κοινὴν ἐν Βυζαντίῳ διάλεκτον, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ[2]. Δὲν ἀπέχει δὲ οὐδὲ Σλαϊκῶν καὶ ξενικῶν λέξεων. Ἐνταῦθα καταφαίνεται ἡ μετάβασις ἐκ τῆς ἀρχαίας εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικήν.

Ἡ δὲ πραγματεία Περὶ τῶν θεμάτων εἶναι συγγραφὴ στρατιωτικὴ καὶ διοικητική. Τὸ ὅλον Βυζαντινὸν κράτος διῃρεῖτο εἰς θέματα, ἐξ ὧν ἡ μὲν Ἀνατολὴ περιεῖχε 17, ἡ δὲ Δύσις 12. Ἡ συγγραφὴ ἤθελεν εἶναι πολυτιμοτάτη, ἂν ὁ αὐτοκράτωρ ἐκ τῶν ἀρχείων τοῦ κράτους ἤντλει ἐπισήμους εἰδήσεις περὶ τοῦ μεγέθους, τοῦ πληθυσμοῦ, τῆς διοικήσεως, τῶν πόρων καὶ τῆς περιοχῆς τῶν πόλεων. Τοιαύτην ὅμως ἐργασίαν δὲν ἐποίησεν ὁ Πορφυρογέννητος, ἀλλὰ συνέταξεν ἐπιτομὴν καὶ ἐν μέρει ἀντέγραψεν,

---

[1]) *Ὅρα* G. Kreck, Einleitung in die Slavische Literaturgeschichte, Graz 1887 *ἐν σελίδ.* 340 *καὶ* C. J. Groh, Die Nachrichten des Konst. Porphyr. über die Serben und Chorwaten, Petersburg 1880 *Οὕτως ἐν κεφ* 31 *ὁ Πορφυρογέννητος λέγει· "Σέρβλοι δὲ τῇ τῶν Ῥωμαίων διαλέκτῳ δοῦλοι προσαγορεύονται· ὅθεν καὶ σέρβουλα ἡ κοινὴ συνήθεια τὰ δουλικῶς φησιν ὑποδήματα, καὶ τζερβουλιανοὺς τοὺς τὰ εὐτελῆ καὶ πενιχρὰ ὑποδήματα φοροῦντας. Ταύτην δὲ τὴν ἐπωνυμίαν ἔσχον οἱ Σέρβλοι διὰ τὸ δοῦλοι γενέσθαι τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων".* [2]) *Ἐν κεφ. α' "Εἰ δὲ σαφεῖ καὶ κατημαξευμένῳ λόγῳ καὶ οἷον εἰκῇ ῥέοντι πεζῷ καὶ ἁπλοϊκῷ πρὸς τὴν τῶν προκειμένων ἐχρησάμην δήλωσιν, μηδὲν θαυμάσῃς, υἱέ· οὐ γὰρ ἐπίδειξιν καλλιγραφίας ἢ φράσεως ἠττικισμένης καὶ τὸ διῃρημένον διογκούσης καὶ ὑψηλοῦ ποιῆσαι ἐσπούδασα, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ κοινῆς καὶ καθωμιλημένης ἀπαγγελίας διδάξαι σε ἔσπευσα, ἅπερ οἴομαι δεῖν σε μὴ ἀγνοεῖν, καὶ ἃ τὴν*

ὡς παρατηρεῖ ὁ Krumbacher[1], τὰ γεωγραφικὰ συγγράμμα
Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου καὶ τοῦ Ἱεροκλέους. Ὥστε δὲν ἔχο
τὴν σύγχρονον γεωγραφίαν, ἀλλὰ τὴν ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιαν
Ἐκ τῆς προκειμένης συγγραφῆς γίνεται δῆλον, πῶς μετεβ
θησαν τὰ ὀνόματα, π. χ. ὅτι ἡ Ἐπίδαμνος ἐπὶ τοῦ Ἰο
στινιανοῦ ἐλέγετο Δυρράχιον καὶ ἡ Ποτίδαια Κασσα
δρεια[2]. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι, ὅτι παρὰ τοῦ αὐτοκράτο
μανθάνομεν, ὅτι τὰ ὀνόματα τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ
τὰ τῶν θεμάτων ἦσαν ἤδη Ἑλληνικά[3]. Οὐδὲν δὲ τὸ παράδ
ξον, ἀφ' οὗ καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ Ἑλληνιστὶ ἔγραφε.
μνύνεται μὲν οὗτος, ὅτι εἶναι Ῥωμαῖος βασιλεύς, ἀλλ' ἐλέγχε
ὅτι ἀγνοεῖ τὰ λατινικά. Τοῦτο μαρτυρεῖ, ὅτι τὰ περὶ Ῥωμαί
λεγόμενα εἶναι ἁπλῆ συνήθεια καὶ οὐδὲν πλέον[4].

Ἡ δ' Ἔκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως συνετά
μὲν ὑπὸ τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἀλλὰ βραδύτερον ηὐξήθη.
νεται δὲ κατάδηλον ἐκεῖ, ἔνθα ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἀναγορε
ται αὐτοκράτωρ[5]. Τοῦτο δὲ συνέβη μετὰ τὸν ἡμέτερον συγγ

ἐκ μακρᾶς ἐμπειρίας σύνεσίν τε καὶ φρόνησιν εὐμαρῶς σοι δύναται πρ
νεῖν". 1) Ἐν σελίδ. 61. 2) Ὅρα τόμ. III, ἐν σελίδ. 280 (Ἐκδ. Bon
3) Ἐν βιβλ. I σελ. 13 (εἰς εἰρημ. ἐκδ.) "καὶ ἑλληνίζοντες καὶ τὴν πάτ
καὶ Ῥωμαϊκὴν γλῶτταν ἀποβαλόντες. Λογγίνους γὰρ ἔλεγον τοὺς χιλιάρχ
καὶ κεντουρίωνας τοὺς ἑκατοντάρχους. καὶ κόμητας τοὺς νῦν στρατηγ
Αὐτὸ γὰρ τὸ ὄνομα τοῦ θέματος Ἑλληνικόν ἐστι καὶ οὐ Ῥωμαϊκόν,
τῆς θέσεως ὀνομαζόμενον". 4) Ἔκθεσ. τῆς βασιλ. τάξ. I, 75 "Βήβητε,
μηνι ἡμπερατόρες, ἠν μοῦλτος ἄννος.. " ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον, πλ
Κύριοι βασιλεῖς, ἐν πολλοῖς ἔτεσιν". Ἐκ τούτου ὁ Ζαμπέλιος (Βυζαντιναὶ
λέται ἐν σελίδ. κε' σημ 209) εἰκάζει, ὅτι οὐδεὶς τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκ
τόρων ἐγίνωσκε τὴν λατινικὴν πρὸ πολλῶν αἰώνων. 5) Ἐν κεφ. 96, εὐ
μεῖται ὑπὸ τοῦ λαοῦ οὑτωσί· "Καλῶς ἦλθες, Νικηφόρε, αὐτοκράτορ Ῥ
μαίων· καλῶς ἦλθες, Νικηφόρε, ἄναξ μέγιστε Ῥωμαίων· καλῶς ἦλ
Νικηφόρε, ὁ τροπωσάμενος φάλαγγας πολεμίων· καλῶς ἦλθες, Νικηφ
πορθήσας πόλεις ἐναντίων· καλῶς ἦλθες, ἀνδρειότατε νικητά, ἀεισέβα
καλῶς ἦλθες, δι' οὗ ὑπετάγησαν ἔθνη...."

φέα, διότι ὁ Νικηφόρος ἐβασίλευσεν 963—969. Ἡ προκειμένη συγγραφὴ ἀποτελεῖ τὸ τυπικὸν τῆς αὐλῆς τοῦ Βυζάντίου, ἐν ᾧ περιγράφονται αἱ ἐθιμοτυπίαι κατὰ τὴν βάπτισιν, τὸν γάμον, τὴν στέψιν καὶ τὴν ταφὴν τῶν βασιλέων. Ἐν ταύτῃ περιγράφονται πᾶσαι αἱ θρησκευτικαὶ καὶ πολιτικαὶ τελεταί, οἱ ἱπποδρομικοὶ ἀγῶνες, οἱ θρίαμβοι καὶ ἡ ὑποδοχὴ τῶν ξένων πρέσβεων καὶ τὰ τοιαῦτα[1]*. Αἱ αὐλικαὶ αὗται ἐθιμοτυπίαι ἐγένοντο τὸ πρότυπον τῶν ἐν ταῖς αὐλαῖς τῆς Δύσεως, τῆς Ῥωσσίας καὶ αὐτῆς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Μόνον παρ' ἡμῖν τοῖς Ἕλλησι τοιαῦτα τυπικὰ δὲν ἐκράτησαν. Ἴσως οἱ Βυζαντινοὶ διὰ τοιούτων μεγαλοπρεπῶν τελετῶν καὶ ἐθιμοτυπιῶν ἐσκόπουν, ὅπως ἐπιβληθῶσι βαρβάροις λαοῖς, εἰς τύπους καὶ οὐχὶ εἰς τὴν οὐσίαν ἀποβλέπουσι. Παρ' ἡμῖν ὅμως τὰ τοιαῦτα δὲν ἐπιβάλλουσι κατάπληξιν οὐδὲ σεβασμόν, ἀλλ' εἶδός τι περιφρονήσεως. Εἶναι δὲ ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ὁ Πορφυρογέννητος θεωρεῖ τὴν βασίλειον τάξιν ὡς περισπούδαστον καί, ὅτι ἂν αὕτη παρορaθῇ, ἡ βασιλεία παρίσταται ὡς ἀκαλλώπιστος καὶ δυσειδής*[2]*. Τὴν βασιλείαν ὅμως καλλωπίζουσιν οὐχὶ τοιαῦται γελοῖαι διατάξεις, ἀλλ' ἡ ἀρετή.*

Κατ' ἐντολὴν Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου συνετάχθησαν καὶ ἄλλα παντοειδῆ ἔργα, ἐν οἷς καὶ τὸ μέγα νομικόν, τὰ Βασιλικά. Σημειωτέον δ' ὅμως, ὅτι ὁ Βασίλειος ἤδη συνέλεξε τὰ χρησιμώτερα ἐκ τῶν νομικῶν συγγραφῶν, ὅσαι ἐξεδόθησαν μετὰ τὴν νομοθεσίαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καὶ οὕτω συνέταξε πλήρη κώδικα τοῦ ἰσχύοντος δικαίου. Ἐπὶ τοῦ

---

1) *Παραβαλλ. Κ. Παπαρρηγ.* IV, 111. 2) *Ἐν ἀρχῇ „ἡ τῆς βασιλείου τάξεως ἐκθεσίς τε καὶ ὑποτύπωσις, ἧς παρορaθείσης καὶ οἷον εἰπεῖν ἀπονεκρωθείσης, ἀκαλλώπιστον τῷ ὄντι καὶ δυσειδῆ τὴν βασιλείαν ἦν καθορᾶν. Ὥσπερ γὰρ σώματος μὴ εὐσχημόνως διαπεπλασμένου, ἀλλὰ φύρδην καὶ οὐκ εὐαρμόστως τῶν μελῶν αὐτῷ συγκειμένων, ἀταξίαν ἄν τις τὸ τοιοῦτον προσείποι, οὕτω καὶ τοῦ βασιλικοῦ πολιτεύματος μὴ τάξει ἀγομένου καὶ κυβερνωμένου, κατ' οὐδὲν διοίσει τῆς ἰδιωτικῆς καὶ ἀνελευθέρου διαγωγῆς„.*

Βασιλείου ἐγένοντο δύο ἔργα, ἐξ ὧν τὸ μὲν ὠνομάσθη Πρόχειρος νόμος καὶ ἦτο ἐπιτομὴ τῶν σπουδαιοτέρων διατάξεων τῶν Εἰσηγήσεων τοῦ Πανδέκτου, τοῦ Κώδικος καὶ τῶν Νεαρῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τὸ δὲ δεύτερον Ἀνακάθαρσις τῶν νόμων. Ταύτης δευτέραν ἔκδοσιν ποιήσας ὁ τοῦ Βασιλείου υἱός, Λέων ὁ σοφός, ὠνόμασεν αὐτὴν Βασιλικῶν ἀνακάθαρσιν[1]. Τὸ ἔργον δ' ἐπεξετάθη κατ' ἐντολὴν τοῦ Πορφυρογεννήτου καὶ φέρεται ὑπὸ τὸ ὄνομα Βασιλικά. Ἐπειδὴ δὲ σύγκειται ἐξ ἓξ τευχῶν διῃρημένων εἰς ἑξήκοντα βιβλία ὀνομάζεται ὁτὲ μὲν Ἑξηκοντάβιβλος, ὁτὲ δ' Ἑξάβιβλος. Τὰ Βασιλικὰ ἦσαν συντεταγμένα ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν ὑπηκόων. Φαίνεται δὲ παράδοξον, ὅτι οὔτε ὁ Λέων οὔτε ὁ Κωνσταντῖνος ἔδωκε τούτοις, εἰ καὶ κατ' ἐντολὴν τούτου συνετάχθησαν, νομικὸν κῦρος, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἔκδοσιν τούτων τὸ Corpus Juris τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐξηκολούθει ἔχων αὐτό. Ἡ μελέτη ὅμως τῶν Βασιλικῶν εἶναι ἀναπόδραστος πρὸς γνῶσιν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ δικαίου. Διότι ἐνταῦθα ὑπάρχουσιν ἀποσπάσματα κρίσεων ἀρχαίων νομοδιδασκάλων καὶ αὐτοκρατορικαὶ διατάξεις, αἵτινες δὲν ἀνευρίσκονται ἐν τῷ Corpus Juris[2].

Ἐπειδὴ ὁ Πορφυρογέννητος παρετήρησεν, ὅτι οἱ ἱστορικοὶ ἦσαν πολλοὶ καὶ αἱ συγγραφαὶ τούτων πολυάριθμοι[3], ἠθέλησε διά τινος μεθοδικῆς ἀνθολογίας νὰ ἄρῃ τὴν δυσκολίαν ταύτην. Κατ' ἐντολὴν λοιπὸν αὐτοῦ συνετάχθη Ἐγκυκλοπαιδεία τῆς ἱστορίας καὶ τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης. Τίνες ἀνέλαβον τὸ μέγα τοῦτο ἔργον, δὲν εἶναι γνωστόν. Ἂν ἦτο ἐπιτετραμμέ-

---

[1]) Ὅρα Schöll III, 459. Krumbacher ἐν σελίδ 62 καὶ Κωνστ. Παπαρρηγ. ἐν IV, 68. Παράβαλλ καὶ Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱέρων κανόνων ὑπὸ Γ. Α. Ῥάλλη καὶ Μ. Ποτλῆ ἐν ἓξ τόμοις 1852—59. [2]) Schöll III, 460. [3]) Τοῦτο διαρρήδην λέγεται ἐν τῷ κεφαλαίῳ Περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας.

νον νὰ εἰκάσῃ τις, ἠδύνατο νὰ ὑπομνήσῃ τὸν Γενέσιον, ὅστις ἀνῆκε τῷ κύκλῳ τῶν λογίων τοῦ Πορφυρογεννήτου, τὸν χρονογράφον Λεόντιον[1] *καὶ ἄλλους. Εἶναι δ' ἄξιον σημειώσεως, ὅτι οἱ ἐρανισταὶ οὗτοι δὲν ἔλαβον τὰς ἐκλογὰς αὐτῶν καὶ ἐκ τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος, ἀλλὰ μόνον ἐκ τοῦ Ἡροδότου. Καθ' ἡμᾶς ἡ προτίμησις αὕτη οὐδὲν ἄλλο δηλοῖ ἢ ὅτι οὗτοι ἤντλησαν εἰδήσεις ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ, ὅστις πραγματεύεται περὶ πλείστων λαῶν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ἡ εἰρημένη ἐγκυκλοπαιδεία περιέχει ἐκλογὰς ἐκ τοῦ Ἡροδότου, τοῦ Πολυβίου, τοῦ Διοδώρου, Διονυσίου τοῦ Ἁλικαρνασσέως, τοῦ Ἰωσήπου, τοῦ Ἀππιανοῦ, Δίωνος τοῦ Κασσίου, τοῦ Ζωσίμου, τοῦ Πρίσκου, τοῦ Μάλχου, τοῦ Προκοπίου, τοῦ Ἀγαθίου καὶ ἄλλων. Τελευταῖος εἶναι ὁ Θεοφύλακτος. Εἰς τὴν Ἐγκυκλοπαιδείαν προσελήφθησαν καὶ χρονογράφοι, ὡς ὁ Μαλαλᾶς, ὁ Θεοφάνης καὶ ὁ Γεώργιος Μοναχός*[2]*. Τὰς ἐκ τῶν μνημονευθέντων ἱστορικῶν ἐκλογὰς διεῖλον οὐχὶ κατὰ τὴν ἀξίαν αὐτῶν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ὑπόθεσιν. Τὸ οὕτω συναχθὲν ἔργον δὲν ἠδύνατο νὰ ἦναι ἐπιστημονικόν, ἀλλὰ κοινωφελές, ὡς αὐτοὶ οἱ ἐρανισταὶ λέγουσι*[3]*. Διῃρέθη λοιπὸν ἡ ἱστορικὴ ἐγκυκλοπαιδεία εἰς πεντήκοντα καὶ τρία κεφάλαια ἢ ὑποθέσεις*[4]*, ἐξ ὧν ἀσφαλῶς γινώσκονται μόνον τέσσαρες. Πρῶτον· Ἐκλογαὶ περὶ πρεσβειῶν, δηλ. Ῥωμαίων πρὸς ἐθνικοὺς καὶ ἐθνικῶν πρὸς Ῥωμαίους. Δεύτερον· Περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας. Τρίτον· Περὶ γνωμῶν, καὶ Τέταρτον· Περὶ ἐπιβουλῶν κατὰ βασιλέων γεγονυιῶν. Ἡ δὲ πέμπτη ὑπόθεσις, Περὶ στρατηγημάτων, περιέχουσα ἀποσπάσματα εὑρέθη ἐν τῷ χειρογράφῳ, ὅπερ ὁ ἡμέτερος Μηνᾶς Μινωΐδης*[5] *ἐκόμισεν εἰς*

---

1) *Ὅρα* Nicolai III, 63. 2) Krumbacher *ἐν σελίδ.* 65. 3) *Ἐν τῷ Περὶ πρεσβειῶν, ἐν σελ.* 4 (*ἐκδ.* Bonn). 4) *Ὅρα* Wäschke, Über die Reienfolge der Exzerpte Konstantins. *Ἡ διατριβὴ αὕτη ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ περιοδικῷ* Philologus (1882) 270—283. 5) *Οὗτος εἶχε πεμφθῇ πρὸς ζήτησιν χειρο-*

*Παρισίους ἐκ τοῦ Ἄθω. Ἀλλὰ δὲν εἶναι βέβαιον, ἂν ἡ συλ-
λογὴ αὕτη ἀνήκῃ τῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ τοῦ Πορφυρογεννήτου*[1]
*Ὡσαύτως ἀβέβαιος εἶναι καὶ ἡ ὑπόθεσις Περὶ δημηγοριῶν
διότι δὲν εἶναι συλλογὴ δημηγοριῶν ἐξ ἀρχαίων συγγραφέων
ἀλλὰ στρατιωτικὴ ῥητορικὴ μετὰ μικρῶν παραδειγμάτων ἐ
ἀνωνύμων πηγῶν*[2].

*Πλὴν τῆς ἱστορικῆς ταύτης ἐγκυκλοπαιδείας ἐγένοντο κα
ἄλλαι συλλογαὶ τῇ ἐπιμελείᾳ τοῦ φιλομούσου αὐτοκράτορο
Ὑπὸ τὸ ὄνομα τούτου φέρεται Στρατηγικὸν περὶ ἐθῶ
διαφόρων ἐθνῶν, δηλ. περὶ τῶν διαφόρων εἰδῶν τῶν μαχῶ
ξένων λαῶν. Ἐκ τοῦ συγγράμματος τούτου διετηρήθησαν μό
νον ὀλίγα ἀποσπάσματα*[3]*. Μεγάλη ἀξία ἀποδίδεται τοῖς Γεω
πονικοῖς, ἅπερ εἶναι γεωργικὴ ἐγκυκλοπαιδεία. Μαρτυρ
δ' ἡ συλλογὴ αὕτη, ὅτι ὁ Πορφυρογέννητος δὲν ἐστερεῖ
πρακτικοῦ πνεύματος, ὡς ὁ πατὴρ αὐτοῦ Λέων ὁ σοφό
Κατ' ἐντολὴν τούτου ὁ Κασσιανὸς Βάσσος ὁ Βιθυνὸ
συνέταξε τὰ Γεωπονικά, ἅτινα συνιστάμενα ἐξ εἴκοσι βιβλία
περιέχουσι γεωργικὰ παραγγέλματα. Τὸ ἔργον τοῦτο δὲν εἶν
πρωτότυπον, διότι ὁ Βάσσος εἶχεν ὑπ' ὄψει ἀρχαιοτέρους συγ
γραφεῖς γεωπονικῶν. Διότι τοιαῦτα εἶχον γραφῇ ὑπὸ τοῦ Δη
μοκρίτου, τοῦ Ἀφρικανοῦ, τοῦ Φλωρεντίου, τοῦ Οὐάλεντος, το
Λέοντος, τοῦ Παμφίλου καὶ ἄλλων. Ἀλλ' ὁ Βάσσος δὲν ἤ
τλησεν ἀπ' εὐθείας ἐκ τῶν μνημονευθέντων συγγραφέων, ἀλλ' ἐ
τοῦ Οὐϊνδαλίου Ἀνατολίου, ὅστις ἀκμάζων κατὰ τὸν τ
ταρτον ἢ πέμπτον αἰῶνα μ. Χ. εἶχε συγγράψει Συναγωγὴ
γεωργικῶν ἐπιτηδευμάτων, ἣν ἀναγνοὺς ὁ Φώτι*

γράφων ὑπὸ τοῦ φιλέλληνος ὑπουργοῦ τῆς Γαλλίας Βιλλεμαὶν κατὰ τὸ 184
Ὅρα Θερειαν. Ἀδαμ. Κορ. II, 142. [1]) *Ἰδὲ* C. Müller, Fragment. hist
Gr. V, 12. [2]) A. Köchly, Anonymi byzantini rhetorica militaris, 185
[3]) C. Müller, Fragm. histor. Graec. *ἐν σελίδ.* 13. *Παράβαλλ.* Max Jähn
Geschichte der Kriegswissenschaften München 1889, I, *ἐν σελίδ.* 143.

ἐπαινεῖ[1]. Κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου χρόνον καὶ ὁ Δίδυμος εἶχε γράψει Γεωργικὰ συνιστάμενα ἐκ δέκα καὶ πέντε βιβλίων[2].

Τῇ συλλογῇ τῶν Ἰατρικῶν, ἣν συνέταξεν ὁ ἰατρὸς Θεοφάνης ὁ Νόννος, δὲν ἀποδίδεται μεγάλη ἀξία ὑπὸ τῶν νεωτέρων· διότι οὐδεμία σταθερὰ ἀρχὴ περὶ τὴν κατάταξιν τῆς ὕλης ὑπάρχει. Ταύτην δ' ἔλαβεν ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ Ὀρειβασίου, ὅπερ ἐπιγράφεται Ἐπιτομὴ τῶν ἰατρικῶν θεωρημάτων. Μείζονα ἀξίαν εἶχον τὰ Ἱππιατρικὰ τὰ συνταχθέντα ἐπὶ τοῦ Πορφυρογεννήτου. Ὁ Ἱεροκλῆς, ὥς γε εἰκάζεται[3], κατ' ἐντολὴν τοῦ αὐτοκράτορος συνέταξε συγγραφὴν συνισταμένην ἐκ δύο βιβλίων Περὶ ἵππων θεραπείας, ἣν ἀνέθετο τῷ ἄρτι εἰρημένῳ Βάσσῳ. Καὶ ἐνταῦθα συνέβη ὅ,τι καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις συλλογαῖς. Ὁ Ἱεροκλῆς εἶχεν ὑπ' ὄψει Ἱπποκράτη τὸν Κῷον[4], ὅστις ἤκμαζεν ἐπὶ μεγάλου Κωνσταντίνου, καὶ τὸν Ἄψυρτον[5] τὸν γράψαντα δύο βιβλία, Ἱππιατρικὸν καὶ Φυσικὸν βιβλίον περὶ τῶν αὐτῶν ἀλόγων. Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος συνετάχθη καὶ ἡ Συλλογὴ τῆς περὶ ζῴων ἱστορίας, χερσαίων, πτηνῶν τε καὶ θαλαττίων, Κωνσταντίνῳ τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ καὶ αὐτοκράτορι φιλοπονηθεῖσα. Ὁ συλλογεὺς εἶχεν ὑπ' ὄψει οὐ μόνον τὸ πολυθρύλητον τοῦ Ἀριστοτέλους σύγγραμμα, ὅπερ ἐπιγράφεται Αἱ περὶ τὰ ζῷα ἱστορίαι, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπιτομὴν τούτου (Τῶν Ἀριστοτέλους περὶ ζῴων ἐπιτομὴ) τὴν γενομένην ὑπὸ Ἀριστοφάνους τοῦ Βυζαντίου. Ἔλαβε δ' ὁ-

---

[1]) Ἐν βιβλ. 163 „καὶ σχεδόν τι χρησιμώτερον τῶν ἄλλων, ὅσοι τῆς αὐτῆς αὐτῷ πραγματείας ἥψαντο„. [2]) Τὰ Γεωπονικὰ ἐξεδόθησαν ὑπὸ N. Niclas εἰς 4 τόμους, Lipsiae 1781. Παράβαλλ. Eugen. Oder, Beiträge zur Geschichte der Landwirtschaft bei den Griechen, Rhein. Museum 45 (1890) 58—99 καὶ 212—222 καὶ Krumbacher ἐν σελίδ. 67. [3]) Nicolai III, 69. [4]) Οὗτος δὲν πρέπει νὰ συγχέηται τῷ μεγάλῳ ἰατρῷ τῷ ἀκμάσαντι ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. [5]) Ὅρα C. Spaengel, De Apsyrto Bithynio, Hall. 1832.

μως καί τινα παρὰ τοῦ Αἰλιανοῦ καὶ τοῦ Τιμοθέου. Ἐκ τ
τεσσάρων βιβλίων, ἐξ ὧν τὸ κατ' ἀρχὰς συνέκειτο ἡ συλλογ
περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν δύο[1].

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους Συμεὼν ὁ ἐπικαλούμεν
Μεταφραστὴς συνέταξε τοὺς βίους τῶν ἁγίων[2]. *Ἐπων*
μάζετο δ' οὕτω, διότι ἐγίνωσκε πολλὰς γλώσσας καὶ ἐκ τούτ
ἢ εἰς ταύτας μετέφραζεν. Ὑπάρχει μὲν ἀμφισβήτησις περὶ τ
ἡλικίας τοῦ Συμεῶνος, ἀλλὰ κατὰ τὸν Λέοντα Ἀλλάτιον ὁ Μ
ταφραστὴς ἦτο νεώτερος Λέοντος τοῦ σοφοῦ[3]. *Κατὰ τὸν μέσ*
αἰῶνα οἱ βίοι τῶν ἁγίων ἦσαν περισπούδαστον ἀνάγνωσμα, ὡ
τοῦτο μαρτυροῦσι καὶ τὰ πολλὰ χειρόγραφα τοῦ συγγράμματ
τούτου. Τούτου ποιήσας διασκευὴν ὁ Κρὴς μοναχὸς Ἀγάπι
Λάνδος συνέταξε τὸν Νέον παράδεισον[4]. *Τῷ Πορφυρ*
γεννήτῳ ἀποδίδεται καί τις μικρὰ διατριβή, ἥτις ἐπιγράφετ
Διήγησις περὶ τῆς πρὸς Αὔγαρον ἀποσταλείση
ἀχειροποιήτου θείας εἰκόνος Χριστοῦ τοῦ θεο
ἡμῶν. Πρὸ ὀλίγου δὲ χρόνου ὁ ἡμέτερος Σακελλίων ἐξέδωκ
ἐπιστολὴν τοῦ αὐτοκράτορος ἐπιγραφομένην· Ἐπιστολὴ ὡ
ἐκ τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογε
νήτου σχεδιασθεῖσα καὶ ἀποσταλεῖσα τῷ μεγάλ
Γρηγορίῳ τῷ Θεολόγῳ, ἡνίκα ἀνεκομίζετο[5]. *Ἐπει*
δὲ ἡ ἐπιστολὴ πέμπεται πρὸς τὰ ἀνακομιζόμενα λείψανα, εἶν
εὐχή. Ἐν ταύτῃ καταφαίνεται ἡ εὐλάβεια τοῦ αὐτοκράτορο
Καθ' ὅλον εἰπεῖν, ἡ ὁδός, ἣν ὁ Πορφυρογέννητος ἐχάραξεν,
γαγε καὶ πολλοὺς ἄλλους εἰς παραπλησίας ἐργασίας, ὡς τὸν Σου

---

[1]) Val. Rose, Anecdota Graeca et Graecolatina, Berolini 1870
3—12 *καὶ* 17—40. *Παράβαλλ* Krumbacher *ἐν σελ.* 68. [2]) *Οὗτοι εὑρίσκ*
ται παρὰ τῷ Migne *ἐν* 114—116. *Παράβαλλ. καὶ* Hirsch, Ryzant. St
ἐν σελίδ. 308. [3]) Krumbacher *ἐν σελ* 69. [4]) *Οὗτος ἐξεδόθη ἐν Βενε*
τῷ 1641. [5]) *Ἡ ἐπιστολὴ φέρεται ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς ἱστορ. καὶ ἐθνολ*
ἑταιρ. τῆς Ἑλλάδος II, 261—65.

δαν. Αἱ συλλογαὶ αὗται περιφανῶς μὲν ὠφέλησαν, διότι κατέστησαν προσιτοὺς τοὺς θησαυροὺς τῆς Ἑλληνικῆς μεγαλοφυΐας εὐτυχεστέρων χρόνων, ἀλλ' ἴσως καὶ ἔβλαψαν ἅτε αὐτοὺς τοὺς συγγραφεῖς περιττοὺς ἀναδείξασαι.

Ἐκ τῶν λογίων, οὓς εἶχε παρ' ἑαυτῷ ὁ Πορφυρογέννητος, εἶναι ὁ Ἰωσὴφ Γενέσιος, ὅστις ἀνῆκεν ἐπιφανεῖ γένει· διότι ὁ πατὴρ αὐτοῦ Κωνσταντῖνος ἦτο στρατηγὸς τῶν σωματοφυλάκων καὶ λογοθέτης ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ τρίτου[1]. *Ὁ Ἰωσὴφ ἔλαβε τὴν ἐντολὴν τοῦ Πορφυρογεννήτου, ὅπως συγγράψῃ ἱστορικὸν σύγγραμμα Βασιλειῶν, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ ἐν τοῖς στίχοις, δι' ὧν ἀνατίθησι τοῦτο τῷ αὐτοκράτορι*[2]. *Τοῦτον δὲ καὶ ἐπαινεῖ ἐν ἀρχῇ τοῦ συγγράμματος*[3]. *Ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς ἀφηγεῖται τὰ κατὰ τὸν Λέοντα τὸν πέμπτον (813—820), Μιχαὴλ τὸν δεύτερον (820—829), τὸν Θεόφιλον (829—842), Μιχαὴλ τὸν τρίτον (842—867) καὶ Βασίλειον τὸν πρῶτον (867—886). Τὰς ἱστορικὰς εἰδήσεις ἤντλησε καὶ ἐκ τῶν συγχρόνων καὶ ἐκ βιβλίων*[4]. *Ἐπειδὴ δ' ὁ Γενέσιος ἦτο αὐλικὸς ἱστορικός, δὲν πρέπει νὰ ἀπαιτῶμεν παρ' αὐτοῦ μεγάλην ἀκρίβειαν. Πρὸ πάντων ὕποπτος γίνεται ὁ συγγραφεὺς ἐκεῖ, ἔνθα ἀφηγεῖται τὰ κατὰ τὸν φόνον τοῦ Μιχαὴλ τοῦ τρίτου, ὃν παρεσκεύασεν ὁ Βασίλειος*[5]. *Δὲν ἀρνεῖται μὲν ὁ ἱστορικὸς τὴν πρᾶξιν, ἀλλὰ λέ-*

---

1) *Ὁ* H. Wäschke (Philologus 1877 *ἐν σελίδ.* 255) *πειρᾶται, ὅπως ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἐκεῖνος δὲν εἶναι ὁ πατὴρ τοῦ ἡμετέρου ἱστορικοῦ.* 2) *Ἐν ἀρχῇ·*

Τὴν ἐξ ἱστορίας τελέσας βίβλον, ὡς ἐκέλευσας,
αὐτοκράτορ, μελέταις καὶ καμάτοις μεγάλοις,
ἐν σοὶ δῶρον ἔθηκα, ὅπως ἐγνωσμένον εἴη
ἐκ φιλοδεσποτίας συντεθὲν ἔκ τε πόθου.

3) *Ἐν ἀρχῇ· "ἅτε ταῦτά γε καὶ διαιτῆσαι προστεταγμένος πρὸς Κωνσταντίνου τοῦ αὐτοκράτορος, ἄλλως τε φιλοκάλου τὴν φύσιν καὶ τὴν προαίρεσιν, καὶ τῶν πώποτε βασιλέων λογιωτάτου, υἱοῦ Λέοντος τοῦ πανσόφου ἀειμνήστου ἄρχοντος".* 4) *Αὐτόθι· "ἔκ τε τῶν τότε βεβιωκότων καὶ ἀμωσγέπως εἰδότων ἔκ τε φήμης δῆθεν δραμούσης ἠκουτισμένος".* 5) *Ὅρα Ἱστορ.*

γει, ὅτι πρῶτος ὁ Μιχαὴλ ἐπειράθη, ὅπως φονεύσῃ τὸν Βα- λειον[1]. *Ἂν ἀπίδῃ τις εἰς τοὺς χρόνους, οὓς διερχόμεθα, οὐδό- θέλει ἀπορήσει, ὅτι ὁ Γενέσιος ἀποδίδει μεγάλην ἀξίαν τοῖς ε- πνίοις, ὡς ἐκείνοις, καθ' ἃ ὁ Βασίλειος ἔμελλε νὰ γείνῃ βα- λεύς*[2]. *Ἀλλ' εἰ καὶ ὁ αὐλικὸς ἱστορικὸς ἔχει πολλὰς ἐλλείψ- ὅμως θεωρεῖται σπουδαία ἱστορικὴ πηγὴ πρὸς μελέτην τ- χρόνων τούτων*[3].

Ὅλως τυχαῖον εἶναι, ὅτι ὁ Θεσσαλονικεὺς ἱερεὺς Κα- νιάτης ἐγένετο ἱστορικός· διότι οὕτω στερεῖται ἱστορικῶν γ- σεων, ὥστε γράφει, ὅτι κατὰ τὴν στρατείαν τοῦ Ξέρξου ἐπὶ Ἑλλάδα ὁ βασιλεὺς τῶν Ῥωμαίων κατεσκεύασε πρό- ρον περίφραγμα τῆς Θεσσαλονίκης πρὸς τὸ μέρος τῆς θαλ- σης[4]. *Ὁ δυστυχὴς οὗτος ἱερεὺς ἐγένετο αἰχμάλωτος τῇ 31 Ἰ- λίου 904, ὅτε ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἑάλω ἡ Θεσσαλονίκη. Τ- ἅλωσιν οὗτος περιγράφει ἔν τινι συγγραφῇ ἐχούσῃ τύπον ἐ- στολῆς πρὸς τὸν Καππάδοκα Γρηγόριον. Ἐπιγράφεται δὲ Ἰ- άννου κληρικοῦ καὶ κουβουκλησίου τοῦ Καμ- νιάτου εἰς τὴν ἅλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης. Ἀγνοεῖ δὲν φροντίζει νὰ μάθῃ τὸ παρελθὸν τῶν Μακεδόνων μεγαλε- ἀλλὰ σεμνύνεται, ὅτι ἡ Θεσσαλονίκη ἔχει τῆς εὐσεβείας δι- σκαλον τὸν Παῦλον καὶ ὅτι ταύτῃ ἀνήκει ὁ μέγας ἐν τοῖς μ- τυρσι Δημήτριος ὁ μυροβλήτης*[5]. *Ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ*

Παπαρρηγοπούλ. ἐν τόμ. III, 759. 1) *Ἐν βιβλ.* IV, 54 "*Καὶ καθὼς φ- τινες, βουλὴν ἔσχεν ὁ Μιχαὴλ ἀναγκαίως ἀναιρήσειν Βασίλειον· μάλιστ- κατὰ κυνηγέσιον σὺν αὐτῷ ἐξελθόντα ἐπαφεῖναι λόγχην τινὶ διετάξα-*
2) *Ἐν βιβλ.* IV, 51. 3) *Ὅρα* F. Hirsch, Byzantinische Studien *ἐν σ-* 116—174 *καὶ* Krumbacher *ἐν σελίδ.* 70. 4) *Ἐν τῇ Ἁλώσ. τῆς Θεσσ- κεφ.* 8 "*εἰ μὴ τῷ δέει ποτὲ τοῦ Μήδων Ξέρξου, πλωτὴν γῆν τεκτηναμ- καὶ κατὰ τῆς Ἑλλάδος στρατοπεδεύσαντος καὶ πολλῶν πληθὺν ἐπιφερομέ- ὁ τῶν Ῥωμαίων τὰ σκῆπτρα κατ' ἐκείνους τοὺς καιροὺς ἰθύνων μικρόν καὶ ὡς ἐκ τοῦ παρατυχόντος φραγμὸν τῷ τῇδε περιέθηκε μέρει*". 5) *κεφ.* 3.

ρέως νομίζει τις, ὅτι ὁρᾷ τὴν νῦν Θεσσαλονίκην[1]. *Στερεῖται μὲν ὁ Καμενιάτης ἱστορικῶν γνώσεων, ἀλλ' αἱ περιγραφαὶ αὐτοῦ ἔχουσι πολλὴν τὴν δύναμιν καὶ ζωηρότητα, ἣν συνήθως παρέχει ἡ αὐτοψία. Ὄντως φοβερὰ εἶναι ἡ περιγραφὴ τῆς εἰσόδου τῶν βαρβάρων εἰς τὴν πόλιν καὶ τῆς σκληρότητος αὐτῶν πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς*[2]. *Ἡ γλῶσσα τῆς συγγραφῆς δὲν εἶναι κακὴ καὶ τιμᾷ τὸν ἱερέα τοῦ δεκάτου αἰῶνος.*

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους συνετάχθη καὶ ὁ Βίος Εὐθυμίου, ὅστις ἐγένετο πατριάρχης κατὰ τὸ 907—912, δηλ. ἐν χρόνοις κρισιμωτάτοις τῆς ἐκκλησίας. Διότι Λέων ὁ σοφὸς παρὰ τὸν νόμον ἦλθε καὶ εἰς τέταρτον γάμον, καθ' οὗ ὁ πατριάρχης Νικόλαος ἀνθίστατο. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐκάλεσε κρύφα πρεσβευτὰς ἐκ Ῥώμης, ἵνα κρίνωσι περὶ τῆς διαφορᾶς[3]. *Ἀλλὰ πρὸς τούτους ὁ πατριάρχης δὲν ἠθέλησε νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπίσημον σχέσιν. Διὰ ταῦτα τοῦ Νικολάου συλληφθέντος καὶ εἰς ἐξορίαν ἀπαχθέντος, ἐχειροτονήθη διάδοχος αὐτοῦ ὁ σύγκελλος Εὐθύμιος. Τοῦτο ἐγένετο συνευδοκούντων τῶν πρεσβευτῶν τοῦ πάπα. Ἐκ τῶν εἰρημένων γίνεται δῆλον, ὅτι ἡ βιογραφία τοῦ Εὐθυμίου εἶναι σπουδαία. Δὲν εἶναι μὲν γνωστὸν τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως, ἀλλ' εἰκάζεται, ὅτι εἶναι μοναχὸς γράψας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Εὐθυμίου*[4].

---

1) Ἐν κεφ 9 „Ἔνθεν καὶ παμμιγής τις ὄχλος ἀεὶ περιεστοίχει τὰς ἀγυιὰς τῶν τε αὐτοχθόνων καὶ τῶν ἄλλως ἐπιξενουμένων, ὡς εὐχερέστερον εἶναι ψάμμον παράλιον ἐξαριθμεῖν ἢ τοὺς τὴν ἀγορὰν διοδεύοντας καὶ τῶν συναλλαγμάτων ποιουμένους τὴν μέθοδον. Ἐντεῦθεν χρυσίου καὶ ἀργυρίου καὶ λίθων τιμίων παμπληθεῖς θησαυροὶ τοῖς πολλοῖς ἐγίνοντο„. 2) Ἐν κεφ. 39 „Ὡς γὰρ κατὰ πᾶσαν εἰσελθόντες διεμερίσθησαν τὴν πόλιν οἱ βάρβαροι, εὐθὺς πᾶσα ἡλικία καὶ πᾶν γένος ἀνθρώπων ὑπ' αὐτῶν ἀνῄρητο. Οὐδὲ γὰρ ἦν οἶκτος αὐτοῖς οὐδεὶς πάλαι προμεμηκόσι καὶ τὴν καθ' ἡμῶν διψῶσιν ἀπώλειαν, ἀλλὰ καὶ γέρων καὶ ἀκμάζων ἔτι καὶ νεανίσκος καὶ πᾶς ὁ προστυχὼν ἔργον τοῖς μιαιφόνοις ἦν, οὐδὲ καιρίας κατ' αὐτῶν ἀφιεῖσι πληγάς, ἀλλ' ὡς ἂν αὐτοὺς ἐνδιατρίβειν ποιῶσι τοῖς ἀλγεινοῖς, τὰ πρὸς τὸν νῶτον μέρη καὶ τοὺς μηροὺς κατατέμνοντες σχολάζειν αὐτοὺς τῇ τελειώσει παρεβιάζοντο„. 3) Ὅρα Ἱστορ. Παπαρρηγ. ἐν τόμ. IV, 332. 4) Τὸ χειρό-

Πολλὰς χάριτας ὀφείλομεν Λέοντι τῷ Διακόνῳ, δ[…] ἀπήλλαξε τοὺς φιλολόγους μακρῶν ἐρευνῶν περὶ τοῦ βίου […] τοῦ· διότι αὐτὸς λέγει, ὅτι ὁ μὲν πατὴρ αὐτοῦ ἐκαλεῖτο Βα[…] λειος, ἡ δὲ πατρὶς αὐτοῦ Καλόη, ἥτις εἶναι κάλλιστον χωρ[…] τῆς Ἀσίας, ἀνῳκτισμένον ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ Τμώλου περὶ […] πηγὰς τοῦ Καϋστρίου ποταμοῦ[1]. *Γεννηθεὶς κατὰ τὸ 950 ἐ[…] ρεύθη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα διὰ τὴν παιδείαν αὐ[…] ἐκτήσατο τὴν εὔνοιαν τῶν κρατούντων. Ὡς διάκονος ἠκολ[…] θησε Βασιλείῳ τῷ δευτέρῳ τῷ ἐπικαλουμένῳ Βουλγαροκτό[…] ἀλλ' ἡ στρατεία αὕτη ἀπέβη ὀλεθρία τοῖς Βυζαντινοῖς· διό[…] δομέστικος Κοντοστέφανος ψευσάμενος εἶπε τῷ Βασιλείῳ, […] δῆθεν Λέων ὁ Μελισσηνὸς καταλιπὼν τὰ στενά, ὧν ἐτά[…] φρουρός, ἔφυγεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα ἁρπάσῃ τὸ βα[…] λικὸν στέμμα. Ἐκ τοῦ ψεύδους ὁ βασιλεὺς ταραχθεὶς διέτ[…] τὸν στρατόν, ὅπως ἀναχωρήσῃ*[2]. *Διὰ τὴν ἀναχώρησιν συνέβ[…] ὄλεθρος αὐτοῦ καὶ ἐκινδύνευσε καὶ ὁ ἡμέτερος ἱστορικός, […] αὐτὸς ἀφηγεῖται*[3]. *Ὁ Λέων συνέγραψε τὴν Ἱστορίαν ἀπὸ […] 959—975 ἐν δέκα βιβλίοις, ἐν οἷς ἱστορεῖ τοὺς τρεῖς μεγάλ[…] πολέμους τῶν Βυζαντινῶν κατὰ τῶν Ἀράβων πειρατῶν […] Κρήτης, κατὰ τῶν Σαρακηνῶν, καὶ κατὰ τῶν Βουλγάρων […] Ῥώσσων.*

Εὐθὺς ἐν ἀρχῇ ὁ ἱστορικὸς ἄρχεται ἀπὸ τῆς ἀφηγήσ[…] τῆς στρατείας τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ἐπὶ τοὺς Ἄραβας […]

γραφον τῆς βιογραφίας ἀνακαλυφθὲν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ G Hirsc[…] *ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπ' αὐτοῦ καὶ εἶτα ὑπὸ* Carl de Boor, Berlin 1[…] *Παράβαλλ.* Krumbacher *ἐν σελ.* 72. 1) *Ἱστορ. Ι*, 2. 2) *Ὅρα ἱστορ[…] Παπαρρ.* IV, 219. 3) *Ἐν βιβλ. Χ*, 8 *„Τότε δὴ καὶ αὐτὸς ὁ ταῦτα ἐκ[…] γῳδῶν ἐκεῖσε παρήμην, τῷ κρατοῦντι δυστυχῶς συνεπόμενος καὶ τῇ[…] διακόνου λειτουργίᾳ ὑπηρετούμενος. Καὶ κἂν ἐξεχύθη μου παρὰ μικρὸ[…] διαβήματα, καὶ μαχαίρας Σκυθικῆς γέγονα παρανάλωμα, εἰ μή με θεί[…] ἐξ αὐτοῦ τοῦ κινδύνου ἀπήγαγε πρόνοια, ἥτις ἐξιππάσασθαι τάχος πεπο[…] πρὸ τοῦ καταληφθῆναι τὴν φαραγγώδη πρὸς τῶν δυσμενῶν ἄνοδον“.*

Κρήτης καὶ τὴν περιφανῆ τούτου νίκην. Διότι οὗτος μετὰ κραταιοῦ στόλου ἐστρατεύσατο, οἱ δὲ βάρβαροι πειραθέντες, ὅπως κωλύσωσι τὴν ἀπόβασιν, δὲν ἠδυνήθησαν[1]. *Ἡ στρατεία αὕτη, ἣν ὕμνησεν ὁ ποιητὴς Θεοδόσιος*[2], *εἶναι ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἡ σπουδαιότης τῆς ἱστορίας ταύτης. Πρὸς δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους πλεῖστα φοβερὰ τῆς φύσεως ἔργα συνέβησαν, ἅπερ ὁ ἱστορικὸς ἐνόμισε καθῆκον νὰ περιγράψῃ*[3]. *Πηγαὶ τῆς ἱστορίας εἶναι ἡ αὐτοψία καὶ οἱ τῶν ἰδόντων λόγοι. Πρότυπον τοῦ Λέοντος εἶναι ὁ Ἀγαθίας, ἀλλ' οὗτος δὲν δύναται νὰ φθάσῃ εἰς τὴν λεπτὴν ἐκείνου αἴσθησιν τῆς γλώσσης. Τὰς λέξεις ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς ἔλαβε παρὰ τῆς ἁγίας γραφῆς καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων. Αἱ διθυραμβώδεις τούτου φράσεις ὁμοιάζουσι πρὸς τὰς τοῦ Θεοφυλάκτου. Ἀλλ' αἱ περίοδοι οὖσαι μονόσχημοι διεγείρουσι τὸν κόρον τοῦ ἀναγνώστου. Ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ Λέοντος ἤντλησεν ὁ Ζωναρᾶς καὶ ὁ Σκυλίτσης. Φαίνεται, ὅτι τὸ ἱστορικὸν τοῦτο ἔργον δὲν ἀνεγινώσκετο πολὺ κατὰ τοὺς ἔπειτα χρόνους, ὡς τεκμηριοῦται ἐκ τούτου, ὅτι ἓν μόνον χειρόγραφον τούτου διεσώθη*[4].

Τίνα ἔσχε πατρίδα Μιχαὴλ ὁ Ἀτταλειάτης, δὲν εἶναι γνωστόν[5]. *Νομίζομεν ὅμως πιθανόν, ὅτι τὸ ἐπίθετον μαρτυρεῖ*

---

1) *Ἐν βιβλ. I*, 3 „*Δεινῆς δὲ μάχης ἀναρραγείσης καὶ δίκην χαλάζης τῶν βελῶν καταφερομένων, οὐκ ἔμελλον ἐπὶ πολὺ διακαρτερεῖν οἱ βάρβαροι τὸν τῶν Ῥωμαίων δορατισμόν*". 2) *Ὅρα Γραμματολ. I*, 710. 3) *Ἐν βιβλ. I, α'* „*διὰ ταῦτα πολλῶν ἐν τῷ κατ' ἐμὲ χρόνῳ πραγμάτων ἐξαισίων καὶ ἀλλοκότων καινοτομηθέντων, καὶ φοβερῶν κατ' οὐρανὸν δειμάτων ἐπιφανέντων, καὶ σεισμῶν ἀπίστων κινηθέντων, σκηπτῶν τε κατενεχθέντων, καὶ ὑετῶν λάβρων καταρραγέντων, πολέμων τε συρραγέντων, καὶ στρατευμάτων πολλαχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐπιδραμόντων, καὶ πόλεων καὶ χώρων μεταναστάντων, ὡς πολλοῖς δοκεῖν, ἀλλοίωσιν ἄρτι τὸν βίον λαβεῖν . .*". 4) *Ὅρα* K. Leonhardt, Kaiser Nikephoros II Phokas und die Hambaniden 960—969, Halle 1887 *καὶ* G. Schlumberger, Nicéphore Phocas, Paris 1890. *Παράβαλλ.* Krumbacher *ἐν σελίδ.* 73. 5) *Ὁ ἡμέτερος Σάθας ἐν τῇ Μεσαιων. βι-*

τὴν καταγωγὴν τοῦ ἱστορικοῦ. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ ὠνομάζετο Ε νικὸς καὶ ἡ μήτηρ Καλή, τὸ δὲ γένος αὐτοῦ ἦτο ταπειν Ἤκμαζε δ' ἐν τοῖς χρόνοις Κωνσταντίνου τοῦ Δούκα (10 Ὁ Ἀτταλειάτης διὰ τὰς νομικὰς γνώσεις ἐγένετο κριτὴς στρατοπέδου (1068), πατρίκιος (1069) καὶ ἄλλα ἔλαβεν ἀ ματα[2]. Ἠκολούθησε καὶ Ῥωμανῷ τῷ Διογένει, ὅτε οὗτος ἐσ τεύσατο κατὰ τῶν Σαρακηνῶν. Ἐν τῇ στρατείᾳ ἀφηνιάσα τοῦ ἵππου ἐκινδύνευσε τὸν ἔσχατον, ἀλλ' ἐσώθη διὰ τὴν δε τητα τῆς διανοίας[3]. Οὐ μόνον δ' ἐνταῦθα, ἀλλὰ καὶ περὶ Ἅλυν[4] ἐκινδύνευσεν ὁ ἡμέτερος ἱστορικός. Ἐθεωρεῖτο δ' γενναῖος ἐν τῷ πολέμῳ καὶ συνετὸς ἐν τοῖς συμβουλίοις. Ο συνέγραψε πολύτιμον ἱστορικὸν ἔργον ἐπιγραφόμενον, Ἰσ ρία ἐκτεθεῖσα παρὰ Μιχαὴλ αἰδεσιμωτάτου κρι ἐπὶ τοῦ ἱπποδρόμου καὶ τοῦ βήλου τοῦ Ἀτταλε του[5]. Ταύτην προσφωνεῖ τῷ βασιλεῖ Νικηφόρῳ τῷ Βο νειάτῃ, πρὸς ὃν ἔχει παλαιὰν φιλίαν. Ἐν τῷ συγγράμμ τούτῳ ἱστοροῦνται τὰ συμβάντα κατὰ τὴν βασιλείαν Μιχαὴλ Παφλαγόνος, Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου, Μιχαὴλ τοῦ Στ τιωτικοῦ, Ἰσαακίου τοῦ Κομνηνοῦ, Κωνσταντίνου τοῦ Δου Ῥωμανοῦ τοῦ Διογένους, Μιχαὴλ τοῦ Παραπινακίου καὶ κηφόρου τοῦ Βοτανειάτου[6]. Ὁ Ἀτταλειάτης ἔχων ὀρθὴν κρίσιν καὶ ἀγάπην πρὸς τὴν ἀλήθειαν πειρᾶται, ὅπως τὰ γε νότα ἀφηγηθῇ κατὰ τὸ ἐνὸν ἀκριβῶς.

Πλὴν τῆς ἱστορίας ταύτης συνέγραψε κατ' ἐντολὴν Μιχ τοῦ Παραπινακίου[7] Πόνημα νομικὸν ἤτοι σύνο

βλιοθήκῃ Ζ' ἐνόμισεν, ὅτι πατρίδα εἶχε τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλ Krumbacher *ἔδειξεν, ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι ἀκριβές. Ὅρα Διάταξ. ἐν σελί*

1) *Αὐτόθι "λόγους δὲ ζητῶν προσεκτησάμην τούτους καὶ τὰ πρὸς τὸν ἐφόδια".* 2) *Ὅρα* Nicolai III. 75. 3) *Ἐν σελίδ.* 122. 4) *Ἐν σελίδ. Παράβαλλ. Σάθαν ἐν Μεσαιων. βιβλ. σελ. ια'.* 5) *Τὴν ἐπιγραφὴν τα φέρει τὸ σύγγραμμα ἐν τῷ χειρογράφῳ τῶν Παρισίων.* 6) *Σάθ. ἐν σαιων.* I, *ιη'.* 7) *Τὸ ἐπώνυμον τοῦτο ἐδόθη, διότι σφετερισάμενος τὸ*

πραγματικήν. Τὸ ἐγχειρίδιον τοῦτο εἶναι χρήσιμον, διότι συμπληροῖ ἐλλιπῆ τινα μέρη τῶν *Βασιλικῶν*. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συνετάχθη καὶ *Διάταξις ἐπὶ τῷ παρ' αὐτοῦ συστάντι πτωχοτροφείῳ καὶ τῷ μοναστηρίῳ*[1], ἅπερ οὗτος ἵδρυσε κατὰ τὸ 1077. Ὁ Ἀτταλειάτης ὑπισχνεῖται μέν, ὅτι θέλει γράψει διὰ βραχέων καὶ δι' ἁπλοϊκῆς γλώσσης[2], ὅμως μὴ στερούμενος τέχνης ποιεῖ μετάβασιν εἰς τὴν περίοδον τῶν Κομνηνῶν[3].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ΄.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑΣ ΑΠΟ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ ΜΕΧΡΙΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ.

Ὁ Μιχαὴλ Ἀτταλειάτης εἶναι ἡ γέφυρα ἡ συνδέουσα τὴν χυδαιότητα τῆς γλώσσης, εἰς ἣν κατέπεσε τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἀπὸ τοῦ ἑβδόμου μέχρι τοῦ δεκάτου μ. Χ. αἰῶνος, μετὰ

νοπώλιον τῶν σιτηρῶν τῆς Θράκης ὑπεξήρει τὸ τέταρτον τοῦ μοδίου, ὅπερ ἐλέγετο πινάκιον. Ἱστορ. Παπαρρηγ. IV, 399. [1]) Τὸν κώδικα τῆς *Διατάξεως* ἐδημοσίευσε τὸ πρῶτον ὁ φιλοπονώτατος κ. Σάθας, ὅστις πολυτίμους ὑπηρεσίας προσήνεγκεν εἰς τὰς ἱστορικὰς μελέτας τοῦ Μέσου αἰῶνος. [2]) Ἐν σελίδ. 8 (ἔκδ. Bonn) „Διὸ δὴ ἔδοξε κἀμοί, καίτοι μυρίαις ἀσχολίαις ἁλύοντι περὶ τὸ στρατόπεδον καὶ δικαστικοῖς διαλόγοις ἀεὶ περιδονουμένῳ καὶ ὅσαι ὧραι τοῖς ἐξ αὐτῶν συγγράμμασι κάμνοντι, προσθήκην ἐμποιῆσαι τοῖς πόνοις καὶ μικρά ἄττα διαλαβεῖν *βραχεῖ τινι ῥήματι καὶ ἁπλοϊκῷ*, καθὰ προσήκει τοῖς ἱστορίας συγγράφουσιν, ὅτι μὴ ἀγωνιστικὸς ὁ λόγος καὶ διὰ τοῦτο μεθόδου προσδεόμενος τεχνικῆς, ἀλλ' ἱστορικὸς καὶ διπλόης ἁπάσης καὶ ἀκαιρολογίας ἀνώτερος, περὶ ὧν οὐκ ἀκοῇ καὶ μύθοις ἑτέρων παρέλαβον, ἀλλ' ὧν αὐτὸς αὐτόπτης καὶ θεατὴς ἐχρημάτισα. ἵνα μὴ λήθης βυθοῖς διὰ τῆς τοῦ χρόνου παραρροῆς τὰ λόγου καὶ ἄξια συγχωσθεῖεν, ἀλλὰ τὴν μνήμην ἀθάνατον ἔχωσιν". [3]) Παράβαλλ Krumbacher ἐν σελίδ. 75.

τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ Ἀττικισμοῦ τῆς ἀρξαμένης κατὰ δυναστείαν τῶν Κομνηνῶν. Τὴν ἀναγέννησιν παρεσκεύ κατ' ἐξοχὴν ἡ φιλολογικὴ ἐνέργεια τῶν διαδόχων Βασιλ τοῦ Μακεδόνος, περὶ ἧς εἴρηται ἐν τῷ ἡγουμένῳ κεφαλα Ἀπὸ τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος οἱ ἱστορικοὶ γράφουσι μὲν Ἑλλ στί, ἀλλ' ὀνομάζουσιν ἑαυτοὺς Ῥωμαίους[1]. *Ἐπὶ τῆς διανο τούτων ἐπιδρᾷ οὐχὶ τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα, ἀλλ' αἱ ἰδέαι Ἀσίας. Ἐν τοῖς χρόνοις ὅμως τῶν Κομνηνῶν ἀναφαίνεται ξις λογίων ἰσχυρά. Αὕτη μετὰ τοῦ κλήρου συμμαχήσασα ἐτόλμ νὰ ἀντεπεξέλθῃ καὶ κατὰ τῆς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας, οὔτε ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος ἐνεπνέετο, οὔτε ὑγιεῖς θ σκευτικὰς ἀρχὰς εἶχε. Τότε τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα ἐτιμῶ ἐν τοῖς ἀνακτόροις καὶ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ σεμνύνεται, ὅτι ἐμ τησεν Ἕλληνας φιλοσόφους*[2].

Ἐν τοῖς προπυλαίοις τῆς περιόδου ταύτης ἵσταται ὁ ἀ τῆς Ἄννης, ὁ Νικηφόρος Βρυέννιος, ὅστις ἐγεννήθη ἐν Ἀδρ νουπόλει τῷ 1062. Κατήγετο δ' ἐκ τοῦ ἐπιφανοῦς γένους Βρυεννίων τῆς ἐν Μακεδονίᾳ Ὀρεστιάδος[3] *καὶ ἦτο υἱὸς πατρικίου καὶ στρατηγοῦ Νικηφόρου Βρυεννίου, ὅστις εἶ ἀξιώσεις ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ θρόνου. Ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου μηνοῦ ἡττηθεὶς καὶ αἰχμάλωτος γενόμενος παρεδόθη τῷ Βορί ὅστις ἐτύφλωσεν αὐτόν, Ἀφ' οὗ δ' οὕτως ὁ γενναῖος στρατη κατέστη ἀκίνδυνος, προσελήφθη εἰς τὰ ἀνάκτορα, ὅπου μ φιλανθρωπίας μετεχειρίζετο τοῦτον ὁ βασιλεύς. Ὁ υἱὸς τού Νικηφόρος κατά τε τὸ κάλλος καὶ τὴν παιδείαν διαπρέπων*

---

1) *Ὅρα Ἱστορ. Παπαρρηγ.* IV, 379. 2) *Ἄννα Κομνην. ἐν Ἀλε δος προοιμ.* 1 „*Ταῦτα δὲ διεγνωκυῖα ἐγὼ Ἄννα, θυγάτηρ μὲν τῶν β λέων Ἀλεξίου καὶ Εἰρήνης, πορφύρας τιθήνημά τε καὶ γέννημα, οὐ γρ μάτων οὐκ ἄμοιρος, ἀλλὰ καὶ τὸ ἑλληνίζειν ἐς ἄκρον ἐσπουδακυῖα, ῥητορικῆς οὐκ ἀμελετήτως ἔχουσα καὶ τὰς Ἀριστοτελικὰς τέχνας εὖ λεξαμένη καὶ τοὺς Πλάτωνος διαλόγους, καὶ τὸν νοῦν ἀπὸ τῆς τετρακ τῶν μαθημάτων πυκάσασα...*„ 3) Nicolai III, 76.

λέχθη ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου ὡς γαμβρός, ᾧ ἐξέδωκε τὴν Ἄνναν καὶ ἐτίμησε διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ Καίσαρος. Τῆς τιμῆς ἦτο ἄξιος· διότι διεκρίνετο καὶ κατὰ τὴν ῥητορικὴν δεινότητα καὶ κατὰ τὴν πολεμικὴν ἀνδρείαν[1]. Ὁ Νικηφόρος ὑπερήσπιζε τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐν ἔτει 1096 κατὰ τῶν σταυροφόρων καὶ πολλὰς ἄλλας στρατιωτικὰς ὑπηρεσίας προσήνεγκε τῷ κράτει. Ἐπειδὴ δ' ἡ Ἄννα ἦτο τὸ πρῶτον τοῦ Ἀλεξίου τέκνον, εἶχε τὴν ἀξίωσιν, ὅπως ὁ ἀνὴρ αὐτῆς ἀναβῇ εἰς τὸν θρόνον. Τὴν ἀξίωσιν ταύτην ἐκ παντὸς τρόπου ὑπεστήριζεν ἡ μήτηρ τῆς Ἄννης Εἰρήνη. Ἀλλ' αἱ παράνομοι ἀξιώσεις ἐθραύθησαν πρὸ τῆς ἰσχυρᾶς τοῦ Ἀλεξίου θελήσεως[2]. Ὁ δὲ Βρυέννιος εἰς τὴν Συρίαν στρατευσάμενος ἐπανῆλθε βαρέως νοσῶν καὶ ἐκ τῆς νόσου ἔθανεν ἐν Βυζαντίῳ. Τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρὸς θρηνεῖ ἡ Ἄννα[3].

Ὁ Βρυέννιος ἦτο ἀνὴρ τῶν στρατοπέδων καὶ ὡς τοιοῦτος ἠσχολεῖτο περὶ πολλά. Δὲν ἐστερεῖτο ὅμως παιδείας καὶ κατ' ἐντολὴν τῆς πενθερᾶς αὐτοῦ Εἰρήνης[4] ἀνέλαβε νὰ συγγράψῃ τὰ κατὰ τὸν Ἀλέξιον. Μετὰ μετριοφροσύνης ὁ Νικηφόρος χαρακτηρίζει τὸ ἔργον αὐτοῦ ὡς Ὕλην ἱστορίας[5]. Ἀπὸ Διογέ-

---

[1]) Krumbacher ἐν σελίδ. 76 καὶ Hans Seger, Byzantinische Historiker des 10 und 11 Jahrhunderts, München 1888. [2]) Ἱστορ. Παπαρρηγ. IV, 511. [3]) Ἐν προοιμ. κεφ. 4 "σκοτοδίνης ἐμπίπλαμαι τὴν ψυχὴν καὶ ῥείθροις δακρύων περιτέγγω τοὺς ὀφθαλμούς. Ὢ οἷον ἡ Ῥωμαίων ἀπόλωλε βούλευμα· ὢ πείρας μὲν ἀκριβεστάτης περὶ τὰ πράγματα καὶ ὅσην ἐκεῖνος συνείλοχε· λόγων δὲ ἐπιστήμης, ποικίλης δὲ σοφίας, λέγω δὲ τῆς θυραίας καὶ τῆς ἡμετέρας αὐλῆς". [4]) Ἐν προοιμ. κεφ. 3 "Ἀλλ' ὅ γε Καῖσαρ οὐκ εἰδὼς ἀμελεῖν τοῦ λόγου καὶ ἐν κόποις καὶ ἐν πόνοις συνέγραφε μὲν καὶ ἄλλ' ἄττα συγγράμματα μνήμης καὶ λόγου ἄξια, προείλετο δὲ μάλιστα τὰ κατὰ τὸν Ἀλέξιον τὸν αὐτοκράτορα Ῥωμαίων καὶ ἐμὸν πατέρα συγγράψαι ἐξ ἐπιταγῆς τῆς βασιλίδος καὶ ἐν βίβλοις ἐνθεῖναι τὰς πράξεις τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ἐν ᾧπερ ὁ καιρὸς ἐδίδου τούτῳ, τῶν ὅπλων καὶ τοῦ πολέμου βραχύ τι ἀπαλλαγέντι, ἐπιβλέψαι πρὸς συγγραφὰς καὶ λογικούς τινας πόνους". [5]) Τὴν ἐπιγραφὴν ἐπεξηγεῖ ἐν σελίδ. 17 τοῦ Προοιμίου "Ἀλλ' ἀφορμήν

νους τοῦ αὐτοκράτορος ἀρξάμενος κατήρχετο εἰς τὸν Ἀλέξ
Περιγράφει δὲ τὰ γεγονότα ἀπὸ τοῦ 1070 μέχρι τῆς ἀρχῆς
βασιλείας τοῦ Βοτανειάτου (1079). Ἡ συγγραφὴ συνίσταται
τεσσάρων βιβλίων, ἐξ ὧν τὰ μὲν δύο πρῶτα εἶχε συντάξει,
φαίνεται, ζῶντος τοῦ Ἀλεξίου, τὰ δ' ἄλλα δύο ἔγραψε βρα
τερον. Εἰκάζεται, ὅτι ὁ Νικηφόρος προὐτίθετο νὰ προσθ
καὶ πέμπτον βιβλίον, ὅπως ἀγάγῃ εἰς πέρας τὰ τῆς βασιλ
τοῦ Βοτανειάτου, ἀλλὰ διὰ τὸν συμβάντα θάνατον τὸ ἔρ
ἔμεινεν ἀτελές. Πειρᾶται δ', ὅπως δείξῃ, ὅτι ὁ Ἀλέξιος Κομ
νὸς τὰ τοῦ κράτους κινδυνεύοντα ἔσωσε[1]. *Πρὸς συγγραφ*
τῆς ἱστορίας ἤντλησεν εἰδήσεις παρὰ τῶν προγενεστέρων, ὡς
παρὰ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ πάππου, ἔλαβε δ' ὑπ' ὄψει καὶ ἱσ
ρίας, οἷον τὴν τοῦ Ψελλοῦ καὶ τὸ χρονικὸν τοῦ Σκυλίτζη.
Νικηφόρος ὡς γαμβρὸς τοῦ Ἀλεξίου δὲν ἠδύνατο ἀπαθῶς
κρίνῃ τὰ γεγονότα, ἀλλ' ὡς συγγενὴς τῶν τὰ ἔργα διαπρα
μένων εἶχε τὴν εὐκολίαν, ὅπως ἀκριβῶς μάθῃ ταῦτα. Τὸ π
τυπον τῆς ἱστορίας τούτου εἶναι ὁ Ξενοφῶν[2]. *Ἀμφότεροι ἦ*
στρατιῶται καὶ συγγραφεῖς.

Ὑψηλοτέραν θέσιν ἐν τῇ ἱστοριογραφίᾳ κατέχει ἡ θερμο
γὸς σύζυγος αὐτοῦ, Ἄννα ἡ Κομνηνή, ἥτις ἐγεννήθη
1083. Ὅτε δ' αὕτη ἦγε τὸ ὄγδοον τῆς ἡλικίας ἔτος, ἐμνηστεύ
Κωνσταντῖνον τὸν υἱὸν τῆς χήρας Μαρίας τῆς γυναικὸς τοῦ Μιχ
Δούκα[3]. *Ἀλλὰ τοῦ Κωνσταντίνου προώρως τελευτήσαντος*
γάμος δὲν ἐτελέσθη. Οὕτως ἡ Ἄννα ἔλαβε σύζυγον τὸν Β

τινα παρασχεῖν βουλόμενος τοῖς τὰ ἐκείνου συγγράφειν ἐθέλουσι πρὸς τ
τηνὶ τὴν γραφὴν ἐξώρμησα". [1]) *Ἐν προοιμ. σελ.* 15 "*ὃς ἐν και*
δυσκόλοις τὰς τῶν Ῥωμαίων ἡγεμονίας παραλαβών, ὁπηνίκα τὰ τῶν Ῥ
μαίων ἀπηύδησε πράγματα εἰς γῆν καταπεπτωκότα καὶ κινδυνεύοντα δ
ρυῆναι, τέλεον ἀνέστησέ τε καὶ εἰς κλέος ἀνήγαγε μέγιστον". [2]) Krum
cher *ἐν σελίδ.* 77. [3]) *Ἄννα Κομν. ἐν βιβλ.* XIV, 7. *Παράβαλλ.* Neuma
Griechische Geschictschreiber und Geschichtsquellen im zwölften J
hundert, Leipzig 1888 *ἐν σελίδ* 19.

έννιον, ὡς εἴρηται ἐν τοῖς ἔμπροσθεν. Τοῦτον ἐκ παντὸς τρόπου ἐπειρᾶτο μετὰ τῆς μητρὸς Εἰρήνης, ὅπως ἀναβιβάσῃ εἰς τὸν θρόνον. Ἡ Εἰρήνη ἐπῄνει μὲν τὸν Βρυέννιον, ἐκάκιζε δὲ τὸν υἱὸν Ἰωάννην[1]. *Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος οὐδόλως ἐπείσθη, ἵνα πράξῃ τοῦτο ἐπειπὼν τοὺς λόγους, δι' οὓς ἀρνεῖται*[2]. *Τοῦ Νικηφόρου θανόντος ἡ Ἄννα ἵδρυσε τὴν μονὴν τῆς Κεχαριτωμένης, ὅπου διήγαγε τὸ λοιπὸν τοῦ βίου. Πότε ἐτελεύτησε, δὲν εἶναι γνωστόν*[3]. *Ἐν τῇ μονῇ ἀπηλλαγμένη τοῦ θορύβου καὶ τῶν φροντίδων τῶν ἀνακτόρων συνέγραψε τὴν Ἀλεξιάδα, ἥτις κατὰ τὸ 1148 ἦτο ἤδη συντετελεσμένη.*

Ἡ Ἀλεξιὰς συνισταμένη ἐκ δέκα καὶ πέντε βιβλίων περιλαμβάνει τὰ γεγονότα ἀπὸ τοῦ 1069—1118. Οὕτως ἡ ἱστορία τῆς Ἄννης προσαρμόζεται εἰς τὴν τοῦ ἀνδρός. Ἐπειδὴ γράφει σύγχρονον ἢ ὀλίγῳ προγενεστέραν ἱστορίαν, τὰς εἰδήσεις ἔλαβε κατὰ τὸ πλεῖστον παρὰ συγγενῶν ἢ παρὰ πολεμιστῶν, οἵτινες εἶχον ἀκολουθήσει τῷ πατρὶ εἰς τοὺς πολέμους. Ἠδύνατο δὲ εὐκόλως νὰ μεταχειρισθῇ καὶ δημόσια ἔγγραφα, διπλωματικὰς ἀλληλογραφίας καὶ τὰ παραπλήσια. Ὅτι τὴν ἱστορίαν τοῦ Νικηφόρου εἶχεν ἀνὰ χεῖρας, εὐκόλως ἠδύνατό τις νὰ εἰκάσῃ. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ εἰς ταύτην παραπέμπει[4]. *Ὁμολογεῖ δ', ὅτι εἶχεν ὑπ' ὄψει καὶ εὐτελεστέρας πηγάς*[5], *δηλ. ἱστορήματα ἀπομάχων.*

---

1) *Ὅρα Νικήτ. Χωνιάτ. ἐν προοιμ. κεφ. 2.* 2) *Αὐτόθι „. . . ἐπ' ἐμοὶ καὶ μάλα καπυρὸν γελάσειε τὸ Πανρώμαιον, καὶ τῶν φρενῶν κριθείην ἀποπεσών, εἰ τὴν βασιλείαν οὐκ ἐπαινετῶς εἰληφώς, ἀλλ' αἵμασιν ὁμογενῶν καὶ μεθόδοις Χριστιανικῶν ἀφισταμέναις θεσμῶν, δεῆσαν ταύτης ἀφηκέναι διάδοχον, τὸν μὲν ἐξ ὀσφύος ἀποπεμψαίμην, τὸν δὲ Μακεδόνα εἰσοικισαίμην, τὸν Βρυέννιον οὕτω λέγων, ἐπεὶ καὶ ἐξ Ὀρεστιάδος ὥρμητο“.* 3) *Ὅρα* E. Oster, Anna Komnena. 3 Program. Rastatt 1868. 1870 *καὶ* 1871. 4) *Ἐν βιβλ.* X, 2 *„ὅπως δὲ τῷ λεπτομερέστερον ἐθέλοντι μανθάνειν ἐξέσται ἀπὸ τῶν τοῦ κλεινοῦ Καίσαρος συγγραμμάτων διεντυχεῖν“ καὶ* VII, 2. 5) *Ἐν βιβλ.* XIV, 7 *„Ἃ δὲ συνειλόχειν τῆς ἱστορίας, ἴστω θεός, ἴστω ἡ ὑπερκόσμιος μήτηρ αὐτοῦ καὶ ἐμὴ δεσπότις, ἀπό τινων συνελεξάμην συγγραμμάτων ἀχρείων καὶ ἀσπούδων παντάπασι καὶ γερόντων ἀν-*

Ἡ Ἄννα διακηρύσσει, ὅτι δὲν θέλει φεισθῇ οὐδὲ τοῦ ἑαυ πατρός, ἂν εὕρῃ τοῦτον ἁμαρτάνοντα[1]. *Διότι ἔχει συνείδη ὅτι ὁ γράφων ἱστορίαν ἔχει καθῆκον, ὅπως ἐπιλανθάνηται νοίας καὶ μίσους καὶ κοσμῇ μὲν τοὺς ἐχθρούς, ὅταν αἱ π ξεις ἀπαιτῶσι τοῦτο, ἐλέγχῃ δὲ τοὺς ἀναγκαιοτάτους, ὅταν ἁμαρτήματα τοῦτο ὑποδεικνύωσιν*[2].

Οἱ λόγοι ὅμως οὗτοι εἶναι μὲν γενναῖοι, ἀλλὰ δὲν ἐφαρ ζονται. Ἴσως ὁ πρὸς τὸν πατέρα σεβασμὸς ἐν τῇ φαντασίᾳ λογίας ἡγεμονίδος τὸν Ἀλέξιον εἰκόνιζεν ἐν μορφῇ ἰδεώ Τοῦτο καταφαίνεται κατ' ἐξοχὴν ἐκεῖ, ἔνθα ἡ Ἄννα περιγρα τὴν μορφὴν τοῦ πατρὸς[3] *καὶ τῆς μητρός*[4]. *Ὡσαύτως τὸν σύ γον δὲν διστάζει νὰ παραβάλῃ πρὸς αὐτὸν τὸν Ὁμηρι Ἀχιλλέα*[5]. *Ἐν τῇ διανοίᾳ τῆς εὐσεβοῦς θυγατρὸς ὁ Ἀλέ εἶναι οὕτως ἔξοχος, ὥστε μόνον ὁ μέγας Κωνσταντῖνος δύ ται πρὸς τοῦτον νὰ παραβληθῇ. Διὰ ταῦτα τὴν ἱστορίαν αὐ κατὰ τὸ ἔθος τῶν ἐπικῶν ποιητῶν ὠνόμασεν Ἀλεξιάδα, ὡ Ὅμηρος τὴν Ἰλιάδα. Διαφέρει δ' ὅμως τοῦ ἔπους, καθ' ὅ πολλαχοῦ λυρικαὶ ἐκχύσεις διακόπτουσι τὴν ἤρεμον ἀφήγη Ὁ Carl Neumann*[6] *ἐλέγχει τὴν Ἄνναν, διότι δὲν περιέγρ τὴν σκηνὴν τὴν συμβᾶσαν κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν τοῦ β τοῦ Ἀλεξίου, ἣν γινώσκομεν παρὰ τοῦ Ζωναρᾶ καὶ Νικήτα*

θρώπων στρατευσαμένων κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, καθ' ὃν οὑμὸς πατὴρ σκήπτρων Ῥωμαίων ἐπείληπτο, χρησαμένων δὲ συμφοραῖς καὶ μετασχ τισθέντων ἀπὸ τῆς κοσμικῆς τύρβης εἰς τὴν τῶν μοναχῶν γαληνιαίαν κ στασιν„. [1]) *Ἐν βιβλ. Ι*, 16. [2]) *Ἐν προοιμ. κεφ.* 2. [3]) *Ἐν βιβλ. ΙΙΙ*, 3 *πολλοῖς ἄλλοις λέγει· "Τῶν τε ὤμων ἡ εὐρύτης καὶ τῶν βραχιόνων τὸ σ ρὸν καὶ τῶν στέρνων ἡ προβολὴ ἡρωϊκὰ πάντα καὶ ὅλως εἰς θάμβος καὶ ψιν τοὺς πολλοὺς ἐκκαλούμενα„.* [4]) *Αὐτόθι· "Καὶ ἐπέραστος μὲν ἐπέραστος δὲ ἀκοῦσαι, καὶ ὀψεώς τε καὶ ἀκοῆς ἀκόρεστον ὡς ὄντως ἄ σμά τε καὶ θέαμα. Αὐτὸ μὲν τὸ πρόσωπον σελήνης μὲν ἀπέστιλβε φέγγο* [5]) *Ἐν βιβλ.* VII, 2. *"Καὶ οἷον τὸν Ἀχιλλέα ὕμνησεν Ὅμηρος ἐν τοῖς χαίοις, τοιοῦτον ἄν τις εἶπε τὸν ἐμὸν Καίσαρα ἐν τοῖς ὑπὸ τὸν ἥλιον ἀπ ἀναπεφηνότα„.* [6]) *Ἐν σελίδ.* 26 *τῆς μνημονευθείσης διατριβῆς.*

Χωνιάτου[1]. *Ἡμεῖς ἔχομεν τὴν γνώμην, ὅτι καλῶς ἔπραξεν ἡ ἡγεμονὶς ἀπαξιώσασα νὰ ἀποκαλύψῃ πρὸ τοῦ κόσμου σκηνὴν ὅλως οἰκιακήν. Ἡ ἀποκάλυψις αὕτη τῷ μὲν Χωνιάτῃ ἦτο καθῆκον, ἀλλὰ τῇ Ἄννῃ πάντως ἦτο ἀσέβημα. Αὕτη δὲν ἠδύνατο νὰ γινώσκῃ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, εἰ μὴ ἦτο θυγάτηρ τῶν περὶ διαδοχῆς τοῦ θρόνου ἐρισάντων. Ὅτι δ' ἡ Εἰρήνη ἐκ παντὸς τρόπου ἠγωνίσατο, ὅπως σώσῃ τὸν σύζυγον*[2], *δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς βέβαιον. Διότι αὕτη ἠγάπα μὲν τὸν ἄνδρα, ἀλλὰ τοῦ υἱοῦ προετίμα τὴν θυγατέρα καὶ διὰ ταύτην τὸν γαμβρὸν Νικηφόρον. Σημειωτέον δ', ὅτι ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς διεκρίθη κατὰ τὴν στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν ἐνέργειαν, ὡς καὶ κατὰ τὴν ὑπέροχον σύνεσιν, καὶ ἀνήκει ταῖς μεγαλοπρεπεστάταις μορφαῖς τοῦ Μέσου αἰῶνος, ὡς λέγει ὁ πολὺς περὶ τὰς τοιαύτας ἐρεύνας Krumbacher*[3].

Διὰ ταῦτα ἡ Ἀλεξιὰς τῆς ἡγεμονίδος θεωρεῖται ὡς ἓν τῶν περιφανεστάτων ἔργων τῆς Ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας. Ἡ καρδία τῆς Ἄννης δὲν ἔχει τι Ῥωμαϊκόν, ἀλλὰ πάλλει ἐκ θερμότητος πρὸς πᾶν Ἑλληνικόν. Δύναμαι δ' εἰπεῖν, ὅτι εἶναι ἡ πρώτη Ἑλληνὶς τοῦ μέσου αἰῶνος. Τὰ Ἑλληνικὰ ταύτης φρονήματα καταφαίνονται καὶ ἐν τῇ ἐκλογῇ τῶν προτύπων τῆς ἱστοριογραφίας καὶ ἐν τῇ Ἑλληνιζούσῃ γλώσσῃ. Ἡ Ἄννα δὲν ἐκλέγει ὡς πρότυπον τὸν Θεοφύλακτον ἢ τὸν Γενέσιον, ἀλλὰ τὸν Θουκυδίδην καὶ τὸν Πολύβιον. Τηλικαύτην δ' ἡ φιλόπατρις στοργὴν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἐπιδείκνυσιν, ὥστε νομίζει, ὅτι ἡ ἱστορία καταμιαίνεται, ὁσάκις μεταχειρίζεται ξενικὰς λέξεις[4]. *Ἡ*

---

[1]) *Ἐν σελίδ.* 11 (*ἔκδ* Bonn). [2]) *Ἄννα ἐν βιβλ.* XV, 11. «*Πολλάκις γοῦν ἐγὼ μᾶλλον συνεχῶς καὶ τὴν μητέρα τεθέαμαι συνδιανυκτερεύουσάν τε τῷ βασιλεῖ καὶ κατόπιν τούτου ἐπὶ τῆς κλίνης καὶ ὑπανέχουσαν τοῦτον ταῖς χερσὶ καὶ παραμυθουμένην τρόπον τινα τὴν ἀναπνοήν. Ἐχεῖτο μέντοι αὐτῆς τῶν ὀμμάτων τὸ δάκρυον καὶ ὑπὲρ τὰ Νειλῷα ῥεύματα*». [3]) *Ἐν σελίδ* 80. [4]) *Ἐν βιβλ* X, 8. «*Τόπος δὲ οὗτος ἐγγὺς τῆς Βοούσης· ὀνόματα δὲ ταῦτα τῶν ἐν τοῖς μέρεσιν ἐκείνοις τόπων. Καὶ μεμφέσθω μηδεὶς ἡμῖν τοιούτοις*

γλῶσσα τῆς Ἄννης πάντως διαφέρει τῆς καθωμιλημένης. Ἡλ δ' ἦτο ἡ διαφορά, καταφαίνεται ἐκεῖ, ἔνθα παραφράζει δημ τικὸν ᾀσμάτιον[1]. *Διὰ τὰς ἀρετὰς τῆς γλώσσης ἡ Ἀλεξιὰς θε ρεῖται τὸ περιφανέσταιον τῆς ἀναγεννήσεως μνημεῖον*[2].

Ὁ δὲ Ἰωάννης Κίνναμος ἀνήκων εἰς ἐπιφανὲς γέ εἰσῆλθεν εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Βυζαντίου ὡς βασιλικὸς γραμμα κὸς (notarius) καὶ ἠκολούθησε τῷ Μανουὴλ Κομνηνῷ (1143 1180) εἰς τὰς στρατείας ἀνά τε τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Εὐρώπην. Ἔ δὲ καὶ ἐπὶ Ἀνδρονίκου, ὅστις ἠπείλησε νὰ ῥίψῃ αὐτὸν καὶ ἐπίσκοπον νέων Πατρῶν Εὐθύμιον εἰς τὸν ποταμόν, διότι ἐν βασιλείῳ σκηνῇ κατὰ Βυζαντινὸν τρόπον συνεζήτουν περί τι θεολογικοῦ ζητήματος[3]. *Ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς συνέτα ἱστορικὸν ἔργον, ὅπερ ἐπιγράφεται Ἐπιτομὴ τῶν κατορθ μάτων τῷ μακαρίτῃ βασιλεῖ καὶ πορφυρογεννή κυρῷ Ἰωάννῃ τῷ Κομνηνῷ καὶ ἀφήγησις τῶν πρ χθέντων τῷ ἀοιδίμῳ υἱῷ αὐτοῦ τῷ βασιλεῖ καὶ πορφ ρογεννήτῳ κυρῷ Μανουὴλ τῷ Κομνηνῷ πονηθεῖ Ἰωάννῃ βασιλικῷ γραμματικῷ τῷ Κιννάμῳ. Ἡ ἱσ ρία αὕτη προσαρμόζεται εἰς τὴν τῆς Ἄννης· διότι ὁ συγγ*

χρωμένοις ὀνόμασιν βαρβαρικοῖς καὶ ἀφ' ὧν ἔστι τὸ ὕφος τῆς ἱστορίας ταμιαίνεσθαι„. *Παράβαλλ. καὶ* VI, 14. [1]) *Ἐν βιβλ. II, 4 "Τὸ δὲ ᾀσ τιον αὐταῖς λέξεσιν εἶχεν οὕτως· "τὸ σάββατον τῆς τυρινῆς, χαρεῖς, Ἀλέ ἐνόησές το, καὶ τὴν δευτέραν τὸ πρωῒ ὕπα καλῶς γεράκιν μου„. Εἶχε ὧδέ πως ἐννοίας τὸ διαφημιζόμενον ἐκεῖνο ᾀσμάτιον· ὡς ἄρα κατὰ μὲ τυρώνυμον σάββατον ὑπέρευγέ σοι τῆς ἀγχινοίας, Ἀλέξιε, τὴν δὲ μετὰ κυριακὴν δευτέραν ἡμέραν καθάπερ τις ὑψιπέτης ἱέραξ ἀφίστασο ἐπιβουλευόντων βαρβάρων„.* [2]) *Παράβαλλ.* Neumann *ἐν σελίδ.* 28. [3]) *κήτ. Χωνιάτ. II, ἐν σελίδ.* 430 (*ἔκδ.* Bonn) *"ὥστε καὶ τῷ νέων Π τρῶν Εὐθυμίῳ (μέγας δ' ἐν λόγοις οὗτος ἦν ὁ ἀνὴρ) καὶ τῷ Κιννάμῳ Ἰ άννῃ οὐ μόνον ἐπέπληξεν ἐντὸς τῆς βασιλείου σκηνῆς κατὰ τὸ Λοπάδ διαλεγομένοις περὶ τῆς "ὁ πατήρ μου μείζων μού ἐστι„, τοῦ θεανθρώ φωνῆς, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦ Ῥυνδακοῦ ποταμοῦ ἀκοντίσειν χαλεπήνας ἠ λησεν, εἰ μὴ παύσαιντο ποιούμενοι περὶ θεοῦ τὴν διάλεξιν„.*

φεὺς ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ[1] *ἀρχόμενος περιλαμβάνει τὸ μέγιστον μέρος τῆς τοῦ Μανουήλ, δηλ. ἀπὸ τοῦ 1118—1175. Φαίνεται δ', ὅτι τὸ ἱστορικὸν τοῦτο ἔργον ἐξικνεῖτο μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Μανουήλ, διότι εἰς ἡμᾶς περιῆλθεν ἠκρωτηριασμένον κατὰ τὸ τέλος.*

Ὁ C Neumann[2] *ἐπειράθη, ὅπως δείξῃ, ὅτι δὲν ἔχομεν τὸ πρωτότυπον ἔργον τοῦ Κιννάμου, ἀλλ' ἐπιτομὴν αὐτοῦ. Διότι ὁ συγγραφεὺς παραπέμπει εἰς προηγουμένας διηγήσεις, αἵτινες νῦν δὲν ὑπάρχουσιν*[3]. *Εἶναι δὲ δίκαιον τὸν ἱστορικὸν νὰ κρίνωμεν ἐπιεικέστερον, διότι πολλαχοῦ δὲν γίνεται δῆλον, ἂν τὸ ἁμάρτημα, ὡς ἡ τραχύτης τῆς γλώσσης καὶ τὸ σκοτεινὸν τῆς συντάξεως, ἀνήκῃ αὐτῷ ἢ τῷ ἐπιτομεῖ. Ὁ Κίνναμος εἶναι ἔντιμος στρατιώτης, ὅστις θηρεύει τὴν ἀλήθειαν. Περιγράφει δὲ τὰ γεγονότα ἐκτενῶς, ὅσων αὐτόπτης ἐγένετο· τῶν δ' ἄλλων κεφαλαιωδῶς μόνον μέμνηται, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ*[4]. *Ἐπειδὴ δ' εἶχεν ὑψηλὴν θέσιν παρὰ τῷ αὐτοκράτορι, ἠδύνατο καὶ παρὰ τῶν στρατηγῶν νὰ μανθάνῃ τὰ γενόμενα. Ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς ἔχων καὶ φιλοσοφικὰς γνώσεις πολλάκις διελέγετο πρὸς τὸν αὐτοκράτορα περὶ Ἀριστοτελικῶν ζητημάτων*[5]. *Πρότυπον τοῦ Κιννάμου εἶναι ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Ξενοφῶν. Οὕτω δ' ἀπεχθάνεται τὰ τῶν ἄλλων λαῶν ὀνόματα, ὥστε τοὺς Τούρκους ὀνο-*

---

[1]) *Εὐθὺς ἐν ἀρχῇ μετὰ τὸ προοίμιον λέγει· "Ἀλεξίου τὸν βίον καταλύσαντος, Ἰωάννης καὶ πρότερον πρὸς τοῦ πατρὸς αὐτῷ μνηστευθεῖσαν τὴν βασιλείαν παρέλαβεν".* [2]) *Ἐν σελίδ.* 80 *τῆς μνημονευθείσης διατριβῆς.* [3]) *Π. χ. ἐν σελίδ.* 236 *λέγει· "Οὐ μὴν οὐδὲ Ἐρρίκος ταύτης ἀπεῖναι ἤμελλε τῆς μάχης, ὃς Θεοδώρᾳ τῇ βασιλέως ξυνῴκει ἀδελφιδῇ, ὥσπερ ἤδη πολλάκις ἐρρήθη". Ἀλλὰ τοῦτο μόνον ἐνταῦθα λέγεται.* [4]) *Ἐν σελίδ.* 20 *"Ἀλλὰ ταῦτα μὲν πρὸς ἀκρίβειαν ἱστορεῖν ὑπόσχεσιν οἶμαι ὑπερβαίνει τὴν ἡμετέραν. Ὡς γὰρ ἐν κεφαλαίῳ προὔκειτό μοι περὶ τῶν παρόντων εἰπεῖν, ἅτε μηδὲ αὐτοποιήσαντι ταῦτα μηδὲ τὸ . . . ἐντεῦθεν λαβόντι".* [5]) *Ἐν σελίδ.* 291 *"Ἔγωγέ τοι πολλάκις αὐτῷ τῶν Ἀριστοτέλους διαλεξάμενος πολλὰ τῶν πολυζητήτων αὐτοφυῶς ἐπιλυόμενα ἔγνων, πρᾶγμα οὐδενὶ τῶν ἁπάντων οἶμαι γεγονὸς τοῦ παντὸς αἰῶνος".*

μάζει Πέρσας[1]. *Ἐνταῦθα ἀγόμεθα εἰς τὴν παρατήρησιν, ἐφ' ὅσον οἱ Βυζαντινοὶ χωροῦσιν εἰς τὴν ἀπώλειαν τῆς ἑαυ ἐλευθερίας, ἐπὶ τοσοῦτον ἀγαπῶσι τὰ τῶν Ἑλλήνων. Φαίνε δὲ παράδοξον, ὅτι ἡ ἱστορία τοῦ Κιννάμου δὲν ἀνεγινώσκ πολὺ παρὰ τοῖς ἔπειτα, ὡς τεκμηριοῦται ἐκ τούτου, ὅτι ἓν μό χειρόγραφον διετηρήθη καὶ τοῦτο ἠκρωτηριασμένον.*

Ὁ Νικήτας Ἀκομινᾶτος λέγεται καὶ Χωνιάτης ἐκ πατρίδος αὐτοῦ, ἥτις ὠνομάζετο Χωναί[2]. *Κατήγετο ἐκ Φ γίας ἐξ εὐπόρων γονέων. Ὅτε δ' ὁ Νικήτας ἦγε τὸ ἔννατον ἡλικίας ἔτος, ἐπέμφθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς εἰς Κωνσταντινούπο ἔνθα ὑπὸ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ Μιχ ἐξεπαιδεύθη. Ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ Μιχαὴλ περιωρίσθη ἐν τῇ ἐκκλη ἐν ᾗ διέπρεψεν, ὁ Νικήτας περὶ τὰ πολιτικὰ ἀσχολούμε ἀνῆλθεν εἰς τὰ μέγιστα τοῦ κράτους ἀξιώματα. Παρ' φοτέροις ἡ ἀμοιβαία ἀγάπη ἦτο εἰλικρινὴς καὶ διαρκ Ὅτε δ' ὁ Μιχαήλ, ὅστις ἐγένετο ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν, ἔ θεν, ὅτι ἐτελεύτησεν ὁ ἀδελφός, ἔρρηξε γοερὰν φωνὴν μονῳδίᾳ. Ὁ Νικήτας ἐγένετο λογοθέτης τῶν σεκρέτων, ἐκ συγκλήτου βουλῆς, ἐπὶ τῶν κρίσεων, γενικὸς λογιστὴς τῶν ρων, προκαθήμενος τοῦ κοιτῶνος καὶ μέγας λογοθέτης. Κατὰ τὴν τρίτην σταυροφορίαν (περὶ τὰ 1189) ἐγένετο ἔπαρχος τοῦ ματος τῆς Φιλιππουπόλεως. Αἱ ὑψηλαὶ θέσεις ἀνέδειξαν αὐ ἄξιον, ὅπως λάβῃ σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τῶν Βελισαριωτ οἵτινες ἐθεωροῦντο ἀπόγονοι τοῦ μεγάλου στρατηγοῦ Βελι ρίου. Ἔζησε δ' ἐν χρόνοις πολυταράχοις, καθ' οὓς συνέβ πτῶσις τῶν Κομνηνῶν καὶ τῶν Ἀγγέλων καὶ ἡ φοβερὰ ὑπὸ τ Λατίνων ἅλωσις καὶ δῄωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ταύ*

---

[1]) Krumbacher *ἐν σελίδ.* 84 *Ἄξιον σημειώσεως, ὅτι καὶ ὁ στρατ Κολοκοτρώνης ἐν ταῖς μάχαις τοὺς Τούρκους Περσιάνους ἐκάλει, ὡς παρὰ ἐμοῦ πατρὸς πολλάκις ἤκουσα.* [2]) *Εἶναι αἱ ἀρχαῖαι Κολοσσαὶ τοῦ Ἡρο του καὶ τοῦ Ξενοφῶντος. Ἐνταῦθα ἱδρύθη ἀρχαιοτάτη χριστιανικὴ ἐκκλη πρὸς ἣν ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἔπεμψε τὴν γνωστὴν ἐπιστολήν. Ὅρα* Kru bacher *ἐν σελίδ.* 84 *καὶ Κ. Παπαρρηγ.* IV, 629.

αὐτόπτης μάρτυς γενόμενος εἶδε τὰς βδελυρὰς τῶν Φράγκων πράξεις οἵτινες οὔτε τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας ἐφείσθησαν, οὔτε τοῦ ἀσύλου τῆς οἰκίας ἀπέστησαν, ἀλλὰ πανταχοῦ βεβηλώσεις ναῶν ἐγίνοντο, θρῆνοι καὶ ὀλολυγμοὶ γυναικῶν ἠκούοντο καὶ βιασμοὶ τούτων διεπράττοντο. Οἱ πορθηταὶ καὶ αὐτὰ τὰ ἔργα τοῦ Πραξιτέλους καὶ τοῦ Φειδίου, ἅπερ ἐκόσμουν τὰς πλατείας καὶ τὰ ἀνάκτορα, ἔφθειραν[1]. *Ὁ δυστυχὴς Νικήτας ἐτέθη ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Ἑνετοῦ ἐμπόρου, ὃν ἄλλοτε εἶχε σώσει. Τῇ βοηθείᾳ τούτου ἐξῆλθε τῶν τειχῶν διὰ μυρίων κινδύνων ἄγων τὰς γυναῖκας. Οὕτω σωθεὶς ὁ συγγραφεὺς ἀποτείνει τὸν λόγον εἰς τὴν ἁλοῦσαν πόλιν, ὅστις εἶναι μεστὸς λυρικοῦ πάθους*[2]. *Μετὰ τὴν σωτηρίαν κατέφυγεν εἰς Νίκαιαν, ὅπου ἱδρύθη ἡ νέα βασιλεία. Πότε ἐτελεύτησεν ὁ ἡμέτερος συγγραφεύς, δὲν εἶναι γνωστόν. Βέβαιον ὅμως εἶναι, ὅτι ἔθανε πρὸ τοῦ ἀδελφοῦ Μιχαὴλ θανόντος κατὰ τὸ 1220*[3].

Ἐν Νικαίᾳ ὁ Ἀκομινᾶτος ἡσυχίαν εὑρὼν ἠσχολήθη πρὸς συγγραφὴν τῆς Ἱστορίας αὐτοῦ, ἐν ᾗ περιγράφονται τὰ γεγονότα ἀπὸ τοῦ 1118—1206. Οὕτω τὸ σύγγραμμα τοῦτο εἶναι ἐξακολούθησις τῆς ἱστορίας τῆς Ἄννης καὶ τοῦ Ζωναρᾶ. Τὰ κατὰ τὴν βασιλείαν ὅμως τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ πραγματεύεται ὁ συγγραφεὺς κεφαλαιωδῶς. Διότι τὰ κατ' αὐτὸν δὲν εἶδεν[4]. *Ἐπειδὴ κυρία πηγὴ τῆς ἱστορίας τοῦ Νικήτα εἶναι ἡ*

---

¹) *Ὅρα* Natatis de Wailly, La conquête de Constantinople par Geoffroi de Wille-Harduin avec la continuation de Henri de Valenciennes, Paris 1872. *Παράβαλλ. Παπαρρηγ.* IV, 672. ²) *Ἱστορ. ἐν σελίδ.* 782 (*ἐκδ.* Bonn) „*Καὶ σὺ δέ, ὦ πόλις βασίλεια, πόλις περιοχῆς, πόλις τοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου, σκήνωμα ὑψίστου, αἴνεσις καὶ ὕμνησις τῶν αὐτοῦ θεραπόντων καὶ προσφιλὲς ξενοδόχημα, καὶ βασιλὶς μὲν τῶν βασιλίδων πόλεων, ᾆσμα δὲ ᾀσμάτων καὶ λαμπρότης λαμπροτήτων, καὶ τῶν σπανίων πανταχῇ θεαμάτων σπανιώτερον δράμα, τίς ὁ διασπάσας ἡμᾶς ἀπὸ σοῦ ὡς ἐκ μητρὸς φίλης τέκνα φιλούμενα;*...„. ³) *Παράβαλλ.* Elissen, Michael Acominatus von Chonä, Götting, 1846. ⁴) *Ἐν σελίδ.* 7.

αὐτοψία, αὕτη διαπρέπει κατὰ τὴν ζωηρότητα καὶ κοσμ
ὑπὸ ἀνεκδότων. Κατὰ τὴν κρίσιν μεγάλου κριτικοῦ, οἷο
Gibbon[1], *ὁ Ἀκομινᾶτος εἶναι ἀμερόληπτος ἱστορικὸς*
ὑπέρτερος κολακειῶν. Βεβαίως κατὰ τῶν Λατίνων, οἵτινες ἐ
θησαν τὴν πατρίδα αὐτοῦ καὶ μυρίας συμφορὰς ἐπήνεγκον,
γει ἐνίοτε πικροὺς λόγους[2] *καὶ εἰκονίζει διὰ ζοφερῶν χρω*
των[3]. *Ἐξαίρει ὅμως τὴν χρηστότητα τοῦ Βαλδουίνου*[4]. *Ὁ*
τερος συγγραφεὺς ἐν τῷ προοιμίῳ[5] *ὑπισχνεῖται, ὅτι θέλει*
ψει διὰ γλώσσης ἁπλῆς, διότι ἡ ἱστορία τὴν ἀλήθειαν θη
ουσα ἀφίσταται καὶ τῆς ῥητορικῆς δεινότητος καὶ τῆς ποιητ
λογοποιίας[6]. *Ἀλλ' ἐν τῇ ὑποσχέσει ταύτῃ δὲν ἐμμένει, ὡς*
ἀρχαῖος κριτικὸς παρετήρησε[7]. *Τοὐναντίον ἡ γλῶσσα τοῦ Ἀ*
μινάτου εἶναι κομπώδης καὶ μεστὴ εἰκόνων. Ἡμεῖς γε ὅσ
ἀναγινώσκομεν τοῦτον τὸν ἱστορικόν, ἀναμιμνησκόμεθα
Θεοφυλάκτου. Εἶναι δίκαιον νὰ ἔχωμεν ἐν νῷ, ὅτι ὁ λυρ
τόνος, ὃν ἀμφότεροι οἱ ἱστορικοὶ ἔχουσι, παρήχθη ἐκ τῆς α

---

1) Ὅρα Nicolai III. 82. 2) Ἐν σελίδ. 741 „*καὶ παρὰ θάτερον ἄ*
ὁπλιζόμενοι ἐσκύλευόν τε τὰ ἐνόντα καὶ αὐτὰ πυρὶ παρεδίδοσαν, φειδό
μηδενὸς παραλίου οἰκοδομήματος οἱ τοῦ καλοῦ ἀνέραστοι κηρεσιφ
τοι βάρβαροι". 3) Ἐν σελίδ. 796 „*Τοῦτο δὲ καὶ ταῖς λοιπαῖς συνέ*
πόλεσιν, ὅσαι μὴ χωρεῖν διὰ μάχης τοῖς Λατίνοις ἐγνώκεισαν, εἰ καὶ πο
χρῆμα εἰς θεραπείαν Λατῖνος, φωνὴ ἀσύμφωνος Ἕλλησι, γνώμη φιλο
ματος, ὀφθαλμὸς ἀπαιδαγώγητος, γαστὴρ ἀκόρεστος, ὀργίλος καὶ δρ
ψυχή, καὶ χεὶρ διφῶσα τὸ ξίφος διὰ παντός". 4) Ἐν σελίδ. 790 „*οὔ*
πω Βαλδουῖνος τριάκοντα καὶ δύο ἔτη γεγένηται. Ἦν δὲ καὶ ἄλλως ὁ
εὐλαβὴς τὰ πρὸς θεόν, ὡς ἐλέγετο, καὶ τὴν δίαιταν ἐγκρατής, γυναικ
μηδὲ μέχρι βλέμματος προσεσχηκὼς ἐφ' ὅσον χρόνον τῆς οἰκείας γαμ
ἀπεφοίτησεν". 5) Ἐν σελίδ. 5 „*οἷα καὶ ἡμῶν μὴ τὸ κομπηρὸν καὶ δυσ*
δὲς καὶ κρημνώδεσιν ἀποδιειλημμένον λέξεσιν ὡς ἐπίπαν ἀσπασαμένο
καὶ χαίνοντές εἰσιν εἰς τοῦτο πολλοί". 6) *Αὐτόθι.* 7) Ὅρα ἐν σελίδ.

Οὐκ οἶδα τί φῂς ἐνθάδε, Χωνειάτα,
σοφὸν τὸ σαφὲς συγγράφων εἶναι λέγεις,
εἶτα γριφώδη καὶ βαραθρώδη γράφεις;

ψίας φοβερῶν σκηνῶν, αἵτινες πολλάκις καὶ τὴν ψυχροτέραν διάνοιαν μέχρι μανιώδους λυρικῆς ἐξάρσεως ἐξωθοῦσιν.

Πλὴν τοῦ μεγάλου τούτου συγγράμματος τῷ Ἀκομινάτῳ ἀποδίδονται καὶ ἄλλα μικρότερα ἔργα. Παράρτημα τῆς ἱστορίας εἶναι ἡ περὶ ἀγαλμάτων καὶ ἀνδριάντων συγγραφή, οὓς οἱ Λατῖνοι κατὰ τὰ 1204 ἔφθειραν. Τὰ θαύματα ταῦτα τῆς τέχνης οἱ τοῦ καλοῦ ἀνέραστοι βάρβαροι ἔκοψαν εἰς νομίσματα. Ἐκ τῶν θρήνων, οὓς ἐκπέμπει ὁ Νικήτας, εἰκάζομεν, ὅτι εἶχεν ἀνεπτυγμένην τὴν αἴσθησιν τοῦ καλοῦ. Οὕτως οἰκτείρει, ὅτι Ἡρακλῆς ὁ τριέσπερος κρημνησθεὶς ἔκειτο ἐν κοφίνῳ μεγαλωστὶ[1] καὶ ὅτι ἡ λευκώλενος, ἡ καλλίσφυρος καὶ δολιχόδειρος Ἑλένη, ἡ πάντα θεατὴν διὰ τοῦ κάλλους δουλαγωγήσασα καὶ τὰ χείλη καλύκων δίκην παρανοιγόμενα ἔχουσα δὲν ἐμάλαξε τοὺς σιδηρόφρονας[2]. Πλὴν τῶν μνημονευθεισῶν ἱστορικῶν συγγραφῶν διετηρήθησαν καί τινες ῥητορικοὶ λόγοι, ὡς δύο πανηγυρικοὶ εἰς τὸν δεύτερον Ἀλέξιον τὸν Κομνηνὸν καὶ εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἰσαὰκ Ἄγγελον[3]. Τῷ Ἀκομινάτῳ ἀποδίδεται καὶ ἡ Σύγκρισις χειμῶνος καὶ θέρους. Ὁ δὲ Θησαυρὸς τῆς ὀρθοδοξίας, ὅστις ἐξ 27 βιβλίων συνιστάμενος περιέχει δογματικὴν καὶ ἀπολογίαν τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, δὲν ἀνήκει αὐτῷ κατὰ τοὺς κριτικοὺς πειρωμένους νὰ δείξωσιν, ὅτι εἶναι ἔργον τοῦ Νικήτα Ἀκομινάτου, ὅστις ἐγένετο ἀρχιεπίσκοπος Χωνῶν.

Ὁ δὲ Νεόφυτος ὁ Κύπριος ἐπονομάζεται Ἔγκλειστος καὶ Τιμιοσταυρίτης ἐκ τῆς μονῆς, ἣν αὐτὸς ἔκτισεν. Οὗτος γεννηθεὶς κατὰ τὸ 1134 ἦτο σύγχρονος τοῦ Νικήτα Ἀκομινάτου καὶ ἔγραψεν ἱστορικὴν ἐπιστολὴν ἐπιγραφομένην Νεο-

---

[1]) *Ἐν σελίδ.* 859. [2]) *Ἐν σελίδ.* 863. [3]) *Τοὺς λόγους τούτους εὑρίσκει τις προχείρως παρὰ τῷ ἡμετέρῳ Σάθᾳ ἐν Μεσαιων. βιβλιοθήκῃ ἐν τόμ I* (1872) *σελ.* 73 *καὶ ἑξῆς. Παράβαλλ.* J. Müller, Sitzungsbericht der phil-histor. Cl. der Wiener Akademie d. Wiss. 9 (1852) 338 *καὶ* Krumbacher *ἐν σελίδ.* 87.

φύτου πρότερον μοναχοῦ καὶ Ἐγκλείστου π
τῶν κατὰ τὴν χώραν Κύπρων σκαιῶν[1]. *Ἐν ταύ*
μοναχὸς θρηνεῖ[2] *τὴν οἰκτρὰν θέσιν τοῦ Κυπριακοῦ λ*
ἀφ' ὅτου ὁ Ῥιχάρδος κατὰ τὸ 1191 ἐγένετο κύριος τῆς νή
Πέμπει δὲ τὴν ἐπιστολὴν πρός τινα πνευματικὸν αὐτοῦ υἱ
Τοῦ αὐτοῦ μοναχοῦ διετηρήθησαν δέκα λόγοι καὶ Τυπ
διαθήκη, ἐν ᾗ ὑπάρχουσι διατάξεις ἐφαρμοζόμεναι ἐν
μονῇ τῆς Ἐγκλείστρας, ἣν αὐτὸς ἔκτισεν[4].

Ὁ δὲ Γεώργιος Ἀκροπολίτης γεννηθεὶς ἐν Κ
σταντινουπόλει κατὰ τὸ 1220 ἀπῆλθον εἰς Νίκαιαν, ὅτε ἦγ
16ον ἔτος τῆς ἡλικίας. Ἐνταῦθα εἰσῆλθεν εἰς τὴν αὐλὴν
Ἰωάννου Δούκα Βατάτζη καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ Θεο
ρου Ἐξαπτερύγου καὶ Νικηφόρου Βλεμμίδου ἐσπούδασε
τορικήν, λογικὴν καὶ μαθηματικά[5]. *Οὕτω παιδευθεὶς ὁ Ἀκ*
πολίτης καὶ περιφανὴς λόγιος γενόμενος μετὰ τὴν ἀνάκτ
τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρ
Διὰ τὴν παιδείαν ἀνῆλθεν εἰς ὑψηλὰ τῆς πολιτείας ἀξιώμ
ἐγένετο μέγας λογοθέτης, ἐπρέσβευσε χάριν τῆς ἑνώσεως
Ἐκκλησιῶν καὶ πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Βουλγάρων Ἀ
Ἀλλ' ἐν τέλει οἱ πολέμιοι τῆς ἑνώσεως κρατήσαντες ἔρρι
τὸν Ἀκροπολίτην εἰς τὴν φυλακήν, ὅπου ἔθανεν[6]. *Ὁ λό*
οὗτος πολιτευτὴς συνέταξε Χρονιακὴν συγγραφήν,
πραγματεύεται τὰ γεγονότα ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνστα
νουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων μέχρι τῆς ἀνακτήσεως α
(1203—1261). Πλήρη δὲ συνείδησιν τῶν καθηκόντων τοῦ ἱ

---

[1]) *Ταύτην ἰδὲ παρὰ Σάθα ἐν Μεσαίων. βιβλ. σελίδ.* 1. [2]) *Ἀρχ*
μοναχὸς οὑτωσί· „Νεφέλη καλύπτει ἥλιον, καὶ ὁμίχλη ὄρη καὶ βουνούς.
ἀπείργεται θάλψις καὶ φωταυγὴς ἡλίου ἀκτὶς χρόνῳ τινί„. [3]) *Ὁ*
τερος Σάθας (ἐν τόμ II, σελ. ρη) εἰκάζει, ὅτι εἶναι ὁ Κύπριος Ἰω
Σπυριδωνάκης, ὁ κατὰ τοῦ Ἀλεξίου Γ' ἐπαναστὰς ἐν Θρᾴκῃ. [4]) K
bacher *ἐν σελίδ* 88. [5]) Nicolai III. 85 [6]) *Παράβαλλ.* Krumbach
σελίδ. 89.

ρικοῦ ἔχων ἀπεχθάνεται τοὺς παραχαράσσοντας τὴν ἀλήθειαν[1]. Ὄντως ὁ χρηστὸς οὗτος ἀνὴρ δὲν ἐψεύσθη, ἀλλ' ἐπειράθη, ὅπως ἀκίβδηλον τὴν ἀλήθειαν τοῖς ἔπειτα παραδώσῃ. Τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ βραχέων ἀφηγεῖται. Βεβαίως ἡ εἰσβολὴ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸ Βυζάντιον ἐνέπνευσε φόβον τοῖς Λατίνοις[2], ἀλλ' οἱ εἰσβαλόντες κρείττονα πολιτισμὸν ἔχοντες δὲν ἐτράπησαν εἰς τὰς βδελυρὰς πράξεις, ὅσας ὁ Νικήτας Ἀκομινᾶτος ἀποδίδει τοῖς πορθηταῖς τῆς δύσεως. Ἀφ' οὗ δ' οἱ ἐν Ῥώμῃ σκληρῶς τοὺς ἐν Βυζαντίῳ μετεχειρίσθησαν, οὗτοι δὲν ἔστεργον ἤδη νὰ ὀνομάζωσιν ἑαυτοὺς Ῥωμαίους καὶ ἤρξαντο τὰ τῶν Ἑλλήνων κρατοῦντα[3]. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς τοὺς χυδαϊσμοὺς[4] ἀποφεύγων γίνεται Ἑλληνοπρεπέστερος.

Ὁ Γεώργιος Παχυμέρης ἐφρόντισεν, ὅπως καταλίπῃ τοῖς μεταγενεστέροις εἰδήσεις περὶ τοῦ βίου αὐτοῦ. Διότι καὶ αὐτοβιογραφίαν ἐν ἑξαμέτροις συνέταξε καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ οὐχὶ ὀλίγα περὶ ἑαυτοῦ εἶπε. Πρὸς δὲ καὶ ὁ μαθητὴς τούτου Φιλῆς ἔν τινι νεκρολογικῷ ποιήματι εὐσεβῶς ὕμνησε τὸν διδάσκαλον. Κατὰ τὰς εἰδήσεις ταύτας ὁ Παχυμέρης ἐγεννήθη ἐν Νικαίᾳ κατὰ τὸ 1242 καί, ὅτε ἦγε τὸ δέκατον ἔνατον τῆς ἡλι-

---

1) Ἐν σελίδ. 5 "Ἐκ τοῦ μᾶλλον δὲ καὶ ὅσα τῇ κοινῇ φήμῃ γνωρίζεται, ταῦτα τὸν ἐξιστοροῦντα παραλήψεσθαι δέον, εἰ μὴ ἀδικεῖν οὗτος ἐθελήσειε τὴν ἀλήθειαν ὡς οἱ τοὺς ὀβολοὺς κερματίοις ἐλλυμαινόμενοι ἢ καὶ παραχαράττειν βουλόμενοι". 2) Ἀκροπολίτ. Ζ' ἐν σελίδ. 192 "Οἱ δ' ἐντὸς τῷ αἰφνιδίῳ κατασεισθέντες τοῦ πράγματος ὡς εἶχον ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν ἐπραγματεύετο. Καὶ οἱ μὲν ἐπὶ τὰ σεμνεῖα ἐβάδιζον καὶ μοναχικὰ ἐνεδέδυντο ἄμφια, ὅπως τὸν φόνον ἐκφύγοιεν, γυναῖκες δὲ εἰς ὀπὰς τοίχων συνεστέλλοντο καὶ εἰς στοὰς σκοτεινὰς καὶ ἀποκρύφους ἐκρύπτοντο". 3) Ὁ Κ. Παπαρρηγ. ἐν IV, 688 παρατηρεῖ. "Ἀληθῶς λοιπὸν εἰπεῖν ὁ μεσαιωνικὸς Ἑλληνισμὸς ἐτελείωσε τὸ κύριον αὐτοῦ στάδιον διὰ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινοπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων· διότι ἂν ἐξακολουθῇ ὑπάρχων ἔτι ἐπί τινα χρόνον, πρωταγωνιστεῖ ὅμως ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἡμῶν ἀπὸ τῆς ἁλώσεως ἐκείνης καὶ ἐφεξῆς ὁ ἑλληνισμὸς ὁ νεώτερος". 4) Ὅρα ἐν σελίδ. 138.

κίας ἔτος, μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν Λατίνων ἐπορεύθη εἰς Κ σταντινούπολιν[1] μετὰ τοῦ Ἀκροπολίτου καὶ ἄλλων λογίων. τῷ Βυζαντίῳ ἐγένετο ἱερομνήμων τοῦ πατριάρχου, πρωτέκδ καὶ βασιλικὸς δικαιοφύλαξ. Ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ ἡμετέ συγγραφέως διαπρέπει τὸ ἱστορικόν, ἐν ᾧ πραγματεύεται γεγονότα ἀπὸ τοῦ 1261—1308. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο σ σταται ἐκ δέκα καὶ τριῶν βιβλίων, ἐξ ὧν τὰ μὲν ἓξ πρ ἔχουσιν ὑπόθεσιν τὴν βασιλείαν τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς δυναστείας Παλαιολόγων, ἐν δὲ τοῖς ἑπομένοις ἑπτὰ ὁ λόγος εἶναι περὶ πρώτων εἴκοσι καὶ ἓξ ἐτῶν τῆς βασιλείας Ἀνδρονίκου δευτέρου. Ὁ Παχυμέρης δὲν ἤγαγε μέχρι τέλους τὴν συγ φὴν αὐτοῦ, ὡς γίνεται δῆλον[2] ἐξ αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως. τως ἡ ἱστορία τούτου εἶναι ἐξακολούθησις τῆς τοῦ Ἀκροπ του. Ἀφηγεῖται δ' ὁ ἱστορικός, ὅσα αὐτὸς εἶδεν ἢ ἀκρι παρ' αὐτοπτῶν ἔμαθεν. Ὡς οἱ πλεῖστοι τοῦ Βυζαντίου ἱστ κοί, οὕτω καὶ ὁ Παχυμέρης δεικνύει σεβασμὸν πρὸς τὴν θειαν[3]. Δύναται δὲ νὰ λεχθῇ πρὸς τιμὴν αὐτοῦ, ὅτι δὲν ἐ σατο. Ἀποδίδει δ' ὁ ἱστορικὸς μεγάλην σπουδαιότητα ταῖς κλησιαστικαῖς φιλονεικίαις. Εἶναι δὲ λυπηρόν, ὅτι, ἐν ᾧ ἐπὶ δυναστείας τῶν Παλαιολόγων ὁ βορρᾶς τῶν ἐθνικῶν περ τειῶν ἐσύριττε καὶ οἱ κίνδυνοι ἦσαν πολλοὶ καὶ μεγάλο λόγιοι δὲν ἐτάσσοντο ὑπὸ τὰς σημαίας πρὸς ἄμυναν τῆς π δος, ἀλλ' ἠσχολοῦντο περὶ δογματικὰ ζητήματα, ἅπερ θέλ μείνει αἰωνίως ἄλυτα. Ἡ ἀγάπη τοῦ συγγραφέως πρὸς

---

1) Ἐν ἀρχῇ τοῦ πρώτου βιβλίου. Παράβαλλ. Krumbacher ἐν 90. 2) Ἐν τομ II σελίδ. 650. „Πλὴν ἀλλ' εὐχόμεθα πάλιν καὶ τὰ τίονα. Καὶ εἰ θεὸς βραβεύει, οὐκ ἂν τὴν χεῖρα ἀφέξομεν τοῦ μὴ π μως τὰ τῆς ἐπανακλήσεως καθόσον εὐποροῦμεν συντάττεσθαι". 3) Ἐν I, σελ. 12 „Οὐ μὴν ὥστε καὶ τὸ ἀληθὲς περὶ ἐλάττονος τοῦ ψεύδους σασθαι περὶ τοιούτων λέγοντα· ἱστορίας γάρ, ὡς ἂν τις εἴποι, ψυχὴ ἡ θεια, καὶ τὸ τῆς ἀληθείας χρῆμα ἐπάναγκες ἱερόν, ὁ δὲ πρὸ ταύτης τ δος ἄγων ἄντικρυς ἱερόσυλος".

Ἑλληνικὸν εἶναι οὕτω μεγάλη, ὥστε ἀντὶ τῶν χριστιανικῶν ὀνομάτων τῶν μηνῶν μεταχειρίζεται τὰ Ἀττικά, οἷον Ἐλαφηϐολιὼν καὶ Γαμηλιών[1].

Πλὴν τῆς ἱστορίας ὁ Παχυμέρης συνέταξε καὶ πολλὰς ἄλλας πραγματείας παντοειδοῦς ὑποθέσεως. Οὕτως ἔγραψε Προγυμνάσματα[2], *δηλ. ῥητορικὰ θέματα, καὶ Σύνταγμα τῶν τεσσάρων μαθημάτων, ἀριθμητικῆς, μουσικῆς, γεωμετρίας καὶ ἀστρονομίας. Ἐκ τοῦ συγγράμματος τούτου δυνάμεθα νὰ μάθωμεν τὸν βαθμὸν καὶ τὴν περιοχὴν τῶν τεσσάρων εἰρημένων ἐπιστημῶν. Ὁ Παχυμέρης ἠσχολεῖτο καὶ περὶ τὸν Ἀριστοτέλη, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ ἐξηγητικαὶ αὐτοῦ συγγραφαὶ Περὶ ἀτόμων γραμμῶν, Εἰς τὸ πέμπτον τῶν μετεωρολογικῶν, Εἰς τὸ περὶ ψυχῆς, Εἰς τὸ περὶ ζῴων γεννήσεως. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἐποίησε παράφρασιν τῶν λόγων καὶ τῶν ἐπιστολῶν Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου καὶ συνέταξε ποιήματα καὶ ἐπιστολάς.*

Πρὸ ὀλίγου χρόνου ὁ καθηγητὴς G. Troitzki[3] *ἐδημοσίευσεν Αὐτοϐιογραφίαν τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου καὶ ἀπόσπασμα ἐκ τῆς προορισθείσης ὑπ' αὐτοῦ διατάξεως τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Δημητρίου*[4]. *Ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος εἶναι ὁ ἱδρυτὴς τῆς φερωνύμου δυναστείας, βασιλεύσας ἀπὸ τοῦ 1259—1282. Τὴν γνησιότητα τῆς συγγραφῆς δὲν δύναταί τις ἀσφαλῶς νὰ βεϐαιώσῃ, ἀλλ' ὑπάρχουσιν ἐνδείξεις ὑπὲρ ταύτης. Ὁ βασιλεὺς καὶ λόγιος ἦτο καὶ κατὰ τὸ γῆρας ἠσχολεῖτο περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν. Φαίνεται, ὅτι τὸ δεύτερον μέρος, ἤτοι ὁ κανονισμὸς τῆς μονῆς, ἦτο τὸ σπουδαιότερον τῆς συγγραφῆς· διότι τὸ πρῶτον*

---

1) *Ὅρα βιβλ. II*, 146 *καὶ II*, 249. 2) *Παρὰ* Walz, Rhetores Graeci *I, ἐν σελίδ.* 549—596. 3) *Τὰ τῆς ἐκδόσεως ταύτης ἀνάγνωθι ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς ἱστορικ. καὶ ἐθνολογικ. ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος ἐν τόμ. II*, 521 *καὶ ἑξῆς.* 4) *Ἰδὲ Πασπάτη Βυζαντινὰς μελέτας ἐν Κωνστ.* 1877, *ὅπου λέγονται ἱκανὰ περὶ τῆς μονῆς.*

ἦτο εἶδός τι προλόγου. Ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ καταφαίνε ὁ χαρακτὴρ τοῦ ἐστεμμένου συγγραφέως, ὅστις ἦτο φύσει ἀ θοεργός. Πρὸς δὲ λέγεται ἐν ταύτῃ περὶ τῆς ἀνατροφῆς παιδεύσεως τοῦ αὐτοκράτορος, περὶ ὧν δὲν ἐγινώσκο παρ' ἄλλων συγγραφέων.

Ὁ δὲ πολυμαθέστατος ***Νικηφόρος Γρηγορᾶς*** *ἐγεννή μὲν κατὰ τὸ 1295 ἐν Ἡρακλείᾳ τοῦ Πόντου, ἀλλ' ἐπαιδεύ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἔνθα ἐν μὲν τῇ ῥητορικῇ διδάσκαλον ἔ τὸν Ἰωάννην Γλυκύν*[1]*, ἐν δὲ τῇ ἀστρονομίᾳ τὸν Θεόδωρ Μετοχίτην*[2]*. Διὰ τὴν μεγάλην παιδείαν ὁ Γρηγορᾶς εἰς τὰ ἀ κτορα εἰσαχθεὶς ἐκτήσατο τὴν εὔνοιαν τοῦ Ἀνδρονίκου Π λαιολόγου. Ὁ Γρηγορᾶς προὔτεινε τῷ Ἀνδρονίκῳ, ἵνα δι θώσῃ τὸ ἡμερολόγιον, ἀλλ' οὗτος φοβούμενος μὴ οἱ ἄλλοι λ δὲν δεχθῶσι τὴν διόρθωσιν ἀπέσχε τοῦ νεωτερισμοῦ*[3]*. Ἐπε δὲ ἐθεωρήθη ὀπαδὸς τοῦ Ἀνδρονίκου, μετὰ τὴν κατάλυσιν βασιλείας τούτου ἡ περιουσία τοῦ Γρηγορᾶ ἐδημεύθη. τοῦτο ἠναγκάσθη νὰ μετέλθῃ τὸν διδάσκαλον ζῶν ἐν ἀφαν ἐξ ἧς ἐξῆλθεν, ὅτε ὁ Καλαβρὸς Βαρλαὰμ ἐλθὼν εἰς Κωνστα νούπολιν συνήθροισε μαθητὰς καὶ ἤγειρεν ἐκκλησιαστικὰ σκ δαλα. Ἀλλὰ καίπερ ὁ Καλαβρὸς ὢν πολυμαθής*[4] *ὅμως ἡττ ὑπὸ τοῦ Γρηγορᾶ. Διὰ τὴν νίκην ταύτην ὁ αὐτοκράτωρ ἐπα γαγε τὸν φιλόσοφον εἰς τὰ πρότερα ἀξιώματα. Ἀλλὰ κατὰ 1333 ἦλθον εἰς τὸ Βυζάντιον δύο πρέσβεις τοῦ Πάπα, ὅπ*

---

1) Ὅρα Νικηφ. Γρηγορ. Ῥωμαϊκ. ἱστορ. τόμ. I, 270. 2) Αὐτό σελίδ. 271 "Ἦν γε μὴν τηνικαῦτα τῷ βασιλεῖ παραδυναστεύων καὶ πὶ κατάστασιν ὅλοις μεσιτεύων τοῖς πράγμασιν ὁ Μετοχίτης Θεόδωρος, λ θέτης ὢν τηνικαῦτα τοῦ γενικοῦ. Τοσοῦτον δ' αὐτῷ προσεπεπήκει καὶ οἱ ὁ βασιλεὺς αὐτοῦ γε ἐξήρτητο, ὥστ' οὐδὲν ἦν μικρὸν ἢ μέγα τῶν πάν ἀπόρρητον πρὸς αὐτόν„. 3) Ὅρα Krumbacher ἐν σελίδ. 93. 3) Περὶ πολυτρόπου τούτου ἀνδρὸς πολλὰ ἐγράφησαν. Ὁ ἡμέτερος Παπαρρηγό λος λέγει περὶ αὐτοῦ ἐν τόμ. V, 247 "Τὸ ἀληθὲς φαίνεται ὅτι ὁ Βαρ εἶχε παιδείαν οὐ τὴν τυχοῦσαν, καὶ ἂν ὄχι σταθερότητα φρονήματος λήν, βεβαίως ὅμως ὀρθότητα νοὸς ἐξαίρετον„.

πραγματευθῶσι τὰ τῆς ἑνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν. Εἰ καὶ ὁ Γρηγορᾶς δὲν ἦτο θεολόγος, ὅμως ὁ πατριάρχης τούτῳ ἀνέθηκε τὴν διεξαγωγὴν τῶν διαπραγματεύσεων. Τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐρίδων μετέσχε καὶ ὁ πολύτροπος Βαρλαάμ, ὅστις καίπερ τὸ κατ' ἀρχὰς ἀνήκων τῇ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ ὅμως ἐπραγματεύθη τὸ ζήτημα τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας μετὰ συνέσεως καὶ μετριοπαθείας[1]. *Ἀφ' οὗ δ' ἡ ἕνωσις τῶν ἐκκλησιῶν ἀπέτυχεν, αἱ δογματικαὶ ἔριδες ἐξηκολούθησαν. Ἡ γενομένη σύνοδος κατὰ τὸ 1341 δὲν ἠδυνήθη νὰ θέσῃ τέρμα καί, ἀφ' οὗ κατὰ τὸ 1347 ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνὸς ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον, τὰ θρησκευτικὰ πάθη ἀνεφλέχθησαν, ὧν θῦμα ἐγένετο ὁ ἡμέτερος συγγραφεύς. Διότι εἰς δυσμένειαν τοῦ αὐτοκράτορος πεσὼν δὶς καθείρχθη ἐν τῇ μονῇ τῆς Χώρας. Καὶ ἐνταῦθα καθειργμένος ὁ Γρηγορᾶς συνέγραφεν, εἰ καὶ δὲν εἶχε τὸν προσήκοντα χάρτην*[2]. *Πότε ἔθανεν ὁ σοφὸς ἀνήρ, δὲν εἶναι γνωστόν, ἀλλ' εἰκάζεται, ὅτι ὀλίγον μετὰ τὸ 1359, ὅτε ἐπέρανε τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ.*

Ὁ Γρηγορᾶς συνέγραψε Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν συνισταμένην ἐκ τριάκοντα καὶ ἑπτὰ βιβλίων. Ἐν τούτοις πραγματεύεται ἀπὸ τοῦ 1204—1359 καὶ οὕτω συμπληροῖ τὴν ἱστορίαν, ἣν ὁ Παχυμέρης συνέταξεν ἐξικνούμενος μέχρι τοῦ 1308. Κατὰ τὸ ἔθος δὲ τῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν τὰ ἀρχαιότερα, ἅπερ αὐτὸς δὲν εἶδε, πραγματεύεται κεφαλαιωδῶς, διὰ μακρῶν δὲ τὰ κατὰ τὸν ἑαυτοῦ βίον συμβάντα. Ταῦτα ὅμως δὲν διηγεῖται ἀπαθῶς, ἀλλ' ἴσως καὶ τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο πολὺ εὔκολον, ἀφ' οὗ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀγώνων μετασχὼν εἰς πολλὰς

---

[1]) *Παράβαλλ. Καντακουζην. ἐν τόμ. I,* 543-557 [2]) *Γρηγορ. ἐν Ῥωμαϊκ. ἱστορ. τόμ. III, ἐν σελίδ.* 132 *"Ἐῶ γὰρ λέγειν ὡς διὰ τὸ αἰφνίδιον τῆς εἱρκτῆς οὐδ' εὐφυᾶ τινὰ χάρτην ἔχειν ἐμοὶ τηνικαῦτα τετύχηκεν εἴς τε ἀποχρῶσαν ὑποδοχὴν συλλαβῶν καὶ γραφῶν πολυπλόκων τε καὶ παντοδαπῶν, καὶ ἅμα ἁρμονίαν τοῖς δογματικοῖς προσήκουσαν ἀγωνίσμασιν".*

συμφορὰς περιέπεσε. Πανταχοῦ δὲ δύναταί τις νὰ ἴδῃ τὴν λυμάθειαν τοῦ ἀνδρός. Τοὺς συγγραφεῖς τῆς κλασικῆς περιό εἶχεν ἀνὰ χεῖρας, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ πολλῶν ἀναμνήσ Πρὸ πάντων δ' ὁ Πλάτων ἦτο αὐτῷ τὸ πρότυπον. Καθ λου ἀγαπᾷ τὴν Ἀττικίζουσαν γλῶσσαν καὶ τούτου ἕ ἐπαινεῖ τὸν ἐκ Κύπρου Γεώργιον[1]. *Ἐνιαχοῦ ὅμως ἡ γλῶ τοῦ συγγραφέως εἶναι ἠμελημένη. Τοῦτο ὅμως δὲν ἐλέ ἀδυναμίαν αὐτοῦ, ἀλλ' ὑποδεικνύει, ὅτι τὸ ἔργον συνεγρ ἐν καιροῖς χαλεποῖς, καθ' οὓς δὲν εἶχε τὴν διάνοιαν ἤρε Ὁ Γρηγορᾶς δὲν συνέγραψε μόνον τὴν Ῥωμαϊκὴν ἱ ρίαν, ἀλλὰ καὶ παντοειδεῖς ἄλλας πραγματείας, ὧν αἱ πλεῖ μένουσιν ἀνέκδοτοι. Εὐχόμεθα, ἵνα εὑρεθῇ Ἕλλην φιλόπο ὅπως ἀναλάβῃ τὸ ἐθνικὸν τοῦτο ἔργον. Συνέγραψε δ' ὁ Γ γορᾶς διαλόγους, ἐγκώμια, ῥητορικὰ γυμνάσματα, προλόγ διαθήκας, βιογραφίας, ἐπιστολὰς ἀστρονομικὰς (Περὶ τ ὑβριζόντων τὴν ἀστρονομίαν, Πῶς δεῖ κατασκε ζειν ἀστρόλαβον) καὶ γραμματικὰς διατριβὰς (ὡς χνολογίαν γραμματικῆς, Περὶ ὀρθογραφίας)*[2].

Τὴν ἱστορίαν τοῦ Γρηγορᾶ συμπληροῖ ἡ τοῦ Ἰωάν ἕκτου Καντακουζηνοῦ, ὅστις ἴσως ἔχει συγγραφικὰς τάς, ἀλλ' ἐγένετο αἴτιος πολλῶν συμφορῶν τῷ κράτει τῶν ζαντινῶν. Οὗτος ἦτο συγγενὴς πρὸς τὸν οἶκον τῶν Παλαι γων καὶ ἐκ μητρὸς καὶ ἐκ γυναικός[3]. *Σύμβουλος δὲ Ἀνδρον τοῦ τρίτου γενόμενος μετὰ τὸν θάνατον τούτου ἀνέλαβε*

---

[1]) *Ἐν βιβλ.* VI *σελ.* 163 (*ἔκδ.* Bonn) *"Καὶ ἦν τηνικαῦτα ἀνὴ λόγοις ἐπίσημος τῷ βασιλικῷ συγκατειλεγμένος κλήρῳ Γεώργιος ὁ ἐκ πρου, ὃς τὴν ἐν ταῖς γραφαῖς εὐγενῆ τῆς Ἑλλάδος ῥυθμὸν καὶ τὴν ' κίζουσαν γλῶσσαν ἐκείνην, πάλαι πολὺν ἤδη χρόνον λήθης κρυβέντ θοῖς, φύσεως δεξιότητι καὶ φιλοπονίᾳ τελειοτέρᾳ πρὸς φῶς ἤγαγε καὶ τινα ἐχαρίσατο ἀναβίωσιν".* [2]) *Ἰδὲ* Migne, Patrologia graeca *ἐν τόμ καὶ* 149 (1865) *ἐν σελίδ.* 1—671. [3]) Krumbacher *ἐν σελίδ.* 97. *Κ. Π ρηγ. ἐν τόμ.* V, 248 *καὶ ἑξῆς.*

κηδεμονίαν τῶν ἀνηλίκων υἱῶν τοῦ τεθνεῶτος. Ἀλλ' ὅτε οὗτος ἐξῆλθε τοῦ Βυζαντίου ὡς ἡγεμὼν τοῦ στρατοῦ, οἱ ἀντιπολιτευόμενοι ἐνήργησαν τὴν καθαίρεσιν αὐτοῦ καὶ ὁ ὄχλος διήρπασε τὰ μέγαρα τοῦ καθαιρεθέντος. Ταῦτα μαθὼν ὁ Καντακουζηνὸς ἐν Διδυμοτείχῳ ἀνεκήρυξεν ἑαυτὸν βασιλέα κατὰ τὸ 1341. Κατὰ δὲ τὸ 1347 ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἰσιδώρου καὶ τοῦ Ἱεροσολύμων Λαζάρου ἐστέφθη ὡς αὐτοκράτωρ[1]. Ἀλλ' ἡ βασιλεία αὐτοῦ δὲν διήρκεσε μακρὸν χρόνον, διότι κατὰ τὸ 1355 ἠναγκάσθη, ἵνα ἐκ τοῦ θρόνου καταϐὰς γένηται μοναχὸς ἐν τῇ μονῇ τῶν Μαγγάνων λαϐὼν τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοδούλου. Βραδύτερον ἀπῆλθεν εἰς μονὴν τοῦ ἁγίου ὄρους καὶ κατὰ τὸ 1383 θανὼν ἐν Πελοποννήσῳ ἐτάφη ἐν Μιστρᾷ[2], ὅστις ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις ἐθεωρεῖτο πολιτικὴ καὶ πνευματικὴ πρωτεύουσα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὡς λέγει ὁ Gregorovius[3]. Οἱ ἱστορικοὶ πολλὰ ἁμαρτήματα ἐν τῇ πολιτείᾳ τοῦ Καντακουζηνοῦ ἀνευρίσκουσι καὶ δή, ὅτι ᾔτησε τὴν βοήθειαν τῶν Σέρϐων καὶ τῶν Τούρκων[4], ὅτι ἔδωκεν εἰς γάμον τὴν θυγατέρα αὐτοῦ τῷ γέροντι Οὐρχὰν καὶ ὅτι παρεδόθη τῷ μοναχικῷ βίῳ, ἐν ᾧ ἡ πατρὶς εἶχεν ἀνάγκην τῆς ἐργασίας αὐτοῦ πρὸς σωτηρίαν.

---

[1]) Ὅρα Nicolai III, 92. [2]) Περὶ τῆς γραφῆς τοῦ ὀνόματος ὑπάρχει μεγάλη διαφωνία, διότι γράφεται Μιζιθρᾶς, Μυζιθρᾶς καὶ Μεζιθρᾶς. Τίς εἶναι ἡ ὀρθοτέρα γραφή, δὲν εἶναι πάνυ εὔκολον νὰ εἴπῃ τις. Ὅρα Κ. Ζησίου Σύμμικτα, Ἀθήνησιν 1892 ἐν σελίδ. 70. [3]) Ἐν τῇ Geschichte der Stadt Athen im Mittelalter II, 280. Πρὸ ὀλίγου χρόνου ἡ ἀρχαιολογικὴ ἑταιρεία ἔπεμψε τὸν κ. Καββαδίαν, τὸν κ. Στ. Ἀνδρόπουλον, τὸν κ. Νικολαΐδην, καὶ ἐμὲ εἰς Μιστρᾶν χάριν ἀρχαιολογικῶν ὑποθέσεων· πάντες ἐθαυμάσαμεν τὴν πολυτέλειαν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῶν ἐνταῦθα ναῶν. Κατ' ἐξοχὴν τὴν προσοχὴν τοῦ περιηγητοῦ διεγείρει ὁ ναὸς τῆς Περιβλέπτου καὶ τῆς Παντανάσσης, ὅστις ἐκτίσθη τῷ 1365 ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ, υἱοῦ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐνταῦθα ἐτάφησαν πολλοὶ μεγάλοι ἄνδρες, ὡς ὁ ἱδρυτὴς τῆς μονῆς, ἡ πρώτη σύζυγος Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου καὶ ἡ ὡραία Κλεώπα Μαλατέστα, σύζυγος τοῦ Θεοδώρου Παλαιολόγου. Ὅρα Σύμμικτα Ζησίου ἐν σελ. 34. [4]) Παπαρρηγ. ἱστορ. V, 252.

Ὁπωσδήποτε ὁ μοναχὸς Χριστόδουλος ἐν τῇ μονῇ ἠ
λεῖτο εἰς συγγραφάς. Τὸ σπουδαιότατον αὐτοῦ ἔργον εἶνα
Ἱστορίαι, αἵτινες συνίστανται ἐκ τεσσάρων βιβλίων. Ἐν
τοις πραγματεύεται τὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους
τοῦ 1320—1356. Ἐν τῷ προοιμίῳ ὁ Νεῖλος παρακαλεῖ
Χριστόδουλον, ὅστις εἶναι ὁ πρῴην βασιλεύς, ἵνα διηγηθῇ
ἱστορίαν αὐτοῦ. Τὴν παράκλησιν δεξάμενος ὁ Χριστόδουλος ὑ
χνεῖται, ὅτι θέλει προτιμήσει τὴν ἀλήθειαν παντὸς ἄλλου[1]
ὑπόσχεσις ἦτο εὐγενής, ἀλλ' οὐχὶ καὶ εὔκολος, διότι τὸ σ
δαιότατον πρόσωπον τῆς ἱστορίας εἶναι αὐτὸς ὁ συγγραφ
Διὰ τοῦτο ὅ,τι αὐτὸς καὶ οἱ ἑαυτοῦ φίλοι πράττουσιν, εἶναι
θὸν καὶ συνετὸν καὶ δίκαιον. Δὲν μετανοεῖ ὁ αὐτοκράτωρ δ
κακῶς πεπραγμένα, ἀλλὰ πειρᾶται, ὅπως ἀπολογηθῇ. Ὅπα
λάβωμεν ἀκριβῆ τῶν γεγονότων γνῶσιν ἀναγκαζόμεθα, ὅ
παραβάλωμεν τὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Γρη
εἰρημένα. Τὰ κατὰ μέρος εἶναι ἀκριβῆ, ἀλλὰ τὸ ὅλον σκ
ὅπως ἐξάρῃ αὐτὸν τὸν συγγραφέα. Ἐπειδὴ ὁ Καντακουζ
στερεῖται τῶν πολλῶν τοῦ Γρηγορᾶ γνώσεων[2]*, εἶναι ὑπο*
στερος τούτου, ἀλλ' εὐληπτότερος. Πρὸς δὲ ὁ αὐτοκράτωρ ἐ
ησε παράφρασιν τῶν πέντε πρώτων βιβλίων τῶν ἠθικῶν Ν
μαχείων τοῦ Ἀριστοτέλους.

Ὁ δὲ Ἰωάννης Κανανὸς εἶναι αὐτοσχέδιος ἱστορ
ὡς δὴ καὶ ἄλλοι κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Βυζαντινῶν παρε
θέντες ἐν πολιορκίαις πόλεων. Ἐν ἔτει 1422 Μουρὰτ ὁ δ
ρος πεντήκοντα χιλιάδας πολεμιστῶν συλλέξας καὶ μέχρι
πόλεως τοῦ Κωνσταντίνου προελάσας ἐπειράθη κατὰ τὴ
Αὐγούστου, ὅπως ταύτην ἐκπορθήσῃ. Ἀλλ' οἱ γενναῖοι κάτ

---

[1]) *Ἐν τόμ.* I, *σελίδ.* 10 *ἐκδ.* Bonn) *"οὐ γὰρ ἀπεχθείᾳ τινὶ ἢ*
ἐξ ὧν τὸ ψεῦδος ἐπιπολὺ τίκτεται, πρὸς τούτους ὑπήχθην τοὺς λ
ἀλλ' ἀληθείας ἕνεκα, καὶ πρὸς ἀληθείας ἐραστὴν τούτους ποιοῦμαι".
ὁ Καντακουζηνὸς ὅμως ἠγάπα τὰ βιβλία, ὡς λέγει ὁ Γρηγορᾶς ἐν
XII, *σελίδ.* 606.

οὐ μόνον ἀπέκρουσαν τὴν ἐπίθεσιν, ἀλλὰ καὶ ἐγένοντο κύριοι τῶν πολιορκητικῶν μηχανῶν τῶν πολεμίων. Τὴν ἀπόπειραν τῆς πορθήσεως περιγράφει ὁ Κανανὸς ἐν τῇ ἱστορικῇ πραγματείᾳ, ἥτις ἐπιγράφεται Ἰωάννου τοῦ Κανανοῦ διήγησις περὶ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει γεγονότος πολέμου κατὰ τὸ ͵ςϡλ΄ ἔτος, ὅτε ὁ Ἀμουρᾶς πέϊς παρέπεσε ταύτῃ μετὰ δυνάμεως βαρείας καὶ παρ' ὀλίγον ταύτην ἐκράτει, εἰ μὴ ἡ ὑπέραγνος μήτηρ τοῦ κυρίου ταύτην ἐφύλαξεν. Ὁ Κανανὸς ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ ὁμολογεῖ, ὅτι εἶναι ἀσθενὴς περὶ τὰ γράμματα, ἀλλὰ παρατηρεῖ, ὅτι δὲν ἔγραψε χάριν τῶν σοφῶν[1]. Τὴν σωτηρίαν τῆς πόλεως ὁ εὐσεβὴς συγγραφεὺς ἀποδίδει τῇ παναγίᾳ παρθένῳ, ὡς καὶ ὁ πατριάρχης Σέργιος τὴν ἐπὶ τῶν Ἀβάρων[2]. Ἡ αὐτοψία τοῦ συγγραφέως ἔδωκε τῇ ἱστορικῇ συγγραφῇ πολλὴν ζωηρότητα. Μεταχειρίζεται δὲ τεχνικήν τινα γλῶσσαν, ἀλλ' ὅτε ὁ ἀφηγητὴς ἦλθεν εἰς τὴν προσβολὴν τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἱονεὶ ἑαυτοῦ ἐπιλαθόμενος μεταχειρίζεται τὴν δημώδη γλῶσσαν[3]. Τοῦτο συνέβη κατὰ φυσικόν τινα νόμον· διότι ὁ ἄνθρωπος ἐν τοῖς κινδύνοις καταλιπὼν τὴν τέχνην τῇ ἑαυτοῦ φύσει ἀκολουθεῖ.

Ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Κανανὸν ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν ποιεῖ ὁ Ἰωάννης Ἀναγνώστης, ὅστις συνέταξε τὴν ἱστορικὴν διατριβήν, ἥτις ἐπιγράφεται, Διήγησις περὶ τῆς τελευταίας

---

1) Ἐν σελίδ. 458 (ἔκδ. Bonn) „Καὶ δέομαι τοὺς ἀναγινώσκοντας ταύτην καὶ τῶν γραμμάτων τὴν πεῖραν ἔχοντας, μήτε τὸν κόπον τοῦ λόγου ἀκηδιάσωσι μήτε τὴν σολοικοβάρβαρον καταγνώσονται φράσιν, ἐπεὶ κἀγὼ τῆς ἀπειρίας μου τῶν γραμμάτων ὁμολογῶ τὴν ἀσθένειαν. Ἀλλὰ οὐδὲ διὰ σοφοὺς ἢ λογίους ἔγραψα ταῦτα, ἀλλὰ διὰ ἰδιώτας καὶ μόνον ὡς καὶ ἐγὼ ἰδιώτης . . . „. 2) Ἐν Γραμματόλ. I, 746. 3) Ἐν σελίδ. 473 „Ἄλλοι δὲ ἐτρυποῦσαν μὲ σνατὰς τοὺς πύργους, ἄλλοι ἐχαλούσανε μὲ τζόκους τὸ κάστρον, ἄλλοι ἔκαψαν τὰς πόρτας τοῦ ἔξω κάστρου„. Παράβαλλ. Krumbacher ἐν σελίδ. 99.

ἁλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης, συντεθεῖσα πρός τ
τῶν ἀξιολόγων πολλάκις αἰτήσαντα περὶ ταύτης
ἐπιτόμῳ[1]. *Ἡ ἅλωσις αὕτη συνέβη ἐν ἔτει 1430. Καὶ ὁ Ἀ*
γνώστης, ὡς καὶ ὁ Κανανός, αἰτεῖ συγγνώμην παρὰ τῶν
γνωστῶν διὰ τὴν ἀμουσίαν, ἀλλ' εἶναι δίκαιον νὰ ὁμολογή
μεν, ὅτι οὗτος εἶναι λογιώτερος ἐκείνου. Διὰ γλώσσης ἐχο
πολλὴν τὴν δύναμιν ὁ Ἀναγνώστης περιγράφει τὰ πρὸ
ἁλώσεως καὶ τὰ μετ' αὐτήν. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συνετάχθη καὶ
νῳδία ἐπὶ τῇ ἁλώσει τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης
ἧ ὁ μονῳδὸς ὀλοφύρεται διὰ τὴν ἅλωσιν τῆς πατρίδος αὐ

Ἐν τοῖς Βυζαντινοῖς ἱστορικοῖς περιφανῆ θέσιν κατέχ
Λαόνικος Χαλκοκονδύλης[2], *ὅστις ἐξ ἐπιφανοῦς ο*
τῶν Ἀθηνῶν τὸ γένος ἕλκων καὶ ἐκ τῆς πατρίδος αὐτοῦ
διωχθεὶς κατέφυγεν εἰς Ἰταλίαν. Ἐνταῦθα (ἐν Φλωρεντί
ἀδελφὸς τοῦ Λαονίκου Δημήτριος ἐξέδωκε τὸ πρῶτον
Ἰλιάδα κατὰ τὸ 1488. Ὁ Λαόνικος πρεσβεύσας πρὸς Μο
τὸν δεύτερον ἐκρατήθη ὑπ' αὐτοῦ αἰχμάλωτος, ὅπερ ἐ
καὶ τὸ δεύτερον ἐν ἔτει 1446, ὅτε ἐπέμφθη πρέσβυς πρὸς
δεσπότην τῆς Λακωνίας[3]. *Ἐπεῖδε δὲ τὴν πτῶσιν τῆς Κ*
σταντινουπόλεως καὶ τῆς Τραπεζοῦντος. Ἄν τις ἀπὸ ὑψηλ
ρας σκοπιᾶς ῥίψῃ βλέμμα εἰς τὴν στρατιωτικὴν ἱστορίαν κα
γράμματα τῶν Βυζαντινῶν, εὐκόλως θέλει ἰδεῖ, ὅτι ἥ τε
κεδονία καὶ ἡ Θράκη, κατ' ἐξοχὴν δ' ὅμως ἡ μικρὰ Ἀ

---

1) *Ἐν σελίδ.* 531 *λέγει· „Ὦ πῶς σου τὴν πρὶν εὐκοσμίαν ἀφῄρ*
καὶ ἡ λαμπρότης ἀπέσβη, καὶ τοὺς ὁρῶντας κατηφιᾶν ἀναγκάζεις. Σ
χυται γάρ σοι κόσμος ὁ περικείμενος ἅπας, καὶ τὸ κάλλος, ᾧ σαυτὴ
σμεῖν ἔχεις, ἐξαίφνης ἀπόλωλε. Θέατρον γὰρ πρότερον μὲν εὔδαιμο
νυνὶ δὲ θέα πᾶσι γέγονας ἀπευκταία, καὶ τοὺς ἐνοικεῖν ἑλομένους σο
ἄκοντας ἀπελαύνεις . . ". 2) *Ἔν τισι χειρογράφοις φέρεται καὶ Χα*
κανδήλης, ὅπερ παράγεται ἐκ τοῦ κανδήλα. Τὸ δὲ Χαλκο
λης ἐγένετο κατὰ συγκοπήν. 3) *Ὅρα* Gregorovius, Geschichte der
Athen etc, Stuttgart 1889 *ἐν τόμ.* II, 318 *καὶ* Krumbacher *ἐν σελίδ.*

παρήγαγε μεγάλους ἄνδρας, ἥκιστα δ' ἡ μητρόπολις. Ἐν τῇ ἐμῇ φαντασίᾳ αἱ δύο χῶραι, ἡ Εὐρωπαϊκὴ καὶ ἡ Ἀσιατικὴ Ἑλλάς, παρίστανται ὡς δύο ἀδελφαὶ Ἑλληνίδες ἀμοιβαίως ᾄδουσαι. Ὅταν μὲν ἐφ' Ὁμήρου καὶ τῶν κυκλικῶν ᾄδῃ ἡ Ἀσιατικὴ Ἑλλάς, ἡ Εὐρωπαϊκὴ σιωπᾷ ἢ πάνυ ὀλίγα φθέγγεται. Τοὐναντίον δ' ὅταν ἡ Ἀτθὶς Μοῦσα ἐπὶ τοῦ Αἰσχύλου καὶ τοῦ Σοφοκλέους ἀναμέλπηται καλὰς ᾠδάς, αἱ Ἀσιάτιδες μένουσι σιωπηλαί. Κατὰ τοὺς χρόνους πάλιν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας οἱ τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἄνδρες πρωταγωνιστοῦσιν. Οὗτοι ἔχουσι μὲν πολλὰς ἀρετάς, δὲν ἔχουσιν ὅμως φλογερὸν τὸ αἴσθημα πρὸς τὴν μητέρα Ἑλλάδα[1], *ἀλλὰ καίπερ Ἕλληνες κατὰ κακὴν ἕξιν ὀνομάζουσιν ἑαυτοὺς Ῥωμαίους. Ἀλλ' ὁ ἀστὴρ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας δύει καὶ κατὰ τὴν δύσιν ἀνὴρ Ἀθηναῖος, ὁ Λαόνικος Χαλκοκονδύλης, ἐγείρεται ὡς προάγγελος, ὅτι ἡ μητρόπολις ἄρχεται πρωταγωνιστοῦσα. Ὁ ἱστορικὸς οὗτος εἶναι μεστὸς Ἑλληνικῶν φρονημάτων καὶ ὑπὸ τούτων ἔνθους γενόμενος γίνεται ἀληθὴς προφήτης τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος*[2].

Ὁ Ἀθηναῖος ἱστορικὸς συνέγραψεν Ἀ π ο δ ε ί ξ ε ι ς ἱ σ τ ο ρ ι ῶ ν εἰς δέκα βιβλία, ἐν οἷς πραγματεύεται τὰ γεγονότα ἀπὸ τοῦ 1298—1463. Προτάσσει δὲ εἰσαγωγήν, ἐν ᾗ διὰ βραχυτάτων ἐκτίθησι τὴν καθολικὴν ἱστορίαν ἀπὸ τῶν Ἀσσυρίων μέχρι τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος. Προτίθεται δ' ὁ ἱστορικός, ὅπως δείξῃ τὸν τρόπον, καθ' ὃν τὰ μὲν τῶν Ἑλλήνων ὁσημέραι

---

1) *Ἰδὲ Γραμματολ. τόμ. I, ἐν σελίδ.* 758. 2) *Ἐν σελίδ.* 4 (*ἐκδ.* Bonn) „*Μηδὲ ἐκεῖνό γε πάνυ ἐκφαύλως ἔχον ἡμῖν, ὡς ἑλληνικῇ φωνῇ ταῦτα διέξιμεν, ἐπεὶ ἥ γε τῶν Ἑλλήνων φωνὴ πολλαχῇ ἀνὰ τὴν οἰκουμένην διέσπαρται καὶ συχναῖς ἐγκαταμέμικται. Καὶ κλέος μὲν αὐτῇ μέγα τὸ παραυτίκα, μεῖζον δὲ καὶ ἐσαῦθις, ὁπότε δὴ ἀνὰ βασιλείαν οὐ φαύλην Ἕλλην γε αὐτὸς βασιλεὺς καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐσόμενοι βασιλεῖς, οἷ δὴ καὶ οἱ τῶν Ἑλλήνων παῖδες ξυλλεγόμενοι κατὰ σφῶν αὐτῶν ἔθιμα ὡς ἥδιστα μὲν σφίσιν αὐτοῖς, τοῖς δὲ ἄλλοις ὡς κράτιστα πολιτεύοιντο*".

ἐφθείροντο, τὰ δὲ τῶν Τούρκων ηὔξανον[1]*. Οὕτω λοιπὸν*
κέντρον τῆς ἱστορίας δὲν κεῖται ἐν Βυζαντίῳ, ὡς παρὰ τ
ἄλλοις ἱστορικοῖς, ἀλλ' ἐν τῷ Τουρκικῷ κράτει. Τὴν καταγ
γήν,[2] *τὴν δίαιταν καὶ τὴν θρησκείαν*[3] *τούτων ἐμελέτησε*
περιγράφει, ὅσον ἠδυνήθη ἀκριβῶς. Καὶ περὶ τῶν ἄλλων λα
ἐγκατασπείρει πλείστας ἐθνολογικὰς παρατηρήσεις, ὡς π
Γερμανῶν[4] *καὶ Βρεττανῶν*[5]*. Ἀναγινώσκων δέ τις τὸν Χαλ*
κονδύλην νομίζει, ὅτι ἀναγινώσκει σύγχρονον ἱστορίαν. Ὁ
κις δ' εὑρίσκομεν, ὅτι αἱ εἰδήσεις αὐτοῦ δὲν εἶναι ἀκριβ
πρέπει νὰ ἐνθυμώμεθα, ὅτι αἱ αὐταὶ πλάναι ἐκράτουν ἐν τ
συγγραφαῖς τῆς δύσεως. Ἐπειδὴ δ' ὁ Λαόνικος μεταχειρίζε
γλῶσσαν ὑψηλήν, τοὺς μὲν Τούρκους ὀνομάζει Πέρσας, τ
δὲ Ῥώσσους Σκύθας καὶ τοὺς Σέρβους Τριβαλλούς[6]*. Ὁ β*
γράφος τοῦ Λαονίκου ἐπαινεῖ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ[7]*. Ὄντως*
τος εἶναι ἀπηλλαγμένος βαρβαρισμῶν, ἀλλὰ γίνεται μονότο
Κατὰ μὲν τὰς λέξεις ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς εἶναι ἀρχαιοπ
πής, κατὰ δὲ τὴν σύνδεσιν καὶ συχνάκις κατὰ τὴν φρασεολογ
νεωτερίζει.

Ὁ δὲ Δούκας κατήγετο ἐξ ἐπιφανοῦς γένους, διότι π

---

[1]) *Ἐν σελίδ* 9 *"Ὡς οὖν ἕκαστα τούτων ξυνέβη γενέσθαι, ὡς τὰ*
Ἑλλήνων πράγματα κατὰ βραχὺ ἀπώλετο φθειρόμενα ὑπὸ Τούρκων,
ὡς τὰ ἐκείνων μεγάλα ἐγένετο, ἐς μέγα ἀεὶ ἐς τόνδε τὸν χρόνον ἰόντα
δαιμονίας ἐπιμνησόμεθα ἐπεξιόντες, ἐφ' ὅσον δὴ ἐς τὸ ἀκριβέστερον ἐπι
μεθα". [2]) *Αὐτόθι.* [3]) *Ἐν σελίδ.* 121. [4]) *Ἐν σελίδ.* 71 *"Νομίζετα*
παρὰ τούτοις (τοῖς Γερμανοῖς) καὶ μονομαχία μάλιστα δὴ τῶν ἄλλων ἔθ
ὥστε γῆθεν οὐδ' ἀφ' ἵππων ἀλλήλοις μονομαχεῖν. Τὸ δὲ γένος τοῦτο
ξιώτατον ἔς τε μηχανὰς ὂν καὶ ἐς τὰ πολεμικὰ ἔργα καὶ ἐς πάσας τὰς τέ
πολύ τι εὐδοκιμεῖ" [5]) *Ἐν σελίδ.* 93, *"Λονδρῶν δὲ ἡ πόλις δυνάμ*
προέχουσα τῶν ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ πασῶν πόλεων, ὄλβῳ τε καὶ τῇ ἄλλῃ
δαιμονίᾳ οὐδεμιᾶς τῶν πρὸς ἑσπέραν λειπομένη, ἀνδρίᾳ τε καὶ τῇ ἐς
πολέμους ἀρετῇ ἀμείνων τῶν περιοικούντων καὶ πολλῶν ἄλλων τῶν
ἥλιον δύοντα". [6]) Krumbacher *ἐν σελίδ* 101. [7]) *Ἐν σελίδ.* 243 *"*
τικωτάτη μέν ἐστιν οὐχ ἧττον τοῦ Θουκυδίδου". Παράβαλλ. Nicolai III,

πων εἶχε τὸν Μιχαὴλ Δούκαν, ὅστις ἦτο συγγενὴς τοῦ βασιλικοῦ οἴκου[1]*. Τὸ κατ' ἀρχὰς κατῴκει ἐν Φωκαίᾳ, ἔνθα ἦτο γραμματεὺς τοῦ Γενουησίου κυβερνήτου, μετὰ δὲ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετ' ἄλλων φυγάδων ἦλθεν εἰς Λέσβον. Ἐνταῦθα ἀνέλαβεν ὑπηρεσίαν παρὰ τῷ ἡγεμόνι τῆς νήσου Γατελούζῳ, ὅστις ἔπεμψεν αὐτὸν εἰς Ἀδριανούπολιν κατὰ τὸ 1455 καὶ 1456, ὅπως παραδώσῃ τῷ Σουλτάνῳ τὸν φόρον τῆς ὑποτελείας*[2]*. Ἡ ἱστορία τοῦ Δούκα περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς ἄνευ ἐπιγραφῆς, ἀλλ' ἔχει ὑπόθεσιν τὰ τῶν Βυζαντινῶν. Προτάσσει δ' ὁ ἱστορικὸς βραχύτατα περὶ τῆς καθολικῆς ἱστορίας ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι τῶν ἐρίδων τοῦ Καντακουζηνοῦ καὶ τῶν Παλαιολόγων (ἐν κεφ. 1—4). Οὕτως ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ 1341 ἐξικνεῖται εἰς τὰ 1462. Εἶναι δ' ἐξακολούθησις τῆς ἱστορίας τοῦ Γρηγορᾶ καὶ τοῦ Καντακουζηνοῦ. Ἐπειδὴ ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς ἀνήκει τοῖς θέλουσι τὴν ἕνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν, οἰκτείρει ἐκείνους, οἵτινες εἶχον τὸ ἀξίωμα Κρεῖττον ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων ἢ τῶν Φράγκων*[3]*. Πότεροι εἶχον δίκαιον, δὲν εἶναι ἡμέτερον ἔργον νὰ εἴπωμεν. Οἰκτείρομεν ὅμως τὴν μικροφιλοτιμίαν τῶν κληρικῶν τῆς Εὐρώπης, οἵτινες τὰς ἔριδας μέχρι τοῦ ὀλέθρου κράτους διαδίδοντος τὸν πολιτισμὸν εἰς χώρας ἀτέρμονας ἐξέτειναν. Αἱ περιγραφαὶ τοῦ Δούκα ἔχουσι πολλὴν ζωηρότητα, ὡς ἡ τῆς ἐκπορθήσεως τῆς Ἁγίας Σοφίας*[4].

---

[1]) *Ἐν κεφ* 5 *σελ*. 23 *"καὶ γὰρ ὑπῆρχε παιδείας μεστὸς καὶ πάσης τῆς ἄλλης ἔξω σοφίας ἀνάπλεως καὶ ἰατρικῆς τέχνης οὐκ ἄμοιρος, γένει τε καταγόμενος τῶν ἀνέκαθεν Δούκων κἀκ τῆς αὐτῆς σειρᾶς χρυσόκοσμος κρίκος"*. [2]) *Ἐν σελίδ*. 328 *"καὶ τῇ πρώτῃ τοῦ Αὐγούστου ἐστάλθην ἐγὼ παρὰ τοῦ νέου ἡγεμόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Δομινίκου τοῦ Γατελούζου ἐν Ἀδριανουπόλει τοῦ δοῦναι τοὺς κατ' ἔτος διδομένους φόρους, τρισχίλια νομίσματα διὰ τὴν νῆσον Λέσβον καὶ δισχίλια τριακόσια εἴκοσι πέντε διὰ τὴν νῆσον Λῆμνον"*. [3]) *Ἐν σελίδ*. 291. [4]) *Αὐτόθι "Ἐλθόντες δὲ ξιφήρεις ἐντὸς καὶ ἰδόντες τὸν μυριάριθμον δῆμον, ἕκαστος τὸν ἴδιον αἰχμάλωτον ἐδέσμει, οὐ γὰρ ἦν ἐκεῖ ὁ ἀντιλέγων ἢ ὁ μὴ προδιδοὺς ἑαυτὸν ὡς πρόβατον. Τίς ἐστιν ὃς διηγήσεται τὴν ἐκεῖ συμφοράν; τίς τοὺς γεγονότας τότε κλαυθμοὺς καὶ τὰς φω-*

Ἡ δὲ γλῶσσα τοῦ συγγραφέως εἶναι κρᾶμα ἀρχαίας καὶ δημ- δους. Ὁ ἱστορικὸς οὗτος περιγράφει πολλά, ἅπερ αὐτὸς εἶδεν, λ' ὑπάρχουσιν οἱ ἀμφιβάλλοντες περὶ τοῦ ἀξιοπίστου αὐτοῦ[1].

Τελευταῖος Βυζαντινὸς ἱστορικὸς εἶναι ὁ Γεώργι- Φραντζῆς, ὅστις γεννηθεὶς τῷ 1401 ἐν Κωνσταντινουπό- συνεδέθη συγγενικῶς τῷ βασιλικῷ οἴκῳ· διότι ἔλαβεν εἰς γάμ- Ἑλένην τὴν θυγατέρα Ἀλεξίου τοῦ Παλαιολόγου. Τὸ πρῶ- ἐγένετο γραμματεὺς Μανουὴλ τοῦ δευτέρου, οὗ τὸν υἱὸν Κω- σταντῖνον Παλαιολόγον ἔσωσε τῷ 1429 παρὰ ταῖς Πάτρα- Τότε τοῦ ἵππου τοῦ Κωνσταντίνου τρωθέντος καὶ χαμαὶ πεσόν- ἐκινδύνευσεν ὁ βασιλόπαις νὰ αἰχμαλωτισθῇ, ἀλλ' ὁ γεννα- Φραντζῆς προκινδυνεύσας ἐγένετο αὐτὸς αἰχμάλωτος μείνας τῇ αἰχμαλωσίᾳ τεσσαράκοντα ἡμέρας. Διὰ τὴν γενναιότητα ταύ- ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς κατὰ τὸ 1432 ἐγένετο πρωτοβεστιάρι- κατὰ τὸ 1446 ἔπαρχος Σπάρτης καὶ τελευταῖον μέγας λογοθ- της. Πρὸς δὲ ὁ Φραντζῆς ἐπρέσβευσε πολλάκις πρὸς διαφ- ρους ἡγεμόνας. Ὅτε δ' ἑάλω ἡ Κωνσταντινούπολις, οὗτος μ- πάντων τῶν οἰκείων ᾐχμαλωτίσθη. Κτησάμενος δὲ τὴν ἐλ- θερίαν κατέφυγεν εἰς Πελοπόννησον πρὸς τὸν Θωμᾶν Παλα- λόγον. Ἐπ' ὀλίγον ἀπεδήμησεν εἰς Ἀδριανούπολιν, ὅπου ἠδ- νήθη νὰ λυτρώσῃ τὴν σύζυγον αὐτοῦ· διότι ὁ υἱὸς αὐτοῦ εἶ- ἤδη σφαγῇ. Ἀλλὰ καὶ τῆς Πελοποννήσου εἰς τὰς χεῖρας τ- Τούρκων περιπεσούσης ἀπῆλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν[2]. *Ἐν τέ- μοναχὸς γενόμενος εἰσῆλθεν εἴς τινα μονὴν τῆς Κερκύρ- μετονομασθεὶς Γρηγόριος*[3].

Ἐνταῦθα ὑπὸ ἐπιφανῶν Κερκυραίων πεισθεὶς συνέγρα- τὸ Χρονικόν, ὅπερ παρέδωκεν εἰς χεῖρας Ἀντωνίου τι-

---

νὰς τῶν νηπίων καὶ τὰ σὺν βοῇ δάκρυα τῶν μητέρων καὶ τῶν πατέ- τοὺς ὀδυρμοὺς τίς διηγήσεται; Ὁ τυχὼν Τοῦρκος τὴν τρυφερωτέραν ἐρευν-

[1]) Krumbacher *ἐν σελίδ.* 104. [2]) *Περὶ τοῦ Φραντζῆ γράφει ἱκαν- ἡμέτερος Σάθας ἐν τῇ Νεοελληνικ. Βιβλιοθήκῃ σελ* 54 *καὶ ἑξῆς.* [3]) *Ὁ- Ἀσώπ. ἐν σελίδ.* 136 *καὶ* Schöll *ἐν τόμ.* III, 277.

ἱερέως. Ὁ Φραντζῆς σκοπεῖ, ὅπως συγγράψῃ τὴν ἱστορίαν τῶν Παλαιολόγων, ἀλλὰ διὰ βραχέων ἀφηγεῖται τὰ μέχρι τοῦ θανάτου Μανουὴλ τοῦ δευτέρου (1425). Ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ ὁ ἱστορικὸς πραγματεύεται τὰ κατὰ τὸν ὄγδοον Ἰωάννην τὸν Παλαιολόγον (1425—1448), ἐν δὲ τῷ τρίτῳ τὰ κατὰ τὸν Κωνσταντῖνον, ὅστις ἡρωϊκῶς ἀγωνιζόμενος ἔπεσε κατὰ τὴν ἅλωσιν καὶ ἐν τῷ τετάρτῳ τοὺς ἀγῶνας τῶν Παλαιολόγων δεσποτῶν τῆς Πελοποννήσου καὶ τὴν ὑποδούλωσιν καὶ τῆς χώρας ταύτης[1]. Ὁ Φραντζῆς συγγενὴς ὢν τῶν Παλαιολόγων, εἰς τὰ μέγιστα ἀξιώματα ἀνελθὼν καὶ δεξιὸν νοῦν ἔχων ἠδύνατο ἀκριβῶς νὰ συγγράψῃ τὰ συμβάντα. Πανταχοῦ δὲ δεικνύει ἀγάπην πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ἂν δέ που γράφῃ μετ' ἀγανακτήσεως κατὰ τῶν Τούρκων ἢ τῶν Λατίνων, δέον νὰ ἔχωμεν ἐν νῷ, ὅτι ὁ ἱστορικὸς φοβερὰ ἔπαθε κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ἀνάγνωσις τοῦ Χρονικοῦ τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως ἐμποιεῖ εὐάρεστον αἴσθησιν· διότι ἡ γλῶσσα αὐτοῦ κατέχει τὴν μέσην θέσιν μεταξὺ τοῦ Λαονίκου Χαλκοκονδύλη καὶ τοῦ Δούκα· οὔτε ἄγαν ἀρχαιοπρεπὴς εἶναι, οὔτε μέχρι τοῦ χυδαίου τῆς δημώδους γλώσσης κατέρχεται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΩΝ ΑΠΟ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΜΕΧΡΙΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

Οἱ χρονογράφοι, οἵτινες κατ' ἐξοχὴν ἤκμασαν ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν, εἶναι ἀτελέστεροι ἱστορικοὶ καί, οὕτως εἰπεῖν, ἐρανισταί. Διότι τὰς ἀρχαιοτέρας εἰδήσεις παρὰ τῶν ἱστορικῶν καὶ

[1]) **Krumbacher** *ἐν σελίδ.* **106.**

ἀρχαιοτέρων χρονογράφων λαμβάνοντες δὲν διασκευάζο ταύτας οὐδὲ προσαρμόζουσιν εἰς ἱστορικόν τι σχέδιον οὐδ' ὑπ βάλλουσιν εἰς ἑνότητα, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς λέξεις ἀποσπῶ 'Επειδὴ δ' οὕτως ἔχει, ἴσως ἤθελέ τις νομίσει, ὅτι οἱ χρο γράφοι εἶναι περιττοί, ἀφ' οὗ ἔχομεν τὰ πρωτότυπα. Το ὅμως δὲν συμβαίνει πάντοτε. Διὰ τοῦτο οἱ χρονογράφοι ἔχ σιν οὐχὶ μικρὰν ἀξίαν, ὁσάκις αἱ πηγαί, ἐξ ὧν ἤντλησαν, ἀπ λοντο. 'Αλλὰ καὶ ὅταν τὰ πρωτότυπα σῴζονται, οἱ χρονογ φοι ἔχουσι κριτικὴν ἀξίαν· διότι παρὰ τούτοις δυνάμεθα εὕρωμεν τὴν ἀρχαιοτέραν τῶν χειρογράφων μορφήν. Πρὸς αἱ χρονικαὶ ἱστορίαι ἔχουσι μεγάλην ἀξίαν ὡς πρὸς τὴν ἱσ ρίαν τῆς γλώσσης. Διότι οἱ χρονογράφοι μὴ μεταχειριζόμε τὴν συγγραφικὴν τῶν Βυζαντινῶν γλῶσσαν, ἀλλὰ τὴν τοῦ λα χρησιμεύουσιν ὡς βάσις τῶν γλωσσικῶν ἐρευνῶν[1]. *'Επε δ' οὗτοι συνήθως ἦσαν μοναχοί, συχνάκις ἀπέβλεπον εἰς τῆς ἐκκλησίας. Λοιπὸν καὶ διὰ τὴν δημώδη γλῶσσαν καὶ τὴν ὑπόθεσιν, ἥτις ἦτο προσφιλὴς κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα, χρονικαὶ ἱστορίαι ἀνεγινώσκοντο οὐ μόνον ὑπὸ τῶν 'Ελλήνω ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν ξένων λαῶν, δηλ. τῶν λατινικῶν καὶ τ Σλαυϊκῶν. 'Η διανοητικὴ τούτων μόρφωσις ἦτο τοιαύτη, δὲν ἐπέτρεπε τὴν ἀνάγνωσιν ὑψηλοτέρων συγγραφῶν. Πλ τῶν εἰδικῶν χρονογραφιῶν ὑπῆρχον καὶ καθολικαί, ἐν οἱ χρονογράφοι ἐπραγματεύοντο τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν κα χρονολογικὴν σειράν. Ἴσως τὰ σπέρματα τοῦ εἴδους τούτ τῶν γραμμάτων κεῖνται παρὰ 'Ιουλίῳ τῷ 'Αφρικανῷ· κατὰ τὴν ἡμετέραν περίοδον ἐκπροσωποῦσι τοῦτο 'Ιωάννης ὁ 'Αντι χεὺς καὶ 'Ησύχιος ὁ Μιλήσιος.*

'Η ἡλικία 'Ιωάννου τοῦ 'Αντιοχέως ἀμφισβητεῖτα

---

1) *Οὕτω παρὰ Θεοφάνει τῷ 'Ομολογητῇ εὑρίσκομεν τὰς λέξεις τῆς μώδους ἡμῶν γλώσσης κατάρτιον, λιβάδιον, γυναικόπαι ταγίζω καὶ ἄλλα. Παράβαλλ.* Krumbacher *ἐν σελίδ.* 107 *καὶ* 122. 2) 'Ο Adolf Köcher, De Joannis Antiocheni aetate, fontibus, auctoritate, Bon

κατά τι ἀπόσπασμα[1] *τίθεται ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Φωκᾶ (600—610), ἀλλὰ δὲν εἶναι βέβαιον ἂν τοῦτο ἀνήκῃ τῷ ἡμετέρῳ χρονογράφῳ. Ὁ Krumbacher*[2] *τίθησι κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἕκτου αἰῶνος μ. Χ. Ὁπωσδήποτε ὁ Ἀντιοχεὺς συνέταξε Χρονικὴν Ἱστορίαν, ἥτις ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ ἐξικνεῖτο μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἀναστασίου. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἀπώλετο μέν, ἀλλὰ κατέλιπε πολυάριθμα καὶ μεγάλα ἀποσπάσματα*[3]. *Ὁ χρονογράφος ἤντλησεν ἐκ πολλῶν πηγῶν καὶ ἐν μὲν τῇ συγγραφῇ τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων ἔλαβεν εἰδήσεις ἐκ τοῦ Ἰουλίου Ἀφρικανοῦ καὶ τοῦ Εὐσεβίου, ἐν δὲ τῇ Ῥωμαϊκῇ ἱστορίᾳ εἶχεν ὑπ' ὄψει Δίωνα τὸν Κάσσιον*[4] *καὶ τὸν Εὐτρόπιον, τὸν Πλούταρχον, τὸν Ἡρωδιανὸν καὶ ἄλλους. Ὑπὸ τῶν κριτικῶν τιμᾶται ὁ χρονογράφος οὗτος διὰ τὴν κρίσιν, μεθ' ἧς ἤντλει ἐξ ἀρχαιοτέρων πηγῶν. Αὕτη δὲ γίνεται αἰσθητοτέρα, ἂν παραβληθῇ πρὸς τὴν ἀκρισίαν τοῦ Μαλάλα, περὶ οὗ ἔσται λόγος.*

Ὁ δὲ Ἡσύχιος ὁ Μιλήσιος, ὅστις καὶ ἐκ τοῦ ἀξιώματος Ἰλλούστριος ἐπονομάζεται, ἔζη περὶ τὰ μέσα τοῦ ἕκτου αἰῶνος μ. Χ. Εἶναι παλαιὸν τὸ ζήτημα, ἂν ὁ χρονογράφος οὗτος ἦναι χριστιανὸς ἢ ἐθνικός[5]. *Ἡ διαφωνία παρήχθη ἐκ τούτου, ὅτι ἐν τῷ Ὀνοματολόγῳ οὐδενὸς πατρὸς τῆς ἐκκλησίας μνη-*

Dissertation 1871. [1]) *Τὸ ὑπ' ἀριθμ.* 219 *„Ὅτι εἶχε φίλην ὁ Φωκᾶς Καλλινίκην ἀπὸ προϊσταμένων. Ὁ αὐτὸς Φωκᾶς ὑπῆρχεν αἱμοπότης„. Ὁ ἡμέτερος Σωτηριάδης παρατηρεῖ, ὅτι ἡ ἀπόδοσις τῆς αἱμοποσίας δὲν ἁρμόζει Ἰωάννῃ τῷ Ἀντιοχεῖ, ὅστις διακρίνεται κατὰ τὴν ἀκρίβειαν, ἀλλὰ τῷ Μαλάλᾳ. Ὅρα τὴν διατριβὴν τούτου* (Zur Kritik des Johannes von Antiochia) *ἐν τῷ* Jahrb. f. class. Philologie, Suppl. 1888 *ἐν σελίδ.* 1-126. [2]) *Ἐν σελίδ.* 109. [3]) *Ταῦτα ὑπάρχουσι παρὰ* C. Müller, Fragmenta histor IV, 535—622. [4]) *Ὅρα* Hermes *ἐν τόμ.* VI (1871) 82—91 *καὶ* 323—383, *ἔνθα ὑπάρχει διατριβὴ τοῦ* Th., Mommsen, Über dem Cassius Dio beigelegten Theile der Phanudischen und der Constantinischen Excerpte. [5]) *Τὸ ζήτημα ἤγειρεν ὁ Σουΐδας. Παράβαλλ.* Thorschmidt, De Hesychio Christiano, Vitemb 1716, *καὶ* Krumbacher *ἐν σελίδ.* 110.

μονεύει. Οὗτος συνέγραψε τρία συγγράμματα, ὧν τὸ πρῶ ἐπιγράφεται Σύνοψις κοσμικῆς ἱστορίας, ἢ Χρ νικὴ ἱστορία. Ἐν τούτῳ ὁ χρονογράφος ἤρχετο ἀ Βήλου τοῦ βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων καὶ ἐξικνεῖτο μέχρι τελευτῆς τοῦ Ἀναστασίου. Κατὰ τὸν Φώτιον[1] *ἡ γλῶσσα Ἡσυχίου ἦτο ἀνθηρὰ καὶ ἡ σύνθεσις ἐναρμόνιος. Τὸ σι γραμμα ἦτο διῃρημένον εἰς ἓξ τμήματα. Ἡ περιοχὴ δὲ τ χρόνων ἦτο χιλίων καὶ ἐννενήκοντα καὶ ἑκατόν. Ἐκ τοῦ μ γάλου τούτου συγγράμματος περιεσώθη μέχρις ἡμῶν μέγα ἀπόσπασμα, ὅπερ φέρει τὴν ἐπιγραφὴν Πάτρια Κα σταντινουπόλεως. Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ἔργῳ ὁ Ἡσύχ ἐπραγματεύετο τὰ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστίνου καὶ ὀλίγα τῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Τὸ ἔργον τοῦτο, ὅπερ ἀπώλετο, ὁ συγγ φεὺς δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀγάγῃ εἰς πέρας διὰ τὸν θάνατον υἱοῦ*[2]*. Καὶ περὶ τοῦ τρίτου συγγράμματος, ὅπερ ἐπεγράφ Ὀνοματολόγος ἢ πίναξ τῶν ἐν παιδείᾳ ὀνομαστ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι δὲν σῴζεται. Διότι τὸ εἰς ἡμᾶς πε ελθὸν βιβλιάριον Περὶ τῶν ἐν παιδείᾳ διαλαμψάντ σοφῶν δὲν εἶναι ἔργον τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως, ἀλλὰ κα τὸν* Lehrs[3] *συλλογὴ ληφθεῖσα ἐκ Διογένους τοῦ Λαερτίου τοῦ Σουΐδα.*

Ὅτι ὁ Ἰωάννης Μαλάλας (ἢ Μαλαλᾶς)[4] *ἦτο Σύ τὸ γένος, μαρτυρεῖ τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Κατήγετο δὲ ἐξ Ἀντιοχε καὶ ἦτο ἱεροκῆρυξ. Περὶ τῆς ἡλικίας τοῦ συγγραφέως ὑπάρ διαφωνία, ἀλλὰ κρατεῖ ἡ γνώμη, ὅτι οὗτος ἔζη κατὰ τὸ 565 μ.Χ*

---

1) *Ἐν βιβλ.* 69. 2) *Αὐτόθι «Καὶ τὸ λοιπὸν ὁ συγγραφεὺς ἐπεσχέ θανάτῳ τοῦ παιδὸς Ἰωάννου τὴν ψυχὴν καιρίαν βληθεὶς καὶ τῆς πρὸς τὸ γ φειν ὁρμῆς ἐκκοπείς»*. 3) *Ἡ διατριβὴ τούτου ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ* Rhe Mus. 17, *ἐν σελίδ.* 453—457. *Παράβαλλ.* Krumbacher *ἐν σελίδ.* 111. 4) *τῇ Συριακῇ γλώσσῃ τὸ* Malal *δηλοῖ τὸν ῥήτορα. Ὅρα* Schöll *ἐν* III, *καὶ* Krumbacher *ἐν σελίδ.* 112. 5) *Ὁ ἡμέτερος Σωτηριάδης, ὅστις στόχως πραγματεύεται τὸ ζήτημα τοῦτο, τίθησι κατὰ τὸ* 600—640. Ὁ

Ὁπωσδήποτε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὁ ἀρχαῖος βίος ἠλλοιοῦτο καὶ ἄρχεται ἐποχὴ παρακμῆς, ἣν ἐκπροσωπεῖ ὁ Μαλάλας. Εἶναι δὲ λυπηρόν, ὅτι τοῦτον εἶχον ὡς πρότυπον οἱ μεταγενέστεροι χρονογράφοι μέχρι τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος. Οὗτος ἔγραψε Χρονογραφίαν, ἤτοι παγκόσμιον χρονικόν· αὕτη ὅμως δὲν διετηρήθη ἡμῖν ἀκεραία, ἀλλ' ἠκρωτηριασμένη καὶ ἐν ἐπιτομῇ. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο τοῦ Σύρου χρονογράφου ἐλέγχει χυδαίαν ἀμάθειαν. Οὕτω τὴν Σαπφὼ τίθησιν ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Κέκροπος καὶ Κραναοῦ[1] καὶ τὸν Δημόκριτον ἐν τοῖς τοῦ Πέλοπος[2]. Οὕτω δ' εἶναι ἀμαθὴς περὶ τὰ γράμματα, ὥστε λέγει, ὅτι ὁ Κικέρων καὶ ὁ Σαλλούστιος εἶναι οἱ σοφώτατοι τῶν Ῥωμαίων ποιηταί[3]. Ἡ δὲ Καρία ὠνομάσθη οὕτω, διότι ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Κάρου ὑπετάγη[4]. Καὶ ὅμως ὁ τοιοῦτος χρονογράφος εἶναι ὑπερήφανος διὰ τὰς ἱστορικὰς γνώσεις καὶ τὸ βιβλίον αὐτοῦ ἦτο προσφιλὲς τοῖς συγχρόνοις καὶ μεταγενεστέροις, ἐφ' ὅσον τὸ σκότος τῆς ἀμαθείας ἐκάλυπτε τὸν Ἑλληνικὸν ὁρίζοντα. Φαίνεται δ', ὅτι καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς ὁ Σύρος χρονογράφος ἦτο ἀρεστός· διότι ἡ χρονογραφία αὐτοῦ μετεφράσθη εἰς τὴν Σλαϊκήν. Τὸ βιβλίον τοῦ Μαλαλᾶ ἤθελεν ἔχει μείζονα ἀξίαν ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς γλώσσης, εἰ μὴ ὁ τὴν ἐπιτομὴν ποιήσας τὸ λεκτικὸν διώρθου.

Ὑπὸ τίνος συνετάχθη τὸ Πασχάλιον Χρονικὸν[5], δὲν εἶναι γνωστόν. Τινὲς μὲν ἐνόμισαν, ὅτι εἶναι ἔργον τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας Γεωργίου τοῦ γράψαντος τὸν βίον Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἄλλοι δ' ἀποδίδουσι Μαξίμῳ τῷ μοναχῷ, ἄλλοι τῷ Κοσμᾷ καὶ ἄλλοι τῷ Γεωργίῳ Πισίδῃ[6]. Κατὰ τὸν Krumbacher[7] ὁ συντάκτης ἦτο σύγχρονος τοῦ αὐτοκρά-

---

ἐν σελίδ. 76 *τῆς μνημονευθείσης διατριβῆς.* 1) *Ἐν σελίδ.* 72 (*ἐκδ.* Bonn). 2) *Ἐν σελίδ.* 85. 3) *Ἐν σελίδ.* 212 4) *Ἐν σελίδ.* 302. 5) *Τὸ Πασχάλιον φέρει διάφορα ὀνόματα, ὡς Ἀλεξανδρινὸν χρονικὸν καὶ* Fasti Siculi. 6) *Ὅρα* Nicolai III, 134. 7) *Ἐν σελίδ.* 116.

τορος Ἡρακλείου (610—641) καὶ κληρικός, κατὰ πᾶσαν
πιθανότητα ἀνῆκε τοῖς περὶ τὸν πατριάρχην Σέργιον. Τὸ
σχάλιον φέρει τὴν ἐπιγραφήν· Ἐπιτομὴ χρόνων τῶν ἀ
Ἀδὰμ τοῦ πρωτοπλάστου ἀνθρώπου ἕως κ' χ
τους τῆς βασιλείας Ἡρακλείου τοῦ εὐσεβεστά
καὶ μετὰ ὑπατείαν ἔτους ιθ' καὶ ιή ἔτους τῆς βα
λείας Ἡρακλείου νέου Κωνσταντίνου τοῦ αὐτ
υἱοῦ ἰνδικτιῶνος γ'. Τοῦ χρονικοῦ προτάσσεται εἰσαγ
τις, ἐν ᾗ γίνονται ἐξηγήσεις περὶ τῆς χριστιανικῆς χρονολογ
ἥτις ἄρχεται ἀπὸ τῆς 21ης Μαρτίου 5507. Εἰ καὶ τὸ ἔρ
τοῦτο στερεῖται ἐπιστημονικῆς ἀξίας, ὅμως κατὰ τὸν μέ
αἰῶνα εἶχε πολυαρίθμους ἀναγνώστας καὶ χρονολογικὸν κῦρ

Γεώργιος ὁ μοναχὸς ἔχει τὸ ἐπίθετον Σύγκελλ
ἐκ τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ· διότι ἦτο μυστικὸς γραμματεὺς
πατριάρχου Ταρασίου (784—806). Ἐν ἀρχαιοτέροις χρό
ὁ Σύγκελλος διέτριψεν ἐν Ἱερουσαλήμ[2]. Μετὰ δὲ τὸν θάνα
τοῦ Ταρασίου κατετάχθη ἔν τινι μονῇ, ἐν ᾗ ἔγραψε Ἐκ
γὴν χρονογραφίας. Αὕτη ἀρχομένη ἀπὸ κτίσεως κόσ
λήγει εἰς τὸν Διοκλητιανὸν (284 μ. Χ.) Ἡ Ἐκλογὴ αὕτη
Συγκέλλου ἔχει οὐχὶ μικρὰν ἀξίαν, δὲν ὀφείλεται ὅμως τῷ σ
τάκτῃ, ἀλλὰ ταῖς πηγαῖς, ἐξ ὧν ἤντλησε. Φαίνεται δ', ὅτι
εἶχεν ὑπ' ὄψει τοὺς ἀρχαιοτέρους συγγραφεῖς, ὡς τὸν
νέθωνα καὶ τὸν Ἰούλιον Ἀφρικανόν, ἀλλ' ἄλλους μεταγενε
ρους, ὡς τὸν χρονογράφον Πανόδωρον, ὅστις ἤκμαζε κατ
395—408 μ. Χ.[3]

---

[1]) Ὅρα Heinrich Gelzer, Sextus Julius Africanus und die Byz
nische chronographie II, 1 (Leipzig 1885) ἐν σελίδ. 138—176 καὶ 1,
[2]) Ἐν σελίδ. 200 "Ταύτης ἐγὼ τὴν λάρνακα καὶ τῆς γῆς ὑπερκειμένην
λάκις ἐκεῖσε παροδεύων ἐπὶ Βηθλεὲμ καὶ τὴν παλαιὰν λεγομένην χ
τοῦ ὁσίου Χαρίτωνος ἑώρακα". [3]) Ἰδὲ τὸν Gelzer ἐν τῇ μνημονευθ
διατριβῇ.

Σύγχρονος καὶ φίλος τοῦ Συγκέλλου ἦτο Θεοφάνης ὁ ὁμολογητής, ὅστις κατὰ παράκλησιν τοῦ μέλλοντος νὰ ἀποθάνῃ φίλου ἀνέλαβε τὴν ἐξακολούθησιν τῆς Ἐκλογῆς τῆς χρονογραφίας. Ὁ Θεοφάνης ζῶν ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου (741—775) ἦτο μονογενὴς υἱὸς ἐπιφανῶν γονέων. Λέων ὁ υἱὸς τοῦ Κοπρωνύμου ἠνάγκασεν αὐτόν, ὅπως συζευχθῇ τῇ θυγατρὶ τοῦ Πατρικίου Λέοντος[1], ἀλλὰ δὲν συνέζησε μετ' αὐτῆς· διότι ἐδέξατο τὸν μοναχικὸν βίον ἐν τῇ μονῇ τῇ κειμένῃ κατὰ τὸ ὄρος τῶν Σιγριανῶν. Εἶτα ἔκτισε καὶ ἰδίας μονάς, ἐξ ὧν καὶ ἡ Τοῦ μεγάλου ἀγροῦ. Ταύτης ἐγένετο καὶ ἡγούμενος. Ἐντεῦθεν ὀνομάζεται Σιγριανὸς καὶ Μεγαλαγριτής. Ἐπὶ τοῦ εἰκονομάχου αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ πέμπτου εἰς Κωνσταντινούπολιν προσκληθεὶς καὶ ἀνακριθεὶς ἐξωρίσθη εἰς Σαμοθράκην, ἔνθα κατὰ τὸ 817 ἔθανεν. Ἡ ἐκκλησία διὰ τὰς ἀρετὰς κατέταξε τὸν Θεοφάνη ἐν τοῖς ἁγίοις. Ἡ Χρονογραφία τούτου ἀρχομένη ἐκ τοῦ 284 (δηλ. ἐκ τοῦ χρόνου, ἐν ᾧ ἔληγεν ἡ Ἐκλογὴ τοῦ Συγκέλλου) ἐξικνεῖται μέχρι τοῦ 813. Ὁ συγγραφεὺς ἐν μὲν τοῖς ἀρχαιοτέροις χρόνοις ὡς πηγὰς μετεχειρίζετο τὸν Σωκράτη, τὸν Σωζόμενον καὶ τὸν Θεοδώρητον, ἐν δὲ τοῖς ἔπειτα τὸν Προκόπιον, τὸν Ἀγαθίαν, τὸν Θεοφύλακτον καὶ ἄλλους. Τὸ ἔργον τοῦ ἡμετέρου χρονογράφου τιμᾶται οὐχὶ ὀλίγον καὶ θεωρεῖται ὡς τὸ τελευταῖον ἔργον τῆς ἀρχαιοτέρας Βυζαντινῆς χρονογραφίας[2]. Διακρίνεται ὅμως οὐχὶ κατὰ τὴν χρονολογικὴν ἀκρίβειαν, ἀλλὰ κατὰ τὸν πλοῦτον τῶν ἱστορικῶν εἰδήσεων. Διὰ τὴν εἰρημένην ἔλλειψιν εἶναι ἄξιος συγγνώμης ὁ χρονογρά-

---

[1]) Ὅρα Φιλαρέτ. Ἱστορ. διδασκαλ. III, 366. [2]) Ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλος ἐν τόμ. III, σελίδ 393 παρατηρεῖ· "Τοῦ Θεοφάνους ἡ ἀφήγησις εἶναι ἐνίοτε ζωηρὰ καὶ εἰκονική, ὁ ἀναγινώσκων αὐτὸν συναισθάνεται, ὅτι ὑπὸ τὸ ῥάσον τοῦ μοναχοῦ ἐκείνου ἔπαλλεν ἔστιν ὅτε καρδία, ἥτις ἐπόθει τὸ ἐθνικὸν μεγαλεῖον, καὶ ἐπτερύγιζε φαντασία, ἥτις δὲν εἶχεν ὅλως δι' ὅλου ἀλλοτριωθῇ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν χάριν καὶ εὐφυΐαν".

φος, διότι ἔγραφεν, ὅτε ἦτο ἐν διωγμῷ. Κατὰ τὴν γλῶ
ἐξεταζόμενος ὁ Θεοφάνης δὲν καταπίπτει μὲν εἰς τὰς δι
δεις καὶ χυδαίας τοῦ Μαλάλα φράσεις, ἀλλὰ καὶ δὲν ἀνυ
ται μέχρι τῶν Ἀττικισμῶν Ἄννης τῆς Κομνηνῆς. Ὁ χρ
γράφος οὗτος καὶ ἐν τοῖς σχηματισμοῖς τῶν ῥημάτων μετ
ρίζεται τύπους τῆς δημώδους γλώσσης, ὡς ἔβαλα, ἔγν
ἔδωσα καὶ ἐν τῇ συντάξει πολὺ ἀπέχει τῆς ἀρχαίας γ
σης, π. χ. τὸ ἅμα καὶ τὴν σὺν συντάσσει πρὸς γενικὴν κ
ὅταν πρὸς δριστικήν. Ἡ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνους μ
φρασθεῖσα εἰς τὴν λατινικὴν ὑπὸ Ἀναστασίου τοῦ βιβλιοθ
ρίου τοῦ πάππα κατὰ τὸ 873—875 ἀνεγινώσκετο ἐπιμ
ὑπὸ τῶν λαῶν τῆς δύσεως. Οὐχ ἧττον οἱ ἀνατολικοὶ λαοὶ
ἀνὰ χεῖρας τὸ πρωτότυπον. Ἐκ τούτου ἤντλουν οἱ ἔπειτα
νογράφοι καὶ οἱ τὰς ἐπιτομὰς ποιοῦντες, ὡς Γεώργιος ὁ Ἁμ
τωλός, Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, Θεοδόσιος ὁ Μ
σιος, ὁ Ζωναρᾶς καὶ ἄλλοι.

Ἄλλοι χρονογράφοι δὲν ἤντλουν ἱστορικὰς εἰδήσεις
τοῦ Θεοφάνους, ἀλλὰ συνέτασσον ἐξακολούθησιν τῆς χρονο
φίας ἐκείνου. Ἀφορμὴν πρὸς τοῦτο ἔδωκε Κωνσταντῖ
ὁ Πορφυρογέννητος, οὗ ὁ Βίος Βασιλείου (δηλ
πάππου τοῦ συγγραφέως) ἀπετέλεσε τὸ πέμπτον βιβλίον
ἐξακολουθήσεως. Λοιπὸν οἱ τὴν συνέχειαν ποιήσαντες ὀνομά
ται Οἱ μετὰ Θεοφάνην, ὧν τὸ ἔργον συνίσταται ἐξ
βιβλίων[1]. Τὸ μὲν πρῶτον περιέχει τὴν ἱστορίαν Λέο
τοῦ πέμπτου τοῦ Ἀρμενίου, τὸ δεύτερον τὴν τοῦ Μιχαὴλ
δευτέρου, τὸ τρίτον τὴν τοῦ Θεοφίλου, τὸ τέταρτον τὴν τοῦ
χαὴλ τοῦ τρίτου, τὸ πέμπτον τὴν τοῦ Βασιλείου (ὡς ἄρτι ε
ται) καὶ τὸ ἕκτον τὴν τοῦ Λέοντος ἕκτου, τοῦ Ἀλεξάνδ

[1] Ὅρα Hirsch, Byzantinische Studien ἐν σελίδ. 175—30 2. Π
βαλ. Krumbacher ἐν σελίδ. 124.

Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, Ῥωμανοῦ τοῦ πρώτου καὶ Ῥωμανοῦ τοῦ δευτέρου. Ἐκ τούτων γίνεται δῆλον, ὅτι τὰ μὲν πρῶτα πέντε βιβλία περιέχουσι τὴν ἱστορίαν ἑνὸς μόνου αὐτοκράτορος, τὸ δὲ ἕκτον πέντε ὁμοῦ. Τοῦτο ἐξηγεῖται, διότι τὸ ἱστορικὸν τοῦτο σύγγραμα δὲν συνετάχθη ὑφ' ἑνὸς χρονογράφου, οὐδ' ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ, ἀλλ' ὑπὸ πολλῶν καὶ ἐν διαφόροις χρόνοις. Ἡ ὅλη δ' ἱστορικὴ συλλογὴ περιλαμβάνει τὰ ἱστορικὰ γεγονότα ἀπὸ τοῦ 813—961 μ. Χ. Πηγαὶ τῆς ἐξακολουθήσεως τῆς χρονογραφίας ἐχρησίμευσαν ὁ Γ ε ν έ σ ι ο ς, περὶ οὗ εἴρηται ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος. Παρετηρήθη δέ, ὅτι ἐν τοῖς πρώτοις πέντε βιβλίοις ταπεινοῦνται οἱ πρὸ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας αὐτοκράτορες, ἐξαίρεται δ' αὕτη. Ἐν τῷ ἕκτῳ ὅμως βιβλίῳ ἡ εὔνοια πρὸς τὴν δυναστείαν ταύτην ψυχραίνεται, ὅπερ δηλοῖ ἢ ὅτι ἡ πηγὴ τοῦ χρονογράφου ἦτο διάφορος ἢ ὅτι δὲν ἔζη ὁ Πορφυρογέννητος· διότι εἰς τὸν θρόνον ἀνέβη ὁ Φωκᾶς (963—969).

Ν ι κ η φ ό ρ ο ς ὁ Π α τ ρ ι ά ρ χ η ς τ ῆ ς Κ ω ν σ τ α ν τ ι ν ο υ π ό λ ε ω ς, ὁ τὸν Ταράσιον διαδεξάμενος, εἶναι τὸ σέμνωμα τῆς ἐκκλησίας. Τιμᾷ δ' αὐτὸν οὐ μόνον ἡ ἀνατολική, ἀλλὰ καὶ ἡ δυτικὴ ἐκκλησία[1]. Οὗτος εὐφυὴς ὢν καὶ εὐρείας παιδείας τυχὼν ἐγένετο γραμματεὺς τῆς αὐτοκρατείρας Εἰρήνης. Τοῦτο τὸ ἀξίωμα ἔχων παρέστη ὡς ἐπίτροπος τοῦ αὐτοκράτορος ἐν τῇ Ζ' οἰκουμενικῇ συνόδῳ. Κατὰ τὸ 806 τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἀναβὰς διέμεινε μέχρι τοῦ 815. Ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις ἡ ἐκκλησία διῆγεν ἐν τρικυμίᾳ ἕνεκα τῶν εἰκονομάχων. Λέων ὁ Ἀρμένιος ἐπειράθη, ὅπως προσλάβῃ συνεργὸν τὸν Νικηφόρον, ἀλλ' οὗτος ἐνέμεινε πιστὸς τῇ ἀρχαίᾳ παραδόσει, ἥτις ἐτίμα

---

[1]) Τὴν βιογραφίαν τοῦ Νικηφόρου συνέγραψεν ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Ἰγνάτιος. Αὕτη δὲ σῴζεται Ἑλληνιστὶ καὶ Λατινιστί. Παράβαλλ. Hirsch, Byzantinische Studien ἐν σελίδ. 19. Ἰδὲ καὶ Hergenröther, Photius II (1867) 261 καὶ Φιλάρετ. ἐν III, 368.

τὰς εἰκόνας. Διὰ τὴν ἄρνησιν ταύτην τὸν πατριαρχικὸν θρ ἀπολέσας κατεδικάσθη εἰς ὑπερορίαν κατὰ τὸ 815. Οὕτω πατριάρχης ἐγένετο μοναχὸς καὶ ἐτελεύτησε κατὰ τὸ 829 μ Τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἀνδρὸς κατ' ἐξοχὴν κεῖται ἐν τοῖς θεολογι συγγράμμασιν, ἐν οἷς ἀντιλέγει πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Λέ ὑπὲρ τῶν ἁγίων εἰκόνων. Ἐνταῦθα ἀνασκευάζονται μετὰ θ μαστῆς ἀκριβείας πᾶσαι αἱ γνῶμαι τῶν ἀντιδοξούντων. Βεβα γράφει μετὰ πικρίας κατὰ τούτων, ἀλλὰ δὲν παραφέρεται, ὁ Θεοφάνης.

Τοῦ Νικηφόρου περιῆλθον εἰς ἡμᾶς δύο ἱστορικὰ σ γράμματα, ἐξ ὧν τὸ πρῶτον ἐπιγράφεται Σύντομος ἱσ ρία. Τοῦτο ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς ἀναιρέσεως τοῦ Μαυρι ἐξικνεῖται μέχρι τῆς εἰς γάμον κοινωνίας τοῦ Λέοντος καὶ Εἰρήνης, δηλ. 602—769 μ. Χ. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο δὲν ε προωρισμένον εἰς χρῆσιν τῶν λογίων, ἀλλὰ τοῦ πλήθους. Τ ῆσαν αἱ πηγαὶ τοῦ Νικηφόρου, δὲν εἶναι γνωστόν. Πολλα ὁ Νικηφόρος κατὰ λέξιν συμφωνεῖ τῷ Θεοφάνει, ἀλλὰ τα δὲν μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ εἷς ἀντέγραψε τὴν ἕτερον· διότι ἕ τερος ἤντλησεν ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς. Τὸ ἱστορικὸν τοῦτο σ γραμμα τοῦ Νικηφόρου ἐπαινεῖ ὁ Φώτιος πρὸς πολλοῖς λοις καὶ διὰ τὴν σαφήνειαν καὶ τὴν χάριν[1]. Τὸ δεύτερον ἱσ ρικὸν ἔργον τοῦ Νικηφόρου ἐπιγράφεται Σύντομος χρο γραφία. Ὁ κατάλογος οὗτος ἀρχόμενος ἀπὸ Ἀδὰμ ἐξικ ται μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ χρονογράφου, δηλ. μέχρι τοῦ 8 Εἰρήσθω δ', ὅτι οἱ διάφοροι κάτοχοι τῶν χειρογράφων ξέτεινον τὸν κατάλογον. Ἡ χρονογραφία εἶναι κατάλογος

---

[1]) Ἐν βιβλ. 66 "Ἔστι δὲ τὴν φράσιν ἀπέριττός τε καὶ σαφής, κα λεξίᾳ τε καὶ συνθήκῃ λόγου οὔτε λελυμένῃ οὔτε αὖ πάλιν συμπεπιεσ περιέργως κεχρημένος, ἀλλ' οἷα ἂν χρήσαιτο ὁ ῥητορικὸς ὡς ἀληθῶς τέλειος ἀνήρ· τό τε γὰρ νεωτεροποιὸν ἐκκλίνει, καὶ τὸ ἀρχαιότροπον κα ησκημένον οὐ παρατρέχει. Ἔτι δὲ καὶ ἡδονὴ κέκραται αὐτοῦ σὺν χ τοῖς λόγοις".

βασιλέων τῶν Ἰουδαίων, τῶν Περσῶν, τῶν Πτολεμαίων, τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων, καὶ τῶν ἀρχιερέων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Ῥώμης, τῆς Ἱερουσαλήμ, τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Ἀντιοχείας. Οὕτως ἔν τινι κώδικι ὁ κατάλογος ἐξικνεῖται μέχρι τοῦ 886, ἐν ἑτέρῳ μέχρι τοῦ 944 καὶ ἐν ἄλλῳ μέχρι τοῦ 976. Τὴν Σύντομον χρονογραφίαν μετέφρασεν εἰς τὴν λατινικὴν ὁ γνωστὸς βιβλιοθηκάριος τοῦ Πάπα Ἀναστάσιος.

Ὁ Γεώργιος Μοναχὸς ἐξ ἑαυτοῦ, ὡς φαίνεται, προσέλαβε τὸ ἐπίθετον Ἁμαρτωλός, ὡς συνήθως ὠνόμαζον ἑαυτοὺς οἱ μοναχοί. Τὰ κατὰ τὸν βίον αὐτοῦ μένουσιν ἄγνωστα ἡμῖν· συνέταξε δὲ Χρονικὸν σύντομον ἐκ διαφόρων χρονογράφων τε καὶ ἐξηγητῶν συλλεγὲν καὶ συντεθὲν ὑπὸ Γεωργίου Ἁμαρτωλοῦ. Ἐπειδὴ δ' ἐν τῷ προλόγῳ ὁ Γεώργιος ὀνομάζει τὸν Μιχαὴλ τρίτον (842—867) τελευταῖον αὐτοκράτορα, εἶναι πρόδηλον, ὅτι ἐν τοῖς χρόνοις τούτου ἤκμαζε. Λοιπὸν τὸ σύντομον χρονικόν, ὅπερ συνίσταται ἐκ τεσσάρων βιβλίων, περιλαμβάνει τὰ γεγονότα ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου (842 μ. Χ.). Σημειωτέον δ', ὅτι παρὰ τῷ χρονογράφῳ τούτῳ συνέβη, ὅ,τι καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις, δηλ. ἐγένετο ἐπέκτασις ἔν τισι χειρογράφοις μέχρι τοῦ 948. Αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς ὁμολογεῖ, ὅτι εἶχεν ὑπ' ὄψει παλαιὰς ἱστορίας καὶ χρονογραφίας [2]. Πᾶσαι αἱ πηγαὶ δὲν ὡρίσθησαν, ἀλλ' εἶναι βέβαιον, ὅτι ἐν τῷ τετάρτῳ βιβλίῳ, ἐν ᾧ πραγματεύεται ἀπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρι τοῦ 842, εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸ χρονικὸν Θεοφάνους τοῦ Ὁμολογητοῦ. Ἀλλ' ἐν τέλει τοῦ χρονικοῦ, ἐν ᾧ περιγράφει τὰ γεγο-

---

[1]) Nicolai III, 102. Krumbacher ἐν σελίδ. 128 καὶ Hirsch, Byzantinisch. Studien 1—88. [2]) *Προοίμ. ἐν σελίδ.* 1 *"Οὐ μόνον Ἑλληνικῶν καὶ παλαιῶν ἱστοριῶν, ἀλλὰ καὶ νέων καὶ πολὺ μεταγενεστέρων καὶ σεμνοπρεπῶν ἀνδρῶν καὶ ἐλλογίμων ἐξηγήσεσι καὶ χρονογραφίαις ἱστορίαις τε καὶ διδασκαλίαις ψυχωφελέσιν ἐντετυχηκότες".*

νότα ἀπὸ τοῦ 813 — 842, ὁ Γεώργιος παρέχει ἡμῖν ἰδί ἐργασίαν. Ἐν ταύτῃ δὲν πραγματεύεται περὶ πολιτικῶν συ βάντων, ἀλλὰ λέγει πικροὺς λόγους κατὰ τῶν εἰκονοκλαστῶ Ἐπὶ τῆς γλώσσης τοῦ μοναχοῦ τούτου ἐπέδρασεν[1], *ὡς εἰκ ἡ ἐκκλησιαστική. Ἀλλ' ἡ κρίσις περὶ τῆς γλώσσης δὲν δύναι νὰ ἦναι ἀσφαλής, ἂν μὴ τὸ κείμενον διά τινος κριτικῆς ἐκδ σεως καθαρθῇ. Διότι τοῦτο ὑπέστη πολλὰς ἀλλοιώσεις καὶ δι σκευὰς ἐν τῷ ῥεύματι τῶν αἰώνων. Τὸ χρονικὸν τοῦ Ἁμα τωλοῦ ἦτο προσφιλὲς ἀνάγνωσμα οὐ μόνον τοῖς Ἕλλησι τ Βυζαντίου, ἀλλὰ καὶ τοῖς Σλαύοις, οἵτινες μετέφρασαν αὐτὸ τὰς ἑαυτῶν γλώσσας.*

Λέων ὁ Γραμματικὸς δὲν ἔλαβεν ἀπασπάσματα πα τοῦ Ἁμαρτωλοῦ, ἀλλ' ἀντέγραψεν αὐτὸν ἐν τῷ τελευταίῳ μέ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ (813—948), ὅπερ ἐπιγράφεται τῶν νέων βασιλέων χρονογραφία. Ὁ χρονογράφ ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ ἀρχόμενος κατέρχεται εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Ῥ μαίων καὶ Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων. Ἐν οἰκτρᾷ καταστά περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς ἡ χρονογραφία αὕτη[2]*· διότι οὐ μόνον ἀρχῇ εἶναι ἠκρωτηριασμένη, ἀλλὰ περιέχει καὶ χάσματα. Ἀ λ' ἡ ἀπώλεια δὲν εἶναι σπουδαία, διότι καὶ ὁ Ἁμαρτωλός, ἐξ ἐν μέρει ἡ ἀντιγραφή, ἐσώθη καὶ τὸ πρῶτον μέρος τὸ μέ τῆς Κλεοπάτρας ἐλήφθη ἐκ τοῦ Ἰουλίου Ἀφρικανοῦ. Ἀλλ τὰ αὐτὰ ἐπαναλαμβάνουσι δύο ἄλλοι χρονογράφοι, Θεοδόσι ὁ Μελιτηνὸς καὶ Ἰούλιος ὁ Πολυδεύκης. Ὁ Λέων ὁ Θεοδόσιος εἶναι οὕτως ὅμοιοι πρὸς ἀλλήλους, ὥστε ὁ Taf*

---

[1]) *Γλωσσάριον τῶν νέων καὶ ξένων λέξεων προσέθηκεν εἰς τὴν Ἐκ σιν αὐτοῦ ὁ* Éduard de Muralt Georgii monachi, dicti Hamartoli, ch nicon ab orbe condito ad annum p. Chr. 842 etc, *ἀλλὰ τοῦτο κρίν ἀνεπαρκές.* [2]) *Ὅρα* L. Tafel. Gelehrte Anzeigen der. K. Bayerisc Akademie der Wissenschaften 1854, histor. Classe *ἐν σελίδ.* 150—1 *Παράβαλλ.* Krumbacher *ἐν σελίδ.* 135 *καὶ* Nicolai III, 107. [3]) *Ἐν σε* 156 *τῆς μνημονευθείσης διατριβῆς. Παράβαλλ.* Hirsch, Byzantinische S

δὲν ἐδίστασε νὰ θεωρήσῃ αὐτοὺς ὡς τὸ αὐτὸ πρόσωπον. Ἡ γνώμη αὕτη εἶναι ὑπερβολική, ἀλλ' ὑποδεικνύει τὴν ἄκραν ὁμοιότητα. Ἡ σπουδαιοτάτη διαφορὰ εἶναι, ὅτι παρὰ τῷ Θεοδοσίῳ λείπει τὸ ὅλον τμῆμα ἀπὸ τοῦ Καίσαρος μέχρι τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ ὅτι οὗτος ἀκριβέστερον τὸν Ἁμαρτωλὸν ἀντιγράφει. Οὐχὶ πολὺ διάφορος εἶναι Ἡ φυσικὴ ἱστορία καὶ τὸ Χρονικὸν ἐφεξῆς τοῦ Ἰουλίου Πολυδεύκους[1]. *Οὗτος πρὸς συγγραφὴν τοῦ πρώτου μέρους εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸ Σύντομον χρονογραφεῖον, ὡς ἔδειξεν ὁ Gelzer*[2]. *Καὶ ὁ χρονογράφος οὗτος ἄρχεται ἀπὸ κτίσεως κόσμου καὶ ἐξικνεῖται μέχρι τοῦ 377 μ. Χ.*[3] *Σημειωτέον ὅμως, ὅτι ἔν τινι χειρογράφῳ τοῦ Βατικανοῦ (ἀριθμ. 163) ἡ ἱστορία λήγει εἰς τὸ 963 μ. Χ. Καθ' ὅλον εἰπεῖν, τὰ εὐτελῆ ἔργα τῶν τριῶν τούτων χρονογράφων εἶναι τοιαῦτα, ὥστε δὲν ἀπετέλουν πνευματικὴν ἰδιοκτησίαν, ἀλλ' ἕκαστος κάτοχος τοῦ χειρογράφου ἠδύνατο κατὰ τὸ δοκοῦν νὰ προσθέτῃ. Ἂν δὲ συνέβαινε τὰ δύο νὰ ἀπολεσθῶσιν, ἠδύνατο τὸ περισωθὲν σχεδὸν νὰ ἀναπληρώσῃ τὰ ἀπολεσθέντα.*

Συνήθως[4] *Συμεών, ὁ Μάγιστρος καὶ Λογοθέτης, ταὐτίζεται τῷ Μεταφραστῇ καὶ τῷ Συμεῶνι τῷ πρεσβεύσαντι πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Ἀράβων ἐν ἔτει 904 κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ ἐπονομαζόμενος Μεταφραστὴς ἐποίησε διασκευὰς ἢ μεταφράσεις τῶν βίων τῶν ἁγίων. Ἀλλὰ κατὰ τὴν εἰκασίαν σπουδαίων φιλολόγων τὰ πρόσωπα ταῦτα εἶναι διάφορα*[5]. *Συμεὼν ὁ Μάγιστρος ἔγραψεν ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Νι-*

---

dien *ἐν σελίδ.* 89—115. [1]) *Ὅρα* L. Tafef, De Theodosio Meliteno, Tubingae 1828. [2]) Sextus Julius Africanus II, 1 *ἐν σελίδ.* 329—345 [3]) *Ἰδὲ* Birkenmeyer, Ueber Julius Pollux und sein Geschichtswerk, Rastatt 1861. [4]) *Ὅρα* Schöll III, 258. Nicolai III, 107. *Τὴν ταὐτότητα Συμεῶνος τοῦ Λογοθέτου καὶ Συμεῶνος τοῦ Μεταφραστοῦ ὑποστηρίζει καὶ ὁ ἡμέτερος Θεόφιλος Ἰωάννου ἐν τῇ διατριβῇ Μνημεῖα ἁγιολογικά, ἐν Βενετίᾳ* 1884, *ἐν Προλόγ. σελ.* 11. [5]) Krumbacher *ἐν σελίδ.* 137 *καὶ*

κηφόρου Φωκᾶ *Χρονογραφίαν*. *Καὶ ὁ χρονογράφος οὗτ*
ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ ἀρχόμενος ἐξικνεῖται εἰς τὴν βασιλείαν Ῥω
μανοῦ τοῦ δευτέρου (959—969). Σημειωτέον ὅμως, ὅτι ἐν τα
διαφόροις χειρογράφοις ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος διάφέρουσιν. Ἐ
τινι ἡ ἀρχὴ δὲν γίνεται ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ, ἀλλ' ἀπὸ Λέοντος το
πέμπτου[1] *καὶ ἐν ἄλλῳ ἡ χρονολογία ἐξικνεῖται μέχρι Μιχα*
τοῦ Παραπινάκη. Ὁ ἡμέτερος χρονογράφος εἶχεν ὑπ' ὄψει τ
Γεώργιον Ἁμαρτωλόν, τὸν Γενέσιον, τοὺς ποιήσαντας τὴν ἐξ
κολούθησιν τοῦ Θεοφάνους καὶ ἄλλους.

Ὁ Ἰωάννης Σκυλίτζης ἐκ τοῦ θέματος τῆς μικρ
Ἀσίας, ὅπερ Θρακήσιον[2] *ἐκαλεῖτο, καταγόμενος καὶ σύγχρον*
ὢν τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ καὶ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ ἀνῆλθεν
ὑψηλὰ ἀξιώματα, διότι ἐγένετο πρωτοβεστιάριος, κουροπαλάτ
καὶ δρογγάριος[3]. *Κατὰ ταῦτα ἔζη ἐν τῷ δευτέρῳ ἡμίσει τοῦ ἑνδ*
κάτου αἰῶνος[4]. *Οὗτος συνέταξε καὶ νομικάς τινας συγγραφ*
ἀλλὰ γνωστὸς εἶναι διὰ τὴν Ἐπιτομὴν ἱστοριῶν[5], *ἥτις ἀ*
χομένη ἀπὸ τῆς ἀναβάσεως εἰς τὸν θρόνον Μιχαὴλ Ῥαγκαβ
ἐξικνεῖται μέχρι τοῦ Νικηφόρου Βοτανιάτου, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 811-
1079. Ἔκ τινων δὲ τεκμηρίων εἰκάζεται, ὅτι ὁ Σκυλίτζης ἐποίησε δ
ἐκδόσεις τοῦ χρονικοῦ, ἐξ ὧν ἡ μὲν ἐξικνεῖτο μέχρι τοῦ 105
ἡ δ' ἑτέρα μέχρι τοῦ 1078 (ἤτοι τοῦ 1081). Ὁ Σκυλίτζης ἐπ
ράθη, ὅπως ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων ἱστοριῶν καὶ ἐκ τῆς ὀνομα

Hirsch, Byzantin. Studien *ἐν σελίδ*. 52 *καὶ* 303—355. [1]) *Ἐν σελίδ.* (
(*ἐκδ.* Bonn) "*Οὗτος ὁ Λέων στεφθεὶς ὑπὸ Νικηφόρου πατριάρχου ἐβεβ*
ωσεν αὐτὸν ἐγγράφως ὡς ὀρθόδοξός ἐστι τῇ πίστει„. [2]) *Ὅρα Κωνστ*
Πορφυρογένν. Περὶ θεμάτ. I, 3. [3]) *Κατὰ τὸν ἡμέτερον Ἀσώπιον ἐν σε*
907 "*Ἔστι δὲ δρουγγάριος ἐκ τοῦ δροῦγγος· δροῦγγος δέ, ἐκ τοῦ γερμα*
κοῦ, πιθανῶς, dringen, gedrungen = *στῖφος στρατιωτῶν*, globus milit
ἤ, κατὰ τὰ γλωσσάρια, "*δροῦγγος τὸ ἐκ ταγμάτων ἤτοι ἀνδρῶν τῶν λεγο*
νων κομήτων συγκείμενον πλῆθος„. [4]) Krumbacher *ἐν σελίδ* 138. [5])
colai III, 110. [6]) *Μιχ. Γλυκᾶς ἐν σελίδ*. 457 "*ἐφ' ᾧ καὶ ἀπὸ Μιχαὴλ*
Ῥαγγαβὲ τῆς χρονογραφίας ὁ Σκυλίτζης κατήρξατο„.

κῆς παραδόσεως συντάξῃ ἐγχειρίδιον τῆς ἱστορίας. Εἶχε δ' ὑπ' ὄψει τοὺς ποιήσαντας τὴν συνέχειαν τοῦ Θεοφάνους, τὸν Γενέσιον, τὸν Λέοντα Διάκονον καὶ Μιχαὴλ τὸν Ἀτταλειάτην[1].

Ὀλίγῳ νεώτερος τοῦ Σκυλίτζη ἦτο ὁ μοναχὸς Γεώργιος Κεδρηνός, περὶ οὗ οὐδὲν γινώσκομεν. Περιεσώθη ὅμως εἰς ἡμᾶς ἡ Σύνοψις ἱστοριῶν. Ἐν ταύτῃ ὁ χρονογράφος ἀρχόμενος ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἐξικνεῖται μέχρι τῆς ἀναβάσεως εἰς τὸν θρόνον τοῦ Ἰσαὰκ Κομνηνοῦ (1057 μ. Χ.) Ἤντλησε μὲν οὗτος ἐκ τοῦ Γεωργίου Μοναχοῦ, ἐκ τοῦ Θεοφάνους καὶ ἐξ ἄλλων, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ἀντέγραψε τὸ ἔργον τοῦ Σκυλίτζη[2].

Ἐν τῷ δευτέρῳ ἡμίσει τῆς ἑνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἔζη καὶ ὁ Τραπεζούντιος Ἰωάννης Ξιφίλινος, ὅστις ἐποίησεν Ἐκλογὰς ἐκ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας Δίωνος τοῦ Κασσίου. Αἱ ἐκλογαὶ αὗται ἐν μέρει ἀναπληροῦσι τὴν ἀπώλειαν πολλῶν βιβλίων τοῦ ἱστορικοῦ ἐκείνου, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται.

Δικαίως δ' Ἰωάννης Ζωναρᾶς τάσσεται ἐν τοῖς ἀρίστοις χρονογράφοις. Κατά τινα εἰκασίαν εἷλκε τὸ γένος ἐκ τοῦ Ζωναρᾶ ἐκείνου, ὅστις ἤκμαζεν ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. Ὁπωσδήποτε ἐγένετο μέγας δρογγάριος τῆς βίγλης καὶ πρωτασηκρῆτις[3], δηλ. πρῶτος τῶν ἰδιαιτέρων βασιλικῶν γραμματέων. Ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ Ζωναρᾶς ἠξιοῦτο μεγάλων τιμῶν παρὰ τῷ Ἀλεξίῳ Κομνηνῷ, ἀπολέσας τὰ φίλτατα, τὴν γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα, ἐγένετο μοναχὸς[4] ἔν τινι μικρᾷ νήσῳ,

---

[1]) Hirsch, Byzantinische Studien ἐν σελίδ. 356. [2]) Ὁ αὐτὸς αὐτόθι ἐν σελίδ. 375 καὶ Krumbacher ἐν σελίδ. 140 καὶ Gelzer, Sextus Julius Africanus II, 1 ἐν σελίδ. 357—384. [3]) Τὸ ὄνομα εἶναι σύνθετον ἐκ μιᾶς ἑλληνικῆς λέξεως καὶ δύο λατινικῶν, δηλ. πρῶτος a secretis ἤγουν proto-secretarius, ὡς λέγει ὁ ἡμέτερος Ἀσώπιος ἐν σελίδ. 907. [4]) Ὁ Ζωναρᾶς λέγει ἐν ἀρχῇ τοῦ Προοιμίου "καὶ καθ' ἑαυτὸν ἑλόμενον ζῆν ἀειφυγίαν τε ἑαυτοῦ καταψηφισάμενον, οὕτω τὰ καθ' ἡμᾶς οἰκονομήσαντος τοῦ ὑπὲρ ἡμᾶς, ἐπειδὴ τοὺς δεσμούς μου διέρρηξε τῶν φιλτάτων στερήσας με, οἷς οἶδεν ἐκεῖνος λόγοις, ἀλγεινῶς μὲν ἐμοί, συμφερόντως δ' ὅμως μηδὲν ἕτερον

ἧς τὸ ὄνομα δὲν λέγεται. Τινὲς νομίζουσιν, ὅτι εἶναι ἡ Λῆμνος, ὅπερ πιθανώτερον, ἄλλοι δὲ τὴν Γύαρον, διότι αὕτη ἦτο ὁ συνήθης τῶν ἐξοριῶν τόπος. Ἀλλὰ παρετηρήθη, ὅτι ὁ Ζωναρᾶς δὲν ἐξωρίσθη, ἀλλ' αὐτὸς ἐξ ἐλευθέρας βουλήσεως ἐγένετο μοναχός[1]. *Περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ βίου εἰς τὸν Ἄθωνα μεταϐὰς ἔθανεν ἐνταῦθα. Ἐν τῇ μονῇ δὲ διατρίϐων καὶ ἐνταῦθα ὑπὸ τῶν φίλων προτραπεὶς ἀνέλαϐε τὴν συγγραφὴν τοῦ ἱστορικοῦ ἔργου, περὶ οὗ ἔσται λόγος.*

Τὸ σπουδαιότατον τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ζωναρᾶ εἶναι τὸ Χρονικόν, ὅπερ ἀρχόμενον ἀπὸ κτίσεως κόσμου λήγει εἰς τὸ 1118 μ. Χ.[2] *Τοῦτο ἔν τισι χειρογράφοις ἐπιγράφεται καὶ Ἐπιτομὴ ἱστοριῶν. Τὸ ἔργον συνετελέσθη ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ (1143—1180)· διότι ὁ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ζῶν Γλυκᾶς εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸ χρονικὸν τοῦ Ζωναρᾶ. Ὁ ἡμέτερος χρονογράφος ἐπειρᾶτο, ὅπως τὸ ἔργον αὐτοῦ τελειότερον ἀναδείξῃ· ἀλλ' ἐν τῷ νησιδίῳ, ἐν ᾧ ἔζη, δὲν εἶχε πρόχειρα τὰ βιϐλία, δι' ὃ πολλάκις εὑρέθη ἐν ἀμηχανίᾳ*[3]. *Καὶ ὅμως τὸ μέγιστον μέρος τῆς ἀξίας τοῦ Ζωναρᾶ ὀφείλεται ταῖς πηγαῖς, ἐξ ὧν ἤντλησεν*[4]. *Οὗτος δὲν περιορίζεται ἐν τῷ Ἁμαρτωλῷ καὶ*

μετιέναι ἢ ὅσα ψυχὴν καταρτίζουσι καὶ καθαίρουσι τῶν ἐντακέντων αὐτῇ μολυσμάτων διὰ φαυλότητα πράξεων„. 1) *Ἐν σελίδ.* 4 *" Ἀλλ' ἵνα τι καὶ ὑπεραπολογήσωμαι ἐμαυτοῦ, οὐκ οἴκοθεν ὡρμήθην πρὸς τὸ ἐγχείρημα, ἄνδρες δέ με φίλοι πρὸς τοῦτο παρέθηξαν, σχολάζοντα βλέποντες„* 2) *Ὅρα* Krumbacher *ἐν σελίδ.* 142 *καὶ* Nicolai III, 111. 3) *Ἐν Προοιμ. σελίδ.* 8 *καὶ ἐν βιβλ. IX σελίδ.* 297 *"Οὐ γὰρ ῥαστώνῃ μοι τὰ λείποντα παρεώραται, οὐδ' ἡμιτελὲς ἑκὼν τὸ πόνημα καταλέλοιπα, ἀλλ' ἀπορίᾳ βίβλων, αἵπερ αὐτὰ διεξίασι καὶ ταῦτα πολλάκις ζητήσαντί μοι ταύτας, μὴ εὑρηκότι δ' ὅμως, οὐκ οἶδα εἴθ' ὅτι μὴ σῴζοιντο, τοῦ χρόνου διεφθαρκότος αὐτάς, εἴθ' ὅτι μὴ φροντιστικώτερον τὴν τούτων ἴσως ζήτησιν ἐποιήσαντο οἷς αὐτὴν ἀνεθέμην, αὐτὸς ὑπερόριος ὢν καὶ πόρρω τοῦ ἄστεος ἐν νησῖδι ἐνδιαιτώμενος„.* 4) *Παραβάλλ.* W Ad. Schmidt, Über die Quellen des Zonaras. *Ἡ διατριβὴ αὕτη ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ περιοδικῷ* Zimmermanns Zeitschrift für die Alterthumswissenschaft 1839 *ἐν σελίδ.* 238—

τῷ Θεοφάνει, ὡς πολλοὶ χρονογράφοι, ἀλλ' εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸν Ἡρόδοτον, τὸν Ξενοφῶντα, τὸν Πλούταρχον, τὸν Ἀρριανόν, Δίωνα τὸν Κάσσιον, τὸν Εὐσέβιον, τὸν Θεοδώρητον καὶ πολλοὺς ἄλλους. Ἐν ᾧ δ' οἱ ἄλλοι χρονογράφοι κατὰ τὸ πλεῖστον ἀντιγράφουσιν, ὁ Ζωναρᾶς δεικνύει ἀνεξαρτησίαν. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τούτου ἐπέδρασεν ἡ γλῶσσα τῶν συγγραφέων, ἐξ ὧν ἤντλησε. Διὰ τοῦτο ἡ γλῶσσα αὐτοῦ δὲν εἶναι ὁμοειδής, ἀλλὰ ποικίλλεται, ὡς αὐτὸς λέγει [1], κατὰ τοὺς συγγραφεῖς, οὓς εἶχεν ὑπ' ὄψει. Καὶ ὁ χρονογράφος οὗτος, ὡς καὶ οἱ ἀρχαιότεροι Βυζαντινοὶ ἱστορικοί, δὲν ἔχει ἀγάπην πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν γένος, ᾧ ἀνήκει, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς μέρεσιν ἐκείνοις τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, ἅπερ διεγείρουσιν ἐνθουσιασμόν, φαίνεται ψυχρός [2]. Τὸ Χρονικὸν τοῦ Ζωναρᾶ ἀνεγινώσκετο ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων καὶ ἀντεγράφετο ὑπὸ τῶν χρονογράφων, ὡς τοῦ Γλυκᾶ καὶ τοῦ Μανασσῆ. Ὅτι δὲ καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις λαοῖς ὁ χρονογράφος οὗτος ἦτο προσφιλής, γίνεται δῆλον ἐκ τούτου, ὅτι μετεφράσθη εἰς τὴν Σερβικὴν καὶ εἰς ἄλλας Σλαυϊκὰς γλώσσας, μετὰ δὲ τὴν ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων καὶ εἰς τὴν Λατινικήν, Γαλλικὴν καὶ Ἰταλικήν.

Πλὴν τοῦ Χρονικοῦ ὁ Ζωναρᾶς συνέταξε καὶ ἄλλας συγγραφάς, ὡς Ἐξήγησιν τῶν ἱερῶν καὶ θείων κανόνων, τῶν τε ἁγίων καὶ σεπτῶν ἀποστόλων καὶ τῶν ἱερῶν καὶ οἰκουμενικῶν συνόδων, ἀλλὰ μὴν καὶ τῶν τοπικῶν ἤτοι μερικῶν καὶ λοιπῶν ἁγίων πα-

---

285. *Ἰδὲ καὶ* Hirsch Ryzant. Studien 377—391. [1]) *Ἐν Προοιμ. σελίδ.* 8 *„Εἰ δ' ὁ χαρακτὴρ τοῦ λόγου ποικίλλεται καὶ μὴ δι' ὅλου ὁμοιός ἐστιν ἑαυτῷ θαυμαζέτω μηδεὶς μηδέ τις τὸν λόγον αἰτιῴτο ἢ τὸν τούτου πατέρα με. Ἐκ πολλῶν γὰρ βίβλων τὰς ἱστορίας ἐρανισάμενος, ἔν γε πολλοῖς ταῖς τῶν συγγραφέων ἐκείνων χρησαίμην ἂν συνθήκαις καὶ φράσεσιν, ἐν ὅσοις δ' ἂν καὶ αὐτὸς παρῳδήσω ἢ παραφράσω, πρὸς τὸν ἐκείνων χαρακτῆρα τὴν ἰδέαν τοῦ λόγου μοι μεθαρμόσομαι, ἵνα μὴ ἀσύμφωνος ἐν τῇ ἑαυτῇ δοκῇ ἡ γραφή„.* [2]) *Παράβαλλ. Ἀσώπ. ἐν σελίδ.* 922.

τέρων[1]. *Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐγράφησαν Ἐπιστολαί, Κανὼν εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον καὶ ἄλλα, ἐν οἷς διαπρέπει τὸ λεξικόν, ὅπερ φέρει τὴν ἐπιγραφήν, Συναγωγὴ λέξεων συλλεγεῖσα ἐκ διαφόρων βιβλίων παλαιᾶς τέ φημι γραφῆς καὶ τῆς νέας καὶ αὐτῆς δήπου τῆς θύραθεν. Παρὰ τοῖς φιλολόγοις ὑπάρχει διαφωνία, τίς εἶναι ὁ συντάξας τὸ λεξικὸν τοῦτο. Ὁ ἐκδότης τούτου* Tittmann *ἀποδίδει τῷ ἡμετέρῳ χρονογράφῳ κατὰ δύο ἀντίγραφα*[2]. *Κατὰ τὸν* Krumbacher[3] *ὅμως συντάκτης τούτου εἶναι Ἀντώνιός τις μοναχός. Ὁπωσδήποτε τὸ λεξικὸν τοῦτο λίαν ἀνεγινώσκετο παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις, ὡς μαρτυροῦσι τὰ πολλὰ ἀντίγραφα αὐτοῦ, ἅπερ περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν. Ἴσως δὲν εἶναι ὑπερβολικὴ ἡ γνώμη τοῦ* Tittmann, *ὅτι τὸ λεξικὸν τοῦ Ζωναρᾶ μετὰ τὸ τοῦ Ἡσυχίου εἶναι τὸ πλουσιώτατον καὶ ἀκριβέστατον. Καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ λεξικοῦ τοῦ Ἡσυχίου εἶναι ὑπέρτερον κατά τε τὰς γραμματικὰς παρατηρήσεις καὶ κατὰ τὰς ἐτυμολογίας*[4].

Ἀμφισβήτησις ὑπάρχει περὶ τῆς πατρίδος τοῦ Μιχαὴλ Γλυκᾶ, ὅστις ἐθεωρεῖτο ὡς Σικελιώτης κατά τινα χειρόγραφα. Ἀλλὰ πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων ἔν τινι χειρογράφῳ ἀνακαλυφθέντι ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου ἐν τῇ μονῇ τῶν Κλημάδων ὀνομάζεται θρέμμα τῆς Κερκύρας[5]. *Ἂν τις ἤθελε νὰ συμβιβάσῃ τὰς δύο εἰδήσεις, δὲν ἦτο δύσκολον. Διότι ἴσως ἐν Σικελίᾳ ἐγεννήθη καὶ ἐν Κερκύρᾳ ἀνετράφη. Ὁπωσδήποτε ὁ ἡμέτερος χρονογράφος ζῶν κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος καθείρχθη καὶ κατὰ τὸ 1156 ἐτυφλώθη, ὡς μανθάνομεν ἔκ τινος ποιήματος αὐτοῦ συνταχθέντος ἐν τῇ εἱρκτῇ πρὸς*

---

[1]) *Αὐτόθι ἐν σελίδ.* 928. [2]) *Ἐξέδωκεν ἐν Λειψίᾳ* 1808 *εἰς δύο τόμους.* [3]) *Ἐν σελίδ* 145 [4]) *Ἀσώπ. ἐν σελίδ.* 932. [5]) *Ὁ Χρ. Εὐθυμιάδης ἐδημοσίευσεν ἓν μέρος τοῦ χρονικοῦ κατὰ τὸ χειρόγραφον τῶν Κλημάδων ἐν Θεσσαλονίκῃ* 1858. *Παράβαλλ.* Krumbacher *ἐν σελίδ.* 146 *καὶ* Hirsch, Byzant. Studien *ἐν σελίδ.* 396—403.

τὸν Μανουὴλ Κομνηνόν. Οὗτος συνέταξε Βίβλον χρονικήν, ἥτις διαιρεῖται εἰς τέσσαρα βιβλία. Ὁ χρονογράφος ἄρχεται ἀπὸ κτίσεως κόσμου καὶ ἐξικνεῖται μέχρι τοῦ 1118 μ. Χ. Ὁ Γλυκᾶς τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἔγραψε χάριν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ὅπως οὗτος ἐν ὀλίγοις ἔχῃ ὑπ' ὄψει τὴν ὅλην ἱστορίαν[1]. *Κατ' ἐξοχὴν οὗτος ἐξ ἐκκλησιαστικῶν πατέρων ἤντλησεν εἰδήσεις, ὡς ἐκ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, τοῦ μεγάλου Βασιλείου καὶ ἄλλων. Δὲν εἶναι ὅμως ἁπλοῦς ἀντιγραφεύς, ὡς ἄλλοι χρονογράφοι, ἀλλ' ἔχει καὶ ἀνεξαρτησίαν τινά. Πλὴν τοῦ ἱστορικοῦ τούτου ἔργου ὁ Γλυκᾶς συνέταξε καὶ πολλὰς ἐπιστολάς, ὧν αἱ ὑποθέσεις εἶναι θεολογικαί. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐγράφησαν καὶ δύο ποιήματα, ἃ ἀποτείνει πρὸς τὸν Μανουὴλ Κομνηνόν*[2].

Τὰ κατὰ τὸν βίον τοῦ Ἰωὴλ διαμένουσιν ἄγνωστα καὶ εἶναι γνωστὸν μόνον, ὅτι ἔζη κατὰ τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα μ. Χ. Διότι μνημονεύει τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1204—1261)[3]. *Οὗτος συνέταξε Χρονογραφίαν ἐν συνόψει, ἐν ᾗ ἀρχόμενος ἀπὸ Ἀδὰμ κατέρχεται εἰς τὴν ἐκπόρθησιν τῆς εἰρημένης πόλεως. Ἐν τῷ εὐτελεῖ τούτῳ ἔργῳ ὁ χρονογράφος ἀπέσπασεν ἐκ τοῦ Λέοντος τοῦ Γραμματικοῦ, ἐκ τοῦ Σκυλίτζη καὶ ἐξ ὀλίγων ἄλλων*[4].

Τὸν Ἐφραὶμ ἢ Ἐφραίμιον τὸν χρονογράφον δὲν πρέπει νὰ συγχέωμεν πρὸς τὸν συνώνυμον τὸν ποιήσαντα πολλὰς χιλιάδας ἐκκλησιαστικῶν ᾠδῶν[5]. *Τοῦ χρονογράφου, περὶ οὗ ἐνταῦθα πρόκειται, δὲν γινώσκομεν τὸν βίον. Συνέταξε δὲ χρονικὸν ἐν Βυζαντινοῖς τριμέτροις ἀπὸ Ἰουλίου Καίσαρος μέχρις ἀνακτήσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ χρονικοῦ δὲν ἐσώθη, ἀλλ' ὁ πρῶτος ἐκδότης Α. Μαΐ ἐπέγραψεν*

---

1) *Καθολικὴ ἔκδοσις τοῦ Γλυκᾶ ὑπάρχει παρὰ* Migne, Patrol. Graec. 158 (1866). 2) *Ἐν σελίδ.* 66 (*ἐκδ.* Bonn). 3) *Ὅρα* Hirsch, Byzant. Studien *ἐν σελίδ.* 109—115 *καὶ* Krumbacher *ἐν σελίδ.* 148. 4) *Ὅρα τὸν πρῶτον τόμον τῆς Γραμματολογίας μου ἐν σελίδ.* 741. 5) *Ὅρα* Nicolai III,

'Εφραιμίου χρονικοῦ Καίσαρες. 'Η ἱστορία τῶν Καισάρων περιλαμβάνει μὲν 9564 στίχους, ἀλλ' ἡ ἀρχὴ τοῦ χρονικοῦ ἀπώλετο. Διότι δὲν σῴζονται τὰ περὶ 'Ιουλίου Καίσαρος, τὰ τοῦ Αὐγούστου καὶ τὰ τοῦ Τιβερίου. Εἰς τὸ χρονικὸν τῶν Καισάρων ὁ 'Εφραίμιος προσέθηκεν ὡς παράρτημα καὶ κατάλογον τῶν ἐπισκόπων καὶ πατριαρχῶν τοῦ Βυζαντίου[1]. *'Εν ἀρχῇ τοῦ παραρτήματος τούτου φέρεται ἡ ἐπιγραφὴ Καὶ ποιμεναρχῶν τὸν κατάλογον σκόπει 'Ρώμης νέας, βέλτιστε, τῆς Κωνσταντίνου. Τὸ παράρτημα τοῦτο τῶν πατριαρχῶν ἐξικνεῖται μέχρι τοῦ 1313, ἐξ οὗ εἰκάζεται, ὅτι ὁ χρονογράφος κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἔζη. Τὰ δύο δ' ὁμοῦ τμήματα τοῦ χρονικοῦ περιλαμβάνουσι 10388 στίχους. Τὸ πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν ἠθικὴν αἴσθημα τοῦ Εὐφραιμίου εἶναι ἀκμαῖον. Διὰ τοῦτο κακίζει τὸν Νέρωνα*[2] *καὶ ἐξαίρει τὴν εὐσέβειαν τοῦ 'Αντωνίνου*[3]. *'Ο χροχρονογράφος εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸν Ζωναρᾶν, τὸν Νικήταν 'Ακομινᾶτον καὶ τὸν 'Ακροπολίτην. 'Υπὸ ἱστορικὴν ἔποψιν τὸ χρονικὸν δὲν ἔχει ἀξίαν, διότι ὁ συγγραφεὺς φροντίζει οὐχὶ πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ πρὸς κατασκευὴν στίχων. 'Αλλὰ τὸ ἰαμβικὸν μέτρον δὲν εἶναι πρόσφορον πρὸς ἀφήγησιν ἱστο-*

---

116 *καὶ* Krumbacher *ἐν σελίδ.* 151. [1]) Franc. Fischer, De patriarcharum Constantinopolitanorum catalogis, Comment. philol. Jenenses *ἐν τόμ.* III (Lipsiae 1884) *ἐν σελίδ.* 263—333. [2]) *'Εν στίχ.* 18·

Μεθ' ὃν παρῆλθεν εἰς βασίλειον κράτος
Νέρων ἀσελγής, ἐμφερὴς τῷ Γαΐῳ
θηληδρίας ὢν καὶ θύλακος σαπρίας
πρῶτος διώκτης, εὐσεβῶν καθαιρέτης,
Χριστοῦ τε μυστῶν προκρίτων ἀναιρέτης.

[3]) *'Εν στίχ.* 116·

Εἶτ' 'Αντωνῖνος εὐσεβὴς κεκλημένος,
βέλτιστος ἀνὴρ εὐαγής τε τοὺς τρόπους,
πάντων τιμῶν μάλιστα τοὺς χριστωνύμους,
χειρίζεται κάλλιστα τὴν κραταρχίαν.

ρικῶν γεγονότων. Ἀποφεύγει μὲν τὰς χυδαίας φράσεις τῆς καθωμιλημένης καὶ πειρᾶται, ὅπως προσπελάσῃ εἰς τὴν Ἀττικὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ περιπίπτει εἰς ἁμαρτήματα[1].

Πολύτιμον εἶναι τὸ χρονικὸν τοῦ Μιχαὴλ Παναρέτου, ὅστις ἔγραψε Περὶ τῶν τῆς Τραπεζοῦντος βασιλέων, τῶν μεγάλων Κομνηνῶν, ὅπως καὶ πότε καὶ πόσον ἕκαστος ἐβασίλευσε. Πραγματεύεται δὲ τὴν ἱστορίαν τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζοῦντος ἐκ τοῦ 1204—1426. Ἐπειδὴ δὲ τὰ τελευταῖα γεγονότα πραγματεύεται ὡς αὐτόπτης μάρτυς, εἶναι πρόδηλον, ὅτι ἔζη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος. Εἰ καὶ ὁ Πανάρετος ἀφηγεῖται τὰ γεγονότα κεφαλαιωδῶς, ὅμως τὸ χρονικὸν αὐτοῦ εἶναι πολύτιμον· διότι συμπληροῖ πολλὰ χάσματα τῆς ἱστορίας τῆς Τραπεζοῦντος[2]. Τινὲς τὸν Μιχαὴλ Πανάρετον συγχέουσι πρὸς τὸν Θεόδωρον Πανάρετον, ὅστις ἦτο Οἰκονόμος τῆς μητροπόλεως τῆς Τραπεζοῦντος[3]. Ἐν τέλει μνημονεύομεν καὶ τὸ χρονικὸν δύο μοναχῶν, ὅπερ ἐπιγράφεται Ἱστορικὸν Κομνηνοῦ μοναχοῦ καὶ Πρόκλου μοναχοῦ περὶ διαφόρων δεσποτῶν τῆς Ἠπείρου[4]. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα οὗτοι ἔζων κατὰ τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα.

Πρὸ ὀλίγου χρόνου ὁ ἡμέτερος Σάθας ἐξέδωκε δύο Ἀνωνύμους χρονογράφους, ἐξ ὧν τοῦ δευτέρου τὸ ἔργον ἐπιγραφόμενον Ἔκθεσις χρονικὴ ἔχει μικρὰν ἀξίαν[5]. Ὁ γράψας ἔζη ἐπὶ Μανουὴλ Παλαιολόγου· διότι τὴν ἀρχὴν ἐκ τούτου τοῦ αὐτοκράτορος ποιούμενος ὁμολογεῖ, ὅτι θέλει γράψει, ὅσα εἶδε καὶ ἤκουσεν ἐκ τῶν πρὸ αὐτοῦ[6]. Τὸ δ' ἄλλο χρο-

---

1) Π. χ. λέγει τέξασα (ἐν στίχ. 7838) καὶ τιθοῦσι (8708) ἀντί τεκοῦσα καὶ τιθέασι. 2) Παράβαλλ. Krumbacher ἐν σελίδ. 151. Περὶ τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζοῦντος ἐπραγματεύθη ὁ πολυθρύλητος Fallmerayer ἐν τῇ συγγραφῇ, Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt, München 1827. 3) Nicolai III, 117. 4) Τὸ πρῶτον ἐξέδωκεν ὁ μακαρίτης Μουστοξύδης ἐν τῷ Ἑλληνομνήμονι 1845—47. Εἶτα δὲ ὁ Gabriel Destunis, Petersburg 1858. 5) Μεσαιωνικὴ βιβλιοθήκη, τόμ. ἕβδομ. ἐν Παρισίοις 1894. 6) Ἐν σελίδ. 557 τῆς ἐκδόσεως ταύτης "Ἔκθεσις χρονικὴ συντο-

νικόν, ὅπερ ἐπιγράφεται Σύνοψις χρονική, ἔχει πολὺ μείζονα ἱστορικὴν ἀξίαν. Διότι ἐξ αὐτοῦ μανθάνομεν οὐχὶ ὀλίγα, ἅπερ δὲν ἦσαν ἄλλοθεν γνωστά. Τὸ ὄνομα τοῦ χρονογράφου δὲν γινώσκομεν, οὐδὲ πολλὰς περιστάσεις τοῦ βίου. Μόνον αὐτὸς λέγει, ὅτι οἱ ἀδελφοὶ συγκλητικοὶ Σεβαστιανοί, οἵτινες ἐφονεύθησαν ἐπὶ Ἀνδρονίκου τοῦ Κομνηνοῦ[1], ἦσαν συγγενεῖς αὐτῷ ἐκ μητρός. Πρὸς δὲ ἐξ αὐτοῦ τοῦ χρονογράφου γινώσκομεν, ὅτι ἔζη ἐν τῇ αὐλῇ Θεοδώρου Β′ τοῦ Λασκάρεως καὶ μετέσχε τῶν ἀγώνων τῶν ἐν Νικαίᾳ ὡς στρατιωτικός[2], εἰ καὶ ἦτο κληρικός[3]. Συνεδέετο δὲ διὰ στενῆς φιλίας μετὰ τοῦ πατριάρχου Ἀρσενίου, ὃν ὑπερασπίζει[4]. Ὅτε δ' οἱ ἐν Νικαίᾳ ἀνεκτήσαντο τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐπανῆλθε μετὰ τῆς αὐλῆς εἰς τὸ Βυζάντιον. Ὁ Ἀνώνυμος οὗτος χρονογράφος ἐν πολλοῖς συμφωνεῖ πρὸς τὸν Νικήταν Χωνιάτην καὶ τὸν Γεώργιον Ἀκροπολίτην, ὅπερ ἴσως δηλοῖ, ὅτι καὶ οἱ τρεῖς εἶχον ὑπ' ὄψει τὸν αὐτὸν συγγραφέα.

μωτέρα συντεθεῖσα ἐν ἁπλότητι λέξεων, κοινῶς διηγουμένη τὰ γεγονότα ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν, ἃ μὲν οἰκείοις ὀφθαλμοῖς εἴδομεν, ἃ δὲ ἀκηκόαμεν ἐκ τῶν πρὸ ἡμῶν οὐκ ὀκνοῦμεν γράψαι„. [1]) *Ἐν σελίδ. 344 καὶ 347 "Εἶχε μέν, ὡς εἴρηται, ἀναρτήσας τοὺς κασιγνήτους Σεβαστιανοὺς (μητρόθειοι οὗτοί μοι, ὡς τοῦ πάππου αὐτάδελφοι), ὡς εἰς αὐτοῦ καθαίρεσιν τὸν ἐπὶ θυγατρὶ τῇ Εἰρήνῃ γαμβρὸν αὐτοῦ, τὸν Κομνηνὸν Ἀλέξιον, παροτρύνοντας τὸν παῖδα τοῦ Μανουήλ„.* [2]) *Διὰ τοῦτο τὸν Ἀνώνυμον ὁ κ. Σάθας ὀνομάζει στρατοκαλόγηρον καὶ ὑπομιμνήσκει, ὅτι τὸ αὐτὸ ἐγένετο ἐν τῷ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνι, ὅτε ἠγωνίσαντο ὁ Παπαφλέσσας, ὁ Ἀθανάσιος Διάκος καὶ ἄλλοι. Ὅρα εἰσαγωγ. ἐν σελίδ. σμς′.* [3]) *Αὐτόθι.* [4]) *Ἐν σελίδ. 549 "ἐρῶ τι περὶ τοῦ πατριάρχου Ἀρσενίου βραχύ, οἱ τοῦτον δύσνοιαν περὶ τὸν βασιλέα ἔχειν αἰτιασάμενοι, ἢ ἀγνόημα ἠγνόησαν μέγιστον, ἢ διαβολεῖς ἀπελέγχονται, τῶν γὰρ δύο πάντως ἦσαν νοσοῦντες τὸ ἕτερον. Ἐγὼ γὰρ ἐπὶ χρόνοις τούτῳ παρηκολουθηκώς, καὶ τῶν πρακτέων καὶ πρὸς βουλῆς κεκοινωνηκώς, καὶ νύκτα καὶ καθ' ἡμέραν συνών, ὡς ὁμόστεγός τε καὶ ὁμορόφιος, οὐδὲ ποτέ τι τοιοῦτον ἐνόησα„*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'.

ΠΕΡΙ ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ ΑΠΟ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΜΕΧΡΙΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ.

Αἱ γεωγραφικαὶ σπουδαὶ μᾶλλον τῶν ἱστορικῶν κατέπεσαν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Διότι ὁ μὲν Θουκυδίδης καὶ ὁ Πολύβιος καὶ οἱ ἄλλοι ἱστορικοὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀνεγινώσκοντο, ὁ δὲ Ἐρατοσθένης καὶ Στράβων παρεδόθησαν εἰς λήθην. Πρὸς κατάπτωσιν τῆς ἐπιστήμης ταύτης πολλὰ συνεβάλοντο, ὡς ἡ παρακμὴ τῆς Ἑλληνικῆς διανοίας καὶ ὁ περιορισμὸς τῆς ναυτιλίας. Διὰ τοῦτο ὀλίγα γεωγραφικὰ ἔργα συνετάχθησαν, πλείονα δὲ ὁδοιπορικά[1].

Εἶναι δ' ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ἐπιστημονικὴν γεωγραφίαν ἐπειράθη, ὅπως συγγράψῃ οὐχὶ ἐπιστήμων, ἀλλ' ἔμπορος, Κοσμᾶς ὁ Ἰνδικοπλεύστης ἢ Ἰνδοπλεύστης, ὅστις ἦτο Ἀλεξανδρεύς. Ὡς ἔμπορος κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀπεδήμησεν εἰς τὴν Αἰθιοπίαν καὶ τὰς Ἰνδίας, ὅθεν ἔσχε καὶ τὸ ἐπίθετον[2]. *Ὁ Schöll*[3] *ἐνόμισεν, ὅτι ὠνομάσθη Κοσμᾶς ἐκ τῆς κοσμογραφικῆς ὑποθέσεως τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ· ὀρθῶς δ' εἰκάζει ὁ Krumbacher*[4], *ὅτι τοῦτο εἶναι τὸ τοῦ μοναχοῦ ὄνομα· διότι οὗτος καταλιπὼν τὸ ἐμπορικὸν ἐπιτήδευμα ἐγένετο μοναχὸς ἔν τινι μονῇ τοῦ Σινᾶ. Κατὰ τὸ 547 μ. Χ. ὁ Κοσμᾶς ἔγραψε μέγα γεωγραφικὸν ἔργον, ὅπερ ἐπιγράφεται*

---

[1]) *Τὰ γεωγραφικὰ ἔργα ταύτης τῆς περιόδου δύναταί τις νὰ εὕρῃ παρὰ* C. Müller, Geographi Graeci minores, Paris 1855—61. [2]) *Ὅρα* Nirschl, Lehrbuch der Patrologie und Patristik III, 349. [3]) *Ἐν τόμ. III*, 328. [4]) *Ἐν σελίδ.* 157.

Χριστιανικὴ τοπογραφία καὶ διαιρεῖται εἰς δώδεκα βιβλία. Ὁ μοναχὸς οὗτος, ὡς πολλοὶ λόγιοι Χριστιανοί, παρετήρησεν, ὅτι τὸ σύστημα τοῦ Πτολεμαίου ἀντιφάσκει πρὸς τὸ τῆς ἁγίας γραφῆς. Πειρᾶται λοιπὸν ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ, ὅπως ἀνασκευάσῃ τὸ σύστημα τοῦ μεγάλου γεωγράφου, ἀντεισάγων ἴδιον, ὡς δεικνύει καὶ ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ πρώτου κεφαλαίου· *Πρὸς τοὺς χριστιανίζειν μὲν ἐθέλοντας, κατὰ τοὺς ἔξωθεν δὲ σφαιροειδῆ τὸν οὐρανὸν νομίζοντας καὶ δοξάζοντας.* Κατὰ τὸν Κοσμᾶν ὁ οὐρανὸς δὲν εἶναι σφαιροειδής, ἀλλ' οἱονεὶ *καμάρα*[1], ἡ δὲ γῆ ἐπιμήκης. Οὕτω τὰ πέρατα τοῦ οὐρανοῦ εἶναι προσκεκολλημένα πρὸς τὰ πέρατα τῆς γῆς· ὁ ἥλιος δέ, ἡ σελήνη καὶ οἱ πλανῆται κινοῦνται κύκλῳ κωνοειδοῦς ὄρους κειμένου πρὸς ἄρκτον. Ἐπειδὴ δ' ὁ ἥλιος κατὰ τὸ θέρος περιστρέφεται περὶ τὴν κορυφὴν τοῦ κώνου, αἱ ἡμέραι εἶναι μακραί. Τοὐναντίον κατὰ τὸν χειμῶνα αἱ νύκτες εἶναι τοιαῦται, διότι ὁ ἥλιος περιστρέφεται περὶ τὴν βάσιν τοῦ κώνου. Τοιαῦται θεωρίαι βεβαίως δὲν δύνανται νὰ στηριχθῶσιν, ἀλλ' ὅμως τὸ σύγγραμμα εἶναι πολύτιμον, διότι περιέχει εἰδήσεις περὶ τῶν σχέσεων τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας πρὸς τοὺς λαοὺς τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Σινικῆς. Ἐνταῦθα φέρονται καὶ δύο ἐπιγραφαί, ἃς εὗρεν ἐν τῇ μεγάλῃ τῶν Αἰθιόπων πόλει, ἥτις *Ἄδουλις* ἐκαλεῖτο. Ἐν τῇ μιᾷ τούτων γίνεται λόγος περὶ τῶν πολεμικῶν ἔργων Πτολεμαίου τοῦ Εὐεργέτου[2]. Ἡ γλῶσσα τοῦ Κοσμᾶ εἶναι σαφὴς καὶ ῥέει εὐκόλως, ἀλλ' ὁ Φώτιος λέγει περὶ αὐτῆς μετὰ καταφρονήσεως[3]. Πλὴν τῆς *χριστιανικῆς*

---

[1]) Ὅρα Φώτ. ἐν βιβλ. 36. Παράβαλλ. Gelzer, Kosmas, der Indienfahrer, Jahrbücher für protest. Theologie 9 (1883) ἐν σελίδ. 105—141. Kretschmer, Die physische Erdkunde im christlichen Mittelalter, Wien 1889 ἐν σελίδ. 41. Παράβαλλ. καὶ Δόναλδσ. II, 394. [2]) Ὅρα Lepsius ἐν τῷ περιοδικῷ Hermes 10 (1875) ἐν σελίδ. 129—144. [3]) Ἐν βιβλ. 36 «Ἔστι δὲ ταπεινὸς τὴν φράσιν καὶ συντάξεως οὐδὲ τῆς κοινῆς μετέχων».

τοπογραφίας ὁ ἡμέτερος γεωγράφος συνέταξε καὶ ἄλλα, ὡς *Κοσμογραφίαν*.

Ὡσαύτως περὶ τὴν γεωγραφίαν ἠσχολήθη ὁ *Νικηφόρος Βλεμμίδης*[1], ὅστις διὰ τὴν πολυμάθειαν αὐτοῦ ἐπωνομάζετο ὁ φιλόσοφος. Καὶ εἰ μὴ ἡ σοφία τοῦ μοναχοῦ ἦτο μεγάλη, ὅμως διεκρίνετο κατὰ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν μετριοφροσύνην. Ἔσχε δὲ τὸ ἠθικὸν σθένος, ὅπως διώξῃ ἐκ τοῦ ναοῦ Μαρκεσίνην τὴν παλλακὴν τοῦ αὐτοκράτορος Δούκα. Ὅτε δ' ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις ἠθέλησε νὰ ἀναδείξῃ αὐτὸν πατριάρχην, ὁ μετριόφρων μοναχὸς δὲν ἐδέξατο τὸ ἀξίωμα[2]. Οὗτος συνέταξε *Γεωγραφίαν συνοπτικήν*, ἥτις εἶναι εὐτελὴς ἐκλογὴ ἔκ τινος ἡμαρτημένης παραφράσεως Διονυσίου τοῦ Περιηγητοῦ, καὶ *Ἑτέραν ἱστορίαν περὶ τῆς γῆς ἐν συνόψει πρός τινα βασιλέα ὀρθόδοξον*, ἐν ᾗ πραγματεύεται περὶ τοῦ μεγέθους καὶ τῆς μορφῆς τῆς γῆς[3]. Πρὸς τούτοις ὁ Βλεμμίδης συνέγραψε θεολογικὰς καὶ φιλοσοφικὰς συγγραφάς, ὡς *Ἐπιτομὴν λογικῆς* καὶ *Περὶ φυσικῆς ἀκροάσεως*. Ὑπ' αὐτοῦ συνετάχθη καὶ *Λόγος*, ὃς *ἀπεστάλη τῷ βασιλεῖ, βασιλικὸς κληθεὶς ἀνδριάς*.

Τῇ ἐκκλησιαστικῇ γεωγραφίᾳ ἀνήκουσιν αἱ διατυπώσεις ἢ ἐκθέσεις περὶ τῆς τάξεως, ἣν ἔχουσιν αἱ μητροπόλεις αἱ ὑποκείμεναι τῷ πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως. Τοιαύτη εἶναι ἡ γενομένη κατὰ τὸν ἔννατον (ἢ ἔνατον) αἰῶνα καὶ ἐπιγραφομένη. *Ἡ γεγονυῖα διατύπωσις παρὰ τοῦ βασιλέως Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, ὅπως ἔχουσι τάξεως οἱ θρόνοι τῶν ἐκκλησιῶν τῶν ὑποκειμένων τῷ πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως*. Ἐπειδὴ δὲ ἡ τάξις τῶν μητροπό-

---

[1]) Ἡ γραφὴ Βλεμμύδης δὲν ἐπιδοκιμάζεται Ὅρα Krumbacher ἐν σελίδ. 159. [2]) Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 131. [3]) Αἱ γεωγραφικαὶ αὗται διατριβαὶ ὑπάρχουσι παρὰ C. Müller, Geographi Graeci minores II, 458–470. Παράβαλλ. Nicolai III, 140.

λεων καὶ ἐπισκοπῶν ἠλλοιοῦτο, ἐγένοντο διασκευαί. Μέχρις ἡμῶν περιεσώθησαν δύο τοιαῦται διασκευαὶ γενόμεναι ἐπὶ Ἀνδρονίκου τοῦ δευτέρου τοῦ Παλαιολόγου (1283—1328). Ἡ μὲν πρώτη ἐπιγράφεται· Ἔκθεσις βασιλέως Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου τοῦ γέροντος, ὅπως νῦν ἔχουσι τάξεως αἱ ὑποκείμεναι μητροπόλεις τῷ πατριαρχικῷ θρόνῳ Κωνσταντινουπόλεως, ἡ δὲ δευτέρα· Ἔκθεσις νέα Ἀνδονίκου βασιλέως, ὅστις τὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως μητροπόλεις ἄλλας μὲν ἐκ μικρῶν ἀνεβίβασεν, ἄλλας δὲ πάλιν εἰς μικροτέρας τῶν θρόνων κατεβίβασεν, ὡς ἐνταῦθα αὐτὰς σημειώσομεν[1].

Τῇ ἐκκλησιαστικῇ γεωγραφίᾳ ἀνῆκον καὶ τὰ ἐγχειρίδια, ἅπερ συνετάσσοντο χάριν τῶν προσκυνητῶν τῶν ἁγίων τόπων. Τὸ ἀρχαιότατον τούτων ἐγράφη κατὰ τὸν ἔνατον αἰῶνα ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Ἐπιφανίου, ὅπερ ἐπιγράφεται Ἐπιφανίου τοῦ μοναχοῦ τοῦ Ἁγιοπολίτου τοῦ πνευματικοῦ ἡμῶν πατρὸς διήγησις εἰς τύπον περιηγητοῦ περὶ τῆς Συρίας καὶ τῆς ἁγίας πόλεως καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἁγίων τόπων. Οὐχὶ πολὺ διάφορον εἶναι καὶ τὸ ὑπὸ Ἰωάννου Δούκα συνταχθέν, Ἔκφρασις ἐν συνόψει τῶν ἀπ' Ἀντιοχείας μέχρις Ἱεροσολύμων κάστρων καὶ χωρῶν Συρίας, Φοινίκης καὶ τῶν κατὰ Παλαιστίνην ἁγίων τόπων. Πλὴν τούτων ἐν δεκαπεντασυλλάβοις στίχοις Περδικκᾶς ὁ Ἐφέσιος ἔγραψε Περὶ τῶν ἐν Ἱερουσαλύμοις κυριακῶν θεαμάτων. Τοιαῦτα συνετάχθησαν καὶ μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως[2].

---

[1]) *Ὅρα* Gelzer. Zur Zeitbestimmung der griechischen Notitiae episcopatum, Jahrbücher für protest. Theologie 12 (1886) *ἐν σελίδ.* 337—372 *καὶ* 528—575. *Παράβαλλ.* Krumbacher *ἐν σελίδ.* 160. [2]) *Ἰδὲ* Migne Patrolog. Graeca 120 (1880) *ἐν σελίδ.* 259—272 *καὶ* 133 (1864) *ἐν σελίδ.*

Χάριν τῆς πολιτείας ὁ γραμματικὸς Ἱεροκλῆς, ὅστις ἔζη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἔγραψε Συνέκδημον[1]. *Τὸ σύγγραμμα τοῦτο εἶναι στατιστικὴ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ὅπερ τότε περιεῖχε 64 ἐπαρχίας καὶ 912 πόλεις. Ὁ δ' Ἀνδρέας Λιβαδηνός, ὅστις ἦτο πρωτοταβουλάριος καὶ χαρτοφύλαξ τῆς μητροπόλεως τῆς Τραπεζοῦντος, ἤκμαζε κατὰ τὸ μέσον τοῦ 14ου αἰῶνος. Οὗτος συνέταξε Περιηγητικὴν ἱστορίαν*[2], *ἐν ᾗ περιγράφει τὰς χώρας, δι' ὧν διέρχεται ὁ πορευόμενος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Παλαιστίνην. Εἰς τὴν Περιήγησιν ταύτην παρεμβάλλει καὶ ἐκτενεῖς ἱστορικὰς εἰδήσεις ἀναφερομένας εἰς τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν τῆς Τραπεζοῦντος. Ὀλίγον χρόνον πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Κανανὸς Λάσκαρις ἐποίησε μακρὰν ἀποδημίαν εἰς Γερμανίαν, Σουηδίαν, Νορβηγίαν καὶ Ἰσλανδίαν καὶ ἐκ τῆς ἀποδημίας αὐτοῦ κατέλιπεν ἡμῖν ὀλίγας εἰδήσεις*[3].

Ἐπὶ της ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἣν ἴσως καὶ ἐπεῖδεν, ἔζη ὁ Γεώργιος Κοδινὸς ἢ Κωδῖνος, ὅστις ἐκ τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ ἐπονομάζεται Κουροπαλάτης· ὑπὸ τούτου συνετάχθησαν πέντε συλλογαὶ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν τοπογραφίαν καὶ εἰς τὰ μνημεῖα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Προσετέθησαν δὲ καὶ πολλαὶ ἱστορικαὶ εἰδήσεις. Ἐπιγράφονται δ' αἱ διατριβαὶ οὑτωσί· πρῶτον Παρεκβολαὶ ἐκ τῆς βίβλου τοῦ χρονικοῦ περὶ τῶν πατρίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως· δεύτερον Περὶ τῆς σχηματογραφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως· τρίτον Περὶ ἀγαλμάτων στη-

---

924—1004 *καὶ Παράρτημα τοῦ Ἑλληνικοῦ φιλολογικοῦ συλλόγου τῆς Κωνσταντινουπόλεως* 1886 *ἐν σελ.* 54. *Παράβαλλ.* Krumbacher *ἐν σελ.* 164. [1]) *Τὴν συγγραφὴν ἐξέδωκεν ὁ* G. Parthey *ἐν Βερολίνῳ* 1866. [2]) *Περὶ ταύτης ἔγραψεν ὁ λόγιος Παρανίκας* Beiträge zur Byzantinischen Litteratur, München 1870 *ἐν σελίδ* 23 [3]) *Σπ. Λάμπρος, Κανανὸς Λάσκαρις καὶ Βασίλειος Βατάτζης, ἐν Ἀθήναις* 1881. *Παράβαλλ.* Krumbacher *ἐν σελίδ.* 165.

λῶν καὶ θεαμάτων τῆς Κωνσταντινοαπόλεως· τέταρτον. *Περὶ κτισμάτων τῆς Κωνσταντινουπόλεως* καὶ πέμπτον *Περὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας*[1]. Αἱ συλλογαὶ αὗται εἶναι πολύτιμοι πρὸς μελέτην τῶν μνημείων τῆς πόλεως τοῦ Κωνσταντίνου. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως συνετάχθη καὶ ἡ συγγραφὴ ἡ ἐπιγραφομένη· *Τοῦ σοφωτάτου κουροπαλάτου περὶ τῶν ὀφφικίων τοῦ παλατίου Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν ὀφφικίων τῆς μεγάλης ἐκκλησίας*. Αὕτη συμπληροῖ τὴν ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου γεγραμμένην *Ἔκθεσιν τῆς βασιλείου τάξεως*. Ὄντως πολύτιμον εἶναι τὸ βιβλίον τῷ θέλοντι νὰ μελετήσῃ τοὺς διαφόρους βαθμοὺς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας καὶ τὰ ἀξιώματα τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς. Ἄν τις ὅμως ἀπὸ ὑψηλοτέρας σκοπιᾶς ῥίψῃ βλέμμα εἰς τοὺς αὐλικοὺς τύπους, θέλει οἰκτείρει τὴν ἀνθρωπίνην ματαιότητα καὶ δὴ λαοῦ ὁσημέραι βαίνοντος πρὸς τὸν ὄλεθρον. Ὅλως μικρὰν ἀξίαν ἔχει τὸ χρονικόν, ὅπερ ἐπιγράφεται· *Περὶ τῶν ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἐτῶν μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ περὶ τῶν βασιλευσάντων ἐν αὐτῇ τῇ βασιλίδι τῶν πόλεων μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς παρὰ τῶν Ἀγαρηνῶν ταύτης ἁλώσεως*. Τὸ βιβλιάριον ἐν ὀλίγαις σελίσι περιλαμβάνει ὁλόκληρον ταύτην τὴν ἱστορίαν[2].

---

[1]) *Αἱ συλλογαὶ αὗται χρησιμεύουσιν ὡς βάσις τῶν μελετῶν τῶν ἀρχαιολογούντων περὶ τὴν τοπογραφίαν καὶ τὰ μνημεῖα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐν τούτοις διακρίνεται καὶ ὁ μακαρίτης φίλος μου Α. Πασπάτης γράψας διατριβήν· Τὰ Βυζαντινὰ ἀνάκτορα καὶ τὰ πέριξ αὐτῶν ἱδρύματα, ἐν Ἀθήναις* 1885. *Παράβαλλ.* Kondakov, Byzant. Kirchen und Monumente in Konstantinopel, Odessa 1886. [2]) *Παράβαλλ.* Krumbacher *ἐν σελίδ.* 168.

ΒΙΒΛΙΟΝ V

ΠΕΡΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΝ

Ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας[1] εἶναι ἱστορία τῆς ἀνυψώσεως καὶ καταπτώσεως τῶν διανοητικῶν δυνάμεων παντὸς λαοῦ· εἶναι, οὕτως εἰπεῖν, τὸ βαρόμετρον τὸ δεικνύον τὸ πυκνὸν ἢ ἀραιὸν τῆς πνευματικῆς ἀτμοσφαίρας καὶ οἱονεὶ τὸ θερμόμετρον, ἐφ' οὗ δυνάμεθα νὰ καταμετρήσωμεν τὴν θερμότητα τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, ὅπως μάθωμεν, ἂν ὑπάρχωσιν αἱ συνθῆκαι πρὸς παραγωγὴν πνευματικῶν προϊόντων. Ἡ φιλοσοφία εἶναι ἡ βασίλισσα τῶν ἐπιστημῶν, αἵτινες δίκην θεραπαινίδων τὰς γνώσεις ὥσπερ ἄνθη συλλέγουσαι προσφέρουσι τῇ δεσποίνῃ, ὅπως αὕτη πλέξῃ τὸν στέφανον τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας. Τὴν καλλιστέφανον ταύτην ἄνασσαν, ἧς τὴν ἁλουργίδα ἐξύφαναν οἱ στιβαροὶ δύο χιλιετηρίδων βραχίονες καὶ ἔβαψαν

---

[1]) *Αἱ λέξεις φιλόσοφος, φιλοσοφία καὶ φιλοσοφεῖν οὔτε παρ' Ὁμήρῳ, οὔτε παρ' Ἡσιόδῳ ἀπαντῶσι. Τὸ πρῶτον μεταχειρίζεται ὁ Ἡρόδοτος I, 30, ἔνθα ὁ Κροῖσος λέγει πρὸς τὸν Σόλωνα· "Ξεῖνε Ἀθηναῖε, παρ' ἡμέας γὰρ περὶ σέο λόγος ἀπῖκται πολλὸς καὶ σοφίης εἵνεκεν τῆς σῆς καὶ πλάνης, ὡς φιλοσοφέων γῆν πολλὴν θεωρίης εἵνεκεν ἐπελήλυθας". Ἐνταῦθα, ὡς καὶ παρὰ Θουκυδίδ. II, 40· ἡ λέξις ἔχει γενικὴν σημασίαν, δηλ. σημαίνει τὴν ἀνάπτυξιν τῆς διανοίας. Πρῶτος ὁ Πρωταγόρας ὠνόμασεν ἑαυτὸν φιλόσοφον καὶ τὴν ἐπιστήμην αὐτοῦ φιλοσοφίαν, ὅτε διελέγετο πρὸς Λέοντα τὸν τύραννον τῶν Σικυωνίων, Διογέν. Λαέρτ. I, 12 καὶ VIII, 8.*

οἱ εὐανθεῖς κρόκοι οἱ συλλεγέντες ἐν τοῖς κήποις τοῦ Ἀκαδήμου καὶ ἐν τοῖς μακροῖς τοῦ Σταγειρίτου περιπάτοις, οἱ αἰῶνες κηρύσσουσιν ὡς σεμνὴν Ἑλληνίδα. Οἱ ἄλλοι λαοὶ ἐποίησαν σοφὰ ἢ μωρὰ θρησκεύματα, ἀλλὰ τὴν φιλοσοφίαν ἀνεξάρτητον τῆς θρησκείας ἐγέννησεν ἡ πατρὶς τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις λαοί τινες ἐφιλοσόφησαν, ἀλλ' αἱ φιλοσοφίαι αὐτῶν εἶναι γνήσιαι τῆς Ἑλληνίδος θυγατέρες[1]. *Διότι καὶ ὁ καθ' ὅλου Εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἑλληνικοὶ τρόποι τοῦ νοεῖν, λέγειν καὶ πράττειν.*

Ἡ φιλοσοφία διαφέρει τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν, καθ' ὅσον ἐκεῖναι ἐρευνῶσι τὰ κατὰ μέρος, αὕτη δὲ τὸ ὅλον τῶν ὄντων καὶ ἐκ τῶν νόμων τούτου πειρᾶται, ὅπως τὴν ἑνότητα τῆς γνώσεως ἀνεύρῃ[2]. *Ἡ ἀρχαιοτάτη τῶν Ἑλλήνων φιλοσοφία μέχρι τοῦ Σωκράτους ἦτο φυσική. Διότι οἱ Ἕλληνες ἤρξαντο τὸ πρῶτον ἐξετάζοντες τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, κατ' ὀλίγον δ' εἰσῆλθον εἰς τὸν ἐσωτερικόν*[3]. *Τῇ ἀληθείᾳ εἶναι παράδοξον, ὅτι οἱ ἀρχαιότατοι φυσιολόγοι καί περ τὴν διὰ πειραμάτων ἔρευναν ἀγνοοῦντες, καί περ πολλῶν μαθηματικῶν γνώσεων ἐστερημένοι καὶ μόνον ἐφόδιον τὴν ὀξυδέρκειαν αὐτῶν ἔχοντες, ὅμως ἠδυνήθησαν νὰ προμαντεύσωσι πολλὰς ἐπιστημονικὰς ἀληθείας,*

---

1) *Οἱ Νέοι Πυθαγόρειοι καὶ οἱ Νέοι Πλατωνικοὶ μὴ ἔχοντες αὐστηρὰν ἱστορικὴν κριτικὴν ἐπειράθησαν, ὅπως ἐξαρτήσωσι τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν ἀπὸ πρεσβυτέρων τῆς Ἀνατολῆς λαῶν. Ἀλλ' ὁ* Bergk (Griechisch. Liter. II, 411) *παρατηρεῖ, ὅτι τὸ πνεῦμα καὶ ὁ χαρακτὴρ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας εἶναι ὅλως ἀσυμβίβαστοι πρὸς τὴν ὑποτεθεῖσαν ἀνατολικὴν καταγωγήν.* 2) *Παράβαλλ.* Ed. Zeller, Die Philosophie der Griechen *ἐν τόμ. I,* 6 (*ἐκδ. τρίτη*), Leipzig 1869. 3) *Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ* (*σελ.* 6) *εἰς τὴν Πλάτ. Ἀπολογ. Σωκράτ. παρατηροῦμεν· «Κατὰ ταῦτα ἡ λυρικὴ ποίησις ἐγένετο, οὕτως εἰπεῖν, ἡ γέφυρα, δι' ἧς ἡ διάνοια τῶν Ἑλλήνων ἐκ τῆς θέας τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου μετέβη εἰς ἐξέτασιν ἑαυτῆς. Ἀλλὰ δὲν ἐτόλμησεν, ὅπως κατ' εὐθεῖαν ποιήσῃ τὸ μέγα τοῦτο βῆμα, ἀλλ' ἤρξατο ἐκ τῆς καρδίας. Παραλλήλως μὲν πρὸς τοὺς ποιητὰς ἔβαινον καὶ οἱ φιλόσοφοι, ἀλλὰ καὶ οὗτοι δὲν ἀνέτεμνον τὸν ἀνθρώπινον νοῦν, ἀλλ' ἐφιλοσόφουν πρὸ πάντων περὶ τοῦ σύμπαντος».*

ἃς αἱ νεώτεραι ἔρευναι ἐβεβαίωσαν. Ἡ φιλοσοφία εἶναι τὸ μεγαλοπρεπέστερον μνημεῖον τῆς ἑλληνικῆς μεγαλοφυΐας καὶ ἠδύνατό τις πολλὰ νὰ γράψῃ. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας ἐγένετο ἰδία ἐπιστήμη, δὲν δυνάμεθα ἐκτενῶς νὰ περιγράψωμεν πάντα τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα. Διὰ τοῦτο ἔσται ὁ λόγος διὰ βραχέων καὶ κατ' ἐξοχὴν περὶ ἐκείνων, οἵτινες γραπτὰ μνημεῖα κατέλιπον ἡμῖν. Δὲν εἶναι ὅμως δίκαιον ὅλως νὰ παραλείψωμεν τὰ τῆς φιλοσοφίας· διότι καὶ οἱ φιλόσοφοι εἶναι συγγραφεῖς, ἔνιοι δ' αὐτῶν ἔχουσι καὶ καλλιτεχνικὴν ἀξίαν, ὡς ὁ Πλάτων[1]. Πρὸς δὲ ἐν τῷδε τῷ βιβλίῳ μέλλομεν νὰ πραγματευθῶμεν περὶ φιλολογίας· διότι ἡ ἐπιστήμη αὕτη τὸ πρῶτον ὑπὸ σοφιστῶν ἢ φιλοσόφων ἠσκήθη. Οὕτως ὁ Πρωταγόρας πρῶτος διεῖλε τὰ ὀνόματα εἰς ἄρρενα, θήλεα καὶ σκεύη καὶ διέστειλε τὰς ἐγκλίσεις εἰς εὐχωλήν, ἐρώτησιν, ἀπόκρισιν καὶ ἐντολήν, ἃς ὠνόμαζε πυθμένας λόγων[2]. Ἐνταῦθα ἔσται λόγος καὶ περὶ μαθηματικῶν, διότι καὶ περὶ ταῦτα οἱ φιλόσοφοι ἠσχολοῦντο, ὡς δὴ οἱ Πυθαγόρειοι καὶ ὁ Πλάτων. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις θέλομεν πραγματευθῇ ἐνταῦθα καὶ περὶ ἄλλων, ὡς περὶ ἰατρικῆς· διότι τὰ περὶ τῆς ἐπιστήμης ταύτης οὐδενὶ ἄλλῳ βιβλίῳ ἁρμόζουσι καὶ διότι οἱ ἀρχαῖοι ἰατροὶ ἦσαν ἰατροφιλόσοφοι, ὡς ὁ Ἱπποκράτης.

---

[1]) *Περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἠσχολήθησαν πολλοί, ἐν οἷς διαπρέπει ὁ* Zeller, Philosophie der Griechen *εἰς τρία μέρη, ἐκδ. τρίτ.* Leipzig 1859—68. *Παράβαλλ.* Ueberweg, Grundriss der Geschichte der Philosophie des Alterthums, Berlin 1867 *καὶ* Prantl, Uebesicht der griechisch. röm. Philosophie *δευτ. ἐκδ.* Stuttg 1868. [2]) *Ὅρα Εἰσαγωγ. μου εἰς Πρωταγόρ ἐν σελίδ.* 40—41.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ

Ὡς πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου προηγεῖται τὸ λυκόφως, οὕτω πρὸ τῆς ἐκλάμψεως τῶν φιλοσόφων ἀνεφάνησαν οἱ καλούμενοι Ἑπτὰ σοφοί. Οὗτοι πολιτευόμενοι ἢ νομοθέται ἢ κυβερνήτορες ὄντες παρετήρησαν, ὅτι οἱ λαοὶ δὲν βελτιοῦνται διὰ τῶν νόμων, ὅσον διὰ τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας. Διὰ τοῦτο ἐπειράθησαν διὰ βραχέων ῥημάτων ἤτοι ἀποφθεγμάτων, ὅπως ἐπὶ τοῦ λαοῦ ἐπιδράσωσιν[1]. Ἑκάστῳ τούτων ἀποδίδεται καὶ ἴδιον ἀπόφθεγμα. Φαίνεται δ', ὅτι οὗτοι εἶχον ἐπικοινωνίαν τινὰ πρὸς ἀλλήλους καὶ ἐντεῦθεν ἐπλάσθη ἡ εἴδησις, ὅτι συνελθόντες εἰς συνέδριον ἀνέθεντο τῷ ἐν Δελφοῖς θεῷ ὡς ἀπαρχὴν τὸ Γνῶθι σαυτὸν καὶ τὸ Μηδὲν ἄγαν[2], ἅπερ εἶναι ἡ κορυφὴ πάντων τῶν ἀποφθεγμάτων. Ὅτι δ' οἱ καλούμενοι Ἑπτὰ σοφοὶ εἶχον πρακτικὰς γνώσεις εὐρείας, τεκμηριοῦται ἐκ τῶν προτάσεων δύο ἐκ τούτων. Ὅτε κακούμενοι οἱ Ἴωνες συνελέγησαν ἐν τῷ Πανιωνίῳ Βίας ὁ Πριηνεὺς προὔτεινεν, ἵνα εἰσελθόντες εἰς κοινὸν στόλον πλεύσωσιν εἰς τὴν νῆσον Σαρδὼ καὶ ἐνταῦθα κτίσωσι μίαν πόλιν τῶν Ἰώνων, ὅπως τῆς δουλοσύνης ἀπαλλαγῶσιν[3]. Ὁ δὲ Θαλῆς παρώτρυνε τοὺς Ἴωνας, ἵνα ἱδρύσωσιν ἓν βουλευτήριον ἐν Τέῳ, ἥτις ἔκειτο ἐν τῷ μέσῳ τῆς Ἰωνίας, καὶ αἱ ἄλλαι πόλεις ἔχωσι πρὸς ταύτην, ὡς οἱ δῆμοι τῶν Ἀθηνῶν πρὸς τὸ ἄστυ[4].

---

[1]) *Παράβαλλ.* Bergk II, 412. [2]) *Πλάτ. ἐν Πρωταγόρ.* 343 *B*, ὅπου ἴδε τὰς σημειώσεις τῆς ἐκδόσεώς μου. [3]) *Ἡρόδοτ. I*, 170. [4]) Ὁ αὐτὸς αὐτόθι.

Τοῖς Ἑπτὰ σοφοῖς ἀνῆκε καὶ *Θαλῆς ὁ Μιλήσιος*, ὅστις λέγεται Φοῖνιξ τὸ γένος[1]. Τοῦτο δηλοῖ μόνον[2], ὅτι οἱ πρόγονοι αὐτοῦ ἦσαν ἐκ τῶν Καδμείων τῶν Θηβῶν, οἵτινες μετὰ τῶν Ἰώνων ἀπῴκησαν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν[3]. Ὁ Θαλῆς ἦτο οὐ μόνον ὁ κορυφαῖος τῶν Ἑπτὰ σοφῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ πρῶτος φιλόσοφος. Τὸ κλέος αὐτοῦ κατ' ἐξοχὴν ἐξήστραψε πανταχοῦ, ὅτε προήγγειλε τὴν ἔκλειψιν τοῦ ἡλίου τὴν συμβᾶσαν κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τῶν νεωτέρων τῇ 28 Μαΐου τοῦ ἔτους 585 π. Χ., ὅτε ἐγίνετο ἡ μάχη τῶν Λυδῶν πρὸς τοὺς Μήδους[4]. Ὁ Θαλῆς ἠδυνήθη νὰ προαγγείλῃ τὴν ἡλιακὴν ἔκλειψιν, διότι κατεῖχε πολλὰς μαθηματικὰς καὶ ἀστρονομικὰς γνώσεις, ἃς, ὡς φαίνεται, ἐκτήσατο ἐν Αἰγύπτῳ, ὅπου ἀπεδήμησε[5]. Λέγεται, ὅτι ὁ μέγας οὗτος φυσιολόγος εἰς τὰς πλημμύρας τοῦ Νείλου ἀπιδὼν ἀπεφήνατο, ὅτι αἰτία τοῦ κόσμου εἶναι τὸ ὕδωρ. Ἴσως τοῦτο δὲν εἶναι ἀπίθανον, διότι πρῶτος ὁ Θαλῆς ἐπειράθη, ὅπως ἐξηγήσῃ τὰς πλημμύρας τοῦ εἰρημένου ποταμοῦ. Τὴν θεωρίαν τούτου ἐλέγχει ὁ Ἡρόδοτος[6], εἰ καὶ δὲν ὀνομάζει αὐτόν. Εἶναι δ' ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ὁ εὐφυὴς Μιλήσιος δὲν ἐθεώρει τὸν κόσμον ὡς νεκρόν, ἀλλ' ἔμψυχον καὶ δαιμόνων πλήρη[7]. Ἐτεκ-

1) *Αὐτόθι "Θάλεω ἀνδρὸς Μιλησίου ἐγένετο, τὸ ἀνέκαθεν γένος ἐόντος Φοίνικος". Παράβαλλ. καὶ Κλήμ. ἐν Στρωμ. I*, 302 C 2) *Διογέν. Λαέρτ. I*, 22 *"Ἦν τοίνυν ὁ Θαλῆς, ὡς μὲν Ἡρόδοτος καὶ Δοῦρις καὶ Δημόκριτός φασι, πατρὸς μὲν Ἐξαμίου, μητρὸς δὲ Κλεοβουλίνης, ἐκ τῶν Θηλιδῶν, οἵ εἰσι Φοίνικες, εὐγενέστατοι τῶν ἀπὸ Κάδμου καὶ Ἀγήνορος". Παράβαλλ.* Zeller, *I*, 166. 3) *Ἡρόδοτ. I*, 146 *καὶ Στράβ.* XIV, 1, 3. 4) Bergk II, 416. 5) *Διογέν. Λαέρτ. I*. 24 *"Παρά τε Αἰγυπτίων γεωμετρεῖν μαθόντα, φησὶ Παμφίλη, πρῶτον καταγράψαι ἐπὶ ἡμικυκλίου τὸ τρίγωνον ὀρθογώνιον καὶ θῦσαι βοῦν".* 6) *Ἐν βιβλ. II*, 20 *"Ἀλλ' Ἑλλήνων μέν τινες ἐπίσημοι βουλόμενοι γενέσθαι σοφίην ἔλεξαν περὶ τοῦ ὕδατος τούτου τριφασίας ὁδούς, τῶν τὰς μὲν δύο τῶν ὁδῶν οὐδ' ἀξιῶ μνησθῆναι, εἰ μὴ ὅσον σημῆναι βουλόμενος μοῦνον".* 7) *Ἀριστοτέλ. Περὶ ψυχ. I*, 5 *"καὶ ἐν τῷ ὅλῳ δέ τινες αὐτὴν (τὴν ψυχὴν) μεμῖχθαί φασιν, ὅθεν ἴσως καὶ Θαλῆς ᾠήθη πάντα πλήρη θεῶν εἶναι". Διογέν. Λαέρτ. I*, 27 *"καὶ τὸν κόσμον ἔμ-*

μαίρετο δὲ τοῦτο ἐκ τῆς μαγνήτιδος λίθου καὶ ἐκ τοῦ ἠλέκτρου[1]. Πρὸς δὲ καὶ τὰ φυτὰ ἔλεγεν ἔμψυχα ζῷα[2]. Τούτῳ ἀπεδίδετο ἡ συγγραφὴ ἡ ἐπιγραφομένη Ναυτικὴ ἀστρολογία[3] καὶ ἡ Περὶ τροπῆς καὶ ἰσημερίας[4], ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι οὐδὲν ἔγραψεν ἀρκούμενος, ἂν τὰς θεωρίας αὐτοῦ ποιῇ γνωστὰς τοῖς φίλοις[5].

Ἐνταῦθα προσῆκε νὰ πραγματευθῶμεν περὶ Ξενοφάνους τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς Ἐλεατικῆς φιλοσοφίας. Ἐπειδὴ δ' ὅμως οὗτος τὰς φιλοσοφικὰς αὐτοῦ θεωρίας ἐξέθηκεν ἐν στίχοις, ἐγένετο ἤδη περὶ αὐτοῦ λόγος ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ[6], ἔνθα ἐπραγματεύθημεν περὶ τοῦ φιλοσοφικοῦ ἔπους, ὡς καὶ περὶ τῶν ἄλλων Ἐλεατῶν, τοῦ Παρμενίδου[7] καὶ τοῦ Ἐμπεδοκλέους[8]. Ὁ δὲ Σύριος Φερεκύδης δὲν ἔγραψεν ἐν στίχοις, ἀλλ' ἐν πεζῷ λόγῳ, οὗ διετηρήθησαν μέχρις ἡμῶν ὀλίγα λείψανα. Τοῦτον οἱ ἀρχαῖοι δὲν ἐθεώρουν φιλόσοφον, ἀλλὰ μᾶλλον θεολόγον· διότι τὴν κοσμογονίαν ἐξήγει οὐχὶ διὰ τῶν στοιχείων, ὡς οἱ Ἴωνες φιλόσοφοι, ἀλλὰ μυθολογικῶς, ὡς οἱ ἀρχαιότεροι ποιηταί. Εἶναι, οὕτως εἰπεῖν, ἡ γέφυρα ἡ συνδέουσα τοὺς ποιητὰς μετὰ τῶν φυσιολόγων[9]. Τίθησι δ' ὡς ἀρχὴν τοῦ κόσμου τὸν Δία[10]. Λέγεται δ', ὅτι οὗτος πρῶτος ἐπραγματεύθη περὶ μετεμψυχώσεως, ἣν ἀνέπτυξεν ὁ Πυθαγόρας[11]. Βραδύτερον οἱ Πλατωνικοὶ καὶ οἱ Νέοι Πλατωνικοὶ ἐπεκαλοῦντο τὴν θεολογίαν αὐτοῦ.

Ὀλίγῳ νεώτερος τοῦ Θάλητος ἦτο ὁ Μιλήσιος Ἀναξίμανδρος, ὅστις ἐγεννήθη κατὰ τὸ 611 π. Χ.[12] Ἦτο φίλος καὶ

ψυχον καὶ δαιμόνων πλήρη„ 1) Ὁ αὐτὸς I, 24. 2) Στοβ. ἐν Ἐκλ. I, 758. 3) Διογέν. Λαέρτ. I, 23 4) Σουΐδ. ἐν λ. 5) Bergk II, 417. 6) Ἐν σελίδ. 162 7) Ἐν σελίδ. 163. 8) Ἐν σελίδ 164. 9) Ἀριστοτέλ. Μετὰ τὰ φυσικ. 1091 B. 10) Διογέν. Λαέρτ. I, 119 „Ζεὺς μὲν καὶ Χρόνος εἰς ἀεὶ καὶ Χθὼν ἦν. Χθονίῃ δὲ ὄνομα ἐγένετο Γῆ, ἐπειδὴ αὐτῇ Ζεὺς γέρας διδοῖ„. Παράβαλλ. C. Müller, Geschichte der Griech. Liter. I, 435. 11) Ἀλέξανδρ. Ἀφρ. εἰς Ἀριστοτέλ. Μετὰ τὰ φυσικ. 1091 B. 12) Ὅρα Ueberweg ἐν

μαθητὴς τοῦ Θάλητος καὶ κατὰ τὸ παράδειγμα τούτου ἠσχολήθη περί τε τὴν ἀστρονομίαν καὶ τὴν γεωγραφίαν. Ὁ ἡμέτερος φιλόσοφος ἐπενόησε γνώμονα, ὃν ἐν Σπάρτῃ στήσας ἐμέτρησε διὰ τούτου τὰς ἰσημερίας [1] *καὶ τὴν κλίσιν τῆς ἐκλειπτικῆς. Πρὸς δὲ ἐποίησε σφαῖραν καὶ χαλκοῦν πίνακα, ἣν ὁ Ἀρισταγόρας ἐπέδειξε τῷ βασιλεῖ τῆς Σπάρτης Κλεομένει*[2]. *Ἔγραψε δὲ καὶ διατριβὴν ἐπιγραφομένην Περὶ φύσεως, ἥτις ἀπώλετο μέν, ὅμως κατέλιπεν ἀποσπάσματα. Ἐκ τούτων τεκμαιρόμεθα τὴν μεγάλην ἀξίαν τοῦ φιλοσόφου τούτου. Ὁ Ἀναξίμανδρος ἐδέχετο μυρίους κόσμους, οὓς ὠνόμαζε θεοὺς ὡς ἐν ἑαυτοῖς ἔχοντας ἰδίαν δύναμιν κινήσεως. Ἀρχὴν δὲ τοῦ κόσμου ἔθετε τὸ ἄπειρον*[3], *δι' οὗ ἐνόει ἄπειρον καὶ ἄνευ εἴδους ὕλην. Ἐκ ταύτης γεννῶνται οἱ οὐρανοὶ καὶ οἱ ἐν αὐτοῖς κόσμοι.*

Μιλήσιος ἦτο καὶ ὁ Ἀναξιμένης, ὅστις, ὡς λέγεται, ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Ἀναξιμάνδρου[4]. *Διέφερεν ὅμως πρὸς τοῦτον κατὰ τὴν θεωρίαν καὶ μᾶλλον πρὸς τὸν Θάλητα ὡμοίαζεν· διότι ὡς ἀρχὴν τοῦ κόσμου δὲν ἐδέχετο τὸ ἄπειρον, ἀλλὰ τὸν ἀέρα. Διὰ τῆς ἀραιώσεως καὶ πυκνώσεως τούτου γεννῶνται πάντα τὰ σώματα*[5]. *Ἀλλὰ τὸν ἀέρα ὁ φιλόσοφος δὲν ἐθεώρει*

σελίδ. 39. [1]) *Διογέν. Λαέρτ. II* 1 "*Εὗρε δὲ καὶ γνώμονα πρῶτος, καὶ ἔστησεν ἐπὶ τῶν σκιοθήρων ἐν Λακεδαίμονι*". *Εἰκάζεται, ὅτι ἔλαβε τοῦτον παρὰ τῶν Βαβυλωνίων, Ἡρόδοτ. II,* 109 "*Πόλον μὲν γὰρ καὶ γνώμονα καὶ τὰ δυώδεκα μέρεα τῆς ἡμέρης παρὰ Βαβυλωνίων ἔμαθον οἱ Ἕλληνες*". [2]) *Ὅρα ἐν σελίδ.* 43 *τῶν ἔμπροσθεν.* [3]) *Τὰ ἀποσπάσματα ἐξεδόθησαν ὑπὸ* Mullach, Fragmenta philosophorun Graec. Parisiis 1860 *ἐν σελίδ.* 240 "*Ἅπαντα γὰρ ἢ ἀρχὴ ἢ ἐξ ἀρχῆς· τοῦ δὲ ἀπείρου οὐκ ἔστιν ἀρχή· εἴη γὰρ ἂν αὐτοῦ πέρας. Ἔτι δὲ καὶ ἀγέννητον καὶ ἄφθαρτον. ὡς ἀρχή τις οὖσα· τό τε γὰρ γενόμενον ἀνάγκη τέλος λαβεῖν, καὶ τελευτὴ πάσης ἐστὶ φθορᾶς. Διὸ καθάπερ λέγομεν, οὐ ταύτης ἀρχή, ἀλλ' αὕτη τῶν ἄλλων εἶναι δοκεῖ καὶ περιέχειν ἅπαντα καὶ πάντα κυβερνᾶν. ὥς φασιν ὅσοι μὴ ποιοῦσι παρὰ τὸ ἄπειρον ἄλλας αἰτίας, οἷον νοῦν ἢ φιλίαν, καὶ τοῦτ' εἶναι τὸ θεῖον*". [4]) *Διογέν. Λαέρτ. II,* 3. *Παράβαλλ.* Ueberweg *ἐν σελίδ.* 41. [5]) *Ὅρα Ἀριστοτέλ. Περὶ οὐραν.* 273. *Σχολ. εἰς Ἀριστοτέλ.* 514, α "*Ἀνα-*

ὡς ὕλην νεκράν, ἀλλ' ὡς θείαν οὐσίαν. Πρὸς τὴν θεωρίαν τοῦ Ἀναξιμένους συμφωνεῖ Ἰδαῖος ὁ Ἱμεραῖος, περὶ οὗ οὐδὲν ἀκριβέστερον γινώσκομεν καὶ Διογένης ὁ Ἀπολλωνιάτης. Ὁ τελευταῖος οὗτος ἐπειρᾶτο, ὅπως ἀποδείξῃ, ὅτι ἅπαντα ἐξ ἑνὸς γεννῶνται[1]. *Τοῖς Ἴωσι φυσιολόγοις ἀνήκει καὶ Ἵππων ὁ Ῥηγῖνος, ὅστις ἔζη ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Περικλέους. Κατὰ τοῦτον ἀρχὴ τοῦ κόσμου δὲν εἶναι οὔτε τὸ ὕδωρ, οὔτε ὁ ἀήρ, ἀλλὰ τὸ ὑγρόν, ὅπερ δὲν ὥριζεν ἀκριβέστερον*[2]. *Φαίνεται δ', ὅτι εἰς τοιαύτην θεωρίαν παρήχθη ἀπιδὼν εἰς τὴν τῶν ζῴων γονήν*[3].

Ἱδρυτὴς τῆς θεωρίας, καθ' ἣν ὁ κόσμος συνέστη ἐξ ἀτόμων, ἐγένετο ὁ Λεύκιππος, ὅστις ἦτο Ἐλεάτης ἢ Μήλιος ἢ κατ' ἄλλους Ἀβδηρίτης. Τοῦτο φαίνεται πιθανώτερον. Διότι ἐξ Ἀβδήρων ἦτο ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Δημόκριτος. Κατὰ τὸν Λεύκιππον οἱ κόσμοι γίνονται ἐκ τῶν στοιχείων, εἰς ἃ καὶ διαλύονται[4]. *Τὴν θεωρίαν ταύτην ἀνέπτυξεν ὁ φίλος ἢ μαθητὴς Δημόκριτος, ὁ υἱὸς τοῦ Ἡγησιστράτου, ὅστις ἐγένετο οὕτω πλούσιος, ὥστε ἐπλάσθη ἡ εἴδησις, ὅτι καὶ τὸν Ξέρξην ἐξένισεν, ὅτε οὗτος εἰς τὴν Ἀσίαν ἐπανήρχετο*[5]. *Τὸν πατρικὸν κλῆρον ὁ φιλομαθὴς νέος ἐδαπάνησεν εἰς μακρὰς ἀποδημίας ἀνά τε τὴν Εὐ-*

ξιμένης δὲ ἑταῖρος Ἀναξιμάνδρου καὶ πολίτης ἄπειρον μὲν καὶ αὐτὸς ὑπέθετο τὴν ἀρχήν, οὐ μὴν ἔτι ἀόριστον, ἀέρα γὰρ ἔλεγεν εἶναι, οἰόμενος ἀρκεῖν τὸ τοῦ ἀέρος εὐαλλοίωτον πρὸς μεταβολήν". 1) *Ἀριστοτέλ. Περὶ γενέσ. καὶ φθορ. I, 6 "καὶ τοῦτ' ὀρθῶς λέγει Διογένης, ὅτι εἰ μὴ ἦν ἐξ ἑνὸς ἅπαντα, οὐκ ἂν ἦν τὸ ποιεῖν καὶ τὸ πάσχειν ὑπ' ἀλλήλων, οἷον τὸ θερμὸν ψύχεσθαι καὶ τοῦτο θερμαίνεσθαι πάλιν, οὐ γὰρ ἡ θερμότης μεταβάλλει καὶ ἡ ψυχρότης εἰς ἄλληλα, ἀλλὰ δῆλον ὅτι τὸ ὑποκείμενον".* 2) *Ἀλέξανδρ. Ἀφροδ. εἰς Ἀριστοτέλ. Μετὰ τὰ φυσικ. I, 3 "Ἵππωνα ἱστοροῦσιν ἀρχὴν ἁπλῶς τὸ ὑγρὸν ἀδιορίστως ὑποθέσθαι, οὐ διασαφήσαντα πότερον ὕδωρ, ὡς Θαλῆς, ἢ ἀήρ, ὡς Ἀναξιμένης καὶ Διογένης".* 3) *Ἀριστοτέλ. Περὶ ψυχ. I, 2 "Τῶν δὲ φορτικωτέρων καὶ ὕδωρ τινὲς ἀπεφήναντο (τὴν ψυχήν), καθάπερ Ἵππων, πεισθῆναι δ' ἐοίκασιν ἐκ τῆς γονῆς, ὅτι πάντων ὑγρά· καὶ γὰρ ἐλέγχει τοὺς αἷμα φάσκοντας τὴν ψυχήν, ὅτι ἡ γονὴ οὐχ' αἷμα· ταύτην δ' εἶναι τὴν πρώτην ψυχήν".* 4) *Διογέν. Λαέρτ. IX, 30.* 5) *Διογέν. Λαέρτ. IX, 34.*

ρώπην, Ἀσίαν[1] καὶ Ἀφρικήν. Λέγεται δέ, ὅτι καὶ ἐν Αἰγύπτῳ διέμεινε πέντε ἔτη[2]. Ἐκ τῶν ἀποδημιῶν ἐκτήσατο πολλὰς γνώσεις, ἃς ηὔξησεν ἡ μακροβιότης, διότι ἔζησεν ἕνα περίπου αἰῶνα[3]. Κατὰ τὰς ἀποδημίας ὁ Δημόκριτος ἦλθε καὶ εἰς Ἀθήνας, ὅπου διέμεινεν ἄγνωστος καὶ ἐγνώρισε μὲν τὸν Σωκράτη, ἠγνοήθη δ' ὑπ' αὐτοῦ[4]. Ὁ δ' Ἱπποκράτης κατὰ τὴν πρώτην ἔντευξιν ὑπέλαβεν, ὅτι ὁ φιλόσοφος τῶν Ἀβδήρων ἦτο μαινόμενος, ἀλλ' ὅτε προέβη εἰς λόγους, καθ' ὑπερβολὴν ἐθαύμασε τὸν ἄνδρα[5]. Ἀλλ' αἱ πολλαὶ γνώσεις ἐνέβαλον τῷ φιλοσόφῳ ὑπεροψίαν τινὰ καὶ κατεγέλα πάντων ὡς μαινομένων[6].

Ὁ Δημόκριτος ὡς ἦτο πολυμαθής, οὕτω καὶ πολυγράφος. Ὑπὸ Διογένους τοῦ Λαερτίου[7] ἀριθμοῦνται ἑξήκοντα γνήσια συγγράμματα, ἅπερ ὁ Θράσυλλος διεῖλεν εἰς τετραλογίας, ὡς καὶ τοὺς διαλόγους τοῦ Πλάτωνος[8]. Ἀλλὰ κατὰ κακὴν μοῖραν αἱ βαρύτιμοι τοῦ φιλοσόφου συγγραφαὶ ἀπώλοντο καὶ μόνον ἀποσπάσματα κατελείφθησαν, ἐν οἷς δύναταί τις νὰ κατίδῃ τὸ μέγα τῆς διανοίας βάθος αὐτοῦ[9]. Εἶναι δὲ λυπηρόν, ὅτι ἀπώλετο καὶ ὁ Μέγας διάκοσμος, ὅστις προεῖχε ἁπάντων τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ καὶ ἐτιμήθη ἀντὶ πεντακοσίων ταλάντων[10]. Ὠνομάσθη δὲ μέγας διάκοσμος ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν μικρόν. Κατὰ τὸν Δημόκριτον ἀρχαὶ τοῦ κόσμου εἶναι τὰ ἄτομα καὶ τὸ κενόν. Γένεσις δὲ οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἡ ἀεὶ μεταβαλλομένη σύνθεσις τῶν πρώτων καὶ ἀναλλοιώτων τῆς ὕλης

---

1) Στράβ. XV. 38 „Δημόκριτον μὲν οὖν ἀπιστεῖν ἅτε πολλὴν τῆς Ἀσίας πεπλανημένον„. Παραβαλλ. Sittl. II, 479. 2) Διόδωρ Σικελ. I, 98. 3) Διογέν. Λαέρτ IX, 39 „Καὶ τελευτήσαντα αὐτὸν δημοσίᾳ ταφῆναι, βιώσαντα ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν ἔτη„. Παράβαλλ. Διόδωρ. Σικελ. XIV, 11. 4) Διογέν Λαέρτ. IX, 36. 5) Αἰλιαν. ἐν Ποικίλ. ἱστορ. Δ', 20. 6) Αἰλιαν. ἐν Ποικίλ. ἱστορ. Δ', 20 „Κατεγέλα δὲ πάντων ὁ Δημόκριτος καὶ ἔλεγεν αὐτοὺς μαίνεσθαι· ὅθεν καὶ Γελασῖνον αὐτὸν ἐκάλουν οἱ πολῖται„. 7) Ἐν βιβλ. IX, 45. 8) Ὅρα εἰσαγωγήν μου εἰς Πλάτ. ἐν τῇ ἐκδόσ. τοῦ Γοργ. ἐν σελίδ. 25. 9) Ἰδὲ παρὰ Mullach ἐν σελίδ. 340. 10) Διογέν. Λαέρτ. IX, 39.

μορίων. Αἱ ἄτομοι οὐσίαι εἶναι ἄπειροι κατὰ τὸ πλῆθος, αἵτινες συνιστάμεναι μὲν ποιοῦσι γένεσιν, διαλυόμεναι δὲ φθοράν[1]. *Ἀλλὰ τίς ἆρά γε ἡ αἰτία, δι' ἧς αὗται συνίστανται; Ταύτην ὁ Δημόκριτος ἀνευρίσκει οὐχὶ ἔν τινι ὑπερτέρᾳ δυνάμει καὶ ἐκτὸς τῆς ὕλης, ἀλλ' ἐν αὐτῇ ταύτῃ*[2]. *Κατ' αὐτὸν αἱ ἄτομοι οὐσίαι κωλύονται ὑπὸ τοῦ κενοῦ καὶ ἐν τέλει δινοῦνται. Ἐν τῇ δινήσει τὸ ὅμοιον ἐφέλκει τὸ ὅμοιον· διότι καὶ ἐν τοῖς ἀψύχοις συμβαίνει, ὅ τι καὶ ἐν τοῖς ζῴοις, ὧν τὰ ὅμοια συναγελάζονται, ὡς δὴ αἱ περιστεραί. Ὅτι δὲ τοῦτ' αὐτὸ γίνεται καὶ ἐν τοῖς ἀψύχοις, δύναταί τις νὰ ἴδῃ καὶ ἐπὶ τῶν κοσκινευομένων σπερμάτων, ἐν οἷς φακοὶ μετὰ φακῶν τάσσονται καὶ κριθαὶ μετὰ κριθῶν. Τοῦτ' αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ ἐν ταῖς κυματωγαῖς, ἐν αἷς κατὰ τὴν τοῦ κύματος κίνησιν αἱ μὲν ἐπιμήκεις ψηφῖδες φέρονται πρὸς τὰς ἐπιμήκεις, αἱ δὲ περιφερεῖς πρὸς τὰς περιφερεῖς*[3]. *Κατὰ ταῦτα ὁ μέγας οὗτος φιλόσοφος ὑποτίθησιν, ὅτι ἡ ὁμοιότης ἔχει συναγωγόν τινα τῶν ὄντων. Ὁ νόμος οὗτος ὑπάρχει καὶ ἐν τοῖς λογικοῖς οὖσι· διότι αἱ συγγενεῖς διάνοιαι τάσσονται παρ' ἀλλήλαις. Τὸ φιλοσοφικὸν τοῦ Δημοκρίτου σύστημα εἶναι ἡ βάσις τοῦ ὑλισμοῦ καὶ διὰ τοῦτο ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος οὐδὲ μνημονεύεται. Ὁ Δημόκριτος δὲν ἦτο μόνον φιλόσοφος, ἀλλὰ καὶ πρακτικὸς ἄνθρωπος, οὗ ἕκαστον ἀπόφθεγμα εἶναι βαρύτιμος ἀδάμας*[4].

---

[1]) *Ἀριστοτέλ. Περὶ γενέσ. καὶ φθορ. Α, η'.* [2]) *Διογέν. Λαέρτ. IX, 44, "Καὶ τὰς ἀτόμους δὲ ἀπείρους εἶναι κατὰ μέγεθος καὶ πλῆθος· φέρεσθαι δ' ἐν τῷ ὅλῳ δινουμένας. Καὶ οὕτω πάντα τὰ συγκρίματα γεννᾶν, πῦρ, ὕδωρ, ἀέρα, γῆν" καὶ αὐτόθι* 45 *"Πάντα τε κατ' ἀνάγκην γίνεσθαι, τῆς δίνης αἰτίας οὔσης τῆς γενέσεως πάντων, ἣν ἀνάγκην λέγει".* [3]) *Ὅρα παρὰ* Mullach *ἐν σελίδ.* 358. [4]) *Αὐτόθι, ἀριθμ.* 127 *"Κτηνέων μὲν εὐγένεια ἡ τοῦ σκήνεος εὐσθένεια, ἀνθρώπου δὲ ἡ τοῦ ἤθεος εὐτροπίη". Αὐτόθι* 133 *"Ἡ φύσις καὶ ἡ διδαχὴ παραπλήσιόν ἐστι· καὶ γὰρ ἡ διδαχὴ μεταρρυθμοῖ τὸν ἄνθρωπον, μεταρρυθμοῦσα δὲ φυσιοποιέει". Περὶ Δημοκρίτου ἰδὲ τὴν διατριβὴν τοῦ* L. Liard, De Democrito philosopho, Paris 1873.

Ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Δημόκριτον ποιεῖ Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος, ὁ υἱὸς τοῦ Βλύσωνος ἢ Ἡρακίοντος. Ἐκεῖνος μὲν ἐγέλα, οὗτος δὲ πάντοτε ἦτο μελαγχολικός. Τὴν ὑπεροψίαν ὅμως εἶχε κοινὴν πρὸς τὸν Ἀβδηρίτην φιλόσοφον. Τιμῶν δὲ τὰς ἰδέας, ἃς αὐτὸς ἐπενόησεν, ἐξεφράζετο μετὰ καταφρονήσεως περὶ μεγάλων ἀνδρῶν, οἷοι ὁ Ἡσίοδος καὶ ὁ Πυθαγόρας, ὁ Ξενοφάνης καὶ ὁ Ἑκαταῖος[1]. Περὶ δὲ τοῦ Ὁμήρου ἔλεγεν, ὅτι εἶναι ἄξιος νὰ ἐκβάλληται τῶν ἀγώνων καὶ νὰ ῥαπίζηται, ὡς καὶ ὁ Ἀρχίλοχος[2]. Ἦτο δ' οὕτως ὑπεροπτικὸς ὁ Ἐφέσιος φιλόσοφος, ὥστε τὸ Περὶ φύσεως[3] σύγγραμμα αὐτοῦ ἀνέθηκε τῷ ἱερῷ τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος[4] διὰ τῆς ἀναθέσεως ὑποδηλῶν, ὅτι τοὺς πολλοὺς δὲν ἔκρινεν ἀξίους τῆς συγγραφῆς. Διὰ τῶν τοιούτων διαψεύδει τὴν Ἰωνικὴν αὐτοῦ καταγωγήν, διότι δὲν εἶναι δημοκρατικός, ὡς οἱ συμπολῖται αὐτοῦ, ἀλλ' ἀριστοκρατικός[5]. Ἔσκωπτε δὲ καὶ τὴν λατρείαν τούτων. Τὸ σύγγραμμα ἦτο μὲν μεστὸν ἁδρῶν νοημάτων, ἀλλ' ἄγαν δυσνόητον. Παραδίδεται, ὅτι ὁ Σωκράτης εἶπε τῷ Εὐριπίδῃ, ὅτι, ὅσα ἐνόησεν ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ Ἡρακλείτου, εἶναι γενναῖα. Νομίζει δ', ὅτι εἶναι τοιαῦτα καὶ ὅσα δὲν ἐνόησεν, ἀλλὰ τὸ σύγγραμμα δεῖται Δηλίου κολυμβητοῦ[6]. Ἐλέχθη, ὅτι ὁ φιλόσοφος οὗτος, ὅστις ἐπωνομάσθη σκοτεινός, ἐπετήδευσε τὴν ἀσάφειαν, ὅπως μὴ τὸ σύγγραμμα διὰ τὸ δημῶδες ἦναι εὐκαταφρόνητον[7]. Ἡμῖν φαίνεται, ὅτι ἡ φύσις τοῦ φιλοσόφου τούτου ἦτο σκοτεινή, ὡς συμβαίνει πολλοῖς, μάλιστα δ' ἐκείνοις, οἵτινες ἀποφεύγουσι τὴν ὁμιλίαν πρὸς τὰ πλήθη.

Ὁ Ἡράκλειτος ἐπίστευεν, ὅτι ἀρχὴ τοῦ κόσμου εἶναι τὸ

---

[1]) *Διογέν. Λαέρτ. IX*, 1. [2]) *Αὐτόθι.* [3]) *Τὰ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἡρακλείτου ἰδὲ παρὰ* Zeller I, 523 *καὶ* Pfleiderer, Die Philosophie des Heraklit von Ephesus im Lichte der Mysterienidee, Berlin 1866. [4]) *Διογέν. Λαέρτ. IX*, 5. [5]) *Παράβαλλ.* Bergk IV, 413. [6]) *Διογέν. Λαέρτ. II*, 22. [7]) *Ὁ αὐτὸς ἐν βιβλ. IX*, 6.

πῦρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα γίνονται δι' ἀραιώσεως καὶ πυκνώσεως[1]. *Οὕτω τὰ καθ' ἕκαστον δὲν ἔχουσιν ἰδίαν ὑπόστασιν, ἀλλ' εἶναι σχήματα τοῦ πυρός. Φαίνεται ὅμως*[2], *ὅτι δὲν ἐδέχετο τὸ αἰσθητὸν καὶ ὁρατὸν πῦρ, ἀλλ' αἰθεριωτέραν καὶ κρείττονα δύναμιν. Κατὰ τὸν Ἡράκλειτον οὐδείς, οὔτε θεὸς οὔτε ἄνθρωπος, ἐποίησε τὸν κόσμον, ἀλλ' ὑπῆρχε πάντοτε καὶ θέλει ὑπάρχει αἰωνίως πῦρ ἀείζωον*[3]. *Ὁ Ἐφέσιος φιλόσοφος εἶχε ζωηρὰν τὴν φαντασίαν καὶ δὴ ἐνόμιζεν, ὅτι οἱ μὲν ἄνθρωποι εἶναι θεοὶ τεθνηκότες, οἱ δὲ θεοὶ ἄνθρωποι ζῶντες*[4]. *Ἡ βάσις τῆς θεωρίας τοῦ Ἡρακλείτου ἦτο, ὅτι π ά ν τ α ῥ ε ῖ καὶ ὅτι π ό λ ε μ ο ς π ά ν τ ω ν π α τ ή ρ. Τὴν δήλωσιν τῆς ταχείας ῥοῆς ἐδήλου λέγων, ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θέσῃ τις δὶς τὸν πόδα ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ κύματος τοῦ ποταμοῦ*[5]. *Ἡ τάξις τῆς κινήσεως δὲν εἶναι αὐθαίρετος, ἀλλ' ὑποτεταγμένη εἰς φυσικὸν νόμον, ὃν συμβολικῶς ὀνομάζει Ε ἱ μ α ρ μ έ ν η ν*[6]. *Οἱ ὀπαδοὶ ὅμως τοῦ Ἡρακλείτου δὲν ἀπεῖδον εἰς τὴν ἀρχὴν ταύτην, ἀλλ' ἐπειρῶντο, ὅπως δείξωσι τὴν διηνεκῆ τῶν ὄντων τροπήν. Τούτους ὁ Πλάτων σκωπτικῶς ὀνομάζει ῥ έ ο ν τ α ς*[7]. *Μέχρις ἡμῶν περιεσώθησαν 9 ἐπιστολαί, φέρουσαι τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Ἡρακλείτου, ἀλλ' ὑπὸ τῶν κριτικῶν ἀποδίδονται Ἑλληνίζοντι Ἰουδαίῳ, ὅστις ἔζη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Κλεοπάτρας*[8].

---

1) *Ὁ αὐτὸς IX*, 8· *"Πῦρ εἶναι στοιχεῖον καὶ πυρὸς ἀμοιβὴν τὰ πάντα ἀραιώσει καὶ πυκνώσει τὰ γινόμενα"*. 2) C. Müller I, 443. 3) *Κλήμ. Ἀλεξανδρ.* V, 599. *"Κόσμον τὸν αὐτὸν ἁπάντων οὔτε τις θεῶν οὔτε ἀνθρώπων ἐποίησεν, ἀλλ' ἦν ἀεὶ καὶ ἔστιν καὶ ἔσται πῦρ ἀείζωον, ἁπτόμενον μέτρα καὶ ἀποσβεννύμενον μέτρα"*. 4) C. Müller I, 443. 5) *Πλούταρχ. Περὶ τοῦ Εἰ τοῦ ἐν Δελφοῖς κεφ.* 18 *"Ποταμῷ γὰρ οὐκ ἔστι δὶς ἐμβῆναι τῷ αὐτῷ καθ' Ἡράκλειτον, οὐδὲ θνητῆς οὐσίας δὶς ἅψασθαι κατὰ ἕξιν· ἀλλὰ ὀξύτητι καὶ τάχος τῆς μεταβολῆς σκίδνησι καὶ πάλιν συνάγει, μᾶλλον δὲ οὐδὲ πάλιν οὐδὲ ὕστερον, ἀλλ' ἅμα συνίσταται καὶ ἀπολείπει καὶ πρόσεισι καὶ ἄπεισιν, ὅθεν οὐδ' εἰς τὸ εἶναι περαίνει τὸ γιγνόμενον αὐτῆς τῷ μηδέποτε λήγειν μηδ' ἵστασθαι τὴν γένεσιν"*. 6) C. Müller I, 443. 7) *Ἐν Θεαιτήτ.* 181 *A*. 8) *Ὅρα* J. Bernays, Die pseudoheraklitischen Briefe, ein Bei-

Ὁ δὲ Ἀναξαγόρας ὁ Κλαζομένιος γεννηθεὶς περὶ τὰ 500 π. Χ. ἦτο σύγχρονος τοῦ Ἐμπεδοκλέους καὶ τοῦ Λευκίππου[1]*. Κατήγετο ἐξ ἐπιφανοῦς καὶ πλουσίου οἴκου, ἀλλὰ τὰ πατρῷα τοῖς οἰκείοις δωρησάμενος ἐτράπη εἰς μελέτην τῆς φύσεως*[2]*. Ὀλίγῳ μετὰ τὰ Μηδικὰ ὁ φιλόσοφος ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἔσχε πολλοὺς φίλους καὶ μαθητάς, ἐν οἷς καὶ τὸν Περικλέα. Τῷ μεγάλῳ τούτῳ πολιτευτῇ προσέθηκεν ὄγκον καὶ φρόνημα μετεωρίσας καὶ ἐξάρας τὸ ἀξίωμα τοῦ ἤθους*[3]*. Ἀλλὰ κατὰ τὸ 432 οἱ ἀντιπολιτευόμενοι τῷ Περικλεῖ ἐποίησαν γραφὴν ἀσεβείας κατὰ τοῦ φιλοσόφου*[4]*· διότι ἔλεγε τὸν μὲν ἥλιον μύδρον διάπυρον, τὴν δὲ σελήνην γῆν*[5]*. Τὰ τῆς ἐκβάσεως τῆς δίκης δὲν παρεδόθησαν ἡμῖν ἀκριβῶς, ἀλλὰ λέγεται, ὅτι ὁ Περικλῆς παρελθὼν ἐπὶ τὸ βῆμα καὶ τὸν διδάσκαλον ὑπερασπίσας ἀπήλλαξε τοῦτον τῆς κατηγορίας*[6]*. Μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν δὲ ἀπελθὼν εἰς Λάμψακον ἔθανεν, οἱ δὲ Λαμψακηνοὶ ἐν τιμῇ ἔθαψαν τὸν φιλόσοφον. Ἔζησε δὲ ἑβδομήκοντα καὶ δύο ἔτη*[7]*. Ὁ διδάσκαλος τοῦ Περικλέους ἔγραψε Περὶ φύσεως ἐν καθαρᾷ Ἰωνικῇ διαλέκτῳ. Ἐν τῇ συγγραφῇ ταύτῃ, ἥτις εἶναι μεστὴ ἀδρῶν νοημάτων, ὁ συγγραφεὺς μεταχειρίζεται βραχείας καὶ ἁπλᾶς περιόδους. Τύχῃ ἀγαθῇ ἐκ ταύτης διετηρήθησαν οὐχὶ ὀλίγα ἀποσπάσματα*[8]*.*

Ὁ μέγας τοῦ Περικλέους διδάσκαλος δὲν ἐθεώρησε τὸ κενὸν ἢ τὸ πῦρ ὡς αἰτίαν τῆς κινήσεως, ἀλλά τι ὑψηλότερον καὶ εὐγενέστερον, τὸν Νοῦν, ὅστις αὐτοκρατὴς καὶ ἄμικτος ὤν, τὰ

---

trag zur philos. und religionsgeschichtlichen Litteratur, Berl. 1869, *Παραβαλλ.* Christ 857. 1) Zeller I, 783. 2) *Διογέν. Λαέρτ. I*, 6. 3) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Περικλ. κεφ.* 4. 4) *Διόδωρ. Σικελ. XII*, 39 «*Πρὸς δὲ τούτοις Ἀναξαγόραν τὸν σοφιστὴν διδάσκαλον ὄντα Περικλέους, ὡς ἀσεβοῦντα εἰς τοὺς θεοὺς ἐσυκοφάντουν*». 5) *Πλάτ. Ἀπολογ. Σωκράτ.* 26 D. 6) *Διογέν. Λαέρτ I*, 13. 7) *Αὐτόθι* 14. 8) *Τὰ ἀποσπάσματα ἰδὲ παρὰ* Mullach *ἐν σελίδ.* 248.

πάντα διεκόσμησεν[1]. *Ὁ Νοῦς τοῦ Ἀναξαγόρου πλησιάζει ὅσον οἷόν τε πρὸς τὸν ἀληθῆ θεόν. Ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου δὲν ὀφείλεται ἀλόγῳ αἰτίᾳ, ἀλλὰ τῷ λογικῷ Νῷ. Οὗτος ἔδωκε τῷ ἡλίῳ καὶ τῇ σελήνῃ καὶ τοῖς ἄλλοις ἀστράσι κυκλικὴν κίνησιν, ἣν ὀνομάζει περιχώρησιν. Ἀφ' οὗ δ' ἤρξατο ὁ Νοῦς κινῶν, ἐγένετο ἔκκρισις τῶν ὁμοιομερῶν καὶ σύστασις τοῦ κόσμου. Τὸ σπουδαιότατον μέρος τοῦ συστήματος τοῦ φιλοσόφου τούτου εἶναι αἱ Ὁμοιομέρειαι, δηλ. μικρότατα στοιχεῖα τῆς ὕλης καὶ ἀΐδια*[2]. *Κατὰ τὸν ἡμέτερον φιλόσοφον δὲν ὑπάρχει γένεσις καὶ φθορά, ἀλλὰ μόνον σύστασις καὶ διάλυσις*[3]. *Τὸ σύστημα ὅμως τοῦ μεγάλου τούτου φιλοσόφου, ἐν ᾧ οὗτος ἐξήρθη μέχρις ἀνακαλύψεως τοῦ ὑπερτάτου ὄντος, ἔχει καί τινα ἀτέλειαν,*

---

[1]) *Παρὰ Σιμπλικ. ὑπόμνημ. εἰς Ἀριστοτέλ. φυσικ.* 33 *β* " *Τὰ μὲν ἄλλα παντὸς μοῖραν μετέχει, νόος δέ ἐστι ἄπειρον καὶ αὐτοκρατὲς καὶ μέμικται οὐδενὶ χρήματι, ἀλλὰ μοῦνος αὐτὸς ἐφ' ἑαυτοῦ ἐστι. Εἰ μὴ γὰρ ἀφ' ἑαυτοῦ ἦν, ἀλλά τεῳ ἐμέμικτο ἄλλῳ, μετεῖχε ἂν ἁπάντων χρημάτων, εἰ ἐμέμικτό τεῳ· ἐν παντὶ γὰρ παντὸς μοῖρα ἔνεστι, ὥσπερ ἐν τοῖσι πρόσθεν μοι λέλεκται· καὶ ἐκώλυε ἂν αὐτὸν τὰ συμμεμιγμένα, ὥστε μηδενὸς χρήματος κρατέειν ὁμοίως, ὡς καὶ μοῦνον ἐόντα ἐφ' ἑωυτοῦ. Ἔστι γὰρ λεπτότατόν τε πάντων χρημάτων καὶ καθαρώτατον, καὶ γνώμην γε περὶ παντὸς πᾶσαν ἴσχει καὶ ἰσχύει μέγιστον. Ὅσα τε ψυχὴν ἔχει καὶ τὰ μέζω καὶ τὰ ἐλάσσω, πάντων νόος κρατέει· καὶ τῆς περιχωρήσιος τῆς συμπάσης νόος ἐκράτησε, ὥστε περιχωρῆσαι τὴν ἀρχήν. Καὶ πρῶτον ἀπὸ σμικροῦ ἤρξατο περιχωρῆσαι, ἔπειτα πλέον περιχώρεε, καὶ περιχωρήσει ἐπὶ πλέον. Καὶ τὰ συμμισγόμενά τε καὶ ἀποκρινόμενα καὶ διακρινόμενα πάντα ἔγνω νόος καὶ ὁκοῖα ἔμελλε ἔσεσθαι καὶ ὁκοῖα ἦν καὶ ἄσσα νῦν ἔστι καὶ ὁκοῖα ἔσται, πάντα διεκόσμησε νόος, καὶ τὴν περιχώρησιν ταύτην, ἣν νῦν περιχωρέει τά τε ἄστρα καὶ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη καὶ ὁ ἀὴρ καὶ ὁ αἰθήρ, οἱ ἀποκρινόμενοι...*". [2]) *Διογέν. Λαέρτ. II,* 8 " *Ἀρχὰς δὲ τὰς ὁμοιομερείας· καθάπερ γὰρ ἐκ τῶν ψηγμάτων λεγομένων τὸν χρυσὸν συνεστάναι, οὕτως ἐκ τῶν ὁμοιομερῶν μικρῶν σωμάτων τὸ πᾶν συγκεκρίσθαι*". [3]) *Σιμπλίκ. εἰς Ἀριστοτέλ. Φυσικ.* 34 *β* " *Τὸ δὲ γίγνεσθαι καὶ ἀπόλλυσθαι οὐκ ὀρθῶς νομίζουσιν οἱ Ἕλληνες· οὐδὲν γὰρ χρῆμα οὐδὲ γίνεται οὐδὲ ἀπόλλυται, ἀλλ' ἀπὸ ἐόντων χρημάτων συμμίσγεταί τε καὶ διακρίνεται. Καὶ οὕτως ἂν ὀρθῶς καλοῖεν τότε γίγνεσθαι συμμίσγεσθαι καὶ τὸ ἀπόλλυσθαι διακρίνεσθαι*".

ἣν οἱ ἀρχαῖοι ἤδη παρετήρησαν. Καὶ οὗτος ἐπειρᾶτο, ὅπως ἐξηγήσῃ τὰ τοῦ κόσμου διὰ φυσικῶν νόμων καὶ δὴ διὰ τῆς εἰρημένης περιχωρήσεως. Ὅπου δὲ δὲν ἠδύνατο νὰ ἑρμηνεύσῃ ταῦτα, παρεισῆγε τὸν Νοῦν, ὡς δὴ ὁ Εὐριπίδης μὴ δυνάμενος νὰ λύσῃ τὸν περιπλεχθέντα μῦθον κατεβίβαζε τὸν ἀπὸ μηχανῆς θεόν[1]. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε εὐθὺς ἐν ἀρχῇ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ δημιουργηθῇ τέλειον φιλοσοφικὸν σύστημα. Εἶναι δ' ὄντως μέγα, ὅτι αἰτία τῆς διακοσμήσεως τίθεται λογικὸν ὂν καὶ τιμᾷ τὸν Περικλέα, ὅτι τοιούτῳ φιλοσοφικῷ συστήματι ἠκολούθησε, καὶ τὸν λαὸν τῶν Ἀθηνῶν, ὅτι παρ' αὐτῷ τοιαύτη θεωρία ἐκράτησεν.

Μαθητὴς τοῦ Ἀναξαγόρου ἦτο Ἀρχέλαος ὁ Μιλήσιος, ὅστις ἐφιλοσόφει ἐν Ἀθήναις. Δέχεται μὲν οὗτος τὰς ἀρχὰς τοῦ διδασκάλου, ἀλλὰ προστίθησι καί τι ἴδιον[2]. Διότι ἔλεγεν, ὅτι ὑπάρχουσι δύο αἰτίαι τῆς γενέσεως, τὸ θερμὸν καὶ τὸ ψυχρόν[3]. Πρῶτος δὲ εἶπεν, ὅτι γένεσις τῆς φωνῆς εἶναι ἡ πλῆξις τοῦ ἀέρος[4].

Ὁ δὲ Μέλισσος ὁ Σάμιος δὲν ἦτο μόνον φιλόσοφος ἀλλὰ καὶ πολιτευτής. Κατὰ τὸν Σαμιακὸν πόλεμον στρατηγὸς γενόμενος πρὸς τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἐν τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ Περικλέους ναυμαχήσας ἐνίκησεν αὐτούς[5]. Ὡς φιλόσοφος ἠκολού-

---

1) Ἀριστοτέλ. Μετὰ τὰ φυσικ. I, 4 "μηχανῇ χρῆται τῷ νῷ πρὸς τὴν κοσμοποιίαν, καὶ ὅταν ἀπορήσῃ, διὰ τίν' αἰτίαν ἐξ ἀνάγκης ἐστί, τότε παρέλκει αὐτόν, ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις πάντα μᾶλλον αἰτιᾶται τῶν γιγνομένων ἢ νοῦν". 2) Σιμπλίκ εἰς Φυσικ. 7 "Ἐν μὲν τῇ γενέσει τοῦ κόσμου καί τοις ἄλλοις πειρᾶταί τι φέρειν ἴδιον. Τὰς ἀρχὰς δὲ τὰς αὐτὰς δίδωσιν ἅσπερ Ἀναξαγόρας". Παράβαλλ. Zeller I, 846. 3) Διογέν. Λαέρτ. II, 16. 4) Ὁ αὐτὸς II, 17. 5) Πλούταρχ ἐν βίῳ Περικλ. XXVI "Πλεύσαντος γὰρ αὐτοῦ Μέλισσος ὁ Ἰθαγένους, ἀνὴρ φιλόσοφος στρατηγῶν τότε τῆς Σάμου, καταφρονήσας τῆς ὀλιγότητος τῶν νεῶν ἢ τῆς ἀπειρίας τῶν στρατηγῶν ἔπεισε τοὺς πολίτας ἐπιθέσθαι τοῖς Ἀθηναίοις. Καὶ γενομένης μάχης νικήσαντες οἱ Σάμιοι καὶ πολλοὺς μὲν αὐτῶν ἄνδρας ἔχοντες, πολλὰς δὲ ναῦς διαφθείραντες, ἐχρῶντο τῇ θαλάσσῃ καὶ παρετίθεντο τῶν ἀναγκαίων πρὸς τὸν πό-

θει τῷ Παρμενίδῃ, εἶναι ὅμως πολὺ τούτου ὑποδεέστερο
Ἔλεγε δ', ὅτι τὸ πᾶν εἶναι ἄπειρον, ἀναλλοίωτον, ἀκίνητο
ἓν καὶ ὅμοιον ἑαυτῷ καὶ ἀπεφαίνετο, ὅτι κίνησις δὲν ὑπάρχει
Πειρᾶται δ', ὅπως ἀποδείξῃ, ὅτι τὸ ὂν οὔτε γίγνεται, οὔτ' ἀπόλ
λυται, οὔτ' αὔξεται, οὔτ' ἐλασσοῦται[2].

Ἐν Ἐλέᾳ κατὰ τὸ 490—485 ἐγεννήθη ὁ Ζήνων, ὅστις ἦ
μαθητὴς καὶ φίλος τοῦ Παρμενίδου[3]. *Ἦτο δ' οὐ μόνον φιλόσ*
φος, ἀλλὰ καὶ πολιτευτὴς πειραθείς, ὅπως ῥίψῃ τὸν τύραννον Ν
αρχον ἢ Διομέδοντα. Συλληφθεὶς δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ τυράννου ἐξετα
ζόμενος ἀπέκοψε τὴν γλῶσσαν καὶ κατὰ τοῦ ἐξετάζοντος ἀπέπτυσ
Λέγεται δ', ὅτι οἱ πολῖται παρορμηθέντες παρευθὺς τὸν τύρα
νον ἐλιθοβόλησαν[4]. *Ὁ φιλόσοφος οὗτος ἠσχολήθη, ὅπως ἑρμη*
νεύσῃ τὴν θεωρίαν τοῦ διδασκάλου. Ἔλεγε λοιπόν, ὅτι μόνο
τὸ ἓν ὑπάρχει. Διότι ἡ τῶν πολλῶν ὕπαρξις ἄγει εἰς ἀντιφά
σεις[5]. *Κατὰ τὸν φιλόσοφον τοῦτον οὔτε γένεσις, οὔτε κίνησι*
οὔτε τόπος ὑπάρχει[6]. *Οὗτος ἐποίησε καὶ τὸν συλλογισμὸν τὸ*
καλούμενον Ἀχιλλέα, καθ' ὃν ὁ ταχύπους ἥρως τρέχων δὲ

λεμον ὅσα μὴ πρότερον εἶχον. Ὑπὸ δὲ τοῦ Μελίσσου καὶ Περικλέα φησ
αὐτὸν Ἀριστοτέλης ἡττηθῆναι ναυμαχοῦντα πρότερον„. 1) *Διογέν. Λαέρ*
IX, 24. Παράβαλλ. Ἀριστοτέλ. ἐν Σοφιστ. ἐλέγχ. 167 *β, καὶ* 168 *β. Ὁ α*
τὸς ἐν Φυσικ. I, 2 ἐν σελίδ. 184 *β· "ἀνάγκη δ' ἤτοι μίαν εἶναι τὴν ἀρχὴν*
πλείους, καὶ εἰ μίαν, ἤτοι ἀκίνητον, ὥς φησι Παρμενίδης καὶ Μέλισσος,
κινουμένην, ὥσπερ οἱ φυσικοί„. 2) *Ἰδὲ* Ueberveg *ἐν σελίδ.* 63. 3) *Α*
τόθι ἐν σελίδ. 61. 4) *Διογέν. Λαερτ. IX,* 25. 5) *Σιμπλίκ. εἰς Φυσικ* 30
"Δεικνὺς γὰρ ὅτι, εἰ πολλά ἐστι, τὰ αὐτὰ πεπερασμένα ἐστὶ καὶ ἄπειρα, γρ
φει ταῦτα κατὰ λέξιν ὁ Ζήνων· "Εἰ πολλὰ ἔστιν, ἀνάγκη τοσαῦτα εἶναι ὅσ
ἔστι, καὶ οὔτε πλείονα αὐτῶν οὔτε ἐλάττονα. Εἰ δὲ τοσαῦτα ἔστιν ὅσα ἔσ
πεπερασμένα ἂν εἴη„ Καὶ πάλιν· "Εἰ πολλὰ ἔστιν, ἄπειρα τὰ ὄντα ἐστίν, ἀ
γὰρ ἕτερα μεταξὺ τῶν ὄντων ἔστι καὶ πάλιν ἐκείνων ἕτερα μεταξύ. Κ
οὕτως ἄπειρα τὰ ὄντα ἐστί„. Καὶ οὕτω μὲν τὸ κατὰ τὸ πλῆθος ἄπειρον
τῆς διχοτομίας ἔδειξε„. 6) *Σιμπλίκ. Φυσικ.* 130 *β "Ὁ Ζήνωνος λόγ*
ἀναιρεῖν ἐδόκει τὸν τόπον ἐρωτῶν οὕτως· "Εἰ ἔστιν ὁ τόπος, ἐν τίνι ἔστα
πᾶν γὰρ ὂν ἔν τινι· τὸ δὲ ἔν τινι καὶ ἐν τόπῳ. Ἔσται ἄρα καὶ ὁ τόπος
τόπῳ, καὶ τοῦτο ἐπ' ἄπειρον. Οὐκ ἄρα ἔστιν ὁ τόπος„.

δύναται νὰ καταλάβῃ τὴν χελώνην[1]. *Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ὡς ὁ Ἐμπεδοκλῆς θεωρεῖται εὑρετὴς τῆς ῥητορικῆς, οὕτως ὁ Ζήνων τῆς διαλεκτικῆς*[2].

Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας σπουδαιοτάτην θέσιν κατέχει Πυθαγόρας ὁ Σάμιος, οὗ ὁ βίος οὕτω στενῶς συνδεδεμένος μετὰ μύθων ὑπάρχει, ὥστε ἠγέρθη ὑπόνοια περὶ τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ ὑπάρξεως. Ἀλλ' ἡ ἀμφισβήτησις ταύτης δὲν δύναται νὰ ἦναι σπουδαία, διότι ἀρχαιότατοι φιλόσοφοι, ὁ Ξενοφάνης[3] *καὶ ὁ Ἡράκλειτος*[4], *ποιοῦνται μνείαν αὐτοῦ. Πρὸς δὲ μνημονεύει τούτου καὶ ὁ Ἡρόδοτος, ὅστις ὀνομάζει αὐτὸν οὐχὶ ἀσθενέστατον σοφιστήν*[5]. *Ὁ Πυθαγόρας λοιπὸν ἦτο πρόσωπον καὶ λέγεται υἱὸς τοῦ δακτυλιογλύφου Μνησάρχου γεννηθεὶς κατὰ τὸ 580 π. Χ. Ἀπεδήμησε δὲ εἰς πολλὰς χώρας, εἰς τὴν Ἀραβίαν, εἰς τὴν Συρίαν, εἰς τὴν Φοινίκην, εἰς τοὺς Χαλδαίους, εἰς τοὺς Ἰνδοὺς καὶ εἰς τοὺς Γάλλους Δρουΐδας. Ἡ πιθανωτέρα ἀποδημία εἶναι ἡ εἰς Αἴγυπτον*[6]· *κατὰ δεύτερον δὲ λόγον θεωρεῖται πιθανὴ ἡ εἰς Φοινίκην καὶ εἰς Βαβυλῶνα. Φαίνεται, ὅτι τὸ μυστηριῶδες τῶν Αἰγυπτίων ἱερέων ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς διανοίας τοῦ Σαμίου φιλοσόφου, ὅστις κατὰ τὸ ὑπόδειγμα ἐκείνων ἐβουλεύθη, ὅπως καθιδρύσῃ παραπλήσιον σύστημα.*

Πρὸς τοῦτο πλεύσας εἰς Κρότωνα συνέστησε σύλλογον, ὅστις ὁμακόϊον ὠνομάσθη[7]. *Τοῦτο ἐν πολλοῖς ὁμοιάζει πρὸς τὰ κοινόβια τῶν Χριστιανῶν. Ἐνταῦθα δὲν ἀνεπτύσσοντο μόνον τὰ φιλοσοφικὰ τοῦ Πυθαγόρου δόγματα, ἀλλ' ἐτελοῦντο καί τι-*

---

1) *Ἀριστοτέλ. Φυσικ.* VI, 9. 2) *Διογέν Λαέρτ. IX*, 25. 3) *Παρὰ Διογέν. τῷ Λαερτ.* VIII, 36. 4) *Ὁ αὐτὸς* VIII, 6. 5) *Ἐν βιβλ.* IV, 95. 6) Cicero, De fin. V, 29. *Διογέν. Λαέρτ.* VIII, 3. *Στράβ.* XIV, 638 « *Ἐπὶ τούτου δὲ καὶ Πυθαγόραν ἱστοροῦσιν ἰδόντα φυομένην τὴν τυραννίδα ἐκλιπεῖν τὴν πόλιν καὶ ἀπελθεῖν εἰς Αἴγυπτον καὶ Βαβυλῶνα φιλομαθείας χάριν*». 7) *Κλήμ. ὁ Ἀλεξανδρ. I*, 15.

νες θυσίαι[1]. *Πρὸς τὴν θρησκευτικὴν διεύθυνσιν τῆς φιλο φίας τούτου συνεβάλετο καὶ ὁ Σύριος Φερεκύδης, περὶ οὗ ποιμεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν. Ὁ Πυθαγόρας δὲν ἦτο μόνον σο στὴς καὶ ἐνθουσιώδης διδάσκαλος, ἀλλὰ καὶ τερατουργός. Τ τον ὁ μέγας ἱστορικὸς* Grote[2] *παραβάλλει πρὸς τὸν Ἐπιμ δην, τὸν Ὀρφέα καὶ τὸν Μελάμποδα. Περὶ τῆς προσωπι διδασκαλίας καὶ τῶν δογμάτων τοῦ φιλοσόφου τούτου δὲν νώσκομεν πολλά· διότι οὐχὶ ὀλίγα ἀποδιδόμενα τῷ Πυθαγ ἀνήκουσι τοῖς Πυθαγορείοις, ὡς τὰ διὰ τοῦ Φιλολάου γνω γενόμενα. Ὀφείλομεν ὅμως νὰ ἔχωμεν ἐν νῷ, ὅτι οἱ Πυθα ρειοι εἰργάσθησαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἱδρυτοῦ τοῦ ὁμακο Διὰ τοῦτο θεωρεῖται βέβαιον, ὅτι τὰ σπέρματα τῆς γεωμετρ καὶ τῆς ἀριθμητικῆς ἐρρίφθησαν ὑπ' αὐτοῦ. Ὅτι ὁ Πυ γόρας ἐπίστευεν εἰς τὴν μετεμψύχωσιν, μαρτυρεῖται ὑπὸ Ξενοφάνους*[3]. *Ὅτε ὁ Σάμιος φιλόσοφος ἤκουσε σκύλακος ὑ κτοῦντος, ἀνεγνώρισεν, ὅτι ἐν αὐτῷ ὑπῆρχεν ἡ ψυχὴ φί Καὶ ὁ Ἡρόδοτος λέγων, ὅτι οἱ Ἕλληνες παρὰ τῶν Αἰγυπτί ἐδέξαντο τὴν περὶ μετεμψυχώσεως θεωρίαν κατ' ἐξοχὴν τ τον τὸν φιλόσοφον ὑπαινίσσεται*[4]. *Κατὰ δὲ τὸν Ἡράκλει*

---

1) *Ἰσοκράτ. ἐν Βουσίριδ.* 402 *"Πυθαγόρας ὁ Σάμιος, ἀφικόμενος Αἴγυπτον, καὶ μαθητὴς τῶν ἱερέων γενόμενος, τήν τε ἄλλην φιλοσοφ πρῶτος εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐκόμισε, καὶ τὰ περὶ τὰς θυσίας καὶ τὰς ἁγιστε ἐν τοῖς ἱεροῖς ἐπιφανέστερον τῶν ἄλλων ἐσπούδασεν"*. 2) *Ἔχομεν ὑπ' ὄ τὴν Γερμανικὴν μετάφρασιν τοῦ* Fischer *ἐν τόμ. III*, 431. 3) *Παρὰ Διογ τῷ Λαερτ.* VIII, 36·

Καί ποτέ μιν στυφελιζομένου σκύλακος παριόντα
φασὶν ἐποικτεῖραι, καὶ τόδε φάσθαι ἔπος·
Παῦσαι, μηδὲ ῥάπιζ', ἐπειδὴ φίλου ἀνέρος ἐστὶ
ψυχή, τὴν ἔγνων φθεγξαμένην ἀΐων.

4) *Ἐν βιβλ II*, 123 *"Πρῶτοι δὲ καὶ τόνδε τὸν λόγον Αἰγύπτιοί εἰσι εἰπόντες, ὡς ἀνθρώπου ψυχὴ ἀθάνατός ἐστι, τοῦ σώματος δὲ καταφθίνοντ εἰς ἄλλο ζῷον αἰεὶ γινόμενον ἐσδύεται, ἐπεὰν δὲ περιέλθῃ πάντα τὰ χερσ καὶ τὰ θαλάσσια καὶ τὰ πετεινά, αὖτις ἐς ἀνθρώπου σῶμα γινόμενον ἐσδ νειν· τὴν περιήλυσιν δὲ αὐτῇ γίνεσθαι ἐν τρισχιλίοισι ἔτεσι Τούτῳ τῷ λό*

ὁ Πυθαγόρας ἦτο μὲν πολυμαθής, ἀλλὰ πονηρὸς καὶ ἐστερεῖτο ὀρθῆς κρίσεως[1].

Ὁ Πυθαγόρας κατήγετο μὲν ἐκ τῆς Ἰωνικῆς Σάμου, ἀλλ' ἐν Κρότωνι ὑπῆρχον Δωριεῖς μετὰ Ἀχαιῶν καὶ ἡ φιλοσοφία αὐτοῦ θεωρεῖται Δωρική. Ἐν ταύτῃ ἀπεικονίζεται ὁ φυλετικὸς τῶν Δωριέων χαρακτήρ. Ὁ ἱδρυτὴς τοῦ συνεδρίου τῶν Πυθαγορείων ἠθέλησεν, ἵνα ἐπιδράσῃ θρησκευτικῶς, ἠθικῶς καὶ πολιτικῶς ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων τῆς μεγάλης Ἑλλάδος[2]. Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ φιλοσόφου τούτου ἠσχολοῦντο περὶ τὴν γυμναστικὴν καὶ τὴν μουσικήν. Οὐδεὶς δ' ἐτίμα τὴν τελευταίαν ταύτην τέχνην μᾶλλον τοῦ Πυθαγόρου. Εὗρε μὲν πολλοὺς ὀπαδοὺς ὁ μεταρρυθμιστής, ἀλλ' αἱ μεταρρυθμίσεις αὐτοῦ ἤγειραν καὶ ἀντιδράσεις καὶ καταδιώξεις. Ἡ Σύβαρις, τὸ Μεταπόντιον, τὸ Ῥήγιον, ἡ Κατάνη, ἡ Ἱμέρα καὶ ἄλλαι τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας πόλεις ἔσχον πλείστους Πυθαγορείους[3], οἵτινες ἐκράτησαν καὶ πολιτικῶς. Ἀλλὰ καὶ αἱ καταδιώξεις ἦσαν πολὺ σκληραί. Αὐτὸς ὁ Πυθαγόρας ἠναγκάσθη, ὅπως τὸν Κρότωνα καταλιπὼν φύγῃ εἰς Μεταπόντιον, ἔνθα μετ' ὀλίγον ἐτελεύτησε. Πρὸς δὲ αἱ οἰκίαι, εἰς ἃς οἱ Πυθαγόρειοι συνήρχοντο, ἐκάησαν καὶ πλεῖστοι τούτων ἐφονεύθησαν.

Πρὸς διδασκαλίαν ὁ Πυθαγόρας μετεχειρίζετο γνώμας τινάς, αἵτινες ἐκαλοῦντο ἀ κ ο ύ σ μ α τ α, π α ρ α γ γ έ λ μ α τ α, σ ύ μ β ο λ α καὶ α ἰ ν ί γ μ α τ α. Ταῦτα δ' ἔλεγε προφορικῶς, ὡς δεικνύει

εἰσὶ οἳ Ἑλλήνων ἐχρήσαντο, οἱ μὲν πρότερον οἱ δὲ ὕστερον, ὡς ἰδίῳ ἑωυτῶν ἐόντι· τῶν ἐγὼ εἰδὼς τὰ οὐνόματα οὐ γράφω„. [1]) Διογέν. Λαέρτ. VIII, 6 "Ἡράκλειτος γοῦν ὁ φυσικὸς μονονουχὶ κέκραγε καί φησι· Πυθαγόρης Μνησάρχου ἱστορίην ἤσκησεν ἀνθρώπων μάλιστα πάντων, καὶ ἐκλεξάμενος ταύτας τὰς συγγραφάς, ἐποιήσατο ἑαυτοῦ σοφίην, πολυμαθίην, κακοτεχνίην„ καὶ ὁ αὐτὸς ἐν IX, 1 "Πολυμαθίη νόον οὐ διδάσκει· Ἡσίοδον γὰρ ἂν ἐδίδαξε, καὶ Πυθαγόρην, αὖθις δὲ Ξενοφάνεά τε καὶ Ἑκαταῖον„. [2]) Παράβαλλ. Bergk II, 436. [3]) Grote ἐν τῇ εἰρημένῃ Γερμανικῇ μεταφράσει III, 439.

καὶ ἡ πολυθρύλητος φράσις Αὐτὸς ἔφα. Τούτων τῶν ρ
ραγγελμάτων διετηρήθησαν ἡμῖν πλεῖστα. Τὴν κατασκευὴν
των τινὲς καταϐιϐάζουσιν εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Πλουτάρ
Βεϐαίως πολλὰ τούτων προσετέθησαν ὑπὸ τῶν ἔπειτα, ἀλ
πυρὴν τούτων δύναται νὰ ἀναχθῇ εἰς τὸν ἱδρυτὴν ταύτης
φιλοσοφίας[1]. Τὰ παραγγέλματα τοῦ Πυθαγόρου διακρίνο
κατὰ τὴν ἀρχαιοπρεπῆ αὐτῶν μορφήν. Τὰ δὲ τῶν Πυθ
ρείων[2], ἅπερ εἶχεν ὑπ' ὄψει ὁ Στοϐαῖος, συνετάχθησαν
βραδύτερον καὶ εἶναι ἠθικαὶ γνῶμαι μετ' ὀξύτητος διαν
συντεταγμέναι. Τὰ εἰς ἡμᾶς περιελθόντα Χρυσᾶ ἔπη
στίχοι ποιηθέντες οὐχὶ ὑπὸ τοῦ Πυθαγόρου, ἀλλ' ὑπό τινος
ταγενεστέρου. Τινὲς ὑπέλαϐον, ὅτι εἶναι ἔργον τοῦ Ἐμπ
κλέους[3].

Πρῶτος παρέδωκεν εἰς τὴν γραφὴν τὴν φιλοσοφίαν
Πυθαγόρου ὁ Φιλόλαος, ὅστις κατὰ τὴν καταδίωξιν τῶν
θαγορείων ἦλθεν εἰς Θήϐας καὶ ἐνταῦθα διελέχθη πρὸς
Σιμμίαν καὶ τὸν Κέϐητα[4]. Περὶ τῆς πατρίδος τούτου ὑπά
ἀμφισϐήτησις· διότι λέγεται Ταραντῖνος[5] ἢ Κροτωνιάτης
Ἡρακλεώτης[7]. Τὸ σύγγραμμα τούτου ἐν Δωρικῇ γλώσσῃ
γραμμένον εἶχε μικρὰν περιοχήν. Ἐν τούτῳ ἐγένοντο μὲν νο
σεις τινές, ἀλλ' ἦτο ἔργον τοῦ Φιλολάου. Λέγεται, ὅτι τὴν
τριϐήν, ἧς τὰ ἀποσπάσματα συνέλεξεν ὁ ἐμὸς διδάσκ
Böckh[8], ἠγόρασεν ὁ Πλάτων παρὰ τῶν συγγενῶν τοῦ Φ

---

1) Ὅρα Bergk II, 434. 2) Ταῦτα φέρονται παρὰ Mullach ἐν α
485 καὶ ἑξῆς Τοιαῦτα εἶναι τὸ ὑπ' ἀριθ. 6 "Ὁ τῶν σοφῶν νοῦς, ὥ
χρυσός, βάρος ἔχει μέγιστον", ἀριθ. 5 "Ὁ λόγος ὥσπερ πλάστης ἀγ
καλὸν τῇ ψυχῇ περιτίθησι σχῆμα". ἀριθ. 8 "Φαύλου ἀνδρός, καθάπερ
κακοῦ, μᾶλλον δεῖ τὴν σιγὴν ἢ τὴν φωνὴν εὐλαβεῖσθαι". 3) Bergk II,
4) Πλάτ. ἐν Φαίδων. 61. 5) Ἰάμβλιχ. ἐν βίῳ Πυθαγόρ. 267. 6) Δι
Λαέρτ. VIII, 85 7) Ἰάμβλιχ. αὐτόθι 266. Παράβαλλ. Sittl II 488.
Η διατριβὴ αὐτοῦ ἐπιγράφεται· Philolaus des Pythagoreers Lehren
den Bruchstücken seines Werkes, Berlin 1819.

λάου[1]. *Πλὴν τοῦ Φιλολάου ἔγραψε καὶ ὁ Ταραντῖνος* Ἀ ρ χ ύ τ α ς, *ὁ φίλος τοῦ Πλάτωνος*[2]. *Οὗτος δὲν ἦτο μόνον φιλόσοφος, ἀλλὰ καὶ πρακτικὸς ἑξάκις*[3] *ἢ ἑπτάκις*[4] *εὐδοκίμως στρατηγήσας. Τῷ Πυθαγορείῳ τούτῳ φιλοσόφῳ ἀποδίδονται πολλὰ συγγράμματα, ἀλλ' ἔνια τούτων ἦσαν ψευδεπίγραφα. Ὡς γνησιώτερα θεωροῦνται τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὰ μαθηματικὰ καὶ τὴν μουσικήν*[5].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΠΕΡΙ ΣΟΦΙΣΤΩΝ.

Οἱ σοφισταὶ ἀνεφάνησαν μετὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους, ὅτε οἱ Ἕλληνες τοὺς βαρβάρους διὰ τῆς διανοητικῆς αὐτῶν ὑπεροχῆς νικήσαντες δὲν ἐτράπησαν εἰς ἡδονάς, ἀλλὰ κατελήφθησαν ὑπὸ ζωηρᾶς ἐπιθυμίας, ὅπως εὐρύνωσι τὸν κύκλον τῶν γνώσεων[6]. *Διότι οἱ Ἕλληνες τὸ ὑπέρτατον ἀγαθὸν ἔθετον ἐν τῇ*

---

1) *Κατὰ Διογένη τὸν Λαέρτιον ἡ ἀρχὴ εἶχεν οὑτωσί· "Φύσις δὲ ἐν τῷ κόσμῳ ἁρμόχθη ἐξ ἀπείρων τε καὶ περαινόντων, καὶ ὅλος κόσμος, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ πάντα"*. 2) *Διογέν. Λαέρτ.* VIII, 79 3) *Αἰλιαν. ἐν Ποικίλ. ἱστορ.* VII, 14. 4) *Διογέν. Λαέρτ.* VIII, 79. 5) *Ὅρα* Blass Mélanges Graux *ἐν σελ.* 573 *καὶ* Mullach *ἐν σελίδ.* 553. 6) *Ἐν σελ.* 40 *τῆς εἰσαγωγῆς ἡμῶν εἰς τὸν Γοργ. τοῦ Πλάτωνος παρατηροῦμεν· "Ἀφ' ὅτου ὅμως οἱ μὲν Μαραθωνομάχοι καὶ οἱ ἐν Σαλαμῖνι ἀγωνισάμενοι ἐκράτησαν τῶν Περσῶν, ὁ δὲ Γέλων τῶν Καρχηδονίων, ἀφ' ὅτου ὁ ἑλληνικὸς λαός, οὗ τὸ φρόνημα ἀπεικονίζει ὁ Αἰσχύλος ἐν ταῖς τραγῳδίαις αὐτοῦ, ἀνίδρυσε τὸ μεγαλοπρεπέστατον τοῦ πνεύματος κατὰ τῆς ὕλης τρόπαιον, ὑπερήφανον συνείδησιν, ἀνδρικὴν δραστηριότητα καὶ ζῆλον πρὸς τὴν ἐλευθερίαν κτησάμενος ἐνόμιζεν, ὅτι τὸ ἀρχαῖον πολίτευμα, τὰ ἀρχαῖα ἤθη καὶ ἔθιμα καὶ ἡ ἀρχαία ἀνατροφὴ καὶ παίδευσις ἦσαν στενά. Τοῦτο συμβαίνει κατ' ἐξοχὴν ἐν τοῖς καλουμένοις πολέμοις τῶν λαῶν. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται, ὅτι ἡ κοινὴ τῶν Ἑλλήνων παίδευσις, ἥτις μέχρι τῶν Περσικῶν ἐν τοῖς στοιχειωδεστέροις περιωρίζετο,*

διανοητικῇ ἀναπτύξει. Διὰ τοῦτο κατὰ τὸν Αἰλιανὸν οἱ Μ
ναῖοι, ὅτε ἦρξαν τῆς θαλάσσης, ὑπέβαλον τοῖς ἀφισταμένο
συμμάχων, ἵνα μὴ διδάσκωσι τοὺς παῖδας αὐτῶν μήτε
ματα, μήτε μουσικήν, νομίσαντες, ὅτι αὕτη ἡ κόλασις εἶν
ρυτάτη πασῶν, ἡ ἐν ἀμουσίᾳ καὶ ἀμαθείᾳ καταβίωσις
σοφισταὶ συνεβάλλοντο μὲν πρὸς διαφθορὰν τοῦ Ἑλλ
λαοῦ, ἀλλὰ καὶ ὠφέλησαν· διότι οὐ μόνον εὑρεταὶ πολλ
χνῶν καὶ ἐπιστημῶν ἐγένοντο, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἑλληνικὴν
σαν εἰς τὴν ὑπερτάτην τῆς τελειότητος βαθμῖδα ἀνήγαγον

Ὁ πρῶτος, ὅστις ἐτόλμησε νὰ ὀνομάσῃ ἑαυτὸν σοφι
εἶναι Π ρ ω τ α γ ό ρ α ς ὁ Ἀ β δ η ρ ί τ η ς γεννηθεὶς κατὰ τ
π. χ., ἢ καὶ ὀλίγον πρωϊαίτερον. Λέγεται, ὅτι κατ' ἀρχὰς
φόρος ὢν ἐπενόησε τὴν ἀχθοφορικὴν τύλην[4]*· εἶτα δ' ἐ*
γραφεὺς τοῦ Δημοκρίτου καὶ διδάσκαλος γραμμάτων, ὅθε
μησεν εἰς τὸ σοφιστεύειν. Ἡ θεωρία τοῦ Δημοκρίτου, ἥ
βάσιν ἔχει τὸν ὑλισμόν[5]*, ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς διανοίας τοῦ*
ταγόρου, ὅστις ἠρνεῖτο τὴν ὕπαρξιν τῆς ψυχῆς καὶ περὶ
ἔλεγεν, ὅτι ἀγνοεῖ, ἂν ὑπάρχωσιν ἢ μή[6]*. Τὴν κατὰ τῶν*
θεωρίαν ἀνέπτυξεν ἔν τινι λόγῳ, ὃν ἀνέγνω ἐν τῇ οἰκί
Εὐριπίδου ἢ κατ' ἄλλους ἐν τῇ τοῦ Μεγακλείδου[7]*. Διὰ τὴν*
βειαν ταύτην οἱ Ἀθηναῖοι κατεδίωξαν τὸν ἄθεον σοφιστὴ

ἤρξατο ὁσημέραι εὐρυνομένη. Οἱ ῥαψῳδοὶ μετὰ τῆς ἁπλοϊκῆς διδασκαλί *ἀρχαίων μύθων, οἱ γραμματοδιδάσκαλοι μετὰ τῶν στοιχειωδῶν αὐτῶν β* *ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου μετὰ τῶν ῥητόρων, τὰ θέατρα μετὰ τῶν λογί* *αἱ στοαὶ μετὰ τῶν ὁμιλητῶν δὲν ἦσαν ἱκανά, ἵνα κορέσωσι τὴν ἐγερ* *φιλομάθειαν λαοῦ ἀνδρωθέντος καὶ τὴν πανσθενῆ δύναμιν τῆς ἀνθρ* *διανοίας ἐν αὐτῷ τῷ πεδίῳ τῆς μάχης κατανοήσαντος. Τὴν ἔφεσιν* *τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος δὲν ἐβράδυναν νὰ ἐννοήσωσιν οἱ καλούμεν* *φισταί, οἵτινες ἔσπευσαν νὰ πληρώσωσι τὴν αἰσθητὴν ταύτην ἔλλειψιν ἀ* *σθοῦ*". 1) *Ἐν Ποικίλ. ἱστορ.* VII. 15. 2) *Ὅρα εἰσαγωγήν μου εἰς Γ* *ἐν σελ.* 42. *Παράβαλλ.* Zeller I, 851. 3) *Ἐν Πρωταγόρ.* 316 D 4) *εἰσαγωγήν μου εἰς Πρωταγόρ. ἐν σελίδ.* 36. 5) *Ὅρα ἐν σελίδ.* 464· *τοῦ τόμου.* 6) *Διογέν. Λαέρτ. IX,* 51. 7) *Αὐτόθι* 54.

ἀναλεξάμενοι τὰ συγγράμματα αὐτοῦ ἔκαυσαν ἐν τῇ ἀγορᾷ. Λέγεται δ', ὅτι πλέων εἰς Σικελίαν ἐπνίγη, ὅτε ἦγε τὸ ἑβδομηκοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος. Ἀπὸ τοῦ τριακοστοῦ δ' ἤδη περιήρχετο τὰς Ἑλληνίδας πόλεις κλέος κτώμενος καὶ χρήματα, ὅσα δὲν ἐκτήσατο ὁ Φειδίας καὶ ἄλλοι δέκα ἀνδριαντοποιοί, ὡς λέγει ὁ Πλάτων[1]. Ὁ σοφιστὴς μὴ δεχόμενος ἀλήθειαν ἐξ ἀντικειμένου ἔλεγε τὸ πολυθρύλητον ἐκεῖνο, ὅτι μέτρον πάντων χρημάτων εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Κατὰ τοῦτο δύνανται νὰ ὑπάρξωσι δύο ὅλως ἀντίθετοι γνῶμαι, καὶ ὅμως ἐπ' ἴσης εἶναι ἀληθεῖς. Ἐποίησε δὲ σπουδαῖα βήματα εἰς τὴν γραμματικὴν διελὼν τὰ ὀνόματα εἰς τρία, εἰς ἄρρενα, θήλεα καὶ σκεύη, καὶ διαστείλας τέσσαρας ἐγκλίσεις, ἃς ἐκάλει πυθμένας λόγων, τὴν εὐχωλήν, τὴν ἐρώτησιν, τὴν ἀπόκρισιν καὶ τὴν ἐντολήν[2]. Ὁ Πρωταγόρας εἶχε συγγράψει πλεῖστα συγγράμματα, ὡς Περὶ Πολιτείας, Περὶ φιλοτιμίας, Περὶ ἀρετῶν[3], ἐξ ὧν διετηρήθησαν μόνον ὀλίγα ἀποσπάσματα.

Σύγχρονος ἢ καὶ ὀλίγον πρεσβύτερος ἦτο Γοργίας ὁ Λεοντῖνος[4], ὅστις ἐγεννήθη κατὰ τὸ 492 π. Χ. Διδασκάλους ἔσχε τὸν Ἐμπεδοκλέα καὶ τὸν Τισίαν, μεθ' οὗ καὶ ἐπρέσβευσεν εἰς Ἀθήνας κατὰ τὸ 427, ὅπως αἰτήσῃ βοήθειαν παρὰ τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν Συρακουσίων. Ἀφ' οὗ δ' ἔτυχε τοῦ σκοποῦ, ἀπῆλθεν· ἀλλ' ἐννοήσας, ὅτι ἡ πόλις αὕτη ἦτο ἐπιτηδεία πρὸς ἐξάσκησιν τῆς τέχνης αὐτοῦ ἐπανῆλθεν. Οἱ δ' Ἀθηναῖοι οὕτως ἐθαύμαζον τὴν ῥητορικὴν τοῦ σοφιστοῦ δεινότητα, ὥστε οὗτοι ἐθεώρουν ἑορτὰς τὰς ἡμέρας, καθ' ἃς οὗτος ἐποίει ἐπιδείξεις. Ὁλόκληρον τὸν βίον ἐν ἀποδημίαις διανύσας ἐχρηματίζετο ἔχων μαθητὰς τοὺς υἱοὺς τῶν πλουσιωτάτων, ὡς τὸν Θουκυδίδην, τὸν Κριτίαν καὶ τὸν

---

1) *Ἐν Μένωνι* 91. 2) *Εἰσαγωγ. εἰς Πρωταγόρ. ἐν σελίδ.* 41. 3) *Διογέν. Λαέρτ.* IX, 55. 4) *Ὅρα εἰσαγωγήν μου εἰς Γοργίαν ἐν σελίδ.* 86 *Περὶ τῶν σοφιστῶν πλείονα λέγομεν ἐν ταῖς μνημονευθείσαις εἰσαγωγαῖς. Παράβαλλ.* Zeller I, 867.

Ἀλκιβιάδην. Συνέγραψε τεχνικὰ συγγράμματα, δικαν συμβουλευτικοὺς καὶ πανηγυρικοὺς λόγους, ἐν οἷς ὁ Πυθ ὁ Ἐπιτάφιος καὶ ὁ Ὀλυμπικός. Οἱ ῥητορικοὶ τοῦ στοῦ λόγοι εἶχον ποιητικὴν χροιάν. Μετεχειρίζετο ὑπερβο μεταφοράς, τὰ πάρισα τὰ παρόμοια καὶ τὰ ἀντίθ ἅπερ ἐξ αὐτοῦ ὠνομάσθησαν Γοργίεια σχήματα. Πρ συνέταξε καὶ φιλοσοφικὸν σύγγραμμα, ὅπερ ἐπεγράφετο φύσεως ἢ Περὶ τοῦ μὴ ὄντος, ἐν ᾧ ἐπειρᾶτο, ὅπως δείξῃ, ὅτι οὐδὲν ὑπάρχει· καὶ εἰ ὑπάρχει, δὲν εἶναι νοητόν εἰ τοῦτο ὑπάρχει νοητόν, διὰ τοῦ λόγου δὲν εἶναι δηλωτὸν ἄλλοις. Αἱ τρεῖς αὗται ἀρχαὶ ὡς ἀρχαὶ δὲν εἶναι βλαβεραί, ἀ σως καὶ ὠφέλιμοι ὑπό τινα ἔποψιν· διότι καθοδηγοῦσι τὸν ἄν πον εἰς ἀνεύρεσιν ἀσφαλεστέρων τεκμηρίων περὶ τῆς ὑπάρ τοῦ κόσμου καὶ τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Ἐ ἀρχῶν ὅμως τούτων οἱ ὀπαδοὶ τοῦ σοφιστοῦ ἐξῆγον ὀλεθρ ἀποτελέσματα, ὡς τοῦτο καταφαίνεται ἐν τῷ φερωνύμῳ Π νικῷ διαλόγῳ. Ὁπωσδήποτε ὁ Γοργίας διὰ τῶν τριῶν εἰ νων ἀρχῶν κατέρριπτε πάσας τὰς ἐπιστήμας καὶ ἐπὶ τῶν πίων τούτων ἀνίδρυε τὴν ἑαυτοῦ ῥητορικήν[1].

Πότε ἐγεννήθη ὁ ἐξ Ἰουλίδος τῆς Κέω Πρόδικος γινώσκομεν ἀκριβῶς, φαίνεται ὅμως, ὅτι εἶναι ἡλικιώτη Σωκράτους[2]. *Καὶ ὁ σοφιστὴς οὗτος ἐδίδασκεν ἀντὶ μι ἀλλ' αἱ ἀξιώσεις αὐτοῦ δὲν ἦσαν μεγάλαι· διότι ἄλλους μὲ δασκεν ἀντὶ πεντήκοντα δραχμῶν, ἄλλους ἀντὶ τεσσάρω ἄλλους ἀντὶ μιᾶς μόνης. Ἐγένοντο δὲ πολλοὶ τούτου μα κατ' ἐξοχὴν δ' ἐκεῖνοι, οἵτινες ἠγάπων τὴν ἀκρίβειαν γλώσσης, ὡς ὁ Εὐριπίδης, ὁ Θηραμένης, ὁ Θουκυδίδ*

---

[1]) *Τοῦτο ἀναπτύσσομεν ἐν σελίδ.* 93 *τῆς ἡμετέρας εἰσαγωγῆς διάλογον τὸν φέροντα τὸ ὄνομα τοῦ σοφιστοῦ.* [2]) *Ὅρα* Welcker, Pr von Keos, Vorgänger des Sokrates. Klein. Schrift. II, 393 — 54 *καὶ τὴν εἰσαγωγήν μου εἰς Πρωταγόρ. ἐν σελίδ.* 42

'Ισοκράτης καὶ ἄλλοι. 'Ησχολεῖτο δὲ περὶ τὴν διαστολὴν τῶν συνωνύμων, οὗ δεῖγμα παρέχει ἡμῖν ὁ Πλάτων[1]*, πιστεύων, ὅτι διὰ ταύτης δύναται νὰ ὁρίσῃ τὰς ἠθικὰς ἐννοίας. Οὕτως ὁ Πρόδικος θεωρεῖται ὁ ἱδρυτὴς τῆς συνωνυμικῆς, ἀλλὰ τὰς λέξεις ἔτασσεν οὐχὶ κατ' ἐπιστημονικὴν σειράν, ἀλλὰ κατὰ τρόπον διεγείροντα τὸ ἐνδιαφέρον. Τῷ σοφιστῇ ἀποδίδονται συγγράμματα, ἐν οἷς καὶ τὸ περὶ 'Ηρακλέους, ἐξ οὗ ἐλήφθη ὁ καλὸς περὶ τοῦ ἥρωος μῦθος*[2].

Πολυμαθέστατος πάντων τῶν σοφιστῶν δύναται νὰ θεωρηθῇ 'Ιππίας ὁ 'Ηλεῖος, ὅστις πολιτευόμενος ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ κατεῖχεν ἔξοχον θέσιν. Δὲν ἔμενεν ὅμως ἐν αὐτῇ, διότι περιήρχετο τὰς 'Ελληνικὰς πόλεις, ὅπως διδάσκῃ ἐπὶ μισθῷ. 'Εσεμνύνετο δέ, ὅτι ἐκ τῆς διδασκαλίας ἐκτήσατο πλείω χρήματα ἢ οἱοιδήποτε ἄλλοι σοφισταὶ σύνδυο[3]*. Τοῦτο δὲν εἶναι ἀπίθανον· διότι ἦτο ῥήτωρ καὶ ποιητὴς καὶ ἐδίδασκε μαθηματικά, φυσικὰς ἐπιστήμας, ἀστρονομίαν, ἀρχαιολογίαν, περὶ ῥυθμῶν καὶ ἁρμονιῶν καὶ περὶ γραμμάτων ὀρθότητος. *Ηλθε δέ ποτε εἰς 'Ολυμπίαν ἔχων ὁλόκληρον τὴν περιβολὴν τοῦ σώματος ἐξ ἑαυτοῦ κατεσκευασμένην*[4]*. Διὰ τὰς γνώσεις ταύτας ἦτο ἀλαζὼν καὶ μεγαλορρήμων. 'Ο Πλάτων συνέγραψε δύο διαλόγους, ἐξ ὧν ὁ μὲν ἐπιγράφεται 'Ιππίας μείζων ἢ Περὶ τοῦ καλοῦ, ὁ δὲ 'Ιππίας ἐλάττων ἢ Περὶ τοῦ ψεύδους*[5].

---

1) *'Εν Πρωτ.* 337 *B* " *Εὐδοκιμεῖν μὲν γὰρ ἔστι παρὰ ταῖς ψυχαῖς τῶν ἀκουόντων ἄνευ ἀπάτης, ἐπαινεῖσθαι δὲ ἐν λόγῳ πολλάκις παρὰ δόξαν ψευδομένων . . Εὐφραίνεσθαι μὲν γὰρ ἔστι μανθάνοντά τι καὶ φρονήσεως μεταλαμβάνοντα αὐτῇ τῇ διανοίᾳ, ἥδεσθαι δὲ ἐσθίοντά τι ἢ ἄλλο ἡδὺ πάσχοντα αὐτῷ τῷ σώματι*". 2) *Παράβαλλ.* Hummel, de Prodico Sophista, Leyden 1847 *καὶ* N. Jahrbücher f. Phil. und Päd. *τόμ.* 94 *ἐν σελίδ.* 439 -- 443, *ἔνθα ὑπάρχει διατριβὴ τοῦ* Kaemer, Die Allegorie des Prodikos und der Traum des Lukianus. 3) *Πλάτ. ἐν 'Ιππ. μείζ* 282 *E.* 4) *'Εν 'Ιππ. ἐλάττ.* 369 *B.* 5) *Πλείονα ἰδὲ ἐν τῇ εἰσαγωγῇ μου εἰς Πρωταγόρ. ἐν σελίδ.* 45. *Παράβαλλ* Jac. Mahly *ἐν τῷ περιοδικῷ* Bhein. Mus. XV, 1860

Πλὴν τῶν ἐπιφανῶν τούτων σοφιστῶν μνημονεύοντα
λοι ἥττονα ἀξίαν ἔχοντες, ὡς Θρασύμαχος ὁ Χαλκηδό
ὅστις ἐγένετο διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς. Τὸν Εὐθύδημο
τὸν Διονυσόδωρον περισσῶς σκώπτει ὁ Πλάτων[2].
Πῶλος ὁ Ἀκραγαντῖνος ἦτο μαθητὴς τοῦ Γοργί
ἀκολουθεῖ ἐν ταῖς ἀποδημίαις, ὅπως ἔτι μᾶλλον διδαχθῇ
τος ἐγίνωσκε τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ἀναξαγόρου καὶ εἶχε γ
Τέχνην, ἐν ᾗ ἐποίει νεωτερισμοὺς περὶ τοὺς τεχνικοὺς
ὀνομάζων διπλασιολογίαν, γνωμολογίαν καὶ εἰκ
λογίαν. Ἀλλ' ἀγνοῶν τὴν θεωρίαν τῆς τέχνης μετέρχετα
την οἱονεὶ χειρωνακτικῶς. Παρὰ τούτῳ δύναταί τις νὰ ἴδ
φανῶς τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τῶν ἀρχῶν τοῦ Γοργίου
σχολῇ τούτου ἀνήκει καὶ Λυκόφρων ὁ ῥήτωρ[4]. *Τοὺν*
μαθητὴς τοῦ Πρωταγόρου εἶναι Ἀντίμοιρος ὁ Μενδα
ὡς καὶ Ξενιάδης ὁ Κορίνθιος[6]. *Ὁ δὲ Εὔηνος ὁ Πα*
ἦτο διδάσκαλος τῆς ἀρετῆς[7].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

ΠΕΡΙ ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΑΥΤΟΥ.

Ἐπειδὴ ὁ Σωκράτης δὲν συνέγραψεν[8], *ἠδύνατό τι*
εἴπῃ ὅτι δὲν εἶναι γραμματολογικὸν πρόσωπον. Δὲν συνέγ
μέν, ἀλλὰ σπουδαίως ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς ἀρχαίας φιλοσοφία
δὲ τὴν σπουδαίαν ἐπίδρασιν καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσ

ἐν σελίδ. 514—535. 1) *Ὅρα* C. F. Hermann, De Thrasymacho Ch
nio, Götting. 1848. 2) *Ἐν Εὐθυδήμ.* 273 C. 3) *Περὶ τούτου πραγμ*
μεθα ἐν τῇ εἰσαγωγ. εἰς Γοργίαν ἐν σελίδ. 96. 4) *Ἀριστοτέλ. ἐν*
III, 3. 5) *Πλάτ. ἐν Πρωταγόρ* 315 *A*. 6) *Σέξτ. Ἐμπειρ. Πρὸς μα*
VII, 48. 53 *καὶ* VIII, 5. 7) *Πλάτ. ἐν Ἀπολογ.* 20 *A*. 8) *Μόνον*
δεσμωτηρίῳ τοὺς μύθους τοῦ Αἰσώπου ἐνέτεινεν εἰς στίχους, Πλ
Φαίδων. 60 D.

καὶ ἐν τῇ γραμματολογίᾳ τάσσεται. Ὁ μέγας οὗτος φιλόσοφος ἦτο υἱὸς τοῦ γλύπτου Σωφρονίσκου καὶ τῆς μαίας Φαιναρέτης τὸν δῆμον Ἀλωπεκῆθεν[1], *γεννηθεὶς κατὰ τὸ 469 ἢ 471 π. Χ.*[2]. *Ἐν τῇ νεανικῇ ἡλικίᾳ ὁ φιλόσοφος ἐδιδάχθη τὴν τοῦ πατρὸς τέχνην καὶ ἤσκησε ταύτην· ὁ Παυσανίας τοὐλάχιστον κατὰ τὴν εἴσοδον τῆς Ἀκροπόλεως εἶδε Χάριτας, αἵτινες ἦσαν ἔργον τοῦ Σωκράτους*[3]. *Πρὸς δὲ ὁ υἱὸς τοῦ Σωφρονίσκου ἠσκήθη περὶ τὴν γυμναστικὴν καὶ μουσικήν*[4], *ἔμαθεν ἀστρονομίαν καὶ ἠδύνατο νὰ λύσῃ τὰ δυσχερέστερα τῆς γεωμετρίας προβλήματα*[5]. *Μετά τινος δ' εἰρωνείας ὀνομάζει ἑαυτὸν μαθητὴν τοῦ Προδίκου, τῆς Ἀσπασίας*[6] *καὶ τῆς Διοτίμας*[7]. *Φαίνεται δ', ὅτι τὰς πλείστας τῶν γνώσεων ἤντλησεν ἐκ βιβλίων ἀρχαιοτέρων ἀνδρῶν.*

Καίπερ ἔχων τὴν γνώμην, ὅτι εἶναι ἀπόστολος θείας ἀποκαλύψεως, ὅμως ἦλθεν εἰς γάμον λαβὼν σύζυγον τὴν κακότροπον Ξανθίππην, ἥτις συχνάκις παρεῖχεν αὐτῷ πράγματα. Ἐπειδὴ δ' αὕτη δὲν εἶχεν οὔτε πολλὴν νοημοσύνην, οὔτε ὑψηλὴν μόρφωσιν, δὲν ἠδύνατο νὰ τιμήσῃ τὴν ἐντολὴν τοῦ φιλοσόφου, ὅστις εἰς ταύτην ἐπιδοθεὶς ὠλιγώρει τῶν τοῦ οἴκου[8]. *Δὲν ἠμέλει μόνον τούτων, ἀλλὰ καὶ ἑαυτοῦ καὶ δὴ τὰ τῆς πόλεως ὡς πάρεργα ἐθεώρει*[9]. *Ἔζη δ' οὕτω λιτῶς, ὥστε οὐδεὶς δοῦλος κατὰ τὸν Σωκρατικὸν τρόπον διαιτώμενος ἠδύνατο νὰ μείνῃ*

---

1) *Διογέν. Λαέρτ. II*, 18. 2) *Τὸ ἔτος τῆς γεννήσεως τοῦ Σωκράτους ὁρίζεται ἐκ τοῦ χρόνου τοῦ θανάτου. Διότι ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ* (17 D) *ὁ φιλόσοφος λέγει, ὅτι ὑπερέβη τὸ ἑβδομηκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας. Εἶναι δὲ γνωστόν, ὅτι ἔθανε τῷ* 400—399 *π. Χ. Παράβαλλ.* Ueberweg *ἐν σελίδ.* 86. 3) *Παυσαν. I*, 22. 4) *Πλάτ. ἐν Κρίτων.* 50 D, *ὅπου ἰδὲ τὴν σημείωσίν μου.* 5) *Ξενοφ. ἐν Ἀπομν.* IV, 7 *„Αὐτίκα γεωμετρίαν μέχρι μὲν τούτου ἔφη δεῖν μανθάνειν, ἕως ἱκανός τις γένοιτο, εἴ ποτε δεήσειε, γῆν μέτρῳ ὀρθῶς ἢ παραλαβεῖν, ἢ παραδοῦναι ἢ διανεῖμαι ἢ ἔργον ἀποδείξασθαι„.* 6) *Πλάτ. ἐν Μενεξέν.* 235 *E.* 7) *Πλάτ. ἐν Συμπ.* 201 D. *Παράβαλλ.* K. F. Hermann, De Socratis magistris et disciplina Juvenili, Marb. 1837 *καὶ* Zeller II, 45. 8) *Πλάτ ἐν Ἀπολογ.* 31 *B.* 9) *Ὅρα εἰσαγωγ. εἰς Ἀπολογ. ἐν σελίδ.* 12.

παρὰ τῷ ἰδίῳ δεσπότῃ[1]. *Τὸ πρὸς τὴν πατρίδα ὅμως αἰ*
εἶχε φλογερόν, ὡς τοῦτο ἐκδηλοῦται ἐν τῷ Κρίτωνι τοῦ
τωνος, καὶ γενναίως ἠγωνίσατο ἐν Ποτιδαίᾳ, ἐν Ἀμφ
καὶ ἐν Δηλίῳ[2], *ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι ἡττήθησαν ὑπὸ τῶν Βοι*
Οὐ μόνον ἐν πολέμῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς πολιτικοῖς ἀγῶσι
γενναῖος ὁ ἥρως τοῦ Δηλίου. Οὕτω μετὰ κινδύνου μόνος
πρυτάνεων ἠναντιώθη, ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι ἤθελον νὰ δικ
τοὺς νικήσαντας ἐν Ἀργινούσσαις μιᾷ ψήφῳ[3]. *Τοὺς τριάκ*
οἵτινες διὰ τῆς σκληρότητος αὐτῶν ἐνέπνευσαν πᾶσι φόβο
ἐφοβεῖτο ὁ φιλόσοφος, ἀλλ' ἤλεγχεν. Ἐκινδύνευσε δὲ τὸν
τον, ὅτε κελευσθεὶς ὑπὸ τούτων, ἵνα ἀγάγῃ πρὸς θάνατον Λ
τὸν Σαλαμίνιον, παρήκουσεν[4].

Μετὰ τὴν κατάλυσιν ὅμως τῶν τριάκοντα ὁ Μέλητος
συνηγόρους τὸν Λύκωνα καὶ τὸν Ἄνυτον, ὅστις μετὰ
ἑταίρων τοῦ Θρασυβούλου κατελθὼν ἐκέκτητο μεγάλην δύν
ἤγειρε παρὰ τῷ ἄρχοντι βασιλεῖ γραφὴν ἀσεβείας. Οὕτως
γας τῆς ἀρχαιότητος φιλόσοφος ἐδικάσθη πρὸ τμήματο
Ἡλιαίας, ὅπερ συνίστατο ἐκ πεντακοσίων ἀνδρῶν. Πειθό
δὲ τῷ νόμῳ ἀπελογήθη οὐχὶ διὰ ῥητορικῶν σχημάτων,
διὰ γλώσσης ὑψηλῆς καὶ μεγαλοπρεποῦς[5], *ἣν δὲν ἦσαν*
θισμένοι νὰ ἀκούωσιν οἱ Ἡλιασταί. Βεβαίως ὁ Σωκράτη
ἐπειράθη, ὅπως κολακεύσῃ ἢ παραπείσῃ τοὺς δικαστάς, ἀ

---

1) *Ξενοφ. ἐν Ἀπομν.* I, 5, 2. 2) *Πλάτ. ἐν Ἀπολογ.* 23 *E.* 3)
32 *B.* 4) *Πλάτ. ἐν Ἀπολογ.* 32, C. 5) *Ἐν σελίδ.* 4 *τῆς εἰσαγωγῆς ἡμ*
τὸν Κρίτωνα τοῦ Πλάτωνος παρατηροῦμεν· "Τὴν πρόληψιν ταύτην ἐ
σατο καὶ αὐτὴ ἡ μεγαλοπρεπὴς καὶ ὑψηλόφρων ἀπολογία τοῦ Σωκ
ὅστις ἐκ τοῦ ταπεινοῦ ἑδωλίου τοῦ ὑποδίκου εἰς τὸ ὑψηλὸν βῆμα τοῦ
γόρου μεταπηδήσας καὶ τὴν φιλοσοφικὴν ἁλουργίδα περιβαλόμενος ἐ
μᾶλλον, ὅτι μέγας διδάσκαλος ἐλέγχει ἀμελεῖς μαθητὰς καὶ μᾶλλον, ὅ
πεμπτος ἀπόστολος πειρᾶται νὰ σώσῃ ἀσύνετον καὶ διεφθαρμένον λαὸ
κατηγορούμενος ἀπολογεῖται πρὸ δικαστῶν, οὓς ἡ πόλις ἔταξεν ὡς τιμ
πάσης παρανομίας".

ναι ἀνακριβὴς ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ Grote[1], *ὅτι δῆθεν ὁ φιλόσοφος μόλις ηὔξατο τὴν ἀθῴωσιν καὶ ὅτι ὁ λόγος αὐτοῦ μᾶλλον πρὸς τοὺς ἐπιγιγνομένους ἢ πρὸς τοὺς δικαστὰς ἀποτείνεται. Ἂν τοῦτο ἦτο ἀκριβές, ὁ Σωκράτης, ὅστις ἐν Φαίδωνι*[2] *ἀποδοκιμάζει τὴν αὐτοκτονίαν, ἤθελεν εἶναι ἔμμεσος αὐτοκτόνος. Ὁπωσδήποτε κατεδικάσθη εἰς θάνατον καὶ ἐπειδὴ κατὰ τὸν μῆνα τῆς καταδίκης ἐτελοῦντο τὰ Δήλια, ἡ θανατικὴ ἐκτέλεσις ἐβράδυνε τριάκοντα ἡμέρας, μέχρις ὅτου ἐπανῆλθεν ἐκ Δήλου ἡ θεωρίς*[3]. *Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ὁ Κρίτων ἐπειράθη, ὅπως πείσῃ τὸν δεσμώτην νὰ φύγῃ, ἀλλ' ἀπέτυχεν. Ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ ὁ φιλόσοφος διῆγεν εὐθύμως μετὰ τῶν φίλων διαλεγόμενος*[4] *καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν ἡμέραν διελέξατο πρὸς τοὺς φίλους καὶ μαθητὰς περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς. Μετὰ τὸν θάνατον οἱ Ἀθηναῖοι μετεμελήθησαν καὶ μεταμεληθέντες ἐτιμώρησαν τοὺς κατηγόρους αὐτοῦ, ὥς γε παραδίδει ὁ Διόδωρος*[5].

Ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐπιστεύθη, ὅτι οἱ σοφισταὶ συχνάκις ὑπὸ τοῦ Σωκράτους ἐξελεγχόμενοι παρώτρυνον τὸν Ἄνυτον καὶ Μέλητον, ἵνα κατηγορήσωσι τοῦτον ἐν τῷ δικαστηρίῳ[6]. *Ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη ἐξηλέγχθη ἡμαρτημένη, διότι ὁ Ἄνυτος ἐθεώρει*

---

1) *Ἐν τόμ.* VIII, 564. 2) *Ἐν* 62*A*. 3) *Ξενοφ. ἐν Ἀπομν.* IV, 8, 2. 4) *Ἐν σελίδ.* 6 *τῆς εἰσαγωγῆς εἰς τὸν Κρίτωνα τοῦ Πλάτωνος λέγομεν· "Δὲν δακρύει ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ οὐδὲ κατ' αὐτὴν τὴν τραγικὴν τοῦ θανάτου ἡμέραν. ἀλλὰ τὴν θανατηφόρον κύλικα πλήρη κωνείου ἐν χερσὶ κατέχων ἐφαίνετο. ὅτι μᾶλλον ἀναβαίνει εἰς τὸν οὐρανόν, ἢ ὅτι κατέρχεται εἰς τὸν Ἅδην καὶ ὅτι μᾶλλον τῷ φιλοσοφικῷ ἅρματι ἐποχούμενος καὶ διὰ τῶν αἰθερίων ἰδεῶν διφρηλατῶν ἐκπέμπει ἀκτῖνας ἀπλέτου φωτὸς ἢ ὅτι κλείων τοὺς ὀφθαλμοὺς σβέννυται ἐν τῷ σκότει".* 5) *Ἐν βιβλ.* XIV, 37 *"Ἀθήνησι δὲ Σωκράτης ὁ φιλόσοφος ὑπ' Ἀνύτου καὶ Μελήτου κατηγορηθεὶς ἐπ' ἀσεβείᾳ καὶ φθορᾷ τῶν νέων θανάτῳ κατεδικάσθη, καὶ πιὼν κώνειον ἐτελεύτησεν. Ἀδίκου δὲ τῆς κατηγορίας γεγενημένης ὁ δῆμος μετεμελήθη, τηλικοῦτον ἄνδρα θεωρῶν ἀνῃρημένον· διόπερ τοὺς κατηγορήσαντας δι' ὀργῆς εἶχε καὶ τέλος ἀκρίτους ἀπέκτεινε".* 6) *Ὅρα Εἰσαγωγ. εἰς Ἀπολογ. ἐν σελίδ.* 44.

τοὺς σοφιστὰς φθορὰν τῶν συγγιγνομένων καὶ διότι οὗτοι
ὄντες δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπιδράσωσιν ἐπὶ τῶν Ἀθηναίων
ἐτόλμων νὰ ἐγείρωσι δίκην ἀθεΐας, ἀφ' οὗ αὐτοὶ ἦσαν
Διὰ ταῦτα φαίνεται, ὅτι τὴν καταδίκην ἐπήνεγκον τὰ πο
πάθη. Οἱ Ἡλιασταὶ δημοκρατικοὶ ὄντες καὶ πολλὰ διὰ
ὀλιγαρχικοὺς παθόντες ἐν τῷ Σωκράτει ἐνέβλεπον τὸν
λάρχην τῶν ἀριστοκρατικῶν. Διότι οἱ μαθηταὶ τούτου,
Χαρμίδης, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ξενοφῶν, ἦσαν ἀριστοκρατικ
οἱ κατήγοροι εἶπον ἐν τῷ δικαστηρίῳ, ὅτι ὁ κατηγορού
ἐγένετο διδάσκαλος τοῦ Κριτίου[1]*. Μετὰ τὴν κατάλυσιν*
τριάκοντα οἱ δημοκρατικοί, οἵτινες ἀπετέλουν τὴν Ἡλ
ἠμνήστευσαν μὲν τοὺς ὀλιγαρχικούς, ἀλλ' ἐπειρῶντο, ὅπως
ναγάγωσι τὸν Σολώνειον τύπον τοῦ πολιτεύματος ἐκκρού
τοὺς σοφιστικοὺς νεωτερισμούς. Ὁ Grote[2] *ἔχει τὴν γνω*
ὅτι διδάσκαλος, ὡς ὁ Σωκράτης, ἐλευθέρως καὶ ἀπροκαλύ
τὰς αἱρετικὰς αὐτοῦ γνώμας κηρύσσων δὲν ἠδύνατο νὰ π
τὸ ἔργον αὐτοῦ οὐδ' ἐπὶ μίαν ἑβδομάδα οὐδ' ἐν αὐτῇ τῇ
τείᾳ τοῦ Πλάτωνος. Οὕτως ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ ὑπάρχει
κρουσις καθηκόντων, διότι ὁ μὲν φιλόσοφος ἐμμένει ἐν τῇ
αὐτοῦ ἀποστολῇ, οἱ δ' Ἀθηναῖοι θέλουσι νὰ ἀπαλλάξωσ
πολιτείαν φθοροποιῶν, ὡς ἐνόμιζον, νεωτερισμῶν[3]*.*

Βεβαίως ὁ Σωκράτης ἦτο εὐσεβὴς περὶ τὰ θεῖα, ἠγων
ἀφιλοκερδῶς ὑπὲρ τῆς ἠθικῆς καὶ τοῦ δικαίου, ἀλλὰ καὶ
ὡς οἱ σοφισταί, μετέθετε τὸ κριτήριον τῆς ἀληθείας ἐκ τοῦ
τερικοῦ κόσμου εἰς τὸν ἐσωτερικόν. Ἡ μετάθεσις ἐγ
κατὰ τὸν θρησκευτικόν, τὸν ἰδιωτικὸν καὶ τὸν πολιτικὸν
Ὁ νοῦς μόνος ἠδύνατο νὰ λύσῃ τὰ θρησκευτικὰ ζητήματ
τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ τοῦ πολιτικοῦ βίου. Κατὰ τὸν Σωκρ

---

¹) *Πλάτ. ἐν Ἀπολογ.* 33 *A καὶ Ξενοφ. ἐν Ἀπομν. I*, 2, 12.
τῷ τέλει τοῦ ὀγδόου τόμου. ³) *Ὅρα εἰσαγωγήν μου εἰς Ἀπολ*
σελ. 47.

δύναμις ἡ τὸ αὐθεντικὸν κῦρος ἔχουσα δὲν εἶναι ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου, ἀλλ' ὁ νοῦς. Οὕτω τὸ νόμιμον δὲν εἶναι καὶ δίκαιον, ἀλλὰ τὸ ὑπὸ τῆς πολιτείας ἐψηφισμένον εἶναι γνώμη ἀσυνέτου πλήθους[1]. *Ἐν ᾧ τέως αἱ ὕψισται τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας λειτουργίαι ἐξετιμῶντο ἐν τῷ πράττειν τὰ πολιτικά, κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Σωκράτους ἐλέγχονται ὡς ταπεινότεροι τῆς ἀσχολίας τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος τύποι. Κατὰ ταῦτα ὁ φιλόσοφος ὠφέλησε μὲν τὴν ἐπιστήμην, ἀλλὰ τὸ καθ' ἑαυτὸν ἔβλαψε τὴν πολιτείαν, ὡς ἄλλοθι εἴπομεν*[2] *« Συνελόντι εἰπεῖν, ὁ φιλόσοφος τὸν νοῦν ὡς τὴν ὑψίστην τῆς ἀληθείας πηγὴν εἰσηγησάμενος ἤγαγε τὸν λαὸν αὐτοῦ εἰς νέας κατακτήσεις ἐν τῷ ἀτέρμονι τῶν ἰδεῶν βασιλείῳ, ἀλλ' ἔπλευσε δι' ἀπεράντου ὠκεανοῦ, ἐν ᾧ καὶ ἐμπειρότατοι κολυμβηταὶ καὶ λαοὶ ὁλόκληροι καταδύονται. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ὁ μέγας τῆς ἀρχαιότητος διδάσκαλος ὁμοιάζει πρὸς τὸν ἥλιον, ὅστις φωτίζει μὲν καὶ θερμαίνει, ἀλλὰ καὶ ἀποσυντίθησι καὶ διαλύει τὰ σηπόμενα σώματα, ὡς ἦτο ἡ τῶν Ἀθηναίων πολιτεία ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις, καὶ ἡ ἔντονος αὐτοῦ διαλεκτικὴ εἶναι παρεμφερεστάτη πρὸς τὴν ἰσχυρὰν τοῦ βορρᾶ πνοήν, ἥτις διασκεδάννυσι μὲν τὰς νεφέλας καὶ ἀποκαλύπτει τὸν αἰγλήεντα οὐρανὸν μετὰ τῶν αἰθεροδρόμων ἀστέρων, ἀλλὰ σύναμα συνταράσσει τὸν πόντον καὶ τὸ ἀτερμάτιστον σκάφος ἢ θραύει ἐπὶ ἀπορρῶγος βράχου ἢ ἀνατρέψασα ὠθεῖ πρὸς τὸν πυθμένα τῆς θαλάσσης καὶ δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς νεφέλην μεστὴν ἠλεκτρισμοῦ καὶ κεραυνῶν, ἥτις κατήρδευσε μὲν τοὺς φιλοσοφικοὺς ἀγρούς, ἀλλὰ παρήγαγε καὶ πλήμμυραν τοὺς φραγμοὺς τῆς πολιτείας παρασύρασαν ». Τοῦ μὲν Ἀριστοφάνους τὸ ἰδεῶδες κεῖται ἐν τῷ παρελθόντι, τοῦ δὲ Σωκράτους ἐν τῷ μέλλοντι. Ἐν ταῖς Νεφέλαις τοῦ κωμικοῦ ἡμεῖς εὑρίσκομεν τὴν σύγκρουσιν δύο ἐκπαι-*

---

1) *Αὐτόθι ἐν σελίδ.* 51. 2) *Αὐτόθι ἐν σελίδ.* 56.

δευτικῶν συστημάτων, ὡς ἀλλαχοῦ ἀνεπτύξαμεν[1]. *Ὁ μὲν Ἀ*
στοφάνης εἶναι συντηρητικός, ὁ δὲ Σωκράτης προοδευτικό

Ἀλλ' ὁ υἱὸς τοῦ Σωφρονίσκου περιφανῶς ὠφέλησε
ἐπιστήμας καθ' ὅλου καὶ τὴν φιλοσοφίαν ἰδίᾳ. Τὴν διαλ
κὴν μέθοδον μετεχειρίζετο μὲν ὁ Ζήνων, ἀλλ' ὁ Σωκρ
ἤσκησεν ἐπιστημονικώτερον. Πρὸς τοῦτο εἶχε τὴν ἐπαγ
καὶ τὴν διαίρεσιν· καὶ κατ' ἐκείνην μὲν συνῆγε τὰ ὁμο
κατὰ ταύτην δὲ διῄρει τὰ γένη καὶ εἴδη[2]. *Δικαίως δ' ὁ Ἀ*
στοτέλης ἀποδίδει τῷ φιλοσόφῳ τούτῳ δύο τινά, τοὺς ἐπα
κοὺς λόγους καὶ τὸ ὁρίζεσθαι καθ' ὅλου[3]. *Τὰ δύο ταῦτα*
τελοῦσι τὴν βάσιν, ἐφ' ἧς ἐρείδονται πᾶσαι αἱ ἐπιστῆμαι.
τῆς διαλεκτικῆς λοιπὸν μεθόδου ὁ Σωκράτης δὲν προὐτί
νὰ διδάξῃ, ἀλλὰ κοινῶς μετὰ τῶν ἄλλων νὰ μάθῃ, οὔτε ἑτο
τὴν ἀλήθειαν ἄλλοις νὰ μεταδώσῃ, ἀλλὰ τὴν ἐπιθυμίαν πρὸς
ἀλήθειαν καὶ τὴν ἀρετὴν νὰ διεγείρῃ, τὴν ὁδὸν πρὸς ταύτη
δείξῃ, τῆς φαινομένης γνώσεως τὸ προσωπεῖον νὰ ἀποσπάσ
τὴν ἀληθῆ γνῶσιν νὰ ἀναζητήσῃ[4]. *Ὁ Σωκράτης διαφέρει*
σοφιστῶν κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐκεῖνος μὲν ἐθήρευε τὸ εἶναι, οὗτ
τὸ δοκεῖν. Δὲν ἠσχολεῖτο οὔτε περὶ τὴν φύσιν, οὔτε περὶ τὴν
σίαν τοῦ παντός, οὔτε περὶ τοὺς νόμους τῶν οὐρανίων φα
μένων, ὡς οἱ πρὸ αὐτοῦ φιλόσοφοι, ἀλλὰ τὴν ἠθικὴν ἔχων
θεσιν τῆς φιλοσοφίας ἐκήρυσσε τὴν ἀρχήν, ὅτι πᾶσα ἀρετὴ
ται ἐν τῇ γνώσει. Ἐντεῦθεν ἡ πολυθρύλητος τοῦ φιλοσ
ῥῆσις· Οὐδεὶς ἑκὼν κακός. Κατὰ τοῦτον ὁ κακὸς ο
ἄλλο εἶναι ἢ ἀμαθής. Ἐπίστευε δ', ὅτι, ὅπου λείπει ἡ γν

---

[1]) *Αὐτόθι ἐν σελίδ* 61. [2]) *Πλάτ. ἐν Φαίδρ.* 265D. [3]) *Ἀριο*
Μετὰ τὰ φυσικ. Μ. 4 "*Διαλεκτικὴ γὰρ ἰσχὺς οὔπω τότ' ἦν, ὥστε δύν*
καὶ χωρὶς τοῦ τί ἐστι τἀναντία ἐπισκοπεῖν, καὶ τῶν ἐναντίων εἰ ἡ
ἐπιστήμη. Δύο γάρ ἐστιν ἅ τις ἂν ἀποδοίη Σωκράτει δικαίως, τοὺς ἐ
κτικοὺς λόγους καὶ τὸ ὁρίζεσθαι καθόλου· ταῦτα γάρ ἐστιν ἄμφω
ἀρχὴν ἐπιστήμης". [4]) *Πλάτ ἐν Ἀπολογ. Σωκράτ* 21 *B.*

ἐκεῖ οὐδεμία ἀρετὴ δύναται νὰ ὑπάρξῃ[1]. *Οὕτως εὐσεβὴς μὲν εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις γινώσκει τὰ νόμιμα τῶν θεῶν, δίκαιος δέ, ὅστις γινώσκει τὸ δίκαιον τῶν ἀνθρώπων, ἀνδρεῖος δέ, ὅστις ὀρθῶς γινώσκει νὰ ὑποστῇ τὸν κίνδυνον, καὶ σώφρων ὁ γινώσκων τὰ καλὰ καὶ τὰ ἀγαθὰ νὰ πράττῃ καὶ τὰ αἰσχρὰ νὰ ἀποφεύγῃ*[2]. *Κατὰ ταῦτα πᾶσαι αἱ ἀρεταὶ ἀνάγονται εἰς τὴν σοφίαν ἢ τὴν γνῶσιν*[3]. *Τοιαῦτα διδάσκων ὁ Σωκράτης εἶχε πλείστους μαθητάς, οὐ μόνον ἀστούς, ἀλλὰ καὶ ξένους. Ὅτι δ' ἡ ἐπίδρασις τοῦ φιλοσόφου ἦτο μεγάλη, γίνεται δῆλον ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Ἄνυτος εἶπεν ἐν τῷ δικαστηρίῳ, ὅτι, ἂν μὴ καταδικασθῇ, πάντες θέλουσι διαφθαρῇ*[4]. *Παρὰ τῶν μαθητῶν δὲν ἐλάμβανε μισθόν, ὁ δ' Ἀρίστιππος πέμψας τῷ πενομένῳ διδασκάλῳ πέντε μνᾶς ἔλαβε πάλιν· διότι τὴν παραλαβὴν τοῦ δώρου δὲν ἐπέτρεψε τὸ δαιμόνιον*[5], *ἤτοι ἡ συνείδησις.*

Οἱ μαθηταὶ μιμούμενοι τὸν διδάσκαλον ἤλεγχον[6]. *Τινὲς δὲ τούτων συνέγραψαν καὶ διαλόγους, ὡς Αἰσχίνης ὁ Σφήττιος καθ' οὗ ὁ ῥήτωρ Λυσίας εἶχε γράψει λόγον τινὰ ἀπαγγελθέντα, ἐν τῷ δικαστηρίῳ*[7]. *Τῷ μαθητῇ τούτῳ τοῦ Σωκράτους ἀπεδίδοντο πολλοὶ διάλογοι, ἐν οἷς ἑπτὰ ἐθεωροῦντο ὡς γνήσιοι, Μιλτιάδης, Καλλίας, Ἀξίοχος, Ἀσπασία, Ἀλκιβιάδης, Τηλαυγής, Ῥίνων*[8]. *Εἶναι λυπηρόν, ὅτι οἱ διάλογοι οὗτοι ἀπώλοντο, διότι*

---

1) *Ἀριστοτέλ. ἐν Ἠθικ. Νικ.* VI, 13, 1144β· *„Σωκράτης... φρονήσεις ᾤετο εἶναι πάσας τὰς ἀρετάς .. Σωκράτης μὲν οὖν λόγους τὰς ἀρετὰς ᾤετο εἶναι, ἐπιστήμας γὰρ εἶναι πάσας". Παράβαλλ. καὶ Ἠθικ. Εὐδ. I*, 5, 1216β *καὶ* Zeller II, 117. 2) *Ξενοφ. ἐν Ἀπομν. III*, 9, 4. 3) *Τὴν θεωρίαν τοῦ Σωκράτους δὲν ἐδέχετο ὁ Ἀριστοτέλης, Ἠθικ. Εὐδήμ.* VII, 13 *„ὀρθῶς τὸ Σωκρατικόν, ὅτι οὐδὲν ἰσχυρότερον φρονήσεως· ἀλλ' ὅτι ἐπιστήμην ἔφη, οὐκ ὀρθόν, ἀρετὴ γάρ ἐστι καὶ οὐκ ἐπιστήμη". Παράβαλλ. σημείωσίν μου εἰς Γοργ. Πλάτ.* 460 B. 4) *Πλάτ. ἐν Ἀπολογ.* 29 C *καὶ Ἀριστοφάν. ἐν Ὄρνισι* 1280. 5) *Διογέν. Λαέρτ II*, 65. 6) *Πλάτ. ἐν Ἀπολογ.* 23 C *„αὐτόματοι χαίρουσιν ἀκούοντες ἐξεταζομένων τῶν ἀνθρώπων, καὶ αὐτοὶ πολλάκις ἐμὲ μιμοῦνται, εἶτ' ἐπιχειροῦσιν ἄλλους ἐξετάζειν".* 7) *Ὅρα τοῦ λόγου ἀπόσπασμα παρ' Ἀθην.* XIII, 612 E. 8) *Διο-*

ἐθεωροῦντο ὡς τὰ ἄριστα πρότυπα τῶν ἀττικῶν πεζογράφ καὶ ὑπό τινων προεκρίνοντο τῶν Ξενοφωντείων συγγραφ Φαίνεται δ', ὅτι οἱ διάλογοι τοῦ Αἰσχίνου εἰκόνιζον τὸν πρ ματικὸν Σωκράτη· διότι ἐπλάσθη ἡ εἴδησις, ὅτι ἐγράφησαν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ διδασκάλου, ἐχαρίσθησαν δὲ ὑπὸ τῆς Ξανθίπ τῷ Αἰσχίνῃ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρός[3]. *Τοῦτο εἶναι ἀπ νον, διότι ἡ ἀξία τῶν διαλόγων τοῦ Αἰσχίνου ἔκειτο ἐν τῇ μορφῇ καὶ οὐχὶ ἐν ταῖς ἰδέαις*[4].

Ἐν τοῖς μαθηταῖς τοῦ Σωκράτους τάσσονται καὶ δύο βαῖοι, ὁ Σιμμίας καὶ ὁ Κέβης, οἵτινες ἐγένοντο ἀκρο τοῦ Πυθαγορείου Φιλολάου. Οὕτω δ' ἠγάπησαν τὸν Σωκρ ὥστε ἦσαν πρόθυμοι, ἵνα ὁλόκληρον τὴν ἑαυτῶν οὐσίαν πρ νέγκωσι πρὸς σωτηρίαν αὐτοῦ[5]. *Ἠκροάσαντο δὲ τοῦ φιλ φου, οὐχὶ ὅπως γένωνται δημηγορικοὶ ἢ δικανικοί, ἀλλ' τὸν οἶκον καὶ τὴν πόλιν καλῶς διοικῶσι*[6]. *Μετὰ πολλῆς δὲ διᾶς λέγει ὁ Σωκράτης, ὅτι εἶναι προσδεδεμένοι εἰς ἑαυτὸν πολλῶν φίλτρων καὶ ἐπῳδῶν καὶ ἰύγγων*[7]. *Ἐν τῷ Φαίδων Πλάτωνος οἱ δύο οὗτοι Θηβαῖοι κρατερῶς ἀγωνίζονται τὸν φιλόσοφον διαλεγόμενον περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς. Ὁ Σιμμίας εἶχε γράψει εἴκοσι καὶ τρεῖς διαλόγους, ἐν οἷς καὶ Περὶ ψυχῆς*[8]. *Ἂν δ' οὗτος ἐσῴζετο, ἐν πολλοῖς ἤθελε φωτίσει τὸν Φαίδωνα. Τῷ δὲ Κέβητι ἀπεδίδοντο τρεῖς διάλ Πίναξ, Ἑβδόμη, Φρύνιχος*[9]. *Ὁ ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ρόμενος Πίναξ δὲν θεωρεῖται γνήσιος*[10].

γέν. Λαέρτ. II, 61. [1]) *Λογγῖν. Περὶ εὑρέσ. παρὰ* Walz IX, 559. [2]) Walz III, 394. [3]) *Διογέν. Λαέρτ.* II, 60. *Ἀθήν.* XIII 611 D *"δν ἐ φερομένων ὡς αὐτοῦ διαλόγων θαυμάζομεν ὡς ἐπιεικῆ καὶ μέτριον, εἰ μὴ ὡς ἀληθῶς τοῦ σοφοῦ Σωκράτους ἐστὶ συγγράμματα, ἐχαρίσ αὐτῷ ὑπὸ Ξανθίππης τῆς Σωκράτους γυναικὸς μετὰ τὸν ἐκείνου θά ὡς οἱ ἀμφὶ τὸν Ἰδομενέα φασίν".* [4]) Zeller II, 205. [5]) *Πλάτ. ἐν Κρ* 45 B [6]) *Ξενοφ. ἐν Ἀπομν. I*, 2, 48. [7]) *Αὐτόθι III*, 11, 17. [8]) *Δ Λαέρτ. II*, 124. [9]) *Ὁ αὐτὸς ἐν* 125 [10]) Zeller II, 206. *Ἔχει ὅμως γνησιότης τοὺς ὑπερασπιστὰς αὐτῆς ὡς τὸν* Bähr (*Ὅρα* Pauly's Real-

Ἱδρυτὴς τῆς Μεγαρικῆς σχολῆς εἶναι ὁ Εὐκλείδης, ὅστις ἦτο φίλος καὶ θαυμαστὴς τοῦ Σωκράτους[1]. *Ὁ Μεγαρεὺς οὗτος φιλόσοφος ἐποίησε κρᾶμά τι ἐκ τῆς Ἐλεατικῆς καὶ Σωκρατικῆς φιλοσοφίας*[2]. *Διότι ἐπίστευεν, ὅτι μόνον ἓν ὑπάρχει καὶ ὅτι τοῦτο εἶναι τὸ ἀγαθόν, εἴτε φρόνησις, εἴτε θεός, εἴτε νοῦς ὀνομάζεται. Ἀπεφαίνετο δέ, ὅτι τὰ ἀντικείμενα τῷ ἀγαθῷ δὲν ὑπάρχουσιν. Ἐπειδὴ δ' οἱ Μεγαρικοὶ ἐτράπησαν εἰς ἔριδας καὶ ἀντιλογίας, ὠνομάσθησαν ἐριστικοὶ καὶ διαλεκτικοί*[3]. *Τὸν Εὐκλείδην διεδέξατο ὁ Ἰχθύας, ὅστις ἐπαινεῖται ὡς ἀνὴρ γενναῖος*[4], *ἀλλ' οὐδὲν περὶ αὐτοῦ γινώσκομεν. Σπουδαιότερος εἶναι ὁ Εὐβουλίδης, ὅστις ἔγραψε κατὰ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ διδάσκαλος τοῦ Δημοσθένους ἐγένετο*[5]. *Σύγχρονος τούτου ἦτο Θρασύμαχος ὁ Κορίνθιος*[6]. *Ἐν τοῖς Μεγαρικοῖς μνημονεύονται καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ἀλλὰ πάντας ἐπεσκίασεν ὁ Στίλπων, ὅστις λέγεται ἀκροατὴς γενόμενος τοῦ εἰρημένου Θρασυμάχου. Ὁ Μεγαρικὸς οὗτος φιλόσοφος οὕτω διεκρίθη κατὰ τὴν εὑρεσιλογίαν καὶ τὴν σοφιστείαν, ὥστε τῇ σχολῇ κλέος μέγα προσῆψεν*[7]. *Ὁ Στίλπων δὲν διετήρησε καθαρὰν τὴν Μεγαρικὴν φιλοσοφίαν, ἀλλ' ἀνέμιξε ταύτην μετὰ τῆς κυνικῆς, εἰς ἣν εἰσήγαγεν αὐτὸν ὁ Διογένης*[8]. *Ἄλλοι ὅμως ἐνέμειναν πιστοὶ ἐν τοῖς δόγμασι τῆς Μεγαρικῆς φιλοσοφίας, ὡς Ἀλεξῖνος ὁ Ἠλεῖος*[9]. *Σημειωτέον δ' ὅμως, ὅτι περὶ τῆς σχολῆς ταύτης ὀλίγα γινώσκομεν.*

Φαίδων ὁ Ἠλεῖος εἶναι γνωστότατος ἐκ τοῦ φερωνύμου Πλατωνικοῦ διαλόγου. Οὗτος ἀνήκων εἰς ἐπιφανῆ τῆς Ἤλιδος οἶκον μετέσχε τοῦ πολέμου τῆς πατρίδος αὐτοῦ πρὸς τοὺς

---

klopädie *ἐν τῷ ἄρθρῳ Κέβης*). [1]) Zeller II, 207. [2]) Ueberweg *ἐν σελίδ.* 93. [3]) *Ὅρα τὴν Ἱστορ. τῆς παρ' Ἕλλησι φιλοσοφ. τοῦ Σουεγλέρου κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ Δ. Χαντζερῆ ἐν σελίδ.* 257. [4]) *Διογέν. Λαερ. II,* 112. [5]) *Ὁ αὐτὸς II,* 108 *καὶ Σέξτ. ὁ ἐμπειρ. Πρὸς μαθηματικ.* VII, 13. [6]) *Διογέν. Λαέρτ. II,* 108. [7]) *Διογέν. Λαέρτ. II,* 113. [8]) *Ὁ αὐτὸς* VI, 76. [9]) *Ὁ αὐτὸς II,* 109.

Λακεδαιμονίους, ὅστις ἐγένετο μετὰ τὸ τέλος τοῦ Πελοπον σιακοῦ πολέμου. Ἀλλ' ἐν αὐτῷ αἰχμάλωτος γενόμενος καὶ π ληθεὶς ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, ἔνθα ἐγνώρισε τοῦτον ὁ Σωκρά καὶ ἔπεισέ τινα τῶν ἑταίρων, ὅπως ἀγοράσας ἀποδώση ἐλευθερίαν τῷ ἀτυχήσαντι[1]. *Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἡ μεγάλη Ηλείου ἀγάπη πρὸς τὸν εὐεργέτην καὶ τὰ δάκρυα, ἅπερ διὰ θάνατον αὐτοῦ ἔχυσεν*[2]. *Οὗτος ἐγένετο ἱδρυτὴς φιλοσοφι σχολῆς, ἧς οἱ ὀπαδοὶ τὸ πρῶτον ἐλέγοντο Ἠλειακοί, βρα τερον δὲ Ἐρετριακοὶ ἀπὸ Μενεδήμου τοῦ Ἐρετριέω Ἡ μετάβασις ἐγένετο κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ τρίτου αἰῶνος π. Τῷ Φαίδωνι ἀπεδίδοντο καὶ ἄλλοι διάλογοι, ἀλλὰ γνήσιοι ἐθ ροῦντο ὁ Ζώπυρος καὶ ὁ Σίμων. Οὗτοι ἐπαινοῦνται τοῦ Γελλίου*[4].

Ὁ δ' Ἀντισθένης ὁ Ἀντισθένους λέγεται Ἀ ναῖος, ἀλλ' ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἦτο Θρᾷσσα. Θέλων δ' οὗτος νὰ φαυλίσῃ τοὺς Ἀθηναίους σεμνυνομένους, ὅτι ἦσαν γηγεν ἔλεγεν, ὅτι δὲν εἶναι εὐγενέστεροι τῶν κοχλιῶν καὶ ἀττελάβω Τὸ κατ' ἀρχὰς οὗτος ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Γοργίου, βραδύ ρον δὲ τοῦ Σωκράτους ἀνερχόμενος καθ' ἑκάστην ἐκ τοῦ Π ραιῶς, ὅπου κατῴκει. Παρὰ τοῦ φιλοσόφου τούτου τὸ καρ ρικὸν λαβὼν καὶ τὸ ἀπαθὲς ζηλώσας κατῆρξε πρῶτος τοῦ νισμοῦ[6]. *Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους ἵδρυσε σχολὴν τῷ γυμνασίῳ, ὅπερ ἐκαλεῖτο Κυνόσαργες. Λέγεται, ὅτι τούτου*[7] *ἢ ἐκ τῆς λιτῆς διαίτης οἱ περὶ τὸν Ἀντισθένη ὠνο*

---

[1]) *Δογέν Λαέρτ. II*, 105. [2]) *Πλάτων ἐν Φαίδων* 117 D. [3]) *Δ γέν Λαέρτ. αὐτόθι.* [4]) Noct. Attic. II. 18. *Παράβαλλ.* Rhein. M 1846 *ἐν σελίδ.* 391—399, *ἔνθα ὑπάρχει διατριβὴ τοῦ* L. Preller. [5]) *Δ γέν. Λαέρτ.* VI, 1. *Τὰ κατὰ τὸν Ἀντισθένη ἰδὲ παρὰ* Ad. Müller, Antisthenis Cynici vita et scriptis, Dresden 1860. [6]) *Διογέν. Λα* VI, 2. [7]) *Ὁ αὐτὸς ἐν βιβλ.* VI. 13 "*Διελέγετο δὲ ἐν τῷ Κυνοσάργει κρὸν ἄπωθεν τῶν πυλῶν. Ὅθεν τινὲς καὶ τὴν Κυνικὴν φασιν ἐν*

σθησαν *κυνικοί*. Κατὰ τοῦτον ἡ ἀρετὴ εἶναι τὸ μόνον ἀγαθόν, ἥτις οὐδενὸς ἄλλου δέεται ἢ Σωκρατικῆς ἰσχύος· διὰ τοῦτο μόνον ὁ σοφὸς εἶναι αὐτάρκης. Πᾶσα γνῶσις, ἥτις δὲν χρησιμεύει πρὸς τὸν ἠθικὸν σκοπόν, ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν κυνικῶν ὡς περιττὴ καὶ δὴ ὡς βλαβερά. Κατ' αὐτοὺς ἡ ἐπιστήμη εἶναι προϊὸν κενοδοξίας καὶ ἡδυπαθείας. Ἐπειδὴ δὲ τὴν ἡδονὴν ἀπέφευγεν ὁ Ἀντισθένης, συχνάκις ἔλεγε· «Μανείην μᾶλλον ἢ ἡσθείην». Ὁ κυνικὸς οὗτος εἶχε τὴν γνώμην, ὅτι ὁ φιλόσοφος πρέπει νὰ πολιτεύηται οὐχὶ κατὰ τοὺς κειμένους νόμους, ἀλλὰ κατὰ τὸν τῆς ἀρετῆς. Ἔγραψε δὲ πλεῖστα συγγράμματα, ἅπερ κατετάχθησαν εἰς δέκα τόμους[1]. Ἐν τούτοις ὕβριζεν ἐπιφανεῖς ἄνδρας, ὡς τὸν Ἀλκιβιάδην καὶ τὸν Γοργίαν. Δὲν ἐφείσθη δ' οὐδὲ τοῦ συμμαθητοῦ Πλάτωνος, ἀλλὰ μετονομάσας *Σάθωνα* ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ἔγραψε διάλογον[2]. Ἡ γλῶσσα τοῦ φιλοσόφου ἐπαινεῖται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ θεωρεῖται ὡς *στάθμη* καὶ *παράδειγμα εἰλικρινοῦς καὶ καθαροῦ ἀττικοῦ λόγου*[3]. Μέχρις ἡμῶν περιῆλθον δύο ῥητορικοὶ λόγοι, ὁ *Αἴας* καὶ ὁ *Ὀδυσσεύς*, οἵτινες ὑπὸ τῶν κριτικῶν θεωροῦνται ψευδεπίγραφοι. Πρὸ ὀλίγου ὅμως ὁ *Blass*[4] ἐπειράθη, ὅπως ὑπερασπίσῃ τὴν γνησιότητα αὐτῶν.

Ἀπότομον ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς κυνικοὺς ποιοῦσιν οἱ *Κυρηναϊκοί*, οἵτινες ἔσχον τὸ ὄνομα ἀπὸ *Ἀριστίππου τοῦ Κυρηναίου*[5]. Τοῦτον ἐκ τῆς πατρίδος ἤγαγεν ἡ φήμη τοῦ Σωκράτους[6]. Ἀλλ' αἱ ἕξεις, ἃς παρέλαβεν ἐκ τῆς πατρίδος αὐτοῦ, ἦσαν ὅλως διάφοροι πρὸς τὸν λιτὸν τοῦ διδασκάλου βίον.

θεν ὀνομασθῆναι. Αὐτός τε ἐπεκαλεῖτο Ἁπλοκύων„ [1]) Ὁ αὐτὸς ἐν βιβλ. VI 16. Παράβαλλ. Dümmler, Antisthenica, Halle 1882. [2]) Ἀθήν. V, 220D "Καὶ Πλάτωνα δὲ μετονομάσας Σάθωνα ἀσυρῶς καὶ φορτικῶς, τὸν ταύτην ἔχοντα τὴν ἐπιγραφὴν διάλογον ἐξέδωκε κατ' αὐτοῦ„. [3]) Φρύνιχ. παρὰ Φωτ. 101β. [4]) Die Attische Beredsamkeiit, Leipzig 1874 ἐν τόμ. II, 311. [5]) Zeller II, 288. [6]) Διογέν. Λαέρτ. II, 65.

Τὸν σκοπὸν τοῦ βίου ἔθετεν ἐν τῇ ἡδονῇ, οὐχὶ ἐν τῇ π θούσῃ ἢ τῇ μελλούσῃ, ἀλλ' ἐν τῇ παρούσῃ[1]. *Οὕτως ὡμ πρὸς ἄσωτον υἱόν. Καὶ ὁ βίος τοῦ φιλοσόφου ἦτο σύμμ πρὸς τὴν θεωρίαν, διότι διήγαγεν αὐτὸν ἐν τρυφῇ καὶ ἀ σίᾳ. Μένων δ' ἐν Αἰγίνῃ ἐτρύφα καὶ δὲν ἦλθεν εἰς Ἀ οὐδὲ κατὰ τὴν τελευταίαν ἡμέραν, καθ' ἣν ὁ διδάσκαλος λεύτα*[2]. *Ἔλεγε δέ, ὅτι ἔχει τὴν Λαΐδα καὶ δὲν ἔχεται ὑπ τῆς*[3]. *Φαίνεται, ὅτι διδάσκων ἐλάμβανε μισθὸν παρὰ τῶν σκομένων, δι' ὃ ἤλεγξε τοῦτον ὁ Σωκράτης*[4]. *Διὰ τοῦτο καὶ διότι πλησιάζει εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ Πρωταγόρου, κα μέτρον πάντων χρημάτων εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ὀνομάζετα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους σοφιστής*[5]. *Ὁ Ἀρίστιππος γραψε τρία ἱστορικὰ βιβλία ἀναφερόμενα εἰς τὴν Λιβύη εἴκοσι καὶ πέντε διαλόγους, ἐξ ὧν ἄλλοι μὲν ἦσαν γεγραμ τῇ Ἀτθίδι, ἄλλοι δὲ τῇ Δωρίδι διαλέκτῳ*[6].

Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Ἀριστίππου τὴν ἡδονὴν σκοπὸν τοῦ ἔχοντες ὠνομάσθησαν ἡ δ ο ν ι κ ο ί, οἵτινες εἶναι οἱ πρόδρομο Ἐπικουρείων. Τὸν Ἀρίστιππον διεδέξατο ἡ θυγάτηρ Ἀρ ἥτις ἐδίδαξε τὸν υἱὸν αὐτῆς Ἀ ρ ί σ τ ι π π ο ν τ ὸ ν ν ε ώ τ ε ρ τὸν διὰ τοῦτο Μητροδίδακτον ἐπονομασθέντα. Τοῦ Ἀριστί

---

[1]) Ἀθήν. XII, 544 A *"Καὶ ἥ γε Κυρηναϊκὴ καλουμένη ἀπ' Ἀρ που τοῦ Σωκρατικοῦ τὴν ἀρχὴν λαβοῦσα, ὃς ἀποδεξάμενος τὴν ἡδυπά ταύτην τέλος εἶναι ἔφη καὶ ἐν αὐτῇ τὴν εὐδαιμονίαν βεβλῆσθαι καὶ χρονον αὐτὴν εἶναι· παραπλησίως τοῖς ἀσώτοις οὔτε τὴν μνήμην τῶν νυιῶν ἀπολαύσεων πρὸς αὐτὸν ἡγούμενος οὔτε τὴν ἐλπίδα τῶν ἐσομ ἀλλ' ἑνὶ μόνῳ τὸ ἀγαθὸν κρίνων τῷ παρόντι, τὸ δὲ ἀπολελαυκέναι κα λαύσειν οὐδὲν νομίζων πρὸς αὐτόν, τὸ μὲν ὡς οὐκ ἔτ' ὂν τὸ δὲ ὡς ο*
[2]) *Πλάτ. ἐν Φαίδων* 59. [3]) *Ἀθήν. XII*, 544 E. [4]) *Διογέν Λαέρτ.*
[5]) *Μετὰ τὰ φυσικ* 996 *α* 32. [6]) *Διογέν. Λαέρτ. II*, 83. [7]) Σ
XVII *"Ἄνδρες δ' ἐγένοντο γνώριμοι Κυρηναῖοι Ἀρίστιππός τε ὁ Σω τικός, ὅστις καὶ τὴν Κυρηναϊκὴν κατεβάλετο φιλοσοφίαν, καὶ θυγάτη ρήτη τοὔνομα, ἥπερ διεδέξατο τὴν σχολήν, καὶ ὁ ταύτην πάλιν διαδεξα υἱὸς Ἀρίστιππος ὁ κληθεὶς Μητροδίδακτος"*.

ἠκροάσαντο Αἰθίοψ ὁ Πτολεμαεὺς καὶ Ἀντίπατρος ὁ Κυρηναῖος[1]. Υἱὸς τοῦ Μητροδιδάκτου ἦτο Θεόδωρος ὁ ἐπικληθεὶς ἄθεος[2], ὅστις τέλος τοῦ βίου ἔλεγε τὴν χαρὰν ἐπὶ τῇ φρονήσει. Ἐκ τούτου ὠνομάσθησαν οἱ Θεοδώρειοι. Ὁ δὲ Ἡγησίας ἔζη ἐν τοῖς χρόνοις Πτολεμαίου τοῦ Λάγου καὶ ἐπωνομάσθη πεισιθάνατος. Λέγεται δ', ὅτι ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ, οὓς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐποιεῖτο, οὕτω ζωηρῶς περιέγραφε τὰ κατὰ τὸν ἐνθάδε βίον, ὥστε πολλοὶ ἑκουσίως ἔθανον[3]. Ὡς οἱ σοφισταί, οὕτω καὶ οἱ Ἡγησιακοὶ ἀνῄρουν τὰς αἰσθήσεις, ὡς μὴ παρεχούσας ἀκριβῆ γνῶσιν[4]. Ἐν τοῖς Κυρηναϊκοῖς διαπρέπει ὁ Ἀννίκερις, ὅστις ἐπανορθώσας τὴν αἵρεσιν ταύτην παρήγαγε τὴν Ἀννικερείαν. Οἱ Ἀννικέρειοι δὲν ἔθετον τέλος τοῦ ὅλου βίου, ἀλλὰ μόνον ἑκάστης πράξεως[5].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

ΠΕΡΙ ΠΛΑΤΩΝΟΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΑΥΤΟΥ

Ὡς οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἦσαν οἱ τελειότεροι τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀντιπρόσωποι[6], οὕτως ὁ Πλάτων εἶναι ὁ ἀκραι-

---

[1]) Διογέν. Λαέρτ. II, 86. [2]) Ὁ αὐτὸς αὐτόθι. [3]) Cic. Tusc. I, 34. [4]) Διογέν. Λαέρτ. II, 95 „Ἀνῄρουν δὲ καὶ τὰς αἰσθήσεις οὐκ ἀκριβούσας τὴν ἐπίγνωσιν„. [5]) Κλήμ. ὁ Ἀλεξανδρ. ἐν Στρωμ. II, 21. [6]) Ἐν σελίδ. 10 τοῦ Πρυτανικοῦ ἡμῶν λόγου πρὸς τοῖς ἄλλοις λέγομεν· „Οἱ παλαιοὶ λοιπὸν Ἕλληνες παρὰ πάντων ὁμολογοῦνται ὡς φυλὴ εὐφυεστάτη, τὴν δὲ εὐφυΐαν αὐτῶν ἐπέδειξαν ἐν τῇ γλώσσῃ, ἐν τῇ διαπλάσει τῶν μύθων, ἐν τῇ τέχνῃ, ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἐν τῷ βίῳ καὶ ἐν παντί, ἐξ οὗ τεκμηριοῦται ὑπεροχὴ διανοίας. Ὁ ἀπὸ σκηνῆς φιλόσοφος Εὐριπίδης καὶ ὁ ῥητορικῶς φιλοσοφήσας Ἰσοκράτης λέγουσιν, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν παῖδες θεῶν. Τὸ περὶ τούτων εἰρημένον ἰσχύει περὶ ὅλων τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες παρὰ τῆς θείας προνοίας τοσαύτης εὐνοίας ἠξιώθησαν καὶ οὕτω τῶν ἄλλων λαῶν τοὐἀρχαίου

φνέστερος τοῦ Ἕλληνος τύπος. Διότι οὐδεὶς ἄλλος ἐξ ἐκεί
οἵτινες διὰ τῆς γραφῆς τὸ ἑαυτῶν ἦθος εἰκόνισαν, ἔχει τὰ
ρετὰς τῶν ἡμετέρων προγόνων ἐν ἰδιώδει μορφῇ, ὡς ὁ
τοῦ Ἀρίστωνος. Ἐκεῖνοι διέπρεπον κατὰ τὴν διαλεκτικὴν δ
τητα καὶ κατὰ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸ καλόν, ἀλλ' οὐδεὶς
Πλάτωνος εἶναι διαλεκτικώτερος οὐδὲ μείζων τοῦ κάλλους
λος[1]. *Ὡς ὁ Ἀπόλλων διαπρέπει ἐν τοῖς θεοῖς, οὕτως ὁ Ι*
των ἐν τῷ Ὀλύμπῳ τῶν φιλοσόφων. Ἡ ὁμοιότης εἶναι
περιφανής, ὥστε οἱ Πλατωνικοὶ φιλόσοφοι τὸν Φοῖβον καὶ
τὸν Ἀρίστωνα ἔλεγον πατέρα τοῦ ἡμετέρου φιλοσόφου[2] *ἑο*
ζοντες τὰ γενέθλια αὐτοῦ τῇ ἑβδόμῃ Θαργηλιῶνος, καθ' ἣν ἐ
νήθη καὶ ὁ θεὸς τοῦ φωτός, ὡς ἔλεγον οἱ Δήλιοι[3]. *Καὶ ὁ*
κράτης εἶδεν ὄναρ, καθ' ὃ νεοσσὸν κύκνου εἶχεν ἐν τοῖς γ
σιν, ὅστις παραχρῆμα πτεροφυήσας ἀνέστη καὶ ἡδέως ἔκλα
Ὅτε δ' ἐγένετο ἡμέρα, προσῆλθε τῷ φιλοσόφῳ ὁ Πλά
ὅπως μαθητεύσῃ, οὗτος δ' ἰδὼν τὸν νέον εἶπεν, ὅτι εἶναι ὁ
νις[4]. *Καὶ ὁ Πλάτων ἐν τῷ Φαίδωνι*[5] *λέγων περὶ τοῦ*
κράτους, ὅτι εἶναι ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος πτηνόν, ἴσως
τὸν ὑπαινίσσεται Ἀλλ' ὁπωσδήποτε καὶ οἱ δύο εἶναι φ

κόσμου διήνεγκον, ὥστε κατὰ τὸν λόγον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου οἱ
ληνες ὡμοίαζον πρὸς ἡμιθέους ἐν μέσῳ θηρίων„ Πλούταρχ. ἐν βίῳ
ξάνδρ. κεφ. 51. [1]) *Ἐν σελίδ.* 19 *τῆς εἰσαγωγῆς ἡμῶν εἰς τὸν Πλά*
τῆς προτασσομένης τῆς ἐκδόσεως τοῦ Γοργ. παρατηροῦμεν· "Οὕτως ὁ θ
σιος φιλόσοφος, ὡς συνενοῖ τὴν τολμηροτάτην ἰδανικότητα μετὰ σπανία
διανοίας ὀξύτητος, ὡς συνδέει τὰς ἀφῃρημένας ἰδέας μετὰ τοῦ ἀνθηρο
γλώσσης καὶ τῆς δραματικῆς τέχνης, οὕτως ὡς ἄνθρωπος ἐξεῦρε τὸν τ
νὰ συναρμόσῃ τὸ αὐστηρὸν τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν μετὰ τοῦ ζωηροῦ ζήλου
τὸ καλὸν καὶ τὰ τρυφερὰ αἰσθήματα. Ναί· ἠδυνήθη νὰ συγκεράσῃ τὸ ἠ
μετὰ τοῦ καλοῦ καὶ τὸ αὐστηρὸν μετὰ τοῦ τρυφεροῦ καὶ ἀναδείξῃ ἐ
τέλειον τύπον ἀνθρώπου. Μεγαλοπρέπεια καὶ χάρις εἶναι τὸ ἀριπρεπὲ
γαλεῖον τῶν διαλόγων τοῦ Πλάτωνος καὶ ἡ ἀρετὴ αὕτη πρέπει νὰ θεω
ὡς περιβάλλουσα τὸν προσωπικὸν τοῦ φιλοσόφου χαρακτῆρα„. [2]) *Δ*
Λαέρτ. III, 2. [3]) *Αὐτόθι.* [4]) *Διογέν. Λαέρτ. III,* 5. [5]) *Ἐν* 85.

βόλοι, ὁ μὲν βάλλει ἀκτῖνας ὑλικοῦ φωτός, ὁ δὲ Πλάτων ἰδεώδους. Ἂν δ' ὑπάρχῃ διαφορά, αὕτη κεῖται κατ' ἐξοχὴν ἐν τούτῳ, ὅτι αἱ ἰδέαι τρέχουσι ταχύτερον τῶν ἀκτίνων τοῦ Ἑκηβόλου.

Ὁ Πλάτων λοιπὸν ἐγεννήθη τῇ ἑβδόμῃ Θαργηλιῶνος, ἤτοι τῇ εἰκοστῇ πρώτῃ Μαΐου τοῦ 427 ἢ 429 π. Χ.[1], *πατέρα μὲν ἔχων Ἀρίστωνα τὸν Ἀριστοκλέους, μητέρα δὲ τὴν Περικτιόνην εἰς τὸν Κόδρον καὶ τοὺς Νηλείδας τὸ γένος ἀνάγουσαν. Λέγεται δ', ὅτι καὶ ὁ φιλόσοφος τὸ κατ' ἀρχὰς ὠνομάσθη Ἀριστοκλῆς κατὰ τὸ ὄνομα τοῦ πάππου, εἶτα δὲ ὑπὸ τοῦ γυμναστοῦ Ἀρίστωνος μετωνομάσθη Πλάτων· διότι τὸ στέρνον καὶ τὸ μέτωπον εἶχε πλατύτατα*[2]. *Ὁ ἀριστοκρατικὸς Χαρμίδης καὶ ὁ σκληρὸς Κριτίας ἦσαν στενοὶ τοῦ συγγραφέως συγγενεῖς. Ἀμφότεροι δ' ἔπεσαν ἀγωνιζόμενοι πρὸς τοὺς δημοκρατικοὺς τοῦ Θρασυβούλου ἑταίρους. Οὕτως εἰς ἀριστοκρατικὸν γένος ἀνήκων καὶ τοὺς πόρους ἔχων δαψιλεῖς ἔτυχεν ἐπιμεμελημένης ἀνατροφῆς καὶ παιδεύσεως. Τὸ μὲν ἀναγινώσκειν καὶ γράφειν φειν ἔμαθε παρά τινος Διονυσίου*[3], *τὴν δὲ μουσικὴν παρὰ Δράκοντος τοῦ Ἀθηναίου, ὅστις ἐγένετο μαθητὴς τοῦ ἐξόχου μουσικοῦ Δάμωνος καὶ Μετέλλου τοῦ Ἀκραγαντίνου. Ὁ δὲ Ἀρίστων ὁ Ἀργεῖος οὕτως ἤσκησε τὸν Πλάτωνα ἐν τῇ γυμναστικῇ, ὥστε ἐν τοῖς Ἰσθμίοις μετέσχε τοῦ ἀγῶνος*[4]. *Ὅτε δ' ἦτο μειρακύλλιον, ἔγραφεν ἡρωϊκὰ ἑξάμετρα, διθυράμβους καὶ τραγῳδίας. Ὅτι δ' ὁ Πλάτων ἦτο ποιητικὴ φύσις, γίνεται κατάδηλον ἔκ τε τῆς ἐξάρσεως τῆς δραματικῆς τέχνης, καθ' ἣν οἱ διάλογοι συνε-*

---

[1]) *Περὶ τοῦ χρόνου τῆς γεννήσεως καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Πλάτωνος ὑπάρχει μεγάλη ἀμφισβήτησις, ὡς δύναταί τις νὰ ἴδῃ παρὰ* Überweg, Untersuchungen über die Echtheit und Zeitfolge Platonischer Schriften und über die Hauptmomente aus Plato's Leben, Wien 1861 *καὶ* Zeller II², 338 *ἐν σημ.* 1. [2]) *Ὀλυμπιόδωρ. παρὰ* Westermann *ἐν σελίδ.* 383. [3]) *Διογέν. Λαέρτ. III*, 4. [4]) *Ὅρα* Sittl II, 285.

τάχθησαν. Περιεσώθη δὲ μέχρις ἡμῶν καὶ τὸ πολυθρήλητ τὸν 'Αριστοφάνη ἐπίγραμμα[1]. *'Από τῆς ποιήσεως ἔτρεψ νέον εἰς τὴν φιλοσοφίαν ὁ Σωκράτης, οὗ ἀπὸ τοῦ εἰκ τῆς ἡλικίας ἔτους ἠκροάσατο ἐπὶ 8 ἢ 9 ἔτη*[2]. *Τὸ Σωκρα πνεῦμα ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς διανοίας τοῦ Πλάτωνος, ὅστις χρι θανάτου ἐτίμα τὸν διδάσκαλον, ὡς μαρτυρεῖ ὁ ἰδε τύπος, ἐν ᾧ τοῖς μεταγενεστέροις τοῦτον παρέδωκεν*[3].

Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους ὁ Πλάτω 'Αθήνας καταλιπὼν πρῶτον μὲν ἐπορεύθη εἰς Μέγαρα τὸν Εὐκλείδην, εἶτα δὲ εἰς Κυρήνην πρὸς τὸν μαθημα Θεόδωρον, ἐκεῖθεν δ' εἰς Αἴγυπτον, ὅπου ἐπί τινα χρόνον τριψε μετὰ τῶν ἱερέων τῆς χώρας τοῦ Νείλου. 'Εν 'Ι πόλει ἐπὶ Στράβωνος ἐδείκνυντο οἱ οἶκοι, ἐν οἷς ὁ Πλ καὶ ὁ Εὔδοξος ἐποιοῦντο τὰς διατριβάς[4]. *Οἱ ἀρχαῖοι ἔλ ὅτι ὁ φιλόσοφος διέτριψεν ἐνταῦθα τριακαίδεκα ἔτη, ὅπερ φαίνεται πιθανόν, διότι οἱ διάλογοι αὐτοῦ δὲν ὑποδεικν μακρὰν ἐν Αἰγύπτῳ διατριβήν. Μείζονα σπουδαιότητα ἔχ αἱ ἀποδημίαι τοῦ Πλάτωνος εἰς τὴν Σικελίαν καὶ τὴν 'Ιτα ἔνθα τοῖς Πυθαγορείοις ἐντυχὼν συνεπλήρωσε τὸ φιλοσο αὐτοῦ σύστημα*[5]. *'Αποδημήσας λοιπὸν εἰς Σικελίαν εἰσῆλθ τὴν αὐλὴν τοῦ Διονυσίου. 'Ενταῦθα διὰ τὴν παρρησίαν*[6] *π πεσεν εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ τυράννου, ὅστις ἔπεισε τὸν Σ*

---

1) *Διεσώθη ἐν 'Ολυμπ. β. Πλατ. παρὰ* Westermann *ἐν σελίδ.* 38
Αἱ Χάριτες τέμενός τι λαβεῖν ὅπερ οὐχὶ πεσεῖται
ζητοῦσαι ψυχὴν εὗρον 'Αριστοφάνους.

2) *"Ορα Εἰσαγωγήν μου εἰς Πλάτων. ἐν σελίδ.* 8. 3) *Τοῦτο δύνα νὰ ἴδῃ καὶ ἐν τῇ 'Απολογίᾳ καὶ ἐν τῷ Κρίτωνι καὶ ἐν τῷ Φαίδωνι.* 4) Σ XVII, 806 *"'Εκεῖ δ' οὖν ἐδείκνυντο οἵ τε τῶν ἱερέων οἶκοι καὶ Πλα καὶ Εὐδόξου διατριβαί. Συνανέβη γὰρ δὴ τῷ Πλάτωνι ὁ Εὔδοξος δεῦρ συνδιέτριψαν τοῖς ἱερεῦσιν ἐνταῦθα ἐκεῖνοι τριακαίδεκα ἔτη, ὡς εἴρηται* 5) *Διὰ μακρῶν περὶ τούτων πραγματευόμεθα ἐν σελίδ.* 10 *τῆς εἰσα ἡμῶν εἰς τὸν Πλάτωνα.* 6) *"Ορα 'Ολυμπιοδώρ. βίον Πλάτωνος παρὰ* Westermann *ἐν σελίδ.* 385.

τιάτην Πόλλιν, ὅπως κατὰ τὸν πλοῦν πωλήσῃ αὐτόν, ὅπερ καὶ ἔπραξεν[1]. *'Αλλ' 'Αννίκερις ὁ Κυρηναῖος ἐλύτρωσε τὸν δουλωθέντα φιλόσοφον. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον Διονυσίου τοῦ πρεσβυτέρου Δίων, ὁ θεῖος τοῦ νεωτέρου Διονυσίου, παρεκάλεσε τὸν Πλάτωνα, ἵνα ἐλθὼν εἰς Συρακούσας παιδεύσῃ τὸν μὴ τυχόντα παιδείας ἡγεμόνα. 'Ο νέος δυνάστης ἔδειξε ζωηρὸν ζῆλον πρὸς τὰ ὑψηλὰ τοῦ φιλοσόφου διδάγματα, ἀλλ' οἱ ἐχθροὶ τοῦ Δίωνος διὰ συκοφαντιῶν ἠνάγκασαν τὸν φιλόσοφον νὰ ἐπανέλθῃ οἴκαδε. Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν πάλιν ὁ τύραννος ἐπιθυμήσας τῆς διδασκαλίας τοῦ Πλάτωνος ἔπεισε τοὺς περὶ τὸν 'Αρχύταν Πυθαγορείους*[2], *ὅπως καλέσωσιν αὐτόν. Οὗτος μὴ ἀπιδὼν εἰς τοὺς προτέρους κινδύνους ἐπανῆλθεν εἰς Συρακούσας καὶ ἐνέπλησε μὲν τὸν τύραννον μεγάλης χαρᾶς, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ διαλλάξῃ τοῦτον πρὸς τὸν Δίωνα. 'Εν τέλει πάλιν ἐκινδύνευσε καὶ ἐσώθη μόνον διὰ τῆς βοηθείας τῶν Πυθαγορείων, οἵτινες τότε ἦρχον ἐν Τάραντι*[3]. *'Ο Πλάτων ἀνέλαβε πλείστους κινδύνους χάριν τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ θεωριῶν, ἃς ἐνόμισεν, ὅτι δύναται νὰ ἐφαρμόσῃ διὰ τῶν ἡγεμόνων τῶν Συρακουσῶν*[4].

Μετὰ τὰς ἀποτυχίας ταύτας ὁ φιλόσοφος ἔμεινε διαρκῶς διδάσκων ἐν τῇ σχολῇ, ἣν εἶχεν ἱδρύσει ἐν τῇ 'Ακαδημίᾳ. 'Ενταῦθα ὁ Πλάτων εἶχε μικρὸν κῆπον[5], *ἐν ᾧ ἐδίδασκεν. 'Η*

---

1) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δίωνος κεφ.* V. 2) *Αὐτόθι ἐν κεφ.* 18—20. 3) *Αὐτόθι.* 4) *Πλάτ. 'Επιστολ.* VII, 326 "*κακῶν οὖν οὐ λήξειν τὰ ἀνθρώπινα γένη, πρὶν ἂν ἢ τὸ τῶν φιλοσοφούντων ὀρθῶς γε καὶ ἀληθῶς γένος εἰς ἀρχὰς ἔλθῃ τὰς πολιτικὰς ἢ τὸ τῶν δυναστευόντων ἐν ταῖς πόλεσιν ἔκ τινος μοίρας θείας ὄντως φιλοσοφήσῃ. Ταύτην δὴ τὴν διάνοιαν ἔχων εἰς 'Ιταλίαν τε καὶ Σικελίαν ἦλθον, ὅτε πρῶτον ἀφικόμην*". *Τινὲς ἀμφισβητοῦσι τὴν γνησιότητα τῶν Πλατωνικῶν ἐπιστολῶν, ἀλλ' ἐπειδὴ εἶναι ἀρχαιόταται ἐνυπάρχουσιν ἐν αὐταῖς πολλαὶ ἱστορικαὶ ἀλήθειαι.* 5) *Πλούταρχ. Περὶ φυγῆς* 10 "*'Η δ' 'Ακαδημία, τρισχιλίων δραχμῶν χωρίδιον ἐωνημένον, οἰκητήριον ἦν Πλάτωνος καὶ Ξενοκράτους καὶ Πολέμωνος, αὐτόθι σχολαζόντων καὶ καταβιούντων τὸν ἅπαντα χρόνον*".

ἵδρυσις τῆς σχολῆς κατά τινας ὑπολογισμοὺς ἐγένετο τ
π. Χ[1]. *Εἰς ταύτην συνέρρεον πολυάριθμοι μαθηταί,*
βραδύτερον διέπρεψαν, ὡς Σπεύσιππος ὁ Ἀθηναῖος,
κράτης ὁ Χαλκηδόνιος, Ἀριστοτέλης ὁ Σταγειρίτης κ
λοι. Ἐν τοῖς μαθηταῖς τοῦ φιλοσόφου ὑπῆρχον καὶ δ
ναῖκες, Λασθένεια ἡ Μαντινικὴ καὶ Ἀξιοθέα ἡ Φλιασί
καὶ περιεβάλλετο ἀνδρικὰ ἱμάτια[2]. *Εἰκάζεται δ', ὅτι ὁ Π*
ἐδίδασκε κατ' ἐρώτησιν καὶ ἀπόκρισιν, ἤτοι διαλογικ
μαρτυροῦσι τὰ συγγράμματα αὐτοῦ. Παρεδόθη δ', ὅτι
τοῦ Ἀρίστωνος ἐτράπη εἰς θεωρητικὸν βίον καὶ δι' ἄλλ
αἰτίας, κατ' ἐξοχὴν δὲ διὰ τὴν διαφθορὰν τῆς πολιτείας. Ἰ
φιλοτιμίας ὁ φιλόσοφος κατῆλθε μέχρις ἀντιζηλίας πρὸς
σχολάς, ὡς πρὸς τὴν τοῦ Ἰσοκράτους[3] *καὶ τοῦ Σωκρ*
Ἀντισθένους[4]. *Ἀλλὰ κατὰ τοῦ Ἀντισθένους εἶχε καὶ πρ*
κοὺς λόγους, διότι οὗτος ἔγραψεν ὑβριστικὸν διάλογον
τοῦ ἡμετέρου φιλοσόφου καλέσας αὐτὸν Σάθωνα[5]. *Κατ*
χὴν δ' Ἡγήσανδρος ὁ Δελφὸς ὕβρισε τοῦτον εἰπών, ὅτ
πάντας ἦτο κακοήθης καὶ ὅτι δῆθεν μετὰ τὸν θάνατον το
κράτους, ἐν ᾧ πάντες ἦσαν ἄθυμοι, λαβὼν τὸ ποτήριον
πιε τῷ Ἀπολλοδώρῳ ἐπειπών, ὅτι αὐτὸς εἶναι ἱκανός,
ἡγῆται τῆς σχολῆς. Ἀλλ' ὁ Ἀπολλόδωρος κατὰ τὴν δι
τοῦ Ἡγησάνδρου εἶπεν, ὅτι μετὰ μείζονος εὐχαριστήσεως
νατο νὰ λάβῃ τὴν κύλικα τοῦ φαρμάκου ἢ τὴν παρὰ τοῦ
τωνος πρόποσιν τοῦ οἴνου[6]. *Πρὸς δὲ ὁ Ἡγήσανδρος ἔλεγ*
ὁ φιλόσοφος ἔσκωπτε τὸν Ἀρίστιππον ἀποδημήσαντα
Διονύσιον, ἐν ᾧ αὐτὸς τρὶς ἐξέπλευσεν εἰς Σικελίαν[7]. *Ἐπ*
τούτοις οἱ ἐπικριταὶ ἤλεγξαν ἀντιφάσεις τῆς θεωρίας πρ

---

[1]) Ὅρα Überweg *ἐν σελίδ.* 128 *τῆς εἰρημένης διατριβῆς.* [2]) *Λαέρτ. III*, 46 *καὶ* IV, 2. [3]) *Τοῦτο πράττει ἐν τέλει τοῦ Εὐθυ*
[4]) *Ὅρα Εὐθύδημ.* 301 *α.* [5]) *Ἀθήν. XI*, 507 *α.* [6]) *Αὐτόθι.* [7]) *Α*

πράξεις τοῦ φιλοσόφου καὶ εἶπον, ὅτι τοὺς πλείστους τῶν διαλόγων ἔλαβε παρ' ἄλλων[1]. *Τὰ τοιαῦτα εἶναι διαβολαὶ ἀνθρώπων ὑβριστῶν, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ εἴπομεν*[2]. *Ἀφ' οὗ δ' ὁ ἡμέτερος φιλόσοφος παρέτεινε τὸν βίον μέχρι τοῦ* 81*ου* *ἔτους τῆς ἡλικίας, ἔθανε κατὰ τὸ* 348/7 *π. Χ. καταλιπὼν κληρονόμον τὸν μικρὸν υἱὸν Ἀδείμαντον.*

Δὲν ἴσχυσαν λοιπὸν αἱ διαβολαί, ὅπως μειώσωσι τὴν ἠθικὴν τοῦ Πλάτωνος ἀξίαν· διότι ταύτην μαρτυροῦσι τὰ συγγράμματα αὐτοῦ, ὧν ἐφείσθησαν πάντες οἱ αἰῶνες μετὰ τῶν προλήψεων αὐτῶν. Μέχρις ἡμῶν περιῆλθον τεσσαράκοντα καὶ δύο διάλογοι, δέκα καὶ τρεῖς ἐπιστολαὶ καὶ ἀριθμός τις ὅρων. Ἡ ἀρχαιότης δὲν ἐγίνωσκε πλείονα τούτων συγγράμματα. Ἐφέροντο μὲν ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ἀριστοτέλους αἱ καλούμεναι Διαιρέσεις[3], *ἀλλ' αὗται ἦσαν γυμνάσματα τῆς σχολῆς, ἅπερ ὁ Πλάτων δὲν εἶχεν ὁρίσει πρὸς δημοσίευσιν. Λοιπὸν δὲν ἀπώλοντο Πλατωνικὰ συγγράμματα, ἀλλὰ παρ' αὐτοῖς τοῖς ἀρχαί-*

---

1) *Ἀθήν.* XI, 508 C *"Καὶ γὰρ Θεόπομπος ὁ Χῖος ἐν τῷ κατὰ τῆς Πλάτωνος διατριβῆς 'τοὺς πολλοὺς (φησὶ) τῶν διαλόγων αὐτοῦ ἀχρείους καὶ ψευδεῖς ἄν τις εὕροι· ἀλλοτρίους δὲ τοὺς πλείους, ὄντας ἐκ τῶν Ἀριστίππου διατριβῶν, ἐνίους δὲ καὶ τῶν Ἀντισθένους, πολλοὺς δὲ κἀκ τῶν Βρύσωνος τοῦ Ἡρακλεώτου'".* 2) *Ἐν Εἰσαγωγ. εἰς Πλάτων. σελίδ.* 18 *"Ἡ ἀριστοκρατία ἐκείνη τῆς διανοίας, ἥτις ἐν τῇ Πολιτείᾳ αὐτοῦ διαλάμπει, ἔχει βαθείας τὰς ῥίζας ἐπὶ τοῦ ἤθους τοῦ φιλοσόφου. Ἐπειδὴ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις δὲν ὑπῆρχεν ἀπότομος ἀντίθεσις, ὡς παρὰ τοῖς νεωτέροις, τῆς θεωρίας πρὸς τὴν πρᾶξιν, τὸ ἰδανικὸν ἐκεῖνο εἶχεν ὡς βάσιν τὸν χαρακτῆρα τούτου... Ἂν ἦτο μεστὸς φαύλων ἐπιθυμιῶν καὶ διῆγεν ἀκόλαστον βίον, δὲν ἤθελεν ἀποκαλύψει ὁλόκληρον κόσμον ἠθικῶν ἀληθειῶν, διότι κατ' αὐτὸν τοῦτον τὸν φιλόσοφον δὲν εἶναι ἐπιτετραμμένον τῷ μὴ καθαρῷ νὰ ἅπτηται τοῦ καθαροῦ".* 3) *Τοιαῦται Διαιρέσεις φέρονται παρὰ Διογέν. τῷ Λαερτ.* III, 80—109· *Ὡς παράδειγμα παρατιθέμεθα ἐκ τοῦ* § 91 *"Ἡ ἀρχὴ διαιρεῖται εἰς μέρη πέντε· ἓν μέν, εἰς τὸ κατὰ νόμον· ἓν δὲ εἰς τὸ κατὰ φύσιν· ἓν δέ, εἰς τὸ κατὰ ἔθος· τέταρτον, εἰς τὸ κατὰ γένος· πέμπτον δέ, κατὰ βίαν".*

οις ὑπῆρχεν ἡ γνώμη, ὅτι πολλοὶ διάλογοι[1] *δὲν εἶναι* *Οἱ νεώτεροι ἀθετοῦσι πλείονα Πλατωνικὰ ἔργα, κατ'* *δὲ μικροτέρους διαλόγους*[2]. *'Αλλ' οἱ κριτικοὶ κατὰ τὸ μ* *ἧττον ἐρείδονται ἐπὶ ἡμαρτημένης ἀρχῆς νομίζοντες, ὅ* *λόσοφος οὗτος μόνον ἐπιστημονικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ ἀ* *γήματα ἐδημιούργει. Εἴπομεν ἡμαρτημένης· διότι καὶ* *καὶ αἱ προσωπικαὶ τοῦ Πλάτωνος περιστάσεις συνεί* *πρὸς ἀλλοίωσιν τοῦ γνωστοῦ χαρακτῆρος.*

Δὲν πρέπει νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι πρῶτος ὁ Πλάτων ἔγρα *λόγους· διότι πρὸ τούτου 'Αλεξαμενὸς ὁ Τήϊος*[3], *ἴσως* *'Επίχαρμος καὶ Ζήνων ὁ 'Ελεάτης ἐποίησαν τὸ αὐτό.* *δ', ὅτι ὁ ἡμέτερος φιλόσοφος τὰ πλεῖστα μετέτρεψεν* *'Επιχάρμου*[4]. *Κατ' ἐξοχὴν οὗτος ἐμιμήθη τὸν διδάσκα* *τοῦ Σωκράτη, ὅστις διαλογικῶς ἐδίδασκε. Κατὰ τοῦτο* *των ποιεῖ ἀντίθεσιν πρὸς τὸν 'Αριστοτέλη τὸν διὰ συνεχ* *γου κατὰ τὸ πλεῖστον γράψαντα. 'Η διαφορὰ αὕτη δύν* *ἐξηγηθῇ ἐκ τοῦ πολιτεύματος, διότι ὁ μὲν διάλογος εἶνα* *μοκρατικόν, ὁ δὲ συνεχὴς λόγος μοναρχικόν*[5]. *Οὐ μὴν ὁ* *φιλοσοφικὸς λόγος ἔπεισε τὸν Πλάτωνα, ὅπως συγγράψ* *λογικῶς· διότι ἐπίστευεν, ὅτι ἡ διάνοια εἶναι διάλογος τῆ*

---

[1]) *Οὕτως ὁ Θράσυλλος ἀμφιβάλλει περὶ τῆς γνησιότητος τῶν* *ραστῶν, Διογέν. Λαέρτ.* IX, 37. *Πρὸς δὲ ἀμφισβητεῖται ἡ γνησ* *'Επινομίδος, Διογέν. Λαέρτ.* III, 37, *τοῦ 'Ιππάρχου Αἰλιαν.* *'Ιστορ.* VIII, 2 *καὶ τοῦ δευτέρου 'Αλκιβιάδου 'Αθήν.* 506 C. [2]) Carl schmidt, Die Sammlung der Platonischen Schriften, zur Scheid echten von den unechten untersucht, Bonn, 1866. [3]) *'Αθήν.* *"Πρὸ γὰρ αὐτοῦ τοῦθ' εὗρε τὸ εἶδος τῶν λόγων ὁ Τήϊος 'Αλεξαμ* *Νικίας ὁ Νικαεὺς ἱστορεῖ καὶ Σωτίων. 'Αριστοτέλης δὲ ἐν τῷ πε* *τῶν οὕτως γράφει· 'οὐκοῦν οὐδὲ ἐμμέτρους τοὺς καλουμένους Σ* *μίμους μὴ φῶμεν εἶναι λόγους καὶ μιμήσεις ἢ τοὺς 'Αλεξαμενοῦ τ* *τοὺς προτέρους γραφέντας τῶν σωκρατικῶν διαλόγων".* [4]) *Διογέ* III, 9. [5]) *"Ορα εἰσαγωγήν μου εἰς Πλάτ. ἐν σελίδ.* 31.

πρὸς ἑαυτήν[1]. *Διὰ τοῦτο ὁ συνεχὴς λόγος ἤθελεν εἶναι κακὴ ἀπεικόνισις τῶν διανοημάτων τῆς ψυχῆς. Οἱ διάλογοι κατὰ τὴν μορφὴν ἤτοι τὸ εἶδος διαιροῦνται εἰς τρεῖς τάξεις, εἰς δραματικούς, οἷος ὁ Γοργίας, εἰς διηγηματικούς, οἷα ἡ Πολιτεία, καὶ εἰς μικτούς, ἐν οἷς ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ διηγηματικοῦ γίνεται δραματικῶς*[2]. *Τινὲς ὅμως μόνον τὰς δύο πρώτας τάξεις ἀναγνωρίζουσιν*[3]. *Οἱ μὲν δραματικοὶ διάλογοι ἔχουσι πολλὴν ζωηρότητα, οἱ δὲ διηγηματικοὶ ἀπεικονίζουσιν οὐ μόνον τοὺς λόγους, ἀλλὰ καὶ τὰς κινήσεις καὶ ἐνεργείας καὶ αὐτὴν τὴν αἴσθησιν, ἣν οἱ λέγοντες ἐπὶ τῶν ἀκροατῶν παράγουσιν, ὡς τοῦτο συμβαίνει ἐν τῷ Φαίδωνι.*

Σχεδὸν ἐν πᾶσι τοῖς διαλόγοις ἰθύντωρ εἶναι ὁ Σωκράτης, ὃν δικαίως ὑπὲρ πάντα ἄλλον προετίμησεν ὁ Πλάτων. Τοῦτο δ' ἔπραξε διὰ πολλάς, ὡς ἀλλαχοῦ εἴπομεν[4], *αἰτίας· διότι ἦτο διδάσκαλος τοῦ συγγραφέως, διότι ὡς ἀκολουθῶν τῇ μαιευτικῇ μεθόδῳ ἠδύνατο περὶ παντὸς ζητήματος νὰ πραγματεύηται, διότι εἶχε τεχνικὴν ἁπλότητα, ἣν ἐθήρευεν ὁ Πλάτων, καὶ τέταρτον ἡ ἡμέτερος συγγραφεὺς θεωρῶν τὴν φιλοσοφίαν ὡς τελείωσιν τοῦ πραγματικοῦ βίου εὕρισκεν ἐν τῷ διδασκάλῳ τὸν ἀρτιώτατον τῶν ἰδεῶν κόσμον. Σημειωτέον δ', ὅτι ἐν μὲν τοῖς ἀρχαιοτέροις διαλόγοις καθ' ὅλου διατηρεῖται ἡ εἰκὼν τοῦ πραγματικοῦ Σωκράτους, βραδύτερον ὑπὸ τὸ πρόσωπον τοῦ διδασκάλου λανθάνει ὁ μαθητὴς καὶ τελευταῖον τὸ πρόσωπον ἐκεί-*

---

1) *Πλάτ. ἐν Σοφιστ.* 268 E *"Οὐκοῦν διάνοια μὲν καὶ λόγος ταυτόν· πλὴν ὁ μὲν ἐντὸς τῆς ψυχῆς πρὸς αὐτὴν διάλογος ἄνευ φωνῆς γιγνόμενος τοῦτ' αὐτὸ ἡμῖν ἐπωνομάσθη, διάνοια"*. 2) *Διογέν. Λαέρτ.* III, 50 *"Λέγουσι γὰρ αὐτῶν τοὺς μὲν δραματικούς, τοὺς δὲ διηγηματικούς, τοὺς δὲ μικτούς"* *Παράβαλλ.* Bergk IV, 433. 3) *Πλούταρχ. Συμποσ. προβλήμ.* VII, 8 *"Ἴστε γάρ, (εἶπεν) ὅτι τῶν Πλάτωνος διαλόγων διηγηματικοί τινές εἰσιν, οἱ δὲ δραματικοί"*. 4) *Ὅρα εἰσαγωγήν μου εἰς Πλάτων. ἐν σελίδ.* 35.

του ἐμφανίζεται μόνον κατὰ παράδοσιν[1] *Μόνον ἐν ἑ λόγῳ δὲν διευθύνει τὴν συζήτησιν ὁ Σωκράτης, ἀλλ' θαγόρειος Τίμαιος, ἡ ἐξήγησις ὅμως δύναται εὐκόλ δοθῇ· διότι ὁ διδάσκαλος τοῦ Πλάτωνος, ὡς γνωστό ἠσχολεῖτο περὶ τὴν φυσικὴν φιλοσοφίαν. Ὁ Σωκράτη πὸν εἶναι ὁ ἥρως τῶν δραματικῶν τοῦ Πλάτωνος δια Οὗτος παρίσταται ἐν ἰδεώδει μορφῇ. Καὶ ἐν τούτῳ τοῖς ἄλλοις προσώποις ὁ δραματικὸς φιλόσοφος δε ἀριστοτέχνης κατὰ τὴν ἠθοποιΐαν καὶ κατὰ ταύτην νὰ παραβληθῇ πρὸς αὐτὸν τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν κλέα. Πλὴν τῆς ἠθοποιΐας ἐν τοῖς Πλατωνικοῖς δι ὑπάρχει καὶ πλοκὴ τοῦ μύθου καὶ χορός, ὡς ἐν τοῖς οις δράμασιν. Οὐ μόνον πλάττει τὸν ὅλον τοῦ διαλόγου ἀλλὰ καὶ παρεμβάλλει ἄλλους τεχνηέντως*[2] *πρὸς ἀπόδειξ θεωρήματος αὐτοῦ καὶ τοὺς παρὰ τῷ λαῷ φερομένους συγγραφῇ ἐνυφαίνει. Διότι κατὰ δύο τρόπους ἀποδεικν θεωρήματα αὐτοῦ, ἢ διὰ μύθου ἢ διὰ λόγου, δηλ. διὰ τῆς δόσεως ἢ διὰ τῆς διαλεκτικῆς. Σπουδαῖον μέρος τῆς καλλι τοῦ Πλάτωνος εἶναι καὶ ἡ ποιητικὴ γλῶσσα, ἥτις ἐνίοτε διθυράμβου ἐξαίρεται. Οὐχὶ δ' ἀφυῶς οἱ ἀρχαῖοι κατὰ τὸν ρωνα εἶπον, ὅτι, ἂν ὁ Ζεὺς διαλέγηται Ἑλληνιστί, τὴν γλ τοῦ Πλάτωνος μεταχειρίζεται*[3]. *Παραβάλλεται ἡ γλῶσσα πρὸς τὴν τοῦ Θουκυδίδου καὶ Δημοσθένους, ἀλλ' ἔχει ὁμοιότητα πρὸς τοὺς γλυπτοὺς καὶ τορνευτοὺς λόγ Ἰσοκράτους*[4].

---

[1]) Bergk IV, 433. [2]) *Ἐν σελ.* 38 *τῆς ἡμετέρας εἰσαγωγῆς Πλάτωνα παρατηροῦμεν "Ἕκαστος θαυμάζει τὸν καλλιτέχνην φι ὅτι τὴν μυθοπλαστικὴν δύναμιν οὕτω πλουσίως κέκτηται, ὥστε ἀ νας φιλοσοφικὰς θεωρίας δύναται ἐπιτυχῶς νὰ αἰσθητοποιήσῃ, τεχ νὰ μυθοποιήσῃ καὶ τοὺς μύθους αὐτοῦ μέχρις ἐπικῆς ζωηρότητος βιβάσῃ".* [3]) *Αὐτόθι ἐν σελίδ.* 33. *Κικέρ. ἐν Βρούτ.* 31. [4]) *Ὅρα ἐν σελίδ.* 34 *τῆς εἰρημ. εἰσαγωγῆς.*

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἐγένετο καταφανές, ὅτι ἡ μορφὴ ἢ τὸ εἶδος τῶν Πλατωνικῶν συγγραφῶν εἶναι καλλιτεχνικόν. Ἡ μέθοδος δέ, δι' ἧς οὗτος φιλοσοφεῖ, εἶναι ἡ διαλεκτική, ἧς ἔργον ἡ συναγωγὴ[1] καὶ ἡ διαίρεσις, ἐξ ὧν ἐκείνη μὲν τὰ πολλὰ τῆς πείρας ἀνάγει εἰς ἕν, ἡ δὲ διαίρεσις τὸ ὅλον διαιρεῖ εἰς εἴδη. Κατὰ ταῦτα ἡ ἐπιστήμη γεννᾶται ἐκ τῆς διαλεκτικῆς, ἡ δὲ διαλεκτικὴ ἐκ τοῦ ὁρισμοῦ τῶν ὄντων καὶ ὁ ὁρισμὸς τούτων ἐκ τῆς δυνάμεως τοῦ συνάγειν καὶ διαιρεῖν. Τὸ ὁρίζεσθαι καθ' ὅλου πρῶτος ἐπενόησεν ὁ Σωκράτης, ὅστις οὕτω παρεσκεύασε τὰ εἴδη ἢ τὰς ἰδέας τοῦ Πλάτωνος. Πρὸς παραγωγὴν τῶν ἰδεῶν συνεβάλετο καὶ τὸ δόγμα τοῦ Ἡρακλείτου, ὅστις ἔλεγεν, ὅτι τὰ πάντα εὑρίσκονται ἐν διηνεκεῖ ῥοῇ καὶ κινήσει[2]. Τὰ μὲν αἰσθητὰ ἄγουσιν εἰς τὴν δόξαν, αἱ δὲ ἰδέαι εἰς τὴν ἐπιστήμην. Ὑπάρχουσι λοιπὸν δύο κόσμοι, ὁ αἰσθητὸς καὶ ἀεὶ μεταβαλλόμενος καὶ ὁ αἰωνίως ἀμετάβλητος, ἤτοι τὰ εἴδη ἢ αἱ ἰδέαι[3]. Μόνη ἡ ἰδέα εἶναι τὸ ὄντως ὄν, ἔξω δὲ τῶν ἰδεῶν κατ' οὐσίαν οὐδὲν ὑπάρχει. Τὰ δ' ὄντα τοῦδε τοῦ κόσμου εἶναι μόνον εἴδωλα

---

1) Πλάτ ἐν Φαίδρ. 266 B "Τούτων δὴ ἔγωγε αὐτός τε ἐραστής, ὦ Φαῖδρε, τῶν διαιρέσεων καὶ συναγωγῶν, ἵν' οἷός τε ὦ λέγειν τε καὶ φρονεῖν, ἐάν τέ τιν' ἄλλον ἡγήσωμαι δυνατὸν εἰς ἓν καὶ ἐπὶ πολλὰ πεφυκὸς ὁρᾶν, τοῦτον διώκω κατόπισθε μετ' ἴχνιον ὥστε θεοῖο. Καὶ μέντοι καὶ τοὺς δυναμένους αὐτὸ δρᾶν εἰ μὲν ὀρθῶς ἢ μὴ προσαγορεύω. θεὸς οἶδε, καλῶ δὲ οὖν μέχρι τοῦδε διαλεκτικούς". Παράβαλλ. 273 E καὶ ἐν Σοφιστ. 253 B Ἰδὲ καὶ εἰσαγωγήν μου ἐν σελίδ. 29 2) Ἀριστοτέλ. Μετὰ τὰ φυσικ. A, 5 "Μετὰ δὲ τὰς εἰρημένας φιλοσοφίας ἡ Πλάτωνος ἐπεγένετο πραγματεία, τὰ μὲν πολλὰ τούτοις ἀκολουθοῦσα, τὰ δὲ καὶ ἴδια παρὰ τὴν τῶν Ἰταλικῶν ἔχουσα φιλοσοφίαν. Ἐκ νέου τε γὰρ συνήθης γενόμενος πρῶτον Κρατύλῳ καὶ ταῖς Ἡρακλειτείοις δόξαις, ὡς ἁπάντων τῶν αἰσθητῶν ἀεὶ ῥεόντων καὶ ἐπιστήμης περὶ αὐτῶν οὐκ οὔσης, ταῦτα μὲν καὶ ὕστερον οὕτως ὑπέλαβεν . . Οὗτος μὲν οὖν τὰ τοιαῦτα τῶν ὄντων ἰδέας προσηγόρευσε, τὰ δ' αἰσθητὰ παρὰ ταῦτα καὶ κατὰ ταῦτα λέγεσθαι πάντα· κατὰ μέθεξιν γὰρ εἶναι τὰ πολλὰ τῶν συνωνύμων τοῖς εἴδεσιν". 3) Ὅρα Christ ἐν σελίδ. 393 Παράβαλλ. Πλάτ. ἐν Πολιτ. VI, 509.

τῶν ἰδεῶν καὶ κατὰ τοῦτο μόνον ὑπάρχουσι, καθ' ὅσον
ἰδέας μετέχουσιν[1]. *Ὡς πρεσβυτάτην δὲ πασῶν τῶν ἰδεῶν*
τοῦ ἀγαθοῦ ἐθεώρησεν.

Ἀλλ' ἆρά γε τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα τοῦ Πλάτωνος,
ἡ ἀκριβὴς ἐξέτασις ἀνήκει τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας, δύν
νὰ ἐξαχθῇ ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ; Ποιοῦμεν τὴν ἐ
τησιν ταύτην, διότι οἱ Πλατωνικοὶ διάλογοι ἔχουσιν ὡς β
τυχαίας περιστάσεις τοῦ Σωκράτους, ὡς τὰς ἐπισκέψεις καὶ
θάνατον αὐτοῦ, καὶ διότι ἕκαστος τούτων ἀποτελεῖ τεχν
ὅλον μὴ παρέχον σημεῖα συνοχῆς πρὸς ἀπαρτισμὸν ὅλου[2]*.*
πὸν πάντα τὰ συγγράμματα τοῦ Πλάτωνος ὁμοῦ λαμβανόμ
ἀποτελοῦσιν ὅλον τι ἢ εἶναι ἄθροισμα συγγραφῶν μηδεμ
σχέσιν πρὸς ἀλλήλας ἐχουσῶν; Νομίζομεν, ὅτι τὸ πρώ
πρέπει νὰ ὑποτεθῇ, ἂν ὁ συγγραφεὺς ἦναι φιλόσοφος. Π
λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου ἐγένοντο θεωρίαι τινὲς κατὰ τ
νεωτέρους χρόνους. Οἱ ἀρχαῖοι ἤδη διήρουν τοὺς Πλατω
κοὺς διαλόγους εἰς δραματικοὺς καὶ φιλοσοφικούς. Κατὰ
πρώτην κατάταξιν διήρουν αὐτοὺς εἰς τετραλογίας, ὡς δὴ
τραγῳδίας τοῦ Αἰσχύλου. Ἐπειδὴ δὲ ἠρίθμουν ἓξ καὶ τ
κοντα γνησίους διαλόγους, εἶχον ἐννέα τετραλογίας, ἐξ ὧ
πρώτη συνίστατο ἐκ τοῦ Εὐθύφρονος, τῆς Ἀπολογίας,
Κρίτωνος καὶ τοῦ Φαίδωνος. Κατὰ τὴν διαίρεσιν ταύτην
Θρασύλλου ὁ περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς διάλογος ἤθελε
τέχει θέσιν σατυρικοῦ δράματος. Οἱ δὲ φιλοσοφικῶς δ
ροῦντες τοὺς Πλατωνικοὺς διαλόγους ἐχώριζον εἰς ὑφη
τικοὺς καὶ ζητητικούς, ἐξ ὧν ἐκεῖνοι μὲν διηροῦ

---

1) *Πλάτ. ἐν Φαίδων.* 100 C *"φαίνεται γάρ μοι, εἴ τί ἐστιν ἄλλο κ*
πλὴν αὐτὸ τὸ καλόν, οὐδὲ δι' ἓν ἄλλο καλὸν εἶναι ἢ διότι μετέχει ἐκ
τοῦ καλοῦ". 2) *Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου πραγματευόμεθα ἐν τῇ εἰσα*
εἰς Πλάτων. ἐν σελίδ. 24.

εἰς θεωρητικοὺς καὶ πρακτικούς, οἱ δὲ ζητητικοὶ εἰς γυμναστικοὺς καὶ ἀγωνιστικούς. Καὶ τῶν διαιρέσεων τούτων ὑπῆρχον ἄλλαι μικρότεραι[1]. Τινὲς[2] διαιροῦσι τὴν ὅλην τοῦ Πλάτωνος φιλοσοφίαν εἰς τοὺς τρεῖς κλάδους, τὴν διαλεκτικὴν (ἢ λογικήν), τὴν φυσικὴν καὶ τὴν ἠθικήν. Ὁ Zeller[3] νομίζει, ὅτι ἡ διαίρεσις αὕτη ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, διότι ταύτην ὁ Ἀριστοτέλης ὑποτίθησιν, ὁ Ξενοκράτης μεταχειρίζεται[4] καὶ οἱ σπουδαιότεροι διάλογοι εἰς ταύτην ὑποβάλλονται.

Τινὲς τῶν νεωτέρων ἐπειράθησαν, ὅπως τοὺς Πλατωνικοὺς διαλόγους τάξωσι κατὰ τὸν χρόνον τῆς συγγραφῆς. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη κατάταξις δὲν εἶναι εὔκολος καὶ πολλαὶ διαφωνίαι ἐγείρονται περὶ τὸν ὁρισμὸν ἑκάστου διαλόγου[5]. Μόνον ὀλίγων διαλόγων δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν τὴν χρονολογίαν, π. χ. εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἡ Ἀπολογία, ὁ Κρίτων καὶ ὁ Φαίδων ἐγράφησαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους. Πρὸς δὲ ὁσημέραι γίνεται πιθανωτέρα ἡ γνώμη τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ Grote[6], ὅτι οὐδεὶς τῶν διαλόγων συνεγράφη πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Σωκράτους. Πρὸς τὴν γνώμην ὅμως ταύτην ἀντίκειται ἡ εἴδησις, ὅτι ὁ Σωκράτης ἀναγνοὺς τὸν Λύσιν τοῦ Πλάτωνος ἐξεπλάγη, διότι κατεψεύδετο αὐτοῦ ὁ νεανίσκος[7]. Ἀλλὰ τοῦτο δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐπινόημα μεταγενεστέρου θελήσαντος νὰ δηλώσῃ τὴν ἔκπληξιν αὐτοῦ, διότι λόγος μετ' ἐλευθερίας γεγραμμένος τῷ Σωκράτει ἀπεδόθη. Φαίνεται δ', ὅτι ὁ Πλάτων εἶχε τὸν κάλαμον ἐν χερσὶ μέχρι θανάτου, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τούτου, ὅτι τοὺς Νόμους καὶ τὸν Κριτίαν ἀτελεῖς κατέλιπεν. Ἐνταῦθα τοῦ λόγου ὄντος δυνάμεθα νὰ μνημονεύσωμεν καὶ τῆς θεωρίας

---

[1]) Διογέν. Λαέρτ. III, 49. [2]) Ὅρα Zeller, II, 488 [3]) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 489. [4]) Σέξτ. Πρὸς μαθηματ. VII, 16. [5]) Ὅρα τὴν εἰσαγωγήν μου εἰς Γοργ. ἐν σελίδ. 110 καὶ εἰς Πρωταγόρ. ἐν σελίδ. 53. [6]) Ὅρα Christ ἐν σελίδ. 374. [7]) Διογέν. Λαέρτ. III, 55.

τοῦ *Ed. Munk*[1], καθ' ἣν οἱ Πλατωνικοὶ διάλογοι πρέπε
ταχθῶσι κατὰ τὴν ἡλικίαν τοῦ Σωκράτους. Κατὰ τοῦτον ὁ
δων εἶναι τὸ τελευταῖον τοῦ φιλοσόφου ἔργον· διότι ἐνταῦ
Σωκράτης θνήσκει.

Ὁ δὲ *Schleiermacher* ἐπειράθη, ὅπως κατατάξῃ
Πλατωνικοὺς διαλόγους κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν ἑνότη
Οὗτος ὑπέλαβεν, ὅτι εὐθὺς ἐν ἀρχῇ ὁ φιλόσοφος εἶχεν ὑπ'
ὁλόκληρον τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα, ὅπερ κατὰ τὸν μακρὸν
τοῦ βίον ἀνέπτυξε. Διότι δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρῇ τοὺς δι
ρολς τῆς φιλοσοφίας κλάδους ὡς παραλλήλως κειμένους, ἀλλ
ἓν ὅλον ἀποτελοῦντας. Ἂν οὕτως εἶχε, δὲν ἔπρεπε νὰ ὑπάρ
σιν ἀντιφάσεις ἐν τοῖς Πλατωνικοῖς διαλόγοις καὶ ἔπρεπ
ὑποτεθῇ, ὅτι ὁ Πλάτων ἐν πεντήκοντα ἔτεσι δὲν ἐγένετο
τίων ἑαυτοῦ. Τοὐναντίον παρατηρεῖται, ὅτι ἡ ἰδεολογία α
κατ' ὀλίγον ἀναπτύσσεται. Διὰ τοῦτο ὁ *K. Hermann*[3]
τὴν γνώμην, ὅτι τὸ Πλατωνικὸν σύστημα ἀναπτύσσ
κατ' εὐθὺν λόγον τῆς ἀναπτύξεως τοῦ φιλοσόφου.
παρ' ἄλλοις μὲν συγγραφεῦσι καὶ ποιηταῖς παρατηρεῖτ
βαθμιαία διανοητικὴ ἀνάπτυξις, ἀλλὰ παρὰ τῷ Πλάτων
ἴχνη τῆς ἀναπτύξεως εἶναι σαφέστερα. Πρὸς ἀνάπτυξιν
διανοίας τούτου συνεβάλετο ὁ θάνατος τοῦ Σωκράτους
τῆς ἀποδημίας τοῦ Πλάτωνος εἰς τὰ Μέγαρα, εἰς τὴν Σ
λίαν καὶ εἰς τὴν μεγάλην Ἑλλάδα, ἔνθα τοὺς Πυθαγορε
ἐγνώρισεν. Οὕτως οἱ Πλατωνικοὶ διάλογοι διαιροῦνται
τρεῖς περιόδους[4]. Εἰς μὲν τὴν πρώτην ἀνήκουσιν Ἱππία

---

[1]) Ὅρα Bergk IV, 438. Παράβαλλ. W. Lutoslawski, Sur une
velle méthode pour déterminer la chronologie des Dialogues de Pl
Paris 1896 [2]) Ὅρα εἰσαγωγήν μου εἰς Πλάτων. ἐν σελίδ. 26. [3]) Ge
chte und System der Platonischen Philosophie, Heidelberg 1839
Ὅρα K. Hermann ἐν σελίδ. 385 τοῦ μνημονευθέντος συγγράμματο
Ueberweg ἐν σελ. 49. Παράβαλλ. καὶ τὴν ἐμὴν εἰσαγωγὴν ἐν σελίδ.

ἐλάττων, ὁ Ἴων, ὁ πρῶτος Ἀλκιβιάδης, ὁ Χαρμίδης, ὁ Λύσις, ὁ Λάχης, ὁ Πρωταγόρας, ὁ Εὐθύδημος, ἡ Ἀπολογία, ὁ Κρίτων, ὁ Γοργίας, ὁ Εὐθύφρων, ὁ Μένων καὶ Ἱππίας ὁ μείζων. Εἰς δὲ τὴν δευτέραν, ἢ τὴν Μεγαρικήν, τάσσονται ὁ Κρατύλος, ὁ Θεαίτητος, ὁ Σοφιστής, ὁ Πολιτικὸς καὶ ὁ Παρμενίδης καὶ εἰς τὴν τρίτην ὁ Φαῖδρος, ὁ Μενέξενος, τὸ Συμπόσιον, ὁ Φαίδων, ὁ Φίληβος, ἡ Πολιτεία, ὁ Τίμαιος, ὁ Κριτίας καὶ οἱ Νόμοι. Ἐν μὲν τοῖς διαλόγοις τῆς πρώτης περιόδου κρατεῖ ὁ Σωκρατικὸς τρόπος, ἐν δὲ τοῖς τῆς δευτέρας ἡ μορφὴ εἶναι ξηρὰ καί χαλαρὰ καὶ οἱ διάλογοι τῆς τρίτης διὰ τῆς συντήξεως διαφόρων φιλοσοφικῶν θεωριῶν γίνονται τελειότεροι καὶ ἀποτελοῦσι τὸν τέλειον τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας τύπον. Κατὰ τὴν διαίρεσιν ταύτην ποιοῦμεν καὶ ἡμεῖς βραχυτάτην, ὡς ἁρμόζει γραμματολογίᾳ, ἀνάλυσιν τῶν Πλατωνικῶν διαλόγων ἀρχόμενοι ἐξ ἐκείνων, οἵτινες ἀναφέρονται εἰς τὴν δίκην τοῦ Σωκράτους.

Ὁ Εὐθύφρων, ὅστις ἐν τῇ τετραλογίᾳ τοῦ Θρασύλλου κατεῖχε τὴν πρώτην θέσιν, ἔχει ὑπόθεσιν τὸ ὅσιον. Νέος τις, ἐξ οὗ ὀνομάζεται ὁ διάλογος, ἐπορεύθη εἰς τὴν στοὰν τοῦ βασιλέως, ὅπως καταγγείλῃ τὸν πατέρα αὐτοῦ ἐπὶ φόνῳ· Ἐνταῦθα ἐντυγχάνει τῷ Σωκράτει φροντίζοντι περὶ τῆς γραφῆς, ἣν ὁ Μέλητος ἐγράψατο κατ' αὐτοῦ. Τὴν κατὰ τοῦ πατρὸς καταγγελίαν ὁ Εὐθύφρων θεωρεῖ ὡς ἔργον ὅσιον, ἀλλὰ τί εἶναι ὅσιον, ἀγνοεῖ. Διότι νομίζει, ὅ,τι μὲν προσφιλὲς τοῖς θεοῖς, τοῦτο εἶναι ὅσιον, τὸ δὲ μὴ προσφιλὲς ἀνόσιον[1]. Ἀλλ' ὁ Σωκράτης παρατηρεῖ, ὅτι οἱ θεοὶ διαφερόμενοι πρὸς ἀλλήλους ἄλλοι ἄλλα καλὰ καὶ ἀγαθὰ καὶ δίκαια νομίζουσιν[2]. Ἄρα τὰ αὐτὰ μισοῦνται ὑπὸ τῶν θεῶν καὶ φιλοῦνται καὶ εἶναι θεομισῆ καὶ θεοφιλῆ καὶ ἄρα ὅσια καὶ ἀνόσια δύνανται νὰ ἦναι τὰ αὐτά[3]. Οὕτω περὶ τοῦ ὁσίου γίνεται μακρὸς διάλογος, ἐν ᾧ ἡ διαλεκτικὴ τοῦ Σωκράτους δεινότης

---

[1]) Ὅρα 6Ε. [2]) Ἐν 7Ε. [3]) Ἐν 8Α.

καταφαίνεται. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα δὲν λύεται, διότι ὁ Εὐθύφρω δστις ἔμελλε νὰ δώσῃ τὸν ὁρισμὸν τοῦ ὁσίου, σπεύδει, δπα ἀπέλθῃ[1]. *Τὴν γνησιότητα τοῦ διαλόγου τινὲς ἀμφισβητοῦσι ἀλλ' οἱ πλεῖστοι, ὡς ὁ K. Hermann, ὁ Steinhart καὶ ἄλλο θεωροῦσιν αὐτὸν ὡς γνήσιον, ὅπερ πιθανώτερον*[2]. *Διότι δὲ γινώσκομεν ἄλλον μαθητὴν τοῦ Σωκράτους, ὅστις ἠδύνατο οὕτ Πλατωνικῶς νὰ γράφῃ. Πότε συνετάχθη ὁ διάλογος, δὲν δύνα ται νὰ ὁρισθῇ ἀκριβῶς. Εἴκασε μὲν ὁ Schleiermacher*[3], *δ τοῦτο ἐγένετο κατὰ τὸν χρόνον τῆς δίκης τοῦ Σωκράτους, ἀλλ παρετηρήθη, ὅτι ἡ ὑπόθεσις οὐ μόνον δὲν εἶναι ἐπιτηδεία πρὸ ὑπεράσπισιν τοῦ κατηγορουμένου φιλοσόφου, ἀλλὰ καὶ ἤθε διεγείρει τὴν ὀργὴν τῶν κατηγόρων καὶ δὴ τοῦ Μελήτου*[4]. *Π θανώτερον φαίνεται, ὅτι ἐγράφη κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου χρ νον, καθ' ὃν καὶ ὁ Θεαίτητος, οὗ τὸ τέλος συμφωνεῖ πρὸς τ προοίμιον τοῦ ἡμετέρου διαλόγου*[5].

Ἡ δὲ Ἀπολογία Σωκράτους διαφέρει τῶν Πλατων κῶν διαλόγων κατὰ τοῦτο, ὅτι δὲν εἶναι διάλογος, ἀλλὰ ῥητο ρικὸς λόγος καὶ ὅτι ὁ συγγραφεὺς τούτου δὲν ἔχει τὴν ἐλευθερία περὶ τοὺς λόγους τοῦ φιλοσόφου, ὡς ἐν τοῖς ἄλλοις. Διονύσιο ὁ Ἁλικαρνασσεὺς παρετήρησεν, ὅτι ἡ Ἀπολογία δὲν εἶναι μόνο δικανικὸς λόγος, ἀλλὰ καὶ πανηγυρικός, διότι ἐγένετο πρὸ ἔπαινον τοῦ δικαζομένου φιλοσόφου, καὶ συμβουλευτικό διότι ὁ φιλόσοφος συμβουλεύει τοῖς Ἀθηναίοις. Τοιοῦτον λό γον μόνον ὁ Σωκράτης ἠδύνατο νὰ εἴπῃ αὐτοσχεδίως ἐν τ δικαστηρίῳ, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ γράψῃ ὁ Πλάτων, ὅστις ἐγίνω σκε τοὺς κανόνας τῆς τέχνης. Διὰ τοῦτο ἔχομεν τὴν γνώμη ὅτι ἡ Ἀπολογία ὅσον οἷόν τε ὀλίγον διαφέρει τῆς πραγματ

---

[1]) *Ἐν* 16 E. [2]) *Ὅρα* Bonitz, Platonische Studien, Berlin 1875 *σελίδ.* 216. [3]) *Ἐν τόμ. I*, 2, *σελίδ* 55. [4]) Überweg *ἐν σελίδ.* 250. Bergk IV, 454. [6]) *Ὅρα τὴν εἰσαγωγήν μου εἰς τὴν Ἀπολογ. ἐν σ λίδ.* 33.

κῆς. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Πλάτων μιμεῖται τὸν προφορικὸν τοῦ διδασκάλου λόγον, τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Πλάτωνος ἔχει καὶ ἀνωμαλίας περὶ τὴν γλῶσσαν καὶ μακρολογίας.

Ἡ Ἀπολογία διαιρεῖται εἰς τρία μέρη, ἐξ ὧν ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ὁ φιλόσοφος ἀπολογεῖται ὑπὲρ τῆς ἀθῳότητος αὐτοῦ, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ὁρίζει τὸ τίμημα, ἤτοι τὴν τιμωρίαν καὶ ἐν τῷ τρίτῳ ἀποτείνει τὸν λόγον πρὸς τοὺς δικαστάς[1]. Ἀλλ' ἐν ᾧ σύμπασα ἡ ἀρχαιότης ἐπίστευεν, ὅτι ἡ Ἀπολογία εἶναι ἔργον τοῦ Πλάτωνος, ὁ Ast[2] κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος ἐπειράθη, ὅπως δείξῃ, ὅτι ἐγράφη ὑπὸ μεταγενεστέρου ῥήτορος, ὅπερ ἀπίθανον. Διότι δὲν πιστεύομεν, ὅτι μεταγενέστερος ἠδύνατο νὰ μιμηθῇ οὕτως εὐστόχως τὸ ἦθος τοῦ Σωκράτους. Μόνον ὁ εὐφυὴς τούτου μαθητὴς ἠδύνατο νὰ πράξῃ τοῦτο. Ὁ εἰρημένος φιλόλογος φέρει πολλοὺς λόγους, οὓς ἀνασκευάζομεν διὰ μακρῶν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ εἰσαγωγῇ εἰς τὴν Ἀπολογίαν[3]. Ἐνταῦθα μνημονεύομεν μόνον μιᾶς ἀποδείξεως, καθ' ἣν ὁ Πλάτων δὲν ἠδύνατο νὰ γράψῃ Ἀπολογίαν Σωκράτους· διότι τοῦτο ἀντίκειται πρὸς τὰς ἀρχάς, ἃς ἀνέπτυξεν ἐν τῷ Γοργίᾳ. Κατὰ ταύτας ὁ ἀθῷος, ὃν ἡ ἀλήθεια ὑπερασπίζει, δὲν δύναται νὰ μεταχειρισθῇ τὴν ῥητορικήν, διότι αὕτη δὲν θηρεύει τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' εἶναι θεραπαινὶς τοῦ λαοῦ καὶ ἀπατηλῶς ἐπιζητεῖ νὰ πείσῃ. Ἀλλ' ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Socher[4], ὅστις ἔγραψεν οἱονεὶ ἀπολογίαν τῆς Ἀπολογίας, ὅτι ὁ Πλάτων δὲν ἀποδοκιμάζει πᾶσαν ῥητορικήν[5], ἀλλὰ μόνον τὴν κολακεύουσαν

---

1) *Αὐτόθι ἐν σελίδ.* 34. 2) Friedrich Ast, Platon's Leben und Schriften, Leipzig 1816, *ἐν σελίδ.* 471 *καὶ ἑξῆς*. 3) *Ἐν σελίδ.* 23 *καὶ ἑξῆς*· 4) Joseph Socher, Ueber Platons Schriften, Leipzig 1816 *ἐν σελίδ.* 70. 5) *Ἐν Γοργ.* 503 A *„Εἰ γὰρ καὶ τοῦτό ἐστι διπλοῦν, τὸ μὲν ἕτερόν που τούτου κολακεία ἂν εἴη καὶ αἰσχρὰ δημηγορία, τὸ δ' ἕτερον καλόν, τὸ παρασκευάζειν, ὅπως ὡς βέλτισται ἔσονται τῶν πολιτικῶν αἱ ψυχαί, καὶ διαμάχεσθαι λέγοντα τὰ βέλτιστα, εἴτε ἡδίω εἴτε ἀηδέστερα ἔσται τοῖς ἀκούουσιν“.*

*τὰ πάθη καὶ τὴν ἀφροσύνην τοῦ λαοῦ. Τινὲς πιστεύουσιν, ὅτ
Ἀπολογία ἐγράφη εὐθὺς μετὰ τὴν δίκην*[1]*, ὅπερ δὲν φαίνε
πολὺ πιθανὸν τῷ Bergk*[2]*· διότι αἱ ἀποδημίαι τοῦ φιλοσόφ
διέκοψαν τὴν συγγραφικὴν αὐτοῦ ἐργασίαν.*

*Ἐν δὲ τῷ Κρίτωνι ὁ ἡλικιώτης καὶ πολίτης τοῦ Σωκ
τους νύκτωρ πορεύεται εἰς τὴν φυλακήν, ὅπως πείσῃ τὸν φι
σοφον νὰ φύγῃ πρὸς σωτηρίαν*[3]*. Ὁ φιλόσοφος μὴ πεισθ
ἵνα τοὺς νόμους τῆς πατρίδος παραβῇ, παρέχει ὑψηλὰ διδ
ματα περὶ φιλοπατρίας καὶ εὐπειθείας πρὸς τοὺς νόμους. Π
τῆς κυρίας ὑποθέσεως τοῦ διαλόγου ὑπάρχει διαφωνία πα
τοῖς φιλολόγοις, ἐξ ὧν ὁ Socher*[4] *νομίζει, ὅτι ὁ Κρίτων ε
ἀπολογία τῶν μαθητῶν τοῦ Σωκράτους· διότι ἠδύνατο νὰ ἀ
δοθῇ τούτοις, ὅτι ἐκ φόβου καὶ φιλαργυρίας ἠμέλησαν τῆς σ
τηρίας τοῦ διδασκάλου. Νομίζομεν, ὅτι τοιαύτη ἀπολογία
τιμᾷ τοὺς φιλοσοφήσαντας παρὰ τῷ Σωκράτει. Ἄλλοι ἄλ
κυρίαν ἰδέαν τοῦ διαλόγου εὑρίσκουσιν, ἡμεῖς δ' ἔχομεν
γνώμην, ὅτι εἶναι ἡ ἀπόλυτος εὐπείθεια πρὸς τοὺς ν
μους, ὡς ἀλλαχοῦ ἐδείξαμεν*[5]*. Ὁπωσδήποτε ὁ προκείμε
διάλογος συμπληροῖ τὸν ἱστορικὸν Σωκράτη. Διογένης ὁ Λ
έρτιος παραδίδει*[6]*, ὅτι οὐχὶ ὁ Κρίτων, ἀλλ' ὁ Αἰσχίνης παρ
τρυνε τὸν Σωκράτη, ὅπως φύγῃ ἐκ τοῦ δεσμωτηρίου. Τοῦτο*

---

1) Überweg *ἐν σελίδ.* 237. 2) *Ἐν τόμ.* IV, 451. 3) *Ἐν τῷ πρ
μίῳ τοῦ διαλόγου ἡ σκηνὴ εἶναι δραματικωτάτη, ὡς λέγομεν ἐν σελ.* 9
*Κρίτωνος "Τὸ πυκνὸν τῆς νυκτὸς σκότος, ἡ βαθεῖα τοῦ δεσμωτηρίου σ
καὶ ἔνθεν μὲν ὁ γλυκὺς τοῦ ἀθῴου ὕπνος, ἔνθεν δὲ ἡ ἔμφροντις τοῦ ἀσ
λοντος ἀγρυπνία, τὸ ἱλαρὸν τῆς λευχειμόνος θεᾶς ἐνύπνιον καὶ ἡ φο
τοῦ μέλλοντος προσδοκία, ἡ προβεβηκυῖα τῶν δρώντων προσώπων ἡλ
καὶ τέλος ἡ ἀδιάσειστος φιλοσοφικὴ διάνοια διαγωνιζομένη πρὸς τὴν π
νομοῦσαν καρδίαν ἀποτελοῦσι σκηνὴν δυσκόλως δυναμένην νὰ εὑρεθ
προλόγῳ δράματος ὁμοίας ὑποθέσεως".* 4) *Ἐν σελίδ.* 66 *τοῦ μν. συγγρ*
5) *Ἐν σελ.* 19 *τῆς εἰσαγωγ. εἰς τὸν Κρίτωνα.* 6) *Ἐν βιβλ. III*, 36
II, 60.

δὲν εἶναι πιθανὸν διὰ πολλοὺς λόγους, διότι ἡ ἀπόδρασις ἀπῄτει δαπάνας, ὧν ὁ Αἰσχίνης ἐστερεῖτο, καὶ ἡ τοιαύτη προτροπὴ μᾶλλον τῷ ἤθει τοῦ Κρίτωνος ἢ τῷ τοῦ Αἰσχίνου ἁρμόζει[1]. Ἐν τῷδε τῷ διαλόγῳ ἡ ἱστορικὴ βάσις εἶναι πολὺ εὐρυτέρα ἢ ἐν τοῖς ἄλλοις. Διότι ἐκ τῆς ἐκβάσεως τῆς παρούσης συζητήσεως ἐξαρτᾶται οὐχὶ ἡ θεωρητικὴ λύσις ζητήματός τινος, ἀλλ' ἡ ἀπόφασις πρὸς ἀπόδρασιν. Κατὰ δὲ τὸν Schleiermacher ὁ διάλογος οὗτος δὲν εἶναι ἔργον ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος κατασκευασθέν, ἀλλ' ἀληθὴς διάλογος, εἰς ὃν μόλις διακόσμησιν περὶ τὴν γλῶσσαν ὁ συγγραφεὺς προσέθηκε[2]. Τὴν γνησιότητα τοῦ διαλόγου ἀμφισβητεῖ ὁ τολμηρὸς Ast[3], ἀλλ' αἱ κρίσεις αὐτοῦ εἶναι ἡμαρτημέναι, ὡς ἐδείξαμεν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ εἰσαγωγῇ. Δὲν εἶναι δὲ πιστευτόν, ὅτι ὁ Πλάτων, ὅστις ἐξ εὐτελεστάτων τοῦ Σωκράτους ἐπισκέψεων ἔγραψε διαλόγους, ὁ Πλάτων, λέγω, ἤθελεν ὀκνήσει νὰ ποιήσῃ τὸ αὐτὸ ἐξ ἱστορικοῦ γεγονότος, ἐν ᾧ διὰ τῆς πράξεως κυροῦται ὁλόκληρος ἡ ἠθικὴ τοῦ φιλοσόφου διδασκαλία. Πρὸς δὲ ὁ Πλάτων ἐν τῷ Φαίδωνι[4] ἐπαναλαμβάνων φράσεις, ἃς εἶπεν ἐν τῷ Κρίτωνι[5], ὁμολογεῖ, ὅτι ὁ μικρὸς διάλογος εἶναι ἔργον αὐτοῦ. Πότε συνεγράφη ὁ Κρίτων, δὲν εἶναι εὔκολον νὰ ὁρίσωμεν. Δὲν πρέπει δὲ νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ἡ δημοσίευσις τοῦ ἔργου ἐγένετο εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους. Διότι ἡ ἀπόπειρα πρὸς ἀπόδρασιν ἦτο ἔγκλημα πρὸς τὴν πολιτείαν καὶ ἡ δημοσίευσις ἠδύνατο νὰ ἐπιβαρύνῃ τὴν θέσιν τῶν ἀποπειραθέντων[6].

Ὁ δὲ Ἱππίας ἐλάττων εἶναι ἴσως ὁ ἀρχαιότατος τῶν Πλατωνικῶν διαλόγων, ὡς τεκμηριοῦται ἐκ τῆς ἁπλότητος αὐτοῦ. Ὁ Bergk ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι οὗτος ἐδημοσιεύθη πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Σωκράτους[7]. Ὑπόθεσις αὐτοῦ εἶναι τὸ Ψεῦ-

---

[1]) Ὅρα εἰσαγωγήν μου ἐν σελίδ. 23. [2]) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 25. [3]) Ἐν σελίδ. 493 τοῦ μνημ. συγγράμματος. [4]) Ἐν 99 Α. [5]) Ἐν 53 Β [6]) Ὅρα Überweg ἐν σελίδ. 247. [7]) Ἐν σελίδ. 449.

δος, περὶ οὗ ὁ Σωκράτης διαλέγεται πρὸς Ἱππίαν τὸ
λεῖον. Οὗτος τοσαύτην ἀλαζονείαν περὶ τῆς σοφίας αὐτοῦ
ὥστε κατὰ τὰ Ὀλύμπια παρεῖχεν ἑαυτὸν τῷ βουλομέ
ἐρωτᾷ, ὅ τι δήποτε καὶ ἂν ἤθελε[1]*. Μετὰ πολλῆς εἰρων*
φιλόσοφος παρατηρεῖ, ὅτι οὐδεὶς τῶν ἀθλητῶν ἔχει τοσ
πεποίθησιν εἰς τὸ ἑαυτοῦ σῶμα, ὅσην ὁ Ἱππίας τῇ δια
Τὸν σοφιστὴν τοῦτον ὁ διδάσκαλος τοῦ Πλάτωνος εἰρων
καὶ ἐν τῷ Πρωταγόρᾳ[3]*. Ὁμολογουμένως ἦτο πολύτεχν*
πολυμαθὴς καὶ ἦλθε εἰς τὴν Ὀλυμπίαν ποτὲ ἔχων δακτ
σφραγῖδα, στλεγγίδα καὶ λήκυθον, ἅπερ ἦσαν ἔργα τῆς
αὐτοῦ. Πρὸς δὲ αὐτὸς ἐσκυτοτόμησε τὰ ὑποδήματα,
τὸ ἱμάτιον καὶ τὸν χιτωνίσκον καὶ ἔπλεξε τὴν ζώνην.
τῶν φιλοτεχνημάτων τούτων ἦλθεν ἔχων ἔπη καὶ τραγ
καὶ διθυράμβους καὶ παντοίους λόγους καταλογάδην συν
μένους[4]*. Ἡ γνησιότης τοῦ διαλόγου τούτου δὲν δύναται*
δαίως νὰ ἀμφισβητηθῇ, διότι χωρίον[5] *τοῦ Ἀριστοτέλους*
τυρεῖ, ὅτι εἶναι ἔργον τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως.

Ὡσαύτως ὁ Ἴων θεωρεῖται νεανικὸν τοῦ Πλάτωνος
οὗ ὑπόθεσις εἶναι ἡ Ἰλιὰς τοῦ Ὁμήρου, ὡς λέγεται ἐν τ
γραφῇ. Τὰ διαλεγόμενα πρόσωπα εἶναι δύο, ὁ Σωκράτης
Ἐφέσιος ῥαψῳδὸς Ἴων, ὅστις ἔρχεται ἐκ τῶν Ἀσκληπιεία
Ἐπιδαύρου, ἐν οἷς κατὰ τὸν ἀγῶνα τῶν ῥαψῳδῶν ἔλα
πρῶτα τῶν ἄθλων[6]*. Εἶναι μὲν ἀλαζὼν διὰ τὴν τέχνην*
ἀλλὰ δὲν ἐννοεῖ τὰ ὑφ᾽ ἑαυτοῦ ᾀδόμενα. Ὁ Σωκράτης ἔχ
γνώμην, ὅτι εἶναι ζηλωτόν, ἄν τις ἐκμανθάνῃ μὴ μόνον τ
ἀλλὰ καὶ τὴν διάνοιαν τοῦ ἀρίστου καὶ θειοτάτου ποιητοῦ.
ὁ ῥαψῳδὸς πρέπει νὰ ἦναι ἑρμηνεὺς τῆς τοῦ ποιητοῦ διαν

---

1) Ἐν 363 D. 2) Ἐν 364 A. 3) Ἐν 315 C. 4) Ἐν 368 B.
Μετὰ τὰ φυσικὰ V, 29, 1025 A "*Διὸ ὁ ἐν τῷ Ἱππίᾳ λόγος παρακ*
ὡς ὁ αὐτὸς ψευδὴς καὶ ἀληθής". *Πλάτ. ἐν Ἱππ.* 367 C "*Ὁρᾷς οὐν*
αὐτὸς ψευδής τε καὶ ἀληθὴς περὶ τούτων . . . ; 6) Ἐν 530 A. 7) Ἐν

'Αλλὰ φαίνεται, ὅτι ἐπὶ Σωκράτους συνέβαινε περὶ τοὺς ῥαψῳδοὺς καὶ τὸν Ὅμηρον, ὅ τι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀπαιδευσίας τοῦ ἡμετέρου ἔθνους περὶ τοὺς ἱερεῖς καὶ τὸ ἱερὸν εὐαγγέλιον. Διότι καὶ οὗτοι δὲν ἠδύναντο νὰ ἑρμηνεύσωσι τὸ ἀπαγγελλόμενον εὐαγγέλιον. 'Εν τῷ προκειμένῳ διαλόγῳ ὁ φιλόσοφος λέγει καλοὺς λόγους, ὅπως δείξῃ, ὅτι ἡ ποίησις εἶναι μανία τις καὶ οὐχὶ τέχνη[1]. *Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ποιηταὶ λέγουσιν, ὅτι τὰ μέλη δρεπόμενοι ἀπὸ κρηνῶν μελιρρύτων ἐκ Μουσῶν κήπων καὶ ναπῶν φέρουσιν, ὥσπερ αἱ μέλισσαι, διότι καὶ αὐτοὶ οὕτω πέτονται*[2]. *Ὁ χρόνος τῆς συγγραφῆς τοῦ διαλόγου δύναται νὰ ὁρισθῇ κατὰ τὸν Bergk*[3]. *διότι ὁ Ἴων λέγει, ὅτι ἡ Ἔφεσος ἄρχεται ὑπὸ τῶν 'Αθηναίων*[4], *ὅπερ ὑποδεικνύει τὸν χρόνον τὸν μετὰ τὴν ναυμαχίαν τῆς Κνίδου καὶ πρὸ τῆς εἰρήνης τοῦ 'Ανταλκίδου, ἤτοι τὸ τρίτον ἔτος τῆς 97 'Ολυμπιάδος.*

Ὁ δὲ πρῶτος 'Αλκιβιάδης ἔχει τὴν ἐπιγραφὴν Περὶ ἀνθρώπου φύσεως. Τὰ διαλεγόμενα πρόσωπα εἶναι μόνον δύο, ὁ Σωκράτης καὶ ὁ 'Αλκιβιάδης. Ὁμοιάζει δ' ὁ διάλογος πρὸς τὸ προοίμιον τοῦ Πρωταγόρου· διότι γίνεται λόγος περὶ τοῦ ἔρωτος τοῦ φιλοσόφου πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ Κλεινίου[5]. *'Εγράφη δὲ μετὰ τὴν εἰρήνην τοῦ 'Ανταλκίδου καὶ κατὰ τὸν χρόνον τῆς συμμαχίας τῶν 'Αθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης κατὰ τῶν Θηβῶν, ἤτοι κατὰ τὸ 374 π. Χ.*[6]. *Κατὰ τῆς γνησιότητος τοῦ διαλόγου ὑπάρχουσι πολλοὶ κριτικοὶ φέροντες ποικίλους λόγους. Οὕτω προσκρούουσιν εἰς τὸν λόγον, ὅτι οἱ τῆς Σπάρτης ἔφοροι φυλάττουσι δημοσίᾳ τὰς γυναῖκας τῶν βασιλέων*[7], *ὅπως μὴ ἐξ ἄλλου γένηται βασιλεύς, ὅπερ ὑπομιμνήσκει τὴν αἰσχρὰν τοῦ 'Αλκιβιάδου σχέσιν πρὸς Τιμαίαν τὴν γυναῖκα τοῦ Ἄγιδος*[8].

---

[1]) *Ὅρα τὸν Α' τόμ. τῆς ἐμῆς Γραμματολ. ἐν σελίδ.* 56. [2]) *'Εν Ἴων.* 534 B. [3]) *'Εν τόμ.* IV, 454. [4]) *'Εν Ἴων.* 541 C *„Ἡ μὲν γὰρ ἡμετέρα, ὦ Σώκρατες, πόλις ἄρχεται ὑπὸ ὑμῶν καὶ στρατηγεῖται καὶ οὐδὲν δεῖται στρατηγοῦ"*. [5]) *Εὐθὺς ἐν ἀρχῇ.* [6]) Christ *ἐν σελίδ.* 391. [7]) *'Εν* 121 C. [8]) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ 'Αλκιβιάδ.* 23.

Πρὸς δὲ παρετηρήθη, ὅτι ὁ διάλογος καίπερ ἔχων ἱκανὴν περιοχήν, ὅμως στερεῖται σκηνῶν[1], *καὶ ὅτι ἡ γλῶσσα ἀπέχει τῆς Πλατωνικῆς λεπτότητος. Κατ' ἐξοχὴν αἱ χασμωδίαι*[2] *φαίνονται ὀχληραὶ τοῖς κριτικοῖς. Διὰ τοὺς λόγους τούτους καὶ ἄλλους παραπλησίους ὁ Madwig*[3] *καὶ ἄλλοι θεωροῦσι τὸν διάλογον ὑποβολιμαῖον, ἀλλὰ τὴν γνησιότητα ὑποστηρίζουσιν ὁ Socher*[4] *καὶ ὁ Hermann*[5]. *Ἂν ὁ διάλογος δὲν ἦναι Πλατωνικὸν ἔργον, κατὰ τὸν Bergk*[6] *συνέγραψεν Ἀλεξαμενὸς ὁ Τήϊος.*

Ἐν τῷ Χαρμίδῃ οἱ φίλοι τοῦ Σωκράτους ὑποδέχονται αὐτὸν ἐπανελθόντα ἐκ Ποτιδαίας. Ἐν τούτοις ὁ μανικὸς Χαιρεφῶν ἐν μέσῳ ἀναπηδήσας καὶ τῆς χειρὸς ἐπιλαβόμενος ἠσπάζετο τὸν διδάσκαλον καὶ ἐξεδήλου τὸν θαυμασμόν, ὅτι ἐσώθη ἐκ τῆς μάχης[7], *καθ ἣν πολλοὶ γνώριμοι ἐφονεύθησαν. Τοῦ διαλόγου μετέχουσιν οἱ συγγενεῖς τοῦ Πλάτωνος, ὁ Κριτίας καὶ ὁ Χαρμίδης, οἵτινες ἔπεσαν ἀγωνιζόμενοι κατὰ τὸ 403 πρὸς τοὺς τολμηροὺς τοῦ Θρασυβούλου ἑταίρους. Ὑπόθεσις τούτου εἶναι ἡ σωφροσύνη, ἧ δίδονται διάφοροι ὁρισμοί. Τούτων τελευταῖος εἶναι, ὅτι ἡ σωφροσύνη εἶναι ἐπιστήμη. Οὕτω συμπίπτει τῷ Γνῶθι σαυτόν*[8]. *Ἡ γλῶσσα τοῦ διαλόγου ἔχει μὲν ἐλλείψεις τινάς, ἀλλὰ δὲν στερεῖται τῆς χάριτος, καθ' ἣν διαπρέπει ὁ ἡμέτερος συγγραφεύς. Θεωρεῖται δ' ὅμως νεανικὸν τοῦ φιλοσόφου ἔργον*[9].

Εἰς τὴν νεανικὴν τοῦ Πλάτωνος ἡλικίαν ἀνήκει καὶ ὁ Λῦσις καὶ δὴ λέγεται ὑπὸ Διογένους τοῦ Λαερτίου[10], *ὅτι ζῶντος τοῦ Σωκράτους ἐγράφη. Ὑπόθεσις τοῦ διαλόγου εἶναι ἡ φιλία. Μετέχουσι δ' αὐτοῦ ὁ Σωκράτης, ὁ Ἱπποθάλης, ὁ Κτήσιππος, ὁ Μενέξενος καὶ ὁ Λῦσις. Τὸ ζήτημα δὲν λύεται, διότι οἱ παιδαγωγοὶ τοῦ Μενεξένου καὶ τοῦ Λύσιδος αἴφνης προσελθόντες ἐκάλεσαν τοὺς νεανίσκους, ἵνα ἐκ τῆς παλαίστρας,*

---

1) Sittl II, 315. 2) *Τοιοῦτον ὅρα ἐν* 105 A. 3) Advers. Crit. I, 402. 4) *Ἐν σελίδ.* 111. 5) *Ἐν σελίδ.* 439. 6) *Ἐν τόμ.* IV, 469. 7) *Ἐν* 153 B. 8) Christ *ἐν σελίδ.* 377. 9) Bergk IV, 448. 10) *Ἐν βιβλ. III*, 35.

ἐν ᾗ ἐγένετο ὁ διάλογος, ἐπανέλθωσιν οἴκαδε· διότι ἦτο ἤδη ὀψέ[1].

Ὁ δὲ Λάχης *ἔσχε τὴν ἐπιγραφὴν ἐκ τοῦ περιωνύμου στρατηγοῦ, ὅστις ἠγωνίσατο ἐν Σικελίᾳ καὶ ἐν Δηλίῳ καὶ ἐν τέλει ἔπεσεν ἀγωνιζόμενος ἐν Μαντινείᾳ*[2]. *Ὑπόθεσις τοῦ διαλόγου εἶναι ἡ* ἀνδρεία, *ᾗ δίδονται μὲν πολλοὶ ὁρισμοί, ἀλλὰ τὸ ζήτημα ἔμεινεν ἄλυτον, εἰ καὶ ὁ* Bonitz[3] *νομίζει, ὅτι τὸ ἄλυτον εἶναι μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον. Τὴν γνώμην ταύτην δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, διότι οἱ διαλεγόμενοι κοινῇ ὁμολογοῦσιν, ὅτι τὸ περὶ ἀνδρείας ζήτημα δὲν ἐλύθη. Κατὰ τὸν εἰρημένον Γερμανὸν φιλόσοφον ἀνδρεία εἶναι ἡ* ἐν τῇ ἠθικῇ γνώσει ἐνυπάρχουσα καρτερία. *Ἀλλ' ὁ ὁρισμὸς οὗτος δεικνύει μᾶλλον, τί φιλόσοφοι δύνανται νὰ ἀνεύρωσιν ἢ τί ὁ Πλάτων ἀνέπτυξε καὶ οἱ διαλεγόμενοι εἶπον ἢ ἐνόησαν. Ὁ διάλογος δὲν ἔληξε μὲν εἰς θετικὸν συμπέρασμα, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀρνητικὸν κέρδος δὲν εἶναι μικρόν. Τὴν γνησιότητα τοῦ διαλόγου ἀμφισβητοῦσιν ὁ* Schaarschmidt[4] *καὶ ὁ* Ast, *ἐξ ὧν ὁ πρῶτος παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Λάχης προϋποτίθησι τὸν Πρωταγόραν. Μετὰ τὴν συγγραφὴν ἀριστουργήματος, οἷος ὁ Πρωταγόρας, δὲν ἠδύνατο, ὡς λέγει, ὁ συγγραφεὺς νὰ καταπέσῃ εἰς ἔργον ταπεινόν, οἷος ὁ Λάχης. Ἀλλὰ πότε ἐγράφη ὁ προκείμενος διάλογος, εἶναι δύσκολον νὰ ὁρισθῇ. Πρὸς δὲ κατὰ τὸν* Bekker[5] *ὁ Λάχης δὲν δεικνύει κατάπτωσιν, ἀλλὰ πρόοδον. Κατὰ δὲ τὸν* Ast[6] *ὁ Λάχης εἶναι ὑποβολιμαῖον ἔργον,*

---

1) *Ἐν* 225 A. *Περὶ τοῦ διαλόγου ἐγράφησαν καὶ διατριβαί, ὡς ὑπὸ* Schulze, De dialogi platonici qui inscribitur Lysis argumento et consilio, Brandenburg 1860. Ad. Westermayer, Der Lysis des Plato zur Einführung in das Verständniss des Sokratischen Dialoges, Erlangen, 1875. 2) *Ὅρα τὴν ἐμὴν εἰσαγωγ. ἐν σελίδ.* 27. 3) Platonische Studien *ἐν σελίδ.* 204. *Παράβαλλ εἰσαγωγήν μου ἐν σελίδ* 16. 4) Die Sammlung der Platon. Schriften, Bon 1866, *ἐν σελίδ.* 407. 5) Neue Jahrbücher für Philologie und Paedagogik 1880 *ἐν σελίδ.* 305. 6) *Ἐν σελίδ.* 453 *τοῦ*

διότι ἀντιφάσκει πρὸς τὸν Πρωταγόραν. Ἐκεῖ μὲν[1] *ἡ ἀν*
ὁρίζεται ὡς σοφία τῶν δεινῶν καὶ μὴ δεινῶν, ἐνι
δ' ὁ ὁρισμὸς οὗτος προτείνεται ὑπὸ τοῦ Νικίου[2]*, ἀλλ' ἀ*
σϐητεῖται ὑπὸ τοῦ Σωκράτους. Ὁ εἰρημένος κριτικὸς δει
ἀσάφειαν καὶ σύγχυσιν ἐν τῷ διαλόγῳ καὶ ἀνωμαλίας περ
γλῶσσαν. Βεϐαίως ὁ προκείμενος διάλογος δὲν εἶναι τὸ
στούργημα τοῦ Πλάτωνος, ἀλλὰ δὲν στερεῖται οὔτε ἐπιστη
κῶν, οὔτε καλλιτεχνικῶν ἀρετῶν[3]*. Διὰ τοὺς λόγους τούτου*
ἄλλους, οὓς ἀναπτύσσομεν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ εἰσαγωγῇ, πειθό
ὅτι ὁ διάλογος εἶναι γνήσιον Πλατωνικὸν ἔργον.

Τῇ πρώτῃ περιόδῳ ἀνήκει καὶ ὁ Πρωταγόρας,
ἔχει ὑπόθεσιν, ἂν ἡ ἀρετὴ ἦναι διδακτόν. Ὁ σοφιστὴς διδά
ταύτην πιστεύει, ὡς εἰκός, εἰς τὸ διδακτὸν αὐτῆς, ὁ δὲ Σω
της καταπολεμεῖ τοῦτο, οὐχὶ διότι ἔχει διάφορον γνώμην,
διότι θέλει νὰ καταδείξῃ τὴν ἀντίφασιν τῆς θεωρίας πρὸ
πρόθεσιν τοῦ Πρωταγόρου[4]*. Κατὰ τὸν Σωκράτη οἱ τὸν*
σκαλον τῆς ἀρετῆς ἐπαγγελλόμενοι δὲν εἶναι ἱκανοί, ὅπως
ξωσι τοῦτο. Αὕτη λοιπὸν εἶναι ἡ κυρία ὑπόθεσις τοῦ διαλ
αἱ δ' ἄλλαι συζητήσεις περὶ τῶν κατὰ μέρος ἀρετῶν ὁμοιάζο
ὡς ἀλλαχοῦ[5] *λέγομεν, πρὸς τὰς βοηθητικὰς γραμμὰς ἐν τῇ*
δείξει γεωμετρικοῦ θεωρήματος. Ἐν τῷ προκειμένῳ δια
ὁ Πλάτων περὶ τῶν πέντε ἀρετῶν, τῆς σοφίας, τῆς σωφρ
νης, τῆς ὁσιότητος, τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀνδρείας πρα
τεύεται καθ' ὅλου. Εἰδικώτερον δὲ ἀναπτύσσει τὰ περὶ τῶν
τῶν τούτων ἐν ἰδιαιτέροις διαλόγοις, ὡς τὸ περὶ ἀνδρείας ἐ
Λάχητι καὶ τὸ περὶ ὁσιότητος ἐν τῷ Εὐθύφρονι. Ὁ προκείμ
διάλογος ὑποτίθεται γινόμενος ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πλουσίου

εἰρημένου συγγράμματος. 1) *Ἐν* 360 D. 2) *Ἐν Λάχητ.* 194 D. 3)
εἰσαγωγήν μου ἐν σελίδ. 21. 4) *Ὅρα τὴν εἰσαγωγήν μου εἰς Πρωτ*
ἐν σελίδ. 34. 5) *Αὐτόθι. Παράβαλλ. τὴν διατριβὴν τοῦ* Menardus,
ist Platos Protagoras aufzufassen, Oldenburg 1865.

λίου. Μετέχουσι δ' αὐτοῦ οἱ διαπρεπέστατοι τῶν σοφιστῶν καὶ ἄνδρες ἀνήκοντες τοῖς ἐπιφανεστάτοις τῶν Ἀθηνῶν οἴκοις, ὡς ὁ Κριτίας, ὁ Ἀλκιβιάδης καὶ οἱ παῖδες τοῦ Περικλέους. Ἐπειδὴ δ' ὁ διάλογος διαπρέπει κατὰ τὴν πλαστικὴν ἐνάργειαν τῶν σκηνῶν καὶ τῶν προσώπων καὶ καθ' ὅλου κατὰ τὴν καλλιτεχνικὴν παράστασιν, οἱ κριτικοὶ δὲν ἐτόλμησαν νὰ εἴπωσιν, ὅτι οὗτος δὲν εἶναι Πλατωνικὸν ἔργον[1]*. Περὶ δὲ τοῦ χρονου, καθ' ὃν ὑποτίθεται γενόμενος ὁ διάλογος, ὑπάρχουσιν ἀμφισβητήσεις· διότι οἱ ἐν τῷ διαλόγῳ φερόμενοι ὑπαινιγμοὶ ἀντιφάσκουσι πρὸς ἀλλήλους καὶ ἄλλοι μὲν ἀναβιβάζουσιν αὐτὸν μέχρι τοῦ 432 π. Χ., ἄλλοι δὲ καταβιβάζουσιν εἰς πολὺ μεταγενεστέραν ἐποχήν*[2]*. Πιθανωτέρα φαίνεται ἡ πρώτη χρονολογία. Ἐπειδὴ δὲ ἰδέαι τινὲς ἐνταῦθα ἀπαντῶσαι ἀλλαχοῦ ἀκριβέστερον ὁρίζονται, εἰκάζεται, ὅτι ὁ Πρωταγόρος ἀνήκει τοῖς ἀρχαιοτέροις διαλόγοις*[3].

Ἐν τῷ Εὐθυδήμῳ ὁ Σωκράτης διακωμῳδεῖ τοὺς δύο ἀδελφούς, τὸν Εὐθύδημον καὶ τὸν Διονυσόδωρον, οἵτινες δὲν ἠσχολοῦντο περὶ τὴν εὕρεσιν τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ διὰ σοφιστικῶν ἐρωτήσεων τὸν ἔπαινον τῶν ἀκροατῶν ἐθήρευον[4]*. Οὗτοι μετὰ τῆς ἐριστικῆς αὐτῶν διαλεκτικῆς δὲν ἦσαν κρείττονες τῶν σοφιστῶν, οἵτινες ἀπήγγελλον μακροὺς λόγους. Ἐπηγγέλλοντο δ', ὅτι διδάσκουσιν ἀρετὴν κάλλιστα καὶ τάχιστα*[5]*. Ὁ διάλογος ἐγένετο ἐν τῷ Λυκείῳ, ἀλλ' ἐπειδὴ ὑπῆρχεν ὄχλος πολύς, ὁ Κρίτων δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀκροασθῇ. Μετέχουσι δὲ τοῦ διαλόγου πλὴν τοῦ ἰθύντορος οἱ δύο ἐριστικοί, ὁ Εὐθύδημος καὶ ὁ Διονυσόδωρος, καὶ δύο εὐγενεῖς νέοι, ὁ Κλεινίας καὶ ὁ Κτήσιππος. Παρίστανται καὶ δύο οἱονεὶ ἡμιχόρια, οἱ ὀπαδοὶ τῶν σοφιστῶν καὶ οἱ θαυμασταὶ τοῦ καλοῦ Κλεινίου. Ἐν τέλει τοῦ διαλόγου φέρονται λό-*

---

[1]) *Ὅρα* Bonitz *ἐν σελίδ.* 237 *τοῦ μνημονευθέντος συγγράμματος.* [2]) *Τούτους ἀναπτύσσομεν ἐν σελίδ* 53 *τῆς ἡμετέρας εἰσαγωγῆς.* [3]) *Αὐτόθι ἐν σελίδ.* 55. [4]) Christ *ἐν σελίδ.* 383. [5]) *Ἐν Εὐθυδήμ.* 273 D *Παράβαλλ.* Bonitz *ἐν σελ.* 90.

γοι κατ' ἐπιφανοῦς ῥήτορος, ὅστις δὲν εἶναι ὁ Θεόδωρος
τινες ὑπέλαβον, ἀλλ' ὁ Ἰσοκράτης. Ἐπειδὴ δ' ὁ Πλάτων ἐ
Φαίδρῳ διάκειται φιλικῶς πρὸς τὸν κακιζόμενον ῥήτορα,
δηλον, ὅτι ὁ Εὐθύδημος συνεγράφη μετὰ τὸν διάλογον ἐκε

Πολλὴ ἀμφισβήτησις ὑπάρχει περὶ τὸν ὁρισμὸν τῆς κ
ἰδέας τοῦ Γοργίου[2]*. Κατὰ μὲν τὸν C. Hermann*[3] *π*
τοῦ διαλόγου εἶναι ἡ ἀπόδειξις, ὅτι μόνον τὸ ἀγαθὸν εἶναι ὁ
ὠφέλιμον καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς ἀδικίας ἑαυτὸν βλ
καὶ διὰ τοῦτο δὴ ἡ ἡδονὴ πρέπει νὰ ἡττᾶται ὑπὸ τοῦ ἀγ
κατὰ δὲ τὸν Bonitz[4] *κυρία ὑπόθεσις εἶναι τὸ ζήτημα, ἂν*
λοσοφία κατὰ Πλατωνικὴν ἔννοιαν, ἢ ἡ πολιτικὴ ῥητορι
τῇ τότε πραγματικῇ αὐτῆς καταστάσει εἶναι ἄξιον πρόβλ
Καθ' ἡμᾶς κυρία ἰδέα τοῦ προκειμένου διαλόγου εἶναι ἡ
κρουσις τῆς φιλοσοφικῆς ἠθικῆς πρὸς τὴν πο
κὴν ῥητορικήν[5]*. Συγκρουσθεῖσα λοιπὸν ἡ πρώτη πρὸ*
δευτέραν ἐνίκησε καὶ ἐν τῇ θεωρίᾳ δὲν ἠδύνατο ἄλλως νὰ
Ἐν τῇ πράξει ὅμως ἡ πολιτικὴ ῥητορικὴ εὐδοκιμοῦσα διέφ
τὸν Ἑλληνικὸν λαόν[6]*. Τοῦ διαλόγου μετέχουσιν ὁ Σωκ*
καὶ ὁ ἐνθουσιώδης αὐτοῦ μαθητὴς Χαιρεφῶν, ὁ Γοργίας
μαθητὴς αὐτοῦ Πῶλος καὶ ὁ διεφθαρμένος πολιτευτὴς Κ
κλῆς. Τοῦ γέροντος σοφιστοῦ φείδεται ὁ Πλάτων· διότι ἡ

---

1) Bergk *ἐν σελίδ.* 465. 2) *Ὅρα εἰσαγωγήν μου εἰς Γοργίαν ἐν*
82. 3) *Ἐν I,* 477 *τοῦ μνημονευθέντος συγγράμματος.* 4) *Ὅρα εἰ*
γήν μου εἰς Γοργ. ἐν σελίδ. 83. 5) *Αὐτόθι.* 6) *Αὐτόθι ἐν σελίδ.* 84
τοῖς ἄλλοις λέγομεν· «Οἱ σοφισταὶ οὐδὲν δίκαιον ἀνεγνώριζον, ἀλλ' ἐξη
ἐκ τοῦ ὑποκειμένου νὰ ὁρίσῃ αὐτὸ καὶ τοῖς ἄλλοις διὰ τῆς δυνάμεω
λόγου νὰ ἐπιβάλῃ. Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ἡ σοφιστικὴ κρυφθεῖσα ὑπὸ τὸ
τῆς ῥητορικῆς καὶ ὑπὸ τὸ προσωπεῖον ταύτης ἐνεργοῦσα ἤρξατο κατ' εὐ
ὑποσείουσα τὰς βάσεις, ἐφ' ὧν αἱ Ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι ἐστηρίζοντο, κ
ἐλευθερίαν πάντων ἀπειλοῦσα. Οὕτως ἡ ῥητορική, ὡς ἐνόουν αὐτὴν ο
τὸν Γοργίαν, ὁμοιάζει πρὸς κατακτητὴν καὶ διαφέρει μόνον κατὰ τὰ ὅ
ἐκεῖνος μὲν δουλοῖ διὰ τῆς δυνάμεως τῶν ὅπλων, αὕτη δὲ διὰ τοῦ λό

ρία τούτου ἦγε μὲν εἰς τὴν διαφθοράν, ἀλλ' ὑπὸ Ἑλληνικὴν ἔννοιαν ἦτο οὕτως ἔντιμος, ὥστε ὁ συγγραφεὺς δὲν ἠδύνατο νὰ προσβάλῃ τὴν κρατοῦσαν γνώμην. Ἄλλως δὲν ἦτο δίκαιον, ἂν ἐθεώρει τοῦτον ὑπεύθυνον τῶν συνεπειῶν, ἃς ἐξήγαγον οἱ μαθηταὶ τοῦ σοφιστοῦ[1]. *Τοὐναντίον ὁ συγγραφεὺς τὸν Πῶλον εἰκόνισεν ὡς οἰκτρὸν ὑπὸ ἠθικὴν ἔποψιν*[2]. *Εἰ καὶ οἱ δύο οὗτοι σοφισταὶ ἦσαν θεωρητικοί, ὅμως δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀγωνισθῶσι πρὸς τὸν Σωκράτη οὕτω δεξιῶς, ὡς ὁ πρακτικὸς ῥήτωρ Καλλικλῆς. Οὗτος ἐλέγχεται καὶ ἡττᾶται, ἀλλ' οὔτε τὸν ἔλεγχον, οὔτε τὴν ἧτταν ὁμολογεῖ*[3]. *Ὁ πολιτικὸς οὗτος εἶναι οὕτως ἐπιφανής, ὥστε τίθεται παρὰ τῷ Ἀλκιβιάδῃ. Ἀλλ' ἐν ᾧ εἶναι τοιοῦτος, οὐδαμοῦ μνημονεύεται. Διὰ τοῦτο ὁ δεινὸς τοῦ Πλάτωνος ἑρμηνευτὴς καὶ ἐμὸς φίλος* Cron[4] *ἐπειράθη, ὅπως δι' ἰσχυρῶν λόγων δείξῃ, ὅτι ὑπὸ τὸ πρόσωπον τοῦ Καλλικλέους λανθάνει ὁ Κριτίας. Ὡς ἐν τῷ Πρωταγόρᾳ, οὕτω καὶ ἐν τῷδε τῷ διαλόγῳ οἱ ὑπαινιγμοί, ἐξ ὧν ἠδυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν τὸν χρόνον τοῦ διαλόγου, ἄγουσιν εἰς διαφόρους χρονολογίας, ὅπερ οἱ ἀρχαῖοι ἤδη εἶχον παρατηρήσει*[5]. *Διότι κατά τινας ἡ γένεσις τοῦ διαλόγου πρέπει νὰ τεθῇ κατὰ τὸ 427—420, κατ' ἄλλους δὲ κατὰ τὸ 405, ὅπερ θεωροῦμεν πιθανώτερον*[6]. *Ἀφ' οὗ ὁ διάλογος ὑποτίθεται γενόμενος κατὰ τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὁ χρόνος τῆς συγγραφῆς πρέπει νὰ τεθῇ βραδύτερον. Κατὰ τὴν κρατοῦσαν γνώμην συνεγράφη ὀλίγον χρόνον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους, ὡς τεκμηριοῦται ἐκ τῆς μεγάλης πικρίας, μεθ' ἧς ὁ Πλάτων γράφει κατὰ τῶν δημοκρατικῶν*[7].

---

1) *Αὐτόθι ἐν σελίδ.* 95. 2) *Αὐτόθι ἐν σελίδ.* 97. 3) *Αὐτόθι ἐν σελίδ.* 99. 4) *Ἐν τῇ ἀξίᾳ λόγου διατριβῇ* Beiträge zur Erklärung des Platonischen Gorgias im Ganzen und Einzenen, Leipzig, 1870. 5) *Ἀθήν.* V, 217 C. 6) *Τοὺς χρονολογικοὺς ὑπαινιγμοὺς ἐξετάζομεν ἐν σελ.* 111 *τῆς ἡμετέρας εἰσαγωγῆς.* 7) *Ὅρα* C. Hermann *ἐν σελ.* 476. *Περὶ τοῦ Γοργίου ἐγράφησαν πολλαὶ μονογραφίαι, ὡς ὑπὸ* J. Märkinger, Die Rhetorik nach dem Plat. Dialog Gorg. Seitenstetten 1877 *καὶ* K. Liebhold, Die Be-

'Εν δὲ τῷ Μένωνι κυρία ὑπόθεσις εἶναι, ἂν ἡ ἀρετὴ
διδακτὸν ἢ ἀσκητόν, ἢ δὲν ἦναι τοιοῦτον, ἀλλὰ φύσει πα
γνεται τοῖς ἀνθρώποις. Μετέχουσι δὲ τοῦ διαλόγου δύο πλ
ἄνδρες, ὁ Θεσσαλὸς Μένων καὶ ὁ στρατηγὸς Ἄνυτος, ὁ
γορος τοῦ Σωκράτους. 'Εκεῖνος μὲν εἶναι ἐραστὴς τῆς παι
οὗτος δὲ ἐχθρὸς πάσης ἐπιστημονικῆς παιδεύσεως· διότι
τὴν γνώμην, ὅτι αὕτη εἶναι διαφθορὰ τῶν μαθητῶν[1]. *'Ο*
λογος, ὡς λέγει ὁ Ast[2], *εἶναι ἀνάπτυξις πολλῶν ζη*
των, ὧν ὁ συγγραφεὺς ἥψατο ἐν τῷ Πρωταγόρᾳ, τῷ
δρῳ, τῷ Γοργίᾳ καὶ τῷ Φαίδωνι. Κατὰ τὸν σοφὸν τ
ἄνδρα τὸ κύριον ζήτημα δὲν λύεται, ἀλλὰ μόνον δείκνυτ
ἡ ἀρετὴ δὲν δύναται νὰ ἦναι διδακτή, διότι οὐδεὶς διδ
λος ταύτης ὑπάρχει, μόνον δ' ἐκ θείας μοίρας εἶναι δυνατ
δοθῇ[3]. *'Αλλ' οὕτως ἡ ἀρετὴ ἤθελεν εἶναι ἄλογος καὶ*
ἐνέργεια. 'Ο τοιοῦτος δισχυρισμὸς εἶναι ἀντίθετος πρὸ
δόξαν τοῦ Πλάτωνος. Κατὰ τὸν Socher[4] *ὅμως ἡ τα*
θεωρία εἶναι μὲν ἀντιπλατωνική, δὲν λέγεται ὅμως
δαίως, ἀλλ' εἰρωνικῶς, δηλ. ἡ ἀρετὴ δὲν εἶναι διδακτόν, ἀ
οὐδεὶς διδάσκει ταύτην. Πότε συνεγράφη ὁ διάλογος, δὲν
ται νὰ ὁρισθῇ ἀκριβῶς. Πάντως ὅμως πρέπει νὰ τεθῇ μ
395, διότι γίνεται μνεία τοῦ ἀργυρίου, ὅπερ ὁ πολιτευό
τῶν Θηβῶν 'Ισμηνίας ἔλαβε παρὰ τῶν Περσῶν, ὅπως
δράσῃ κατὰ τῆς Σπάρτης, ὅτε τὰ νικηφόρα τοῦ 'Αγησιλάου
ἠπείλουν τὴν αὐτοκρατορίαν[5].

---

deutung des Platonischen Gorgias, Rudolstadt 1885. [1]) 'Ε
[2]) Platon's Leben und Schriften *ἐν σελίδ.* 598. [3]) *'Εν* 99 E *"Εἰ*
ἡμεῖς ἐν παντὶ τῷ λόγῳ τούτῳ καλῶς ἐξητήσαμέν τε καὶ ἐλέγομεν, ἀρ
εἴη οὔτε φύσει οὔτε διδακτόν, ἀλλὰ θείᾳ μοίρᾳ παραγιγνομένη ἄνευ ν
ἂν παραγίγνηται, εἰ μή τις εἴη τοιοῦτος τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν, οἷ
ἄλλον ποιῆσαι πολιτικόν" [4]) *'Εν σελίδ.* 176 *τοῦ μνημ. συγγράμ*
[5]) *'Εν* 90 A *"Ὥς περ ὁ νῦν νεωστὶ εἰληφὼς τὰ Πολυκράτους χρήματα*
νίας ὁ Θηβαῖος". Παράβαλλ. Ueberweg, Untersuchungen *ἐν σελίδ.*

Ὑπόθεσις τοῦ Ἱππίου μείζονος εἶναι τὸ καλόν, ὅπερ ὁ σοφιστὴς δὲν δύναται νὰ ὁρίσῃ. Τοῦ διαλόγου μετέχουσι μόνον δύο πρόσωπα, ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Ἱππίας. Τὸν ἀλαζόνα σοφιστὴν ὁ συγγραφεὺς δεινῶς σκώπτει καὶ εὐθὺς ἐν ἀρχῇ εἰσάγει σεμνυνόμενον ἐπὶ τῷ χρηματισμῷ ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματος καὶ θεωροῦντα τὸ εἰσπραχθὲν ἀργύριον ὡς τεκμήριον σοφίας[1]. Τινὲς κριτικοὶ ἔχουσι τὴν γνώμην, ὅτι ὁ προκείμενος διάλογος δὲν εἶναι ἔργον τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως. Διότι ὁ Ἀριστοτέλης μνημονεύων[2] τοῦ ἐλάττονος Ἱππίου δὲν ὁρίζει τοῦτον διά τινος διακριτικοῦ ἐπιθέτου, ὅπερ ἤθελε πράξει, ἂν ἐγίνωσκε δύο διαλόγους φέροντας τὸ ὄνομα τοῦ σοφιστοῦ. Νομίζομεν, ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι ἰσχυρὰ κατὰ τῆς γνησιότητος ἀπόδειξις· διότι ὁ Σταγειρίτης μνημονεύων τῆς ὑποθέσεως δὲν ἐθεώρει ἀναγκαῖον, ὅπως δι' ἰδιαιτέρου ἐπιθέτου χαρακτηρίσῃ τὸν ἐλάττονα Ἱππίαν. Κατὰ δὲ τὸν Ast[3] ὁ προκείμενος διάλογος εἶναι ἀνάξιος τοῦ Πλάτωνος διὰ τὰ σκώμματα. Καὶ αὐτὴ ἡ ὑπόθεσις τοῦ διαλόγου εἶναι, ὡς λέγει, σάτιρα κατὰ τοῦ καλῶς κεκοσμημένου Ἱππίου[4]. Ἀλλὰ καὶ τὰ σκώμματα δὲν εἶναι ἀλλότρια τῆς συγγραφικῆς τοῦ Πλάτωνος μεθόδου καὶ ὁ μνημονευθεὶς φιλόλογος μέχρις ὑπερκριτικῆς προβαίνει.

Μεταβαίνοντες εἰς τὴν δευτέραν, ἤτοι τὴν Μεγαρικὴν περίοδον τῶν Πλατωνικῶν διαλόγων, ἀρχόμεθα ἐκ τοῦ Κρατύλου. Ἐν τούτῳ ὀλίγα πρόσωπα διαλέγονται, ὁ Σωκράτης, Ἑρμογένης ὁ ἀδελφὸς τοῦ Καλλίου καὶ τὸ πρόσωπον, ἐξ οὗ τὸ ὄνομα ἔσχεν ὁ διάλογος. Τούτου ὑπόθεσις εἶναι τὸ ζήτημα, ἂν ἡ γλῶσσα ἐγεννήθη φύσει ἢ νόμῳ. Ὁ μὲν Κρατύλος, ὅστις εἶναι μαθητὴς τοῦ Ἡρακλείτου, ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι ἡ γλῶσσα εἶναι φυσικὸν προϊόν[5],

---

[1]) Ἐν 282 Ε. [2]) Ἐν *Μετὰ τὰ φυσικ.* V, 29, 1025 Α, 6. *Παράβαλλ.* Ueberweg, Untersuchungen *ἐν σελίδ.* 175. [3]) Ἐν *σελίδ.* 458. [4]) Ἐν *σελ.* 291 Α *"Σοὶ μὲν γὰρ οὐκ ἂν πρέποι τοιούτων ὀνομάτων ἀναπίμπλασθαι καλῶς μὲν οὑτωσὶ ἀμπεχομένῳ, καλῶς δὲ ὑποδεδεμένῳ, εὐδοκιμοῦντι δὲ ἐπὶ σοφίᾳ ἐν πᾶσι τοῖς Ἕλλησιν".* [5]) Ἐν 383 Α *"Κρατύλος φησὶν ὅδε, ὦ*

ὁ δ' Ἑρμογένης ὀπαδὸς ὢν τῆς Ἐλεατικῆς φιλοσοφίας δ… ὅτι αὕτη νόμῳ ἐγένετο[1]. *Τὸ ζήτημα τοῦτο ἄγει εἰς τὸ ἐ… πολλῶν λέξεων, ὅπερ ὁτὲ μὲν μετὰ σπουδαιότητος, ὁτὲ δὲ… παιδιᾶς γίνεται*[2]. *Αἱ πλεῖσται τῶν ἐτυμολογιῶν εἶναι ἡμαρτη… καὶ δὴ καὶ γελοῖαι, ἀλλ' οἱ ἀρχαῖοι καταφρονοῦντες τῶν … γλωσσῶν δὲν ἠδύναντο νὰ φθάσωσιν εἰς τὴν συγκριτικὴν … σολογίαν, δι' ἧς ἀσφαλέστερα ἐτυμολογικὰ πορίσματα ἐξάγ… Ἀλλ' οὐχ ἧττον ὁ διάλογος περιέχει εὐφυεστάτας παρατη… καὶ εἶναι ἡ πρώτη ἀπόπειρα φιλοσοφίας τῆς γλώσσης, π… ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἠσχολήθη ὁ Πλατωνικὸς* Deus… *καὶ ὁ ἐμὸς διδάσκαλος* Steinthal[4].

Τοῦ δὲ Θεαιτήτου *ὑπόθεσις εἶναι ἡ* ἐπιστήμη, *π… διαλέγονται ὁ Σωκράτης, ὁ Θεαίτητος καὶ ὁ Θεόδωρος. Ὁ… λόσοφος ἐντυχὼν τῷ Κυρηναίῳ μαθηματικῷ Θεοδώρῳ, π… πολλοὶ νέοι ἐσπούδαζον γεωμετρίαν καὶ ἀριθμητικήν, ἐ… τίνες τῶν μαθητῶν διακρίνονται. Οὗτος ὀνομάζει τὸν Θε… τον*[5], *ὃν καὶ συνέστησε. Τὰ περὶ τοῦ εἰρημένου ζητήματο… χθέντα ὁ Σωκράτης εἶπε τῷ Μεγαρικῷ Εὐκλείδῃ, ὅστις … γραψε τὸν διάλογον καὶ ὁσάκις ἐπορεύετο εἰς Ἀθήνας, ἐρ… τὸν φιλόσοφον ἐπηνορθοῦτο*[6]. *Ἓξ ἔτη μετὰ ταῦτα ἐν Κορ… ἀγωνισάμενος ὁ Θεαίτητος καὶ τρωθεὶς βαρέως ἤγετο διὰ… Μεγάρων εἰς Ἀθήνας. Παρὰ τοῦ Εὐκλείδου ἐν Μεγάρ… Τερψίων μανθάνει περὶ τοῦ τραύματος τοῦ σοφοῦ στρατιώ… Ὁ Εὐκλείδης προστίθησιν, ὅτι ὁ Σωκράτης συγγενόμενο… Θεαιτήτῳ μειρακίῳ ὄντι ἐθαύμασε τὴν φύσιν αὐτοῦ ἐκ τοῦ…*

Σώκρατες, ὀνόματος ὀρθότητα εἶναι ἑκάστῳ τῶν ὄντων φύσει πεφυκ…
[1]) *Ἐν* 384 C *„οὐ δύναμαι πεισθῆναι ὡς ἄλλη τις ὀρθότης ὀνόμα… ξυνθήκη καὶ ὁμολογία„.* [2]) Bergk IV, 456. [3]) Die Platonische Sp… philosophie, Marburg 1852. [4]) Geschichte der Sprachwissens… *ἐν σελ* 39. [5]) *Ἐν* 144 D. [6]) *Ἐν* 143 A. [7]) *Ἐν* 142 A. *Παρ…* Socher *ἐν σελίδ.* 249.

λόγου, ὃν ἔσχε πρὸς αὐτὸν καὶ περὶ οὗ εἴρηται. Τὸν διάλογον λοιπὸν τοῦτον, ὅστις Θεαίτητος ἐπιγράφεται, ἀναγινώσκει δοῦλος. Δὲν μεταχειρίζεται ὅμως ὁ Εὐκλείδης τὸν διηγηματικόν, ἀλλὰ τὸν δραματικὸν τρόπον, ἵνα μὴ αἱ ἐν τῷ μέσῳ διηγήσεις περὶ τοῦ λέγοντος καὶ ἀποκρινομένου παρέχωσι πράγματα[1]. *Ἐν τῷ διαλόγῳ μετὰ πολλῆς χάριτος ὁ Σωκράτης παραβάλλει τὴν ψυχὴν πρὸς περιστερεῶνα*[2], *τὴν δὲ διδασκαλίαν αὐτοῦ πρὸς μαιείαν*[3]. *Τὸ ζήτημα ὅμως τοῦ διαλόγου δὲν λύεται, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐξέτασις αὐτοῦ δὲν εἶναι μικρὸν κέρδος*[4]. *Περὶ δὲ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν συνεγράφη ὁ διάλογος, διαφωνοῦσιν οἱ φιλόλογοι. Διότι ὑπό τινων μὲν ἡ συγγραφὴ τίθεται κατὰ τὸ 392, ὑπὸ ἄλλων δὲ κατὰ τὸ 374 καὶ ὑπὸ τοῦ* Bergk *μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀγησιλάου, ἤτοι τὸ 357*[5].

Ὁ Σοφιστὴς προϋποτίθησι τὸν Θεαίτητον· διότι ἐν ἐκείνῳ μὲν τῷ διαλόγῳ ὁ Σωκράτης ἀπερχόμενος εἰς τὴν τοῦ βασιλέως στοάν, ὅπως μάθῃ τὰ κατὰ γραφὴν τοῦ Μελήτου, παρακαλεῖ τὸν Θεόδωρον, ἵνα ἐπανίδωσιν ἀλλήλους, ἐν ἀρχῇ δὲ τοῦ Σοφιστοῦ ἔρχεται ὁ μαθηματικὸς ἄγων ξένον Ἐλεάτην, ὃν συνίστησι τῷ Σωκράτει. Τὸν φιλόσοφον τοῦτον ὁ Σωκράτης παραβάλλει πρὸς τοὺς Ὁμηρικοὺς θεούς, οἵτινες περιέρχονται τὴν γῆν, ὅπως μάθωσιν, ὁπόσοι μετέχουσιν αὐτῆς δικαίως[6]. *Ὑπόθεσις τοῦ διαλόγου εἶναι ὁ ὁρισμὸς τοῦ Σοφιστοῦ· γίνεται δὲ τοῦτο διὰ τῆς μεθόδου τῆς διαιρέσεως*[7]. *Περὶ τῆς γνησιότητος*

---

1) Ἐν 143 C. 2) Ἐν 197 E *"νῦν αὖ ἐν ἑκάστῃ ψυχῇ ποιήσωμεν περιστερεῶνα τινὰ παντοδαπῶν ὀρνίθων, τὰς μὲν κατ' ἀγέλας οὔσας χωρὶς τῶν ἄλλων, τὰς δὲ κατ' ὀλίγας. ἐνίας δὲ μόνας διὰ πασῶν ὅπῃ ἂν τύχωσι πετωμένας"*. 3) Ἐν 149—151. 4) Socher *ἐν σελίδ.* 256. 5) *Περὶ τοῦ ζητήματος ἀνάγνωθι* Rohde, Abfassungszeit des Platon. Theaetetos, Jahrbüch. für Phil. 1881 *ἐν σελίδ.* 321. *Παράβαλλ.* τὰ J. Horowitz, über Platos Theaetet, seine Bedeutung und Stellung inneralb der Plat. Lehre und seine Abfassungszeit, Thorn 1884. 6) Ἐν 216 A. 7) Christ *ἐν σελίδ.* 389.

τοῦ διαλόγου ὑπάρχει διαφωνία· διότι ὁ μὲν Schaarsch
ἀπορρίπτει αὐτόν, ὁ δὲ M. Hayduck[2] *ὑποστηρίζει ἀ*
σιον. Ἡμεῖς δεχόμεθα τὸ πρῶτον, διότι ὁ Ἀριστοτέλης
πέμπων εἰς ἰδέαν τινὰ τοῦ προκειμένου διαλόγου θεωρεῖ
ἔργον Πλατωνικόν[3]. *Κατὰ δὲ τὸν Christ*[4] *ὁ Σοφιστὴς*
γράφη κατὰ τὸ 364.

Ἐκ τῆς ἀρχῆς τοῦ Σοφιστοῦ γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ Π
τὸν Θεαίτητον, τὸν Σοφιστήν, τὸν Πολιτικὸν καὶ τὸν Φιλ
ἐθεώρει ὡς στενῶς συνδεδεμένους διαλόγους. Ἂν οὗτος
καὶ τὸν Φιλόσοφον, ἤθελεν ἀποτελεσθῇ ὁλόκληρος τετραλο
Πολιτικός, περὶ οὗ ἐνταῦθα πρόκειται, ἔχει ὑπόθεσιν τ
σμὸν τούτου, ὡς ὁ προηγούμενος τὸν τοῦ Σοφιστοῦ. Τὸ
λύεται διὰ τῆς αὐτῆς μεθόδου, ἤτοι τῆς διαιρέσεως. Εἶναι π
ξον, ὅτι ὁ Socher[5] *δὲν θεωρεῖ τὸν διάλογον γνήσιον. Ἀ*
ὁ Πολιτικὸς δὲν ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, ὑπὸ τίνος ἄ
Τοῦτον δὲν δύναται νὰ ὀνομάσῃ, ἀλλὰ λέγει μόνον, ὅτι
γραφεὺς τούτου ἦτο ἀνὴρ κεκτημένος τεχνολογικάς, φυσικ
πραγματικὰς γνώσεις καὶ ἠγάπα τὴν διαλεκτικήν. Ἀλ
ἀπίθανον, ὅτι ἄλλος ἔγραψεν ἔργον, ὅπερ ὁ Πλάτων ἀνή
ἐν τῷ Σοφιστῇ, ἢ ὅτι οὗτος δὲν ἐξεπλήρωσε τὴν ὑπόσ
ὅτι τὸ συγγραφὲν ἀπώλετο καὶ τούτου ἀπολεσθέντος ἄλλ
λογος ὑπεβλήθη τῷ συγγραφεῖ[6]. *Διὰ ταῦτα ἐπαινοῦμεν τ*

---

[1]) Rhein. Mus. 18, 1 *καὶ* 19, 63. [2]) Ueber die Echtheit phistes und Politicus, Greifswald 1864. *Παράβαλλ.* Pilger, Ue Athese des Sophisten 1869. [3]) *Μετὰ τὰ φυσικ.* VI, 2, 102 "*διὸ Πλάτων τρόπον τινὰ οὐ κακῶς τὴν σοφιστικὴν περὶ τὸ μὴ ξεν. Εἰσὶ γὰρ οἱ τῶν σοφιστῶν λόγοι περὶ τὸ συμβεβηκὸς ὡς εἰπε στα πάντων*". *Τὸ αὐτὸ λέγει ἐν Μετὰ τὰ φυσικ* *XI*, 8, 1064 B, 14 *ταῦτα ὁ Σταγειρίτης εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸ* 254 A *τοῦ Σοφιστοῦ, ἔνθα των λέγει* "*Ὁ μὲν (σοφιστὴς) ἀποδιδράσκων εἰς τὴν τοῦ μὴ σκοτεινότητα*". *Παράβαλλ.* Ueberweg, Untersuhungen *ἐν σελίδ.* Platon. Studien *ἐν σελίδ.* 52. [5]) *Ἐν σελίδ* 275 [6]) *Ὅρα* Uebe *σελίδ* 160.

νὸν τοῦ Πλάτωνος ἑρμηνευτήν, τὸν Stallbaum[1], τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ διαλόγου ἀναλαβόντα. Φαίνεται δ', ὅτι οὗτος ἐγράφη εὐθὺς μετὰ τὸν Σοφιστήν.

Τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Παρμενίδου μανθάνομεν οὐχὶ ἀπ' εὐθείας παρὰ τῶν διαλεγομένων προσώπων, ἀλλὰ παρ' ἄλλων. Ὁ Κλαζομένιος Κέφαλος ἐλθὼν μετ' ἄλλων εἰς Ἀθήνας ἐντυγχάνει κατὰ τὴν ἀγορὰν τῷ Ἀδειμάντῳ καὶ τῷ Γλαύκωνι, οἵτινες ἄγουσιν αὐτοὺς εἰς τὸν Ἀντιφῶντα, τὸν ἑτεροθαλῆ τοῦ Πλάτωνος ἀδελφόν. Οὗτος ἀκούσας παρά τινος Πυθοδώρου, ἑταίρου τοῦ Ζήνωνος, τοὺς λόγους, οὓς ὁ Σωκράτης, ὁ Ζήνων, καὶ ὁ Παρμενίδης διελέχθησαν, ἀπεμνημόνευσεν αὐτούς. Ἀφηγεῖται λοιπὸν ὁ Ἀντιφῶν, ὅτι κατὰ τὰ Παναθήναια ἦλθον εἰς Ἀθήνας ὁ Παρμενίδης μάλα πρεσβύτης ὢν καὶ ὁ Ζήνων, ὅστις προσήγγιζε τὸ τεσσαρακοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος[2]. Οὗτοι λοιπὸν διαλέγονται ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Πυθοδώρου πρὸς τὸν Σωκράτη ὄντα σφόδρα νέον. Ὁ διάλογος διαιρεῖται εἰς δύο μέρη, ἐξ ὧν ἐν μὲν τῷ πρώτῳ μέρει ὁ Ἐλεάτης καταπολεμεῖ τὴν ἰδεολογίαν, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ὑπάρχει ἔλεγχος τοῦ ἑνὸς καὶ τῶν πολλῶν[3]. Τὴν ἰδεολογίαν ἀντιπροσωπεύει ὁ Σωκράτης, ἀλλ' εἶναι πρόδηλον, ὅτι ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ διδασκάλου λανθάνει ὁ μαθητής[4], ἤτοι ὁ δημιουργὸς τῶν ἰδεῶν. Ὁ διάλογος οὗτος θεωρεῖται ὡς ὑπόδειγμα διαλεκτικῆς δεινότητος. Ἐν τούτῳ ἐξετάζονται τὰ διάφορα τῶν ὑποθετικῶν προτάσεων εἴδη[5]. Ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ διὰ τὰς ἰδέας καὶ διὰ τὴν γλωσσικὴν τελειότητα ὁ διάλογος καὶ ἀνεγινώσκετο καὶ ἐτιμᾶτο. Ὑπάρχουσιν ὅμως οἱ χακίζοντες τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ Σωκράτους καὶ τῶν δύο Ἐλεατῶν καὶ τὴν γνησιότητα τοῦ διαλόγου ἀμφισβητοῦντες[6]. Ὁ χρόνος

---

[1]) Diatribe in Platonis politicum, Leipzig 1840. [2]) Ἐν 127 A. [3]) Christ ἐν σελίδ. 389. [4]) Bergk IV, 466. [5]) Περὶ τούτου ἀνάγνωθι πλεῖστα παρὰ Δόναλδσ. I, 132. [6]) Ὅρα Schaarschmidt, Platon. Schr. 164. C. Huit, de l'authenticité du Parmeinide, Paris 1873. O. Apelt,

τῆς συγγραφῆς τοῦ Παρμενίδου φαίνεται, ὅτι δὲν ἀπέχει
ἐκείνου, καθ' ὃν συνεγράφη ὁ Σοφιστής.

Εἰς τὴν τρίτην περίοδον τῶν Πλατωνικῶν διαλόγων
κει ὁ Φαῖδρος, ὅστις γίνεται παρὰ τῷ Ἰλισσῷ. Τοῦτον δι
τες ἀνυπόδητοι ὁ Φαῖδρος καὶ ὁ Σωκράτης, οἵτινες εἶν
μόνα τοῦ διαλόγου πρόσωπα, κάθηνται ὑπὸ τὴν σκιὰν ὑ
τάτης πλατάνου[1]*. Ἐνταῦθα ἐκτυλίσσεται ὁ διάλογος, ὅστις*
ρεῖται εἰς δύο μέρη· ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ὁ συγγραφεὺς πρα
τεύεται περὶ ἐρωτικοῦ τινος λόγου τοῦ ῥήτορος Λυσίου,
τῷ δευτέρῳ ἀποκαλύπτεται τὸ βάθος τῆς φιλοσοφικῆς θεα
διότι ὁ ἔρως εἰκονίζεται ὡς σπουδὴ πρὸς τὸ ἀρχικὸν κά
Ἐν τῷ διαλόγῳ ὁ φιλόσοφος εἶναι μεστὸς φιλοσοφικῆς φ
σίας. Ἐνταῦθα τὸ λογιστικὸν τῆς ψυχῆς παραβάλλει πρὸς
χον ἐλαύνοντα ξυνωρίδα ἵππων ὑποπτέρων, ἐξ ὧν ὁ μὲν
ρος, δηλ. τὸ θυμικόν, ῥαδίως ἡνιοχεῖται, ὁ δ' ἕτερος, τὸ ἐ
μητικόν, πειρᾶται, ὅπως παρασύρῃ τὸν ἡνίοχον[2]*. Διὰ τοῦ*
ματος τούτου ἡ ψυχὴ διατρέχει τὸν τοῦ Παντὸς κύκλον κ
πάντα ἐνορᾷ[3]*, ἡ δ' ἀνάμνησις τούτων ἀποτελεῖ τὴν ἰδίαν*
καλοῦ. Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην ἡ ψυχὴ πρέπει νὰ ἦναι
νατος καὶ τὴν ἀθανασίαν ταύτης ὁ φιλόσοφος ὑποστηρίζει·
αὕτη εἶναι ἀεικίνητος καὶ ἑαυτὴν κινεῖ[4]*. Ἐκ τῶν εἰρημένω*

Untersuchungen über den Parmenides des Plato, Weimar 188
Alb Keil, Ueber den Platonischen Dialog Parmenides, Stolp
[1]) *Ἐν* 229 A *καὶ ἐν* 230. B. [2]) *Ἐν* 246 A «*Καὶ πρῶτον μὲν ἡμῶν*
χων ξυνωρίδος ἡνιοχεῖ, εἶτα τῶν ἵππων ὁ μὲν αὐτῷ καλός τε κἀγαθ
ἐκ τοιούτων, ὁ δὲ ἐξ ἐναντίων τε καὶ ἐναντίος». [3]) *Ἐν* 247 C «
ἀχρώματός τε καὶ ἀσχημάτιστος καὶ ἀναφὴς οὐσία ὄντως οὖσα ψυχῆ
βερνήτῃ μόνῳ θεατῇ νῷ χρῆται, περὶ ἣν τὸ τῆς ἀληθοῦς ἐπιστήμης
τοῦτον ἔχει τὸν τόπον» [4]) *Ἐν* 245 D «*Ψυχὴ πᾶσα ἀθάνατος. Τὸ γὰ*
κίνητον ἀθάνατον, τὸ δ' ἄλλο κινοῦν καὶ ὑπ' ἄλλου κινούμενον, π
ἔχον κινήσεως, παῦλαν ἔχει ζωῆς. Μόνον δὴ τὸ αὑτὸ κινοῦν, ἅτε οὐκ
λεῖπον ἑαυτό, οὔ ποτε λήγει κινούμενον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ὅσα

νεται δῆλον, ὅτι ὁ Πλάτων, ὅτε ἔγραφε τόνδε τὸν διάλογον, εἶχεν ἤδη θέσει τὰς βάσεις τῆς ἰδεολογίας αὐτοῦ καὶ εἶχε λύσει τὸ περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ζήτημα. Δικαίως ἄρα κρατεῖ ἡ γνώμη, ὅτι ἀπὸ τοῦ Φαίδρου ἄρχεται νέα περίοδος τῶν Πλατωνικῶν διαλόγων. Εἶναι δ' ἀπίθανος ἡ γνώμη, ὅτι ὁ διάλογος οὗτος εἶναι τὸ πρῶτον τοῦ συγγραφέως ἔργον[1]. Ἔχει μὲν οὗτος πολλὴν ποίησιν καὶ φαντασίαν, ἀλλ' ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι τὰς ἀρετὰς ταύτας καὶ ἐν τῷ γήρατι μὴ ἀποβαλόντες. Δικαίως δ' ὁ Socher[2] ἐρωτᾷ· Τὰ ποιήματα τῶν μεγίστων ποιητῶν εἶναι νεανικὰ ἔργα; Ὁ τολμηρὸς μῦθος, ὅστις κεῖται ἐν τῷ τέλει τῆς Πολιτείας, εἶναι νεανικὸν τοῦ Πλάτωνος ἔργον; Τὰ αἰσθήματα τῆς καρδίας, τὰ συμβάντα τῆς τύχης, τὰς ἐντυπώσεις τοῦ φυσικοῦ κάλλους, τὸν ἀγῶνα τῶν παθῶν δύναται καὶ ὁ νέος κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον βαθέως νὰ αἰσθανθῇ, ἀλλ' ἡ ἀμφίεσις ὑψίστων ἰδεῶν ἐν τῇ ποιήσει, ἡ παραγωγὴ τῆς θέας αὐτῶν ἐκ τῆς οὐρανίας διαίτης τῶν ψυχῶν, ἡ ἀπεικόνισις τοῦ ἀγῶνος τῶν ἐπιθυμιῶν πρὸς τὸν λόγον καὶ τὰ τοιαῦτα εἶναι ἔργον οὐχὶ τοῦ νέου, ἀλλὰ τοῦ ἀνδρός, εἶναι πρᾶγμα οὐχὶ τοῦ γινομένου, ἀλλὰ τοῦ τελείου φιλοσόφου. Διὰ ταῦτα δὲν δεχόμεθα, ὅτι ὁ Φαῖδρος εἶναι τὸ πρῶτον ἢ νεανικὸν τοῦ Πλάτωνος ἔργον, ὥς τινες ἀρχαῖοι[3] καὶ νεώτεροι[4] ὑπέλαβον, ἀλλὰ συντασσόμεθα ἐκείνοις, οἵτινες νομίζουσιν, ὅτι ἐγράφη ἐν τῇ ἀνδρικῇ τοῦ φιλοσόφου ἡλικίᾳ[5]. Περὶ νοθείας τοῦ διαλόγου δὲν δύναται νὰ γείνῃ λόγος· διότι ὁ Ἀρι-

---

ται τοῦτο πηγὴ καὶ ἀρχὴ κινήσεως. Ἀρχὴ δὲ ἀγένητον. Ἐξ ἀρχῆς γὰρ ἀνάγκη πᾶν τὸ γιγνόμενον γίγνεσθαι, αὐτὴν δὲ μηδ' ἐξ ἑνός· εἰ γὰρ ἔκ του ἀρχὴ γίγνοιτο, οὐκ ἂν ἐξ ἀρχῆς γίγνοιτο. Ἐπειδὴ δ' ἀγένητόν ἐστι, καὶ ἀδιάφθορον αὐτὸ ἀνάγκη εἶναι„. [1]) Διογέν. Λαέρτ III, 36. [2]) Ἐν σελίδ. 314. [3]) Διογέν. Λαέρτ. III, 36 Λουκιαν. Δὶς κατηγ. 30. [4]) Ὅρα Usener, Rhein. Mus. 35, 131 καὶ Volquardsen, Platons Phaedrus erste Schrift Platons, Kiel 1862. [5]) Παράβαλλ. Susemihl, De Platonis Phaedro, Greifswald 1887.

στοτέλης[1] *τὴν παρατήρησιν, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι τὸ ἑαυτὸ κι*
ἀποδίδει τῷ Πλάτωνι.

Ὁ δὲ Μενέξενος δὲν εἶναι φιλοσοφικὸς διάλογος,
ῥητορικὸς λόγος. Τούτῳ ἐντυγχάνει ὁ Σωκράτης ἐρχόμεν
τοῦ βουλευτηρίου, ὅπου εἶχε πορευθῇ, ἵνα μάθῃ, τίς ἐ
νὰ ἐκλεχθῇ, ὅπως ἀπαγγείλῃ λόγον πρὸς τιμὴν τῶν πεσό
ἐν τῷ πολέμῳ[2]. *Ἡ ἐκλογὴ τοῦ ῥήτορος ἀνεβλήθη μὲν εἰ*
αὔριον, ἀλλ' ἔμελλεν, ὡς εἰκάζει ὁ Μενέξενος, νὰ ἐκλεχ
ὁ Ἀρχῖνος ἢ ὁ Δίων. Θεωρεῖ δὲ τὸ ἔργον δυσχερές,
τῆς ἐκλογῆς ἐξ ὑπογυίου γενομένης ὁ ῥήτωρ θέλει ἀναγκ
νὰ αὐτοσχεδιάζῃ. Τοὐναντίον ὁ Σωκράτης τὸν ἀγῶνα δὲ
μίζει δυσχερῆ, διότι ὁ ῥήτωρ θέλει ἀγωνισθῇ ἐν ἐκείνοις
ἐπαινεῖ[3]. *Ὁμολογεῖ δέ, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ φιλόσοφος εὐχ*
ἤθελεν ἀγορεύσει, ἂν ἐξελέγετο· διότι ἔχει διδάσκαλον τὴν Ἀ
σίαν, ἥτις καὶ ἄλλους ἐποίησε ῥήτορας καὶ δὴ καὶ τὸν Περ
Παρὰ ταύτης ἤκουσε τὸν ἐπιτάφιον, ὃν ἀπαγγέλλει[4]. *Ὁ ῥ*
ρικὸς οὗτος λόγος ἐπαινεῖται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων[5] *καὶ μόνον*
Διονυσίου τοῦ Ἁλικαρνασσέως[6] *ὑποβάλλεται εἰς αὐστηρὰν*
τικήν. Ἡ συγγραφὴ εἶναι παιδιά τις καὶ ὡς τοιαύτη πρέπ
ἐννοῆται. Ἐν ταύτῃ λέγεται, ὅτι ἡ Ἀσπασία ἐπαίδευσε τὸν I
κλέα ῥητορικήν, ἀλλ' οὗτος ἦτο μέγας ῥήτωρ πρὸ τῆς σχέ
αὐτοῦ πρὸς τὴν καλὴν Ἰάδα. Ὁ Σωκράτης ὀνομάζει ἑα
μαθητὴν τῆς Ἀσπασίας, ἀλλὰ τῆς ῥητορικῆς ὁ φιλόσοφος
φρόνει· ἐπὶ πᾶσι τούτοις καὶ αὐτὸς ὁ Σωκράτης θεωρεῖ τὸ
γον ὡς παιδιάν[7]. *Βεβαίως ὑπῆρξαν λόγιοι, οἵτινες τὴν πα*

---

[1]) *Ἐν Μετὰ τὰ φυσικ. XII*, 6, 1071 B. 31. *Ἰδὲ καὶ* Ueberweg
tersuchungen *ἐν σελίδ.* 135. [2]) *Ἐν* 234 A. [3]) *Ἐν* 235 D. [4]) *Ἐν* 2
[5]) Cicer. Orat. 44. *Παράβαλλ. καὶ* C. Hermann *ἐν σελίδ* 520. [6]) *Ἐ*
1043 «*Καὶ τί δεῖ τὰ πλείω λέγειν; δι' ὅλου γὰρ ἄν τις εὕροι τοῦ λόγο*
ρευόμενος τὰ μὲν οὐκ ἀκριβῶς οὐδὲ λεπτῶς εἰρημένα, τὰ δὲ μειρακ
καὶ ψυχρῶς, τὰ δὲ καιρὸν οὐκ ἔχοντα, τὰ δὲ διθυραμβώδη καὶ φορ
[7]) *Ἐν* 236 D «*Ἀλλ' ἴσως μου καταγελάσει, ἄν σοι δόξω πρεσβύτ*

ὑπέλαβον ὡς ἱστορικὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἐπλανήθησαν. Κατὰ τὸν Socher[1] *ὁ Μενέξενος εἶναι σάτιρα κατὰ τῶν ῥητόρων, οἵτινες ἐκλεγόμενοι, ὅπως ἀπαγγείλωσιν ἐπιτάφιον, νομίζουσιν, ὅτι εἶναι νέοι Περικλεῖς. Ἀπὸ τοῦ* Schleiermacher *πλεῖστοι κριτικοὶ θεωροῦσι νόθον τὸν διάλογον*[2]. *Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ οἱ ὑποστηρίζοντες τὴν γνησιότητα αὐτοῦ, ὡς ὁ* C. Hermann[3] *καὶ ὁ* Blass[4]. *Ἐν τῷ διαλόγῳ ὑπάρχουσιν ἀναχρονισμοί, π. χ. ὁ λόγος τοῦ Σωκράτους ἐξικνεῖται μέχρι τῆς εἰρήνης τοῦ Ἀνταλκίδου, ἥτις ἐγένετο δέκα καὶ τρία ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ φιλοσόφου. Ἀλλ' αὐτοὶ οἱ ἀναχρονισμοὶ δύνανται νὰ μαρτυρήσωσιν ὑπὲρ τῆς γνησιότητος τοῦ ἔργου· διότι ὁ μὲν Πλάτων ἦτο εὔκολον νὰ ἐπιτρέψῃ τοὺς ἀναχρονισμούς, δυσκόλως δ' ἠδύνατο νὰ πράξῃ τοῦτο ὁ ὑποβολεύς. Κατὰ τὸν* Bergk[5] *ἡ ὑφὴ τοῦ λόγου μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ Μενέξενος εἶναι Πλατωνικὸν ἔργον. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις καὶ ὁ Ἀριστοτέλης γινώσκει μέν*[6], *δὲν ὀνομάζει ὅμως τὸν συγγραφέα τούτου. Προδήλως ὅμως ἐννοεῖ τὸν Πλάτωνα, διότι, ἂν ἄλλως εἶχε, πάντως ἤθελεν ὀνομάσει τὸν συγγραφέα. Ὁπωσδήποτε οἱ μὴ δεχόμενοι τὴν γνησιότητα τοῦ διαλόγου νομίζουσιν, ὅτι ἐγράφη ἢ ὑπὸ Γλαύκωνος, τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Πλάτωνος, ἢ ὑπὸ τοῦ Ἀντισθένους, ὅστις εἶχε γράψει ὁμώνυμον διάλογον, ἢ ὑπὸ Φιλίππου τοῦ Ὀπουντίου*[7].

Ὁ τραγικὸς ποιητὴς Ἀγάθων κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ νίκην (416 π. Χ.) ἐποίησε συμπόσιον[8], *εἰς ὃ πολλοὶ φίλοι προσεκλήθησαν. Τὰ ἐν αὐτῷ λεχθέντα ἀφηγεῖται ὁ Ἀπολλόδωρος, ὅστις ἤκουσε ταῦτα παρ' Ἀριστοδήμου τοῦ Κυδαθηναιέως, τοῦ ἀπροσκλήτως μετασχόντος*[9] *τοῦ συμποσίου. Τὸ Συμπό-*

ἔτι παίζειν„. 1) *Ἐν σελίδ.* 328. 2) *Ὅρα* Th. Berndt, de ironia Menexeni Platonici, Münster 1881. 3) *Ἐν σελίδ.* 520. 4) Die Attische Beredsamkeit I, 437. 5) *Ἐν τόμ.* IV, 460. 6) *Ἐν Ῥητορ. I*, 9 *καὶ III*, 4. 7) *Ὅρα* Ueberweg, Untersuchungen *ἐν σελίδ.* 220. 8) *Ἐν* 173 A. *Περὶ τοῦ Ἀγάθωνος λέγομεν ἐν τόμ. I*, 610 *τοῦδε τοῦ ἔργου.* 9) *Ἐν* 174B.

σιον λοιπὸν τοῦ Πλάτωνος ἔχει ὑπόθεσιν τὰ ἐν τῷ οἴ
'Αγάθωνος λεχθέντα. Κατὰ πρότασιν δὲ τοῦ Φαίδρου[1]
τοῦσι περὶ τοῦ ἔρωτος, τῆς δὲ συζητήσεως μετέχουσι
οὗτος ὁ προτείνας, ὁ Παυσανίας, ὁ ἰατρὸς 'Ερυξίμαχος,
ριστοφάνης, ὁ 'Αγάθων καὶ ὁ Σωκράτης. Οἱ λόγοι τῶ
ρωμένων, ὅπως ὁρίσωσι τὸν ἔρωτα, εἶναι εἰρημένοι μετ
λῆς φαντασίας καὶ χάριτος, πρὸ πάντων δὲ ὁ τοῦ 'Αρι
νους, ὅστις πλάττει τὸν μῦθον, ὅτι κατ' ἀρχὰς τὸ ἄρρεν
θῆλυ ἦσαν συνηνωμένα καὶ ὅτι ὁ 'Απόλλων ἔτεμε τοὺς
πους δίχα[2]. *Κατὰ τοῦτο ὁ ἔρως εἶναι ἔμφυτος ἀλλήλο*
ἀνθρώποις καὶ τῆς ἀρχαίας φύσεως συναγωγεύς[3]. *Φιλ*
κώτερον δ' ὁρίζει τὸν ἔρωτα ὁ Σωκράτης ἀκούσας ὁλό
φιλοσοφικὴν θεωρίαν περὶ τούτου παρὰ τῆς Μαντινικῆ
τίμας. Κατὰ τοῦτον ἔρως εἶναι ὁρμὴ πρὸς ἀθανασίαν[4].
ἀπίδη εἰς τὰ ἐν τῷ Συμποσίῳ πραττόμενα καὶ λεγόμενα
τίθεται εἰς μεγάλην αἴθουσαν, ἐν ᾗ εὔθυμοι συμπόται τῷ
καὶ ταῖς Μούσαις θύουσιν. Οὕτως ὁ κωμικὸς 'Αριστοφάν
λυγγὸς καταληφθεὶς δὲν ἠδύνατο νὰ εἴπῃ, ὅτε ὁ ἰατρὸς '
μαχος συμβουλεύει αὐτῷ, ἵνα δι' ὕδατος ἀνακογχυλιάσ
ὅμως ἡ λὺγξ ἦναι πολὺ ἰσχυρά, κελεύει τοῦτον, ἵνα κνησ
τὴν ῥῖνα ποιήσῃ πταρμόν. "Αν δὲ τοῦτο ποιήσῃ ἅπαξ ἢ δ
ἡ ἰσχυροτάτη λὺγξ θέλει παύσει. Τὸ συμπόσιον γίνεται ε
τερον, διότι μετὰ τὸν λόγον τοῦ Σωκράτους ἔρχεται εἰς τ
λὴν ὁ 'Αλκιβιάδης σφόδρα μεθύων καὶ μέγα βοῶν[6],
προσκληθεὶς ἀπαγγέλλει ἐγκώμιον τοῦ Σωκράτους. Τοῦτο
ραβάλλει πρὸς τὰς θήκας τῶν ἑρμογλυφείων, αἵτινες ἐκτ
ἀπεικονίζουσι Σειληνὸν ἔνδον δ' ἔχουσιν ἀγάλματα θεῶν

---

1) *'Εν* 177 A. 2) *'Εν* 190 F. 3) *'Εν* 191 D. 4) *'Εν* 207 D «'*
γὰρ τὸν αὐτὸν ἐκείνῳ λόγον ἡ θνητὴ φύσις ζητεῖ κατὰ τὸ δυνατὸ
εἶναι καὶ ἀθάνατος». 5) *Ποιήσῃ γαργάραν. "Ορα ἐν* 185 *E.*
212 D. 7) *'Εν* 215 A.

τως εὐφυῶς περιέγραψε τὴν δυσμορφίαν τοῦ σώματος καὶ τὴν εὐγένειαν τῆς ψυχῆς τοῦ διδασκάλου. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ συμποσίου πάντες κατεκοιμήσαντο πλὴν τοῦ Σωκράτους. Ἐπειδὴ δὲ ἤδη ἦτο ἡμέρα, ἀναστὰς οὗτος καὶ ἀπονιψάμενος ἀπῆλθεν εἰς τὸ Λύκειον, ὅπου διέτριψε μέχρις ἑσπέρας. Εἰκάζεται, ὅτι ὁ διάλογος ἐγράφη μετὰ τὸ 385 π. Χ., διότι γίνεται μνεία τοῦ ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων διοικισμοῦ τῆς Μαντινείας[1].

Ὑπὸ τοῦ Θρασύλλου κατετάχθη μὲν ὁ **Φαίδων** ἐν τῇ πρώτῃ τετραλογίᾳ, ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι συνεγράφη πολὺ βραδύτερον τοῦ θανάτου τοῦ Σωκράτους. Διότι ὁ διάλογος οὗτος προϋποτίθησι τὴν γνῶσιν τῆς Πυθογορείου φιλοσοφίας, ἣν ἐγνώρισε κατὰ τὴν ἀποδημίαν εἰς τὴν μεγάλην Ἑλλάδα. Συνήθως ἡ συγγραφὴ τίθεται μετὰ τὸν χρόνον τῆς τοῦ Συμποσίου, ἥτις ἐγένετο, ὡς ἄρτι εἴρηται, μετὰ τὸ 385. Κατὰ τὸν ἀείμνηστον Schleiermacher ὁ Πλάτων ἐν μὲν τῷ Συμποσίῳ σπουδάζει, ἵνα τὸ ἀθάνατον τῷ θνητῷ συνενώσῃ, ἐν δὲ τῷ Φαίδωνι τὸ ἀθάνατον ἐκ τοῦ θνητοῦ ἀνελκύσῃ. Ἀλλ' ὁ Munk παραβάλλων τὸ Συμπόσιον πρὸς τὸν Φαίδωνα καὶ εὑρίσκων ἄπειρον τὴν διαφορὰν νομίζει, ὅτι οἱ δύο οὗτοι διάλογοι δέον νὰ χωρισθῶσι διὰ μακρᾶς σειρᾶς ἐτῶν· ἐκεῖ μὲν κρατεῖ εὔθυμον καὶ ἱλαρὸν πάθος, ἐνταῦθα δὲ σπουδαῖον. Ἡ διαφορὰ ὅμως εἶναι φαινομένη· διότι ὁ Σωκράτης δύναται νὰ ἀπολαύῃ τοῦ βίου ἐν πάσῃ εὐθυμίᾳ καὶ ὅμως νὰ μὴ γίνηται ἐπιλήσμων τοῦ ἰδίου προβλήματος. Ὁ προκείμενος διάλογος δὲν εἶναι δραματικός, ἀλλ' ἀφηγηματικός. Ἀφηγεῖται δ' ὁ Φαίδων ἐν Φλιοῦντι κατὰ παράκλησιν τοῦ Ἐχεκράτους τὰ κατὰ τὴν τελευταίαν τοῦ φιλοσόφου ἡμέραν. Προετιμήθη δ' ὁ Φλιοῦς, διότι ἐντεῦθεν κατήγετο Ἵππασος[2] ὁ πρόγονος τοῦ Πυθαγόρου καὶ διὰ τοῦτο ὁ τόπος οὗτος

---

[1]) Ἐν 193 Α. *Περὶ τοῦ ὅλου διαλόγου ἀνάγνωθι* Alb. Schwegler, Ueber die Composition des Platon. Sympos., Tübingen 1843· G. Stallbaum, deatr. in mythum Plat. de divini amoris ortu, Leipzig 1854 *καὶ* L. Sybel, Platons Symposion, Marb. 1888. [2]) *Παυσαν. II*, 13.

ἧτο συναγωγὴ τῶν Πυθαγορείων, οἵτινες πρῶτοι ἐξήτασαν τὰ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, περὶ ἧς ὁ Πλάτων πραγματεύεται ἐν τῷδε τῷ διαλόγῳ. Κατὰ τῶν ἀποδείξεων τοῦ Πλάτωνος ἠγέρθησαν πολλοὶ ἀντιδοξοῦντες, οἵτινες καὶ ἔσκωψαν καὶ ἐλοιδόρησαν τὸν περιφανῆ τῆς ἀρχαιότητος φιλόσοφον, ἀλλὰ τὰ βέλη αὐτῶν συχνάκις ἐλέγχονται ὡς ἀστόχως ῥιπτόμενα καὶ οἱ βάλλοντες ὁμοιάζουσι πρὸς παῖδας ῥίπτοντας λίθους κατὰ δένδρου καρποϐριθοῦς. Πολλοὶ βεϐαίως ἀμφισϐητοῦσι τὴν ἀποδεικτικὴν δύναμιν τῆς Πλατωνικῆς θεωρίας, ἀλλ' οὐδεὶς τολμᾷ νὰ ἀρνηθῇ τοὺς ἠθικοὺς καρπούς, οὓς αὕτη παράγει. Κατὰ τὸν Πλάτωνα δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ γνῶσις ἄνευ τῆς ἠθικῆς, διότι τὸ καθαρὸν μόνον διὰ τοῦ καθαροῦ νοεῖται. Οὐχὶ δ' ἀτόπως ὁ Bischoff λέγει, ὅτι ὅσον ἠθικώτερον εἶναι φιλοσοφικόν τι σύστημα, τόσον περισσότερον πλησιάζει εἰς τὴν ἀλήθειαν, ὡς ἡ περὶ θεοῦ ἰδέα εἶναι τοσοῦτον ἀληθεστέρα, ὅσον εἶναι ὑψηλοτέρα καὶ περιεκτικωτέρα[1].

Τῇ τρίτῃ περιόδῳ τῶν Πλατωνικῶν διαλόγων ἀνήκει ὁ Φίληϐος[2], *οὗ ὑπόθεσις εἶναι τὸ ἀγαθόν. Ὁ Φίληϐος, ὅστις ἐκπροσωπεῖ τὴν Κυρηναϊκὴν σχολήν, τίθησι τοῦτο ἐν τῇ ἡδονῇ*[3].

---

1) *Περὶ τοῦ διαλόγου τούτου ἐγράφησαν πολλαὶ μονογραφίαι, ὡς ὑπὸ* Albert Bischoff, Platon's Phaedon, eine Reihe von Betrachtungen zur Erklärung und Beurtheilung des Gesprächs, Erlangen 1866. Bölke, Ueber Platons Beweise für die Unsterblichkeit der Seele, 1870. Bertram, Die Unsterblichkeitslehre Platos, 1878. Neuhaus, Der in Platos Phaedon aus der Idee des Lebens geführte Beweis für die Unsterblichkeit der Seele, 1885. *Περὶ τοῦ ζητήματος ἔγραψε καὶ ὁ ἡμέτερος Ἀκύλας, Ἡ περὶ ἀθανασίας τῆς Ψυχῆς δόξα τοῦ Πλάτωνος ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν Γρηγορίου τοῦ Νύσσης* 1881. *Καὶ ἡμεῖς πολλάκις ἐδιδάξαμεν τὸν Φαίδωνα ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ. Ἂν δὲ ἡ προθεσμία τοῦ βίου παραταθῇ, ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἐκδώσωμεν αὐτόν.* 2) *Ὅρα* C. Hermann *ἐν σελίδ.* 532. 3) *Ἐν σελίδ.* 11 A *„Φίληβος μὲν τοίνυν ἀγαθὸν εἶναί φησι τὸ χαίρειν πᾶσι ζῴοις καὶ τὴν ἡδονὴν καὶ τέρψιν, καὶ ὅσα τοῦ γένους ἐστὶ τούτου σύμφωνα· τὸ δὲ παρ' ἡμῶν ἀμφισβήτημά ἐστι μὴ ταῦτα, ἀλλὰ τὸ φρονεῖν καὶ τὸ νοεῖν καὶ τὸ μεμνῆσθαι καὶ τὰ τούτων αὖ ξυγγενῆ, δόξαν τε ὀρθὴν καὶ*

Τοὐναντίον οἱ Μεγαρικοὶ ἔθετον αὐτὸ ἐν τῇ φρονήσει. Διὰ μακρῶν συλλογισμῶν ὁ Σωκράτης πειρᾶται, ὅπως δείξῃ, ὅτι ἡ ἐπιστήμη ὑπερέχει πάντων τῶν ἄλλων, διότι κατέχει ἐκεῖνα, ἅπερ εἶναι ἀεὶ τὰ αὐτά. Περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ διαλόγου δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιϐολία· διότι ὁ Ἀριστοτέλης[1] *ἰδέας φερομένας ἐν τῷδε τῷ διαλόγῳ ἀποδίδει τῷ Πλάτωνι.*

Ὁ δὲ μακρὸς διάλογος, ὅστις Πολιτεία ἐπιγράφεται, ὑποτίθεται γενόμενος ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πλουσίου Κεφάλου, τοῦ πατρὸς τοῦ Λυσίου. Εἰς Πειραιᾶ εἶχε καταϐῇ ὁ Σωκράτης μετὰ Γλαύκωνος τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Πλάτωνος, ὅπως θεάσηται τὰ Βενδίδεια. Οὗτοι δὲ θεασάμενοι τὰ τῆς ἑορτῆς ἔμελλον νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὸ ἄστυ, ἀλλὰ προσέρχεται Πολέμαρχος ὁ υἱὸς τοῦ Κεφάλου μετ' ἄλλων καὶ καλεῖ εἰς τὴν οἰκίαν[2]. *Τὴν πρόσκλησιν δεξάμενος ὁ φιλόσοφος καὶ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Κεφάλου ἐλθὼν εὑρίσκει τοῦτον ἐστεφανωμένον καὶ ἐπὶ δίφρου καθήμενον, διότι πρὸ ὀλίγου εἶχε θύσει ἐν τῇ αὐλῇ. Οὗτος ἰδὼν τὸν φιλόσοφον δέχεται αὐτὸν φιλοξένως*[3] *καὶ μετὰ ἐκτενὲς προοίμιον ἄρχεται ὁ διάλογος. Παρῆσαν δὲ κατὰ τοῦτον ὁ Κέφαλος, ὁ υἱὸς τούτου Πολέμαρχος, ὁ Σωκράτης, οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Πλάτωνος Γλαύκων καὶ Ἀδείμαντος, ὁ ῥήτωρ Θρασύμαχος καὶ πολλὰ κωφὰ πρόσωπα. Κατὰ πρῶτον ὁ διάλογος ἔχει ὑπόθεσιν τὸ δίκαιον, εἶτα δὲ τὴν ἵδρυσιν καὶ τὸν ὀργανισμὸν τῆς πολιτείας, ἐν ᾗ τὸ δίκαιον πραγματοῦται*[4]. *Πραγματεύεται δ' ὁ φιλόσοφος ἐν τῷ διαλόγῳ περὶ ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς, περὶ ψυχολογίας καὶ ἰδεολογίας*[5].

ἀληθεῖς λογισμούς, τῆς γε ἡδονῆς ἀμείνω καὶ λῴω γίγνεσθαι ξύμπασιν, ὅσα περ αὐτῶν δυνατὰ μεταλαβεῖν„. [1]) *Ἐν Ἠθικ. Νικομ.* X, 2, 1172 B, 28 *“τοιούτῳ δὴ λόγῳ καὶ Πλάτων ἀναιρεῖ ὅτι οὐκ ἔστιν ἡδονὴ τἀγαθόν· αἱρετώτερον γὰρ εἶναι τὸν ἡδὺν βίον μετὰ φρονήσεως ἢ χωρίς· εἰ δὲ τὸ μικτὸν κρεῖττον, οὐκ εἶναι τὴν ἡδονὴν τἀγαθόν„. Πρὸς κατάληψιν τοῦ διαλόγου ἰδὲ* G. Schneider, Die Platonische Metaphysik auf Grund des Philebus dargestellt, Leipzig 1884. [2]) *Ἐν* 327 E. [3]) *Ἐν* 328 D. [4]) *Παράβαλλ,* Christ *ἐν σελίδ.* 386. [5]) Bergk IV, 461.

Περὶ φιλοσοφίας λέγει μετὰ τοσαύτης ἀκριβείας, ὥστε ὁ L. Spengel ὑπέλαβεν, ὅτι ἐνταῦθα παρενεβλήθη ὁ διάλογος Φιλόσοφος, ὃν ὁ Πλάτων ὑπέσχετο ἐν τῷ Σοφιστῇ[1]. *Ἐπειδὴ δ' ὁ φιλόσοφος ἀναπτύσσει κοινωνισμὸν ἀσύμφωνον καὶ πρὸς τὴν ἠθικὴν καὶ πρὸς τὸν πολιτισμόν, ψέγεται ὑπὸ τῶν νεωτέρων. Οὕτω συνίστησι τὴν κοινότητα τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων καὶ συμβουλεύει, ἵνα ἡ πόλις τρέφῃ μὲν τὰ ἔκγονα τῶν ἀρίστων, ἀπορρίπτῃ δὲ τὰ τῶν φαυλοτάτων*[2]. *Ἀλλ' οὕτω κατὰ τὸν W. Teuffel*[3] *τὸ ἰδεῶδες τοῦ Πλάτωνος περιπίπτει εἰς ἀγροῖκον ὑλισμόν. Πρὸς δὲ παρετηρήθη, ὅτι ὁ συγγραφεὺς μόνον πρὸς τοὺς Ἕλληνας δείκνυται φιλάνθρωπος, πρὸς δὲ τοὺς βαρβάρους σκληρός*[4]. *Ἐπὶ πᾶσι τούτοις κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Πλάτωνος πρέπει καὶ τοὺς ποιητὰς νὰ ἐξαναγκάζωμεν ἀστυνομικῶς νὰ ποιῶσιν, ὡς θέλει ἡ πόλις, καὶ ὁ ζωγράφος νὰ ῥυθμίζῃ τὴν γραφίδα αὐτοῦ κατὰ τὴν βούλησιν αὐτῆς*[5]. *Ἀλλ' οὕτω καθαιρεῖται ἡ ἐλευθερία τοῦ πολίτου. Διὰ ταῦτα ἡ κοινοκτημοσύνη δὲν εἶναι πρόοδος, ἀλλ' ἀνάκρουσις τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐπειδὴ δ' ὁ Ἀριστοφάνης ἐν ταῖς Ἐκκλησιαζούσαις διακωμῳδεῖ τὴν κοινοκτημοσύνην, τινὲς ὑπέλαβον, ὅτι ὁ κωμικὸς κατὰ τῆς Πλατωνικῆς πολιτείας βάλλει τὰ σκώμματα*[6]· *ἀλλ' εἶναι πιθανώτατον, ὅτι ἡ Πολιτεία ἐγράφη μετὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς εἰρημένης κωμῳδίας*[7]. *Παραδίδει μὲν ὁ Γέλλιος*[8], *ὅτι ὁ Πλάτων τὸ κατ' ἀρχὰς ἐδημοσίευσε μόνον δύο βιβλία, ἀλλὰ ταῦτα δὲν ἦσαν ἱκανὰ οὐδ' ὁ Πλάτων οὕτω γνωστός, ὥστε ὁ Ἀριστοφάνης νὰ*

---

[1]) Phil. 19, 595. *Παράβαλλ.* Christ Platon. Studien *ἐν σελίδ.* 36. [2]) *Ἐν* 459 E. [3]) Studien und Charakreristiken zur Griechichen und Römischen Literaturgeschichte, Leipzig 1889 *ἐν σελίδ.* 189. [4]) *Ἐν σελίδ.* 469 B. [5]) *Ἐν II,* 378 D. IV, 421 C. [6]) *Ἐν στίχ.* 647 *„Εἶ σε φιλήσειεν Ἀρίστυλλος φάσκων αὐτοῦ πατέρ' εἶναι„, ἔνθα ἐννοοῦσι τὸν Πλάτωνα, ὅστις τὸ κατ' ἀρχὰς ὠνομάζετο Ἀριστοκλῆς.* [7]) *Ὅρα τὸν πρῶτον τόμον τῆσδε τῆς Γραμματολ. ἐν σελίδ.* 673. [8]) *Ἐν* XIV, 3.

γράψῃ κωμῳδίαν κατὰ τοῦ φιλοσοφοῦντος νεανίου[1]. *Ἄλλως ἰδέας περὶ κοινοκτημοσύνης δὲν ἐξήνεγκε πρῶτος ὁ Πλάτων, ἀλλ' ὁ Χαλκηδόνιος*[2] *Φαλέας καὶ ἴσως ὁ Πρωταγόρας, ἐξ οὗ ἤντλησεν ὁ Πλάτων*[3]. *Ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἡ κοινοκτημοσύνη ὑπῆρχεν ἐν Σπάρτῃ. Τοὐναντίον ὑπάχουσι τεκμήρια, ἐξ ὧν ἠδύνατό τις νὰ εἰκάσῃ, ὅτι ὁ φιλόσοφος εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸν κωμικόν*[4]. *Περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἐγένετο ὁ διάλογος, ὑπάρχει διαφωνία παρὰ τοῖς φιλολόγοις· ὁ μὲν Böckh*[5] *τίθησι κατὰ τὸ 409, ὁ δὲ C. Hermann*[6] *κατὰ τὸ 430. Πιθανωτέρα φαίνεται ἡ πρώτη γνώμη, διότι κατὰ τὴν δευτέραν ἀναγκαζόμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ Γλαύκων καὶ ὁ Ἀδείμαντος δὲν εἶναι οἱ νεώτεροι τοῦ Πλάτωνος ἀδελφοί, οἵτινες κατὰ τὸ 430 δὲν εἶχον γεννηθῇ*[7], *ἀλλ οἱ θεῖοι αὐτοῦ. Ἔτι δυσχερεστέρα εἶναι ἡ λύσις τοῦ ἑτέρου ζητήματος, πότε συνεγράφη ὁ διάλογος. Διότι λέγεται, ὅτι ὁ φιλόσοφος ἠσχολήθη περὶ τὰ εἴκοσιν ἔτη πρὸς συντέλεσιν τοῦ μεγάλου τούτου ἔργου*[8]. *Ὁρίζεται δ' ὁ χρόνος τῆς συγγραφῆς ἀπὸ τοῦ 380—360 π. Χ.*

Ἡ Πολιτεία, ὁ Τίμαιος καὶ ὁ Κριτίας ἀποτελοῦσι τριλογίαν. Ὁ Τίμαιος, περὶ οὗ ἐνταῦθα πρόκειται, γίνεται τὴν ὑστεραίαν μετὰ τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Κεφάλου ἀναπτύχθησαν τὰ περὶ πολιτείας, ἅπερ ἐνταῦθα ὁ Σωκράτης

---

1) *Παράβαλλ.* C. Hermann *ἐν σελίδ.* 536. 2) *Ἀριστοτέλ. ἐν Πολιτ. II*, 4 "*Διὸ Φαλέας ὁ Χαλκηδόνιος ταῦτ' εἰσήνεγκε πρῶτος. Φησὶ γὰρ δεῖν ἴσας εἶναι τὰς κτήσεις τῶν πολιτῶν*". 3) *Διογέν. Λαέρτ. III*, 38 "*ἣν πολιτείαν Ἀριστόξενός φησι πᾶσαν σχεδὸν ἐν τοῖς Πρωταγόρου γεγράφθαι ἀντιλογικοῖς*". 4) *Ἐν* 457 B "*Ὁ δὲ γελῶν ἀνὴρ ἐπὶ γυμναῖς γυναιξί, τοῦ βελτίστου ἕνεκα γυμναζομέναις, ἀτελῆ τοῦ γελοίου σοφίας δρέπων καρπόν, οὐδὲν οἶδεν, ὡς ἔοικεν, ἐφ' ᾧ γελᾷ οὐδ' ὅ τι πράττει*". 5) Kl. Schriften IV, 437. 6) *Ἐν σελίδ.* 695 7) *Οὗτοι ἦσαν νεώτεροι τοῦ Πλάτωνος* (*Ξενοφ. Ἀπομ. III*, 6, 1). *Ἂν ὁ Πλάτων ἐγεννήθη τῷ* 429, *οὗτοι ἔπρεπε νὰ γεννηθῶσι τοὐλάχιστον τῷ* 428 *καὶ* 427. 8) *Ὅρα* Christ *ἐν σελίδ.* 387. *Περὶ τῶν ἰδεῶν τοῦ διαλόγου ἀνάγνωθι* Paul Märker, Die leitenden Gedanken der in Platos Polit eia entwickelten Staatsansicht, Halle 1881

συγκεφαλαιοῖ[1]. *Γίνεται δ' ὁ διάλογος ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Κριτίου καὶ μετέχουσιν αὐτοῦ πλὴν τοῦ ξενίζοντος καὶ τοῦ Σωκράτους ὁ Πυθαγόρειος Τίμαιος, ὅστις κατήγετο ἐκ τῆς Ἰταλικῆς Λοκρίδος*[2], *καὶ ὁ Ἑρμογένης. Ὁ Κριτίας κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦ Σόλωνος, ὅστις εἶχεν ἀποδημήσει εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἀφηγεῖται περὶ τῆς Ἀτλαντίδος*[3]. *Παρὰ τῶν ἱερέων τῆς Αἰγύπτου ἔμαθεν ὁ νομοθέτης, ὅτι ἡ νῆσος Ἀτλαντὶς οὖσα μείζων τῆς Λιβύης ἅμα καὶ τῆς Ἀσίας εἶχε μεγίστην δύναμιν· διότι οἱ βασιλεῖς ταύτης ἦρχον οὐ μόνον ὁλοκλήρου τῆς νήσου, ἀλλὰ καὶ τῆς Λιβύης μέχρι τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Εὐρώπης ἄχρι τῆς Τυρρηνίας. Ὁλόκληρος λοιπὸν αὕτη ἡ δύναμις ἐπιχειρήσασα, ἵνα πάντας τοὺς λαοὺς δουλώσῃ, ἐκωλύθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες καίπερ μονωθέντες καὶ εἰς τοὺς ἐσχάτους κινδύνους ἀφικόμενοι, ὅμως ἐκράτησαν τῶν πολεμίων καὶ τρόπαια ἔστησαν*[4]. *Μετὰ τὴν ἧτταν ἐκείνην ἡ Ἀτλαντὶς ἠφανίσθη. Εἶτα ὁ Τίμαιος πραγματεύεται περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ ὅλου κόσμου. Ὁ Πυθαγόρειος οὗτος φιλόσοφος λέγει τὸν ὅλον κόσμον ζῷον ἔμψυχον ἔννουν*[5]. *Τούτου τὸ μὲν σῶμα συνίσταται ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων, ἡ δὲ ψυχὴ τοῦ κόσμου δὲν εἶναι αὐτὸς ὁ θεός, ὡς ἐπίστευον οἱ Ἐλεάται, ἀλλὰ προϊὸν ἐκείνου, ὅστις εἶναι τῶν πάντων αἰτία*[6]. *Ἡ ψυχὴ δ' εἶναι πρεσβυτέρα τοῦ σώματος. Κατὰ ταῦτα ὁ Πλάτων πραγματεύεται ἐν τῷδε τῷ διαλόγῳ περὶ τῆς λεγομένης φυσικῆς φιλοσοφίας. Ἡ γνησιότης τούτου δὲν ἀμφισβητεῖται, διότι ὁ Ἀριστοτέλης*[7] *συχνάκις ἀποδίδει τὸν διάλογον τῷ Πλάτωνι.*

1) *Ἐν* 17 B. 2) *Ἐν* 20 A. 3) *Ἐν* 22 A. 4) *Ἐν* 25 D. 5) *Ἐν* 30 B. 6) *Ἐν* 34 *“Ψυχὴν δὲ εἰς τὸ μέσον αὐτοῦ θεὶς διὰ παντός τε ἔτεινε καὶ ἔτι ἔξωθεν τὸ σῶμα αὐτῇ περιεκάλυψε ταύτῃ, καὶ κύκλῳ δὴ κύκλον στρεφόμενον οὐρανὸν ἕνα μόνον ἔρημον κατέστησε”.* 7) *Ὡς ἐν τῷ Περὶ ψυχῆς I*, 2, 404 B, 16 *“τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ Πλάτων ἐν τῷ Τιμαίῳ τὴν ψυχὴν ἐκ τῶν στοιχείων ποιεῖ”. Περὶ τῆς θεωρίας τοῦ διαλόγου ἀνάγνωθι* Ueberweg, Ueber die Plat. Weltseele, Rhein. Mus. IX, 37 Wohlstein, Mat. und Weltseele, Marb. 1863. *Παράβαλλ.* Zeller II, 646.

Ὁ τρίτος διάλογος τῆς τριλογίας εἶναι, ὡς εἴρηται, ὁ Κριτίας. Ἐν τούτῳ τὸ φερώνυμον τοῦ διαλόγου πρόσωπον περιγράφει τὴν ἀρχαιοτάτην πολιτείαν τῶν Ἀθηνῶν, ἐν ᾗ οἱ μάχιμοι δὲν εἶχον ἰδίαν οὐσίαν, διότι τὰ πάντα ἦσαν κοινά[1]. Μετὰ τὴν περιγραφὴν ταύτην λέγει διὰ μακρῶν περὶ τῆς Ἀτλαντίδος, ἥτις ἀνῆκε τῷ Ποσειδῶνι. Ἐν τῷ μέσῳ ταύτης ᾤκει ὁ Εὐήνωρ καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Κλειτώ, ἐξ ἧς ὁ Ποσειδῶν ἔσχε δέκα υἱούς[2]. Ὁ πρεσβύτατος τούτων ἐλέγετο Ἄτλας, ἐξ οὗ ἡ νῆσος ἔσχε τὸ ὄνομα[3]. Οἱ κάτοικοι τῆς Ἀτλαντίδος ἦσαν εὐδαίμονες, ἐφ' ὅσον ἡ θεία φύσις παρέμενε. Ταύτης ὅμως ἐξιτήλου γενομένης, οἱ ἄνθρωποι ἠσχημόνουν καὶ ἐπληροῦντο πλεονεξίας ἀδίκου. Ἰδὼν δ' ὁ Ζεὺς τὴν ἀκολασίαν καὶ βουλευθεὶς νὰ ἐπιθέσῃ τιμωρίαν συνήγειρε πάντας τοὺς θεοὺς καὶ εἶπε λόγον, ὃν ἀγνοοῦμεν, διότι αἴφνης διακόπτεται ὁ διάλογος. Δὲν ἔχομεν λοιπὸν ἔργον πλῆρες, ἀλλ' ἀτελές, ὡς ἤδη ὁ Πλούταρχος παρετήρησεν[4]. Ὁ μὲν Socher[5] νομίζει, ὅτι ὁ μῦθος τῆς πολιτείας τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἀτλαντίδος εἶναι πλάσμα τῆς φαντασίας τοῦ Πλάτωνος, ὁ δ' Ast[6] πιθανώτερον λέγει, ὅτι ὁ φιλόσοφος τοῦτον παρέλαβε παρὰ τῶν ἱερέων τῆς Αἰγύπτου. Ὁπωσδήποτε ὁ Πλάτων καὶ ἐν τῷ Τιμαίῳ καὶ ἐν τῷ Κριτίᾳ προὔθετο, ὅπως διὰ μυθικοῦ παραδείγματος κυρώσῃ τὰς ἐν τῇ Πολιτείᾳ θεωρίας. Ἔκ τινος χωρίου[7] τοῦ Κριτίου γίνεται δῆλον, ὅτι οὗτος ἐσκόπει, ὅπως συγγράψῃ καὶ τέταρτον διάλογον, τὸν Ἑρμοκράτη. Ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι τῆς προθεσμίας τοῦ βίου ληξάσης δὲν ἠδυνήθη ὁ συγγραφεὺς νὰ πληρώσῃ τὴν ἐπιθυμίαν αὐ-

---

[1]) Ἐν 110 D "Ἴδιον μὲν αὐτῶν οὐδεὶς οὐδὲν κεκτημένος, ἅπαντα δὲ πάντων κοινὰ νομίζοντες αὑτῶν, πέρα δὲ ἱκανῆς τροφῆς οὐδὲν ἀξιοῦντες παρὰ τῶν ἄλλων δέχεσθαι πολιτῶν". [2]) Ἐν 113 E. [3]) Ἐν 121 B. [4]) Ἐν βίῳ Σόλων. 32 "Ὡς γὰρ ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων τὸ Ὀλυμπιεῖον, οὕτως ἡ Πλάτωνος σοφία τὸν Ἀτλαντικὸν ἐν πολλοῖς καλοῖς μόνον ἔργον ἀτελὲς ἔσχηκεν". [5]) Ἐν σελίδ. 373. [6]) Ἐν σελίδ. 374. [7]) Ἐν 108 A καὶ C.

του. Καὶ ἡ ἀτέλεια τοῦ Κριτίου καὶ ἡ ἔλλειψις τοῦ Ἑρμοκράτους εἶναι τεκμήρια, ὅτι οἱ τῆς τριλογίας ταύτης διάλογοι εἶναι ἐκ τῶν τελευταίων τοῦ Πλάτωνος ἔργων.

Ὁμολογουμένως δ' οἱ Νόμοι ἐγράφησαν, ὅτε ὁ Πλάτων ἦτο ἤδη ἐν βαθεῖ γήρατι, ὅπερ μαρτυρεῖ καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ διαλόγου. Λέγεται δ', ὅτι ὁ μαθητὴς τοῦ φιλοσόφου Φίλιππος ὁ Ὀπούντιος τοὺς Νόμους ἐξέδωκε[1]*. Προδήλως τὸ ἔργον ἔμεινεν ἡμιτελές, ὡς δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τούτου, ὅτι ἐν τῷ πέμπτῳ βιβλίῳ, ἐν μέρει δὲ καὶ ἐν τῷ ὀγδόῳ, ἑνδεκάτῳ καὶ δωδεκάτῳ ὅλως ἐκλείπει ὁ διάλογος καὶ τὸ πέμπτον καὶ δωδέκατον ἑτερογενῆ στοιχεῖα περιέχοντα τὴν πρόοδον τῆς ἐξετάσεως ταράσσουσι*[2]*. Τὴν ἀνωμαλίαν τινὲς ἐπειράθησαν, ὅπως ἑρμηνεύσωσιν ἐκ τούτου, ὅτι ὁ ἐκδότης δύο κείμενα τοῦ συγγραφέως ἔχων ὑπ' ὄψει ἀνεπιτηδείως ταῦτα συνήρμοσεν*[3]*. Ἀλλ' ὁ Ast, οὗ τὴν ὑπερκριτικὴν πολλάκις ἠλέγξαμεν, ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι οἱ Νόμοι δὲν εἶναι Πλατωνικὸν ἔργον*[4]*. Διότι παρατηρεῖ, ὅτι ἐν τούτοις δὲν εὑρίσκομεν οὔτε τὴν εὐπορίαν, τὴν σαφήνειαν καὶ τὴν ζωηρότητα τῆς φράσεως, οὔτε τὴν διαλεκτικὴν δεξιότητα καὶ ἀγχίνοιαν, ἅπερ ἐν τοῖς γνησίοις τοῦ Πλάτωνος ἔργοις καὶ κατ' ἐξοχὴν ἐν τῇ Πολιτείᾳ θαυμάζομεν. Μετά τινος δ' εὐφυΐας παρατηρεῖ· Πότε ἔμελλε νὰ γράψῃ τοὺς μακροὺς καὶ ἐπιπόνως ἐπεξειργασμένους Νόμους, ἀφ' οὗ τὴν προηγουμένην τετραλογίαν κατέλιπεν ἀτελῆ*[5]*; Καὶ ὅμως ἡ γνησιότης δὲν δύναται νὰ*

---

1) *Διογέν. Λαέρτ. III*, 37. 2) Christ *ἐν σελίδ.* 390. 3) *Ὅρα* Bruns, Platos Gesetze vor und nach ihrer Herausgabe durch Philippos von Opus, 1880. *Παράβαλλ.* E. Praetorius, De legibus Platonicis Philipp. Op. retractatis, Bonn 1884. 4) *Ἐν σελίδ.* 392. 5) *Ὅρα ἐν σελίδ.* 390· *Πρὸ ὀλίγου ὁ ἐμὸς συμμαθητὴς κ. Μιλτιάδης Πανταζῆς, πρῴην γυμνασιάρχης, ἐξέδωκε διατριβὴν Περὶ τοῦ νόθου τῶν Πλάτωνος νόμων, Ἀθήνησιν* 1896, *ἐν ᾗ πειρᾶται, ὅπως κυρώσῃ τὴν νοθείαν τῶν Νόμων διὰ καταδείξεως γλωσσικῶν ἐλλείψεων. Εἰ καὶ δὲν δεχόμεθα τὸ συμπέρασμα, ὅμως τιμῶμεν τὴν λεπτότητα, μεθ' ἧς ὁ λόγιος συγγραφεὺς ἐπραγματεύθη τὰ περὶ τὴν Πλατωνικὴν γλῶσσαν.*

ἀμφισβητηθῇ· διότι ὁ Ἀριστοτέλης παραδίδει, ὅτι οἱ Νόμοι εἶναι ἔργον τοῦ Πλάτωνος[1] καὶ ἐγράφησαν μετὰ τὴν Πολιτείαν[2]. Κατὰ τοῦτο μιμούμενος τὸν φιλόσοφον καὶ ὁ Κικέρων πρῶτον ἔγραψε τὸν διάλογον, ὅστις ἐπιγράφεται *De republica*, καὶ εἶτα τὰς *Leges*. Ὁ διάλογος ὑποτίθεται γινόμενος ἔν τινι ὁδῷ τῆς Κρήτης τῇ ἀγούσῃ ἐκ Κνωσοῦ εἰς τὸ ἄντρον καὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Διός, ἔνθα ὑπάρχουσιν ἀνάπαυλαι σκιεραί, ἄλση θαυμάσια καὶ λειμῶνες[3]. Ἐνταῦθα συνηντήθησαν Ἀθηναῖος ξένος, Κλεινίας ὁ Κρὴς καὶ Μέγιλλος ὁ Λακεδαιμόνιος. Ἐν ἀρχῇ τοῦ διαλόγου ὁ Κλεινίας ἀναπτύσσει, ὅτι ὁ νομοθέτης τῆς Κρήτης πάντα τὰ νόμιμα συνέταξεν ἀποβλέπων εἰς τὸν πόλεμον[4]. Τοὐναντίον ὁ Ἀθηναῖος τὸν πόλεμον θεωρεῖ ὡς νόσον[5] καὶ ὡς πρῶτον ἀγαθὸν τὴν φρόνησιν[6]. Ἂν παραβάλωμεν τὴν Πολιτείαν πρὸς τοὺς Νόμους εὑρίσκομεν σπουδαίας διαφοράς. Οὕτως ὁ φιλόσοφος ἐν τοῖς Νόμοις δὲν ὑποστηρίζει τὴν κοινότητα τῶν γυναικῶν τῶν παίδων καὶ τῶν χρημάτων[7]. Βεβαίως διαφοραὶ ὑπάρχουσι καὶ ἔπρεπε νὰ ὑπάρχωσιν. Ὀρθῶς δ' ὁ ἐμὸς διδάσκαλος Βοίκχιος, ὡς ἀκριβῶς ἐνθυμοῦμαι, ἔλεγεν ἐν ταῖς παραδόσεσιν αὐτοῦ, ὅτι ἡ Πολιτεία διαφωνεῖ πρὸς τοὺς Νόμους, ὡς τὸ φυσικὸν δίκαιον πρὸς τὸ θετόν. Αὐτὸς ὁ Πλάτων παρατηρεῖ, ὅτι τὰ ἐν τῇ Πολιτείᾳ δύνανται νὰ ἐφαρμοσθῶσιν ἐν θεοῖς ἢ ἐν παισὶ θεῶν[8]. Δὲν πρέπει δὲ νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι οἱ Νόμοι δηλοῦσι κατάπτωσιν τῆς ἐποπτείας ἀπὸ τοῦ ἰδεώδους εἰς τὴν πραγματικότητα. Διότι ἐν αὐτῇ τῇ Πολιτείᾳ[9] ὁ Πλάτων ἔχει πλήρη συνείδησιν, ὅτι τὸ πολίτευμα αὐτοῦ

---

¹) Ἐν Πολιτ. II, 4 "Πλάτων δὲ τοὺς Νόμους γράφων μέχρι μέν τινος ᾤετο δεῖν ἐᾶν" καὶ II, 9. ²) Ἐν βιβλ. II, 6. "Παράβαλλ Ueberweg, Untersuchungen ἐν σελίδ. 193 ³) Ἐν 625 B. ⁴) Ἐν 626 A. ⁵) Ἐν 628 D. ⁶) Ἐν 631 D "ὃ δὴ πρῶτον αὖ τῶν θείων ἡγεμονιῶν ἐστιν ἀγαθῶν, ἡ φρόνησις". ⁷) Ἐν 739 D. ⁸) Αὐτόθι "Ἡ μὲν δὴ τοιαύτη πόλις, εἴ τέ που θεοὶ ἢ παῖδες θεῶν αὐτὴν οἰκοῦσι πλείους ἑνός, οὕτω διαζῶντες εὐφρανόμενοι κατοικοῦσι". ⁹) Ἐν βιβλ. IX, 592 A "ἐν ᾗ νῦν δὴ διήλθομεν οἰκίζοντες πόλει λέγεις, τῇ ἐν λόγοις κειμένῃ, ἐπεὶ γῆς γε οὐ-

εἶναι ἰδεῶδες οὐδαμοῦ τῆς γῆς δυνάμενον νὰ ἐφαρμοσθῇ. Οὕτω λοιπὸν τὰ δύο συγγράμματα συμπληροῦσιν ἄλληλα, διότι τὸ μὲν εἰκονίζει τὸ ἰδεῶδες, τὸ δὲ τὴν πραγματικότητα. Φαίνεται, ὅτι αἱ πολιτικαὶ τοῦ Πλάτωνος θεωρίαι ἐτιμήθησαν ὑπὸ τῶν συγχρόνων· διότι προσεκλήθη ὑπὸ τῶν Κυρηναίων, Ἀρκάδων καὶ Θηβαίων, ὅπως συντάξῃ αὐτοῖς νόμους[1]. *Κατὰ τὴν παράδοσιν ἔμελλε νὰ δεχθῇ τὴν πρόσκλησιν, ἀλλὰ μαθών, ὅτι δὲν στέργουσι τὴν ἰσονομίαν, ἠρνήθη νὰ πορευθῇ εἰς αὐτούς.*

Μετὰ τὴν βραχεῖαν ἀνάλυσιν τῶν Πλατωνικῶν διαλόγων, οἵτινες μετὰ μείζονος ἢ ἐλάττονος πιθανότητος δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς γνήσιοι, μεταβαίνομεν εἰς τοὺς νόθους. Ἐν τούτοις κατὰ πρῶτον μνημονεύομεν τῆς Ἐπινομίδος, ὅπως προσαρμόσωμεν τὸν λόγον εἰς τοὺς Νόμους, ὧν εἶναι συμπλήρωμα. Ὁ συγγραφεὺς τῆς Ἐπινομίδος εὐθὺς ἐν ἀρχῇ παρατηρεῖ, ὅτι τὰ μὲν ἄλλα οἱ διαλεγόμενοι διεξῆλθον, ἀλλὰ δὲν ἐξήτασαν, τί μαθὼν ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ ἦναι σοφός. Ὡς τὴν πρώτην δὲ ἐπιστήμην θεωρεῖ τὴν γνῶσιν τῶν ἀριθμῶν. Διότι ἄνευ ταύτης οὐδὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μείνῃ[2]. *Τηλικαύτη τῶν μαθηματικῶν ὑπερτίμη-*

δαμοῦ οἶμαι αὐτὴν εἶναι. Ἀλλ', ἦν δ' ἐγώ, ἐν οὐρανῷ ἴσως παράδειγμα ἀνάκειται τῷ βουλομένῳ ὁρᾶν καὶ ὁρῶντι ἑαυτὸν κατοικίζειν„.

[1]) *Αἰλιάν. ἐν Ποικίλ. ἱστορ. Β*, 42 *“Ἡ Πλάτωνος δόξα καὶ ὁ τῆς κατ' αὐτὸν ἀρετῆς λόγος καὶ ἐς Ἀρκάδας ἀφίκετο καὶ Θηβαίους, καὶ οὖν καὶ ἐδεήθησαν αὐτοῦ πρέσβεις ἀποστείλαντες σὺν τῇ ἀνωτάτῃ σπουδῇ ἀφικέσθαι σφίσι τὸν ἄνδρα οὐκ ἐπὶ μόνῃ τῇ τῶν νέων προστασίᾳ, οὐδ' ἵνα αὐτοῖς συγγένηται ἐπὶ τοῖς λόγοις τοῖς κατὰ φιλοσοφίαν, ἀλλὰ γὰρ καὶ τὸ ἔτι τούτων μεῖζον νομοθέτην αὐτὸν ἐκάλουν„. Ἴδε καὶ XII*, 30. *Διογέν. Λαέρτ. III*, 23 *καὶ Πλούταρχ. ἐν βίῳ Λουκούλλ.* 2.

[2]) *Ἐν* 977 C *“Ὅτῳ δὲ σοφία μὴ προσείη, πάσης ἀρετῆς τὸ μέγιστον μέρος, οὐκ ἂν ἔτι τελέως ἀγαθὸς γενόμενος εὐδαίμων ποτὲ γένοιτο. Οὕτως ἀριθμὸν μὲν ἀνάγκη πᾶσα ὑποτίθεσθαι· διότι δὲ τοῦτο ἀνάγκη, λόγος ἔτι πλείων πάντων γίγνοιτ' ἂν τῶν εἰρημένων. Ἀλλὰ καὶ ὁ νῦν ὀρθῶς ῥηθήσεται, ὅτι καὶ τὰ τῶν ἄλλων τεχνῶν λεγόμενα, ἃ νῦν διήλθομεν ἐῶντες εἶναι πάσας τὰς τέχνας, οὐδὲ τούτων ἓν οὐδὲν μενεῖ, πάντα δ' ἀπολεῖται τὸ παράπαν, ὅταν ἀριθμητικήν τις ἀνέλῃ„. Παράβαλλ.* Ast *ἐν σελίδ.* 393.

σις καὶ οἱονεὶ ἀποθέωσις δὲν ὑπάρχει παρὰ τῷ Πλάτωνι, ὅστις ἐν τῇ Πολιτείᾳ δὲν θεωρεῖ ταῦτα ὡς γνησίαν ἐπιστήμην. Κατὰ Διογένη τὸν Λαέρτιον ἡ 'Επινομὶς ἐγράφη ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ τοῦ Πλάτωνος Φιλίππου τοῦ 'Οπουντίου. 'Αλλὰ κατὰ τὸν Zeller[1] ἂν ἡ 'Επινομὶς ἀνήκῃ τῇ πρώτῃ γενεᾷ τῶν μαθητῶν τοῦ Πλάτωνος, τοῦτο εἶναι ἀπόδειξις, ὅτι πολλὰ μέλη τῆς ἀρχαίας 'Ακαδημείας τοῦ γνησίου πνεύματος τοῦ διδασκάλου ἀπέστησαν καὶ τὴν καθαρὰν φιλοσοφικὴν ἔρευναν ἐθυσίασαν τῇ ἀγάπῃ πρὸς τὰ μαθηματικά.

Τῷ Πλάτωνι ἀπεδίδοντο μὲν πολλοὶ μικροὶ διάλογοι, ἀλλ' ὁμολογουμένως ἐθεωροῦντο νόθοι, δηλ. Μίδων ἢ 'Ιπποτρόφος, 'Ερυξίας ἢ 'Ερασίστρατος, 'Αλκυών, 'Ακέφαλος ἢ Σίσυφος, 'Αξίοχος, Φαίακες, Δημόδοκος, Χελιδών, 'Εβδόμη[2], 'Επιμενίδης. Ὅτι ὁ 'Αξίοχος δὲν ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, ὁμολογεῖται καὶ ὑπὸ τῶν νεωτέρων. 'Εν τῷ διαλόγῳ ὁ Σωκράτης πειρᾶται, ὅπως παρηγορήσῃ τὸν 'Αξίοχον μέλλοντα νὰ ἀποθάνῃ. 'Αριθμεῖ δὲ τὰς ἀνίας, αἵτινες ὑπάρχουσιν ἐν πάσῃ ἡλικίᾳ. Οὕτω τὸ νήπιον κλαίει, ὅταν δ' ἀφίκηται εἰς τὸ ἕβδομον ἔτος τῆς ἡλικίας, τυραννοῦσι τὸν παῖδα παιδαγωγοὶ καὶ γραμματισταὶ καὶ παιδοτρίβαι, εἶτα δ' οἱ κριτικοὶ καὶ οἱ γεωμέτραι καί, καθ' ὅλου εἰπεῖν, ἐν πάσαις ταῖς ἡλικίαις ὑπάρχουσιν ἀνίαι[3]. 'Εκ τῆς μνείας γραμματικῆς καὶ κριτικῆς, γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἔζη κατὰ τοὺς 'Αλεξανδρινοὺς χρόνους. 'Επειδὴ δὲ ἐν τῷ διαλόγῳ ὑπάρχει ἡ θεωρία τοῦ 'Επικούρου, ὁ ἐμὸς φίλος Otto Immisch[4] τίθησι τὴν συγγραφὴν τοῦ διαλόγου μετὰ τὸ 306 π. Χ., δηλ. μετὰ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ὁ εἰρημένος φιλόσοφος ἦλθεν εἰς 'Αθήνας.

'Ωσαύτως ὁ Θεάγης ὑπὸ πλείστων κριτικῶν τίθεται ἐν τοῖς

---

[1]) 'Εν τόμ. II, 895. [2]) Διογέν. Λαέρτ. III, 62. [3]) 'Εν 367 E. [4]) 'Εν τῇ διατριβῇ Philologische Studien zu Plato, Erstes Heft, Axiochus, Leipzig 1896.

νόθοις τοῦ Πλάτωνος διαλόγοις. Ὁ Socher[1] *ὅμως ἐπειράθη, ὅπως σώσῃ τὴν γνησιότητα αὐτοῦ πρὸς πολλοῖς ἄλλοις παρατηρῶν, ὅτι ἡ δραματικὴ παράστασις, ἡ ἀνάπτυξις τοῦ διαλόγου, ἡ ἠθοποιία τῶν προσώπων καὶ ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι ἀνάξια τοῦ Πλάτωνος. Ἐπειδὴ δ' ὁ συγγραφεὺς μνημονεύει*[2] *τῆς καταδίκης τοῦ Θρασύλλου ἐν Ἀργινούσσαις, ἥτις ἐγένετο ἓξ ἔτη πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Σωκράτους, ὁ εἰρημένος κριτικὸς εἰκάζει, ὅτι κατὰ τὸν ἐν τῷ μεταξὺ χρόνον πρέπει νὰ τεθῇ ἡ συγγραφὴ τοῦ διαλόγου. Ὁ δὲ Ast*[3]*, ὅστις θεωρεῖ νόθον τὸν διάλογον, λέγει ὅτι οὗτος εἶναι ἁπλοῦς καὶ καλὸς καὶ ὅτι ἁγία καὶ θρησκευτικὴ τῆς ψυχῆς διάθεσις ἄρχει ἐν αὐτῷ. Ὑπόθεσις τοῦ διαλόγου εἶναι ἡ διδασκαλία τοῦ δαιμονίου. Διαστέλλεται δ' ἡ διδασκαλία τοῦ Σωκράτους ἀπὸ τῆς τῶν σοφιστῶν, ἀλλ' αὕτη γίνεται οὐχὶ ἄλλως ἢ διὰ θείας μεταδόσεως καὶ ἱερᾶς εὐνοίας, ὅπερ δὲν εἶναι Πλατωνικόν*[4].

Οὐχὶ ἀδίκως οἱ κριτικοὶ τὸν Ἵππαρχον ἢ Περὶ φιλοκερδοῦς ἀπορρίπτουσιν ὡς νόθον. Ἡ δὲ καταδίκη αὐτοῦ δὲν εἶναι νέα, διότι αὐτοὶ οἱ ἀρχαῖοι εἶχον ἀμφιβολίαν περὶ τῆς γνησιότητος αὐτοῦ[5]. *Ὁ διάλογος ἄρχεται ἄνευ προοιμίου, ὡσεὶ ἦτο ἐξακολούθησις ἄλλης προηγουμένης συζητήσεως. Νομίζει δ' ὁ συγγραφεύς, ὅτι ὁ Ἵππαρχος ἦτο ὁ πρεσβύτατος τῶν υἱῶν τοῦ Πεισιστράτου καὶ ὡς τοιοῦτος ἐτυράννει*[6]*, ὅπερ ὁ Θουκυδίδης ἀναιρεῖ*[7]. *Οὐχ ἧττον ὁ διάλογος ἔχει ἀξίαν μόνον κατὰ τοῦτο, ὅτι παρέχει εἰδήσεις τινὰς περὶ τῆς φιλολογικῆς ἐνεργείας τοῦ Ἱππάρχου*[8]. *Ἐν ἡμῖν ὑπάρχει ἡ πεποίθησις, ὅτι ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ὁ γράψας τὸν Ἵππαρχον συνέταξε καὶ τὸν Μίνωα· διότι ἐν ἑκατέρῳ τὰ αὐτὰ πρόσωπα διαλέγονται (Σωκράτης,*

---

1) *Ἐν σελίδ.* 102. 2) *Ἐν* 129 D. 3) *Ἐν σελίδ.* 496. 4) *Ἐν* 130 D. 5) *Ἐν Ποικίλ. Ἱστορ. Η'* 2 *«Λέγει δὲ Πλάτων ταῦτα, εἰ δὴ ὁ Ἵππαρχος Πλάτωνός ἐστι τῷ ὄντι».* 6) Ast *ἐν σελίδ.* 499. 7) *Ἐν βιβλ. Ι*, 20. 8) *Ἐν* 228 B.

Ἑταῖρος), *ἑκάτερος στερεῖται προοιμίου καί, ὡς ἐν ἐκείνῳ ὁ συγγραφεὺς πειρᾶται, ὅπως τιμήσῃ τὸν Ἵππαρχον, οὕτως ἐν τῷδε τὸν Μίνωα*[1], *ὃν διέβαλλον οἱ τραγικοί. Ἡ γλῶσσα ὅμως τοῦ Μίνωος εἶναι χείρων τῆς τοῦ Ἱππάρχου*[2]. *Καὶ ἐν τῇ πρώτῃ ἀναγνώσει δύναταί τις νὰ πεισθῇ, ὅτι ὁ Κλειτοφῶν δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς Πλατωνικὸν ἔργον· διότι δὲν εἶναι διάλογος, ἀλλὰ μᾶλλον ῥητορικὸν γύμνασμα. Φαίνεται δ', ὅτι συνέταξε τοῦτο ῥήτωρ τις, ὅστις ὑπερασπίζει τοὺς ὁμοτέχνους καὶ τοὺς πολιτικοὺς κατὰ τοῦ Σωκράτους*[3]. *Τὸ ἔργον δὲν εἶναι πλῆρες δι' αἰτίαν, ἣν ἀγνοοῦμεν. Ὁ δ' Ἐρυξίας ἢ Ἐρασίστρατος ἔχει ὑπόθεσιν τὸ χρήσιμον ἤτοι τὰ χρήματα. Ἐκ τῶν πολλῶν ἐθνογραφικῶν εἰδήσεων εἰκάζεται, ὅτι ἐγράφη κατὰ τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς χρόνους*[4].

Οἱ ἀρχαῖοι ἤδη παρετήρησαν, ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης δεύτερος δὲν εἶναι ἔργον τοῦ Πλάτωνος, ἀλλὰ τοῦ Ξενοφῶντος[5]. *Ἴσως πρὸς τὴν εἰρημένην κρίσιν ὡρμήθησαν ἐκ τούτου, ὅτι ὁ στρατηγὸς περὶ τῆς προσευχῆς λέγει κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον*[6], *καθ' ὃν ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἡμετέρου διαλόγου. Κατὰ τὸν* Socher *ὁ διάλογος δὲν συνετάχθη οὔτε ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, οὔτε ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος, ἀλλ' ὑπό τινος μιμητοῦ τοῦ πρώτου*[7]. *Ὑπὸ τοῦ* Ast[8] *παρεβλήθησαν οἱ δύο Ἀλκιβιάδαι καὶ ἐν πολλοῖς μὲν συμφωνοῦσιν, ἀλλ' ὑπάρχουσι καὶ διαφοραί. Ὁ Σωκράτης, ἵνα δι' ἑνὸς παραδείγματος κυρώσωμεν τὸν λόγον, ἐν μὲν τῷ πρώτῳ Ἀλκιβιάδῃ παρίσταται ὡς παιδεύων διδάσκα-*

---

1) *Ἐν* 319 B. 2) Ast *ἐν σελίδ.* 500. *Περὶ τοῦ διαλόγου ἔγραψεν ἰδιαιτέραν διατριβὴν ὁ ἐμὸς διδάσκαλος* Boeckh, Comm. in Platonis Minoem, Halis 1806 *καὶ ὁ* Usener, Organisation der wiss. Arbeit, Preuss. Johrb. 53, 20. 3) *Τοῦτο γίνεται δῆλον εὐθὺς ἐν ἀρχῇ. Παράβαλλ. ἐν σελίδ.* 500. 4) *Ὅρα* Sittl *ἐν τόμ. II*, 297. 5) *Ἀθήν. XI*, 506 C *„ὁ γὰρ δεύτερος* (*Ἀλκιβιάδης*) *ὑπό τινων Ξενοφῶντος εἶναι λέγεται, ὡς καὶ ἡ Ἀλκυὼν Λέοντος τοῦ Ἀκαδημιακοῦ, ὥς φησι Νικίας ὁ Νικαεύς"*. 6) *Ἐν Ἀπομν. I*, 3, 2. 7) *Ἐν σελίδ.* 154. 8) *Ἐν σελίδ.* 443

λος καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης ὡς παιδευόμενον μειράκιον. Τοὐναντίον ἐν τῷδε τῷ διαλόγῳ καὶ ὁ Σωκράτης μετ' ἀμφιβολίας λέγει τὴν ἑαυτοῦ γνώμην[1] *καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης κατηγορηματικώτερον ἐκφράζεται*[2]. *Ὀφείλομεν ὅμως νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι τοιαῦται διαφοραὶ δὲν εἶναι σπουδαῖαι· διότι ὁ Σωκράτης καὶ ἐν γνησίοις διαλόγοις δὲν ὁμοιάζει πρὸς ἑαυτόν. Ὁ δὲ Δημόδοκος, ὅστις ἔχει ὑπόθεσιν τὴν συμβουλήν, ὡς καὶ ὁ Περὶ δικαίου καὶ ὁ Περὶ ἀρετῆς ὑπὸ τοῦ Böckh*[3] *θεωροῦνται ὡς ἔργα τοῦ σκυτοτόμου Σίμωνος, πρὸς ὃν ὁ Σωκράτης ἐνίοτε διελέγετο*[4]. *Ἀλλ' εἶναι ἀμφίβολον, ἂν τὸ περὶ σκυτοτόμου λεγόμενον ἦναι ἱστόρημα ἢ μῦθος. Τὸν δὲ Σίσυφον ὁ Ast*[5] *λέγει διαλεκτικὸν γύμνασμα, ὅπερ ἴσως καὶ αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς ὑπαινίσσεται*[6]. *Περὶ γνησιότητος τῶν Ἐραστῶν, ἢ ἀκριβέστερον τῶν Ἀντεραστῶν, εἶχεν ἀμφιβολίαν ὁ Θράσυλλος*[7]. *Ἀλλὰ Διογένης ὁ Λαέρτιος*[8] *θεωρεῖ τοῦτον ὡς γνήσιον. Ὁ διάλογος ἐγένετο ἐν τῇ σχολῇ τοῦ γραμματιστοῦ Διονυσίου, ἐν ᾗ δύο μειράκια διελέγοντο περὶ μετεώρων. Ἐνταῦθα ὑπῆρχον καὶ δύο ἐρασταὶ τῶν μειρακίων, ἐξ ὧν ὁ μὲν ἦτο φίλος τῶν σωματικῶν, ὁ δὲ τῶν διανοητικῶν ἀσκήσεων*[9]. *Κατὰ τὸν Ast*[10] *εἶναι φαῦλον κατασκεύασμα καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπομίμημα τοῦ Χαρμίδου.*

Οἱ εἰς ἡμᾶς περιελθόντες Ὅροι, ἤτοι ὁρισμοί, δὲν στεροῦνται ἀξίας. Δυνάμεθα δὲ νὰ εἴπωμεν, ὅτι τινὲς τούτων δύνανται ν' ἀποδοθῶσιν αὐτῷ τῷ Πλάτωνι. Κατὰ τὸν Bergk[11]

---

1) Ἐν 160 B. 2) Ἐν 143 A. C. 147 B. 3) Plat. Min. ἐν σελίδ. 43. 4) Διογέν. Λαέρτ. II, 122 «Σίμων Ἀθηναῖος, σκυτοτόμος. Οὗτος ἐρχομένου Σωκράτους ἐπὶ τὸ ἐργαστήριον, καὶ διαλεγομένου τινά, ὧν ἐμνημόνευε, ὑποσημειώσεις ἐποιεῖτο». 5) Ἐν σελίδ. 502. 6) Ἐν 390 B «Ἴσως δ' ἂν φαίης ταῦτα ἐμοί τε εἶναι πεπαιγμένα πρὸς σέ, τοῦ διαλεχθῆναι μόνον ἕνεκα, σοί τε οὐκ ἐσπουδασμένως ἀποδεδεῖχθαι». 7) Διογέν. Λαέρτ. X, 37. 8) Ἐν βιβλ. III, 4. 9) Ἐν 132 D. 10) Ἐν σελίδ. 497. 11) Ἐν τόμ. IV, 471.

εἶναι διδάγματα τῆς Ἀκαδημείας. Πλὴν τούτων φέρονται καὶ δέκα καὶ τρεῖς Ἐπιστολαί, ἢ μᾶλλον δώδεκα· διότι ἡ πρώτη ἐγράφη ὑπὸ Δίωνος τοῦ φίλου τοῦ Πλάτωνος. Ταύτας ὁ πατριάρχης Φώτιος δὲν θεωρεῖ ἀξίας τῆς λογιότητος τοῦ Πλάτωνος[1]. *Ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ὁ* Tennemann[2] *γλῶσσαν καὶ φράσεις Πλατωνικὰς εὑρίσκων καὶ παρατηρῶν, ὅτι τὰ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τοῦ Διονυσίου ἀκριβῶς περιγράφονται, ὡς καὶ αἱ σχέσεις τούτου πρὸς τὸν φιλόσοφον, νομίζει, ὅτι αἱ Ἐπιστολαὶ μόνον ὑπὸ αὐτόπτου ἠδύναντο νὰ γραφῶσι. Τὴν γνώμην ταύτην δὲν δέχονται οἱ πλεῖστοι τῶν κριτικῶν, ὡς ὁ* Ast[3]. *Κατὰ τὸν* Christ[4] *αἱ πλεῖσται καὶ μακρόταται Ἐπιστολαὶ εἶναι νόθοι, ἀλλὰ δὲν εἶναι πᾶσαι τοιαῦται. Αὐτὸς ἐπειράθη, ὅπως ἀποδείξῃ τὴν γνησιότητα τῆς δεκάτης τρίτης*[5]. *Ἡ ἑβδόμη δὲν εἶναι ἐπιστολή, ἀλλ' Ἐπιστολικὸς λόγος*[6], *ὡς ὀνομάζει ταύτην Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς. Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ λέγεται, ὅτι ὁ Πλάτων ἀπέκρυψεν ἀπὸ τῶν πολλῶν φιλοσοφικὰς θεωρίας*[7]. *Τὸ κρύπτειν τὰς ἰδέας εἶναι ἥκιστα Ἑλληνικόν, ὡς ἀλλαχοῦ ἐδείξαμεν*[8]. *Τῷ σοφῷ* Christ[9] *φαίνεται καὶ ἡ εἴδησις, καθ' ἣν ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐκινδύνευεν ἐν Σικελίᾳ διὰ τοὺς Φοίνικας ἢ τοὺς Ὀπικούς*[10], *ὡς προφητεία μετὰ τὸ συμβὰν* (augurium ex eventu) *ἀπὸ τοῦ πολέμου τοῦ Πύρρου. Τοῦτο δὲν θεωροῦμεν ἡμεῖς γε ὡς τεκμήριον νοθείας, διότι ἡ Σικελία ἠπειλεῖτο ἤδη ἀπὸ τῶν Περσικῶν*

---

1) *Ἀμφιλόχ.* 304 „*Οἱ μὲν ἄλλοι τοῦ Πλάτωνος λόγοι τοῦ πολιτικοῦ λόγου πεφύκασι γνώμονες. πλὴν εἴ τι κατ' ἐκλογὴν ὀνομάτων ἐνιαχοῦ παρημέληται, αἱ δὲ τούτου ἐπιστολαὶ ἴσον τε τῆς ἐκείνου λογιότητος καὶ τοῦ ἐπιστολιμαίου τύπου ἀπολείπονται*„ 2) Syst. d. Ptat. Philosoph. I, 108. 3) *Ἐν σελίδ.* 505. 4) *Ἐν τῇ γραμμ.* 392. 5) Plat. Stud. 25. 6) *Ἐν σελίδ.* 1027. 7) *Ἐν σελίδ.* 312 D *καὶ* 341 F. 8) *Ὅρα εἰσαγωγήν μου εἰς Πλάτ. ἐν σελίδ.* 22. 9) *Ἐν σελίδ.* 392. 10) *Ἐν σελίδ.* 353 F „*ἥξει δέ, ἐάνπερ τῶν εἰκότων γίγνηταί τι καὶ ἀπευκτῶν, σχεδὸν εἰς ἐρημίαν τῆς Ἑλληνικῆς φωνῆς Σικελία πᾶσα Φοινίκων ἢ Ὀπικῶν μεταβαλοῦσα εἴς τινα δυναστείαν καὶ κράτος*„.

ὑπὸ Φοινικικῶν ἐπιδρομῶν. Ἂν δ' αὗται ἐπετύγχανον, βεβαίως καὶ ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐκινδύνευεν, ὅπερ ὁ Πλάτων ὁ εἰς Σικελίαν ἀποδημήσας ἠδύνατο νὰ παρατηρήσῃ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ϛʹ.

ΠΕΡΙ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΑΥΤΟΥ.

Ὁ Πλάτων ἔχει πρὸς τὸν Ἀριστοτέλη, ὡς ὁ Περικλῆς πρὸς τὸν μέγαν Ἀλέξανδρον. Ὡς ὁ υἱὸς τοῦ Ξανθίππου εἶναι τὸ ἰδεῶδες Ἕλληνος πολιτευτοῦ, ὡς οὗτος εἶναι μὲν φίλος τῶν καλῶν τεχνῶν, ὅμως κατέχεται ὑπὸ τῶν ἰδεῶν τοῦ ἔθνους αὐτοῦ, οὕτω καὶ ὁ Πλάτων ἐκπροσωπεῖ μὲν τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν μετὰ τῆς ποιητικῆς ἐξάρσεως αὐτῆς, ἀλλὰ περιορίζει τὰς φιλοσοφικὰς αὐτοῦ θεωρίας ἐν τῷ Ἑλληνικῷ κόσμῳ. Προσηκόντως δ' ἐλέχθη, ὅτι οἱ μὲν Ἴωνες φιλόσοφοι εἶναι φιλόσοφοι τῶν φυλῶν, ὁ δὲ Πλάτων φιλόσοφος σύμπαντος τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ὁλοκλήρου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Τοὐναντίον οὔτε ὁ Ἀλέξανδρος, οὔτε ὁ Ἀριστοτέλης ἐμπνέονται ὑπὸ τοῦ καλλιτεχνικοῦ τῶν Ἑλλήνων αἰσθήματος, ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν τὴν στενὴν τούτων πολιτείαν εὐρύνει εἰς κοσμοκρατορίαν, οὗτος δὲ τρέπει τὴν διάνοιαν αὐτῶν εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἀτέρμονος φύσεως.

Ὁ Ἀριστοτέλης ἐγεννήθη ἐν Σταγείρῳ ἢ Σταγείροις, ἅπερ ἦσαν μικρὰ πόλις κειμένη ἐπὶ τῆς Χαλκιδικῆς Χερσονήσου, κτισθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἀνδρίων καὶ βραδύτερον ἀποίκους ἐκ τῆς Χαλκίδος δεξαμένη[1]. *Ὁ μὲν πατὴρ αὐτοῦ ὠνομάζετο Νικόμαχος, ἡ δὲ μήτηρ Φαιστὶς τὸ γένος ἕλκοντες ἀπ' Ἀσκληπιοῦ,*

---

[1]) Bergk IV, 472.

ὡς μαρτυρεῖ τὸ εἰς τὸν Ἀριστοτέλη ἐπίγραμμα[1]. Ὑπὸ Ἀμύντου τοῦ δευτέρου ὁ Νικόμαχος προσεκλήθη ὡς ἀρχίατρος. Φαίνεται ὅμως, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης δὲν διέτριψε κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν ἐν Πέλλῃ, ἀλλ' ἐν Σταγείροις[2]. Ἐπειδὴ δ' ὁ πατήρ, ἴσως δὲ καὶ ἡ μήτηρ, ταχέως ἔθανεν, ὁ υἱὸς τοῦ Νικομάχου ἔτυχε προστασίας παρά τινι Προξένῳ[3]. Ἐξ εὐγνωμοσύνης ὁ φιλόσοφος οὐ μόνον τὸν υἱὸν τούτου Νικάνορα ἀνέθρεψεν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ ἐνετείλατο, ἵνα τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Πυθιάδα λάβῃ γυναῖκα[4]. Ἐκ παιδικῆς ἡλικίας ὁ Ἀριστοτέλης ἔχων στοργὴν πρὸς τὴν σπουδὴν ἐπορεύθη εἰς Ἀθήνας, ὅπου, ὡς λέγεται, ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη μαθητὴς τοῦ Πλάτωνος ἐγένετο (367—347). Ἴσως ἡ εἴδησις αὕτη δὲν εἶναι κατὰ πάντα ἀκριβής, διότι ὁ Πλάτων κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον εἶχεν ἀπέλθει εἰς Σικελίαν[5]. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ διδασκάλου ὁ Ἀριστοτέλης ἐπί τινα χρόνον διέτριψε παρὰ τῷ φίλῳ αὐτοῦ Ἑρμείᾳ, βασιλεῖ τοῦ Ἀταρνέως καὶ τῆς Ἄσσου τῆς Μυσίας.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἑρμείου ὁ Ἀριστοτέλης ἐπορεύθη εἰς Μυτιλήνην, ὅπου κατὰ τὸ 343/2 ἔλαβεν ἐπιστολὴν παρὰ Φι-

---

1) Τὸ ἐπίγραμμα φέρεται παρ' Ἀμμωνίῳ·
Φαιστίδος ἦν μητρὸς καὶ Νικομάχου γενετῆρος
τῶν Ἀσκληπιαδῶν δῖος Ἀριστοτέλης.

Περὶ Ἀριστοτέλους ἐγράφησαν πολλαὶ μονογραφίαι, ὡς ὑπὸ Frid. Guil. Car. Hegel, De Aristotele et Alexandro magno, Berol. 1837. Rob. Geier, Alexander und Aristoteles in ihren Gegenseitigen Beziehungen, Halle 1856. Egger, Aristote considéré comme précepteur d' Alexandre, Caen 1862· Κατ' ἐξοχὴν ἐξαίρομεν τὸ δίτομον σύγγραμμα τοῦ διαπρεποῦς φιλολόγου Ul. von Wilamowitz-Moellendorf, Berlin 1893. 2) Αὐτόθι I, 314 3) Βίος Ἀριστοτέλ. κατ' Ἀμμών. παρὰ Westermann ἐν σελ. 398 "Μετὰ δὲ τὴν τελευτὴν τοῦ Νικομάχου καὶ τῆς Φαιστίδος ἀνάγεται ὁ Ἀριστοτέλης παρά τινι Προξένῳ Ἀταρνεῖ, οὗ καὶ τῆς τροφῆς διαμεμνημένος ὁ Ἀριστοτέλης οὐ μόνον τούτου τὸν υἱὸν Νικάνορα ἀνέθρεψε καὶ πᾶσαν παιδείαν ἐπαίδευσεν, ἀλλὰ καὶ υἱὸν αὐτὸν ᾠκειοποιήσατο ...". 4) Διογέν. Λαέρτ. V, 12. 5) Bergk IV, 472.

λίππου τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων, δι' ἧς ἐκαλεῖτο[1], ὅπως ἀναλάβῃ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἄγοντος ἤδη τὸ δέκατον τρίτον τῆς ἡλικίας ἔτος. Τῇ ἀληθείᾳ τιμᾷ τὴν εὐφυΐαν τοῦ βασιλέως τούτου, ὅτι τὸν ἄριστον τῶν διδασκάλων ἐξελέξατο. Ἂν δ' ἦναι γνησία ἡ ἐπιτολὴ τοῦ Φιλίππου πρὸς τὸν φιλόσοφον, αὕτη περιφανῶς μαρτυρεῖ, ὅτι εἶχε πλήρη συνείδησιν τῆς μεγάλης τοῦ Ἀριστοτέλους ἀξίας. Ἀλλὰ καὶ τοιαύτη ἂν μὴ ὑποτεθῇ, πάλιν ὑπάρχουσι τεκμήρια τοῦ σεβασμοῦ τοῦ βασιλέως πρὸς τὸν διδάσκαλον τοῦ υἱοῦ· διότι τὴν πόλιν τῶν Σταγειριτῶν ἀνάστατον ὑπ' αὐτοῦ γενομένην συνῴκισε πάλιν καὶ τοὺς δουλεύοντας τῶν πολιτῶν ἀποκατέστησεν[2]. Ἡ παράδοσις τῶν μαθημάτων διήρκεσε τρία ἔτη, ἐν οἷς οὐ μόνον ἠθικὰ καὶ πολιτικά, ἀλλὰ καὶ ἀπορρήτους καὶ βαθυτέρας διδασκαλίας ἐδίδαξεν, ἃς ἀκροαματικὰς καὶ ἐποπτικὰς ὀνομάζουσι. Διὰ τῶν ὀνομάτων τούτων ἐννοεῖται ἡ μεταφυσική, ἥτις δὲν εἶναι ἀναγκαία τοῖς πολλοῖς τῶν ἀνθρώπων[3]. Πρὸς δὲ ὁ Ἀριστοτέλης ἐξήγει τῷ βασιλόπαιδι τὴν Ἰλιάδα τοῦ Ὁμήρου, ἣν οὗτος καὶ διορθωμένην παρ' αὐτοῦ παρέλαβεν[4] εἰς τὴν στρατείαν καὶ μετὰ ἐγχειριδίου ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον εἶχε. Ταύτην ἐνόμιζε καὶ ὠνόμαζεν ἐφόδιον τῆς πολεμικῆς ἀρετῆς[5]. Ἡ Ἰλιὰς λοιπὸν ἦτο ἡ μεγάλη πινακοθήκη, ἐν ᾗ ὁ μέγας φιλόσοφος ἐδείκνυε τὰ γενναῖα τῆς πολεμικῆς ἀρετῆς πρότυπα. Συνήθως ὁ Ἀριστοτέλης παραβάλλεται πρὸς τὸν Χείρωνα καὶ ὁ Ἀλέξανδρος πρὸς τὸν Ἀχιλλέα. Νομίζομεν ὅμως, ὅτι ὁ υἱὸς τῆς Ὀλυμπιάδος ἦτο μείζων τοῦ

---

[1]) *Ἡ ἐπιστολὴ διετηρήθη παρὰ τῷ Γελλίῳ* (Noct. Att. IX *κεφ.* 3), *ἀλλ' ἡ γνησιότης ταύτης ἀμφισβητεῖται· „Φίλιππος Ἀριστοτέλει χαίρειν. Ἴσθι μοι γεγονότα υἱόν· πολλὴν οὖν τοῖς θεοῖς χάριν ἔχω οὐχ οὕτως ἐπὶ τῇ γενέσει τοῦ παιδός, ὡς ἐπὶ τοῦ κατὰ τὴν σὴν ἡλικίαν αὐτὸν γεγονέναι. Ἐλπίζω γὰρ αὐτὸν ὑπὸ σοῦ τραφέντα καὶ παιδευθέντα ἄξιον ἔσεσθαι καὶ ἡμῶν καὶ τῆς τῶν πραγμάτων διαδοχῆς„.* [2]) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀλεξάνδρ.* VII. [3]) *Ὁ αὐτὸς αὐτόθι.* [4]) *Ὅρα Ἱστορ. τῶν Ὁμηρ. ἐπῶν ἐν σελίδ.* 185. [5]) *Πλούτ. ἐν βίῳ Ἀλεξάνδρ.* VIII

Ὁμηρικοῦ Ἀχιλλέως. Διότι ἐκεῖνος μὲν δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκπορθήσῃ μίαν πόλιν, ὁ δὲ μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους ὁλόκληρον κοσμοκρατορίαν καταλύσας καὶ τὰ θέμεθλα τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἀνὰ τὸν ἀρχαῖον κόσμον ἱδρύσας ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας εὐεργέτης τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐγένετο. Μόνον ὑπὸ μίαν ὄψιν ὁ Ἀλέξανδρος εἶναι ὑποδεέστερος τοῦ Ἀχιλλέως, ὅτι δὲν ἔτυχεν Ὁμήρου ἐπαινέτου, δι' ὃ ἐλυπεῖτο [1].

Ἡ διδασκαλία δὲν διήρκεσε μακρὸν χρόνον, διότι ὁ Ἀλέξανδρος τὸν θρόνον ἀναβὰς περιεπλέχθη εἰς πολέμους. Οὕτως οἱ δύο μεγάλοι ἄνδρες ἀπεχωρίσθησαν ἀλλήλων, ὁ μέν, ὅπως γένηται κοσμοκράτωρ, ὁ δέ, ὅπως συμπληρώσας τὰς μελέτας αὐτοῦ καταλάβῃ τὸ σκῆπτρον τοῦ ὑπάτου φιλοσόφου. Πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ Σταγειρίτου συνεβάλετο οὐ μόνον ὁ Φίλιππος [2], ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀλέξανδρος [3], διότι παρέσχον αὐτῷ πολὺ ἀργύριον, ὅπερ ἦτο χρήσιμον εἰς τὰς πρακτικὰς αὐτοῦ μελέτας. Ἀλλὰ διὰ τί ἄρά γε ὁ Ἀριστοτέλης δὲν ἠκολούθησε τῷ μαθητῇ αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν, ὅστις πλείστους λογίους περὶ ἑαυτὸν συνήγαγεν; Ἐκεῖ ἠδύνατο νὰ μελετήσῃ πλεῖστα τῶν φυσικῶν καὶ τῶν ἱστορικῶν ἐπιστημῶν προβλήματα. Ὁ φιλόσοφος προέκρινε τὴν βασιλείαν τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, διότι κατὰ τὴν παιδικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν ἔζησεν ὑπὸ τὸ βασιλικὸν σκῆπτρον καὶ διότι ἔβλεπεν ἐν Ἀθήναις τοὺς δημαγωγοὺς καὶ τοὺς συκοφάντας λυμαινομένους τὴν ἑαυτῶν πατρίδα [4]. Ἀλλ' ἠγάπα μᾶλλον τὴν ἐπιστήμην, τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν συγγραφὴν ἢ τὸ διατρίβειν ἐν τῇ αὐλῇ, ἐν ᾗ διεφθαρμένοι κόλακες συρρέουσιν.

---

1) *Ὅρα τόμ. Ι*, 159 *τῆσδε τῆς γραμματολογίας.* 2) *Αἰλιαν. ἐν Ποικιλ. ἱστορ. Δ'*, 19 *„Ἀριστοτέλει γοῦν χορηγήσας πλοῦτον ἀνενδεᾶ, αἴτιος γέγονε πολλῆς καὶ ἄλλης πολυπειρίας, ἀτὰρ οὖν καὶ τῆς γνώσεως τῆς κατὰ τὰ ζῷα"*. 3) *Ἀθήν. Θ*, 398 Ε *„ὀκτακόσια γὰρ εἰληφέναι τάλαντα παρ' Ἀλεξάνδρου τὸν Σταγειρίτην λόγος ἔχει εἰς τὴν περὶ τῶν ζῴων ἱστορίαν"*.
4) *Παράβαλλ.* Bergk IV, 474.

Ἠκολούθησεν ὅμως τῷ Ἀλεξάνδρῳ ὁ Καλλισθένης, ὅστις ἦτο υἱὸς τῆς Ἡροῦς τῆς ἀνεψιᾶς καὶ Ἀριστοτέλους. Ἐπειδὴ δ' οὗτος ἄκριτος ὢν ἐγένετο οὐ μόνον ἀνευλαβὴς[1] καὶ αὐθάδης πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, ἀλλὰ καὶ παρέσχεν ἀφορμήν, ὅπως θεωρηθῇ κοινωνὸς συνωμοσίας[2], ἐφονεύθη κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως ἢ ἔθανεν ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ[3]. Λέγεται δ', ὅτι ὁ θάνατος τούτου ἐγένετο ἀφορμή, ὅπως ἡ θερμὴ φιλία τῶν δύο μεγάλων ἀνδρῶν ψυχρανθῇ. Ὁ Πλούταρχος ἀντιγράφει καί τινα τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπιστολήν, ἐν ᾗ οὗτος ὑπαινίσσεται τὸν Ἀριστοτέλη[4]. Φαίνεται ὅμως, ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Καλλισθένους δὲν ἦτο σπουδαία πρὸς διάστασιν ἀφορμή· διότι καὶ ὁ Ἀριστοτέλης τὸν συγγενῆ αὐτοῦ ἐθεώρει μὲν δεινὸν ῥήτορα, ἀλλ' ἐνόμιζεν ὅτι εἶναι ἄνους[5]. Φαίνεται δ', ὅτι συνέβη καὶ τῷ Ἀλεξάνδρῳ, ὅ,τι συμβαίνει πολλοῖς μαθηταῖς πρὸς τοὺς διδασκάλους. Ὁ βασιλόπαις κατὰ τὸν χρόνον τῆς μαθητείας ἠγάπα τὸν διδάσκαλον οὐχ ἧττον τοῦ πατρός, ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου αἱ φιλοφροσύναι οὐκ ἔχουσαι τὸ σφοδρὸν καὶ στερκτικὸν ἐφαίνοντο ἀλλοτριότητος τεκμήριον[6]. Δὲν ἐψυχράνθη ὅμως καὶ ὁ πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ζῆλος ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ βασιλέως. Ἐπειδὴ δ' ὁ Καλλισθένης ἔλεγε τὴν Ὀλυμπιάδα ψευδομένην ὡς πρὸς τὴν σύλ-

---

[1]) *Ἀρριαν. ἐν Ἀναβάσ. IX,* 10 „*Οὔκουν αὐτὸς (ὁ Καλλισθένης) ἀφῖχθαι ἐξ Ἀλεξάνδρου δόξαν κτησόμενος, ἀλλ' ἐκεῖνον εὐκλεᾶ ἐς ἀνθρώπους ποιήσων· καὶ οὖν καὶ τοῦ θείου τὴν μετουσίαν Ἀλεξάνδρῳ οὐκ ἐξ ὧν Ὀλυμπιὰς ὑπὲρ τῆς γενέσεως αὐτοῦ ψεύδεται ἀνηρτῆσθαι, ἀλλ' ἐξ ὧν αὐτὸς ὑπὲρ Ἀλεξάνδρου συγγράψας ἐξενέγκῃ εἰς ἀνθρώπους...*". [2]) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀλεξάνδρ.* 55. [3]) *Αὐτόθι.* [4]) *Αὐτόθι* „*Οἱ μὲν παῖδες*" *φησὶν* „*ὑπὸ τῶν Μακεδόνων κατελεύσθησαν, τὸν δὲ σοφιστὴν ἐγὼ κολάσω καὶ τοὺς ἐκπέμψαντας αὐτὸν καὶ τοὺς ὑποδεχομένους ταῖς πόλεσι τοὺς ἐμοὶ ἐπιβουλεύοντας ἄντικρυς ἔν γε τούτοις ἀποκαλυπτόμενος πρὸς Ἀριστοτέλην*". [5]) *Ὁ αὐτὸς ἐν κεφ.* 54 „*Οὐ φαύλως οὖν εἰπεῖν ἔοικεν ὁ Ἀριστοτέλης, ὅτι Καλλισθένης λόγῳ μὲν ἦν δυνατὸς καὶ μέγας, νοῦν δ' οὐκ εἶχεν*". *Παράβαλλ.* Geier *ἐν σελίδ.* 228 *τῆς μνημονευθείσης διατριβῆς καὶ* Wilamowitz I, 337, [6]) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀλεξάνδρ.* VIII.

ληψιν τοῦ υἱοῦ, ἡ βασιλομήτωρ δὲν διέκειτο εὐμενῶς καὶ πρὸς τὸν Ἀριστοτέλη καὶ δὴ διέϐαλε τοῦτον, ὅτι δῆθεν παρεσκεύασε τὸ δηλητήριον, δι' οὗ ἔθανεν ὁ Ἀλέξανδρος[1]. *Ἀλλ' ὁ περὶ δηλητηριάσεως λόγος εἶναι πλάσμα· διότι, ὡς παρατηρεῖ ὁ Πλούταρχος, καίπερ τὸ σῶμα τοῦ βασιλέως διὰ τὴν στασίασιν τῶν ἡγεμόνων ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἔκειτο ἐν τόποις θερμοῖς καὶ πνιγώδεσιν, ὅμως οὐδὲν σημεῖον τοιαύτης φθορᾶς παρέσχεν, ἀλλ' ἔμεινε καθαρὸν καὶ πρόσφατον*[2]. *Πλὴν τούτου εἶναι καὶ γελοῖον τὸ φάρμακον, δι' οὗ ὁ υἱὸς τῆς Ὀλυμπιάδος εὗρε τὸν θάνατον, δηλ. ὕδωρ ψυχρὸν εἰλημμένον ἐκ τῆς Νωνάκριδος, ὅπερ ἐπέμφθη ἐν ὁπλῇ ὄνου ἢ ἡμιόνου*[3]. *Καὶ ὅμως διὰ τὴν πλαστὴν ταύτην δηλητηρίασιν ὁ φρενοϐλαϐὴς Καρακάλλας ἔκαυσε τὰ συγγράμματα τοῦ φιλοσόφου*[4]. *Τὸ δηλητηριάζειν δὲν εἶναι ἴδιον τῶν φιλοσόφων, ἀλλὰ τῶν τυράννων. Πλὴν τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου ὁ Ἀριστοτέλης συνεδέετο διὰ φιλίας καὶ πρὸς τὸν Ἀντίπατρον, ὃν καὶ κατέστησεν ἐπίτροπον τῆς ἑαυτοῦ διαθήκης*[5].

Ὡς ὁ Πλάτων ἐξελέξατο τόπον διδασκαλίας τὴν Ἀκαδήμειαν, οὕτως ὁ Ἀριστοτέλης τὸ Λύκειον, ὅπερ ἦτο γυμνάσιον, κείμενον παρὰ τῇ ὄχθῃ τοῦ Ἰλισσοῦ. Ὁ χῶρος οὗτος ἦτο σύδενδρος καὶ εὔσκιος καὶ ὡς τοιοῦτος προσφυὴς εἰς περιπάτους. Ἐνταῦθα ὁ Σταγειρίτης περιπατῶν μετὰ τῶν μαθητῶν ἐδίδασκεν αὐτούς, οἵτινες διὰ τοῦτο περιπατητικοὶ ὠνομάσθησαν[6]. *Κατὰ τὸν Γέλλιον*[7] *ἐν τῷ Λυκείῳ ἐγίνοντο δύο εἰδῶν διδασκαλίαι· αἱ μὲν ἑωθιναὶ ἦσαν σπουδαιότεραι, ἐγίνοντο ἐν στενῷ κύκλῳ ἀκροατῶν καὶ ὠνομάζοντο ἀκροαματικαί· αἱ δὲ περὶ τὴν δείλην γινόμεναι ὠνομάζοντο ἐξωτερικαί, εἶχον εὐρύτερον κύκλον ἀκροατῶν καὶ ὑπόθεσιν τὴν ῥητορικὴν*

---

1) *Διόδωρ. Σικελ.* XVII, 118. 2) *Ἐν βίῳ Ἀλεξάνδρ.* 77. 3) *Πλούταρχ. αὐτόθι καὶ Ἀρριαν. ἐν Ἀναβάσ.* VII, 27. 4) *Δίων* 77, 7 5) *Διογέν. Λαέρτ.* V, 11. 6) Cicero, Acad. Post. I, 4. 7) *Ἐν* Noct. Att. XX, 5,

καὶ τὰς σοφιστικὰς ἀντιλογίας. Ἐπειδὴ δ' ὁ Σταγειρίτης παρεῖχε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ὅλως νέας ἐρεύνας καὶ ταύτας μετ' ἐπιστημονικῆς αὐστηρότητος, δὲν μετεχειρίζετο τὸν διάλογον, ἀλλὰ τὸν συνεχῆ λόγον, ὅστις ἥρμοζε καὶ εἰς τὸ φιλοσοφικὸν αὐτοῦ σύστημα[1]. *Τὰ ζητήματα, περὶ ἃ ἠσχολεῖτο ὁ Πλάτων, ἦσαν συνήθως λογικὰ καὶ ἕκαστος ἐρωτώμενος ἠδύνατο νὰ ἀποκριθῇ· Αἱ φυσικαὶ ὅμως καὶ ἱστορικαὶ ἔρευναι τοῦ Ἀριστοτέλους δὲν ἠδύναντο νὰ διδαχθῶσι καθ' ὅμοιον τρόπον. Φαίνεται δ', ὅτι ὁ συνεχὴς λόγος ἐγίνετο ἐν ταῖς ἐξωτερικαῖς διδασκαλίαις, ὧν καὶ μὴ παρεσκευασμένοι ἀκροαταὶ ἠδύναντο νὰ μετέχωσι. Κατὰ μίμησιν τοῦ Ξενοκράτους ὁ Ἀριστοτέλης*[2] *ἐκάλει τοὺς ἀκροατὰς αὐτοῦ κατὰ περιόδους εἰς δεῖπνα καὶ συμπόσια*[3].

Ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ μέγας τῆς ἀρχαιότητος φιλόσοφος ἐδίδασκεν ἐν τῷ Λυκείῳ, ἦλθεν ἡ ἀγγελία τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς Ἀθήνας. Ἐπειδὴ δ' οἱ Ἀθηναῖοι ἀνέλαβον τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Μακεδόνων, οἱ Μακεδονίζοντες περιέπεσαν εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ λαοῦ. Τούτοις, ὡς εἰκός, ἀνῆκε καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, ὅστις διδάσκαλος τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐγένετο. Ὡς πρόφασιν αἱ Ἀθηναῖοι μετεχειρίσθησαν τὴν θρησκείαν καὶ δὴ ὁ ἱεροφάνης Εὐρυμέδων βοηθούμενος καὶ ὑπὸ τοῦ Δημοφίλου ἐγράψατο γραφὴν ἀσεβείας, διότι ὁ φιλόσοφος ἐποίησε παιᾶνα εἰς τὸν Ἑρμείαν ὡς εἰς θεόν[4]. *Ἀλλ' ὁ Ἀθήναιος παρα-*

---

1) *Ὅρα εἰσαγωγὴν εἰς Πλάτ. ἐν σελίδ.* 31. 2) *Διογέν Λαέρτ.* V, 4. 3) Bergk IV, 477. 4) *Ἀθήν.* XV, 696 *α· «ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ πολυμαθεστάτου γραφὲν Ἀριστοτέλους εἰς Ἑρμείαν τὸν Ἀταρνέα οὐ παιάν ἐστιν, ὡς ὁ τὴν τῆς ἀσεβείας κατὰ τοῦ φιλοσόφου γραφὴν ἀπενεγκάμενος Δημόφιλος, εἰς αἰδῶ τε παρασκευασθεὶς ὑπ' Εὐρυμέδοντος, ὡς ἀσεβοῦντος καὶ ᾄδοντος ἐν τοῖς συσσιτίοις ὁσημέραι εἰς τὸν Ἑρμείαν παιᾶνα. Ὅτι δὲ παιᾶνος οὐδεμίαν ἔμφασιν παρέχει τὸ ᾆσμα, ἀλλὰ τῶν σκολίων ἕν τι καὶ αὐτὸ εἶδός ἐστιν ἐξ αὐτῆς τῆς λέξεως φανερὸν ὑμῖν ποιήσω·*

Ἀρετὰ πολύμοχθε γένει βροτείῳ,
θήραμα κάλλιστον βίῳ,

τηρεῖ, ὅτι τὸ ᾆσμα δὲν εἶναι παιάν, ἀλλὰ σκόλιον. Ἄλλως ὁ Σταγειρίτης δὲν ἐποίει θεὸν τὸν Ἑρμείαν, ἀφ' οὗ δὴ ἐν τούτῳ λέγει, ὅτι οὗτος ἔθανε[1]. Παιᾶνες πρὸς ἄλλους θνητοὺς ἐποιήθησαν, ὡς εἰς Λύσανδρον τὸν Σπαρτιάτην, εἰς Κρατερὸν ἢ Κράτερον τὸν Μακεδόνα, εἰς Ἀγήμονα τὸν Κορίνθιον καὶ εἰς ἄλλους[2]. Ὀρθῶς ἄρα εἴπομεν, ὅτι τὸ πολιτικὸν πάθος ἦτο ἡ αἰτία καὶ ἡ ἀσέβεια τὸ πρόσχημα. Τοῦτο κατανοήσας καὶ ὁ Σταγειρίτης ἀπῆλθε τῶν Ἀθηνῶν εἰς Χαλκίδα ἐπειπών, ὅτι οὐ βούλεται Ἀθηναίους δὶς ἐξαμαρτεῖν εἰς φιλοσοφίαν, δι' οὗ ὑπηνίσσετο τὸν τοῦ Σωκράτους θάνατον καὶ τὸν ἑαυτοῦ κίνδυνον[3]. Κατέφυγε δ' εἰς τὴν εἰρημένην πόλιν, διότι ἐνταῦθα ὑπῆρχον ἐκ μητρὸς συγγενεῖς. Κατὰ τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ τῆς σχολῆς προέστη ὁ Θεόφραστος[4]. Ἀλλ' ὁ φυγὼν φιλόσοφος δὲν ἐπέζησε μακρὸν χρόνον· διότι κατὰ τὸ θέρος τοῦ ἐπομένου ἔτους (322 π. Χ.) ἔθανε τὸ ἑξηκοστὸν τρίτον τῆς ἡλικίας ἄγων. Ἐλέχθη, ὅτι ἔπεσεν εἰς τὴν θάλασσαν, διότι δὲν ἠδύνατο νὰ εὕρῃ τὴν αἰτίαν τῆς παλιρροίας τοῦ Εὐρίπου. Ἡ εἴδησις ὅμως αὕτη εἶναι πλάσμα τῆς φαντασίας, διότι ὁ θάνατος ἐγένετο ἐκ νοσήματος τοῦ στομάχου. Θανὼν δὲ κατέλιπε κληρονόμους τὴν θυγατέρα Πυθιάδα καὶ τὸν μικρὸν υἱὸν Νικόμαχον, ὃν ἔσχεν ἐκ τῆς φίλης αὐτοῦ Ἑρπυλλίδος. Οὗτος βραδύτερον ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Θεοφράστου. Ἐν τῇ διαθήκῃ, ἥτις μέχρις ἡμῶν περιεσώθη[5], ἔδωκε τὴν ἐλευθερίαν πλείστοις δούλοις αὐτοῦ.

Περὶ τῆς ἐξωτερικῆς τοῦ Σταγειρίτου μορφῆς ὑπάρχει εἴδη-

σᾶς πέρι παρθένε μορφᾶς
καὶ θανεῖν ζαλωτὸς ἐν Ἑλλάδι πότμος
καὶ πόνους τλῆναι μαλεροὺς ἀκάμαντας.

[1]) Παρ' Ἀθην. XV, 596 D

σᾶς δ' ἕνεκεν φιλίου μορφᾶς καὶ Ἀταρνέος
ἔντροφος ἀελίου χήρωσεν αὐγάς.

[2]) Αὐτόθι. [3]) Ἐν Ποικίλ. ἱστορ. Γ', 36. [4]) Διογέν. Λαέρτ. V, 36.
[5]) Παρὰ Διογέν. τῷ Λαερτ. V, 11.

σίς τις, καθ' ἣν οὗτος ἦτο δύσμορφος. Διότι λέγεται ἰσχνοσκελής, μικρόμματος, φαλακρὸς καὶ προγάστωρ[1]. *Φαίνεται δ', ὅτι ἡ δημιουργία τὰς ἐλλείψεις τοῦ σώματος ἀνεπλήρωσε διὰ τῆς μεγαλοφυΐας τῆς διανοίας. Κατὰ τοῦ ἤθους τοῦ Σταγειρίτου ἐλέχθησαν μομφαί, ἐξ ὧν ἄλλαι μὲν ἀναφέρονται εἰς τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὴν αὐλὴν τῆς Μακεδονίας, ἄλλαι δὲ εἰς τὴν καταπολέμησιν τῶν ἀντιδοξούντων, ὅπερ οἱ μεμφόμενοι ἀποδίδουσιν εἰς φιλοδοξίαν. Ἀλλὰ περὶ μὲν τῆς πρώτης μομφῆς εἴρηται ἤδη ἄρτι. Περὶ δὲ τῆς δευτέρας ἐλέχθη μέν, ὅτι τοῦ Πλάτωνος ζῶντος ἀπέστη τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, δι' ὃ ὁ διδάσκαλος εἶπεν, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἀπελάκτισεν, ὥσπερ τὰ πωλάρια γεννηθέντα*[2]. *Φαίνεται δ' ὅμως, ὅτι ἡ εἴδησις δὲν εἶναι ἀκριβής· διότι ὁ Σταγειρίτης κατέλιπε τὸν διδάσκαλον μετὰ θάνατον, ὡς εἴρηται. Πρὸς δὲ ἦτο οὕτως εὐσεβὴς πρὸς τὸν Πλάτωνα, ὥστε καὶ βωμὸν ἵδρυσεν αὐτῷ, ἐφ' οὗ ἐχάραξε μεστὸν εὐλαβείας ἐπίγραμμα*[3]. *Βεβαίως ἠγάπα τὸν Πλάτωνα, ἀλλὰ τὴν ἀλήθειαν ἐθεώρει φιλτέραν τούτου*[4]. *Μόνον εἶναι βέβαιον, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης κατὰ τὸν χρόνον τῆς μαθητείας ἐν τῇ Ἀκαδημείᾳ καὶ ἐν στενῷ κύκλῳ μαθητῶν ἐποίει ἀναγνώσματα περὶ ῥητορικῆς. Παραπλήσιόν τι, ὡς φαίνεται, ἐποίει κατὰ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ὁ Πλάτων ἀπεδήμει εἰς Σικελίαν*[5]. *Ταῦτα ὅμως δὲν μαρτυροῦσιν ἀσέβειαν πρὸς τὸν διδάσκαλον. Πλὴν τοῦ Πλάτωνος ὁ Σταγειρίτης ἐλέγχει καὶ ἄλλους φιλοσόφους καὶ ἐνίοτε ἡ ἐπιστημονικὴ αὐτοῦ κριτικὴ εἶναι αὐστηρά, αὕτη ὅμως δὲν ἔχει ἀφετηρίαν προσωπικοὺς λόγους, ἀλλὰ τὴν εὐγενῆ πρόθεσιν,*

---

[1]) *Ὁ αὐτὸς ἐν* V, 1 *Ἡ μέχρις ἡμῶν περισωθεῖσα εἰκὼν* (*Ὅρα παρὰ* Matz-Duhn, Antike Bildwerke in Rom I, *ἀριθμ.* 1174 [2] *Διογέν. Λαέρτ.* V, 2. [3]) *Εὕρηται παρὰ* Westermann *ἐν σελίδ.* 399.

Βωμὸν Ἀριστοτέλης ἱδρύσατο τόνδε Πλάτωνος,
ἀνδρὸς ὃν οὐδ' αἰνεῖν τοῖσι κακοῖσι θέμις.

Ἄλλοι ἀποδίδουσι τοὺς στίχους εἰς ἐλεγείαν. Ὅρα Christ *ἐν σελίδ.* 398.
[4]) *Ἐν Ἠθικ. Νικομ. I,* 4. [5] *Εὐσεβ. ἐν Εὐαγγ. προπαρ.* XV, 2.

ὅπως τὴν ὑπόθεσιν ἐξαντλήσῃ. Βεβαίως ἡ τραχεῖα πολεμικὴ εἶναι ἀναξία ἐπιστήμονος, ὁσάκις ὁ ἀγωνιζόμενος ὁρμᾶται ἐκ προσωπικῶν λόγων, ἀλλ' ἡ ἐπιστημονικὴ συζήτησις οὐ μόνον δὲν ἀπαγορεύεται, ἀλλὰ καὶ χάριν τῆς ἀληθείας ἐπιβάλλεται. Καθ' ὅσον δύναταί τις νὰ κρίνῃ ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ φιλοσόφου, ἐκ τῶν λειψάνων τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ, ἐκ τῆς διαθήκης καὶ ἐκ τῶν ἀτελῶν εἰδήσεων περὶ τοῦ βίου τὸ ἦθος τούτου εἶναι ὑπέρτερον παντὸς ψόγου. Νομίζομεν δ' ὅτι, καὶ ἂν πάντα ταῦτα ἔλειπον, τὰ συγγράμματα τοῦ Σταγειρίτου ἦσαν ἱκανά, ὅπως μαρτυρήσωσι περὶ τῆς καθαρότητος καὶ εὐγενείας τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ. Ἀληθὴς φιλόσοφος, ὡς δὴ καὶ ὁ Μουσόληπτος ποιητής, ἀνέρχεται εἰς ὑψηλὰς σφαίρας, ἵνα συλλέξῃ τὰς ἰδέας αὐτοῦ. Ἡ πονηρία ὅμως εἶναι βάρος τῆς ψυχῆς, ὅπερ καθέλκει αὐτὴν εἰς τὰ βορβορώδη τῆς γῆς συμφέροντα.

Ἀπηλλαγμένος λοιπὸν ὁ Σταγειρίτης πάσης πονηρίας καὶ τὸ ἦθος ἀγνὸν ἔχων ἠσχολήθη περὶ πλεῖστα τῶν φυσικῶν καὶ τῶν ἱστορικῶν ἐπιστημῶν ζητήματα, ὡς περὶ τὴν ζῳολογίαν, τὴν βοτανικήν, τὴν μηχανικήν, τὴν ῥητορικήν, τὴν πολιτικήν, τὴν ποιητικήν, τὴν μεταφυσικὴν καὶ περὶ πολλὰς ἄλλας. Ἐν πᾶσιν ὁ φιλόσοφος διακρίνεται κατὰ τὴν ὀξύτητα τῆς παρατηρήσεως, τὴν ἀκάματον ἐπιμέλειαν περὶ τὸ συλλέγειν ὕλην καὶ κατὰ τὴν ἐπιστημικὴν αὐστηρότητα. Ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ μεγάλου τούτου ἐρευνητοῦ εἰσδύει πανταχοῦ, ἔνθα λανθάνουσι κεκρυμμένα τῆς φύσεως μυστήρια. Εἰ καὶ οἱ προγενέστεροι παρέσχον τούτῳ μεγάλην ποσότητα ἐπιστημονικῆς ὕλης καὶ ἂν ὑποτεθῇ, ὅτι καὶ μαθηταὶ καὶ δοῦλοι ἐβοήθουν αὐτῷ, ὅμως πάντοτε ὑπερβαίνει τὸ σύνηθες μέτρον, ὅτι εἷς ἄνθρωπος οὐχὶ μακρὸν χρόνον βιώσας καὶ ἀσθενὲς σῶμα ἔχων ἠδυνήθη νὰ ἀγάγῃ εἰς πέρας οὕτω μεγάλα ἔργα. Ταῦτα δὲ ἐπιστημονικῶς συντάξας ἐγένετο ἱδρυτὴς τῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου. Διογένης ὁ Λαέρτιος[1] διε-

---

[1]) Ἐν βιβλ. V, 22—27.

τήρησεν ἡμῖν κατάλογον τῶν Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων, καθ' ὃν ταῦτα ἀνέρχονται εἰς 146 διαιρούμενα εἰς 400 βιβλία καὶ περιέχοντα 445, 270 στίχους. Πλὴν τοῦ καταλόγου τούτου εἶναι γνωστὸς καὶ ἄλλος, ὅστις τὸν ἀριθμὸν τῶν βιβλίων ἀναβιβάζει ἀπὸ τετρακοσίων εἰς χίλια. Οὗτος ἀποδίδεται τῷ περιπατητικῷ Ἀνδρονίκῳ, περὶ οὗ μετ' ὀλίγον ἔσται λόγος. Ἐκ τοῦ καταλόγου τούτου γινώσκομεν μόνον τὸν ὁλικὸν τῶν βιβλίων ἀριθμόν, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐπιγραφαὶ τούτων ἐγένοντο γνωσταὶ ἐκ τῆς Ἀραβικῆς μεταφράσεως τοῦ συγγράμματος τοῦ Πτολεμαίου, ὅστις ὑποτίθεται, ὅτι εἶναι ὁ ἐπικαλούμενος Χῆνος[1]. Ἴσως τινὰ δὲν ἦσαν γνήσια, ἴσως ἄλλα κατεγράφησαν ὑπὸ διαφόρους ἐπιγραφάς, πάλιν ὅμως ὁ ἀριθμὸς εἶναι μέγιστος.

Ἀλλ' ἀφ' οὗ πλεῖστα τῶν συγγραμμάτων τοῦ Σταγειρίτου ἀπώλοντο, ἆρά γε μόνον ἐκ τῶν ὑπαρχόντων δυνάμεθα νὰ ἀνεύρωμεν τὸ Ἀριστοτελικὸν σύστημα; Πρὸς τοιαύτην ἐρώτησιν δυνάμεθα νὰ δώσωμεν καταφατικὴν ἀπόκρισιν. Διότι τύχῃ ἀγαθῇ δὲν στερούμεθα τῶν συστηματικῶν τοῦ φιλοσόφου συγγραγμάτων, ἀλλὰ τῶν προπαιδευτικῶν καὶ γραμματικῶν, ὡς ἔσται λόγος μετ' ὀλίγον. Ὡσαύτως οὐδόλως κινδυνεύει ἡ ἐξεύρεσις τοῦ Ἀριστοτελικοῦ συστήματος ἐκ τῶν νόθων συγγραφῶν. Διότι εἰς τὰ γνήσια τοῦ Σταγειρίτου ἔργα γίνονται παραπομπαὶ ὑπὸ τοῦ Θεοφράστου καὶ ὑπὸ ἄλλων καὶ ταῦτα φέρουσιν εὐδιάκριτον τὸν τύπον τος Ἀριστοτελικῆς γλώσσης.

Ἀλλ' ὁ κίνδυνος ἤθελεν εἶναι σπουδαιότερος, ἂν ἐν τοῖς Ἀριστοτελικοῖς συγγράμμασι παρενετίθεντο νόθα μέρη, ὅπερ καὶ λέγεται ὑπό τε τοῦ Στράβωνος καὶ τοῦ Πλουτάρχου. Ὁ Ἀριστοτέλης θνήσκων κατέλιπε τὴν ἑαυτοῦ βιβλιοθήκην τῷ Θεοφράστῳ καὶ οὗτος τῷ Νηλεῖ, ὅστις ἐκόμισε ταύτην εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα Σκῆψιν. Ἐνταῦθα ἐκληροδότησε· τὴν Ἀριστο-

---

[1]) Παράβαλλ. Christ ἐν σελίδ. 400.

τελικὴν καὶ τὴν τοῦ Θεοφράστου βιβλιοθήκην ἀνθρώποις ἀπαιδεύτοις καὶ ἀφιλοτίμοις, οἵτινες φοβούμενοι τὴν σπουδὴν τῶν Ἀτταλιδῶν πρὸς κτῆσιν βιβλίων κατέκρυψαν ἔν τινι διώρυγι. Ἐν ταύτῃ τὰ πολύτιμα τοῦ Σταγειρίτου ἔργα ἐν πολλοῖς ἐφθάρησαν ὑπὸ νοτίας καὶ σητῶν, μέχρις ὅτου ὁ φιλόβιβλος Τήϊος Ἀπελλικῶν ἀντὶ πολλῶν ἀργυρίων ἠγόρασε ταῦτα. Οὗτος δὲ ἐκόμισεν εἰς Ἀθήνας καὶ ζητῶν τὴν ἐπανόρθωσιν τῶν διαβρωμάτων ἐπλήρου τὰ κενὰ οὐχὶ ὀρθῶς καὶ οὕτως ἐξέδωκε τὰ συγγράμματα τοῦ Σταγειρίτου πλήρη ἁμαρτημάτων. Εἶτα ὁ Σύλλας ἐκπορθήσας τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Ἀπελλικῶνος (ἢ Ἀπελλικῶντος) λάφυρον λαβὼν ἐκόμισεν εἰς Ῥώμην, ἔνθα Τυραννίων ὁ γραμματικὸς ἐποίησε πολλὰς διασκευάς. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις τοῖς ἀτυχήμασι τῆς Ἀριστοτελικῆς βιβλιοθήκης καὶ βιβλιοπῶλαι φαύλους ἀντιγραφεῖς μεταχειριζόμενοι ἐπολλαπλασίασαν τὰ ἁμαρτήματα[1]. Ἀφ' οὗ λοιπὸν οὕτως ἐγνώσθησαν τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους, ὁ Ῥόδιος Ἀνδρόνικος συνέταξε τὸν κατάλογον[2], περὶ οὗ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται. Ἂν τὰ ἔργα τοῦ Σταγειρίτου ὑπέστησαν τηλικαύτην φθορὰν ἐκ τῆς νοτίας, τῶν σητῶν καὶ τῶν φαύλων διασκευαστῶν καὶ διορθωτῶν, τῇ ἀληθείᾳ ἠδυνάμεθα νὰ ἔχωμεν μεγίστην ἀμφιβολίαν, ἂν ἦτο εὔκολον, ὅπως ἀνακαλύψωμεν τὸ σύστημα τοῦ φιλοσόφου ἔν τινι ἀνεκτῇ ἀκριβείᾳ.

Φαίνεται ὅμως, ὅτι ἡ εἴδησις αὕτη ἐν πολλοῖς εἶναι πλάσμα[3]. Ὅτι ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Θεοφράστου περιῆλθεν εἰς τὸν Νηλέα, εἶναι ἀναμφισβήτητον[4]. Ἴσως ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς πιθα-

---

1) Στράβ. ΙΓ', 608 καὶ Πλούταρχ. ἐν βίῳ Σύλλ. 26. 2) Αὐτόθι "καὶ παρ' αὐτοῦ τὸν Ῥόδιον Ἀνδρόνικον εὐπορήσαντα τῶν ἀντιγράφων εἰς μέσον θεῖναι καὶ ἀναγράψαι τοὺς νῦν φερομένους πίνακας". 3) Ὅρα Brandis, Über die Schicksale der Aristotelischen Bücher und einige Kriterien ihrer Echtheit, Bhein. Mus. 1827 ἐν σελίδ. 236—254 καὶ 259—286 καὶ Ad. Stahr, Aristotelia ἐν τόμ. II, Die Schicksale der Arist. Schriften Leipzig 1832. 4) Διογέν. Λαέρτ. V, 52 Ἀθήν. I, 3 A.

νόν, ὅτι καὶ ἡ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐκρύβη ὑπὸ τῶν κληρονόμων τοῦ Νηλέως καὶ ὅτι βραδύτερον ἀμφότεραι ἐπωλήθησαν τῷ Ἀπελλίκωνι. Ἀλλ' ἀρά γε τίνα συγγράμματα ἔλαβεν ὡς κληρονομίαν ὁ Θεόφραστος; Πάντα τὰ χειρόγραφα τοῦ Ἀριστοτέλους ἢ τὰ παντοειδῆ συγγράμματα, ἅπερ ἐχρησίμευον πρὸς μελέτην τοῦ φιλοσόφου καὶ ἐν οἷς ὑπῆρχον καί τινα ἴδια, ἅπερ οὗτος δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκδώσῃ; Ἡμεῖς γε δεχόμεθα τὸ δεύτερον τοῦτο. Διότι ἂν προετιμῶμεν τὸ πρῶτον, ἤθελον διεγερθῇ πλεῖσται ἀπορίαι, ἃς ἦτο δύσκολον νὰ λύσωμεν. Πάντα τὰ συγγράμματα τοῦ Σταγειρίτου μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἔμενον ἀνέκδοτα; Τὸ μέγα τούτου κλέος ἐστηρίζετο μόνον ἐπὶ τῆς διδασκαλίας ἢ καὶ ἐπὶ τῶν συγγραφῶν; Ὁ φιλόσοφος δὲν συνέγραφε πρὸς ἰδίαν χρῆσιν, ἀλλὰ πρὸς δημοσίευσιν, ὡς καὶ αὐτὸς οὗτος μαρτυρεῖ· ὅτε συνέγραφε τὸ Περὶ ποιητικῆς, εἶχεν ἐκδώσει τινὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ[1]. Πρὸς δὲ εἶναι ὅλως ἀκατάληπτον, ὅτι ἐν διαστήματι ἐννέα ὀλυμπιάδων, αἵτινες παρεμπίπτουσι μεταξὺ τῶν δύο θανάτων (τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Θεοφράστου), οὐδεὶς τῶν μαθητῶν ἐπειράθη, ὅπως πολλαπλασιάσῃ διὰ τῆς ἀντιγραφῆς τὰ ἔργα, ἐν οἷς ὑπῆρχον αἱ βάσεις τῆς φιλοσοφίας τῶν περιπατητικῶν. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἤθελεν εἶναι ὅλως ἄπορον, ὅτι οὔτε Δημήτριος ὁ Φαληρεύς, οὔτε οἱ Πτολεμαῖοι ἠσχολήθησαν πρὸς κτῆσιν οὕτω σπουδαίων χειρογράφων. Τοὐναντίον ὁ Ἀθήναιος παραδίδει ἡμῖν, ὅτι ὁ Φιλάδελφος ἠγόρασε ταῦτα παρὰ τοῦ Νηλέως[2]. Ἡ εἴδησις αὕτη εἶναι πιθανωτάτη, διότι καὶ ὁ Ἀριστοτέλης περιελήφθη ἐν τῷ Ἀλεξανδρινῷ κανόνι καὶ οἱ ὑπομνηματισταὶ τῶν συγγραφῶν τοῦ φιλοσόφου δὲν

---

[1]) Ἐν κεφ. 15 „Εἴρηται δὲ περὶ αὐτῶν ἐν τοῖς ἐκδεδομένοις λόγοις ἱκανῶς.“ [2]) Ἐν βιβλ. I, 3 α „Ἀριστοτέλην τε τὸν φιλόσοφον καὶ τὸν τὰ τούτων διατηρήσαντα βιβλία Νηλέα· παρ' οὗ πάντα, φησί, πριάμενος ὁ ἡμεδαπὸς βασιλεὺς Πτολεμαῖος, Φιλάδελφος δὲ ἐπίκλην, μετὰ τῶν Ἀθήνηθεν καὶ τῶν ἀπὸ Ῥόδου εἰς τὴν καλὴν Ἀλεξάνδρειαν μετήγαγε“.

μνημονεύουσι τηλικαύτης τούτων φθορᾶς, εἰ καὶ εἶχον πολλὰς πρὸς τοῦτο ἀφορμάς. Διὰ πάντα ταῦτα πιστεύομεν, ὅτι ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Ἀπελλίκωνος περιεῖχε μὲν πλείονα χειρόγραφα τοῦ Ἀριστοτέλους καί, ὡς εἰκὸς ἀκριβέστερα, ἀλλ' ἐκ ταύτης καὶ μόνης δὲν ἐξηρτῶντο αἱ θεωρίαι τοῦ φιλοσόφου· διότι αὗται πρότερον εἶχον δημοσιευθῇ.

Ὁ Ἀριστοτέλης οὐ μόνον εἶχεν ἐκδώσει πολλὰ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, ἀλλ' εἶχε ποιήσει καὶ δευτέρας ἐκδόσεις, ὡς τεκμηριοῦται ἐκ τούτου, ὅτι ἐνιαχοῦ ἐξ ἀρχαιοτέρων συγγραμμάτων παραπέμπει εἰς νεώτερα. Τοῦτο δύναται μόνον νὰ ἐξηγηθῇ, ἂν δεχθῶμεν δευτέρας ἐκδόσεις, ἐν αἷς ἐποίει καί τινας μεταβολάς. Καθ' ὅλου τὰ συγγράμματα τοῦ φιλοσόφου ἀπορρέουσιν ἐκ τῆς τελευταίας αὐτοῦ περιόδου, ὅπερ δὲν συμβαίνει ἐν τοῖς Πλατωνικοῖς διαλόγοις. Ἐν ᾧ ἐν τούτοις δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν τὴν βαθμιαίαν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Ἀθηναίου φιλοσόφου[1]*, ἐν τοῖς τοῦ Σταγειρίτου οὐδεμία μεταβολὴ παρατηρεῖται οὔτε ἐν τῇ θεωρίᾳ, οὔτε ἐν τοῖς ὅροις. Ἐπειδὴ δὲ τὰ πάντα μέχρι τῶν ἐλαχίστων συμφωνοῦσι καὶ ἐπειδὴ πολλαχοῦ γίνονται παραπομπαί, πρόδηλον, ὅτι τὰ σῳζόμενα συγγράμματα δὲν εἶναι ἀντιφάσκοντα προϊόντα διαφόρων ἡλικιῶν, ὡς παρὰ Πλάτωνι, ἀλλὰ πάντα ὁμοῦ ἀποτελοῦσιν ὅλον τι καὶ εἶναι ἐπιστημονικοὶ καρποὶ ὡρίμου ἡλικίας*[2]*. Τοῦτο παρέχει μεγάλην εὐκολίαν τῷ ἀναγνώστῃ, διότι δύναται οὗτος ἐν ἑκάστῃ σελίδι τῶν συγγραμμάτων νὰ ἀνευρίσκῃ τὰς ἰδέας τοῦ φιλοσόφου, αἵτινες δὲν ἠλλοιώθησαν ἐν ἄλλῳ συγγράματι, ὅπερ συμβαίνει παρὰ τῷ Πλάτωνι.*

Ὡς ὁ Πλάτων εἶχεν ὑπ' ὄψει τὴν Σωκρατικὴν φιλοσοφίαν, οὕτως ὁ Ἀριστοτέλης τὴν τοῦ διδασκάλου. Πλὴν τῆς φι-

---

1) Ὅρα εἰσαγωγήν μου εἰς Πλάτ. ἐν σελίδ. 27. 2) Αὐτόθι.

λοσοφίας τούτου ἐμελέτησε καὶ τὰς τῶν προγενεστέρων, ἃς προτάσσει τῶν ἰδίων ἐρευνῶν. Ἐν πολλοῖς ἀνασκευάζει ταύτας, ἀλλὰ δὲν ἐμμένει, διότι ἤδη ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ἀνῃρέθησαν. Ὁ Σταγειρίτης συμφωνεῖ πρὸς τὸν διδάσκαλον κατὰ τὸν ὁρισμὸν τῆς φιλοσοφίας. Καὶ κατὰ τοῦτον ἡ φιλοσοφία εἶναι ἡ ἡγεμονὶς πασῶν τῶν ἐπιστημῶν, ἡ ἐπιστήμη ἡ ἐξετάζουσα τὸ ὕψιστον καὶ ἄριστον καὶ εὑρίσκουσα τὸ αἴτιον ἑκάστης πράξεως[1]. *Ὁ Ἀριστοτέλης ὁμολογεῖ μέν, ὅτι ἡ φιλοσοφία ἀσχολεῖται περὶ τὴν καθ' ὅλου φύσιν τῶν ὄντων, ἀλλὰ θεωρεῖ ὡς ἔργον αὐτῆς, ἵνα καὶ τὰ καθ' ἕκαστον ἐκ τοῦ ὅλου ἐξηγήσῃ. Οὗτος δὲν εἶναι μόνον μέγας θεωρητικός, ἀλλὰ καὶ ἔξοχος παρατηρητής. Βεβαίως δὲν πρέπει νὰ ζητήσῃ τις παρὰ τοῦ Ἀριστοτέλους τὴν βεβαιότητα καὶ τὴν ἀκρίβειαν τῆς πείρας, ἣν εὑρίσκει παρὰ τοῖς νεωτέροις, ἀλλ' αὕτη ἱδρύετο τὸ πρῶτον ὑπὸ τούτου τοῦ φιλοσόφου καὶ ἔλειπον αὐτῷ τὰ ἀναγκαῖα ὄργανα. Δὲν παραδέχεται τὰς ἰδέας τοῦ Πλάτωνος*[2], *ἀλλ' ἐπενόησε τὴν* ἐντελέχειαν. *Οὗτος εὑρίσκει τέσσαρας τῶν ὄντων αἰτίας, τὴν οὐσίαν (τὸ τί ἦν εἶναι) τὴν ὕλην, τὸ ποιητικὸν καὶ τὸ τελικὸν αἴτιον*[3]. *Τὴν μὲν ὕλην ὁ φιλόσοφος ὑπάγει εἰς τὸ δυνάμει εἶναι, τὴν δὲ οὐσίαν εἰς τὸ ἐνεργείᾳ ἢ ἐντελεχείᾳ εἶναι. Ἐντελέχεια λοιπὸν (ἐκ τοῦ ἐντελῶς ἔχειν)*

---

[1]) *Ἐν τοῖς Μετὰ τὰ φυσικὰ Α*, 2. 982 *β* "*Ἀρχικωτάτη δὲ τῶν ἐπιστημῶν, καὶ μᾶλλον ἀρχικὴ τῆς ὑπηρετούσης, ἡ γνωρίζουσα τίνος ἕνεκέν ἐστι πρακτέον ἕκαστον· τοῦτο δ' ἐστὶ τἀγαθὸν ἐν ἑκάστοις, ὅλως δὲ τὸ ἄριστον ἐν τῇ φύσει πάσῃ*". [2]) *Τὰ μετὰ τὰ φυσικ. Α*, 9, 991 *α* "*Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐκ τῶν εἰδῶν ἐστι τἆλλα κατ' οὐδένα τρόπον τῶν εἰωθότων λέγεσθαι. Τὸ δὲ λέγειν παραδείγματα αὐτὰ εἶναι καὶ μετέχειν αὐτῶν τἆλλα κενολογεῖν ἐστι καὶ μεταφορὰς λέγειν ποιητικάς. Τί γάρ ἐστι τὸ ἐργαζόμενον πρὸς τὰς ἰδέας ἀποβλέπον;*". [3]) *Αὐτόθι Α'*, 2, 982 "*τὰ δ' αἴτια λέγεται τετραχῶς, ὧν μίαν μὲν αἰτίαν φαμὲν εἶναι τὴν οὐσίαν καὶ τὸ τί ἦν εἶναι (ἀνάγεται γὰρ τὸ διὰ τί εἰς τὸν λόγον ἔσχατον, αἴτιον δὲ καὶ ἀρχὴ τὸ διὰ τί πρῶτον), ἑτέραν δὲ τὴν ὕλην καὶ τὸ ὑποκείμενον, τρίτην δὲ ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως, τετάρτην δὲ τὴν ἀντικειμένην αἰτίαν ταύτῃ, τὸ οὗ ἕνεκα καὶ τἀγαθόν· τέλος γὰρ γενέσεως καὶ κινήσεως πάσης τοῦτ' ἐστίν)*".

εἶναι ἐντελὴς ἐνέργεια. Κατὰ ταῦτα λίθος μὲν εἶναι ὁ δυνάμει, ὁ δὲ Ἑρμῆς ὁ ἐκ λίθου γενόμενος ὁ ἐντελεχείᾳ. Οὕτω παρὰ τῷ Ἀριστοτέλει ἔχομεν ὕλην καὶ εἶδος.

Ἐν ταῖς ἰδέαις τοῦ Πλάτωνος ἐλλείπει ἡ κινοῦσα δύναμις, ἥτις εἶναι ἀναγκαία πρὸς παραγωγὴν τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου. Τὴν ἔλλειψιν ταύτην κατιδὼν ὁ Ἀριστοτέλης ἀνεπλήρωσε διὰ τοῦ π ρ ώ τ ο υ κ ι ν ο ῦ ν τ ο ς, ὅπερ εἶναι ὁ θεός[1]. *Τοῦτον θεωρεῖ ὡς ἀΐδιον, ἄϋλον, ἀκίνητον, ἀμερῆ καὶ ἀδιαίρετον. Ἀλλὰ κατὰ τῆς θεωρίας ταύτης ἠγέρθησαν ἀντιρρήσεις. Ἐλέχθη, φερ' εἰπεῖν· ἀφ' οὗ ὁ θεὸς εἶναι ἀκίνητον, πῶς μεταδίδει ἄλλοις τῆς κινήσεως; Τὴν ἀντίφασιν ταύτην καὶ αὐτὸς ὁ φιλόσοφος παρατηρήσας ἐπειράθη, ὅπως ἄρῃ παραβαλὼν τὸ πρῶτον κινοῦν πρὸς τὸ καλόν, ὅπερ ἔχει κινητικὴν δύναμιν, δηλ. ἐφέλκει πρὸς ἑαυτὸ ὡς ὀρεκτόν. Ὁ θεὸς ὅμως τοῦ Ἀριστοτέλους δὲν ἔχει τὰς ἰδιότητας θεοῦ, οὐδὲ νοοῦντος πνεύματος*[2], *ἀλλ' εἶναι ἐνέργειά τις. Εἰς ἀκριβεστέραν ἔρευναν τῆς Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας δὲν δυνάμεθα νὰ εἰσέλθωμεν, διότι τοῦτο ἀνήκει τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας. Καὶ ἐκ τῶν ὀλίγων ὅμως, ἅπερ εἴπομεν, γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ μὲν Πλάτων ἐκπροσωπεῖ τὴν ἐνθουσιώδη ἰδεολογίαν, ὁ δὲ Σταγειρίτης τὸν νηφάλιον πραγματισμόν. Ἀλλ' ἀφ' οὗ οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες οὕτως ἀλλήλων διέφερον, μένει δυσεξήγητον, πῶς ὁ πραγματολόγος ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη ἐγένετο μαθητὴς τοῦ ἰδεολόγου. Εἶναι γνωστόν, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἠκροάσατο τοῦ Πλάτωνος γέροντος ἤδη ὄντος, ὅτε πραγματικώτερος οὗτος*

---

[1]) *Τὰ Μετὰ τὰ φυσικ. Λ*, 7, 1072 *β* "*Καὶ ζωὴ δέ γ' ὑπάρχει· ἡ γὰρ νοῦ ἐνέργεια ζωή, ἐκεῖνος δὲ ἡ ἐνέργεια· ἐνέργεια δὲ ἡ καθ' αὑτὴν ἐκείνου ζωὴ ἀρίστη καὶ ἀΐδιος. Φαμὲν δὲ τὸν θεὸν εἶναι ζῷον ἀΐδιον ἄριστον, ὥστε ζωὴ καὶ αἰὼν συνεχὴς καὶ ἀΐδιος ὑπάρχει τῷ θεῷ· τοῦτο γὰρ ὁ θεός.... Ὅτι μὲν οὖν ἔστιν οὐσία τις ἀΐδιος καὶ ἀκίνητος καὶ κεχωρισμένη τῶν αἰσθητῶν, φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων. Δέδεικται δὲ καὶ ὅτι μέγεθος· οὐδὲν ἔχειν ἐνδέχεται ταύτην τὴν οὐσίαν, ἀλλ' ἀμερὴς καὶ ἀδιαίρετός ἐστιν*". [2]) *Παράβαλλ.* Christ. *ἐν σελίδ.* 421.

ἐγένετο, ὡς μαρτυροῦσιν οἱ Νόμοι καὶ ὁ Τίμαιος. Τοῦτο λέγεται πρὸς ἐξήγησιν τῆς διαφορᾶς[1]. Νομίζομεν ὅμως, ὅτι μόνη ἡ ἐξήγησις αὕτη εἶναι ἀνεπαρκής. Διότι ἔχομεν τὴν γνώμην, ὅτι εἰς τὴν πραγματολογίαν ἦγον τὸν Σταγειρίτην ἡ ἰατρικὴ αὐτοῦ ἀνατροφὴ καὶ ὁ ὑλισμός, εἰς ὃν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἔρρεπε τὸ Ἑλληνικὸν γένος. Εἰκάζομεν δ', ὅτι ὁ πραγματισμὸς κατ' ὀλίγον διεμορφώθη ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ φιλοσόφου· διότι τὸ κατ' ἀρχὰς ἦτο ἐνθουσιώδης πρὸς τὰς ἰδέας τοῦ διδασκάλου, ὡς μαρτυροῦσι τὰ πρῶτα συγγράμματα αὐτοῦ, ὅπερ ἦσαν διαλογικά.

Βεβαίως ὁ Ἀριστοτέλης ἐν πολλοῖς ἔκρινεν ἀσφαλέστερον τοῦ Πλάτωνος, ἀλλὰ τὸ ὅλον φιλοσοφικὸν σύστημα τούτου δὲν ἔχει τὸ ἐναρμόνιον, ὅπερ θαυμάζομεν παρὰ τῷ διδασκάλῳ αὐτοῦ. Ὁ Σταγειρίτης ἔχει εὐρεῖαν μέν, ἀλλὰ ψυχρὰν διάνοιαν, ὁ δ' Ἀθηναῖος φιλόσοφος δεικνύει νοῦν καὶ καρδίαν θερμήν, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸν τέλειον ἄνθρωπον. Καθ' ἡμᾶς ἡ ἐκμηδένισις τῆς λειτουργίας τῆς καρδίας δὲν εἶναι ἀνθρωπίνη τελείωσις, ἀλλὰ κολόβωσις ἐκείνου, ὅπερ ὁ δημιουργὸς ἔδωκε τῷ ἀνθρώπῳ. Ὁ μαθητὴς δὲν δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν διδάσκαλον οὔτε κατὰ τὴν φαντασίαν, οὔτε κατὰ τὸν ποιητικὸν ὄγκον, οὔτε κατὰ τὴν ἀνθηρότητα τῆς γλώσσης. Διότι ἡ γλῶσσα τοῦ Σταγειρίτου εἶναι ξηρὰ καὶ λιτή. Ὀφείλομεν ὅμως νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι οὗτος ἐμόρφωσε τὴν ἐπιστημονικὴν γλῶσσαν, ἧς τὰς ἀρετὰς δύναταί τις εὐκόλως νὰ παρίδῃ· διότι αὕτη ἐγένετο συνήθης. Τινὲς ἔχουσι τὴν γνώμην, ὅτι ὁ ἡμέτερος φιλόσοφος ἠδύνατο νὰ γράψῃ ἐν γλώσσῃ ἀνθηροτέρᾳ καὶ μετὰ μείζονος χάριτος, ἂν προετίμα τὸ εἶδος τοῦτο τῆς συγγραφῆς. Εἰκάζουσιν δ' ἔκ τινων ἀποσπασμάτων τῶν διαλόγων αὐτοῦ. Καὶ ἡμεῖς νομίζομεν μέν, ὅτι σοφὸς ἀνήρ, ὅστις περὶ τὴν ῥητορικὴν καὶ τὴν αἰσθητικὴν ἠσχολήθη, ἠδύνατο νὰ γράψῃ καλλι-

---

[1]) Παρὰ τῷ αὐτῷ ἐν σελίδ. 397.

πέστερον, ἀλλὰ πεποίθαμεν, ὅτι κατ' οὐδένα τρόπον ἦτο εὔκολον αὐτῷ νὰ προσπελάσῃ εἰς τὸ Πλατωνικὸν κάλλος· διότι καὶ ἡ πρὸς τὸ καλὸν αἴσθησις τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐμειώθη καὶ διότι ὁ φιλοσοφικὸς τοῦ Ἀριστοτέλους τρόπος δὲν ἠδύνατο νὰ προσαρμοσθῇ εἰς ἀνθηροτέραν γλῶσσαν. Ψυχραὶ ἰδέαι, ὡς νομίζομεν, μόνον ἐν ψυχρᾷ γλώσσῃ ἀπεικονίζονται.

Εἴπομεν, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἠδύνατο νὰ γράψῃ ἐν γλώσσῃ ἀνθηροτέρᾳ καὶ φαίνεται, ὅτι ἔγραψε· διότι οἱ ἀρχαῖοι ἐπαινοῦσι τὴν γλῶσσαν τοῦ φιλοσόφου, ἀλλ' ἐννοοῦσι τὴν ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς συγγράμμασιν[1]*, ἅπερ ἦσαν προωρισμένα πρὸς χρῆσιν εὐρυτέρου κύκλου ἀναγνωστῶν. Εἶναι δὴ πολυθρύλητον τὸ ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος εἰρημένον περὶ Ἀριστοτέλους, ὅτι εἶναι ποταμὸς χρυσίου ῥέοντος*[2]*. Τὰ ἐξωτερικὰ λοιπὸν συγγράμματα τοῦ φιλοσόφου ἦσαν διαλογικὰ καὶ κατὰ τοῦτο οὗτος ἐμιμήθη τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ*[3]*. Γινώσκομεν δ', ὅτι ἔγραψεν Εὔδημον περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, Περὶ φιλοσοφίας, Περὶ τἀγαθοῦ, Μενέξενον, Γρύλλον ἢ περὶ ῥητορικῆς, Νήρινθον, Περὶ δικαιοσύνης, Περὶ εὐγενείας, Περὶ φιλίας καὶ περὶ ἄλλων. Ταῦτα ὅμως ἀπώλοντο*[4] *καὶ διὰ τὴν ἀπώλειαν λυπούμεθα· διότι δὲν δυνάμεθα νὰ γινώσκωμεν τὴν βαθμιαίαν*

---

1) *Ὅρα Θεμίστ.* XXVI, 385 D *καὶ Φιλόπον. εἰς Κατηγορ.* 36 *β. Παράβαλλ.* Blass, Rhein. Mus. 30, 481. 2) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Κικέρ.* 24 *καὶ* Cicer. Acad. post II, 38, 119 "flumen orationis aureum fundens Aristoteles". *Ὁ Σταγειρίτης ὠνόμασεν ἐξωτερικοὺς λόγους, οὐχὶ δὲ καὶ ἐσωτερικούς.* 3) *Ἰδὲ* H. Schlottmann, Ars dialogorum componendorum, Rostochii 1889 *ἐν σελίδ.* 19—25. *Παράβαλλ.* Bernays, Die Dialoge des Aristoteles im Verhältnis zu seinen übrigen Werken, Berlin 1863 *καὶ* Diels, Ueber die exoterischen Schriften des Aristot. Stzb. d. Berl. Akad. 1883 *ἐν σελ.* 477. 4) *Τὰ ἀποσπάσματα ὑπάρχουσιν ἐν τῷ πέμπτῳ τόμῳ τῆς Ἀκαδημ. ἐκδόσ.* Berl. 1870. *Παράβαλλ.* Heitz, Die verlorenen Schriften des Arist. 1865 *καὶ* Christ *ἐν σελίδ.* 401.

τοῦ φιλοσόφου τούτου ἀνάπτυξιν. Ἐκ τῶν διαλόγων διετήρησεν ἡμῖν ἀπόσπασμά τι ἀνῆκον εἰς τὸν Εὔδημον ὁ Πλούταρχος[1] *καὶ ὁ Κικέρων μετέφρασε δύο ἄλλα*[2].

Ὁ Ἀριστοτέλης ἠσχολήθη καὶ περὶ φιλολογικὰ καὶ δὴ διώρθωσε τὴν Ἰλιάδα τοῦ Ὁμήρου, ἣν ἔδωκε τῷ μαθητῇ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρῳ[3]. *Πρὸς δὲ συνέταξεν Ἀπορήματα Ὁμηρικά, Διδασκαλίας, Πυθιονίκας καὶ Ὑπομνήματα ἱστορικά. Ἐκ τῶν ἱστορικῶν συγγραμμάτων διετηρήθη μέχρις ἡμῶν τὸ Περὶ Μελίσσου, Ξενοφάνους, Ζήνωνος. Πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον εἶχε πέμψει δύο ὑπομνήματα, τὸ μὲν Περὶ ἀποικιῶν, τὸ δὲ Περὶ βασιλείας. Ἴσως δὲν εἶναι ἀπίθανος ἡ εἰκασία, καθ' ἣν ὁ Ἀλέξανδρος ἐκ τοῦ πρώτου ὑπομνήματος ὡρμήθη, ὅπως κτίσῃ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν πλείονας τῶν ἑβδομήκοντα Ἑλληνίδων πόλεων*[4] *πρὸς διάδοσιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ὑπομνήματι ὁ φιλόσοφος συνεβούλευε τῷ μαθητῇ αὐτοῦ, ὅπως τοὺς μὲν Ἕλληνας μεταχειρίζηται ἡγεμονικῶς, τοὺς δὲ βαρβάρους δεσποτικῶς*[5]. *Κατὰ τοῦτο ὅμως ὁ μαθητὴς δὲν ἐπείσθη τῷ διδασκάλῳ, ἀλλὰ τοὺς βίους, τὰ ἤθη, τοὺς γάμους καὶ τὰς διαίτας μίξας ἐνετείλατο τοῖς στρατιώταις, ἵνα τὴν οἰκουμένην θεωρῶσι πατρίδα καὶ συγγενεῖς μὲν τοὺς ἀγαθούς, ἀλλοφύλους δὲ τοὺς πονηροὺς καὶ νὰ διακρίνωσι τὸ μὲν Ἑλληνικὸν διὰ τῆς ἀρετῆς, τὸ δὲ βαρβαρικὸν διὰ τῆς κακίας*[6]. *Οὕτως ἔθετο τὰς βάσεις τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ. Ὁ Ἀριστοτέλης ὅμως διέστελλε τοὺς Ἕλληνας τῶν βαρβάρων. Ἐπειδὴ δὲ τοὺς πρώτους εἶχεν*

---

1) *Παραμυθ. εἰς Ἀπολλών.* 27. 2) De natura deorum II, 37 *καὶ* De officiis II, 16. 3) *Περὶ ταύτης ἀνάγνωθι τὴν Ἱστορίαν μου τῶν Ὁμηρ. ἐπ. ἐν σελίδ.* 185. 4) *Πλούταρχ. Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρ. τυχ. ἢ ἀρετ. Λόγ. α'* V. *Παράβαλλ.* Bergk IV, 484. 5) *Πλούταρχ. αὐτόθι* VI *„Οὐ γάρ, ὡς Ἀριστοτέλης συνεβούλευεν αὐτῷ, τοῖς μὲν Ἕλλησιν ἡγεμονικῶς, τοῖς δὲ βαρβάροις δεσποτικῶς χρώμενος„.* 6) *Αὐτόθι.*

ἐν μεγάλῃ τιμῇ, ὅτε ὁ Φίλιππος ἀπεφάσισεν, ἵνα ἡγούμενος τῶν Ἑλλήνων πολεμήσῃ πρὸς τοὺς βαρβάρους ἔπεμψε τούτῳ ὑπόμνημα ἐπιγραφόμενον Δικαιώματα πόλεων. Δὲν εἶναι γνωστόν, ἂν ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων ἐν Κορίνθῳ διέταξε τὰ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ φιλοσόφου.

Ἐκ τούτων γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ Σταγειρίτης δὲν ἦτο μόνον θεωρητικὸς φιλόσοφος, ἀλλ' ἠδύνατο καὶ περὶ πολιτικῶν ὑποθέσεων νὰ σκεφθῇ. Ἔν τινι διαλόγῳ, ὅστις ἐπεγράφετο Πολιτικός, ἐπραγματεύετο περὶ πολιτικῶν ζητημάτων. Εἶναι δὲ λυπηρόν, ὅτι ἀπώλετο τὸ πολύτιμον σύγγραμμα τὸ ἐπιγραφόμενον Πολιτεῖαι, ἐν ᾧ περιέγραφε 158 πόλεων τὰ πολιτεύματα. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο οὐ μόνον ἦτο θησαυρὸς πολιτικῶν γνώσεων, ἀλλὰ καὶ τερπνὸν ἀνάγνωσμα, ὡς ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Ξενοφῶν καὶ ὁ Εὔδοξος[1]*. Ἐκ τούτου, ὡς καὶ ἐκ τῶν Νομίμων, ἅπερ εἶχον συγγενῆ ὑπόθεσιν, διετηρήθησαν ὀλίγα ἀποσπάσματα. Ἀλλὰ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀνεκαλύφθη ἡ Ἀθηναίων πολιτεία, ἥτις ἐπήνεγκεν ἀναμόρφωσιν ἐν ταῖς μελέταις τοῦ πολιτεύματος τῆς ἡγεμονίδος πόλεως. Τὸ πρῶτον ἀνεκαλύφθησαν ἐν Βερολίνῳ ἀποσπάσματα ἀνήκοντα τῇ μνημονευθείσῃ τοῦ Ἀριστοτέλους διατριβῇ*[2]*, εἶτα δὲ τὸ Βρεττανικὸν Μουσεῖον ἐξέδωκε πληρέστερον χειρόγραφον. Ἡ γνησιότης τούτου ἠμφισβητήθη, ἀλλ' οἱ κατὰ ταύτης φερόμενοι λόγοι δὲν εἶναι ἰσχυροί. Μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ πολυτίμου τούτου ἔργου πολλοὶ κριτικοὶ ἠσχολήθησαν περὶ τὴν διόρθωσιν τοῦ κειμένου καὶ συμπλήρωσιν τῶν ἐφθαρμένων αὐτοῦ μερῶν*[3]*. Πρὸς δὲ*

---

1) *Πλούταρχ. Ὅτι οὐδὲ ζῆν ἐστιν ἡδέως κατ' Ἐπίκουρον ἐν Χ. Παράβαλλ.* Christ *ἐν σελίδ.* 417. 2) *Ὅρα* Diels, Ueber die Berliner Fragmente der *Ἀθηναίων πολιτεία* Abh. d. Berl. Akad. 1885. Bergk, Rhein. Mus. 36, 87 *καὶ* Wilcken, Herm. 23 (1888) *ἐν σελίδ.* 446. 3) *Ὅρα* G. Kaibel et Wilamowitz-Moellendorf, Berol. 1891 *καὶ* Staat der Athener, erkl. v. K. Hude, Leipzig 1892.

ἐπειράθησαν, ὅπως συντάξωσι συγγραφὰς περὶ τῆς πολιτείας τῶν Ἀθηναίων στηριζόμενοι ἐπὶ τοῦ ἀνακαλυφθέντος ἔργου[1].

Ἀπώλοντο μὲν αἱ Πολιτεῖαι, ἀλλὰ περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν τὰ Πολιτικά, ἅπερ συνίστανται ἐξ ὀκτὼ βιβλίων. Τὸ κείμενον ὅμως τοῦ πολυτίμου τούτου συγγράμματος περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς ἐν οἰκτρᾷ καταστάσει. Διότι πολυάριθμα χάσματα ἐν αὐτῷ ὑπάρχουσι, μακρὰ τμήματα ὅλως ἐλλείπουσι καὶ ἡ τάξις τῶν βιβλίων φέρεται διατεταραγμένη. Τὸ ἕβδομον καὶ ὄγδοον βιβλίον δὲν κατέχουσι τὴν προσήκουσαν θέσιν, ἀλλὰ πρέπει νὰ τεθῶσι πρὸ τοῦ τετάρτου καὶ τοῦ ἕκτου[2]. Τὴν διατάραξιν τῶν βιβλίων παρετήρησεν ἤδη κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα ὁ Ἰταλὸς *Segni*. Πρὸς δὲ παρετηρήθη, ὅτι τὸ ἔργον δὲν συνετελέσθη ἢ τοὐλάχιστον δὲν παρεδόθη ἡμῖν ἀκέραιον. Διότι ὁ φιλόσοφος πραγματεύεται περὶ τῶν τεσσάρων μερῶν τῆς συνήθους παιδεύσεως, ἀλλ' οὐδὲν λέγει περὶ ὑψηλοτέρων μαθημάτων, δηλ. περὶ φιλοσοφίας. Εἰκάζεται, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης συνέγραψε κεχωρισμένας διατριβάς, ὡς Περὶ οἰκονομίας, Περὶ ἀριστοκρατίας, καὶ ὅτι ὁ Θεόφραστος βραδύτερον ταύτας συνέδεσε. Παραπλήσιόν τι ἐλέχθη καὶ περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ Ἡροδότου. Ἀλλ' ἡ εἰκασία δὲν φαίνεται ἡμῖν πολὺ πιθανή· διότι ἐν ἀρχῇ τοῦ συγγράμματος ὁ φιλόσοφος ὑποδεικνύει, ὅτι συγγράφει πραγματείαν περὶ ὁλοκλήρου τῆς πολιτείας. Πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου ἠσχολήθη ὁ ἡμέτερος Κοραῆς[3] καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις ὁ διαπρεπὴς φιλόσοφος καὶ ἐμὸς φίλος *Susemihl*[4].

---

[1]) Aristoteles und Athen von Ul. V. Wilamowitz-Moellendorf, Berlin 1893. Ὅρα καὶ Henri Francotte L'organisation de la cité Athénienn et la réforme de Chlisthènes, Bruxelles, 1893. [2]) Ὅρα Woltmann, Ueber die Ordnung der Bücher in der Aristotelischen Politik. Bhein. Mus. 1842 ἐν σελίδ. 321—354. Forchhamer, Die Ordnung der Bücher in der Aristotelichen Politik, Philologus XVI, 1861 ἐν σελίδ. 50—68. Παράβαλλ. καὶ Zeller Philosophie der Griechen II, 523 (ἐκδ. β'). [3]) Ὅρα Θερειαν. Ἀδαμ. Κορ. ἐν τόμ. III, 37. [4]) Παρὰ τοῦ ἀνδρὸς τού-

Ἀλλ' εἰ καὶ τὸ κείμενον πολλαχῶς διεφθάρη, ὅμως τὸ σύγγραμμα τοῦτο θεωρεῖται ὡς τὸ σπουδαιότατον τοῦ Σταγειρίτου διὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἐμβρίθειαν τῶν νοημάτων. Οἱ νεώτεροι μετὰ πολλοῦ τοῦ ζήλου ἀσχολοῦνται περὶ τὰς πολιτικὰς ἐπιστήμας, ἀλλὰ βάσις τῶν ἐρευνῶν πάντοτε διαμένουσι τὰ Πολιτικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους[1]. *Πρὸς συγγραφὴν τοῦ ἔργου τούτου συνεβάλετο ἡ μεγάλη τῶν Ἑλληνίδων πόλεων πληθὺς καὶ ἡ ἄπειρος ποικιλία τῶν νόμων τούτων. Ἐπὶ τούτων ὁ Σταγειρίτης ἐρειδόμενος ἠδυνήθη νὰ ἐξαρθῇ εἰς ὑψηλὰς θεωρίας. Κατὰ τοῦτον ὁ ἄνθρωπος εἶναι πολιτικὸν ζῷον ὑπὲρ τὴν μέλισσαν καὶ πᾶν ἀγελαῖον ζῷον. Διὰ τοῦτο ἐδόθη αὐτῷ καὶ ὁ λόγος πρὸς δήλωσιν τοῦ συμφέροντος καὶ βλαβεροῦ, τοῦ δικαίου καὶ ἀδίκου*[2]. *Ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἀνάγκην τῆς πολιτείας πρὸς ἠθικὴν αὐτοῦ τελειότητα, ὁ δὲ μὴ δεόμενος ταύτης εἶναι θηρίον ἢ θεός. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ὁ σκοπὸς τῆς πολιτείας κεῖται ἐν τῇ εὐδαιμονίᾳ τῶν πολιτῶν. Καὶ ὁ μέγας οὗτος φιλόσοφος δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν προλήψεων τῆς ἀρχαιότητος, ἀλλ' ἐπειράθη, ὅπως ἀποδείξῃ, ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἐγεννήθησαν φύσει ἐλεύθεροι καὶ φύσει δοῦλοι*[3]. *Λέγει δ', ὅτι οἱ βάρβαροι εἶναι δουλικώτεροι*

του ἐλάβομεν δῶρον τὰ Πολιτικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους μετὰ πολυτίμου εἰσαγωγῆς, μετὰ Γερμανικῆς μεταφράσεως καὶ σημ. ἐκδεδομένα, (Leipzig 1879). *Παράβαλλ. τοῦ αὐτοῦ ἀνδρὸς* De Aristot. Politicorum libris I et II quaestiones criticae, Gryphisw 1867. *Περὶ τὴν κριτικὴν τοῦδε τοῦ συγγράμματος ἠσχολήθη καὶ ὁ ἐμὸς φίλος καὶ διαπρεπὴς φιλόλογος Ἰωάννης Ἀργυριάδης ἐν τῇ ἀξίᾳ λόγου διατριβῇ· Διορθώσεις εἰς τὰ Ἀριστοτέλους Πολιτικά, Ἀθήνησιν* 1893. [1]) *Ὁ ἐμὸς πενθερὸς Ν. Σαρίπολος ἐδίδασκεν ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ συνταγματικὸν δίκαιον, ἐν ᾧ οἱ ἀκροαταὶ εἶχον ἐν χερσὶ κατ' εἰσήγησιν τοῦ καθηγητοῦ τὰ Πολιτικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους.* [2]) *Ἐν βιβλ. Ι,* 1. [3]) *Ἐν βιβλ. Ι,* 2 « *Ἔστι γὰρ φύσει δοῦλος ὁ δυνάμενος ἄλλου εἶναι· διὸ καὶ ἄλλου ἐστί· καὶ ὁ κοινωνῶν λόγου τοσοῦτον, ὅσον αἰσθάνεσθαι, ἀλλὰ μὴ ἔχειν· τὰ γὰρ ἄλλα ζῷα οὐ λόγου αἰσθανόμενα, ἀλλὰ παθήμασιν ὑπηρετεῖ. Καὶ ἡ χρεία δὲ παραλάττει μικρόν· ἡ γὰρ πρὸς τἀναγκαῖα τῷ σώματι βοήθεια γίνεται παρ' ἀμφοῖν, παρά τε τῶν δού-*

τῶν Ἑλλήνων καὶ οἱ περὶ τὴν Ἀσίαν τῶν Εὐρωπαίων[1]. *Νομίζει δ', ὅτι ὁ κατὰ τῶν δούλων πόλεμος εἶναι δίκαιος, ὡς ὁ κατὰ τῶν θηρίων*[2]. *Ἡ ὑψηλὴ τιμὴ τῆς καθαιρέσεως τῆς δουλείας, ἥτις κατῄσχυνε τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἀνήκει τῷ Χριστιανισμῷ. Πότε ἐγράφησαν τὰ Πολιτικά, δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν. Ἀλλ' ἔκ τινων τεκμηρίων δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ· ὁ φιλόσοφος γινώσκει μὲν τὸν θάνατον τοῦ Φιλίππου (338)*[3], *δὲν λαμβάνει ὅμως ὑπ' ὄψει οὔτε τὴν ἅλωσιν τῆς Βαβυλῶνος (332)*[4] *ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, οὔτε τὴν κοσμοκρατορίαν τούτου. Λοιπὸν ἡ συγγραφὴ συνετάχθη ἐν χρονικῷ διαστήματι κειμένῳ μεταξὺ τῶν δύο εἰρημένων χρονολογιῶν.*

Τῷ Ἀριστοτέλει ἀποδίδονται καὶ τὰ Οἰκονομικά, *ἅπερ συνίστανται ἐκ τριῶν βιβλίων. Τούτων τὸ τελευταῖον διετηρήθη ἐν λατινικῇ μεταφράσει καὶ ἐπιγράφεται* Νόμοι ἀνδρὸς καὶ γαμετῆς[5]. *Ἀλλ' ὁ Σταγαρίτης περὶ οἰκονομικῶν ἐπραγματεύθη ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ τῶν Πολιτικῶν καὶ μόλις εἶναι πιστευτόν, ὅτι συνέταξε ἰδιαίτερον σύγγραμμα*[6]. *Ὑπὸ τοῦ Φιλοδήμου ἀποδίδεται τὸ πρῶτον βιβλίον τῷ Θεοφράστῳ, ἀλλὰ δὲν εἶναι πιθανόν, ὅτι οὗτος συνέταξε διατριβὴν ὅλως ἐξηρτημένην ἐκ τῶν Πολιτικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους. Διὰ τοῦτο εἰκάζεται, ὅτι αὕτη συνετάχθη ὑπό τινος νεωτέρου περιπατικοῦ καὶ ἴσως κατὰ τὰ 250—200 π. Χ. ὡς ὑπολογίζει ὁ Suse-*

λων καὶ παρὰ τῶν ἡμέρων ζῴων„. [1]) *Ἐν βιβλ. III*, 9. [2]) *Ἐν βιβλ. I*, 3, 1256 *β* "*Διὸ καὶ ἡ πολεμικὴ φύσει κτητική πως ἔσται (ἡ γὰρ θηρευτικὴ μέρος αὐτῆς), ᾗ δεῖ χρῆσθαι πρός τε τὰ θηρία καὶ τῶν ἀνθρώπων ὅσοι πεφυκότες ἄρχεσθαι μὴ θέλουσιν, ὡς φύσει δίκαιον ὄντα τοῦτον τὸν πόλεμον„.* [3]) *Ἐν* 1311 *β.* [4]) *Ἐν σελίδ.* 1276 *α* "*Τοιαύτη δ' ἴσως ἐστὶ καὶ Βαβυλὼν καὶ πᾶσα ἥτις ἔχει περιγραφὴν μᾶλλον ἔθνους ἢ πόλεως„.* [5]) *Ὅρα* Egger, Les économiques d' Aristote et de Théophraste, Annales de la Faculté des Lettres de Burdeaux 1879 *ἐν σελίδ.* 364—381. *Παράβαλλ.* Haureau, Sur quelques traductions de l' Économique d' Aristote, Ann. de la Fac. des Lettres de Burdeaux II, 4 *ἐν σελίδ.* 397—409 *καὶ* Susemihl, I, 160 [6]) Bergk IV, 495.

mihl[1]. Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ ὑπάρχει σειρὰ παραδειγμάτων, καθ' ἃ πόλεις ἢ ἰδιῶται χρημάτων δεόμενοι ἠδυνήθησαν νὰ πορισθῶσι ταῦτα, π. χ. οἱ Χῖοι ἐψηφίσαντο, ἵνα οἱ ὀφείλοντες τοῖς ἰδιώταις ἀργύριον ἀποδίδωσι τῇ πόλει, ἥτις λαβοῦσα τὰ κεφάλαια ἀπέδιδε τοὺς τόκους ἐκ τῶν προσόδων[2]. Ἡ διατριβὴ αὕτη, ἥτις οὐδὲν φιλοσοφικὸν περιέχει, εἶναι ἀναξία τοῦ μεγάλου φιλοσόφου[3].

Ὅτε ὁ Ἀριστοτέλης ἐφοίτα ἐν τῇ Ἀκαδημείᾳ τοῦ Πλάτωνος, ἠσχολεῖτο, ὡς ἤδη εἴρηται, περὶ τὴν ῥητορικήν. Ἀλλ' ἡ εἰς ἡμᾶς περιελθοῦσα Ῥητορικὴ τέχνη εἶναι ἐκ τῶν τελευταίων τοῦ φιλοσόφου ἔργων. Διότι συνεγράφη περὶ τὸ 330 π. Χ. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο συνίσταται ἐκ τριῶν βιβλίων, ἐξ ὧν ἐν μὲν τοῖς δυσὶ πρώτοις ὁ φιλόσοφος πραγματεύεται περὶ πίστεων, ἐν δὲ τῷ τρίτῳ περὶ τοῦ λεκτικοῦ. Τοῦτο εἶναι σπουδαιότατον τοῖς φιλολόγοις, διότι ἐνταῦθα εὑρίσκονται οἱ τεχνικοὶ ὅροι τῆς γραμματικῆς. Εἰκάζεται δ', ὅτι τὸ κατ' ἀρχὰς ἦτο ἰδιαιτέρα διατριβή. Διότι Διογένης ὁ Λαέρτιος μνημονεύει μόνον δύο βιβλίων τῆς ῥητορικῆς Τέχνης[4]. Περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ τρίτου βιβλίου ἀμφιβάλλει ὁ Sauppe, ἀλλ' ἡ ἀμφιβολία δὲν στηρίζεται ἐπὶ ἰσχυρᾶς βάσεως[5]. Τὰ τρία ὁμοῦ βιβλία ἀποτελοῦσι τὸ ὅλον τῆς ῥητορικῆς συνιστάμενον ἐκ τριῶν μερῶν, ὡς διαιρεῖ αὐτὸς ὁ Ἀριστοτέλης[6]. Καὶ οἱ Ῥωμαῖοι τεχνογράφοι οὕτως ὁρίζουσι τὰ μέρη, ἅπερ εἶναι *inventio, elocutio, dispositio* (εὕρεσις, ἔκφρασις, διάταξις). Ἐν ᾧ οἱ ἀρχαιότεροι

---

[1]) Οὗτος εἰργάσθη εὐστόχως πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου ἐν τῇ ἐκδόσει τῇ γενομένῃ τῷ 1878 (Leipzig). Παράβαλλ. καὶ Kirchhoff, Zur Aristot. Oek. Hermes XIII, 1878 ἐν σελίδ. 139. [2]) Ἐν κεφ. XIII. [3]) Ἰδὲ Götting ἐν τῇ ἐκδόσει. [4]) Ἐν βιβλ. V, 24. [5]) Παράβαλλ. Diels, Über das 3 Buch der Aristot. Rhelorik, Abhand. d. Berl. Akad. 1887. [6]) Ἐν ἀρχῇ τοῦ τρίτου βιβλ „Ἐπειδὴ τρία ἐστὶν ἃ δεῖ πραγματευθῆναι περὶ τὸν λόγον, ἓν μὲν ἐκ τίνων αἱ πίστεις ἔσονται, δεύτερον δὲ περὶ τὴν λέξιν, τρίτον δὲ πῶς χρὴ τάξαι τὰ μέρη τοῦ λόγου„.

περιωρίζοντο μόνον ἐν τῇ συλλογῇ ῥητορικῶν σχημάτων, ὁ Ἀριστοτέλης ἐπειράθη, ὅπως νόμους γενικοὺς τῆς τέχνης ταύτης ἀνεύρῃ. Σημειωτέον δ', ὅτι ὁ Πλάτων, ὅστις ἐν τῷ Γοργίᾳ ἀγωνίζεται πρὸς τὴν ῥητορικήν, ἐν τῷ Φαίδρῳ ἥψατο ἀρχῆς[1], *ἣν ἀνέπτυξεν ὁ Ἀριστοτέλης*[2]. *Τὰ δὲ Θεοδέκτεια, ὧν μνημονεύει ὁ Ἀριστοτέλης*[3], *δὲν ἐγράφησαν ὑπ' αὐτοῦ ἢ τοὐλάχιστον δὲν ἐξεδόθησαν, ἀλλ' ὑπὸ Θεοδέκτου τοῦ μαθητοῦ τοῦ φιλοσόφου. Φαίνεται, ὅτι περιεῖχον διατριβὰς ἀναγομένας εἰς τὴν πρώτην τοῦ Ἀριστοτέλους περίοδον*[4]. *Περὶ τῆς πραγματείας τῆς εἰς ἡμᾶς περιελθούσης, ἥτις ἐπιγράφεται Ῥητορικὴ πρὸς Ἀλέξανδρον, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι δὲν εἶναι γνησία. Διότι δὲν φαίνεται πιστευτόν, ὅτι ὁ φιλόσοφος ἠδύνατο νὰ κατέλθῃ εἰς τὰς δικανικὰς πανουργίας τῶν συνηγόρων. Ἡ πραγματεία αὕτη περιέχει τὴν ἀρχαιοτέραν μέθοδον τῆς διδασκαλίας, ὡς λέγει ὁ Bergk*[5]. *Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῇ πραγματείᾳ λέγονται δύο γένη τοῦ ῥητορικοῦ λόγου*[6], *τὸ δικανικὸν καὶ τὸ δημηγορικόν, ὡς ἐδέχετο ὁ Ἀναξιμένης, ὁ Victorius καὶ ὁ Spengel*[7] *εἰκάζουσιν, ὅτι ὑπὸ τοῦ τεχνογράφου τούτου συνετάχθη. Ἄλλοι ὅμως καταβιβάζουσι τὴν σύνταξιν τῆς πραγματείας εἰς τοὺς χρόνους τῶν Καισάρων*[8].

Ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Ἀριστοτέλους ὑψηλὴν θέσιν κατέχει τὸ Περὶ ποιητικῆς, ὅπερ συνίσταται ἐκ δύο βιβλίων. Ἀλλ' ἐκ τούτων διετηρήθη τὸ πρῶτον, ἐν ᾧ γίνεται λόγος περὶ

---

1) *Ἐν* 271 C „*Ἐπειδὴ λόγου δύναμις τυγχάνει ψυχαγωγία οὖσα, τὸν μέλλοντα ῥητορικὸν ἔσεσθαι ἀνάγκη εἰδέναι ψυχὴ ὅσα εἴδη ἔχει*". 2) *Ἐν βιβλ. II*, 1—17. 3) *Ἐν βιβλ. III*, 9 „*Αἱ δ' ἀρχαὶ τῶν περιόδων σχεδὸν ἐν τοῖς Θεοδεκτείοις ἐξηρίθμηνται*". 4) Valerius Maximus VIII, 14. 5) *Ἐν τόμ.* IV, 376, *σημ.* 126 *καὶ ἐν σελίδ.* 485. 6) *Ῥητορικ. πρὸς Ἀλέξανδρ. I*, 1. 7) Anaximenis Ars Rhetorica, quae vulgo fertur Aristotelis ad Alexandrum, Turici et Vitoduri 1844. *Παράβαλλ.* Phil 18, 604. 8) *Ὅρα τὴν διατριβὴν τοῦ* Campe *ἐν τοῖς περιοδ.* Jahrb. f. Phil 45, 59 *καὶ* Phil. 9, 109 *Παράβαλλ.* Christ *ἐν σελίδ.* 419.

τοῦ ἔπους καὶ τῆς τραγῳδίας. Λείπουσι δὲ τὰ περὶ λυρικῆς ποιήσεως καὶ κωμῳδίας. Περὶ τῆς γνησιότητος τῆς πολυτιμοτάτης διατριβῆς ἀμφιβάλλει ὁ ἐκδότης αὐτῆς Ritter[1]. *Πολλοὶ δὲ κριτικοὶ ἐξοβελίζουσι καὶ ἄλλα μὲν μέρη καὶ δὴ τὸ σπουδαιότατον δωδέκατον κεφάλαιον. Νομίζομεν, ὅτι αἱ τοιαῦται κρίσεις ἀνάγονται εἰς τὴν ὑπερκριτικήν. Αἱ ἐν τῇ πραγματείᾳ ταύτῃ αἰσθητικαὶ παρατηρήσεις εἶναι οὕτω μεγάλαι, ὥστε μόνον ἡ εὐρεῖα τοῦ Σταγειρίτου διάνοια ἠδύνατο νὰ συλλάβῃ. Στερούμεθα τῶν περὶ λυρικῆς ποιήσεως καὶ κωμῳδίας καὶ ὅμως καὶ οἱ κράτιστοι αἰσθητικοὶ τῶν νεωτέρων χρόνων δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀναπληρώσωσι τὴν ἔλλειψιν. Τινὲς νομίζουσιν, ὅτι τὸ περὶ ποιητικῆς εἶναι ἐπιτομὴ μείζονος συγγράμματος*[2], *ἀλλ' ὁ Kiene*[3] *πέποιθεν, ὅτι τοῦ συγγράμματος μόνον τὸ τελευταῖον μέρος λείπει, ἢ διότι ὁ συγγραφεὺς δὲν ἐπέζησεν, ὅπως τοῦτο συμπληρώσῃ, ἢ διότι τοῦτο ἀπώλετο.*

Τὸ Ἀριστοτελικὸν τοῦτο σύγγραμμα ἔτυχε πολλῶν καὶ μεγάλων θαυμαστῶν, ὧν τινες ἔγραψαν καὶ μονογραφίας[4]. *Δὲν ἔλειψαν ὅμως καὶ κατήγοροι αὐτοῦ, ἐν τούτοις δὲ διακρίνονται οἱ τῶν μικρῶν ᾀσμάτων θηρευταί. Διότι ὁ μέγας τῆς ἀρχαιότητος φιλόσοφος ὡμολόγησε τὴν ἑνότητα τῶν Ὁμηρικῶν ἐπῶν, ἅπερ οὗτοι πειρῶνται, ὅπως διασπάσωσιν εἰς μικρὰ ᾄσματα. Ὁ Schlegel*[5] *νομίζει, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἐπλανήθη ἐκ τῆς γενικῆς τάσεως τῆς ἐποχῆς πρὸς τὸ ἑρμηνεύειν τὴν Ὁμηρικὴν ποίησιν ὡς τραγῳδίαν. Ὡσαύτως ὁ W. Müller ἀποφαίνεται, ὅτι ὁ φιλόσοφος οὗτος ἐκ τῆς συναρμογῆς τῶν ᾀσμάτων ἐμόρφωσεν*

---

[1]) Aristotelis Poetica, Coloniae 1839. [2]) *Ὅρα τὴν Ἱστορίαν μου τῶν Ὁμηρ. ἐπ. ἐν σελ.* 190. [3]) Die Composition der Ilias des Homer, Gottingen 1864 *ἐν σελίδ.* 337. [4]) Teichmüller, Beiträge zur Erklärung, d. Poetik des Aristoteles, Halle 1867. J. Bernays, Zwei Abhandlungen über die Aristot. Theorie des Drama, Berlin 1880. [5]) Geschichte der epischen Poesie III, 102

ἴδιον τῆς τέχνης εἶδος, τὴν ἐποποιΐαν, καὶ οἱ νόμοι τούτου τόν τε ἀρχαῖον καὶ τὸν νέον κόσμον ἐδέσμευσαν καὶ ἐν μέρει εἰσέτι δεσμεύουσι[1]. *Πρὸς τὰς κρίσεις τῶν ἀνδρῶν τούτων ἀντιτάσσομεν τὴν τοῦ 'Ολυμπίου* Göthe *καὶ τὴν τοῦ κορυφαίου τῆς Γερμανίας αἰσθητικοῦ, τοῦ* Lessing. *'Ο μὲν πρῶτος παρατηρεῖ, ὅτι ὀλίγοι Γερμανοὶ καὶ ἴσως μόνον ὀλίγοι ἄνθρωποι τῶν νεωτέρων ἐθνῶν ἔχουσιν αἴσθησιν πρός τι αἰσθητικὸν ὅλον· οὗτοι ἐπαινοῦσι καὶ ψέγουσι μόνον κατὰ τμήματα καὶ τέρπονται μόνον ἐκ τμημάτων*[2]. *Ὄντως ἡ παρατήρησις αὕτη τοῦ θείου ποιητοῦ εἶναι ὀρθοτάτη. 'Ο δ' ἐμὸς διδάσκαλος* G. Curtius *ἔλεγέ μοι ἔν τινι διαλέξει, ὅτι κατὰ πάντα μὲν ἀποκρούει τὴν προσωπικὴν τοῦ 'Ομήρου ὕπαρξιν, ἀλλ' ἐν ἑνὶ εὑρίσκει μεγίστην δυσκολίαν. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, οἵτινες μόνον ἐν τῷ ὅλῳ ἀνεπαύοντο, πῶς ἠδύναντο νὰ ποιῶσι μικρὰ ᾄσματα, ἅπερ εἶναι τμήματα; 'Ο δὲ* Lessing *ἔλεγεν, ὅτι γινώσκει τὴν δραματικὴν τέχνην διὰ τοῦτο, διότι ἡ κρίσις αὐτοῦ δὲν ἦτο διάφορος πρὸς τὴν τοῦ Ἀριστοτέλους, ἣν ἐξ ἀπείρων τῆς 'Ελληνικῆς σκηνῆς ἀριστοτεχνημάτων ἐμόρφωσεν*[3].

Ὄντως ὁ Σταγειρίτης ἔγραψε Διδασκαλίας καὶ Νίκας, ἐν αἷς εἶχεν ὑπ' ὄψει τὰς δημοσίας ἀναγραφάς[4]. *Δὲν πρέπει δὲ νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι αὗται ἦσαν ψιλοὶ κατάλογοι· διότι τοιοῦτον ἔργον ἦτο ἀνάξιον τοῦ μεγάλου φιλοσόφου. Φαίνεται, ὅτι οὗτος ἐπραγματεύετο περὶ τοῦ ὀργανισμοῦ τῶν ἀγώνων, περὶ τοῦ ποιητοῦ τοῦ διδαχθέντος ἔργου καὶ περὶ ἄλλων ζητημάτων ἀναγομένων εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ δράματος. 'Εκ πάντων τῶν εἰρημένων γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἔθηκε τὰς βάσεις τῆς γραμματολογίας. Τῷ παραδείγματι τοῦ διδασκάλου ἠκολούθησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ὁ Θεόφραστος, 'Ιερώνυμος ὁ 'Ρόδιος, ὁ Δικαί-*

---

[1]) Homerische Vorschule *ἐν σελίδ.* 102. [2]) *Ἐν τῷ συγγράμμ. τῷ ἐπιγραφομένῳ* Wilh. Meister. [3]) *Ταῦτα λέγει ἐν τῇ* Dramaturgie. [4]) *Ἐν τόμ.* IV, 498.

αρχος καὶ μετὰ τούτους οἱ Ἀλεξανδρινοὶ γραμματικοὶ Καλλίμαχος, Ἐρατοσθένης, Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος καὶ ὁ Περγαμηνὸς Καρύστιος.

Καὶ ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Πλάτων παρεσκεύασαν τὴν ὁδόν, ἀλλ' ὁ Ἀριστοτέλης θεωρεῖται ὁ δημιουργὸς τῆς λογικῆς, εἰ καὶ οὗτος δὲν μετεχειρίσθη τὴν λέξιν. Οἱ νεώτεροι περιπατητικοὶ τὰς πέντε πραγματείας τοῦ Ἀριστοτέλους τὰς ἐχούσας λογικὰς ὑποθέσεις ὠνόμαζον ὄργανον, δηλ. δὲν ἐθεώρουν ὡς φιλοσοφικὴν διδασκαλίαν, ἀλλὰ μόνον ὡς ὄργανον πρὸς γνῶσιν[1]. *Τὴν λέξιν ταύτην εὗρεν ἤδη Ἀλέξανδρος ὁ Ἀφροδισιεύς*[2].

Τῷ ὀργάνῳ λοιπὸν ἀνήκουσι πρῶτον αἱ Κατηγορίαι, αἵτινες εἶναι δέκα (οὐσία, ποσόν, ποιόν, πρός τι, ποῦ, πότε, κεῖσθαι, ἔχειν, ποιεῖν, πάσχειν). Θεόφιλος ὁ Κορυδαλεὺς ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν[3] *αὐτοῦ ἐφαρμόζει ἐν τῷ παραδείγματι· ἄνθρωποι (οὐσία) δύο (ποσὸν) λευκοὶ (ποιὸν) ἀδελφοὶ (πρός τι) Ἀθήνησι (ποῦ) πέρυσι (πότε) ἱστάμενοι (κεῖσθαι) ἔνοπλοι (ἔχειν) ἔτυπτον (ποιεῖν) καὶ ἐτύπτοντο (πάσχειν). Ἄλλοτε ἐφέροντο δύο πραγματεῖαι τῶν Κατηγοριῶν, ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ἀρχαιότεροι κριτικοὶ τὴν ἑτέραν ἐκήρυξαν ἔργον μαθητοῦ τοῦ φιλοσόφου, ἐγένοντο αἰτία, ὅπως ἀπολεσθῇ*[4]. *Οὐχ ἧττον καὶ ἡ σῳζομένη πραγματεία ὑπό τινων θεωρεῖται ἔργον νεωτέρου περιπατητικοῦ συνταχθὲν κατὰ τὴν μέθοδον τοῦ Ἀριστοτέλους*[5]. *Ἡ δὲ δευτέρα πραγματεία τοῦ ὀργάνου ἐπιγραφομένη Περὶ ἑρμηνείας ἔχει ὑπόθεσιν τὰ μέρη τῆς προτάσεως (ὄνομα, ῥῆμα, κατάφασις, ἀπόφασις). Ἡ ἐπιγραφὴ φαίνεται ἀνάρμοστος, ἀλλ' εἰκάζεται, ὅτι ταύτην ἔθηκεν ὁ πρῶτος ἐκδότης. Τὴν γνησιότητα τῆς πραγματείας ἠμφισβήτει μὲν ὁ Ἀνδρόνικος*[6], *ἀλλ' ὑπεστήριζεν Ἀλέξαν-*

---

1) *Διογέν. Λαέρτ.* V, 28. 2) Prantl, Geschichte der Logik, I, 532. 3) *Ἐν σελίδ.* 168. 4) Bergk IV, 490. 5) *Αὕτη ὑπάρχει ἐν σελίδ* 103 *β* 20 *τῶν Τοπικῶν. Παράβαλλ.* Christ *ἐν σελίδ.* 404 *καὶ* Trendeleburg, De Arist. categoriis. Berl. 1833 *καὶ* Geschichte der Kategorienlehre, Berl. 1846. 6) *Σχόλ. εἰς σελίδ.* 97.

δρος ὁ Ἀφροδισιεύς, ὁ Ἀμμώνιος καὶ ἄλλοι. Φαίνεται ὅμως, ὅτι μόνον τὸ τελευταῖον μέρος αὐτῆς εἶναι ἀμφίβολον. Πλὴν τῶν μνημονευθεισῶν πραγματειῶν ἔχομεν τὰ Ἀναλυτικὰ[1] πρότερα καὶ Ἀναλυτικὰ ὕστερα (δεύτερα), ὧν ἑκατέρα συνίσταται ἐκ δύο βιβλίων. Ἡ μὲν πρώτη περιλαμβάνει τὰ περὶ συλλογισμοῦ, ἡ δὲ δευτέρα τὰ περὶ ἀποδείξεως, ὡς καὶ ἐπιγράφονται ὑπὸ τοῦ Γαληνοῦ. Οἱ κριτικοὶ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ ἀνευρίσκουσιν ἐπιμεμελημένην ἐπεξεργασίαν, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ ἀτελές τι, ἐξ οὗ εἰκάζουσιν, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης εἶχε συντάξει σχέδιον καὶ ὅτι τοῦτο ἐξεδόθη ὑπό τινος μαθητοῦ[2]. Ἄξιον σημειώσεως, ὅτι Διογένης ὁ Λαέρτιος[3] μνημονεύει ἐννέα βιβλίων τῶν Ἀναλυτικῶν. Φαίνεται δ', ὅτι ὑπῆρχον διάφοροι ἐκδόσεις.

Τὰ δὲ Τοπικὰ ἐξ ὀκτὼ βιβλίων συνιστάμενα σκοποῦσι τὴν εὕρεσιν μεθόδου, δι' ἧς δυνάμεθα νὰ σχηματίζωμεν συλλογισμὸν ἐκ πιθανῶν ἢ ἐξ ἀποδέκτων (ἐνδόξων)[4]. Διὰ τῶν Τοπικῶν ὁ φιλόσοφος δὲν σκοπεῖ τὴν ἵδρυσιν ἐπιστημονικῆς διδασκαλίας, ἀλλ' ἔγραψε μόνον χάριν τοῦ πρακτικοῦ σκοποῦ τῆς συζητήσεως. Ἡ πραγματεία ὠνομάσθη Τοπικὰ ἐκ τῶν τόπων (δηλ. τῶν κοινῶν τόπων, loci communes), ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους λέγεται καὶ Μεθοδικά[5]. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα εἶναι ἡ βάσις τῆς ῥητορικῆς, οὐδόλως φαίνεται παράδοξον, ὅτι ὁ Κικέρων οὕτως εἶχε μελετήσει αὐτά, ὥστε ἐποίησεν ἐπιτομὴν τούτων ἐκ μνήμης κατά τινα πλοῦν[6]. Οἱ δὲ Σοφιστικοὶ ἔλεγχοι τοσαύτην σχέσιν πρὸς τὰ Τοπικὰ ἔχουσιν, ὥστε τινὲς τῶν νεωτέρων ὡς τὸ ἔνατον βιβλίον τῶν τοπικῶν θεωροῦσιν[7]. Ἐν τῇ πραγματείᾳ ταύτῃ ὁ φιλόσοφος δεικνύει τὸν τρόπον, καθ' ὃν

---

1) Τὸ ὄνομα ἐλήφθη ἐκ τῶν ὅρων τῆς μαθηματικῆς. 2) Ὅρα Bergk IV, 491. 3) Ἐν βιβλ. V, 23. 4) Τοπ I, 1 "Ἡ μὲν πρόθεσις τῆς πραγματείας μέθοδον εὑρεῖν, ἀφ' ἧς δυνησόμεθα συλλογίζεσθαι περὶ παντὸς τοῦ προτεθέντος προβλήματος ἐξ ἐνδόξων". 5) Ἐν Ῥητορ. I, 2 "καθάπερ γὰρ καὶ ἐν τοῖς μεθοδικοῖς εἴρηται". 6) Topica, I, 5. 7) Ὅρα Waitz ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Ὀργάνου II, 528.

δυνάμεθα νὰ ἀνασκευάζωμεν τοὺς ἀπατηλοὺς συλλογισμούς, ἤτοι τὰ σοφίσματα. Πλὴν τῶν πέντε τούτων πραγματειῶν οἱ ἀρχαῖοι ἐγίνωσκον καὶ ἄλλας ἀναγομένας εἰς τὴν λογικήν, ὡς Διαιρέσεις, Περὶ ἐναντίων, Περὶ προβλημάτων, Ὑπομνήματα λογικά[1] καὶ ἄλλα, ἅπερ οἱ ὑπομνηματισταὶ ἐθεώρουν νόθα. Ἀλλὰ τὰ περισωθέντα εἶναι τὰ σπουδαιότερα καὶ ἱκανά, ὅπως δείξωσιν, ὅτι ὁ μέγας οὗτος φιλόσοφος ἐξεῦρε τοὺς νόμους τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως. Ἐκ τῶν λογικῶν μεταβαίνομεν εἰς τὰ φυσικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους συγγράμματα.

Ἐν τούτοις τὴν πρώτην θέσιν[2] κατέχει ἡ Φυσικὴ ἀκρόασις, ἥτις συνίσταται ἐξ ὀκτὼ βιβλίων. Ἀλλὰ τῶν τριῶν πρώτων κεφαλαίων τοῦ ἑβδόμου βιβλίου ὑπάρχουσι δύο ἐκδόσεις[3]. Ἐν τῇ συγγραφῇ ταύτῃ ὁ Σταγειρίτης πραγματεύεται περὶ τῶν πρώτων ἀρχῶν, περὶ τῆς ὕλης, τοῦ ὑποκειμένου, τῆς δυνάμεως, τοῦ εἴδους, τῆς μορφῆς καὶ τῆς ἐντελεχείας. Ἐνταῦθα πειρᾶται, ὅπως ὁρίσῃ τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον καὶ ἐξετάζει τὰ τῆς κινήσεως. Ἐκ τούτων δῆλον γίνεται, ὅτι ἡ πραγματεία αὕτη δὲν περιέχει τοὺς φυσικοὺς νόμους, ὡς ἠδύνατό τις νὰ ὑπολάβῃ ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς, ἀλλὰ τὰς γενικὰς τῆς φύσεως ἀρχάς. Ὀρθῶς ἄρα ὁ Hegel εἶπεν, ὅτι εἶναι ἡ μεταφυσικὴ τῆς φυσικῆς[4]. Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ τάξει τίθεται ἡ Περὶ οὐρανοῦ πραγματεία, ἐν ᾗ γίνεται λόγος περὶ ἑνότητος τοῦ κόσμου, περὶ ἀϊδιότητος αὐτοῦ καὶ περὶ τῆς θεωρίας τῆς σφαίρας, καθ' ἣν ἠκολούθησε τῷ Καλλίππῳ τῷ Κυζικηνῷ. Οὗτος παρὰ Πολεμάρχῳ τῷ μαθητῇ τοῦ Εὐδόξου παιδευθεὶς ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἔσχεν ἐπιστημονικὰς σχέσεις πρὸς τὸν ἡμέτερον φιλόσοφον[5]. Ἡ δὲ

---

[1]) Παράβαλλ. Christ ἐν σελίδ. 405. [2]) Ὅρα Spengel, Über die Reihenfolge der naturwissenschaft. Schriften des Aristoteles Münch 1849 ἐν σελίδ. 143. [3]) Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ διατριβῇ Über das 7. Buch der Physik des Arist. Abhandl. d. b. Akad. III, 305—49. [4]) Παράβαλλ. Christ ἐν σελίδ. 406. [5]) Bergk IV, 486.

πραγματεία Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς συνισταμένη ἐκ δύο βιβλίων ἔχει ὑπόθεσιν τὴν σύστασιν τῶν ὄντων. Ὁ Σταγειρίτης δὲν δέχεται τὰ τέσσαρα στοιχεῖα τῶν ἀρχαιοτέρων φιλοσόφων, ἀλλὰ διδάσκει, ὅτι ἡ μίξις τοῦ θερμοῦ καὶ ξηροῦ ἀποτελεῖ τὸ πῦρ, ἡ τοῦ θερμοῦ καὶ ὑγροῦ τὸν ἀέρα, ἡ τοῦ ψυχροῦ καὶ ξηροῦ τὴν γῆν καὶ ἡ τοῦ ψυχροῦ καὶ ὑγροῦ τὸ ὕδωρ[1]. *Τὴν θεωρίαν ταύτην ἀναπτύσσει ἐν τοῖς Μετεωρολογικοῖς, ἅπερ συνίστανται ἐκ τεσσάρων βιβλίων. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ τέταρτον δὲν ἔχει σχέσιν πρὸς τὰ προηγούμενα, ἤδη ὁ ὑπομνηματιστὴς Ἀλέξανδρος ὁ Αἰγεὺς ἐθεώρει ὡς ἰδιαιτέραν πραγματείαν συνδέων πρὸς τὰ βιβλία Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς*[2]. *Ἀρχαῖοι κριτικοὶ ἐξέφρασαν ἀμφιβολίας περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ πρώτου βιβλίου. Καθ' ὅλου ἡ τάξις τῶν βιβλίων θεωρεῖται τεταραγμένη*[3]. *Τὸ σύγγραμμα, ὅπερ εἶναι ἐπιμελῶς ἐπεξειργασμένον, συνεγράφη κατὰ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἤδη ὁ μέγας Ἀλέξανδρος εἶχεν ἐκπορθήσει τὴν Ἀσίαν, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ ἀκριβεῖς γνώσεις τοῦ φιλοσόφου περὶ τῆς χώρας ταύτης*[4].

Καὶ ἐν πᾶσι μὲν τοῖς φυσικοῖς ζητήμασιν ὁ διδάσκαλος τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου δεικνύει πρωτότυπον ἔρευναν, κατ' ἐξοχὴν δ' ἐν τῇ ἐξετάσει τῶν ζῴων. Λέγεται, ὅτι οὗτος συνέγραψε πεντήκοντα ἢ ἑβδομήκοντα πραγματείας περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης[5]. *Εἰς ἡμᾶς περιῆλθον Αἱ περὶ τὰ ζῷα ἱστορίαι συνιστάμεναι ἐκ δέκα βιβλίων. Ἐκ τούτων τέσσαρα μὲν ἔχουσιν ἐπιγραφὴν Περὶ ζῴων μορίων, πέντε δὲ Περὶ ζῴων γενέσεως καὶ ἓν Περὶ πορείας ζῴων. Ἐν ἀρχῇ τῆς συγγραφῆς ὑπάρχει γενικὴ σύνοψις τοῦ ὅλου*[6], *ἣ ἀκολουθεῖ*

---

[1]) *Περὶ γενέσ. καὶ φθορ. Β, γ'. ἐν σελίδ.* 331 *β*, 3. [2]) *Ὅρα* Ideler, Meteor. II, 347—49 *καὶ* Spengel, Reienfolge der naturwissenschaftlilich. Schriften des Arist. Abhandl. d. b. Ak. V, 10. [3]) *Παράβαλλ.* Bergk, IV, 487. [4]) *Μετεωρ. Ι.* 3. *Τὰς εἰδήσεις, ὡς φαίνεται, ἐλάμβανε παρὰ τοῦ Καλλισθένους.* [5]) Plinius H. N. VIII, 17, 66. [6]) *Ἐν βιβλ. Ι*, 1—6.

ἐξέτασις τῶν μερῶν τῶν ζῴων[1], ἡ γένεσις αὐτῶν[2] καὶ ἐν τέλει ὁ τρόπος τοῦ βίου καὶ ἡ τροφὴ αὐτῶν[3]. Περὶ πάντων τούτων γίνεται λόγος ἐν τοῖς ὀκτὼ πρώτοις βιβλίοις. Περὶ τῆς γνησιότητος τῶν δύο τελευταίων ἠγέρθησαν ἀμφιβολίαι. Πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ὁ *Dittmeyer*[4] ἐπειράθη, ὅπως ἐκ τῆς γλώσσης καὶ ἐκ τῶν πραγμάτων δείξῃ, ὅτι τὸ ἔνατον βιβλίον δὲν εἶναι ἔργον τοῦ Ἀριστοτέλους. Καὶ τοῦ δεκάτου ἡ γνησιότης ἀμφισβητεῖται, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ *Susemihl*[5] ἐπιδοκιμάζεται ἡ γνώμη τοῦ ἀρχαίου ἐκδότου *Camus*[6], καθ' ὃν τοῦτο εἶναι τὸ ὑπὸ Διογένους τοῦ Λαερτίου ἐπιγραφόμενον Ὑπὲρ τοῦ μὴ γεννᾶν[7]. Κατὰ δὲ τὸν *Spengel* ἡ διατριβὴ τοῦ Ἀριστοτέλους μετεφράσθη εἰς τὴν λατινικήν, ἐξ ἧς πάλιν ἤχθη εἰς τὴν Ἑλληνικήν[8].

Τὸ Περὶ ψυχῆς τοῦ Ἀριστοτέλους δὲν ἀνήκει τῇ μεταφυσικῇ, ὡς παρὰ Πλάτωνι, ἀλλὰ τῇ ζῳολογίᾳ. Ἡ πραγματεία αὕτη συνίσταται ἐκ τριῶν βιβλίων, ἐξ ὧν ἐν τῷ πρώτῳ ὁ Σταγειρίτης ἐπικρίνει τὰς φιλοσοφικὰς τῶν προγενεστέρων θεωρίας. Κατὰ τὸν ἡμέτερον φιλόσοφον ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα εἶναι ἀχώριστα ἀλλήλων. Ψυχὴ ἄνευ σώματος δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ, ὡς δὲν δύναταί τις νὰ βαδίσῃ ἄνευ ποδῶν[9]. Διότι κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἡ ψυχὴ εἶναι ἡ μορφὴ τῆς ὕλης, ἡ ἐντελέχεια τοῦ

---

1) Ἐν βιβλ. *I*, 7—IV, 7. 2) Ἐν βιλ. V—VII. 3) Ἐν βιβλ. VIII. Παράβαλλ. Prantl, De Aristot. librorum ad histor. animal. pertinentium ordine, Monachii 1849 καὶ Spengel, Reienfolge der naturwiss. Schriften 19. 4) Blätter für Bayer. Gymn. XXIII (1887), 16—162. 5) Ἐν γραμμ. *I*, 157 σημ 826. 6) Ἐν σελίδ. XXVII τῆς ἐκδόσεως 7) Ἐν βιβλ V, 25. 8) De Aristotelis libro decimo historiae animalium et incerto auctore libri Περὶ κόσμου, Heidelberg, 1842. Παράβαλλ. Christ 407. Ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου ἐγένετο ἐπιτομὴ τοῦ συγγράμματος τοῦ Ἀριστοτέλους, ἧς ἀποσπάσματα εὑρέθησαν καὶ ὑπὸ Μηνᾶ Μινωΐδου καὶ ὑπὸ Σπ. Λάμπρου ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Διονυσίου, ἅπερ ἐδημοσιεύθησαν (Spiridion Lambros, Suppl. Aristot. Berol. 1885). Τὰ τελευταῖα ταῦτα περιέχουσι τὰ Περὶ τῶν ζῳοτοκούντων. 9) Περὶ γενέσ. ζῴων βιβλ. *B*, 3.

σώματος[1] καὶ ἡ ἐπίκεντρος ἑνότης τῶν ζωϊκῶν λειτουργιῶν. Ἀλλ' ἐν ᾧ οὗτος λέγει τὴν ψυχὴν φθαρτήν, παρατηρεῖ, ὅτι ὁ νοῦς εἶναι χωριστός, ἀθάνατος καὶ ἀΐδιος. Τὸν νοῦν ὅμως δὲν θεωρεῖ ὡς προσωπικόν, ἀλλ' ὡς ἀνήκοντα τῷ ὅλῳ καὶ θύραθεν ἐπερχόμενον. Ὁ νοῦς κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη εἶναι ἀπαθής, ἀμιγὴς καὶ ἀΐδιος. Διακρίνει δὲ νοῦν ποιητικὸν καὶ νοῦν παθητικόν. Φαίνεται, ὅτι τὰς εἰρημένας ἰδιότητας ἀποδίδει τῷ πρώτῳ. Ἀλλὰ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, περὶ οὗ ὁ φιλόσοφος πραγματεύεται ἐν τῷ τρίτῳ βιβλίῳ, δὲν λέγει σαφῶς καὶ ἐντεῦθεν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὑπομνηματισταῖς ἠγέρθησαν πολλαὶ διαφωνίαι[2]. Πλὴν τῆς πραγματείας ταύτης φέρονται καὶ πολλαὶ διατριβαὶ κατατασσόμεναι εἰς τὴν συλλογὴν τὴν ἐπιγραφομένην Μικρὰ φυσικὰ (Parva naturalia). Ἦσαν δ' αὗται ὡρισμέναι πρὸς συμπλήρωσιν τῆς Περὶ ψυχῆς πραγματείας. Ἐπιγράφονται δὲ Περὶ αἰσθήσεως καὶ αἰσθητῶν, Περὶ μνήμης καὶ ἀναμνήσεως, Περὶ ὕπνου καὶ ἐγρηγόρσεως, Περὶ ἐνυπνίων καὶ τῆς καθ' ὕπνον μαντικῆς, Περὶ μακροβιότητος καὶ βραχυβιότητος, Περὶ νεότητος καὶ γήρως, Περὶ ζωῆς καὶ θανάτου καὶ Περὶ ἀναπνοῆς.

Τοῖς φυσικοῖς συγγράμμασιν ἀνήκει καὶ τὸ Περὶ φυτῶν, ὅπερ συνίσταται ἐκ δύο βιβλίων. Ἴσως ὁ Ἀριστοτέλης ἔγραψε τοιαύτην πραγματείαν, ἀλλὰ τὸ εἰς ἡμᾶς περιελθὸν δὲν θεωρεῖται γνήσιον ὑπὸ τῶν κριτικῶν· διότι ὁ Πλίνιος περὶ τούτου σιωπᾷ[3]. Ὡσαύτως δὲν εἶναι Ἀριστοτελικὸν ἔργον ἡ Περὶ

---

[1]) Περὶ ψυχῆς B, 1 „Εἴ τι κοινὸν ἐπὶ πάσης ψυχῆς δεῖ λέγειν, εἴη ἂν ἐντελέχεια ἡ πρώτη σώματος φυσικοῦ ὀργανικοῦ". [2]) Christ ἐν σελίδ. 408. Παράβαλλ. Deinhardt, Der Begrif der Seele mit Rücksicht auf Aristoteles, Hamburg 1840 καὶ Volkmann, Die Grundzüge der Aristotelischen Psychologie, Prag 1858 καὶ Ueberweg, Grundriss der Geschichte d. Phil. Berlin 1867 ἐν σελίδ. 166. [3]) Rhein. Mus. XIV (1859) ἐν σελίδ. 88—101, ἔνθα ὑπάρχει διατριβὴ τοῦ Jessen, Ueber des Arist. Pflanzenwerke.

κόσμου πραγματεία· διότι ὁ συγγραφεὺς γινώσκει τὰς θεωρίας τῶν στωϊκῶν, ὧν ἄλλας μὲν ἰδιοποιεῖται, ἄλλας δὲ ἀνασκευάζει[1]. *Εἰκάζεται δ', ὅτι συνετάχθη ὑπὸ τοῦ Χρυσίππου*[2] *ἢ ὑπὸ Νικολάου τοῦ Δαμασκηνοῦ*[3]. *Συνέβη δ', ἵνα τὸ ἔργον ἀποδοθῇ τῷ Ἀριστοτέλει· διότι τούτου προτάσσεται εἰσαγωγικὴ ἐπιστολὴ πρὸς Ἀλέξανδρον. Ἀλλ' εἰκάζεται, ὅτι οὗτος εἶναι ἢ ὁ ἐπίτροπος (Procurator 48—8 μ. Χ.) τῆς Ἰουδαίας ἢ ὁ υἱὸς τοῦ Ἀντωνίου καὶ τῆς Κλεοπάτρας*[4]. *Πρὸς δὲ φέρονται καὶ ἄλλαι μικραὶ διατριβαὶ ἀμφιβόλου γνησιότητος, δηλ. Περὶ πνεύματος*[5], *Περὶ κινήσεως*[6], *Περὶ χρωμάτων*[7], *ὅπερ ἀποδίδεται τῷ Θεοφράστῳ, καὶ τὰ Φυσιογνωμονικά*[8], *ἅπερ συνετάχθησαν μετὰ τὸν Ἀδριανόν, διότι ἐν τούτοις γίνεται μνεία*[9] *τοῦ σοφιστοῦ Διονυσίου ζήσαντος ἐπὶ τούτου τοῦ αὐτοκράτορος. Ὡσαύτως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀριστοτέλους συνετάχθη ἡ πραγματεία Περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων. Διότι τοῦτο μαρτυρεῖ ἡ μνεία τοῦ Ἀγαθοκλέους*[10] *καὶ τοῦ Κλεομένους*[11].

Τὰ δὲ Προβλήματα διαιρούμενα εἰς 38 κεφάλαια ἢ ἐπιγραφὰς περιλαμβάνουσι πλείστας σοφὰς γνώσεις καὶ ἐκτίθενται κατὰ τὴν μέθοδον τῶν ἐρωτήσεων καὶ ἀποκρίσεων. Ἡ συναγωγὴ αὕτη περιέχει προβλήματα οὐ μόνον τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἱπποκράτους, τοῦ Θεοφράστου καὶ ἄλλων μεταγενεστέρων[12]. *Τούτοις ἀνήκουσι τὰ Προβλήματα μηχανικά, ἅπερ διαφέρουσι τῶν ἡγουμένων μόνον, καθ' ὅσον περιορίζονται ἐν μηχανικοῖς ζητήμασιν. Οἱ ἀρχαιότεροι ὅμως ἐκδόται*

---

1) Bergk IV, 495. 2) Osann, Beiträge zur griech. und röm. Litteraturg. 3) Bergk, Rhein. Mus. 37, 50. 4) Christ *ἐν σελίδ* 408 *σημ.* 5. 5) *Ὅρα* Siebeck, Geschichte d. Psychol. I, 2 *ἐν σελίδ* 430. 6) Susemihl I, 156, *σημ.* 822. 7) *Ὅρα* Prantl, Aristoteles über die Farben, München. 1849. 8) Förster, De Aristotelis quae feruntur Physiognomicis recesendis, Kiel 1882. *Ὁ αὐτὸς* Die Physiognomik der Griechen, Kiel 1884. 9) *Ἐν κεφ.* 3 *σελ.* 808 *a*. 10) *Ἐν κεφ.* 110 11) *Ἐν κεφ.* 78 12) E Richter, De Arist. probl Bonn. Diss. 1885.

συνέδεον μετὰ τῶν θαυμασίων ἀκουσμάτων. Προσέτι μνημονεύονται αἱ διατριβαὶ Ἀ ν έ μ ω ν θ έ σ ε ι ς καὶ π ρ ο σ η γ ο ρ ί α ι[1], Π ε ρ ὶ τ ῆ ς τ ο ῦ Ν ε ί λ ο υ ἀ ν α β ά σ ε ω ς, *ἥτις σῴζεται ἐν λατινικῇ μεταφράσει γενομένη ἐκ τοῦ Ἀραβικοῦ*[2], Π ε ρ ὶ ὑ γ ι ε ί α ς κ α ὶ ν ό σ ο υ *(αὕτη εἶχεν ἤδη ἀπολεσθῇ ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἀφροδισιέως)*, Π ε ρ ὶ τ ῶ ν ἀ ν α τ ο μ ῶ ν, Π ε ρ ὶ τ ρ ο φ ῆ ς, Ὀ π τ ι κ ὰ καὶ Ἀ σ τ ρ ο λ ο γ ι κ ά. *Ἄν τις λάβῃ ὑπ᾽ ὄψει πάσας ταύτας τὰς ἐρεύνας περὶ τὴν φύσιν, θέλει ἐκπλαγῇ διὰ τὴν εὐρύτητα τῶν παρατηρήσεων. Διότι ὁ συγγραφεὺς παρὰ τῶν προγενεστέρων, ὡς παρὰ τοῦ Ἱπποκράτους, πάνυ ὀλίγα παρέλαβεν*[3].

Τὸν πυρῆνα τῆς Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας ἀποτελεῖ τὸ σύγγραμμα τὸ ἐπιγραφόμενον Τ ὰ μ ε τ ὰ τ ὰ φ υ σ ι κ ά, *ἅπερ ἔχουσιν ὑπόθεσιν τὴν* π ρ ώ τ η ν φ ι λ ο σ ο φ ί α ν. *Διότι ὁ Σταγειρίτης πραγματεύεται περὶ τῶν τεσσάρων αἰτίων τῶν ὄντων, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθέν ἐλέγομεν*[4]. *Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἀνήκει τοῖς ἀκροαματικοῖς καὶ ἠκροάσατο αὐτοῦ καὶ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος. Ἐπειδὴ δ᾽ ὁ Ἀριστοτέλης ἐξέδωκε τοῦτο κατὰ τὴν στρατείαν τοῦ μαθητοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν, οὗτος ἔν τινι ἐπιστολῇ μέμφεται τῷ διδασκάλῳ*[5]. *Ἀλλά τινες τῶν νεωτέρων ἔχουσι τὴν γνώμην, ὅτι*

---

1) O. Apelt, Aristotelis quae feruntur de plantis, de mirabilibus auscultationibus, Mechanica, de lineis insecabilibus, ventorum situs et nomina, de Melisso Xenophane Gorgia, Leipzig 1888. 2) Christ 410. 3) Poschenrieder, Die naturwissenschaftlichen Schriften des Arist. in ihrem Verhältniss zu den Büchern der hippokratischen Sammlung, Bamberg Progr. 1887. 4) *Ἐν σελίδ.* 560 5) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀλεξάνδρ.* 7 « *Ἔοικε δὲ Ἀλέξανδρος οὐ μόνον τὸν ἠθικὸν καὶ πολιτικὸν παραλαβεῖν λόγον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀπορρήτων καὶ βαθυτέρων διδασκαλιῶν, ἃς οἱ ἄνδρες ἰδίως ἀκροαματικὰς καὶ ἐποπτικὰς προσαγορεύοντες οὐκ ἐξέφερον εἰς πολλούς, μετασχεῖν. Ἤδη γὰρ εἰς Ἀσίαν διαβεβηκὼς καὶ πυθόμενος λόγους τινας ἐν βιβλίοις περὶ τούτων ὑπὸ Ἀριστοτέλους ἐκδεδόσθαι, γράφει πρὸς αὐτὸν ὑπὲρ φιλοσοφίας παρρησιαζόμενος ἐπιστολήν, ἧς ἀντίγραφόν ἐστιν. Ἀλέξανδρος Ἀριστοτέλει εὖ πράττειν. Οὐκ ὀρθῶς ἐποίησας ἐκδοὺς τοὺς ἀκροαματικοὺς τῶν λόγων· τίνι γὰρ δὴ διοίσομεν ἡμεῖς τῶν ἄλλων, εἰ,*

τὸ ἔργον εἶναι ἐκ τῶν τελευταίων τοῦ φιλοσόφου. Κατὰ κακὴν μοῖραν ἡ πολύτιμος αὕτη συγγραφὴ περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς ἐν κακῇ καταστάσει. Συνίσταται δ' αὕτη ἐκ δέκα καὶ τεσσάρων βιβλίων, ἅπερ διακρίνονται διὰ τῶν γραμμάτων τοῦ ἡμετέρου ἀλφαβήτου (Α—Ν). Σημειωτέον δ', ὅτι τὰ δύο πρῶτα βιβλία σημειοῦνται διὰ τοῦ Α μεγάλου καὶ α μικροῦ, ὅπερ ὑπό τινων ἀποδίδεται τῷ μαθητῇ αὐτοῦ Πασικλεῖ ἢ Πασικράτει τῷ Ῥοδίῳ[1]. Ἐκ τῶν εἰρημένων βιβλίων ἐξειργασμένα εἶναι τὰ βιβλία Α Β Γ Ε Ζ Η Θ. Καθ' ὅλου δ' ἡ σειρὰ τῶν βιβλίων θεωρεῖται τεταραγμένη. Δὲν φαίνεται δ' ἀπίθανος ἡ γνώμη, καθ' ἣν τὸ προκείμενον σύγγραμμα εἶναι συρραφὴ διαφόρων πραγματειῶν, ὧν ἄλλαι μὲν ἦσαν ἐκδεδομέναι, ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος, ἄλλαι δ' ἀτελεῖς καὶ ἀνέκδοτοι. Ὁπωσδήποτε ὅμως καὶ ἐν τῇ οἰκτρᾷ ταύτῃ καταστάσει τὸ σύγγραμμα ὁμολογεῖται ὡς βαρύτιμον. Εἶναι δ' ἀμφίβολον, ἂν ἔχωμεν πάσας τὰς διατριβὰς τὰς γραφείσας ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ τῆς πρώτης φιλοσοφίας.

Οὐχ ἧττον σπουδαιοτάτην θέσιν κατέχουσιν αἱ ἠθικαὶ πραγματεῖαι, αἵτινες εἶναι τρεῖς, τὰ Ἠθικὰ Νικομάχεια συνιστάμενα ἐκ δέκα βιβλίων, τὰ Ἠθικὰ Εὐδήμεια ἐξ ἑπτὰ καὶ τὰ Ἠθικὰ μεγάλα ἐκ δύο. Περὶ τῆς γνησιότητος τούτων ἠγέρθησαν ἀμφιβολίαι καὶ ἐγένοντο πολλαὶ εἰκασίαι. Καὶ αἱ τρεῖς αὗται πραγματεῖαι μνημονεύονται ὑπὸ Διογένους τοῦ Λαερτίου,

καθ' οὓς ἐπαιδεύθημεν λόγους, οὗτοι πάντων ἔσονται κοινοί;... Ταύτην μὲν οὖν τὴν φιλοτιμίαν αὐτοῦ παραμυθούμενος Ἀριστοτέλης ἀπολογεῖται περὶ τῶν λόγων ἐκείνων, ὡς καὶ ἐκδεδομένων καὶ μὴ ἐκδεδομένων. Ἀληθῶς γὰρ ἡ Μετὰ τὰ φυσικὰ πραγματεία πρὸς διδασκαλίαν καὶ μάθησιν οὐδὲν ἔχουσα χρήσιμον ὑπόδειγμα τοῖς πεπαιδευμένοις ἀπ' ἀρχῆς γέγραπται„. [1]) Ὅρα Bonitz, Aristot. Met. I, 15. Παράβαλλ. Luthe, Zur Kritik und Erklärung von Aristoteles Metaphysik und Alexanders Commentar zu derselben Hermes (1880) ἐν σελίδ. 207. Παράβαλλ. Susemihl. I, 160 ἐν σημ. 832.

ὅπερ ὑποδηλοῖ, ὅτι εἶναι λίαν ἀρχαῖαι. Τὰ Ἠθικὰ Εὐδήμεια φαίνεται, ὅτι εἶναι ἔργον τοῦ μαθητοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους Εὐδήμου τοῦ Ῥοδίου, ὅστις εἶχε γράψει καὶ Ἀναλυτικὰ καὶ Φυσικά[1]*, ἅπερ καὶ ὁ Σιμπλίκιος ἀνέγνω. Εἰκάζεται δ', ὅτι ὁ Ῥόδιος περιπατητικὸς εἰργάσθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ διδασκάλου σκοπῶν, ἵνα τὴν ἠθικὴν τούτου φιλοσοφίαν ἐν βραχυτέρᾳ μορφῇ παραδώσῃ, ἔν τισι διορθώσῃ καὶ ἄρῃ τὰς πρὸς ἐπίκρισιν ἀφορμάς*[2]*. Ὅτι δὲ ταῦτα εἶναι πιθανά, τεκμηριοῦται καὶ ἐκ τούτου, ὅτι τινὰ κεφάλαια*[3] *εἶναι κοινὰ τῇδε τῇ πραγματείᾳ καὶ τοῖς Ἠθικοῖς Νικομαχείοις. Τὰ δὲ Ἠθικὰ μεγάλα εἶναι ἡ μικροτέρα τῶν ἠθικῶν διατριβῶν καὶ ἔχει ὡς βάσιν τὰς δύο μνημονευθείσας. Φαίνεται δ', ὅτι συνετάχθη ἐν χρόνοις, καθ' οὓς τὰ δόγματα καὶ οἱ ὅροι τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας εἰσέδυσαν εἰς τὴν σχολὴν τῶν περιπατητικῶν*[4]*. Ὁ* Bergk[5] *εἰκάζει, ὅτι αὕτη ἀνήκει τῷ Φανίᾳ, ὅστις ἦτο πολίτης καὶ φίλος τοῦ Θεοφράστου.*

Ὁπωσδήποτε τὰ Ἠθικὰ Νικομάχεια εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν ἔργον τοῦ Ἀριστοτέλους. Λέγει μὲν ὁ Κικέρων[6]*, ὅτι ἐγράφη ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Νικομάχου, ἀλλ' εἰκάζεται, ὅτι οὗτος ἐπλανήθη ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς. Φαίνεται, ὅτι ὁ Νικόμαχος ἦτο μόνον ἐκδότης. Τὰ βιβλία ὀκτὼ καὶ ἐννέα ἔχουσιν ὑπόθεσιν τὴν φιλίαν, ἀλλ' ἐπειδὴ ταῦτα χαλαρῶς τοῖς ἄλλοις συνδέονται, δὲν εἶναι ἀπίθανος ἡ γνώμη, καθ' ἣν ταῦτα ἀπετέλουν ἴδιον σύγγραμμα. Διότι καὶ ἐν τοῖς καταλόγοις τῶν Ἀλεξανδρινῶν μνημονεύεται πραγματεία Περὶ φιλίας. Ἐν δὲ τῷ δεκάτῳ βιβλίῳ ὁ φιλόσοφος πραγματεύεται περὶ ἡδονῆς*[7] *καὶ εὐδαιμο-*

---

1) *Ὅρα* L. Spengel, Eudem. Fragmenta, Berol. 1866. 2) *Παράβαλλ* Nicolai II, 34. 3) *Νικομ. I*, V—VII = *Εὐδημ. I*, IV—VI. 4) *Ὅρα* Spengel, Aristotelische Studien, Abhandl. d. b. Akad. X. 1863. *Παράβαλλ. καὶ* Zeller II[3], 2. 101 *καὶ* Nicolai II, 34. 5) *Ἐν τόμ.* IV, 494. 6) De finibus V, 5, § 12 7) *Δημ. I. Ὀλύμπιος, Ἀριστοτέλους διδασκαλία περὶ ἡδονῆς, Ἐν Λειψ.* 1879.

νίας. Τὴν ἡδονὴν δὲν ἀποκρούει, ἀλλὰ προτιμᾷ τὴν τελειοτάτην, ἥτις εἶναι ἡ τοῦ εὖ ἔχοντος πρὸς τὸ σπουδαιότατον[1]. *Κατὰ τὸν Σταγειρίτην τέλος τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων εἶναι ἡ εὐδαιμονία, ἣν ὁρίζει ὡς κατ' ἀρετὴν ἐνέργειαν*[2]. *Ἀλλὰ τί ἆρά γε εἶναι ἡ Ἀριστοτελικὴ ἀρετή; Ὁ Σωκράτης, ὡς γνωστόν, τὰς ἀρετὰς ὥριζεν ὡς φρονήσεις*[3]. *Κατὰ τὸν Σταγειρίτην ὅμως ἡ ἀρετὴ εἶναι μεσότης δύο ἄκρων κακίας, τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως*[4]. *Κατὰ ταῦτα ὑπερβολαὶ μὲν εἶναι ὀργιλότης, θρασύτης, ἀναισχυντία, ἀκολασία, ἐλλείψεις δ' ἡ ἀναλγησία, ἡ δειλία, ἡ κατάπληξις καὶ ἡ ἀναισθησία, καὶ μεσότης ἡ πραότης, ἡ ἀνδρεία, ἡ αἰδὼς καὶ ἡ σωφροσύνη. Ἐκ τῶν εἰρημένων λοιπὸν εὐδαίμων εἶναι ὁ κατ' ἀρετὴν τελείαν ἐνεργῶν καὶ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν ἱκανῶς μετασχών*[5]. *Τὰ Ἠθικὰ Νικομάχεια κατὰ πάντας τοὺς αἰῶνας ἐξόχως ἐτιμήθησαν καὶ ἐγένοντο ἡ μεγάλη δεξαμενή, ἐξ ἧς θεολόγοι καὶ φιλόσοφοι ἤντλησαν*[6]. *Πρὸς τὰ ἠθικὰ τοῦ φιλοσόφου συγγενὲς σύγγραμμα εἶναι τὸ Περὶ ἀρετῶν καὶ κακιῶν, ἀλλ' ὑπὸ τῶν κριτικῶν ἡ γνησιότης τούτου δικαίως ἀμφισβητεῖται*[7].

Πλὴν τῶν μνημονευθέντων συγγραμμάτων διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν καὶ ἓξ ἐπιστολαί[8]. *Οἱ ἀρχαῖοι ὅμως ἐγίνωσκον πολὺ πλείονας· ἔν τινι μὲν καταλόγῳ τῶν Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων μνημονεύονται εἴκοσιν ἐπιστολαί, παρὰ δὲ Διογένει τῷ*

---

1) *Ἐν Ἠθικ. Νικομ.* K, 4, 1174 *β·* „*Κατὰ πᾶσαν γὰρ αἴσθησιν ἔστιν ἡδονή, ὁμοίως δὲ καὶ διάνοιαν καὶ θεωρίαν, ἡδίστη δ' ἡ τελειοτάτη, τελειοτάτη δὲ ἡ τοῦ εὖ ἔχοντος πρὸς τὸ σπουδαιότατον τῶν ὑφ' αὐτήν*„. 2) *Αὐτόθι* K, 7, 1177 *α.* 3) *Ὅρα Εἰσαγωγήν μου εἰς Πρωταγόρ. ἐν σελίδ.* 32. 4) *Ἠθικ Εὐδήμ.* B, 3, 1220 *β* „*Ὥστ' ἀνάγκη τὴν ἠθικὴν ἀρετὴν περὶ μέσ' ἄττα εἶναι καὶ μεσότητα τινά*„. *Παράβαλλ.* Ueberweg *ἐν σελίδ.* 174. 5) *Ἐν Ἠθικ Νικομ. Α,* 11, 1101 *α.* 6) *Ὅρα πολλὰ περὶ τούτου παρὰ Διον. Θερειαν. ἐν Ἀδαμ. Κορ. III,* 47. 7) Schuchhardt, Andronici Rhodii qui fertur libelli. *Περὶ παθῶν* pars altera de virtutibus et vitiis, Darmst 1883. 8) *Αὗται φέρονται ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ* Herscher, Epist. Gr. *ἐν σελίδ.* 172—4 *καὶ ἐν τῇ Ἀκαδ. ἐκδ. τοῦ Ἀριστοτέλ. ἐν σελίδ.* 1578 - 82.

Λαερτίῳ[1] *σημειοῦνται τέσσαρες μὲν πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, ἐννέα δὲ πρὸς τὸν Ἀντίπατρον, μία πρὸς τὴν Ὀλυμπιάδα, μία πρὸς Μέντορα, μία πρὸς Ἀρίστωνα, μία πρὸς Ἡφαιστίωνα, μία πρὸς Θεμισταγόραν, μία πρὸς Φιλόξενον, μία πρὸς Δημόκριτον καὶ πρὸς Φίλιππον· ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς τῶν πρὸς τὸν πατέρα ἐπιστολῶν δὲν μνημονεύεται. Βραδύτερον ὁ βιβλιογράφος Ἀρτέμων ἐδημοσίευσε συλλογὴν Ἀριστοτελικῶν ἐπιστολῶν συνισταμένην ἐξ ὀκτὼ τόμων. Οἱ ἀρχαῖοι ἐγίνωσκον καὶ μικροτέραν συλλογήν*[2]*, ἣν μετεχειρίζοντο ἐν ταῖς ῥητορικαῖς σχολαῖς ὡς ὑπόδειγμα καλῆς ὑφῆς λόγου*[3]*. Ὁ Bergk*[4] *εἰκάζει, ὅτι εἰς τὴν συλλογὴν ταύτην ἀνήκουσιν αἱ εἰς ἡμᾶς περισωθεῖσαι. Πιστεύομεν, ὅτι εἰς τὰς εἰρημένας συλλογὰς παρεισέδυσαν καὶ πλασταί, ἀλλ' οἱ κριτικοί, ὡς συνήθως, ἀμφιβάλλουσι περὶ ὁλοκλήρου τῆς συλλογῆς τοῦ Ἀρτέμωνος. Ἡ τοιαύτη κρίσις εἶναι ὑπερβολική. Ἐπειδὴ ὁ Ἀριστοτέλης ἐπὶ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἦτο τὸ ἐπιστημονικὸν κέντρον ὁλοκλήρου τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου, οὐδὲν τὸ παράδοξον, ὅτι οὗτος πολλὰς ἐπιστολὰς ἔγραψεν, ὡς καὶ ἔλαβεν. Ἄλλως τὰ περισωθέντα ἀποσπάσματα ἔχουσι περιφανῆ μαρτύρια πρωτοτύπου πνεύματος, οὗ συνήθως οἱ πλαστογράφοι στεροῦνται.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

ΠΕΡΙ ΑΚΑΔΗΜΕΙΑΣ ΚΑΙ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΩΝ

Μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην ἡ ἐλευθερία τῶν ἡμετέρων προγόνων περιωρίσθη· περιορισθεῖσα δὲ δὲν ἔβλαψεν, ἀλλ' ὠφέλησε τὴν φιλοσοφίαν. Διότι ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἀπολύτου ἐλευθερίας αἱ μεγάλαι διάνοιαι κατηναλίσκοντο ἐν ταῖς πολιτικαῖς διαμάχαις. Νῦν ὅμως ἐξακολουθοῦσι μὲν ὑπάρχοντα τὰ πολιτικὰ

---

[1]) *Ἐν βιβλ.* V, 27. [2]) *Γρηγόρ. Ναζ. Ἐπιστ.* 165. [3]) *Σιμπλίκ.* 27 *A*. [4]) *Ἐν τόμ.* IV, 497.

συστήματα καὶ ἐρίζουσιν οἱ ἀριστοκρατικοὶ πρὸς τοὺς δημοκρατικούς, ἀλλὰ σπουδαιοτέραν θέσιν καταλαμβάνουσιν αἱ φιλοσοφικαὶ σχολαί, ἐν αἷς κατατάσσονται αἱ ἐξοχώτεραι διάνοιαι. Οἱ ἱδρυταὶ τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν ἦσαν μὲν ξένοι, ἀλλὰ τὴν ἕδραν αὐτῶν εἶχον ἐν Ἀθήναις[1]*· διότι ἡ πόλις αὕτη διέκειτο εὔνους πρὸς τοιαύτας σπουδάς. Ἐνίοτε οἱ κωμικοὶ*[2] *καὶ οἱ νομοθέται ἐγίνοντο τούτοις ὀχληροί, ἀλλ' ἡ ἀντίδρασις αὐτῶν ἦτο ἀσθενής*[3].

Ἡ ἀρχαιοτάτη τῶν ἐν Ἀθήναις φιλοσοφικῶν σχολῶν ἦτο ἡ Ἀκαδήμεια, ἧς, ὡς εἴρηται, ἱδρυτὴς ἐγένετο ὁ Πλάτων. Τούτου διάδοχος ἐγένετο Σπεύσιππος ὁ ἀνεψιὸς (ἀδελφιδοῦς) αὐτοῦ. Οὗτος προέστη τῆς σχολῆς ἐπὶ ὀκτὼ συνεχῆ ἔτη, ἀνέμιξε τὴν ἰδεολογίαν τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς Ἀκαδημείας μετὰ τῆς θεωρίας τῶν ἀριθμῶν τῶν Πυθαγορείων καὶ κατέλιπε πλεῖστα ὑπομνήματα καὶ διαλόγους, ὡς Περὶ ἡδονῆς, Περὶ δικαιοσύνης, Περὶ φιλοσοφίας καὶ ἄλλα, ὧν μνημονεύει Διογένης ὁ Λαέρτιος[4]. *Τὸν Σπεύσιππον διεδέξατο Ξενοκράτης ὁ Χαλκηδόνιος, ὅστις συναπεδήμησε τῷ Πλάτωνι εἰς Σικελίαν. Ὁ φιλόσοφος οὗτος ἦτο νωθρὸς καὶ σεμνὸς καὶ τούτου ἕνεκεν ὁ διδάσκαλος συνεβούλευεν αὐτῷ, ὅπως θύῃ ταῖς Χάρισιν*[5]. *Λέγεται, ὅτι πρεσβεύσας πρὸς τὸν Ἀντίπατρον κατὰ τὸν Λαμιακὸν πόλεμον*

---

[1]) *Ὅρα* Zumpt, Bestand der philosophichen Schulen in Athen and die Succession der Scholarchen, in Abh. d. Berl. Akad. 1844. *Παράβαλλ καὶ* Vilamowitz, Die Philosophenschulen und die Politik, Phil. Unters. IV, 178. 234 *καὶ* 263—291. [2]) *Ὁ Ἄλεξις παρ' Ἀθηναίῳ XIII,* 610 *ε λέγει·*

Τοῦτ' ἔστιν Ἀκαδήμεια, τοῦτο Ξενοκράτης;
πόλλ' ἀγαθὰ δοῖεν οἱ θεοὶ Δημητρίῳ
καὶ τοῖς νομοθέταις, διότι τοὺς τὰς τῶν λόγων,
ὥς φασι, δυνάμεις παραδιδόντας τοῖς νέοις
ἐς κόρακας ἔρρειν φασὶν ἐκ τῆς Ἀττικῆς.

Ὁ Unger (Jahrb f. Phil. 135 *ἐν σελίδ.* 755) *εἰκάζει, ὅτι ὁ μνημονευόμενος Δημήτριος εἶναι ὁ Φαληρεύς.* [3]) *Ἀθήν. αὐτόθι.* [4]) *Ἐν βιβλ.* IV, 4. [5]) *Διογέν. Λαέρτ.* IV, 6.

καὶ ὑπὸ τούτου εἰς δεῖπνον κληθεὶς διεπράξατο δι' ἀπαγγελίας στίχων, ὅπως ἀποδοθῇ ἡ ἐλευθερία τοῖς αἰχμαλώτοις[1]. *Θανὼν δὲ κατέλιπε πλεῖστα συγγράμματα, ὡς Περὶ φύσεως, Περὶ σοφίας, Περὶ πολιτείας καὶ πλεῖστα ἄλλα*[2]. *Οὗτος πρῶτος διεῖλε τὴν φιλοσοφίαν εἰς τρία μέρη, τὴν διαλεκτικήν, τὴν φυσικὴν καὶ τὴν ἠθικήν. Διάδοχος τοῦ Ξενοκράτους ἐγένετο Πολέμων ὁ Φιλοστράτου Ἀθηναῖος, ὅστις κατὰ τὴν νεανικὴν ἡλικίαν ἦτο ἀκόλαστος καί ποτε εἰσῆλθεν εἰς τὴν σχολὴν τοῦ Ξενοκράτους μεθύων καὶ ἐστεφανωμένος. Διὰ τὴν βακχικὴν ταύτην πάροδον ὁ διδάσκων φιλόσοφος δὲν ἐταράχθη, ἀλλ' ἐξηκολούθησε λέγων περὶ σωφροσύνης. Τὸ βεβακχευμένον μειράκιον ἀκοῦσαν τοὺς λόγους πάραυτα μετετράπη τὴν διάνοιαν καὶ τὸν στέφανον ἐκ της κεφαλῆς ἀποβαλὸν ἐγένετο μαθητὴς τῆς σχολῆς, ἧς προέστη μέχρι τοῦ 270 π. Χ. Ἔκτοτε ὁ Πολέμων τὸν ἀκόλαστον βίον μισήσας ἠσχολήθη κατ' ἐξοχὴν περὶ τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν. Τὸ κατὰ φύσιν ζῆν ἐθεώρει τὸ μέγιστον ἀγαθόν, ὡς παραδίδει ἡμῖν ὁ Κικέρων*[3]. *Ὁ ἡμέτερος φιλόσοφος ἠγάπα τὴν ποίησιν καὶ τὸν μὲν Ὅμηρον ὠνόμαζεν ἐπικὸν Σοφοκλέα, τὸν δὲ Σοφοκλέα τραγικὸν Ὅμηρον. Ἔθανε δ' ἐκ φθίσεως ἐν προβεβηκυίᾳ ἡλικίᾳ καταλιπὼν οὐχὶ ὀλίγα συγγράμματα*[4].

Ὡς ὁ Πολέμων ἐθαύμαζε τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν Σοφοκλέα, οὕτω Κράντωρ ὁ Σολεὺς τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν Εὐριπίδην[5]. *Καὶ αὐτὸς οὗτος ἔγραψε πολλοὺς στίχους, οὓς σφραγίσας ἔθηκεν ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀθηνᾶς τῆς πατρίδος αὐτοῦ· διότι ἔμελλε νὰ ἀπέλθῃ εἰς Ἀθήνας*[6]. *Ἐνταῦθα ἐλθὼν ἠκροάσατο τοῦ Ξενο-*

---

[1]) *Ὁ αὐτὸς* IV, 9. [2]) *Ὁ αὐτὸς* IV, 11. [3]) De finib. IV, 6, § 14 "Polemo planissime secundum naturam vivere summum bonum esse dixit„. *Κλήμ. Ἀλεξανδρ. ἐν Στρωμ. II*, 419 *A*. [4]) *Διογέν. Λαέρτ.* IV, 20 [5]) *Ὅρα* Meier, De Crantore Solensi. Halle 1840 *καὶ* Kayser, De Crantore Academico, Heidelb. 1841. *Διογέν. Λαέρτ.* IV, 26. [6]) *Αὐτόθι* 25.

κράτους συσχολαστὴν ἔχων τὸν Πολέμωνα. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Ξενοκράτους ἐγένετο τοῦ συμμαθητοῦ ἀκροατής. Ἔθανεν ὅμως πρὸ τοῦ Πολέμωνος. Πλὴν τῶν ποιημάτων ὁ Κράντωρ συνέταξεν ὑπόμνημα εἰς τὸν Τίμαιον τοῦ Πλάτωνος, ὅπερ εἶναι τὸ πρῶτον ἔργον τοῦ εἴδους τούτου[1]. *Πρὸ πάντων ἐθαυμάζετο τὸ Περὶ πένθους ἔργον τὸ γραφὲν πρὸς παραμυθίαν τοῦ Ἱπποκλέους ἐπὶ τῇ τελευτῇ τῶν τέκνων*[2]. *Ἀπώλετο μὲν τὸ συγγραμμάτιον πλὴν ὀλίγων ἀποσπασμάτων, ἀλλὰ πλεῖσται ἰδέαι μέχρις ἡμῶν παρέμειναν. Διότι καὶ ὁ τὸν Ἀξίοχον γράψας ἐντεῦθεν ἤντλησεν ἰδέας καὶ ὁ Πλούταρχος γράφων τὸν Παραμυθητικὸν πρὸς Ἀπολλώνιον ὠφελήθη ἐκ τῆς συγγραφῆς τοῦ Κράντορος*[3]. *Καὶ ὁ Κικέρων κατὰ τὸν θάνατον τῆς θυγατρὸς Τυλλίας γράψας παραμυθητικὸν εἰς ἑαυτὸν τῷ Κράντορι ἠκολούθησεν*[4]. *Ὁ συγγραφεὺς ἦτο δεινὸς περὶ τὴν ὀνοματοποιίαν καὶ ἔγραφε μετά τινος ῥητορικῆς χάριτος, ὡς μαρτυροῦσι τὰ ἀποσπάσματα αὐτοῦ*[5]. *Ὁ δὲ Θριάσιος Κράτης ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀντιγένους καὶ ἐγένετο ἀκροατὴς τοῦ Πολέμωνος*[6]. *Ὠφέλησε δὲ οὗτος περιφανῶς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα, διότι ἔπεισε τὸν Δημήτριον, ὅπως λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν*[7]. *Ὁ Κράτης διεδέξατο τὸν Πολέμωνα, ἀλλὰ δὲν προέστη*

---

[1]) *Πρόκλ. εἰς Τίμ.* 24 *A* "*ὁ πρῶτος τοῦ Πλάτωνος ἐξηγητὴς Κράντωρ*". [2]) *Πλούταρχ. Παραμ. πρὸς Ἀπολλών.* 6. "Ὅρα F. Schneider, De Crantoris libro, qui *Περὶ πένθους* inscribitur· *ἡ διατριβὴ αὕτη ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ* Zeitschrift f. d. Alterthumsw. 1836 *ἐν σελίδ.* 839 – 848. [3]) Susemihl I, 120. [4]) Plin. N. H. Praef. 22 "in Consolatione filiae Crantorem, inquit, sequor". [5]) *Παρὰ Σέξτ. Πρὸς μαθημ. XI*, 51 – 58. [6]) *Διογέν. Λαέρτ.* IV, 21 [7]) *Πλούταρχ ἐν βίῳ Δημητρ.* 46 "*Ὁ δὲ ὀργῇ μὲν ἐπῆλθεν αὐτοῖς καὶ πολιορκίαν περὶ τὸ ἄστυ συνεστήσατο καρτεράν, Κράτητος δὲ τοῦ φιλοσόφου πεμφθέντος ὑπὸ τοῦ δήμου πρὸς αὐτόν, ἀνδρὸς ἐνδόξου καὶ δυνατοῦ, τὰ μὲν οἷς ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων ἐδεῖτο πεισθείς, τὰ δὲ ἐξ ὧν ἐδίδασκε περὶ τῶν ἐκείνῳ συμφερόντων νοήσας ἔλυσε τὴν πολιορκίαν, καὶ συναγαγὼν ὅσαι νῆες ἦσαν αὐτῷ καὶ στρατιώτας μυρίους καὶ χιλίους σὺν ἱππεῦσιν ἐμβιβάσας, ἐπὶ τὴν Ἀσίαν ἔπλει, Λυσιμάχου Καρίαν καὶ Λυ-*

μακρὸν χρόνον τῆς Ἀκαδημείας. Κατέλιπε δὲ φιλοσοφικὰ συγγράμματα, κωμῳδίας καὶ λόγους δημηγορικοὺς καὶ πρεσβευτικούς[1].

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κράτητος οἱ Ἀκαδημαϊκοὶ ἐξελέξαντο ὡς διάδοχον Σωκρατίδην τινὰ ὡς πρεσβύτερον, ἀλλ' οὗτος δὲν ἐδέξατο τὸ ἀξίωμα παραιτηθεὶς χάριν τοῦ Ἀρκεσιλάου. Οὗτος ἐγεννήθη ἐν Πιτάνῃ τῆς Αἰολίδος κατὰ τὸ 315 π. Χ., πατέρα δ' ἔσχε τὸν Σεύθην ἢ Σκύθην[2] *καὶ ἔθανε κατὰ τὸ 241]0 τὸ ἑβδομηκοστὸν πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας ἄγων. Ὁ φιλόσοφος ἦτο πολυτελὴς*[3] *καὶ εἶχε φιλικὰς σχέσεις πρὸς Ἱεροκλέα τὸν φρούραρχον τῆς ἐν Μουνυχίᾳ Μακεδονικῆς φρουρᾶς*[4]. *Ἐν μὲν τῷ βίῳ ἦτο ἐλευθέριος, ἀφιλαργυρώτατος καὶ κοινωνικώτατος, ἐν δὲ τοῖς λόγοις εὑρεσιλογώτατος*[5]. *Ἐπειδὴ ὅμως περὶ πάντων ἐπεῖχε, δὲν συνέγραψε ἢ συγγράψας ἔκαυσεν*[6]. *Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἀκαδημείας κατέχει σπουδαίαν θέσιν διότι παρεισαγωγὼν εἰς τὴν Πλατωνικὴν διδασκαλίαν καὶ ἄλλας θεωρίας ἤρξατο πρῶτος τῆς μέσης Ἀκαδημείας*[7].

Τὸν Ἀρκεσίλαον διεδέξατο Λακύδης Ἀλεξάνδρου ὁ Κυρηναῖος, ὅστις προέστη τῆς σχολῆς εἴκοσι καὶ ἓξ ἔτη (241]0 —215]4)[8]. *Δὲν ἐδίδασκε δ' ἐν τῇ Ἀκαδημείᾳ τοῦ Πλάτωνος, ἀλλ' ἔν τινι παρακειμένῳ κήπῳ παρασκευασθέντι ὑπὸ Ἀττάλου τοῦ βασιλέως, ὅστις ἐπωνομάζετο Λακύδειον. Ὁ βασιλεὺς ἐκάλεσε τὸν φιλόσοφον εἰς Πέργαμον, ἀλλ' οὗτος δὲν ἐδέξατο τὴν πρόσκλησιν εἰπών, ὅτι αἱ εἰκόνες πρέπει νὰ θεωρῶνται πόρρωθεν*[9]. *Ἐκ τῆς μετατοπίσεως ἡ σχολὴ ὠνομάσθη Νέα Ἀκα-*

δίαν ἀποστήσων„. 1) *Διογέν. Λαέρτ.* IV, 23. 2) *Στράβ. XIII*, 614 *καὶ Διογέν. Λαέρτ.* IV, 28. *Παράβαλλ.* Geffers, De Arcesila, Göttingen 1841. 3) *Διογέν. Λαέρτ.* IV, 40. 4) *Αὐτόθι* 39. 5) *Αὐτόθι* 37. 6) *Αὐτόθι* 32. 7) *Αὐτόθι* 28. *Συνήθως διαιροῦσι τὴν Ἀκαδήμειαν εἰς ἀρχαίαν, μέσην καὶ νέαν. Ἀλλ' ὑπάρχουσι καὶ οἱ εἰς πέντε διαιροῦντες„.* 8) *Περὶ τούτου πραγματεύεται ὁ* Geffers, De Arcesilae successoribus, Gött. 1845. 9) *Διογέν. Λαέρτ.* IV, 60.

δήμεια. Ὁ Λακύδης ἦτο φιλόπονος ἐκ νεανικῆς ἡλικίας, εὔχαρις καὶ εὐόμιλος, ἔσχε δὲ καὶ πολλοὺς ζηλωτάς. Τούτου μαθητὴς ἐγένετο Ἀρίστιππος ὁ Κυρηναῖος ὁ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα γράψας Περὶ φυσιολόγων. Κατ' ἐξοχὴν δ' ὅμως πολλοὺς μαθητὰς εἶχεν ὁ Ἀρκεσίλαος, ὡς τὸν Πυθόδωρον, Ἀπελλῆν τὸν Χῖον, Ἔκδημον καὶ Μεγαλοφάνη τοὺς Μεγαλοπολίτας[1].

Ἐν τοῖς Ἀκαδημαϊκοῖς σπουδαιοτάτην θέσιν κατέχει Καρνεάδης ὁ υἱὸς τοῦ Ἐπικώμου ἢ Φιλοκώμου, ὅστις γεννηθεὶς ἐν Κυρήνῃ περὶ τὰ 219 ἢ 214 π. Χ. ἐτελεύτησεν ἐν προβεβηκυίᾳ ἡλικίᾳ τὸ 75ον ἔτος τῆς ἡλικίας ἄγων[2]. Οἱ θαυμασταὶ τοῦ φιλοσόφου ἔλεγον, ὅτι καὶ ὁ Πλάτων καὶ ὁ Καρνεάδης ἐγεννήθησαν ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐκεῖνος μὲν ἐν τοῖς Θαργηλίοις, οὗτος δ' ἐν τοῖς Καρνείοις[3]. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λακύδου προέστησαν τῆς Ἀκαδημείας ὁ Τηλεκλῆς καὶ ὁ Εὔανδρος, ὅστις ἐπέζησεν ἐκείνου. Τὸν Εὔανδρον διεδέξατο ὁ Ἡγησῖνος ἢ Ἡγησίλαος, οὗ διάδοχος ἐγένετο ὁ Καρνεάδης[4]. Τοῦτον ὁ Πλούταρχος ὀνομάζει εὐκλέστατον τῆς Ἀκαδημίας ὀργιαστήν. Ἡ δεινότης αὐτοῦ καὶ ἡ χάρις τοῦ λόγου ἐξήστραψαν[5] ἐν τῇ πρεσβεύσει πρὸς τοὺς Ῥωμαίους. Τότε ὁ Ἀκαδημαϊκὸς Καρνεάδης, ὁ Στωϊκὸς

---

1) Ὅρα Susemihl I, 126 σημ. 613 2) Λουκιαν. Μακρόβ. 20. 3) Πλούταρχ. Συμπ. προβλ. VIII, 2 „ἄνδρα τῆς Ἀκαδημίας εὐκλεέστατον ὀργιαστήν. Ἀπόλλωνος γὰρ ἀμφοτέρους ἑορτῆς γενέσθαι, τὸν μὲν γὰρ Θαργηλίοις Ἀθήνησι, τὸν δὲ Κάρνεια Κυρηναίων ἀγόντων„. 4) Zeller, Die Phil. der Griech. III², 1, 454 σημ. 1. 5) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Κάτων. τοῦ πρεσβ. 22 „Μάλιστα δ' ἡ Καρνεάδου χάρις, ἧς δύναμίς τε πλείστη καὶ δόξα τῆς δυνάμεως οὐκ ἀποδέουσα μεγάλων ἐπιλαβομένη καὶ φιλανθρώπων ἀκροατηρίων ὡς πνεῦμα τὴν πόλιν ἠχῆς ἐνέπλησε. Καὶ λόγος κατεῖχεν, ὡς ἀνὴρ Ἕλλην εἰς ἔκπληξιν ὑπερφυὴς πάντα κηλῶν καὶ χειρούμενος ἔρωτα δεινὸν ἐμβέβληκε τοῖς νέοις, ὑφ' οὗ τῶν ἄλλων ἡδονῶν καὶ διατριβῶν ἐκπεσόντες ἐνθουσιῶσι περὶ φιλοσοφίαν„.

Διογένης καὶ ὁ περιπατητικὸς Κριτόλαος ἐπέμφθησαν εἰς Ῥώμην, ὅπως παρακαλέσωσι τὴν σύγκλητον, ἵνα οἱ Ἀθηναῖοι ἀπαλλαγῶσι τῶν πεντακοσίων ταλάντων τῶν ἐπιϐληθέντων διὰ τὴν ὑπόθεσιν τῶν Ὠρωπίων. Ἐπειδὴ δ' οἱ νέοι τῆς κοσμοκρατείρας πόλεως συνέρρεον εἰς τοὺς λόγους τοῦ Καρνεάδου, ἠναγκάσθη Κάτων ὁ πρεσϐύτερος νὰ παρακαλέσῃ τὴν σύγκλητον, ἵνα τάχιστα ψηφίσῃ τὰ περὶ τῆς πρεσϐείας, ὅπως οἱ μὲν φιλόσοφοι τρεπόμενοι ἐπὶ τὰς σχολὰς διαλέγωνται τοῖς παισὶ τῶν Ἑλλήνων, οἱ δὲ νέοι τῆς Ῥώμης ἀκούωσι τῶν νόμων καὶ τῶν ἀρχόντων, ὡς πρότερον[1]. *Τοσοῦτο δ' ἴσχυσεν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ὁ Καρνεάδης, ὥστε καὶ οἱ ῥήτορες ἀπολύοντες τοὺς μαθητὰς αὐτῶν ἤρχοντο ἐκ τῶν σχολῶν, ὅπως γένωνται ἀκροαταί*[2]. *Ἐπὶ τούτου, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀρκεσιλάου, ἐπέδρασεν ἡ σκέψις Πύρρωνος τοῦ Ἠλείου, ὡς λέγει ὁ Zeller*[3]. *Ἀμφότεροι δὲν ἐδέχοντο τὸ βέϐαιον, ἀλλ' ὁ μὲν Ἀρκεσίλαος τὸ εὔλογον*[4] *(verisimile), ὁ δὲ Καρνεάδης τὸ πιθανὸν (probabile)*[5]. *Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Καρνεάδης ἐπέχων δὲν κατέλιπε συγγράμματα πλὴν ὀλίγων ἐπιστολῶν πρὸς Ἀριαράθην τὸν βασιλέα τῆς Καππαδοκίας. Τὰς θεωρίας ὅμως αὐτοῦ συνέγραψαν οἱ μαθηταί.*

Τούτοις ἀνήκει Κλειτόμαχος ὁ Καρχηδόνιος, ὅστις κατὰ τὴν γλῶσσαν τῆς πατρίδος αὐτοῦ ἐκαλεῖτο Ἀσδρούϐας. Γεννηθεὶς δὲ κατὰ τὸ 175 π. Χ., ἢ καὶ ὀλίγον πρωϊαίτερον, τὸ κατ' ἀρχὰς ἐφιλοσόφει ἐν τῇ ἰδίᾳ γλώσσῃ[6]*, ὅπερ δηλοῖ, ὅτι συνέγραψε φιλοσοφικὰ συγγράμματα. Ὅτε δ' ἦγε τὸ τεσσαρακοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος, ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, ἔνθα ἐγένετο μαθητὴς τοῦ*

---

1) *Πλούταρχ. αὐτόθι.* 2) *Περὶ τοῦ Καρνεάδου πολλὰ γέγει ὁ ἡμέτερος Ἀσώπιος ἐν σελίδ. πζ' τοῦ Προλόγου.* 3) *Ἐν τόμ. III*, 1, 447. 4) *Σέξτ. Πρὸς μαθηματ.* VII, 158 *„φησὶν ὁ Ἀρκεσίλαος, ὅτι ὁ περὶ πάντων ἐπέχων κανονιεῖ τὰς αἱρέσεις καὶ φυγὰς καὶ κοινῶς τὰς πράξεις τῷ εὐλόγῳ, κατὰ τοῦτό τε προερχόμενος τὸ κριτήριον κατορθώσει.... Ὁ προσέχων οὖν τῷ εὐλόγῳ κατορθώσει καὶ εὐδαιμονήσει"*. 5) *Παράβαλλ.* Cicer. De orat. III, 18, 67. 6) *Διογέν. Λαέρτ.* IV, 67.

Καρνεάδου, δν καὶ διεδέξατο μετά τινα χρόνον. Θεωρεῖται δ' ὡς ἐπιφανὴς τῆς νέας Ἀκαδημείας ἀντιπρόσωπος[1]. *Μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Καρχηδόνος ὁ φιλόσοφος ἔγραψε πρὸς τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ παραμυθητικὴν ἐπιστολήν. Ἦτο δὲ λυπηρὸν τῷ Καρχηδονίῳ φιλοσόφῳ, ὅτι τοῦ ὀλέθρου τῆς πατρίδος μετέσχε καὶ ὁ φίλος αὐτοῦ Κηνσορῖνος*[2]. *Κατὰ Διογένη τὸν Λαέρτιον*[3] *συνέγραψεν ὑπὲρ τὰ τετρακόσια βιβλία, ἐν οἷς διεφώτισε τὰς φιλοσοφικὰς θεωρίας τοῦ Καρνεάδου. Εἶναι δὲ γνωστόν, ὅτι συνέταξε τέσσαρα βιβλία Περὶ ἐποχῆς*[4] *καὶ Περὶ αἱρέσεων*[5]. *Ὁ Κικέρων, ὅστις θαυμάζει τὴν μεγάλην τοῦ ἀνδρὸς φιλοσοφικὴν ἀξίαν*[6], *ἔλαβε πολλὰ παρ' αὐτοῦ. Οὕτως οἱ φιλόλογοι δεικνύουσιν, ὅτι τὸ τρίτον βιβλίον τοῦ συγγράμματος τοῦ ἐπιγραφομένου De natura deorum*[7] *ἐλήφθη παρὰ τοῦ ἡμετέρου φιλοσόφου καὶ ὅτι ὁ Ῥωμαῖος ἐν τῷ De fato*[8] *καὶ ἐν τῷ De divinatione*[9] *εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸν Κλειτόμαχον.*

Τοῦ Καρνεάδου μαθητὴς ἦτο καὶ ὁ Χαρμίδας ἢ Χαρμάδας, ὅστις ἐπέζησε τοῦ Κλειτομάχου. Οὗτος διεκρίθη κατὰ τὴν ῥητορικὴν δεινότητα καὶ κατὰ τὴν ἰσχυρὰν μνήμην. Ἦτο δὲ πολέμιος τῆς ἀφιλοσόφου ῥητορικῆς[10]. *Καὶ Ἄγνων ἢ Ἅγνων ὁ Ῥόδιος, ὁ μαθητὴς τοῦ Καρνεάδου, ἔγραψε κατηγορίαν κατὰ τῆς ῥητορικῆς*[11]. *Ὡσαύτως μαθητὴς τοῦ Καρνεάδου ἦτο Μητρόδωρος ὁ Στρατονικεύς, ὅστις ἔλεγεν, ὅτι ἡ σκέψις τῶν Ἀκαδημαϊκῶν δὲν εἶναι ἀπόλυτος, ἀλλ' ἐν σχέσει πρὸς*

---

1) *Ἀθήν. IX*, 402 C "*Κλειτόμαχος γοῦν ὁ Καρχηδόνιος, οὐδενὸς δεύτερος τῶν ἀπὸ τῆς νέας Ἀκαδημείας κατὰ τὴν θεωρίαν ὤν*". *Παράβαλλ.* Zeller III, 1, 478 *σημ.* 1. 2) Cicer. Tuscul. III, 22, § 102. 3) *Ἐν βιβλ.* IV, 67. 4) Cicer. Acad. II, 31, 98. 5) *Διογέν. Λαέρτ. II*, 92. 6) Cicer. Acad. II, 81, § 98. 7) Sasemihl I, 130. 8) *Αὐτόθι* 131. 9) *Ὅρα* Schiche, De fontibus librorum Ciceronis, qui sunt de divin. 1875 *καὶ* Hartfelder, Die Quellen von Ciceros zwei Büchern de divin. Freiburg 1878. 10) Cicer. De or. II, 88, 360. Tusc. I, 24, 59. Quintil. XI, 2, 26. 11) Quintil. II, 17, 15.

τὸ δόγμα τῶν στωϊκῶν[1]. *Πρὸς δὲ μνημονεύονται καὶ ἄλλοι Ἀκαδημαϊκοὶ ταύτης τῆς περιόδου, ὡς Αἰσχίνης ὁ Νεαπολίτης, Μητρόδωρος ὁ Σκήψιος, ὅστις ἐκ τῆς φιλοσοφίας ἦλθεν εἰς τὸν πολιτικὸν βίον*[2], *καὶ ἄλλοι. Ἀλλὰ κατὰ τὸν Πολύβιον*[3] *ἡ Ἀκαδήμεια κατέπεσε διὰ τὰς ἀπορίας καὶ τὰς παραδόξους εὑρεσιλογίας.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

ΠΕΡΙ ΠΕΡΙΠΑΤΗΤΙΚΩΝ.

Ὡς ὁ Πλάτων ἐγένετο ἱδρυτὴς τῆς Ἀκαδημείας, οὕτως ὁ Ἀριστοτέλης τοῦ Λυκείου, ἤτοι τῆς σχολῆς τῶν περιπατητικῶν[4]. *Ἐν τοῖς μαθηταῖς τοῦ Σταγειρίτου διεκρίνοντο Θεόφραστος ὁ Λέσβιος καὶ Εὔδημος ὁ Ῥόδιος, οἵτινες εἶχον ἀξιώσεις, ὅπως προστῶσι τῆς σχολῆς. Κατά τι ἀνέκδοτον*[5] *ὁ Ἀριστοτέλης ἐρωτηθείς, τίνα ἔμελλε νὰ καταλίπῃ διάδοχον, ἂν ἀπέθνησκεν, ἐκέλευσεν, ἵνα κομίσωσι Λέσβιον καὶ Ῥόδιον οἶνον. Ἀφ' οὗ δ' ἔπιεν, ἐπήνεσε μὲν ἀμφοτέρους, ἀλλὰ προσέθετο, ὅτι προτιμᾷ τὸν Λέσβιον. Ἡ προτίμησις τιμᾷ τὴν κρίσιν τοῦ φιλοσόφου, διότι ὄντως ὁ Θεόφραστος ἦτο ὑπέρτερος, ὡς μαρτυροῦσι καὶ τὰ συγγράμματα αὐτοῦ. Οὗτος ἐγεννήθη κατὰ τὸ 372 ἐν Ἐρέσῳ*

---

1) Zeller III, 1, 480. Susemihl I, 132. 2) *Στράβ. XIII*, 609 "*καὶ μετὰ τοῦτον Μητρόδωρος, ἀνὴρ ἐκ τοῦ φιλοσόφου μεταβεβληκὼς ἐπὶ τὸν πολιτικὸν βίον καὶ ῥητορεύων τὸ πλέον ἐν τοῖς συγγράμμασιν*". 3) *Ἐν βιβλ. XII*, 26 C "*Καὶ χωρὶς τῆς ἰδίας ἀστοχίας καὶ τοῖς νέοις τοιοῦτον ἐντετόκασι ζῆλον, εἰς τὸ τῶν μὲν ἠθικῶν καὶ πραγματικῶν λόγων μηδὲ τὴν τυχοῦσαν ἐπίνοιαν ποιεῖσθαι, δι' ὧν ὄνησις τοῖς φιλοσοφοῦσι, περὶ δὲ τὰς ἀνωφελεῖς καὶ παραδόξους εὑρεσιλογίας κενοδοξοῦντες κατατρίβουσι τοὺς βίους*". 4) *Ὅρα* Ueberweg, Grundriss der Geschichte d. Phil. *ἐν σελίδ.* 180. 5) Gellius, N. A. XIII, 5.

τῆς Λέσβου, ἦτο υἱὸς κναφέως, ἐν μὲν τῇ πατρίδι αὐτοῦ ἤκουσε τοῦ Λευκίππου, εἶτα δ' εἰς Ἀθήνας ἐλθὼν τὸ πρῶτον ἠκροάσατο τοῦ Πλάτωνος καὶ ἐκ τούτου μετέστη πρὸς τὸν Ἀριστοτέλη[1]. Ἀφ' οὗ δ', ὡς εἴρηται, προέστη τῆς σχολῆς, ἤγαγε ταύτην εἰς ἀκμήν. Διὰ τῆς συνδρομῆς Δημητρίου τοῦ Φαληρέως ἐκτήσατο κῆπον[2], ὅστις ἐγένετο τόπος τῆς σχολῆς τῶν περιπατητικῶν. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὁ Θεόφραστος κατέλιπεν αὐτὸν τῷ Στράτωνι. Λέγεται, ὅτι τὸ πρῶτον ὠνομάζετο Τύρταμος, διὰ δὲ τὸ θεσπέσιον τῆς φράσεως ὁ Ἀριστοτέλης μετωνόμασε Θεόφραστον[3]. Ὄντως εἶχε τὴν χάριν τοῦ λόγου, ὡς μαρτυροῦσιν οἱ δισχίλιοι αὐτοῦ μαθηταί, ἐν οἷς καὶ ὁ κωμικὸς Μένανδρος[4]. Τὸν εὐφραδῆ φιλόσοφον ἐτίμων ὁ Κάσσανδρος καὶ ὁ Πτολεμαῖος. Ὑπὸ δὲ τῶν Ἀθηναίων εἰλικρινῶς ἠγαπᾶτο· ὅτε δ' ὁ Ἀγνωνίδης ἐτόλμησε νὰ ποιήσῃ κατ' αὐτοῦ γραφὴν ἀσεβείας, ἐκινδύνευσε νὰ καταδικασθῇ ὡς συκοφάντης[5]. Ἠδυνήθη μὲν Σοφοκλῆς ὁ Ἀμφικλείδου, ἵνα εἰσαγάγῃ νόμον, καθ' ὃν ἀπηγορεύετο νὰ ἡγῆταί τις φιλοσόφων σχολῆς, ἂν μὴ ἐπέτρεπε τοῦτο ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος, καὶ ἔφυγεν ὁ Θεόφραστος ἐπ' ὀλίγον, ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἄκυρον τὸν νόμον ποιήσαντες καὶ τὸν εἰσαγαγόντα αὐτὸν πέντε ταλάντων ζημιώσαντες κάθοδον τοῖς φιλοσόφοις ἐψηφίσαντο, ὅπως κατέλθῃ καὶ ὁ ἡμέτερος[6]. Οὕτως ὁ Ἐρέσιος φιλόσοφος ἐπὶ τριάκοντα καὶ τέσσαρα ἔτη τοῦ Λυκείου προστησάμενος ἐτελεύτησε τὸ 287 π. Χ. ἄγων τὸ ὀγδοηκοστὸν πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας[7]. Τοῦτον θανόντα προέπεμψαν οἱ Ἀθηναῖοι πεζῇ. Κατέλιπε δὲ διαθήκην, ἣν διετήρησεν ἡμῖν Διογένης ὁ Λαέρτιος[8].

Διέπρεψε δ' ὁ Θεόφραστος οὐ μόνον ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, ἀλλὰ

---

1) Διογέν. Λαέρτ. V, 36. 2) Αὐτόθι 39. 3) Αὐτόθι 38. 4) Αὐτόθι 36. 5) Αὐτόθι 37. 6) Αὐτόθι 38. 7) Κατὰ τὸ προοίμιον τῶν χαρακτήρων ἦγε τὸ 99ον ἔτος. Παράβαλλ. Meier Opusc. II, 198 καὶ Christ ἐν σελίδ. 495 σημ. 1. 8) Διογέν. Λαέρτ. V, 51.

καὶ ἐν τῇ συγγραφῇ. Παρὰ Διογένει τῷ Λαερτίῳ φέρεται κατάλογος τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, ἅπερ εἶναι πλείονα τῶν διακοσίων[1]. *Ἐπειδὴ δ' ἐξ ἄλλων συγγραφέων προστίθενται καὶ ἄλλα, ὁ ἀρχαῖος φιλόλογος* Joan. Meursius *ἠρίθμει διακόσια τριάκοντα καὶ δύο*[2]. *Ἀλλ' ἐκ τοῦ μεγάλου ἐκείνου θησαυροῦ μόνον πάνυ ὀλίγων ὁ πανδαμάτωρ χρόνος ἐφείσατο. Μέχρις ἡμῶν διετηρήθησαν δύο βοτανικὰ συγγράμματα, ὧν τὸ μὲν ἐπιγραφόμενον Περὶ φυτῶν ἱστορίας συνίσταται ἐξ ἐννέα βιβλίων, τὸ δὲ Περὶ φυτῶν αἰτιῶν. Ἐν πολλοῖς ὁ Θεόφραστος ὑπερέβαλε τὰς ἐρεύνας τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν τῷ βασιλείῳ τῶν φυτῶν καὶ ὁμολογεῖται ὡς ὁ πατὴρ τῆς βοτανικῆς*[3]. *Τὸ δὲ Περὶ λίθων σύγγραμμα θεωρεῖται ὡς ἀπόσπασμα μείζονος, ὅπερ εἶχεν ὑπόθεσιν τὴν ὀρυκτολογίαν. Ἡ διατριβὴ εἶναι πολύτιμος ὡς συμβαλλομένη πρὸς γνῶσιν τῆς κατεργασίας τῶν λίθων παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Ἐκ τοῦ συγγράμματος τούτου ὠφελήθη ὁ Πλίνιος. Πρὸς δὲ διετηρήθησαν πλεῖστα ἀποσπάσματα κατ' ἐξοχὴν ἐκ τῶν φυσικῶν συγγραμμάτων τοῦ φιλοσόφου, ἅπερ ἐπιγράφονται Περὶ αἰσθήσεων καὶ αἰσθητῶν, Περὶ πυρός, Περὶ ὀσμῶν, Περὶ ἀνέμων, Περὶ σημείων, ὑδάτων καὶ πνευμάτων καὶ χειμώνων καὶ εὐδιῶν*[4], *Περὶ κόπων, Περὶ ἱδρώτων, Περὶ λειποψυχίας. Σώζεται καὶ ἀπόσπασμά τι ἐκ τοῦ συγγράμματος, ὅπερ νῦν ἐπιγράφεται Τὰ μετὰ τὰ φυσικὰ καὶ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ δεύτερον βιβλίον τοῦ συνωνύμου ἔργου τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἡ μικρὰ αὕτη πραγματεία περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς*

---

[1]) *Ἐν βιβλ.* V, 42. *Παράβαλλ.* Usener, Anal. Theophrastea, Lips, 1858 *καὶ* Pinzger, Ueber die Charaktere des Theophrast, Ratibor 1833. [2]) Joannis Meursii Theophrastus etc Lugd. Batav. 1640. [3]) *Ὅρα* E. Meyer, Geschichte der Botanik I, 8 *καὶ* Osk. Richter, Die botanischen Schriften des Theophrast, Jahrb. f. Phil. Suppl. VII, 449—539. [4]) *Ὅρα* Boehme, De Theophrasti quae feruntur *περὶ σημείων* excerptis, Hambung 1884. [5]) Bergk IV, 250.

ἐν οἰκτρᾷ καταστάσει, ὅπερ κατέστησε ταύτην δυσνοητοτέραν. Αὕτη ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐφέρετο ἀνωνύμως, μέχρις ὅτου Νικόλαος ὁ Δαμασκηνὸς προσέθηκε τὸ ὄνομα τοῦ Θεοφράστου. Ὡς ὁ Ἀριστοτέλης ἔγραψε Πολιτείας, οὕτως ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Νόμους ἢ Περὶ νόμων. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι τοῦτο ἦτο Corpus Juris Graecorum, ἀλλ' ἐπιστημονικὴ ἐπεξεργασία πλουσιωτάτης ὕλης. Ἐκ τούτων διετηρήθη μέγα ἀπόσπασμα παρὰ Στοβαίῳ[1]. *Εἶναι δὲ λυπηρόν, ὅτι ἀπώλετο βαρύτιμον σύγγραμμα, ἐξ οὗ ἠδυνάμεθα νὰ μάθωμεν τὴν νομοθεσίαν τῶν Ἑλληνίδων πόλεων. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις ὁ Θεόφραστος εἶχε γράψει Νόμιμα βαρβαρικά, Πολιτικὰ τὰ πρὸς τοὺς καιροὺς καὶ Περὶ εὐσεβείας*[2]. *Ἐκ τούτων μόνον ἰδέαι τινὲς παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ διετηρήθησαν*[3].

Ὄντως πολύτιμος εἶναι ἡ συγγραφή, ἥτις ἐπιγράφεται Χαρακτῆρες. Ὁ συγγράψας τὴν διατριβήν, ἥτις συνίσταται ἐκ τριάκοντα κεφαλαίων, περιγράφει διὰ βραχέων μέν, ἀλλὰ λίαν εὐκρινῶς[4] *τοὺς διαφόρους χαρακτῆρας. Ὁ ἀρχαῖος φιλόλογος*

---

[1]) *Ἐν Ἀνθολογ.* 44, 22. [2]) Jak. Bernays, Theophrastos Schrift über Frömmigkeit, ein Beitrag zur Religionsgeschichte, Berl. 1866. [3]) Dümmler, Zu den historischen Arbeiten der ältesten Peripatetiker, Rhein. Mus. 42, 179. [4]) *Ὁ ἐμὸς πολύτιμος φίλος καὶ διαπρεπὴς λόγιος κ. Δ. Θερειανὸς λέγει ἐν Ἀδαμ. Κορ. 1*, 257 *«Ἐν τοῖς τριάκοντα κεφαλαίοις, ἐξ ὧν ἀπαρτίζονται «οἱ Χαρακτῆρες», ὁ Θεόφραστος ἢ ὁστισδήποτε ἂν ἦναι ὁ γράψας, εἰκονίζει λακωνικῶς καὶ εὐσυνόπτως τὴν προσποίησιν καὶ ἐπιβουλὴν τοῦ εἴρωνος, τὴν αἰσχρὰν τοῦ κόλακος ὁμιλίαν, τοῦ ἀδολέσχου τὴν λόγων μακρῶν καὶ ἀπροβουλεύτων διήγησιν, τοῦ ἀγροίκου τὴν ἀσχήμονα ἀμαθίαν, τοῦ ἀρέσκου τοὺς πρὸς ἡδονὴν ἐπαίνους, τοῦ λάλου τὴν πρὸς τὸ φλυαρεῖν ἀκρασίαν, τοῦ λογοποιοῦ τὴν φιλοψευδίαν, τοῦ ἀναισχύντου τὴν αἰσχροκέρδειαν, τοῦ μικρολόγου τὴν ῥυπαρὰν γλισχρότητα, τοῦ βδελυροῦ τὴν ἐπονείδιστον παιδιάν, τοῦ ἀναισθήτου τὴν διανοητικὴν νάρκην, τοῦ αὐθάδους τὴν πικρὰν καὶ ἄσεμνον περιφοράν, τοῦ δεισιδαίμονος τὴν πρὸς τὸ θεῖον δειλίαν, τοῦ μικροφιλοτίμου τὰς ἀνελευθέρους ῥοπάς,*

Casaubonus ἐν τῷ πολυθρυλήτῳ αὐτοῦ ὑπομνήματι[1] *ἐπειράθη, ὅπως δείξῃ, ὅτι οἱ Χαρακτῆρες ἐγράφησαν οὐχὶ κατὰ τὸν βίον, ἀλλὰ κατὰ τὰ δράματα τῆς μέσης κωμῳδίας. Ὑπὸ τοιαύτην ἔποψιν ἡ συγγραφὴ εἶναι βαρύτιμος πρὸς κατάληψιν τῆς νέας Ἀττικῆς κωμῳδίας, τοῦ Πλαύτου καὶ τοῦ Τερεντίου. Νομίζομεν ὅμως, ὅτι καὶ τὸ ἀντίστροφον ἠδύνατο νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ὁ Μένανδρος πρὸς διάπλασιν τῶν ἐν ταῖς κωμῳδίαις χαρακτήρων ὠφελήθη ἐκ τῶν παραδόσεων τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ Θεοφράστου. Ἀλλὰ περὶ τῆς γνησιότητος τῆς πραγματείας ὑπάρχουσι πλεῖστοι κριτικοὶ ἀμφιβάλλοντες, διότι θεωροῦσι ταύτην ἀναξίαν τοῦ μεγάλου φιλοσόφου, ὃν ὁ Ἀριστοτέλης ὠνόμασε διάδοχον αὐτοῦ. Ἡ κρίσις ὅμως εἶναι ἄγαν αὐστηρά, διότι ἔχει οὐχὶ μικρὰν ἠθογραφικὴν ἀξίαν. Θεωρεῖται δ' ὡς ἀρίστη εἰκὼν τῶν ἠθῶν τῶν Ἑλλήνων, οἷα ἦσαν ἐπὶ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ οἱ ὑποστηρίζοντες τὴν γνησιότητα αὐτῶν*[2]*. Αὕτη κυροῦται καὶ ὑπό τινων ἀρχαίων, ὡς ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου*[3] *καὶ τοῦ Τζέτζου*[4]*. Ὅσοι δὲ τῶν κριτικῶν ἀμφιβάλλουσι περὶ ταύτης, εἰς ποικίλας εἰκασίας καταφεύγουσιν. Οὕτω τινὲς νομίζουσιν, ὅτι οἱ Χαρακτῆρες ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ Περὶ ἠθῶν συγγράμματος τοῦ Θεοφράστου, ὁ Jepp ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι ὁ φιλόσοφος ἔγραψεν ἐκ διαλειμμάτων πρὸς ψυχαγωγίαν αὐτοῦ, ὅτι τὰ γραφέντα δὲν περιελήφθησαν ἐν ἰδιαιτέρῳ βιβλίῳ, καὶ ὅτι μετὰ θάνατον τούτου τὰ ἀντίγραφα ἐπολλαπλασιάσθησαν. Ὁ Gomperz*[5] *εἰκάζει, ὅτι εἶναι συλλογὴ ὕλης πρὸς συγγραφὴν τελειοτέρου συγγράμματος*[6]*. Πάντα ὅμως*

τοῦ ἀλαζόνος τὸν ἐπιδεικτικὸν κόμπον, τοῦ δειλοῦ τὴν ἔμφοβον ψυχήν, τοῦ ὀλιγαρχικοῦ τὴν φιλαρχίαν κτλ.„. [1]) *Ἐξεδόθη τῷ* 1592. [2]) Meier, Opusc. II, 190. *Παράβαλλ.* Ribbeck, Rhein. Mus, 44 (1888) *ἐν σελίδ.* 305. [3]) *Εἰς Ἰλιάδ. Ν*, 276 *„ὡς ἐν τύπῳ χαρακτῆρος, ὁποίους δή τινας ὕστερον καὶ Θεόφραστος ἐξετυπώσατο, οἷος μὲν ὁ ἄλκιμος ἐν καιρῷ λόχου, οἷος δὲ ὁ δειλός„.* [4]) *Ἐν χιλιάδ. ΙΧ*, 941. [5]) Über die Charaktere Theophrast's Stzb. d. Wien. Ak. 1888. [6]) *Περὶ τῶν θεωριῶν τούτων*

ταῦτα εἶναι εἰκασίαι μικρὰν ἢ οὐδεμίαν πιθανότητα παρέχουσαι. Βέβαιον δ' εἶναι, ὅτι ἡ πραγματεία δὲν περιῆλθεν ἡμῖν ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτῆς μορφῇ[1] *καὶ ἐν οἰκτρᾷ ἐσώθη καταστάσει. Παρέχει δὲ τοῖς κριτικοῖς πράγματα, ὅσα σπανίως ἄλλο τῆς ἀρχαιότητος σύγγραμμα*[2].

Φαίνεται, ὅτι δὲν εἶχε μικρὰν ἀξίαν Εὔδημος ὁ Ῥόδιος, ἀφ' οὗ ἡ ἐκλογὴ τῆς διευθύνσεως τοῦ Λυκείου ἐτέθη πρὸ τοῦ Ἀριστοτέλους μεταξὺ τοῦ Θεοφράστου καὶ τούτου. Κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ διδασκάλου ἠσχολεῖτο περὶ τὴν λογικήν, φυσικὴν καὶ ἠθικὴν καὶ τούτῳ, ὡς εἴρηται, ἀποδίδονται τὰ Ἠθικὰ Εὐδήμεια. Εἶχε δὲ γράψει Περὶ κατηγοριῶν, Περὶ ἑρμηνείας, Ἀναλυτικὰ καὶ τὰ τοιαῦτα. Κατ' ἐξοχὴν δ' ἠσχολήθη περὶ τὴν ἀριθμητικὴν καὶ τὴν γεωμετρίαν συντάξας Ἀριθμητικὰς ἱστορίας, Γεωμετρικὰς ἱστορίας καὶ Ἀστρολογικὰς ἱστορίας[3]. *Τοῖς Ἀριστοτελικοῖς ἀνήκει καὶ Δικαίαρχος ὁ Μεσσήνιος*[4], *ὅστις ἠσχολεῖτο περὶ τὰ πολιτικὰ καὶ ἐθνολογικὰ γράψας τὸν Τριπολιτικόν, ἐν ᾧ ἐπειρᾶτο, ὅπως δείξῃ, ὅτι τὸ ἄριστον πολίτευμα εἶναι τὸ στηριζόμενον ἐπὶ τῆς μίξεως τῆς μοναρχίας, τῆς ἀριστοκρατίας καὶ τῆς δημοκρατίας. Τὴν κρᾶσιν ταύτην εὕρισκεν ὁ φιλόσοφος ἐν τῇ πολιτείᾳ τῶν Σπαρτιατῶν. Ἡμεῖς δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν, ὅτι καὶ τὸ πολίτευμα τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, ὅπερ ὁμοιάζει πρὸς τὸ τῆς Σπάρτης, τοιοῦτον ἦτο*[5], *ὡς καὶ τὸ συνταγματικὸν τῶν νεωτέρων χρό-*

πραγματεύεται ὁ ἡμέτερος Θερειανὸς ἐν τῷ μνημονευθέντι συγγρ. καὶ χωρίῳ.
[1]) Bergk, IV, 505. [2]) *Ὅρα* Pinzger *ἐν σελ.* 2 *τῆς μνημονευθείσης διατριβῆς. Οἱ Χαρακτῆρες ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ Κοραῆ ἐν Παρισίοις τῷ* 1799. *Περὶ τὴν κριτικὴν ἠσχολήθησαν καὶ ἄλλοι μὲν καὶ δὴ ὁ* Meier, Commentationes Theophrasteae, Opusc. 190—262 *καὶ ὁ* Diels, Theophrastea, Perl. Progr. 1883 *καὶ ὁ ἐμὸς συνάδελφος κ. Κόντος* (*Σύμμικτα κριτικὰ ἐν τῷ* Bullet. de corr. Hell. II (1878) *ἐν σελίδ.* 232—233.) [3]) Bergk, IV, 506 *σημ.* 506. [4]) *Οὐχὶ ἐκ τῆς ἐν Πελοποννήσῳ, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐν Σικελίᾳ Μεσσήνης.* [5]) *Τὴν θεωρίαν ἡμῶν ταύτην ἀνεπτύξαμεν ἐν μακρᾷ πραγμα-*

νων[1]. *Ἡ εἰρημένη ὅμως θεωρία δὲν ἀνήκει τῷ Δικαιάρχῳ, διότι ἤδη ὁ διδάσκαλος τούτου Ἀριστοτέλης γινώσκει ταύτην*[2]. *Ὁ Μεσσήνιος ἔγραψε καὶ βίον Ἑλλάδος, ἀλλὰ τούτου μόνον ὀλίγα ἀποσπάσματα μέχρις ἡμῶν διετηρήθησαν. Ἡ δὲ Ἀναγραφὴ Ἑλλάδος, ἥτις γεγραμμένη ἐν ἰαμβικοῖς στίχοις μέχρις ἡμῶν φέρεται, δὲν εἶναι ἔργον τοῦ ἡμετέρου φιλοσόφου*[3].

Περὶ τὰ πολιτικὰ ἠσχολήθη καὶ Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός, ὁ υἱὸς τοῦ Εὐθύφρονος. Οὗτος ἐγένετο μὲν ζηλωτὴς τοῦ Πλάτωνος, ἀλλ' ἠκροάσατο καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους. Φαίνεται, ὅτι ὁ πλούσιος οὗτος συγγραφεὺς ἦτο λίαν φιλόδοξος, ὡς μαρτυροῦσι δύο ἀνέκδοτα. Κατὰ τὸ πρῶτον κρυφθεὶς καὶ διά τινος τῶν φίλων θεὶς ἐν τῇ νεκροφόρῳ κλίνῃ δράκοντα, ὅπως φανῇ, ὅτι ἀπῆλθεν εἰς τοὺς θεούς, ἀνεκαλύφθη. Κατὰ δὲ τὸ δεύτερον διέφθειρε χρήμασι τοὺς θεωρούς, ὅπως εἴπωσι τοῖς Ἡρακλεώταις, ὅτι θέλουσιν ἀπαλλαγῇ τοῦ λοιμοῦ, ἂν ζῶν ὁ Ἡρακλείδης στεφανωθῇ χρυσῷ στεφάνῳ καὶ ἀποθανὼν ὡς ἥρως τιμᾶται. Τοῦ χρησμοῦ ὅμως ἐλθόντος δὲν ἀπηλλάγησαν οἱ συμπολῖται τῶν συμφορῶν καὶ ὁ Ἡρακλείδης στεφανούμενος ἐν τῷ θεάτρῳ ἐγένετο ἀπόπληκτος[4]. *Δὲν γινώσκομεν κατὰ πόσον εἶναι ἀκριβῆ τὰ ἀνέκδοτα ταῦτα, ἀλλ' ὁ περιπατητικὸς οὗτος φιλόσοφος εἶναι σπουδαῖος καὶ συνέγραψε πλείστας πραγματείας, ἃς ὀνομάζει*

τείᾳ, ἥτις ἐπιγραφομένη Πολίτευμα τῶν ἡρώων ἐβραβεύθη ἐν τῷ Ῥοδοκανακείῳ διαγωνισμῷ, οὗ κριταὶ ἦσαν ὁ Φίλιππος Ἰωάννου, ὁ Κ. Ἀσώπιος καὶ ὁ Εὐθ. Καστόρχης. Ἐπειδὴ ἐτράπημεν εἰς ἄλλας μελέτας, δὲν ἠδυνήθημεν μέχρι τοῦδε νὰ δημοσιεύσωμεν τὸ σύγγραμμα τοῦτο, ὡς καὶ τὸ Περὶ τοῦ καθ' Ὅμηρον οἰκιακοῦ βίου τῶν Ἑλλήνων, ὅπερ ἐβραβεύθη ἐν τῷ αὐτῷ διαγωνισμῷ μετὰ δύο ἔτη. Ἴσως δημοσιεύσομεν, ἂν ὁ θεὸς ἐθέλῃ.

1) *Ὅρα Πρυτανικόν μου λόγ. ἐν σελίδ.* 27.

2) *Ἀριστοτέλ. Πολιτ.* II, 3.

3) *Περὶ τοῦ Δικαιάρχου διὰ μακρῶν πραγματεύεται ὁ* Osann, Beiträge zur Griech. und Röm. Litteraturgeschichte *ἐν σελ.* 1—119 (*ἐν δυσὶ τόμοις* Cassel u. Leipzig 1839).

4) *Διογέν. Λαέρτ.* V, 90. *Παράβαλλ.* Hoogvliet, De Vita et scriptis Heracl. Pont. Lugd. Batav. 1858.

Διογένης ὁ Λαέρτιος, ὡς Περὶ σωφροσύνης, Περὶ δικαιοσύνης, Περὶ εὐδαιμονίας. Ἐν ταύταις εὑρίσκομεν καὶ γραμματολογικάς, ὡς Περὶ τῆς Ὁμήρου καὶ Ἡσιόδου ἡλικίας, Περὶ Ἀρχιλόχου καὶ Ὁμήρου, Περὶ τῶν παρ' Εὐριπίδῃ καὶ Σοφοκλεῖ. Κατὰ δὲ Ἀριστόξενον τὸν μουσικὸν ἐποίει καὶ τραγῳδίας, ἃς ἐπέγραφε τοῦ Θέσπιδος[1]. *Τοῦ Ἡρακλείδου διετηρήθησαν μέχρις ἡμῶν μακρὰ ἀποσπάσματα ἐκ τοῦ Περὶ πολιτειῶν συγγράμματος, ἀλλὰ ταῦτα παρέχουσι πολλὰ πράγματα τοῖς κριτικοῖς*[2]. *Ἐν τούτοις πολὺ βαρύνει ἡ γνώμη τοῦ Κοραῆ*[3], *ὅστις τὸ μὲν πρῶτον ἀπεφάνθη, ὅτι ταῦτα εἶναι λείψανα ἢ ἐπιτομὴ μεγάλου συγγράμματος τοῦ Ἡρακλείδου, εἶτα δέ, ὅτι εἶναι ἐρανίσματα ἐκ τῶν Πολιτειῶν τοῦ Ἀριστοτέλους. Αἱ γνῶμαι αὗται ἐγένοντο βάσις τοῖς νεωτέροις κριτικοῖς, οἵτινες δικαίως τιμῶσι καὶ τὰς ἐν τοῖς ἀποσπάσμασι διορθώσεις τοῦ Ἕλληνος κριτικοῦ*[4]. *Ἐνταῦθα ἠδυνάμεθα νὰ μνημονεύσωμεν καὶ τοῦ μουσικοῦ Ἀριστοξένου, ὅστις ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀλλὰ περὶ τούτου ἔσται λόγος ἔν τινι τῶν ἑπομένων κεφαλαίων.*

Τὸν Θεόφραστον διεδέξατο ἐν τῇ διευθύνσει τοῦ Λυκείου Στράτων ὁ Λαμψακηνὸς καὶ προέστη τούτου ἐπὶ δέκα καὶ ὀκτὼ ἔτη[5]. *Οὗτος ἐγένετο διδάσκαλος Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου καὶ τάσσεται ἐν τοῖς ἀρίστοις περιπατητικοῖς*[6]. *Τὴν ψυχὴν ἔθετεν ἐν τῷ μεσοφρύῳ*[7], *ἀλλ' ἐνόμιζεν, ὅτι εἶναι ἁπλῆ τοῦ σώματος δύναμις. Οὕτως ὑλιστὴς γενόμενος ἔτρεψεν ἐπὶ μᾶλ-*

---

[1]) *Διογέν. Λαέρτ.* V, 92. [2]) *Ὅρα* Düntzer, Heraclides *Περὶ πολιτειῶν*, Philologus 1868 *ἐν σελίδ.* 649 *καὶ* Welcker, Heraclides Pontikos *ἐν τῷ* Kleine Schriften I, 451—461. [3]) *Τὰ ἀποσπάσματα ἐξέδωκεν ἐν Προδρόμῳ Ἑλλην. βιβλ. ἐν Παρισίοις* 1805. 4. [4]) *Δ. Θερειαν. Ἀδ. Κορ. II.* 69. [5]) *Ὅρα* Nauwerck, De Stratone Lampsaceno philosopho, Berl. 1836. [6]) *Σιμπλ. ἐν Φυσικ.* 225. [7]) *Πλούταρχ. Περὶ τῶν ἀρεσκόντων τοῖς φιλοσόφοις* IV, 899 „*Τί τὸ τῆς ψυχῆς ἡγεμονικὸν καὶ ἐν τίνι ἐστί; Πλάτων, Δημόκριτος, ἐν ὅλῃ τῇ κεφαλῇ, Στράτων ἐν μεσοφρύῳ*„

λον τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν εἰς φυσικὰς ἐρεύνας καὶ διὰ τοῦτο φυσικὸς ἐπωνομάσθη. Κατὰ τὸν Πολύβιον ὁσάκις ὁ Λαμψακηνὸς φιλόσοφος ἤλεγχεν ἄλλους, ἦτο θαυμάσιος, ἐφαίνετο δ' ὅμως εὐηθέστερος ἑαυτοῦ καὶ νωθρότερος, ὁσάκις ἔλεγεν ἴδια ἐπινοήματα[1]. *Καὶ ὁ περιπατητικὸς οὗτος συνέγραψε πλείστας πραγματείας, ὡς Περὶ δικαιοσύνης, Περὶ δυνάμεων, Περὶ φύσεως ἀνθρωπίνης καὶ Περὶ εὑρημάτων ἐλέγχους, ἐν ᾗ ἐπέκρινε τὸν Ἔφορον*[2]. *Μαθητὴς τοῦ Θεοφράστου ἐγένετο καὶ Πραξιφάνης ὁ Μυτιληναῖος ἢ Ῥόδιος, ὅστις ἠσχολεῖτο περὶ τὴν γραμματολογίαν, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, Περὶ ποιητῶν, Περὶ ποιημάτων καὶ Περὶ ἱστορίας, δηλ. περὶ ἱστοριογραφίας. Διὰ τὰς τοιαύτας συγγραφὰς ὀνομάζεται πρῶτος γραμματικός*[3]. *Μετὰ τὸν Στράτωνα τὸ Λύκειον κατέπεσε· διότι ὁ ἐκ Τρωίας καταγόμενος Λύκων ὁ Ἀστυάνακτος, ὅστις τῷ 300]297 γεννηθεὶς περὶ τὸ 236]4 ἐτελεύτησε, προέστη τῆς σχολῆς ἐπὶ τεσσαράκοντα καὶ τέσσαρα ἔτη*[4]. *Κατὰ τὸν μακρὸν τοῦτον χρόνον τὴν σχολὴν εἰς τρυφὴν καὶ πολυτέλειαν ἀγαγὼν ἐπὶ δύο περίπου αἰῶνας κατέστησε ταύτην νεκροφανῆ, μέχρις ὅτου Ἀνδρόνικος ὁ Ῥόδιος ταύτην ἀνέστησε. Καὶ ὅμως ἐκτήσατο τὸ πολιτικὸν δικαίωμα ἐν Ἀθήναις καὶ εἶχε τὴν εὔνοιαν Εὐμένους τοῦ πρώτου καὶ Ἀττάλου τοῦ πρώτου. Φαίνεται δ', ὅτι ὁ φιλόσοφος ἐκτᾶτο φίλους ἐκ τῆς γλυκείας προφορᾶς καὶ διὰ ταύτην ὑπὸ τίνων ἐκαλεῖτο Γλύκων. Τὴν ἀρετὴν ὅμως ταύτην δὲν εἶχεν ἐν τῷ γράφειν. Ἀφ' οὗ δ' ὁ ἄδικος χρόνος ἔφθειρε πολυτιμότερα συγγράμματα, οὐδὲν τὸ παράδοξον, ὅτι καὶ τὰ τοῦ πολυτελοῦς τούτου συγγραφέως ὑπέστησαν τὴν αὐτὴν τύχην*

---

[1]) *Ἐν βιβλ. XII*, 25 C. *Παράβαλλ.* Susemihl I, 144. [2]) *Ὅρα* Plin. N. H. VII. *Παράβαλλ.* Brusskern. De rerum inventarum scriptoribus Graecis, Bonn 1864. [3]) *Ὅρα* Bekker Anecd. II, 729. [4]) *Διογέν. Λαέρτ.* V, 68. *Παράβαλλ.* Susemihl I, 146.

καταλιπόντα ὀλίγα ἀποσπάσματα[1] *καί τινα λατινικὴν παράφρασιν.*

Πρὸς τοῦτον ἐχθρικῶς διέκειτο Ἱερώνυμος ὁ Ῥόδιος, ὅστις δεχόμενος τὸ ἄλυπον ὡς τὸ μέγιστον ἀγαθὸν συνεφώνει μὲν τοῖς Ἐπικουρείοις, ἀλλ' ἀφίστατο τῆς Ἀριστοτελικῆς ἠθικῆς[2]. *Ὁ περιπατητικὸς οὗτος ἦτο μὲν πολυΐστωρ, ἀλλ' ἡ παίδευσις αὐτοῦ ἠλέγχετο ὡς ἐπιπόλαιος. Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ ἦσαν φιλοσοφικὰ καὶ ἱστορικά*[3]. *Ὁ δὲ Πρύτανις ὁ Ῥόδιος τίθεται μὲν ἐν τοῖς ἐξόχοις περιπατητικοῖς, ἀλλὰ δὲν ἔχομεν πληρεστέρας περὶ αὐτοῦ εἰδήσεις. Ἀκριβέστερον γινώσκομεν Ἀρίστωνα τὸν Κεῖον*[4], *ὅστις ἐγένετο μαθητὴς καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα διάδοχος τοῦ Λύκωνος. Πρὸς τιμὴν τοῦ διδασκάλου ἔγραψε πραγματείαν, ἥτις ἐπεγράφετο Λύκων. Αὕτη, ὡς φαίνεται, ἦτο διάλογος, ὅστις διὰ τὴν ἀνάμιξιν μύθων ἀνεγινώσκετο ὑπὸ τῶν νέων μεθ' ἡδονῆς*[5]. *Πρὸς δὲ ἔγραψε Τιθωνόν, ἐν ᾧ ἐπραγματεύετο περὶ γήρως*[6]. *Κατὰ τὸν Ritschl*[7] *ὁ διάλογος οὗτος ἐγένετο τὸ πρότυπον τοῦ Οὐάρρωνος, ὅστις ἔγραψε περὶ γήρως ἔν τινι διαλόγῳ. Πρὸς δὲ ὁ Ἀρίστων ἔγραψε Ἐρωτικὰ ὅμοια ἢ ὁμοιώματα*[8], *Ὑπομνήματα ὑπὲρ κενοδοξίας καὶ Ἱστορίαν τῆς σχολῆς τῶν περιπατητικῶν*[9]. *Καθ' ὅλου εἰπεῖν, αἱ συγγραφαὶ τοῦ Ἀρίστωνος εἶχον μὲν τὸ ἐπαγωγόν, ἀλλ' ἐστεροῦντο βάθους καὶ σπουδαιότητος. Τὸν δὲ Κριτό-*

---

[1]) *Παρὰ τῷ Ἡρωδιανῷ Il.* 716. [2]) Cicer. Tusc. V, 30, 87. [3]) *Ἀθήν. X*, 424 E *καὶ XI*, 499 f *καὶ* XIV, 635 f. [4]) *Ὅρα τὴν διατριβὴν τοῦ* Ritschl, Aristo der Peripatetiker bei Cicero de senectute § 3 *ἐν τῷ* Rhein. Mus. 1842 *ἐν σελίδ.* 193—201 *καὶ* Hubmann, Arch. f. Phil. 18 '4 *ἐν σελίδ* 102—126. [5]) *Πλούταρχ. Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημ. ἀκούειν* 1 *„Οὐ γὰρ μόνον τὰ Αἰσώπεια μυθάρια καὶ τὰς ποιητικὰς ὑποθέσεις καὶ τὸν Ἄβαριν τοῦ Ἡρακλείδου καὶ τὸν Λύκωνα τοῦ Ἀρίστωνος διερχόμενοι, ἀλλὰ καὶ τὰ περὶ τῶν ψυχῶν δόγματα μεμιγμένα μυθολογίᾳ μεθ' ἡδονῆς ἐνθουσιῶσι"* [6]) Cicer. De senect. I, 3. [7]) Rhein. Mus. VI (1847), 542. [8]) *Ἀθήν. X*, 491 C. *XIII*, 563 f. [9]) Susemihl I, 152.

λαον τὸν *Φασηλίτην*, ὅστις ἴσως διεδέξατο τὸν Ἀρίστωνα, γινώσκομεν ἐκ τῆς πολυθρυλήτου πρεσβεύσεως εἰς Ῥώμην μετὰ τοῦ Καρνεάδου. Δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὅτι οὗτος ποιεῖ ἐξαίρεσιν ἐν τῇ σχολῇ τῶν περιπατητικῶν μετὰ τὴν κατάπτωσιν τὴν γενομένην ἐπὶ Λύκωνος. Διότι ἐχάραξεν ἐπιστημονικὴν ὁδόν, ἣ ἠκολούθησε καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ *Διόδωρος ὁ Τύριος*[1]. Ἀλλ' οὗτος ἀπέστη τῆς Ἀριστοτελικῆς ἠθικῆς, διότι ἀνέμιξε θεωρίας τῶν στωϊκῶν καὶ τῶν Ἐπικουρείων[2]. Περιπατητικὸς ἦτο καὶ *Δημήτριος ὁ Βυζάντιος* ὁ γράψας διατριβὴν *Περὶ ποιημάτων*, ἐξ ἧς ἀπόσπασμα κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἀνευρέθη[3].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

ΠΕΡΙ ΣΤΩΪΚΩΝ

Ἀφ' οὗ οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι ἐν Χαιρωνείᾳ ἀπέβαλον τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν καὶ βραδύτερον διὰ τὰς πρὸς ἀλλήλους ἔριδας δὲν ἠδυνήθησαν, ὅπως ταύτην ἀνακτήσωνται, ἡ πολιτικὴ αὐτῶν δρᾶσις ὁσημέραι ἐμειοῦτο. Οὕτω τῆς πολιτικῆς ἐνεργείας στερηθέντες οἱ μὲν ἠθικώτεροι ἠσχολήθησαν πρὸς βελτίωσιν τοῦ ἤθους αὐτῶν, οἱ δὲ φαυλότεροι ἐτράπησαν πρὸς τὰς ἡδονάς. Οἱ μὲν πρῶτοι ἠκολούθησαν τοῖς δόγμασι τῆς στοᾶς, οἱ δ' ἄλλοι ἐγένοντο Ἐπικούρειοι. Ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις τῆς διαφθορᾶς[4], καθ' οὓς οἱ ἔκγονοι τῶν Μαραθωνομάχων καὶ τῶν

---

1. Cicer. De or. I, 11, 45. 2) Cicer. Tusc. V 30, 85, Acad. II, 42. 131. *Κλήμ. Ἀλεξ. ἐν Στρωμ. II*, 415. 3) Susemihl I, 155. 4) Ὁ ἐμὸς φίλος κ. Δ. Θερειανὸς ἐν τῇ ὄντως σπουδαίᾳ πραγματείᾳ, ἥτις ἐπιγράφεται *Διάγραμμα Στωϊκῆς φιλοσοφίας*, ἐν σελίδ. 9 εὐστόχως παρατηρεῖ "Περὶ τοὺς ζοφεροὺς τούτους χρόνους τῆς κοινωνικῆς κραιπάλης, τῆς

ἐν Σαλαμῖνι ἀγωνισαμένων ἀνεκήρυσσον θεὸν τὸν φαῦλον Δημήτριον τὸν Πολιορκητήν, ἐν τοῖς χρόνοις, λέγω, ἐκείνοις ἡ στοὰ ἐξετέλει τὸ ὑψηλὸν καθῆκον, ὅπερ βραδύτερον ἀνέλαβεν ὁ Χριστιανισμός. Ἀφ' οὗ ἡ ἀρχαία θρησκεία κατέπεσε καὶ ἡ νέα δὲν εἶχεν ἔτι ἀναφανῆ, ἡ στωϊκὴ φιλοσοφία ἐπλήρωσε σπουδαίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἔλλειψιν. Ὁ Ζήνων ἔλεγεν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ζῷον ἀθάνατον, λογικόν, τέλειον, νοερὸν ἐν εὐδαιμονίᾳ, κακοῦ παντὸς ἀνεπίδεκτον, προνοητικὸν τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ, εἶναι δημιουργὸς τῶν ὅλων καὶ οἱονεὶ πατὴρ πάντων, δὲν εἶναι ὅμως ἀνθρωπόμορφος[1]. Ἐπειδὴ δ' ἡ στοὰ ἐστηρίζετο ἐπὶ ἠθικῶν βάσεων, εἶχεν ὀπαδοὺς ἐπιφανεῖς ἄνδρας ὡς τὸν Πολύβιον, τὸν Ποσειδώνιον καὶ τὸν Στράβωνα, καθ' ἃ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴδομεν. Ἡ φιλοσοφικὴ αὕτη αἵρεσις εἶχε μεγάλην δύναμιν, ὅπως διαπλάσσῃ μεγάλους ἄνδρας[2]. Ὁπωσδήποτε ἡ ἀπάθεια τῶν στωϊκῶν, ἡ αὐτάρκεια τοῦ Ἐπικούρου καὶ ἡ ἀταραξία τῶν σκεπτικῶν ἦσαν διδάγματα, ἅπερ ἥρμοζον εἰς τὸ πνεῦμα ἐκείνων τῶν χρόνων καὶ διὰ τοῦτο ἔτυχον κοινοτάτης ἐπιδοκιμασίας, ὡς λέγει ὁ Zeller[3].

Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ἡ στοὰ πάντα τὰ δόγματα αὐτῆς ἐπενόησε, διότι τὰ πλεῖστα ἔλαβε παρ' ἄλλων ἀρχαιοτέρων αἱρέσεων. Πολλαχοῦ δύναταί τις νὰ ἴδῃ τὴν συγγένειαν τῆς στοᾶς

πολιτικῆς νάρκης καὶ τῆς ὁλοσχεροῦς τῶν ἠθῶν ἐκλύσεως ἐγκαινίζεται ἐν τῇ Ποικίλῃ στοᾷ ἡ ἀνδρώδης καὶ κατ' ἐξοχὴν πρακτικὴ ἐκείνη φιλοσοφία, ἥτις ἐπὶ ἡμίσειαν χιλιετηρίδα πρωταγωνιστήσασα ἐν μέσῳ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ῥωμαϊκοῦ κόσμου, ὑπῆρξεν ἡ διαρκὴς παρήγορος τῶν ὑπὸ λύπης τεθλιμμένων καρδιῶν, τὸ ἀνακούφισμα τῶν ὑπὸ παντοίων παθῶν καταβεβλημένων ψυχῶν, τὸ στήριγμα τῶν κλονουμένων συνειδήσεων, ἡ σοφὴ τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ καθήκοντος εἰσηγήτρια, τῆς ἠθικῆς ἡ διδάσκαλος καὶ τῶν ἀγαθῶν ἐπιτηδευμάτων ἡ μυσταγωγός". [1]) *Διογέν. Λαέρτ.* VII, 147. [2]) *Θερειαν. αὐτόθι ἐν σελίδ.* 156. [3]) *Ἐν τόμ. III*, 1, 12. *Παράβαλλ.* L. Stein, Die Psychologie der Stoiker, Berlin 1886 *καὶ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ* Erkenntnisstheorie der Stoa, Berl. 1888 (Berl. Stud. VII, 1) *καὶ* Weygold, Die Philosophie der Stoa, Leipz. 1883.

πρὸς τὴν κυνικὴν φιλοσοφίαν, διότι ἐκ ταύτης ἐκείνη παρήχθη. Ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις τῆς στοᾶς χρόνοις τὰ τῶν κυνικῶν δόγματα ἐφαίνοντο σαφέστερα, ὡς ἐν τῇ Πολιτείᾳ, ἣν ὁ Ζήνων ἔγραψε κατὰ τὴν ἐποχήν, καθ' ἣν ἐγίνετο ἡ μετάβασις τοῦ φιλοσόφου ἀπὸ τῆς κυνικῆς εἰς τὴν στωϊκὴν φιλοσοφίαν[1]. Ἐν ταύτῃ ὁ Ζήνων ἔγραφεν, ὅτι νόμισμα δὲν πρέπει νὰ κατασκευάζηται, ὅτι οἱ ἄνδρες καὶ αἱ γυναῖκες πρέπει νὰ φέρωσι τὰ αὐτὰ ἱμάτια καὶ ὅτι μηδὲν μόριον νὰ κρύπτωσι[2]. Διὰ τὰ τοιαῦτα ἐλέχθη, ὅτι ἡ στοὰ εἶναι ἐπὶ τὸ βέλτιον τετραμμένος κυνισμός[3]. Ἀλλ' ἡ φιλοσοφικὴ αὕτη αἵρεσις δὲν συμφωνεῖ μόνον πρὸς τὴν κυνικὴν φιλοσοφίαν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν Πλατωνικὴν καὶ Ἀριστοτελικήν, ὡς κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους σοφοὶ ἄνδρες ἔδειξαν[4]. Τὸ κατ' ἀρχάς, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν δῆλον ἐγένετο, ὑπῆρχε τὸ φυσικὸν μέρος τῆς φιλοσοφίας, ὁ Σωκράτης προσέθετο τὸ ἠθικὸν καὶ ὁ Πλάτων τὸ διαλεκτικὸν ἤτοι τὸ λογικόν. Κατὰ παραπλήσιον τρόπον ὁ μὲν Θέσπις ἐξεῦρε τὸν πρῶτον ὑποκριτήν, ὁ δ' Αἰσχύλος τὸν δεύτερον καὶ ὁ Σοφοκλῆς τὸν τρίτον. Λοιπὸν καὶ τὰ τρία μέρη τῆς φιλοσοφίας ὑπῆρχον, ἀλλ' ὁ Ζήνων πρῶτος ἐνεκαίνισεν ἐπιστημονικῶς τὴν τριχοτομίαν τῆς ἐπιστήμης ταύτης. Ἐκ τῶν εἰρημένων γίνεται δῆλον, ὅτι ἡ στωϊκὴ φιλοσοφία εἶναι προϊὸν ἑλληνικὸν καὶ οὐχὶ Ἀσιατογενές[5]. Ἀλλ' ἡ στοὰ δὲν θαυμάζεται διὰ τὴν ἐπίνοιαν νέων θεωριῶν, ὅσον διὰ τὸ ἀρχιτεκτονικὸν τοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος. Πρὸ πάντων γεραίρεται τὸ ἠθικὸν τῆς φιλοσοφίας τῶν στωϊκῶν, οἵτινες δὲν ἐπειράθησαν, ὅπως διεγείρωσιν ἀμφιβολίας περὶ τῶν ἠθικῶν ὑποχρεώσεων, ἀλλ' ἐκράτυναν τοὺς ἠθι-

---

1) Susemihl ἐν τόμ I, 56 Παράβαλλ. Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 810. 2) Διογέν Λαέρτ. VII 33. 3) Θέρσιαν ἐν σελίδ. 52. 4) Weinenfels De Platonicae et Stoicae doctrinae affinitate, Berolini 1891 καὶ Siebeck. Der Zusammenhang der Aristotelischen und stoischer Naturphilosophie ἐν ταῖς "Ζητήσεσι περὶ τῆς φιλοσοφίας τῶν Ἑλλ." (1873) ἐν σελ. 190—289 5) Ὅρα Θέρσιαν. ἐν σελίδ. 55.

κοὺς νόμους. Κατὰ τούτους μόνον ἡ ἀρετὴ εἶναι ἀγαθὸν καὶ δὴ τὸ ἄκρον, καὶ μόνη ἡ κακία κακόν. Τὰ πάθη δὲν εἶναι ἀναγκαῖα τοῦ βίου στοιχεῖα, ἀλλὰ νοσήματα τῆς ψυχῆς. Ὁ σοφός, ὡς ἔλεγον, εἶναι ἐλεύθερος, πλούσιος καὶ εὐγενής, μόνη ἡ ψυχὴ ἄρχει καὶ εἶναι πρόθυμος, ὅπως ἀγωνισθῇ πρὸς ἀντιπάλους καὶ ὑποβληθῇ εἰς θυσίας. Οὕτω τὸ ἰδανικὸν τῆς Πολιτείας τοῦ Πλάτωνος ἐπειράθησαν, ὅπως καταβιβάσωσιν ἐπὶ τῆς γῆς[1].

Ἀλλ' οἱ στωϊκοὶ προέβαινον μέχρις ὑπερβολῶν καὶ ἀφίσταντο πολὺ τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας. Οὕτω, φέρ' εἰπεῖν, ἐν ᾧ ὁ Πλάτων ἀποκρούει τὴν αὐτοκτονίαν[2], *οἱ στωϊκοὶ ἐδέχοντο ταύτην ἔν τισι περιστάσεσιν· ὑπὲρ πατρίδος, ὑπὲρ φίλων, ἐν σκληροτέρᾳ ἀλγηδόνι, ἐν πηρώσεσι καὶ ἐν νόσοις*[3]. *Ἡ αὐτοκτονία ὅμως εἶναι τὸ μέγιστον ἁμάρτημα, ὅπερ δύναταί τις νὰ διαπράξῃ πρὸς τὸν δημιουργήσαντα θεόν. Διὰ τοῦτο ἡ στοὰ εἶχε πολλοὺς τοὺς ἀντιδοξοῦντας παρά τε τοῖς ἀρχαίοις καὶ τοῖς νεωτέροις. Οὐδεμίαν σημασίαν ἀποδίδομεν πρὸς τοὺς ψόγους τῶν ἄλλων σχολῶν, διότι θεωροῦμεν ὡς ἔριδας ἀντιτέχνων. Ὡσαύτως οὐδὲν ὄνειδος προσάπτεται τῇ στοᾷ ἐκ τῶν κωμικῶν ποιητῶν, οἵτινες τοὺς ὀπαδοὺς ταύτης ἔλεγον ὑποκριτάς*[4]· *διότι οὗτοι πάντας τοὺς μεγάλους τῆς ἀρχαιότητος ἄνδρας ἐκακολόγησαν, ὡς τὸν Σωκράτη καὶ τὸν Πλάτωνα. Βεβαίως τὰ δόγματα*

---

1) *Ὅρα Ἀσώπ. ἐν σελίδ.* 836. 2) *Ἐν Φαίδωνι.* 3) *Διογέν Λαέρτ* VII. 130. *Στοβ. Ἀνθολογ.* VII, 24 „*ἅρπαζε τὸ καλῶς ἀποθνήσκειν ὅτε ἔξεστι, μὴ μετὰ μικρὸν τὸ μὲν ἀποθνήσκειν σοι παρῇ, τὸ δὲ καλῶς μηκέτι ἐξῇ*" *καὶ Μάρκ. Αὐρήλ.* V, 29 „*ἐὰν δὲ μὴ ἐπιτρέπωσι, τότε καὶ τοῦ ζῆν ἔξιθι· οὕτως μέντοι, ὡς μηδὲν κακὸν πάσχων*". *Παράβαλλ.* Zeller III², 1, 285. 4) *Ἑρμείας παρ' Ἀθην. XIII*, 563 d·

Ἀκούσατ', ὦ στώακες, ἔμποροι λήρου,
λόγων ὑποκριτῆρες. οἳ μόνοι πάντα
τἀν τοῖς πίναξι πρίν τι τῷ σοφῷ δοῦναι
αὐτοὶ καταρροφεῖτε, κᾆθ' ἁλίσκεσθε
ἐναντία πράσσοντες οἷς τραγῳδεῖτε.

τῶν στωϊκῶν περιεῖχον καί τινα καταδικαζόμενα ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης λογικῆς, ἀλλὰ πάντα τὰ ἀνθρώπινα ἔργα εἶναι ἀτελῆ. Διεγείρει δὲ τὴν ἔκπληξιν, ὅτι ὁ Πλούταρχος ἀνέλαβεν ἀγῶνα κατὰ τῶν στωϊκῶν[1]. Ἐν δὲ τοῖς νεωτέροις ὁ διαπρεπὴς καθηγητὴς καὶ συγγραφεὺς τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας Mommsen ἀποκαλεῖ τοὺς μὲν στωϊκοὺς μεγαλορρήμονας καὶ φορτικοὺς Φαρισαίους, τὴν δὲ στωϊκὴν φιλοσοφίαν κενὴν καὶ ὑποκριτικὴν κομπολογίαν[2]. Βεβαίως ἐν τοῖς στωϊκοῖς ὑπῆρξαν καὶ ὑποκριταί, ὡς ἐν πάσαις ταῖς φιλοσοφικαῖς αἱρέσεσι συμφύρονται καὶ φαῦλοι, ἀλλὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ λεχθῇ περὶ πλείστων μεγάλων ἀνδρῶν, οἷος ὁ Ζήνων καὶ ὁ Κλεάνθης, ὁ Πολύβιος καὶ ὁ Στράβων.

Ἱδρυτὴς τῆς αἱρέσεως τῶν στωϊκῶν ἐγένετο Ζήνων ὁ Μνασέου[3], γεννηθεὶς ἐν Κιτίῳ[4] τῆς Κύπρου τῷ 336]5. Ὁ πατὴρ τούτου ἔμπορος ὢν ἐκόμισεν ἐξ Ἀθηνῶν Σωκρατικὰς βίβλους, ἐξ ὧν τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Ξενοφῶντος ἀναγνοὺς καὶ καταληφθεὶς ὑπὸ ζήλου πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ἔπλευσεν εἰς Ἀθήνας. Κατ' ἄλλην ὅμως παράδοσιν ὁ Ζήνων τὸ ἐπάγγελμα τοῦ πατρὸς μετιὼν καὶ παρὰ τῷ Πειραιεῖ ναυαγήσας ἀνῆλθεν εἰς Ἀθήνας, ἔνθα καθίσας ἔν τινι βιβλιοπωλείῳ ἀνεγίνωσκε τὸ μνημονευθὲν τοῦ Ξενοφῶντος σύγγραμμα. Ἐπειδὴ δ' ἡ συγγραφὴ ἐνεποίησε τῷ Κυπρίῳ ἐμπόρῳ μεγάλην ἡδονὴν ἠρώτησε τὸν

---

1) Ὅρα Περὶ στωϊκῶν ἐναντιωμάτων καὶ Περὶ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν πρὸς τοὺς στωϊκούς. 2) Θερειαν. ἐν σελίδ. 156. 3) Λέγεται καὶ Δημέου. 4) Ἐπειδὴ ἐνταῦθα ὑπῆρχε καὶ Φοινικικὸς πληθυσμός, τινὲς ἀνευρίσκουσιν ἐν τῷ ἤθει αὐτοῦ ἕξεις Σημιτικάς. Περὶ τῆς χρονολογίας τοῦ Ζήνωνος ὑπάρχουσι διαφωνίαι, ἃς δύναταί τις νὰ ἴδῃ ἐν μονογραφίαις Unger, Die Zeiten des Zenon von Kition und Andigonos Gonatas, Münchner Sitzungsber. 1887 ἐν σελίδ. 101 καὶ Brinker, Das Geburtsjahr des Stoikers Zenon aus Cition und dessen Briefwechsel mit Antigonos Gonatas, Schwerin 1888. Παράβαλλ. καὶ τὴν ἐμὴν Γραμματολ. ἐν τόμ. I, 21 καὶ Susemichl I, 49.

βιβλιοπώλην, ποῦ διατρίβουσιν οἱ τὰ τοιαῦτα γράφοντες ἄνδρες. Κατὰ τύχην διέβαινεν ὁ κυνικός Κράτης, ὃν δείξας ὁ βιβλιοπώλης εἶπε τῷ Ζήνωνι, ὅπως ἀκολουθήσῃ τούτῳ. Οὕτως ὁ τέως ἔμπορος ἐγένετο μαθητὴς τοῦ κυνικοῦ φιλοσόφου[1]. *Ἀλλ' αἰδήμων ὢν καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ἀνεχθῇ τὴν ἀναισχυντίαν τῶν κυνικῶν μετέστη πρὸς τὸν Μεγαρικὸν Στίλπωνα. Εἶτα δ' ἐγένετο ἀκροατὴς τοῦ Ξενοκράτους, τοῦ Διοδώρου καὶ τοῦ Πολέμωνος*[2]. *Ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται, ὅτι τὰ στοιχεῖα τῆς στοᾶς ὑπάρχουσιν ἐν τοῖς συστήμασι τῶν προγενεστέρων φιλοσόφων. Τοῦτο μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῶν σπουδῶν τοῦ Ζήνωνος, αἵτινες, ὡς λέγεται*[3], *διήρκεσαν εἴκοσιν ἔτη.*

Ὡς δ' ὁ Πλάτων ἐδίδασκεν ἐν τῇ Ἀκαδημείᾳ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ Λυκείῳ, οὕτως ὁ Ζήνων ἐν τῇ Ποικίλῃ στοᾷ, ἣν ἔκτισε μὲν ὁ ἐκ τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν ἕλκων τὸ γένος Πεισιάναξ, διεκόσμησε δὲ δι' εἰκόνων ὁ μέγας τῆς ἀρχαιότητος ζωγράφος Πολύγνωτος. Τὸ κατ' ἀρχὰς οἱ μαθηταὶ τοῦ φιλοσόφου ὠνομάσθησαν Ζηνώνειοι[4], *εἶτα δὲ στωϊκοὶ ἐκ τοῦ τόπου τῆς ἀκροάσεως. Οἱ ἀκροαταὶ τῆς στοᾶς δὲν ἦσαν οὕτω πολυάριθμοι, ὡς οἱ τοῦ Θεοφράστου, ἀλλ' ἡ σχολὴ αὕτη εἶχε μείζονα συνοχήν. Τοῖς μαθηταῖς τοῦ Ζήνωνος ἀνῆκε καὶ Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς, ὅστις καὶ ἐκάλεσεν αὐτὸν εἰς Πέλλαν, ὅπως γένηται παιδευτὴς πάντων τῶν Μακεδόνων. Ἀλλ' ὁ φιλόσοφος μὴ δυνηθεὶς διὰ τὸ γῆρας νὰ ἀπέλθῃ ἐκεῖσε ἀπέστειλε τὸν συμπολίτην καὶ σύνοικον Περσαῖον καὶ τὸν Θηβαῖον Φιλωνίδην*[5]. *Ἡ ἀλληλογραφία τοῦ βασιλέως πρὸς τὸν φιλόσοφον φέρεται παρὰ Διογένει τῷ Λαερτίῳ, ἀλλ' ἡ γνησιότης ταύτης ἀμφισβητεῖται*[6]. *Οὐ μόνον ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων, ἀλλὰ καὶ ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων ἐτίμα τὸν ἄνδρα καὶ ἐψηφίσατο, ὅπως οὗτος στε-*

---

1) *Διογέν. Λαέρτ.* VII, 3. 2) *Αὐτόθι* 2. 3) Ὁ Susemihl ἀμφιβάλλει περὶ τῆς ἀκριβείας τοῦ ἀριθμοῦ τούτου. 4) *Διογέν. Λαέρτ.* VII, 5. 5) *Αὐτόθι* 6. 6) Ὅρα Brucker, Histor. Phil. I, 897.

φανωθῇ χρυσῷ στεφάνῳ ἀρετῆς ἕνεκα καὶ σωφροσύνης[1]. Πρὸς δὲ οἱ Ἀθηναῖοι παρακατέθεντο παρ' αὐτῷ τὰς κλεῖς τῆς πόλεως καὶ ἐτίμησαν διὰ χαλκῆς εἰκόνος[2]. Παρὰ πᾶσι δ' ἦτο σεβαστὸς διὰ τὴν αὐστηρότητα τοῦ ἤθους καὶ τὴν λιτότητα τοῦ βίου[3]. Ὁ Ζήνων δὲν ἐνυμφεύθη, διήγαγε τὸν βίον ἐν ὑγείᾳ καὶ ἐτελεύτησε τὸ ἑβδομηκοστὸν δεύτερον ἔτος τῆς ἡλικίας ἄγων ἀποπνίξας ἑαυτόν[4]. Τὸ σῶμα τοῦ θανόντος οἱ Ἀθηναῖοι ἔθαψαν μεγαλοπρεπῶς ἐν τῷ Κεραμεικῷ. Πρὸς τιμὴν δ' αὐτοῦ ἐγράφησαν οὐχὶ ὀλίγα ἐπιγράμματα[5].

Ὁ Ζήνων ἔγραψε πολλὰ συγγράμματα, ἅπερ ἀριθμεῖ Διογένης ὁ Λαέρτιος[6]. Πλὴν τῆς Πολιτείας, περὶ ἧς εἴρηται ἤδη, συνέταξε σπουδαίας πραγματείας, ὡς Περὶ τοῦ κατὰ φύσιν βίου, Περὶ ὁρμῆς ἢ Περὶ ἀνθρώπου φύσεως, Περὶ παθῶν, Περὶ τοῦ καθήκοντος, Περὶ νόμου, Περὶ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ ἄλλα. Δὲν ἐμμένομεν ἐν τῇ ἀπαριθμήσει, ἀφ' οὗ πάντα κακῇ μοίρᾳ ἀπώλοντο. Ἡ γλῶσσα τοῦ φιλοσόφου δὲν ἦτο καθαρά, οὗ τὴν αἰτίαν οἱ φιλόλογοι ἀποδίδουσι τῇ Φοινικικῇ καταγωγῇ, Εἶχεν ὅμως τηλικαύτην εὐκολίαν περὶ τὸ δημιουργεῖν νέας λέξεις, ὥστε ἐλέχθη, ὅτι αὗται εἶναι ἱκαναί, ὅπως ἐξηγήσωσι τὰς νέας ἰδέας τῆς Γερμανικῆς φιλοσοφίας[7]. Διὰ τοῦτο ὁ Κικέρων λέγει μετά τινος ὑπερβολῆς, ὅτι ὁ Ζήνων ἦτο εὑρετὴς μᾶλλον καινῶν ὀνομάτων ἢ καινῶν πραγμάτων[8]. Ὁπωσδήποτε ἡ στοὰ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἐκράτησε καὶ ἔσχε πολλοὺς ὀπαδούς. Πρὸς τοῦτο συνεβάλετο κατ' ἐξοχὴν ἡ αὐστηρὰ ἠθικὴ καὶ ὁ κοσμοπολιτισμός, εἰς ὃν ἔκλινεν ὁ κόσμος ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις. Οἱ στωϊκοὶ ἐκήρυσσον πάν-

---

1) Διογέν. Λαέρτ. VII, 11. 2) Αὐτόθι 6. 3) Zeller III[2], 1, 29. 4) Διογέν. Λαέρτ. VII, 29. 5) Αὐτόθι 6) Ἐν βιβλ. VII, 4 7) Τοῦτο λέγει ὁ ἡμέτερος Ἀσώπιος ἐν σελίδ. 823. 8) Cicer. Tusc. V, 11, 48 "ignobilis verborum opifex". Γαλην. ἐν τόμ. VIII σελ. 642 "καινοτομεῖν καὶ ὑπερβαίνειν τὸ τῶν Ἑλλήνων ἔθος ἐν τοῖς ὀνόμασι".

τας ἀνθρώπους εἶναι δημότας καὶ πολίτας. Πολλοὶ στωϊκοὶ Ῥωμαῖοι ἐγένοντο δημοκρατικοί, ἀλλ' ἡ στοὰ δὲν συνέστησε τοῖς ἀνθρώποις τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα[1]. Δύναται νὰ λεχθῇ πρὸς τιμὴν τῆς φιλοσοφικῆς ταύτης αἱρέσεως, ὅτι ἀνεκήρυξε πάντας τοὺς ἀνθρώπους συγγενεῖς ἀλλήλοις. Ἐκ τῆς θεωρίας ταύτης ἐξάγεται ἡ καθαίρεσις τῆς δουλείας, ἥτις μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων κατήσχυνε τὸ ἀνθρώπινον γένος. Πολυθρύλητον δὲ κατέστη τὸ δόγμα τῆς στοᾶς, ὅτι τέλος εἶναι τὸ ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν.

Δεύτερος στῦλος τῆς στοᾶς εἶναι Κλεάνθης ὁ Ἄσσιος[2], ὁ υἱὸς τοῦ Φανίου, γεννηθεὶς ἐπὶ ἄρχοντος Ἀριστοφάνους τῷ 331]0. Οὗτος τὸ κατ' ἀρχάς, ὡς λέγεται, ἦτο πύκτης καὶ ἦλθεν εἰς Ἀθήνας ἔχων μόνον τέσσαρας δραχμάς[3]. Ἐπειδὴ δ' ἦτο λίαν φιλομαθής, τὰς μὲν νύκτας ἤντλει ὕδωρ ἐν τοῖς κήποις ἐκ τῶν φρεάτων καὶ διὰ τοῦτο Φρεάντλης ἐπωνομάσθη, τὰς δ' ἡμέρας ἠκροᾶτο τοῦ Ζήνωνος, ὃν καὶ διεδέξατο ἐν τῇ διευθύνσει τῆς στοᾶς. Προέστη δὲ ταύτης τριάκοντα καὶ δύο ἔτη τελευτήσας, ὅτε ἦγε τὸ 99ον τῆς ἡλικίας ἔτος[4]. Ἐξῆλθε δὲ τοῦ βίου ἀποσχὼν τροφῆς. Ἐπειδὴ πλεῖστοι στωϊκοὶ ηὐτοκτόνησαν, τινὲς ἐνόμισαν, ὅτι οὗτοι τὴν αὐτοκτονίαν εἰσήγαγον, ὅπερ δὲν εἶναι ἀκριβές. Διότι οἱ ἀρχαῖοι μῦθοι εἶναι μεστοὶ τοῦ ἐγκλήματος[5], ὅπερ ὑβρίζει τὸν δημιουργήσαντα θεόν. Μετὰ τὸν θάνατον ὁ φιλόσοφος ἔτυχε πολλῶν καὶ μεγάλων τιμῶν, κατ' ἐξοχὴν δὲ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις. Εἶχε δ' οὗτος ποιητικὴν φύσιν, ἀλλὰ καί τινα βραδύτητα τῆς διανοίας. Διὰ τοῦτο ὑπὸ μὲν τῶν συμμαθητῶν ἐσκώπτετο ὡς ὄνος μόνος δυνάμενος βαστάζειν τὸ τοῦ Ζήνωνος φορτίον, ὑπὸ δὲ Τίμωνος τοῦ σιλλογράφου ἐλέγετο

---

1) Christ ἐν σελίδ. 492 σημ. 4. 2) Ἡ Ἄσσος ἔκειτο ἐν Τρῳάδι, Στράβ. XIII, 57. Παράβαλλ. Mohnike, Kleanthes der Stoiker, Greifswald 1848 καὶ Susemihl I, 59 σημ. 200. 3) Διογέν. Λαέρτ VII, 168. 4) Susemihl I, 99. 5) Περὶ τούτου λέγει πολλὰ ὁ Δ. Θερειαν. ἐν σελ. 139.

κτίλος[1]. Τὰ τοιαῦτα σκώμματα δὲν μειοῦσι τὴν αἴγλην τοῦ ἀνδρός, ὅστις τὸ μὲν σῶμα εἶχε πάγιον, τὸ δ' ἦθος εὐσταθὲς καὶ τὴν διάνοιαν προέχουσαν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἠδύνατο νὰ γείνῃ διάδοχος τοῦ Ζήνωνος[2]. Πρὸς δὲ Διογένης ὁ Λαέρτιος λέγει, ὅτι τὰ συγγράμματα τοῦ φιλοσόφου ἦσαν κάλλιστα βιβλία. Ἐπεγράφοντο δὲ ταῦτα Περὶ τῆς τοῦ Ζήνωνος φυσιολογίας, Τῶν Ἡρακλείτου ἐξηγήσεις, Περὶ αἰσθήσεως, Περὶ τέχνης, Ἀρχαιολογία κτλ.[3] Φαίνεται δ', ὅτι καὶ κατὰ τὴν γλῶσσαν ἦτο ὑπέρτερος πάντων τῶν ἄλλων στωϊκῶν. Ἀλλὰ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἀπώλοντο καταλιπόντα μικρὰ ποιητικὰ ἀποσπάσματα. Περιεσώθη δὲ καὶ ὁ ὕμνος εἰς τὸν Δία[4]. Ἀποτείνει μὲν τοῦτον πρὸς τὸν θεὸν τοῦ Ὀλύμπου, ἀλλὰ δύναταί τις νὰ ἀναπέμψῃ καὶ τῷ ἀληθεῖ θεῷ.

Μαθητὴς τοῦ Ζήνωνος ἐγένετο καὶ Ἀρίστων ὁ Χῖος, ὅστις ἐψιλωμένος τὴν κεφαλὴν ἐπωνομάζετο Φάλανθος. Ἐπειδὴ δὲ διεκρίνετο κατὰ τὴν ῥητορικὴν δεινότητα, ἐπεκαλεῖτο καὶ Σειρήν. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ζήνωνος ὁ Ἀρίστων ἀποστὰς τῆς στοᾶς ἐδίδασκεν ἐν Κυνοσάργει ἔχων μαθητάς τινας, ἐν οἷς τὸν Ἐρατοσθένη. Οὗτοι ἐκαλοῦντο Ἀριστώνειοι. Ὁ Ἀρίστων ὑπὲρ τὸ φυσικὸν καὶ λογικὸν ἐτίμα τὸ

---

1) Διογέν. Λαέρτ. VII, 170. 2) Στράβ. VIII, 610. 3) Δ. Λ. αὐτόθι 174.
4) Ὅρα Ueberweg, Grundriss ἐν σελ. 198 καὶ Petersen, Cleanthis Stoici hymmus in Jovem auctori suo vindicatus ad ejusque doctrinam enarratus, Hamburg, 1829.
Ἐκ τοῦ ὕμνου ἀποσπῶμεν τὸ τελευταῖον μέρος·

Ἀλλὰ Ζεῦ πάνδωρε, κελαινεφὲς ἀρχικέραυνε,
Ἀνθρώπους μὲν ῥύου ἀπειροσύνης ἀπὸ λυγρῆς,
Ἣν σύ, πάτερ, σκέδασον ψυχῆς ἄπο, δὸς δὲ κυρῆσαι
Γνώμης, ᾗ πίσυνος σὺ δίκης μέτα πάντα κυβερνᾷς,
Ὄφρ' ἂν τιμηθέντες ἀμειβώμεσθά σε τιμῇ,
Ὑμνοῦντες τὰ σὰ ἔργα διηνεκές, ὡς ἐπέοικε
Θνητὸν ἐόντ', ἐπεὶ οὔτε βροτοῖς γέρας ἄλλο τι μεῖζον.
Οὔτε θεοῖς, ἢ κοινον ἀεὶ νόμον ἐν δίκῃ ὑμνεῖν.

ἠθικὸν μέρος τῆς φιλοσοφίας[1]. Κατὰ τὸ τέλος ὅμως τοῦ βίου ἐτράπη εἰς τρυφήν, ὡς ὁμολογοῦσιν αὐτοὶ οἱ μαθηταί[2]. Ἔγραψε δὲ καίτινα συγγράμματα, οἷα Περὶ τῶν Ζήνωνος δογμάτων διάλογοι, Πρὸς τοὺς διαλεκτικούς. Ὡσαύτως μαθητὴς τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς στοᾶς ἦτο καὶ Ἥριλλος ὁ Καρχηδόνιος. Οὗτος ἐκ παιδὸς τῷ Ζήνωνι ἀκολουθήσας ἔλεγεν, ὅτι τέλος ἢ σκοπὸς τοῦ βίου εἶναι ἡ ἐπιστήμη· Ἔγραψε δὲ Περὶ ἀσκήσεως, Περὶ παθῶν, Μαιευτικὸν καὶ ἄλλα, ἅπερ κατὰ Διογένη τὸν Λαέρτιον[3] ἦσαν ὀλιγόστιχα μέν, μεστὰ δὲ δυνάμεως. Ὁ οἰκειότατος τῶν μαθητῶν τοῦ Ζήνωνος ἐγένετο ὁ Κιτιεὺς Περσαῖος, ὅστις συμπολίτης ὢν συνῴκει τῷ διδασκάλῳ. Ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται, ὅτι οὗτος ἐπέμφθη πρὸς Ἀντίγονον τὸν Γονατᾶν, ὑφ' οὗ ἐν τοῖς μάλιστα ηὐνοήθη. Ἐλεγχει δ' οὐχὶ μικρὰν τοῦ βασιλέως ἀπειρίαν, ὅτι φιλοσόφῳ ἐπέτρεψε τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ τοῦ ἀγωνιζομένου πρὸς τοὺς Ἀχαιούς. Ὑπὸ τοῦ Ἀράτου δ' ἡττηθεὶς ὁ Περσαῖος ἐπείσθη, ὅτι οἱ φιλόσοφοι δὲν εἶναι καὶ ἀγαθοὶ στρατηγοί[4]. Ὁ στωϊκὸς οὗτος ἔγραψε Περὶ βασιλείας, Πολιτείαν Λακωνικήν, Περὶ γάμου καὶ ἄλλα[5].

---

[1]) *Διογέν. Λαερτ.* VII, 160 *Παράβαλλ.* Zeller III², 1, 32 *σημ.* 2 *καὶ* Saal, De Aristonis Chii vita, scriptis et doctrina Köln, 1852. [2]) *Ἀθην.* VII, 281c *"Ἐρατοσθένης γοῦν ὁ Κυρηναῖος μαθητὴς γενόμενος Ἀρίστωνος τοῦ Χίου, ὃς ἦν εἷς τῶν ἀπὸ τῆς στοᾶς, ἐν τῷ ἐπιγραφομένῳ Ἀρίστωνι παρεμφαίνει τὸν διδάσκαλον ὡς ὕστερον ὁρμήσαντα ἐπὶ τρυφὴν λέγων ὧδε "ἤδη δέ ποτε καὶ τοῦτον πεφώρακα τὸν τῆς ἡδονῆς καὶ ἀρετῆς μεσότοιχον διορύττοντα καὶ ἀναφαινόμενον παρὰ τῇ ἡδονῇ". Καὶ Ἀπολλοφάνης δέ, γνώριμος δὲ ἦν καὶ οὗτος τοῦ Ἀρίστωνος, ἐν τῷ Ἀρίστωνι, καὶ αὐτὸς οὕτως ἐπιγράψας τὸ σύγγραμμα, ἐμφανίζει τὴν τοῦ διδασκάλου φιληδονίαν".* [3]) *Ἐν βιβλ.* VII, 165. [4]) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀράτ.* 23 *"Ὕστερον δὲ λέγεται σχολάζων πρὸς τὸν εἰπόντα μόνον αὐτῷ δοκεῖν στρατηγὸν εἶναι τὸν σοφόν" "Ἀλλὰ νὴ θεούς" φάναι "τοῦτο μάλιστα κἀμοί ποτε τῶν Ζήνωνος ἤρεσκε δογμάτων· νῦν δὲ μεταβάλλομαι νουθετηθεὶς ὑπὸ τοῦ Σικυωνίου νεανίου".* [5]) *Διογέν. Λαέρτ.* VII, 36.

Καθ' ὅλου εἰπεῖν, αἱ συγγραφαὶ αὐτοῦ ἦσαν πολιτικαὶ καὶ ἠθικαί.

Ἄξιος μνείας εἶναι καὶ Διονύσιος ὁ Ἡρακλεώτης, ὅστις ἠκροάσατο καὶ ἄλλων καὶ τελευταῖον τοῦ Ζήνωνος. Οὗτος ἔλεγε σκοπὸν τοῦ βίου τὴν ἡδονήν. Τῷ δόγματι τούτῳ ἀκολουθῶν δὲν ἠδύνατο νὰ ἦναι στωϊκὸς καὶ ὄντως ἐκ τοῦ Ζήνωνος μεταστὰς πρὸς τοὺς Κυρηναϊκοὺς ἢ τοὺς Ἐπικουρείους Μεταθέμενος ἐπωνομάσθη[1]. Κατὰ τὴν θεωρίαν εἰς ἀκόλαστον βίον παρὰ τὴν ἡλικίαν τραπεὶς ἔτυχε τῶν σκωμμάτων τοῦ σιλλογράφου Τίμωνος[2]. Ἐγένετο δὲ καὶ συγγραφεὺς γράψας Περὶ ἀπαθείας, Περὶ ἀσκήσεως, Περὶ ἡδονῆς καὶ ἄλλα, ὧν ἀπολεσθέντων ἡ μνεία ἀποβαίνει περιττή. Τοῖς μαθηταῖς τοῦ Ζήνωνος ἀνῆκε καὶ Ζήνων ὁ Σιδώνιος, ὅστις ἔγραψεν Ἀπολογίαν τοῦ Σωκράτους καὶ Σιδωνιακά[3]. Πλὴν τούτου μνημονεύεται Ποσειδώνιος ὁ Ἀλεξανδρεὺς[4] καὶ Σφαῖρος ὁ Βοσποριανός[5]. Ὁ τελευταῖος ἐπέμφθη ὑπὸ τοῦ Κλεάνθους πρὸς Πτολεμαῖον τὸν Εὐεργέτην, ὡς ὁ Περσαῖος ὑπὸ τοῦ Ζήνωνος πρὸς Ἀντίγονον τὸν Γονατᾶν. Ὁ βασιλεὺς παρέθετό ποτε αὐτῷ κηρίνας ὄρνιθας κατὰ τὸ δεῖπνον, ὁ δὲ φιλόσοφος ἐκτείνας τὰς χεῖρας ἐπεσχέθη ὑπὸ τούτου εἰπόντος, ὅτι ψεύδει συγκατατίθεται. Διὰ τοῦ εἰδώλου τούτου ὁ Πτολεμαῖος ἠθέλησε νὰ ἐλέγξῃ τὴν καταληπτικὴν φαντασίαν τῶν στωϊκῶν. Ὁ φιλόσοφος ὅμως μὴ ταραχθεὶς διὰ τὴν ἀπάτην, εἶπεν, ὅτι συγκατετέθη οὐχὶ διότι εἶναι ὄρνιθες, ἀλλὰ διότι εἶναι εὔλογον νὰ ἦναι τοιαῦται. Διαφέρει δ' ἡ καταληπτικὴ

---

[1]) *Αὐτόθι* 166. [2]) *Ἀθήν.* VII, 281d «*ὃς ἄντικρυς ἀποδὺς τὸν τῆς ἀρετῆς χιτῶνα ἀνθινὰ μετημφιέσατο καὶ Μεταθέμενος καλούμενος ἔχαιρε, καίτοι γηραιὸς ἀποστὰς τῶν τῆς στοᾶς λόγων καὶ ἐπὶ τὸν Ἐπίκουρον μεταπηδήσας. Περὶ οὗ οὐκ ἀχαρίτως ὁ Τίμων ἔφη·*

ἡνίκ' ἐχρῆν δύνειν, νῦν ἄρχεται ἡδύνεσθαι.
ὥρη ἐρᾶν, ὥρη δὲ γαμεῖν, ὥρη δὲ πεπαῦσθαι

[3]) *Σουΐδ. ἐν λ. Ζήνων.* [4]) *Σουΐδ. ἐν λ. Ποσειδώνιος.* [5]) *Διογέν. Λαέρτ.* VII, 177.

φαντασία[1] τοῦ εὐλόγου, διότι ἐκείνη μὲν εἶναι ἀδιάψευστος, τοῦτο δ' ἄλλως ἀποβαίνει[2]. Ὁ Σφαῖρος φίλος καὶ σύμβουλος τοῦ Κλεομένους γενόμενος προσέκαυσε τὸ φιλότιμον τοῦ ἥρωος ἦθος[3]. Ἐκ τῆς φιλίας ταύτης ὁρμηθεὶς ἔγραψε Περὶ Λακωνικῆς πολιτείας καὶ Περὶ Λυκούργου καὶ Σωκράτους[4]. Μαθητὴς τοῦ Περσαίου ἐγένετο Ἑρμαγόρας ὁ Ἀμφιπολίτης[5] ὁ γράψος κατά τε τῶν Κυνικῶν καὶ τῶν Ἀκαδημαϊκῶν ἐν ταῖς διατριβαῖς ταῖς ἐπιγραφομέναις Μισοκύων καὶ Περὶ σοφιστείας πρὸς τοὺς Ἀκαδημαϊκούς.

Ἐκ τῶν ἀφανεστέρων τούτων προβαίνομεν εἰς τὸν κορυφαῖον τῆς στοᾶς, τὸν Χρύσιππον, τὸν υἱὸν τοῦ Ἀπολλωνίου, ὅστις ὀνομάζεται μὲν Σολεύς, ἀλλ' ἴσως ἐγεννήθη ἐν Ταρσῷ κατὰ τὸ 280 π. Χ.[6] Φαίνεται, ὅτι τῆς πατρῴας οὐσίας δημευθείσης[7] τὸ κατ' ἀρχὰς ἦτο δολιχοδρόμος, εἶτα δὲ τοῦ Κλεάνθους ἀκροασάμενος διεδέξατο τοῦτον ἐν τῇ διευθύνσει τῆς στοᾶς[8]. Λέγεται δ', ὅτι συνεφιλοσόφησε καὶ τῷ Ἀκαδημαϊκῷ Ἀρκεσιλάῳ καὶ τῷ Λακύδῃ. Πρὸς τοὺς ἐχθροὺς τῆς στοᾶς ἠγωνίσατο μετὰ γενναιότητος ἔχων σύμμαχον τὴν διαλεκτικὴν καὶ διὰ τοῦτο οὐχὶ ἀστόχως ἐλέχθη, ὅτι εἶναι ἡ κοπὶς τῶν Ἀκαδημαϊκῶν στραγγαλίδων καὶ ὅτι, ἂν μὴ ὑπῆρχε Χρύσιππος, δὲν

---

[1]) Περὶ τοῦ φιλοσοφικοῦ τούτου ὅρου διὰ μακρῶν πραγματεύεται ὁ Θερειανὸς ἐν σελ. 68 τῆς εἰρημένης διατριβῆς, ἔνθα πρὸς τοῖς ἄλλοις λέγει· «Ἐκ τούτων γίνεται δῆλον, ὅτι ἡ φαντασία, ἵνα παράσχῃ ἀκριβῆ κατάληψιν, δέον πρῶτον νὰ παραχθῇ ἀπὸ ὑπάρχοντος πράγματος, εἶτα δὲ νὰ συνᾴδῃ πληρέστατα πρὸς τὸ ὑπάρχον παρέχουσα πιστὴν τούτου εἰκόνα. Ὅταν δὲ ἀκριβῶς ἀντιτυπωθῇ τὸ ὑποκείμενον, τότε ἡ φαντασία καθίσταται μὲν ἀληθής, ἀλλ' οὐδαμῶς ἀκολουθεῖ ἐντεῦθεν, ὅτι εἶναι καθ' ὅλα καταληπτική, ὅτι δηλ. μεταδίδει καὶ ἀκριβῆ κατάληψιν». [2]) Ἀθήν. VIII, 354e. [3]) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Κλεομέν. 2 καὶ 11. [4]) Διογέν. Λαέρτ. VII, 178. [5]) Σουΐδ. ἐν λ [6]) Ὅρα Susemihl I, 75. Petersen, Philosophiae Chrysippeae fundamenta in nominum dispositione posita e fragmentis restituta, Altona 1827. [7]) Διογέν. Λαέρτ. VII, 181 «τῆς οὐσίας αὐτοῦ τῆς πατρῴας εἰς τὸ βασιλικὸν ἀναληφθείσης». [8]) Στράβ. XIII. 57.

ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ στοά[1]. *Ἐντεῦθεν καὶ ἡγεμὼν τῆς στοᾶς ἐπωνομάσθη. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐτίμησαν τὸν ἄνδρα διὰ τοῦ πολιτικοῦ δικαιώματος, ὅπερ οὗτος ἐδέξατο, ἐν ᾧ ὁ Ζήνων καὶ ὁ Κλεάνθης δὲν ἠθέλησαν νὰ γείνωσιν Ἀθηναῖοι, ὅπως μὴ ἀδικήσωσι τὰς ἑαυτῶν πατρίδας. Ὁ Χρύσιππος βιώσας ἑβδομήκοντα καὶ τρία ἔτη ἐτελεύτησεν ἐξ ὑπερβολικοῦ γέλωτος, ὡς λέγεται*[2]. *Τούτῳ ἱδρύθη ἐν τῷ κεραμεικῷ ἀνδριάς. Ἐπειδὴ δ' ἦτο μικρός, ὑπεκρύπτετο ὑπὸ τοῦ παρακειμένου ἵππου, δι' ὃ ὁ Καρνεάδης ἔλεγε τοῦτον Κρύψιππον*[3]. *Φιλοπονώτατος δ' ὢν συνέγραψεν 705 βιβλία*[4], *ἅπερ πρωΐμως ἀπώλοντο*[5]. *Ἐκ τούτων διετηρήθησαν πολλὰ ἀποσπάσματα, κατ' ἐξοχὴν δὲ ἐκ τοῦ Περὶ ἀποφατικῶν πρὸς Ἀρισταγόραν*[6]. *Ἡ μεγάλη τῶν συγγραμμάτων πληθὺς συνετελέσθη, διότι ὁ φιλόσοφος παρενέβαλλε πολλὰ ἀποσπάσματα ἐκ ποιητῶν καὶ συγγραφέων. Διὰ τοῦτο ἐλέχθη, ὅτι ἂν τις ἀφήρει τὰ ἀλλότρια ἐκ τῶν βιβλίων τοῦ Χρυσίππου, ὁ χάρτης ἤθελε καταλειφθῇ κενός*[7]. *Πρὸς δὲ ἐπειγόμενος ὁ συγγραφεὺς δὲν διώρθου τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐπαρκῶς*[8]. *Διὰ τοῦτο Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς ἐπαινεῖ μὲν τὴν διαλεκτικὴν δεινότητα τοῦ στωϊκοῦ, ψέγει δὲ τὴν σύνθεσιν τοῦ λόγου*[9]. *Καὶ ὅμως ὁ οὕτω γράφων συνεβάλετο τὰ μέγιστα πρὸς τὰς γραμματικὰς σπουδάς*[10], *ὡς ἔσται λόγος καὶ ἔν τινι τῶν*

---

1) *Διογέν. Λαέρτ.* VII, 183. 2) *Αὐτόθι* 184. 3) *Αὐτόθι* 182. 4) *Αὐτόθι* 180. 5) *Ὅρα* Gercke, Chrysippea, Leipzig 1836. 6) *Ἰδὲ* Letronne, Fragments inédits d' anciens poëtes grecs, tirés d'un Papyrus appartenant au Musée Royal avec la copie entière de ce papyrus etc., Paris 1838. *Παράβαλλ.* Bergk, Commentatio de Chysippi libris. *Περὶ ἀποφατικῶν*, Cassel 1841. 7) *Διογέν. Λαέρτ.* VII, 181. 8) *Ὁ αὐτὸς ἐν βιβλ.* X, 26. 9) *Περὶ συνθ. ὀνομάτ.* V, 4, *σελ.* 31 *«ἀπόχρη δὲ τεκμηρίῳ χρήσασθαι τῷ λόγῳ Χρυσίππου τοῦ στωϊκοῦ ... τούτου γὰρ οὔτ' ἄμεινον οὐδεὶς τὰς διαλεκτικὰς τέχνας ἠκρίβωσεν οὔτε χείρονι ἁρμονίᾳ συνταχθέντας ἐξήνεγκε λόγους τῶν ὀνόματος καὶ δόξης ἀξιωθέντων.* 10) *Ὅρα τὴν διδακτορικὴν διατριβὴν τοῦ Σμυρναίου Χ. Ἀρώνη, Χρύσιππος γραμματικός*, Jena 1885 *καὶ Θερειαν. ἐν σελ.* 63.

ἑπομένων κεφαλαίων. Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ὁ Χρύσιππος ἀνήκει τοῖς σοφωτάτοις τῆς ἀρχαιότητος ἀνδράσι. Δὲν ἦτο μὲν δημιουργικὴ διάνοια, ἀλλὰ διατακτικὴ καὶ κοσμητική. Ὁ Χρύσιππος διὰ τὴν σοφίαν αὐτοῦ εἶχε τὸ ἦθος ὑψηλὸν καὶ μεγαλοπές. Διὰ τοῦτο δὲν ἐγένετο κόλαξ τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας, ὡς δὴ ὁ Περσαῖος, ἀλλ' οὐδὲ σύγγραμμά τι ἀνέθετο τούτοις[1].

Ἀδελφιδοῦς τοῦ Χρυσίππου ἦτο ὁ Ἀριστοκρέων, ᾧ πολλὰ τῶν συγγραμμάτων ὁ θεῖος προσεφώνησεν. Οὗτος ἐγένετο μὲν μαθητὴς τοῦ συγγενοῦς αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν διεκρίθη. Τὸν Χρύσιππον διεδέξατο Ζήνων ὁ Ταρσεύς, ὅστις ὀλίγα μὲν ἔγραψεν, ἀλλ' εἶχε πολλοὺς μαθητάς. Ἐν τούτοις διέπρεψε Διογένης ὁ Βαβυλώνιος, ὅστις διεδέξατο τὸν διδάσκαλον καὶ ὡς προϊστάμενος τῆς στοᾶς ἐπρέσβευσεν εἰς Ῥώμην μετὰ τοῦ Καρνεάδου, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται ἤδη. Ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ὁ στωϊκὸς οὗτος ἔσχε μαθητὰς ἐπιφανεστάτους γραμματικούς, ὡς Ἀπολλόδωρον τὸν Ἀθηναῖον, Ζηνόδοτον τὸν Ἀλεξανδρέα καὶ ἴσως καὶ Κράτητα τὸν Μαλλώτην, περὶ οὗ ἔσται λόγος. Ἔγραψε δὲ καί τινα συγγράμματα, ὡς Διαλεκτικὴν τέχνην[2], *Περὶ νόμων*[3] *καὶ ἄλλα. Τὸν Διογένη διεδέξατο Ἀντίπατρος ὁ Ταρσεύς*[4], *ὅστις ἐν πολλαῖς μὲν διατριβαῖς ἠγωνίσατο πρὸς τὸν Καρνεάδην, δὲν ἐτόλμησεν ὅμως νὰ συζητήσῃ πρὸς αὐτὸν προφορικῶς. Τούτου ἕνεκεν σκωπτικῶς ἐπωνομάσθη Καλαμοβόας*[5]. *Ὡσαύτως μαθητὴς τοῦ Διογένους ἦτο καὶ Ἀρχέδημος ὁ Ταρσεύς, ὅστις ὡς ἕδραν τοῦ θείου ἔλεγεν οὐχὶ τὴν περιφέρειαν τοῦ κόσμου, ὡς οἱ ἄλλοι*

---

[1]) *Διογέν. Λαέρτ.* VII, 105. [2]) *Αὐτόθι* VII, 71. [3]) *Ἀθήν.* XII, 526d. [4]) *Ὅρα* Wuillot, De Antipatro Tarsio philosopho Stoico, Löwen 1824. [5]) *Εὐσέβ. ἐν Εὐαγγελ. προπαρ.* XIV, 8, 11 *καὶ* Cicer. Acad. II, 6, 7,

στωϊκοί, ἀλλὰ τὸ κέντρον αὐτοῦ[1]. *Πρὸς δὲ γινώσκομεν καὶ ἄλλους στωϊκούς, Ἀπολλόδωρον τὸν Σελευκέα, τὸν Εὔδρομον καὶ τὸν Νικόστρατον.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄.

ΠΕΡΙ ΕΠΙΚΟΥΡΕΙΩΝ.

Ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς στωϊκοὺς ποιοῦσιν οἱ Ἐπικούρειοι, οἵτινες τὴν ἡδονὴν ἔθεντο ὡς σκοπὸν τοῦ βίου, ἐν ᾧ ἐκεῖνοι ἔλεγον τὴν ἀρετήν. Ὡς ἐκεῖνοι ἠκολούθουν τοῖς κυνικοῖς καὶ τῷ Ἡρακλείτῳ, οὕτως οἱ Ἐπικούρειοι τοῖς Κυρηναϊκοῖς, οἵτινες ἡδονικοὶ[2] *ἐπωνομάσθησαν, καὶ τῷ Δημοκρίτῳ*[3]. *Ἡ ἡδονὴ ἡ ἐκ τῶν αἰσθητηρίων ἀπορρέουσα ἔχει πολὺ τὸ ἐπαγωγὸν παρὰ τοῖς λαοῖς*[4] *καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν τὸ παράδοξον, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ φιλοσοφικὴ αὕτη αἵρεσις παρά τε τοῖς Ἕλλησι καὶ τοῖς Ῥωμαίοις ἔσχε πολλοὺς ὀπαδούς. Οἱ μὲν Στωϊκοὶ ἐθεώρουν τὴν μετοχὴν τῶν πολιτικῶν ὡς καθῆκον τοῦ σοφοῦ, οἱ δ' Ἐπικούρειοι ἀπεῖχον τούτων, ὅπως μὴ ἀποβάλωσι τὴν ἀταραξίαν, περὶ ἧς ἐν τοῖς μάλιστα ἐφρόντιζον. Ἀλλὰ κατὰ τὸν Zeller*[5] *αἱ δύο αὗται φιλοσοφικαὶ αἱρέσεις ὑπό τινα ἔποψιν εἶναι συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλας. Καὶ οἱ Ἐπικούρειοι καὶ οἱ στωϊκοὶ ἐπειρῶντο, ὅπως τὴν ἐπιστήμην ἐκ τῆς μεταφυσικῆς θεωρίας εἰς τὴν ἁπλουστέραν μορφὴν τῆς πρακτικῆς βιωτικῆς συνέσεως ἀγάγωσι. Παρ' ἀμ-*

---

1) Susemihl, I, 85 2) *Ὅρα ἐν σελίδι* 429. 3) Christ *ἐν σελ.* 492.
4) *Περὶ τῶν Αἰγυπτίων λέγει ὁ Ἡρόδοτος ἐν* II, 78 *„ἐν δὲ τῇσι συνουσίῃσι τοῖσι εὐδαίμοσι αὐτέων, ἐπεὰν ἀπὸ δείπνου γένωνται, περιφέρει ἀνὴρ νεκρὸν ἐν σορῷ ξύλινον πεποιημένον, μεμιμημένον ἐς τὰ μάλιστα καὶ γραφῇ καὶ ἔργῳ, μέγεθος ὅσον τε πάντη πηχυαῖον ἢ δίπηχυν, δεικνὺς δὲ ἑκάστῳ τῶν συμποτέων λέγει· „ἐς τοῦτον ὁρέων πῖνέ τε καὶ τέρπευ· ἔσεαι γὰρ ἀποθανὼν τοιοῦτος"*. 5) *Ἐν τόμ.* III[2], 1, 426.

φοτέροις τὸ πρακτικὸν συμφέρον ὑπὲρ τὸ θεωρητικὸν ἐξαίρεται.

Ὁ Ἐπίκουρος, ἐξ οὗ ὠνομάσθη ἡ φερώνυμος φιλοσοφικὴ αἵρεσις, ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀθηναίου Νεοκλέους, τὸν δῆμον Γαργήττιος, γεννηθεὶς τῷ 341/2 π. Χ. Ἀλλ' ὁ Νεοκλῆς ἐπέμφθη εἰς Σάμον κληροῦχος, ὅπου ἐγεννήθη ὁ φιλόσοφος καὶ ὁ πατὴρ ἐδίδασκε γράμματα[1]. Φαίνεται δ', ὅτι ὁ Ἐπίκουρος τὸ κατ' ἀρχὰς ἐβοήθει τῷ πατρί· διότι Τίμων ὁ σιλλογράφος ὀνομάζει αὐτὸν γραμματοδιδασκαλίδην[2]. Ὁπωσδήποτε ὁ νέος, ὅτε ἦγε τὸ δέκατον τέταρτον τῆς ἡλικίας ἔτος, ἐν Σάμῳ ἠκροάσατο τοῦ Παμφίλου διδάσκοντος Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν[3] καὶ ἐν Τέῳ τοῦ Ναυσιφάνους, παρ' οὗ ἐδιδάχθη τὰ δόγματα τοῦ Δημοκρίτου[4]. Ἐν Ἀθήναις διέτριψε κατὰ τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν. Ὅτε δ' οἱ Ἀθηναῖοι ἐξεδιώχθησαν τῆς Σάμου ὑπὸ τοῦ Περδίκκου, εὑρίσκομεν τὸν Ἐπίκουρον μετὰ τοῦ πατρὸς ἐν Κολοφῶνι. Κατὰ δὲ τὸ 311 μετέβη εἰς Μυτιλήνην καὶ εἶτα εἰς Λάμψακον, ἔνθα ἐδίδασκε[5]. Μετὰ πάροδον πέντε ἐτῶν, ἤτοι κατὰ τὸ 306, πορευθεὶς εἰς Ἀθήνας καὶ ἐνταῦθα οἰκίαν μετὰ κήπου ἀγοράσας ἵδρυσε σχολήν[6]. Ἐντεῦθεν οἱ μαθηταὶ τοῦ Ἐπικούρου ὠνομάζοντο Οἱ ἀπὸ τῶν κήπων. Ὁ χῶρος τῆς σχολῆς ἥρμοζεν εἰς τὰς θεωρίας τοῦ φιλοσόφου. Τῆς σχολῆς μετεῖχον οὐ μόνον[6] ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες[7], ἐν αἷς καὶ τὸ πολυθρύλητον Λεόντιον. Αὕτη ὡς λέγεται ἦτο ἐρωμένη τοῦ Μητροδώρου, ὅστις ἐτάσσετο ἐν τοῖς φιλτάτοις τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς σχολῆς. Ἡ ἀνάμιξις αὕτη τῶν γενῶν παρέσχεν ἀφορμήν, ὅπως πολλὰ λεχθῶσι κατά

---

1) Στράβ. XIV, 638 "ὕστερον δὲ καί κληρούχους ἔπεμψαν δισχιλίους ἐξ ἑαυτῶν, ὧν ἦν καὶ Νεοκλῆς ὁ Ἐπικούρου τοῦ φιλοσόφου πατήρ, γραμματοδιδάσκαλος, ὥς φασι, καὶ δὴ καὶ τραφῆναί φασιν ἐνθάδε καὶ ἐν Τέῳ καὶ ἐφηβεῦσαι Ἀθήνησι· γενέσθαι δ' αὐτῷ συνέφηβον Μένανδρον τὸν κωμικόν". 2) Διογέν. Λαέρτ. X, 3. 3) Ἐπικούρ. ἀποσπάσμ. 333b. 4) Διογέν. Λαέρτ. IX. 69 καὶ X, 8. 5) Αὐτόθι 15. 6) Αὐτόθι 10 καὶ 17. 7) Αὐτόθι 5 καὶ 25, Παράβαλλ. Cicer. Fin. II, 21, 68.

τε τοῦ Ἐπικούρου καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἅπερ φαίνονται, ἂν μὴ συκοφαντία, ὑπερβολικά[1]. *Τοὐναντίον ὁ Κικέρων*[2] *πολλοὺς ἐπαίνους ἀποδίδει τοῖς Ἐπικουρείοις. Σημειωτέον, ὅτι ἐν ταῖς φιλονεικίαις τῶν σχολῶν ταύτης τῆς περιόδου πολλαὶ ὕβρεις καὶ συκοφαντίαι ἐγίνοντο τῶν φιλοσόφων πρὸς ἀλλήλους. Οὕτω Διότιμος ὁ Στωϊκὸς δυσμενῶς ἔχων πρὸς τὸν Ἐπίκουρον συνέταξε πεντήκοντα ἐπιστολὰς ὡς δῆθεν τοῦ φιλοσόφου οὔσας, ἐν, αἷς ὑπῆρχον φράσεις ἀσέλγειαν μαρτυροῦσαι*[3].

Ὁ Ἐπίκουρος ἔθανεν ἐξ ἐπισχέσεως τῶν οὔρων τῷ 270 ὅτε ἤδη ἦγε τὸ 72 ἔτος τῆς ἡλικίας[4]. *Καὶ αὐτὸ τὸ νόσημα ἀπεδόθη τῷ βίῳ τοῦ φιλοσόφου*[5]. *Καὶ ὅμως ὁ δογματίζων, ὅτι τέλος τοῦ βίου εἶναι ἡ ἡδονή, διητᾶτο εὐτελέστατα καὶ λιτότατα*[6]. *Ὡς ἄνθρωπος ὁ Ἐπίκουρος εἶχε πολλὰς ἀρετάς· διότι διεκρίνετο κατὰ τὴν εὐγνωμοσύνην πρὸς τοὺς γονεῖς, κατὰ τὴν εὐποιίαν πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς καὶ τὴν ἡμερότητα πρὸς τοὺς οἰκέτας, ὧν καὶ αὐτῶν τῷ δεσπότῃ συμφιλοσοφούντων διεκρίθη ὁ καλούμενος Μῦς. Ὡσαύτως πρὸς μὲν τοὺς θεοὺς ἦτο εὐσεβής, πρὸς τὴν πατρίδα καὶ πρὸς πάντας φιλόφρων. Διὰ τὰς ἀρετὰς ταύτας ὁ φιλόσοφος εἶχε πολλοὺς φίλους*[7]. *Σπουδαία δὲ κακία τούτου ἦτο ἡ κενοδοξία, δι' ἣν ὕβριζε τοὺς μεγάλους τοῦ παρελθόντος ἄνδρας. Οὕτω τὸν μὲν Ἀριστοτέλη ἔλεγεν ἄσωτον, τὸν δὲ Δημόκριτον Ληρόκριτον, τοὺς διαλεκτικοὺς πολυφθονεροὺς καὶ τὸν Πύρρωνα ἀμαθῆ καὶ ἀπαίδευτον*[8]. *Καὶ ὅμως ἡ φιλοσοφικὴ τοῦ Γαργηττίου φιλοσόφου μόρφωσις ἦτο ἀνεπαρκής, δι' ἣν ὤφειλε νὰ ἦναι εὐσεβέστερος πρὸς ἄνδρας, οἷος ὁ Δημόκριτος,*

---

[1]) *Ὅρα Ἀσώπ. ἐν σελίδι* 304. [2]) *Ἐν* Fin. II, 25 [3]) *Διογέν. Λαέρτ.* X, 3. [4]) Zeller, III[3], 1,344. [5]) *Πλούταρχ. Ὅτι οὐδὲ ζῆν ἔστιν ἡδέως κατ' Ἐπίκουρ.* V *“Οὐδὲ γὰρ ἂν προσέπιπτεν ἀνδράσι νοῦν ἔχουσι στραγγουρικὰ πάθη καὶ δυσεντερικὰ καὶ φθίσεις καὶ ὕδρωπες, ὧν τοῖς μὲν αὐτὸς Ἐπίκουρος συνηνέχθη, τοῖς δὲ Πολύαινος”.* [6]) *Διογέν. Λαερτ.* X, 11. [7]) *Αὐτόθι*, 10. [8]) *Αὐτόθι*, 8.

παρ' οὗ ἔλαβε τὸ πλεῖστον τῆς φιλοσοφίας[1], *καὶ ὁ Ἀριστοτέλης. Διὰ τὴν κενοδοξίαν ὁ Ἐπίκουρος ἐπέβαλε τοῖς μαθηταῖς, ὅπως ἀπομνημονεύωσι τὰ συγγράμματα αὐτοῦ*[2], *καὶ ἐν τῇ διαθήκῃ ἐνετείλατο, ἵνα οὗτοι ἑορτάζωσι τὴν γενέθλιον ἡμέραν καὶ τὴν εἰκοστὴν ἑκάστου μηνὸς πρὸς τιμὴν αὐτοῦ καὶ τοῦ Μητροδώρου*[3]. *Καὶ ὅμως αἱ ἐντολαὶ αὗται ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐκράτησαν*[4]. *Ὁ Ἐπίκουρος τὴν ἡδονὴν ἀποφηνάμενος ὡς σκοπὸν τοῦ βίου καὶ ἀπὸ τῆς πολιτείας χάριν τῆς ἀταραξίας ἀποδιώξας τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ παρέδωκε τούτους τῷ ἰδιωτικῷ βίῳ καὶ τῇ ἀσωτείᾳ. Εἶναι ὅμως δίκαιον νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ὁ φιλόσοφος δὲν ἐνόει μόνον τὰς διὰ τοῦ σώματος ἡδονάς, ἀλλὰ καὶ τὰς ψυχικάς. Ἔλεγε δ', ὅτι δὲν δύναταί τις νὰ ζήσῃ ἡδέως ἄνευ τοῦ φρονίμως καὶ καλῶς καὶ δικαίως*[5]. *Οἱ ὀπαδοὶ ὅμως τοῦ φιλοσόφου παρεδόθησαν ὅλως εἰς τὰς ἡδονάς. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ Ῥωμαῖοι τοῦ Λευκίου Ποστουμίου ὑπατεύοντος καὶ οἱ Μεσσήνιοι ἐξεδίωξαν τοὺς Ἐπικουρείους*[6].

Κατὰ τὸ πλῆθος τῶν συγγραμμάτων ὁ Ἐπίκουρος ὑπερέβαλε πάντας καὶ κατὰ Διογένη τὸν Λαέρτιον ἔγραψε τριακοσίους κυλίνδρους, ἤτοι τόμους. Ἐπειδὴ δ' ἔσπευδεν, ἐξέδιδε τὰ ἔργα αὐτοῦ ἀδιόρθωτα[7]. *Πλὴν τούτου ἡ γλῶσσα τοῦ Ἐπικούρου δὲν ἦτο καθαρά, διότι δὲν ἔτυχε τακτικῆς παιδεύσεως*[8]. *Τὰ ἄριστα τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἦσαν τὸ Περὶ φύσεως, Περὶ ἀτόμων καὶ κενοῦ, Περὶ ἔρωτος, Ἐπιτομὴ τῶν πρὸς τοὺς φυσικούς, Κύριαι δόξαι, Περὶ βασι-*

[1]) *Πλούταρχ*. "*Ὅτι οὐδὲ ζῆν κτλ*. V, "*Ὁ δὲ Μητρόδωρος ἄντικρυς περὶ φιλοσοφίας εἴρηκεν. ὡς, εἰ μὴ καθηγήσατο Δημόκριτος, οὐκ ἂν προῆλθεν Ἐπίκουρος ἐπὶ τὴν σοφίαν*". [2]) *Διογέν. Λαέρτ*. X, 12. [3]) *Αὐτόθι* 18. [4]) Cicer N. D. II, 29,. 73. [5]) *Διογέν. Λαέρτ*. X, 140. [6]) *Ἀθήν*. XII, 547a. *Παράβαλλ*. Bockemüller, Studien zu Lukrez und Epikur, Stade 1877. Guyau, La morale d' Epicure, Paris 1878 *καὶ* Weissenfels. Lucrez und Epikur, Görlitz 1889. [7]) *Διογέν. Λαέρτ*. X, 27. [8]) *Σέξτ. Ἐμπειρ. Πρὸς μαθημ* I, 1 "*ἐν πολλοῖς γὰρ ἀμαθὴς Ἐπίκουρος ἐλέγχεται οὐδὲ ἐν*

λείας καὶ ἄλλα. Μέχρις ἡμῶν διετηρήθη ἡ διαθήκη[1] *καὶ τρεῖς ἐπιστολαί, ἐν αἷς εἶναι ἐπιτετμημένη ὁλόκληρος ἡ φιλοσοφία τοῦ ἀνδρός*[2]. *Τούτων τὴν μὲν πρώτην γράφει πρὸς τὸν Ἡρόδοτον, τὴν δὲ δευτέραν πρὸς τὸν Πυθοκλέα καὶ τὴν τρίτην πρὸς τὸν Μενοικέα. Πρὸς δὲ παρὰ Διογένει τῷ Λαερτίῳ φέρονται καὶ αἱ Κύριαι δόξαι*[3], *ἀλλὰ κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Gassendi*[4] *καὶ τοῦ Usener*[5] *δὲν εἶναι ἔργον τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς σχολῆς, ἀλλὰ μεταγενεστέρου ζήσαντος πρὸ τοῦ Κικέρωνος. Περὶ τὰς ἀρχὰς δὲ τοῦ ἡμετέρου αἰῶνος ἀνεκαλύφθησαν ἀποσπάσματα ἐκ τοῦ συγγράμματος Περὶ φύσεως*[6], *εἰς ἃ βραδύτερον προσετέθησαν καὶ ἄλλα*[7].

Οὐχὶ ὀλίγους μαθητὰς ἔσχεν ὁ Ἐπίκουρος καὶ ἐξ ἄλλων μὲν πόλεων, κατ' ἐξοχὴν δ' ἐκ τῆς Λαμψάκου· διότι ἐνταῦθα πολὺν χρόνον διέτριψε[8]. *Λαμψακηνὸς ἦτο ὁ Μητρόδωρος, ὅστις μετὰ τὸν Ἐπίκουρον ἐγένετο ὁ ἐπιφανέστατος τῆς σχολῆς διδάσκαλος. Οὗτος γεννηθεὶς τῷ 330 (ἢ 329) ἐτελεύτησε κατὰ τὸ 277 πρὸ τοῦ Ἐπικούρου, ἐν ᾧ ἦγε τὸ 53*ον *τῆς ἡλικίας ἔτος*[9]. *Ὁ φιλόσοφος ἔγραψεν ἐπιστολὰς καὶ οὐχὶ ὀλίγα συγγράμματα, ὡς Περὶ αἰσθήσεων, Πρὸς Τιμοκράτην, Περὶ μεγαλοψυχίας καὶ ἄλλα, ὧν διετηρήθησαν μόνον ὀλίγα ἀποσματα*[10]. *Ὡσαύτως Λαμψακηνὸς ἦτο ὁ Πολύαινος*[11], *ὅστις*

ταῖς κοιναῖς ὁμιλίαις καθαρεύων". [1]) *Διογέν. Λαερτ.* X, 16–21. [2]) *Διογέν. Λαέρτ.* X, 35 *καὶ ἑξῆς. Παράβαλλ.* J. G. Schneider, Epicuri physica et meteorologica duabus epistolis comprehensa, Leipzig, 1813. [3]) *Διογέν. Λαέρτ* X, 139 *καὶ ἑξῆς.* [4]) De vita, moribus et doctrina Epicuri libri VIII, Leiden 1647. [5]) Epicurea, Leipzig 1887. [6]) *Ταῦτα ἐξέδωκεν ὁ* Orelli, Leipzig 1818. [7]) Comperz, Neue Bruchstücke Epikurs über die Natur. [8]) *Στράβ.* XIII, 589 "*καὶ Μητρόδωρος ὁ τοῦ Ἐπικούρου ἑταῖρος, καὶ αὐτὸς δ' Ἐπίκουρος τρόπον τινὰ Λαμψακηνὸς ὑπῆρξε, διατρίψας ἐν Λαμψάκῳ καὶ φίλοις χρησάμενος τοῖς ἀρίστοις τῶν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ*". [9]) *Ὅρα* Düning, De Metrodori Epicurei vita et scriptis, Leipzig 1870. [10]) Susemihp I, 100. [11]) *Διογέν. Λαέρτ.* X, 24.

τὸ κατ' ἀρχὰς διεκρίνετο ὡς μαθηματικός, εἶτα δὲ ἀκροατὴς τοῦ Ἐπικούρου γενόμενος ἔγραψε Περὶ φιλοσοφίας καὶ Πρὸς τὸν Ἀρίστωνα, ὧν μόνον ὀλίγα λείψανα σῴζονται. Τῆς σχολῆς προέστη Ἕρμαρχος ὁ Μυτιληναῖος, ὅστις τὸ κατ' ἀρχὰς ἠσχολεῖτο περὶ τὴν ῥητορικήν, ἀλλὰ βραδύτερον μαθητὴς τοῦ Ἐπικούρου γενόμενος ἐτάσσετο ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις αὐτοῦ ὀπαδοῖς. Ὁ Πορφύριος διετήρησεν ἡμῖν μακρὸν ἀπόσπασμα ἔκ τινος πραγματείας αὐτοῦ [1]. Κατ' ἐξοχὴν θαυμαστὴς τοῦ Ἐπικούρου ἦτο ὁ Λαμψακηνὸς Κολώτης, ὅστις γράψας διατριβήν, ἣν προσεφώνησε τῷ Πτολεμαίῳ, ἐπειρᾶτο, ὅπως δείξῃ, ὅτι κατὰ τὰ τῶν ἄλλων φιλοσόφων δόγματα οὐδὲ νὰ ζῇ δύναταί τις [2]. Πρὸς ταύτην μετὰ τετρακόσια ἔτη ἀπήντησεν ὁ Πλούταρχος [3]. Ὁ Κολώτης ἔγραψε κατά τε τοῦ Πλάτωνος καὶ ἄλλων φιλοσόφων, ἀλλ' ἀπεῖχε τῶν χυδαίων κακολογιῶν τοῦ Ἐπικούρου καὶ τοῦ Μητροδώρου. Ἐπιθετικὴν θέσιν εἶχε καὶ τὸ Λεόντιον, περὶ οὗ εἴρηται· διότι ἔγραψε κατὰ Θεοφράστου [5]. Τοῖς μαθηταῖς τοῦ Ἐπικούρου ἀνῆκε καὶ Λεοντεὺς ὁ Λαμψακηνός, ὁ ἀνὴρ τῆς Θεμίστας, τῆς φίλης τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς φιλοσοφικῆς αἱρέσεως [6]. Πρὸς δὲ ὁ Νεοκλῆς καὶ ὁ Ἀριστόβουλος, οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Ἐπικούρου, ὁ Χαρικλῆς καὶ ἄλλοι ἦσαν μαθηταὶ τούτου, ἀλλὰ περὶ αὐτῶν δὲν ἔχομεν ἀκριβεστέρας εἰδήσεις. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ μὴ μνημονεύσωμεν Τιμοκράτους τοῦ Λαμψακηνοῦ, ὅστις καίπερ τοῦ Μητροδώρου ἀδελφὸς ὅμως ἐν τῇ διατριβῇ τῇ ἐπιγραφομένῃ «Εὐφραντά» ἔγραψε πολλὰ αἰσχρὰ κατὰ τοῦ Ἐπικούρου, ἅπερ κατὰ τὸ πλεῖστον ἦσαν συκο-

[1]) Περὶ ἀποχ. I, 7—12. [2]) Πλούταρχ. Πρὸς Κολώτ. I. [3]) Αὐτόθι, III, „ὁ δὲ Κολώτης, ὅτι φωνάς τινας ἐρήμους πραγμάτων ἀποσπῶν, καὶ μέρη λόγων καὶ σπαράγματα κωφὰ τοῦ βεβαιοῦντος καὶ συνεργοῦντος πρὸς νόησιν καὶ πίστιν ἕλκων, ὥσπερ ἀγοράν, ἢ πίνακα τεράτων συντίθησι τὸ βιβλίον, ἴστε δήπου παντὸς μᾶλλον ὑμεῖς„. [4]) Πλούταρχ. Ὅτι οὐδὲ ζῆν ἔστιν ἡδέως κτλ. II. [5]) Cicer. E. D. I, 33, [6]) Διογέν. Λαέρτ. X, 5.

ἱδρυτῇ τῆς Ἀκαδημείας, ὅστις ὠνόμαζεν αὐτὸν μαινόμενον Σωκράτη[1], *Ἀλλ' εἰ καὶ πολλάκις ἡ εἰρωνεία τοῦ κυνικοῦ φιλοσόφου κατέπιπτε μέχρι χυδαιότητος, ὅμως ἡ παρρησία τοῦ πνεύματος καὶ τὸ ἀδούλωτον τοῦ ἤθους ἐπιβάλλουσι σεβασμόν*[2]. *Ἐφέροντο δὲ τούτου οὐχὶ ὀλίγαι συγγραφαί, ὡς οἱ διάλογοι Κεφαλίων, Πάρδαλις, Δῆμος Ἀθηναίων, Πολιτεία καὶ ἄλλα*[3]. *Ἐν τῷ τελευταίῳ συγγράμματι συνεφώνει τῷ Πλάτωνι δεχόμενος, ὅπως αἱ γυναῖκες καὶ τὰ τέκνα ὦσι κοιναί. Τὰς δ' εὐγενείας καὶ τὰς δόξας ἐχλεύαζε λέγων αὐτὰς προκοσμήματα κακίας*[4]. *Τῷ Διογένει ἀπεδίδοντο πολλαὶ ἐπιστολαί*[5], *αἵτινες εἶναι ψευδεπίγραφοι, καὶ ἑπτὰ τραγῳδίαι. Φαίνεται ὅμως, ὅτι συνετάχθησαν ὑπὸ Φιλίσκου τοῦ Αἰγινήτου*[6].

Ἡ τῶν κυνικῶν αἵρεσις δὲν ἀπετέλει ἰδίαν σχολήν, οἷαι ἦσαν αἱ τέσσαρες μνημονευθεῖσαι, οὐχ ἧττον ὁ Διογένης εἶχε μαθητὰς καὶ δὴ ὁλόκληρον τὸν οἶκον τοῦ Ὀνησικρίτου, δηλ. τὸν πατέρα καὶ τοὺς δύο υἱούς, τὸν Ἀνδροσθένη καὶ τὸν Φιλίσκον, ᾧ ἀπεδίδοντο καὶ αἱ ἑπτὰ τραγῳδίαι. Οὗτος ἔγραψε καὶ διαλόγους, ἐξ ὧν ὀνομάζεται ὁ Κόδρος[7]. *Ἐπιφανέστατος τῶν κυνικῶν ἐγένετο Κράτης ὁ Θηβαῖος, ὅστις καὶ πλούσιος ἦτο καὶ εἰς ἐπιφανῆ οἶκον ἀνῆκε. Λέγεται, ὅτι ἡ ὅλη οὐσία αὐτοῦ συνίστατο ἐκ διακοσίων ταλάντων, ἅπερ ἐδωρήσατο τοῖς αὐτοῦ πολίταις*[8]. *Ὁ Θηβαῖος εἶχε λεπτὴν μόρφωσιν, ἀλλὰ τὴν*

---

1) *Αἰλιαν. ἐν Ποικίλ. ἱστορ. ΙΓ'*, 33. 2) *Ὁ ἡμέτερος Ἀσώπιος ἐν σελίδι* 160 *εὐστόχως παρατηρεῖ· «Ἀγροικία, σκαιότης καὶ ῥυπαρία ἀφ' ἑνός, χάρις καὶ δύναμις τοῦ λόγου ἀφ' ἑτέρου, ἡ ὁποία ποτὲ μὲν ἐπλησίαζεν εἰς τὴν Ὁμηρικὴν ἀφέλειαν, βαμμένην ἐλαφρὰ εἰς τὴν εἰρωνείαν, ποτὲ δὲ εἰς τὸ δηκτικὸν τῶν κωμικῶν, ποτὲ εἰς τὸ πάθος τῶν τραγικῶν καὶ ποτὲ εἰς τὸ λεπτολόγον τῶν σοφιστῶν».* 3) *Διογέν. Λαέρτ.* VI, 80. 4) *Αὐτόθι*, 75. 5) *Ὅρα* Westermann De Diogenis epistolis *ἐν τῷ* Comm. de epistolar. script. graecis IV (1860), 60. 6) 210. *Ὅρα τὸν πρῶτ. τόμ. τῆς γραμματολ. ἐν σελ.* 614. 7) *Σουΐδ. ἐν λ.* 8) *Διογέν. Λαέρτ.* VI, 87.

φιλοσοφίαν αὐτοῦ εἶλκε μέχρις ἀναισχύντου κυνισμοῦ. Καὶ ὅμως τοιοῦτον ὄντα ἠγάπησεν ἡ καλὴ Ἱππαρχία, ἡ ἀδελφὴ τοῦ Μητροκλέους. Αὕτη ἠπείλησε τοῖς γονεῦσιν αὐτῆς, ὅτι ἔμελλε νὰ αὐτοκτονήσῃ, εἰ μὴ ἐδίδετο αὐτῇ ὁ Κράτης. Ἐν τέλει ἔλαβε τὸν κυνικὸν φιλόσοφον, μεθ' οὗ περιήρχετο τὸν αὐτὸν βίον διάγουσα [1]. Ἐτελεύτησε δ' ὁ φιλόσοφος γηραιὸς καὶ ἐτάφη ἐν Βοιωτίᾳ. Τοῦ Κράτητος ἐφέροντο ἐπιστολαί, ἐν αἷς ἄριστα ἐφιλοσόφει καὶ κατὰ τὴν γλῶσσαν ἐνίοτε ἐπλησίαζε πρὸς τὸν Πλάτωνα [2]. Αἱ εἰς ἡμᾶς περιελθοῦσαι εἶναι μεταγενέστερον ἔργον [3]. Πρὸς δὲ ἐποίησε τραγῳδίας ἐχούσας ὑψηλότερον φιλοσοφικὸν χαρακτῆρα [4]. Ἐκ δὲ τῶν Παιγνίων τούτου διετηρήθησαν οὐχὶ ὀλίγα ἀποσπάσματα, ἐν οἷς διακρίνομεν τὴν εὐφυΐαν [5] καὶ τὴν παρῳδικὴν τοῦ φιλοσόφου δεξιότητα. Τούτων ἄλλα μὲν ἦσαν γεγραμμένα ἐν ἑξαμέτροις, ἄλλα δ' ἐν ἐλεγειακῷ διστίχῳ καὶ ἄλλα ἐν τριμέτροις [6].

Παίγνια ἔγραψε καὶ Μόνιμος ὁ Συρακούσιος, ὅστις ἦτο δοῦλος Κορινθίου τραπεζίτου. Πρὸς τοῦτον ἤρχετο συχνάκις ὁ Ξενιάδης ὁ τὸν Διογένη ἀγοράσας καὶ διηγούμενος τὰ τοῦ φιλοσόφου ἐνέπνεε ζῆλον τῷ Μονίμῳ. Διὰ τοῦτο μανίαν προσποιηθεὶς καὶ ἀρξάμενος νὰ διαρρίπτῃ τὸ ἐπὶ τῆς τραπέζης ἀργύριον ἐξεδιώχθη ὑπὸ τοῦ δεσπότου. Πλὴν τῶν Παιγνίων ὁ

---

[1]) Αὐτόθι 96. [2]) Αὐτόθι 98. [3]) Φέρονται ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Hirrch. Epistol. Gr. 208—217. Παράβαλλ. Susemihl ἐν σελίδ. 30. [4]) Διογέν. Λαέρτ. αὐτόθι 98. [5]) Παρὰ Διογέν. Λαέρτ. 86·

Τίθει μαγείρῳ μνᾶς δέκ', ἰατρῷ δραχμήν·
Κόλακι τάλαντα πέντε, συμβούλῳ καπνόν·
Πόρνῃ τάλαντον, φιλοσόφῳ τριώβολον.

[6]) Παρὰ τῷ αὐτῷ 86·

Ἔρωτα παύει λιμός, εἰ δὲ μή, χρόνος·
Ἐὰν δὲ τούτοις μὴ δύνῃ χρῆσθαι, βρόχος.

Ὅρα Hiller, Zu den Fragmenten des Kynikers Krates, Jahrbüch. f. Phil. CXXXIII (1886) ἐν σελίδ. 249—252.

Μόνιμος ἔγραψε καὶ ἐν πεζῷ λόγῳ Προτρεπτικὸν καὶ Περὶ ὁρμῶν[1]. *Μαθητὴς τοῦ Κράτητος ἐγένετο Μητροκλῆς ὁ Μαρωνίτης, ὁ ἀδελφὸς τῆς μνημονευθείσης Ἱππαρχίας*[2]. *Οὗτος πρῶτος ἔγραψε Χρείας, δηλ. συλλογὴν ῥήσεων καὶ ἀνεκδότων ἀρχαιοτέρων διδασκάλων τῆς σχολῆς*[3]. *Σπουδαίαν θέσιν ἐν τοῖς κυνικοῖς κατέχει Βίων ὁ Βορυσθενίτης, οὗ ὁ πατὴρ ἦτο ἀπελεύθερος. Οὗτος μετήρχετο τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ταριχεμπόρου, ἀλλὰ παρατελωνησάμενος πανοίκιος ἐπωλήθη καὶ δὴ καὶ ὁ υἱὸς Βίων. Τοῦτον ἠγόρασε ῥήτωρ τις, ὅστις θνήσκων τὰ πάντα τῷ δούλῳ κατέλιπεν*[4]. *Οὕτω πόρους κτησάμενος ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, ἔνθα τὸ πρῶτον ἐγένετο ἀκροατὴς τοῦ Ξενοκράτους, εἶτα τῶν κυνικῶν, βραδύτερον τοῦ Κυρηναϊκοῦ Θεοδώρου, ὅστις ἐπωνομάσθη ἄθεος, καὶ τελευταῖον τοῦ Θεοφράστου*[5]. *Ὁ Βίων ἐπί τινα χρόνον ἐδίδαξεν ἐν Ῥόδῳ*[6], *ἀλλὰ διεκρίθη μᾶλλον ὡς σατιρικὸς ἢ ὡς φιλόσοφος. Ἐπειδὴ δ' ἐν τῇ σατίρᾳ εἶχε πολλὴν εὐστροφίαν, ἡμεῖς γε παραβάλλομεν πρὸς Τίμωνα τὸν σιλλογράφον*[7], *παρεβλήθη δὲ καὶ πρὸς τὸν νεώτερον Voltaire*[8]. *Τὸν Βίωνα ἐμιμήθησαν πολλοί, ὡς Ἀρίστων ὁ Κεῖος καὶ ὁ Ῥωμαῖος Ὁράτιος*[9]. *Ὁ ἡμέτερος φιλόσοφος ἐν ταῖς διατριβαῖς αὐτοῦ ἦτο χαρίεις*[10], *μετεχειρίζετο τὴν γλῶσσαν τοῦ καθ' ἡμέραν βίου καὶ διεκωμῴδει γραμματικούς, μαθηματικούς, μουσικοὺς καὶ πάντας τοὺς σπουδαίους φιλοσόφους*[11]. *Εἰς τὰ πεζὰ αὐτοῦ συγγράμματα παρενέβαλλε καὶ στίχους καὶ οὕτως ὁ λόγος αὐτοῦ ἐγένετο ποικίλος*[12]. *Ἐπὶ πᾶσι*

---

1) *Διογέν. Λαέρτ.* VI, 82. 2) *Αὐτόθι* 94. 3) Susemihl, I. 31. 4) *Διογ. Λαέρτ.* IV, 46. *Παράβαλλ.* Hoogvliet, De Bione Borysthenita, Leiden 1821. 5) *Διογέν. Λαέρτ.* IV, 51. 6) *Αὐτόθι* 53. 7) *Παραβαλλ.* Wachsmuth, Sillographorum Graecorum reliquiae *ἐν σελίδ.* 73—77. 8) Susemihl, I, 34. 9) Horat. Epist. II, 60. 10) *Πλούταρχ. Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημ. ἀκούειν* IV. 11) *Διογέν. Λαέρτ.* IV, 10 12) *Ὁ αὐτὸς* IV, 52 *Ἦν δὲ καὶ θεατρικὸς καὶ πολὺς ἐν τῷ γελοίῳ διαφορῆσαι φορτικοῖς ὀνόμασι κατὰ τῶν πραγμάτων χρώμενος. Διὰ δὴ οὖν τὸ παντὶ εἴδει λόγου κεκρᾶ-*

τούτοις ὁ κυνικὸς φιλόσοφος ἦτο καὶ εὐφυὴς παρῳδός[1]. *Ἐν τέλει περιπεσὼν εἰς νόσον μετενόει διὰ τὰ κατὰ τῶν θεῶν εἰρημένα καὶ διὰ τὴν ἀπορίαν διῆγε κακῶς, μέχρις ὅτου ὁ Ἀντίγονος ἔπεμψεν αὐτῷ δύο νοσοκόμους*[2].

Ἐκ τῶν κυνικῶν πολυθρύλητος ἐγένετο καὶ Μένιππος ὁ Σινωπεύς, ὅστις ἦτο Φοῖνιξ δοῦλος ἔχων δεσπότην τὸν Ποντικὸν Βάτωνα. Ἔγραψε δὲ δέκα καὶ τρία συγγράμματα, ἅπερ εἶχον σατιρικὸν ἦθος. Κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Βίωνος καὶ οὗτος ἀνέμιξε τὸν πεζὸν μετὰ τοῦ ποιητικοῦ λόγου, δι' ὃ εὐφυῶς ὁ Λουκιανὸς ὀνομάζει αὐτὸν ἱπποκένταυρον[3]. *Τῷ Μενίππῳ ἠκολούθησεν ὁ Οὐάρρων καὶ ἐν τῇ συγγραφῇ, ἥτις ἐπεγράφετο* Saturae Menippeae[4], *καὶ ὁ Λουκιανός. Φαίνεται, ὅτι ἡ Νέκυια τοῦ Μενίππου ἦτο πρότυπον, καθ' ὃ ὁ Λουκιανὸς ἔγραψε τὴν Νεκυομαντείαν. Καὶ παρὰ τούτῳ εἶναι καταμεμιγμένοι στίχοι*[5]. *Κυνικὸς φιλόσοφος ἦτο καὶ Μελέαγρος ὁ Γαδαρηνός, ὅστις πρῶτος συνέθετο συλλογὴν ἐπιγραμμάτων*[6]. *Τὴν ἀνθολογίαν αὐτοῦ ὠνόμαζε Στέφανον*[7].

σθαι, φασὶ λέγειν ἐπ' αὐτοῦ τὸν Ἐρατοσθένην ὡς πρῶτος Βίων τὴν φιλοσοφίαν ἀνθινὰ ἐνέδυσεν„. Παράβαλλ. Στράβ. I, 15. [1]) *Διογέν. Λαέρτ.* IV,52

Ὦ πέπον Ἀρχύτα, Ψαλληγενές, ὀβλιότυφε,
Τῆς ὑπάτης ἔριδος πάντων ἐμπειρόταт' ἀνδρῶν.

[2]) *Αὐτόθι* 54. [3]) *Λουκιαν. Δὶς κατηγορ.* 33 «*Τὸ γὰρ πάντων ἀτοπώτατον, κρᾶσίν τινα παράδοξον κέκραμαι καὶ οὔτε πεζός εἰμι οὔτ' ἐπὶ τῶν μέτρων βέβηκα, ἀλλὰ ἱπποκενταύρου δίκην σύνθετόν τι καὶ ξένον φάσμα τοῖς ἀκούουσι δοκῶ*». [4]) Cicer. Acad. I, 2, 8. [5]) *Εὐθὺς ἐν ἀρχῇ. Παράβαλλ.* Ley, De vita scriptisque Menippi Cynici, Köln 1843 *καὶ* Wildenow, De Menippo Cynico, Halle 1881. *Περὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Μενίππου ἐπὶ τοῦ Ὁρατίου ἀνάγνωθι* Th. Fritzsche, Menipp und Horaz, Güstrow 1871. Susemihl. I, 44, Frank, Zur Satura Menippea, Nikolsburg, 1880. [6]) *Ὅρα Γραμματολ. τόμ.* I, 263. *Ἀθήν.* II, 502C. [7]) *Σχολ. εἰς Ἀνθ. ἐν σελ.* 81

Μόνιμος ἔγραψε καὶ ἐν πεζῷ λόγῳ Προτρεπτικὸν καὶ Περὶ ὁρμῶν[1]. *Μαθητὴς τοῦ Κράτητος ἐγένετο Μητροκλῆς ὁ Μαρωνίτης, ὁ ἀδελφὸς τῆς μνημονευθείσης Ἱππαρχίας*[2]. *Οὗτος πρῶτος ἔγραψε Χρείας, δηλ. συλλογὴν ῥήσεων καὶ ἀνεκδότων ἀρχαιοτέρων διδασκάλων τῆς σχολῆς*[3]. *Σπουδαίαν θέσιν ἐν τοῖς κυνικοῖς κατέχει Βίων ὁ Βορυσθενίτης, οὗ ὁ πατὴρ ἦτο ἀπελεύθερος. Οὗτος μετήρχετο τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ταριχεμπόρου, ἀλλὰ παρατελωνησάμενος πανοίκιος ἐπωλήθη καὶ δὴ καὶ ὁ υἱὸς Βίων. Τοῦτον ἠγόρασε ῥήτωρ τις, ὅστις θνήσκων τὰ πάντα τῷ δούλῳ κατέλιπεν*[4]. *Οὕτω πόρους κτησάμενος ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, ἔνθα τὸ πρῶτον ἐγένετο ἀκροατὴς τοῦ Ξενοκράτους, εἶτα τῶν κυνικῶν, βραδύτερον τοῦ Κυρηναϊκοῦ Θεοδώρου, ὅστις ἐπωνομάσθη ἄθεος, καὶ τελευταῖον τοῦ Θεοφράστου*[5]. *Ὁ Βίων ἐπί τινα χρόνον ἐδίδαξεν ἐν Ῥόδῳ*[6], *ἀλλὰ διεκρίθη μᾶλλον ὡς σατιρικὸς ἢ ὡς φιλόσοφος. Ἐπειδὴ δ᾽ ἐν τῇ σατίρᾳ εἶχε πολλὴν εὐστροφίαν, ἡμεῖς γε παραβάλλομεν πρὸς Τίμωνα τὸν σιλλογράφον*[7], *παρεβλήθη δὲ καὶ πρὸς τὸν νεώτερον Voltaire*[8]. *Τὸν Βίωνα ἐμιμήθησαν πολλοί, ὡς Ἀρίστων ὁ Κεῖος καὶ ὁ Ῥωμαῖος Ὁράτιος*[9]. *Ὁ ἡμέτερος φιλόσοφος ἐν ταῖς διατριβαῖς αὐτοῦ ἦτο χαρίεις*[10], *μετεχειρίζετο τὴν γλῶσσαν τοῦ καθ᾽ ἡμέραν βίου καὶ διεκωμῴδει γραμματικούς, μαθηματικούς, μουσικοὺς καὶ πάντας τοὺς σπουδαίους φιλοσόφους*[11]. *Εἰς τὰ πεζὰ αὐτοῦ συγγράμματα παρενέβαλλε καὶ στίχους καὶ οὕτως ὁ λόγος αὐτοῦ ἐγένετο ποικίλος*[12]. *Ἐπὶ πᾶσι*

---

1) *Διογέν. Λαέρτ.* VI, 82. 2) *Αὐτόθι* 94. 3) Susemihl, I. 31. 4) *Διογ. Λαέρτ.* IV, 46. *Παράβαλλ.* Hoogvliet, De Bione Borysthenita, Leiden 1821. 5) *Διογέν. Λαέρτ.* IV, 51. 6) *Αὐτόθι* 53. 7) *Παραβαλλ.* Wachsmuth, Sillographorum Graecorum reliquiae *ἐν σελίδ.* 73—77. 8) Susemihl, I, 34. 9) Horat. Epist. II, 60. 10) *Πλούταρχ. Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημ. ἀκούειν* IV. 11) *Διογέν. Λαέρτ.* IV, 10 12) *Ὁ αὐτὸς* IV, 52 *„Ἦν δὲ καὶ θεατρικὸς καὶ πολὺς ἐν τῷ γελοίῳ διαφορῆσαι φορτικοῖς ὀνόμασι κατὰ τῶν πραγμάτων χρώμενος. Διὰ δὴ οὖν τὸ παντὶ εἴδει λόγου κεκρᾶ-*

τούτοις ὁ κυνικὸς φιλόσοφος ἦτο καὶ εὐφυὴς παρῳδός[1]. Ἐν τέλει περιπεσὼν εἰς νόσον μετενόει διὰ τὰ κατὰ τῶν θεῶν εἰρημένα καὶ διὰ τὴν ἀπορίαν διῆγε κακῶς, μέχρις ὅτου ὁ Ἀντίγονος ἔπεμψεν αὐτῷ δύο νοσοκόμους[2].

Ἐκ τῶν κυνικῶν πολυθρύλητος ἐγένετο καὶ Μένιππος ὁ Σινωπεύς, ὅστις ἦτο Φοῖνιξ δοῦλος ἔχων δεσπότην τὸν Ποντικὸν Βάτωνα. Ἔγραψε δὲ δέκα καὶ τρία συγγράμματα, ἅπερ εἶχον σατιρικὸν ἦθος. Κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Βίωνος καὶ οὗτος ἀνέμιξε τὸν πεζὸν μετὰ τοῦ ποιητικοῦ λόγου, δι' ὃ εὐφυῶς ὁ Λουκιανὸς ὀνομάζει αὐτὸν ἱπποκένταυρον[3]. Τῷ Μενίππῳ ἠκολούθησεν ὁ Οὐάρρων καὶ ἐν τῇ συγγραφῇ, ἥτις ἐπεγράφετο *Saturae Menippeae*[4], καὶ ὁ Λουκιανός. Φαίνεται, ὅτι ἡ Νέκυια τοῦ Μενίππου ἦτο πρότυπον, καθ' ὃ ὁ Λουκιανὸς ἔγραψε τὴν Νεκυομαντείαν. Καὶ παρὰ τούτῳ εἶναι καταμεμιγμένοι στίχοι[5]. Κυνικὸς φιλόσοφος ἦτο καὶ Μελέαγρος ὁ Γαδαρηνός, ὅστις πρῶτος συνέθετο συλλογὴν ἐπιγραμμάτων[6]. Τὴν ἀνθολογίαν αὐτοῦ ὠνόμαζε Στέφανον[7].

σθαι, φασὶ λέγειν ἐπ' αὐτοῦ τὸν Ἐρατοσθένην ὡς πρῶτος Βίων τὴν φιλοσοφίαν ἀνθινὰ ἐνέδυσεν„. Παράβαλλ. Στράβ. I, 15. [1]) Διογέν. Λαέρτ. IV,52

Ὦ πέπον Ἀρχύτα, Ψαλληγενές, ὀβλιότυφε,
Τῆς ὑπάτης ἔριδος πάντων ἐμπειρόταθ' ἀνδρῶν.

[2]) Αὐτόθι 54. [3]) Λουκιαν. Δὶς κατηγορ. 33 «Τὸ γὰρ πάντων ἀτοπώτατον, κρᾶσίν τινα παράδοξον κέκραμαι καὶ οὔτε πεζός εἰμι οὔτ' ἐπὶ τῶν μέτρων βέβηκα, ἀλλὰ ἱπποκενταύρου δίκην σύνθετόν τι καὶ ξένον φάσμα τοῖς ἀκούουσι δοκῶ». [4]) Cicer. Acad. I, 2, 8. [5]) Εὐθὺς ἐν ἀρχῇ. Παράβαλλ. Ley, De vita scriptisque Menippi Cynici, Köln 1843 καὶ Wildenow, De Menippo Cynico, Halle 1881. Περὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Μενίππου ἐπὶ τοῦ Ὁρατίου ἀνάγνωθι Th. Fritzsche, Menipp und Horaz, Güstrow 1871. Susemihl. I, 44, Frank, Zur Satura Menippea, Nikolsburg, 1880. [6]) Ὅρα Γραμματολ. τόμ. I, 263. Ἀθήν. II, 502C. [7]) Σχολ. εἰς Ἀνθ. ἐν σελ. 81

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄.

ΠΕΡΙ ΣΚΕΠΤΙΚΩΝ.

Γοργίας ὁ σοφιστὴς ἀρνούμενος τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ἐδέχετο μόνον φαινόμενα, ἐφ' ὧν ἐστήριζε τὴν ῥητορικὴν αὐτοῦ τέχνην[1]*. Καὶ ὁ Πλάτων ἐν τῷ Φαίδωνι*[2] *παρατηρεῖ, ὅτι τὰ αἰσθητήρια δὲν συμβάλλονται πρὸς κατάληψιν τῶν ὄντων, ἀλλὰ ταύτην διακωλύουσι. Περὶ τὴν ἀμφιβολίαν τῆς γνώσεως ἠσχολήθησαν οἱ σκεπτικοί, οἵτινες παρετήρουν, ὅτι τὸ αὐτὸ ὂν δὲν παρεῖχε τὴν αὐτὴν αἴσθησιν τοῖς διαφόροις ζῴοις, οὔτε τοῖς διαφόροις ἀνθρώποις. Οὕτως ὁ θαλλὸς τῇ μὲν αἰγὶ εἶναι ἐδώδιμον, τῷ δὲ ἀνθρώπῳ πικρόν, καὶ τὸ κώνειον τῇ μὲν ὄρτυγι τρόφιμον, τῷ δὲ ἀνθρώπῳ θανάσιμον. Δημοφῶν δ' ὁ τραπεζοκόμος τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἐν μὲν τῇ σκιᾷ ἐθερμαίνετο, ἐν δὲ τῷ ἡλίῳ ἐρρίγου. Ἡ αὐτὴ μορφὴ ἐν διαφόροις κατόπτροις ἀλλοία φαίνεται*[3]*. Τοιαῦται παρατηρήσεις παρήγαγον τὴν σκέψιν. Οἱ ὀπαδοὶ ταύτης ἐλέγοντο ζητητικοὶ μὲν ὡς ζητοῦντες τὴν ἀλήθειαν, σκεπτικοὶ δ' ὡς ἀείποτε σκεπτόμενοι καὶ μηδέποτε εὑρίσκοντες, ἐφεκτικοί, διότι ἐπεῖχον νὰ ἀποφανθῶσι, καὶ ἀπορηματικοί, διότι καὶ αὐτοὶ ἐν ἀπορίᾳ διῆγον*[4]*. Ἀσκάνιος ὁ Ἀβδηρίτης ἔλεγεν, ὅτι ὁ Πύρρων παρὰ τῶν Γυμνοσοφιστῶν ἔλαβε τὰς θεωρίας ταύτας*[5]*. Ἴσως οἱ φιλό-*

---

1) *Ὅρα Εἰσαγωγ. εἰς Γοργ.* 92. 2) *Ἐν* 65C « *Λογίζεται* (ἡ ψυχὴ) δέ γέ που τότε κάλλιστα, ὅταν αὐτὴν ταύτην μηδὲν παραλυπῇ, μήτε ἀκοὴ μήτε ὄψις μήτε ἀλγηδὼν μηδέ τις ἡδονή, ἀλλ' ὅτι μάλιστα αὐτὴ καθ' αὑτὴν γίγνηται ἐῶσα χαίρειν τὸ σῶμα ». 3) *Διογέν. Λαέρτ.* IX. 80. 2. 4) *Ὁ αὐτὸς* IX, 70. 5) *Ὁ αὐτός·* IX, 67. *Παράβαλλ* Natorp, Forshungen zur Geschichte des Erkenntinissproblems im Alterthum, Berl. 1884 *Ὁ*

σοφοι τῶν Ἰνδιῶν ἐπέδρασαν ἐπὶ τῆς διανοίας τούτου, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἀρχαία φιλοσοφία περιεῖχε τὰ σπέρματα τῆς σκέψεως. Ἡ φιλοσοφικὴ αὕτη αἵρεσις ὠφέλησε, διότι ἀκριβέστερον ἐξήτασε τὰ ὅρια τῆς νοήσεως, ἀλλ' οἰκτείρομεν τοὺς ἀνθρώπους, ὅσους ἤθελε καταλάβει ἡ ψυχικὴ τῆς σκέψεως νόσος, ἥτις καθαιρεῖ τὴν δρᾶσιν καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν βίον.

Ἱδρυτὴς τῆς σχολῆς τῶν σκεπτικῶν ἐγένετο Πύρρων ὁ Ἠλεῖος γεννηθεὶς κατὰ τὸ 365-360 καὶ τελευτήσας τὸ 270-275. Οὗτος τὸ κατ' ἀρχὰς ἦτο ζωγράφος[1], εἶτα ἐγένετο ἀκροατὴς τῆς Μεγαρικῆς σχολῆς καὶ τελευταῖον τοῦ Δημοκριτείου Ἀναξάρχου, ὅστις εἰσήγαγεν αὐτὸν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἐπεσπάσατο δὲ τὴν εὔνοιαν τοῦ βασιλέως διά τινος ποιήματος, ἀνθ' οὗ ἔλαβε δῶρον δέκα χιλιάδας δαρεικῶν[2]. Ἀκολουθῶν δὲ τῷ σοφῷ τῆς Ἀσίας πορθητῇ ἐγνώρισε τοὺς μάγους τῶν Περσῶν καὶ τοὺς Γυμνοσοφιστὰς τῶν Ἰνδῶν. Ἐπανελθὼν δ' εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ ἐδίδασκεν. Οὕτω δ' ἐτιμήθη ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν, ὥστε οὗτοι κατέστησαν αὐτῶν ἀρχιερέα καὶ διὰ τοῦτον ἐψήφισαν ἀτέλειαν πᾶσι τοῖς φιλοσόφοις[3]. Ἡ σκέψις τοῦ Ἠλείου προέβαινεν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἐνόμιζεν, ὅτι οὐδὲν ὑπάρχει οὔτε καλὸν οὔτε αἰσχρόν, οὔτε δίκαιον οὔτε ἄδικον, ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι πράττουσι νόμῳ καὶ ἔθει[4]. Οὕτω τὰ δόγματα τοῦ Πύρρωνος δὲν ἦσαν ἀσινῆ, ἀλλ' ὑπέσκαπτον τὰς βάσεις τῆς κοινωνίας. Πρὸς δὲ ὁ φιλόσοφος οὗτος ἦτο οὕτως ἀπαθής, ὥστε καὶ αὐτῷ τῷ διδασκάλῳ Ἀναξάρχῳ δὲν ἐβοήθησεν, ὅτε οὗτος ἔπεσεν εἰς τέλμα[5]. Ἀλλὰ τὴν ἀπάθειαν ἔλαβε

αὐτὸς Neue Schriften zur Skepsis im Alterthum, Philos. Monatsch, XXVI (1890 ἐν σελ. 61—68. [1]) Διογέν. Λαέρτ. IX. 61. Παράβαλλ. Waddington, Pyrrhon et le Pyrrhonisme, Séances et travaux de l'Akad. de Sciences mor. et pol. 1876 ἐν σελίδ. 85, 406 καὶ Brochard, Les sceptiques grecs, Par. 1887 καὶ Susecihl I, 107. [2]) Σεξτ. Ἐμπειρ. πρὸς Γραμμ. Α', § 282 [3]) Διογέν. Λαέρτ. IX, 64. [4]) Ὁ αὐτός, IX, 61. [5]) Αὐτόθι, 63.

παρ' αὐτοῦ τοῦ Ἀναξάρχου, ὅστις διὰ ταύτην Εὐδαιμονικὸς ἐκαλεῖτο[1]. *Κατὰ τοῦτο πολὺ πιθανῶς ἐπέδρασαν οἱ Γυμνοσοφισταί, καθ' ὅσον ἡ Ἑλληνικὴ φύσις ἐπέτρεπεν. Ἀλλὰ περὶ τοῦ Πύρρωνος δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν πλείονα, διότι οὐδὲν συνέγραψε. Τὰς θεωρίας ὅμως τούτου ἐξέδωκαν οἱ μαθηταί*[2], *ὡς Ναυσιφάνης ὁ Τήϊος, ὁ συντάξας τὸ λογικὸν σύγγραμμα τὸ ἐπιγραφόμενον Τρίποδα*[3]. *Φαίνεται, ὅτι τοῦτο εἶχεν οὐχὶ μικρὰν ἀξίαν· διότι ἐξ αὐτοῦ ἤντλησεν οὐ μόνον ὁ Ἐπίκουρος, ὅστις ἠκροάσατο καὶ τοῦ Ναυσιφάνους, ἀλλὰ καὶ ἐμπειρικοὶ ἰατροί*[4].

Ἐν τοῖς σκεπτικοῖς ἐπιφανῆ θέσιν κατέχει Τίμων ὁ Φλιάσιος γεννηθεὶς τῷ 320—315 π. Χ. Τὸ κατ' ἀρχὰς ἦτο χορευτὴς παρά τινι, ὡς φαίνεται, δραματικῷ θιάσῳ, εἶτα δὲ εἰς Μέγαρα ἀποδημήσας καὶ τοῦ Στίλπωνος ἀκροασάμενος ἐπανῆλθεν οἴκαδε, ἔνθα ἐνυμφεύθη, ἀλλὰ κατὰ τύχην ἐντυχὼν τῷ γέροντι Πύρρωνι εἰς τὰ Πύθια πορευομένῳ, οὕτω σφόδρα ἐκ τῆς συναναστροφῆς πρὸς τὸν φιλόσοφον κατεθέλχθη, ὥστε ἀπεδήμησε μετὰ τῆς γυναικὸς εἰς τὴν Ἦλιδα πρὸς ἀκρόασιν αὐτοῦ. Ἐνταῦθα ἔμεινε, μέχρις ὅτου ἐκτήσατο δύο τέκνα[5]. *Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐστερεῖτο τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων, ἀπῆλθεν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον καὶ τὴν Προποντίδα καὶ δὴ καὶ εἰς Χαλκηδόνα, ἔνθα διδάσκων καὶ τιμῆς ἠξιώθη καὶ ἀργύριον ἐκτήτατο*[6]. *Κατὰ τὴν ἀποδημίαν ἦλθεν εἰς σχέσεις πρὸς συγχρόνους ποιητάς, ὡς τὸν τραγικὸν Ὅμηρον, τὸν Αἰτωλὸν Ἀλέξανδρον καὶ τὸν Ἄρατον. Λέγεται δ', ὅτι ὁ τελευταῖος ἐρωτήσας τὸν ἡμέτερον φιλόσοφον, κατὰ τίνα τρόπον δύναται νὰ ἀποκτήσῃ τὸν Ὅμηρον, ἔλαβε τὴν συμβουλήν, ὅπως μεταχειρίζηται ἀρχαῖα χειρόγραφα καὶ μὴ τὰ*

---

1) *Αὐτόθι* 60 2) *Αὐτόθι* 102. 3) *Ὁ αὐτὸς* X, 14 *«τὸν κανόνα γράψαι αὐτὸν ἐκ τοῦ Ναυσιφάνους Τρίποδος, οὗ καὶ ἀκοῦσαι φασὶν αὐτόν».* 4) *Γαλην. Ὑποτυπώσ. ἐμπειρ. κεφ.* 11, *σελ.* 63. 5) *Διογέν. Λαέρτ.* IX, 109. 6) *Αὐτόθι* 110.

διωρθωμένα[1]. *Ἐν τῇ ὀξύτητι τῆς διανοίας ὁ Φλιάσιος ἔγνω, ὅτι αἱ διορθώσεις τοῦ Ζηνοδότου φθείρουσι τὸ κείμενον τοῦ ποιητοῦ. Οὕτω λοιπὸν ἐκ τῆς φιλοσοφικῆς ἐκδρομῆς ἀργύριον κτησάμενος ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἐδίδασκε μέχρι τελευτῆς*[2]. *Ἐτελεύτησε δ', ὅτε ἦγε τὸ ἐννενηκοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος. Μαθητὰς ἔσχεν ὁ Τίμων οὐχὶ ὀλίγους, εἰ καὶ δὲν ἐθήρευε τούτους διώκων, ἀλλὰ φεύγων, ὥσπερ οἱ Σκύθαι*[3]. *Ἀλλ' ὁ Τίμων ἐκτήσατο μείζονα φήμην ὡς ποιητὴς ἢ ὡς φιλόσοφος. Διότι συνέταξεν ἔπη, σατύρους (δηλ. σατυρικὰ δράματα), τριάκοντα κωμῳδίας καὶ ἑξήκοντα τραγῳδίας*[4], *ὠνομάσθη δὲ Σιλλογράφος, διότι κατ' ἐξοχὴν ἐν τοῖς σίλλοις*[5] *διεκρίθη, οἵτινες συνίσταντο ἐκ τριῶν βιβλίων. Ἐν τούτοις διεκωμῴδει καὶ διέσυρε τοὺς δογματικοὺς φιλοσόφους, τούς τε ἀρχαιοτέρους καὶ τοὺς νεωτέρους*[6]. *Οἱ δ' ἰνδαλμοὶ*[7] *γεγραμμένοι κατὰ τύπον ἐλεγειακὸν ἦσαν φανταστικαὶ παραστάσεις, ὡς ὑποδεικνύει καὶ τὸ ὄνομα. Τὰ περισωθέντα ἀποσπάσματα μαρτυροῦσιν, ὅτι ὁ Φλιάσιος φιλόσοφος καὶ σατιρικὸν πνεῦμα καὶ ποιητικὴν φύσιν εἶχεν*[8].

---

1) *Αὐτόθι* 113. 2) *Αὐτόθι* 110. 3) *Αὐτόθι* 112 4) *Αὐτόθι* 110. 5) *Περὶ τοῦ ἐτύμου τῆς λέξεως ὑπάρχει μεγάλη διαφωνία. Ὅρα Βαλέττ. ἐν τῇ μεταφράσει τοῦ Δόναλδσ.* I, 461 *σημ.* 4. *Ὁ Αἰλιανὸς ἐθεώρει τὴν λέξιν συγγενῆ πρὸς τὸ Σειληνός, ἐν Ποικιλ. ἱστορ, Γ'*, 10 *“Σειληνὸς δὲ ἀπὸ τοῦ σιλλαίνειν· τον δὲ σίλλον ψόγον λέγουσι μετὰ παιδιᾶς δυσαρέστου„. Κατὰ δὲ τὸν* Susemihl *σίλλος δηλοῖ τὸν συστρέφοντα τοὺς ὀφθαλμούς, τὸν σκώπτην* I. 113, *σημ.* 534. 6) *Διογέν. Λαέρτ.* IX. 111. *Παράβαλλ.* Wachsmuth, Syllographorum Graecorum reliquiae, Leipzig 1885. 7) *Διογέν. Λαέρτ.* IX. 105· 8) *Ἀθήν Α'.* 41 *“Ὅτι τὸ μουσεῖον ὁ Φλιάσιος Τίμων ὁ σιλλογράφος τάλαρόν πού φησιν ἐπισκώπτων τοὺς ἐν αὐτῷ τρεφομένους φιλοσόφους, ὅτι ὥσπερ ἐν πανάγρῳ τινὶ κινοῦντας καθάπερ οἱ πολυτιμότατοι ὄρνιθες.*

Πολλοὶ μὲν βόσκονται ἐν Αἰγύπτῳ πολυφύλῳ
βιβλιακοὶ χαρακῖται ἀπείριτα δηριόωντες
Μουσέων ἐν ταλάρῳ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

ΠΕΡΙ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΡΩΜΑΪΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΜΕΧΡΙ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

'Εν τῇ περιόδῳ ταύτῃ ἡ δημιουργικὴ τῶν Ἑλλήνων δύναμις ἐφθάρη καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις εἴδεσι τῶν γραμμάτων καὶ δὴ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ. Κατ' ἐξοχὴν ἡ ἐπιστήμη αὕτη ἀπαιτεῖ ῥοπὴν πρὸς τὸ ἰδεῶδες, ὅπερ ἔλειπε παρὰ τοῖς πρακτικοῖς Ῥωμαίοις. Οὗτοι δ' ἀνέδειξαν καὶ τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον πρακτικώτερον. Διὰ τοῦτο οἱ φιλόσοφοι τῶν χρόνων τούτων δὲν ἠσχολοῦντο πρὸς ἀνεύρεσιν νέων θεωριῶν, ἀλλ' ἐκ τῶν ὑπαρχόντων φιλοσοφικῶν συστημάτων ἐξέλεγον τὰ δοκοῦντα αὐτοῖς ἄριστα. 'Εντεῦθεν ἀνεφάνησαν οἱ ἐκλεκτικοί. Καθ' ὅσον δὲ τὰ τῶν ἐκλεκτικῶν προέβαινον, τοσοῦτον αἱ ἀντιθέσεις τῶν φιλοσοφικῶν αἱρέσεων ἠμβλύνοντο[1]. Πρὸς ταπείνωσιν τῆς φιλοσοφίας συνεβάλετο καὶ ἡ σοφιστική. Διότι οἱ σοφισταί, οἵτινες ἀπὸ τοῦ 'Αδριανοῦ ἤρξαντο ἀναφαινόμενοι, τὰ φιλοσοφικὰ ζητήματα ἐπραγματεύοντο κατὰ ῥητορικὸν τρόπον[2], καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον ἐπέδρων ἐπὶ τοῦ λαοῦ. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ἡ ἀνάμιξις τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ῥητορικῆς νῦν τὸ πρῶτον ἐγένετο. Διότι καὶ ὁ Πλάτων γινώσκει, ὅτι οἱ σοφισταὶ καὶ οἱ ῥήτορες ἐφύροντο ἐν τῷ αὐτῷ[3].

---

[1]) Παράβαλλ. Christ ἐν σελίδ. 578. [2]) Φιλόστρατ. ἐν βίοις σοφιστ. I „Σοφισταὶ οἱ παλαιοὶ ἐπωνόμαζον οὐ μόνον τῶν ῥητόρων τοὺς ὑπερφωνοῦντάς τε καὶ λαμπρούς, ἀλλὰ καὶ τῶν φιλοσόφων τοὺς σὺν εὐροίᾳ ἑρμηνεύοντας„ [3]) 'Εν Γοργ. 465 „ἅτε δ' ἐγγὺς ὄντων, φύρονται ἐν τῷ αὐτῷ καὶ περὶ ταὐτὰ σοφισταὶ καὶ ῥήτορες καὶ οὐκ ἔχουσιν ὅ τι χρήσονται οὔτε αὐτοὶ ἑαυτοῖς οὔτε οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι τούτοις„.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἡ φιλοσοφία ἔσχεν εὐρυτέραν σημασίαν, διότι καὶ ἱστορικοὶ καὶ γεωγράφοι καὶ ἰατροὶ ἠσχολοῦντο περὶ φιλοσοφικὰ ζητήματα, ὡς ὁ Πολύβιος, ὁ Ποσειδώνιος, ὁ Στράβων καὶ ὁ Γαληνός. Ἀλλ' ἐν ᾧ οἱ χρόνοι ἦσαν δυσμενεῖς πρὸς φιλοσοφικὴν παραγωγήν, οἱ Ῥωμαῖοι πολιτευόμενοι καὶ αὐτοκράτορες παρεῖχον οὐχὶ μικρὰν τιμὴν τοῖς φιλοσόφοις. Οὕτως ὁ μὲν Κικέρων ἐγένετο μαθητὴς Φίλωνος τοῦ Λαρισαίου, ὁ δ' Αὔγουστος ἐτίμα τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ Ἀθηνόδωρον[1], *ὁ Τίτος τὸν Μουσώνιον, ὁ Νερούας καὶ ὁ Τραϊανὸς Δίωνα τὸν Χρυσόστομον*[2], *ὁ Μᾶρκος Αὐρήλιος τὸν Ῥούστικον καὶ ὁ Τιβέριος τὸν Θράσυλλον.*

Ἡ Ἀκαδήμεια, περὶ ἧς ἐνταῦθα πρόκειται, ἀπὸ Φίλωνος τοῦ Λαρισαίου ἐγένετο ἐκλεκτικὴ καὶ δημώδης. Οὗτος γεννηθεὶς κατὰ τὸ 147—140 π. Χ. καὶ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ ἀκροασάμενος τοῦ Καλλικλέους, ὅστις ἦτο μαθητὴς τοῦ Καρνεάδου, εἶτα δ' ἐν Ἀθήναις τοῦ Κλειτομάχου, διεδέξατο τοῦτον ἐν τῇ διευθύνσει τῆς Ἀκαδημείας[3]. *Ἐγένετο ὅμως ἀκροατὴς καὶ τοῦ στωϊκοῦ Ἀπολλοδώρου*[4]. *Κατὰ δὲ τὸν Μιθριδατικὸν πόλεμον μετέβη εἰς Ῥώμην μετ' ἄλλων φιλικῶς πρὸς τοὺς Ῥωμαίους διακειμένων, ὅπου διὰ τὸ ἦθος καὶ τὴν σοφίαν αὐτοῦ ἐγένετο περιφανὴς καὶ ἐκτήσατο πολλοὺς ὀπαδοὺς καὶ μαθητάς, ἐν οἷς καὶ τὸν Κικέρωνα*[5]. *Ἐνταῦθα ἐδίδαξε φιλοσοφίαν καὶ ῥητορικήν*[6]. *Δὲν εἶναι δὲ γνωστόν, ἂν ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας. Ὅτε δ' ὁ Κικέρων ἀπεδήμησεν εἰς ταύτην τὴν πόλιν, δὲν εὗρεν αὐτὸν ἐνταῦθα, διότι τοῦτο ἤθελε μνημονευθῇ καὶ ὑπὸ τοῦ Ῥω-*

---

1) *Δίων Κάσσ.* 51, 6. *Θεμίστ.* V, 75. VIII, 129. 2) *Σουΐδ. ἐν λ.* 3) *Ὅρα* Krysar, Die Akademiker Philo und Antiochus, Köln 1849 *καὶ* C. F. Hermann, De Philone Larissaeo, Göttingen 1851. 4) *Εὐσέβ. ἐν Εὐαγγ. προπαρ.* XIV, 9, 1. 5) *Πλούταρχ ἐν βίῳ Κικέρ*, 3 «*Ἀπαλλαγεὶς δὲ τῶν ἐν παισὶ διατριβῶν Φίλωνος ἤκουσε τοῦ ἐξ Ἀκαδημείας, ὃν μάλιστα Ῥωμαῖοι τῶν Κλειτομάχου συνήθων καὶ διὰ τὸν λόγον ἐθαύμασαν καὶ διὰ τὸν τρόπον ἠγάπησαν*». 6) Susemihl II, 281.

μαίου φιλοσόφου[1] *καὶ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου*[2]. *Κατὰ τὸν Φίλωνα ὡς σκοπὸς τοῦ ἰατροῦ εἶναι ἡ ὑγεία, οὕτω τοῦ φιλοσόφου ἡ εὐδαιμονία*[3]. *Τὸ κατ' ἀρχὰς ὁ φιλόσοφος ἠκολούθει τῷ Καρνεάδῃ, εἶτα δ' ἐζήτει ἀκριβέστερα τῆς ἀληθείας κριτήρια λέγων, ὅτι ἡ λογικὴ δὲν εἶναι ἐπιστήμη τῆς ἐξ ἀντικειμένου, ἀλλὰ τῆς ἐξ ὑποκειμένου ἀληθείας*[4]. *Ὁ Φίλων θεωρεῖται ὡς ὁ ἱδρυτὴς τῆς τετάρτης Ἀκαδημείας. Τούτου μαθηταὶ ἐγένοντο Ἡράκλειτος ὁ Τύριος καὶ ὁ Ἀντίοχος, εἰς ὃν μεταβαίνομεν.*

Ἀντίοχος ὁ Ἀσκαλωνίτης ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Φίλωνος, μεθ' οὗ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἦλθεν εἰς Ῥώμην[5]. *Ἐνταῦθα ἐκτήσατο τὴν εὔνοιαν τοῦ Λουκούλλου, ὅστις κατέστησε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἑστίαν καὶ πρυτανεῖον Ἑλληνικόν. Ὁ Ῥωμαῖος ἦτο εὐμενὴς πρὸς πᾶσαν φλοσοφίαν, κατ' ἐξοχὴν δ' ἠγάπα τὴν Ἀκαδήμειαν, οὐχὶ ὅμως τὴν νέαν, δηλ. τὴν τοῦ Φίλωνος, ἀλλὰ τὴν τοῦ Ἀντιόχου*[6]. *Οὗτος ἐδίδαξεν ἐν Ἀθήναις, ἔνθα καὶ ὁ Κικέρων ἠκροάσατο αὐτοῦ, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἐν Ῥώμῃ καὶ ἔθανε τὸ 68ον τῆς ἡλικίας ἄγων. Ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴδομεν, ὅτι ὁ Φίλων ἔκλινε πρὸς τὴν σκέψιν, ἥτις εἰσήχθη εἰς τὴν Ἀκαδήμειαν ἀπὸ τοῦ Ἀρκεσιλάου. Τοὐναντίον ὁ Ἀντίοχος, ὅστις θεωρεῖται ἱδρυτὴς τῆς πέμπτης Ἀκαδημείας, ἀπέστη τῆς κλίσεως πρὸς τὴν σκέψιν, καὶ τὴν καταπολέμησιν ταύτης ἐθεώρησε πρόβλημα τοῦ βίου. Ἀπὸ τῆς καταπολεμήσεως ταύτης ἡ σκέψις δὲν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἀκαδήμειαν, ὡς λέγει ὁ Zeller*[7]. *Ἀλλ' ἂν ἡ κτῆσις τῆς ἀληθείας ἦτο προσιτὴ τοῖς ἀνθρώποις, δὲν ἔπρεπε νὰ ὑπάρχωσιν αἱ ἀντιλογίαι τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν.*

---

1) Cicer. Brut. 91, 315. 2) *Ἐν βίῳ Κικέρ.* 4 *Παράβαλλ.* Zeller. III[2], 1, 523 *σημ* 3. 3) *Στοβ. Ἐκλ.* II, 40 «*Ἐοικέναι δέ φησι τὸν φιλόσοφον ἰατρῷ . . . καὶ γὰρ τῇ ἰατρικῇ σπουδὴ πᾶσα περὶ τὸ τέλος, τοῦτο δ' ἦν ὑγίεια, καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ περὶ τὴν εὐδαιμονίαν*». 4) Cicer. Acad. II, 6. *Παράβαλλ.* Krische, Ueber Ciceros Academica, Göttinger Studien II, 1845. *ἐν σελίδ.* 126—200. 5) D' Allemand, De Antiocho Ascalonita, Marb. 1856. 6) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Λουκούλλ* 42. 7) *Ἐν τόμ.* III, 1, 531

Κατὰ τὸν Ἀσκαλωνίτην ὅμως αὗται διεφώνουν μόνον κατὰ τὰς λέξεις[1]. *Ὠνόμαζε μὲν ἑαυτὸν Ἀκαδημαϊκόν, ἀλλὰ κατὰ τὸν Κικέρωνα ἦτο στωϊκὸς γνησιώτατος*[2]. *Ἀφ' οὗ δ' ὁ μὲν Φίλων ἐτράπη εἰς τὴν σκέψιν, ὁ δ' Ἀντίοχος πρὸς τὴν στοάν*[3], *συνεκρούσθησαν καὶ συγκρουσθέντες ἔγραψαν κατ' ἀλλήλων διατριβάς. Ὁ Ἀντίοχος ἐδημοσίευσε διατριβήν, ἥτις ἐπεγράφετο Σῶσος κατὰ τὸ ὄνομα στωϊκοῦ. Πλὴν ταύτης ὁ Ἀντίοχος ἔγραψε Περὶ θεῶν*[4], *Κανονικὰ καί τινα πραγματείαν, ἐν ᾗ ἐπειρᾶτο, ὅπως δείξῃ, ὅτι οἱ στωϊκοὶ καὶ οἱ περιπατητικοὶ ἐν τοῖς κυριωτέροις συνεφώνουν πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Πλάτωνος*[5]. *Ἐκ παντὸς δὲ τρόπου ὁ φιλόσοφος οὗτος ἠσχολεῖτο, ἵνα ἀποκαταστήσῃ τὰ δόγματα τοῦ ἀρχαίου ἱδρυτοῦ τῆς Ἀκαδημείας*[6].

Τὸν Ἀντίοχον διεδέξατο ἐν τῇ διευθύνσει τῆς Ἀκαδημείας ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἄριστος, οὗ ἀκροατὴς ἐγένετο καὶ ὁ Βροῦτος. Κατὰ τὸν Πλούταρχον ἐν μὲν τῇ ἕξει τοῦ λόγου ἦτο ὑποϐεέστερος πολλῶν φιλοσόφων, κατὰ δὲ τὴν εὐταξίαν καὶ τὴν ρᾳότητα ἡμιλλᾶτο πρὸς τοὺς πρώτους[7]. *Φαίνεται, ὅτι μετὰ τὸν Αριστον τῆς Ἀκαδημείας προέστη ὁ Θεόμνηστος, οὗ καὶ ὁ Ϸροῦτος ἠκροάσατο*[8]. *Πρὸς τούτοις μνημονεύεται ὁ Δερκυλλίης γράψας ἐκτενὲς σύγγραμμα περὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάωνος, ἐξ οὗ σῴζονται δύο ἀποσπάσματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν*

---

[1]) Cicer. Acad. I, 4. [2]) *Αὐτόθι* II, 43, 132 «Appellabatur Academicus, erat quidem, si perpauca mutavisset, germanissimus Stoicus». *Πλούταρχ ἐν βίῳ Κικέρ. «Ἀφικόμενος δ' εἰς Ἀθήνας (ὁ Κικέρων), Ἀντιόχου τοῦ Ἀσκαλωνίτου διήκουσε, τῇ μὲν εὐροίᾳ τῶν λόγων αὐτοῦ καὶ χάριτι κηλούμενος, ἃ δ' ἐν τοῖς δόγμασιν ἐνεωτέριζεν οὐκ ἐπαινῶν. Ἤδη γὰρ ἐξίστατο τῆς νέας λεγομένης Ἀκαδημείας ὁ Ἀντίοχος καὶ τὴν Καρνεάδου στάσιν ἐγκατέλιπεν, εἴτε καμπτόμενος ὑπὸ τῆς ἐναργείας καὶ τῶν αἰσθήσεων, εἴτε, ὥς φασιν ἔνιοι, φιλοτιμίᾳ τινὶ διαφορᾷ πρὸς τοὺς Κλειτομάχου καὶ Φίλωνος συνήθεις τὸν Στωϊκὸν ἐκ μεταβολῆς θεραπεύων λόγον ἐν τοῖς πλείστοις».* [4]) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Λουκούλλ.* 28 [5]) Cicer. N. D. I, 7, 16. *Σέξτ. Πύρρ.* I, 235 «*Ἐπεδείκνυεν, ὅτι παρὰ Πλάτωνι κεῖται τὰ τῶν Στωϊκῶν δόγματα*». [6]) Cicer. Acad. I, 4, 13. Fin. V. 3, 7. [7]) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Βρούτ.* 2. [8]) *Ὁ αὐτὸς αὐτόθι* 24

ἀστρονομίαν[1]. *Ὁ δ' Εὔδωρος ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἦτο μὲν Ἀκαδημαϊκός*[2], *ἀλλ' ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ εἶχε χροιὰν μᾶλλον στωϊκὴν ἢ Πλατωνικήν. Εἰς τοῦτο ἀποβλέπων δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ Εὔδωρος εἶναι ἐκλεκτικός*[3]· *ἀλλὰ τοῦτο εἶναι εὔκολον νὰ λεχθῇ περὶ πολλῶν φιλοσόφων ταύτης τῆς περιόδου.*

Ἐνταῦθα ἥρμοζεν ἴσως νὰ μνημονεύσωμεν καὶ τοῦ Κικέρωνος, ὅστις, ὡς εἴρηται, ἐγένετο ἀκροατὴς Φίλωνος τοῦ Λαρισαίου. Ἔγραψε μὲν ἐν Λατινικῇ γλώσσῃ, ἀλλ' ἡ φιλοσοφία εἶναι Ἑλληνική. Διὰ τοῦτο οὐχὶ ἀτόπως ὁ Zeller[4] *περιλαμβάνει τοῦτον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Ὁ Κικέρων δὲν ἐζήτησε τὸ κλέος αὐτοῦ ἐν ἰδίαις φιλοσοφικαῖς ἐρεύναις, ἀλλὰ μᾶλλον ἐν τῇ τέχνῃ, δι' ἧς τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν περιεβάλετο Ῥωμαϊκὴν στολὴν καὶ ταύτην προσιτὴν τοῖς πολίταις αὐτοῦ κατέστησε. Διότι οὗτος, ὡς καὶ οἱ ἄλλοι ἐπιφανεῖς Ῥωμαῖοι, τὴν φιλοσοφίαν δὲν ἐθεώρει ὡς σκοπὸν τοῦ βίου, ἀλλ' ὡς μέσον. Τούτοις σκοπὸς ἦτο ἡ πολιτική. Ὁ Κικέρων λοιπὸν ἠσχολήθη περὶ τὴν φιλοσοφίαν, ἵνα, ἂν ἐκπέσῃ τῆς πολιτείας, μετενέγκῃ τὸν βίον εἰς τὴν ἡσυχίαν τῆς φιλοσοφίας*[5], *ὅπερ ὄντως καὶ ἔπραξε. Διεγείρει δ' ἔκπληξιν ἡ ταχύτης, μεθ' ἧς ὁ Ῥωμαῖος πολιτευτὴς προβεβηκὼς ἤδη τὴν ἡλικίαν ἔγραψε τὰ φιλοσοφικὰ αὐτοῦ ἔργα. Ἐξηγεῖται δ' ὅμως αὕτη, διότι δὲν ἐπεξειργάσθη τὴν φιλοσοφικὴν ὕλην, ἀλλ' εἰσήγαγε τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν σπουδαιοτάτων φιλοσοφικῶν σχολῶν ἀναπτύσσοντας τὰς θεωρίας αὐτῶν*[6].

---

1) *Παρὰ Θέων. τῷ Σμυρν*, *ἐν σελίδ.* 198. 2) *Στοβ. Ἐκλ.* II, 46 "*Ἔστιν οὖν Εὐδώρου τοῦ Ἀλεξανδρέως ἀκαδημικοῦ φιλοσόφου διαίρεσις τοῦ κατὰ φιλοσοφίαν λόγου βιβλίον ἀξιόκτητον, ἐν ᾧ πᾶσαν ἐπεξελήλυθε προβληματικῶς τὴν ἐπιστήμην*". *Παράβαλλ.* Zeller III², 1, 544. 3) Susemihl II, 293. 4) *Ἐν τόμ.* III², 1, 544 *καὶ ἑξῆς.* 5) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Κικέρ.* 4 "*διανοούμενος (ὁ Κικέρων), εἰ παντάπασιν ἐκπέσοι τοῦ τὰ κοινὰ πράσσειν, δεῦρο μετενεγκάμενος τὸν βίον ἐκ τῆς ἀγορᾶς καὶ τῆς πολιτείας ἐν ἡσυχίᾳ μετὰ φιλοσοφίας καταζῆν*". 6) *Τοῦτο συμβαίνει ἐν τοῖς συγγράμμασιν, ἅπερ ἐπιγράφονται* Academica, De finibus, De natura Deorum — De Divinatione.

Διὰ τὴν ἀπώλειαν ὅμως τῶν φιλοσοφικῶν ἔργων τῶν ἡμετέρων προγόνων τὰ συγγράμματα τοῦ Κικέρωνος εἶναι πολύτιμος πηγή. Δὲν πραγματευόμεθα ἰδίᾳ περὶ αὐτοῦ, διότι τὰ τῶν Ῥωμαίων γράμματα κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι ἀπομιμήματα τῶν Ἑλληνικῶν. Ἔπρεπε λοιπὸν νὰ πραγματευθῶμεν περὶ πλείστων ποιητῶν καὶ συγγραφέων, οἵτινες μεταφρασταὶ τῶν Ἑλλήνων ἐγένοντο. Ὁ Κικέρων διαρρήδην ὁμολογεῖ, ὅτι ἀνήκει τῇ νέᾳ Ἀκαδημείᾳ, ἐν πολλοῖς ὅμως εἶναι ἐκλεκτικός. Τῇ Ἀκαδημείᾳ δὲν ἀνῆκε μόνον ὁ Κικέρων, ἀλλὰ καὶ ὁ Οὐάρρων, ὅστις ἐν Ἀθήναις ἠκροάσατο τοῦ Ἀντιόχου[1]. Τούτῳ ἀκολουθῶν ἔλεγεν, ὅτι ὁ μόνος σκοπὸς τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ εὐδαιμονία τοῦ ἀνθρώπου[2].

Τὸν δὲ Πλούταρχον τὸν Χαιρωνέα, περὶ οὗ ὡς ἱστορικοῦ ἐπραγματεύθημεν ἤδη[3], τάσσομεν ἐν τοῖς Ἀκαδημαϊκοῖς, διότι αὐτὸς οὗτος τάσσει ἑαυτὸν ἐν τούτοις[4]. Πρὸς δὲ οὐ μόνον τὰς θεωρίας αὐτοῦ κυροῖ διὰ Πλατωνικῶν χωρίων, ἀλλὰ καὶ ἀγωνίζεται κατά τε τῶν στωϊκῶν καὶ τῶν Ἐπικουρείων, ὡς ἀλλαχοῦ λέγομεν. Δὲν εἶναι ὅμως ὁ φιλόσοφος καθαρὸς Πλατωνικός, ἀλλὰ φιλικῶς διακείμενος πρός τε τοὺς περιπατητικοὺς καὶ τοὺς Πυθαγορείους ἔχει συγγένειαν πρὸς τοὺς συγχρόνους ἐκλεκτικούς. Ἡ ἐκλογὴ (ὁ ἐκλεκτικισμὸς) ὅμως εἰσῆλθεν ἤδη εἰς τὴν Ἀκαδήμειαν ἀπὸ τοῦ Ἀντιόχου. Ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ ἡμέτερος φιλόσοφος εἶναι Πλατωνικός, ὅμως δὲν τιμᾷ πολὺ τὴν διαλεκτικήν, ἥτις εἶναι ὁ ἀκρογωνιαῖος λίθος τοῦ συστήματος τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς Ἀκαδημείας. Ὁ Πλούταρχος συμφωνεῖ τῷ Κικέρωνι καὶ τοῖς μεταγενεστέροις στωϊκοῖς, οἵτινες ὡς κύριον πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας ἐθεώρουν τὴν ἠθικὴν ἐνέργειαν. Τὴν διαλεκτικὴν καὶ τὴν ἀσχολίαν περὶ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας δὲν τιμᾷ ὁ ἠθικὸς φιλόσοφος, διότι λέγει, ὅτι περὶ ταύτας ἀσχολοῦνται οἱ ἀρχόμενοι τῆς φιλοσοφίας, οἵτινες θηρεύουσι δόξαν καὶ ἄγονται ἐκ φιλοτιμίας[5]. Οἱ ἀληθεῖς ὅμως φιλόσοφοι ἅπτονται διδαγμάτων, ἅπερ

[1]) Cicer. Ad. Att. XIII, 12. [2]) Zeller III², 1, 596. [3]) *Ἐν σελίδ. 265 τοῦδε τοῦ τόμου.* [4]) *Συμποσ. προβλ.* IX, 12, 2. [5]) *Πῶς ἄν τις αἴ-*

σκοποῦσι τὴν ἀνόρθωσιν τοῦ ἤθους[1]. *Ἐπειδὴ δὲ κατέχεται ὑπὸ ἠθικῶν ἰδεῶν, τιμᾷ τὴν ἀλήθειαν*[2] *καὶ σέβεται τὸ θεῖον. Πρὸς μὲν τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας οὐδέποτε δεικνύει σπουδαῖον ἐνδιαφέρον*[3], *πρὸς δὲ τὴν θρησκείαν πάντοτε στρέφει τὸν ὀφθαλμόν. Ἔχει δὲ τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Πλάτων κατ' ἐξοχὴν τὴν ἀρίστην περὶ τοῦ θείου θεωρίαν εἶπε*[4]. *Κατὰ τὸν φιλόσοφον τῆς Χαιρωνείας τὸ θεῖον δὲν μετέχει τῆς ὕλης, ἀλλ' εἶναι ἄϋλον ἐν βάθροις ἁγίοις ἱδρυμένον*[5]. *Ἐντεῦθεν οἰκτείρει οὐ μόνον τοὺς συγχέοντας τὸ θεῖον μετὰ τῶν αἰσθητῶν εἰκόνων*[6], *ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐμβάλλοντας παντοειδῆ πάθη τοῖς θεοῖς, ὡς ποιοῦσιν οἱ ποιηταί*[7]. *Ἐδέχετο δ' ὁ φιλόσοφος δύο ὄντα, τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ πονηρόν*[8], *ὅπερ ἤδη ἐδίδαξαν οἱ Πυθαγόρειοι καὶ ὑπομιμνή-*

σθοιτο ἑαυτοῦ προκόπτοντος ἐπ' ἀρετῇ VII *“ Πάντες γάρ, ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, οἱ ἀρχόμενοι φιλοσοφεῖν, τοὺς πρὸς δόξαν διώκουσι μᾶλλον· οἱ μέν, ὥσπερ ὄρνιθες, ἐπὶ τὴν λαμπρότητα τῶν φυσικῶν καὶ τὸ ὕψος ὑπὸ κουφότητος καὶ φιλοτιμίας καταίροντες· οἱ δ', ὥσπερ τὰ σκυλάκια, φησὶν ὁ Πλάτων, τῷ ἕλκειν καὶ σπαράττειν χαίροντες, ἐπὶ τὰς ἔριδας καὶ τὰς ἀπορίας καὶ τὰ σοφίσματα χωροῦσιν· οἱ δὲ πλεῖστοι τοῖς διαλεκτικοῖς ἐνδόντες εὐθὺς ἐπισιτίζονται πρὸς σοφιστείαν »*. 1) *Αὐτόθι*. 2) *Ὅτι οὐδὲ ζῆν ἔστιν ἡδὺ κατ' Ἐπίκουρ.* 10 *« Αὐτῆς δὲ τῆς ἀληθείας ἡ μάθησις οὕτως ἐράσμιόν ἐστι καὶ ποθεινόν. ὡς τὸ ζῆν καὶ τὸ εἶναι διὰ τὸ γινώσκειν „*. 3) Zeller III³, 2 146. 4) *Περὶ τῶν ἐκλελοιπ. χρηστηρίων* 47. 5) *Ὅρα* Zeller, III³, 2, 149. 6) *Περὶ Ἴσιδ. καὶ Ὀσίριδ.* 76 *καὶ* 71 *“ ὥσπερ Ἑλλήνων οἱ τὰ χαλκᾶ καὶ τὰ γραπτὰ καὶ λίθινα μὴ μαθόντες μηθ' ἐθισθέντες ἀγάλματα καὶ τιμὰς θεῶν, ἀλλὰ θεοὺς καλεῖν, εἶτα τολμῶντες λέγειν, ὅτι τὴν Ἀθηνᾶν Λαχάρης ἐξέδυσε, τὸν δ' Ἀπόλλωνα χρυσοῦς βοστρύχους ἔχοντα Διονύσιος ἀπέκειρεν „*. 7) *Περὶ ἐκλελ. χρηστηρίων* 9 *“ Ὁ γὰρ θεὸν ἐγκαταμιγνὺς ἀνθρωπίναις χρείαις οὐ φείδεται τῆς σεμνότητος, οὐδὲ τηρεῖ τὸ ἀξίωμα καὶ τὸ μέγεθος αὐτῷ τῆς ἀρετῆς „*. *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Περικλ.* 39 *“ καθάπερ τὸ τῶν θεῶν γένος ἀξιοῦμεν αἴτιον μὲν ἀγαθῶν, ἀναίτιον δὲ κακῶν πεφυκὸς ἄρχειν καὶ βασιλεύειν τῶν ὄντων, οὐχ ὥσπερ οἱ ποιηταὶ συνταράττοντες ἡμᾶς ἀμαθεστάταις δόξαις ἁλίσκονται τοῖς αὐτῶν ποιήμασι, τὸν μὲν τόπον .... αὐτοὺς δὲ τοὺς θεοὺς ταραχῆς καὶ δυσμενείας καὶ ὀργῆς ἄλλων τε μεστοὺς παθῶν ἀποφαίνοντες οὐδ' ἀνθρώποις νοῦν ἔχουσι προσηκόντων „*. 8) *Περὶ Ἴσιδ. καὶ Ὀσίριδ.* 26.

σκει τοὺς διθεΐστας τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὰ τῆς Ἴσιδος καὶ Ὀσίριδος τῶν Αἰγυπτίων. Οὐχ ἧττον παρατηρεῖται καὶ ἐπίδρασις τῆς διθεΐας τοῦ Ζωροάστρου[1]. Ὑπάρχουσι μὲν δύο δυνάμεις, ἡ ἀγαθὴ καὶ ἡ κακή, ἀλλ' ἡ πρώτη εἶναι κρείσσων τῆς δευτέρας[2], ὅπερ λίαν παρήγορον. Περὶ τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν τοῦ Πλουτάρχου ἠδυνάμεθα πολλὰ νὰ εἴπωμεν, ἀλλ' ἀπέχομεν εὐρυτέρας ἀναπτύξεως, ὅπως μὴ περιπέσωμεν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας.

Τὰς φιλοσοφικὰς θεωρίας ὁ Πλούταρχος κατέταξεν ἐν πολλαῖς πραγματείαις, αἵτινες κοινῶς ἐκ τοῦ ἐπικρατεστέρου ὀνομάζονται Ἠθικά[3]. Λέγονται μὲν οὕτω, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ἐν τοῖς ἔργοις τούτοις μόνον περὶ ἠθικῶν ζητημάτων γίνεται λόγος. Διότι ἐκ τῶν ὀγδοήκοντα καὶ τριῶν πραγματειῶν μόνον ὀλίγαι ἔχουσιν ἠθικὰς ὑποθέσεις. Εἶναι δ' αὗται· Πῶς ἄν τις αἴσθοιτο ἑαυτοῦ προκόπτοντος ἐπ' ἀρετῇ, Πῶς ἄν τις ὑπ' ἐχθρῶν ὠφελοῖτο, Περὶ πολυφιλίας, Περὶ τύχης, Περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας, Ὅτι διδακτὴ ἡ ἀρετή, Περὶ τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς Περὶ ἀοργησίας, Περι εὐθυμίας, Εἰ αὐτάρκης ἡ κακία πρὸς κακοδαιμονίαν, Πότερον τὰ τῆς ψυχῆς ἢ τὰ τοῦ σώματος πάθη χείρονα, Περὶ ἀδολεσχίας, Περὶ πολυπραγμοσύνης, Περὶ φιλοπλουτίας, Περὶ δυσωπίας, Περὶ φθόνου καὶ μίσους, Περὶ τοῦ ἑαυτὸν ἐπαινεῖν ἀνεπιφθόνως.

Αἱ δὲ λοιπαὶ διατριβαὶ ἔχουσι παντοειδεῖς ὑποθέσεις, ὡς θρησκευτικάς, οἷαι αἱ Περὶ δεισιδαιμονίας, Περὶ τῶν ἐκλελοιπότων χρηστηρίων καὶ Περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ θείου

---

[1]) Αὐτόθι 46. [2]) Αὐτόθι 49 „Μεμιγμένη γὰρ ἡ τοῦδε τοῦ κόσμου γένεσις καὶ σύστασις ἐξ ἐναντίων, οὐ μὴν ἰσοσθενῶν δυνάμεων, ἀλλὰ τῆς βελτίονος τὸ κράτος ἐστίν". Παράβαλλ. Gréard, De la Morale de Plut. Paris, 1866. [3]) Christ ἐν σελ. 550.

βραδέως τιμωρουμένων. Ἐν ἄλλαις ὁ φιλόσοφος τῆς Χαιρωνείας ἠσχολήθη πρὸς ἑρμηνείαν τοῦ Πλάτωνος, ἐν τοῖς *Πλατωνικοῖς ζητήμασι* καὶ ἐν τοῖς *Περὶ τῆς ἐν Τιμαίῳ ψυχολογίας*. Γενικώτερα φιλοσοφικὰ ζητήματα ἐπραγματεύθη ἐν ταῖς συγγραφαῖς, ἐν αἷς ἐπικρίνει τοὺς Στωϊκοὺς καὶ τοὺς Ἐπικουρείους, καθ' ἃ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται. Περὶ φυσικῶν ζητημάτων ἔγραψε μὲν ὁ Πλούταρχος, ἀλλὰ τὰ ὑπ' αὐτοῦ γραφέντα δὲν ἔχουσι μεγάλην σπουδαιότητα, ὡς δύναταί τις νὰ ἴδῃ ἐν ταῖς συγγραφαῖς, *Πότερα τῶν ζῴων φρονιμώτερα, τὰ χερσαῖα ἢ τὰ ἔνυδρα* καὶ *Πότερον ὕδωρ ἢ πῦρ χρησιμώτερον*. Ὡς ὁ Πλάτων ἠσχολήθη περὶ πολιτικὰ ζητήματα, οὕτω καὶ ὁ Πλούταρχος γράψας οὐχὶ ὀλίγας διατριβάς, ὡς *Πολιτικὰ παραγγέλματα*, *Εἰ πρεσβυτέρῳ πολιτευτέον*. Ἐπειδὴ δ' ἦτο ἠθικὸς φιλόσοφος, ὤφειλε νὰ τιμᾷ τὰς οἰκιακὰς καὶ κοινωνικὰς σχέσεις, ὡς δεικνύουσιν αἱ πραγματεῖαι αὐτοῦ, *Περὶ τῆς εἰς τὰ ἔκγονα φιλοστοργίας*, *Περὶ φιλαδελφίας*, *Πῶς ἄν τις διακρίνοι τὸν κόλακα τοῦ φίλου*, *Ἐρωτικός*, *Γαμικὰ παραγγέλματα*. Ὁ Πλούταρχος δὲν ἔγραφε μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ἰδιωτικῷ βίῳ κατέδειξεν, ὅτι εἶναι χρηστὸς υἱός, σύζυγος, πατὴρ καὶ ἀδελφός. Νομίζομεν, ὅτι εἶναι δύσκολον νὰ δείξῃ τις ἄλλον Ἕλληνα συγγραφέα, ὅστις ἀνέγνω πλείονας ποιητὰς τοῦ Πλουτάρχου. Διότι τὰ ἐν τοῖς συγγράμμασι τούτου κατεσπαρμένα ἀποσπάσματα μαρτυροῦσι περὶ τῆς εὐρύτητος τῆς ἀναγνώσεως τοῦ ἡμετέρου φιλοσόφου. Ἦτο λοιπὸν καὶ γραμματολόγος γράψας *Σύγκρισιν Ἀριστοφάνους καὶ Μενάνδρου* καὶ *Περὶ Μουσικῆς*. Δὲν εἶναι ὅμως ὀρθὴ ἡ κρίσις αὐτοῦ, ὅτι ὁ Μένανδρος προέχει τοῦ ποιητοῦ τῶν Ἱππέων. Ὡς ἐν ταῖς ἰδέαις ὁ Χαιρωνεὺς ἐμιμήθη τὸν Πλάτωνα, οὕτω καὶ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ τύπῳ. Διότι πλεῖσται πραγματεῖαι αὐτοῦ εἶναι γεγραμμέναι ἐν διαλόγῳ. Βεβαίως δὲν ἐξήρθη μέχρι τοῦ κάλλους τοῦ Ἀθηναίου φιλοσόφου, ἀλλὰ δὲν

γινώσκομεν οὔτε Ἕλληνα, οὔτε νεώτερον συγγραφέα, οὗ οἱ διάλογοι ἠδύναντο νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰ ἀπαραμίλλητα ἐκείνου ἔργα. Ὑπὸ φιλοσοφικὴν δ' ἔποψιν ἐξεταζόμενος ὁ Πλούταρχος μαρτυρεῖ, ὅτι δὲν ἐχάραξε μὲν νέας τῆς φιλοσοφίας τρίβους, ὅμως ἐπιβάλλει σεβασμὸν ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ προαίρεσις.

Ὡς ὁ Πλούταρχος, οὕτω καὶ ὁ Μάξιμος Τύριος ἀκολουθεῖ μὲν τῷ Πλάτωνι, ἀλλὰ σύναμα εἶναι καὶ ἐκλεκτικός. Περὶ τῆς πατρίδος τούτου ὑπάρχει μικρά τις ἀμφισβήτησις. Διότι συγχέεται πρὸς τὸν ὁμώνυμον στωϊκόν[1], ὅστις ἐγένετο διδάσκαλος τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου. Ὁπωσδήποτε ἔζη κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ δευτέρου αἰῶνος μ. Χ. καὶ συνέγραψε τεσσαράκοντα καὶ μίαν Διαλέξεις, ὡς Περὶ ἡδονῆς, Περὶ ἔρωτος, Τί τέλος φιλοσοφίας, Εἰ ἔστιν ἀγαθὸν ἀγαθοῦ μεῖζον, Τί τὸ δαιμόνιον Σωκράτους. Εἶναι μὲν θερμὸς τοῦ Πλάτωνος ὀπαδὸς[2] καὶ τιμᾷ τὴν ἐπιστήμην, ἀλλὰ τὸν ὁρισμὸν ταύτης ἀγνοεῖ[3] καὶ τὸν Διογένη τίθησιν ὑπὲρ τὸν Σωκράτη καὶ τὸν Πλάτωνα[4]. Ὡς παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ, οὕτω καὶ παρὰ τῷ Μαξίμῳ παρατηρεῖται ὁ δυασμὸς τῶν νέων Πυθαγορείων. Κατὰ τοῦτον ὁ θεὸς ὡς ὑπέρτατον πνεῦμα ἵσταται ὑπὲρ τὸν χρόνον καὶ τὴν φύσιν, εἶναι ἀόρατος καὶ μόνον διὰ τῆς διανοίας γινώσκεται[5]. Οὗτος εἶναι ὁ δημιουργὸς καὶ ἄρχων, οὗ ἡ πρόνοια οὐδέποτε σχολάζουσα περιβάλλει καὶ συντηρεῖ τὸν κόσμον. Ἐκ τοῦ θεοῦ μόνον τὰ ἀγαθὰ ἀπορρέουσι, τὰ δὲ κακὰ ἐκ τῆς ὕλης, τὰ μὲν φυσικὰ ἀμέσως, τὰ δ' ἠθικὰ ἐμμέσως, διότι ἡ ἐλευθέρα θέλησις δὲν ἄρχει τῆς σωματικῆς ὁρμῆς[6]. Ἐπειδὴ δ' ὁ Μάξιμος τὰς ὑποθέσεις πραγματεύεται κατὰ δημώδη τρόπον, τινὲς κατατάσσουσιν ἐν τοῖς σοφισταῖς[7]. Συγγενὴς πρὸς

---

[1]) Ὅρα Zeller III², 2, 182, σημ. 3. [2]) Διάλ. XVII, 1. [3]) Διάλ. XII, 7. [4]) Διάλ. XXXVI, 5. [5]) Διάλ. VIII, 10 καὶ XVII, 8. [6]) XLI, [7]) Παράβαλλ. Christ, 586.

τοὺς εἰρημένους φιλοσόφους εἶναι καὶ ὁ Ἀπουλήϊος, ὅστις θεωρεῖται μὲν Πλατωνικός, ἀλλ' εἰς τὰς θεωρίας αὐτοῦ ἀναμιγνύει καὶ δόγματα ξένων φιλοσοφικῶν αἱρέσεων. Ἐν τῇ Περὶ Ἑρμηνείας πραγματείᾳ, ἧς μόνον ἓν μέρος διεσώθη, ἀναμιγνύονται διδάγματα τῶν στωϊκῶν καὶ τῶν περιπατητικῶν[1]. Καθ' ὅλου ὅμως καὶ παρὰ τούτῳ κρατεῖ ὁ Πυθαγόρειος Πλατωνισμός. Κατὰ τὸν φιλόσοφον ἀρχικαὶ αἰτίαι τοῦ κόσμου πλὴν τοῦ θεοῦ εἶναι ἡ ὕλη καὶ αἱ ἰδέαι. Ὁ θεὸς εἶναι τελειότατον πνεῦμα, ἄρρητον καὶ ἄπειρον ἤ, ὡς λέγει, ἀπερίμετρον καὶ ὑπέρτερον τοῦ πάθους καὶ τῆς ἐνεργείας.

Ὁ δὲ Νουμήνιος ὁ Ἀπαμεὺς ὀνομάζεται μὲν Πυθαγόρειος, ἀλλ' αἱ Πλατωνικαὶ ἰδέαι οὕτω κρατοῦσι παρ' αὐτῷ ὥστε θεωρεῖται ὡς πρόδρομος τῶν νέων Πλατωνικῶν[2]. Οὗτος ἀσχοληθεὶς περὶ τὰ διδάγματα τῶν Ἀναταλικῶν λαῶν ἐπίστευεν, ὅτι οἱ Ἕλληνες παρὰ τούτων ἐδιδάχθησαν[3]. Τὴν γνώμην ταύτην ἔχει οὕτω σταθεράν, ὥστε ἐρωτᾷ· τί γάρ ἐστι Πλάτων ἢ Μωϋσῆς Ἀττικίζων[4]; Βεβαίως οὗτοι ἐν πολλοῖς συμφωνοῦσιν, ἀλλ' οὐδόλως εἶναι ἀκριβές, ὅτι ὁ Πλάτων παρὰ τοῦ Μωϋσέως ἐδέξατο θεωρίας. Ὁ Νουμήνιος νομίζει, ὅτι ὁ Πλάτων καὶ ὁ Πυθαγόρας συμφωνοῦσι καὶ διαφέρουσιν ἀλλήλων μόνον κατὰ τὰς φράσεις[5]. Ὅτι ὁ Πλάτων πολλὰ ἔμαθε παρὰ τῶν Πυθαγορείων, τοῦτο εἶναι φανερὸν[6] καὶ ἐν ἄλλοις μὲν διαλόγοις καὶ δὴ καὶ ἐν τῷ Φαίδωνι. Ἀλλ' ὁ ἡμέτερος φιλόσοφος νομίζει, ὅτι ἐπὶ τῶν δύο τούτων Ἑλλήνων φιλοσόφων ἐπέδρασαν οἱ Βραχμᾶνες, οἱ Μάγοι, οἱ Αἰγύπτιοι καὶ οἱ Ἰουδαῖοι. Εἶναι ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ὁ ἡμέτερος φιλόσοφος διέκρινε τρεῖς θεούς, τὸν πατέρα, τὸν δημιουργὸν καὶ τὸν κόσμον. Ὁ μὲν

---

1) Ὅρα Zeller, III³, 2, 189 σημ. 1. 2) Christ, 687. 3) Zeller, III³, 2, 194. 4) Κλήμ. Ἀλεξανδρ. ἐν Στρωμ. I. 411, καὶ Σουΐδ. ἐν λ. 5) Εὐσέβ. ἐν Εὐαγγ. προπαρ. IX, 7 καὶ XIV, 5, 2. 6) Ὅρα εἰσαγ. εἰς Πλάτ. ἐν τῇ ἐκδ. τοῦ Γοργίου, ἐν σελίδ. 10.

πρῶτος θεὸς εἶναι ἁπλοῦς, ἀκίνητος καὶ ἀδρανής[1], ὁ δὲ δεύτερος εἶναι ἀγαθὸς μετουσίᾳ τοῦ πρώτου καὶ διττῆς φύσεως, τῆς ὑπεραισθητῆς καὶ τῆς αἰσθητῆς[2]. Ὁ δεύτερος οὗτος θεὸς ἐδημιούργησε τὸν κόσμον καὶ ἰθύνει αὐτόν[3]. Τρίτον δὲ θεὸν ὁ Νουμήνιος ἐκάλεσε τὸν κόσμον. Ὁ δεύτερος ὅμως θεὸς δύναται νὰ ταὐτισθῇ τῷ τρίτῳ[4]. Καὶ ἡ ψυχὴ κατὰ τὸν φιλόσοφον εἶναι διττή, ἡ λογικὴ καὶ ἡ ἄλογος, καὶ ἐκείνης μὲν ἔργον εἶναι τὸ ἀγαθόν, ταύτης δέ, ἥτις εἶναι συνδεδεμένη τῇ ὕλῃ, τὸ κακόν[5]. Τοῖς φιλοσοφικοῖς τοῦ Νουμηνίου δόγμασιν ἠκολούθησεν ὁ Κρόνιος, ὅστις ἀκροατὴς ἢ σύγχρονος τούτου ἦτο, καὶ ὁ Ἁρποκρατίων. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ὡς οἱ περιπατητικοὶ ἠσχολοῦντο περὶ τὴν ἑρμηνείαν τῶν Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων, οὕτως οἱ Ἀκαδημαϊκοὶ περὶ τὰ τοῦ Πλάτωνος. Ἐν τοῖς ἑρμηνευταῖς τούτου τοῦ φιλοσόφου ὑπὸ γενικωτέραν ἔννοιαν δύναται νὰ θεωρηθῇ καὶ ὁ Πλούταρχος, ὅστις ἔγραψε Πλατωνικὰ ζητήματα καὶ Περὶ τῆς ἐν Τιμαίῳ Ψυχογονίας. Πλὴν τούτου μνημονεύονται ὁ Γάϊος καὶ ὁ Ἀλβῖνος[6], οὗ κατέχομεν καὶ εἰσαγωγὴν εἰς τοὺς Πλατωνικοὺς διαλόγους[7]. Τὸ δὲ ὑπόμνημα αὐτοῦ εἰς τὸν Τίμαιον δὲν εἶχε μεγάλην ἀξίαν. Ὁ δὲ Ταῦρος ἔγραψε περὶ τῆς διαφορᾶς τῆς Πλατωνικῆς ἀπὸ τῆς Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας καὶ κατὰ τῶν στωϊκῶν[8]. Πολέμιος τῶν περιπατητικῶν καὶ στωϊκῶν ἦτο ὁ Ἀττικός, ὁ ἐνθουσιώ-

---

[1]) Εὐσέβ XI, 18, 4· «βασιλεὺς ἀργὸς ἔργων ξυμπάντων». [2]) Ὁ αὐτὸς αὐτόθι XI, 22, 4 καὶ Πρόκλ. εἰς Τίμ. 93 B. [3]) Εὐσέβ. XI, 18, 12 «αὐτὸς μὲν ὑπὲρ ταύτης ἵδρυται... τῆς ὕλης, τὴν ἁρμονίαν δὲ ἰθύνει ταῖς ἰδέαις οἰακίζων, βλέπει τε... εἰς τὸν ἄνω θεὸν προσαγόμενον αὐτοῦ τὰ ὄμματα, λαμβάνει τε τὸ μὲν κριτικὸν ἀπὸ τῆς θεωρίας, τὸ δὲ ὁρμητικὸν ἀπὸ τῆς ἐφέσεως». [4]) Ὁ Αὐτὸς XI, 18, 1 «ὁ θεὸς μέντοι ὁ δεύτερος καὶ τρίτος ἐστὶν εἷς». [5]) Στοβ. Ἐκλογ. I, 836. Τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Νουμηνίου ὅρα παρὰ Mullach, III, 153. [6]) Ὅρα Σχολ. παρὰ Fabric. III, 158. [7]) Φέρεται ἐν τῷ 6ῳ τόμῳ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Πλάτωνος ὑπὸ Hermann Παράβαλλ. Zeller, III², 1, 720. [8]) Gellius N. A. VII, 13 XVII, 8.

δης τοῦ Πλάτωνος θαυμαστής[1]. *Φαίνεται ὅμως, ὅτι αἱ ἀντιρρήσεις αὐτοῦ δὲν ἦσαν ἐπιστημονικαί· διότι κατ' ἐξοχὴν καταπολέμει τὴν ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν διαφθορὰν τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀριστοτέλους. Τοὐναντίον Θέων ὁ Σμυρναῖος ἐν παρίσταται ὡς ἐχθρὸς ἀδιάλλακτος τῶν Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων. Οὗτος ἔγραψε Περὶ τῶν κατὰ τὸ μαθηματικὸν χρησίμων εἰς τὴν Πλάτωνος ἀνάγνωσιν, ὅπερ μέχρις ἡμῶν διετηρήθη*[2]. *Κατὰ τὸν Πλατωνικὸν Σεουῆρον ἡ ψυχὴ εἶναι ἀσώματον μαθηματικὸν σχῆμα*[3]. *Τοῦ Ἀλκινόου περιεσώθη μέχρις ἡμῶν διατριβή τις*[4] *περὶ τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας, ἥτις δὲν ἔχει μεγάλην ἀξίαν· διότι κατὰ τὸ πλεῖστον συνίσταται ἐξ ἐρανισμάτων τῶν προγενεστέρων. Οὕτως εὐθὺς ἐν ἀρχῇ δίδεται ὁ ὁρισμὸς τῆς φιλοσοφίας κατὰ τοὺς στωϊκούς, δηλ. ὅτι εἶναι ἐπιστήμη τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄.

ΠΕΡΙ ΠΕΡΙΠΑΤΗΤΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΡΩΜΑΪΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΜΕΧΡΙ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ.

Ὡς τοὺς μεγάλους πατέρας συχνάκις κληρονομοῦσιν ἀφυεῖς υἱοί, οὕτω καὶ τοὺς μεγάλους φιλοσόφους δὲν ἠκολούθησαν πάντοτε διαπρεπεῖς διάδοχοι. Προφανὲς παράδειγμα παρέχει ὁ Ἀριστοτέλης, ὅστις καίπερ τὰς βάσεις πολλῶν νέων ἐπιστημῶν θέμενος δὲν ἔτυχεν ὅμως, ἂν ἐξαιρέσῃ τις τὸν Θεόφραστον, με-

---

[1]) *Εὐσέβ. ἐν Εὐαγγ. προπ.* XI, 1, 2 *καὶ* XV, 4—9. [2]) *Ἡ* [illegible] *φέρεται ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ* Teubn. [3]) *Στοβ. ἐν Ἐκλογ.* I, [illegible] *Πρόκλ. εἰς Τίμ.* 186 *E.* [4]) *Ταύτην δύναταί τις νὰ εὕρῃ ἐν τῷ 6ῳ τόμῳ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Πλάτωνος ὑπὸ* Hermann.

γάλων διαδόχων, ὅπως τὰς ἀρχὰς τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς σχολῆς τῶν περιπατητικῶν ἀναπτύξωσι. Κατὰ τοῦτο εὐτυχέστερος ἐγένετο Ζήνων ὁ Κιτιεύς, οὗ οἱ διάδοχοι μετὰ ζήλου εἰργάσθησαν πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν δογμάτων τῆς στοᾶς. Πρὸς κατάπτωσιν τοῦ Λυκείου συνεβάλετο κατ' ἐξοχὴν ὁ Λύκων, ὅστις, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται[1], ἔδωκε τῇ σχολῇ κακὴν διεύθυνσιν. Ἡ παρακμὴ τοῦ Λυκείου ἔβαινε προϊοῦσα καὶ οἱ περιπατητικοὶ δὲν φιλοσόφουν περὶ τὰ πράγματα, ἀλλὰ μόνον θέσεις τινὰς ῥητορικῆς διεκόσμουν[2]. Τοῦτ' ἐγένετο μέχρις ὅτου Ἀπελλικῶν ὁ Τήϊος, ὅστις ἦτο μᾶλλον φιλόβιβλος ἢ φιλόσοφος, ἀνεκάλυψε τὴν Ἀριστοτελικὴν βιολιοθήκην. Οὗτος συνετάχθη τῷ τυράννῳ τῶν Ἀθηναίων Ἀθηνίωνι (διότι ἀμφότεροι ἦσαν περιπατητικοί), ὑφ' οὗ ἐξεπέμφθη εἰς Δῆλον πρὸς διαρπαγὴν τῶν χρημάτων τοῦ θεοῦ κατὰ τὸν Μιθριδατικὸν πόλεμον. Ἐν Δήλῳ ὁ φιλόσοφος ἀνεστρέφετο πανηγυρικῶς μᾶλλον ἢ στρατιωτικῶς, μέχρις ὅτου ὁ στρατηγὸς τῶν Ῥωμαίων Ὀρόβιος φυλάξας ἀσέληνον νύκτα τοὺς Ἀθηναίους κατέκοψε, ἀλλ' ὁ φίλος τοῦ Ἀθηνίωνος λάθρα ἔφυγεν[3]. Οὗτος, ὡς εἴδομεν[4], ἠγόρασε τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Ἀριστοτέλους, ἣν εὑρὼν ὁ Σύλλας ἤγαγεν εἰς Ῥώμην. Ἂν δὲ κατὰ τὴν ἀνακάλυψιν ταύτην ἤρξατο ἀναλάμψουσα ἡ αἵρεσις τῶν περιπατητικῶν, ἡ αἰτία δὲν πρέπει νὰ ἀποδοθῇ τῇ ἀνακαλύψει, ἀλλὰ μᾶλλον τῷ μεγάλῳ ἀνδρί, ὅστις ἔσχε τὴν ἐπιστημονικὴν διάνοιαν, ὅπως ἀνυψώσῃ τὴν σχολήν[5].

Οὗτος εἶναι ***Ἀνδρόνικος ὁ Ῥόδιος***, *ὅστις ἀριθμεῖται ὁ ἔννατος ἢ δέκατος τοῦ Ἀριστοτέλους διάδοχος. Ἐπειδὴ ὁ* ***Σύλλας*** *ἐξεπόρθησε τὰς Ἀθήνας τῷ 86 π. Χ., ἡ ἀκμὴ τούτου πρέπει νὰ τεθῇ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους[6]. Ὁ φιλόσοφος*

---

[1]) *Ἐν σελίδ.* 600. [2]) *Στράβ.* XIII, 54 «*μηδὲν ἔχειν φιλοσοφεῖν πραγματικῶς, ἀλλὰ θέσεις ληκυθίζειν*». [3]) *Ἀθήν* V, 214. [4]) *Ἐν σελίδ.* 557. *Παράβαλλ.* Susemihl II, 299. [6]) *Ὅρα* Littig, Andronikos von Rhodos München 1890.

οὗτος διὰ τῆς βοηθείας Τυραννίωνος τοῦ γραμματικοῦ, ὅστις ὀνομάζεται φιλαριστοτέλης[1], *ἀνέλαβε νέαν ἔκδοσιν τῶν Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων καὶ οὕτω τὴν μελέτην τοῦ ἀρχαίου φιλοσόφου κατέστησεν εὐχερεστέραν. Τούτῳ ἀποδίδεται καὶ ἡ διαίρεσις τῶν συγγραμμάτων εἰς πραγματείας*[2] *κατὰ τὰς ὑποθέσεις καὶ ἡ σύνταξις τῶν πινάκων. Φαίνεται δ', ὅτι αὕτη ἔδωκεν ἀφορμὴν τῷ φιλοσόφῳ, ὅπως πραγματευθῇ καὶ περὶ τῆς γνησιότητος τῶν συγγραφῶν*[3]. *Πρὸς δὲ συνέταξε καὶ παραφράσεις καὶ ὑπομνήματα εἰς πολλὰ ἐκ τῶν συγγραμμάτων καί τινα εἰσαγωγὴν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Θεοφράστου, ἥτις συνίστατο τοὐλάχιστον ἐκ πέντε βιβλίων*[4]. *Ἐν ταύτῃ ἐπραγματεύετο καὶ περὶ τοῦ βίου τῶν δύο τούτων μεγάλων φιλοσόφων. Ὁ Ἀνδρόνικος ὅμως δὲν ἦτο μόνον δεινὸς τοῦ Ἀριστοτέλους ἑρμηνευτής, ἀλλ' ἐνιαχοῦ, ὡς ἐν ταῖς κατηγορίαις, ἐδείκνυε καὶ ἀνεξαρτησίαν ἀφιστάμενος τοῦ ἑρμηνευομένου φιλοσόφου*[5].

Ὁ ἐπιφανέστατος τῶν μαθητῶν τοῦ Ἀνδρονίκου ἐγένετο Βόηθος ὁ Σιδώνιος, ὅστις οὐ μόνον συνέταξεν ὑπομνήματα εἰς διάφορα τοῦ Ἀριστοτέλους συγγράμματα, ἀλλὰ καὶ ἰδίας θεωρίας ἐπενόησε[6]. *Φαίνεται δ', ὅτι οὗτος ἐδίδαξεν οὐχὶ ἐν Ἀθήναις, ἀλλ' ἐν Ῥώμῃ, ἔνθα τῷ Στράβωνι συνεφιλοσόφησε τὰ Ἀριστοτέλια, ὡς αὐτὸς λέγει*[7]. *Διάδοχος δὲ τοῦ Ἀνδρονίκου ἐγένετο Κράτιππος ὁ Περγαμηνός, ὅστις τὸ κατ' ἀρχὰς ἐδίδαξεν ἐν Μυτιλήνῃ. Ἐνταῦθα ὁ Πομπήϊος διελέξατο πρὸς τὸν φιλόσοφον περὶ προνοίας*[8]. *Περιπατητικὸς φιλόσοφος ἦτο καὶ Νικόλαος ὁ Δαμασκηνός, περὶ οὗ ἐπραγματεύθημεν*[9] *ὡς ἱστορικοῦ. Ἐκ τῶν φιλοσοφικῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων οὐδὲν ἐσώθη, ἀλλ' ὁ* Meyer[10] *εἴκασεν, ὅτι τὸ Περὶ φυτῶν σύγγραμμα*

---

[1]) *Στράβ.* XIII, 54. [2]) *Ὅρα Πορφύρ.* 24. [3]) Zeller, ΙΙΙ³, 2, 50 *σημ.* 2. [4]) Gell XX, 5, 10. [5]) Zeller *αὐτόθι* 551. [6]) *Αὐτόθι* 553. [7]) *Ἐν βιβλ.* XVI, 757. [8]) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Πομπ.* 75. [9]) *Ἐν σελ.* 231. [10]) *Ἐν τῇ διατριβῇ* Nicolai Damasceni de plantis libri duo, Leipzig 1841.

τὸ ἀποδιδόμενον τῷ Ἀριστοτέλει ὑπὸ τούτου συνετάχθη. Ἡ εἰκασία αὕτη εὗρεν οὐχὶ ὀλίγους ὀπαδούς, ὡς τὸν Susemihl[1]. Πρὸς δὲ ὁ Δαμασκηνὸς ἔγραψε καὶ ἄλλας φιλοσοφικὰς πραγματείας, ὡς Περὶ Ἀριστοτέλους φιλοσοφίας, Περὶ θεῶν καὶ Περὶ τοῦ παντός. Ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Αὐγούστου ἔζη καὶ ὁ Ξέναρχος, ὅστις ἐν Σελευκείᾳ τῆς Κιλικίας γεννηθεὶς ἐδίδαξεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Ῥώμῃ. Ἐγένετο δὲ φίλος τοῦ Διδύμου Ἀρείου καὶ τοῦ Αὐγούστου καὶ διδάσκαλος τοῦ Στράβωνος[2].

Καὶ ἐν τοῖς χρόνοις τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων ἐγένοντο πολλοὶ περιπατητικοὶ ἑρμηνευταὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀριστοτέλους, ὡς ὁ Ἀσπάσιος[3], ὅστις συνέταξεν ὑπομνήματα εἰς τὰς Κατηγορίας, εἰς τὸ Περὶ ἑρμηνείας καὶ εἰς ἄλλα συγγράμματα τοῦ φιλοσόφου. Οὗτος φαίνεται μέν, ὅτι ἦτο ἐπιμελὴς ἑρμηνευτής, ἀλλὰ δὲν παραδίδεται, ὅτι εἶχε καὶ ἰδίας φιλοσοφικὰς θεωρίας. Τοιαύτας ἐποίει Ἄδραστος ὁ Ἀφροδισιεύς, ὃν ὁ Σιμπλίκιος τίθησιν ἐν τοῖς γνησίοις Περιπατητικοῖς[4]. Οὗτος πλὴν τῶν ὑπομνημάτων ἔγραψε καὶ Περὶ τῆς τάξεως τῶν Ἀριστοτέλους συγγραμμάτων[5]. Ἀφανέστερος τούτου ἦτο ὁ Ἑρμῖνος ὁ συντάξας ὑπομνήματα εἰς τὰ λογικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους συγγράμματα. Οὗτος τὴν διηνεκῆ τοῦ οὐρανοῦ κίνησιν παρῆγεν οὐχὶ ἐκ τοῦ πρώτου κινοῦντος, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐνοικούσης ψυχῆς[6]. Περὶ τῶν ὑπομνημάτων τοῦ Ἀχαϊκοῦ καὶ τοῦ Σωσιγένους ἐλάχιστα παρεδόθησαν ἡμῖν. Τὸν δὲ Ἀριστοκλέα τὸν ἐκ Μεσσήνης τῆς Σικελίας καταγόμενον γινώσκομεν ἔκ τινων ἀποσπασμάτων παρὰ τῷ Εὐσεβίῳ[7]. Τὸ σύγγραμμα τοῦ Μεσσηνίου

---

1) Ἐν τόμ. II, 317. 2) Ἐν βιβλ. XIV, 670. 3) Zeller III², 1, 697, 4) Κατηγορ. 4. γ'. 5) Σιμπλίκ. αὐτόθι. 6) Σιμπλίκ. Περὶ οὐραν. Σχολ. 153, β, 27. 7) Ἐν Εὐαγγελ. προπαρ. XI, 3. XIV, 17—21 καὶ XV, 2, 14.

φιλοσόφου ἐπεγράφετο Περὶ φυσιολογίας ἢ Περὶ φιλοσοφίας, ἐν ᾗ ἐπέκρινε μὲν τὰ διδάγματα τῶν ἄλλων φιλοσοφικῶν σχολῶν, ὑπερήσπιζε δὲ τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἐπαινεῖ ὅμως τὸν Πλάτωνα, ὃν θεωρεῖ τέλειον φιλόσοφον. Ἐνόμιζε δ', ὅτι ἡ Πλατωνικὴ καὶ ἡ Ἀριστοτελικὴ φιλοσοφία ἐν τοῖς κυρίοις συμφωνοῦσιν. Ὁ φιλόσοφος οὗτος κατ' ἐξοχὴν τιμᾶται ὡς γενόμενος διδάσκαλος Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἀφροδισιέως, ὅστις ἤκμαζεν ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Σεπτίμου Σεουήρου. Οὕτω δ' ἐθαυμάσθη ὁ ἑρμηνευτὴς οὗτος, ὥστε ὀνομάζεται ὁ Ἀφροδισιεὺς ἐξηγητὴς καὶ δεύτερος Ἀριστοτέλης[1]. *Ἔγραψεν ὑπομνήματα, ὧν πολλὰ μέχρις ἡμῶν διετηρήθησαν, ὡς εἰς τὰ πρῶτα Ἀναλυτικά, εἰς τὰ Τοπικά, εἰς τὴν Μετεωρολογίαν καὶ εἰς ἄλλα. Ὁ Ἀφροδισιεὺς ὅμως δὲν ἦτο μόνον ἐξηγητής, ἀλλὰ καὶ αὐτοκράτωρ φιλόσοφος γράψας ἰδίας πραγματείας Περὶ ψυχῆς, Περὶ εἱμαρμένης, Φυσικῶν καὶ ἠθικῶν ἀποριῶν καὶ λύσεων βιϐλ. δ', Προϐλήματα*[2]. *Θεωρεῖται δ' ὁ τελευταῖος διδάσκαλος τῆς σχολῆς τῶν περιπατητικῶν, διότι κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ τρίτου αἰῶνος μ. Χ. ἡ σχολὴ αὕτη σϐέννυται ἐν τῇ τῶν νέων Πλατωνικῶν.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

ΠΕΡΙ ΣΤΩΪΚΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΡΩΜΑΪΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΜΕΧΡΙ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ.

Ἀφ' ὅτου ὁ φιλόσοφος τῆς Ὀλυμπιάδος υἱὸς ἀνεκήρυξεν ἐν τῇ ἀτέρμονι αὐτοῦ κοσμοκρατορίᾳ τὸν κοσμοπολιτισμόν[3], *καὶ ὁ Διογένης ἐκ τοῦ πίθου αὐτοῦ εἶπεν, ὅτι εἶναι κοσμοπο-*

---

[1]) Zeller, III², 1, 705 *σημ.* 3. [2]) Christ *ἐν σελ.* 423. [3]) *Ὅρα ἐν*

λίτης[1], ἡ ὑψηλὴ μέν, ἀλλὰ φθαρτικὴ τῶν ἐθνικοτήτων ἰδέα ἤρξατο ἀναπτυσσομένη ἐν τῷ Ἑλληνικῷ κόσμῳ. Δὲν ἐπέζησε μὲν ὁ Ἀλέξανδρος, ὅπως πραγματώσῃ τὸ εὐρὺ αὐτοῦ σχέδιον, οὐδ' οἱ διάδοχοι τούτου ἦσαν ἱκανοὶ πρὸς πραγμάτωσιν, ἀλλ' ὑπῆρξαν ἄλλα αἴτια τὸν κοσμοπολιτισμὸν εὐνοήσαντα. Πρῶτον ἡ διάδοσις τῆς παιδείας διὰ τῶν διαδόχων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου κατέρριψε τοὺς φραγμοὺς τοὺς χωρίζοντας τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τῶν βαρβάρων καὶ δεύτερον νέα φιλοσοφικὴ αἵρεσις ἀπὸ τοῦ κυνισμοῦ παραχθεῖσα ὑπεστήριξεν εὐστοχώτερον τὸν κοσμοπολιτισμόν. Ἀλλὰ παρὰ μὲν τοῖς κυνικοῖς ὁ κοσμοπολιτισμὸς εἶχεν ἔννοιαν ἀρνητικήν, δηλ. τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ φιλοσόφου ἀπὸ τῆς πατρίδος, παρὰ δὲ τοῖς στωϊκοῖς θετικήν, ἤτοι τὴν συντέλεσιν μιᾶς μόνης πολιτείας[2]. Τὴν τοιαύτην πολιτείαν οἱ στωϊκοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ δημιουργήσωσιν, ἀλλ' ἐν τῇ εὐφυΐᾳ αὐτῶν κατενόησαν, ὅτι ἡ Ῥωμαϊκὴ κοσμοκρατορία ἦτο δυνατὸν νὰ μεταρρυθμισθῇ κατὰ τὰς ἀξιώσεις τῆς στοᾶς. Διὰ τοῦτο ἴσως ὁ στωϊκὸς Πολύβιος χαίρει ἐπὶ τῇ κοσμοκρατορίᾳ τῶν Ῥωμαίων, ἣν ὀνομάζει τὸ κάλλιστον ἅμα καὶ ὠφελιμώτατον ἀγώνισμα τῆς τύχης[3]. Κατὰ τοῦτον ἐφ' ὅσον τὸ ἀνθρώπινον γένος ἦτο διῃρημένον κατ' ἔθνη, δὲν ἦτο εὔκολον νὰ συλλάβῃ τις τὴν ὅλην τούτου ἔννοιαν, ὡς δὲν ἐννοοῦμεν τὴν ἐνέργειαν ἐμψύχου καὶ καλοῦ ζῴου, ἂν τὰ μέλη αὐτοῦ εἶναι διερριμένα. Ἡ Ῥώμη λοιπὸν συνέθετο τὰ μέλη τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ ἓν ὅλον συνθέσασα οἱονεὶ ἀπέδωκε τῷ ζῴῳ τὸ εἶδος καὶ τὴν εὐπρέπειαν τῆς ψυχῆς[4]. Ἐπειδὴ δὲν εἶχεν ἔτι δοκιμασθῇ ἡ τῶν Ῥωμαίων κοσμοκρατορία, ἴσως δὲν εἶχεν ἄδικον ὁ Μεγαλοπολίτης οὕτως

σελίδ. 564 τοῦδε τοῦ τόμου. [1]) Λέγεται, ὅτι τὴν λέξιν πρῶτος ὁ Διογένης ἐπενόησεν. [2]) Zeller III^{3}, 1, 277. [3]) Ἐλ βιβλ. I, 4 "Πολλὰ γὰρ αὕτη καινοποιοῦσα, καὶ συνεχῶς ἐναγωνιζομένη τοῖς τῶν ἀνθρώπων βίοις, οὐδέπω τοιόνδ' ἁπλῶς οὔτ' εἰργάσατο ἔργον οὔτ' ἠγωνίσατο ἀγώνισμα, οἷον τὸ καθ' ἡμᾶς". [4]) Αὐτόθι.

ἀποφαινόμενος. Ἀφ' οὗ ὅμως ἡ κοσμοκρατορία ἐδοκιμάσθη, δὲν εἶναι δύσκολον νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὰς κοσμοκρατορίας ἀποκρούει ἡ τὴν ποικιλίαν θηρεύουσα φύσις[1].

Οἱ στωϊκοὶ λοιπὸν πολὺ τὸ ἐπαγωγὸν ἔχοντες καὶ πρὸς ἐπιφανεῖς Ῥωμαίους φιλίαν συνάψαντες ἐπὶ τῆς κοσμοκρατορίας ἐπέδρασαν, αἴτιοι ἐμφυλίων σπαραγμῶν χάριν τοῦ λαοῦ ἐγένοντο καὶ ἐν τέλει ἐπὶ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου τὰ δόγματα τῆς στοᾶς ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀνεβίβασαν. Ὡς ὁ Σφαῖρος ἐν Σπάρτῃ ἤγειρε τὸν Κλεομένη ὑπὲρ τοῦ λαοῦ[2]*, οὕτως ὁ Βλόσσιος*[3] *τοὺς Γράκχους κατὰ τῆς συγκλήτου. Καὶ ὁ Χριστιανισμός, ὅστις ἐν τῇ ὑψηλῇ ἐντολῇ διεδέξατο τὴν στοάν, ἔχει πολὺ τὸ κοσμοπολιτικόν. Ἀλλ' ὡς ἡ τῶν Ῥωμαίων κοσμοκρατορία διεσπάσθη εἰς μικρὰ ἔθνη, οὕτως ἡ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία εἰς πολλὰς αἱρέσεις. Καὶ τοῦτο πάλιν μαρτυρεῖ, ὅτι, ἀφ' οὗ οἱ λαοὶ ἀλλήλων διαφέρουσι, δὲν εἶναι εὔκολον νὰ ἀποτελέσωσιν ἑνότητα οὔτε ἐν τῇ πολιτείᾳ, οὔτε κατὰ στενὴν ἔννοιαν ἐν τῇ θρησκείᾳ. Ἡ πρόοδος τοῦ κόσμου εἶναι προϊὸν οὐχὶ τῆς πολλὰς σηπεδόνας*

---

¹) *Ἐν σελίδ.* 24 *τοῦ πρυτανικοῦ ἡμῶν λόγου παρατηροῦμεν· "Ἔχομεν δὲ τὴν γνώμην, ὅτι ἡ ἐπισειομένη κοσμοκρατορία οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ μορμώ τις, διότι τὰς κοσμοκρατορίας ἀποκρούει ἡ τὴν ποικιλίαν θηρεύουσα φύσις. Ἡ ἐν τῇ κεφαλῇ τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐπινοηθεῖσα κοσμοκρατορία δικαίως ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους ὡς νεφελοκοκκυγία διεκωμῳδήθη, ἡ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου διήρκεσε βραχὺν χρόνον καὶ ἡ τῶν Ῥωμαίων ἐγένετο δοχεῖον, εἰς ὃ χυδαῖοι καὶ πεπολιτισμένοι λαοὶ φύρδην ἐχύθησαν, ἐνταῦθα ἐσάπησαν καὶ διὰ τοῦ μολύσματος τῆς σηπεδόνος ἐδηλητηριάσθη τὸ ὅλον ἀνθρώπινον γένος, ὅπερ ἐσώθη μόνον ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος·* ²) *Ἐν σελίδ.* 613 *τῶν ἔμπροσθεν.* ³) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Γράκχ.* 8 "*Ὁ Τιβέριος δὲ δήμαρχος ἀποδειχθεὶς εὐθὺς ἐπ' αὐτὴν ὥρμησε τὴν πρᾶξιν, ὡς μὲν οἱ πλεῖστοι λέγουσι, Διοφάνους τοῦ ῥήτορος καὶ Βλοσσίου τοῦ φιλοσόφου παρορμησάντων αὐτόν, οἷος ὁ μὲν Διοφάνης φυγὰς ἦν Μυτιληναῖος, ὁ δὲ αὐτόθεν ἐξ Ἰταλίας Κυμαῖος"* Παράβαλλ. *αὐτόθι* 17. *Περὶ τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν ἔγραψε πραγματείαν ὁ ἡμέτερος Μᾶρκος Ῥενιέρης* (*Ἔρευναι καὶ εἰκασίαι περὶ Βλοσσίου καὶ Διοφάνους, Ἀθήν.* 1887), *ἐν ᾗ μετὰ μεγάλης πιθανότητος ποιῶν εἰκασίας ἐξαίρεται εἰς τὰς ὑψηλοτέρας τῆς ἱστορίας σφαίρας.*

ἐχούσης ἑνότητος, ἀλλὰ τῆς ἁμίλλης. Διὰ τοῦτο οἱ φιλοσοφοῦντες πρέπει νὰ ἐργάζωνται οὐχὶ ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως τῶν λαῶν, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἀδελφικῆς αὐτῶν συμβιώσεως.

Ὁπωσδήποτε ἡ στοὰ ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ κατ' ἐξοχὴν ἔδρασεν ἐν Ῥώμῃ. Ἐν τοῖς πρώτοις στωϊκοῖς τάσσεται Π α ν α ί τ ι ο ς ὁ Ῥ ό δ ι ο ς, ὅστις γεννηθεὶς κατὰ τὸ 190—185 π. Χ. ἐτελεύτησε πλήρης ἡμερῶν. Οὗτος ἀκροατὴς γενόμενος τοῦ Βαβυλωνίου Διογένους, Ἀντιπάτρου τοῦ Ταρσέως καὶ ἄλλων μετέβη εἰς Ῥώμην, ἔνθα εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Σκιπίωνος[1]. *Παρὰ τῷ εὐκλεεῖ τῶν Ῥωμαίων στρατηγῷ, οὗ σύμβουλος ἦτο ὁ Πολύβιος, ἐγνώρισεν ἐπιφανεῖς Ῥωμαίους, ὡς τὸν Λαίλιον, τὸν Φάνιον, τὸν Μούκιον Σκαιβόλαν, τὸν Αἴλιον Τυβέρωνα καὶ ἄλλους, οὓς ἐδίδαξε τὰ δόγματα τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας*[2]. *Ἀλλ' ὁ Παναίτιος δὲν περιωρίζετο μόνον ἐν τοῖς δόγμασι τῆς στοᾶς, διότι ἐτίμα καὶ τὸν Πλάτωνα, ὃν ἔλεγεν Ὅμηρον τῶν φιλοσόφων*[3], *τὸν Ἀριστοτέλη, τὸν Ξενοκράτη, τὸν Θεόφραστον καὶ ἄλλους. Ἀλλ' οὕτως ὁ στωϊκὸς ἐγένετο ἐκλεκτικός*[4]. *Ὑπὸ τοῦ Ῥοδίου φιλοσόφου ἐγράφησαν πολλαὶ πραγματεῖαι, ὡς Π ε ρ ὶ τ ο ῦ κ α θ ή κ ο ν τ ο ς ἐκ τριῶν βιβλίων, ἣν εἶχεν ὑπ' ὄψει καὶ ἐν πολλοῖς μετέφρασεν ὁ Κικέρων ἐν τῷ De officiis. Ἐπειδὴ ὁ Ῥωμαῖος φιλόσοφος ἐτίμα τὸν Παναίτιον καὶ ἐν ἄλλαις πραγματείαις μετέφρασεν ἔργα τούτου, ὡς ἐν τῇ De natura deorum εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸ Π ε ρ ὶ π ρ ο ν ο ί α ς*[5] *καὶ ἐν τῇ De republica τὸ Π ε ρ ὶ π ο λ ι τ ι κ ῆ ς. Πρὸς δὲ ὁ Ῥόδιος ἔγραψε Π ε ρ ὶ ε ὐ θ υ μ ί α ς, Π ε ρ ὶ α ἱ ρ έ σ ε ω ν καὶ Π ε ρ ὶ Σ ω κ ρ ά τ ο υ ς*[6]. *Ἐν ᾧ δὲ κατὰ τῶν ἀρχαιοτέρων στωϊκῶν ἀκούον-*

---

1) *Σουΐδ. ἐν λ. Παράβαλλ.* van Lynden, De Panaetio Rhodio philosopho stoico, Leiden 1802. 2) *Ὅρα Ῥενιέρ. πραγμ. ἐν σελίδ.* 41. 3) Cicer. Tusc. I, 32, 79. 4) Susemihl II, 68. 5) Reinhardt, Die Quellen von Ciceros Schrift de deorum natura, Breslau 1888. 6) *Τὰ ἀποσπάσματα ἰδὲ παρὰ* Fowler, Panaetii et Hecatonis librorum fragmenta, Bonn 1885.

ται ψόγοι, ὅτι ἠμέλησαν τῆς γλώσσης, ὁ Παναίτιος ἐπαινεῖται[1] *καὶ εἰκάζεται, ὅτι ἐν ταύτῃ εἶχε πρότυπον τὸν Πλάτωνα.*

Ὁ Παναίτιος ἔσχε πολυαρίθμους μαθητάς, ὡς Στρατοκλέα τὸν Ῥόδιον, Ἀπολλώνιον τὸν Νυσαῖον, Δημήτριον τὸν Βιθυνὸν καὶ Ἑκάτωνα τὸν Ῥόδιον[2]. *Ὁ τελευταῖος ἔγραψεν οὐχὶ ὀλίγας φιλοσοφικὰς πραγματείας, ὧν γινώσκομεν τὰς ἐπιγραφάς, δηλ. Περὶ ἀρετῶν*[3], *Περὶ καθήκοντος, Περὶ ἀγαθῶν, Περὶ τελῶν, Περὶ παθῶν, Περὶ παραδόξων, καὶ Χρείας, ἐν αἷς εἶχε συλλέξει ἀνέκδοτα καὶ ἀποφθέγματα κυνικῶν καὶ στωϊκῶν*[4]. *Ὁ μὲν Φαινίας, ὁ μαθητὴς τοῦ Ποσειδωνίου, ἔγραψε Περὶ τῶν Ποσειδωνίων σχολῶν, ὁ δὲ Ἰάσων Βίους ἐνδόξων, Φιλοσόφων διαδοχάς, Περὶ Ῥόδου καὶ Βίον Ἑλλάδος*[5], *ἐξ οὗ διετηρήθησαν ὀλίγα ἀποσπάσματα. Ἐνταῦθα ἠδυνάμεθα νὰ μνημονεύσωμεν πολλῶν ὀνομάτων στωϊκῶν, ἂν ἠθέλομεν νὰ καταβιβάσωμεν τὸ ἔργον ἡμῶν εἰς λεξικὸν κυρίων ὀνομάτων. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ἀφῶμεν ἀμνημονεύτους τοὺς δύο Ἀθηνοδώρους, ἐξ ὧν ὁ ἕτερος ἔσχε τὸ ἐπώνυμον Κορδυλίων. Οὗτος ἔφορος τῆς Περγαμηνῆς βιβλιοθήκης γενόμενος ἀπέκοψεν ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ζήνωνος καὶ τῶν ἀρχαιοτέρων στωϊκῶν χωρία, ἐν οἷς περιείχοντο ἰδέαι τῶν κυνικῶν, ἀλλ' ἀνακαλυφθεὶς ἐκινδύνευσεν*[6]. *Ὅτε δ' ἦτο ἤδη προβεβηκὼς τὴν ἡλικίαν, προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ Μάρκου Κάτωνος, παρ' ᾧ διέμεινε μέχρι θανάτου*[7]. *Ἐπιφανέστερος τούτου ἐγένετο ὁ ἕτερος Ἀθηνόδωρος, ὁ υἱὸς τοῦ Σάνδωνος. Οὗτος ὠνομάζετο Κανανίτης ἔκ τινος κώμης κειμένης παρὰ τῇ Ταρσῷ*[8]. *Τῷ Ἀθηνοδώρῳ ὁ Στράβων ἀποδίδει γνώσεις τινὰς ἀναγο-*

---

[1]) Cicer. De offic. II, 10, 35. [2]) Cicer. Da offic. III, 15. 63. [3]) *Διογέν. Λαέρτ.* VII, 125. [4]) Susemihl, II, 240. [5]) *Σουΐδ. ἐν λ.* [6]) *Διογέν. Λαέρτ.* VII, 34. [7]) *Στράβ.* XIV, 674. [8]) *Ὁ αὐτὸς αὐτόθι.*

μένας εἰς τὴν φυσικὴν γεωγραφίαν[1]. Ἔγραψε καὶ πραγματείαν πρὸς Ὀκταουΐαν τὴν ἀδελφὴν τοῦ Καίσαρος[2]. Τὸ κλέος ὅμως αὐτοῦ ὀφείλει οὐχὶ ταῖς φιλοσοφικαῖς συγγραφαῖς, ἀλλὰ τούτῳ, ὅτι ἐγένετο διδάσκαλος τοῦ Αὐγούστου[3]. Ὅτε δὲ προέβη τὴν ἡλικίαν, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα, ὅπου μεγάλην πολιτικὴν δύναμιν ἔσχεν. Ἐτελεύτησε δ' ἄγων τὸ 82ον ἔτος τῆς ἡλικίας[4].

Παρὰ τῷ Αὐγούστῳ οὐχὶ διδάσκαλος, ἀλλ' οἱονεὶ αὐλικὸς φιλόσοφος ἐγένετο ὁ Ἄρειος Δίδυμος ὁ Ἀλεξανδρεύς[5]. Ἡλίκης δὲ τιμῆς ἠξιοῦτο ὁ Ἕλλην φιλόσοφος παρὰ τοῦ Ῥωμαίου αὐτοκράτορος, ἐγένετο κατάδηλον κατὰ τὴν εἴσοδον αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν μετὰ τὴν ἧτταν τοῦ Ἀντωνίου. Τότε ὁ νικητὴς εἰσήλασεν εἰς τὴν πόλιν τοῦ Ἀλεξάνδρου προσδιαλεγόμενος τῷ Ἀρείῳ. Ἐν ᾧ δ' ὁ τῶν Ἀλεξανδρέων δῆμος ἦτο ἐκπεπληγμένος ὑπὸ δέους καὶ προσέπιπτεν, ὁ Αὔγουστος ἐκέλευσεν αὐτόν, ἵνα ἀναστῇ· διότι ἀπαλλάσσει τοῦτον τῆς αἰτίας διὰ τὸν κτίστην τῆς πόλεως, διὰ τὸ κάλλος καὶ τὸ μέγεθος αὐτῆς καὶ διὰ τὸν ἑταῖρον Ἄρειον[6]. Λέγεται δ', ὅτι τῷ φιλοσόφῳ ἔδωκε καὶ τὴν ἐπιτροπείαν τῆς Αἰγύπτου, ἀλλ' ὅτι οὗτος δὲν ἐδέξατο ταύτην[7]. Ὁ σύμβουλος οὗτος τοῦ Αὐγούστου συνέταξε διατριβήν τινα Ἐπιτομήν, ἥτις ἔχει ὑπόθεσιν ἀναγομένην εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας[8]. Φαίνεται δ', ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ συγγράμματος δὲν εἶναι πλήρης. Ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις

---

[1]) Ἐν βιβλ. III, 173. [2]) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ποπλ. 17. [3]) Λουκιαν. Μακρόβ. 21 „Ἀθηνόδωρος Σάνδωνος Ταρσεύς, Στωϊκός, ὃς καὶ διδάσκασκαλος ἐγένετο Καίσαρος Σεβαστοῦ θεοῦ, ὑφ' οὗ ἡ Ταρσέων πόλις καὶ φόρων ἐκουφίσθη, δύο καὶ ὀγδοήκοντα ἔτη βιοὺς ἐτελεύτησεν ἐν τῇ πατρίδι καὶ τιμὰς ὁ Ταρσέων δῆμος αὐτῷ κατ' ἔτος ἕκαστον ἀπονέμει". [4]) Λουκιαν. Μακρόβ. 21. [5]) Κατὰ τὸν Diels (Doxograph. ἐν σελ. 86) ἢ δηλοῖ Ἄρειον τὸν υἱὸν τοῦ Διδύμου ἢ τὸ μὲν κύριον ὄνομα εἶναι Δίδυμος, τὸ δ' Ἄρειος ἐπίθετον. [6]) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀντων. 80 καὶ Πολιτικ. παραγγέλμ. 18. [7]) Susemihl, II, 253. [8]) Ὅρα Diels ἐν σελ. 445—472.

μαθητής τις τοῦ Ποσειδωνίου κατὰ μίμησιν τοῦ Θεοφρ συντάξει δοξογραφικὴν συλλογήν, ἣν ἐπέγραψε Φυσ ξας[1]. *Ἐκ ταύτης ἤντλησαν πολλοί, ἐν οἷς καὶ ὁ Οὐ ἄλλοι*[2]. *Μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου ἐγένετο ὑ διασκευὴ τῆς συλλογῆς μετὰ προσθηκῶν καὶ μετ Περὶ τῶν ἀρεσκόντων συναγωγή. Ἐκ τῆς ἔχομεν δύο παρεκβολάς, δηλ. τὰ πέντε βιβλία Περὶ σκόντων τοῖς φιλοσόφοις φυσικῶν δογμάτ ὑποβάλλονται τῷ Πλουτάρχῳ*[3], *καὶ τὰς Ἐκλογὰς τοῦ Στοβαίου, ὅστις εἶχεν ὑπ' ὄψει καὶ τὴν Ἐπι Ἀρείου Διδύμου, περὶ ἧς ἄρτι ἐλέγομεν.*

Ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Νέρωνος διέτριβεν ἐν Ῥώ πτίτης Κορνοῦντος, ὅστις ἔγραψε ῥητορικὰ κ φικὰ συγγράμματα[4]. *Ἐκ τούτων διετηρήθη μέχρις πραγματεία Ἐπιδρομὴ τῶν κατὰ τὴν Ἑλληνι λογίαν παραδεδομένων. Αὕτη συνετάχθη ἐξ ἐρ ἀρχαιοτέρων στωϊκῶν, κατ' ἐξοχὴν δ' ἐκ τοῦ Κλεάνθο Ἀπολλοδώρου*[5]. *Ἀφίσταται δὲ τῶν ἀρχαίων στωϊκῶν, ἐνόμιζεν, ὅτι ἡ ψυχὴ συναποθνήσκει τῷ σώματι*[6]. *Ἀ διαφορὰ αὕτη κατὰ τὸν Zeller*[7] *δὲν εἶναι βεβαία. Ὁ ἐδίδαξε τὰ δόγματα τῆς στοᾶς τοὺς Ῥωμαίους ποιητὰς Π Λουκανόν. Ἐπιφανέστερος τούτου ἐγένετο ὁ Τυρρην σώνιος Ῥοῦφος. Τὸ ἔτος τῆς γεννήσεως τούτου δίδεται*[8], *ἀλλ' ἐπειδὴ κατὰ τὸν Τάκιτον*[9] *ἐδιώχθη ἐπὶ (τῷ 65 μ. Χ.), ἡ γέννησις τίθεται κατὰ τὸ 20—30*

---

[1]) *Ὁ αὐτὸς ἐν σελίδ.* 215—233. [2]) *Ὁ αὐτὸς ἐν σελίδ.* 18 *Ὁ αὐτὸς ἐν σελίδ.* 50. *Παράβαλλ. καὶ* Susemihl, II *ἐν σελί Σουΐδ. ἐν λ.* [5]) Christ *ἐν σελίδ.* 583. [6]) *Στοβ. Ἐκλογ.* I, 92 *εἰ οὕτως γίγνεται ὁ θάνατος, προαναιρεῖται ἢ συναναιρεῖται ἡ ψ ματι, καθάπερ Κορνοῦντος οἴεται».* [7]) *Ἐν τόμ.* III², 1, 616. *ἐν σελίδ.* 652, *σημ.* 2. [9]) *Ἐν* Ann. XV, 71 "Virginium et Rufum claritudo nominis expulit" *καὶ* Histor, III, 81.

βα ὅμως ἐπανῆλθεν εἰς Ῥώμην. Οὗτος ἔγραψε πολλὰς δια-
ὰς ἑλληνιστὶ καί τινας ἐπιστολάς, ἐξ ὧν διετηρήθη μέχρις ἡμῶν
ὸς τὸν φίλον τοῦ φιλοσόφου Παγκρατίδην[1]. Πρὸς δὲ παρὰ
Στοβαίῳ φέρονται πολυτιμότατα ἀποσπάσματα ἐκ τῶν Ἀπο-
ημονευμάτων Μουσωνίου τοῦ φιλοσόφου, ἅπερ
τάχθησαν ὑπὸ τοῦ Πολλίωνος[2]. Εἰκάζεται δ', ὅτι εἶναι ὁ
κιος Κλαύδιος Πολλίων[3]. Οὐ μόνον ἡ γλῶσσα τοῦ Τυρρη-
φιλοσόφου ἐκοσμεῖτο διὰ Ξενοφωντείου κομψότητος, ἀλλὰ
αἱ ἰδέαι αὐτοῦ εἶχον ἐνίοτε πολὺ τὸ πρωτότυπον. Κατὰ τοῦ-
φιλοσοφία εἶναι καλοκἀγαθίας ἐπιτήδευσις καὶ οὐδὲν ἕτε-
. Ἀγαθὸς ἄνθρωπος καὶ φιλόσοφος εἶναι συνώνυμα[5]. Ἡ
ὴ εἶναι μᾶλλον πρᾶγμα τῆς ἀσκήσεως ἢ τῆς διδασκαλίας,
πάντες οἱ ἄνθρωποι ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς τὸ σπέρμα τῆς
ῆς[6].

Μαθητὴς τοῦ Μουσωνίου ἐγένετο ὁ ἐξ Ἱεραπόλεως τῆς
γίας Ἐπίκτητος, ὅστις τὸ κατ' ἀρχὰς ἦτο δοῦλος Ἐπα-
ίτου τοῦ ἀπελευθέρου τοῦ Νέρωνος[7]. Ἦτο ἀνάπηρος κατὰ
κέλος[8] κατά τινας μὲν ἐκ γενετῆς, κατ' ἄλλους ὅμως ἐκ
σεως τοῦ δεσπότου καὶ κατ' ἄλλους ἐξ ἄλλης αἰτίας. Ἐν
ἦτο δοῦλος, ἠκροᾶτο ἐν Ῥώμῃ τοῦ Μουσωνίου, εἶτα
εύθερος γενόμενος καὶ τῷ 94 μ. Χ. διωχθεὶς κατέφυγεν
ικόπολιν, ἔνθα ἵδρυσε φιλοσοφικὴν σχολήν, εἰς ἣν Ἕλλη-

Hercher, Epist. gr. ἐν σελ. 401—4. [2]) Σουΐδ. ἐν λ. Πολίων. [3])
p. VII, 31, 5. Παράβαλλ. Christ 584. [4]) Στοβ. Ἀνθολ. II, 13,
[5]) Αὐτόθι 79, 51 "τό δέ γε εἶναι ἀγαθὸν τῷ φιλόσοφον εἶναι ταὐτόν
[6]) Στοβ. ἐκλογ. II, 426 "Πάντες φύσει πεφύκαμεν οὕτως, ὥστε
αμαρτήτως καὶ καλῶς... φυσικὸν εἶναι ὑποβολὴν τῇ τοῦ ἀνθρώ-
χῇ πρὸς καλοκἀγαθίαν καὶ σπέρμα ἀρετῆς ἑκάστῳ ἡμῶν ἐνεῖναι".
αλλ. Zeller III², 1, 656.
Σουΐδ. ἐν λ. Παράβαλλ. Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 307. [8]) Ἀνθολογ. VII, 676

Δοῦλος Ἐπίκτητος γενόμην, καί σῶμ' ἀνάπηρος,
καὶ πενίην Ἶρος, καὶ φίλος ἀθανάτοις.

νες καὶ Ῥωμαῖοι πάσης ἡλικίας συνέρρεον. Ὁ φιλ
καὶ ἐπὶ Τραϊανοῦ καὶ λέγεται, ὅτι εἶχε φιλικὰς πρὸς
νὸν σχέσεις[1], *Ὡς ὁ Μουσώνιος, οὕτω καὶ ὁ Ἐπί*
φυσικῶν καὶ λογικῶν ὀλιγωρῶν περιώριζε τὴν φ
ἐνέργειαν ἐν τοῖς ἠθικοῖς. Τὴν σχολὴν τοῦ φιλοσόφ
ἰατρεῖον[2] *καὶ ἔλεγεν, ὅτι ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας εἶνα*
τῆς ἰδίας ἀσθενείας καὶ ἀδυναμίας[3]. *Ὁ φιλόσοφος ε*
εἰς ὃν ἔρχονται οὐχὶ οἱ ὑγιεῖς, ἀλλ' οἱ ἀσθενεῖς. Καθ'
ὁ ἠθικὸς οὗτος φιλόσοφος ἐπειρᾶτο, ὅπως διεγείρῃ
τῶν ἀκροωμένων πρὸς βελτίωσιν[4]. *Ἐκ τούτων δῆ*
ὅτι οὗτος εἶχεν ὡς πρότυπον τὸν Σωκράτη. Οὐδέτε
ἔγραψεν, ἀλλ' ὁ μὲν Ξενοφῶν συνέταξε τὰ Ἀπομνη
τοῦ Σωκράτους, ὁ δὲ Ἀρριανὸς τὰ τοῦ Ἐπικτήτου
χειριδίῳ καὶ ἐν ταῖς Διατριβαῖς, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθε

Ἀπὸ τῶν ταπεινῶν ἑδωλίων τοῦ ἀναπήρου δο
κτήτου ἀνερχόμεθα εἰς τοὺς ὑψηλοὺς τῶν Καισάρω
ἐφ' ὧν κατέχει τὸ σκῆπτρον ὁ στωϊκὸς φιλόσοφος
Αὐρήλιος[6]. *Οὕτω τὸ ἰδεῶδες τοῦ Πλάτωνος ἐπ*
οὐ μόνον ἐν τῷ μεγάλῳ Ἀλεξάνδρῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τ
τορι τῶν Ῥωμαίων. Ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν τὴν φιλοσοφία
σεν ἐν τῷ πραγματικῷ κόσμῳ, οὗτος δὲ συνέγραψε
κος γεννηθεὶς ἐν Ῥώμῃ τῇ 25 Ἀπριλίου τοῦ 121 μ
τηθεὶς ὑπὸ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς καὶ μετωνομα

---

[1]) Zeller. III[2], 1, 660 *ἐν σημ.* 4. [2]) *Διατριβ.* III, 23.
ἐστι, ἄνδρες, τὸ τοῦ φιλοσόφου σχολεῖον· οὐ δεῖ ἡσθέντας
λ' ἀλγήσαντας. Ἔρχεσθε γὰρ οὐχ ὑγιεῖς „. [3]) *Ἐν Διατριβ.*
Διατριβ προοιμ. 5 *“ Ἐπεὶ καὶ λέγων αὐτὸς οὐδενὸς ἄλλου δ*
μενος, ὅτι μὴ κινῆσαι τὰς γνώμας τῶν ἀκουόντων τὰ βελτί
σελίδ. 278 *Ὅρα* R. Asmus, Quaestiones Epicteteae, Fre
Ὅρα Max Königsbeck, De Stoicismo Marci Antonini, Regiom
Ed. Zeller, Marcus Aurelius Antoninus (Vortr. und Abh
1865 *ἐν σελ.* 82—107).

κος Αἴλιος Βῆρος Ἀντωνῖνος ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 161—180. Ἐκ παιδικῆς ἡλικίας τὴν φιλοσοφίαν ἀγαπήσας ἔστεργε μᾶλλον τὸ ἐπίθετον τοῦ φιλοσόφου ἢ τὸ τοῦ Καίσαρος. Εἰ καὶ δὲν ἦτο φιλοπόλεμος, ὅμως ἠναγκάσθη νὰ ἀγωνίζηται παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Γρανούα ἐγγὺς τῆς Βιέννης, ὅπου καὶ ἐτελεύτησε. Πολλοῖς φαίνεται παράδοξον, ὅτι ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου τούτου ἡγεμόνος κατεδιώχθησαν οἱ Χριστιανοὶ ἀπηνῶς[1]. Ἂν οὗτος ἐμελέτα τὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἤθελεν ἐννοήσει, ὅτι τὰ διδάγματα τοῦ Ἰησοῦ ἦσαν συγγενῆ πρὸς τὰ φιλοσοφήματα αὐτοῦ. Φαίνεται ὅμως, ὅτι ὁ φιλόσοφος αὐτοκράτωρ κατείχετο ὑπὸ τῶν προλήψεων τοῦ αἰῶνος καὶ τοῦ λαοῦ[2], ὅστις συνέδεε τὴν Ῥωμαϊκὴν πολιτικὴν μετὰ τῆς καθεστώσης θρησκείας.

Ἀλλ' εἰ καὶ ὁ φιλόσοφος βασιλεὺς ἐταλαιπωρεῖτο ἐν ταῖς στρατείαις, ὅμως εὗρε καιρόν, ὅπως συγγράψῃ οὐχὶ μικρᾶς ἀξίας ἔργον, ὅπερ ἐπιγράφεται Τὰ εἰς ἑαυτὸν καὶ συνίσταται ἐκ δώδεκα βιβλίων. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο θεωρεῖται ὡς τὸ εὐαγγέλιον τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας. Ἐν τούτῳ καταφαίνεται ἡ μεγάλη τοῦ αὐτοκράτορος συγγένεια πρὸς τὸν δοῦλον Ἐπίκτητον[3]· διότι ἑκάτερος περιορίζει τὴν φιλοσοφίαν ἐν τῷ ἠθικῷ τοῦ ἀνθρώπου βίῳ. Κατεχόμενος δ' ὑπό τινος μελαγχολίας οἰκτείρει πάντα τὰ ἀνθρώπινα καὶ μόνον τὴν φιλοσοφίαν ἐξαίρει[4]. Οὐδὲν δὲ τὸ παράδοξον, ὅτι τὴν μὲν φιλοσοφίαν ἐθεώρει μητέρα, τὴν δ' αὐλὴν μητρυιάν. Αἱ ἠθικαὶ τούτου ἀρχαὶ κυροῦνται καὶ ἐν τῷ βίῳ, ὅστις μαρτυρεῖ εὐγένειαν ψυχῆς, καθαρότητα

---

¹) Ὅρα Ἐκκλ. Ἱστορ. Κ. Κοντογόν. ἐν σελίδι 257. ²) Παράβαλλ. Δ. Θερειαν. ἐν Ἀδ. Κορ. II, 166. ³) Zeller III², 1, 682. ⁴) Ἐν βιβλ. II, 17 «Τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ὁ μὲν χρόνος στιγμή, ἡ δὲ οὐσία ῥέουσα... συνελόντι δὲ εἰπεῖν, πάντα, τὰ μὲν τοῦ σώματος ποταμός, τὰ δὲ τῆς ψυχῆς ὄνειρος καὶ τῦφος· ὁ δὲ βίος πόλεμος καὶ ξένου ἐπιδημία· ἡ ὑστεροφημία δὲ λήθη. Τί οὖν τὸ παραπέμψαι δυνάμενον; ἓν καὶ μόνον, φιλοσοφία. Τοῦτο δὲ ἐν τῷ τηρεῖν τὸν ἔνδον δαίμονα ἀνύβριστον καὶ ἀσινῆ».

φρονήματος, εὐσέβειαν καὶ φιλανθρωπίαν, καί, ἵνα τοὺς στωϊκούς, διετήρησε τὸν ἔνδον δαίμονα ἀνύ ἀσινῆ. Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ὁ Μουσώνιος, ὁ Ἐπίκτητος κος Αὐρήλιος εἶναι τρεῖς μεγάλοι ἀδάμαντες τοῦ δι τούτου αἰῶνος. Ἀλλ' εἶναι λυπηρόν, ὅτι, ἀφ' οὗ ἠδυνήθησαν νὰ ἀναβιβάσωσι τὴν φιλοσοφίαν αὐτῶν ἐ νου, δὲν διεπράξαντο γενναῖόν τι πρὸς βελτίωσιν τ ὅστις ἐξ αὐτῶν ἐξηρτᾶτο. Ἴσως οἱ πόλεμοι, περὶ οὗ ὁ αὐτοκράτωρ, πολὺ δὲ πιθανῶς καὶ ἡ ἔλλειψις μ δραστηρίων στωϊκῶν ἐκώλυσαν τὴν πραγμάτωσιν τ τῆς στοᾶς. Ὅτι δ' ὁ Μᾶρκος δὲν εἶχε πολὺν καιρὸν π ἔργα, ἴσως γίνεται δῆλον καὶ ἐκ τῆς ἀταξίας, μεθ' ἧς ταγμένον τὸ ἔργον αὐτοῦ. Οὐδὲν μεθοδικὸν σύστη ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ πανταχοῦ κρατεῖ ἡ ἀσυναρτησία. καὶ τὸ κείμενον εἶναι διεφθαρμένον, ὅπερ ἐπειράθη, θώση ὁ ἡμέτερος Κοραῆς[1].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙϚ'.

ΠΕΡΙ ΕΠΙΚΟΥΡΕΙΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΡΩΜΑΪΚΟΥΣ Χ ΜΕΧΡΙ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ.

Ἡ φιλοσοφικὴ αὕτη αἵρεσις ἐκτήσατο πολλοὺς τῇ περιόδῳ ταύτῃ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, ὡς τὸν Τίτ νιον, τὸν Κόϊντον Τορκουᾶτον, τὸν Κ. Βελλήϊον κ κρήτιον. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτοι ἀνήκουσι τῇ Ῥωμαϊκῇ

---

[1]) *Τινὲς τῶν διορθώσεων τοῦ Ἕλληνος κριτικοῦ ἐκυρώ παραβολῆς τῶν χειρογράφων, Δ. Θερειαν. Ἀδ. Κυρ.* II, 16 *τὸ ἔργον τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου ἐξεδόθη ὑπὸ* Stich, 1882 (B

, ἐνταῦθα θέλομεν μνημονεύσει μόνον τῶν Ἑλλήνων. Ἐν
πρώτοις μνημονεύεται Διογένης ὁ Ταρσεύς, ὅστις ἔγρα-
κτενὲς σύγγραμμα. Τοῦτο συνιστάμενον ἐξ εἴκοσι βιβλίων
άφετο Ἐπίλεκτοι σχολαί[1]. Ὁ Ταρσεὺς δὲν ἦτο μόνον
σοφος, ἀλλὰ καὶ ποιητής, ὅστις περιερχόμενος τὰς πόλεις
ἐπιδείξεις, ὡς οἱ σοφισταί, τῆς εὐφυΐας αὐτοῦ· διότι αὐτο-
ως συνέτασσε καὶ ἄλλα μὲν ποιήματα καὶ δὴ καὶ τραγῳ-
. Ὑπάρχουσι δὲ τεκμήρια, καθ' ἃ ὁ φιλόσοφος καὶ ὁ ποιη-
ὲν εἶναι διάφορα πρόσωπα. Ἐπιφανέστερος τούτου ἐγένετο
λλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος, ὅστις ἦτο ὁ πέμπτος ἢ ἕκτος
χος τοῦ Ἐπικούρου καὶ ἐπωνομάσθη Κηποτύραννος[3].
ψε δὲ πλείονα τῶν τετρακοσίων βιβλίων, ἐν οἷς καὶ τὸ
ὶ τῶν φιλοσόφων αἱρέσεων. Ὡσαύτως ἐλλόγιμος
ημήτριος ὁ Λάκων[4], ἀλλ' οὗτος ἠσχολεῖτο περὶ τὴν
γραφικὴν ἑρμηνείαν τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἱπποκράτους.
Ιαθητὴς τοῦ Ἀπολλοδώρου ἐγένετο Ζήνων ὁ Σιδώ-
, γεννηθεὶς περὶ τὸ 150 π. Χ. Ἦτο δ' ὁ ἄμεσος ἢ ὁ δεύ-
τοῦ διδασκάλου διάδοχος. Ἠκροάσατο δὲ καὶ τοῦ Καρνεά-
ταρ' οὗ τὴν διαλεκτικὴν μαθὼν μετεχειρίσθη ταύτην κατὰ
καδημείας. Κατὰ Διογένη τὸν Λαέρτιον[6] οὗτος ἦτο νο-
καὶ ἑρμηνεῦσαι σαφής. Τούτου γέροντος ὄντος
σατο καὶ ὁ Κικέρων κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ ἀποδημίαν
Ἀθήνας τῷ 79/80 π. Χ. Φαίνεται δ', ὅτι παρὰ τούτου
ὁ Ῥωμαῖος φιλόσοφος καὶ πολλὰ ἐν τῇ συντάξει τῆς

ιογέν. Λαέρτ. X, 25. Παράβαλλ. Susemihl II, 258. [2]) Στράβ.
75 "ὁ δὲ Διογένης καὶ ποιήματα ὥσπερ ἀπεφοίβαζε τεθείσης ὑπο-
τραγικὰ ὡς ἐπὶ πολύ". [3]) Διογέν. Λαέρτ. X, 25 "Καὶ Ἀπολλόδω-
ὁ Κηποτύραννος, γέγονεν ἐλλόγιμος, ὃς ὑπὲρ τετρακόσια συνέγραψε
[4]) Στράβ. XIV, 658. [5]) Διογέν. Λαέρτ. VII, 35 καὶ X, 25. Πα-
Zeller III², 1, 349 σημ. 2. [6]) Ἐν βιβλ. VII, 34.

πραγματείας, ἥτις ἐπιγράφεται *De natura deoru* τοῦ Ζήνωνος ἤντλησεν ἰδέας καὶ ὁ Φιλόδημος, πε λόγος ἐν τοῖς ἑπομένοις. Ἐπί τινα χρόνον προέστη τῶν Ἐπικουρείων ὁ Φαῖδρος, ὅστις ὑπὸ τοῦ Κικέ μάζεται *nobilis philosophus*[2]. Οὗτος ἔγραψε Π ὅπερ εἶχον ὑπ' ὄψει ὁ Κικέρων ἐν τῇ μνημονευθεί τείᾳ[3] καὶ ὁ Φιλόδημος ἐν τῷ Περὶ εὐσεβείας. Τ διεδέξατο ὁ Πάτρων[4], ὅστις ἐγένετο φίλος τοῦ Κι τοῦ Ἀττικοῦ. Ἀλλὰ περὶ τῶν συγγραφῶν τούτο νώσκομεν, ὡς καὶ περὶ τῶν τοῦ Σίρωνος ἢ Σκίρ διδασκάλου τοῦ Βιργιλίου[5].

Περὶ τῆς αἱρέσεως τῶν Ἐπικουρείων κατὰ τὸ αἰῶνα ἐμάθομεν πλεῖστα ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ μου, ἅπερ ἀνεκαλύφθησαν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ Ἐπικ νὸς τοῦ Ἡρακλείου (*Herculanum*)[6]. Φιλόδημος ἐγένετο μαθητὴς Ζήνωνος τοῦ Σιδωνίου καὶ δι Ῥώμῃ, διότι ὁ *L. Calpurnius Piso Caesonius* νετο ὕπατος τῷ 58 π. Χ., παρέσχεν αὐτῷ προστασ τῶν πρώτων δεκαετηρίδων τοῦ ἡμετέρου αἰῶνος μόνον οἱ ἔπαινοι τοῦ Κικέρωνος, ὅστις ὀνομάζει αὐ *simum virum*, ἀλλ' ἀνεκαλύφθησαν τριάκοντα κ τούτου[8]. Ἐξ αὐτῶν μόνον ἓν μέρος ἐξεδόθη, διότι γίστη δυσκολία περὶ τὴν ἀνάγνωσιν. Ἡ σπουδαιο πραγματεία εἶναι ἡ Περὶ εὐσεβείας[9]. Πλὴν τ τείας ταύτης ἐδημοσιεύθησαν ἢ ἐγένοντο γνωσταὶ ἄ

---

[1]) § 18-25 καὶ 42-57. [2]) Philipp. V, 5, 13. Παράβαλ 1.350. [3]) § 25-41. [4]) Cicer. Epist XIII, 1. [5]) Serv. ad [6]) Ὅρα Gomperz, Herculanische Studien, Leipzig 1866. Pison. 28. Παράβαλλ. Susemihl II, 267. [8]) Zeller III², [9]) Christ 498.

ἢ τμήματα τούτων, ὡς Περὶ μουσικῆς[1], *Περὶ κακιῶν τῶν ἀντικειμένων ἀρετῶν*[2], *Περὶ ῥητορικῆς, ὶ ὀργῆς*[3], *Περὶ παθῶν, Περὶ θεῶν, Περὶ τοῦ ' Ὅμηρον ἀγαθοῦ βασιλέως*[4], *Περὶ θανάτου, ὶ χάριτος, Περὶ σημείων καὶ σημειώσεων*[5] *καὶ ι. Οὐχὶ δὲ μικρὸν ἐνδιαφέρον παρέχει ἡ πραγματεία αὐτοῦ ὶ ποιημάτων*[6]. *Διότι ὁ Φιλόδημος δὲν ἦτο μόνον φιλό-ς, ἀλλὰ καὶ ποιητὴς συντάξας οὐχὶ ὀλίγα ἐπιγράμματα, ἀνέθετο τῷ προστάτῃ αὐτοῦ Πίσωνι*[7]. *Ἐκ τούτων διετη-σαν εἴκοσι καὶ τέσσαρα ἐν τῇ Παλατινῇ Ἀνθολογίᾳ*[8].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ΄.

ΠΕΡΙ ΚΥΝΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΡΩΜΑΪΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΜΕΧΡΙ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ.

Ἡ στοὰ παρήχθη, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται, ἐκ τῆς αἱ-ος τῶν κυνικῶν, ἣν Ζήνων ὁ Κιτιεὺς ἔτρεψεν εἰς εὐγενε-ν καὶ ὑψηλοτέραν ὁδόν. Ἐφ' ὅσον μεγάλοι στωϊκοὶ φιλό- ἤκμαζον, τὰ δόγματα αὐτῶν ἀπεῖχον τῶν τῆς κυνικῆς εως. Κατ' ὀλίγον ὅμως οἱ στωϊκοὶ ἠμέλησαν πολλῶν κλά-ῆς φιλοσοφίας καὶ ἐθεώρησαν ταύτην οὐχὶ ὡς προϊὸν με-

---

Gomperz, Zu Philodems Büchern v. d. Musik, Wien 1885. [2]) Ad Philodemi librum X *Περὶ κακιῶν* et Theophr. *Χαρ. ἠθ.* Mne-. F. II, 1874 *ἐν σελίδι* 28-72. [3]) Zilch, Observationum de Philo-*Περὶ ὀργῆς* libri specimen, Marburg 1866 *Παράβαλλ. καὶ* Cobet s. 1878 *ἐν σελίδ.* 373-386. [4]) Bücheler, Philodem. über das Ho-e Fürstenideal, Rhein. Mus. 1887 *ἐν σελίδι* 198-208. [5]) R. Phi-, De Philodemi libro qui est *Περὶ σημ. κτλ.* Berl. 1881. [6]) Düb-agmenta Philodemi *Περὶ ποιημάτων*, Paris 1840. [7]) Horat. sat. 0. [8]) Susemihl II, 277.

λέτης, ἀλλ' ὡς ψιλὴν ἄσκησιν. Διὰ τοῦτο δικαίως λ
ler[1], *ὅτι, ὅτε ἠμελήθη ἡ θεωρητικὴ κύρωσις τῆς*
στοὰ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν κυνικὴν αἵρεσιν. Οὕτως ἡ φ
ἐπιστήμης ἐγένετο εὐστάθεια ἤθους. Ὁ κυνικὸς φιλ
ἐξῆγε τοὺς κανόνας τοῦ βίου αὐτοῦ ἐκ τῆς μελέτης
τῶν ὄντων καὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ περιώριζε
ἐνέργειαν ἐν τῇ προσωπικῇ αὐτοῦ ῥοπῇ πρὸς τὴν ἀρ
κυνικοὶ ἠδύναντο νὰ ἦναι καὶ οἱ μηδεμιᾶς φιλοσοφι
σεως τυχόντες. Διότι οὗτοι μετὰ καταφρονήσεως λ
πάσης ἐπιστημονικῆς ἐνεργείας περιώριζον τὴν σο
ἐν τῇ ἀπαλλαγῇ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ ἀνωφελῶν ἀ
παρίσταντο ὡς ἐπιθεωρηταὶ τῆς ἠθικῆς οἰκτείροντ
θρώπους διὰ τὰ παρὰ τούτων νομιζόμενα εὐδαιμο
σκευάσματα[2]. *Βεβαίως ὑπῆρχον εὐγενεῖς κυνικοί,*
μῶναξ, ἀλλ' οἱ πλεῖστοι φέροντες πώγωνα, πηρίδιον
πίνοντες καὶ τρώγοντες ὅ,τι ἂν εὕρωσιν[3], *ἔχοντες*
κρείττονα τῶν κυνῶν, ῥυπαρὰ φέροντες ἱμάτια εἰ
τὴν ἀναίδειαν καὶ ἐλοιδόρουν ἀκαίρως τοῖς ἀπαντῶσ
δὲ ἐταπεινοῦντο εἰς ἐπαίτας καὶ παρασίτους εἰσδύοντ
τοι ἀναιδῶς εἰς τὰς οἰκίας, ὡς ὁ Φαώνιος εἰς τὴν τ
καὶ Βρούτου[4]. *Τοιαῦτα πράττοντες κατῄσχυναν οὐ*

---

1) *Ἐν τόμ.* III[2], 1, 685. 2) *Λουκιαν. Κυνικ.* 544 «*Τὰ*
καὶ τίμια καὶ εὐδαιμονικὰ παρασκευάσματα, ἐφ' οἷς ἀγάλλεσθ
ὑμῖν ταῦτα κακοδαιμονίας καὶ ταλαιπωρίας παραγίνεται. Σ
βούλει, τὸν πολύευκτον χρυσόν, σκόπει τὸν ἄργυρον, σκόπει τὰς
λυτελεῖς, σκόπει τὰς ἐσθῆτας τὰς ἐσπουδασμένας, σκόπει τὰ τούτ
πάντα, πόσων πραγμάτων ἐστὶν ὤνια, πόσων πόνων, πόσ
μᾶλλον δὲ αἵματος καὶ θανάτου καὶ διαφθορᾶς ἀνθρώπων π
ὅτι πλέοντες ἀπόλλυνται διὰ ταῦτα πολλοὶ οἱ ζητοῦντες καὶ δημιου
πάσχουσιν, ἀλλ' ὅτι καὶ πολυμάχητά ἐστι καὶ ἐπιβουλεύετε ἀλλή
καὶ φίλους φίλοι καὶ πατράσι παῖδες καὶ γυναῖκες ἀνδράσιν».
III, 22, 50. 4) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Βρούτ.* 34 «*Βίᾳ δὴ τό*

τούς, ἀλλὰ καὶ τὴν φιλοσοφίαν, ἧς τὸ προσωπεῖον περιεβάλλοντο.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς λοιπὸν τοῦ πρώτου αἰῶνος μ. Χ. ἀνεφάνησαν αὖθις οἱ κυνικοί. Ἐν τοῖς πρώτοις τάσσεται ὁ Δημήτριος, ὅστις ἦτο σύγχρονος καὶ φίλος τοῦ Σενέκα[1]. Τὴν λιτότητα τούτου ἐθαύμαζεν ὁ Ῥωμαῖος φιλόσοφος. Ἀλλ' ὁ Δημήτριος καταφρονητὴς ὢν τῆς ἐπιστήμης δὲν παρήγαγε γενναῖόν τι καὶ διακρίνεται μόνον κατὰ τὴν τραχύτητα, μεθ' ἧς ἐξήγγελλε τὰ ἀξιώματα τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ. Ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Δομιτιανοῦ ἢ τοῦ Τραϊανοῦ ἔζη Δίδυμος ὁ ἐπικαλούμενος Πλανητιάδης, ὅστις παρὰ Πλουτάρχῳ[2] μετὰ παρρησίας λέγει κατὰ τῶν χρηστηρίων, ὅτι προεβάλλοντο τῷ θεῷ αἰσχρὰ καὶ ἄθεα ἐρωτήματα. Μετὰ μείζονος τόλμης Οἰνόμαος ὁ Γαδαρεὺς ἔλεγε κατὰ τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας[3]. Οὗτος ἦτο ἀμαθὴς καταφρονητὴς τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων καὶ ἐτίμα μόνον τὴν ἐλευθερίαν τῆς θελήσεως, ἣν ἐθεώρει ὡς βάσιν τοῦ βίου. Ἐκ τοῦ συγγράμματος τούτου, ὅπερ ἐπεγράφετο Γοήτων φώρα καὶ δι' οὗ ὁ συγγραφεὺς ἀπεκάλυπτε τὰς ἀπάτας τῶν μάντεων, διετήρησε μέχρις ἡμῶν μέγα ἀπόσπασμα ὁ Εὐσέβιος[4]. Ὁ Σουΐδας[5] παραδίδει ἡμῖν, ὅτι ὁ Οἰνόμαος ἔγραψε Περὶ κυνισμοῦ, Πολιτείαν, Περὶ τῆς καθ' Ὅμηρον φιλοσοφίας καὶ ἄλλας πραγματείας.

Εὐγενέστατος τύπος κυνικοῦ φιλοσόφου ἦτο Δημῶναξ ὁ Κύπριος, ὅστις εἰς ἐπιφανῆ οἶκον τῆς πατρίδος αὐτοῦ ἀνή-

---

των διωσάμενος (ὁ Φαώνιος) τὰς θύρας εἰσῆλθε μετὰ πλάσματος φωνῆς.... Ἐφ' οἷς ὁ μὲν Κάσσιος ἐγέλασεν, ὁ δὲ Βροῦτος ἐξέβαλεν αὐτὸν ἁπλόκυνα καὶ ψευδόκυνα προσαγορεύων„. [1]) Epist. 20, 9. Dial. X. 14, 5. [2]) Περὶ τῶν ἐκλελοιπ. Χρηστηρ. 7. [3]) Ἰουλιαν. VII, 209 Β καὶ VI, 199 Α. Παράβαλλ. Saarmann, De Oenomao Cadarensi Diss. 1887. [4]) Ἐν Εὐαγγελ. προπαρ. V, 19-36. Παράβαλλ. Jak. Bernays, Lukian und die Kyniker ἐν σελίδ. 35. [5]) Ἐν λ.

κων ὥρμησε πρὸς φιλοσοφίαν, ἄνευ παρακελεύσεως
ἐγένετο δὲ κοινωνὸς ταύτης ἀνίπτοις ποσίν, ἀλλ' εἶχεν
μελέτας ποιητῶν. Ἐπειδὴ δ' ἐκοσμεῖτο διὰ πολλῶν ἀ
πᾶτο ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων καὶ αἱ μὲν ἀρτοπώλιδες
αὐτῷ ἄρτους, οἱ δὲ παῖδες ὀπώρας[1]*. Ἔθανε δὲ ἀπ*
φῆς ἄνοσος, ἄλυπος, οὐδένα ἐνοχλήσας καὶ τοῖς φ
μος γενόμενος. Τοῦτον θανόντα οἱ Ἀθηναῖοι ἔθαψ
μεγαλοπρεπῶς καὶ ἐπὶ πολὺ ἐπένθησαν[2]*. Ὁ Δημῶ*
ἑαυτὸν κυνικόν, ἦτο ὅμως ἐκλεκτικός, διότι πολλὰ κ
ὡμοίαζε μὲν τῷ Σωκράτει, ἀλλὰ κατὰ τὸ σχῆμα
στώνην τοῦ βίου ἐζήλου τὸν Σινωπέα[3]*. Δὲν εἶχε τὴ*
οὔτε τὸ σκυθρωπὸν τῶν ἐπιτιμήσεων τοῦ Σωκράτους[4]
αναστροφὴ αὐτοῦ ἦτο μεστὴ χάριτος. Οὕτω τὴν τρ
κυνισμοῦ ἐμετρίασε[5]*. Διὰ τοῦτο ὁ Περεγρῖνος ἔλεγε*
οὐ κυνᾷς, ἀλλ' οὗτος ἀπεκρίνετο· Περεγρῖνε,
θρωπίζεις[6]*. Καὶ οὗτος ὅμως δὲν εἶχεν ἐπιστημο*
ἀλλὰ μόνον εὐγένειαν ἐν τῇ πράξει[7]*. Πρὸς τοῦ*
Περεγρῖνος ὁ ἐπικαλούμενος Πρωτεύς, ὅστις
πηδήσας εἰς τὴν πυρὰν ἐκάη ἐξ ἀβελτηρίας καὶ δ
Οὕτως ἐν τῇ πολυανθρωποτάτῃ τῶν Ἑλληνικῶν
τὸν κυνισμὸν μέχρις ἐσχάτης ἀπονοίας ἐξέτεινε. Τὴ
ταύτην κατὰ πᾶσαν πιθανότητα διεκόσμησεν ὁ Λου
δὲν ἔπλασεν.

Ἐπειδὴ ἡ αἵρεσις τῶν κυνικῶν δὲν ἀπήτει με
δάς, ἀλλ' ἤρκει καὶ ὁ κοινὸς ἄνθρωπος ὁ ἔχων
ἤθους καὶ περισσὴν ἀναίδειαν, διήρκεσε μακρὸν
πέρα τοῦ ὁρίου τῆς περιόδου, περὶ ἧς ἐνταῦθα

---

[1]) *Λουκιαν. ἐν βίῳ Δημώνακτ* 63. [2]) *Αὐτόθι* 66. [3]) *.*
τόθι. [5]) *Αὐτόθι* 5. [6]) *Αὐτόθι* 21. [7]) *Παράβαλλ.* Zell
[8]) *Λουκιαν. Περὶ τῆς Περεγρίν. τελευτ.* 326.

ι. Περὶ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ τετάρτου αἰῶνος μ. Χ. ρχον οὐχὶ ὀλίγοι κυνικοί, ὡς ὁ Ἡράκλειος, ὁ Ἀσκληδης, ὁ Ἰφικλῆς καὶ ἄλλοι, ἀλλ' ἦσαν ἀμαθεῖς[1]. Κατὰ ων ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς ἔγραψε δύο λόγους· Εἰς τοὺς ιδεύτους κύνας καὶ Πρὸς Ἡράκλειον κυνικόν, ς κυνιστέον. Κατὰ τὰς ἀρχὰς δὲ τοῦ ἕκτου αἰῶνος ὑπῆρἐν Ἀθήναις κυνικὸς ἀσκητὴς Σαλούστιος ὀνομαζόμε- Οἱ τρόποι τῶν κυνικῶν ἐπέδρασαν ἐπὶ τῶν μοναχῶν καὶ ὁ Ἰουλιανὸς παρέβαλεν ἐκείνους πρὸς τοὺς ἀποτακτις τῶν Χριστιανῶν. Βεβαίως τὴν εὐστάθειαν τοῦ ἤθους καὶ ταιτικὸν ἔχουσι κοινά, ἀλλ' ὑπάρχουσι καὶ πολλαὶ διαφοραί. ιοναχοὶ εἶχον τὴν σεμνότητα, οὗτοι δὲ τὴν ἀλαζονείαν καὶ ῶν μοναχῶν πλεῖστοι ἐγένοντο συγγραφεῖς μεγάλοι καὶ διαιεῖς μελῳδοί, ἐν ᾧ οἱ κυνικοὶ κατεφρόνουν τῆς παιδείας λίγοι συνέγραψαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

ΙΕΡΙ ΣΚΕΠΤΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΡΩΜΑΪΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΜΕΧΡΙ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ.

Η σκέψις, ἥτις ἄλλοτε ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς Ἀκαδημείας, γενεὰς μετὰ τὸν Τίμωνα ἐξηφανίσθη[2]. Εἴκασαν μέν τινες, ὗτος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἵδρυσε διαρκῆ Πυρρώνειον σχολήν[3], ἡ εἰκασία αὕτη δὲν φαίνεται πιθανή. Διότι κατὰ Διογένη Λαέρτιον[4] Πτολεμαῖος ὁ Κυρηναῖος ἀνενέωσε τὴν

Zeller III², 1, 693 σημ. 2. ²) Zeller III², 2, 1. ³) Pappenhein tz der Schule der Pyrrhoneischen Skeptiker, Arch. f. Gesch. der I, 1888 ἐν σελίδ. 37-53. ⁴) Ἐν βιβλ. IX, 115.

φιλοσοφικὴν ταύτην αἵρεσιν. Περὶ τούτου ὅμως οὐδὲν στερον γινώσκομεν. Γνωστότερος τούτου ἐγένετο Αἰ μος ὁ ἐκ Κνωσοῦ ἢ ἐξ Αἰγῶν καταγόμενος καὶ δι ἴσως τὴν τιμὴν τῆς ἀνιδρύσεως τῆς σχολῆς ὁ Εὐσέβι δίδει αὐτῷ. Οὗτος διδάσκαλον ἔσχε τὸν Ἡρακλείδην, ραδίδει ἡμῖν Διογένης ὁ Λαέρτιος[2]. *Ὁ Αἰνησίδημος ὀκτὼ βιβλία Πυρρωνείων λόγων*[3], *Κατὰ σοφία ζητήσεως καὶ Ὑποτύπωσιν εἰς τὰ Παρρώνε πρώτην πραγματείαν ὁ φιλόσοφος προσεφώνησε τῷ μαϊκῷ Λευκίῳ Τοβέρωνι*[4]. *Ἐν τῷ πρώτῳ λόγῳ δεικ διαφορὰν τῶν Ἀκαδημαϊκῶν πρὸς τοὺς Πυρρωνείο ἐκεῖνοι μὲν εἶναι δογματικοί, οὗτοι δ' ἀπορητικοὶ κα δόγματος ἀπολελυμένοι*[5]. *Ἐπίστευον δ' οἱ περὶ τὸν Α μον, ὅτι ἡ σκέψις αὐτῶν ἄγει εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ἡ του*[6]. *Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ὁ Κνώσιος φιλόσοφος ἐνόμιζε δὲν ὑπάρχει βέβαιον εἰς κατάληψιν, οὔτε δι' αἰσθήσεως, νοήσεως*[7], *Ἔλεγε δὲ καὶ δέκα τρόπους, καθ' οὓς τὰ ὑπ παραλλάσσοντα φαίνονται, π. χ. ἡ αὐτὴ μορφὴ κατὰ τὰ κάτοπτρα ἀλλοία θεωρεῖται*[8]. *Τοῖς δέκα τούτοις τρ Ἀγρίππας παρεισήγαγε πέντε ἄλλους*[9].

---

[1]) *Ἐν Εὐαγγ. προπ.* XIV, 18, 29. 673 d "*μηδενὸς δ' ἐπισ αὐτῶν, ὡς εἰ μηδὲ ἐγένοντο τὸ παράπαν, ἐχθὲς καὶ πρῴην ἐν Ἀ τῇ κατ' Αἴγυπτον Αἰνησίδημός τις ἀναζωπυρεῖν ἤρξατο τὸν ὕθλο*
[2]) *Ἐν βιβλ.* IX, 115. [3]) *Σέξτ. πρὸς μαθηματ.* VIII, 215. *βιβλ.* 212. [5]) *Αὐτόθι* [6]) *Σέξτ. Πυρρων. ὑποτυπ.* I. 210 "*Ἐπεὶ τὸν Αἰνησίδημον ἔλεγον, ὁδὸν εἶναι τὴν σκεπτικὴν ἀγωγὴν ἐπὶ τὴν τειον φιλοσοφίαν, διότι προηγεῖται τοῦ τἀναντία περὶ τὸ αὐτὸ ὑπ τἀναντία περὶ τὸ αὐτὸ φαίνεσθαι, καὶ οἱ μὲν σκεπτικοὶ φαίνεσθ τἀναντία περὶ τὸ αὐτό, οἱ δὲ Ἡρακλείτειοι ἀπὸ τούτου καὶ ἐπὶ τὰ αὐτὰ μετέρχονται, φαμὲν πρὸς τούτους*". *Παράβαλλ.* Pappenh angebliche Heraklitismus des Skeptikers Aenesidemus, Berlin Susemihl II, 340. [7]) *Φώτ. ἐν βιβλ.* 212. [8]) *Ὅρα* K. Göbel, Di dung der Skepsis des Aenesidemus durch die zehn Tropen, Biele
[9]) *Διογέν. Λαέρτ.* IX, 88.

Τὰ διδάγματα τοῦ Πύρρωνος καὶ τοῦ Αἰνησιδήμου γινώσκομεν ἐκ τῶν συγγραμμάτων Σέξτου τοῦ Ἐμπειρικοῦ, ὅστις ἔζη ὀλίγον χρόνον πρὸ Διογένους τοῦ Λαερτίου. Ἐπειδὴ δ' ὁ Γαληνὸς δὲν μνημονεύει τούτου, εἰ καὶ εἶχε πρὸς τοῦτο ἀφορμήν, εἰκάζεται, ὅτι δὲν ἔγραψε πρὸ αὐτοῦ[1]. *Φαίνεται λοιπόν, ὅτι ἡ συγγραφὴ τούτου ἐγένετο τὸ 180—200 μ. Χ. Ὁ Σέξτος διδάσκαλον ἔσχεν Ἡρόδοτον τὸν Ταρσέα καὶ μαθητὴν τὸν Σατορνῖνον*[2]. *Τὸν Σέξτον τοῦτον δὲν πρέπει νὰ συγχέωμεν οὔτε μετὰ τοῦ Χαιρωνέως Σέξτου, ὅστις ἦτο ἀδελφιδοῦς τοῦ Πλουτάρχου καὶ διδάσκαλος τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου, οὔτε μετὰ τοῦ ἱστορικοῦ Σέξτου τοῦ Ἀφρικανοῦ. Ὁ ἡμέτερος φιλόσοφος ἦτο ἰατρὸς ἀκολουθῶν τῇ ἐμπειρικῇ ἰατρικῇ καὶ ἐντεῦθεν ἔσχε καὶ τὸ ἐπίθετον ἐμπειρικός. Ὅτε δ' οὗτος ἦτο νέος, ἔγραψε περὶ ἰατρικῶν ἐν τῷ συγγράμματι, ὅπερ ἐπεγράφετο Ἰατρικὰ ὑπομνήματα ἢ Ἐμπειρικὰ ὑπομνήματα*[3]. *Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ οἱ πλεῖστοι ὀπαδοὶ τῆς νέας Πυρρωνείου σχολῆς ἦσαν ἰατροί, ὡς Μηνόδοτος ὁ Νικομηδέως καὶ ὁ Σατορνῖνος*[4]. *Καὶ ὁ Γαληνός, περὶ οὗ ἔσται λόγος ἐν τοῖς ἔπειτα, ἦτο ἰατρὸς καὶ φιλόσοφος. Ἡ ἐμπειρικὴ σχολὴ τῶν ἰατρῶν κατ' ἐξοχὴν ἔκλινε πρὸς τὴν σκεπτικὴν αἵρεσιν, διότι οὗτοι εἶχον πολλὰς ἀμφιβολίας περὶ τῶν αἰτιῶν τῶν νόσων καὶ τῶν δραστικῶν δυνάμεων τῶν φαρμάκων*[5]. *Τοῦ Σέξτου περιῆλθον εἰς ἡμᾶς δύο συγγράμματα ἀκέραια, αἱ Πυρρώνειοι ὑποτυπώσεις ἐκ τριῶν βιβλίων συνιστάμεναι καὶ τὰ Σκεπτικά, ἅπερ κοινῶς ἐπιγράφονται Πρὸς μαθηματικούς*[6]. *Ἀλλ' ἡ ἐπιγραφὴ*

---

[1]) Christ 586. [2]) *Διογέν. Λαέρτ.* IX, 116 *„Ἡροδότου δὲ διήκουσε Σέξτος ὁ ἐμπειρικός, οὗ καὶ τὰ δέκα τῶν σκεπτικῶν καὶ ἄλλα κάλλιστα. Σέξτου δὲ διήκουσε Σατορνῖνος ὁ Κυθηνᾶς, ἐμπειρικὸς καὶ αὐτός“*. [3]) *Σέξτ. Πρὸς γραμμ.* 61. [4]) *Διογέν. Λαέρτ.* VII, 116. [5]) *Ὅρα* Zeller III², 2, 8. [6]) Pappenheim, De Sext. Empirici librorum numero et ordine, Berl. 1874 *καὶ* Haas, Über die Schriften des Sext. Empirikus, Progr. von Burghausen 1883.

αὕτη ἁρμόζει μόνον εἰς τὸ πρῶτον μέρος τοῦ συγγρά Τὸ ἔργον τοῦτο συνίσταται ἐξ ἕνδεκα βιβλίων, ἐξ ὧν ἓξ πρῶτα ἀποτείνονται πρὸς τοὺς διδασκάλους τῶν ἐγ μαθημάτων, δηλ. τῆς γραμματικῆς, τῆς ῥητορικῆς, τῆς τρίας, τῆς ἀριθμητικῆς, τῆς ἀστρολογίας καὶ τῆς μουσι δὲ λοιπὰ πέντε ἀποτείνονται Πρὸς τοὺς δογματικο λοσόφους, ἤτοι πρὸς τὰ τρία κύρια μέρη τῆς δογματική σοφίας, τὴν λογικήν, φυσικὴν καὶ ἠθικήν[1]. *Τὰ πέντε το βλία θεωροῦνται ὡς συμπλήρωμα τῶν Πυρρωνείων ὑπ σεων. Τὰ δύο μνημονευθέντα συγγράμματα, ὧν ἡ γλῶσ ξηρά, δικαίως τάσσονται ἐν τοῖς σπουδαίοις βοηθήμ ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας. Ἐν τοῖς χειρογράφοις πλὴν τ τούτων συγγραμμάτων φέρονται καὶ πέντε ἠθικοὶ λόγοι ρικῇ διαλέκτῳ, ἀλλ' εἰκάζεται, ὅτι εἶναι ἔργον Σέξτου το ρωνέως*[2], *περὶ οὗ ἄρτι εἴρηται.*

Εἰ καὶ ὁ Φαβωρῖνος ἔτασσεν ἑαυτὸν ἐν τοῖς Ἀκα κοῖς, ὅμως τίθεται ἐν τοῖς Σκεπτικοῖς· διότι τὸ ἄριστο σύγγραμμα εἶχεν ὑπόθεσιν τοὺς Πυρρωνείους[3]. *Οὗτος γετο ἐξ Ἀρλεάτου τῆς Γαλλίας, ἦτο ἑρμαφρόδιτος*[4] *κα ρεῖται ὡς ὁ πολυμαθέστατος φιλόσοφος τῶν χρόνων τοῦ ανοῦ. Ἐπειδὴ δ' ἦτο ἀντίζηλος τοῦ αὐτοκράτορος ἐν τῇ ρικῇ, συνδραμόντες οἱ ἐν τέλει ἔρριψαν τὴν ἐν Ἀθήναις εἰκόνα τούτου*[5]. *Κατ' ἐξοχὴν ὅμως ὁ Φαβωρῖνος διεκρίθ τὴν ἠχηρὰν φωνήν, ὅπερ συμβαίνει ἐνίοις τῶν ῥητόρω Γαλάτης φιλόσοφος εἶχεν ἀντιζήλους φιλοτιμίας πρὸς τὸ*

---

[1]) *Διογένης ὁ Λαέρτιος* (VII, 116) *μνημονεύει δέκα βιβλίων, ἀλ νεται, ὅτι αἱ δύο πραγματεῖαι πρὸς τοὺς μαθηματικοὺς καὶ πρὸς το μέτρας ὡς συγγενεῖς ἦσαν συνδεδεμέναι ἐν ἑνὶ βιβλίῳ.* [2]) Christ 587. [3]) *Φιλόστρατ.* I, 8, 6 „*τοὺς φιλοσοφουμένους αὐτῷ τῶν λό ἄριστοι οἱ Πυρρώνειοι*" *Παράβαλλ.* Zeller III², 2, 52. [4]) *Σου* [5]) *Φιλόστρατ, ἐν σελίδ.* 490.

τερον Πλούταρχον[1]. *Ἀλλ' ἡ ἀντιζηλία δὲν κατέληπτεν εἰς ἔχθραν, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Χαιρωνεὺς ἀνέθετο τῷ Γαλάτῃ τὴν Περὶ τοῦ πρώτου ψυχροῦ πραγματείαν καὶ τὴν Περὶ φιλίας, ἥτις ἀπώλετο. Καὶ ὁ Φαβωρῖνος εἶχε γράψει διατριβήν, ἐπιγραφομένην Πλούταρχος ἢ Περὶ τῆς Ἀκαδημικῆς διαθέσεως. Πλὴν ταύτης συνέταξε λόγου ἄξια συγγράμματα, ὡς Παντοδαπὴν ὕλην, Ἀπομνημονεύματα, Πυρρωνείους τρόπους, Περὶ τῆς Ὁμήρου φιλοσοφίας καὶ ἄλλα. Ὁ συγγραφεὺς ἦτο ἀττικιστής*[2], *ἀλλὰ τὸ λεκτικὸν αὐτοῦ χαρακτηρίζεται ὡς ἀσθενές. Δὲν δυνάμεθα ὅμως ἀσφαλῶς νὰ κρίνωμεν, διότι τὰ ἔργα τοῦ πολυγράφου συγγραφέως ἀπώλοντο.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ΄.

ΠΕΡΙ ΝΕΩΝ ΠΥΘΑΓΟΡΕΙΩΝ.

Κατὰ τὸν τέταρτον π. Χ. αἰῶνα ἡ Πυθαγόρειος σχολὴ ἐξηφανίσθη[3], *ἀλλὰ τὰ Πυθαγόρεια μυστήρια συνδεδεμένα μετὰ τῶν Ὀρφικῶν διέμενον καὶ ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὡς γίνεται δῆλον ἐν τοῖς ποιηταῖς τῆς μέσης κωμῳδίας. Ὁ Ἀντιφάνης*[4] *καὶ ὁ Ἄλεξις*[5] *λέγουσιν, ὅτι οἱ Πυθαγορίζοντες δὲν τρώγουσιν ἔμψυχα οὐδὲ πίνουσιν οἶνον, ἀλλὰ τούτοις ἤρκουν αἱ ἰσχάδες, τὰ στέμφυλα, ὁ τυρὸς καὶ ποτήριον ὕδατος.*

---

1) *Πλούταρχ. Συμποσ. προβλ.* VIII, 10. 2) *Γαλην. Περὶ ἀρίστης διδασκαλ. Β'*. 17. 3) *Διόδωρ. Σικελ.* XV, 76. 4) *Παρ' Ἀθην. Δ*, 161·

Πρῶτον μὲν ὥσπερ πυθαγορίζων ἐσθίει
ἔμψυχον οὐδέν, τῆς δὲ πλείστης τοὔβολοῦ
μάζης μελαγχρῆ μερίδα λαμβάνων λείπει.

5) *Αὐτόθι* 161 C·

Ἡ δ' ἐστίασις ἰσχάδες καὶ στέμφυλα
καὶ τυρὸς ἔσται· ταῦτα γὰρ θύειν νόμος
τοῖς πυθαγορείοις.

Λοιπὸν ἡ Πυθαγόρειος αἵρεσις ἐξηλείφθη μὲν ὡς σχολή, διέμεινεν ὅμως ὡς θρήσκευμα. Οἱ Πυθαγορίζοντες ἐπέδρασαν καὶ ἐπὶ τῶν Ἐσσαίων καὶ ἐπὶ τῶν Θεραπευτῶν τῶν Ἰουδαίων, διότι ἡ συγγένεια τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας πρὸς τὴν Ἰουδαϊκὴν αἵρεσιν εἶναι καταφανής[1]. *Δὲν δύναται δὲ νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ὁ Ἐσσαϊσμὸς παρήχθη ἐκ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, διότι ἐν τοῖς σπουδαιοτάτοις ἀντίκειται πρὸς τοῦτον. Ποῦ μὲν ἐγένετο ἡ ἐπίδρασις, δὲν εἶναι γνωστόν, εἰκάζεται δ' ὅμως, ὅτι ἐν Αἰγύπτῳ. Διότι ἐνταῦθα ἡνώθη ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία μετὰ τῆς Ἰουδαϊκῆς θεολογίας. Σημειωτέον δ', ὅτι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἡ Πυθαγόρειος φιλοσοφία δὲν διετηρήθη καθαρὰ καὶ ἀμιγής, ἀλλ' ἐγένετο ἐκλεκτική. Διότι ἔλαβε στοιχεῖα καὶ ἐκ τῆς Ἀκαδημείας, ἐκ τῆς στοᾶς καὶ ἐκ τῆς αἱρέσεως τῶν περιπατητικῶν. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ νέοι Πυθαγόρειοι ἤθελον νὰ φαίνωνται γνήσιοι τοῦ Πυθαγόρου μαθηταί, συνέγραψαν πολλὰ συγγράμματα, ἅπερ ἀπέδωκαν τῷ Ἀρχύτᾳ ἢ καὶ αὐτῷ τῷ ἱδρυτῇ τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς.*

Ἐπειδὴ λοιπὸν οἱ νέοι Πυθαγόρειοι δὲν ἐξέδιδον τὰ συγγράμματα διὰ τοῦ ἰδίου ὀνόματος, οἱ Ἕλληνες ἱδρυταὶ τῆς νέας ταύτης σχολῆς διέμειναν ἄγνωστοι. Ἐν τοῖς Ῥωμαίοις ὅμως ἀρχαιότατοι ἀντιπρόσωποι ταύτης εἶναι ὁ φίλος τοῦ Κικέρωνος Νιγίδιος Φίγουλος[2] *καὶ ὁ Π. Βατίνιος. Ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων πρῶτος Ἀλέξανδρος ὁ Πολυΐστωρ, ὅστις ἔζη κατὰ τὸν πρῶτον π. Χ. αἰῶνα, μετεχειρίσθη τὰ τοιαῦτα τῶν Πυθαγορείων ὑπομνήματα*[3]. *Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην συνετάχθη καὶ*

---

[1]) *Περὶ τούτων πραγματεύεται διὰ μακρῶν ὁ* Zeller III², 2, 234 *καὶ ἑξῆς.*
[2]) *Ὅρα* Herrtz, De P. Nigidii Fig. Studiis atque operibus, Berl. 1845 *καὶ* Klein, Quaest. Nigidianae, Bonn 1861. *Παράβαλλ.* Zeller III², 2, 79.
[3]) *Διογέν. Λαέρτ.* VIII, 24 *„Φησὶ δὲ καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἐν ταῖς τῶν φιλοσόφων διαδοχαῖς, καὶ ταῦτα εὑρηκέναι ἐν Πυθαγορικοῖς ὑπομνήμασιν„.*

ἡ πραγματεία Περὶ τῆς τοῦ παντὸς φύσεως, ἥτις ἀπεδόθη τῷ ἀρχαίῳ μαθητῇ τοῦ Πύθαγόρου, τῷ Λουκανῷ Ὀκέλλῳ[1]. *Τὸ βιβλίον τοῦτο διαιρεῖται εἰς τέσσαρα κεφάλαια, ἐξ ὧν τὰ μὲν τρία πρῶτα ἔχουσιν ὑπόθεσιν τὰ προβλήματα τῆς ἀϊδιότητος καὶ ἀφθαρσίας τοῦ κόσμου, τὸ δὲ τέταρτον περιλαμβάνει ζητήματα ἠθικά. Οἱ κριτικοὶ συμφωνοῦσιν, ὅτι τὸ ἔργον εἶναι ὑποβολιμαῖον. Εἰκάζεται δ', ὅτι συνετάχθη ὑπὸ τῶν περιπατητικῶν· διότι ἔχει καὶ ὁμοιότητα πρὸς τὴν πραγματείαν Νικολάου τοῦ Δαμασκηνοῦ, Περὶ τοῦ παντός*[2]. *Ὡσαύτως τῷ Πυθαγορείῳ Ἀρχύτᾳ πολλὰ συγγράμματα ὑπεβλήθησαν, ὡς τὸ Περὶ ἀρχῶν, Περὶ τοῦ ὄντος*[3].

Τοῖς Πυθαγορείοις ἀνήκουσι καὶ οἱ καλούμενοι Σέξτειοι ἐκ τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς αἱρέσεως. Οὗτος ὠνομάζετο Κόϊντος Σέξτιος, ἐγεννήθη τῷ 70 π. Χ. καὶ ἀνῆκεν εἰς ἐπιφανῆ τῆς Ῥώμης οἶκον, ἀλλ' ἀφεὶς τὰς τιμὰς καὶ τὰς ἀρχὰς ὥρμησεν εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Ἡ φιλοσοφικὴ αὕτη αἵρεσις γεννᾶται περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ πρώτου αἰῶνος μ. Χ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἱδρυτοῦ προΐσταται τῆς σχολῆς ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Ὀπαδοὶ τῆς αἱρέσεως τοῦ Σεξτίου ἐγένοντο Σωτίων ὁ Ἀλεξανδρεὺς καὶ ὁ μαθητὴς τούτου Σενέκας, ὁ Κορνήλιος Κέλσος καὶ ἄλλοι[4]. *Ἡ φιλοσοφικὴ αὕτη αἵρεσις ἐσκόπει τὴν καθαρότητα τοῦ ἠθικοῦ βίου καὶ τὴν ἐγκράτειαν*[5]. *Τὰ διδάγματα τούτων κατετάχθησαν ἐν βραχείαις γνώμαις*[6], *αἵτινες ἀπώλοντο ἐν τῷ πρωτοτύπῳ. Διετηρήθησαν ὅμως λείψανα τούτων ἐν τῇ Λατινικῇ καὶ τῇ Συριακῇ μεταφράσει.*

---

[1]) *Γράφεται Ὄκελλος καὶ Ὄκκελος. Τὸ βιβλίον εὕρηται ἐν τῇ συλλογῇ τῶν ἀποσπασμάτων ὑπὸ* Mullach, I, 485. [2]) Christ *ἐν σελίδ.* 580 [3]) *Τὰ ἀποσπάσμ. ὅρα παρὰ* Mullach *ἐν σελίδ.* 553. *Παράβαλλ.* Hartenstein, De Arch. Fragment. philos. Leipzig 1833 *καὶ* Zeller III², 2, 88 *σημ.* 1 [4]) Zeller III², 1, 600. [5]) Christ 579. [6]) Meinrad Ott, Charakter und Ursprung d. Sprüche des Philosophen Sextius, Rottweil 1861.

*Ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Νέρωνος ἔζη καὶ Ἀπολλώ
ἐκ Τυάνων τῆς Καππαδοκίας καταγόμενος, ὅστις ἀνή
ἐπιφανὲς γένος. Λέγεται, ὅτι κατὰ τὴν κύησιν τούτου ἐ
σθη τῇ μητρὶ Πρωτεὺς ὁ Αἰγύπτιος λέγων, ὅτι εἶναι α
κύει. Διὰ τοῦτο ἐθεωρεῖτο ὡς υἱὸς τοῦ Πρωτέως*[1]. *Ἐν
ἐγένετο ὀπαδὸς τῆς Πυθαγορείου φιλοσοφίας καὶ φαίν
ἐν τοῖς Ἀσκληπιείοις ἐδιδάχθη τὰ τῆς γοητείας. Ἀπεδή
εἰς πλείστας χώρας, εἰς τὴν Αἴγυπτον, εἰς τὴν Βαβυλῶν
τοὺς Ἄραβας, πρὸς τοὺς μάγους, τοὺς Βραχμᾶνας κ
γυμνοσοφιστάς. Ὁ θερμουργὸς οὗτος Πυθαγόρειος μετ
τητος τελῶν πολλὰ θαυμάσια καὶ γοητείας εἵλκυσε πολλο
μαστάς, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τοῦ Φιλοστράτου, ὅστις
μυθωδέστερον διεκόσμησε τὸν βίον τοῦ τερατουργοῦ*
*τὸν Σουΐδαν ἔγραψε Τελετὰς ἢ Περὶ θυσιῶν, Δ
κας, Χρησμούς, Ἐπιστολάς, Πυθαγόρου βίον.
ἡμῶν περιεσώθησαν πλείονες τῶν ἑκατὸν ἐπιστολῶν*[3],
γνησιότης τούτων ἀμφισβητεῖται[4]· *διότι ὑπὸ τοῦ Στοβαίο
σπῶνται χωρία ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Τυανέως, ἅτινα δ
σκονται ἐν ταῖς φερομέναις ἐπιστολαῖς. Πλὴν τοῦ Ἀπο
μνημονεύονται καὶ ἄλλοι Πυθαγόρειοι ζήσαντες κατὰ το
νους τούτους, δηλ. ὁ Μοδερᾶτος*[5], *ὅστις ἐπὶ Νέρωνο
Οὐεσπεσιανοῦ γενόμενος ἔγραψε Περὶ Πυθαγο
σχολῶν, καὶ Νικόμαχος ὁ Γερασηνός. Τούτο
ἡμῶν περιεσώθη ἡ Ἀριθμητικὴ εἰσαγωγὴ καὶ Ἐ
ρίδιον ἁρμονικῆς. Πυθαγόρειος εἶναι καὶ ὁ Φιλο
τος, ὅστις ἀνήκει τῷ τρίτῳ αἰῶνι. Ἐπὶ δὲ Ἀδριανοῦ*

---

1) *Σουΐδ. ἐν λ.* 2) *Παράβαλλ.* Christ *ἐν σελίδ.* 580. 3) Ὅ
Hersch. Epist. gr. *ἐν σελίδ.* 110-130. 4) *Ὅρα* Kayser, Praef
Apollon. *ἐν σελίδ.* 5 *καὶ* Westermann, De epist. script. graec, I
Πλούταρχ. Συμποσ. προβλήμ. VIII, 7, 1.

Σεκοῦνδος[1] ὁ διδάσκαλος γενόμενος Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, ἀλλ' ἀμφισβητεῖται, ἂν οὗτος ἦτο Πυθαγόρειος[2].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

ΠΕΡΙ ἘΚΛΕΚΤΙΚΩΝ.

Φιλοσοφικὴ αἵρεσις ὀνομάζεται, ὅταν ἀκολουθῇ ἰδίοις δόγμασιν· ὅταν ὅμως στερῆται τοιούτων, δὲν ἁρμόζει νὰ ὀνομάζηται τοιαύτη[3]. Κατὰ τὴν περίοδον ὅμως ταύτην πᾶσαι σχεδὸν αἱ φιλοσοφικαὶ σχολαὶ δὲν ἔμειναν ἀμιγεῖς, καθ' ἃ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴδομεν. Ὡς ἐπὶ τῆς Ἀκαδημείας ἐπέδρασεν ἡ σκέψις καὶ ἐπὶ τῆς αἱρέσεως τῶν νέων Πυθαγορείων ἡ Ἀκαδήμεια, ἡ στοὰ καὶ τὸ Λύκειον, οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις γένεσι τῶν γραμμάτων· π. χ. τὸ ἔπος καὶ ἡ λυρικὴ ποίησις παρήχθησαν μὲν κεχωρισμένα ἀλλήλων, βραδύτερον ὅμως ἐπ' ἐκείνου ἐπέδρασεν αὕτη.

Παρὰ πολλοῖς μὲν τῶν φιλοσόφων ἀνεμίχθησαν διάφορα φιλοσοφικὰ στοιχεῖα, ἀλλὰ πρῶτος Ποτάμων ὁ Ἀλεξανδρεὺς ζήσας περὶ τὸ τέλος τοῦ δευτέρου αἰῶνος μ. Χ. ἵδρυσεν ἐκλεκτικὴν σχολὴν λαβὼν τὰ ἀρέσκοντα ἐξ ἑκάστης τῶν αἱρέσεων[4].

---

[1]) Bachmann, Das Leben und die Sentenzen des Philosophen Secundus des Schweigsamen, Halle 1887. [2]) Zeller III[3], 2, 94 σημ. 2. [3]) *Διογέν. Λαέρτ. ἐν Προοιμ. 20 "Αἵρεσιν δὲ λέγομεν, φασί, τὴν λόγῳ τινὶ κατὰ τὸ φαινόμενον ἀκολουθοῦσαν ἢ δοκοῦσαν ἀκολουθεῖν, καθ' ὃ εὐλόγως ἂν αἵρεσιν τὴν σκεπτικὴν καλοῖμεν. Εἰ δὲ αἵρεσιν νοοῖμεν πρόσκλισιν ἐν δογμασιν, ἀκολουθίαν ἔχουσιν, οὐκέτ' ἂν προσαγορεύοιτο αἵρεσις, οὐ γὰρ ἔχει δόγματα".* [4]) *Αὐτόθι 21 "Ἔτι δὲ πρὸ ὀλίγου καὶ ἐκλεκτική τις αἵρεσις εἰσήχθη ὑπὸ Ποτάμωνος τοῦ Ἀλεξανδρέως, ἐκλεξαμένου τὰ ἀρέσαντα ἐξ ἑκάστης τῶν αἱρέσεων. Ἀρέσκει δ' αὐτῷ (καθά φησιν ἐν τῇ Στοιχειώσει) δύο κριτήρια τῆς ἀληθείας εἶναι, τὸ μέν, ὡς ὑφ' οὗ γίγνεται ἡ*

Οὗτος συνέταξεν *Ὑπόμνημα εἰς τὴν Πλάτωνος* τείαν[1] καὶ *Στοιχείωσιν*. Ἐν ταύτῃ ἔλεγεν, ὅτι δ τὰ κριτήρια τῆς ἀληθείας, ἡ κρίσις καὶ ἡ ἀκριβεστάτη φα ἥτις ὑπομιμνήσκει τὴν στοάν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ΄.

ΠΕΡΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙ

Περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας ἠδυνάμ ἔχωμεν ἀκριβεῖς εἰδήσεις, ἂν ἐσῴζοντο τὰ πολλὰ καὶ νυμα τῶν ἀρχαίων συγγράμματα. Ὁ μὲν Κλειτόμαχ γράφει *Περὶ αἱρέσεων*[2], ὁ δὲ Φαινίας, ὁ μαθητὴς τοῦ δωνίου, *Περὶ Ποσειδωνίων σχολῶν*, ὁ δὲ Ἰάσων *σόφων διαδοχὰς*[3] καὶ ἄλλοι ἄλλας ἱστορικὰς πραγμ Ἀλλ' αὗται ἀπώλοντο. Ἐσώθησαν ὅμως τινὰ ἀναγόμ τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας, ὡς τὰ τοῦ Φιλοδήμου, Σέξ Ἐμπειρικοῦ, τοῦ Πλουτάρχου καὶ ἄλλων, οὓς ἐν τοῖς ἔμπ κατετάξαμεν εἰς τὰς φιλοσοφικὰς αἱρέσεις. Σπουδαῖον β πρὸς μελέτην τῆς ἱστορίας εἶναι τὸ τοῦ Διογένους τοῦ Λα ὅστις εἶχεν ὑπ' ὄψει Ἀπολλόδωρον τὸν Ἀθηναῖον ἐν τοῦ Ἐπικούρου[4], τὸν Πλατωνικὸν Σπεύσιππον ἐν τῷ Πλάτωνος[5], τὸν Ἕρμιππον ἐν τῷ τοῦ Ἀριστοτέλους[6], τὰ

κρίσις, τουτέστι τὸ ἡγεμονικόν· τὸ δέ, ὡς δι' οὗ, οἷον τὴν ἀκρι φαντασίαν».

[1]) Σουΐδ. ἐν λ. Παράβαλλ. Zeller III[2], 1, 743 σημ. 2 καὶ S II, 295. [2]) Διογέν. Λαερτ. II, 92. [3]) Σουΐδ. ἐν λ. [4]) Διογέν X, 3. [5]) Ὁ αὐτὸς III, 2. [6]) Ὁ αὐτὸς V, 1. Παράβαλλ. Fr sche, De Laertii fontibus, Rhein. Mus. 25, 632 καὶ ἑξῆς. Παράβα dolf, Leipz. Stud. VII, 126 καὶ Freudenthal, Hell. Stud. III, 4.

δοχὰς τῶν φιλοσόφων τοῦ Σωτίωνος, τὴν Ἐπιδρομὴν φιλοσόφων τοῦ Μάγνητος Διοκλέους, τὴν Παντοδαπὴν ἱστορίαν τοῦ Φαβωρίνου καὶ ἄλλας πραγματείας.

Περὶ τοῦ προσώπου Διογένους τοῦ Λαερτίου ὑπάρχει μεγάλη ἀμφισβήτησις παρὰ τοῖς φιλολόγοις. Διότι κατ' ἄλλους μὲν ἔσχε τὸ ἐπίθετον Λαέρτιος ἐκ τῆς ἐν Κιλικίᾳ πόλεως Λαέρτης, ἄλλοι δὲ παράγουσι τοῦτο ἐκ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ οἴκου τῶν Λαερτίων καὶ ἄλλοι κατὰ τὸν Τζέτζην[1] ταὐτίζουσι τῷ Διογενιανῷ. Καὶ περὶ τὴν ἡλικίαν τοῦ συγγραφέως ὑπάρχει διαφωνία. Βέβαιον δὲ δύναται νὰ θεωρηθῇ, ὅτι ἔγραψε μετὰ τὸν Σέξτον τὸν Ἐμπειρικόν, (διότι μνημονεύει τούτου[2]) καὶ πρὸ τοῦ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου. Κατὰ ταῦτα τίθεται περὶ τὰ 200 μ. Χ., ἤτοι ἐπὶ Σεπτιμίου Σεβήρου. Ἴσως δὲν εἶναι καὶ ἀπίθανος ἡ γνώμη, ὅτι ἡ κυρία, ὑπὲρ ἧς ἔγραψε τὸ σύγγραμμα[3], εἶναι ἡ Ἰουλία Δόμνα, δηλ. ἡ γυνὴ τοῦ Σεβήρου. Διότι κατ' ἐντολὴν ταύτης καὶ ὁ Φιλόστρατος ἔγραψε τὸν βίον τοῦ Ἀπολλωνίου. Ἄλλοι ὅμως νομίζουσιν, ὅτι ὁ Διογένης ἔγραψεν ὑπὲρ Ἀρρίας τῆς φίλης τοῦ Γαληνοῦ. Ὁπωσδήποτε συνέταξε Βίους φιλοσόφων ἢ ἀκριβέστερον Βίους καὶ γνώμας τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ εὐδοκιμησάντων. Τὸ ἔργον τοῦτο συνίσταται ἐκ δέκα βιβλίων, ὧν προτάσσεται προοίμιον. Ἐν τούτῳ ὁ συγγραφεὺς τὰς ἀρχὰς τῆς φιλοσοφίας ἀνάγει εἰς βαρβάρους, δηλ. εἰς τοὺς Μάγους τῶν Περσῶν, εἰς τοὺς Χαλδαίους τῶν Ἀσσυρίων, εἰς τοὺς Γυμνοσοφιστὰς τῶν Ἰνδῶν καὶ εἰς τοὺς Δρουΐδας τῶν Γαλατῶν[4]. Ὁ Διογένης ἔχει μὲν κλίσιν τινὰ πρὸς τὴν αἵρεσιν τῶν Ἐπικουρείων, ἀλλὰ δὲν εἶναι φιλόσοφος οὐδὲ συγγραφεὺς αὐτοκράτωρ, ἀλλ' ἐρανιστὴς

---

1) Ἐν Χιλ. Γ, 996. Παράβαλλ. Ἀσώπ. ἐν σελίδι 155. 2) Ἐν βιβλ. IX, 116. 3) Ἐν βιβλ. III, 47 καὶ X 29. Παράβαλλ. Christ ἐν σελίδ. 588 σημ. 4. 4) Εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τοῦ προοιμίου.

καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην δύναται νὰ παραβληθῇ
Αἰλιανὸν καὶ τὸν Ἀθήναιον. Δὲν δύναται δὲ νὰ ἀκολο
νικαῖς ἀρχαῖς τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας, ἀλλ' εἰ
συλλογεὺς ἀνεκδότων τῶν φιλοσόφων καὶ ἐπιμελῶς
τὰ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου αὐτῶν. Καὶ μεθ' ὅλας ὅμως
ψεις τὸ σύγγραμμα τοῦ Διογένους εἶναι πολυτιμοτ
ἐξ ἧς δυνάμεθα νὰ ἀντλήσωμεν εἰδήσεις πρὸς μελέτη
χαίας φιλοσοφίας. Πλὴν τοῦ μνημονευθέντος συγγρα
Λαέρτιος συνέταξε καὶ ἐπιγράμματα εἰς μεγάλους ἄνδρα
δὲ ταῦτα ἦσαν πεποιημένα ἐν παντὶ μέτρῳ, τὴν συλλ
μασε Πάμμετρον, ὅπερ εἶχεν ὑπ' ὄψει ὁ Κεφαλᾶς
τάξει τῆς Ἀνθολογίας[1].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΖΟΥΣΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ.

Ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία, ὡς ἐπέδρασεν ἐπὶ τῶν
οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων. Ἡ ἐπίδρασις ὅμως δ
ἐν τῇ Παλαιστίνῃ, ἀλλ' ἐν τῇ πόλει τοῦ μεγάλου Ἀλ
ἔνθα πολλαὶ μυριάδες Ἰουδαίων εἶχον ἐγκατασταθῆ
Αἰγύπτῳ λοιπόν, ὅπου δύο μεγάλαι ἤπειροι τοῦ ἀρ
σμου συνηνοῦντο, δύο ἀρχαῖοι λαοί, οἱ Ἕλληνες κα
δαῖοι, ἔτειναν τὰς χεῖρας ἐν φιλίᾳ, ὅπως παραγάγωσ
φικὸν σύστημα. Πρὸς παραγωγὴν τούτου οἱ μὲν Ἰουδαῖ
νεγκον τὴν θρησκείαν αὐτῶν, οἱ δ' Ἕλληνες τὴν φ
Πρῶτος Ἀριστόβουλος ὁ Ἰουδαῖος ἐπὶ Πτολεμαίου

---

[1]) *Ὅρα σελίδ.* 271 *τοῦ πρώτου τόμου τῆσδε τῆς Γραμματο*

μήτορος ἐπειράθη, ὅπως δείξῃ[1], *ὅτι ἡ φιλοσοφία τῶν Ἑλλήνων παρήχθη ἐκ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Νόμου. Ἐπειδὴ δ' ἐνιαχοῦ περιῆλθεν εἰς δυσκολίαν, ἠναγκάσθη νὰ ἀλλοιώσῃ τὸ κείμενον αὐτοῦ. Τὸ σύγγραμμα τούτου εἶχον ὑπ' ὄψει Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς, ὁ Ὠριγένης καὶ ὁ Εὐσέβιος, ἀλλ' ἡ γνησιότης αὐτοῦ ἠμφισβητήθη ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις*[2].

Τοῦ Ἀριστοβούλου ἐπιφανέστερος ἦτο Φίλων ὁ Ἰουδαῖος, ὅστις ἔλαβε τὸ ἐπίθετον τοῦτο πρὸς διαστολὴν ἀπὸ τῶν ἄλλων συνωνύμων. Οὗτος ἐξ ἱερέων καταγόμενος καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ γεννηθεὶς τῷ 20—30 π. Χ. ἐπὶ Γαΐου Καλιγόλα ἐπέμφθη πρεσβευτὴς τοῦ ἔθνους αὐτοῦ εἰς Ῥώμην, ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἠθέλησε νὰ ἀκούσῃ τῆς πρεσβείας. Ὁ Φίλων ἀνήκων τῇ αἱρέσει τῶν Φαρισαίων καὶ ἐξόχου παιδεύσεως τυχὼν προΐστατο τῶν πρεσβευσάντων[3]. *Τὴν παιδείαν τοῦ ἀνδρὸς μαρτυροῦσι καὶ τὰ πολυάριθμα τούτου συγγράμματα, ὧν τὰ πλεῖστα καὶ μέχρις ἡμῶν διετηρήθησαν. Ὡς πρότυπον ὁ Φίλων εἶχε τὸν Πλάτωνα, ὃν ἐπὶ τοσοῦτον ἐμιμήθη, ὥστε ἐλέχθη τὰ πολυθρύλητον ἐκεῖνο »ἢ Πλάτων φιλωνίζει ἢ Φίλων πλατωνίζει«. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων τούτου ἄλλα μὲν εἶναι ἱστορικά, ὡς τὸ Περὶ τοῦ Μωϋσέως βίου, τὰ δὲ πλεῖστα ἀναφέρονται εἰς ζητήματα τῆς φιλοσοφίας, κατ' ἐξοχὴν δὲ τῆς ἠθικῆς, ὡς Περὶ ἀνδρίας, Περὶ φιλανθρωπίας, Περὶ μέθης. Σημειωτέον, ὅτι οἱ κριτικοὶ ἀμφισβητοῦσι τὴν γνη-*

---

1) *Χρον. Πασχάλ.* 143. *Κλήμ Ἀλεξανδρ. ἐν Στρωμ. Α'*, 360 *Ὠριγέν. Κατὰ Κέλσ. Δ'*, 198. 2) *Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἀνάγνωθι τὸν μακαρίτην Οἰκονόμον ἐν τῷ Περὶ τῶν Ο' ἑρμηνευτῶν τῆς Παλαιᾶς Θείας γραφῆς ἐν βιβλ. Α', κεφ. ιβ'.* 3) *Σουΐδ. ἐν λ. Φώτ. ἐν Βιβλ.* 105. *Παράβαλλ.* Gfröber, Philo und die Alexandr. Beligionsphilosophie, Stutg. 1835 *καὶ* Wolff, Die Philon. Philosophie in ihren Hauptmomenten dargestelt *ἔκδ. β'* 1858.

σιότητα ἐνίων συγγραμμάτων, δηλ. τοῦ Περὶ ἀφθο
κόσμου[1] καὶ τοῦ Περὶ βίου θεωρητικοῦ.

Ὁ Φίλων ὡς βάσιν τῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ τίθησι τ
δαϊκὴν θεολογίαν. Κατὰ τοῦτον ἡ ἁγία γραφὴ ἐγένετο κ
θήκην θείαν καὶ ὡς τοιαύτη οὔτε ἁμαρτήματα περιέχ
ἀτέλειαν. Ἡ θεία δ' ἔμπνευσις δὲν ὑπάρχει μόνον ἐν τ
τοτύπῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ μεταφράσει. Ἐπειδὴ
ὁ Φίλων τοιαύτην γνώμην ἔχει περὶ τῆς ἁγίας γραφῆ
ἄλλη πηγὴ σοφίας εἶναι περιττή. Οὕτως ἡ ἑρμηνεία τῶ
γραφῶν εἶναι ἡ πάτριος φιλοσοφία, ὡς λέγει[2]. Κατ
τὸ κέντρον τῆς σοφίας εἶναι ἡ θεολογία· ἀλλὰ καὶ ἡ φ
καὶ αἱ ἐγκύκλιοι σπουδαὶ θεωροῦνται ἀναγκαῖα β
μέσα. Τὰς ἐπιστήμας ὅμως ταύτας μόνον παρὰ τοῖς
δύναταί τις νὰ εὕρῃ. Διὰ τοῦτο τιμᾷ μὲν τοὺς Μάγους
Γυμνοσοφιστάς, ὅμως κατ' ἐξοχὴν ἐξαίρει τοὺς Ἕλληνο
σόφους καὶ ἐν τοῖς πρώτοις τὸν Πλάτωνα, ὃν ὀνομάζει
καὶ ἀοίδιμον. Λέγει μετὰ σεβασμοῦ περὶ τῆς ἱερᾶ
τητος τῶν Πυθαγορείων, περὶ τοῦ Παρμενίδου, τοῦ Ἐ
κλέους, τοῦ Ζήνωνος καὶ ἄλλων καὶ ὁμολογεῖ, ὅτι ἡ
εἶναι τὸ λίκνον τῶν ἐπιστημῶν καὶ κατὰ ταύτας πα
χωρῶν ὑπερέχει. Ἀλλ' ἐνόμιζεν, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ σο
ρήχθη ἐκ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀποκαλύψεως, π. χ. ὅτι ὁ Ἡρ
τὴν θεωρίαν αὐτοῦ ἔλαβεν ἐκ τῆς Γενέσεως. Οὕτω
Φίλων τὰ δόγματα αὐτοῦ ὑποστηρίζει καὶ διὰ τῆς θεί
καλύψεως καὶ διὰ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Τὰ φ
ματα τούτου περιέχουσι καὶ νέον τι, δηλ. τὸν Λόγον, δ

---

[1]) Ὅρα Bernays, Die unter Philon's Werken stehende Sc
die Unzerstörbarkeit des Weltlls, Berlin 1876 καὶ Arnim,
pseudoplilonische Schrift Περὶ ἀφθαρσίας κόσμου, Phil. Unters

[2]) Ὅρα Gfröber I, 60 καὶ Zeller III[2], 2, 296.

ται θεότης, ἢ ἀνήκουσιν αἱ ἰδιότητες τοῦ Θεοῦ ὡς δημιουργοῦ καὶ κυβερνήτου τοῦ κόσμου[1]. *Ὁ Φίλων διὰ τῶν θεωριῶν αὐτοῦ ἐπέδρασεν ἐπὶ τῶν γνωστικῶν καὶ τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλ' ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα νὰ εἰσέλθωμεν εἰς ἀκριβῆ ἐξέτασιν θεολογικῶν ζητημάτων. Εἰ καὶ ἦτο Ἰουδαῖος ὁ Φίλων, ὅμως καλῶς χειρίζεται τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, διότι εἶχεν ὡς βάσιν κατ' ἐξοχὴν τὸν Πλάτωνα.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΠΛΑΤΩΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ.

Οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι ἐκ παλαιτάτων χρόνων εἶχον θεοὺς ἀνθρωποφυεῖς καὶ ἀνθρωποπαθεῖς, οἷς πεποιθότες ἐνίκησαν ἐν Μαραθῶνι, ἐν Σαλαμῖνι καὶ ἐν Πλαταιαῖς, καὶ δι' ὧν ἐπλούτισαν τὴν ποίησιν καὶ τὰ μνημεῖα τῆς τέχνης. Ἀλλ' οὗτοι εἶχον πολλὰς ἠθικὰς ἐλλείψεις, ἃς κατέδειξαν φιλόσοφοι καὶ ποιηταί, ὡς ὁ Ξενοφάνης[2], *ὁ Πρωταγόρας, ὁ Εὐριπίδης*[3] *καὶ ἄλλοι. Ὁ Σωκράτης δὲν κατεπολέμησε μὲν τοὺς θεούς, ἀλλ' ἡ διαλεκτικὴ αὐτοῦ μέθοδος ἦτο οὕτως ἰσχυρά, ὥστε οἱ ταλαίπωροι ἐκεῖνοι θεοὶ κατέπεσαν ἐν τοῖς ὀλεθροποιοῖς τῆς διανοίας βαράθροις καὶ συνετρίβησαν· Τούτου γενομένου οἱ φαῦλοι κατέστησαν κύριοι τῶν πραγμάτων τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας. Οἱ λαοὶ ὅμως τῆς Ἀσίας, εἴτε διότι εἶχον θρησκείας ἠθικωτέρας εἴτε διότι οἱ σοφοὶ αὐτῶν συνετώτεροι τῶν ἡμετέρων ὄντες δὲν εἰργάσθησαν πρὸς κατάρριψιν τοῦ θρησκεύματος αὐτῶν, ὑπερεῖχον τῶν Ἑλλή-*

---

[1]) *Περὶ τούτου ἔγραψεν ὁ πολύκλαυστος φίλος μου Π. Παυλίδης ἐν τῇ διατριβῇ· Ἡ περὶ θεοῦ θεωρία κατὰ Φίλωνα τὸν Ἰουδαῖον* 1873. [2]) *Ὅρα τόμ.* I, 168 *τῆσδε τῆς γραμματολογίας.* [3]) *Αὐτόθι* 532.

νων κατὰ τὸ ἰσχυρὸν θρησκευτικὸν αἴσθημα. Ἀφ'
τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς κοσ
ρίας κατέπεσαν τὰ μισότοιχα τῶν ἐθνικοτήτων, αἱ
τῆς Ἀνατολῆς ἐκτῶντο καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς Ἕλλ
ὀπαδούς[1], ὡς οἱ Αἰγύπτιοι τῆς Ἴσιδος ἱερεῖς διὰ τῆς
καθαρότητος τοῦ βίου, οἱ Ἰουδαῖοι διὰ τοῦ ὑψηλοῦ
σμοῦ καὶ οἱ Χριστιανοὶ διὰ τῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης
ἀνυψώσεως τῆς ἀνθρωπίνης ἀξίας.

Οὕτως οἱ Ἕλληνες, οἵτινες τέως κατεῖχον τὰ σκῆ
ἰδεῶν, εἶδον, ὅτι ἄλλοι λαοὶ βάρβαροι ὑπ' αὐτῶν ὀνο
ἤρξαντο ἀμφισβητοῦντες τὰ πρωτεῖα. Τοῦτο κατιδό
ράθησαν μέν, ὅπως καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν ἢ
ἰδέας ἐμβάλωσιν[2], ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ἐβουλεύθησαν
Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν πρὸς τὰ θρησκεύματα τῆς
ἀντιτάξωσι. Τῆς Ἑλληνικῆς ὅμως μεγαλοφυΐας ἐξα
δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παραχθῶσι νέα φιλοσοφικὰ συστή
ἡ φλὸξ ὀλίγον πρὸ τῆς σβέσεως ἐκπέμπει πολλὰς κα
λαμπηδόνας καὶ ὡς ἐνίοτε μεγάλοι ποιηταὶ πρὸ το
ᾄδουσι τὰ κύκνεια αὐτῶν ᾄσματα[3], οὕτω καὶ ἡ
φιλοσοφία πρὸ τῆς ἐξαφανίσεως αὐτῆς περισυναγα
ἑαυτῆς δυνάμεις ἐπειράθη, ὅπως συντάξῃ γενναῖον στ
πρὸς ἄμυναν. Προσηκόντως δὲ τὸ φιλοσοφικὸν τοῦτ
ὠνομάσθη Συγκρητισμός. Εἶναι γνωστόν, ὅτι
διηνεκῶς ἐπολέμουν πρὸς ἀλλήλους· ὅτε δ' ὅμως ἔξω
χετο πολέμιος, τοὺς ἐσωτερικοὺς πολέμους διαλύσαι
σταντο κατ' αὐτοῦ, ὅπερ Συγκρητισμὸς ἐκαλεῖτο[4]. Κ

---

[1]) *Παράβαλλ.* Christ *ἐν σελίδ.* 687. [2]) *Ὁ* Monk (Griec
515) *παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς ἐγένετο αὐτὸς εὐσεβής, ὅπ
πρὸς τὰς βαρβαρικὰς θρησκείας.* [3]) *Ὅρα Εἰσαγωγ. μου*
Κολ. ἐν ἀρχῇ. [4]) *Πλούταρχ. Περὶ φιλαδελφ.* 9 «*Φεύγειν δὲ*
καὶ μὴ προσδέχεσθαι, μιμούμενον αὐτὸ γοῦν τῶν Κρητῶν· οἳ π

πλήσιον τρόπον αἱ φιλοσοφικαὶ σχολαὶ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἐπολέμουν πρὸς ἀλλήλας, ὅτε δ' αἱ θρησκεῖαι τῆς 'Ανατολῆς δίκην 'Αμαζόνων ἐπῆλθον, συνετάχθησαν κατ' αὐτῶν. Οὕτω λοιπὸν συνετελέσθη ἐκλεκτικόν τι σύστημα, οὗ οἱ ὀπαδοί, δηλαδὴ οἱ νέοι Πλατωνικοί, ἐπειρῶντο, ὅπως δείξωσιν, ὅτι ὁ 'Αριστοτέλης, ὁ Πυθαγόρας, ὁ Παρμενίδης, ὁ 'Εμπεδοκλῆς καὶ οἱ ἄλλοι ἀρχαῖοι φιλόσοφοι συμφωνοῦσι πρὸς τὸν Πλάτωνα καὶ διαφωνοῦσι μόνον κατὰ τὰς λέξεις[1]. *Μετεχειρίζοντο δ' οὗτοι τὸν Πλάτωνα ὡς μέτρον, δι' οὗ ἐμέτρουν τὴν ἀλήθειαν πάντων τῶν ἄλλων. Τὸ ἐκλεκτικὸν τοῦτο σύστημα τῶν 'Αλεξανδρινῶν ἄγαν μὲν ἐταπείνωσαν ὁ* Ritter *καὶ ὁ* Prantl[2], *ἄγαν δ' ὑπερετίμησεν ὁ περικλεὴς τῶν νεωτέρων χρόνων φιλόσοφος, ὁ* Hegel[3]. *Τοὐναντίον ὁ* Zeller[4] *πειρᾶται, ὅπως ἀνεύρῃ τὴν πραγματικὴν ἀξίαν τοῦ φιλοσοφικοῦ τούτου συστήματος. Κατὰ τοῦτον ἡ αἵρεσις τῶν νέων Πλατωνικῶν δὲν εἶναι σύστημα συνάπτον τὰς ἀτελεῖς ἀρχὰς τῶν προγενεστέρων εἰς ἓν ὅλον, ἀλλὰ μόνον ἀνασύστασις τοῦ Πλατωνισμοῦ. Αὐτοὶ οὗτοι ἤθελον νὰ ὀνομάζωνται Πλατωνικοί, διότι ἐνόμιζον, ὅτι ὁ Πλατωνισμὸς περιέχει πᾶσαν ἀλήθειαν, ἣν ἡ 'Ελληνικὴ φιλοσοφία διὰ τῶν εὐγενεστάτων αὐτῆς ἀντιπροσώπων παρήγαγεν.*

'Οπωσδήποτε πρόδρομος μὲν τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας εἶναι ὁ Νουμήνιος[5], *ἱδρυτὴς δὲ ὁ 'Αμμώνιος ὁ Σακκᾶς. 'Επωνομάσθη δ' οὕτω, διότι ἐκ ταπεινοῦ γένους καταγόμενος ἠναγκάζετο κατ' ἀρχὰς νὰ μετέρχηται τὸ ἐπάγγελμα τοῦ σακκοφόρου ἢ ἀχθοφόρου. Λέγεται, ὅτι ἦτο* Χριστιανὸς

σιάζοντες ἀλλήλοις καὶ πολεμοῦντες, ἔξωθεν ἐπιόντων πολεμίων, διελύοντο καὶ συνίσταντο· καὶ τοῦτο ἦν ὁ καλούμενος Συγκρητισμός». Παράβαλλ. Δόναλδσ. II, 144 *ἐν τῇ μεταφράσ. τοῦ Βαλέττα.* 1) Kirchner, Philos. d. Plotin, 180. 2) Geschichte d. Log. 613. 3) Geschichte d. Phil I, 182 *καὶ* III, 11 *καὶ* 81. 4) *'Εν τόμ.* III², 2, 373. 5) *Περὶ τούτου εἴπομεν ἐν σελίδ.* 642 *τῶν ἔμπροσθεν.*

ἐκ Χριστιανῶν καὶ ὅτι μετέστη πρὸς τοὺς ἐθνι ἥψατο τῆς φιλοσοφίας[1]. *Ὁ Ἀμμώνιος δὲν ἔγραψε διδασκαλία αὐτοῦ ἐνεποίει τοῖς μηθηταῖς ζωηροτάτην Οὗτοι ἐθεώρουν τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ ὡς ἀποκάλι λοτέρας σοφίας, ἣν οὐδεὶς τῶν μεμυημένων εἶχε τὸ νὰ ἀνακοινώσῃ ἄλλοις. Λέγεται τοὐλάχιστον, ὅτι τρεῖς θητῶν αὐτοῦ, ὁ Πλωτῖνος, ὁ Ἐρέννιος καὶ ὁ ἐθνικὸς συνεφώνησαν, ὅπως μὴ δημοσιεύσωσι τὰ δόγματα σκάλου. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Ἐρέννιος παρέβη τὴν σι ἀπηλλάγησαν τῆς ὑποχρεώσεως καὶ οἱ ἄλλοι καὶ ἀπο ἐποίησαν τὸ αὐτό*[2]. *Ἐπειδὴ δ' ὁ Ἀμμώνιος δὲν κατ γραμμα, φαίνεται, ὅτι οἱ μεταγενέστεροι ἀπέδιδον τῷ πᾶν, ὅ τι ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις ἐδίδασκεν ἡ τῶν νέω νικῶν σχολή, ὡς τοῦτο συνέβη τῷ Πυθαγόρᾳ καὶ το γορείοις*[3]. *Ὁ Ἱεροκλῆς, γράψας δύο αἰῶνας μετὰ τ τῆς σχολῆς, λέγει, ὅτι ὁ Ἀμμώνιος ἀνέμιξε τὰ δόγ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους*[4].

Ἐπιφανέστατος τῶν μαθητῶν τοῦ Ἀμμωνίου ἐγέν τῖνος ὁ ἐκ Λυκοπόλεως τῆς Αἰγύπτου γεννηθεὶς τῷ Ὁ Λυκοπολίτης κατὰ τὴν νεανικὴν ἡλικίαν ἠκροάσα διδασκάλων, ἀλλὰ παρὰ τούτοις δὲν εὕρισκε τὸ ζητούμ

---

[1]) *Εὐσεβ. ἐν Ἐκκλ. ἱστορ.* ς', 96 "*Ἀμμώνιος μὲν γὰρ Χρ Χριστιανοῖς ἀνατραφεὶς τοῖς γονεῦσιν, ὅτε τοῦ φρονεῖν καὶ τῆς ἥψατο, εὐθὺς πρὸς τὴν κατὰ νόμους πολιτείαν μετεβάλετο*". *Κοντογόν. Φιλολογ. καὶ κριτικ. ἱστορ. Α'*, 474. [2]) *Πορ Πλωτ.* 3. [3]) *Παράβαλλ.* Zeller III[2], 2, 401. [4]) *Παρὰ Φ* 251 "*Καὶ διέμεινε τοῦτο τὸ πάθος ταῖς φιλοσόφοις διατριβαῖς ἐν Ἀμμωνίου τοῦ Ἀλεξανδρέως τοῦ θεοδιδάκτου. Οὗτος γὰρ πρ σιάσας πρὸς τὸ τῆς φιλοσοφίας ἀληθινόν, καὶ τὰς τῶν πολλῶν δῶν τὰς ὄνειδος φιλοσοφίᾳ προστριβομένας, εἶδε καλῶς τὰ ἑκα τωνος καὶ Ἀριστοτέλους) καὶ συνήγαγεν εἰς ἕνα καὶ τὸν αὐτ ἀστασίαστον τὴν φιλοσοφίαν παραδέδωκε πᾶσι τοῖς αὐτοῦ γνωρ*

χρις ὅτου φίλος τις συνέστησε τοῦτον τῷ Ἀμμωνίῳ, οὗ θερμὸς ὀπαδὸς γενόμενος ἠκροάσατο ἕνδεκα ἔτη. Ὅτε δ' ἦγε τὸ 39ον ἔτος τῆς ἡλικίας, ἠκολούθησε τῷ αὐτοκράτορι Γορδιανῷ στρατευσαμένῳ ἐπὶ τοὺς Πέρσας, διότι κατελήφθη ὑπὸ ἐπιθυμίας, ὅπως σπουδάσῃ τὰ τῶν Μάγων. Ἀλλὰ τῆς στρατείας ἐκείνης ἀποτυχούσης ὁ Πλωτῖνος μόλις ἐσώθη εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, ὅθεν εἰς Ῥώμην μεταβὰς ἵδρυσε σχολήν, εἰς ἣν συνέρρεον πολυάριθμοι μαθηταὶ καὶ μαθήτριαι. Τοῖς θαυμασταῖς τοῦ φιλοσόφου ἀνῆκε καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Γαλλιηνὸς καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Σαλωνίνη, οἵτινες ἐπέτρεψαν, ἵνα ἠρημωμένη πόλις τῆς Καμπανίας μετονομασθῇ Π λ α τ ω ν ό π ο λ ι ς. Ἐν τῇ φιλοσοφικῇ ταύτῃ πόλει ἔμελλον νὰ ἐφαρμοσθῶσιν αἱ Πλατωνικαὶ ἰδέαι καὶ πραγματωθῇ τὸ ἰδεῶδες τοῦ φιλοσόφου, εἰ μὴ διὰ φθόνον, ὡς λέγει ὁ Πορφύριος[2], ἢ δι' ἄλλην αἰτίαν ἡ ἀπόφασις ἐματαιοῦτο. Ἐπειδὴ ὁ Πλωτῖνος εἶχε νοσηρὸν σῶμα, ὅπερ διετήρει διὰ τῆς διαίτης, δὲν ἐτίμα τὸ ζῳῶδες πλαίσιον, ἐν ᾧ περιείχετο τὸ θεῖον αὐτοῦ πνεῦμα[3]. Καταφρονητὴς δ' ὢν τοῦ σώματος δὲν ἐπέτρεπεν, ὅπως ληφθῇ εἰκών, ἀλλ' ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Ἀμέλιος εἰσήγαγεν εἰς τὸ σπουδαστήριον τοῦ φιλοσόφου τὸν ζῳγράφον Καρτέριον, ὅστις ἰδὼν ἀπεμνημόνευσε τὸ εἶδος. Ὅτε δ' ἦγε τὸ ἑξηκοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος, ἔθανεν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Ζήθου ἔχων παρ' ἑαυτῷ τὸν Εὐτύχιον. Ἡ καθαρότης τοῦ ἤθους, ὁ ἐνθουσιώδης μυστικισμός, οὗ ἦτο μεστός, καὶ ἡ ἕνωσις τῆς ἐπιστήμης μετὰ τοῦ θείου[4] ἐνέπνεον τοῖς ἀκροαταῖς τὴν πεποίθησιν, ὅτι εἶναι ὂν ὑπερτέρας φύσεως.

---

[1]) *Πορφύρ. ἐν βίῳ Πλωτίν.* § 2. *Παράβαλλ.* Zeller III², 2, 413 *καὶ* Christ *ἐν σελίδ.* 688. [2]) *Πορφύρ. ἐν κεφ.* 12, § 114 *ἐν σελίδι* 63. [3]) *Δόναλσ.* II, 153, [4]) *Πορφύρ.* 23 *"Οὕτως δὲ μάλιστα τούτῳ τῷ δαιμονίῳ φωτὶ πολλάκις ἀνάγοντι ἑαυτὸν εἰς τὸν πρῶτον καὶ ἐπέκεινα θεὸν ταῖς ἐννοίαις καὶ κατὰ τὰς ἐν τῷ συμποσίῳ ὑφηγημένας ὁδοὺς τῷ Πλάτωνι ἐφάνη ἐκεῖνος ὁ θεὸς ὁ μήτε μορφὴν μήτε τινὰ ἰδέαν ἔχων, ὑπὲρ δὲ νοῦν καὶ πᾶν τὸ νοητὸν ἱδρυμένος".*

Ὁ Πλωτῖνος κατέλιπε πεντήκοντα καὶ τέσσαρα συ-
ματα, ἅπερ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Πορφύριος μετὰ τὸν θάνα-
διδασκάλου κατένειμεν εἰς ἓξ ἐννεάδας. Τὰ ἡμέτερα χειρ-
ἔχουσιν ὡς βάσιν τὴν ἔκδοσιν τοῦ Πορφυρίου, ἀλλ' οἱ
εἶχον καὶ ἄλλην, δηλ. τὴν τοῦ Εὐτυχίου. Ἡ διαίρεσις
καθ' ὕλην καὶ ἡ μὲν πρώτη περιεῖχε τὰ ἠθικὰ συγγράμ-
δὲ δευτέρα καὶ ἡ τρίτη τὰ φυσικά, ἡ τετάρτη τὰ περὶ
χῆς, ἡ πέμπτη τὰ περὶ τοῦ νοῦ καὶ ἡ τελευταία τὰ περὶ
καὶ τοῦ ἀγαθοῦ. Σημειωτέον, ὅτι ἡ διαίρεσις αὕτη ἔχει τὸ
ρετον, διότι δὲν ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψει αἱ διάφοροι ἐποχαί,
αἱ πραγματεῖαι ἐγράφησαν[1]*. Κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχ-*
κίλλει καὶ τὸ λεκτικὸν τοῦ συγγραφέως, διότι ἀλλαχοῦ μ-
σκομεν τὴν βραχυλογίαν τοῦ Θουκυδίδου, ἀλλαχοῦ δὲ τὴ-
βολογίαν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἀλλαχοῦ τὴν ῥητορεί-
Πλάτωνος. Καὶ πάλιν ὁτὲ μὲν ὁ Πλωτῖνος γράφει εἰ-
καὶ σαφῶς, ὁτὲ δὲ σκοτεινῶς. Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ἡ γλῶσ-
ἠμελημένη καὶ ἄτεχνος καὶ αἱ πραγματεῖαι στεροῦνται
μίου καὶ ἐπιλόγου[2]*. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ἡ παράστασις ἔχει*
γωγόν. Διότι ὑπάρχουσι πολλαὶ παραβολαί, μῦθοι κα-
γορίαι καὶ πυκνὰ νοήματα[3].

Ὡς βάσιν ὁ συγγραφεὺς ἔχει τὸν Πλάτωνα, ἀλλὰ
τῶν ἀρχαιοτέρων φιλοσόφων ἔλαβεν οὐχὶ ὀλίγας θεωρ-
παρὰ τοῦ Δημοκρίτου καὶ τοῦ Ἀναξαγόρου καὶ τοῦ Ἐμπ-
ους καὶ τοῦ Παρμενίδου. Κατ' ἐξοχὴν ὅμως ἡ νέα Πλ-
φιλοσοφία ἔχει συγγένειαν πρὸς τὸν Χριστιανισμόν[4]*, ὅ*

---

[1]) *Ὅρα* Kirchhoff, Specimen novae editionis operum Plotin-
Berol. 1847. [2]) Christ *ἐν σελίδ.* 689. [3]) *Πορφύρ.* 14. «*Ἐν δ-*
φειν σύντονος γέγονε καὶ πολύνους, βραχύς τε καὶ νοήμασι πλεονά-
ξεσι, τὰ πολλὰ ἐνθουσιῶν καὶ ἐκπαθῶς φράζων καὶ μετὰ συμπ-
παραδόσεως». [4]) *Ὅρα* K. Vogt, Neoplatonismus und Chris-
Berlin. 1836.

αὕτη δέχεται τὴν Τριάδα· τὸ ἀγαθόν, ὅπερ ὀνομάζει θεὸν βασιλέα[1] καὶ προπάτορα[2], τὸν νοῦν καὶ τὴν τοῦ νοητοῦ κόσμου ψυχήν. Αἱ τρεῖς αὗται ἀρχαὶ ἀντιτίθενται πρὸς τὴν ὕλην, ἥτις δὲν μετέχει τῆς ἀληθοῦς ὑπάρξεως καὶ εἶναι αἰτία τοῦ κακοῦ. Ὁ τῇδε κόσμος, ἵνα μεταχειρισθῶ τὴν φράσιν τοῦ Πλωτίνου, συνέστη ἐκ τούτου, ὅτι μέρη τοῦ θείου, ἐκ τῆς οὐρανίας ψυχῆς ὡς σπινθῆρες ἀποσπασθέντα, εἰσέδυσαν εἰς τὴν ὕλην καὶ τὰ ἐνταῦθα ἀτελῆ ἀπεικονίσματα, ἤτοι εἴδωλα τῶν θείων ἰδεῶν, παρήγαγον. Κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Πλωτίνου ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι μὲν μέρος τῆς ὑπερτέρας ψυχῆς, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀνάμιξιν μετὰ τῆς ὕλης ἀκάθαρτος[3]. Ἀπὸ τῶν δεσμῶν ταύτης ἔχει καθῆκον νὰ ἀπαλλαγῇ καὶ εἰς τὴν καθαρότητα τοῦ ἁγίου πνεύματος νὰ ἐπιστρέψῃ. Διὰ τοῦτο καὶ θνήσκων ὁ Πλωτῖνος ἔλεγε πρὸς τὸν Εὐτύχιον, ὅτι ἀνέμενεν αὐτόν, ὅπως ἀσπασθῇ τελευταῖον, ἐν ᾧ πειρᾶται, ὅπως ἀναγάγῃ τὸ ἐν αὐτῷ θεῖον πρὸς τὸ ἐν παντὶ θεῖον[4]. Ἐκ τῆς θεωρίας τοῦ φιλοσόφου τούτου προκύπτει, ὅτι πᾶσαι αἱ ἀρεταὶ οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ καθαρμὸς[5] οὐχὶ τῆς ψυχῆς καθ' ἑαυτὴν (διότι αὕτη δὲν μολύνεται), ἀλλ' ἐν σχέσει πρὸς τὸ σῶμα[6]. Ἡ τριὰς λοιπὸν τῶν Χριστιανῶν[7] ἀπαντᾷ καὶ παρὰ τοῖς νέοις Πλατωνικοῖς, ὡς καὶ παρὰ τοῖς Μανιχαίοις, οἵτινες ἐδέχοντο τὸ ὑπέρτατον Ὂν μετὰ τῶν παραρτημάτων αὐτοῦ, τοῦ Μίθρα καὶ τοῦ Παρακλήτου. Νομίζομεν, ὅτι ἐξερχόμεθα τῶν ὁρίων τοῦ ἡμετέρου

---

[1]) Ἐν Ἐνν. II, 9, 9. [2]) Ἐν. Ἐνν. V, 5, 3. [3]) Christ ἐν σελίδ. 690. [4]) Πορφύρ. ἐν βίῳ Πλωτίν. § 94 καὶ 95. [5]) Ἐν Ἐννεάδ. I, 6, 6. „Ἔστι γὰρ δή, ὡς ὁ παλαιὸς λόγος, καὶ ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἀνδρία καὶ πᾶσα ἀρετὴ κάθαρσις καὶ ἡ φρόνησις αὐτή„. [6]) Ἐν III. 6, 5. „Ἀλλὰ τίς ἡ κάθαρσις ἂν τῆς ψυχῆς εἴη μηδαμῇ μεμολυσμένης, ἢ τί τὸ χωρίζον αὐτὴν ἀπὸ τοῦ σώματος, ἢ ἡμῖν ἡ κάθαρσις ἂν εἴη καταλιπεῖν μόνην;„. Παράβαλλ. Zeller III², 2, 538 καὶ Kirchner, Die Philosophie des Plotin, 1874. [7]) Ὅρα Κοντογόν. Α', 247.

σκοποῦ, ἂν ἐπειρώμεθα, ὅπως δείξωμεν τὴν ἐπίδρασιν τῆς χ
νικῆς θρησκείας ἐπὶ τῶν θεωριῶν τούτων. Παρατηροῦμ
νον, ὅτι ὁ ἱδρυτὴς τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας, ὁ '
νιος, ἦτο τὸ κατ' ἀρχὰς Χριστιανὸς καὶ ἄρα ἐγίνωσκε
ἁγίας Τριάδος. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὁ Μανιχαῖος ἐγίνωσκε τὴ
ληνικὴν γλῶσσαν, ἴσως ἀνέγνω τὰ δόγματα τοῦ Νουμη
τοῦ Πλωτίνου[1]. Ἀλλ' ὑπάρχει καὶ σπουδαία διαφορά,
μὲν Χριστιανισμὸς διδάσκει κατάβασιν τοῦ θεοῦ ἐπὶ τῆς
δὲ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία ἀνάβασιν τοῦ ἀνθρώπου
Θεόν.

Μαθητὴς τοῦ Ἀμμωνίου ἐγένετο πλὴν τοῦ Πλωτ
Ἐρέννιος, περὶ οὗ δὲν ἔχομεν ἀκριβεστέρας εἰδήσε
δ' Ὠριγένης ὁ ἐθνικός, ὃν πρέπει νὰ διαστέλλωμεν τ
στιανοῦ, τάσσεται ἐν τοῖς ἀρίστοις μαθηταῖς τοῦ Ἀμμων
καὶ οὗτος δὲν ἠσχολήθη περὶ τὴν συγγραφήν. Μνημονεύ
ὡς ἔργον αὐτοῦ τὸ Περὶ δαιμόνων. Τῶν μαθητῶν
ἐπιφανέστερος ἦτο ὁ Διονύσιος Κάσσιος Λογγῖνος
ἐγένετο διδάσκαλος τῆς φιλολογίας, ῥητορικῆς καὶ φιλο
Πρὸς τὸν Πορφύριον, εἰ καὶ διεφώνησε πρὸς τοῦτον ἔν τ
τήμασι, διέκειτο φιλικῶς. Ἐπειδὴ ἐγένετο διδάσκαλος καὶ
βουλος τῆς βασιλίσσης Ζηνοβίας, μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Παλ
ἐφονεύθη ἐπὶ Αὐρηλιανοῦ. Οὗτος ἔγραψε πολλὰς φιλολ
διατριβὰς καὶ ὑπομνήματα, ὡς εἰς τὸν Τίμαιον καὶ εἰς τὸ
δωνα τοῦ Πλάτωνος. Ἐκ τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ διετηρ
μέρει τὸ Περὶ ὕψους.

Τῶν μαθητῶν τοῦ Πλωτίνου ἐγένετο ὁ Γεντιλιανός,
ἐκ τῆς πατρίδος αὐτοῦ ὀνομάζεται Ἀμέλιος ἢ Ἀμέ
διότι κατήγετο ἐκ τῆς Ἀμερίας τῆς Ὀμβρικῆς[3]. Οὗ

---

[1]) Πορφύρ. ἐν βίῳ Πλωτίν. 20, Παράβαλλ. Zeller III², 2, 4
Ὅρα Σουΐδ. ἐν λ. [3]) Παράβαλλ. Δόναλσ. II, 161.

κατ' ἀρχὰς ἐγένετο ἀκροατὴς τοῦ Λυσιμάχου, εἶτα δὲ κατὰ τὸ 246 εἰς Ῥώμην μεταβὰς ἠκροάσατο ἐπὶ εἴκοσι καὶ τέσσαρα ἔτη τοῦ Πλωτίνου. Κατὰ τὸν χρόνον δέ, καθ' ὃν ἐτελεύτα ὁ διδάσκαλος, διέτριβεν ἐν Ἀπαμείᾳ τῆς Συρίας[1]. *Ὁ Ἀμέλιος ἦτο θαυμαστὴς τοῦ Πλωτίνου, εἰ καὶ ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας μνημονεύει διαφορῶν τινων αὐτοῦ πρὸς τὰ διδάγματα τοῦ διδασκάλου. Ἔν τινι μακρῷ συγγράμματι ἐπειρᾶτο, ὅπως δείξῃ, ὅτι ὁ Νουμήνιος δὲν εἶναι ὁ διδάσκαλος τῶν δογμάτων τοῦ Πλωτίνου. Ἄξιον δὲ σημειώσεως, ὅτι οὗτος δὲν ἦτο πολέμιος τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὡς ὁ Πορφύριος, ἀλλ' ἐτίμα τοῦτον*[2].

Ὁ δὲ Πορφύριος γεννηθεὶς τῷ 233 μ. Χ. ἦτο Τύριος τὴν πατρίδα καὶ ἐν τῇ πατρίῳ γλώσσῃ ὠνομάζετο Μάλχος. Ἀλλὰ πρῶτον μὲν ὁ φίλος αὐτοῦ Ἀμέλιος μεταφράσας τὸ Σημιτικὸν ὄνομα διὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ ὠνόμασεν αὐτὸν Βασιλέα, εἶτα δ' ὁ Λογγῖνος Πορφύριον,δηλ.τὴν πορφύραν περιβεβλημένον, ἤτοι τὸν βασιλέα. Ὁ Πορφύριος ὅμως ὀνομάζει ἑαυτὸν Τύριον[3]. *Τὸ κατ' ἀρχὰς οὗτος ἐν Ἀθήναις ἐγένετο ἀκροατὴς τοῦ Λογγίνου, εἶτα δ' εἰς Ῥώμην μεταβὰς κατὰ τὸ 262 ἔγραψε διατριβὴν κατὰ τῶν δογμάτων τοῦ Πλωτίνου, πρὸς ἣν ἀπήντησεν ὁ Ἀμέλιος. Ὁ Πορφύριος ἔγραψε καὶ δευτέραν διατριβήν, ἣν ἀνεσκεύασε πάλιν ὁ Ἀμέλιος οὕτως εὐστόχως, ὥστε ὁ Τύριος φιλόσοφος μεταπεισθεὶς οὐ μόνον συνέταξε παλινῳδίαν*[4], *ἀλλὰ καὶ πιστὸς τοῦ Πλωτίνου μαθητὴς καὶ ὀπαδὸς ἐγένετο. Τοῦτο κατάδηλον γίνεται ἐκ τῆς συντάξεως τοῦ βίου καὶ ἐκ τῆς ἐκδόσεως τῶν συγγραμμάτων τοῦ διδασκάλου, οὗ ἠκροάσατο ἐπὶ ἓξ ἔτη. Ἀλλ' ὑπὸ μελαγχολίας καταληφθεὶς ἠναγκάσθη νὰ ἀπέλθῃ εἰς Σικελίαν, ὅπου διέτριψε χρόνον τινά*[5]. *Ἐπανακάμψας δ' εἰς*

---

1) Zeller III^2, 2, 569. 2) *Εὐσέβ. ἐν Εὐαγγ. προπαρ.* Θ, 19. 3) *Ἐν βίῳ Πλωτίν.* 8. *Παράβαλλ.* Zeller III^2, 2, 572 *σημ.* 5. 4) *Ἐν βίῳ Πλωτίν.* 18. 5) *Αὐτόθι* 11.

Ῥώμην ἐδίδασκεν οὐ μόνον φιλοσοφίαν, ἀλλὰ καὶ γρα καὶ ἱστορίαν. Ἐν ᾧ δ' ἤδη ἦτο γέρων, ἔλαβεν εἰς γ χριστιανὴν χήραν Μάρκελλαν, ἥτις εἶχεν ἑπτὰ τέκνα ἡμῶν περιεσώθη ἐπιστολή τις πρὸς ταύτην ἀπευθυνομ οὗτος πραγματεύεται περὶ πρακτικῆς φιλοσοφίας. δ', ὅτι ἐτελεύτησε κατὰ τὸ 304 μ. Χ.[1] *Δὲν ἠσχολή περὶ τὴν διδασκαλίαν ὁ Πορφύριος, ἀλλὰ καὶ περὶ τὴ φὴν καὶ δὴ ἐγένετο πολυγραφώτατος. Ἐκ τῶν συγγ αὐτοῦ ἄλλα μὲν ἔχουσιν ὑπόθεσιν τὴν ἱστορίαν τῆς φ καὶ τὴν ἐξήγησιν τῶν ἀρχαιοτέρων φιλοσόφων, ἀλ γραμματικὴν καὶ τὴν ἱστορίαν*[2]. *Τῷ Πορφυρίῳ ἀ ἑξήκοντα περίπου συγγράμματα, ὧν σπουδαιότερα θ Βίος Πυθαγόρου, Περὶ Πλωτίνου βίου τάξεως τῶν βιβλίων αὐτοῦ, Περὶ ἀποχῆς ἐ Ἡ πρὸς Ἀνεβὼ ἐπιστολή, Περὶ τοῦ ἐν Ὀδυσ νυμφῶν ἄντρου, Κατὰ Χριστιανῶν. Ἐκ τῶ ρίθμων ἀπομνημονευμάτων τοῦ Πορφυρίου ἄξια μν ἡ Εἰσαγωγὴ εἰς τὰς Ἀριστοτέλους κατ καὶ Ἐξήγησις εἰς τὰς Ἀριστοτέλους κατ κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν. Αἱ πραγματεῖαι α τὸν Μέσον αἰῶνα ἦσαν ἐν μεγάλῃ τιμῇ καὶ ἐθεωρ ἐγχειρίδιον τῆς λογικῆς*[3]. *Μικρὰν ἀξίαν ἔχουσιν αἱ Ὁμηρικὰ ζητήματα καὶ αἱ ἀπολεσθεῖσαι Περὶ τ ρου φιλοσοφίας, καὶ Περὶ τῶν παραλελειμμ ποιητῇ ὀνομάτων. Ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Π δύναταί τις νὰ ἴδῃ, ὅτι οὗτος δὲν στερεῖται μὲν εὐφυ δὲν κατεῖχε καὶ τὴν δημιουργικὴν τοῦ διδασκάλου δύν*

---

[1]) *Περὶ τοῦ βίου τοῦ Πορφυρίου ὑπάρχει παλαιά τις διατριβὴ* Holstenius, De vita et scriptis Porphyrii, Cant. 1655. [2]) *κατάλογος τῶν συγγραμμάτων φέρεται παρὰ Σουΐδ. ἐν λ.* [3]) F schichte der Logik I, 626.

εἶναι βαθὺς ἐρευνητής, ἀλλὰ πάντες ὁμολογοῦσιν, ὅτι διὰ τῆς σαφοῦς αὐτοῦ παραστάσεως ἠδυνήθη νὰ ἑρμηνεύσῃ τὰ σκοτεινὰ τοῦ Πλωτίνου δόγματα. Καὶ παρὰ τῷ Πορφυρίῳ εἶναι εὔκολον νὰ ἴδῃ τις τὸ ἐνθουσιῶδες καὶ τὸν μυστικισμόν, ἀλλ' ἀναντιρρήτως εἶναι ὁ νηφαλιώτερος τῶν νέων Πλατωνικῶν. Πρὸς τοῦτο συνεβάλετο καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ Λογγίνου, ὅστις ἦτο ὁ πρῶτος φιλόσοφος κριτικὸς τῶν χρόνων ἐκείνων, καὶ ἡ σπουδὴ περὶ τὰ λογικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους συγγράμματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ΄.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΙΕΡΩΝ ΓΡΑΦΩΝ.

Αἱ φάλαγγες τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἦσαν οἱ πρόδρομοι τοῦ Χριστιανισμοῦ. Αὗται μεταδοῦσαι τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ τοῖς ἀρχαίοις λαοῖς κατέστησαν τούτους ἱκανούς, ὅπως ἐννοήσωσι τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ. Τίς ἄλλη γλῶσσα ἠδύνατο νὰ ἐπαρκέσῃ πρὸς διδασκαλίαν ὑψηλῶν διδαγμάτων; Ἐν ταύτῃ λοιπὸν ἐγράφησαν τὰ βιβλία τῆς καινῆς διαθήκης. Κατὰ τὸν Εὐσέβιον[1] *ταῦτα διαιροῦνται εἰς τέσσαρας τάξεις· α΄) Εἰς τὰ Ὁμολογούμενα, ἤτοι τὰ κανονικά, ἐν οἷς ἡ τῶν εὐαγγελίων τετρακτύς, αἱ πράξεις τῶν Ἀποστόλων, αἱ Ἐπιστολαὶ τοῦ Παύλου καὶ ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Ἰωάννου· β΄) Εἰς τὰ Ἀντιλεγόμενα, δηλ. ἀμφίβολα, ὡς τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Ἰακώβου, Ἰούδα κτλ. γ΄) Εἰς τὰ Νόθα, δηλ. Παύλου πράξεις, Ἀποστόλων διαδοχὰς καὶ δ΄) Εἰς τὰ Αἱρετικά, Τὰ*

---

[1]) *Ἐν Ἐκκλ. ἱστορ.* III, 25. *Παράβαλλ.* Christ *ἐν σελίδ.* 727. Ὁ Pfleiderer, Das Urchristentum, seine Schriften und Lehren, Berl. 1887. Th. Zahn, Geschichte des neutestamenlichen Kanons, Erlangen 1888 *καὶ* Weizsâcker, Das apostolische Zeitalter der christl. Kirche, Freiburg 1889.

ὀνόματι τῶν Ἀποστόλων πρὸς τῶν αἱρετικ
φερόμενα, ἐν οἷς τὰ ἀπόκρυφα εὐαγγέλια τοῦ Πέτρ
καὶ Ματθίων καὶ Τὰς ὡς Ἀνδρέου καὶ Ἰωάν
τῶν ἄλλων Ἀποστόλων πράξεις. Ἄλλως
διαθήκη διαιρεῖται εἰς τρία μέρη· εἰς τὸ ἱστορικόν, ὅπ
χει τὰ τέσσαρα εὐαγγέλια καὶ τὰς πράξεις τῶν Ἀποσ
τὸ διδακτικόν, περιλαμβάνον τὰς ἐπιστολὰς τῶν Ἀποσ
εἰς τὸ προφητικόν, ἤτοι εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ Ἰ
Ἡμεῖς ἐνταῦθα θέλομεν πραγματευθῇ μόνον περὶ τῶν
γουμένων ἀρχόμενοι ἐκ τῶν Εὐαγγελίων.

Τὸ πρῶτον ἔγραψεν ὁ Ματθαῖος[2] *ἢ Λευΐ*
Λευΐ, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλφαίου. Οὗτος τὸ κατ' ἀρχὰς ἦτ
ἐν τῇ Τιβεριάδι[3]*, εἶτα δὲ προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἰησο*
ἐκ τῶν δώδεκα Ἀποστόλων. Ἐπί τινα χρόνον ὁ
ἐδίδαξεν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ· ὅτε δ' ἔμελλε νὰ ἀπέλθῃ
συνέταξε τὸ Εὐαγγέλιον πρὸς χρῆσιν τῶν Ἰουδαίων[4]*,*
ρᾶται, ὅπως πείσῃ, ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ Χριστός. Ἐ
ἔγραφε χάριν τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ[5]*, δὲν ὁρίζει*
πικὰ ἔθιμα, ὡς ποιοῦσιν οἱ ἄλλοι εὐαγγελισταί. Συνεγ
πὸν τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Ματθαίου κατὰ τὴν Ἑβραϊκὴν
μεμιγμένην μετὰ Χαλδαϊκῶν καὶ Συριακῶν λέξεων.
μισαν, ὅτι τοῦτο εὐθὺς ἐν ἀρχῇ ἐγράφη Ἑλληνιστί, ὅπ
νοι πιθανόν. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ εὐαγγέλιον δὲν φέρ
μεταφράσεως, εἰκάζεται, ὅτι αὐτὸς ὁ Ματθαῖος εἰς τ
νικὴν γλῶσσαν μετέφρασεν, ὅτε ἐξηκολούθησε τὴν ἀπ

---

[1]) *Ὅρα Κωνστ. Κοντογόν. Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἁγίαν γραφὴν ἐ*
1859, *ἐν σελίδ.* 115. [2]) *Ματθαῖος δηλοῖ τὸν Θεόδωρον*
Kurzgefasste Einleitung in die heiligen Schriften alten
Testamentes, 1887 *ἐν σελίδι* 214. [4]) *Περὶ πάντων τῶν ζητη*
κεφαλαίου τούτου μετὰ πολυμαθείας πραγματεύεται ὁ πολύκλαυ
μου Ν. Δαμαλᾶς. Ἑρμηνεία εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην ἐν σελί
Εἰρην. Κατὰ αἱρέσ. 3, 1 *καὶ Εὐσέβ. ἐν Ἐκκλ. ἱστορ. ς',* 25.

αὐτοῦ ἐνέργειαν παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς[1]. Ἄλλοι δ' ἄλλον μεταφραστὴν παραδίδουσιν, ὡς Ἰάκωβον τὸν ἀδελφόθεον καὶ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον[2]. Ὁπωσδήποτε τὸ μὲν πρωτότυπον ἐξηφανίσθη, ἡ δ' ἑλληνικὴ μετάφρασις ἐκράτησε. Κατὰ τὸν Εἰρηναῖον ὁ Ματθαῖος συνέγραψε τὸ εὐαγγέλιον, ὅτε ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος ἐν Ῥώμῃ ἐκήρυσσον καὶ ἵδρυον τὴν ἐκκλησίαν. Ἐντεῦθεν ἡ συγγραφὴ τίθεται τῷ 64 μ. Χ. Ποῦ δ' ἔγραψεν ὁ εὐαγγελιστής, δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν, ἀλλ' ἐκ τοῦ Εὐσεβίου[3] εἶναι δυνατὸν νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι τοῦτο ἐγένετο ἐν Παλαιστίνῃ. Δὲν ἔγραψε δὲ τὸ εὐαγγέλιον κατὰ χρονολογικὴν σειράν, διότι ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο, ὅπως δείξῃ, ὅτι ὁ ὑπὸ τῆς παλαιᾶς Διαθήκης προαγγελθεὶς Χριστὸς εἶναι ὁ Ἰησοῦς. Διὰ τοῦτο συχνάκις μεταχειρίζεται τὴν φράσιν, ὅπως πληρωθῇ τὸ ῥηθέν.

Ὁ δὲ Μᾶρκος τὸ κατ' ἀρχὰς Ἰωάννης ὀνομαζόμενος προσέλαβε τὸ Ῥωμαϊκὸν ὄνομα καὶ ὑπὸ τοῦτο φέρεται ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ Παύλου καὶ Πέτρου. Ἦτο δὲ υἱὸς τῆς εὐπόρου Μαρίας, κατοικούσης ἐν Ἱερουσαλήμ. Λέγεται καὶ υἱὸς τοῦ Πέτρου[4], ἀλλὰ τοῦτο δηλοῖ μόνον, ὅτι κατηχηθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου ἐγένετο πνευματικὸς αὐτοῦ υἱός. Ἐπί τινα χρόνον ὁ Μᾶρκος ἠκολούθησε τῷ Παύλῳ καὶ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐν Ῥώμῃ αἰχμαλωσίας τοῦ Ἀποστόλου διέτριβε μετ' αὐτοῦ[5]. Ἀλλ' ἡ παράδοσις φέρει τὸν Μᾶρκον εἰς στενωτέραν σχέσιν πρὸς τὸν Πέτρον ἢ πρὸς τὸν Παῦλον. Διότι ὑπὸ τοῦ Παπίου, τοῦ Εἰρηναίου καὶ ἄλλων ὀνομάζεται ἑρμηνευτὴς τοῦ Πέτρου[6]. Ἀλλὰ παρὰ τοῖς θεολόγοις ὑπάρχει μεγάλη ἀμφισβήτησις περὶ τῆς σημασίας ταύτης τῆς λέξεως. Ὁ Bleek ὑπέλαβεν,

---

1) Weber ἐν σελίδ. 214. 2) Κοντογόν. ἐν σελίδ. 119. 3) Ἐν Ἐκκλ. ἱστορ. γ'. 24. 4) Πέτρ. 5, 13. Ν. Δαμαλᾶς ἐν σελίδ. 82. 5) Κολ. 4, 10. Φιλήμ. 24. 6) Εὐσέβ. ἐν Ἐκκλ. ἱστορ. γ', 39.

ὅτι ὁ Μᾶρκος μετέφραζεν εἰς τὴν Λατινικὴν γλῶσσ
Πέτρος ἠγνόει. Πιθανωτέρα ὅμως εἶναι ἡ ἐξήγησις,
Μᾶρκος παρέδωκεν εἰς τὴν γραφήν, ὅ,τι παρὰ τοῦ
ἤκουσε. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἰουστῖνος τὸ δεύτερον ε
ὀνομάζει τοῦ Πέτρου[1]. Τοῦτο ἔγραψεν ὁ Μᾶρκος ο
τῶν Ἰουδαίων, ὡς ὁ Ματθαῖος, ἀλλὰ χάριν τῶν ἄλλ
καθ' ἃ γίνεται δῆλον καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ἐν αὐτῷ ἐλλείπ
φητικαὶ μαρτυρίαι. Τινὲς ἐνόμισαν, ὅτι ὁ εὐαγγελισ
ἔγραψε λατινιστί, ὅπερ δὲν εἶναι ἀληθές. Διότι καὶ ὁ
μος καὶ ὁ Αὐγουστῖνος παραδίδουσιν, ὅτι πάντα τὰ τῆ
διαθήκης ἐγράφησαν ἑλληνιστὶ πλὴν τοῦ κατὰ Ματθα
γελίου[2]. Ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Μάρκου φέρονται μ
λατινικαὶ λέξεις[3], ἀλλ' ὁ Εὐαγγελιστὴς μακρὸν χρόνον
διατρίψας καὶ τὴν λατινικὴν γλῶσσαν μεταχειριζόμενο
περιττὸν νὰ μεταφράσῃ ταύτας εἰς τὴν Ἑλληνικήν, ἀφ
ται ἐγένοντο συνήθεις καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν. Οἱ ἀντι
ἀντιτάσσουσι τὸν λόγον, ὅτι ὁ Μᾶρκος ἔγραψε κα
χάριν τῶν Ῥωμαίων. Ἀλλὰ τότε οὐ μόνον οἱ Ῥωμ
καὶ αἱ Ῥωμαῖαι διελέγοντο Ἑλληνιστί. Ὅτι δὲ τὸ ἐ
τῶν ἀντιδοξούντων εἶναι ἀσθενές, γίνεται κατάδηλον κ
του, ὅτι καὶ ὁ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐπισ
Ἑλληνικὴν γλῶσσαν μετεχειρίσθη. Τὸ εὐαγγέλιον τοῦ
παραβαλλόμενον πρὸς τὸ τοῦ Ματθαίου δεικνύει μείζ
βειαν καὶ πλατυτέραν τῶν συμβάντων ἔκθεσιν, ἀλλ'
αὐτοῦ δὲν εἶναι καθαρὰ καὶ περιέχει πολλοὺς Ἑβραϊσ

Ὁ δὲ τρίτος εὐαγγελιστὴς ὀνομάζεται Λουκᾶς, τὸ
ἐγένετο κατὰ συγκοπὴν ἐκ τοῦ Lucanus ἢ Luciliu
τὸ Σίλας συνεκόπη παραχθὲν ἐκ τοῦ Silvanus[5]. C

---

[1]) Weber ἐν σελίδ. 220. [2]) Κοντογόν. ἐν σελίδ. 121.
λέξεις εἶναι δηνάριον, λεγεών, πραιτώριον, φραγγελόω καὶ ἄλλα
τογόν. ἐν σελίδ. 125. [5]) Δαμαλ. ἐν σελίδ. 100.

τήγετο ἐξ Ἀντιοχείας, ἐπηγγέλλετο τὸν ἰατρὸν καὶ ἦτο πιστότατος τοῦ Παύλου ὀπαδός. Τὸ τρίτον εὐαγγέλιον συνέγραψεν ὁ Λουκᾶς, διότι ἐφέροντο πολλαὶ ἱστορίαι τῶν εὐαγγελικῶν πραγμάτων, ἃς οἱ συγγραφεῖς εἴτε διὰ ζώσης φωνῆς εἴτε καὶ ἐξ ἐγγράφων ἔμαθον. Ἐπειδὴ δ' ὅμως αὗται δὲν ἦσαν ἀκριβεῖς, ἐβουλεύθη ὁ Λουκᾶς νὰ ἀντιτάξῃ τὸ ἑαυτοῦ εὐαγγέλιον, ὅπερ παρέλαβε παρὰ τοῦ Παύλου. Εἰδικώτερον δὲ σκοπεῖ, ὅπως παράσχῃ ἀκριβεστέρας γνώσεις περὶ τῆς Χριστιανικῆς πίστεως τῷ Θεοφίλῳ, ὅστις κατεῖχεν ἐπιφανῆ θέσιν. Περὶ τοῦ τόπου, ἐν ᾧ τὸ εὐαγγέλιον ἐγράφη, ὑπάρχει ἀμφισβήτησις, ἀλλὰ κατὰ τὴν πιθανωτέραν γνώμην τοῦτο ἐγένετο ἐν Ἀχαΐᾳ. Κατ' εἰκασίαν δ' ὁ χρόνος τῆς συγγραφῆς τίθεται κατὰ τὸ 64 μ. Χ. Ὁ Λουκᾶς γινώσκει τὰ εὐαγγέλια τοῦ Ματθαίου καὶ Μάρκου, οἷς ἀκολουθεῖ. Ἡ γλῶσσα τοῦ εὐαγγελιστοῦ τούτου εἶναι μὲν καθαρά, ἀλλὰ περιέχει συριασμοὺς καὶ λατινισμούς.

Τελευταῖος[1] *ἔγραψε τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης, ὅστις ἦτο υἱὸς τοῦ ἁλιέως Ζεβεδαίου καὶ τῆς Σαλώμης καὶ ἀδελφὸς Ἰακώβου τοῦ πρεσβυτέρου. Ἡ Σαλώμη ἀνῆκε ταῖς γυναιξὶ ταῖς ἀκολουθησάσαις τῷ Χριστῷ μέχρι τοῦ σταυροῦ*[2]. *Πρὸς τὸν μαθητὴν τοῦτον ὁ Ἰησοῦς ἔδειξεν ἰδιαιτέραν ἀγάπην καὶ διὰ τοῦτο παρέλαβεν εἰς τὴν μεταμόρφωσιν καὶ εἰς τὴν κατ' ἰδίαν προσευχήν*[3]. *Ἐπειδὴ οἱ πόροι τοῦ πατρικοῦ οἴκου δὲν ἦσαν ἐπαρκεῖς, ὁ Ἰωάννης δὲν ἔτυχε τελείας παιδεύσεως, ἀλλ' ἡ ἔξοχος φύσις, ἡ ἁγνὴ καρδία καὶ ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπη ἀνεπλήρωσαν τὴν ἔλλειψιν καὶ ἀνέδειξαν αὐτὸν ἐπιφανῆ τοῦ Χριστοῦ μαθητήν. Μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Χριστοῦ ὁ Ἰωάννης ἐδίδαξε μετὰ τοῦ Πέτρου ἐν Σαμαρείᾳ*[4] *καὶ ἐν Ἀσίᾳ καὶ διέτριψε πολὺν χρόνον ἐν Ἐφέσῳ*[5]. *Ἐπὶ Δομιτιανοῦ ἀπήχθη εἰς Ῥώμην,*

---

1) *Εὐσέβ. ἐν Ἐκκλ. ἱστορ. γ', 24 καὶ ς', 14.* 2) Weber *ἐν σελίδ.* 234. 3) *Κοντογόν.* 131. 4) *Πράξ. ή,* 14-16. 5) *Ν. Κάλλ. ἐν Ἐκκλ. ἱστορ.* 6, 42.

ὅπου κατεδικάσθη, ἵνα εἰσέλθῃ εἰς δοχεῖον ζέοντος ἐλ ἐντεῦθεν ἐξωρίσθη εἰς Πάτμον[1]. *Ἐνταῦθα ἔμεινε δύο ὁ Νερούας ἀνεκάλεσε τοὺς ὑπὸ Δομιτιανοῦ ἐξορισθέντα δ' ἐν Ἐφέσῳ ἐπὶ Τραϊανοῦ πλήρης ἡμερῶν διότι ἠγ τοστὸν περίπου ἔτος*[2]. *Ὁ εὐαγγελιστὴς οὗτος προτίθε δείξῃ, ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ Χριστός. Συνέταξε δὲ τὸ ε κατὰ τὸ 98 μ. Χ. ἐπὶ Τραϊανοῦ κατὰ παράκλησιν τῶ πων τῆς Ἀσίας καὶ ἄλλων πιστῶν. Ἐκτίθησι δ' ἀκ γεγονότα, ὅσα παρέλειψαν οἱ ἄλλοι Εὐαγγελισταί. Οὖ νύξεις περὶ τῆς προαιωνίου ὑπάρξεως τοῦ Σωτῆρος ἐν ᾧ ὁ Ἰωάννης ἐκεῖθεν ἀρχόμενος ἐξικνεῖται εἰς τοὺ ἐν οἷς αἱ θεῖαι αὐτοῦ ἰδιότητες ἐκδηλοῦνται*[3]. *Ὅτι τ λιον τοῦ Ἰωάννου ἐγράφη ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσ σπουδαῖος κριτικὸς ἀμφιβάλλει.*

Αἱ δὲ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων (Acta A rum) συνεγράφησαν ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, εὐαγγέλιον ὀνομάζει πρῶτον λόγον[4]. *Ὅτι ὁ αὐτὸς ἀμφότερα, ἀριδήλως μαρτυρεῖ ἡ μεγάλη τῆς γλώσσης Τὸ εὐαγγέλιον καὶ αἱ πράξεις ἀποτελοῦσιν ἓν ὅλον καὶ μὲν ὁ Λουκᾶς περιγράφει τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἰησοῦ ἀναλήψεως, ἐν τούτῳ δὲ τὰς ἐνεργείας καὶ τὰ ἀποτελέσ Σωτῆρος, ἅπερ ἐπῆλθον διὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. ται μὲν τὸ ἔργον Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, ἀλ ταί τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ Εὐαγγελιστὴς μόνον περὶ τοῦ Π Παύλου πραγματεύεται καὶ κατ' ἐξοχὴν περὶ τοῦ δευ ἐγένετο ὀπαδός. Πρὸς δὲ μακρὸς λόγος γίνεται περὶ σεως τῆς ἐν Ἱερουσαλὴμ ἐκκλησίας. Καθ' ὅλου εἰπεῖν,*

---

[1]) Ὠριγέν. εἰς Ματθ. 417 ἐκδ. Uet. [2]) Ν. Δαμαλᾶς ἐν
[3]) Τοῦτο ἐκδηλοῦται ἐν τῷ προλόγῳ· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος. Ὅρα σελίδ. 199. [4]) Ἐν Πράξ. α', 1.

χέων ὁ Εὐαγγελιστὴς περιγράφει τὸν τρόπον, καθ' ὃν ὁ Χριστιανισμὸς τὸ πρῶτον διεδόθη ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ ἐντεῦθεν ὡς ἀπὸ κέντρου εἰς τὴν περιφέρειαν. Περὶ τῶν πράξεων τῶν Ἀποστόλων εἶχον γραφῆ καὶ ἄλλαι πραγματεῖαι, ἀλλ' ἡ Ἐκκλησία μόνον τὴν βίϐλον τοῦ Λουκᾶ ἐδέξατο. Ταύτην ἔγραψεν ἐν Ἑλληνικῇ γλώσσῃ καὶ προσεφώνησε τῷ Θεοφίλῳ, ὡς καὶ τὸ Εὐαγγέλιον. Ὁ δὲ χρόνος τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ ὁρίζεται κατὰ τὸ 70 μ. Χ., ἤτοι μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Ἱερουσαλήμ. Λέγεται δ', ὅτι ἐγράφη ἐν Ῥώμῃ ἢ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἀλλὰ πιθανώτερον φαίνεται τὸ πρῶτον[1].

Αἱ ἀρχαιόταται γραφαὶ τῆς Καινῆς διαθήκης εἶναι αἱ Ἐπιστολαὶ τοῦ Π α ύ λ ο υ. Οὗτος ἐγεννήθη ἐν Ταρσῷ τῆς Κιλικίας ἐξ Ἑϐραίων ἀνηκόντων τῇ φυλῇ τοῦ Βενιαμίν, ἀλλ' ὄντων πολιτῶν Ῥωμαίων. Ὁ Ἀπόστολος τὸ κατ' ἀρχὰς ὠνομάζετο Σαοὺλ[2] ἢ Σαῦλος, εἶτα δ' ἔλαϐε τὸ Ῥωμαϊκὸν ὄνομα Παῦλος. Ἐν Ταρσῷ, ἔνθα ἤκμαζον τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα, ἠδύνατο οὗτος νὰ ἐκπαιδευθῇ ἄριστα, ἀλλ' ἡ παίδευσις αὐτοῦ ἐγένετο ἐν Ἱεροσολύμοις παρὰ τῷ Γαμαλιὴλ[3]. Ἐντεῦθεν ἐκτήσατο θερμὸν ζῆλον πρὸς τὰς παραδόσεις τῶν Ἑϐραίων καὶ ἐγένετο διώκτης τῶν Χριστιανῶν, ὡς ἐν τῷ μαρτυρίῳ τοῦ Στεφάνου. Ἀλλὰ διὰ θαύματος μετέστη πρὸς τὴν Χριστιανικὴν πίστιν καὶ ἐν πολλαῖς ἀποδημίαις ἐκήρυξε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ὁ Παῦλος ἦτο ὅλως ἄμοιρος τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας. Διότι τρία χωρία[4] ἔλαϐεν ἐξ Ἑλλήνων ποιητῶν, ὡς τὸν στίχον φ θ ε ί ρ ο υ σ ι ν ἤ θ η χ ρ η σ τ ὰ ὁ μ ι λ ί α ι κ α κ α ὶ ἐκ τῆς Θαΐδος τοῦ Μενάνδρου[5]. Εἰκάζεται δ', ὅτι τὰς

---

[1]) Κοντογόν. ἐν σελίδ. 157. [2]) Πράξ. τοῦ Ἀποστόλ. 22, 3. [3]) Αὐτόθι 22, 3. Παράβαλλ. Weber ἐν σελ. 255. [4]) Πρὸς Κορινθ. Α', 23. Πρὸς Τίτ Α, 12. Πράξ. 17, 28. Παράβαλλ Σωκράτ Ἐκκλ. Γ, 16. Κλήμ. Ἀλεξανδρ. Α, 350. Δαμαλ. ἐν σελίδ. 294. [5]) Εἰκάζεται, ὅτι ὁ Μένανδρος τὸν στίχον ἔλαβε παρὰ τοῦ Εὐριπίδου.

πρώτας ἀρχὰς τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἔμαθε
σοφῷ Γαμαλιὴλ καὶ ὅτι μετὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ Χ
σμοῦ ἐν Ταρσῷ διελέχθη πρὸς Ἕλληνας σοφούς. Ὁ
καὶ ὁ Πέτρος ἐπὶ τῆς καταδιώξεως τοῦ Νέρωνος ἐτ
ἀμαράντου στεφάνου τοῦ μαρτυρίου τῆς πίστεως[1].

Μέχρις ἡμῶν περιεσώθησαν δέκα καὶ τέσσαρες
στολαὶ τοῦ Παύλου, αἵτινες φέρονται κατατεταγμέ
κατὰ τὴν χρονολογίαν, καθ' ἣν ἐγράφησαν, ἀλλὰ
ἀξίαν καὶ τὸν βαθμὸν τῶν ἐκκλησιῶν ἢ τῶν ἀνδρῶν,
ἐπέμποντο. Οὕτω πρώτη τάσσεται ἡ Πρὸς Ῥωμαίους
Πρὸς Κορινθίους, ἡ Πρὸς Γαλάτας, ἡ Πρὸς Ἐφεσίους
Φιλιππησίους, ἡ Πρὸς Κολασσαεῖς, ἡ Πρὸς Θεσσαλον
Πρὸς Τιμόθεον, δύο πρὸς Τίτον, ἡ Πρὸς Φιλήμονα
λευταῖον ἡ πρὸς Ἑβραίους. Κατὰ ταῦτα ἡ Πρὸς
ἀριθμεῖται ὡς πρώτη, οὐχὶ διότι πρώτη ἐγράφη, ἀλλ
σπουδαιότητα τῆς Ῥώμης, ἥτις τότε ἦτο πρωτεύουσα τοῦ
Κατὰ τοὺς κριτικοὺς τὸ πρῶτον ἐγράφησαν αἱ δύο
Πρὸς Θεσσαλονικεῖς. Πρὸς γραφὴν τῶν ἐπιστολῶν
πολλαὶ ἀφορμαί. Ἐπειδὴ ὁ ἀπόστολος δὲν ἠδύνατο ν
τῷ αὐτῷ τόπῳ, ἠναγκάζετο νὰ πέμπῃ ἐπιστολὰς πρὸς
φόρους χριστιανικὰς κοινότητας, ὅπως ἐπιρρώσῃ τ
Ἄλλοτε προὐβάλλοντο τῷ Ἀποστόλῳ ζητήματα πρ
ἢ οὗτος ἐπειρᾶτο, ὅπως ἐκκρούσῃ τῆς Ἐκκλησίας σχ
διδασκαλίας. Ἐπειδὴ ὁ Ἀπόστολος δὲν ἐγίνωσκεν ἀκ
Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, περιέπιπτεν εἰς γλωσσικὰ ἀμ
ἐξ ὧν ἡ κατάληψις τῶν Ἐπιστολῶν ἀποβαίνει δυσχε

---

1) *Εὐσέβ. ἐν Ἐκκλ. ἱστορ. γ', 25 "Παῦλος δὴ οὖν ἐπ' αὐτ τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθῆναι καὶ Πέτρος ὡσαύτως ἀνασκολοπισθῆ τὸν ἱστοροῦνται„* 2) *Ὅρα Κοντογόν. ἐν σελίδ.* 159. 3) *N. σελίδ.* 355.

μειωτέον δ' ὅμως, ὅτι πρὸς τὸ δυσνόητον τούτων συμβάλλεται οὐ μόνον ἡ γλῶσσα, ἀλλὰ καὶ ἄλλα αἴτια.

'Υπὸ τίνος ἐγράφη ἡ 'Αποκάλυψις, διαφωνοῦσιν οἱ θεολόγοι. 'Ο συγγράψας ταύτην ὀνομάζει μὲν ἑαυτὸν 'Ιωάννην[1]*, ἀλλὰ δὲν προστίθησι καὶ τὸ ὄνομα τοῦ 'Αποστόλου. Οἱ ἀρχαιότεροι πατέρες τῆς ἐκκλησίας, ὡς ὁ 'Ιουστῖνος*[2]*, ὁ 'Ωριγένης καὶ ὁ 'Ιππόλυτος, ταὐτίζουσι τὸν 'Απόστολον καὶ μαθητὴν τοῦ Ιησοῦ τῷ προφήτῃ τῷ γράψαντι τὴν 'Αποκάλυψιν. 'Αλλὰ Διονύσιος ὁ 'Αλεξανδρείας*[3] *πειρᾶται, ὅπως δείξῃ, ὅτι εἶναι διάφορα πρόσωπα, ὡς ἐμφαίνεται καὶ ἄλλοθεν μὲν καὶ δὴ καὶ ἐκ τῆς γλώσσης*[4]*. Πρὸς δὲ παρετηρήθη, ὅτι ὁ μὲν εὐαγγελιστὴς μνημονεύει τῶν 'Ιουδαίων ὡς λαοῦ ὅλως ξένου αὐτῷ, ὁ δὲ προφήτης τῆς 'Αποκαλύψεως ὡς λαοῦ τοῦ θεοῦ. Καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ὑπάρχει διαφωνία. 'Ο μὲν Weber*[5]*, φέρ' εἰπεῖν, ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι εἶναι τὸ αὐτὸ πρόσωπον, ὁ δ' ἡμέτερος Δαμαλᾶς, ὅτι εἶναι διάφορον*[6]*. 'Η 'Αποκάλυψις ἐγράφη ἐν εἴδει ἐπιστολῆς, ἣν ὁ προφήτης πέμπει πρὸς ἑπτὰ ἐκκλησίας τῆς μικρᾶς 'Ασίας*[7]*, ἤτοι τῆς Εφέσου, Σμύρνης,*

---

1) *'Εν 'Αποκαλύψ.* I, 1. 4. 9. 2) *'Εν τῷ Διαλόγ. πρὸς Τρύφ. σελ.* 308. 3) *Εὐσεβ. ἐν 'Εκκλ. ἱστορ.* 7, 25 *"Τεκμαίρομαι γὰρ ἔκ τε τοῦ ἤθους ἑκατέρων καὶ τοῦ τῶν λόγων εἴδους καὶ τῆς τοῦ βιβλίου διεξαγωγῆς λεγομένης μὴ τὸν αὐτὸν εἶναι„.* 4) *"Αὐτόθι· "Ετι δὲ καὶ τῆς φράσεως τὴν διαφορὰν ἔστι τεκμήρασθαι τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῆς ἐπιστολῆς πρὸς τὴν ἀποκάλυψιν· τὰ μὲν γὰρ οὐ μόνον ἀπταίστως κατὰ τὴν 'Ελλήνων φωνήν, ἀλλὰ καὶ λογιώτατα, ταῖς λέξεσι, τοῖς συλλογισμοῖς, ταῖς συντάξεσι τῆς ἑρμηνείας γέγραπται· πολλοῦ γε δεῖ βάρβαρόν τινα φθόγγον, ἢ σολοικισμόν, ἢ ὅλως ἰδιωτισμὸν ἐν αὐτοῖς εὑρεθῆναι .. Τοῦτον δὲ ἀποκάλυψιν μὲν ἑωρακέναι, καὶ γνῶσιν εἰληφέναι καὶ προφητείαν οὐκ ἀντερῶ, διάλεκτον μέντοι καὶ γλῶτταν οὐκ ἀκριβῶς ἑλληνίζουσαν αὐτοῦ βλέπω, ἀλλ' ἰδιώμασι βαρβαρικοῖς χρώμενον, καί που καὶ σολοικίζοντα, ἅπερ οὐκ ἀναγκαῖον εἶναι ἐκλέγειν, οὐδὲ γὰρ ἐπισκώπτων. μή τις νομίσῃ, ταῦτα εἶπον, ἀλλὰ μόνον τὴν ἀνομοιότητα διευθύνων τῶν γραφῶν„.* 5) *'Εν σελίδ.* 339. 6) *'Εν σελίδ.* 561 *καὶ ἑξῆς.* 7) *Κοντογόν. ἐν σελίδ.* 193.

Περγάμου, Θυατείρων, Σάρδεων, Φιλαδελφείας καὶ Λ
Κυρία ὑπόθεσις τοῦ βιβλίου εἶναι ὁ ὄλεθρος τοῦ κράτ
καταδιώκει τὴν Ἐκκλησίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ΄.

ΠΕΡΙ ΑΠΟΛΟΓΗΤΩΝ.

Τὰ συγγράμματα τῶν Χριστιανῶν κατὰ τὸν δεύτερ
τον αἰῶνα μ. Χ. ἔχουσιν ἀπολογητικὸν ἦθος. Διότι ο
τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐκ παντὸς τρόπου ἐσπούδαζον, ὅ
ὀπαδοὺς τούτου διαβάλλωσιν. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται, ὅτι
τεροι τῶν Χριστιανῶν ἀπελογοῦντο ὑπὲρ τῆς διαβ
θρησκείας αὐτῶν. Μετὰ θάρρους ἔγραφον πρὸς τοὺς
τορας, ὅτι οἱ Χριστιανοὶ εἶναι θεράποντες τοῦ ἀληθ
ὅτι ἡ λατρεία αὐτῶν εἶναι ἱερὰ καὶ ὁ βίος ἄμεμπτος. Ἀ
τοῖς μὲν φιλοσόφοις, ὅτι ἡ Χριστιανικὴ διδασκαλία ε
γος φιλοσοφία, τοῖς δὲ Ἰουδαίοις, ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶνα
μενόμενος Μεσσίας. Οἱ Ἀπολογηταὶ ἔχουσιν ἀξιοθ
ἠθικὸν σθένος καὶ συνείδησιν τῆς ὑψηλῆς αὐτῶν δια
Τὰ συγγράμματα αὐτῶν, ἅπερ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώ
φοντο ἐν Ἑλληνικῇ γλώσσῃ, ἀπώλοντο καὶ μόνον ὀλ
ἡμῶν περιεσώθησαν[1].

Ἰουστῖνος ὁ μάρτυς κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ
αἰῶνος μ. Χ. γεννηθεὶς ἐν τῇ Φλαυΐᾳ Νεαπόλει
λαιστίνης ἐξ ἐθνικῶν γονέων τὸ κατ' ἀρχὰς ἐπ
τὴν σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας, ἀλλ' ὁ μὲν Στω
δὲν ἔλεγεν αὐτῷ περὶ θεοῦ, ὁ δὲ Περιπατητικὸς ἠ

---

[1]) *Ὅρα* Nirschl, Lehrbuch der Patrologie und Patristik I

ριον ὡς μισθόν, ὁ δὲ Πυθαγόρειος ἀπήτει προπαρασκευαστικὰς ἐπιστήμας καὶ ἐν τέλει ἤρεσεν αὐτῷ ὁ Πλατωνικός. Ἀλλ' ἐν ᾧ ἦτο ἐνθουσιώδης ὑπὲρ τῶν Πλατωνικῶν ἰδεῶν, γέρων τις πρᾷον καὶ σεμνὸν τὸ ἦθος ἔχων συνέστησεν αὐτῷ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν βιβλίων τῶν προφητῶν καὶ τῶν Ἀποστόλων[1]. Ἐπειδὴ δὲ παρετήρησεν, ὅτι οἱ Χριστιανοὶ εὐτόλμως πορεύονται πρὸς τὸν θάνατον, κατενόησεν, ὅτι οὗτοι δὲν διάγουσιν ἐν κακίᾳ καὶ φιληδονίᾳ, ἀλλὰ συκοφαντοῦνται. Διὰ τοῦτο καταφρονητὴς τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων γενόμενος ὡμολόγησε τὴν Χριστιανικὴν διδασκαλίαν τῷ 133 μ. Χ. καὶ διετήρησε μόνον τὸν φιλοσοφικὸν τρίβωνα. Χριστιανὸς γενόμενος ὁ Αὐγουστῖνος μετὰ γενναιότητος ὑπερήσπιζε τὴν θρησκείαν, ἣν ὡμολόγησε, μέχρις ὅτου εὗρε μαρτυρικὸν θάνατον κατὰ τὸ 163—167[2]. Ὁ μάρτυς εἶχε γράψει δύο ἀπολογίας τῶν Χριστιανῶν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὴν σύγκλητον, ἐξ ὧν ἡ μὲν ἐπιγράφεται Ἀπολογία πρώτη ὑπὲρ Χριστιανῶν, ἡ δὲ δευτέρα Ἀπολογία ὑπὲρ Χριστιανῶν πρὸς τὴν Ῥωμαίων σύγκλητον[3]. Αἱ δύο αὗται συγγραφαὶ εἶναι πολύτιμοι, διότι ἐξ αὐτῶν μανθάνομεν περὶ τῆς διδασκαλίας, τῶν ἠθῶν, ἐθίμων καὶ τελετῶν τῶν πρώτων Χριστιανῶν. Φαίνεται, ὅτι ἡ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα πεμφθεῖσα ἀπολογία ἐπήνεγκεν ἀποτέλεσμα, διότι οὗτος ἐκέλευσεν, ἵνα μηδεὶς ἐνοχλῇ τοὺς Χριστιανούς, ἂν μὴ οὗτοι ἐπεβουλεύοντο τὴν Ῥωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν[4]. Τὸν δὲ Διάλογον πρὸς Τρύφωνα Ἰουδαῖον ὁ Αὐγουστῖνος ἔγραψεν ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν συζήτησιν πρὸς τὸν ἐπισημότατον Ἑβραῖον, ὡς ὀνομάζει αὐτὸν ὁ Εὐσέβιος[5]. Ἐν τῷ δια-

---

1) Κωνστ. Κοντογόνη Φιλολογικὴ καὶ κριτικὴ ἱστορία κτλ. I, 173. 2) Christ ἐν σελίδ. 734. 3) Καὶ αἱ δύο Ἀπολογίαι ἐξεδόθησαν ὑπὸ Braun, Bonn 1830. 4) Εὐσέβ. ἐν Ἐκκλ. ἱστορ. Δ', 12, καὶ 13. 5) Ἐν Ἐκκλ. ἱστορ. Δ', 18.

λόγῳ τούτῳ ὁ μάρτυς δεικνύει διὰ πολλῶν χωρίων τ
διαθήκης, ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ Μεσσίας.

Πλὴν τῶν συγγραφῶν τούτων ἀποδίδονται τῷ
καὶ ἄλλαι, δηλ. Λόγος πρὸς Ἕλληνας καὶ Λόγ
νετικὸς πρὸς Ἕλληνας, ἐν οἷς παραινεῖ αὐτοῖς,
τες τὴν πλάνην αὐτῶν δεχθῶσι τὴν θρησκείαν τοῦ
Ἐν δὲ τῇ μικρᾷ διατριβῇ Περὶ μοναρχίας θεοῦ
νος δεικνύει καὶ κατὰ τὴν μαρτυρίαν Ἑλλήνων φιλο
ποιητῶν, ὡς τοῦ Πυθαγόρου, τοῦ Ὀρφέως, τοῦ Αἰ
τοῦ Σοφοκλέους, ὅτι μόνον εἷς θεὸς ἀμείβει τὸ ἀγα
μωρεῖ τὸ κακόν. Ἐκ δὲ τῆς συγγραφῆς Περὶ ἀνα
μόνον ἓν ἀπόσπασμα μέχρις ἡμῶν διετηρήθη. Νεο
τικοὶ ἀμφισβητοῦσι[2] *τὴν γνησιότητα τῶν τεσσάρ*
πραγματειῶν, ἀλλ' ὑπὲρ ταύτης μαρτυροῦσιν ὁ
Ἱερώνυμος, ὁ Φώτιος, ὁ Μεθόδιος καὶ ἄλλοι. Πρὸς
στῖνος ἔγραψε καὶ ἄλλας διατριβάς, ὡς Περὶ ψ
Σύνταγμα κατὰ πασῶν τῶν γεγενημέν
σεων, αἵτινες ἀπώλοντο. Ἄλλα δ' ἔργα γραφέντα
γενεστέρων τῷ Ἰουστίνῳ ἀπεδόθησαν, ὡς αἱ Ἀπ
πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους περί τινων ἀναγκ
τημάτων. Κατὰ τὸν Φώτιον[3] *ὁ μάρτυς ἦτο πολυ*
εἰς τὸ ἄκρον τῆς φιλοσοφίας ἀνηγμένος, ἀλλ' ἐν τα
φαῖς αὐτοῦ δὲν ἐπέθηκε ῥητορικὸν κάλλος.

---

[1]) *Ἐν τῷ Προοιμίῳ λέγει· « Ἀρχόμενος τῆς πρὸς ὑμᾶς πα*
ἄνδρες Ἕλληνες, εὔχομαι τῷ Θεῷ ἐμοὶ μὲν ὑπάρξαι τὰ δέοντ
εἰπεῖν, ὑμᾶς δέ, τῆς προτέρας ἀφεμένους φιλονεικίας, καὶ τῆ
νων πλάνης ἀπαλλαγέντας, ἑλέσθαι τὰ λυσιτελοῦντα νυνί· οὐ
περὶ τοὺς προγόνους ὑμῶν ἔσεσθαι πλημμελὲς παρ' ὑμῶν, εἰ
τῶν πρότερον μὴ καλῶς δοξάντων αὐτοῖς, χρήσιμα φαίνοιτ
[2]) *Ὅρα* Nirschl I, 149. [3]) *Ἐν βιβλ.* 125 «*Ἔστι δὲ φιλο*
ἀνὴρ τῆς τε καθ' ἡμᾶς καὶ μάλιστά γε τῆς θύραθεν εἰς ἄκρ
πολυμαθείᾳ τε καὶ ἱστοριῶν περιρρεόμενος πλούτῳ· ῥητορικ
οὐκ ἔσχε σπουδὴν ἐπιχρῶσαι τὸ ἔμφυτον αὐτοῦ τῆς φιλοσοφία

Ὁ δὲ Τατιανὸς ὁ Ἀσσύριος γεννηθεὶς τὸ 130 π. Χ. τὸ κατ' ἀρχὰς ἦτο ἐθνικὸς σοφιστής, ἤτοι δικανικός[1]. Ἀλλ' εἶτα τὰς ἱερὰς γραφὰς ἀναγνοὺς καὶ μαθητὴς τοῦ Ἰουστίνου γενόμενος ὡμολόγησε τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ διδασκάλου ἀπῆλθεν εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, δηλ. τὴν πατρίδα αὐτοῦ, ἔνθα ἵδρυσεν ἰδίαν σχολήν. Ἀλλ' ἐξέκλινεν εἴς τινας αἱρετικὰς δοξασίας, π. χ. ἀπέρριπτε τὸν Μωσαϊκὸν νόμον[2], κατεδίκαζε τὸν γάμον ὡς φθορὰν ἀποδίδων τὴν εὕρεσιν τούτου τῷ διαβόλῳ[3] καὶ μετεχειρίζετο ἐπὶ τῆς τελετῆς τῶν μυστηρίων μόνον ὕδωρ[4]. Οἱ ὀπαδοὶ τούτου ἐκαλοῦντο Τατιανῖται, Ἐγκρατῖται, Ὑδροπαραστάται κτλ. Ὁ Τατιανὸς εἶχε συντάξει πολλὰς συγγραφάς, ἀλλὰ μέχρις ἡμῶν περιεσώθη ἡ ἐπιγραφομένη· Τατιανοῦ πρὸς Ἕλληνας λόγος, ὅτι οὐδὲν τῶν ἐπιτηδευμάτων, οἷς Ἕλληνες καλλωπίζονται, ἑλληνικόν, ἀλλὰ ἐκ βαρβάρων τὴν εὕρεσιν ἐσχηκός. Ἐνταῦθα γεννᾶται τὸ ζήτημα, ἂν τὸ ἔργον τοῦτο ἦναι συγγραφὴ ἢ ῥητορικὸς λόγος. Εἰ καὶ ὁ Τατιανὸς μεταχειρίζεται ῥητορικὰ σχήματα, ἐν οἷς ἐπιδεικνύει δεινότητα λόγου[5], ὅμως πιθανώτερον φαίνεται τὸ πρῶτον, διότι αὐτὸς λέγει, ὅτι ἤρξατο γράφειν[6]. Ὁπωσδήποτε ὁ Λόγος ἐγράφη τῷ 170 μ. Χ., ὅτε ὁ συγγραφεὺς δὲν εἶχεν ὑποπέσει ἔτι εἰς αἱρετικὰς δοξασίας. Ὁ Ἀσσύριος συγγραφεὺς ἀγωνίζεται κατὰ τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν, οὓς ὀνομάζει ψευδολόγους, κατὰ τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν ἀθλητῶν, κρίνων αὐτοὺς ἄγαν αὐστηρῶς. Ὁ λόγος δ' αὐτοῦ εἶναι βραχὺς πολλὴν τὴν δύναμιν ἔχων.

Περὶ δὲ Ἀθηναγόρου τοῦ Ἀθηναίου δὲν ἔχομεν ἀκριβεῖς εἰδήσεις· διότι τὰ ὑπὸ Φιλίππου τοῦ Σιδίτου παραδι-

---

1) Κλήμ. Ἀλεξανδρ. ἐν Στρωμ. III, 21 καὶ Εὐσέβ. IV, 24. 36. 2) Κλήμ. Ἀλεξανδρ. Γ' ιβ', § 82. 3) Αὐτόθι. 4) Ὅρα Κοντογόν. Α', 225. 5) Ἐν κεφ. ια' "Βασιλεύειν οὐ θέλω· πλουτεῖν οὐ βούλομαι· τὴν στρατηγίαν παρῄτημαι· πορνείαν μεμίσηκα, ναυτίλλεσθαι διὰ τὴν ἀπληστίαν οὐκ ἐπιτηδεύω· στεφάνους ἔχειν οὐκ ἀγωνίζομαι κτλ. 6) Ἐν κεφ. λε'.

δόμενα, ὅτι προέστη τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ σχολῆς, ὅ
ὅπως συγγράψῃ κατὰ τῶν Χριστιανῶν, ἀλλ' ὅτι τὰς
φὰς ἀναγνοὺς μετέστη πρὸς τὸν Χριστιανισμόν, τὰ
μενα, λέγω, δὲν δέχονται οἱ κριτικοὶ ἀνεπιφυλάκτως
δήποτε ὁ Ἀθηναγόρας κατὰ τὴν καταδίωξιν τοῦ Μ
ρηλίου ἔγραψεν ἐπιστολικὴν συγγραφὴν ἀπευθυνομ
τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Κόμμοδον, ἥ
φεται Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν. Ἐν τῷ
ὁ φιλόσοφος συγγραφεὺς θαυμάζει, ὅτι ἐπὶ τοῦ ἐπ
αὐτοκράτορος καταδιώκονται οἱ Χριστιανοὶ καὶ εἶτα
ζει τὰς κατὰ τούτων τρεῖς κατηγορίας, τὴν ἀθεότητ
στεια δεῖπνα καὶ τὰς Οἰδιποδείους μίξεις. Πρὸς δὲ
γητὴς συνέγραψε Περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκ
διαλεκτικῶς κυροῖ τὴν διδασκαλίαν ταύτην τῆς χ
πίστεως. Ἐν τοῖς ἔργοις τούτου διαλάμπει ἡ ἀκρίβ
κάλλος τῆς γλώσσης.

Ἐξ ἐθνικῶν γονέων Θεόφιλος ὁ ἐπίσκοπο
χείας γεννηθεὶς ὡμολόγησε τὴν Χριστιανικὴν θρη
τῷ 168 ὡς ἕκτος τοῦ Πέτρου διάδοχος ἀνέβη τὸν
θρόνον· ἔθανε δὲ κατὰ τὸ 180 μ. Χ. Οὗτος ἔγρα
πραγματείας, ἀλλὰ μέχρις ἡμῶν διετηρήθησαν
Πρὸς Αὐτόλυκον, ὅστις διὰ φιλίας συνεδέετο τῷ
εἰ καὶ ἦτο ἐθνικός. Οὗτος σκώψας τὸν θεὸν τῶν
ἔδωκεν ἀφορμὴν τῷ ἐπισκόπῳ, ὅπως γράψῃ κατὰ
τὰ τρία εἰρημένα βιβλία. Εἰς ταῦτα προστίθησι
ἱστορικὴν ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ὅπως δείξῃ, ὅτι ἡ
Μωϋσέως εἶναι ἡ πρεσβυτάτη. Ἐν τῷ συγγράμματι
βλέπει ὁ ἀναγνώστης ἤρεμον σπουδαιότητα, λεπτὴ
καὶ γλῶσσαν σαφῆ καὶ κομψήν. Καθ ὅλον εἰπεῖν,
τίθεται ἐν τοῖς ἀρίστοις Ἀπολογηταῖς.

---

[1]) Ὅρα Κοντογόν. Α, 240 καὶ Nirschl I, 164. [2]) Αὐτόθι

Ὁ δὲ Εἰρηναῖος γεννηθεὶς περὶ τὸ 140 μ. Χ. ἐν Σμύρνῃ ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Πολυκάρπου, ὅστις ἦτο ἐπίσκοπος τῆς πατρίδος αὐτοῦ. Ἐλθὼν δὲ εἰς Γαλλίαν προεχειρίσθη πρεσβύτερος τῆς ἐκκλησίας τῶν Λουγδούνων (Lyon) ὑπὸ Ποθεινοῦ τοῦ ἐπισκόπου τοῦ καταγομένου ἐκ μικρᾶς Ἀσίας[1]. Ἀλλὰ κατὰ τὴν καταδίωξιν τῶν Χριστιανῶν ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου ὁ ἐπίσκοπος Λουγδούνων ἐφονεύθη μαρτυρήσας καὶ ὁ Εἰρηναῖος διεδέξατο τὸν μαρτυρήσαντα. Οὗτος διέπρεψε καὶ ἐν ἄλλοις μὲν καὶ δὴ ἐν τῇ περιστάσει, καθ' ἣν ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης Βίκτωρ ἀπεφάσισε νὰ ἀποβάλῃ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας τὸν Πολυκράτη καὶ πάντας τοὺς ἐπισκόπους τῆς Ἀσίας· διότι οὗτοι ἐτέλουν τὴν ἑορτὴν τοῦ πάσχα κατὰ τὴν ιδ' τῆς σελήνης τοῦ μαρτίου, οἱαδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ ἡμέρα. Κατὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης ὁ Εἰρηναῖος ἔγραψεν ἐν ὀνόματι τῆς Γαλλικῆς ἐκκλησίας καὶ ἐν τέλει ὁ Βίκτωρ ἐπείσθη. Ἀφ' οὗ ὁ ἐπίσκοπος ἐπὶ εἴκοσι καὶ τέσσαρα ἔτη διῴκησε τὸ ποίμνιον αὐτοῦ, ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον ἐπὶ Σεουήρου. Ὁ μάρτυς οὗτος τῆς πίστεως τοῦ Χριστοῦ συνέγραψε καὶ ἄλλα μὲν ἔργα καὶ δὴ τὸν πολυθρύλητον Ἔλεγχον καὶ ἀνατροπὴν τῆς ψευδωνύμου γνώσεως. Εἰκάζεται, ὅτι τοῦτο ἐγράφη κατὰ τὸ 172—192. Διετηρήθη μὲν ἐν λατινικῇ γλώσσῃ, ἀλλ' ὁ Εἰρηναῖος ἔγγραψεν Ἑλληνιστί, ὡς ἐκ πολλῶν γίνεται δῆλον· αὐτὸς οὗτος λέγει[2], ὅτι ἀγνοεῖ τὴν τέχνην τοῦ λόγου ὡς ἀσχολούμενος περὶ βάρβαρον γλῶσσαν, δηλ. τὴν λατινικήν. Πρὸς δὲ ὁ Εὐσέβιος ἀποσπῶν πολλὰ χωρία ἐκ τοῦ εἰρημένου συγγράματος οὐδαμοῦ μνημονεύει, ὅτι μετέφρασε. Καὶ ὁ πατριάρχης Φώτιος, ὅστις σχεδὸν μόνον τοὺς ἑλληνιστὶ γράψαντας κρίνει, μνημονεύει τοῦ συγγραφέως[3]. Ἡ εἰς ἡμᾶς περιελθοῦσα μετάφρασις εἶναι τρα-

---

1) *Ἀσώπ. ἐν σελίδ.* 275. *Φιλάρετ. Ἱστορ. διδασκαλ. Περὶ τῶν πατέρ. τῆς ἐκκλ. μεταφ. ὑπὸ Νεοφ. Παγίδ.* I, 144. 2) *Ἐν βιβλ. Α'*, § 3. 3) *Ὅρα Κοντογόν ἐν Α'*, 301 *καὶ Φιλάρετ* I, 146.

χεῖα καὶ πλήρης σολοικισμῶν· τὰ ἀποσπάσματα πρωτοτύπου ἔχουσι γλῶσσαν ἀφελῆ καὶ κομψήν γραμμα τοῦτο, ὅπερ συνίσταται ἐκ πέντε βιβλίω νεται οὐχὶ κατὰ τῶν ἐθνικῶν, ἀλλὰ κατὰ τῶν δ Οὐαλεντίνου, οὗ ἡ αἵρεσις εἰσέδυσεν εἰς τὰς χώρ δανοῦ. Κατὰ τὸν Φώτιον ὅμως καὶ ἔν τισι τῶν συγ τοῦ ἐπισκόπου Λουγδούνων ἡ ἀκρίβεια τῆς ἀληθε λογισμοῖς κιβδηλεύεται[1]. *Πλὴν τοῦ εἰρημένο ματος διετηρήθη μέχρις ἡμῶν μέγα ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς ἀπευθυνομένης πρὸς τὸν Φλωρῖνον*[2], *μέγα ἀξίωμα κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν.*

Μαθητὴς τοῦ Εἰρηναίου ἐγένετο ὁ Ἱππόλυ ἦτο καὶ φίλος τοῦ Ὠριγένους. Κατὰ τοὺς ἀρχαί ἐπίσκοπος Ρωμαϊκοῦ λιμένος, (Portus Roman παρὰ τοῖς νεωτέροις ἠγέρθη ζήτημα· διότι ἄλλοι μ ὅτι ἐννοεῖται τὸ κατὰ τὴν Ἀραβίαν Ἄδενον, ἄλλο ται τὴν πόλιν τὴν κειμένην παρὰ τὰς ἐκβολὰς το καὶ σχηματίζουσαν τὸν λιμένα τῆς Ῥώμης[3], *ὅπε θανώτερον. Διότι κατὰ τὸ 1551 ἀνασκαφῆς γενομ ρέθη ἡ εἰκὼν τοῦ Ἱππολύτου ἐκ λευκοῦ μαρμάρο ταλόγου τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ. Μετὰ πολλοῦ ζ πόλυτος ἠγωνίσατο κατὰ τῆς αἱρέσεως τοῦ Νοητ μαθητῶν αὐτοῦ Ζεφυρίνου καὶ Καλλίστου*[4]. *Ῥωμαϊκῷ μαρτυρολογίῳ σημειοῦται, ὅτι ἔθανε θάνατον. Ὁ Ἀπολογητὴς οὗτος ἐγένετο πολυγρά συγγράμματα αὐτοῦ διαιροῦνται εἰς τέσσαρας τάξε*

---

[1]) *Ἐν βιβλ.* 120. [2]) *Παρ' Εὐσεβ. ἐν Ἐκκλ. ἱστορ.* V, *λάρετ.* I, 162 *καὶ Κοντογόν. Α'*, 477. [4]) *Περὶ τοῦ ζητή ἔγραψεν ὁ περικλεὴς θεολόγος* Döllinger, Hippolytus u oder die römische Kirche in der ersten Hälfte des drit derts, Regensburg 1853.

μηνευτικά, εἰς παραινετικά, εἰς δογματικὰ καὶ εἰς τὸ χρονολογικὸν σύγγραμμα Περὶ τοῦ Πάσχα[1]. *Κατὰ τὸν Φώτιον ἔγραψε καὶ Σύνταγμα κατὰ αἱρέσεων*[2]. *Τοῦ πολυτίμου τούτου συγγράμματος εἴχομεν μόνον τὸ πρῶτον βιβλίον ἐπιγραφόμενον Φιλοσοφούμενα, ὅπερ ἀπεδίδετο τῷ Ὠριγένει. Ἀλλὰ κατὰ τὸ 1842 ὁ ἡμέτερος Μηνᾶς Μινωΐδης ἀνεκαλύψας χειρόγραφόν τι, ὅπερ νῦν κεῖται ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων, ἐπέχυσε πολὺ φῶς ἐπὶ πολλῶν ζητημάτων*[3].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚϚ΄.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΛΟΓΙΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Ἡ κατηχητικὴ τῆς Ἀλεξανδρείας σχολὴ ἤκμασεν, ὅτε ὁ Τίτος Φαΰϊος Κλήμης ἐγένετο διδάσκαλος αὐτῆς[4]. *Οὗτος ἐξ ἐθνικῶν γονέων γεννηθεὶς ἐν Ἀθήναις ἢ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἤκμαζεν ἐπὶ Σεβήρου καὶ Καρακάλλα. Ἀσχολούμενος δὲ περὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν οὐδαμοῦ εὕρισκεν, ὅ τι ἐζήτει, μέχρις ὅτου προσῆλθεν εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Χάριν τῆς θρησκείας τοῦ Χριστοῦ περιῆλθε πολλὰς χώρας, δηλ. τὴν Ἑλλάδα, τὴν Ἰταλίαν, τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν*

---

1) *Ταῦτα ἐξεδόθησαν ὑπὸ* Duncker *καὶ* Schneiedewin, Gött. 1859. 2) *Ἐν βιβλ.* 121. 3) *Τελευταῖον τὰ φιλοσοφούμενα ἐξεδόθησαν ὑπὸ* Diels, Doxogr. gr. 551-576. *Παράβαλλ.* G. Volkman, Hippolytus und die römischen Zeitgenossen oder die Philosophumena und die verwandten Schriften nach Ursprung, Komposition und Quellen untersucht, Zürich 1855 *καὶ* Christ *ἐν σελίδ* 736. 4) *Περὶ τοῦ Κλήμεντος δύναταί τις νὰ ἴδῃ πολλὰ ἐν τοῖς Προλεγομένοις τῶν ἐκδόσεων τοῦ* Potter, Migne *καὶ* Klotz. *Παράβαλλ.* Nirschl I, 209.

Συρίαν, ἔνθα ἠκροάσατο ἐπιφανεστάτων διδασκά
καὶ μαθητῶν τῶν Ἀποστόλων. Τὸν κράτιστον ὅμα
λον εὗρεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ὅστις ἦτο ὁ Πάνταινος.
μάζει Σικελικὴν μέλισσαν, ἥτις ἀπὸ τοῦ προφητικο
στολικοῦ λειμῶνος τὰ ἄνθη δρεπομένη ἀκήρατόν
χρῆμα ἐνεγέννησε ταῖς ψυχαῖς τῶν ἀκροωμένων[1].
χὰς λοιπὸν ὁ Κλήμης ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Παντ
δὲ διεδέξατο τὸν διδάσκαλον ὡς κατηχητὴς ἐν τῷ δ
διότι ἐκεῖνος ἐπέμφθη εἰς τὰς Ἰνδίας ἢ τὴν Αἰθιο
κηρύξῃ τὰ δόγματα τοῦ Χριστιανισμοῦ. Φαίνεται
προὐχειρίσθη καὶ εἰς πρεσβύτερον[3]. *Ἐπὶ δώδεκα*
τὰς ἀληθείας τῆς ἁγίας γραφῆς ἔσχε πολυαρίθμου
ἐν οἷς τὸν Ὠριγένη καὶ Ἀλέξανδρον τὸν ἐπίσκοπον
σαλὴμ καὶ μάρτυρα. Ἐπὶ δὲ τῆς καταδιώξεως τῶ
νῶν ἐπὶ Σεβήρου ἀπῆλθεν εἰς Καππαδοκίαν, εἰς
καὶ εἰς Ἀντιόχειαν. Ἔθανε δὲ περὶ τὰ 220. Ὁ Κλ
φανῶς ὠφέλησε τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ·
χεν ἀπέχθειαν πρὸς τὴν ἐθνικὴν σοφίαν, ὡς ὁ Τατ
τιμῶν ταύτην ἐγίνωσκε νὰ θέτῃ ὡς βάσιν τῆς φιλο
πίστιν.

Ὁ Κλήμης δὲν ἦτο μόνον ἀγαθὸς κατηχητής, ἀ
κιμος συγγραφεύς, οὗ περιῆλθον εἰς ἡμᾶς τρία μεγάλ
ματα καί τις μικρὰ διατριβή. Ὅτι ὁ Λόγος προ
πρὸς Ἕλληνας εἶναι γνήσιον ἔργον τοῦ ἡμετέρ
τοῦ, μαρτυροῦσι πλεῖστοι συγγραφεῖς, ὡς ὁ Εὐσέβι
τιος[5] *καὶ ἄλλοι. Εἰκάζεται δ', ὅτι εἶναι τὸ ἀρχαιότατ*
γραμμάτων τοῦ Κλήμεντος, ἢ τοὐλάχιστον ἀρχαιό
Στρωματέων, διότι ἐν τούτοις μνημονεύεται[6]. *Ἐν τ*

---

1) *Κλήμ. ἐν Στρωμ. Α'*, 322, 323. 2) *Εὐσέβ. ἐν Ἐκ*
13 *καὶ Φώτ. ἐν βιβλ.* 109. 3) *Φιλάρετ.* I, 326. 4) *Ἐν*
ς', 13. 5) *Ἐν βιβλ.* 110. 6) *Ἐν Στρωμ. Ζ'*, 4, § 22.

ματι τούτῳ, ὅπερ ἔχει ἀπολογητικὸν καὶ διδακτικὸν χαρακτῆρα, ἐλέγχων τὴν θρησκείαν τῶν Ἑλλήνων προσκαλεῖ τούτους, ὅπως δεχθῶσι τὸν Χριστιανισμόν. Ὁ δὲ Παιδαγωγὸς διαιρούμενος εἰς τρία βιβλία ἔχει ὑπόθεσιν ἠθικήν. Ἐν τούτῳ ὁ Λόγος παρίσταται ὡς παιδαγωγὸς ἐκείνων, ὅσοι τὴν Χριστιανικὴν πίστιν δεξάμενοι ἐγένοντο διὰ τοῦ βαπτίσματος τέκνα τοῦ θεοῦ[1]. *Ἐν τῇ συγγραφῇ ταύτῃ ἡ γλῶσσα εἶναι ἀνθηρά, εἰς ὄγκον ἐξηρμένη καὶ ἡ πολυμάθεια ἐμπρέπουσα. Σπουδαιότερον σύγγραμμα ἡμῖν τοῖς φιλολόγοις εἶναι οἱ Στρωματεῖς, οἵτινες ὠνομάσθησαν οὕτω διὰ τὴν ποικιλίαν τῆς ὕλης*[2]. *Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἐξ ἑπτὰ βιβλίων συνιστάμενον ἔχει ὑπόθεσιν, ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι ἡ ἀληθὴς καὶ ὑψίστη φιλοσοφία. Ὁ πολυμαθὴς συγγραφεὺς πειρᾶται, ὅπως δείξῃ, ὅτι ὁ νόμος τοῦ Μωϋσέως καὶ ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία συμβάλλονται πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν καὶ ἔχουσι πρὸς τὸν Χριστιανισμόν, ὡς αἱ μερικαὶ ἀλήθειαι πρὸς τὸ σύνολον ἁπασῶν τῶν ἀληθειῶν. Οὕτω δὲν ἀπορρίπτει μὲν τὴν Ἑλληνικὴν σοφίαν, ἀλλὰ νομίζει ταύτην νεωτέραν τῆς Ἑβραϊκῆς*[3]. *Πλὴν τῶν ἑπτὰ εἰρημένων βιβλίων φέρεται καὶ ὄγδοον, ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο ἔχει διάφορον ὑπόθεσιν, οἱ κριτικοὶ θεωροῦσιν ὡς ἰδιαιτέραν πραγματείαν. Κατὰ τὸν Φώτιον ἔν τισιν ἐκδόσεσι τὸ βιβλίον εἶχε τὴν ἐπιγραφήν, Τίς ὁ σῳζόμενος πλούσιος*[4]. *Ἡ πραγματεία αὕτη ὑπὸ ἠθικὴν ἔποψιν ἔχει μεγάλην ἀξίαν. Ὁ Κλήμης εἶχε γράψει καὶ ἄλλα ἔργα, ἐν οἷς καὶ τὰς Ὑποτυπώσεις, αἵτινες περιεῖχον τὰ κύρια τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας διδάγ-*

---

[1]) Nirschl I, 211. [2]) *Ἐν Στρωμ. Δ*, 2, § 4 „*Ἔστω δὲ ὑμῖν τὰ ὑπομνήματα, ὡς πολλάκις εἴπομεν, διὰ τοὺς ἀναίδην ἀπείρως ἐντυγχάνοντας ποικίλα, ὡς αὐτό που τὄνομά φησι, διεστρωμένα ἀπ' ἄλλου εἰς ἄλλο συνεχὲς μετιόντα, καὶ ἕτερον μέντοι κατὰ τὸν εἱρμὸν τῶν λόγων μηνύοντα, ἐνδεικνύμενα δὲ ἄλλο τι*". *Παράβαλλ. Κοντογόν. Α'*, 347. [3]) *Φιλάρετ.* I, 335 [4]) *Ἐν βιβλ.* 111.

ματα. Ἐπειδὴ κατὰ τὸν Φώτιον[1]. ἐν τῇ πραγματεί
ὑπῆρχον πολλὰ ἁμαρτήματα, εἰκάζεται[2], ὅτι ἐγράφ
μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ὁμολογίαν τοῦ Χριστια

Ὁ ἐπιφανέστατος τῶν μαθητῶν τοῦ Κλήμεντος ἦ
ριγένης, ὅστις ἐγεννήθη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κατὰ τὸ
Χριστιανῶν γονέων. Ἐπειδὴ δ' ὁ πατὴρ αὐτοῦ Λεωνί
λόγιος, ἀνέλαβε τὴν διδασκαλίαν τοῦ υἱοῦ. Ἀλλὰ συχ
παῖς ἦγε τοῦτον εἰς ἀμηχανίαν, διότι δὲν ἐνόμιζεν ἱκα
ἁπλῆν τῶν γραφῶν κατάληψιν, ἀλλ' ἀνεζήτει καὶ τὴν μ
ἔννοιαν τούτων. Τὴν τοιαύτην ἀνίχνευσιν δὲν ἐνεθάρρυ
πατήρ, ἀλλὰ κατὰ τὴν νύκτα κατεφίλει τὰ στέρνα τοῦ κ
νου παιδὸς θεωρῶν ταῦτα ὡς κατοικητήριον τοῦ ἁγίο
ματος[4]. Μετὰ τὸν πατέρα ἠκροάσατο τοῦ Κλήμεντος, ὃ
εὐκλεῶς ἐδίδασκεν ἐν τῇ κατηχητικῇ σχολῇ. Ἀλλ' ἐπὶ Σ
Σεβήρου ἐγένετο ἡ καταδίωξις τῶν Χριστιανῶν καὶ ὁ
δης ἔλαβε τὸ ἄφθιτον τοῦ μαρτυρίου κλέος, οὗ ἐπει
μετάσχῃ καὶ ὁ νεαρὸς Ὠριγένης. Τοῦ πατρὸς μαρτυ
καὶ τῆς περιουσίας δημευθείσης ἡ χήρα μετὰ ἑπτὰ τέκ
οἷς καὶ ὁ Ὠριγένης, διέμειναν ἐν μεγάλῃ πενίᾳ. Ἀλλ'
γυνὴ τῆς Ἀλεξανδρείας ὑπεδέξατο τοὺς πενομένους·
γον ὅμως χρόνον ὁ νέος μὴ ἀνεχόμενος νὰ συμπροσεύχ
γνωστικῷ Παύλῳ, ὅστις διέμεινε παρὰ τῇ εὐεργέτιδι, ἀπ
οἶκον. Οὕτως ἀποκρούσας τὴν παράτασιν τῆς εὐεργεσίας
διδάσκαλος τῆς κατηχητικῆς σχολῆς κατὰ τὸ δέκατον
ἔτος τῆς ἡλικίας. Ἐν ταύτῃ τριάκοντα ἔτη διδάξας ἐκλέ
τήν. Ἠσχολεῖτο δὲ κατ' ἐξοχὴν περὶ τὴν ἑρμηνείαν τ
γραφῆς. Ἀλλ' εἶναι παράδοξον, ὅτι ὁ σοφὸς οὗτος ἀ
ρανοήσας φράσιν τινὰ τοῦ Εὐαγγελίου[5] ἐτόλμησε νὰ εὐ

---

[1]) *Ἐν βιβλ.* 109. [2]) Nirschl I, 214. [3]) *Εὐσέβ. ἐν Ἐκκλ. Ἱσ*
[4]) *Ὁ αὐτὸς αὐτόθι.* [5]) *Ματθ. ιθ'*, 12 «*Εἰσὶν εὐνοῦχοι, οἵτινες*
σαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν».

ἑαυτόν, ὅπερ καὶ κηλὶς τοῦ βίου αὐτοῦ εἶναι καὶ πρόξενον πολλῆς λύπης αὐτῷ ἐγένετο. Ὁ Ὠριγένης ὑπέστη μὲν πολλὰς περιπετείας, ἀλλὰ καὶ ἠξιώθη πολλῶν καὶ μεγάλων τιμῶν. Οὕτω Μαμμαία ἡ μήτηρ τοῦ Ἀλεξάνδρου Σεβήρου ἐκάλεσε τὸν ἔνδοξον κατηχητήν, ὅπως διδάξῃ αὐτὴν τὰ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Κατεδιώχθη δ' ἀπηνῶς ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας Δημητρίου. Ἐν τέλει ἐπὶ αὐτοκράτορος Δεκίου οἱ Χριστιανοὶ πάλιν κατεδιώκοντο, ἐν οἷς καὶ ὁ Ὠριγένης ὑπεβλήθη εἰς φοβερὰ βασανιστήρια. Καί τινες μὲν λέγουσιν, ὅτι ἐγένετο μάρτυς ἐπὶ τούτου τοῦ αὐτοκράτορος, ἄλλοι δ', ὅτι παρέτεινε τὸν βίον μέχρι τοῦ Γάλλου καὶ ὅτι θανὼν τῷ 254 ἐτάφη ἐν Τύρῳ. Κατὰ τὸν Φώτιον ἡ δευτέρα εἴδησις φαίνεται πιθανωτέρα[1].

Ὡς ὁ περικλεὴς οὗτος θεολόγος ἦτο φιλοπονώτατος, οὕτω καὶ πολυγραφώτατος. Λέγεται, ὅτι ἔγραψε τοσαῦτα, ὅσα ἄλλοι μόλις ἠδύναντο νὰ ἀναγνώσωσιν, ἤτοι ἑξακισχίλια συγγράμματα. Ἀλλὰ καίπερ χιλίας ὁμιλίας καὶ ἀναρίθμητα ὑπομνήματα εἰς τὰς ἁγίας γραφὰς καταλιπών, ὅμως πάνυ ὀλίγα μέχρις ἡμῶν περιεσώθησαν[2]. *Διὰ μὲν τὴν φιλοπονίαν ὁ Ὠριγένης ὠνομάσθη Χαλκέντερος κατὰ μίμησιν Διδύμου τοῦ Χαλκεντέρου, διὰ δὲ τὴν εὐσθένειαν τῆς διανοίας Ἀδαμάντιος. Κατὰ τὸν Φώτιον*[3] *ὅμως ἔσχε τὸ ὄνομα τοῦτο, διότι οἱ λόγοι αὐτοῦ ὡμοίαζον πρὸς δεδεμένους ἀδαμαντίνοις δεσμοῖς. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ὠριγένους γίνεται δῆλον, ὅτι δὲν ἦτο μόνον τῶν ἱερῶν γραφῶν ἑρμηνευτής, ἀλλὰ καὶ εἰδήμων τῆς φιλοσοφίας. Δὲν φαίνεται ὅμως ἀκριβές, ὅτι οὗτος ἠκροάσατο καὶ Ἀμμωνίου τοῦ Σακκᾶ· διότι συγχέεται ὁ ἡμέτερος Ὠριγένης πρὸς τὸν συνώνυμον, ὅστις ἦτο νεώτερος μὲν τὴν ἡλικίαν,*

---

1) *Φώτ ἐν βιβλ.* 118. 2) Nirschl I, 231. *Κοντογόν. Α'*, 411. 3) *Ἐν βιβλ.* 118. «*Τοῦτον τοίνυν τὸν Ὠριγένην, ὃν καὶ Ἀδαμάντιον ἐπονομάζεσθαί φασιν, ὅτι ἀδαμαντίνοις δεσμοῖς ἐῴκεσαν οὓς ἂν δήσειε λόγους*».

ἐθνικὸς δὲ τὸ θρήσκευμα, ὡς εἰκάζει ὁ Zeller[1]. *Ἂν ὑπ' ὄψει τὰς πολλὰς ἐργασίας τοῦ συγγραφέως τούτ ἦτο καὶ κατηχητής, θέλει ἐκπλαγῇ. Δέον ὅμως νὰ ση μεν, ὅτι εἰς τὸ ἔργον τῆς κατηχήσεως εἶχε βοηθὸν τ κλᾶν, ὃν αὐτὸς εἶχεν εἰσαγάγει εἰς τὸν Χριστιανισμόν, διεδέξατο τοῦτον.*

Τὰ περισωθέντα τοῦ Ὠριγένους συγγράμματα δι εἰς πέντε τάξεις, εἰς τὰ Περὶ τὴν ἁγίαν γραφή Ἀπολογητικά, εἰς τὰ Δογματικά, εἰς Τὰ τοῦ κοῦ βίου καὶ εἰς τὰς Ἐπιστολάς.

Τὰ συγγράμματα τῆς πρώτης τάξεως διαιροῦνται τικὰ καὶ ἐξηγητικά. Ἐν ἀμφοτέροις ὁ Ὠριγένης ἐχάρ ὁδόν. Ἐπειδὴ οἱ Ἰουδαῖοι ἔλεγον, ὅτι ἡ Ἀλεξανδρινὴ σις εἰς τὴν Ἑλληνικὴν περιέχει ἀνακριβείας, ὁ ἐκδό ράθη, ὅπως ὑποβάλῃ ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ ἀναγνώστο βραϊκὸν κείμενον μετὰ πασῶν τῶν μεταφράσεων. Ἡ λοιπὸν μεγάλη ἔκδοσις ὠνομάσθη Ἑξαπλᾶ. Ἐν ταύ χον ἓξ στῆλαι, ἐξ ὧν ἐν μὲν τῇ πρώτῃ ὑπῆρχε τὸ Ἑβρα μενον, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ τὸ αὐτὸ δι' Ἑλληνικῶν γρα ἐν δὲ τῇ τρίτῃ ἡ μετάφρασις τοῦ Ἀκύλα, ἐν τῇ τετάρ Συμμάχου, ἐν τῇ πέμπτῃ ἡ τῶν Ἑβδομήκοντα κ ἕκτῃ ἡ τοῦ Θεοδοτίωνος. Ἐπειδὴ δ' ἔν τισι βιβλίοις γραφῆς ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι μεταφράσεις, προσετέθησα λαι στῆλαι καὶ ἐντεῦθεν τὰ Ὀκταπλᾶ καὶ Ἐννεαπλ ησε δ' ὁ ἐκδότης καὶ συλλογὴν μόνον τῶν τεσσάρα φράσεων, ἥτις ὠνομάσθη Τετραπλᾶ[2]. *Τὸ μέγα τοῦ*

---

[1]) Ἐν τόμ. III[2], 2, 407. [2]) *Ἐπιφάν. Περὶ μέτρ. καὶ σταθ* *"Τετραπλᾶ γάρ εἰσι τὰ Ἑλληνικά, ὅταν αἱ τοῦ Ἀκύλα καὶ Συμ τῶν Ἑβδομήκοντα δύο καὶ Θεοδοτίωνος ἑρμηνεῖαι συντεταγμένα τεσσάρων δὲ τούτων σελίδων ταῖς δυσὶ ταῖς ἑβραϊκαῖς συναφθεισ καλεῖται. Ἐὰν δὲ καὶ πέμπτη καὶ ἡ ἕκτη ἑρμηνεία συναφθῶσιν, τούτοις ὀκταπλᾶ καλεῖται". Παραβάλλ. Κοντογόν. Α'*, 413.

ὅπερ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπώλετο, συνετελέσθη ὀλίγον χρόνον πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ συγγραφέως. Πρὸς ἑρμηνείαν τῶν ἱερῶν γραφῶν ὁ Ὠριγένης συνέταξεν ὑπομνήματα, ὁμιλίας καὶ σχόλια. Ἡ ἑρμηνευτικὴ αὐτοῦ μέθοδος ἦτο τριπλῆ, ἡ κατὰ λέξιν, ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ μυστική. Τινὰ ἐκ τῶν συγγραμμάτων τούτων διεσώθησαν.

Ἐκ δὲ τῆς δευτέρας τάξεως τῶν συγγραφῶν τῶν ἀπολογητικῶν διετηρήθη μέχρις ἡμῶν ὁ Κατὰ Κέλσου, ὅστις συνίσταται ἐξ ὀκτὼ βιβλίων. Ὁ Κέλσος οὗτος, πρὸς ὃν γράφει ὁ Ὠριγένης, εἶναι κατὰ τὸν Nirschl[1] ὁ ἐπιφανέστατος τῆς ἐκλεκτικῆς φιλοσοφίας ἀντιπρόσωπος γράψας σχεδὸν ἕνα αἰῶνα πρὸ τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως. Οὗτος μετά τινος εὐφυΐας εἶχε συντάξει διατριβὴν ἐπιγραφομένην Λόγος ἀληθής[2]. Ἐν τούτῳ ὁ φιλόσοφος ἐπολέμει τὴν Χριστιανικὴν πίστιν φιλοσοφικῶς καὶ πολιτικῶς. Ἡ πραγματεία λοιπὸν αὕτη ἐπὶ ἕνα περίπου αἰῶνα ἄνευ ἀνασκευῆς μείνασα ἦτο ἐν μεγάλῃ τιμῇ παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς, μέχρις ὅτου ὁ Ἀμβρόσιος παρεκάλεσε τὸν φίλον αὐτοῦ Ὠριγένη πρὸς σύνταξιν τῆς ἀνασκευῆς. Ὁ Κέλσος ἐν τῇ διατριβῇ εἶπε πολλὰ κατὰ τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας, π. χ. ὅτι αὕτη ὡς μυστικὴ εἶναι ἐπικίνδυνος τῇ πολιτείᾳ, ὅτι ἐγεννήθη ἐν χώρᾳ βαρβάρων, καὶ ὡς τοιοῦτον γέννημα φοβεῖται τὸ φῶς τῆς ἐπιστήμης, ὅτι ἐν τῷ σκότει προσκτᾶται ὀπαδοὺς καὶ ὅτι ἀπαιτεῖ τυφλὴν πίστιν. Πρὸς τὰς τελευταίας κατηγορίας ὁ Ὠριγένης ἀποκρίνεται μετὰ μεγάλης πολυμαθείας καὶ ἐξόχου διαλεκτικῆς δεινότητος.

Δογματικὰς πραγματείας συνέγραψε πλείστας ὁ Ὠριγένης, ὡς δέκα βιβλία Στρωματέων, δύο Περὶ ἀναστάσεως, Περὶ αὐτεξουσίου καὶ Περὶ τοῦ Πάσχα. Ἀλλ' ἐκ τούτων μόνον ὀλίγα ἀποσπάσματα διετηρήθησαν καὶ ἀκέραιον μόνον τὸ Περὶ ἀρχῶν, ὅπερ περιέχει εἰσαγωγὴν καὶ τέσσαρα

---

[1]) Ἐν τόμ. I, 234. [2]) Ὅρα Th. Keim, Celsus wahres Wort, älteste Streitschrift antiker Weltanschauung gegen das Christentum vom Jahre 178 n. Ch., Zürich 1873.

βιβλία. Ἀλλὰ δὲν περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς ἐν τῷ πρωτοτύπ
ἐν τῇ μεταφράσει τοῦ Ἱερωνύμου, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ Ῥ
ὅστις ὁμολογεῖ, ὅτι κατὰ τὸ δοκοῦν πλεῖστα μετέβαλ
Ὠριγένης μετ' ἐλευθερίας πλάσσει ἰδίας θεωρίας, ἃς ἀπ
ὁ Χριστιανισμός. Οὕτω νομίζει, ὅτι ὁ Θεὸς ἔπλασε π
πρὸ τῶν σωμάτων. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα ἥμαρτον, ἐνεκλε
ἐν τοῖς σώμασιν, ἅπερ ἐπὶ τούτῳ ἐδημιουργήθησαν. Νο
ὅτι ἡ θεωρία αὕτη δὲν εἶναι ὅλως νέα· διότι καὶ ἐν τῷ
τοῦ Πλάτωνος λέγεται, ὅτι ἡ ψυχὴ μένει ἐν τῷ σώμα
φρουρᾷ[2]. *Ὡπωσδήποτε διὰ τὰς τοιαύτας ἐλευθερίας ὁ*
νης καὶ θαυμάζεται καὶ καχίζεται. Ἐλέχθη· ubi bene
melius, ubi male, nemo peyus. *Ἐπειδὴ ὅμως τ*
ρον μέρος τῆς προτάσεως εἶναι ἄγαν τραχύ, δικαίως
μάζεται τὸ ὑπὸ τοῦ Ἱερωνύμου εἰρημένον. Non im
ejus vitia, cujus virtutes non possumus assequ
ναντίον οἱ διαμαρτυρόμενοι, οἵτινες τιμῶσι τὴν ἐλευθ
τοῖς ζητήμασι τῆς συνειδήσεως, ἐξαίρουσι τὴν θρησκευτ
ἀνδρὸς ἐλευθερίαν. Κατὰ τούτους ὁ Ὠριγένης ἐποίησε
λευταίαν ἀπόπειραν, ὅπως εἰς συμφωνίαν ἀγάγῃ τὴν
φίαν πρὸς τὸν Χριστιανισμόν[4]. *Διότι βραδύτερον αἱ*
ἐκώλυσαν τὸ φιλελεύθερον πνεῦμα, ὃ ἐκράτει μέχρι τῶ
στόλων καὶ τῶν Ἀποστολικῶν πατέρων. Τὸ ζήτημα
ναι θεολογικόν, εἰς ὃ δὲν δυνάμεθα νὰ εἰσέλθωμεν. Ο
μικράν τινα παρατήρησιν δυνάμεθα νὰ ποιήσωμεν.
θερία δύναται νὰ ὑπάρχῃ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, οὐχὶ δὲ καὶ
σκείᾳ, ἥτις βάσιν ἔχει τὴν πίστιν. Ἂν μὴ αἱ Σύνοδοι

---

[1]) *Κοντογόν. Α'.* 426. *Παράβαλλ.* Schnitzer ‚Origenes über d
lehren, ein Wiederherstellungsversuch, Stuttg. 1835. [2])
«ὡς ἔν τινι φρουρᾷ ἐσμὲν οἱ ἄνθρωποι καὶ οὐ δεῖ δὲ ἑαυτὸν ἐκ τα
οὐδ' ἀποδιδάσκειν» [3]) Nirschl I, 236. [4]) *Ὅρα Δόναλδο*
Παράβαλλ. Σπ. Ζαμπέλιον, Περὶ Μεσαιωνικοῦ πολιτισμοῦ κεφ.

ἑρμηνείας τῶν δογμάτων διεκώλυον τὰς παρερμηνείας, αἱ αἱρέσεις καὶ οἱ θρησκευτικοὶ πόλεμοι ἤθελον πολλαπλασιασθῇ ἢ ἡ ἐκκλησία ἤθελε διαιρεθῇ εἰς μικρὰ τμήματα, ὡς συνέβη παρ' ἄλλοις λαοῖς. Κατὰ τὸν Nirschl[1], ὅπως ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ ἀρχικὸν ἡμῶν ζήτημα, ὁ μέγας 'Αλεξανδρινὸς ὑπερέχει μὲν τοὺς λογίους πάντων τῶν αἰώνων κατά τε τὴν εὐφυΐαν καὶ τὴν φιλοπονίαν, ἀλλὰ τὸ Περὶ ἀρχῶν σύγγραμμα δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένον ἁμαρτημάτων.

Εἰς τὴν τετάρτην τάξιν τῶν συγγραμμάτων τοῦ 'Ωριγένους ἀνήκει τὸ Περὶ εὐχῆς, ὅπερ ἔγραψε κατὰ παράκλευσιν τοῦ φίλου 'Αμβροσίου. Τοῦτο διαιρεῖται εἰς δύο μέρη, ἐξ ὧν ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ὁ συγγραφεὺς ὁρίζει τὸ εἶδος, τὸν χρόνον καὶ τὸν τόπον τῆς προσευχῆς, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ τὴν κυριακὴν προσευχὴν ἑρμηνεύει[2]. 'Εν τῇ πραγματείᾳ ταύτῃ ὁ 'Ωριγένης ἀνασκευάζει τὴν γνώμην τῶν λεγόντων, ὅτι ἡ προσευχὴ εἶναι ἀνωφελής, διότι ὁ θεὸς προγινώσκων τὰ μέλλοντα δὲν δύναται νὰ μεταβάλῃ ταῦτα. 'Ο δὲ Λόγος προτρεπτικὸς εἰς μαρτύριον, ὅστις συνίσταται ἐκ πεντήκοντα κεφαλαίων, ἐγράφη τῷ 236 ἐπὶ αὐτοκράτορος Μαξιμίνου. Τότε τῶν Χριστιανῶν καταδιωκομένων συνελήφθησαν οἱ δύο τοῦ 'Ωριγένους φίλοι, ὁ 'Αμβρόσιος καὶ ὁ ἱερεὺς τῆς ἐν Καισαρείᾳ παροικίας Πρωτόκτητος. Τούτους προτρέπει, ὅπως μὴ διά τινα πρόφασιν φύγωσι τὸν μαρτυρικὸν θάνατον[3].

Πλὴν τῶν εἰρημένων συγγραμμάτων ὁ πολυγράφος 'Αλεξανδρεὺς συνέταξε καὶ πλείστας 'Επιστολάς, ἐξ ὧν ὁ Εὐσέβιος[4] συνέλεξε περὶ τὰς ἑκατόν. 'Αλλ' ἐκ τούτων διετηρήθησαν μόνον δύο, ἡ μὲν πρὸς τὸν 'Ιούλιον 'Αφρικανόν, ἡ δὲ πρὸς Γρηγόριον τὸν Θαυματουργόν, καί τινα ἀποσπάσματα. 'Εν τῇ

---

[1]) 'Εν τόμ. I, 237. Παράβαλλ. J. Denis, De la philosophie d'Origène, Par. 1884. [2]) Κοντογόν. Α', 428. [3]) Νικηφόρ. Κάλλιστ. ε, κεφ. 19. [4]) 'Εν 'Εκκλ. ἱστορ. ς', 36.

πρώτη ὁ Ὠριγένης πραγματεύεται περὶ τῆς ἱστορίας τ
σάννης[1], *ἣν ὁ Ἀφρικανὸς ἐθεώρει ἀπόκρυφον ἐπάγ*
ὀλίγα ἐπιχειρήματα. Ταῦτα ἀνασκευάζει ὁ μέγας Θ
Ἀπώλοντο δὲ πλεῖσται ἐπιστολαί, ὡς ἡ πρὸς τὸν ἐπίσκοπ
μης Φαβιανόν, πρὸς τὸν Βήρυλλον ἐπίσκοπον Βόστρων
ἄλλους.

Τῷ Ὠριγένει ἀποδίδονται καὶ ἄλλαι συγγραφαί,
ταύταις ὑπάρχουσι τεκμήρια, ἐξ ὧν οἱ κριτικοὶ εἰκάζο
αὗται δὲν εἶναι γνήσιαι. Ἐν τοῖς ὑποβολιμαίοις κατατά
Διάλογος περὶ τῆς εἰς Θεὸν ὀρθῆς πίστεως
τούτου δὲν μνημονεύει οὔτε ὁ Εὐσέβιος οὔτε οἱ ἄλλοι ἐ
στικοὶ συγγραφεῖς καὶ ἐν αὐτῷ φέρεται ἡ λέξις ὁμοο
κατὰ τὴν ἔννοιαν, καθ' ἣν ὡρίσθη βραδύτερον ὑπὸ τῆ
καίᾳ οἰκουμενικῆς συνόδου. Ὡσαύτως δικαίως θεωρεῖτ
τὸ σύγγραμμα τὸ ἐπιγραφόμενον Φιλοσοφούμενα,
συγγραφεὺς τούτων λέγει περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι ἦτο ἀρχιερεύ
εἶναι γνωστὸν ἐκ τῆς ἱστορίας, ὅτι ὁ Ὠριγένης οὐδέπο
θεν εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο. Πλὴν τούτων καὶ ἄλλα ἔργα
λονται τῷ μεγάλῳ ἑρμηνευτῇ τῶν ἁγίων γραφῶν. Ἡ δ
καλία ὀνομάζεται μὲν ἔργον τοῦ Ὠριγένους, ἀλλ' εἶν
λογία ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ συνταχθεῖσα ὑπὸ Β
τοῦ μεγάλου καὶ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ.

Ἐν τοῖς μαθηταῖς τοῦ Ὠριγένους διέπρεψε Διονύ
ἐπικληθεὶς μέγας[4]. *Γεννηθεὶς περὶ τὰ 190 ἐξ ἐθνικῶν*
ἐγένετο ῥήτωρ[5], *ἀλλὰ μαθητεύσας παρὰ τῷ μεγάλῳ ἑ*

---

1) *Παρὰ Δανιήλ. ἐν στίχ.* 54-60. 2) *Ἐν τμήματ. α'.* 3) *'*
«ὧν ἡμεῖς διάδοχοι τυγχάνοντες, τῆς τε αὐτῆς χάριτος μετέχοντες
τείας τε καὶ διδασκαλίας, καὶ φρουροὶ τῆς ἐκκλησίας λελογισμ
ὀφθαλμῷ νυστάζομεν». Παράβαλλ. Κοντογόν. Α', 435. 4)
Ἐκκλ. ἱστορ. Ζ' ἐν τῷ προοιμ. 5) *Ὁ αὐτὸς αὐτόθι Ζ'*, 11.
Κοντογόν. Α', 507.

τῶν ἱερῶν γραφῶν ὡμολόγησε τὰ δόγματα τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὑπὲρ ὧν γενναίως καὶ εὐκλεῶς ἠγωνίσατο. Κατὰ μὲν τὸ 232 προέστη τῆς κατηχητικῆς σχολῆς, κατὰ δὲ τὸ 247 μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἡρακλᾶ ἀνέβη τὸν θρόνον τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις ὁ βορρᾶς τῶν ἐκκλησιαστικῶν περιπετειῶν ἐσύριττε καὶ ὁ ἐπίσκοπος Διονύσιος ἐπὶ Δεκίου καταδιωχθεὶς καὶ μόλις σωθεὶς ἠναγκάσθη δι' ἐπιστολῶν καὶ διὰ διακόνων νὰ διοικῇ τὸ ποίμνιον αὐτοῦ ἔκ τινος κρυφίου τόπου [1]. Ἐπὶ δὲ Οὐαλεριανοῦ ἐξωρίσθη εἴς τινα κώμην παρὰ τῇ Λιβυκῇ ἐρήμῳ καὶ εἶτα κατὰ τὸν Μαρεώτην, ἔνθα ἔμεινε μέχρι τοῦ αὐτοκράτορος Γαλλιήνου. Ἀλλὰ καὶ εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἐπανελθὼν εὗρεν ἐμφύλιον σπαραγμὸν καὶ λοιμόν. Τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ Διονυσίου ἐτάραξεν ἡ αἵρεσις τοῦ ἐπισκόπου Ἀντιοχείας Παύλου τοῦ Σαμοσατέως. Ἀλλ' εἰ καὶ αἱ δυνάμεις αὐτοῦ ἦσαν ἐξηντλημέναι, ὅμως γράψας σπουδαιοτάτην πραγματείαν ἔπεμψεν αὐτὴν ἐν τύπῳ ἐπιστολῆς πρὸς τὴν ἐκκλησίαν Ἀντιοχείας, ὅπου εἶχον συνέλθει πλεῖστοι ἐπίσκοποι. Μετ' οὐ πολὺ ἔθανεν ὁ Διονύσιος, δηλ. κατὰ τὰ 264. Ἐκ τῶν πολυαρίθμων τοῦ ἐπισκόπου συγγραμμάτων περιῆλθον εἰς ἡμᾶς ὀλίγαι ἐπιστολαί, αἵτινες διετηρήθησαν παρ' Εὐσεβίῳ. Ἐκ τῆς ἀξίας τούτων δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν περὶ τῶν ἀπολεσθεισῶν. Ἐκ τῶν ἄλλων πραγματειῶν τοῦ συγγραφέως ἔχομεν μόνον ἀποσπάσματα. Τοιαῦτα μνημονεύονται Περὶ ἐπαγγελιῶν κατὰ Νέπωτος, Περὶ φύσεως καὶ Ἔλεγχος καὶ ἀπολογία πρὸς Διονύσιον τὸν Ῥώμης ἐπίσκοπον [2]. Ἐν τῇ τελευταίᾳ πραγματείᾳ διέφυγον τὴν προσοχὴν τοῦ ἐπιφανοῦς ἐπισκόπου φράσεις κατὰ τοῦ μυστηρίου τῆς ἁγίας τριάδος· διότι τὸν μὲν υἱὸν παρέβαλε πρὸς ἄμπελον, τὸν δὲ πατέρα πρὸς ἀμπελουργόν.

---

1) Εὐσέβ. ς', 40. 2) Τὰ περισωθέντα ἐξεδόθησαν ὑπὸ Simon de Magistis, Dionysii Alexandrini, quae supersunt, Romae 1796.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ΄.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΠΛΑΤΩΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΑΠΟ ΜΕΓ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΕΧΡΙΣ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ.

Ἡ περίοδος τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἦτο θρησ καὶ τοιαύτην χροιὰν ἔσχε καὶ ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφ φιλοσοφικῆς ταύτης αἱρέσεως διακρίνονται τρία στάδια· τῷ πρώτῳ δημιουργεῖται ὑπὸ τοῦ Πλωτίνου καὶ τοῦ Π ρίου· ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ἡ φιλοσοφία διὰ τοῦ Ἰαμβλίχου νει θρησκευτικὴν χροιὰν καὶ ἐν τῷ τρίτῳ ἀνυψοῦται στημα ὑπὸ τοῦ Πρόκλου[1].

Ὁ Ἰάμβλιχος γεννηθεὶς ἐν Χαλκίδι τῆς Κοίλης καὶ ἀνήκων εἰς οἶκον πλούσιον καὶ ἐπιφανῆ διδάσκαλο ἐν Ῥώμῃ πρῶτον μὲν τὸν Ἀνατόλιον, εἶτα δὲ τὸν Πορ Βραδύτερον ἵδρυσε σχολὴν ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ[2], εἰς ἣν ρεον πολυάριθμοι μαθηταί. Τὸν ἐνθουσιώδη τοῦτον διδά τῆς μυστικῆς φιλοσοφίας ἐτίμων κατ' ἐξοχὴν οἱ ἐθνικ τὴν θρησκείαν ὑπερήσπιζεν, ὡς Ἰουλιανὸς ὁ ἀποστάτης. γας οὗτος αὐτοκράτωρ νομίζων, ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ ἀ ἡ καταπεσοῦσα τῶν Ἑλλήνων θρησκεία, δὲν ἐδίσταζε νὰ βάλλῃ τὸν θρησκομανῆ γόητα πρὸς τὸν Πλάτωνα, οὐ μόνο τὸν χρόνον διέφερεν[3]. Ὑπὸ τούτου μὲν ὀνομάζεται δαιμό ὑπὸ δὲ τοῦ Πρόκλου θεῖος καὶ ὑπ' ἄλλων ἔνθου ρος καὶ πολυμαθὴς Φοῖνιξ. Ἐκ τοῦ μεγάλου π

---

1) Παράβαλλ. Ἱστορ. τῆς φιλοσοφ. III, 102. 2) Ἰουλιαν. Zeller III², 2, 613 σημ. 2. 3) Ἐν Λόγ. Δ', 146 καὶ Ἐπιστολ. Ἐν Λογ. ς', 188.

Ἰάμβλιχον σεβασμοῦ ἐξηγεῖται, ὅτι πολλὰ τούτου συγγράμματα μέχρις ἡμῶν διετηρήθησαν, δηλ. Περὶ τοῦ Πυθαγορείου βίου, Λόγος προτρεπτικὸς εἰς φιλοσοφίαν, Περὶ τῆς κοινῆς μαθηματικῆς ἐπιστήμης, Περὶ τῆς Νικομάχου ἀριθμητικῆς εἰσαγωγῆς, Θεολογούμενα ἀριθμητικῆς καὶ Ἀβάμμωνος διδασκάλου πρὸς τὴν Πορφυρίου πρὸς Ἀνεβὼ ἐπιστολὴν ἀπόκρισις. Ἐκ πασῶν τούτων τῶν πραγματειῶν σπουδαιοτάτη θεωρεῖται ἡ πρώτη. Ὁ Πορφύριος ἐμελέτησεν οὐ μόνον τὸν Πλάτωνα, ἀλλὰ καὶ τὸν Ἀριστοτέλη, τοὺς μύθους τοῦ Πυθαγόρου, τὸν ἀριθμητικὸν μυστικισμὸν τῶν νέων Πυθαγορείων καὶ τὴν μαντικὴν σοφίαν τῶν Χαλδαίων. Δὲν ἐδέχετο μίαν τριάδα, ὡς ὁ Πλωτῖνος, ἀλλὰ πολλάς. Ὁ καθαρμὸς τῆς ψυχῆς δὲν δύναται νὰ γείνῃ ἐξ ἑαυτῆς, ἀλλὰ μόνον διὰ τῆς βοηθείας ὑψηλοτέρων ὄντων, δηλ. τῶν ἡρώων, τῶν δαιμόνων, τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν θεῶν. Ἡ γλῶσσα τοῦ φιλοσόφου εἶναι σκοτεινὴ καὶ ἡ ὅλη παράστασις πτωχὴ κατὰ τὰς ἰδέας καὶ διθυραμβώδης κατὰ τὴν φράσιν[1]. Ἐπὶ μεγάλου Κωνσταντίνου ζῶν ὁ Ἰάμβλιχος ἐτελεύτησε κατὰ τὸ 330 μ. Χ.

Ὁ ἐπιφανέστατος τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰαμβλίχου ἦτο Θεόδωρος ὁ Ἀσιναῖος[2]. Δὲν λέγεται δ' ὅμως, ἂν ἦτο ἐκ τῆς Ἀργολικῆς, τῆς Λακωνικῆς ἢ τῆς Μεσσηνιακῆς Ἀσίνης. Ὀνομάζεται καὶ μαθητὴς τοῦ Πορφυρίου, ἀλλ' ἐπειδὴ ἦτο νεώτερος τοῦ Ἰαμβλίχου[3], φαίνεται, ὅτι ἠκροάσατο αὐτοῦ γέροντος. Ἐκ πολλῶν τεκμηρίων γίνεται δῆλον, ὅτι οὗτος διεκρίνετο παρὰ τοῖς συγχρόνοις· διότι τίθεται παρὰ τῷ Ἀμελίῳ καὶ Νουμηνίῳ[4], καὶ ὑπὸ τοῦ Πρόκλου ἐξαίρεται δι' ἐπιθέτων[5] δηλούντων τὸν

---

[1]) *Παράβαλλ.* Zeller III[2], 2, 617. [2]) *Ὅρα Πρόκλ. εἰς Τίμ.* 187 B *καὶ* 225 A. [3]) *Ὁ αὐτὸς αὐτόθι* 64 E *καὶ* 184 A. [4]) *Παρὰ Πρόκλ.* 94 E, 225 A *καὶ* 226 B. [5]) *Ὀνομάζεται μέγας* (65 E), *θαυμαστὸς* (98 B) *καὶ γενναῖος* 183 E.

σεβασμὸν πρὸς τὸν ἄνδρα καὶ διότι αἱ ἑρμηνεῖαι αὐτοῦ Τίμαιον καὶ Φαίδωνα συχνάκις μνημονεύονται. Ὁ Θ θεωρεῖται ὡς ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ Ἰαμβλίχου πρὸς τ κλον. Καὶ παρὰ τούτῳ κρατεῖ ἡ τριὰς τοῦ Πλωτίνου. θεωρίαν τοῦ Ἀσιναίου φιλοσόφου ὁ Πρόκλος λέγει με σμοῦ, ἀλλ' οἱ νεώτεροι φιλόσοφοι ὀνομάζουσι ταύτας π δεις[1]. Μαθητὴς τοῦ Ἰαμβλίχου ἦτο καὶ Αἰδέσιος παδόκης, ὅστις τὸ κατ' ἀρχὰς ἠσχολεῖτο περὶ τὸ ἐ Τοῦ Ἰαμβλίχου δ' ἀκροασάμενος καὶ ἐν τῇ σχολῇ δ προέστη ταύτης μετὰ τὸν θάνατον τοῦ διδασκάλου, πρὸ ἠδύνατο νὰ παραβληθῇ κατὰ τὸν θειασμόν. Περὶ τούτ βέστεραι εἰδήσεις λείπουσι. Συμμαθητὴς τοῦ Αἰδεσίο Σώπατρος, περὶ οὗ γινώσκομεν, ὅτι ἴσχυεν ἐν τῇ μεγάλου Κωνσταντίνου. Ἀλλὰ κατ' ἐντολὴν τοῦ αὐτο ἐφονεύθη[2], διότι διέκειτο ἐχθρικῶς πρὸς τὴν νέαν θ Ὁ ἀνὴρ ἐπαινεῖται ὡς δεινότατος νὰ εἴπῃ καὶ νὰ γράψ σκομεν δὲ καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ὑπ' αὐτοῦ συνταχθέντος μματος, Περὶ προνοίας καὶ τῶν παρὰ τὴν ἀξίαν γούντων ἢ δυσπραγούντων.

Τοῦ Αἰδεσίου μαθητὴς ἐγένετο ὁ Εὐσέβιος ὁ ἐπὶ νοῦ τοῦ παραβάτου ζῶν. Κατὰ τὸν Zeller[3] δυσκόλως τῷ Στοβαίῳ ἀνήκουσι τῷ ἡμετέρῳ Εὐσεβίῳ, διότι δ κοινὸν πρὸς τὴν νέαν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν καὶ δ γεγραμμένα ἐν Ἰωνικῇ διαλέκτῳ, ἥτις δὲν ἦτο συνήθ τοὺς χρόνους τούτους. Ὁ ἀνὴρ εἶναι ἄξιος ἰδιαιτέρα διότι δὲν ἐτίμα τὰς θαυματουργίας καὶ τὰ μαγγανεύματ οἱ ἄλλοι νέοι Πλατωνικοὶ καὶ ὑπὲρ τὴν ἐπιστήμην ἔτασ οὗτος φίλος τῶν μαγγανευμάτων ἦτο ὁ Μάξιμος,

[1]) Zeller III², 2, 657. [2]) Ζώσιμ. II, 40. [3]) Ἐν τόμ. II σημ. 3. [4]) Εὐνάπ. ἐν βίῳ Μαξίμ. 50.

γεται Ἠπειρώτης ἢ Βυζάντιος[1]. *Ἐπειδὴ δ' ἐγένετο διδάσκαλος Ἰουλιανοῦ τοῦ παραβάτου, οὐχὶ σμικρὸν ἐν τῇ αὐλῇ ἴσχυε. Πρὸς τοῦτον κατὰ τὴν διαλεκτικὴν δὲν ἠδύνατο νὰ παραβληθῇ ὁ Εὐσέβιος*[2]. *Μετὰ τοῦ Μαξίμου κοινὸν εἶχε τὸν ἐνθουσιασμὸν*[3] *Χρυσάνθιος ὁ Σαρδιανός, ὅστις ἐξ εὐγενοῦς καὶ πλουσίου οἴκου τὸ γένος ἕλκων ἠκροάσατο τοῦ Αἰδεσίου καὶ ἠσχολήθη περὶ τὴν Πλατωνικήν, τὴν Ἀριστοτελικὴν καὶ τὴν Πυθαγόρειον φιλοσοφίαν. Τοῦτον ὁ Ἰουλιανὸς ἐκάλεσεν εἰς τὴν αὐλὴν αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν ἐδέξατο τὴν πρόσκλησιν, διότι δὲν ἦτο κενόδοξος*[4]. *Μαθητὴς τοῦ Αἰδεσίου ἐγένετο καὶ Πρίσκος ὁ Θεσπρωτὸς ἢ Μολοσσός, ἀλλ' ἤλεγχε τὸν διάσκαλον ὡς προδότην τοῦ ἀξιώματος τῆς φιλοσοφίας, διότι οἱ λόγοι αὐτοῦ δὲν ἐτηροῦντο ἐπὶ τῶν ἔργων*[5]. *Οὗτος ἔθανεν ἄγων τὸ 90 τῆς ἡλικίας ἔτος κατὰ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἡ Ἑλλὰς ἐπορθεῖτο ὑπὸ τῶν Γότθων, ἤτοι τῷ 299/8 μ. Χ.*

Ἐκ τῆς σχολῆς τοῦ Χρυσανθίου ἐξῆλθεν ὁ Εὐνάπιος ὁ Σαρδιανός, ὅστις ἦτο συγγενὴς τῆς γυναικὸς τοῦ διδασκάλου[6]. *Τοῦτον ὁ Χρυσάνθιος ἠγάπησεν ὡς υἱὸν καὶ μετέδωκε τούτῳ τὸ κατὰ τῶν Χριστιανῶν μῖσος*[7]. *Κατὰ προτροπὴν τοῦ διδασκάλου ἔγραψε Βίους φιλοσόφων καὶ Σοφιστῶν, οἵτινες εἶναι εἴκοσι καὶ τρεῖς. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ὑπολάβῃ τις, ὅτι ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται περὶ τῶν ἐξοχωτέρων φιλοσόφων, διότι ὁ λόγος εἶναι περὶ τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν ἐν ταύτῃ διαπρεψάντων ἀνδρῶν, ὡς περὶ τοῦ Πλωτίνου, τοῦ Πορφυρίου καὶ τῶν ἄλλων. Τοῖς νέοις Πλατωνικοῖς ἀνήκει καὶ ὁ Σαλούστιος (ἢ Σαλλούστιος),*

---

1) *Σουΐδ. ἐν λ.* 2) *Εὐνάπ. ἐν βίῳ Μαξίμ.* 49 "*Εὐσέβιος δὲ παρόντος μὲν Μαξίμου τὴν ἀκρίβειαν τὴν ἐν τοῖς μέρεσι τοῦ λόγου καὶ τὰς διαλεκτικὰς μηχανὰς καὶ πλοκὰς ὑπέφευγε, ἀπόντος δέ, ὥσπερ ἡλιακοῦ φέγγους ἀστήρ, ἀπέλαμπε*". 3) *Εὐνάπ.* 49 "*Ἦν δὲ ὁ Χρυσάνθιος ὁμοψύχως Μαξίμῳ τὰ περὶ θειασμὸν συνενθουσιῶν*". 4) *Ὁ αὐτὸς* 54. 109. 5) *Ὁ αὐτὸς* 65. 6) *Φώτ ἐν βιβλ.* 77. 7) *Ἀσώπ. ἐν σελίδ.* 457.

οὗ μέχρις ἡμῶν διετηρήθη τὸ σύγγραμμα *Περὶ θεῶν καὶ κόσμου*[1]. Τὸ ἐγχειρίδιον τοῦτο περιέχει τὴν κατήχησιν τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας καὶ ἴσως ἐχρησίμευεν ὡς βάσις τῆς ἐπὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ ἀνορθώσεως τῆς ἀρχαίας τῶν Ἑλλήνων θρησκείας. Ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ πραγματεύεται ὁ συγγραφεὺς περὶ τοῦ ἀναλλοιώτου, αἰωνίου καὶ ἀσωμάτου τῶν θεῶν. Τοῦ Ἰαμβλίχου μαθητὴς λέγεται ὁ Δέξιππος, οὗ σῴζεται ἡ διατριβὴ *Δεξίππου Πλατωνικοῦ φιλοσόφου εἰς τὰς Ἀριστοτέλους κατηγορίας ἀπορίαι καὶ λύσεις*[2]. Εἶναι δ' αὕτη διάλογος, οὗ μετέχει καὶ ὁ Σέλευκος. Οὗτος εἶναι πραγματικὸς τοῦ συγγραφέως μαθητής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΗ'.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

Ἀφ' οὗ ὁ μέγας Κωνσταντῖνος περιεβάλετο τὸν Χριστιανισμὸν βασιλικὴν ἁλουργίδα καὶ ἱεράρχαι ἔλαβον ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν τὸ σκῆπτρον, οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἀρχαίας θρησκείας ὁσημέραι ἠλαττοῦντο καὶ τὰ τῆς θρησκείας αὐτῶν ἔφθινον. Μάτην Ἰουλιανὸς ὁ ἀποστάτης ἐπειράθη, ὅπως τιμήσῃ αὖθις τὰ εἴδωλα τῶν ἐθνικῶν. Διότι αἱ θρησκεῖαι καταπεσοῦσαι δὲν ἀνορθοῦνται. Τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπικρατήσαντος αὐστηροὶ νόμοι κατὰ τῶν ἐθνικῶν ἐξεδόθησαν ὑπὸ Θεοδοσίου τοῦ πρώτου, ὑπὸ Ἀρκαδίου καὶ ἄλλων αὐτοκρατόρων[3]. Κατὰ τοὺς νόμους τούτους τὰ κτήματα πολλῶν ναῶν ἀφῃρέθησαν ὑπὲρ τῆς νέας

---

[1]) Φέρεται παρὰ Mullach III. 30-50. Παράβαλλ. Christ 696, [2]) Ἐξεδόθη ὑπὸ Spengel ἐν τῷ Monumenta Saecularia τῆς Βαναρικῆς Ἀκαδημίας (1859). Ὅρα Zeller III², 2, 667. [3]) Ὅρα τὴν Ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τοῦ Gieseler I³, 354 καὶ Κ. Παπαρρηγ. ἱστορ. III, 172. Zeller III², 2, 668.

θρησκείας, τὰ ἱερὰ κατεσκάπτοντο, αἱ εὐχαὶ πρὸς τὰ εἴδωλα μετὰ δειλίας ἀνεπέμποντο καὶ αἱ θυσίαι διὰ θανατικῆς ποινῆς, δι' ἐξορίας καὶ διὰ δημεύσεως τῆς περιουσίας ἀπηγορεύοντο. Ἐνίοτε δὲ καὶ οἱ ὄχλοι τῶν Χριστιανῶν ἐκακοποίουν τοὺς φιλοσόφους, ὡς οἱ τῆς Ἀλεξανδρείας τὴν Ὑπατίαν ἐκείνην[1], ἥτις τὴν φιλοσοφίαν εἰς τηλικαύτην ἀκμὴν ἤγαγεν, ὥστε ὁ μαθητὴς ταύτης Συνέσιος[2] μετὰ περιφρονήσεως λέγει περὶ τῆς καταπτώσεως τῶν Ἀθηνῶν.

Καὶ ὅμως ἡ πόλις αὕτη καὶ κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους ἔσχε φιλοσόφους διαπρέψαντας ἐν τῇ νέᾳ Πλατωνικῇ φιλοσοφίᾳ. Ὡς πολλοὶ μεγάλοι ἄνδρες διὰ τῶν ἀρετῶν αὐτῶν κλέος κτησάμενοι ἐπανῆλθον κατὰ τὰς τελευταίας τοῦ βίου ἡμέρας εἰς τὴν γεννήσασαν πατρίδα, οὕτω καὶ ἡ φιλοσοφία ἡ κατὰ τὸ ἄριστον αὐτῆς μέρος ἐν Ἀθήναις δημιουργηθεῖσα, ἀφ' οὗ ἐκλείσθη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐν Ῥώμῃ καί, συνελόντι εἰπεῖν, ἐν ὁλοκλήρῳ τῷ ἀρχαίῳ κόσμῳ, ἐπανῆλθεν ἐνταῦθα, ὅπου ἐν τέλει κατεδικάσθη εἰς θάνατον δι' ἀποφάσεως τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὅστις κλείων τὰς πύλας τοῦ Παρθενῶνος ἀνήγειρε τὴν Ἁγίαν σοφίαν. Δὲν εἶναι ὅμως γνωστόν, διὰ τίνων προσώπων ἡ σχολὴ τῶν νέων Πλατωνικῶν τῆς πόλεως ταύτης συνδέεται μετὰ τῆς τοῦ Ἰαμβλίχου. Ἴσως δὲν εἶναι ἀπίθανος ἡ εἰκασία τοῦ Zumpt[3], καθ' ἣν ὁ σύνδεσμος ἐγένετο διὰ Θεοδώρου τοῦ Ἀσιναίου. Ὁπωσδήποτε ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία ἐν Ἀθήναις

---

[1]) Σουΐδ. ἐν λ. Ὑπατία. Σωκράτ. ἐν Ἐκκλ. ἱστορ. VII, 15. [2]) Ἐν ἐπιστ. 135 «Οὐδὲν ἔχουσιν αἱ νῦν Ἀθῆναι σεμνόν, ἀλλ' ἢ τὰ κλεινὰ τῶν χωρίων ὀνόματα. Νῦν μὲν οὖν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις Αἴγυπτος τρέφει τὰς Ὑπατίας δεξαμένη γονάς· αἱ δὲ Ἀθῆναι, πάλαι μὲν ἡ πόλις ἑστία σοφῶν, τὸ δὲ νῦν ἔχον σεμνύνουσιν αὐτὰς οἱ μελιττουργοί· ταῦτ' ἄρα καὶ ἡ ξυνωρὶς τῶν σοφῶν Πλουταρχείων, οἵτινες οὐ τῇ φήμῃ τῶν λόγων ἀγείρουσιν ἐν τοῖς θεάτροις τοὺς νέους, ἀλλὰ τοῖς ἐξ Ὑμηττοῦ σταμνίοις» [3]) Ueber Bestand d. philos. Schulen in Athen, Abhand. d. Berl. Acad. 1843. Παράβαλλ. Zeller III², 2, 675.

ἔσχε τέλειον σύστημα. Τοῦτο δ' ἐπετεύχθη διὰ τῆς μελέτης τῶν Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων, ἅπερ οἱ ἐν Ἀθήναις νέοι Πλατωνικοὶ ἐθεώρησαν ὡς προπαίδειαν πρὸς ὑψηλοτέραν μόρφωσιν. Διὰ τοῦτο τὸν μὲν Ἀριστοτέλη ὠνόμαζον δαιμόνιον, τὸν δὲ Πλάτωνα θεῖον. Οὕτως ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία διὰ τοῦ Πρόκλου ἐγένετο μὲν σύστημα, ἀλλ' ἀπώλεσε τὴν δημιουργικὴν αὐτῆς δύναμιν καὶ κατέπεσεν εἰς σχολαστικότητα.

Ἡ ἐν Ἀθήναις νέα Πλατωνικὴ σχολὴ δὲν ἐστερεῖτο τῆς θεουργικῆς τέχνης. Διότι ταύτην εὑρίσκομεν παρὰ Πλουτάρχῳ τῷ Νεστορίου[1]*, ὅστις ἦτο Ἀθηναῖος. Φαίνεται, ὅτι οὗτος λίαν ἐτιμᾶτο παρὰ τοῖς συγχρόνοις*[2]*. Ἀλλ' αἱ γνώσεις αὐτοῦ δὲν περιωρίζοντο ἐν τῇ θεουργικῇ τέχνῃ· διότι ἠσχολεῖτο καὶ περὶ τὴν μελέτην τοῦ Πλάτωνος*[3] *καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους. Ὁ φιλόσοφος οὗτος δέχεται πέντε ἀρχικὰς τοῦ κόσμου ὑποστάσεις, τὸν θεόν, τὸν νοῦν, τὴν ψυχήν, τὸ ἔνυλον εἶδος καὶ τὴν ὕλην*[4]*. Μαθήτρια τοῦ Πλουτάρχου εἶναι ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Ἀσκληπιγένεια, ἥτις κατ' ἐξοχὴν ἠσχολεῖτο περὶ τὰ θεουργικά, καὶ Λαχάρης*[5] *ὁ ἐν τῇ ῥητορικῇ διαπρέψας. Ἀλλ' ἐπιφανέστερος τούτου ἦτο Ἱεροκλῆς ὁ Ἀλεξανδρεύς. Οὗτος ἐδίδαξε μὲν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἀλλ' ὡς μαθητὴς τοῦ Πλουτάρχου τάσσεται ἐνταῦθα. Ἐπί τινα χρόνον ἐξωρίσθη, φυγὼν δ' εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐρρίφθη εἰς τὴν εἱρκτήν, ὅπου σκληρῶς ἐβασανίσθη. Εἰκάζεται δ', ὅτι αἰτία ἦτο ἡ πίστις αὐτοῦ εἰς τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν. Ὁ Ἱεροκλῆς ἔγραψεν ὑπομνήματα εἰς τὸν Γοργίαν τοῦ Πλάτωνος, ἅπερ ἐξέδωκεν ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Θεοσέβιος*[6]*. Πλήρη διετηρή-*

---

[1]) *Μαρῖν ἐν βίῳ Πρόκλ.* 28 „*καὶ γὰρ ταῦτα παρειλήφει καὶ τὰς ἐκφωνήσεις καὶ τὴν ἄλλην χρῆσιν αὐτῶν μεμαθήκει παρὰ Ἀσκληπιγενείας τῆς Πλουτάρχου θυγατρός, παρ' αὐτῇ γὰρ καὶ μόνῃ ἐσῴζετο ἀπὸ Νεστορίου τοῦ μεγάλου ὄργια καὶ ἡ σύμπασα θεουργικὴ τέχνη, διὰ τοῦ πατρὸς αὐτῇ παραδοθεῖσα*". [2]) Zeller III[2], 2, 677. [3]) *Ὅρα Πρόκλ. εἰς Παρμενίδ.* VI, 27. [4]) *Αὐτόθι.* [5]) *Μαρῖν. ἐν βίῳ Πρόκλ. κεφ.* 11. [6]) Christ *ἐν σελίδ.* 695.

θησαν μέχρις ἡμῶν τὰ Ἱεροκλέους τοῦ φιλοσόφου εἰς τὰ τῶν Πυθαγορείων χρυσᾶ ἔπη ὑπομνήματα καί τινα ἀποσπάσματα παρὰ Φωτίῳ[1] *ἐκ τῆς πραγματείας Περὶ προνοίας καὶ εἱμαρμένης. Ὁ δὲ Στοβαῖος*[2] *διέσωσε μέχρις ἡμῶν οὐχὶ ὀλίγα χωρία ἐκ τῆς διατριβῆς Τίνα τρόπον θεοῖς χρηστέον. Γνωστὰ δ' εἶναι καὶ τὰ φερόμενα Ἀστεῖα τοῦ Ἱεροκλέους, ἅπερ ἐπλουτίσθησαν ἐκ τοῦ ἀντιγράφου τοῦ Μηνᾶ Μινωΐδου*[3]. *Ὁ ἡμέτερος Κοραῆς ἐνόμιζεν, ὅτι ταῦτα ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου Ἱεροκλέους, ἀλλὰ φαίνεται κρατοῦσα ἡ γνώμη, ὅτι εἶναι ἔργον ἄλλου συνωνύμου γραμματικοῦ. Ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις ἡ φιλοσοφία ἐγένετο σχολαστικὴ καὶ ὅμως διετήρησε πολυτιμότατον πυρῆνα ἠθικῶν ἀρχῶν καὶ ὑγιῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων. Κατὰ τὸν Ἱεροκλέα ἡ φιλοσοφία εἶναι καθαρμὸς καὶ τελείωσις τοῦ ἀνθρωπίνου βίου· καθαίρεται δ' οὗτος διὰ τῆς ἀρετῆς. Ἐν τοῖς σπουδαιοτάτοις, ὡς λέγει, ὁ Πλάτων συμφωνεῖ τῷ Ἀριστοτέλει καὶ μόνον ἡ κακὴ θέλησις δύναται τὴν συμφωνίαν ταύτην νὰ ἀρνηθῇ*[4]. *Ὁ φιλόσοφος οὗτος οὐ μόνον ἔχει ἠθικὰς ἀρχάς, ἀλλὰ καὶ γλῶσσαν σαφῆ καὶ καθαράν. Δὲν εἶναι ὅμως κεκαλλωπισμένη καὶ ἐξωραϊσμένη διὰ τῶν χρωμάτων καὶ τῶν ποικιλμάτων τῆς ῥητορείας*[5], *ὡς δύναταί τις νὰ κατίδῃ τοῦτο ἐν τοῖς λειψάνοις τῶν ἔργων αὐτοῦ. Μαθητὴς τοῦ Ἱεροκλέους ἐγένετο ὁ Θεοσέβιος, ὅστις κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ διδασκάλου περὶ τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν ἠσχολεῖτο. Τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν ἄλλας μὲν ἐλάμβανε παρὰ τοῦ Ἐπικτήτου, ἄλλας δ' αὐτὸς ἐπετεχνᾶτο*[6].

Σπουδαιοτάτην θέσιν ἐν τοῖς νέοις Πλατωνικοῖς κατέχει Συριανὸς ὁ μαθητὴς τοῦ Πλουτάρχου καὶ διδάσκαλος τοῦ

---

1) *Ἐν βιβλ.* 214 *καὶ* 251. 2) *Ἐν Ἐκλογ. φυσικ.* 7. 3) *Ὅρα Δ. Θερειαν. Ἀδαμάντ. Κορ.* II, 180. 4) *Φώτ. ἐν βιβλ.* 214. 5) *Αὐτόθι.* 6) *Αὐτόθι* 339.

Πρόκλου[1]. *Κατ' ἐξοχὴν δ' ὁ φιλόσοφος οὗτος ἠσχολεῖτο περὶ τὴν ἑρμηνείαν τῶν ἀρχαιοτέρων οὐ μόνον φιλοσόφων, ἀλλὰ καὶ ποιητῶν, δηλ. τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους*[2] *καὶ τῶν Πυθαγορείων, τοῦ Ὁμήρου, τοῦ Ὀρφέως καὶ τῶν χρησμῳδῶν. Ὡς ἀναμάρτητος φιλόσοφος θεωρεῖται ὁ Πλάτων, πρὸς ὃν συμφωνεῖ ὁ Πυθαγόρας καὶ οἱ Πυθαγόρειοι, ὁ Ὅμηρος, ὁ Ὀρφεὺς καὶ τὸ μαντεῖον. Ὡς πάντες οἱ Πλατωνικοί, οὕτω καὶ ὁ Συριανὸς ἐτίμα τὴν αὐστηρὰν ἠθικὴν καὶ τὴν ἐγκράτειαν*[3].

Κατ' ἐξοχὴν ἐν τῷ στερεώματι τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας λάμπει Πρόκλος[4] *ὁ Λύκιος γεννηθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ τὸ 410 μ. Χ. καὶ τελευτήσας τῷ 485. Ὁ μὲν πατὴρ αὐτοῦ ἦτο νομικὸς καὶ ἐκαλεῖτο Πατρίκιος, ἡ δὲ μήτηρ Μάρκελλα*[5]. *Ἀφ' οὗ ἐν Ξάνθῳ τῆς Λυκίας ἔμαθε τὰ πρῶτα γράμματα, μετέβη εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἔνθα ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Ὠρίωνος καὶ Λεωνᾶ*[6]. *Ἐνταῦθα ὁ μὲν Ἥρων ἐδίδαξεν αὐτὸν τὰ μαθηματικά, ὁ δὲ Ὀλυμπιόδωρος εἰσήγαγεν εἰς τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν. Εἰς Ἀθήνας πορευθεὶς ἐγένετο ἀκροατὴς τοῦ Πλουτάρχου γέροντος ἤδη ὄντος καὶ τοῦ Συριανοῦ, ὡς καὶ τὸ ἐπίγραμμα δηλοῖ*[7]. *Οὗτος ἐδίδαξε τὸν Λύκιον τὴν νέαν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν. Ἐπειδὴ δὲ διεδέξατο τὸν διδάσκαλον ἐν τῇ διευθύνσει τῆς σχολῆς, ἐπωνομάσθη Διάδοχος*[8]. *Ὅτε δ' ἦγε τὸ εἰκοστὸν ὄγδοον ἔτος τῆς ἡλικίας*

---

1) Bach, De Syriano philosopho, Lauban 1862. 2) *Οὕτω συνέταξεν ὑπόμνημα εἰς τὰς Κατηγορίας, εἰς τὴν Πολιτείαν τοῦ Πλάτωνος, εἰς τὴν Ὀρφέως θεολογίαν, Συμφωνίαν Ὀρφέως Πυθαγόρου καὶ Πλάτωνος κτλ. Ὅρα Σουΐδ. ἐν λ.* 3) *Ὅρα* Zeller III³. 2, 699. 4) Freudenthal, Rhein. Mus. 43, 486. *Τὸ ὄνομα Πρόκλος ἐγένετο ἐκ τοῦ λατινικοῦ* Proculus. 5) *Μαρῖν. ἐν βίῳ Πρόκλ.* § 6. 6) *Αὐτόθι* 8. 7) *Ἐν Ἀνθολογ.* 7, 341·

Πρόκλος ἐγὼ γενόμην Λύκιος γένος, ὃν Συριανὸς
ἐνθάδ' ἀμοιβὸν ἑῆς θρέψε διδασκαλίης.
Ξυνὸς δ' ἀμφοτέρων ὅδε σώματα δέξατο τύμβος,
αἴθε δὲ καὶ ψυχὰς χῶρος ἑὰς λελάχοι.

8) *Μαρῖν. ἐν βίῳ Πρόκλ.* 26.

ἔγραψε τὰ ὄντως γλαφυρὰ καὶ ἐπιστήμης γέμοντα ὑπομνήματα εἰς τὸν Τίμαιον[1]. Ἐκ τῆς συγγραφῆς ταύτης ὁ Πρόκλος ἦτο ἤδη γνωστός, ὅτε ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τῆς σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν. Ἐν ταύτῃ δὲν ἐδίδασκεν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκήρυσσε τὰ δόγματα τῆς φιλοσοφικῆς αἱρέσεως, εἰς ἣν ἀνῆκεν. Ἐνεποίει δὲ ζωηρὰν αἴσθησιν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, διότι τὸ μὲν σῶμα εἶχε καλὸν καὶ εὔρωστον, τὴν δὲ μνήμην ἰσχυρὰν καὶ τὸ ἦθος ἁγνὸν καὶ γενναῖον. Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ἐκοσμεῖτο ὑπὸ τοιούτων καὶ τηλικούτων ἀρετῶν, ὥστε δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὅτι εἶναι τέλειος ἐθνικοῦ φιλοσόφου τύπος. Εἰ καὶ κατὰ τὴν ἀρετὴν ἦτο συγγενὴς πρὸς τοὺς Χριστιανούς, ὅμως εἶχε κηρύξει κατ' αὐτῶν τὸν πόλεμον. Οὗτοι δ' ἠνάγκασαν τὸν φιλόσοφον, ὅπως φύγῃ εἰς τὴν Ἀσίαν ἐπί τινα χρόνον[2].

Ὁ Πρόκλος δὲν ἦτο μόνον πολυμαθής, ἀλλὰ καὶ φιλόσοφος γράψας πλείστας πραγματείας καὶ ὑπομνήματα, ὧν πολλὰ μέχρις ἡμῶν διετηρήθησαν[3]. Τοιαῦτα εἶναι τὰ ὑπομνήματα εἰς τὸν πρῶτον Ἀλκιβιάδην, εἰς τὸν Παρμενίδην, εἰς τὴν Πολιτείαν, εἰς τὸν Τίμαιον καὶ τὸν Κρατύλον. Πρὸς δὲ συνέταξε πραγματείας Περὶ τῆς κατὰ Πλάτωνα θεολογίας, Στοιχείωσιν θεολογικὴν καὶ Στοιχείωσιν φυσικὴν ἢ Περὶ κινήσεως. Τινὲς τῶν διατριβῶν τοῦ φιλοσόφου διετηρήθησαν ἐν λατινικῇ μεταφράσει ἐπιγραφόμεναι· *De providentia*, *De decem dubitationibus circa providentiam* καὶ *De malorum subsistentia*[4]. Ὁ Πρόκλος ἠσχολήθη καὶ περὶ τὰ μαθηματικὰ καὶ τὴν ἀστρονομίαν, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ διατριβαί· Εἰς τὸ πρῶτον τῶν Εὐκλείδου στοιχείων, Ὑποτύπωσις τῶν ἀστρονομικῶν ὑποθέσεων, Σφαῖρα καὶ Παράφρασις εἰς τὴν τοῦ Πτολεμαίου τετράβιβλον. Ἐν τέλει παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ φιλόπονος συγγραφεὺς ἔγραψε

---

[1]) *Αὐτόθι* 13. [2]) *Αὐτόθι* 15. [3]) Zeller III[2], 2, 703 *καὶ* Christ 695. [4]) *Τὰς διατριβὰς ταύτας δύναταί τις νὰ εὕρῃ ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ* Cousin.

Περὶ ἐπιστολιμαίου χαρακτῆρος[1], *Ἐπιχειρήματα ιή κατὰ Χριστιανῶν*, *Ὑπομνήματα εἰς τὰ λογικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους συγγράμματα*[2] καὶ ἐποίησεν ἕξ ὕμνους εἰς διαφόρους θεούς. Ὄντως βαρύτιμα εἶναι τὰ λείψανα τῆς *Γραμματικῆς χρηστομαθείας*, ἅπερ διετήρησεν ἡμῖν ὁ Φώτιος[3]. Ἐκ τούτων μανθάνομεν καὶ περὶ ἄλλων μὲν γραμματολογικῶν ζητημάτων, καὶ δὴ περὶ τοῦ ἐπικοῦ κύκλου. Ὁ Πρόκλος ἀκολουθεῖ τῷ διδασκάλῳ αὐτοῦ Συριανῷ, ἀλλὰ τὰ διδάγματα ἐκείνου ἀνέπτυξε καὶ εἰς τέλειον σύστημα ἤγαγε. Μέχρι τοῦ φιλοσόφου τούτου τὰ δόγματα τῶν νέων Πλατωνικῶν περιεῖχον ἀντιφάσεις, ἃς οὗτος ἐπειράθη, ὅπως ἄρῃ, καὶ χάσματα ὑπὸ τούτου πληρωθέντα[4]. Δὲν διακρίνεται ὅμως κατὰ τὴν δημιουργικὴν δύναμιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν μέθοδον. Οὐχ ἧττον κατὰ τὸν Μαρῖνον ἐπενόησε καί τινας θεωρίας[5]. Κατ' ἐξοχὴν δ' ἠσχολήθη, ὅπως ἑρμηνεύσῃ τὰ τῆς ἀρχαίας θεολογίας[6]. Κατὰ ταῦτα τὸ φιλοσοφικὸν τοῦ Πρόκλου σύστημα ἀποτελεῖ τὸν ἐπίλογον τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ τὴν μετάβασιν εἰς τὴν τοῦ Μέσου αἰῶνος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΘ΄.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΩΝ ΝΕΩΝ ΠΛΑΤΩΝΙΚΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ.

Μετὰ τὸν Πρόκλον ἡ σχολὴ τῶν νέων Πλατωνικῶν παρακμάζει, οἱ δὲ φιλοσοφοῦντες διακρίνονται μᾶλλον ὡς ὑπομνηματισταὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέ-

---

[1]) Ἐξεδόθη ὑπὸ Westenmann, Leipzig 1856. [2]) Prantl, Geschichte der Log. I, 641. [3]) Ἐν βιβλ. 239. [4]) Zeller III², 2, 705. [5]) Ἐν βίῳ Προκλ. 23 „Πολλῶν δὲ καὶ αὐτὸς πατὴρ ἐγένετο δογμάτων οὐ πρότερον ἐγνωσμένων, φυσικῶν τε καὶ νοερῶν καὶ τῶν ἔτι θειοτέρων". [6]) Αὐτόθι 22 „πᾶσαν μὲν θεολογίαν ἑλληνικήν τε καὶ βαρβαρικὴν καὶ τὴν μυθικοῖς πλάσμασιν ἐπισκιαζομένην κατεῖδέ τε ῥᾳδίως καὶ... εἰς φῶς ἤγαγεν, ἐξηγούμενός τε πάντα ἐνθουσιαστικώτερον καὶ εἰς συμφωνίαν ἄγων".

λους ἢ ὡς αὐτοκράτορες συγγραφεῖς. Τοιοῦτος εἶναι Ἑρμείας ὁ Ἀλεξανδρεὺς ὁ συντάξας ὑπόμνημα εἰς τὸν Φαῖδρον τοῦ Πλάτωνος, ὅπερ μέχρις ἡμῶν διετηρήθη[1]*. Οὗτος ἦτο συμμαθητὴς τοῦ Πρόκλου, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο πρὸς τοῦτον νὰ παραβληθῇ. Εἶχε μὲν μνήμην ἰσχυράν, ἀλλ' οὔτε ἀγχίνους ἦτο, οὔτε εὑρετὴς ἀποδεικτικῶν λόγων, οὔτε γενναῖος τῆς ἀληθείας ζητητής. Ὁμολογουμένως ἦτο πολυμαθής, ἀλλὰ τῇ πολυμαθείᾳ δὲν προσήνθει τὸ αὐτοκίνητον. Τούτου δὲ στερούμενος ἠκολούθει τῷ διδασκάλῳ Συριανῷ*[2]*. Ἐπιφανέστερος τοῦ Ἑρμείου ἐγένετο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀμμώνιος, ὅστις προέστη τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ σχολῆς. Διεκρίθη δ' οὐ μόνον ὡς ἑρμηνευτὴς τῶν Πλατωνικῶν καὶ Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων, ἀλλὰ καὶ ὡς μαθηματικὸς καὶ ἀστρονόμος. Αἱ μέχρις ἡμῶν σῳζόμεναι σημειώσεις εἰς τὴν Εἰσαγωγὴν τοῦ Πορφυρίου, εἰς τὰς Κατηγορίας καὶ εἰς τὸ Περὶ ἑρμηνείας*[3]* τοῦ Ἀριστοτέλους μαρτυροῦσι τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνδρός. Ἀμμώνιος ὁ Ἑρμείου, ὡς καλεῖται πρὸς διαστολὴν ἀπὸ τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς σχολῆς, πειρᾶται, ὅπως ἄρῃ τὰς διαφωνίας τῶν Πλατωνικῶν πρὸς τοὺς Ἀριστοτελικούς. Προτιμᾷ ὅμως τὸν Πλάτωνα καὶ τοὺς Πυθαγορείους τῶν περιπατητικῶν.*

Ἐν τοῖς ἀρίστοις[4]* τοῦ Πρόκλου μαθηταῖς τάσσεται Ἀσκληπιόδοτος ὁ Ἀλεξανδρεύς, ὅστις ἦτο ἰατρός. Ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματος ὁ ἰατρὸς δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἐνθουσιασμὸν πρὸς τὰς θεολογικὰς θεωρίας τῶν νέων Πλατωνικῶν καὶ τὰς θεουργικὰς αὐτῶν τέχνας. Ἦτο δ' εὐφυὴς καὶ νηφάλιος διακρινόμενος οὐχὶ κατὰ τὰς Πλατωνικάς, Ὀρφικὰς καὶ Χαλδαϊκάς,*

---

1) *Φέρεται ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ διαλόγου ὑπὸ* Ast. *Ὁ Ἑρμείας εἶχε γράψει καὶ Προθεωρίαν εἰς τὴν εἰσαγωγὴν Πορφυρίου.* 2) *Φώτ. ἐν βιβλ.* 242. 3) *Ὅρα* Zeller III², 2, 751 *σημ.* 3, 4) *Σιμπλικ. Φυσικ.* 188 *β.* *„Οἱ δὲ μετὰ Πρόκλον ἕως ἡμῶν σχεδόν τι πάντες οὐκ ἐν τούτῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασι τῷ Πρόκλῳ κατηκολούθησαν. Ἀσκληπιόδοτον ἐξαίρω λόγου τὸν ἄριστον τῶν Πρόκλου μαθητῶν καὶ Δαμάσκιον τὸν ἡμέτερον„.*

ἀλλὰ κατὰ τὰς φυσικὰς καὶ μαθηματικὰς γνώσεις[1]. *Διάδοχος τοῦ Πρόκλου ἐγένετο Μαρῖνος ὁ Νεαπολίτης (ἐκ τῆς ἐν Παλαιστίνῃ Νεαπόλεως), ὅστις ἦτο οὐ μόνον φιλόσοφος, ἀλλὰ καὶ ῥήτωρ*[2]. *Ἔγραψε τὸν βίον τοῦ διδασκάλου, ἀλλ' ἐν τούτῳ καταφαίνεται, ὅτι ἐστερεῖτο μεγάλης ἀξίας. Τοῦτον διεδέξατο Ἰσίδωρος ὁ Ἀλεξανδρεύς, ᾧ ὁ Πρόκλος ἤδη εἶχεν ἀναθέσει πολλὰς ἐλπίδας. Διότι ἐθαύμαζε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ἔνθεον καὶ πλῆρες φιλοσόφου ζωῆς, ὡς λέγει ὁ Φώτιος*[3]. *Εἶχε μὲν διάνοιαν εὔτροχον, ἀλλ' ἦτο μᾶλλον θεόσοφος προσδοκῶν πλείονα παρ' ὑψηλοτέρας ἐμπνεύσεως καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ἢ ἐκ τῆς μεθοδικῆς ἐρεύνης*[4]. *Ἀφ' οὗ δ' ἐπί τινα χρόνον προέστη τῆς ἐν Ἀθήναις σχολῆς, καταθέμενος τὸ ἀξίωμα μετέβη εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ Ἀλεξάνδρειαν. Τοῦτον διεδέξατο ὁ Ἡγίας, περὶ οὗ ἐλάχιστα γινώσκομεν, ὡς καὶ περὶ ἄλλων νέων Πλατωνικῶν, δηλ. Ζηνοδότου, Ἱερίου τοῦ υἱοῦ τοῦ Πλουτάρχου καὶ ἄλλων*[5]. *Ἐπιφανέστερος πάντων τούτων εἶναι ὁ Δαμάσκιος, ὅστις ἐν Δαμασκῷ γεννηθεὶς ἐσπούδασεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ μὲν ῥητορικὴν παρὰ τῷ Θέωνι, ἐν Ἀθήναις δὲ μαθηματικὰ παρὰ τῷ Μαρίνῳ καὶ φιλοσοφίαν παρὰ τῷ Ζηνοδότῳ. Τελευταῖον ὁ Ἀμμώνιος εἰσήγαγε τοῦτον εἰς τὴν σπουδὴν τῶν Πλατωνικῶν συγγραμμάτων καὶ τὴν ἀστρονομίαν καὶ ὁ Ἰσίδωρος εἰς τὴν διαλεκτικήν*[6]. *Ὑπὸ τοῦ Δαμασκίου ἐγράφησαν διατριβαί, ὡς Ἀπορίαι καὶ λύσεις περὶ τῶν πρώτων ἀρχῶν καὶ Ἀπορίαι καὶ λύσεις εἰς τὸν Πλάτωνος Παρμενίδην καὶ διάφορα ὑπομνήματα*[7]. *Ἐπὶ πᾶσι τούτοις εἶχε γράψει Βίον Ἰσιδώρου τοῦ φιλοσόφου. Φαίνεται ὅμως, ὅτι ἐν τῇ συγγραφῇ ταύτῃ δὲν ἐπραγματεύετο μόνον περὶ τούτου τοῦ φιλοσόφου, ἀλλὰ καὶ περὶ ἄλλων συγχρόνων· διότι*

---

1) *Σουΐδ. ἐν λ. Δεισιδαιμονία.* 2) *Φώτ. ἐν βιβλ.* 242. 3) *Αὐτόθι.* 4) *Δαμάσκ. ἐν βίῳ Ἰσιδώρ.* 32 5) Zeller III[2], 2, 757 *σημ.* 3. 6) *Φώτ. ἐν βιβλ.* 181. 7) *Ὅρα παρὰ* Zeller III[2], 2, 759 *σημ* 2.

ὁ Φώτιος, ὅστις κρίνει τὴν βιογραφίαν[1], παρατηρεῖ, ὅτι κατὰ κόρον μεταχειρίζεται τὴν παρεκδρομήν. Τὴν βιογραφίαν ταύτην ὁ συγγραφεὺς προσεφώνησε τῇ λογίᾳ Θεοδώρᾳ. Ὁ φιλόσοφος οὗτος εἶναι σκοτεινός, προτιμᾷ τοὺς χρησμοὺς καὶ τὰ Ὀρφικὰ ποιήματα τῶν φιλοσοφικῶν συγγραμμάτων, πιστεύει εἰς τὰ παράδοξα καὶ τοὺς μύθους, ἀλλὰ δὲν στερεῖται διαλεκτικῆς ὀξύτητος. Καὶ ὅμως ἦτο ὁ ἐπιφανέστερος τῶν συγχρόνων νέων Πλατωνικῶν.

Μαθητὴς τοῦ Δαμασκίου ἐγένετο ὁ Κίλιξ Σιμπλίκιος, οὗ μέχρις ἡμῶν διετηρήθησαν πέντε ὑπομνήματα εἰς τὰς Κατηγορίας καὶ εἰς ἄλλα τοῦ Ἀριστοτέλους συγγράμματα καὶ εἰς τὸ ἐγχειρίδιον τοῦ Ἐπικτήτου[2]. Αἱ συγγραφαὶ τοῦ Κίλικος, αἵτινες μαρτυροῦσι πολυμάθειαν, εἶναι πολύτιμος θησαυρὸς ἀποσπασμάτων εἰλημμένων ἐξ ἀρχαιοτέρων φιλοσόφων. Ὡς φιλόσοφος δὲν ἔχει μεγάλην ἀξίαν, διότι ἐμμένει πιστὸς ἐν ἐκείνοις, ἅπερ ἐδίδασκεν ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ. Σύγχρονος τοῦ Σιμπλικίου ἦτο ὁ Λυδὸς Πρισκιανός. Τούτου διεσώθη Μετάφρασις τῶν Θεοφράστου περὶ αἰσθήσεως καί τις ἄλλη διατριβὴ ἐν λατινικῇ μεταφράσει *Solutiones eorum, de quibus dubitavit Chosroes Persarum rex*. Ἐν τούτῳ φαίνεται, ὅτι εἶχεν ὑπ᾽ ὄψει τὰς Φυσικὰς δόξας τοῦ Θεοφράστου, τὰ Μετεωρολογικὰ τοῦ Γεμίνου καὶ τὰ Σύμμικτα ζητήματα τοῦ Πορφυρίου. Πλὴν τῶν εἰρημένων φιλοσόφων καὶ ἄλλοι μνημονεύονται ἐν τοῖς σχολίοις, ὡς ὁ Ἀσκληπιὸς[3] καὶ ὁ Ἄραψ Δῶρος[4], ὅστις λέγεται δεινότατος τῆς ἀληθείας ζητητής.

Ἀλλ᾽ ἐν ᾧ ὁσημέραι ἡ φιλοσοφικὴ αὕτη αἵρεσις κατέπιπτε διὰ τὴν ἔλλειψιν μεγάλων ἀνδρῶν, οἱ Χριστιανοὶ ταύτην κατεπίεζον, μέχρις ὅτου ὁ Ἰουστινιανὸς ἐν ἔτει 529 διὰ θεσπίσματος ἔκλεισε. Πρὸς δὲ ἡ περιουσία τῆς σχολῆς ἐδημεύθη.

---

[1]) Ἐν βιβλ. 181. [2]) Zeller III², 2, 764 σημ. 2. [3]) Christ ἐν σελίδ. 695. [4]) Σχολ. εἰς Ἀριστοτέλ. 577, β, 26. [5]) Σουΐδ. ἐν λ.

Κατὰ τὸν Μαλάλαν[1] *ἐφονεύθησαν καί τινες τῶν μὴ δεξαμένων τὸν χριστιανισμόν. Πλεῖστοι ἱστορικοὶ καταδικάζουσι τὴν πρᾶξιν ταύτην τοῦ αὐτοκράτορος καὶ βεβαίως εἶναι καταδικαστέα. Οἱ ἐπιεικέστερον κρίνοντες παρατηροῦσιν, ὅτι οἱ φιλόσοφοι ἐδίδασκον δόγματα ἀνατρεπτικὰ τῆς καθεστώσης θρησκείας καὶ συμβαλλόμενα εἰς τὴν ἠθικὴν τῶν πνευμάτων ταραχὴν καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν τοῦ κράτους ἀναρχίαν. Τινὲς ἐνόμισαν, ὅτι πρόκειται περὶ παύσεως τοῦ μισθοῦ τῶν φιλοσόφων*[2], *ὅπερ δὲν φαίνεται ἀκριβές· διότι ἡ εἰρημένη σχολὴ ἦτο ἰδιωτικὸν καθίδρυμα, ὡς λέγει ὁ Zeller*[3]. *Ὁπωσδήποτε μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς σχολῆς ἑπτὰ φιλόσοφοι, ὁ Δαμάσκιος, ὁ Σιμπλίκιος, ὁ Διογένης, ὁ Ἑρμείας, ὁ Ἰσίδωρος, ὁ Εὐλάλιος καὶ ὁ Πρισκιανὸς ἀπῆλθον εἰς Περσίαν πρὸς τὸν Χοσρόην, παρ' ᾧ ἐπίστευον, ὅτι ἔμελλον νὰ εὕρωσι προστασίαν. Δὲν ἐψεύσθησαν μὲν τῶν ἐλπίδων, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ἐν τῇ βαρβάρῳ χώρᾳ βίος ἦτο διάφορος καὶ τὰ ἤθη διεφθαρμένα, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ μένωσιν ἐν αὐτῇ διαρκῶς. Διὰ τοῦτο ἐπανῆλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅτε ἡ συνθήκη τῶν Περσῶν καὶ τῶν Βυζαντινῶν κατέστησεν εὔκολον τὴν ἐπάνοδον*[4]. *Μετὰ ταύτην ὁ Σιμπλίκιος τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐξακολουθῶν κατέλιπε διαδόχους*[5] *καὶ κατὰ τὰ μέσα τοῦ ἕκτου αἰῶνος μ. Χ. εὑρίσκομεν τὸν νεώτερον Ὀλυμπιόδω-*

---

1) *Ἐν* XVIII, 184 *„Ἐν αὐτῷ δὲ τῷ χρόνῳ διωγμὸς γέγονεν Ἑλλήνων μέγας, καὶ πολλοὶ ἐδημεύθησαν, ἐν οἷς ἐτελεύτησαν Μακεδόνιος, Ἀσκληπιόδοτος, Φωκᾶς ὁ Κρατεροῦ, καὶ Θωμᾶς ὁ Κοαίστωρ· καὶ ἐκ τούτου πολὺς φόβος γέγονεν. Ἐθέσπισε δὲ ὁ αὐτὸς βασιλεύς, ὥστε μὴ πολιτεύεσθαι τοὺς Ἑλληνίζοντας„ καὶ αὐτόθι* 187 *„Ἐπὶ δὲ τῆς ὑπατείας τοῦ αὐτοῦ Δεκίου ὁ αὐτὸς βασιλεὺς θεσπίσας πρόσταξιν ἔπεμψεν ἐν Ἀθήναις, κελεύσας μηδένα διδάσκειν φιλοσοφίαν μήτε νόμιμα ἐξηγεῖσθαι„.* 2) *Κ. Παπαρρηγόπουλ.* III, 175. 3) *Ἐν τομ* III², 2, 770 *σημ.* 2. 4) *Ἀγαθ. ἐν κεφ.* 31 *„Τὸ δεῖν ἐκείνους τοὺς ἄνδρας εἰς τὰ σφέτερα ἤθη κατιόντας βιοτεύειν ἀδεῶς τὸ λοιπὸν ἐφ' ἑαυτοῖς, οὐδὲν ὅ,τι οὖν πέρα τῶν δοκούντων φρονεῖν ἢ μεταβάλλειν τὴν πατρῴαν δόξαν ἀναγκαζομένους„* 5) *Ὀλυμπιόδωρ. εἰς Ἀλκιβιάδ.* 141.

ρον, οὗ μέχρις ἡμῶν περιεσώθησαν τέσσαρα ὑπομνήματα εἰς Πλατωνικοὺς διαλόγους, εἰς τὸν πρῶτον Ἀλκιβιάδην, εἰς τὸν Γοργίαν[1], *εἰς τὸν Φίληβον*[2] *καὶ εἰς τὸν Φαίδωνα*[3].

Ἔργα τῶν νέων Πλατωνικῶν φιλοσόφων θεωροῦνται καὶ τὰ πολλὰ συγγράμματα τὰ ἀποδιδόμενα Ἑρμῇ τῷ τρισμεγίστῳ. Διότι οὗτοι ἤθελον νὰ στηρίξωσι τὰ δόγματα αὐτῶν διὰ τῆς σοφίας τῶν Αἰγυπτίων, διὰ μαγικῶν, ἀστρολογικῶν καὶ θεοσοφικῶν ἰδεῶν. Τὰ βιβλία ταῦτα ἦσαν πολυάριθμα διαιρούμενα εἰς ἓξ τμήματα, ἐξ ὧν τὸ μὲν πρῶτον περιελάμβανε τὰ περὶ θεῶν, νόμων καὶ ἱερατικῆς παιδεύσεως, τὸ δὲ δεύτερον τὰ τῆς ἠθικῆς καὶ τὰ τῆς λατρείας τοῦ θείου, τὸ τρίτον τὰ τῶν ἐπιστημῶν, τὸ τέταρτον τὰ τῆς ἀστρονομίας, τὸ πέμπτον τὰ περὶ μουσικῆς καὶ τὸ ἕκτον τὰ τῆς ἰατρικῆς[4]. *Μέχρις ἡμῶν περιεσώθησαν ὀλίγα βιβλία, ἄλλα μὲν ἐν Ἑλληνικῇ γλώσσῃ, ἄλλα δὲ ἐν λατινικῇ καὶ Ἀραβικῇ μεταφράσει*[5]. *Τὸ σπουδαιότερον τούτων εἶναι ὁ Ποιμάνδρης*[6], *ἤτοι βιβλίον τοῦ ἀγαθοῦ ποιμένος. Τὰ βιβλία Ἑρμοῦ τοῦ Τρισμεγίστου δὲν ἀνήκουσι μιᾷ ἀποχῇ, ἀλλὰ συνετάχθησαν ἐν διαφόροις χρόνοις.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Λ΄.

ΠΕΡΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΘΕΟΣΟΦΩΝ.

Τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα δύνανται νὰ ἐξευγενίσωσιν ὀλίγους λογίους, δὲν εἶναι ὅμως εὔκολον νὰ σώσωσιν ὁλοκλήρους

---

1) *Ἐξεδόθη ὑπὸ* Jahn, Jahn's Jahrsbüch. Supplem. XIV, 104-149. 236-290. 354-398 *καὶ* 517 549. 2) *Παρὰ* Stallbaum *ἐν τῇ ἐκδ. τοῦ Φιλήβου.* 3) *Ἐν τῇ ἐκδοσ. τοῦ* Finck *Παράβαλλ.* Zeller III², 2, 772 *σημ.* 1. 4) *Ὅρα Ἀσώπ.* 348. 5) Christ 697. *Παράβαλλ.* Ménard, Hermes trimegiste, trad. compl. précédée d'une étude sur l'origine de livres Hermetiques, Paris 1886 6) Parthey, Hermetis trismegisti Poemander, Berl 1854

λαούς, ὅταν οὗτοι βαίνωσι πρὸς τὴν διαφθοράν. Τὸν ἑλληνικὸν λαὸν δὲν ἠδυνήθη νὰ σώσῃ οὔτε ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Πλάτων μεθ' ὁλοκλήρου τῆς Ἀκαδημείας, οὔτε στωϊκοὶ φιλόσοφοι, οἵτινες περιώρισαν τὴν δρᾶσιν τῆς φιλοσοφίας ἐν τῇ ἠθικῇ, ὡς ὁ Ἐπίκτητος καὶ ὁ Μᾶρκος Αὐρήλιος. Διὰ τὴν ἀνεπάρκειαν ταύτην ἐκράτησεν ἡ χριστιανικὴ θρησκεία, ἥτις ἐπὶ τῆς θείας ἀποκαλύψεως ἐρειδομένη καὶ εἰς τὴν πίστιν τῶν ὀπαδῶν αὐτῆς ἀποβλέπουσα δὲν εἶχεν ἀνάγκην φιλοσοφικῆς κυρώσεως. Καὶ ὅμως τὸ Ἑλληνικὸν γένος φιλόσοφον ὃν δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρήσῃ ἱκανὴν τὴν πίστιν ἄνευ τῆς γνώσεως. Οἱ Γνωστικοὶ λοιπὸν πρῶτοι ἐπειράθησαν, ὅπως ἐκ τῆς χριστιανικῆς πίστεως μεταβῶσιν εἰς τὴν γνῶσιν καὶ διὰ ταύτης ἱδρύσωσι φιλοσοφικὸν σύστημα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Οὗτοι ἀναμίξαντες ἰδέας τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Νέας διαθήκης μετὰ τῶν Ἑλληνικῶν φιλοσοφημάτων ἐχάραξαν τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς τὰς αἱρέσεις[1].

Ἡ γνῶσις ἐγεννήθη ἐν Συρίᾳ καὶ ἀρχαιότατος ταύτης ἀντιπρόσωπος θεωρεῖται ὁ Μάγος Σίμων, οὗ ἐπιφανέστατος μαθητὴς ἐγένετο ὁ Μένανδρος ὁ ἐκ Σαμαρείας καταγόμενος. Ἐν τοῖς διαπρεπεστέροις Γνωστικοῖς τάσσονται ὁ Βασιλείδης, ὁ Σατουρνῖνος, ὁ Μαρκίων, ὁ Ἑρμογένης, ὁ Οὐαλεντῖνος καὶ ἄλλοι. Κατὰ τὸν Βασιλείδην ὁ θεὸς παρήγαγε τὸ σπέρμα τοῦ κόσμου, δηλ. τὴν δύναμιν, ἐν ᾗ ὑπῆρχεν ἡ ὕλη καὶ τὸ πνεῦμα. Ἐκ τοῦ ἀγεννήτου πατρὸς ἐγεννήθη ὁ λόγος, ἐκ τοῦ λόγου ἡ φρόνησις, ἐξ αὐτῆς δ' ἡ σοφία καὶ ἡ δύναμις, ἐξ αὐτῶν δ' αἱ ἀρεταὶ καὶ οἱ ἄγγελοι, ἐκ δὲ τούτων ὁ πρῶτος οὐρανός, ἐκ τοῦ πρώτου ὁ δεύτερος καὶ ἐκ τοῦ δευτέρου ὁ τρίτος. Οὕτως

---

[1]) *Ὅρα* Ueberweg, Grundriss der Geschichte der Philosophie der patristischen und scholastischen Zeit, Berlin 1868. *Ἔχομεν ὑπ' ὄψει τὴν τρίτην ἔκδοσιν. Παράβαλλ. καὶ* Huber, Die Philosophie der Kirchenväter, München 1859. Christ *ἐν σελίδ.* 743. *Ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι ἀρχαιότεραι συγγραφαί, ὡς ἡ ὑπὸ* Möhler, Ursprung des Gnosticismus, Tüb. 1831.

ὑπάρχουσι 365 οὐρανοί[1]. *Τὰ τοιαῦτα ὅμως δὲν εἶναι φιλοσοφία, ἀλλ' ἡμιχριστιανικὴ μυθολογία, ὡς προσφυῶς ὀνομάζει ταύτην ὁ Ueberweg*[2]. *Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι πάντα τὰ φιλοσοφήματα τῶν θεοσόφων ἦσαν τοιαῦτα, διότι ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἤδη εἴπομεν, ὅτι μεγάλοι τῆς ἐκκλησίας φιλόσοφοι ὑπῆρξαν, ὡς οἱ Ἀπολογηταὶ*[3] *καὶ οἱ πατέρες, ὡς ὁ Ὠριγένης*[4] *καὶ Διονύσιος. Τὸ κατ' ἀρχὰς ἡ Ἐκκλησία εἶχε θέσιν ἀμυντικήν, εἶτα δ' ἐπιθετικήν. Ἐν τοῖς πρώτοις ἐπιθετικοῖς θεοσόφοις τάσσεται ὁ Ἑρμείας, οὗ οὔτε τὴν πατρίδα, οὔτε τὴν ἡλικίαν γινώσκομεν. Εἰκάζεται δ' ὅμως, ὅτι ἔζη πρὸ τοῦ πέμπτου αἰῶνος μ. Χ. Οὗτος ἔγραψε πραγματείαν ἐπιγραφομένην Διασυρμὸν τῶν ἔξω φιλοσόφων, ἥτις συνίσταται ἐκ δέκα κεφαλαίων. Ὁ θεόσοφος ὁρμᾶται ἐκ τῆς ῥήσεως τοῦ Ἀποστόλου Παύλου· Ἡ σοφία τοῦ κόσμου τούτου μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστι*[5]. *Τοῦτο δ' ἀποδεικνύει ἐκ τῆς ἀσυμφωνίας τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, οἵτινες δὲν συμφωνοῦσιν ἀλλήλοις περὶ σπουδαίων ζητημάτων, οἷα τὰ περὶ τῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς, περὶ τῆς ἀθανασίας αὐτῆς καὶ περὶ τῆς μετὰ θάνατον καταστάσεως*[6]. *Ἡ πραγματεία εἶναι γεγραμμένη μετὰ πολλῆς δυνάμεως καὶ θεωρεῖται ὡς πολύτιμον ἐγχειρίδιον τῆς πολεμικῆς τῶν Χριστιανῶν διδασκαλίας*[7].

---

[1]) *Ὅρα Κοτζᾶ Ἱστορ. τῆς Φιλοσοφ.* III, 241. [2]) *Ἐν σελίδ.* 23 *τῆς μνημονευθείσης διατριβῆς.* [3]) *Ἐν σελίδ.* 698. [4]) *Ἐν σελίδ.* 708. [5]) *Πρὸς Κορινθ Α'*, *γ'*, 19 [6]) *Ἐν κεφ. γ' λέγει.* «*Νῦν μὲν ἀθάνατός εἰμι, καὶ γέγηθα· νῦν δ' αὖ θνητὸς γίνομαι καὶ δακρύω, ἄρτι δὲ εἰς ἀτόμους διαλύομαι, ὕδωρ γίνομαι, καὶ ἀὴρ γίνομαι, πῦρ γίνομαι· εἶτα μετ' ὀλίγον, οὔτε ἀήρ, οὔτε πῦρ, θηρίον με ποιεῖ, ἰχθύν με ποιεῖ, πάλιν οὖν ἀδελφοὺς ἔχω δελφῖνας, ὅταν δὲ ἐμαυτὸν ἴδω, φοβοῦμαι τὸ σῶμα, καὶ οὐκ οἶδα, ὅπως αὐτὸ καλέσω ἄνθρωπον, ἢ κύνα, ἢ λύκον, ἢ ταῦρον, ἢ ὄρνιν, ἢ ὄφιν, ἢ δράκοντα, ἢ χίμαιραν· εἰς πάντα γὰρ τὰ θηρία ὑπὸ τῶν φιλοσοφούντων μεταβάλλομαι, χερσαῖα, ἔνυδρα, πτηνά, πολύμορφα, ἄγρια κτλ.*» [7]) *Ἡ πραγματεία φέρεται παρὰ* Migne *ἐν τόμ.* 33, *ἐν σελίδ* 1310-1538. *Παράβαλλ. Κοντογόν. Φιλολογ. καὶ κριτ. Ἱστορ Α'.* 270.

Οἱ Χριστιανοὶ ἐφιλοσόφησαν καὶ ἐν ταῖς ζητήσεσι καὶ φιλονεικίαις αὐτῶν περὶ τὰ δόγματα τῆς ἐκκλησίας. Ὡς ὑπέρμαχος τῆς ὀρθοδοξίας διακρίνεται Ἀθανάσιος ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, ὅστις γεννηθεὶς τῷ 298 μ. Χ., ὡς διάκονος παραστὰς ἐν τῇ οἰκουμενικῇ συνόδῳ τῆς Νικαίας καὶ κατὰ τὸ 326 ἀναβὰς τὸν θρόνον ἠγωνίσατο γενναίως κατὰ τῶν πλανῶν τοῦ Ἀρείου[1]. *Ὅτε δ' οὗτος ἐγένετο πατριάρχης, οἱ Ἀρειανοὶ πείσαντες καὶ τοὺς Μελενιανοὺς δι' ὑποσχέσεων κατεδίωξαν αὐτόν, πολλὰς συκοφαντίας ἐπινοήσαντες. Πάσας ταύτας ἠδυνήθη ὁ εὐσεβὴς Πατριάρχης νὰ ἀνασκευάσῃ, ἀλλ' ἐν τέλει ὁ μέγας Κωνσταντῖνος θεωρῶν τοῦτον ὡς αἴτιον ἐρίδων ἠναγκάσθη νὰ ἐξορίσῃ εἰς Γαλλικὴν πόλιν Αὐγούσταν τῶν Τρενίρων*[2]. *Ἐνταῦθα ὅμως δὲν ἔμεινε μακρὸν χρόνον· διότι τοῦ Κωνσταντίνου θανόντος ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐπανήγαγεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Ἀλλ' οἱ Ἀρειανοὶ πάλιν ἤρξαντο συκοφαντοῦντες τὸν Ἀθανάσιον καὶ πάλιν οὗτος κατέδειξε τὴν ἀθῳότητα αὐτοῦ. Δὲν δυνάμεθα νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἀκριβῆ ἀφήγησιν πασῶν τῶν καταδιώξεων τούτων, ἀλλὰ παρατηροῦμεν μόνον, ὅτι κατὰ τούτου ἐστράφη ὁλόκληρος ἡ δύναμις τῶν Ἀρειανῶν. Οὗτος ὅμως ἐσυκοφαντεῖτο καὶ ἠθῳοῦτο καὶ ἐθριάμβευε. Ἐν τῷ εὐσεβεῖ ἀνδρὶ συγκεντροῦται ὁλόκληρος ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τῶν χρόνων τούτων. Ὄντως ὁ Ἀθανάσιος διὰ τῶν ἀγώνων αὐτοῦ ἐξαίρεται εἰς ἥρωα ἐν τοῖς προμάχοις τῆς ὀρθοδοξίας.*

Ἀλλὰ καίπερ ἀεὶ ἀγωνιζόμενος ὅμως εὗρε ἱκανὸν χρόνον, ὅπως συντάξῃ πλεῖστα συγγράμματα, εἰς ἃ προσετέθησαν καὶ πολλὰ νόθα. Ἐν τοῖς συγγράμμασιν ὁ μέγας θεολόγος φιλοσοφεῖ, ὡς ἐν τῷ Λόγῳ κατὰ Ἑλλήνων καὶ ἐν τῷ Λόγῳ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου καὶ τῆς διὰ σώματος πρὸς ἡμᾶς ἐπιφανείας αὐτοῦ. Αἱ δύο αὗται πραγματεῖαι

---

[1]) *Ὅρα* Nirschl, Lehrbuch der Patrologie etc. II, 28 *καὶ Κεντογέν. Β'*, 83. [2]) *Ἀθανασ. Ἀπολογητ. Β' κατὰ Ἀρειανῶν τομ. Α' σελ*, 805.

ἔχουσι μὲν διαφόρους ἐπιγραφάς, ἀλλ' εἶναι συγγενεῖς. Ἐν τῇ πρώτῃ ὑπερασπίζει τὸν Χριστιανισμὸν κατὰ τῶν ἐθνικῶν. Διαιρεῖται δ' αὕτη εἰς δύο μέρη, ἐξ ὧν ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ἐξελέγχει πάντα τὰ εἴδη τῆς εἰδωλολατρίας, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ πραγματεύεται περὶ τοῦ ἀληθοῦς θεοῦ. Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ πραγματείᾳ λέγει περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ περὶ τῆς ποιήσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, δι' ἣν ἐγένετο ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ Λόγου. Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου πραγματεύεται ἐν ταῖς διατριβαῖς, αἵτινες ἐπιγράφονται Λόγοι τέσσαρες κατ' Ἀρειανῶν. Ἐν τούτοις ὁ Ἀθανάσιος, ὡς λέγει ὁ Φώτιος [1], κατὰ μὲν τὴν φράσιν εἶναι σαφής, ἀπέριττος καὶ ἀφελής, κατὰ δὲ τὰ ἐπιχειρήματα βαθὺς καὶ ἔντονος. Ἐκ τούτων ἤντλησαν καὶ ὁ θεολόγος Γρηγόριος καὶ ὁ μέγας Βασίλειος. Ὀρθῶς δ' ὁ Nirschl [2] παρατηρεῖ, ὅτι ὡς πρὸς τὸν Λόγον καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἁγίας τριάδος εἶναι κλασικὸν τὸ σύγγραμμα τοῦτο. Λυπούμεθα δ', ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ πραγματευθῶμεν περὶ πάντων τῶν ἔργων τοῦ σοφοῦ τούτου ἀνδρός.

Σύγχρονος τοῦ Ἀθανασίου ἦτο Ἀπολινάριος ὁ πρεσβύτερος, ὅστις γεννηθεὶς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κατ' ἀρχὰς ἦτο γραμματικός, εἶτα δ' ἐγένετο ἱερεύς. Ὅτε δ' ὁ Ἰουλιανὸς ἀπηγόρευσε τοῖς Χριστιανοῖς τὴν ἀνάγνωσιν Ἑλλήνων συγγραφέων, ὁ Ἀπολινάριος συνέταξε κατὰ χριστιανικὸν τύπον γραμματικὴν καὶ ἐνέτεινε τὰς βίβλους τοῦ Μωϋσέως εἰς στίχους τοῦ ἡρωϊκοῦ ἑξαμέτρου, ὡς καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν Ἑβραίων μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ Σαούλ. Πρὸς δὲ λαβὼν τὰς ὑποθέσεις ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς ἐποίησε κωμῳδίας μὲν κατὰ τὸν Μένανδρον, τραγῳδίας δὲ κατὰ τὸν Εὐριπίδην καὶ λυρικὰ ποιήματα κατὰ τὸν Πίνδαρον. Εἶναι λυπηρόν, ὅτι τὰ ποιήματα ταῦτα ἀπώλον-

---

[1]) Ἐν βιβλ. 140. Παράβαλλ. Φιλάρετ. Ἱστορ. διδασκαλ. περὶ τῶν πατέρ. τῆς ἐκκλησ. II, 91. [2]) Ὅρα Σωζόμ. ἐν Ἐκκλησ. ἱστορ. γ', 16 καὶ ε', 18. Παράβαλλ. καὶ Κοντογόν. Φιλ. καὶ κριτ. ἱστορ. Β' 306.

το. Διότι ἠθέλομεν μάθει, κατὰ πόσον τὸ πείραμα ἐπέτυχεν. Ἀμφισβητεῖται ἂν ἡ Μετάφρασις τῶν ψαλμῶν ἐγένετο ὑπὸ τούτου, ἢ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, δηλ. Ἀπολιναρίου τοῦ νεωτέρου. Οὗτος τὸ κατ' ἀρχὰς ἦτο διδάσκαλος ῥητορικῶν λόγων, εἶτα δ' ἐπίσκοπος γενόμενος κατὰ τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς ἔτη ἐξέστη τῆς ὀρθοδοξίας. Ἔγραψε πλεῖστα συγγράμματα, ἐξ ὧν μνημονεύονται δώδεκα. Φαίνεται δ', ὅτι ταῦτα δὲν εἶχον μικρὰν ἀξίαν· διότι ὁ Φιλοστόργιος τὸν συγγραφέα ποιεῖ ὑπέρτερον τοῦ μεγάλου Βασιλείου καὶ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ[1].

Τοῖς ἐπιφανεστάτοις θεοσόφοις ἀνήκει Ἐπιφάνιος ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου γεννηθεὶς ἐν Βησανδούκῃ τῆς Παλαιστίνης ἐκ πτωχῶν Ἰουδαίων· διότι ὁ μὲν πατὴρ ἦτο γεωργός, ἡ δὲ μήτηρ ἠσχολεῖτο περὶ τὴν κλωστικήν[2]. Ἀλλὰ τὸν Ἐπιφάνιον υἱοθέτησε Τρύφων τις καὶ ἐβάπτισεν ὁ Ἐπίσκοπος Ἐλευθεροπόλεως Λουκιανός. Ὁ βαπτισθεὶς συνῆψε σχέσεις πρὸς τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον καὶ Εὐστάθιον τὸν ἐπίσκοπον Οὐερκέλλων καὶ ἀνέβη εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον τῆς Σαλαμῖνος. Κατὰ δὲ τὸ 382 ἦλθεν εἰς Ῥώμην, ἔνθα ἐγνώρισε τὸν Ἱερώνυμον. Τὰς τελευταίας τοῦ βίου ἡμέρας διετάραξαν αἱ μηχανορραφίαι τοῦ πατριάρχου Θεοφίλου. Ἔθανε δὲ τῷ 403 μ. Χ. Ὁ Ἐπιφάνιος λιτότητα ἐρημίτου καὶ αὐστηρότητα βίου ἔχων διεκρίνετο κατὰ τὴν γλωσσομάθειαν· διότι πλὴν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐγίνωσκε τὴν Ἑβραϊκήν, τὴν Συριακήν, τὴν Αἰγυπτιακὴν καὶ ἐν μέρει τὴν Λατινικήν[3]. Συνέταξε καὶ πολλὰ συγγράμματα, ὧν ἄριστα ἦσαν ὁ Ἀγκυρωτὸς καὶ τὸ Πανάριον. Ἐπειδὴ ὁ ἀρχιεπίσκοπος παρετήρει, ὅτι τὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ θέμεθλα ὑποσείονται ὑπὸ τῶν αἱρετικῶν (π. χ. ὁ Μα-

---

[1]) Σουΐδ. ἐν λ. Παράβαλλ. Κοντογόν. Β', 309. [2]) Αὐτόθι. Ὅρα καὶ Φιλάρετ. II, 351. [3]) Nirschl II, 285.

κεδόνιος ἠρνεῖτο τὴν θεότητα τοῦ ἁγίου πνεύματος), ἐπειράθη ἐν τῷ πρώτῳ συγγράμματι, ὅπως οἱονεὶ δώσῃ ἄγκυραν τοῖς κυμαινομένοις καταδεικνύων, ὅτι αἱ ἀλήθειαι τῶν δογμάτων εἶναι ἀναμφισβήτητοι. Τὸ δὲ Πανάριον[1], *ὅπερ κυρίως σημαίνει κιβώτιον ἰατρικόν, διευθύνεται κατὰ πασῶν τῶν αἱρέσεων. Διαιρεῖται δ' εἰς τρία βιβλία, ὧν ἕκαστον ὑποδιαιρεῖται εἰς κεφάλαια. Περιέχει τὴν ἱστορίαν καὶ ἀνασκευὴν τῶν αἱρέσεων, ἐξ ὧν εἴκοσι μὲν ὑπῆρχον πρὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, ὀγδοήκοντα δὲ μετὰ ταύτην. Ἐν τῷ τελευταίῳ μέρει τοῦ τρίτου βιβλίου ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται περὶ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ἀνατολικῆς φιλοσοφίας. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο εἶναι πολυτιμοτάτη πηγὴ τῶν δογματικῶν ἐρίδων*[2]. *Τούτου εἶχε ποιήσει ἐπιτομὴν ὁ Ἐπιφάνιος ὀνομάσας αὐτὴν Ἀνακεφαλαίωσιν. Τούτῳ ἀποδίδεται καὶ ὁ Φυσιολόγος, ἤτοι Ἐπιφανίου ἐκ τῶν Ἀριστοτέλους φυσιολόγου περὶ ζωῆς*[3]. *Ἡ πραγματεία συνισταμένη ἐκ 49 κεφαλαίων εἶναι συλλογὴ θαυμασίων διηγήσεων ἐκ τοῦ βασιλείου τῶν ζῴων μετὰ μυστικῶν καὶ ἠθικῶν σημειώσεων. Ἐν ταύτῃ παρεντίθεται τὸ ὄνομα τοῦ Ἀριστοτέλους μόνον, διότι οὗτος ἦτο ὁ πρῶτος ζῳολόγος. Ἀλλ' ὁ Ἐπιφάνιος δὲν εἶναι συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου, ἀλλὰ μόνον ὁ διασκευαστὴς αὐτοῦ.*

Ἐπιφανεστάτην θέσιν ἔν τε τῇ ἀνατολικῇ καὶ τῇ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ κατέχει Κύριλλος ὁ ἐπίσκοπος Ἱεροσολύμων, ὅστις γεννηθεὶς τῷ 315 ἐγένετο κατηχητὴς ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ. Ὅτε δ' ἔθανεν ὁ ἐπίσκοπος Μάξιμος, ἐχειροτονήθη ὁ Κύριλλος. Τὸν βίον δὲν διήγαγεν ἐν γαλήνῃ, διότι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους οἱ Ἀρειανοὶ ἐμαίνοντο[4], *ἐν οἷς καὶ ὁ ἐπίσκοπος Καισαρείας Ἀκάκιος. Διὰ τῶν κατηγοριῶν τούτων τρὶς ἐξωρίσθη ὁ*

---

1) *Καὶ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γλώσσῃ λέγομεν παναίριον εἶδος κιβωτίου.*
2) *Ὅρα* Lipsius, Zur Quellenkunde des Epiphanius, Wien, 1865. 3) Christ *ἐν σελίδ.* 746. 4) *Θεοδώρ. ἐν Ἐκκλ. Ἱστορ. ε'*, 9.

σοφὸς ἐπίσκοπος καὶ ἐτελεύτησε τῷ 385 ἢ 386. Τούτου διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν εἴκοσι καὶ τέσσαρες Κατηχήσεις, ἐξ ὧν ἡ μὲν πρώτη ὀνομάζεται Προκατήχησις, αἱ δὲ τελευταῖαι πέντε Κατηχήσεις μυσταγωγικαί. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο εἶναι πολυτιμότατον, διότι περιέχει περίληψιν τῶν μαθημάτων, ἅπερ οἱ κατηχηταὶ ἐδίδασκον τοὺς κατηχουμένους καὶ νεοφωτίστους κατὰ πᾶσαν κυριακήν[1]. Ἐκ τῶν Κατηχήσεων μανθάνομεν τὸν τρόπον τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας οὐ μόνον ἐπὶ Κυρίλλου, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων καὶ ἄρα ἀνερχόμεθα μέχρι τῶν Ἀποστόλων. Τὴν γνησιότητα ταύτην ἠμφισβήτησαν κριτικοί τινες, ἀλλ' αἱ ἀντιρρήσεις αὐτῶν εἶναι ἀνάξιαι ἀποκρίσεως, ὡς λέγει ὁ Nirschl[2]. Ἡ γλῶσσα εἶναι ἀφελὴς καὶ καταληπτὴ ἤρεμον σεμνότητα ἔχουσα[3].

5 — Ὁ δὲ Ἀρχέλαος ἐγένετο ἐπίσκοπος τῶν Κασχάρων τῆς Μεσοποταμίας κατὰ τὸ 277. Οὗτος τὸ κλέος αὐτοῦ ὀφείλει τῷ ἐλέγχῳ, ὃν ἐποίησε κατὰ τοῦ αἱρεσιάρχου Μάνεντος. Ἔμπορός τις ἐκ Σκυθίας ἔχων μικρὰς γνώσεις τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ Σκυθιανὸς ὀνομαζόμενος ἐπειράθη, ὅπως ἱδρύσῃ νέον θρησκείας σύστημα. Τούτου θανόντος περιῆλθε τὸ θρησκευτικὸν σύγγραμμα εἰς τὸν μαθητὴν αὐτοῦ Τερέβινθον καὶ διὰ τούτου εἰς τὸν δοῦλον τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ὅστις μετωνομάσθη Μάνης. Οὗτος λοιπὸν ἠθέλησε νὰ διαδώσῃ τὸ θρησκευτικὸν τοῦ Σκυθιανοῦ σύστημα ἀνὰ τὴν Μεσοποταμίαν. Ὅτε δ' ἦλθεν ἐνταῦθα, ἐγένετο δημοσία διάλεξις, ἧς τὰ Πρακτικὰ (Acta) μέχρις ἡμῶν σῴζονται. Ἀλλ' ἐν μὲν τῇ Ἑλληνικῇ διετηρήθησαν μόνον ἀποσπάσματα, ἐν δὲ τῇ λατινικῇ ὁλόκληρα τὰ πρακτικά. Ἐνταῦθα γεννᾶται τὸ ζήτημα, ὑπὸ τίνος συνετάχθησαν ταῦτα. Κατὰ μὲν τὸν Ἱερώνυμον[4] αὐτὸς ὁ Ἀρχέλαος συνέταξεν

---

[1]) Κοντογόν. Β', 221. [2]) Ἐν τόμ II, 61 σημ. 4. [3]) Τὰ ἔργα τοῦ Κυρίλλου φέρονται παρὰ Migne ἐν τόμ. 68-77. [4]) De script. eccl 72.

αὐτά, κατὰ δὲ τὸν Ἡρακλειανὸν Ἡγεμόνιός τις[1]. *Εἰκάζεται δ', ὅτι ὁ τελευταῖος δὲν συνέταξεν, ἀλλὰ μόνον μετέφρασεν ἐκ τῆς Συριακῆς γλώσσης, ἐν ᾗ τὰ Πρακτικὰ τὸ κατ' ἀρχὰς ἦσαν γεγραμμένα*[2]. *Τῷ συγγράμματι τούτῳ οἱ θεολόγοι ἀποδίδουσι μεγάλην σπουδαιότητα διὰ τὴν ζωηρότητα τῆς γλώσσης καὶ τὴν ὀξύτητα τῆς διαλεκτικῆς.*

Ὁ δὲ Συνέσιος ὁ Κυρηναῖος ἐσεμνύνετο, ὅτι ἕλκει τὸ γένος ἀπὸ τῶν Δωριέων βασιλέων τῆς Σπάρτης[3]. *Γεννηθεὶς τῷ 370 μ. Χ. καὶ εἰσαχθεὶς εἰς τὰ μυστήρια τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας ὑπὸ τῆς Ὑπατίας ἐπορεύθη εἰς τὰς Ἀθήνας. Νέος ὢν κατὰ τὸ 397 ἐπέμφθη ὑπὸ τῆς πατρίδος αὐτοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπως πρεσβεύσῃ παρὰ τῇ αὐλῇ. Ἐκ γενετῆς ὁ Κυρηναῖος φιλόσοφος ἦτο ἐθνικὸς καί, ὅτε ἦγε τὸ τριακοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος, ἐγένετο Χριστιανὸς βαπτισθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας Θεοφίλου καὶ μετ' ὀλίγον ἀνέβη τὸν μητροπολιτικὸν θρόνον Πενταπόλεως. Ἀλλ' ἔθανε νέος, διότι αἱ Ἐπιστολαὶ αὐτοῦ οὐδὲν ἴχνος φέρουσι πέρα τοῦ 413. Ἐγένετο μὲν Χριστιανὸς ὁ φιλόσοφος, ἀλλὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτοῦ δὲν κατέλιπε. Διὰ τοῦτο δὲν ἀπεδέχετο πάντα τὰ δόγματα τῆς ὀρθοδόξου πίστεως λέγων, ὅτι μᾶλλον πείθεται τοῖς δόγμασι τοῦ Ὠριγένους ἢ τοῖς τοῦ Θεοφίλου*[4]. *Τούτου διετηρήθησαν 155 ἐπιστολαὶ διευθυνόμεναι πρὸς διαφόρους φίλους, ἐν οἷς καὶ πρὸς τὴν Ὑπατίαν*[5]. *Πλὴν τῶν ἐπιστολῶν ὁ Κυρηναῖος συνέγραψε καὶ πλεῖστα συγγράμματα ἢ Λόγους, ὡς Λόγον περὶ βασιλείας, ὃν ἀπήγγειλε τῷ αὐτοκράτορι Ἀρκαδίῳ κατὰ τὴν πρέσβευσιν αὐτοῦ. Οἱ δὲ Αἰγύπτιοι λόγοι ἢ περὶ προνοίας*

---

1) *Φώτ. ἐν Βιβλ* 85 «*Ἡγεμόνιόν τε τὸν τὰς Ἀρχελάου πρὸς αὐτὸν ἀντιλογίας ἀναγράψαντα*». 2) *Κοντογόν. Α.* 546. 3) *Ἐν Ἐπιστολ. ΝΖ'*, 197 D. 4) Volkmann, Synesius von Cyrene, Berl. 1869. *Παράβαλλ. καὶ* Christ *ἐν σελίδ.* 747. 5) *Αἱ ἐπιστολαὶ φέρονται παρὰ τῷ* Herscher, Epistologr. *ἐν σελίδ.* 638-739.

ἀλληγορίαν τοῦ Ὀσίριδος καὶ τοῦ Τυφῶνος περιέχοντες ὑποκρύπτουσιν ὑπαινιγμοὺς εἰς τοὺς συγχρόνους ἄρχοντας. Τὸ σύγγραμμα τὸ ἐπιγραφόμενον Δίων ἢ περὶ τῆς καθ' αὑτὸν διαγωγῆς συνετάχθη κατὰ τὸ 404. Ἐν τούτῳ ὁ συγγραφεὺς ἐξηγεῖ, ὅτι προτίθεται νὰ φιλοσοφήσῃ κατὰ Δίωνα τὸν Χρυσόστομον. Ὡς ὁ Δίων ἔγραψε Κόμης ἐγκώμιον, οὕτως ὁ Συνέσιος Φαλάκρας ἐγκώμιον. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις συνέταξε πραγματείας Περὶ ἐνυπνίων, Κατάστασιν ἢ ἐγκώμιον εἰς Ἀνύσιον τὸν ἔπαρχον Λιβύης καὶ ἄλλας. Ἐν δὲ τοῖς δέκα ὕμνοις[1] ἀνέμιξε Χριστιανικὰ διδάγματα μετὰ ἰδεῶν τῆς νέας Πλατωνικῆς αἱρέσεως. Ἐγράφησαν δ' ἐν Δωρικῇ διαλέκτῳ κατὰ μίμησιν τοῦ Πινδάρου[2].

Οὐχ ἧττον ἐπιφανῆ θέσιν ἐν τοῖς φιλοσόφοις τῆς ἐκκλησίας κατέχει Μεθόδιος ὁ ἐπίσκοπος τοῦ Ὀλύμπου τῆς Λυκίας καὶ τῶν Πατάρων. Βραδύτερον ἐγένετο ἐπίσκοπος Τύρου καὶ ἐτελεύτησε μάρτυς κατὰ τὸ 312 ἐν Χαλκίδι τῆς Συρίας. Ὁ ἀγχινούστατος οὗτος ἐπίσκοπος δικαίως ἔσχε τὸ ἐπίθετον Πλατωνίζων[3]. Ἡ ἀπομίμησις τοῦ Ἀθηναίου φιλοσόφου περιφανὴς φαίνεται ἐν τῷ διαλόγῳ τῷ ἐπιγραφομένῳ Συμπόσιον τῶν δέκα παρθένων περὶ τῆς ἀγγελομιμήτου παρθενίας καὶ ἁγνείας. Ὡς ὁ Πλάτων ἐν τῷ Συμποσίῳ πραγματεύεται περὶ ἔρωτος, οὕτως ὁ Μεθόδιος περὶ παρθενίας. Ἐν τῷ Συμποσίῳ τοῦ ἐπισκόπου δύο παρθένοι, Εὐβούλιον καὶ Γρηγόριον, ἐντυγχάνουσιν ἀλλήλαις, ἐξ ὧν ἡ πρώτη ἀκούσασα, ὅτι ἡ δευτέρα ἐδιδάχθη μαθήματα περὶ παρθενίας, ἐπιθυμεῖ νὰ ἀκούσῃ τι ἐκ τῶν δεδιδαγμένων. Ἀφηγεῖται λοιπὸν τὸ Γρηγόριον, ὅτι ἐν τῷ κήπῳ τῆς Ἀρετῆς προσεκλήθησαν δέκα παρθένοι, ὧν ἑκάστη ἀποφαίνεται περὶ παρθενίας. Πρώτη ἡ Μάρκελλα ἐξαίρει τὴν παρθενίαν, ἣν ὁ Χριστὸς ἐδί-

---

[1]) Ἐξεδόθησαν ὑπὸ Flach, Synesii hymni 1875. [2]) Παράβαλλ. Nirschl. II, 338. [3]) Alb. Jahn, Methodius Platonizans, Halis 1865.

δαξε διὰ τοῦ ἰδίου παραδείγματος. Ἡ Θεοφίλα ὅμως παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Χριστὸς μὴ ἐλθὼν εἰς γάμον δὲν ἠθέλησε νὰ ἀναιρέσῃ τὴν ἁγιότητα τούτου· διότι αἴτιος τῆς τεκνογονίας εἶναι ὁ Θεός Οὕτω γίνεται διάλογος ζωηρὸς τῶν δύο τούτων παρθένων. Καὶ αἱ ἄλλαι παρθένοι, ὡς ἡ Θεοπάτρα καὶ ἡ Ἀγάθη, ἐξαίρουσι τὴν εἰρημένην ἀρετήν. Ἀφ' οὗ δ' ἡ Ἀρετὴ τελευταία εἶπεν, ὅτι δὲν ἀρκεῖ μόνη ἡ τοῦ σώματος ἐγκράτεια, ἀλλ' ἀπαιτεῖται, ὅπως περιορισθῶσι καὶ αἱ ἄλλαι ἐπιθυμίαι, ἐν τέλει λήγει ὁ διάλογος τῶν παρθένων ὕμνους εἰς τὸν Θεὸν ἀναπεμπουσῶν. Ὁ διάλογος ἐγράφη μετὰ πολλῆς εὐφυΐας, ἀλλὰ κατὰ τὴν ποικιλίαν δὲν δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν Πλατωνικόν. Κατὰ τὸν Φώτιον παρενεβλήθεσαν ἐν τούτῳ ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν κακοδοξίαι[1]. *Πλὴν τοῦ καλοῦ τούτου διαλόγου ἐγράφησαν καὶ ἄλλοι, οἵτινες δὲν διετηρήθησαν μέχρις ἡμῶν ἀκέραιοι, ὡς ὁ Περὶ αὐτεξουσίου καὶ πόθεν τὰ κακά, ἐν ᾧ ἐλάχιστα ἐλλείπουσιν. Ἐν τούτῳ διαλέγεται Οὐαλεντιανὸς ὁ αἱρετικὸς πρὸς ὀρθόδοξον, ἐξ ὧν ἐκεῖνος μὲν ἀποφαίνεται, ὅτι τὰ ὑποκείμενα εἰς φθορὰν δὲν ἐπλάσθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐξ ὕλης συναϊδίου αὐτῷ, ὁ δὲ ὀρθόδοξος ὑποστηρίζει, ὅτι πηγὴ τοῦ κακοῦ εἶναι τὸ αὐτεξούσιον τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ δὲ διάλογος Περὶ ἀναστάσεως δὲν διετηρήθη μὲν ἀκέραιος, ἀλλὰ παρὰ τῷ Ἐπιφανίῳ καὶ τῷ Φωτίῳ φέρονται μακρὰ ἀποσπάσματα. Ἐν τούτῳ ὁ Μεθόδιος ἐλέγχει τὴν δόξαν τοῦ Ὠριγένους, καθ' ἣν τὰ σώματα εἶναι δεσμωτήρια τῶν ψυχῶν. Ἡ τοιαύτη ὅμως δόξα ἄγει εἰς τὴν ἀναίρεσιν τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν, ὅπερ ἀφίσταται τῶν δογμάτων τοῦ Χριστιανισμοῦ. Διότι οὗτος διδάσκει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος συνίσταται ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος. Ὡσαύτως τὸν Ὠριγένη ἐλέγχει ὁ συγγραφεὺς ἐν τῷ Περὶ γεννητῶν, διότι οὗτος ἐδόξαζεν, ὅτι ὁ κόσμος εἶναι ἀΐδιος. Ὁ Μεθόδιος*

---

[1] *Ἐν βιβλ.* 237. [2] *Κοντογόν. Α'*, 568. Nirschl I, 349.

ἔγραψε καὶ Κατὰ Πορφυρίου, ὅστις ἦτο πολέμιος τῶν Χριστιανῶν, ἀλλὰ τοῦ συγγράμματος τούτου σῴζονται μόνον ὀλίγα ἀποσπάσματα. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις φέρονται τρεῖς Ὁμιλίαι Περὶ τοῦ Συμεὼν καὶ τῆς Ἄννης, τῇ ἡμέρᾳ τῆς ὑπαντήσεως, Εἰς τὰ βαΐα τῶν φοινίκων καὶ Περὶ τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ πάθους τοῦ Χριστοῦ. Ἀλλ' ὑπάρχει ἀμφιβολία περὶ τῆς γνησιότητος αὐτῶν. Οὐχ ἧττον δὲν δύναταί τις εὐκόλως νὰ ἀπορρίψῃ τὰς εἰρημένας Ὁμιλίας, διότι ἐν ταύταις διαλάμπει ἡ μεγαλοπρέπεια καὶ ἡ ῥητορεία, ἃς θαυμάζομεν ἐν τῷ Συμποσίῳ τῶν δέκα παρθένων.

Περὶ Νεμεσίου τοῦ ἐπισκόπου Ἐμέσης γινώσκομεν ἐλάχιστα· διότι οἱ ἀρχαῖοι οὐδὲν παραδίδουσι περὶ αὐτοῦ. Λέγεται, ὅτι ἀκμάζων περὶ τὰ 400 ἐκ φιλοσόφου ἐγένετο Χριστιανὸς καὶ ἐπίσκοπος[1]. Συνέγραψε δὲ ἀξίαν λόγου πραγματείαν Περὶ φύσεως ἀνθρώπου. Ἐν ταύτῃ ὁ φιλοσοφῶν ἐπίσκοπος πραγματεύεται περὶ τῆς γενέσεως καὶ τῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς, περὶ ἑνώσεως αὐτῆς μετὰ τοῦ σώματος, περὶ τῆς δυνάμεως ταύτης, περὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ περὶ τῆς θείας προνοίας ἐν σχέσει πρὸς τὸ πεπρωμένον. Ἡ πραγματεία αὕτη κατέχει ὑψηλὴν θέσιν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὡσαύτως διαπρεπὴς φιλόσοφος ἦτο καὶ ὁ Αἰνείας, ὅστις ἐν Γάζῃ τῆς Παλαιστίνης γεννηθεὶς καὶ μαθητεύσας παρὰ τῷ φιλοσόφῳ Ἱεροκλεῖ βραδύτερον ἐγένετο διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς ἐν Αἰγύπτῳ. Ἐκ τῆς θρησκείας τῶν ἐθνικῶν μετέστη πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν κατὰ τὸ τέλος τοῦ πέμπτου αἰῶνος καὶ ἔγραψε πολλοῦ λόγου ἄξιον διάλογον ἐπιγραφόμενον Θεόφραστον ἤτοι περὶ ἀθανασίας ψυχῶν καὶ ἀναστάσεως σωμάτων. Τὰ κύρια τοῦ διαλόγου πρόσωπα εἶναι ὁ Πλατωνικὸς φιλόσοφος Θεόφραστος, ὅστις ἐκπροσωπεῖ τὰ ἀρχαῖα διδάγματα

---

[1]) Christ ἐν σελίδ. 748 Nirschl II, 229. [2]) Ὅρα Ritter, Geschichte der christlichen Philosophie ἐν τόμ. II. 464-484.

τῆς φιλοσοφίας, καὶ ὁ Εὐξίθεος ὁ καταδεικνύων τὰς ἀντιφάσεις καὶ τὰ ἄτοπα τῆς διδασκαλίας ἐκείνης. Ὁ διάλογος γίνεται ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ὑπόθεσις αὐτοῦ εἶναι τὸ περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ζήτημα, ὡς καὶ ἡ ἐπιγραφὴ δεικνύει. Ἐν τέλει ὁ Θεόφραστος καταλιπὼν τὰς Πλατωνικὰς θεωρίας ὁμολογεῖ τὰ δόγματα τοῦ Χριστιανισμοῦ[1].

Μέχρις ἡμῶν περιῆλθε καὶ ἄλλος φιλοσοφικὸς διάλογος ὁ Ἀμμώνιος γεγραμμένος ὑπὸ τοῦ Ζαχαρίου. Οὗτος παιδευθεὶς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ μετέβη εἰς Βηρυτόν, ἔνθα περὶ τὴν σπουδὴν τῶν νομικῶν ἀσχοληθεὶς ἐγένετο σχολαστικός, ὡς ὠνομάζοντο οἱ συνήγοροι κατὰ τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς χρόνους. Ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἐγένετο ἐπίσκοπος κατά τινας μὲν Μυτιλήνης, κατὰ δὲ τὸν Nirschl[2] *Μελιτήνης, ἥτις ἔκειτο παρὰ τῷ Εὐφράτῃ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀρμενίᾳ, ὅπερ φαίνεται ἡμῖν πιθανώτερον. Ὁπωσδήποτε ὁ Ζαχαρίας ἔγραψε τὸν διάλογον, ἐν ᾧ ὁ Ἀμμώνιος, ὁ ὀπαδὸς τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας, διαλέγεται ἐν Βηρυτῷ πρὸς τὸν συγγραφέα ὑπερασπίζων τὴν θεωρίαν, καθ' ἣν ὁ κόσμος εἶναι αἰώνιος ὡς ὁ Θεός. Τοὐναντίον ὁ ἀντιπρόσωπος τῶν διδαγμάτων τοῦ Χριστιανισμοῦ δεικνύει, ὅτι ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε τὸν κόσμον. Τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν εἶχε πραγματευθῇ καὶ ὁ Ἰωάννης Φιλόπονος, ὁ ὑπομνηματιστὴς τοῦ Ἀριστοτέλους*[3].

Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης κατὰ τὸν Χρυσόστομον[4] *ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις, ὅπου καὶ ἐσπούδασεν, εἶτα δ' ἀπεδήμη-*

---

[1]) *Τοῦτο πράττει διὰ τῶν ἑξῆς λέξεων· "Πείθομαι· ἤδη γὰρ τῆς εὐμενείας αἰσθάνομαι τοῦ θεοῦ· ἀλλὰ χαιρέτω μὲν Ἀκαδημία, πρὸς ἐκεῖνον δὲ ἴωμεν· αὐτὸς γὰρ ὁ Πλάτων μέχρι τούτου κελεύει πείθεσθαι Πλάτωνι, ἕως ἂν αὐτοῦ σοφώτερος ἀναφανῇ" Ὁ Διάλογος ἐξεδόθη ὑπὸ* Boissonade, Aeneas Gazaeus et Zacharias Mytilenaeus de immortalitate animae et consummatione mundi, Par. 1836 *καὶ* Migne *ἐν τόμ.* 85, 871-1004. *Παράβαλλ.* Christ 749 *καὶ* Nirschl III, 332. [2]) *Ἐν τόμ.* III, 353. [3]) Christ *ἐν σελίδ.* 749. [4]) *Περὶ ἱερωσύν. γ' λόγ. δ'*, 17.

σεν εἰς Ἡλιούπολιν. Ἐπανελθὼν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ ἐγένετο δικαστὴς ἢ πρόεδρος[1] τοῦ ἀνωτάτου τῶν Ἀθηνῶν δικαστηρίου, ὅπου ἠκροάσατο τοῦ Ἀποστόλου Παύλου εἰπόντος περὶ Χριστιανικῆς πίστεως. Ὁ λόγος τοῦ Ἀποστόλου ἐνεποίησε τηλικαύτην αἴσθησιν, ὥστε ὁ Διονύσιος, ἡ γυνὴ αὐτοῦ Δάμαρις καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἐγένοντο Χριστιανοί[2]. Θεωρεῖται δ' ὡς πρῶτος ἐπίσκοπος Ἀθηνῶν χειροτονηθεὶς ὑπὸ τοῦ Παύλου. Οἱ Γάλλοι ὅμως συγχέοντες τὸν Ἀρεοπαγίτην πρὸς ἄλλον Διονύσιον μαρτυρήσαντα ἐν Γαλλίᾳ κατὰ τὸ 245 νομίζουσιν, ὅτι ὁ Ἀθηναῖος ἐπίσκοπος εἶναι ὁ πολιοῦχος ἅγιος τῶν Παρισίων. Ἀλλὰ σπουδαῖοι Γάλλοι κριτικοὶ ἤρξαντο ἀπό τινος χρόνου διαστέλλοντες τοὺς δύο Διονυσίους. Καὶ οἱ δύο ἐμαρτύρησαν, ἐξ ὧν ὁ Ἀρεοπαγίτης ἐπὶ Δομιτιανοῦ ἢ ἐπὶ Τραϊανοῦ. Τούτῳ ἀποδίδονται τέσσαρα συγγράμματα· Περὶ οὐρανίας ἱεραρχίας, Περὶ ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας, Περὶ θείων ὀνομάτων καὶ Περὶ μυστικῆς θεολογίας καὶ δέκα ἐπιστολαί. Ἀλλ' ἐξ ἀρχαίων χρόνων ὑπῆρχεν ἀμφιβολία, ἂν ταῦτα εἶναι γνήσια, διότι ὁ Φώτιος ἐν ἀρχῇ τῆς Βιβλιοθήκης μνημονεύει, ὅτι Θεόδωρος ὁ πρεσβύτερος ἐπειρᾶτο, ὅπως δείξῃ, ὅτι εἶναι γνησία ἡ βίβλος τοῦ Διονυσίου. Οἱ ἀμφιβάλλοντες περὶ τῆς γνησιοτητος παρατηροῦσιν, ὅτι οἱ ἀρχαιότεροι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς, ὡς ὁ Εὐσέβιος καὶ ὁ Ἱερώνυμος, δὲν μνημονεύουσι τῶν συγγραφῶν τοῦ Ἀρεοπαγίτου, ὅτι ἡ γλῶσσα αὐτῶν διαφέρει τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἔγραφον οἱ συγγραφεῖς τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου αἰῶνος μ. Χ. καὶ ὅτι ἐν τούτοις γίνεται χρῆσις φράσεων, αἵτινες εἰσήχθησαν ἀπὸ τοῦ τετάρτου αἰῶνος[3]. Οὐχ ἧττον καὶ οἱ ὑποστηρίζοντες τὴν γνησιότητα δὲν στεροῦνται ἀποδείξεων, π. χ. Διονύσιος ὁ ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας

---

[1]) Ἀστέρ. ἐν Ὁμιλ. η'. [2]) Πράξ. ιζ', 32 34. [3]) Ὅρα τὰς ἀποδείξεις παρὰ Κοντογόν. Α', 143. Παράβαλλ. Engelhardt. Die angeblichen Schriften des Areopagiten Dionysius, Schulzbach 1823.

ὁ μαθητὴς τοῦ Ὠριγένους, ἔγραψε σχόλια εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀρεοπαγίτου, ὅπερ δηλοῖ, ὅτι ταῦτα εἶναι ἀρχαιότερα τοῦ τρίτου μ. Χ. αἰῶνος. Καὶ ὅμως οἱ κριτικοὶ θέτουσι ταῦτα κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα[1].

Ἀνώνυμός τις Χριστιανὸς ζῶν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ζήνωνος (474—491) εἶχε γράψει Θεοσοφίαν, ἐξ ἧς διετηρήθη παρεκβολή τις ἐπιγραφομένη Χρησμοὶ τῶν Ἑλληνικῶν θεῶν[2]. Ἐν ταύτῃ ὁ συγγραφεὺς πειρᾶται, ὅπως δείξῃ, ὅτι ἐν τοῖς ἐθνικοῖς χρησμοῖς διὰ θείας ἐμπνεύσεως χριστιανικαὶ ἰδέαι ἀπεκαλύφθησαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΑ΄.

ΠΕΡΙ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ ΑΠΟ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΜΕΧΡΙΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ.

Κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ὑπῆρχεν ἡ θεοκρατικὴ περίοδος τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, καθ' ἣν οὐχὶ ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια, ἀλλὰ τὸ θεῖον ἐτιμᾶτο. Ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ δὲν ἐφιλοσόφει, ἀλλ' ἐθεολόγει. Διὰ τοῦτο οἱ Βυζαντινοὶ πάνυ ὀλίγα φιλοσοφικὰ ἔργα παρήγαγον καὶ ταῦτα οὐχὶ πρωτότυπα, ἀλλὰ κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς ἀρχαιοτέρους φιλοσόφους, τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη, ἀναφερόμενα. Ὁ φιλοσοφικὸς τῆς Ἑλλάδος οὐρανὸς κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα εἶναι ζοφερὸς καὶ μόνον τηλαυγεῖς ἀστέρες, ὡς ὁ Δαμασκηνὸς καὶ ὁ Ψελλός, ἀκτῖνας φωτὸς ἐκπέμπουσιν.

Ἐπειδὴ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς δὲν εἶναι μόνον φι-

---

[1]) Alb. Jahn, Dionysiaca, Alt. 1889. Christ ἐν σελίδ. 750 [2]) Ἐξεδόθησαν ὑπὸ Buresch, Klaros, Leipzig 1889.

λόσοφος, ἀλλὰ καὶ μελῳδός, ἐπραγματεύθημεν ἤδη ἀλλαχοῦ[1]. *Ὁ ἐπιφανὴς οὗτος ἀνὴρ τὰς φιλοσοφικὰς θεωρίας ἐπὶ τῆς θεολογίας ἐφαρμόσας ἔγραψε τὴν Πηγὴν γνώσεως*[2]. *Τὸ κλασικὸν τοῦτο ἔργον τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας διαιρεῖται εἰς τρία μέρη, ἐξ ὧν τὸ μὲν ἐπιγράφεται Κεφάλαια φιλοσοφικά, τὸ δὲ Περὶ αἱρέσεων καὶ τὸ τρίτον Ἔκδοσις ἀκριβὴς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως. Ἐν τῷ πρώτῳ μέρει ὑπάρχει διαλεκτικὴ εἰσαγωγή, ἐν ᾗ ὁ συγγραφεὺς ἔχει ὡς βάσιν τὸν Ἀριστοτέλη, τὸν Πορφύριον καὶ τὸν Ἀμμώνιον*[3]. *Καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει ὁ Δαμασκηνὸς δὲν εἶναι ὅλως πρωτότυπος, ἀλλ' ἔχει ὑπ' ὄψει τὸν Θεοδώρητον, τὸν πρεσβύτερον Τιμόθεον καὶ ἄλλους. Καὶ ἐν τῷ τρίτῳ μέρει δὲν παρήγαγε νέον τι, διότι ἐμελέτησεν ἀρχαιοτέρους ἐκκλησιαστικοὺς πατέρας, ἐν οἷς Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν, Διονύσιον τὸν Ἀρεοπαγίτην καὶ τὸν μέγαν Βασίλειον. Ἀλλ' οὐχ ἧττον τὸ σύγγραμμα τιμᾶται οὐχὶ σμικρόν, διότι ὁ συγγραφεὺς τὰς θεωρίας τῆς ἐκκλησίας ἤγαγεν εἰς ἓν σύστημα. Μείζονα ἀνεξαρτησίαν*[4] *ὁ Δαμασκηνὸς δεικνύει ἐν τοῖς τρισὶ λόγοις τοῖς γραφεῖσι κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῶν εἰκόνων, οἵτινες ἐπιγράφονται Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἁγίας εἰκόνας. Ὁ πρῶτος λόγος συνετάχθη εὐθὺς μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ διατάγματος τοῦ ἀπαγορεύοντος τὰς εἰκόνας, ἥτις ἐγένετο κατὰ τὸ 726 μ. Χ. Τὸν δεύτερον συνέγραψε μετὰ τὸ 730 καὶ τὸν τρίτον βραδύτερον. Κατὰ τὸν Δαμασκηνὸν ἀπαγορεύεται ἡ ἀπεικόνισις τοῦ ἀοράτου θεοῦ*[5], *διότι δὲν εἶναι δυνατόν, ἵνα εἰκονισθῇ τὸ ἀόρατον, γραφῇ τὸ ἄποσον, ποιωθῇ τὸ ἀνείδεον καὶ χρωματισθῇ τὸ ἀσώματον. Ἀλλ' ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὡς λαβὼν σάρκα*

---

[1]) *Ἐν τόμ.* I, *σελ* 749 *τῆς Γραμματολογίας. Παράβαλλ.* I. Langen, Johanes von Damaskus, Gotha 1879. [2]) *Τὰ συγγράμματα τοῦ Δαμασκηνοῦ φέρονται παρὰ* Migne, Patrol. Graeca 94-96 (1860). [3]) *Ὅρα* Krumbacher *ἐν σελίδ.* 172. [4]) *Ὅρα Νικολ. Κοτζιᾶ ἱστορ. τῆς φιλοσοφ. ἐν τόμ.* III, *σελίδ.* 291. [5]) *Κωνστ Παπαρρηγόπ. ἐν τόμ.* III, 406.

δύναται νὰ εἰκονισθῇ. Αἱ εἰκόνες δ' εἶναι ἀναγκαῖαι διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ἡ εἰκὼν οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ὑπόμνημα, ὅ τι δ' εἶναι τῇ ἀκοῇ ὁ λόγος, τοῦτο τῇ ὁράσει ἡ εἰκών. Μετὰ γενναιότητος δ' ἐπεξέρχεται κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος λέγων, ὅτι δὲν ἀνήκει τοῖς βασιλεῦσι τὸ νομοθετεῖν τῇ ἐκκλησίᾳ.

Ὑπάρχει ἀμφιβολία, ἂν Τὰ ἱερὰ παράλληλα συνετάχθησαν ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως. Βέβαιον δ' εἶναι, ὅτι ἡ συλλογὴ ἔπαθε πολλὰς διασκευάς. Συνίσταται ἐκ χωρίων τῆς ἁγίας γραφῆς καὶ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας καὶ διαιρεῖται εἰς τρία βιβλία, ἐξ ὧν τὸ μὲν πρῶτον ἔχει ὑπόθεσιν τὸν θεόν, τὸ δὲ δεύτερον τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸ τρίτον τὰς ἀρετὰς καὶ κακίας[1]. *Πλὴν τῶν μεγάλων τούτων ἔργων ὁ Δαμασκηνὸς συνέταξε καὶ ἄλλας μικρὰς διατριβάς. Κατ' ἐξοχὴν οὗτος τιμᾶται διὰ τὸ φιλοσοφικὸν ἔργον, τὴν Πηγὴν γνώσεως, ἥτις ἀπέδειξεν αὐτὸν κλασικὸν δογματικόν, οἷον δὲν ἔχει ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία.*

Ὁ Μιχαὴλ Ψελλὸς ὀνομάζεται κατὰ τὸ μοναχικὸν αὐτοῦ ὄνομα, διότι τὸ πρῶτον ἐλέγετο Κωνσταντῖνος. Τὸν Μιχαὴλ Ψελλὸν πρέπει νὰ διαστέλλωμεν τοῦ ἀρχαιοτέρου συνωνύμου, ὅστις ἦτο Ἄνδριος. Ἡ σοφία τούτου ἐπαινεῖται, ἀλλὰ μέχρις ἡμῶν οὐδὲν σύγγραμμα περιεσώθη, ὅπως κρίνωμεν περὶ αὐτῆς[2]. *Ὁ ἡμέτερος Κωνσταντῖνος Ψελλὸς ἐγεννήθη ἐν Βυζαντίῳ κατὰ τὸ 1118*[3]. *Ἀνῆκε μὲν ὁ πατὴρ τούτου κατὰ τὸ γένος εἰς ὑπάτους καὶ πατρικίους, ἀλλὰ μὴ ὢν πλούσιος ἠναγκάζετο νὰ μετέρχηται ἔντιμον ἐπιτήδευμα πρὸς πορισμὸν τῶν τοῦ βίου. Ἡ δὲ μήτηρ οὕτως ἠγάπα τὸν υἱόν, ὥστε συχνάκις ἐδέετο ἐν τῷ ναῷ τοῦ Κύρου. Διδασκάλους μὲν ἔσχε Νικήταν τὸν Βυζάντιον καὶ*

---

1) *Ὅρα* C. Wachsmuth, Studien zu den griechischen Florilegien, Berlin 1882 *καὶ Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος* 2 (1885-89) *ἐν σελίδ.* 681-685. 2) *Ὁ ἡμέτερος Σάθας (ἐν Μεσαιων. βιβλ. τόμ. Δ'* XXVII) *παρατηρεῖ, ὅτι περιεσώθη ἓν πόνημα ἀνέκδοτον.* 3) *Ὅρα* Krumbacher *ἐν σελίδ.* 174. *Παράβαλλ.* Gregorovius, Geschichte der Stadt Athen im Mittelalter I, 176

Ἰωάννην τὸν Μαυρόποδα, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν τὴν πολυμάθειαν καὶ τὴν ὑψηλὴν θέσιν ἐν τοῖς γράμμασιν ὀφείλει τῇ ἰδίᾳ φύσει[1]. *Διότι τὰς σπουδὰς ἐνίοτε διέκοπτε εἰς πορισμὸν τῶν τοῦ βίου ἀναγκῶν τρεπόμενος. Ἀπεδήμει μὲν τοῦ Βυζαντίου, ἀλλὰ ταχέως ἐπανήρχετο χάριν τῶν σπουδῶν. Συνάψας δὲ φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὸν Τραπεζούντιον Ξιφιλῖνον, ὅστις βραδύτερον ἐγένετο πατριάρχης, ἐδίδαξεν αὐτὸν φιλοσοφίαν καὶ ἐδιδάχθη παρ' αὐτοῦ τὰ νομικά. Ταῦτα δὲ μαθὼν διεκρίθη ὡς συνήγορος καὶ κατὰ σύστασιν Κωνσταντίνου τοῦ Λειχούδη διωρίσθη κριτὴς τῆς Φιλαδελφείας καὶ ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Καλαφάτη βασιλικὸς ὑπογραμματεύς. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ὁ Μονομάχος διώρισε καθηγητὴν τῆς φιλοσοφίας τὸν Ψελλόν, τῶν δὲ νομικῶν τὸν Ξιφιλῖνον. Ἐνταῦθα ἐξήστραψεν ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ ἡμετέρου φιλοσόφου, διότι ἐν τοιούτοις χρόνοις ἀνέλαβε νὰ ἑρμηνεύσῃ τὰς θεωρίας τοῦ Πλάτωνος, ὃν θεωρεῖ ὡς τὸν πρῶτον νομοθέτην τῶν χριστιανικῶν δογμάτων*[2]. *Προβαίνει δ' ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νομίζει ἀναγκαίαν καὶ αὐτὴν τὴν γνῶσιν τῆς Ἑλληνικῆς θρησκείας*[3]. *Καὶ ὅμως ἐν ᾧ τοιαῦτα ἐδίδασκεν, ὁ πατριαρχεύων Μιχαὴλ ὁ Κηρουλλάριος οὐ μόνον δὲν ἠγανάκτησε κατὰ τοῦ τοιούτου διδασκάλου, ἀλλὰ καὶ ἔπεμψε τοὺς ἀνεψιούς, ὅπως ἀκροασθῶσιν αὐτοῦ*[4]. *Ἡ δὲ φήμη τοῦ Ψελλοῦ εἰς ἀπείρους ἐκτάσεις διαδοθεῖσα προσείλκυσε μαθητὰς ἐκ πάντων τῶν λαῶν καὶ μετὰ ὑπερηφανείας ἔλεγεν, ὅτι ὁ μὲν Νεῖλος*

---

[1]) *Ἄννα ἡ Κομνην. ἐν Ἀλεξιάδ.* V, 144 *"καὶ Μιχαὴλ ἐκείνῳ τῷ Ψελλῷ ἐν ὑστέρῳ προσωμίλησεν, ὃς οὐ πάνυ τι παρὰ διδασκάλοις σοφοῖς ἐφοίτησε, διὰ φύσεως δὲ δεξιότητα καὶ νοὸς ὀξύτητα, τυχὼν μέντοι καὶ θεοῦ ἀρωγοῦ πρὸς τούτους διὰ τὴν τῆς μητρὸς θερμοτάτην ἱκεσίαν ἐπαγρυπνούσης συχνῶς τῇ ἐν τῷ ναῷ τοῦ Κύρου τῆς θεοτόκου σεπτῷ εἰκονίσματι καὶ θερμοῖς τοῖς δάκρυσιν ὑπὲρ τοῦ παιδὸς ἐκκαλουμένης, εἰς ἄκρον σοφίας ἁπάσης ἐληλακὼς καὶ τὰ Ἑλλήνων καὶ Χαλδαίων ἀκριβωσάμενος γέγονε τοῖς τότε χρόνοις περιβόητος ἐν σοφίᾳ".* [2]) *Ὅρα Σάθαν ἐν σελίδ.* LI *τοῦ μνημονευθέντος συγγράμματος.* [3]) *Αὐτόθι.* [4]) *Ἐπιτάφ. εἰς Κηρουλλάριον ἐν σελίδ.* 352.

ἐπαρδεύει τὴν γῆν τῶν Αἰγυπτίων, ἡ δὲ γλῶσσα αὐτοῦ τὴν ἐκείνων ψυχήν[1].

Ἀλλ' ἐν ᾧ εὐδοκίμως ὁ Ψελλὸς ἐδίδασκε πανταχόθεν προσερχομένους ἀκροατάς, προσεκλήθη εἰς τὴν αὐλὴν ὀνομασθεὶς πρωτασηκρῆτις, ἤτοι βασιλικὸς ἀρχιγραμματεύς. Εἶτα δ' ἐγένετο βέσταρχος, δηλ. ἀρχιθαλαμηπόλος καὶ τιμητικῶς ὠνομάσθη ὑπέρτιμος καὶ ὕπατος τῶν φιλοσόφων[2]. *Ὅτε δὲ κατὰ τὸ 1054 ὁ φίλος αὐτοῦ Ξιφιλῖνος ἀπεσύρθη εἰς τὴν μονὴν τοῦ ἐν τῇ Βιθυνίᾳ Ὀλύμπου, καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Ψελλὸς ἐγένετο μοναχὸς μετονομασθεὶς Μιχαήλ. Διότι ἐτιμᾶτο μὲν ὁ φιλόσοφος, ἀλλὰ μετὰ βαρυθυμίας ἔβλεπε τὴν κατάπτωσιν τῆς αὐλῆς καὶ τῆς πολιτείας*[3]. *Ὁμολογεῖ δέ, ὅτι σιωπᾷ, ὅσα αἰσχύνην τῷ γράφοντι φέρουσι καὶ ὄχλον τοῖς ἐντυγχάνουσιν. Οἱ κατάπτυστοι συκοφάνται δὲν ἐτιμωροῦντο, ἀλλ' ἐτύγχανον προστασίας παρὰ τῷ ἀκολάστῳ καὶ ἀθλίῳ ἐκείνῳ βασιλεῖ*[4].

Ἐν τῷ Ὀλύμπῳ τὸ μὲν πρῶτον ἐχάρη εὑρὼν τὸν ἑαυτοῦ φίλον, ἀλλὰ μὴ δυνηθεὶς νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν αὐστηρότητα τοῦ ἀσκητικοῦ βίου ἠναγκάσθη νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐνταῦθα πάλιν εὑρίσκομεν αὐτὸν κατέχοντα ὑψηλὴν θέσιν ἐν τῇ αὐλῇ. Ὅτε δ' ὁ Ἰσαὰκ Κομνηνὸς ἐνίκησε τὸν αὐτοκρατορικὸν στρατὸν παρὰ τῇ Νικαίᾳ, ὁ Ψελλὸς καὶ δύο ἐπιφανεῖς συγκλητικοί, Θεόδωρος ὁ Ἀλωπὸς καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Λειχούδης, ἐπρέσβευσαν πρὸς τὸν νικητήν[5]. *Ἡ πρέσβευσις ἐπέτυχε διὰ*

---

[1]) *Ἐπιστολ. εἰς πατριάρχ. Κηρουλλάρ. «Κελτοὺς καὶ Ἄραβας ἀλωσίμους ἡμῖν πεποιήκαμεν, καὶ καταπεφοιτήκασι κατὰ κλέος ἡμέτερον κἀκ τῆς ἑτέρας ἠπείρου· καὶ ὁ μὲν Νεῖλος τὴν γῆν ἐπάρδει τοῖς Αἰγυπτίοις, ἡ δὲ ἐμὴ γλῶττα τὴν ἐκείνων ψυχήν· κἂν πύθοιο τῶν Περσῶν, κἂν τῶν Αἰθιόπων, ἐροῦσιν ὡς ἴσασί με καὶ τεθαυμάκασι καὶ τεθήρανται· καὶ νῦν δέ τις ἐκ τῶν Βαβυλῶνος ὁρίων, ὥστε πιεῖν τῶν ἐμῶν ναμάτων ἀσχέτοις ταῖς προθυμίαις, ἐλήλυθε».* [2]) *Ὅρα Σάθαν ἐν σελίδ.* LVI. [3]) *Ὁ αὐτὸς ἐν σελίδ.* LIX. [4]) *Αὐτόθι* LXIV. [5]) *Αὐτόθι ἐν σελίδ.* LXXIX.

τὴν ῥητορικὴν τοῦ Ψελλοῦ δεινότητα. Ὅτε δ᾽ Ἰσαὰκ Κομνηνὸς ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον καὶ ὁ φιλόδοξος Κηρουλλάριος ἠπείλει αὐτόν, ὁ πατριάρχης ἤχθη πρὸ συνόδου καὶ ὁ Ψελλὸς ἀπήγγειλε τὴν κατηγορίαν[1]. Κατ᾽ ἐξοχὴν ὁ ἡμέτερος φιλόσοφος ἐτιμᾶτο ὑπὸ τοῦ Δούκα, οὗ ἦτο σύμβουλος. Ἡ Εὐδοκία διέκειτο πρὸς αὐτὸν δυσμενῶς, ἴσως ἕνεκα τοῦ κατηγορητηρίου τοῦ Κηρουλλαρίου, ὃν αὕτη εἶχε θεῖον[2]. Φαίνεται, ὅτι ἦτο ἀθῷος ὡς πρὸς τὴν τύφλωσιν τοῦ Ῥωμανοῦ Διογένους, τοῦ δευτέρου συζύγου τῆς Εὐδοκίας. Ἐπὶ δὲ Μιχαὴλ τοῦ Παραπινακίου ἐγένετο παραδυναστεύων τῷ βασιλεῖ, δηλ. πρῶτος ὑπουργός. Κατὰ δὲ τῷ 1075 ἀπήγγειλε τὸν ἐπιτάφιον εἰς τὸν πατριάρχην Ξιφιλῖνον καὶ περὶ τὸ 1079 ἔθανεν.

Ἂν τις κρίνῃ τὸν πολιτικὸν τοῦ Ψελλοῦ βίον, ἀναντιρρήτως θέλει εὑρεῖ πολλὰ ἄξια μομφῶν. Διότι δὲν πολιτεύεται ὡς φιλόσοφος ἀπαθής, ἀλλὰ ἀναμιγνύεται ἐν ταῖς πλείσταις ἀνακτορικαῖς ῥᾳδιουργίαις. Ἐνίοτε ἔχει φιλοσοφικὴν παρρησίαν, ὡς ἐν τῇ πρεσβεύσει πρὸς τὸν Ἰσαὰκ Κομνηνόν, ἀλλ᾽ ἄλλοτε καταπίπτει εἰς ταπεινὴν κολακείαν. Δυνάμεθα ὅμως νὰ ὦμεν ἐπιεικεῖς πρὸς πολιτευτὴν ζῶντα ἐν καιροῖς πονηροῖς (1025—1081). Ἀπὸ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου μέχρι τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ τὰ ἀνάκτορα τοῦ Βυζαντίου παρέχουσιν οἰκτρὰν ὄψιν διὰ τὰς αὐλικὰς ῥᾳδιουργίας καὶ τὰς αἱματηρὰς σκηνάς. Ἐπειδὴ τὰ τῆς αὐλῆς εἶχον οὕτως, ὁ Ψελλὸς ἔπρεπε νὰ ἀπόσχῃ τῶν πολιτικῶν. Ἀφ᾽ οὗ δὲ μετέσχε τούτων, οὐδὲν τὸ ἄπορον, ὅτι δὲν ἐτήρησε πάντοτε τὴν ὑψηλὴν τοῦ φιλοσόφου θέσιν. Εἶναι ὅμως δίκαιον νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἡ ἐπίδρασις τοῦ ἀνδρὸς πολλάκις ὠφέλησε τὰ τῆς πολιτείας. Ἡ ἐν τοῖς γράμμασι θέσις τοῦ Ψελλοῦ ὁμολογεῖται ὑψηλοτέρα, διότι οὗτος ἤγειρε τὰς Πλατωνικὰς σπουδὰς καὶ προτρέψας τοὺς συγχρόνους πρὸς τὸ Ἑλ-

---

[1]) Αὐτόθι LXXXVI. [2]) Αὐτόθι XCI, ἐν σημ 1.

ληνικὸν ἰδιεῶδες παρεσκεύασε τὴν ἀναγέννησιν, ἥτις συνετελέσθη ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Κομνηνῶν. Κατ' ἐξοχὴν ὁ φιλόσοφος ἐθαυμάσθη διὰ τὴν δύναμιν τῆς γλώσσης, ἣν καὶ οἱ σύγχρονοι ἀνεγνώριζον λέγοντες περὶ αὐτοῦ, ὅτι εἶναι ὁ πολὺς τὴν γλῶτταν. Φιλοσκώμμων Καππαδόκης ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Τιμαρίων εἰρωνεύεται τοῦτον διὰ τὴν κολακείαν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μονομάχον[1]. Ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα σκώμματα δὲν ἐπισκιάζουσι τὴν λάμψιν τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀνδρός, ὅστις παραβάλλεται πρὸς τὸν Βάκωνα, τὸν Φώτιον καὶ Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον διὰ τὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν γραμμάτων.

Ὄντως ὁ Ψελλὸς εἶναι συγγραφεὺς πολυγραφώτατος καὶ διεγείρει τὴν ἔκπληξιν παντὸς ἀναλογιζομένου, ὅτι αἱ πολιτικαὶ ἀσχολίαι ἱκανὸν χρόνον πρὸς συγγραφὴν κατέλιπον. Οὗτος δὲν εἶναι μόνον φιλόσοφος, ἀλλὰ καὶ θεολόγος καὶ φυσιοδίφης καὶ φιλόλογος καὶ ἱστορικὸς καὶ νομοδιδάσκαλος καὶ ῥήτωρ καὶ ἐπιστολογράφος. Τοῖς φιλοσοφικοῖς αὐτοῦ συγγράμμασιν ἀνήκει τὸ ὑπόμνημα εἰς τὸ Περὶ ἑρμηνείας σύγγραμμα τοῦ Ἀριστοτέλους, τὸ Περὶ πέντε φωνῶν, Δόξαι περὶ ψυχῆς, Εἰς τὴν ψυχογονίαν τοῦ Πλάτωνος, Ἐξήγησις εἰς τὰ Χαλδαϊκὰ λόγια, Ἔκθεσις κεφαλαιώδης καὶ σύντομος τῶν παρὰ Χαλδαίοις δογμάτων. Θεολογικὰ δ' ἔργα συνέταξε Περὶ δόγματος, Περὶ ἐνεργείας δαιμόνων καὶ Τίνα περὶ δαιμόνων δοξάζουσιν Ἕλληνες. Τὸ σπουδαιότατον σύγγραμμα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν εἶναι ἡ Διδασκαλία παντοδαπή[2], ἐν ᾗ ὑπάρχουσι πλεῖσται διατριβαὶ διαφόρων ὑποθέσεων. Ἐν πᾶσι τούτοις τοῖς συγγράμμασιν ὁ Ψελλὸς εἶναι Πλατωνικὸς πειρώμενος, ὅπως καταδείξῃ τὴν συμφωνίαν τοῦ φιλοσόφου τούτου πρὸς τὸν Χριστιανισμόν. Πρὸς δὲ ἠσχολήθη περὶ τὴν φιλολογίαν γρά-

---

[1]) Αὐτόθ. ἐν σελίδ. CIX. Παράβαλλ. καὶ Krumbacher ἐν σελίδ 176.
[2]) Ὅρα Cramer, Anecdota Graeca, Paris 1 (1839) ἐν σελίδ. 385 καὶ ἑξῆς.

ψας *Περὶ ῥητορικῆς*, *Περὶ συνθήκης τῶν τοῦ λόγου μερῶν* καὶ *Σύνοψιν τῶν ῥητορικῶν ἰδεῶν*. Ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται, ὅτι ὁ Ψελλὸς παρὰ τοῦ φίλου αὐτοῦ Ξιφιλίνου ἐδιδάχθη τὰ νομικά. Δείγματα τῆς γνώσεως τῆς ἐπιστήμης ταύτης ἔδειξεν ἐν τῇ συγγραφῇ, ἣν συνέταξεν ἐν στίχοις. Αὕτη ἐπιγράφεται· *Σύνοψις τῶν νόμων διὰ στίχων ἰάμβων καὶ πολιτικῶν πρὸς τὸν βασιλέα Μιχαὴλ τὸν Δοῦκαν*. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συνετάχθη διατριβὴ περὶ τῶν νομικῶν ὅρων, ἥτις ἐπιγράφεται *Περὶ τῶν ὀνομάτων τῶν δικῶν*.

Ἐπὶ πᾶσι τούτοις ὁ Ψελλὸς συνέγραψε καὶ χρονογραφίαν, ἥτις ὑπὸ τοῦ ἐκδότου αὐτῆς, τοῦ ἡμετέρου Σάθα[1], ἔσχε τὸ ὄνομα *Βυζαντινῆς ἱστορίας ἑκατονταετηρίς*. Ἡ ἐπιγραφὴ εὐστόχως ἐδόθη, διότι ὁ ἱστορικὸς πραγματεύεται τὰ γεγονότα ἀπὸ τοῦ 976—1077. Ἄρχεται δ' ἐκεῖθεν, ἔνθα ἔληξε Λέων ὁ Διάκονος, δηλ. ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰωάννου Τζιμισχῆ, διέρχεται τροχάδην τὰ κατὰ τὸν Μιχαὴλ Καλαφάτην καὶ ἐνδιατρίβει ἐν τῇ ἀφηγήσει τῶν γεγονότων τῆς αὐτοῦ ἐποχῆς. Κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἀκρίβειαν τὸ ἔργον διαιρεῖται εἰς δύο τμήματα. Ἐν τῷ πρώτῳ, ὅπερ ἐξικνεῖται μέχρι τοῦ Ἰσαὰκ Κομνηνοῦ, ὁ Ψελλὸς ἐκτίθησι τὰ γεγονότα ἀκριβῶς. Δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ εἴπωμεν τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τοῦ δευτέρου τμήματος· διότι τοῦτο ἔγραψε κατ' ἀξίωσιν τοῦ Παραπινακίου καὶ ὑπὸ τὰ ὄμματα αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο δὲν εἶχε τὴν προσήκουσαν ἐλευθερίαν, ὅπως γράψῃ τὴν ἀλήθειαν. Καὶ αὐτὸς ὁ ἱστορικὸς ἀναγνωρίζων τὴν ἔλλειψιν ταύτην ὑπισχνεῖται, ὅτι ἐν ἄλλῳ συγγράμματι θέλει ἐκθέσει τὰ πράγματα ἐκτενέστερον[2]. Καὶ ὅμως μή τις νομίσῃ, ὅτι τὸ ἱστορικὸν τοῦτο ἔργον εἶναι ἀνάξιον ἀναγνώσεως. Διότι πληροῖ με-

---

[1]) Ὅρα *Μεσαιωνικὴν βιβλιοθήκην* ἐν τόμ. IV ἐν Παρισίοις 1874.

[2]) Ἐν σελίδ. 277 (ἔκδ. Σάθα) «Λέγειν μὲν οὖν τὴν αἰτίαν, δι' ἣν με ἑαυτοῦ παντάπασιν ἐποιήσατο, νῦν μὲν οὐκ ἂν εἴποιμι, τῆς ἱστορίας τὰ πολλὰ συντέμνων, ἐρῶ δέ, ὁπότε περὶ τούτων συγγράφοιμι».

γάλα χάσματα τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας. Ἀλλὰ καὶ ἄνευ τούτου ἔχει ἀξίαν καὶ διὰ πολλὰ ἄλλα καὶ δὴ διὰ τὴν κριτικὴν ἔρευναν τῶν αἰτίων. Δικαίως δ' ὁ ἡμέτερος Σάθας ἐπαινεῖ τὴν γλαφυρότητα τῆς γλώσσης καὶ τὸν χαρακτηρισμὸν τῶν προσώπων[1].

Ἡ γλῶσσα τοῦ Ψελλοῦ εἶναι γλαφυρά, διότι οὗτος διέπρεπεν ὡς ῥήτωρ, ὡς πρὸς πολλοῖς ἄλλοις μαρτυροῦσι καὶ οἱ ἐπιτάφιοι αὐτοῦ λόγοι εἰς τὸν Μιχαὴλ Κηρουλλάριον, εἰς τὸν Κωνσταντῖνον Λειχούδην καὶ εἰς τὸν Ἰωάννην Ξιφιλῖνον. Ἐν τούτοις καταφαίνεται ἡ δεινότης τοῦ ἡμετέρου ῥήτορος[2], *ὅστις ἐνίοτε φέρεται εἰς ὑπερβολὰς συνήθεις τοῖς Βυζαντινοῖς. Διὰ τὴν θερμότητα τοῦ αἰσθήματος διακρίνεται ὁ ἐπιτάφιος εἰς τὴν ἑαυτοῦ μητέρα. Πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἔργων τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως δέον νὰ μνημονεύσωμεν πεντακοσίων περίπου ἐπιστολῶν, αἵτινες δὲν εἶναι γυμνάσματα, ὡς συμβαίνει παρ' ἄλλοις λογίοις, ἀλλὰ πραγματικαὶ πεμφθεῖσαι πρὸς φίλους καὶ θαυμαστάς, ὡς πρὸς ὑπουργούς, στρατηγούς, δικαστὰς καὶ ἄλλους. Ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ταύταις ὁρῶμεν τὸ ἦθος τοῦ μεγάλου φιλοσόφου καὶ πολιτευτοῦ τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος, ἀλλὰ μέχρι τοῦδε δὲν ἐξεδόθησαν πᾶσαι. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις συνέταξε πολλὰς μακρὰς διατριβὰς*[3] *καὶ ποιήματα, ἐν οἷς καὶ ἐγκώμια εἰς*

---

1) *Ἐν σελίδ.* CXVI *„Τὸ πόνημα τοῦτο τοῦ Ψελλοῦ διὰ τὴν γλαφυρότητα τοῦ ὕφους, τὰς χαριεστάτας εἰκόνας τῶν προσώπων, τὴν κριτικὴν ἔρευναν τῶν αἰτίων, ἐξ ὧν προῆλθεν ἡ συνεχὴς ἐκείνη καχεξία, καὶ πρὸ πάντων τὴν οὐχὶ συνήθη ἐν τοῖς χρονικοῖς ἐκείνοις ἀμεροληψίαν τοῦ εὐσυνειδήτου ἱστοριογράφου, ἀναγκαζομένου πολλάκις, ἵνα θυσιάσῃ καὶ αὐτὰς τὰς συμπαθείας αὐτοῦ εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἀληθείας... ἀναντιρρήτως κατέχει θέσιν ἐπίσημον ἐν τῇ ἱστορικῇ τῆς Βυζαντίδος"*. 2) *Οὕτω λέγει περὶ τοῦ Κηρουλλαρίου ἐν σελίδ.* 378 *„ἄνθρωπος μὲν τὸ φαινόμενον, ἄγγελος δὲ ἢ θεὸς τὸ νοούμενον, θεῖος ὡς ἀληθῶς τὴν ψυχήν, ἐν παρέργῳ τῷ σώματι ζῶν, ὅλος θεῷ ἀνακείμενος λειτουργὸς τοῦ μεγάλου θύματος καὶ ὄντως ἐπόπτης τοῦ μυστηρίου... Οὗτος ἀποθύσας θεῷ τὴν ψυχήν, οὐρανῷ καὶ γῇ τὴν φύσιν μερίζεται, καὶ γίνεται αὐτῷ τὸ μὲν ἄνω μέρος ὑπερφυές τε καὶ ἄρρητον, τὸ δὲ κάτω, φημὶ δὲ τὸ σῶμα, θαυμάσιον"*. 3) *Ὅρα Ἑλληνικὸν φιλολογικὸν σύλλογον Κωνσταντινουπόλεως ἐν τόμ. ΙΗ' σελίδ.* 591-614.

τοὺς κόρεις, τὰς ψύλλας καὶ τοὺς φθεῖρας, ἅπερ μαρτυροῦσιν, ὅτι ὁ Ψελλός, καίπερ σοφώτατος τοῦ αἰῶνος, ὅμως δὲν ἐπελάθετο, ὅτι ἦτο Βυζαντινός. Τὰ ἐγκώμια ταῦτα ἤγειραν τὸν οἶκτον τοῦ ἀειμνήστου Κοραῆ[1]*, ὅστις ἀνετράφη δι' ὑγιεστέρας τροφῆς.*

Ὁ δὲ Ἰωάννης Ἰταλὸς κατήγετο μὲν ἐξ Ἰταλίας, διέτριψε δὲ κατὰ τὴν παιδικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν ἐν Σικελίᾳ, ὅθεν φυγὼν ἦλθεν εἰς τὴν πόλιν τοῦ Κωνσταντίνου. Οὗτος δὲν ἠδύνατο νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὸ βάθος τῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ μεστὸς ὢν θράσους καὶ ἀπονοίας βαρβαρικῆς ἐνόμιζεν, ὅτι εἶναι ὑπέρτερος πάντων καὶ δὴ αὐτοῦ τοῦ Ψελλοῦ, ὅστις τῶν ἐρεσχελιῶν τοῦ Ἰταλοῦ ὡς ἀετὸς ὑπερίπτατο[2]*. Ἀλλὰ καίπερ τοιοῦτος ὢν ἐκτήσατο τὴν εὔνοιαν Μιχαὴλ τοῦ Δούκα καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, εἰ καὶ οὗτοι ἐθεώρουν αὐτὸν ὑποδεέστερον τοῦ Ψελλοῦ. Εἰς Ἐπίδαμνον δὲ πεμφθεὶς καὶ τὰ τοῦ κράτους προδοὺς κατέφυγεν εἰς Ῥώμην. Τὸν βασιλέα ὅμως ἱκετεύσας ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα ἐν τῇ μονῇ, ἥτις ἐκαλεῖτο Πηγή, καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν ἁγίων Τεσσαράκοντα ἐδίδασκεν. Ὅτε δ' ὁ Ψελλὸς ἀπῆλθε τοῦ Βυζαντίου, ἐγένετο ὕπατος τῶν φιλοσόφων καὶ ἐξήγει μὲν τὸν Πλάτωνα, τὸν Πρόκλον, τὸν Πορφύριον καὶ τὸν Ἰάμβλιχον, κατ' ἐξοχὴν δ' ὅμως τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους*[3]*. Ἐστερεῖτο βεβαίως τῆς ῥητορικῆς τοῦ Ψελλοῦ δεινότητος, ἀλλ' ἦτο διαλεκτικὸς καὶ διὰ τῆς διαλεκτικῆς θορύβους ποιῶν ἐτάραττε τὰ τῆς ἐκκλησίας*[4]*. Ὁ παράδοξος οὗτος ἄνθρωπος συνέταξε καί τινας συγγραφάς, ἀλλ' αἱ πλεῖσται μένουσιν ἀνέκδοτοι. Οὕτω συνέγραψεν Ὑπόμνημα εἰς τὰ Τοπικὰ τοῦ*

---

[1]) *Οὕτως ἀναφωνεῖ· «Ὦ Ἑλλάς! ὦ γένος! μὲ τοιούτους βασιλεῖς, μὲ τοιούτους σοφοὺς καὶ μὲ τοιαῦτα καλὰ γραμματικὰ ἤλπιζες νὰ ἐνεργήσωσιν αἱ λόγχαι σου κατὰ τῶν βαρβάρων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὀλίγον διέφερες καὶ οἱ ὁποῖοι διὰ τὴν ἄγνοιαν τῆς τρυφῆς ἦσαν ἰσχυρότεροί σου;» Ὅρα παρὰ Δ. Θερειανῷ ἐν τῷ Ἀδαμ. Κοραῆ* II, 143. [2]) *Ἄννα Κομνηνὴ ἐν Ἀλεξιάδ.* V, 144. [3]) Nicolai III, 305. [4]) *Ἄννα Κομνηνὴ αὐτόθι* 146 «*Οὕτως*

Ἀριστοτέλους ἀπὸ τοῦ δευτέρου μέχρι τοῦ τετάρτου βιβλίου, ὑπόμνημα εἰς τὸ Περὶ ἑρμηνείας τοῦ αὐτοῦ φιλοσόφου, Μέθοδον τῆς ῥητορικῆς κατὰ σύνοψιν καὶ ὀλίγα ἄλλα[1].

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος περὶ τὸν Ἀριστοτέλη ἠσχολεῖτο Εὐστράτιος ὁ μητροπολίτης Νικαίας, ὅστις ἐκινδύνευσε νὰ καθαιρεθῇ· διότι γράψας κατὰ τῆς αἱρέσεως τῶν Ἀρμενίων παρενέβαλεν ἀσεβεῖς λόγους. Ἀλλ' ἐπὶ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ συνόδου γενομένης ἀπέπτυσε πᾶσαν κακοδοξίαν[2]. *Ὁ Εὐστράτιος ἔγραψε Περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος, Ὑπόμνημα εἰς τὸ δεύτερον τῶν δευτέρων (ὑστέρων) Ἀναλυτικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ὑπόμνημα εἰς τὰ Νικομάχεια Ἠθικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους. Τὰ ὑπομνήματα ταῦτα πρέπει νὰ διαστέλλωμεν τῶν προγενεστέρων· διότι εἶναι μόνον ἐξηγητικὰ τῶν λέξεων, ἐν ᾧ ἐκεῖνα ἦσαν συνεχεῖς πραγματεῖαι περὶ φιλοσοφικῶν πραγμάτων*[3]. *Τοῦτον ἐπαινεῖ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ διὰ τὰς θεολογικὰς καὶ φιλοσοφικὰς γνώσεις*[4]. *Κατὰ δὲ τὸ τέλος τοῦ 13ου αἰῶνος καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 14ου ἔζη ὁ μοναχὸς Σοφονίας, ὅστις ἐποίησε παραφράσεις τῶν Κατηγοριῶν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἄλλων συγγραμμάτων τοῦ φιλοσόφου τούτου*[5]. *Ὁ δὲ Λέων Μαγέντιος, ὁ μητροπολίτης Μυτιλήνης, ἔγραψε σχόλια εἰς τὸ Περὶ ἑρμηνείας καὶ εἰς τὰ πρῶτα Ἀναλυτικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους*[6].

εἶχεν ἰσχυρῶς πρὸς τὰς διαλέξεις καὶ τοσοῦτον ἄφυκτος ἦν, ὡς τὸν ἀποκρινόμενον αὐτομάτως συνενεχθῆναι πρὸς τὴν σιγὴν καὶ εἰς ἀμηχανίαν ἐλθεῖν. Ἑκατέρωθεν γὰρ τῆς ἐρωτήσεως βόθρον ὤρυττε καὶ εἰς φρέαρ ἀποριῶν ἐνέβαλλε τὸν προσδιαλεγόμενον„. [1]) Krumbacher *ἐν σελίδ.* 181. [2]) *Τοῦτο ἐγένετο γνωστὸν ἐξ ἐγγράφου, ὅπερ ἐδημοσίευσεν ὁ ἡμέτερος Ι. Σακελλίων ἐν Ἀθην.* 4, 221. [3]) *Ὅρα Ἀσώπ. ἐν σελίδ.* 713. [4]) *Ἐν Ἀλεξιάδ.* XIV, 453 *„Συμπαρῆσαν δὲ τούτῳ Εὐστράτιος ὁ τῆς Νικαίας πρόεδρος, ἀνὴρ τά τε θεῖα σοφὸς καὶ τὰ θύραθεν, αὐχῶν ἐπὶ ταῖς διαλέξεσι μᾶλλον ἢ οἱ περὶ τὴν στοὰν καὶ Ἀκαδημίαν ἐνδιατρίβοντες„.* [5]) Krumbacher *ἐν σελίδ.* 182. [6]) *Παράβαλλ.* Nicolai III, 308.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΒ΄.

ΠΕΡΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ ΑΠΟ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΜΕΧΡΙΣ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ

Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ οὔτε ἡ ποίησις, οὔτε πολλὰ εἴδη τοῦ πεζοῦ λόγου ἤκμαζον, ἀλλ' αἱ φιλολογικαὶ σπουδαὶ φιλομούσων βασιλέων τυχοῦσαι ἀνεπτύχθησαν[1], ὅσον οὐδέποτε ἄλλοτε ἐν τῷ Ἑλληνικῷ κόσμῳ. Ἀλλὰ κατὰ κακὴν μοῖραν οἱ πολύτιμοι θησαυροὶ τῶν μεγάλων τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Περγάμου κριτικῶν καὶ ἑρμηνευτῶν ἀπώλοντο. Τὴν φιλολογικὴν τούτων ἐργασίαν γινώσκομεν ἐκ τῶν ὑπομνημάτων καὶ τῶν σχολίων, κατ' ἐξοχὴν δ' ἐκ τῶν ἐνετικῶν. Ἀλλ' ἡ γραμματική, κριτικὴ καὶ ἑρμηνευτικὴ δὲν εἶναι ἐπινόημα τῶν Ἀλεξανδρινῶν διότι ἤδη οἱ σοφισταὶ περὶ τὰ τοιαῦτα ἠσχολοῦντο Εἶναι γνωστόν, ὅτι πρῶτος ὁ Πρωταγόρας διῄρει τὰ ὀνόματα εἰς ἄρρενα, θήλεα καὶ σκεύη καὶ διέστελλε τέσσαρας πυθμένας λόγων, ἤτοι ἐγκλίσεις, τὴν εὐχωλήν, τὴν ἐρώτησιν, τὴν ἀπόκρισιν καὶ τὴν ἐντολήν[2]. Ὁ Πρόδικος ὁ Κεῖος διέστελλε τὰ συνώνυμα[3], καὶ Ἱππίου τοῦ Θασίου γινώσκομεν κριτικὰς διορθώσεις[4]. Ἑρμηνευτικὰ πειράματα ποιεῖ ὁ Πρωταγόρας ἐν τῷ φερωνύμῳ διαλόγῳ

---

[1]) Ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ προλόγου ἡμῶν εἰς τὴν Ἰλιάδα πρὸς τοῖς ἄλλοις λέγομεν· „Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ἀντὶ ἐκκλησιῶν τοῦ δήμου, ἀντὶ λογείων καὶ σκηνῶν εὑρίσκομεν Μουσεῖα, Περγαμηνοὺς κύκλους καὶ βιβλιοθήκας, ἀντὶ δημιουργικοῦ πνεύματος καὶ πολιτικῆς ῥητορείας θαυμάζομεν τὴν φιλοπονίαν καὶ τὴν πολυμάθειαν καὶ ἀντὶ ἀριστοτεχνῶν τοῦ τε ἐμμέτρου καὶ πεζοῦ λόγου διέρχονται πρὸ τῶν ἡμετέρων ὀμμάτων Βιβλιολάθαι καὶ Χαλκέντεροι„. [2]) Ὅρα εἰσαγωγὴν εἰς Πρωταγόρ. ἐν σελίδ. 40. [3]) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 43. [4]) Ἰδὲ τὴν ἐμὴν Ἱστορ. τῶν Ὁμηρ. ἐπ. ἐν σελίδ. 178.

ὅστις ὑπὸ τοῦ Wolf[1] *ὀνομάζεται πρῶτος ἐξηγητὴς τῶν Ὁμηρικῶν ἐπῶν.*

Πλὴν τῶν σοφιστῶν καὶ φιλόσοφοι ἠσχολήθησαν περὶ φιλολογικὰς ὑποθέσεις. Τοιοῦτος εἶναι Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός[2], *περὶ οὗ εἴπομεν τὰ δέοντα ἐν τοῖς ἔμπροσθεν.*[3] *Ἀντίτεχνος αὐτοῦ ἦτο ὁ Χαμαιλέων, ὅστις ἔλεγεν, ὅτι ὁ Ἡρακλείδης τὰ περὶ Ὁμήρου καὶ Ἡσιόδου λαβὼν ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ὡς ἴδια ἐδημοσίευσεν*[4]. *Ὁ περιπατητικὸς οὗτος φιλόσοφος ἠσχολεῖτο περὶ γραμματολογικὰς ὑποθέσεις γράψας Περὶ κωμῳδίας*[5], *Περὶ Λάσου*[6], *Περὶ Πινδάρου*[7], *Περὶ Σαπφοῦς*[8] *καὶ περὶ ἄλλων. Ὡσαύτως περιπατητικὸς ἦτο ὁ ἐκ Μεσσήνης τῆς Σικελίας Δικαίαρχος, ὅστις ἀκολουθῶν τῷ παραδείγματι τοῦ Ἀριστοτέλους συνέγραψε περὶ πολιτειῶν καὶ γραμματολογικῶν ὑποθέσεων, ὡς εἴπομεν ἀλλαχοῦ.*[9] *Ὁ Μεσσήνιος δὲν ἦτο μόνον φιλόσοφος καὶ γραμματολόγος, ἀλλὰ καὶ πρακτικὸς ῥήτωρ καὶ ὡς τοιοῦτος παρέστη ἐν Ὀλυμπίᾳ καὶ ἐν τοῖς Παναθηναίοις. Συμμαθητὴς τοῦ Δικαιάρχου ἦτο Ἀριστόξενος ὁ Ταραντῖνος, ὅστις ἐλθὼν εἰς τὴν Μαντίνειαν ἐξεπαιδεύθη. Ἐν μὲν τῇ μουσικῇ διδασκάλους ἔσχε τὸν πατέρα αὐτοῦ Σπίνθαρον, τὸν Ἐρυθραῖον Λάμπρον καὶ τὸν Πυθαγόρειον Ξενόφιλον, ἐν δὲ τῇ φιλοσοφίᾳ τὸν Ἀριστοτέλη*[10]. *Ὁ Ταραντῖνος τὴν πρώτην θέσιν ἐν τῇ μουσικῇ κατέχων ὀνομάζεται ὁ μουσικός. Καὶ οὗτος, ὡς καὶ ὁ συμμαθητὴς αὐτοῦ, ἠσχολήθη περὶ γραμματολογικὰ γράψας Περὶ*

---

[1]) Proleg ad Homer, *ἐν σελίδ.* 167. [2]) Schrader Heraclidea Phil. 44 *ἐν σελίδ.* 236-61. *Παράβαλλ. καὶ* Cohn, De Heraclide Pontico etymologiarum scriptore antiquissimo 1884. [3]) *Ἐν σελίδ* 598. [4]) *Διογέν. Λαέρτ.* V, 92 *"Χαμαιλέων τε τὰ παρ' ἑαυτῷ φησι κλέψαντα αὐτὸν τὰ περὶ Ἡσιόδου καὶ Ὁμήρου γράψαι"*. [5]) *Ἀθήν.* IX, 374a. [6]) *Ὁ αὐτὸς* VIII, 338.b [7]) *Ὁ αὐτὸς* XIII, 573. 5. [8]) *Ὁ αὐτὸς* XIII, 599. *Παράβαλλ.* Köpke, De Chamaeleonte Heracleota, Berol. 1856. [9]) *Ἐν σελίδ.* 597. [10]) *Ὅρα* Zeller Geschichte der griech. Phil. II[3], 2, 881.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΒ'.

ΠΕΡΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ ΑΠΟ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΜΕΧΡΙΣ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ

Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ οὔτε ἡ ποίησις, οὔτε πολλὰ εἴδη τοῦ πεζοῦ λόγου ἤκμαζον, ἀλλ' αἱ φιλολογικαὶ σπουδαὶ φιλομούσων βασιλέων τυχοῦσαι ἀνεπτύχθησαν[1], *ὅσον οὐδέποτε ἄλλοτε ἐν τῷ Ἑλληνικῷ κόσμῳ. Ἀλλὰ κατὰ κακὴν μοῖραν οἱ πολύτιμοι θησαυροὶ τῶν μεγάλων τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Περγάμου κριτικῶν καὶ ἑρμηνευτῶν ἀπώλοντο. Τὴν φιλολογικὴν τούτων ἐργασίαν γινώσκομεν ἐκ τῶν ὑπομνημάτων καὶ τῶν σχολίων, κατ' ἐξοχὴν δ' ἐκ τῶν Ἐνετικῶν. Ἀλλ' ἡ γραμματική, κριτικὴ καὶ ἑρμηνευτικὴ δὲν εἶναι ἐπινόημα τῶν Ἀλεξανδρινῶν διότι ἤδη οἱ σοφισταὶ περὶ τὰ τοιαῦτα ἠσχολοῦντο Εἶναι γνωστόν, ὅτι πρῶτος ὁ Πρωταγόρας διῄρει τὰ ὀνόματα εἰς ἄρρενα, θήλεα καὶ σκεύη καὶ διέστελλε τέσσαρας πυθμένας λόγων, ἤτοι ἐγκλίσεις, τὴν εὐχωλήν, τὴν ἐρώτησιν, τὴν ἀπόκρισιν καὶ τὴν ἐντολήν*[2]. *Ὁ Πρόδικος ὁ Κεῖος διέστελλε τὰ συνώνυμα*[3], *καὶ Ἱππίου τοῦ Θασίου γινώσκομεν κριτικὰς διορθώσεις*[4]. *Ἑρμηνευτικὰ πειράματα ποιεῖ ὁ Πρωταγόρας ἐν τῷ φερωνύμῳ διαλόγῳ*

---

[1] *Ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ προλόγου ἡμῶν εἰς τὴν Ἰλιάδα πρὸς τοῖς ἄλλοις λέγομεν· „Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ἀντὶ ἐκκλησιῶν τοῦ δήμου, ἀντὶ λογείων καὶ σκηνῶν εὑρίσκομεν Μουσεῖα, Περγαμηνοὺς κύκλους καὶ βιβλιοθήκας, ἀντὶ δημιουργικοῦ πνεύματος καὶ πολιτικῆς ῥητορείας θαυμάζομεν τὴν φιλοπονίαν καὶ τὴν πολυμάθειαν καὶ ἀντὶ ἀριστοτεχνῶν τοῦ τε ἐμμέτρου καὶ πεζοῦ λόγου διέρχονται πρὸ τῶν ἡμετέρων ὀμμάτων Βιβλιολᾶθαι καὶ Χαλκέντεροι„.* [2] *Ὅρα εἰσαγωγὴν εἰς Πρωταγόρ. ἐν σελίδ.* 40 [3] *Αὐτόθι ἐν σελίδ.* 43. [4] *Ἰδὲ τὴν ἐμὴν Ἱστορ. τῶν Ὁμηρ. ἐπ. ἐν σελίδ.*178.

ὅστις ὑπὸ τοῦ Wolf[1] *ὀνομάζεται πρῶτος ἐξηγητὴς τῶν Ὁμηρικῶν ἐπῶν.*

Πλὴν τῶν σοφιστῶν καὶ φιλόσοφοι ἠσχολήθησαν περὶ φιλολογικὰς ὑποθέσεις. Τοιοῦτος εἶναι Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός[2], *περὶ οὗ εἴπομεν τὰ δέοντα ἐν τοῖς ἔμπροσθεν.*[3] *Ἀντίτεχνος αὐτοῦ ἦτο ὁ Χαμαιλέων, ὅστις ἔλεγεν, ὅτι ὁ Ἡρακλείδης τὰ περὶ Ὁμήρου καὶ Ἡσιόδου λαβὼν ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ὡς ἴδια ἐδημοσίευσεν*[4]. *Ὁ περιπατητικὸς οὗτος φιλόσοφος ἠσχολεῖτο περὶ γραμματολογικὰς ὑποθέσεις γράψας Περὶ κωμῳδίας*[5], *Περὶ Λάσου*[6], *Περὶ Πινδάρου*[7], *Περὶ Σαπφοῦς*[8] *καὶ περὶ ἄλλων. Ὡσαύτως περιπατητικὸς ἦτο ὁ ἐκ Μεσσήνης τῆς Σικελίας Δικαίαρχος, ὅστις ἀκολουθῶν τῷ παραδείγματι τοῦ Ἀριστοτέλους συνέγραψε περὶ πολιτειῶν καὶ γραμματολογικῶν ὑποθέσεων, ὡς εἴπομεν ἀλλαχοῦ.*[9] *Ὁ Μεσσήνιος δὲν ἦτο μόνον φιλόσοφος καὶ γραμματολόγος, ἀλλὰ καὶ πρακτικὸς ῥήτωρ καὶ ὡς τοιοῦτος παρέστη ἐν Ὀλυμπίᾳ καὶ ἐν τοῖς Παναθηναίοις. Συμμαθητὴς τοῦ Δικαιάρχου ἦτο Ἀριστόξενος ὁ Ταραντῖνος, ὅστις ἐλθὼν εἰς τὴν Μαντίνειαν ἐξεπαιδεύθη. Ἐν μὲν τῇ μουσικῇ διδασκάλους ἔσχε τὸν πατέρα αὐτοῦ Σπίνθαρον, τὸν Ἐρυθραῖον Λάμπρον καὶ τὸν Πυθαγόρειον Ξενόφιλον, ἐν δὲ τῇ φιλοσοφίᾳ τὸν Ἀριστοτέλη*[10]. *Ὁ Ταραντῖνος τὴν πρώτην θέσιν ἐν τῇ μουσικῇ κατέχων ὀνομάζεται ὁ μουσικός. Καὶ οὗτος, ὡς καὶ ὁ συμμαθητὴς αὐτοῦ, ἠσχολήθη περὶ γραμματολογικὰ γράψας Περὶ*

---

[1]) Proleg ad Homer, *ἐν σελίδ.* 167. [2]) Schrader Heraclidea Phil. 44 *ἐν σελίδ.* 236-61. *Παράβαλλ. καὶ* Cohn, De Heraclide Pontico etymologiarum scriptore antiquissimo 1884. [3]) *Ἐν σελίδ* 598. [4]) *Διογέν. Λαέρτ.* V, 92 "*Χαμαιλέων τε τὰ παρ' ἑαυτῷ φησι κλέψαντα αὐτὸν τὰ περὶ Ἡσιόδου καὶ Ὁμήρου γράψαι*". [5]) *Ἀθήν.* IX, 374a. [6]) *Ὁ αὐτὸς* VIII, 338.b [7]) *Ὁ αὐτὸς* XIII, 573. 5. [8]) *Ὁ αὐτὸς* XIII, 599. *Παράβαλλ.* Köpke, De Chamaeleonte Heracleota, Berol. 1856. [9]) *Ἐν σελίδ.* 597. [10]) *Ὅρα* Zeller Geschichte der griech. Phil. II³, 2, 881.

τραγῳδοποιῶν, Περὶ Σωκράτους, Περὶ Πλάτωνος καὶ ἄλλων. Κατ' ἐξοχὴν δὲ λυπούμεθα διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν μουσικῶν τοῦ Ταραντίνου συγγραμμάτων, ὡς Περὶ μουσικῆς, Περὶ μελοποιίας, Περὶ τραγικῆς ὀρχήσεως καὶ ἄλλων. Περιῆλθον ὅμως εἰς ἡμᾶς Ἀρχαὶ καὶ στοιχεῖα ἁρμονικά, ἅπερ διαιροῦνται εἰς τρία βιβλία. Ταῦτα δὲν ἔχομεν ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῶν μορφῇ, διότι πολλαχῶς διεσκευάσθησαν ὑπὸ μεταγενεστέρων. Πρὸς δὲ διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν ἀποσπάσματα τῶν Ῥυθμικῶν στοιχείων, ἅπερ πολυτιμότατα ὄντα μαρτυροῦσι τὴν μεγάλην ἀξίαν τοῦ ἀρχαίου μουσικοῦ[1]. Τοῖς μαθηταῖς τοῦ Σταγειρίτου ἀνήκει καὶ Φανίας ὁ ἐξ Ἐρέσου τῆς Λέσβου καταγόμενος. Καὶ οὗτος συνέγραψεν, ὡς καὶ οἱ συμμαθηταὶ αὐτοῦ, πολιτικὰς καὶ γραμματολογικὰς διατριβάς, Περὶ πρυτάνεων Ἐρεσίων, Περὶ Σωκρατικῶν, Περὶ ποιητῶν, Πρὸς τοὺς σοφιστάς.

Ὁ δὲ Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς[2] ποιεῖ τὴν μετάβασιν ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Οὗτος ἀνῆκεν εἰς δουλικὸν γένος τῆς οἰκίας τοῦ Τιμοθέου καὶ τοῦ Κόνωνος[3], ἦτο υἱὸς τοῦ Φανοστράτου γεννηθεὶς περὶ τὰ 354—348 π. Χ. καὶ ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Θεοφράστου[4]. Ὁ μὲν πρεσβύτερος ἀδελφὸς τοῦ Δημητρίου Ἱμεραῖος ἀνῆκε τῷ πολιτικῷ συστήματι τοῦ Ὑπερείδου, ὃν ὁ Ἀντίπατρος ἐφόνευσεν[5], αὐτὸς δὲ ἦτο φίλος

---

[1]) Ὅρα Westphal, Die Musik des griech. Altertums nach den alten Quellen neubearbeitet, Leipzig 1883. [2]) Ostermann, De Demetrii vita, rebus gestis et scriptorum reliquiis, Hersfeld 1847, καὶ Herwig, De Demetrio Phalereo Rinteln 1850. [3]) Αἰλιαν. ἐν Ποικίλ. ἱστορ. XII, 43 καὶ Διογέν. Λαέρτ. V, 76 Παράβαλλ. Susemihl I, 135. [4]) Cicer. Leg, III, 6, 14 Brut. 9, 37. Στράβ. IX, 398. [5]) Ἀθήν. XII, 542 e. „Δημήτριος (φησὶν) ὁ Φαληρεὺς Ἱμεραίου τοῦ ἀδελφοῦ ἀναιρεθέντος ὑπ' Ἀντιπάτρου αὐτὸς μετὰ Νικάνορος διέτριβεν, αἰτίαν ἔχων ὡς τὰ ἐπιφάνεια τοῦ ἀδελφοῦ θύων. Κασάνδρῳ δὲ γενόμενος φίλος μέγα ἴσχυσε".

τοῦ τὸν ἀδελφὸν κτείναντος. Διὰ δὲ τὴν φιλίαν πρὸς τὸν Κάσανδρον μέγα ἴσχυσεν ἐν Ἀθήναις καὶ τὰ τῆς πόλεως χρήματα ἐδαπάνα εἰς ἔμφυτον ἀκρασίαν, εἰς δεῖπνα καὶ εἰς ἀθέσμους ἔρωτας[1]. *Ὅτε κατὰ τὸ 307 Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς ἐξεπόρθησε τὸν Πειραιᾶ, ὁ Φαληρεὺς αἰχμάλωτος συλληφθεὶς ἐπέμφθη εἰς Θήβας*[2]. *Ἐντεῦθεν, ἀφ' οὗ ὁ Κάσανδρος κατὰ τὸ 297 ἔθανεν, ἐπορεύθη εἰς τὴν Αἴγυπτον πρὸς τὸν Πτολεμαῖον, παρ' ᾧ τὰ μέγιστα ἴσχυσε. Τῷ μεγάλῳ τούτῳ ἀνδρὶ πολλὰ ὀφείλει ὁ φιλολογικὸς κόσμος, διότι διὰ τῆς συμβουλῆς τούτου ἱδρύθησαν αἱ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ βιβλιοθῆκαι. Ἔθανε δὲ κατὰ τὸ 285 ἐκ δήγματος ὄφεως*[3].

Ὁ Δημήτριος ἦτο ἀνὴρ πολύπειρος καὶ λίαν εὐφυής· μαθὼν δ', ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι κατέστρεψαν τὰς εἰκόνας αὐτοῦ, δὲν ἐταράχθη, ἀλλ' εἶπεν, ὅτι δὲν κατέστρεψαν καὶ τὴν ἀρετήν, δι' ἣν ἐκείνας ἀνέστησαν[4]. *Οὐχὶ δ' ἀφυῶς ὁ Κικέρων*[5] *εἶπεν, ὅτι τὴν φιλοσοφίαν ἐκ τῶν σχολείων εἰς τὸν βίον μετήνεγκε· διότι δὲν ἦτο μόνον πολύπειρος πολιτευτής, ἀλλὰ διαπρεπὴς φιλόσοφος, ὑπερβαλὼν πάντας τοὺς περιπατητικοὺς κατὰ τὴν συγγραφὴν πολλῶν βιβλίων καὶ στίχων*[6]. *Τὰ συγγράμματα τούτου διαιροῦνται εἰς λόγους, εἰς ἱστορικάς, εἰς ῥητορικάς, εἰς δημώδεις φιλοσοφικὰς διατριβὰς*[7] *καὶ εἰς συλλογὴν Αἰσωπείων μύθων*[8]. *Ἔγραψεν Ὑπομνήματα περὶ τῆς δεκαετίας, ἐν οἷς ἔδιδεν*

---

[1]) *Ἀθήν.* XII, 542c *"καὶ ταῖς μὲν δαπάναις ταῖς εἰς τὰ δεῖπνα τοὺς Μακεδόνας ὑπερέβαλε, τῇ δὲ καθαρειότητι Κυπρίους καὶ Φοίνικας· ῥάσματά τε μύρων ἔπιπτεν ἐπὶ τὴν γῆν, ἀνθινά τε πολλὰ τῶν ἐδαφῶν ἐν τοῖς ἀνδρῶσι κατεσκευάζετο διαπεποικιλμένα ὑπὸ δημιουργῶν. Ἦσαν δὲ καὶ πρὸς γυναῖκας ὁμιλίαι σιωπώμεναι καὶ νεανίσκων ἔρωτες νυκτερινοί, καὶ ὁ τοῖς ἄλλοις τιθέμενος θεσμοὺς Δημήτριος καὶ τοὺς βίους τάττων ἀνομοθέτητον ἑαυτῷ τὸν βίον κατεσκεύαζεν"*. [2]) *Πλούταρχ. ἐν Βίῳ Δημητρ.* 9 *καὶ Διόδωρ. Σικελ.* XX, 45. [3]) *Διογέν. Λαέρτ.* V, 78. [4]) *Ὁ αὐτὸς* V, 82. [5]) De leg. III, 16. [6]) *Διογέν. Λαέρτ.* V, 80. [7]) Christ *ἐν σελίδ*! 504 [8]) *Ὅρα τῆς ἐμῆς Γραμματολ. τόμ.* I, *ἐν σελίδ* 242.

τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν καὶ ἀπαλείψῃ ἀπρεπεῖς τῶν θεῶν καὶ τῶν ἡρώων πράξεις. Οὕτω διώρθου, ἐξήλειφε, μετέθετε καὶ ἐνίοτε προσέθετο στίχους, ὅπως θεοὺς καὶ ἀνθρώπους ἠθικωτέρους ἑαυτῶν ἀναδείξῃ. Πρὸς δὲ μεταχειριζόμενος τὴν ἀναλογίαν ἐν πολλοῖς τὴν ποικιλίαν τῆς ὁμηρικῆς γλώσσης ἔφθειρεν. Ἀλλ᾽ οὐχ ἧττον ὡς βάσιν τῆς κριτικῆς ἔθετο τὴν παραβολὴν τῶν χειρογράφων καὶ κατὰ τὸν Gräfenhan ἡ τοιαύτη κριτικὴ μέθοδος ἦτο ὠφέλιμος· διότι τὰς ὀλίγας ὑποβολὰς ἀπέκρουσε καὶ τὰς σοφιστικὰς τῶν φιλοσόφων, σοφιστῶν καὶ ῥητόρων ἑρμηνείας περιέστειλεν[1].

Σωφρονέστερος περὶ τὴν κριτικὴν ἦτο ὁ μαθητὴς τοῦ Ζηνοδότου Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος, ὅστις ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἐλθὼν ἐμαθήτευσε παρὰ τῷ Ζηνοδότῳ καὶ τῷ Καλλιμάχῳ. Τιμώμενος δ᾽ ὑπὸ τῶν Πτολεμαίων ἐγένετο ἐπιστάτης τῆς βιβλιοθήκης καὶ ἐτελεύτησε κατὰ τὸ 77ον ἔτος τῆς ἡλικίας. Ὁ μέγας οὗτος φιλόλογος ἠσχολήθη περὶ τὴν γραμματολογίαν, συμπληρώσας τοὺς Πίνακας τοῦ Καλλιμάχου[2]*, περὶ τὴν γλῶσσαν καὶ περὶ τὴν κριτικήν. Εἰς δὲ τὰ δράματα τῶν τραγικῶν προσέθηκεν Ὑποθέσεις, ἐν αἷς πραγματεύεται τοὺς μύθους, τὸν χρόνον τῆς διδασκαλίας καὶ τὴν αἰσθητικὴν τῶν τραγῳδιῶν ἀξίαν*[3]*. Ἡ Ἑλληνικὴ φιλολογία ὀφείλει πολλὰ τῷ Ἀριστοφάνει, διότι οὗτος ἐν ταῖς ἐκδόσεσιν αὐτοῦ ἐφήρμοσε τὰ σημεῖα τῶν τόνων, τῶν πνευμάτων καὶ τῶν στιγμῶν καὶ οὕτω προεφύλαξε τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς ἀπὸ μεγάλης διαφθορᾶς*[4]*. Ὁ αὐτὸς γραμματικὸς συνέταξε λεξικολογικὰς συλλογάς, αἵτινες ἐπεγράφοντο Ἀττικαὶ*

---

[1]) *Ἐν τόμ.* II, 107 *τοῦ μνημονευθέντος συγγράμματος.* [2]) *Ὅρα τῆς ἐμῆς Γραμματολογίας τόμ.* I, 254. [3]) Nauck, Aristophanis Byzantii grammatici Alexandrini Fragmenta, Halis 1848 *καὶ* Trendelenburg, Grammaticorum graec. de arte tragica judiciorum reliquiae, Bonn 1867. [4]) *Ἱστορ. τῶν Ὁμηρ. ἐπ. ἐν σελίδ.* 208.

λέξεις, Λακωνικαὶ γλῶσσαι, Περὶ ὀνομασίας ἡλικιῶν καὶ *Περὶ συγγενῶν ὀνομάτων*[1]. Πρὸς δὲ ἔγγραψεν ὑπομνήματα εἰς τὸν Εὐριπίδην καὶ ἐξέδωκε τὸν Ἀλκαῖον, τὸν Ἀνακρέοντα, τὸν Πίνδαρον καὶ τὸν Ὅμηρον. Ἡ Ἀριστοφάνειος ἔκδοσις τῶν ἐπῶν τοῦ μεγάλου ποιητοῦ τίθεται ἐν ταῖς χαριεστάταις. Καὶ ὁ κριτικὸς οὗτος ἐποίει διορθώσεις[2], ἀλλὰ πλείστους στίχους ὑπὸ τοῦ Ζηνοδότου ἐξοβελισθέντας ἐπανήγαγεν εἰς τὸ κείμενον. Διὰ τὴν σωφροσύνην ταύτην ὁ Ἀρίσταρχος προετίμα τὴν Ἀριστοφάνειον ἔκδοσιν τῆς Ζηνοδοτείου. Ὡς οἱ φιλόσοφοι καὶ οἱ ῥήτορες, οὕτω καὶ ὁ Ἀριστοφάνης ἵδρυσε γραμματικὴν σχολήν, ἐξ ἧς ἐπιφανεῖς φιλόλογοι ἐξῆλθον, ὡς Διόδωρος ὁ γραμματικός, ὁ Ἀρτεμίδωρος, ὁ Καλλίστρατος καὶ ἄλλοι.

Ἀλλ' ὁ κορυφαῖος πάντων τῶν μαθητῶν τοῦ Ἀριστοφάνους εἶναι **Ἀρίσταρχος ὁ Σαμόθρᾳξ**, ὅστις ἤκμαζεν ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Φιλομήτορος, οὗ καὶ τὸν υἱὸν ἐπαίδευσεν[3]. Ἐτελεύτησε δὲ ἐξ ὕδρωπος, ὅτε κατεδιώκετο ὑπὸ Πτολεμαίου τοῦ Φύσκωνος, τὸ 72 ἔτος τῆς ἡλικίας ἄγων. Ὁ Ἀρίσταρχος ἠσχολήθη περὶ τὴν γραμματικὴν καὶ κριτικὴν μετὰ τοσαύτης ὀξυδερκείας καὶ κρίσεως, ὥστε πάντας τοὺς ἄλλους ὑπερέβαλεν[4]. Ὑπὸ τῶν ἀρχαίων μεγάλοι ἔπαινοι ἀποδίδονται τῷ ἀνδρὶ καὶ ἴσως μετὰ τὸν Πυθαγόραν οὐδεὶς ἄλλος ἐτιμήθη ὑπὸ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ὅσον ὁ μέγας οὗτος γραμματικὸς καὶ κριτικός. Τὸ ὄνομα τούτου ἐτιμᾶτο πανταχοῦ καὶ κατὰ τὸν Κικέρωνα ὁ ἀγαθὸς κριτικὸς ἐλέγετο *alter Aristarchus*. Ἐν μὲν τῇ γραμματικῇ ἠκολούθει τῇ ἀναλογίᾳ, ἐν δὲ τῇ κριτικῇ οὕτως ἐσέβετο τὰ ἀρχαῖα χειρόγραφα, ὥστε ἀποδίδεται αὐτῷ **περιττὴ εὐλάβεια**. Τὴν αὐτὴν σωφροσύνην ἐπεδείκνυεν ὁ Σαμό-

---

[1]) Christ ἐν σελίδ. 514. [2]) Wolf. Prolegom. ad Homer. ἐν σελίδ. 223. [3]) Σουΐδ. ἐν λ. [4]) Ἱστορ. τῶν Ὁμηρ. ἐπ. ἐν σελίδ. 211. Παράβαλλ. Lehrs, De Aristarchi Studiis Homericis, Lips. ἔκδ. III 1882

θρᾳξ ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ, διότι ἀπέκρουε τὰς αὐθαιρέτους ἀλληγορικάς. Τῷ μεγάλῳ τούτῳ φιλολόγῳ ἀποδίδονται ὀκτακόσια περίπου ὑπομνήματα. Ἐξέδωκε δὲ μετὰ κριτικῶν σημείων, ὡς τοῦ ὀβελοῦ τοῦ δηλοῦντος ἀθέτησιν, τὸν Ὅμηρον, τὸν Ἡσίοδον, τὸν Ἀρχίλοχον, τὸν Ἀλκαῖον καὶ τὸν Πίνδαρον. Τοῦ Ὁμήρου εἶχε ποιήσει δύο ἐκδόσεις, ἀλλ' εἶναι ζήτημα, ἂν καὶ αἱ δύο ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ μεγάλου κριτικοῦ ἢ ἡ δευτέρα κατηρτίσθη ὑπὸ τῶν κληρονόμων ἐκ τῶν παρεπιγραφῶν τῶν ὑπομνημάτων καὶ ἐκ τῆς στοματικῆς παραδόσεως τοῦ διδασκάλου, ὅπερ δέχονται ὁ Villoison[1] καὶ ὁ Wolf[2]. Ἡμῖν πιθανώτερον φαίνεται τὸ πρῶτον[3]. Πόσον πολύτιμα ἦσαν τὰ ὑπομνήματα τοῦ μεγάλου τούτου ἑρμηνευτοῦ, γραμματικοῦ καὶ κριτικοῦ, μανθάνομεν ἐκ τῶν ἐνετικῶν σχολίων, ἅπερ τὸ πρῶτον ἐξέδωκεν ὁ Villoison. Ἡ μεγάλη τοῦ Σαμόθρᾳκος διάνοια προσείλκυσε πλείστους μαθητάς. Ἐκ τῆς σχολῆς αὐτοῦ, ἥτις ἐπέζησεν αἰῶνας, ἐξῆλθον τεσσαράκοντα γραμματικοὶ Ἀριστάρχειοι καλούμενοι[4], Τούτων ἐπιφανέστεροι ἐγένοντο ὁ Ἀμμώνιος, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀριστάρχου προέστη τῆς σχολῆς, ὁ Ποσειδώνειος, Ἀριστόδημος ὁ Ἠλεῖος, ὁ Παρμενίσκος ὅστις ἔγραψε πρὸς Κράτητα, καὶ ἄλλοι[5].

Ὡς ὁ Ἀρίσταρχος προΐστατο τῆς Ἀλεξανδρινῆς σχολῆς, οὕτω Κράτης ὁ Μαλλώτης τῆς ἐν Περγάμῳ[6]. Οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες ἦσαν ἀντίθετοι πρὸς ἀλλήλους κατὰ τὰς θεωρίας. Ὁ μὲν Ἀρίσταρχος ἦτο γραμματικὸς καὶ κριτικός, ὁ δὲ Κράτης φιλόσοφος[7] καὶ πολυΐστωρ. Ἂν λοιπὸν τὸν Μαλλώ-

---

1) *Σχόλ. εἰς Ἰλιάδ.* I, 222 *Παράβαλλ. καὶ* Lehrs, De Aristarch. Stud Homer, *ἐν σελίδ.* 375 2) Proleg. ad Iliad, *ἐν σελίδ.* 27. *Αὐτόθι ἐν σελίδ.* 238. 3) *Ἱστορ. τῶν Ὁμηρ. ἐπ. ἐν σελ.* 214. 4) *Ὅρα* Segenbusch, Homerica dissert. prior *ἐν σελ.* 130. 5) Christ *ἐν σελίδ.* 516. 6) *Ἱστορ. τῶν Ὁμηρ. ἐπ. ἐν σελίδ.* 216 7) *Ὁ Σουΐδας ὀνομάζει τοῦτον στωϊκὸν φιλόσοφον.*

την κατὰ τὴν γραμματικὴν καὶ κριτικὴν παραβάλωμεν πρὸς τὸν Σαμόθρακα, ἀναντιρρήτως θέλομεν εὕρεῖ ὑποδεέστερον. Ἀλλὰ δὲν εἶναι δίκαιον νὰ κρίνωμεν διὰ τοῦ μέτρου τούτου. Αἱ παρατηρήσεις τοῦ Κράτητος ἦσαν ἐθνογραφικαί, τοπογραφικαί, γεωγραφικαί, αἰσθητικαὶ καὶ γενικωτέρου εἴδους γραμματικαί[1]. Ἔχων δὲ ὡς βάσιν τὸν Χρύσιππον ἔγραψεν ἓξ βιβλία Περὶ ἀνωμαλίας κατὰ τῆς ἀναλογίας τοῦ Ἀριστάρχου[2]. Ὁ δὲ Ἀθήναιος μνημονεύει συγγράμματος αὐτοῦ Περὶ Ἀττικῆς διαλέκτου[3]. Ἐν δὲ τῇ Ἀνθολογίᾳ[4] σῴζεται ἐπίγραμμα τοῦ Κράτητος, ἐν ᾧ ὑπάρχει δεῖγμα τῆς αἰσθητικῆς τοῦ ἀνδρὸς κρίσεως[5]. Ὡς δ' Ἀρίσταρχος εἶχε πολυπληθεῖς μαθητάς, οὕτω καὶ ὁ Κράτης, οἵτινες Κρατήτειοι ἢ οἱ ἐκ Περγάμου γραμματικοὶ ὀνομάζονται. Τοιοῦτοι ἦσαν Ζηνόδοτος ὁ νεώτερος, ὅστις ἔγραψε διατριβὴν Πρὸς τὰ ὑπ' Ἀριστάρχου ἀθετούμενα, ὁ Ταυρίσκος, ὁ Τήλεφος, ὁ Ἰξίων καὶ ἄλλοι[6]. Ἀλλ' οἱ μαθηταὶ τῶν δύο μεγάλων ἀνδρῶν τὰς ἐπιστημονικὰς συζητήσεις ἔτρεψαν εἰς ἀκόσμους ὕβρεις μὴ δυνάμενοι νὰ ἐννοήσωσιν, ὅτι ὁ ὑβριστὴς οὐχὶ τὸν ὑβριζόμενον, ἀλλ' ἑαυτὸν ὑβρίζει.

Ὁ δ' Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος ὁ υἱὸς τοῦ Ἀσκληπιάδου, ἀκμάζων κατὰ τὸ 150—135 π. Χ. ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Ἀριστάρχου καὶ τῶν στωϊκῶν φιλοσόφων Διογένους καὶ Παναιτίου[7]. Πρὸς τὸν Ἄτταλον τὸν δεύτερον διῆγεν ἐν φιλικαῖς σχέσεσιν, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τούτου, ὅτι τῷ βασιλεῖ τούτῳ ἀνέθετο τὰ Χρο-

---

1) Ἱστορ. τῶν Ὁμήρ. ἐπῶν ἐν σελίδ. 218. 2) Διογέν. Λαέρτ. VII, 192. 3) Ἐν βιβλ XI, 497 E. 4) Ἐν Κεφ. XI, 218.

Χοίριλος Ἀντιμάχου πολὺ λείπεται, ἀλλ' ἐπὶ πᾶσιν
Χοίριλον Εὐφορίων εἶχε διὰ στόματος,
καὶ κατάγλωσσ' ἐπόει τὰ ποιήματα, καὶ τὰ Φιλητᾶ
ἀτρεκέως ᾔδει· καὶ γὰρ Ὁμηρικὸς ἦν.

5) Ὅρα C. Wachsmuth, De Kratete Mallota, Lips. 1860 6) Ὅρα Ἱστορ. τῶν Ὁμηρ. ἐπ. ἐν σελίδ. 218 καὶ Christ ἐν σελ. 517. 7) Σουΐδ. ἐν λ.

ν ι κ ά[1], ἅπερ πεποιημένα ἐν ἰαμβικοῖς τριμέτροις συνίσταντο ἐκ τεσσάρων βιβλίων. Ἐκ τοῦ συγγράμματος τούτου ἐκτήσατο τὸ πλεῖστον τῆς φήμης ὁ Ἀπολλόδωρος. Οὗτος συνέγραψε μὲν Π ε ρ ὶ ἐ τ υ μ ο λ ο γ ι ῶ ν καὶ Γ λ ώ σ σ α ς Ἀ τ τ ι κ ά ς, ἀλλὰ τὰ πλεῖστα τῶν συγγραμμάνων αὐτοῦ ἀνῆκον τῷ ἱστορικῷ ἢ γραμματολογικῷ μέρει τῆς φιλολογίας, ὡς Π ε ρ ὶ Σ ώ φ ρ ο ν ο ς, Π ε ρ ὶ Ἐ π ι χ ά ρ μ ο υ, Π ε ρ ὶ τ ῶ ν Ἀ θ ή ν η σ ι ν ἑ τ α ι ρ ί δ ω ν, Π ε ρ ὶ ν ε ῶ ν, Π ε ρ ὶ γ ῆ ς κ α ὶ Π ε ρ ὶ Θ ε ῶ ν. Τὸ περὶ νεῶν σύγγραμμα ἦτο ὑπόμνημα εἰς τὸν Κατάλογον τῶν νεῶν τοῦ Ὁμήρου[2]. Τοῦτο συνίστατο ἐκ δώδεκα βιβλίων, ἅπερ συνέγραψεν ὁ φιλόλογος λαβὼν ὑπ' ὄψει τὸν Ἐρατοσθένη καὶ Δημήτριον τὸν Σκήψιον. Ἐν δὲ τῷ πολυτίμῳ συγγράμματι Π ε ρ ὶ Θ ε ῶ ν, ὅπερ συνίστατο ἐξ εἴκοσι καὶ τεσσάρων βιβλίων, ἀνέπτυσσε τὰς περὶ τῆς φύσεως τῶν Θεῶν θεωρίας τῶν στωϊκῶν. Ἐκ τοῦ συγγράμματος τούτου διεσώθησαν ἀποσμάσματα[3], ἐν οἷς καταφαίνεται ἡ μεγάλη τοῦ Ἀπολλοδώρου πολυμάθεια. Τῷ Ἀπολλοδώρῳ ἀποδίδεται καὶ τὸ μικρότερον ἔργον Β ι β λ ι ο θ ή κ η, ὅπερ εἶναι ἐπιτομὴ τοῦ Περὶ θεῶν, ἀλλ' ἡ γνησιότης ἀμφισβητεῖται.

Ὁ δὲ Δ ι ο ν ύ σ ι ο ς ὁ Θρᾷξ ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Ἀριστάρχου, εἶτα δὲ μετέβη εἰς Ῥόδον, ἐν ᾗ Τυραννίων ὁ πρεσβύτερος ἠκροάσατο αὐτοῦ. Οὗτος ἠσχολήθη μὲν καὶ περὶ τὴν ἑρμηνείαν καὶ τὴν κριτικὴν τοῦ Ὁμήρου[4], ἀλλὰ τὸ φιλολογικὸν αὐτοῦ κλέος ἐκτήσατο ἐκ τῆς Γ ρ α μ μ α τ ι κ ῆ ς τ έ χ ν η ς[5], ἥτις ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἦτο ἐν χρήσει τῶν σχολείων. Τὸ συγγραμμάτιον, οὗ ὁ συγγραφεὺς ἐθήρευε πρακτικὸν σκοπόν, περιεῖχε τὰ τελευταῖα πορίσματα τῶν στωϊκῶν φιλοσόφων καὶ τῶν γραμματικῶν τῆς

---

[1]) Gräfenhan ἐν τόμ. I, 401. [2]) Christ ἐν σελίδ. 518. [3]) Rob. Müntzel, De Apollodori Περὶ θεῶν libris. Bonn 1883 καὶ Müller Fragm. Histor. Grac I, 428—469. [4]) Gräfenhan I, 403. [5]) Ἀρίστη ἔκδοσις εἶναι ἡ τοῦ Uhlig, Lips. 1880.

Ἀλεξανδρείας[1]. *Ἡ γραμματικὴ Διονυσίου τοῦ Θρᾳκὸς ἄρχεται ἀπὸ τοῦ ὁρισμοῦ τῆς γραμματικῆς καὶ τῶν μερῶν αὐτῆς (Ἀνάγνωσις, ἐξήγησις, γλωσσῶν καὶ ἱστοριῶν ἀπόδοσις, ἐτυμολογία, ἀναλογίας ἐκλογισμός, κρίσις ποιημάτων). Εἶτα ὁ συγγραφεὺς προχωρεῖ εἰς τὸν τόνον, εἰς τὴν στιγμήν, εἰς τὰ στοιχεῖα καὶ συλλαβάς, εἰς τὰ μέρη τοῦ λόγου (ὄνομα, ῥῆμα, μετοχή, ἄρθρον, ἀντωνυμία, πρόθεσις, ἐπίρρημα καὶ σύνδεσμος), εἰς τὴν κλίσιν τῶν ὀνομάτων καὶ εἰς τὸν σχηματισμὸν τῶν ῥημάτων. Ἀλλ' οἱ ἀρχαῖοι ἤδη ἠμφισβήτησαν τὴν γνησιότητα τοῦ βιβλίου*[2] *καὶ οἱ νεώτεροι καταβιβάζουσι τὴν συγγραφὴν αὐτοῦ εἰς τοὺς μετὰ τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον χρόνους. Ἀλλ' αἱ τοιαῦται εἰκασίαι δὲν εἶναι πιθαναί, διότι τὸ βιβλιάριον ἦτο γνωστὸν τῷ Ἀπολλωνίῳ καὶ τῷ Ἡρωδιανῷ. Διὰ τοῦτο τὸ ἔργον ὑπὸ πολλῶν θεωρεῖται γνήσιον καὶ μόνον εἰκάζεται, ὅτι ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις ἐγένοντο μικραὶ προσθῆκαι*[3]. *Ἐπειδὴ ἡ γραμματικὴ τοῦ Θρᾳκὸς ἦτο ἐν πολλοῖς δύσληπτος, ἐγράφησαν πολλὰ ὑπομνήματα, ὡς ὑπὸ τοῦ Χοιροβοσκοῦ, τοῦ Ἡλιοδώρου καὶ ἄλλων.*

Μαθητὴς Διονυσίου τοῦ Θρᾳκὸς ἐγένετο Τυραννίων ὁ πρεσβύτερος, ὅστις κατήγετο ἐξ Ἀμισοῦ· συλληφθεὶς δ' αἰχμάλωτος ὑπὸ τοῦ Λουκούλλου κατὰ τὸν πόλεμον πρὸς τὸν Μιθριδάτην ἤχθη εἰς Ῥώμην, ὅπου διέπρεψεν[4]. *Ἐπειδὴ οὗτος ἠσχολεῖτο κατ' ἐξοχὴν περὶ τὸν Ἀριστοτέλη, ἐπωνομάσθη Φιλαριστοτέλης*[5]. *Ἔγραψε δὲ Περὶ ὀρθογραφίας καὶ Προσῳδίαν Ὁμήρου. Τούτου διάφορος ἦτο Τυραννίων ὁ νεώτερος, ἢ Τυραννίων ὁ Φοῖνιξ. Ὁ ἀπελεύθερος οὗτος τῆς γυναικὸς τοῦ Κικέρωνος*[6] *καὶ διδάσκαλος τῶν τέκνων αὐτοῦ*[7]

---

[1]) *Παράβαλλ.* Christ *ἐν σελίδ.* 519. [2]) Bekker. Anecdot. Graec. *ἐν σελίδ.* 672. [3]) M. Schmidt Phil VII (1852), 360. VIII (1853) ?31 *καὶ* 510. Herschelmann, De Dionys Thrac. interpretibus, Leipzig. 1874 *ἐν σελ.* 77, Christ *ἐν σελίδ.* 519. [4]) *Σουΐδ. ἐν λ.* [5]) Gräfenhan I, 404. [6]) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Λουκούλλ.* 19. [7]) Cicer Ep. ad Att. IV, 4, 8.

βραδύτερον ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὅπου διδάσκαλος τοῦ Στράβωνος ἐγένετο. Ἔγραψε Περὶ τῶν μερῶν τοῦ λόγου καὶ Περὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς διαλέκτου, ὅτι ἐστὶ ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς.

Δίδυμος ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἦτο υἱὸς Διδύμου τοῦ ταριχοπώλου, ἤκμαζεν ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ Κικέρωνος καὶ παρέτεινε τὸν βίον μέχρι τοῦ Αὐγούστου. Ὁ ἀνὴρ οὗτος φιλοπονώτατος ὢν συνέγραψε τρισχίλια καὶ πεντακόσια συγγράμματα[1]. Διὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ καρτερίαν ἐπωνομάσθη Χαλκέντερος. Ἐπειδὴ δὲ δὲν διετήρει ἐν τῇ μνήμῃ τὰ συγγράμματα αὐτοῦ, ἔσχε τὸ ἐπώνυμον Βιβλιολάθας[2]. Κατ' ἐξοχὴν ἠσχολεῖτο περὶ τὴν ἐκριβῆ γνῶσιν τῆς χρήσεως τῆς γλώσσης καὶ περὶ τὴν σημασίαν τῶν λέξεων, ὡς ὑποδεικνύουσι καὶ αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν διατριβῶν αὐτοῦ· Περὶ ἀπορουμένης λέξεως, Περὶ διεφθορυίας λέξεως, Περὶ τραγῳδουμένης λέξεως, Περὶ κωμικῆς λέξεως[3]. Πρὸς δὲ εἶχε γράψει ὑπομνήματα εἰς τὸν Ὅμηρον, εἰς τὸν Φρύνιχον, εἰς τὸν Σοφοκλέα, εἰς τὸν Εὐριπίδην, εἰς τὸν Ἴωνα, ἴσως δὲ καὶ εἰς τὸν Ἀριστοφάνη. Πολύτιμον ἦτο τὸ σύγγραμμα Περὶ τῆς Ἀριστάρχου διορθώσεως[4], διότι ἐν τούτῳ ὑπῆρχον καὶ κριτικαὶ διορθώσεις, οὐ μόνον τοῦ Σαμόθρακος κριτικοῦ, ἀλλὰ καὶ προγενεστέρων καὶ μεταγενεστέρων τούτου. Τὰ συγγράμματα τοῦ Χαλκεντέρου κατ' ἐξοχὴν ἦσαν συλλογαὶ ἀρχαιοτέρων γραμματικῶν καὶ ἑρμηνευτῶν. Ἐκ τοῦ συλλογέως τούτου ἤντλησαν πάντες οἱ μεταγενέστεροι Σχολιασταί. Διότι εἰς τὸν Δίδυμον λήγει ἡ γονιμότης τῶν γραμματικῶν τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ οὗτος εἶναι ἡ γέφυρα, δι' ἧς αἱ γραμματικαὶ σπουδαὶ μεταβιβάζονται εἰς Ῥώμην. Ἐγίνωσκε δὲ τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν καὶ δὴ ἔγραψεν ἓξ βιβλία κατὰ

---

[1] Σουΐδ. ἐν λ. [2] Ἀθήν. IV, 139c [3] Gräfenhan I, 405. · [4] Ἱστορ. τῶν Ὁμηρ. ἐπ. ἐν σελίδ. 215

τῆς *Πολιτείας* τοῦ Κικέρωνος (*De republica*). Παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ὁ Δίδυμος ἐθεωρεῖτο πολυμαθέστατος γραμματικός. Πλὴν τῶν γραμματικῶν, κριτικῶν καὶ ἑρμηνευτικῶν συγγραφῶν συνέταξε καὶ γραμματολογικὴν *Περὶ λυρικῶν ποιητῶν*, *Συμποσιακὰ* ἢ *Σύμμικτα*, *Περὶ παροιμιῶν*, *Ξένην ἱστορίαν* (δηλ. περὶ παραδόξων ἱστορημάτων) καὶ *Περὶ τῶν ἀξόνων τοῦ Σόλωνος* ἀντιγραφὴ πρὸς *Ἀσκληπιάδην*[1].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΓ΄.

ΠΕΡΙ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΩΝ ΑΠΟ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ ΜΕΧΡΙ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Διὰ Διδύμου τοῦ Χαλκεντέρου αἱ γραμματικαὶ σπουδαὶ ἐξ Ἀλεξανδρείας μετεβιβάσθησαν εἰς Ῥώμην, ἥτις ἐγένετο τὸ κέντρον οὐ μόνον τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως, ἀλλὰ καὶ τῆς διανοητικῆς τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἀναπτύξεως. Ἐν τῇ κοσμοκρατείρᾳ ὅμως πόλει οὔτε Ἀρίσταρχοι, οὔτε Κράτητες ἤκμασαν, ἀλλ' ἀφανέστεροι γραμματικοί. Ἐγένετο μὲν ἡ Ῥώμη τὸ κέντρον τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσιν, ὡς ἐν Σμύρνῃ, ἐν Ταρσῷ, ἐν Βηρυτῷ καὶ ἀλλαχοῦ, τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα γραμματικῶς ἐμελετῶντο. Ἐν ἀρχῇ τῆς περιόδου ταύτης ἐπικρατέστεροι ἦσαν οἱ ἐμπειρικοὶ γραμματικοί, ἀπὸ τοῦ δευτέρου ὅμως αἰῶνος μ. Χ. ἐκράτησαν οἱ συστηματικοί.

Ὀλίγῳ νεώτερος τοῦ Ἀριστάρχου ἦτο **Τρύφων** ὁ **Ἀλεξανδρεύς**, ὅστις κατ' ἐξοχὴν ἠσχολεῖτο περὶ τὰς διαλέκτους.

[1]) Ὅρα Christ ἐν σελίδ. 522 καὶ M. Schmidt, Didymi Chalcenteri Fragment. Lips. 1854 καὶ Arth. Ludwich, Aristarchs Homerische Textkritik nach den Fragmenten des Didymus, Leipzig 1885.

Συνέταξε δὲ λεξικὸν ἐπιγραφόμενον Περὶ ὀνομασιῶν καὶ ἐγχειρίδιον Περὶ πνευμάτων, ὧν διετηρήθη ἀπόσπασμα[1]. *Ὁ δὲ Θέων ὀλίγον μὲν ἠσχολεῖτο περὶ τοὺς κλασικοὺς συγγραφεῖς, περισσότερον δὲ περὶ τοὺς Ἀλεξανδρινούς. Τούτου ἕνεκεν ὀνομάζεται ὁ Δίδυμος τῶν Ἀλεξανδρινῶν ποιητῶν. Εἶχε γράψει Γλώσσας εἰς τοὺς τραγικοὺς καὶ κωμικούς. Τὰ συγγράμματα τοῦ Θέωνος ἀπώλοντο μέν, ἀλλὰ τὰ σῳζόμενα σχόλια εἰς Ἀπολλώνιον τὸν Ῥόδιον ἐλήφθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν ἔργων τοῦ ἡμετέρου γραμματικοῦ*[2]. *Τοῖς Ἀρισταρχείοις ἀνήκει ὁ Ἀλεξανδρεὺς Πάμφιλος ζῶν ἐπὶ Αὐγούστου. Μετὰ τοῦ Ζωπυρίωνος οὗτος συνέταξε μέγα λεξικὸν συνιστάμενον ἐξ 95 βιβλίων καὶ ἐπιγραφόμενον Περὶ γλωσσῶν ἤτοι λέξεων. Πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ λεξικοῦ συνέγραψε συλλογὴν περιέχουσαν ἀρχαίους μύθους καὶ ἄλλας ὑποθέσεις. Ἡ συλλογὴ ἐπεγράφετο Λειμών. Πρὸς δὲ ἔγραψεν ἓξ βιβλία Περὶ βοτανῶν, Τέχνην κριτικὴν καὶ πλεῖστα γραμματικά*[3]. *Ὁ δὲ Ἄβρων ἦτο Φρὺξ ἢ Ῥόδιος ἐκ δούλων γεννηθεὶς*[4] *καὶ ἀνήκει τοῖς πρώτοις, οἵτινες ἐπὶ Αὐγούστου ἀπεδήμησαν εἰς Ῥώμην. Κατ' ἐξοχὴν ἠσχολεῖτο περὶ τὴν γραμματικὴν γράψας Περὶ ἀντωνυμιῶν καὶ Περὶ παρωνύμων. Σύγχρονος τοῦ Ἄβρωνος ἦτο ὁ Εἰρηναῖος, ὅστις ἐκλατινίσας τὸ ἑαυτοῦ ὄνομα ὠνομάσθη Pacatus Minucius*[5]. *Ἔγραψε δὲ Περὶ Ἀττικῆς συνηθείας, Κανόνας Ἑλληνισμοῦ, ὑπόμνημα εἰς τὰ Ἀργοναυτικὰ τοῦ Ἀπολλωνίου καὶ ἄλλα. Ἐπιφανὴς ἐγένετο καὶ Παμφίλη ἡ Ἐπιδαυρία, ἥτις ζῶσα ἐπὶ Νέρωνος ἔγραψε Σύμμικτα ἱστορικὰ ὑπομνήματα, ἅπερ συνίσταντο ἐκ τριάκοντα καὶ τριῶν βιβλίων καὶ εἶχον γραμματολογικὰς ὑποθέσεις*[6].

---

1) *Ὅρα* Egenolff, Orthoepische Stud. *ἐν σελίδ.* 26. 2) C. Giese, de Theone grammatico ejusque reliquiis, Müster 1867. 3) *Σουΐδ. ἐν λ. Πάμφιλος*. Gräfenhan III, *ἐν σελίδ.* 56. 4) *Σουΐδ. ἐν λ.* 5) *Ὁ αὐτὸς ἐν λ. Πάκατος καὶ Εἰρηναῖος. Παράβαλλ.* Fabric. Bibl. Graec. VI, 170. 6) Christ *ἐν σελίδ.* 633.

Διαπρεπὴς ταύτης τῆς περιόδου γραμματικὸς ἦτο Ἀπίων ὁ ἐπικληθεὶς Μόχθος. Οὗτος ἦτο θρεπτὸς Διδύμου τοῦ Χαλκεντέρου καὶ διάδοχος τοῦ Θέωνος ἐν τῇ σχολῇ τῆς Ἀλεξανδρείας[1]*. Ἐπὶ Τιβερίου δὲ καὶ Κλαυδίου ἐδίδαξεν ἐν Ῥώμῃ, ἔνθα Πλίνιος ὁ πρεσβύτερος ἐγνώρισεν αὐτόν. Ὁ ἀνὴρ ἦτο ἐπιμελέστατος καὶ διὰ τῆς ἐπιμελείας πολλὰς γνώσεις κτησάμενος καὶ τῶν συγχρόνων ὑπερέχων ἐπωνομάζετο Πλειστονίκης*[2]*, καὶ ἐλέγετο Περιεργότατος γραμματικῶν*[3] *καὶ ἀνὴρ δοκιμώτατος*[4]*. Δὲν ἦτο μόνον γραμματικός, ἀλλὰ καὶ ῥήτωρ καὶ ἡγήτωρ τοῦ ἀντισημιτικοῦ συστήματος τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ ὡς τοιοῦτος ἐπέμφθη, ὅπως πρεσβεύσῃ πρὸς τὸν Καλιγόλαν. Πρὸς τὰς κατηγορίας τούτου ἀπεκρίθη βραδύτερον ὁ Ἰώσηπος γράψας διατριβὴν Κατὰ Ἀπίωνος. Ὁ Ἰουδαῖος ἀποδίδει τῷ ἐχθρῷ τοῦ ἔθνους αὐτοῦ πολλὴν τὴν ἀλαζονείαν ὡς τάσσοντι ἑαυτὸν τοῖς μεγάλοις ἀνδράσι τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου, τῷ Σωκράτει καὶ τῷ Ζήνωνι. Ὁ Ἀπίων ἐξέδωκε διόρθωσιν τῶν Ὁμηρικῶν ἐπῶν, ἥτις θεωρεῖται ἡ τελευταία*[5]*. Ἐπίστευε δ' ὁ παράδοξος ἑρμηνευτής, ὅτι ὁ Ὅμηρος τοὺς πρώτους τῆς Ἰλιάδος στίχους συνέθετο τελευταῖον· διότι ὁ ποιητὴς διὰ τῆς συλλαβῆς ΜΗ (τοῦ Μῆνιν ἄειδε) ἠθέλησε νὰ δηλώσῃ τὰς τεσσαράκοντα καὶ ὀκτὼ ῥαψῳδίας τῆς Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσείας. Συνέγραψε δ' οὐ μόνον φιλολογικὰ ἔργα, ἀλλὰ καὶ Ἱστορίαν κατ' ἔθνος καὶ Αἰγυπτιακά.*

Ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις ἤκμασαν πολλοὶ ἄλλοι γραμματικοί, ὡς Σέλευκος ὁ Ἀλεξανδρεύς[6]*, ὅστις ἔγραψεν ὑπομνή-*

---

[1]) *Σουΐδ. ἐν λ. Παράβαλλ. Ἱστορ. τῶν Ὁμηρ. ἐπῶν ἐν σελίδ.* 220. [2]) *Κλήμ. ὁ Ἀλεξανδρ. ἐν Στρωμ.* I, 285. *Εὐσέβ. ἐν Εὐαγγελ. προπαρ.* X, 12. [3]) *Ὁ αὐτὸς* X, 10 [4]) *Τατιαν. πρὸς Ἕλλην. κεφ.* 37. [5]) *Τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Ἀπίωνος ὅρα παρὰ* Müller Fragment. hist. Graec. III, 506-516. *Παράβαλλ.* Christ *ἐν σελίδ.* 634. [6]) *Σουΐδ. ἐν λ. Ὅρα καὶ* Gräfenhan III, 259.

ματα εἰς τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσσειαν. Ὁ κριτικὸς οὗτος ἠσχολήθη κατ' ἐξοχὴν περὶ τὴν στίξιν τῶν Ὁμηρικῶν ἐπῶν. Πρὸς δὲ ἄξιος μνείας εἶναι Ἡρακλείδης ὁ Μιλήσιος[1] ὁ γράψας Καθολικὴν προσῳδίαν καὶ Περὶ δυσκλίτων ῥημάτων. Ὁ δὲ Σωτηρίδας ὁ Ἐπιδαύριος, ὁ πατὴρ τῆς λογίας Παμφίλης, ζῶν ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Τιβερίου καὶ Νέρωνος, ἔγραψε Περὶ κωμῳδίας, Ὑπομνήματα εἰς Μένανδρον, Ὑπόμνημα εἰς Εὐριπίδην καὶ ἄλλα[2]. Ἀλλ' ἡ ἀπαρίθμησις πάντων τῶν γραμματικῶν ταύτης τῆς περιόδου ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς ἡμετέρας συγγραφῆς.

Ἀπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ ἤρξαντο θεωρητικοὶ γραμματικοὶ διαπρέποντες ὡς ὁ Ἀλεξανδρεὺς Νικάνωρ ὁ γράψας Περὶ τῆς στιγμῆς τῆς καθ' ὅλου ἐν ἓξ βιβλίοις, Περὶ τῆς στιγμῆς τῆς παρ' Ὁμήρῳ καὶ ἄλλα[3]. Ἐπιφανέστερος τούτου εἶναι Ἀπολλώνιος ὁ Δύσκολος, ὅστις ἔσχε τὸ ἐπώνυμον τοῦτο, ἢ διότι ἦτο κακότροπος ἢ διότι ἐν ταῖς γυμνασίαις δυσλύτους ἀπορίας ἔλεγεν[4]. Ἦτο υἱὸς τοῦ Μνησιθέου καὶ τῆς Ἀριάδνης καὶ ἔζη ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ἀδριανοῦ. Ὁ ἐπιφανὴς οὗτος γραμματικὸς ἦτο οὕτω πένης, ὥστε λέγεται ὅτι ποτὲ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀγοράσῃ πάπυρον, ἀλλ' ἐν ὀστράκῳ ἔγραφε. Διέτριβε δὲ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ μόνον ἐπ' ὀλίγον χρόνον ἀπεδήμησεν εἰς Ῥώμην. Οὗτος τὰς πολλὰς παρατηρήσεις τῶν γραμματικῶν καὶ τοὺς γραμματικοὺς κανόνας εἰς λογικὸν σύστημα ἀναγαγὼν ἐβεβαίωσε τὴν ἀρχὴν τῶν Κρατητείων, ὅτι ἡ γραμματικὴ δὲν εἶνε ἐμπειρία, ἀλλὰ τέχνη. Ἐντεῦθεν ὀνομάζεται Τεχνικὸς ἢ Τεχνογράφος. Ὁ Ἀπολλώνιος ἔγραψε πολλὰς διατριβὰς ἐχούσας γραμματικὰς ὑποθέσεις, ὡς Περὶ μερισμοῦ τῶν τοῦ λόγου

---

[1]) Cohn, De Heraclide Milesio grammatico, Berl. Stud. I, 608-718.
[2]) Gräfenhan III, 258. [3]) Ὅρα Friedländer, Nicanoris rell. Regiom 1850.
[4]) Ὅρα Βιογράφον ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Ἀπολλωνίου παρὰ Silburg. καὶ Graefenhan III, 70.

μερῶν βιβλία τέσσαρα, Περὶ ὀνομάτων κατὰ διάλεκτον, Περὶ ῥήματος ἤτοι ῥηματικὸν καὶ ἄλλας[1]. Ἐκ τούτων περιῆλθον εἰς ἡμᾶς αἱ μικραὶ διατριβαὶ *Περὶ ἀντωνυμίας, Περὶ ἐπιρρημάτων, Περὶ συνδέσμων*. Κατ' ἐξοχὴν ὑπὸ τῶν γραμματικῶν τιμᾶται τὸ *Περὶ συντάξεως*, ὅπερ συνίσταται ἐκ τεσσάρων βιβλίων καὶ διεσώθη μέχρις ἡμῶν[2]. Οἱ μαθηταὶ τούτου ὀνομάζονται οἱ *περὶ Ἀπολλώνιον*[3]. Τὰς γραμματικὰς μελέτας τοῦ Δυσκόλου κατέστησε γνωστὰς τοῖς Ῥωμαίοις ὁ Πρισκιανός.

Τοῦ Ἀπολλωνίου ἐπιφανέστερος ἐγένετο ὁ υἱὸς *Αἴλιος Ἡρωδιανός*. Ἐπί τινα χρόνον ἦτο μέλος τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Μουσείου, ἀλλὰ βραδύτερον εἰς Ῥώμην μεταβὰς ἐγένετο διδάσκαλος καὶ φίλος τοῦ Μάρκου Ἀντωνίνου[4]. Κατὰ παράκλησιν τοῦ αὐτοκράτορος συνέταξε τὸ ἐξ 21 βιβλίων συνιστάμενον σύγγραμμα, ὅπερ ἐπεγράφετο *Καθολικὴ προσῳδία*. Ἐν τούτῳ ὁ μέγας γραμματικὸς ἐπραγματεύετο περὶ χρόνων, περὶ τόνων, περὶ πνευμάτων, περὶ συναλοιφῆς καὶ τῶν τοιούτων[5]. Ἀπώλετο μὲν τοῦτο, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ ἐλήφθησαν πολλαὶ ἐπιτομαὶ διατηρηθεῖσαι παρὰ τῷ Θεοδοσίῳ καὶ τῷ Ἀρκαδίῳ. Πλὴν τοῦ μεγάλου τούτου συγγράμματος ὁ Ἡρωδιανὸς συνέταξε πολυαρίθμους γραμματικὰς διατριβὰς *Περὶ παθῶν, Περὶ ὀρθογραφίας, Περὶ ὀνομάτων, Περὶ κλίσεως ὀνομάτων, Περὶ ῥημάτων, Περὶ συζυγιῶν, Περὶ ἀντωνυμιῶν, Περὶ ἐπιρρημάτων, Περὶ σχημάτων, Περὶ παρωνύμων, Περὶ μονοσυλλάβων, Περὶ μονήρους λέξεως*[6]. Ἐκ τούτων διε-

---

[1]) *Τὰς ἐπιγραφὰς ἰδὲ παρὰ Σουΐδᾳ ἐν λ. Ἀπολλώνιος*. [2]) Ἐξεδόθη ὑπὸ R. Schneider *καὶ* G Uhlig *ἐν τῷ* Corpus gramm. graec. *Παράβαλλ*. L. Lange, Das System der Syntax des Apollonius Dyskolos, Gött. 1852, Egger, Apollonius Dykole Par. 1854. [3]) *Πρόκλ. εἰς Ἡσιόδ. Ἔργ*. 57, [4]) *Σουΐδ. ἐν λ.* [5]) Christ *ἐν σελίδ*. 688. Gräfenhan III, 72. [6]) *Ὅρα* Aug. Lentz, Herodiani technici reliquiae, Lips. 1867.

τηρήθη μόνον ἡ τελευταία διατριβή[1]. *Τὸ κλέος τοῦ Ἡρωδιανοῦ, ὡς καὶ τὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, παρὰ ταῖς ἑπομέναις γενεαῖς ἦτο μέγα, ἐν τοῖς πλείστοις ὅμως αἱ θεωρίαι αὐτῶν δὲν ἦσαν πρωτότυποι, ἀλλ' ἐστηρίζοντο ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτέρων γραμματικῶν. Ἐνίοτε δ' ὁ Ἡρωδιανὸς ἤγαγε τοὺς ἐρευνητὰς τῆς γλώσσης εἰς σκολιὰν ὁδόν*[2].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΔ΄.

ΠΕΡΙ ΜΕΤΡΙΚΩΝ ΑΠΟ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ ΜΕΧΡΙ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις περὶ τὰ μέτρα ἠσχολοῦντο οἱ μουσικοὶ ἢ οἱ φιλόσοφοι, ὡς ὁ περιπατητικὸς Ἀριστόξενος. Κατὰ τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς ὅμως χρόνους ἠναγκάσθησαν καὶ οἱ κριτικοὶ ποιοῦντες ἐκδόσεις τῶν λυρικῶν καὶ δραματικῶν, ὅπως ἀσχολῶνται περὶ τὴν κωλομετρίαν[3]. *Οὕτως οἱ γραμματικοὶ ἐγένοντο καὶ μετρικοί. Ἡ προσῳδία, περὶ ἧς ἔγραψεν ὁ Ἡρωδιανὸς ἐκτενέστατον, ὡς εἴρηται, σύγγραμμα, ἔχει μεγάλην τὴν συγγένειαν πρὸς τὴν μετρικήν. Ὁ γραμματικὸς οὗτος εἶχε γράψει καὶ Κανόνας περὶ συλλαβῶν ἐκτάσεως καὶ συστολῆς*[4] *καὶ Περὶ διχρόνων ἢ Περὶ ποσότητος τῶν διχρόνων. Ὡς καὶ ἐξοχὴν ἱδρυτὴς τῆς μετρικῶν θεωρεῖται ὁ Ἡλιόδωρος, ὅστις ζῶν ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ἀδριανοῦ ἐγένετο τοῦ Ἡφαιστίωνος ὁ πρόδρομος. Ἀπώλετο μὲν τὸ σύγγραμμα τοῦ ἱδρυτοῦ, ἀλλὰ πλεῖσται παρατηρήσεις αὐτοῦ*

---

[1]) *Τὸ τελευταῖον ἐξεδόθη ὑπὸ* Lehrs, Herodiani scripta tria, Regiom 1848. [2]) *Παράβαλλ.* Christ *ἐν σελίδ* 688. [3]) *Παράβαλλ.* Christ *ἐν σελίδ.* 639. Susemihl, Zur griechischen Rhythmik und Metrik, Jahrb. f. Philol. CVII (1878) *ἐν σελίδ.* 289-304. [4]) *Εὐστάθ. ἐν σελίδ.* 524.

διετηρήθησαν ἐν τοῖς μετρικοῖς σχολίοις τοῦ Ἀριστοφάνους[1] *καὶ παρὰ τοῖς ἑρμηνευταῖς τοῦ ἐγχειριδίου τοῦ Ἡφαιστίωνος. Σύγχρονος τοῦ Ἡλιοδώρου ἦτο Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεύς, ὅστις ἔγραψε Μουσικὴν ἱστορίαν ἐκ τριάκοντα καὶ ἓξ βιβλίων συνισταμένην. Ἐν ταύτῃ ἐπραγματεύετο καὶ περὶ δραματικῶν καὶ ἐπικῶν ποιητῶν*[2].

Τὰ περὶ μετρικῆς ὅμως τῶν ἀρχαίων κατ' ἐξοχὴν γινώσκομεν ἐκ τοῦ γραμματικοῦ Ἡφαιστίωνος τοῦ Ἀλεξανδρέως[3] *ζῶντος κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Ἀντωνίνων. Τοῦτον ὁ Ἀθήναιος θεωρεῖ ὡς λογοκλόπον*[4]. *Ὁ Ἡφαιστίων ἔγραψεν ἐκτενὲς καὶ πολύτιμον σύγγραμμα Περὶ μέτρων συνιστάμενον ἐκ 48 βιβλίων. Ἐκ τούτου βραδύτερον ἐποίησε πολλὰς ἐπιτομάς, ἄλλας μὲν μείζους, ἄλλας δὲ μικροτέρας*[5]. *Ἡ μικροτάτη πασῶν συνίσταται ἐξ ἑνὸς βιβλίου καὶ ἐπιγράφεται Ἐγχειρίδιον περὶ μέτρων*[6]. *Ἐν ταύτῃ ὁ Ἡφαιστίων πραγματεύεται περὶ προσῳδίας, ἐν ᾗ ἐξετάζει τοὺς πόδας καὶ τοὺς στίχους ὡς γραμματικὸς καὶ οὐχὶ ὡς μουσικός. Ὁ συγγραφεὺς ἐν τῷ τελευταίῳ κεφαλαίῳ γράφει Περὶ ποιήματος, ἤτοι περὶ τῶν διαφόρων εἰδῶν τῆς ποιητικῆς συνθέσεως. Τὸ ἐγχειρίδιον τοῦτο ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας διέμενεν ὡς βάσις πασῶν τῶν μετρικῶν σπουδῶν. Ὑπὸ μὲν τοῦ Λογγίνου ἐγράφησαν προλεγόμενα, ὑπὸ δὲ τοῦ Χοιροβοσκοῦ Ἐξήγησις καὶ ὑπὸ ἄλλων σχόλια*[7]. *Πλὴν τοῦ Ἐγχειριδίου κατὰ τὸν Σουΐδαν ὁ*

---

1) *Ὅρα* Thiemann, Heliodori colometria Aristophanea, Hall. 1869. *Παράβαλλ. καὶ* O. Hense, Heliodorische Untersuchungen, Leipzig 1870. 2) Christ *ἐν σελίδ.* 636. 3) *Σουΐδ. ἐν λ. καὶ* Graefenhan III, 107. 4) *Ἐν βιβλ.* XV, 673 d *"λαβὼν δὲ παρ' ἐμοῦ ὁ πᾶσι κλοπὴν ὀνειδίζων Ἡφαιστίων ἐξιδιοποιήσατο τὴν λύσιν"*. 5) *Λογγ. Προλεγόμ. εἰς Ἡφαιστ. σελ.* 88 *«Ἰστέον δὲ ὅτι πρῶτον ἐποίησε περὶ μέτρων μη' βιβλία, εἶθ' ὕστερον ἐπέτεμεν αὐτὰ εἰς ἕνδεκα, εἶτα πάλιν εἰς τρία, εἶτα πλέον εἰς ἓν τούτου τοῦ ἐγχειριδίου».* 6) *Τοῦτο τελευταῖον ἐξεδόθη ὑπὸ* Westphal, Bibl. Taubn. 1866. 7) *Ἐξεδόθησαν ὑπὸ* Hoerschelmann, Scholia Hefaestionea altera, Dorpat 1882.

ἡμέτερος μετρικὸς συνέγραψε *Μετρικὰ διάφορα* καὶ *Τῶν μέτρων ποδισμός*.

Πότε ἔζη Δράκων ὁ Στρατονικεύς[1], δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν. Πάντως δ' ἤκμαζε πρὸ Ἀπολλωνίου τοῦ Δυσκόλου. Κατὰ τὸν Σουΐδαν[2] ἔγραψε πολλὰ συγγράμματα *Περὶ μέτρων*, *Περὶ σατύρων*, *Περὶ τῶν Πινδάρου μελῶν*, *Περὶ τῶν Σαπφοῦς μέτρων* καὶ *Περὶ τῶν Ἀλκαίου μελῶν*. Ἐκ τούτων οὐδὲν περιεσώθη μέχρις ἡμῶν. Περὶ τοῦ πρώτου μόνον (Περὶ μέτρων) ἠγέρθησαν πολλαὶ φιλονεικίαι. Ὁ G. Hermann ἐπίστευσεν, ὅτι ἡ εἰς ἡμᾶς περιελθοῦσα διατριβὴ εἶναι ἐπιτομὴ τοῦ συγγράμματος τοῦ Δράκοντος συμπληρωθεῖσα ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις[3], ἀλλ' ἄλλοι ἐπειράθησαν, ὅπως ἀποδείξωσιν, ὅτι κατεσκευάσθη μετὰ τὸ 1526[4]. Εἰκάζεται δ' ὅμως, ὅτι τὰ μετρικὰ σχόλια τοῦ Πινδάρου ὡς βάσιν ἔχουσι τὸν Δράκοντα[5]. Περὶ μουσικῆς ἔγραψεν Ἀριστείδης ὁ Κοϊντιλιανός, οὗ ὁ βίος ἀγνοεῖται. Εἰκάζεται δ', ὅτι ἔζη κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα μ. Χ. Ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ συνδέεται ἡ μετρικὴ τῇ μουσικῇ, ὡς παρ' Ἀριστοξένῳ[6]. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις διετηρήθησαν μέχρις ἡμῶν τὰ *Ἁρμονικὰ* τοῦ Πτολεμαίου συνιστάμενα ἐκ τριῶν βιβλίων καὶ *Εἰσαγωγαὶ μουσικαὶ* ἀνήκουσαι εἰς τοὺς τελευταίους τῆς ἀρχαιότητος χρόνους[7].

---

1) Στρατονίκειαι ὑπάρχουσι τέσσαρες, ἀλλ' ἐκ τίνος κατήγετο, δὲν εἶναι γνωστόν. Ὅρα Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 261. 2) Ἐν λ. 3) Ὅρα Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 262. 4) Christ ἐν σελίδ. 640 σημ. 4. 5) Ἰδὲ τὴν ἐκδ. τοῦ G. Hermann, Lips 1812. 6) Caesar, De Aristidis Quint. Musicae scriptoris aetate, Marb. 1882. 7) Ὅρα Westphal, Die Fragmente der Rhythmiker un die Musikreste der Griechen, Anhang zur Metrik der Griechen 2 ἐκδ. 1867. Παράβαλλ. καὶ Ruelle, Études sur l'ancienne musique grecque, Par. 1875.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΕ'.

ΠΕΡΙ ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΩΝ ΚΑΙ ΑΤΤΙΚΙΣΤΩΝ ΑΠΟ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ ΜΕΧΡΙ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Ἐφ' ὅσον οἱ Ἕλληνες ἔζων καθ' ἑαυτούς, τῆς γλώσσης αὐτῶν ζώσης δὲν ὑπεδεικνύετο ἀνάγκη λεξικοῦ. Ἀφ' ὅτου ὅμως διὰ τῶν κατακτήσεων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῆς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ὑποδουλώσεως ἀνεμίχθησαν μετὰ βαρβάρων, ἡ ἀνάμιξις καὶ ἐν τῇ γλώσσῃ ἐξεδηλώθη. Εἰς τὴν καθαρὰν Ἀττικὴν διάλεκτον εἰσέρρευσαν ξέναι λέξεις, πολλαὶ ἀπέβαλον τὴν πρώτην αὐτῶν σημασίαν, αἱ συντάξεις κατὰ βαρβαρικὸν τρόπον διεστράφησαν καὶ οἱ τύποι τῶν λέξεων ἠλλοιώθησαν[1]. Διὰ τοῦτο οἱ γραμματικοὶ ἤρξαντο γράφοντες Γλώσσας, δι' ὧν ἐδήλουν οὐ μόνον τὰς ξενικὰς λέξεις[2], ἀλλὰ καὶ ἐκείνας, αἵτινες ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις εἶχον ἄλλην σημασίαν, ἢ τοιαύτας, αἵτινες ἐσχηματίσθησαν μὲν ὑφ' ἑνὸς ἢ πλειόνων συγγραφέων, ὅμως δὲν ἐγένοντο δεκταὶ ὑπὸ πάντων[3]. Τὴν συναγωγὴν τῶν τοιούτων λέξεων ἀπετέλουν εἰδικὰ λεξικά. Ἤδη Γλώσσας ἢ Περὶ γλωσσῶν πραγματείαν ἔγραψε Κλείταρχος ὁ ἱστορικὸς καὶ ἀκόλουθος τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, εἰς ὃν πολλάκις παρα-

---

1) *Ὅρα ἐμῆς γραμμ. τόμ.* I, 50 *καὶ* Gräfenhan I, 172. 2) *Κλήμ. ὁ Ἀλεξανδρ.* I, 404 „*ἀπεριλήπτους δὲ οὔσας τὰς βαρβάρων φωνὰς μηδὲ διαλέκτους, ἀλλὰ γλώσσας λέγεσθαι*". 3) *Γαλην. εἰς Ἱπποκράτ. ἐν σελίδ.* 400 „*Ὅσα τοίνυν τῶν ὀνομάτων ἐν μὲν τοῖς πάλαι χρόνοις ἦν συνήθη, νυνὶ δὲ οὐκέτι ἐστί, τὰ μὲν τοιαῦτα γλώσσας καλοῦσι ... Δῆλον οὖν ἐκ τούτων εἶναι τρόπον τῶν γλωττῶν, ἢ τοῦ κοινοῦ πᾶσιν ὀνόματος ἐκπεσόντος τῆς ἐπικρατούσης συνηθείας, ἢ τοῦ γενομένου πρός τινος τῶν παλαιῶν μὴ παραδεχθέντος ὅλως εἰς τὴν συνήθειαν*".

πέμπει ὁ Ἀθήναιος[1]. *Ὡσαύτως οἱ ἀρχαιότατοι τῆς Ἀλεξανδρείας γραμματικοὶ ἔγραψαν Γλώσσας καὶ Λέξεις (δηλ. ἐχούσας ἀνάγκην ἐξηγήσεως), ὡς ὁ Φιλητᾶς, ὁ. Ζηνόδοτος, ὁ Λυκόφρων, Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος, Κράτης ὁ Μαλλώτης καὶ ἄλλοι. Ἄλλοι, ὡς ὁ Χρύσιππος καὶ ὁ Ἀπολλόδωρος, ἐποίουν συναγωγὰς λέξεων, ὧν ἐξήταζον τὸ ἔτυμον. Ἀπώλοντο μὲν αἱ τοιαῦται συλλογαί, ἀλλὰ τὰ ὑπάρχοντα λεξικὰ ἐπὶ τούτων στηρίζονται.*

Συλλογὰς Ἀττικῶν λέξεων ἐποίουν οἱ καλούμενοι Ἀττικισταί, οἵτινες συνέλεγον τὰς παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς ἐν χρήσει οὔσας λέξεις διαστέλλοντες αὐτὰς τῶν παρὰ τοῖς ἄλλοις Ἕλλησιν[2]. *Οἱ ἀρχαιότεροι ἤδη γραμματικοί, ὡς Φιλήμων ὁ Ἀθηναῖος, Ἴστρος ὁ Καλλιμάχειος, ὁ Ἀριστοφάνης καὶ ὁ Κράτης, ἠσχολοῦντο περὶ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς φιλολογίας. Εἰς ἀκμὴν ἤρθησαν αἱ τοιαῦται σπουδαὶ ἐν τοῖς χρόνοις τῶν σοφιστῶν, ἐφ᾽ ὧν τὸ ἀττικίζειν ἐθεωρεῖτο μεγίστη ἀρετή, καὶ οἵτινες τῶν ἐπιτρεπόντων λέξεις καὶ σχηματισμοὺς λέξεων τῆς κοινῆς γλώσσης ὡς ἡμιβαρβάρων κατεφρόνουν*[3]. *Βεβαίως οὗτοι ἐξικνοῦντο μέχρις ὑπερβολῆς, ἀλλ᾽ ἡ ἐνέργεια αὐτῶν δὲν ἦτο ἀλυσιτελής, διότι συνεβάλετο πρὸς διακώλυσιν τῆς διαφθορᾶς τῆς γλώσσης.*

Ἀρχαιότατος τῶν Ἀττικιστῶν θεωρεῖται ὁ Εἰρηναῖος, ὅστις ἔζη ἐπὶ Αὐγούστου. Πάντα τὰ ἔργα τούτου ἀναφέρονται εἰς τὴν Ἀτθίδα. Ὁσάκις δ᾽ ἔγραψε περὶ ἄλλης διαλέκτου, ἔπραξεν ἐν παραβολῇ πρὸς τὴν Ἀττικήν[4]. *Αἱ συγγραφαὶ τούτου ἐπεγράφοντο κατὰ τὸν Σουΐδαν· Περὶ τῆς Ἀλεξανδρέων*

---

[1]) *Ἐν βιβλ.* II, 69 D. VII, 284 D. 300 E *καὶ ἀλλαχοῦ. Παράβαλλ.* Gräfenhan I, 532. [2]) *Π. χ* „*Γέλοιον βαρυτόνως ἀττικῶς, γελοῖον προπερισπωμένως ἑλληνικῶς*„. „*Παιδίσκην, καὶ τὴν ἐλευθέραν καὶ τὴν δούλην Ἀττικῶς, τὴν δούλην μόνον, Ἑλληνικῶς*„. [3]) W. Schmidt, Der Atticismus in seinen Hauptvertretern, Stuttg. 1887 *ἐν σελίδ.* 10 *Παράβαλλ.* Christ *ἐν σελίδ.* 641. [4]) Gräfenhan III, 192. *Παράβαλλ.* Haupt, Opusc. II, 434 440.

διαλέκτου, ὅτι ἐστὶν ἐκ τῆς Ἀτθίδος βιβλία ϛ'. Κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν ἦσαν συντεταγμένα τὰ συγγράμματα Ἀττικῶν ὀνομάτων βιβλία γ' καὶ τὸ Ἀττικῆς συνηθείας τῆς ἐν λέξει καὶ προσῳδίᾳ κατὰ στοιχεῖον βιβλία γ'[1]. Πρὸς δὲ ἔγραψε Κανόνας Ἑλληνισμοῦ βιβλίον ά. Περὶ ἰδωμάτων τῆς Ἀττικῆς καὶ Δωρίδος διαλέκτου καὶ Περὶ Ἀττικισμοῦ βιβλίον ά. Σύγχρονος τοῦ Εἰρηναίου ἦτο ὁ Πάμφιλος, ὅστις συνήγαγε Λέξεις Ἀττικάς[2]. Ὁ δ' Αἴλιος Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς ἔγραψε Περὶ Ἀττικῶν ὀνομάτων λόγους πέντε. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο, ὅπερ ἦτο συντεταγμένον κατ' ἀλφαβητικὴν σειράν, ἐπαινεῖ ὁ Φώτιος θεωρῶν τοῦτο χρήσιμον[3]. Ὑπὸ δὲ Τηλέφου τοῦ Περγαμηνοῦ συνετάχθη διατριβὴ Περὶ συντάξεως λόγου Ἀττικοῦ. Ἐν τοῖς σπουδαιοτέροις Ἀττικισταῖς τάσσεται Φρύνιχος ὁ Βιθυνὸς ἢ Ἀράβιος ὅστις ζῶν ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου ἔγραψεν Ἐκλογὴν Ἀττικῶν ῥημάτων καὶ ὀνομάτων καὶ Σοφιστικῆς παρασκευῆς λόγους λϛ[4]. Ὡς πρότυπα τῆς Ἀτθίδος ὁ Φρύνιχος ἐθεώρει τὸν Πλάτωνα, τὸν Δημοσθένη καὶ Αἰσχίνην τὸν Σωκρατικόν. Ὁ Φώτιος συνίστησι τὸ σύγ-

---

[1]) Τὸ σύγγραμμα τοῦτο Σωκράτης ὁ γράψας ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν ὀνομάζει Ἀττικιστὴν ἐν βιβλ. III κεφ 7 [2]) Ἀθήν. XI, 494 E. [3]) Ἐν βιβλ. 152 “Χρησιμώτατος δ' ὁ πόνος οὗτος τοῖς τε ἀττικίζειν ἔχουσι φροντίδα καὶ τοῖς τῶν Ἀττικῶν συγγράμμασιν ἐνομιλεῖν προαιρουμένοις. Ὅσαι τε γὰρ ἐπιχωριάζουσι λέξεις τοῖς Ἀθηναίοις περί τε τὰς ἑορτὰς καὶ τὰς δίκας ἐντεῦθεν ἔστιν ἐκμαθεῖν..„. [4]) Φώτ. ἐν βιβλ 158 “Ἀνεγνώσθησαν Φρυνίχου Ἀραβίου σοφιστικῆς παρασκευῆς λόγοι λϛ', ἔστι δὲ τὸ βιβλίον λέξεών τε συναγωγὴ καὶ λόγων κομματικῶν, ἐνίων δὲ καὶ εἰς κῶλα παρατεινομένων τῶν χαριέντως τε καὶ καινοπρεπῶς εἰρημένων τε καὶ συντεταγμένων· Πολλὰ δὲ αὐτῶν ἔστι καὶ ἐν τῇ Ἑλλαδίου τῶν λέξεων εὑρεῖν συλλογῇ, ἀλλ' ἐκεῖ μὲν διεσπαρμένα ἐν τῷ πλήθει τῆς συναγωγῆς, ἐνταῦθα δὲ ὁμοῦ τὰ τοιαῦτα συνηγμένα, ἐπεὶ καὶ Φρυνίχῳ μὲν τὰ τοιαῦτα συναγαγεῖν γέγονε σκοπός, Ἑλλάδιος δὲ λέξεις ἀθροίζων ἁπλῶς, καὶ εἴτι τῶν τοιούτων συνέταξε, τῷ κοινῷ λόγῳ τῶν λέξεων καὶ ταῦτα συμπεριειληφὼς ἐναπέθετο„.

γραμμα ὡς χρήσιμον τοῖς θέλουσι νὰ συγγράφωσι καὶ νὰ ῥητορεύωσιν[1]. Ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Ἀττικιστοῦ περιῆλθον εἰς ἡμᾶς εὐτελεῖς ἐπιτομαί[2].

Σύγχρονος τοῦ Φρυνίχου ἦτο ὁ Αἴλιος Μοῖρις, οὗ τὸν βίον ἀγνοοῦμεν. Τὸ ἔργον τούτου ἐν τοῖς χειρογράφοις φέρει τὴν ἐπιγραφὴν Μοίριδος Ἀττικιστοῦ, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Hudson ἐπιγράφεται Μοίριδος Ἀττικιστοῦ λέξεις Ἀττικῶν καὶ Ἑλληνικῶν κατὰ στοιχεῖον. Τὸ λεξικὸν εἶναι μὲν συντεταγμένον ἀλφαβητικῶς, ἀλλ' ὁ συγγραφεὺς προσεῖχε τὸν νοῦν μόνον εἰς τὸ ἀρχικὸν στοιχεῖον. Συνήθως μετὰ τοῦ λεξικοῦ τοῦ Μοίριδος ἐκδίδονται δύο ἀποσπάσματα ὁμοίας ὑποθέσεως τοῦ Ἡρωδιανοῦ ὁ Φιλέταιρος καὶ Ἐκ τοῦ Ἡρωδιανοῦ. Διὰ τί ὠνομάσθη Φιλέταιρος, δὲν εἶναι γνωστόν. Τὸ δεύτερον ἀπόσπασμα ἐλήφθη ἐκ τοῦ μεγάλου συγγράμματος τοῦ μεγάλου φιλολόγου, ὅπερ ἐπιγράφεται Εἰς τὰ ζητούμενα τῶν μερῶν τοῦ λόγου. Πότε ἔζη ὁ Ἀλέξανδρος Οὐαλέριος Ἁρποκρατίων, δὲν εἶναι γνωστόν, οἱ δὲ ποιοῦντες εἰκασίας πολὺ ἀλλήλων διίστανται. Διότι ἄλλοι μὲν ἀναβιβάζουσιν εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου ἢ τοῦ Τιβερίου, ἄλλοι δὲ καταβιβάζουσιν εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Λιβανίου[3]. Πιθανώτερον φαίνεται τὸ πρῶτον· διότι οἱ μεταγενέστεροι συγγραφεῖς, εἰς οὓς γίνεται παραπομπή, παρενεβλήθησαν βραδύτερον. Ὁπωσδήποτε ὁ Ἁρποκρατίων ἔγραψε Λέξεις τῶν δέκα ῥητόρων[4]. Τὸ λεξικὸν τοῦτο εἶναι πολυτιμότατον πρὸς κατανόησιν καὶ κρίσιν τῶν ἀττικῶν ῥητόρων καὶ πρὸς μελέτην τῶν ἐν Ἀθήναις δικαστηρίων. Ὁ ἀναγνώστης τοῦ λεξικοῦ δὲν πρέπει νὰ ὑπολάβῃ, ὅτι ὁ Ἁρποκρατίων συνέταξε τὸ ἔργον αὐτοῦ κατ' ἀλφαβητικὴν σειράν· διότι αὕτη ἐξεδόθη ὑπὸ Blan-

---

[1]) Αὐτόθι. [2]) Τὸν Φρύνιχον μετὰ τοῦ Φιλεταίρου ἐξέδωκεν ὁ Koch ἐν Λειψ. 1830 καὶ ὁ Bekker ἐν Βερολίν. 1833. [3]) Gräfenhan III. 181. [4]) Ἐξεδόθη ὑπὸ Dindorf, Oxon 1853 εἰς δύο τόμους καὶ Imm. Bekker, Berl. 1833.

card κατὰ τὸ 1683. Τοιαῦτα ῥητορικὰ λεξικὰ εἶχον συνταχθῇ καὶ ἄλλα. Ὁ Φώτιος τοὐλάχιστον μνημονεύει τριῶν, ἐξ ὧν τὸ μὲν συνετάχθη ὑπὸ τοῦ Ἰουλιανοῦ[1], τὸ δὲ ὑπὸ Φιλοστράτου τοῦ Τυρίου καὶ τὸ τρίτον ὑπὸ τοῦ Διοδώρου. Φαίνεται, ὅτι ὁ τελευταῖος εἶναι ὁ ἀρχαιότερος τῶν δύο ἄλλων, διότι τὸ λεξικὸν αὐτοῦ δὲν ἦτο οὕτω πλῆρες, ὡς τὸ τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὡς εἰκάζει ὁ Meier[2].

Ὁ δὲ Ἰούλιος Πολυδεύκης ὁ Ναυκρατίτης[3] ἐκ τῆς πατρίδος αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας μεταβὰς ἠκροάσατο τοῦ Ἀδριανοῦ, ὅστις εἶχε τὴν ἕδραν τῆς ῥητορικῆς. Φαίνεται δ', ὅτι ἐνταῦθα ἠσχολήθη καὶ περὶ τὴν γραμματικήν, ὡς δεικνύει τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ. Διὰ τὴν εὔνοιαν τοῦ Κομμόδου ἔλαβεν ἐν Ἀθήναις τὴν ἕδραν τῆς ῥητορικῆς καὶ ἐτελεύτησε τὸ πεντηκοστὸν ὄγδοον ἔτος τῆς ἡλικίας ἄγων. Πλὴν ἄλλων συγγραμμάτων ὁ Πολυδεύκης συνέταξε τὸ μέχρις ἡμῶν περισωθὲν Ὀνομαστικόν, ὅπερ συνίσταται ἐκ δέκα βιβλίων. Πρὸς συγγραφὴν τούτου εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸ Ὀνομαστικὸν τοῦ σοφιστοῦ Γοργίου, ὅπερ ὅμως θεωρεῖ ὀλίγου λόγου ἄξιον[4]. Πρὸς δὲ ἐμελέτησε τὰ λεξικὰ τοῦ Διδύμου, τοῦ Τρύφωνος καὶ τοῦ Παμφίλου[5]. Τὸ Ὀνομαστικὸν δὲν εἶναι συντεταγμένον κατ' ἀλφαβητικὴν σειράν, ἀλλὰ κατὰ κατηγορίας ἐχούσας ὡς βάσιν τὴν ὑπόθεσιν. Ἄρχεται δὲ ἀπὸ τῶν ὀνομάτων τῶν θείων πραγμάτων καὶ προβαίνει εἰς τὰ ἄλλα[6]. Κατ' ἐξοχὴν σπουδαῖα εἶναι τὸ τέταρ-

---

1) Ἐν βιβλ. 150 "Ἀνεγνώσθη λεξικὸν Ἰουλιανοῦ τῶν παρὰ τοῖς δέκα ῥήτορσι λέξεων κατὰ στοιχεῖον. Πολύστιχον δὲ καὶ τοῦτο τὸ βιβλίον, καὶ τῶν τε παρ' Ἀθηναίοις δικῶν ἑρμηνεῦον τὰ ὀνόματα, καὶ εἴ τι καθ' ἱστορίαν ἰδιάζουσαν αὐτοῖς οἱ ῥήτορες παρειλήφασιν ἢ κατά τι πάτριον ἔθος ἀπεχρήσαντο". 2) Fragmentum lexici rhetorici emendatius editum et adnotatione illustratum. Halae 1884, ἐν σελίδ. 69. 3) Σουΐδ ἐν λ. 4) Ὀνομαστ. IX, 1 "Ὀνομαστικόν τι βιβλίον πεποίηται Γοργίᾳ τῷ σοφιστῇ, οὑτωσὶ μὲν ἀκοῦσαι, παιδευτικόν· εἰς δὲ πεῖραν ἐλθεῖν, ὀλίγου λόγου". 5) Christ ἐν σελίδ. 648. 6) Περὶ τὸ τέλος τῆς πρώτης ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Κόμμοδον

τον καὶ τὸ ὄγδοον βιϐλίον, ἐξ ὧν ἐν ἐκείνῳ μὲν ὁ λεξικογράφος πραγματεύεται περὶ ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν μετὰ τοῦ θεάτρου, τῶν προσωπείων καὶ τῶν μουσικῶν ὀργάνων, ἐν τούτῳ δὲ περὶ τῶν Ἀττικῶν δικαστηρίων. Οὕτω τὸ πολύτιμον τοῦτο λεξικὸν δὲν περιέχει μόνον γραμματικὰς παρατηρήσεις ἀναφερομένας εἰς τὰ συνώνυμα, ἀλλὰ θησαυρὸν παντοίων γνώσεων. Φαίνεται δὲ παράδοξον, ὅτι οἱ σύγχρονοι πλὴν τοῦ Φιλοστράτου δὲν μνημονεύουσι τοῦ Ὀνομαστικοῦ. Οἱ νεώτεροι ὅμως, ἐν οἷς προεξάρχει ὁ Hemsterhuis[1], *μετὰ πολλοῦ ἐπαίνου ἀποφαίνονται ὑπὲρ τοῦ Ναυκρατίτου, ὅστις ἐν τοῖς μάλιστα συνεϐάλετο πρὸς κατάληψιν τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος. Οὐχὶ πολὺ διάφορον πρὸς τὸ Ὀνομαστικὸν φαίνεται τὸ Ὠκυτόκιον Τηλέφου τοῦ Περγαμηνοῦ, ὅπερ ἦτο συλλογὴ ἐπιθέτων χρησιμεύουσα ἐν τοῖς ῥητορικοῖς γυμνάσμασιν*[2]. *Τὸ Ὠκυτόκιον λοιπὸν ἦτο παραπλήσιον πρὸς τὸ παρὰ τοῖς νεωτέροις* Gradus ad Parnassum, *ὅπερ διευκολύνει τὴν δυστοκίαν τῆς Μούσης τῶν ἀφυῶν ποιητῶν.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛϚʹ.

ΠΕΡΙ ΠΑΡΟΙΜΙΟΓΡΑΦΩΝ ΚΑΙ ΜΥΘΟΓΡΑΦΩΝ ΑΠΟ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ ΜΕΧΡΙ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Πάντες οἱ λαοὶ ἔχουσι παροιμίας, κατ' ἐξοχὴν δ' ὁ Ἑλληνικός. Ὡς οἱ μῦθοι, οὕτω καὶ αἱ παροιμίαι δεικνύουσι τὴν δια-

---

(ἑκάστου βιβλίου προτάσσει ἐπιστολὴν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα) «Ποιήσομαι δὲ τὴν ἀρχήν, ἀφ' ὧν μάλιστα προσήκει τοὺς εὐσεβεῖς ἀπὸ τῶν θεῶν, τὰ δὲ ἄλλα, ὡς ἂν ἕκαστον ἐπέλθοι, τάξομεν». Παράβαλλ. Gräfenhan III, 167.

1) *Ἐν τῇ ἐκδόσει αὐτοῦ.* 2) *Σουΐδ. ἐν λ. Τήλεφος «Ὠκυτόκιον. ἔστι δὲ συναγωγὴ ἐπιθέτων εἰς τὸ αὐτὸ πρᾶγμα ἁρμοζόντων πρὸς ἕτοιμον εὐπορίαν φράσεως βιβλία εʹ»*

νοητικὴν τῶν λαῶν ποιότητα ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῶν ἐμφανίσει. Διότι αὗται εἶναι ἡ φιλοσοφία τοῦ λαοῦ. Τὴν σπουδαιότητα τούτων ἐν τοῖς πρώτοις κατιδὼν ὁ Ἀριστοτέλης ἐποίησε συναγωγὴν παροιμιῶν, δι' ἣν Κηφισόδωρος ὁ Ἰσοκράτους μαθητὴς ἐπετίμα τὸν φιλόσοφον ὡς μὴ ποιήσαντα ἄξιόν τι λόγου[1]. *Ἀλλ' ἡ κρίσις τοῦ ῥήτορος δὲν εἶναι ὀρθή. Τῷ παραδείγματι τοῦ μεγάλου φιλοσόφου ἠκολούθησαν ὁ περιπατητικὸς Κλέαρχος καὶ ὁ στωϊκὸς Χρύσιππος, Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος, Ἀριστείδης ὁ Μιλήσιος καὶ ἄλλοι. Κατ' ἐξοχὴν ἐν τοῖς χρόνοις τῶν σοφιστῶν ἐτιμῶντο αἱ τοιαῦται συλλογαί, ὡς φαίνεται τοῦτο παρὰ τῷ Λουκιανῷ*[2].

Πληρεστέρα συλλογὴ παροιμιῶν εἶναι ἡ τοῦ Ζηνοβίου, ὅστις ἔζη ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ Ἀδριανοῦ (117—138 μ. Χ.)[3]. *Οὗτος μετέφρασε τὸν Σαλούστιον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ ἔγραψε Γενεθλιακὸν εἰς Ἀδριανὸν Καίσαρα. Φαίνεται δ', ὅτι ἡ συλλογὴ δὲν ἦτο ἔργον τοῦ Ζηνοβίου, διότι ὑπὸ τοῦ Σουΐδου λέγεται Ἐπιτομὴ τῶν παροιμιῶν Διδύμου τοῦ Ταρραίου ἐν βιβλίοις γ'. Κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα αἱ παροιμίαι τοῦ Ζηνοβίου συνηνώθησαν μετ' ἄλλων δύο συλλογῶν καὶ κατετάχθησαν ἀλφαβητικῶς πρὸς εὐχερῆ χρῆσιν τῶν σχολείων*[4]. *Βραδύτερον κατὰ πρότασιν τοῦ Ἐράσμου κατελείφθη ἡ εἰς βιβλία διαίρεσις καὶ αἱ παροιμίαι διῃρέθησαν καθ' ἑκατοντάδας. Τοιαύτην διαίρεσιν ἔχουσιν αἱ ἀρχαιότεραι ἐκδόσεις*[5]. *Ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς ὅμως χρόνοις οἱ κριτικοὶ ἐπανήγαγον τὰς παροιμίας εἰς τὰ ἀρχικὰ αὐτῶν στοιχεῖα. Τὸ πρῶτον μέρος ἀποτελοῦσι τὰ τρία βιβλία τοῦ Ζηνοβίου, τὸ δεύτερον φέρει μὲν τὴν ἐπιγρα-*

---

[1]) *Ἀθήν.* II, 60 e. [2]) Jacobitz *ἐν τῇ ἐκδόσ. τοῦ Λουκιαν. τόμ.* IV *ἐν σελίδ.* 328. [3]) *Ἀσώπ. ἐν σελίδ.* 777. [4]) Crusius, Analecta critica ad paroem graec Lips. 1883 *καὶ* Jungblut, De paroemiogr. 8, graec. Nallae 1882. [5]) *Τοιαύτην διαίρεσιν ἔχει ἡ τοῦ* Leutsch et Schneidewin Gott. 1839.

φὴν Πλουτάρχου παροιμίαι, αἷς Ἀλεξανδρεῖς ἐχρῶντο, ἀλλ' ἀνήκει τῷ γραμματικῷ Σελεύκῳ, καὶ τὸ τρίτον, ὅπερ εἶναι κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν τεταγμένον, παρήχθη ἔκ τινος λεξικοῦ παροιμιῶν ἀνωνύμου ῥήτορος[1].

Οἱ γραμματικοὶ ἠσχολοῦντο περὶ τὴν συναγωγὴν οὐ μόνον τῶν παροιμιῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν μύθων[2], οἵτινες ἐχρησίμευον οὐ μόνον τοῖς ῥήτορσι καὶ τοῖς σοφισταῖς ὡς βάσις τῶν προγυμνασμάτων καὶ τῶν ἠθοποιιῶν, ἀλλὰ καὶ τοῖς μαθηταῖς τοῦ σχολείου[3]. Ἴσως τῇ ἡγουμένῃ περιόδῳ ἀνήκει Ἀσκληπιάδης ὁ Μενδαῖος ὁ γράψας Πραγματείαν περιέχουσαν τῶν θεολογιῶν ἁπασῶν τὴν συμφωνίαν. Μέχρις ἡμῶν διετηρήθη ἡ Βιβλιοθήκη[4] Ἀπολλοδώρου τοῦ Ἀθηναίου, ἥτις ἦτο προωρισμένη πρὸς χρῆσιν τῶν σχολείων. Ἡ Βιβλιοθήκη διαιρεῖται εἰς τρία βιβλία, ἐξ ὧν τὸ μὲν πρῶτον περιέχει τὰ τῆς Θεογονίας καὶ Κοσμογονίας καὶ τοὺς μύθους τῶν Αἰολικῶν φυλῶν, τὸ δὲ δεύτερον τὰ τοῦ Ἰνάχου καὶ τοῦ Περσέως μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Αἰπύτου καὶ τὸ τρίτον τὰ τοῦ Ἀγήνορος, τὰ τῶν Θηβῶν, τὰ τῶν Ἀρκάδων καὶ μετὰ πολλὰ ἄλλα καταλήγει εἰς τὰ τοῦ Θησέως[5]. Τὸ σύγγραμμα ὅμως ἔπαθε πολλοὺς ἀκρωτηριασμούς. Ὁ συγγραφεὺς εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸν Ἀκουσίλαον, τὸν Φερεκύδην, τὸν Ἀσκληπιάδην, τὸν Διονύσιον καὶ ἄλλους[6]. Κατ' ἐξοχὴν ὁ Ἀπολλόδωρος ἤντλησεν ἐκ τοῦ καλουμένου ἐπικοῦ κύκλου[7]. Ἡ γλῶσσα τοῦ συγγραφέως εἶναι ἁπλῆ, ἐνίοτε δὲ διὰ τὴν βραχυλογίαν σκοτεινή. Ὁπωσδήποτε τὸ βιβλιάριον εἶναι πολύτιμον

---

1) Christ ἐν σελίδ. 645. 2) Τοὺς Μυθογράφους ἐξέδωκεν ὁ μακαρίτης διδάσκαλός μου Westermann Braunschweig 1843. 3) Gräfenhan III, 366. 4) Ταύτην ἐξέδωκεν ὁ Westermann ἐν τοῖς Μυθογράφοις 1-123. Παράβαλλ. Robert, De Apollodori bibliotheca, Berl. 1873. 5) Ὅρα Δόναλδσ. ἐν τῇ μεταφράσ. Βαλέττα I, 488. 6) Christ ἐν σελίδ. 646. 7) Welcker, Der episch. Cycl. I, 92.

πρὸς περιληπτικὴν ἐπισκόπησιν τῶν ἀρχαίων μύθων, ὡς καὶ ὁ συντάξας τὸ παρὰ Φωτίῳ ἐπίγραμμα λέγει[1]. *Ἐν τοῖς χειρογράφοις καὶ ὑπὸ τοῦ μνημονευθέντος πατριάρχου ἡ Βιβλιοθήκη ἀποδίδεται τῷ Ἀπολλοδώρῳ, ἀλλ' ἐν τούτῳ μνημονεύονται τὰ Χρονικὰ τοῦ Κάστορος*[2], *ὅστις ἔζη ἐπὶ τοῦ Πομπηΐου. Διὰ τοῦτο τινὲς εἰκάζουσιν, ὅτι ἡ Βιβλιοθήκη δὲν εἶναι ἔργον τοῦ Ἀπολλοδώρου, ἀλλ' ἐπιτομὴ τῶν γνησίων συγγραμμάτων τούτου, κατ' ἐξοχὴν ἐκ τοῦ περιεκτικοῦ συγγράμματος Περὶ θεῶν*[3]. *Ὑποτίθεται δ', ὅτι ἡ ἐπιτομὴ ἐγένετο ἐπὶ Ἀδριανοῦ ἢ ἐπὶ Ἀλεξάνδρου Σεουήρου.*

Ἐπὶ Ἀντωνίνων ἔζη ὁ Ἀντώνιος Λιβεράλης, ὅστις συνέταξε συλλογὴν μυθολογικῶν διηγήσεων, ἣν ἐπέγραψε Μεταμορφώσεων συναγωγήν[4]. *Ὁ συγγραφεὺς εἶχεν ὑπ' ὄψει τὰ Ἑτεροιούμενα τοῦ Νικάνδρου καὶ τὴν Ὀρνιθολογίαν τοῦ Βοίου. Παραπέμπει δὲ εἰς τὰς Μεταμορφώσεις τοῦ Διδυμάρχου*[5] *καὶ εἰς τὰς Ἀλλοιώσεις τοῦ Ἀντιγόνου*[6].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΖ΄.

ΠΕΡΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ ΑΠΟ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΕΧΡΙΣ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ ἡ ἀνάγνωσις τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων περιωρίσθη ἐν στενῷ κύκλῳ. Ἐκ μὲν τῶν δια-

---

1) *Ἐν βιβλ.* 186 *ἐν τέλει·*

Αἰῶνος σπείρημα ἀφυσσάμενος ἀπ' ἐμεῖο
παιδείης, μύθους γνῶθι παλαιγενέας·
μηδ' ἐς Ὁμηρείην σελίδ' ἔμβλεπε, μηδ' ἀλεγείην,
μὴ τραγικὴν Μοῦσαν, μηδὲ μελογραφίην,
μὴ κυκλίων ζήτει πολύθρουν στίχον· εἰς ἐμὲ δ' ἀθρῶν
εὑρήσεις ἐν ἐμοὶ πάνθ' ὅσα κόσμος ἔχει.

2) *Ἐν βιβλ.* II, 3, 1. 3) Clavier *ἐν τῇ ἐκδόσ.* 1805. 4) *Ὅρα παρὰ* Westermann Mythographi *ἐν σελ.* 200-238. *Παράβαλλ. καὶ* Eug. Oder, De Antonio Liberali, Bonn. Diss. 1886. 5) *Ἐν κεφ.* 23. 6) *Αὐτόθι.*

λόγων τοῦ Πλάτωνος σχεδὸν μόνον τρεῖς ἀνεγινώσκοντο, ὁ Γοργίας, ὁ Ἀλκιβιάδης καὶ ὁ Φαῖδρος, ἐκ δὲ τῶν τραγικῶν μόνον ὀλίγα δράματα τῶν τριῶν κορυφαίων. Οἱ ἀρχαιότεροι γραμματικοὶ δὲν ἀνεγινώσκοντο ἀκέραιοι, ἀλλ' ἐν ἐπιτομαῖς. Τὰ παλαιὰ σχόλια ἐπετέμνοντο ἢ ἐξεδίδοντο μετὰ ἐλαχίστων προσθηκῶν. Οὕτω τὰ τοῦ Σοφοκλέους σχόλια ἐξέδωκεν ὁ Σαλούστιος[1], *τὰ τοῦ Εὐριπίδου ὁ Διονύσιος, τὰ τοῦ Θεοκρίτου ὁ Ἐρατοσθένης καὶ τὰ τοῦ Δημοσθένους ὁ Οὐλπιανός. Σπουδαιότερα ἦσαν τὰ λεξικὰ τὰ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην συνταχθέντα καὶ αἱ Χρηστομάθειαι.*

Ἀμμώνιος ὁ Ἀλεξανδρεὺς διὰ τὴν καταδίωξιν τῶν ἐθνικῶν (κατὰ τὸ 389) κατέφυγεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα ἐγένετο διδάσκαλος Σωκράτους τοῦ γράψαντος ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν[2]. *Τούτῳ ἀποδίδεται τὸ συνωνυμικὸν λεξικόν, ὅπερ ἐπιγράφεται Περὶ ὁμοίων καὶ διαφόρων λέξεων. Σημειωτέον δ' ὅμως, ὅτι ἐκ τινων τεκμηρίων ὑπάρχουσιν οἱ νομίζοντες, ὅτι τὸ λεξικὸν συνέταξεν ὁ Ἑρέννιος Φίλων, ὁ δ' Ἀμμώνιος εἶναι μόνον διασκευαστὴς αὐτοῦ*[3].

Ὁ δὲ Ὠρίων ὁ ἐκ Θηβῶν τῆς Αἰγύπτου καταγόμενος[4], *ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸ μέσον τοῦ πέμπτου αἰῶνος μ. Χ. διδάξας καὶ ἐν Καισαρείᾳ συνήθως μένων ἔγραψε καὶ ἄλλα μὲν συγγράμματα, ὡς Συναγωγὴν γνωμῶν, ἣν ἀνέθετο τῇ αὐτοκρατείρᾳ Εὐδοκίᾳ, καὶ δὴ Περὶ ἐτυμολογίας. Τοῦ ἐτυμολογικοῦ τούτου λεξικοῦ διεσώθησαν μόνον λείψανα. Ὁ τοῦτο συντάξας εἶχεν ὑπ' ὄψει τὰς ἐτυμολογικὰς ἐρεύνας πολλῶν ἀρχαιοτέρων, ὡς τοῦ Ἀπολλοδώρου, Ἡρακλείδου τοῦ Ποντικοῦ, τοῦ Ἡρωδιανοῦ τοῦ Ὥρου καὶ ἄλλων. Ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις ὁ Ὦρος οὗτος συγχέεται πρὸς τὸν ἡμέτερον*

---

1) *Ἦτο μαθητὴς τοῦ Ἰαμβλίχου καὶ Πυθαγόρειος. Παράβαλλ.* Christ *ἐν σελίδ.* 698. 2) *Σωκράτ. ἐν ἐκκλησ. ἱστορ.* V, 16. 3) *Ὅρα* Kopp, De Ammonii aliorum distinctionibus synonymis, Königsberg 1883. Christ *ἐν σελίδ.* 700. 4) *Σουΐδ. ἐν λ.*

Ὠρίωνα, ἀλλ' εἶναι διάφορα πρόσωπα[1]. *Ὁ Ὦρος λέγεται Ἀλεξανδρεύς, ἀλλὰ θεωρεῖται Μιλήσιος γράψας Λύσεις προτάσεων τῶν Ἡρωδιανοῦ, Ὀρθογραφίαν, Ἐθνικὰ*[2] *καὶ ἄλλα. Ὁπωσδήποτε τὸ ἐτυμολογικὸν λεξικὸν τοῦ Ὠρίωνος ἐγένετο βάσις πολλῶν τοιούτων ἔργων συνταχθέντων κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα, ὡς ἔσται λόγος ἐν τοῖς ἔπειτα.*

Πολυτιμότατον λεξικὸν ἔγραψεν Ἡσύχιος ὁ Ἀλεξανδρεύς, ὅστις κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἔζη ἐν τῷ πέμπτῳ αἰῶνι μ. Χ. Τοῦτο ἐπιγραφόμενον Λεξικὸν Ἡσυχίου διετηρήθη ἐν ἑνὶ μόνῳ χειρογράφῳ[3]. *Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο εἶναι μεστὸν ἁμαρτημάτων, παρέχει πολλὰ πράγματα τοῖς κριτικοῖς. Τοῦ λεξικοῦ προτάσσεται ἐπιστολὴ πρὸς τὸν φίλον τοῦ συγγραφέως Εὐλόγιον, ᾧ ἀνατίθησι τὸ ἔργον. Ἐν ταύτῃ ὀνομάζει τὰς πηγάς, ἐξ ὧν ἤντλησε πρὸς σύνταξιν τοῦ λεξικοῦ*[4]. *Κατ' ἐξοχὴν ὡς βάσις αὐτοῦ ἐχρησίμευσεν ἡ συλλογὴ τοῦ Διογενιανοῦ ἢ Διογενειανοῦ, ἣν εἶχεν ἐπιγράψει Περιεργοπένητας, δηλ. λεξικὸν χρήσιμον τοῖς περιέργοις πένησι μαθηταῖς*[5]. *Εἶναι δὲ ζήτημα, ἂν ἡ συλλογὴ τοῦ Διογενιανοῦ ἦτο αὐτοτελὲς ἔργον ἢ ἐπιτομὴ τοῦ συγγράμματος τοῦ Παμφίλου, περὶ οὗ εἴρηται ἐν τοῖς ἔμπροσθεν. Ὁ Ἡσύχιος θεωρεῖται ἐθνικὸς καὶ ὅμως πολλαὶ προσθῆκαι ἐλήφθησαν ἐκ τῆς Ἁγίας γραφῆς. Τοῦτο ἐξηγεῖται ἐκ τῆς ὑποθέσεως, ὅτι τὸ λεξικὸν ἔπαθε πολλὰς μεταβολὰς ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις ὑπὸ Χριστιανοῦ γραμματικοῦ. Μεγάλην ἀξίαν ἔχει τὸ λεξικὸν τοῦ Ἡσυχίου διὰ τὰς ἐν αὐτῷ διατηρηθείσας*

---

1) *Ὅρα* Ritschl, Opuscula I, 582-673. Christ *ἐν σελίδ.* 701. 2) *Ὅρα Σουΐδ. ἐν λ.* 3) Nicolai II, 397. 4) *Ἐν ἀρχῇ τοῦ λεξικοῦ «Οὐ γὰρ ὀκνήσω μετὰ παρρησίας εἰπεῖν, ὅτι τῶν Ἀριστάρχου καὶ Ἀπίωνος καὶ Ἡλιοδώρου λέξεων εὐπορήσας, καὶ τὰ βιβλία προσθεὶς Διογενιανοῦ, ὃ πρῶτον καὶ μέγιστον ὑπάρχει πλεονέκτημα, ταῦτα δ' αὐτὸς ἰδίᾳ χειρὶ γράφων ἐγώ, μετὰ πάσης ὀρθότητος καὶ ἀκριβεστάτης γραφῆς...». Παράβαλλ.* Hugo Weber, De Hesychii ad Eulogium epistola, Weimar 1865. 5) *Ὅρα Ἀσώπ ἐν σελίδ.* 163 *καὶ* Untersuchungen über das Lexikon des Hesychius, Phil. Suppl. III, 449-625.

γραφὰς τῶν ἀρχαίων ποιητῶν καὶ διὰ τὰς γλώσσας, αἵτινες πολὺ συμβάλλονται πρὸς μελέτην τῶν ἑλληνικῶν διαλέκτων.

Ἐπειδὴ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην οἱ ἀναγνῶσται δὲν εἶχον τὴν μακροθυμίαν, ὅπως ἀναγινώσκωσι πολυτίμους συγγραφάς, ἐνόμιζον ἱκανὴν τὴν ἀνάγνωσιν Ἐκλογῶν, Ἀνθολογίων καὶ Χρηστομαθειῶν. Διογένης ὁ Λαέρτιος[1] *ἔν τινι Χειρογράφῳ τοῦ Πλάτωνος εὗρε τὸ σημεῖον ·Χ· περιεστιγμένον. Τοῦτο δηλοῖ τὸ χρηστὸν ἢ χρήσιμον καὶ ὁ ἀναγνώστης εἶχε σημειώσει αὐτό, ὅπως παραλάβῃ τὸ οὕτω σεσημειωμένον χωρίον πρὸς σύνταξιν Χρηστομαθείας. Τοιαύτην εἶχε συντάξει ὁ Πρόκλος, περὶ οὗ ὑπάρχει ἀμφισβήτησις. Πρότερον ἐπιστεύετο, ὅτι ὁ ἡμέτερος εἶναι ὁ αὐτὸς τῷ Νεοπλατωνικῷ Πρόκλῳ*[2]. *Καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς καὶ ὁ Σουΐδας ταὐτίζουσι τοὺς δύο τούτους Πρόκλους, ὅπερ καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ποιεῖ καὶ ὁ διαπρεπὴς καθηγητὴς Wilamowitz*[3]. *Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Welcker*[4] *ὑπάρχουσι πολλοὶ οἱ ἀμφιβάλλοντες περὶ τῆς ταὐτότητος. Ἐκ τῶν δύο πρώτων βιβλίων του πολυτίμου τούτου συγγράμματος διετηρήθησαν ἐκλογαὶ παρὰ Φωτίῳ*[5], *ἐν οἷς πραγματεύεται ὁ συγγραφεὺς περὶ τῶν διαφόρων εἰδῶν τοῦ λόγου, περὶ τοῦ ἔπους, περὶ τῆς ἐλεγείας, περὶ τοῦ ἰάμβου καὶ περὶ τῶν διαφόρων εἰδῶν τῆς μελικῆς ποιήσεως.*

Ἐνταῦθα ἀνήκουσι καὶ αἱ Ἐκλογαὶ διάφοροι Σωπάτρου τοῦ σοφιστοῦ, ὅστις κατήγετο ἐξ Ἀπαμείας ἢ Ἀλεξανδρείας. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο συνίστατο ἐκ δώδεκα βιβλίων, ἅπερ ὁ συλλογεὺς συνέταξεν ἐκ πολλῶν συγγραμμάτων ἀντλήσας τὴν ὕλην. Περίληψιν τοῦ συγγράμματος διέσωσεν ἡμῖν ὁ Φώτιος[6]. *Ἤρχετο δ' ὁ συγγραφεὺς ἐκ θεῶν λαβὼν ὑπ' ὄψει*

---

[1]) *Ἐν βιβλ.* III, 65 „*·Χ· περιεστιγμένον πρὸς τὰς ἐκλογὰς καὶ καλλιγραφίας*". *Παράβαλλ.* Christ *ἐν σελίδ.* 705. [2]) *Ὅρα ἐν σελίδ.* 724 *τῶν ἔμπροσθεν.* [3]) *Ἐν* Phil. Untersuchung. VII, 330. [4]) Der epische Cyclus I, *ἐν ἀρχῇ.* [5]) *Ἐν Βιβλ.* 239 [6]) *Αὐτόθι* 161.

κατ' ἐξοχὴν Ἀπολλοδώρου τοῦ Ἀθηναίου τὸ Περὶ θεῶν σύγγραμμα. Ἐν τοῖς ἑπομένοις βιβλίοις ἐπραγματεύετο ὁ Σώπατρος τὰ τῆς μουσικῆς καὶ θεατρικῆς ἱστορίας. Ὁ δὲ Ἑλλάδιος, ὅστις θεωρεῖται διάφορος τοῦ λεξικογράφου, ἔγραψε Χρηστομάθειαν συνισταμένην ἐκ τεσσάρων βιβλίων. Ταύτης ἐπιτομὴν διετήρησεν ἡμῖν ὁ Φώτιος[1].

Ἰωάννης δ' ὁ Στοβαῖος ἔσχε τὸ ἐπίθετο ἐκ Στόβων, ἥτις ἦτο πόλις τῆς Μακεδονίας[2]. Περὶ τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἔζη, οὐδὲν γινώσκεται. Εἰκάζουσι δ' ὅμως, ὅτι ἦτο σύγχρονος τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Φαίνεται παράδοξον, ὅτι, ἐν ᾧ ὀνομάζεται Ἰωάννης, εἶναι ἐθνικός. Ἴσως τὸ ὄνομα εἶχε δοθῇ ὑπὸ τῶν γονέων τοῦ συλλογέως[3]. Ὁ Στοβαῖος συνέταξεν Ἀνθολόγιον συνιστάμενον ἐκ τεσσάρων βιβλίων, ἅπερ ἦσαν διῃρημένα εἰς δύο τεύχη. Ἡ διαίρεσις αὕτη συνεβάλετο, ἵνα κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἡ συλλογὴ θεωρηθῇ ὡς δύο συγγράμματα, ὧν τὸ μὲν ὠνομάσθη Ἐκλογαί, τὸ δὲ Ἀνθολόγιον[4]. Ὁ τοιοῦτος ὅμως χωρισμὸς εἶναι αὐθαίρετος. Τὸ Ἀνθολόγιον ὁ Στοβαῖος συνέταξε χάριν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Σεπτιμίου, ὡς λέγει ὁ Φώτιος[5]. Πρὸς σύνταξιν δ' αὐτοῦ εἶχεν ὑπ' ὄψει πλείονας τῶν πεντακοσίων ποιητῶν καὶ καταλογάδην γραψάντων. Τῇ ἀληθείᾳ διεγείρει τὸν θαυμασμὸν ἡ πολυαναγνωσία τοῦ ἀνδρός, ἀλλ' εἰκάζεται, ὅτι πολλὰ ἔλαβεν ἐξ ἀρχαιοτέρων συλλογῶν. Ὁπωσ-

---

[1]) Αὐτόθι 279. Παράβαλλ. Christ ἐν σελίδ 707. [2]) Nicolai III, 309. [3]) Δόναλδ. II, 434. [4]) Christ ἐν σελίδ, 707. [5]) Ἐν βιβλ. 167. „Ἀνεγνώσθη Ἰωάννου Στοβαίου ἐκλογῶν, ἀποφθεγμάτων, ὑποθηκῶν, βιβλία τέσσαρα ἐν τεύχεσι δυσί. Προσφωνεῖ δὲ ταῦτα, δι' ὃν καὶ τὴν συνάθροισιν φιλοπονῆσαι λέγει, Σεπτιμίῳ ἰδίῳ υἱῷ. Ἡ δὲ συναγωγὴ αὐτῷ ἔκ τε ποιητῶν καὶ ῥητόρων καὶ τῶν κατὰ τὰς πολιτείας λαμπρῶς βεβιωκότων ἐγένετο, ὧν (ὡς καὶ αὐτός φησι) τῶν μὲν τὰς ἐκλογὰς τῶν δὲ τὰ ἀποφθέγματα καί τινων ὑποθήκας συλλεξάμενος, ἐπὶ τῷ ῥυθμίσαι καὶ βελτιῶσαι τῷ παιδὶ τὴν φύσιν, ἀμαυρότερον ἔχουσαν πρὸς τὴν τῶν ἀναγνωσμάτων μνήμην, στείλειεν„.

δήποτε τὸ Ἀνθολόγιον εἶναι πολύτιμον, διότι διετήρησεν ἡμῖν πλεῖστα ἀποσπάσματα ἀπολεσθέντων συγγραφέων. Ἀλλ' εἶναι λυπηρόν, ὅτι τὸ σύγγραμμα δὲν περιῆλθεν ἡμῖν ἀκέραιον οὐδ' ἀλύμαντον. Οὕτω τὰ δύο πρῶτα βιβλία παρεδόθησαν ἠκρωτηριασμένα καὶ δὴ λείπει ἡ εἰσαγωγή, ἐν ᾗ κατὰ τὸν Φώτιον ὑπῆρχεν ἔπαινος τῆς φιλοσοφίας καὶ ἱστορικὸν δοκίμιον περὶ τῶν φιλοσοφικῶν αἱρέσεων. Ἐνταῦθα ὑπῆρχον καὶ γνῶμαι τῶν φιλοσόφων περὶ γεωμετρίας καὶ μουσικῆς καὶ ἀριθμητικῆς. Πρὸς δὲ παρετηρήθη, ὅτι, ἐν ᾧ κατὰ τὸν Φώτιον [1] τὸ μὲν τρίτον βιβλίον περιεῖχε 42 κεφάλαια, τὸ δὲ τέταρτον 58, νῦν τὰ δύο ὁμοῦ περιλαμβάνουσιν 126. Εἰκάζεται, ὅτι ταῦτα ἐπολλαπλασιάσθησαν δι' ὑποδιαιρέσεως [2].

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐγένοντο καὶ ἄλλαι συναγωγαί, ὡς τὰ Ἀποφθέγματα βασιλέων καὶ στρατηγῶν, ἅτινα φέρονται ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Πλουτάρχου. Κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα ὁ γραμματικὸς Ὡρίων χάριν τῆς αὐτοκρατείρας Εὐδοκίας συνέταξεν Ἀνθολόγιον γνωμῶν [3]. Περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἐγένετο καὶ ἡ συλλογὴ τῶν Ἀστείων [4], ἥτις ἀποδίδεται τῷ Ἱεροκλεῖ καὶ Φιλαγρίῳ. Ὁ Ἱεροκλῆς οὗτος εἶναι γραμματικὸς καὶ διάφορος τοῦ φιλοσόφου, οὗ τὴν φιλοσοφίαν ὁ ἡμέτερος Κοραῆς ὠνόμασεν ὑποχονδριακήν [5].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΗ'.

ΠΕΡΙ ΠΟΛΥΪΣΤΟΡΩΝ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑΣΤΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ.

Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ διέπρεψαν μεγάλοι κριτικοί, γραμματι-

---

[1]) *Αὐτόθι.* [2]) *Ἀρίστη ἔκδοσις εἶναι ἡ τοῦ* C. Wachsmuth *καὶ* O. Hense, Berol. 1884. [3]) *Εὕρηται ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Στοβαίου ὑπὸ* Meineke IV, 249-66. [4]) *Ἐξεδόθησαν ὑπὸ* Boissonade, Paris 1848 *καὶ ὑπὸ* Eberhard, Berol. 1869. [5]) *Ὅρα Δ. Θερειαν. Ἀδαμ. Κορ.* II, 177.

κοὶ καὶ ἑρμηνευταί, οἷος Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος καὶ Ἀρίσταρχος ὁ Σαμόθρᾳξ, ἀλλὰ καὶ οἱ Πτολεμαῖοι ἦσαν φιλόμουσοι καὶ πλούσιαι βιβλιοθῆκαι τὰς φιλολογικὰς μελέτας διηυκόλυνον. Ἀλλ' ἐν Βυζαντίῳ οἱ φιλολογικοὶ ὅροι ἦσαν δυσμενέστεροι καὶ τὰ πλεῖστα συγγράμματα ἢ ἐκάησαν ἢ ὑπὸ σητῶν ἐφθάρησαν. Ἀπὸ τοῦ ἐννάτου ἤδη αἰῶνος μ. Χ. ἐν πολλοῖς εἴδεσι τῶν γραμμάτων οἱ Βυζαντινοὶ ὀλίγον πλείονα ἡμῶν ἐκ τῶν συγγραμμάτων τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος εἶχον. Ἀπὸ δὲ τοῦ δεκάτου αἰῶνος αἱ ἐγκυκλοπαιδεῖαι Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου συνεβάλοντο πρὸς φθορὰν πολλῶν ἱστορικῶν, οἵτινες δὲν ἀνεγινώσκοντο ἐν τῷ πρωτοτύπῳ· διότι τούτους ἀντικατέστησαν τὰ ἀποσπάσματα τῶν ἐγκυκλοπαιδειῶν. Κατ' ἐξοχὴν ἐν τῇ ἁλώσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων τῇ γενομένῃ τῷ 1204 πολλὰ πολύτιμα συγγράμματα ἐξηφανίσθησαν, ὑπολογίζεται δ', ὅτι ἡ φθορὰ ἦτο μείζων ἢ ἐπὶ τῆς ἁλώσεως τῶν Τούρκων[1]. Διότι τότε ἤρξαντο οἱ μὲν Ἕλληνες θεωροῦντες τὰ χειρόγραφα ὡς πολύτιμα κειμήλια, οἱ δὲ Τοῦρκοι ἀντὶ χρημάτων ταῦτα πωλοῦντες[2]. Ἐφ' ὅσον τὰ Ἑλληνικὰ συγγράμματα ἠλαττοῦντο, ἐπὶ τοσοῦτον οἱ πυρσοὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐσβέννυντο καὶ βαθὺ σκότος ἐπὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους διεσκεδάννυτο. Κατ' ἐξοχὴν ὁ ἕβδομος καὶ ὁ ὄγδοος αἰὼν εἶναι οἱ ζοφερώτατοι.

Διὰ τοῦτο διεγείρει τὴν ἔκπληξιν πάντων ἡ ἐμφάνισις τοῦ πατριάρχου Φωτίου, *ὅστις γεννηθεὶς κατὰ τὴν πάροδον τοῦ βαρβαρικοῦ σκότους παρεσκεύασε τὸ φῶς τῆς ἀναγεννήσεως. Ὁ σοφὸς ἀνὴρ ἀνῆκεν εἰς ἐπιφανῆ οἶκον, διότι ἦτο ἀνε-*

---

[1]) *Ὅρα* Krumbacher *ἐν σελίδ* 219. [2]) *Δούκας ἐν κεφ.* 42 *«Τὰς δὲ βίβλους ἁπάσας, ὑπὲρ ἀριθμὸν ὑπερβαινούσας, ταῖς ἁμάξαις φορτηγώσαντες ἁπανταχοῦ ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ δύσει διέσπειραν, δι' ἑνὸς νομίσματος δέκα βίβλοι ἐπιπράσκοντο, Ἀριστοτελικοί, Πλατωνικοί, θεολογικοὶ καὶ ἄλλο πᾶν εἶδος βίβλου· εὐαγγέλια μετὰ κόσμου παντοίου ὑπὲρ μέτρον, ἀνασπῶντες τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον, ἄλλ' ἐπώλουν, ἄλλ' ἔρριπτον».*

ψιὸς τοῦ πατριάρχου Ταρασίου, συγγενὴς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου καὶ υἱὸς τοῦ σπαθαρίου Σεργίου[1]. Γεννηθεὶς κατὰ τὸ 820 μ.Χ. ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔτυχεν ἐπιμεμελημένης ἀνατροφῆς καὶ παιδείας, εἰ καὶ οὐδὲν περὶ τῶν διδασκάλων αὐτοῦ ἀκούομεν. Ὁ πατὴρ ἀπώλεσε μὲν καὶ ἀξιώματα καὶ μέγα μέρος τῆς περιουσίας κατὰ τὰς ἔριδας τῶν εἰκονομάχων, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐκώλυσε τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ νέου, ὅστις διεκρίνετο κατὰ τὴν ἔξοχον εὐφυΐαν. Διὰ τὰς ἀρετὰς ταύτας ἐγένετο πρωτοσπαθάριος καὶ πρωτοασηκρῆτις.

Ὅτε δὲ ὁ πατριάρχης Ἰγνάτιος ὕβρισε τὸν Καίσαρα Βάρδαν καὶ ἐκήρυξεν αὐτὸν ἀνάξιον τῶν ἀχράντων μυστηρίων, καθηρέθη ὑπὸ τοῦ ὑβρισθέντος καὶ ὁ Φώτιος ἄκων ἐξελέγη ἐν ἔτει 857 πατριάρχης, ὅστις τέως οὐδὲν ἐκκλησιαστικὸν ἀξίωμα εἶχεν[2]. Ἀλλ' ἐν ἓξ ἡμέραις ἔλαβε πάντα, ἀπὸ τοῦ μοναχοῦ μέχρι τοῦ πατριάρχου. Τὴν καθαίρεσιν τοῦ Ἰγνατίου καὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Φωτίου ἐκήρυξαν οἱ ἐπίτροποι τοῦ Πάπα. Ἐπειδὴ δ' ὁ Ἰγνάνιος δὲν ἔλαβε τὴν Ἰλλυρίαν, ὡς ἤλπιζε, συνήγαγε σύνοδον πολλῶν ἐπισκόπων τῆς δύσεως καὶ ἀνεθεμάτισε τὸν Φώτιον[3]. Οὗτος δι' ἐγκυκλίου ἐπιστολῆς ἀνήγγειλε τοῖς λαοῖς τῆς Ἀνατολῆς τὰ ἔργα τοῦ Πάπα καὶ ἐπειράθη, ὅπως ἐλέγξῃ

---

1) Τὸν βίον τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρὸς καὶ ἀλλοεθνεῖς καὶ ἡμέτεροι συνέγραψαν, ὡς ὁ I. Hergenröther, Photius, Patriarch von Konstantinopel ἐν τρισὶ τόμοις, Regensburg 1867-69. A. Pichler, Geschichte der Kirchlichen Trennung zwischen Orient und Occident, ἐν δυσὶ τόμοις, München 1864-65. Σοφοκλῆς Κ. Οἰκονόμος ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν Ἀμφιλοχίων, Ἀθήνησι 1858. Ἠλίας Ταντταλίδης ἐν τοῖς Παπιστικοῖς ἐλέγχοις (ἐν Κωνστ 1864). Περὶ Φωτίου ἐπραγματεύθη καὶ ὁ μακαρίτης φίλος μου Δημητρακόπουλος, ἐν τῇ συγγραφῇ Ἱστορία τοῦ σχίσματος τῆς Λατινικῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς ὀρθοδόξου Ἑλληνικῆς, ἐν Λειψίᾳ 1867, ὁ κ. Ἀναστάσ. Δ. Κυριακὸς ἐν τῷ Ἀθηναίῳ, τόμ. III (1874), 135-163 καὶ ὁ Π Α Ζάνος, Φώτιος ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης. ἐν Κωνσταντινουπόλει 1864. 2) Ὅρα Σοφοκλ. τὸν ἐξ Οἰκονόμων ἐν τοῖς Ἀμφιλοχίοις ια'. 3) Φιλάρετ. ἐν τομ. III. 422 καὶ Κ. Παπαρρηγόπ. ἐν τόμ. III, 746.

τὰ τῆς πίστεως αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δ' ὁ Φώτιος δὲν ἐπέτρεψε Βασιλείῳ τῷ Μακεδόνι, ὅπως κοινωνήσῃ τῶν ἀχράντων μυστηρίων ὡς φονεύσαντι τὸν εὐεργέτην αὐτοῦ, τὸν αὐτοκράτορα Μιχαὴλ, ἐξωρίσθη ὑπὸ τούτου. Ἀλλ' αὐτὸς οὗτος μεταμεληθεὶς ἐκάλεσεν αὐτὸν διδάσκαλον τῶν παίδων αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἰγνατίου θανόντος ἀνέβη πάλιν τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸ 877 καὶ διῴκησε τὰ τῆς ἐκκλησίας μέχρι τοῦ 886, ὅτε καθῃρέθη ὑπὸ τοῦ Λέοντος, οὗ διδάσκαλος ἐγένετο. Πρὸς τοῦτο συνεβάλοντο αἱ ἐνέργειαι τῶν ὑπηρετῶν τοῦ Πάπα. Κατὰ δὲ τὸ 891 ἐτελεύτησεν ἔν τινι μονῇ, ἐν ᾗ εἶχεν ἐγκλείσει αὐτὸν ὁ ἀγνώμων μαθητής.

Ἐπειδὴ ὑπὸ τοῦ Φωτίου ἐτέθησαν αἱ βάσεις τοῦ σχίσματος, παρὰ τοῖς θεολόγοις ὑπάρχουσι πολλαὶ ἔριδες περὶ τοῦ ἀνδρός. Οἱ μὲν Λατῖνοι πειρῶνται, ὅπως ἐλέγξωσι τὸν Ἕλληνα πατριάρχην, οἱ δ' Ἕλληνες θεολόγοι ἐξαίρουσι τὰς ἀρετὰς τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὴν σπουδαιότητα τοῦ σχίσματος. Πρὸ τριῶν περίπου δεκαετηρίδων ὁ καρδινάλιος J. Hergenröther *ἐδημοσίευσε τρίτομον σύγγραμμα, ἀλλὰ δὲν ἔκρινεν*[1] *ἀπαθῶς περὶ τοῦ μεγάλου τούτου ζητήματος. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο εἶναι θεολογικόν, δὲν ἀνήκει τῇ γραμματολογίᾳ καὶ ἡμεῖς ἀπέχομεν πάσης κρίσεως. Ἀλλὰ καὶ ὑπ' ἐκείνων, οἵτινες ἐλέγχουσι τὰ τοῦ σχίσματος, ὁ Φώτιος τιμᾶται καὶ διὰ τὸ ἦθος καὶ διὰ τὴν ἔξοχον παιδείαν*[2]*. Ἐν τοῖς γράμμασιν εἶναι ὁ πρῶτος ἄνθρωπος τοῦ αἰῶνος δυνάμενος νὰ ἁμιλλᾶται πρὸς σοφοὺς ἄνδρας εὐκλεεστέρων χρόνων. Ὡς θέμενος δὲ τὰς βάσεις τοῦ σχίσματος (τοῦτο ἐγένετο ἐπὶ Κηρουλλαρίου κατὰ τὸ 1054 μ. Χ.) ἀνήκει εἰς τὴν παγκό-*

---

[1]) *Ἄγγλος τις ἐπικριτὴς εἶπεν· „Ἡ ἱστορία αὕτη τοῦ Φωτίου τοσοῦτόν ἐστιν ἀξιόπιστος, ὅσον ἔμελλεν εἶναι καὶ ἡ τοῦ Γαριβάλδου, εἴποτε συνεγράφετο ὑπὸ τοῦ Πάπα„. Ὅρα Βαλέτταν ἐν Ἱστορ. Δαναλδσ.* II. *ἐν σημ. τῆς σελίδ.* 487. [2]) Krumbacher *ἐν σελίδ.* 223. *Βεβαίως ὑβρισταὶ ὑπάρχουσι πολλοί, ἀλλὰ δὲν πρόκειται περὶ αὐτῶν. Ὅρα Σ. ἐξ Οἰκονόμ. ἐν Ἀμφιλοχ. ἐν σελίδ. β'.*

σμιον ἱστορίαν. Ὁ Φώτιος δὲν ἐγίνωσκεν οὔτε λατινικὰ οὔτε Ἑβραϊκά, ὡς συνήθως οἱ Βυζαντινοί, ἀλλὰ τὴν Ἑλληνικὴν ὅσον οἷόν τε καλῶς καὶ εἶχε παντοειδεῖς γνώσεις[1]. Προετίμα δὲ τὸν Ἀριστοτέλη τοῦ Πλάτωνος καὶ ἠκολούθει τῷ Πορφυρίῳ, τῷ Ἀμμωνίῳ καὶ Ἰωάννῃ τῷ Δαμασκηνῷ. Οὐ μόνον δ' αὐτὸς ἦτο φιλομαθέστατος, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ἤθελε νὰ μεταδώσῃ τῆς ἑαυτοῦ σοφίας. Διὰ τοῦτο τὸν οἶκον αὐτοῦ ἀνέδειξεν ἰδιωτικὴν Ἀκαδήμειαν, εἰς ἣν νέοι φιλομαθεῖς πανταχόθεν συρρέοντες ἠσχολοῦντο περὶ παντοῖα τῆς ἐπιστήμης εἴδη[2].

Ὁ Φώτιος συνέταξε πλεῖστα θεολογικὰ καὶ φιλολογικὰ συγγράμματα, ἐν οἷς πολυθρήλητος εἶναι ἡ Βιβλιοθήκη ἢ ἡ Μυριόβιβλος, ἐφ' ἧς φέρεται ἡ ἐπιγραφὴ Ἀπογραφὴ καὶ συναρίθμησις τῶν ἀνεγνωσμένων ἡμῖν βιβλίων, ὧν εἰς κεφαλαιώδη διάγνωσιν ὁ ἠγαπημένος ἡμῶν ἀδελφὸς Ταράσιος ἐξητήσατο· ἔστι δὲ ταῦτα εἴκοσι δεόντων ἐφ' ἑνὶ τριακόσια. Τῆς Βιβλιοθήκης προτάσσεται ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἀδελφὸν Ταράσιον, ὅστις ᾔτησε περίληψιν τῶν ἀναγνωσθέντων βιβλίων κατὰ τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ. Τὸ

---

1) Νικήτ. ἐν βίῳ Ἰγνατ. σελ. 877 "Γραμματικῆς μὲν γὰρ καὶ ποιήσεως, ῥητορικῆς τε καὶ φιλοσοφίας, καὶ δὴ καὶ ἰατρικῆς, καὶ πάσης, ὀλίγου δεῖν, ἐπιστήμης τῶν θύραθεν τοσοῦτον αὐτῷ τὸ περιττόν, ὡς μὴ μόνον, σχεδὸν φάναι, τῶν κατὰ τὴν αὐτοῦ γενεὰν πάντων διενεγκεῖν, ἤδη δὲ καὶ πρὸς τοὺς παλαιοὺς αὐτὸν διαμιλλᾶσθαι. Πάντα γὰρ συνέτρεχον ἐπ' αὐτῷ, ἡ ἐπιτηδειότης τῆς φύσεως, ἡ σπουδή, ὁ πλοῦτος, δι' ὃ καὶ βίβλος ἐπ' αὐτὸν ἔρρει πᾶσα, πλέον δὲ ταύτης ὁ τῆς δόξης ἔρως, δι' ὃν αὐτῷ καὶ νύκτες ἄϋπνοι, περὶ τὴν ἀνάγνωσιν ἐμμελῶς ἐσχολακότι". 2) Φώτ. ἐν ἐπιστολ. ἀπολογητ. πρὸς τὸν πάπ. Νικόλ παρὰ Ἰαγήρῳ ἐν σελ. 441 «Οἴκοι μὲν μένοντι ἡ χαρίεσσα τῶν ἡδονῶν περιεπλέκετο τέρψις, τῶν μανθανόντων ὁρῶντι τὸν πόνον, τὴν σπουδὴν τῶν ἐπερωτώντων, τὴν τριβὴν τῶν προσδιαλεγομένων, δι' ὧν ἡ πρὸς τὰ ῥᾷστα παράγεσθαι καταρτίζεται γνώμη, τῶν ταῖς μαθηματικαῖς σχολαῖς λεπτυνομένων τὴν διάνοιαν, τῶν ταῖς λογικαῖς μεθόδοις ἰχνευόντων τὸ ἀληθές, τῶν τοῖς θείοις λογίοις ἰθυνομένων τὸν νοῦν πρὸς εὐσέβειαν, ὃ τῶν ἄλλων ἁπάντων ὑπάρχει πόνων ὁ καρπός. Τοιοῦτος γὰρ χορὸς τῆς ἐμῆς οἰκίας ἦν ὁ χορός».

σύγγραμμα τοῦτο εἶναι πολύτιμον, διότι περιέχει εἰδήσεις, κρίσεις καὶ ἀποσπάσματα πλείστων ἔργων, ἅπερ ἀπώλοντο[1]. *Τὰ πλεῖστα τῶν κρινομένων συγγραμμάτων ἔχουσιν ὑπόθεσιν ἐκκλησιαστικήν, ἀλλ' οὐχ ἧττον καὶ ἐκ τῆς θύραθεν σοφίας πολλοὶ συγγραφεῖς κρίνονται. Σημειωτέον δ' ὅμως, ὅτι καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ἐξετάζονται μᾶλλον φιλολογικῶς. Τοῦτο δὲ γίνεται ἄνευ τάξεως καὶ μεθόδου τινός, ἀλλ' ὡς ἀνεγινώσκοντο ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου. Ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ ὑπάρχουσιν εἰδήσεις περὶ γραμματικῶν, ῥητόρων, ἱστορικῶν, φυσιολόγων, ἰατρῶν καὶ ἄλλων, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν πολλὰ λέγονται περὶ ἱστορικῶν. Κρίνει δ' ὁ Φώτιος τοὺς συγγραφεῖς οὐ μόνον κατὰ τὴν ὑπόθεσιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν γλῶσσαν. Ἡ ὀξύτης τῆς διανοίας αὐτοῦ διεγείρει τὸν ἔπαινον οὐ μόνον παρὰ τοῖς θαυμασταῖς, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἐπικριταῖς αὐτοῦ.*

Ὑπὸ τοῦ πατριάρχου συνετάχθη καὶ λεξικόν, ὅπερ τὸ κατ' ἀρχὰς ἴσως ἐπεγράφετο Λέξεων συναγωγή. Ἡ ἐπιγραφὴ ὅμως ἐπεξετάθη οὑτωσί· Φωτίου τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως λέξεων συναγωγή, αἳ μᾶλλον τῶν ἄλλων ῥήτορσι καὶ λογογράφοις ἀνήκουσιν εἰς χρείαν. Προσπεφώνηται δὲ Θωμᾷ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ ἄρχοντι τοῦ Λυκοστομίου, οἰκείῳ μαθητῇ. Πότε ὁ Φώτιος συνέταξε τὸ λεξικὸν τοῦτο, δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν· διότι τινὲς ἔκ τινος φράσεως τῶν Ἀμφιλοχίων[2] *νομίζουσιν, ὅτι ἡ σύνταξις ἐγένετο κατὰ τὴν νεανικὴν ἡλικίαν αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ διαπρεπὴς* Krumbacher[3] *ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι τὴν Συναγωγὴν τῶν λέξεων πρέπει νὰ θέσωμεν μετὰ τὴν συγγραφὴν τῆς Βιβλιοθήκης. Ὁπωσδήποτε τὸ ἔργον εἶναι πολύτιμον, διότι ὁ συντάκτης εἶχεν ὑπ' ὄψει λεξικά, ἅπερ ἀπώ-*

---

[1]) *Ὅρα* Hergenröther *ἐν τόμ.* III *σελίδ.* 13 *τοῦ μνημονευθέντος συγγράμματος.* [2]) *Ἐν* 21 *κεφ.* I *„οἷα δὴ καὶ ἡμῖν ἐπράχθη τὴν τῶν μειρακίων ἡλικίαν, ὡς καὶ αὐτὸς οἶσθα, παραλλάττουσιν„.* [3]) *Ἐν σελίδ.* 227.

λοντο[1], *ὡς τὸ τοῦ Ἑλλαδίου τοῦ Ἀλεξανδρέως, τὸ τοῦ Διογενιανοῦ, τὰ γλωσσάρια καὶ λεξικὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ, Φιλοστράτου τοῦ Τυρίου, τοῦ Παυσανίου καὶ ἄλλων. Ὁ σκοπὸς τοῦ λεξικοῦ δὲν εἶναι ἐπιστημονικός, ἀλλὰ πρακτικός· διότι ὁ συγγραφεὺς προὐτίθετο, ὅπως διευκολύνῃ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν κλασικῶν συγγραφέων. Βραδύτερον εἶχεν ὑπ' ὄψει τοῦτο ὁ γράψας τὸ Μέγα ἐτυμολογικὸν καὶ ὁ Σουΐδας. Τὸ λεξικὸν τοῦ Φωτίου περιῆλθεν μὲν εἰς ἡμᾶς, ἀλλὰ μετὰ πολλῶν χασμάτων.*

Πλὴν τῶν φιλολογικῶν τούτων ἔργων ὁ Φώτιος συνέταξε πλεῖστα θεολογικά, ἐν οἷς διαπρέπουσι τὰ Ἀμφιλόχια, ἅπερ ἐξέδωκε Σοφοκλῆς ὁ υἱὸς τοῦ μεγάλου Οἰκονόμου μετὰ πολλῶν προλεγομένων. Ὀνομάζεται δὲ οὕτω, διότι τὰ ζητήματα, ἅπερ εἶναι περὶ τὰ τριακόσια, ἀπευθύνει πρὸς Ἀμφιλόχιον τὸν Μητροπολίτην Κυζίκου. Πρὸς δὲ ἔγραψεν Ἐπιστολάς, Ἐπιτομὴν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τοῦ Φιλοστοργίου, Κατὰ Μανιχαίων λόγους τέσσαρας, Περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ ἄλλα. Ἀλλ' ἡ ἀνάλυσις τούτων εἶναι ἀλλότριον τοῦ ἡμετέρου ἔργου[2].

Μαθητὴς τοῦ Φωτίου ἦτο ὁ Ἀρεθᾶς, ὅστις κατὰ τὸ 907 ἐγένετο ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας. Τούτου γινώσκεται ὁ ἐπιτάφιος εἰς τὸν πατριάρχην Εὐθύμιον καὶ ὁμιλία τις εἰς τρεῖς μάρτυρας. Πρὸς δὲ φέρονται ἀνέκδοτοι καί τινες ἐπιστολαί. Ἀλλ' ὁ Ἀρεθᾶς τὴν θέσιν αὐτοῦ ἐν τῇ γραμματολογίᾳ ὀφείλει τῇ συλλογῇ καὶ ἑρμηνείᾳ πολλῶν συγγραφέων, οἵτινες τῇ ἐντολῇ καὶ τῇ δαπάνῃ αὐτοῦ ἀντεγράφησαν. Διεσώθησαν δὲ τούτου καί τινες παρατηρήσεις εἰς τὸν Πλάτωνα, τὸν Λουκιανὸν καὶ τὸν Εὐσέβιον[3]. *Δύο φιλολογικαὶ διατριβαὶ φέρονται ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰσαὰκ τοῦ Πορφυρογεννήτου, ὅστις κατὰ πᾶσαν*

---

[1]) Hergenröther III *ἐν σελίδ* 11. [2]) *Περὶ τούτων δύναταί τις νὰ ἴδῃ παρὰ Φιλαρέτῳ ἐν τῇ μεταφράσει τοῦ μακαρίτου Παυλίδου ἐν τόμ.* III, 481 *καὶ ἑξῆς.* [3]) *Ὅρα* Krumbacher *ἐν σελίδ.* 233.

πιθανότητα εἶναι Κομνηνὸς ὁ αὐτοκράτωρ γενόμενος κατὰ τὸ 1057. Ἡ πρώτη ἐπιγράφεται Περὶ τῶν καταλειφθέντων ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου[1]. Ἐν ταύτῃ ὁ φιλόλογος αὐτοκράτωρ πραγματεύεται, ὡς καὶ ἡ ἐπιγραφὴ δηλοῖ, περὶ ἐκείνων, ὅσα ὁ ποιητὴς δὲν εἶπεν ἐν τοῖς κατὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ Ἰλίου, π. χ. περὶ τοῦ φόνου τοῦ Πριάμου καὶ περὶ τῆς τύχης τῆς Ἑκάβης. Ἡ δὲ δευτέρα διατριβὴ ἐπιγράφεται Περὶ ἰδιότητος καὶ χαρακτήρων τῶν ἐν Τροίᾳ Ἑλλήνων τε καὶ Τρώων. Τὰ ἐν ταύτῃ γραφόμενα συμφωνοῦσι πρὸς τὰ παρὰ Τζέτζῃ, ὅπερ ὑποδεικνύει, ὅτι ἀμφότεροι εἶχον τὴν αὐτὴν πηγήν.

Τοῖς πολυγραφωτάτοις ἀνδράσι τοῦ μέσου αἰῶνος ἀνήκει ὁ Ἰωάννης Τζέτζης[2], ὅστις ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸ 1110 μ. Χ. Ἔτυχε δ' οὗτος ἐπιμεμελημένης ἀνατροφῆς καὶ παιδεύσεως καὶ ἠξιώθη τῆς εὐνοίας τῶν Κομνηνῶν καὶ ἄλλων ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τοῦ Βυζαντίου. Ἀλλὰ καίπερ τοιούτους προστάτας ἔχων, ὅμως πανταχοῦ μέμφεται τῇ ἑαυτοῦ τύχῃ, ὅτι πένεται καὶ ὅτι παραγνωρίζονται αἱ μεγάλαι αὐτοῦ ὑπηρεσίαι, ὅπερ ὑπομιμνήσκει τὸν σύγχρονον Πρωχοπρόδρομον τὸν τὴν πενίαν αὐτοῦ βαρέως φέροντα[3]. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες εἶχον τὴν προστασίαν τῶν Κομνηνῶν, ἓν ἐκ τῶν δύο συμβαίνει· ἢ οἱ αὐτοκράτορες ἐκεῖνοι ἄγαν φειδωλοὶ ὄντες δὲν παρεῖχον τοὺς πόρους τοῦ βίου τοῖς εὐνοουμένοις λογίοις, ἢ οἱ πόροι τοῦ παρακμάσαντος Βυζαντινοῦ κράτους ἦσαν λίαν εὐτελεῖς. Πότε ἔθανεν ὁ πενόμενος φιλόλογος, δὲν εἶναι γνωστόν· εἰκάζεται δ', ὅτι ὁ θάνατος συνέβη μετὰ τὸ 1180. Ὥστε ἡ τοῦ

---

[1]) Παράβαλλ. Nicolai III, 166. [2]) Τὸ ὄνομα Κέκος, ὅπερ φέρεται ἐν τισι μεταγενεστέροις χειρογράφοις, φαίνεται, ὅτι παρήχθη ἐκ τῆς λατινικῆς γραφῆς Cecus. Ὅρα Lobeck ἐν Αἴαντ. σελίδ. 122 τῆς δευτέρας ἐκδόσεως καὶ Krumbacher ἐν σελίδ. 235. [3]) Ὅρα τῆς ἐμῆς γραμματολογίας τόμ. I, 714. Ἐν Ἀλληγορ. II, 15, 87.

Ἐμοὶ βιβλιοθήκη γὰρ ἡ κεφαλὴ τυγχάνει.
Βίβλοι δ' ἡμῖν οὐ πάρεισι δεινῶς ἀχρηματοῦσιν.

βίου προθεσμία ἔληξε μετὰ τὸ ἑβδομηκοστὸν ἔτος. Ἐπειδὴ δ' ὁ Τζέτζης ἦτο πένης, ἐπώλει τὰ βιβλία αὐτοῦ καί ποτε εἰς μεγάλην ἀνάγκην περιελθὼν ἐξεποίησε πάντα πλὴν τοῦ Πλουτάρχου. Τὴν ἔλλειψιν ὅμως τῶν βιβλίων ἀνεπλήρου ἡ ἔξοχος αὐτοῦ μνήμη, δι' ἣν αὐτὸς οὗτος σεμνύνεται[1]. *Ἀλλ' ἡ μεγάλη μνήμη δὲν συνδέεται συνήθως τῇ κρίσει. Πάντως δεικνύει ἀμάθειαν καὶ ἀκρισίαν λέγων, ὅτι ὁ Ἀμοργῖνος Σιμωνίδης ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀμοργοῦ, καὶ ὅτι ἡ Νάξος εἶναι πόλις τῆς Εὐβοίας. Ταῦτα ὑπενθυμίζουσι τὸν ἄκριτον Μαλάλαν*[2]. *Δὲν δύνανται δὲ νὰ ἐξηγηθῶσι τὰ ἁμαρτήματα διὰ τῆς ἐλλείψεως βιβλίων. Διότι ὁ ἀγνοῶν τι σιωπᾷ καὶ δὲν πλάττει διὰ τῆς φαντασίας. Καὶ ὅμως ὁ Τζέτζης εἶχεν ἀναγνώσει τοσούτους ἀρχαίους συγγραφεῖς, ὅσους ὀλίγοι Βυζαντινοί.*

Ἐν τοῖς πρώτοις ἔργοις τοῦ ἡμετέρου φιλολόγου τάσσεται συλλογὴ ἐπιστολῶν, ἐξ ὧν ἡ μὲν ἀρχαιοτέρα ἐγράφη κατὰ τὸ 1138, ἡ δὲ τελευταία περὶ τὸ 1165. Προτάσσεται δὲ τῆς συλλογῆς ἐπιστολὴ πρὸς τὸν διάκονον Ἐπιφάνιον, γραφεῖσα κατὰ τὸ 1170. Τινὲς τούτων εἶναι πλασταί, ἀλλ' αἱ πλεῖσται πραγματικαὶ πεμπόμεναι εἰς ἄνδρας καὶ γυναῖκας τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου, εἰς φίλους, εἰς μαθητὰς καὶ εἰς ἄλλους[3]. *Πρὸς τὴν συλλογὴν τῶν ἐπιστολῶν μεγάλην συγγένειαν ἔχει ἡ* Βίβλος ἱστοριῶν. *Οὕτως ὁ Τζέτζης ἐπέγραψε τὸ περιεκτικώτατον φιλογογικὸν ἔργον, ὅπερ νῦν φέρεται ὑπὸ τὸ ὄνομα* Χιλιάδες. *Τὸ ὄνομα τοῦτο προσέθηκεν ὁ πρῶτος ἐκδότης* Gerbel[4], *ὅστις διεῖλε τὸ φιλολογικὸν ποίημα εἰς δέκα καὶ τρεῖς χιλιάδας, ὧν ἡ τελευταία δὲν εἶναι πλήρης, διότι τὸ ὅλον περιέχει 12, 675 πολιτικοὺς στίχους.*

---

1) *Ἐν χιλιάδ.* I, 277·

Οὐδὲ γὰρ μνημονέστερον τοῦ Τζέτζου θεὸς ἄλλον
Ἄνδρα τῶν πρίν τε καὶ τῶν νῦν ἐξέφηνεν ἐν βίῳ.

2) *Ὅρα σελίδ* 431 *τοῦδε τοῦ τόμου.* 3) *Ἡ πρώτη ἔκδοσις ἐγένετο ὑπὸ τοῦ* Theod. Pressel, Tubingae, 1851. 4) *Ἐξέδωκεν ἐν Βασιλείᾳ τῷ* 1546.

Κατὰ τὴν ἀρχικὴν διαίρεσιν τὸ ποίημα, ἂν ἦναι δυνατὸν οὕτω νὰ ὀνομασθῇ πᾶν τὸ διὰ στίχων γραφόμενον, περιέχει 660 ἱστορίας ἤτοι κεφάλαια. Εἶναι δ' αἱ ἱστορίαι μυθολογικαί, γραμματολογικαὶ καί, καθ' ὅλου εἰπεῖν, ὑποθέσεις, ἃς ἡ ἐπιγραφὴ ὑποδηλοῖ. Αἱ Χιλιάδες συμπληροῦσι τὰς ἐπιστολάς, διότι τὸ ἐκεῖ διὰ βραχέων λεγόμενον ἐνταῦθα ἐκτενῶς ἀναπτύσσεται[1]. *Ἡ γλῶσσα εἶναι χυδαία καὶ δὲν ποιεῖ εὐάρεστον αἴσθησιν, ἀλλ' ἐνίοτε ὁ φιλόλογος ποιητὴς οὐχὶ ἀδεξίως κατασκευάζει στίχους*[2].

Ὡσαύτως ἐν πολιτικοῖς στίχοις συνετάχθησαν δύο φιλολογικαὶ συγγραφαί, ἐν αἷς ἀλληγορικῶς ἐξηγοῦνται οἱ Ὁμηρικοὶ θεοὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Εὐημέρου, ὅστις, ὡς γνωστόν, ἐξήγει τὰ τῶν θεῶν ἱστορικῶς. Αἱ ἀλληγορίαι λοιπὸν εἰς τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσσειαν ἀναφερόμεναι ἐπιγράφονται· Ὑπόθεσις τοῦ Ὁμήρου ἀλληγορηθεῖσα παρὰ Ἰωάννου γραμματικοῦ τοῦ Τζέτζου τῇ κραταιοτάτῃ βασιλίσσῃ καὶ ὁμηρικωτάτῃ κυρᾷ Εἰρήνῃ τῇ ἐξ Ἀλαμανῶν[3]. *Ἡ ἔναρξις τῆς συγγραφῆς τῶν ἀλληγοριῶν τῆς Ἰλιάδος ἐγένετο τῷ 1145, τὸ δὲ τέλος τῷ 1158. Αἱ δ' ἀλληγορίαι τῆς Ὀδυσσείας ἐποιήθησαν μετὰ τὸ 1158, διότι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο συνέβη ὁ θάνατος τῆς Εἰρήνης, ἧς μνημονεύει ὁ ποιητὴς ἐν τῷ προοιμίῳ. Πρὸς δὲ ἐπειράθη ὁ στιχουργὸς φιλόλογος, ὅπως τὰ τοῦ μεγάλου ποιητοῦ συμπληρώσῃ· διότι συνέταξεν ἐν ἑξαμέτρῳ Τὰ πρὸ Ὁμήρου, Τὰ Ὁμήρου καὶ Τὰ μεθ' Ὅμηρον. Τὸ μὲν πρῶτον ποίημα ἔχει ὑπόθεσιν τὰ πρὸ τῆς μήνιδος τοῦ Ἀχιλλέως, τὸ δὲ δεύτερον τὰ τῆς Ἰλιάδος καὶ τὸ τρίτον τὰ τοῦ δουρείου ἵππου, τὰ τῆς ἁλώσεως τοῦ Ἰλίου καὶ τὰ τοιαῦτα. Φαίνεται δ', ὅτι ὁ Τζέτζης εἶχεν ἰδιάζουσαν ἀγάπην πρὸς τὸν ἐθνικὸν*

---

[1]) *Παράβαλ.* Krumbacher *ἐν σελίδ.* 237. [2]) *Ἰδὲ* L. Struve, Ueber den politischen Vers der Mittelgriechen, Hildesh. 1828 *ἐν σελίδ.* 59.
[3]) *Τὰς ἀλληγορίας ἐξέδωκεν* P. Matronga, Anecdota Graeca I (1850) *ἐν σελίδ.* 1-295. *Παράβαλ.* Christ Harder, De Joannis Tzetzae historiarum fontibus quaestiones selectae, Diss. Kiel, 1886.

τῶν Ἑλλήνων ποιητήν· διότι καὶ Ἐξήγησιν τῆς Ἰλιάδος ἐποίησεν, ἣν ἐδημοσίευσε τῷ 1143. Εἰς τὴν θεογονίαν δὲ τῶν δύο ἀρχαιοτάτων ποιητῶν ἀναφέρεται τὸ ποίημα τὸ φέρον τὴν ἐπιγραφήν· Ἰωάννου γραμματικοῦ τοῦ Τζέτζου ποίημα αὐθωρὸν πάντη καὶ ἀμελέτητον διὰ στίχων πολιτικῶν περιέχον πᾶσαν θεογονίαν ἐν βραχεῖ μετὰ προσθήκης καὶ καταλόγου τῶν ἐπὶ τὴν Ἴλιον ἀρίστων Ἑλλήνων τε καὶ Τρώων[1].

Πλὴν τῶν συγγραφῶν τούτων ὁ Τζέτζης συνέταξε καὶ πλεῖστα σχόλια, ὡς εἰς τὰ Ἔργα καὶ τὰς Ἡμέρας τοῦ Ἡσιόδου καὶ εἰς τὴν Ἀσπίδα τοῦ Ἡρακλέους. Ἐν τῷ προλόγῳ ἐπιτιθέμενος τῷ Πρόκλῳ ἀναπτύσσει τὰς ἑρμηνευτικὰς αὐτοῦ ἀρχάς, ἃς ὅμως αὐτὸς οὗτος δὲν τηρεῖ[2]. Πρὸς δὲ ἔγραψε σχόλια εἴς τινας κωμῳδίας, εἰς τὸν Πλοῦτον, εἰς τὰς Νεφέλας καὶ εἰς τοὺς Βατράχους τοῦ Ἀριστοφάνους, εἰς τὴν Ἀλεξάνδραν τοῦ Λυκόφρονος καὶ εἰς τὰ Ἁλιευτικὰ τοῦ Ὀππιανοῦ, ἅπερ μένουσιν εἰσέτι ἀνέκδοτα. Πρὸς δὲ ἔγραψεν ἐν πολιτικοῖς στίχοις Περὶ τῶν ἐν τοῖς στίχοις μέτρων ἁπάντων. Ἄλλα ποιήματα τοῦ στιχουργοῦ ἔχουσιν ὑποθέσεις γραμματολογικάς, δηλ. Στίχοι περὶ διαφορᾶς ποιητῶν, Ἴαμβοι τεχνικοὶ περὶ κωμῳδίας καὶ Περὶ τραγικῆς ποιήσεως[3]. Εἰς τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ (1180) ἐποίησεν ἐννενήκοντα καὶ ἕνα ἰαμβικοὺς στίχους κλιμακωτούς. Ὀνομάζονται δὲ κλιμακωτοὶ στίχοι ἐκεῖνοι, ἐν οἷς ἡ ἑπομένη λέξις περιέχει μίαν συλλαβὴν περισσοτέραν τῆς προηγουμένης. Τῶν τοιούτων στίχων ἴχνος εὕρηται παρ' Ὁμήρῳ· Ὦ μάκαρ Ἀτρείδη μοιρογενές, ὀλβιόδαιμον. Ἐν τέλει μνημονεύομεν καὶ τοῦ δραματικοῦ ἔργου, ὅπερ συνίσταται ἐκ 57 ἰαμβικῶν στίχων· Ἐν τούτῳ ἐμφανίζονται Ἀγροῖκος, Σοφός, χορὸς

[1]) Ὅρα Ed. Matranga, Anecdota Graeca ἐν τόμ. II (1850) ἐν σελ. 577-598. [2]) Ὅρα Sittl ἐν τῇ ἐκδ. 4, 383. 393. [3]) Cramer, Anecdota Oxon. III (1836) 334-349.

καὶ αἱ Μοῦσαι[1]. Ἀλλὰ περὶ τῆς γνησιότητος τούτου ὑπάρχει ἀμφισβήτησις.

Καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ μνημονευθέντος συγγραφέως, ὁ Ἰσαὰκ Τζέτζης, ἠσχολεῖτο περὶ τὴν φιλολογίαν. Οὗτος ἦτο πρεσβύτερος ἀδελφὸς τοῦ Ἰωάννου καὶ ἔθανε προώρως, ἤτοι κατὰ τὸ 1138 ἐν Ῥόδῳ, ὅτε ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς στρατείας, καθ' ἣν εἶχεν ἀκολουθήσει τῷ Ἰωάννῃ Κομνηνῷ στρατευσαμένῳ κατὰ τοῦ Χαλεπίου. Ὡς ἀναμφισβήτητον σύγγραμμα τοῦ Ἰσαὰκ θεωρεῖται τὸ *Περὶ τῶν Πινδαρικῶν μέτρων*[2]. Εἴπομεν ἀναμφισβήτητον, διότι τῷ Ἰσαὰκ ἀπεδόθησαν καὶ δύο ἄλλα ἔργα, τὰ *Σχόλια εἰς τὴν Ἀλεξάνδραν τοῦ Λυκόφρονος* καὶ οἱ *Στίχοι περὶ ἀνατολῆς καὶ δύσεως τῶν ἄστρων ἰαμβικοί*. Ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτον ἀναμφιλέκτως συνετάχθη ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου, κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα καὶ τὸ δεύτερον. Ὁ Ἰσαὰκ κατ' ἐξοχὴν ἦτο μετρικός, εἶχε δὲ μικροτέραν ἀξίαν τῆς τοῦ ἀδελφοῦ.

Πολὺ σπουδαιότερος τῶν δύο εἰρημένων φιλολόγων εἶναι ὁ μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος, ὅστις ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀνετράφη ἐν αὐτῇ, ἐν τῇ μονῇ τῆς ἁγίας Εὐφημίας, καὶ ἐκ τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Φλώρου ἐγένετο διάκονος τῆς ἁγίας Σοφίας. Ἐνταῦθα ἦτο ἐπὶ τῶν δεήσεων καὶ μαΐστωρ τῶν ῥητόρων, δηλ. καθηγητὴς τῆς ῥητορικῆς[3]. Ἐν ᾧ δὲ εἶχεν ἐκλεχθῇ ἐπίσκοπος τῶν Μύρων τῆς Λυκίας, κατὰ πρόσταγμα τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ ἐγένετο Θεσσαλονίκης μητροπολίτης. Ἐξεβλήθη μὲν διὰ ῥαδιουργιῶν ἐπί τινα χρόνον τοῦ θρόνου, ἀλλ' ἀποκατέστη πάλιν. Κατὰ δὲ τὴν ἅλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν ἐν Σικελίᾳ Νορμαννῶν τὴν γενομένην κατὰ

---

[1]) Ὅρα παρὰ Matronga, Anecdota Graeca 622-24. Περὶ τοῦ Τζέτζου καθ' ὅλου ἰδὲ G. Hart, De Tzetzarum nomine vitis scriptis, Jahns Jahrb. 12 Supplement b. (1880-1881) 1-75 καὶ Giske, De Joannis Tzetzae scriptis ac vita, Rostok 1881. Παράβαλλ. Krumbacher ἐν σελίδ. 235 καὶ ἑξῆς καὶ Nicolai III, 240. [2]) Ἰδὲ παρὰ Cramer, Anecdot. Paris. I (1839) 59-162. [3]) Ὅρα Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 683 καὶ ἑξῆς.

τὸ 1185 μετὰ στοργῆς ὑπερήσπισε τὸ ποίμνιον αὐτοῦ ἀνακουφίζων τὰς ταλαιπωρίας τούτου. Ἔθανε δὲ ἐν βαθεῖ γήρατι κατὰ τὸ 1192—1194. Περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν δύο μονῳδίαι, ἐξ ὧν ἡ μὲν ἐποιήθη ὑπὸ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου, ἡ δὲ ὑπὸ Εὐθυμίου τοῦ μητροπολίτου τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ νέων Πατρῶν. Ἐν ταύταις ὑπάρχουσι πολλαὶ ὑπερβολαί, διότι ὀνομάζεται τοῦ βίου λαμπτήρ, τοῦ λόγου πυρσὸς καὶ τῆς ἱερωσύνης ἥλιος[1]. Ἀλλὰ δυνάμεθα νὰ ὦμεν ἐπιεικεῖς πρὸς τοὺς μονῳδούς, διότι οἱ πενθοῦντες φίλοι συνήθως εἰς τοιαύτας ὑπερβολὰς περιπίπτουσιν.

Σπουδαιοτάτην ὅμως θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν γραμμάτων κατέχει ὁ Εὐστάθιος διὰ τὰς Παρεκβολὰς εἰς τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσσειαν τοῦ Ὁμήρου. Ἐνταῦθα δύναταί τις νὰ θαυμάσῃ τὴν πολυμάθειαν τοῦ μητροπολίτου, διότι εὑρίσκει πλείστας κριτικάς, ἑρμηνευτικάς, αἰσθητικὰς καὶ παντοειδεῖς ἄλλας παρατηρήσεις περιφανῶς μαρτυρούσας τὴν ὀξυδέρκειαν καὶ φιλοπονίαν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ παραπέμπει εἰς πλείστους συγγραφεῖς, τινὲς ἐνόμισαν, ὅτι ὁ γράψας τὰς Παρεκβολὰς δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψει πάντα τὰ μνημονευόμενα συγγράμματα, ἀλλ' ἔλαβε τὰς εἰδήσεις ἐκ δευτερευόντων συγγραφέων. Ἡ τοιαύτη κρίσις ἤθελεν εἶναι ὑπερβολικὴ[3] καὶ ἄδικος· διότι καὶ ὁ Εὐστάθιος ἦτο ἀνὴρ φιλοπονώτατος καὶ πλοῦτος βιβλίων ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις

---

1) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 688. 2) Ἡμεῖς κατὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς Ἰλιάδος ἀναγκασθέντες νὰ μελετήσωμεν τὰς Παρεκβολὰς εἰς τοῦτο τὸ ἔπος ἐξεπλάγημεν διὰ τὸν ἄπειρον πλοῦτον τῶν γνώσεων. 3) Ὁ ἡμέτερος Ἀσώπιος ἐν σελίδ. 693 παρατηρεῖ· „Ἐγὼ δὲν διστάζω νὰ ὁμολογήσω ὅτι, ὡς ἤθελεν εἶναι τολμηρὸς ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι ὁ Εὐστάθιος εὕρισκεν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπαραμείωτον τὸν θησαυρὸν τῶν τῆς Ἀλεξανδρείας βιβλιοθηκῶν, μετὰ τοσαύτας καὶ τηλικαύτας περιπετείας καὶ συμφοράς, οὕτως εἶναι πολὺ τολμηροτέρα ἡ εἰκασία τοῦ Οὐαλκεναίρου ὅτι ὁ Εὐστάθιος πρέπει νὰ μετρηθῇ τῷ ὑπ' αὐτοῦ ὁριζομένῳ μικροτάτῳ μέτρῳ, ὅτι οὐδὲ συλλαβὴν ἀνέγνωσε πλέον τῶν ὁπόσα αὐτὸς ἀκριβολογεῖται„.

τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπῆρχεν. Οὗτος παρέβη μὲν τὸν κανόνα τῆς ἑρμηνευτικῆς, καθ' ὃν ὁ σχολιάζων μόνον τὰ ἀναγκαῖα πρὸς κατάληψιν τοῦ ποιητοῦ ἢ συγγραφέως ὀφείλει νὰ γράφῃ, διότι παρενέβαλε πλεῖστα μόνον διὰ λεπτοτάτων μίτων τῷ σχολιαζομένῳ συνδεόμενα· ἀλλὰ περιφανῶς ὠφέλησε τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ὡς σώσας πολυτίμους εἰδήσεις καὶ ἀποσπάσματα συγγραφέων ἀπολεσθέντων. Μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν ἐνετικῶν σχολίων αἱ Παρεκβολαὶ τοῦ Εὐσταθίου ἐν μέρει ἀπέβαλον τὴν μεγάλην ἀξίαν, ἣν οἱ φιλόλογοι ἀπέδιδον αὐταῖς, ἀλλ' ὁπωσδήποτε διαμένουσιν ὡς πολύτιμος θησαυρός, ὅστις χρησιμεύει πρὸς κατάληψιν τῶν Ὁμηρικῶν ἐπῶν [1]. Καὶ ὅμως ὁ λόγιος μητροπολίτης δὲν εἶναι ἀλαζών, ὡς ὁ ἄκριτος Τζέτζης, ἀλλὰ μετριόφρων ὀνομάσας τὰ σχόλια αὐτοῦ Παρεκβολάς, δηλ. ἀπανθίσματα. Μετὰ πολλῆς δὲ μετριοφροσύνης εἰκονίζει ταύτας ὡς βοήθημα ἄρτι μανθάνοντος [2]. Διὰ ταῦτα ὁ ἡμέτερος Κοραῆς, ὅστις μετὰ πολλῆς περιφρονήσεως λέγει περὶ τῶν Βυζαντινῶν, τιμᾷ τὸν Εὐστάθιον [3].

Πρὸς δὲ ὁ λόγιος μητροπολίτης συνέταξε Παρεκβολὰς εἰς Διονύσιον τὸν Περιηγητήν. Ἐνταῦθα ὑπάρχει παράφρασις καὶ σχόλια εἰς τὸ γεωγραφικὸν ἔπος. Ἐκ δὲ τῶν Πινδαρικῶν παρεκβολῶν διετηρήθη μέχρις ἡμῶν μόνον ὁ πρόλογος, ἐν ᾧ ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται περὶ τῆς λυ-

---

1) Ὅρα τὸν Πρόλογόν μου εἰς τὴν Ἰλιάδα ἐν σελίδ. ια' καὶ ἑξῆς. 2) Ἐν τῷ προοιμίῳ «οὐ πρὸς μεγιστάνων τινῶν ἐπετάχθημεν, ὁποῖά τινα πλάττονται οἱ κομψοί, ἀλλὰ πρὸς φίλων ὁμιλητῶν, οἷς ὑπολήψεώς τι χρηστῆς περὶ ἡμῶν ὕπεστιν. Ἦν δὲ τὸ φιλικὸν θέλημα διὰ τῆς Ἰλιάδος ἐλθεῖν καὶ ἐκπορίσασθαι τὰ χρήσιμα τῷ διεξοδεύοντι· οὐ λέγω ἀνδρὶ λογίῳ (ἐκεῖνον γὰρ οὐδὲν ἂν τῶν τοιούτων εἰκὸς λανθάνειν), ἀλλὰ νέῳ ἄρτι μανθάνοντι, τυχὸν δὲ καὶ μαθόντι μέν, δεομένῳ δὲ ἀναμνήσεως». 3) Παρὰ Δ. Θερειανῷ I, 400 "ὁ σοφὸς καὶ χρήσιμος οὗτος ἱεράρχης, εἰς τὸν ὁποῖον τὸ γένος, ὅταν ἀναλάβῃ, χρεωστεῖ νὰ ἀνεγείρῃ εἰκόνας, κατεγίνετο εἰς τὸ νὰ ἐξηγῇ τὸν ἀρχηγὸν καὶ γενάρχην τῆς ἑλληνικῆς σοφίας, τὸν Ὅμηρον".

ρικῆς ποιήσεως καθ' ὅλου καὶ ἰδίᾳ περὶ τῆς Πινδαρικῆς καὶ περὶ τοῦ βίου τοῦ Πινδάρου[1].

Πλὴν τῶν ἑρμηνευτικῶν τούτων συγγραμμάτων ὁ Εὐστάθιος ἔγραψε Περὶ τῆς Θεσσαλονίκης ἁλώσεως, ἧς ἦτο αὐτόπτης μάρτυς. Κατὰ τὸ 1174 ἢ τὸ 1175 ἀπήγγειλε λόγον εἰς τὸν αὐτοκράτορα Μανουήλ, ἐπιτάφιον εἰς τὸν αὐτὸν κατὰ τὸ 1180 καὶ ὁμιλίαν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἰσαὰκ Ἄγγελον, ἥτις ἐπιγράφεται· Αὐτοσχέδιος λαλιὰ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἰσαάκιον τὸν Ἄγγελον ἐν Φιλιππουπόλει, ὅτε δύο νυκτέρους ἐκδρομὰς ἐποιήσατο κατὰ τῶν Σκυθῶν ἀναιδευσαμένων τηνικάδε ὥρας ἐπὶ προνομῇ τοῦ θεοῦ. Περιῆλθον εἰς ἡμᾶς ἑβδομήκοντα καὶ τέσσαρες ἐπιστολαί, ἃς ὁ μητροπολίτης ἔπεμψε πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, εἰς ἱεράρχας καὶ εἰς ἄνδρας κατέχοντας ὑψηλὰ ἐν τῇ πολιτείᾳ ἀξιώματα. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις ὁ Εὐστάθιος συνέγραψε πλείστας διατριβάς, ἐν αἷς διαπρέπει ἡ Ἐπίσκεψις βίου μοναχικοῦ ἐπὶ διορθώσει τῶν περὶ αὐτόν. Τὴν διατριβὴν ταύτην συνέταξεν, ὅτε οὗτος ἀπώλεσε τὸν θρόνον τῆς Θεσσαλονίκης, ὡς εἴρηται ἐν τοῖς ἔμπροσθεν. Τὸ δὲ Περὶ ὑποκρίσεως ἐπαινεῖται[2] παρὰ πάντων ὁμολογούντων, ὅτι ἐν τούτῳ καταφαίνεται τὸ ὑψηλὸν καὶ εὐγενὲς ἦθος τοῦ μητροπολίτου. Μικροτέραν ἀξίαν ἔχει ἡ διατριβή, Πρὸς τοὺς ἐπεγκαλοῦντας αὐτῷ μνησικακίαν, εἴποτε ἀναμνησθείη κακώσεως γενομένης ποθὲν αὐτῷ[3].

Περὶ τὰ μέσα τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος ἔζη ὁ Μιχαὴλ Σεναχηρείμ, ὅστις ἦτο διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς καὶ τῆς ποιή-

---

[1]) Ὅρα παρὰ Tafel, Eustathii Thess. Opuscula. Francofurti 1832.
[2]) Krumbacher ἐν σελίδ. 245 καὶ Διονύσ. Θερειανός, ἐν Ἀθ. Κορ I, 401.
[3]) Ὅρα Neander, Charakreristik des Eustathius von Thess. in seiner reformator. Richtung. Abhandl. der Berliner Akad. der Wiss. 1841 ἐν σελίδ. 67-79.

σεως ἐν Νικαίᾳ. Ὑπὸ τούτου ἐγράφησαν σχόλια εἰς τὸν Ὅμηρον, ἀλλὰ μένουσιν ἀνέκδοτα[1].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΘ΄.

ΠΕΡΙ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ

Τὸ βαθὺ τοῦ μέσου αἰῶνος σκότος ἐπειράθησαν νὰ ἄρωσι, μεγάλοι ἄνδρες, ὡς ὁ Φώτιος, Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος καὶ ὁ μητροπολίτης τῆς Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος, εἰσαγαγόντες πολλὰς ἀκτῖνας Ἑλληνικοῦ φωτός. Οὕτω συνετελέσθη ἡ ἀναγέννησις καὶ πρὸ τῆς καταπτώσεως τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐπιμελέστερον ἐμελετῶντο. Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου καίπερ μηδὲν Ῥωμαϊκὸν ἔχοντες ὅμως ὠνόμαζον ἑαυτοὺς Ῥωμαίους καὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ὠλιγώρουν. Διενοήθησαν, ὡς φαίνεται, μόνον διὰ τοῦ ψιλοῦ τῶν Ῥωμαίων ὀνόματος νὰ διεγείρωσι φόβον καὶ κατάπληξιν, ἐν ᾧ ἦσαν Ἕλληνες, ἑλληνιστὶ διελέγοντο καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον Ἑλλήνων ἦρχον. Δὲν ἐνόησαν, ὅτι εἶχον συμφέρον νὰ διεγείρωσι τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν διὰ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ ταύτην διεγείραντες τὸ κράτος νὰ ἐπιρρώσωσι Τοῦτο ἐγένετο ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων, ὅτε ἡ ἀσθένεια τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους κατέστη ἀβοήθητος καὶ ἡ νόσος ἀθεράπευτος. Ὁπωσδήποτε διὰ τὴν εἰρημένην τροπὴν ἀνεφάνησαν φιλόλογοι οὐχὶ ἄξιοι καταφρονήσεως.

Ἐν τούτοις διαπρέπει ὁ Μάξιμος[2] Πλανούδης, ὅστις

---

[1]) Krumbacher ἐν σελίδ. 247. [2]) Ὁ Πλανούδης ὠνομάζετο Μανουήλ, ἀλλὰ μετωνομάσθη Μάξιμος, ὅτε ἐγένετο μοναχός.

ἐγεννήθη ἐν Νικομηδείᾳ κατὰ τὸ 1260 μ. Χ., ἐγένετο μοναχὸς καὶ διέτριϐεν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐπειδὴ δ' ἐγίνωσκε τὴν λατινικήν, ὅπερ ἦτο σπάνιον κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Παλαιολόγων, ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου κατὰ τὸ 1296 ἐπέμφθη πρεσϐευτὴς εἰς τὴν Βενετίαν. Δὲν ἔζησε δὲ μακρὸν χρόνον, διότι κατὰ τὸ 1310 ἐτελεύτησε τὸ πεντηκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας ἄγων. Ὁ Πλανούδης τάσσεται ἐν τοῖς λογιωτέροις ἀνδράσι τοῦ Βυζαντίου. Κατ' ἐξοχὴν ἠσχολεῖτο περὶ τὴν γραμματικὴν καὶ τὰς μεταφράσεις· οὕτως ἐν τῷ διαλόγῳ, ὅστις ἐπιγράφεται Περὶ γραμματικῆς, διαλέγεται ὁ Παλαίτιμος πρὸς τὸν Νεόφρονα περὶ γραμματικῶν ζητημάτων. Ὡσαύτως ἔγραψε Περὶ συντάξεως, Περὶ ῥημάτων μεταϐατικῶν τε καὶ ἀμεταϐάτων[2] καὶ Περὶ τῶν εἰδῶν τοῦ μέτρου καὶ στίχων. Αἱ δὲ μεταφράσεις τοῦ Μαξίμου ἀνεγινώσκοντο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ὡς μαρτυροῦσι τὰ πολλὰ ἀντίγραφα, ἅπερ περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν. Μετέφρασε δὲ τὰς Μεταμορφώσεις καὶ τὰς Ἡρωΐδας τοῦ Ὀϐιδίου ἐν πεζῷ λόγῳ, τὸ Περὶ γαλλικοῦ πολέμου τοῦ Καίσαρος, τοῦ Κικέρωνος τὸ Somnium Scipionis καὶ ἄλλα. Βεϐαίως ἐν ταῖς μεταφράσεσιν ἀνευρίσκονται οὐχὶ ὀλίγα ἁμαρτήματα, ἀλλὰ δέον νὰ ἔχωμεν ἐν νῷ, ὅτι αἱ σπουδαὶ τῆς λατινικῆς γλώσσης ἦσαν ἐν τῷ Βυζαντίῳ ἠμελημέναι καὶ ὅτι ὁ Πλανούδης ἦτο αὐτοδίδακτος. Ὑπὸ τοῦ Μαξίμου συνετάχθησαν καί τινες συλλογαὶ διαφόρων ὑποθέσεων, ὡς ἡ Συναγωγὴ ἐκλεγεῖσα ἀπὸ διαφόρων βιϐλίων, ἐν ᾗ ὑπάρχουσιν ἱστορικὰ καὶ γεωγραφικὰ ἀποσπάσματα. Γνωστοτέρα εἶναι ἡ Ἀνθολογία διαφόρων ἐπιγραμμάτων, περὶ ἧς εἴπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν[3]. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις συνήγαγε τὰς παροιμίας τῶν Βυζαντινῶν ἐν τῷ συντάγματι, ὅπερ ἐπιγράφεται Παροιμίαι δημώ-

---

¹) Krumbacher ἐν σελίδ. 248 καὶ Nicolai III, 254 ²) Schöll III, 179. ³) Ὅρα τῆς ἐμῆς γραμματολογίας τόμ. I, 273

δεις συλλεγεῖσαι παρὰ τοῦ σοφωτάτου κυροῦ Μαξίμου τοῦ Πλανούδου[1]. *Τῷ λογίῳ τούτῳ ἀνδρὶ ἀποδίδεται καὶ ὁ βίος τοῦ Αἰσώπου, ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι ἀνάξιον αὐτοῦ καὶ θεωρεῖται ὡς ψευδεπίγραφον διὰ τὸν ἰσχυρὸν λόγον, ὅτι ἔνια τῶν χειρογράφων εἶναι ἀρχαιότερα τοῦ 14ου αἰῶνος, δηλ. τῶν χρόνων τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως*[2]. *Ὑπὸ τοῦ Πλανούδου δ' ἐγράφη ἡ σοφιστικὴ πραγματεία Σύγκρισις χειμῶνος καὶ ἔαρος. Εἶναι δὲ παράδοξον, ὅτι οὗτος δὲν ἦτο μόνον φιλόλογος, ἀλλὰ καὶ μαθηματικός, ὡς μαρτυρεῖ ἡ διατριβὴ Ψηφοφορία κατ' Ἰνδοὺς ἡ λεγομένη μεγάλη. Ἐν τέλει μνημονεύομεν 121 ἐπιστολῶν, ἃς ὁ Μάξιμος ἔπεμψε πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικον τὸν δεύτερον καὶ πρὸς ἄλλους ἐπιφανεῖς ἄνδρας.*

Μαθητὴς καὶ φίλος τοῦ Πλανούδου ἦτο ὁ Μανουὴλ Μοσχόπουλος. Οὗτος ἀνεψιὸς ὢν τοῦ μητροπολίτου Κρήτης Νικηφόρου καὶ διαπρέπων ἐν τοῖς λογίοις εἶχε στενὰς σχέσεις πρὸς ἐξέχοντας ἄνδρας, ὡς τὸν λογοθέτην Κωνσταντῖνον τὸν Ἀκροπολίτην, τὸν Θεόδωρον Μετοχίτην καὶ ἄλλους[3]. *Τὸ γνωστότατον τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ εἶναι Ἐρωτήματα γραμματικά· ταῦτα κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἦσαν προσφιλὲς ἀνάγνωσμα πάντων τῶν ἐφιεμένων νὰ μάθωσι τὴν θείαν τοῦ Πλάτωνος γλῶσσαν. Εἰς τὴν λεξικογραφίαν ἀνήκει ἡ Συλλογὴ ὀνομάτων Ἀττικῶν ἐκλεγεῖσα ἀπὸ τῆς τεχνολογίας τῶν εἰκόνων τοῦ Φιλοστράτου. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ γραμματικοῦ συνετάχθησαν καὶ σχόλια ἢ μᾶλλον τεχνολογία εἰς τὰς δύο πρώτας τῆς Ἰλιάδος ῥαψῳδίας*[4] *καὶ ἐξηγή-*

[1]) *Περὶ τούτων ἰδὲ* O. Crusius. Rhein. Museum 42 (1887) *ἐν σελίδ.* 386-425. [2]) *Θερειαν. ἐν Ἀδαμαντ. Κορ.* II. 150. [3]) Krumbacher *ἐν σελίδ.* 251. Schöll III, 176. *Σπουδαία διατριβὴ ἐξεδόθη ὑπὸ* Max Treu, Maximi monachi Planudis epistolae, Breslau 1890, *ἐν ᾗ λέγεται καὶ περὶ Μοσχοπούλου ἐν σελίδ.* 208-212. [4]) *Ὅρα τὴν ἔκδοσιν τοῦ* Bachmann *ἐν Λειψίᾳ* 1835-1838 *ἐν σελίδ.* 689-745 (*Τεχνολογία κανονισμάτων συλλεγέντων*

σεις εἰς διαφόρους ποιητάς, ὡς τὸν Ἡσίοδον, τὸν Εὐριπίδην, τὸν Θεόκριτον καὶ ἄλλους.

Σπουδαίαν θέσιν ἐν τῇ αὐλῇ Ἀνδρονίκου τοῦ δευτέρου (1283—1328) κατεῖχε Θωμᾶς ὁ μάγιστρος, ὅστις βραδύτερον καταλιπὼν τὰ τοῦ κόσμου μετωνομάσθη Θεόδουλος μοναχός[1]. *Τὸ ὄνομα τοῦτο φέρεται ἐν τισι χειρογράφοις καὶ ἐκδόσεσιν. Ὁ Θωμᾶς ἦτο γραμματικὸς καὶ ῥήτωρ, ὡς μαρτυροῦσι καὶ τὰ ἡμῖν καταλειφθέντα συγγράμματα. Τὸ σπουδαιότερον τούτων εἶναι Ἐκλογὴ ὀνομάτων καὶ ῥημάτων Ἀττικῶν, ὅπερ μόνον ἐν τοῖς πρώτοις γράμμασιν εἶναι ἀλφαβητικῶς συντεταγμένον. Πρὸς σύνταξιν τῆς συλλογῆς ὁ ἡμέτερος γραμματικὸς ἤντλησεν ἐξ ἀρχαιοτέρων λεξικογράφων, ὡς τοῦ Φρυνίχου, τοῦ Ἀμμωνίου τοῦ Ἡρωδιανοῦ καὶ ἄλλων. Προσέθηκεν ὅμως παρατηρήσεις καὶ ἐξ ἰδίων μελετῶν. Ἀναμφιβόλως τὰ σχόλια εἰς τὸν Αἰσχύλον, τὸν Σοφοκλέα, τὸν Εὐριπίδην, εἰς τρεῖς κωμῳδίας τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ εἰς τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Συνεσίου ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ Θωμᾶ, ἀλλὰ τὰ εἰς τὸν Πίνδαρον. ἀποδίδονται τῷ Τρικλινίῳ, περὶ οὗ ἔσται λόγος μετ' ὀλίγον*[2]. *Πρὸς δὲ ὁ φιλόλογος οὗτος συνέταξε σοφιστικοὺς λόγους καὶ ἐπιστολάς*[3]. *Τῇ πρώτῃ τάξει ἀνήκουσι δύο μελέται· Ὁ τοῦ Καλλιμάχου πατὴρ Πολέμαρχος καὶ Ὁ τοῦ Κυναιγείρου πατὴρ Εὐφορίων. Ὁ Καλλίμαχος καὶ ὁ Κυναίγειρος, ὡς γνωστόν, εἶναι δύο ἥρωες τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συνεγράφη Λόγος περὶ βασιλείας, Περὶ πολιτείας καὶ Πρεσβευτικὸς πρὸς τὸν βασιλέα Ἀνδρόνικον τὸν Παλαιολόγον. Ἐν τινι ἐπιστολῇ περιγράφει τὰ κατὰ τὴν ἔφοδον τῶν Καταλανῶν καὶ τῶν Τούρκων εἰς τὴν*

ἐκ τῆς παραφράσεως κυρίου Μανουὴλ τοῦ Μοσχοπούλου τῶν δύο ῥαψῳδιῶν τοῦ Ὁμήρου). [1]) Nicolai III. 252 *καὶ* Krumbacher *ἐν σελίδ.* 252. [2]) Lehrs, Die Pindarscholien (1873) *ἐν σελίδ.* 97-99. [3]) *Οἱ Λόγοι καὶ αἱ ἐπιστολαὶ εὑρίσκονται παρὰ* Migne, Patrolog. Graeca 148 (1865) 213-548.

Θεσσαλίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν, ἐν ἄλλῃ συμβουλεύει τοῖς Θεσσαλονικεῦσιν, ὅπως ὁμονοήσωσι (Θεσσαλονικεῦσι περὶ ὁμονοίας).

Ἐπιφανέστατος πολιτευτὴς καὶ φιλόλογος ἐγένετο ὁ Θεόδωρος Μετοχίτης ζῶν ἐπὶ τοῦ Παλαιολόγου Ἀνδρονίκου τοῦ δευτέρου (1283—1328). Οὗτος ἐγεννήθη ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας καὶ καλῶς ἐδιδάχθη τὰ τῆς ἐγκυκλίου παιδείας, εἰ καὶ ἀπώλεσε τὸν πατέρα, ὅτε ἦγε τὸ δέκατον τρίτον τῆς ἡλικίας ἔτος. Εἰκοσαέτης δ' ὢν προσελήφθη ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου ἐν τοῖς ἀρχείοις καὶ εἶτα ἐτιμήθη διὰ μεγάλων ἀξιωμάτων καὶ δὴ μέγας λογοθέτης (πρωθυπουργὸς) ἐγένετο. Ἀλλ' ὅτε Ἀνδρόνικος ὁ τρίτος διὰ στάσεως ἀνέβη τὸν θρόνον, ὁ Μετοχίτης ἐκλείσθη ἐν τῇ μονῇ τῆς Χώρας, ὅπου συνέγραφε[2]. Κατὰ δὲ τὸ 1332 ἐτελεύτησεν Ἀνδρόνικος ὁ δεύτερος, καὶ μετὰ ἕνα μῆνα ὁ Μετοχίτης ἠκολούθησεν αὐτῷ. Τὸν ἐπιτάφιον ἀπήγγειλεν[3] ὁ εὐσεβὴς αὐτοῦ μαθητὴς Γρηγορᾶς, ὅστις καὶ ἐπὶ τοῦ τάφου ἐχάραξεν ἐπίγραμμα[4]. Ὁ ἀνὴρ ἦτο πολυμαθέστατος, ὑπερέβαλλε τοὺς συγχρόνους κατὰ τὰς γνώσεις καὶ ὁ Γρηγορᾶς λέγει περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἦτο βιβλιοθήκη ἔμψυχος. Εἶναι δὲ θαυμαστόν, ὅτι διέπρεψεν ἐν τοῖς γράμμασιν, ἐν ᾧ τὸ πλεῖστον τοῦ χρόνου ἐδαπάνα ἐν ταῖς ὑποθέσεσι τῆς πολιτείας καὶ τῆς αὐλῆς. Τὸ σπουδαιότατον σύγγραμμα τοῦ Μετοχίτου εἶναι τὸ ἐπιγραφόμενον Ὑπομνηματισμοὶ καὶ σημειώσεις γνωμικαί, ὅπερ περιέχει 120 διατριβὰς ἐχούσας ὑπόθεσιν τὴν φιλοσοφίαν, τὴν ἱστορίαν

---

1) *Ὅρα Σάθα Μεσαιων. βιβλιοθήκ.* I, *ιθ' καὶ ἑξῆς.* 2) *Αὐτόθι να'. Παράβαλλ.* Krumbacher *ἐν σελίδ.* 254. 3) *Ἰδὲ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Γρηγορᾶ* X, 2 *ἐν σελίδ.* 474 4) *Τὸ ἐπίγραμμα λαμβάνομεν παρὰ τοῦ Σάθα ἐν σελίδ. νθ'·*

Ὃς πάρος ἐν σοφίῃ μέγα κῆδος ἔην γε θνητῶν,
βαιὸς ὧδὶ λᾶας τοῦγε κέκευθε νέκυν,
Δῆμος σεπτῶν Μουσάων ὀλολύξατε πᾶσαι·
ὤλετο κεῖνος ἀνήρ, ὤλετο σοφίη πᾶσα.

καὶ τὰ γράμματα. Οὕτω πραγματεύεται περὶ Πυθαγόρου, Πλάτωνος, Ἀριστοτέλους, Ξενοφῶντος, Ἰωσήπου, Φίλωνος, Συνεσίου, Δίωνος καὶ ἄλλων. Πρὸς δὲ γράφει περὶ τῆς πολιτείας τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Λακεδαιμονίων. Ὁ Μετοχίτης δὲν εἶναι φίλος οὔτε τῆς δημοκρατίας[1], *οὔτε τῆς ἀριστοκρατίας, ἀλλὰ τῆς συνταγματικῆς βασιλείας*[2]. *Πρὸς δὲ συνέταξε δέκα καὶ ὀκτὼ ῥητορικοὺς λόγους, οἷος ὁ Νικαεύς, Πρεσβευτικός*[3], *Στοιχείωσιν ἐπὶ τῇ ἀστρονομικῇ ἐπιστήμῃ καὶ ἔμμετρον συγγραφήν· Εἰς τὸν σοφὸν Νικηφόρον τὸν Γρηγορᾶν ὑποθήκας καὶ Περὶ οἰκείων συνταγμάτων.*

*Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 14*ου *αἰῶνος ἔζη ὁ Δημήτριος Τρικλίνιος, ὅστις κατὰ πᾶσαν πιθανότητα διέτριβεν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Τὰ κατὰ τὸν βίον αὐτοῦ μένουσιν ἄγνωστα, ἀλλὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ μαρτυροῦσιν, ὅτι ἠσχολεῖτο περὶ τὴν κριτικήν. Ὑπὸ τοῦ ἐπιφανοῦς τούτου φιλολόγου ὁ Πίνδαρος, ὁ Αἰσχύλος, ὁ Σοφοκλῆς, ὁ Εὐριπίδης, ὁ Ἀριστοφάνης καὶ ὁ Θεόκριτος ἐσχολιάσθησαν καὶ διωρθώθησαν. Οἱ νεώτεροι εὑρίσκουσιν ἡμαρτημένας πολλὰς διορθώσεις τούτου, ἀλλὰ πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψει καὶ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἔζη ὁ κριτικὸς οὗτος. Ὁ Τρικλίνιος ἠσχολήθη καὶ περὶ τὴν μετρικήν, ἀλλ' ἐνταῦθα ἡ ἀποτυχία εἶναι καταφανεστέρα· διότι κρατεῖ τὸ αὐθαίρετον*[4].

---

[1]) *Παρὰ τῷ κ. Σάθα* (I, *ξε'*) *ἀναγινώσκομεν· "Καὶ ὅλως ἀνύποιστόν τι χρῆμα πλῆθος ὑπ' ἐλευθερίας ἀκράτου ἐθισθὲν ὑβρίζειν, καὶ ὄχλος ἄτακτος ἀμαθὴς τῶν βελτίστων, ἀλόγιστος τοῦ μέλλοντος, ἀκρατὴς πάσης γλώττης, σώφρονος ἀλλότριος γνώμης, ἀπειθὴς τῶν χρησίμων καὶ λόγων καὶ ἀνδρῶν, καὶ πρὸς διαβολὰς ἕτοιμος κατὰ τῶν ὑπερεχόντων, βασκανίᾳ καὶ τῷ κατ' αὐτῶν ἀποδεικτικῶς κράτει χρώμενος, ὑπόκουφος ἐμπλήκτοις ἀνθρώποις καὶ ἀλιτηρίοις τοῦ καλοῦ καὶ τῆς δίκης καὶ τῆς πρὸς τἀγαθὸν τιμῆς αἰρόμενος..."* [2]) *Αὐτόθι ξζ'.* [3]) *Τοὺς λόγους τούτους ἰδὲ παρὰ Σάθα* I, 139-195. [4]) *Ὅρα* Vilamowitz-Möllendorff, Euripides Herakles I (1889) *ἐν σελίδ.* 194 *καὶ ἑξῆς.* Krumbacher *ἐν σελίδ.* 256.

Περὶ τὴν φιλολογίαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν ἠσχολεῖτο καὶ ὁ Ἰωάννης Πεδιάσημος, ὅστις ζῶν ἐπὶ Ἀνδρονίκου τοῦ τρίτου (1328—1341) τὸ κατ' ἀρχὰς ἦτο διάκονος, εἶτα δὲ ἐγένετο Χαρτοφύλαξ τῆς Βουλγαρίας καὶ ὠνομάσθη Ὕπατος τῶν φιλοσόφων[1]. *Οὗτος ἔγραψε σχόλια εἰς τὴν Ἀσπίδα καὶ εἰς τὴν Θεογονίαν τοῦ Ἡσιόδου, εἰς τὴν Σύριγγα τοῦ Θεοκρίτου, ἐξηγήσεις εἰς τὸν Ἀριστοτέλη, ἀλληγορίας εἰς τὸν Ὅμηρον καὶ ἄλλα. Ἡ περὶ μουσικῆς διατριβὴ τοῦ Πεδιασίμου ἡ ἐπιγραφομένη Ἐπιστασίαι μετρικαὶ δὲν ἔχει ἀξίαν τινά· διότι ὁ συγγραφεὺς ὁρμᾶται ἐξ ἡμαρτημένων ἀρχῶν. Φαίνεται δ', ὅτι εἶχε καὶ μαθηματικὰς γνώσεις, διότι συνέγραψε καὶ Γεωμετρίαν. Ἐν ἰαμβικοῖς μέτροις εἶναι συντεταγμένον τὸ ποιημάτιον Περὶ γυναικὸς κακῆς καὶ ἀγαθῆς ἢ Πόθος. Οἱ κατὰ τῆς γυναικὸς ψόγοι ὑπενθυμίζουσι τὰ ὑπὸ Σιμωνίδου τοῦ Ἀμοργίνου εἰρημένα*[2].

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 15ου αἰῶνος ὁ Ἰωάννης Καναβούτζης, ὅστις ἦτο ἐξελληνισθεὶς Ἰταλός[3], *συνέγραψε φιλολογικὸν ἔργον ἐπιγραφόμενον Ἰωάννου Καναβούτζη τοῦ μαγίστρου πρὸς τὸν αὐθέντην τῆς Αἴνου καὶ Σαμοθρᾴκης. Ἐν τούτῳ ἐπὶ τῇ βάσει Διονυσίου τοῦ Ἁλικαρνασσέως πραγματεύεται περὶ μεταναστεύσεως ἑλληνικῶν φυλῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν, περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν καὶ περὶ ἄλλων ὑποθέσεων.*

---

[1]) Nicolai III, 170. [2]) Krumbacher *ἐν σελίδ.* 258 *καὶ* Nicolai III, 170. [3]) *Περὶ τοῦ οἴκου τοῦ Καναβούτζη πραγματεύεται ὁ λόγιος γυμνασιάρχης Χίου κ. Γ. Ζολώτας ἐν τῇ Ἐκθέσει τῶν κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος* 1888-1889 *πεπραγμένων ἐν τοῖς κοινοῖς παιδευτηρίοις τῆς πόλεως Χίου, ἐν Χίῳ* 1889, *ἐν σελίδ.* 112.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Μ'.

ΠΕΡΙ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ

Οἱ Βυζαντινοὶ δὲν ἐποίησαν ἰδίας γραμματικὰς ἐρεύνας, ἀλλὰ συνήθως εἶχον ὡς βάσιν τῶν μελετῶν αὐτῶν τοὺς Ἀλεξανδρινούς. Κατ ἐξοχὴν οὗτοι ἐμελέτων Διονύσιον τὸν Θρᾷκα, Ἀπολλώνιον τὸν Δύσκολον καὶ τὸν Ἡρωδιανόν. Μετὰ μεγάλου δὲ ζήλου περὶ τὰ γραμματικὰ ἠσχολοῦντο οὗτοι κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα μ. Χ. Περὶ τὰς ἀρχὰς τούτου ἤκμαζεν Ἰωάννης ὁ Φιλόπονος, ὅστις κατήγετο μὲν ἐκ Καισαρείας, ἀλλ' ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας γενόμενος ὀνομάζεται Ἀλεξανδρεύς. Διδασκάλους ἔσχε τὸν γραμματικὸν Ῥωμανὸν καὶ τὸν Ἀμμώνιον[1]. Ὁ ἀνὴρ ἦτο πολυμαθέστατος καὶ κατὰ τὸν Σουΐδαν[2] ἔγραψε παντοειδῆ συγγράμματα. Ἦτο οὐ μόνον γραμματικός, ἀλλὰ καὶ φιλόσοφος καὶ θεολόγος. Ὑπὸ τούτου συνετάχθησαν αἱ δύο εἰς ἡμᾶς περισωθεῖσαι γραμματικαὶ διατριβαὶ Τονικὰ παραγγέλματα[3] καὶ Περὶ τῶν διαφόρως τονουμένων καὶ διάφορα σημαινόντων[4].

Πότε ἔζη Θεοδόσιος ὁ Ἀλεξανδρεύς, δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν[5]. Εἰκάζεται δ', ὅτι ἔζη πρὸ τοῦ Χοιροβοσκοῦ.

---

[1]) Bekker, Anecdot. ἐν σελίδ. 1177 καὶ 1201. Cramer Anecdot oxon. ἐν τόμ. III, 270. Ludwich, De Joanne Philopono grammatico, Königsberg 1888, [2]) Ἐν λ. "Τούτου συγγράμματα πάμπολλα, γραμματικά, φιλόσοφα, ἀριθμητικά, ῥητορικά, τῆς τε θείας γραφῆς καὶ κατὰ τῶν δεκαοκτὼ Προκλείων ἐπιχειρημάτων„. [3]) Ἐξεδόθησαν ὑπὸ W. Dindorf Lipsiae 1825 [4]) Ἐξεδόθησαν ὑπὸ P. Egenolff, Breslau 1880. [5]) Ὅρα Schöll III, 173 καὶ Nicolai III, 156.

Οὗτος ἔγραψεν ὑπόμνημα εἰς τὴν γραμματικὴν Διονυσίου τοῦ Θρᾳκός, Εἰσαγωγικοὺς κανόνας περὶ κλίσεως ὀνομάτων καὶ Περὶ προσῳδιῶν. Ὀλίγῳ νεώτερος τοῦ Φιλοπόνου ἦτο Ἰωάννης ὁ Χάραξ ὁ γράψας Περὶ ὀρθογραφίας. Σύγχρονος δὲ τούτου ἐγένετο Τιμόθεος ὁ Γαζαῖος, ὅστις συνέταξε Κανόνας καθολικοὺς περὶ συντάξεως. Ἐπιφανέστερος τούτων εἶναι Γεώργιος ὁ Χοιροβοσκός, ζῶν κατὰ τὸ τελευταῖον ἥμισυ τοῦ ἕκτου αἰῶνος. Ὑπὸ τούτου συνεγράφησαν πολλαὶ γραμματικαὶ διατριβαί, ὡς Περὶ ὀρθογραφίας[1] *καὶ Ἐξήγησις εἰς τὸ τοῦ Ἡφαιστίωνος ἐγχειρίδιον*[2]*. Πρὸς συγγραφὴν τούτων εἶχεν ὑπ᾽ ὄψει τὸν Ἀπολλώνιον, τὸν Ἡρωδιανὸν καὶ ἄλλους μεταγενεστέρους γραμματικούς. Τὰ συγγράμματα τοῦ Χοιροβοσκοῦ, εἰ καὶ δὲν ἦσαν πρωτότυπα, ὅμως πολὺ ἀνεγινώσκοντο ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν. Πολὺ βραδύτερον, ἤτοι ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 9ου αἰῶνος, ἤκμαζεν ὁ Θεόγνωστος. Εἰς πρακτικὸν καὶ οὐχὶ εἰς ἐπιστημονικὸν σκοπὸν ἀποβλέπων οὗτος ἔγραψεν Ὀρθογραφίαν, ἐν ᾗ ὑπάρχουσι 1003 κανόνες. Τὸ βιβλίον τοῦτο ὁ συγγραφεὺς ἀνατίθησι τῷ αὐτοκράτορι δι᾽ ἑπτὰ τριμέτρων καί τινος ἐπιστολῆς. Τοὺς κανόνας ἤντλησεν ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ Ἡρωδιανοῦ τοῦ ἐπιγραφομένου Περὶ καθολικῆς προσῳδίας, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ.*

Εἶναι ἄξιον σημειώσεως, ὅτι περὶ τὰ γραμματικὰ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἠσχολοῦντο ἐπιφανεῖς ἱεράρχαι, ὡς Μιχαὴλ ὁ Σύγκελλος, ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων[3]*. Κατὰ τὰς ἔριδας τῶν εἰκονοκλαστῶν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου περιωρίσθη ἐν εἱρκτῇ καὶ ἐκακοποιήθη. Ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ συνετάχθη διατριβὴ*

---

[1]) *Ἡ διατριβὴ φέρεται παρὰ* Cramer, Anecdot. Oxon II (1835) *ἐν σελίδ.* 167-281. [2]) *Παρὰ* Studemund, Anecdot. varia Graeca I (1886) 31-96. Krumbacher *ἐν σελίδ.* 278. [3]) *Τὰ περὶ τοῦ βίου ἰδὲ παρὰ* Hirsch, Byzant. Studien *ἐν σελίδ.* 149.

περὶ συντάξεως ἔχουσα τὴν ἐπιγραφήν, *Μιχαὴλ πρεσβυτέρου καὶ συγκέλλου τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων Μέθοδος περὶ τῆς τοῦ λόγου συντάξεως σχεδιασθεῖσα ἐν Ἐδέσσῃ τῆς Μεσοποταμίας αἰτήσει Λαζάρου διακόνου καὶ λογοθέτου, φιλολόγου ὄντος*[1]. Κατὰ τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα ἤκμαζε Νικήτας ὁ ἐπίσκοπος Σερρῶν, ὅστις βραδύτερον ἐγένετο μητροπολίτης τῆς Ποντικῆς Ἡρακλείας. Ἠσχολεῖτο δ' οὐ μόνον περὶ θεολογικά, ἀλλὰ καὶ περὶ γραμματικά. Ἐνέτεινε δὲ εἰς στίχους κανόνας γραμματικούς, ὅπως οὗτοι γίνωνται εὐμνημόνευτοι. Ἡ διατριβὴ τούτου ἐπιγράφεται *Στίχοι περὶ γραμματικῆς*[2]. Πρὸς δὲ ἐποίησε στίχους περὶ τῶν ἐπωνύμων τῶν δώδεκα θεῶν[3] καὶ διεσκεύασε τοὺς ὀρθογραφικοὺς κανόνας Τιμοθέου τοῦ Γαζαίου[4]. Ἔξοχος γραμματικὸς ἦτο *Γρηγόριος ὁ μητροπολίτης Κορίνθου*, ὅστις τὸ κατ' ἀρχὰς ὠνομάζετο Πάρδος[5]. Οὗτος ζῶν κατὰ τὸ τέλος τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος ἔγραψε γραμματικὰς διατριβάς, ἐξ ὧν γνωστοτέρα εἶναι ἡ *Περὶ τῶν ἰδιωμάτων τῶν διαλέκτων*. Πρὸς συγγραφὴν ταύτης ὁ μητροπολίτης εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸν Τρύφωνα, τὸν Φιλόπονον, σχόλια καὶ γλωσσάρια τοῦ Πινδάρου, τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ κατ' ἐξοχὴν τοῦ Θεοκρίτου. Πλὴν τῆς διατριβῆς ταύτης ἔγραψε *Περὶ συντάξεως τοῦ λόγου ἤτοι περὶ τοῦ μὴ σολοικίζειν* καὶ ὑπόμνημα εἰς τὸν Ἑρμογένη, ὅπερ ἐπιγράφεται *Ἀπὸ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ μητροπολίτου Κορίνθου εἰς τὸ περὶ μεθόδου δεινότητος τοῦ Ἑρμογένους βιβλίον*[6]. Ἀποδίδεται μὲν τῷ Γρηγορίῳ καὶ ἡ διατριβὴ *Περὶ τρόπων*[7], ἐν ᾗ ἀριθμοῦνται εἴκοσι καὶ

---

[1]) Cramer, Anecdot. Oxon. 4, 272. [2]) Ἰδὲ παρὰ Boissonade, Anecdot. Graec. III (1831) ἐν σελίδ. 322-327. [3]) W. Studemund, Anecdot. varia Graec. I (1886) 270-79. [4]) Krumbacher ἐν σελίδ. 281. [5]) Nicolai III, 163. [6]) Παρὰ Walz, Rhetor. Graec. ἐν τόμ. 7 (1834) ἐν σελίδ. 1088-1352. [7]) Παρὰ Boissonade, Anecdota Graeca III (1831) 370-284.

ἑπτὰ τρόποι τοῦ λόγου, ἀλλ' ἡ γνησιότης ταύτης ἀμφισβητεῖται.

Περὶ τὰ γραμματικὰ ἠσχολήθη καὶ ὁ περιφανὴς πατριάρχης Ἰωάννης Γλυκύς, ὅστις συχνότερον μέν, οὐχὶ δ' ὀρθῶς ὀνομάζεται Γλυκᾶς[1]. *Ὁ Γλυκὺς ἐγένετο διδάσκαλος τοῦ Νικηφόρου Γρηγορᾶ, ὅστις ἐπαινεῖ*[2] *τὸν διδάσκαλον, ὠνομάσθη Λογοθέτης τοῦ δρόμου καὶ κατὰ τὸ 1316 ἀνέβη τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Δὲν διέμεινε δ' ὅμως μακρὸν χρόνον ἐπ' αὐτοῦ, διότι ὑπὸ νόσου ταλαιπωρηθεὶς ἀπεσύρθη εἰς τὴν μονήν, ἥτις ὠνομάζετο Κυριώτισσα*[3]. *Τούτου περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς διατριβὴ ἐπιγραφομένη· Τοῦ πατριάρχου κυρίου Ἰωάννου τοῦ Γλυκέος περὶ ὀρθότητος συντάξεως*[4]. *Αὕτη δὲν ἀποτελεῖ ὁλόκληρον συντακτικόν, ἀλλ' ἔχει ὑπόθεσιν μόνον τὰ σπουδαιότερα μέρη αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἔχουσα μαρτυρεῖ τὴν πολυμάθειαν τοῦ λογίου ἱεράρχου. Ὁ συγγραφεὺς πρὸς συγγραφὴν τοῦ συντακτικοῦ αὐτοῦ ἤντλει τὰ παραδείγματα ἐκ τοῦ Ὁμήρου, τοῦ Θουκυδίδου, τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Δημοσθένους καὶ ἐκ τῆς μεταφράσεως τῶν Ἑβδομήκοντα. Μικροτέραν ἀξίαν ἔχει ὁ Γεώργιος Λεκαπηνός, ὅστις ἔζη κατὰ τὸ μέσον τοῦ 14ου αἰῶνος. Ὑπὸ τούτου συνετάχθη γραμματικὴ διατριβὴ Ἀρχὴ σὺν θεῷ τῆς γραμματικῆς κυροῦ Γεωργίου τοῦ Λεκαπηνοῦ. Δὲν εἶναι ὅμως πρωτότυπος, ἀλλὰ στηρίζεται ἐπὶ τῆς συλλογῆς τοῦ Μοσχοπούλου. Πλὴν τῶν μνημονευθέντων γραμματικῶν ἔργων φέρονται καὶ ἄλλα ἀνέκδοτα, ὧν πολλὰ εἶναι ἀνώνυμα.*

---

1) Krumbacher *ἐν σελίδ.* 282. 2) *Ἐν τόμ.* I, 270 *"Ἦν δὲ ὁ ἀνὴρ σοφὸς ἐν τοῖς μάλιστα καὶ σφόδρα τῆς εὐγενοῦς ἐκείνης τῶν Ἀθηναίων ἠχοῦς εἴπερ τις ἐχόμενος καὶ τύπον ἐκεῖνον καὶ τρόπον καθάπερ τι θεῖον τηρῶν ἀρχέτυπον συνέσεως δ' ἐμβριθείᾳ καὶ γνώμῃ βουλευομένῃ τὰ δέοντα καὶ τρόπων σεμνότητι μακρῷ τῷ μέτρῳ πάντας νικῶν".* 3) *Ὅρα Νικηφόρ. Γρηγορ.* VII, 11, 1 *ἐν σελίδ.* 270 (*ἔκδ.* Bonn). 4) *Παρὰ* Cramer, Anecdota, Paris I (1839) 401.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΑ΄.

ΠΕΡΙ ΜΕΤΡΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ

Ἐπειδὴ οἱ Βυζαντινοὶ δὲν διέκρινον τὸ μακρὸν καὶ βραχὺ ἐν τῇ γλώσσῃ[1], *ἐφ' ὧν ἐστηρίζετο ἡ ἀρχαία μετρική, δὲν ἠδύναντο νὰ ἀναπτύξωσι τὰς σπουδὰς αὐτῶν περὶ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς φιλολογίας. Διὰ τοῦτο τὰ τῆς μετρικῆς καὶ μουσικῆς ἔργα ταύτης τῆς περιόδου εἶναι εὐτελῆ. Ὡς παρὰ τοῖς γραμματικοῖς τοῦ μέσου αἰῶνος ἐπέδρα ὁ Ἡρωδιανός, οὕτω παρὰ τοῖς μετρικοῖς ὁ Ἡφαιστίων. Πρὸς ἑρμηνείαν τούτου συνετάχθησαν σχόλια, ἅπερ μέχρις ἡμῶν διετηρήθησαν*[2].

Ἐπὶ τούτων ἐστηρίχθη ὁ Τρίχας, οὗ τὸν βίον ἀγνοοῦμεν. Φαίνεται δ', ὅτι ἔζη κατὰ τὸν ἑνδέκατον αἰῶνα. Οὗτος ἔγραψεν Ἐπιμερισμοὺς τῶν ἐννέα μέτρων. Τῆς διατριβῆς προηγεῖται ὕμνος πρὸς τὴν Παρθένον, ἐν ᾧ ἐφαρμόζει τὰ μέτρα. Ἀλλ' ἡ παραβολὴ τῆς πραγματείας πρὸς τὰ σχόλια τὰ σημειούμενα διὰ τοῦ Α΄ ἔδειξεν, ὅτι οὐδὲν νέον περιέχει· διότι πάντα ὁ Τρίχας ἔλαβεν ἐκ τῶν σχολίων[3]. *Ὁ δὲ Ἰσαὰκ ὁ μοναχὸς κατὰ τὸ τέλος τοῦ 14ου αἰῶνος ἔγραψε πραγματείαν ἐπιγραφομένην· Ἰσαακίου τοῦ σοφωτάτου μοναχοῦ περὶ μέτρων ποιητικῶν. Τὴν ἡλικίαν Ἠλίου τοῦ μοναχοῦ δὲν δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν ἀκριβῶς, ἀλλ' εἰκάζεται, ὅτι ἔγραψε πρὸ τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος. Ἡ διατριβὴ αὐτοῦ ἐπιγράφεται*

---

1) *Ὅρα τῆς ἐμῆς Γραμματολογίας τόμ.* I, *ἐν σελίδ.* 728. *Παράβαλλ.* Krumbacher *ἐν σελίδ.* 284. 2) *Ὅρα παρὰ* R. Westphal, Scriptores metrici Graeci *ἐν τόμ.* I (1886) 251-302. 3 Nicolai III, 196.

Ἠλίου ἐλαχίστου μοναχοῦ Χάρακος πρὸς Ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ περὶ διαφόρων μέτρων[1]. Πλὴν τῶν διατριβῶν τούτων ἔχομεν καὶ ἄλλας ψευδεπιγράφους ἢ ἀνωνύμους, οἷα ἡ *Δράκοντος Στρατονικέως περὶ μέτρων ποιητικῶν καὶ πρῶτον περὶ χρόνων*[2]. Φέρει μὲν τὸ ὄνομα τοῦ Δράκοντος, ἀλλ' εἶναι ἔργον τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος. Ἄλλη πραγματεία Περὶ μέτρων ἀποδίδεται μὲν τῷ Μοσχοπούλῳ, ἀλλ' εἶναι ψευδεπίγραφος.

Περὶ τὴν ἀρχαίαν μουσικὴν ἠσχολήθη ὁ *Μανουὴλ Βρυέννιος*, ὅστις ζῶν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος ἔγραψε τρία βιβλία *Ἁρμονικά*[3]. Τῶν Βυζαντινῶν τὴν προσοχὴν κατ' ἐξοχὴν ἐπέσπα ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσική, ἥτις ἦτο ζῶσα[4]· διότι ἡ ἀρχαία ἐξέλιπε καὶ μόνον λείψανα διετηρήθησαν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ. Ἱδρυτὴς τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς εἶναι *Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός*[5], ὅστις ἔγραψε *Κανόνιον τῆς μουσικῆς*. Ὑπὸ τίνος ἐγράφη ἡ περὶ μουσικῆς διατριβή, ἥτις ἐπιγράφεται *Ἁγιοπολίτης*, δὲν εἶναι γνωστόν. Λέγομεν τοῦτο, διότι τὸ ὄνομα Ἁγιοπολίτης δὲν δηλοῖ τὸν συγγραφέα, ἀλλὰ τὸ ψαλτήριον τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων[6]. Ὁ *Fabricius*[7] τὸ ἠκρωτηριασμένον τοῦτο ἔργον ἀπέδιδεν Ἀνδρέᾳ τῷ ἀρχιεπισκόπῳ Κρήτης. Ὡσαύτως ἄγνωστος μένει ὁ συγγραφεὺς τῆς *Ψαλτικῆς τέχνης*[8].

---

1) *Ἰδὲ παρὰ* W. Studemund, Anecdota varia I (1886) 167-184. 2) L. Woltz, Jahns Jahrbüch. 139 (1889) 579-599. 3) *Περὶ τοῦ βίου τούτου ἔγραψεν ὁ* Max Treu, Maximi monachi Planudis epistulae *ἐν σελίδ.* 226. 4) *Τὰ κατὰ τὴν μουσικὴν τῶν Βυζαντινῶν ἰδὲ παρὰ* Reimann, Zur Geschichte und Theorie der byzantinischen Musik, Vierteljahrsschrift für Musikwissenschaft 5 (1889) 322 5) *Ὅρα τῆς ἐμῆς Γραμματολ. Τόμ. I,* 749. 6) Nicolai III, 199. 7) Bibl. Graeca *ἐν τόμ.* III, 654. 8) Krumbacher *ἐν σελ.* 288

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΒ'.

ΠΕΡΙ ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ

Ἐν τοῖς λεξικογράφοις τοῦ μέσου αἰῶνος ἐπιφανῆ θέσιν κατέχει ὁ Σουΐδας, οὗ ὁ βίος μένει ἄγνωστος. Περὶ τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ὑπάρχουσι μὲν ἀμφισβητήσεις, ἀλλὰ δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν τὴν γνώμην τοῦ Bentley[1], *ὅστις τίθησι τὸν λεξικογράφον κατὰ τὸ 975—1025. Διότι τῷ 976 τὸ λεξικὸν τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως ἦτο ἤδη ἐν χρήσει, ἀφ' οὗ μνημονεύει τούτου ὁ μητροπολίτης τῆς Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος*[2]. *Κυρία πηγὴ τοῦ Σουΐδου εἶναι ὁ Ὀνοματολόγος Ἡσυχίου τοῦ Μιλησίου, ἀλλ' οὐχ ἧττον καὶ ἄλλοι λεξιγράφοι, ὡς ὁ Ἑλλάδιος καὶ ὁ Φρύνιχος. Πρὸς δὲ ὁ Σουΐδας εἶχεν ὑπ' ὄψει σχολιαστὰς καὶ πολλοὺς συγγραφεῖς. Ἀλλ' ἐν τοῖς τελευταίοις χρόνοις ἀκριβεῖς ἔρευναι ἔδειξαν, ὅτι αἱ ἄμεσοι πηγαὶ τοῦ λεξικογράφου εἶναι ὀλίγαι· διότι τοὺς πλείστους συγγραφεῖς γινώσκει ἐμμέσως. Τὸ λεξικὸν τοῦ Σουΐδου δὲν ὁμοιάζει πρὸς τὰ ἡμέτερα, ἀλλ' εἶναί τι κείμενον μεταξὺ τῶν νεωτέρων λεξικῶν καὶ τῶν ἐγκυκλοπαιδειῶν ἢ τῶν λεξικῶν τῶν διαλέξεων. Ἐν τούτῳ γίνεται μὲν λόγος περὶ τῆς σημασίας τῶν λέξεων, περὶ τῶν γραμματικῶν τύπων καὶ περὶ ἐτυμολογιῶν, ἀλλ' ὑπάρχουσι καὶ πραγματικαὶ ἐξηγήσεις ἀναφερόμεναι εἰς τὴν φιλοσοφίαν, εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, εἰς τὴν γεωγραφίαν, εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ εἰς ἄλλας ἐπιστήμας. Κατ' ἐξοχὴν πολύτιμα εἶναι τὰ γραμματολογικά· διότι παρὰ τούτου μανθάνομεν τὸν βίον καὶ τὰ συγγράμματα*

---

[1]) Phal. ἐν σελίδ 159. Παράβαλλ. καὶ G. Bernhardy. Comment. de Suidae lex. I, 2. Nicolai III, 184. [2]) Krumbacher ἐν σελίδ. 267.

πολλῶν συγγραφέων. Αἱ λέξεις ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Σουΐδου δὲν εἶναι κατατεταγμέναι κατ' ἀλφαβητικὴν σειράν, ἀλλὰ κατὰ τὸ σύστημα τῆς ἀντιστοιχίας. Οὕτω τὸ αι δὲν ἀκολουθεῖ τῷ α, ἀλλὰ τῷ δ, διότι ἡ εἰρημένη δίφθογγος ἰσοδυναμεῖ τῷ ε.

Μέχρις ἡμῶν περιεσώθη λεξικόν τι ἐπιγραφόμενον Κυρίλλου τοῦ ἁγιωτάτου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας λέξεων συναγωγὴ κατὰ στοιχεῖον. Ἀλλὰ δὲν ἐλύθη τὸ ζήτημα, ἂν ἡ συναγωγὴ ἐγένετο ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, ὅστις ἔζη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ πέμπτου αἰῶνος[1]. *Ὡς βάσις τῆς συναγωγῆς ταύτης ἐχρησίμευσε ῥητορικὸν λεξικόν, ὅπερ ἐπεξετάθη διὰ παρενθηκῶν εἰλημμένων ἐκ γλωσσαρίων τοῦ Ὁμήρου, τοῦ Εὐριπίδου καὶ ἄλλων*[2]. *Ἐν τοῖς χειρογράφοις φέρεται καὶ τὸ λεξικὸν τοῦ Εὐδήμου*[3], *ὅπερ εἶχεν ὑπ' ὄψει ὁ Σουΐδας. Τὸν Εὔδημον τοῦτον πρέπει νὰ διαστέλλωμεν τοῦ ἀρχαίου συνωνύμου, ὅστις καταγόμενος ἐξ Ἄργους εἶχε γράψει δύο διατριβάς, τὴν μὲν Περὶ λέξεων ῥητορικῶν, τὴν δὲ Περὶ τῶν παρὰ τοῖς ῥήτορσι ζητουμένων. Οὗτος ὁ Ἀργεῖος κατὰ τὸν M. Schmidt ἔζη κατὰ τὸ 130 μ.Χ.*[4]. *Τὸ σῳζόμενον λεξικόν, περὶ οὗ ἐνταῦθα πρόκειται, εἶναι συντεταγμένον κατ' ἀλφαβητικὴν σειράν, καὶ οὐχὶ κατ' ἀντιστοιχίαν, ὡς τὸ τοῦ Σουΐδου. Πρὸς δὲ φέρεται ὁλόκληρος συλλογὴ λεξικῶν καὶ συντακτικῶν, ὧν τὰ χειρόγραφα ὑπάρχουσιν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων. Ἐπειδὴ δὲ πρότερον ἀνῆκον τῷ Seguieer, εἶναι γνωστὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα Lexica Segueriana*[5]. *Ἐν ἀρχῇ τῆς συλλογῆς ὑπάρχει Ἀπολλωνίου σοφιστοῦ λεξικὸν κατὰ στοιχεῖον τῆς Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσείας· εἶτα Ἐκ τῶν Φρυνίχου τοῦ Ἀραβίου τῆς σοφιστικῆς προπαρα-*

---

[1]) *Περὶ τοῦ πατριάρχου ἰδὲ Δόναλδσ.* II, 382 *καὶ τὰς σημειώσεις τοῦ μεταφραστοῦ Βαλέττα.* [2]) Krumbacher *ἐν σελίδ.* 268. [3]) *Ὅρα παρὰ* Jahns Jahrb. 71 (1855) 481-500. [4]) *Ἰδὲ παρὰ* Bekker, Anecdot. Graeca I, *ἐν σελίδ.* 75-476.

σκευῆς. Ἐνταῦθα ὑπάρχουσι καὶ γραμματικαὶ διατριβαί, ὡς Περὶ συντάξεως, Ποῖα τῶν ῥημάτων γενικῇ καὶ δοτικῇ καὶ αἰτιατικῇ συντάσσονται, Δικῶν ὀνόματα κατὰ ἀλφάβητον, Λέξεις ῥητορικαί. Ἐν τούτοις καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἄλλοις ἔργοις τῆς συλλογῆς δύναταί τις νὰ ἴδῃ τὰς γραμματικὰς μελέτας τῶν Βυζαντινῶν τοῦ δεκάτου καὶ ἑνδεκάτου αἰῶνος.

Πρὸς δὲ ἔχομεν συλλογὴν ὁλόκληρον συνισταμένην ἐκ πέντε ἐτυμολογικῶν λεξικῶν. Ὀνομάζονται δ' οὕτω, διότι οἱ συγγραφεῖς ἐξηγοῦσι μὲν τὰς λέξεις, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ἀποβλέπουσιν εἰς τὸ ἔτυμον αὐτῶν. Τὴν πρώτην θέσιν κατέχει τὸ καλούμενον Μέγα ἐτυμολογικόν. Τὸ ὄνομα δὲν ἐδόθη ὑπὸ τοῦ συγγραφέως, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ πρώτου ἐκδότου, τοῦ Μουσούρου ἢ τοῦ Καλλιέργου[1]. *Φαίνεται, ὅτι τὸ ἔργον συνετάχθη κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα, καθ' ὃν ἐντολῇ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου ἐγίνοντο τοιαῦται συλλογαί. Ὁ συγγραφεὺς εἶχεν ὡς βάσιν*[2] *τὸ σύγγραμμα τοῦ Μεθοδίου, τὰ ῥητορικὰ λεξικά, ὡς τὸ τοῦ Διονυσίου, τοῦ Παυσανίου, τοῦ Ὥρου καὶ ἄλλα. Τὸ Μέγα ἐτυμολογικὸν ὡς τοιοῦτον οὐδεμίαν ἀξίαν ἔχει· διότι ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἡ συγκριτικὴ φιλολογία διὰ τῆς παραβολῆς τῶν γλωσσῶν πολλὰς ἀνακαλύψεις ἐποίησεν ἐν τῷ κλάδῳ τούτῳ τῆς φιλολογίας. Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις αἱ ἐτυμολογικαὶ ἔρευναι ἐξικνοῦντο μέχρι τοῦ γελοίου, π.χ. ἡ λέξις ἄνθρωπος ἐτυμολογεῖται ὡς ἑξῆς· «Παρὰ τὸ ἄνω θρεῖν ἤγουν ἄνω βλέπειν· μόνος γὰρ τῶν ἄλλων ζῴων ὁ ἄνθρωπος ἄνω βλέπει. Ἢ παρὰ τὸ ἀναθρεῖν ἃ ὄπωπεν, ἤγουν ἀναλογίζεσθαι ἃ εἶδε καὶ ἤκουσε... Ἢ παρὰ τὸ δρῶ, τὸ βλέπω, ἄνδρωπος καὶ ἄνθρωπος. Ἢ παρὰ τὸ ἄνω ῥέπειν, ἀνώροπός τις ὤν.*

---

[1]) *Τὸ πρῶτον ἐξεδόθη ἐν Βενετίᾳ τῷ* 1499. [2]) *Ὅρα* R. Reitzenstein, Zu den Quellen des sogenannten Etym. Magnum, Philologus 48 (1889) 450-455.

Δὲν στερεῖται ὅμως ἀξίας τὸ λεξικόν, διότι ἐν τούτῳ διετηρήθησαν σχηματισμοὶ λέξεων καὶ ἀποσπάσματα ἀπολεσθέντων συγγραφέων. Τὸ δὲ Γοδιανὸν ἐτυμολογικὸν ἔσχε τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ Γοδίου, ὅστις ἦτο κάτοχος τοῦ χειρογράφου. Ἐκ παραπλησίας αἰτίας ὠνομάσθησαν τὸ Ἀγγελικανόν, Φλωρεντιανὸν καὶ Φλωρεντιανὸν μικρὸν ἐτυμολογικόν.

Τοῦ Σχεδογραφικοῦ λεξικοῦ ὁ συγγραφεὺς μένει ἄγνωστος. Συνετάχθη δὲ ἐπὶ Κομνηνοῦ ἐν 907 πολιτικοῖς δεκαπενταουλλάβοις στίχοις[1]. *Τὸ παρὰ τοῖς φιλολόγοις γνωστὸν Lexicon Vindobonense*[2] *ἐγένετο κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος. Περὶ τοῦ λεξικοῦ τούτου ἐλέχθη, ὅτι οὐδεμίαν μὲν ἀρετὴν ἔχει, ἀναρίθμητα δ' ἁμαρτήματα καὶ μωρίαν ἀπίστευτον. Διετηρήθησαν ὅμως ἐν αὐτῷ στίχοι ἐκ τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Φερεκράτους, οἵτινες οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ φέρονται.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΓ'.

ΠΕΡΙ ΣΥΛΛΟΓΕΩΝ ΓΝΩΜΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΟΙΜΙΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ.

Πανταχοῦ μέν, οὐχ ἥκιστα δ' ἐν ταῖς συλλογαῖς δύναταί τις νὰ θαυμάσῃ τὸ σκόπιμον, μεθ' οὗ εἰργάσθη ἡ Ἑλληνικὴ διάνοια. Ἀφ' οὗ αὕτη ἀπέβαλε τὴν γονιμότητα αὐτῆς, οὐδὲν ἄλλο ἦτο σκοπιμώτερον νὰ πράξῃ ἢ τὰ παραχθέντα νὰ συλλέξῃ[3]. *Τοῦτο καὶ ἐγένετο, ὡς μαρτυροῦσι περιφανῶς αἱ Ἀνθολογίαι αἱ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην γενόμεναι*[4], *τὰ Κεφάλαια θεο-*

[1]) *Ὅρα παρὰ* Boissonade, Anecdot. Graec, 4 (1832) *ἐν σελίδ.* 366-412. [2]) Lexicon Vindobonense rec. et adnotatione critica instruxit Aug. Nauck, Petropoli 1867. [3]) *Ἰδὲ τῆς ἐμῆς Γραμματολογ. τόμ.* I, 271. [4]) *Παρὰ* Migne, Patrol. Graeca 91 (1860) *ἐν σελίδ.* 765-1244.

λογικὰ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ καὶ τὰ Ἱερὰ παράλληλα Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. Ἐκ τῆς συλλογῆς ταύτης καὶ ἐξ ἄλλων Ἀντώνιος ὁ μοναχός, ὅστις ἔζη κατὰ τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα, ἀντλήσας συνέταξε συλλογήν, ἣν προσφυῶς ὠνόμασε Μέλισσαν[1].

Πότε ἔζη Ἰωάννης ὁ Γεωργίδης, δὲν εἶναι γνωστόν. Πάντως ὅμως ὑπῆρξε μετὰ τὸν Ἀμφίλοχον καὶ τὸν Φώτιον, διότι οὗτοι μνημονεύονται ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου συλλογέως. Οὗτος συνέταξε Γνωμολογικὸν λεξικὸν κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν συντεταγμένον καὶ ἐπιγραφόμενον Γνῶμαι συλλεγεῖσαι ὑπὸ Ἰωάννου μονάζοντος τοῦ καὶ Γεωργίδου[2]. *Ἐν τούτῳ συνελέγησαν ἀποσπάσματα ἐκ πεντήκοντα περίπου συγγραφέων, ὡς τοῦ Ἰσοκράτους, τοῦ Μενάνδρου, τοῦ Λουκιανοῦ, τοῦ Γαληνοῦ, ἐξ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων καὶ ἐξ ἄλλων. Ὁ συλλογεὺς μνημονεύει μὲν τῶν συγγραφέων, ἐξ ὧν ἀντλεῖ, ἀλλ' εἴτε ἐκ σπουδῆς, εἴτε ἐξ ἀγνοίας, εἴτε ἐξ ἁμαρτήματος τῆς μνήμης, εἴτε καὶ ἐξ ἄλλης αἰτίας αἱ πηγαὶ πολλάκις συγχέονται*[3]. *Κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα ἤκμαζεν ὁ Μακάριος Χρυσοκέφαλος, ὅστις ἦτο μητροπολίτης Φιλαδελφείας. Ἐπωνομάσθη δ' οὕτω κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, διότι ἐκ τῶν συγγραμμάτων τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων ἐξέλεγε χρυσᾶ κεφάλαια. Ὁ Μακάριος τὴν συλλογὴν αὐτοῦ ὠνόμασε μετὰ ποιητικῆς χάριτος Ῥοδωνιάν*[4]. *Ἓν κεφάλαιον ταύτης ἀποτελεῖ συλλογὴν Παροιμιῶν κατὰ στοιχεῖον*[5]. *Τὰς γνώμας ἔλαβεν ἐκ τοῦ Συ-*

---

[1]) *Παρὰ* Migne *αὐτόθι ἐν τόμ.* 136 (1865) *ἐν σελίδ.* 765-1244 *Παράβαλλ. καὶ Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος* 2 (1885-1889) *ἐν σελίδι* 661-666. [2]) *Ἡ συλλογὴ ἐξεδόθη ὑπὸ* Boissonade, Anecdota Graeca I (1829) *ἐν σελίδ.* 1-108. [3]) Nicolai III, 314 [4]) *Ὅρα* Villoison, Anecdota Graeca (1781) II 4-79. [5]) *Ἐξεδόθη ἐν τῇ συλλογῇ τῇ ἐπιγραφομένῃ* Corpus paroemiograph. Graec *ὑπὸ* Schneidewin *καὶ* Leutsch II (1851) *ἐν σελίδ.* 135-227.

νεσίου, Δίωνος τοῦ Χρυσοστόμου, τοῦ Πλουτάρχου, τοῦ Χορικίου, Προκοπίου τοῦ Γαζαίου καὶ ἄλλων.

Ὁ δὲ Μιχαὴλ Ἀποστόλης ἢ Ἀποστόλιος ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸ 1422, ἐπεῖδε τὰς ἀποφράδας ἡμέρας τῆς ἁλώσεως, ἐγένετο αἰχμάλωτος τῶν Τούρκων καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἀνακτησάμενος ἐπορεύθη εἰς Ῥώμην, ὅπου ὁ Βησσαρίων ἐδέξατο αὐτὸν εὐμενῶς. Διὰ τῆς δαπάνης τούτου συνεπλήρωσε τὰς ἑαυτοῦ σπουδάς. Ἀλλ' ἀποδεξάμενος τὰ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλήθωνος ἔγραψε λίβελλον κατὰ τοῦ Γαζῆ. Τοῦτον ἰδὼν ὁ Βησσαρίων ἐπετίμησε τῷ νέῳ ὡς τολμήσαντι νὰ ὑβρίσῃ ἄνδρα ὑπὸ τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων τιμώμενον[1]. *Τελευταῖον διὰ τὴν τραχύτητα τοῦ ἤθους ἀπέβαλε τὴν εὔνοιαν τοῦ εὐεργέτου καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ζήσῃ ἐν Ἰταλίᾳ ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κρήτην, ὅπου νυμφευθεὶς καὶ εἰς ἐσχάτην πενίαν περιπεσὼν ἀντέγραφε χειρόγραφα πρὸς πορισμὸν τῶν τοῦ βίου ἀναγκῶν. Ἐν πολλοῖς δὲ χειρογράφοις ἐπεγράφετο βασιλεὺς τῶν πενήτων. Ὁ Ἀποστόλης συνέταξε πολλὰ συγγράμματα, ὧν κατάλογον παρέχει ἡμῖν ὁ κ. Σάθας*[2]. *Ἐν τούτοις ὑπάρχει καὶ Συλλογὴ Ἑλληνικῶν παροιμιῶν, ἃς συνέλεξεν ἐκ πολλῶν συγγραφέων. Ὁ υἱὸς τούτου Ἀριστόβουλος μετωνομάσθη Ἀρσένιος καὶ ἐγένετο ἀρχιεπίσκοπος Μονεμβασίας, ἀλλ' οἱ ἡμέτεροι δὲν ἀνεγνώρισαν αὐτὸν καὶ ἐτελεύτησεν ἐν Βενετίᾳ τῷ 1535*[3]. *Οὗτος λαβὼν τὴν συλλογὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καὶ ταύτην αὐξήσας καὶ διασκευάσας ἔπεμψεν εἰς τὸν πάπαν Λέοντα τὸν δέκατον. Ἡ οὕτω διασκευασθεῖσα συλλογὴ ὠνομάσθη Ἰωνιά*[4].

---

[1]) *Ἡ ἐπιτιμητικὴ ἐπιστολὴ φέρεται παρὰ τῷ Σάθᾳ (Ἐν τῇ Νεοελληνικῇ φιλολογ. ἐν σελίδ. 71), ἐν ᾗ πρὸς τοῖς ἄλλοις λέγεται· «Θεόδωρός τε τῶν νῦν Ἑλλήνων ἐν τοῖς πρώτοις ὤν, ἥκιστα κακῶς ἀκούειν παρὰ σοῦ ἄξιος, καὶ ταῦτα νέου τε ἔτι ὄντος, ἤδη πρεσβύτης...».* [2]) *Αὐτόθι ἐν σελίδ.* 78. [3]) Nicolai III, 317. [4]) *Ταύτην ἐξέδωκεν ὁ* Chr. Walz, Arsenii Violetum, Stuttgart 1832. *Παράβαλλ.* Krumbacher *ἐν σελίδ.* 291.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΔ'.

ΠΕΡΙ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑΣ ΕΚ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Περὶ τὰ μαθηματικὰ καὶ τὴν ἀστρονομίαν ἠσχολήθησαν οἱ ἀρχαιότατοι φιλόσοφοι, ὡς ὁ Θαλῆς[1], *ὁ Πυθαγόρας*[2] *καὶ ὁ Δημόκριτος*[3]. *Ἐπιφανέστατος δ' ἀστρονόμος ἐγένετο ὁ Μέτων, ὅστις δὲν συνέγραψεν, ἀλλ' ἐποίησεν ἀστρονομικὰς ἐργασίας καὶ ἀνακαλύψεις· π.χ. ἐν Ὀλυμπίοις ἔστησε στήλας, ἐφ' ὧν τὰς τροπὰς τοῦ ἡλίου κατεγράψατο*[4]. *Πρὸς δὲ εὗρεν, ὡς ἔλεγε, τὸν μέγαν ἐνιαυτόν, ὅστις διήρκει δέκα καὶ ἐννέα ἔτη. Ὁ μέγας οὗτος ἀστρονόμος ἢ χρονολόγος οὕτως ἦτο πεπεισμένος περὶ τοῦ κινδύνου, ὅστις ἠπείλει τοὺς στρατευομένους ἐπὶ τὴν Σικελίαν, ὥστε λέγεται, ὅτι μανίαν ὑποκρινάμενος, τὴν οἰκίαν ἐμπρήσας καὶ εἰς τὴν ἀγορὰν προελθὼν παρεκάλει τοὺς πολίτας, ἵνα ἀφῶσι τὸν υἱὸν τῆς στρατείας*[5]. *Ἐν δὲ τῇ γεωμετρίᾳ διεκρίθη ὁ Θεόδωρος, ὃν γινώσκομεν ἐκ τοῦ Θεαιτήτου τοῦ Πλάτωνος. Κατ' ἐξοχὴν περὶ τὰ μαθηματικὰ ἠσχολοῦντο οἱ Πυθαγόρειοι, ἐξ ὧν διέπρεψεν ὁ Ἀρχύτας. Οὗτος πρῶτος τὴν ὀργανικὴν κίνησιν διὰ γεωμετρικοῦ διαγράμματος εἰκόνισεν*[6].

---

[1]) *Ὅρα ἐν σελίδ.* 460 *τῶν ἔμπροσθεν.* [2]) *Ἰδὲ* Cantor, Vorlesungen über Geschichte der Mathematik, Leipzig 1880 *καὶ* Martin, Astronomie grecque et romaine, Paris 1874, *καὶ* Hankel, Zur Geschichte der Mathematik im Altertum und Mittelalter. Leipzig 1874. [3]) *Ἰωάννης Λυδὸς ἐν σελίδ.* 55 [4]) *Αἰλιαν. ἐν Ποικίλ. ἱστορ.* X, 7. *Παράβαλλ.* Götting, De Metonis astronomi heliotropio, Jena 1861. [5]) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Νικ.* XIII, *καὶ Αἰλιαν. ἐν Ποικίλ. ἱστορ.* XIII, 12. [6]) *Διογέν. Λαέρτ.* VIII, 833.

Ἐπειδὴ Εὔδοξος ὁ Κνίδιος ἐγένετο ἀκροατὴς τοῦ Ἀρχύτου, θεωρεῖται Πυθαγόρειος[1] *καὶ ὡς τοιοῦτον ἐθεώρει ἤδη Διογένης ὁ Λαέρτιος*[2]. *Ὁ υἱὸς τοῦ Αἰσχίνου καίπερ πενέστατος, ὅμως ἠδυνήθη νὰ παιδευθῇ ἱκανῶς ἀκροασάμενος τοῦ μὲν Ἀρχύτου ἐν τοῖς γεωμετρικοῖς, Φιλιστίωνος δὲ τοῦ Σικελιώτου ἐν τοῖς ἰατρικοῖς. Εἰς Ἀθήνας ἤγαγε τὸν φιλομαθῆ νέον ἡ φήμη τῶν Σωκρατικῶν, ἀλλ' ἐνταῦθα δὲν διέμεινε μακρὸν χρόνον*[3]. *Λέγεται συνήθης τοῦ Πλάτωνος καὶ ἑταῖρος τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ. Ποῦ ἐγνώρισεν τὸν Ἀθηναῖον φιλόσοφον, δὲν εἶναι ἐξηκριβωμένον. Ἴσως τοῦτο ἐγένετο ἐν Ἀθήναις ἢ καὶ ἐν Συρακούσαις παρὰ τῷ τυράννῳ Διονυσίῳ*[4], *παρ' ᾧ διέτριψαν καὶ οἱ δύο φιλόσοφοι. Ὁ μὲν Κικέρων λέγει, ὅτι ὁ Εὔδοξος ἐγένετο ἀκροατὴς τοῦ Πλάτωνος*[5], *ὁ δὲ Στράβων παραδίδει, ὅτι ἀμφότεροι ἐμαθήτευσαν παρὰ τοῖς σοφοῖς τῶν Αἰγυπτίων ἱερεῦσιν*[6]. *Βραδύτερον δὲ καὶ οἱ δύο ἐδίδαξαν ἐν τῇ Ἀκαδημείᾳ. Τῷ Κνιδίῳ ἀστρονόμῳ ἀποδίδονται πολλὰ συγγράμματα, ἐν οἷς καὶ ἡ Ὀκταετηρίς, ἥτις, ὡς λέγεται, συνεγράφη ἐν Αἰγύπτῳ*[7]. *Συχνότερον μνημονεύεται τὸ σύγγραμμα τὸ ἐπιγραφόμενον Γῆς περίοδος, ἀλλ' εἰκάζεται, ὅτι δὲν ἦτο πραγματεία περὶ τοῦ σχήματος τῆς γῆς, ἀλλὰ χωρογραφία τις*[8]. *Σημειωτέον δ' ὅμως, ὅτι ὑπάρχει εἰκασία καθ' ἣν τὸ πολύτιμον τοῦτο ἔργον δὲν συνεγράφη ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου Εὐδόξου, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Ῥο-*

---

1) *Ὅρα Ἀσώπ. ἐν σελίδ.* 396. 2) *Ἐν βιβλ.* VIII, 91. 3) *Ὁ αὐτὸς ἐν* VIII, 86. 4) *Αἰλιαν, ἐν Ποικίλ. ἱστορ.* VII, 17. 5) Divinat. II, 42 "Eudoxus Platonis auditor, in astrologia, judicio doctissimorum hominum, facile princeps„. 6) *Ἐν βιβλ* XVII, 806 "*Ἐκεῖ δ' οὖν ἐδείκνυντο οἵ τε τῶν ἱερέων οἶκοι καὶ Πλάτωνος καὶ Εὐδόξου διατριβαί. Συνανέβη γὰρ δὴ τῷ Πλάτωνι ὁ Εὔδοξος δεῦρο, καὶ συνδιέτριψαν τοῖς ἱερεῦσιν ἐνταῦθα ἐκεῖνοι τρισκαίδεκα ἔτη, ὡς εἴρηταί τισι· περιττοὺς γὰρ ὄντας κατὰ τὴν ἐπιστήμην τῶν οὐρανίων, μυστικοὺς δὲ καὶ δυσμεταδότους, τῷ χρόνῳ καὶ ταῖς θεραπείαις ἐξελιπάρησαν, ὥστε τινὰ τῶν θεωρημάτων ἱστορῆσαι· τὰ πολλὰ δὲ ἀπεκρύψαντο οἱ βάρβαροι*„. 7) *Διογέν. Λαέρτ.* VIII, 87. 8) *Ἀσώπ. ἐν σελίδ.* 399.

δίου[1]. Ὁ Κνίδιος ἀστρονόμος συνέταξε τὸ Ἔνοπτρον καὶ τὰ Φαινόμενα, ἅπερ εἶχεν ὡς βάσιν ὁ Ἄρατος, ὡς ἀλλαχοῦ εἴρηται[2]. Οὗτος δὲν ἦτο μόνον ἀστρονόμος, ἀλλὰ καὶ φιλόσοφος τὸ ἀγαθὸν ἐν τῇ ἡδονῇ τιθέμενος[3]. Τὴν περὶ τῆς σφαίρας θεωρίαν τοῦ Εὐδόξου διώρθωσεν ὁ ἀστρονόμος Κάλλιπος[4].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΕ'.

ΠΕΡΙ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΝΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ.

Ἐπειδὴ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην διὰ τὴν στρατείαν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τὴν εἰσήγησιν τοῦ Ἀριστοτέλους ἡ Ἑλληνικὴ διάνοια ἐτράπη εἰς πρακτικὰς γνώσεις, οὐδὲν τὸ παράδοξον, ὅτι ἔξοχοι μαθηματικοί, μηχανικοὶ καὶ ἀστρονόμοι ἀνεφάνησαν[5]. Ὁ ἀρχαιότατος τῶν εἰς ἡμᾶς περιελθόντων μαθηματικῶν εἶναι Αὐτόλυκος ὁ Πιταναῖος[6], ὅστις ἤκμαζε περὶ τὰ 300 π.Χ. καὶ ἐγένετο διδάσκαλος τοῦ Ἀρκεσιλάου[7]. Τούτου περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν δύο μικραὶ διατριβαὶ Περὶ κινουμένης σφαίρας καὶ Περὶ ἐπιτολῶν καὶ δύσεων[8]. Αἱ διατριβαὶ αὗται ἔπαθον μὲν μεταβολάς τινας,

---

[1]) Christ ἐν σελίδ. 487. [2]) Ἐν σελίδ. 172 τοῦ πρώτου τόμου. [3]) Ἀριστοτέλ. ἐν Ἠθικ. Νικομαχ. X, 2. [4]) Ὅρα Martin, Mémoire sur les hypothèses astronomiques d'Eudoxe, de Callippe, d'Aristote, Paris 1880. [5]) Ὅρα Cantor, Vorlesungen über Geschichte der Mathematik, Leipzig 1880 Heiberg, Philologische Studien zu griechischen Mathematikern, Jahrb. für Phil. Suppl. N. F. XI, XII, XIII, Leipzig 1880. Martin, Astronomie grecque et romaine, Paris 1875 καὶ Hankel, Zur Geschichte der Mathematik im Altertum unt Mittelalter. Leipzig 1874. [6]) Ἡ Πιτανη ἀνήκει τῇ Αἰολίδι Ἡρόδοτ. I, 149. [7]) Διογέν. Λαέρτ. IV, 29. [8]) Ἐξεδόθη ὑπὸ Hultsch ἐν τῇ Bibl. Teubn. 1885. Παράβαλλ Christ ἐν σελίδ. 719.

ἀλλ' ἐν τῷ συνόλῳ διετήρησαν τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν μορφήν. Σύγχρονος τοῦ Αὐτολύκου ἦτο Ἀ ρισταῖος ὁ πρεσβύτερος, ὅστις ἔγραψε περιγραφὴν τῶν στερεῶν τόπων ἐν πέντε βιβλίοις[1].

Ἐν τοῖς γεωμέτραις ἐπιφανεστάτην θέσιν κατέχει ὁ Εὐκλείδης, ὅστις κατά τινας μὲν ἐγεννήθη ἐν Γέλᾳ, κατ' ἄλλους δ' ἐν Τύρῳ[2]. *Ἀλλ' ἐν ᾧ τὰ περὶ πατρίδος τοῦ γεωμέτρου εἶναι ἀμφίβολα, τὰ τῆς ἡλικίας γινώσκονται ἀκριβῶς· διότι ἔζη ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Λάγου. Λέγεται δ', ὅτι ὁ βασιλεὺς οὗτος ἐρωτήσας, ἂν ὑπάρχῃ εὐκολωτέρα μέθοδος πρὸς ἐκμάθησιν τῆς γεωμετρίας, ἔλαβε τὴν ἀπόκρισιν «μὴ εἶναι βασιλικὴν ἀτραπὸν πρὸς γεωμετρίαν*[3]*». Πρὸς δὲ εἶναι βέβαιον, ὅτι ἐν Ἀλεξανδρείᾳ σχολὴν γεωμετρίας ἱδρύσας συνεβάλετο πρὸς μόρφωσιν μεγάλων μαθηματικῶν, οἷος ὁ Ἐρατοσθένης. Πλὴν τῆς διδασκαλίας ὁ Εὐκλείδης συνέγραψε τὰ πολυθρύλητα Στοιχεῖα (δηλ. τῆς γεωμετρίας), ἅπερ συνίστανται ἐκ δέκα καὶ τριῶν βιβλίων*[4]. *Τούτοις προσετέθησαν βραδύτερον δύο ἔτι βιβλία, ὧν τὸ πρῶτον μέρος συνεγράφη ὑπὸ τοῦ Ὑψικλέους*[5]. *Δὲν πρέπει νὰ ὑπολάβῃ τις, ὅτι πάντα τὰ γεωμετρικὰ θεωρήματα τὰ ἐν τοῖς Στοιχείοις περιλαμβανόμενα εἶναι προϊόντα τῆς διανοίας τοῦ Εὐκλείδου. Διότι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ δημιουργήσῃ τοσαῦτα θεωρήματα καὶ νὰ ἐκθέσῃ ταῦτα δι' αὐστηροτάτης μεθόδου καὶ ἀκριβείας. Πρὸς δὲ καὶ ὁ Πρόκλος παραδίδει, ὅτι ὁ Εὐκλείδης συνήγαγε τὰ Στοιχεῖα ἐκ προγενεστέρων μαθηματικῶν, ὡς τοῦ Εὐδόξου καὶ τοῦ Θεαιτήτου*[6]. *Αἱ ἀρεταὶ τοῦ προ-*

---

[1]) *Πάππ.* VII, 3, 636. *Ἰδὲ καὶ* Susemihl I, 703. [2]) *Ὅρα* Cantor Euklid und sein Jahrhundert, Zeitschrift für Mathemat. und Phys. XII. 1867. *καὶ* Heiberg. Litterargeschichtliche Studien über Euklid, Leipzig 1882. [3]) *Πρόκλ. Εἰς τὸ Α' Εὐκλείδ. Στοιχεῖον, Βιβλ. δεύτ. ἐν σελίδ.* 20. *Παράβαλλ Ἀσώπ. ἐν σελίδ.* 421. [4]) *Ὅρα* Bergk IV, 522. [5]) *Σπουδαία ἔκδοσις εἶναι ἡ ὑπὸ* Heiberg und Menge *ἐν τῇ* Bibl. Teubn. 1883. [6]) *Ἐν σελίδ.* 19. *Παράβαλλ. Ἀσώπ. ἐν σελίδ.* 422.

κειμένου συγγράμματος πρωϊαίτατα κατέστησαν αὐτὸ διδακτικὸν βιβλίον πάντων τῶν πεπολιτισμένων λαῶν. Μετεφράσθη δὲ εἰς τὴν Ἀραβικήν, τὴν Συριακήν, τὴν Περσικήν, τὴν Ἑβραϊκήν, τὴν Λατινικὴν καὶ εἰς πάσας τὰς νεωτέρας γλώσσας. Μέχρις ἡμῶν διαμένει διδακτικὸν βιβλίον, μετά τινων μικρῶν μεταβολῶν.

Τινὲς τὴν δευτέραν θέσιν ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Εὐκλείδου ἀποδίδουσι τῇ συγγραφῇ, ἥτις ἐπιγράφεται Δεδομένα[1] *καὶ εἶναι εἰσαγωγή τις εἰς τὴν καλουμένην ἀναλυτικὴν γεωμετρίαν. Ἡ συγγραφὴ αὕτη συνεκδίδεται τῇ Προθεωρίᾳ τοῦ Νεαπολίτου Μαρίνου. Ὁ Πάππος περιγράφει*[2] *τὰ ἐν τῇ διατριβῇ, ἀλλ' οἱ νεώτεροι παραβαλόντες εὗρον διαφωνίαν τῆς περιγραφῆς πρὸς τὴν συγγραφήν. Ἐντεῦθεν τεκμηριοῦται, ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ ἡμετέρου γεωμέτρου ἔπαθεν ἀλλοιώσεις. Τὰ δὲ Πορίσματα ὅλως ἀπώλοντο πλὴν ὀλίγων ἀποσπασμάτων περισωθέντων παρὰ τῷ Πάππῳ. Δὲν διετηρήθη ἐν πρωτοτύπῳ τὸ Περὶ διαιρέσεων βιβλίον, ἀλλ' ἐν μεταφράσει γενομένῃ ὑπὸ Μωάμεθ τοῦ Βαγδατηνοῦ*[3]*. Περιῆλθον μέχρις ἡμῶν τὰ Φαινόμενα, τὰ Ὀπτικὰ καὶ τὰ Κατοπτρικά. Τὸ τελευταῖον ἔργον ὁ* Heiberg *θεωρεῖ ὑποβολιμαῖον. Ὡσαύτως ἀμφισβητεῖται ἡ γνησιότης δύο μουσικῶν διατριβῶν, ἐξ ὧν ἡ μὲν ἐπιγράφεται Εἰσαγωγὴ ἁρμονική*[4]*, ἡ δὲ Κατατομὴ κανόνος. Οὐχὶ δ' ἀπιθάνως ἡ πρώτη ἀποδίδεται μαθητῇ τινι τοῦ Ἀριστοξένου. Ἡ δὲ διατριβὴ ἡ ἐπιγραφομένη Ψευδάρια συνεγράφη, ὡς φαίνεται, πρὸς ἀποφυγὴν μαθηματικῶν παραλογισμῶν. Ἤθελεν εἶναι περίεργος, ἂν ἐσῴζετο.*

Πότε ἔζη Ἐπιγένης ὁ Βυζάντιος, δὲν εἶναι γνωστόν, ἀλλ' εἰκάζεται ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Σωτῆρος. Οὗτος ἔγραψε διατριβὴν Περὶ τῶν Χαλδαϊκῶν μαθηματικῶν, ἣν εἶχεν

---

[1]) *Περὶ τῆς σημασίας τῆς λέξεως ὑπάρχει ἀμφισβήτησις.* [2]) *Ἐν σελίδ.* 638-640. [3]) *Ὅρα* Susemihl I, 712 *ἐν σημ.* 34. [4]) Nicolai II, 413.

ὑπ' ὄψει ὁ Οὐάρρων. Ὁ δὲ Ἀρίσταρχος ὁ Σάμιος ἦτο μαθηματικὸς καὶ ἀστρονόμος καὶ μαθητὴς τοῦ περιπατητικοῦ Στράτωνος. Τῷ ἀστρονόμῳ τούτῳ ἀνήκει ἡ μεγάλη τιμὴ τῆς ἀνακαλύψεως, καθ' ἣν οὐχὶ ὁ ἥλιος περὶ τὴν γῆν, ἀλλ' ἡ γῆ περὶ τὸν ἥλιον κινεῖται[1]. Ἀλλ' ὡς ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ὁ Γαλιλαῖος ὑπὸ τῶν θεολόγων διεβλήθη ὡς ἄθεος, οὕτω καὶ ὁ Σάμιος ἀστρονόμος ὑπὸ τοῦ στωϊκοῦ Κλεάνθους. Εἰς ἡμᾶς περιῆλθεν ἡ διατριβὴ ἡ ἐπιγραφομένη Περὶ μεγεθῶν καὶ ἀποστημάτων ἡλίου καὶ σελήνης[2]. Ὡσαύτως Σάμιος ἦτο ὁ ἐπιφανὴς μαθηματικὸς καὶ ἀστρονόμος Κόνων, ὃν ἐν τοῖς μάλιστα ἐτίμα ὁ Ἀρχιμήδης. Ἐφ' ὅσον δ' ὁ Κόνων ἔζη, ἐδείκνυε τούτῳ ὁ Ἀρχιμήδης τὰς ἀνακαλύψεις πρὸ τῆς δημοσιεύσεως. Οὗτος συνέλεξε τὰς ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων παρατηρηθείσας ἐκλείψεις τοῦ ἡλίου. Μαθητὴς τοῦ Κόνωνος ἐγένετο Δοσίθεος ὁ Πηλουσιώτης, ὅστις ἐγεννήθη κατὰ τὸ 280—270 π. Χ. Ὅτι ὁ Δοσίθεος εἶχε πολλὴν ἀξίαν, τεκμηριοῦται ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Ἀρχιμήδης μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κόνωνος τούτῳ οὐ μόνον τὰς ἑαυτοῦ συγγραφὰς ἔπεμπεν, ἀλλὰ καὶ ἀνέθετεν. Ἐκ τῶν ἀστρονομικῶν αὐτοῦ παρατηρήσεων μόνον ὀλίγα λείψανα μέχρις ἡμῶν περιεσώθησαν[3].

Ἀλλ' ὁ εὐφυέστατος τῶν μαθηματικῶν οὐ μόνον τῆς ἀρχαιότητος, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν αἰώνων εἶναι Ἀρχιμήδης ὁ Συρακούσιος[4], ὁ υἱὸς Φειδίου τοῦ ἀστρονόμου, γεννηθεὶς τῷ 287 π. Χ. ἂν ἡ εἴδησις ἡμῶν ἦναι ἀκριβής[5]. Ἱέρωνος τοῦ δευτέρου λέγεται συγγενὴς καὶ φίλος. Ἕνεκα φιλομαθείας ἀπε-

---

[1]) Ὅρα Bergk, Fünf Abhandl. zur Philosoph. und Astronom. ἐν σελίδ. 139-171. [2]) Ἐξεδόθη ὑπὸ De la Porte du Theil und St. Croix, Par. 1810 Παράβαλλ. Christ ἐν σελίδ. 721. [3]) Ὅρα Πλίνιον ἐν N. H. XVIII. § 312. [4]) Περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου ἔγραψεν ὁ Bunte, Ueber Archimedes, Leer 1877. Heiberg, Quaestiones Archimedeae. Kopenhagen 1879. Παράβαλλ. Susemihl I, 723. [5]) Τζέτζ. ἐν Χιλιάδ. Β', 105.

δήμησεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἔνθα ἤκμαζεν ἡ σχολὴ τοῦ Εὐκλείδου. Ἐνταῦθα ἐγένετο γνώριμος τοῦ Κόνωνος καὶ τοῦ Δοσιθέου, ὡς ἤδη εἴρηται, καὶ πρὸς τὸν Ἐρατοσθένη συνῆψε φιλίαν. Ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἐπανελθὼν εἰς Συρακούσας διήγειρε τὸν θαυμασμὸν τοῦ Ἱέρωνος· διότι ὁλκάδα τριάρμενον, ἧς αὐτὸς ἐπόπτης κατὰ τὴν κατασκευὴν ἐγένετο[1], *ἠδυνήθη διὰ τῆς* ἕ λ ι κ ο ς *νὰ καθελκύσῃ εἰς τὴν θάλασσαν, ἀφ' οὗ ἐνέβαλεν ἐν αὐτῇ πολλοὺς ἀνθρώπους καὶ τὸν συνήθη φόρτον. Αὐτὸς δ' ἄπωθεν καθήμενος ἐκίνει διὰ τῆς χειρὸς τὴν ναῦν θέουσαν, ὡς διὰ θαλάσσης*[2]. *Διὰ τοῦτο ἐκπλαγεὶς ὁ βασιλεὺς ἔπεισε τὸν Ἀρχιμήδην, ἵνα κατασκευάσῃ διάφορα πολιορκητικὰ μηχανήματα, ἅπερ ἐγένοντο χρήσιμα κατὰ τὴν πολιορκίαν τῶν Συρακουσῶν ὑπὸ τοῦ Μαρκέλλου. Ἐν ταύτῃ ἐξήστραψεν ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Ἕλληνος μηχανικοῦ, ὅστις ἐνέβαλε τὸν πανικὸν τοῖς πολιορκοῦσι Ῥωμαίοις. Διότι ἦτο θέαμα φρικῶδες, ὅτι ὁ Ἀρχιμήδης διὰ τοῦ μοχλοῦ πολλάκις ἐξύψου πολεμίαν ναῦν μετέωρον ἀπὸ τῆς θαλάσσης, μέχρις ὅτου τῶν ἀνδρῶν ἀπορριφέντων καὶ διασφενδονηθέντων αὕτη κατέπιπτεν*[3]. *Οὕτως οἱ πολιορκηταὶ δὲν ἠγωνίζοντο πρὸς ἄνδρας, ἀλλὰ πρὸς θεοὺς καὶ προσφυῶς ὁ Μάρκελλος σκώπτων τοὺς ἑαυτοῦ μηχανοποιοὺς παρέβαλε τὸν Συρακούσιον πρὸς τὸν μυθικὸν Βριάρεων*[4]. *Ἀλλὰ τῆς πόλεως ἁλούσης ἐκ προδοσίας ὁ Ἀρχιμήδης δὲν κατενόησε τὴν καταδρομήν, μέχρις ὅτου Ῥωμαῖος στρατιώτης αἴφνης ἐπιστὰς ἐκέλευεν, ἵνα ἀκολουθῇ πρὸς τὸν Μάρκελλον. Ἐπειδὴ δ' ὁ μηχανικὸς ἠρνεῖτο πρὶν ἀγάγῃ εἰς πέρας*

---

1) *Ἀθήν.* V, 206. 2) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Μαρκέλλ.* 14, 3) *Πλούταρχ. αὐτόθι.* 15. 4) *Αὐτόθι ἐν κεφ.* 16. "*Οὐ παυσόμεθα πρὸς τὸν γεωμετρικὸν τοῦτον Βριάρεων πολεμοῦντες, ὃς τὰς μὲν ναῦς ἡμῶν καθίζων πρὸς τὴν θάλασσαν παίζων μετ' αἰσχύνης ἐκβέβληκε, τοὺς δὲ μυθικοὺς ἑκατόγχειρας ὑπεραίρει τοσαῦτα βάλλων ἅμα βέλη καθ' ἡμῶν;*"

πρόβλημά τι, ὅπερ ἐπειρᾶτο νὰ λύσῃ, ὁ στρατιώτης ὀργισθεὶς καὶ τὸ ξίφος σπασάμενος ἐφόνευσεν αὐτόν[1].

Ἐφονεύθη μὲν ὁ μέγας τῆς ἀρχαιότητος μηχανικός, ἀλλὰ τὸ κλέος αὐτοῦ διέμεινεν ἄφθιτον διὰ τὰς πολλὰς καὶ μεγάλας ἀνακαλύψεις, ὡς τὸν μοχλόν, τὴν ὑδραυλίδα, τὴν τροχαλίαν, τὸν κοχλίαν[2], *τὸν λόγον τῶν ὄγκων καὶ τῶν ἐπιφανειῶν σφαίρας τινος πρὸς τὸν περιφερῆ κύλινδρον καὶ ἄλλας. Τὴν τελευταίαν ἀνακάλυψιν ὁ γεωμέτρης οὕτως ἐτίμα, ὥστε ἐνετείλατο, ἵνα μετὰ θάνατον ἐπὶ τοῦ τάφου τεθῇ σφαῖρα ἐν κυλίνδρῳ περιγεγραμμένη. Ὄντως ὁ Κικέρων ταμίας ὢν τῆς Σικελίας εὗρε τὴν ἐντολὴν ἐκτελεσθεῖσαν. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀρχιμήδους περιῆλθον εἰς ἡμᾶς τὰ ἑξῆς· α΄) Τετραγωνισμὸς παραβολῆς. β΄) Περὶ σφαίρας καὶ κυλίνδρου. γ΄) Κύκλου μέτρησις. δ΄) Περὶ ἑλίκων. ε΄) Περὶ κωνοειδέων καὶ σφαιροειδέων. ϛ΄) Ψαμμίτης. ζ΄) Ἐπιπέδων ἰσορροπίαι καὶ η΄) Περὶ τῶν ὕδατι ἐφισταμένων ἢ Περὶ ὀχουμένων (ἐν τούτῳ πραγματεύεται περὶ ὑδροστατικῆς)*[3]. *Ἐπὶ πᾶσι τούτοις περιεσώθη καὶ τὸ ἐπίγραμμα, ἐν ᾧ ὁ Ἀρχιμήδης πραγματεύεται περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν βοῶν τοῦ Ἡλίου, Πρόβλημα βοεικόν*[4], *ὅπερ τῷ Ἐρατοσθένει ἀπέστειλεν. Τὰ συγγράμματα τοῦ Συρακουσίου μηχανικοῦ εἶχον γραφῇ, ὡς εἰκός, ἐν Δωρικῇ διαλέκτῳ. Ἀλλ᾽ ἡ Δωρὶς ἐφθάρη ἐν ἐκείνοις τοῖς συγγράμμασιν, ἅπερ μᾶλλον ἀνεγινώσκοντο, διετηρήθη δὲ ἐν τοῖς ἄλλοις. Ὁ Ἀρχιμήδης δὲν ἦτο μόνον θεωρητικός, ἀλλὰ καὶ πρακτικὸς ἀναδείξας τὴν μηχανικὴν μίαν τῶν στρατιωτίδων τεχνῶν.*

---

[1]) *Αὐτόθι* 19. *Ὁ τρόπος τοῦ θανάτου ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου παραδίδεται καὶ κατ᾽ ἄλλον τρόπον.* [2]) *Διόδωρ. Σικελ. βιβλ.* V, 37 *"ἀπαρύτουσι γὰρ τὰς ῥύσεις τῶν ὑδάτων τοῖς Αἰγυπτιακοῖς λεγομένοις κοχλίαις, οὓς Ἀρχιμήδης ὁ Συρακούσιος εὗρεν, ὅτε παρέβαλεν εἰς Αἴγυπτον"*. [3]) *Τὰ συγγράμματα ταῦτα ἐξεδόθησαν ὑπὸ* Heiberg Bibl. Teubn. 1880. [4]) *Σχολ. εἰς Πλάτ. Χαρμίδ.* 165 E. *Ὅρα* G. Hermann, De Archimedis problemate bovino, Leipzig 1828

Πλὴν τοῦ Ἀρχιμήδους καὶ ἄλλοι ἠσχολήθησαν περὶ τὴν στρατιωτικὴν μηχανικήν, ὡς Ἀθήναιος ὁ Μηχανικός, οὗ μέχρις ἡμῶν περιεσώθη διατριβή τις ἐπιγραφομένη Περὶ μηχανημάτων[1]. Ὁ δὲ Κτησίβιος, ὅστις ἔζη ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου καὶ τοῦ Εὐεργέτου, ἐπενόησε καὶ ἄλλα μηχανήματα[2], ἐν οἷς καὶ τὸν Ἀερότονον καταπέλτην[3]. Μέχρις ἡμῶν περιεσώθη πραγματεία ἔχουσα ὑπόθεσιν πολεμικὰ μηχανήματα καὶ ἐπιγραφομένη Κατασκευαὶ πολεμικῶν ὀργάνων καὶ καταπελτικῶν. Ταύτην ἔγραψεν ὁ Βίτων, ὅστις ἀνέθηκεν Ἀττάλῳ τῷ πρώτῳ ἢ τῷ δευτέρῳ[4]. Ἐν τοῖς μηχανικοῖς διαπρεπὴς ἐγένετο καὶ Ἥρων ὁ Ἀλεξανδρεύς, ὅστις ἔζη κατὰ τὸ τέλος τοῦ τρίτου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ δευτέρου π. Χ. αἰῶνος. Οὗτος ἦτο οὐ μόνον ἔξοχος μηχανικός, ἀλλὰ καὶ μαθηματικὸς καὶ φυσικός. Εἶναι δ' ὁ ἀρχαιότατος Ἕλλην, καθ' ὅσον εἶναι γνωστόν, ὅστις ἔγραψε περὶ Γεωδαισίας. Μέχρις ἡμῶν διετηρήθησαν οὐχὶ ὀλίγαι μαθηματικαὶ διατριβαί, δηλ. Ὅροι τῶν γεωμετρίας ὀνομάτων, Γεωμετρία, Γεωδαισία, Εἰσαγωγαὶ στερεομετρουμένων, Μέτρησις τετραστέγου, Μετρήσεις, Γεωπονικὸν βιβλίον καὶ ἄλλων ἀποσπάσματα[5]. Ἄλλαι διατριβαὶ ἀνήκουσαι τῇ αὐτῇ τάξει ἀπώλοντο, ὡς Τὰ πρὸ τῆς ἀριθμητικῆς στοιχειώσεως. Πρὸς δὲ ὁ Ἥρων ἔγραψεν Ὀπτικά, ἐξ ὧν διετηρήθη μόνον ἓν τμῆμα καὶ Κατοπτρικά, ὧν ἔχομεν λατινικὴν μετάφρασιν[6]. Ὡσαύτως τὰ εἰς τὴν μηχανικὴν ἀνήκοντα συγγράμματα αὐτοῦ ἦσαν πολλά, ὡς Μηχανικά, ὧν διετηρήθη παρεκβολὴ παρὰ Πάππῳ, Βαρυουλκός, οὗ ἔχομεν ἓν κεφάλαιον, καὶ μετά-

---

[1]) Ὅρα Wescher Πολιορκητικὰ διαφόρων πόλεων. [2]) Παρ' Ἀθηναίῳ τῷ Μηχανικῷ ἐν σελίδ. 29. [3]) Susemihl I, 735. [4]) Ἀθην. ὁ Ναυκρ. XIV, 634 a [5]) Ἐξεδόθησαν ὑπὸ Hultsch, Heronis Alexandrini geometricorum et stereometricorum reliquiae, Berlin 1864. [6]) Ὅρα Rose, Anecd. Graeca et Graeco-latina II ἐν σελίδ. 290-296 καὶ 817-330.

φρασιν τοῦ ὅλου ἐν τῇ Ἀραϐικῇ, *Χειροϐαλίστρας κατασκευή*, *Περὶ αὐτοποιητικῶν* καὶ *Πνευματικά*.

- Σύγχρονος τοῦ Ἥρωνος ἦτο *Φίλων ὁ Βυζάντιος*[1], ὅστις ἔγραψε *Μηχανικὴν σύνταξιν*, ἧς περιεσώθησαν ὀλίγα λείψανα[2]. Τὸ πολύτιμον τοῦτο σύγγραμμα διῃρεῖτο εἰς βιϐλία, ἐξ ὧν τὸ πρῶτον περιεῖχεν εἰσαγωγήν, τὸ δεύτερον *Μοχλικά*, τὸ τρίτον *Λιμενοποιικά*, τὸ τέταρτον *Βελοποιικά*, τὸ πέμπτον *Πνευματικά*, τὸ ἕκτον *Αὐτοποιητικά*, τὸ ἕϐδομον *Παρασκευαστικά*, τὸ ὄγδοον *Πολιορκητικὰ* κ.τ.λ. Ἐνταῦθα δὲν δυνάμεθα νὰ παρέλθωμεν ἐν σιγῇ τὸν ἐν Πέργῃ τῆς Παμφυλίας περὶ τὸ 265 π.Χ[3] ἀκμάσαντα Ἀπολλώνιον διότι τὸν Περγαῖον οἱ ἀρχαῖοι ἐκάλουν *μέγαν γεωμέτρην* κατ' ἐξοχὴν διὰ τὸ σύγγραμμα, ὅπερ ἐπεγράφετο *Κωνικὰ στοιχεῖα*. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο συνίστατο ἐξ ὀκτὼ βιϐλίων, ἐξ ὧν τὰ μὲν τέσσαρα πρῶτα διετηρήθησαν ἐν τῇ ἑλληνικῇ μετὰ ὑπομνήματος τοῦ Εὐτοκίου, τὰ δ' ἑπόμενα τρία ἐν Ἀραϐικῇ μεταφράσει[4]. Πρὸς δὲ κατέχομεν ἐν τῇ Ἀραϐικῇ δύο βιϐλία τοῦ συγγράμματος *Περὶ λόγου ἀποτομῆς*[5]. Ἐκ δὲ τοῦ Πάππου γινώσκομεν τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὴν ὑπόθεσιν πλείστων συγγραφῶν τοῦ μεγάλου τούτου γεωμέτρου, ὡς *Περὶ ἐπαφῶν τῶν ἐπιπέδων τόπων* καὶ ἄλλων[6]. Τὸ δὲ ὄνομα τοῦ *Νικομήδους* ἔτυχε τῆς παπυρίνης ἀθανασίας διὰ τὴν συγγραφὴν τῆς διατριϐῆς *Περὶ κογχοειδῶν*. Οὐχὶ πολὺ μετὰ τὸν Ἀπολλώνιον[7] ἤκμαζεν *Ὑψικλῆς ὁ Ἀλεξανδρεύς*, ὅστις εἰς τὰ

---

[1]) Ὅρα Haase, Philon der Byzantier, Encykl. von Erch und Gruber III, 23 ἐν σελίδ. 428—435. [2]) Περὶ τούτων πραγματεύεται ὁ Haase, Über die griech. und röm. Kriegsschriftsteller, Jahr. für Phil. XIX, 1835 ἐν σελίδ. 88-118. [3]) Ὁ Christ τίθησι κατὰ τὸ 200 π. Χ. [4]) Τὸ μὲν πρῶτον ἐξεδόθη ὑπὸ Halley, Oxon 1710, εἶτα δὲ ὑπὸ Heiberg ἐν τῇ Bibl. Teubn. ἐν Λειψίᾳ 1888. [5]) Paucker, Geometrische Analysis enthaltend des Apollonius Von Perga sectio rationis, spatii et determinata, Leipzig 1837. [6]) Ὅρα Susemihl I, 754 καὶ ἑξῆς. [7]) Τοῦτο πειρᾶται, ὅπως ἀπο-

Στοιχεῖα τοῦ Εὐκλείδου προσέθετο τὸ δέκατον τέταρτον βιβλίον. Ὁ αὐτὸς εἶχε γράψει Λόγον ἀναφορικὸν (ἀστρονομικὸν σύγγραμμα), ὅστις διετηρήθη μέχρις ἡμῶν[1]. *Ὑπὸ τοῦ Ζηνοδώρου συνετάχθη ἡ πραγματεία Περὶ ἰσομέτρων σχημάτων, ἐξ ἧς διεσώθη παραβολή τις*[2]. *Μόνον ἐν Ἀραβικῇ μεταφράσει σῴζεται ἡ διατριβὴ τοῦ Διοκλέους Περὶ πυρίων ἢ πυρείων*[3]. *Τὸ δὲ ὄνομα Σελεύκου τοῦ Σελευκέως δὲν μνημονεύεται μὲν συχνάκις, ἀλλ' ἔπρεπε τὸ κλέος αὐτοῦ νὰ ἦναι τηλαυγέστερον, διότι οὐ μόνον ὑπέθετε τὴν γῆν κινουμένην περὶ τὸν ἥλιον, ἀλλ' ἐπειρᾶτο, ὅπως καὶ ἀποδείξῃ τοῦτο*[4].

Ἐπειδὴ περὶ τοῦ Ἐρατοσθένους, ὅστις ἐπενόησε τὴν μαθηματικὴν γεωγραφίαν, εἴπομεν ἤδη τὰ δέοντα, ὑπολείπεται νὰ πραγματευθῶμεν περὶ Ἱππάρχου, ὅστις ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας γεννηθεὶς ἤκμαζεν ἀπὸ τοῦ 160—125 π.Χ[5]. *Ὁ μέγας οὗτος ἀστρονόμος ἐδίδαξεν ἐν Ῥόδῳ καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ διὰ τῶν μεγάλων αὐτοῦ ἀνακαλύψεων ἐκτήσατο ἄφθιτον κλέος παρά τε τοῖς συγχρόνοις καὶ τοῖς μεταγενεστέροις. Ἦτο ἀνὴρ φιλόπονος καὶ φιλαλήθης*[6] *καὶ συνέγραψε πλεῖστα συγγράμματα, ἐξ ὧν δύο μόνον περιεσώθησαν τὸ μεγαλεῖον τοῦ Βιθυνοῦ ἀστρονόμου μαρτυροῦντα. Οὗτος ἐρειδόμενος ἐπὶ τῶν παρατηρήσεων Ἀριστάρχου τοῦ Σαμίου ἀνεκάλυψεν, ὅτι τὸ ἡλια-*

δείξῃ ὁ Friedlein, De Hypsicle mathematico *ἐν* Bull. Boncompagni VI, 493-529. [1]) *Ἐξεδόθη ὑπὸ* Manitius, Dresd. Program 1888. [2]) *Ὅρα Πάππον ἐν* V, 1 *σελ.* 308. [3]) *Εὐτόκ. ἐν σελίδ.* 78. *Τὰ πυρεῖα συνίσταντο ἐκ καυστικῶν κατόπτρων.* [4]) *Πλούταρχ. ἐν Πλατων. ζητήμ.* VIII *"καὶ ἔδει τὴν γῆν, ἰλλομένην περὶ τὸν διὰ πάντων πόλον τεταμένον, μὴ μεμηχανῆσθαι συνεχομένην καὶ μένουσαν, ἀλλὰ στρεφομένην καὶ ἀνειλουμένην νοεῖν; ὡς ὕστερον Ἀρίσταρχος καὶ Σέλευκος ἀπεδείκνυσαν· ὁ μὲν ὑποτιθέμενος μόνον, ὁ δὲ Σέλευκος, καὶ ἀποφαινόμενος".* [5]) *Ὅρα Σουΐδ. ἐν λ. Αἰλιαν.* VII, 8. *Στράβ.* XII, 566. *Παράβαλλ.* R. Wolf, Geschichte der Astronomie *ἐν σελίδ.* 45. 154 *καὶ* 174 *καὶ* Berger, Die geographischen Fragmente des Hipparchus, Leipzig 1869. [6]) *Πτολεμ.* III, 2 *ἐν σελίδ.* 150 *καὶ* IX, 2 *ἐν σελίδ.* 118.

κὸν ἔτος δὲν συνίσταται ἐκ 365 ¹/₄ ἡμερῶν, ὡς ἐπιστεύετο, ἀλλ' εἶναι κατὰ πέντε λεπτὰ μακρότερον τοῦ ἀληθοῦς[1]. Οὕτως ἀφεῖλε μίαν ἡμέραν ἀπὸ τῶν 304 ἐτῶν. Παρατηρήσας δὲ τὴν ἀνωμαλίαν τῆς κινήσεως τοῦ ἡλίου συνέταξεν ἡλιακοὺς πίνακας. Διά τινος ἐφευρέσεως, ἥτις ὀνομάζεται Διάγραμμα τοῦ Ἱππάρχου, ἠδυνήθη νὰ ὁρίσῃ ἀκριβέστερον τὰς ἀποστάσεις καὶ τὸ μέγεθος τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης. Αἱ ἀνακαλύψεις αὗται καὶ ἄλλαι, ὧν ἡ ἀκριβὴς ἐξέτασις ἀνήκει τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀστρονομίας, ἀνέδειξαν τὸν Ἵππαρχον τὸν μέγιστον τῆς ἀρχαιότητος ἀστρονόμον. Θεωρεῖται δὲ καὶ ὁ πατὴρ τῆς ἐπιπέδου καὶ σφαιρικῆς τριγωνομετρίας.

Ὁ Βιθυνὸς ἀστρονόμος δὲν ἦτο μόνον εὐφυὴς ἐφευρετής, ἀλλὰ καὶ πολυγράφος συγγραφεύς. Ἐκ τῶν πολλῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ περιεσώθησαν δύο· α') Τῶν Ἀράτου καὶ Εὐδόξου φαινομένων ἐξηγήσεις βιβλία τρία καὶ β') Ἔκθεσις ἀστερισμῶν ἢ περὶ τῶν ἀπλανῶν ἀναγραφαί. Τὸ δεύτερον τοῦτο σύγγραμμα εὑρίσκεται κατὰ λέξιν ἐν τῇ Συντάξει τοῦ Πτολεμαίου[2]. Πρὸς δὲ γινώσκομεν τὰς ἐπιγραφὰς δέκα συγγραφῶν τοῦ Ἱππάρχου ὡς Περὶ μεγεθῶν καὶ ἀποστημάτων, ἐν ᾧ ὥριζε τὴν μὲν ἀπόστασιν τοῦ ἡλίου ἀπὸ τῆς γῆς εἰς 1200 ἡμιδιαμέτρους τῆς γῆς, τῆς δὲ σελήνης εἰς 59. Ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Ἱππάρχου μνημονεύεται καὶ Ἐπίκρισις τῆς Ἐρατοσθένους γεωγραφίας. Ἐν τῇ ἐπικρίσει ταύτῃ ὁ ἡμέτερος ἀστρονόμος ἐπεδείκνυε πολλὴν ἀκρίβειαν, ἀλλ' ὁ Στράβων τὴν ἀντίρρησιν πρὸς τὸν μέγαν γεωγράφον θεωρεῖ ὡς ἀγνωμοσύνην[3].

Σύγχρονος τοῦ Ἱππάρχου ἦτο ὁ Ἀρριανός, ὅστις ἔγραψε

---

[1]) Ὅρα Susemihl I, 767 καὶ Δόναλδσ. I, 532. [2]) Ἐν βιβλ. VII, 5.
[3]) Ἐν βιβλ. Β', 79 "Ἀγνωμονεῖν δὴ δόξειεν ἂν ὁ Ἵππαρχος πρὸς τὴν τοιαύτην ὁλοσχέρειαν γεωμετρικῶς ἀντιλέγων, ἐν ᾗ χάριν εἰδέναι δεῖ τοῖς καὶ ὁπωσοῦν ἀπαγγείλασιν ἡμῖν τὴν τῶν τόπων φύσιν".

Περὶ κομητῶν[1] καὶ Περὶ μετεώρων[2]. Ἐγινώσκομεν, ὅτι οἱ κουρεῖς τῆς ἀρχαιότητος ἀνεμιγνύοντο εἰς τὴν πολιτικήν, ἀλλὰ Κτησίβιος ὁ νεώτερος ἐξ Ἀσπενδίας, χωρίου τῆς Ἀλεξανδρείας, μετέσχε καὶ τῆς μηχανικῆς· διότι ἐπενόησε τελειοτάτην Ὕδραυλιν, δηλ. μουσικὸν ὄργανον, ἐν ᾧ οἱ αὐλοὶ ὑπὸ τοῦ ὕδατος ἐμπνεόμενοι ἀπετέλουν ἦχον προσηνῆ. Εἰκάζεται δ', ὅτι συνέγραψε καὶ περὶ αὐτῆς[3]. Ὁ δὲ μαθηματικὸς Διόδωρος ὁ Ἀλεξανδρεὺς ὠφεληθεὶς ἐκ τῶν παρατηρήσεων τοῦ Ποσειδωνίου[4] συνέταξε Μετεωρολογικὴν στοιχείωσιν. Ἐν τέλει πρέπει νὰ μνημονεύσωμεν τοῦ Σωσιγένους, ὅστις ἦτο σύμβουλος τοῦ Καίσαρος ἐν τῇ μεταρρυθμίσει τοῦ ἡμερολογίου. Περὶ τούτου ἔγραψε τρία ὑπομνήματα[5]. Ὁ δὲ Γεμῖνος ὁ Ῥόδιος, ὅστις τίθεται κατὰ τὸ 70 π.Χ.[6], ἔγραψεν Εἰσαγωγὴν εἰς τὰ Φαινόμενα (δηλ. τοῦ Ἀράτου[7]).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Μϛ΄.

ΠΕΡΙ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΡΩΜΑΪΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΜΕΧΡΙΣ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

Ἐάν τις ἐξαιρέσῃ τὸν Κλαύδιον Πτολεμαῖον, περὶ οὗ εἴπομεν τὰ δέοντα ἐν τοῖς γεωγράφοις, ἡ περίοδος αὕτη δὲν ἔχει τὴν γονιμότητα τῆς προηγουμένης, καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες τῆς

---

1) Ἀγαθαρχ. § 111 "ὅτι Ἀρριανὸς περὶ κομητῶν φύσεώς τε καὶ συστάσεως καὶ φασμάτων βιβλιδάριον γράψας πολλοῖς ἀγωνίσμασι πειρᾶται δεικνύναι, ὅτι μηδὲν μήτε τῶν ἀγαθῶν μήτε τῶν φαύλων τὰ τοιαῦτα φάσματα ἀποφαίνουσιν". 2) Φιλόπον. εἰς Ἀριστοτέλ. Μετεωρολ. I, 138. 3) Τοῦτο περιγράφει ὁ Ἀθήναιος ἐν IV, 174 d. 4) Διογέν. Λαέρτ. VII, 188. 5) Πλίν. XVII, § 211. 6) Ὅρα Böckh, Über die vierjährigen Sonnenkreise der Alten ἐν σελίδ. 203. 7) Περὶ τούτων πραγματευόμεθα ἐν σελίδ. 172 τοῦ πρώτου τόμου τῆς Γραμματολογίας.

Αἰγύπτου βασιλεῖς παρεῖχον γενναίαν συνδρομὴν τοῖς περὶ τὰς ἐπιστήμας ἀσχολουμένοις. Ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις κατ' ἐξοχὴν ἠσχολοῦντο πρὸς ὑπομνηματισμὸν τῶν συγγραμμάτων τῶν ἀρχαιοτέρων μαθηματικῶν καὶ ἀστρονόμων. Ἡ Ἀλεξάνδρεια ἐξηκολούθει παράγουσα τοιούτους ἐπιστήμονας καὶ δὴ Ἀλεξανδρεὺς ἦτο ὁ Μενέλαος, ὅστις κατὰ τὸ 98 μ.Χ. ἐν Ῥώμῃ, ὅτε ὁ Τραϊανὸς τὸν θρόνον ἀνέβαινεν, ἐποίει ἀστρονομικὰς παρατηρήσεις[1]*. Οὗτος συνέγγραψε τριγωνομετρικὸν σύγγραμμα, ὅπερ ἐπέγραψε Σφαιρικά, διατηρηθὲν μέχρις ἡμῶν ἐν λατινικῇ μεταφράσει*[2]*. Σύγχρονος τούτου ἦτο ὁ ἐκ Τριπόλεως τῆς Λυδίας Θεοδόσιος, ὅστις ἔγραψεν ὁμοίως Σφαιρικά*[3]*, Περὶ ἡμερῶν καὶ νυκτῶν καὶ Περὶ οἰκήσεων*[4]*. Τῷ πρώτῳ αἰῶνι μ.Χ ἀνήκει καὶ Σηρηνὸς ὁ Ἀντισσαῖος ὁ γράψας δύο βιβλία Περὶ τομῆς κυλίνδρου καὶ κώνου*[5]*. Τοῦ δὲ Κλεομήδους ἡ ἡλικία δὲν εἶναι ἀκριβῶς ὡρισμένη, ἀλλ' ὑπό τινων τίθεται ἐνταῦθα. Τούτου ἡ Κυκλικὴ θεωρία μετεώρων, ἐκ δύο βιβλίων συνισταμένη, εἶναι παράστασις τοῦ κοσμικοῦ συστήματος κατὰ τὰς ἰδέας τῶν στωϊκῶν. Ὁ συγγραφεὺς δὲν κατέχει τὴν ὑπόθεσιν, περὶ ἧς πραγματεύεται, ἀλλὰ παραλαμβάνει κατὰ λέξιν γνώμας τῶν εἰρημένων φιλοσόφων*[6].

Περὶ δὲ τὰ 150 μ.Χ ἤκμαζεν ὁ Νέος Πυθαγόρειος Νικόμαχος ὁ Γερασηνός, ὅστις ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐθεωρεῖτο ἔξοχος μαθηματικός. Ἀλλὰ τὰ περισωθέντα τούτου συγγράμματα δὲν κυροῦσι τὸ δίκαιον τῆς ἀποδιδομένης τιμῆς. Οὗτος ἔγραψεν Ἀριθμητικὴν εἰσαγωγὴν[7] *καὶ Ἐγχειρίδιον ἁρμονικῆς*[8] *Ὁ Φώτιος μνημονεύει Ἀριθμητικῶν θεο-*

---

[1]) *Ὅρα* Schöll II, 694. [2]) *Ἐξεδόθησαν ὑπὸ* Halley-Costard, Oxon 1758. [3]) *Σχόλια εἰς τὰ Σφαιρικὰ τοῦ Θεοδοσίου ἐξέδωκεν ὁ* Hultsch, Abhandl. d. sächs. Ges. X, 5. [4]) *Ἐξεδόθη ὑπὸ* Nizza, Berl. 1852. [5]) *Συνεξεδόθη τῷ Ἀπολλωνίῳ ὑπὸ* Halley. [6]) Schöll III, 385. [7]) *Ἐξεδόθη ὑπὸ* Hoche *ἐν Λειψίᾳ* 1864. [8]) *Εὑρίσκεται ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ* Meibom Music Graec.

λογουμένων τούτου, ἅπερ συνίσταντο ἐκ δύο βιβλίων. Ὁ παράδοξος οὗτος ἄνθρωπος ἔχων, ὡς φαίνεται, τὴν διάνοιαν βεβλαμμένην πειρᾶται, ὅπως τοὺς ἀριθμοὺς ποιήσῃ θεοὺς διὰ παντοίων σοφισμάτων[1]. Ὅτι οὕτω μωρὸν σύγγραμμα ἔτυχε πολλῶν ἀναγνωστῶν, τεκμηριοῦται ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Ἰάμβλιχος[2], ὁ Φιλόπονος[3], ὁ Σωτήριχος[4] καὶ ἄλλοι ἔγραψαν εἰς αὐτὸ ὑπομνήματα. Ὡς παιδιά τις τοῦ πανδαμάτορος χρόνου φαίνεται ἡμῖν, ὅτι οὗτος δὲν διετήρησεν ἄλλα σπουδαῖα ἔργα, οἷα τὰ τοῦ Ἱππάρχου, ἀλλὰ τοιαῦτα μωρᾶς διανοίας πλάσματα. Τὸ σῳζόμενον ὅμως δὲν εἶναι τὸ τοῦ Νικομάχου, ἀλλὰ κατὰ τοὺς κριτικοὺς τὸ τοῦ Ἰαμβλίχου[5]. Ἡ ὑπόθεσις ὅμως δὲν διαφέρει πολύ. Ἐν τοῖς Θεολογουμένοις τοῦ Ἰαμβλίχου διετηρήθησαν καὶ ἀποσπάσματα *Ἀνατολίου τοῦ Ἀλεξανδρέως*, ὅστις τὸ κατ' ἀρχὰς ἐδίδασκε περιπατητικὴν φιλοσοφίαν ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ. Κατὰ δὲ τὸ 270 μ. Χ ἐγένετο ἐπίσκοπος Λαοδικείας. Ἡ *Ἀριθμητικὴ* τοῦ Ἀνατολίου, ἐξ ἧς περιεσώθησαν τὰ ἀποσπάσματα, συνίστατο ἐκ δέκα βιβλίων[6].

Πότε ἔζη *Διόφαντος ὁ Ἀλεξανδρεύς*, δὲν εἶναι ἐξηκριβωμένον. Κατ' Ἀραβικὰς δὲ πηγὰς τίθεται ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου (361 μ. Χ)[7]. Οὗτος ἔγραψεν *Ἀριθμητικὰ* συνιστάμενα ἐκ δέκα καὶ τριῶν βιβλίων, ἐξ ὧν

---

¹) Φωτ. Βιβλ. 187 „Ἀλλ' ὅτι θεούς τε καὶ θεὰς ἐπιθυμήσας ἰδεῖν τοὺς ἀριθμούς, καὶ τοῦτο διδοὺς αὐτοῖς διὰ μόνην τὴν ἰδιάζουσαν καὶ ὡρισμένην ἑκάστου ποσότητα, οὐ φυλάττει ταύτην ἀκέραιον ἀναφέρων εἰς τὸ θεῶν γένος αὐτούς. ἀλλ' ὡς καὶ προείπομεν, τέμνων, αὔξων, παντοίως κεραΐζων...„ ²) Ἐξεδόθη ὑπὸ Tennulius 1667. ³) Ὑπὸ Hoche, Wesel 1864. ⁴) Ὑπὸ Hoche Elberf 1871. ⁵) Ἐξεδόθησαν ὑπὸ Ast ἐν Λειψίᾳ 1817. ⁶) Ὅρα Schöll II, 693. ⁷) Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 218. Παρέβαλλ. Steinschneider, Diophantus bei den Arabern im 9 Jahrhund. ἐν τῷ Zeitschrift f. Mathem. und Phys. X (1865) ἐν σελίδ. 499 καὶ Christ ἐν σελίδ. 728.

διετηρήθησαν μόνον ἓξ μετὰ τῶν σχολίων τοῦ Πλανούδου. Δὲν ἐπενόησε μὲν τὴν Ἄλγεβραν, ἀλλ' ἀναντιρρήτως ταύτην ἐτελείωσε. Τὰ Ἀριθμητικὰ τοῦ Διοφάντου κατέχουσιν ἐν τῇ ἀριθμητικῇ καὶ τῇ ἀλγέβρᾳ τὴν αὐτὴν ὑψηλὴν θέσιν, ἣν τὰ Στοιχεῖα τοῦ Εὐκλείδου ἐν τῇ γεωμετρίᾳ. Πλὴν τοῦ εἰρημένου συγγράμματος ὁ μαθηματικὸς οὗτος ἔγραψε Περὶ πολυγώνων ἀριθμῶν. Ὡσαύτως ἐξ Ἀλεξανδρείας κατήγετο ὁ Παῦλος, ὅστις κατὰ τὸ 378 μ.Χ συνέταξεν Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἀποτελεσματικήν[1], ἐν ᾗ ὁ συγγραφεὺς ἐδίδασκε μαντικήν. Ὅτι τὸ κενὸν τοῦτο βιβλίον ἔτυχεν ἀναγνωστῶν, γίνεται δῆλον ἐκ τῶν ὑπομνημάτων. Πρὸς τὸ σύγγραμμα τοῦ Παύλου συγγενὲς ἦτο τὸ Ἡφαιστίωνος τοῦ Θηβαίου, ὅστις ἔγραψεν Ἀποτελεσματικὰ περὶ τῆς ιβ' μορίων ὀνομασίας καὶ δυνάμεως[2].

Περὶ τῆς ἡλικίας Πάππου τοῦ Ἀλεξανδρέως ὑπάρχει ἀμφισβήτησις. Διότι ὑπ' ἄλλων μὲν τίθεται ἐπὶ Θεοδοσίου (379—395), ὑπ' ἄλλων δὲ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ (284—305)[3]. Ὁπωσδήποτε οὗτος συνέταξε Συναγωγὴν μαθηματικὴν περιέχουσαν πλείστας παρεκβολὰς ἐξ ἀρχαιοτέρων μαθηματικῶν[4]. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο εἶναι πολυτιμοτάτη πηγὴ τῆς ἱστορίας τῆς ἐπιστήμης, περὶ ἧς πραγματευόμεθα. Σύγχρονος τοῦ Πάππου ἦτο ὁ Θέων, ὅστις παρὰ τῷ Σουΐδα ὀνομάζεται ὁ ἐκ τοῦ Μουσείου. Τὸν Θέωνα τοῦτον πρέπει νὰ διαστέλλωμεν τοῦ ὁμωνύμου, ὅστις ὁμοίως ἦτο μαθηματικός. Ὁ ἡμέτερος ἦτο Ἀλεξανδρεύς, ἐγένετο πατὴρ τῆς Ὑπατίας καὶ συνέταξεν ὑπομνήματα εἰς τὰ Στοιχεῖα τοῦ Εὐκλείδου, ἅπερ ἐπιγράφονται Συνουσίαι καὶ Ἐξηγήσεις εἰς τὸν Ἄρατον καὶ

---

[1]) Ἐξεδόθη ὑπὸ Schato, Wittenberg 1586. [2]) Engelbrecht, Wien 1887. [3]) Τοῦτο ποιεῖ ὁ Usener κατά τι νεωστὶ ἀνακαλυφθὲν σχόλιον. Ὅρα Rhein-Mus 28, 403. [4]) Ἐξεδόθη ὑπὸ Hultsch ἐν Βερολίν. 1876.

τὸν Πτολεμαῖον[1]. *Τὰ πρῶτα διδάγματα τῶν μαθηματικῶν ἡ Ὑπατία ἔλαβε παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτῆς Θέωνος, εἶτα μεταβᾶσα εἰς Ἀθήνας ἔσχε τοὺς ἀρίστους τῶν τότε χρόνων διδασκάλους. Ἐπανελθοῦσα δ' εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἐδίδασκε μὲν καὶ φιλοσοφίαν, κατ' ἐξοχὴν δὲ μαθηματικά. Ἐν τοῖς μαθηταῖς τῆς σοφῆς Ὑπατίας τάσσεται καὶ ὁ Συνέσιος, ὅστις βραδύτερον ἐγένετο ἐπίσκοπος Πτολεμαΐδος. Ἡ φιλόσοφος ἔχουσα φιλίαν πρὸς τὸν ἔπαρχον Ὀρέστην διήγειρε τὸν φθόνον τοῦ ἀσυνέτου ἀρχιεπισκόπου Κυρίλλου, ὅστις ἐν τῷ ὄχλῳ εἰκόνισεν αὐτὴν ὡς πολεμίαν πρὸς τὸν Χριστιανισμόν. Διὰ τοῦτο πλῆθος φανατικῶν ἡγουμένου Πέτρου τινὸς κατὰ τὸ 415 κατέσυρεν ἐκ τῆς ἁμάξης τὴν διερχομένην Ὑπατίαν, ἐγύμνωσε καὶ ἐν τοῖς ὁδοῖς ἐφόνευσε διὰ λίθων καὶ ὀστράκων. Μετὰ τὸν φόνον ἔρριψε τὸ κατεσπαραγμένον πτῶμα εἰς τὰς φλόγας πρὸς ὄνειδος τοῦ Κυρίλλου καὶ τοῦ παρανοηθέντος χριστιανισμοῦ. Ἡ Ὑπατία ἔγραψεν ὑπομνήματα εἰς τὸν Διόφαντον καὶ Ἀπολλώνιον τὸν Περγαῖον. Ταῦτα μὲν ἀπώλοντο, ἐσώθησαν δὲ μόνον ὀλίγαι ἐπιστολαὶ ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Συνεσίου*[2].

Ὁ δὲ Πρόκλος *δὲν ἦτο μόνον φιλόσοφος, ἀλλὰ καὶ μαθηματικὸς καὶ ἀστρονόμος. Ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸ 412 μ.Χ καὶ ἐσπούδασεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἔχων διδασκάλους τὸν Ὠρίωνα καὶ τὸν Λεωνᾶν. Οὗτος ἔγραψεν* Ὑποτυπώσεις τῶν ἀστρονομικῶν ὑποθέσεων, *ἐν αἷς διὰ βραχέων πραγματεύεται περὶ τῶν συστημάτων τοῦ Ἱππάρχου, Ἀριστάρχου καὶ Πτολεμαίου. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συνετάχθη καὶ* Σφαῖρα[3], *ἐν ᾗ εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸν Γεμῖνον,* Παράφρασις εἰς τὴν τοῦ Πτολεμαίου τετράβιβλον, *ὑπόμνημα* Εἰς τὸ πρῶτον τῶν Εὐκλείδου στοιχείων *καὶ ἀστρολογικὴ διατριβὴ* Περὶ τῶν ἐκλείψεων[4].

---

1) *Ἐξεδόθησαν ὑπὸ* Halma *εἰς δύο τόμους ἐν Παρισίοις* 1821. *Παράβαλλ.* Schöll III, 337. 2) Christ *ἐν σελίδ.* 724. 3) *Ἐξεδόθη ὑπὸ* Bainbridge, London 1620. 4) *Ἐξεδόθη λατινιστὶ ἐν τῷ* Tabulae astrologi-

Μαθητὴς τοῦ Πρόκλου ἦτο ὁ Μαρῖνος, ὅστις ἔγραψεν ὑπόμνημα εἰς τὰ Δεδομένα τοῦ Εὐκλείδου. Ἐν τέλει μνημονεύομεν τοῦ Ἰωάννου Λαυρεντίου Λυδοῦ τοῦ γράψαντος διατριβὴν Περὶ μηνῶν[1], *ἐν ᾗ ὑπάρχουσι πολλὰ περὶ τῆς μυθολογίας καὶ τῶν ἀρχαιοτήτων τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ρωμαίων.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΖ΄.

ΠΕΡΙ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑΣ ΑΠΟ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΜΕΧΡΙΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ.

Ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τοῦ περικλεοῦς τοῦ Βιζαντίου αὐτοκράτορος, ἤκμαζεν Εὐτόκιος ὁ Ἀσκαλωνίτης, ὅστις ἐγένετο μαθητὴς Ἰσιδώρου τοῦ Μιλησίου. Ἔγραψε δ' ὑπομνήματα εἴς τινα τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀρχιμήδους καὶ εἰς τὰ τέσσαρα βιβλία τῶν Κωνικῶν τομῶν Ἀπολλωνίου τοῦ Περγαίου. Τὰ πρῶτα τιμῶνται ὑπὸ τῶν ἀσχολουμένων περὶ τὴν γεωμετρίαν καὶ τὴν μηχανικήν[2]· *διότι πολὺ συμβάλλονται πρὸς κατανόησιν τῶν συγγραμμάτων τοῦ μεγάλου μηχανικοῦ καὶ διότι περιέχουσιν εἰδήσεις περὶ ἀπολεσθέντων συγγραμμάτων. Τοῦ Εὐτοκίου ἐπιφανέστερος εἶναι Ἀνθέμιος ὁ Τραλλιανός, ὁ μέγας ἀρχιτέκτων ὁ συντάξας τὸ σχέδιον τῆς Ἁγίας σοφίας, ἥτις εἶναι τὸ σέμνωμα τῶν ὀρθοδόξων Χριστιανῶν. Ἐπειδὴ δ' οὗτος ἔθανε τῷ 534 μ.Χ, ὁ Ἰουστινιανὸς ἐξετέλεσε τοῦτο δι' Ἰσιδώρου τοῦ Μιλησίου. Ὁ ἀρχιτέκτων τῶν Τράλλεων εἶχεν, ὡς φαίνεται, πολλὰς χημικὰς καὶ φυσικὰς γνώσεις· διότι οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ ἀφηγοῦνται, ὅτι ἠδύνατο νὰ μιμηθῇ τὸν σεισμόν, τὴν ἀστραπὴν καὶ τὸν κεραυνόν. Οὗτος*

---

cae, Viennae 1551. *Ὅρα* Schöll III, 340. [1]) *Ἐξεδόθη ὑπὸ* W. Roether. Darmstadt 1827, [2]) *Ὅρα* Schöll III, 340 *καὶ Ἀσώπ. ἐν σελίδ.* 716.

ἔγραψε καὶ Περὶ παραδόξων μηχανημάτων[1], *ὧν μέχρις ἡμῶν περιεσώθη ἀπόσπασμα. Ἐν τούτῳ πραγματεύεται περὶ καυστικοῦ κατόπτρου*[2]. *Νομίζομεν, ὅτι δὲν ἁμαρτάνει τις ἂν εἴπῃ, ὅτι ὁ Ἀνθέμιος εἶναι ὁ Ἀρχιμήδης τῶν Βυζαντινῶν.*

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἕκτου αἰῶνος μ. Χ ἤκμαζεν ὁ Λεόντιος, ὅστις ἦτο μαθηματικὸς καὶ μηχανικός. Οὗτος οὐ μόνον ἔγραψε Περὶ κατασκευῆς Ἀρατείας σφαίρας[3], *ἀλλὰ καὶ κατεσκεύαζε τοιαύτας. Μέχρις ἡμῶν διεσώθη πραγματεία τις ἐπιγραφομένη Διάγνωσις τῆς ἡλιακῆς σφαίρας τῶν ιϛʹ εἰδώλων, ὅπως ἐν ἑκάστῳ μηνὶ ἀκριβῶς χρὴ διαιτᾶσθαι*[4]. *Αὕτη τίθεται μὲν κατὰ τὸν ἔννατον ἢ δέκατον αἰῶνα, ἀλλ' ὁ συγγραφεὺς αὐτῆς διαμένει ἄγνωστος. Ὡσαύτως ἀνωνύμῳ ἀνήκει καὶ ἡ πραγματεία, ἥτις ἔχει τὴν ἐπιγραφήν· Ὅσα οἱ πλανώμενοι ἀστέρες ἐν ἑκάστῳ τῶν ζῳδίων σημαίνουσιν*[5]. *Πολλὰς ἀστρονομικὰς γνώσεις φαίνεται, ὅτι εἶχε Λέων ὁ Κωνσταντινοπολίτης. Τούτου μαθητής τις αἰχμάλωτος συλληφθεὶς καὶ εἰς Βαγδάτην ἀχθεὶς ἐξέπληξε τὸν Καλίφην Al-Mamun διὰ τῶν ἀστρολογικῶν αὐτοῦ γνώσεων. Ἡ ἔκπληξις τούτου ἐγένετο ἔτι μείζων, ὅτε ἔμαθε παρὰ τοῦ αἰχμαλώτου, ὅτι εἶναι μαθητὴς τοῦ Λέοντος. Ὁ φιλόμουσος Καλίφης πέμψας τὸν αἰχμάλωτον εἰς Κωνσταντινούπολιν προσεκάλει τὸν Λέοντα. Οὗτος ᾔτησε μὲν τὴν ἄδειαν παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου, δὲν ἔλαβεν ὅμως ταύτην. Τότε ὁ Al-Mamun ἔπεμψε παρακλητικὴν ἐπιστολὴν τιμῶσαν τὸν ἡγεμόνα τῶν Ἀράβων, ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου ἐνέμεινεν ἐν τῇ ἀρνήσει αὐτοῦ*[6]. *Ὁ Λέων οὐδὲν σύγγραμμα κατέλιπεν, ὅπως ἐκτιμήσωμεν τὴν ποιότητα τῶν ἀστρονομικῶν γνώσεων καὶ τὸ δίκαιον τοῦ θαυμασμοῦ τοῦ Καλίφου.*

---

1) *Ὅρα* Westermann Paradox. gr. 149-158. 2) *Νεωστὶ ἐξεδόθη ὑπὸ* Belger. Herm. 16, 261 *καὶ* Wachsmuth, Herm, 16, 637. 3) *Ἡ διατριβὴ αὕτη προτάσσεται τῶν σχολίων τοῦ Ἀράτου.* 4) *Φέρεται ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ* Camerarius. 5) *Ὑπάρχει ἐν τῇ αὐτῇ συλλογῇ.* 6) Schöll III, 342.

Περιεσώθη μέχρις ἡμῶν τὸ σύγγραμμα τοῦ Μιχαὴλ Κωνσταντίνου Ψελοῦ, ὅπερ ἐπιγράφεται Σύνταγμα εἰς τὰς τέσσαρας μαθηματικὰς ἐπιστήμας, ἀριθμητικήν, μουσικήν, γεωμετρίαν καὶ ἀστρονομίαν[1]. *Περὶ τὴν ἀριθμητικήν, τὴν ἀστρολογίαν καὶ γεωγραφίαν ἠσχολεῖτο καὶ ὁ μοναχὸς ὁ Ἰσαὰκ Ἀργυρός. Τὰ συγγράμματα τούτου διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν*[2], *ὡς καὶ ὁ Πασχάλιος κανών*[3]. *Ἐνταῦθα δυνάμεθα νὰ μνημονεύσωμεν καὶ τοῦ γνωστοῦ Νικηφόρου Γρηγορᾶ, ὅστις ἔγραψε Περὶ τῶν ὑβριζόντων τὴν ἀστρονομίαν καὶ Περὶ τῆς ἐν ἐπιπέδῳ καταγραφῆς τοῦ ἀστρολάβου. Ὁ δὲ Νικόλαος Καβάσιλας, ὅστις κατὰ τὸ 1350 ἐγένετο μητροπολίτης Θεσσαλονίκης, ἦτο δεινὸς ῥήτωρ καὶ ἐπιφανὴς λόγιος. Ἔγραψε δὲ Ἐξηγήσεις εἰς τὸ τρίτον βιβλίον τῆς Μεγάλης συντάξεως τῆς Ἀστρονομίας (Al-Magest) τοῦ Πτολεμαίου*[3]. *Ἀστρονομίαν συνέγραψεν ὁ Θεόδωρος Μελιτηνιώτης, ἀλλ' αὕτη καθ' ὅσον γινώσκομεν, μένει ἀνέκδοτος, ὡς καὶ τὸ σύγγραμμα τοῦ Γεωργίου Χρυσόκοκκα. Οὗτος ἦτο φιλόλογος, ἰατρὸς καὶ μαθηματικὸς ἀκμάζων κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα μ. Χ. Μετέφρασε δ' ἐκ τῆς Περσικῆς ἀστρονομικόν τι σύγγραμμα περιέχον ἀστρονομικοὺς καὶ γεωγραφικοὺς πίνακας.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΗ'.

ΠΕΡΙ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ.

Ἡ ἰατρικὴ τέχνη εἶναι τόσον ἀρχαία, ὅσον τὰ πρῶτα τῆς Ἑλληνικῆς διανοίας προϊόντα. Ὁ ποιητὴς τῆς Ἰλιάδος οὐ μόνον

---

[1]) *Τοῦτο ἐξέδωκεν ὁ ἐπίσκοπος Ἀρσένιος ἐν Βενετίᾳ*. 1532. [2]) *Ἐξεδόθησαν ἐν τοῖς μικροῖς γεωγράφοις τοῦ* Bredow. [3]) *Ἐδημοσιεύθη μετὰ τοῦ συγγράμματος τοῦ Πτολεμαίου* Basel 1538.

γινώσκει τὸν Μαχάονα καὶ τὸν Ποδαλείριον, ἀλλὰ καὶ περιγράφει τὴν θεραπευτικὴν αὐτῶν μέθοδον[1]. *Οἱ ἰατροὶ ἦσαν οὕτω συνήθεις, ὥστε ἐφ' Ὁμήρου ἐτάσσοντο ἐν τοῖς μετερχομένοις δημόσια ἐπαγγέλματα, ὡς ὁ μάντις, ὁ τέκτων καὶ ὁ ἀοιδός*[2]. *Ἐν δὲ τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις ἠσχολοῦντο περὶ τὴν ἰατρικὴν οἱ φιλόσοφοι, ὡς ὁ Μέλισσος, ὁ Παρμενίδης καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς. Εἰς προαγωγὴν τῆς ἰατρικῆς τέχνης συνεβάλλοντο κατ' ἐξοχὴν τὰ Ἀσκληπίεια, δηλ. οἱ ναοὶ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, οἵτινες ἔκειντο ἐν ὑγιεινοῖς τόποις*[3]. *Ἐν τούτοις ὑπῆρχον ἄλση ὑπὸ εὐαοῦς ἀέρος διαπνεόμενα. Οἱ νοσοῦντες συνέρρεον εἰς ταῦτα, ὅπως τύχωσι θεραπείας παρὰ τοῦ θεοῦ. Διὰ τὴν μεγάλην τῶν νοσούντων συρροὴν οἱ ἱερεῖς κατ' ὀλίγον ἐκτήσαντο οὐχὶ μικρὰν πεῖραν διότι ἐσημειοῦντο τὰ φάρμακα, καὶ τὴν δίαιτον, δι' ὧν οἱ νοσοῦντες ἐθεραπεύοντο Συνήθως οἱ ἱερεῖς ὑπέβαλλον τοὺς νοσοῦντας εἰς αὐστηρὰν δίαιταν καὶ εἰς ὑδροθεραπείαν μεθ' ἁπλουστάτων φαρμάκων. Ἐν τῷ Πλούτῳ τοῦ Ἀριστοφάνους*[4] *εὑρίσκομεν τοιαύτην θεραπευτικὴν σκηνήν. Τοιαῦτα Ἀσκληπίεια ὑπῆρχον ἐν πολλαῖς πόλεσι τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου, ὡς ἐν Ἐπιδαύρῳ, ἐν Ῥόδῳ, ἐν Κῷ, ἐν Κνίδῳ καὶ ἐν Κυρήνῃ Τοὺς ναοὺς τούτους δύναταί τις νὰ παραβάλῃ πρὸς τὰς ἰατρικὰς σχολὰς τῶν νεωτέρων χρόνων*[5].

Ἐκ τῶν Ἀσκληπιείων ἐξῆλθον διαπρεπεῖς ἰατροὶ λίαν πρωΐ-

---

[1]) *Ἐν Ἰλιάδ Δ*, 213. [2]) *Ἐν Ὀδυσσ. P*, 383. *Παράβαλλ.* Friedreich, Die Realien in der Iliade und Odyssee,. Erlangen 1856 *ἐν σελίδ.* 176. [3]) *Τοῦτο παρετηρήσαμεν ἐν τῷ Ἀσκληπιείῳ τῆς Ἐπιδαύρου, ὅπου πρὸ ὀλίγου μετέβημεν χάριν ἀρχαιολογικῶν ὑποθέσεων. Ἐνταῦθα ὑπάρχει καὶ φρέαρ, ὅπερ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ κ. Καββαδίου ἔχει σιδηροῦχον ὕδωρ. Νομίζομεν, ὅτι τὸ φρέαρ ἔδωκε τὴν πρώτην ἀφορμήν, ὅπως κτισθῇ ναὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ.* [4]) *Ἐν στίχ.* 653 [5]) *Τὴν ἱστορίαν τῆς ἰατρικῆς ἰδὲ παρὰ* Häser, Lehrbuch der Geschichte der Medicin Jena 1875 *καὶ* Puschmann, Geschichte des medicinisischen Unterrichtes von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart, Leipzig 1889.

μως, ὡς *Δημοκήδης ὁ Κροτωνιάτης*, ὅστις Δαρεῖον τὸν πρῶτον ἐθεράπευσε πάσχοντα[1]. Διὰ τὴν θεραπείαν ταύτην ὁ Ἕλλην ἰατρὸς ἐτιμήθη ὑπὸ τοῦ μεγάλου βασιλέως. Ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις πρῶτοι ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα ἰατροὶ ἐθεωροῦντο οἱ Κροτωνιᾶται, δεύτεροι δ' οἱ Κυρηναῖοι[2]. Ὁ δὲ *Ἡρόδικος ὁ Σηλυμβριανὸς* ἀνέμιξε τὴν γυμναστικὴν τῇ ἰατρικῇ[3]. Ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Σοφοκλέους ἡ ἰατρικὴ τέχνη ἤκμαζε καὶ ὁ τραγικὸς σεμνύνεται, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια ἐπενόησε θεραπείας δεινῶν νόσων[4].

Ἀλλ' ὁ κορυφαῖος τῶν Ἀσκληπιαδῶν καὶ πατὴρ τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης εἶναι Ἱπποκράτης ὁ Κῷος, ὅστις ἐγεννήθη κατὰ τὸ 460 π.Χ. Διδάσκαλον ἔσχεν ἐν τῇ ἰατρικῇ τῆς Κῶ σχολῇ τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὸν ἐκ Σηλυβρίας Ἡρόδικον. Λέγεται, ὅτι μαθηταὶ τούτου ἐγένοντο καὶ οἱ σοφισταὶ Γοργίας καὶ Πρόδικος[5]. Τοῦ φιλοσόφου Δημοκρίτου δὲν ἦτο μαθητής, ἀλλὰ φίλος καὶ μέχρις ἡμῶν περιεσώθησαν δύο ἐπιστολαὶ[6] ἀνήκουσαι εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν τῶν δύο μεγάλων ἀνδρῶν. Φαίνεται ὅμως, ὅτι συνετάχθησαν ὑπὸ μεταγενεστέρου σοφιστοῦ[7]. Ὁ Ἱπποκράτης περιῆλθε πολλὰς χώρας, ἐν αἷς ἤσκησε τὴν ἰατριακὴν τέχνην, καὶ δὴ διέτριψε χρόνον τινὰ ἐν Θάσῳ, ἐν Ἀβδήροις, ἐν Κυζίκῳ καὶ ἐν Ἀθήναις. Προσεκλήθη δὲ καὶ ὑπὸ Περδίκκου τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων[8]. Κατὰ τὸν Σωρανὸν οἱ Ἀθηναῖοι δεύτερον ἀφ' Ἡρακλέους δημοσίᾳ τοῖς Ἐλευσινίοις ἐμύησαν, πολίτην ἔγραψαν καὶ τὴν ἐν πρυτανείῳ σίτησιν ἔδωκαν[9]. Τινὲς ἐνόμισαν, ὅτι ἡ μεγάλη αὕτη τιμὴ ἐδόθη

---

[1]) Ἡρόδοτ. III, 130. [2]) Ὁ αὐτὸς ἐν III, 131 „Ἐγένετο γὰρ ὦν τοῦτο ὅτε πρῶτοι μὲν Κροτωνιῆται ἰητροὶ ἐλέγοντο ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα εἶναι, δεύτεροι δὲ Κυρηναῖοι„ [3]) Πλάτ. ἐν Πολιτ. III, 406 [4]) Ἐν Ἀντιγόν. 364. [5]) Σουΐδ. ἐν λ. [6]) Αἱ ἐπιστολαὶ φέρονται παρὰ τῷ Herscher Epistol. gr. 306-9. [7]) Christ ἐν σελίδ. 711. [8]) Λέγεται, ὅτι προσεκλήθη καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀρταξέρξου καὶ μέχρις ἡμῶν περιεσώθη ἐπιστολή τις. [9]) Ὅρα πλείονα παρὰ Δόναλδ. I, 372.

τῷ Ἀσκληπιάδῃ διὰ τὰς ὑπηρεσίας, ἃς οὗτος προσήνεγκε τοῖς Ἀθηναίοις κατὰ τὸν λοιμὸν τὸν συμβάντα ἐν τῷ δευτέρῳ ἔτει τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ἡ εἰκασία αὕτη δὲν δύναται νὰ ἦναι ἀσφαλής· διότι, ἂν ὁ μέγας οὗτος ἰατρὸς ἦτο ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸν λοιμόν, ἤθελε μνημονεύσει τούτου ὁ Θουκυδίδης. Ὁ Ἱπποκράτης τελευταῖον ἀπῆλθεν εἰς τὴν Θεσσαλικὴν Λάρισαν, ἔνθα ἐτελεύτησε καὶ κατὰ τὸ 1825 ἀνευρέθη τάφος τις φέρων ἐπιγραφήν, ἐν ᾗ μετὰ μικρᾶς συμπληρώσεως δύναταί τις νὰ εὕρῃ τὸ ὄνομα τοῦ Κῴου Ἱπποκράτους. Ἀλλ' οἱ κριτικοὶ πειρῶνται, ὅπως δείξωσιν, ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ δὲν ἀνήκει τῷ ἡμετέρῳ Ἱπποκράτει Πότε δ' οὗτος ἐτελεύτησε, δὲν εἶναι γνωστόν· διότι τίθεται κατὰ τὸ 377 ἢ κατὰ τὸ 359. Ἂν δεχθῶμεν τὴν δευτέραν χρονολογίαν, ὁ σοφὸς ἰατρὸς ἔδειξε καὶ διὰ τῆς μακροβιότητος τὴν ἑαυτοῦ σοφίαν. Διότι ἔζησεν ἕνα περίπου αἰῶνα.

Μέχρις ἡμῶν περιεσώθησαν ἑβδομήκοντα καὶ δύο συγγράμματα, ἅπερ φέρουσι τὸ ὄνομα τοῦ Ἱπποκράτους. Εἰ καὶ οὗτος ἦτο Δωριεύς, ὅμως συνέγραψεν ἐν τῇ Ἰάδι[1], ὡς τοῦτο ἐποίησε καὶ ὁ Ἡρόδοτος· διότι ἡ Δωρὶς δὲν ἦτο ἐπιτηδεία πρὸς συγγραφὴν τοιούτων ἔργων. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ὁλόκληρος ὁ θησαυρὸς τῶν συγγραμμάτων τῶν ἀποδιδομένων τῷ Κῴῳ ἰατρῷ ὄντως παρήχθη ἐξ αὐτοῦ. Διότι αὐτοὶ οἱ ἀρχαῖοι εἶχον ἀμφιβολίας περὶ τῆς γνησιότητος πολλῶν συγγραμμάτων. Ὁ Ἀριστοτέλης[2] ἤδη ἔλεγεν, ὅτι τὸ Περὶ φύσιος ἀνθρώπου εἶναι ἔργον Πολύβου τοῦ γαμβροῦ τοῦ Ἱπποκράτους Οἱ δὲ κριτικοὶ τῆς Ἀλεξανδρείας συνέταξαν τὸ καλούμενον μικρὸν πινακίδιον[3], ἐν ᾧ ὑπῆρχον αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν γνησίων

---

[1]) *Αἰλιαν. ἐν Ποικίλ. ἱστορ.* IV, 20 *"Λέγουσι δὲ Δωριέα ὄντα τὸν Ἱπποκράτη, ἀλλ' οὖν τὴν τοῦ Δημοκρίτου χάριν τῇ Ἰάδι φωνῇ συγγράψαι τὰ συγγράμματα".* [2]) *Ἱστορ. ζῴων* III, 3. [3]) *Γαλην. ἐν τῷ Περὶ δυσπνοίας* II, 182.

τοῦ Ἱπποκράτους συγγραφῶν. Εἶναι λυπηρόν, ὅτι ἀπώλετο τὸ κριτικὸν τοῦ Γαληνοῦ σύγγραμμα, ὅπερ εἶχεν ὑπόθεσιν τὴν γνησιότητα τῶν ἔργων τοῦ Ἱπποκράτους[1]. Οὗτος ἀνεύρισκεν ἕνδεκα μόνον συγγράμματα γνήσια. Τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν ἔλεγε καὶ ὁ Παλλάδιος, ὅστις ἤκμαζε κατὰ τὸν ἕβδομον μ. Χ αἰῶνα. Ὁ Ἐρωτιανὸς ὅμως δὲν ἦτο τολμηρὸς πρὸς τὴν ἀθέτησιν, ἀλλ' ἀνεγνώριζε τριάκοντα συγγράμματα ὡς γνήσια[2]. Κατὰ δὲ τοὺς νεωτέρους κριτικοὺς αἱ ἑβδομήκοντα καὶ δύο πραγματεῖαι διαιροῦνται εἰς τρεῖς τάξεις, εἰς γνήσια, εἰς ἀμφίβολα καὶ εἰς ψευδεπίγραφα.

Ἐνταῦθα θέλομεν μνημονεύσει μόνον ἐκείνων τῶν συγγραφῶν, αἵτινες ὑπὸ τῶν νεωτέρων κριτικῶν θεωροῦνται ὡς γνήσιαι καὶ ὧν ἡ γνησιότης ὑπὸ ἀρχαίων μαρτύρων κυροῦται. Ἀναμφιλέκτως γνήσια εἶναι τὸ πρῶτον καὶ τρίτον βιβλίον τοῦ Περὶ ἐπιδημιῶν. Λέγομεν τοῦτο, διότι τὸ δεύτερον βιβλίον καὶ τὰ 4—7 ἤδη ὑπὸ τοῦ Γαληνοῦ ἐθεωροῦντο ὡς ὑποβολιμαῖα. Τινὲς νομίζουσιν, ὅτι ταῦτα συνέγραψεν ὁ υἱὸς τοῦ Ἱπποκράτους Θεσσαλός. Ἐν τῇ πολυτίμῳ ταύτῃ συγγραφῇ ὁ Ἱπποκράτης ἐπραγματεύθη περὶ τῶν κατὰ τόπους νόσων, ὅσας ἐσπούδασεν ἐν ταῖς χώραις, ἃς περιῆλθον, ὡς ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν Θάσῳ. Τὰ δὲ Προγνωστικὰ ἐγράφησαν μετὰ τὸ μνημονευθὲν σύγγραμμα. Οἱ δ' Ἀφορισμοὶ περιέχοντες πλείονας τῶν τετρακοσίων βραχείας πρακτικὰς γνώμας ἐν τοῖς μάλιστα τιμῶνται ὑπὸ τῶν ἰατρῶν. Τὸ Περὶ διαίτης ὀξέων, ὅπερ ἐνίοτε ἐπιγράφεται Πρὸς τὰς Κνιδίας γνώμας, εἶναι γνήσιον πλὴν τοῦ τελευταίου μέρους. Ὡσαύτως θεωρεῖται ὡς γνήσιον μέρος τῆς διατριβῆς Περὶ αὐχμῶν. Ὁλόκληρος δ' ἡ πραγματεία ἡ ἐπιγραφομένη Περὶ τῶν ἐν κεφαλῇ τρωμάτων εἶναι γνησία. Τὸ δὲ Περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων

---

[1]) Ilberg, Studia Pseudohippocratea, Lips. 1883 καὶ Bröcker, Die Methode Galens in der litterarischen Kritik. Ἡ διατριβὴ αὕτη ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ περιοδικῷ Rhein. Mus. 40, 415. [2]) Christ ἐν σελίδ. 712.

εἶναι ἐκ τῶν ὀλίγων συγγραμμάτων, ἅπερ ἀνέγνων μετὰ θαυμασμοῦ καὶ ὠφελείας μεγάλης[1]. *Διότι ὁ φιλόσοφος ἰατρὸς ἐν τῇ πολυτίμῳ πραγματείᾳ καὶ πολλὰ περὶ νόσων ἔγραψε καὶ δὴ παρετήρησεν, ὅτι ὁ χαρακτὴρ τῶν λαῶν παράγεται ἐκ τῆς φύσεως τῆς χώρας*[2]. *Ἐπὶ τῆς παρατηρήσεως ταύτης ἐστηρίχθη βραδύτερον ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὁ Πολύβιος, ὅστις τὴν ἱστορίαν ὑπὸ τοιαύτην ὄψιν ἐξετάσας*[3] *μέγιστος ἱστορικὸς ἀνεδείχθη. Τὰ δὲ ἀμφίβολα ἔργα, ἂν μὴ συνετάχθησαν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἱπποκράτους, ἐξήχθησαν ἐκ τῶν σημειώσεων αὐτοῦ.*

Ὁπωσδήποτε οἱ μελετήσαντες τὰ συγγράμματα τοῦ Ἱπποκράτους, ὃν ὁ Ἀθήναιος[4] *ὀνομάζει ἱερώτατον, θαυμάζουσι τὴν ὀξυδέρκειαν τοῦ φιλοσοφήσαντος ἰατροῦ. Φαίνεται δ', ὅτι πολλὰς θεραπείας ἔλαβε παρὰ τοῦ Ἀσκληπιείου τῆς πατρίδος αὐτοῦ. Τοῦτο λέγεται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων*[5] *καὶ δύναταί τις νὰ δεχθῇ· διότι συνήθως οἱ μεγάλοι θησαυροὶ δὲν ἀνήκουσιν ἑνὶ ἀνθρώπῳ, ἀλλ' ὁλοκλήρῳ λαῷ. Ὅ,τι δήποτε καὶ ἂν ὑποτεθῇ, τοῦτο δὲν μειοῖ τὸ κῦρος τοῦ Ἱπποκράτους, ὅστις καὶ ὑπὸ τῶν συγχρόνων*[6] *καὶ ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων καὶ ὑπὸ τῶν νεωτέρων*[7] *τιμᾶται. Ὁ ἡμέτερος Κοραῆς κατανοήσας τὴν μεγάλην ἀξίαν τοῦ πατρὸς τῆς ἰατρικῆς τέχνης μετὰ ζήλου ἠσχολήθη περὶ τοῦτον. Ἐν τῇ ἰατρικῇ, ὡς γνωστόν, ὑπάρχουσι δύο σχολαί, ἡ κλινικὴ καὶ ἡ συστηματική, ἐξ ὧν ἐκείνη μὲν προσέχουσα τὸν νοῦν τῷ νοσοῦντι μεταχειρίζεται ὅσον οἷόν τε ὀλίγα*

---

1) *Εἰς τὴν διατριβὴν ταύτην εἶχε γράψει ὑπόμνημα ὁ Γαληνός, ὅπερ ἀπώλετο. Ὅρα Πρυτανικόν μου λόγον ἐν σελίδ.* 12. 2) *Ἐν κεφ.* 71. *Ἡμεῖς εἴχομεν ὑπ' ὄψει τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἡμετέρου Κοραῆ, ἥτις ἐγένετο κατὰ τὸ* 1800 *εἰς δύο τόμους.* 3) *Περὶ τούτου πραγματευόμεθα ἐν σελίδ.* 217 *τοῦδε τοῦ τόμου.* 4) *Ἐν* IX, 399 b. 5) *Στράβ.* XIV, 657 *«Φασὶ δ' Ἱπποκράτην μάλιστα ἐκ τῶν ἐνταῦθα ἀνακειμένων θεραπειῶν γυμνάσασθαι τὰ περὶ τὰς διαίτας».* 6) *Ἀριστοφάν. ἐν Θεσμοφορ.* 272. 7) *Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἡμετέρου αἰῶνος ὁ μέγας ἰατρὸς* Selle *ἦτο Ἱπποκρατικός. Ὅρα Διον. Θερειαν. Ἀδαμ. Κορ.* I, 223.

φάρμακα, ἡ δὲ συστηματικὴ κατατάσσουσα τὸν πάσχοντα εἰς τὸ οἰκεῖον νόσημα πειρᾶται, ὅπως τοῦτον διὰ τῆς πληθύος τῶν φαρμάκων θεραπεύσῃ[1]. *Ὁ συνετὸς Κοραῆς ἀνήκει τῇ πρώτῃ σχολῇ. Ἡ διαγνωστικὴ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις βεβαίως ἐποίησεν ὑπερανθρώπους ἀνακαλύψεις, ἀλλ' ἡ θεραπευτικὴ εἶναι κατὰ τοσοῦτον σωφρονεστέρα, καθ' ὅσον πλησιάζει εἰς τὴν ἁπλῆν καὶ διαιτητικὴν τοῦ Ἱπποκράτους μέθοδον.*

Ὁ Κῷος ἰατρὸς εἶχε μὲν ἁπλῆν μέθοδον, ἀλλ' ἐνόμιζεν, ὅτι ἡ ἰατρικὴ εἶναι ἐπιφανεστάτη πασῶν τῶν τεχνῶν, ἀπολείπεται δὲ πασῶν διὰ τὴν ἀμάθειαν τῶν χρωμένων αὐτῇ καὶ τῶν κρινόντων αὐτούς. Ἔχει δὲ τὴν γνώμην, ὅτι ἡ ἀδοξία δὲν εἶναι ἱκανὴ τιμωρία τῶν ἁμαρτημάτων τῶν ἰατρῶν· διότι αὕτη δὲν τιτρώσκει τοὺς ἐκ ταύτης συντεθειμένους[2]. *Ὁ Ἱπποκράτης δὲν εἶχε μόνον ἰατρικὰς γνώσεις, ἀλλὰ καὶ φιλοσοφικὰς ἐξαίρων τὴν διάνοιαν εἰς τὰς αἰθεριωτάτας τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων στιβάδας. Ὡς γνήσιος δὲ Δωριεὺς ἠδύνατο τὰς ἰδέας αὐτοῦ σαφῶς καὶ διὰ βραχέων νὰ δηλώσῃ. Ῥήσεις τινὲς αὐτοῦ ἐξῆλθον τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης καὶ ἐγένοντο κοινὸν κτῆμα πάντων, ὡς ἡ «Ὁ βίος βραχύς, ἡ δὲ τέχνη μακρή, ὁ δὲ καιρὸς ὀξύς, ἡ δὲ πεῖρα σφαλερή, ἡ δὲ κρίσις χαλεπή»*[3]. *Κατὰ τὴν βραχυλογίαν ὁ ἰατρὸς ὁμοιάζει πρὸς τὸν ἱστορικὸν Θουκυδίδην. Τὴν ὁμοιότητα ὁ σοφὸς* Littré[4] *ἀποδίδει εἰς τὸ σύγχρονον, ὅπερ δὲν εἶναι κατὰ πάντα ἀκριβές· διότι ὁ Ἡρόδοτος, ὅστις ἔζη κατὰ τοὺς αὐτοὺς περίπου χρόνους, ἦτο μακρολογώτατος. Τὴν ὁμοιότητα ἡμεῖς γε ἀνευρίσκομεν ἐν τῇ συγγενείᾳ τῆς διανοίας.*

Σύγχρονος τοῦ Ἱπποκράτους εἶναι Εὐρυφῶν ὁ Κνίδιος, ὅστις μετὰ τοῦ Ἱπποκράτους προσεκλήθη ὑπὸ Περδίκκου τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων (453—413 π.Χ)[5]. *Ὑπὸ τοῦ*

---

1) *Ὁ αὐτὸς ἐν σελίδ*, 224. 2) *Ὁ αὐτὸς ἐν* I, 235. 3) *Ἐν Ἀφορισμῶν, Α*, 1. 4) Oeuvres d' Hippocr. I, 474. *Παράβαλλ. Δόναλδσ.* I, 398. 5) *Ὅρα Ἀσώπ. ἐν σελίδ.* 632.

Γαληνοῦ ἐπαινεῖται ὡς ἀκριβὴς ἀνατόμος[1]. *Οὗτος μετεχειρίσθη τὸ διάπυρον σιδήριον ἐν τοῖς ἐμπυήμασι*[2]. *Λέγεται δ', ὅτι τὸ σύγγραμμα τὸ ἐπιγραφόμενον Κνίδιαι γνῶμαι, ἤτοι διαιτητικὰ παραγγέλματα, ἦσαν ἔργον τοῦ Εὐρυφῶντος*[3]. *Πρὸς δὲ εἰκάζεται, ὅτι ἔνια τῶν τῷ Ἱπποκράτει ἀποδιδομένων συγγραμμάτων συνετάχθησαν ὑπὸ τοῦ Κνιδίου ἰατροῦ*[4].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΘ'.

ΠΕΡΙ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΝΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

Ἡ περίοδος αὕτη δὲν δύναται νὰ δείξῃ ἰατρὸν μέγαν, ὡς τὸν Ἱπποκράτη. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι θαυμαστόν, διότι ἰατρικὴ διάνοια παρεμφερὴς πρὸς τὴν τοῦ Κῴου ἰατροῦ οὐδέποτε ἄλλοτε ἐπεφάνη ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς ἰατρικῆς. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ἐν τῇ ἀνατομίᾳ καὶ τῇ φυσιολογίᾳ ἐγένοντο πολλαὶ μελέται, ἐν αἷς διεκρίθησαν δύο μεγάλοι ἰατροὶ ὁ Ἡρόφιλος καὶ ὁ Ἐρασίστρατος. Πλὴν τούτων ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι ἀφανέστεροι, ὡς ὁ Φυλότιμος, ὅστις συνέταξεν ἐκτενὲς σύγγραμμα Περὶ τροφῆς, ὁ Μητρόδωρος, ὁ διδάσκαλος τοῦ Ἐρασιστράτου καὶ ὁ τρίτος σύζυγος Πυθιάδος τῆς θυγατρὸς τοῦ μεγάλου Ἀριστοτέλους[5], *Δίφιλος ὁ Σίφνιος*[6] *ὁ γράψας Περὶ*

[1]) *Ἐν τόμ. ΙΕ', σελ.* 136. [2]) *Ἐν τόμ. ΙΗ' σελ.* 146. [3]) *Ὁ αὐτὸς ἐν τόμ. ΙΖ'*, 886. [4]) Littré, Oeuvres d'Hippocrate *τόμ. Ι ἐν σελίδ.* 47. [5]) *Σέξτ. Πρὸς μαθηματ.* I, 285 "*Πυθιὰς δὲ ἡ Ἀριστοτέλους θυγάτηρ τρισὶν ἀνδράσιν ἐγαμήθη, πρῶτον μὲν Νικάνορι τῷ Σταγειρίτῃ, οἰκείῳ ὄντι Ἀριστοτέλους, δευτέρῳ δὲ Προκλεῖ Δημαράτου τοῦ Λακεδαιμονίων βασιλέως ἀπογόνῳ, ὃς καὶ δύο ἐξ αὐτῆς τεκνοῦται παῖδας, Προκλέα τε καὶ Δημάρατον τοὺς παρὰ Θεοφράστῳ φιλοσοφήσαντας, τρίτῳ δὲ Μητροδώρῳ ἰατρῷ Χρυσίππου μὲν τοῦ Κνιδίου μαθητῇ, Ἐρασιστράτου δὲ ὑφηγητῇ, ᾧ γίνεται παῖς Ἀριστοτέλης*". [6]) *Ἀθήν.* II, 51 a.

τῶν προσφερομένων τοῖς νοσοῦσι καὶ τοῖς ὑγιαίνουσι καὶ πολλοὶ ἄλλοι.

Ἐν τούτοις διαπρέπει Ἡρόφιλος ὁ Χαλκηδόνιος, ὅστις ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Πραξαγόρου[1]. Ἔζη δὲ ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ πρώτου. Οὗτος ἠσχολεῖτο μὲν καὶ περὶ τοὺς ἄλλους τῆς ἰατρικῆς κλάδους, κατ' ἐξοχὴν δὲ περὶ τὴν ἀνατομίαν. Ἐποίει δὲ τὰς ἀνατομικὰς αὐτοῦ ἐργασίας οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἀλόγων ζῴων, ἀλλ' ἐπὶ ἀνθρωπίνων σωμάτων[2]. Λέγεται δ', ὅτι οἱ Πτολεμαῖοι καὶ οἱ Σελευκίδαι ἐπέτρεπον τὰς τοιαύτας σκληρὰς καὶ ἀπανθρώπους πράξεις[3]. Ὁ ἀνατόμος οὗτος εἶχεν ἰδίαν περὶ τῶν νεύρων[4] θεωρίαν καὶ ἔγραψε συγγράμματα, ὧν τὸ σπουδαιότερον ἦτο ἡ Ἀνατομὴ ἢ Ἀνατομία ἢ Ἀνατομικά, ὅπερ συνίστατο ἐκ τριῶν βιβλίων. Ἠσχολήθη δὲ καὶ περὶ τὴν ἀνατομίαν τοῦ ὀφθαλμοῦ συγγράψας ἰδιαιτέραν πραγματείαν Περὶ ὀφθαλμῶν[5]. Τὴν δὲ καθολικὴν παθολογίαν καὶ τὴν θεραπείαν ἐπραγματεύετο ἔν τινι συγγράμματι, ὅπερ ἐπέγραφε Περὶ αἰτιῶν. Ἀλλ' ὁ Ἡρόφιλος δὲν περιέμενε τὰ πάντα παρὰ τῆς θεραπευτικῆς, ἀλλὰ καὶ παρὰ τῆς διαίτης. Διὰ τοῦτο οὐ μόνον ἦτο ἄριστος γνώστης τῆς γυμναστικῆς, ἀλλὰ καὶ ἔγραψε Διαιτητικόν. Ὁ μέγας οὗτος ἀνατόμος διὰ τῶν ἀνακαλύψεων αὐτοῦ, διὰ τῶν πολλῶν συγγραφῶν καὶ διὰ τῆς συρροῆς τῶν πασχόντων κατέστησε τὴν Ἀλεξάνδρειαν κέντρον ἰατρικῶν σπουδῶν. Ἐνταῦθα συνέρρεον πλεῖστοι μαθηταί, οἵτινες Ἡροφίλειοι ὠνομάζοντο.

---

[1]) Γαλην. X, 28. [2]) Γαλην. II, 895. [3]) Ὅρα Κέλσ. ἐν προοιμ. σελ 4, 36. [4]) Ῥοῦφ. Ἐφέσ. II, 17 ἐν σελίδ. 65 „Κατὰ μὲν οὖν τὸν Ἐρασίστρατον δισσῶν ὄντων τῶν νεύρων, αἰσθητικῶν καὶ κινητικῶν, τῶν μὲν αἰσθητικῶν, ἃ κεκοίλανται, ἀρχὰς εὕροις ἂν ἐν μήνιγξι, τῶν δὲ κινητικῶν ἐν ἐγκεφάλῳ καὶ παρεγκεφαλίδι· κατὰ δὲ τὸν Ἡρόφιλον ἃ μέν ἐστι προαιρετικά, ἃ καὶ ἔχει τὴν ἔκφυσιν ἀπὸ τοῦ ἐγκεφάλου καὶ νωτιαίου μυελοῦ καὶ ἃ μὲν ἀπὸ ὀστοῦ εἰς ὀστοῦν ἐμφύεται, ἃ δὲ ἀπὸ μυὸς εἰς μῦν, ἃ καὶ συνδεῖ τὰ ἄρθρα„. [5]) Susemihl ἐν I, 789.

Ἐνταῦθα ἦλθεν ἐξ Ἰουλίδος τῆς Κέω ὁ Ἐρασίστρατος[1], ὁ υἱὸς τοῦ Κλεομβρότου καὶ τῆς Κρητοξένης, ἥτις ἦτο ἀδελφὴ τοῦ ἰατροῦ Μηδίου. Ὁ Ἰουλιεὺς ἰατρὸς ἐποίησε μακρὰς ἀποδημίας καὶ ἠσχολήθη περὶ τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν Ἱπποκράτη[2]. Ὅτε δ' ὁ Ἐρασίστρατος διέτριβεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, λέγεται, ὅτι ἐθεράπευσεν Ἀντίοχον τὸν υἱὸν τοῦ Σελεύκου, ὅστις κατετήκετο ἐκ τοῦ ἔρωτος πρὸς τὴν μητρυιὰν αὐτοῦ Στρατονίκην[3]. Τὸ ἀνόσιον πάθος ὁ Ἀντίοχος ἔκρυπτεν, ἀλλ' ὁ εὐφυὴς ἰατρὸς ἠδυνήθη νὰ ἀνακαλύψῃ. Μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν ὁ φιλόπαις Σέλευκος ἔστεργξε νὰ συνοικίσῃ τὸν υἱὸν τῇ Στρατονίκῃ, ὅπερ ἱκανῶς χαρακτηρίζει τὴν διαφθορὰν τῶν διαδόχων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ὁπωσδήποτε οἱ σοφιστευόμενοι ἰατροὶ ἔλεγον, ὅτι ὁ Ἐρασίστρατος ἐκ τοῦ σφυγμοῦ ἀνεκάλυψε τὸ πάθος τοῦ ἐρωτομανοῦς. Διὰ τοῦτο ὁ Γαληνὸς ἠναγκάσθη νὰ εἴπῃ, ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐρωτικὸς σφυγμός. Ἀλλὰ δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἀνακαλυφθῶσιν οἱ ἐρῶντες· διότι παρὰ τούτοις ἀναφαίνονται, ὅσα παρὰ τῇ Σαπφοῖ, ἤτοι φωνῆς ἐπίσχεσις, ἐρύθημα πυρῶδες, ὄψεων ὑπολείψεις, ἱδρῶτες ὀξεῖς, ἀταξία καὶ θόρυβος ἐν τοῖς σφυγμοῖς καὶ τέλος τῆς ψυχῆς κατὰ κράτος ἡττημένης ἀπορία, θάμβος καὶ ὠχρίασις[4]. Ἐν τῇ πρακτικῇ ἰατρικῇ διέπρεψεν ὁ Ἐρασίστρατος, ἀλλὰ βραδύτερον τῆς πράξεως ἀποστὰς ὅλως περὶ τὴν θεωρίαν ἠσχολεῖτο[5]. Περὶ τὰ 290 π. Χ ἐδίδασκεν ἐν Σάμῳ, ὅπου μέχρι τέλους τοῦ βίου παρέμεινε· διότι εἶναι γνωστόν, ὅτι θανὼν ἐτάφη ἐν τῇ ἀντικρὺ κειμένῃ Μυκάλῃ[6]. Ὁ Ἐρασίστρατος εἶχε πολυαρίθμους μαθητὰς καὶ ὀπαδούς, ὡς Στράτωνα τὸν Βηρύτιον, Στράτωνα τὸν

---

1) Στράβ. Χ, 486. 2) Ψευδογαλην. Περὶ καθαρτ. ἐν σελίδ 94. 3) Παράβαλλ. Ἀσώπ. ἐν σελίδ 822. 4) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημητρ. 38. 5) Γαλην. V, 602 «Πρεσβύτης ὢν ἤδη καὶ σχολὴν ἄγων μόνοις τοῖς τῆς τέχνης θεωρήμασιν„. 6) Σουΐδ. ἐν λ. "Τέθαπται δὲ πρὸς τῷ ὄρει τῇ Μυκάλῃ κατ' ἀντικρὺ Σάμου„.

Λαμψακηνόν, Ἀπολλώνιον τὸν Μεμφίτην, Νικίαν τὸν Μιλήσιον καὶ ἄλλους, οἵτινες Ἐρασιστράτειοι ὠνομάζοντο. Ἐπειδὴ ὁ Ἐρασίστρατος ἦτο ὀπαδὸς τοῦ Χρυσίππου, ἐποίει ἀντίθεσιν πρὸς τὰ διδάγματα τοῦ Ἱπποκράτους[1]. *Κατ' ἐξοχὴν ὁ Ἐρασίστρατος ἠσχολεῖτο περὶ τὴν ἀνατομίαν καὶ εἰδικώτερον περὶ τὸ νευρικὸν σύστημα περιγράψας ἀκριβῶς τὸν ἐγκέφαλον, ὃν ἐθεώρει ἀρχὴν τῶν νεύρων. Ἐτίμα δ' οὐχὶ ὀλίγον τὴν διαιτητικὴν ἰατρικήν*[2]. *Ὁ Σουΐδας ἐγίνωσκεν ἐννέα συγγράμματα τοῦ Ἐρασιστράτου, ἀλλ' οἱ νεώτεροι δεικνύουσι τὰς ἐπιγραφὰς 14—15, ὡς Περὶ τῶν ὑγιεινῶν, Περὶ τῶν κατὰ τὴν κοιλίαν παθῶν, Περὶ Ποδάγρας, Περὶ Ὕδρωπος καὶ ἄλλα.*

Πλὴν τῶν δύο τούτων μεγάλων ἰατρῶν ὑπῆρχον κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καὶ πλεῖστοι ἄλλοι, ὧν εὔφημον μνείαν ποιεῖται ἡ ἱστορία τῆς ἰατρικῆς. Τοιοῦτος εἶναι ὁ Εὔδημος, ὅστις ἐν τοῖς πρώτοις ἠσχολήθη περὶ τὴν ἀκριβῆ ἀνατομίαν τῶν νεύρων[3]. *Ὁ δὲ Διεύχης τάσσεται ἐν τοῖς εὐδοκιμωτάτοις ἰατροῖς καὶ φιλοσόφοις, οἵτινες ἠσχολήθησαν περὶ τὴν φύσιν τῶν σωμάτων*[4]. *Τούτου μαθητὴς ἦτο Νουμήνιος ὁ Ἡρακλεώτης, ὅστις ἔγραψε Θηριακόν*[5], *ὡς μετὰ τοῦτον ὁ Νίκανδρος. Τοῦ δὲ Κλεοφάντου μνημονεύομεν, διότι εἶναι ἐκ τῶν ἐπιφανῶν διαιτητικῶν ἰατρῶν τῶν ἀκμασάντων πρὸ Χριστοῦ. Τὰ ἰατρικὰ αὐτοῦ μέσα ἦσαν ἁπλούστατα, ὡς ὕδωρ καὶ οἶνος. Πρὸς δὲ συνέγραψε καὶ περὶ γυναικείων νοσημάτων. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἐξ ἕνδεκα τοὐλάχιστον βιβλίων συνιστάμενον ἐπε-*

---

[1]) Susemihl II, 802. [2]) *Πλούταρχ. Συμποσ. προβλ.* IV, 1, 3, 663 c. [3]) *Γαλην* VIII, 212. [4]) *Γαλην.* X, 462 «*Ἔστι μὲν οὖν καὶ Διοκλεῖ καὶ Μνησιθέῳ καὶ Διεύχει καὶ Ἀθηναίῳ καὶ σχεδὸν πᾶσι τοῖς εὐδοκιμωτάτοις ἰατροῖς. Ὥσπερ οὖν καὶ τῶν φιλοσόφων τοῖς ἀρίστοις ἡ αὐτὴ δόξα περὶ φύσεως σώματος, ἐκ θερμοῦ καὶ ψυχροῦ καὶ ξηροῦ καὶ ὑγροῦ νομίζουσι κεκρᾶσθαι τά τε ἄλλα σύμπαντα σώματα καὶ τὰ τῶν ζῴων οὐχ ἥκιστα*». [5]) *Ὅρα Σχολ. εἰς Νικάνδρ. Θηρ.* 687.

γράφετο Γυναικεῖα[1]. *Ὁ δὲ Βακχεῖος ὁ Ταναγραῖος ἀνήκει τοῖς ἀρχαιοτάτοις ὑπομνηματισταῖς τῶν ψευδιπποκρατείων ἀφορισμῶν*[2]. *Πρὸς δὲ ἔγραψε λεξικὸν τοῦ Ἱπποκράτους, Περὶ Ἡροφίλου καὶ τῆς σχολῆς τούτου, Ἐπιτομὴν σφυγμῶν καὶ ἄλλα. Τὸν Σελευκέα Ἀπολλοφάνη, ὅστις ἦτο Ἐρασιστράτειος, γινώσκομεν ἐκ τοῦ Πολυβίου*[3], *διότι ἐγένετο ἰατρὸς καὶ σύμβουλος Ἀντιόχου τοῦ μεγάλου. Ὁ δὲ Ζήνων πασῶν τῶν ἄλλων αἱρέσεων τῆς ἰατρικῆς καταφρονῶν μόνον τὴν τοῦ Ἡροφίλου ἐτίμα*[4]. *Οὗτος ἔγραψε βιβλίον πρὸς ἐξήγησιν τῶν Ἐπιδημιῶν τοῦ Ἱπποκράτους. Πλὴν τῶν μνημονευθέντων ὑπάρχουσι καὶ πλεῖστοι ἄλλοι, ὧν τὰ ὀνόματα καὶ τὰς ἐπιγραφὰς τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν γινώσκομεν.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ν'.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΡΩΜΑΪΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΜΕΧΡΙΣ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

Μάτην κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους ἠθέλομεν ἀναζητήσει τοὺς μεγάλους ἰατρούς, οἷος ὁ Ἡρόφιλος καὶ ὁ Ἐρασίστρατος. Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ ἡ ἀνατομία καὶ ἡ φυσιολογία ἠμελήθησαν καὶ συνήθως περὶ τὴν πρακτικὴν θεραπείαν καὶ τὴν φαρμακολογίαν ἠσχολοῦντο. Ἂν ἐξαιρέσῃ τις Ἡρακλείδην τὸν Ταραντῖνον, οἱ ἄλλοι ἐνέμενον ταῖς θεωρίαις τῶν ἀρχαιο-

---

1) *Σωραν. ἐν σελίδ.* 100. 2) *Γαλην.* XVIII, 631. 3) *Ἐν βιβλ* V. 56 «ὁ δ' Ἀντίοχος ἠξίου τον Ἀπολλοφάνην συνεπιλαβέσθαι μὴ μόνον τοῖς λόγοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἔργοις τῆς αὐτοῦ τε καὶ τῶν φίλων σωτηρίας». 4) *Γαλην.* XI, 432 «ἁπάσας τὰς ἄλλας αἱρέσεις μοχθηρὰς ὑπολαμβάνων... πλὴν τῆς Ἡροφίλου».

τέρων[1]. *Κατ' ἐξοχὴν οἱ ἰατροὶ ἐπεμελοῦντο τῆς διδασκαλίας τῶν δηλητηρίων καὶ ἀντιδότων ἢ ἀλεξιφαρμάκων. Περὶ ταῦτα ἠσχολοῦντο καὶ αὐτοὶ οἱ ἡγεμόνες, ὡς Ἄτταλος ὁ Φιλομήτωρ, ὅστις ἐκήπευε τὰς φαρμακώδεις βοτάνας*[2]. *Ὁ δὲ Μιθριδάτης ὁ ἕκτος ἐποίει πειράματα διὰ τῶν δηλητηρίων καὶ ἀντιδότων ἐπὶ ἀνθρώπων, οἵτινες εἶχον καταδικασθῇ εἰς θάνατον*[3]. *Ὡσαύτως Νικομήδης ὁ τῆς Βιθυνίας βασιλεὺς μετεχειρίζετο ἀντίδοτον προφυλακτικήν*[4]. *Ἡ τοιαύτη τῶν βασιλέων μέριμνα εἶναι εὐεξήγητος, ἂν τις λάβῃ ὑπ' ὄψει, ὅτι αἱ δηλητηριάσεις κατὰ τοὺς πονηροὺς ἐκείνους χρόνους ἦσαν συνήθεις. Ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν ἡ ἐπιστημονικὴ θεραπεία μετεδόθη εἰς τὴν Ῥώμην διὰ τοῦ Ἀρχαγάθου, ὅστις κατὰ τὰ 219 π. Χ μετέβη εἰς τὴν κοσμοκράτειραν πόλιν*[5], *καὶ δι' Ἀσκληπιάδου τοῦ Προυσαέως, ὅστις ἦτο φίλος τοῦ Κράσσου*[6]. *Ἐν Ῥώμῃ οἱ Ἕλληνες ἰατροὶ εὗρον εὐρὺ στάδιον ἐνεργείας. Διότι καὶ πόλις πολυανθρωποτάτη ἦτο καὶ ἡ πολυτέλεια εἰσβαλοῦσα εἰς τοὺς πλουσίους τῶν Ῥωμαίων οἴκους κατέστησεν αὐτοὺς ἀσθενικοὺς καὶ ἰατρικῆς θεραπείας δεομένους.*

Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ ἐξηκολούθουν μὲν ὑπάρχοντες οἱ

---

[1]) *Ὅρα* Spengel, Geschichte d. Medicin I, 547 - 558 *καὶ* 562 - 568. *Παράβαλλ. καὶ* Puschmann Geschichte des medicin. Unterichts *ἐν σελίδ.* 68-75 *καὶ* Susemihl II, 414. [2]) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημητρ.* 20 "*Ἄτταλος δὲ ὁ Φιλομήτωρ ἐκήπευε τὰς φαρμακώδεις βοτάνας, οὐ μόνον ὑοσκίαμον καὶ ἐλλέβορον, ἀλλὰ καὶ κώνειον καὶ ἀκόνιτον καὶ δορύκνιον, αὐτὸς ἐν τοῖς βασιλείοις σπείρων καὶ φυτεύων, ὀπούς τε καὶ καρπὸν αὐτῶν ἔργον πεποιημένος εἰδέναι καὶ κομίζεσθαι καθ' ὥραν*». [3]) *Γαλην.* XIV, 2 "*ὁ γάρ τοι Μιθριδάτης οὗτος, ὥσπερ ὁ καθ' ἡμᾶς Ἄτταλος, ἔσπευσεν ἐμπειρίαν ἔχειν ἁπάντων σχεδὸν τῶν ἁπλῶν φαρμάκων, ὅσα τοῖς ὀλεθρίοις ἀντιτέτακται, πειράζων αὐτῶν τὰς δυνάμεις ἐπὶ πονηρῶν ἀνθρώπων, ὧν θάνατος κατέγνωστο*„. [4]) *Γαλην.* XIV, 147 "*ἀντίδοτος προφυλακτικὴ δεδομένη... ταύτῃ Νικομήδης ὁ βασιλεὺς ἐχρῆτο, εἴποτε ὑπόπτους εἶχε τοὺς κεκληκότας*„. [5]) Plinius N. H. 29, 6. *Παράβαλλ.* Christ *ἐν σελίδ·* 713. [6]) Cicero, De orat. I, 14.

Ἐρασιστράτειοι καὶ οἱ Ἡροφίλειοι, οὓς εἴδομεν ἐν τῇ ἡγουμένῃ, ἀλλ' ἐκράτησεν ἡ ἐμπειρικὴ σχολή, ἧς ἐπιφανέστατον μέλος ἦτο Ἡρακλείδης ὁ Ταραντῖνος[1] Οὗτος ὡς μαθητὴς τοῦ Μαντίου ἦτο Ἡροφίλειος, ἀλλὰ βραδύτερον ἠκολούθησε τῇ ἐμπειρικῇ αἱρέσει[2]. Ὡς βάσιν ἔθετε τὴν πεῖραν, ἐφ' ἧς ἑρειδόμενος ἐξικνεῖτο εἰς τὴν θεωρίαν[3]. Ἡ μέθοδος αὕτη εἶναι ἡ ἀσφαλεστάτη πασῶν. Δικαίως δ' ὁ Γαληνὸς ἐπαινεῖ τὸ ἦθος καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν πεῖραν τοῦ ἐξόχου τούτου ἰατροῦ[4]. Διεκρίθη δ' οὐ μόνον ἐν τῇ πράξει, ἀλλὰ ἐν τῇ συγγραφῇ. Τούτου μνημονεύονται πολλὰ ἰατρικὰ ἔργα, ἐξ ὧν τρία ἀναφέρονται εἰς τὴν φαρμακολογίαν ἐπιγραφόμενα Πρὸς Ἀντιοχίδα[5], Πρὸς Ἀστυδάμαντα[6] καὶ Στρατιώτης[7]. Ἐν τῷ τελευταίῳ, ὡς φαίνεται, ἐπραγματεύετο περὶ στρατιωτικῆς φαρμακοποιίας. Τὸ διαιτητικὸν αὐτοῦ σύγγραμμα ἐπεγράφετο Συμπόσιον[8]. Πρὸς δὲ γινώσκομεν τρία θεραπευτικὰ αὐτοῦ ἔργα. Τῶν ἐκτὸς θεραπευτικά, Τῶν ἐντὸς θεραπευτικὰ καὶ Νικόλαος. Πρὸς πολλαῖς ἄλλαις διατριβαῖς ἔγραψε καὶ περὶ τῆς ἑαυτοῦ σχολῆς ἐπιγράψας Περὶ τῆς ἐμπειρικῆς αἱρέσεως[9].

Τὰ ὅρια τοῦ ἡμετέρου συγγράμματος δὲν ἐπιτρέπουσιν, ὅπως πραγματευθῶμεν περὶ πολλῶν ἰατρῶν ταύτης τῆς περιόδου, ὡς περὶ Εὐθυδήμου τοῦ Ἀθηναίου, περὶ τοῦ Κρατεύα τοῦ γράψαντος Ῥιζοτομικὸν[10] καὶ περὶ τοῦ Ζωπύρου

---

1) Kuehn, De Heraclide Tarentino, Leipzig 1823. 2) Γαλην. XII, 989 "ἀλλὰ Μαντίας μέν, ὡς ἐξ ἀρχῆς ἦν Ἡροφίλειος, οὕτω καὶ διέμεινε ἄχρι παντός· ὁ δ' Ἡρακλείδης ἐπὶ τὴν τῶν ἐμπειρικῶν ἰατρῶν ἀγωγὴν ἐπέκρινεν ἰατρὸς ἄριστος τά τε ἄλλα τῆς τέχνης γεγονὼς καὶ πλείστων φαρμάκων ἔμπειρος". 3) Γαλην. IX. 775 "τοῖς περὶ Ταραντῖνον Ἡρακλείδην ἐκ τῆς πείρας ἀθροίσασι τὴν θεωρίαν". 4) Γαλην. XVIII, 735 "ἀνὴρ οὐδ' ἕνεκα δόγματος κατασκευῆς ψευσάμενος, ὡς ἂν πολλοὶ τῶν δογματικῶν ἐποίησαν, οὔτ' ἀγύμναστος περὶ τὴν τέχνην, ἀλλ' εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἱκανῶς τρίβων τὰ ἔργα τῆς ἰατρικῆς". 5) Ὁ αὐτὸς XIII, 726. 6) Ὁ αὐτὸς XIII, 717. 7) Ὁ αὐτὸς XIII, 725. 8) Ἀθήν. II, 64 a 9) Γαλην. XIV, 38. 10) Ὅρα Σχολ. Εἰς Νικ. Θηρ. ἐν στίχ. 680.

τοῦ Ἀλεξανδρέως, ὅστις τὸ πολυθρύλητον ἀντίδοτον τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἀμβροσίαν ὀνομασθὲν κατέστησε γνωστὸν τῷ Μιθριδάτῃ[1]. *Δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ παραλείψωμεν τὸν διαπρεπῆ ἰατρὸν καὶ φιλόσοφον Ἀσκληπιάδην τὸν Προυσαέα*[2], *ὅστις ἔζη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πομπηΐου. Οὗτος ἐξ ἀφανοῦς οἴκου καταγόμενος τὸ κατ' ἀρχὰς ἦτο διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς, ἀλλ' αἴφνης μετέστη πρὸς τὴν ἰατρικήν, ἧς τῶν κορυφαίων κατεφρόνει*[3] *μηδ' αὐτοῦ τοῦ Ἱπποκράτους ἐξαιρουμένου. Ἐπειδὴ δ' οὗτος δὲν εἶχεν ἰατρικὰς βάσεις, ἀλλὰ μόνον ἔξοχον εὐφυΐαν, δὲν ἠδύνατο ἐκ τῆς πείρας νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὴν θεωρίαν, ἀλλ' ὡρμᾶτο ἐκ φιλοσοφικῆς θεωρίας, ὡς ἐποίει ὁ Ἡρακλείδης. Ἠκολούθει δὲ τῷ Ἐπικούρῳ πιστεύων, ὅτι αἱ αἰσθήσεις εἶναι πραγματικαὶ καὶ ἀληθεῖς, ἀλλ' ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν μετέχει τούτων*[4]. *Κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Ἀσκληπιάδου καὶ τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ*[5] *συνίσταται ἐκ μικρῶν σωμάτων, ἅπερ ἐκάλει ὄγκους*[6]. *Οἱ ὄγκοι οὗτοι ἐν διηνεκεῖ κινήσει εὑρισκόμενοι, πολλαχῶς πρὸς ἀλλήλους συγκρουόμενοι, καὶ διὰ τῆς συγκρούσεως καταθραυόμενοι συνθέτουσι τὰ αἰσθητὰ ὄντα*[7].

Ἐπὶ τῆς φιλοσοφικῆς ταύτης θεωρίας ὁ Ἀσκληπιάδης ἐρειδόμενος ἐνόμιζεν, ὅτι ἡ ὑγεία καὶ ἡ νόσος ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς σχέσεως τῶν ὄγκων τοῦ ὀργανισμοῦ. Ἐπειδὴ δὲ γίνονται εἰς

---

1) *Γαλην.* XIV, 150. 2) G. M. Raynaud, De Askcl. Bithyno medico ac philosopho, Paris 1862. 3) *Γαλην.* III, 468 „*σὺ (δηλ. ὁ Ἀσκληπιάδης) καὶ αὐτό, εἴτ' ἐστίν, εἴτ' οὐκ ἔστι, μὴ πολυγμονήσας, ὑπὲρ ὧν οὐδὲν οἶσθα σαφές, ἀποφαίνεσθαι τολμᾷς οὐκ εἰδώς. ὁ τὰς Ἡροφίλου διαπτύων ἀνατομάς, ὁ κατεγνωκὼς Ἐρασιστράτου, καὶ μικρὸν φροντίζων Ἱπποκράτους*„. 4) *Σέξτ. Πρὸς μαθηματ.* VII. 201 „*ἄλλος δέ τις ἐν ἰατρικῇ μὲν οὐδενὸς δεύτερος, ἁπτόμενος δὲ καὶ φιλοσοφίας, ἐπείθετο τὰς μὲν αἰσθήσεις ὄντως καὶ ἀληθῶς ἀντιλήψεις εἶναι, λόγῳ δὲ μηδὲν ὅλως ἡμᾶς καταλαμβάνειν*„. 5) *Ψευδογαλην. Φιλ. Ἱστορ.* 24, 613 „*ψυχὴν τοίνυν οἳ μὲν πνεῦμα παντὶ τῷ σώματι περικείμενον ὅπου μὲν μᾶλλον, ὅπου δὲ ἧττον νομίζουσιν εἶναι. οὗτοι δὲ οἱ περὶ Ἀσκληπιάδην εἰσίν*„. 6) *Σέξτ. Πρὸς μαθημ.* III, 5. 7) *Γαλην.* XIV, 250.

τὸ ἐκτὸς ἐξ ἡμῶν ἀδιάλειπτοι ἀποφοραί[1], *ἔχομεν ἀνάγκην νὰ ἀναπληρώσωμεν ταύτας. Διαφωνῶν δὲ πρὸς τὰς βάσεις τῆς ἐμπειρικῆς σχολῆς περιώριζε τὴν χρῆσιν τῶν φαρμάκων, ἐν δὲ τῷ πυρετῷ καὶ ταῖς ὀξείαις νόσοις ὅλως ταῦτα ἀπηγόρευε· διότι ταῦτα λυμαίνονται τὸν στόμαχον καὶ εἰσάγουσιν εἰς αὐτὸν κακὴν θρεπτικὴν οὐσίαν. 'Αντὶ φαρμάκων μετεχειρίζετο ἀπλᾶ διαιτητικὰ μέσα, ὡς μετρίαν τροφήν, οἶνον, ψυχρολουσίαν, τριβάς, περιπάτους, λουτρὰ καὶ τὰ τοιαῦτα. Ὡς δόγμα εἶχεν, ὅτι ὁ ἰατρὸς ὀφείλει νὰ θεραπεύσῃ τὸν νοσοῦντα ἀσφαλῶς, ταχέως καὶ ἡδέως*[2]. *Ἡ ἰατρικὴ ἐπιστήμη ὀφείλει τούτῳ τὴν διαστολὴν τῶν ὀξέων ἀπὸ τῶν χρονίων νοσημάτων. Κατὰ τοῦτον τὰ μὲν ὀξέα συνδέονται πυρετοῖς, τὰ δὲ χρόνια εἶναι ἀπύρετα. Διὰ τοιαύτης μεθόδου ὁ φιλοσοφῶν ἰατρὸς πολλὰ νοσήματα θεραπεύων ἐκτήσατο μεγίστην φήμην καὶ λέγεται, ὅτι καὶ ὁ Μιθριδάτης ἐκάλεσε παρ' ἑαυτῷ*[3]. *Ἐν Ῥώμῃ δ' ἤγειρε τὸν θαυμασμὸν πάντων, διότι ἄνθρωπον ταφέντα ἤγαγεν εἰς τὴν ζωήν*[4]. *Ἐκπλησσόμενοι δ' οἱ Ῥωμαῖοι διὰ τὰς ἐπιτυχίας τῆς θεραπείας ἔλεγον, ὅτι δὲν ἤθελον θεωρήσει αὐτὸν ἰατρόν, εἰ οὗτος ἠσθένει. Ὑπὸ τῆς τύχης δ' εὐνοηθεὶς ἔθανεν ἐν βαθεῖ γήρατι οὐχὶ ἐξ ἀσθενείας, ἀλλ' ἐκ γήρατος*[5]. *Ὅτι ὁ Ἀσκληπιάδης ἦτο ἀνὴρ εὐφυέστατος, πρόδηλον· ἀλλὰ τῇ εὐφυΐᾳ προσετίθετο καί τι ἀγυρτικόν. Διὰ τοῦτο ὁ Γαληνὸς δὲν ἐτίμα τὸν Προυσαέα ἰατρόν*[6]. *Ἀλλ' οὗτος δὲν ἦτο μόνον δεινὸς ἐν τῇ πράξει, ἀλλὰ καὶ συγγραφεὺς πολυγράφος. Τοῦ Ἀσκληπιάδου μνημονεύον-*

---

1) *Σέξτ. Πρὸς μαθηματ.* III, 5 "*τρίτη δὲ ὅτι ἀδιάλειπτοί τινες εἰς τὸ ἐκτὸς ἐξ ἡμῶν ἀποφορὰς γίνονται, ποτὲ μὲν πλείους, ποτὲ δὲ ἐλάττους πρὸς τὴν συνεστηκυῖαν περίστασιν*". 2) Cels II, 4 *ἐν σελίδ.* 78 "Asclepiades officium esse medici dicit, ut tuto, ut celeriter, ut jucunde curet". 3) VII, 124. 4) *Ὁ αὐτὸς αὐτόθι.* 5) *Αὐτόθι.* 6) *Γαλην.* XI, 324 "*οὔκουν γὰρ οὔτ' Ἀσκληπιάδη, ἢν κατ' αὐτόν, ὁ προφανῶς ἀναισχυντήσας τε καὶ ὥσπερ ἔπαθλόν τινα κατὰ τῆς ἀληθείας οὔτ' Ἐρασίστρατος κ.τ.λ.*"

ται δέκα καὶ ἑπτὰ συγγράμματα, ὡς Περὶ ὀξέων παθῶν, Περὶ ἀλωπεκίας, Περὶ οἴνου δόσεως[1].

Ἐν τοῖς χρόνοις τῆς Κλεοπάτρας καὶ τοῦ Ἀντωνίου ἔζη Διοσκουρίδης ὁ ἐπικαλούμενος Φακᾶς[2]· διότι ἐπὶ τῆς ὄψεως ἔθετε φακούς. Ἴσως εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ Καίσαρος μνημονευόμενος[3]. Κατὰ τὸν Σουΐδαν συνέγραψεν εἴκοσι καὶ τέσσαρα βιβλία, πάντα, ὡς λέγει, περιβόητα. Ἐκ τούτων μνημονεύεται Γλωσσάριον εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ Ἱπποκράτους. Ἐπειδὴ ὁ Διοσκουρίδης οὗτος ἐλέγετο Ἀναζαρβεὺς καὶ ἐξ Ἀναζάρβου τῆς Κιλικίας ἦτο καὶ ὁ Διοσκουρίδης (ἢ Διοσκορίδης) ὁ Πεδάνιος, ὑπάρχει σύγχυσις τῶν δύο τούτων ἰατρῶν. Διαστέλλονται δὲ διὰ τῶν ἐπωνύμων. Ὁ Πεδάνιος ἔζη κατὰ τὸ 63 μ. Χ., ἐπαιδεύθη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐν τῇ τότε ἀκμαζούσῃ Ταρσῷ καὶ εἶτα ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ὡς τεκμηριοῦται ἐκ τῆς γνώσεως τῶν ὀνομάτων τῶν φυτῶν[4]. Τὸ κατ' ἀρχὰς ὁ ἡμέτερος Διοσκορίδης ἦτο στρατιωτικός[5], ὡς δὴ καὶ ὁ Πλίνιος. Ὡς ἰατρὸς δὲν ἀνῆκεν οὔτε τοῖς ἐμπειρικοῖς, οὔτε τοῖς δογματικοῖς, ἀλλὰ τοῖς πνευματικοῖς ἢ ἐκλεκτικοῖς, ὡς ἦτο Ἀγαθῖνος ὁ Λακεδαιμόνιος καὶ Λεωνίδας ὁ Ἀλεξανδρεύς.

Τὸ σπουδαιότερον τοῦ Διοσκορίδου σύγγραμμα εἶναι τὸ ἐπιγραφόμενον Περὶ ὕλης ἰατρικῆς, ὅπερ μετὰ τὸ τοῦ Θεοφράστου θεωρεῖται πλουσιωτάτη πηγὴ τῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις βοτανικῶν γνώσεων[6]. Δὲν περιορίζεται ὁ συγγραφεὺς μόνον ἐν ταῖς βοτάναις, ἀλλὰ πραγματεύεται καὶ περὶ ἄλλων

---

[1]) Ἰδὲ Bruns Quaestiones Asclepiadeae de vinorum diversis generibus, Parchim 1884. [2]) Σουΐδ. ἐν λ. «Διοσκορίδης Ἀναζαρβεὺς ἰατρὸς ὁ ἐπικληθεὶς Φακᾶς διὰ τοὺς ἐπὶ τῆς ὄψεως φακούς. Συνῆν δὲ Κλεοπάτρᾳ ἐπὶ Ἀντωνίου καὶ γέγραπται αὐτῷ βιβλία κδ' τὰ πάντα ἰατρικὰ περιβόητα». [3]) de B. C. III, 109. [4]) Ὅρα Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 213. [5]) Ἐν τῷ Προοιμ. λέγει· «Ἡμεῖς δ' ὡς ἔστιν εἰπεῖν ἐκ πρώτης ἡλικίας ἄληκτον τινα ἔχοντες ἐπιθυμίαν περὶ τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ὕλης καὶ πολλὴν γῆν ἐπελθόντες. οἶσθα γὰρ ἡμῖν στρατιωτικὸν τὸν βίον, συναγηόχαμεν τὴν πραγματείαν ἐν πέντε βιβλίοις». [6]) Παράβαλλ. Mayer, Geschichte der Botanik I, 250. Τὸν

ὅσα εἶναι χρήσιμα τῇ ἰατρικῇ[1]. Ὁ Διοσκορίδης ὁμολογεῖ, ὅτι ἔγραψε πέντε βιβλία[2], ἀλλ' ὁ Φώτιος[3] ἤδη ἀνέγνω ἑπτά, ὧν τὰ δύο τελευταῖα εἶναι τὰ Ἀλεξιφάρμακα καὶ τὰ Θηριακά. Ταῦτα ὁ Spengel ἀποδίδωσι τῷ νεωτέρῳ Διοσκορίδῃ. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο εἶναι χρήσιμον οὐ μόνον τῇ ἰατρικῇ, ἀλλὰ καὶ τῇ ἐμφιλοσόφῳ φυσικῇ θεωρίᾳ, ὡς λέγει ὁ Φώτιος. Οἱ δὲ μεταγενέστεροι, ὡς ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ὁ Παῦλος καὶ ὁ Ἀέτιος, μετέγραψαν ἐκ τοῦ Διοσκορίδου καὶ τὰ ἀκρωτηριάσματα τοῖς ἑαυτῶν συντάγμασιν ἐναπέθεντο. Καθ' ὅλον τὸν μέσον αἰῶνα τὸ κῦρος τοῦ Διοσκορίδου ἦτο ἀπρόσβλητον οὐ μόνον παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς πλείστοις λαοῖς τῆς Ἀνατολῆς καὶ τοῖς τῆς Δύσεως, ὡς τοῖς Ἄραψι καὶ τοῖς Ἱσπανοῖς. Οἱ κριτικοὶ ἀμφιβάλλουσι περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ συγγράμματος, ὅπερ ἐπιγράφεται *Περὶ εὐπορίστων ἁπλῶν τε καὶ συνθέτων φαρμάκων*. Τὸ δὲ λεξικὸν *Περὶ φαρμάκων ἐμπειρίας*, ὅπερ εὑρέθη ἐν ἠκρωτηριασμένῳ χειρογράφῳ, εἶναι ἐπιτομὴ ἐκ τοῦ Διοσκορίδου καὶ τοῦ Στεφάνου[4]. Ἡ γλῶσσα τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως κακίζεται ὡς περιέχουσα σολοικισμοὺς καὶ δὴ καὶ Κιλικισμούς, οἵτινες ἐσχηματίσθησαν διὰ τὴν ἐν Κιλικίᾳ ἐπικράτησιν τῶν Κελτῶν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ἰατρὸς ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ συγγράμματος ὁμολογεῖ[5], ὅτι δὲν εἶναι δεινὸς περὶ τὴν γλῶσσαν.

Διοσκορίδην ἐξέδωκεν ὁ Spengel ἐν Λειψίᾳ 1829. [1]) Ἐν βιβλ. 178 «Ἐν μὲν οὖν τοῖς ε' περί τε βοτανῶν καὶ φυτῶν διαλαμβάνει ἀρωμάτων τε σκευασίας ἐλαίων καὶ μύρων καὶ δὴ καὶ ζῴων καὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἐν αὐτοῖς μορίων ὠφελείας, ἀλλὰ καὶ δένδρων καὶ ὀπῶν καὶ δακρύων, ἔτι δὲ μέλιτος καὶ γάλακτος καὶ στέατος, καὶ τῶν καλουμένων σιτηρῶν καὶ λαχανικῶν, ῥιζῶν τε φυτῶν καὶ θάμνων καὶ βοτανῶν. ὅσα τε αὐτῶν τὸ χύλισμα εἰς ἰατρικὴν χρείαν συντελοῦν ἔχει ἢ τὸν καρπόν». [2]) Ἐν τῷ Προοιμίῳ. [3]) Αὐτόθι «ἐν μέντοι τῷ ϛ' περὶ φαρμάκων διέξεισιν, ὅσα τέ ἐστι τῶν δηλητηρίων καὶ ὅσα τῶν ἀλεξικάκων, ἐν δὲ τῷ ζ' καὶ τῆς ὅλης προθέσεως τελευταίῳ περὶ τῶν ἰοβόλων ζῴων τὴν ἱστορίαν ποιεῖται..» [4]) Christ ἐν σελίδ. 714. [5]) Ἐν προοιμ. «Παρακαλοῦμεν δέ σε καὶ τοὺς

Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ διέπρεψαν καὶ ἄλλοι ἰατροὶ ὡς ὁ χειρουργὸς καὶ μαιευτὴρ Σώστρατος[1] καὶ Ἀμμώνιος ὁ Ἀλεξανδρεύς, ὅστις ἐπωνομάζετο Λιθοτόμος ἅτε ἐπινοήσας ὄργανον, δι' οὗ ἠδύνατο νὰ θραύσῃ τὸν ἐν τῇ κύστει λίθον[2]. Κατὰ τὸν Σουΐδαν[3] Ῥοῦφος ὁ Ἐφέσιος ἔζη ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Τραϊανοῦ. Οὗτος συνέγραψεν οὐχὶ ὀλίγα συγγράμματα, ἐξ ὧν διετηρήθησαν τὰ Περὶ ὀνομασίας τῶν τοῦ ἀνθρώπου μορίων[4], Περὶ τῶν ἐν νεφροῖς καὶ κύστει παθῶν, Περὶ τῶν φαρμάκων καθαρτικῶν καὶ Περὶ ὀστέων. Ἀποδίδεδεται μὲν τούτῳ καὶ τὸ Περὶ σφυγμῶν καὶ τὸ Περὶ βοτανῶν ὑπὸ τοῦ Gesner, ἀλλ' οἱ κριτικοὶ ἀμφιβάλλουσιν[5]. Ἐπιφανὴς ἀντιπρόσωπος τῶν Μεθοδικῶν εἶναι Σωρανὸς ὁ Ἐφέσιος. Τῆς αἱρέσεως ταύτης ἱδρυτὴς εἶναι ὁ Θεμίσων[6], ὁ μαθητὴς τοῦ Ἀσκληπιάδου. Οἱ Μεθοδικοὶ ὡρμῶντο ἐκ τῆς ἀρχῆς, καθ' ἣν ἡ ἀληθὴς μέθοδος τῆς ἰατρικῆς κεῖται ἐν τῷ ἐξετάζειν τὰ συμπτώματα τῶν νοσούντων καὶ ἐφαρμόζειν τὴν ἀνάλογον θεραπείαν. Οὕτως οἱ Μεθοδικοὶ κατεῖχον τὴν μέσην θέσιν μεταξὺ Ἐμπειρικῶν καὶ Δογματικῶν. Ὁ Μεθοδικὸς λοιπὸν Σωρανὸς ἔζη ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Τραϊανοῦ καὶ Ἀδριανοῦ. Τοῦ ἐπιφανοῦς τούτου ἰατροῦ ἐγινώσκομεν δύο διατριβὰς Περὶ σημείων καταγμάτων καὶ Περὶ μήτρας καὶ αἰδοίου γυναικείου[7]. Ἀλλὰ κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα ὁ Dietz ἀνεκάλυψε καὶ τρίτην διατριβὴν Περὶ γυναικείων παθῶν[8]. Εἶναι λυπηρόν, ὅτι ἀπώλετο τὸ σύγγραμμα τοῦ Σωρανοῦ, ὅπερ ἐπεγράφετο Βίοι ἰατρῶν· διότι ἐκ τούτου ἦθε

ἐντευξομένους τοῖς ὑπομνήμασι, μὴ τὴν ἐν λόγοις δύναμιν ἡμῶν σκοπεῖν, ἀλλὰ τὴν ἐν τοῖς πράγμασι μετ' ἐμπειρίας ἐπιμέλειαν». [1]) Ὅρα Cels. VII, 746. [2]) Κέλσ. VII, 26 ἐν σελίδ. 811. [3]) Ἐν λ. [4]) Ὅρα Voigt, Sorani Ephesii liber de etymologiis corporis humani quatenus restitui possit, Greifsw. 1882. [5]) G. Hermann, Orphica ἐν σελίδ. 717. [6]) Ὁ Ἰουβενάλιος λέγει, ὅτι ἐφόνευε τοὺς ἀσθενεῖς αὐτοῦ X, 221, Παράβαλλ. Δόναλδ. II, 266. [7]) Αἱ διατριβαὶ αὗται ἐξεδόθησαν ὑπὸ Ideler Med. min. I, 248-260. [8]) Ἐδημοσιεύθη ἐν Königsberg τῷ 1838.

λον γείνει γνωστὰ πολλὰ τῆς ἰατρικῆς ζητήματα. Εἰκάζεται δ', ὅτι ὁ εἰς ἡμᾶς περιελθὼν βίος τοῦ Ἱπποκράτους ἐκ τοῦ ἀπολεσθέντος συγγράμματος ἐλήφθη.

Σπουδαίαν θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἰατρικῆς κατέχει ὁ Καππαδόκης Ἀρεταῖος, ὅστις τίθεται ἐν τῷ πρώτῳ ἢ τῷ δευτέρῳ μ.Χ. αἰῶνι. Ὁ ἐκλεκτικὸς οὗτος ἰατρὸς ἔγραψεν ἐν Ἰωνικῇ διαλέκτῳ δύο συγγραφάς, ὧν ἑκατέρα συνίσταται ἐκ τεσσάρων βιβλίων, Περὶ αἰτιῶν καὶ σημείων ὀξέων καὶ χρονίων παθῶν καὶ Περὶ θεραπείας ὀξέων καὶ χρονίων παθῶν. Ἐν ταῖς συγγραφαῖς ταύταις δύναταί τις νὰ θαυμάσῃ τὴν σαφήνειαν τῆς γλώσσης, τὴν ὀξεῖαν τοῦ συγγραφέως παρατήρησιν καὶ τὴν ἀκρίβειαν τοῦ πραγματικοῦ μέρους. Διὰ τὴν εὐμένειαν τῆς τύχης περιῆλθον τὰ ἔργα ταῦτα εἰς ἡμᾶς σχεδὸν ἀκέραια[1]. Ὀλίγον προγενέστερος τοῦ Γαληνοῦ ἦτο ὁ Ξενοκράτης, ὅστις ἐν Ἀφροδισιάδι τῆς Καρίας γεννηθεὶς συνέγραψε Περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ζῴων τροφῆς. Τοῦ συγγράμματος τούτου διετηρήθη μέχρις ἡμῶν ἓν μόνον τμῆμα ἐπιγραφόμενον Περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἐνύδρων τροφῆς[2]. Ὁ Γαληνὸς λέγει περὶ αὐτοῦ, ὅτι εἶναι ἱκανῶς περίεργος καὶ οὐχὶ ἀπηλλαγμένος γοητείας. Κατὰ δὲ τὸν Κοραῆν ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ξενοκράτους καὶ τοῦ Γαληνοῦ οἱ ἰατροὶ ἀμελήσαντες τῆς Ἱπποκρατείου ἐπιστήμης ἀνέμιξαν εἰς ταύτην Αἰγυπτιακὰς καὶ Χαλδαϊκὰς μωρολογίας, ὡς τὰ προβάσκανα καὶ τὰ φυλακτήρια[3].

Ἐν τοῖς ἰατρικοῖς συγγραφεῦσιν ἐπιφανεστάτην θέσιν κατέχει ὁ Κλαύδιος Γαληνός, ὅστις ἐγεννήθη ἐν Περγάμῳ[4]

---

1) Ἀμφότερα τὰ συγγράμματα ἐξεδόθησαν ὑπὸ Kühn ἐν τῷ Med. Graec. ἐν τόμ XXIV. Παράβαλλ. Christ ἐν σελίδ. 715. 2) Ἐξεδόθη ὑπὸ Ideler Phys. et med. I, 121-133. 3) Ὅρα Θερειαν. Κορ. II, 157. 4) Ἀθῆν. 1 e «Γαληνός τε ὁ Περγαμηνός, ὃς τοσαῦτ' ἐκδέδωκε συγγράμματα φιλόσοφά τε καὶ ἰατρικὰ ὡς πάντας ὑπερβαλεῖν τοὺς πρὸ αὐτοῦ, καὶ κατὰ τὴν ἑρμηνείαν οὐδενὸς ἂν τῶν ἀρχαίων ἀδυνατώτερος». Παράβαλλ. Labbé, Vita Claudii Galeni, Paris 1660 καὶ Pass, Galeni vita ejusque de medicina merita et scripta, Berol. 1854.

περὶ τὸ 131 μ.Χ. Παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Νίκωνος, ὅστις ἦτο μαθηματικὸς καὶ ἀρχιτέκτων, ἔτυχεν ἐπιμεμελημένης ἀνατροφῆς. Κατὰ τὴν νεανικὴν ἡλικίαν ἠκροᾶτο φιλοσόφων, Ἀκαδημιακῶν, Στωϊκῶν καὶ Περιπατητικῶν, ὅπερ ὑποδεικνύει τὴν ἐκλεκτικὴν τοῦ μαθητοῦ διάνοιαν. Ἀλλὰ κατά τι ἐνύπνιον, ὅπερ εἶδεν ὁ πατὴρ αὐτοῦ, αἴφνης ἐκ τῆς φιλοσοφίας εἰς τὴν ἰατρικὴν μετέστη. Ἑκατέρα τῶν ἐπιστημῶν τούτων ἐπὶ τῆς διανοίας τοῦ Γαληνοῦ ἐπέδρασεν, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ συγγραφαὶ αὐτοῦ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς ὁ φιλομαθὴς νέος τὸ εἰκοστὸν πρῶτον τῆς ἡλικίας ἄγων ἐπορεύθη εἰς Σμύρνην, ὅπως ἀκροάσηται τοῦ ἀνατομικοῦ Πέλοπος καὶ τοῦ Πλατωνικοῦ Ἀλβίνου[1], *εἶτα δ' εἰς Κόρινθον πρὸς τὸν Νεμεσιανὸν καὶ εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ὅπως ποιήσῃ ἀνατομικὰς σπουδὰς παρὰ τῷ Ἡρακλειανῷ*[2]. *Μετὰ τὰς ἀποδημίας ταύτας ἐπανελθὼν εἰς Πέργαμον ἐγένετο ἰατρὸς τῶν μονομάχων*[3]. *Ἀλλ' ἡ ἐν τῇ πατρίδι διαμονὴ διήρκεσε μόνον ἓξ ἔτη. Διότι διὰ τὴν ἔκρηξιν ταραχῶν ἠναγκάσθη κατὰ τὸ 164 μ.Χ. νὰ ἀπέλθῃ εἰς Ῥώμην, ἐν ᾗ διέτριψε τέσσαρα ἔτη*[4]. *Ἐν τῷ κέντρῳ τούτῳ τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐτιμήθη μὲν ὁ διαπρεπὴς ἰατρός, ἀλλ' ὁ φθόνος ἦτο οὕτω βίαιος, ὥστε ἠναγκάσθη νὰ ἀπέλθῃ ἐκεῖθεν. Περιελθὼν λοιπὸν πόλεις τινὰς τῆς Ἰταλίας, τὴν Κύπρον καὶ τὴν Λυκίαν, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα*[5]. *Ἐνταῦθα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἤθελε διατρίψει μέχρι τελευτῆς, εἰ μὴ ὁ Αὐρήλιος καὶ ὁ Βῆρος μετεπέμποντο αὐτὸν εἰς Ἀκυληΐαν*[6]. *Ὅτε δ' ὁ Μᾶρκος Αὐρήλιος παρεκάλεσεν αὐτόν, ὅπως ἀκο-*

---

[1]) *Γαλην. Περὶ ἀνατομικῶν ἐγχειρήσεων ἐν τόμ.* II, 297 *καὶ περὶ τῆς τάξεως τῶν ἰδίων βιβλίων ἐν τόμ.* XIX, 16. *Παράβαλλ.* Nicolai II. 627. [2]) *Γαλην. Ὑπομν. εἰς Ἱπποκράτ.* XVI, 136. [3]) *Ὁ αὐτὸς αὐτόθι ἐν σελίδ.* 567. [4]) *Ὁ αὐτὸς Περὶ τῆς τάξεως τῶν ἰδίων βιβλ.* XIX, 15. [5]) *Γαλην. Περὶ τοῦ προγινώσκειν πρὸς Ἐπιγέν. ἐν τόμ.* XIV, 623 *καὶ Περὶ τῆς τάξ. τῶν ἰδ. βιβλ.* XIX, 15. [6]) *Αὐτόθι* XIV 649 *καὶ* 650.

λουθήσῃ αὐτῷ στρατευομένῳ ἐπὶ τὴν Γερμανίαν, δὲν ἐδέξατο τὴν πρόσκλησιν. Ἔμεινε λοιπὸν ἰατρὸς τοῦ νέου Κομμόδου[1] ἐν Ἰταλίᾳ, ὅπου συγγράφων ἔθανε τῷ 201 μ.Χ. τὸ ἑβδομηκοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος ἄγων.

Ἡ προθεσμία τοῦ βίου ἠδύνατο νὰ ἦναι μακροτέρα. Καὶ ὅμως ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ συνέγραψε τοσαῦτα, ὥστε διεγείρει τὴν ἔκπληξιν καὶ τῶν πολυγράφων. Γινώσκομεν πλείονα τῶν διακοσίων καὶ πεντήκοντα συγγραμμάτων, ἐξ ὧν ἑκατὸν μὲν εἶναι γνήσια, δέκα δὲ καὶ ὀκτὼ ἀμφίβολα[2]. Ὑπάρχουσι δέ τινα μεταπεφρασμένα εἰς τὴν Λατινικήν, ἄλλα δὲ εἰς τὴν Ἀραβικήν. Διότι καθ' ὅλον τὸν μέσον αἰῶνα ὁ συγγραφεὺς οὗτος ἐτιμᾶτο καὶ ἀντεγράφετο. Ἤθελεν εἶναι ἔργον δυσχερέστατον, εἰ ἐπειρώμεθα νὰ ποιήσωμεν λόγον περὶ ἑκάστου ἔργου τοῦ πολυγράφου τούτου συγγραφέως. Διὰ τοῦτο νομίζομεν ἱκανόν, ὅπως πάνυ ὀλίγα γενικὰ εἴπωμεν. Προπαιδευτικὸν χαρακτῆρα εἶχον δύο συγγραφαὶ ἡ Περὶ αἱρέσεων καὶ ἡ Περὶ ἀρίστης αἱρέσεως[3]. Ἐν τῇ πρώτῃ συγγραφῇ ὁ Γαληνὸς παρατηρεῖ, ὅτι τρεῖς αἱρέσεις τῆς ἰατρικῆς συνέστησαν ἡ λογική, ἣν καὶ δογματικὴν ὀνομάζει, ἡ ἐμπειρικὴ καὶ ἡ μεθοδική. Ὁ μὲν δογματικὸς μεταχειρίζεται τὸν λόγον, ὁ δὲ ἐμπειρικὸς τὴν πεῖραν καὶ ὁ μεθοδικὸς τὸν λόγον καὶ τὴν πεῖραν[4]. Ἐν τοῖς μάλιστα ἀνεγινώσκοντο ὑπὸ τῶν σπουδαστῶν τῆς ἰατρικῆς ἡ Τέχνη ἰατρική, ἥτις κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἦτο γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα *Mikrotechnum*. Ὠνομάζετο δ' οὕτω, διότι ἦτο περίληψις τοῦ μεγάλου συγγράμματος, ὅπερ ἐκ δέκα καὶ τεσσάρων βιβλίων συνιστάμενον ἐπεγράφετο Θεραπευτικὴ μέθοδος, καὶ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἐπωνομάζετο *Megalo-*

---

[1]) Αὐτόθι. Παράβαλλ. Δόναλδ. II, 269. [2]) Κατάλογον τῶν συγγραμμάτων τοῦ Γαληνοῦ παρέχει ἡμῖν ὁ Ackermann, Historia literaria Galeni ἐν τῷ Fabricius Bibl Graec. V, 397. [3]) Ὅρα Christ ἐν σελ. 715. [4]) Φώτ. ἐν Βιβλ. 164.

technum. Πρὸς δὲ ἐν τοῖς μάλιστα ἀναγινωσκομένοις συγγράμμασι τοῦ Περγαμηνοῦ ἰατροῦ ἦσαν τὸ *Περὶ χρείας τῶν ἐν ἀνθρώπου σώματι μορίων*, τὸ *Περὶ σφυγμῶν*, τὸ *Περὶ τῶν πεπονθότων τόπων*, αἱ *Ἀνατομικαὶ ἐγχειρήσεις* καὶ ἄλλα. Καθ' ὅλου εἰπεῖν, τὰ συγγράμματα τοῦ Γαληνοῦ ἐπὶ δέκα καὶ τρεῖς αἰῶνας ἐθεωροῦντο ὡς θεῖοι χρησμοί.

Ὁ Γαληνὸς δὲν ἦτο μόνον ἰατρός, ἀλλὰ καὶ φιλόσοφος καὶ ἐπειρᾶτο, ὅπως συνδέσῃ τὴν ἰατρικὴν τῇ φιλοσοφίᾳ· ἐν τῇ διατριβῇ, ἥτις ἐπιγράφεται *Ὅτι ἄριστος ἰατρὸς καὶ φιλόσοφος*[1]. Οἱ ἰατροφιλόσοφοι ἦσαν πολὺ συνήθεις ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις χρόνοις. Ἀλλὰ τὰ πλεῖστα ἔργα τοῦ φιλοσοφήσαντος ἰατροῦ ἀπώλοντο, ὡς τὸ *Περὶ ἀποδείξεως*. Διετηρήθησαν ὅμως ὁ *Προτρεπτικὸς ἐπὶ τὰς τέχνας*, *Περὶ ἀρίστης διδασκαλίας*, *Περὶ τῶν τῆς ψυχῆς ἠθῶν, ὅτι ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν ἕπεται*, *Περὶ διαγνώσεως καὶ θεραπείας τῶν ἐν ἑκάστου ψυχῇ ἰδίων παθῶν*, *Περὶ τοῦ διὰ τῆς σμικρᾶς σφαίρας γυμνασίου*, *Περὶ τῶν παρὰ τὴν λέξιν σοφισμάτων*, *Περὶ τῶν Ἱπποκράτους καὶ Πλάτωνος δογμάτων*. Εἶναι δ' ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ὁ πολυμαθὴς οὗτος ἀνὴρ ἠσχολήθη καὶ περὶ γραμματικὰ ζητήματα γράψας *Γλώσσας τοῦ Ἱπποκράτους*[2] καὶ *Περι τῶν παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς συγγραφεῦσιν ὀνομάτων*, ὅπερ συνίστατο ἐκ τεσσαράκοντα καὶ ὀκτὼ βιβλίων. Περὶ τὰ γραμματικὰ σπανίως ἰατροὶ ἠσχολήθησαν, ὡς ὁ ἡμέτερος Κοραῆς. Αἱ φιλολογικαὶ ἐργασίαι τοῦ ἰατροῦ δὲν ἔχουσι μὲν μεγάλην ἀξίαν, ἀλλὰ παρέχουσιν εἰκόνα τῶν γραμ-

---

[1]) Ἡ διατριβὴ αὕτη μετὰ διορθώσεων ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου Κοραῆ ἐν τέλει τοῦ πολυτίμου συγγράμματος τοῦ Ἱπποκράτους Περὶ ἀέρ. ὑδάτ. καὶ τόπ. ἐν Παρισίοις 1816. [2]) Τοῦ συγγράμματος τούτου μνημονεύει αὐτὸς ὁ Γαληνὸς ἐν τόμ. XIX, 46 καὶ 61.

ματικῶν σπουδῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων[1]. Ἐν τῷ λεξικῷ τοῦ Γαληνοῦ ὁ Φώτιος εὑρίσκει ὀλίγα ἁμαρτήματα, ἀλλ' ἐπαινεῖ τὸ *Περὶ αἱρέσεων* σύγγραμμα ὡς ἀπηλλαγμένον τούτων[2]. Ὁ Γαληνὸς δὲν ἦτο μὲν πρωτότυπον πνεῦμα ἐν τῇ εὐρυτέρᾳ τῆς λέξεως σημασίᾳ, ἐγένετο ὅμως ὁ πολυμαθέστατος ἀνὴρ τοῦ δευτέρου αἰῶνος μ. Χ. Εἶναι δ' ἄξιον παρατηρήσεως, ὅτι ἐν τῷ τέλει πολλῶν περιόδων τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀναφαίνονται καθολικαὶ διάνοιαι τὰς προηγουμένας ἐργασίας συνοψίζουσαι. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ὁ Γαληνὸς δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς Δίδυμον τὸν Χαλκέντερον[3].

Ἀλλ' ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις τὰ πολλὰ καὶ μακρὰ τοῦ Γαληνοῦ συγγράμματα δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀναγνωσθῶσι. Τούτου ἕνεκεν παρέστη ἀνάγκη ἐπιτομῆς. Τοιαύτην ἐποίησεν ὁ *Ὀρειβάσιος*, ὅστις κατήγετο ἐκ Σάρδεων ἢ ἐκ Περγάμου. Οὗτος κατ' ἐντολὴν Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου, οὗ ἦτο ἀρχίατρος, συνέταξε *Πραγματείαν ἰατρικήν*, ἐκ τεσσάρων βιβλίων, ἥτις ἦτο ἐπιτομὴ τῶν ἔργων τοῦ Γαληνοῦ[4]. Τοῦ αὐτοῦ αὐτο-

---

[1]) Ὅρα Bröcker, Die Methoden Galeni in der litterarischen Critik, Rhein. Mus. 40, 415. [2]) Ἐν βιβλ. 164 „δῆλον δὲ ὅτι, ὅσα γε ἐπί τι λέξει καὶ συντάξει, καθαρόν ἐστι καὶ εὐκρινές· τούτων γάρ ἐστιν ἐν πᾶσιν ὁ Γαληνὸς φροντιστής, εἰ καὶ ἐν πολλοῖς αὐτοῦ τῶν συγγραμμάτων ἀκαιρολογίαις καὶ παρεκτροπαῖς καὶ τῷ περιόδων σχοινοτενεῖ φορτίζων τὰ βιβλία συγχεῖ καὶ σκοτοῖ τῶν γεγραμμένων τὸν νοῦν, τήν τε σύμφρασιν οἱονεὶ διακόπτων, καὶ εἰς ἀκηδίαν ἄγων διὰ τοῦ μακροῦ λήρου τὸν ἀκροατήν. ἐν τέλει τὸ παρὸν βιβλίον ἀπήλλακται„. [3]) Ὁ Γαληνὸς ἐξεδόθη ὑπὸ Kühn ἐν τῷ Medici Graeci ἐν τόμ. I-XX. Πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων ὁ Μηνᾶς Μινωΐδης εὑρὼν τὴν *Εἰσαγωγὴν διαλεκτικὴν* ἐξέδωκε ταύτην Εἰσαγωγὴ δηλ. εὑρεθεῖσα κατὰ τὴν κελεύσει τοῦ ὑπουργοῦ τῆς δημ. παιδείας σοφοῦ Βιλλεμαίνου κ.τ.λ. Parisiis 1844. Ἐν τῷ Γαληνῷ πλείστας κριτικὰς καὶ γραμματικὰς παρατηρήσεις ἐποίησεν ὁ ἡμέτερος συνάδελφος κ. Κόντος. Ὅρα Ἀθήναιον τοῦ ἔτους 1876 ἐν σελίδ. 496-497 καὶ 504-507, τοῦ ἔτ. 1877 τόμ. VI, 103-127 καὶ 417-417 καὶ 483-437 καὶ ἀλλαχοῦ. [4]) Τοῦτο δηλοῦται καὶ ἐν τῇ προσφωνήσει, Φώτ. ἐν Βιβλ. 216 „Κελεύσαντί

κράτορος κελεύσαντος συνέταξεν ὁ Ὀρειβάσιος τὴν *Ἰατρικῶν συναγωγῶν Ἑβδομηκοντάβιβλον*. Αὕτη ἦτο ἐγκυκλοπαιδεία τις τῶν προγενεστέρων ἰατρῶν. Καὶ τὰ δύο ταῦτα ἔργα ὁ συντάκτης προσφωνεῖ τῷ ἐντειλαμένῳ αὐτοκράτορι. Ἐπειδὴ δ' ἡ δευτέρα συγγραφὴ ἐθεωρήθη λίαν ἐκτενής, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ὀρειβασίου χάριν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Εὐσταθίου ἐποίησε *Σύνοψιν* ἐξ ἐννέα βιβλίων[1].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΑ΄.

ΠΕΡΙ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΑΠΟ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΜΕΧΡΙΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ Γαληνοὶ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γεννηθῶσι· διότι ἡ διανοητικὴ τοῦ ἔθνους δύναμις εἶχεν ἤδη καταπέσει. Οἱ ἰατρικοὶ συγγραφεῖς συνήθως ἤντλουν ἐκ τῶν προγενεστέρων, ὡς *Ἀέτιος ὁ Ἀμιδηνός*[2], ὅστις ἔζη περὶ τὰ μέσα τοῦ ἕκτου μ. Χ. αἰῶνος. Οὗτος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ σπουδάσας ἐγένετο ἀρχίατρος ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ *κόμης ὀψηκίου* (Comis obsequii), ἤτοι στρατηγὸς τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς.

Ἡ συλλογὴ τοῦ Ἀετίου συνισταμένη ἐκ δέκα καὶ ἓξ βιβλίων ἐπιγράφεται *Βιβλία ἰατρικὰ ἑκκαίδεκα*. Εἶναι δὲ συγγραφὴ θεραπευτικὴ εἰλημμένη ἐκ τῶν ἔργων ἀρχαιοτέρων συγγραφέων, ὡς τοῦ Γαληνοῦ, τοῦ Ὀρειβασίου, τοῦ Ἀρχιγέ-

---

σοι, θειότατε αὐτοκράτορ Ἰουλιανέ, τοὺς τῷ θαυμασίῳ Γαληνῷ χρησίμους εἰς τὴν ἰατρικὴν τέχνην γεγραμμένους λόγους συντεμεῖν εἰς ἔλαττον, προθύμως ὑπήκουσα...„. [1]) Ὁ Ὀρειβάσιος ἐξεδόθη ὑπὸ Bussemaker καὶ Daremberg ἐν 6 τόμ. 1851-76. [2]) Ἡ Ἄμιδα ἔκειτο ἐν Μεσοποταμίᾳ. Παράβαλλ. Schöll III, 474.

νους, τοῦ Ῥούφου καὶ ἄλλων[1]. Δὲν περιορίζεται ὅμως ἐν τῇ συλλογῇ ἀλλοτρίων θεωριῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς προστίθησιν ἰδίας κρίσεις. Διὰ τοῦτο οὐδὲν τὸ παράδοξον, ὅτι ὁ Φώτιος προτιμᾷ τοῦτον τοῦ Ὀρειβασίου[2]. Ἐπειδὴ δ' ἀνετράφη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐπ' αὐτοῦ ἐπέδρασεν ὁ νέος Πλατωνισμός, δι' ὃν συνέστησε τὰς ἐπῳδὰς καὶ τὰ περίαπτα, ἅπερ λίαν ἐτιμῶντο παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις. Αἱ χειρουργικαὶ γνώσεις τοῦ Ἀετίου εἶναι μέτριαι, ἀλλὰ μετὰ σπουδαιότητος ἀσχολεῖται περὶ τὰ φάρμακα τὰ συμβαλλόμενα πρὸς καλλωπισμὸν τῆς ἐπιδερμίδος[3].

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἔζη καὶ Ἀλέξανδρος ὁ Τραλλιανός, ὅστις ἔγραψε Θεραπευτικὰ[4] συνιστάμενα ἐκ δώδεκα βιβλίων. Παρὰ τοῦ συγγράμματος τούτου μανθάνομεν τὴν τότε κατάστασιν τῆς κλινικῆς. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συνεγράφη ἐν σχήματι ἐπιστολῶν καὶ τὸ Περὶ ἑλμίνθων[5]. Κατὰ δὲ τὸ μέσον τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος μ. Χ. ἤκμαζε Παῦλος ὁ Αἰγινήτης ὁ συντάξας τὸ σύγγραμμα τὸ ἐπιγραφόμενον Ἐπιτομῆς ἰατρικῆς βιβλία ζ'[6]. Κατ' ἐξοχὴν ὁ ἰατρὸς οὗτος ἠσχολήθη περὶ τὰ νοσήματα τῶν γυναικῶν. Ἐτιμήθη δ' οὕτω τὸ σύγγραμμα, ὥστε καὶ εἰς τὴν Ἀραβικὴν μετεφράσθη[7]. Ὁ δὲ Θεόφιλος ὁ Πρωτοσπαθάριος ἀνήκει τοῖς ὑπομνηματισταῖς τοῦ Ἱπποκράτους[8]. Ὡς ἐρανιστὴς συνέταξε διατριβάς τινας, Περὶ κατασκευῆς ἀνθρωπίνου σώματος, ἧς τὰς ἰδέας ἔλαβε παρὰ τοῦ Γαληνοῦ, καὶ Περὶ οὔρων. Τούτῳ

---

1) Φώτ. ἐν Βιβλ. 221. 2) Αὐτόθι. 3) Ὅρα Συλλογὴν Ἑλλην. ἀνεκδ. τόμ. I, Ἀετίου λόγος περὶ τῶν κατὰ τὸ στόμα τῆς κοιλίας παθῶν καὶ αὐτῆς τῆς κοιλίας καὶ ἐντέρων ἔννατος. σπουδῇ Ἀνδρ. Μουστοξύδου καὶ Δημ. Σχινᾶ 1816, καὶ Ἀετίου Λόγος δωδέκατος πρῶτον νῦν ἐκδοθεὶς ὑπὸ Γ. Α. Κωστομοίρου, Paris 1892. Ἰδὲ καὶ Daremberg ἐν τῇ ἐκδ. τοῦ Ῥούφου ἐν σελίδ. 85-126 καὶ ἐν τῇ ἐκδ. τοῦ Ὀρειβασίου ἐν σελ. 90-145. 4) Τὸ σύγγραμμα ἐξεδόθη ὑπὸ Puschmann ἐν δυσὶ τόμοις, Wien 1879. 5) Ὅρα Fabric. Bibl. Graec. ἐν τόμ. XII, 602. 6) Ἐξέδωκεν ὁ René Briau, Paris 1855. 7) Christ ἐν σελίδ. 717. 8) Schöll III, 478.

ἀποδίδονται καὶ αἱ διατριβαὶ Περὶ διαχωρημάτων καὶ Περὶ σφυγμῶν. Μαθητὴς τοῦ Πρωτοσπαθαρίου ἦτο Στέφανος ὁ Ἀθηναῖος, ὁ γράψας Περὶ διαφορᾶς πυρετῶν καὶ ὑπόμνημα εἰς τὸ πρῶτον βιβλίον τῶν Θεραπευτικῶν τοῦ Γαληνοῦ. Οὗτος ἤκμαζε κατὰ τὸ 640 μ. Χ. Κατὰ δὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος τίθεται Παλλάδιος ὁ Ἀλεξανδρεύς, ὅστις ἐπονομάζεται ἰατροσοφιστὴς καὶ συνέταξε διατριβὴν ἐπιγραφομένην Περὶ πυρετῶν σύντομος σύνοψις καὶ σχόλια εἴς τινα συγγράμματα τοῦ Ἱπποκράτους.

Κατ' ἐντολὴν Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου Θεοφάνης ὁ ἐπικαλούμενος Νόννος συνέγραψεν Ἐπιτομὴν τῶν ἰατρικῶν θεωρημάτων. Ἔλαβε δὲ τὰς ἰδέας ἐκ τοῦ Ὀρειβασίου καὶ ἐξ ἄλλων ἰατρῶν. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς ἰατρικῆς μνημονεύεται καὶ ὁ Ῥαζῆς[1], ὅστις ἐγεννήθη ἐν τῇ Περσικῇ πόλει Rai, ἐσπούδασεν ἐν Βαγδατίῳ τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἰατρικὴν καὶ ἐτελεύτησεν ἐν βαθεῖ γήρατι κατὰ τὸ 1010 μ. Χ. Τὸ ἐν Ἀραβικῇ γλώσσῃ γεγραμμένον ἔργον αὐτοῦ Περὶ λοιμικῆς μετεφράσθη καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικήν. Τίς ὁ μεταφραστής, δὲν εἶναι γνωστόν, εἰκάζεται δ', ὅτι ἡ μετάφρασις ἐγένετο ὑπὸ Ἰωάννου Ἀκτουαρίου, περὶ οὗ ἔσται λόγος. Κατὰ δὲ τὸν ἑνδέκατον αἰῶνα ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἰατρὸς Νικήτας συνέταξε Συλλογὴν τῆς χειρουργικῆς τέχνης ἐκ πολλῶν παλαιῶν ἰατρῶν. Ἡ συλλογὴ αὕτη συνέστη ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἱπποκράτους, τοῦ Γαληνοῦ, τοῦ Ὀρειβασίου, Παύλου τοῦ Αἰγινήτου καὶ ἄλλων. Ταύτην τιμῶσιν οἱ περὶ τὴν ἰατρικὴν ἀσχολούμενοι· διότι πολλὰ γινώσκομεν μόνον ἐξ αὐτῆς. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος Ψελλὸς ὁ νεώτερος ἔγραψε Περὶ χροιᾶς αἵματος

---

[1]) Τὸ πλῆρες ὄνομα εἶναι **Abubekr Muhamed ben Sacharia al Rasi.** Ὅρα Schöll III, 480.

τοῦ ὑπὸ φλεβοτομίας ἐκ τῆς ἰατρικῆς τῶν Περσῶν. Τῆς συγγραφῆς ταύτης σῴζεται μόνον ἀπόσπασμα. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ πολυγράφου συγγραφέως συνετάχθη ἐν ἰαμβικῷ μέτρῳ Ποίημα ἰατρικὸν ἄριστον δι' ἰάμβων[1]. *Οὗτος ἔγραψε καὶ Περὶ καινῶν ὀνομάτων τῶν ἐν νοσήμασι καὶ ἄλλα.*

Κατὰ τὸν ἑνδέκατον αἰῶνα ἤκμαζε καὶ Συμεὼν ὁ υἱὸς τοῦ Σὴθ ὁ γενόμενος πρωτοβεστιάριος ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οὗτος ἔγραψε Σύνταγμα κατὰ στοιχεῖον περὶ τροφῶν δυνάμεων, Περὶ φουκᾶς[2], *Σύνοψιν καὶ ἀπάνθισμα φυσικῶν τε καὶ φιλοσόφων δογμάτων καὶ Λεξικὸν κατὰ ἀλφάβητον ἑρμηνεῦον ἀκριβῶς τὰς βοτάνας. Τῶν διαιτητικῶν ζητημάτων δὲν ἀπέσχεν ὁ πολυθρύλητος Θεόδωρος Πρόδρομος ὁ ἐπικαλούμενος Πτωχοπρόδρομος*[3]. *Ὁ πολυγράφος οὗτος ποιητὴς ἔγραψεν ἐν ἰαμβικαῖς τριποδίαις ἰατρικὸν ἡμερολόγιον, ὅπερ ἐπιγράφεται Στίχοι κατὰ ἰατρικὴν ἐπιστήμην εἰς τοὺς ιβ' μῆνας. Ὡς πάντα τὰ ἔργα τοῦ Πτωχοπροδρόμου, οὕτω καὶ τὸ ἡμερολόγιον ἔχει μικρὰν ἀξίαν. Σπουδαιότερον θεωρεῖται τὸ ὑπὸ τοῦ σοφιστοῦ Ἱεροφίλου συντεταγμένον, ὅπερ ἐπιγράφεται Περὶ τροφῶν κύκλος· ποίοις δεῖ χρᾶσθαι ἑκάστῳ μηνὶ καὶ ποίοις ἀπέχεσθαι. Ὁ δὲ Ἰωάννης ὁ ἐπονομασθεὶς Ἀκτουάριος ἦτο ἀρχίατρος τῶν ἀνακτόρων καὶ ἔγραψε Περὶ ἐνεργειῶν καὶ παθῶν τοῦ ψυχικοῦ πνεύματος καὶ τῆς κατ' αὐτὸ διαίτης λόγοι β', Θεραπευτικὴν μέθοδον καὶ Περὶ οὔρων*[4]. *Κατ' ἐντολὴν Μιχαὴλ ὀγδόου τοῦ Παλαιολόγου Δημήτριος ὁ Πεπαγωμένος ἔγραψε Περὶ ποδάγρας. Τῷ ἀρχιάτρῳ τούτῳ τοῦ αὐτοκράτορος ἀποδίδουσι τὸ Κυνοσόφιον*

---

[1]) *Ἐξεδόθη ὑπὸ* Ideler 1841. [2]) *Ἡ λέξις εἶναι Ἀραβικὴ καὶ δηλοῖ τὸν ζύθον.* [3]) *Ὅρα τὴν Γραμματολογίαν μου ἐν τόμ.* I, 718. [4]) Schöll III, 485.

καὶ τὸ *Ἱερακοσόφιον*, δηλ. τὸ περὶ ἀνατροφῆς καὶ ἐπιμελείας ἱεράκων[1]. Ὑπὸ τοῦ *Νικολάου Μυρεψοῦ* συνεγράφη φαρμακευτικόν τι ἔργον, ἐν ᾧ ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζει τὰ περὶ ἀντιδότων. Τελευταῖος Ἕλλην ἰατρὸς ταύτης τῆς περιόδου εἶναι ὁ κατὰ τὸ 1450 ζήσας *Γεώργιος Σαγγινατίκιος* ὁ ἐπικαλούμενος Ὕπατος, ὅστις ἔγραψεν *Ἑρμηνείαν περὶ τῶν τοῦ σώματος μερῶν*. Σημειωτέον δ', ὅτι κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἀνά τε τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν ἐφέροντο τὰ ἐν δημώδει γλώσσῃ γεγραμμένα *Ἰατροσόφια*, ἅπερ ἦσαν ἀνώνυμα[2].

1) Ὅρα Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 147. 2) Τοιοῦτον ἐξέδωκεν ὁ E. Legrand Bibl. Gr. II (1881) 1-27. Παράβαλλ. Krumbacher ἐν σελ. 480.

ΒΙΒΛΙΟΝ VI.

ΠΕΡΙ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΡΗΤΟΡΙΚΗΝ

Ἐπειδὴ ἡ ῥητορικὴ εἶναι τέχνη, προϋποτίθησι θεωρίαν καὶ ἄσκησιν. Διὰ τοῦτο ἡ ἱστορία ταύτης ἄρχεται ἀπὸ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἀνεπτύχθη ἡ συνείδησις τῆς θεωρίας, καὶ ἐξετάζει μόνον τοὺς ῥητορικοὺς λόγους, οἵτινες συνετάχθησαν κατὰ τοὺς κανόνας τῆς τέχνης· διότι τὰ πρὸ τούτου τοῦ χρόνου προϊόντα τῆς φυσικῆς ῥητορείας ἀνήκουσι τῇ εἰσαγωγῇ καὶ οὐχὶ τῇ ἱστορίᾳ τῆς ῥητορικῆς. Τοιαῦτα ῥητορεύματα εὑρίσκονται ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων μνημείοις. Ὁ Ὅμηρος ἐν τοῖς ἔπεσιν αὐτοῦ εἰκονίζει τὰς βουλὰς τῶν γερόντων, ἐν αἷς οἱ ἡγήτορες καὶ οἱ ἄνακτες ἀγορεύουσιν. Ἐνταῦθα οἱ ἐξέχοντες κατὰ τὴν δύναμιν τοῦ λόγου τιμῶνται, ὡς καὶ οἱ ἀριστεύοντες ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης [1]. Ἐν τῇ Ἰλιάδι ὁ ποιητὴς θαυμάζει τὴν ἡδύτητα τῆς γλώσσης τοῦ Νέστορος [2] καὶ παραβάλλει τὴν ῥητορείαν τοῦ Μενελάου πρὸς τὴν τοῦ Ὀδυσσέως, ἐξ ὧν ἐκεῖνος ἠγόρευεν ὀλίγα μέν, ἀλλὰ συνετά [3], οὗτος

---

[1]) *Τοῦτο γίνεται δῆλον καὶ ἄλλοθεν μὲν καὶ δὴ ἐκ τούτου, ὅτι ὁ ποιητὴς τὴν ἀγορὰν ὀνομάζει κυδιάνειραν.* [2]) *Ἐν Ἰλιάδ. Α, 247·*

τοῖσι δὲ Νέστωρ
ἡδυεπὴς ἀνόρουσε, λιγὺς Πυλίων ἀγορητής,
τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή.

[3]) *Εἶναι ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ὁ Μενέλαος δὲν ἦτο Δωριεὺς καὶ ὅμως*

δὲ πολλὰ καὶ ὁμοιάζοντα πρὸς χειμερινὰς νιφάδας. Ὁ πανοῦργος Ὀδυσσεύς, ὅτε ἐπρέσβευεν ἐν τῷ Ἰλίῳ, ἐπήγνυε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐν τῇ γῇ καὶ τὸ σκῆπτρον δὲν ἐκίνει οὔτε πρὸς τὰ πρόσω, οὔτε πρὸς τὰ ὀπίσω, ἀλλὰ διετήρει τοῦτο ἀκίνητον ὁμοιάζων πρὸς ἀδαῆ[1]. Ἡ Ὁμηρικὴ ῥητορεία δὲν ὁμοιάζει οὔτε πρὸς τὴν διθυραμβώδη τοῦ Γοργίου, οὔτε πρὸς τὴν κακότεχνον τοῦ Ἰσοκράτους, οὔτε πρὸς τὴν ἔντεχνον τοῦ Λυσίου ἀφέλειαν, ἀλλ' εἶναι φυσική. Οἱ ῥήτορες ὀξυδερκὲς βλέμμα εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ῥίπτοντες δύνανται εὐστόχως καὶ κατὰ τὸ ἴδιον συμφέρον νὰ διεγείρωσι τὰ πάθη, ὡς οἱ ἄριστοι τεχνῖται τῆς ἀττικῆς ῥητορείας[2].

Μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ μοναρχικοῦ καὶ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος ἡ δύναμις τοῦ λόγου μᾶλλον ἐτιμᾶτο, ὡς ὑποδεικνύουσι καὶ τὰ ὀνόματα Εὐαγόρας, Ἀρισταγόρας, Πρωταγόρας, Ἰσαγόρας[3]. Ἐν ταῖς ἀριστοκρατικαῖς ὅμως πόλεσιν, ὡς ἐν Σπάρτῃ καὶ ἐν Ἄργει, ἡ ῥητορικὴ ἧττον

ἦτο βραχυλόγος, ὅπερ ἴσως ὑποδηλοῖ, ὅτι ἡ βραχυλογία τῶν Δωριέων δὲν ἀνῆκε τοσοῦτο τῇ φυλῇ, ὅσον τῇ χώρᾳ, ἐν ᾗ ᾤκουν.

[1]) Ἰλιάδι Γ, 213, ὅπου ἰδὲ τὰς σημειώσεις μου·

Ἀλλ' ὅτε δὴ μύθους καὶ μήδεα πᾶσιν ὕφαινον,
ἤτοι μὲν Μενέλαος ἐπιτροχάδην ἀγόρευεν,
παῦρα μέν, ἀλλὰ μάλα λιγέως· ἐπεὶ οὐ πολύμυθος,
οὐδ' ἀφαμαρτοεπής, εἰ καὶ γένει ὕστερος ἦεν.
ἀλλ' ὅτε δὴ πολύμητις ἀναΐξειεν Ὀδυσσεύς,
στάσκεν, ὑπαὶ δὲ ἴδεσκε, κατὰ χθονὸς ὄμματα πήξας,
σκῆπτρον δ' οὔτ' ὀπίσω οὔτε προπρηνὲς ἐνώμα,
ἀλλ' ἀστεμφὲς ἔχεσκεν, ἀΐδρεϊ φωτὶ ἐοικώς·
φαίης κε ζάκοτόν τέ τιν' ἔμμεναι, ἄφρονά τ' αὔτως·
ἀλλ' ὅτε δή ῥ' ὄπα τε μεγάλην ἐκ στήθεος ἵει,
καὶ ἔπεα νιφάδεσσιν ἐοικότα χειμερίῃσιν,
οὐκ ἂν ἔπειτ' Ὀδυσῆΐ γ' ἐρίσσειε βροτὸς ἄλλος.

[2]) Ὅρα εἰσαγωγήν μου εἰς Ἰλιάδ. ἐν σελίδ. 27 (ἐκδ. β'). [3]) Ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἐξεδόθησαν σπουδαῖαι συγγραφαὶ περὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἢ τῆς Ἀττικῆς ῥητορικῆς, ὡς ὑπὸ Westermann, Geschichte der Beredtsamkeit in Griechenland und Rom, Leipzig 1835. Blass, Die attische Beredt-

ἀνεπτύχθη. Τοῦτο εἶναι εὐεξήγητον διότι ἡ τέχνη αὕτη εἶναι τὸ ὄργανον, δι' οὗ πείθονται τὰ πλήθη. Ἐν ταῖς πλείσταις μὲν τῶν Ἑλληνίδων πόλεων ὑπῆρχον σπέρματα ῥητορικῆς, ἐν Ἀθήναις ὅμως αὕτη ἐβλάστησε καὶ εὐγενεῖς καρποὺς παρήγαγεν, ὡς τοῦτο συνέβη καὶ ἐν ἄλλοις τῶν γραμμάτων γένεσι, π. χ. ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Τοῦτο ἤρξατο γινόμενον μετὰ τὰ Περσικά· διότι πρότερον μὲν οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἐσωτερικὰς ταραχάς, τότε δ' ἐκτήσαντο ἐλευθερίαν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ καὶ δύναμιν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ. Ἐπ' αὐτῶν τῶν Μηδικῶν ὁ Θεμιστοκλῆς διεκρίνετο κατὰ τὴν ῥητορικὴν δεινότητα[1]. Μετὰ τοὺς νικηφόρους ἐκείνους πολέμους οἱ σοφισταὶ ἀντὶ μισθοῦ τὸν κύκλον τῶν σπουδῶν ἐξέτειναν[2] καὶ πρὸς πολλοῖς ἄλλοις καὶ ῥητορικὴν ἐδίδασκον, ὡς ὁ Γοργίας.

Δὲν ἦσαν ὅμως οἱ σοφισταὶ οἱ εὑρόντες τὴν ῥητορικήν, ἀλλ' ὁ Ἐμπεδοκλῆς, ὡς ὁ Ζήνων εἶναι εὑρετὴς τῆς διαλεκτικῆς[3]. *Ὁ Ἐμπεδοκλῆς καὶ ὁ Ζήνων κατὰ τὸν Blass*[4] *δὲν εἶναι σοφισταί, ἀλλ' ἔχουσι πρὸς τούτους ὁμοιότητα. Δὲν ἐμόρφωσεν ὅμως ὁ Ἐμπεδοκλῆς πλῆρες ῥητορικὸν σύστημα, οὔτε ἐδίδαξεν οὔτε συνέγραψεν, ἀλλ' ἦτο μόνον πρακτικὸς ῥήτωρ ἄνευ ἐπικαταλογισμοῦ καὶ τέχνης τοὺς λόγους αὐτοῦ συντάσσων. Ἡ πολιτικὴ καὶ ῥητορικὴ ἐνέργεια τοῦ ἀνδρὸς ἤρξατο μετὰ τὴν ἐν Συρακούσαις κατάλυσιν τῆς τυραννίδος, διότι οὗτος καθεῖλε τὴν ἀρχὴν τῶν χιλίων ἀριστοκρατικῶν*[5]. *Ἀφ' οὗ δ' ἱδρύθη ἡ δημοκρατία, ἐκ τῆς μεγάλης πληθύος ἰδιωτικῶν δικῶν ἀνεπτύχθη δικανική τις ῥητορική. Ὁ πρῶτος, ὅστις*

---

samkeit, Leipzig 1887 (*ἐκδ. β'*). Volkmann, Die Rhetorik der Griechen und Römer, Leipzig 1885. Perrot, L'éloquence politique et judiciaire à Athènes, Paris 1873 *καὶ* Girard, Études sur l'éloquence attique, Paris 1874.

[1]) *Περὶ τούτου ὁ Θουκυδίδης* (I, 188) *λέγει· „καὶ ἃ μὲν μετὰ χεῖρας ἔχοι, καὶ ἐξηγήσασθαι οἷός τε, ὧν δὲ ἄπειρος εἴη, κρῖναι ἱκανῶς οὐκ ἀπήλλακτο„. Παράβαλλ. Ἡρόδοτ.* VIII, 83. [2]) *Ὅρα εἰσαγωγήν μου εἰς Γοργ. ἐν σελίδ.* 41. [3]) *Διογέν. Λαέρτ.* VIII, 57. [4]) *Ἐν τόμ.* I, 16. [5]) *Διογέν. Λαέρτ.* VIII, 66.

χάριν τοιούτων λόγων ῥητορικὸν σύστημα συνέταξε καὶ ἐξέδωκεν, εἶναι ὁ Συρακούσιος Κόραξ, περὶ οὗ γινώσκομεν ἔκ τινος μεταγενεστέρου ῥήτορος. Κατὰ τοῦτον ὁ Κόραξ ἐπενόησε τὸ προοίμιον[1] *καὶ ἄλλα μέρη τοῦ ῥητορικοῦ λόγου καὶ ἐπραγματεύετο περὶ τοῦ εἰκότος. Πρὸς δὲ καὶ ὁ γνωστὸς τῆς ῥητορικῆς ὁρισμός, ὅτι εἶναι πειθοῦς δημιουργὸς ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων*[2] *τούτῳ ἀποδίδεται. Ὁ Κόραξ τὴν τέχνην αὐτοῦ ἐπώλει ἀντὶ μισθοῦ, ὡς καὶ οἱ σοφισταί, εἰ καὶ οὗτος δὲν ὠνομάζετο σοφιστής, ἀλλὰ ῥήτωρ.*

Ὡσαύτως Συρακούσιος ἦτο ὁ Τισίας, ὅστις κατά τι ἀνέκδοτον ἤρισε πρὸς τὸν διδάσκαλον[3]*. Οὗτος συνῆψε συμβόλαιον τῷ Κόρακι, καθ' ὃ ὤφειλε νὰ ἀποτίσῃ τὰ δίδακτρα μετὰ τὴν πρώτην ἐν τῷ δικαστηρίῳ νίκην. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ μαθητὴς ἐπὶ μακρὸν χρόνον δὲν ἤθελε νὰ ἀναδεχθῇ δικαστικὴν ὑπόθεσιν, ὁ διδάσκαλος ἐνήγαγεν αὐτὸν εἰς τὸ δικαστήριον. Ἐνταῦθα ὁ Κόραξ εἶπεν, ὅτι ἐάν τε πείσῃ ὁ Τισίας, ἐάν τε πεισθῇ, πρέπει νὰ ἀποτίσῃ τὰ δίδακτρα· τὸ μὲν πρῶτον κατὰ τὸ συμβόλαιον (πείσας ἐνίκησεν ἐν τῇ πρώτῃ δίκῃ), τὸ δὲ δεύτερον κατὰ τὴν ἀπόφασιν τοῦ δικαστηρίου (πεισθεὶς ἡττήθη). Ὁ Τισίας ὅμως ἀντιστρέψας τὸν συλλογισμὸν εἶπεν, ὅτι ἐν οὐδετέρᾳ τῶν περιστάσεων ὀφείλει νὰ ἀποτίσῃ τὰ δίδακτρα· διότι ἂν μὲν πείσῃ, ἀπαλλάσσεται τῆς ἀποτίσεως διὰ τῆς ἀποφάσεως τοῦ δικαστηρίου, ἂν δὲ πεισθῇ, τὸ συμβόλαιον δὲν ἀναγκάζει αὐτὸν πρὸς*

---

[1]) *Προλεγόμεν. εἰς Ἑρμογέν. ἐν τόμ.* IV, *σελ.* 12 (*ἔκδ.* Walz) *"Εἰσελθὼν οὖν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐν ᾗ ὁ πᾶς συνηθροίσθη δῆμος, ἤρξατο λόγοις πρότερον θεραπευτικοῖς καὶ κολακευτικοῖς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸ θορυβῶδες καταπραῦναι τοῦ δήμου, ἅτινα καὶ προοίμια ἐκάλεσε. Μετὰ δὲ τὸ καταπραῦναι καὶ κατασιγῆσαι τὸν δῆμον ἤρξατο περὶ ὧν ἔδει συμβουλεύειν τῷ δήμῳ καὶ λέγειν ὡς ἐν διηγήσει καὶ μετὰ ταῦτα ἀνακεφαλαιοῦσθαι καὶ ἀναμιμνήσκειν ἐν συντόμῳ περὶ τῶν φθασάντων καὶ ὑπ' ὄψιν ἄγειν τὰ λεχθέντα τῷ δήμῳ, ἅπερ ἐκάλεσε προοίμιον, διήγησιν, ἀγῶνας, παρέκβασιν, ἐπίλογον".* [2]) *Αὐτόθι ἐν σελίδ.* 19. [3]) *Παρὰ Σέξτ. τῷ ἐμπειρικ. Πρὸς μαθηματ.* II, 96.

ἀπότισιν, διότι δὲν ἐνίκησε τὴν πρώτην δίκην. Οἱ δικασταὶ μὴ δυνηθέντες νὰ δικάσωσιν ἀπέπεμψαν τοὺς διαδίκους ἐπειπόντες ἐκ κακοῦ κόρακος κακὸν ᾠόν. Φαίνεται, ὅτι τὸ ἀνέκδοτον εἶναι ἐπινόημα τῶν μεταγενεστέρων. Λέγεται, ὅτι ὁ Τισίας ἐν Θουρίοις ἐγένετο διδάσκαλος τοῦ Λυσίου καὶ ἐν Ἀθήναις τοῦ Ἰσοκράτους. Ἐντεῦθεν εἰκάζεται, ὅτι ὁ ῥήτωρ ἐγεννήθη περὶ τὸ 480 καὶ ἐπί τινα χρόνον διέτριψεν ἐν Ἀθήναις[1]. Ἐνταῦθα ἦλθε μετὰ τοῦ Γοργίου ὡς πρεσβευτὴς τῶν Λεοντίνων, ἵνα αἰτήσῃ βοήθειαν κατὰ τῶν Συρακουσίων[2]. Πρὸς δὲ κατὰ τὸν Παυσανίαν ἔγραψε καὶ δικανικὸν λόγον ὑπὲρ Συρακουσίας γυναικός[3]. Ὁ Τισίας εἶχε γράψει Τέχνην (ῥητορικήν), ἐν ᾗ ἐξῄρειζε τὸ εἰκός, ἤτοι τὸ πιθανόν, ὡς δύναταί τις νὰ ἴδῃ παρὰ τῷ Φαίδρῳ τοῦ Πλάτωνος[4]. Ἐνταῦθα γίνεται κατάδηλον, ὅτι ἡ ῥητορικὴ τοῦ Τισίου εἶχε πολὺ τὸ σοφιστικόν. Τοιαύτην ῥητορικὴν ὁ Γοργίας εἰσήγαγεν εἰς Ἀθήνας, ἧς ὁ Πλάτων καταπολεμεῖ ἐν τῷ φερωνύμῳ διαλόγῳ. Διότι ἡ σοφιστικὴ κρυφθεῖσα ὑπὸ τὸ προσωπεῖον τῆς ῥητορικῆς ἤρξατο ὑποσείουσα τὰς βάσεις, ἐφ' ὧν αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις ἐστηρίζοντο[5].

Οὐ μόνον ἡ σοφιστική, ἀλλὰ καὶ ἡ φιλοσοφία ἐπὶ τῆς ῥητορικῆς ἐπέδρασε. Κατὰ τὸν Πλάτωνα ὁ Περικλῆς ἤντλησε τὴν ῥητορικὴν αὐτοῦ δύναμιν ἐκ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἀναξαγόρου[6]. Ὄντως ἡ ὑψηλὴ τοῦ ῥήτορος πτῆσις τῇ φιλοσοφίᾳ

---

[1]) Blass. I, 20. [2]) *Παυσαν.* VI, 17, 8. [3]) *Αὐτόθι "Καί τοι ἄλλα τε Τισίας ἐς λόγους ἐσηνέγκατο, καὶ πιθανώτατα τῶν καθ' αὐτὸν γυναικὶ Συρακουσίᾳ χρημάτων ἔγραψεν ἀμφισβήτησιν".* [4]) *Ἐν* 267 *Α καὶ ἐν* 273 Α-C. [5]) *Ὅρα εἰσαγωγήν μου εἰς Γοργ ἐν σελίδ.* 84. [6]) *Ἐν Φαίδρ.* 270 *Α "Πᾶσαι ὅσαι μεγάλαι τῶν τεχνῶν, προσδέονται ἀδολεσχίας καὶ μετεωρολογίας φύσεως πέρι· τὸ γὰρ ὑψηλόνουν τοῦτο καὶ πάντῃ τελεσιουργὸν ἔοικεν ἐντεῦθέν ποθεν εἰσιέναι. Ὃ καὶ Περικλῆς πρὸς τῷ εὐφυὴς εἶναι ἐκτήσατο· προσπεσὼν γάρ, οἶμαι, τοιούτῳ ὄντι Ἀναξαγόρᾳ, μετεωρολογίας ἐμπλησθεὶς καὶ ἐπὶ φύσιν νοῦ τε καὶ ἀνοίας ἀφικόμενος, ὧν δὴ πέρι τὸν πολὺν λόγον ἐποιεῖτο Ἀναξαγόρας, ἐντεῦθεν εἵλκυσεν ἐπὶ τὴν τῶν λόγων τέχνην τὸ πρόσφορον αὐτῇ".*

ὀφείλεται. Βεβαίως ὁ Θουκυδίδης μετέβαλε τὴν γλῶσσαν τῶν δημηγοριῶν[1], *ἀλλ' ἐν ταῖς τοῦ Περικλέους ἥκιστα ἀφίσταται καὶ τῆς φράσεως τοῦ ῥήτορος· διότι ὁ ἱστορικὸς ἦτο παρὼν καὶ ἠκροάσατο τῶν λόγων τοῦ περικλεοῦς πολιτευτοῦ. Ὁ ἐπιτάφιος τούτου εἶναι τὸ περιφανέστατον μνημεῖον τῆς πανηγυρικῆς ῥητορικῆς*[2]. *Οἱ ἔπαινοι οἱ ἀποδιδόμενοι τῷ πολιτευτῇ τούτῳ*[3] *κυροῦνται καὶ ἐκ τῆς ἰσχύος, ἣν ἤντλει κατ' ἐξοχὴν ἐκ τῆς δεινότητος τοῦ λόγου. Ἐκ ταύτης ἴσως ἀπεδόθη αὐτῷ καὶ τὸ ἐπίθετον «Ὀλύμπιος»*[4], *ὡς τεκμηριοῦται καὶ ἐκ τοῦ Ἀριστοφάνους*[5]. *Ἡ ῥητορεία τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρὸς εἶχε ποιητικὴν καὶ φιλοσοφικὴν χροιάν. Οὕτω τὴν νεότητα τῆς πόλεως παρέβαλε πρὸς τὸ ἔαρ τοῦ ἐνιαυτοῦ*[6], *τὴν Αἴγιναν ὠνόμαζε λήμην τοῦ Πειραιῶς*[7] *καὶ ἔλεγεν, ὅτι οἱ μὲν Σάμιοι ὁμοιάζουσι τοῖς παιδίοις*[8], *ἅπερ δέχονται μὲν τὸν ψωμόν, ἀλλὰ κλαίοντα, οἱ δὲ Βοιωτοὶ πρὸς πρίνους, οἵτινες ὑφ' ἑαυτῶν κατακόπτονται*[9]. *Ἦτο δ' οὕτως εὐλαβὴς περὶ τὸν λόγον, ὥστε πρὸς τὸ βῆμα βαδίζων ηὔχετο τοῖς θεοῖς, ἵνα μηδὲν ῥῆμα ἐκπέσῃ ἄνευ τῆς θελήσεως αὐτοῦ πρὸς τὴν χρείαν ἀνάρμοστον*[10]. *Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ἐν ταῖς δημηγορίαις τούτου εὑρίσκομεν τὸ ἤρεμον μεγαλεῖον, ὡς ἐν ταῖς τραγῳδίαις τοῦ Σοφοκλέους, καὶ*

---

1) *Ἰδὲ τὴν* 80*ὴν σελίδα τοῦδε τοῦ τόμου.* 2) *Αὐτόθι* 86. 3) *Θουκυδίδ.* I, 139 *"καὶ παρελθὼν Περικλῆς ὁ Ξανθίππου, ἀνὴρ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον πρῶτος Ἀθηναίων, λέγειν τε καὶ πράττειν δυνατώτατος".* 4) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Περικλ.* 8. 5) *Ἐν Ἀχαρν.* 530.

Ἐντεῦθεν ὀργῇ Περικλέης οὑλύμπιος
ἤστραπτ' ἐβρόντα ξυνεκύκα τὴν Ἑλλάδα,

Καὶ ὁ Εὔπολ. ἐν Δήμ ἀπόσπασμ. 91·

Πειθώ τις ἐπεκάθιζεν ἐπὶ τοῖς χείλεσιν,
οὕτως ἐκήλει καὶ μόνος τῶν ῥητόρων
τὸ κέντρον ἐγκατέλιπε τοῖς ἀκροωμένοις,

Παράβαλλ. Cicer. Brut. 9, 38 *καὶ* 11, 44. 6) *Ἀριστοτέλ. ἐν Ῥητορικ.* I, 7. 7) *Αὐτόθι* III, 10. 8) *Αὐτόθι* III, 4. 9) *Αὐτόθι.* 10) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Περικλ.* 8.

οὐχὶ τὸ πάθος τοῦ Δημοσθένους, ὅπερ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ τῶν τραγῳδιῶν τοῦ Εὐριπίδου.

Ἀλλ' ὁ Περικλῆς οὐδὲν ἔγγραφον κατέλιπε πλὴν ὀλίγων ψηφισμάτων[1]. *Οὐ μόνον οὗτος, ἀλλὰ πάντες οἱ ἀρχαιότεροι πολιτευταί, ὡς ὁ Θουκυδίδης, ὁ Νικίας καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης, δὲν κατέλιπον ἐγγράφους λόγους, καθ' ἃ ὁ Πλάτων ἤδη παρετήρησε*[2]. *Μετὰ τὸν Περικλέα ὅσον ἡ δημοκρατία ἐκτᾶτο μείζονα ἐλευθερίαν, τοσοῦτον αἱ περιστάσεις πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς ῥητορικῆς ἐγίνοντο εὐνοϊκώτεραι. Ἀλλὰ καὶ τὸ πάθος τοῦ λόγου καὶ τὰ ῥητορικὰ σχήματα μέχρις ἀκοσμίας κατέπεσαν*[3].

Ἐφ' ὅσον δ' ἡ δημοκρατία ἐτρέπετο εἰς ὀχλοκρατίαν, ἐπὶ τοσοῦτον ὁ δῆμος ἐσφετερίζετο τὰ δικαιώματα τῶν ἀρχόντων. Κατ' εὐθὺν λόγον ὁ κύκλος τῆς δικανικῆς ῥητορικῆς ἐγίνετο εὐρύτερος. Πρὸς δὲ οἱ σύμμαχοι ἠναγκάζοντο νὰ δικάζωνται ἐν Ἀθήναις. Ἐντεῦθεν ἐμορφώθησαν δύο τάξεις πολιτῶν, ἐξ ὧν οἱ μὲν ἦσαν δικασταί, οἱ δὲ συνήγοροι, οἵτινες ἀντὶ μισθοῦ ὑπερήσπιζον τοὺς κατηγορουμένους[4]. *Ἐνίοτε δὲ καὶ πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πολιτείας ἐξελέγοντο συνήγοροι λαμβάνοντες ἀμοιβὴν μιᾶς δραχμῆς, ἥτις* συνηγορικὸν *ἐκαλεῖτο*[5]. *Λοιπὸν καὶ ὁ πολιτικὸς καὶ ὁ ἰδιωτικὸς βίος ἦτο εὔνους τῇ ῥητορικῇ. Οὕτως ἡ τέχνη αὕτη εἰσήλασεν εἰς πάντα τὰ μέρη τοῦ δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ βίου καὶ ἐκτήσατο τὴν* ἡγεμονίαν.

---

1) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Περικλ.* 8. 2) *Ἐν Φαίδρ.* 257 D "*καὶ σύνοισθά που καὶ αὐτὸς ὅτι οἱ μέγιστον δυνάμενοί τε καὶ σεμνότατοι ἐν ταῖς πόλεσιν αἰσχύνονται λόγους τε γράφειν καὶ καταλείπειν συγγράμματα ἑαυτῶν, δόξαν φοβούμενοι τοῦ ἔπειτα χρόνου, μὴ σοφισταὶ καλῶνται*". 3) *Περὶ τοῦ Κλέωνος ὁ Πλούταρχος ἐν βίῳ Νικ.* 8 *λέγει· «καὶ τὸν ἐπὶ τοῦ βήματος κόσμον ἀνελὼν καὶ πρῶτος ἐν τῷ δημηγορεῖν ἀνακραγὼν καὶ περισπάσας τὸ ἱμάτιον καὶ τὸν μηρὸν πατάξας καὶ δρόμον μετὰ τοῦ λέγειν ἅμα χρησάμενος τὴν ὀλίγον ὕστερον ἅπαντα τὰ πράγματα συγχέασαν εὐχέρειαν καὶ ὀλιγωρίαν τοῦ πρέποντος ἐνεποίησε τοῖς πολιτευομένοις»*. 4) *Λυκοῦργ. κατὰ Λεωκράτ.* 138 5) *Ἀριστοφάν. ἐν Σφηξὶν* 691.

Ὁ ῥητορικὸς λόγος διαιρεῖται εἰς τρία γένη, τὸ δικανικόν, τὸ συμβουλευτικὸν καὶ τὸ ἐπιδεικτικόν[1]. *Καὶ τὸ μὲν δικανικὸν ἀναφέρεται εἰς τὸν παρελθόντα χρόνον, τὸ δὲ συμβουλευτικὸν εἰς τὸν μέλλοντα καὶ τὸ ἐπιδεικτικὸν ἔχει μὲν ὑπ' ὄψει τὸ παρόν, ὅμως πολλάκις ἀναμιμνήσκεται τοῦ παρελθόντος καὶ προεικάζει τὸ μέλλον*[2]. *Ἕκαστος δὲ λόγος συνίσταται ἐκ τεσσάρων μερῶν, τοῦ προοιμίου, τῆς διηγήσεως, τῆς ἀποδείξεως καὶ τοῦ ἐπιλόγου. Προοίμιον ὀνομάζεται ἡ ἀρχὴ τοῦ ῥητορικοῦ λόγου, ἥτις ἐν μὲν τῇ ποιήσει λέγεται πρόλογος, ἐν δὲ τῇ αὐλήσει προαύλιον*[3]. *Ἐπειδὴ δὲ τὸ προοίμιον σκοπεῖ, ὅπως προπαρασκευάσῃ τὸν ἀκροατὴν εἰς τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν, πρέπει νὰ διεγείρῃ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ καὶ ἐπισπάσῃ εὔνοιαν*[4] *ἢ μῖσος. Ἡ δὲ διήγησις, ἐπειδὴ εἶναι ἔκθεσις πραγμάτων γενομένων, ἀπαιτεῖ τρία τινά, σαφήνειαν, συντομίαν καὶ πιθανότητα. Καὶ τῆς μὲν σαφηνείας ἐπιτυγχάνει ὁ ῥήτωρ, ὅταν μήτε ξένας ἐννοίας, μήτε ξένας λέξεις, μήτε ὑπερβατὰ μεταχειρίζηται, τῆς δὲ συντομίας, ὅταν μήτε πόρρωθεν ἄρχηται, μήτε ἐπὶ μακρότατα παύηται, ἀλλὰ μόνον τὰ ἀναγκαῖα διεξέρχηται, τῆς δὲ πιθανότητος, ὅταν λέγῃ τὰ δυνάμενα νὰ πιστευθῶσιν. Ἡ δ' ἀπόδειξις ἀποκαθίστησιν εἰς ὁμολογίαν τὰ ἀμφισβητούμενα. Τούτου δ' ἐπιτυγχάνει ὁ ῥήτωρ δι' ἐπιχειρημάτων, ὧν ὑπάρ-*

---

[1]) *Ἀριστοτέλ. ἐν Ῥητορ.* I, 3. [2]) *Αὐτόθι «Χρόνοι δὲ ἑκάστου τούτων εἰσὶ τῷ μὲν συμβουλεύοντι ὁ μέλλων (περὶ γὰρ τῶν ἐσομένων συμβουλεύει ἢ προτρέπων ἢ ἀποτρέπων), τῷ δὲ δικαζομένῳ ὁ γενόμενος (περὶ γὰρ τῶν πεπραγμένων ἀεὶ ὁ μὲν κατηγορεῖ ὁ δὲ ἀπολογεῖται), τῷ δὲ ἐπιδεικτικῷ κυριώτατος μὲν ὁ παρών, κατὰ γὰρ τὰ ὑπάρχοντα ἐπαινοῦσιν ἢ ψέγουσι πάντες, προσχρῶνται δὲ πολλάκις καὶ τὰ γενόμενα ἀναμιμνήσκοντες καὶ τὰ μέλλοντα προεικάζοντες».* [3]) *Αὐτόθι* III, 14. [4]) *Τοιοῦτον εἶναι τὸ προοίμιον τοῦ Περὶ τοῦ στεφάνου τοῦ Δημοσθένους «Πρῶτον μέν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τοῖς θεοῖς εὔχομαι πᾶσι καὶ πάσαις, ὅσην εὔνοιαν ἔχων ἐγὼ διατελῶ τῇ τε πόλει καὶ πᾶσιν ὑμῖν, τοσαύτην ὑπάρξαι μοι παρ' ὑμῶν εἰς τουτονὶ τὸν ἀγῶνα».*

χουσι τέσσαρες τρόποι· διότι λαμβάνονται ἢ ἐκ τῶν προσώπων ἢ ἐκ τῶν πραγμάτων ἢ ἀπὸ παραδειγμάτων ἢ ἀπὸ τῶν καλουμένων ἀτέχνων. Ἄτεχνα δ' ἐπιχειρήματα ὀνομάζονται ἐκεῖνα, ἅπερ ἄνευ βοηθείας τῆς τέχνης εἶναι ἀποδείξεις, δηλ. ἔγγραφα, νόμοι, συμβόλαια καὶ διαθῆκαι. Ὁ δ' Ἐπίλογος ἔχει δύο σκοπούς, τὸν μὲν πρακτικόν, τὸν δὲ παθητικόν. Τοῦ μὲν πρώτου ἐπιτυγχάνει ὁ ῥήτωρ διὰ τῆς ἀνακεφαλαιώσεως τῶν εἰρημένων, ὅταν ταῦτα ἦναι μακρά, τοῦ δὲ δευτέρου διὰ τῆς διεγέρσεως παθῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΠΕΡΙ ΓΟΡΓΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΑΥΤΟΥ

Ἡ ἱστορία τῆς ῥητορικῆς ἄρχεται ἀπὸ Γοργίου τοῦ υἱοῦ τοῦ Χαρμαντίδου τοῦ Λεοντίνου, ὅστις ἦτο σύγχρονος τοῦ Πρωταγόρου καὶ τοῦ Τισίου. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται, διὰ τί ὁ Πλάτων συνέγραψε τὸν φερώνυμον διάλογον, ἐν ᾧ ἐλέγχει τὴν ῥητορικὴν καὶ τὰ ὀλέθρια ταύτης ἀποτελέσματα. Κατὰ τὸν Γοργίαν ἡ ῥητορικὴ περιέχει πάσας τὰς τέχνας καὶ πάσας τὰς ἐπιστήμας[1]. Οὗτος ἐπειρᾶτο, ὅπως ἀποδείξῃ, ὅτι οὐδὲν ὑπάρχει· καὶ εἰ ὑπάρχει, δὲν εἶναι νοητόν· καὶ εἰ τοῦτο ὑπάρχει νοητόν, διὰ τοῦ λόγου δὲν εἶναι δηλωτὸν τοῖς ἄλλοις. Ἀφ' οὗ λοιπὸν ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος οὔτε νὰ νοηθῇ, οὔτε νὰ ἀπεικονισθῇ διὰ τοῦ λόγου δύναται, οὔτε ἀληθὴς γνῶσις, οὔτε ἐπιστήμη εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ. Μένουσι μόνον τὰ φαινόμενα καὶ αἱ τούτων ἀντιλήψεις. Ἀρκεῖ ὁ λέγων νὰ διεγείρῃ τοὺς

---

[1]) Πλάτ. ἐν Γοργ. 456 Α "Εἰ πάντα γε εἰδείης, ὦ Σώκρατες, ὅτι ὡς ἔπος εἰπεῖν ἁπάσας τὰς δυνάμεις συλλαβοῦσα ὑφ' αὑτῇ ἔχειν.

ἀκροαταῖς αὐτοῦ παραστάσεις, οἵας ἐπιθυμεῖ, καὶ ἐν τούτῳ ἔγκειται πᾶσα ἀνθρωπίνη γνῶσις[1]. *Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ὁ μέγας ζῆλος τοῦ σοφιστοῦ, ὃν ἔχει πρὸς τὴν γλῶσσαν. Αὕτη ἦτο ποιητικὴ ὀλίγον τοῦ διθυράμβου ἀπέχουσα*[2], *π. χ. τὸν Ξέρξην ὠνόμαζε Δία τῶν Περσῶν καὶ τοὺς γῦπας ἐμψύχους τάφους. Πρὸς δὲ μετεχειρίζετο τὰ πάρισα, τὰ παρόμοια καὶ τὰ ἀντίθετα, ἅπερ ἀπ' αὐτοῦ Γοργίεια σχήματα ὠνομάσθησαν*[3]. *Διὰ τούτου αἱ προτάσεις αὐτοῦ εἶχον ῥυθμικήν τινα διάρθρωσιν, ὅμως ἐκ τῆς μονοτονίας τούτων ἐγεννᾶτο κόρος.*

Ὁ Γοργίας ἐπρέσβευσεν εἰς Ἀθήνας τῷ 427 π. Χ., ὅπου ἐξέπληξε τοὺς Ἀθηναίους διὰ τῆς ῥητορικῆς αὐτοῦ δεινότητος[4]. *Ἐννοήσας δ', ὅτι ἡ πόλις αὕτη ἦτο ἐπιτηδεία πρὸς ἐξάσκησιν τῆς τέχνης αὐτοῦ, ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας, ἀλλ' ἐνταῦθα δὲν διέτριψε μακρὸν χρόνον. Ἔσχεν ὅμως μαθητὰς τοὺς υἱοὺς ἐπιφανεστάτων οἴκων, ὡς τὸν Φιλόστρατον, τὸν Θουκυδίδην, τὸν Κριτίαν καὶ τὸν Ἀλκιβιάδην Κατὰ τὸν* Cron *ὁ ἐν τῷ Γοργίᾳ τοῦ Πλάτωνος Καλλικλῆς εἶναι πλαστὸν πρόσωπον, ὑφ' ὃ λανθάνει ὁ Κριτίας*[5]. *Οὐ μόνον ἐν Ἀθήναις, ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ ἔσχε πολλοὺς μαθητάς, ὡς τὸν Μένωνα, τὸν Ἀλευάδην Ἀρίστιππον*[6] *καὶ τὸν Βοιωτὸν στρατηγὸν Πρόξενον*[7].

---

1) *Ὅρα εἰσαγωγήν μου εἰς Γοργ.* 98. 2) *Ἀριστ. ῥητορ.* III, 1. «*Ἐπεὶ δ' οἱ ποιηταὶ λέγοντες εὐήθη διὰ τὴν λέξιν ἐδόκουν πορίσασθαι τήνδε τὴν δόξαν διὰ τοῦτο ποιητικὴ πρώτη ἐγένετο λέξις οἷον ἡ Γοργίου». Διονύσ. Ἁλικαρν. ἐν Λυσίᾳ* 3, *ἐν Ἰσαίῳ* 19 «*Δηλοῖ δὲ τοῦτο Γοργίας τε ὁ Λεοντῖνος ἐν πολλοῖς πάνυ φορτικήν τε καὶ ὑπέρογκον ποιῶν τὴν κατασκευήν, καὶ οὐ πόρρω διθυράμβων ἔνια φθεγγόμενος...*». 3) Cicer. Orat § 175. *Διονύσ. Ἁλικαρν. Περὶ Δημοσθέν.* 5, 25. 4) *Διόδωρ.* XII, 53. *Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. ἐν Λυσ.* 3 «*Γοργίας τε γὰρ οὗτος ὁ Λεοντῖνος σοφιστὴς δεῦρο ἀφίκετο δημοσίᾳ οἴκοθεν πρεσβεύων, ὡς ἱκανώτατος ὢν Λεοντίνων τὰ κοινὰ πράττειν, καὶ ἔν τε τῷ δήμῳ ἔδοξεν ἄριστα εἰπεῖν, καὶ ἰδίᾳ ἐπιδείξεις ποιούμενος καὶ συνὼν τοῖς νέοις χρήματα πολλὰ εἰργάσατο καὶ ἔλαβεν ἐκ τῆσδε τῆς πόλεως*». 5) *Ὅρα εἰσαγωγήν μου εἰς Γοργ. ἐν σελ.* 100 *καὶ ἑξῆς.* 6) *Πλάτ. ἐν Μένων.* 70 *B.* 7) *Ξενοφ. ἐν Κύρ. ἀναβάσ.* II, 6, 16.

Ἐμαθήτευσαν δὲ παρὰ τῷ Λεοντίνῳ ῥήτορι οὐ μόνον πολιτευόμενοι, ἀλλὰ καὶ νέοι, οἵτινες ἐγένοντο διδάσκαλοι τῆς ῥητορικῆς, ὡς ὁ Λικύμνιος, ὁ Ἰσοκράτης καὶ ἄλλοι. Μαθητὴς τοῦ Γοργίου ἦτο καὶ Πῶλος ὁ Ἀκραγαντῖνος, ὅστις μετὰ τοῦ διδασκάλου ἦλθεν εἰς Ἀθήνας[1]*. Ὁ αὐθάδης οὗτος νεανίας, ὡς εἰκονίζεται ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, εἶχε γνῶσιν τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἀναξαγόρου, καὶ συνέγραψε Τέχνην (ῥητορικήν), ἐν ᾗ μετεχειρίζετο νέους τεχνικοὺς ὅρους, δηλ. διπλασιολογίαν, γνωμολογίαν καὶ εἰκονολογίαν*[2]*. Ἀλλὰ τὴν ῥητορικὴν παρῆγεν ἐκ τῆς πείρας*[3]*. Ὡσαύτως ὁ Λικύμνιος ἐποίει νεωτερισμοὺς περὶ τοὺς ὅρους τῆς ῥητορικῆς*[4]*. Φαίνεται, ὅτι ὁ Γοργίας δὲν ἐδίδασκε θεωρητικῶς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, ἀλλ' ἐξειργάζετο μέρη τινά, ἅπερ παρεῖχεν αὐτοῖς πρὸς διαμνημόνευσιν*[5]*. Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ἡ διδασκαλία αὐτοῦ ἦτο μᾶλλον σοφιστικὴ ἢ ῥητορική.*

Πλὴν τῆς διδασκαλίας ὁ Γοργίας ἀπήγγειλε καὶ λόγους, ἐξ ὧν τινας καὶ ἐδημοσίευσε. Τὸν Πυθικὸν ἀπήγγειλεν ἐκ τοῦ χώρου, ἐφ' οὗ βραδύτερον ἱδρύθη ὁ χρυσοῦς τοῦ ῥήτορος ἀνδριάς[6]*. Ἐν τῷ Ὀλυμπικῷ ὁ Γοργίας ἐπραγματεύετο τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν, ἣν βραδύτερον ὁ Ἰσοκράτης ἐν τῷ Πανηγυρικῷ. Ὁ εὐφυὴς οὗτος ῥήτωρ παρατηρήσας, ὅτι λόγος πρὸ πάντων τῶν Ἑλλήνων ἀπαγγελλόμενος ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ὑπόθεσιν μεγάλην καὶ Πανελλήνιον, προέτρεπεν αὐτούς, ἵνα τοὺς ἐμφυλίους σπαραγμοὺς καταλιπόν-*

---

1) *Ὅρα εἰσαγωγήν μου εἰς Γοργ. ἐν σελίδ.* 96 *καὶ ἑξῆς.* 2) *Πλάτ. ἐν Φαίδρ.* 267 D *«Τὰ δὲ Πώλου πῶς φράσομεν αὖ μουσεῖα λόγων; ὡς διπλασιολογίαν καὶ γνωμολογίαν καὶ εἰκονολογίαν, ὀνομάτων τε Λικυμνίων, ἃ ἐκείνῳ ἐδωρήσατο πρὸς ποίησιν εὐεπείας;»*. 3) *Πλάτ. ἐν Γοργ.* 448 C. 4) *Ἀριστοτέλ. ἐν Ῥητορ.* III. 13 *«Εἰ δὲ μή, γίνεται κενὸν καὶ ληρῶδες, οἷον Λικύμνιος ποιεῖ ἐν τῇ τέχνῃ, ἐπούρωσιν ὀνομάζων καὶ ἀποπλάνησιν καὶ ὄζους»*. 5) *Ἀριστοτέλ. ἐν Σοφιστ. ἐλέγχ.* 34. 6) *Φιλόστρατ. ἐν βίοις σοφιστ.* I, 11, 2.

τες τρέψωσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν κατὰ τῶν βαρβάρων[1]. Ἐν Ἀθήναις ἀπήγγειλεν Ἐπιτάφιον καὶ ἐν Ἤλιδι Ἐγκώμιον, ὅπερ ὁ Ἀριστοτέλης φέρει ὡς παράδειγμα λόγου στερουμένου προοιμίου[2]. Πρὸς δὲ συνέταξε καὶ Ἐγκώμιον Ἀχιλλέως, ἀλλ' ἐν τούτῳ ἐπήνει οὐχὶ τοῦτον τὸν ἥρωα, ἀλλὰ πρῶτον μὲν τὸν Πηλέα, εἶτα δὲ τὸν Αἰακόν, μετὰ δὲ τούτους τὴν ἀνδρείαν. Μέχρις ἡμῶν περιῆλθον δύο ῥητορικὰ ἔργα, Ἑλένης ἐγκώμιον καὶ Παλαμήδης, ἅπερ ἔν τισι χειρογράφοις ἀποδίδονται τῷ Γοργίᾳ, ἀλλ' ἡ γνησιότης τούτων ἀμφισβητεῖται[3]. Τὸ πρῶτον εἶχεν ὑπ' ὄψει ὁ Ἰσοκράτης ἐν τῇ Ἑλένῃ παρατηρῶν, ὅτι δὲν εἶναι ἐγκώμιον, ἀλλ ἀπολογία τῆς ἡρωΐδος[4]. Δὲν ὀνομάζει ὅμως ὁ ῥήτωρ τὸν Γοργίαν. Οἱ γραμματικοὶ ἀποδίδουσι τῷ Ἀναξιμένει, τῷ Πολυκράτει ἢ τῷ Γοργίᾳ. Τῷ πρώτῳ δὲν δύναται, νὰ ἀποδοθῇ, διότι κωλύει ἡ χρονολογία. Κατὰ δὲ τὸν Sittl[5] οὔτε ὁ διδάσκαλος τοῦ Ἰσοκράτους (ὁ Γοργίας), οὔτε ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ Πολυκράτης εἶναι συγγραφεὺς τοῦ Ἐγκωμίου. Ἐν δὲ τοῖς τελευταίοις χρό-

---

[1]) Αὐτόθι V, 14 «Ὁ δὲ Ὀλυμπικὸς λόγος ὑπὲρ τοῦ μεγίστου αὐτῷ ἐπολιτεύθη. Στασιάζουσαν γὰρ τὴν Ἑλλάδα ὁρῶν ὁμονοίας ξύμβουλος αὐτῆς ἐγένετο. τρέπων ἐπὶ τοὺς βαρβάρους, καὶ πείθων ἆθλα ποιεῖσθαι τῶν ὅπλων μὴ τὰς ἀλλήλων πόλεις, ἀλλὰ τὴν τῶν βαρβάρων χώραν„. Τούτου τὸ προοίμιον διετήρησεν ἡμῖν ὁ Ἀριστοτέλης ἐν Ῥητορ. III, 14 "Ὑπὸ πολλῶν ἄξια θαυμάζεσθαι, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες„. [2]) Αὐτόθι "Τούτων δὲ ἕνεκα προοιμίου δεῖται, ἢ κόσμου χάριν, ὡς αὐτοκάβδαλα φαίνεται, ἐὰν μὴ ἔχῃ. Τοιοῦτον γὰρ τὸ Γοργίου ἐγκώμιον εἰς Ἠλείους· οὐδὲν γὰρ προεξαγκωνίσας οὐδὲ προανακινήσας εὐθὺς ἄρχεται Ἦλις πόλις εὐδαίμων». [3]) Ὅρα C. Schönborn, De authentia declamationum, quae Gorgiae Leontini nomine extant, Breslau 1826 καὶ Benseler, De hiatu ἐν σελίδ 168. [4]) Ἐν § 14 "Διὸ καὶ τὸν γράψαντα περὶ τῆς Ἑλένης ἐπαινῶ μάλιστα τῶν εὖ λέγειν τι βουληθέντων, ὅτι περὶ τοιαύτης ἐμνήσθη γυναικός, ἣ καὶ τῷ γένει καὶ τῷ κάλλει καὶ τῇ δόξῃ πολὺ διήνεγκεν Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοῦτον μικρόν τι παρέλαθεν· φησὶ μὲν γὰρ ἐγκώμιον γεγραφέναι περὶ αὐτῆς, τυγχάνει δ' ἀπολογίαν εἰρηκὼς ὑπὲρ τῶν ἐκείνῃ πεπραγμένων„. [5]) Ἐν τόμ. II, 43.

νοις ὁ Moravski[1] *καταδεικνύει ὁμοιότητα τοῦ Ἐγκωμίου πρὸς τὴν γλῶσσαν τοῦ Ἀλκιδάμαντος. Περὶ τοῦ συγγραφέως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποφανθῇ τις ἀσφαλῶς, ἀλλὰ νομίζομεν, ὅτι καὶ ἡ μεγάλη πληθὺς τῶν ἀντιθέσεων καὶ τῶν ἄλλων σχημάτων ὑποδεικνύουσι τὸν Γοργίαν καὶ ὁ σεβασμός, μεθ' οὗ ὁ Ἰσοκράτης γράφει περὶ τοῦ συγγραφέως τοῦ Ἐγκωμίου, τὸν διδάσκαλον τοῦ ῥήτορος ὑπαινίσσεται. Ὁ Παλαμήδης ὅμως οὐδόλως δύναται νὰ ἀποδοθῇ τῷ σοφιστῇ· διότι καὶ τὰ Γοργίεια σχήματα δὲν ἀπαντῶσι συχνάκις καὶ ἀντὶ τῶν μακρῶν περιόδων τοῦ Γοργίου γίνεται χρῆσις μικρῶν προτάσεων. Κατὰ τὸν Sittl*[2] *οὗτος ἠδύνατο νὰ ἦναι ἔργον τοῦ νεωτέρου Γοργίου.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΠΕΡΙ ΑΝΤΙΦΩΝΤΟΣ

Ἀντιφῶν ὁ Ῥαμνούσιος[3] *ἦτο υἱὸς τοῦ Σωφίλου*[4] *ἀνήκων τῇ Αἰαντίδι φυλῇ καὶ ἐγεννήθη ἐπὶ τῶν Περσικῶν*[5]. *Ἐμαθήτευσε δὲ παρὰ τῷ πατρί, ὅστις ἦτο σοφιστής, καὶ ἐπὶ τῆς διανοίας αὐτοῦ ἐπέδρασεν ὁ Γοργίας καὶ ὁ Τισίας, ὡς μαρτυροῦσιν οἱ λόγοι αὐτοῦ. Ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος*[6] *ὁ Ἀντιφῶν ὀνομάζεται διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς καὶ κατὰ τὴν δεινότητα παραβάλλεται πρὸς τὸν Νέστορα*[7]. *Ἐπειδὴ δ' ὁ Θουκυδίδης*

---

[1]) Zeitschrift f. österr. Gymm. 1879 *ἐν σελίδ.* 161. [2]) *Ἐν τόμ.* II, 48. [3]) *Ῥαμνοῦς ἦτο δῆμος τῶν Ἀθηνῶν ὀλίγα στάδια ἀπέχων τοῦ Μαραθῶνος.* [4]) *Ἡ γραφὴ αὕτη εἶναι προτιμοτέρα τῆς „Σόφιλος„.* [5]) *Ὅρα* Ruhnken, Disputatio de Antiphonte oratore, Opusc. I, 142-182 *καὶ* Alb. Dryander, comm. de Antiphontis Rhamnusii vita et scriptis capita selecta, Halle 1838. [6]) *Ἐν Μενεξέν.* 236 *Α.* [7]) *Σουίδ. ἐν λ. Ῥάμνος.*

ἐπαινεῖ αὐτόν, ὁ Καικίλιος ἐτεκμαίρετο, ὅτι ὁ ἱστορικὸς ἦτο μαθητὴς τοῦ Ἀντιφῶντος [1]. Ἡ εἰκασία αὕτη δὲν εἶναι ἀπίθανος, διότι ὁ συγγραφεὺς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἐν ᾧ ἐσιώπησε περὶ πάντων τῶν γραμματολογικῶν προσώπων τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, μόνον περὶ αὐτοῦ εἶπε. Κατὰ τὸν Θουκυδίδην ὁ Ἀντιφῶν ἦτο δεινὸς ῥήτωρ [2], ἀλλὰ δι' αὐτὴν τὴν δεινότητα ἦτο ὕποπτος τῷ δήμῳ, εἰ καὶ ἑκουσίως δὲν ἠγόρευε πρὸ αὐτοῦ. Ἀλλ' ὡς ὁ δῆμος ἐμίσει τὸν ῥήτορα, οὕτω καὶ ὁ ῥήτωρ τὸν δῆμον καὶ διὰ τῆς τέχνης αὐτοῦ ἐβοήθει τοῖς ὑπὸ τῶν δημαγωγῶν καταπιεζομένοις συμμάχοις [3].

Τὸ ὀλιγαρχικὸν τοῦ ῥήτορος φρόνημα καταφαίνεται καὶ ἐν τῇ ἐγκαταστάσει τῶν τετρακοσίων, ὧν τὸ πολιτικὸν σχέδιον παρεσκεύασεν [4]. Ὅτε δ' οὗτοι διῃρέθησαν, ἄλλοι μὲν ἔκλινον πρὸς τὸν δῆμον, ὧν ἦρχεν ὁ Θηραμένης, ἄλλοι δέ, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἀντιφῶν, οὐδόλως ὑπεχώρουν τούτῳ. Τότε ὁ ῥήτωρ, ὁ Φρύνιχος καὶ ἄλλοι ἔπεμψαν πρ έσβεις εἰς Σπάρτην, ὅπως ποιήσωσιν εἰρήνην πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους [5]. Οἱ ὀλιγαρχικοὶ ἦσαν πρόθυμοι, ὅπως παραδώσωσι τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος, τὰ τείχη καὶ τὸν στόλον, ἵνα μὴ ὁ δῆμος τὴν ἀρχὴν ἀναλαβὼν τιμωρήσῃ αὐτούς [6]. Ἀφ' οὗ δ' ἡ πρέσβευσις ἐκείνη ἀπέτυχεν,

---

[1]) Ψευδοπλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀντιφῶντος «Καικίλιος δ' ἐν τῷ περὶ αὐτοῦ συντάγματι Θουκυδίδου τοῦ συγγραφέως μαθητὴν τεκμαίρεται γεγονέναι, ἐξ ὧν ἐπαινεῖται παρ' αὐτῷ ὁ Ἀντιφῶν». Παράβαλλ. A. Nieschke, De Thucyd. Antiphontis discipulo et Homeri imitatore, Progr. Münden 1885. V. Wilamowitz Herm. XIII, 335 καὶ Blass I, 97. [2]) Ἐν βιβλ. VIII, 68 «Ἀντιφῶν ἦν ἀνὴρ Ἀθηναίων τῶν καθ' ἑαυτὸν ἀρετῇ τε οὐδενὸς δεύτερος καὶ κράτιστος ἐνθυμηθῆναι γενόμενος καὶ ἃ γνοίη εἰπεῖν, καὶ ἐς μὲν δῆμον οὐ παριὼν οὐδ' ἐς ἄλλον ἀγῶνα ἑκούσιος οὐδένα, ἀλλ' ὑπόπτως τῷ πλήθει διὰ δόξαν δεινότητος διακείμενος. τοὺς μέντοι ἀγωνιζομένους καὶ ἐν δικαστηρίῳ καὶ ἐν δήμῳ πλεῖστα εἷς ἀνήρ, ὅστις ξυμβουλεύσαιτό τι, δυνάμενος ὠφελεῖν». [3]) Οὕτως ἔγραψε Περὶ τοῦ Λινδίων φόρου καὶ Περὶ τοῦ Σαμοθρᾴκων φόρου. [4]) Ψευδοπλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀντιφ. [5]) Θουκυδίδ. VIII, 90. [6]) Αὐτόθι VIII, 91.

ὁ μὲν Φρύνιχος ἐφονεύθη, οἱ δὲ τετρακόσιοι καθηρέθησαν, οἱ πλεῖστοι τούτων κατέφυγον εἰς τὸ ἐν Δεκελείᾳ στρατόπεδον τῶν Λακεδαιμονίων καὶ ὁ Ἀντιφῶν μετὰ τοῦ Ἀρχεπτολέμου διὰ τὴν πρέσβευσιν εἰσήχθη εἰς δίκην κατὰ τὸ 411. Μέχρις ἡμῶν διετηρήθη τὸ ψήφισμα τῆς βουλῆς[1] *καὶ ἡ ἀπόφασις τοῦ δικαστηρίου*[2]. *Ὁ Ἀντιφῶν ἀπελογήθη διὰ τοῦ Περὶ μεταστάσεως λόγου, ὃν ὁ Θουκυδίδης*[3] *καὶ ὁ Ἀγάθων*[4] *ἐπῄνεσαν. Ἡ δικανικὴ ὅμως δεινότης δὲν ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τὸν ῥήτορα, ἀλλ᾽ οὗτος κατεδικάσθη εἰς θάνατον, παρεδόθη μετὰ τοῦ Ἀρχεπτολέμου τοῖς ἕνδεκα, ἡ περιουσία αὐτῶν ἐδημεύθη, αἱ οἰκίαι κατεσκάφησαν, δὲν ἐπετράπη, ὅπως τὰ σώματα αὐτῶν ταφῶσι, καὶ τὸ γένος ἐκηρύχθη ἄτιμον. Ἡ ἀπόφασις φαίνεται ἄγαν αὐστηρά, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἄδικος· διότι ἐν χρόνοις, καθ᾽ οὓς ἡ πρὸς τὴν πατρίδα προδοσία δὲν ἦτο ἀσυνήθης, αἱ πόλεις ὤφειλον σκληρῶς νὰ κολάζωσι τοὺς προδότας. Δὲν εἶναι ὅμως δίκαιον ὁ Ἀντιφῶν νὰ τεθῇ ἐν τῇ αὐτῇ μοίρᾳ, ἐν ᾗ τίθενται ὁ Φρύνιχος καὶ ὁ Πείσανδρος. Κατὰ τὸν Blass*[5] *δὲν εἶναι πιστευτόν, ὅτι οὗτος ἐνήργησεν ἐκ προσωπικῆς φιλοδοξίας. Μᾶλ-*

---

1) *Παρὰ Ψευδοπλουτάρχ.* 2) *Αὐτόθι· «Προδοσίας ὦφλον Ἀρχεπτόλεμος Ἱπποδάμου Ἀγρυλῆθεν παρών, Ἀντιφῶν Σωφίλου Ῥαμνούσιος παρών. τούτοιν ἐτιμήθη τοῖς ἕνδεκα παραδοθῆναι καὶ τὰ χρήματα δημόσια εἶναι καὶ τῆς θεοῦ τὸ ἐπιδέκατον, καὶ τὰ οἰκία κατασκάψαι αὐτῶν καὶ ὅρους θεῖναι τοῖν οἰκοπέδοιν ἐπιγράψαντας "Ἀρχεπτολέμου καὶ Ἀντιφῶντος τοῖν προδότιαν"· τὼ δὲ δημάρχω ἀποφῆναι τὴν οὐσίαν αὐτοῖς καὶ μὴ ἐξεῖναι γράψαι Ἀρχεπτόλεμον καὶ Ἀντιφῶντα Ἀθήνησι μηδ᾽ ὅσης Ἀθηναῖοι κρατοῦσι, καὶ ἄτιμον εἶναι Ἀρχεπτόλεμον καὶ Ἀντιφῶντα καὶ γένος τὸ ἐκ τούτοιν, καὶ νόθους καὶ γνησίους· καὶ ἐάν (τις) ποιήσηταί τινα τῶν ἐξ Ἀρχεπτολέμου καὶ Ἀντιφῶντος, ἄτιμος ἔστιν ὁ ποιησάμενος. Ταῦτα δὲ γράψαι ἐν στήλῃ χαλκῇ. (καὶ) ᾗπερ ἀνάκειται τὰ ψηφίσματα τὰ περὶ Φρυνίχου. καὶ τοῦτο θέσθαι". Παράβαλλ.* Blass I, 101. 3) *Ἐν βιβλ.* VIII, 68. 4) *Παρ᾽ Ἀριστοτέλ. ἐν Ἠθικ. Εὐδημ. Γ*, 5 *"καὶ μᾶλλον ἂν φροντίσειεν ἀνὴρ μεγαλόψυχος, τί δοκεῖ ἑνὶ σπουδαίῳ ἢ πολλοῖς τοῖς ἐντυγχάνουσιν, ὥσπερ Ἀντιφῶν ἔφη πρὸς Ἀγάθωνα κατεψηφισμένος τὴν ἀπολογίαν ἐπαινέσαντα".* 5) *Ἐν τόμ.* I, 101.

λον πρέπει νὰ ὑποθέσῃ τις, ὅτι εἶχε θεωρητικόν τι ἰδεῶδες, ὅπερ ἤθελε νὰ πραγματώσῃ. Ἡ εἰκασία ἐνισχύεται καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Ἀντιφῶν δὲν κατέφυγεν εἰς Δεκέλειαν, ὡς οἱ ἄλλοι ὀλιγαρχικοί. Ἴσως εἶχε πεποίθησιν εἰς τὴν δικανικὴν αὐτοῦ δεινότητα, ἀλλὰ τίς οἶδεν, ἂν μὴ ἐστηρίζετο καὶ ἐπὶ τῆς ἀθῳότητος αὐτοῦ;

Τοῦ ῥήτορος τούτου ἐφέροντο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἑξήκοντα λόγοι, ὧν τοὺς εἴκοσι καὶ πέντε ὁ Καικίλιος ἐθεώρει νόθους. Τούτῳ ἀπεδίδετο καὶ Τέχνη (ῥητορική), ἀλλὰ περὶ τῆς γνησιότητος ταύτης ὑπῆρχεν ἀμφιβολία, καὶ συλλογὴ προοιμίων καὶ ἐπιλόγων. Μέχρις ἡμῶν περιῆλθον δέκα καὶ πέντε λόγοι, οἵτινες διαιροῦνται εἰς τετραλογίας[1]. *Τούτων οἱ μείζονες λόγοι εἶναι τρεῖς, Κατηγορία φαρμακείας κατὰ τῆς μητρυιᾶς, Περὶ τοῦ Ἡρώδου φόνου, Περὶ τοῦ χορευτοῦ. Κατ' ἐξοχὴν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐπαινεῖται ὁ δεύτερος*[2]. *Ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ Θουκυδίδης ἐθαύμαζε τὴν ῥητορικὴν τοῦ Ἀντιφῶντος δεινότητα, οἱ μεταγενέστεροι δὲν προσεῖχον εἰς αὐτόν Φαίνεται δ', ὅτι οἱ ἔξοχοι ῥήτορες τῶν ἔπειτα χρόνων ἐπεσκίασαν τὸν Ῥαμνούσιον. Πρῶτος ὁ Καικίλιος, ὁ φίλος Διονυσίου τοῦ Ἁλικαρνασσέως, ἔγραψε περὶ τοῦ Ἀντιφῶντος. Θεωρεῖται δὲ πιθανόν, ὅτι καὶ οἱ φερόμενοι ἔπαινοι παρὰ τῷ Ψευδοπλουτάρχῳ ἐκ τοῦ Καικιλίου ἐλήφθησαν. Ἐνταῦθα λέγεται ἀκριβὴς ἐν τοῖς λόγοις καὶ πιθανὸς καὶ δεινὸς περὶ τὴν εὕρεσιν, καὶ ἐν τοῖς ἀπόροις τεχνικὸς καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις τοῦ εὐπρεποῦς μάλιστα στοχαζόμενος. Ὁ δὲ Φώτιος*[3] *παραπέμπων εἰς τὴν κρίσιν τοῦ Καικιλίου λέγει, ὅτι ὁ Ἀντιφῶν ἐκφέρει ἄπλαστα τὰ νοήματα. Ὑπὸ τοῦ Ἑρμογένους*[4] *ἐπαι-*

---

¹) *Ὅρα* Both, De Antiphontis Rhamnusii tetralogiis, Oldenburg 1876 *καὶ* Hartmann, Studia Antiphontea, Leiden 1882. ²) *Παρὰ Ψευδοπλουτάρχῳ ἀναγινώσκεται· «Ἐπαινεῖται δ' αὐτοῦ μάλιστα ὁ περὶ Ἡρώδου». Παράβαλλ.* Bohlmann, Antiphontis de caede Herodis oratio, 1886 *καὶ* Christ *ἐν σελίδ.* 317. ³) *Ἐν βιβλ.* 259. ⁴) *Ἐν τῇ ἐκδ. τοῦ* Walz

νεῖται ἡ ἐπιμέλεια καὶ ἡ γοργότης τούτου τοῦ ῥήτορος. Αἱ ἀποδείξεις αὐτοῦ καὶ αἱ ἑρμηνεῖαι ἐπὶ τῶν ζητουμένων εἶναι ἄξιαι τοῦ σοφιστικοῦ αἰῶνος. Ὁ Ἀντιφῶν ἔχει τὸ ἔθος, ἵνα τὰς αὐτὰς ἀποδείξεις διὰ νέας μορφῆς ἐπαναλαμβάνῃ, καὶ συχνάκις μεταχειρίζηται γενικωτέρας ἀποδείξεις, αἵτινες εἰς πάσας τὰς ὑπερασπίσεις κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἁρμόζουσιν.

Ἡ οἰκονομία τῶν λόγων τοῦ Ἀντιφῶντος δὲν εἶναι μὲν τελεία, ἀλλὰ δὲν στερεῖται καὶ τέχνης[1]*. Προηγεῖται, ὡς εἰκός, τὸ προοίμιον, ὅπερ ἀπὸ τῶν ἑπομένων ἀκριβῶς χωριζόμενον ἀποτελεῖ ὅλον τι. Μετὰ τὴν διήγησιν, ἧς τὸ τέλος πάντοτε διαγινώσκεται, ἕπονται τὰ ἐπιχειρήματα κατὰ φυσικὴν σειράν. Ὁ δ' ἐπίλογος εὑρισκόμενος πανταχοῦ ἀποτελεῖ αὐτοτελὲς μέρος καὶ εἶναι παράκλησις πρὸς τοὺς δικαστὰς στηριζομένη ἐπὶ τῶν προηγουμένων ἀποδείξεων, ἐπανάληψις τῶν τελευταίων, ἔπαινος ἑαυτοῦ καὶ κατηγορία τοῦ ἀντιδίκου. Ἐν τοῖς ἐπιχειρήμασι τοῦ Ἀντιφῶντος τὸ εἰκὸς κατέχει σπουδαίαν θέσιν, μάλιστα δ' ἐν τῇ πρώτῃ τετραλογίᾳ, ἐν ᾧ ἐν τῇ δευτέρᾳ καὶ τῇ τρίτῃ κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Πρωταγόρου μεταχειρίζεται οὐχὶ τὸ εἰκὸς (τὸ πιθανόν), ἀλλὰ τὸ λογικὸν καὶ τὸ ὀρθόν*[2]*. Φαίνεται, ὅτι ἐν τῇ πρώτῃ τετραλογίᾳ εἶχεν ἐπιδράσει ὁ Τισίας.*

Ὁ ῥήτωρ οὗτος μεταχειρίζεται γλῶσσαν ἀρχαιοπρεπῆ καὶ ὁμοιάζουσαν πρὸς τὴν τοῦ Θουκυδίδου, π. χ. τὴν ἐς ἀντὶ τῆς εἰς καὶ τὴν ξὺν ἀντὶ τῆς σὺν καὶ ἐν τῇ συντάξει τὸ τοῦτο μὲν — τοῦτο δέ, ὅπερ παρὰ τοῖς ἔπειτα ῥήτορσι σπανίως εὑρίσκεται. Πρὸς δὲ παρεμβάλλει ἀσυνήθεις λέξεις καὶ κατα-

---

III, 887 *«Καίτοι τῆς λέξεως αὐτῷ πολλαχοῦ διῃρημένης ἐπιμελής γε μὴν οὕτως, ὡς μὴ εἶναι προσκορής. Γοργὸς δὲ μετρίως ἐστὶ καὶ δεινὸς ὡσαύτως». Παράβαλλ.* Ignatius, De Antiphontis Rhamn. elocutione, Berl. 1882.

[1]) Carf. Linder, De rerum dispositione apud Antiphontem et Andocidem oratores Atticos comm., Upsala und Göttingen 1859 *καὶ* Sittl II, 70. [2]) Blass I, 128.

σκευάζει νέας, ὡς καὶ ὁ ἱστορικός. Παρετηρήθη δέ, ὅτι φέρεται παρ' αὐτῷ μεγάλη πληθὺς ἅπαξ λεγομένων, ὡς μετέκβασις ἐγένετο ἀντὶ μετεξέβημεν[1], ἀνατροπεὺς τοῦ οἴκου ἐγένετο ἀντὶ τὸν οἶκον ἀνέτρεψεν[2], γνωρισταὶ γίγνεσθε τῆς δίκης, ἀντὶ γνωρίζετε[3]. Ὡσαύτως, ὡς ὁ Θουκυδίδης, προτιμᾷ τὸ οὐδέτερον τῆς μετοχῆς ἀντὶ τῶν ἀφῃρημένων, π. χ. τὸ θυμούμενον τῆς γνώμης, τὸ ὑμέτερον δυνάμενον, τὸ τῶν ἐχθρῶν βουλόμενον. Ὡς ὁ Γοργίας, οὕτω καὶ ὁ Ἀντιφῶν ἀγαπᾷ τὰς ποιητικὰς φράσεις καὶ τὰς ὑπερβολάς, ὡς ἄωρος τελευτή[4], ζῶν ἔτι κατορυχθήσομαι[5]. Ὁ ῥήτωρ ἐν τῇ συνθέσει ἔχει τὴν αὐστηρὰν ἁρμονίαν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Ἰσοκράτη, ὅστις συνέταξε τοὺς λόγους αὐτοῦ κατὰ τὴν γλαφυράν. Οἱ ἀναγνῶσται τῶν λόγων τοῦ Ἰσοκράτους προσκρούουσιν εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ Ἀντιφῶντος. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Θουκυδίδου ἡ αὐστηρὰ ἁρμονία εἶναι ἀνεκτή, οὐχὶ δὲ καὶ ἐν τῇ ῥητορείᾳ, ἥτις ἀκροατὰς προϋποτιθεῖσα ἀπαιτεῖ γλῶσσαν μᾶλλον ῥέουσαν. Ἡ αὐστηρὰ ἁρμονία ἐπιτηδευομένη τὸ σεμνὸν μεταχειρίζεται λέξεις μεγάλας καὶ πολυσυλλάβους καὶ δὲν ἀποφεύγει τὴν χασμῳδίαν, ἀλλ' ἑκάστην λέξιν παρέχει τελείαν. Καὶ ἐν τῇ συντάξει δὲν ἐκλέγει μεγαλοπρεπεῖς ῥυθμούς[6]. Τοιαύτην αὐστηρὰν ἁρμονίαν ἐν μὲν τῇ ἐποποιίᾳ μετεχειρίσθη ὁ Κολοφώνιος Ἀντίμαχος, ἐν δὲ τῇ μελικῇ ποιήσει ὁ Πίνδαρος, ἐν δὲ τῇ τραγῳδίᾳ ὁ Αἰσχύλος, ἐν δὲ τῇ ἱστορίᾳ ὁ Θουκυδίδης καὶ ἐν τοῖς ῥητορικοῖς λόγοις ὁ Ἀντιφῶν. Κατὰ τὸν Καικίλιον[7] ὁ ῥήτωρ οὗτος δὲν ἔχει τὰ καλούμενα σχήματα τῆς διανοίας, οἷα ἡ ἐπιφώνησις ἀγανακτήσεως, ἡ εἰρωνικὴ καὶ χλευαστικὴ ἐρώτησις, ἡ ἀποσιώπη-

---

1) Λόγ. V, 22. 2) Λόγ. II, 2. 3) Λόγ. V, 94. 4) Λόγ. III, 2. 5) Λόγ. III, 10. 6) Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. Περὶ τῆς λεκτικ. Δημοσθέν. δεινότητος 38. 7) Παρὰ Φωτ. ἐν βιβλ. 259.

σις, ἡ ἀπορία καὶ ἡ ἐπιδιόρθωσις, ἥτις καὶ μετάνοια ὀνομάζεται. Τὰ σχήματα ταῦτα τῆς διανοίας παρήχθησαν ἐκ ψυχικοῦ πάθους καὶ πανουργίας, ἅπερ δὲν ἦσαν συνήθη τοῖς χρόνοις τοῦ Περικλέους, ὡς βραδύτερον[1].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

ΠΕΡΙ ΘΡΑΣΥΜΑΧΟΥ, ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΟΥ

Σύγχρονος ἢ ὀλίγον μεταγενέστερος τοῦ Ἀντιφῶντος ἦτο Θρασύμαχος ὁ Χαλκηδόνιος[2]. *Οὗτος ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, ἐγένετο ἐνταῦθα γνωστὸς καὶ ἐν τῇ Πολιτείᾳ τοῦ Πλάτωνος μετέχει τοῦ διαλόγου. Ἐνταῦθα παρίσταται ἀγροῖκος*[3] *καὶ εἰκονίζεται ὡς κατὰ τὸν τρόπον τῶν σοφιστῶν πωλῶν τὴν σοφίαν αὐτοῦ. Ἐν δὲ τῷ Φαίδρῳ ὀνομάζεται τεχνικὸς*[4] *καὶ ἔν τινι ἐπιγράμματι λέγεται, ὅτι ἔργον εἶχε τὴν σοφίαν*[5]. *Ὄντως μνημονεύεται συλλογὴ προοιμίων*[6], *τέχνη ῥητορική, παίγνια καὶ ἀφορμαὶ ῥητορικαί, δι' ὧν ἠδύνατο νὰ διεγείρῃ παντοῖα πάθη, ὡς ἔλεον*[7]. *Δὲν ἦτο μόνον διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς, ἀλλὰ καὶ πρακτικὸς*

---

[1]) *Παράβαλλ.* K. O. Müller, Geschichte der griech. Litteratur II, 337.
[2]) *Ὁ μὲν* C. Fr. Hermann *τίθησι τὴν γέννησιν αὐτοῦ τῷ* 457 *π. Χ., ὁ δὲ* Spengel (*Συναγωγ. τεχν. ἐν σελίδ.* 95) *θεωρεῖ πολὺ νεώτερον τοῦ Ἀντιφῶντος.* [3]) *Ἐν βιβλ.* I, 336 *B* “*Καὶ ὁ Θρασύμαχος πολλάκις μὲν καὶ διαλεγομένων ἡμῶν μεταξὺ ὥρμα ἀντιλαμβάνεσθαι τοῦ λόγου, ἔπειτα ὑπὸ τῶν παρακαθημένων διεκωλύετο βουλομένων διακοῦσαι τὸν λόγον· ὡς δὲ διεπαυσάμεθα καὶ ἐγὼ ταῦτ' εἶπον, οὐκέτι ἡσυχίαν ἦγεν, ἀλλὰ συστρέψας ἑαυτὸν ὥσπερ θηρίον ἧκεν ἐφ' ἡμᾶς ὡς διαρπασόμενος. Καὶ ἐγώ τε καὶ ὁ Πολέμαρχος δείσαντες διεπτοήθημεν*„ [4]) *Ἐν* 261 C. 266 C. 269 D *καὶ* 271 A.
[5]) *Παρ' Ἀθην.* X, 454 *Γ*.

Τοὔνομα θῆ ῥῶ ἄλφα σὰν ὖ μῦ ἄλφα χῖ οὖ σὰν
πατρὶς Καλχηδών. Ἡ δὲ τέχνη σοφίη.

[6]) *Ἀθήν.* X, 416 A.. [7]) *Σουΐδ ἐν λ. Πλάτ. ἐν Φαίδρ.* 267 C «*Τῶν γε μὴν*

ῥήτωρ, διότι συνέταξε συμβουλευτικοὺς λόγους[1]. *Τῷ Θρασυμάχῳ ἀποδίδονται τρεῖς συμβουλαὶ εἰς τὴν ῥητορικὴν τέχνην· πρῶτον εἶναι ἱδρυτὴς τοῦ μέσου ὕφους τῆς γλώσσης*[2]· *δεύτερον ἐφεῦρε τὴν ἁρμόζουσαν περίοδον τοῖς πρακτικοῖς λόγοις*[3] *καὶ τρίτον κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη*[4] *πρῶτος μετεχειρίσθη τὸν προσήκοντα εἰς τὴν ῥητορικὴν ῥυθμόν, δηλ. τὸν παιᾶνα. Ὁ μὲν Γοργίας ἀγορεύων διθυραμβωδῶς καὶ πομπωδῶς ἐδημιούργησε τὸ ὑψηλὸν ὕφος τοῦ λόγου, ὁ δὲ Λυσίας τὸ ἰσχνὸν καὶ ὁ Θρασύμαχος τὸ μέσον*[5]. *Ἐν τοῖς περισωθεῖσιν ἀποσπάσμασιν αὐτοῦ οὔτε τολμηραὶ μεταφοραί, οὔτε ἀσυνήθεις λέξεις εὑρίσκονται. Ὅμως δὲν ἀκούει τις κοινοῦ ἀνθρώπου ἀγορεύοντος, ἀλλὰ τεχνικοῦ ῥήτορος· διότι ἀντιθέσεις καὶ παρισώσεις ἀπαντῶσιν οὐχὶ ὀλίγαι. Ὁ ῥητορικὸς λόγος κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Σταγειρίτου*[6] *δὲν ἁρμόζει μὲν νὰ ἦναι ἔμμετρος, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἦναι ἔρρυθμος· διότι τὸ μὲν ἔμμετρον εἶναι πλαστὸν καὶ ἀπίθανον, τὸ δ' ἄρρυθμον ἀπέραντον, τὸ δ' ἄπειρον εἶναι ἄγνωστον. Πάντων δὲ τῶν ῥυθμῶν προσφυέστερος εἶναι ὁ παιάν· διότι ὁ μὲν ἡρῷος εἶναι σεμνὸς καὶ δεῖται λεκτικῆς ἁρμονίας, ὁ δ' ἴαμβος εἶναι ἡ γλῶσσα τῶν πολλῶν, καὶ ὁ τροχαῖος εἶναι ὀλίγον κορδακικός.*

Διάδοχος τοῦ Θρασυμάχου ἦτο Θεόδωρος ὁ Βυζάντιος, *ὅστις θεωρεῖται μᾶλλον ὡς σοφιστὴς καὶ διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς ἢ ὡς πρακτικὸς ῥήτωρ. Κατὰ τὸν Σουΐδαν*[7] *ὅμως ἔγραψε καὶ λόγους κατὰ Θρασυβούλου καὶ Ἀνδοκίδου. Ὁ*

οἰκτρογόων ἐπὶ γῆρας καὶ πενίαν ἑλκομένων λόγων κεκρατηκέναι τέχνῃ μοι φαίνεται τὸ τοῦ Χαλκηδονίου σθένος. Ὀργίσαι τε αὖ πολλοὺς ἅμα δεινὸς ἀνὴρ γέγονε, καὶ πάλιν ὠργισμένοις ἐπᾴδων κηλεῖν, ὡς ἔφη, διαβάλλειν τε καὶ ἀπολύσασθαι διαβολὰς ὅθεν δὴ κράτιστος». 1) *Σουΐδ. ἐν λ.* 2) *Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. Περὶ τῆς λεκτικ. Δημοσθέν. δεινότητα*, 3. 3) *Ὁ αὐτὸς Λυσ* 6. 4) *Ἐν Ῥητορικ.* III, 8. *Παράβαλλ.* Blass I, 251. 5) *Ἐν Ῥητορ.* III, 8. 6) *Ἀριστοτέλ. ἐν Σοφιστ. ἐλέγχ.* 34. 7) *Ἐν λ.*

Πλάτων[1] *σκώπτων τοῦτον ὀνομάζει λογοδαίδαλον, ὅπερ κατὰ τὸν* Spengel *ἀναφέρεται εἰς τὰς θεωρητικὰς αὐτοῦ ἐπινοίας. Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης*[2] *ψέγει τὴν διαίρεσιν αὐτοῦ εἰς προδιήγησιν, διήγησιν καὶ ἐπιδιήγησιν, εἰς ἔλεγχον καὶ ἐπεξέλεγχον· διότι τὰ διάφορα ὀνόματα δὲν ἀναφέρονται εἰς διάφορα εἴδη, ὅπερ ποιεῖ τὴν διαίρεσιν κενὴν καὶ ληρώδη. Τοιαύτας ἀνοήτους ὑποδιαιρέσεις ἐποίει καὶ ὁ γνωστὸς σοφιστὴς Εὐηνὸς ὁ Πάριος, ὅστις εὗρε τὴν ὑποδήλωσιν, τοὺς παρεπαίνους καὶ τοὺς παραψόγους*[3].

Ὁ δὲ βδελυρώτατος τῶν τριάκοντα Κριτίας κατά τινα πιθανότητα ἐγεννήθη τῷ 455 π. Χ[4], *ἦτο μαθητὴς τοῦ Σωκράτους, ἠκροάσατο πολλῶν σοφιστῶν καὶ ἐφονεύθη ἐν τῇ κατὰ τοῦ Θρασυβούλου μάχῃ. Ἂν ἦναι ἀκριβὴς ἡ εἰκασία τοῦ* Cron[5], *ὅτι ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Καλλικλέους ἐν τῷ Γοργίᾳ τοῦ Πλάτωνος λανθάνει ὁ Κριτίας, αἱ σκληραὶ τοῦ τυράννου πράξεις, αἱ γνωσταὶ ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, ὑπηγορεύθησαν ὑπὸ τῆς διεφθαρμένης διανοίας, ἣν οἰκτείρομεν ἐν τῷ μνημονευθέντι Πλατωνικῷ διαλόγῳ. Ὁ κύριος χαρακτὴρ τοῦ Κριτίου ἦτο μεγαλοπρέπεια ἐν ταῖς ἰδέαις καὶ ἁπλότης ἐν τῇ μορφῇ. Μετεχειρίζετο μεγαλοπρεπεῖς γνώμας, ἀλλ' ἀπέφευγε τὴν ποιητικὴν τοῦ Γοργίου σεμνολογίαν· διότι αἱ λέξεις τούτου ἦσαν κοιναὶ καὶ συνήθεις*[6]. *Ὁ τύραννος ὁμοίαζε πρὸς τὸν Ἀντιφῶντα κατὰ τὴν σεμνότητα καὶ τὸν ὄγκον, ἀλλ' ἦτο καθαρώτερος*

---

[1]) *Ἐν Φαίδρ.* 266 E *«καὶ πίστωσιν οἶμαι καὶ ἐπιπίστωσιν λέγειν τόν γε βέλτιστον λογοδαίδαλον Βυζάντιον ἄνδρα. Φαῖδ. Τὸν χρηστὸν λέγεις Θεόδωρον;»*. [2]) *Ἐν Ῥητορικ.* III, 13 [3]) *Πλάτ. ἐν Φαίδρ.* 267 A *«Τὸν δὲ κάλλιστον Πάριον Εὐηνὸν ἐς μέσον οὐκ ἄγομεν, ὃς ὑποδήλωσίν τε πρῶτος εὗρε καὶ παρεπαίνους; οἱ δ' αὐτὸν καὶ παραψόγους φασὶν ἐν μέτρῳ λέγειν, μνήμης χάριν· σοφὸς γὰρ ἀνήρ.»*. [4]) Bach, Critiae carmina *ἐν σελίδ.* 8. *Παράβαλλ.* Blass I, 262. [5]) Beiträge zur Erklärung des Platon. Gorgias im Ganzen und Einzenen, Leipzig 1870. *Παράβαλλ. εἰσαγωγήν μου εἰς Γοργ. ἐν σελίδ.* 100. [6]) *Φιλόστρατ. ἐν σελίδ.* 20.

τούτου κατὰ τὴν γλῶσσαν[1]. *Πρὸς δὲ παρετηρήθη, ὅτι ὁ ῥήτωρ ἐβραχυλόγει καὶ ἠγάπα τὰ ἀσύνδετα*[2].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

ΠΕΡΙ ΑΝΔΟΚΙΔΟΥ

Ἀνδοκίδης ὁ Ἀθηναῖος ἀνῆκε τῷ δήμῳ Κυδαθηναίων καὶ τῇ Πανδιονίδι φυλῇ. Ὁ οἶκος τοῦ ῥήτορος ἦτο ἐπιφανέστατος, διότι ὁ πρόπαππος τούτου Λεωγόρας ἐστρατήγει ἐν τῇ μάχῃ κατὰ τῶν Πεισιστρατιδῶν[3]. *Ὡσαύτως ὁ τοῦ Ἀνδοκίδου πατὴρ ἐκαλεῖτο Λεωγόρας τὸ γένος ἀνάγων εἰς τὸν Ὀδυσσέα καὶ διὰ τούτου εἰς τὸν Ἑρμῆν*[4]. *Εἰκάζεται δ', ὅτι ὁ ῥήτωρ ἐγεννήθη οὐχὶ πολὺ πρὸ τοῦ 440. Περὶ μὲν τῆς ῥητορικῆς αὐτοῦ παιδεύσεως οὐδὲν γινώσκομεν, ὁ πολιτικὸς δ' αὐτοῦ βίος ἐγένετο γνωστὸς καὶ ἄλλοθεν καὶ δὴ ἐκ τῶν ῥητορικῶν τούτου λόγων. Πρὸ τοῦ 415 ἀνῆκε τῇ ἑταιρείᾳ τοῦ Εὐφιλήτου καὶ συνέταξε λόγον* Πρὸς τοὺς ἑταίρους. *Τὸ σπουδαιότατον τοῦ βίου αὐτοῦ εἶναι, ὅτι κατεδιώχθη διὰ τὸ ἔγκλημα τῶν Ἑρμοκοπιδῶν καὶ κατήγγειλε τούτους. Διὰ τῆς καταγγελίας τοῦ Διοκλείδου καθείρχθησαν ἐν ταῖς φυλακαῖς ὁ Ἀνδοκίδης, ὁ πατὴρ αὐτοῦ Λεωγόρας καὶ οἱ ἐγγύτατοι τούτων συγγενεῖς. Ἐνταῦθα κατεπείσθη ὑπὸ τοῦ Τιμαίου, ὅπως καταδώσῃ τοὺς Ἑρμοκοπίδας*[5], *ἐν οἷς καὶ τὸν Εὐφίλητον, τὸν ἀρχηγὸν τῆς*

---

[1]) *Ἑρμογέν. παρὰ* Walz III, 888. [2]) *Φιλόστρατ. αὐτόθι.* [3]) *Ἀνδοκίδ. ἐν Λόγ.* I, 106 «*Οἱ πατέρες οἱ ἡμέτεροι.. νικήσαντες μαχόμενοι τοὺς τυράννους ἐπὶ Παλληνίῳ, στρατηγοῦντος Λεωγόρου τοῦ προπάππου τοῦ ἐμοῦ καὶ Χαρίου, οὗ ἐκεῖνος τὴν θυγατέρα εἶχεν, ἐξ ἧς ὁ ἡμέτερος ἦν πάππος, κατελθόντες εἰς τὴν πατρίδα„. Παράβαλλ.* Blass I, 282. [4]) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀλκιβιάδ.* 21. [5]) *Ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου δὲν ὀνομάζεται μὲν ὁ Ἀνδοκίδης, ἀλλ' οὗτος ἐννοεῖται ἐν βιβλ.* VI, 60 "*ἐνταῦθα ἀναπείθεται εἷς τῶν*

Εταιρείας. Τῶν καταδοθέντων οἱ μὲν ἔφυγον, οἱ δὲ κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον. Ἡ κατάδοσις αὕτη εἴτε ἀληθὴς εἴτε ψευδὴς ἦτο, ἐπανήγαγε τὴν πίστιν καὶ τὴν ἡσυχίαν τῆς πόλεως καὶ ὁ Θουκυδίδης ὁμολογεῖ, ὅτι ἐκ ταύτης ἡ πόλις περιφανῶς ὠφελήθη. Τὸ πλῆθος ἐνόμισεν, ὅτι ἐτιμώρησε τοὺς ἀληθεῖς Ἑρμοκοπίδας καὶ ἐπί τινα χρόνον ἐθεώρησε τὸν Ἀνδοκίδην ὡς εὐεργέτην[1].

Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ἔργον τοῦ καταδότου οὐδέποτε ἐν Ἀθήναις ἦτο ἔντιμον, ἡ κατάδοσις ἐγένετο αἰτία ὀνείδους τῷ ῥήτορι. Διὰ τοῦτο ἐκ τῆς πατρίδος αὐτοῦ ἀπεδήμησεν εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Κύπρον καὶ μετὰ τῶν ἐκεῖ ἡγεμόνων σχέσεις συνῆψεν[2]. *Ἐπειδὴ δὲ τῷ ἐν Σάμῳ στρατῷ προσήνεγκεν ἐμπορικὰς ὑπηρεσίας ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας κατηγγέλθη ὑπὸ τοῦ ὀλιγαρχικοῦ Πεισάνδρου καὶ ἔμελλε νὰ καταδικασθῇ εἰς θάνατον, εἰ μὴ διὰ τῆς πτώσεως τῶν ὀλιγαρχικῶν*

δεδεμένων, ὅσπερ ἐδόκει αἰτιώτατος εἶναι, ὑπὸ τῶν ξυνδεσμωτῶν τινος εἴτε ἄρα καὶ τὰ ὄντα μηνῦσαι εἴτε καὶ οὔ· ἐπ' ἀμφότερα γὰρ εἰκάζεται, τὸ δὲ σαφὲς οὐδεὶς οὔτε τότε οὔτε ὕστερον ἔχει εἰπεῖν περὶ τῶν δρασάντων τὸ ἔργον. Λέγων δὲ ἔπεισεν αὐτὸν ὡς χρή, εἰ μὴ καὶ δέδρακε, αὑτόν τε ἄδειαν ποιησάμενον σῶσαι καὶ τὴν πόλιν τῆς παρούσης ὑποψίας παῦσαι· βεβαιοτέραν γὰρ αὐτῷ σωτηρίαν εἶναι ὁμολογήσαντι μετ' ἀδείας ἢ ἀρνηθέντι διὰ δίκης ἐλθεῖν. Καὶ ὁ μὲν αὐτός τε καθ' ἑαυτοῦ καὶ κατ' ἄλλων μηνύει τὸ τῶν Ἑρμῶν· ὁ δὲ δῆμος ὁ τῶν Ἀθηναίων ἄσμενος λαβών, ὡς ᾤετο, τὸ σαφὲς καὶ δεινὸν ποιούμενοι πρότερον, εἰ τοὺς ἐπιβουλεύοντας σφῶν τῷ πλήθει μὴ εἴσονται, τὸν μὲν μηνυτὴν εὐθὺς καὶ τοὺς ἄλλους μετ' αὐτοῦ ὅσων μὴ κατηγορήκει, ἔλυσαν, τοὺς δὲ καταιτιαθέντας, κρίσεις ποιήσαντες τοὺς μὲν ἀπέκτειναν, ὅσοι ξυνελήφθησαν, τῶν δὲ διαφυγόντων θάνατον καταγνόντες ἐπανεῖπον ἀργύριον τῷ ἀποκτείναντι». Παράβαλλ. Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀλκιβιάδ. 21 *καὶ Ἀνδοκίδ. Περὶ μυστηρ.* 48-66. [1]) *Ὅρα* J. J. Hartmann, De Hermokopidarum mysteriorumque profanatorum Judiciis, Leyden 1880. [2]) *Ἀνδοκίδ. ἐν Λόγ.* II, 11 *Ψευδολυσ. Κατ' Ἀνδοκίδ. ἀσεβ.* 6. *«Ἔπειτα δὲ καὶ διώχληκε πόλεις πολλὰς ἐν τῇ ἀποδημίᾳ, Σικελίαν, Ἰταλίαν, Πελοπόννησον, Θετταλίαν, Ἑλλήσποντον, Ἰωνίαν, Κύπρον, βασιλέας πολλοὺς κεκολάκευκεν, ᾧ ἂν ξυγγένηται, πλὴν τοῦ Συρακουσίου Διονυσίου».*

ἐσῴζετο[1]. *Μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν ἐκ τοῦ κινδύνου ὁ ῥήτωρ ἐπανέλαβε τὸ ἐμπορικὸν αὐτοῦ ἔργον καὶ δὴ ἦλθεν εἰς Κύπρον, ἔνθα κατὰ τὸν Ψευδολυσίαν καθειρχθεὶς ἀπέδρα. Ἀποδρὰς δ' ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας. Κατὰ τὸ 399 ἢ 400 π. Χ*[2] *κατηγορήθη ὑπὸ τοῦ δημαγωγοῦ Κηφισίου δι' ἐνδείξεως παρὰ τῷ ἄρχοντι βασιλεῖ διὰ τὴν ὑπόθεσιν τῶν μυστηρίων*[3]. *Ἀλλὰ δικασθεὶς ὑπὸ δικαστηρίου συνισταμένου ἐκ μυστῶν ἠθῳώθη καὶ μετ' ὀλίγον κατὰ τὸν Κορινθιακὸν πόλεμον ἔλαβε τὴν ἐντολήν, ὅπως συνάψῃ εἰρήνην πρὸς τὴν Σπάρτην. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὴν ἐντολὴν διεξήγαγε κακῶς, ἠναγκάσθη αὖθις νὰ φύγῃ. Κατὰ τὴν εἰρημένην δίκην ὁ Λυσίας συνέταξε λόγον, ἂν ἦναι γνήσιος. Τοῦτον δύναταί τις νὰ παραβάλῃ πρὸς τοὺς τοῦ Ἀνδοκίδου, ὅπως ἀσφαλέστερον κρίνῃ περὶ τῶν ἐπαίνων καὶ ὕβρεων. Φαίνεται, ὅτι ὁ ῥήτωρ ἐκ τῶν ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων ἐκτήσατο οὐχὶ μικρὰν οὐσίαν, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τούτου, ὅτι ἐχορήγησεν ἐν κυκλίῳ χορῷ*[4]. *Ἐκ γενετῆς ὁ ῥήτωρ ἦτο ὀλιγαρχικός*[5], *ἀλλ' ἐκολάκευσε τὸν δῆμον, ὅστις τοῦτον ἀπέκρουσεν. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὑπὸ τῶν ὀλιγαρχικῶν κατεπολεμήθη καὶ δὲν ἔτυχε προστασίας παρὰ τοῖς δημοκρατικοῖς, δὲν διέπρεψεν ὡς πολιτευτής. Ἐν τῇ ἐξωτερικῇ πολιτικῇ ἀκολουθῶν ταῖς ἀρχαῖς τοῦ Κίμωνος καὶ τοῦ Νικίου ἀντὶ τοῦ πολέμου προετίμα τὴν εἰρήνην πρὸς τὴν Σπάρτην.*

Εἰς ἡμᾶς περιῆλθον τέσσαρες τοῦ Ἀνδοκίδου λόγοι, ὁ Περὶ τῶν μυστηρίων, Περὶ τῆς ἑαυτοῦ καθόδου, Περὶ τῆς πρὸς Λακεδαιμονίους εἰρήνης καὶ Κατ' Ἀλκιβιάδου. Ἀλλὰ περὶ τῆς γνησιότητος τούτων ἠγέρθησαν

---

[1]) *Ἀνδοκίδ.* II, 13-16. [2]) *Ὁ μὲν* Blass *ὑποστηρίζει τὸ πρῶτον, ὁ δὲ* Christ *δέχεται τὸ δεύτερον.* [3]) *Λυσ.* VI, 51 «*Οὗτος γὰρ ἐνδὺς στολήν, μιμούμενος τὰ ἱερὰ ἐπιδείκνυε τοῖς ἀμυήτοις καὶ εἶπε τῇ φωνῇ τὰ ἀπόρρητα*». [4]) *Παρὰ Ψευδοπλουτάρχ.* 835 b. *Τὴν λειτουργίαν μαρτυρεῖ καὶ ἐπιγραφὴ* CIA. II, 553. [5]) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀλκιβιάδ.* X, 21.

πολλαὶ ἀμφιβολίαι παρὰ τοῖς κριτικοῖς, ἐξ ὧν ὁ Naber καὶ τοὺς τέσσαρας ὡς ἔργα τῆς Ἰσοκρατείου σχολῆς ἐθεώρησε[1]. Περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ τρίτου λόγου εἶχον ἀμφιβολίαν καὶ οἱ ἀρχαῖοι[2]. Τὴν δὲ νοθείαν τοῦ Κατ' Ἀλκιβιάδου ἐν τοῖς πρώτοις ἐπειράθη ὅπως δείξῃ ὁ Taylor[3]. Ὑπάρχουσιν ὅμως οἱ ὑποστηρίζοντες τὴν γνησιότητα τῶν λόγων, ὡς δύναταί τις νὰ ἴδῃ παρὰ Krüger[4]. Ὑπὸ τοῦ Ψευδοπλουτάρχου ἀποδίδονται τούτῳ τῷ ῥήτορι τέσσαρα ἐπίθετα ἁπλοῦς, ἀκατάσκευος, ἀφελὴς καὶ ἀσχημάτιστος. Ὁ Ἀνδοκίδης κεῖται μεταξὺ Ἀντιφῶντος καὶ Λυσίου. Διότι ἡ γλῶσσα τοῦ μὲν Ἀντιφῶντος εἶναι μεγαλοπρεπής, τοῦ δὲ Λυσίου ἡ συνήθης καὶ ἡ τοῦ Ἀνδοκίδου μετέχει τῆς γλώσσης ἀμφοτέρων. Ὁ ἡμέτερος ῥήτωρ ἀποφεύγει τοὺς ἀρχαϊσμοὺς τοῦ Ἀντιφῶντος καὶ ἡ διάλεκτος αὐτοῦ δὲν εἶναι ἡ ἀρχαία ἀττική, ἀλλ' ἡ νέα. Ἐν μὲν τοῖς ἐπιχειρήμασιν εἶναι μέτριος, ἐν δὲ ταῖς διηγήσεσι δεικνύει δεινότητα. Συχνάκις εἰσάγει τὰ πρόσωπα διαλεγόμενα, ἵνα ἐπιχύσῃ εἰς τὸν λόγον ἐνάργειαν. Διαφέρουσι δ' αἱ διηγήσεις τοῦ Ἀνδοκίδου τῶν τοῦ Λυσίου· διότι οὗτος μὲν γινώσκει ἀκριβῶς, ὁπόσον πρέπει νὰ παρεκτείνῃ ταύτας, ὁ δ' Ἀνδοκίδης καταπονεῖ διὰ τοῦ ἀτελευτήτου μήκους αὐτῶν. Κατ' ἐξοχὴν ἡ διαφορὰ τοῦ Ἀνδοκίδου πρὸς τὸν Λυσίαν καταφαίνεται ἐν τῇ συνθέσει τῶν προτάσεων. Παρὰ τούτῳ μὲν ὑπάρχει εὐγενὴς ἀφέλεια, παρὰ δὲ τῷ Ἀνδοκίδῃ ἀγροῖκος. Ὁ Ἀντιφῶν καὶ ὁ Λυσίας μεταχειρίζονται τὰς τεχνικὰς ἀντιθέσεις, τὰ πάρισα καὶ τὰ ὁμοιοτέλευτα, ὁ δ' Ἀνδοκίδης οὐδαμοῦ ἀναζητεῖ ταῦτα. Ὅπου δ' ἀντιθέσεις κεῖνται ἐν ταῖς ἰδέαις, δὲν ἐξαίρονται τεχνικῶς

---

1) Mnemosyn. III, 66. 2) Ἐν τῇ Ὑποθέσει τοῦ λόγου. 3) Lectiones Lysiacae ἐν κεφ. 6. 4) Historisch-philol. Studien ἐν τῷ δευτέρῳ τόμῳ. Kirchner, De Andocidea quae fertur tertia oratione, Berlin 1861. Bursians Jahresber. 9, 256. K. Fuhr, Animadversiones in oratores Atticos, Bonn. 1877. Sittl II, 84.

διὰ τῆς γλώσσης. Μεταχειρίζεται δ' ὅμως τὴν ὑποφορὰν καὶ ἀνθυποφορὰν[1] *καὶ τὸ ἀσύνδετον, ὅπερ ἁρμόζει τῇ πρακτικῇ ῥητορικῇ. Ὁ τὸ σχῆμα τοῦτο τοῦ λόγου μεταχειριζόμενος φαίνεται, ὅτι ἐν ἴσῳ χρόνῳ λέγει πολλά*[2]. *Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ὁ Ἀνδοκίδης δὲν διαπρέπει ἐν τοῖς δέκα ῥήτορσι. Τὴν εὐφυΐαν ὅμως αὐτοῦ δὲν δύναταί τις εὐκόλως νὰ ἀμφισβητήσῃ.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ϛ'.

ΠΕΡΙ ΛΥΣΙΟΥ

Πατὴρ τοῦ ῥήτορος Λυσίου ἦτο ὁ γνωστὸς ἐκ τῆς Πολιτείας τοῦ Πλάτωνος Συρακούσιος Κέφαλος. Οὗτος ἐκτήσατο τέσσαρα τέκνα, ἐξ ὧν πρεσβύτερος ἦτο ὁ Πολέμαρχος, δεύτερος ὁ Λυσίας, τρίτος ὁ Εὐθύδημος καὶ τελευταία ἡ θυγάτηρ, ἥτις ἔλαβεν ἄνδρα Βραχύλον τινά. Ὑπὸ τοῦ Περικλέους ἐπείσθη ὁ Κέφαλος, ἵνα ἔλθῃ εἰς Ἀθήνας[3], *ὅπου τὰ τέκνα αὐτοῦ ἐγεννήθησαν. Ἐνταῦθα ὁ πατὴρ τοῦ Λυσίου δὲν ἐκτήσατο τὸ*

---

1) *Ἐν λόγ.* I, 148 «*Τίνα γὰρ καὶ ἀναβιβάσομαι δεησόμενον ὑπὲρ ἐμαυτοῦ; τὸν πατέρα; ἀλλὰ τέθνηκεν. Ἀλλὰ τοὺς ἀδελφούς; ἀλλ' οὐκ εἰσίν. Ἀλλὰ τοὺς παῖδας; ἀλλ' οὔπω γεγένηνται. Ὑμεῖς τοίνυν καὶ ἀντὶ πατρὸς ἐμοὶ καὶ ἀντ' ἀδελφῶν καὶ ἀντὶ παίδων γένεσθε· εἰς ἡμᾶς καταφεύγω καὶ ἀντιβολῶ καὶ ἱκετεύω· ὑμεῖς με παρ' ὑμῶν αὐτῶν αἰτησάμενοι σώσατε.*» 2) *Ἀριστοτέλ. ἐν Ῥητορ.* III. 12 «*Ἔτι ἔχει ἴδιόν τι τὰ ἀσύνδετα· ἐν ἴσῳ γὰρ χρόνῳ πολλὰ δοκεῖ εἰρῆσθαι· ὁ γὰρ σύνδεσμος ἓν ποιεῖ τὰ πολλά, ὥστ' ἐὰν ἐξαιρεθῇ, δῆλον ὅτι τοὐναντίον ἔσται τὸ ἓν πολλά. Ἔχει οὖν αὔξησιν*». 3) *Λυσ. κατὰ Ἐρατοσθέν.* 4 «*Οὑμὸς πατὴρ Κέφαλος ἐπείσθη μὲν ὑπὸ Περικλέους εἰς ταύτην τὴν γῆν ἀφικέσθαι, ἔτη δὲ τριάκοντα ᾤκησε, καὶ οὐδενὶ πώποτε οὔτε ἡμεῖς οὔτε ἐκεῖνος δίκην οὔτε ἐδικασάμεθα οὔτε ἐφύγομεν, ἀλλ' οὕτως ᾠκοῦμεν δημοκρατούμενοι, ὥστε μήτε εἰς τοὺς ἄλλους ἐξαμαρτάνειν μήτε ὑπὸ τῶν ἄλλων ἀδικεῖσθαι*».

πολιτικὸν δικαίωμα, ἀλλ' ἔθανεν ὡς μέτοικος. Περὶ τοῦ χρόνου τῆς γεννήσεως τοῦ ῥήτορος ὑπάρχει μεγάλη ἀμφισβήτησις. Κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἐγεννήθη τῷ 459]8 π. Χ., οἱ νεώτεροι ὅμως ἀμφιβάλλοντες περὶ τῆς χρονολογίας ταύτης εἰκάζουσιν, ὅτι ἡ γέννησις τούτου συνέβη τῷ 450 καὶ ὅτι ἐν Συρακούσαις γεννηθεὶς ἦλθε μετὰ τοῦ πατρὸς εἰς 'Αθήνας περὶ τὸ 440[1]. *Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς οἱ τρεῖς υἱοὶ μετέσχον τῆς ἀποικίας τῶν Θουρίων*[2] *καὶ ὁ Λυσίας ἐνταῦθα διέτριψε τὰ πρῶτα τῆς ἀνδρικῆς ἡλικίας ἔτη εἰς τὸ ἀττικίζον πολιτικὸν σύστημα ἀνήκων. 'Επειδὴ δὲ μετὰ τὴν τραγικὴν ἔκβασιν τῆς εἰς Σικελίαν στρατείας οἱ ἀττικίζοντες κατεπιέσθησαν, ὁ Λυσίας μετὰ τῶν ἀδελφῶν καὶ τριακοσίων ὀπαδῶν ἦλθεν εἰς 'Αθήνας ἐπὶ ἄρχοντος Καλλίου τῷ 412.*

'Αλλ' οἱ τριάκοντα ἐκ πλεονεξίας ἀφείλοντο τὴν οὐσίαν τῶν υἱῶν τοῦ Κεφάλου, ἔκτειναν τὸν Πολέμαρχον καὶ ἔθηκαν ἐν μεγίστῳ κινδύνῳ αὐτὸν τὸν ῥήτορα, ὅστις ἤθελε φονευθῆ, εἰ μὴ κατέφευγεν εἰς Μέγαρα. 'Επειδὴ δὲ τοῖς στασιώταις τῆς Φυλῆς ἐκ τῶν λειψάνων τῆς περιουσίας αὐτοῦ ἔδωκεν ἀργύριον καὶ ὅπλα, ὁ Θρασύβουλος εὐθὺς μετὰ τὴν κάθοδον διεπράξατο, ὅπως χορηγηθῇ τῷ ῥήτορι πολιτικὸν δικαίωμα[3]. *'Αλλὰ τοῦ ψηφίσματος ὄντος ἀπροβουλεύτου, ὁ 'Αρχῖνος ἤγειρε γραφὴν παρανόμων, τὸ ψήφισμα τοῦ Θρασυβούλου κατέπεσε καὶ ὁ Λυσίας ἔμεινεν ἰσοτελής*[4]. *'Επειδὴ δ' ἐκ τῶν περιπετειῶν τούτων ἡ οὐσία τοῦ Λυσίου ἐφθάρη, ἠναγκάσθη, ὅπως*

---

[1]) Christ *ἐν σελίδ.* 320. *Παράβαλλ.* Pretsch, De vitae Lysiae temporibus definiendis, Halle Diss. 1881. [2]) IV, 353. [3]) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Λυσ.* [4]) *Αἰσχίν.* 3, 195 *"'Αρχῖνος γὰρ ὁ ἐκ Κοίλης ἐγράψατο παρανόμων Θρασύβουλον τὸν Στειριέα γράψαντά τι παρὰ τοὺς νόμους, ἕνα τῶν συγκατελθόντων αὐτῷ ἀπὸ Φυλῆς καὶ εἷλε". 'Ισοτελεῖς ἐκαλοῦντο ἐκεῖνοι οἱ μέτοικοι, οἵτινες δὲν ἐπλήρονον τὸ καλούμενον μετοίκιον καὶ δὲν εἶχον ἀνάγκην προστάτου. Παράβαλλ.* Blass I, 350.

πορίζηται τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα ἐκ τῆς ῥητορικῆς καὶ τὴν πρώτην πρὸς τοῦτο ἀφορμὴν παρέσχεν ὁ φόνος τοῦ ἀδελφοῦ, ὑπὲρ οὗ ἀπήγγειλε τὸν κατὰ Ἐρατοσθένους λόγον.

Ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Λυσίου δὲν ὑπῆρχον πολλοὶ δικανικοὶ ῥήτορες καὶ διὰ τοῦτο πολλοὺς ὑπερασπίζων συνέταξεν οὐχὶ ὀλίγους ῥητορικοὺς λόγους. Πολλοὶ ἀπέδιδον τούτῳ 425[1]*, ἐξ ὧν Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς καὶ ὁ Καικίλιος ἐθεώρουν ὡς γνησίους μόνον 233. Ὁ Φώτιος ψέγει Παῦλον τὸν ἐκ Μυσίας, ὅτι πολλοὺς καλοὺς λόγους τούτου τοῦ ῥήτορος ὡς νόθους διαβαλὼν ἐγένετο ἀφορμή, ἵνα ἀπολεσθῶσιν*[2]*. Εἰς ἡμᾶς περιῆλθον τριάκοντα καὶ τέσσαρες λόγοι, ἀλλὰ καὶ οὗτοι δὲν εἶναι ἀκέραιοι καί τινων ἐκ τούτων ἡ γνησιότης ἀμφισβητεῖται*[3]*. Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ ῥήτορος ἔχουσι μὲν πολλὴν χάριν, ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις αὐτῶν δὲν εἶναι σπουδαία. Τὰ ἔργα τοῦ Λυσίου διαιροῦνται εἰς τὰ τρία εἴδη τοῦ ῥητορικοῦ λόγου, τοὺς δικανικούς, τοὺς συμβουλευτικοὺς καὶ τοὺς ἐπιδεικτικοὺς ἢ πανηγυρικούς. Ὁ Λυσίας κατ' ἐξοχὴν εἶναι δικανικὸς ῥήτωρ, ἀλλὰ συνέταξε καὶ συμβουλευτικούς, ὡς τὸν Περὶ τοῦ μὴ καταλῦσαι τὴν πάτριον πολιτείαν Ἀθήνησι. Ὁ λόγος οὗτος, οὗ μέγα ἀπόσπασμα διετήρησεν ἡμῖν ὁ Διονύσιος, συνετάχθη μὲν εὐθὺς μετὰ τὴν καθαίρεσιν τῶν τριάκοντα, ἤτοι τῷ 403, ἀλλὰ δὲν εἶναι βέβαιον, ἂν ἀπηγγέλθη. Ἐν τούτῳ ὁ ῥήτωρ ὑποστηρίζει τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἀπεριορίστου δημοκρατίας. Ὑπὸ τοῦ Διονυσίου μνημονεύεται καὶ ὁ Ὑπὲρ Νι-*

---

1) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Λυσ.* 2) *Ἐν Βιβλ.* 262 «*Παῦλος δέ γε ὁ ἐκ Μυσίας τόν τε περὶ τοῦ σηκοῦ λόγον, οὐδὲν τῶν εἰρημένων συνιείς, τῆς [τε] γνησιότητος τῶν Λυσιακῶν ἐκβάλλει λόγων, καὶ πολλοὺς καὶ καλοὺς ἄλλους εἰς νόθους ἀπορριψάμενος πολλῆς καὶ μεγάλης τοὺς ἀνθρώπους ὠφελείας ἀπεστέρησεν, οὐχ εὑρισκομένων ἔτι τῶν ὑπὸ διαβολὴν πεσόντων· ἅπαξ γὰρ ἀποκριθέντες παρεωράθησαν, ἐπικρατεστέρας τῆς διαβολῆς, ὥσπερ καὶ ἐπ' ἄλλων πολλῶν, ἢ τῆς ἀληθείας γεγενημένης*». 3) *Ὅρα* Nowack, Leipz. Stud. 72, 1-106. Blass I, 658.

κίον. Τοῖς δὲ ἐπιδεικτικοῖς λόγοις ἀνήκει ὁ *Ὀλυμπιακός*, ὅστις ἀπηγγέλθη τῷ 388 καὶ οὗ σώζεται μόνον ἀπόσπασμα. Ἐν τούτῳ ὁ Λυσίας δὲν παρώτρυνε τοὺς Πανέλληνας κατὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως, ὡς ἄλλοτε ὁ Γοργίας, ἀλλὰ κατὰ Διονυσίου τοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν. Ὑπὸ τοῦ λόγου τούτου προτραπέντες οἱ ἐν Ὀλυμπίᾳ διήρπασαν τὰς σκηνὰς τοῦ τυράννου, ἃς εἶχε πέμψει διὰ τοῦ ἀδελφοῦ Θεαρίδου[1].

Τῷ αὐτῷ εἴδει τοῦ ῥητορικοῦ λόγου ἀνήκει καὶ ὁ *Ἐπιτάφιος*, ὅστις συνετάχθη πρὸς τιμὴν τῶν πεσόντων κατὰ τὸν Κορινθιακὸν πόλεμον. Ἀλλ' οἱ πλεῖστοι τῶν νεωτέρων κριτικῶν ἀπὸ τοῦ Valckenaer καὶ Reiske ἀποφαίνονται κατὰ τῆς γνησιότητος τοῦ λόγου, ὃν θεωροῦσιν ὡς σοφιστικὸν γύμνασμα[2]. Ἀλλὰ καὶ οἱ ὑπερασπισταὶ τῆς γνησιότητος δὲν στεροῦνται ἐπιχειρημάτων[3]. Ὁ Λυσίας ἔγραψε καὶ *Ἀπολογίαν Σωκράτους*, ἣν δὲν ἀπήγγειλεν ἐν τῷ δικαστηρίῳ, ἀλλὰ συνέταξε μόνον, ὅπως ἀνασκευάσῃ τὴν κατηγορίαν τοῦ σοφιστοῦ Πολυκράτους. Διὰ τοῦτο ὁ λόγος οὗτος ἀνήκει τῇ σοφιστικῇ ῥητορικῇ[4]. Οἱ ἀρχαῖοι τὸν παρὰ Φαίδρῳ τοῦ Πλάτωνος *Ἐρωτικὸν* (λόγον) ἐθεώρουν ὡς γνήσιον[5], ὅπερ καὶ πλεῖστοι τῶν

---

[1]) *Διόδωρ. Σικελ.* XIV, 109 "*μετὰ δὲ ταῦτα ἀναθεωροῦντες τὴν κακίαν τῶν ποιημάτων, διεγέλων τὸν Διονύσιον καὶ κατεγίνωσκον ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε τινὰς τολμῆσαι διαρπάζειν τὰς σκηνάς. Καὶ γὰρ Λυσίας ὁ ῥήτωρ τότε διατρίβων ἐν Ὀλυμπίᾳ προετρέπετο τὰ πλήθη μὴ προσδέχεσθαι τοῖς ἱεροῖς ἀγῶνι τοὺς ἐξ ἀσεβεστάτης τυραννίδος ἀπεσταλμένους θεωρούς· ὅτε καὶ τὸν Ὀλυμπιακὸν λόγον ἐπιγραφόμενον ἀνέγνω*". [2]) Henr. Eckert, De epitaphio Lysiae falso tributo, Berl, 1868. *Παράβαλλ.* Blass I, 438. [3]) G. Gevers, De Lysia epitaphii auctore disputationis cap. alterum, Gött. 1839 *καὶ* Le Bau, Lysias Epitaphios als echt erwiesen. Stuttg. 1863. [4]) Ghrist *ἐν σελίδ.* 323. [5]) *Διογέν. Λαέρτ.* III, 25 "*Καὶ πρῶτος τῶν φιλοσόφων ἀντεῖπε πρὸς τὸν λόγον τοῦ Λυσίου τοῦ Κεφάλου ἐκθέμενος αὐτὸν κατὰ λέξιν ἐν τῷ Φαίδρῳ*". *Ἑρμογέν. Περὶ ἰδεῶν* παρὰ Walz *ἐν σελίδ.* 279 "*Ἀλλὰ περὶ μὲν Λυσίου καὶ τοῦ Λυσίου λόγου τούτου ἀναβεβλήσθω*". *Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. ἐν Ἐπιστ. πρὸς Γν. Πομπ.* 755 καὶ *Πλούταρχ. ἐν Ἠθικ.* 40 E.

νεωτέρων κριτικῶν πιστεύουσιν[1], *εἰ καὶ ὁ C. Fr. Hermann*[2] *καὶ ὁ Stallbaum*[3] *ὑποστηρίζουσι τὴν γνώμην, ὅτι οὗτος ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου ὑπεβλήθη τῷ ῥήτορι. Κατ' ἐξοχὴν ὁ Λυσίας διέπρεψεν ἐν τοῖς δικανικοῖς λόγοις, ἐν οἷς κατῆλθε διὰ τὸν φόνον τοῦ ἀδελφοῦ Πολεμάρχου. Ὁ τῶν τριάκοντα γενόμενος Ἐρατοσθένης καθ' ὁδὸν συλλαβὼν τὸν ἀδελφὸν τοῦ ῥήτορος ἠνάγκασε τοῦτον νὰ πίῃ κώνειον. Καὶ ὅμως ἔλεγεν, ὅτι ἀνῆκε τῷ μετριοπαθεῖ τοῦ Θηραμένους συστήματι, ὅστις διὰ τὴν ἐπιείκειαν αὐτοῦ ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ σκληροῦ Κριτίου. Διὰ τὴν ἀναισχυντίαν τοῦ Ἐρατοσθένους ἀπήγγειλε τὸν μέχρις ἡμῶν περισωθέντα λόγον, ἐν ᾧ μετὰ μεγάλης διαλεκτικῆς δεινότητος κατηγορεῖ τοῦ φονέως τοῦ ἀδελφοῦ*[4].

Ἡ δίκη αὕτη σπουδαίως ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς ῥητορικῆς τοῦ Λυσίου τέχνης. Πρὸ ταύτης ὁ ῥήτωρ εἶχε πολλὰ τὰ κοινὰ πρὸς τὸν Γοργίαν, διότι ἀμφότεροι ἐκ τῆς αὐτῆς σχολῆς ἐξῆλθον. Ἡ τέχνη τοῦ Συρακουσίου ῥήτορος ἦτο σοφιστική, ὡς καταφαίνεται ἐν τῷ Ἐρωτικῷ, ὅστις εἶναι παιγνιῶδες γύμνασμα σοφιστικῆς ῥητορικῆς. Ἐν τῷ δικαστηρίῳ ὅμως ὁ Λυσίας κατέμαθε, ποῖον ὕφος τοῦ λόγου ἁρμόζει τῇ δικανικῇ ῥητορικῇ. Οὗτος παρετήρησεν, ὅτι οἱ ἀγύμναστοι περὶ τὸ λέγειν ἰδιῶται αἰτοῦσι τὴν βοήθειαν τῶν ῥητορικοὺς λόγους γραφόντων[5]. *Εἰς*

---

1) *Ὡς ὁ φιλέλλην καὶ φίλος τοῦ μακαρίτου πενθεροῦ μου Ν. Σαριπόλου* E. Egger *ἐν τῷ* Annuaire de l'association pour l'encouragement des études grecques, 1871 *ἐν σελίδ.* 17. A. Pretzsch, De vita Lys. Halla 1881 *ἐν σελίδ.* 18 *καὶ Γ. Κωνσταντινίδης ἐν τῷ Ἀθην.* IV, 1875 *ἐν σελίδ.* 33. Blass I, 424. 2) Gesammt. Abhandl. *ἐν σελίδ.* 1. 3) Lysiaca ad illustrandas Phaedr. Pl. origines, Leipzig 1851. 4) *Κατ' Ἐρατοσθέν.* 25. „*Ἀπήγαγες Πολέμαρχον ἢ οὔ; Τὰ ὑπὸ τῶν ἀρχόντων προσταχθέντα δεδιὼς ἐποίουν. Ἦσθα δ' ἐν τῷ βουλευτηρίῳ, ὅτε οἱ λόγοι ἐγίνοντο περὶ ἡμῶν; Ἦν. Πότερον συνηγόρευες τοῖς κελεύουσιν ἀποκτεῖναι ἢ ἀντέλεγες; Ἀντέλεγον. Ἵνα μὴ ἀποθάνωμεν; Ἵνα μὴ ἀποθάνητε. Ἡγούμενος ἡμᾶς ἄδικα πάσχειν ἢ δίκαια; Ἄδικα. Εἶτ', ὦ σχετλιώτατε πάντων, ἀντέλεγες μὲν ἵνα σώσειας, συνελάμβανες δέ, ἵνα ἀποκτείναις;*" 5) Quinctil. Inst. III, 8.

τὸ στόμα τοιούτων ἀνθρώπων ἁρμόζει ὁ ἀκατάσκευος καὶ ἁπλοῦς χαρακτὴρ τοῦ λόγου. Τοῦτο κατανοήσας ὁ ῥήτωρ ἀπέδειξε τοὺς λόγους αὐτοῦ τελειότατον παράδειγμα ἰσχνοῦ καὶ ἀφελοῦς χαρακτῆρος[1]. *Οἱ πρὸ αὐτοῦ ῥήτορες ἀπὸ Γοργίου καὶ ἐφεξῆς ἐνόμιζον, ὅτι ὤφειλον νὰ περιβάλλωσι τὸν ῥητορικὸν λόγον ποιητικὸν κόσμον*[2]. *Ὁ ἰσχνὸς ὅμως χαρακτὴρ δύναται νὰ διδάξῃ, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ διεγείρῃ πάθος. Διὰ τοῦτο τὸ πρότυπον τῶν ἀττικῶν ῥητόρων δὲν εἶναι ὁ Λυσίας, ἀλλ' ὁ Δημοσθένης, ὅστις ὁτὲ μὲν τὸν ἰσχνόν, ὁτὲ δὲ τὸν ὑψηλόν, καὶ ἄλλοτε τὸν μέσον μεταχειριζόμενος ἐπιτυγχάνει τοῦ σκοποῦ. Τοῦ Λυσίου ἐπαινεῖται ἡ σαφήνεια ἔν τε τοῖς ὀνόμασι καὶ ἐν τοῖς πράγμασι. Διὰ ταύτην ὁ ῥήτωρ οὔτε δυσείκαστος εἶναι, οὔτε ἑρμηνευτοῦ δεῖται, ὡς ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Δημοσθένης*[3]. *Τὴν σαφήνειαν δὲ συνδέει μετὰ τῆς βραχύτητος, ὅπερ εἶναι δυσχερέστατον. Ἡ δὲ βραχυλογία ἦτο πολύτιμος ἐν τοῖς ἀττικοῖς δικαστηρίοις, διότι ὁ χρόνος ἦτο μεμετρημένος διὰ τῆς κλεψύδρας. Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς θεωρεῖ τὸν Λυσίαν ὡς εὑρετὴν τῶν ῥητορικῶν περιόδων, ὧν τὴν εὕρεσιν ὁ Θεόφραστος ἀπέδιδε τῷ Θρασυμάχῳ*[4]. *Ἡ γλῶσσα τοῦ ἡμετέρου ῥήτορος ἔχει τὸ πρέπον· διότι οἱ λόγοι αὐτοῦ εἶναι συντεταγμένοι κατὰ τὸν λέγοντα, τοὺς ἀκούοντας καὶ τὴν ὑπόθεσιν. Ἐπειδὴ*

---

[1]) *Ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ὀνομάζεται* tenue dicendi genus. *Παράβαλλ.* K. Ot. Müller, Geschichte der griech. Literatur II. 377. [2]) *Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. ἐν Λυσ.* 3 *"ἀλλ' οἱ βουλόμενοι κόσμον τινὰ προσεῖναι τοῖς λόγοις ἐξήλλαττον ἰδιώτην, καὶ κατέφευγον εἰς τὴν ποιητικὴν φράσιν, μεταφοραῖς τε πολλαῖς χρώμενοι, καὶ ὑπερβολαῖς, καὶ ταῖς ἄλλαις τροπικαῖς ἰδέαις, ὀνομάτων τε γλωττηματικῶν καὶ ξένων χρήσει, καὶ τῶν οὐκ εἰωθότων σχηματισμῶν τῇ διαλλογῇ, καὶ τῇ ἄλλῃ καινολογίᾳ καταπληττόμενοι τὸν ἰδιώτην. Δηλοῖ δὲ τοῦτο Γοργίας τε ὁ Λεοντῖνος, ἐν πολλοῖς πάνυ φορτικὴν καὶ ὑπέρογκον ποιῶν τὴν κατασκευήν, καὶ οὐ πόρρω διθυράμβων ἔνια φθεγγόμενος, καὶ τῶν ἐκείνου συνουσιαστῶν οἱ περὶ Λικύμνιόν τε καὶ Πῶλον,*
[3]) *Αὐτόθι* 4. [4]) *Αὐτόθι* 6

θηρεύει πανταχοῦ τὸ προσῆκον, ἀρχόμενος ἔχει γλῶσσαν ἠθικήν, διηγούμενος πιθανὴν καὶ ἀπέριττον, ἀποδεικνύων στρογγύλην καὶ πυκνήν, προχωρῶν σεμνὴν καὶ ἀνακεφαλαιῶν διαλελυμένην καὶ σύντομον[1]. *Διὰ τῆς γλώσσης ὁ ῥήτωρ δὲν ἐξαναγκάζει τὸν ἀκροατήν, ἀλλ' ἐξαπατᾷ τοῦτον*[2].

Ὁ Λυσίας διαπρέπει καὶ κατὰ τὴν ἠθοποιίαν τῶν προσώπων, διότι παρὰ τῷ ῥήτορι τούτῳ οὐδὲν εἶναι οὔτε ἀνηθοποίητον οὔτε ἄψυχον. Ἡ ἠθοποιία ἐκδηλοῦται διὰ τριῶν, διὰ τῶν ἐννοιῶν, διὰ τῶν λέξεων καὶ διὰ τῆς συνθέσεως αὐτῶν. Καὶ κατὰ τὰ τρία ταῦτα εὐδοκιμεῖ ὁ ῥήτωρ· διότι οὐ μόνον εἰσάγει τοὺς ἀνθρώπους χρηστὰ καὶ ἐπιεικῆ καὶ μέτρια λέγοντας, ὅπως φαίνηται, ὅτι οἱ λόγοι εἶναι εἰκόνες τῶν ἠθῶν, ἀλλὰ καὶ ἀποδίδει τούτοις λέξεις ἁρμοζούσας εἰς τὰ ἤθη, σαφεῖς καὶ συνηθεστάτας πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις. Ἐπειδὴ δ' ἐν ταῖς περιόδοις καὶ τοῖς ῥυθμοῖς δὲν ὑπάρχει ἠθοποιία, ἀλλ' ἐν τῇ διαλελυμένῃ γλώσσῃ, συντίθησι τὰς λέξεις ἀφελῶς[3]. *Ἂν τις λάβῃ ὑπ' ὄψει τὴν ἠθοποιίαν καὶ τὴν ἐνάργειαν τῆς διηγήσεως, εὐκόλως δύναται νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι λόγοι τινὲς τοῦ Λυσίου παρέχουσι φυσικὴν τῶν ἀνθρωπίνων περιστάσεων εἰκόνα. Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς ἐπαινεῖ τὴν χάριν τῶν λόγων τοῦ Λυσίου, ἣν ὅμως δὲν δύναται νὰ ὁρίσῃ, διότι εἶναι ἀόριστος, ὡς δὴ ἐπὶ κάλλους σώματος ἡ ὥρα, ἐπὶ μελισμοῦ τὸ εὐάρμοστον καὶ ἐπὶ συμμετρίας χρόνων τὸ εὔρυθμον*[4]. *Ἀλλ' αὐτὴ ἡ φυσικὴ χάρις ἀποκλείει ἄλλας ἀρετὰς παρ' ἄλλοις ῥήτορσιν εὑρισκομένας. Ἡ γλῶσσα τοῦ Λυσίου οὔτε ὑψηλή, οὔτε μεγαλοπρεπὴς εἶναι, ἀλλ' οὔτε ἠδύνατο νὰ ἦναι. Διότι ἡ φυσικὴ ἀπεικόνισις τῶν πραγμάτων δὲν ἐπιτρέπει ὑψηλὴν πτῆσιν καὶ ἐκεῖ, ἔνθα ἠδύνατο τοιαύτη νὰ ὑπάρξῃ, ὡς ἐν τοῖς Πανηγυρικοῖς καὶ ἐν τῷ Κατὰ Ἐρατοσθένους, ἡ φύσις τοῦ ῥήτορος ἡ δοῦσα τὰς εἰρη-*

---

[1]) *Αὐτόθι* 9. [2]) *Αὐτόθι* 10 *καὶ Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. Περὶ Δημοσθέν.* 2. [3]) *Ὁ αὐτὸς ἐν Λυσ.* 8. [4]) *Αὐτόθι* 11.

μένας ἀρετὰς ἐκώλυε τοῦτο[1]. *Πρὸς δὲ ἡ ῥητορικὴ τοῦ Λυσίου στερεῖται τοῦ πυρός, ὅπερ χαρακτηρίζει τοὺς λόγους τοῦ Δημοσθένους*[2]. *Ἡ τέχνη τοῦ ῥήτορος εἶναι μᾶλλον ἀσφαλὴς ἢ παρακεκινδυνευμένη καὶ ἐπιτηδεία, ὅπως δείξῃ οὐχὶ τὴν ἰσχὺν τῆς τέχνης, ἀλλὰ τὴν ἀλήθειαν τῆς φύσεως*[3].

Ὡσαύτως τὸ πραγματικὸν μέρος τῶν λόγων τοῦ Λυσίου ἔχει πολλὰς ἀρετάς, διότι ὁ ῥήτωρ οὐδὲν τῶν στοιχείων τῆς ἀποδείξεως παραλείπει, οὔτε τὰ πρόσωπα, οὔτε τὰ πράγματα, οὔτε τὰς πράξεις, οὔτε τοὺς τρόπους καὶ τὰς αἰτίας αὐτῶν, οὔτε τοὺς καιρούς, τοὺς χρόνους καὶ τοὺς τόπους, οὔτε τὰς διαφορὰς ἑκάστου τούτων. Ἡ δεινότης αὕτη τοῦ ῥήτορος καταφαίνεται μάλιστα ἐκεῖ, ἔνθα ἐλλείπουσι μάρτυρες ἢ κατὰ τοῦ πιθανοῦ λέγει[4]. *Ὁ Λυσίας ἐπιδρᾷ μόνον διὰ τῆς εὑρέσεως καὶ οὐχὶ διὰ τῆς διακοσμήσεως τῆς ὕλης καὶ τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ εὑρημένου*[5], *εἰ καὶ ὁ Φώτιος κατὰ τοῦτο διαφωνεῖ*[6]. *Συνήθως ὁ ῥήτωρ οὗτος ἀποδεικνύει διὰ τῶν ἐνθυμημάτων, δηλ. διὰ τῶν ἀτελῶν συλλογισμῶν, ἐνῷ ὁ Ἰσαῖος καὶ ὁ Ὑπερείδης διὰ τῶν ἐπιχειρημάτων*[7].

Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς εἶναι θαυμαστὴς τῶν εἰσβολῶν, ἤτοι τῶν προοιμίων τῶν λόγων τοῦ Λυσίου, διὰ τὴν ποικιλίαν αὐτῶν· διότι ἐνῷ ἔγραψε πλείστους δικανικοὺς λόγους, ἐν οὐδενὶ μετεχειρίσθη τὰς αὐτὰς ἰδέας καὶ οὐδὲν προοίμιον πρὸς τὸ ἕτερον ὁμοιάζει. Μετὰ τὸ προοίμιον ἄρχεται ἡ **π ρ ό θ ε σ ι ς**,

---

1) *Παράβαλλ.* Blass I, 390. 2) *Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. Περὶ Δημοσθέν.* 13. 3) *Ὁ αὐτὸς ἐν Λυσ.* 13. 4) *Αὐτόθι* 15. 5) *Αὐτόθι* 15 «*Τὴν δὲ τάξιν καὶ τὴν ἐξεργασίαν (τῶν ἐνθυμημάτων), ἐνδεεστέραν οὖσαν τοῦ προσήκοντος, (παρακελεύομαι) μὴ ἀπὸ τοῦδε τοῦ ἀνδρός, ἀλλὰ παρ' ἑτέρων, οἳ κρείττους οἰκονομῆσαι τὰ εὑρεθέντα ἐγένοντο.... λαμβάνειν*». 6) *Ἐν σελ.* 489 b, 13 «*Καικίλιος δὲ ἁμαρτάνει εὑρετικὸν μὲν τὸν ἄνδρα, εἴπερ ἄλλον τινά, συνομολογῶν, οἰκονομῆσαι δὲ τὰ εὑρεθέντα οὐχ οὕτως ἱκανόν· καὶ γὰρ κἂν τούτῳ τῷ μέρει τῆς ἀρετῆς τοῦ λόγου οὐδενὸς ὁρᾶται καταδεέστερος*». 7) *Διονύσ. ἐν Ἰσαίῳ* 16.

ἐν ᾗ ὁ ῥήτωρ προλέγει τὰ μέλλοντα νὰ ἀποδείξῃ, καὶ οὕτω προπαρασκευάζει τὸν ἀκροατὴν εἰς τὸν μέλλοντα λόγον. Ἡ πρόθεσις λοιπὸν εἶναι τὸ μεθόριον μεταξὺ τοῦ προοιμίου καὶ τῆς διηγήσεως[1]. *Ἐνίοτε ὅμως λείπει τὸ προοίμιον καὶ ὁ ῥήτωρ ἄρχεται εὐθὺς ἐκ τῆς προθέσεως*[2]. *Κατὰ μὲν τὸ προοίμιον ὁ Λυσίας εἶναι πρῶτος, ἢ τοὐλάχιστον οὐδενὸς δεύτερος, κατὰ δὲ τὴν* διήγησιν *ὑπερέχει πάντων. Αὕτη εἶναι βραχεῖα, σαφὴς καὶ ἡδεῖα καὶ πιθανή, εἴτε ἀληθῆ εἴτε πεπλασμένα εἶναι τὰ λεγόμενα ὑπ' αὐτοῦ*[3]. *Αἱ δὲ πίστεις διαιροῦνται εἰς τρεῖς, εἰς τὰς ἀποδείξεις διὰ τοῦ πράγματος, διὰ τοῦ πάθους καὶ διὰ τοῦ ἤθους. Τοῦ δὲ ἐπιλόγου τὸ μὲν ἀνακεφαλαιωτικὸν μέρος εἶναι βραχὺ*[4] *καὶ χάριεν, τὸ δὲ παθητικόν, ἐν ᾧ ἀπαιτεῖται παράκλησις καὶ ἔλεος, εἶναι ὑποδεέστερον τοῦ προσήκοντος*[5].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

ΠΕΡΙ ΙΣΟΚΡΑΤΟΥΣ

Τοῦ Λυσίου εἴκοσι καὶ δύο ἔτη νεώτερος ἦτο ὁ Ἀθηναῖος Ἰσοκράτης, ὁ υἱὸς τῆς Ἡδυτοῦς καὶ τοῦ Θεοδώρου, ὅστις ἐργοστάσιον αὐλοποιῶν ἔχων ἐγένετο εὔπορος[6]. *Ὁ δὲ ῥήτωρ*

---

1) *Διονύσ. ἐν Λυσ.* 17 «... *ἐπὶ τὴν* πρόθεσιν *ἐπείγεται, δι' ἧς τὰ μέλλοντα ἐν ταῖς ἀποδείξεσι λέγεσθαι προειπών, καὶ τὸν ἀκροατὴν παρασκευάσας εὐμαθῆ πρὸς τὸν μέλλοντα λόγον, ἐπὶ τὴν διήγησιν καθίσταται· καὶ ἔστι μεθόριον αὐτῷ ἑκατέρας τῶν ἰδεῶν ὡς τὰ πολλὰ ἡ πρόθεσις. Ἤδη δέ ποτε καὶ ἀπὸ μόνης ταύτης ἤρξατο, καὶ ἀπροοιμίαστός ποτε εἰσέβαλε, τὴν διήγησιν ἀρχὴν λαβών».* 2) *Ἐν ταῖς δευτερολογίαις οὐ μόνον τὸ προοίμιον ἔλειπεν, ἀλλὰ καὶ ἡ διήγησις δὲν ἦτο ἀναγκαία.* 3) *Διονύσ. αὐτόθι* 19. 4) *Ὡς ἐν τῷ Κατὰ Ἐρατοσθένους. "Παύσομαι κατηγορῶν. Ἀκηκόατε, ἑωράκατε, πεπόνθατε, ἔχετε, δικάζετε.* 5) *Διονύσ. Λυσ.* 19. 6) *Παρὰ* Westermann *ἐν σελίδ.* 253 *"Ἰσοκράτης Θεοδώρου μὲν τοῦ αὐλοποιοῦ ἐγένετο παῖς, Ἡδυτοῦς μητρός, οὐχ ὅτι δ' ἰδίαις χερσὶν εἰργά-*

ἐγεννήθη τῷ 436 π. Χ., ἤτοι πέντε ἔτη πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου[1]. *Νέος ὢν ἠκροάσατο τῶν ἐπιφανεστέρων σοφιστῶν καὶ ῥητόρων τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, ὡς Προδίκου τοῦ Κείου, τοῦ Γοργίου, τοῦ Πρωταγόρου, τοῦ Τισίου καὶ ἄλλων. Κατ' ἐξοχὴν ἐπὶ τῆς διανοίας τοῦ Ἰσοκράτους ἐπέδρασαν ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Πρόδικος. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Πλάτων τὸ κατ' ἀρχὰς ἤλπιζε πολλὰ παρὰ τοῦ νέου Ἰσοκράτους, ὡς γίνεται δῆλον ἐν τῷ Φαίδρῳ*[2], *ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι αἱ ἐλπίδες ἐκεῖναι διεψεύσθησαν, ὡς πολλοὶ τῶν φιλολόγων εἰκάζουσιν*[3]. *Ὁ ῥήτωρ δὲν ἦτο παρεσκευασμένος πρὸς ἐξέτασιν μεταφυσικῶν ζητημάτων*[4], *οὐδ' εἶχε κλίσιν πρὸς τὴν διαλεκτικήν, ἧς καταφρονεῖ*[5]. *Διὰ τοῦτο δὲν ὁμοιάζει πρὸς τὸν Πλάτωνα, ἀλλὰ πρὸς τὸν Ξενοφῶντα*[6]. *Ὁ ἱστορικὸς οὗτος καὶ ὁ Ἰσοκράτης ἔχουσι*

ζετο, διὰ τοῦτο αὐλοποιὸς ἐκλήθη, ἀλλ' ὅτι παῖδας εἶχε τοὺς ἐργαζομένους καὶ ἐκ τούτου προσεπορίζετο τὸν βίον„. [1]) *Ὅρα* Bruno Keil, Analecta Isocratea, Prag. Leipzig 1885 *καὶ* W. Oncken, Isokrates und Athen, Beitrag zur Geschichte der Einheits-und Freiheitsbewegung in Hellas, Heidelberg 1862. *Παράβαλλ.* Sittl. II, 97. [2]) *Ἐν* 279 *"Δοκεῖ μοι ἀμείνων ἢ κατὰ τοὺς περὶ Λυσίαν εἶναι λόγους τὰ τῆς φύσεως (Ἰσοκράτης), ἔτι δὲ ἤθει γενικωτέρῳ κεκρᾶσθαι· ὥστε οὐδὲν ἂν γένοιτο θαυμαστὸν προϊούσης τῆς ἡλικίας εἰ περὶ αὐτούς τε λόγους, οἷς νῦν ἐπιχειρεῖ, πλέον ἢ παίδων διενέγκοι τῶν πώποτε ἁψαμένων λόγων, ἔτι τε εἰ αὐτῷ μὴ ἀποχρήσαι ταῦτα, ἐπὶ μείζω δέ τις αὐτὸν ἄγοι ὁρμὴ θειοτέρα· φύσει γάρ, ὦ φίλε, ἔνεστί τις φιλοσοφία τῇ τοῦ ἀνδρὸς διανοίᾳ. Ταῦτα δὴ οὖν ἐγὼ μὲν παρὰ τῶνδε τῶν θεῶν ὡς ἐμοῖς παιδικοῖς Ἰσοκράτει ἐξαγγελῶ, σὺ δ' ἐκεῖνα ὡς σοῖς Λυσίᾳ„. Παράβαλλ.* Schröder, Quaest. Isocrateae duae, Trajecti ad Rh. 1859 *ἐν σελίδ.* 1-41. [3]) Christ *ἐν σελίδ.* 325 [4]) *Ἰσοκράτ. Περὶ ἀντιδόσ.* 268. [5]) *Αὐτόθι* 258. [6]) *Ἀμφότεροι εἶναι πρακτικοί, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀκριβὲς τὸ ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου Κυπριανοῦ εἰρημένον (Τὰ ἀπόρρητα τοῦ Ἰσοκράτ. ἢ Περὶ λόγων ἐσχηματισμένων ἐν σελίδ.* 14) *"τόσον ὁμοιότατος εἶναι πρὸς τὸν Ξενοφῶντα, παρ' ᾧ κατὰ τὴν ὁμολογίαν πάντων διεσώθη γνησιωτάτη ἡ Σωκρατικὴ διδασκαλία„. Διότι οὐχὶ ὁ Ξενοφῶν, ἀλλ' ὁ Πλάτων ἀπεικονίζει τὴν γνησίαν τοῦ Σωκράτους φιλοσοφίαν, ὡς ἐδείξαμεν ἐν τῇ σελίδ. ις' τῆς ἡμετέρας εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Ἀπολογίαν. Παράβαλλ.* Spengel, Isokrates und Platon, Abhandl. des b. Akad. VII

πολλὰς κοινὰς ἠθικὰς ἰδέας [1]. *Παρὰ τοῦ Σωκράτους ὁ ῥήτωρ ἐκτήσατο οὐχὶ ὀλίγας ἀρετάς, ὡς τὴν σωφροσύνην, τὴν μετριοπάθειαν, τὸ ἤρεμον τῆς ψυχῆς καὶ τὴν χρηστότητα τοῦ ἤθους.*

Τὸ κατ' ἀρχὰς ὁ Ἰσοκράτης ἐγένετο λογογράφος κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Λυσίου καὶ ὡς τοιοῦτος συνέγραψε λόγους, ἐξ ὧν μέχρις ἡμῶν διετηρήθησαν ἓξ γραφέντες κατὰ τὰ ἔτη 402 - 393 [2]. *Διὰ τὸ ἄτονον ὅμως τῆς φωνῆς καὶ τὸ ἀπαρρησίαστον δὲν ἀπήγγελλεν, ἀλλὰ μόνον συνέγραφε λόγους. Ἐπειδὴ δ' ἀπεῖχε τῶν πολιτικῶν, ἠδύνατο νὰ κρίνῃ ταῦτα ἀπαθῶς. Οὕτως ἔλεγεν, ὅτι οὐχὶ τὸ εἶδος τῆς πολιτείας, ἀλλὰ τὰ χρηστὰ ἤθη συμβάλλονται πρὸς εὐδαιμονίαν τῆς πόλεως* [3]. *Ὡσαύτως ἐν τῇ ἐξωτερικῇ πολιτικῇ ἔκρινε τὰ μεγάλα τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους ζητήματα ἄνευ πάθους μήτε τὰς Θήβας, τὴν Σπάρτην καὶ τὸ Ἄργος ὑβρίζων, ὡς ἄλλοι ῥήτορες, μήτε τοῖς φιλιππίζουσιν ἢ τοῖς ἐναντίοις τούτων ἀνήκων, ἀλλὰ τὰ δίκαια τῶν ἄλλων πόλεων εὐλαβούμενος συνεβούλευε τοῖς Ἕλλησιν, ἵνα τὰς πρὸς ἀλλήλους ἔριδας ἀφέντες στρέψωσι τὰ ὅπλα αὐτῶν κατὰ τῶν βαρβάρων. Ἐπειδὴ δὲ παρετήρει, ὅτι οὗτοι διὰ τὴν διαφθορὰν καὶ τοὺς πολέμους ἐγίνοντο ἀσθενεῖς, ἐπίστευσεν, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ τῆς Μακεδονίας δυναστεία ἠδύνατο νὰ πραγματώσῃ τὴν μεγάλην ἰδέαν τῶν προγόνων ἡμῶν. Ὅτι δὲ τὸ ἰδεῶδες τοῦτο ἦτο εὔκολον νὰ ἐκτελεσθῇ, κατέδειξεν ὁ μέγας Ἀλέξανδρος.*

Κατὰ τὸν Ψευδοπλούταρχον ὁ Ἰσοκράτης τὸ πρῶτον ἵδρυσε ῥητορικὴν σχολὴν ἐν Χίῳ, ἐν ᾗ εἶχε μόνον ἐννέα μαθητάς [4]. *Ἀλλ' ἐπειδὴ φαίνεται παράδοξον, ὅτι Ἀθηναῖος ἵδρυσε*

(1855) *καὶ* Reinhardt, De Isocratis aemulis, Bonn 1878. [1]) *Ταύτας δύναταί τις νὰ ἴδῃ ἐν σελίδ.* 15 *τοῦ ἄρτι μνημονευθέντος συγγράμματος τοῦ Κυπριανοῦ.* [2]) Christ *ἐν σελίδ.* 325. [3]) *Παναθην.* 132. *Παράβαλλ. Κυπριαν. ἐν σελίδ.* 36. [4]) *Πλούταρχ. ἐν σελίδ.* 837 b *"σχολῆς δὲ ἡγεῖτο, ὥς τινές φασι, πρῶτον ἐπὶ Χίου, μαθητὰς ἔχων ἐννέα"*.

ῥητορικὴν σχολὴν οὐχὶ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ Χίῳ, τινὲς εἰκάζουσιν, ὅτι τὸ χωρίον πρέπει νὰ διορθωθῇ[1]. *Ἀλλὰ καὶ ἀκριβὲς ἂν ὑποτεθῇ τοῦτο, ὁ ῥήτωρ δὲν διέμεινεν ἐν τῇ εἰρημένῃ νήσῳ μακρὸν χρόνον, ἀλλ' ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας ἵδρυσεν ἐνταῦθα τὴν φερώνυμον σχολήν, εἰς ἣν πολυάριθμοι νέοι συνέρρεον, ὅπως ἀκροάσωνται τοῦ μεγάλου τούτου διδασκάλου. Τοῖς ἀκροαταῖς τούτου ἀνῆκε Τιμόθεος ὁ Κόνωνος, Θεόπομπος ὁ Χῖος, Θεοδέκτης ὁ Φασηλίτης, Λεωδάμας ὁ Ἀθηναῖος καὶ ἄλλοι*[2]. *Οἱ μαθηταὶ δὲ τούτου ἐγένοντο διδάσκαλοι τῶν ἁπανταχοῦ Ἑλλήνων, δι' ὃ ὁ ῥήτωρ ἐσεμνύνετο*[3]. *Πρὸς δὲ οἱ ῥήτορες οἱ μετὰ τὸν Ἰσοκράτη ἀκμάσαντες, ὡς ὁ Ἰσαῖος, ὁ Λυκοῦργος, ὁ Αἰσχίνης καὶ ὁ Ὑπερείδης πολλὰ παρὰ τοῦ ῥήτορος τούτου ἔμαθον. Οὐ μόνον δ' οἱ ῥήτορες καὶ οἱ περὶ τὰ γράμματα ἀσχολούμενοι, ἀλλὰ καὶ βασιλεῖς συνῆψαν σχέσεις πρὸς τὸν ἄνδρα, ὡς ὁ Εὐαγόρας ὁ βασιλεὺς τῆς Κύπρου, Ἀρχίδαμος ὁ τῆς Σπάρτης καὶ Φίλιππος ὁ τῶν Μακεδόνων. Ὁ Κικέρων*[4] *παραβάλλει τὸν οἶκον τούτου πρὸς τὸν Δούρειον ἵππον, διότι ἐκ τούτου ἐξώρμησαν πολλοὶ ἥρωες τῆς ῥητορικῆς, ὡς ἄλλοτε ἐξ ἐκείνου οἱ ἀριστεῖς τῶν Ἀχαιῶν. Τῶν μαθητῶν ἄλλοι μὲν ἠκροῶντο ἐπὶ τρία καὶ ἄλλοι ἐπὶ τέσσαρα ἔτη*[5] *ἀποτίνοντες χιλίας δραχμάς. Κατὰ μῆνα ἐτελεῖτο ἀγών, ὁ δὲ νικητὴς ἐλάμβανε στέφανον*[6]. *Ἐκ τῆς διδασκαλίας ὁ Ἰσο-*

---

1) *Ὅρα* Blass II, 17. *Παράβαλλ.* Usener, Rhein. Mus. 1880, 145 2) *Παρὰ* Westermann, *Βιογράφοι ἐν σελίδ.* 248. 3) *Ἐν Πανηγυρ.* 13 *«Τοσοῦτον δ' ἀπολέλοιπεν ἡ πόλις ἡμῶν περὶ τὸ φρονεῖν καὶ λέγειν τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ὥσθ' οἱ ταύτης μαθηταὶ τῶν ἄλλων διδάσκαλοι γεγόνασι».* 4) De orat. II, 22. 5) *Ἰσοκράτ. Περὶ Ἀντιδόσ.* 87 *«νῦν δὲ τοσούτων γεγενημένων, καὶ τῶν μὲν ἔτη τρία, τῶν δὲ τέτταρα συνδιατριψάντων, οὐδεὶς οὐδὲν φανήσεται τῶν παρ' ἐμοὶ μεμψάμενος, ἀλλ' ἐπὶ τελευτῆς, ὅτ' ἤδη μέλλοιεν ἀποπλεῖν ὡς τοὺς γονέας καὶ τοὺς φίλους τοὺς αὑτῶν, οὕτως ἠγάπων τὴν διατριβήν, ὥστε μετὰ πόθου καὶ δακρύων ποιεῖσθαι τὴν ἀπαλλαγήν».* 6) Rhetor. graec. III, 398.

κράτης ἐκτήσατο τοσοῦτον πλοῦτον, ὅσον οὐδεὶς τῶν σοφιστῶν. Παρὰ τῶν πολιτῶν ὅμως αὐτοῦ οὐδὲν ἐλάμβανε θεωρῶν τὴν χάριν ταύτην ὡς τροφεῖα καταβαλλόμενα τῇ πατρίδι[1].

Ἀλλὰ τί ἆρά γε ἐδίδασκεν ὁ Ἰσοκράτης ἐν τῇ σχολῇ αὐτοῦ; Ἆρά γε μόνον ῥητορικὴν καὶ τὴν περιοδολογικὴν σύνθεσιν τοῦ λόγου; Ὁ παρὰ τῇ ἡμετέρᾳ πόλει τεθαμμένος K. Od. Müller νομίζει, ὅτι οὗτος ἐκ τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ Σωκράτους ἐκέκτητο μόνον ἐπιπόλαιόν τινα γνῶσιν τῶν ἠθικῶν ἐννοιῶν, ὅτι ἡ οὐσιώδης αὐτοῦ ἐνασχόλησις ἦτο ἡ ῥητορικὴ καὶ ὅτι ἀνήκει τῇ τάξει τῶν σοφιστῶν[2]. Νομίζομεν, ὅτι ἡ κρίσις τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς εἶναι ἄγαν αὐστηρά. Κατὰ δὲ τὸν Bergk[3] ὁ Ἰσοκράτης συνέδεσε τὴν ῥητορικὴν μετὰ τῆς πολιτικῆς. Πρὸ πάντων δ' ὁ ἡμέτερος Κυπριανὸς ἐπειράθη, ὅπως διὰ μακρῶν δείξῃ, ὅτι ὁ ῥήτωρ δὲν ἦτο ἁπλοῦς Stylist, ὡς λέγουσιν οἱ νεώτεροι, ἀλλ' ἡ διδασκαλία αὐτοῦ ἦτο πρακτικωτέρα[4]. Ὁμολογοῦμεν, ὅτι αἱ ἀποδείξεις αὐτοῦ πολλαχοῦ εἶναι εὔστοχοι. Λέγει μὲν ὁ Ἰσοκράτης ἐν τῷ κατὰ σοφιστῶν λόγῳ[5], ὅτι ἀσχολεῖται περὶ τὴν εὐρυθμίαν τοῦ λόγου, ἀλλ' οἱ λόγοι αὐτοῦ περιφανῶς μαρτυροῦσι τὴν περὶ τὰ πολιτικὰ ἐνασχόλησιν, ὅπερ καὶ αὐτὸς ὁ ῥήτωρ ἐν τῷ Παναθηναϊκῷ διαρρήδην ὁμολογεῖ[6]. Τῇ ἀληθείᾳ δὲν εἶναι πιστευτόν, ὅτι ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐκτήσατο τηλικοῦτον κλέος μόνον διὰ τῶν κομψῶν αὐτοῦ λόγων οὐδ' ἦτο δυνατὸν μόνον ἡ περιοδολογικὴ σύνθεσις νὰ ἐπισπάσῃ τὴν προσοχὴν πρακτικῶν ἀνδρῶν, οἷος ὁ Τιμόθεος, ὁ Ἀρχίδαμος καὶ ὁ

---

[1]) Πλούταρχ. 838 E. Ζώσιμ. ἐν σελίδ. 254, 36 «Ἐλάμβανε δὲ χρήματα πάμπολλα ὑπὲρ τῆς διδασκαλίας, παρὰ μὲν τῶν πολιτῶν οὐδέν, ὥσπερ γέρας τοῦτο κατατιθέμενος καὶ τροφεῖα καταβάλλων τῇ πατρίδι, παρὰ δὲ τῶν ξένων χιλίας δραχμάς». Παράβαλλ. Blass II, 22. [2]) Ἐν Γραμματ. II, σελ. 334 Παράβαλλ. Th. Klett, Das Verhältniss des Isokrates zur Sophistik, Program. V. Ulm 1880. [3]) Ἐν τόμ. IV, 362 [4]) Ἐν σελ. 49 καὶ ἑξῆς τῆς μνημονευθείσης διατριβῆς. [5]) Ἐν § 16. [6]) Ἐν τῷ προοιμίῳ.

Φίλιππος. Ἄλλως καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν λόγων τοῦ Ἰσοκράτους γίνεται δῆλον, ὅτι οὗτος ἐτίμα τὴν πρᾶξιν[1] *καὶ κατ' ἐξοχὴν τὴν πολιτικὴν ἐνέργειαν*[2]. *Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι πρῶτος, ὡς νομίζει Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεύς*[3], *κατήρξατο τῆς διδασκαλίας τῶν πολιτικῶν. Διότι καὶ ὁ Πλάτων μνημονεύει τοιαύτης διδασκαλίας*[4] *καὶ ὁ Πρωταγόρας*[5] *περὶ πολιτείας ἐδίδασκεν.*

Καὶ οἱ εἰς ἡμᾶς περισωθέντες λόγοι μαρτυροῦσιν, ὅτι ὁ ῥήτωρ ἠσχολεῖτο περὶ τὰ πολιτικά. Αἱ ὑποθέσεις αὐτοῦ εἶναι ὑψηλαὶ καὶ μεγαλοπρεπεῖς καὶ σκοποῦσιν, ὅπως διδάξωσι τοὺς Ἕλληνας. Καὶ ὁ Λυσίας ἐνίοτε πραγματεύεται περὶ πολιτικῶν, ἀλλὰ λέγει περὶ δημοκρατίας καὶ τυραννίας, ἐνῷ ὁ Ἰσοκράτης λαμβάνει ὑπ' ὄψει ὁλόκληρον τὸ Ἑλληνικὸν γένος. Ἐν τῷ Π α ν η γ υ ρ ι κ ῷ ὁ ῥήτωρ πειρᾶται, ὅπως καταστήσῃ τὸν ἀναγνώστην αὐτοῦ φιλόδημον καὶ ταῖς ἀρεταῖς τῶν πατέρων ἐραστήν. Διότι διὰ πολλῶν δεικνύει, ὅτι οἱ τὴν Ἑλλάδα ἐλευθερώσαντες ἀπὸ τῶν βαρβάρων δὲν ἦσαν μόνον δεινοὶ περὶ τὰ πολεμικά, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰ ἤθη γενναῖοι καὶ φιλότιμοι καὶ σώφρονες. Ἐνόμιζον, ὅτι ἔνδοξος θάνατος εἶναι κρείττων τοῦ

---

1) *Ἐν Παναθην.* 87 „*Ἐπεὶ καὶ τῶν πεπλησιακότων μοι φανείην ἂν μ ᾶ λ λ ο ν χ α ί ρ ω ν τ ο ῖ ς ἐ π ὶ τ ῷ β ί ῳ κ α ὶ τ α ῖ ς π ρ ά ξ ε σ ι ν ε ὐ δ ο κ ι μ ο ῦ σ ι ν ἢ τ ο ῖ ς π ε ρ ὶ τ ο ὺ ς λ ό γ ο υ ς δ ε ι ν ο ῖ ς ε ἶ ν α ι δ ο κ ο ῦ σ ι ν*" *καὶ αὐτόθι* 30 „*Τίνας οὖν καλῶ πεπαιδευμένους, ἐπειδὴ τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς δυνάμεις ἀποδοκιμάζω; πρῶτον μὲν τοὺς κ α λ ῶ ς χ ρ ω μ έ ν ο υ ς τ ο ῖ ς π ρ ά γ μ α σ ι τοῖς κατὰ τὴν ἡμέραν ἑκάστην προσπίπτουσι*" *καὶ ἐν Ἑλέν.* 5. 2) *Νικοκλῆς ἢ Κύπριοι* 10 „*Ἐγὼ δ' ἀποδέχομαι μὲν ἅπαντας τοὺς λόγους τοὺς καὶ κατὰ μικρὸν ἡμᾶς ὠφελεῖν δυναμένους, οὐ μὴν ἀλλὰ καλλίστους ἡγοῦμαι καὶ βασιλικωτάτους καὶ μάλιστα πρέποντας ἐμοὶ τοὺς περὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων καὶ των πολιτειῶν παραινοῦντας, καὶ τούτων αὐτῶν ὅσοι διδάσκουσι τούς τε δυναστεύοντας, ὡς δεῖ τῷ πλήθει χρῆσθαι, καὶ τοὺς ἰδιώτας, ὡς χρὴ πρὸς τοὺς ἄρχοντας διακεῖσθαι*". 3) *Περὶ τὴν ἀρχ. ῥητόρ. ἐν σελίδ.* 355. 4) *Ἐν τέλει τοῦ Εὐθυδήμου.* 5) *Ἐν σελίδ.* 318 E.

ἀκλεοῦς βίου καὶ ἐπειρῶντο, ὅπως διὰ τῶν εὐεργεσιῶν πείσωσι τὰς πόλεις ἢ διὰ τῶν ὅπλων βιάσωνται αὐτάς. Ἐν δὲ τῷ λόγῳ πρὸς Φίλιππον τὸν βασιλέα τῶν Μακεδόνων συμβουλεύει αὐτῷ[1]*, ἵνα διαλλάττῃ τὰς διαφερομένας τῶν Ἑλληνίδων πόλεων καὶ μὴ συγκρούῃ αὐτὰς καὶ ἵνα τὴν Ἑλλάδα ἐκ μικρᾶς μεγάλην ποιῇ. Παρακελεύεται δ' αὐτόν, ἵνα μιμούμενος τὸν Ἡρακλέα μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τοὺς βαρβάρους στρατεύσηται*[2]*. Ὄντως θαυμαστὴ εἶναι ἡ δικαιοσύνη τοῦ ῥήτορος ἐν τῷ λόγῳ Περὶ εἰρήνης· διότι ἐν τούτῳ πειρᾶται, ὅπως πείσῃ τοὺς Ἀθηναίους, ἵνα μὴ ἐπιθυμῶσι τῶν ἀλλοτρίων, ἀλλὰ στέργωσιν ἐπὶ τοῖς παροῦσιν. Παροτρύνει δ' αὐτούς, ἵνα φείδωνται τῶν μικρῶν πόλεων ὥσπερ κτημάτων καὶ ἵνα τοὺς συμμάχους διὰ τῶν εὐεργεσιῶν κατέχωσι καὶ μὴ διὰ τῆς βίας. Προβάλλει δ' ὡς παράδειγμα οὐχὶ τοὺς πρὸ τοῦ Δεκελεικοῦ πολέμου, οἵτινες μέχρις ὀλέθρου ἤγαγον τὴν πόλιν, ἀλλὰ τοὺς πρὸ τῶν Περσικῶν*[3]*. Ἐν δὲ τῷ Ἀρεοπαγιτικῷ καταφαίνεται ἡ μεγάλη τοῦ ῥήτορος τόλμη συμβουλεύοντος τοῖς Ἀθηναίοις, ὅπως τὴν καθεστῶσαν πολιτείαν εἰς τὴν τοῦ Σόλωνος καὶ τὴν τοῦ Κλεισθένους μεταβάλωσιν. Ἐν δὲ τῷ λόγῳ, ὅστις ἐπιγράφεται Ἀρχίδαμος, συμβουλεύει τοῖς Λακεδεμονίοις, ἵνα μὴ καταλίπωσι τοῖς Βοιωτοῖς τὴν Μεσσήνην*[4]*, ὑπομιμνήσκων, ὅτι δικαίως ἐκτήσαντο τὴν χώραν ταύτην· διότι παρέδωκαν αὐτὴν οἱ παῖδες τοῦ Κρεσφόντου. Διεξέρχεται δὲ καὶ τοὺς κινδύνους τῶν προγόνων, οὓς ὑπέμειναν ἕνεκα τῆς ἡγεμονίας. Διὰ τὴν τοιαύτην πολιτικὴν διδασκαλίαν ὁ Ἰσοκράτης δικαίως σεμνύνεται*[5].

---

1) *Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. ἐν Ἰσοκράτ.* 5. 2) *Αὐτόθι* 6. 3) *Αὐτόθι* 7. 4) *Ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶχον ἡττηθῆ ὑπὸ τῶν Θηβαίων διὰ τοῦ Ἐπαμεινώνδου.* 5) *Ἐν τῷ πρὸς Φίλιππ* 81 «*Ἐγὼ γὰρ πρὸς μὲν τὸ πολιτεύεσθαι πάντων ἀφυέστατος ἐγενόμην τῶν πολιτῶν, οὔτε γὰρ φωνὴν ἔσχον ἱκανὴν οὔτε τόλμαν δυναμένην ὄχλῳ χρῆσθαι καὶ μολύνεσθαι καὶ λοιδορεῖσθαι τοῖς ἐπὶ τοῦ βήματος καλινδουμένοις, τοῦ δὲ φρονεῖν εὖ καὶ*

Κατὰ τὰς πολιτικὰς ἰδέας, ἂν παραβληθῇ ὁ Ἰσοκράτης πρὸς τὸν Πλάτωνα, φαίνεται πολὺ πρακτικώτερος. Ὁ μὲν φιλόσοφος ἐν τῇ Πολιτείᾳ δημιουργεῖ ἰδεῶδες, ὅπερ μόνον ἐν θεοῖς δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ[1], *ὁ δὲ ῥήτωρ δὲν θηρεύει τι ὑπερκόσμιον, ἀλλ' ἐπιθυμεῖ μόνον, ἵνα ἡ Ἑλλὰς διάγῃ ἐν ἡσυχίᾳ καὶ εὐδαιμονίᾳ. Ὁ Ἰσοκράτης ἐπίστευεν, ὅτι τοῦτο ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ, ἂν οἱ Ἕλληνες ἤθελον νὰ γείνωσι συνετώτεροι. Τὸ ἰδεῶδες τοῦτο ὑπὸ θεωρητικὴν ἔποψιν εἶναι ἄριστον, ἀλλ', ὡς ὀρθῶς παρετήρησεν ὁ K. Od. Müller*[2], *ἐν οὐδενὶ τῶν λόγων φαίνεται καθαρά τις καὶ ἔλλογος γνώμη περὶ τοῦ τρόπου καὶ τῶν μέσων, δι' ὧν ἠδύνατο νὰ ἔλθῃ ὁ χρυσοῦς οὗτος αἰὼν τῆς πανελληνίου ὁμοφροσύνης καὶ ἁρμονίας. Συμβουλεύει ταῖς πρωτευούσαις πόλεσιν, ἵνα ἀποδώσωσι τὴν αὐτονομίαν τοῖς συμμάχοις, ἀλλὰ διὰ τῆς πραγματώσεως τῆς συμβουλῆς ταύτης ἤθελεν ἐπέλθει πολιτικὴ ἀναρχία ἐν Ἑλλάδι. Πρὸς δὲ ὁ ῥήτωρ προτρέπει τὸν Φίλιππον, ἵνα τοὺς ἐν Ἀσίᾳ Ἕλληνας ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τῶν βαρβάρων. Ἀλλ' ἆρά γε οὗτοι ἐν τῷ Φιλίππῳ δὲν ἤθελον εὑρεῖ νέον δεσπότην; Ὁ Μακεδὼν οὐδέποτε ἔδωκε δείγματα ἀφιλοκερδοῦς καὶ μεγαλόφρονος χαρακτῆρος, ἀλλὰ σκληρότητα, ἀπιστίαν καὶ ἀγροικίαν ἠθῶν, ὡς παρατηρεῖ ὁ Blass*[3]. *Ἐν τῇ ἐσωτερικῇ πολιτικῇ ὁ Ἰσοκράτης προετίμα τὴν δημοκρατίαν τῆς ὀλιγαρχίας*[4], *ἥτις ἐπὶ τῶν τριάκοντα ἐδεί-*

πεπαιδεῦσθαι καλῶς, εἰ καί τις ἀγροικότερον εἶναι φήσει τὸ ῥηθέν, ἀμφισβητῶ, καὶ θείην ἂν ἐμαυτὸν οὐκ ἐν τοῖς ἀπολελειμμένοις, ἀλλ' ἐν τοῖς προέχουσι τῶν ἄλλων. Διόπερ ἐπιχειρῶ συμβουλεύειν τὸν τρόπον τοῦτον, ὃν ἐγὼ πέφυκα καὶ δύναμαι, καὶ τῇ πόλει καὶ τοῖς Ἕλλησι καὶ τῶν ἀνδρῶν τοῖς ἐνδοξοτάτοις„. 1) *Ὅρα ἐν σελίδ.* 539 *τῶν ἔμπροσθεν.* 2) *Ἐν σελίδ* 837 *τοῦ δευτέρου τόμου τῆς γραμματολογίας (ἐν τῇ μεταφράσει).* 3) *Ἐν τόμ.* II, 81. 4) *Ἐν Ἀρεοπαγ.* 62 *"Τῶν τοίνυν ἄλλων πόλεων ταῖς ἐπιφανεστάταις καὶ μεγίσταις, ἣν ἐξετάζειν βουληθῶμεν, εὑρήσομεν τὰς δημοκρατίας μᾶλλον ἢ τὰς ὀλιγαρχίας συμφερούσας· ἐπεὶ καὶ τὴν ἡμετέραν πολι-*

χθῃ σκληρὰ καὶ τυραννική. Ἐπαινεῖ μὲν τὸν Περικλέα[1], *ὅστις ηὔξησε τὴν δύναμιν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν τῆς πόλεως, κατ' ἐξοχὴν ὅμως θαυμάζει τὴν νομοθεσίαν τοῦ Σόλωνος καὶ τοῦ Κλεισθένους*[2]. *Οὕτως ὁ φιλοσοφῶν ῥήτωρ προτιμᾷ τὴν δημοκρατίαν, οὐχὶ δὲ τὴν ἄκρατον. Νομίζει δ', ὅτι καὶ οἱ Ἀθηναῖοι οἱ μεταβαλόντες τὴν Σολώνειον πολιτείαν ἀνεγνώριζον μὲν ἐκείνην ὡς σπουδαιοτέραν, ἀλλὰ τὴν ἄκρατον δημοκρατίαν ἐθεώρουν χρησιμωτέραν ἕνεκα τοῦ ναυτικοῦ πλήθους, ὅπερ ἠμύνετο ὑπὲρ τῆς ἡγεμονίας*[3]. *Λοιπὸν περὶ τὰ πολιτικὰ ὁ Ἰσοκράτης ἠσχολεῖτο μόνον θεωρητικῶς, οὐχὶ δὲ καὶ πρακτικῶς. Τὴν φιλόσοφον δὲ ταύτην ῥητορικὴν ἐθεώρει ὑπερτέραν τῆς πρακτικῆς*[4].

Ἐπειδὴ δ' ὁ ῥήτωρ ἀπεῖχε τῶν πολιτικῶν, ὁ βίος αὐτοῦ δὲν ἦτο μεστὸς περιπετειῶν, ὡς ὁ τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Ὑπερείδου. Αἱ πολιτικαὶ ὅμως συμφοραὶ τῆς αὐτοῦ πατρίδος κατεπίκραναν τὸν βίον αὐτοῦ, διότι πρὸς πολλοῖς ἄλλοις εἶδε τὰ ἀτυχήματα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ τὴν σκληρότητα τῶν τριάκοντα. Οἱ κωμικοὶ διέβαλλον τὸν ῥήτορα, ὅτι εἶχε σχέσεις

τείαν, ᾗ πάντες ἐπιτιμῶσιν, ἣν παραβάλωμεν αὐτὴν μὴ πρὸς τὴν ὑπ' ἐμοῦ ῥηθεῖσαν, ἀλλὰ πρὸς τὴν ὑπὸ τῶν τριάκοντα καταστᾶσαν, οὐδεὶς ὅστις οὐκ ἂν θεοποίητον εἶναι νομίσειεν» καὶ αὐτόθι 66 *«τὴν μὲν δημοκρατίαν οὕτω κοσμήσασαν τὴν πόλιν καὶ τοῖς ἱεροῖς καὶ τοῖς ὁσίοις, ὥστ' ἔτι καὶ νῦν τοὺς ἀφικνουμένους νομίζειν αὐτὴν ἀξίαν εἶναι μὴ μόνον τῶν Ἑλλήνων ἄρχειν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων, τοὺς δὲ τριάκοντα τῶν μὲν ἀμελήσαντας, τὰ δὲ συλήσαντας, τοὺς δὲ νεωσοίκους ἐπὶ καθαιρέσει τριῶν ταλάντων ἀποδομένους, εἰς οὓς ἡ πόλις ἀνήλωσεν οὐκ ἐλάττω χιλίων ταλάντων;»* 1) *Συμμ.* 126. *Περὶ ἀντιδόσ.* 111 *καὶ* 234. 2) *Ἀρεοπαγ.* 16. *Περὶ ἀντιδόσ.* 282 *καὶ* 306. 3) *Παναθην.* 114. 4) *Ἐν Παναθην.* 235 *«Οὐ μὴν ἐπὶ τούτοις ἀθυμήσας περιεῖδον ἐμαυτὸν ἄδοξον οὐδ' ἀφανῆ παντάπασι γενόμενον, ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦ πολιτεύεσθαι διήμαρτον, ἐπὶ τὸ φιλοσοφεῖν καὶ πονεῖν καὶ γράφειν, ἃ διανοηθείην, κατέφυγον, οὐ περὶ μικρῶν τὴν προαίρεσιν ποιούμενος οὐδὲ περὶ τῶν ἰδίων συμβολαίων οὐδὲ περὶ ὧν ἄλλοι τινὲς ληροῦσιν, ἀλλὰ περὶ τῶν Ἑλληνικῶν καὶ βασιλικῶν καὶ πολιτικῶν πραγμάτων, δι' ἃ προσήκειν ᾤμην μοι τοσούτῳ μᾶλλον τιμᾶσθαι τῶν ἐπὶ τὸ βῆμα παριόντων, ὅσῳ περ περὶ μειζόνων καὶ καλλιόνων ἢ 'κεῖνοι τοὺς λόγους ἐποιούμην».*

πρὸς τὴν ἑταίραν Λαγίσκην[1], *φαίνεται ὅμως, ὅτι τοῦτο ἦτο διαβολή*[2], *διότι ὁ Ἰσοκράτης ἐπαινεῖ τὴν σωφροσύνην*[3] *καὶ ἡ μακροβιότης αὐτοῦ μαρτυρεῖ, ὅτι ἦτο σώφρων. Ἔλαβε δ' εἰς γάμον τὴν χήραν Ἱππίου τοῦ σοφιστοῦ, ἥτις ἐκαλεῖτο Πλαθάνη. Αὕτη εἶχε τρεῖς υἱούς, ἐν οἷς τὸν Ἀφαρέα τὸν ὑπὸ τοῦ ῥήτορος υἱοθετηθέντα καὶ κληρονομήσαντα*[4]. *Ὅτε δ' ὁ ῥήτωρ ἦγε τὸ ἐνενηκοστὸν τέταρτον τῆς ἡλικίας ἔτος, ἐνόσησε βαρεῖαν νόσον, ἥτις ἠδύνατο καὶ πολλοὺς ἀκμάζοντας νὰ ἀγάγῃ εἰς τὸν θάνατον. Ἀλλὰ καίπερ νοσῶν ἠσχολεῖτο περὶ τὴν συγγραφὴν τοῦ Παναθηναϊκοῦ, ἐν ᾧ διὰ τὸ γῆρας καταμέμφεται τῆς ἑαυτοῦ φύσεως*[5]. *Λέγεται δ', ὅτι μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην λυπηθεὶς καὶ ἀποκαρτερήσας ἐπὶ ἐννέα ἢ ἐπὶ δέκα καὶ τέσσαρας ἡμέρας ἔθανεν*[6]. *Ὁ τρόπος τοῦ θανάτου ἴσως εἶναι πιθανός, ἀλλ' ἡ αἰτία ἀμφισβητεῖται. Κατὰ τὸν Blass*[7] *ὁ ῥήτωρ ηὐτοκτόνησε διὰ τὴν νόσον· διότι ἡ ἧττα τῶν Ἑλλήνων ἦτο μὲν ἄλλως λυπηρά, ἀλλὰ συνεβάλλετο πρὸς ἕνωσιν τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν στρατείαν αὐτῶν ἐπὶ τὴν Ἀσίαν. Ἄλλως ἡ τρίτη ἐπιστολή, ἣν ὁ ῥήτωρ πέμπει πρὸς τὸν Φίλιππον, μαρτυρεῖ, ὅτι ἐπέζησεν ἱκανὸν χρόνον μετὰ τὴν εἰρημένην μάχην.*

Ὁπωσδήποτε τὸν θανόντα οἱ Ἀθηναῖοι ἔθαψαν δημοσίᾳ δαπάνῃ πλησίον τοῦ Κυνοσάργους ἐπὶ λόφου, ἐφ' οὗ ἦσαν τεθαμμένοι οἱ γονεῖς καὶ οἱ ἄλλοι ἐγγὺς συγγενεῖς· ἐπὶ δὲ τοῦ

---

[1]) *Ἁρποκρ. ἐν λ. Λαγίσκα. Ἀθήν.* XIII, 592 D. [2]) *Ἐν βιογρ. γ' παρὰ* Westermann *ἐν σελ.* 255 *"ἔπειτα λέγομεν, ὅτι τοῦτ' αὐτὸν πολὺ πλέον προσαπολύει τῆς διαβολῆς, ὅτι ψευδὲς τὸ παρὰ τῶν κωμικῶν σκώπτεσθαι. Εἰώθασι γὰρ οἱ κωμικοὶ τὰ μεγάλα πρόσωπα σκώπτειν διὰ γέλωτα."*. [3]) *Περὶ ἀντιδόσ.* 286 *"τοὺς δὲ χεῖρω τὴν φύσιν ἔχοντας ἐν τοιαύταις ἀκολασίαις ἡμερεύειν, ἐν αἷς πρότερον οὐδ' ἂν οἰκέτης ἐπιεικὴς οὐδεὶς ἐτόλμησεν". Παράβαλλ. Ἀρεοπαγ.* 48. [4]) *Παρὰ* Westermann *Βιογράφοι ἐν σελίδ.* 252. [5]) *Ἐν σελίδ.* 8 *«ἀλλ' οὕτω τὸ γῆράς ἐστι δυσάρεστον καὶ μικρολόγον καὶ μεμψίμοιρον, ὥστε πολλάκις ἤδη τήν τε φύσιν τὴν ἐμαυτοῦ κατεμεμψάμην, ὡς οὐδεὶς ἄλλος καταπεφρόνηκε, καὶ τὴν τύχην ὠδυράμην.»*. [6]) *Πλούταρχ.* 838 B. *Παράβαλλ.* Blass II, 97. [7]) *Αὐτόθι* 98.

τάφου ἐπέθηκαν σειρῆνα ὡς σύμβολον τῆς εὐμουσίας τοῦ ῥήτορος[1]. *Ὁ δὲ θετὸς τοῦ ῥήτορος υἱὸς Ἀφαρεὺς ἀνέθετο ἐν τῷ Ὀλυμπείῳ εἰκόνα μετ' ἐπιγραφῆς μέχρις ἡμῶν διατηρηθείσης*[2]. *Ἐν δὲ τῇ Ἐλευσῖνι Τιμόθεος ὁ τοῦ Κόνωνος υἱὸς ἀνέθηκεν χαλκῆν εἰκόνα πρὸς τιμὴν τοῦ φίλου, ἥτις ἦτο ἔργον τοῦ Λεωχάρους*[3]. *Εἰκάζεται δ', ὅτι ἡ σῳζομένη προτομὴ τοῦ ῥήτορος ἐγένετο κατὰ τὴν εἰκόνα τοῦ τεχνίτου τούτου*[4]. *Πλὴν τῶν εἰρημένων εἰκόνων ὑπῆρχε καὶ γραπτὴ ἐν τῷ Πομπείῳ*[5].

Ἴσως δὲν εἶναι τυχαῖον, ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν ὑπὸ τοῦ Ἰσοκράτους γεγραμμένων λόγων μέχρις ἡμῶν διετηρήθησαν. Διότι οἱ ἀρχαῖοι, ὡς ἀλλαχοῦ εἴπομεν[6], *διετήρησαν τὰ συγγράμματα, ὅσα ἐκράτυναν τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν πατρίδα. Ἐφέροντο μὲν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἑξήκοντα λόγοι ὑπὸ τὸ ὄνομα τούτου τοῦ ῥήτορος, ἀλλ' ὁ μὲν Καικίλιος ἀνεγνώριζεν εἴκοσι καὶ ὀκτώ, ὁ δὲ Διονύσιος μόνον εἴκοσι καὶ πέντε ὡς γνησίους. Εἰς ἡμᾶς περιῆλθον εἴκοσι καὶ εἷς λόγοι καὶ δέκα ἐπιστολαί, ὁ δὲ Keil*[7], *ἔδειξεν, ὅτι ἤδη ὁ Ἑρμογένης δὲν εἶχε πλείονας τῶν μνημονευθέντων λόγων. Τοῦτο εἶναι πιθανόν, διότι οὐδὲν ἀπόσπασμα ἐξ ἀπολεσθέντος Ἰσοκρατείου λόγου περιεσώθη. Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐφέρετο καί τις Τέχνη*[8], *ἀλλ' ἡ γνησιότης ταύτης ἠμφισβητήθη*[9]. *Ἴσως δὲν εἶναι ἀπίθανος ἡ γνώμη, ὅτι ἡ συλλογὴ αὕτη τῶν κανόνων ἐγένετο ὑπὸ τῶν μαθητῶν τοῦ ῥήτορος*[10].

---

1) *Παρὰ* Westermann *Βιογράφοι ἐν σελίδ* 251. 2) *Παρὰ τῷ αὐτῷ ἐν σελίδ.* 252·

Ἰσοκράτους Ἀφαρεὺς πατρὸς εἰκόνα τήνδ' ἀνέθηκε
Ζηνὶ θεούς τε σέβειν καὶ γονέων ἀρετήν.

3) *Παρὰ τῷ αὐτῷ* 251·

Τιμόθεος φιλίας τε χάριν ξενίην τε προτιμῶν
Ἰσοκράτους εἰκῶ τήνδ' ἀνέθηκε θεαῖς.

4) *Ὅρα* Blass II, 99. 5) *Πλούταρχ.* 839 C. 6) *Ὅρα σελίδ.* 33 *τοῦ πρώτου τόμου τῆσδε τῆς Γραμματολογίας.* 7) Anal. Isokr. *ἐν σελίδ.* 101. 8) *Ἰδὲ παρὰ* Spengel. *Συναγωγὴ τεχνῶν ἐν σελίδ* 154-172. 9) Quintilian. II, 15. 4. 10) Christ *ἐν σελίδ* 327.

Κατ' ἀρχὰς ὁ Ἰσοκράτης ἐγένετο λογογράφος κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Ἀντιφῶντος καὶ τοῦ Λυσίου καὶ μετὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς ῥητορικῆς σχολῆς κατέλιπε τὸ ἔργον τοῦτο, οὗ βραδύτερον κατεφρόνει. Οἱ ἀντίτεχνοι, ὅμως διέϐαλλον τοῦτον ὡς ἀσχολούμενον περὶ δικογραφίας. Ἀλλ' ὁ Ἰσοκράτης σεμνυνόμενος λέγει, ὅτι βλασφημοῦσιν οἱ τολμῶντες νὰ λέγωσι τοῦτο, ὡς ἤθελέ τις βλασφημήσει, ἂν ἐκάλει τὸν Φειδίαν κοροπλάθον ἢ ἂν ἔλεγεν, ὅτι ὁ Ζεῦξις ἢ ὁ Παῤῥάσιος ἔχουσι τὴν αὐτὴν τέχνην τοῖς γράφουσι πινάκια[1]. *Οἱ δικανικοὶ λοιπὸν λόγοι εἶναι ἕξ· Περὶ τοῦ ζεύγους, Τραπεζιτικός, Πρὸς Καλλίμαχον, Αἰγινητικός, Κατὰ λοχίτου καὶ Πρὸς Εὐθύνουν. Οἱ λόγοι οὗτοι συνετάχθησαν κατὰ τὰ 402—393, ἀλλὰ κατὰ τὸν* Havet[2] *δὲν ἀπηγγέλθησαν ἐν τῷ δικαστηρίῳ, ἀλλ' εἶναι πλαστοί.*

Τοῦ μὲν πρώτου λόγου, Περὶ τοῦ ζεύγους, ὑπόθεσις εἶναι ἡ ἀπολογία τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀλκιϐιάδου, ὅστις καὶ αὐτὸς Ἀλκιϐιάδης ἐκαλεῖτο. Διομήδης[3] *τις ἢ Τισίας, (ἢ Τεισίας) Ἀθηναῖος παρεκάλεσε τὸν φίλον αὐτοῦ Ἀλκιϐιάδην, ὅπως δημόσιον ἅρμα τῶν Ἀργείων ἀγοράσας πέμψῃ εἰς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας. Τοῦτο ἐποίησε μὲν ὁ πολιτευτής, ἀλλ' ἀπεγράψατο ὡς ἴδιον. Οὕτως ὁ Διομήδης οὐ μόνον δὲν ἔλαϐε τὴν τιμὴν τῆς νίκης, ἀλλ' ἐστερήθη καὶ τοῦ ἅρματος. Ἡ ἀγωγὴ ἐγένετο κατὰ τοῦ νέου Ἀλκιϐιάδου ἕνεκα βλάϐης, ὑπὲρ οὗ ἔγραψε τὸν λόγον ὁ Ἰσοκράτης. Κατὰ τὸν* Bergk *ἡ δίκη ἀπέϐη ὑπὲρ τοῦ πελάτου τοῦ ῥήτορος*[4]. *Κατὰ τὸν* Sittl[5] *ὅμως*

---

[1]) *Περὶ ἀντιδόσ.* 310. [2]) Introduction au discours d' Isocrate sur l' antidosis, Paris 1863 *ἐν σελίδ.* 222. *Παράβαλλ.* Sittl *ἐν τόμ.* II, 100 *καὶ Κυπριαν. Τὰ ἀπόῤῥητα τοῦ Ἰσοκράτ. ἐν σελίδ.* 22, *σημ.* 4. [3]) *Παρὰ μὲν τῷ Πλουτάρχῳ (ἐν βίῳ Ἀλκιβιάδ.* 12) *καὶ τῷ Διοδώρῳ* (XIII, 74) *λέγεται Διομήδης ἐν δὲ τῷ λόγῳ Τισίας. Κατὰ τὸν* Bergk *ὁ Τισίας ἦτο υἱὸς τοῦ Διομήδους.* [4]) *Ἐν τόμ.* IV, 364. [5]) *Ἐν τόμ.* II, 105. *Παράβαλλ.* C. Chr. Mauve, De oratione Isocratea, quae inscribitur de bigis, Arnheim 1878.

δὲν εἶναι δικανικός, ἀλλὰ σοφιστικὸς λόγος. Ὁ δὲ Τραπεζιτικὸς εἶναι κατηγορία κατὰ τοῦ τραπεζίτου Πασίωνος, ὃν ἀπήγγειλε πλούσιος μέτοικος. Οὗτος ὢν υἱὸς τοῦ κατὰ τὸν Πόντον Σινωπέως[1] *τοῦ φίλου τοῦ βασιλέως Σατύρου κατέθετο πολὺ ἀργύριον παρὰ τῷ εἰρημένῳ τραπεζίτῃ*[2]. *Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ πατὴρ τοῦ μετοίκου περιῆλθεν εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ ἡγεμόνος, οὗτος ἔπεμψεν ἄνδρας εἰς Ἀθήνας, ὅπως παραλάβωσι τὸ ἀργύριον. Τούτου γενομένου ὁ μέτοικος καὶ ὁ τραπεζίτης ἐβουλεύθησαν, ὅπως τὰ μὲν φανερὰ χρήματα παραδώσωσι, τὰ δὲ κατατεθειμένα κρύψωσιν*[3], *ὅπερ καὶ ἔπραξαν. Ἀλλ' ἡ δυσμένεια τοῦ Σατύρου ἔληξε καὶ ὁ μέτοικος ἠδύνατο ἀδεῶς νὰ λάβῃ τὴν παρακαταθήκην. Ὁ Πασίων ὅμως ἠρνήθη νὰ ἀποδώσῃ ταύτην καὶ ἡ ὑπόθεσις ἦλθεν εἰς τὸ δικαστήριον, δι' ἣν ἐγράφη ὁ προκείμενος λόγος. Φαίνεται ὅμως, ὅτι ὁ δόλιος τραπεζίτης δὲν κατεδικάσθη, διότι ἐν τοῖς μετὰ τὴν δίκην χρόνοις εὑρίσκομεν τὸ κατάστημα αὐτοῦ ἐν ἀκμῇ*[4]. *Τὴν γνησιότητα τοῦ λόγου ὑποστηρίζει ὁ L. Galle*[5], *ἄλλοι ὅμως κριτικοὶ θεωροῦσι αὐτὸν ὡς ἔργον σχολικόν*[6]. *Ὡσαύτως ἀμφισβητεῖται ἡ γνησιότης τοῦ λόγου, ὅστις ἐπιγράφεται Πρὸς Καλλίμαχον*[7]. *Οὗτος συνετάχθη χάριν ἀνωνύμου Ἀθηναίου πρὸ τοῦ 400 π.Χ. καὶ ἔχει ὑπόθεσιν τὴν παραγραφήν.*

---

1) *Γράφεται καὶ Σώπαιος (ἐκ τοῦ σωπή-σιωπή).* 2) *Τραπεζιτικ.* 358. 3) *Αὐτόθι* 359· «*Βουλευομένοις οὖν ἡμῖν ἐδόκει βέλτιστον εἶναι τὰ μὲν φανερὰ τῶν χρημάτων παραδοῦναι, περὶ δὲ τῶν παρὰ τούτῳ κειμένων μὴ μόνον ἔξαρνον εἶναι, ἀλλὰ καὶ ὀφείλοντά με καὶ ἑτέροις ἐπὶ τούτῳ φαίνεσθαι*». 4) *Ὅρα* G. Perrot, Demosthène et ses contemporains, Revue des deux Mondes Nov. 1873 *ἐν σελίδ.* 407. *Παράβαλλ.* Blass II, 231. 5) De Isocratis oratione trapezitica, Dresden 1884. 6) Grosse, Über Isokrates' Trapezitikus, Arnstadt 1884 *ἐν σελίδ.* 8-15. *Παράβαλλ. καὶ* Benseler *ἐν σελ.* X *τῆς ἐκδόσ. καὶ* Sittl II, 101. 7) *Περὶ τῆς γνησιότητος ἀμφιβάλλουσιν ὁ* Dobree, Adversaria I, 281 *καὶ ὁ* Halbertsma, Mnemosyn. 1855 *ἐν σελίδ.* 221.

Ὁ δὲ Αἰγινητικὸς ἔσχε τὸ ὄνομα ἐκ τούτου, ὅτι ὑποτίθεται ἀπαγγελθεὶς οὐχὶ ἐν Ἀθήναις, ἀλλ' ἐν Αἰγίνῃ, ὅτε ἡ νῆσος ἦτο ἀνεξάρτητος καὶ διῳκεῖτο ἀριστοκρατικῶς[1]. *Ὁ λόγος ἔχει ὑπόθεσιν τὴν κληρονομίαν τοῦ Σιφνίου Θρασυλόχου, ὅστις ἐν Αἰγίνῃ ὡς μέτοικος ἔζησε. Τοῦτον ἀπαγγέλλει συμπολίτης τοῦ Θρασυλόχου, ὃν οὗτος υἱοθέτησε*[2]. *Τὴν κληρονομίαν ἠξίου νὰ λάβῃ Τροιζηνία γυνή, ἥτις ἦτο συγγενὴς τοῦ θανόντος. Ἐπειδὴ ὁ λόγος κοσμεῖται ὑπὸ πολλῶν ἀρετῶν, εἰκάζεται, ὅτι ἐγράφη κατὰ τὸ τέλος τοῦ δικανικοῦ σταδίου τοῦ ῥήτορος. Ὑπὸ μὲν τοῦ* Benseler[3] *τίθεται ἡ σύνταξις αὐτοῦ κατὰ τὸ 402, ὑπὸ δὲ τοῦ* O. Müller[4] *καταβιβάζεται εἰς τὸ 361. Ὁ δὲ λόγος Κατὰ Λοχίτου ἐγράφη ὑπὲρ ἀνθρώπου πένητος*[5] *ὑβρισθέντος ὑπὸ νέου πλουσίου, καθ' οὗ ἤγειρε δίκην αἰκίας. Φαίνεται, ὅτι ὁ λόγος δὲν παρεδόθη ἡμῖν ἀκέραιος· διότι ἄρχεται ἐκ τῶν μαρτυριῶν. Κατὰ τὸν* Weissenborn[6] *εἶναι ἐπίλογος, ὡς ὁ τέταρτος τοῦ Ἰσαίου. Ἡ γνησιότης τοῦ λόγου, οὗ ἡ σύνταξις τίθεται κατὰ τὸ 402-398 δὲν ἀμφισβητεῖται. Ὁ τελευταῖος λόγος τῶν δικανικῶν εἶναι ὁ Πρὸς Εὐθύνουν ἀμάρτυρος, ὅστις ἐγράφη χάριν Νικίου τινὸς τοῦ καταθεμένου παρὰ τῷ Εὐθύνῳ τρία τάλαντα ἀργυρίου. Ὅτε δ' ὁ Νικίας ἤθελε νὰ ἀπέλθῃ τῶν Ἀθηνῶν, ὁ Εὐθύνους ἀπέδιδε μόνον τὰ δύο, τοῦ δὲ τρίτου ἔξαρνος ἐγένετο*[7]. *Τοῦτο συνέβη ἐπὶ τῶν τριάκοντα, μετὰ δὲ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς δημοκρατίας ὁ παρακαταθέμενος ἤγειρεν ἀγωγὴν παρακαταθή-*

---

1) Blass II, 235. 2) *Αἰγινητ.* 13 "*Κατὰ τουτονὶ τὸν νόμον, ὦ ἄνδρες Αἰγινῆται, υἱόν μ' ἐποιήσατο Θρασύλοχος, πολίτην μὲν αὑτοῦ καὶ φίλον ὄντα, γεγονότα δ' οὐδενὸς χεῖρον Σιφνίων, πεπαιδευμένον δ' ὁμοίως αὐτῷ καὶ τεθραμμένον*". 3) *Παρὰ* Sittl II, 101. 4) Aeginetica, *ἐν σελίδ.* 13. 5) *Κατὰ Λοχίτ.* 15 "*Καὶ μηδεὶς ὑμῶν εἰς τοῦτ' ἀποβλέψας, ὅτι πένης εἰμὶ καὶ τοῦ πλήθους εἷς, ἀξιούτω τοῦ τιμήματος ἀφαιρεῖν*". 6) Encycl. *ἐν σελίδ.* 56. *Παράβαλλ* Blass II, 218 7) *Πρὸς Εὐθύν.* 400.

κης. Ὁ μὲν Ἰσοκράτης ἔγραψε τὸν λόγον ὑπὲρ τοῦ Νικίου, ὁ δὲ Λυσίας ὑπὲρ τοῦ ἀντιδίκου. Ἐκ τοῦδε τοῦ λόγου ὁρμηθεὶς ὁ Ἀντισθένης ἔγραψε διατριβήν, ἧς γινώσκομεν τὴν ἐπιγραφὴν Περὶ τῶν ἀντιγράφων ἢ Λυσίας καὶ Ἰσοκράτης, πρὸς τὸν Ἰσοκράτους ἀμάρτυρον[1]. *Περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ λόγου τούτου ὑπάρχει μεγάλη ἀμφισβήτησις παρὰ τοῖς κριτικοῖς, ἐξ ὧν ὁ μὲν* Benseler *ἀρνεῖται, πολλοὶ δέ, ὡς ὁ* Usener[2] *καὶ ὁ* Blass[3], *ὑποστηρίζουσιν. Ἡμεῖς ψηφίζομεν ὑπὲρ τῶν δευτέρων, διότι καὶ ὁ Ἀριστοτέλης*[4] *μνημονεύει τοῦ λόγου. Βεβαίως ἡ παρὰ τῷ φιλοσόφῳ φράσις δὲν φέρεται ἐν τῷ προκειμένῳ λόγῳ, ἀλλὰ τοῦτο δύναται νὰ ἐξηγηθῇ· διότι λείπει ὁ ἐπίλογος αὐτοῦ. Φαίνεται δ', ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Ἰσοκράτης ἐν τῷ Πανηγυρικῷ τὸν προκείμενον λόγον ὑπαινίσσεται*[5].

Ἐκ τῶν δικανικῶν λόγων εἰς τοὺς ἐπιδεικτικοὺς προβαίνοντες κατὰ πρῶτον πραγματευόμεθα περὶ τοῦ Κατὰ τῶν σοφιστῶν· διότι οὗτος εἶναι, οὕτως εἰπεῖν, τὸ πρόγραμμα[6] *συνταχθὲν κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς διδασκαλίας τοῦ ῥήτορος, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ*[7]. *Ἐν τούτῳ ψέγει τοὺς σοφιστὰς τοὺς διδάσκοντας διαλεκτικὴν*[8] *καὶ ῥητορικήν*[9], *ἣν ὅμως ἀγνοοῦσι, καὶ ἐκτίθησι τὴν ὑπόθεσιν τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ*[10]. *Δὲν γράφει ὅμως καθ' ὡρισμένων προσώπων, ἀλλὰ καθ' ὁλοκλήρου τῆς τάξεως τῶν σοφιστῶν. Ὁ λόγος δὲν περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς ἀκέραιος, διότι λεί-*

---

1) *Διογέν. Λαέρτ.* VI, 15 2) Rhein. Mus 25, 603. 3) *Ἐν τόμ.* II, 228. 4) *Ἐν Ῥητορ.* II, 19 *„ὥσπερ καὶ Ἰσοκράτης ἔφη δεινὸν εἶναι εἰ ὁ μὲν Εὔθυνος ἔμαθεν, αὐτὸς δὲ μὴ δυνήσεται εὑρεῖν“.* 5) *Ἐν τῷ ἐπιλόγ.* 188 *„τοὺς δὲ τῶν λόγων ἀμφισβητοῦντας πρὸς μὲν τὴν παρακαταθήκην καὶ περὶ τῶν ἄλλων ὧν νῦν φλυαροῦσι παύσεσθαι γράφοντας“.* 6) Bergk IV, 364. 7) *Περὶ ἀντιδόσ.* 193 *„ὅτ' ἠρχόμην περὶ ταύτην εἶναι τὴν πραγματείαν, λόγον διέδωκα γράψειν“.* 8) *Κατὰ σοφιστ.* 291. 9) *Αὐτόθι* 293. 10) *Αὐτόθι* 294.

πει τὸ μέγιστον τοῦ προλόγου μέρος. Οὐχὶ πολὺ διάφορον ὑπόθεσιν ἔχει ἡ Ἑλένη *ἤ, ὡς ἐν τοῖς χειρογράφοις ἀναγινώσκεται,* Ἑλένης ἐγκώμιον. *Διότι ἐν τῷ πρώτῳ τοῦ λόγου μέρει ὁ ῥήτωρ πραγματεύεται (§ 1-6) περὶ τῶν ἐριστικῶν φιλοσόφων καὶ τῶν ῥητόρων (7-13). Ἡ πραγματεία αὕτη φαίνεται ὅλως ἀλλοτρία τῆς ὑποθέσεως* [1]*· ἀλλὰ κατὰ τοὺς κανόνας τῆς τέχνης ὁ ἐγκωμιαστὴς δύναται νὰ λαμβάνῃ τὰ προοίμια ἔξωθεν. Πρὸ τοῦ Ἰσοκράτους εἶχε γράψει ἄλλος τις ἐγκώμιον Ἑλένης, ὅπερ ἐπαινεῖ μέν, ἀλλὰ χακίζει τὴν ἐκτέλεσιν· διότι ὁ λόγος αὐτοῦ δὲν εἶναι ἐγκώμιον, ἀλλ' ἀπολογία* [2]*. Τίνα ὑπαινίσσεται ὁ ῥήτωρ, δὲν εἶναι γνωστόν, ἀλλ' οἱ ἀρχαῖοι εἴκασαν τὸν Γοργίαν ἢ Ἀναξιμένη τὸν Λαμψακηνόν* [3]*. Κατὰ τὸν Welcker* [4] *καὶ ἄλλους ὁ λόγος ἐγράφη, ὅτε ὁ Ἰσοκράτης ἦτο γέρων. Ὁ δὲ* Βούσιρις *συνετάχθη οὐχὶ κατὰ τῶν σοφιστῶν καθ' ὅλου, ἀλλὰ κατὰ τοῦ Πολυκράτους, ὅστις διὰ πενίαν ἦλθεν ἐπὶ τὸ σοφιστεύειν. Οὗτος ἔγραψεν ἀπολογίαν Βουσίριδος, ὅστις ἦτο υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Λιβύης* [5]*, καὶ κατηγορίαν Σωκράτους* [6]*. Πρὸς τὸν σοφιστὴν τοῦτον γράφει ὡς φίλος οἱονεὶ ἐπανορθούμενος αὐτὸν καίπερ πρεσβύτερον ὄντα* [7]*. Δὲν ἅπτεται δὲ τῆς κατηγορίας τοῦ Σωκράτους, ἴσως διότι εἶχεν ἤδη ἐκδοθῇ ὁ λόγος τοῦ Λυσίου ὑπερασπίζοντος τὸν φιλόσοφον* [8]*. Ὁ*

---

1) *Ἀριστοτέλ. Ῥητορ.* III, 14 «*Τὸ μὲν οὖν προαύλιον ὅμοιον τῷ τῶν ἐπιδεικτικῶν προοιμίῳ· καὶ γὰρ οἱ αὐληταί, ὅ τι ἂν εὖ ἔχωσιν αὐλῆσαι, τοῦτο προαυλήσαντες συνῆψαν τῷ ἐνδοσίμῳ, καὶ ἐν τοῖς ἐπιδεικτικοῖς λόγοις δεῖ οὕτω γράφειν· ὅ τι γὰρ ἂν βούληται εὐθὺ εἰπόντα ἐνδοῦναι καὶ συνάψαι, ὅπερ πάντες ποιοῦσιν· παράδειγμα τὸ τῆς Ἰσοκράτους Ἑλένης προοίμιον· οὐδὲν γὰρ οἰκεῖον ὑπάρχει τοῖς ἐριστικοῖς καὶ Ἑλένῃ*». 2) *Ἐν* § 14 «*Διὸ καὶ τὸν γράψαντα περὶ τῆς Ἑλένης ἐπαινῶ μάλιστα τῶν εὖ λέγειν τι βουληθέντων ... οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοῦτον μικρόν τι παρέλαθεν. Φησὶ μὲν γὰρ ἐγκώμιον γεγραφέναι περὶ αὐτῆς, τυγχάνει δ' ἀπολογίαν εἰρηκὼς ὑπὲρ τῶν ἐκείνῃ πεπραγμένων*». 3) *Ἐν τῇ ὑποθέσει* 4) Kleine Schriften II, 428. *Παράβαλλ.* Br. Keil, Anal. Isocrat. *ἐν σελίδ.* 8. 5) *Ἐν Βουσίριδ.* 9. 6) *Αὐτόθι* 50. 7) *Παρὰ* Sittl II 105 *σημ.* 1.

λόγος οὗτος εἶναι μὲν ὑποδεέστερος τῆς Ἑλένης, ἀλλ' ἐν τῷ ἐγκωμίῳ τῆς Αἰγύπτου ὁ ῥήτωρ ἐξαίρεται εἰς ὑψηλοτέραν σφαῖραν κατά τε τὰς ἰδέας καὶ τὰς φράσεις [1].

Πρὸ πάντων ὅμως τῶν λόγων ὑπό τε τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νεωτέρων τιμᾶται ὁ Πανηγυρικός, ὅστις ἐν τῇ ῥητορικῇ κατέχει τὴν αὐτὴν ὑψηλὴν θέσιν, ἣν ὁ κανὼν τοῦ Πολυκλείτου ἐν τῇ ἀνδριαντοποιίᾳ. Λέγεται δ', ὅτι ὁ Ἰσοκράτης πρὸς συγγραφὴν τοῦ ἀριστουργήματος τούτου τοῦ ῥητορικοῦ λόγου ἐδαπάνησε δέκα καὶ πέντε ἢ δώδεκα ἢ τοὐλάχιστον δέκα ἔτη, δηλαδὴ πλείονα χρόνον, ἢ ὅσον ὁ μέγας Ἀλέξανδρος πρὸς ἐκπόρθησιν τῆς Ἀσίας [2]. *Οἱ ἀρχαῖοι παραδίδουσιν, ὅτι ὁ Ἰσοκράτης ἀπήγγειλε τὸν λόγον ἐν Ὀλυμπίᾳ* [3], *ἀλλ' οἱ νεώτεροι δὲν δέχονται τὴν εἴδησιν* [4], *διότι ἡ ἀπαγγελία λόγου ἐν πανηγύρεσιν ἀντίκειται εἰς τὴν φύσιν καὶ τὸν βίον τοῦ ῥήτορος, ὡς αὐτὸς διαρρήδην λέγει* [5]. *Πολὺ πιθανὸν φαίνεται, ὅτι τὸν λόγον κατὰ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας ἐδημοσίευσε. Πρότερον ἐπιστεύετο, ὅτι τοῦτο ἐγένετο τῷ 380 ἢ 381, ἐν τοῖς νεωτέροις ὅμως χρόνοις τινὲς τῶν φιλολόγων ὁρίζουσι τὸ 385 ἢ τὸ 384* [6]. *Ἐν τῷ*

---

1) *Ἐν* § 12 «*Ἑώρα γὰρ τοὺς μὲν ἄλλους τόπους οὐκ εὐκαίρως οὐδ' εὐαρμόστως πρὸς τὴν τοῦ σύμπαντος φύσιν ἔχοντας, ἀλλὰ τοὺς μὲν ὑπ' ὄμβρων καταπλυζομένους, τοὺς δ' ὑπὸ καυμάτων διαφθειρομένους, ταύτην δὲ τὴν χώραν ἐν καλλίστῳ μὲν τοῦ κόσμου κειμένην, πλεῖστα δὲ καὶ παντοδαπώτατα φέρειν δυναμένην ἀθανάτῳ δὲ τείχει τῷ Νείλῳ τετειχισμένην, ὃς οὐ μόνον φυλακήν, ἀλλὰ καὶ τροφὴν ἱκανὴν αὐτῇ παρέχειν πέφυκεν, ἀνάλωτος μὲν ὢν καὶ δύσμαχος τοῖς ἐπιβουλεύουσιν, εὐαγωγὸς δὲ καὶ πρὸς πολλὰ χρήσιμος τοῖς ἐντὸς αὐτοῦ κατοικοῦσιν*». 2) *Λογγῖν. Περὶ ὕψ.* 4. *Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. Περὶ συνθ. ὀνομάτ.* 100. *Πλούταρ. Πότερον Ἀθηναῖοι κατὰ πόλεμον ἢ κατὰ σοφίαν ἐνδοξότεροι.* 8 «*Ἰσοκράτης δὲ μικροῦ τρεῖς ὀλυμπιάδας ἀνήλωσεν, ἵνα γράψῃ τὸν Πανηγυρικὸν λόγον, οὐ στρατευσάμενος ἐν τούτοις τοῖς χρόνοις, οὐδὲ πρεσβεύσας, οὐδὲ πόλιν κτίσας, οὐδὲ ναύαρχος ἐκπεμφθείς, καίτοι μυρίους τοῦ τότε χρόνου ἐνεγκόντος.*» 3) *Φιλόστρατ. ἐν β. σοφιστ.* I, 17, 2 *καὶ Πλούταρχ. ἐν β. Ἰσοκράτ.* 837 *B.* 4) Blass II, 251. 5) *Περὶ ἀντιδόσ.* § 147. 6) *Ὅρα* Engel, De tempore

λόγῳ ὁ ῥήτωρ πραγματεύεται περὶ ὁμονοίας τῶν Ἑλλήνων καὶ περὶ πολέμου πρὸς τοὺς βαρβάρους[1], *περὶ ὧν ὁ Γοργίας ἠγόρευσεν ἐν Ὀλυμπίᾳ. Ἀλλ' ὁ Ἰσοκράτης παρατηρεῖ, ὅτι πρὸ τοῦ πολέμου πρέπει νὰ λυθῇ τὸ ζήτημα τῆς ἡγεμονίας, ἥτις κατ' αὐτὸν ἀνήκει τοῖς Ἀθηναίοις*[2]· *διότι ἡ πόλις αὐτῶν καὶ ἀρχαιοτάτη εἶναι καὶ μεγίστας τοῖς Ἕλλησιν εὐεργεσίας παρέσχε*[3]. *Διὰ τοὺς τοιούτους ἐπαίνους καὶ αὐτὸς ὁ ῥήτωρ σεμνύνεται*[4]. *Τὸν Πλαταϊκὸν τὰ μὲν χειρόγραφα τάσσουσιν ἐν τοῖς συμβουλευτικοῖς, ὁ δὲ Hier. Wolf ἐν τοῖς δικανικοῖς· Κατὰ δὲ τὸν Blass ὁ λόγος εἶναι μὲν συμβουλευτικός, ἀλλὰ κατὰ τύπον ἔχει μείζονα ὁμοιότητα πρὸς δικανικόν, διότι οἱ Πλαταιεῖς ἀδικηθέντες ὑπὸ τῶν Θηβαίων αἰτοῦσιν, ὅπως τύχωσι δικαιοσύνης*[5]· *ὄντως τὸ προοίμιον εἶναι συντεταγμένον κατὰ τὸν τρόπον τῶν δικανικῶν λόγων. Ὁ λόγος δὲν ἀπηγγέλθη ὑπὸ τῆς πρεσβείας τῶν Πλαταιέων, ὡς πιστεύει ὁ μέγας ἱστορικὸς Grote*[6] *καὶ ὁ Sittl*[7], *ἀλλὰ συνετάχθη ὑπὸ τοῦ ῥήτορος λαβόντος ὑπ' ὄψει τὴν κατασκαφὴν τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν*

---

quo divulgatus sit Isocr. Paneg. Stargard 1861. *Παράβαλλ.* Curtius Gr. G. III, 760. [1]) *Ἐν* § 3 *"ἀλλ' ἱκανὸν νομίσας ἆθλον ἔσεσθαί μοι τὴν δόξαν τὴν ἀπ' αὐτοῦ τοῦ λόγου γενησομένην ἥκω συμβουλεύσων περί τε τοῦ πολέμου τοῦ πρὸς τοὺς βαρβάρους καὶ τῆς ὁμονοίας τῆς πρὸς ἡμᾶς αὐτούς"*. [2]) *Ἐν* § 15 — 18. [3]) *Ἐν* § 22 *καὶ ἑξῆς*. [4]) *Περὶ ἀντιδόσ*. 61 *«Ἀλλ' οὐκ ἂν χάριν κομίσασθαι παρ' ὑμῶν τὴν μεγίστην, ὃς οὕτως ἐγκεκωμίακα τὴν πόλιν καὶ τοὺς προγόνους καὶ τοὺς κινδύνους τοὺς ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις γεγενημένους, ὥστε τούς τε πρότερον γράψαντας περὶ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἅπαντας ἠφανικέναι τοὺς λόγους, αἰσχυνομένοις ὑπὲρ τῶν εἰρημένων αὐτοῖς, τούς τε νῦν δοκοῦντας εἶναι δεινοὺς μὴ τολμᾶν ἔτι λέγειν περὶ τούτων, ἀλλὰ καταμέμφεσθαι τὴν δύναμιν τὴν σφετέραν αὐτῶν"*. [5]) *Ἐν τόμ*. II, 266. *Ἐν Πλαταϊκ*. 3 *"Ἐπειδὴ δ' εἰς τοῦθ' ἥκομεν ἀτυχίας, ὥστε μὴ μόνον ἡμῖν εἶναι τὸν ἀγῶνα πρὸς τούτους, ἀλλὰ καὶ τῶν ῥητόρων πρὸς τοὺς δυνατωτάτους, οὓς ἀπὸ τῶν ἡμετέρων αὐτοῖς οὗτοι παρεσκευάσαντο συνηγόρους, ἀναγκαῖον διὰ μακροτέρων δηλῶσαι περὶ αὐτῶν»*. [6]) *Ἐν τῇ Γερμαν. μεταφρ. τοῦ* Meissner V, 437. [7]) *Ἐν τόμ*. II, 110.

Θηβαίων, ἥτις κατὰ μὲν τὸν Παυσανίαν[1] *ἐγένετο τῷ 373]2 κατὰ δὲ τὸν Διόδωρον*[2] *τῷ 374.*

Πρὸς τὸν Πλαταϊκὸν μεγάλην ὁμοιότητα ἔχει ὁ Ἀρχίδαμος, ἐν ᾧ ὁ ῥήτωρ πειρᾶται, ὅπως πείσῃ τοὺς Λακεδαιμονίους, ἵνα μὴ κατὰ τὴν ἀξίωσιν τῶν Θηβαίων ἀνοικίσωσι τὴν Μεσσήνην καὶ καταλίπωσιν αὐτόνομον. Μετὰ τὴν ἐν Μαντινείᾳ μάχην οὐ μόνον οἱ σύμμαχοι, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ Σπαρτιᾶται ῥήτορες συνεβούλευον τὴν ὑποχώρησιν[3]. *Πρὸς τὴν τοιαύτην συμβολὴν ἀνθίσταντο οἱ φιλοπόλεμοι, ὧν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡγεῖτο ὁ υἱὸς τοῦ Ἀγησιλάου καὶ διάδοχος τοῦ θρόνου Ἀρχίδαμος. Τινὲς τῶν ἀρχαίων ἐνόμιζον, ὅτι ὄντως ὁ ἡγεμονίδης ἔλαβε τὸν λόγον παρὰ τοῦ ῥήτορος, ἀλλὰ πιθανώτερον ἄλλοι εἶχον τὴν γνώμην, ὅτι ὁ λόγος εἶναι ῥητορικὸν γύμνασμα*[4]. *Ὁπωσδήποτε ὁ λόγος ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐτιμᾶτο*[5] *καὶ αὐτὸς ὁ ῥήτωρ σεμνύνεται, ὅτι ἐπήνεσε τὴν διοίκησιν τῆς Σπάρτης ὑπὲρ πάντα ἄλλον*[6]. *Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα φαίνεται, ὅτι συνετάχθη περὶ τὸ 356-351. Ἐνταῦθα τάσσομεν καὶ τὸν Περὶ (τῆς) εἰρήνης ἤ, ὡς ὀνομάζει τὸν λόγον ὁ Ἀριστοτέλης*[7], *τὸν Συμμαχικόν. Ἐν τῷδε τῷ λόγῳ ὑποτίθεται, ὅτι ὁ ῥήτωρ ἀνίσταται, ὅπως ἀγορεύσῃ ὑπὲρ τῆς εἰρήνης κατὰ τὸν πόλεμον, ὃν οἱ Ἀθηναῖοι ἦγον πρὸς τοὺς συμμάχους αὐτῶν, τοὺς Χίους*

---

[1]) *Ἐν βιβλ.* IX, 1. 8. [2]) *Ἐν* XV, 46. [3]) *Ἐν Ἀρχιδάμ.* 116 «*Νῦν δ' ὁρῶν τοὺς μὲν συναγορεύοντας οἷς οἱ πολέμιοι προστάττουσι, τοὺς δ' οὐκ ἐρρωμένως ἐναντιουμένους, τοὺς δὲ παντάπασιν ἀποσεσιωπηκότας*». [4]) *Ἐν τῇ ὑποθέσει· «Καὶ οἱ μὲν λέγουσιν, ὅτι πέμψας Ἀρχίδαμος ἐν Ἀθήναις τὸν λόγον παρὰ Ἰσοκράτους ἐδέξατο· ἄλλοι δέ φασι γυμνασίαν εἶναι τὸν λόγον Ἰσοκράτους, τίνας ἂν εἴποι λόγους Ἀρχίδαμος συμβουλεύων Λακεδαιμονίοις*» [5]) *Φιλόστρατ. ἐν β. σοφισ.* I, 17, 3 *καὶ Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. ἐν Ἰσοκράτ* 9. [6]) *Ἐν Παναθην.* 239. [7]) *Ἐν Ῥητορ.* III, 17 “*ὅπερ οἱ Ἀθήνησι ῥήτορες ποιοῦσι καὶ Ἰσοκράτης· καὶ γὰρ συμβουλεύων κατηγορεῖ, οἷον Λακεδαιμονίων μὲν ἐν τῷ πανηγυρικῷ, Χάρητος δ' ἐν τῷ συμμαχικῷ*”.

τοὺς Ῥοδίους καὶ τοὺς Βυζαντίους [1]. Περὶ τῆς εἰρήνης ὅμως βραχέα λέγων ἐξετάζει τὰς αἰτίας τὰς ἐπιβαλλούσας ταύτην καὶ τοὺς ὅρους αὐτῆς, περὶ ὧν οἱ πρέσβεις τῶν ἀποστάντων συμμάχων εἶχον πραγματευθῇ [2]. Περὶ τῆς ἀξίας τοῦ λόγου τούτου ὑπάρχει μεγάλη διαφωνία παρὰ τοῖς κριτικοῖς. Τοῦτον ἐπαινεῖ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς [3] καὶ ὁ Schäffer [4] θεωρεῖ ὡς ἓν τῶν καλλίστων τοῦ ῥήτορος ἔργων. Ἀλλ' ὁ Κ. Ο Müller [5] κακίζει τοῦτον, διότι συμβουλεύει τοῖς Ἀθηναίοις οὐ μόνον, ὅπως ἀφῶσιν ἐλευθέρας τὰς ἀποστάσας συμμαχίδας πόλεις, ἀλλὰ καί, ὅπως καταλίπωσιν ὅλως τὴν ἀρχὴν τῆς θαλάσσης [6]. Κατὰ τὸν εἰρημένον φιλόλογον αἱ συμβουλαὶ αὗται ἄγουσιν εἰς τὴν ταπείνωσιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὰ πράγματα αὐτὰ ἀπέδειξαν, ὅτι μετὰ τῆς καταλύσεως τῆς ἀρχῆς τῆς θαλάσσης καὶ τῆς ἡγεμονίας ἠφανίσθησαν καὶ αἱ ἀφορμαί, αἵτινες ἐκίνουν τὴν δραστηριότητα αὐτῶν και τὴν πρὸς εὐγενεῖς πράξεις προθυμίαν. Τοιαῦται συμβουλαὶ ἴσως ἀνήκουσι τῇ πολιτικῇ φιλοσοφίᾳ, ἀλλὰ δὲν δύνανται νὰ ἐφαρμοσθῶσιν ἐν τῇ πρακτικῇ πολιτικῇ. Ἡ θαλασσοκρατορία παρεῖχε μὲν πολλὰ τοῖς Ἀθηνίοις πράγματα, ἀλλ' ἦτο ἀναγκαία οὐ μόνον αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ τῷ Ἑλληνικῷ γένει καθ' ὅλου. Ἀλλ' ἡ θαλασσοκρατορία ἔπρεπε νὰ στηρίζηται ἐπὶ τοῦ δικαίου, διότι ἡ ἐπὶ τῆς ἀδικίας ἐρειδομένη δὲν δύναται νὰ ἦναι ὠφέλιμος τῷ ἀδικοῦντι [7]. Ἡ δικαιοσύνη

---

1) Ἐν § 16. 2) Ἐν § 25. 3) Ἐν Ἰσοκράτ. 8. 4) Demosthenes und seine Zeit 7², 188. 5) Ἐν τῇ Ἑλλην. γραμμ. II, 387. 6) Ἐν 64 «ἐγὼ γὰρ ἡγοῦμαι καὶ τὴν πόλιν ἡμᾶς ἄμεινον οἰκήσειν καὶ βελτίους αὐτοὺς ἔσεσθαι καὶ πρὸς ἁπάσας τὰς πράξεις ἐπιδώσειν, ἢν π α υ σ ώ μ ε θ α τ ῆ ς ἀ ρ χ ῆ ς τ ῆ ς κ α τ ὰ θ ά λ α τ τ α ν ἐ π ι θ υ μ ο ῦ ν τ ε ς. Αὕτη γάρ ἐστιν ἡ καὶ νῦν εἰς ταραχὴν ἡμᾶς καθιστᾶσα καὶ τὴν δημοκρατίαν ἐκείνην καταλύσασα, μεθ' ἧς οἱ πρόγονοι ζῶντες εὐδαιμονέστατοι τῶν Ἑλλήνων ἦσαν.» 7) Ἐν § 31 «Εἰς τοῦτο γάρ τινες ἀνοίας ἐληλύθασιν, ὥσθ' ὑπειλήφασι τὴν μὲν ἀδικίαν ἐπονείδιστον μὲν εἶναι, κερδαλέαν δὲ καὶ πρὸς τὸν βίον τὸν καθ' ἡμέραν συμφέρουσαν, τὴν δὲ δικαιοσύνην εὐδόκιμον μέν, ἀλυσιτελῆ

εἶναι ὑπερτέρα τῆς μετ' ἀδικίας δυνάμεως. Περὶ τῆς κρίσεως τῶν νεωτέρων τὸν λόγον ποιούμενοι παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ Sittl *λέγει, ὅτι ὁ ῥήτωρ γράψας τὸν περὶ εἰρήνης, ὅτε εἶχεν ὑπερβῆ τὸ ὀγδοηκοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος, δύναται νὰ τύχῃ συγγνώμης διὰ τὴν ἀσθένειαν τοῦ λόγου* [1], *ὅστις ἐξεδόθη τῷ 356 ἢ 355 π. Χ.* [2].

Ἡ δ' ἔκδοσις τοῦ **Ἀρειοπαγιτικοῦ** *τίθεται μετὰ τὴν τοῦ συμμαχικοῦ· διότι αὕτη ἐγένετο τῷ 355 ἢ 354. Δὲν εἶναι ὅμως ἀπίθανος ἡ εἰκασία τοῦ* Sittl[3], *καθ' ἣν ὁ ῥήτωρ ἤρξατο γράφων τὸν λόγον πρὸ τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου. Ὁπωσδήποτε ἐν τῷδε τῷ λόγῳ ὁ Ἰσοκράτης συμβουλεύει τοῖς Ἀθηναίοις, ἵνα ἐπαναγάγωσι τὴν πολιτείαν εἰς τὴν πάτριον. Διότι ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι αἱ συμφοραὶ ἐπῆλθον εἰς τὴν πόλιν, ἀφ' ὅτου τὸ πολίτευμα τοῦ Σόλωνος καὶ τοῦ Κλεισθένους μετεβλήθη καὶ κατ' ἐξοχήν, ἀφ' ὅτου ἡ ἐξουσία τῆς ἐξ Ἀρείου πάγου βουλῆς περιωρίσθη. Τιμῶμεν τὴν παρρησίαν τοῦ ῥήτορος, ὅστις ἐτόλμησε διὰ ζωηρῶν χρωμάτων νὰ παραβάλῃ τὴν ἀριστοκρατικὴν δημοκρατίαν τῶν χρόνων τοῦ Σόλωνος πρὸς τὴν ἀκόλαστον δημοκρατίαν τῶν συγχρόνων* [4]. *Διότι δὲν ἦτο ἀκίνδυνον νὰ προτείνῃ τις τὸν περιορισμὸν τῆς δημοκρατίας. Φαίνεται δ', ὅτι, ὡς εἰκάζει ὁ* Sittl, *οἱ δημοκρατικοὶ δὲν ἐδέξαντο μετ' εὐνοίας τὸν λόγον, διότι ὁ ῥήτωρ σιωπᾷ ἐν τῷ Περὶ ἀντιδόσεως, ἂν μὴ*

δὲ καὶ μᾶλλον δυναμένην τοὺς ἄλλους ὠφελεῖν, ἢ τοὺς ἔχοντας αὐτήν, κακῶς εἰδότες, ὡς οὔτε πρὸς χρηματισμὸν οὔτε πρὸς δόξαν οὔτε πρὸς ἃ δεῖ πράττειν οὐθ' ὅλως πρὸς εὐδαιμονίαν οὐδὲν ἂν συμβάλοιτο τηλικαύτην δύναμιν, ὅσην περ ἀρετὴ καὶ τὰ μέρη ταύτης". [1]) *Ἐν τόμ.* II, 112. [2]) *Παράβαλλ.* Schillbach, De Isocratis oratione quae inscribitur *περὶ εἰρήνης*, Progr. v. Potsdam 1868 *καὶ* Oncken, Isocrates und Atten *ἐν σελίδ.* 180. [3]) *Ἐν τόμ.* II, 113. *Παράβαλλ.* Blass II, 305. [4]) *Ἐν* § 20 "*Οἱ γὰρ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον τὴν πόλιν διοικοῦντες κατεστήσαντο πολιτείαν οὐκ ὀνόματι μὲν τῷ κοινοτάτῳ καὶ πρᾳοτάτῳ προσαγορευομένην, ἐπὶ δὲ τῶν πράξεων οὐ τοιαύτην τοῖς ἐντυγχάνουσι φαινομένην, οὐδ' ἣ τοῦτον τὸν τρό-*

τις δεχθῇ κατὰ τὸν *Pfund*[1], ὅτι ὁ προκείμενος λόγος ἐξεδόθη μετ' ἐκεῖνον. Τὴν εἰλικρίνειαν τοῦ ῥήτορος οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ, ἀλλ' ὁ *Bergk*[2] παρατηρεῖ, ὅτι οὗτος οὐδαμοῦ λέγει σαφῶς τίνα πολιτικὰ δικαιώματα πρέπει νὰ ἀποδοθῶσι τῇ ἐξ Ἀρείου πάγου βουλῇ καὶ καθ' ὅλου δὲν ἔχει σαφῆ ἔννοιαν περὶ τοῦ ἀρχαίου Ἀττικοῦ πολιτεύματος.

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ τοῦ Ἰσοκράτους[3] ὁ Περὶ ἀντιδόσεως ἐγράφη, ὅτε οὗτος ἦγε τὸ ὀγδοηκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας, καὶ ἐξεδόθη τῷ 353. Μεγακλείδης τις εἶχε προσκαλέσει τὸν ῥήτορα εἰς ἀντίδοσιν, δηλ. εἰς ἀνταλλαγὴν τῆς περιουσίας[4]. Κατὰ τὴν νομοθεσίαν τῶν Ἀθηναίων ἠδύνατό τις, ᾧ λειτουργία ἐπεβάλλετο, νὰ δείξῃ ἄλλον πλουσιώτερον. Ἂν δ' οὗτος ἠρνεῖτο νὰ ἀναδεχθῇ αὐτήν, ὁ πρῶτος ἠδύνατο νὰ προτείνῃ ἀνταλλαγὴν τῶν ὑπαρχόντων, ἤτοι ἀντίδοσιν. Ἐν τῷ πρώτῳ ἀγῶνι ὁ ῥήτωρ ἐνίκησεν, ἀλλ' ὁ Λυσίμαχος ἐν δευτέρῳ ἀγῶνι ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἀναλάβῃ τὴν δαπάνην τῆς τριηραρχίας[5]. Ἐπειδὴ ὅμως παρετήρησεν, ὅτι πολλοὶ δὲν εἶχον ἀκριβῆ γνώμην περὶ αὐτοῦ, ἀπεφάσισεν, ἵνα δηλώσῃ τούτοις καὶ τοῖς ἐπιγιγνομένοις τὸν τρόπον καὶ τὸν βίον καὶ τὴν παιδείαν αὐτοῦ. Πλάττει λοιπὸν τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ἄγεται εἰς τὸ δικαστήριον ἕνεκα γραφῆς, διότι διαφθείρει τοὺς νέους, ὅπερ ὑπενθυμίζει τὴν κατὰ τοῦ Σωκράτους γραφήν. Οὕτω δύναται νὰ ἐπαινέσῃ

πον ἐπαίδευε τοὺς πολίτας ὥσθ' ἡγεῖσθαι τὴν μὲν ἀκολασίαν δημοκρατίαν, τὴν δὲ παρανομίαν ἐλευθερίαν, τὴν δὲ παρρησίαν ἰσονομίαν, τὴν δ' ἐξουσίαν τοῦ ταῦτα ποιεῖν εὐδαιμονίαν, ἀλλὰ καὶ μισοῦσα καὶ κολάζουσα τοὺς τοιούτους βελτίους καὶ σωφρονεστέρους ἅπαντας τοὺς πολίτας ἐποίησεν.„ [1]) De Isocratis vita et scriptis ἐν σελίδ. 21. [2]) Ἐν τόμ. II, 370. [3]) Ἐν § 9. [4]) Ψευδοπλούταρχ. 839 C. Παράβαλλ. Blass II, 73. [5]) Ἐν § 5 "Τοῦ γὰρ ἀντιδίκου, περὶ μὲν ὧν ἡ κρίσις ἦν, οὐδὲν λέγοντος δίκαιον, διαβάλλοντος δὲ τὴν τῶν λόγων τῶν ἐμῶν δύναμιν καὶ καταλαζονευομένου περί τε τοῦ πλούτου καὶ τοῦ πλήθους τῶν μαθητῶν, ἔγνωσαν ἐμὴν εἶναι τὴν λειτουργίαν. Τὴν μὲν οὖν δαπάνην οὕτως ἠνέγκαμεν…„. Παράβαλλ. Ern. Havet,

ἑαυτὸν ἀνεπιφθόνως[1] *καὶ ὄντως διαλέγεται περὶ παντοίων πραγμάτων καὶ παρενείρει περικοπὰς τῶν προεκδοθέντων λόγων. Ὁ προκείμενος λόγος δὲν εἶναι οὔτε δικανικός, οὔτε πανηγυρικός, ἀλλά τι μίγμα ἐκ τῶν δύο γενῶν τοῦ ῥητορικοῦ λόγου*[2]. *Μέχρι τοῦ 1812 οὗτος ἐφέρετο ἠκρωτηριασμένος, ὅτε ὁ ἀείμνηστος Ἀνδρέας Μουστοξύδης εὗρεν ἀκέραιον τὸ κείμενον ἐν τοῖς κώδιξι τῆς Ἀμβροσιανῆς καὶ τῆς Λαυρεντιανῆς βιβλιοθήκης*[3].

Ἦτο ἤδη ἐν βαθεῖ γήρατι, ὅτε ἔγραφε τὸν Πρὸς Φίλιππον *ἢ ἁπλῶς* Φίλιππον. *Ἐν τῷ ἐπιστολιμαίῳ τούτῳ λόγῳ ὁ Ἰσοκράτης συμβουλεύει τῷ βασιλεῖ τῶν Μακεδόνων, ὅπως διαλλάξας τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις στρατεύσηται ἐπὶ τοὺς Πέρσας· διότι τῷ Φιλίππῳ ὡς Ἡρακλείδῃ ἁρμόζει τὸ ἔργον τοῦτο. Ὁ χρόνος τῆς συγγραφῆς δὲν ἦτο ἀνάρμοστος, διότι ὁ ῥήτωρ ἤρξατο γράφων μετὰ τὴν Φιλοκράτειον εἰρήνην, ἤτοι κατὰ τὸ 346. Τότε ἦτο καιρός, ἵνα συμβουλεύσῃ τῷ πατρὶ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὅπως τοὺς μὲν Ἕλληνας εὐεργετῇ, τῶν δὲ Μακεδόνων βασιλεύῃ καὶ τῶν βαρβάρων ὡς πλείστων ἄρχῃ*[4]. *Τὰς συμβουλὰς ταύτας ὁ γέρων ῥήτωρ θεωρεῖ ὡς ἀρίστας*[5] *καὶ ἐπαινεῖ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεύς*[6]. *Ἂν δ' ὁ λόγος*

Introduction au discours d' Isocrate sur l' antidosis, Paris 1863. *καὶ* Georg. Schlüter, Argumentum et structuram Isocrateae de permatutione bonorum orationis explan. Progr. v. Hildesheim 1869. [1]) *Ἐν* § 8 *"Εἰ μὲν οὖν ἐπαινεῖν ἐμαυτὸν ἐπιχειροίην, ἑώρων οὔτε περιλαβεῖν ἅπαντα, περὶ ὧν διελθεῖν προῃρούμην, οἷός τε γενησόμενος, οὔτ' ἐπιχαρίτως οὐδ' ἀνεπιφθόνως εἰπεῖν περὶ αὑτῶν δυνησόμενος· εἰ δ' ὑποθείμην ἀγῶνα μὲν καὶ κίνδυνόν τινα περὶ ἐμὲ γιγνόμενον... καὶ πράγματά μοι παρέχοντα... οὕτως ἂν ἐκγενέσθαι μοι μάλιστα διαλεχθῆναι περὶ ἁπάντων ὧν τυγχάνω βουλόμενος"*. [2]) *Ἐν* § 12. [3]) *Ὅρα Ἀδαμ. Κορ. τόμ.* II, 94 *τοῦ ἄρτι ἀποβιώσαντος πολυκλαύστου φίλου μου Δ. Θερειανοῦ.* [4]) *Ἐν* § 154. [5]) *Ἐν* § 155. [6]) *Ἐν* § 27 *"Οὐδὲ γὰρ ταῖς περὶ τὴν λέξιν εὐρυθμίαις καὶ ποικιλίαις κεκοσμήκαμεν αὐτόν, αἷς αὐτός τε νεώτερος ὢν ἐχρώμην καὶ*

παραβληθῇ πρὸς τὸν Πανηγυρικόν, ἀναντιρρήτως εἶναι ὑποδεέστερος. Ἀλλὰ πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψει, ὅτι ὁ λόγος ἐκεῖνος συνεγράφη ἐν μακρῷ χρόνῳ, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται. Εἰ καὶ ὁ Ἰσοκράτης παρατηρεῖ, ὅτι διὰ τὴν ἡλικίαν δὲν θέλει μεταχειρισθῇ κοσμήματα τοῦ λόγου, ὅμως δὲν ἐπελάθετο τῆς τέχνης αὐτοῦ. Καίπερ δὲ γέρων ἐκ τῆς ὑποθέσεως ἔνθους γενόμενος ἐνέβαλεν εἰς τὸν λόγον νεανικὴν θερμότητα. Ἔχει μὲν ἐλλείψεις τινάς, ἀλλ' ὁ Spengel[1] *καὶ ὁ Blass*[2] *θεωροῦσι τὸν λόγον ὡς καλὸν καὶ ἐπαγωγόν.*

Τελευταῖος λόγος τοῦ Ἰσοκράτους εἶναι ὁ Παναθηναϊκὸς γραφεὶς ἐν τρισὶν ἔτεσιν. Ὅτε ὁ ῥήτωρ ἤρξατο γράφων, ἦγε τὸ ἐννενηκοστὸν τῆς ἡλικίας (342-339). Τῇ ἀληθείᾳ εἶναι παράδοξον, ὅτι ἐν οὕτω βαθεῖ γήρατι ἠδύνατο νὰ ἐργάζηται. Τοῦτο πρὸς πολλοῖς ἄλλοις μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ βίος τῶν ἀρχαίων ἦτο κρείττων ἐκείνου, ὃν διάγομεν ἡμεῖς οἱ νεώτεροι. Ἐπειδὴ δ' ὁ ῥήτωρ ἦτο ἐν βαθεῖ γήρατι, ἐθεώρει τὰ κοσμήματα τοῦ λόγου ὡς ἀνάρμοστα τῇ αὐτοῦ ἡλικίᾳ[3]. *Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς δὲν ἠδύνατο νὰ εὕρῃ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ὁ λόγος Παναθηναϊκὸς ὠνομάσθη*[4]. *Κατὰ τὸν Blass*[5] *ἀφορμὴ ἐδόθη ἐκ τῆς μνείας τῶν μεγάλων Παναθηναίων. Ἡμεῖς νομίζομεν, ὅτι τὸ ὄνομα ἔσχε· διότι εἶναι ἐγκώμιον τῶν Ἀθηνῶν,*

τοῖς ἄλλοις ὑπέδειξα, δι' ὧν τοὺς λόγους ἡδίους ἂν ἅμα καὶ πιστοτέρους ποιοῖεν„. [1]) Isocrat. und Plat. *ἐν σελίδ.* 786. [2]) *Ἐν τόμ.* II, 319. [3]) *Ἐν* § 2 *«ἀλλὰ πάντας τούτους ἐάσας περὶ ἐκείνους ἐπραγματευόμην τοὺς περὶ τῶν συμφερόντων τῇ τε πόλει καὶ τοῖς ἄλλοις Ἕλλησι συμβουλεύοντας, καὶ πολλῶν μὲν ἐνθυμημάτων γέμοντας, οὐκ ὀλίγων δ' ἀντιθέσεων καὶ παρισώσεων καὶ τῶν ἄλλων ἰδεῶν τῶν ἐν ταῖς ῥητορείαις διαλαμπουσῶν καὶ τοὺς ἀκούοντας ἐπισημαίνεσθαι καὶ θορυβεῖν ἀναγκαζουσῶν· νῦν δ' οὐδ' ὁπωσοῦν τοὺς τοιούτους. Ἡγοῦμαι γὰρ οὐχ ἁρμόττειν οὔτε τοῖς ἔτεσι τοῖς ἐνενήκοντα καὶ τέτταρσιν, ἃ γε λαγχάνω γεγονώς..„* [4]) *Ὅρα Κυπρίαν. Τὰ ἀπόρρητα τοῦ Ἰσοκράτ. ἐν σελίδ.* 102. [5]) *Ἐν τόμ.* II, 319.

ὅπερ ἠδύνατο νὰ ἀπαγγελθῇ ἐν τῇ μεγάλῃ ἑορτῇ τῶν Παναθηναίων. Δὲν ἐγκωμιάζει ὅμως μόνον τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Σπάρτην, ἀλλ' εὐθὺς ἐν ἀρχῇ διὰ μακρῶν πραγματεύεται περὶ ἑαυτοῦ, ὡς καὶ ἐν τῷ ἐπιλόγῳ, ὅπερ ἐλέγχεται ὡς περιφανὲς τεκμήριον τῆς διανοητικῆς ἀσθενείας τοῦ γήρατος. Δὲν εἶναι δ' ἀκριβὲς τὸ ὑπὸ Διονυσίου τοῦ Ἁλικαρνασσέως εἰρημένον [1], ὅτι οἱ τελευταῖοι λόγοι εἶναι ὁ τελειότερος τύπος τῶν Ἰσοκρατείων λόγων. Ἐν τῷδε τῷ λόγῳ ὁ *Teichmüller* [2] εὑρίσκει ὑπαινιγμοὺς κατά τε τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Πλάτωνος, ἀλλ' ἡ τοιαύτη εἰκασία δὲν στηρίζεται ἐπαρκῶς [3]. Ὁ δὲ ἡμέτερος Κυπριανὸς [4] ἐξηγεῖ τὰς ἐλλείψεις τοῦ προκειμένου λόγου παρατηρῶν, ὅτι δὲν ἐγράφη χάριν τοῦ δημοσίου, ἀλλὰ χάριν τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, δηλ. δὲν εἶναι λόγος ἁπλοῦς, ἀλλ' ἐσχηματισμένος ἢ μικτός. Δι' ἄλλων λέξεων ὁ Παναθηναϊκός, ὡς καὶ οἱ ἄλλοι λόγοι τοῦ Ἰσοκράτους, δὲν εἶναι πραγματεῖαι ἀνήκουσαι εἰς τὴν ὑπόθεσιν, περὶ ἧς ὁ λόγος, ἀλλὰ βιβλία τεχνικὰ περιλαμβάνοντα ἐν εἴδει παραδειγμάτων τοὺς κανόνας τῆς ῥητορικῆς τέχνης, οὓς οὗτος ἐξήγει προφορικῶς, ὡς εἴτις συνέτασσε συντακτικὸν οὐχὶ κατὰ τὸν συνήθη τρόπον, ἀλλ' ἐκ παραδειγμάτων [5]. Κατὰ ταῦτα μόνον οἱ μαθηταὶ τοῦ Ἰσοκράτους ἠδύναντο νὰ ἑρμηνεύσωσιν ὀρθῶς τὴν τοῦ λόγου περιβολήν. Οὕτως οἱ λόγοι οὗτοι εἶναι οἱ καλούμενοι ἀπόρρητοι [6] τοῦ Ἰσοκράτους, περὶ ὧν λέγει Διογένης ὁ Λαέρτιος [7]. Τὴν τοιαύτην ἑρμηνείαν ἀποκρούει ὁ *Blass* [8] καὶ ἡμεῖς καίπερ τιμῶντες τὸν ζῆλον, μεθ' οὗ ὁ Ἕλλην φιλόλογος ἐπειράθη, ὅπως ἀποδείξῃ τὴν θεωρίαν αὐτοῦ, ὅμως δὲν δυνά-

---

[1]) Ἐν Ἰσοκράτ. 14 «Οἱ μέντοι γ' ἐπὶ τελευτῇ τοῦ βίου γραφέντες λόγοι ἧττόν εἰσι μειρακιώδεις ὡς ἂν οἶμαι τελείαν ἀπειληφότες τὴν φρόνησιν παρὰ τοῦ χρόνου.» [2]) Lit. Fehden I, 259. [3]) Παράβαλλ. Blass II, 324. [4]) Ἐν σελίδ. 105 τῆς μνημονευθείσης διατριβῆς. [5]) Αὐτόθι 103. 6. [6]) Αὐτόθι 79. [7]) Ἐν βιβλ. Δ', 1, 6 «Καὶ πρῶτος Σπεύσιππος παρὰ τὰ καλούμενα ἀπόρρητα ἐξήνεγκεν, ὥς φησι Καινεύς». [8]) Ἐν τόμ. II, 105.

μεθα νὰ δεχθῶμεν αὐτήν. Διότι πρὸς πολλοῖς ἄλλοις πολὺ καταϐιϐάζεται ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος, ὅστις σεμνύνεται, ὅτι ἔγραψε συμϐουλευτικοὺς τῇ πόλει καὶ τοῖς Ἕλλησι [1], πολύ, λέγω, καταϐιϐάζεται, ἂν οἱ λόγοι αὐτοῦ οὐδὲν ἄλλο ἦναι ἢ ῥητορικὰ παραδείγματα. Πρὸς δὲ πολλοὶ λόγοι τοῦ Ἰσοκράτους ἔχουσιν ἁμαρτήματα καὶ δὴ καὶ ὁ Παναθηναϊκός. Ταῦτα δύνανται νὰ ἐξηγηθῶσιν ἐκ τῆς ἡλικίας τοῦ ῥήτορος, ἀλλ' ἤθελεν εἶναι κακὸν ὑπόδειγμα ῥητορικῆς τέχνης, ἂν ἐν τῷ προοιμίῳ καὶ τῷ ἐπιλόγῳ οὐχὶ περὶ τῆς ὑποθέσεως τοῦ λόγου, ἀλλὰ περὶ τῶν ἑαυτοῦ περιστάσεων ἔλεγεν.

Ὁ ἀρχαιότατος τῶν τριῶν παραινετικῶν λόγων εἶναι ὁ Πρὸς Νικοκλέα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα γραφεὶς τῷ 376 [2]. Οὗτος ἦτο υἱὸς τοῦ Εὐαγόρου τοῦ κατάγοντος τὸ γένος ἐκ τοῦ Τεύκρου καὶ ἐϐασίλευε τῆς ἐν Κύπρῳ Σαλαμῖνος. Πρὸς τὸν βασιλέα τοῦτον γράφει παραινέσεις, πῶς πρέπει νὰ βασιλεύῃ ὀρθῶς. Εἰκάζεται δ', ὅτι ὁ Ἰσοκράτης ἐγνώρισε τὸν Κύπριον ἡγεμόνα διὰ τῆς συστάσεως τοῦ Τιμοθέου. Παρὰ τούτου ἔλαϐεν εἴκοσι τάλαντα διὰ τὴν συγγραφὴν τοῦ προκειμένου λόγου [3]. Ὁ δὲ λόγος ὁ ἐπιγραφόμενος Νικοκλῆς ἢ Κύπριοι ἐμϐάλλεται εἰς τὸ στόμα τοῦ βασιλέως ἀγορεύοντος πρὸς τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν ὑπηκόων. Ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ἐπραγματεύετο ὁ ῥήτωρ Περὶ τοῦ πῶς δεῖ βασιλεύειν, ἐνταῦθα δὲ Περὶ τοῦ πῶς δεῖ βασιλεύεσθαι [4]. Κατὰ τὸν Blass ὁ λόγος οὗτος εἶναι τεχνικώτερος τοῦ προηγουμένου [5], ἀλλὰ κατά τινας κριτικούς, ὡς τὸν Ern. Havet [6], τὸν Sittl [7] καὶ ἄλλους, δὲν εἶναι γνήσιος. Οὗτοι φέρουσιν ἀποδείξεις τινάς, π. χ. τὸ προοίμιον τοῦδε τοῦ λόγου ὁμοιάζει πρὸς τὸ τῆς Ἑλένης, ἐν ᾧ ἕκαστος λόγος τοῦ Ἰσοκράτους ἔχει πρωτότυπον ἀρχήν. Ὁ Sittl πα-

---

1) *Ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ Παναθηναϊκοῦ.* 2) Blass II, 271. 3) *Τοῦτο λέγεται ἐν τῇ Ὑποθέσει.* 4) *Ἐν τῇ Ὑποθέσει.* 5) *Ἐν τόμ.* II, 277. 6) *Ἐν σελίδ.* 285 *τοῦ μνημονευθέντος συγγράμματος.* 7) *Ἐν τόμ.* II, 117.

ρατηρεῖ, ὅτι τὸ προοίμιον ἁρμόζει εἰς οἱονδήποτε ἄλλον λόγον τοῦ Ἰσοκράτους καὶ ὅτι οὗτος δὲν ἠδύνατο νὰ ὀνομάσῃ τὰς Συρακούσας τὴν μεγίστην τῆς Ἑλλάδος πόλιν [1].

Ὡσαύτως μεγάλη ἀμφισβήτησις ὑπάρχει περὶ τὴν γνησιότητα τοῦ λόγου Πρὸς Δημόνικον. Ἀποδίδει μὲν τοῦτον Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς τῷ Ἰσοκράτει [2], ἀλλ' ὁ Ἁρποκρατίων θεωρεῖ αὐτὸν ὡς ἔργον Ἰσοκράτους τοῦ Ἀπολλωνιάτου [3]. Φαίνεται ὅμως, ὅτι εἶναι εἰκασία αὐτοῦ. Ὑπὸ τοῦ Σουΐδου [4] τῷ Ἀπολλωνιάτῃ ἀποδίδεται λόγος προτρεπτικός, ἐν ᾧ ὁ προκείμενος εἶναι παραινετικός, ὅπερ ἐξαίρομεν· διότι αὐτὸς ὁ Ἰσοκράτης ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦδε τοῦ λόγου ποιεῖται τὴν διαστολήν [5]. Οἱ κριτικοὶ εἶναι διῃρημένοι, ἐξ ὧν ἄλλοι μὲν δέχονται τὴν γνησιότητα τοῦ λόγου [6], ἄλλοι δ' ἀποκρούουσι ταύτην, ὡς ὁ ἡμέτερος Κοραῆς καὶ ὁ Benseler [7]. Οἱ τελευταῖοι πρὸ πάντων εὑρίσκουσι τὴν γλῶσσαν ἀναξίαν τοῦ Ἰσοκράτους καὶ δεικνύουσιν ἁμαρτήματα περὶ ταύτην. Καὶ ὅμως ἡ γνωμολογία τοῦ λόγου δὲν στερεῖται ἀξίας καὶ πολλαὶ ῥήσεις αὐτοῦ ἐγένοντο δημώδεις, ὡς ἡ Εὐλαβοῦ τὰς διαβολὰς κἂν ψευδεῖς ὦσιν [8], Τοὺς μὲν θεοὺς φοβοῦ, τοὺς δὲ γονεῖς τίμα, τοὺς δὲ φίλους αἰσχύνου, τοῖς δὲ νόμοις πείθου [9], Πολλοῖς ἡ γλῶττα προτρέχει τῆς δια-

---

1) Ἐν § 28. 2) Ἐν Ἰσοκράτ. 10. 3) Ἐν λ. ἐπακτὸς ὅρκος. 4) Ἐν λ. Ἰσοκράτ. Ἀπολλων. 5) Ἐν § 3. 6) Ὁ Schneider ἐν σελ. VI τῆς ἐκδόσεως καὶ ὁ Θεόδωρ. Ἀγκυλίων (Henkel), Τῶν περὶ Ἰσοκράτη ζητήσεων βιβλίον πρῶτον, Rudolfstadt 1877 καὶ Sandys Introd. XXXII. 7) Jahrb. f. Phil 1860 II, 121. Lehmann van Lehnfebd, De oratione ad Demonicum Isocrati abjudicanda, Leiden 1897. Jahr, quaestiones Isocrateae, Halle 1881. Ὁ Aug. Pauly (Aliquot quaestiones Isocrateae, Heilbronn 1828) νομίζει, ὅτι ὁ λόγος εἶναι γνήσιος μέν, ἀλλὰ διεσκευασμένος. 8) Ἐν § 17. 9) Ἐν § 16. Τὸ φοβεῖσθαι τὸν θεὸν εἶναι ἀνάξιον τοῦ ὑπερτάτου ὄντος καὶ τοῦ ἀνεπτυγμένου ἀνθρώπου. Φοβεῖταί τις τὸ θηρίον καὶ οὐχὶ τὸν θεόν, οὗ εἶναι υἱός. Νομίζομεν, ὅτι τὸν θεὸν πρέπει τις

νοίας [1] *Ὁ λόγος ἦτο ἀρεστὸς οὐ μόνον τοῖς Ἕλλησιν, ἀλλὰ καὶ ἄλλοις λαοῖς, ὡς δεικνύει ἡ Συριακὴ μετάφρασις* [2]. *Ὁ Δημόνικος, πρὸς ὃν ἀποτείνει ὁ Ἰσοκράτης τὰς συμβουλάς, ἦτο υἱὸς τοῦ χρηστοῦ Ἱππονίκου* [3], *φίλου τοῦ ῥήτορος.*

Τελευταῖον φέρομεν τὸν λόγον εἰς τὸν Εὐαγόραν, ὅστις κατὰ μὲν τὴν ὑπόθεσιν [4] *εἶναι ἐπιτάφιος, κατὰ δὲ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ τοῦ Ἰσοκράτους ἐγκώμιον* [5], *ὅπερ δέχονται ἀρχαῖοι* [6] *καὶ νεώτεροι* [7] *τεχνογράφοι. Ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ἐγκωμίου ὑπάρχουσι καὶ τὰ τρία εἴδη τῶν ἐπιδεικτικῶν προοιμίων, ἐξ ἐπαίνου, ἐκ προτροπῆς, καὶ ἐκ τῶν πρὸς ἀκροατήν* [8]. *Εὐθὺς ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ ἐπαινεῖ τὸ εἶδος τοῦ ἐγκωμίου πρὸς τοὺς τεθνεῶτας* [9] *ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ἄλλα εἴδη τῶν τιμῶν, π. χ. τοὺς χοροὺς καὶ τοὺς μουσικοὺς καὶ γυμνικοὺς ἀγῶνας (ἐξ ἐπαίνου). Ὁ ῥήτωρ ἐν τῷ δευτέρῳ προοιμίῳ προτρέπει καὶ ἄλλους, ἵνα ἐγκωμιάζωσι τοὺς συγχρόνους, ἀφ' οὗ οἱ ἐπὶ τῶν Τρωϊκῶν γενόμενοι ὑμνοῦνται καὶ τραγῳδοῦνται (ἐκ προτροπῆς). Τελευταῖον ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ δεικνύει τὴν δυσκολίαν τῶν τοιούτων ἐγκωμίων, δι' ἣν οὐδεὶς μέχρι τοῦ ῥήτορος ἐπεχείρησεν. Ἐγκώμια συνέταξαν οἱ ποιηταί, ἀλλ' οὗτοι ἔχουσιν εἰς τὴν διάθεσιν αὐτῶν πολλὰ κοσμήματα, ὡς μεταφοράς, μέτρα καὶ ῥυθμούς* [10], *δι' ὧν ψυχαγωγοῦσι τοὺς ἀκροα-*

νὰ σέβηται, ὡς τὸν πατέρα. [1]) *Ἐν* §. 41. [2]) *Αὕτη ἐδημοσιεύθη ὑπὸ* Lagarde, Anal. Syr., Lips. 1858. [3]) *Ἐν* § 2. [4]) *Ἐνταῦθα λέγεται· «Ζητήσειε δ' ἄν τις ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ, διὰ τί ἐπιταφίου ὄντος καὶ τοῦ ἐπιταφίου ἀπαιτοῦντος παρὰ τὰ ἐγκωμιαστικὰ πάντα κεφάλαια πλέον τό τε θρηνητικὸν ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ τὸ παραμυθητικὸν ἐν τῷ τέλει„.* [5]) *Ἐν* § 8 *«ἀνδρὸς ἀρετὴν διὰ λόγων ἐγκωμιάζειν„ καὶ ἐν* 73. [6]) *Μένανδρ. Π. Ἐπιδεικτ. ἐν σελίδ.* 419 *«Ὁ μετὰ χρόνον πολὺν λεγόμενος ἐπιτάφιος καθαρόν ἐστιν ἐγκώμιον, ὡς Ἰσοκράτους ὁ Εὐαγόρας„ Παράβαλλ Φώτ.* 159 *«καὶ ὁ δωδέκατος Εὐαγόρου ἐγκώμιον».* [7]) Blass II, 285. [8]) *Ἀριστοτέλ. ἐν Ῥητορικ.* III, 14. [9]) *Ἐν* § 4 *«ὁ δὲ λόγος εἰ καλῶς διέλθοι τὰς ἐκείνου πράξεις, ἀείμνηστον ἂν τὴν ἀρετὴν τὴν Εὐαγόρου παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις ποιήσειεν„.* [10]) *Ἐν* § 11 *«ἣν γάρ τις τῶν ποιημάτων*

τάς (ἐκ τῶν πρὸς τὸν ἀκροατήν). Κατὰ ταῦτα τὸ ἐγκώμιον εἶναι νέον εἶδος τοῦ ῥητορικοῦ λόγου συνταχθὲν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τῷ 370 [1]. *Διότι ὁ Ἀγησίλαος τοῦ Ξενοφῶντος συνετάχθη βραδύτερον* [2]. *Ὁπωσδήποτε ὁ Ἰσοκράτης ἐν τῷ ἐγκωμίῳ ἐπαινεῖ τὸν θανόντα πατέρα τοῦ Νικοκλέους ἀρχόμενος ἀπὸ τῶν προγόνων, ἀπὸ τοῦ Διός* [3], *καὶ ἐξικνούμενος μέχρι τοῦ Τεύκρου, ὅστις ἔκτισε τὴν ἐν Κύπρῳ Σαλαμῖνα. Τὰ κατὰ τὴν γέννησιν τοῦ Εὐαγόρου εἰκονίζει ὡς ὑπεράνθρωπα* [4] *καὶ ἐπαινεῖ τὸν θανόντα· ἀλλὰ κατὰ τὸν Sittl* [5] *ἐπειδὴ ὁ ῥήτωρ δὲν ἐγνώρισε τοῦτον προσωπικῶς, τὸν προσωπικὸν χαρακτηρισμὸν ἐπειράθη, ὅπως ἀναπληρώσῃ διὰ γενικῶν φράσεων καὶ ὑπερβολῶν. Φαίνεται ὅμως, ὅτι ὁ ῥήτωρ δὲν ἀπέστη πολὺ τῆς ἀληθείας, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ κρίσεις νεωτέρων ἱστορικῶν* [6].

Πλὴν τῶν εἰρημένων λόγων ἀποδίδονται τῷ Ἰσοκράτει καὶ δέκα ἐπιστολαί, αἵτινες πέμπονται πρὸς Διονύσιον τὸν τύραννον τῶν Συρακουσῶν, πρὸς Φίλιππον τὸν βασιλέα τῶν Μακεδόνων, πρὸς τὸν υἱὸν τούτου νέον ὄντα, πρὸς τὸν Ἀντίπατρον, πρὸς Τιμόθεον τὸν τύραννον τῆς Ἡρακλείας, πρὸς τὸν Ἀρχίδαμον, πρὸς τοὺς παῖδας τοῦ Ἰάσονος καὶ πρὸς τοὺς ἄρχοντας τῆς Μυτιλήνης. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Sauppe [7], *ὅστις πρῶτος ἐδήλωσεν ἀμφιβολίας περὶ τῆς γνησιότητος τῶν ἐπιστολῶν, μέχρι τοῦδε πολλοὶ κριτικοὶ* [8] *θεωροῦσιν ὑποβολιμαίας. Ὑπάρ-*

τῶν εὐδοκιμούντων τὰ μὲν ὀνόματα καὶ τὰς διανοίας καταλίπῃ, τὸ δὲ μέτρον διαλύσῃ, φανήσεται πολὺ καταδεέστερα τῆς δόξης, ἧς νῦν ἔχομεν περὶ αὐτῶν„. 1) Christ *ἐν σελίδ.* 329. 2) *Ὅρα ἐν σελίδ.* 127 *τῆσδε τῆς γραμματολογίας.* 3) *Ἐν* § 14. 4) *Ἐν* § 21 *«Περὶ οὗ τὰς μὲν φήμας καὶ τὰς μαντείας καὶ τὰς ὄψεις τὰς ἐν τοῖς ὕπνοις γενομένας, ἐξ ὧν μειζόνως ἂν φανείη γεγονὼς ἢ κατ' ἄνθρωπον, αἱροῦμαι παραλιπεῖν„.* 5) *Ἐν τόμ.* II. 110. 6) Grote, Gr. Gesch. V, 320—329 (*ἐν τῇ μετ. τοῦ* Meisner) Curtius, Gr. Gesch. III[6], 151, 210. 7) Zeitschr. f. Alterthumsw. 1835 *ἐν σελίδ* 409. 8) Fr. Vater, quaestionum histor. fasc. I, De Isocratis qui fertur epistolis, Kasan 1846 *καὶ* Ant. Westermann, Commentatio de epistol. scriptoribus Graecis V., Leipzig 1854. *Παράβαλλ.* Sittl, II, 119.

χουσιν ὅμως καὶ οἱ ὑποστηρίζοντες τὴν γνησιότητα αὐτῶν, ὡς ὁ F. Heinr Haupt[1]*. Τῇ ἀληθείᾳ δὲν εἶναι εὔκολον νὰ καταδικάσῃ τις τὰς ἐπιστολὰς ὡς ψευδεπιγράφους· διότι ἐν ταύταις διαλάμπει τὸ πνεῦμα καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ Ἰσοκράτους. Ἐν ταῖς ῥητορικαῖς σχολαῖς διετηροῦντο καὶ καλὰ ἀποφθέγματα τοῦ ἀνδρός, ὡς τὸ πολυθρύλητον ἐκεῖνο, Τῆς παιδείας τὴν μὲν ῥίζαν εἶναι πικράν, τὸν δὲ καρπὸν γλυκύν*[2].

Περὶ τοῦ Ἰσοκράτους ὑπάρχουσι πολλαὶ κρίσεις γενόμεναι ὑπό τε τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νεωτέρων. Ἔτυχε δ' ὁ ῥήτωρ καὶ θερμῶν θαυμαστῶν καὶ αὐστηρῶν ἐπικριτῶν. Εἶναι δὲ λυπηρόν, ὅτι ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις πολλοὶ σοφοὶ ἄνδρες μετὰ πολλῆς περιφρονήσεως λέγουσι περὶ τοῦ ἀνδρός, ὡς ὁ Niebuhr[3]*, ὅστις παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Ἰσοκράτης εἶναι ὅλως κακός, εὐτελὴς συγγραφεύς, ἀλογιστοτάτη καὶ πτωχοτάτη διάνοια. Ἐμόρφωσε μὲν τέχνην, ἀλλὰ τέχνην τοῦ δοκεῖν, τῶν λέξεων τοῦ ῥησικοπεῖν καὶ οὐχὶ τῶν ἰδεῶν. Ἡ κρίσις τοῦ μεγάλου ἀνδρός, ὅστις πολλάκις ἐν τῷ θαυμασμῷ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ὑπετίμησε τὰ τῶν Ἑλλήνων, δὲν εἶναι κατὰ πάντα ὀρθή. Διότι ὁ Ἰσοκράτης δὲν ἐστερεῖτο ἰδεῶν, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ ὑποθέσεις τῶν λόγων αὐτοῦ*[4]*, αἵτινες εἶναι φιλοσοφικαὶ καὶ μεγάλαι, ἡ διεξαγωγὴ αὐτῶν καὶ αἱ παραινέσεις πρὸς τὸν Δημόνικον, τὸν Νικοκλέα καὶ τοὺς Κυπρίους. Ἐν πολλοῖς ὁ ῥήτωρ δεικνύει ἴσως ἔλλειψιν πρακτικωτέρας διανοίας, ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἴδιον οὐχὶ μόνον τοῦ Ἰσοκράτους, ἀλλὰ τῶν πλείστων φιλοσόφων. Ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴδομεν, ὅτι ὁ ῥήτωρ ψέγεται, διότι σιωπᾷ περὶ τῶν δικαιω-*

---

[1]) De Isocratis epistolis I, VI, VIII. Zittau 1873. [2]) *Ταῦτα συνέλεξεν ὁ* Sauppe Orat. At. II, 227. [3]) Vorträge über a. Gesch. V, 404. [4]) *Διονύσ. Ἁλικαρν. Ἰσοκράτ.* 12 " *παρὰ πολὺ προτερεῖν ἡγούμενον Ἰσοκράτην Λυσίου. Κατὰ δὲ τὴν λαμπρότητα τῶν ὑποθέσεων καὶ τὸ φιλόσοφον τῆς προαιρέσεως πλεῖον διαφέρειν ἢ παιδὸς ἄνδρα, ὡς ὁ Πλάτων εἴρηκεν. Παράβαλλ.* Cicer. Orat. § 41.

μάτων, ἅπερ ἔπρεπε νὰ ἀποδοθῶσι τῇ ἐξ Ἀρείου πάγου βουλῇ[1]. *Τοῦτο ὅμως ἦτο λεπτομέρεια, εἰς ἣν δὲν ἠδύνατο νὰ εἰσέλθῃ ὁ περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς μεταβολῆς τοῦ πολιτεύματος συμβουλεύων. Ὁ διαπρεπὴς φιλόλογος Christ*[2] *παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Παναθηναϊκὸς συνετέθη κατὰ τὸ ἥμισυ ἐκ φράσεων ἀρχαιοτέρων λόγων καὶ ἐν τῷ Περὶ ἀντιδόσεως ὁ ῥήτωρ παρενέβαλε ὁλόκληρα χωρία ἐκ τούτων πρὸς πίστωσιν τοῦ πατριωτικοῦ αὐτοῦ φρονήματος, ὅπερ μαρτυρεῖ μεγάλην διανοητικὴν ἀπορίαν. Νομίζομεν, ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι ἀναμφισβήτητον τεκμήριον τῆς εἰρημένης ἀπορίας· διότι αἱ ἐπαναλήψεις ἠδύναντο φυσικώτερον νὰ ἀποδοθῶσι τῷ γήρατι τοῦ ῥήτορος, καθ' ὃ φύσει οἱ ἄνθρωποι μεταχειρίζονται στρογγύλας φράσεις κατὰ προγενεστέρας περιόδους ἐσχηματισμένας. Μείζονα ἀξίαν ἀποδίδουσι τῷ ῥήτορι οἱ Γάλλοι, ὡς ὁ ἄλλοτε ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν Duc de Clermont-Tonnerre*[3] *καὶ ὁ Havet, ὅστις θεωρεῖ αὐτὸν ὡς θερμὸν ὑπερασπιστὴν τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς διανοητικῆς προόδου. Κατὰ ταῦτα ἐν τοῖς λόγοις τοῦ Ἰσοκράτους ὑπάρχουσι μὲν καὶ γεροντικαὶ φλυαρίαι, ἀλλ' οὗτοι εἶναι καὶ πηγὴ εὐγενῶν καὶ ἠθοποιῶν παιδευμάτων, ἀποθήκη πολιτικῶν ὑφηγήσεων καὶ ταμεῖον πολυτιμήτων νουθεσιῶν καὶ παραγγελμάτων περὶ φιλοπατρίας καὶ ἐθνικῆς ἑνότητος*[4].

Ἀλλὰ καὶ ἂν ἔλειπον αἱ τοιαῦται ἰδέαι, ἆρά γε τὸ ἐν λόγοις κάλλος δὲν ἦτο ἄξιον, ὅπως μὴ ὁ ῥήτωρ τύχῃ τηλικαύτης περιφρονήσεως; Ἂν θαυμάζωμεν τὸν Φειδίαν, ὅστις τὴν τέχνην αὐτοῦ ἀπετύπωσεν ἐπὶ τοῦ μαρμάρου καὶ τοῦ ἐλέφαντος καὶ τοῦ χρυ-

---

1) *Ἐν σελίδ.* 2) *Ἐν σελίδ.* 881 *τῆς Γραμματολογίας αὐτοῦ.* 3) Oeuvres d' Isocrate, traduction nouvelle, avec le texte en regard, Paris 1862-1864, *ἐν τρισὶ τόμοις. Παράβαλλ. τὴν καλὴν διατριβὴν τοῦ Φιλέλληνος* S. Egger, Notice historique sur le duc de Clermont-Tonnerre, traducteur et commentateur des oeuvres d' Isocrate, Paris 1866 *Παράβαλλ.* Blass II, 126. 4) *Θερειαν. Ἀδ. Κορ.* II, 86.

σοῦ, διὰ τί νὰ κακίσωμεν τὸν τεχνίτην τὸν τῷ λόγῳ ὑπερφυσικὸν κάλλος ἐπιθέμενον;. Τοὐλάχιστον Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς[1] *παραβάλλει τὴν μὲν ῥητορικὴν τοῦ Ἰσοκράτους πρὸς τὴν τέχνην τοῦ Πολυκλείτου καὶ τοῦ Φειδίου κατὰ τὸ σεμνόν, τὸ μεγαλότεχνον καὶ τὸ ἀξιωματικόν, τὴν δὲ τοῦ Λυσίου πρὸς τὴν τέχνην τοῦ Καλάμιδος καὶ τοῦ Καλλιμάχου. Κατὰ τὸν αὐτὸν κριτικὸν τὸ ὕψος τῆς κατασκευῆς τῶν Ἰσοκρατείων λόγων εἶναι ἡρωικῆς μᾶλλον ἢ ἀνθρωπίνης φύσεως οἰκεῖον*[2]. *Καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ὁ Κ. Od. Müller*[3], *ὅστις τὸν Ἰσοκράτη οὔτε ὡς πολιτικόν, οὔτε ὡς φιλόσοφον τιμᾷ, ὅμως ὁμολογεῖ, ὅτι ὁ ἀναγνώστης συμπαρασύρεται ὑπὸ τοῦ ῥεύματος λόγου ἐμμελεστάτου καὶ εὐφωνοτάτου, ὅστις ἰσάκις ἀπέχει τῆς τε τραχείας συνθέσεως τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ ἀτόνου ὕφους τοῦ Λυσίου*[4]. *Οἱ λόγοι τοῦ Ἰσοκράτους ἔχουσι μὲν θερμότητα αἰσθήματος, ἀλλὰ στεροῦνται τοῦ πάθους, ὅπερ εὑρίσκομεν παρὰ τῷ Δημοσθένει. Παρὰ τούτῳ τὰ λεγόμενα σχήματα τῆς διανοίας*[5] *εἶναι συνηθέστατα, ἐν ᾧ παρὰ τῷ Ἰσοκράτει καὶ τοῖς ἀρχαιοτέροις ῥήτορσιν ἢ ὅλως ἐλλείπουσιν ἢ εἶναι σπάνια. Ὁ Ἑρμογένης ἤδη παρετήρησεν, ὅτι ὁ Ἰσοκράτης τῆς ἀποστροφῆς σχεδὸν ὅλως ἀπέχει*[6], *ὡς καὶ τῆς εἰρωνείας. Προσωποποιία ὑπάρχει μόνον περὶ τὸ τέλος τοῦ Ἀρχιδάμου. Ἀπαντῶσιν ὅμως παρ' αὐτῷ ζωηραὶ ἐρωτήσεις καὶ ἐπιφωνήματα. Κατὰ τὴν ὀρθὴν παρατήρησιν τοῦ ἀειμνήστου Κ. Od. Müller*[7] *ἡ εὔρυθμος τοῦ Ἰσοκράτους περιοδολογία, ἥτις σπανίως δέχεται διατάραξιν τῶν κώλων, ἀπαιτεῖ ἤρεμον τῆς ψυχῆς διάθεσιν ἢ τοὐλάχιστον ὁμαλότητα τοῦ πάθους. Τὸ ἤρεμον μεγαλεῖον, ὅπερ θαυμάζομεν ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ Φειδίου*

---

1) Ἐν Ἰσοκράτ. 3. 2) Αὐτόθι. 3) Ἐν τῇ Γραμμ. II, 390. 4) Ὅρα ἐν τόμ. II, 341 τῆς μετ. τοῦ Κυπριανοῦ. 5) Περὶ τούτων εἴπομεν ἐν σελίδ. τῶν ἔμπροσθεν. 6) Περὶ ἰδεῶν ἐν σελ. 284 παρὰ Walz 7 Αὐτόθι 346.

καὶ ταῖς τραγῳδίαις τοῦ Σοφοκλέους[1], *εὑρίσκομεν καὶ ἐν τοῖς λόγοις τοῦ Ἰσοκράτους, ὡς τὸ πάθος παρά τε τῷ Εὐριπίδῃ καὶ τῷ Δημοσθένει.*

Νομίζομεν ὅμως, ὅτι ἡ μὲν ἠρεμία ἁρμόζει τοῖς πανηγυρικοῖς λόγοις, οἷοι οἱ τοῦ Ἰσοκράτους, τὸ δὲ πάθος τοῖς συμβουλευτικοῖς, οἵτινες ἀπαγγέλλονται πρὸ πλήθους, ὅπερ ἔχει συμφέρον ὁ ῥήτωρ νὰ διαταράξῃ. Διὰ τοῦτο κατὰ τὴν ὀρθὴν παρατήρησιν τοῦ φιλοσόφου Ἱερωνύμου οἱ λόγοι τοῦ Ἰσοκράτους εἶναι καλοὶ πρὸς ἀνάγνωσιν, οὐχὶ δὲ καὶ πρὸς ἀπαγγελίαν, ἐν ᾗ ἀπαιτεῖται ὑπόκρισις[2]. *Διότι στεροῦνται τοῦ παθητικοῦ καὶ ἐμψύχου, ἅπερ εἶναι κινητικώτατα τῶν ὄχλων. Κατὰ τὸν αὐτὸν φιλόσοφον ὁ ἡμέτερος ῥήτωρ εἰς φωνὴν ἀναγνώστου δούλου καταδὺς δὲν ἔχει οὔτε τόνον, οὔτε πάθος, οὔτε ὑπόκρισιν*[3]. *Πρὸς τὴν μονοτονίαν τούτου τοῦ ῥήτορος συμβάλλονται καὶ αἱ περίοδοι, αἵτινες τὴν ὑπόκρισιν καθαιροῦσι*[4] *Κατὰ τοὺς ἀρχαίους τὰ ὀνόματα κῶλον καὶ περίοδον ἐν τοῖς πρώτοις ὁ Ἰσοκράτης μετεχειρίσθη. Μετηνέχθησαν δὲ κατὰ τὸν Westphal*[5] *ἐκ τῆς ῥυθμικῆς εἰς τὴν ῥητορικὴν θεωρίαν. Αἱ περίοδοι εἶναι ἁπλαῖ καὶ σύνθετοι, ὧν ἕκαστον μέρος ὀνομάζεται κῶλον. Κατὰ τοῦτο ἡ ἁπλῆ ὀνομάζεται περίοδος μονόκωλος*[6].

---

[1]) *Ὅρα εἰσαγωγὴν εἰς Οἰδίποδα τύραννον τοῦ Σοφοκλέους ἐν σελίδ.* 5. [2]) *Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. Ἰσοκράτ.* 18 «*Ἱερώνυμος δὲ ὁ φιλόσοφός φησιν, ἀναγνῶναι μὲν ἄν τινα δυνηθῆναι τοὺς λόγους αὐτοῦ καλῶς, δημηγορῆσαι δὲ τήν τε φωνὴν καὶ τὸν τόνον ἐπάραντα, καὶ ἐν ταύτῃ τῇ κατασκευῇ μετὰ τῆς ἁρμοττούσης ὑποκρίσεως εἰπεῖν, οὐ παντελῶς*„. [3]) *Αὐτόθι καὶ Φιλόδημ. Περὶ ῥητορ.* IV, 17 «*Τοιγαροῦν εὐανάγνωστον μὲν εἶναι τῆς φωνῆς ὑφειμένης, ἐπαρθείσης δὲ μή*...„ [4]) *Φιλόδημ. αὐτόθι· «πονηρὸν γὰρ εἰς ὑπόκρισιν αἱ μακραὶ περίοδοι, ὡς καὶ παρὰ Δημητρίῳ κεῖται περὶ Ἰσοκράτους*„. [5]) System der antiken Rhytmik *ἐν σελίδ.* 100. [6]) *Ἀριστοτέλ. Ῥητορικ.* III, 9 "*Περίοδος δὲ ἡ μὲν ἐν κώλοις, ἡ δ' ἀφελής. Ἔστι δ' ἐν κώλοις μὲν λέξις ἡ τετελειωμένη τε καὶ διῃρημένη καὶ εὐανάπνευστος, μὴ ἐν τῇ διαιρέσει ὥσπερ ἡ εἰρημένη περίοδος, ἀλλ' ὅλη. Κῶλον δ' ἐστὶ τὸ ἕτερον μόριον ταύτης. Ἀφελῆ δὲ λέγω τὴν μονόκωλον*„. *Παράβαλλ.* Blass. II·

Παρὰ τῷ Ἰσοκράτει ὑπάρχει ἡ κατεστραμμένη ἤτοι ἡ ἐμπερίοδος γλῶσσα, ἥτις εἶναι ἡδεῖα, εὐμαθὴς καὶ εὐμνημόνευτος, ὡς ἀλλαχοῦ εἴπομεν[1]. *Οὕτω διὰ τῆς περιόδου καὶ τοῦ ῥυθμοειδοῦς κύκλου δὲν ἀπέχει πολὺ τοῦ ποιητικοῦ μέτρου κατὰ Διονύσιον τὸν Ἁλικαρνασσέα*[2]. *Πανταχοῦ ὁ ῥήτωρ ἐν τῇ συνθέσει τοῦ λόγου θηρεύει εὐφωνίαν, ἀποφεύγει τὴν χασμωδίαν*[3] *καὶ δὲν ἐπιτρέπει, ἵνα ἀκολουθῶσι δύο ὁμόφωνοι συλλαβαὶ (ὡς εἰποῦσα σαφῆ)*[4]. *Οὕτως ἡ γλῶσσα αὐτοῦ δὲν εἶναι οὔτε φυσική, οὔτε ἀφελής, οὔτε ἐναγώνιος, ὡς ἡ τοῦ Λυσίου, ἀλλὰ πομπώδης καὶ ὁτὲ μὲν εὐπρεπεστέρα τῆς γλώσσης ἐκείνου, ὁτὲ δὲ περιεργοτέρα*[5]. *Ἐπειδὴ δ' ἐκ παντὸς τρόπου θηρεύει τὴν εὐέπειαν, μεταχειρίζεται τὰ πάρισα, τὰ ὁμοιοτέλευτα καὶ τὰ ἀντίθετα καὶ καθ' ὅλου τὰ Γοργίεια σχήματα. Θηρεύων μουσικὴν. ἁρμονίαν προσαρμόζει τὰς λέξεις περιέργως*[6] *καὶ μηκύνει τὸν λόγον πέρα τοῦ χρησίμου. Ἐπειδὴ δ' οὕτως ὁ λόγος γίνεται μονοειδής, Φιλόνικος ὁ διαλεκτικὸς παρέβαλλε τὸν Ἰσοκράτην πρὸς ζωγράφον ἐπικοσμοῦντα τὰς γραφὰς διὰ τῶν αὐτῶν ἐσθήτων καὶ σχημάτων*[7]. *Πρὸς δὲ χαλίζεται ὁ ῥήτωρ διὰ τὴν κατάχρησιν τῶν σχημάτων, ἅπερ μειρακιώδη ὄντα ποιοῦσιν ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ὑψηλὰς ὑποθέσεις τῶν λόγων αὐτοῦ. Ἀλλὰ κατὰ τὸν Φώτιον τοῦ Ἰσοκράτους τὰ ἐλαττώματα εἶναι ἀρεταί, ἂν παραβληθῇ οὗτος πρός τινας ἐπαιρομένους διὰ τὴν συγγραφὴν λόγων*[8]. *Δὲν γράφει ὅμως πάντοτε καθ' ὅμοιον τρόπον· διότι κατὰ τὸν Orelli*[9] *ἐν μὲν τῇ νεανικῇ*

---

[1]) *Ἐν σελίδ.* 53 *τοῦδε τοῦ τόμου.* [2]) *Ἐν Ἰσοκράτ* 2. [3]) *Ὅρα* Benseler. De hiatu in oratoribus Atticis et historicis Graecis, Freiberg 1841. [4]) Schwalbe, De dicendi genere Isocrateo, Halle 1883. *Παράβαλλ.* Sittl II. 123. [5]) *Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. Ἐν Ἰσοκράτ.* 2. [6]) *Ἑρμογέν. Περὶ ἰδεῶν παρὰ* Walz III. 383· «*ἐπιμελείᾳ μέντοι καὶ κόσμῳ περιττεύει, μεγέθει τε ὡσαύτως*», [7]) *Διονύσ. Ἁλικαρν. ἐν Ἰσοκράτ.* 13. [8]) *Ἐν βιβλ.* 159. [9]) *Ἐν τῷ Περὶ ἀντιδόσ.* XIV.

τοῦ ῥήτορος ἡλικίᾳ ὑπάρχει τὸ ἁβρόν, ὡς ἐν τῇ Ἑλένῃ, κατὰ δὲ τὴν ἀνδρικὴν τὸ ὥριμον, ὡς ἐν τῷ Πανηγυρικῷ, καὶ κατὰ τὴν γεροντικὴν τὸ ἄτονον καὶ τὸ ληρῶδες, ὡς ἐν τῷ Παναθηναϊκῷ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΝΤΙΤΕΧΝΩΝ ΤΟΥ ΙΣΟΚΡΑΤΟΥΣ

Ὁ φιλοσοφῶν ῥήτωρ, ὁ Ἰσοκράτης, δὲν εἶχε μόνον ἐνθουσιώδεις μαθητάς, ἀλλὰ καὶ ἀντιζήλους, οἵτινες παρεῖχον λύπας τῷ ἀνδρί, ὡς τεκμαιρόμεθα ἐκ τούτου, ὅτι συχνάκις πειρᾶται ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ, ὅπως ἄρῃ τὰς διαβολὰς καὶ ἀπολογηθῇ[1]. *Οἱ διαβάλλοντες ἔλεγον, ὅτι ἀσχολεῖται περὶ δίκας, ὅπερ ἦτο τὸ ἐνασχόλημα τοῦ ῥήτορος ἐν τῷ πρώτῳ αὐτοῦ σταδίῳ*[2]. *Τοιοῦτος ἀντίτεχνος τοῦ Ἰσοκράτους ἦτο ὁ Σωκρατικὸς Ἀντισθένης, ὅστις ἐγένετο ὑβριστὴς ὑβρίσας τὸν Γοργίαν, τὸν Πλάτωνα καὶ ἄλλους, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴπομεν*[3] *Τοῦτο δὲν εἶναι παράδοξον, ἀφ' οὗ ὁ ἱδρυτὴς τῆς αἱρέσεως τῶν κυνικῶν τὴν παιδείαν ἐθεώρει περιττὴν πρὸς τὴν ἀρετήν, ἂν μὴ βλαβεράν*[4]. *Ἐντεῦθεν οἱ Ἀντισθένειοι ἐνομίζοντο ἀμαθεῖς*[5]. *Ὁ Ἀντισθένης ὅμως εἶχε γράψει πολυάριθμα συγγράμματα, ἅπερ κατετάχθησαν εἰς δέκα τόμους. Ἐκ τούτων ὁ πρῶτος περιεῖχε ἓξ ῥητορικὰ ἔργα· πρῶτον Περὶ λέξεως ἢ Περὶ χαρακτήρων· δεύτερον Αἴας ἢ Αἴαντος λόγος· τρίτον Ὀδυσσεὺς ἢ ὑπὲρ Ὀδυσσέως· τέταρτον Ὀρέστου ἀπολογία· πέμπτον Περὶ τῶν δικογράφων (ἢ δικογραφιῶν) ἢ*

---

[1]) *Περὶ ἀντιδόσ*, 6. 2. [2]) *Πανηγυρικ*. 188 «*τοὺς δὲ τῶν λόγων ἀμφισβητοῦντας πρὸς μὲν τὴν παρακαταθήκην καὶ περὶ τῶν ἄλλων ὧν νῦν φλυαροῦσι παύσασθαι γράφοντας*„. [3]) *Ἐν σελίδ*. 490 *τοῦδε τοῦ τόμου*. [4]) *Διογέν. Λαέρτ*. VI, 103. [5]) *Ἀριστοτέλ. Μετὰ τὰ φυσικ. Η* 3 “*ἡ ἀπορία, ἣν οἱ Ἀντισθένειοι καὶ οἱ οὕτως ἀπαίδευτοι ἠπόρουν*».

Λυσίας καὶ Ἰσοκράτης καὶ ἕκτον Πρὸς τὸν Ἰσοκράτην ἀμάρτυρον. Ταῦτα ἀπώλοντο καὶ μόνον ὑπάρχει ἀμφισβήτησις περὶ τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ τρίτου, δηλ. τοῦ Αἴαντος καὶ τοῦ Ὀδυσσέως. Οἱ δύο οὗτοι λόγοι περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν, ἀλλ' ὁ Benseler[1] *πειρᾶται, ὅπως ἀποδείξῃ, ὅτι οὗτοι δὲν εἶναι γνήσιοι. Ἡ ἀπόδειξις ὅμως αὐτοῦ δὲν εἶναι ἰσχυρά· παρατηρεῖ, ὅτι ὁ τοὺς λόγους γράψας ἀποφεύγει τὴν χασμῳδίαν, ἐν ᾧ ὁ κυνικὸς δὲν ἤθελε φροντίσει περὶ τούτου. Ἀλλ' ὁ Blass*[2]*, ὅστις ὑποστηρίζει τὴν γνησιότητα, παρατηρεῖ, ὅτι καὶ ἐν τοῖς λόγοις τούτοις ὑπάρχουσι ἐλαφραὶ χασμῳδίαι, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἀποσπάσμασι τοῦ Ἀντισθένους. Πρὸς δὲ ὑπό τε τοῦ Λογγίνου*[3] *καὶ τοῦ Δημητρίου*[4] *οὗτος ἐπαινεῖται διὰ τὴν λεπτότητα τῆς συνθέσεως, ἣν εὑρίσκομεν ἐν τοῖσδε τοῖς λόγοις, π.χ. ἢ μαχομένους δεῖ κρατεῖν ἢ δουλεύειν σιωπῇ*[5]*. Καλὴ δ' εἶναι καὶ ἡ ἀντίθεσις, ἐν ᾗ ὁ Ὀδυσσεὺς λέγει πρὸς τὸν Αἴαντα· ἡνίκ' ἂν ῥέγχῃς σύ, τηνικαῦτα ἐγὼ σῴζω σέ. Ἂν τις ταῦτα λάβῃ ὑπ' ὄψει, θέλει ὁμολογήσει, ὅτι δικαίως εἶπεν ὁ Κικέρων, ὅτι ὁ Ἀντισθένης εἶναι μᾶλλον εὐφυὴς ἢ πεπαιδευμένος*[6].

Ἀντίτεχνος τοῦ Ἰσοκράτους ἦτο καὶ ὁ Ἀλκιδάμας, ὅστις ἦτο υἱὸς τοῦ Διοκλέους τοῦ τὰ μουσικὰ γράψαντος, ἐγεννήθη ἐν Ἐλαίᾳ τῆς Ἀσίας καὶ ἠκροάσατο Γοργίου τοῦ σοφιστοῦ[7]*. Ἠσχολεῖτο δὲ περὶ τὴν ῥητορικὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν ἢ μᾶλλον περὶ τὴν σοφιστικήν. Ὡς ὁ Πρωταγόρας διεῖλε τὸν λόγον εἰς τέσσαρα, οὕτω καὶ ὁ Ἀλκιδάμας, εἰς φάσιν, ἀπόφασιν, ἐρώτησιν καὶ προσαγόρευσιν*[8]*. Πανταχοῦ οὗτος εἰκονί-*

---

1) De hiatu *ἐν σελίδ.* 169. 2) *Ἐν τόμ.* II, 842. 3) *Περὶ ὕψ.* I, 305. 4) *Περὶ ἑρμην.* § 249. 5) *Ἐν Αἴαντ.* 7. 6) *Ἐν Ὀδυσσ.* 10. 7) Ad Att. XII, 38 "*Κῦρος* mihi sic placuit ut cetera Antisthenis, hominis acuti magis quam eruditi". 8) *Σουΐδ. ἐν λ. Ἀθήν.* XIII, 592 C. 9) *Διογ. Λαέρτ.* IX, 54. *Παράβαλλ. τὴν εἰσαγωγήν μου εἰς Πρωτ.*

ζεται ὡς γνήσιος τοῦ Γοργίου μαθητὴς καὶ διάδοχος ἐν τῇ ἀρχαίᾳ σοφιστικῇ. Ἐν τῷ Γοργίᾳ τοῦ Πλάτωνος ὁ γέρων σοφιστὴς δὲν δύναται νὰ ὁρίσῃ τὴν ῥητορικήν, ἀλλ' ὁ Ἀλκιδάμας ὥριζεν ὡς διαλογικήν, δηλ. ὡς δύναμιν τοῦ ὄντος πιθανοῦ[1]. Ἦτο μὲν εὐφυὴς καὶ πεπαιδευμένος, ἀλλ' ἐστερεῖτο διαλεκτικῆς μορφώσεως[2]. Ἀνεγίνωσκε δὲ συχνάκις γεγραμμένους λόγους, ἵνα διὰ τῆς ἐπιδείξεως ταύτης προσελκύσῃ μαθητάς. Φαίνεται δ', ὅτι εἶχε γράψει πολλά,ἅπερ ἐσῴζοντο μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Τζέτζου, ὅστις ἀνέγνω ταῦτα[3]. Εἶναι γνωστόν, ὅτι συνέταξε λόγον Φυσικόν, Τέχνας, Μουσεῖον, Μεσσηνιακὸν καὶ Ἐγκώμιον θανάτου[4]. Ἐκ τοῦ Μουσείου τοῦ Ἀλκιδάμαντος ἐλήφθη ἡ εἴδησις περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ἡσιόδου παρὰ τοῦ γράψαντος τὸν ἀγῶνα τῶν δύο μεγάλων ποιητῶν[5]. Ἐν δὲ τῷ Μεσσηνιακῷ συνεβούλευε τοῖς Σπαρτιάταις ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Ἰσοκράτη, ἵνα ποιήσωσιν εἰρήνην καὶ ἀφῶσιν ἐλευθέρους τοὺς Μεσσηνίους[6]. Ἐνταῦθα ὑπῆρχεν ἡ μεγάλην ἀξίαν ἔχουσα ῥῆσις· Ἐλευθέρους ἀφῆκε πάντας θεός, οὐδένα δοῦλον ἡ φύσις πεποίηκεν.

Μέχρις ἡμῶν διετηρήθη ὁ λόγος Περὶ τῶν τοὺς γραπτοὺς λόγους γραφόντων ἢ περὶ σοφιστῶν, ὅστις κατὰ τὸν C. Reinhardt[7] ἐγράφη πρὸ τοῦ πανηγυρικοῦ τοῦ Ἰσοκράτους. Τὴν γνησιότητα τοῦ λόγου ἀμφισβητεῖ ὁ Sauppe μετ' ἄλλων, ἀλλ' ὑποστηρίζει ὁ Blass[8]. Ὁ Ἀλκιδάμας ἔγραψεν ἐν περιόδοις, ὡς ὁ Γοργίας καὶ ὁ Ἰσοκράτης[9], καὶ μεταχειρίζεται καλὰς μεταφοράς, π. χ. τὴν φιλοσοφίαν ὀνομάζει ἐπιτείχισμα τῶν νόμων καὶ τὴν Ὀδύσσειαν καλὸν

---

1) Σχόλ. εἰς Ἑρμογέν. VII, ἐν σελίδ. 8. 2) Blass II, 349. 3) Ἐν Χιλιάδ XI, 750. 4) Αὐτόθι. 5) Παρὰ Westermann Βιογράφοι ἐν σελίδ. 42. 6) Ἐν ἀποσπάσμ. 2. 7) De Isocratis aemulis, Bonn 1878. 8) Ἐν τόμ. II, 357. 9) Δημήτρ. Περὶ ἑρμην. § 12. Ὁ λόγος φέρεται ἐν τῷ πέμπτῳ τόμῳ τοῦ Bekker, Orat. Attici ἐν σελίδ. 678, 9.

ἀνθρωπίνου βίου κάτοπτρον[1], Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀλκιδάμαντος φέρεται καὶ ὁ λόγος *Ὀδυσσεὺς κατὰ Παλαμήδους προδοσίας*, ὅστις εἶναι δικανικός. Τὸ ἔργον εἶναι βραχὺ καὶ ὑπὸ τῶν κριτικῶν ἐλέγχεται προϊὸν ἐλεεινοτάτης ἀφυΐας καὶ ἀξιοθρηνητοτάτης σοφιστικῆς[2]. Ὡς τοιοῦτο δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γραφῇ ὑπὸ τοῦ Ἀλκιδάμαντος, ὅστις ἦτο μὲν τοῦ Ἰσοκράτους ὑποδεέστερος, ἀλλ' ἔγραφε μετὰ πολλῆς εὐφυΐας. Σημειωτέον, ὅτι εἶναι μὲν τὸ ὅλον τοῦ λόγου κακόν, τὰ μέρη ὅμως δὲν στεροῦνται ἀρετῶν. Κατὰ τὸν Blass[3] ὁ λόγος δὲν ἐγράφη ἐν τοῖς μετὰ Χριστὸν χρόνοις, ἀλλ' ἐπὶ Λυσίου, ὅτε δὲν εἶχε κρατήσει ὁ ἐμπερίοδος λόγος.

Οὐ μόνον ὁ Γοργίας καὶ ὁ Ἀλκιδάμας, ἀλλὰ καὶ ὁ σοφιστὴς *Λυκόφρων* μετεχειρίζετο τολμηρὰς μεταφοράς. Οὕτως ἔλεγε *πολυπρόσωπον οὐρανόν*, *μεγαλοκόρυφον γῆν*, *στενοπόρον ἀκτήν*. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ὁ μὲν Ξέρξης ἐνομίζετο *πέλωρος ἀνὴρ* καὶ ὁ Σκίρων *σίννις ἀνήρ*[4]. Ὁ σοφιστὴς ἦτο τολμηρὸς οὐ μόνον ἐν ταῖς μεταφοραῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ὁρισμοῖς, π. χ. τὸν νόμον ὥριζεν ὡς *ἐγγυητὴν ἀλλήλοις τῶν δικαίων* καὶ τὴν γνῶσιν ὡς *συνουσίαν τοῦ ἐπίστασθαι καὶ ψυχῆς*. Ὅτι δ' οὗτος συνέτασσε σοφιστικοὺς λόγους, μαρτυρεῖ τὸ ἐγκώμιον αὐτοῦ εἰς τὴν λύραν[5].

Κατ' ἐξοχὴν ἀντίτεχνος τοῦ Ἰσοκράτους ἦτο *Πολυκράτης ὁ Ἀθηναῖος*, ὅστις εἰς πενίαν περιελθὼν ἠναγκάσθη νὰ χρηματίζηται ἐκ τῆς σοφιστικῆς[6]. Χάριν χρηματισμοῦ ἐσοφίστευεν ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν Κύπρῳ. Ἠσχολεῖτο δ' ὅμως οὐχὶ περὶ τοὺς

---

1) Ἀριστοτέλ. Ῥήτορ. III, 8. 2) Blass II, 861. 3) Αὐτόθι 863. 4) Ἀριστοτέλ. ἐν Ῥητορ. III, 2. 5) Ὁ αὐτὸς ἐν Σοφιστ. ἐλέγχ. 15. 6) Ἰσοκράτ. ἐν Βουσίριδ. ἐν ἀρχῇ. «Τὴν μὲν ἐπιείκειαν τὴν σήν, ὦ Πολύκρατες, καὶ τὴν τοῦ βίου μεταβολὴν παρ' ἄλλων πυνθανόμενος οἶδα· τῶν δὲ λόγων τινάς, ὧν γέγραφας, αὐτὸς ἀνεγνωκὼς ἥδιστα μὲν ἂν σοι περὶ ὅλης ἐπαρρησιασάμην τῆς παιδεύσεως, *περὶ ἣν ἠνάγκασαι διατρίβειν*».

ἐπιδεικτικοὺς λόγους, ὡς ὁ Ἰσοκράτης, ἀλλὰ περὶ τὴν ἐναγώνιον ῥητορικήν, ὡς λέγει Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεύς[1]. Ἔγραψεν ὅμως ὁ σοφιστὴς καὶ ἐπιδεικτικοὺς λόγους. Ἐσεμνύνετο δ' οὗτος διὰ δύο λόγους, διὰ τὴν ἀπολογίαν τοῦ Βουσίριδος καὶ διὰ τὴν κατηγορίαν τοῦ Σωκράτους[2]. Τὸν μὲν πρῶτον ἐπικρίνει ὁ Ἰσοκράτης ἐν τῷ φερωνύμῳ λόγῳ, κατὰ δὲ τοῦ δευτέρου εἶχε γράψει ὁ Λυσίας καὶ ἴσως βραδύτερον καὶ ὁ Θεοδέκτης[3]. Ἡ κατηγορία αὕτη εἶχε μὲν τὸ εἶδος δικανικοῦ λόγου, ἀλλ' ἐγράφη μετὰ τὴν δίκην τοῦ Σωκράτους, ὡς παρετήρησεν ἤδη ὁ Φαβωρῖνος· διότι ἐν ταύτῃ ἐγένετο λόγος περὶ τῶν τειχῶν τοῦ Κόνωνος, ἅπερ ἐκτίσθησαν ἓξ ἔτη μετὰ τὴν τοῦ Σωκράτους τελευτήν[4]. Πλὴν τοῦ εἰρημένου ἐπιδεικτικοῦ λόγου ὁ σοφιστὴς εἶχε γράψει καὶ Ἐγκώμιον Κλυταιμνήστρας[5], ἣν ἴσως παρέβαλλε πρὸς τὴν Πηνελόπην. Τὴν ποιότητα τοῦ σοφιστοῦ μαρτυρεῖ, ὅτι ἔγραψεν ἐγκώμια εἰς τοὺς μῦς[6], εἰς τὰς χύτρας[7], εἰς τοὺς ἅλας, εἰς τοὺς βομβολιοὺς[8] καὶ εἰς ἄλλα. Ἴσως τὰ τοιαῦτα ἐποίει παίζων, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς χαριεντισμοῖς ἦτο ἄχαρις καὶ ἐν τοῖς ἐπιδεικτικοῖς ψυχρὸς καὶ φορτικός[9]. Ἂν τις λάβῃ ὑπ' ὄψει ταῦτα, θέλει ἐξηγήσει, διὰ τί ὁ ἰαμβογράφος Αἰσχρίων ὀνομάζει τὸν σοφιστὴν παιπάλημα λόγων[10].

Τοιοῦτος ὢν ὁ Πολυκράτης μαθητὰς ἔσχεν οὐχὶ ἐπιφανεῖς

---

[1]) Ἐν Ἰσαίῳ 20 "Τῶν δὲ τοὺς ἀκριβεῖς προαιρουμένων λόγους, καὶ πρὸς τὴν ἐναγώνιον ἀσκούντων ῥητορικήν, ὧν ἐγένετο Ἀντιφῶν τε ὁ Ῥαμνούσιος καὶ Θρασύμαχος ὁ Χαλκηδόνιος καὶ Πολυκράτης ὁ Ἀθηναῖος. [2]) Ἰσοκράτ. ἐν Βουσίριδ. 4. [3]) Blass II, 365. [4]) Διογέν. Λαέρτ. II, 38. [5]) Quintilian II, 17, 4. [6]) Ἀριστοτέλ. Ῥητορ. II, 24 «οἷον ὃ λέγει Πολυκράτης εἰς τοὺς μῦς, ὅτι ἐβοήθησαν διατραγόντες τὰς νευράς». [7]) Ἀλέξανδρ. Περὶ ῥητορ. ἀφορμ. παρὰ Walz IX, 334. [8]) Ἰσοκράτ. Ἑλέν 12 "Τῶν μὲν γὰρ τοὺς βομβολιοὺς καὶ τοὺς ἅλας καὶ τὰ τοιαῦτα βουληθέντων ἐπαινεῖν οὐδεὶς πώποτε λόγων ἠπόρησεν". [9]) Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. Ἐν Ἰσαίου 20. [10]) Ἀθην. VIII, 335 D.

ἄνδρας, ὡς ὁ Ἰσοκράτης, ἀλλὰ τὸν Ὁμηρομάστιγα Ζωΐλον τὸν Ἀμφιπολίτην[1], ὅστις ἐγένετο τοῦ διδασκάλου ὀνομαστότερος. Οὗτος γεννηθεὶς περὶ τὸ 400 π. Χ. κατὰ τὸ 380 ἐγένετο ἀκροατὴς τοῦ Πολυκράτους καὶ κατὰ τὸ 330 ἐτελεύτησεν. Ἠσχολεῖτο δὲ περὶ τὴν φιλοσοφίαν, περὶ τὴν ῥητορικήν, περὶ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν γραμματικήν. Εἰκάζεται[2], ὅτι ὁ Ζωΐλος εἶχε σχέσεις πρὸς τοὺς κυνικοὺς φιλοσόφους, ὡς καὶ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Ἀναξιμένης ἐγένετο τοῦ Διογένους ἀκροατής Διότι καὶ ἡ περιβολὴ αὐτοῦ[3] καὶ τὸ ἦθος εἶχέ τι κυνικὸν καὶ πρὸς τοὺς μεγάλους ἄνδρας τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου ἐγένετο κακεντρεχὴς καὶ ὑβριστής, ὅπερ διήγειρε τὴν ἀγανάκτησιν τῶν ἡμετέρων προγόνων. Ἐντεῦθεν ἐπλάσθη ἡ εἴδησις, ὅτι διὰ τὰ κατὰ τοῦ Ὁμήρου σκώμματα οἱ ἐν Ὀλυμπίᾳ διώξαντες τὸν ὑβριστὴν ἔρριψαν κατὰ τῶν Σκιρωνίδων πετρῶν[4]. Βέβαιον δ' εἶναι, ὅτι ἔγραψε κατὰ τῆς Ὁμήρου ποιήσεως ἐννέα λόγους, διότι καὶ ὁ Σουΐδας[5] τοῦτο παραδίδει καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις συχνάκις εὑρίσκομεν ψόγους τοῦ ῥητορεύοντος κριτικοῦ κατὰ τῶν παραστάσεων τοῦ μεγίστου ποιητοῦ. Ἔνιαι τῶν κρίσεων τοῦ Ζωΐλου δὲν ἦσαν ἄστοχοι, ἀλλ' ὁ μέγας πρὸς τὸν ἐθνικὸν ποιητὴν σεβασμὸς τῶν προγόνων ἡμῶν δὲν ἐπέτρεπε μικρολόγους ἐπικρίσεις, αἵτινες ἐσκόπουν, ὅπως καταστήσωσιν αὐτὸν γελοῖον π. χ. ἤλεγχε τὸ ὑπερβολικὸν τοῦ Ἀχιλλέως πένθος, ὅπερ ἐθεώρει γυναικῶδες[6], καὶ ἐπέκρινε τὴν φράσιν τοῦ ποιητοῦ ψυχὴ δὲ κατὰ χθονὸς ἠΰτε καπνὸς ᾤχετο τετρι-

---

[1]) *Σουΐδ. ἐν λ.* [2]) Blass II, 373. [3]) *Αἰλιαν. ἐν Ποικίλ. ἱστορ.* XI, 10 [4]) *Σουΐδ. ἐν λ.* [5]) *Αὐτόθι.* [6]) *Πλάτ. ἐν Πολιτ.* III, 388 Α. *Σχολ. εἰς Ἰλιάδ.* Ε, 22 *"Προειδέναι τε γὰρ ἐχρῆν ὅτι κοινοὶ οἱ πολεμικοὶ κίνδυνοι, τόν τε θάνατον οὐχ ἐχρῆν δεινὸν ὑπολαμβάνειν, τότε οὕτως ὑπερπενθεῖν γυναικῶδες· οὕτως οὐδ' ἂν βάρβαρος τίτθη ἐποίησε... καίτοι Ἑκάβης ἐπὶ τῷ συρμῷ Ἕκτορος οὐδὲν τοιοῦτόν ἐστι"*.

γυῖα, λέγων, ὅτι ὁ καπνὸς δὲν φέρεται πρὸς τὰ κάτω, ἀλλὰ πρὸς τὰ ἄνω[1]. Τινὰς τῶν ἐπικρίσεων τοῦ Ὁμηρομάστιγος ἐπεδοκίμασε καὶ ὁ Λογγῖνος[2]. Κατὰ τὸν Πορφύριον[3] ὁ Ζωΐλος ἔγραφε ταῦτα χάριν γυμνασίας.· Φαίνεται ὅμως, ὅτι ἦτο πονηρὰ φύσις, διότι ἔγραψε καὶ κατ' Ἰσοκράτους[4] καὶ πρὸς τὸν Πλάτωνα ἐχθρικῶς διέκειτο. Διὰ ταῦτα προσφυῶς ἐπωνομάσθη *ῥητορικὸς κύων*[5]. Τοῦτον Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς[6] τάσσει ἐν τοῖς ἀσχολουμένοις περὶ τὴν ἐναγώνιον ῥητορικήν, ἀλλὰ γινώσκομεν, ὅτι ἔγραψε καὶ ἐγκώμια κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Πολυκράτους, ὡς τοῦ Πολυφήμου[6] καὶ τῶν Τενεδίων[7].

Μαθητὴς τοῦ Ζωΐλου ἦτο *Ἀναξιμένης ὁ Λαμψακηνός*, ὅστις περὶ τὸ 380 γεννηθεὶς καὶ τὸ 320 τελευτήσας ἐγένετο διδάσκαλος τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ ἠκολούθησε τούτῳ στρατευομένῳ ἐπὶ τὴν Ἀσίαν[8]. Ὅτε δ' οὗτος ἠπείλει νὰ ἐξανδραποδίσῃ τοὺς κατοίκους τῆς πατρίδος αὐτοῦ, ὁ Ἀναξιμένης ἔσωσε ταύτην καὶ οἱ Λαμψακηνοὶ ἔστησαν ἐν Ὀλυμπίᾳ εἰκόνα, ἣν εἶδεν ὁ Παυσανίας[9]. Φαίνεται, ὅτι εἶχε σχολὴν ῥητορικῆς, διότι μνημονεύονται μαθηταὶ αὐτοῦ, ὡς ὁ πολυθρύλητος ἐκεῖνος Ἀρχίας ὁ *φυγαδοθήρας*[10] καὶ ὁ ῥήτωρ Τιμόλαος ὁ Λαρισσαῖος[11]. Ὁ ἡμέτερος ῥήτωρ μειρακιωδῶς ἐπῄνει ἑαυτόν, ὡς καὶ ἄλλοι ῥήτορες[12], δηλ. ὁ Ἰσοκράτης, ὁ Δημοσθέ-

---

[1]) Σχόλ. εἰς Ψ, 100. [2]) Περὶ ὕψ. 9, 14 „εἰς λῆρον ἐνίοτε ῥᾷστον κατὰ τὴν ἀπακμὴν τὰ μεγαλοφυῆ παρατρέπεται, οἷα τὰ περὶ τὸν ἀσκόν, καὶ τοὺς ἐκ Κίρκης συοφορβουμένους, *οὓς ὁ Ζωΐλος ἔφη χοιρίδια κλαίοντα*„. [3]) Εἰς Ἰλιάδ. Κ, 274 „γυμνασίας ἕνεκα εἰωθότων καὶ τῶν ῥητόρων ἐν τοῖς ποιηταῖς γυμνάζεσθαι„. [4]) Σουΐδ. ἐν λ. [5]) Αἰλιαν. ἐν Ποικίλ. ἱστορ. XI, 10. [6]) Σχολ. εἰς Πλάτ. Ἵππαρχ. 229 D. [7]) Στράβ. VI, 271. [8]) Σουΐδ ἐν λ. [9]) Παυσαν. VI, 82. [10]) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν. 28 „Ἕρμιππος δὲ τὸν Ἀρχίαν ἐν τοῖς Λακρίτου τοῦ ῥήτορος μαθητὴν ἀναγράφει· Δημήτριος δὲ τῆς Ἀναξιμένους διατριβῆς μετεσχηκέναι φησὶν αὐτόν„. [11]) Σουΐδ. ἐν λ. [12]) Πλούταρχ. Δημοσθέν. καὶ Κικέρ. σύγκρ. ἐν § 2.

νης καὶ ὁ Κικέρων. Ὄντως ὁ Ἀναξιμένης ἐν τοῖς χρόνοις αὐτοῦ ἦτο ἐπιφανής· διότι καὶ ὡς αὐτοσχέδιος ῥήτωρ διεκρίνετο[1], καὶ δικανικοὺς λόγους χάριν ἄλλων ἔγραφεν, ὡς τὸν κατὰ τῆς Φρύνης, ἣν ὑπερήσπισεν ὁ Ὑπερείδης[2], συμβουλευτικοὺς κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Ἰσοκράτους συνέτασσε καὶ ἱστορίαν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου κατέλιπεν. Ἀλλ' ἐν ᾧ ἐν πᾶσιν ἤθελε νὰ ἦναι τετράγωνος, κατὰ Διονύσιον τὸν Ἁλικαρνασσέα ἐν οὐδενὶ εἴδει τῶν γραμμάτων ἠδυνήθη νὰ γείνῃ τέλειος, ἀλλ' ἐλέγχεται ὡς ἀσθενὴς καὶ ἀπίθανος[3]. Μέχρις ἡμῶν περιεσώθη διατριβή τις ἐπιγραφομένη *Ῥητορικὴ πρὸς Ἀλέξανδρον*, ἥτις, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἤδη εἴπομεν[4], ὑπὸ ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τῷ Ἀναξιμένει ἀποδίδεται[5]. Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ οἱ ἀμφιβάλλοντες. Ἐν τοῖς τελευταίοις χρόνοις ὁ Blass[6] θεωρεῖ τὸ ζήτημα ὡς λελυμένον ὑπὲρ τοῦ Ἀναξιμένους. Κατὰ τοῦτον ἡ ῥητορικὴ τοῦ Ἀριστοτέλους οὐδένα ἀνέδειξε πρακτικὸν ῥήτορα, ἡ τοῦ Ἀναξιμένους ὅμως ὡς πρακτικὸν ἐγχειρίδιον ἔχει ἀναμφισβήτητον ἀξίαν[7].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ΄.

ΠΕΡΙ ΙΣΟΚΡΑΤΕΙΩΝ ΡΗΤΟΡΩΝ

Ἐκ τῶν πολυαρίθμων τοῦ Ἰσοκράτους μαθητῶν οἱ ἐπιφανέστατοι δὲν ἤσκησαν τὴν ῥητορικήν, ἀλλ' ἐτράπησαν περὶ ἄλλα, ὡς Θεόπομπος ὁ Χῖος[8] καὶ Ἔφορος ὁ Κυμαῖος, οἵτινες

1) Παυσαν. VI, 18, 6. 2) Ἀθήν. XIII, 591 E. 3) Ἐν Ἰσαίῳ, 19. 4) Ἐν σελίδ. 570 τοῦδε τοῦ τόμου. 5) Ὅρα παρὰ A Ipfelkofer, D. Rhet. des Anax., Würzburg. 1889. 6) Ἐν τόμ. II, 383. 7) Αὐτόθι 398. 8) Διον. Ἁλικαρνασσ. Ἐπιστολ. πρὸς Γν. Πομπ. 6. Φώτ. ἐν βιβλ. 176. Περὶ τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν ἐπραγματεύθημεν ἤδη ὡς ἱστορικῶν ἐν σελ. 179 καὶ 175 τοῦδε τοῦ τόμου.

ἐγένοντο ἱστορικοί. Περὶ τὴν ἱστορίαν ἠσχολεῖτο καὶ ὁ διδάσκαλος αὐτῶν, ὡς μαρτυροῦσιν οἱ λόγοι τοῦ ῥήτορος. Ἐν τοῖς πρώτοις τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰσοκράτους τάσσεται Θεοδέκτης ὁ Φασηλίτης, ὅστις ἔγραψε καὶ πολλὰς τραγῳδίας, ὡς ἀλλαχοῦ εἴπομεν[1]. *Οὗτος γεννηθεὶς περὶ τὸ 380, τοῦ Ἰσοκράτους καὶ τοῦ Πλάτωνος ἀκροατὴς γενόμενος καὶ πρὸς τὸν Ἀριστοτέλη φιλικὰς σχέσεις συνάψας διεκρίθη ἔν τε τῇ τραγῳδίᾳ καὶ τῇ ῥητορικῇ καὶ ἔθανε πρὸ τοῦ 334. Θανὼν δ' ἐτάφη κατὰ τὴν ἱερὰν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς Ἐλευσῖνα καὶ ἱδρύθη εἰκὼν μετὰ ἐπιγράμματος, ὅπερ μέχρις ἡμῶν διετηρήθη*[2]. *Ὡσαύτως οἱ Φασηλῖται ἔστησαν ἐν τῇ ἀγορᾷ εἰκόνα πρὸς τιμὴν τοῦ ῥήτορος, ἣν καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἐτίμησε*[3]. *Κατέλιπε δ' υἱὸν Θεοδέκτην ὀνομαζόμενον, ὅστις ἦτο ῥήτωρ γράψας ἐγκώμιον Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἠπειρώτου, τέχνην καὶ ἱστορικὰ συγγράμματα, περὶ ὧν εἴπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν*[4]. *Ὁ πατὴρ Θεοδέκτης ἐν Ἀθήναις ἦτο διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς, συνέγραφεν ἐπιδεικτικοὺς λόγους καὶ ἴσως καὶ δικανικοὺς ἐπ' ἀμοιβῇ, ὡς ὁ Ἀντιφῶν καὶ ὁ Λυσίας ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις. Κατὰ τὸν Blass*[5] *ἂν ἐσῴζοντο οἱ λόγοι τοῦ ῥήτορος, κατ' ἐνδιαφέροντα τρόπον ἤθελον παρέχει φιλοσοφικὴν μετάπλασιν τοῦ Ἰσοκρατείου τύπου. Ἐκ τῶν λόγων τοῦ ῥήτορος γινώσκομεν δύο ἐπιγραφὰς τὸν Νόμον*[6] *καὶ τὴν Σωκράτους ἀπολογίαν. Ὁ μὲν πρῶτος λόγος εἶχεν ὁμοιότητα πρὸς τὸν Ἀρεοπαγιτικὸν τοῦ Ἰσοκράτους, ὁ δὲ δεύτερος οἱονεὶ ἀντιτίθεται πρὸς τὴν κατηγορίαν*

---

1) *Ἐν σελίδ.* 614 *τοῦ πρώτου τόμου.* 2) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἰσοκράτ.* 837 C. *Παυσαν.* I, 37, 4. *Στέφ. Βυζάν. ἐν λ Φάσηλις·*

Ἥδε χθὼν κόλποισι Φασηλίτην Θεοδέκτην
κρύπτει, ὃν ηὔξησαν Μοῦσαι Ὀλυμπιάδες·
ἐν δὲ χορῶν τραγικῶν ἱεραῖς τρισὶ καὶ δέχ' ἁμίλλαις
ὀκτὼ ἀγηράτους ἀμφεθέμην στεφάνους.

3) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀλεξάνδρ.* 17. 4) *Ἐν σελίδ.* 158 *τοῦδε τοῦ τόμου.* 5) *Ἐν τόμ,* II, 447. 6) *Ἀριστοτέλ. ἐν ῥητορικ.* II, 23.

τοῦ Πολυκράτους. Ἐν τῷ ἀγῶνι τοῦ Μαυσώλου ἐνίκησε μὲν διὰ τῆς τραγῳδίας, ἡττήθη δ' ἐν τῷ ἐγκωμίῳ ὑπὸ τοῦ Θεοπόμπου[1]. *Ὁ Σουΐδας παραδίδει, ὅτι ἔγραψε καὶ ἔμμετρον ῥητορικήν*[2]. *Τὰ δὲ καλούμενα* Θεοδέκτεια, *ἅπερ εἶναι ῥητορικὴ τέχνη, λέγεται ἔργον τοῦ Ἀριστοτέλους ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ φίλου ἢ μαθητοῦ τοῦ Σταγειρίτου, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται ἤδη*[3].

Δὲν παραδίδεται, ἀλλ' ἡ εἰκασία εἶναι πιθανωτάτη, ὅτι καὶ ὁ ῥήτωρ Καύκαλος, *ὁ ἀδελφὸς τοῦ ἱστορικοῦ Θεοπόμπου, ἀνῆκε τοῖς Ἰσοκρατείοις. Οὗτος κατὰ τὸν τρόπον τοῦ διδασκάλου ἔγραψεν* Ἡρακλέους ἐγκώμιον[4]. *Κατὰ τὸν Θεόπομπον*[5] Ναυκράτης *ὁ Ἐρυθραῖος εἶχε τὰ πρωτεῖα τῆς ἐν λόγοις παιδείας· διότι εὔπορος ὤν, ὡς δὴ καὶ ὁ ἱστορικός, δὲν ἠναγκάζετο, ὅπως γράφῃ λόγους καὶ σοφιστεύῃ. Ὁ Ἐρυθραῖος ῥήτωρ ἔγραψε τέχνην, ἐν ᾗ περὶ τῶν ῥυθμῶν τοῦ ῥητορικοῦ λόγου ἐπραγματεύετο*[6]. *Λέγεται, ὅτι πρῶτος μετεχειρίσθη καὶ τὸν ῥητορικὸν ὅρον, ὅστις* στάσις *ὀνομάζεται· Ἄλλοι ὅμως ἀποδίδουσι τὴν εὕρεσιν τοῦ ὅρου Ζωπύρῳ τῷ Κλαζομενίῳ*[7]. *Ὑπὸ τοῦ ῥήτορος τούτου ἐγράφη καὶ* ἐπιτάφιος *κατὰ τὸ εἶδος τοῦ παρὰ Θουκυδίδῃ*[8]. *Διάδοχος τοῦ Ἰσοκράτους ἐγένετο* Ἰσοκράτης *ὁ νεώτερος, ἤτοι ὁ Ἀπολλωνιάτης, ὁ υἱὸς τοῦ φιλοσόφου Ἀμύκλα*[9]. *Ἐπειδὴ δ' ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐγεννήθη ἐν Ἡρακλείᾳ, οὐδὲν τὸ παράδοξον, ὅτι ὁ*

---

[1]) Gellius N. A. X, 18. [2]) *Ἐν λ. «Ἔγραψε δὲ καὶ τέχνην ῥητορικὴν ἐν μέτρῳ καὶ ἄλλα καταλογάδην».* [3]) *Ἐν σελίδ.* 570 *τοῦδε τοῦ τόμου.* [4]) *Ἀθήν.* X, 412 B. [5]) *Παρὰ Φωτ. ἐν βιβλ.* 176 *«Ἀλλὰ Ἰσοκράτην μὲν δι' ἀπορίαν βίου καὶ Θεοδέκτην μισθοῦ λόγους γράφειν καὶ σοφιστεύειν, ἐκπαιδεύοντας τοὺς νέους κἀκεῖθεν καρπουμένους τὰς ὠφελείας, αὐτὸν δὲ καὶ Ναυκράτην αὐτάρκως ἔχοντας ἐν τούτοις ἀεὶ τὴν διατριβὴν ἐν τῷ φιλοσοφεῖν καὶ φιλομαθεῖν ποιεῖσθαι„.* [6]) Cicer. Orat. 172. De orator. III, 173. [7]) Quintil. III, 6, 3. [8]) *Διον. Ἁλικαρνασσ Τέχν. ῥητορ.* VI, 1. [9]) *Σουΐδ. ἐν λ. Παράβαλλ.* Blass II, 49.

γραμματικὸς Καλλίστρατος ἔλεγε τὸν ῥήτορα Ἡρακλειώτην. Ὁ Ἀπολλωνιάτης κατὰ τὸν ἐπιτάφιον τοῦ βασιλέως τῆς Ἁλικαρνασσοῦ διηγωνίσατο περὶ λόγων πρὸς τὸν Θεόπομπον καὶ τὸν ἄρτι εἰρημένον Ναυκράτη. Τοῦ ἡμετέρου ῥήτορος μνημονεύονται πέντε λόγοι, Ἀμφικτυονικός, Προτρεπτικός, Περὶ τοῦ τάφον μὴ ποιῆσαι Φιλίππῳ, Περὶ τοῦ μετοικισθῆναι καὶ Περὶ τῆς ἑαυτοῦ πολιτείας. Πρὸς δὲ ὑπὸ τοῦ Ἁρποκρατίωνος ἀποδίδεται ὁ Πρὸς Δημόνικον λόγος τῷ νεωτέρῳ Ἰσοκράτει, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴπομεν[1].

Τοῖς ἐπιφανεστάτοις τοῦ Ἰσοκράτους μαθηταῖς ἀνήκει Κηφισόδωρος ὁ Ἀθηναῖος, ὅστις καὶ συνεβίωσε τῷ διδασκάλῳ καὶ τὴν ἀπολογίαν ἀνέλαβε τούτου κατὰ τοῦ Ἀριστοτέλους[2]. *Οὗτος παρετήρησε γενικῶς, ὅτι καὶ οἱ ἄριστοι ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς εἶπον καὶ φαῦλα*[3]. *Ὡμολόγει δ', ὅτι ὁ Ἰσοκράτης συνέγραψε καὶ δικανικοὺς λόγους, ἀλλ' ὅτι οὗτοι δὲν ἦσαν πολλοί*[4]. *Ἤλεγχε δὲ τὸν Ἀριστοτέλη διὰ τὴν συναγωγὴν τῶν παροιμιῶν ὡς μὴ ποιήσαντα ἄξιον λόγου*[5]. *Φαίνεται δ', ὅτι ὁ ῥήτωρ ἦτο ἀφιλοσόφητος· διότι νομίζων, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἐφιλοσόφει κατὰ τὸν Πλάτωνα, ἤλεγχε τὰς ἰδέας τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς Ἀκαδημείας*[6]. *Ὁ Bergk ἐπειράθη, ὅπως ὑπερ-*

---

[1]) *Ἐν σελίδ* 931. [2]) *Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. Ἐν Ἰσοκράτ.* 18 « *Ἱκανὸν δὲ ἡγησάμενος εἶναι τῆς ἀληθείας βεβαιωτὴν τὸν Ἀθηναῖον Κηφισόδωρον, ὃς καὶ συνεβίωσεν Ἰσοκράτει, καὶ γνησιώτατος ἀγωνιστὴς ἐγένετο, καὶ τὴν ἀπολογίαν τὴν πάνυ θαυμαστὴν ἐν ταῖς πρὸς Ἀριστοτέλη ἀντιγραφαῖς ἐποιήσατο, πιστεύω, γεγράφθαι λόγους τινὰς ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς εἰς δικαστήρια, οὐ μέντοι πολλούς*». [3]) *Ἀθήν.* III, 122 B. [4]) *Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. αὐτόθι.* [5]) *Ἀθήν.* II, 60 E [6]) *Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. Ἐπιστολ. πρὸς Γν. Πομπ.* 757 *καὶ Νομίμ. Παρ. Εὐσεβ. ἐν Εὐαγγ. Προπ.* 14, 6 « *Ὁ Κηφισόδωρος, ἐπειδὴ ὑπ' Ἀριστοτέλους βαλλόμενον ἑαυτοῦ τὸν διδάσκαλον Ἰσοκράτη ἑώρα, αὐτοῦ μὲν Ἀριστοτέλους ἦν ἀμαθὴς καὶ ἄπειρος, ὑπὸ δὲ τοῦ καθορᾶν ἔνδοξα τὰ Πλάτωνος ὑπάρχοντα, οἰηθεὶς κατὰ Πλάτωνα τὸν Ἀριστοτέλη φιλοσοφεῖν, ἐπολέμει μὲν Ἀριστοτέλει, ἔβαλλε δὲ Πλάτωνα καὶ κατηγόρει ἀρξάμενος ἀπὸ τῶν ἰδεῶν*».

ασπίση τὸν Κηφισόδωρον εἰπών, ὅτι τότε τὰ τοῦ Σταγειρίτου συγγράμματα δὲν εἶχον ἐκδοθῇ, ὅπερ ἀντικρούει ὁ Blass διότι κατὰ τοῦτον ὁ Κηφισόδωρος ἔγραψε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰσοκράτους, ὅτε τὰ συγγράμματα τοῦ φιλοσόφου δὲν ἦσαν ἀνέκδοτα[1]. *Τοῖς Ἰσοκρατείοις ἀνήκει καὶ ὁ Κόκκος, ὁ Λάκριτος καὶ Φιλίσκος ὁ Μιλήσιος, ὅστις κατ' ἀρχὰς ἦτο αὐλητής*[2]. *Ὁ Μιλήσιος ῥήτωρ ἔγραψε Μιλησιακόν, Ἀμφικτυονικόν, τέχνην ῥητορικὴν καὶ Ἰσοκράτους ἀπόφασιν ἢ μᾶλλον ἀποφάσεις, δηλ. ἀποφθέγματα τοῦ διδασκάλου*[3]. *Μαθητὴς τοῦ Φιλίσκου ἐγένετο Νεάνθης ὁ Κυζικηνὸς ὁ γράψας Περὶ κακοζηλίας ῥητορικῆς καὶ πολλοὺς πανηγυρικοὺς λόγους*[4]. *Πρὸς δὲ πολλοὶ ἱστορικοί, ὡς ὁ Τίμαιος καὶ ὁ Ψάων καὶ ὁ Σωσιγένης ἤθελον νὰ ἦναι Ἰσοκράτειοι ἀλλ' ἐγένοντο ὕπτιοι καὶ ψυχροὶ καὶ ἀσύστροφοι*[5],

---

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

ΠΕΡΙ ΙΣΑΙΟΥ

Μαθητὴς τοῦ Ἰσοκράτους ἐγένετο καὶ ὁ Ἰσαῖος[6], *ὅστις κατὰ μὲν τὸν Ἕρμιππον ἦτο Ἀθηναῖος, κατὰ δὲ τὸν Δημήτριον Χαλκιδεύς, ὅπερ πιθανώτερον. Ἴσως ὁ ῥήτωρ ἐγεννήθη μὲν ἐν Χαλκίδι, ἀλλ' ἔμενεν ἐν Ἀθήναις ὡς μέτοικος, ὡς δὴ καὶ ὁ Κορίνθιος Δείναρχος. Εἴκασε μὲν ὁ Liebmann*[7], *ὅτι ὁ πατὴρ τοῦ ῥήτορος ἦτο Ἀθηναῖος κληροῦχος πεμφθεὶς εἰς*

---

1) *Ἐν τόμ.* II, 458. 2) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Λυσ.* 836 C. 3) Blass *αὐτόθι ἐν σελίδ.* 454. 4) *Εὐδοκ. ἐν λ. Νεάνθης.* 5) *Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. Ἐν Δεινάρ.* 8, 6) *Σουΐδ. ἐν λ. „Ἰσαῖος· Εἷς μέν ἐστι τῶν ῥητόρων, μαθητὴς δ' Ἰσοκράτους, διδάσκαλος δὲ Δημοσθένους, Ἀθηναῖος τὸ γένος. Δημήτριος δὲ Χαλκιδέα φησὶν αὐτὸν εἶναι„. Παράβαλλ Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. ἐν Ἰσαίῳ* 1. 7) De Isoc. vita et scriptis, Halle 1831.

Χαλκίδα, ἀλλὰ τοῦτο εἶναι μόνον εὐφυὴς εἰκασία. Ὅτι ὁ Ἰσαῖος δὲν ἦτο πολίτης Ἀθηναῖος, μαρτυρεῖ καὶ τοῦτο[1], *ὅτι δὲν ἀπήγγειλε δημοσίους λόγους, ἀλλὰ περιωρίσθη ἐν τῇ συγγραφῇ δικανικῶν. Ἀποδίδονται μὲν τούτῳ δύο πολιτικοὶ λόγοι* Περὶ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ῥηθέντων *καὶ* Κατὰ Μεγαρέων, *ἀλλὰ τοῦ μὲν δευτέρου ἀμφισβητεῖται ἡ γνησιότης, περὶ δὲ τῶν δύο ὁμοῦ δύναται, ὡς νομίζομεν, νὰ λεχθῇ, ὅτι συνετάχθησαν κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Ἰσοκράτους, δηλ. τοῦ διδασκάλου τοῦ ῥήτορος. Περὶ δὲ τοῦ χρόνου τῆς γενέσεως καὶ τῆς τελευτῆς τοῦ Ἰσαίου οὐδὲ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς ἠδύνατο νὰ εἴπῃ τι ἀκριβές*[2]. *Ἐκ τῶν λόγων δὲ τοῦ ῥήτορος τεκμαιρόμενος ἔθετεν αὐτὸν μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον. Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἰσαίου βέβαιον εἶναι μόνον, ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ ὠνομάζετο Διαγόρας, ὅτι ἐμαθήτευσε παρὰ τῷ Ἰσοκράτει, ὅτι ἐγένετο διδάσκαλος τοῦ Δημοσθένους καὶ μιμητὴς τοῦ Λυσίου*[3]. *Ἐχθρὸς δέ τις τοῦ Δημοσθένους, κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα ὁ Πυθέας, κατηγορῶν τοῦ Δημοσθένους εἶπεν, ὅτι κατεβρόχθισε τὸν Ἰσαῖον καὶ τοὺς λόγους ἐκείνου*[4].

Ὁ Ἰσαῖος κατέλιπεν ἑξήκοντα καὶ τέσσαρας λόγους, ἀλλ' ἐπειδὴ πολλοὶ ἦσαν ψευδεπίγραφοι, ὡς γνήσιοι ἀριθμοῦνται πεντήκοντα[5]. *Ἐκ τούτων μέχρι τοῦ 1785 ἐγινώσκομεν μόνον δέκα λόγους, ἐξ ὧν ὁ* Περὶ Κλεωνύμου κλῆρος *ἦτο ἀτελής. Τότε δ' ἀνευρέθη ἐν τῇ Λαυρεντιανῇ βιβλιοθήκῃ ὁ* Περὶ Μενεκλέους κλήρου[6]. *Οἱ σῳζόμενοι λόγοι ἔχουσιν ὑποθέσεις τοῦ*

---

1) Blass II, 487. 2) *Ἐν Ἰσαίῳ 1 «Ἤκμασε δὲ μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, ὡς ἐκ λόγων αὐτοῦ τεκμαίρομαι· καὶ μέχρι τῆς Φιλίππου δυναστείας παρεξέτεινε. Γενέσεως δὲ καὶ τελευτῆς τοῦ ῥήτορος ἀκριβῆ χρόνον εἰπεῖν οὐκ ἔχω».* 3) *Φώτ. ἐν βιβλ.* 263 *«Λυσίου δὲ γέγονε μιμητής, οὗ καὶ μαθητὴς ἐχρημάτισε».* 4) *Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. αὐτόθι* 4. 5) Christ *ἐν σελίδ.* 50. 6) *Τὸ πρῶτον ἐξεδόθη ὑπὸ* Thomas Tyrwhitt, London 1785.

κληρονομικοῦ δικαίου καὶ κατὰ τοῦτο διαφωτίζουσι τὴν νομοθεσίαν τῶν Ἀθηναίων. Οὕτως ὁ Ἰσαῖος ἠσχολεῖτο κατ' ἐξοχὴν περὶ τοὺς δικανικοὺς λόγους, ὡς δύναταί τις νὰ ἴδῃ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς τῶν λόγων, ὧν αἱ πλεῖσται μέχρις ἡμῶν διετηρήθησαν[1]. *Πρὸς δὲ ἔγραψε καὶ* τέχνην, *ἀλλὰ περὶ ταύτης δὲν ἔχομεν ἀκριβεστέρας εἰδήσεις*[2]. *Φαίνεται δ', ὅτι ἡ φήμη τοῦ ῥήτορος τούτου παρά τε τοῖς Ἕλλησι καὶ τοῖς Ῥωμαίοις δὲν ἦτο μεγάλη, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τούτου, ὅτι σπανίως μνημονεύεται, π. χ. ὁ Κικέρων οὐδόλως ποιεῖται μνείαν αὐτοῦ. Καὶ ὅμως δὲν εἶναι ἄξιος καταφρονήσεως. Κατὰ τὸν Ἑρμογένη ἔν τισι μὲν εἶναι ὑποδεέστερος τοῦ Λυσίου, ἐν ἄλλοις δ' ὑπέρτερος αὐτοῦ*[3]. *Καθ' ὅλου δ' ὅμως ὁ Ἰσαῖος οὕτως ἐζήλωσε τὸν Λυσίαν, ὥστε, ἂν μή τις ἦναι ἐντριβὴς περὶ τὴν τέχνην τῶν δύο τούτων ῥητόρων, δυσκόλως δύναται νὰ διακρίνῃ τοὺς λόγους ἑκατέρου, ὡς παρατηρεῖ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεύς*[4].

Ὑπάρχουσιν ὅμως πολλαὶ διαφοραὶ ἐν τούτοις· διότι ὁ μὲν Λυσίας θηρεύει μᾶλλον τὴν φύσιν, ὁ δὲ Ἰσαῖος μᾶλλον τὴν τέχνην, καὶ ἐκεῖνος μὲν ἀποβλέπει εἰς τὴν χάριν, οὗτος δ' εἰς τὴν δεινότητα[5]. *Καὶ κατὰ τὸ λεκτικὸν οἱ δύο ῥήτορες διαφέρουσι· διότι ἡ γλῶσσα τοῦ Ἰσαίου εἶναι μὲν ἀκριβὴς καὶ σαφὴς καὶ κυρία καὶ ἐναργὴς καὶ σύντομος, ἀλλ' ἡ τοῦ Λυσίου εἶναι ἀφελεστέρα καὶ φυσικωτέρα. Ὁ Ἰσαῖος ἔχει τὴν σύνθεσιν τῶν λέξεων περιεργοτέραν καὶ σχήματα ποικίλα*[6]. *Κατὰ τὸν ψευδοπλούταρχον*[7] *πρῶτος μετεχειρίσθη τὰ σχήματα, δηλ. οὐχὶ τοῦ*

---

1) *Ὅρα παρὰ* Blass *ἐν τόμ.* II, 492 *καὶ ἑξῆς.* 2) *Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. Πρὸς Ἀμμ.* I, 2 *«Παραγγελμάτων τεχνικῶν συγγραφεῖς καὶ ἀγωνισταὶ λόγων ῥητορικῶν, οἱ περὶ Θεοδέκτην καὶ Φιλίσκον καὶ Ἰσαῖον καὶ Κηφισόδωρον...».* 3) *Παρὰ* Walz *ἐν τόμ.* III, 381. 4) *Ἐν Ἰσαίῳ* 2 *Παράβαλλ.* Léon Moy, Étude sur les plaidoyers d'Isée, Paris, 1876. *Παράβαλλ.* Blass II, 498. 5) *Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. αὐτόθι* 18. 6) *Αὐτόθι* 4. 7) *Παρὰ* Westermann *ἐν σελίδ.* 261 *«Πρῶτος δὲ καὶ σχηματίζειν ἤρξατο καὶ τρέπειν ἐπὶ τὸ πολιτικὸν τὴν διάνοιαν, ὃ μάλιστα μεμίμηται Δημοσθένης».*

λόγου, ἀλλὰ τῆς διανοίας· διότι οὔτε ὁ Ἀντιφῶν, οὔτε ὁ Ἀνδοκίδης μετεχειρίσθησαν ταῦτα. Διὰ τῶν σχημάτων τῆς διανοίας ὁ Ἰσαῖος ἀναδεικνύει τὸν λόγον ἐναγώνιον καὶ παθητικὸν καὶ τὸν μὲν ἀντίδικον διαπονηρεύεται, τοὺς δὲ δικαστὰς καταστρατηγεῖ[1]. Ὑπὸ Διονυσίου τοῦ Ἁλικαρνασσέως οἱ λόγοι τοῦ Λυσίου καὶ τοῦ Ἰσαίου παραβάλλονται πρὸς εἰκόνας. Ἐκείνου μὲν οἱ λόγοι ὁμοιάζουσι πρὸς τὰς ἀρχαιοτέρας, αἵτινες ἦσαν εὔγραμμοι καὶ πολλὴν τὴν χάριν εἶχον, ἀλλ' ἐστεροῦντο τῆς ποικιλίας, τοῦ δὲ Ἰσαίου πρὸς τὰς νεωτέρας, αἵτινες εἶναι ὑποδεέστεραι κατὰ τὴν ἀκρίβειαν τῶν γραμμῶν, ἀλλ' ὑπερέχουσι κατὰ τὸν κρείττονα χρωματισμὸν καὶ τὴν ποικιλίαν τὴν παραγομένην ἐκ τῆς σκιᾶς κατὰ τοῦ φωτός[2]. Διὰ τοῦτο ὅμως οἱ μὲν λόγοι τοῦ Ἰσαίου καὶ τοῦ Δημοσθένους φαίνονται ὕποπτοι, οἱ δὲ τοῦ Ἰσοκράτους καὶ τοῦ Λυσίου δίκαιοι καὶ ἀληθεῖς[3].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ.'

ΠΕΡΙ ΔΗΜΟΣΘΕΝΟΥΣ

Ὡς ὁ Ὅμηρος εἶναι ὁ κορυφαῖος τῶν ἐπικῶν ποιητῶν, ὁ Πίνδαρος τῶν λυρικῶν, ὁ Σοφοκλῆς τῶν δραματικῶν, ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Πολύβιος τῶν ἱστορικῶν καὶ ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης τῶν φιλοσόφων, οὕτω καὶ ὁ Δημοσθένης κατέχει τὰ σκῆπτρα τῆς ῥητορείας. Καὶ ὅμως ὁ μέγας οὗτος ῥήτωρ διὰ τὰς πολλὰς τοῦ σώματος ἐλλείψεις δὲν ἦτο παρεσκευασμένος ὑπὸ τῆς φύσεως, ὅπως ἀνέλθῃ τὴν ὑπερτάτην τῆς ῥητορείας βαθμῖδα. Διότι ὑπῆρχεν ἐν αὐτῷ καὶ φωνῆς ἀσθένεια καὶ γλώσσης ἀσάφεια καὶ πνεύματος κολοβότης, ἥτις ἐπετά-

---

[1]) Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. Ἰσ. 3. [2]) Αὐτόθι 4. [3]) Αὐτόθι.

ρασσε τὴν ἔννοιαν τῶν λεγομένων διὰ τῆς διασπάσεως τῶν περιόδων. Φαίνεται δ' ἴσως, ὅτι Εὔνομος ὁ Θριάσιος εἶχεν ὀξεῖαν τὴν παρατηρητικὴν δύναμιν· διότι ἰδὼν τὸν Δημοσθένη ἀποστάντα τοῦ δήμου καὶ ἐν Πειραιεῖ ῥεμβόμενον δι' ἀθυμίαν ἐπετίμησε, διότι, ἐν ᾧ ἔχει τὸν λόγον ὁμοιότατον πρὸς τὸν τοῦ Περικλέους, ὅμως προδίδωσιν ἑαυτὸν δι' ἀτολμίαν καὶ μαλακίαν[1]. Ἀλλ' ἡ ἀθυμία αὕτη δὲν διήρκεσε μακρὸν χρόνον, καὶ ὁ ῥήτωρ τόλμαν κτησάμενος καὶ γευσάμενος τῆς περὶ τοὺς ἀγῶνας φιλοτιμίας ἠδυνήθη νὰ ἀγωνισθῇ ἐν τοῖς μεγάλοις τῆς πολιτείας καὶ τοῖς τοῦ ὅλου ἔθνους ἀγῶσιν. Εὐστόχως δ' ὁ Πλούταρχος παραβάλλει τὸν ῥήτορα πρὸς Λαμέδοντα τὸν Ὀρχομένιον, ὅστις κατ' ἐντολὴν τῶν ἰατρῶν ἐποίει μακροὺς δρόμους ἀμυνόμενος κατὰ τῆς καχεξίας τῆς σπληνός· εἶτα δὲ διὰ τὴν ἄσκησιν κατῆλθεν εἰς τοὺς στεφανίτας ἀγῶνας καὶ ἐγένετο ἐκ τῶν ἀρίστων δολιχοδρόμων. Κατὰ παραπλήσιον τρόπον καὶ ὁ Δημοσθένης ἐκ τῆς ἀσθενείας τοῦ σώματος ὁρμηθεὶς προέβη εἰς τοὺς στεφανίτας ἀγῶνας τοὺς ἀπὸ τοῦ βήματος ἀγωνιζομένους[2].

Ὁ Δημοσθένης[3] γεννηθεὶς τῷ 383 π.Χ. ἦτο υἱὸς Δημοσθένους τοῦ Παιανιέως ἀνήκοντος τοῖς καλοῖς κἀγαθοῖς[4].

---

[1]) Πλούταρχ. Ἐν βίῳ Δημοσθέν. 6. [2]) Αὐτόθι. [3]) Περὶ τοῦ μεγάλου τούτου ῥήτορος καὶ πολιτευτοῦ ἐγράφησαν πολλὰ ὀγκώδη καὶ πολύτομα συγγράμματα, ἐξ ὧν μνημονεύομεν τῶν νεωτέρων· Al. G. Becker, Demosthenes als Staatsmann und Redner, Halle 1815-16 εἰς δύο τόμους καὶ Demosthenes als Staatsbürger, Redner und Schriftsteller, Quedlinburg 1830. Τὸ ἄριστον ὅμως σύγγραμμα τοῦ εἴδους τούτου εἶναι τὸ ὑπὸ Arn. Schaeffer, Demosthenes und Seine Zeit, Leipzig 1856-58 εἰς τρεῖς τόμους. Blass ἐν τῷ τρίτῳ τόμῳ τοῦ μνημονευθέντος συγγράμματος, Hug, Demostenes als politischer Denker, in Studien aus den Klass. Alt. Freib. 1881. Maur. Croiset, Les idées morales dans l'éloquence polit. de Demosth. Montpell. 1874 καὶ Brédif, l'éloquence politique en Grèce, Démosthène, Par. 1879. [4]) Περὶ τοῦ χρόνου τῆς γεννήσεως τοῦ ῥήτορος ὑπάρχει διαφωνία, ἀλλ' ἡ διαφορὰ δὲν εἶναι μεγάλη. Ὅρα Blass III, 1, 10.

Ἐπειδὴ δ' εἶχεν ἐργοστάσιον δούλων μαχαιροποιῶν, ἐλέγετο μαχαιροποιός. Ἐκ πατρὸς λοιπὸν εἶχε τὸ γένος ἀνεπίληπτον, ὡς καὶ ὁ ἐχθρὸς αὐτοῦ Αἰσχίνης ἐμαρτύρει. Τὸ ἐκ μητρὸς ὅμως γένος τοῦ ῥήτορος λέγεται, ὅτι δὲν ἦτο καθαρῶς Ἀττικόν, ἵνα μεταχειρισθῶμεν τὴν φράσιν τοῦ Λιβανίου [1]. Διότι Γύλων ὁ πρὸς μητρὸς πάππος τοῦ Δημοσθένους ἐξ Ἀθηνῶν φυγὼν διὰ προδοσίαν ᾤκησε περὶ τὸν Πόντον, ἔνθα ἔλαβε γυναῖκα Σκύθην, ἐξ ἧς ἐγεννήθη ἡ μήτηρ τοῦ ῥήτορος Κλεοβούλη. Διὰ τοῦτο λοιδορεῖται ὑπὸ τοῦ Αἰσχίνου ὡς Σκύθης βάρβαρος καὶ Ἑλληνίζων τῇ φωνῇ. Ὁ πατὴρ τοῦ Δημοσθένους θνήσκων κατέλιπε τὸν μὲν υἱὸν ἑπταέτη, τὴν δὲ θυγατέρα πενταέτιδα καὶ περιουσίαν περὶ τὰ δέκα καὶ πέντε τάλαντα [2]. Κατέστησε δὲ τρεῖς ἐπιτρόπους ἢ κηδεμόνας, τὸν Ἄφοβον, τὸν Δημοφῶντα καὶ τὸν Θηριππίδην, οἵτινες ἦσαν συγγενεῖς ἢ φίλοι τοῦ τεθνεῶτος. Ἀλλ' εἰ καὶ δὲν ἐστεροῦντο πλούτου καὶ ἔλαβον κληροδοτήματα, ὅμως ἐσφετερίζοντο τὴν οὐσίαν τῶν ὀρφανῶν καὶ ἠμέλουν τῆς παιδεύσεως τοῦ Δημοσθένους. Οὗτος ὅμως φιλομαθὴς ὢν παρεδόθη κατ' ἐξοχὴν εἰς ῥητορικὰς σπουδάς. Λέγεται μέν, ὅτι ἐγένετο ἀκροατὴς καὶ τοῦ Πλάτωνος [3], ἀλλὰ τοῦτο ἀμφισβητεῖται [4]. Ὁ νέος κατενόησε τὴν δύναμιν τῆς ῥητορικῆς, ἥτις πάντα δύναται νὰ τιθασεύῃ, ἐν τῇ ὑποθέσει τοῦ Ὠρωποῦ, ὅτε ἀγορεύσας ὁ ῥήτωρ Καλλίστρατος ὑπερφυῶς ἐθαυμάσθη [5].

Οὗτος ἐζήλωσε μὲν τὴν δόξαν τοῦ εὐδοκιμήσαντος ῥήτορος, ἀλλ' εἶχε πολλὰς ἐλλείψεις, αἵτινες τὴν ῥητορικὴν ἀνάπτυξιν διεκώλυον, ὡς ἐν ἀρχῇ τοῦδε τοῦ κεφαλαίου ὑπῃνιξάμεθα· διότι κατὰ μὲν τὸ στόμα ἦτο τραυλός, κατὰ δὲ τὴν ἀκοὴν οὕτως

---

[1]) *Παρὰ* Westermann *Βιογράφος ἐν σελ.* 293. [2]) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν.* [3]) *Αὐτόθι* 5. *Διογέν. Λαέρτ.* III, 47. Cicer. Brut. 121 Orat. 15. *Παράβαλλ.* Funkhänel, De Dem. Plat. discipulo, Act. Soc. gr. I, 287. [4]) Blass II, 1, 11. [5]) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημ,* 5.

ἀσθενής, ὥστε δὲν ἠνείχετο κραυγὰς καὶ δούπους, κατὰ δὲ τὴν πνοὴν οὕτως ἄτονος, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ ἀπαγγείλῃ περίοδον ἀπνευστὶ καὶ εἶχε τὴν κίνησιν τοῦ σώματος ἀπρεπῆ· διότι πάντοτε ἐκίνει τοὺς ὤμους καὶ περιέρριπτε τὸν τρίβωνα κατὰ γῆς. Τὰ ἁμαρτήματα ταῦτα τῆς φύσεως ἠδυνήθη νὰ ἐπανορθώσῃ. Καὶ πρὸς ἐπανόρθωσιν τοῦ τραυλισμοῦ ἐνέβαλεν, ὡς λέγεται, ψήφους ἐν τῷ στόματι καὶ συνεχῶς ἀπήγγελεν Ὁμηρικήν τινα ῥῆσιν πολλὰ ρ περιέχουσαν. Πρὸς δὲ ἠγόρευε πρὸ τοῦ ἀνέμου καὶ τῆς θαλάσσης σφόδρα κινουμένης. Τὴν δὲ πνοὴν κατέστησε διαρκῆ διὰ τῆς ἀναγνώσεως μακρῶν περιόδων. Λέγεται δ', ὅτι καὶ τὰς ἀπρεπεῖς τοῦ σώματος κινήσεις ἠδυνήθη νὰ ἐπανορθώσῃ ἐξαρτήσας ἐκ τῆς στέγης ὀβελόν, ἵνα διὰ τὸν φόβον μένῃ ἀκίνητος, καὶ ποιούμενος τὰς μελέτας πρὸς κάτοπτρον ἀνδρόμηκες[1]. Ὅτι δὲ τὸ σῶμα εἶχεν ἀσθενὲς καὶ νοσῶδες, μαρτυρεῖ καὶ τοῦτο, ὅτι δὲν ἐφοίτησεν εἰς παλαίστραν καὶ Βάταλος ἐπωνομάσθη[2]. Αἱ ἐπανορθώσεις τῶν σφαλμάτων τῆς φύσεως ἦσαν ἀναγκαῖαι, διότι ὁ ῥήτωρ οὗτος μεταχειριζόμενος τὰ σχήματα τῆς διανοίας ἐτίμα τὴν ὑπόκρισιν. Παρὰ τῷ Φωτίῳ λέγεται, ὅτι ἔδωκε Νεοπτολέμῳ τῷ ὑποκριτῇ μυρίας δραχμάς, ὅπως συνασκήσῃ τὸν τόνον τοῦ πνεύματος.

Ὁ Δημοσθένης δὲν ἔσχε διδάσκαλον τὸν Ἰσοκράτη, ἀλλὰ τὸν Ἰσαῖον εἴτε διότι δὲν εἶχε τὰς δέκα τοῦ μισθοῦ μνᾶς, εἴτε διότι προετίμησε τὸν λόγον τοῦ δευτέρου διὰ τὸ δραστήριον καὶ πανοῦργον. Τὸ δεύτερον, ὡς νομίζομεν, εἶναι πιθανώτερον, διότι βεβαιοῦται, ὅτι ὁ Ἰσοκράτης παρὰ τῶν Ἀθηναίων δὲν

---

1) *Φώτ. ἐν βιβλ.* 265. 2) *Παρὰ Φωτίῳ φέρονται πολλαὶ αἰτίαι τοῦ ἐξονειδιστικοῦ ἐπιθέτου· «Βάταλον δὲ ὀνομασθῆναι οἱ μὲν αὐτόν φασι, διότι νέος ὢν καὶ κωμάζων γυναικείοις ἐσθήμασιν ἀπεκέχρητο· οἱ δὲ ὑποκοριστικῶς αὐτὸν ἐπικληθῆναι τοῦτο ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τῆς τροφοῦ λέγουσι λοιδορούμενοι. Ἕτεροι δέ φασιν (οἷς καὶ Λιβάνιος ὁ σοφιστὴς ἠκολούθησεν) ὡς νέος ὢν ἀσθενῶς διέκειτο τῷ σώματι καὶ νοσώδης ἦν».*

ἐλάμβανε μισθόν, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴπομεν [1]. *Ὁ Δημοσθένης ῥέπων φύσει πρὸς τὴν πρᾶξιν δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιδοκιμάζῃ τὴν σοφιστικὴν τοῦ Ἰσοκράτους ῥητορείαν. Ὅμως λέγεται, ὅτι ὁ φιλομαθὴς νέος καὶ τὰς τέχνας τοῦ Ἰσοκράτους καὶ τὰς τοῦ Ἀλκιδάμαντος ἐμελέτησε* [2]. *Κατὰ δὲ τὸν Σουΐδαν συνεφιλοσόφησεν Αἰσίωνι τῷ Ἀθηναίῳ καὶ Θεοπόμπῳ τῷ Χίῳ. Ὁ Blass* [3] *ὅμως νομίζει, ὅτι αἱ τοιαῦται εἰδήσεις περὶ παιδεύσεως τοῦ ῥήτορος εἶναι ἀπίθανοι. Κατὰ τοῦτον ἐπειδὴ ὁ Ἰσαῖος ἐφαίνετο τοῖς ἀρχαίοις μικροῦ λόγου ἄξιος, ἐπειρῶντο οὗτοι, ὅπως πάντας τοὺς ἐπιφανεῖς ῥήτορας καθ' οἱονδήποτε τρόπον δώσωσι διδασκάλους τῷ Δημοσθένει, ὅστις ἀνῆλθε τὴν ὑψίστην τῆς ῥητορικῆς βαθμίδα.*

Οὗτος οὐ μόνον κατὰ τὴν νεανικὴν ἡλικίαν ἦτο ἐπιμελής, ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλον τὸν βίον. Ὠκοδόμησε δὲ κατάγειον μελετητήριον [4], *ὅπερ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Πλουτάρχου ἐσῴζετο. Ἐνταῦθα δ' ἀπαλλαγεὶς τῶν ἀσχολιῶν κατέβαινεν, ἔνθα ἐποίει ἐπανορθώσεις τῶν εἰρημένων. Ἀπαράσκευος δὲ καὶ ἀμελέτητος δὲν προσήρχετο εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ πολλάκις τοῦ δήμου καλοῦντος δὲν παρήρχετο εἰς τὸ βῆμα. Διὰ τοῦτο ὁ Πυθέας σκώπτων τὸν ῥήτορα ἔλεγεν, ὅτι τὰ ἐνθυμήματα αὐτοῦ ὄζουσιν ἐλλυχνίων* [5]. *Ἐφαίνετο δ', ὅτι δὲν εἶναι εὐφυής, ὅπερ ἐλέγχεται ἀνακριβὲς καὶ ἐξ ἄλλου μὲν καὶ ἐκ τῆς καλουμένης παρουσίας τοῦ πνεύματος. Κατὰ τὸν Ἕρμιππον ὁ Αἰσίων ἐρωτηθεὶς περὶ τῶν πάλαι καὶ νῦν συγχρόνων ῥητόρων ἀπεκρίθη, ὅτι ἀκούων ἠδύνατό τις νὰ θαυμάσῃ ἐκείνους εὐκόσμως καὶ*

---

1) *Ἐν σελίδ.* 909. 2) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν.* 5. 3) *Ἐν τόμ.* III, 1, 16. 4) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν.* 7 «*Ἐκ τούτου κατάγειον μὲν οἰκοδομῆσαι μελετητήριον, ὃ δὴ διεσῴζετο καὶ καθ' ἡμᾶς, ἐνταῦθα δὲ πάντως μὲν ἑκάστης ἡμέρας κατιόντα πλάττειν τὴν ὑπόκρισιν καὶ διαπονεῖν τὴν φωνήν*» 5) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν.* 8.

μεγαλοπρεπῶς ἀγορεύοντας, οἱ τοῦ Δημοσθένους ὅμως λόγοι πολὺ ὑπερέχουσι κατὰ τὴν κατασκευὴν καὶ τὴν δύναμιν[1].

Ὅτε δ' ὁ Δημοσθένης συνεπλήρωσε τὴν νόμιμον ἡλικίαν καὶ ἠδύνατο νὰ διαχειρισθῇ τὴν πατρικὴν περιουσίαν, ἐνήγαγε τὸν Ἄφοβον εἰς τὸ δικαστήριον[2], *ὅστις καὶ ἐδικάσθη εἰς ἀπότισιν δέκα ταλάντων*[3]. *Ἐπειδὴ δ' ὁ νέος ἦγε τὸ δέκατον ὄγδοον ἔτος τῆς ἡλικίας, ὅτε ἠγωνίζετο πρὸς τοὺς κηδεμόνας αὐτοῦ, τινὲς ἐνόμισαν, ὅτι οἱ ἐπιτροπικοὶ λόγοι ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ Ἰσαίου. Κατ' ἄλλους ὅμως συνετάχθησαν μὲν ὑπὸ Δημοσθένους, διωρθώθησαν δ' ὑπὸ τοῦ διδασκάλου*[4]. *Μετὰ τοὺς ἀγῶνας τούτους ὁ Δημοσθένης ἐπ' ὀλίγον χρόνον ἐγένετο διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς*[5] *καὶ διὰ τοῦτο ὁ Αἰσχίνης ὀνομάζει αὐτὸν σοφιστήν*[6]. *Ὁ ῥήτωρ συνέταξε καὶ ἄλλους δικανικοὺς λόγους, ἀλλὰ τὸ κλέος αὐτοῦ ἐκτήσατο ἐκ τῶν πολιτικῶν καὶ τῆς πολιτικῆς ἐνεργείας κατὰ τῶν σκοπούντων τὴν δούλωσιν τῆς Ἑλλάδος. Πότε ὁ Δημοσθένης εἰσῆλθεν εἰς τὴν πολιτικὴν σταδιοδρομίαν, δὲν εἶναι γνωστόν*[7]. *Λέγεται μόνον, ὅτι τὸ πρῶτον ἀπέτυχε καὶ κατεγελᾶτο, ὅτε Εὔνομος ὁ Θριάσιος ἐνεθάρρυνεν αὐτόν, ὡς εἴρηται. Ὁ πρῶτος λόγος, ὃν ὁ Δημοσθένης ἐδημοσίευσε, κατὰ τὸ 354, ὅτε οὗτος ἦγε τὸ εἰκοστὸν ἔννατον τῆς ἡλικίας ἔτος, εἶναι ὁ Περὶ συμμοριῶν. Τοῦ μεγάλου βασιλέως ἀπειλοῦντος πόλεμον τοῖς Ἀθηναίοις ἐν τῷδε τῷ λόγῳ πειρᾶται, ὅπως συντάξῃ τοὺς πολίτας οἰκονομικῶς, ἵνα ἑκάστη τάξις καταβάλλῃ τὰς εἰσφοράς*[8]. *Ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ κίνδυνος οὗτος παρῆλθεν, ἀνεφάνη ἄλλος πραγματικώτερος. Φίλιππος ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων τὸ κατ' ἀρχὰς ἐκ μικρῶν δυνάμεων ὁρμώμενος ἔτρεψε πρὸς ἑαυτὸν τοὺς Ἰλλυριοὺς καὶ τοὺς Τριβαλλούς, ἐκρά-*

---

1) *Αὐτόθι* 11. 2) *Δημοσθέν. Κατὰ Ἀφόβ.* 813-814. *Παράβαλλ.* Schaefer I, 292. 3) Christ *ἐν σελίδ.* 333. 4) *Λιβάν. Παρὰ* Westermann *Βιογράφοι ἐν σελίδ.* 294. 5) *Αὐτόθι.* 6) *Ἐν λόγ,* 1, 125. 175. 7) Sittl II, 172. 8) Schäfer I, 455.

τησε τῶν Παιόνων, κατέσχε τὴν Θεσσαλίαν καὶ εἰς τὰ τῶν Ἑλλήνων πολλαχῶς ἀνεμιγνύετο διανοούμενος, ἵνα ἄρξῃ αὐτῶν. Τοῦτο καθορῶν ὁ Δημοσθένης ἐκ παντὸς τρόπου εἰργάζετο, ὅπως ἀνυψώσῃ τὸ φρόνημα διὰ τῆς ὑπομνήσεως τοῦ Μαραθῶνος, τῆς Σαλαμῖνος καὶ τῶν Πλαταιῶν. Καὶ ἔνθεν μὲν κατεπολέμει τῶν Φιλιππιζόντων, ἔνθεν δ' ἐφρόντιζεν, ὅπως ἀνεύρῃ συμμάχους τῶν Ἀθηναίων. Ὅτε δ' ἐπρέσβευσεν εἰς Θήβας, ἡ τοῦ ῥήτορος δύναμις ἐκριπίζουσα τὸν θυμὸν καὶ διακαίουσα τὴν φιλοτιμίαν διεπράξατο, ὥστε οὗτοι τὸν φόβον καὶ τὸν λογισμὸν ἐκβαλόντες ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Φιλίππου καὶ οὕτως ἡ Ἑλλὰς ἐγένετο ὀρθή[1]. *Ἐπειδὴ δ' οὗτος οὐδέποτε ἐδέξατο δῶρα παρὰ τοῦ Φιλίππου, οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες ἐπείθοντο τοῖς λόγοις τοῦ ῥήτορος. Καὶ μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ ἧτταν ὁ Δημοσθένης δὲν ἐμισήθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἀλλ' ἀπήγγειλε τὸν ἐπιτάφιον τῶν πεσόντων. Ὅτε δ' ἠγγέλθη ἐν Ἀθήναις ὁ φόνος τοῦ Φιλίππου, ὁ Δημοσθένης, καίπερ λυπούμενος διὰ τὸν θάνατον τῆς θυγατρός, ὅμως προσῆλθεν ἔχων λαμπρὸν ἱμάτιον καὶ ἐστεφανωμένος*[2].

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φιλίππου ὁ Δημοσθένης ἤρξατο ἀναρριπίζων τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις, αἵτινες συνίσταντο, ὅπως ἀγωνισθῶσι πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ θανόντος Ἀλέξανδρον. Οἱ μὲν Θηβαῖοι ἐπιτεθέντες κατὰ τῆς Μακεδονικῆς φρουρᾶς πολλοὺς ἐφόνευσαν, οἱ δ' Ἀθηναῖοι εἰς πόλεμον παρεσκευάζοντο καὶ ὁ Δημοσθένης ἔγραφε πρὸς τοὺς ἐν Ἀσίᾳ στρατηγοὺς τοῦ μεγάλου βασιλέως ἐπεγείρων ἐκεῖθεν πόλεμον κατὰ τοῦ νέου βασιλέως, ὃν ἐκάλει Μαργίτην. Ἀλλ' ἀφ' οὗ οἱ Θηβαῖοι ἀγωνισάμενοι ἀπέβαλον τὴν πόλιν αὐτῶν, ἡ θρασύτης τῶν Ἀθηναίων κατεσβέσθη. Τότε ὁ Ἀλέξανδρος ἐζήτει δέκα ἢ κατὰ τοὺς πλείστους ὀκτὼ δημαγωγούς, ἐν οἷς καὶ τὸν Δημοσθένη. Οὗτοι ἐσώθησαν διὰ τῆς πρεσβεύσεως πρὸς τὸν βασιλέα τοῦ Δημάδου, ὅστις ἔλαβε

---

[1]) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν.* 18. [2]) *Αὐτόθι* 22.

παρὰ τῶν δημαγωγῶν πέντε τάλαντα[1]. *Ἐν ᾧ δ' ὁ Ἀλέξανδρος ἦτο ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ὁ Ἅρπαλος μετὰ μεγάλων θησαυρῶν ἦλθεν εἰς Ἀθήνας*[2]. *Οἱ μὲν ἄλλοι ῥήτορες πάντων τῶν πολιτικῶν συστημάτων συνωθοῦντο περὶ τὸν ἅρπαγα, ἵνα λάβωσιν ἀργύριον, ὁ δὲ Δημοσθένης παρατηρήσας, ὅτι συμμαχία μετὰ τοῦ Ἁρπάλου δὲν ἠδύνατο νὰ εὐδοκιμήσῃ, προὐτίμησε νὰ ἔχῃ τὸ ἡρωικὸν θάρρος τῆς ἀνοχῆς, ὅπερ δεικνύει, ὅτι οὗτος δὲν ἦτο πάντοτε φίλος τοῦ πολέμου. Τοῦ Ἁρπάλου δ' ὀπαδοὺς κτωμένου ἐν Ἀθήναις ἦλθον πρέσβεις παρὰ τοῦ Ἀντιπάτρου καὶ τῆς Ὀλυμπιάδος τὴν παράδοσιν τοῦ ἅρπαγος ἐξαιτοῦντες. Ἐπὶ τούτῳ ἀφίκετο καὶ ὁ Φιλόξενος ὁ ἔπαρχος τῆς Κιλικίας. Τότε ὁ Δημοσθένης συνεβούλευσε τοῖς Ἀθηναίοις, ἵνα τὸν μὲν Ἅρπαλον καθείρξωσιν ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ, τοὺς δὲ θησαυροὺς κομίσωσιν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, μέχρις ὅτου ἐπίτροπος παρὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπὶ τούτῳ ἔλθῃ. Ἐρωτηθεὶς δ' ὁ Ἅρπαλος περὶ τοῦ ποσοῦ τῶν ταλάντων, ἅπερ μεθ' ἑαυτοῦ ἐκόμισεν, ἀπεκρίθη, ὅτι ἦσαν ἑπτακόσια, ἀλλὰ κατὰ τὴν παράδοσιν εὑρέθη μόνον τὸ ἥμισυ. Πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν ἐλλειπόντων συνέστη ἐπιτροπεία, ᾗ ἀνῆκε καὶ ὁ Δημοσθένης, καὶ ὡρίσθη προθεσμία, ἐν ᾗ οἱ λαβόντες παρὰ τοῦ Ἁρπάλου ἀργύριον ἄνευ τιμωρίας παραδώσωσιν αὐτό*[3].

Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἐγίνοντο, ὁ Ἅρπαλος ἔφυγεν ἐξ Ἀθηνῶν, ὅπερ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐγένετο διὰ τῆς βοηθείας ἐκείνων, οἵτινες δῶρα λαβόντες ἐφοβοῦντο, μὴ διὰ τῆς καταδόσεως τούτου γνωσθῶσι. Παραλαβὼν δ' οὗτος ἐν Ταινάρῳ τοὺς μισθοφόρους κατέφυγεν εἰς Κρήτην. Μετὰ τὴν φυγὴν οἱ ἐχθροὶ τοῦ Δημοσθένους κατηγόρησαν τούτου, ὅτι ἐδέξατο δῶρα παρὰ τοῦ κλέπτου καὶ ἡ ἐξ Ἀρείου πάγου βουλὴ ἐδημοσίευσε κατάλογον τῶν δωροδοκησάντων, ἐν οἷς ὑπῆρχε καὶ τὸ

---

1) *Αὐτόθι* 23. 2) *Αὐτόθι* 25. 3) *Αὐτόθι* 25.

ὄνομα τοῦ ῥήτορος ὡς λαβόντος εἴκοσι καὶ πέντε τάλαντα. Οὕτως ὁ Δημοσθένης κατεδικάσθη εἰς ζημίαν πεντήκοντα ταλάντων [1] *καὶ ἐπειδὴ ἡ οὐσία αὐτοῦ δὲν ἦτο ἱκανὴ πρὸς ἀπότισιν, καθείρχθη ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ. Ἐνταῦθα γεννᾶται τὸ ζήτημα, ἂν ὄντως ὁ μέγας οὗτος πολιτικὸς ἐγένετο δωροδόκος. Πλεῖστοι ἐπιφανεῖς φιλόλογοι, ἐν οἷς ὁ Leop. Schmidt* [2], *ὁ Schäfer* [3] *καὶ ὁ I. Girard* [4], *ἀποφαίνονται ὑπὲρ τῆς ἀθῳότητος αὐτοῦ. Καὶ ἡμῖν φαίνεται ἀπίθανον, ὅτι ἀνήρ, ὅστις ἐκ τῶν ἰδίων πολλάκις ἐδαπάνησε χάριν τῆς πόλεως, ὡς κατὰ τὴν ἐπισκευὴν τῶν τειχῶν, ἤθελεν ὑποπέσει εἰς τὸ ταπεινὸν τῆς δωροδοκίας ἔγκλημα. Εἰς τὴν καταδίκην τοῦ ῥήτορος συνεβάλοντο οἱ συκοφάνται καὶ πολιτικαὶ αἰτίαι. Ἄλλως ὁ Φιλόξενος συλλαβὼν ἐν Ῥόδῳ τὸν ταμίαν τοῦ Ἁρπάλου καὶ τοῦτον ἀνακρίνας ἔμαθε, τίνες τῶν Ἀθηναίων ἔλαβον δῶρα. Ἐπὶ τῆς ἀνακρίσεως στηριζόμενος ὁ Φιλόξενος ἔπεμψεν ἐπιστολὴν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ἐν ᾗ ἐσημειοῦντο τὰ ὀνόματα τῶν δωροδοκησάντων. Ἀλλ' ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ δὲν ὑπῆρχε τὸ ὄνομα τοῦ Δημοσθένους, εἰ καὶ οὗτος ἦτο μισητὸς τῷ Ἀλεξάνδρῳ. Ἐπειδὴ δ' οὗτος διὰ τὴν ἀσθένειαν τοῦ σώματος καὶ τὸ γῆρας δὲν ἠδύνατο νὰ μένῃ ἐν τῇ εἱρκτῇ, διὰ τῆς βοηθείας τῶν φίλων ἀπέδρα. Τὴν ἀπόδρασιν ὁ Σωκράτης κακίζει διὰ ζωηρῶν χρωμάτων ἐν τῷ Κρίτωνι τοῦ Πλάτωνος, ἀλλ' ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ ῥητορικὴ δὲν ἔχουσιν τόσην ἠθικὴν δύναμιν, ὅσην ἡ φιλοσοφία.*

Ὡς φυγὰς ὁ ῥήτωρ κατὰ τὸ πλεῖστον ἔζη ἐν Αἰγίνῃ καὶ ἐν Τροιζῆνι βαρέως φέρων τὴν ἀγνωμοσύνην τῶν πολιτῶν αὐ-

---

[1]) *Αὐτόθι* 26. [2]) *Ἐν* Rhein. Mus. 15, 211. [3]) *Ἐν τόμ.* III, 291. [4]) Études sur l'éloquence attique *ἐν σελίδ.* 235. *Παράβαλλ.* Eysell, Demosthenes a suspicione acceptae ab Harpalo pecuniae liberatus, Marburg 1836. Cartault, de causa Harpalica, Petersburg 1881. *Ἰδὲ καὶ* Sittl II, 192. [5]) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν.* 26.

τοῦ. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου οἱ ἐχθροὶ τῶν Μακεδόνων ἤγειραν τὸν καλούμενον Λαμιακὸν πόλεμον. Τότε οἱ Ἀθηναῖοι ἔπεμψαν τὸν Πολύευκτον καὶ ἀλλαχόσε μὲν καὶ δὴ καὶ εἰς Ἀρκάδας, ὅπως ἀποστήσῃ τούτους ἀπὸ τῆς συμμαχίας τῶν Μακεδόνων[1]. *Ἐνταῦθα ἐπιφανεὶς ὁ Δημοσθένης ἠγωνίζετο καὶ συνέπραττε τῷ Πολυεύκτῳ καὶ συνέπειθε τοὺς Ἀρκάδας. Διὰ τὴν συνεργασίαν ταύτην Δήμωνος τοῦ Παιανιέως εἰσενεγκόντος τὸ ψήφισμα οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέτισαν τὰ πεντήκοντα τάλαντα καὶ ἐψηφίσαντο κάθοδον τοῦ φυγάδος. Οὕτω κατῆλθε μὲν εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα, ἀλλὰ δὲν διέμεινεν ἐν ταύτῃ μακρὸν χρόνον· διότι τῶν Ἑλλήνων ἡττηθέντων οἱ περὶ τὸν Δημοσθένη ὑπεξῆλθον ἐκ τῆς πόλεως καὶ ὁ δῆμος κατὰ πρότασιν τοῦ Δημάδου κατεδίκασεν αὐτοὺς εἰς θάνατον. Οἱ μὲν ἄλλοι ἐχθροὶ τῶν Μακεδόνων ἐπέμφθησαν ἐξ Αἰγίνης εἰς Κλεωνὰς πρὸς τὸν Ἀντίπατρον, ἔνθα ἐφονεύθησαν, ὁ δὲ Δημοσθένης κατέφυγεν εἰς τὸ ἐν Καλαυρίᾳ ἱερὸν τοῦ Ποσειδῶνος. Ἐνταῦθα ἦλθεν Ἀρχίας ὁ ὑποκριτὴς πειρώμενος διὰ τῆς πειθοῦς, ὅπως ἀπαγάγῃ αὐτὸν πρὸς τὸν Ἀντίπατρον. Γινώσκων ὅμως ὁ ῥήτωρ, ὁποία τύχη περιέμενεν αὐτόν, ἔλαβε δηλητήριον, ὅπερ εἶχε θέσει ἐν τῷ καλάμῳ καὶ οὕτως ἐτελεύτησε τῇ 12 Ὀκτωβρίου τοῦ 322*[2]. *Ὁ ἐλεύθερος πολίτης ἀπέφυγε τὸν δουλικὸν θάνατον, ὃν ὁ Ἀντίπατρος ἡτοίμαζεν αὐτῷ. Τεσσαράκοντα καὶ δύο ἔτη μετὰ τὸν θάνατον οἱ Ἀθηναῖοι ἐψηφίσαντο, ἵνα στήσωσι χαλκοῦν ἀνδριάντα ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐφ' οὗ ἐπέγραψαν τὸ πολυθρύλητον ἐπίγραμμα·*

Εἴπερ ἴσην γνώμῃ ῥώμην Δημόσθενες εἶχες,
οὔποτ' ἂν Ἑλλήνων ἦρξεν Ἄρης Μακεδών.

Πρὸς δὲ τῷ πρεσβυτέρῳ ἐκ τοῦ γένους αὐτοῦ ἔδωκαν σίτησιν

---

1) *Φώτ. ἐν βιβλ.* 265. 2) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν.* 29. *Παράβαλλ.* Sittl II, 193.

ἐν τῷ πρυτανείῳ. Οὕτως ἐτιμήθη ὁ περιφανὴς πολιτευτής, ἐν ᾧ ὁ Δημάδης ὁ τὸν θάνατον τούτου προτείνας κατεσφάγη ὑπὸ τοῦ Κασσάνδρου, ἀφ' οὗ πρῶτον εἶδε τὸν υἱὸν φονευθέντα ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ [1].

Περὶ τῆς πολιτείας καὶ τοῦ ἤθους τοῦ ἀνδρὸς πολλαὶ ἀντίθετοι γνῶμαι παρὰ τοῖς νεωτέροις φέρονται. Ὁ Sittl [2] *ἐν πολλοῖς ἄγαν αὐστηρὸς φαίνεται πεισθεὶς τοῖς συκοφάνταις τοῦ μεγάλου πολιτευτοῦ καὶ ῥήτορος. Οὗτος παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Δημοσθένης ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ ἐμπλέκει ἠθικὰς γνώμας [3], ὅμως ἐνήργει κατὰ τοὺς νόμους τῆς ὠφελείας, ὅτι ἠγάπα τὰ χρήματα, ὅτι ἦτο ὑβριστὴς τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Πλὴν τούτου τὸν ἰδιωτικὸν τοῦ ῥήτορος βίον εἰκονίζει διὰ ζοφερῶν χρωμάτων. Βεβαίως, ἂν τις κρίνῃ αὐτὸν κατὰ τὸ μέτρον τῆς Χριστιανικῆς ἢ τῆς Σωκρατικῆς ἀρετῆς, θέλει εὕρει τινα ἄξια μομφῆς, ἀλλ' ἀναντιρρήτως ἦτο ἠθικώτερος τῶν ἀντιπάλων, οἵτινες ἐδέχοντο δῶρα παρὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πατρίδος. Αὐτὸς ὁ Φίλιππος εἶπεν, ὅτι ὁ Δημοσθένης δύναται νὰ ἔχῃ παρρησίαν, διότι τὸ ὄνομα τούτου δὲν εἶναι ἐγγεγραμμένον ἐν τοῖς ἀπολογισμοῖς τῶν δαπανῶν αὐτοῦ [4]. Κατὰ τὸν* Bergk [5] *ὁ Δημοσθένης ζητεῖ νὰ ἄρχῃ τοῦ λαοῦ, δὲν κολακεύει αὐτόν, ἀλλ' ἀπροκαλύπτως λέγει τούτῳ τὴν ἀλήθειαν. Ἡ ἠθικὴ εὐγένεια, αἱ ὑπερέχουσαι γνώσεις καὶ ἡ ἤρεμος τοῦ ἀνδρὸς φρόνησις δὲν ἀπέτυχον, ὥστε νὰ μὴ ἐμποιήσωσιν ἰσχυρὰν παρὰ τοῖς συγχρόνοις αἴσθησιν. Οἱ λόγοι τοῦ Δημοσθένους, κατ' ἐξοχὴν δ' οἱ πολιτικοί, εἶναι ἡ πιστοτάτη εἰκὼν τῶν φρονημάτων αὐτοῦ.*

---

[1]) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν.* 31. [2]) *Ἐν τόμ.* II, 195. [3]) Maur. Croiset des idées morales dans l'éloquence politique de Démosthène, Montpel. 1874. [4]) *Λουκιαν. Δημοσθέν. ἐγκ.* 33 *«δίκαιος ὁ Δημοσθένης παρρησίας τυγχάνειν· μόνος γε τῶν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος δημαγωγῶν οὐδαμοῦ ἀπολογισμοῖς ἐγγέγραπται τῶν ἐμῶν ἀναλωμάτων».* [5]) *Ἐν τόμ.* IV, 387.

Πρὸς δὲ ὁ Sittl[1] λέγει, ὅτι ὁ Δημοσθένης ἦτο καθ' ὅλα Ἀθηναῖος καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν εἶχεν οὐδεμίαν αἴσθησιν πρὸς τὰ Πανελλήνια συμφέροντα, ἀλλ' ἐβούλετο νὰ μεταχειρίζηται τοὺς ἄλλους Ἕλληνας πρὸς ὠφέλειαν τῶν Ἀθηναίων. Πρὸς τὴν γνώμην ταύτην τέλεον ἀντίκειται ἡ τοῦ Schaefer[2], καθ' ὃν ὁ Δημοσθένης ἐπειρᾶτο, ὅπως τὰς Ἀθήνας προστάτιδα δύναμιν τῶν Ἑλλήνων ἀναδείξῃ καὶ τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις εἰς μέγαν δεσμὸν συνενώσῃ. Ὁ δεσμὸς οὗτος ἔμελλε νὰ στηριχθῇ ἐπὶ τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἰσότητος. Οὗτος ἦτο ὁ ὑψηλὸς τῆς πολιτικῆς τοῦ Δημοσθένους σκοπός. Ἡ Ἑλλὰς ἄνευ ἀπωλείας τῆς ἰδίας ἐλευθερίας ἠδύνατο νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐκπολιτιστικὴν αὐτῆς ἐντολήν. Διότι εὐγενεστέρα πολιτικὴ τοῦ Φιλίππου ἦτο δυνατὸν νὰ συνενώσῃ τοὺς Ἕλληνας καὶ οὗτος ἀναδειχθῇ ἀληθὴς κατὰ τῶν Περσῶν στρατηγός. Ἡμεῖς ἔχομεν τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Φίλιππος ἠδύνατο νὰ ἦναι εὐγενέστερος καὶ δὲν ἔπρεπε νὰ ὑποκαίῃ τὰς ἔριδας τῶν πόλεων διὰ προδοτῶν, ἀλλ' ἄνευ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἡ Ἑλλὰς δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκπολιτίσῃ τὴν Ἀνατολήν. Ὀρθῶς παρετήρησεν ὁ Sittl[3], ὅτι ὁ Δημοσθένης οὐδέποτε κατενόησε τὴν ὀργανωτικὴν τοῦ Φιλίππου δύναμιν καὶ ἐστερεῖτο πείρας τῶν πολεμικῶν. Ἴσως ὁ Δημοσθένης ἠγωνίζετο ὑπὲρ ὑποθέσεως, ἥτις διὰ τὴν κατάπτωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ φρονήματος δὲν παρεῖχε πολλὰς ἐλπίδας ἐπιτυχίας, ἀλλὰ τὰ δρῶντα πρόσωπα, ὡς παρατηρεῖ ὁ Bergk[4], δὲν καθορῶσι τὴν θέσιν τῶν πραγμάτων μετὰ τοῦ καθαροῦ βλέμματος τοῦ μεταγενεστέρου ἱστορικοῦ, ἀλλὰ πιστεύουσιν εἰς τὸν θρίαμβον τῆς ὑποθέσεως αὐτῶν. Κατὰ ταῦτα ἄν τις κρίνῃ τὴν πολιτείαν τοῦ Δημοσθένους ἐκ τῶν ὑστέρων, δύναται νὰ ἐλέγξῃ ὡς μικρὰν πολιτικήν. Νομίζομεν δ', ὅτι δὲν ἦτο καὶ εὐ-

---

[1]) Ἐν τόμ. II, 194. [2]) Ἐν τόμ. III, 397. [3]) Ἐν τόμ. II, 194.
[4]) Ἐν τόμ. IV, 386.

κολον Ἀθηναίῳ πολίτῃ νὰ ἀνεχθῇ τὴν ἡγεμονίαν ἀσήμου βασιλικῆς δυναστείας. Ὁπωσδήποτε ὅμως εἶναι πολιτικὸν ἁμάρτημα, ὅτι ὁ ῥήτωρ ἐξηκολούθησε τὸν πόλεμον καὶ κατὰ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὅστις ἀνέλαβε τὴν διάδοσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Οὕτως ὁ βίος τοῦ Δημοσθένους κατέληξε μετὰ τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας τῶν Ἑλλήνων, ὑπὲρ ἧς μεθ' ὅλης τῆς ἐνεργείας τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ καὶ μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως τῆς ῥητορικῆς τέχνης ἐπολέμησε. Καθ' ὅλον τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐμπνέουσιν ἀγάπην πρὸς τὴν πατρίδα, κατ' ἐξοχὴν δ' οἱ λόγοι τοῦ Δημοσθένους. Διὰ τοῦτο καὶ ἄλλοι λαοὶ ὁσάκις εἶδον παρ' ἑαυτοῖς τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα ἀσθενές, ἐπειράθησαν, ὅπως ἐκ τοῦ μεγάλου κρατῆρος τῆς φλογερᾶς φιλοπατρίας ὀλίγην λάβαν ἐκβάλωσιν. Οὕτως οἱ Δημοσθενικοὶ λόγοι κατέστησαν ἡ αἰωνία κάμινος ἡ θερμαίνουσα τὰ πεπηγότα τῶν λαῶν στήθη.

Ἐπειδὴ ἡ φιλοπατρία τοῦ ῥήτορος τούτου ἐτιμήθη ἐν πᾶσι τοῖς αἰῶσι, σχεδὸν πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ διετηρήθησαν, τοὐλάχιστον ὅσα οἱ ἀρχαῖοι ἀνεγνώριζον ὡς γνήσια. Παραδίδει μὲν ὁ Ψευδοπλούταρχος, ὅτι ἐπ' αὐτοῦ ἐφέροντο ἑξήκοντα καὶ πέντε λόγοι ὡς γνήσιοι, ἀλλ' εἰκάζεται, ὅτι οἱ τέσσαρες οἱ ἐλλείποντες ὑπὸ τῶν ἔπειτα ῥητόρων ἐθεωρήθησαν ψευδεπίγραφοι, ὡς ὁ Περὶ τοῦ μὴ ἐκδοῦναι Ἅρπαλον[1]. *Μέχρις ἡμῶν διετηρήθησαν ἑξήκοντα καὶ εἷς λόγοι, συλλογὴ προοιμίων καὶ πέντε ἐπιστολαί. Ἀλλ' ἡ γνησιότης καὶ τῶν ἐπιστολῶν*[2] *καὶ τῶν προοιμίων*[3] *καθ' ὅλον ἢ ἐν μέρει ἀμφισβητεῖται. Καὶ πολλοὶ*

---

[1]) Christ *ἐν σελίδ.* 347. *Ὁ* Studemund *ἐδημοσίευσε κατάλογον, ἐν ᾧ ὑπάρχουσιν ἑβδομήκοντα καὶ εἷς λόγοι. Ὅρα* Herm. II, 43. [2]) *Ὅρα* Alb. Neupert. De Demosthenicarum quae feruntur epistolarum fide et auctoritate, Lips. Diss 1885. [3]) Sworoda, De Dem. quae feruntur proemiis, Windob. 1887, P. Uhle, De prooemiorum collectionis quae Demosthenis nomine fertur origine, Chemnitz 1885.

ἐκ τῶν ῥητορικῶν λόγων διεγείρουσιν ὑπονοίας παρὰ τοῖς κριτικοῖς, ὡς θέλομεν ἰδεῖ. Διαιροῦνται δ' εἰς δύο τάξεις· εἰς ἰδιωτικοὺς (34) καὶ εἰς δημοσίους λόγους. Τῇ διαιρέσει ταύτῃ ἀκολουθοῦντες ἀρχόμεθα ἀπὸ τῶν πρώτων.

Οἱ ἀρχαιότατοι τῶν ἰδιωτικῶν λόγων εἶναι οἱ καλούμενοι ἐπιτροπικοί, ἐξ ὧν δύο Κατὰ Ἀφόβου, τοῦ ἐπιτρόπου τῆς πατρικῆς περιουσίας τοῦ ῥήτορος. Ἐπειδὴ δ' οὗτος κατὰ τὴν δίκην ἦγε τὸ δέκατον ὄγδοον τῆς ἡλικίας ἔτος, τινὲς τῶν ἀρχαίων εἴκασαν, ὅτι δὲν εἶναι ἔργον τοῦ Δημοσθένους, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴπομεν[1]. Ἐν τοῖς λόγοις τούτοις δὲν ἔχομεν τὸν τέλειον ῥήτορα, ἀλλὰ τὸν πείρας στερούμενον, ἡ δ' ἀπειρία καταφαίνεται ἐν ταῖς εἰρωνείαις, ἐν αἷς εἶναι ἀσθενής[2]. Τρίτος ἐπιτροπικὸς λόγος εἶναι Ὁ ὑπὲρ Φάνου πρὸς Ἄφοβον ψευδομαρτυριῶν λόγος. Ὅτε δ Ἄφοβος ἐδικάζετο, ἐξήτει παρὰ τοῦ Δημοσθένους τὸν Μιλύαν εἰς βάσανον γινώσκων, ὅτι οὗτος δὲν θέλει δοθῇ ὑπὸ τοῦ ῥήτορος. Ὄντως οὗτος δὲν ἔδωκεν αὐτὸν λέγων, ὅτι δὲν εἶναι οἰκέτης, διότι ἠλευθερώθη ὑπὸ τοῦ πατρός, ὅτε ἐτελεύτα. Πρὸς τοῦτο ὁ Δημοσθένης παρέσχε μάρτυρα τὸν Στέφανον, ὅτι ἐγένετο ἐλεύθερος ὁ Μιλύας. Ἀφ' οὗ δὲ κατεδικάσθη ὁ Ἄφοβος, ἤγειρε δίκην ψευδομαρτυριῶν κατὰ τοῦ Στεφάνου, ὃν ὑπερασπίζει ἐν τῷδε τῷ λόγῳ ὁ Δημοσθένης. Ἐπειδὴ ἀνακαλύπτονται ἀντιφάσεις ἐν τῇ παραβολῇ τοῦδε τοῦ λόγου πρὸς τοὺς ἡγουμένους καὶ ἑπομένους, νεώτεροι κριτικοὶ ἀποκλείουσιν αὐτὸν ἐκ τῶν γνησίων[3]. Τοῖς ἐπιτροπικοῖς ἀνήκουσι καὶ δύο λόγοι Πρὸς Ὀνήτορα, οὗ τὴν ἀδελφὴν ἔλαβε σύζυγον ὁ Ἄφοβος. Ὅτε δ' οὗτος κατεδικάσθη εἰς ἀπότισιν τῶν ὀφειλομένων τῷ Δημοσθένει, ὁ Ὀνήτωρ δὲν ἐπέτρεψε τὴν κατάσχεσιν τῶν κτημά-

---

[1]) Ἐν σελίδ. 958 [2]) Παράβαλλ. Blass III, 1, 204. [3]) Westermann, Quaest. Dem. III, 11 καὶ Dindorf ἐν τῷ προλόγῳ τῆς ἐκδόσ. σελ. LXXXIII.

των λέγων, ὅτι ταῦτα ἀνήκουσι τῇ ἀδελφῇ. Ἀλλ' ὁ ῥήτωρ ἀποδεικνύει, ὅτι οὔτε ὁ Ἄφοβος τὴν προῖκα ἀπέτισεν, οὔτε ἀπόλειψις, ἤτοι διαζύγιον, ἐγένετο· διότι αὕτη ἦτο πλαστή[1]. Ὁ δὲ δεύτερος λόγος Πρὸς Ὀνήτορα εἶναι δευτερολογία, ἐν ᾗ ὁ ῥήτωρ προστίθησί τινα, ἅπερ ἐν τῷ πρώτῳ λόγῳ παρέλειψε. Καὶ τοὺς δύο τούτους λόγους ὁ ἐμὸς διδάσκαλος Böckh[2] ἐθεώρησε νόθους, διότι περιέχουσιν ἀντιφάσεις. Σημειωτέον, ὅτι καὶ οἱ πέντε ἐπιτροπικοὶ λόγοι δὲν ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ ῥήτορος, ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τούτου ὑπὸ τῶν κατόχων τῶν λόγων[3].

Ὁ Περὶ στεφάνου τῆς τριηραρχίας λόγος ἀπηγγέλθη πρὸ τῆς βουλῆς. Ὑπόθεσις τούτου εἶναι ἡ ἀξίωσις τοῦ Ἀπολλοδώρου τοῦ υἱοῦ τοῦ Πασίωνος, ἵνα καὶ τὸ δεύτερον στεφανωθῇ κατὰ τὸ ψήφισμα τοῦ δήμου, διότι κάλλιστα παρεσκευάσατο τὴν τριήρη. Τινὲς τῶν νεωτέρων εἰκάζουσιν, ὅτι ὁ λόγος συνετάχθη οὐχὶ ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους, ἀλλ' ὑπό τινος Ἰσοκρατείου, οἷος ὁ Κηφισόδωρος. Τὴν γνώμην ὅμως ταύτην ἀντικρούει ὁ Blass[4]. Ὁ δὲ λόγος Πρὸς Σπουδίαν περὶ προικὸς θεωρεῖται ὡς νεανικὸν τοῦ Δημοσθένους ἔργον, ἀλλ' ἡ γνησιότης αὐτοῦ δὲν ἀμφισβητεῖται ὑπὸ σπουδαίου κριτικοῦ[5]. Ὁ Πολύευκτος εἶχε δύο θυγατέρας, ὧν τὴν μὲν νεωτέραν ἔλαβεν εἰς γάμον ὁ Σπουδίας, τὴν δὲ πρεσβυτέραν ὁ πελάτης τοῦ ῥήτορος, ὅστις δὲν ὀνομάζεται. Τούτῳ ὁ Πολύευκτος ὑπέσχετο νὰ δώσῃ προῖκα τεσσαράκοντα μνᾶς, ἀνθ' ὧν ἔδωκε μόνον τριάκοντα. Ὅτε δ' ὁ πενθερὸς ἔμελλε νὰ τελευτήσῃ, τὴν οἰκίαν ἐξαγαγὼν τῆς περιουσίας ἔδωκεν εἰς τὸ χρέος. Ὁ ἀντίδικος ὅμως ἀξιοῖ, ὅτι καὶ ἡ οἰκία εἶναι κοινή, ὥσπερ καὶ τὰ ἄλλα πάντα. Ὡσαύτως καὶ ὁ Πρὸς Καλλικλέα περὶ χω-

---

[1]) Ὅρα τὴν Ὑπόθεσιν. [2]) Staatshaush. II[1], 417. [3]) Christ ἐν σελίδ. 348. [4]) Ἐν τόμ. III, 217. [5]) Αὐτόθι 221.

ρίου βλάβης, τίθεται[1] ἐν τοῖς νεανικοῖς τοῦ ῥήτορος ἔργοις. Ὁ Καλλικλῆς ἐνήγαγεν εἰς τὸ δικαστήριον τὸν πελάτην τοῦ Δημοσθένους, ὅτι γείτων ὢν ἀπῳκοδόμησε τὴν χαράδραν τὴν ὑποδεχομένην τὰ ὕδατα. Ἐκ τούτου βλάβη ἐγένετο ἐν τῷ κτήματι τοῦ Καλλικλέους. Ὁ Δημοσθένης ὅμως δεικνύει, ὅτι καὶ ἡ ἀποικοδόμησις εἶναι παλαιὰ καὶ ἡ βλάβη μικρὰ καὶ ἀναξία τηλικαύτης δίκης. Οὗτοι μὲν εἶναι οἱ ἀρχαιότεροι ἰδιωτικοὶ λόγοι τοῦ ῥήτορος.

Τῇ δὲ δευτέρᾳ περιόδῳ τοῦ Δημοσθένους ἀνήκουσιν εἴκοσι καὶ πέντε ἰδιωτικοὶ λόγοι, ἀλλ' οἱ πλεῖστοι τούτων δὲν θεωροῦνται γνήσιοι, ὡς ὁ Benseler[2] καὶ ὁ Schaefer δεικνύουσιν[3]. Ἀναμφισβητήτως γνήσιος εἶναι ὁ Κατὰ Κόνωνος αἰκίας. Ἐν τούτῳ ὁ Ἀρίστων κατηγορεῖ τοῦ Κόνωνος, ὅτι οὗτος μετὰ τοῦ παιδὸς ἔτυψε τὸν κατήγορον, ὡς τοῦτο βεβαιοῖ διὰ μαρτύρων. Ὁ Κόνων ὅμως ἀρνεῖται τοῦτο μάρτυρας ἀντιπαρεχόμενος. Τὸν λόγον τοῦτον ἐπαινοῦσι Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς[4] καὶ ὁ Ἑρμογένης[5]. Ὄντως οὗτος θεωρεῖται ὡς πρότυπον ἰδιωτικοῦ λόγου· διότι ἀφέλεια τῆς φράσεως, βραχυλογία, φυσικὴ ἀλήθεια, χάρις καί, καθ' ὅλου εἰπεῖν, πᾶσαι αἱ ἀρεταὶ τοῦ Λυσίου ἀνευρίσκονται ἐνταῦθα. Ὡσαύτως σπουδαιότατος λόγος τοῦ Δημοσθένους εἶναι ὁ ἐπιγραφόμενος Παραγραφὴ ὑπὲρ Φαρμίωνος, ὃν ἀπήγγειλε φίλος τις τούτου. Ὁ τραπεζίτης Πασίων κατέλιπε δύο υἱούς, τὸν Ἀπολλόδωρον καὶ τὸν Πασικλέα, οἵτινες ἐνείμαντο τὴν πατρικὴν οὐσίαν πλὴν τῆς τραπέζης καὶ τοῦ ἀσπιδοπηγείου. Ταῦτα εἰς ὡρισμένον χρόνον ἐμισθώσατο ὁ ἀπελεύθερος τοῦ Πασίωνος Φορμίων. Μετά τινα δὲ χρόνον ἐνείμαντο καὶ ταῦτα, ὧν τὸ ἀσπιδοπηγεῖον

---

1) Ἐν τόμ. III², B, 256. 2) De hiatu apud oratores Atticos ἐν σελ. 181 καὶ De hiatu in Demostenis orationibus, Freiberg 1848. 3) Ὅρα Blass III, 398. 4) Περὶ τῆς λεκτ. Δημοσθέν. δεινότ. 11-12. 5) Περὶ εὑρέσ. 199 καὶ Περὶ ἰδ. 276.

ἔλαβεν ὁ Ἀπολλόδωρος. Οὗτος ἐνεκάλει τῷ Φορμίωνι, ὅτι εἶχε πολλὰ χρήματα αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν τέλει διὰ διαιτητῶν διέλυσε τὰς διαφορὰς λαβὼν πενταχισχιλίας δραχμάς. Μετὰ πάροδον ὅμως χρόνου ὁ Ἀπολλόδωρος ἐνήγαγε τὸν Φαρμίωνα, ὅστις προτείνει τὴν παραγραφήν· διότι κατὰ τὸν νόμον δὲν ἦτο ἐπιτετραμμένον νὰ δικάζηταί τις, ἂν ἅπαξ διαλύσῃ τὴν διαφοράν. Τῷ λόγῳ τούτῳ συνδέονται δύο ἄλλοι Κατὰ Στεφάνου Ψευδομαρτυριῶν, ἐξ ὧν ὁ δεύτερος εἶναι δευτερολογία. Στέφανος ὁ υἱὸς τοῦ Μενεκλέους Ἀχαρνεὺς ἐμαρτύρησε μετὰ δύο ἄλλων ἐν τῇ ἄρτι μνημονευθείσῃ δίκῃ ὑπὲρ τοῦ Φορμίωνος. Ἀφ' οὗ δ' ὁ Φορμίων κατεδικάσθη, ὁ Ἀπολλόδωρος προσβάλλει τὴν μαρτυρίαν τοῦ Στεφάνου ὡς ψευδῆ. Ὁ λόγος οὗτος τοῦ Δημοσθένους συνετάχθη κατὰ τὸ τέλος τοῦ 349 ἢ περὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ 348. Περὶ τὴν γνησιότητα τοῦ πρώτου λόγου ὑπάρχει ἀμφισβήτησις [1], κατ' ἐξοχὴν δὲ περὶ τὴν τοῦ δευτέρου.

Κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου χρόνον συνετάχθη καὶ ὁ λόγος Πρὸς Βοιωτὸν περὶ τοῦ ὀνόματος, ὅστις ἐγράφη ὑπερ τοῦ Μαντιθέου. Ὁ Μαντίας ἐκ τῆς νομίμου γυναικὸς ἔσχε τὸν Μαντίθεον, ὅστις νῦν δικάζεται, καὶ δύο μετ' ἄλλης, πρὸς ἣν εἶχεν ἀθεμίτους σχέσεις. Ὑπὸ τῆς γυναικὸς ταύτης, ἥτις Πλαγγὼν ἐκαλεῖτο, ἀπατηθεὶς ὁ Μαντίας ἀνέλαβε τὰ τέκνα. Μετὰ τοῦτο ὁ μὲν πατὴρ ἐτελεύτησεν, ὁ δὲ Μαντίθεος δικάζεται πρὸς τὸν υἱὸν τῆς Πλαγγόνος, ἵνα οὗτος ἀναλάβῃ τὸ πρῶτον ὄνομα δηλ. Βοιωτὸς καὶ μὴ ὀνομάζηται Μαντίθεος· διότι τοῦτο τὸ ὄνομα ἐξ ἀρχῆς ἐτέθη ὑπὸ τοῦ πατρός. Τὸν λόγον τοῦτον τινὲς τῶν ἀρχαίων ἀπέδιδον τῷ Δεινάρχῳ [2], ἀλλ' ὁ Blass [3] παρατηρεῖ, ὅτι οὐ μόνον ἐν τῇ συνθέσει εἶναι Δημοσθενικός, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἄξιος τούτου τοῦ

---

[1]) Ὅρα Blass III, 412. [2]) Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. Περὶ τῆς λεκτικ. Δημοσθέν. δεινότ. 13. [3]) Ἐν τόμ. III, 418.

ὀνόματος. Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ λόγῳ τῷ ἐπιγραφομένῳ Πρὸς Βοιωτὸν ὑπερ προικὸς μητρῴας τὰ πρόσωπα εἶναι τὰ αὐτά. Οἱ υἱοὶ τοῦ Μαντίου ἀντεγκαλοῦσιν ἀλλήλοις, ὁ μὲν Μαντίθεος ὑπὲρ τῆς μητρῴας οὐσίας, οἱ δὲ υἱοὶ τῆς Πλαγγόνος ὑπὲρ ἄλλων τινῶν. Ὁ δὲ λόγος ὁ ἐπιγραφόμενος Παραγραφὴ πρὸς Πανταίνετον ἐγράφη χάριν τοῦ Νικοβούλου, ὅστις προτείνει τὴν Παραγραφήν. Οὗτος καὶ ὁ Εὔεργος εἶχον δανείσει τῷ Πανταινέτῳ χρήματα· ἐπειδὴ δ' οὗτος δὲν ἐξετέλει τὰ συμπεφωνημένα, ὁ ἕτερος τῶν δανειστῶν φυλάξας ἀφείλετο ἀργύριον κομιζόμενον εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ ὀφειλέτου ἐκ τῶν μετάλλων· διὰ τοῦτο ὁ Εὔεργος κατεδικάσθη. Εἶτα ὁ Πανταίνετος ἀναγκασθεὶς ἔδωκεν ἄφεσιν τοῖς δανεισταῖς παντὸς ἐγκλήματος, καὶ ὅμως βραδύτερον ἐνεκάλεσε τῷ Νικοβούλῳ καὶ διὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ ἀργυρίου καὶ δι' ἄλλα. Ὁ Νικόβουλος ἐν τῷδε τῷ λόγῳ παραγράφεται τὸν ἀγῶνα, διότι ὁ νόμος κελεύει, ἵνα μὴ δικάζηταί τις, περὶ ὅσων γείνῃ ἄφεσις καὶ ἀπαλλαγή. Τὸν λόγον τοῦτον ὁ Sigg ἀποκλείει τῶν γνησίων. Ἀλλ' ὁ Blass[1] παρατηρεῖ, ὅτι οὗτος εἶναι μὲν ὑποδεέστερος τοῦ κατὰ Κόνωνος καὶ ὑπὲρ Φορμίωνος, ἀλλ' ὅτι ἔχει ζωηρότητα καὶ ῥητορικὴν δύναμιν. Ὡσαύτως παραγραφικὸς εἶναι ὁ λόγος Παραγραφὴ πρὸς Ναυσίμαχον καὶ Ξενοπείθην. Οὗτοι ὄντες υἱοὶ τοῦ πλουσίου Ναυσικράτους ἐπετροπεύθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀρισταίχμου. Ἀφ' οὗ δ' ἐνεγράφησαν εἰς τοὺς ἄνδρας, ἤγειραν δίκην κατὰ τοῦ ἐπιτρόπου, ἀλλὰ λαβόντες τρία τάλαντα ἐποίησαν ἄφεσιν τῶν ἐγκλημάτων. Μετὰ πάροδον ὅμως χρόνου ὁ Ναυσίμαχος καὶ ὁ Ξενοπείθης ἤγειραν δίκην κατὰ τῶν ἐπιτρόπων, οἵτινες προτείνουσι τὴν παραγραφήν. Ὁ λόγος οὗτος εἶναι μὲν κατά τι ὑποδεέστερος τοῦ προηγουμένου, ἀλλ' ὁμοίως γνήσιος.

---

[1]) Αὐτόθι 428.

Ἡ δὲ Ἔφεσις πρὸς Εὐβουλίδην ἀπηγγέλθη ὑπὸ Εὐξιθέου ἔχουσα τὴν ἑπομένην ὑπόθεσιν. Ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων ἐψήφισεν, ἵνα γείνῃ ζήτησις πάντων τῶν ἐγγεγραμμένων ἐν τοῖς ληξιαρχικοῖς βιβλίοις καὶ οἱ μὴ γεννηθέντες ἐξ ἀστοῦ καὶ ἐξ ἀστῆς διαγραφῶσιν. Οἱ διαγραφέντες εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ μένωσιν ὡς μέτοικοι. Ἠδύναντο μὲν οἱ βουλόμενοι νὰ ποιήσωσιν ἔφεσιν εἰς τὸ δικαστήριον, ἂν ὅμως κατεδικάζοντο, ἤθελον πωληθῇ ὡς δοῦλοι. Νικήσαντες ὅμως ἐν τῷ δικαστικῷ ἀγῶνι ἐγίνοντο πολῖται. Ὁ Εὐξίθεος λοιπὸν διαγραφεὶς διὰ τὸν ἐχθρὸν Εὐβουλίδην ἐκ τῶν ληξιαρχικῶν βιβλίων ἐποίησεν ἔφεσιν εἰς τὸ δικαστήριον. Ἐν τῷδε τῷ λόγῳ δεικνύει, ὅτι ἐγεννήθη ἐξ ἀστοῦ καὶ ἐξ ἀστῆς. Ἐτίτθευσε μὲν ἡ μήτηρ, ἀλλ' ἐποίησε τοῦτο δι' ἀπορίαν καὶ ἐξένιζε μὲν ὁ πατὴρ κατὰ τὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ συλληφθεὶς αἰχμάλωτος ἐν τῷ Δεκελεικῷ πολέμῳ ἐπωλήθη ὡς δοῦλος. Ἐπειδὴ δὲ τοιαύτη ἀναθεώρησις τῶν ληξιαρχικῶν βιβλίων ἐπὶ Δημοσθένους ἐγένετο τῷ 346)5, ὁ Blass[1] εἰκάζει, ὅτι τότε συνετάχθη. Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς[2] τάσσει τὸν λόγον ἐν τοῖς ἰδιωτικοῖς, ἀλλ' ἠδύνατο νὰ ταχθῇ ἐν τοῖς δημοσίοις. Τὸν λόγον ἀπορρίπτουσι μὲν ὁ Benseler[3] καὶ ὁ A. Schaefer[4], ἀλλ' ὑποστηρίζουσιν ὡς γνήσιον ὁ Sigg, ὁ Taylor καὶ ὁ Blass[5]. Τῇ ἀληθείᾳ δὲν δύναταί τις νὰ κηρύξῃ ψευδεπιγράφον λόγον πολλὰς ἀρετὰς ἔχοντα· τὸ προοίμιον εἶναι καλῶς ἐξειργασμένον, ἡ διήγησις σαφής, ἡ ἀπόδειξις πειστικὴ καὶ ὁ ἐπίλογος διεγείρει τὴν συμπάθειαν τοῦ ἀκροατοῦ.

Οὗτοι μὲν ἐκ τῶν ἰδιωτικῶν λόγων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἔχουσι πολλὰς πιθανότητας, ὅτι εἶναι γνήσιοι, οἱ δὲ λοιποὶ ὑπὸ τῶν κριτικῶν θεωροῦνται ὡς ἀνάξιοι τοῦ ὀνόματος τοῦ

---

1) Αὐτόθι 428. 2) Περὶ τῆς λεκτ. Δημοσθέν. δεινότ. 13. 3) Ἐν σελίδ. 129 τοῦ μνημονευθέντος συγγράμματος. 4) Ἐν τόμ. III B, 265. 5) Ἐν τόμ. III, 481.

μεγάλου ῥήτορος. Διὰ τοῦτο δὲν θέλομεν ἀναλύσει αὐτοὺς ἀλλὰ μόνον ἁπλῶς μνημονεύσει τούτων, ὅπως μὴ καὶ τὰ ὅρια τοῦ ἡμετέρου συγγράμματος ὑπὲρ τὸ δέον ἐκτείνωμεν. Εἶναι δ' οὗτοι Παραγραφὴ πρὸς Ζηνόθεμιν, Ἔνδειξις κατὰ Θεοκρίνου[1] (ἢ Θεοκρίνους), Πρὸς Φαίνιππον περὶ ἀντιδόσεως[2], Πρὸς Κάλλιππον ἀργυρίου, Πρὸς Νικόστρατον περὶ ἀνδραπόδων ἀπογραφῆς Ἀρεθουσίου, Πρὸς Τιμόθεον ὑπὲρ χρέως[3], Πρὸς Πολυκλέα περὶ τοῦ ἐπιτριηραρχήματος, Κατὰ Νεαίρας, Κατ' Εὐέργου καὶ Μνησιβούλου ψευδομαρτυριῶν, Πρὸς Μακάρτατον περὶ Ἁγνίου κλήρου[4], Κατ' Ὀλυμπιοδώρου βλάβης, Πρὸς τὴν Λακρίτου παραγραφήν, Πρὸς Λεωχάρην[5], Πρὸς Ἀπατούριον παραγραφή[6], Πρὸς Φορμίωνα περὶ δανείου ἢ ὀρθότερον Ὑπὲρ Χρυσίππου πρὸς τὴν Φορμίωνος παραγραφήν, Δαρείῳ καὶ Παμφίλῳ κατὰ Διονυσοδώρου.

Κατὰ Διονύσιον τὸν Ἁλικαρνασσέα[7] ὁ ἀρχαιότατος τῶν δημοσίων λόγων εἶναι ὁ Κατὰ Ἀνδροτίωνος παρανόμων Ἀνδροτίων ὁ Ἄνδρωνος ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Ἰσοκράτους[8], μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους[9] καὶ ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐπολιτεύετο. Ὡς πολιτικὸς εἰσήγαγε ψήφισμα, ἵνα στεφανωθῇ ἡ βουλὴ τῶν πεντακοσίων, ἐν ᾧ αὕτη δὲν ἐξεπλήρωσε τὸ καθῆκον αὐτῆς κατασκευάζουσα καινὰς τριήρεις. Πρὸς δὲ τὸ ψήφι-

---

1) *Ὅρα* Wilh. Rohdewald, Ueber die pseudodemosthenische Rede gegen Theokrines, Burgsteinfurt 1878. *Παράβαλλ.* Sittl II. 217 *σημ.* 3. 2) *Ὅρα* Boeckh, Staatshaush. I, 60. 3) *Ὅρα* Rumpf, De oratione adv. Timotheum imp. quae a Demosthene scripta esse fertur, Giessen 1821. 4) W. Rohrmann, oratio quae est contra Macartatum num Demosthenis esse judicanda sit, Göttingen 1875. 5) Herm. Schwebsch, De oratione quae contra Leocharem a Demosthene scripta fertur, Berlin 1878. 6) Ern. Rich. Schulze, Prolegomenaa... adversus Apaturium, Leipzig 1878. 7) *Πρὸς Ἀμμ.* I, 4. 8) *Δημοσθέν. κατὰ Ἀνδροτ.* 594. 9) *Ἐν Ῥητορ.* III, δ', § 3.

σμα ἦτο παράνομον ὡς ἀπροβούλευτον. Διὰ ταῦτα τοῦ Ἀνδροτίωνος κατηγόρησαν δύο, ὁ Εὐκτήμων καὶ ὁ Διόδωρος, ἐξ ὧν ἐκεῖνος μὲν ἠγόρευσε τὸ πρῶτον, οὗτος δ' ἐν δευτερολογίᾳ διὰ τοῦδε τοῦ λόγου. Ἡ δίκη ἐγένετο περὶ τὸ 355, ὅτε ὁ Δημοσθένης ἦτο τέλειος ῥήτωρ. Ὄντως ὁ λόγος οὗτος εἶναι ζωηρὸς καὶ ἰσχυρὸς καὶ ἔχει πολὺ τὸ πάθος, μάλιστα δ' ἐν τῷ ἐπιλόγῳ [1]. Διὰ τὰς ἀρετὰς ταύτας ἐπαινεῖται ὑπό τε τοῦ F. A. Wolf [2] καὶ τοῦ A. Schaefer [3]. Ἡ ἀπόφασις ὅμως δὲν ἀπέβη ὑπὲρ τῶν κατηγόρων, διότι ἡ καταδίκη τοῦ Ἀνδροτίωνος ἤθελεν εἶναι πρὸς ὄνειδος τῆς βουλῆς τῶν πεντακοσίων [4].

Ἐν τοῖς σπουδαιοτάτοις λόγοις τίθεται, ὁ Περὶ τῆς ἀτελείας πρὸς Λεπτίνην, οὗ ὑπόθεσις εἶναι ἥδε. Οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς εὐεργέτας τῆς πόλεως ἐτίμων καὶ δι' ἄλλων μὲν καὶ δὴ δι' ἀτελείας. Ἐπειδὴ πολλοὶ ἔλαβον τὴν τιμὴν ταύτην, ἔλειψαν οἱ τὰς λειτουργίας ποιήσοντες. Διὰ τὴν ἔλλειψιν ταύτην ὁ Λεπτίνης, ὅστις ἦτο πολιτευόμενος οὐχὶ ἀδόκιμος, ἔγραψε νόμον, καθ' ὃν οὐδεὶς ἤθελεν εἶναι ἀτελὴς πλὴν τῶν ἀφ' Ἁρμοδίου καὶ Ἀριστογείτονος καὶ τῶν ἐννέα ἀρχόντων. Κατὰ τὸν νόμον τοῦτον δὲν ἦτο ἐπιτετραμμένον τῷ δήμῳ νὰ δώσῃ ἀτέλειαν. Κατὰ τοῦ Λεπτίνου ὅμως ἐποίησε γραφὴν ὁ Βάθιππος, ἀλλὰ τούτου θανόντος καὶ διατριβῆς χρόνου γενομένης ὁ Λεπτίνης κατέστη ἀνεύθυνος. Οὕτως ὁ πολιτευτὴς διέφυγε τὸν κίνδυνον, ἀλλὰ καὶ οὕτως ἠδύνατο νὰ κατηγορηθῇ. Καὶ ὄντως ἀνέστη κατήγορος ὁ υἱὸς τοῦ Βαθίππου, ᾧ συνηγόρει Φορμίων ὁ ῥήτωρ καὶ Κτήσιππος ὁ υἱὸς τοῦ Χαβρίου. Τούτῳ ἐβοήθει ὁ Δη-

---

[1]) Ἐνταῦθα πρὸς τοῖς ἄλλοις λέγεται· „Ὑμεῖς δ' εἰς τοῦτ', ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, προήχθητε εὐηθείας καὶ ῥᾳθυμίας, ὥστ'. οὐδὲ τοιαῦτα ἔχοντες παραδείγματα, ταῦτα μιμεῖσθε, ἀλλ' Ἀνδροτίων ὑμῖν πομπείων ἐπισκευαστής. Ἀνδροτίων; ὦ γῆ καὶ θεοί! καὶ τοῦτο τὸ ἀσέβημα ἔλαττον τίνος ἡγεῖσθε;„ [2]) Ἐν τῇ ἐκδόσ. τοῦ Λεπτ. σελ. XLII. [3]) Ἐν τόμ. I, 327. [4]) Παράβαλλ. Blass III.

μοσθένης διὰ τοῦδε τοῦ λόγου. Διότι τὴν μητέρα τούτου ἐμνᾶτο[1]. *Κατὰ Δίωνα τὸν Χρυσόστομον ὁ νόμος τοῦ Λεπτίνου ἤρθη*[2]. *Ἀλλ' οἱ νεώτεροι ἀμφιβάλλουσι περὶ τῆς εἰδήσεως*[3]. *Ὁ ῥήτωρ εἰργάσθη πρὸς κατασκευὴν τοῦ λόγου ἐπιμελῶς. Τοῦτον καὶ ὁ Κικέρων*[4] *ἐπαινεῖ καὶ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς ὀνομάζει ἁπάντων τῶν λόγων χαριέστατον καὶ γραφικώτατον*[5]. *Ἐν τῷ πρώτῳ λόγῳ„ ὃν ἀπήγγειλε περὶ δημοσίων ὑποθέσεων, διαβλέπομεν τὸ ἠθικὸν σθένος τοῦ ῥήτορος, μεθ' οὗ ἔθηκε τὰς βάσεις τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ σταδιοδρομίας. Ὁ μέγας οὗτος τῆς ἐλευθερίας ἀγωνιστὴς δὲν ἐξετρέπετο τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ οὐδ' ἐπλαγίαζε κατὰ τὴν φωνὴν ἢ τὴν πρᾶξιν, ἀλλ' ὥσπερ ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀμεταβλήτου διαγράμματος τῆς πολιτείας ἕνα τόνον ἔχων πάντοτε διετέλεσε. Κατὰ τὸν στωϊκὸν φιλόσοφον Παναίτιον*[6] *ὁ Δημοσθένης ἔγραψε τοὺς πλείστους τῶν λόγων, ἐν οἷς καὶ τὸν προκείμενον, στοχαζόμενος, ὅτι τὸ καλὸν εἶναι αἱρετὸν καθ' ἑαυτό. Δὲν ἤθελε νὰ ἀγάγῃ τοὺς πολίτας εἰς τὸ ἥδιστον, εἰς τὸ ῥᾷστον ἢ τὸ λυσιτελέστατον, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὴν σωτηρίαν τῆς πόλεως ἔθετεν ἐν δευτέρᾳ τάξει τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ πρέποντος*[7]. *Κατὰ ταῦτα ἠδύνατό τις νὰ θέσῃ τὸν ῥή-*

---

1) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν.* 15 «*τὸν δὲ κατ' Ἀριστογείτονος αὐτὸς ἠγωνίσατο, καὶ τὸν περὶ τῶν ἀτελειῶν διὰ τὸν Χαβρίου παῖδα Κτήσιππον, ὥς φησιν αὐτός, ὡς δ' ἔνιοι λέγουσι, τὴν μητέρα τοῦ νεανίσκου μνώμενος. Οὐ μὴν ἔγημε ταύτην, ἀλλὰ Σαμίᾳ τινὶ συνῴκησεν*„ 2) *Ἐν* 31, 128. 3) A. Schaefer I, 43. 4) Orat. 31, 111 «maltae sunt ejus totae orationes subtiles ut contra Leptinem». 5) *Πρὸς Ἀμμ.* I, 4. 6) *Παρὰ Πλουτάρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν.* 13. 7) *Πρὸς Λεπτίν.* 459 "*Οὐ γάρ, εἰ μὴ χρήματ' ἀπόλλυτε, μόνον σκεπτέον, ἀλλ' εἰ καὶ δόξαν χρηστήν, περὶ ἧς μᾶλλον σπουδάζετε, ἢ περὶ χρημάτων, καὶ οὐ μόνον ὑμεῖς, ἀλλὰ καὶ οἱ πρόγονοι. Τεκμήριον δέ· χρήματα μὲν γὰρ πλεῖστά ποτε κτησάμενοι, πάνθ' ὑπὲρ φιλοτιμίας ἀνήλωσαν· ὑπὲρ δὲ δόξης οὐδένα πώποτε κίνδυνον ἐξέστησαν, ἀλλὰ καὶ τὰς ἰδίας οὐσίας προσαναλίσκοντες διετέλουν. Νῦν τοίνυν οὗτος ὁ νόμος ταύτην ἀντι καλῆς αἰσχρὰν τῇ πόλει περιάπτει καὶ οὔτε τῶν προγόνων, οὔθ' ὑμῶν ἀξίαν*„.

τορα τοῦτον οὐχὶ ἐν τῇ τάξει τοῦ Πολυεύκτου καὶ τοῦ Ὑπερείδου, ἀλλὰ τοῦ Κίμωνος, τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Περικλέους.

Κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος, ἤτοι τὸ 354, ἀπήγγειλεν ὁ ῥήτωρ τὸν Περὶ συμμοριῶν· διότι ὁ τῶν Ἀθηναίων δῆμος ἐπὶ τῇ εἰδήσει, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν παρασκευάζεται εἰς πόλεμον κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ὥρμησεν ἵνα καλέσῃ τούτους πρὸς ἄμυναν. Ὁ Δημοσθένης ὅμως συμβουλεύει αὐτῷ, ἵνα ἡσυχάζων συντάσσηται καὶ παρασκευάζηται πρὸς πόλεμον, καὶ τὸν τρόπον τῆς συντάξεως δεικνύει. Τοὐναντίον ὁ ὀξυδερκὴς ῥήτωρ παρετήρησεν, ὅτι οὐχὶ ὁ μέγας βασιλεύς, ἀλλ' ὁ Φίλιππος εἶναι ἐπικίνδυνος, καθ' οὗ πρέπει νὰ ἐγείρωσι πόλεμον[1]. Κατὰ τὴν ἀποτροπὴν ἀπὸ τοῦ πολέμου ὁ λόγος ὁμοιάζει πρὸς τὸν Ἀρχιδάμειον τὸν παρὰ Θουκυδίδῃ. Ἐντεῦθεν ὁρμηθεὶς Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Δημοσθένης ἐγένετο ζηλωτὴς τοῦ ἱστορικοῦ παρὰ τούτου λαβὼν τὸ πικρὸν καὶ τὸ στρυφνὸν καὶ τὴν ἐξεγείρουσαν τὰ πάθη δεινότητα[2]. Ὁ λόγος ἔχει ῥητορικὰ σχήματα, ὡς τὸ ἀσύνδετον καὶ τὴν ὑποφοράν, καὶ δὲν στερεῖται εἰρωνείας καὶ πατριωτικοῦ φρονήματος[3]. Τὸν δὲ λόγον Κατὰ Τιμοκράτους παρανόμων ὁ Δημοσθένης ἔγραψεν κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος (353/2) πάλιν ὑπὲρ τοῦ Διοδώρου. Πάλιν δ' αἰτία τῆς κατηγορίας εἶναι ὁ Ἀνδροτίων, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τῶν ἑξῆς. Ἐπειδὴ Μαύσωλος ὁ τῆς Καρίας σατράπης ἐκακοποίει τὰς πέριξ νήσους, οἱ Ἀθηναῖοι ἔπεμψαν πρὸς τὸν Κᾶρα, τὸν Ἀνδροτίωνα, τὸν Μελάνωπον καὶ τὸν Γλαυκίαν. Οὗτοι πλοῖον Ναυκρατικὸν εὑρόντες Αἰγυπτιακὰ φορτία ἔχον

---

[1]) *Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. Τέχν. ῥητορικ.* VIII, 7 *καὶ* IX, 10. [2]) *Ὁ αὐτὸς Περὶ τοῦ Θουκυδίδ. χαρακτῆρ.* 53 «*Ῥητόρων δὲ Δημοσθένης μόνος, ὥσπερ τῶν ἄλλων ὅσοι μέγα τι καὶ λαμπρὸν ἔδοξαν ποιεῖν ἐν λόγοις, οὕτω καὶ Θουκυδίδου ζηλωτὴς ἐγένετο κατὰ πολλά...*». [3]) *Παράβαλλ.* Blass III, 243

κατάγουσι τοῦτο εἰς τὸν Πειραιᾶ, ὅπου ἐκρίθη, ὅτι τὰ χρήματα εἶναι δημόσια. Οἱ πρέσβεις ὅμως ἐκ τῶν ἀπεμποληθέντων φορτίων ἔλαβον ἐννέα τάλαντα καὶ τριάκοντα μνᾶς. Ὅτε δ' ἐξελέχθησαν ζητηταὶ τῶν ὀφειλόντων τῇ πόλει, ἐμήνυσεν ὁ Εὐκτήμων ὁ πρὸ ὀλίγου πρὸς τὸν Ἀνδροτίωνα μετὰ τοῦ Διοδώρου ἀγωνισάμενος, ὅτι οἱ τριήραρχοι τῆς εἰρημένης πρεσβείας, δηλ. ὁ Ἀρχέβιος καὶ ὁ Λυσιθείδης, ὀφείλουσι τὰ ἄρτι εἰρημένα χρήματα. Ταῦτα ὅμως ὤφειλον οἱ πρέσβεις καὶ οὐχὶ οἱ τριήραρχοι, ἀλλ' ὁ Εὐκτήμων ἐμήνυσεν οὕτω, ὅπως μὴ φαίνηται, ὅτι πάλιν πρὸς τὸν Ἀνδροτίωνα ἀγωνίζεται. Ἐπειδὴ δ' οἱ πρέσβεις κατὰ τὸν νόμον ἔπρεπε νὰ τεθῶσιν ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ, ὁ Τιμοκράτης ἔγραψε νόμον, καθ' ὃν ἦτο ἐπιτετραμμένον τῷ ὀφείλοντι τῷ δημοσίῳ νὰ καταστήσῃ τρεῖς ἐγγυητὰς καὶ οὕτως ἀπαλλαγῇ τῶν δεσμῶν. Τούτου δὲ τοῦ νόμου ὁ Εὐκτήμων καὶ ὁ Διόδωρος κατηγοροῦσιν ὡς παρανόμου καὶ ἀδίκου καὶ ἀσυμφόρου. Διότι οὗτοι παρατηροῦσιν, ὅτι ὁ νόμος ἐγράφη διὰ τοὺς πρέσβεις. Ἐν τῷ μεταξὺ οὗτοι ἀπέτισαν μὲν τὰ ὀφειλόμενα, ἀλλ' ἐποίησαν τοῦτο, ὅτε ἐδίδετο ἡ γραφή. Ἐπειδὴ δ' ὁ νόμος φαίνεται φιλανθρωπότατος, ὁ Δημοσθένης πειρᾶται, ὅπως καταδείξῃ, ὅτι ὁ Τιμοκράτης ἔθηκεν αὐτὸν δι' αἰσχροκέρδειαν ὑπὲρ ῥητόρων καὶ πολιτευομένων, οἵτινες προῃροῦντο νὰ ἁρπάσωσι τὰ δημόσια. Ὁ λόγος οὗτος ἔχει πολλὰς ἀρετάς[1], *ὡς γνῶσιν τοῦ δικαίου, τέχνην περὶ τὴν ἑρμηνείαν, ἀλλ' ἐπειδὴ στερεῖται ἠθικῆς θερμότητος καὶ μεγαλοπρεπείας, κατὰ τὸν* Blass[2] *δὲν δύναται νὰ τεθῇ ἐν τῇ πρώτῃ σειρᾷ τῶν Δημοσθενικῶν λόγων.*

Κατὰ τὸ 353 ἢ, ὡς δέχεται ὁ Schaefer[3], *κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 352 ἀπηγγέλθη ὁ Ὑπὲρ Μεγαλοπολιτῶν ἢ Ὑπὲρ τῆς Μεγαλοπολιτῶν βοηθείας λόγος.*

---

1) *Ὅρα Λογγῖν. Περὶ ὕψ. ἐν κεφ.* 15, 9. 2) *Ἐν τόμ.* III, 251. *Παράβαλλ.* C. L. Blume, Prolegomena ad Demosthenis orationem Timocrateam tria capita priora, Berlin 1823. 3) *Ἐν τόμ.* I, 519.

Ἀφ' οὗ οἱ Θηβαῖοι ἐπιέσθησαν ὑπὸ τοῦ Ὀνομάρχου, οἱ Σπαρτιᾶται ἀναθαρρήσαντες ἤρξαντο ἀπειλοῦντες τοὺς Μεγαλοπολίτας, οἵτινες ἔπεμψαν πρέσβεις πρὸς τοὺς Ἀθηναίους αἰτοῦντες βοήθειαν. Ἔπεμψαν δὲ καὶ οἱ Σπαρτιᾶται τοιούτους ἐπικαλούμενοι τὴν συμμαχίαν. Ὁ ῥήτωρ τάσσεται ὑπὲρ τῶν Ἀρκάδων· διότι γινώσκει μέν, ὅτι ἡ αὔξησις τῆς δυνάμεως τῆς Σπάρτης ἢ τῶν Θηβῶν εἶναι ἐπιβλαβὴς τοῖς Ἀθηναίοις, ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ τελευταῖοι ἕνεκα τοῦ Φωκικοῦ πολέμου ἐγένοντο ἀσθενεῖς, συμβουλεύει, ἵνα μὴ μεγαλυνθῶσιν οἱ πρῶτοι. Τίνα ἀπόκρισιν οἱ Ἀθηναῖοι ἔδωκαν τοῖς Μεγαλοπολίταις, δὲν παρεδόθη ἡμῖν, βέβαιον δ' ὅμως εἶναι, ὅτι πραγματικὴ βοήθεια δὲν ἐπέμφθη[1]. *Ὁ λόγος οὗτος δεικνύει μὲν πολιτικὴν σύνεσιν, ὡς ἐννοοῦσι ταύτην οἱ ἐργάται τῆς πρακτικῆς πολιτικῆς, ἀλλ' ὑπὸ καλλιτεχνικὴν ἔποψιν ἐξεταζόμενος ἔχει ἐλλείψεις, π. χ. ἡ σύνδεσις τῶν μερῶν εἶναι χαλαρὰ καὶ ὁ τόνος τοῦ λόγου μονοειδὴς καὶ οὐδαμοῦ λαμβάνει ὑψηλοτέραν πτῆσιν. Νομίζομεν, ὅτι ἡ μικρὰ πολιτικὴ δὲν ἐπέτρεπε τοιαύτην ἔξαρσιν. Τοὐναντίον μεγάλην ῥητορικὴν ἀξίαν ἔχει ὁ* Κατὰ Ἀριστοκράτους, *ὅστις ἀπηγγέλθη κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 352. Κότυς ὁ βασιλεὺς τῶν Θρᾳκῶν κατέλαβε τὴν Χερρόνησον οὖσαν τῶν Ἀθηναίων. Οὗτος θανὼν κατέλιπε διάδοχον τῆς βασιλείας μετὰ δύο συγκληρονόμων τὸν Κερσοβλέπτην, οὗ γαμβρὸς ἐγένετο ὁ ἐξ Ὠρεῶν Χαρίδημος. Ἐπειδὴ δ' οὗτος συνεβούλευσε τοῖς κληρονόμοις τοῦ Κότυος, ἵνα ἀπὸ κοινοῦ ἀποδώσωσι τὴν Χερρόνησον τοῖς Ἀθηναίοις, οὗτοι δὲ πεισθέντες ἀπέδωκαν, ἐστεφανώθη χρυσῷ στεφάνῳ καὶ ἐγένετο θετὸς πολίτης. Πρὸς δὲ ὁ Ἀριστοκράτης ἔγραψε ψήφισμα, δι' οὗ ἐδίδετο σωματικὴ ἀσφάλεια τῷ Χαριδήμῳ, διότι ὁ φονεύων τοῦτον ἔν τινι συμμαχίδι πόλει ἤθελεν ἀχθῇ εἰς Ἀθήνας πρὸς τιμωρίαν. Ἀλλ' Εὐθυκλῆς ὁ Θριά-*

---

[1]) *Αὐτόθι.*

σιος[1] *λαβὼν τὸν λόγον παρὰ τοῦ Δημοσθένους πειρᾶται, ὅπως δείξῃ, ὅτι τὸ ψήφισμα εἶναι παράνομον, ἀσύμφορον καὶ γεγραμμένον χάριν ἀνδρὸς ἀναξίου. Ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ καταφαίνεται οὐ μόνον ἡ ἀκριβὴς τῶν νόμων γνῶσις, ἀλλὰ καὶ ἡ τελείωσις τῆς ῥητορικῆς τέχνης τοῦ Δημοσθένους. Ἐνταῦθα δὲν ἔχει τραχείας φράσεις ἐκχεομένας ἐκ προσωπικοῦ πάθους*[2], *ἀλλ' ἐκδηλοῖ τὴν προσωπικὴν αὐτοῦ πεποίθησιν. Δὲν ἀποβλέπει εἰς τὸ συμφέρον, ὡς ἤδη ὁ Παναίτιος*[3] *παρετήρησεν, ἀλλ' εἰς τὸ καλόν. Τὸ ἠθικὸν μεγαλεῖον τοῦ Δημοσθένους καταφαίνεται ἐκεῖ, ἔνθα παραβάλλει τοὺς ἀρχαίους πολιτευτὰς πρὸς τοὺς συγχρόνους*[4].

Τὸν δὲ λόγον Ὑπὲρ τῆς Ῥοδίων ἐλευθερίας *ὁ Δημοσθένης ἀπήγγειλε τῷ 351)0 χάριν τῶν δημοκρατικῶν τῆς νήσου. Οἱ Ῥόδιοι ἐν τῷ καλουμένῳ συμμαχικῷ πολέμῳ συνησπίσθησαν κατὰ τῶν Ἀθηναίων. Γειτνιάζοντες δ' οὗτοι πρὸς τὴν Καρίαν κατ' ὀλίγον ἔδωκαν πίστιν τῷ σατράπῃ Μαυσώλῳ, ὅστις τὴν δημοκρατίαν καθελὼν τοῖς ὀλιγαρχικοῖς τὴν νῆσον κατεδούλωσεν. Οὕτως οἱ δημοκρατικοὶ τῆς Ῥόδου μὴ τυχόντες βοηθείας παρὰ τῶν Χίων καὶ Βυζαντίων, οὓς εἶχον συμμάχους, ᾔτησαν ταύτην παρὰ τῶν Ἀθηναίων. Ὑπὲρ τούτων ὁ Δημοσθένης ἐν τῷδε τῷ λόγῳ συμβουλεύει τοῖς Ἀθηναίοις, ἵνα ἐλευθερώσωσι τοὺς Ῥοδίους καὶ μὴ μνησικακήσωσι διὰ τὴν σύστασιν τὴν πρὸ ὀλίγου γενομένην. Τοῦτο δὴ ἦτο τὸ δύσκολον τῆς ὑποθέσεως μέρος, διότι ὁ δῆμος ἦτο ἐξωργισμένος κατὰ*

---

1) *Ἡμαρτημένως γράφεται Θάσιος.* 2) *Ὅρα* Weber, Comment 335 *καὶ* Proleg. VII. *Παράβαλλ.* W. Herz, De Demosthenis Aristocrateae prima parte, Halle 1878. 3) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν.* 13. 4) *Κατὰ Ἀριστοκράτ.* 69· *„Καίτοι πηλίκον τί ποτ' ἂν στενάξειαν οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι, οἱ ὑπὲρ δόξης καὶ ἐλευθερίας τελευτήσαντες, καὶ πολλῶν καὶ καλῶν ἔργων ὑπομνήματα καταλιπόντες, εἰ ἄρα αἴσθοιντο, ὅτι νῦν ἡ πόλις εἰς ὑπηρέτου σχῆμα καὶ τάξιν προελήλυθε, καί, Χαρίδημον εἰ χρὴ φρουρεῖν, βουλεύεται; Χαρίδημον; οἴμοι“.*

τῶν Ῥοδίων. Τὴν δυσχέρειαν ὁ ῥήτωρ αἴρει τεχνηέντως, διότι περὶ Ῥοδίων λέγει μετὰ πικρίας καὶ περιφρονήσεως, ὅπως δικαιώσῃ καὶ τὸ μῖσος τῶν ἀκροατῶν· διότι αἰτοῦσι βοήθειαν παρ' ἐκείνων, οὓς ἐφοβοῦντο. Παρατηρεῖ δ', ὅτι βοηθοῦντες τοῖς Ῥοδίοις θέλουσι δείξει, ὅτι τὸ σύμβολον τῆς σωτηρίας πασῶν τῶν πόλεων κεῖται ἐν τῇ φιλίᾳ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους[1]. Τούτοις δὲ συμφέρει[2] νὰ πολεμῶσι μᾶλλον πρὸς ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας δημοκρατουμένους ἢ νὰ ὦσι φίλοι πρὸς τοὺς ὀλιγαρχουμένους. Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ὁ λόγος περὶ τὴν γλῶσσαν ἔχει ἀτελείας τινάς, ἀλλὰ διακρίνεται κατὰ τὴν διαύγειαν τῶν πολιτικῶν θεωριῶν.

Μεταβαίνομεν ἤδη εἰς τοὺς τρεῖς Ὀλυνθιακούς, οἵτινες μαρτυροῦσι τὴν πολιτικὴν τοῦ ῥήτορος σύνεσιν, τὴν θερμότητα τοῦ ἠθικοῦ αἰσθήματος καὶ τὴν εὐγενῆ παρρησίαν τὴν μὴ κολακεύουσαν τὰς ὁρμὰς καὶ τὰς ἕξεις τοῦ πλήθους πρὸς βλάβην τῶν συμφερόντων τῆς πατρίδος. Ἐν τῷ πρώτῳ Ὀλυνθιακῷ ὁ Δημοσθένης συμβουλεύει τοῖς Ἀθηναίοις, ὅπως βοηθήσωσι τοῖς Ὀλυνθίοις, οἵτινες ἔπεμψαν πρέσβεις αἰτοῦντες βοήθειαν. Διότι ἂν οὗτοι σωθῶσιν, οὐδέποτε ὁ Φίλιππος θέλει ἔλθει εἰς τὴν Ἀττικήν, ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι θέλουσι πλεύσει εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἐπειδὴ δ' ὁ πρὸς τὸν Φίλιππον πόλεμος ἀπαιτεῖ μεγάλας δαπάνας, ὁ ῥήτωρ τεχνηέντως προτείνει, ἵνα τὰ θεωρικὰ τρέψωσιν εἰς στρατιωτικά. Ἀφ' οὗ δ' οἱ Ἀθηναῖοι ἐδέξαντο τὴν συμμαχίαν τῶν Ὀλυνθίων, ἐν τῷ δευτέρῳ λόγῳ ὁ ῥήτωρ θαρσύνει τὸν δῆμον, ὅστις θεωρεῖ τὸν Φίλιππον δυσπολέμητον. Εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τοῦ προοιμίου χαίρων ἀποδίδει τὴν συμμαχίαν τῇ εὐνοίᾳ τῶν θεῶν καὶ εἶτα πειρᾶται, ὅπως δείξῃ, ὅτι οἱ Μακεδόνες καθ' ἑαυτοὺς εἶναι ἀσθενεῖς. Ὄντως οἱ Ἀθηναῖοι πέμψαντες τοῖς Ὀλυνθίοις βοήθειαν ἐνόμισαν, ὅτι ἐπῆλθε

---

[1]) Ἐν σελίδ. 191. [2]) Ἐν σελίδ. 195.

καιρός, ὅπως τιμωρήσωσι τὸν Φίλιππον. Πρὸς τὴν γνώμην ταύτην μὴ συμφωνῶν ὁ ῥήτωρ ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ τρίτου Ὀλυνθιακοῦ παρατηρεῖ, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ τιμωρίας τοῦ Φιλίππου, ἀλλὰ περὶ σωτηρίας τῆς Ὀλύνθου [1]. *Οὕτως ὁ τρίτος λόγος ποιεῖ ἀντίθεσιν πρὸς τὸν δεύτερον· διότι ἐκεῖ μὲν θαρσύνει τοὺς Ἀθηναίους, ἐνταῦθα δὲ τὴν ἀλαζονείαν αὐτῶν ἐπικόπτει. Μετὰ παρρησίας ἀξίας πολλοῦ θαυμασμοῦ καὶ ἐξάρσεως ἐμπνεομένης ὑπὸ φλογερᾶς πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπης δεικνύει, ὅτι διὰ μισθοφόρων μεγάλα ἔργα δὲν ἐκτελοῦνται. Ἄλλοτε αὐτὸς ὁ δῆμος τολμῶν νὰ στρατεύηται ἦτο κύριος τῶν πολιτευομένων, νῦν δὲ περιῆλθεν εἰς θέσιν ὑπηρέτου καὶ ἀνέδειξε τούτους κυρίους πάντων τῶν ἀγαθῶν. Οὗτοι δὲ τοὺς Ἀθηναίους ἐκνενευρισμένους καὶ στερουμένους συμμάχων καὶ χρημάτων ἐπάγουσιν εἰς τὰ θέατρα οἱονεὶ τιθασεύοντες καὶ χειροήθεις ποιοῦντες. Διὰ ταῦτα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λάβωσι νεανικὸν φρόνημα, ἐφ' ὅσον φαῦλα πράττουσι. Τὰς τοιαύτας ὠφελείας μετὰ πικρᾶς εἰρωνείας ὁ φιλόπολις ῥήτωρ παραβάλλει πρὸς τὰ σιτία τὰ διδόμενα ὑπὸ τῶν ἰατρῶν, ἅπερ οὔτε δύναμιν ἐμβάλλουσιν, οὔτε ἐῶσι τούτους νὰ ἀποθνήσκωσι* [2]. *Διὰ τοῦτο μετὰ μείζονος παρρησίας συμβουλεύει, ὅπως τὰ θεωρικὰ τρέψωσιν εἰς στρατιωτικά. Μετὰ μεγάλης μὲν τόλμης, μετ' ἀξιοθαυμάστου δὲ τέχνης ποιεῖ τοῦτο· διότι παρατηρεῖ, ὅτι οὔτε ἀφαιρεῖ, οὔτε προστίθησιν, ἀλλὰ μόνον τὴν ἀταξίαν καθαιρεῖ, καὶ τὴν πόλιν ἄγει εἰς τάξιν, ὅπως αὕτη λαμβάνη, στρατεύηται, δικάζη καὶ πράττη πᾶν, ὅ τι ἁρμόζει εἰς τὴν ἡλικίαν ἑκάστου* [3].

Περὶ τῆς τάξεως, ἣν πρέπει νὰ κατέχωσιν οἱ τρεῖς Ὀλυνθιακοὶ λόγοι, ἠγέρθη ἀμφισβήτησις ἤδη παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Διότι ὁ μὲν Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς τὸν δεύτερον Ὀλυνθια-

---

1) *Ὀλυνθ. γ'* 29. 2) *Αὐτόθι* 37. 3) *Αὐτόθι* 38.

κὸν ἐθεώρει ὡς πρῶτον, ὁ δὲ Καικίλιος ὑπεστήριζε τὴν καθεστῶσαν τῶν λόγων σειράν [1]. *Νομίζομεν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ διαταράξωμεν τὴν παραδοθεῖσαν τάξιν· διότι ὁ δεύτερος εἶναι συμπλήρωσις τοῦ πρώτου, ὡς παρατηρεῖ ὁ Blass* [2]. *Κατὰ τῆς θέσεως τοῦ τρίτου λόγου δὲν ἐγείρονται ἀντιρρήσεις. Περὶ τὴν κατάταξιν τῶν δύο πρώτων οἱ νεώτεροι φιλόλογοι διαιροῦνται κατὰ τοὺς δύο ἀρχαίους κριτικούς, ἐξ ὧν τὴν μὲν συνήθη τάξιν δέχονται ὁ A. Vestermann* [3], *ὁ Ziemann* [4] *ὁ Weil* [5] *καὶ ἄλλοι, τὴν δὲ τοῦ Διονυσίου ὁ Rauchenstein* [6] *καὶ ὁ Holzinger* [7]. *Ἐνταῦθα δὲν πρέπει νὰ μείνῃ ἀμνημόνευτος καὶ ἡ ὑπόθεσις δύο φιλολόγων, τοῦ Friedrich Jacobs* [8] *καὶ τοῦ Brückner* [9], *καθ' ἣν καὶ οἱ τρεῖς λόγοι δὲν ἀπηγγέλθησαν κατὰ χρονικὰ διαστήματα, ἀλλὰ πάντες ἐν ἔτει 349 κατὰ τὴν πρώτην ζήτησιν βοηθείας. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη δὲν φαίνεται ἡμῖν πιθανή, διότι οἱ τρεῖς λόγοι παραβαλλόμενοι πρὸς ἀλλήλους δεικνύουσι διαφοράς, αἵτινες ὑπαινίσσονται διαφόρους περιστάσεις. Ἐν μὲν τοῖς δυσὶ πρώτοις ὁ ῥήτωρ εἶναι πλήρης ἐλπίδων καὶ εὔτολμος, ἐν δὲ τῷ τρίτῳ κατέχεται ὑπό τινος μερίμνης καὶ ἀγανακτήσεως, αἵτινες εὐθὺς ἐν τῷ προοιμίῳ καταφαίνονται* [10]. *Καθ' ὅλον εἰπεῖν, ὁ τρίτος λόγος εἶναι ὁ σπουδαιότατος τῶν ἄλλων καὶ τὸ μὲν πάθος ἔχει ἰσχυρόν, τὴν δὲ φράσιν τολ-*

---

1) *Σχόλ. εἰς Ὀλυνθ. β', σελ.* 71 *«Τοῦτον Διονύσιος προτάττει τῶν Ὀλυνθιακῶν, ἄρχοντάς τέ τινας καταλέγων καὶ ἐκ τοῦ προοιμίου πιστούμενος ἐκ περιχαρείας ληφθέντος. Καικίλιος δὲ ἀντιλέγει πρῶτον ἀξιῶν τὸν πρῶτον νομιζόμενον. Τὸ μὲν οὖν κατὰ τοὺς ἄρχοντας ἐν ἱστορίᾳ κεῖται καὶ ἴσως οὐκ ἀκριβῆ τὸν ἔλεγχον ἔχει...».* 2) *Ἐν τόμ.* III, 279. 3) Quaestiones Demosthenicae I, Leipzig 1830 *καὶ* Ausgewählte Reden des Demosthenes I', 165. 4) De bello Olynthiko 1882. 5) Harangues de Démosthène *ἐν σελίδ.* 163. 6) De orationum Olynth. ordine, Leipzig 1821. 7) Beiträge zur Erklärung des Demosthenes I, Prag 1856. *Παράβαλλ.* Sittl II, 177. 8) Dem. Staatsreden *ἐν σελίδ.* 157 *καὶ* 173. 9) Progr. Schweidnitz 1833. 10) *Παράβαλλ.* Blass III, 280.

μηρόν. Ἐν τούτῳ καὶ αἱ μομφαὶ εἶναι πικραὶ καὶ ἡ εἰρωνεία δξεῖα.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος (349/8) συνετάχθη καὶ ὁ Κατὰ Μειδίου περὶ τοῦ κονδύλου. Πρὸς τὸν πλούσιον τοῦτον Ἀθηναῖον ὁ Δημοσθένης εἶχε παλαιὰν ἔχθραν ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς δίκης πρὸς τὸν Ἄφοβον, ὅτε οὗτος καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἐπεπήδησαν εἰς τὴν οἰκίαν καὶ προὐβάλλοντο ἀντίδοσιν τριηραρχίας[1]. *Νῦν πάλιν ὁ αὐθάδης καὶ ἀσεβὴς ἐτόλμησεν, ἵνα τύψῃ τὸν Δημοσθένη ἐν αὐτῷ τῷ θεάτρῳ χορηγὸν ὄντα καὶ νὰ περιρρήξῃ τὴν ἱερὰν ἐσθῆτα. Ὁ δῆμος ἰδὼν τὴν ἀσέβειαν ἐσύριττε πρὸς ἀποδοκιμασίαν. Ὅτε δ' ὁ ὑβρισθεὶς εἰσήγαγε τὴν ὑπόθεσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὅπερ κατὰ τὸ Ἀττικὸν δίκαιον ἐκαλεῖτο προβολή, ὁ δῆμος μιᾷ γνώμῃ ἐπέτρεψε τὴν εἰς τὸ δικαστήριον εἰσαγωγήν*[2]. *Τοῦτο ἦτο μέγα σημεῖον, ὅτι ὁ ἀσεβὴς ἔμελλε νὰ καταδικασθῇ· διότι οἱ ἐκκλησιασταὶ ἤθελον εἶναι καὶ δικασταί. Συνέταξε λοιπὸν ὁ Δημοσθένης τὸν προκείμενον λόγον, ὅπως ἀπαγείλῃ εἰς τὸ δικαστήριον. Ὁ μὲν Μειδίας δὲν ἠρνεῖτο τὴν πρᾶξιν, ἀλλ' ἔλεγεν αὐτὴν ὕβριν, ὁ δὲ Δημοσθένης ἀσέβειαν. Ὁπωσδήποτε ἡ δίκη δὲν ἐγένετο, διότι κατὰ τὸν Αἰσχίνην ὁ ὑβρισθεὶς λαβὼν τριάκοντα μνᾶς κατέλιπε τὸν ἀγῶνα. Ἂν τοῦτο ἦτο ἀκριβές, τῇ ἀληθείᾳ ὁ μέγας ῥήτωρ ὡς πωλήσας τὴν προσβληθεῖσαν τιμὴν ἀντὶ χρημάτων ἤθελεν ἀπολέσει τὸ ἠθικὸν αὐτοῦ κῦρος. Διὰ τοῦτο πιθανώτερον φαίνεται τὸ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου εἰρημένον, ὅτι ὁ Δημοσθένης παρετήρησεν, ὅτι δὲν εἶχεν ἱκανὴν δύναμιν, ὅπως καταβάλῃ ἐν τῷ δικαστικῷ ἀγῶνι ἄνδρα πεφραγμένον διὰ πλούτου καὶ λόγου καὶ φίλων*[3]. *Ταύτην δὲ μὴ ἔχων ἐνέδωκε τοῖς ὑπὲρ τοῦ Μειδίου δεομένοις. Ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου λέγεται, ὅτι ὁ Δημοσθένης κατὰ τὴν δίκην ἦγε τὸ τριακοστὸν δεύτερον τῆς ἡλικίας ἔτος, ὅπερ οἱ νεώτεροι*

---

[1]) *Κατὰ Μειδ.* 539. [2]) *Αὐτόθι* 514. [3]) *Ἐν βίῳ Δημοσθέν.* 12.

θεωροῦσιν ὡς ἀρχαῖον ἁμάρτημα τῆς παραδόσεως[1]. *Ἀφ' οὗ λοιπὸν δὲν ἀπηγγέλθη, φαίνεται, ὅτι δὲν ἔτυχε καὶ τῆς προσηκούσης διορθώσεως, ὡς δὴ καὶ παραδίδει ὁ Φώτιος*[2]. *Ἐλέχθη δ', ὅτι ἂν ὁ λόγος ἦτο ἐπεξειργασμένος, ἤθελεν ἴσως εἶναι τὸ ἐξοχώτερον προϊὸν τῆς ῥητορικῆς τοῦ Δημοσθένους τέχνης*[3]. *Καὶ ὅμως ὁ λόγος καὶ οὕτω παραδεδομένος ἔχει πολλὰς ἀρετὰς καὶ σχήματα παντοῖα, ὡς τὴν ἀναφοράν, τὴν ἀναστροφήν, τὸ ἀσύνδετον, τὸ πολυσύνδετον, τὴν ὑποφορὰν καὶ ἄλλα. Εἰ καὶ ἡ ὑπόθεσις δὲν εἶναι ἀξιοπρεπεστάτη (διότι τὸ ζήτημα εἶναι προσωπικόν), ὅμως ἀνήκει τοῖς σπουδαιοτάτοις τοῦ ῥήτορος λόγοις.*

Περὶ τὸ τέλος τοῦ 346 συνετάχθη ὁ Περὶ εἰρήνης λόγος, ἐν ᾧ ὁ Δημοσθένης πειρᾶται, ὅπως πείσῃ τοὺς Ἀθηναίους, ἵνα μὴ ἀντιστῶσι πρὸς τὴν ἀπόφασιν τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, δι' ἧς οὗτοι ἐδέχοντο τὸν Φίλιππον ἐν τῷ Ἀμφικτυονικῷ συνεδρίῳ. Ὁμολογεῖ μὲν ὁ ῥήτωρ, ὅτι δὲν ἔχει ὀρθῶς, ἂν Μακεδὼν μετάσχῃ Ἑλληνικοῦ συνεδρίου, ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἀνθιστάμενοι θέλουσιν ἀναγκασθῇ νὰ πολεμήσωσι πρὸς ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας. Καὶ τοῦτο θέλει συμβῇ χάριν τίνος; Χάριν τοῦ εἰρημένου συνεδρίου, ὅπερ ὀνομάζει τὴν ἐν Δελφοῖς σκιάν[4]. *Διὰ τοῦτο συμβουλεύει τοῖς Ἀθηναίοις, ἵνα ἄγωσιν εἰρήνην, ἀφ' οὗ δὴ ὁ Φίλιππος τὰς Θερμοπύλας διαβὰς ἠδύνατο νὰ εἰσε-*

---

[1]) Blass III, 289. [2]) *Ἐν βιβλ.* 265 "*Καὶ ὁ κατὰ Μειδίου δὲ καὶ κατ' Αἰσχίνου λόγος αἰτίαν ἔσχε τὸ μὴ τὴν αὐτὴν κατὰ πάντα ἀρετὴν τῷ Δημοσθενικῷ συνδιασώσασθαι χαρακτῆρι· καὶ γὰρ ἐν τοῖς δυσὶ τούτοις λόγοις ἐκ διαλειμμάτων τινῶν ταῖς αὐταῖς ἐννοίαις ἐπιβάλλων ἁμιλλᾶσθαι δοκεῖ πρὸς ἑαυτόν, ὥσπερ ἀσκούμενος, ἀλλ' οὐκ ἐπ' αὐτοῖς ἀγωνιζόμενος τοῖς ἔργοις. Διὸ καί τινες ἔφησαν ἑκάτερον λόγον ἐν τύποις καταλειφθῆναι, ἀλλὰ μὴ πρὸς ἔκδοσιν διακεκαθάρθαι*" [3]) Sittl II, 207. *Περὶ τοῦ λόγου τούτου ἐγράφησαν πολλαὶ μονογραφίαι, ὡς ὑπὸ* O. Haupt, Ueber die Midiana des Demosthenes, Posen 1857. Wachendorf, De Demoschenis Midiana, Neuss 1879. Van den Es Comment. de Demosthenis Midiana, Utrecht 1874 *καὶ* Petrus Bastgen, De Demosthenis Midiana, Münster 1884. [4]) *Ἐν τέλει τοῦ λόγου.*

λάση εἰς τὴν Ἀττικήν. Κατὰ τὸν Λιβάνιον ὁ λόγος οὗτος συνετάχθη μὲν ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους, ἀλλὰ δὲν ἀπηγγέλθη· διότι οὗτος κατηγορῶν τοῦ Αἰσχίνου πρὸς τοῖς ἄλλοις εἶπεν, ὅτι συνεβούλευσε τοῖς Ἀθηναίοις, ἵνα τὸν Φίλιππον ψηφίσωνται Ἀμφικτύονα[1]. Τοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ εἴπῃ ὁ Παιανιεύς, ἂν αὐτὸς οὗτος ἀπήγγελλε τὸν προκείμενον λόγον. Εἶναι μὲν ὁ λόγος μικρός, ἀλλὰ θεωρεῖται πρότυπον διπλωματικῆς τέχνης. Ἐπειδὴ εἶναι τοιοῦτος, στερεῖται τοῦ πάθους, ὅπερ εὑρίσκομεν ἐν τοῖς Φιλιππικοῖς[2]. Ἐνταῦθα ὑπάρχει ψυχρὰ σύνεσις καὶ νηφαλιότης διανοίας.

Ὁ Δημοσθένης ὅμως δὲν ἦτο προωρισμένος, ὅπως διαπρέψῃ ἐν τῇ ψυχρᾷ φρονήσει, ἀλλ' ἐν τῇ διεγέρσει παθῶν, ἅπερ ἦσαν ἀναγκαῖα ἐν τῷ ἀγῶνι πρὸς τὸν Φίλιππον. Κατὰ τούτου ὑπὲρ τῶν Ἑλληνικῶν δικαίων ἀγωνισάμενος ταχέως ἤρθη εἰς δόξαν καὶ ἐθεραπεύετο μὲν ὑπὸ τοῦ μεγάλου βασιλέως, πολὺς δὲ λόγος ἐγίνετο περὶ αὐτοῦ παρὰ τῷ Φιλίππῳ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπεχθανόμενοι τοῦτον ἔλεγον ὅτι πρὸς ἔνδοξον ἄνδρα ἀγωνίζονται. Ἐπειδὴ ὁ πρῶτος Φιλιππικὸς ἀπηγγέλθη κατὰ τὸ 352/1, ἔπρεπε νὰ πραγματευθῶμεν περὶ αὐτοῦ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ἀλλ' ἐνομίσαμεν προτιμότερον, ἵνα τοὺς Φιλιππικοὺς ἐν τῇ αὐτῇ σειρᾷ τάξωμεν. Ἐν τῷ πρώτῳ ὁ Δημοσθένης πειρᾶται, ὅπως θαρσύνῃ τοὺς Ἀθηναίους κακῶς ἀγωνιζομένους πρὸς τὸν Φίλιππον· διότι τὴν κακὴν τῶν πραγμάτων κατάστασιν ἀνευρίσκει ἐν ταῖς κακαῖς τῶν πολιτευομένων συμβουλαῖς καὶ ἐν τῇ ὀλιγωρίᾳ τῶν Ἀθηναίων, διότι δὲν στρατεύονται αὐτοί, ἀλλ' ἐκπέμπουσι μισθοφόρους. Περιερχόμενοι δὲ κατὰ τὴν ἀγορὰν ἐρωτῶσι περὶ νέων ἐξαρτῶντες τὴν τύχην τῆς αὑτῶν πατρίδος οὐχὶ ἐκ τῆς ἑαυτῶν ἀρετῆς, ἀλλ' ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ Φιλίππου[3]. Κατὰ Διονύσιον τὸν Ἁλικαρνασσέα ὁ πρῶτος Φι-

---

1) Ὅρα Λιβαν. ὑπόθεσ. Παράβαλλ. Φώτ. ἐν βιβλ. 265. 2) Blass III, 302. 3) Ἐν α' Φιλιππ. 43.

λιππικὸς δὲν εἶναι εἷς, ἀλλὰ δύο λόγοι, ἐξ ὧν ὁ μὲν πρῶτος ἀπηγγέλθη τῷ 352]1, ὁ δὲ δεύτερος τῷ 347]6. Ἀλλὰ τὸ δεύτερον μέρος, ἂν ἦτο λόγος, ἔπρεπε νὰ ἔχῃ προοίμιον. Τὴν δυσκολίαν ὅμως ταύτην ὑπεκφεύγει λέγων, ὅτι εἶναι δευτερολογία. Ἀλλ' ἡ διαίρεσις αὕτη ἀποκρούεται καὶ ὑπὸ τοῦ ἀρχαίου σχολιαστοῦ [1] καὶ ὑπὸ τῶν νεωτέρων [2]. Ἂν παραβληθῇ ὁ λόγος οὗτος πρὸς πάσας τὰς προγενεστέρας δημηγορίας, ἀναντιρρήτως εἶναι ὑπέρτερος. Ἐν τούτῳ ὑπάρχει περισσὴ ζωηρότης, ποικιλία αἰσθημάτων, ἰσχυρὰ ὀργὴ καὶ ἄνευ φειδοῦς πικρία, ὡς λέγει ὁ Blass [3]. Ταῦτα ὑπηγορεύθησαν ὑπὸ φλογερᾶς φιλοπατρίας, διότι ὁ ῥήτωρ παρετήρει, ὅτι ἐκ τοῦ Φιλίππου ἠπειλεῖτο ὁ κίνδυνος [4].

Πολὺ βραδύτερον μετὰ τὸν πρῶτον ἀπηγγέλθη ὁ δεύτερος Φιλιππικός, ἤτοι τῷ 344. Κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν τοῦ λόγου τούτου ἦσαν παρόντες καὶ πρέσβεις τῶν Ἀργείων καὶ Μεσσηνίων αἰτιώμενοι τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων, ὅτι διάκειται εὐνοϊκῶς πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους τὴν Πελοπόννησον δουλουμένους. Κατὰ τὸν Λιβάνιον καὶ ὁ Φίλιππος ἔπεμψε πρέσβεις αἰτιώμενος τοὺς Ἀθηναίους, ὅτι διαβάλλουσι πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ὡς δῆθεν πολλὰ μὲν καὶ μεγάλα ἐπαγγελλόμενον, ὅμως ψευδόμενον καὶ ἐξαπατῶντα. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ παρουσία τοιαύτης

---

1) *Σχολ. εἰς* 30 *ἐν σελίδ.* 48, 16 «*Ἃ μὲν ἡμεῖς] ἐντεῦθέν φησι Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς ἑτέρου λόγου εἶναι ἀρχήν. Προοίμιον δέ, φησίν, οὐκ ἔχει, ἐπειδὴ δευτερολογία ἐστίν, ἐν αἷς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οὐκ εἰσὶ προοίμια. Οὐ λέγει δὲ ἀληθῆ· ἐπειδὴ γὰρ ἄνωθεν ὑπέσχετο περὶ πόρου χρημάτων εἰπεῖν, νῦν τοῦτο δεικνύει· καὶ ἔστιν ὥσπερ ἐπίλογος, ὥσπερ ἐποίησε καὶ Ἰσοκράτης ἐν τῷ τοῦ Τραπεζιτικοῦ τέλει κατὰ Λοχίτου αἰκίας ἐπίλογον θείς*». 2) Spengel *Δημηγορ. ἐν σελίδ.* 65. 3) *Ἐν τόμ.* III, 264. 4) *Περὶ τὸν λόγον τοῦτον ἠσχολήθησαν πολλοὶ φιλόλογοι, ὡς ὁ* Fuchs, Ueber die Zeitbestimmung der ersten Philipischen Rede des Demosthenes, Urach 1875. E. Kurz, über die Zeitbestimmung der ersten Rede des Demosthenes gegen Philippos, Progr. des Ludwigsgymn. München 1857 *καὶ* H. Hädicke, De prima Demosthenis Philippica, Berlin 1858.

πρεσβείας δὲν κυροῦται ἐν τῷ λόγῳ, ἠγέρθη ἀμφιβολία παρὰ τοῖς νεωτέροις, ἐξ ὧν ὁ μὲν Grote[1] *δὲν δέχεται ταύτην, ὁ δὲ Schaefer*[2] *νομίζει, ὅτι αὕτη ἐπέμφθη πρὸς ὑποστήριξιν τῶν πόθων τῶν Ἀργείων καὶ Μεσσηνίων. Ἡ γνώμη τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ δὲν φαίνεται ἀπίθανος, διότι ὁ λόγος δὲν ἀπευθύνεται κατὰ τῆς Μακεδονικῆς πρεσβείας, ἀλλὰ κατὰ τῶν Μακεδονιζόντων*[3]. *Ἐν τῷδε τῷ λόγῳ ὁ Δημοσθένης συμβουλεύει τοῖς Ἀθηναίοις, ἵνα παρασκευάζωνται πρὸς πόλεμον καὶ μὴ πιστεύωσι τῇ εἰρήνῃ. Τὰς συμβουλὰς ὅμως ἀναπτύσσει ἄνευ πάθους. Ὅτι οἱ λόγοι τοῦ Δημοσθένους ἦσαν συνετοί, μαρτυρεῖ ὁ τρίτος Φιλιππικὸς ὁ ἀπαγγελθεὶς κατὰ τὸν Μάϊον*[4] *τοῦ 341, ἐν ᾧ καταδεικνύει, ὅτι ὁ Φίλιππος λόγῳ μὲν ἄγει εἰρήνην, ἔργῳ δὲ κατὰ πολλὰ ἀδικεῖ. Διὰ τοῦτο παρακελεύεται τοὺς Ἀθηναίους, ἵνα ἀμυνθῶσι καὶ ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας κατὰ τοῦ Φιλίππου διεγείρωσι· διότι πάντες εὑρίσκονται ἐν μεγίστῳ κινδύνῳ*[5]. *Πυρὴν τοῦ ὅλου λόγου εἶναι ἡ ἐξέτασις, ἂν ὑπάρχῃ εἰρήνη πρὸς τὸν Φίλιππον ἢ πόλεμος. Ἀριθμεῖ δὲ τὰ ἀδικήματα, ἅπερ ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων διεπράξατο. Τὴν Ὄλυνθον, τὴν Μεθώνην, τὴν Ἀπολλωνίαν καὶ τριάκοντα δύο Θρᾳκικὰς πόλεις οὕτως ἐξηφάνισεν, ὥστε δὲν εἶναι εὔκολον νὰ εἴπῃ τις, ὅτι ποτὲ ᾠκήθησαν*[6]. *Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ὁ λόγος οὗτος δεικνύει μεγάλην γνῶσιν τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων, ῥητορικὴν τέχνην ἔξοχον καὶ πάθος πολύ. Διὰ τὰς ἀρετὰς ταύτας ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι κριτικοὶ ἐτίμησαν τὸν λόγον. Ὁ μὲν Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς ὀνομάζει τὴν μεγίστην τῶν κατὰ Φι-*

---

1) *Ἐν τόμ.* IX 615. 2) *Ἐν τόμ.* III, 355 *σημ.* 1. 3) *Ὅρα* Blass III, 304. 4) *Τινὲς ἔχουσι τὴν γνώμην, ὅτι ὅδε ὁ λόγος ἀπηγγέλθη ὀλίγους μῆνας πρὸ τῆς ἀπαγγελίας τοῦ λόγου Περὶ Χερρονήσου. Ὅρα* Vömel Demosthenis Phil. III, habitam esse ante Chersonesiticam, Frankfurt 1837. 5) *Ἐν σελίδ*, 115 «*βουλεύεσθαι μέντοι περὶ πάντων τῶν Ἑλλήνων, ὡς ἐν κινδύνῳ μεγίστῳ καθεστηκότων*». 6) *Ἐν σελίδ*. 117.

λίππου δημηγοριῶν[1], ὁ δὲ *Rehdantz*[2] λέγει, ὅτι εἶναι ὁ παθητικώτατος καὶ ὁ ἰσχυρότατος οὐχὶ τῶν Δημοσθενικῶν, ἀλλ' ἴσως πάντων τῶν λόγων, ὅσοι ποτὲ ἀπηγγέλθησαν. Πρὸς δὲ ὁ λόγος οὗτος καὶ ὁ Περὶ στεφάνου διακρίνονται κατὰ τὰς Πανελληνίους ἰδέας, ὑφ' ὧν ὁ ῥήτωρ ἐμπνέεται[3]. Ἀλλ' ὁ κάλλιστος οὗτος λόγος παρέχει πολλὰ πράγματα τοῖς κριτικοῖς, διότι παρεδόθη ἐν διπλῇ ἐκδόσει, καὶ ἡ μὲν ἔχει μείζονα περιοχήν, ἡ δὲ εἶναι βραχυτέρα. Ἐνταῦθα γεννᾶται τὸ ζήτημα, πόθεν προῆλθεν ἡ διαφορά. Αἱ προσθῆκαι εἶναι προϊὸν τοῦ ῥήτορος γενόμεναι κατὰ τὴν ἔκδοσιν, ἢ οὗτος ἤθελε νὰ ἐξαλείψῃ τὰ μὴ ὑπάρχοντα ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐκδόσει; Τὸ δεύτερον προτιμῶσιν οἱ πλεῖστοι, ἐν οἷς καὶ ὁ *Blass*[4].

Περὶ τοῦ τετάρτου Φιλιππικοῦ δὲν δυνάμεθα νὰ ποιήσωμεν μακρὸν λόγον· διότι σχεδὸν πάντες οἱ κριτικοὶ ὁμολογοῦσιν, ὅτι εἶναι σύρραμμα τμημάτων ληφθέντων ἐκ τῶν γνησίων τοῦ Δημοσθένους λόγων. Ἓν τμῆμα τοῦ λόγου ἤδη Ἀναστάσιος ὁ Ἐφέσιος[5] μετ' ἄλλων τεχνογράφων ἐθεώρει νόθον· Κατὰ δὲ τοὺς νεωτέρους χρόνους ὁ *Valckenaër*[6] καὶ ὁ *F. A. Wolf*[7] ἐν τοῖς πρώτοις τὴν γνησιότητα τοῦ λόγου ἐπολέμησαν. Δὲν λείπουσιν ὅμως καὶ ὑπερασπισταὶ αὐτῆς[8].

Ὡσαύτως δὲν θεωρεῖται γνήσιος ὁ λόγος Πρὸς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Φιλίππου. Διὰ τὴν νοθείαν αὐτοῦ μαρτυρεῖ ἡ Ἰσοκράτειος ἀποφυγὴ τῆς χασμωδίας. Καθ' ὅλον δ' ἔχει μᾶλλον Ἰσοκράτειον λειότητα καὶ συμμετρίαν ἢ Δημοσθενικὴν δύ-

---

¹) *Περὶ τοῦ Θουκυδίδ. χαρακτῆρ.* 54. ²) *Εἰς* § 76. *Παράβαλλ.* Blass III, 386. ³) *Ἰδὲ τὴν διατριβὴν τοῦ* L.Drewes, Ueber die Kunst und den Charakter der III philippischen Rede des Demosthenes, Braunschweig 1866. ⁴) *Ἐν τόμ.* III, 331. ⁵) *Παρὰ* Walz, VI, 253 "*Ἀναστάσιος δὲ ὁ Ἐφέσιος καί τινες τῶν τεχνογράφων ἐκ τῆς λέξεως ταύτης (δηλ. μανδραγόραν πεπωκόσιν)* § 6 *νοθεύουσι τὸν λόγον*" ⁶) Orat, de Philippi indole *ἐν σελίδ.* 251. ⁷) *Παρὰ* Blass III, 338. ⁸) Spengel *Δημηγορίαι* Abhandl. der beyer Acad. 9, 285. *Παράβαλλ.* Sittl II, 198.

ναμιν καὶ ζωηρότητα. Ὁπωσδήποτε ὁ ῥήτωρ ἢ ὁ σοφιστὴς ὁ συντάξας τὸν ψευδεπίγραφον λόγον ἐνθαρρύνει τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὸν πόλεμον, ἀφ' οὗ ὁ Φίλιππος ἐκήρυξε τοῦτον διὰ τῆς ἐπιστολῆς. Ἐν τισι χειρογράφοις φέρεται καὶ ἡ Ἐπιστολὴ Φιλίππου. Ὁ σοφιστὴς ὁ τὸν ἄρτι εἰρημένον λόγον γράψας, ὡς εἰκάζουσιν οἱ κριτικοί, συνέταξε καὶ τὴν ἐπιστολήν. Διότι ἐν ἀμφοτέροις ὑπάρχει ἡ Ἰσοκράτειος τοῦ λόγου ὑφή. Κατὰ τὸν *Sittl*[1] δὲν εἶναι πιθανόν, ὅτι ὁ Φίλιππος τὴν σύνταξιν τοῦ τελεσιγράφου ἤθελεν ἐπιτρέψει Ἰσοκρατείῳ. Καὶ ὅμως δὲν εἶναι εὔκολον νὰ ἀρνηθῶμεν τὴν γνησιότητα ταύτης, διότι καὶ ὁ Φιλόχορος[2] φράσιν τινὰ τῆς ἐπιστολῆς τῷ Φιλίππῳ ἀποδίδει καὶ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεύς[3] ὡς ἔργον τοῦ βασιλέως ἀναγνωρίζει καὶ σοφοὶ ἄνδρες, ὡς ὁ *Spengel*[4], ὁ *Blass*[5] καὶ ἄλλοι[6] δὲν ἀπορρίπτουσιν. Ὁ Περὶ συντάξεως λόγος δὲν εἶναι φιλιππικός, ἀλλ' ἁπλῶς συμβουλευτικὸς κατὰ τὸν Λιβάνιον[7]. Ὑπὸ δὲ τοῦ Σχολιαστοῦ[8] λέγεται τῶν Φιλιππικῶν ἀρχαιότερος. Ἔλαβε δὲ τὸ ὄνομα τοῦτο, διότι ἐν τῷ πρώτῳ μέρει αὐτοῦ λέγεται περὶ οἰκονομικῆς καὶ στρατιωτικῆς συντάξεως τῆς πόλεως, ὡς ἐν τῷ ἐπιλόγῳ τοῦ τρίτου Ὀλυνθιακοῦ. Ἀλλ' ἡ γνησιότης τοῦδε τοῦ λόγου σχεδὸν ὑπὸ πάντων τῶν κριτικῶν ἀμφισβητεῖται[9] καὶ μόνον ὁ *Böhnecke*[10] ὑποστηρίζει ταύτην, ὁ δ' *O. Haupt*[11] μόνον ἓν μέρος τοῦ λόγου ἐθεώρει γνήσιον. Κατὰ τὸν Λιβάνιον ὁ Περὶ Ἁλοννήσου λόγος ἠδύνατο ὀρθότερον νὰ ἐπιγραφῇ Πρὸς τὴν ἐπιστολὴν τὴν Φιλίππου· διότι ὁ

---

[1]) Ἐν τόμ. II, 199. [2]) Παρὰ Διοδώρ. XVIII, 10, 1. [3]) Ἐπιστολ. πρὸς Ἀμμ. I, 11. [4]) Δημηγορίαι 9, 313. [5]) Ἐν τόμ. III, 349. [6]) W. Nitsche, König Philipps Brief an die Athener und Hieronymus von Kardia, Progr. des Sophiengaymn. Berlin 1876. [7]) Ἐν τῇ Ὑποθέσει. [8]) Εἰς σελ. 216, 5 «ὅσοι συντάττουσιν αὐτὸν τοῖς Φιλιππικοῖς, ἠγνοήκασι παντελῶς ὅτι τῶν Φιλιππικῶν ἐστὶ προγενέστερος». [9]) Πρῶτος ἔδειξε τὴν νοθείαν ὁ F. A. Wolf, Proleg. in Dem. Leptin. ἐν σελίδ. LXXI, 51. [10]) Forchungen I, 230. [11]) Demostheniche Studien, I, 28.

βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων ἔπεμψεν ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ἐν ᾗ πρὸς τοῖς ἄλλοις γράφει, ὅτι δὲν δικαιοῦνται νὰ ἀπαιτήσωσι τὴν Ἁλόννησον ἂν ὅμως αἰτήσωσιν αὐτήν, ὑπισχνεῖται νὰ δώσῃ. Διότι ἀφελόμενος τοὺς λῃστάς, οἵτινες κατεῖχον, ἐκτήσατο. Ἀλλ' οἱ ἀρχαῖοι κριτικοὶ παρετήρησαν, ὅτι ὁ προκείμενος λόγος ἔχει μᾶλλον Λυσιακὸν ἢ Δημοσθενικὸν χαρακτῆρα[1]. *Ἀπεδόθη δὲ καὶ τῷ Ἡγησίππῳ ὁ λόγος, ἀλλ' ὁ Φώτιος ἀμφιβάλλει, ὁποτέρῳ νὰ ἀποδώσῃ αὐτόν*[2]. *Ἐν δὲ τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἀπὸ τοῦ Vömel*[3] *οἱ κριτικοὶ δὲν δέχονται τὸν λόγον ὡς Δημοσθενικόν. Μόνον ὁ C. Matthiae*[4] *ὑποστηρίζει τὴν γνησιότητα αὐτοῦ. Δὲν ἐπιχειροῦμεν, ὅπως ἀνασκευάσωμεν γνώμην κρατοῦσαν ἤδη, ἀλλὰ παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ Δημοσθένης εἶχεν ἤδη ἀπαγγείλει τοιοῦτον λόγον*[5], *καὶ ὅτι ὁ προκείμενος ἔχει γλῶσσαν καθαρὰν καὶ ἰσχυράν*[6]. *Ὁ δὲ λόγος Περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ*[7] *ἀπηγγέλθη κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 341, ὅτε ὁ Φίλιππος ἔπεμψεν ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους κατηγορῶν τοῦ Διοπείθους. Ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι ἔπεμψαν ἐποίκους εἰς Χερρόνησον, οἱ Καρδιανοὶ δὲν ἐδέξαντο τού-*

---

[1]) *Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. Περὶ τῆς λεκτ. Δημοσθέν. δεινότητ.* 13 «Ὅλος ἐστὶν ἀκριβὴς καὶ λεπτός, καὶ τὸν Λυσιακὸν χαρακτῆρα ἐκμέμακται εἰς ὄνυχα· ἐξαλλαγῆς δὲ ἢ σεμνολογίας ἢ δεινότητος ἢ τῶν ἄλλων τινός, ἃ τῇ Δημοσθένους δυνάμει παρακολουθεῖν πέφυκεν, ὀλίγην ἐπίδειξιν ἔχει». *Λιβάν. ἐν τῇ ὑποθέσ.* «Δηλοῖ δὲ ἡ φράσις καὶ ἡ τῆς συνθέσεως ἁρμονία, πολὺ τὸν Δημοσθενικὸν πεφευγυῖα τύπον, ἀνειμένη τε καὶ διαλελυμένη παρὰ τὴν ἰδέαν τοῦ ῥήτορος...». *Λογγῖν. Περὶ ὕψ.* 38, 1. *Ἑρμογέν. Περὶ ἰδεῶν ἐν σελίδ.* 299. [2]) *Ἐν βιβλ.* 265. [3]) Vömel ostenditur Hegesippi esse orationem de Halonneso, Frankfurt 1830. [4]) Zeitshrift für Alterthumswiss. 1834. [5]) *Αἰσχίν. ἐν λόγ.* III, «Ἁλόννησον ἐδίδου· ὁ δ' ἀπηγόρευε μὴ λαμβάνειν, εἰ δίδωσιν, ἀλλὰ μὴ ἀποδίδωσι, περὶ συλλαβῶν διαφερόμενος». *Παράβαλλ. Ἀντιφάν, παρ' Ἀθήν.* VI, 223 E *καὶ Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν.* 9. [6]) *Παράβαλλ.* Blass III *Β'*, 118. [7]) *Ἡ ἐπιγραφὴ ἐλήφθη ἐκ τῆς φράσεως τοῦ προοιμίου* «Ἡ μὲν οὖν σπουδὴ περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ πραγμάτων ἐστίν».

τους λέγοντες, ὅτι ἡ χώρα ἀνήκει αὐτοῖς καὶ οὐχὶ τοῖς Ἀθηναίοις. Τοῦτο ποιήσαντες ᾔτησαν παρὰ τοῦ Φιλίππου βοήθειαν, ὅστις ἔπεμψεν αὐτοῖς ταύτην. Ἐπὶ τούτῳ ἀγανακτήσας Διοπείθης ὁ τῶν ἐποίκων στρατηγὸς ἐπόρθησε τὴν παράλιον Θράκην, ἐν ᾧ οὗτος ἐπολέμει πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Ὀδρυσῶν. Ἐπειδὴ δ' ὁ Φίλιππος δὲν ἠδυνήθη νὰ τιμωρήσῃ τὸν πορθητήν, κατηγόρησε τούτου πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς λαβόντες ἀφορμὴν οἱ Φιλιππίζοντες ἠξίουν, ὅπως ὁ Διοπείθης τιμωρηθῇ. Τὸν κατηγορούμενον ὑπερασπίζει ὁ Δημοσθένης λέγων, ὅτι ὁ Φίλιππος πολὺ πρότερον παραβὰς τὰς συνθήκας ἀδικεῖ τὴν πόλιν τῶν Ἀθηναίων [1]. Ὁ προκείμενος λόγος ἔχει τηλικαύτας ἀρετάς, ὥστε δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν τρίτον Φιλιππικόν. Τοῦτο κυροῖ καὶ ἡ γνώμη ἐπιφανεστάτου ῥήτορος τῶν νεωτέρων χρόνων, τοῦ Lord Brougham, ὅστις οὐ μόνον μετέφρασεν ἀλλὰ καὶ ἐκήρυξεν ὡς τὸν κάλλιστον τῶν δημοσίων τοῦ ῥήτορος λόγων [2].

Ὡσαύτως μεγάλην ἀξίαν ἔχει ὁ Περὶ τῆς παραπρεσβείας, ὅστις ἐπιγράφεται καὶ Κατ' Αἰσχίνου. Οὗτος ἐγράφη μὲν τῷ 344, ἀλλὰ λέγεται, ὅτι δὲν ἀπηγγέλθη [3], ὅπερ δὲν εἶναι ἀκριβές, ὡς ἐκ πολλῶν δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ· πρῶτον ὁ Δημοσθένης ἐν τῷ Περὶ τοῦ στεφάνου ὑπαινίσσεται τὸν ἀγῶνα [4], καθ' ὃν ἀπηλλάγη τῆς κατηγορίας, δεύτερον, ἂν μὴ

---

[1]) Ἐν σελίδ. 91 «Φαίνεται δ' ἀπ' ἀρχῆς ὁ Φίλιππος, πρὶν Διοπείθην ἐκπλεῦσαι καὶ τοὺς κληρούχους, οὓς νῦν αἰτιῶνται πεποιηκέναι τὸν πόλεμον, πολλὰ μὲν τῶν ἡμετέρων ἀδίκως εἰληφώς, ὑπὲρ ὧν ψηφίσμαθ' ὑμέτερα ἐγκαλοῦντα κύρια ταυτί· πάντα δὲ τὸν ἄλλον χρόνον συνεχῶς τὰ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων λαμβάνων...». [2]) Blass III. 329. [3]) Φώτ. ἐν βιβλ. 265 «Μάλιστα δὲ ὁ κατ' Αἰσχίνου λόγος παρέσχεν αἰτίαν ἐν ὑπομνήμασι καταλελεῖφθαι οὔπω τὴν ἐργασίαν ἀπαληφὼς τελείαν». [4]) Ἐν § 142 «Ἐκεῖνο φοβοῦμαι, μὴ τῶν εἰργασμένων αὐτῷ κακῶν ὑποληφθῇ οὗτος ἐλάττων· ὅπερ πρότερον συνέβη, ὅτε τοὺς ταλαιπώρους Φωκέας ἐποίησ' ἀπολέσθαι τὰ ψευδῆ δεῦρ' ἀπαγγείλας».

ὁ ἀγὼν ἐγένετο, ἤθελεν εἶναι δυσεξήγητος ἡ ὕπαρξις τοῦ Περὶ παραπρεσβείας λόγου τοῦ κατηγορουμένου, καὶ τρίτον ὁ Ἰδομενεὺς παραδίδει, ὅτι ὁ Αἰσχίνης ἠθῳώθη διὰ τριάκοντα ψήφων [1]. Ἡ δίκη λοιπὸν ἐγένετο καὶ ἐπειδὴ ἡ ὑπόθεσις διήγειρε τὸ ἐνδιαφέρον πάντων, κατὰ ταύτην ἦσαν παρόντες οἱ πλεῖστοι τῶν πολιτῶν [2]· διότι πρὸς τῇ εἰρημένῃ αἰτίᾳ καὶ οἱ ἀντίπαλοι ἦσαν ἄνδρες ἐπιφανέστατοι καὶ ὁ Εὔβουλος καὶ ὁ Φωκίων παρέστησαν ὡς ὑπερασπισταὶ τοῦ κατηγορουμένου διὰ τὴν πρέσβευσιν. Οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τὸ 347 εἶχον πέμψει πρὸς τὸν Φίλιππον δέκα πρέσβεις, ἐν οἷς τὸν Φιλοκράτη, τὸν Αἰσχίνην καὶ τὸν Δημοσθένη, ὅπως πραγματευθῶσι τὰ τῆς εἰρήνης. Ὅτε δ' ἡ πρεσβεία ἐπαρουσιάσθη πρὸ τοῦ Φιλίππου, ὁ Δημοσθένης, ὡς λέγει ὁ Αἰσχίνης, ἀρξάμενος τοῦ λόγου αἴφνης ἐσιώπησεν, εὑρέθη ἐν ἀπορίᾳ καὶ τελευταῖον ὅλως ἀπέτυχεν. Ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων θέλων νὰ γείνῃ ἀκροατὴς τοῦ ἐπιφανεστάτου τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ παρεκελεύετο τὸν σιωπῶντα, ὅπως ἔχῃ θάρρος, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν παρακέλευσιν δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπαναλάβῃ τὸν λόγον, εἰ καὶ ἐπειράθη [3]. Πολὺ πιθανὸν εἶναι, ὅτι ἡ βάσις τῆς εἰδήσεως μετέχει ἀληθείας τινός, ἀλλὰ διεπλάσθη ἐπὶ τὸ κωμικώτερον ὑπὸ τοῦ ἀντιπάλου πολιτευτοῦ. Τοῦτο ὅμως δὲν προσάπτει ὄνειδος τῷ ῥήτορι, διότι πολλοὶ παρρησίαν ἔχοντες παρὰ τῷ λαῷ καταπλήσσονται ἐν τῇ παρουσίᾳ τῶν βασιλέων. Ὁπωσδήποτε ἡ εἰρήνη ἐγένετο καὶ ὁ Δημοσθένης ἐπρέσβευσε καὶ τὸ δεύτερον μετ' ἄλλων, ὅπως λάβωσι τοὺς ὅρους παρὰ τοῦ Φιλίππου. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ πλεῖστοι τούτων ἐλάμβανον δῶρα παρὰ τοῦ Φιλίππου, ἐβράδυναν,

---

[1] Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν. 15 „Ὁ δὲ κατ' Αἰσχίνου τῆς παραπρεσβείας ἄδηλον εἰ λέλεκται· καίτοι φησὶν Ἰδομενεὺς παρὰ τριάκοντα μόνας τὸν Αἰσχίνην ἀποφυγεῖν.. „. Παράβαλλ. Blass III, 309. Schaefer II, 417 καὶ F. Franke, Proleg. in Demosth. de FL 1851 ἐν σελίδ. 1-18. [2]) Αἰσχίν. Περὶ παραπρ. 5. [3]) Αἰσχίν. Περὶ παραπρεσβ. 32.

μέχρις ὅτου ὁ βασιλεὺς εἰσβαλὼν εἰς τὴν Φωκίδα ἠφάνισε τοὺς κατοίκους. Τότε ὁ Ὑπερείδης κατηγόρησε τοῦ Φιλοκράτους, ὅστις ἔφυγεν, ὁ δὲ Δημοσθένης μετὰ τοῦ διεφθαρμένου Τιμάρχου τὸν Αἰσχίνην. Ἀπηλλάγη μὲν οὗτος τῆς κατηγορίας, ἀλλ' ὁ λόγος τοῦ Δημοσθένους δὲν στερεῖται ἀρετῶν. Οἱ ἀρχαῖοι εὑρίσκοντες ἐπαναλήψεις προσέκρουον, ὡς ἀναγινώσκομεν παρὰ τῷ Φωτίῳ [1]. Πολλὴν ὁμοιότητα ἔχει ὁ λόγος πρὸς τὸν Κατὰ Μειδίου καὶ ὑπὸ Διονυσίου τοῦ Ἁλικαρνασσέως [2] τάσσεται εἰς τὸν μέσον χαρακτῆρα. Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ἐν τῷδε τῷ λόγῳ εὑρίσκομεν μεγάλην δύναμιν καὶ πολὺ πάθος κατὰ τοῦ ἀντιπάλου [3], ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ κατατάξωμεν ἐν τῇ πρώτῃ σειρᾷ τῶν Δημοσθενικῶν λόγων.

Ταύτην ἀξίως κατέχει ὁ Ὑπὲρ Κτησιφῶντος περὶ τοῦ στεφάνου ἢ ἁπλῶς Περὶ τοῦ στεφάνου, ὅστις εἶναι ὁ ἐπιτάφιος τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἑλλάδος, ὡς εἶπεν ὁ μέγας ἱστορικὸς Grote [4]. Μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ ἧτταν οἱ Ἀθηναῖοι φοβηθέντες, μὴ ὁ Φίλιππος πέμψῃ φρουρὰν εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν, ὡς δὴ ἔπεμψεν εἰς τὰς Θήβας, ἐξελέξαντο πρὸς ἐπανόρθωσιν τῶν ἐφθαρμένων τοῦ τείχους μερῶν τειχοποιούς, ἐν οἷς καὶ τὸν Δημοσθένη. Τὸ ἔργον τοῦτο μετὰ προθυμίας ἀναλαβὼν δραστηρίως εἰργάσθη, καὶ ἐκ τῶν ἰδίων ἐδαπάνησε καὶ τὰς δαπάνας τῇ πόλει ἐχαρίσατο. Ἐντεῦθεν ὁρμώμενος ὁ Κτη-

---

1) Ἐν βιβλ. 265. 2) Περὶ τῆς λεκτ. Δημοσθέν. δειν. 14. 3) Ὡς ἐν σελίδ. 346 «καὶ ὑμῶν βουλομένων ταὐτὰ καὶ οὐδὲ φωνὴν ἀκούειν ἐθελόντων τοῦ καταπτύστου Φιλοκράτους, ἀναστὰς ἐδημηγόρει καὶ συνηγόρει ἐκείνῳ πολλῶν ἀξίους, ὦ Ζεῦ καὶ πάντες θεοί, θανάτων λόγους, ὡς οὔτε τῶν προγόνων ὑμᾶς μεμνῆσθαι δέοι, οὔτε τῶν τὰ τρόπαια καὶ τὰς ναυμαχίας λεγόντων ἀνέχεσθαι, νόμον τε θήσειν καὶ γράψειν μηδενὶ τῶν Ἑλλήνων ὑμᾶς βοηθεῖν, ὃς ἂν μὴ πρότερος ἡμῖν βεβοηθηκὼς ᾖ. Καὶ ταῦτ' ὁ σχέτλιος καὶ ἀναιδὴς οὗτος ἐτόλμα λέγειν ἐφεστηκότων ἔτι τῶν πρέσβεων καὶ ἀκουόντων, οὓς ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων μετεπέμψασθε, ὑπὸ τούτου τότε πεισθέντες, ὅτ' οὔπω πεπρακὼς ἑαυτὸν ἦν». 4) Ἐν τόμ. XII, ἐν σελ. 398.

σιφῶν ἐποίησε πρότασιν ἐν τῇ βουλῇ, ὅπως ὁ Δημοσθένης στεφανωθῇ ἐν τῷ θεάτρῳ τοῦ Διονύσου ἕνεκα ἀρετῆς καὶ εὐνοίας. Ὅτε δ' οὗτος εἰσήγαγεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὸ προβούλευμα, ἀνέστη ὁ Αἰσχίνης κατήγορος τοῦ Κτησιφῶντος διὰ τρεῖς αἰτίας· πρῶτον διότι ἦτο παράνομον τὸ στεφανοῦν τὸν ὑπεύθυνον, πρὶν οὗτος δώσῃ εὐθύνας· δεύτερον ὁ νόμος κελεύει, ἵνα στεφανῶται μέν τις ἐν τῷ βουλευτηρίῳ, ἐὰν στεφανόνῃ ἡ βουλή, ἐν τῇ Πυκνὶ δέ, ἂν τοῦτο ἀποφασίζῃ ὁ δῆμος, καὶ τρίτον διότι κατὰ τὸν νόμον δὲν πρέπει νὰ εἰσάγωσιν εἰς τὸ μητρῷον ψευδῆ γράμματα, ὡς εἶναι τὸ προκείμενον ψήφισμα, καθ' ὃ ὁ Δημοσθένης ἐπεδείξατο ἀρετὴν καὶ εὔνοιαν. Ἡ τελευταία κατηγορία ἄγει εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ βίου καὶ τῆς πολιτείας τοῦ ῥήτορος, ὅστις κατὰ τὸν Λιβάνιον [1] ἐκ ταύτης ἤρξατο καὶ εἰς ταύτην τὸν λόγον κατέστρεψε. Τοῦτο εἶναι τεχνικόν· διότι πρέπει νὰ ἄρχηταί τις ἀπὸ τῶν ἰσχυροτέρων καὶ νὰ λήγῃ εἰς αὐτά. Ὁ λόγος οὗτος ἐν πᾶσι τοῖς αἰῶσιν ἔσχεν ἐνθουσιώδεις θαυμαστὰς καὶ ἐπαινέτας κριτικούς [2]. Ἐν τοῖς τελευταίοις ὅμως χρόνοις ἠγέρθησαν καὶ κατήγοροι αὐτοῦ, ὡς ὁ *Spengel* [3], ὅστις εἰς αὐστηρὰν κριτικὴν τὸν λόγον ὑποβαλὼν ἀποφαίνεται, ὅτι εἶναι πρότυπον σοφιστικῆς, καθ' ἣν ὁ Δημοσθένης ὑπερέχει τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δ' ὁ κριτικὸς ἀναμφισβήτητα γεγονότα θεωρεῖ ἀνακριβῆ, φύσει τὰ ὑπολειπόμενα μένουσιν ἀνεπαρκῆ πρὸς ἀπόδειξιν. Εἶναι δὲ παράδοξον, ὅτι μᾶλλον τῷ Αἰσχίνῃ ἢ τῷ Δημοσθένει πιστεύει, εἰ καὶ δὲν ἀποκλείει τὴν πιθανότητα, ὅτι οὗτος ἐγένετο δωροδό-

---

1) Ἐν τῇ Ὑποθέσει. 2) Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. Περὶ Θουκυδίδ. χαρακτῆρ. 54. Περὶ συνθ. ὀνομάτ. 25 «τοῦ πάνυ ἡρμηνεῦσθαι δαιμονίως δοκοῦντος τοῦ ὑπὲρ Κτησιφῶντος, ὃν ἐγὼ κράτιστον ἀποφαίνομαι πάντων λόγων». Ἐπιστολ. πρὸς Ἀμμ. I, 12. Cicer. or. 8, 26 καὶ 38, 133. 3) Abhandl. der Bair. Acad. X (1866).

κος[1]. Πολὺ πιθανόν, ὅτι καὶ ὁ Δημοσθένης καὶ ὁ Αἰσχίνης ἐν τῇ θερμότητι τοῦ ἀγῶνος ὑπερέβησαν τὰ ὅρια τὰ χαρασσόμενα ὑπὸ τῆς αὐστηρᾶς λογικῆς· ἀλλ' ἐνταῦθα εἶναι εὔκαιρον νὰ ὑπομνήσωμεν τὸ ὑπὸ τοῦ Lord Brugham[2], (ὅστις τὸ ἀριστοκρατικὸν ἀξίωμα ἐτίμησε διὰ τῆς συγγραφῆς καὶ τῆς ῥητορικῆς δεινότητος), ὅτι ἡ ῥητορικὴ εἶναι ἄλλο τι ἢ λογικὴ ἀπόδειξις.

Βεβαίως εἶναι ἄξιαι μομφῆς αἱ κατὰ τοῦ ἀντιπάλου προσωπικαὶ ὕβρεις[3], ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι εἰς ταύτας προεκλήθη. Ἕνεκα τῆς κατηγορίας ἐδικαιοῦτο νὰ ἐπαινέσῃ καὶ ἑαυτόν· διότι οὗτος ἦτο μέτριος τὴν δύναμιν αὐτοῦ ὀνομάζων ἐμπειρίαν τινὰ δεομένην τῆς εὐνοίας τῶν ἀκροατῶν καὶ ἐθεώρει ἀνελευθέρους καὶ βαναύσους τοὺς ἐπὶ τούτῳ φυσωμένους[4]. Κατὰ τὸν Sittl[5] ὁ Δημοσθένης ἐν τῷ προκειμένῳ λόγῳ παρέχει ἰδεώδη εἰκόνα τῆς πολιτείας αὐτοῦ. Τοῦτο κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι ἀκριβές, διότι ὁ Περὶ τοῦ στεφάνου διαφέρει πάντων τῶν ἄλλων πολιτικῶν λόγων· ἐν ἐκείνοις μὲν ἐσκόπει, ὅπως τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ πρὸς ἐνέργειαν ἐνθουσιάσῃ ἢ τὰς πράξεις αὐτῶν καθορίσῃ, ἐν τῷδε δὲ προτίθεται, ὅπως τὴν κρίσιν περὶ παρελθόντων πραγμάτων καθήρῃ καὶ τὴν γενομένην προσβολὴν κατὰ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ἀποκρούσῃ. Δὲν εἶναι ὅμως συζήτησις προσωπική, ἥτις ἐν ταῖς κιγκλίσι τοῦ δικαστηρίου περιστρέφεται, ἀλλ' ἀπολογία πρὸ τῶν συγχρόνων καὶ μεταγενεστέρων περὶ τοῦ ἀγῶνος τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος. Διὰ ταύτης ἀποσπᾷ τὸ προσωπεῖον τῶν προδοτῶν καὶ ἐμπνέει θάρρος τοῖς ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγωνιζομένοις[6]. Τοῦτο εἶναι ἡ αἰτία, δι' ἣν πάντες οἱ δοῦλοι λαοί, ὅσοι ἀτενίζουσι πρὸς τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν, εἰς τὸ ἱερὸν τοῦτο εὐλαβῶς προσερχόμενοι ἐπιλαμβάνονται τῆς μυήσεως τῶν μεγάλων μυστηρίων τῆς ἀνεξαρ

---

1) Ἐν σελίδ. 69. 2) Ἐν τόμ. VII, 55. 3) Ἐν § 130. 4) Πλούταρχ. Δημοσθέν. καὶ Κικέρ. συγκρ. 2. 5) Ἐν τόμ. II, 210. 6) Παράβαλλ. Schaefer III, 287.

τησίας [1]. *Πλεῖστα χωρία τοῦδε τοῦ λόγου μαρτυροῦσι τὴν μεγάλην δεινότητα περὶ τὸ λέγειν, ὡς ἐκεῖ, ἔνθα παρατηρεῖ, ὅτι ἐτείχισε τὴν πόλιν οὐχὶ διὰ λίθων καὶ πλίνθων, ἀλλὰ διὰ πόλεων καὶ τόπων καὶ λιμένων* [2]. *Ὄντως τεχνικὴ εἶναι ἡ ἀντίθεσις τοῦ Φιλίππου πρὸς τοὺς Ἀθηναίους* [3]. *Καθ' ὅλου εἰπεῖν, τὸ ἔργον εἶναι ἄριστα ἐξειργασμένον καὶ θαυμάζεται διὰ τὴν ποικιλίαν τοῦ τόνου καὶ τῆς χροιᾶς καὶ διὰ τὴν διεξαγωγὴν τῆς ὑποθέσεως. Κατ' ἐξοχὴν ὅμως ἡ μεγίστη ἀρετὴ τοῦ λόγου εἶναι, ὅτι ὁ ῥήτωρ παρίσταται ὡς θριαμβεύων, εἰ καὶ ἐν ταῖς ἐνεργείαις αὐτοῦ ἀπέτυχε. Τοῦτο ὅμως συνέβη διὰ τὴν ἀγνωμοσύνην τῆς τύχης, ὡς αὐτὸς λέγει* [4]. *Ὀρθῶς ἄρα ὁ Παναίτιος παρετήρησεν,*

---

[1]) *Δὲν γινώσκομεν ἀκριβῶς, εἰ καὶ οἱ ἐχθροὶ τῶν ἐλευθεριῶν διάκεινται δυσμενῶς πρὸς τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα καθ' ὅλου καὶ πρὸς τόνδε τὸν λόγον ἰδίᾳ. Εἰκάζομεν ὅμως, ὅτι τοιοῦτό τι συμβαίνει· διότι ἐν τῷ πολέμῳ ἡμῶν πρὸς τοὺς γείτονας, ὅστις κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας τελεῖται, πάντες οἱ φιλελεύθεροι λαοὶ ἔδειξαν μέγαν πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν γένος ἐνθουσιασμὸν καὶ εὐγένειαν ἤθους ἀλύμαντον, οἱ δ' ἐχθροὶ τῶν ἐλευθεριῶν μετ' ἀπεχθείας καὶ δυσεξηγήτου μίσους εἰργάσθησαν κατὰ τοῦ λαοῦ τοῦ παραγαγόντος τὸν πολιτισμόν.* [2]) *Ἐν σελίδ.* 325. [3]) *Ἐν σελίδ.* 247 «*Ἑώρων δ αὐτὸν τὸν Φίλιππον, πρὸς ὃν ἦν ὑμῖν ὁ ἀγών, ὑπὲρ ἀρχῆς καὶ δυναστείας τὸν ὀφθαλμὸν ἐκκεκομμένον, τὴν κλεῖν κατεαγότα, τὴν χεῖρα, τὸ σκέλος πεπηρωμένον, πᾶν ὅ τι ἂν βουληθείη μέρος ἡ τύχη τοῦ σώματος παρελέσθαι τοῦτο ῥᾳδίως καὶ ἑτοίμως προϊέμενον, ὥστε τῷ λοιπῷ μετὰ τιμῆς καὶ δόξης ζῆν. Καὶ μὴν οὐδὲ τοῦτό γε οὐδεὶς ἂν εἰπεῖν τολμήσειεν, ὡς τῷ μὲν ἐν Πέλλῃ τραφέντι, χωρίῳ ἀδόξῳ τότε γε ὄντι καὶ μικρῷ, τοσαύτην μεγαλοψυχίαν προσῆκεν ἐγγενέσθαι, ὥστε τῆς τῶν Ἑλλήνων ἀρχῆς ἐπιθυμῆσαι καὶ τοῦτ' εἰς τὸν νοῦν ἐμβαλέσθαι· ὑμῖν δ' οὖσιν Ἀθηναίοις, καὶ καθ' ἡμέραν ἑκάστην ἐν πᾶσι, καὶ λόγοις καὶ θεωρήμασι τῆς τῶν προγόνων ἀρετῆς ὑπομνήμαθ' ὁρῶσι, τοσαύτην κακίαν ὑπάρξαι, ὥστε τῆς τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας αὐτεπαγγέλτους ἐθελοντὰς παραχωρῆσαι Φιλίππῳ».* [4]) *Ἐν σελίδ.* 297 «*Εἰ γὰρ οὐχ, ὡς οὐ τὰ βέλτιστα ἐμοῦ πολιτευσαμένου, τουδὶ καταψηφιεῖσθε, ἡμαρτηκέναι δόξετε, οὐ τῇ τῆς τύχης ἀγνωμοσύνῃ τὰ συμβάντα παθεῖν. Ἀλλ' οὐκ ἔστιν, οὐκ ἔστιν, ὅπως ἡμάρτετε, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τὸν ὑπὲρ τῆς ἁπάντων ἐλευθερίας καὶ σωτηρίας κίνδυνον ἀράμενοι· οὐ μὰ τοὺς ἐν Μαραθῶνι προκινδυνεύσαντας τῶν προγόνων καὶ τοὺς ἐν Πλαταιαῖς παραταξαμένους καὶ τοὺς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχήσαντας καὶ τοὺς ἐπ'*

ὅτι ἐν τῷδε τῷ λόγῳ καὶ ἐν ἄλλοις τισὶ ὁ ῥήτωρ ἔχει ὑπ' ὄψει τὸ καλὸν καθ' ἑαυτό. Ἀλλ' οὐχ ἧττον καὶ οἱ δικασταὶ αὐτοῦ ἦσαν εὐγενεῖς, διότι, εἰ καὶ οἱ Μακεδονίζοντες τότε μέγα ἴσχυον, ὅμως οὕτω λαμπρῶς τὸν Κτησιφῶντα ἀπέλυσαν, ὥστε ὁ Αἰσχίνης δὲν ἔλαβεν οὐδὲ τὸ πέμπτον μέρος τῶν ψήφων[1].

Ἐνταῦθα γεννᾶται σπουδαῖον ζήτημα, ἂν ὁ Περὶ τοῦ στεφάνου λόγος περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς, ὡς ἀπηγγέλθη ὑπὸ τοῦ ῥήτορος ἢ ἠλλοιωμένος. Ἠγέρθη δὲ τοιοῦτο ζήτημα, διότι ἐν τῷδε τῷ λόγῳ ὑπάρχουσι πλεῖσται φράσεις μαρτυροῦσαι, ὅτι ὁ Δημοσθένης εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸν λόγον τοῦ Αἰσχίνου[2]. *Ἀλλ' ἦτο ὅλως ἀδύνατον νὰ ἀκούσῃ τοῦτον ἀλλαχοῦ ἢ ἐν τῷ δικαστηρίῳ. Πῶς λοιπὸν ἀντικρούει λόγους, οὓς δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψει, ὅτε τὸν λόγον συνέτασσε; Πρὸς ἄρσιν τῆς δυσκολίας ταύτης ὁ Schaefer λέγει, ὅτι ὁ Δημοσθένης μετὰ τὴν δίκην ἐντελῶς τὸν λόγον ἐπεξειργάσθη καὶ εἶτα ἐξέδωκε. Κατὰ τὸν Kirchoff ὅμως ὁ ῥήτωρ συνέταξε δύο ὑποτυπώσεις ἤτοι σχέδια, ὁ δὲ φερόμενος λόγος εἶναι ἕνωσις τούτων, ἥτις δὲν ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους*[3]. *Ἡ εἰκασία αὕτη φαίνεται ἡμῖν λίαν τολμηρά. Ἔχομεν δὲ τὴν γνώμην, ὅτι ὁ ῥήτωρ παρεσκεύασε τὸν λόγον αὐτοῦ κατ' οἶκον· ἀλλ' ἐν τῷ δικαστηρίῳ, ἂν ἤκουσέ τι, ὅπερ δὲν προσεδόκα, ἀντέκρουσεν, ὡς ἠδύνατο ἐκ τοῦ προχεί-*

Ἀρτεμισίῳ καὶ πολλοὺς ἑτέρους τοὺς ἐν τοῖς δημοσίοις μνήμασι κειμένους ἀγαθοὺς ἄνδρας, οὓς ἅπαντας ὁμοίως ἡ πόλις τῆς αὐτῆς ἀξιώσασα τιμῆς ἔθαψεν, Αἰσχίνη· οὐχὶ τοὺς κατορθώσαντας αὐτῶν, οὐδὲ τοὺς κρατήσαντας μόνους· δικαίως. Ὃ μὲν γὰρ ἦν ἀνδρῶν ἀγαθῶν ἔργον, ἅπασι πέπρακται· τῇ τύχῃ δέ, ἣν ὁ δαίμων ἀπένειμεν ἑκάστοις, ταύτῃ κέχρηνται„. [1]) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν.* 24. [2]) *Ὅρα παρὰ* Schaefer III B 72-81. *Παράβαλλ.* Blass III, 374. [3]) A. Kirchhoff, Ueber die Redaktion d. dem Kranzrede. Abhandl. d. Berl. Akad. 1875 *ἐν σελίδ.* 59-99 *Παράβαλλ.* R. Nadrowski, de genuina Demosthenis pro corona orationis forma, Thorn 1880.

ρου ἄριστα. Ὅτε δ' ἔμελλε νὰ ἐκδώσῃ τὸν λόγον, ἐβελτίωσε μὲν τὴν φράσιν καὶ ἤγαγεν εἰς ἁρμονίαν πρὸς τὴν γλῶσσαν τοῦ ὅλου, ἀλλ' ἡ βάσις τοῦ ἀπαγγελθέντος λόγου ὑπῆρχε. Κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν ταύτην δὲν ἠδύνατο ὁ Δημοσθένης νὰ ἐλεγχθῇ ὡς τὸν λόγον ἀλλοιώσας. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ ὅρια τοῦ ἡμετέρου συγγράμματος δὲν ἐπιτρέπουσι νὰ πραγματευθῶμεν διὰ πλειόνων περὶ τοῦ ἀριστουργήματος τούτου, προβαίνομεν εἰς ἄλλην ὑπόθεσιν [1].

Ὁ λόγος ὁ ἐπιγραφόμενος Περὶ τῶν πρὸς Ἀλέξανδρον συνθηκῶν ἔχει ὑπόθεσιν τὴν συμβουλήν, ὅπως μὴ οἱ Ἀθηναῖοι ἐπιτρέπωσι τοῖς Μακεδόσι τὴν παράβασιν τῶν συνθηκῶν. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ Ἀλέξανδρος κατήγαγεν εἰς Μεσσήνην τοὺς παῖδας τοῦ τυράννου Φιλιάδου· ἀλλὰ τὸν λόγον καὶ ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι κριτικοὶ θεωροῦσι ψευδεπίγραφον [2]. Ὁ μὲν Λιβάνιος [3] ἀποδίδει αὐτὸν τῷ Ὑπερείδῃ, ὁ δὲ Σχολιαστὴς τῷ Ἡγησίππῳ· διότι αἱ εἰσαγωγαὶ τῶν κεφαλαίων εἶναι ὕπτιαι καὶ ἱστορικαί, ὡς παρ' Ἡροδότῳ, ἐλλείπει δ' ἡ γοργότης, ἡ τραχύτης καὶ τὰ τιμητικὰ καὶ καθ' ὅλου στερεῖται τῆς Δημοσθενικῆς παρρησίας [4]. Κατὰ δὲ τὸν Sehaefer [5] ἡ κρίσις αὕτη εἶναι μὲν αὐστηρά, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἄδικος. Ὡσαύτως ἀμφισβήτησις ὑπάρχει περὶ τῆς γνησιότητος τῶν δύο λόγων Κατὰ Ἀριστογείτονος. Τοῦτον ὁ ῥήτωρ Λυκοῦργος κατήγγειλεν εἰς τὸ δικαστήριον δι' ἐνδείξεως, ὅτι δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ ἀγορεύειν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὡς ὀφειλέτης τοῦ δημοσίου. Τῆς κατηγορίας μετέσχε καὶ ὁ Δημοσθένης, διότι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις

---

[1]) Περὶ τοῦ λόγου τούτου ὅρα W. Fox, Die Kranzrede des Demosthenes, Leipzig 1880 [2]) Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. Περὶ τῆς λεκτ. Δημ. δεινότ. 57. [3]) Ἐν τῇ Ὑποθέσ. [4]) Σχολ. εἰς σελ. 254. [5]) Ἐν τόμ. III, 207. Παράβαλλ. Joh. Windel, De oratione qnae est inter Demosthenicos XVII et inscribitur. Περὶ τῶν πρὸς Ἀλέξανδρον συνθηκῶν, Leipzig 1881.

ὑπῆρχε λόγος τοῦ Ἀριστογείτονος ἐπιγραφόμενος Πρὸς τὴν ἔνδειξιν Λυκούργου καὶ Δημοσθένους. Λοιπὸν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς βέβαιον, ὅτι ὁ ἡμέτερος ῥήτωρ ἠγόρευσεν ἐν τῇ δίκῃ τοῦ Ἀριστογείτονος. Τοῦτο ὁ Φώτιος μεταχειρίζεται ὡς ἀπόδειξιν ὑπὲρ τῆς γνησιότητος τοῦ λόγου[1]*. Πλὴν τούτου καὶ ὁ Ἑρμογένης καὶ Πλίνιος ὁ νεώτερος θεωροῦσι τὸν πρῶτον τοὐλάχιστον λόγον ὡς γνήσιον*[2]*. Ἀλλὰ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς ἀπεφήνατο, ὅτι οἱ κατ' Ἀριστογείτονος λόγοι δὲν εἶναι Δημοσθενικὰ ἔργα*[3]*. Δὲν ἔλειπον ὅμως καὶ ὑπερασπισταὶ τῆς γνησιότητος αὐτῶν λέγοντες, ὅτι ἐν τούτοις τοῖς λόγοις ὁ ῥήτωρ ἐπίτηδες μετεχειρίσθη τοῦτον τὸν χαρακτῆρα τοῦ λόγου ζηλώσας τὸν Λυκοῦργον. Ἄλλοι παρετήρησαν, ὅτι, ἐπειδὴ ὁ Λυκοῦργος ἀγορεύσας πρῶτος εἶπε πάντα τὰ κεφάλαια, ἠναγκάσθη ὁ Δημοσθένης, ὅπως πραγματευθῇ φιλοσοφώτερον*[4]*. Ὄντως γενικώτεραι ἰδέαι ἐν τῷ πρώτῳ λόγῳ ὑπάρχουσι πολλαί, ὡς ὁ ὁρισμὸς τοῦ νόμου*[5]*. Κατὰ τὴν κρατοῦσαν παρὰ τοῖς νεωτέροις γνώμην ἀμφότεροι οἱ λόγοι εἶναι ψευδεπίγραφοι. Ἂν τις ἐκ τούτων ἦναι γνήσιος, ἀναντιρρήτως ὁ πρῶτος πρέπει νὰ θεωρηθῇ τοιοῦτος· διότι ἐν τῷ πρώτῳ ὑπάρχει ὁ Δημοσθενικὸς ῥυθμός, ἐν ᾧ ἐν τῷ δευτέρῳ ἐλλείπει.*

Πλὴν τῶν δικαστικῶν καὶ συμβουλευτικῶν λόγων περιῆλθον εἰς ἡμᾶς δύο ἐπιδεικτικοί, ὁ Ἐπιτάφιος καὶ ὁ Ἐρωτικός, οἵτινες φέρουσι τὸ ὄνομα τοῦ μεγάλου ῥήτορος. Ὁ πρῶ-

---

1) *Ἐν βιβλ.* 265 *«Εἰσὶ δὲ οἳ καὶ τοὺς δύο τοὺς κατὰ Ἀριστογείτονος ὡς νόθους παραγράφονται· ἀλλ' οὗτοι καὶ ὀρφανοὺς αὐτοὺς ἀφιᾶσιν, οὐκ ἔχοντες εἰπεῖν τοὺς τεκόντας. Ὧν εἷς γέγονε καὶ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεύς, οὐδὲν μέγα τεκμήριον τῆς ἰδίας ὑπολήψεως παρεχόμενος, οὐδὲ ἐκεῖνο συνιδεῖν ἐθελήσας, ὡς πολλῷ μείζων ἐστὶν ἤπερ ἡ ἐκείνου ἀπόφασις αὐτὸς ὁ Ἀριστογείτων ἀνομολογῶν Δημοσθένην κατ' αὐτοῦ γεγραφέναι».* 2) Blass III, 360. 3) *Περὶ τῆς λεκτ. Δημοσθέν. δειν.* 57. 4) *Λιβάν. ἐν τῇ Ὑποθέσει,* 5) *Ἐν σελίδ.* 774 *«ὅτι πᾶς ἐστι νόμος εὕρημα μὲν καὶ δῶρον θεῶν, δόγμα δ' ἀνθρώπων φρονίμων, ἐπανόρθωμα δὲ τῶν ἑκουσίων καὶ ἀκουσίων ἁμαρτημάτων, πόλεως δὲ συνθήκη κοινή».*

τος συνετάχθη πρὸς τιμὴν τῶν πεσόντων ἐν Χαιρωνείᾳ καὶ ὄντως παραδίδεται, ὅτι ὁ Δημοσθένης ἀπήγγειλε τοιοῦτον λόγον. Ἀλλ' οἱ ἀρχαῖοι ἤδη ἀπέρριπτον τὸν φερόμενον λόγον, ἐξ ὧν ὁ μὲν Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς[1] ἔλεγε τοῦτον *φορτικὸν* καὶ *κενὸν* καὶ *παιδαριώδη*, ὁ δὲ Λιβάνιος[2] ἀπεφαίνετο, ὅτι *φαύλως καὶ ἀσθενῶς ἔχει*. Ἐν δὲ τοῖς νεωτέροις χρόνοις ὁ ἐμὸς διδάσκαλος *Westermann*[3] καὶ μετ' αὐτὸν ἄλλοι[4] ἐπειράθησαν, ὅπως δι' ἀποδείξεων τοὺς περὶ νοθείας λόγους τῶν ἀρχαίων ἐπιρρώσωσιν. Ἡ ὑφὴ τοῦ λόγου εἶναι εὐτελὴς καὶ ξηρά, ὁ δὲ συντάξας τὸν λόγον ἤντλησε πολλὰ ἐκ τοῦ Πλατωνικοῦ Μενεξένου, ἐκ τοῦ Ἰσοκράτους, ἐκ τοῦ Δημοσθένους καὶ ἐκ τοῦ ἐπιταφίου τοῦ Ὑπερείδου. Ἐνιαχοῦ ἔχει μὲν καὶ πρωτοτύπους ἰδέας, ἀλλὰ δὲν ἐνόησεν, ὅπως ἐξάρῃ τὴν ἀπόφασιν τῶν Ἀθηναίων, ἵνα ἀναλάβωσι τὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων ἀγῶνα. Ὁ δ' *Ἐρωτικὸς* οὕτως ἀπέχει τοῦ ἤθους τοῦ Δημοσθένους, ὥστε ἐγείρει ἀπορίαν, ὅτι οὗτος κατατάσσεται ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ ῥήτορος. Ἐπειδὴ δ' ὁ συγγραφεὺς μιμεῖται τὸν Ἰσοκράτη, τινὲς ἀποδίδουσιν αὐτὸν τῷ Ἰσοκρατείῳ[5] Ἀνδροτίωνι. Φαίνεται δ', ὅτι ὁ γράψας εἶχεν ὑπ' ὄψει καὶ τὸν Φαῖδρον τοῦ Πλάτωνος, ἐν ᾧ ὑπάρχει παραπλησία ὑπόθεσις. Ἡ σύνθεσις τοῦ λόγου εἶναι ἐπιμελῶς ἐξειργασμένη, ἀλλ' ἄνευ τοῦ Δημοσθενικοῦ ῥυθμοῦ.

Ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Δημοσθένους ἐγένοντο καὶ ἄλλοι ῥήτορες, οἵτινες καὶ διεκρίθησαν καὶ πρὸς τὸν ἡμέτερον παρεβλήθησαν καὶ ἐνίοτε ὑπὲρ τοῦτον ἐτέθησαν. Ὁ μὲν Πολύευκτος ἀπεφαίνετο, ὅτι μέγιστος ῥήτωρ εἶναι ὁ Δημοσθένης, δυνατώ-

---

[1]) *Περὶ τῆς λεκτ. Δημ. δεινότ.* 44. [2]) *Περὶ τῶν μερῶν τῆς ῥητορ. Φωτ. ἐν βιβλ.* 265. [3]) Quaest. Dem. II, 49-70 *καὶ* Griech. Bereds. *ἐν σελ.* 305. [4]) H. Lentz, Der Epitaphios pseudepigraphos des Demosthenes, Progr. von Wolfenbüttel I, 1880, II, 1881. [5]) Blass III, 357. [6]) Sittl II, 226. Westermann, Quaest. Demosthen, II, 74.

τατος δὲ νὰ εἴπῃ ὁ Φωκίων[1]. *Ἐρωτηθεὶς δ' ὁ Θεόφραστος ὁποῖος ὁ ῥήτωρ φαίνεται αὐτῷ ὁ Δημοσθένης, ἀπεκρίθη ἄξιος τῆς πόλεως, ὁ δὲ Δημάδης ὑπὲρ τὴν πόλιν*[2]. *Τῷ Αἰσχίνῃ ὁ Ἰσοκράτειος Λεωδάμας ὁ Ἀχαρνεὺς ἐφαίνετο ἐξ ἴσου δυνατὸς κατὰ τὸν λόγον πρὸς τὸν Δημοσθένη καὶ ἡδίων*[3]. *Ὁ ἀντίπαλος οὗτος τοῦ ῥήτορος καὶ ἀλλαχοῦ μετά τινος περιφρονήσεως λέγει περὶ τοῦ Δημοσθένους, ὅτι εἶναι ἄνθρωπος συγκείμενος ἐξ ὀνομάτων καὶ τούτων πικρῶν καὶ περιέργων καὶ ὅτι, ἂν ἀφαιρέσῃ τις τὴν γλῶσσαν ὥσπερ τῶν αὐλῶν, τὸ λοιπὸν οὐδεμίαν ἀξίαν ἔχει*[4]. *Ταῦτα μὲν ἔλεγεν ὁ Αἰσχίνης ἐν τῇ θερμότητι τοῦ ἀγῶνος τοῦ κατὰ Κτησιφῶντος· ὅτε δ' ὅμως ἐν Ῥόδῳ ἐπῆλθεν ἡ προσήκουσα ψυχρότης, ἠδύνατο ἀπαθέστερον νὰ τιμᾷ τὴν δεινότητα τοῦ ἀντιπάλου*[5]. *Καὶ ὁ Φίλιππος ἀναγνοὺς τοὺς λόγους τοῦ ῥήτορος καὶ θαυμάσας εἶπεν· «καὶ αὐτὸς ἄν, εἴπερ ἤκουσα κατ' ἐμοῦ δημηγοροῦντος Δημοσθένους, ἐχειροτόνησα ἂν τὸν ἄνδρα πρὸς τὸν κατ' ἐμοῦ πόλεμον*[6].» *Κατὰ δὲ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην μεθύων ἐκώμασεν ἐπὶ τοὺς νεκροὺς καὶ ᾖδε τὴν ἀρχὴν τοῦ Δημοσθένους ψηφίσματος (Δημοσθένης Δημοσθένους Παιανιεὺς τάδ' εἶπεν) διαιρῶν καὶ ὑποκρούων· ἀλλ' ὅτε συνῆλθεν ἐκ τῆς μέθης, ἔφριττε διὰ τὴν δεινότητα καὶ τὴν δύναμιν τοῦ ῥήτορος, ὅστις ἠνάγκασεν αὐτὸν ἐν μικρῷ μέρει ἡμέρας νὰ κινδυνεύσῃ ὑπὲρ τῆς ἡγεμονίας καὶ τοῦ σώματος*[7]. *Ἡ δόξα τοῦ ῥήτορος ἐξίκετο μέχρι τοῦ μεγάλου βασιλέως, ὅστις ἔγραφε τοῖς σατράπαις αὐτοῦ, ἵνα κατ' ἐξοχὴν τούτῳ προσέχωσι, διότι δύναται νὰ περισπάσῃ καὶ κατάσχῃ τὸν*

---

1) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν.* 10. 2) *Αὐτόθι.* 3) *Αἰσχίν. κατὰ Κτησιφ* 139. 4) *Αὐτόθι* 229 5) *Φώτ. ἐν βιβλ.* 264 «*Ἐν ᾧ τοῖς Ῥοδίοις τὸν κατὰ Κτησιφῶντος ἐπεδείξατο λόγον, θαυμαζόντων δὲ εἰ ταῦτα δημηγορήσας ἡττήθη, οὐκ ἄν, εἶπε, θαῦμα κατεῖχεν ὑμᾶς, ὦ Ῥόδιοι, εἰ Δημοσθένους ἀντιδημηγοροῦντος ἠκούσατε*». 6) *Αὐτόθι* 265. 7) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν.* 20.

Μακεδόνα. Τοιαύτας ἐπιστολὰς εὗρεν ὁ μέγας Ἀλέξανδρος ἐν Σάρδεσιν[1]. *Ὁ δὲ Κικέρων οὐ μόνον τοὺς κατὰ τοῦ Ἀντωνίου λόγους ἐπέγραψε Φιλιππικούς*[2], *ἀλλὰ καὶ διαρρήδην ὡμολόγει, ὅτι ὁ Δημοσθένης ὑπερέχει πάντων τῶν ῥητόρων*[3]. *Κατὰ δὲ Διονύσιον τὸν Ἁλικαρνασσέα ὁ Δημοσθένης τοὺς πρὸ αὐτοῦ καὶ τοὺς καθ' ἑαυτὸν ὑπερβαλόμενος δὲν κατέλιπεν*[4] *ὑπερβολὴν τοῖς μεταγενεστέροις. Τινὲς τῶν ἀρχαίων ἐνόμισαν, ὅτι ὁ ῥήτωρ συνέταξε τοὺς λόγους αὐτοῦ κατὰ τὴν ῥητορικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους τέχνην, ἀλλ' ὁ Διονύσιος παρατηρεῖ, ὅτι οἱ λόγοι συνετάχθησαν πρὸ τοῦ συγγράμματος τοῦ φιλοσόφου*[5].

Οὐ μόνον δὲν ἔγραψε κατὰ ῥητορικὴν τέχνην, ἀλλ' οὐδ' ἐμιμήθη τινὰ τῶν ῥητόρων κατὰ τὴν γλῶσσαν· διότι κατεσκεύασε μικτόν τινα χαρακτῆρα λόγου παραλαβὼν παρὰ τῶν προγενεστέρων, ὅσα ἄριστα καὶ χρησιμώτατα ἐφαίνοντο αὐτῷ. Διὰ τοῦτο ἡ γλῶσσα τοῦ Δημοσθένους εἶναι ποικίλη, μεγαλοπρεπὴς καὶ λιτή, περιττὴ καὶ ἀπέριττος, ἐξηλλαγμένη καὶ συνήθης, πανηγυρικὴ καὶ ἀληθινή, αὐστηρὰ καὶ ἱλαρά, σύντονος καὶ ἀνειμένη, ἡδεῖα καὶ πικρά, ἠθικὴ καὶ παθητικὴ καί, καθ' ὅλον εἰπεῖν, μὴ διαφέρουσα τοῦ μυθευομένου Πρωτέως[6]. *Ἐν τοῖς διαφόροις λόγοις διαφόρους ἁρμονίας καὶ διαφόρους χαρακτῆρας μεταχειρίζεται, π. χ. ἐν μὲν τοῖς δικανικοῖς εἶναι γλαφυρός, ἐν δὲ τοῖς δημηγορικοῖς μεγαλοπρεπής*[7]. *Κατὰ παραπλήσιον τρόπον ὁ Πίνδαρος ἀνέμιξε τὰς διαφόρους ἁρμονίας, τὴν Δωρικήν, Λυδικὴν καὶ Αἰολικήν, ὡς ἀλλαχοῦ εἴπομεν*[8]. *Οἱ ἀρχαῖοι διέκρινον τρεῖς τοῦ λόγου ἁρμονίας, τὴν αὐστηράν, τὴν γλαφυρὰν καὶ τὴν μικτήν. Ἐκ τούτων ἡ μὲν πρώτη ἐπιτηδεύει οὐχὶ τὸ κομψόν, ἀλλὰ τὸ σεμνόν, ἡ δὲ γλαφυρὰ προτιμᾷ τὸ κομψὸν ἀντὶ τοῦ*

---

1) *Αὐτόθι.* 2) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Κικέρ.* 24. 3) Orat. 6 «in oratoribus vero, Graecis quidem, admirabile est quantum inter omnis unus excellat». Brut. 35 4) *Ἐπιστολ. πρὸς Ἀμμ.* 2. 5) *Αὐτόθι.* 6) *Περὶ τῆς λεκτ. Δημοσθέν. δεινότ.* 8. 7) *Αὐτόθι* 45. 8) *Ἐν τόμ.* I, 829.

σεμνοῦ λαμβάνουσα τὰ λειότατα καὶ μαλακώτατα τῶν ὀνομάτων καὶ θηρωμένη τὴν εὐφωνίαν καὶ τὴν ἐμμέλειαν καὶ ἡ μικτὴ δὲν ἔχει ἴδιον χαρακτῆρα, ἀλλ' ἐκλέγει τὰ χρησιμώτερα ἐξ ἑκατέρας[1]. *Ταύτην λοιπὸν τὴν μέσην καὶ μικτὴν μεταχειρίζεται ὁ ῥήτωρ*[2]. *Πρὸς δὲ ἐμβάλλει ἐν τοῖς λόγοις ῥυθμόν*[3]. *Ἐπειδὴ ἡ συχνὴ χρῆσις τῶν μακρῶν συλλαβῶν καὶ ὁ περιορισμὸς τῶν βραχειῶν διευκολύνει τὴν ῥύμην τοῦ λόγου, ἐκ τῶν τελευταίων δὲν μετεχειρίζετο πλείονας τῶν δύο. Κατ' ἐξοχὴν δ' ἠγάπα τὸν παίονα καὶ τὸ ἡρωϊκὸν μέτρον, διότι ἐπεθύμει, ὅπως καταστήσῃ τὸν λόγον εὔογκον καὶ σεμνόν*[4]. *Καὶ ὁ Πλάτων πράττει τὸ αὐτό, ἀλλ' ἡ γλῶσσα τοῦ ῥήτορος εἶναι νευρωδεστέρα τῆς τοῦ φιλοσόφου. Ὡς ὁ Ἰσοκράτης, οὕτω καὶ ὁ Δημοσθένης ἀποφεύγει τὴν χασμωδίαν, ἀλλ' οὐχὶ ἐν ἴσῳ μέτρῳ. Ἐν ταῖς μεταφοραῖς καὶ τῇ κατασκευῇ τῶν λέξεων ἐνίοτε ὁ ῥήτωρ εἶναι τολμηρός, π. χ. λέγει ἀπορράψειν τὸ Φιλίππου στόμα ὁλοσχοίνῳ ἀβρόχῳ καὶ σπογγιᾶς τὸν ἔπαινον, δι' ἃ ὁ Αἰσχίνης μετὰ πικρίας ἐλέγχει*[5].

Πρὸς δὲ ὁ ῥήτωρ μεταχειρίζεται πάντα τὰ σχήματα[6], *ἐξ ὧν τινα, ὡς τὴν κλίμακα, κατὰ πρῶτον εἰς τὸν λόγον εἰσήγαγε*[7]. *Κατ' ἐξοχὴν τὴν δεινότητα τῶν λόγων τοῦ Δημοσθένους ἀπεργάζονται τὰ σχήματα τῆς διανοίας, περὶ ὧν ἐν τοῖς ἐμ-*

---

1) *Διον. Ἁλικαρν αὐτόθι* 37 *καὶ ἑξῆς.* 2) *Αὐτόθι* 42. 3) *Ὅρα* Bedendorff, Das rhythmische Gesetz des Demosthenes, Königsberg 1880· Sittl II, 281. 4) *Λογγῖν. ἐν τοῦ* Rhet. Gr. I, 326 «*ὡς ἂν παίονας εἶναι καὶ ἡρῴους τοὺς πλείστους, ἐξ ὧν εὔογκος ἡ ἑρμηνεία γέγνεται καὶ σεμνή· παραδείγματα δὲ τὰ Πλάτωνος καὶ Δημοσθένους*». 5) Straub, De tropis et figuris quae inveniuntur in orationibus Demosthenis et Ciceronis, Aschafenburg 1888. 6) *Κατὰ Κτησιφ.* 166 «*οὐ μέμνησθε αὐτοῦ τὰ μιαρὰ καὶ ἀπίθανα ῥήματα, ἃ πῶς ποθ' ὑμεῖς, οἱ σιδήρεοι, ἐκαρτερεῖτε ἀκροώμενοι; ὅτ' ἔφη παρελθών„ ἀμπελουργοῦσί τινες τὴν πόλιν, ἀνατετμήκασί τινες τὰ κλήματα τοῦ δήμου, ὑποτέτμηται τὰ νεῦρα τῶν πραγμάτων, φορμορραφούμεθα ἐπὶ τὰ στενά, τινὲς πρῶτον ὥσπερ τὰς βελόνας διείρουσι. Ταῦτα δέ τί ἐστιν, ὦ κίναδος; ῥήματα ἢ θαύματα;*» 7) Christ 344.

πρόσθεν εἴπομεν. Ἡ δεινότης εἶναι ἡ μεγάλη τοῦ Παιανιέως ἀρετή. Τὴν δεινότητα δ' ἐπηύξανε διὰ τῆς ὑποκρίσεως, ἧς ἐγένετο δεινότατος ἀσκητής[1]. *Τὴν περὶ τὰ τοιαῦτα εὐκολίαν καὶ αὐτὸς ὁ Αἰσχίνης ὁμολογεῖ*[2], *ἀλλὰ παρατηρεῖ, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ῥήτορες ἀγορεύοντες καὶ τὴν χεῖρα εἶχον ἐντός*[3]. *Τὰ ὑποκριτικὰ σχήματα ταῦτα ἐπέδρων πολὺ ἐπὶ τοῦ λαοῦ, ἀλλ' οἱ λόγιοι ἀπεδοκίμαζον ταῦτα, ἐν οἷς καὶ Δημήτριος ὁ Φαληρεύς*[4]. *Ἀλλ' ἀφ' οὗ ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἀπέβαλε τὸ ἤρεμον μεγαλεῖον, τὸ πάθος ἐξεδηλώθη καὶ ἐν γλυπτικῇ καὶ ἐν τῇ ζωγραφικῇ καὶ ἐν τῇ μουσικῇ καὶ ἐν τῇ ποιήσει. Ὁ Δημοσθένης δὲν ἔχει τὸ ἤρεμον τοῦ Περικλέους, ὡς δὴ ὁ Εὐριπίδης δὲν ἔχει τὸ τοῦ Σοφοκλέους. Ἐκ δὲ τῶν καλουμένων σχημάτων τῆς διανοίας παρήγετο δραματικὴ ἐνάργεια· ὁ ῥήτωρ ὑπάρχει ἐν διηνεκεῖ σχέσει πρὸς τοὺς δικαστὰς καὶ τοὺς ἀντιδίκους καὶ πολλαχοῦ προβάλλει ἐρωτήσεις, πρὸς ἃς ἀποκρίνεται κατὰ τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον. Συχνάκις εἰρωνεύεται τὸν ἀντίπαλον, ἡ δ' εἰρωνεία προβαίνει μέχρι σκώμματος καὶ πικρίας. Οὕτω μετατιθέμενος ὁ ἀναγνώστης εἰς τοὺς χρόνους τοῦ ῥήτορος νομίζει, ὅτι κάθηται ὡς δικαστής, ἵνα κρίνῃ τοὺς διαδίκους. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ λόγοι τοῦ Δημοσθένους στεροῦνται τῆς ἀφελείας τοῦ Λυσίου, καθίστανται ὕποπτοι ἕνεκα τῆς πολλῆς ἐπιτεχνήσεως καὶ ὁσάκις οὗτοι ὑποστηρίζουσι τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἀλήθειαν*[5].

Καθ' ὅλον εἰπεῖν, τὰ σχήματα τῆς διανοίας καὶ τῆς ὑποκρίσεως εἶναι τὸ μυστήριον, δι' οὗ ὁ μέγας ῥήτωρ ἔτρεπε τὰ

---

1) *Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. Περὶ τῆς λεκτ. Δημοσθέν. δεινότ.* 22. 2) *Κατὰ Κτησιφ.* 207 «*Οὗτος κλαίει μὲν ῥᾷον ἢ ἄλλοι γελῶσιν, ἐπιορκεῖ δὲ πάντων προχειρότατα*». 3) *Κατὰ Τιμάρχ.* 25 «*ὥστε, ὃ νυνὶ πάντες ἐν ἔθει πράττομεν, τὸ τὴν χεῖρα ἔξω ἔχοντες λέγειν, τότε τοῦτο θρασύ τι ἐδόκει εἶναι καὶ εὐλαβοῦντο αὐτὸ πράττειν*». 4) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν.* 11 «*Τοῖς μὲν οὖν πολλοῖς ὑποκρινόμενος ἤρεσκε θαυμαστῶς, οἱ δὲ χαρίεντες ταπεινὸν ἡγοῦντο καὶ ἀγεννὲς αὐτοῦ τὸ πλάσμα καὶ μαλακόν, ὧν καὶ Δημήτριος ὁ Φαληρεύς ἐστιν.* 5) *Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. Περὶ Ἰσ.* 4.

πλήθη τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ. Ὅτε Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς[1] *ἀνεγίνωσκε τοὺς λόγους τοῦ Ἰσοκράτους, ἐγίνετο σπουδαῖος, ὡς οἱ ἀκροώμενοι σπονδείων αὐλημάτων ἢ τῆς Δωρίου ἁρμονίας, ὅτε δ' ἐλάμβανεν ἐν χερσὶ λόγον τινὰ τοῦ Δημοσθένους, ἤγετο δεῦρο κἀκεῖσε μεταβαλλόμενος ἀπὸ πάθους εἰς πάθος ἀπιστῶν, ἀγωνιῶν, δεδοικώς, καταφρονῶν, μισῶν, ἐλεῶν, εὐνοῶν, ὀργιζόμενος, φθονῶν, καί, καθ' ὅλου εἰπεῖν, ὡμοίαζε πρὸς τοὺς κορυβαντιῶντας, οἵτινες εἴτε δι' ὀσμῶν, εἴτε δι' ἤχων, εἴτε διὰ πνεύματος δαιμόνων κινοῦνται. Ἀλλ' ἂν τοιαῦτα πάθη διεγείρῃ ἡ ἀνάγνωσις τῶν Δημοσθενικῶν λόγων παρὰ ψυχρῷ κριτικῷ, τί ἄρά γε ἐγίνετο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν ἄλλων πόλεων, ὅτε οὗτος ὡς ἄλλος Ποσειδῶν ὤθει τὰ ἀνθρώπινα κύματα κατὰ τοῦ ἐπιβουλευομένου τὴν ἐλευθερίαν; Δὲν προὔκειτο περὶ ἀλλοτρίου ἀγῶνος, ὡς παρὰ τοῖς νεωτέροις ἀναγνώσταις, ἀλλὰ περὶ ἰδίου, καθ' ὃν ἆθλον εἶχε τεθῇ τὸ μέγιστον ἀγαθόν, ἡ ἐλευθερία. Τότε ἡ γλῶσσα τοῦ Δημοσθένους ὡμοίαζεν οὐχὶ πρὸς τὴν τοῦ αὐλοῦ, ὡς εἶπεν ὁ Αἰσχίνης*[2], *ἀλλὰ πρὸς σφύραν, δι' ἧς ἐσφυρηλατεῖτο ὁ κεραυνός. Ναί· ὁ Δημοσθένης δὲν ἔχει τὸ βωμολόχον τοῦ Κικέρωνος, ἀλλὰ τὸ πεφροντικὸς καὶ τὸ σύννουν*[3] *καὶ προσφυῶς ὁ Λογγῖνος τὸν μὲν Ῥωμαῖον παραβάλλει πρὸς ἀμφιλαφῆ ἐμπρησμόν, τὸν δὲ Ἕλληνα πρὸς κεραυνόν*[4]. *Ἑκάτερος*

---

1) *Περὶ τῆς λεκτ. Δημοσθέν. δεινότ.* 22. 2) *Ὅρα ἐν σελίδ.* 1000. 3) *Δημοσθέν. καὶ Κικέρ. συγκρ.* 1 «*Ὁ μὲν γὰρ Δημοσθενικὸς ἔξω παντὸς ὡραϊσμοῦ καὶ παιδιᾶς εἰς δεινότητα καὶ σπουδὴν συνηγμένος οὐκ ἐλλυχνίων ὄδωδεν, ὥσπερ ὁ Πυθέας ἔσκωπτεν, ἀλλ' ὑδροποσίας καὶ φροντίδων καὶ τῆς λεγομένης πικρίας τοῦ τρόπου καὶ στυγνότητος, Κικέρων δὲ πολλαχοῦ τῷ σκωπτικῷ πρὸς τὸ βωμολόχον ἐκφερόμενος καὶ πράγματα σπουδῆς ἄξια γέλωτι καὶ παιδιᾷ κατειρωνευόμενος ἐν ταῖς δίκαις εἰς τὸ χρειῶδες ἠφείδει τοῦ πρέποντος*». 4) *Περὶ ὕψ.* 12· «*ὁ μὲν ἐν ὕψει τὸ πλέον ἀποτόμῳ, ὁ δὲ Κικέρων ἐν χύσει, καὶ ὁ μὲν ἡμέτερος διὰ τὸ μετὰ βίας ἕκαστα, ἔτι δὲ τάχους ῥώμης δεινότητος οἷον καίειν τε ἅμα καὶ διαρπάζειν, σκηπτῷ*

ἐτελεύτησεν, ἀλλ' ὁ μὲν Κικέρων ἀνάνδρως περιφεύγων τὸν θάνατον ἀπεκρύπτετο, ὁ δὲ Δημοσθένης παρατηρήσας, ὅτι ὁ βωμὸς τοῦ Ποσειδῶνος δὲν παρεῖχεν ἀσυλίαν, οἱονεὶ εἰς μείζονα καταφυγών, ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος, ᾤχετο καταγελάσας τῆς ὠμότητος τοῦ Ἀντιπάτρου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

ΠΕΡΙ ΛΥΚΟΥΡΓΟΥ

Ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων συνεργατῶν τοῦ Δημοσθένους καὶ ἐχθρῶν τῶν Μακεδονιζόντων ἦτο Λυκοῦργος ὁ υἱὸς τοῦ Λυκόφρονος, τὸν δῆμον Βουτάδης, ἐκ τοῦ ἱερατικοῦ οἴκου τῶν Ἐτεβουταδῶν καταγόμενος, οἵτινες ἐκαλοῦντο οὕτω πρὸς διαστολὴν ἀπὸ τῶν ἄλλων δημοτῶν. Διότι ἦσαν ἔκγονοι τοῦ Ἀργοναύτου Βούτου, ὅστις ἐγένετο ἱερεὺς τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ἐρεχθέως μετὰ τὸν Πανδίονα[1]*. Τοὺς προγόνους τοῦ ῥήτορος, τὸν Λυκομήδη καὶ τὸν Λυκοῦργον, οἱ Ἀθηναῖοι οὐ μόνον ζῶντας ἐτίμων, ἀλλὰ καὶ θανόντας δι' ἀνδραγαθίαν ἔθαψαν δημοσίᾳ ἐν τῷ Κεραμεικῷ*[2]*. Περὶ τοῦ Λυκούργου τούτου εἶναι*

τινι παρεικάζοιτ' ἂν ἢ κεραυνῷ, ὁ δὲ Κικέρων ὡς ἀμφιλαφής τις ἐμπρησμὸς οἶμαι πάντῃ νέμεται καὶ ἀνειλεῖται, πολὺ ἔχων καὶ ἐπίμονον ἀεὶ τὸ καῖον καὶ διακληρονομούμενον ἄλλοτ' ἀλλοίως ἐν αὐτῷ καὶ κατὰ διαδοχὰς ἀνατρεφόμενον". [1]) *Περὶ τοῦ βίου τοῦ Λυκούργου ἔγραψαν οὐχὶ ὀλίγοι, ὡς ὁ* Nissen, De Lycurgi oratoris vita et rebus gestis, Kiel 1833. Heurlin, De Lycurgi oratoris Attici vita et rebus gestis, Lund 1859 *καὶ* Dröge, De Lycurgo Atheniensi pecuniarum publicarum administratore, Minden 1880. [2]) *Ψευδοπλούταρ.* 852 *Α "Ἐπειδὴ Λυκοῦργος Λυκόφρονος Βουτάδης παραλαβὼν παρὰ τῶν ἑαυτοῦ προγόνων οἰκείαν ἐκ παλαιοῦ τὴν πρὸς τὸν δῆμον εὔνοιαν καὶ οἱ πρόγονοι οἱ Λυκούργου Λυκομήδης τε καὶ Λυκοῦργος καὶ ζῶντες ἐτιμῶντο ὑπὸ τοῦ δήμου καὶ τετελευτηκόσιν αὐτοῖς δι' ἀνδραγαθίαν ἔδωκεν ὁ δῆμος δημοσίας ταφὰς ἐν Κεραμεικῷ».*

γνωστόν, ὅτι, ἀφ' οὗ μετ' ἄλλων ἐπὶ Κίμωνος κατέλαβε τὴν Ἠϊόνα, ἐφθάρη ὑπὸ τῶν Θρᾳκῶν[1]. *Τοῦ στρατηγοῦ ἔγγονος, καὶ τοῦ ῥήτορος πάππος ἦτο ὁ Λυκοῦργος ἐκεῖνος, ὅστις ἐγένετο Ἑλληνοταμίας καὶ ἐπὶ τῶν τριάκοντα ἐφονεύθη*[2]. *Οὕτως ὁ ῥήτωρ, ὅστις ἐγεννήθη περὶ τὸ 390, τὸ γένος εἶχε λαμπρὸν καὶ περίβλεπτον, ἔτυχε δὲ καὶ ἐπιμεμελημένης παιδεύσεως· διότι διδάσκαλοι τούτου ἐγένοντο ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἰσοκράτης. Κατὰ τὸν Φιλίσκον, ὅστις ἔγραψε τὸν βίον τοῦ ῥήτορος, οὗτος πολλὰ διεπράξατο, ἅπερ ἦτο ἀδύνατον νὰ διαπράξῃ ὁ μὴ ἀκροασάμενος τοῦ Πλάτωνος*[3]. *Βεβαίως ὁ Λυκοῦργος φύσει δὲν ἦτο προωρισμένος, ὅπως γένηται φιλόσοφος, ἀλλὰ διὰ τῆς φιλοσοφίας ἐκράτυνε τὰς ἠθικὰς ἀρχάς, ἃς παρὰ τοῦ γένους εἶχε κληρονομήσει. Ὁ Λυκοῦργος τὸ κλέος αὑτοῦ ἐκτήσατο μᾶλλον ἐκ τῶν οἰκονομικῶν αὐτοῦ ἐργασιῶν ἢ ἐκ τῆς ῥητορικῆς δεινότητος*[4]. *Τὴν πολύτιμον ταύτην ὑπηρεσίαν δύναταί τις δεόντως νὰ ἐκτιμήσῃ, ἂν ἀναμνησθῇ τῶν λόγων τοῦ Δημοσθένους, ἐν οἷς ἐκ παντὸς τρόπου πειρᾶται, ὅπως ἀνεύρῃ πόρους πρὸς σωτηρίαν τῆς πατρίδος. Ταμίας δὲ γενόμενος ἐπὶ τρεῖς πενταετίας*[5] *καὶ τοὺς πόρους τῆς πόλεως ἐξ ἑξακοσίων ταλάντων μέχρι χιλίων διακοσίων αὐξήσας διεκόσμησε τὰς Ἀθήνας, ὡς οὐδεὶς ἄλλος ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Περικλέους. Πολλὰ δημόσια οἰκοδομήματα ἡμιτελῆ παραλαβών, τοὺς νεωσοίκους, τὴν σκευοθήκην καὶ τὸ Διονυσιακὸν θέατρον, εἰς πέρας ἤγαγε. Πρὸς δὲ τὸ γυμνάσιον τὸ κατὰ τὸ Λύκειον κατεσκεύασε καὶ δι' ἄλ-*

---

1) *Σχόλ. εἰς Αἰσχίν.* II. 31. *Παράβαλλ.* Schaefer II, 319. 2) *Ψευδοπλούταρχ.* 841 A. 3) *Ὀλυμπιόδωρ. εἰς Πλάτων. Γοργ.* 515 D «*Ὁ Φιλίσκος τὸν βίον γράφων τοῦ Λυκούργου φησίν, ὅτι μέγας γέγονε Λυκοῦργος καὶ πολλὰ κατώρθωσεν, ἃ οὐκ ἔστι δυνατὸν κατορθῶσαι τὸν μὴ ἐκροασάμενον τῶν λόγων Πλάτωνος*». 4) Boeckh St. I, 569. 5) *Κατὰ μὲν τὴν πρώτην πενταετίαν αὐτὸς ἐξελέχθη ταμίας, κατὰ δὲ τὰς δύο ἑπομένας ἐπιγραψάμενός τινα τῶν φίλων αὐτὸς ἐποιεῖτο τὴν διοίκησιν.*

λων οἰκοδομῶν τὴν πόλιν διεκόσμησε[1]. *Πάσης ταύτης τῆς διαχειρίσεως ἔδωκεν εὐθύνας καὶ ἐπὶ λίθου ἀναγράψας αὐτὸς ἔθηκεν ἐν τῇ παλαίστρᾳ. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ τμῆμα τὸ ἀνακαλυφθὲν καὶ ὑπὸ τοῦ Boeckh ἐκδοθὲν ταῖς εὐθύναις τοῦ ταμίου τούτου ἀνήκει*[2]. *Δὲν ἦτο ὅμως μόνον αὐτὸς ἔντιμος, ἀλλ' ἔχων μῖσος πρὸς τοὺς φαύλους ἐξήλασε πάντας ἐκ τοῦ ἄστεος. Διὰ τοῦτο ἐλέγετο, ὅτι ὁ Λυκοῦργος χρίει τὸν κάλαμον, οὐχὶ διὰ μέλανος, ἀλλὰ διὰ θανάτου*[3]. *Ὡς ἦτο ἐχθρὸς τῶν φαύλων, οὕτω θαυμαστὴς τῶν ἀγαθῶν καὶ εὐλαβὴς πρὸς τοὺς ἄνδρας τῶν γραμμάτων. Ὅτε εἶδε τελώνην τινὰ ἀπάγοντα τὸν φιλόσοφον Ξενοκράτη διὰ τὸ μετοίκιον, τὴν ῥάβδον κατήνεγκε κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀπρεπῆ πράξαντος, ὃν ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ ἐνέκλεισε, τὸν δ' ἀπαγόμενον ἀπέλυσε*[4]. *Τιμᾷ δὲ τὸν φιλόμουσον πολιτευτήν, ὅτι χαλκᾶς εἰκόνας ἀνέθηκε τοῖς τρισὶ μεγάλοις τραγικοῖς, τῷ Αἰσχύλῳ, τῷ Σοφοκλεῖ καὶ τῷ Εὐριπίδῃ καὶ ὅτι ἐποίησεν ἐπίσημον τῶν τραγῳδιῶν αὐτῶν ἔκδοσιν*[5].

Οὐ μόνον κατὰ τὸν πολιτικὸν βίον ἦτο ἄμεμπτος ὁ Λυκοῦργος, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν ἰδιωτικὸν σεμνός. Οὕτω διὰ μὲν τὴν ἁγνότητα τοῦ ἤθους ποιεῖ ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ἀκόλαστον Ὑπερείδην, διὰ δὲ τὴν λιτότητα πρὸς τὴν πολυτέλειαν τῶν συγχρόνων. Εἰ καὶ ἦτο εὔπορος, ὅμως ἔφερε τὸ αὐτὸ ἱμάτιον χειμῶνος καὶ θέρους. Ἐμελέτα δὲ νυκτὸς καὶ ἡμέρας καὶ ἐκοιμᾶτο ἐπὶ κλινιδίου, ἐφ' οὗ ὑπῆρχε μόνον κῴδιον καὶ προσκεφάλαιον, ἵνα ἐγείρηται εὐκόλως καὶ μελετᾷ[6]. *Οὕτω τὸ γένος καὶ αἱ πολιτικαὶ καὶ ἰδιωτικαὶ ἀρεταὶ παρεῖχον τῷ ῥήτορι παρρησίαν, ἥτις ἐνίοτε προέβαινε μέχρις ἀγερώχου ἰταμότητος καὶ πρὸς τὸν δῆμον καὶ πρὸς τοὺς δυνάστας. Ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι*

---

1) *Ὅρα τὸ ψήφισμα παρὰ* Westermann *Βιογράφοι ἐν σελίδ.* 279. 2) Corp. Inscriptionum, *ἀριθμ.* 155. 3) *Παρὰ* Westermann *ἐν σελίδ.* 272. 4) *Αὐτόθι* 273. 5) *Αὐτόθι* 272. 6) *Φώτ. ἐν βιβλ.* 268.

Εἶναι λυπηρόν, ὅτι δὲν περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν πλείονες λόγοι, ὅπως ἀσφαλέστερον κρίνωμεν περὶ αὐτοῦ. Τὸν Λυκοῦργον ἐπαινεῖ μὲν ὁ Ὑπερείδης, ἀλλ' ὁ ἔπαινος αὐτοῦ πρὸς συνεργάτην ἐν τῷ ἀγῶνι πρὸς τοὺς Μακεδόνας δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς αἰσθητικὴ κρίσις [1]. *Οἱ κριτικοὶ μνημονεύουσι μὲν τούτου, ἀλλ' εὑρίσκουσι καὶ ἐλλείψεις. Δίων ὁ Χρυσόστομος συνίστησι τὴν ἀνάγνωσιν αὐτοῦ διὰ τὴν ἁπλότητα τοῦ λόγου καὶ τὴν γενναιότητα τοῦ τρόπου* [2], *ἀλλ' ὁ Ἑρμογένης παρατηρεῖ, ὅτι ἔχει πολὺ τὸ τραχὺ καὶ σκληρόν* [3]. *Οὕτως ὁ ἔντιμος καὶ αὐστηρὸς χαρακτὴρ τοῦ Λυκούργου ἀποτυποῦται ἐπὶ τοῦ ῥητορικοῦ αὐτοῦ λόγου. Ἡ ῥητορικὴ τούτου δὲν εἶναι προϊὸν ἐμφύτου εὐφυΐας, ἀλλ' ἐνδελεχοῦς σπουδῆς, ἣν μέχρι γήρατος ἐξέτεινεν. Ὁ ῥητορικὸς τρόπος τοῦ Λυκούργου δὲν ἀφαρπάζει μὲν τὸν ἀκροατὴν διὰ τῆς χάριτος καὶ τῆς ταχείας τοῦ λόγου ῥοῆς, ὅμως ἐπισπᾷ διὰ τῆς εὐγενείας τοῦ φρονήματος καὶ τῆς ἠθικῆς μεγαλοπρεπείας. Παρατηρεῖται, ὅτι ὁ λόγος τούτου δὲν ἀναπτύσσεται κατ' ἐσωτερικὴν ἀνάγκην, ἀλλ' ἐκτείνεται εἰς ποικίλας παρεκβάσεις* [4], *ὡς εἰς μύθους, ἱστορίας, ἀρχαίας μαρτυρίας καὶ ῥήσεις ποιητῶν, δι' ὧν ἡ κυρία ὑπόθεσις σχεδὸν ἐξαφανίζεται. Πρὸς δὲ ψέγεται, ὅτι τὰς αὐτὰς ἰδέας ἐπαναλαμβάνει πολλάκις καὶ κατὰ κόρον. Διαπρέπει ὅμως κατὰ τὴν δύναμιν τῆς δεινώσεως, ἣν καὶ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς ἐξαίρει* [5]. *Ἐνιαχοῦ ὁ ῥήτωρ λέγει μετὰ πολλοῦ πάθους, ὡς ἐν τῷ λόγῳ κατὰ Λυσικλέους* [6] *καὶ ἐν τῷ ἐπιλόγῳ*

---

1) *Ὑπὲρ Εὐξενίππ.* 26 *„Οὐ Λυκοῦργον ἐκάλεις συγκατηγορήσοντα, οὔτε τῷ λέγειν οὐδενὸς τῶν ἐν τῇ πόλει καταδεέστερον ὄντα, παρὰ τούτοις τε μέτριον καὶ ἐπιεικῆ δοκοῦντα εἶναι;“.* 2) *Ἐν λόγ.* XVIII, 11 *„Ἀλλὰ καὶ Λυκούργῳ συμβουλεύσαιμ' ἂν ἐντυγχάνειν σοι, ἐλαφροτέρῳ τούτων ὄντι καὶ ἐμφαίνοντί τινα ἐν τοῖς λόγοις ἁπλότητα καὶ γενναιότητα τοῦ τρόπου“* 3) *Παρὰ* Walz III, 389. 4) *Ἑρμογέν. αὐτόθι.* 5) *Ἀρχ. κρίσ.* V, 3. 6) *Παρὰ Διοδώρῳ* 16, 88 *„Ἐστρατήγεις, ὦ Λυσίκλεις, καὶ χιλίων μὲν πολιτῶν τετελευτηκότων, δισχιλίων δ' αἰχμαλώτων γεγονότων, τροπαίου*

τοῦ κατὰ Λεωκράτους[1]. *Περὶ τῆς ἀπαγγελίας τοῦ ῥήτορος δὲν παραδίδεταί τι, ἀλλ' εἰκάζεται, ὅτι αὕτη εἶχε τὴν ἰδεώδη ἠρεμίαν καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ Περικλέους*[2].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

ΠΕΡΙ ΥΠΕΡΕΙΔΟΥ

Ἐν τοῖς κορυφαίοις προμάχοις τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐν τοῖς ἐχθροῖς τῶν Μακεδόνων τάσσεται Ὑπερείδης[3] *ὁ υἱὸς τοῦ Γλαυκίππου, τὸν δῆμον Κολλυτεύς*[4]. *Λέγεται, ὅτι ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Ἰσοκράτους καὶ Πλάτωνος*[5]. *Ὄντως εὕρηται παρ' αὐτῷ ἴχνος τι τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας*[6], *ἀλλ' ὁ βίος αὐτοῦ ἦτο ὅλως διάφορος πρὸς τὰ δι-*

δὲ κατὰ τῆς πόλεως ἑστηκότος, τῆς δ' Ἑλλάδος ἁπάσης δουλευούσης, καὶ τούτων ἁπάντων γεγενημένων σοῦ ἡγουμένου καὶ στρατηγοῦντος, τολμᾷς ζῆν καὶ τὸ τοῦ ἡλίου φῶς ὁρᾶν καὶ εἰς τὴν ἀγορὰν ἐμβάλλειν, ὑπόμνημα γεγονὼς αἰσχύνης καὶ ὀνείδους τῇ πατρίδι; ». [1]) *Ἐν* § 143-145. *«Καὶ αὐτίκα μάλ' ὑμᾶς ἀξιώσει ἀκούειν αὐτοῦ ἀπολογουμένου κατὰ τοὺς νόμους· ὑμεῖς δ' ἐρωτᾶτ' αὐτὸν ποίους; οὓς ἐγκαταλιπὼν ᾤχετο. Καὶ ἐᾶσαι αὐτὸν οἰκεῖν ἐν τοῖς τείχεσι τῆς πατρίδος· ποίοις; ἃ μόνος τῶν πολιτῶν οὐ συνδιεφύλαξε. Καὶ ἐπικαλέσεται τοὺς θεοὺς σώσοντας αὐτὸν ἐκ τῶν κινδύνων· τίνας; οὐχ ὧν τοὺς νεὼς καὶ τὰ ἕδη καὶ τὰ τεμένη προὔδωκεν; καὶ δεήσεται καὶ ἱκετεύσει ἐλεῆσαι αὐτόν· τίνων; οὐχ οἷς τὸν αὐτὸν ἔρανον εἰς τὴν σωτηρίαν εἰσενεγκεῖν οὐκ ἐτόλμησεν; Ῥοδίους ἱκετευέτω· τὴν γὰρ ἀσφάλειαν ἐν τῇ ἐκείνων πόλει μᾶλλον ἢ ἐν τῇ αὑτοῦ πατρίδι ἐνόμισεν εἶναι„.* [2]) Blass III B, 94. [3]) *Γράφεται καὶ Ὑπερίδης, ἀλλὰ κατὰ τὸν* Blass *ἡ ὀρθοτέρα γραφὴ εἶναι Ὑπερείδης, διότι εἶναι συντεθειμένον ἐκ τῆς ὑπὲρ καὶ εἶδος. Οἱ γράφοντες Ὑπερίδης παράγουσιν ἐκ τοῦ ὕπερος, ὅπερ ἐκ τῆς ὑπέρ.* Blass III B, 2, [4]) *Περὶ τοῦ βίου τοῦ ῥήτορος ἀνάγνωθι* Kiesseling, De Hyperide oratore Attico, 2 Progr. Hildburghausen 1837. III Posen 1846. Rabe, Comm. de vita Hyperidis Öls 1854. *Παράβαλλ.* Sittl II, 255. [5]) *Ψευδοπλούταρχ.* 848 D *καὶ* 837 D. [6]) *Ἐν τῷ Ἐπιταφ. παρὰ Στοβαίῳ ἐν σελίδ.* 67 *ἐν παραβολ. πρὸς τὴν Ἀπολογ. Πλάτ.* 40 C.

Εἶναι λυπηρόν, ὅτι δὲν περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν πλείονες λόγοι, ὅπως ἀσφαλέστερον κρίνωμεν περὶ αὐτοῦ. Τὸν Λυκοῦργον ἐπαινεῖ μὲν ὁ Ὑπερείδης, ἀλλ' ὁ ἔπαινος αὐτοῦ πρὸς συνεργάτην ἐν τῷ ἀγῶνι πρὸς τοὺς Μακεδόνας δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς αἰσθητικὴ κρίσις[1]*. Οἱ κριτικοὶ μνημονεύουσι μὲν τούτου, ἀλλ' εὑρίσκουσι καὶ ἐλλείψεις. Δίων ὁ Χρυσόστομος συνίστησι τὴν ἀνάγνωσιν αὐτοῦ διὰ τὴν ἁπλότητα τοῦ λόγου καὶ τὴν γενναιότητα τοῦ τρόπου*[2]*, ἀλλ' ὁ Ἑρμογένης παρατηρεῖ, ὅτι ἔχει πολὺ τὸ τραχὺ καὶ σκληρόν*[3]*. Οὕτως ὁ ἔντιμος καὶ αὐστηρὸς χαρακτὴρ τοῦ Λυκούργου ἀποτυποῦται ἐπὶ τοῦ ῥητορικοῦ αὐτοῦ λόγου. Ἡ ῥητορικὴ τούτου δὲν εἶναι προϊὸν ἐμφύτου εὐφυΐας, ἀλλ' ἐνδελεχοῦς σπουδῆς, ἣν μέχρι γήρατος ἐξέτεινεν. Ὁ ῥητορικὸς τρόπος τοῦ Λυκούργου δὲν ἀφαρπάζει μὲν τὸν ἀκροατὴν διὰ τῆς χάριτος καὶ τῆς ταχείας τοῦ λόγου ῥοῆς, ὅμως ἐπισπᾷ διὰ τῆς εὐγενείας τοῦ φρονήματος καὶ τῆς ἠθικῆς μεγαλοπρεπείας. Παρατηρεῖται, ὅτι ὁ λόγος τούτου δὲν ἀναπτύσσεται κατ' ἐσωτερικὴν ἀνάγκην, ἀλλ' ἐκτείνεται εἰς ποικίλας παρεκβάσεις*[4]*, ὡς εἰς μύθους, ἱστορίας, ἀρχαίας μαρτυρίας καὶ ῥήσεις ποιητῶν, δι' ὧν ἡ κυρία ὑπόθεσις σχεδὸν ἐξαφανίζεται. Πρὸς δὲ ψέγεται, ὅτι τὰς αὐτὰς ἰδέας ἐπαναλαμβάνει πολλάκις καὶ κατὰ κόρον. Διαπρέπει ὅμως κατὰ τὴν δύναμιν τῆς* δεινώσεως, *ἣν καὶ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς ἐξαίρει*[5]*. Ἐνιαχοῦ ὁ ῥήτωρ λέγει μετὰ πολλοῦ πάθους, ὡς ἐν τῷ λόγῳ κατὰ Λυσικλέους*[6] *καὶ ἐν τῷ ἐπιλόγῳ*

---

1) *Ὑπὲρ Εὐξενίππ.* 26 «*Οὐ Λυκοῦργον ἐκάλεις συγκατηγορήσοντα, οὔτε τῷ λέγειν οὐδενὸς τῶν ἐν τῇ πόλει καταδεέστερον ὄντα, παρὰ τούτοις τε μέτριον καὶ ἐπιεικῆ δοκοῦντα εἶναι;*». 2) *Ἐν λόγ.* XVIII, 11 «*Ἀλλὰ καὶ Λυκούργῳ συμβουλεύσαιμ' ἂν ἐντυγχάνειν σοι, ἐλαφροτέρῳ τούτων ὄντι καὶ ἐμφαίνοντί τινα ἐν τοῖς λόγοις ἁπλότητα καὶ γενναιότητα τοῦ τρόπου*» 3) *Παρὰ* Walz III, 389. 4) *Ἑρμογέν. αὐτόθι.* 5) *Ἀρχ. κρίσ.* V, 3. 6) *Παρὰ Διοδώρῳ* 16, 88 «*Ἐστρατήγεις, ὦ Λυσίκλεις, καὶ χιλίων μὲν πολιτῶν τετελευτηκότων, δισχιλίων δ' αἰχμαλώτων γεγονότων, τροπαίου*

τοῦ κατὰ Λεωκράτους[1]. *Περὶ τῆς ἀπαγγελίας τοῦ ῥήτορος δὲν παραδίδεταί τι, ἀλλ' εἰκάζεται, ὅτι αὕτη εἶχε τὴν ἰδεώδη ἠρεμίαν καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ Περικλέους*[2].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ΄.

ΠΕΡΙ ΥΠΕΡΕΙΔΟΥ

Ἐν τοῖς κορυφαίοις προμάχοις τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐν τοῖς ἐχθροῖς τῶν Μακεδόνων τάσσεται Ὑπερείδης[3] *ὁ υἱὸς τοῦ Γλαυκίππου, τὸν δῆμον Κολλυτεύς*[4]. *Λέγεται, ὅτι ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Ἰσοκράτους καὶ Πλάτωνος*[5]. *Ὄντως εὕρηται παρ' αὐτῷ ἴχνος τι τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας*[6], *ἀλλ' ὁ βίος αὐτοῦ ἦτο ὅλως διάφορος πρὸς τὰ δι-*

δὲ κατὰ τῆς πόλεως ἑστηκότος, τῆς δ' Ἑλλάδος ἁπάσης δουλευούσης, καὶ τούτων ἁπάντων γεγενημένων σοῦ ἡγουμένου καὶ στρατηγοῦντος, τολμᾷς ζῆν καὶ τὸ τοῦ ἡλίου φῶς ὁρᾶν καὶ εἰς τὴν ἀγορὰν ἐμβάλλειν, ὑπόμνημα γεγονὼς αἰσχύνης καὶ ὀνείδους τῇ πατρίδι;». 1) *Ἐν* § 143-145. «*Καὶ αὐτίκα μάλ' ὑμᾶς ἀξιώσει ἀκούειν αὐτοῦ ἀπολογουμένου κατὰ τοὺς νόμους· ὑμεῖς δ' ἐρωτᾶτ' αὐτὸν ποίους; οὓς ἐγκαταλιπὼν ᾤχετο. Καὶ ἐᾶσαι αὐτὸν οἰκεῖν ἐν τοῖς τείχεσι τῆς πατρίδος· ποίοις; ἃ μόνος τῶν πολιτῶν οὐ συνδιεφύλαξε. Καὶ ἐπικαλέσεται τοὺς θεοὺς σώσοντας αὐτὸν ἐκ τῶν κινδύνων· τίνας; οὐχ ὧν τοὺς νεὼς καὶ τὰ ἕδη καὶ τὰ τεμένη προὔδωκεν; καὶ δεήσεται καὶ ἱκετεύσει ἐλεῆσαι αὐτόν· τίνων; οὐχ οἷς τὸν αὐτὸν ἔρανον εἰς τὴν σωτηρίαν εἰσενεγκεῖν οὐκ ἐτόλμησεν; Ῥοδίους ἱκετευέτω· τὴν γὰρ ἀσφάλειαν ἐν τῇ ἐκείνων πόλει μᾶλλον ἢ ἐν τῇ αὑτοῦ πατρίδι ἐνόμισεν εἶναι*„. 2) Blass III B, 94. 3) *Γράφεται καὶ Ὑπερίδης, ἀλλὰ κατὰ τὸν* Blass *ἡ ὀρθοτέρα γραφὴ εἶναι Ὑπερείδης, διότι εἶναι συντεθειμένον ἐκ τῆς ὑπὲρ καὶ εἶδος. Οἱ γράφοντες Ὑπερίδης παράγουσιν ἐκ τοῦ ὕπερος, ὅπερ ἐκ τῆς ὑπέρ.* Blass III B, 2, 4) *Περὶ τοῦ βίου τοῦ ῥήτορος ἀνάγνωθι* Kiesseling, De Hyperide oratore Attico, 2 Progr. Hildburghausen 1837. III Posen 1846. Rabe, Comm. de vita Hyperidis Öls 1854. *Παράβαλλ.* Sittl II, 255. 5) *Ψευδοπλούταρχ.* 848 D *καὶ* 837 D. 6) *Ἐν τῷ Ἐπιταφ. παρὰ Στοβαίῳ ἐν σελίδ.* 67 *ἐν παραβολ. πρὸς τὴν Ἀπολογ. Πλάτ.* 40 C.

δόγματα τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς Ἀκαδημείας. Διότι καὶ ὀψοφάγος καὶ φίλος τῆς κυβείας[1] ἦτο καὶ ἀκόλαστον βίον διῆγεν, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ σχέσεις αὐτοῦ πρὸς πολλὰς ἑταίρας, τὴν Μυρρίνην, λέγω, τὴν Ἀρισταγόραν, τὴν Φίλαν[2] καὶ τὴν πολυθρύλητον Φρύνην, ἣν καὶ ἐν τῷ δικαστηρίῳ ὑπερήσπισεν. Ὅτε αὕτη ἐδικάζετο καὶ ἐκινδύνευε νὰ καταδικασθῇ εἰς θάνατον, ὁ ἀναιδὴς ῥήτωρ περιρρήξας τοὺς χιτωνίσκους καὶ γυμνὰ τὰ στέρνα τῆς ἑταίρας δείξας ἐκ τῆς ὄψεως ταύτης ἐπερρητόρευσε τοὺς ἐπιλογικοὺς οἴκτους. Οὕτως ᾤκτειραν οἱ δικασταὶ τὴν δικαζομένην καὶ ἐσώθη ἡ Φρύνη[3].

Ἀλλὰ καίπερ ὢν δοῦλος τοῦ ἐρωτικοῦ πάθους, ὅμως ἐν τῇ πολιτείᾳ ἦτο ἀνεξάρτητος καὶ μετὰ μεγάλου ζήλου ὑπερήσπιζε τὰ συμφέροντα τῆς πόλεως. Κατ' ἐξοχὴν ὁ Ὑπερείδης ἐτιμήθη ἐκ τῆς κατηγορίας τοῦ Φιλοκράτους, ὅστις καὶ κατεδικάσθη. Ὅτε δ' ἐγένετο ἀμφισβήτημα, πότεροι, οἱ Ἀθηναῖοι ἢ οἱ Δήλιοι εἶχον δικαίωμα νὰ προΐστανται τοῦ ἱεροῦ, ὁ μὲν δῆμος ἐξελέξατο τὸν Αἰσχίνην, ἡ δ' ἐξ Ἀρείου πάγου βουλὴ ἐχειροτόνησε τὸν Ὑπερείδην, ὅπως ἀγορεύσῃ ἐν τῷ συνεδρίῳ τῶν Ἀμφικτυόνων ὑπὲρ τῶν δικαίων τῆς πόλεως[4], ὅπερ λίαν τιμᾷ τὸν ῥήτορα. Κατὰ δὲ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ὁ Φίλιππος παρεσκευάζετο, ὅπως πλεύσῃ κατὰ τῆς Εὐβοίας καὶ οἱ Ἀθηναῖοι εὐλαβῶς εἶχον πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων, ὁ Ὑπερείδης συνήθροισε τεσσαράκοντα τριήρεις ἐξ ἐπιδόσεως καὶ πρῶτος ἔδωκε δύο, τὴν μὲν ὑπὲρ ἑαυτοῦ, τὴν δὲ ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ[5]. Τὴν γενναιότητα τοῦ ῥήτορος μαρτυρεῖ καὶ ἡ εἴδησις, καθ' ἣν τοῦ Φιλίππου πολιορκοῦντος τοὺς Βυζαντίους, οὗτος ἐξεπέμφθη τριήραρχος. Ἕνεκα τῆς τριηραρχίας ἦτο

---

[1]) *Ἀθήν.* VIII, 342 *"Φιλέταιρος δ' ἐν Ἀσκληπιῷ τὸν Ὑπερείδην πρὸς τῷ ὀψοφαγεῖν καὶ κυβεύειν αὐτόν φησιν.* [2]) *Ὁ αὐτὸς ἐν* XIII, 590 C. [3]) *Αὐτόθι.* [4]) *Ψευδοπλούταρχ.* 850 *A. Δημοσθέν. Περὶ τοῦ στεφάν.* 134. [5]) *Ψευδοπλούταρχ.* 849 F.

ἀπηλλαγμένος πάσης λειτουργίας κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος, καὶ ὅμως ἀνέλαβε νὰ χορηγήσῃ [1]. Πρὸ τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης προὔτεινε ψήφισμα, ὅπως ὁ Δημοσθένης στεφανωθῇ διὰ χρυσοῦ στεφάνου. Τότε ὁ Διώνδας ἔγραψε κατ' αὐτοῦ γραφὴν παρανόμων, ἀλλὰ δὲν ἔλαβεν οὐδὲ τὸ πέμπτον μέρος τῶν ψήφων [2]. Καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀριστογείτονος κατηγορήθη ὁ ῥήτωρ, διότι μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ ἧτταν ἔγραψε ψήφισμα, καθ' ὃ οἱ μὲν μέτοικοι ἔμελλον νὰ γείνωσι πολῖται, οἱ δὲ δοῦλοι ἐλεύθεροι καὶ τοὺς παῖδας καὶ τὰς γυναῖκας νὰ παραθέσωσιν ἐν Πειραιεῖ. Κατηγορούμενος δ', ὅτι ἐν τῷ ψηφίσματι παρεῖδε τοὺς νόμους, εἶπεν, ὅτι τοῦτο ἔγραψεν οὐχὶ αὐτός, ἀλλ' ἡ ἐν Χαιρωνείᾳ μάχη [3]. Οὕτω καὶ ἐν τῇ προκειμένῃ δίκῃ ἠθῳώθη.

Τὸ εἰρημένον ψήφισμα περιφανῶς μαρτυρεῖ, ὅτι ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἦτο πρόθυμος πάντα τὰ ἀγαθὰ νὰ θυσιάσῃ. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις δὲν εἶχον τὸ ἠθικὸν σθένος, ὅπως ἀτενίσωσι τηλικούτους κινδύνους. Ὁ Ὑπερείδης ἐμίσει τὸν τύραννον καὶ εἰ οὗτος ἦτο χρηστός. Διὰ τοῦτο ὅτε οἱ τοῦ Ἀντιπάτρου πρέσβεις ἐπῄνουν τὴν χρηστότητα τοῦ πέμψαντος, οὗτος εἶπεν, ὅτι δὲν ἔχομεν ἀνάγκην χρηστοῦ δεσπότου [4]. Τὸ γενναῖον ὅμως ἦθος τοῦ ῥήτορος ὤθει τοῦτον μέχρις ἰταμῶν πράξεων, ἃς καταδικάζει ἡ σύνεσις. Οὗτος ἐνόμιζεν, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἔπρεπε νὰ κηρύξωσι τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὅτε ὁ Ἅρπαλος ἀφίκετο εἰς Ἀθήνας. Ἐπειδὴ δ' ὁ Δημοσθένης συνεβούλευσε τοῖς Ἀθηναίοις τὰ ἐναντία, ἐγένετο τοῦ φίλου αὐτοῦ κατήγορος. Κατεπολέμησε δὲ τοῦτον μεθ' ὁλοκλήρου τῆς δεινότητος αὐτοῦ ἐπὶ τοσοῦτον,

---

1) Ὁ αὐτὸς αὐτόθι 848 E. 2) Αὐτόθι "Ἔγραψε δὲ καὶ Δημοσθένους τιμάς, καὶ τοῦ ψηφίσματος ὑπὸ Διώνδα παρανόμων γραφέντος, ἀπέφυγεν. Δημοσθέν. Περὶ τοῦ στεφάν 222. Ὅρα καὶ Blass III B, 9. 3) Ψευδοπλούταρχ. 848 F. Λυκοῦργ. Κατὰ Λεωκράτ. 36. 4) Φώτ. ἐν βιβλ. 266.

ὥστε διεγείρει ὑπονοίας, ὅτι ἐσυκοφάντησε τὸν συνεργάτην[1]. *Διότι φαίνεται ψευδόμενος περὶ πραγμάτων, ἅπερ δὲν ἠδύναντο νὰ μένωσιν ἄγνωστα τῷ πολιτικῷ τοῦ Δημοσθένους φίλῳ*[2]. *Εἶναι λυπηρόν, ὅτι κατὰ τὴν δίκην δὲν ἐπέζων ὁ Ναυσικλῆς καὶ ὁ Λυκοῦργος, οἵτινες ἠδύναντο νὰ διαλλάξωσι φίλους πρὸς ἀλλήλους διεστῶτας. Διὰ τὴν δίκην ταύτην ὁ Δημοσθένης, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται, ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐξ Ἀθηνῶν. Καὶ ὅμως ἡ γνώμη τοῦ Δημοσθένους ἦτο συνετωτέρα· διότι, ὡς παρατηρεῖ ὁ Blass*[3], *ἐπανάστασις κατὰ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἤθελεν ἔχει ὀλέθριον τέλος. Ὅτι δ' ἡ γνώμη αὕτη δὲν εἶναι ἡμαρτημένη, τεκμηριοῦται ἐκ τούτου, ὅτι ἐν τῷ Λαμιακῷ πολέμῳ, ὅστις εἶναι ἔργον τοῦ Λεωσθένους καὶ τοῦ Ὑπερείδου*[4], *οἱ ἐπαναστατήσαντες Ἕλληνες δὲν ἠδυνήθησαν νὰ νικήσωσι τοὺς Μακεδόνας. Μετὰ δὲ τὴν μάχην περὶ τὴν Κραννῶνα ἠγγέλλετο, ὅτι βαδίζουσι κατὰ τῶν Ἀθηνῶν ὁ Ἀντίπατρος καὶ ὁ Κρατερός. Τότε οἱ περὶ τὸν Δημοσθένη ἔφυγον, ὁ δ' Ὑπερείδης μετὰ Ἀριστονίκου τοῦ Μαραθωνίου καὶ Ἱμεραίου τοῦ ἀδελφοῦ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως κατέφυγεν εἰς τὸ ἐν Αἰγίνῃ Αἰάκειον, ἀλλ' ἀποσπάσας τούτους ὁ ὑποκριτὴς Ἀρχίας ἔπεμψεν εἰς Κλεωνὰς πρὸς τὸν Ἀντίπατρον, ἔνθα ὁ ῥήτωρ ἐφονεύθη, ἀφ' οὗ τὸ πρῶτον ἀπεκόπη ἡ γλῶσσα*[5]. *Ναί· ἡ γλῶσσα ἐκείνη, δι' ἧς ἐπὶ μακρὸν κατὰ*

---

1) *Λουκιαν. Δημ. ἐγκώμ.* 31 «*Τὸν ἄπιστον Ὑπερείδην, τὸν ἄφιλον δημοκόλακα, τὸν οὐδὲν αἰσχρὸν νομίσαντα κολακείᾳ τοῦ πλήθους συκοφαντῆσαι Δημοσθένην, οὐδ' αὐτὸν εἰς ταῦτα παρασχεῖν διάκονον, ἐφ' οἷς αὐτοὶ μετενόησαν οἷς ἐχαρίζετο*». 2) *Κατὰ Δημοσθέν.* XVIII «*Ταύτην τὴν φιλίαν διέλυσας αὐτός, ὅτε χρυσίον κατὰ τῆς πατρίδος ἔλαβες καὶ μετεβάλου, καὶ κατάπτυστον μὲν σαυτὸν ἐποίησας, κατῄσχυνας δὲ τοὺς ἐκ τῶν ἔμπροσθεν χρόνων τῶν αὐτῶν τί σοι προελομένους. Καὶ ἐξὸν ἡμῖν λαμπροτάτοις εἶναι παρὰ τῷ δήμῳ καὶ τὸν ὑπόλοιπον βίον ὑπὸ δόξης χρηστῆς παραπεμφθῆναι, ἅπαντα ταῦτα ἀνέτρεψας*». 3) *Ἐν τόμ.* III B, 14. 4) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Φωκίων.* 23. 5) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν.* 23.

τῶν τυράννων ἠγωνίσατο. Τὸ σῶμα τούτου ἔμεινεν ἄταφον, ἀλλ' οἱ συγγενεῖς λαβόντες τὰ ὀστᾶ τούτου ἔθαψαν πρὸ τῶν Ἱππάδων πυλῶν, ὅπου ὑπῆρχον οἱ τάφοι τῶν πατέρων καὶ τῶν ἄλλων οἰκείων [1]. Τὸν τάφον τοῦ ῥήτορος εἶδε Διόδωρος ὁ περιηγητής, ἀλλὰ βραδύτερον καταφθαρεὶς ἐγένετο ἄδηλος. Φαίνεται δὲ παράδοξον, ὅτι δὲν ἀκούομεν περὶ τιμῶν ἀποδοθεισῶν τῷ ἀνδρὶ μετὰ θάνατον, ὡς τῷ Δημοσθένει καὶ τῷ Λυκούργῳ. Βεβαίως οὗτος δὲν εἶναι ἰσότιμος τῷ Δημοσθένει, ἀλλ' ὁ ἰδιωτικὸς βίος τοῦ Ὑπερείδου εἶναι ἡ σπουδαιοτάτη αἰτία. Διότι ἡ λάμψις τοῦ πολιτικοῦ μεγαλείου πολὺ ἀμαυροῦται, ἂν μὴ αὕτη διατηρῆται ἀλύμαντος καὶ ἀμείωτος διὰ τῆς ἠθικῆς αἴγλης. Ὁ Ὑπερείδης κατέλιπεν υἱὸν ὁμώνυμον τῷ πατρὶ Γλαύκιππον, ὅστις ἔγραψε καὶ ῥητορικοὺς λόγους [2].

Οἱ ἀρχαῖοι κατεῖχον ἑβδομήκοντα καὶ ἑπτὰ λόγους τούτου τοῦ ῥήτορος, ἀλλ' οἱ κριτικοὶ ἀπεφαίνοντο, ὅτι μόνον πεντήκοντα καὶ δύο ἦσαν γνήσιοι. Ἀλλ' ἐκ τούτων ἐγινώσκομεν μόνον ὀλίγα ἀποσπάσματα μέχρι τῶν μέσων περίπου τοῦ παρόντος αἰῶνος, ὅτε κατὰ τὸ 1847 ὁ Harris καὶ Arden ἀνεῦρον τμήματα παπύρου ἐν τοῖς τάφοις τῶν Αἰγυπτίων Θηβῶν. Ταῦτα περιεῖχον μεγάλα ἀποσπάσματα ἐκ τῶν λόγων Κατὰ Δημοσθένους ὑπὲρ τῶν Ἁρπαλείων καὶ ἐκ τῆς Ἀπολογίας ὑπὲρ Λυκόφρονος καὶ ὁλόκληρον τὸν λόγον, ὅστις ἐπιγράφεται Ὑπὲρ Εὐξενίππου ἀπολογία πρὸς Πολύευκτον [3]. Κατὰ δὲ τὸ 1858 ὁ Babingron ἔν τισι παπύροις ἀγορασθεῖσιν ὑπὸ τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου ἀνεῦρε τὸν Ἐπιτάφιον καὶ ὑπὸ τοῦ Revilloud [4] ἐξεδόθη ὁ Κατὰ Ἀθηνογένους. Τελευταῖον ἐδημοσιεύθη ὁ Κατὰ Φιλιππίδου, περὶ ὃν ἠσχολήθησαν ὁ U. Köhler [5] καὶ ὁ Rühl [6]. Ὁ Φι-

---

1) Ψευδοπλούταρχ. 849 C. 2) Ψευδοπλούταρχ. 848 D. 3) Sittl II, 258. 4) Revue des études grecques 1889. 5) Ὅρα Monats b. d. Berl. Akadem 1891, 931. 6) Jahrb. f. Phil ἐν σελίδ. 44.

λιππίδης οὗτος ἦτο πολιτευόμενος καὶ εὐτελὴς τὸ σῶμα διὰ λεπτότητα, ὅπερ ἔσκωπτον οἱ κωμικοί[1]. *Ἐκ τῶν εἰρημένων εἶναι ἤδη γνωστὴ ἡ ὑπόθεσις τοῦ* Κατὰ Δημοσθένους ὑπὲρ τῶν Ἁρπαλείων. *Τοῦ δὲ Λυκόφρονος*[2] *εἶχε κατηγορήσει ὁ Λυκοῦργος ἐπί τισιν ἐγκλήμασι δι' εἰσαγγελίας. Ὁ Ὑπερείδης ἔγραψεν ὑπὲρ αὐτοῦ ἀπολογίαν, ἀλλ' ὁ πελάτης αὐτοῦ κατεδικάσθη. Ἐν δὲ τῷ* Ὑπὲρ Εὐξενίππου *λόγῳ παρίσταται ὡς δεύτερος συνήγορος τοῦ κατηγορουμένου. Τοῦ Εὐξενίππου κατηγόρησαν ὁ Πολύευκτος καὶ ὁ Λυκοῦργος*[3].

Ὁ πολυτιμότατος πάντων τῶν λόγων εἶναι ὁ Ἐπιτάφιος, ὃν ἀπήγγειλεν ὁ ῥήτωρ κατὰ τὸ 323 πρὸς τιμὴν τοῦ Λεωσθένους καὶ τῶν σὺν αὐτῷ πεσόντων ἡρώων κατὰ τὸν Λαμιακὸν πόλεμον. Ἐν τούτῳ ἐγκωμιάζει μὲν καὶ τὴν πόλιν καὶ τοὺς ἀγωνισαμένους, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν τὸν Λεωσθένη[4]. *Τοῦτο ὁ* Girard[5] *θεωρεῖ ὡς τεκμήριον τῆς ἀποσβέσεως τοῦ δημοκρατικοῦ πνεύματος, καθ' ὃ τῷ λαῷ καὶ οὐχὶ τῷ στρατηγῷ τὰ τοῦ πολέμου ἀπεδίδοντο. Ἀλλ' ὁ* Blass[6] *παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Λαμιακὸς πόλεμος ἦτο ἔργον οὐχὶ τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλὰ τοῦ Λεωσθένους καὶ τοῦ μισθοφορικοῦ στρατοῦ. Τὸ ζήτημα τοῦτο, οὗ*

---

¹) *Ἀθήν.* XII, 552 D·

Ὁ λιμὸς ὑμῖν τὸν καλὸν τοῦτον δακὼν
Φιλιππίδου λεπτότερον ἀποδείξει νεκρόν.

²) *Ὅρα* Wittich, De persona Lycophronis ab Hyperide defensi, Aschersleben 1864. ³) Blass III B, 55. ⁴) *Ἐπιτάφ.* 10 *„Λεωσθένης γὰρ ὁρῶν τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν τεταπεινωμένην καὶ κατεπτηχυῖαν, κατεφθαρμένην ὑπὸ τῶν δωροδοκούντων παρὰ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου κατὰ τῶν πατρίδων τῶν αὑτῶν, καὶ τὴν μὲν πόλιν ἡμῶν δεομένην ἀνδρός, τὴν δ' Ἑλλάδα πᾶσαν πόλεως, ἥτις προστῆναι δυνήσεται τῆς ἡγεμονίας, ἐπέδωκεν ἑαυτὸν μὲν τῇ πατρίδι, τὴν δὲ πόλιν τοῖς Ἕλλησιν εἰς τὴν ἐλευθερίαν„.* ⁵) Études sur l'éloquence attique *ἐν σελίδ.* 181-283. ⁶) *Ἐν τόμ.* III B, 71.

ἤψατο ὁ σοφὸς Γαλάτης, εἶναι σπουδαῖον, ἂν δηλ. αἱ ἐκβάσεις τοῦ πολέμου ἦναι ἔργον τοῦ στρατοῦ ἢ τοῦ στρατηγοῦ. Βεβαίως οἱ ἀρχαῖοι δημοκρατικοὶ ἀπέδιδον τὴν νίκην τοῦ Μαραθῶνος τοῖς Μαραθωνομάχοις, ἀλλ' ἀμφιβάλλομεν, ἂν οὗτοι ἤθελον νικήσει ἄνευ τοῦ Μιλτιάδου, καὶ ἂν οἱ Μακεδόνες ἤθελον ἐκπορθήσει τὴν Ἀσίαν ἄνευ τοῦ Ἀλεξάνδρου[1]. *Ὁπωσδήποτε ἡ παρατήρησις τοῦ* Girard *εἶναι ἀκριβὴς καὶ τοῦτ' αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ παρὰ τοῖς ἱστορικοῖς ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὡς παρὰ τῷ Ξενοφῶντι. Δύναται δέ τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ ἔξαρσις τῶν στρατηγῶν καὶ τῶν πολιτευτῶν ὑπὲρ τοὺς λαοὺς ἀνήκει τῇ περιόδῳ ταύτῃ. Ὁ Ἐπιτάφιος δὲ τοῦ Ὑπερείδου ἐπαινεῖται οὐ μόνον ὑπὸ τῶν ἀρχαίων*[2], *ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν νεωτέρων*[3]· *διότι εἶναι μεστὸς τέχνης καὶ κάλλους καὶ πλησιάζει μὲν κατά τι πρὸς τοὺς Ἰσοκρατείους λόγους, ἀλλὰ δὲν συνετάχθη πρὸς ἀνάγνωσιν, ὡς ἐκεῖνοι· διότι εἶναι πλήρης πυρός, ὅπερ ἀνέφλεξεν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ τὸ θερμὸν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν αἴσθημα.*

Οὐ μόνον ὁ Ἐπιτάφιος, ἀλλὰ καθ' ὅλου οἱ λόγοι τοῦ ῥήτορος καὶ ὑπὸ τῶν συγχρόνων καὶ ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων ἐτιμήθησαν. Τιμοκλῆς ὁ κωμικὸς λέγει μέν, ὅτι ὁ ῥήτωρ θέλει πλουτίσει τοὺς ἰχθυοπώλας, ἀλλ' ὁμολογεῖ, ὅτι εἶναι δεινὸς ἐν τοῖς λόγοις[4]. *Τινὲς δὲ προέβαινον ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε προε-*

---

[1]) *Καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις κατὰ τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα ἐνίκησαν μὲν οἱ Ἕλληνες τοὺς Τούρκους, ἀλλ' εἶναι ἀπίθανον, ὅτι ἤθελον διαπράξει τὰ μεγάλα αὐτῶν ἔργα ἄνευ πεπειραμένων στρατηγῶν, τοῦ Κολοκοτρώνη, τοῦ Μιαούλη καὶ τῶν ἄλλων. Κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας οἱ ἡμέτεροι στρατιῶται ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσι καίπερ ὡς λέοντες ἀγωνισάμενοι κατὰ τὴν μαρτυρίαν ἀλλοεθνῶν θεατῶν τοῦ πολέμου καὶ μὴ ἡττηθέντες· διότι δὲν ἔτυχον πεπειραμένου στρατηγοῦ ἤ, ἂν οὗτος ὑπῆρχε, δὲν κατεῖχε τὴν προσήκουσαν αὐτῷ θέσιν.* [2]) *Λογγῖν. Περὶ ὕψ.* 34. *Ψευδοπλούταρχ.* 849 F. [3]) Blass III B, 72. Girard *ἐν σελίδ.* 135. [4]) *Ἀθήν.* VIII, 341 F.

τίμων τοῦτον καὶ αὐτοῦ τοῦ Δημοσθένους[1]. *Ἡ κοινὴ ὅμως συνείδησις δὲν ἔταξε τοῦτον ὑπὲρ τὸν Παιανιέα καὶ δικαίως· διότι δὲν διακρίνεται κατὰ τὸ βάθος καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῶν ἰδεῶν, δι' ὧν ὁ Δημοσθένης ἐνεθουσίαζε τὸν ἀκροατήν, οὔτε κατὰ τὴν στρυφνὴν τοῦ Λυκούργου σπουδαιότητα, ἀλλ' εἶναι γνήσιος ἀντιπρόσωπος τοῦ καθ' ἡμέραν 'Αττικοῦ βίου. Τὸν 'Υπερείδην ἐτόλμησαν νὰ μιμηθῶσιν 'Ροδιακοί τινες ῥήτορες, ἀλλ' ἀπέτυχον*[2]. *Διότι δὲν ἦτο ῥᾳδία ἡ ἀπομίμησις τῆς φυσικῆς χάριτος τοῦ σαρκαστικοῦ καὶ εἰρωνικοῦ τούτου ῥήτορος*[3]. *Τὴν ἀγχίνοιαν τούτου ἐπαινοῦσι καὶ ὁ Κικέρων*[4] *καὶ ὁ Κυντιλιανός*[5], *ἀλλ' ὁ τελευταῖος παρατηρεῖ, ὅτι εἶναι δεξιὸς πρὸς διεκδίκησιν ὑποθέσεων μικροτέρας ἀξίας. 'Ο δὲ Messalla Corvinus μετέφρασε τὸν ὑπὲρ τῆς Φρύνης λόγον*[6]. *Κατὰ Διονύσιον τὸν 'Αλικαρνασσέα τὴν ὑπερτάτην τῆς ῥητορικῆς βαθμῖδα ἀνῆλθεν ὁ Δημοσθένης, ὁ 'Υπερείδης καὶ ὁ Αἰσχίνης*[7]. *Εἶναι δ' ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ὁ γράψας τὸ Περὶ ὕψους σύγγραμμα νομίζει, ὅτι ἂν κρίνῃ τις κατὰ τὸν ἀριθμὸν καὶ οὐχὶ κατὰ τὸ μέγεθος τὰς ἀρετάς, θέλει προτιμήσει τὸν 'Υπερείδην τοῦ Δημοσθένους*[8].

Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ὁ 'Υπερείδης ἦτο ῥήτωρ ἀγχίνους καὶ ἠδύνατο ἑκάστην ὑπόθεσιν μετ' εὐφυΐας καὶ χάριτος νὰ πραγ-

---

[1]) *Ψευδοπλούταρχ.* 849 D *«πάντων δὲ κατὰ τὴν δημηγορίαν διενεγκὼν λέγεται, τέτακται δ' ὑπ' ἐνίων πρὸ Δημοσθένους».* [2]) *Διονύσ. 'Αλικαρνασσ. Δείναρχ.* 8 *«ὥσπερ γε καὶ ἐπὶ τῶν ῥητόρων, οἱ μὲν 'Υπερείδην μιμούμενοι, διαμαρτόντες τῆς χάριτος ἐκείνης καὶ τῆς ἄλλης δυνάμεως, αὐχμηροί τινες ἐγένοντο, οἷοι γεγόνασι 'Ροδιακοὶ ῥήτορες, οἱ περὶ 'Αρταμένην καὶ 'Αριστοκλέα καὶ Φιλάγριον καὶ Μόλωνα».* [3]) *Λογγῖν. Περὶ ὕψ.* 34, § 2 *«Ἄφατοι περὶ αὐτόν εἰσιν ἀστεϊσμοί· μυκτὴρ πολιτικώτατος, εὐγένεια, τὸ κατὰ τὰς εἰρωνείας εὐπάλαιστρον, σκώμματα οὐκ ἄμουσα, διασυρμός τε ἐπιδέξιος, καὶ πολὺ τὸ κωμικόν, καὶ μετὰ παιδιᾶς εὐστόχου κέντρον, ἀμίμητον δὲ εἰπεῖν τὸ ἐν πᾶσι τούτοις ἐπαφρόδιτον».* [4]) De oratore I, 18, 58. III 7, 28. Brutus 17, 67. [5]) Inst. Orat. X, 1, 77. [6]) *'Ο αὐτὸς* X, 5, 2. [7]) *Ἐν 'Ισαίῳ* 20. [8]) *Ἐν κεφ.* 34.

μαιευθῇ[1]. *Τὸν λόγον περιβάλλει εὐτραπελίαν καὶ εἰρωνείαν, ἥτις ἐνίοτε μέχρι λοιδορίας ἐξικνεῖται. Φαίνεται, ὅτι ἡ κωμῳδία· καὶ ὁ λεκτικὸς αὐτῆς τρόπος ἐπέδρασαν ἐπ' αὐτοῦ. Αἱ φράσεις τοῦ ῥήτορος δὲν εἶναι ἐκλελεγμέναι, ἀλλὰ κατὰ τύχην λαμβάνονται. Ὁ ῥήτωρ δὲν σκοπεῖ, ὅπως δημιουργήσῃ νέας λέξεις, ἀλλ' ἐμπλέκει εἰς τὸν λόγον παροιμίας καὶ συνήθεις φράσεις τοῦ καθ' ἡμέραν βίου. Διὰ τοῦτο οἱ Ἀττικισταὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Καισάρων προσέκρουον εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ ῥήτορος τούτου* [2]. *Ἡ δὲ σύνταξις αὐτοῦ δὲν εἶναι στρογγύλη, οὐδὲ τεχνηέντως συνηρθρωμένη, ἀλλ' ἀφελής. Αἱ ταχεῖαι ὅμως μεταβάσεις δίδουσι τῷ λόγῳ ζωὴν καὶ κίνησιν. Οἱ κριτικοὶ ψέγουσι τοὺς λόγους αὐτοῦ* [3], *ὅτι δὲν ἔχουσιν αὐστηρὰν καὶ ἐπιμεμελημένην ἐξεργασίαν. Σχήματα τοῦ λόγου δὲν μεταχειρίζεται ἐν τοῖς πρακτικοῖς λόγοις, ἐν δὲ τῷ Ἐπιταφίῳ ἀναζητεῖ τοιαῦτα, ὡς καὶ τὰς ἀντιθέσεις, τὰς παρισώσεις, τὰς παρομοιώσεις καὶ τὴν ὑποφοράν. Ὁ Ὑπερείδης ἄνευ περιστροφῶν ἔρχεται εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ λόγου, ἣν σαφῶς καὶ μετὰ ποικιλίας διηγεῖται. Ἐν δὲ τῇ ἀποδείξει δεικνύει γνῶσιν τοῦ δικαίου. Ἐν τῷ ἐπιλόγῳ δὲν πειρᾶται, ὅπως διεγείρῃ πάθος, ὡς ἄλλοι ῥήτορες, ἀλλὰ διατηρεῖ τὸ ἦθος αὐτοῦ, ὅπερ δὲν τείνει εἰς ὑπερβολάς* [4]. *Οὕτως ἐν τῷ ἐπιλόγῳ τοῦ κατὰ Δημοσθένους*

---

[1]) *Οὕτως ἔν τινι ἀποσπάσμ. Κατὰ Ἀριστογεῖτ. λέγεται· «Ἔγραψας τοὺς δούλους ἐλευθέρους εἶναι; ἔγραψα, ἵνα μὴ οἱ ἐλεύθεροι δουλεύωσιν».* [2]) *Ἑρμογέν. Περὶ ἰδεῶν παρὰ* Walz III, 382 *«Ἴδιον δὲ Ὑπερείδου τὸ καὶ ταῖς λέξεσιν ἀφειδέστερόν πως καὶ ἀμελέστερον χρῆσθαι. Ὥσπερ ὅταν μονώτατος λέγῃ, καὶ γαλεάγρα, καὶ ἐκκοκκύζειν, καὶ ἐστηλοκόπηται καὶ ἐπήβολος„·* [3]) *Αὐτόθι «Ὁ δ' Ὑπερείδης τὸ μὲν ἐπιμελὲς ἥκιστα ἔχει„. Παράβαλλ.* Bergk IV, 400 *καὶ* Sittl II, 260. [4]) *Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. Ἀρχ. κρ.* V, 6 *«Ὁ δ' Ὑπερείδης εὔστοχος μέν, σπάνιον δ' αὐξητικός· καὶ τῇ μὲν τῆς φράσεως κατασκευῇ Λυσίαν ὑπερηρκώς, τῇ δὲ τῆς εὑρέσεως πανουργίᾳ πάντας. Ἔτι δὲ τοῦ κρινομένου διὰ παντὸς ἔχεται, καὶ τοῖς ἀναγκαίοις τοῦ πράγματος προσπέφυκε, καὶ συνέσει πολλῇ κεχορήγηται, καὶ χάριτος μεστός*

λόγου παραβάλλων τὸν ῥήτορα πρὸς τοὺς λῃστὰς[1] *σκοπεῖ, ὅπως διεγείρῃ μᾶλλον γέλωτα ἢ ὀργήν. Ἐπειδὴ δ' ἐθήρευε τὸ εὔστοχον καὶ οὐχὶ τὸ παθητικόν, δὲν ὑπεκρίνετο*[2]*, ὡς ὁ Δημοσθένης. Οὕτω δὲν εἶχεν οὔτε τὸ πάθος τοῦ Παιανιέως, οὔτε τὸ πομπῶδες τοῦ Αἰσχίνου. Ἂν δὲ παραβληθῇ πρὸς τὸν Λυσίαν, εἶναι ὑποδεέστερος μὲν τούτου κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν ὀνομάτων, κατὰ τὸ πραγματικὸν ὅμως ὑπερέχει αὐτοῦ*[3]. *Διὰ τὴν φυσικὴν ὅμως χάριν ἐγένετο ὁ δημοφιλέστατος παρὰ τοῖς συγχρόνοις καί τινες τῶν μεταγενεστέρων ἀπέδωκαν αὐτῷ τὴν δευτέραν θέσιν.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΝΤΙΜΑΚΕΔΟΝΙΖΟΝΤΩΝ ΡΗΤΟΡΩΝ

Ὡς ἡ λάμψις τοῦ ἡλίου ποιεῖ τοὺς ἀστέρας ἀφανεῖς, οὕτω καὶ ἐν τῷ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνι τὸ λαμπρὸν τοῦ Δημοσθένους ὄνομα ἐπισκιάζει μεγάλους καὶ φιλοπόλιδας ἄνδρας, ὡς τὸν Λυκοῦργον καὶ τὸν Ὑπερείδην καὶ πολλοὺς ἄλλους, ὧν ἐπιφανέστερος εἶναι ὁ Ἡγήσιππος ὁ Σουνιεύς. Οὗτος εἶχε τὸ μὲν ἦθος ἁγνόν, τὴν δ' ὄψιν οὐχὶ εὐειδῆ καὶ διὰ ταύτην διεκωμῳδεῖτο[4]. *Ἐπειδὴ δὲ διεκόσμει τὴν κόμην, ἐπωνομάζετο*

ἐστι· καὶ δεινῶν ἁπλοῦς, οὐκ ἀπήλλακται δεινότητος. Τούτου ζηλωτέον μάλιστα τῶν διηγήσεων τὸ λεπτὸν καὶ σύμμετρον, ἔτι δὲ καὶ τὰς ἐφόδους, αἷς ἐπὶ τὰ πράγματα βαδίζει». [1]) *Ἐν* 33, 18 *«Οὕτος δ' ἂν ὀδυρόμενος οὐ δίκαια ποιήσειεν, ὥσπερ καὶ οἱ λῃσταὶ οἱ ἐπὶ τοῦ τροχοῦ κλαίοντες, ἐξὸν αὐτοῖς μὴ ἐμβαίνειν εἰς τὸ πλοῖον. Οὕτω δὴ καὶ Δημοσθένης τί προσῆκον κλαιήσει· ἐξῆν γὰρ αὐτῷ μὴ λαμβάνειν».* [2]) *Ψευδοπλούταρχ.* 850 *Δ «Λέγεται δ' ἄνευ ὑποκρίσεως δημηγορῆσαι, καὶ μόνον διηγεῖσθαι τὰ πραχθέντα, καὶ τούτοις οὐκ ἐνοχλεῖν τοὺς δικαστάς».* [3]) *Διονύσ. Ἁλικαρνασ. Δείναρχ.* 6. [4]) *Σχολ. εἰς Αἰσχίν.* 1, 71 *«Ἐκωμῳδήθη ὡς αἰσχρὸς τὴν ὄψιν περὶ τὰ Φωκικὰ ἡμαρτηκώς».*

Κρωβύλος καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο συχνάκις εὑρίσκομεν αὐτόν. Διεκρίνετο δὲ κατὰ τὸ μῖσος αὐτοῦ πρὸς τὸν Φίλιππον[1]. Τούτου περιεσώθησάν τινα ἀποφθέγματα, ἅπερ προϋποθέτουσιν ὡς βάσιν ῥητορικόν τινα λόγον[2]. Οὗτος εἶπεν, ὅτι *οὐ τεταγμένα σιτεῖται ὁ πόλεμος*, ὅτε οἱ σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων ἠξίουν, ὅπως ὁρισθῶσιν αἱ εἰσφοραί[3]. Ὡς κατὰ τὴν εὐφυΐαν ὡμοίαζε πρὸς τὸν Ὑπερείδην, οὕτω καὶ κατὰ τὴν φιλοπατρίαν, ἧς τὰς ἐνεργείας ὤθει μέχρι τῶν ἄκρων, ὡς μαρτυρεῖ ἀπόσπασμά τι[4]. Ἀκέραιοι λόγοι δὲν διετηρήθησαν μέχρι ἡμῶν, ἀλλ' οἱ ἀρχαῖοι εὑρίσκοντες ἐλλείψεις τινὰς ἐν τῷ *Περὶ Ἀλοννήσου* ἀπέδιδον τοῦτον οὐχὶ τῷ Δημοσθένει, ἀλλὰ τῷ Ἡγησίππῳ, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴπομεν. Κατὰ τὸν Λιβάνιον[5] ἡ φράσις καὶ ἡ τῆς συνθέσεως ἁρμονία τοῦ λόγου τούτου εἶναι ἀνειμένη καὶ διαλελυμένη. Ὡσαύτως ὁ λόγος *Περὶ τῶν πρὸς Ἀλέξανδρον συνθηκῶν* ἀποδίδεται ἢ τῷ Ὑπερείδῃ ἢ τῷ Ἡγησίππῳ. Εἰς τὸν Ὑπερείδην ἀπεῖδον οἱ κριτικοί, διότι ἐν τῷ λόγῳ εὑρίσκουσι λέξεις τινάς, αἵτινες δὲν εἶναι Ἀττικαί, ὅπερ καὶ παρὰ τούτῳ τῷ ῥήτορι παρατηρεῖται. Ἀλλ' ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ οὐδεὶς σπινθὴρ τῆς διανοίας καὶ τοῦ πυρὸς τοῦ Ὑπερείδου ὑπάρχει[6].

Ὅτι *Πολύευκτος ὁ Σφήττιος* ἀνῆκε ταῖς ἐπιφανεστέροις ῥήτορσι τῶν Ἀθηνῶν, γίνεται δῆλον ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ τὴν κατασκαφὴν τῶν Θηβῶν καὶ τοῦτον εἰς παράδοσιν ἐξήτησε[7]. Τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνδρὸς προσεπιμαρτυρεῖ

---

[1]) Σχολ. εἰς Αἰσχίν. I, 64 "Κρωβύλον καλεῖ τὸν ἀδελφὸν τοῦ Ἡγησάνδρου τὸν Ἡγήσιππον τὸν μισοφίλιππον, καθὰ αὐτὸς ἤλειφε τὴν κεφαλὴν καὶ ἐφιλοκάλει τὰς τρίχας". [2]) Blass III B, 118. [3]) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθένθ. 17. [4]) Ἐν ἀποσπάσμ. 1 «οὐ μόνον γε πόλεμον, ἀλλὰ καὶ θανάτους ἀώρους καὶ μέλανα ἱμάτια καὶ δημοσίας ταφὰς καὶ λόγους ἐπιταφίους, εἴ γε βούλεσθε μὴ ληρεῖν, ἀλλὰ τοὺς Ἕλληνας ἐλευθερῶσαι καὶ κτήσασθαι πάλιν αὖ τὴν πατρῴαν ἡγεμονίαν». [5]) Ἐν τῇ ὑποθέσει. [6]) Schaefer ἐν τόμ. III, 192. [7]) Πλούταρχ ἐν βίῳ Δημοσθέν. 23.

καὶ ἡ τιμὴ ἡ ἀποδιδομένη αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους[1] καὶ ἡ ἐκλογὴ αὐτοῦ, ὅπως πρεσβεύσῃ εἰς Πελοπόννησον κατὰ τὸν Λαμιακὸν πόλεμον. Οὗτος δὲν ἠδυνήθη νά πείσῃ τὸ κοινὸν τῶν Ἀρκάδων, ἀλλ' ἐπιφανεὶς ὁ Δημοσθένης ἔπεισε[2]. Φαίνεται, ὅτι ὁ Σφήττιος ῥήτωρ εἶχε καὶ πολλὴν κρίσιν, διότι ἐν τῇ ὑποθέσει τοῦ Ἁρπάλου δὲν ἐπλανήθη, ὡς ὁ Ὑπερείδης. Ἐτίμα μὲν τὴν τέχνην τοῦ Δημοσθένους, ὃν ἐθεώρει μέγιστον ῥήτορα, ἀλλὰ τὸν Φωκίωνα ἔλεγε δυνατώτατον νὰ εἴπῃ· διότι ἐν ὀλίγαις λέξεσι περιελάμβανε πολλὰς ἐννοίας[3]. Ὁ ῥήτωρ ἦτο φιλοπόλεμος, τὴν δ' ὁρμὴν τούτου ἐπειρᾶτο ὁ Φωκίων, ὅπως μετριάσῃ[4]. Τὴν εὐφυΐαν τοῦ ῥήτορος τούτου μαρτυρεῖ ἀπόσπασμά τι ἐκ τοῦ λόγου Κατὰ Δημάδου, ὃν ἀπήγγειλεν, ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι ἔμελλον νὰ ἀποφασίσωσιν, ὅπως στηθῇ χαλκοῦς ἀνδριὰς τῷ προδότῃ τῆς πατρίδος. Ἐνταῦθα καταφαίνεται ἡ πικρὰ τοῦ φιλοπόλιδος ἀνδρὸς εἰρωνεία[5].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

ΠΕΡΙ ΑΙΣΧΙΝΟΥ

Τοῦ Δημοσθένους ἐφάμιλλος κατὰ τὴν ῥητορικὴν δεινότητα ἦτο Αἰσχίνης ὁ υἱὸς τοῦ Ἀτρομήτου, τὸν δῆμον Κοθωκίδης γεννηθεὶς τῷ 390 ἢ 389. Ὁ Ἀτρόμητος διὰ τοὺς τριάκοντα

---

1) Δημοσθέν. ἐν Φιλιππ. Γ', 72. 2) Παρὰ Westermann ἐν σελίδ. 286. 3) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν. 10. 4) Ὁ αὐτὸς ἐν βίῳ Φωκ. 9. 5) Ἀψίνης παρὰ Spengel, Rh. Gr. I, 387 «Ὡς Πολύευκτος ἐν τῷ κατὰ Δημάδου. Ἐγράφη μὲν γὰρ ψήφισμα εἰκόνος τῷ Δημάδῃ· ὁ δὲ κατηγορῶν τοῦ ψηφίσματος, ὅσα ἦν αὐτῷ διὰ πλειόνων εἰρημένα εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ ὅτι μὴ ἦν ἄξιος τῆς τιμῆς τυχεῖν ταύτης, ταῦτα κεφαλαιωδῶς ἀνέμνησεν ὑποτυπῶν τὸ σχῆμα τοῦ ἀνδριάντος. Τί γάρ φησι σχῆμα ἕξει; Τὴν ἀσπίδα προβεβλήσεται; Ἀλλὰ ταύτην γε ἀπέβαλεν ἐν τῇ περὶ Χαιρώνειαν μάχῃ. Ἀλλὰ ἀκροστόλιον νεὼς ἕξει; ἔπειτα πυνθάνεται ποίας; ἢ τῆς ὑπὸ

ἔφυγεν εἰς Κόρινθον, ἐκεῖθεν δ' ὡς μισθοφόρος εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ ἐπολέμησε μετὰ τοῦ Θρασυβούλου πρὸς ἐπανόρθωσιν τῆς δημοκρατίας[1]. *Μετὰ τὴν κάθοδον ὅμως φαίνεται, ὅτι ἔζη ἐν πενίᾳ ἰδιώτου βίον διάγων. Ὁ Δημοσθένης ὅμως ἄλλως περιγράφει τὰ τοῦ πατρὸς τοῦ Αἰσχίνου λέγων, ὅτι τὸ κατ' ἀρχὰς ἦτο δοῦλος τοῦ διδασκάλου Ἐλπίου, ὅτι ἐκαλεῖτο Τρόμης καὶ ὅτι διὰ τῆς προσθήκης δύο συλλαβῶν ἐγένετο Ἀτρόμητος*[2]. *Ὡσαύτως περὶ τῆς μητρὸς τοῦ Αἰσχίνου διάφορα λέγουσιν οἱ δύο ῥήτορες. Κατὰ μὲν τὸν Αἰσχίνην ἦτο ἀδελφὴ τοῦ στρατηγοῦ Κλεοβούλου τοῦ μετὰ Δημαινέτου τοῦ Βουζύγου συγκαταναυμαχήσαντος Χίλωνα τὸν ναύαρχον τῶν Λακεδαιμονίων*[3], *κατὰ δὲ τὸν Δημοσθένη ἦτο αἰσχρά τις γυνή*[4]. *Τὰ ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους ὅμως λεγόμενα, ἂν μὴ ἦναι ψεύδη*[5], *φαίνονται ὑπερβολαὶ ὑπαγορευθεῖσαι ὑπὸ τοῦ ἀμοιβαίου πάθους τῶν δύο ῥητόρων, οἵτινες τὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνα κατεβίβασαν εἰς τὸν βόρβορον προσωπικῶν ὕβρεων.*

Ὁπωσδήποτε ὅμως βέβαιον φαίνεται, ὅτι ὁ Ἀτρόμητος πένης γενόμενος δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκπαιδεύσῃ ἐπαρκῶς τὸν υἱόν. Μεταγενέστεροι ὅμως συγγραφεῖς λέγουσι τὸν Ἰσοκράτη, τὸν

πατρός; Ἀλλὰ βιβλίον; ἐν ᾧ φάσεις καὶ εἰσαγγελίαι ἔσονται γεγραμμέναι; Ἀλλὰ νὴ Δία στήσεται προσευχόμενος τοῖς θεοῖς; κακόνους ὢν τῇ πόλει καὶ τἀναντία πᾶσιν ὑμῖν ηὐγμένος; Ἀλλὰ τοῖς ἐχθροῖς ὑπηρετῶν;»

[1]) *Αἰσχίν. Περὶ παραπρεσβ.* 147 «*Οὑτοσὶ μέν μοι ἐστὶ πατὴρ Ἀτρόμητος, σχεδὸν πρεσβύτατος τῶν πολιτῶν. Ἔτη γὰρ ἤδη βεβίωκεν ἐνενήκοντα καὶ τέτταρα, καὶ συμβέβηκεν αὐτῷ νέῳ μὲν ὄντι, πρὶν τὴν οὐσίαν ἀπολέσαι διὰ τὸν πόλεμον, ἀθλεῖν τῷ σώματι, ἐκπεσόντι δὲ ὑπὸ τῶν τριάκοντα στρατεύεσθαι μὲν ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ἀριστεύειν δ' ἐν τοῖς κινδύνοις, εἶναι δ' ἐκ φατρίας τὸ γένος, ἣ τῶν αὐτῶν βωμῶν Ἐτεοβουτάδαις μετέχει, ὅθεν ἡ τῆς Ἀθηνᾶς τῆς Πολιάδος ἐστὶν ἱέρεια, συγκατάγειν δὲ τὸν δῆμον, ὥσπερ καὶ ὀλίγῳ πρότερον εἶπον*». *Παράβαλλ.* Ewald Stechow, De vita Aeschinis oratoris, Berlin 1841. [2]) *Δημοσθέν. Περὶ τοῦ στεφάν.* 270 *καὶ* 271. [3]) *Αἰσχίν. Περὶ παραπρεσβ.* 78. [4]) *Δημοσθέν. Περὶ τοῦ στεφάν.* 271. [5]) Schaefer I, 130.

Πλάτωνα καὶ τὸν Λεωδάμαντα ὡς διδασκάλους τοῦ ῥήτορος γενομένους [1] *Ταῦτα ὅμως εἶναι πλάσματα· διότι ὁ Αἰσχίνης, εἰ καὶ τιμᾷ τὴν παιδείαν* [2], *ὅμως δὲν ἔτυχε φιλοσοφικῆς καὶ ῥητορικῆς παιδεύσεως, ἀλλὰ μόνον διὰ πρακτικῆς ὁδοῦ ἀνῆλθεν εἰς τὴν ὑψηλὴν τῆς τέχνης βαθμῖδα. Τὸ κατ' ἀρχὰς ὁ Αἰσχίνης ἐγένετο ὑποκριτὴς ἐν τῷ θεάτρῳ οὐχὶ ἐξ ἐνθουσιασμοῦ πρὸς τὴν σκηνήν, ἀλλὰ χάριν πορισμοῦ τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων. Ὅτε δ' ὡς τριταγωνιστὴς εἶχε τὸ πρόσωπον τοῦ Οἰνομάου, κατέπεσε καὶ ἀνωρθώθη ὑπὸ Σαννίωνος τοῦ χοροδιδασκάλου, δι' ὃ ἐσυρίχθη* [3]. *Ἐξ ὑποκριτοῦ ἐγένετο δημόσιος ὑπογραμματεύς. Καὶ τὰ δύο ταῦτα ἐπιτηδεύματα συνεβάλοντο πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ ῥήτορος· διότι ὡς ὑποκριτὴς μὲν ἐγνώρισε τὰ ἀριστουργήματα τῆς Ἀττικῆς σκηνῆς, ὡς ὑπογραμματεὺς δὲ τοὺς νόμους καὶ τὰ ψηφίσματα τῆς πόλεως. Ὑπογραμματεὺς τῆς πόλεως ἐγένετο καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ ῥήτορος Ἀφόβητος* [4], *ὅστις ἐξελέχθη καὶ πρέσβυς πρὸς τὸν μέγαν βασιλέα. Ὁ δ' ἕτερος ἀδελφὸς τοῦ Αἰσχίνου, ὁ Φιλοχάρης, ἐστρατήγησεν* [5].

---

1) *Φώτ. ἐν βιβλ.* 264 „*Ἠκροάσατο δέ, οἱ μὲν φασιν Ἰσοκράτους καὶ Πλάτωνος, Καικίλιος δὲ Λεωδάμαντος λέγει*„. 2) *Ἐν τέλει τοῦ Κατὰ Κτησιφῶντος λέγει·* „*Ἐγὼ μὲν οὖν, ὦ γῆ καὶ ἥλιε καὶ ἀρετὴ καὶ σύνεσις καὶ παιδεία, ᾗ διαγιγνώσκομεν τὰ καλὰ καὶ τὰ αἰσχρά, βεβοήθηκα καὶ εἴρηκα*». 3) *Δημοσθέν. Περὶ τοῦ στεφάν.* 218 - 314 *καὶ* 315 „*ἐδίδασκες γράμματα, ἐγὼ δ' ἐφοίτων. Ἐτέλεις, ἐγὼ δ' ἐτελούμην. Ἐχόρευες, ἐγὼ δ' ἐχορήγουν. Ἐγραμμάτευες, ἐγὼ δ' ἐκκλησίαζον. Ἐτριταγωνίστεις, ἐγὼ δ' ἐθεώρουν. Ἐξέπιπτες, ἐγὼ δ' ἐσύριττον. Ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν πεπολίτευσαι πάντα, ἐγὼ δὲ ὑπὲρ τῆς πατρίδος*„. 4) *Δημοσθέν. Περὶ παραπρεσβ.* 249. 5) *Αἰσχίν. Περὶ παραπρεσβ.* 149 «*Φιλοχάρης δ' οὑτοσὶ ὁ πρεσβύτατος ἀδελφὸς ἡμῶν, οὐκ ἀγεννεῖς διατριβάς, ὡς σὺ βλασφημεῖς, ἔχων, ἀλλ' ἐν γυμνασίοις διατρίβων καὶ μετὰ Ἰφικράτους συνεστρατευμένος καὶ συνεχῶς ἔτος ἤδη τουτὶ τρίτον στρατηγῶν ἥκει δεησόμενος ὑμῶν ἐμὲ σῶσαι. Ἀφόβητος δ' οὑτοσὶ ὁ νεώτατος ἀδελφὸς ἡμῶν, πεπρεσβευκὼς μὲν ὑπὲρ ὑμῶν ἀξίως τῆς πόλεως πρὸς τὸν τῶν Περσῶν βασιλέα, καλῶς δὲ καὶ δικαίως τῶν ὑμετέρων προσόδων ἐπιμεληθείς, ὅτε αὐτὸν ἐπὶ τὴν κοινὴν διοίκησιν εἵλεσθε*„.

Ἀλλ' οἱ ἄνδρες οὗτοι ἦσαν μικρᾶς ἀξίας, ὡς ἐκ πολλῶν εἰκάζεται[1].

Ἐπιφανέστερος τούτων ἦτο ὁ Αἰσχίνης, ὅστις τῆς παιδικῆς ἡλικίας ἐξελθὼν ἐγένετο περίπολος τῆς χώρας ἐπὶ δύο ἔτη, ἐστρατεύσατο καὶ διεκρίθη ἐν μάχαις, ἐν Φλιοῦντι καὶ ἐν Μαντινείᾳ, ἐν δὲ Ταμύναις οὕτω γενναίως ἠγωνίσατο, ὥστε ἐν αὐτῷ τῷ πεδίῳ τῆς μάχης ἐστεφανώθη ὑπὸ τοῦ Φωκίωνος καὶ ἄγγελος τῆς νίκης ἐπέμφθη εἰς Ἀθήνας[2]. *Φαίνεται δ', ὅτι εἶχε σῶμα ἰσχυρόν, ὅπερ ἀνέδειξε τοιοῦτο διὰ τῆς φοιτήσεως εἰς τὰ γυμνάσια. Μετὰ τὴν ἐν Ταμύναις μάχην ὁ Αἰσχίνης προσετέθη εἰς τὸν Ἀριστοφῶντα, ὅτε οὗτος κατηγόρει τοῦ Εὐβούλου, εἰς οὗ τὴν πολιτικὴν μερίδα βραδύτερον ἀνῆκε*[3]. *Κατὰ πρότασιν τοῦ πολιτευτοῦ τούτου ἐπέμφθη εἰς τὴν Πελοπόννησον πρεσβευτὴς τῷ 348. Ἐν Μεγάλῃ πόλει ἠγόρευσε κατὰ τῶν πρέσβεων τοῦ Φιλίππου*[4], *ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος. Πρὸς δὲ ἐγένετο δὶς Πυλαγόρας*[5] *καὶ ἐπρέσβευσε πρὸς τὸν Φίλιππον μετὰ τοῦ Φιλοκράτους, τοῦ Δημοσθένους καὶ ἄλλων. Φαίνεται, ὅτι ὁ γενναῖος στρατιώτης κατὰ τὴν ἀποτυχίαν αὐτοῦ ἐν τῇ Μεγάλῃ πόλει ἀπέβαλε τὸ θάρρος καὶ κατὰ τὴν πρέσβευσιν αὐτοῦ πρὸς τὸν Φίλιππον ἠπατήθη ὑπὸ τοῦ πανούργου βασιλέως τῶν Μακεδόνων. Κατηγορήθη μὲν ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους ὡς παραπρεσβεύσας, ἀλλὰ διέφυγε τὴν τιμωρίαν. Διὰ τὴν κατηγορίαν ταύτην ἐγεννήθη μῖσος κατὰ τοῦ κατηγόρου ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ Αἰσχίνου, ὅπερ ηὔξησεν, ὅτε προὐτάθη ψήφισμα ὑπὸ τοῦ Κτησιφῶντος, ὅπως ὁ ἐχθρὸς αὐτοῦ στεφανωθῇ ἐν τῷ θεάτρῳ τοῦ Διονύσου. Οὕτως ἐγένετο ὁ μέγας ἀγών, καθ' ὃν οἱ Ἀθηναῖοι τὸ δίκαιον ἀναγνωρίσαντες ἐκήρυξαν τὸν Κτησιφῶντα ἀθῷον. Ἐπειδὴ δ' ὁ Αἰσχίνης δὲν ἔλαβεν οὐδὲ τὸ πέμπτον μέρος τῶν ψήφων, κατεδικάσθη εἰς ζημίαν χιλίων δραχμῶν καὶ εἰς τὴν ἀπώλειαν τοῦ δικαιώματος.*

---

[1]) Blass III B, 135 [2]) *Αἰσχίν. Περὶ παραπρεσβ.* 168. [3]) *Φώτ. ἐν βιβλ.* 61. [4]) *Δημοσθέν. Περὶ παραπρ* 344. [5]) Sittl II, 248.

τοῦ ποιεῖν τοιαύτας γραφάς. Μετὰ τὴν ἧτταν ὁ Αἰσχίνης μὴ δυνάμενος νὰ ἀνεχθῇ τὸν ἀντίπαλον νικητὴν καὶ ἐστεφανωμένον ἀντὶ ἀποτίσεως τῆς ζημίας προὔτίμησε νὰ καταλίπῃ τὰς Ἀθήνας. Καταφυγὼν δ' εἰς Ἔφεσον περιέμενε τὴν ἐπάνοδον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, εἰς οὗ τὴν εὔνοιαν εἶχε μεγάλας ἐλπίδας. Διὰ τὸν ἀπροσδόκητον ὅμως τούτου θάνατον μετέβη εἰς Ῥόδον, ἐν ᾗ ἵδρυσε ῥητορικὴν σχολήν, καὶ περὶ τὰς δυσμὰς τοῦ βίου εἰς Σάμον, ὅπου κατὰ τὸ 314 ἔληξεν ἡ τοῦ βίου προθεσμία [1].

Τὸ ἦθος τοῦ Αἰσχίνου ὑπὸ πολιτικὴν καὶ ἰδιωτικὴν ἔποψιν ἐξεταζόμενον δὲν φαίνεται ἀκηλίδωτον [2]. *Τὸ ἰδεῶδες αὐτοῦ ἦσαν μὲν οἱ ἄνδρες τοῦ παρελθόντος, ὡς ὁ Ἀριστείδης, ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ ὁ Περικλῆς* [3], *ἀλλὰ πολὺ τούτων ἀπεῖχεν. Ὁ τελευταῖος ἀπαιτεῖ παρὰ τοῦ πολιτευομένου τέσσαρας ἀρετάς· πολιτικὴν σύνεσιν, ῥητορικὴν δεινότητα, φιλοπατρίαν καὶ τὸ ἀδωροδόκητον* [4]. *Ἐκ τῶν τεσσάρων τούτων κατὰ τὸν Blass* [5] *μόνον τὴν δευτέραν εἶχε· διότι οὔτε πολιτικὴν σύνεσιν ἐπεδείξατο, οὔτε φιλοπατρίαν, οὔτε κρείσσων χρημάτων ἐγένετο. Ἀλλ' ἡ ῥητορικὴ δεινότης ἄνευ τῶν ἄλλων ἀρετῶν οὐδεμίαν ἀξίαν ἔχει. Δὲν ἦτο δύσκολον νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι ὁ πανοῦργος Φίλιππος τὴν δούλωσιν τῆς Ἑλλάδος ἐσκόπει. Προετίμησεν ὅμως τὴν τούτου φιλίαν τῆς ἐλευθερίας τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος* [6]. *Ἡ*

---

1) *Ψευδοπλούταρχ.* 840 C *"Ἔφυγεν εἰς τὴν Ῥόδον, δραχμὰς ὑπὲρ τῆς ἥττης οὐ βουληθεὶς καταθέσθαι. Οἱ δ' ἀτιμίας αὐτῷ προστιμηθῆναι λέγουσιν οὐ θέλοντι ἐξελθεῖν τῆς πόλεως, καὶ ἐλθεῖν εἰς Ἔφεσον ὡς Ἀλέξανδρον. Τοῦ δὲ τελευτήσαντος ταραχῆς οὔσης ἀπάρας εἰς τὴν Ῥόδον ἐνταῦθα σχολὴν καταστησάμενος ἐδίδασκεν... ἔπειτα πλεύσας εἰς Σάμον καὶ διατρίβων ἐπὶ τῆς νήσου ὀλίγον ὕστερον ἐτελεύτησεν". Παράβαλλ. Φώτ. ἐν βιβλ.* 64. 2) *Ὅρα* Georg. Marschand Charakteristik des Redners Aeschines, Kassel 1876. 3) *Αἰσχίν. κατὰ Τιμάρχ.* 25. 4) *Παρὰ Θουκυδίδ.* II, 60 *"γνῶναί τε τὰ δέοντα καὶ ἑρμηνεῦσαι ταῦτα, φιλόπολίς τε καὶ χρημάτων κρείσσων".* 5) *Ἐν τόμ.* III B, 139. 6) *Δημοσθέν. Περὶ παραπρεσβ.* 419 *"ἀλλ' ἀντὶ μὲν τῆς πόλεως τὴν Φιλίππου ξενίαν καὶ φιλίαν*

φιλία δ' αὕτη δὲν ἐστηρίζετο ἐπὶ προσωπικῆς ἐκτιμήσεως ἢ ἐπὶ ὑψηλοτέρου πολιτικοῦ ὑπολογισμοῦ, ἀλλ' ἐπὶ τῶν δώρων τῶν πεμπομένων αὐτῷ. Ἂν μὴ τοιαῦτα ἐλάμβανε, διὰ τί ἐξηκολούθει ἔχων σχέσεις πρὸς τὸν Φίλιππον, ἀφ' οὗ ἐξηπατήθη ὑπ' αὐτοῦ; Διὰ τί εἶχε φίλον τὸν φαῦλον Φιλοκράτη, ἀφ' οὗ δὴ ἦτο γνωστόν, ὅτι οὗτος ἔλαβε χρήματα παρὰ τοῦ ἐχθροῦ τῆς πατρίδος; Διὰ τί τέλος πάντων χειροτονηθεὶς πρεσβευτὴς πρὸς τὸν Φίλιππον διὰ τὴν ὑπόθεσιν τῶν Φωκέων προσεποιήσατο, ὅτι ἀρρωστεῖ; Ἆρα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ ἄλλος δεσμὸς συνδέων τὴν φιλίαν ἢ τὰ δῶρα, ὡς ὁ Δημοσθένης παρετήρησε [1]. Διὰ τὸν Αἰσχίνην ἐγένετο ὁ δεύτερος Φωκικὸς πόλεμος [2], ὅστις ἦτο αἰτία τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης καὶ τῆς ἀπωλείας τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων. Ἀπηλλάγη μὲν τῆς κατηγορίας ἐν τῷ περὶ παραπρεσβείας ἀγῶνι, ἀλλὰ μόνον διὰ τριάκοντα ψήφων [3] καὶ τοῦτο συνέβη, διότι ἐπιφανεῖς ἄνδρες, οἷος ὁ Εὔβουλος, συνηγωνίσαντο αὐτῷ. Ὡς ὁ πολιτικὸς βίος ἦτο κεκηλιδωμένος, οὕτω καὶ ὁ ἰδιωτικός, διότι ἦτο ἀκόλαστος [4].

Ὁ Αἰσχίνης δὲν ἦτο οὔτε συνήγορος ἐν τοῖς δικαστηρίοις, ὡς ὁ Δημοσθένης, οὔτε πολιτευτὴς ἐξ ἐπαγγέλματος, ἀλλὰ διοικητικὸς ὑπάλληλος, ὅστις ἐνίοτε παρὰ τῶν προστατῶν αὐτοῦ ἀνελάμβανε πολιτικὰς ἐντολάς [5]. Ὡς τοιοῦτος δὲν ἔγραψε πολλοὺς λόγους καὶ ὁ Φώτιος [6] δὲν γινώσκει πλείονας τῶν

πολλῷ καὶ μείζονα ἡγήσατο αὐτῷ καὶ λυσιτελεστέραν, ἐρρῶσθαι πολλὰ φράσας τῷ σοφῷ Σοφοκλεῖ. Τὴν δὲ ἄτην ὁρῶν στείχουσαν ὁμοῦ, τὴν ἐπὶ Φωκέας στρατιάν, οὐ προεῖπεν οὐδὲ προεξήγγειλεν, ἀλλὰ τοὐναντίον συνέκρυψε καὶ συνέπραξε καὶ τοὺς βουλομένους εἰπεῖν διεκώλυσεν, οὐκ ἀναμνησθείς, ὅτι ἥδ' ἐστὶν ἡ σῴζουσα„. 1) *Δημοσθέν. Περὶ στεφάν.* 284 "*ἐκ ποίας γὰρ ... ης ἢ δικαίας προφάσεως Αἰσχίνῃ τῷ Γλαυκοθέας τῆς τυμπανιστρίας ξένος ἢ φίλος ἢ γνώριμος ἦν Φίλιππος; „.* 2) Grote XI, 650. 3) Blass III B, 43. 4) *Αὐτόθι* 149. 5) Sittl II, 249. 6) *Ἐν βιβλ.* 61 "*Ἀνεγνώσθη Αἰσχίνου οἱ τρεῖς λόγοι, ὁ κατὰ Τιμάρχου, ὅς ἐστι καὶ πρῶτος τῶν αὐτοῦ λόγων, καὶ ὁ παραπρεσβείας, τρίτος δὲ καὶ τελευταῖος ὁ κατὰ Κτησιφῶντος.*

τριῶν εἰς ἡμᾶς περιελθόντων. Μνημονεύει μὲν οὗτος καὶ τοῦ Δηλιακοῦ νόμου, ἀλλὰ παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Καικίλιος δὲν ἐθεώρει τοῦτον ὡς ἔργον τοῦ Αἰσχίνου. Ἐκ τῶν τριῶν λόγων ὁ μὲν Κατὰ Τιμάρχου ἀπηγγέλθη τῷ 345, ὁ δὲ Περὶ παραπρεσβείας τῷ 343 καὶ ὁ Κατὰ Κτησιφῶντος τῷ 330. Ἐπειδὴ οἱ λόγοι οὗτοι ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὴν πολιτείαν τοῦ Δημοσθένους, περὶ τῶν ὑποθέσεων αὐτῶν εἴπομεν ἤδη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν. Κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ Lord Brougham *καὶ τοῦ* Bergk[1] *ὁ δεύτερος λόγος, ἤτοι ὁ Περὶ παραπρεσβείας, εἶναι ὁ ἄριστος. Ὁ δὲ τρίτος παραβαλλόμενος πρὸς τὸν Περὶ στεφάνου τοῦ Δημοσθένους εἶναι πολὺ ὑποδεέστερος. Φαίνεται δ', ὅτι οὗτος δὲν συνετάχθη συγχρόνως, ἀλλ' ἓν μέρος τούτου τῷ 336, ὅτε ἐγένετο ἡ γραφὴ παρανόμων κατὰ Κτησιφῶντος, τὸ δ' ἕτερον κατὰ τὸ 330, δηλ. κατὰ τὴν δίκην[2]. Πλὴν τῶν τριῶν λόγων φέρονται μέχρις ἡμῶν καὶ δώδεκα ἐπιστολαί, ἀλλ' ὑπὸ τῶν κριτικῶν θεωροῦνται ὡς σχολικὰ γυμνάσματα.*

Ἀλλ' εἰ καὶ ὁ Αἰσχίνης ἡττήθη ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους, ὅμως μόνον τούτου ἦτο δεύτερος[3], καί, ὅπερ τιμᾷ τὴν εὐφυΐαν τού-

---

Τρεῖς γὰρ μόνους αὐτοῦ φησι γνησίους εἶναι, καὶ ἐννέα ἐπιστολάς· διὸ τοὺς μὲν λόγους αὐτοῦ τινὲς Χάριτας ὠνόμασαν διά τε τὸ χαρίεν τοῦ λόγου καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν Χαρίτων, Μούσας δὲ τὰς ἐπιστολὰς διὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐννέα Μουσῶν. Φέρεται δὲ αὐτοῦ καὶ ἄλλος λόγος, ὁ Δηλιακὸς νόμος· οὐκ ἐγκρίνει δὲ αὐτὸν ὁ Καικίλιος, ἀλλ' Αἰσχίνην ἄλλον σύγχρονον τοῦδε Ἀθηναῖον τὸν πατέρα εἶναι τοῦ λόγου φησίν.

1) *Ἐν τόμ.* IV, 403.

2) *Ὅρα* Römheldt, Quaestiones de Aeschinis oratione contra Ctesiphontem, Marburg 1369. Nilson, De rerum dispositione apud Aeschinem oratorem Atticam, Upsalla 1877. Bruno Cämmerer, De duplici recensione orationis Aeschineae contra Ctesiphontem habitae, Arnstadt 1876. G. Guttmann, De ratione guae Aeschinis Ctesiphonteae cum ejus commentariis intercedit, Breslau 1883

3) *Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. Περὶ τῆς λεκτ. Δημοσθ. δειν.* 35 *"ὧν ἦν Αἰσχίνης ὁ ῥήτωρ, ἀνὴρ λαμπροτάτῃ φύσει περὶ λόγους χρησάμενος· ὃς οὐ πολὺ ἂν ἀπέχειν δοκεῖ τῶν ἄλλων ῥητόρων, καὶ μετὰ Δημοσθένην μηδενὸς δεύτερος ἀριθμεῖσθαι".*

του τοῦ ῥήτορος, ἄνευ παιδεύσεως ἀνῆλθεν εἰς τὴν ὑψηλὴν βαθμῖδα τῆς ῥητορικῆς δεινότητος. Ἐπειδὴ δ' οὗτος δὲν ἐδιδάχθη ἐν σχολῇ τὴν ῥητορικὴν τέχνην, ἠναγκάζετο νὰ μιμῆται ἄλλους ῥήτορας καὶ ἐνίοτε καὶ ὁλόκληρα χωρία ἐκ τούτων εἰς τοὺς λόγους αὐτοῦ παρελάμβανεν, ὅπερ καὶ αὐτὸς ὁμολογεῖ [1]. Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ὁ ῥήτωρ οὗτος τὴν δόξαν αὐτοῦ ὀφείλει τῇ φύσει καὶ οὐχὶ τῇ τέχνῃ. Ἡ δύναμις αὐτοῦ κατ' ἐξοχὴν κεῖται ἐν τῇ διηγήσει, ἥτις ἐπαινεῖται διὰ τὴν σαφήνειαν [2]. Αὕτη παρατηρεῖται καὶ ἐν τοῖς ἐνθυμήμασιν, ἅπερ εὐφυῶς κατασκευάζει [3]. Ὁσάκις δ' ὁ ῥήτωρ σκοπεῖ, ὅπως διεγείρῃ πάθος ἐν τῇ ψυχῇ τῶν ἀκροατῶν, ἀνυψοῖ τὸν λόγον διὰ δυνάμεως καὶ ἀναπτύσσει πλησμονὴν φράσεων καὶ μεγαλοπρέπειαν [4]. Ἐπειδὴ ὅμως αἱ μεγαλοπρεπεῖς αὐτοῦ φράσεις στεροῦνται ἠθικοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ δὲν ἐκδηλοῦσι τὴν ἀλήθειαν, δὲν συγκινοῦσιν. Εἶναι δὲ δεινὸς περὶ τὰ σκώμματα καὶ τὴν εἰρωνείαν [5]. Ταῦτα δ' ἐκράτυνε διὰ τῆς φωνῆς, καθ' ἣν ὑπερεῖχε τοῦ

---

1) Κατὰ Τιμάρχ. 4 «Οὐκ ἀγνοῶ δέ, ὅτι ἃ μέλλω ἐν πρώτοις λέγειν φανεῖσθε καὶ ἑτέρων ἤδη πρότερον ἀκηκοότες· ἀλλά μοι δοκεῖ καιρὸς εἶναι καὶ ἐμὲ νῦν πρὸς ὑμᾶς τῷ αὐτῷ λόγῳ τούτῳ χρήσασθαι». 2) Φώτ. ἐν βιβλ. 264 "Ἔστι δὲ τοῖς λόγοις αὐτοῦ γλυκύς τε καὶ καθαρὸς καὶ εὐκρινὴς καὶ τῇ τῶν ἐνθυμημάτων σαφηνείᾳ σεμνυνόμενος„. 3) Ὡς ἐν τῷ Κατὰ Κτησιφ. 158 " Οὐδεὶς πώποτε καλῶς ἀπήλλαξε Δημοσθένει συμβούλῳ χρησάμενος. Ὑμεῖς δ', ὦ Ἀθηναῖοι, οὐκ αἰσχύνεσθε, εἰ ἐπὶ μὲν τοὺς πορθμέας τοὺς εἰς Σαλαμῖνα πορθμεύοντας νόμον ἔθεσθε, ἐάν τις αὐτῶν ἄκων ἐν τῷ πόρῳ πλοῖον ἀνατρέψῃ, τούτῳ μὴ ἐξεῖναι πάλιν πορθμεῖ γενέσθαι, ἵνα μηδεὶς αὐτοσχεδιάζῃ εἰς τὰ τῶν Ἑλλήνων σώματα, τὸν δὲ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν πόλιν ἄρδην ἀνατετραφότα, τοῦτον ἐάσετε πάλιν ἐπευθύνειν τὰ κοινά;„. 4) Κατὰ Κτησιφ. 244 «Καὶ γὰρ ἂν εἴη δεινόν, ὦ Ἀθηναῖοι, εἰ τὰ μὲν ξύλα καὶ τοὺς λίθους καὶ τὸν σίδηρον, τὰ ἄφωνα καὶ τὰ ἀγνώμονα, ἐάν τῳ ἐμπεσόντα ἀποκτείνῃ, ὑπερορίζομεν, καὶ ἐάν τις αὑτὸν διαχρήσηται, τὴν χεῖρα τὴν τοῦτο πράξασαν χωρὶς τοῦ σώματος θάπτομεν, Δημοσθένην δέ, ὦ Ἀθηναῖοι, τὸν γράψαντα μὲν τὴν πανυστάτην ἔξοδον, προδόντα δὲ τοὺς στρατιώτας, τοῦτον ὑμεῖς τιμήσετε». 5) Αὐτόθι 212 "ὅς τοσοῦτον καταγελᾷ τῆς πρὸς ὑμᾶς φιλοτιμίας, ὥστε τὴν μιαρὰν κεφαλὴν ταύ-

Δημοσθένους. Φύσει ὁ Αἰσχίνης εἶχεν ἰσχυρὰν καὶ καθαρὰν φωνήν, ὅπερ καὶ ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ ὁμολογεῖ [1]. *Ἐπειδὴ δ' ἐγένετο ὑποκριτής, ἐπεμελήθη, ὅπως ταύτην ἀναπτύξῃ. Οὕτως ἠδύνατο σαφῶς καὶ ἀπνευστὶ* [2] *νὰ ἀπαγγείλῃ μακρὰς περιόδους. Ἡ ἀρετὴ αὕτη ἐπιδρᾷ πολὺ ἐπὶ τοῦ πλήθους, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τούτου, ὅτι πολλῶν καλλιφώνων οἱ λόγοι δημοσιευθέντες ἐξέπληξαν τοὺς θαυμαστὰς αὐτῶν νομίσαντας, ὅτι δὲν εἶναι οἱ θαυμασθέντες λόγοι. Περὶ δὲ τὴν ἐκλογὴν τῶν λέξεων εἶναι πομπώδης, ἰσχυρὰς φράσεις μεταφορὰς καὶ μετωνυμίας μεταχειριζόμενος* [3]. *Δὲν ἀπέχει δ' οὔτε τολμηρῶν οὔτε ὑπερβολικῶν φράσεων* [4]. *Καὶ ὅμως εἶναι ἀτονώτερος τοῦ Δημοσθένους, ὡς ἤδη Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς παρετήρησεν* [5].

την καὶ ὑπεύθυνον, ἣν οὗτος παρὰ τοὺς νόμους γέγραφε στεφανῶσαι, μυριάκις κατατέτμηκε καὶ τούτων μισθοὺς εἴληφε τραύματος ἐκ προνοίας γραφὰς γραφόμενος, καὶ κατακεκονδύλισται, ὥστε αὐτὸν οἶμαι τὰ τῶν κονδύλων ἴχνη τῶν Μειδίου ἔχειν ἔτι φανερά· ὁ γὰρ ἄνθρωπος οὐ κεφαλήν, ἀλλὰ πρόσοδον κέκτηται». [1]) *Δημοσθέν. Περὶ παραπρεσβ.* 206 *«τίνα δὲ (δηλ. τῶν ἐν τῇ πόλει φήσαιτ' ἂν) φθέγγεσθαι μέγιστον ἁπάντων καὶ σαφέστατ' ἂν εἰπεῖν ὅ,τι βούλοιτο τῇ φωνῇ;„. Περὶ στεφάν.* 291 *"ἐπάρας τὴν φωνὴν καὶ γεγηθὼς καὶ λαρυγγίζων„.* [2]) *Δημοσθέν. Περὶ τοῦ στεφάν.* 308 *"πεφωνασκηκὼς καὶ συνειλοχὼς ῥήματα καὶ λόγους συνείρει τούτους σαφῶς καὶ ἀπνευστί», Αἰσχίν. Κατὰ Κτησιφῶντ.* 228 *«ἀφομοιοῖ γάρ μου τὴν φύσιν ταῖς Σειρῆσιν, ὡς ἔοικε. Καί γαρ ὑπ' ἐκείνων οὐ κηλεῖσθαί φησι, ἀλλ' ἀπόλλυσθαι».* [3]) *Αὐτόθι* 223 *«Οὕτω δὲ ταῖς αἰτίαις ἐνέφραξας τὰς κατὰ σαυτοῦ τιμωρίας, ὥστε τὸν κίνδυνον εἶναι μὴ σοὶ τῷ ἀδικήσαντι, ἀλλὰ τοῖς ἐπεξιοῦσι, πολὺν μὲν τὸν Ἀλέξανδρον καὶ Φίλιππον ἐν ταῖς διαβολαῖς φέρων, αἰτιώμενος δέ τινας ἐμποδίζειν τοὺς τῆς πόλεως καιρούς, ἀεὶ τὸ παρὸν λυμαινόμενος, τὸ δὲ μέλλον κατεπαγγελλόμενος„. Παράβαλλ.* Blass III B, 200. [4]) *Αὐτόθι* 253 *"Οὐκ ἀποπέμψετε τὸν ἄνθρωπον ὡς κοινὴν τῶν Ἑλλήνων συμφοράν; ἢ συλλαβόντες ὡς λῃστὴν τῶν πραγμάτων, ἐπ' ὀνομάτων διὰ τῆς πολιτείας πλέοντα, τιμωρήσεσθε;„. Παράβαλλ. αὐτόθι* 207. [5]) *Ἀρχ. κρίσ.* 434 *"ὁ δ' Αἰσχίνης ἀτονώτερος μὲν τοῦ Δημοσθένους ἐν δὲ τῇ τῶν λέξεων ἐκλογῇ πομπικὸς ἅμα καὶ δεινός· καὶ οὐ πάνυ μὲν ἔντεχνος, τῇ δὲ παρὰ τῆς φύσεως εὐχερείᾳ κεχορηγημένος καὶ σφόδρα ἐναργὴς καὶ*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚϚ΄.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΖΟΝΤΩΝ ΡΗΤΟΡΩΝ

Ἐν τῇ συγκρούσει τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Μακεδόνας ἐξήστραψε μὲν ἡ λαμπρὰ αἴγλη τῆς φιλοπατρίας τοῦ Δημοσθένους, τοῦ Λυκούργου καὶ τοῦ Ὑπερείδου, ἀλλ' ἐκ τῆς λάμψεως ταύτης διεφωτίσθη ἡ φαυλότης τῶν δωροδόκων καὶ προδοτῶν τῆς πατρίδος, ὡς τοῦ Φιλοκράτους, τοῦ Δημάδου καὶ ἄλλων. Ὁ πρῶτος ἄνευ αἰδοῦς ἐπεδείκνυε τὴν πρὸς τὸν Φίλιππον φιλίαν, παρ' οὗ ἐλάμβανε πλούσια δῶρα. Ἐν Ὀλύνθῳ εἶχε πλούσια κτήματα, ἐξ ὧν ἀπελάμβανε πρόσοδον ταλάντου [1] καὶ φανερῶς ἐπὶ ταῖς τραπέζαις κατηλλάττετο Μακεδονικὸν χρυσίον [2]. Ὅτε δ' οὗτος μετὰ τοῦ Αἰσχίνου ἐπῄνει τῷ Δημοσθένει τὴν δύναμιν τοῦ λόγου, τὸ κάλλος καὶ τὴν περὶ τὸ πίνειν ἱκανότητα τοῦ Φιλίππου, ὁ ἀδέκαστος ῥήτωρ εἶπεν, ὅτι τὸ μὲν πρῶτον εἶναι ἴδιον σοφιστοῦ, τὸ δεύτερον γυναικὸς καὶ τὸ τρίτον σπογγιᾶς καὶ οὐδόλως βασιλέως ἐγκώμια [3].

Ἐπιφανέστατος τῶν Μακεδονιζόντων ἦτο Δημάδης [4] ὁ υἱὸς τοῦ Δημέου, ὅστις ἦτο ναύτης γεννηθεὶς περὶ τὸ 380-88 [5]. Ἐπειδὴ δὲ κατήγετο ἐκ ταπεινοῦ γένους, δὲν εἶχε τοὺς ἀναγκαίους πόρους πρὸς ἐκπαίδευσιν. Διὰ τοῦτο ἐρωτηθείς, τίνα ἔσχε διδάσκαλον, ἀπεκρίθη τὸ τῶν Ἀθηναίων βῆμα [6]. Ἐλέγετο δ', ὅτι κατὰ τὴν παροιμίαν ἀπὸ τῆς κώπης ἀνίπτοις ποσὶν ἐπή-

---

βαρὺς καὶ αὐξητικὸς καὶ πικρός· καὶ ἡδὺς μὲν αὐτόθεν ἐντυχάνει, σφοδρὸς δ' ἐξετασθείς„. 1) *Δημοσθέν. Περὶ παραπρεσβ.* 386. 2) *Αὐτόθι* 375. 3) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν.* 16. 4) *Κατὰ συγκοπὴν ἐκ τοῦ Δημεάδης* 5) *Ὅρα* Lhardy, De Demade *ἐν σελίδ.* 43. 6) *Στοβ. ἐν Ἀνθολογ.* 29, 91.

δησεν ἐπὶ τὸ βῆμα[1]. *Κατὰ τοῦτο ποιεῖ ζωηρὰν ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Δημοσθένη, ὅστις καθ' ὅλον τὸν βίον ἐμελέτα*[2]. *Φαίνεται δ' ὅμως, ὅτι δὲν ἦτο ὁ μόνος ναύτης, ὅστις κατεῖχε τὸ βῆμα, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τοῦ Πλουτάρχου*[3]. *Ἦτο δ' οὐ μόνον ἀμαθής, ἀλλὰ καὶ ἀκόλαστος κατὰ τρόπον χυδαιότατον. Τὸ πρῶτον διεκρίθη μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην, ὅτε συλληφθεὶς αἰχμάλωτος ἐξελέγη, ὅπως διαπραγματευθῇ τὰ τῆς εἰρήνης*[4]. *Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἔργον ἐξετέλεσεν οὕτως, ὥστε ἤρεσε καὶ τῷ Φιλίππῳ καὶ τοῖς Ἀθηναίοις, ἐκτήσατο πολλὴν δύναμιν. Αὕτη δ' ηὔξησεν ἐπὶ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, διότι μετὰ τὴν ἅλωσιν τῶν Θηβῶν ὁ νικητὴς ᾔτει παρὰ τῶν Ἀθηναίων τὴν παράδοσιν ὀκτὼ ῥητόρων. Τότε ὁ μὲν Δημοσθένης δὲν ἐτόλμησε νὰ πρεσβεύσῃ πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, ὁ δὲ Δημάδης πρεσβεύσας ἔσωσε τοὺς ῥήτορας καὶ τὴν πόλιν διήλλαξε πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Μακεδόνων*[5]. *Τότε κατὰ πρότασιν τοῦ Κηφισοδότου ἀπεφασίσθη, εἰ καὶ ἀντέστησαν ὁ Λυκοῦργος καὶ ὁ Πολύευκτος, νὰ στηθῇ ἀνδριὰς αὐτοῦ ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ λάβῃ σίτησιν ἐν τῷ πρυτανείῳ*[6]. *Οὕτω κατῄσχυνε τὰς μεγίστας τιμάς, αἵτινες τοῖς εὐεργέταις τῆς πόλεως ἐδίδοντο. Ἀλλ' εἶναι παρήγορον, ὅτι αἱ πλασταὶ τῶν φαύλων τιμαὶ δὲν δύνανται ἐπὶ μακρὸν χρόνον νὰ διαμείνωσιν. Ἐν ᾧ τῷ Δημοσθένει καὶ τῷ Λυκούργῳ μετὰ θάνατον ἀνδριάντες ἐστήθησαν, οἱ τοῦ Δημάδου εἰς ἀμίδας κατεχωνεύθη-*

---

1) *Παρὰ* Walz IV, 89. 6. 2) *Κατὰ τὸν Πυθέαν Παρ' Ἀθήν.* II. 44 F "*Ἀλλὰ τοὺς νῦν δημαγωγοὺς ὁρᾶτε, Δημοσθένη καὶ Δημάδην, ὡς ἐναντίως τοῖς βίοις διάκεινται. Ὁ μὲν γὰρ ὑδροποτῶν καὶ μεριμνῶν τὰς νύκτας, ὥς φασιν, ὁ δὲ πορνοβοσκῶν καὶ μεθυσκόμενος κατὰ τὴν ἡμέραν ἑκάστην προγάστωρ ἡμῖν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἀνακυκλεῖται*". 3) *Ἐν βίῳ Δημοσθέν.* 7 «*ἀλλὰ κραιπαλῶντες ἄνθρωποι ναῦται καὶ ἀμαθεῖς ἀκούονται καὶ κατέχουσι τὸ βῆμα*". 4) *Παρὰ* Westermann *Βιογράφοι ἐν σελίδ.* 334 "*Ἐν Χαιρωνείᾳ δ' αἰχμάλωτος γενόμενος ἀφείθη καὶ πρεσβευτὴς ὑπὲρ τῶν αἰχμαλώτων ἀπεστάλη, οὓς ἀνῆκε Φίλιππος*". 5) *Πλούταρχ ἐν βίῳ Δημοσθέν.* 28. 6) *Ὅρα* Blass III B, 287.

σαν [1]. *Καὶ αὐτὸς ὁ προδότης εἶχε συνείδησιν τῆς κακῆς αὐτοῦ πολιτείας, λέγων, ὅτι εἶναι ἄξιος συγγνώμης, διότι πολιτεύεται τὰ ναυάγια τῆς πόλεως. Ἀλλ' ὁ Πλούταρχος εὐστόχως παρατηρεῖ, ὅτι ἀσελγῶς βιώσας καὶ πολιτευσάμενος αὐτὸς ἦτο ναυάγιον τῆς πόλεως* [2]. *Μετεχειρίζοντο μὲν τοῦτον οἱ Μακεδόνες ὡς ὄργανον τῶν πολιτικῶν αὐτῶν σκοπῶν, ἀλλ' ἐβδελύσσοντο τοῦτον καὶ δὴ ὁ Ἀντίπατρος εἶπε περὶ αὐτοῦ γέροντος ἤδη ὄντος, ὅτι ἀπολείπεται αὐτῷ ὥσπερ ἱερείου διαπεπραγμένου μόνον ἡ γλῶσσα καὶ ἡ κοιλία* [3]. *Ἐν τέλει δ' ἐτιμωρήθη προσηκόντως ὑπὸ τοῦ Κασσάνδρου, διότι οὗτος εἶχε πέμψει ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ἀντίγονον εἰς τὴν Ἀσίαν παρακαλῶν τοῦτον, ἵνα ἐπιφανεὶς ἀπαλλάξῃ τοὺς Ἕλληνας ἠρτημένους ἀπὸ παλαιοῦ καὶ σαπροῦ στήμονος (δηλ. τοῦ Ἀντιπάτρου). Ἐπειδὴ δ' ὁ Ἀντίπατρος ἐνόσει, ὁ Κάσσανδρος εἶχε τὴν ἀρχήν· ὅτε δ' εἶδε τὸν ὑβριστὴν ἐλθόντα, πρῶτον μὲν κατέσφαξε τὸν υἱὸν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ πατρός, εἶτα δὲ λοιδορήσας τὴν προδοσίαν καὶ ἀχαριστίαν αὐτοῦ ἔκτεινεν* [4].

Φαῦλος μὲν ἦτο ὁ Δημάδης, ἀλλ' εἶχε πολλὴν νοημοσύνην. Δὲν εἶναι μικρόν, ὅτι πολλοὶ τὴν φύσιν τοῦ Δημάδου ἐθεώρουν ὑπερτέραν τῆς μαθήσεως τοῦ Δημοσθένους καὶ ὁ Θεόφραστος ἔλεγεν [5], *ὅτι ὁ μὲν Παιανιεὺς εἶναι ἄξιος τῆς πόλεως, ὁ δὲ Δημάδης ὑπὲρ τὴν πόλιν* [6]. *Φαίνεται, ὅτι εἶχε σπουδάσει καλῶς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ τῇ σπουδῇ ταύτῃ ὀφείλεται ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ δύναμις. Ἐν τῇ πρώτῃ συνεντεύξει πρὸς τὸν Φίλιππον*

---

1) *Πλούταρχ. ἐν Ἠθικ.* 820 *Ε «τοὺς Δημάδου (ἀνδριάντας) κατεχώνευσαν εἰς ἀμίδας».* 2) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Φωκίωνος* 1. *Δημήτρ. Περὶ ἑρμην. «καὶ ἀλλαχοῦ που· «πόλιν οὐ τὴν ἐπὶ τῶν προγόνων, τὴν ναύμαχον, ἀλλὰ γραῦν, σανδάλια ὑποδεδεμένην καὶ πτισάνην ῥοφοῦσαν».* 3) *Πλούταρχ. αὐτόθι.* 4) *Αὐτόθι* 30 *καὶ ἐν βίῳ Δημοσθέν.* 31. 5) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν.* 10 "*Πλὴν τόν γε Δημάδην πάντες ὡμολόγουν τῇ φύσει χρώμενον ἀνίκητον εἶναι καὶ παραφέρειν αὐτοσχεδιάζοντα τὰς τοῦ Δημοσθένους σκέψεις καὶ παρασκευάς*". 6) *Αὐτόθι.*

δησεν ἐπὶ τὸ βῆμα[1]. *Κατὰ τοῦτο ποιεῖ ζωηρὰν ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Δημοσθένη, ὅστις καθ' ὅλον τὸν βίον ἐμελέτα*[2]. *Φαίνεται δ' ὅμως, ὅτι δὲν ἦτο ὁ μόνος ναύτης, ὅστις κατεῖχε τὸ βῆμα, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τοῦ Πλουτάρχου*[3]. *Ἦτο δ' οὐ μόνον ἀμαθής, ἀλλὰ καὶ ἀκόλαστος κατὰ τρόπον χυδαιότατον. Τὸ πρῶτον διεκρίθη μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην, ὅτε συλληφθεὶς αἰχμάλωτος ἐξελέγη, ὅπως διαπραγματευθῇ τὰ τῆς εἰρήνης*[4]. *Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἔργον ἐξετέλεσεν οὕτως, ὥστε ἤρεσε καὶ τῷ Φιλίππῳ καὶ τοῖς Ἀθηναίοις, ἐκτήσατο πολλὴν δύναμιν. Αὕτη δ' ηὔξησεν ἐπὶ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, διότι μετὰ τὴν ἅλωσιν τῶν Θηβῶν ὁ νικητὴς ᾔτει παρὰ τῶν Ἀθηναίων τὴν παράδοσιν ὀκτὼ ῥητόρων. Τότε ὁ μὲν Δημοσθένης δὲν ἐτόλμησε νὰ πρεσβεύσῃ πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, ὁ δὲ Δημάδης πρεσβεύσας ἔσωσε τοὺς ῥήτορας καὶ τὴν πόλιν διήλλαξε πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Μακεδόνων*[5]. *Τότε κατὰ πρότασιν τοῦ Κηφισοδότου ἀπεφασίσθη, εἰ καὶ ἀντέστησαν ὁ Λυκοῦργος καὶ ὁ Πολύευκτος, νὰ στηθῇ ἀνδριὰς αὐτοῦ ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ λάβῃ σίτησιν ἐν τῷ πρυτανείῳ*[6]. *Οὕτω κατῄσχυνε τὰς μεγίστας τιμάς, αἵτινες τοῖς εὐεργέταις τῆς πόλεως ἐδίδοντο. Ἀλλ' εἶναι παρήγορον, ὅτι αἱ πλασταὶ τῶν φαύλων τιμαὶ δὲν δύνανται ἐπὶ μακρὸν χρόνον νὰ διαμείνωσιν. Ἐν ᾧ τῷ Δημοσθένει καὶ τῷ Λυκούργῳ μετὰ θάνατον ἀνδριάντες ἐστήθησαν, οἱ τοῦ Δημάδου εἰς ἀμίδας κατεχωνεύθη-*

---

1) *Παρὰ* Walz IV, 39. 6. 2) *Κατὰ τὸν Πυθέαν Παρ' Ἀθήν.* II· 44 F "*Ἀλλὰ τοὺς νῦν δημαγωγοὺς ὁρᾶτε, Δημοσθένη καὶ Δημάδην, ὡς ἐναντίως τοῖς βίοις διάκεινται. Ὁ μὲν γὰρ ὑδροποτῶν καὶ μεριμνῶν τὰς νύκτας, ὥς φασιν, ὁ δὲ πορνοβοσκῶν καὶ μεθυσκόμενος κατὰ τὴν ἡμέραν ἑκάστην προγάστωρ ἡμῖν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἀνακυκλεῖται*". 3) *Ἐν βίῳ Δημοσθέν.* 7 «*ἀλλὰ κραιπαλῶντες ἄνθρωποι ναῦται καὶ ἀμαθεῖς ἀκούονται καὶ κατέχουσι τὸ βῆμα*". 4) *Παρὰ* Westermann *Βιογράφοι ἐν σελίδ.* 384 "*Ἐν Χαιρωνείᾳ δ' αἰχμάλωτος γενόμενος ἀφείθη καὶ πρεσβευτὴς ὑπὲρ τῶν αἰχμαλώτων ἀπεστάλη, οὓς ἀνῆκε Φίλιππος*". 5) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν.* 28. 6) *Ὅρα* Blass III B, 287.

σαν [1]. Καὶ αὐτὸς ὁ προδότης εἶχε συνείδησιν τῆς κακῆς αὐτοῦ πολιτείας, λέγων, ὅτι εἶναι ἄξιος συγγνώμης, διότι πολιτεύεται τὰ ναυάγια τῆς πόλεως. Ἀλλ' ὁ Πλούταρχος εὐστόχως παρατηρεῖ, ὅτι ἀσελγῶς βιώσας καὶ πολιτευσάμενος αὐτὸς ἦτο ναυάγιον τῆς πόλεως [2]. Μετεχειρίζοντο μὲν τοῦτον οἱ Μακεδόνες ὡς ὄργανον τῶν πολιτικῶν αὐτῶν σκοπῶν, ἀλλ' ἐβδελύσσοντο τοῦτον καὶ δὴ ὁ Ἀντίπατρος εἶπε περὶ αὐτοῦ γέροντος ἤδη ὄντος, ὅτι ἀπολείπεται αὐτῷ ὥσπερ ἱερείου διαπεπραγμένου μόνον ἡ γλῶσσα καὶ ἡ κοιλία [3]. Ἐν τέλει δ' ἐτιμωρήθη προσηκόντως ὑπὸ τοῦ Κασσάνδρου, διότι οὗτος εἶχε πέμψει ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ἀντίγονον εἰς τὴν Ἀσίαν παρακαλῶν τοῦτον, ἵνα ἐπιφανεὶς ἀπαλλάξῃ τοὺς Ἕλληνας ἠρτημένους ἀπὸ παλαιοῦ καὶ σαπροῦ στήμονος (δηλ. τοῦ Ἀντιπάτρου). Ἐπειδὴ δ' ὁ Ἀντίπατρος ἐνόσει, ὁ Κάσσανδρος εἶχε τὴν ἀρχήν· ὅτε δ' εἶδε τὸν ὑβριστὴν ἐλθόντα, πρῶτον μὲν κατέσφαξε τὸν υἱὸν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ πατρός, εἶτα δὲ λοιδορήσας τὴν προδοσίαν καὶ ἀχαριστίαν αὐτοῦ ἔκτεινεν [4].

Φαῦλος μὲν ἦτο ὁ Δημάδης, ἀλλ' εἶχε πολλὴν νοημοσύνην. Δὲν εἶναι μικρόν, ὅτι πολλοὶ τὴν φύσιν τοῦ Δημάδου ἐθεώρουν ὑπερτέραν τῆς μαθήσεως τοῦ Δημοσθένους καὶ ὁ Θεόφραστος ἔλεγεν [5], ὅτι ὁ μὲν Παιανιεὺς εἶναι ἄξιος τῆς πόλεως, ὁ δὲ Δημάδης ὑπὲρ τὴν πόλιν [6]. Φαίνεται, ὅτι εἶχε σπουδάσει καλῶς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ τῇ σπουδῇ ταύτῃ ὀφείλεται ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ δύναμις. Ἐν τῇ πρώτῃ συνεντεύξει πρὸς τὸν Φίλιππον

---

[1]) Πλούταρχ. ἐν Ἠθικ. 820 Ε «τοὺς Δημάδου (ἀνδριάντας) κατεχώνευσαν εἰς ἀμίδας». [2]) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Φωκίωνος 1. Δημήτρ. Περὶ ἑρμην. «καὶ ἀλλαχοῦ που· «πόλιν οὐ τὴν ἐπὶ τῶν προγόνων, τὴν ναύμαχον, ἀλλὰ γραῦν, σανδάλια ὑποδεδεμένην καὶ πτισάνην ῥοφοῦσαν». [3]) Πλούταρχ. αὐτόθι. [4]) Αὐτόθι 30 καὶ ἐν βίῳ Δημοσθέν. 31. [5]) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν. 10 "Πλὴν τόν γε Δημάδην πάντες ὡμολόγουν τῇ φύσει χρώμενον ἀνίκητον εἶναι καὶ παραφέρειν αὐτοσχεδιάζοντα τὰς τοῦ Δημοσθένους σκέψεις καὶ παρασκευάς". [6]) Αὐτόθι.

δὲν ἐκολάκευσεν αὐτόν, ἀλλ' εἶπε μετὰ φαινομένης παρρησίας[1]. *Ἡ εὐφυΐα τοῦ ῥήτορος καταφαίνεται καὶ ἐν ταῖς μεταφοραῖς, ἐν ταῖς ἀλληγορίαις καὶ ταῖς ὑπερβολαῖς. Τινὰς μὲν τούτων ἔλαβε παρὰ τοῦ Περικλέους, ἄλλας δ' αὐτὸς ἐπενόησε*[2]. *Διότι ἦτο φύσις ποιητική. Οὕτω λέγει, ὅτι, ἂν ἀπέθνησκεν ὁ Ἀλέξανδρος, ἤθελεν ὄζει ὁλόκληρος ἡ οἰκουμένη*[3] *καὶ τὴν Μακεδονικὴν δύναμιν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως παραβάλλει πρὸς τὸν Κύκλωπα τετυφλωμένον*[4]. *Πρὸς δὲ ἔλεγε τὸ μὲν τεῖχος ἐσθῆτα τῆς πόλεως, τὸν δὲ σαλπιγκτὴν κοινὸν τῶν Ἀθηναίων ἀλέκτορα. Ἐπειδὴ δ' ἡ ῥητορικὴ τοῦ Δημάδου δεινότης ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς εὐφυΐας, δὲν ἦτο εὐμίμητος*[5]. *Ἐκ τῶν εἰρημένων γίνεται δῆλον, ὅτι, ἂν ὁ ῥήτωρ οὗτος ἐτύγχανεν ὑψηλοτέρας παιδεύσεως καὶ εἶχε τὸ φρόνημα ὑγιές, ἠδύνατο νὰ ἦναι ὁ ἄριστος πολιτευτὴς καὶ ῥήτωρ τῶν χρόνων αὐτοῦ. Διέμεινεν ὅμως ἐν τῇ ἀμαθείᾳ καὶ τῇ ταπεινῇ νοημοσύνῃ, ἥτις δὲν δύναται νὰ ἐξαρθῇ μέχρι τῆς σφαίρας ἐκείνης, ἐν ᾗ ἐναργῶς καταφαίνεται, ὅτι ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπη εἶναι*

---

[1]) *Σέξ. ἐμπειρ. Πρὸς μαθημ.* I, § 295. *Διόδωρ. Σικελιώτ.* 16, 87. [2]) *Ἀθήν.* III, 99 D "*Καὶ Δημάδης δὲ ὁ ῥήτωρ ἔλεγε τὴν μὲν Αἴγιναν εἶναι λήμην τοῦ Πειραιῶς, τὴν δὲ Σάμον ἀπορρῶγα τῆς πόλεως, ἔαρ δὲ τοῦ δήμου τοὺς ἐφήβους, τὸ δὲ τεῖχος ἐσθῆτα τῆς πόλεως, τὸν δὲ σαλπιγκτὴν κοινὸν Ἀθηναίων ἀλέκτορα*". [3]) *Ἐν ἀποσπάσμ.* 7 «*Δεινὰ δὲ καὶ τὰ Δημάδεια, καίτοι ἴδιον καὶ ἄτοπον τρόπον ἔχειν δοκοῦντα· ἔστι δὲ αὐτῶν ἡ δεινότης ἔκ τε τῶν ἐμφάσεων γιγνομένη καὶ ἐξ ἀλληγορικοῦ τινος παραλαμβανομένου καὶ τρίτον ἐξ ὑπερβολῆς· οἷόν ἐστι τό· Οὐ τέθνηκεν Ἀλέξανδρος, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι· ὦζε γὰρ ἂν ἡ οἰκουμένη τοῦ νεκροῦ. «Τὸ μὲν γὰρ ὦζεν ἀντὶ τοῦ ᾐσθάνετο ἀλληγορικὸν καὶ ὑπερβολικὸν ἅμα· τὸ δὲ τὴν οἰκουμένην αἰσθάνεσθαι ἐμφαντικὸν τῆς δυνάμεως τῆς Ἀλεξάνδρου· καὶ ἅμα δέ τι ἐκπληκτικὸν ἔχει ὁ λόγος ἠθροισμένον ἐκ τῶν τριῶν*». [4]) *Ἐν ἀποσπάσμ.* 9 «*Ἔοικε γὰρ ἡ Μακεδονικὴ δύναμις, ἀπολωλεκυῖα τὸν Ἀλέξανδρον, τῷ Κύκλωπι τετυφλωμένῳ*". [5]) *Δημήτρ. Περὶ ἑρμην.* § 286 "*Τῆς Δημαδείου δεινότητος ἐχούσης τι ἐπισφαλὲς καὶ οὐκ εὐμίμητον μάλα· ἔνεστι γάρ τι καὶ ποιητικὸν τῷ εἴδει, εἴ γε ποιητικὸν ἡ ἀλληγορία καὶ ὑπερβολὴ καὶ ἔμφασις*".

ἡ ἀληθὴς νοημοσύνη ἡ ἀγήρω τὴν μνήμην καὶ ἄφθιτον τὸ κλέος τοῖς μεταγενεστέροις παραδίδουσα.

Εἶναι δὲ λυπηρόν, ὅτι τῆς νοημοσύνης ἐκείνης οὐδὲν προϊὸν κατελείφθη, ὅπως ἀσφαλέστερον κρίνωμεν περὶ αὐτῆς [1]. *Ἐπειδὴ δ' ἡ ῥητορικὴ δεινότης τοῦ Δημάδου ἦτο πολυθρύλητος, οὐδὲν τὸ παράδοξον, ὅτι οἱ μεταγενέστεροι ὑπέβαλον τούτῳ πολλοὺς λόγους. Ἐκ τοῦ Σουΐδου ἐγινώσκομεν τοῦ ῥήτορος δύο ἔργα· Ἀπολογισμὸν πρὸς Ὀλυμπιάδα τῆς ἑαυτοῦ δωδεκαετίας καὶ Ἱστορίαν περὶ Δήλου καὶ τῆς γενέσεως τῶν Λητοῦς παίδων. Εἶναι ὅλως ἀπίθανον, ὅτι οὗτος ἠσχολήθη περὶ τὴν ἱστορίαν καὶ μυθολογίαν καὶ φαίνεται, ὅτι τὸ ἔργον ἦτο ἄλλου συνωνύμου. Ἀλλ' ἔν τινι Φλωρεντιανῷ χειρογράφῳ εὑρέθη κατάλογος* [2] *περιέχων δέκα καὶ τέσσαρας λόγους τοῦ Δημάδου, ἐν οἷς καὶ τὸν Ἀπολογισμὸν πρὸς Ὀλυμπιάδα τῆς ἑαυτοῦ δωδεκαετίας. Ἐκ τούτου τοῦ λόγου διετηρήθη μέχρις ἡμῶν τὸ πρῶτον μέρος μετά τινων ἀποσπασμάτων* [3]. *Ἐπειδὴ δ' ὁ λόγος εἶναι ποιητικὸς περιέχων μεταφοράς, προσωποποιΐας καὶ πολυαρίθμους ἀντιθέσεις, τινὲς ἐνόμισαν, ὅτι εἶναι ἔργον τοῦ εὐφυοῦς Δημάδου, ἀλλ' ἐκράτησεν ἡ γνώμη, καθ' ἣν θεωρεῖται ψευδεπίγραφος* [4]. *Ὁ γράψας τοῦτον εἰσάγει τὸν ῥήτορα ἀπολογούμενον ὑπὲρ τῆς πολιτείας αὐτοῦ καὶ δὴ ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς διαπραγματεύσεως μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην. Οἱ δ' ἄλλοι λόγοι οἱ ἐν τῷ ἀνακαλυφθέντι καταλόγῳ σημειούμενοι συνετάχθησαν ὡς ῥητορικὰ θέματα κατὰ τῶν Δημοσθενικῶν λόγων, ὡς δεικνύουσιν αἱ ἐπιγραφαί, Πρὸς τὴν εἰς Ὄλυνθον βοήθειαν, Πρὸς Χερρονησίτας, Ὑπὲρ Φιλίππου ὡς οὐ χρὴ πολεμεῖν, Πρὸς τοὺς Ὀλυνθίων*

---

1) *Ἐπὶ Κικέρωνος οὐδὲν ἔργον τούτου ὑπῆρχεν*, Brut. 36. Orat. 90. *Παράβαλλ.* Quintil. II, 17. 13 *καὶ* Blass III B, 239. 2) *Ἐξεδόθη ὑπὸ* Schöll, Hermes III, *ἐν σελίδ.* 277. 3) *Ἐδημοσίευσεν ὁ* H. Haupt, Hermes XIII, 489. 4) Blass III B, 241.

πρέσβεις. Ἐν τοῖς ψευδεπιγράφοις λοιπὸν δὲν δυνάμεθα νὰ ἀνεύρωμεν τὴν εὐφυΐαν τοῦ ῥήτορος, ἀλλ' ἔν τισιν ἀποφθέγμασιν, ἅπερ μέχρις ἡμῶν διετηρήθησαν. Τὰ *Δημάδεια* ἐν τοῖς τελευταίοις χρόνοις ηὔξησαν ἔκ τινος Βιενναίου χειρογράφου· διότι νῦν ἔχομεν ὑπὲρ τὰ τεσσαράκοντα [1]. Τοσαῦτα ἀποφθέγματα δὲν κατελείφθησαν ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους, ὅπερ ἴσως μαρτυρεῖ τὴν ὑπεροχὴν τῆς εὐφυΐας τοῦ Δημάδου.

Ὁ δὲ *Ἀριστογείτων* τάσσεται μὲν ἐν τοῖς μισθωτοῖς τοῦ Φιλίππου [2], ἀλλ' εἶναι γνωστὸς μᾶλλον ὡς φαῦλος ἄνθρωπος ἢ ὡς Φιλιππίζων. Ὀνομάζεται δὲ κύων διὰ τὴν ἀναίδειαν αὐτοῦ καὶ θεωρεῖται μᾶλλον συκοφάντης ἢ ῥήτωρ [3]. Οὗτος ἦτο υἱὸς τοῦ Κυδιμάχου ἢ Λυσιμάχου καὶ μητρὸς ἀπελευθερικῆς. Εἰκάζεται δ', ὅτι ἐγεννήθη περὶ τὰ 370· πότε δ' ἐτελεύτησεν, εἶναι ἄγνωστον. Μόνον ὁ Σουΐδας παραδίδει, ὅτι ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου ἦτο πολεμικός· ἀλλ' ἀπέφευγε νὰ πολεμήσῃ [4]. Παρὰ τοῦ Ἁρπάλου ἐδέξατο δῶρα, ἀλλ' οἱ δικασταὶ ἠθῴωσαν τοῦτον [5]. Τούτου κατηγόρησεν ὁ Δείναρχος, ὁ Λυκοῦργος καὶ ὁ Δημοσθένης, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴπομεν [6]. Εἶναι γνωστόν, ὅτι ἔγραψε ῥητορικοὺς λόγους, *Ἀπολογίαν πρὸς τὴν ἔνδειξιν Λυκούργου καὶ Δημοσθένους, Πρὸς Λυκοῦργον, Κατὰ Τιμοθέου Κατὰ Τιμάρχου, Κατὰ Ὑπερείδου, Κατὰ Θρασύλλου, Ὀρφανικόν.* Ἐκ τῶν λόγων τούτου διεσώθησαν ὀλίγα ἀπο-

---

[1]) Ἐξεδόθησαν ὑπὸ H. Diels, *Δημάδεια*, Rhein. Mus. XXIX, 107· [2]) *Δημοσθέν. κατ' Ἀριστογείτ.* 781 «Ἀλλ', Ἀριστογείτων, ἑπτὰ γραφὰς κέκρικάς με τοῖς ὑπὲρ Φιλίππου πράττουσι σαυτὸν μισθώσας». [3]) Παρὰ Walz III, 600. [4]) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Φωκ.* 10 «Ἀριστογείτονος δὲ τοῦ συκοφάντου πολεμικοῦ μὲν ὄντος ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καὶ παροξύνοντος ἐπὶ τὰς πράξεις τὸν δῆμον, ἐν δὲ τῷ καταλόγῳ προσελθόντος ἐπὶ βακτηρίᾳ τὰ σκέλη καταδεδεμένου, πόρρωθεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ βήματος ἰδὼν ὁ Φωκίων ἀνέκραγε. "Γράφε καὶ Ἀριστογείτονα χωλὸν καὶ πονηρόν"». [5]) *Δημοσθέν. ἐπιστολ.* 3, 37. 42. [6]) Ἐν σελίδ. 997.

σπάσματα, ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτων μανθάνομεν, ὅτι ἦτο ὑβριστὴς καὶ κατάπτυστος συκοφάντης[1], *ὅπερ καὶ ἄλλοθεν ἐγινώσκομεν*[2], *Ὕβριζε καὶ ἐσυκοφάντει ἄνδρας, ὡς τὸν Λυκοῦργον καὶ τὸν Δημοσθένη, πρὸς οὓς ὤφειλε σεβασμόν.*

Πρὸς τὸν Δημάδη ὁμοιάζει ὁ Πυθέας· διότι καὶ ἐκ ταπεινοῦ γένους κατήγετο καὶ ἀμαθὴς μὲν ἦτο, εὐφυὴς δέ. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἦτο μυλωθρός[3] *καὶ ἡ μήτηρ Αἰγιναία, ἴσως θυγάτηρ ἢ ἐγγονὴ Ἀθηναίου κληρούχου. Τὸ κατ' ἀρχὰς οὗτος ἐχθρὸς ὢν τῶν Μακεδόνων ἀντέστη πρὸς τὴν πρότασιν, ὅπως τῷ Ἀλεξάνδρῳ ἀποδοθῶσι θεῖαι τιμαί. Ὅτε δέ τις ἐπετίμησεν αὐτῷ, ὅτι νέος ὢν τολμᾷ νὰ λέγῃ περὶ τηλικούτων, ἀπεκρίθη, ὅτι καὶ ὁ Ἀλέξανδρος, ὃν ψηφίζονται θεόν, εἶναι νεώτερος αὐτοῦ*[4]. *Ἐκ τούτου εἰκάζεται, ὅτι πρὸ τοῦ 356 ἐγεννήθη*[5]. *Ἐπειδὴ δ' ὅμως δὲν εἶχε σθένος ψυχῆς, ἐδελέασαν αὐτὸν τὰ δῶρα τῶν ἐχθρῶν τῆς πατρίδος, ἐξ ὧν διῆγε βίον ἀκόλαστον*[6]. *Τοῖς*

---

1) *Τζέτζ. ἐν Χιλιάδ.* VI, 93 *"Ἐν τῷ τῶν παρανόμων γὰρ κατὰ τοῦ Ὑπερείδου Ἀριστογείτων οὑτωσὶ τάδε κατ' ἔπος λέγει· κνώδαλα τὰ ἐξάγιστα τῶν τρισαλιτηρίων, ὁ Δημοσθένης ἅμα τε καὶ ὁ Λυκοῦργος, λέγω. Καὶ πάλιν Διοπείθη δὲ τὸν Σουνιέα λέγει ἐκ τῆς πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον συστάσης ναυμαχίας ὠνήνασθαι αἰχμάλωτον Λυκοῦργον, Δημοσθένην· οὗτοι δὲ τὸ ἀργύριον ἐκείνῳ οὐκ ἐδίδουν, ἀλλὰ πρὸς δικαστήριον εἵλκυσαν μᾶλλον τοῦτον. Καὶ ἐκινδύνευσε θανεῖν ὁ ἄνθρωπος ἐκ τούτων, εἰ μὴ συνηγωνίσατο Δημέας Καλλικλῆς τε".* 2) *Ἑρμογέν. παρὰ* Spengel *ἐν σελίδ.* 395 *"Καὶ μὴν καὶ τὸ πρὸ τῶν ἀποδείξεων λοιδορίαις ἢ σφοδρότησιν εἰκῇ κεχρῆσθαι, ἢ ἔνθα ὅλως μηδενὸς τοιούτου δεῖ, καθάπερ εἴωθεν Ἀριστογείτων ποιεῖν φαινομένη τίς ἐστιν. οὐ μὴν οὖσα δεινότης". Παράβαλλ.* Blass III B, 251. 3) *Σουΐδ. ἐν λ.* 4) *Πλούταρχ. Ἠθικ.* 187 F *καὶ* 804 B. 5) Blass III B. 253. 6) *Δημοσθέν. ἐπιστολ.* 3, 29 *«Καὶ μὴν οὐδὲ τὸν Πυθέαν παραλείψω, τὸν μέχρι τῆς παρόδου δημοτικόν, μετὰ ταῦτα δ' ἕτοιμον εἰς τὰ καθ' ὑμῶν. πάντα. Τίς γὰρ οὐκ οἶδε τοῦτον, ὅτε μὲν τὴν ὑπὲρ ὑμῶν τάξιν ἔχων εἰς τὸ πολιτεύεσθαι παρῄει, ὡς δοῦλον ἐλαυνόμενον καὶ γραφὴν ξενίας φεύγοντα καὶ μικροῦ πραθέντα ὑπὸ τούτων, οἷς νῦν ὑπηρετῶν τοὺς κατ' ἐμοῦ λόγους ἔγραφεν; ἐπειδὴ δ' ἃ κατηγόρει τότε τῶν ἄλλων, νῦν αὐτὸς πράττει, εὐποροῦντα μὲν οὕτως, ὥστε δὲ ἔχειν ἑταίρας, αἳ μέχρι φθόης καλῶς ποιοῦσαι προπεπόμφασιν αὐτόν".*

Μακεδόσι ἐγένετο ὠφέλιμος, διότι κατηγόρησε τοῦ Δημοσθένους ἐν τῇ δίκῃ τοῦ Ἁρπάλου[1]. *Ἡ φυγὴ τούτου καὶ τοὺς ἐχθροὺς τῆς πόλεως ὠφέλησε καὶ τὸν Πυθέαν ἀνέδειξεν. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου κατεδικάσθη εἰς πρόστιμον*[2]. *Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκτίσῃ τοῦτο, ἔφυγεν εἰς Μακεδονίαν, ὅθεν ὁ Ἀντίπατρος ἔπεμψεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἵνα ἐνεργήσῃ, ὅπως αἱ πόλεις αὐτῆς μὴ ἀποστῶσι τῶν Μακεδόνων. Τότε ἐν τῇ Μεγάλῃ πόλει ὁ μὲν Πυθέας πράττων ὑπὲρ τοῦ Ἀντιπάτρου εἶπεν, ὅτι, ὡς νομίζομεν, ὅτι ἡ οἰκία, εἰς ἣν φέρεται ὄνειον γάλα, νοσεῖ, οὕτω καὶ ἡ πόλις νοσεῖ, εἰς ἣν πρεσβεία Ἀθηναίων ἔρχεται. Ἀλλ' ὁ Δημοσθένης ἀντιστρέψας τὸ παράδειγμα εἶπεν, ὅτι καὶ τὸ γάλα πρὸς ὑγείαν δίδεται καὶ οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς σωτηρίαν ἔρχονται*[3]. *Μετὰ τὸν Λαμιακὸν πόλεμον ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας, ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι δὲν ἔζησε μακρὸν χρόνον. Δὲν ἐφόνευσε μὲν τοῦτον ὁ Κάσσανδρος, ὡς τὸν Δημάδην, ἀλλὰ τὸ Μακεδονικὸν χρυσίον τὸ παρασκευάσαν τὴν ἀκολασίαν, ἐξ ἧς ἐπῆλθεν ἡ φθίσις αὐτοῦ. Τοῦ ῥήτορος τούτου μνημονεύονται τρεῖς λόγοι· Κατὰ Ἀδειμάντου, Πρὸς τὴν Ἔνδειξιν καὶ Κατὰ Δημοσθένους. Τὴν εὐφυΐαν τοῦ Πυθέου μαρτυρεῖ καὶ ἡ εἰρημένη παραβολὴ καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸ κατὰ τοῦ Δημοσθένους σκῶμμα, ὅτι τὰ ἐνθυμήματα αὐτοῦ ὄζουσιν ἐλλυχνίων*[4]. *Κατὰ τὸν Σουΐδαν δὲν περιελήφθη ἐν τῷ κανόνι τῶν ῥητόρων ὡς θρασὺς καὶ διεσπασμένος.*

Πλὴν τῶν μνημονευθέντων ῥητόρων ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι ὡς ὁ Μενέσαιχμος, ὅστις διεδέξατο τὸν Λυκοῦργον ἐν τῇ οἰκονομικῇ διαχειρίσει τῶν προσόδων τῆς πόλεως καὶ κατεδίωξε τοῦτον. Ὁ ῥήτωρ οὐδένα λόγον φαίνεται καταλιπών, ἀλλὰ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς εἰκάζει[5], *ὅτι οἱ δύο λόγοι Ὑπὲρ Μενεσαίχμου περὶ τῆς Δήλου θυσίας καὶ Ὑπὲρ Μενε-*

---

1) *Ψευδοπλούταρχ.* 846 C. 2) *Σουΐδ. ἐν λ. Πυθέας.* 3) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν.* 27. 4) *Αὐτόθι* 8. 5) *Δείναρχ.* 11.

σαίχμου πρὸς Περικλέα καὶ Δημοκράτην δὲν ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ Δεινάρχου, ᾧ ἀποδίδονται, ἀλλ' ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Μενεσαίχμου. Διότι οὗτος ῥήτωρ ὢν καὶ διάδοχος τοῦ Λυκούργου δὲν ἠδύνατο νὰ μεταχειρισθῇ τὸν Δείναρχον ὡς λογογράφον. Ὡσαύτως τὸν λόγον, Ἑρμίᾳ ἐμπορίου ἐπιμελητῇ περὶ τῶν κατηγορηθέντων ἀπολογία ὁ Διονύσιος ἀποδίδει ἢ τῷ Μενεσαίχμῳ ἢ τῷ Δημοκλείδῃ, περὶ οὗ γινώσκομεν μόνον, ὅτι ἦτο ἐχθρὸς τοῦ Δημοχάρους. Τοὺς λόγους τούτους ὁ κριτικὸς κρίνων ὡς ὑδαρεῖς, κεχυμένους καὶ ψυχροὺς θεωρε ἀναξίους τοῦ Δεινάρχου. Μνημονεύεται καὶ Καλλικράτης τις ᾧ οἱ Περγαμηνοὶ πίνακες ἀπέδιδον τὸν Κατὰ Δημοσθένους παρανόμων, ἀλλ' ὁ Διονύσιος μὴ δυνάμενος νὰ κρίνῃ παρατηρεῖ μόνον, ὅτι εἶναι ἀνάξιος τοῦ Δεινάρχου, διότι πρὸς τοῖς ἄλλοις ὀλίγον ἀπέχει τῆς ἰδιωτικῆς φλυαρίας [1]. Ἐχθρὸς τοῦ Λυκούργου ἦν καὶ ὁ ὀπαδὸς τοῦ Εὐβούλου Φιλῖνος, ὅστις ἠγωνίσατο κατὰ τοῦ ψηφίσματος αὐτοῦ, ὅπως μὴ στηθῶσιν ἀνδριάντες πρὸς τιμὴν τῶν τριῶν μεγάλων τραγικῶν. Ἐπὶ τούτῳ ἔγραψε λόγον Πρὸς Σοφοκλέους καὶ Εὐριπίδου εἰκόνας [2], ἀλλ' ὁ πανδαμάτωρ χρόνος ἐξήλειψε τοῦτον πρὸς τιμὴν τοῦ ἀμούσου ῥήτορος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

ΠΕΡΙ ΦΩΚΙΩΝΟΣ

Ὡς ἐν τοῖς δράμασι παρεμβάλλονται πρόσωπα, ὅπως διὰ τῆς ἀντιθέσεως καταδείξωσι τὰς τῶν ἄλλων ὑπερβολάς, οὕτω καὶ ὁ Φωκίων δὲν ἀνῆκε μὲν τοῖς προδόταις τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐπεδοκίμαζεν ἐκείνους, οἵτινες ἐκ παντὸς τρόπου

---

[1]) Αὐτόθι. [2]) Περὶ τὴν γραφὴν τῆς ἐπιγραφῆς ὑπάρχει διαφωνία.

ἐπεδίωκον τὸν πρὸς τοὺς Μακεδόνας πόλεμον. Οὗτος εἶχε τὴν γνώμην ἢ ὅτι πρέπει νὰ κρατῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι ἐν πολέμῳ ἢ νὰ ἦναι φίλοι τῶν κρατούντων[1]. Παρετήρει δ', ὅτι οὗτοι δὲν ἦσαν ὁποῖοι ἀνεδείχθησαν ἐπὶ τῶν Μηδικῶν, ἀλλὰ πολεμοῦντες μὲν ταπεινοὶ καὶ περιδεεῖς, γενομένης δὲ εἰρήνης ἐθρασύνοντο καὶ κατεβόων κατὰ τοῦ Φωκίωνος ὡς δῆθεν ἀφῃρημένου τὴν νίκην αὐτῶν[2]. Διὰ τοῦτο ὕβριζον αὐτὸν ὡς δειλὸν καὶ ἄνανδρον[3]. Οὐ μόνον τὸ πλῆθος, ἀλλὰ καὶ οἱ κορυφαῖοι τῶν πολιτευομένων ὤθουν τὸν στρατηγὸν πρὸς τὸν πόλεμον. Ὅτε δ' Ὑπερείδης ἠρώτησεν αὐτόν, πότε θέλει συμβουλεύσει τοῖς Ἀθηναίοις νὰ πολεμῶσιν, ἀπεκρίθη, ὅτι θέλει πράξει τοῦτο, ὅταν ἴδῃ τοὺς μὲν νέους φυλάττοντας τὴν τάξιν, τοὺς δὲ πλουσίους εἰσφέροντας, τοὺς δὲ ῥήτορας ἀπεχομένους τοῦ κλέπτειν τὰ δημόσια[4]. Ὅτι δ' οὗτοι ἦσαν κλέπται, περιφανῶς κατέδειξεν ἡ ὑπόθεσις τοῦ Ἁρπάλου. Ὁ Ἅρπαξ ἐτόλμησε νὰ πέμψῃ δῶρα καὶ πρὸς τὸν ἀδέκαστον ἄνδρα, ἀλλ' οὗτος εἶπεν, ὅτι ὁ Ἅρπαλος οἰμώξεται, ἂν μὴ παύσηται διαφθείρων τὴν πόλιν[5]. Ἐπειδὴ δὲν ἦτο φίλος τοῦ πολέμου, ἐπετίμησε τῷ Δημοσθένει διά τινος Ὁμηρικοῦ στίχου, ὅτι ἐρεθίζει ἄγριον ἄνδρα[6]. Ἡ μετριότης αὕτη τοῦ ἀνδρὸς ἐμάλαξε καὶ ἐπράϋνε τὸ ἦθος τοῦ νικητοῦ.

Ὁ συνετὸς οὗτος πολιτευτὴς οὐ μόνον ἔσωσε τὰς Ἀθήνας μετὰ τὸν ἐμπρησμὸν τῶν Θηβῶν, ἀλλὰ καὶ συνεβούλευσε τῷ Ἀλεξάνδρῳ, ἵνα τρέψῃ τὸν πόλεμον ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς βαρβάρους[7]. Πρὸς τὸν πανοῦργον Φίλιππον κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δὲν ἦτο εὔκολος ἡ συνδιαλλαγή, ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος καὶ Ἑλληνικώτερος καὶ φιλανθρωπότερος ἦτο καὶ εἰς συνεννοήσεις εἰλικρινεστέρας πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Ἀθηναίους ἠδύνατο νὰ ἔλθῃ. Τοῦτο ἐγένετο δῆλον ἐν τῷ μνημονευθέντι διαλόγῳ τοῦ Ἀλεξάνδρου πρὸς τὸν Φωκίωνα, πρὸς ὃν εἶπεν ὁ

---

1) Ἐν βίῳ Φωκίων. 2) Αὐτόθι. 9. 3) Αὐτόθι. 4) Αὐτόθι 23. 5) Αὐτόθι 21. 6) Αὐτόθι 17. 7) Αὐτόθι.

Ἑλληνικώτατος ἐκεῖνος βασιλεύς, ἵνα οἱ Ἀθηναῖοι προσέχωσι τοῖς πράγμασι· διότι ἁρμόζει, ὅπως οὗτοι ἄρχωσι, ἂν κακόν τι συμβῇ αὐτῷ [1]. *Ἐπειδὴ λοιπὸν αἱ δυνάμεις τῶν Ἀθηναίων δὲν ἐπήρκουν, ὅπως ἀναλάβωσι τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἑλλήνων, ἠδύναντο οὗτοι νὰ ἀνεχθῶσι τὴν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἀφ' οὗ οὗτος ἀνεγνώριζε τούτους ὡς δυναμένους νὰ διαδεχθῶσιν αὐτόν. Ὡς πεπειραμένος στρατηγὸς ὁ Φωκίων ἐγίνωσκε νὰ ἐκτιμήσῃ τὰς δυνάμεις τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Μακεδόνων. Διὰ τοῦτο ὅτε ἠρώτησαν αὐτὸν περὶ τῆς δυνάμεως, ἣν παρεσκεύασεν ὁ Λεωσθένης, ἀπεκρίθη, ὅτι πρὸς μὲν τὸ στάδιον τοῦ πολέμου καλῶς παρεσκευάσθη, ἀλλὰ φοβεῖται τὸν δόλιχον τοῦ πολέμου* [2]. *Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον πολλὰς ἀρετάς, ἀλλ' ἡ κρίσις αὐτῶν ἐνίοτε ἐλέγχεται ἡμαρτημένη. Ὁ Φωκίων ὅμως διὰ τὴν πρακτικὴν αὐτοῦ διάνοιαν ἔχει μᾶλλόν τι Σπαρτιατικὸν καὶ Ῥωμαϊκὸν ἢ Ἀττικόν.*

Ἀλλὰ τὴν καταγωγὴν αὐτοῦ πρὸ πάντων μαρτυρεῖ ἡ καλουμένη παρουσία πνεύματος, ἥτις ἦτο συνήθης τοῖς Ἀθηναίοις· παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ φέρονται πλεῖσται ἀποκρίσεις τοῦ ἀνδρὸς τὴν εὐφυΐαν αὐτοῦ μαρτυροῦσαι. Ὅτε ὁ Δημοσθένης εἶπεν αὐτῷ, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι θέλουσι φονεύσει, ἂν μανῶσι, σέ δέ, ἀπεκρίθη, ἂν σωφρονῶσι [3]. *Δὲν ἠγάπα δὲ τοὺς ποιητικοὺς λόγους, ἀλλὰ τοὺς ὠφελίμους, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τοῦ λόγου, ὃν εἶπε πρὸς τὸν Λεωσθένη θρασυνόμενον καὶ κομπάζοντα· Ὦ μειράκιον, οἱ λόγοι σου ὁμοιάζουσι πρὸς κυπαρίσσους· διότι μεγάλοι ὄντες καὶ ὑψηλοὶ δὲν φέρουσι καρπούς* [4]. *Ἐπειδὴ δ' εἶχε πολλὴν κρίσιν, ἦτο βραχυλόγος πολλὴν ἔννοιαν ἐν ὀλίγαις λέξεσι περιλαμβάνων* [5]. *Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Πολύευκτος τὸν μὲν Δημοσθένη εἶπεν ἄριστον ῥήτορα, τὸν δὲ Φωκίωνα δεινότατον νὰ εἴπῃ* [6]. *Καὶ αὐτὸς ὁ Δημοσθένης τῶν μὲν ἄλλων ῥητόρων κατεφρόνει, περὶ δὲ τοῦ*

---

1) *Αὐτόθι* 17. 2) *Αὐτόθι* 23. 3) *Αὐτόθι* 9. 4) *Αὐτόθι* 23. 5) *Αὐτόθι* 5. 6) *Αὐτόθι*.

Φωκίωνος ἀνισταμένου ἔλεγεν ἀτρέμα πρὸς τοὺς φίλους· «Ἡ τῶν ἐμῶν λόγων κοπὶς πάρεστιν» [1]. *Κατ' ἐξοχὴν ἡ δύναμις τοῦ λόγου τοῦ ἀνδρὸς ἔκειτο ἐν τῇ βραχυλογίᾳ καί ποτε ἐθεάθη ἐν τῷ θεάτρῳ σκεπτόμενος, ὅπως περικόψῃ τι ἐκ τοῦ λόγου, ὃν ἔμελλε νὰ εἴπῃ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους* [2]. *Ταῦτα ἐν νῷ ἔχοντες λυπούμεθα, διότι οἱ λόγοι τοῦ ἀνδρὸς τούτου δὲν διετηρήθησαν. Ἂν δὲ τοῦτο συνέβαινεν, ἤθελον οὗτοι ὁμοιάζει πρὸς τοὺς τοῦ Σθενελαΐδου καὶ Ἀρχιδάμου κατὰ τὴν βραχυλογίαν καὶ τὴν πολιτικὴν σύνεσιν. Κατὰ ταῦτα ἐπέρχεται ἡμῖν νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὁ μὲν Δημοσθένης ἀποτελεῖ τὴν καρδίαν τῆς πολιτείας τῶν Ἀθηναίων, ὁ δὲ Φωκίων τὸν νοῦν καὶ ὁ δωροδόκος καὶ κοιλιόδουλος Δημάδης τὴν γαστέρα.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ΄.

ΠΕΡΙ ΔΕΙΝΑΡΧΟΥ

Τελευταῖος τῶν δέκα Ἀττικῶν ῥητόρων εἶναι ὁ υἱὸς τοῦ Σωστράτου Δείναρχος ὁ Κορίνθιος, ὅστις κατὰ τὸ 361/0 γεννηθεὶς ἦλθεν εἰς Ἀθήνας κατὰ τὸ 342, ἔνθα διδασκάλους ἔσχε τὸν Θεόφραστον καὶ Δημήτριον τὸν Φαληρέα, μεθ' ὧν συνεδέθη διὰ στενῆς φιλίας. Παρὰ τοῦ Θεοφράστου δὲν ἤκουσε φιλοσοφίαν, ἀλλὰ ῥητορικήν, περὶ ἣν οὗτος ἠσχολεῖτο, ὡς καὶ ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ Ἀριστοτέλης. Ὁ Δείναρχος ἐγένετο ἐπιφανής, κατ' ἐξοχὴν μετὰ τὸν Λαμιακὸν πόλεμον, ὅτε οἱ μεγάλοι ῥήτορες ἐφονεύθησαν [3]. *Οὕτως ἐπὶ δέκα καὶ πέντε ἔτη (322-307)*

---

1) *Αὐτόθι.* 2) *Αὐτόθι.* 3) *Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. Δείναρχ. 2 «Ἀφικόμενος δὲ εἰς Ἀθήνας, καθ' ὃν χρόνον ἤνθουν αἵ τε τῶν φιλοσόφων καὶ ῥητόρων διατριβαί, Θεοφράστῳ τε συνεγένετο καὶ Δημητρίῳ τῷ Φαληρεῖ. Εὐφυὴς δὲ περὶ τοὺς πολιτικοὺς λόγους γενόμενος ἀκμαζόντων ἔτι τῶν*

γράφων λόγους τοῖς βουλομένοις ἐκτήσατο οὐχὶ ὀλίγον πλοῦτον καὶ ἔσχε πολιτικὴν δύναμιν, καίπερ ὢν μέτοικος, ἕνεκα τῆς εὐφυΐας αὐτοῦ καὶ τῆς σχέσεως πρὸς τοὺς κρατοῦντας. Ἀλλ' ἐπὶ Ἀναξικράτους ἄρχοντος Δημήτριος ὁ Πολιορκητής, ἀφ' οὗ κατέλυσε τὴν ἐν Μουνυχίᾳ φρουρὰν τὴν ὑπὸ τοῦ Κασσάνδρου κατασταθεῖσαν, ἀνώρθωσε τὴν δημοκρατίαν καταδιώξας τοὺς ὀλιγαρχικούς. Φίλος τούτων ἦτο καὶ ὁ Δείναρχος, ὅστις φοβηθεὶς δὲν ἐτόλμησε νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὸ δικαστήριον, ἀλλὰ κατέφυγεν εἰς τὴν Χαλκίδα. Ἐνταῦθα διέτριψε δέκα καὶ πέντε ἔτη, μέχρις ὅτου ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ Θεόφραστος καὶ ἄλλοι φίλοι ἐνήργησαν, ὅπως δοθῇ αὐτῷ κάθοδος[1]. *Οὕτω κατελθὼν μετ' ἄλλων φυγάδων ὡς ὀλιγαρχικὸς δὲν ἠδύνατο νὰ ἦναι προσφιλὴς τοῖς δημοκρατουμένοις Ἀθηναίοις καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὴν ἀγροτικὴν οἰκίαν τοῦ φίλου αὐτοῦ Προξένου, ὅπου ἀπώλετο τὸ χρυσίον τοῦ ξενιζομένου διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δ' ὁ δόλιος φίλος ὀλιγώρως εἶχε πρὸς τὴν ζήτησιν τῶν ἀπολεσθέντων, ὁ Δείναρχος ἐπείσθη, ὅτι ὁ ξενίζων ἦτο ὁ τὰ χρήματα ἀφελών. Κατὰ τούτου ἤγειρεν ἀγωγὴν καὶ τὸ πρῶτον παρέστη εἰς τὸ δικαστήριον· ἀλλ' ἡ ἔκβασις τῆς δίκης εἶναι ἄγνωστος, ὡς καὶ ὁ μετὰ ταῦτα βίος τοῦ ῥήτορος. Λέγεται μέν, ὅτι ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ Πολυσπέρχοντος, ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι συγχέεται ὁ ἡμέτερος ῥήτωρ μετ' ἄλλου συνωνύμου*[2].

Τῷ Δεινάρχῳ ἀποδίδονται ὑπὸ Δημητρίου τοῦ Μάγνητος ἑκατὸν καὶ ἑξήκοντα λόγοι[3], *ἐξ ὧν μόλις περὶ τοὺς ἑκατὸν εἶχεν ὑπ' ὄψει Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς ὁ κατάλογον τῶν Δει-*

περὶ Δημοσθένην, ἤρξατο λόγους γράφειν, καὶ προήει κατὰ μικρὸν εἰς δόξαν· μάλιστα δὲ ἤκμασε μετὰ τὴν Ἀλεξάνδρου τελευτήν, Δημοσθένους μὲν καὶ τῶν ἄλλων ῥητόρων φυγαῖς ἀϊδίοις καὶ θανάτοις περιπεσόντων, οὐδενὸς δ' ὑπολειπομένου μετὰ τοὺς ἄνδρας ἀξίου λόγου„. [1]) *Αὐτόθι. Παράβαλλ.* Blass III B, 264 [2]) *Ὅρα Σουΐδ. ἐν λ. καὶ Πλούταρχ. ἐν βίῳ Φωκίων.* 38. *Παράβαλλ.* Adler, Din. vit. *ἐν σελ.* 7 *καὶ* Blass III B, 265 *σημ.* 1. [3]) *Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. Δείναρχ.* 1.

ναρχείων λόγων ἡμῖν καταλιπών. Ἀλλ' ἐπειδὴ πολλοὶ τούτων ἦσαν ψευδεπίγραφοι, κατ' ὀλίγον ἀφῃρέθησαν καὶ ὁ ψευδοπλούταρχος [1] καὶ ὁ Φώτιος [2] μόνον ἑξήκοντα θεωροῦσι γνησίους. Μέχρις ἡμῶν τρεῖς λόγοι φέρουσι τὸ ὄνομα τοῦ Δεινάρχου καὶ ἔχουσιν ὑπόθεσιν τὴν δίκην τοῦ Ἁρπάλου. Ἐπιγράφονται δὲ Κατὰ Δημοσθένους, Κατὰ Ἀριστογείτονος καὶ Κατὰ Φιλοκλέους. Τοῦ Δημοσθένους ἐγένοντο δέκα κατήγοροι, ἐξ ὧν πρῶτος εἶπεν ὁ Στρατοκλῆς, μεθ' ὃν ἠγόρευσεν ὁ πελάτης τοῦ Δεινάρχου [3]. Ἐπειδὴ δ' ὁ Στρατοκλῆς εἶπε πολλά, ἡ δευτερολογία τοῦ Κορινθίου δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἦναι σπουδαία. Καὶ τὸν δεύτερον, τὸν Κατ' Ἀριστογείτονος, ἔγραψεν ὁ Δείναρχος ὑπὲρ τοῦ αὐτοῦ πελάτου. Εἶναι μὲν ἀμφίβολον, ἂν καὶ ὁ λόγος οὗτος ἦναι δευτερολογία, ἀλλ' ὁ Blass [4] εἰκάζει, ὅτι εἶναι ὁ πρῶτος λόγος, ὅστις ἀπηγγέλθη κατὰ τοῦ Ἀριστογείτονος· διότι δὲν γίνεται μνεία προγενεστέρου λόγου, ἀλλὰ μόνον τῆς ἀποφάσεως τῆς βουλῆς [5]. Ὁ φαῦλος Ἀριστογείτων, ὅστις εἶχε κατηγορηθῆ ὡς λαβὼν εἴκοσι μνᾶς παρὰ τοῦ Ἁρπάλου, ἀπηλλάγη τῆς ποινῆς, ὡς μανθάνομεν παρὰ τοῦ Δημοσθένους [6]. Τοὐναντίον τὸ δικαστήριον προσηνέχθη αὐστηρῶς πρὸς τὸν στρατηγὸν Φιλοκλέα, ὅστις ἄρχων τῶν λιμένων ἐπέτρεψε τῷ Ἁρπάλῳ ὅπως εἰσέλθῃ μετὰ τοῦ στόλου αὐτοῦ. Τοῦτον ὁ Δείναρχος θεω-

---

1) Ἐν σελίδ. 850 Ε. 2) Ἐν βιβλ. 267. 3) Δείναρχ. I, 1 «Πολλῶν δ' ὑπὸ Στρατοκλέους εἰρημένων καὶ τῶν πλείστων προκατειλημμένων κατηγορημάτων, καὶ περὶ μὲν αὐτῆς τῆς ἀποφάσεως τῆς ἐξ Ἀρείου πάγου βουλῆς δικαίας καὶ ἀληθεῖς ἀποδείξεις εἰρηκυίας. περὶ δὲ τῶν ἀκολούθων τούτοις Στρατοκλέους εἰρηκότος καὶ τὰ ψηφίσματα ἀνεγνωκότος ἤδη τὰ περὶ τούτων». 4) Ἐν τόμ. III Β, 283. 5) Ἐν § 5 «Μὴ τῶν παρ' ἐμοῦ λόγων ἀκούειν ζητήσητε, φανερῶν ὑμῖν γεγενημένων τῶν ἀδικημάτων κατὰ τῶν ὑπὸ τῆς βουλῆς ἀποπεφασισμένων». 6) Ἐν ἐπιστολ. III, 37. 42 «Ὦ (τί ἂν εἰπὼν μηθ' ἁμαρτεῖν δοκοίην, μήτε ψευσαίμην;) λίαν ὀλίγωροι, οὔτε τοὺς ἄλλους, οὔθ' ὑμᾶς αὐτοὺς αἰσχύνεσθε, ἐφ' οἷς Ἀριστογείτονα ἀφείκατε, ἐπὶ τούτοις Δημοσθένην ἐκβεβληκότες».

ρεῖ ὡς αἴτιον πάντων τῶν κακῶν[1]. *Ὑπὸ τῶν κατηγόρων ἡ ζημία ὡρίσθη ἀπότισις χρημάτων ἢ θάνατος*[2]. *Τὸ δικαστήριον ἐδέξατο τὸ πρῶτον καὶ ὁ Φιλοκλῆς ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ. Μάτην οὗτος ἀπολογούμενος ἐπέδειξε τὴν πολυετῆ καὶ ἔντιμον αὐτοῦ ὑπηρεσίαν, διότι τετράκις ἐγένετο ἵππαρχος καὶ πλέον ἢ δεκάκις στρατηγός. Ὄντως κατὰ τὸν πολιτικὸν αὐτοῦ βίον ἦτο φιλόπολις καὶ ἐχθρὸς τῶν Μακεδόνων*[3]. *Πλὴν τῶν τριῶν μνημονευθέντων λόγων φέρονται καὶ τρεῖς ἄλλοι ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Δημοσθένους, ἐν οἷς καὶ ἡ Ἔνδειξις κατὰ Θεοκρίνου.*

Περὶ τοῦ ῥήτορος τούτου πραγματεύεται Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεύς, ἀλλ' οὐχὶ ἐκεῖ, ἔνθα ποιεῖται λόγον περὶ τῶν ἄλλων. Διότι οὔτε εὑρετὴς ἰδίου χαρακτῆρος ἐγένετο, ὡς ὁ Λυσίας, ὁ Ἰσοκράτης καὶ ὁ Ἰσαῖος, οὔτε τελειωτὴς τῶν εὑρημένων, ὡς ὁ Δημοσθένης, ὁ Αἰσχίνης καὶ ὁ Ὑπερείδης[4]. *Ὀνομάζει δ' ὅμως τοῦτον ἄριστον τοῦ Δημοσθένους μιμητήν*[5]. *Ἀλλ' εἶναι τούτου κατὰ πολλὰ ὑποδεέστερος καὶ δὴ ἐν τῇ οἰκονομίᾳ, δι' ὃ ἐπωνομάσθη ἄγροικος Δημοσθένης*[6]. *Ὑπ' ἄλλων δὲ λέγεται κρίθινος Δημοσθένης*[7], *ὅπερ κατὰ τὸν Σχολιαστὴν τοῦ Ἑρμογένους κεῖται ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ σίτινον*[8]. *Ὁπωσδήποτε καὶ ὁ Ἑρμογένης ἀναγνωρίζει, ὅτι ὁ Κορίνθιος ῥήτωρ ἔχει*

---

1) *Δείναρχ.* III, *ἐν σελίδ.* 109 «*Οὐκ ἀποκτενεῖτε τὸν ἀρχηγὸν γενόμενον τοῦ διαδεδομένου χρυσίου καὶ εἰς αἰτίαν καθιστάντα πᾶσαν τὴν πόλιν;*» *καὶ ἐν σελίδ.* 110. *Παράβαλλ.* Schaefer III, 346. 2) *Ἐν σελίδ.* 109 "*δικάσαι νῦν, πότερα δεῖ χρημάτων τιμῆσαι τῷ τηλικαῦτα ἠδικηκότι τὴν πόλιν ἢ θανάτῳ ζημιώσαντας—δημεῦσαι τὴν οὐσίαν*". 3) Blass III B, 286. 4) *Δείναρχ.* I. 5) *Αὐτόθι* 5. 6) *Αὐτόθι* 8 "*Δι' αὐτὸ γὰρ τοῦτο καὶ ἀγροικόν τινες Δημοσθένην ἔφασαν εἶναι, κατὰ τὸ ἐλλιπὲς τῆς οἰκονομίας ταύτην περὶ αὐτοῦ τὴν δόξαν λαβόντες· τὸ γὰρ ἄγροικον τοῦ πολιτικοῦ σώματος οὐ μορφῇ, κατασκευῇ δὲ καὶ διαθέσει τινὶ τῆς μορφῆς διήνεγκεν*». 7) *Ἑρμογέν. ἐν σελίδ.* 299 "*Καθόλου τε ὁ ἀνὴρ ἐμφαινόμενον ἔχει πολὺ τὸ Δημοσθενικὸν διὰ τὸ τραχὺ καὶ γοργὸν καὶ σφοδρόν, ὥστ' ἤδη τινὲς καὶ προσπαίζοντες αὐτὸν οὐκ ἀχαρίτως κρίθινον Δημοσθένην εἰρήκασιν*". 8) *Παρὰ* Walz *ἐν τόμ.* V, 560.

πολὺ τὸ Δημοσθενικόν. Ἧττον πιθανῶς λέγει Δημήτριος ὁ Μάγης, ὅτι δὲν εἶναι ὑποδεέστερος τῆς χάριτος τοῦ Ὑπερείδου[1].. *Διότι οὗτος ὑπερέχει τοῦ Δεινάρχου κατὰ τὴν τέχνην τῆς γλώσσης, κατὰ τὸ ἁπλοῦν τῆς ὑποθέσεως, κατὰ τὸ εὔκαιρον τῶν πραγμάτων καὶ κατὰ τὸ μὴ τραγικὸν μηδὲ τὸ ὀγκῶδες τῆς κατασκευῆς*[2]. *Πρὸς δὲ παρετηρήθη, ὅτι ὁ ῥήτωρ οὗτος λαμβάνει ἐν τῷ Κατὰ Δημοσθένους λόγῳ χωρία ἐκ τοῦ Αἰσχίνου ἀλλὰ διατηρεῖ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτοῦ. Τὰ μιμήματα ὅμως τοῦ Δημοσθένους εἶναι πολὺ πλείονα. Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ὁ Δείναρχος ἀνήκει τῇ παρακμαζούσῃ ῥητορικῇ, δὲν ἔχει πρωτότυπον διάνοιαν καὶ κατὰ τὴν γλῶσσαν εἶναι πολὺ ὑποδεέστερος τῶν προγενεστέρων ῥητόρων πολὺ ἀπέχων τῆς Ἀττικῆς λεπτότητος καὶ χάριτος, ὡς λέγει ὁ Bergk*[3].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ΄.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΡΗΤΟΡΩΝ ΤΩΝ ΑΚΜΑΣΑΝΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΤΩΝ ΔΙΑΔΟΧΩΝ

Ἡ ῥητορικὴ ἀκμάζει ἐκεῖ, ἔνθα λαοὶ ἐλεύθεροι συγκινοῦνται ἐκ τῶν λόγων μεγάλων ἀνδρῶν πρὸς τέλεσιν ἐθνικῶν ἔργων. Ὅταν ὅμως ἡ ἐλευθερία ἀπολεσθῇ, οἱ μὲν ἀληθεῖς ῥήτορες, ἂν ὑπάρχωσι, σιωπῶσιν, οἱ δὲ δημοκόλακες μεταβάλλονται εἰς θεράποντας τῶν τυράννων. Τοιοῦτος ἦτο Στρατοκλῆς ὁ Διομειεύς, ὁ υἱὸς τοῦ πλουσίου Εὐθυδήμου[4], *γεννηθεὶς περὶ τὸ 350. Οὗτος εἶναι ὁ κύριος κατήγορος τοῦ Δημοσθένους ἐν τῇ ὑποθέσει τοῦ Ἁρπάλου μαρτυρήσας διὰ τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ*

---

1) *Παρὰ Διον. Ἁλικαρνασσ. Δείναρχ.* 1 «*Κατά γε τὴν ἐμὴν δόξαν οὐδὲν ἀπολείπων τῆς Ὑπερείδου χάριτος*». 2) *Αὐτόθι* 7. 3) *Ἐν τόμ.* IV, 408. 4) *Δημοσθέν. Κατὰ Μειδ.* 167.

πολιτικοῦ βίου, ὅτι ἦτο ἀνάξιος, ἵνα κατηγορήσῃ τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγωνισαμένου. Κατὰ τὸν ἰδιωτικὸν βίον δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν Δημάδην, διότι ἦτο ἀσελγὴς καὶ ἀκόλαστος σχέσεις πρὸς κοινὰς ἑταίρας ἔχων [1]. Κατὰ δὲ τὸν δημόσιον βίον ἦτο αἰσχροκερδὴς καὶ τὸ βῆμα τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου ὠνόμαζε χρυσοῦν θέρος [2]. Ὅτε δὲ Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς καταλύσας τὴν ὀλιγαρχίαν ἀπέδωκε τὴν ἐλευθερίαν τῷ δήμῳ ὁ Στρατοκλῆς ἐποίησε τηλικαύτην ὑπερβολὴν κολακείας, ὥστε οὐδεμίαν τοῖς κόλαξι κατέλιπε. Διότι κατὰ ψήφισμα τούτου [3] οἱ Ἀθηναῖοι τὸν Δημήτριον καὶ τὸν Ἀντίγονον ἀνέγραψαν θεούς, τὸν ἐπώνυμον ἄρχοντα καταπαύσαντες ἱερέα σωτήρων ἐχειροτόνουν καθ' ἕκαστον ἐνιαυτόν, ἐψηφίσαντο, ἵνα ἐνυφαίνωνται οὗτοι ἐν τῷ πέπλῳ, καὶ τὸν τόπον, ἔνθα ἀπέβη τοῦ ἅρματος, καθιερώσαντες καὶ βωμὸν ἐπιθέντες Δημητρίου Καταιβάτου προσηγόρευσαν καὶ ἄλλας βδελυρὰς ἀποφάσεις ἐποίησαν [4]. Κατὰ σύμπτωσιν ὁ πέπλος πεμπόμενος διὰ τοῦ Κεραμεικοῦ ἐρράγη μέσος διὰ θυέλλης, περὶ τοὺς βωμοὺς ἡ γῆ ἐξήνθησε πολὺ κώνειον καὶ ἰσχυρῶν πάγων γενομένων καὶ πάχνης βαθείας ἐπιπεσούσης οὐ μόνον τὰς ἀμπέλους καὶ τὰς συκᾶς ἀπέκαυσε τὸ ψῦχος, ἀλλὰ καὶ τοῦ σίτου τὸ πλεῖστον. Τὴν αἰτίαν πάντων τούτων ὁ κωμικὸς Φιλιππίδης ἀποδίδει τῷ ἀσεβήσαντι Στρατοκλεῖ [5]. Τινὰ τῶν ψηφισμάτων τοῦ φαύλου πολιτευτοῦ διετηρήθησαν μέχρις ἡμῶν [6], ἀλλὰ τὰ πλεῖστα τούτων

---

1) Ἀθήν. XIII, 596 F. Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημητρ. XI. 2) Πλούταρχ. ἐν Ἠθικ. 798 E. 3) Αὐτόθι "Τὸ δὲ ὑπερφυέστατον ἐνθύμημα τοῦ Στρατοκλέους (οὗτος γὰρ ἦν ὁ τῶν σοφῶν τούτων καὶ περιττῶν καινουργὸς ἀρεσκευμάτων), ἔγραψεν..". 4) Αὐτόθι 10. 5) Παρὰ Πλουτάρχ. ἐν βίῳ Δημητρ. 12.

δι' ὃν ἀπέκαυσεν ἡ πάχνη τὰς ἀμπέλους,
δι' ὃν ἀσεβοῦνθ' ὁ πέπλος ἐρράγη μέσος,
τὰς τῶν θεῶν τιμὰς ποιοῦντ' ἀνθρωπίνας.
Ταῦτα καταλύει δῆμον, οὐ κωμῳδία.

6) Cor. In. A. II, 240. 238 b.

συνετρίβησαν κατὰ τὸ 200, ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι ὠργίσθησαν κατὰ Φιλίππου τοῦ υἱοῦ τοῦ Δημητρίου[1]. *Ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου κατὰ τὴν βδελυρίαν ὁ Στρατοκλῆς παραβάλλεται πρὸς τὸν Κλέωνα. Ἀλλ' ἡ παραβολὴ δὲν φαίνεται ἡμῖν εὔστοχος· διότι ἐκεῖνος, ὁσονδήποτε ὀχλαγωγικὸς καὶ ἂν ἦτο, δὲν κατέπιπτεν εἰς τοιαῦτα ὀνείδη. Πλὴν τοῦ λόγου Κατὰ Δημοσθένους ὁ Στρατοκλῆς συνέταξε καὶ ἄλλους, ἀλλὰ δὲν διετηρήθησαν ἀποσπάσματα σπουδαῖα, ὅπως κρίνωμεν ἀσφαλέστερον περὶ τῆς ῥητορείας αὐτοῦ.*

Ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Στρατοκλέα ποιεῖ Δημοχάρης, ὁ υἱὸς τοῦ Λάχητος τοῦ Λευκονοέως καὶ ἀνεψιὸς τοῦ Δημοσθένους, γεννηθεὶς κατὰ 355-350. Ἐμπνευσθεὶς τὰ γενναῖα φρονήματα ὑπὸ τοῦ θείου αὐτοῦ ᾤκτειρε τὴν πολιτείαν Δημητρίου τοῦ Φαληρέως σεμνυνομένου, δι' ὅσα τελώνης καὶ βάναυσος ἠδύνατο νὰ σεμνύνηται[2], *τὸν Στρατοκλέα μαινόμενον ὠνόμαζε*[3] *καὶ τοὺς Ἀθηναίους ἐστιγμάτιζεν, ὅτι τῷ Πολιορκητῇ θείας τιμὰς ἀπεδίδον*[4]. *Τὸ ἐνθουσιῶδες τοῦ ἀνδρὸς μαρτυρεῖ καὶ ἡ εἴδησις, καθ' ἣν οὗτος ξίφος περιεζωσμένος ἐδημηγόρει, ὅτε ὁ Ἀντίπατρος ἐξήτει τοὺς ῥήτορας. Ἦτο δ' οὐ μόνον ἱστορικὸς καὶ ῥήτωρ, ἀλλὰ καὶ ἀγαθὸς πολεμιστής. Οὕτω δὲ περιεζωσμένον τὸ ξίφος εἰκονίσαντες οἱ Ἀθηναῖοι ἔστησαν τὴν εἰκόνα ἐν τῷ πρυτανείῳ*[5]. *Κατὰ τὸν Κικέρωνα*[6] *ὁ Δημοχάρης ἔγραψεν ἱστορίαν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ καὶ ῥητορικοὺς λόγους. Ἐκ τούτων γινώσκομεν τὸν Ὑπὲρ Σοφοκλέους πρὸς Φίλωνα. Ὁ Σοφοκλῆς οὗτος, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴπομεν, ἐξήλασε τοὺς φιλοσόφους ἐκ τῶν Ἀθηνῶν, ὅπως ἐκδιωχθῇ καὶ*

---

[1]) Blass III B, 303. [2]) *Πολύβ.* XII, 13, 9 "*οὗ (Δημητρίου) ἐκεῖνος οὐ τὴν τυχοῦσαν πεποίηται κατηγορίαν ἐν ταῖς ἱστορίαις, φάσκων αὐτὸν γεγονέναι τοιοῦτον προστάτην τῆς πατρίδος καὶ ἐπὶ τούτοις σεμνύνεσθαι κατὰ τὴν πολιτείαν, ἐφ' οἷς ἂν καὶ τελώνης σεμνυνθείη [καὶ] βάναυσος...*". [3]) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημητρ.* 24. [4]) *Ἀθήν.* VI, 253 C. [5]) *Ψευδοπλούταρχ. ἐν σελίδ.* 847 C. [6]) Brut. 286.

ὁ Θεόφραστος [1]. *Ἀλλ᾽ ὁ Φίλων, ὅστις ἦτο μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους, ἤγειρε κατηγορίαν παρανόμων, δι᾽ ἧς ὁ Σοφοκλῆς κατεδικάσθη εἰς ζημίαν πέντε ταλάντων, εἰ καὶ ὁ Δημοχάρης τοῦτον ὑπερήσπισεν* [2]. *Ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ ὁ ῥήτωρ ἔλεγεν, ὅτι οἱ μαθηταὶ τῶν φιλοσόφων πασῶν τῶν χωρῶν εἶναι ἐχθροὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ λαοῦ, καὶ πρὸς ἀπόδειξιν ἐμνημόνευε τῆς φιλίας τοῦ Ἀριστοτέλους πρὸς τὸν Φίλιππον καὶ παρετήρει, ὅτι ὡς ἐκ θύμβρας δὲν δύναταί τις νὰ κατασκευάσῃ λόγχην, οὕτω καὶ ἐκ Σωκράτους στρατιώτην ἄμεμπτον* [3]. *Φαίνεται, ὅτι ὁ ἐνθουσιώδης οὗτος ῥήτωρ οὔτε μνήμην ἰσχυράν, οὔτε βαθεῖαν κρίσιν εἶχε· διότι ὁ μὲν θεῖος αὐτοῦ ἔφυγεν ἐν Χαιρωνείᾳ, ὁ δὲ Σωκράτης οὐχὶ ἅπαξ ἠγωνίσατο γενναίως* [4]. *Βεβαίως φιλόσοφοι ἐγένοντο φίλοι τῶν βασιλέων, ἀλλ᾽ οὔτε εἰς Δημάδας, οὔτε εἰς Στρατοκλεῖς κατέπεσαν. Ὡς ῥήτωρ ἐξεταζόμενος ὁ Δημοχάρης ποιεῖ ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Χαρίσιον* [5]· *διότι ἐκεῖνος μὲν μιμεῖται τὸν θεῖον αὐτοῦ, οὗτος δὲ τὸν Λυσίαν. Δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀκολουθήσῃ ἄλλῳ ὁ Δημοχάρης ἢ τῷ θείῳ αὐτοῦ· διότι εἶχεν ἄπειρον πρὸς τοῦτον σεβασμὸν καὶ δὴ ἐπίστευεν, ὅτι οὗτος δὲν ἔθανεν ἐκ δηλητηρίου, ἀλλὰ διὰ τῆς τιμῆς καὶ τῆς προνοίας τῶν θεῶν ἐξηρπάγη τῆς ὠμότητος τῶν Μακεδόνων* [6]. *Κατὰ τὴν δεξιότητα ὅμως καὶ τὴν ἐπιμελῆ ἐπεξεργασίαν καὶ κατὰ πολλὰ ἄλλα δὲν δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν θεῖον αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν λείπει αὐτῷ δύναμις τῶν ἐννοιῶν καὶ τῆς φράσεως* [7].

Ὁ Χαρίσιος καλῶς ποιῶν ἠκολούθει τῷ Λυσίᾳ, διότι δικανικοὺς λόγους χάριν ἄλλων γράφων δὲν ἠδύνατο εὐκόλως νὰ εὕρῃ ἄλλο ἀξιομίμητον πρότυπον. Ὁ ῥήτωρ οὗτος δὲν μετεχειρίζετο μακρὰς περιόδους, ἀλλὰ βραχείας [8]· *διότι αὗται ἔχου-*

---

[1]) *Ὅρα ἐν σελίδ.* 593 *τοῦδε τοῦ τόμου.* [2]) *Ἀθήν.* XII, 610 F. [3]) *Ὁ αὐτὸς ἐν βιβλ.* V, 215 C. [4]) *Ἰδὲ εἰσαγωγήν μου εἰς Ἀπολογ. Πλάτων. ἐν σελίδ.* 13. [5]) Cicer. Brut. 286 [6]) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν.* 30. [7]) Blass III B, 809. [8]) Cicer. Orat. 67, 226.

σιν ἀποδεικτικὴν δύναμιν. Ὡς ὁ Χαρίσιος ἐμιμεῖτο τὸν Λυσίαν, οὕτως ὁ Γλαύκιππος τὸν Ὑπερείδην, ὡς παραδίδει ἡμῖν ὁ Πλούταρχος[1]. *Ὁ δὲ Κλεοχάρης ὁ Μυρλεανὸς προετίμα τὸν Δημοσθένη τοῦ Ἰσοκράτους, παραβάλλων τοὺς μὲν λόγους ἐκείνου πρὸς τὰ σώματα στρατιωτῶν, τοὺς δὲ τοῦ Ἰσοκράτους πρὸς τὰ τῶν ἀθλητῶν. Ἄξιος μνείας εἶναι καὶ Τιμόλαος ὁ Λαρισαῖος ὁ ἐκ Μακεδονίας καταγόμενος, ὅστις ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Ἀναξιμένους. Ἦτο δ' οὐ μόνον ῥήτωρ, ἀλλὰ καὶ στιχουργὸς παρεμβαλὼν εἰς τὴν Ἰλιάδα στίχους*[2]. *Ἀλλ' ὁ Εὐστάθιος παραβάλλει τὴν Ἰλιάδα πρὸς Ὠκεανόν, εἰς ὃν ὁ Λαρισαῖος ὠχετήγησε τὰ ἑαυτοῦ ὥσπερ σιέλους τινὰς ἢ μύξας*[3].

Περὶ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως, ὅστις ἦτο πολιτευτὴς καὶ φιλόσοφος, ἐπραγματεύθημεν ἤδη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν[4]. *Ἐνταῦθα δέον νὰ εἴπωμεν ὀλίγα καὶ περὶ τῆς ῥητορικῆς αὐτοῦ. Διότι θεωρεῖται ὡς ὁ πρόδρομος τῆς Ἀσιανῆς ῥητορικῆς εἰς ἣν μέλλομεν νὰ εἰσέλθωμεν. Ὁ πολυτελὴς οὗτος πολιτευόμενος, ὅστις καίπερ ἐλέγχων τὸν Περικλέα, ὅτι πολλὰ ἐδαπάνησε πρὸς ἀνέγερσιν τῶν Προπυλαίων*[5], *ὅμως χιλίων καὶ διακοσίων ταλάντων κατ' ἐνιαυτὸν κύριος γενόμενος ὀλίγα μὲν ἐδαπάνα εἰς τοὺς στρατιώτας καὶ τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως, τὰ δὲ λοιπὰ εἰς τὴν ἔμφυτον ἀκρασίαν ἐγχρίων ἑαυτὸν δι' ἀλειμμάτων· διότι ἤθελε νὰ φαίνηται ἡδὺς καὶ ἱλαρός*[6]. *Διὰ τοῦτο*

---

[1]) *Ἐν βίῳ Φωκίων.* 4 «*οὐκ ἂν ἐν τῷ λόγῳ ὁ Γλαύκιππος ὁ Ὑπερείδου μυρία συνειλοχὼς καὶ εἰρηκὼς κατ' αὐτοῦ κακά*». [2]) *Παρὰ Σουΐδ ἐν λ. Τιμόλαος·*

Μῆνιν ἄειδε, θεά, Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος,
ἣν ἔθετο Χρύσου κεχολωμένος οὕνεκα κούρης,
οὐλομένην, ἣ μυρί' Ἀχαιοῖς ἄλγε' ἔθηκε
μαρναμένοις, ὅτε Τρωσὶν ἄτερ πολέμιζον ἄνακτος.
Πολλὰς δ' ἰφθίμους ψυχὰς Ἄϊδι προΐαψεν
Ἕκτορος ἐν παλάμῃσι δαϊζομένων ὑπὸ δουρί.

[3]) *Ἐν Ὀδυσσ. προοιμ.* 1379, 48. *Παράβαλλ.* Susemihl II, 463. [4]) *Ἐν σελίδ.* 758. [5]) Cicer. De offic. II, 60. [6]) *Ἀθήν.* XII, 542 C.

ὠνομάζετο *Λαμπετώ*, *χαριτοβλέφαρος*[1] καὶ ἡλιόμορφος[2]. Οἱ ῥητορικοὶ τούτου λόγοι ὡμοίαζον πρὸς τὸν βίον αὐτοῦ. Ὡς διὰ τῶν μύρων ἤθελε νὰ καταστήσῃ τὸ σῶμα αὐτοῦ χάριεν, οὕτω καὶ ὡς ῥήτωρ ἐπειρᾶτο, ὅπως ἐμβάλῃ ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν ἀκροατῶν ἀνάμνησιν τῆς χάριτος. Τὴν ῥητορικὴν λοιπὸν πρῶτος ἐξεθήλυνε[3] καὶ ἂν ἡ τοῦ Δημοσθένους παραβάλληται πρὸς στρατιώτην, ἡ τοῦ Δημητρίου δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς κομψευομένην καὶ φιλάρεσκον γυναῖκα. Ὁ Φαληρεὺς μεταχειρίζεται ῥητορικὰ σχήματα, ὡς τὴν ὑποφοράν, τὴν ἀναφοράν, τὸ ἀσύνδετον καὶ τὴν προσωποποιΐαν[4]. Ἐν μὲν ταῖς πραγματείαις τούτου ὑπῆρχον καλαὶ περίοδοι[5], ἐν τοῖς ῥητορικοῖς ὅμως λόγοις αὗται διελύθησυν εἰς μικρὰς προτάσεις· διότι ὁ ῥήτωρ ἐγίνωσκεν, ὅτι αἱ μακραὶ περίοδοι βλάπτουσι τὴν ὑπόκρισιν[6]. Κατεσκεύαζε δὲ τὰς προτάσεις ἐπιμελῶς καὶ ἀπέφευγε τὴν χασμωδίαν. Εἶναι δὲ παράδοξον, ὅτι ὁ Φαληρεὺς ἐν τοῖς ὑπερασπίσεσιν ἔθετε τὴν διήγησιν ἐν τῷ ἐπιλόγῳ ἢ μετὰ τοῦτον[7] καὶ οὕτως ἀνέστρεφε τὴν ὑπὸ τῶν τεχνογράφων ὁριζομένην θέσιν. Τὸν ῥήτορα ἐτίμα ὁ Πολύβιος[8] καὶ ἐπαινεῖ ὁ Κικέρων[9], ἀλλ' οἱ Ἀττικοὶ ἐξήλειψαν τοῦτον ἐκ τοῦ κανόνος τῶν κλασικῶν.

---

[1]) *Διογέν. Λαέρτ.* V, 76. [2]) *Αὐτόθι.* [3]) Cicer. Brut. 36. [4]) *Στοβ.* 8, 20 «*Αὐτίκα γὰρ εἰ τῷ πολεμοῦντι καὶ παρατεταγμένῳ παρασταῖεν ἥ τ' ἀνδρία καὶ ἡ δειλία, πόσον ἂν οἴεσθε διαφόρους εἰπεῖν λόγους; ἆρ' οὐχ ἡ μὲν ἀνδρία μένειν κελεύοι καὶ τὴν τάξιν διαφυλάττειν; Ἀλλὰ βαλοῦσιν· Ὑπόμενε. Ἀλλὰ τρωθήσομαι· καρτέρει. Ἀλλ' ἀποθανοῦμαι, ἀπόθανε μᾶλλον ἢ λίπῃς τὴν τάξιν. Ἀτενὴς οὗτος ὁ λόγος καὶ σκληρός. Ἀλλ' ὁ τῆς δειλίας...*». *Παράβαλλ.* Blass III B, 315. [5]) *Ὡς ἐν τῷ Περὶ τύχης παρὰ Πολυβ.* XXIX, 6 C. [6]) *Φιλόδημ. Περὶ ῥητορ.* IV, 17 «*Πονηρὸν γὰρ εἰς ὑπόκρισιν αἱ μακραὶ περίοδοι, ὡς καὶ παρὰ τῷ Φαληρεῖ κεῖται περὶ τοῦ Ἰσοκράτους*». [7]) *Παρὰ* Spengel *ἐν τῷ* Rh. Gr. I, 442. «*Παρὰ μὲν οὖν Δημητρίῳ τῷ Φαληρεῖ ἐν ἐπιλόγοις καὶ μετ' ἐπίλογον κεῖσθαι διήγησιν· ἁρμόζειν τὸ τοιοῦτον, ὅταν σφοδρότερον ὑπὸ τῶν κατηγόρων καταληφθῶσιν οἱ δικασταί*». [8]) *Ἐν βιβλ.* X, 24, 7 *καὶ* XXXVI, 1 b 2. [9]) Brut. 36 *καὶ* 37.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

ΠΕΡΙ ΑΣΙΑΝΗΣ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ

Ἐπὶ Φιλίππου καὶ μεγάλου Ἀλεξάνδρου τὴν ἀκμὴν τῆς ῥητορικῆς παρήγαγεν ἡ πλήρης τοῦ λόγου ἐλευθερία, ὁ πολυτάραχος πολιτικὸς βίος καὶ αἱ συχναὶ τῶν πολιτικῶν συστημάτων συγκρούσεις. Εἰς ἀνάπτυξιν τοῦ εἴδους τούτου τῶν γραμμάτων συνεβάλοντο οὐ μόνον οἱ μεγάλοι ῥήτορες, ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρος ὁ λαός, διότι οὗτος εἶχεν ὑψηλότερον καὶ τολμηρότερον φρόνημα καὶ ἐνθουσιασμὸν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς Ἑλλάδος. Διότι οὐ μόνον ὁ ῥήτωρ ἐπιδρᾷ ἐπὶ τοῦ ἀκροατοῦ, ἀλλὰ καὶ οὗτος ἐμπνέει φρόνημα τῷ ῥήτορι. Πολιτικαὶ δὲ συγκρούσεις πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς ῥητορικῆς εἶναι ἀναγκαῖαι. Ἐν ἡσύχῳ καὶ καλῶς συντεταγμένῃ πολιτείᾳ λείπουσι τὰ πάθη καὶ αἱ τῆς ψυχῆς διεγέρσεις, ἅπερ μεγαλοπρεπῆ ῥητορικὴν δύνανται νὰ παραγάγωσιν. Ἀλλὰ καὶ ἄνευ τῶν αἰτίων τούτων ἡ ῥητορικὴ ἦτο ἀδύνατον νὰ διαμένῃ ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ βάθρου, ἐφ' οὗ ἀνῆλθεν ἐπὶ Δημοσθένους. Διότι ἡ ἀκμὴ τῶν γραμμάτων εἶναι βραχεῖα. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ἐν Ἀθήναις ὑπῆρχε δημοκρατία, ἤνθει ἡ ῥητορική. Ταύτης ὅμως καταλυθείσης ἡ τέχνη ἀπεδήμησεν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἔνθα ἐπὶ τῶν διαδόχων αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις ἔσχον μεγάλην ἐπίδοσιν. Τῇ ῥητορικῇ ἐχρῶντο μὲν οἱ πολιτευταὶ τοῦ Ἀχαϊκοῦ καὶ Αἰτωλικοῦ δεσμοῦ, ἀλλ' οὔτε οἱ Πελοποννήσιοι, οὔτε οἱ Αἰτωλοὶ ἦσαν ἐπιτήδειοι πρὸς δημοσίους λόγους [1]. Ὁπωσδήποτε οἱ Ἀττικὴ ῥητορικὴ παρήκμασεν, ἀνθ' ἧς

---

[1] Blass, Die griechische Beredsamkeit in den Zeitraum von Alexander bis auf Augustus, Berlin 1865.

ἐφάνη ἡ Ἀσιανή, ἣν Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεύς [1] διὰ ζοφερῶν χρωμάτων εἰκονίζει. Διότι ἦτο θεατρικὴ οὔτε φιλοσοφίας, οὔτε ἄλλου ἐλευθερίου παιδεύματος μετέχουσα. Καὶ ὅμως τοιαύτη οὖσα ἐτιμᾶτο παρὰ τοῖς ὄχλοις καὶ ἐτύγχανε τιμῆς καὶ προστασίας παρὰ τῶν πόλεων [2]. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ταύτῃ ἠκολούθουν μόνον Ἀσιανοί, διότι καὶ οἱ ἐκ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος ἐγένοντο ταύτης ὀπαδοί.

Κατὰ τὸν Στράβωνα [3] ἀρχηγὸς τῆς Ἀσιανῆς ῥητορικῆς ἐγένετο Ἡγησίας ὁ Μάγνης, ὅστις ἦτο πολυγράφος γράψας καὶ ἱστορίαν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου [4]. Ἡ ἡλικία αὐτοῦ δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστή, ἀλλ' εἰκάζεται, ὅτι ἔζη περὶ τὸ 250 π. Χ. Ὁ Μάγνης ἤθελε νὰ μιμηθῇ τὸν Χαρίσιον καὶ τὸν Λυσίαν, ἀλλ' ἡ ἀπομίμησις ἔκειτο μόνον ἐν τῇ διαλύσει τῶν περιόδων εἰς μικρὰς προτάσεις. Κατὰ τὸν Boeckh τὸν λεκτικὸν χαρακτῆρα τούτου δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν παρὰ τῷ περιηγητῇ Παυσανίᾳ [5]. Ὁ Ἡγησίας λίαν ἠγάπα τὸ ὑπερβατὸν θέτων τὰς λέξεις οὐχὶ ἐν φυσικῇ σειρᾷ, ἀλλ' ἐν ἀσυνήθει καὶ διεστραμμένῃ [6]. Ψέγεται δ', ὅτι μεταχειρίζεται ἀγενεῖς ῥυθμούς (δηλ. τὸν τρο-

---

[1]) Περὶ τῶν ἀρχαίων ῥητόρων ὑπομνηματισμοὶ Ι «Ἡ δ' ἔκ τινων βαράθρων τῆς Ἀσίας ἐχθὲς καὶ πρώην ἀφικομένη Μοῦσα, ἢ Φρυγία τις, ἢ Καρικόν τι κακόν, ἢ βάρβαρον, Ἑλληνίδας ἠξίου διοικεῖν πόλεις, ἀπελάσασα τῶν κοινῶν τὴν ἑτέραν, ἡ ἀμαθὴς τὴν φιλόσοφον καὶ ἡ μαινομένη τὴν σώφρονα». [2]) Αὐτόθι· «Ἐν γὰρ δὴ τοῖς πρὸ ἡμῶν χρόνοις ἡ μὲν ἀρχαία καὶ φιλόσοφος ῥητορικὴ προπηλακιζομένη καὶ δεινὰς ὕβρεις ὑπομένουσα κατελύετο, ἀρξαμένη μὲν ἀπὸ τῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνος τελευτῆς ἐκπνεῖν καὶ μαραίνεσθαι κατ' ὀλίγον, ἐπὶ δὲ τῆς καθ' ἡμᾶς ἡλικίας μικροῦ δεήσασα εἰς τέλος ἠφανίσθαι. Ἑτέρα δέ τις ἐπὶ τὴν ἐκείνης παρελθοῦσα τάξιν, ἀφόρητος ἀναίδεια θεατρικὴ καὶ ἀνάγωγος καὶ οὔτε φιλοσοφίας, οὔτ' ἄλλου παιδεύματος οὐδενὸς μετειληφυῖα ἐλευθερίου, λαθοῦσα καὶ παρακρουσαμένη τὴν τῶν ὄχλων ἄγνοιαν, οὐ μόνον ἐν εὐπορίᾳ καὶ τρυφῇ καὶ μορφῇ πλείονι τῆς ἑτέρας διῆγεν, ἀλλὰ καὶ τὰς τιμὰς καὶ τὰς προστασίας τῶν πόλεων, ἃς ἔδει τὴν φιλόσοφον ἔχειν, εἰς ἑαυτὴν ἀνηρτήσατο». [3]) Ἐν βιβλ. XIV, 648. [4]) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀλεξάνδρ. 3. [5]) Ὅρα ἐν σελ. 316 τοῦδε τοῦ τόμου. [6]) Διονύσ. Περὶ συνθ. ὀνομάτ. ἐν σελίδ. 27.

χαῖον, τὸν τρίβραχυν καὶ τὸν ἀμφίβραχυν) [1] *καὶ δὴ κατὰ τὸ τέλος τῆς περιόδου τὸν διτρόχαιον. Πρὸς δὲ ἐθήρευε τολμηρὰς μεταφορὰς καὶ κομψὰς εὑρεσιλογίας, ἃς ὁ Ἀγαθαρχίδης ἐλέγχει* [2], *π. χ. «Τί δεῖ λέγειν Ὀλυνθίους καὶ Θηβαίους, οἷα κατὰ πόλεις ἀποθανόντες πεπόνθασιν;» «Ὅμοιον πεποίηκας, Ἀλέξανδρε, Θήβας κατασκάψας, ὡς ἂν εἰ ὁ Ζεὺς ἐκ τῆς κατ' οὐρανὸν μερίδος ἐκβάλοι τὴν σελήνην». Κατὰ τὸν Ἀγαθαρχίδην ὁ σοφιστὴς σκώπτει καὶ δὲν ὀλοφύρεται τὴν τύχην τῶν πόλεων διὰ τούτων. Πανταχοῦ διαφθείρει τὸ πάθος καὶ ὁ ἐνθουσιασμὸς αὐτοῦ εἶναι τεχνικός. Ὡσαύτως ἀδόκιμον εἶναι τὸ ὑπ' αὐτοῦ εἰρημένον· «Δεινὸν τὴν χώραν ἄσπορον εἶναι τὴν τοὺς σπαρτοὺς τεκοῦσαν». Ὁ σοφιστὴς οὗτος εἶπε καὶ τὴν πολυθρύλητον μωρίαν, ὅτι ἐκάη ὁ ναὸς τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος, διότι ἡ θεὰ ἠσχολεῖτο περὶ τὴν γένεσιν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις ὁ ῥήτωρ ἀπέστη τῆς Ἀτθίδος, τοῦτο ὅμως ἦτο κοινὸν πᾶσι τοῖς συγχρόνοις. Ἀλλὰ εἰ καὶ ἦτο τοιοῦτος ὅμως οἱ σύγχρονοι ἐθαύμαζον αὐτὸν καὶ μετὰ ζήλου ἀνεγίνωσκον, ἐν ᾧ μόνον ὀλίγος χρόνος εἶχε παρέλθει ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Δημοσθένους. Ὁ νεώτερος Γοργίας λαμβάνει ἐκ τούτου παραδείγματα, ὁ Στράβων διετήρει τούτου χωρία ἐν τῇ μνήμῃ καὶ ὁ Ῥωμαῖος Οὐάρρων ἦτο θαυμαστὴς αὐτοῦ. Ὅτε ὅμως ὁ Ἀττικισμὸς ἔσχε κρείττονα διεύθυνσιν, ὁ σοφιστὴς ἐτέθη ἐν τῇ προσηκούσῃ θέσει.*

Τῷ Ἡγησίᾳ ἠκολούθησαν πολλοὶ ῥήτορες, ἀλλ' οἱ λόγοι αὐτῶν ἀπώλοντο, ὡς Ζώπυρος [3] *ὁ φίλος τοῦ Φλιασίου Τίμωνος*

---

[1]) *Αὐτόθι ἐν σελίδ.* 122 "*Οὐκ οἶδ' ὅ τι χρὴ λέγειν, πότερον τοσαύτη περὶ αὐτὸν ἦν ἀναισθησία καὶ παχύτης, ὥστε μὴ συνορᾶν, οἵτινές εἰσιν εὐγενεῖς ἢ ἀγενεῖς ῥυθμοί, ἢ τοσαύτη θεοβλάβεια καὶ διαφθορὰ τῶν φρενῶν, ὥστ' εἰδότα τοὺς κρείττους ἔπειτα αἱρεῖσθαι τοὺς χείρονας*". [2]) *Παρὰ Φωτίῳ ἐν βιβλ.* 250. *Παράβαλλ.* Rohde, Die Asianische Rhetorik und die zweite Sophistik, Rhein. Mus. XLI, 1886 *ἐν σελίδ.* 174 *καὶ* Susemihl II. 467. [3]) *Διογέν. Λαέρτ.* IX, 113.

ὁ Μύρων, ὅστις ἔγραφε δικανικοὺς λόγους μετὰ χροιᾶς τῆς Ἀσιανῆς ῥητορικῆς καὶ Μᾶτρις ὁ Θηβαῖος[1] ὁ ἐγκώμιον εἰς τὸν Ἡρακλέα γράψας. Ἐν τούτοις διαπρέπει ὁ Ἑρμαγόρας ὁ ἐν Τήμνῳ τῆς Αἰολίδος γεννηθεὶς[2] καὶ περὶ τὴν θεωρίαν τῆς ῥητορικῆς τέχνης ἀσχοληθείς. Διότι οἱ ἄλλοι οἱ ἀνήκοντες τῇ Ἀσιανῇ σχολῇ μετήρχοντο ταύτην ἄνευ ἐπιστημονικῆς μορφώσεως. Στερούμενοι δὲ θεωρητικῆς μαθήσεως ἀπετέλουν πρακτικὰς σχολάς, ἐν αἷς ἐποίουν ῥητορικὰς γυμνάσεις ὑπὸ μὲν των Ἑλλήνων μελέτας, ὑπὸ δὲ τῶν Ῥωμαίων *exercitationes*, εἶτα δὲ *declamationes* ὀνομαζομένας. Ὁ Ἑρμαγόρας λοιπὸν ἐξελθὼν τῆς πρακτικῆς ταύτης μεθόδου συνέγραψε Ῥητορικὰς τέχνας, ἐν αἷς ἀκριβέστερον περὶ εὑρέσεως καὶ οἰκονομίας ἐπραγματεύετο[3]. Ἐκ τῆς σχολῆς τούτου ἐξῆλθον πολλοὶ ῥήτορες, οἵτινες καὶ περὶ τὴν γλῶσσαν ἠσχολήθησαν, ἀλλ' ἡ ὁδὸς αὕτη ἦγεν εἰς τὴν Ἀττικίζουσαν ῥητορικήν[4]. Οὗτοι οὐ μόνον συνέγραφον πολύτομα συγγράμματα περὶ τέχνης, ἀλλ' ἐπέδρασαν καὶ ἐπὶ τῆς ῥητορικῆς τῶν Ῥωμαίων πράξαντες τὸ αὐτό, ὅπερ οἱ Ἰσοκράτειοι ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ῥητορικῇ. Μετὰ τὸν Ἑρμαγόραν ἤκμαζεν ὁ Πάμφιλος, ὅστις ἔγραψεν ἐγχειρίδιον τῆς ῥητορικῆς χάριν τῆς στοιχειώδους διδασκαλίας[5]. Πλὴν τῶν ῥητόρων τούτων μνημονεύονται καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ὡς Διοφάνης ὁ Μυτιληναῖος[6], ὅστις φυγὼν ἐκ τῆς πατρίδος αὐτοῦ ἦλθεν εἰς Ῥώμην καὶ ἐγένετο φίλος τοῦ Τιβερίου Γράκχου, μεθ' οὗ καὶ ἀπώλετο, καὶ οἱ δύο ἀδελφοὶ Ἱεροκλῆς καὶ Με-

---

1) Ἀθήν. III, 44 C. 2) Ὁ αὐτὸς ἐν βιβλ. X, 412 B. 3) Στράβ. XIII, 621 "Ταῖς δὲ νῦν Αἰολικαῖς πόλεσιν ἔτι καὶ τὰς Αἰγὰς προσληπτέον καὶ τὴν Τῆμνον, ὅθεν ἦν Ἑρμαγόρας ὁ τὰς ῥητορικὰς τέχνας συγγράψας". Παράβαλλ. Susemihl II, 471 καὶ Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 338. 4) Cicer. Brut 76, 263 καὶ 78, 271. Blass ἐν σελίδ. 87. 5) Cicer. De orat. III, 21, 81. Παράβαλλ. Susemihl II, 479 6) Στράβ. XIII, 617. Περὶ τούτου ἔγραψεν ὁ ἡμέτερος Μ. Ρενιέρης ἐν τῇ διατριβῇ Ἔρευναι καὶ εἰκασίαι περὶ Βλοσσίου καὶ Διοφάνους, περὶ ἧς εἴπομεν ἐν σελίδ. 650 τοῦδε τοῦ τόμου.

νεκλῆς, οἵτινες ἀκμάζοντες περὶ τὸ 140 π. Χ. θεωροῦνται ὡς οἱ ἐπιφανέστατοι ἀντιπρόσωποι τῆς Ἀσιανῆς ῥητορικῆς [1].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ΄.

ΠΕΡΙ ΡΟΔΙΑΣ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ

Συνήθως ἡ ῥητορικὴ διαιρεῖται εἰς δύο εἴδη, εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ τὴν Ἀσιανήν, ἀλλ' ὁ Κικέρων προστίθησι καὶ τὴν Ῥοδίαν [2] καὶ ἀνύψωσε ταύτην εἰς τὴν τιμήν, ἧς μόλις ἦτο ἀξία. Ὁ χαρακτὴρ τῆς ῥητορικῆς ταύτης σχολῆς δὲν εἶναι γνωστός, ἀλλ' ὑπὸ μὲν τοῦ Κοϊντιλιανοῦ [3] οἱ Ῥόδιοι ῥήτορες τίθενται μεταξὺ τῶν Ἀττικῶν καὶ τῶν Ἀσιανῶν, ὑπὸ δὲ Διονυσίου τοῦ Ἁλικαρνασσέως ὀνομάζονται μιμηταὶ τοῦ Ὑπερείδου [4]. Ἐμιμοῦντο δὲ τὸν ῥήτορα τοῦτον, διότι ἤθελον νὰ γράφωσιν εὐφυῶς καὶ εὐτραπέλως, οὗ οἱ λόγοι τοῦ Δημοσθένους στεροῦνται [5]. Ἡ Ῥόδος ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου μεγάλην πολιτικὴν σπουδαιότητα κτησαμένη κατέστη τὸ κέντρον, εἰς ὃ συνέρρεον φιλόσοφοί, γραμματικοὶ καὶ ῥήτορες. Εἶναι γνωστόν, ὅτι ὁ Αἰσχίνης φυγὼν ἐξ Ἀθηνῶν ἵδρυσε Ῥοδιακὸν διδασκαλεῖον, ὅπερ εἶχεν ὅλως πρακτικὸν σκοπόν. Ὁ ῥήτωρ οὗτος ἦτο ὑποκριτὴς καὶ τὴν ὑπόκρισιν εἰσήγαγεν εἰς τὸ διδασκαλεῖον. Ἐνταῦθα ὑπεκρίνοντο ἐν τῇ ἀπαγγελίᾳ διάφορα πρόσωπα, ὡς πένητας καὶ πλουσίους καὶ τυράννους [6],

---

1) Cicer. Orat 69, 231. 2) Cicer. Orat. § 25. Brut. § 51. Παρέβαλλ. Blass ἐν σελίδ. 89. 3) Ἐν XII, 10, 18. 4) Δείναρχ. 8 «Ὥσπερ γε καὶ ἐπὶ τῶν ῥητόρων, οἱ μὲν Ὑπερείδην μιμούμενοι, διαμαρτόντες τῆς χάριτος ἐκείνης καὶ ἄλλης δυνάμεως, αὐχμηροί τινες ἐγένοντο, οἷοι γεγόνασι Ῥοδιακοὶ ῥήτορες». 5) Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. Δημοσθέν. 54. 6) Φιλόστρατ. ἐν βίοις σοφιστ. I, 5 «ἡ δευτέρα σοφιστικὴ τοὺς πένητας ὑπετυπώσατο καὶ τοὺς πλουσίους καὶ τοὺς ἀριστέας καὶ τοὺς τυράννους καὶ τὰς ἐκ

Ἡ ἀπαγγελία αὐτῶν ἔκειτο μεταξὺ τοῦ λέγειν καὶ ᾄδειν. Ὁ δ' ἐπίλογος ὡμοίαζε πρὸς μέρη τῆς μουσικῆς [1]. *Σημειωτέον, ὅτι τοιοῦτον ὑποκριτικὸν ἦθος εἶχε καὶ ἡ Ἀσιανὴ ῥητορική. Διότι πρὸς τοῖς ἄλλοις αὕτη ἐπεθράσεν ἐπὶ τῆς Ῥοδίας.*

Καὶ δὴ μαθητὴς τοῦ Μενεκλέους, περὶ οὗ εἴπομεν ἐν τῷ ἡγουμένῳ κεφαλαίῳ, ἦτο Ἀπολλώνιος ὁ υἱὸς τοῦ Μόλωνος ἢ καὶ ἁπλῶς Μόλων [2], *ὅστις ὀνομάζεται οὕτω πρὸς διάκρισιν τοῦ ἑτέρου Ἀπολλωνίου, δηλ. τοῦ μαλακοῦ. Ἀμφότεροι δ' ἦσαν μαθηταὶ τοῦ Μενεκλέους* [3], *ἀλλ' ὁ Μόλων ἐγένετο ἐπιφανέστερος. Τούτου ἐγένοντο ἀκροαταὶ ἐπιφανεῖς Ῥωμαῖοι, ὡς ὁ Κικέρων καὶ ὁ Καῖσαρ. Ὁ πρῶτος ἠκροάσατο τοῦ Ῥοδίου ῥήτορος οὐ μόνον, ὅτε οὗτος ἐπρέσβευσεν εἰς Ῥώμην* [4], *ἀλλὰ καὶ ἐν Ῥόδῳ* [5]. *Οὗτος ἦτο συγγραφεύς, δικανικὸς ῥήτωρ καὶ διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς* [6]. *Ἔγραψε Κατὰ φιλοσόφων* [7] *ῥητορικὸν ἐγχειρίδιον* [8] *καὶ ἄλλα. Ἐκ τῶν ῥητορικῶν αὐτοῦ λόγων γινώσκομεν μόνον τὸν Κατὰ Καυνίων, οἵτινες ἀπέστησαν τῶν Ῥοδίων* [9]. *Ὁ Μόλων ἐμιμεῖτο τὸν Ὑπερείδην, ὡς καὶ οἱ ἄλλοι Ῥοδιακοὶ ῥήτορες, ὁ Ἀριστοκλῆς, ὁ Ἀρταμένης καὶ ὁ Φιλάγριος.*

ὄνομα ὑποθέσεις, ἐφ' ἃς ἡ ἱστορία ἄγει· ἦρξε δὲ τῆς μὲν ἀρχαιοτέρας Γοργίας ὁ Λεοντῖνος ἐν Θεσσαλοῖς, τῆς δὲ δευτέρας Αἰσχίνης ὁ Ἀτρομήτου τῶν μὲν Ἀθήνῃσι πολιτικῶν ἐκπεσών, Καρίᾳ δὲ ἐνομιλήσας καὶ Ῥόδῳ, καὶ μετεχειρίζοντο τὰς ὑποθέσεις οἱ μὲν ἀπὸ Αἰσχίνου κατὰ τέχνην, οἱ δὲ ἀπὸ Γοργίου κατὰ τὸ δόξαν». [1]) Cicer. Orat. 27. [2]) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Καίσαρ.* 3. Suet. Caes. 4 *καὶ* Quintil. III, 1, 16. [3]) *Στράβ.* XIV, 655 *«Καθάπερ καὶ Ἀπολλώνιος ὁ μαλακὸς καὶ Μόλων, ἦσαν δὲ Ἀλαβανδεῖς, Μενικλέους μαθηταὶ τοῦ ῥήτορος. Ἐπεδήμησε δὲ πρότερον Ἀπολλώνιος, ὀψὲ δ' ἧκεν ὁ Μόλων, καὶ ἔφη πρὸς αὐτὸν ἐκεῖνος» ὀψὲ μολὼν «ἀντὶ τοῦ ἐλθών». Παράβαλλ. καὶ* 661. [4]) Cicer. Brut. 89, 312. [5]) *Αὐτόθι* 91, 316. [6]) *Σχολ. εἰς Ἀριστοφάν. Νεφέλ.* 144. [7]) Quintil. III,1,16. [8]) *Στράβ.* XIV, 652 *«Ἀπέστησαν δέ ποτε Καύνιοι τῶν Ῥοδίων· κριθέντες δ' ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων ἀπελήφθησαν πάλιν καὶ ἔστι λόγος Μόλωνος κατὰ Καυνίων».* [9]) *Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. Δείναρχ.* 8. *Παράβαλλ.* Blass, Die griechische Beredsamkeit in dem Zeitraum von Alex. bis auf Aug. Berlin 1865.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ΄.

ΑΝΤΙΔΡΑΣΙΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΣΙΑΝΗΝ ΡΗΤΟΡΙΚΗΝ ΕΝ ΠΕΡΓΑΜΩ

Ἐν Περγάμῳ αἱ φιλολογικαὶ σπουδαὶ καθ' ὅλου καὶ αἱ γραμματικαὶ ἰδίᾳ δὲν ἤκμασαν, ὡς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ὅπου ἐδίδασκεν ὁ Ἀρίσταρχος καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Ἐν τῇ πόλει ὅμως ταύτῃ αἱ σπουδαὶ ἦσαν εὐρύτεραι, διότι οἱ Περγαμηνοὶ δὲν περιωρίζοντο μόνον ἐν τῇ μελέτῃ τῶν ποιητῶν, ἀλλὰ προσεῖχον τὸν νοῦν καὶ τοῖς καταλογάδην γράψασιν. Ἐνταῦθα οἱ φιλόλογοι ἠσχολοῦντο καὶ περὶ τὴν αἰσθητικὴν κριτικήν. Ἄλλοτε ἐπιστεύθη, ὅτι ἐνταῦθα συνετάχθη ὁ κανὼν τῶν δέκα κλασικῶν ῥητόρων, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι πιθανόν[1]· διότι πιθανώτερον ἡ σύνταξις τούτου ἀποδίδεται τῷ Καικιλίῳ. Ἂν οὗτος συνετάσσετο ἐν Περγάμῳ, ἤθελεν εἶναι ἔνδειξις, ὅτι ὁ Ἀττικισμὸς ὡρμήθη ἐκ τῆς πόλεως ταύτης. Ἀλλ' οὐχ ἧττον δὲν εἶναι ἀπίθανος ἡ εἰκασία, ὅτι ἐνταῦθα παρήχθη ἡ πρώτη ἀντίδρασις κατὰ τῆς Ἀσιανῆς ῥητορικῆς. Διότι Περγαμηνὸς ἦτο ὁ Ἀπολλόδωρος ἐκεῖνος, ὅστις διδάσκαλος τοῦ Αὐγούστου γενόμενος συνεβάλετο, ὅπως κρατήσωσιν οἱ Ἀττικισταὶ ἐν Ῥώμῃ, ὡς θέλομεν ἰδεῖ. Κρίνομεν δὲ περιττὸν νὰ ἐνδιατρίψωμεν ἐπὶ πλέον περὶ τὸ ζήτημα· διότι τοῦτο στηρίζεται ἐπὶ πολλῶν εἰκασιῶν[2].

---

[1]) Ὅρα P. Hartmann, De canone decem oratorum, Göttingen 1891.

[2]) Susemihl II, 485.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΣΙΑΝΗΣ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΡΩΜΑΪΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

Ἡ Ἑλλὰς ὡς διὰ πάντων τῶν γενῶν τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν ἐπέδρασαν ἐπὶ τῆς Ῥώμης, οὕτω καὶ διὰ τῆς ῥητορικῆς. Διότι Ἕλληνες διδάσκαλοι τῆς τέχνης ταύτης ἀπεδήμουν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κόσμου πρὸς ἐξάσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτῶν ἢ πρεσβευταὶ ἐκεῖσε ἐπέμποντο. Πρὸς δὲ καὶ νέοι ἤρχοντο εἰς τὴν Ἑλλάδα χάριν σπουδῶν. Τὸ κατ' ἀρχὰς ἡ τέχνη αὕτη εὗρε σπουδαίαν ἀντίδρασιν παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, παρ' οἷς ἡ λεπτολογία τῆς Ἑλληνικῆς ῥητορικῆς ἐφαίνετο ὡς ἀνωφελὴς παιδιά. Τότε ἤκμαζεν ἡ Ἀσιανὴ ῥητορική, ἧς ἀντιπρόσωποι ἦσαν Αἰσχύλος ὁ Κνίδιος, οὗ ἠκροάσατο ὁ Κικέρων[1] ἐν τῇ Ἀσίᾳ, καὶ Αἰσχίνης ὁ Μιλήσιος[2], ὅστις ἕνεκα τῆς παρρησίας αὐτοῦ πρὸς τὸν Πομπήϊον ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ. Ὁ Κικέρων[3] ὡς κορυφαῖον τῶν ἐν Ἀσίᾳ ῥητόρων θεωρεῖ Μένιππον τὸν Στρατονικέα, τὸν ἐπικαλούμενον Κοτοκᾶν[4]. Τοῦ δὲ Ξενοκλέους τοῦ Ἀδραμυττηνοῦ ἡ ἔξοχος ῥητορικὴ δεινότης ἐξήστραψεν, ὅτε πρὸ τῆς συγκλήτου τῆς Ῥώμης ὑπερήσπιζε τὴν ἐπαρχίαν Ἀσίαν κατὰ τῶν

---

¹) Brut. 91, 316. ²) *Στράβ.* XIV, 635 «*Καθ' ἡμᾶς δὲ Αἰσχίνης ὁ ῥήτωρ, ὃς ἐν φυγῇ διετέλεσε, παρρησιασάμενος πέρα τοῦ μετρίου πρὸς Πομπήϊον Μάγνον*». ³) Brut. 91, 315. ⁴) *Στράβ.* XIV, 660 «*Κἀνταῦθα δ' ἀνὴρ ἀξιόλογος γεγένηται ῥήτωρ Μένιππος κατὰ τοὺς πατέρας ἡμῶν Κοτοκᾶς καλούμενος, ὃν μάλιστα ἐπαινεῖ τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ῥητόρων, ὧν ἠκροάσατο Κικέρων, ὥς φησιν ἔν τινι γραφῇ αὐτὸς συγκρίνων Ξενοκλεῖ καὶ τοῖς κατ' ἐκεῖνον ἀκμάζουσιν*».

αἰτιάσεων, ὅτι διέκειτο φιλικῶς πρὸς τὸν Μιθριδάτην[1]. Τοὐναντίον Διόδωρος ὁ Σαρδιανὸς ὁ ἐπικαλούμενος Ζωνᾶς ἀπελογήθη πρὸ τοῦ Μιθριδάτου ᾐτιαμένου, ὅτι ὁ ῥήτωρ διήγειρε τὰς πόλεις εἰς ἐπανάστασιν[2]. Οὗτος ἦτο οὐ μόνον ῥήτωρ, ἀλλὰ καὶ ποιητὴς συντάξας οὐχὶ ὀλίγα ἐπιγράμματα, ὧν τινα μέχρις ἡμῶν διετηρήθησαν[3]. Τὰ λείψανα ταῦτα μαρτυροῦσιν, ὅτι ὁ Ζωνᾶς δὲν ἦτο πρωτότυπος ποιητής. Ὡσαύτως ἐπιφανὴς ῥήτωρ ἦτο Διονύσιος ὁ Μάγνης καὶ Διοτρέφης ὁ Ἀντιοχεύς, ὅστις ἐγένετο διδάσκαλος τοῦ Ὑβρέου[4].

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ὑπῆρχον ἐπιφανεῖς ῥήτορες ἐν πολλαῖς πόλεσι τῆς Ἀσίας, ὡς Ζήνων ὁ Λαοδικεὺς[5] καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Πολέμων, οἵτινες οὐχὶ ὀλίγον συνεβάλοντο πρὸς ἐπίδοσιν τῆς πατρίδος αὐτῶν[5]. Ὁ Πολέμων ἀνῆλθε καὶ εἰς τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα τῆς Λυκαονίας καὶ βραδύτερον τῆς μικρᾶς Ἀρμενίας καὶ ἄλλων χωρῶν[6]. Καὶ ἐν Μυλάσοις ἐγένοντο δύο ἔξοχοι πολιτευταὶ καὶ ῥήτορες, ὁ Εὐθύδημος καὶ ὁ Ὑβρέας, οἵτινες ἦσαν ἀνταγωνισταὶ ἐν τῇ ἑαυτῶν πατρίδι. Ἀλλ' ὁ μὲν Εὐθύδημος παρὰ τῶν προγόνων ἐκληρονόμησε μεγάλην οὐσίαν, ὁ δ' Ὑβρέας ἦτο πένης[7]. Διεκρίθη ὅμως ὡς ἔξοχος τῆς

---

[1]) Ὁ αὐτὸς ἐν XIII, 614 "Ἀνὴρ δὲ Ἀδραμυττηνὸς ῥήτωρ [illegible] γεγένηται Ξενοκλῆς, τοῦ μὲν Ἀσιανοῦ χαρακτῆρος, ἀγωνιστὴς δὲ εἴ τις ἄλλος καὶ εἰρηκὼς ὑπὲρ τῆς Ἀσίας ἐπὶ τῆς συγκλήτου, καθ' ὃν καιρὸν αἰτίαν εἶχε Μιθριδατισμοῦ". [2]) Ὁ αὐτὸς XII, 627 "Ἄνδρες δ' ἀξιόλογοι γεγόνασι τοῦ αὐτοῦ γένους Διόδωροι δύο οἱ ῥήτορες, ὧν ὁ πρεσβύτερος ἐκαλεῖτο Ζωνᾶς, ἀνὴρ πολλοὺς ἀγῶνας ἠγωνισμένος ὑπὲρ τῆς Ἀσίας, κατὰ δὲ τὴν Μιθριδάτου τοῦ βασιλέως ἔφοδον αἰτίαν ἐσχηκὼς ὡς ἀφιστὰς παρ' αὐτοῦ τὰς πόλεις ἀπελύσατο τὰς διαβολὰς ἀπολογησάμενος". [3]) Ἀνθολογ. Παλατιν. VI, 98. 106. VII, 365. 404. IX, 226 καὶ ἄλλα [4]) Στράβ. XIII, 630 "σοφιστὴς δὲ παρὰ τούτοις ἔνδοξος γεγένηται Διοτρέφης, οὗ διήκουσεν Ὑβρέας ὁ καθ' ἡμᾶς γενόμενος μέγιστος ῥήτωρ". [5]) Στράβ. XII 578. [6]) Ὅρα Susemihl II, 499. [7]) Στράβ. XIV, 659 "ἀξιολόγους δ' ἔσχεν ἄνδρας καθ' ἡμᾶς τὰ Μύλασα, ῥήτοράς τε ἅμα καὶ δημαγωγοὺς τῆς πόλεως, Εὐθύδημόν τε καὶ Ὑβρέαν. Ὁ μὲν οὖν Εὐθύδημος ἐκ προ-

ῥητορικῆς διδάσκαλος ἀνήκων τῇ Ἀσιανῇ σχολῇ. Ἐν Ἀσίᾳ βεβαίως ἡ ῥητορικὴ αὕτη ἐκράτει, ἀλλ' ἐν Ἀθήναις οἱ ῥήτορες ἠκολούθουν τῷ Δημοσθένει. Περὶ μὲν Δημητρίου τοῦ Σύρου, παρ' ᾧ ὁ Κικέρων κατὰ τὸ 78 π. Χ. ἐποίει ῥητορικὰς ἀσκήσεις[1], *δὲν γινώσκομεν, τίνι ῥητορικῇ σχολῇ ἠκολούθει, ἀλλ' εἶναι γνωστόν, ὅτι ὁ Μενέδημος, ὅστις ἀπεδήμησε καὶ εἰς Ῥώμην*[2], *καὶ ὁ Παμμένης*[3] *ὁ διδάσκαλος τοῦ Μάρκου Ἀν. Βρούτου γενόμενος, εἶναι θαυμασταὶ καὶ ὀπαδοὶ τοῦ Δημοσθένους. Οὗτοι λοιπὸν ἀνήκουσι τῇ νέᾳ Ἀττικῇ ῥητορικῇ. Ὁ δὲ Γοργίας ὁ νεώτερος, ὅστις γενόμενος διδάσκαλος τοῦ νέου Μάρκου Κικέρωνος ἦγε τὸ μειράκιον καὶ εἰς πότους*[4], *δὲν ἀνῆκεν, ὡς φαίνεται, οὔτε τῇ νέᾳ Ἀττικῇ, οὔτε τῇ Ἀσιανῇ ῥητορικῇ. Διότι ἐν τῷ συγγράμματι, ὅπερ ἔγραψε περὶ ῥητορικῶν σχημάτων, ἐλάμβανε τὰ παραδείγματα οὐ μόνον ἐκ τῶν Ἀττικῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν Ἀσιανῶν ῥητόρων, ὡς τοῦ Ἡγησίου. Εἶναι ἄξιον σημειώσεως, ὅτι οἱ Ἀττικίζοντες ῥήτορες ἐμιμοῦντο οὐ μόνον ὁμοτέχνους, ἀλλὰ καὶ ἱστορικοὺς καὶ φιλοσόφους. Ἀλλ' ἡ μίμησις ἦτο ἀτυχής· διότι μιμούμενοι τὸν Θουκυδίδην δὲν ἐζήλουν τὸ εὔτονον καὶ στερεὸν καὶ δεινόν, ἀλλὰ τοὺς σολοικοφανεῖς σχηματισμοὺς καὶ τὸ ἀσαφές*[5]. *Ἄλλοι πάλιν θέλοντες νὰ μιμηθῶσι τὸν Πλάτωνα δὲν ἐλάμβανον τὸ ὑψηλόν, τὸ εὔχαρι καὶ τὸ καλὸν τούτου, ἀλλὰ περιέπιπτον εἰς διθυραμβώδη καὶ φορτικά*[6]. *Ὁπωσδήποτε τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλ-*

γόνων παραλαβὼν οὐσίαν τε μεγάλην καὶ δόξαν, προσθεὶς καὶ τὴν δεινότητα, οὐκ ἐν τῇ πατρίδι μόνον μέγας ἦν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Ἀσίᾳ τῆς πρώτης ἠξιοῦτο τιμῆς. Ὑβρέᾳ δ' ὁ πατήρ, ὡς αὐτὸς διηγεῖτο ἐν τῇ σχολῇ καὶ παρὰ τῶν πολιτῶν ὡμολόγητο, ἡμίονον κατέλιπε ξυλοφοροῦντα καὶ ἡμιονηγόν". [1]) Cicer. Brut 91, 315. [2]) Cicer. De or. I, 18, 82. [3]) *Ὁ αὐτὸς* Brut. 97, 332. [4]) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Κικέρ.* 24 *"Γοργίαν δὲ τὸν ῥήτορα αἰτιώμενος εἰς ἡδονὰς καὶ πότους προάγειν τὸ μειράκιον ἀπελαύνει τῆς συνουσίας αὐτοῦ".* [5]) *Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. Δείναρχ.* 8. [6]) *Αὐτόθι.*

λάδος κατὰ τὴν περίοδον ταύτην δὲν ἦτο γόνιμον πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς ῥητορικῆς, ἀλλ' ἡ Ῥώμη, εἰς ἣν μεταβαίνομεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'.

ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΙΣ ΤΩΝ ΑΤΤΙΚΙΖΟΝΤΩΝ ΡΗΤΟΡΩΝ ΕΝ ΡΩΜΗ

Ἀφ' οὗ ἡ Ῥώμη ἐγένετο τὸ κέντρον τοῦ κόσμου, τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα καὶ αἱ περὶ αὐτὰ ἔριδες ἐκ τῆς πατρίδος αὐτῶν εἰς τὴν κοσμοκράτειραν πόλιν μετεδόθησαν. Ἐνταῦθα ἤριζον οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ἑλληνίζοντες Ῥωμαῖοι φιλόσοφοι. Διὰ τί ἆρά γε δὲν ἔπρεπε νὰ πράξωσι τὸ αὐτὸ καὶ οἱ ῥήτορες; Ὁ Κόϊντος Ὁρτήνσιος ἐτόλμησε κατὰ τὸ 95 π. Χ. νὰ μεταφυτεύσῃ ἐν Ῥώμῃ ὁλόκληρον τὴν Ἀσιανὴν ῥητορικήν. Τὸ κατ' ἀρχὰς αὕτη εὗρε μικρὰν ἀντίδρασιν, ἀλλ' ἐν τέλει ἐκράτησε καὶ ὁ Ὁρτήνσιος ἐγένετο ὁ πρῶτος ῥήτωρ[1]. Οὗτος ἐποίησε νεωτερισμόν τινα, διότι συνήνωσε τὸ αἰσθηματικὸν τοῦ Μενεκλέους μετὰ τοῦ πλούτου τῶν λέξεων καὶ τοῦ διθυραμβώδους τοῦ Αἰσχίνου. Οὕτως ὁ λόγος ἐγένετο ζωηρότατος καὶ διήγειρε μὲν τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν νέων, οἱ πρεσβύτεροι ὅμως ἐλυποῦντο διὰ τὴν διαφθορὰν τῆς αἰσθήσεως.

Ἀλλὰ τὴν Ἀσιανὴν ῥητορικὴν ἐπολέμησεν ὁ Κικέρων, ὅστις ἦτο ὀπαδὸς τῆς Ῥοδίας. Τινὲς τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νεωτέρων ἐνόμισαν, ὅτι ὁ Ῥωμαῖος ῥήτωρ εἶναι ἐφάμιλλος τοῦ Δημοσθένους. Πρῶτος ὁ Καικίλιος (ἢ Κεκίλιος) συνέταξε τοιαύτην σύγκρισιν[2]. Ἀλλ' ἡ παραβολὴ δὲν εἶναι πολὺ εὔστοχος, διότι ὁ Δημοσθένης ὑπερέχει τοῦ Ῥωμαίου ῥήτορος, ὅσον ἡ Ἀττικὴ τῆς Ῥοδίας ῥητορικῆς. Βεβαίως ἡ λατινικὴ γλῶσσα ἐπλουτί-

---

[1]) *Ὅρα* Blass *ἐν σελίδ.* 150. [2]) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν.* 3.

σθη καὶ ἐμορφώθη ὑπὸ τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρός, ἀλλὰ δικαίως παρετηρήθη ὑπὸ τοῦ Mommsen[1], ὅτι διαφέρει τὸ ζήτημα, εἴ τις καθ' ὅλου γλῶσσάν τινα ἀνέπτυξε τεχνηέντως ἀπὸ τούτου, εἰ ἐμόρφωσε ταύτην πρός τινα ὡρισμένον σκοπὸν καὶ ἐν ὡρισμένῳ εἴδει. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Κικέρων ἀνέπτυξε τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, ἡ ἐκ τούτου προελθοῦσα τιμὴ ἀπεδόθη τῇ ῥητορικῇ αὐτοῦ δεινότητι. Ὁ Δημοσθένης ὑπερέχει τούτου καὶ κατὰ τὰς ἰδέας καὶ κατὰ τοὺς ἐξωτερικοὺς τύπους. Αἱ μεγαλοπρεπεῖς ἰδέαι καὶ ἡ εὐγένεια τοῦ φρονήματος ἐλλείπουσιν ἐν τοῖς λόγοις τοῦ Ῥωμαίου ῥήτορος. Καὶ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν, ἤ, ὡς λέγουσιν οἱ ἀρχαῖοι, κατὰ τὸ εἶδος εἶναι ὑποδεέστερος τοῦ Δημοσθένους, διότι ὁ Κικέρων ἀκολουθῶν τῇ Ῥοδίᾳ τέχνῃ δὲν πειρᾶται, ὅπως πείσῃ τὴν διάνοιαν, ἀλλὰ σκοπεῖ τὴν διέγερσιν αἰσθημάτων καὶ τὴν ψυχαγωγίαν τῶν ἀκροατῶν. Ἀλλὰ καίπερ μὴ δυνάμενος νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν Παιανιέα, ὅμως περιφανῶς ὠφέλησε τὴν Ῥωμαϊκὴν ῥητορικήν, διότι κατέρριψε τὴν Ἀσιανὴν τοῦ Ὁρτησίου καὶ δὲν ἀντικατέστησε μὲν τὴν ἀρίστην, ἀλλὰ τὴν κρείττονα τῆς καταρριφθείσης. Ἐγίνωσκε μὲν ὁ πολυμαθὴς ἀνήρ, ὅτι ἡ Ἀττικὴ ῥητορικὴ εἶναι ὑπερτέρα τῆς Ῥοδίας, ἀλλ' ἐν μὲν τῇ πράξει ἠκολούθησε τῇ ἰδίᾳ φύσει, ἐν δὲ τῇ θεωρίᾳ τὰς ὑπαγορεύσεις τῆς διανοίας. Ὄντως ἐν τοῖς θεωρητικοῖς αὐτοῦ συγγράμμασι δὲν παραπέμπει εἰς Ῥοδίους, ἀλλ' εἰς Ἀττικοὺς ῥήτορας, εἰ καὶ ἐκείνοις ἀποδίδει ἐπαίνους τινάς[2]. Ἐν τῇ διανοίᾳ λοιπὸν τοῦ Κικέρωνος τὸ ἰδεῶδες τοῦ ῥήτορος εἶναι ὁ Δημοσθένης. Θαυμαστὴς τούτου ἦτο καὶ ὁ Μᾶρκος Βροῦτος, ἀλλ' οὗτος δὲν διέπρεψεν οὔτε ὡς φιλόσοφος, οὔτε ὡς ῥήτωρ[3].

Ἡ Κικερώνειος ὅμως ῥητορικὴ δὲν ἔμεινεν ἄνευ ἀντιδρά-

[1]) Παρὰ Blass, Die griechische Beredsam. in dem Zeitraum von Al. bis auf August. ἐν σελίδ. 126. [2]) Cicer. Brut. 315 καὶ 325. [3]) Quintilian. X, 1, 23.

σεως. Διότι οἱ ζηλοῦντες τὴν ἀφελῆ καὶ ἄτεχνον τῶν Γράκχων ῥητορικὴν ἔψεγον τὴν τοῦ Κικέρωνος ὡς διαφθοράν. Ὅσοι δὲ πάλιν ἐτίμων τὴν γνησίαν Ἀττικὴν τέχνην, δὲν εὕρισκον ἱκανὴν τὴν τοῦ Κικέρωνος. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι διῃροῦντο εἰς πολλὰς τάξεις, διότι ἄλλοι μὲν ἐμιμοῦντο τὸν Θουκυδίδην, ἄλλοι τὸν Ξενοφῶντα καὶ οἱ πλεῖστοι τὸν Λυσίαν καὶ τὸν Ὑπερείδην. Διότι οἱ Ἀττικίζοντες Ῥωμαῖοι ἐπίστευον, ὅτι ἦτο εὔκολον νὰ μιμηθῶσι τὴν ἀφέλειαν τῆς ἐκφράσεως καὶ τῆς συνθέσεως. Δὲν ἠδύναντο νὰ ἐννοήσωσιν, ὅτι ἡ ἀφέλεια τοῦ Λυσίου δὲν ἦτο φυσική, ἀλλ' ἔντεχνος. Ἐπειρῶντο μὲν οὗτοι νὰ μιμηθῶσι τοὺς κοινοὺς ἀνθρώπους, ἀλλ' ἡ μίμησις αὐτῶν ἦτο παρῳδία. Οὕτως δ' Ἀττικισμὸς δὲν ἦτο πρόοδος, ἀλλ' ὑποστροφὴ εἰς ἐντελῆ ἀτεχνίαν. Διὰ τοῦτο οἱ ἀττικίζοντες ἀντίπαλοι τοῦ Κικέρωνος ἡττῶντο ἐν τῷ ἀγῶνι καὶ περιεφρονοῦντο. Ἐπιφανέστερος τῶν Ἀττικιστῶν ἦτο ὁ Γάϊος Λικίνιος Κάλβος, ὅστις διέπρεπεν ὡς ποιητὴς ἅμα καὶ ῥήτωρ. Οὗτος ἠδύνατο νὰ γείνῃ μέγας ῥήτωρ, ἀλλ' ἠσχολεῖτο περὶ τὴν δικανικὴν ῥητορικήν. Κατ' ἐξοχὴν οὗτος ἀντέτασσε τοὺς Ἀττικοὺς ῥήτορας πρὸς τοὺς Ἀσιανούς, ἔψεγε δὲ καὶ τὸν Κικέρωνα ὡς περιττολόγον, ὡς ἁβρόν, ἐκνενευρισμένον καὶ γυναικεῖον. Τοὐναντίον ὁ Κικέρων ἔλεγε περὶ τοῦ Κάλβου, ὅτι διὰ τῆς ὑπερμέτρου αὐστηρότητος ἀφεῖλε καὶ τοὺς ὑγιεῖς τοῦ λόγου χυμούς [1]. Κατὰ τὰ εἰρημένα οἱ Ῥωμαῖοι ῥήτορες διῃροῦντο εἰς τρία συστήματα, εἰς τοὺς μιμητὰς τῶν Ἀσιανῶν, εἰς τοὺς τῶν Ῥοδίων καὶ εἰς τοὺς Ἀττικιστάς. Πρὸς ἐκλογὴν τοῦ εἴδους τῆς ῥητορικῆς ἐνίοτε συνεβάλλετο καὶ τὸ ἦθος τοῦ ῥήτορος, ὡς δὴ καὶ λέγεται περὶ τοῦ Ἀντωνίου, ὅστις ἀνῆκε τῇ Ἀσιανῇ [2]. Τοῖς Ἀττικισταῖς ἀνῆκε καὶ ὁ Καῖσαρ,

---

[1]) Cicer. Brut. 283. Παράβαλλ. Harnecker, Cicero und die Attiker, Jahrb. f. Phil. CXXV. 1882 ἐν σελίδ. 601-611. [2]) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀντων. 2 «Ἐχρῆτο δὲ τῷ καλουμένῳ μὲν Ἀσιανῷ ζήλῳ τῶν λόγων, ἀνθοῦντι μάλιστα κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον, ἔχοντι δὲ πολλὴν ὁμοιότητα πρὸς τὸν βίον αὐτοῦ, κομπώδη καὶ φρυαγματίαν ὄντα».

ὅστις ἔδωκε τῷ Ὀκταβιανῷ διδάσκαλον Ἀπολλόδωρον τὸν Περγαμηνόν.

Οὗτος ἐπιδράσας ἐπὶ τῆς διανοίας τοῦ νέου συνεβάλλετο πρὸς ἐπικράτησιν τῶν Ἀττικιστῶν. Ἀποδιωχθείσης δὲ τῆς Ἀσιανῆς καὶ καταβληθείσης τῆς Ῥοδίας ἐπὶ Αὐγούστου οἱ ῥήτορες ἔχουσιν ὡς βάσιν τὰ ἀθάνατα τῶν Ἀττικῶν μνημεῖα. Ἄνευ τῆς βοηθείας τοῦ κοσμοκράτορος ἴσως ὁ ἀγὼν ἤθελε μείνει ἄκριτος[1]. Ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τούτου τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα ἤρξαντο ὑπὸ αἰσίους οἰωνοὺς ἀναπτυσσόμενα καὶ ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τῶν Ῥωμαίων σπουδαίως ἐπιδρῶντα. Ἴσως δὲν εἶναι ἀπίθανον, ὅτι ἐκ τῆς ἐπικρατήσεως ταύτης συνέβη, ἵνα σωθῶσι μὲν τὰ ἔργα τῶν Ἀττικῶν ῥητόρων, ἐξαφανισθῶσι δὲ τὰ τῶν Ἀσιανῶν. Ἂν δὲ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην δὲν παρήχθησαν ἔξοχα ῥητορικὰ προϊόντα, ἡ αἰτία ἔγκειται ἐν τούτῳ, ὅτι ἐν τῇ κοσμοκρατορίᾳ δὲν δύναται νὰ ἀναθήλῃ τὸ ἄνθος τῆς πολιτικῆς ῥητορείας. Ἐκ τῆς μεγαλοπρεποῦς παλαίστρας τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου κατέφυγον οἱ ῥήτορες εἰς τὰς σχολὰς καὶ εἰς τὰς οἰκογενειακὰς ἑορτὰς καὶ πανηγύρεις Πρὸς δὲ οἱ ῥήτορες ἠσχολοῦντο περὶ τὴν αἰσθητικὴν κριτικήν, ἐν ᾗ διέπρεψαν Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς καὶ ὁ Καικίλιος.

Ὁ Ἀπολλόδωρος λοιπὸν ὁ διδάσκαλος τοῦ Αὐγούστου γενόμενος καὶ εἰς Ἀπολλωνίαν τούτῳ ἀκολουθήσας[2], ὅτε οὐ-

---

[1]) Διονύσ, Ἁλικαρνασσ. Περὶ τῶν ἀρχ. ῥητόρ. ὑπόμνημ. 2 "ἀλλ' ὅτι καὶ ταχεῖαν τὴν μεταβολὴν καὶ μεγάλην τὴν ἐπίδοσιν αὐτῶν παρεσκεύασε γενέσθαι. Ἔξω γὰρ ὀλίγων τινῶν Ἀσιανῶν πόλεων, αἷς δι' ἀμαθίαν βραδεῖά ἐστιν ἡ τῶν καλῶν μάθησις, αἱ λοιπαὶ πέπαυνται τοὺς φορτικοὺς καὶ ψυχροὺς καὶ ἀναισθήτους ἀγαπῆσαι λόγους.... Αἰτία δ' οἶμαι καὶ ἀρχὴ τῆς τοσαύτης μεταβολῆς ἐγένετο ἡ πάντων κρατοῦσα Ῥώμη, πρὸς ἑαυτὴν ἀναγκάζουσα τὰς ὅλας πόλεις ἀποβλέπειν καὶ ταύτης τ' αὐτῆς οἱ δυναστεύοντες κατ' ἀρετὴν καὶ ἀπὸ τοῦ κρατίστου τὰ κοινὰ διοικοῦντες, εὐπαίδευτοι πάνυ καὶ γενναῖοι τὰς κρίσεις γενόμενοι». [2]) Quintil. II, 1. 17. Στράβ. XIII, 625 «Μάλιστα δὲ ἐξῆρε τὸν Ἀπολλόδωρον ἡ τοῦ Καίσαρος φιλία τοῦ Σεβαστοῦ, διδάσκαλον τῶν λόγων γενόμενον». Λουκιαν. Μακρόβ. 23 «Ἀπολλόδωρος

τος ἐπέμφθη ἐκεῖσε χάριν σπουδῶν, ἐγεννήθη τῷ 104-100 π.Χ. Τὸ πρῶτον ἐδίδαξεν ἐν Περγάμῳ, εἶτα δ' ἐγένετο διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς ἐν Ῥώμῃ, ἔνθα πλείστους Ἕλληνας καὶ Ῥωμαίους ἐπαίδευσεν, ὡς Διονύσιον τὸν Περγαμηνὸν τὸν ἐπικληθέντα Ἀττικόν, Μόσχον τὸν Περγαμηνόν, τὸν Βάλγιον Ῥοῦφον καὶ ἄλλους [1]. Ὁ Ἀπολλόδωρος πάνυ ὀλίγα εἶχε συγγράψει, ἀλλ' οὐχὶ ὀλίγα καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, οἵτινες Ἀπολλοδώρειοι ἐκαλοῦντο ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Θεοδώρου, τοὺς Θεοδωρείους καλουμένους [2]. Ἡ διαφορὰ τοῦ Ἀπολλοδώρου πρὸς τὸν Θεόδωρον δὲν ἦτο τὸ Ἀττικὸν ἰδίωμα, ἀλλὰ λεπτόν τι τῆς τέχνης ζήτημα. Καθ' ὅλου δ' αἱ ῥητορικαὶ αἱρέσεις δὲν ὡμοίαζον πρὸς τὰς τῶν φιλοσόφων, αἵτινες περὶ ἀρχῶν ἤριζον, ἀλλὰ τὸ πρόσωπον τοῦ διδασκάλου καὶ τὰ αὐθύπαρκτα συστήματα ἦσαν ἱκανὰ πρὸς παραγωγὴν τοῦ σχίσματος [3]. Ἐν τῇ ἐφαρμογῇ ὅμως ὑπῆρχε διαφορὰ τῶν δύο συστημάτων. Οἱ μὲν Ἀπολλοδώρειοι ἠκολούθουν πιστῶς καὶ ἄνευ ἐξαιρέσεων τοὺς θεωρητικοὺς κανόνας τῆς ῥητορικῆς, οἱ δὲ Θεοδώρειοι οὐ μόνον ἐπέτρεπον, ἀλλὰ καὶ ἀπήτουν τὰς ἐξαιρέσεις καὶ τὰς ἀποκλίσεις ἀπὸ τούτων ἐν δεδομέναις περιστάσεσιν [4]. Ἡ διαφορὰ αὕτη ὁμοιάζει πρὸς τὴν ἀναλογίαν καὶ ἀνωμαλίαν τῆς γραμματικῆς. Ὁ μὲν Ἀπολλόδωρος ἀπῄτει ἀπόλυτον πειθώ, ἤτοι τελείαν ἀπόδειξιν, ἐν ᾧ ὁ Θεόδωρος τὸ

δὲ ὁ Περγαμηνὸς ῥήτωρ θεοῦ Καίσαρος Σεβαστοῦ διδάσκαλος γενόμενος καὶ σὺν Ἀθηνοδώρῳ τῷ Ταρσεῖ φιλοσόφῳ παιδεύσας αὐτὸν ἔζησε ταὐτὰ τῷ Ἀθηνοδώρῳ ἔτη ὀγδοήκοντα δύο». [1]) Susemihl II, 505 *σημ.* 202. *Στράβ.* XIII, 625 "*Μαθητὴν δ' ἔσχεν ἀξιόλογον Διονύσιον τὸν ἐπικληθέντα Ἀττικόν, πολίτην αὐτοῦ· καὶ γὰρ σοφιστὴς ἦν ἱκανὸς καὶ συγγραφεὺς καὶ λογογράφος*". [2]) *Στράβ. αὐτόθι* "*Ἀπολλόδωρος ὁ ῥήτωρ ὁ τὰς τέχνας συγγράψας καὶ τὴν Ἀπολλοδώρειον αἵρεσιν παραγαγών, ἥτις ποτ' ἐστί, πολλὰ γὰρ ἐπεκράτει, μείζονα δὲ ἡ καθ' ἡμᾶς ἔχοντα τὴν κρίσιν, ὧν ἐστι καὶ ἡ Ἀπολλοδώρειος αἵρεσις καὶ ἡ Θεοδώρειος*". [3]) Blass *ἐν σελίδ.* 157. [4]) Quintil. IV, 2, 4. *Παράβαλλ.* Walz Rh. Gr. VII, 53.

ἐν δεδομέναις περιστάσεσι πιθανόν, ὅπερ συμφωνεῖ ἐν μέρει πρὸς τὴν θεωρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους[1]. *Οὐ μόνον ὁ Ἀπολλόδωρος, ἀλλὰ καὶ Θεόδωρος ὁ Γαδαρεὺς*[2] *ἦτο ἐπιφανής, διότι ἐγένετο διδάσκαλος τοῦ Τιβερίου. Δὲν ἔμεινεν ὅμως καθ' ἅπαντα τὸν βίον ἐν Ῥώμῃ, διότι πρὸ τοῦ 6 μ. Χ. μετέβη εἰς Ῥόδον, ὅπου ἐδίδασκεν προτιμῶν νὰ ὀνομάζηται Ῥόδιος ἢ Γαδαρεύς. Εἶχε δὲ πολλοὺς μαθητάς, ἐν οἷς καὶ τὸν νεώτερον Ἑρμαγόραν.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ'.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΤΤΙΚΙΣΤΩΝ ΤΗΣ ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ

Ἀφ' οὗ ἐν Ῥώμῃ ἐκράτησαν οἱ Ἀττικισταί, ὁ ἀγὼν ἐκρίθη καὶ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ κόσμῳ καὶ κατὰ Διονύσιον τὸν Ἁλικαρνασσέα μόνον ὀλίγαι πόλεις τῆς Ἀσίας δι' ἀμαθίαν διετήρησαν τὴν φερώνυμον ῥητορικήν[3]. *Δὲν δυνάμεθα νὰ κυρώσωμεν τὴν εἴδησιν ταύτην διὰ παραδειγμάτων Ἑλληνικῶν πόλεων, ἀλλὰ μόνον περὶ τῆς Μυτιλήνης εἶναι γνωστόν, ὅτι ἐνταῦθα ἴσχυσε τὸ Ἀττικὸν ἰδίωμα. Διότι ὁ Λεσβῶναξ ἦτο Ἀττικιστής, οὗ σῴζονται καὶ τρία ῥητορικὰ γυμνάσματα*[4]. *Δὲν ἀκολουθεῖ ὅμως πάντοτε τῷ αὐτῷ πρωτοτύπῳ, ἀλλ' ἐν τοῖς δυσὶ Προτρεπτικοῖς, ἐν οἷς στρατηγοὶ πρὸς στρατιώτας ἀγορεύουσι, μιμεῖται τὸν Θουκυδίδην κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν λέξεων, κατὰ τὴν τρα-*

---

[1]) *Ἐν ῥητορ.* I, 2 *«ἔστω δὴ ῥητορικὴ δύναμις περὶ ἕκαστον τοῦ θεωρῆσαι τὸ ἐνδεχόμενον πιθανόν». Παράβαλλ.* Susemihl II, 511. [2]) *Στράβ.* XVI. 759, *καὶ Σουΐδ. ἐν λ.* [3]) *Περὶ τῶν ἀρχ. ῥητόρ. ὑπομν.* 2 *«ἔξω γὰρ ὀλίγων τινῶν Ἀσιανῶν πόλεων, αἷς δι' ἀμαθίαν βραδεῖα ἐστιν ἡ τῶν καλῶν μάθησις, αἱ λοιπαὶ πέπαυνται τοὺς φορτικοὺς καὶ ψυχροὺς καὶ ἀναισθήτους ἀγαπῆσαι λόγους»*. [4]) Blass, Die grichiesche Beredsamkeit in dem Zeitraum von Al. bis auf Augustus *ἐν σελ.* 164.

χεῖαν ἁρμονίαν καὶ κατὰ τὴν πυκνότητα καὶ τὴν πληθὺν τῶν ἰδεῶν. Ὁ χαρακτὴρ δὲ τοῦ λόγου ἐν τῷ τρίτῳ γυμνάσματι, ἐν ᾧ οἱ Ἀθηναῖοι εἰς πόλεμον κατὰ τῶν Θηβαίων ἕνεκα τῶν Πλαταιῶν παρορμῶνται, εἶναι ἧττον εὐδιάκριτος[1]. *Ἐνίοτε ἀντὶ ἀρχαιοπρεπῶν λέξεων μεταχειρίζεται καινοφανεῖς, ὡς κακοεργασία, ἀντιγηροτροφῆσαι, δικαιότης. Ἐν γένει ὅμως ὁ Λεσβῶναξ δὲν εἶναι ἀτυχὴς μιμητὴς διότι ἔχει γλῶσσαν καθαρὰν καὶ διωρθωμένην καὶ τόνον ἀρχαιοπρεπῆ καὶ καθ' ὅλου ὑπομιμνήσκει Θουκυδίδειον στρατηγόν. Ὥστε ἂν παραβληθῇ ὁ Λεσβῶναξ πρὸς τοὺς Ἀσιανοὺς ῥήτορας, δεικνύει ἀναγέννησιν καὶ πρόοδον. Ἀλλὰ τὴν εὐχαρίστησιν ταύτην διαταράσσουσιν οἱ κριτικοί, οἵτινες νομίζουσιν, ὅτι ὑπάρχουσι δύο Λεσβώνακτες, ἐξ ὧν ὁ μὲν φιλόσοφος παρέτεινε τὸν βίον μέχρι τοῦ Αὐγούστου, ὁ δὲ ῥήτωρ ἀνήκει ἄλλῃ περιόδῳ*[2]. *Ἀλλ' ὁ* Blass[3] *ἀμφιβάλλει περὶ τούτου. Ὀνομάζει μὲν ὁ Σουΐδας τοῦτον φιλόσοφον, ἀλλὰ φιλόσοφον ὀνομάζει καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ποτάμωνα*[4], *ὅστις ὁμολογουμένως εἶναι ῥήτωρ.*

Ὁ Ποτάμων διεκρίθη οὐ μόνον ὡς ῥήτωρ, ἀλλὰ καὶ ὡς πολιτευτὴς ἐν Μυτιλήνῃ[5]. *Ὡς τοιοῦτος ἐπέμφθη εἰς Ῥώμην μετὰ τοῦ Κριναγόρου*[6], *ὅπως πρεσβεύσῃ πρὸς ἀνανέωσιν τῆς συμμαχίας μετὰ τῆς πατρίδος αὐτοῦ. Ἐπειδὴ τὴν ἀνατεθεῖσαν διπλωματικὴν ἐνέργειαν διεξήγαγεν ἐπιτυχῶς, πολλαχῶς ἐτιμήθη ὑπὸ τῶν Μυτιληναίων, ὡς αἱ μέχρις ἡμῶν διατηρηθεῖσαι ἐπιγραφαὶ μαρτυροῦσι*[7]. *Φαίνεται, ὅτι ὁ ῥήτωρ διέμενεν ὁτὲ μὲν*

---

1) *Τὰ γυμνάσματα ταῦτα δύναταί τις νὰ εὕρῃ παρὰ τῷ* Bekker *ἐν τῷ* Oratores Attici. 2) Rud. Müller, De Lesbonacte grammatico, Greifswald 1890. Boeckh, Corp. Ins. II, 194. Susemihl II, 513. 3) *Ἐν σελ.* 165. 4) *Ἐν λ. «Λεσβῶναξ Μυτιληναῖος, φιλόσοφος, γεγονὼς ἐπὶ Καίσαρος Αὐγούστου, πατὴρ Ποτάμωνος τοῦ φιλοσόφου».* 5) Cichorius, Rom und Mytilene, Leipzig 1888 *ἐν σελίδ.* 8-47 *καὶ* 62-64. 6) *Ὅρα ἐν σελ.* 263. *τοῦ πρώτου τόμου τῆσδε τῆς γραμμ.* 7) Athen Mitth. XIII, 1888 *ἐν σελ.* 66-68.

ἐν Μυτιλήνῃ, ὁτὲ δ' ἐν Ῥώμῃ, ὅπου καὶ ἀντίπαλος τοῦ Θεοδώρου καὶ τοῦ Ἀντιπάτρου ἦτο. Διδάσκαλος τοῦ Τιβερίου ἐγένετο ὁ Θεόδωρος, ἀλλὰ καὶ ὁ Ποτάμων ἐτιμᾶτο ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ οἴκῳ. Ὅτε δ' οὗτος ἔμελλε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα, ἔλαβε παρὰ τοῦ κοσμοκράτορος ὡς ἀμυντήριον κατὰ πάσης ἀδικίας τὸ ἑξῆς γράμμα· «Ποτάμωνα Λεσβώνακτος εἴ τις ἀδικῶν τολμήσει, σκεψάσθω εἰ μὴ δυνήσεται πολεμεῖν» [1]. *Ἔγραψε δὲ ἱστορικὰ ἔργα καὶ ῥητορικά, Περὶ Ἀλεξάνδρου, Ὥρους Σαμίων, Βρούτου ἐγκώμιον καὶ Περὶ τελείου ῥήτορος. Ἔθανε τῷ 15 μ. Χ. τὸ ἐνενηκοστὸν τῆς ἡλικίας ἄγων* [2]. *Ἀντίτεχνος τοῦ Ποτάμωνος ἦτο ὁ Μυτιληναῖος Λεσβοκλῆς, ὅστις ὑπὸ τοῦ Στράβωνος* [3] *τάσσεται ἐν τοῖς μεγάλοις ἀνδράσι τῆς Μυτιλήνης· ἀλλὰ στερούμεθα ἀκριβεστέρων εἰδήσεων.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚϚ'.

ΠΕΡΙ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ ΚΡΙΤΙΚΗΣ ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΡΗΤΟΡΕΙΑΝ ΕΠΙ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ

Ἡ ἐπικράτησις τοῦ Ἀττικισμοῦ περιφανῶς τὰ γράμματα τῶν Ῥωμαίων ὠφέλησεν. Ἂν οὗτοι εἶχον αἴσθησιν πρὸς τὰς τέχνας ἢ ἐστεροῦντο ταύτης, δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ ἐξετάσωμεν. Νομίζομεν ὅμως, ὅτι πρὸς τὴν ἐπικράτησιν συνεβάλετο ὁ Ἀπολλόδωρος καὶ ὁ ὑπὸ τούτου παιδευθεὶς Αὔγουστος. Εἴπομεν, ὅτι τὰ τῶν Ῥωμαίων γράμματα ὠφελήθησαν διότι ὁ Αὔγουστος ἔπραξεν, ὅ,τι κατὰ τὸν μῦθον γεωργὸς εὐσυνειδής, ὅστις

---

1) *Σουΐδ. ἐν λ. Ποτάμων.* 2) *Λουκιαν. Μακρόβ.* 23. 3) *Ἐν βιβλ.* XIII, 617. 4) *Περὶ τούτου ἤρισαν δύο σπουδαῖοι φιλόλογοι ὁ* L. Friedländer (Ueber den Kunstsinn der Römer in der Kaiserzeit, Königsb. 1852) *καὶ ὁ* C. Fr. Hermann (Über den Kunssinn der Römer etc. Gött. 1855.

φοβούμενος μὴ γένηται πατὴρ ὁμοίων τέκνων, εἴθισε τὴν γυναῖκα, ὅπως βλέπῃ εἰκόνας εὐειδεῖς. Οὕτω τὰ τέκνα ἐγένοντο καλά, ὡς αἱ ὑπὸ τῆς μητρὸς δρώμεναι εἰκόνες[1]. *Ἐτέθησαν λοιπὸν πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ τὰ κάλλιστα πρότυπα τῶν Ἑλλήνων ῥητόρων. Πρὸς κατάδειξιν τῶν ἀρετῶν τούτων συνεβάλλοντο δύο μεγάλοι τῆς τέχνης κριταὶ καὶ γενναῖοι τοῦ Ἀττικοῦ ἰδιώματος πρόμαχοι, Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς καὶ ὁ Καικίλιος.*

Περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Διονυσίου ἐπραγματεύθημεν ἤδη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν[2]. *Ἐπειδὴ δὲ πολλαχοῦ μετεχειρίσθημεν τὰς κρίσεις αὐτοῦ, ὅπως δείξωμεν τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας τῶν Ἀθηναίων ῥητόρων, ὑπολείπεται ἐνταῦθα μόνον ὀλίγας λέξεις νὰ προσθέσωμεν. Οὗτος δὲν κατέτριψε τὸν χρόνον αὐτοῦ περὶ τὰς μικρολογίας καὶ λεπτολογίας τοῦ Ἑρμαγόρου, τοῦ Ἀπολλοδώρου καὶ τοῦ Θεοδώρου, ἀλλὰ μετήνεγκε τὸ κέντρον τῆς βαρύτητος ἐπὶ τῆς αἰσθητικῆς. Μετὰ πολλῆς πικρίας καὶ αὐστηρᾶς κριτικῆς ἀγωνίζεται κατὰ τῆς Ἀσιανῆς ῥητορικῆς*[3] *καὶ τοῦ Ἡγησίου, περὶ οὗ λέγει, ὅτι οὐδὲ μίαν σελίδα ἔχει συντάξει ἐπιτυχῶς*[4]. *Ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ τὴν πρώτην θέσιν κατέχει τὸ Περὶ τῆς λεκτικῆς Δημοσθένους δεινότητος, ὅπερ διαιρεῖται εἰς τρία μέρη. Ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ἐξηγεῖ, πῶς ὁ Δημοσθένης ὑπερέχει πάντων τῶν καταλογάδην γραψάντων καὶ εἶναι ἡ κορυφὴ τῆς ἀνθρωπίνης τέχνης τοῦ λόγου*[5], *ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ δεικνύει τὴν ὑπεροχὴν περὶ τὴν σύνθεσιν τῶν λέξεων*[6] *καὶ ἐν τῷ τρίτῳ ἐξετάζει τὰ τῆς ὑποκρίσεως*[7], *καθ' ἣν πάντων εἶναι ὑπέρτερος. Ἡ κρίσις αὕτη τοῦ Ἁλικαρνασσέως δὲν ἀποκρούεται ὑπὸ τῶν νεωτέρων, οἵτινες νο-*

---

[1]) *Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. Τῶν ἀρχ. κρίσ.* I. [2]) *Ἐν σελίδ.* 244 *τοῦδε τοῦ τόμου.* [3]) *Περὶ τῶν ἀρχ. ῥητόρ. ὑπόμνημ.* 1. [4]) *Περὶ συνθ. ὀνομάτ. ἐν σελίδ.* 122. [5]) *Ἐν κεφ.* 1-34. [6]) *Ἐν κεφ.* 35-52. [7]) *Ἐν κεφ.* 53-54.

μίζουσιν, ὅτι ὁ Δημοσθένης ἀνῆλθε τὴν τελευταίαν καὶ ὑψίστην τῆς γλωσσικῆς ἀναπτύξεως βαθμῖδα[1]. *Πρὸς τοῦτον δύναται νὰ παραβληθῇ ὁ Πλάτων. 'Αλλὰ παρὰ μὲν τῷ φιλοσόφῳ ὑπάρχει, τί δύναται μεγαλοφυΐα τις νὰ δημιουργήσῃ, παρὰ δὲ τῷ ῥήτορι τί λαός τις εἶναι δυνατὸν νὰ διαπράξῃ*[2]. *Τὸ μὲν κάλλος τοῦ Πλάτωνος εἶναι ἰδεῶδες, τὸ δὲ τοῦ Δημοσθένους πραγματικόν. Γινώσκει μὲν ὁ Διονύσιος, ὅτι ἡ γλῶσσα τοῦ φιλοσόφου ἁρμόζει τοῖς θεοῖς*[3], *ἀλλὰ νομίζει, ὅτι ἀγνοεῖ νὰ ἐκλέξῃ τὰς λέξεις εὐστόχως, ὡς εἶναι ἐπιτήδειος νὰ συνθέτῃ ταύτας ἐμμελῶς*[4]. *Πρὸς δὲ παρατηρεῖ, ὅτι ὁ φιλόσοφος ἐφιέμενος τῆς ὑψηλῆς καὶ μεγαλοπρεποῦς καὶ παρακεκινδυνευμένης γλώσσης ἐνίοτε ἀποτυγχάνει*[5]. *'Ημεῖς νομίζομεν, ὅτι ἑκάτερος τὴν προσήκουσαν γλῶσσαν μετεχειρίσθη. Οὔτε ἡ ὑψηλὴ γλῶσσα τοῦ Πλάτωνος ἥρμοζεν εἰς ῥήτορα ἀγορεύοντα πρὸς πολυτάραχον δῆμον, οὔτε ἡ νευρώδης τοῦ Δημοσθένους ἦτο ἐπιτηδεία πρὸς ἑρμηνείαν μεταφυσικῶν θεωριῶν. 'Αλλ' ἐπειδὴ ὁ Διονύσιος δὲν ἠσχολήθη περὶ τὴν φιλοσοφίαν, δὲν ἦτο ἱκανός, ὅπως κρίνῃ τὸν Πλάτωνα. Διὰ τοῦτο οὐδὲν τὸ παράδοξον, ὅτι ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ αἰσθητικοῦ*

---

[1]) Blass *ἐν σελίδ.* 182 [2]) *"Ορα εἰσαγωγ. μου εἰς Πλάτ. ἐν σελ.* 134. [3]) *Περὶ τῆς λεκτ. Δημ. δειν.* 23 «*'Επεί τινες ἀξιοῦσι πάντων αὐτὸν ἀποφαίνειν φιλοσόφων τε καὶ ῥητόρων ἑρμηνεῦσαι τὰ πράγματα δαιμονιώτατον, παρακελεύοντά τε ἡμῖν ὅρῳ καὶ κανόνι χρῆσθαι καθαρῶν ἅμα καὶ ἰσχυρῶν λόγων τούτῳ τῷ ἀνδρί. Ἤδη δέ τινων ἤκουσα λεγόντων, ὡς εἰ καὶ παρὰ θεοῖς διάλεκτός ἐστιν, ᾗ τὸ τῶν ἀνθρώπων κέχρηται γένος, οὐκ ἄλλως ὁ βασιλεὺς ὢν αὐτῶν διαλέγεται θεὸς ἢ ὡς Πλάτων*». [4]) *Περὶ συνθ. ὀνομάτ. ἐν σελίδ.* 117 «*Ὁ γὰρ ἀνὴρ εὐμέλειάν τε καὶ εὔρυθμιαν συνιδεῖν δαιμονιώτατος, καὶ εἴ γε δεινὸς ἦν οὕτως ἐκλέξαι τὰ ὀνόματα ὡς συνθεῖναι περιττός, καὶ νύ κεν παρέλασσε τὸν Δημοσθένην κάλλους ἑρμηνείας ἕνεκεν ἢ ἀμφήριστον ἔθηκε*» [5]) *Πρὸς Γν. Πομπ. ἐν σελίδ.* 765 «*'Εγώ φημι τῆς ὑψηλῆς καὶ μεγαλοπρεποῦς καὶ παρακεκινδυνευμένης φράσεως ἐφιέμενον Πλάτωνα μὴ περὶ πάντα τὰ μέρη κατορθοῦν, πολλοστὴν μέντοι μοῖραν ἔχειν τῶν κατορθουμένων τὰ διαμαρτανόμενα ὑπ' αὐτοῦ*».

κριτικοῦ τὸ ἰδεῶδες φιλοσόφου εἶναι ὁ Ἰσοκράτης[1] *καὶ ὁ Θεόφραστος*[2].

Φίλος καὶ συγγενὴς κατὰ τὴν διάνοιαν πρὸς τοῦτον ἦτο ὁ Καικίλιος (ἢ Κεκίλιος), ὅστις ἐν Καλάκτῃ (καλὴ ἀκτή) τῆς Σικελίας γεννηθεὶς ὀνομάζεται Καλακτῖνος. Ὁ Σουΐδας παραδίδει ἡμῖν, ὅτι ἦτο Ἰουδαῖος κατὰ τὸ θρήσκευμα, Ἀρχάγαθος πρότερον καλούμενος καὶ ὅτι κατήγετο ἐκ δούλων. Ἀλλ' οἱ κριτικοὶ[8] *ἀμφιβάλλουσι περὶ τῆς ἀκριβείας τῶν εἰδήσεων τούτων, εἰκάζοντες, ὅτι ἐγένετο σύγχυσις μετὰ τοῦ ἑτέρου Καικιλίου τοῦ ζῶντος ἐπὶ τοῦ Κικέρωνος*[2], *ὅστις ὄντως ἦτο ἀπελευθερικὸς καὶ ἔνοχος τῶν ἰουδαϊζόντων. Τοὺς δύο ὅμως Καικιλίους ταὐτίζει ὁ G. Buchenau*[3]. *Ὁπωσδήποτε ὁ Καικίλιος συνέγραψε πλεῖστα συγγράμματα, ὧν ἄλλα μὲν ἦσαν ἱστορικά, ἄλλα δ' αἰσθητικά, ὡς καὶ τὰ τοῦ Διονυσίου. Τῇ πρώτῃ τάξει ἀνήκει τὸ σύγγραμμα, Περὶ τῶν δουλικῶν πολέμων*[4] *καὶ Περὶ ἱστορίας*[5]. *Εἶναι δὲ λυπηρόν, ὅτι ἀπώλοντο τὰ εἰς τὴν ῥητορικὴν ἀναφερόμενα συγγράμματα, δηλ. Σύγκρισις Δημοσθένους καὶ Κικέρωνος, Τίνι διαφέρει ὁ Ἀττικὸς ζῆλος (δηλ. χαρακτὴρ) τοῦ Ἀσιανοῦ, Περὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν δέκα ῥητόρων, Σύγκρισις Δημοσθένους καὶ Αἰσχίνου, Περὶ Δημοσθένους ποῖοι αὐτοῦ γνήσιοι λόγοι καὶ ποῖοι νόθοι, Περὶ τῶν καθ' ἱστορίαν ἢ παρ' ἱστορίαν εἰρημένων τοῖς ῥήτορσι*[6]. *Καὶ τὸ Κατὰ Φρυ-*

[1]) Ἰσοκράτ. ἐν κεφ. 4 «Εἴ τις ἐπιτηδεύει τὴν ἀληθινὴν φιλοσοφίαν, μὴ τὸ θεωρητικὸν αὐτῆς μόνον ἀγαπῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ πραγματικόν, μεθ' ἐφ' ὧν αὐτὸς ἄλυπον ἕξει βίον πραγματευόμενος, ἀλλ' ἐξ ὧν πολλοὺς ὠφελήσει, παρακελευσαίμην ἂν αὐτῷ τὴν ἐκείνου τοῦ ῥήτορος μιμεῖσθαι προαίρεσιν». [2]) Πρὸς Γν. Πομπ. ἐν σελ. 784. [3]) Blass ἐν σελίδ. 174. [4]) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Κικέρ. 7. [5]) De auctore libri, Περὶ ὕψους, Marburg. 1849. [6]) Ἀθήν. VI, 272 F «Σύγγραμμά τι ἐκδέδωκε περὶ τῶν δουλικῶν πολέμων Καικίλιος ὁ ῥήτωρ ὁ ἀπὸ καλῆς ἀκτῆς». [7]) Ὁ αὐτὸς ἐν βιβλ. XI, 466 A. [8] Σουΐδ. ἐν λ. Καικίλιος.

γῶν σύγγραμμα ἦτο αἰσθητικόν, διότι περιεῖχε ἐκλογὴν λέξεων κατὰ στοιχεῖον. Φαίνεται, ὅτι τὸν κατάλογον τοῦτον ἀντέτασσε κατὰ τῶν Φρυγῶν, δηλ. τῆς Ἀσιανῆς ῥητορικῆς.

Ὁ Ἀττικισμὸς ἦτο κοινὸς ἀμφοτέροις τοῖς κριτικοῖς, οἵτινες διέκειντο φιλικῶς πρὸς ἀλλήλους [1]. Ὁ Σικελὸς κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐγίνωσκεν ἀκριβέστερον τὴν λατινικὴν γλῶσσαν καὶ διὰ τοῦτο ἔγραψε καὶ σύγκρισιν τοῦ Δημοσθένους πρὸς τὸν Κικέρωνα, ἀλλ' ὁ Πλούταρχος νομίζων, ὅτι τοῦτο ὑπερβαίνει τὰς δυνάμεις τοῦ κριτικοῦ θεωρεῖ ὡς νεανικὸν ἔργον [2]. Ἂν ἐσῴζοντο αἱ αἰσθητικαὶ τοῦ Καλακτίνου συγγραφαί, ἠθέλομεν ποιήσει σύγκρισιν τῶν δύο κριτικῶν. Ἀλλὰ μόνον ὀλίγα ἀποσπάσματα διετηρήθησαν καὶ ὀλίγαι κρίσεις τῶν ἀρχαίων, ὧν ἡ ἀκρίβεια ἀμφισβητεῖται. Ὁ γράψας τὴν Περὶ ὕψους διατριβὴν ψέγει τὸν Καικίλιον ὡς ἀποφηνάμενον, ὅτι ὁ Λυσίας εἶναι ὑπέρτερος τοῦ Πλάτωνος [3]. Ἀλλαχοῦ οὗτος αὐστηρῶς ἐπικρίνει τὸ Περὶ ὕψους σύγγραμμα τοῦ Καλακτίνου ὡς μὴ παρέχον ὠφέλειαν τοῖς ἀναγνώσταις καὶ παραλιπὸν τὸν τρόπον, δι' οὗ δύναταί τις νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὸ ὑψηλόν [4]. Ταῖς μομφαῖς

---

1) Διονύσ. Ἁλικαρνασσ. Πρὸς Πομπ. 777 «ἐμοὶ μέντοι καὶ τῷ φιλτάτῳ Καικιλίῳ δοκεῖ τὰ ἐνθυμήματα αὐτοῦ (Θουκυδίδου) μάλιστά γε καὶ ζηλῶσαι Δημοσθένης». 2) Ἐν βίῳ Δημοσθέν. 3 «Κἀκεῖ γάρ, ὥς φησιν ὁ Ἴων, δελφῖνος ἐν χέρσῳ βία, ἣν ὁ περιττὸς ἐν ἅπασι Κεκίλιος ἀγνοήσας ἐνεανιεύσατο σύγκρισιν τοῦ Δημοσθένους καὶ Κικέρωνος ἐξενεγκεῖν». 3) Λογγῖν. Περὶ ὕψ. 32, 8 «Τοῖς τοιούτοις ἐλαττώμασιν ἐπιχειρῶν ὁμοίως αὐτοῦ καὶ ὁ Καικίλιος ἐν τοῖς ὑπὲρ Λυσίου συγγράμμασιν ἀπεθάρρησε τῷ παντὶ Λυσίαν ἀμείνω Πλάτωνος ἀποφήνασθαι, δυσὶ πάθεσι χρώμενος ἀκρίτοις· φιλῶν γὰρ τὸν Λυσίαν ὡς οὐδ' αὐτὸς αὐτόν, ὅμως μᾶλλον μισεῖ τῷ παντὶ Πλάτωνα ἢ Λυσίαν φιλεῖ. Πλὴν οὗτος μὲν ὑπὸ φιλονεικίας οὐδὲ τὰ θέματα ὁμολογούμενα... ᾠήθη. Ὡς γὰρ ἀναμάρτητον καὶ καθαρὸν τὸν ῥήτορα προφέρει πολλαχῇ διημαρτημένου τοῦ Πλάτωνος». 4) Αὐτόθι ἐν ἀρχῇ «Τὸ τοῦ Καικιλίου σύγγραμμα ταπεινότερον ἐφάνη τῆς ὅλης ὑποθέσεως καὶ ἥκιστα τῶν καιρίων ἐφαπτόμενον, οὐ πολλήν τε ὠφέλειαν περιποιοῦν τοῖς ἐντυγχάνουσιν, εἴ γε ἐπὶ πάσης τεχνολογίας δυοῖν ἀπαιτουμένοιν,

ταύταις δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποδώσωμεν μεγάλην σπουδαιότητα, διότι εἶναι κρίσεις ἀντιτέχνου. Βεβαίως ὁ Καικίλιος δὲν εἶναι διάνοια ἱπταμένη διὰ τῶν πτερύγων φιλοσοφικῶν ἰδεῶν, ἀλλὰ κριτικὸς ἔχων λεπτὴν αἴσθησιν, ὡς δὴ καὶ ὁ φίλος αὐτοῦ Διονύσιος[1].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ΄.

ΠΕΡΙ ΣΟΦΙΣΤΙΚΗΣ ΑΠΟ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ ΜΕΧΡΙ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Οὐ μόνον ὁ Αὔγουστος, ἀλλὰ καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν διαδόχων αὐτοῦ ὑπεστήριξαν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν ῥητορικὴν ἰδίᾳ. Καὶ αὐτὸς ὁ σκληρὸς Νέρων προετίμα τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐστηρότητος. Διὰ τὴν εὔνοιαν ταύτην τῶν ἡγεμόνων λόγιοι παντὸς εἴδους συνέρρεον εἰς Ῥώμην, ὅπερ διήγειρε τὸν φθόνον τῶν Ῥωμαίων σατιρικῶν[2]. *Ὁ Καλιγούλας ἵδρυσεν ἐν Λυῶνι τῆς Γαλλίας διαγωνισμὸν τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ῥωμαϊκῆς ῥητορείας, καθ' ὃν οἱ νικώμενοι ἠναγκάζοντο νὰ βραβεύωσι τοὺς νικητάς*[3]. *Οὐ μόνον ἐν*

προτέρου μὲν τοῦ δεῖξαι τί τὸ ὑποκείμενον, δευτέρου δὲ τῇ τάξει, τῇ δυνάμει δὲ κυριωτέρου, πῶς ἂν ἡμῖν αὐτὸ τοῦτο καὶ δι' ὧν τινων μεθόδων κτητὸν γένοιτο. ὅμως ὁ Καικίλιος, ποῖον μέν τι ὑπάρχει τὸ ὑψηλόν, διὰ μυρίων ὅσων ὡς ἀγνοοῦσι πειρᾶται δεικνύναι, τὸ δὲ δι' ὅτου τρόπου τὰς ἑαυτῶν φύσεις προάγειν ἰσχύοιμεν ἂν εἰς ποσὴν μεγέθους ἐπίδοσιν, οὐκ οἶδ' ὅπως ὡς οὐκ ἀναγκαῖον παρέλιπεν». 1) *Παράβαλλ.* E. Müller. Theorie der Kunst bei den Alten II, 327. 2) *Ἰουβενάλ. Σατ.* III, 76·

grammaticus, rhetor, geometres, pictor, aliptes,
augur, schoenobates, medicus, magus: omnia novit.
Graeculus esuriens in coelum, jusseris, ibit

Παράβαλλ. Πέρσ. Σατ. V *ἐν τέλει.* 3) Sueton. Caligula 20. Juven. I, 44.

Γαλλίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Βρεττανίᾳ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Θούλῃ ἐδιδάσκετο ἡ Ἑλληνίζουσα Ῥωμαϊκὴ ῥητορεία[1]. *Ὑπὸ τοῦ Νερούα ἀπεδόθησαν μεγάλαι τιμαὶ Δίωνι τῷ Χρυσοστόμῳ διὰ τὴν σοφιστικὴν αὐτοῦ ῥητορικήν. Κατ' ἐξοχὴν δ' ὁ Ἀδριανὸς εἶχεν εἰλικρινῆ ζῆλον πρὸς τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα καὶ ἀγάπην πρὸς τὰς Ἀθήνας διὰ πολυταλάντων μνημείων αὐτὰς διακοσμήσας. Ὁ κοσμοκράτωρ οὗτος πρὸ πασῶν ηὐνόησε τὰς φιλοσοφικὰς καὶ ῥητορικὰς σπουδὰς καὶ ἔδωκε τοῖς φιλοσόφοις καὶ τοῖς ῥήτορσι προνόμια*[2]. *Οὗτος ἵδρυσε καὶ ἐν Ῥώμῃ τὸ καλούμενον Ἀθήναιον*[3], *ἐν ᾧ φιλοσοφία καὶ ῥητορικὴ ἐδιδάσκετο. Ὡσαύτως ὁ Μᾶρκος Αὐρήλιος συνέστησε δύο σχολάς, ἐξ ὧν ἐν μὲν τῇ μιᾷ ἐδιδάσκετο σοφιστική, ἐν δὲ τῇ ἑτέρᾳ πολιτικὴ ῥητορική*[4]. *Οὕτως οἱ Ῥωμαῖοι αὐτοκράτορες ἀπέδιδον τῇ πόλει τοῦ Περικλέους τὰ τροφεῖα θεωροῦντες αὐτὴν ὡς πνευματικὴν μητέρα*[5].

Οἱ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων σοφισταὶ ἦσαν Ἀσιανοὶ[6] *καὶ ἠσχολοῦντο περὶ τὸ πανηγυρικὸν εἶδος τῆς ῥητορικῆς περιερχόμενοι διαφόρους χώρας πρὸς ἐπίδειξιν τῆς τέχνης αὐτῶν. Συνέτασσον δὲ λόγους πανηγυρικούς, ἐπιταφίους, ἐπικηδείους, ἐγκώμια, προσφωνήσεις καὶ τὰ παρα-*

---

1) *Ὁ αὐτὸς* XV, 110·

Nunc totus Graias nostrasque habet orbis Athenas.
Gallia causidicos docuit facunda Britannos:
De conducendo loquitur jam rhetore Thule.

2) *Ὅρα Πανδεκτ. ΚΖ', α', 6. Παράβαλλ. Δάναλσ.* II, 85 *καὶ* Gregorovius, Der Kaiser Hadrian *ἐν σελίδ* 307 *καὶ* 342. 3) *Φιλόστρατ. ἐν β. σοφιστ.* 580, 589. 4) *Ὁ αὐτὸς Α*, 28 *ἐν σελίδ.* 566. 5) *Ἀριστείδ. Παναθην. ἐν σελίδ.* 183 "*Ἡ νῦν ἀρχὴ γῆς τε καὶ θαλάσσης (δηλ. Ῥωμαίων) οὐκ ἀναίνεται τὰς Ἀθήνας μὴ οὐκ ἐν διδασκάλων καὶ τροφέων μέρει κοσμεῖν*". 6) *Προλεγόμ. εἰς Ἀριστείδ. Παναθην.* III, 737 "*καὶ αὗται αἱ δύο φοραὶ (δηλ. τῆς ῥητορικῆς) ἐν Ἀθήναις γεγόνασιν, ἡ δὲ τύχη καὶ τῇ Ἀσίᾳ τούτων δωρεῖται φοράν. τρίτην οὖσαν ἐπιστήμην, ἧς ἐστι Πολέμων. Ἡρώδης καὶ Ἀριστείδης καὶ οἱ κατὰ τούτους τοὺς χρόνους γεγόνασι ῥήτορες*".

πλήσια. Κατ' ἐξοχὴν δ' ἐν ταῖς ῥητορικαῖς σχολαῖς ἀπήγγελλον τὰς μελέτας καὶ τὰς λαλιὰς αὐτῶν. Εἶναι ἄξιοι ἐπαίνων, ὅτι ἐθήρευον τὸ Ἀττικὸν ἰδίωμα καὶ ἐφρόντιζον περὶ τοῦ καθαρμοῦ τῆς γλώσσης μέχρις ὑπερβολῆς. Ὁ σοφιστὴς Ἀριστείδης συντάξας Ῥώμης ἐγκώμιον οὐδὲν Ῥωμαϊκὸν ὄνομα μετεχειρίσθη, ὅπως μὴ μιάνῃ τὴν καθαρότητα τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης [1]. Ἀλλ' οἱ πανηγυρικοὶ οὗτοι σοφισταὶ ἐποίουν ἀσυγγνώστους ὑπερβολάς, ἐστεροῦντο βαθείας κρίσεως καὶ δὲν ἦσαν ἀκριβεῖς περὶ τὰς ἰδέας. Καὶ ὅμως οὐχὶ σμικρὸν ἐτιμῶντο καὶ δέκα τούτων κατὰ μίμησιν τῶν δέκα Ἀττικῶν ῥητόρων κατετάχθησαν εἰς κανόνα, δηλ. Δίων ὁ Χρυσόστομος, ὁ Νικόστρατος, ὁ Πολέμων, Ἡρώδης ὁ Ἀττικός, ὁ Φιλόστρατος, ὁ Ἀριστείδης καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ Λιβάνιος, ὁ Θεμίστιος, ὁ Ἱμέριος καὶ ὁ Εὐνάπιος [2]. Διαιροῦνται δ' εἰς τὴν ἀρχαίαν καὶ εἰς τὴν νεωτέραν σοφιστικήν, ἐξ ὧν ἐκείνη μὲν εὗρε βιογράφον τὸν Φιλόστρατον, αὕτη δὲ τὸν Εὐνάπιον.

Ἐν τῷδε τῷ κεφαλαίῳ ἔσται λόγος περὶ τῆς ἀρχαιοτέρας, ἧς προτάσσεται Δίων ὁ Προυσαεὺς ὁ διὰ τὴν εὐγλωττίαν αὐτοῦ Χρυσόστομος ἐπονομασθείς [3]. Ἐπωνομάζετο δὲ Κοκκηϊανὸς ἐκ τοῦ προστάτου αὐτοῦ Νερούα. Ὁ Δίων ἦτο υἱὸς τοῦ Πασικράτους εἰς ἐπιφανὲς γένος τῆς πατρίδος αὐτοῦ ἀνήκων καὶ γεννηθεὶς περὶ τὰ μέσα τοῦ πρώτου αἰῶνος μ. Χ. Ἐτιμήθη μὲν ὑπὸ τοῦ Οὐεσπεσιανοῦ, ἀλλὰ κατεδιώχθη ἀπηνῶς ὑπὸ τοῦ σκληροῦ Δομιτιανοῦ. Κατὰ συμβουλὴν τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου περιεπλανήθη εἰς πολλὰς χώρας ὡς ἐπαίτης ἔχων ὡς ἐφόδιον τὸν Φαίδωνα τοῦ Πλάτωνος καὶ τὸν Περὶ παραπρεσβείας τοῦ Δημοσθένους [4]. Οὕτω περιῆλθε τὴν Θρᾴκην, τὴν Μυσίαν καὶ τὴν Σκυθίαν μέχρι τῶν Γετῶν ποιούμενος ἐπιδει-

[1]) Ὅρα Christ ἐν σελίδ. 593. [2]) Ὅρα Rohde, Rh. Mus. 41, 170. [3]) Σουΐδ. ἐν λ. Δίων. Φιλόστρατ. ἐν βίοις σοφιστ. I, 7. [4]) Φιλόστρατ. ἐν βίοις σοφιστ. 488. Παράβαλλ. Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 238.

δειξιν τῆς ῥητορικῆς αὐτοῦ παρὰ τοῖς Ἕλλησι τῶν εἰρημένων χωρῶν. Ὅτε δ' ὁ Δομιτιανὸς ἐφονεύθη καὶ ὁ Ῥωμαϊκὸς στρατὸς ἐστασίαζε κατὰ τὸν Ἴστρον, ὁ Δίων ἐπιφανείς, δηλώσας τοῖς στρατιώταις τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ ἀγορεύσας συνεβάλετο, ὅπως οὗτοι δεχθῶσι τὸν Νερούαν ὡς αὐτοκράτορα. Ἐπανελθὼν ὁ Δίων εἰς Ῥώμην ἐτιμήθη ὑπὸ τοῦ Νερούα καὶ ὑπὸ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Τραϊανοῦ καὶ διὰ τῆς εὐνοίας τῶν αὐτοκρατόρων πολλαχῶς ἠδυνήθη νὰ εὐεργετήσῃ τοὺς Προυσαεῖς, ὧν ἡ ἀγνωμοσύνη προέβη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἐτόλμησαν νὰ κατηγορήσωσιν αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα. Διὰ τὴν ἀγνωμοσύνην τῶν πολιτῶν αὐτοῦ ἀπελθὼν τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος διέτριβεν ἐν Ἰταλίᾳ, ὅπου ἐτελεύτησεν. Ὁ χρόνος τῆς τελευτῆς δὲν εἶναι γνωστός, ἀλλ' εἰκάζεται, ὅτι ἔθανε κατὰ τὸ 117 μ. Χ. τιμώμενος ὑπὸ πάντων. Ὑπὸ τοῦ Φωτίου[1] παραδίδεται, ὅτι ἦτο ἰσχνὸς κατὰ τὸ σῶμα, εἶχε βάδισμα σχολαῖον καὶ φωνὴν ἠρεμαίαν.

Μέχρις ἡμῶν περιῆλθον ὀγδοήκοντα λόγοι, ἀλλ' ὁ Emperius[2] ἐπειράθη, ὅπως δείξῃ, ὅτι ὁ Κορινθιακὸς δὲν εἶναι ἔργον τοῦ Δίωνος, ἀλλὰ τοῦ Φαβωρίνου. Πρὸς δὲ γινώσκομεν τὰς ἐπιγραφὰς δέκα καὶ τριῶν ἄλλων. Ἐν τοῖς λόγοις τούτοις διακρίνεται ὁ Ῥοδιακός, ἐν ᾧ ὁ σοφιστὴς ἐλέγχει τοὺς Ῥοδίους διὰ τὴν κακὴν συνήθειαν τοῦ μεταποιεῖν τοὺς ἀρχαίους ἀνδριάντας διὰ τῆς ἐξαλείψεως τῶν ἐπιγραφῶν καὶ ἐγχαράξεως νέων ὀνομάτων. Ἐν δὲ τῷ Βορυσθενικῷ παρέχει ἡμῖν πολυτίμους εἰδήσεις περὶ τῶν ταλαιπωριῶν, ἃς ὑφίσταντο οἱ κατὰ τὸν Πόντον Ἕλληνες ὑπὸ τῶν Σκυθῶν[3]. Πλεῖστοι λόγοι ἀπηγγέλθησαν ἐν διαφόροις πόλεσιν, ἐν αἷς διέτριψεν ἢ δι' ὧν διῆλθεν, ὡς ἐν Προύσῃ, ἐν Ταρσῷ, ἐν Κελαιναῖς, ἐν Νικαίᾳ καὶ ἐν ἄλλαις. Οἱ λόγοι οὗτοι εἰκονίζουσι τὴν πολιτικὴν καὶ ἠθικὴν

---

[1]) Ἐν βιβλ. 209. [2]) De or. Corinthiaca falso Dioni Chrys. adscripta, Opusc. ἐν σελ. 18-41. [3]) Ὅρα Burckhardt, Wert des Dio Chrys. für die Kenntniss seiner Zeit, Schweiz. Mus. IV, 97-101..

κατάστασιν τῶν πόλεων τούτων ἐπὶ Τραϊανοῦ. Μετὰ μεγάλης ἐπιμελείας συνετάχθησαν οἱ τέσσαρες λόγοι Περὶ βασιλείας, ἐν αἷς τὸ ἰδεῶδες τῆς πολιτείας εἶναι ἡ μόναρχος βασιλεία καὶ ὁ αὐτοκράτωρ εἶναι ἐπὶ τῆς γῆς, ὅ τι ὁ Ζεὺς ἐν τῷ οὐρανῷ. Βεβαίως ὁ σοφιστὴς γράφει ταῦτα χάριν τοῦ Τραϊανοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ τότε ἠθικῇ καὶ πολιτικῇ τοῦ κόσμου καταπτώσει δὲν ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ σοφώτερον. Πλὴν τῶν λόγων ὁ Δίων ἔγραψε Γετικά, ἅπερ ἀπώλοντο, ἐπιστολάς, ἐξ ὧν διετηρήθησαν πέντε, καὶ ἄλλα[1]. *Ὁ σοφιστὴς οὗτος δὲν εἶναι πρωτότυπος, ἀλλὰ μιμεῖται τὸν Ξενοφῶντα*[2], *τὸν Πλάτωνα, τὸν Δημοσθένη, τὸν Αἰσχίνην καὶ τὸν Ὑπερείδην. Στερεῖται μὲν τῶν Δημοσθενικῶν νεύρων, ἀλλ' εἶναι ἀφελὴς καὶ φαίνεται, ὅτι ἡ φωνὴ αὐτοῦ ἐπέχεε πολλὴν τὴν χάριν ἐπὶ τῶν λόγων. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Τραϊανός, ὅστις ἀνεβίβασεν αὐτὸν ἐπὶ τῆς χρυσῆς αὐτοῦ ἁμάξης, ἔλεγε «τί μὲν λέγεις, οὐκ οἶδα· φιλῶ δέ σε ὡς ἐμαυτόν». Κατὰ τὸν Φώτιον οἱ λόγοι τοῦ σοφιστοῦ εἶναι συμβουλευτικοί, μετέχουσιν ὅμως καὶ τοῦ δικανικοῦ*[3]. *Ψέγεται δ', ὅτι τὰ προοίμια τῶν λόγων ἐποίει μακρότατα καὶ οὕτω τὴν κεφαλὴν μείζω τοῦ λοιποῦ σώματος. Εἰς τοὺς λόγους παρενέβαλλε παραινέσεις, ἃς συνέπλεκε μυθολογήμασιν.*

Ὁ Δίων δὲν ἦτο μόνον ῥήτωρ, ἀλλὰ καὶ φιλόσοφος καὶ διὰ τῆς ῥητορικῆς αὐτοῦ δεινότητος ἐπειρᾶτο, ὅπως φιλοσοφικὰς ἀληθείας καταστήσῃ προσιτὰς τῷ λαῷ[4]. *Τὸ φιλοσοφικὸν ἰδεῶδες τοῦ σοφιστοῦ εἶναι ὁ Σωκράτης ὡς διδάσκαλος τῆς ἠθικῆς, καθ' ὃ*

---

1) *Σουΐδ. ἐν λ.* 2) *Φώτ. ἐν βιβλ.* 209. *Παράβαλλ.* W. Schmidt Atticismus I, 72-191 *καὶ* P. Hagen, Quaestiones Dioneae. Kiel 1887. 3) *Αὐτόθι.* 4) *Συνέσ. ἐν σελίδ.* 14 «*Ὁ δ' οὖν Δίων ἔοικε θεωρήμασι μὲν τεχνικοῖς ἐν φιλοσοφίᾳ μὴ προσταλαιπωρῆσαι μηδὲ προσανασχεῖν φυσικοῖς δόγμασιν, ἅτε ὀψὲ τοῦ καιροῦ μετατεθειμένος (δηλ. ἀπὸ σοφιστικῆς πρὸς φιλοσοφίαν)· ὄνασθαι δὲ τῆς στοᾶς ὅσα εἰς ἦθος τείνει καὶ ἠρρενῶσθαι παρ' ἐντινοῦν τῶν ἐφ' ἑαυτοῦ, ἐπιθέσθαι δὲ τῷ νουθετεῖν ἀνθρώπους· εἰς ὃ χρήσασθαι προαποκειμένῃ τῇ παρασκευῇ τῆς γλώττης*»,

ἐνόει τοῦτον ἡ μεταγενεστέρα δημώδης φιλοσοφία. Πλὴν τοῦ Σωκράτους εἶναι θαυμαστὴς τοῦ Διογένους, οὗ τιμᾷ μὲν τὸ λιτὸν καὶ ἀπέριττον, ἀλλὰ δὲν ἐπικρίνει τὰς ἐλλείψεις. Ἐπειδὴ τιμᾷ τὰς ἠθικὰς ἀρχάς, ἀκολουθεῖ τοῖς στωϊκοῖς καὶ εἶναι καταφρονητὴς τῶν ἐπιθυμιῶν, τῶν παθῶν, τῶν ἡδονῶν, τῆς πλεονεξίας καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρωπίνων κακιῶν[1]. *Κατὰ τοὺς στωϊκοὺς εἶναι ἐχθρὸς τῆς δουλείας*[2], *ἣν πάνυ εὐστόχως κακίζει. Φιλοσοφεῖ μὲν ὁ Δίων, δὲν εἶναι ὅμως αὐτοκράτωρ φιλόσοφος, ἀλλ' ἀκολουθεῖ ἄλλοις. Ὅπου δὲ θέλει νὰ γείνῃ τοιοῦτος, ἀναπτύσσει μόνον κοινοὺς τόπους. Ἐν τοῖς αἰσθητικοῖς ὅμως ζητήμασιν ἔχει λεπτὴν κρίσιν, ὡς ἀλλαχοῦ ἐδείξαμεν*[3].

Ἐν τοῖς σοφισταῖς τῆς περιόδου ταύτης σπουδαίαν θέσιν κατέχει ὁ Τιβέριος Κλαύδιος Ἀττικὸς Ἡρώδης, ὅστις κοινῶς ὀνομάζεται Ἡρώδης Ἀττικός[4]. *Οὗτος ἐξ ἐπιφανοῦς οἴκου τοῦ Μαραθῶνος καταγόμενος, τῷ 103 μ. Χ. γεννηθεὶς καὶ ἀμύθητον πλοῦτον ἐκ κληρονομίας λαβὼν καὶ τοῦτον αὐξήσας διὰ τοῦ γάμου, ὃν συνῆψε πρὸς τὴν πλουσίαν Ἀννίαν Ῥήγιλλαν*[5], *μετεχειρίσθη αὐτὸν πρὸς διακόσμησιν τῶν Ἀθηνῶν· διότι οὐ μόνον πλεῖστα ἐδαπάνησε πρὸς κατασκευὴν τοῦ φερωνύμου σταδίου, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀνέγερσιν ὑπωροφίου θεάτρου. Ἡ ἐλευθεριότης τοῦ πολυταλάντου σοφιστοῦ δὲν περιωρίσθη μόνον ἐν Ἀθήναις, ἀλλ' ἐπεξετάθη καὶ εἰς ἄλλας χώρας· διότι ἑκατέρωθεν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου ἀνήγειρεν ἱπποδρόμια, ὑδραγωγεῖα καὶ ἄλλα, καὶ ἤθελε διορύξει καὶ τὸν*

---

1) *Παράβαλλ.* Zeller III², 1,730. 2) *Λόγ.* 11, *σελ.* 309 *Περὶ δουλείας καὶ ἐλευθερίας καὶ ἐν Λόγ.* 7, 270 «*Κοινῇ τὸ ἀνθρώπινον γένος ἅπαν ἔντιμον καὶ ὁμότιμον ὑπὸ τοῦ φύσαντος θεοῦ ταὐτὰ σημεῖα καὶ σύμβολα ἔχον τοῦ τιμᾶσθαι δικαίως καὶ λόγον καὶ ἐμπειρίαν καλῶν τε καὶ αἰσχρῶν γέγονεν*». 3) *Ὅρα εἰσαγωγ. μου εἰς Φιλοκτήτ. ἐν σελίδ.* 24. 4) *Ὅρα Σουΐδ ἐν λ. Παράβαλλ.* Fülles, De Ti. Cl. Attici Herodis vita, Bonn 1864 *καὶ* Schmidt, Atticismus I, 192. 5) *Αὕτη ἦτο ἀδελφὴ τοῦ πλουσίου Ῥωμαίου τοῦ Ἀττιλίου Ῥηγούλου Βραδούα.*

ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου, εἰ μὴ ἐφοβεῖτο, μὴ προσκρούσῃ εἰς τοὺς Ῥωμαίους· διότι πρὸς τοιοῦτον ἔργον οὐδ' ὁ Νέρων ἤρκεσε [1]. Τῶν ἐν Ἀθήναις οἰκοδομημάτων τὰ ἐρείπια μέχρις ἡμῶν διατηρηθέντα μαρτυροῦσι τὴν ἐλευθεριότητα τοῦ ἀνδρός. Ἐπὶ Ἀντωνίνων ἠξιώθη μεγάλων τιμῶν, καὶ δὴ ἐγένετο ἄρχων τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐλευθέρων πόλεων, ἀρχιερεὺς τῶν Παναθηναίων, τῶν Πανελληνίων, καὶ κατὰ τὸ 143 ὕπατος [2]. Ἀφ' οὗ ἀνῆλθεν εἰς τὰ μέγιστα ἀξιώματα, ἠθέλησεν, ἵνα τὸν λοιπὸν χρόνον διαγάγῃ ἐν Ἀθήναις. Ἀλλ' ἐνταῦθα οἱ συκοφάνται ἐπίκραναν τὸν βίον τοῦ ἀνδρός, ὅστις ἀπεσύρθη εἰς τὴν ἀγροτικὴν οἰκίαν τῆς Κηφισιᾶς, ὅπου ἀσχολούμενος, ὡς καὶ πρότερον, περὶ τὴν ῥητορικὴν εἶχε περὶ ἑαυτὸν πλείστους θαυμαστάς [3]. Ἡ ῥητορικὴ αὐτοῦ δεινότης ἐξαίρεται μέχρις ὑπερβολῆς, διότι λέγεται εἷς τῶν δέκα [4], βασιλεὺς λόγων [5], Ἑλλήνων γλῶσσα καὶ γλῶσσα Ἀθηναίων [6]. Κατὰ κακὴν ὅμως μοῖραν δὲν δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν τὴν ποιότητα τῆς ῥητορικῆς αὐτοῦ, διότι τὰ συγγράμματα αὐτοῦ ἀπώλοντο. Ἔγραψε δ' Ἐφημερίδας ἃς ὁ Σουΐδας ὀνομάζει σύγγραμμα πολυμαθές, ἐπιστολὰς καὶ λόγους αὐτοσχεδίους. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Φιλοστράτου ὁ Ἡρώδης ἠδύνατο νὰ ἀπαγγέλλῃ αὐτοσχεδίους λόγους, εἶχεν εὐπέτειαν καὶ χάριν. Ἡ μὲν ὑφὴ τοῦ λόγου ἦτο κομψὴ καὶ ἀνθηρά, σαφὴς καὶ ἀπέριττος, αἱ δὲ ἰδέαι ἦσαν μὲν πρωτότυποι, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐζητημέναι.

Τὸν Ἡρώδην διεδέξατο Ἀδριανὸς ὁ Τύριος, ὅστις καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Ῥώμῃ διέπρεψεν ὡς προϊστάμενος τῆς σοφιστικῆς σχολῆς. Ἔθανε δ' ὡς μυστικὸς γραμματεὺς τοῦ Κομμόδου. Κατὰ τὸν Σουΐδαν ἔγραψε Περὶ ἰδεῶν λόγου

---

1) Φιλόστρατ. ἐν σελίδ. 551 2) Φιλόστρατ. ἐν σελ. 548 καὶ 554 τῶν βίων σοφιστῶν. Παράβαλλ. Westermann, Geschichte der Beredtsamkeit in Griechenland und Rom, I, 202. 3) Φιλόστρατ. αὐτόθι 555 καὶ 559. 4) Αὐτόθι 564. 5) Αὐτόθι 586. 6) Gell. N. A. I, 2 καὶ XIX, 9 καὶ XIX. 12.

ἐν βιβλίοις ε', Περὶ τῶν ἐν ταῖς στάσεσιν ἰδιωμάτων ἐν βιβλίοις γ', Ἐπιστολὰς καὶ Λόγους ἐπιδεικτικούς. Οὗτος διεκρίνετο μᾶλλον κατὰ τὸ ἔντονον τῶν ὑψηλῶν ἰδεῶν ἢ κατὰ τὸ πρωτότυπον τῆς ὑφῆς τοῦ λόγου[1]. Ἐκ τῶν πολυαρίθμων τοῦ Ἡρώδου μαθητῶν μνημονεύομεν Χρήστου τοῦ Βυζαντίου, ὅστις καίπερ τοῦ οἴνου φίλος, ὅμως δὲν ἠδυνήθη νὰ δώσῃ χροιὰν τοῖς ῥητορικοῖς αὐτοῦ λόγοις. Ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι ἄλλως διέπρεπεν ἐν τῇ ῥητορικῇ. Διότι ἐδόθη αὐτῷ ἡ ἕδρα τῆς διδασκαλίας τῆς ῥητορικῆς, ἀλλ' οὗτος ἀπέκρουσε ταύτην[2]. Ἐν τοῖς φαύλοις ῥήτορσι τάσσεται Παυσανίας ὁ Καισαρεύς, ὅστις ἔγραψε Περὶ συντάξεως βιβλίον α'[3]. Πρὸς δὲ μνημονεύονται ὡς μαθηταὶ τοῦ Ἡρώδου Πτολεμαῖος ὁ Ναυκρατίτης, Ῥοῦφος ὁ Περίνθιος, Οἰνόμαρχος ὁ Ἄνδριος καὶ ἄλλοι, ὧν ἡ μνεία ἀποβαίνει περιττή. Ἄξιον ὅμως σημειώσεως εἶναι, ὅτι ὁ Ἡρώδης ἐν Ἀθήναις ἐγένετο διδάσκαλος τοῦ Γελλίου[4] καὶ ἐν Ῥώμῃ τῶν αὐτοκρατόρων Λουκίου Βήρου[5] καὶ τοῦ Μάρκου Ἀντωνίνου[6].

Ἐπιφανέστατος τῶν μαθητῶν τοῦ Ἡρώδου ἦτο ὁ Αἴλιος Ἀριστείδης, ὅστις γεννηθεὶς ἐν Ἀδριανοῖς τῆς Μυσίας τῷ 117 μ.Χ. ἦτο υἱὸς τοῦ ἱερέως Εὐδαίμονος[7]. Ἔτυχε δ' ἐπιμεμελημένης ἀνατροφῆς καὶ παιδεύσεως, διότι ἐν Ἀθήναις μὲν ἠκροάσατο Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, ἐν Περγάμῳ δὲ τοῦ Ἀριστοκλέους καὶ ἐν Σμύρνῃ τοῦ Πολέμωνος. Πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ σοφιστοῦ συνεβάλοντο καὶ αἱ μακραὶ ἀποδημίαι. Διότι περιῆλθε

---

1) Φιλόστρατ. αὐτόθι II, 10 ἐν σελίδ. 585-590. Παράβαλλ. Σουΐδ. ἐν λ. 2) Φιλόστρατ. αὐτόθι II, 11, 590-592. 3) Αὐτόθι II, 13, 594. Παράβαλλ. Σουΐδ. ἐν λ. 4) N A. I, 2. 5) Φιλόστρατ. II, 1, 561. 6) Westermann I. 205. 7) Ὅρα Προλεγόμενα εἰς Ἀριστείδ. Πανάθην. Παράβαλλ. Waddington, Vie du rhéteur Aristide, Mém. de l'Acad. des inscr. ἐν τόμ. XXVI, 1867 καὶ Herman Baumgart, Aelius Aristides als repräsentant der sophistischen Rhetorik des 2 Jahrhunderts der Kaiserzeit, Leipzig 1874.

τὴν Εὐρώπην, τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον μέχρι τοῦ καταρράκτου. Ἡ ἕδρα ὅμως αὐτοῦ ὑπῆρχεν ἐν Σμύρνῃ, ὅπου ἐτιμᾶτο. Διότι κατὰ τὸ 178 μ. Χ. φοβεροῦ σεισμοῦ γενομένου ἡ πόλις μετεβλήθη εἰς ἐρείπια, ὁ δ' Ἀριστείδης γράψας λόγον πρὸς τὸν Μᾶρκον Αὐρήλιον συνεκίνησε μέχρι δακρύων, καὶ δακρύσας ἀνῴκισε τὴν καταστραφεῖσαν πόλιν. Διὰ τὴν εὐεργεσίαν ταύτην οἱ Σμυρναῖοι ἔστησαν τῷ σοφιστῇ ἀνδριάντα, ὅστις σωθεὶς μέχρις ἡμῶν διατηρεῖται ἐν τῷ Βατικανῷ. Τὸν βίον τοῦ Ἀριστείδου ἐπίκρανεν ἡ ἐπιληψία, ἧς ἀπηλλάγη πορευθεὶς εἰς τὸν ἐν Περγάμῳ ναὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ [1]. Τὰς δὲ τελευταίας τοῦ βίου ἡμέρας διήγαγεν ὡς ἱερεὺς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ ἔθανεν, ἐν ᾧ ἦγε τὸ ἑξηκοστὸν ἢ ἑβδομηκοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος. Ὁ Ἀριστείδης ἦτο μὲν καὶ διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς, ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι δὲν διεκρίθη κατὰ τὴν διδασκαλίαν, ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἔλλειψις ἀκροατῶν. Ταύτην μετ' εὐφυΐας ἐδήλωσεν ὁ τὸ γνωστὸν ἐπίγραμμα συντάξας [2]. Οὐχὶ λοιπὸν ἐκ τῆς διδασκαλίας, ἀλλ' ἐκ τῶν ῥητορικῶν λόγων ὁ σοφιστὴς ἐκτήσατο τὴν φήμην αὐτοῦ. Ἔγραψε δὲ πλείστους λόγους, ἐξ ὧν διετηρήθησαν μέχρις ἡμῶν πεντήκοντα καὶ πέντε.

Ὁ σοφιστὴς οὗτος ἐνόμισεν, ὅτι ἦτο εὔκολον αὐτῷ νὰ ἐλέγξῃ μέγαν φιλόσοφον γράψας τὸν δεύτερον λόγον Πρὸς Πλάτωνα περὶ ῥητορικῆς. Ἐπειδὴ ὁ φιλόσοφος τὴν ῥητορικὴν ὥρισεν ὡς εἴδωλον πολιτικῆς μορίου, ὁ Ἀριστείδης ἐβουλεύθη, ὅπως ἀνασκευάσῃ τοῦτον μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως τῆς τέχνης αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπέτυχεν [3]. Ὡς σχολικὰ γυμνάσματα θεωροῦνται οἱ λόγοι Περὶ τοῦ πέμπειν βοήθειαν τοῖς ἐν

---

[1]) *Ὅρα Προλεγόμενα εἰς τὸν Ἀριστείδ. Παναθην. Παράβαλλ.* Christ *ἐν σελίδ.* 597. [2]) *Προλεγόμενα αὐτόθι·*

Χαίρετ', Ἀριστείδου τοῦ ῥήτορος ἑπτὰ μαθηταί,
τέσσαρες οἱ τοῖχοι καὶ τρία συψέλια.

[3]) *Ὅρα* Westermann I, 210.

Σικελίᾳ καὶ *Ὑπὲρ τῆς πρὸς Λακεδαιμονίους εἰρήνης*. Τούτῳ ἀποδίδονται καὶ δύο λόγοι *Πρὸς Δημοσθένην περὶ ἀτελείας* καὶ *Πρὸς Λεπτίνην ὑπὲρ ἀτελείας*, ἀλλ' ἡ γνησιότης τούτων ἀμφισβητεῖται [1]. Οἱ καλούμενοι *Ἱεροὶ λόγοι* περιέχουσι τρόπους θεραπείας, οὓς ὁ ῥήτωρ ἐν τῇ νόσῳ αὐτοῦ ἐξέφραζε. Τοῦτο ὁμοιάζει πρὸς τὸν ζωϊκὸν μαγνητισμὸν τῶν νεωτέρων [2]. Ἐκ τῶν λόγων τούτων μανθάνομεν τὴν οἰκτρὰν δεισιδαιμονίαν τοῦ αἰῶνος ἐκείνου. Φαίνεται δ', ὅτι καὶ ὁ ἡμέτερος σοφιστὴς οὐ μόνον δὲν ἀπεδοκίμαζε τὰς μηχανορραφίας τῶν ἱερέων τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἀλλὰ καὶ ὑπεβοήθει αὐταῖς. Διότι δὲν εἶχε θρησκευτικὸν αἴσθημα, ὡς τοῦτο καταφαίνεται ἐν τοῖς λόγοις, οὓς ἀπήγγειλε πρὸς τιμὴν διαφόρων θεῶν, τοῦ Διός, τοῦ Ποσειδῶνος, τοῦ Διονύσου, τοῦ Σεράπιδος καὶ ἄλλων. Πρὸς ἐξύμνησιν τῶν πολιτευτῶν τῶν Ἀθηνῶν συνέταξε τὸν μακρὸν λόγον *Ὑπὲρ τῶν τεσσάρων*, δηλ. τοῦ Θεμιστοκλέους, τοῦ Μιλτιάδου, τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Κίμωνος, περὶ ὧν ὁ Πλάτων ἐν τῷ Γοργίᾳ μετά τινος περιφρονήσεως εἶπε [3]. Κατὰ μίμησιν δὲ τοῦ Ἰσοκράτους ἔγραψε *Παναθηναϊκόν*, ὅστις εἶναι οὕτω μακρός, ὥστε πρέπει νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ὁλόκληρος δὲν ἀπηγγέλθη κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν [4]. Ἐν τῷδε τῷ λόγῳ ὁ σοφιστὴς ἐξαίρει τὸ κάλλος τῆς πόλεως καὶ τὸ ἔνδοξον αὐτῆς παρελθόν, ἀλλὰ τὸ ἔργον δὲν εἶναι πρωτότυπον· διότι ὠφελήθη ἐκ τοῦ Ἐφόρου καὶ ἐκ τοῦ Μενεξένου τοῦ Πλάτωνος [5]. Ἐν δὲ τῷ λόγῳ, ὅστις ἐπιγράφεται *Ῥώμης ἐγκώμιον*, εἰκονίζεται ἡ τῶν Ῥωμαίων πολιτεία καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς κοσμοκρατείρας πόλεως.

---

[1]) H. Ed. Foss, Declamationes duas Leptineas non esse ab Aristide scriptas, Altenb. Progr. 1841. [2]) Rittershain, Der medizin. Wunderglauben und die Inkubation im Altertum, Berl. 1878. [3]) Ἐν σελίδ. 515 D, ὅπου ἰδὲ τὰς σημειώσεις μου. [4]) Ὅρα Christ ἐν σελίδ. 599. [5]) Haury, Quibus fontibus usus sit Aristides in Panathenaico, Augsburg 1888.

Διέπρεψεν ὁ Ἀριστείδης κατὰ τὴν σοφιστικὴν ῥητορικήν, διότι δὲν ἦτο αὐτοσχεδιαστής, ὡς ὁ Ἀδριανός, ἀλλ' ἠγόρευε μετὰ μελέτην. Ὅτε ὁ Μᾶρκος Αὐρήλιος ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, ὁ μὲν Ἀδριανὸς αὐτοσχεδιάζων εἶπεν, ὁ δ' Ἀριστείδης παρετήρησε τῷ αὐτοκράτορι «Ἡμεῖς τῶν ἐμούντων οὐκ ἐσμέν, ἀλλὰ τῶν ἀκριβούντων καὶ τῶν ἀρεσκόντων[1]». Ἠσχολεῖτο δὲ περὶ τὴν σοφιστικὴν τέχνην μετ' ἐνθουσιασμοῦ καὶ αὐταπαρνήσεως, διότι ταύτην ἐθεώρει ὡς τὸ μέγιστον τοῦ κόσμου ἀγαθόν[2]. Ἐπειδὴ ὅμως ἦτο καταφρονητὴς τῆς φιλοσοφίας, οἱ λόγοι αὐτοῦ ἐστεροῦντο ἰδεῶν καὶ περιωρίζοντο μόνον ἐν τῷ κάλλει τῆς γλώσσης. Διὰ ταύτης ἐπεβλήθη τοῖς τε συγχρόνοις καὶ μεταγενεστέροις ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε παρεβλήθη[3] πρὸς τοὺς μεγάλους ἄνδρας τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, τὸν Ἰσοκράτη, λέγω, τὸν Δημοσθένη[4], τὸν Θουκυδίδην καὶ τὸν Πλάτωνα. Ὁ μὲν Φιλόστρατος λέγει τοῦτον τεχνικώτατον τῶν σοφιστῶν[5], ὁ δὲ Λιβάνιος προτιμᾷ τὴν ῥητορικὴν τοῦ σοφιστοῦ τούτου τέχνην τοῦ πλούτου τοῦ Μίδου[6]. Ἐπειδὴ δ' ὁ Ἀριστείδης οὕτως ἐτιμήθη ὑπό τε τῶν συγχρόνων καὶ μεταγενεστέρων, οὐδὲν τὸ παράδοξον, ὅτι οἱ λόγοι αὐτοῦ εἰσήχθησαν πρὸς ἀνάγνωσιν εἰς τὰ σχολεῖα καὶ ὑπομνήματα εἰς τούτους ἐγράφησαν, ὡς ὑπὸ **Μητροφάνους** *καὶ* **Σωπάτρου** *τοῦ* **Ἀπαμέως**. *Διότι ἡ γλῶσσα τούτου πολλαχοῦ εἶναι σκοτεινή[7]. Τῇ εἰρημένῃ ὑπερ-*

---

[1]) *Προλεγόμενα εἰς τὸν Ἀριστείδ. Παναθ. παρὰ* Westermann *ἐν σελ.* 324. [2]) *Ἐν λόγ.* II, 421 (*ἐν τῇ ἐκδ. τοῦ* Jebb) «*Ἐμοὶ δὲ λόγοι πάσας προσηγορίας ἔχουσι· καὶ γὰρ παῖδας καὶ γονέας καὶ πράξεις καὶ ἀναπαύσεις καὶ πάντα ἐθέμην τούτους*». *Παράβαλλ. καὶ* I, 37. [3]) *Παρὰ* Westermann *ἐν σελ.* 326. [4]) *Αὐτόθι* 327 «*ὃ γὰρ ὡς ἴδιον Δημοσθένει προσὸν κατενοήσαμεν, τοῦτο ἐπ' ἀκριβείας τῶν νεωτέρων σοφιστικῶν ἀνδρῶν αὐτὸς μόνος μεμίμηται*». [5]) *Ἐν βίοις σοφιστ.* § 9 [6]) *Ὑπὲρ ὀρχηστ. ἐν σελίδ.* 475. *Λογγῖν. ἐν τῷ* Rhet. Gr. I, 325 (*ἐκδ.* Spengel) «*Δημοσθένης δεινότατος ὢν ἐν ταῖς ἀντιθέσεσιν οὐκ ἀεὶ τῇ τέχνῃ ἐμμένει, ἀλλ' αὐτὸς γίνεται τέχνη πολλάκις, ὡσαύτως καὶ Ἀριστείδης*» [7]) Westermann, Geschichte der Ber. I, 210. *Παράβαλλ.* W. Schmidt, De Atticismus in seinen Hauptvertretern, Stuttg 1889.

βολικῇ ἐκτιμήσει ὀφείλεται καὶ ἡ διατήρησις τῶν λόγων τοῦ σοφιστοῦ, οὗ ἡ ἀξία ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις πολὺ ἐμειώθη.

Ἡ ἱστορία τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων γινώσκει τέσσαρας Φιλοστράτους σοφιστάς, ὧν οἱ τρεῖς μνημονεύονται ὑπὸ τοῦ Σουΐδου [1]. Πάντες οὗτοι κατήγοντο ἐκ Λήμνου. Ὁ πρῶτος ἦτο υἱὸς τοῦ Βήρου καὶ ἔγραψε λόγους οὐ μόνον πανηγυρικοὺς καὶ Ἐλευσινιακούς, ἀλλὰ καὶ τραγῳδίας καὶ κωμῳδίας, ὡς ἀλλαχοῦ εἴπομεν [2]. Εἰκάζεται, ὅτι ὁ διάλογος Νέρων ὁ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Λουκιανοῦ φερόμενος ὑπὸ τούτου συνεγράφη [3]. Ἐπιφανέστατος τῶν Φιλοστράτων εἶναι ὁ δεύτερος, δηλ. ὁ Φλάβιος Φιλόστρατος, ὅστις ἦτο υἱὸς τοῦ προμνημονευθέντος καὶ ἔγγονος τοῦ Βήρου. Οὗτος τὸ μὲν πρῶτον ἐδίδαξεν ἐν Ἀθήναις, εἶτα δ' ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ Ἀλεξάνδρου Σευουήρου (222-235). Ὁ δὲ τρίτος Φιλόστρατος ἦτο υἱὸς τοῦ Νερβιανοῦ καὶ τῆς θυγατρὸς ἢ τῆς ἀδελφῆς τοῦ δευτέρου Φιλοστράτου. Ὑπὸ τούτου ἐγράφησαν Εἰκόνες, Παναθηναϊκός, Μελέται καὶ ἄλλα [4]. Τὸν τέταρτον ἀγνοεῖ ὁ Σουΐδας, ἀλλ' ἔζη κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα γράψας Εἰκόνας.

Ὑπὸ τοῦ δευτέρου Φιλοστράτου, δηλ. τοῦ Φλαβίου, ἐγράφη ὁ βίος Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως, ἤτοι Τὰ εἰς τὸν Τυανέα Ἀπολλώνιον συνιστάμενα ἐξ ὀκτὼ βιβλίων. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο οἱ ἐχθροὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ μετεχειρίσθησαν, ὅπως μειώσωσι τὴν ἀξίαν τῶν θαυμάτων τοῦ Ἰησοῦ [5]· διότι δῆθεν ὁ Τυανεὺς ἐξετέλεσε μείζονα θαύματα. Ἀλλ' ἡ διατριβὴ αὕτη κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι πλάσμα τῆς ζωηρᾶς τοῦ σοφιστοῦ φαντασίας. Ἐπειδὴ δ' ἡ ἐντολὴ πρὸς συγγραφὴν ἐδόθη ὑπὸ τῆς αὐτοκρατείρας Ἰουλίας Δόμνας, εἰκάζεται, ὅτι ἡ αὐτοκρατορικὴ τῆς Ῥώμης αὐλὴ ἠθέλησε νὰ ἀμαυρώσῃ τὴν αἴγλην τῶν θαυμάτων τῆς Χριστιανικῆς πίστεως διὰ τῆς παραθέσεως

---

[1]) Ἐν λ. [2]) Ἐν σελίδ. 620 τοῦ πρώτου τόμου. [3]) Christ ἐν σελίδ. 602. [4]) Σουΐδας ἐν λ. [5]) Περὶ τούτου εἴπομεν ἐν σελίδ. 848 τοῦδε τοῦ τόμου.

παραπλησίων ἐν τῇ θρησκείᾳ τῶν ἐθνικῶν. Τοιαύτην εἰκασίαν ἐποίησεν ὁ διαπρεπὴς θεολόγος Baur[1] *καὶ ἄλλοι*[2]. *Τὰ δὲ* Ἡρωϊκὰ *ἢ* Ἡρωϊκὸν *εἶναι διάλογος Φοίνικος περιηγητοῦ πρός τινα ἀμπελουργὸν τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου περὶ διαφόρων ἡρώων τοῦ μυθικοῦ κόσμου, ὡς τοῦ Παλαμήδους, τοῦ Ὀδυσσέως, τοῦ Ἕκτορος, τοῦ Ἀχιλλέως καὶ ἄλλων. Οἱ δὲ* Βίοι σοφιστῶν *συνίστανται μὲν ἐκ δύο βιβλίων, ἀλλὰ διαιροῦνται εἰς τρία μέρη. Ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται περὶ τῶν φιλοσοφικῶς μεμορφωμένων ἀνδρῶν, οἷος ὁ Εὔδοξος καὶ ὁ Καρνεάδης, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ περὶ τῶν σοφιστῶν τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων ἀπὸ τοῦ Γοργίου καὶ τοῦ Πρωταγόρου μέχρι τοῦ Ἰσοκράτους καὶ ἐν τῷ τρίτῳ περὶ τῶν διαπρεψάντων σοφιστῶν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἀρχόμενος ἀπὸ* Νικητοῦ τοῦ Σμυρναίου, *ὅστις ἤκμαζεν ἐπὶ Νερούα. Τὸ ἔργον εἶναι μὲν γεγραμμένον μετά τινος ἐλαφρότητος, ἀλλ' ὁμολογεῖται ὡς χρησιμώτατον πρὸς μελέτην τῶν λογίων τῶν ἀκμασάντων κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Καισάρων.*

Μεγάλη εὐγνωμοσύνη ὀφείλεται τῷ Μηνᾶ Μινωΐδῃ, ὅστις πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων ἀνεκάλυψε τὸν Γυμναστικόν. *Ἡ πραγματεία συνετάχθη ὑπὸ τοῦ σοφιστοῦ, ὅπως διεγερθῇ ὁ ζῆλος τῶν διατεθρυμμένων νέων πρὸς τὴν γυμναστικήν, ἐξ ἧς τὸ σῶμα ἐπιρρώννυται. Ἡμῖν δὲ τοῖς νεωτέροις Ἕλλησι δύναται νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν, σύναμα δὲ παρέχει πολυτίμους εἰδήσεις περὶ τῆς ἱστορίας τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων καὶ περὶ τῶν διαφόρων εἰδῶν τῆς γυμναστικῆς. Ὁ Σουΐ-*

---

[1] Apollonios und Christus, Tüb. Zeitschift f. Theol. 1832. [2] Jacobs *ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῆς μεταφράσεως αὐτοῦ* Stuttg. 1829. Ed. Müller, War Apollonius von Tyana ein Weiser oder ein Betrüger oder ein Schwärmer und Fanatiker? Breslau 1861 *καὶ* In. Müller Commentatio qua de Philosrtati in componenda memoria Apollonii Tyanensis fide quaeritur Onoldi 1858.

δας τὴν πραγματείαν ἀποδίδει τῷ ἀρχαιοτέρῳ Φιλοστράτῳ, ἀλλ' ὁ Kaiser ἠδυνήθη νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι εἶναι ἔργον τοῦ Φλαβίου. Τούτου περιεσώθησαν καὶ ἑβδομήκοντα καὶ τρεῖς ἐπιστολαί, αἵτινες εἶναι ἐρωτικαί.

Ὁ δὲ τρίτος Φιλόστρατος ἔγραψε πλὴν ἄλλων πραγματειῶν τὰς Εἰκόνας, αἵτινες εἶναι ἔργον πολύτιμον. Διότι θεωρεῖ μὲν ὁ Friederichs[1] τὴν περιγραφὴν τῶν εἰκόνων ὡς ἰνδάλματα τῆς φαντασίας τοῦ σοφιστοῦ μηδεμίαν ἀξίαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς τέχνης ἔχοντα, ἀλλ' ὁ διαπρεπὴς ἀρχαιολόγος Brunn[2] παραβαλὼν τὴν περιγραφὴν τῶν Φιλοστρατείων Εἰκόνων πρὸς τὰς ἐν τοῖς ἀγγείοις καὶ ἐπὶ τῶν σαρκοφάγων διατηρηθείσας ἔδειξεν, ὅτι ὁ Φιλόστρατος εἶχεν ὑπ' ὄψει πραγματικὰς εἰκόνας. Ἂν τοῦτο ἦναι ἀκριβές, δὲν πορίζόμεθα μικρὸν τὸ κέρδος, ὅτι ἔχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν περιγραφὰς τριάκοντα καὶ τεσσάρων εἰκόνων, ἐν ᾧ ἔργα τῆς ζωγραφικῆς πάνυ ὀλίγα μέχρις ἡμῶν διετηρήθησαν. Πλὴν τῆς πραγματικῆς ἀξίας ἡ διατριβὴ αὕτη τιμᾶται καὶ διὰ τὴν καθαρότητα τῆς Ἀτθίδος[3]. Εἰκόνας δὲν ἔγραψε μόνον ὁ Φιλόστρατος, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ὡς ὁ Νικόστρατος, ὁ Λουκιανός, ὁ Πολέμων καὶ ὁ Ἱμέριος.

Εἰκόνας ἔγραψε καὶ ὁ τέταρτος Φιλόσρατος, ἀλλ' αὗται δὲν ἔχουσι τὴν ἀξίαν τῶν προειρημένων καὶ ἴσως εἶναι πλάσματα τῆς φαντασίας τοῦ συγγραφέως. Οὐχὶ διάφοροι εἶναι αἱ Ἐκφράσεις τοῦ Καλλιστράτου, αἵτινες διὰ τὴν συγγέ-

---

[1]) Die Philostratischen Bilder, ein Beitrag zur Charakteristik der alten Kunst, Erlangen 1860. [2]) Τὴν διατριβὴν ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ Jahrb. f. Phil. Suppl. IV, 177-303. Παράβαλλ. καὶ Matz, De Philostratorum in describendis imaginibus fide, Bonnae 1867. [3]) Φιλόστρατ. ὁ νεώτερος (δηλ. ὁ τέταρτ.) ἐν σελ. 390 "ἐσπούδασταί τις γραφικῆς ἔργων ἔκφρασις τῷ μὲν ὁμωνύμῳ τε καὶ μητροπάτορι λίαν ἀττικῶς τῆς γλώσσης ἔχουσα ξὺν ὥρᾳ τε προηγμένη καὶ τόνῳ». Καὶ ὁ Μοσχόπουλος εἶχε γράψει Ἐκλογὴν τῶν ὀνομάτων Ἀττικῶν ἐκλεγεῖσα ὑπὸ τῆς τεχνολογίας τῶν εἰκόνων τοῦ Φιλοστράτου.

νειαν τῆς ὑποθέσεως ταῖς Εἰκόσι συνεκδίδονται [1]. Οὗτος περιγράφει δέκα ἔργα κατεσκευασμένα ἐκ λίθου ἢ χαλκοῦ. Τοιαύτας ἐκφράσεις ἔγραφον οἱ Βυζαντινοὶ καὶ δὴ ἐν στίχοις, ὡς ὁ Χριστόδωρος, περὶ οὗ εἴπομεν ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ [2]. Κατὰ ταύτην τὴν περίοδον ἤκμασαν πλεῖστοι σοφισταί, ὧν μόνον τὰ ὀνόματα καὶ τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ἔργων γινώσκομεν. Τοιοῦτος εἶναι Νικόστρατος ὁ Μακεδών [3], ὅστις ἐν τοῖς χρόνοις τῶν Καισάρων εἶχε μεγάλην φήμην γράψας Δεκαμυθίαν, Εἰκόνας, Ἐγκώμιον εἰς τὸν Μᾶρκον καὶ ἄλλα [4]. Ὁ μὲν Διονύσιος ὁ Μιλήσιος διεκρίνετο κατὰ τὴν χάριν [5], ὁ δὲ Μᾶρκος ὁ Βυζάντιος [6] κατὰ τὴν φυσικὴν δύναμιν καὶ τὸ δῶρον τῆς πειθοῦς καὶ Ἀριστοκλῆς ὁ Περγαμηνὸς τὸ κατ' ἀρχὰς ἦτο φιλόσοφος, εἶτα δὲ σοφιστὴς γενόμενος εἶχε τὴν φράσιν καθαράν, ἀλλ' ἁρμόζουσαν μᾶλλον τῇ σχολῇ ἢ συνόδῳ πλήθους [7].

Οἱ σοφισταὶ λοιπὸν δὲν ἠσχολοῦντο μόνον περὶ ῥητορικοὺς λόγους, ἀλλὰ καὶ εἰς περιγραφὰς παντοίων ἀντικειμένων, ὡς ἄρτι ἐλέγομεν περὶ τῶν Φιλοστράτων, οἵτινες περιέγραψαν εἰκόνας. Καθ' ὅμοιον τρόπον ὁ Κλαύδιος Αἰλιανὸς ἠσχολήθη περὶ ποικίλας διηγήσεις. Οὗτος ἐν Πραινέστῳ τῆς Ἰταλίας γεννηθεὶς καὶ Ῥωμαῖος ὢν εἰσήχθη εἰς τὴν σοφιστικὴν ὑπὸ τοῦ σοφιστοῦ Παυσανίου [8]. Ὡς ξένος βεβαίως δὲν ἔμαθε καλῶς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ δὴ τὴν Ἀττικὴν διάλεκτον. Πρὸς σύνταξιν δὲ τῶν ἔργων αὐτοῦ ἐπόνησεν οὐχὶ ὀλίγον, ὡς αὐτὸς

---

1) Christ ἐν σελίδ. 606. 2) Ἐν σελ. 269. 3) Φιλόστρατ. ἐν βίοις σοφιστ. II, 31, ἐν σελ. 624. 4) Σουΐδ. ἐν λ. 5) Φιλόστρατ. αὐτόθι I, 22 ἐν σελ. 521-526. 6) Φιλόστρατ. I, 24 ἐν σελ. 527-530. 7) Ὁ αὐτὸς II, 3. ἐν σελ. 567. Παράβαλλ. Σουΐδ. ἐν λ. καὶ Westermann, Gesch. d. Ber. I, 212. 8) Ὁ ἡμέτερος Κοραῆς, ὅστις σπανίως περιπίπτει εἰς ἁμαρτήματα, ἀπεῖδεν εἰς τὸν περιηγητὴν Παυσανίαν Ὅρα Δ. Θερειαν. Ἀδ. Κορ. II, 66.

ὁμολογεῖ[1]. *Εἶναι ὅμως εὐεξέλεγκτος ὑπερβολὴ τὸ ὑπὸ τοῦ Φιλοστράτου εἰρημένον, ὅτι ἠττίκιζεν, ὥσπερ οἱ ἐν τῇ μεσογαίᾳ Ἀθηναῖοι*[2]. *Διότι ὁ ἡμέτερος Κοραῆς παρατηρεῖ, ὅτι τὰ συγγράμματα αὐτοῦ εἶναι μεστὰ καὶ ἀκυρολογιῶν καὶ ἀντιπτώσεων καὶ περιέχουσι μορίων ἄκριτον ἐπισώρευσιν, ἀττικισμῶν κατάχρησιν καὶ τὰ τοιαῦτα*[3]. *Ἐνίοτε παρὰ τούτῳ ἀπαντῶσιν ἀττικαὶ φράσεις καλαί, αὗται ὅμως δὲν ἀνήκουσι τῷ σοφιστῇ, ἀλλὰ τῷ συγγράμματι, ἐξ οὗ οὗτος ἤντλησεν. Ὁπωσδήποτε ὁ Αἰλιανὸς ἐζήλωσε τὴν καλὴν γλῶσσαν, ὡς πάντες οἱ σοφισταί. Ὁ Κοραῆς ὥριζε τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἤκμασεν ὁ Αἰλιανός, τὸ 225 μ. Χ. Φαίνεται δ', ὅτι δὲν ἀπέστη τοῦ ἀληθοῦς, διότι ὁ σοφιστὴς ἔγραψε κατὰ τοῦ Ἡλιογαβάλου τεθνεῶτος ἤδη. Ὅτε δ' ἀνεγίνωσκε τὴν κατηγορίαν τῷ Φιλοστράτῳ, οὗτος εἶπεν· ἐθαύμαζον, εἰ ζῶντος κατηγόρησας. Ἀλλ' ὁ κατηγορούμενος αὐτοκράτωρ ἔθανε τῷ 222.*

Ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Αἰλιανοῦ διετηρήθησαν δύο, τὸ Περὶ ζῴων ἰδιότητος καὶ ἡ Ποικίλη ἱστορία. Ἐν τῷ πρώτῳ περιγράφει τὰ ἰδιώματα τῶν χερσαίων, θαλασσίων καὶ πτερωτῶν ζῴων, τὴν ἀγριότητα τῶν λύκων, τὴν κακοήθειαν τῶν πιθήκων, τὴν εὐπείθειαν τῶν προβάτων, τὴν ἀκολασίαν τῶν τράγων, τῶν νεβρῶν τὴν ἀτολμίαν, τὸ θυμόσοφον τοῦ ἐλέφαντος, τοῦ πελαργοῦ τὸ φιλόστοργον, τὸ ἐθελουργὸν τῶν μυρμήκων, τοῦ ἵππου τὸ γαῦρον, τὸ βάσκανον τῆς φώκης καὶ τὸ λιγυρὸν καὶ εὔστομον τῆς ἀηδόνος. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο, ὅπερ διαιρεῖται εἰς δέκα καὶ ἑπτὰ βιβλία, δὲν παρέχει τοῦ συντάκτου παρατηρήσεις, ἀλλ' εἰδήσεις εἰλημμένας ἐξ ἄλλων συγγραφέων.

---

[1]) *Ἐν τέλει τοῦ Περὶ ζῴων ἰδιότ. «Ὅπως δὲ αὐτὰ εἶπον καὶ σὺν ὅσῳ πόνῳ, τό τ' εὐγενὲς τῆς λέξεως ὁποῖον καὶ τῆς συνθήκης τῶν τ' ὀνομάτων καὶ τῶν ὀνομάτων τὸ κάλλος, ὁπόσοις ἂν μὴ χρήσωμαι πονηροῖς κριταῖς, εἴσονται ἐκεῖνοι».* [2]) *Ἐν βίοις σοφιστ.* II,31. [3]) *Περὶ Αἰλιανοῦ γράφει μακρὰ ὁ Κοραῆς ἐν τῷ Προδρόμῳ τῆς Ἑλλην. βιβλ. ἐν Παρισίοις* 1805.

Αὗται δὲν κατετάχθησαν κατ' ἐπιστημονικήν τινα τάξιν, διότι ὁ συγγραφεὺς θηρεύει τὴν ποικιλίαν [1]. *Κατ' ἐξοχὴν ὁ Αἰλιανὸς εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸν Δημόστρατον, οὗ μετὰ σεβασμοῦ μνημονεύει. Ἡ δὲ Ποικίλη Ἱστορία συνίσταται ἐκ δέκα καὶ τεσσάρων βιβλίων, εἰκάζεται ὅμως, ὅτι δὲν ἔχομεν αὐτὸ τὸ σύγγραμμα τοῦ σοφιστοῦ, ἀλλ' ἐπιτομὴν αὐτοῦ* [2], *ὡς μαρτυρεῖ τὸ ὅτι, ὅπερ τίθεται ἐν ἀρχῇ πολλῶν ἄρθρων. Εἰς ἐπίρρωσιν τῆς εἰκασίας ταύτης προστίθεται, ὅτι λείπει εἰσαγωγή. Τὰς ἱστορικὰς εἰδήσεις ὁ σοφιστὴς συνέλεξεν ἐκ τοῦ Κτησίου, τοῦ Θεοφράστου, τοῦ Θεοπόμπου καὶ τοῦ Τιμαίου* [3]. *Ὁ Αἰλιανὸς οὔτε ἐπιστήμων οὔτε πρωτότυπος συγγραφεὺς ἦτο, ἀλλ' ἐγίνωσκε μόνον διὰ τῆς ἐκλογῆς ποικίλων ὑποθέσεων καὶ διὰ καλῆς γλώσσης νὰ ἐπισπᾶται ἀναγνώστας. Τοῦ σκοποῦ ὁ συγγραφεὺς δὲν ἀπέτυχε, διότι κατὰ τὸν Μέσον αἰῶνα τὰ συγγράμματα αὐτοῦ ἦτο προσφιλὲς ἀνάγνωσμα, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τούτου, ὅτι Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἔλαβε παρεκβολάς, ὁ Σουΐδας συχνάκις παραπέμπει εἰς αὐτὰ καὶ ὁ Φιλῆς ἐνέτεινεν εἰς στίχους* [4]. *Κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα ἐλέχθη, ὅτι τῶν δύο μνημονευθέντων ἔργων δὲν εἶναι ὁ αὐτὸς συγγραφεύς, ἀλλ' ὁ Κοραῆς ἀνεσκεύασε τοιαύτην γνώμην παρατηρήσας, ὅτι ἐν ἀμφοτέροις ὑπάρχει ὁ αὐτὸς χαρακτὴρ τοῦ λόγου καὶ αἱ αὐταὶ κρίσεις περὶ τῶν πραγμάτων* [5]. *Τῷ Αἰλιανῷ ἀποδίδονται καὶ ἄλλα συγγράμματα Περὶ προνοίας καὶ Περὶ θείων ἐναργειῶν, ἐξ ὧν περιεσώθησαν πλεῖστα ἀποσπάσματα παρὰ Σουΐδᾳ. Πρὸς δὲ ἔγραψε Κατηγο-*

---

[1]) *Ἐν τῷ τέλει τοῦ συγγράμματος παρατηρεῖ· «Τῷ ποικίλῳ τῆς ἀναγνώσεως τὸ ἐφολκὸν θηρῶν καὶ τὴν ἐκ τῶν ὁμοίων βδελυγμίαν ἀποδιδράσκων οἱονεὶ λειμῶνά τινα ἢ στέφανον ὡραῖον ἐκ τῆς πολυχροίας ὡς ἀνθεσφόρων τῶν ζῴων τῶν πολλῶν ᾠήθην δεῖν τήνδε ὑφᾶναί τε καὶ διαπλέξαι τὴν συγγραφήν».* [2]) Herscher, De Aeliani Varia historia, Rudolstadt, 1857. [3]) Rudolph, De fontibus quibus Aelianus in Varia historia componenda usus sit, Leipz. Stud. VII, 18. [4]) Christ 608. [5]) *Δ. Θερειαν. Ἀδ. Κορ.* II, 68.

ρίαν τοῦ γύνιδος, ἐν ᾗ στιγματίζει τὴν ἀσέλγειαν τοῦ Ἡλιογαβάλου. Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Αἰλιανοῦ φέρονται καὶ εἴκοσιν Ἀγροικικαὶ ἐπιστολαί, αἵτινες ἐρωτικὰς ὑποθέσεις ἔχουσαι ὁμοιάζουσι πρὸς τὴν βουκολικὴν τοῦ Θεοκρίτου ποίησιν, ἀλλ' ἡ γνησιότης τούτων ἀμφισβητεῖται. Διότι παρατηροῦσιν οἱ κριτικοί, ὅτι Ῥωμαῖος συλλογεὺς ἀνεκδότων δὲν ἠδύνατο νὰ γράψῃ μετὰ τοσαύτης ἁβρότητος καὶ λεπτῆς εἰρωνείας.

Τῶν ἀνεκδότων τοῦ Αἰλιανοῦ δὲν διαφέρουσι πολὺ τὰ παράδοξα, ὧν ἐγράφησαν πολλὰ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καὶ συνελέγησαν ὑπὸ τοῦ ἐμοῦ διδασκάλου Westermann [1]. Ταῦτα ὅμως δὲν εἶναι ἐπινόημα τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων, διότι ἤδη κατὰ τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς ἐγράφησαν τοιαῦτα. Ἡ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀριστοτέλους φερομένη πραγματεία Περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων συνετάχθη, ὡς ἀλλαχοῦ εἴπομεν [2], μετὰ τὸν θάνατον τοῦ φιλοσόφου. Ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου ἔγραψαν τοιαῦτα ὁ Ἀρχέλαος [3], ὁ Ἀριστοκλῆς καὶ ὁ Νυμφόδωρος Περὶ τῶν ἐν Σικελίᾳ θαυμαζομένων [4]. Κατὰ τήνδε τὴν περίοδον ὑπὸ τοῦ Ἀπολλωνίου συνετάχθησαν Ἱστορίαι θαυμάσιαι, ὧν ἡ ἀρχὴ ἀπώλετο. Ὁ δὲ Σωτίων ἐποίησεν Ἀναγραφὴν τῶν σποράδων περὶ ποταμῶν καὶ κρηνῶν καὶ λιμνῶν παραδοξολογουμένων. Κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα ἔζη ὁ Ἀδαμάντιος ὁ γράψας μικρὰν πραγματείαν περὶ ἀνέμων διατηρηθεῖσαν μέχρις ἡμῶν [5]. Εἰκάζεται δ', ὅτι Φίλων ὁ Βυζάντιος τὴν Περὶ τῶν ἑπτὰ θαυμάτων διατριβὴν συνέταξε κατὰ τὸν ἕκτον μ. Χ. αἰωνα. Ἐνταῦθα δυνάμεθα νὰ κατατάξωμεν καὶ τὸν Ἀρτεμίδωρον, ὅστις μη-

---

1) Paradoxographi Graeci, Braunschweig, 1839. Ὅρα καὶ Rohden, de mundi miraculis, Bonn 1875. 2) Ἐν σελίδ. 579 τοῦδε τοῦ τόμου. 3) Αἰλιαν. ἐν Ποικ. ἱστορ. XI, 4. 4) Τούτων ἀποσπάσματα ὑπάρχουσι παρὰ Müller Fr. hist. Gr. II, 372. 5) Παρὰ V. Rose, Anecdota Graeca, Berl. 1864 ἐν σελ. 10.

τρόθεν μὲν ἦτο Δαλδιανός, πατρόθεν δ' Ἐφέσιος. Διότι τὰ Ὀνειροκρατικά, ὧν συγγραφεὺς ἐγένετο, δὲν διαφέρουσι πολὺ τῶν θαυμασίων τῶν παραδοξογράφων. Τὸ μνημονευθὲν σύγγραμμα, ὅπερ διετηρήθη μέχρις ἡμῶν [1], συνίσταται ἐκ πέντε βιβλίων, εἰς ἃ ὡς ἐν παραρτήματι προσετέθησαν καὶ Ὀνείρων ἀποβάσεις, δηλ. παραδείγματα πραγματωθέντων ὀνείρων. Ὁ Σουΐδας ἀποδίδει τούτῳ καὶ Οἰωνοσκοπικὰ καὶ Χειροσκοπικά, ἅπερ, ὡς φαίνεται, ὡμοίαζον πρὸς τὰς κατὰ τὴν Ἀνατολὴν ἔτι καὶ νῦν ποιουμένας παρατηρήσεις ὑπὸ ἀγυρτῶν πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν μελλόντων συμβῆναι τῷ παρέχοντι τὴν χεῖρα πρὸς ἐπισκόπησιν. Τὸ σύγγραμμα εἶναι μὲν κομψῶς γεγραμμένον, ἀλλὰ μαρτυρεῖ τὴν δεισιδαιμονίαν τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ, καθ' οὓς ἐγράφη. Ὀνειροκριτικὰ ἔγραψε καὶ ὁ Αἰγύπτιος Ἀστράμψυχος ἐν ἰάμβοις, ὡς ἀλλαχοῦ εἴπομεν [2].

Οἱ σοφισταὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων, οἵτινες πανταχοῦ ἀνεζήτησαν ὑποθέσεις πρὸς ἐπίδειξιν τοῦ κάλλους τῆς γλώσσης ἢ τῆς πολυμαθείας αὐτῶν, δὲν ἠδύναντο νὰ παρίδωσι τοὺς ἐπικυλικίους λόγους. Ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐν χώρᾳ, ἐν ᾗ ὁ οἶνος ἀφειδῶς ὑπὸ τῆς φύσεως ἐδωρήθη καὶ αἱ ψυχικαὶ διαχύσεις ἐκ τῆς πόσεως αὐτοῦ ἠκολούθουν, μετὰ τὸ δεῖπνον ᾔδοντο ᾄσματα καὶ ἐκρούοντο μουσικὰ ὄργανα ἢ ἐγίνοντο μακραὶ διηγήσεις, ὡς παρὰ τοῖς Φαίαξιν ὁ Ὀδυσσεὺς διηγεῖται τὰ κατὰ τὴν πλάνην αὐτοῦ. Παρὰ δὲ τοῖς Σπαρτιάταις καὶ τοῖς Κρησὶ κατὰ τὸν νόμον οἱ πρεσβύτεροι μετὰ τὸν δεῖπνον διηγοῦντο τοῖς νεωτέροις τὰς πολεμικὰς αὐτῶν πράξεις, ὅπως τὸν ζῆλον τούτων διεγείρωσι [3]. Παρὰ δὲ τοῖς Ἀθηναίοις, οἵτινες ἦσαν λαὸς μᾶλλον φιλοσοφικὸς ἢ στρατιωτικός, ἐγίνοντο διάλογοι ἔχοντες ἀλλοίας ὑποθέσεις. Τοῦτο παρατηρήσαντες οἱ φιλό-

---

1) Ἐξεδόθη ὑπὸ Herscher, Lips. 1861. 2) Ἐν σελίδ. 196 τοῦ πρώτου τόμου. 3) Πλάτ. ἐν Λάχητ. 175 Β, ὅπου ἴδε τὴν σημείωσίν μου.

σοφοι ἐμιμήθησαν τὰ ἐν δείπνοις λεγόμενα καὶ δὴ ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ξενοφῶν συνέγραψαν Συμπόσια, ὁ Περσαῖος Συμποτικοὺς διαλόγους, ὁ Ἀριστόξενος Σύμμικτα συμποτικὰ καὶ ὁ Πλούταρχος Συμποσιακὰ προβλήματα. Οὐ μόνον δ' ἐν πεζῷ λόγῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν στίχοις ἐποιήθησαν τοιαῦτα, οἷα ἦσαν τὰ Δεῖπνα Τιμαχίδα τοῦ Ῥοδίου καὶ τὰ Παρῳδικὰ συμπόσια Ἡγήμονος τοῦ Θασίου[1] *καὶ τοῦ Μάτρωνος*[2]. *Ἀφ' οὗ λοιπὸν φιλόσοφοι καὶ ποιηταὶ ἔλαβον ὑποθέσεις τοὺς ἐπικυλικίους λόγους, οὐδὲν τὸ παράδοξον, ὅτι ἐμιμήθησαν τούτους καὶ οἱ σοφισταί.*

Τοῦτο ἐποίησεν Ἀθήναιος ὁ Ναυκρατίτης, περὶ οὗ πάνυ ὀλίγα γινώσκομεν, δηλ. ὅτι ἦτο γραμματικὸς καὶ ὅτι ἔζη ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου. Φαίνεται δ', ὅτι τὸ σῳζόμενον σύγγραμμα αὐτοῦ ἐξέδωκε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κομμόδου· διότι περὶ τοῦ αὐτοκράτορος λέγει[3] *σκωπτικῶς, ὅπερ ὁ σοφιστὴς δὲν ἤθελε τολμήσει, ἂν ἔζη ἐκεῖνος. Πρὸς δὲ ἐκ τοῦ συγγράμματος γίνεται δῆλον, ὅτι ἦτο ἀνὴρ πολυμαθέστατος. Εἶχε δὲ γράψει περὶ τῶν ἐν Συρίᾳ βασιλευσάντων*[4] *καὶ διατριβὴν περὶ ἰχθυδίου, ὅπερ θρᾶττα ὀνομάζεται*[5]. *Ταῦτα ἀπώλοντο καὶ σῴζεται τὸ μέγα σύγγραμμα τὸ ἐπιγραφόμενον Δειπνοσοφισταί. Ὁ Ἀθήναιος ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῆς Ἀλεξανδρείας εἶχε συλλέξει παντοειδεῖς σημειώσεις, ἃς ἠθέλησε κατά τινα τρόπον νὰ συνδέσῃ. Πλάττει λοιπὸν τὸν μῦθον, ὅτι*

---

1) *Ἀθήν.* 513. 2) *Ὁ αὐτὸς* IV, 134 D, *ὅπου ὑπάρχει μακρὸν ἀπόσπασμα·*

Δεῖπνα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροφα καὶ μάλα πολλά,
ἃ Ξενοκλῆς ῥήτωρ ἐν Ἀθήναις δείπνισεν ἡμᾶς·
ἦλθον γὰρ κἀκεῖσε, πολὺς δέ μοι ἕσπετο λιμός.
Οὗ δὴ καλλίονας ἄρτους ἴδον ἠδὲ μεγίστους,
λευκοτέρους χιόνος, ἔσθειν δ' ἀμύλοισιν ὁμοίους...

3) *Ἐν βιβλ.* XII, 537 F. 4) *Ἐν βιβλ.* V, 211 A 5) *Ἐν βιβλ.* VII, 329 D

ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ περιφανοῦς Ῥωμαίου Λαρηνσίου συνῆλθον εἴκοσι καὶ ἐννέα σοφισταί, ἤτοι λόγιοι, οἵτινες ἦσαν μέτοχοι διαφόρων εἰδῶν παιδείας, δηλ. νομικοί, γραμματικοί, ἰατροί, ποιηταί, φιλόσοφοι, ῥήτορες καὶ μουσικοί[1]. *Ἐνταῦθα παρίσταται ὁ νομοδιδάσκαλος Μασούριος, ὁ φιλόσοφος Φιλάδελφος ὁ Πτολεμαεύς, ὁ ῥήτωρ Οὐλπιανὸς ὁ Τύριος ὁ ἐπικαλούμενος Κειτούκειτος, ὁ ἰατρὸς Γαληνὸς ὁ Περγαμηνὸς καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Οἱ δειπνοσοφισταὶ λοιπὸν οὗτοι πραγματεύονται ἐν δέκα καὶ πέντε βιβλίοις περὶ παντοίων ὑποθέσεων, ὡς περὶ ἰχθύων, περὶ παντοίων λαχάνων, περὶ ζῴων παντοδαπῶν, περὶ μουσικῶν ὀργάνων, περὶ ποιητῶν καὶ ἱστορικῶν καὶ περὶ παντοίων ἄλλων*[2]. *Τοῦ συμποσίου μετέσχε καὶ ὁ Ἀθήναιος, ὅστις κατὰ Πλατωνικὸν τρόπον ἀφηγεῖται τὰ λεχθέντα τῷ φίλῳ αὐτοῦ Τιμοκράτει*[3]. *Ἀλλ' ἐν ᾧ μιμεῖται τὸν Πλάτωνα, ἐκ παντὸς τρόπου πειρᾶται, ὅπως διαβάλῃ τὸν μέγαν φιλόσοφον εἰκονίζων αὐτὸν ὡς μοχθηρὸν καὶ ὑβριστὴν τῶν ἐξόχων ἀνδρῶν*[4]. *Ὁ σοφιστὴς εἶχεν ὑπ' ὄψει οὐ μόνον ἀρχαίους γραμματικούς, ἀλλὰ καὶ λεξικογράφους, ὡς ἐκ πολλῶν τεκμηρίων εἰκάζεται*[5]. *Τὸ ὅλον σύγγραμμα τοῦ Ἀθηναίου δὲν περιῆλθεν ἡμῖν ἀλύμαντον· διότι τοῦ μὲν πρώτου καὶ δευτέρου βιβλίου ἔχομεν ἐπιτομήν, τοῦ δὲ τρίτου λείπει ἡ ἀρχή. Καὶ ὅμως διὰ τὴν ἀπώλειαν πολλῶν ποιημάτων καὶ ἄλλων συγγραφῶν οἱ Δειπνοσοφισταὶ εἶναι εὐρυτάτη δεξαμενή, ἐξ ἧς καὶ ἄλλοι μέν, κατ' ἐξοχὴν δ' οἱ γραμματολόγοι βαρυτίμους εἰδήσεις ἀντλοῦσιν.*

Ἐν τοῖς σοφισταῖς ἐπιφανεστατην θέσιν κατέχει ὁ Λουκιανός[6] *ὁ Σαμοσατεύς, ὅστις ἐγενήθη περὶ τὸ 125 μ. Χ. καὶ ἤκμασεν ἐπὶ τῶν Ἀντωνίνων. Τὰ Σαμόσατα κείμενα παρὰ τῷ*

---

1) *Ἐν βιβλ.* I, 2 B. 2) *Ἀθήν. ἐν ἀρχῇ.* 3) *Ἐν βιβλ.* I, 2 A. 4) *Ἐν βιβλ.* XI, 504 D. 5) *Ὅρα* Leipz. Stud VIII, 86-160. 6) *Τὸ Ῥωμαϊκὸν ὄνομα ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς ἐν πολλοῖς διαλόγοις, ὧν μετέχει, μεταφράζει Λυκῖνον.*

Εὐφράτῃ ἦτο πρωτεύουσα τὰς Κομμαγηνῆς. Ἦτο λοιπὸν Σύρος[1] *ἢ Ἀσσύριος*[2], *ὡς αὐτὸς ὀνομάζει ἑαυτόν, καὶ κατὰ τὸν τρόπον τῶν Ἀσσυρίων μονονουχὶ ἐνεδύετο*[3]. *Ἐπειδὴ δ' ὁ πατὴρ αὐτοῦ δὲν ἦτο εὔπορος, ἐσκέπτετο μετὰ τῶν φίλων, τί νὰ διδάξῃ αὐτόν. Οἱ πλεῖστοι ἀπεφάνθησαν, ὅτι συμφέρον εἶναι, ὅπως ὁ νέος μάθῃ βάναυσον τέχνην· διότι ἡ παιδεία δεῖται καὶ πόνου πολλοῦ καὶ χρόνου μακροῦ καὶ δαπάνης οὐ σμικρᾶς καὶ τύχης λαμπρᾶς, ἐν ᾧ αὐτὸς οὐ μόνον δὲν ἠδύνατο νὰ μένῃ οἰκόσιτος, ἀλλὰ καὶ εἶχεν ἀνάγκην, ὅπως γείνῃ ἐπίκουρος τοῦ πατρικοῦ οἴκου. Τούτου ἀποφασισθέντος ἕκαστος τῶν συμβούλων ἀπέβλεπε πρὸς ἄλλην τέχνην, ἀλλ' ὁ πατὴρ παρεκάλεσε τὸν πρὸς μητρὸς θεῖον ὄντα ἄριστον ἑρμογλύφον, ὅπως διδάξῃ τὸν παῖδα τὴν ἑαυτοῦ τέχνην. Εἶχε δὲ χρηστὰς ἐλπίδας, ὅτι θέλει εὐδοκιμήσει, διότι, ὁπότε ἤθελεν ἀφεθῇ ὑπὸ τῶν διδασκάλων, ἀνέπλαττε διὰ κηροῦ βόας ἢ ἵππους ἢ καὶ ἀνθρώπους*[4]. *Τοῦτο μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ Λουκιανὸς εἶχεν ἔμφυτον τὴν μίμησιν, ἣν εὑρίσκομεν παρ' αὐτῷ ἐν τῇ ἀπεικονίσει τῶν χαρακτήρων καὶ ἐν τῇ κρίσει περὶ τῶν ἀρχαίων μνημείων*[5]. *Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ νέος ἔθραυσε διὰ τοῦ ἐγκοπέως πλάκα, ἐτιμωρήθη οὕτως αὐστηρῶς ὑπὸ τοῦ θείου, ὥστε ἀπέδρα συνεχῶς ἀνολολύζων καὶ δακρύων*[6]. *Ἀπέστη λοιπὸν τῆς ἑρμογλυφικῆς τέχνης καὶ κατὰ τὴν Ἰωνίαν πλανώμενος ἠσχολήθη περὶ τὰ γράμματα μὴ ἀποδειλιάσας διὰ τὴν πενίαν καὶ ἐγένετο δικη-*

---

1) *Ἁλιεὺς ἢ ἀναβιοῦντες* 19 «*Σύρος, ὦ Φιλοσοφία, τῶν Ἐπευφρατιδίων, ἀλλὰ τί τοῦτο;*» *Ἐν Σκύθ.* 9 «*τοὺς Σύρους ἡμᾶς φαυλοτέρους εἶναι τῶν Σκυθῶν*». 2) *Περὶ Συρ. θεοῦ* 1 «*γράφω δὲ Ἀσσύριος ἐών*„. 3) *Δὶς κατηγορ.* 23 “*Ἐγὼ γάρ, ὦ ἄνδρες δικασταί, τουτονὶ κομιδῇ μειράκιον ὄντα, βάρβαρον ἔτι τὴν φωνὴν καὶ μονονουχὶ κάνδυν ἐνδεδυκότα εἰς τὸν Ἀσσύριον τρόπον περὶ τὴν Ἰωνίαν εὑροῦσα πλαζόμενον ἔτι καὶ ὅ τι χρήσαιτο ἑαυτῷ οὐκ εἰδότα παραλαβοῦσα ἐπαίδευσα*„. 4) *Ἐνύπν.* 2. 5) *Ὅρα* Welcker, Alte Denkm. I, 420 *καὶ* Blümner, Archäologische Studien zu Lukianos, Bresl. 1867. 6) *Ἐνύπ.* 4.

γόρος ἐν Ἀντιοχείᾳ[1]. *Φαίνεται δ' ὅμως, ὅτι δὲν ἔμεινε μακρὸν χρόνον ἐν τούτῳ τῷ ἐπιτηδεύματι, ἀλλὰ δόξης καὶ κέρδους ὀρεγόμενος ἐπορεύθη εἰς τὴν Ἰωνίαν, κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα εἰς Σμύρνην*[2], *ὅπου τότε ἐδίδασκεν ὁ σοφιστὴς Πολέμων. Περὶ τὴν σοφιστικὴν ῥητορείαν ὁ Λουκιανὸς ἔχων δεξιότητα διεκρίθη καὶ ὡς σοφιστὴς περιῆλθε τὴν μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Ἑλλάδα, τὴν Μακεδονίαν, τὴν Ἰταλίαν καὶ τελευταῖον ἀφίκετο εἰς Ῥώμην, ὅπως θεραπεύσῃ τὸν ἕτερον ὀφθαλμὸν δεινῶς πάσχοντα*[3]. *Ἐνταῦθα ὁ Πλατωνικὸς Νιγρῖνος ἔπεισεν αὐτόν, ὅπως ἀσχοληθῇ περὶ τὴν φιλοσοφίαν. Οὕτω δ' ἤρεσε τῷ σοφιστῇ ἡ ἐπιστήμη αὕτη, ὥστε ἐπελανθάνετο τῆς νόσου ὀξυδερκέστερος κατὰ τὴν ψυχὴν γινόμενος*[4]. *Ἐπὶ μακρὸν δὲ χρόνον ἐνόμιζεν, ὅτι ἐν τῷ πελάγει καὶ τῇ νυκτὶ τοῦ βίου ἀποβλέπει εἰς τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον ὡς εἰς πυρσόν*[5].

Ἐπειδὴ ὅμως οἱ πόροι τοῦ βίου δὲν ὑπῆρχον αὐτῷ ἐπαρκεῖς, ἠναγκάσθη, ὅπως ἀπέλθῃ εἰς Γαλλίαν, ὅπου ἐπὶ δέκα ἔτη διδάσκων τὴν ῥητορικὴν καὶ ἀπαγγέλλων σοφιστικοὺς λόγους ἐκτήσατο πολὺν πλοῦτον[6]. *Τοιοῦτοι εἶναι ὁ Τυραννοκτόνος, ὁ Φάλαρις, ὁ Ἀποκηρυττόμενος καὶ ἡ Δίκη φωνηέντων. Μετὰ τὴν μακρὰν ταύτην ἀποδημίαν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ δὴ εἰς τὰ Σαμόσατα, ὅπου εὗρε τὸν πατέρα αὐτοῦ. Διερχόμενος δὲ διὰ τῆς Καππαδοκίας ἐκινδύνευσε διὰ τὸν δόλον τοῦ γόητος Ἀλεξάνδρου, οὗ τὰς ῥᾳδιουργίας ἐξήλεγξε. Μετὰ τὰς περιηγήσεις ταύτας*[7] *ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἐφιλοσόφει*[8] *πεισθεὶς ὑπὸ τοῦ Νιγρίνου, ὡς ἄρτι ἐλέγομεν, καὶ*

---

1) *Σουΐδ. ἐν λ.* 2) Christ *ἐν σελίδ.* 614. 3) *Ἐν Νιγρίν.* 2 «*Τὸ γάρ μοι πάθος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ μᾶλλον ἐπετείνετο*». 4) *Αὐτόθι* 4. 5) *Αὐτόθι* 7. 6) *Δὶς κατηγορ.* 27 «*Καὶ τὰ μὲν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἰωνίας μέτρια, ἐς δὲ τὴν Ἰταλίαν ἀποδημῆσαι θελήσαντι αὐτῷ τὸν Ἰόνιον συνδιέπλευσα καὶ τὰ τελευταῖα μέχρι τῆς Κελτικῆς συναπάρασα εὐπορεῖσθαι ἐποίησα*». 7) *Ἀλέξανδρ.* § 55 *καὶ ἑξῆς.* 8) E. Struve, De Luciani aetate et vita, spec. II.

συνέγραφε διαλόγους. Ἀλλ' ἐν τῷ τερπνῷ τούτῳ ἔργῳ δὲν ἠδυνήθη νὰ μείνῃ μέχρι τέλους τοῦ βίου· διότι οἱ πόροι, οὓς ἐν Γαλλίᾳ ἐκτήσατο, ἐξηντλήθησαν καὶ ὁ φιλοσοφῶν ἠναγκάσθη, ὅπως ἐπανέλθῃ εἰς τὸ σοφιστικὸν ἐπιτήδευμα [1]. Μετά τινος δ' εὐφυΐας ἔν τινι προλαλιᾷ [2] παραβάλλει ἑαυτὸν πρὸς τὸν Κελτικὸν Ἡρακλέα, ὅστις εἰκονίζεται ὡς πολιὸς κατὰ τὰς τρίχας, ῥυσὸς κατὰ τὸ δέρμα καὶ διακεκαυμένος, ὡς οἱ θαλασσουργοὶ γέροντες. Τῇ περιόδῳ ταύτῃ ἀνήκουσιν ὁ Διόνυσος, ὁ Ζεῦξις, ὁ Ἡρόδοτος καὶ ἄλλα ἔργα. Ἀλλ' ἐπειδὴ κατὰ τὸ γῆρας τὸ σοφιστικὸν ἐπάγγελμα δὲν παρεῖχε τοὺς ἀναγκαίους τοῦ βίου πόρους, ἠναγκάσθη νὰ δεχθῇ τὴν ὑπὸ τοῦ Σεουήρου δοθεῖσαν αὐτῷ θέσιν ἐν τοῖς δικαστηρίοις τῆς Ἀλεξανδρείας [3]. Οὕτω διὰ τὴν ἀκρισίαν περὶ τὴν διαχείρισιν τῆς οὐσίας ἀπώλεσε τὴν παρρησίαν, ἣν εἶχεν, ὅτε ἐπορίζετο τὰ τοῦ βίου ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο ὅμως παραμυθεῖται ἀπολογούμενος, ὅτι δὲν ἔχει ἰδιωτικήν, ἀλλὰ δημοσίαν θέσιν. Νομίζει δ', ὅτι πάντες οἱ μισθαρνοῦντες δὲν μετέχουσι φαύλου βίου, ἀλλ' οἱ ἐν ταῖς οἰκίαις δουλεύοντες ἐπὶ προφάσει παιδεύσεως [4]. Ὁπωσδήποτε ἡ εὐφυΐα ἐκείνη ἐτάφη ἐν τοῖς γραφείοις τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ δὲν ἠδυνήθη νὰ φιλοσοφῇ ἐν Ἀθήναις. Φαίνεται, ὅτι εἶναι πεπρωμένον, ἵνα αἱ τοιαῦται φύσεις τοιοῦτο τέλος ἔχωσιν, ὡς μαρτυρεῖ καὶ ὁ βίος τοῦ συγγενοῦς κατὰ τὴν διάνοιαν Ἰουβεναλίου. Οὕτως ὁ σοφιστὴς ἔθανεν ἐν Αἰγύπτῳ ἴσως

---

1) Ὅρα Thimme, Questionum Lucianearum capita quattuor, Halle 1884. 2) *Αἱ προλαλιαὶ παραβάλλονται πρὸς τὰ προοίμια τῶν ἀρχαίων ῥαψῳδῶν καὶ πρὸς τὰ εἰσαγωγικὰ τρίμετρα τοῦ Σιλενταρίου. Ἡ προλαλιὰ ἐπιγράφεται Ἡρακλῆς, ὃν ἰδέ.* 3) *Ἀπολογ.* 12 *"Ἔγωγ' οὖν, εἰ σκέψαιο, δόξαιμ' ἂν σοι οὐ τὸ σμικρότατον τῆς Αἰγυπτίας ταύτης ἀρχῆς ἐγκεχειρίσθαι, τὰς δίκας εἰσάγειν καὶ τάξιν αὐταῖς τὴν προσήκουσαν ἐπιτιθέναι καὶ τῶν πραττομένων καὶ λεγομένων ἁπαξαπάντων ὑπομνήματα γράφεσθαι καὶ τάς τε ῥητορείας ῥυθμίζειν... καὶ ὁ μισθὸς οὐκ ἰδιωτικός, ἀλλὰ παρὰ τοῦ βασιλέως, οὐ σμικρὸς οὐδὲ οὗτος, ἀλλὰ πολυτάλαντος."* 4) *Αὐτόθι.* 5) *Ἐν λ*,

ἐξ ἀρθρίτιδος, ὑφ' ἧς ἔπασχε κατὰ τὰς τελευταίας τοῦ βίου ἡμέρας. Παραδίδει μὲν ὁ Σουΐδας[1] τὴν φήμην, ὅτι ἐγένετο κυνοσπάρακτος, ὡς ὁ Εὐριπίδης, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀπίθανον, ὅτι αὕτη ἐπλάσθη, διότι ἔγραψε κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Λουκιανοῦ φέρονται ὀγδοήκοντα καὶ δύο συγγράμματα, ἀλλὰ πολλὰ ἐκ τούτων οἱ κριτικοὶ θεωροῦσι ψευδεπίγραφα. Ἐν τοῖς πρώτοις ἀπορρίπτεται ὁ Φιλόπατρις, ὅστις περιέχει σκώμματα κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὁ Gesner[2] νομίζει, ὅτι ἐγράφη ὑπὸ συνωνύμου σοφιστοῦ ἐπὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ Ἀποστάτου, ἄλλοι δὲ καταβιβάζουσι τὴν συγγραφὴν εἰς τὸν δέκατον μ. Χ. αἰῶνα. Ὡσαύτως ἐν τοῖς ψευδεπιγράφοις τίθενται οἱ Μακρόβιοι, ὁ Περὶ τῆς Συρίης θεοῦ καὶ Ἀστρολογίης, ὧν τὰ δύο τελευταῖα εἶναι γεγραμμένα ἐν Ἰωνικῇ διαλέκτῳ, τὸ Δημοσθένους ἐγκώμιον, τὸ Περὶ θυσιῶν, Περὶ πένθους, Περὶ τοῦ μὴ ῥᾳδίως πιστεύειν διαβολῇ, ὁ Χαρίδημος, οἱ Ἔρωτες καὶ ἄλλα. Οἱ τολμηρότεροι προβαίνουσιν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἀθετοῦσι καὶ τὸν καλὸν διάλογον, ὅστις ἐπιγράφεται Δημῶναξ, καὶ δὴ καὶ τὸν Λούκιον ἢ ὄνον. Ὁ Φώτιος[3] παραδίδει, ὅτι Λούκιον ἢ ὄνον ἔγραψε καὶ ὁ Πατρεὺς Λούκιος, ἀλλ' οὗτος μὲν σπουδάζων καὶ πιστὸς νομίζων τὰς ἐξ ἀνθρώπων εἰς ἀλλήλους μεταμορφώσεις, ὁ δὲ Λουκιανὸς σκώπτων. Ὁ σοφιστὴς οὗτος δὲν ἔγραψε μόνον καταλογάδην, ἀλλὰ καὶ ἐν στίχοις δηλ. δύο δραματικὰς παιδιάς, τὴν τραγῳδοποδάγραν καὶ τὸν Ὠκύποδα καὶ πεντήκοντα καὶ τρία ἐπιγράμματα[4]. Ἀλλ' ἡ γνησιότης τῶν ποιητικῶν τούτων ἔργων ἀμφισβητεῖται[5]. Τινὲς ἐπειράθησαν, ὅπως

---

[1]) Ἐν λ. [2]) Dissertatio de aetate et auctore Philopatris, Gotting 1741. [3]) Ἐν βιβλ. 129. Παράβαλλ. Rohde, Über Lucians Schrift Λούκιος ἢ ὄνος, Leipzig 1869 καὶ Rh Mus. 40, 93. [4]) Ὅρα Friedrichsmeier, De Luciani re metrica, Kiel 1889. [5]) Christ ἐν σελίδ. 621 καὶ Imm. Bekker ἐν τῇ ἐκδόσει αὐτοῦ.

διάφορα ἔργα τοῦ Λουκιανοῦ κατατάξωσι κατὰ χρονολογικὴν σειράν. Τοιαύτη ἀπόπειρα ἐγένετο καὶ περὶ τοὺς διαλόγους τοῦ Πλάτωνος, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ καὶ ἐνταῦθα αὕτη ἀπέτυχε. Διότι δυνάμεθα μὲν ὀλίγον συγγραφῶν νὰ ὁρίσωμεν τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἐγράφησαν, π.χ. ὁ Ἑρμότιμος κατὰ τὸ 165 καὶ ὁ Περεγρῖνος κατὰ τὸ 167, ἀλλὰ τῶν πλείστων ἡ χρονολογία εἶναι ἡ ἀόριστος ἢ δυσδιόριστος. Ἄλλοι διαιροῦσι ταύτας ὁρμώμενοι ἐκ γλωσσικῶν ἢ πραγματικῶν λόγων [1].

Εὐφυΐαν πολλὴν ὁ συγγραφεὺς δεικνύει ἐν τοῖς διαλόγοις, οὓς κατὰ διάφορον τοῦ γνωστοῦ τρόπον ἐμόρφωσεν. Οἱ ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ τῶν συγχρόνων γραφέντες εἶχον ὑψηλὴν σπουδαιότητα καὶ λεπτὴν διαλεκτικὴν δεινότητα, ἀλλ' ὁ ἐξελληνισθεὶς Σύρος ἐπιχύσας τὴν εὐτραπελίαν καὶ τὰ σκώμματα τῆς κωμῳδίας κατέστησεν αὐτοὺς ζωηροτέρους. Ἀνέμιξε λοιπὸν τὸν διάλογον μετὰ τῆς κωμῳδίας, ἅπερ πρότερον δὲν διέκειντο φιλικῶς πρὸς ἄλληλα. Δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ μίξις δὲν ἀπέτυχεν οὐδὲ τὸ κάλλος ἑκατέρου συνέφθειρε. Διὰ τοῦτο ὁ Λουκιανὸς σεμνύνεται, ὅτι νέον εἶδος γραμμάτων παρήγαγεν [2]. *Ἂν τις παραβάλῃ τοὺς χαρίεντας τούτους διαλόγους πρὸς τοὺς Πλατωνικούς, νομίζομεν, ὅτι ἔχουσι σχέσιν, ὡς τὰ ἀγάλματα τοῦ Φειδίου πρὸς τὰ ἔργα τῶν κοροπλάθων. Ἀλλ' αἱ*

---

[1]) *Ὁ αὐτὸς* Über die Reihenfolge der Schriften des Lukian, Monatsber. der Berl. Akad. 1851 *ἐν σελίδ.* 359-365 *καὶ* Planck, Quaest. Lucianeae, Tubing 1850. [2]) *Πρὸς τὸν εἰπόντα Προμηθεὺς εἶ ἐν λόγοις* § 6 «*Οὐ πάνυ γοῦν συνήθη καὶ φίλα ἐξ ἀρχῆς ἦν ὁ διάλογος καὶ ἡ κωμῳδία, εἴ γε ὁ μὲν οἴκοι καθ' ἑαυτὸν καὶ νὴ Δία ἐν τοῖς περιπάτοις μετ' ὀλίγων τὰς διατριβὰς ἐποιεῖτο, ἡ δὲ παραδοῦσα τῷ Διονύσῳ ἑαυτὴν θεάτρῳ ὡμίλει καὶ ξυνέπαιζε καὶ ἐγελωτοποίει καὶ ἐπέσκωπτε καὶ ἐν ῥυθμῷ ἔβαινε πρὸς αὐλὸν ἐνίοτε, καὶ τὸ ὅλον, ἀναπαίστοις μέτροις ἐποχουμένη τὰ πολλά, τοὺς τοῦ διαλόγου ἑταίρους ἐχλεύαζε φροντιστὰς καὶ μετεωρολέσχας καὶ τὰ τοιαῦτα προσαγορεύουσα.... Καὶ ὅμως ἐτολμήσαμεν ἡμεῖς τὰ οὕτως ἔχοντα πρὸς ἄλληλα ξυναγαγεῖν καὶ ξυναρμόσαι οὐ πάνυ πειθόμενα οὐδὲ εὐμαρῶς ἀνεχόμενα τὴν κοινωνίαν*».

ἐξ ἀρθρίτιδος, ὑφ' ἧς ἔπασχε κατὰ τὰς τελευταίας τοῦ βίου ἡμέρας. Παραδίδει μὲν ὁ Σουΐδας[1] *τὴν φήμην, ὅτι ἐγένετο κυνοσπάρακτος, ὡς ὁ Εὐριπίδης, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀπίθανον, ὅτι αὕτη ἐπλάσθη, διότι ἔγραψε κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ.*

Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Λουκιανοῦ φέρονται ὀγδοήκοντα καὶ δύο συγγράμματα, ἀλλὰ πολλὰ ἐκ τούτων οἱ κριτικοὶ θεωροῦσι ψευδεπίγραφα. Ἐν τοῖς πρώτοις ἀπορρίπτεται ὁ Φιλόπατρις, ὅστις περιέχει σκώμματα κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὁ Gesner[2] *νομίζει, ὅτι ἐγράφη ὑπὸ συνωνύμου σοφιστοῦ ἐπὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ Ἀποστάτου, ἄλλοι δὲ καταβιβάζουσι τὴν συγγραφὴν εἰς τὸν δέκατον μ. Χ. αἰῶνα. Ὡσαύτως ἐν τοῖς ψευδεπιγράφοις τίθενται οἱ Μακρόβιοι, ὁ Περὶ τῆς Συρίης θεοῦ καὶ Ἀστρολογίης, ὧν τὰ δύο τελευταῖα εἶναι γεγραμμένα ἐν Ἰωνικῇ διαλέκτῳ, τὸ Δημοσθένους ἐγκώμιον, τὸ Περὶ θυσιῶν, Περὶ πένθους, Περὶ τοῦ μὴ ῥᾳδίως πιστεύειν διαβολῇ, ὁ Χαρίδημος, οἱ Ἔρωτες καὶ ἄλλα. Οἱ τολμηρότεροι προβαίνουσιν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἀθετοῦσι καὶ τὸν καλὸν διάλογον, ὅστις ἐπιγράφεται Δημῶναξ, καὶ δὴ καὶ τὸν Λούκιον ἢ ὄνον. Ὁ Φώτιος*[3] *παραδίδει, ὅτι Λούκιον ἢ ὄνον ἔγραψε καὶ ὁ Πατρεὺς Λούκιος, ἀλλ' οὗτος μὲν σπουδάζων καὶ πιστὸς νομίζων τὰς ἐξ ἀνθρώπων εἰς ἀλλήλους μεταμορφώσεις, ὁ δὲ Λουκιανὸς σκώπτων. Ὁ σοφιστὴς οὗτος δὲν ἔγραψε μόνον καταλογάδην, ἀλλὰ καὶ ἐν στίχοις δηλ. δύο δραματικὰς παιδιάς, τὴν τραγῳδοποδάγραν καὶ τὸν Ὠκύποδα καὶ πεντήκοντα καὶ τρία ἐπιγράμματα*[4]. *Ἀλλ' ἡ γνησιότης τῶν ποιητικῶν τούτων ἔργων ἀμφισβητεῖται*[5]. *Τινὲς ἐπειράθησαν, ὅπως*

---

[1]) *Ἐν λ.* [2]) Dissertatio de aetate et auctore Philopatris, Gotting 1741. [3]) *Ἐν βιβλ.* 129. *Παράβαλλ.* Rohde, Über Lucians Schrift *Λούκιος ἢ ὄνος*, Leipzig 1869 *καὶ* Rh. Mus. 40, 93. [4]) *Ὅρα* Friedrichsmeier, De Luciani re metrica, Kiel 1889. [5]) Christ *ἐν σελίδ.* 621 *καὶ* Imm. Bekker *ἐν τῇ ἐκδόσει αὐτοῦ.*

διάφορα ἔργα τοῦ Λουκιανοῦ κατατάξωσι κατὰ χρονολογικὴν σειράν. Τοιαύτη ἀπόπειρα ἐγένετο καὶ περὶ τοὺς διαλόγους τοῦ Πλάτωνος, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ καὶ ἐνταῦθα αὕτη ἀπέτυχε. Διότι δυνάμεθα μὲν ὀλίγον συγγραφῶν νὰ ὁρίσωμεν τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἐγράφησαν, π. χ. ὁ Ἑρμότιμος κατὰ τὸ 165 καὶ ὁ Περεγρῖνος κατὰ τὸ 167, ἀλλὰ τῶν πλείστων ἡ χρονολογία εἶναι ἢ ἀόριστος ἢ δυσδιόριστος. Ἄλλοι διαιροῦσι ταύτας ὁρμώμενοι ἐκ γλωσσικῶν ἢ πραγματικῶν λόγων [1].

Εὐφυΐαν πολλὴν ὁ συγγραφεὺς δεικνύει ἐν τοῖς διαλόγοις, οὓς κατὰ διάφορον τοῦ γνωστοῦ τρόπον ἐμόρφωσεν. Οἱ ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ τῶν συγχρόνων γραφέντες εἶχον ὑψηλὴν σπουδαιότητα καὶ λεπτὴν διαλεκτικὴν δεινότητα, ἀλλ' ὁ ἐξελληνισθεὶς Σύρος ἐπιχύσας τὴν εὐτραπελίαν καὶ τὰ σκώμματα τῆς κωμῳδίας κατέστησεν αὐτοὺς ζωηροτέρους. Ἀνέμιξε λοιπὸν τὸν διάλογον μετὰ τῆς κωμῳδίας, ἅπερ πρότερον δὲν διέκειντο φιλικῶς πρὸς ἄλληλα. Δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ μίξις δὲν ἀπέτυχεν οὐδὲ τὸ κάλλος ἑκατέρου συνέφθειρε. Διὰ τοῦτο ὁ Λουκιανὸς σεμνύνεται, ὅτι νέον εἶδος γραμμάτων παρήγαγεν [2]. *Ἂν τις παραβάλῃ τοὺς χαρίεντας τούτους διαλόγους πρὸς τοὺς Πλατωνικούς, νομίζομεν, ὅτι ἔχουσι σχέσιν, ὡς τὰ ἀγάλματα τοῦ Φειδίου πρὸς τὰ ἔργα τῶν κοροπλάθων. Ἀλλ' αἱ*

---

[1]) *Ὁ αὐτὸς* Über die Reihenfolge der Schriften des Lukian, Monatsber. der Berl. Akad. 1851 *ἐν σελίδ.* 359-365 *καὶ* Planck, Quaest. Lucianeae, Tubing 1850. [2]) *Πρὸς τὸν εἰπόντα Προμηθεὺς εἶ ἐν λόγοις* § 6 «*Οὐ πάνυ γοῦν συνήθη καὶ φίλα ἐξ ἀρχῆς ἦν ὁ διάλογος καὶ ἡ κωμῳδία, εἴ γε ὁ μὲν οἴκοι καθ' ἑαυτὸν καὶ νὴ Δία ἐν τοῖς περιπάτοις μετ' ὀλίγων τὰς διατριβὰς ἐποιεῖτο, ἡ δὲ παραδοῦσα τῷ Διονύσῳ ἑαυτὴν θεάτρῳ ὡμίλει καὶ ξυνέπαιζε καὶ ἐγελωτοποίει καὶ ἐπέσκωπτε καὶ ἐν ῥυθμῷ ἔβαινε πρὸς αὐλὸν ἐνίοτε, καὶ τὸ ὅλον, ἀναπαίστοις μέτροις ἐποχουμένη τὰ πολλά, τοὺς τοῦ διαλόγου ἑταίρους ἐχλεύαζε φροντιστὰς καὶ μετεωρολέσχας καὶ τὰ τοιαῦτα προσαγορεύουσα.... Καὶ ὅμως ἐτολμήσαμεν ἡμεῖς τὰ οὕτως ἔχοντα πρὸς ἄλληλα ξυναγαγεῖν καὶ ξυναρμόσαι οὐ πάνυ πειθόμενα οὐδὲ εὐμαρῶς ἀνεχόμενα τὴν κοινωνίαν*».

κόραι εἶναι χαρίεσσαι καὶ πολὺ τὸ ἐπ' αὐτῶν κάλλος ἐξαστράπτει, ὡς ἔν τισι κόραις τῆς Τανάγρας. Οἱ διάλογοι τοῦ Λουκιανοῦ διαιροῦνται εἰς διάφορα εἴδη, εἰς Θεῶν διαλόγους, εἰς Ἐναλίους, εἰς Νεκρικοὺς καὶ εἰς ἄλλους, ἐν οἷς διακωμῳδεῖ τοὺς φιλοσόφους πλὴν τοῦ Νιγρίνου καὶ τοῦ Δημώνακτος. Πρὸς τὸν πρῶτον δεικνύει πολὺν σεβασμόν, διότι οὗτος εἰσήγαγε τὸν σοφιστὴν εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ὡς ἄρτι ἐλέγομεν. Τοιοῦτοι φιλοσοφικοὶ διάλογοι εἶναι ἡ Βίων πρᾶσις, ὁ Ἁλιεύς, τὸ Συμπόσιον ἢ Λαπίθαι, ὁ Παράσιτος, ὁ Ἑρμότιμος καὶ ἄλλοι. Σκώπτει δ' οὐ μόνον φιλοσοφικὰς σχολὰς καθ' ὅλον, ἀλλὰ καὶ πρόσωπα. Τῶν διαλόγων τούτων αὐτὸς ὁ Λουκιανὸς μετέχει ὑπὸ τὸ ὄνομα Λυκῖνος, ὡς ἐξελληνίζει τὸ ἑαυτοῦ ὄνομα. Οὐ μόνον τοὺς φιλοσόφους, ἀλλὰ καὶ τοὺς γραμματικοὺς καὶ τοὺς Ἀττικιστὰς σκώπτει ἐν τῷ Ψευδοσοφιστῇ καὶ τῷ Λεξιφάνει. Ἐν δὲ τοῖς Ἑταιρικοῖς διαλόγοις εἰκονίζεται ὁ ἀκόλαστος τῶν συγχρόνων βίος. Ἄλλαι συγγραφαὶ τούτου συνετάχθησαν κατὰ τὸν τύπον ἐπιστολῶν, ὡς εἶναι ἡ Ἀπολογία.

Ὁ Λουκιανὸς δέον νὰ ἐξετασθῇ κατὰ τὰς ἰδέας καὶ κατὰ τοὺς καλλιτεχνικοὺς τύπους. Εἴδομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὅτι ὁ τέως σοφιστὴς εἰσήχθη ὑπὸ τοῦ Νιγρίνου εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Ἀλλ' αὐτὸς οὗτος ὁμολογεῖ [1], ὅτι οὐδενὶ συστήματι ἠδυνήθη νὰ ἀκολουθήσῃ. Διότι οὐδεὶς ἐγίνωσκε νὰ δείξῃ αὐτῷ, ποῦ αὕτη οἰκεῖ. Τοῦτο ὅμως εἶναι πρόφασις, διότι ἂν οἱ σύγχρονοι δὲν ἠδύναντο νὰ πληρώσωσι τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ σοφιστοῦ, ὅμως

---

1) Ἐν τῷ Ἁλιεῖ 11 "Ποῦ δὲ τὴν φιλοσοφίαν εὕροι τις ἄν; "Οὐ γὰρ οἶδα ἔνθα οἰκεῖ, καίτοι πολὺν ἐπλανήθην χρόνον ἀναζητῶν τὴν οἰκίαν, ὡς συγγενοίμην αὐτῇ. Εἶτα ἐντυγχάνων ἔν τισι τριβώνια περιβεβλημένοις καὶ πώγωνας βαθεῖς καθειμένοις παρ' αὐτῆς ἐκείνης ἥκειν φάσκουσιν, οἰόμενος εἰδέναι αὐτοὺς ἀνηρώτων· οἱ δὲ μᾶλλον ἐμοῦ ἀγνοοῦντες ἢ οὐδ' ὅλως ἀπεκρίνοντό μοι, ὡς μὴ ἐλέγχοιντο οὐκ εἰδότες, ἢ ἄλλην θύραν ἀντ' ἄλλης ἀπεδείκνυον. Οὐδέπω γοῦν καὶ τήμερον ἐξευρεῖν δεδύνημαι τὴν οἰκίαν".

δὲν ἦτο δύσκολον αὐτῷ νὰ εὕρῃ τὸ ποθούμενον παρὰ τῷ Πλάτωνι, τῷ Ἀριστοτέλει καὶ τοῖς ἄλλοις κορυφαίοις τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων. Καὶ ὄντως ἐμελέτησε τὸν Πλάτωνα καὶ πολλὰ παρὰ τούτου ἀπανθισάμενος ἐπέδειξε τοῖς ἀνθρώποις[1], *καὶ ὅμως δὲν ἐγένετο ὀπαδὸς τῆς Ἀκαδημείας οὐδ' ἠκολούθησεν ἄλλῃ φιλοσοφικῇ σχολῇ. Τοὐναντίον οὐδεμιᾶς σχολῆς καὶ οὐδενὸς φιλοσόφου ἐφείσθη, ὡς λέγει ὁ Zeller*[2], *καθ' ἃ δύναταί τις νὰ ἴδῃ ἐν τῇ Βίων πράσει, ἐν τοῖς Δραπέταις, ἐν τῷ Συμποσίῳ, ἐν τῷ Ἰκαρομενίππῳ, ἐν τῷ Εὐνούχῳ ἐν τῷ Ἁλιεῖ καὶ ἐν τῷ Ἑρμοτίμῳ*[3]. *Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ὁ Λουκιανὸς παρίσταταί μοι παρεμφερὴς πρὸς τοὺς ὀξυδερκεῖς μέν, ἀλλ' ἀκρίτους ἐνοικιαστάς, οἵτινες τὰς προτεινομένας οἰκίας ἀείποτε ἐλέγχοντες περιέρχονται ἐν ταῖς ὁδοῖς ὑπὸ παντοειδῶν ἀνέμων βαλλόμενοι καὶ ὑπὸ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ταλαιπωρούμενοι Ὡσαύτως οἱ μηδεμιᾷ θρησκείᾳ ἀνήκοντες καὶ μηδενὶ φιλοσοφικῷ συστήματι ἀκολουθοῦντες ἐν ταῖς εὐρείαις τοῦ κόσμου λεωφόροις βάλλονται μὲν ὑπὸ τῶν ῥιπῶν τῶν βιωτικῶν ἀνέμων, καταθερμαίνονται δὲ ὑπ' ἀλόγων παθῶν. Καθ' ἡμᾶς καὶ ὁ ἄρτι εἰρημένος ἐνοικιαστὴς καὶ ὁ ἐλεγκτὴς τῶν θρησκευμάτων καὶ τῶν φιλοσοφιῶν ἔχουσιν εἶδός τι ἀκρισίας. Τὰ παρ' ἀνθρώποις εἶναι ἀτελῆ καὶ τούτων ὄντων τοιούτων ὁ συνετὸς ὀφείλει νὰ ἐκλέξῃ τὰς ὀλιγωτέρας ἀτελείας ἔχοντα καὶ ἐπὶ τούτων οἱονεὶ ἐπὶ σχεδίας ὀχούμενος νὰ διέλθῃ τὸ πέλαγος τοῦ βίου.*

---

1) *Αὐτόθι* 6. 2) *Ἐν τόμ.* III², 1, 733. 3) *Ἐν* § 16 «*Οὐ μόνον τοῦτο, ὦ Λυκῖνε, ἀλλὰ καὶ ἤκουον ἁπάντων λεγόντων ὡς οἱ μὲν Ἐπικούρειοι γλυκύθυμοι καὶ φιλήδονοί εἰσιν, οἱ Περιπατητικοὶ δὲ φιλόπλουτοι καὶ ἐριστικοί τινες, οἱ Πλατωνικοὶ δὲ τετύφωνται καὶ φιλόδοξοί εἰσι, περὶ δὲ τῶν Στωϊκῶν πολλοὶ ἔφασκον, ὅτι ἀνδρώδεις καὶ πάντα γιγνώσκουσι καὶ ὅτι ὁ ταύτην ἰὼν τὴν ὁδὸν μόνος βασιλεύς, μόνος πλούσιος, μόνος σοφὸς καὶ συνόλως ἅπαντα*».

Ἀλλ' ἂν μὴ πᾶσαι αἱ οἰκίαι ἀρέσκωσι τῷ ἐνοικιαστῇ καὶ πᾶσαι αἱ θρησκεῖαι καὶ αἱ φιλοσοφίαι τῷ ἐλεγκτῇ, ὀφείλει ἐκεῖνος μὲν νὰ ἐγείρῃ οἰκίαν κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ, ὁ δ' ἀεὶ ἐλέγχων ἴδιον φιλοσοφικὸν σύστημα. Διάνοιαι ὅμως τοιαῦται, οἷα ἡ τοῦ Λουκιανοῦ, δὲν εἶναι ἐπιτήδειαι πρὸς ἀνέγερσιν μεγάρων. Οἱ τοιοῦτοι ἄνδρες κατασκάπτουσι μὲν τὰ ἐρείπια, ἀλλ' ἀδυνατοῦσι νὰ προσαρμόσωσι τοὺς καταβεβλημένους λίθους. Καὶ ὁ σοφιστὴς οὗτος ζῶν ἐν τοῖς χρόνοις, καθ' οὓς ἡ ἀρχαία τῶν Ἑλλήνων θρησκεία ἦτο ἑτοιμόρροπος καὶ τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα εἶχον καταπέσει, δὲν ἠδυνήθη νὰ δημιουργήσῃ νέον τι, ἀλλὰ διὰ τοῦ ὀξυτάτου τῆς εὐφυΐας αὐτοῦ πελέκεως ἔκοψε τὰς δοκοὺς τὰς ἀνεχούσας τὰ ἐρείπια μέν, ἀλλὰ στεγάζοντα τοὺς ἐν ἀδικίαις ταλαιπωρουμένους λαούς. Σκώπτει ὁ συγγραφεὺς ἀφειδῶς θεοὺς καὶ φιλοσόφους, ἐν ᾧ οὗτοι διετήρησαν τοὺς κοινωνικοὺς δεσμοὺς καὶ ἐγένοντο πρόμαχοι ἐν ἀγῶσι μεγάλοις τοῦ ἔθνους. Ὁ Λουκιανὸς σεμνύνεται ὀνομάζων ἑαυτὸν Παρρησιάδην Ἀληθίωνος τοῦ Ἐλεγξικλέους καὶ λέγων, ὅτι εἶναι μισαλαζὼν καὶ μισογόης καὶ μισοψευδὴς καὶ μισότυφος καὶ ὅτι μισεῖ τὸ τοιουτῶδες εἶδος τῶν ἀνθρώπων [1]. Αἱ ἀρεταὶ αὗται εἶναι σεμναὶ ἐξαίρουσαι τὸν ἄνδρα ἐπὶ ὑψηλοῦ βάθρου τῆς ἠθικῆς, ἀλλ' ὁ πόλεμος, ὃν ἀνέλαβε κατὰ τῶν θεῶν καὶ φιλοσόφων, εἶναί τι διάφορον. Ἂν οὗτος ἠρωτᾶτο, εἶχε τὸ ἠθικὸν καθῆκον, ὅπως τὴν γνώμην αὐτοῦ εἴπῃ ἀνυποκρίτως· ἀλλὰ τίς ἠνάγκασεν αὐτόν, ὅπως μεταβάλῃ εἰς θρύμματα τοὺς κοινωνικοὺς δεσμούς, ἀφ' οὗ ἐστερεῖτο τῆς δυνάμεως, ὅπως δημιουργήσῃ τούτων βελτίονας; Οὐ μόνον δὲν εἶχε τηλικαύτην δύναμιν, ἀλλ' ἐστερεῖτο καὶ τῆς προσηκούσης κρίσεως, ὅπως ἐκλέξῃ τὰ κρείττονα. Ἀφ' οὗ ἐτίμα τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ χαρακτῆρος, τὴν λιτότητα καὶ τὴν χρηστότητα, ὤφειλε νὰ ἀκολουθήσῃ τῇ στοᾷ, καὶ ὅμως ἐξαίρει τὸν Ἐπίκου-

---

[1]) *Ἐν Ἁλιεῖ* 19 *καὶ* 20.

ρον [1]. *Πρὸς δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀνέτελλεν ἀκτινοβόλος ὁ ἥλιος τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅστις θερμάνας τοὺς νεωτέρους λαοὺς συνεβάλετο, ὅπως ἀναθήλῃ ὁ πολιτισμός. Καὶ ὅμως καὶ κατὰ τοῦ ἱδρυτοῦ τοῦ σωτηρίου θρησκεύματος ἐτάνυσε τὸ τόξον τῆς σατίρας αὐτοῦ* [2]. *Τὸ ἐπιεικέστερον, ὅπερ ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ εἶναι, ὅτι ὁ Λουκιανὸς μὴ γινώσκων τὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐθεώρησε τοῦτον ὡς τινα φιλοσοφικὴν αἵρεσιν* [3].

Ἡ εὐφυΐα ὅμως, μεθ' ἧς ἀγωνίζεται κατὰ τῶν θρησκειῶν καὶ τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων, εἶναι ἀπαράμιλλος. Τῶν δὲ θεῶν τῶν ὑμνηθέντων ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου, τοῦ Ἡσιόδου καὶ τῶν ἄλλων ποιητῶν ἀνευρίσκονται αἱ ἐλλείψεις καὶ διακωμῳδοῦνται [4] *καὶ αὐτὰ τὰ τιμητικὰ ἐπίθετα χλευάζονται* [5]. *Αὐτὸς ὁ ὑπέρτατος τῶν Ἑλλήνων θεὸς κακίζεται, διότι δὲν ἐπισκοπεῖ τοὺς ἀδικοῦντας, ἀλλ' ἀμβλυώττει καὶ ἐγένετο κωφὸς κατὰ τὰ ὦτα ὥσπερ οἱ παρηβηκότες, ἐν ᾧ ἄλλοτε ἡ αἰγὶς ἐπεσείετο, οἱ σεισμοὶ ἐγίνοντο κοσκινηδόν, ἡ χιὼν ἔπιπτε σωρηδὸν καὶ ἡ χάλαζα πετρηδόν* [6]. *Μετὰ πολλῆς δὲ πικρίας λέγει κατὰ τῶν συγχρόνων φιλοσόφων, οἵτινες εἰκονίζονται πρὸς τοὺς πλουσίους τεθηπότες καὶ πρὸς τὸ ἀργύριον κεχηνότες καὶ ὀργιλώτεροι μὲν ὄντες τῶν*

---

1) *Ἀλέξανδρ. ἢ Ψευδόμαντ.* 25 «*Ἐπικούρῳ ἀνδρὶ τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων καθεωρακότι καὶ μόνῳ τὴν ἐν αὐτοῖς ἀλήθειαν εἰδότι;*„ *καὶ* 61 "*Ἐπικούρῳ, ἀνδρὶ ὡς ἀληθῶς ἱερῷ καὶ θεσπεσίῳ τὴν φύσιν καὶ μόνῳ μετ' ἀληθείας τὰ καλὰ ἐγνωκότι καὶ παραδεδωκότι καὶ ἐλευθερωτῇ τῶν ὁμιλησάντων αὐτῷ γενομένῳ*». 2) *Περὶ τῆς Περεγρίν. τελευτ.* § 11. 3) Jacob, Charakteristik Lukians *ἐν σελίδ.* 155, *καὶ Κοντογόν. ἐν Ἐκκλ. ἱστορ. Α'*, 145-7. 4) *Τοῦτο γίνεται ἐν πλείστοις διαλόγοις.* 5) *Τίμ. ἢ μισάνθρωπ.* § 1 "*Ὦ Ζεῦ φίλιε καὶ ξένιε καὶ ἑταιρεῖε καὶ ἐφέστιε καὶ ἀστεροπητὰ καὶ ὅρκιε καὶ νεφεληγερέτα καὶ ἐρίγδουπε καὶ εἴ τί σε ἄλλο οἱ ἐμβρόντητοι ποιηταὶ καλοῦσι, καὶ μάλιστα ὅταν ἀπορῶσι πρὸς τὰ μέτρα· τότε γὰρ αὐτοῖς πολυώνυμος γινόμενος ὑπερείδεις τὸ πῖπτον τοῦ μέτρου καὶ ἀναπληροῖς τὸ κεχηνὸς τοῦ ῥυθμοῦ. Ποῦ σοι νῦν ἡ ἐρισμάραγος ἀστραπὴ καὶ ἡ βαρύβρομος βροντὴ καὶ ὁ αἰθαλόεις καὶ ἀργήεις καὶ σμερδαλέος κεραυνός*„. 6) *Αὐτόθι* 3.

κυνιδίων, δειλότεροι δὲ τῶν λαγωῶν, κολακευτικώτεροι δὲ τῶν πιθήκων, ἀσελγέστεροι δὲ τῶν ὄνων, ἁρπακτικώτεροι δὲ τῶν γαλῶν, φιλονεικότεροι δὲ τῶν ἀλεκτρυόνων [1]. *Τὸν τοιοῦτον φιλόσοφον παραβάλλει πρὸς ὑποκριτὴν τραγῳδίας, ὅστις μαλθακὸς καὶ γυναικεῖος ὢν ὑποκρίνεται τὸν Ἀχιλλέα ἢ τὸν Θησέα ἢ τὸν Ἡρακλέα, ἐν ᾧ οὔτε βαδίζει, οὔτε βοᾷ ἡρωϊκῶς, ἀλλὰ θρύπτεται ὑπὸ τηλικούτῳ προσωπείῳ* [2]. *Τιμᾷ δὲ τὴν εὐφυΐαν τοῦ σατιρικοῦ συγγραφέως, ὅτι τοὺς τοιούτους ἀναξίους φιλοσόφους δὲν συγχέει τῇ φιλοσοφίᾳ* [3]. *Ἀλλαχοῦ ὁ Λουκιανὸς δὲν στιγματίζει, ἀλλὰ διακωμῳδεῖ οὕτως εὐστόχως, ὥστε διεγείρει τὸν ἄσβεστον τοῦ ἀναγνώστου γέλωτα, ὡς ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ θεατοῦ ἡ ἀρίστη κωμῳδία. Ἀλλ' ἐνταῦθα εὑρίσκομεν τὸ μέγιστον ἁμάρτημα τοῦ σατιρικοῦ συγγραφέως. Καὶ ὁ κωμικὸς καὶ ὁ σατιρικὸς ἔχει τὸ δικαίωμα, ὅπως διακωμῳδῇ καὶ σατιρίζῃ, ἀλλ' ἑκάτερος ὀφείλει νὰ ἔχῃ τὸ ἰδεῶδες, πρὸς ὃ νὰ ὠθῇ τοὺς συγχρόνους. Τὸ ἰδεῶδες τοῦ Ἀριστοφάνους ἦσαν οἱ Μαραθωνομάχοι* [4], *ποῖον δ' εἶναι τὸ τοῦ Λουκιανοῦ; Ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴδομεν, ὅτι οὔτε ἐδημιούργησεν, οὔτε ὑπεστήριξεν. Ὥστε μένει ὡς κτῆμα τοῦ σατιρικοῦ μόνον ἡ διέγερσις τοῦ γέλωτος, ὅπερ θηρεύει καὶ ὁ γελωτοποιός. Βεβαίως δὲν ὑποτιμῶμεν τὴν μεγάλην τοῦ ἀνδρὸς ὀξυδέρκειαν, δι' ἧς παρετήρησε τὰ τρωτὰ τῆς θρησκείας καὶ τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων, ὡς οὐδεὶς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἠδυνήθη νὰ ἀνεύρῃ. Ἀλλ' ὀφείλομεν νὰ ἔχωμεν ἐν νῷ, ὅτι ἦτο εὐκολώτερον, ἵνα ὁ ἀλλοεθνὴς διίδῃ τὰς ἐλλείψεις ξένης θρησκείας καὶ ξένων ἰδεῶν, ἢ ὁ μετὰ τούτων ἀνατεθραμμένος. Διὰ πάντων τούτων δὲν προτιθέμεθα νὰ ἐλέγξωμεν τὸν ἄνδρα, ὅτι δὲν ἠκολούθησεν ἄλλῃ ὁδῷ. Διότι ἐπειδὴ δὲν ὑπεδείκνυε ταύτην ἡ φύσις αὐτοῦ, ἤθελεν ἀποτύχει. Ἔπραξεν, ὅ τι ἦτο δυνατὸν νὰ πράξῃ. Καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ὁ Βολ-*

---

1) *Ἐν Ἁλιεῖ* 34. 2) *Αὐτόθι* 31. 3) *Αὐτόθι* 33. 4) *Ὅρα ἐν σελ.* 649 *τοῦ πρώτου τόμου τῆσδε τῆς γραμματολογίας.*

ταῖρος [1] ἐν παραπλησίαις περιστάσεσιν εὑρεθεὶς καὶ συγγενῆ διάνοιαν ἔχων καθ' ὅμοιον τρόπον εἰργάσθη. Ἀλλ' οὔτε ὁ Λουκιανὸς οὔτε ὁ Βολταῖρος δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς μεγάλους φιλοσόφους. Ἄν τις ὅμως παραβάλῃ πρὸς τοὺς πολυαρίθμους σοφοὺς τῶν νεωτέρων χρόνων, οἵτινες ἐπιτηδεύονται τὴν ἐπίδειξιν εὐφυολογίας καὶ τὴν διέγερσιν τοῦ γέλωτος, ὁ ἐξελληνισθεὶς Σύρος ἔχει πρὸς αὐτούς, ὡς Γίγας πρὸς νάννους. Τῇ ἀληθείᾳ οὐδεὶς εἶναι συγγενέστερος πρὸς τοὺς νεωτέρους χρόνους, ὅσον ὁ Λουκιανὸς καὶ οὐδεὶς τῶν ἀρχαίων ἐμελέτησε τὴν θρησκείαν, τὸν βίον καὶ τὴν Ἀττικὴν γλῶσσαν, ὅσον ὁ συγγραφεὺς οὗτος.

Ὄντως διεγείρεται ἡ ἔκπληξις παντὸς ἀναμιμνησκομένου, ὅτι οὔτε ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα καθ' ὅλου, οὔτε ἡ Ἀτθὶς ἰδίᾳ ἦτο τοῦ Σύρου μητρική. Καὶ ὅμως γράφει οὕτω καλῶς, ὡς δὲν ἠδύναντο νὰ γράψωσιν οἱ σύγχρονοι Ἀθηναῖοι [2]. Γράφει καὶ ὁ Πλάτων ἀκριβῶς τὴν γλῶσσαν ταύτην, ἀλλ' ἦτο μητρικὴ καὶ αὕτη ἦτο ἐν τῇ ἀκμῇ. Ὁ Λουκιανὸς ὅμως ἔμαθε ταύτην ἐκ τῶν βιβλίων, καὶ ὅμως οὐδὲν σχολαστικὸν ὑπάρχει ἐν ταύτῃ. Ἐν τοῖς διαλόγοις τούτου δὲν ὑπάρχουσι μόνον οἱ γραμματικοὶ τῆς Ἀτθίδος τύποι, ἀλλὰ καὶ ἡ χάρις ἐκείνη, ἥτις ἐγεννήθη ἐν τῇ πόλει τοῦ Περικλέους. Πρὸς ταύτην δὲ φέρεται καὶ ὁρμεμφύτως καὶ ἐξ ἐπικαταλογισμοῦ· διότι καὶ τῷ Λεξιφάνει, ὅστις εἶναι Ἀττικιστής, συμβουλεύει, ἵνα θύῃ ταῖς Χάρισι καὶ τῇ σαφηνείᾳ [3] καὶ παροτρύνει αὐτόν, ὅπως μελετᾷ τοὺς ποιητὰς καὶ τοὺς ῥήτορας καὶ μετὰ τούτους τὸν Θουκυδίδην καὶ τὸν Πλάτωνα ζηλῶν οὐχὶ τῶν πρὸ ὀλίγου γενομένων σοφιστῶν τὰ ἔργα, ἀλλὰ τὰ ἀρχαῖα τῶν παραδειγμάτων. Τὸν Λεξιφάνη ἀττικίζοντα

---

1) Ὅρα E Egger, De Lucien et de Voltaire ἐν τῷ συγγρ. Mémoires de Littér. Ancienne ἐν σελίδ. 473-483. 2) Ὅρα W. Schmidt, Atticismus I, 221. Παράβαλλ. Du Mesnil, Grammatica quam Lucianus inscriptis suis secutus est ratio cum antiquorum Atticorum ratione comparatur, Stolpe 1867. 3) Λεξιφάν. 23.

μόνον κατὰ τὰς λέξεις παραβάλλει πρὸς τὰ πλαττόμενα ὑπὸ τῶν κοροπλάθων, ἅπερ εἶναι μὲν κεχρισμένα διὰ μίλτου καὶ κυανοῦ, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἔνδοθεν εἶναι εὔθρυπτα[1]. *Τὰς συμβουλὰς ὁ Λουκιανὸς ἐφαρμόζει ἐν ταῖς συγγραφαῖς αὐτοῦ, αἵτινες εἶναι μεσταὶ σαφηνείας καὶ χάριτος καὶ ἐν αἷς τεχνηέντως ἐνυφαίνονται παρεκβολαὶ ἐκ τῶν λόγων τοῦ Δημοσθένους, ἐκ τῶν κωμῳδιῶν τοῦ Ἀριστοφάνους, ἐκ τῶν ἐπῶν τοῦ Ὁμήρου, ἐκ τῶν ᾠδῶν τοῦ Πινδάρου καὶ ἐκ τῶν διαλόγων τοῦ Πλάτωνος. Ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἐλέχθη, ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐγίνωσκε καὶ τὰ τοῦ Ὁρατίου*[2].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΗ'.

ΠΕΡΙ ΤΕΧΝΟΓΡΑΦΩΝ ΑΠΟ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ ΜΕΧΡΙ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ θεωρία τῆς ῥητορικῆς ἤρξατο ἀπὸ τῆς γενέσεως τῆς τέχνης ταύτης· διότι καὶ ὁ Κόραξ καὶ ὁ Τισίας καὶ ὁ Γοργίας καὶ ὁ Λυσίας καὶ ὁ Ἰσαῖος ἐγένοντο διδάσκαλοι τῆς ῥητορικῆς. Πολλοὶ δὲ καὶ ἔγραψαν περὶ τῆς τέχνης ταύτης, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης[3] *καὶ ὁ Ἀναξιμένης*[4], *ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴπομεν. Καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἤκμασαν οὐχὶ ἀφανεῖς τεχνογράφοι, ὧν τὰ ἔργα διετηρήθησαν. Ἔγραψαν δὲ ἢ Τέχνας ῥητορικάς, ἢ μέρη αὐτῶν, ὡς Προγυμνάσματα, Σχήματα καὶ Ἰδέας λόγου*[5].

Τοῖς ἀρχαιοτάτοις τεχνογράφοις ταύτης τῆς περιόδου ἀνήκει ὁ νεώτερος Γοργίας, ὅστις ἐγένετο καλὸς διδάσκαλος τοῦ

---

1) *Αὐτόθι* 22. 2) *Ὅρα* A. Heinrich, Lukian und Horaz, Wien 1885.
3) *Ἐν σελίδ.* 569. 4) *Ἐν σελίδ.* 570. 5) Christ *ἐν σελίδ.* 624.

υἱοῦ τοῦ Κικέρωνος [1]. Οὗτος ἔγραψε *Σχήματα* εἰς τέσσαρα βιβλία, ἅπερ ἀπώλοντο μέν, ἀλλ' ἡ κυρία τούτων ὑπόθεσις διετηρήθη παρὰ τῷ Ῥουτιλίῳ Λούπῳ. Περὶ τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν ἠσχολήθη *Ἀλέξανδρος* ὁ *Νουμηνίου* γράψας Περὶ τῶν *τῆς διανοίας καὶ τῆς λέξεως σχημάτων* [2], ἐξ οὗ σῴζεται ἡ λατινικὴ διασκευὴ παρὰ τῷ ῥήτορι Ἀκύλᾳ [3]. Ἐκ τοῦ συγγράμματος τούτου ὠφελήθησαν ὁ *Τιβέριος* ὁ γράψας Περὶ *τῶν παρὰ Δημοσθένει σχημάτων*, ὁ *Φοιβάμμων* καὶ ὁ *Ἡρωδιανὸς* (διάφορος τοῦ γραμματικοῦ), ἐξ ὧν ἐκεῖνος μὲν ἔγραψε *Περὶ σχημάτων ῥητορικῶν*, οὗτος δὲ *Περὶ σχημάτων*. Περὶ τοιαῦτα ζητήματα ἠσχολήθησαν ὁ *Πολύβιος*, ὁ *Σαρδιανὸς* καὶ ὁ *Ζωναῖος*. Ὁ δὲ *Τρύφων* ἔγραψε *Περὶ τρόπων*, ὅπερ ἐχρησίμευσεν ὡς βάσις τῶν βραδύτερον περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως γραψάντων. Ὅτι οὗτος δὲν εἶναι ὁ ἐπιφανὴς γραμματικός, τεκμηριοῦται καὶ ἐκ τῆς ἀμαθείας καὶ ἐκ τῶν γλωσσικῶν τοῦ συγγραφέως ἁμαρτημάτων.

Ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις οἱ ῥήτορες ἠσχολοῦντο κατ' ἐξοχὴν περὶ τὰ προγυμνάσματα, ἐν οἷς ἐπεξειργάζοντο *μύθους*, *διηγήματα*, *χρείας*, *κοινοὺς τόπους*, *συγκρίσεις* καὶ *ἐκφράσεις*. Δείγματα τοιαύτης ἐργασίας δύναταί τις νὰ ἴδῃ παρὰ Spengel [5], παρ' ᾧ φέρονται τὰ προγυμνάσματα τοῦ Θέωνος περὶ τὸ τέλος ἠκρωτηριασμένα. Ὁ *Αἴλιος Θέων* ἔζη ἐν τοῖς

---

[1]) Ὅρα ἐν σελ. 1061 τῶν ἔμπροσθεν· Quintil. IX, 2, 102. [2]) Τὰ δύο εἴδη τῶν σχημάτων διαστέλλει ὁ Ἀλέξανδρος (ἐν σελίδ. 10) οὑτωσί «Τὸ δὲ τῆς λέξεως σχῆμα τοῦ τῆς διανοίας διαφέρει, ὅτι τὸ μὲν κινηθείσης τῆς λέξεως τῆς συσχούσης τὸ σχῆμα ἀπόλλυται — τοῦ δὲ τῆς διανοίας σχήματος, κἂν τὰ ὀνόματα κινῇ τις, κἂν ἑτέροις ὀνόμασιν ἐξενέγκῃ, τὸ αὐτὸ πρᾶγμα μένει, ὁμοίως δὲ κἂν ἡ σύνταξις κινηθῇ ἢ προστεθῇ καὶ ἀφαιρεθῇ τι, λύεται τὸ σχῆμα τῆς λέξεως». Παράβαλλ. Volkmann, Die Rhetorik ἐν σελίδ. 892. [3]) Ὅρα Stensloff, Quibus de causis Alexandri Numeniu liber putandus sit spurius, Breslauer Diss. 1861. [4]) Christ 625. [5]) Rhetor. Gr. II, 57-130.

χρόνοις τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ κατὰ τὸν Σουΐδαν[1] *εἶχε γράψει ὑπόμνημα εἰς τὸν Ξενοφῶντα, εἰς τὸν Ἰσοκράτη καὶ εἰς τὸν Δημοσθένη. Ἀλλ' ἠγέρθη τὸ ζήτημα, ἂν ὁ Θέων οὗτος ἦναι διάφορον πρόσωπον Θέωνος τοῦ στωϊκοῦ ἢ τὸ αὐτό, ὡς νομίζει ὁ* Hoppichler[2]. *Προγυμνάσματα ἔγραψε καὶ ὁ σοφιστὴς* **Ἀφθόνιος**, *ὅστις τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν ἐκ δώδεκα εἰς δέκα καὶ τέσσαρα ηὔξησεν, ὡς παρετήρησεν ὁ Θεσσαλονικεὺς Ματθαῖος ὁ Καμαριώτης*[3]. *Ταῦτα ὅμως εἶναι ἐπιτομὴ τοῦ ἔργου τοῦ Ἑρμογένους, εἰς ὃν μεταβαίνομεν*[4].

Ἑρμογένης ὁ Ταρσεὺς ἦτο υἱὸς τοῦ Καλλίππου ζῶν ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου, ὅστις μαθών, ὅτι ὁ νέος καίπερ τὸ δέκατον πέμπτον τῆς ἡλικίας ἄγων ὅμως διεκρίνετο ὡς ἄριστος ῥήτωρ ἀγορεύων ἐξ αὐτοσχεδίου, μετεπέμψατο αὐτόν[5]. *Ὁ νέος παρουσιασθεὶς πρὸ τοῦ φιλοσόφου κοσμοκράτορος εὐφυῶς εἶπεν· «Ἰδοὺ ἥκω σοι, βασιλεῦ, ῥήτωρ παιδαγωγοῦ δεόμενος, ῥήτωρ ἡλικίαν περιμένων». Ὄντως ἡ πρόωρος τοῦ νέου ἀνάπτυξις ἐθαυμάσθη καὶ ἐγένετο δημόσιος τῆς ῥητορικῆς διδάσκαλος. Ὅτε δ' ἦγε τὸ δέκατον ἕβδομον ἔτος τῆς ἡλικίας, συνέγραψε τὸ πρῶτον αὐτοῦ σύγγραμμα. Ἀλλ' ἡ πρόωρος ἀνάπτυξις καὶ ἡ μεγάλη περὶ τὰ γράμματα ἐνασχόλησις ἔβλαψαν αὐτὸν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε κατὰ τὸ εἰκοστὸν τέταρτον ἔτος τῆς ἡλικίας ἐξέστη τῶν φρενῶν, ἔζησεν ὅμως μακρὸν χρόνον ἐν ἀνηκέστῳ παραφροσύνῃ. Τὸν νοσήσαντα δὲν ἐδίστασε νὰ σκώψῃ ὁ σοφιστὴς Ἀντίοχος εἰπών· οὗτος Ἑρμογένης ὁ ἐν παισὶ μὲν γέρων, ἐν δὲ γηράσκουσι παῖς*[6]. *Λέγεται δ', ὅτι μετὰ θάνατον ἀνατμηθέντος τοῦ σώματος εὑρέθη ἡ καρδία τετριχωμένη καὶ τῷ μεγέθει πολὺ τῆς ἀνθρωπείας φύ-*

---

[1]) *Ἐν λ.* [2]) De Theone, Hermogene Aphthonioque progymnasmatum scriptoribus, Würzburg 1884. [3]) *Ὅρα Ἀσώπ. ἐν σελίδ.* 860. [4]) P. Schäfer, De Aphthonio sophista, Bresl. 1854. [5]) *Δίων Κάσσ.* LXXI, 1, 4. [6]) *Σουΐδ. ἐν λ.*

σεως ὑπερβάλλουσα. Ὁ Ἑρμογένης εἶχε γράψει Περὶ κοίλης Συρίας[1], Ὑπομνήματα εἰς Δημοσθένην[2] καὶ Περὶ προοιμίου, ἅπερ ἀπώλοντο. Μέχρις ἡμῶν διετηρήθησαν πέντε συγγραφαὶ τοῦ ῥήτορος[3]· α') Τέχνη ῥητορικὴ περὶ στάσεων, ἥτις συνετάχθη κατὰ τοὺς κανόνας τῆς ῥητορικῆς τοῦ Ἑρμαγόρου καὶ ἧς διεσώθησαν ἑρμηνεῖαι γενόμεναι ὑπὸ Συριανοῦ, Σωσιπάτρου καὶ Μαρκελλίνου· β') Περὶ εὑρέσεως, ἥτις διαιρεῖται εἰς τέσσαρα βιβλία καὶ ἧς περιεσώθη ἑρμηνεία ἀγνώστου συγγραφέως· γ) Περὶ ἰδεῶν, δηλ. περὶ χαρακτήρων τοῦ λόγου, οἵτινες εἶναι ἑπτά, σαφήνεια, μέγεθος, κάλλος, γοργότης, ἦθος, ἀλήθεια, δεινότης[4]· δ') Περὶ μεθόδου δεινότητος, ἥτις εἶναι οἱονεὶ παράρτημα τῆς προηγουμένης συγγραφῆς καὶ ε') Προγυμνάσματα, ἅπερ κατὰ τὸ τέλος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἀνευρέθησαν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Τουρίνου. Πρότερον ταῦτα ἐγινώσκοντο μόνον ἐκ τῆς ἐπιτομῆς τοῦ Ἀφθονίου καὶ ταύτης μεταπεφρασμένης εἰς τὴν λατινικὴν ὑπὸ τοῦ Πρισκιανοῦ.

Διὰ τῶν μνημονευθεισῶν συγγραφῶν ὁ Ἑρμογένης ἐκτήσατο παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις τηλικαύτην φήμην, ὥστε οἱ Βυζαντινοὶ ἐθεώρουν τοῦτον τὸν κατ' ἐξοχὴν τεχνικόν, ὡς ποιητὴς ἦτο ὁ Ὅμηρος καὶ ῥήτωρ ὁ Δημοσθένης. Καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἐθεωρήθη ὁ ἐπιφανέστατος τῶν ῥητόρων μ. Χ.[5]. Κατὰ τὸν Christ[6] ὅμως οὗτος εἶναι μετρία κεφαλή· διότι οὐδεμίαν νέαν ἰδέαν προσέθετο εἰς τὴν ῥητορικὴν καὶ μόνον πολλὰ διδάγματα τῆς ῥητορικῆς θεωρίας δι' αὐτοῦ ἐγένοντο γνωστά. Πολλοὶ ὅμως καὶ ἐκ τῶν νεωτέρων τιμῶσι τὰ ἔργα τοῦ ῥήτορος. Βεβαίως λόγιος, ὅστις ἀπέστη τῶν μελετῶν κατὰ

---

[1]) Αὐτόθι. [2]) Συριαν. εἰς Ἑρμογέν. παρὰ Spengel ἐν σελίδ. 195. [3]) Ὅρα Westermann, Geschichte der Ber. I, 218. [4]) Ὅρα παρὰ Walz ἐν τόμ III, 193. [5]) Ὅρα Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 361. [6]) Ἐν σελίδ. 626.

τὸ εἰκοστὸν τέταρτον ἔτος τῆς ἡλικίας, δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ πεῖραν μεγάλην, ὡς οἱ ἐγγηράσαντες τοῖς γράμμασι. Δεικνύει ὅμως δύναμιν διανοίας καὶ σαφῆ τεκμήρια μετ' ἐπιμελείας γενομένων σπουδῶν[1]. *Ἐπὶ μακροὺς δ' αἰῶνας αἱ συγγραφαὶ τοῦ Ταρσέως ἦσαν τὸ ἐγχειρίδιον τῆς ῥητορικῆς καὶ οὐχὶ ἀφυῶς ἐπωνομάσθη ξυστήρ*[2]*· διότι οἱ κανόνες αὐτοῦ ἦσαν ἱκανοί, ὅπως ξέσωσι καὶ λειάνωσι τὰς τοῦ λόγου τραχύτητας. Καὶ νῦν ἔτι τὰ συγγράμματα τοῦ Ἑρμογένους, κατ' ἐξοχὴν δὲ τὸ Περὶ ἰδεῶν, δύνανται πολλὰ νὰ διδάξωσι τοὺς νεωτέρους. Πρὸς κατάληψιν τούτων συμβάλλονται καὶ τὰ πολλὰ σχόλια, ἅπερ μέχρις ἡμῶν διετηρήθησαν.*

Ἐν ταῖς συλλογαῖς τῶν τεχνικῶν φέρεται καὶ ἡ Τέχνη τοῦ πολιτικοῦ λόγου[3]*, ἐν ᾗ μνημονεύονται διδάγματα καὶ ὁρισμοὶ τῶν ἀρχαιοτέρων τεχνογράφων. Ὁ συγγραφεὺς ταύτης εἶναι ἀνώνυμος, ἀλλ' εἰκάζεται, ὅτι ἔζη ἐπὶ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς, δηλ. πρὸ τοῦ Ἑρμογένους. Μετὰ τοῦτον ἔζη Ἀψίνης ὁ Γαδαρεύς, ὅστις ἐπὶ αὐτοκράτορος Μαξιμίνου ἐσοφίστευεν ἐν Ἀθήναις καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸ ὑπατικὸν ἀξίωμα*[4]. *Οὗτος κατέλιπε Τέχνην ῥητορικήν, ἥτις διετηρήθη μέχρις ἡμῶν*[5]. *Ἐπὶ δὲ τοῦ Γαλιηνοῦ ἤκμασεν Μινουκιανὸς ὁ Νικαγόρου*[6] *γράψας Ῥητορικὴν τέχνην καὶ Προγυμνάσματα. Ὁ δὲ Ῥοῦφος κατέλιπεν ἡμῖν εὐτελῆ τινα Τέχνην ῥητορικήν*[7]. *Ἐπειδὴ Μένανδρος ὁ Λαοδικεὺς ἔγραψεν ὑπομνήματα εἰς τὴν Τέχνην ῥητορικὴν τοῦ Ἑρμογένους καὶ εἰς τὰ Προγυμνάσματα τοῦ Μινουκιανοῦ*[8]*, πρόδηλον, ὅτι ἔζη μετὰ τούτους. Οὗ-*

---

[1]) *Παράβαλλ.* Westermann I, 218. [2]) *Εἰς τὸ ὄνομα τοῦτο δίδονται καὶ ἄλλαι ἑρμηνεῖαι, δηλ. ὅτι ὠνομάσθη οὕτω διὰ τὸ ὀξύθυμον τοῦ χαρακτῆρος ἢ τὸ ἐξεσμένον τῆς φράσεως.* [3]) Spengel, Rh. Gr. I, 427-460. [4]) *Σουΐδ. ἐν λ. Παράβαλλ.* Hammer, De Apsine rhetore, Günzburg Progr. 1876 [5]) Spengel, Rhetor. Gr. I, 329. [6]) *Σουΐδ. ἐν λ.* [7]) *Παρὰ* Spengel I, 463. [8]) *Σουΐδ. ἐν λ.*

τος ἔγραψε Σχόλια εἰς τὸν Δημοσθένη[1] *καὶ δύο πραγματείας Περὶ ἐπιδεικτικῶν, ἐξ ὧν ἡ δευτέρα ἐπιγράφεται Μενάνδρου ῥήτορος Γενεθλίων ἢ Γενεθλίου. Ὁ Γενέθλιος οὗτος ἦτο Παλαιστῖνος ἐκ Πετρῶν μαθητὴς τοῦ Μινουκιανοῦ γενόμενος καὶ γράψας λαλιὰς καὶ μελέτας καὶ λόγους*[2].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΘ'.

ΠΕΡΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΡΗΤΟΡΩΝ

Ἡ ῥητορικὴ εἶναι τὸ ὄργανον, δι' οὗ πείθονται οἱ λαοί. Ἐπειδὴ δ' εἰς τὴν ἐκκλησίαν συρρέουσιν οἱ Χριστιανοί, ἀνεπτύχθη ἐνταῦθα ἴδιον ῥητορικῆς εἶδος, ὅπερ καὶ Ὁμιλητικὴ ὀνομάζεται[3]. *Αὕτη ἔχει λόγον πρὸς τὴν καθ' ὅλου ῥητορικήν, ὃν λόγον ἔχει τὸ εἶδος πρὸς τὸ γένος. Βεβαίως διαφοραί τινες ὑπάρχουσι, π. χ. παρετηρήθη, ὅτι μετὰ τὴν ἀγόρευσιν τοῦ πολιτικοῦ ἢ τοῦ δικανικοῦ ῥήτορος ἐπίκειται πρᾶξις, ἐν ᾧ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ῥητορικῇ ὁ ἱεροκῆρυξ σκοπεῖ μόνον τὴν βελτίωσιν τοῦ Χριστιανικοῦ βίου*[4]. *Ἀλλ' ἡ διαφορὰ εἶναι λίαν μικρά· διότι καὶ ὁ χριστιανὸς ὁ ὑπὸ τοῦ ἱεροκήρυκος πεισθεὶς καὶ τὸν βίον αὑτοῦ βελτιώσας πράττει, π. χ. ἐλεεῖ, ἂν ἐπείσθη, ὅτι ἡ ἐλεημοσύνη εἶναι ἀγαθόν. Ἄλλως καὶ μετὰ τὸν λόγον τοῦ πανηγυρικοῦ ῥήτορος δὲν ἐπίκειται πρᾶξις. Συνήθη θέματα τῇ ἐκκλησιαστικῇ ῥητορικῇ εἶναι δογματικά, ἠθικά, τελετουργικά, ἱστορικά, ψυχολογικὰ καὶ φυσικά*[5]. *Ὄντως ἡ τελευταία ὑπόθεσις*

---

[1]) Nitzsche, Der Rhetor Menandros und die Scholien zu Demosthenes, Berl. Progr. 1883. [2]) *Σουΐδ. ἐν λ.* [3]) *Ὅρα* Harnack, Praktische Theologie 3er Theil. Homeletik *ἐν σελίδ.* 15. [4]) *Φίλιππ. Παπαδοπούλου Ἐκκλησ. ῥητορικὴ ἐν Κωνστ.* 1888 *ἐν σελίδ.* 13. [5]) *Αὐτόθι ἐν σελίδ.* 40 *καὶ ἑξῆς.*

εἶναι μεγαλοπρεπεστάτη, διότι οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ. Αἱ ἀτέρμονες τοῦ χώρου ἐκτάσεις, οἱ δολιχοδρομοῦντες ἀστέρες, οἱ ποικίλοι τούτων χοροί, τὸ μέγεθος καὶ ὁ χρωματισμὸς αὐτῶν καὶ πάλιν ἡ ἀτελεύτητος τῶν ζῴων καὶ τῶν φυτῶν ποικιλία ἐξαίρουσι καὶ τὴν ταπεινοτέραν διάνοιαν, ὅπως ἀναγνωρίσῃ καὶ ὑμνήσῃ τὸν δημιουργήσοντα Θεόν. Ὀρθῶς δ' ὁ Κικέρων εἶπε «*Deum non vides, tamen Deum agnoscis ex operibus ejus*[1]». Τὴν ὑψηλὴν ταύτην ὑπόθεσιν κατανοήσας ὁ μέγας Βασίλειος ἀνέπτυξεν ἐν ταῖς Ὁμιλίαις εἰς τὴν ἑξαήμερον.

Ἡ Καππαδοκία ἔδωκε τῇ ἐκκλησίᾳ τρεῖς μεγάλους ῥήτορας, τὸν μέγαν Βασίλειον, Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνὸν καὶ Γρηγόριον τὸν Νύσσης. Ὁ μέγας Βασίλειος τῷ 329 γεννηθεὶς ἐν Καισαρείᾳ τῆς Καππαδοκίας ἐκ γονέων εὐπόρων καὶ ἐπιφανῶν ἀνετράφη παρὰ τῆς προμήτορος Μακρίνης[2], ἥτις ἦτο μαθήτρια Γρηγορίου τοῦ θαυματουργοῦ, καὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Ἐμμελείας. Τὰ δὲ πρῶτα μαθήματα τῆς ῥητορικῆς ἐδιδάχθη παρὰ τοῦ πατρός, ὅστις ὠνομάζετο ὡσαύτως Βασίλειος. Χάριν σπουδῶν ὁ νέος Βασίλειος μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς Ἀθήνας, ὅπου διαμείνας πέντε ἔτη συνῆψε σχέσεις πρὸς Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνὸν καὶ πρὸς τὸν Ἰουλιανόν, ὅστις βραδύτερον ἐγένετο αὐτοκράτωρ. Ἐπανελθὼν δὲ διὰ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Πόντον ἐπί τινα χρόνον ἐδίδαξε ῥητορικὴν εὐδοκίμως. Εἶτα δὲ βαπτισθεὶς καὶ τὸν βαθμὸν τοῦ ἀναγνώστου δεξάμενος ἐπορεύθη εἰς τὴν Συρίαν, τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Αἴγυπτον πρὸς τοὺς ἐκεῖ ἀναχωρη-

---

[1]) Tuscul. disput. I, 29. [2]) Ἐπιστολ. Βασιλ. σδ' § 6 "Μακρίναν, λέγω τὴν περιβόητον, παρ' ἧς ἐδιδάχθημεν τὰ τοῦ μακαριωτάτου Γρηγορίου ῥήματα, ὅσα πρὸς αὐτὴν ἀκολουθίᾳ μνήμης διασωθέντα αὐτή τε ἐφύλασσε, καὶ ἡμᾶς ἔτι νηπίους ὄντας ἔπλαττε καὶ ἐμόρφου τοῖς τῆς εὐσεβείας δόγμασι".

τάς, ὅπως μάθῃ τὰ τοῦ μοναχικοῦ βίου. Ἐπανελθὼν δ' ἐκ τῆς ἀποδημίας ἀπεχώρησεν εἴς τινα ἔρημον τοῦ Πόντου, ὅπου ἤδη ἡ μήτηρ Ἐμμέλεια καὶ ἡ ἀδελφὴ Μακρίνη διέμενον. Ἐνταῦθα ἡ ἀδελφὴ εἶχεν ἱδρύσει μοναστήριον, ἐν ᾧ ὑπῆρχον μοναχαί. Ὁ τόπος ἦτο κεκοσμημένος ὑπὸ τῆς φύσεως, ὡς ὁ Βασίλειος περιγράφει αὐτόν· διότι ὑπάρχει ὄρος ὑψηλὸν ὑπὸ βαθείας ὕλης κεκαλυμμένον καὶ διὰ ψυχρῶν καὶ διαφανῶν ὑδάτων καταρρεόμενον, ὑφ' ὧν τὸ κατὰ τὰς ὑπωρείας ὕπτιον πεδίον καταρδεύεται[1]. Ἐνταῦθα ἦλθε καὶ ὁ φίλος τοῦ Βασιλείου Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, ἔνθα τὴν μελέτην τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων καταλιπόντες καὶ περὶ τὴν ἁγίαν γραφὴν ἀσχοληθέντες συνέταξαν ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ὠριγένους τὴν **Φιλοκαλίαν**, περὶ ἧς εἴπομεν ἤδη[2]. Κατὰ τὸ 362 ὁ Βασίλειος ἦλθεν εἰς Καισάρειαν, ἔνθα ὁ ἐπίσκοπος Εὐσέβιος προεχειρίσατο εἰς πρεσβύτερον. Μετὰ τὸν θάνατον τούτου ἐπίσκοπος γενόμενος ἐποίμαινε τὴν τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίαν ἐπὶ ὀκτὼ ἔτη. Ὅτε δ' ὁ Οὐάλης τῷ 371 ἔγνω, ὅπως εἰσαγάγῃ τὸν Ἀρειανισμὸν εἰς τὴν Καππαδοκίαν, ὁ ἱεράρχης μετὰ ψυχικοῦ σθένους καὶ παρρησίας ἀντέστη πρὸς τὸν ἀλαζόνα ἔπαρχον Μόδεστον[3]. Ἀπηλλάγη μὲν τῶν ἀπειλῶν τοῦ βιαίου αὐτοκράτορος, ὅστις ἔθανεν ἐν πολέμῳ τῷ 378, ἀλλὰ καὶ ὁ Βασίλειος ἐκ τῶν πολλῶν θλίψεων, ἃς παρεῖχον αὐτῷ οἱ Ἀρειανοί, ὁ Τυάνων ἐπίσκοπος Ἄνθιμος καὶ ἄλλοι, κατεβλήθη καὶ ἐξαντληθεὶς μετέστη πρὸς τὸν ἄλλον βίον τῇ πρώτῃ Ἰανουαρίου τοῦ 379 τὸ πεντηκοστὸν

---

1) Βασιλ. ἐπιστολ. ιδ'. Παράβαλλ. Κοντογόν. Φιλολογ. καὶ κριτ. ἱστορ. κτλ. Β, 358. 2) Ἐν σελίδ. 714. 3) Ναζιανζ. ἐν λόγ. η', σελ. 351 "Οὐ δὲ Θεὸς τὸ κινδυνευόμενον καὶ προκείμενον, τἄλλα περιφρονοῦντες πρὸς αὐτὸν μόνον βλέπομεν. Πῦρ δὲ καὶ ξίφος καὶ θῆρες καὶ οἱ τὰς σάρκας τέμνοντες ὄνυχες τρυφὴ μᾶλλον ἡμῖν εἰσιν, ἢ κατάπληξις. Πρὸς ταῦτα ὕβριζε, ἀπείλει, ποίει πᾶν ὅ,τι οὖν ἂν ᾖ βουλομένῳ σοι. τῆς ἐξουσίας ἀπόλαυε".

τῆς ἡλικίας ἔτος ἄγων. Πάντες τιμῶσι τὴν πραότητα τοῦ ἤθους καὶ τὸ σθένος τῆς ψυχῆς.

Ὁ περικλεὴς ἱεράρχης συνέγραψε πλεῖστα συγγράμματα, ὡς δογματικά, ἐξηγητικά, 319 ἐπιστολὰς καὶ εἴκοσι καὶ τέσσαρας Ὁμιλίας, ἤτοι ῥητορικοὺς λόγους, περὶ ὧν ἐνταῦθα πρόκειται. Κατὰ τὴν δύναμιν καὶ τὴν ζωηρότητα διακρίνονται αἱ ὁμιλίαι Κατὰ τοκιζόντων, Κατὰ μεθυόντων, Ἐν λιμῷ καὶ αὐχμῷ[1] *καὶ πρὸ πάντων ἡ Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ Ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων*[2]*. Κατὰ τὸν* Christ *ἡ ἐσωτερικὴ ἀξία τῶν συγγραμμάτων τῶν τριῶν ῥητόρων τῆς Καππαδοκίας δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ὑπερβάλλουσαν δόξαν τῶν συγχρόνων καὶ ὁμοθρήσκων*[3]*. Ἂν τις παραβάλῃ τὴν ῥητορικὴν δεινότητα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ῥήτορος πρὸς τὴν τοῦ Δημοσθένους, βεβαίως θέλει εὑρεῖ ἐκεῖνον ὑποδεέστερον τούτου. Ἂν ὅμως ὁ Βασίλειος συγκριθῇ πρὸς ἐκκλησιαστικοὺς ῥήτορας, ὁμολογοῦμεν, ὅτι ἡ κρίσις τοῦ σοφοῦ ἀνδρὸς εἶναι ὑπερβολική. Τὴν ῥητορικὴν τέχνην τοῦ Βασιλείου θαυμάζει ὁ Ἔρασμος θεωρῶν ταύτην ἀπαράμιλλον*[4]*. Ὀρθῶς δὲ παρατηρεῖ ὁ* Nirschl[5]*, ὅστις οὔτε σύγχρονος οὔτε ὁμόθρησκος εἶναι, ὅτι ὁ Βασίλειος καθ' ὅλου ἀνήκει τοῖς μεγίστοις ὁμιληταῖς πάντων τῶν αἰώνων καὶ αἱ ὁμιλίαι αὐτοῦ λογίζονται ὡς τὰ ἄριστα προϊόντα τῆς ὁμιλητικῆς ῥητορείας. Τὴν αὐτὴν γνώμην ἔχουσι καὶ Γάλλοι συγγραφεῖς*[6]*. Καὶ ὁ πατριάρχης Φώτιος*[7]*, ὅστις εἶναι δεινὸς τοῦ λόγου*

---

[1]) *Φιλάρετ. Ἱστορ. διδασκ. κτλ.* II, 208. [2]) Dörgens, Der heil. Basilius und die classischen Studien, Leipzig 1857. [3]) *Ἐν σελίδ.* 741. [4]) Erasm. Praef. edition. Basileensis. [5]) *Ἐν τόμ.* II, 155. [6]) *Ὡς ὁ Φενελὼν ἐν τῷ* Dialog. sur l'éloquence *ἐν σελίδ.* 238 *καὶ ὁ Βιλλεμαῖνος ἐν τῷ* Tableau de l'éloquence Chrétienne au quatrième siècle. *Παράβαλλ. Παγίδαν ἐν τῇ μεταφράσ. Φιλαρέτ.* II, 203. [7]) *Ἐν βιβλ.* 141 *«λέξει τε γὰρ καθαρᾷ καὶ εὐσήμῳ καὶ κυρίᾳ καὶ ὅλως πολιτικῇ καὶ πανηγυρικῇ δεινός, εἴ τις ἄλλος, χρήσασθαι νοημάτων τε τάξει καὶ καθαρότητι πρῶτος, ἀλλ' οὐδενὸς δεύτερος ᾄδεται, πιθανότητος δὲ καὶ γλυκύτητος καί γε λαμ-*

κριτής, ἐξαίρει τὴν καθαρὰν καὶ εὔσημον τοῦ ῥήτορος γλῶσσαν. Ἂν δὲ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς[1] *μέχρις ὑπερβολῆς ἐξικνούμενος ἐπαινῇ αὐτόν, τοῦτο ἀποδοτέον τῇ φιλίᾳ τοῦ τὸν ἐπιτάφιον ἀπαγγέλλοντος ῥήτορος*[2].

Νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ Βασιλείου ἦτο Γρηγόριος ὁ Νύσσης, ὅστις τῷ 331 γεννηθεὶς ἠσχολήθη περὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα καὶ ἐπί τινα χρόνον ἐγένετο διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς. Κατὰ συμβουλὴν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ περὶ τὸ 372 ἐδέξατο, ὅπως ἀναβῇ τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον τῆς ἐν Καππαδοκίᾳ Νύσσης. Ἀλλ' οἱ Ἀρειανοὶ διὰ τῶν ῥᾳδιουργιῶν αὐτῶν ἐπέτυχον, ὅπως ἐξορίσωσι τὸν σοφὸν ἐπίσκοπον. Ἔμενε δ' ἐν τῇ ἐξορίᾳ, μέχρις ὅτου ἀνεκλήθη ὑπὸ τοῦ Οὐάλεντος κατὰ τὸ 378. Μετέσχε τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ συνόδου καὶ τῆς δευτέρας ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν ᾗ οὐχὶ σμικρὸν ἐτιμήθη. Εἶναι ὑψηλὴ ἡ τιμή, ὅτι τῷ ἐπισκόπῳ Νύσσης ἀνετέθη ἡ συμπλήρωσις τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως κατὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον ὡς πρὸς τὰ ἐλλείποντα περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Πότε δ' οὗτος ἐτελεύτησε, δὲν εἶναι γνωστόν, ἀλλὰ βεβαίως μετὰ τὸ 394· διότι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο μετέσχε δευτέρας συνόδου γενομένης ἐν τῇ αὐτῇ πόλει. Ὡς ὁ Βασίλειος, οὕτω καὶ ὁ Γρηγόριος, ἦτο πολυγράφος πλεῖστα ἔργα συγγράψας, ἐξηγητικά, δογματικά, ἠθικά, ἐπιστολὰς καὶ εἴκοσι καὶ ὀκτὼ λόγους ἢ ὁμιλίας. Βεβαίως ὁ Νύσσης Γρηγόριος δὲν δύναται νὰ παραβληθῇ οὔτε πρὸς τὸν Βασίλειον, οὔτε πρὸς τὸν Ναζιανζηνόν, ἔχει ὅμως πολλὴν κομψότητα καὶ

κρότητος ἐραστὴς καὶ ῥέων τῷ λογῳ καὶ ὥσπερ ἐξ αὐτοσχεδίου πηγάζων τὸ ῥεῖθρον. 1) *Ἐπιταφ. εἰς Βασίλ.* 74 *«Οἶμαι, εἴ τις ἐγένετο, ἢ γενήσεται σάλπιγξ ἐπὶ πολὺ τοῦ ἔαρος φθάνουσα, ἢ θεοῦ φωνή, τὸν κόσμον περιλαμβάνουσα, ἢ σεισμὸς οἰκουμένης ἔκ τινος καινοτομίας καὶ θαύματος, ταῦτα εἶναι τὴν ἐκείνου φωνὴν καὶ διάνοιαν, τοσοῦτον ἅπαντες ἀπολείπουσαν, καὶ κάτω τιθεῖσαν, ὅσον τὴν τῶν ἀλόγων φύσιν ἡμεῖς.* 2) *Τὰ συγγράμματα τοῦ Βασιλείου ἐξεδόθησαν ὑπὸ* Garnier, Paris 1839 *καὶ παρὰ* Migne *ἐν τόμ.* 29-32. *Παράβαλλ.* Alb. Jahn, Basilius M. platonizans, Bern. 1838.

μεγάλην φαντασίαν, ὡς τοῦτο μαρτυρεῖ ἡ Κατὰ τοκιζόντων ὁμιλία[1]. *Οἱ θεολόγοι παρατηροῦσιν, ὅτι οὗτος ἀναμιγνύει τὴν φιλοσοφίαν μετὰ τῆς θεολογίας*[2]. *Ἀλλὰ περὶ τούτου δὲν δύναταί τις νὰ ἀποφανθῇ ἀκριβῶς, διότι Γερμανὸς ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἐπειράθη, ὅπως δείξῃ, ὅτι τὰ τοῦ Ὠριγένους δόγματα παρεισήχθησαν ὑπὸ τῶν αἱρετικῶν*[3].

Ἐπιφανέστερος τούτου ἦτο Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ὁ ἐπονομασθεὶς θεολόγος. Οὗτος γεννηθεὶς κατὰ τὸ 326 ἐν Ἀριανζῷ, κώμῃ τῆς Ναζιανζοῦ τῆς Καππαδοκίας, ἐπαιδεύθη τὸ πρῶτον παρὰ τῷ θείῳ αὐτοῦ Ἀμφιλοχίῳ, ὅστις ἦτο ἐπιφανὴς τῆς ῥητορικῆς διδάσκαλος. Εἶτα δὲ πορευθεὶς εἰς τὴν ἐν Παλαιστίνῃ Καισάρειαν ἠκροάσατο τοῦ ῥήτορος Θεσπεσίου, ὅθεν ἀπῆλθεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ εἰς Ἀθήνας, ἔνθα μετὰ τοῦ Βασιλείου ἐγένετο ἀκροατὴς τοῦ Ἱμερίου καὶ Προαιρεσίου[4]. *Ἠσχολήθη δὲ περὶ τὴν φιλοσοφίαν, τὰ μαθηματικὰ καὶ τὴν ποίησιν καὶ ἐν τούτοις οὕτω διέπρεψεν, ὥστε παρεκλήθη, ὅπως παραμείνῃ ὡς διδάσκαλος τῆς σχολῆς. Ἐνταῦθα ἐγνώρισε καὶ τὸν μέλλοντα αὐτοκράτορα Ἰουλιανόν, περὶ οὗ εἶπε τὴν πολυθρύλητον φράσιν Οἷον κακὸν ἡ Ῥωμαίων (δηλ. πολιτεία) τρέφει*[5]. *Δὲν παρέμεινεν ὅμως ἐν Ἀθήναις, ἀλλ' ἐπανελθὼν εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα καὶ τὸ βάπτισμα δεξάμενος ἀπῆλθεν εἰς τὴν ἔρημον τοῦ Πόντου πρὸς τὸν Βασίλειον. Ἐπί τινα δὲ χρό-*

---

1) *Ἐνταῦθα πρὸς τοῖς ἄλλοις λέγει· „Ἀργὸς καὶ πλεονεκτικὸς βίος ὁ τοῦ τοκίζοντος· οὐκ οἶδε πόνον γεωργίας, οὐκ ἐπίνοιαν ἐμπορίας· ἐφ' ἑνὸς δὲ τόπου κάθηται, τρέφων ἐπὶ τῆς ἑστίας θηρία· ἄσπαρτα αὐτῷ βούλεται τὰ πάντα καὶ ἀνήροτα φύεσθαι· ἄροτρον ἔχει τὸν κάλαμον· χώραν τὸν χάρτην· σπέρμα, τὸ μέλαν· ὑετόν, τὸν χρόνον, αὐξάνοντα αὐτῷ λανθανόντως τὴν τῶν χρημάτων ἐπικαρπίαν· δρέπανόν ἐστιν αὐτῷ ἡ ἀπαίτησις· ἅλως, ἡ οἰκία, ἐφ' ἧς λεπτύνει τὰς τῶν θλιβομένων οὐσίας„.* 2) *Κοντογόν. Β'*, 427. 3) *Ἐξεδόθησαν τὰ συγγράμματα ὑπὸ* Migne *ἐν τόμ.* 44-46 *καὶ ὑπὸ* Ofhler, Halle 1865. 4) *Σωκράτ. ἐκκλ. ἱστορ. δ', κεφ.* 26 5) *Ἐν λόγ.* V, 24. *Παράβαλλ.* Nirschl II, 175.

νον ἐπανελθὼν εἰς Ναζιανζὸν διέτριψεν ἐνταῦθα, διότι ὁ πατὴρ αὐτοῦ Γρηγόριος ἐπίσκοπος ὢν ὑπέγραψε τὴν ἐν Ἀριμίνῳ Ἀρειανὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως. Μετὰ τὴν παραίνεσιν καὶ τὴν εἰρήνευσιν τῆς ἐκκλησίας ἐγένετο πρεσβύτερος καὶ εἶτα ἐπίσκοπος Σασίμων[1]. *Ἐπειδὴ δ' ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησία ἐπιέζετο ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν, προσεκλήθη ἐνταῦθα, ὅπου ἔτυχε κακῆς ὑποδοχῆς. Διότι διαβληθεὶς ὑπὸ τῶν αἱρετικῶν, ὅτι ἦλθεν, ὅπως εἰσαγάγῃ πολλοὺς θεοὺς ἀνθ' ἑνός, ἐκακώθη ὑπὸ τοῦ ὄχλου*[2]. *Ἀλλ' ἐνταῦθα ἐξήστραψεν ἡ ῥητορικὴ αὐτοῦ δεινότης, ἣν καὶ αὐτοὶ οἱ ἐθνικοὶ καὶ οἱ αἱρετικοὶ ἐθαύμαζον. Τῷ δὲ 382 κατὰ τὴν οἰκουμενικὴν σύνοδον ἐγένετο ἐπίσκοπος τῆς πρωτευούσης καὶ τοῦ Μελετίου θανόντος πρόεδρος τῆς συνόδου. Ἐπειδὴ ὅμως ἐν ταύτῃ ἀνεφύησαν ἔριδες, ἠναγκάσθη, ὅπως παραιτηθεὶς*[3] *ἀπέλθῃ εἰς Ναζιανζόν, ἔνθα τὸ ποίμνιον ἐταράσσετο ὑπὸ τῶν Ἀπολλιναριστῶν. Ἀφ' οὗ δ' ἐπανήγαγεν ἐνταῦθα τὴν εἰρήνην, ἀπεχώρησεν εἰς Ἀριανζόν, ὅπου τῷ 389 ἐτελεύτησεν.*

Τὰ ἔργα τοῦ Γρηγορίου διαιροῦνται εἰς λόγους, ἐπιστολὰς καὶ ποιήματα[4]. *Μέχρις ἡμῶν περιεσώθησαν 242 ἐπιστολαί, ἐν αἷς μετ' εὐφυΐας καὶ πολυμαθείας πραγματεύεται περὶ διαφόρων θεολογικῶν ζητημάτων, καὶ 507 ποιήματα, ὧν ἄλλα μὲν εἶναι μείζω, ἄλλα δὲ μικρότερα. Τὰ πλεῖστα τούτων εἶναι συντεταγμένα κατὰ τοὺς νόμους τῆς ἀρχαίας προσῳδίας, δηλ. ἐν ἑξαμέτροις, ἐν ἰάμβοις καὶ ἐν ἄλλοις μέτροις. Ἐν τούτοις καταφαίνεται ἡ αἴσθησις πρὸς τὴν φύσιν καὶ ἀνθεῖ τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα, ὅπερ ὑπὸ φιλοσοφικοῦ πνεύματος διεφωτίζετο*[5]. *Ἐκ*

---

[1]) *Ὅρα Φιλάρετ.* II, 240. [2]) *Γρηγορ. Ναζιανζ. ἐν τῷ ἑαυτοῦ βίῳ* 11. [3]) *Αὐτόθι ἐν σελίδ.* 29, *Παράβαλλ. Φιλάρετ.* II, 246. [4]) *Ἐξεδόθησαν ὑπὸ* Migne *ἐν τόμ.* 44-46. [5]) Christ *ἐν σελίδ.* 742. *Παράβαλλ.* Stoppel, Quaestiones de Gregorii Naz. poetarum scen. imitatore et arte metr. Rostock 1881 *καὶ* E. Dronke, Gregorii Naz carmin. selecta. Gött.

δὲ τῶν τεσσαράκοντα καὶ πέντε λόγων κατ᾽ ἐξοχὴν κοινὸν ἐνδιαφέρον διεγείρουσιν Λόγοι β' κατὰ Ἰουλιανοῦ βασιλέως, οὓς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος ὁ μέγας θεολόγος ἀπήγγειλεν ἐν Ναζιανζῷ. Εἰκονίζει διὰ ζοφερῶν χρωμάτων τὸ ἦθος καὶ τὰς ἀντιχριστιανικὰς αὐτοῦ ἀποπείρας, λέγει περὶ ἐνάρξεως τῆς ἀνοικοδομήσεως τοῦ ναοῦ τῆς Ἱερουσαλήμ, περὶ τῆς ματαιώσεως ταύτης, περὶ τῆς ἥττης αὐτοῦ ἐν τῷ ἀγῶνι πρὸς τοὺς Πέρσας καὶ περὶ τῆς τελευτῆς αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν ὁρμώμενος ὁ ῥήτωρ δεικνύει τὴν θείαν δικαιοσύνην, ὑπερασπίζει τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ περὶ τῆς θείας προνοίας καὶ παραινεῖ πεποίθησιν εἰς τὸν Θεόν[1]. Κατὰ τὸν Σουΐδαν[2] ἠκολούθησε τῷ χαρακτῆρι τοῦ ἐν Σμύρνῃ σοφιστοῦ Πολέμωνος τοῦ Λαοδικέως, φαίνεται ὅμως, ὅτι ἐπειράθη, ὅπως μιμηθῇ τὸν Ἰσοκράτη. Ὁ Ναζιανζηνὸς διακρίνεται κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν λέξεων, κατὰ τὴν ἀκρίβειαν τῆς γλώσσης, κατὰ τὸν πλοῦτον τῶν εἰκόνων, κατὰ τὸ ὕψος τῶν ἰδεῶν καὶ τὴν ἁδρότητα τῶν νοημάτων. Διὰ τοῦτο δὲν θαυμάζομεν, ὅτι καὶ ὁ Ἱερώνυμος ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπως ἀκροασθῇ τοῦ ἐξόχου ῥήτορος[3].

Ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων πατέρων τῆς ἐκκλησίας εἶναι ὁ οὐρανοφάντωρ καὶ οὐρανογείτων Ἰωάννης ὁ Χρυσόστμος,

---

1840. Ὁ ἡμέτερος Κ. Παπαρρηγόπουλος ἐν σελίδ. 615 τοῦ β' τόμου παρατηρεῖ· «Ἡ ποίησις αὕτη φέρει μὲν βεβαίως περὶ τὴν ἔκφρασιν αὐτῆς στίγματά τινα τῆς Ἀλεξανδρινῆς εὑρυλογίας καὶ ἀπειροκαλίας· ὅμως ἔχει δύο πολύτιμα προτερήματα, τὴν φυσικὴν χάριν καὶ τὴν ἄπλαστον μελαγχολίαν, βραδέως ὁπωσοῦν ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην μεταβαίνουσα.... ὑποφαίνεται δὲ ἐν τῷ πυθμένι τοῦ κρυσταλλώδους τούτου νάματος ἡ ψυχὴ τοῦ ποιητοῦ, ἥτις κατ᾽ ἀρχὰς μαλακὴ καὶ τρυφερὰ οὖσα μελαγχολεῖ, ἔπειτα ἐν τῷ μέσῳ τῶν περιπετειῶν τοῦ βίου θορυβεῖται καὶ τραχύνεται διὰ τῆς δυστυχίας καὶ ἐπὶ τέλους ἀπορροφᾶται ὑπὸ τῆς θλίψεως ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἄλλην παραμυθίαν δὲν ἔχει εἰμὴ τὴν ἐντελῆ ἀπὸ τῶν ἐγκοσμίων ἀποχήν, οὐδὲ ἀναψυχὴν ἄλλην εὑρίσκει εἰμὴ τὴν ἔκφρασιν τῶν θορύβων αὐτῆς». Καθ᾽ ἡμᾶς ἡ τοιαύτη ποίησις εἶναι νοσηρά, καὶ οὐχὶ ἐπαινετέα.

[1]) Nirschl II, 179. [2]) Ἐν λ. [3]) Κοντογόν. Β, 542.

ὅστις ἐγεννήθη τῷ 347 ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐκ γονέων ἐπιφανῶν, τοῦ Σεκούνδου καὶ τῆς Ἀνθούσης. Ἐπειδὴ ὁ πατὴρ πρωΐμως ἐτελεύτησεν, ἡ μήτηρ ἀνέλαβε τὴν ἀνατροφὴν τοῦ παιδός[1]*, ὅστις παρὰ μὲν τοῦ Λιβανίου ἔμαθε τὴν ῥητορικήν, παρὰ δὲ τοῦ Ἀνδραγαθίου τὴν φιλοσοφίαν. Οὕτω δ' ὁ νέος διεκρίθη ἐν τῇ ῥητορικῇ, ὥστε ὁ Λιβάνιος προώριζε τοῦτον ὡς διάδοχον. Ἀλλ' ὁ Μελέτιος, ὁ ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας, ἐβάπτισε τοῦτον, εἶτα δ' ὠνόμασε διάκονον. Ὅτε δ' ἐγένετο πρεσβύτερος καὶ ἱεροκῆρυξ, πάντας ἐξέπληξε διὰ τῆς εὐφραδείας αὐτοῦ. Τὸ κλέος τοῦ μεγάλου θεολόγου καὶ ῥήτορος ἐξίκετο μέχρι Κωνσταντινουπόλεως καὶ κατὰ τὸ 397 τοῦ Νεκταρίου θανόντος ἐγένετο πατριάρχης. Περιβαλόμενος δὲ τὸ ὑψηλὸν τοῦτο ἀξίωμα δὲν ἐκολάκευε τοὺς ἰσχυρούς, οὐδ' ἐκάλυπτε τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν, ἀλλ' εὐτόλμως καὶ εὐθαρσῶς ἤλεγχε τὰς παρεκτροπὰς καὶ αὐτοῦ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου*[2]*. Τὴν παρρησίαν οἱ μὲν λαοὶ ἀγαπῶσιν, οἱ δὲ ἡγεμόνες μισοῦσιν. Οὕτως εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ αὐτοκράτορος περιπεσὼν ἐξωρίσθη εἰς τὴν μικρὰν Ἀρμενίαν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἐντεῦθεν ἐτάρασσε τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν ἐπιστολῶν, οὗτοι ἐπέτυχον, ἵνα ὁ μέγας ἱεράρχης ἐξορισθῇ εἰς τὸ ἄκρον τῆς αὐτοκρατορίας, δηλ. εἰς Πιτυοῦντα, ὅπου πορευόμενος καθ' ὁδὸν ἐτελεύτησε τῷ 407*[3]*.*

Ἡ πολυμάθεια τοῦ ἱεράρχου ἦτο οὕτω μεγάλη καὶ ἡ ῥητορικὴ δεινότης οὕτως ἔξοχος, ὥστε οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς θαυ-

---

1) *Φώτ. ἐν βιβλ.* 96. *Παράβαλλ.* Neander, Der h. Joh. Chysostomus, Berl. 1848. 2) *Περὶ τῆς αὐτοκρατείρας Εὐδοξίας εἶπε τὸ πολυθρύλητον «Πάλιν Ἡρωδιὰς μαίνεται· πάλιν ταράσσεται· πάλιν ὀρχεῖται· πάλιν ἐπὶ πίνακι τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου ζητεῖ λαβεῖν».* 3) *Τὸν βίον τοῦ ἱεράρχου ἔγραψεν ὁ ἐπίσκοπος Ἑλενουπόλεως Παλλάδιος· Διάλογος ἱστορικὸς περὶ βίου καὶ πολιτείας Ἰωάννου ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Χρυσοστόμου. Παράβαλλ. καὶ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ Δωροθέου Εὐελπίδου εἰς τοὺς Περὶ Ἱερωσύνης λόγους τοῦ Χρυσοστόμου, ἐν Ἀθήν.* 1867.

μάζοντες τὸν ἄνδρα ὀνομάζουσιν αὐτὸν Οἰκουμενικὸν διδάσκαλον, στῦλον τῆς ἐκκλησίας, φῶς τῆς ἀληθείας, σάλπιγγα τοῦ Χριστοῦ καὶ ἄλλα τοιαῦτα ὀνόματα αὐτῷ ἀπονέμουσιν. Ὄντως τὰ συγγράμματα αὐτοῦ περιφανῶς μαρτυροῦσιν, ὅτι οὗτος ἦτο ἄξιος τῶν ἐπαίνων. Μέχρις ἡμῶν περιῆλθον καὶ ἄλλα μὲν ἔργα καὶ δὴ 238 ἐπιστολαὶ καὶ χίλιαι ὁμιλίαι. Αἱ πλεῖσται τῶν τελευταίων ἔχουσιν ὑπόθεσιν τὴν ἐξήγησιν τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας διαθήκης. Ἑκάστη τούτων διαιρεῖται εἰς δύο μέρη καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ὁ ὁμιλητὴς ἐξηγεῖ τὴν ἁγίαν γραφὴν μέχρι τῶν ἐλαχίστων, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ἐξάγει ἠθικὰ συμπεράσματα καὶ παραινεῖ. Τὴν ῥητορικὴν οὕτω τεχνηέντως συνδέει μετὰ τῆς ἑρμηνείας, ὥστε ἐμφανίζεται ὡς μέγας ἐξηγητὴς καὶ πρακτικὸς ἱεροκῆρυξ. Πλὴν τῶν ἐξηγητικῶν ὁμιλιῶν ἔχει καὶ ἄλλας, ὡς Λόγους κατὰ Ἰουδαίων καὶ Εἰς τοὺς ἀνδριάντας. Τοὺς τελευταίους ἀπήγγειλεν ἐν Ἀντιοχείᾳ, ὅτε ὁ ὄχλος τοὺς ἀνδριάντας τοῦ Θεοδοσίου καὶ τῆς Φλακίλλας καταρρίψας περιδεὴς ἀνέμενε τὴν τιμωρίαν τοῦ ὑβρισθέντος αὐτοκράτορος[1]. Κατ' ἐξοχὴν ἐπαινεῖται τὸ σύγγραμμα Περὶ ἱερωσύνης[2], ὅπερ ὁ Χρυσόστομος ἔγραψε πρὸς τὸν Βασίλειον παραμυθούμενος τοῦτον. Διότι ἀμφότεροι ἔμελλον νὰ χειροτονηθῶσιν ἐπίσκοποι, ἀλλ' ὁ μὲν Βασίλειος ἐχειροτονήθη, οὗτος δ' ἐκρύβη ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ἐν ταῖς ὁμιλίαις ὁ ῥήτωρ ἐχειροκροτεῖτο ὑπὸ τῶν ἐκκλησιαστῶν, οἵτινες ὁτὲ μὲν κατελαμβάνοντο ὑπὸ ἐνθουσιασμοῦ, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐθρήνουν. Ἐν τοῖς λόγοις τοῦ Χρυσοστόμου ἐπήνθει φυσικὴ χάρις, τὰς δ' ὑποθέσεις δὲν κατεβίβαζε διὰ λέξεων ἢ εἰκόνων ταπεινῶν, ἀλλ' ὡς δολιχοδρόμος ἀετὸς περιίπτατο ἐν ταῖς αἰθερίαις τῶν θρησκευτικῶν ἀληθειῶν σφαίραις.

---

[1]) *Πάντα τὰ συγγράμματα τοῦ Χρυσοστόμου ἐξεδόθησαν ὑπὸ* Montfaucon *εἰς* 13 *τόμους*, Paris 1718, *ἐκδ. β'* 1858. *Παράβαλλ.* Nirschl II, 305

[2]) *Τούτων ὑπάρχει ἰδιαιτέρα ἔκδοσις ὑπὸ* Seltmann, Paderborn 1887.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

ΠΕΡΙ ΝΕΩΤΕΡΩΝ ΣΟΦΙΣΤΩΝ ΑΠΟ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΕΧΡΙΣ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ συνέβησαν δύο μεγάλα κοσμοϊστορικὰ γεγονότα, ἡ μετάθεσις τῆς πρωτευούσης τοῦ κόσμου εἰς Ἑλληνικὸν ἔδαφος καὶ ἡ ἐγκαθίδρυσις τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς θρησκείας τοῦ κράτους. Ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι τέκνα τοῦ αὐτοῦ πατρὸς καὶ ἀδελφοὶ ἐργασάμενοι πρὸς ἀνέγερσιν τῶν μεγαλοπρεπῶν τοῦ πολιτισμοῦ μεγάρων, ὡς ἄλλοτε ὁ Ἀμφίων καὶ ὁ Ζῆθος ἀνήγειραν τὰ τείχη τῶν Θηβῶν[1]. *Κατὰ κακὴν ὅμως μοῖραν τὸν κοινὸν προορισμὸν μὴ ἐννοήσαντες καὶ εἰς δεινὰς ἔριδας πρὸς ἀλλήλους κατελθόντες μετεχειρίσθησαν κούφους κοσμοκράτορας ἢ ὑπὸ θεοληψίας μαινομένους ὄχλους πρὸς σφαγὴν τῶν μαρτύρων ἢ πρὸς ἀπηνῆ τῶν ἐθνικῶν καταδίωξιν. Καὶ ὅμως οἱ σφάττοντες καὶ οἱ σφαττόμενοι ἦσαν ἀδελφοὶ ἀνήκοντες τῇ ὑψηλοτέρᾳ θρησκείᾳ καὶ τῷ εὐγενεστέρῳ πολιτισμῷ. Ἡ παρανόησις αὕτη τὰς τάξεις τῶν προμάχων τῆς πατρίδος ἀραιώσασα κατέστησε δυνατὴν τὴν εἰσβολὴν τῶν βαρβάρων καὶ τὴν δούλωσιν τοῦ ἔθνους. Οἱ ἀγωνισάμενοι δὲν κατεῖδον τὴν ὑψηλὴν αὐτῶν ἐντολὴν δι' ἀμάθειαν καὶ ὑπεροψίαν· διότι ἀμαθεῖς καὶ ὑπερόπται ἦσαν οἱ τὸ ἔθνος καθαιμάξαντες, οἱ δ' ὀλίγοι εὐφυεῖς ἄνδρες, οἵτινες διεκρίθησαν ἐν τῷ ὄχλῳ τῶν φωνασκούντων κατὰ τὴν εὔστοχον παραβολὴν τοῦ ἐμοῦ διδασκάλου Westermann*[2], *ὡμοίαζον*

---

[1]) *Ὅρα εἰς Πλάτων. Γοργ.* 485 E *ὅπου ἰδὲ τὴν σημείωσίν μου.* [2]) Geschichte der Bereds. I, 235.

πρὸς τετρωμένον ἀετόν, ὅστις μάτην ἐπειρᾶτο, ὅπως διὰ πτήσεως ἀνέλθῃ πρὸς τὸν ἥλιον. Εἶναι δ' ἄξιον σημειώσεως, ὅτι τὸν πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς ἀγῶνα ἀνέλαβον ἐκ τῶν Ἑλλήνων κατ' ἐξοχὴν οἱ σοφισταί, οἵτινες τότε ἤκμαζον. Διότι οἱ φιλόσοφοι εἶχον καταπέσει. Εἰς τὰς σχολὰς τῶν σοφιστῶν καὶ τὰ ἀκροατήρια τούτων συνέρρεον οἱ νέοι τῶν εὐγενεστάτων οἴκων μὴ ἐξαιρουμένων μηδ' αὐτῶν τῶν χριστιανῶν. Ὅτι δ' ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ὁ Χριστιανισμὸς ἠδύναντο νὰ συμφιλιωθῶσι καὶ ἀπὸ κοινοῦ νὰ ἐργασθῶσι, κατέδειξαν οἱ μεγάλοι τῆς Καισαρείας ῥήτορες, περὶ ὧν εἴπομεν ἐν τῷ ἡγουμένῳ κεφαλαίῳ.

Οἱ σοφισταὶ διέτριβον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ κατ' ἐξοχὴν ἐν Ἀθήναις, αἵτινες ἦσαν ἡ ἕδρα τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων. Ἐνταῦθα οἱ καθηγηταὶ εἶχον ὁμίλους ἤτοι ἐνόπλους χοροὺς μαθητῶν, οἵτινες συναρπάζοντες τοὺς νεήλυδας προσῆγον εἰς τὰ ἑαυτῶν διδακτήρια, ὅπερ ἔπαθε καὶ ὁ Λιβάνιος[1]. *Ἐνίοτε οἱ χοροὶ οὗτοι συνεκρούοντο καὶ αἱματηρῶν σκηνῶν γινομένων ἠναγκάζετο ὁ ἀνθύπατος τὰς Ἀχαΐας νὰ καλέσῃ εἰς Κόρινθον διδασκάλους καὶ μαθητὰς πρὸς ἀπολογίαν. Καὶ μεθ' ὅλας ὅμως ταύτας τὰς παρεκτροπὰς αἱ Ἀθῆναι διέμενον καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τὸ μέγα τοῦ κόσμου σχολεῖον. Ἐνταῦθα εὐδοκίμως ἐδίδασκεν Ἰουλιανὸς ὁ Καππαδόκης, ὅστις ἤκμαζεν ἐπὶ μεγάλου Κωνσταντίνου*[2]. *Τούτου μαθηταὶ ἐγένοντο πολλοί, ἐν οἷς Ἐπιφάνιος ὁ Σύρος*[3], *Διόφαντος ὁ Ἄραψ*[4] *καὶ Προαιρέσιος ὁ Καππαδόκης*[5]. *Ὁ τελευταῖος ἤκμασεν ἐπὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ αὐτοκράτορος, ὅστις μεγάλως ἐθαύμαζε τὸν Λιβάνιον, ὅπως λυπήσῃ τοῦτον Χριστιανὸν ὄντα. Ἔγραψε δὲ Μελέτας ῥητορικάς. Ἐνταῦθα ἠδυνάμεθα νὰ μνημονεύσωμεν πολλῶν ἄλλων ῥητόρων, ὧν τὰ*

---

[1]) *Λιβάν. Περὶ τῆς ἑαυτοῦ τύχης ἐν σελ.* 19. [2]) *Εὐνάπ. ἐν σελίδ.* 94-101. [3]) *Εὐνάπ. ἐν σελίδ.* 127. [4]) *Εὐνάπ. αὐτόθι.* [5]) *Ὁ αὐτὸς ἐν σελίδ.* 101-127. *Παράβαλλ. Σουΐδ. ἐν λ. καὶ* Westermann I, 237.

προϊόντα τῆς διανοίας ἀπώλοντο, ἀλλ' οἱ κατάλογοι τῶν ὀνομάτων δὲν παρέχουσι τροφὴν τῇ διανοίᾳ.

'Επιφανέστερος τούτων ἐγένετο Λιβάνιος ὁ 'Αντιοχεύς, ὅστις τῷ 314 μ. Χ. γεννηθείς, κατὰ τὸ ἐνδέκατον τῆς ἡλικίας ἔτος ἀπώλεσε τὸν πατέρα. Περὶ τῆς παιδεύσεως τοῦ φιλομαθοῦς μέν, ἀλλὰ καχεκτικοῦ υἱοῦ φροντίσασα ἡ μήτηρ ἔπεμψεν εἰς τὸν ἐπιφανῆ διδάσκαλον τῆς ῥητορικῆς Ζηνόβιον, ὅστις εὐδοκίμως ἐδίδασκεν ἐν 'Αντιοχείᾳ, εἶτα δ' ἀπέστειλεν εἰς 'Αθήνας, ὅπου ἐπὶ τέσσαρα ἔτη ἠκροάσατο τοῦ ἄρτι μνημονευθέντος Διοφάντου. 'Ενταῦθα ὁ Λιβάνιος ἐδίδαξεν ἐπί τινα χρόνον[1]*, εἶτα δ' ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπου προσεκάλεσεν αὐτὸν ὁ σοφιστὴς Νικοκλῆς, ὅστις ἦτο φίλος αὐτοῦ. 'Ως διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς εἶχεν οὕτω πολυαρίθμους ἀκροατάς, ὥστε διήγειρε τὸν φθόνον τῶν ἀντιτέχνων, οἵτινες διὰ τῶν ῥᾳδιουργιῶν αὐτῶν ἠνάγκασαν, ὅπως ἀπέλθῃ εἰς Νικομήδειαν*[2]*. 'Εν τῇ καλλίστῃ ταύτῃ πόλει ὁ ῥᾳδιουργηθεὶς ῥήτωρ ἐπὶ πέντε ἔτη διήγαγε τὰς εὐτυχεστέρας τοῦ βίου ἡμέρας*[3]*. 'Επειράθη μέν, ὅπως ἐπανέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ μείνῃ διαρκῶς. Οἱ Αθηναῖοι τιμῶντες τὴν σοφίαν τοῦ ἀνδρὸς ἐκάλεσαν ὡς διδάσκαλον τῆς ῥητορικῆς· οὗτος ὅμως δὲν ἐδέξατο τὴν πρόσκλησιν*[4]*, ἀλλ' ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ κατὰ τὸ 354, ἔνθα ἔμεινε μέχρις ὅτου ἔληξεν ἡ τοῦ βίου προθεσμία.' Εν 'Αντιοχείᾳ διδάσκων εἶχε πολυαρίθμους μαθητὰς πανταχόθεν συρρέοντας. ' Ο ἐπιφανὴς οὗτος σοφιστὴς ἐθαυμάζετο οὐ μόνον ὑπὸ τῶν ἀκροατῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων 'Ιουλιανοῦ καὶ Θεοδοσίου, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος εἶχε διηνεκῆ πρὸς αὐτὸν ἀνταπόκρισιν καὶ ὠνόμασεν αὐτὸν ταμίαν. 'Αμφοτέρους συνέδεεν ἡ στοργὴ πρὸς τὰς ἀρχαίας 'Ελληνικὰς*

---

1) *Λιβάν. Περὶ τῆς ἑαυτοῦ τύχ. ἐν σελίδ.* 19. 2) *Αὐτόθι* 36. 3) *Αὐτόθι* 38. 4) *Αὐτόθι ἐν σελίδ.* 58.

παραδόσεις. Ἠλίκην δ' ἀγάπην εἶχεν ὁ Ἕλλην διδάσκαλος πρὸς τὸν μεγαλοπράγμονα αὐτοκράτορα, ἐμαρτύρησεν ἐν τῇ μονῳδίᾳ, ἣν ἀπήγγειλε κατὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ [1]. *Πρὸς τὸν Οὐάλεντα δὲν εἶχε μὲν οὕτω στενὰς σχέσεις, ἀλλὰ καὶ οὗτος ἦτο θαυμαστὴς τῆς δεινότητος τοῦ ῥήτορος. Ἦτο δ' ἀνεκτὸς καὶ τοῖς χριστιανοῖς αὐτοκράτορσι, διότι καίπερ ἐθνικὸς ὅμως δὲν κατεδίωκε τοὺς εἰς Χριστὸν πιστεύοντας. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ δύο ἐπιφανέστατοι τῆς ἐκκλησίας ῥήτορες, Βασίλειος ὁ μέγας καὶ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ἐγένοντο μαθηταὶ αὐτοῦ. Φέρεται δὲ καὶ τὸ ἀνέκδοτον, ὅτι ἐρωτηθείς, τίνι διενοεῖτο νὰ καταλίπῃ διάδοχον της ῥητορικῆς ἕδρας, ἀπεκρίθη τὸν Χρυσόστομον, εἰ μὴ οἱ Χριστιανοὶ ἥρπαζον τοῦτον* [2]. *Ὁ Λιβάνιος δὲν ἐνυμφεύθη* [3], *ἀλλ' ἔκ τινος φίλης ἐκτήσατο υἱὸν Κίμωνα, ὅστις ἔθανε πρὸ τοῦ πατρός. Περὶ τοῦ ἔτους τοῦ θανάτου αὐτοῦ οὐδὲν γι νώσκομεν, ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι δὲν παρέτεινε τὸν βίον πέρα τοῦ τέλους τοῦ τετάρτου αἰῶνος.*

Ὁ Λιβάνιος εἶναι ὁ πολυγραφώτατος τῶν σοφιστῶν καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ μέχρις ἡμῶν διετηρήθησαν, δηλ. 47 προγυμνάσματα, 36 διηγήματα, 27 ἠθοποιίαι, 33 ἐκφράσεις καὶ 50 μελέται ἤτοι ῥητορεύματα ἐπὶ πλαστῶν ὑποθέσεων. Τούτων πάντων γνωστότεραι εἶναι αἱ Ὑποθέσεις τῶν λόγων τοῦ Δημοσθένους, αἵτινες συνήθως προτάσσονται τῶν λόγων τοῦ μεγάλου ῥήτορος, καὶ ὁ βίος αὐτοῦ. Καὶ ταῦτα μὲν εἶναι τὰ σχολικὰ τοῦ σοφιστοῦ ἔργα. Μεῖζον δ' ὅμως κλέος ἐκτήσατο ἐκ τῶν ῥητορικῶν λόγων, ἐξ ὧν σῴζονται 68. Οἱ λόγοι οὗτοι εἶναι πολύτιμοι, διότι ἐξ αὐτῶν μανθάνομεν τὰ τῆς πολιτείας καὶ τὰ τῶν γραμμάτων τοῦ τετάρτου μ. Χ. αἰῶνος. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι πάντες οἱ λόγοι ἀπηγγέλθησαν, διότι

---

[1]) *Παράβαλλ.* Christ *ἐν σελίδ.* 669 *καὶ* Westermann I, 246. [2]) *Σῳζόμ.* VIII, 2. *Κεδρηνὸς* I, 674. [3]) *Λιβάν. Λόγ.* I, 40.

τινὲς μόνον συνετάχθησαν καὶ ἐδημοσιεύθησαν. Ἐν τοῖς λόγοις τούτοις ἓξ ἀναφέρονται εἰς τὸν Ἰουλιανόν, ὃν ἐθεώρει τὸ ἰδεῶδες βασιλέως. Ἐκ τούτων ὁ μὲν εἶναι προσφωνητικός, ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ ἦλθεν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, τρεῖς δ' ἄλλοι (μονῳδία, ἐπιτάφιος καὶ ὑπὲρ τῆς Ἰουλιανοῦ τιμωρίας) ἀναφέρονται εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ. Πλὴν τῶν λόγων τούτων ἄξιοι μνείας εἶναι ὁ Βασιλικός, ὅστις ἀπηγγέλθη ἐν Νικομηδείᾳ τῷ 348, Περὶ τῶν δεσμωτῶν, Ὑπὲρ τῶν ῥητόρων καὶ Πρὸς τοὺς εἰς τὴν παιδείαν αὐτοῦ ἀποσκώψαντας. Πρὸς δὲ περιῆλθον εἰς ἡμᾶς 1607 ἐπιστολαὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ γεγραμμέναι. Λέγομεν τοῦτο, διότι φέρονται καὶ τετρακόσιαι ἐν λατινικῇ γλώσσῃ, ἀλλὰ πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων ὁ Förster[1] ἀπέδειξεν ὅτι αὗται δὲν εἶναι ἔργον τοῦ Ἕλληνος σοφιστοῦ. Τοῦτο δὲν εἶναι ἀπίθανον, διότι ἡ γνῶσις τῆς λατινικῆς παρ' αὐτῷ ἦτο οὕτως ἀσθενής, ὥστε ἐδεῖτο μεταφραστοῦ, ὁσάκις ἐλάμβανεν ἐπιστολὴν ἐν ταύτῃ τῇ γλώσσῃ γεγραμμένην[2].

Ἐκ πάντων γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ Λιβάνιος ἦτο Ἕλλην καὶ κατὰ τὸ θρήσκευμα καὶ κατὰ τὴν γλῶσσαν καὶ ὡς τοιοῦτος ἐτίμα τὸν ὁμογνώμονα Ἰουλιανόν[3]. Ἐκ δὲ τῶν ῥητόρων ἠγάπα τὸν Δημοσθένη, ὃν ἐπειρᾶτο, ὅσον οἷόν τε αὐτῷ ἐφικτόν, νὰ μιμηθῇ. Ὄντως πολλαχοῦ δεικνύει Δημοσθενικὴν δύναμιν, κατ' ἐξοχὴν δ' ἐν ταῖς περιγραφαῖς, ὅπου καὶ χάρις τις διαλάμπει. Διὰ τοῦτο οὐχὶ ἀτόπως ὠνομάσθη μικρὸς Δημοσθένης[4], καὶ ὁ Φώτιος[5] δὲν ἐδίστασε νὰ εἴπῃ, ὅτι εἶναι στάθμη τοῦ Ἀτ-

---

[1]) Ἐν τῇ διατριβῇ τῇ ἐπιγραφομένῃ Franz. Zambeccari und die Briefe des Libanius, Stuttgart 1876. [2]) Λιβαν. ἐν ἐπιστολ. 923. 956.. 1241. Παράβαλλ. Christ ἐν σελίδ. 671. [3]) Τούτῳ συνέταξε καὶ ἐπίγραμμα (Παλατ. Ἀνθολογ. Ζ', 747)·

Ἰουλιανὸς μετὰ Τίγριν ἀγάρροον ἐνθάδε κεῖται,
ἀμφότερον, βασιλεύς τ' ἀγαθὸς κρατερός τ' αἰχμητής.

[4]) Θωμ. Μάγιστρ. ἐν σελίδ. 108. [5]) Ἐν βιβλ. 90.

τῆς ἡλικίας ἔτος ἄγων. Πάντες τιμῶσι τὴν πραότητα τοῦ ἤθους καὶ τὸ σθένος τῆς ψυχῆς.

Ὁ περικλεὴς ἱεράρχης συνέγραψε πλεῖστα συγγράμματα, ὡς δογματικά, ἐξηγητικά, 319 ἐπιστολάς καὶ εἴκοσι καὶ τέσσαρας Ὁμιλίας, ἤτοι ῥητορικοὺς λόγους, περὶ ὧν ἐνταῦθα πρόκειται. Κατὰ τὴν δύναμιν καὶ τὴν ζωηρότητα διακρίνονται αἱ ὁμιλίαι Κατὰ τοκιζόντων, Κατὰ μεθυόντων, Ἐν λιμῷ καὶ αὐχμῷ[1] *καὶ πρὸ πάντων ἡ Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ Ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων*[2]. *Κατὰ τὸν* Christ *ἡ ἐσωτερικὴ ἀξία τῶν συγγραμμάτων τῶν τριῶν ῥητόρων τῆς Καππαδοκίας δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ὑπερβάλλουσαν δόξαν τῶν συγχρόνων καὶ ὁμοθρήσκων*[3]. *Ἂν τις παραβάλῃ τὴν ῥητορικὴν δεινότητα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ῥήτορος πρὸς τὴν τοῦ Δημοσθένους, βεβαίως θέλει εὑρεῖ ἐκεῖνον ὑποδεέστερον τούτου. Ἂν ὅμως ὁ Βασίλειος συγκριθῇ πρὸς ἐκκλησιαστικοὺς ῥήτορας, ὁμολογοῦμεν, ὅτι ἡ κρίσις τοῦ σοφοῦ ἀνδρὸς εἶναι ὑπερβολική. Τὴν ῥητορικὴν τέχνην τοῦ Βασιλείου θαυμάζει ὁ Ἔρασμος θεωρῶν ταύτην ἀπαράμιλλον*[4]. *Ὀρθῶς δὲ παρατηρεῖ ὁ* Nirschl[5], *ὅστις οὔτε σύγχρονος οὔτε ὁμόθρησκος εἶναι, ὅτι ὁ Βασίλειος καθ' ὅλου ἀνήκει τοῖς μεγίστοις ὁμιληταῖς πάντων τῶν αἰώνων καὶ αἱ ὁμιλίαι αὐτοῦ λογίζονται ὡς τὰ ἄριστα προϊόντα τῆς ὁμιλητικῆς ῥητορείας. Τὴν αὐτὴν γνώμην ἔχουσι καὶ Γάλλοι συγγραφεῖς*[6]. *Καὶ ὁ πατριάρχης Φώτιος*[7], *ὅστις εἶναι δεινὸς τοῦ λόγου*

---

[1]) *Φιλάρετ. Ἱστορ. διδασκ. κτλ.* II, 208. [2]) Dörgens, Der heil. Basilius und die classischen Studien, Leipzig 1857. [3]) *Ἐν σελίδ.* 741. [4]) Erasm. Praef. edition. Basileensis. [5]) *Ἐν τόμ.* II, 155. [6]) *Ὡς ὁ Φενελὼν ἐν τῷ* Dialog. sur l'éloquence *ἐν σελίδ.* 238 *καὶ ὁ Βιλλεμαῖνος ἐν τῷ* Tableau de l'éloquence Chrétienne au quatrième siècle. *Παράβαλλ. Παγίδαν ἐν τῇ μεταφράσ. Φιλαρέτ.* II, 203. [7]) *Ἐν βιβλ.* 141 *«λέξει τε γὰρ καθαρᾷ καὶ εὐσήμῳ καὶ κυρίᾳ καὶ ὅλως πολιτικῇ καὶ πανηγυρικῇ δεινός, εἴ τις ἄλλος, χρήσασθαι νοημάτων τε τάξει καὶ καθαρότητι πρῶτος, ἀλλ' οὐδενὸς δεύτερος ἥδεται, πιθανότητος δὲ καὶ γλυκύτητος καί γε λαμ-*

κριτής, ἐξαίρει τὴν καθαρὰν καὶ εὔσημον τοῦ ῥήτορος γλῶσσαν. Ἂν δὲ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς[1] *μέχρις ὑπερβολῆς ἐξικνούμενος ἐπαινῇ αὐτόν, τοῦτο ἀποδοτέον τῇ φιλίᾳ τοῦ τὸν ἐπιτάφιον ἀπαγγέλλοντος ῥήτορος*[2].

Νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ Βασιλείου ἦτο Γρηγόριος ὁ Νύσσης, ὅστις τῷ 331 γεννηθεὶς ἠσχολήθη περὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα καὶ ἐπί τινα χρόνον ἐγένετο διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς. Κατὰ συμβουλὴν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ περὶ τὸ 372 ἐδέξατο, ὅπως ἀναβῇ τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον τῆς ἐν Καππαδοκίᾳ Νύσσης. Ἀλλ' οἱ Ἀρειανοὶ διὰ τῶν ῥᾳδιουργιῶν αὐτῶν ἐπέτυχον, ὅπως ἐξορίσωσι τὸν σοφὸν ἐπίσκοπον. Ἔμενε δ' ἐν τῇ ἐξορίᾳ, μέχρις ὅτου ἀνεκλήθη ὑπὸ τοῦ Οὐάλεντος κατὰ τὸ 378. Μετέσχε τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ συνόδου καὶ τῆς δευτέρας ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν ᾗ οὐχὶ σμικρὸν ἐτιμήθη. Εἶναι ὑψηλὴ ἡ τιμή, ὅτι τῷ ἐπισκόπῳ Νύσσης ἀνετέθη ἡ συμπλήρωσις τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως κατὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον ὡς πρὸς τὰ ἐλλείποντα περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Πότε δ' οὗτος ἐτελεύτησε, δὲν εἶναι γνωστόν, ἀλλὰ βεβαίως μετὰ τὸ 394· διότι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο μετέσχε δευτέρας συνόδου γενομένης ἐν τῇ αὐτῇ πόλει. Ὡς ὁ Βασίλειος, οὕτω καὶ ὁ Γρηγόριος, ἦτο πολυγράφος πλεῖστα ἔργα συγγράψας, ἐξηγητικά, δογματικά, ἠθικά, ἐπιστολὰς καὶ εἴκοσι καὶ ὀκτὼ λόγους ἢ ὁμιλίας. Βεβαίως ὁ Νύσσης Γρηγόριος δὲν δύναται νὰ παραβληθῇ οὔτε πρὸς τὸν Βασίλειον, οὔτε πρὸς τὸν Ναζιανζηνόν, ἔχει ὅμως πολλὴν κομψότητα καὶ

πρότητος ἐραστὴς καὶ ῥέων τῷ λογῳ καὶ ὥσπερ ἐξ αὐτοσχεδίου πηγάζων τὸ ῥεῖθρον». [1]) *Ἐπιταφ. εἰς Βασίλ.* 74 *«Οἶμαι, εἴ τις ἐγένετο, ἢ γενήσεται σάλπιγξ ἐπὶ πολὺ τοῦ ἔαρος φθάνουσα, ἢ θεοῦ φωνή, τὸν κόσμον περιλαμβάνουσα, ἢ σεισμὸς οἰκουμένης ἔκ τινος καινοτομίας καὶ θαύματος, ταῦτα εἶναι τὴν ἐκείνου φωνὴν καὶ διάνοιαν, τοσοῦτον ἅπαντες ἀπολείπουσαν, καὶ κάτω τιθεῖσαν, ὅσον τὴν τῶν ἀλόγων φύσιν ἡμεῖς.* [2]) *Τὰ συγγράμματα τοῦ Βασιλείου ἐξεδόθησαν ὑπὸ* Garnier, Paris 1839 *καὶ παρὰ* Migne *ἐν τόμ.* 29-32, *Παράβαλλ.* Alb. Jahn, Basilius M. platonizans, Bern. 1838.

σοφιστοῦ, ἐξ ὧν περιεσώθησαν τριάκοντα καὶ τέσσαρες ἐν πρωτοτύπῳ καὶ εἰς ἐν λατινικῇ μεταφράσει. Κατὰ τὸν Πατριάρχην εἶχε γράψει ὑπομνήματα εἰς πάντα τὰ Ἀριστοτελικὰ συγγράμματα καὶ ποιήσει μεταφράσεις εἴς τινα ἐκ τούτων. Τινὰ ἐξ αὐτῶν μέχρις ἡμῶν περιεσώθησαν, δηλ. εἰς τὰ Φυσικά, εἰς τὰ Ἀναλυτικὰ καὶ εἰς τὴν ψυχολογίαν. Παρὰ τοῖς συγχρόνοις καὶ τοῖς μεταγενεστέροις ὁ σοφιστὴς οὗτος ἠξιοῦτο μεγάλης τιμῆς. Ὁ μὲν Κωνστάντιος ἔλεγεν, ὅτι κόσμος τῆς ἑαυτοῦ βασιλείας ἦτο ἡ φιλοσοφία τοῦ Θεμιστίου[1], *ὁ δὲ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς*[2] *ὠνόμαζεν αὐτὸν βασιλέα λόγων. Κατὰ τὸν Φώτιον*[3] *εἶναι ἐν τῇ φράσει σαφὴς καὶ ἀπέριττος καὶ ἀνθηρός. Διὰ τοῦτο ἀπεδόθη αὐτῷ καὶ τὸ ἐπίθετον εὐφραδής. Τὴν εὐφράδειαν ἐκτήσατο ἀναγινώσκων ἀρχαιοτέρους συγγραφεῖς, ὡς τὸν Πλάτωνα, τὸν Ἡρόδοτον, τὸν Θουκυδίδην, κατ' ἐξοχὴν δ' ἀπομιμεῖται τὴν ῥητορείαν Δίωνος τοῦ Χρυσοστόμου. Ὡς φιλόσοφος ὅμως δὲν ἔχει ἀξίαν τινά, διότι οὐδὲν νέον προσέθετο καὶ σχεδὸν δὲν ἐξῆλθε τῆς ἐπιπολαίου ἐκλογῆς, ὡς παρατηρεῖ ὁ Zeller*[4].

Κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ ἤκμασεν Ἱμέριος ὁ ἐν Προυσιάδι τῆς Βιθυνίας γεννηθεὶς περὶ τὸ 315 μ. Χ. Ὁ πατὴρ τούτου Ἀμεινίας ἦτο ῥήτωρ, παρ' οὗ ἴσως ἔλαβε τὰ πρῶτα τῆς ῥητορικῆς διδάγματα[5]· *εἶτα δ' ἀπεδήμησεν εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἐξεπαιδεύθη περὶ τὴν τέχνην ταύτην. Ὡς ὁ Θεμίστιος ἦτο θαυμαστὴς Δίωνος τοῦ Χρυσοστόμου, οὕτως ὁ Ἱμέριος τοῦ Ἀριστείδου. Κατὰ τὸ παράδειγμα τούτου περιῆλθε πολλὰς πόλεις καὶ χώρας πρὸς ἐπίδειξιν τῆς ῥητορικῆς αὐτοῦ τέχνης, δηλ. τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν Μακεδονίαν*[6] *καὶ τὴν Πελοπόννησον*[7] *καὶ τελευταῖον διέμεινεν*

---

1) *Ἐν Λόγ. ΛΑ', ἐν σελίδ.* 354. 2) *Ἐν ἐπιστολ.* 189. 3) *Ἐν βιβλ.* 74 4) *Ἐν τόμ.* III², 2, 671. 5) *Σουΐδ. ἐν λ. Εὐνάπ. ἐν β. σοφιστ. ἐν σελίδ.* 494. *Παράβαλλ. καὶ* Wernsdorf *ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Ἱμερίου.* 6) *Ὅρα Λόγ. Ε'.* 7) *Λόγ. ΛΑ'.*

ἐν Ἀθήναις, ὅπου τὸ πρῶτον ἰδιωτικός, εἶτα δὲ δημόσιος τῆς ῥητορικῆς διδάσκαλος ἐγένετο. Τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ ἐγένοντο ἀκροαταὶ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, ὁ μέγας Βασίλειος καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανός [1]. Εἰκάζεται δ' ἐκ τούτου, ὅτι βραδύτερον οὗτος ἐκάλεσε τὸν σοφιστὴν εἰς Ἀντιόχειαν ὡς σύμβουλον. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος δὲν ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας, ἐφ' ὅσον ἔζη ὁ Προαιρέσιος, ὅστις ἦτο ἀντίζηλος αὐτοῦ· διότι οὗτος μὲν ἦτο χριστιανός, ὁ δὲ Ἱμέριος ἐθνικός. Ὁ Φώτιος παραβάλλει τοῦτον πρὸς λαθραῖον κύνα ὑλακτοῦντα [2], ὅμως φαίνεται, ὅτι οὗτος δὲν εἶχε φλογερὸν κατὰ τῶν χριστιανῶν μῖσος, ὡς καὶ οἱ ἄλλοι δύο μνημονευθέντες σοφισταί· διότι ἡ παιδεία κολάζει τὰς ὑπερβολὰς τῶν θρησκευτικῶν παθῶν. Κατὰ τὸ γῆρας ὁ Ἱμέριος ἐτυφλώθη [3] καὶ ἔθανεν ἐξ ἐπιληψίας

Πρὸς τὸν Θεμίστιον ποιεῖ ἀπότομον ἀντίθεσιν ὁ Ἱμέριος. Ἐκεῖνος μὲν μετεῖχε τῶν πολιτικῶν κολακεύων τοὺς κρατοῦντας καὶ τιμώμενος ὑπ' αὐτῶν, οὗτος δ' ἰδιώτευε περιορίζων τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ ἐν τῷ κύκλῳ τῆς σοφιστικῆς, ὡς γίνεται δῆλον ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ, οἵτινες κατὰ τὸ πλεῖστον ἦσαν σχολικὰ γυμνάσματα. Ἐκ τῶν λόγων τοῦ σοφιστοῦ οἱ πλεῖστοι ἀπώλοντο· διότι ἐν ᾧ ὁ Φώτιος εἶχεν ὑπ' ὄψει ἑβδομήκοντα καὶ ἕνα λόγους [4], κατέχομεν μόνον εἴκοσι καὶ τέσσαρας πλήρεις καὶ δέκα ἐλλιπεῖς. Πολλοὶ λόγοι τοῦ Ἱμερίου εἶναι μελέται ἔχουσαι πλαστὴν ὑπόθεσιν, π. χ. ὁ Ὑπερείδης ἀγορεύει ὑπὲρ τοῦ Δημοσθένους, ὁ Δημοσθένης ὑπὲρ τοῦ Αἰσχίνου. Πρὸς δὲ μιμεῖται καὶ τοὺς δικανικοὺς λόγους, διότι συνέταξε τοιοῦτον πλάττων γραφὴν ἀσεβείας κατὰ τοῦ Ἐπικούρου. Τοὺς λόγους τούτους γινώσκομεν ἐκ τῶν παρὰ Φωτίῳ ἐπιτομῶν. Διετηρήθη ὅμως ὁ

---

[1]) Westermann I, 239. [2]) Ἐν βιβλ. 165. [3]) Σουίδ. ἐν λ. [4]) Αὐτόθι.

Πολεμαρχικός, ὅστις συνετάχθη κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Μενεξένου τοῦ Πλάτωνος πρὸς τιμὴν τῶν ὑπὲρ τῆς πατρίδος πεσόντων [1]. Ὠνομάσθη δ' οὕτω, διότι τὸ κατ' ἀρχὰς τὸ καθῆκον τοῦ ἐγκωμιάζειν τοὺς ὑπὲρ πατρίδος πεσόντας ἐπεβάλλετο τῷ ἄρχοντι πολεμάρχῳ. Οἱ πλεῖστοι δ' ὅμως τῶν διατηρηθέντων λόγων ἔχουσιν ὑποθέσεις πραγματικάς, π. χ. τὴν ἄφιξιν νέου ἐπάρχου, τὴν ἐπίσκεψιν πόλεώς τινος. Ὁ Ἱμέριος ἀπήγγειλε καὶ *μονῳδίαν* ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ῥουφίνου, ὃν περιπαθῶς ἠγάπα. Ἐν τῇ μονῳδίᾳ ταύτῃ [2] καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις λόγοις ὁ σοφιστὴς ἔχει ποιητικὴν πτῆσιν. Ἀνίπτατο δ' εἰς τὰς αἰθερίους τοῦ ποιητικοῦ οὐρανοῦ σφαίρας ἐπὶ πτερύγων, ἃς ἡ φύσις ἐδωρήσατο καὶ διεκόσμησεν ἡ ἀνάγνωσις ἐξόχων ποιητῶν, ὡς τοῦ Πινδάρου, τοῦ Ἀλκαίου, τῆς Σαπφοῦς καὶ ἄλλων [3]. Τοὐναντίον φαίνεται, ὅτι δὲν ἀνεγίνωσκε πολὺ τὸν Δημοσθένη καὶ τὸν Θουκυδίδην, ὅπερ ἐποίησαν οἱ ἄλλοι σοφισταί. Τοῦτο δηλοῖ, ὅτι ὁ Ἱμέριος ἦτο μᾶλλον ποιητικὴ ἢ ῥητορικὴ φύσις. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ σοφιστὴς ἐκ τῶν ἀρχαίων ποιητῶν ἐνεπνέετο, συνέβη, ἵνα καὶ στίχους πολλοὺς ἀπολεσθέντων ποιημάτων εἰς πεζὸν λόγον τρέψῃ ἢ κατασκευάσῃ εἴδη ῥητορικοῦ λόγου κατὰ τὸ ὑπόδειγμα ποιητικῶν εἰδῶν, ὡς τὸν *Ἐπιθαλάμιον εἰς Σεβῆρον* [4]. Ὑπὸ τοῦ Φωτίου ἐπαινεῖται ἡ ἀνθηρότης καὶ ἡ δύναμις τοῦ λόγου, πρὸς δὲ τὸ σύντονον καὶ ἡ γοργότης [5].

Ἐκ τοῦ ταπεινοῦ ἑδωλίου τοῦ Ἱμερίου μεταβαίνομεν εἰς

---

1) Christ 673. 2) Παρὰ Φωτ. ἐν σελίδ. 366 (ἔκδ. Bekker) "Προὔκριτον τῶν σπουδασμάτων τὰ σὰ ψελλίσματα. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ὁμοῦ συλήσας ὁ δαίμων οἴχεται, ἐμοὶ δὲ ἀφῆκεν ἀντὶ σοῦ θρήνους καὶ δάκρυα. Κοσμήσω δὲ καὶ ἐπιταφίοις ἀγῶσι, καὶ παραδώσω τῷ χρόνῳ τὸ σὸν ὄνομα, καὶ γενήσομαι τοῦ δαίμονος κατὰ τοῦτο γοῦν τὸ μέρος φιλονεικότερος, ἵνα ἔχῃ μὲν ἐκεῖνος τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν ὁ οὐρανός, τὴν δὲ δόξαν ἅπαντες ἄνθρωποι„. 3) Ὅρα Teuber, Quaestiones Himerianae, Bresl. Diss 1882. 4) Ὅρα παρὰ Φωτ 366 (εἴδ. Bekkor). 5) Αὐτόθι ἐν σελ. 167.

τὸν ὑψηλὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου, ἐφ' οὗ κάθηται ὁ ἐνθουσιώδης ἀνὴρ ὁ τὴν σοφιστικὴν ἁλουργίδα περιβαλλόμενος. Ὁ Φλάβιος Κλαύδιος Ἰουλιανὸς[1] *γεννηθεὶς κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 331 μ. Χ. ἦτο υἱὸς τοῦ Ἰουλίου Κωνσταντίου τοῦ ἑτεροθαλοῦς ἀδελφοῦ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου, ὅστις τὸν Χριστιανισμὸν ἀνύψωσεν ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἀνέλαβε τὸ σκῆπτρον*[2] *Κωνστάντιος ὁ β' ὁ σφάξας τοὺς δύο αὐτοῦ θείους, ἑπτὰ ἐξαδέλφους καὶ πλείστους συγγενεῖς τούτων ἐπὶ τῇ προφάσει, ὅτι δῆθεν ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐδηλητηριάσθη ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν*[3]*. Ἐκ τῆς φοβερᾶς ἐκείνης σφαγῆς ἐσώθησαν ὑπὸ Μάρκου τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀρεθούσης, ὡς ἄλλοτε ὁ Ὀρέστης ὑπὸ τοῦ παιδαγωγοῦ, ἐσώθησαν, λέγω, δύο μικροὶ ἐξάδελφοι τοῦ αἱμοβόρου βασιλέως, ὁ Γάλλος ἄγων τὸ δωδέκατον τῆς ἡλικίας ἔτος καὶ ὁ Ἰουλιανὸς ὢν ἑξαετής. Ἐπί τινα χρόνον οἱ δύο οὗτοι ἀδελφοὶ ἐκλείσθησαν ἔν τινι φρουρίῳ τῆς Καππαδοκίας, ὅπου ἐπαιδεύοντο*[3]*. Ἐνταῦθα ὁ Ἰουλιανὸς ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τοῦ παιδαγωγοῦ Μαρδονίου ἐδιδάσκετο ὑπὸ χριστιανῶν διδασκάλων γραμματικὴν καὶ ῥητορικήν. Τὸ πρῶτον ἐν Νικομηδείᾳ ἠσχολήθη περὶ τὸν Πλάτωνα, ἀλλ' ἐνταῦθα δὲν ἔμεινε μακρὸν χρόνον*[4]*· διότι ἐπορεύθη εἰς Πέργαμον, ὅπου τὸν φιλομαθῆ νέον ἤγαγε πόθος βιβλίων*[5]*. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐγνώρισε τοὺς νεοπλατωνικοὺς φιλοσόφους, τὸν Αἰδέσιον καὶ τὸν Μάξιμον*[6]*. Ἀλλ' ὁ Ἰουλιανὸς καὶ τὸ δεύτερον ἐκινδύνευσεν, ὅτε ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ λαβὼν τὸ ἀξίωμα τοῦ καίσαρος καὶ κακῶς διοικήσας τὰ τῆς Ἀσίας προσεκλήθη εἰς Κωνσταντινού-*

---

[1]) *Ὅρα* Teuffel, Kaiser Julianus, in Studien und Charakteristiken *ἐν σελ.* 147—177. Kellerbauer, Kaiser Julians Leben, Jahrb. f. Phil. Suppl. IX, 183—221 *καὶ* G. Schwarz, De vita et scriptis Juliani imperatoris, Dis. Bonn. 1888. [2]) *Ὅρα Κωνστ. Παπαρρηγ. Ἱστορ. τοῦ Ἑλλην. ἔθν. ἐν II*, 558. [3]) Teuffel *ἐν σελίδ.* 148. [4]) *Ἰουλιαν.* 434 D. [5]) *Εὐνάπ. I*, 48 *καὶ Σωζόμ.* V, 2. [6]) Kellerbauer *ἐν σελ.* 187.

πολιν, ὅπου ἐν τῇ φυλακῇ ἐφονεύθη. Ἀλλ' ὁ Ἰουλιανὸς ἐσώθη ὑπὸ τῆς βασιλίσσης Εὐσεβείας, ἥτις ἐπέτυχεν, ἵνα τῷ εὐνοουμένῳ αὐτῆς ἐπιτραπῇ, ὅπως σπουδάσῃ ἐν Ἀθήναις ἀσχολούμενος περὶ τὴν ῥητορικὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν. Ἡ πόλις αὕτη ἦτο τὸ κέντρον τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων, ἐν ᾗ ἐξήστραπτεν ἔτι ἡ αἴγλη τοῦ Παρθενῶνος καὶ τῶν Προπυλαίων, καὶ μεγάλοι σοφισταί, ὡς ὁ Θεμίστιος [1], διήγειραν τὸν ἐνθουσιασμὸν τοῦ νέου πρὸς τὴν ἀρχαίαν τῶν Ἑλλήνων θρησκείαν. Δὲν διέτριψεν ὅμως ἐνταῦθα μακρὸν χρόνον, ἀλλ' ἓξ μονον μῆνας.

Διότι ὁ Κωνστάντιος ὀνομάσας αὐτὸν καίσαρα ἔπεμψεν ἔπαρχον τῆς Γαλατίας, ἔνθα κατέδειξεν, ὅτι ὁ σοφιστὴς ἦτο καὶ μέγας στρατηγός. Οὐ μόνον τὰ τῆς Γαλατίας ἐβελτίωσεν ἀλλὰ καὶ τοὺς Γερμανοὺς ἀπεδίωξε πέρα τοῦ Ῥήνου καὶ εἰς τὴν χώραν αὐτῶν εἰσελθὼν τὸν πολιτισμὸν εἰσήγαγε καὶ τὸ κῦρος τῶν νόμων ἐκραταίωσεν [2]. Ἀλλ' ἡ ἀφήγησις τούτων ἀνήκει οὐχὶ τῇ γραμματολογίᾳ, ἀλλὰ τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ Ἐφ' ὅσον δ' ἡ φήμη τοῦ ἀνδρὸς εἰς εὐρυτέρας ἐκτάσεις ἐξικνεῖτο καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐκλείζετο, ἐπὶ τοσοῦτον ὁ ἐπὶ τοῦ θρόνου καθήμενος δολοφόνος ἐγίνετο φθονερώτερος καὶ μᾶλλον καχύποπτος. Δὲν εἶχε τὸ ψυχικὸν σθένος, ὅπως θαυμάσῃ τὸν νικητήν, ἀλλ' ἐκέλευσεν, ἵνα οἱ ἄριστοι τῶν νικηφόρων λεγεώνων εἰς τὴν Ἀσίαν ἐλθόντες παραταχθῶσι περὶ τὸν Εὐφράτην πρὸς τὸν Σαπώρ. Ὁ στρατὸς ὅμως δυσμενῶς ἀκούσας τὸ κήρυγμα ἀνηγόρευσε τὸν Ἰουλιανὸν αὐτοκράτορα, ὅστις προὔτεινεν εἰς τὸν Κωνστάντιον συνδιαλλαγήν. Ἐπειδὴ δ' οὗτος ἀπέρριψε ταύτην, ὁ ἀναγορευθεὶς αὐτοκράτωρ ὥρμησε κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ τοῦ Κωνσταντίου ἐν τῷ μεταξὺ θανόντος ὁ Ἰουλιανὸς ἐγένετο κύριος τοῦ ὅλου κράτους

---

[1]) Αὐτόθι 191. Παράβαλλ. Ἰουλιαν. 260. [2]) Παράβαλλ. Christ ἐν σελίδ. 675.

Τούτου γενομένου ὁ Ἰουλιανὸς ἐβουλεύθη, ὅπως βελτιώσῃ τὰ τῆς πολιτείας καὶ ἐνόμισεν, ὅτι πρὸς τοῦτο ἀπῃτεῖτο ἡ ἀνόρθωσις τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς θρησκείας. Ἔγραψε λοιπὸν πρὸς τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις καὶ δὴ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ τοὺς Κορινθίους ἐξαιτούμενος τὴν συνδρομὴν αὐτῶν καὶ ἔπεμψε τὸν φίλον ἰατρὸν Ὀρειβάσιον εἰς Δελφούς, ἵνα ἀνορθώσῃ τὸ ἐκεῖ τοῦ Ἀπόλλωνος μαντεῖον, ὅπερ τότε εὑρίσκετο ἐν οἰκτρᾷ καταστάσει, ὡς μαρτυρεῖ ἡ εἰς ἡμᾶς περιελθοῦσα ἀπόκρισις [1]. Διὰ τῆς φιλοτίμου δραστηριότητος τοῦ αὐτοκράτορος ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς βίος ἤρξατο ἀνακτώμενος νέαν ζωήν, οἱ ἀρχαῖοι ναοὶ ἀνῳκοδομήθησαν, οἱ ἀγῶνες μεγαλοπρεπῶς ἐτελοῦντο, οἱ χριστιανοὶ ἀπεκλείσθησαν τῶν δημοσίων ἀξιωμάτων ὡς ἀμαθεῖς καὶ κατὰ πολλοὺς τρόπους ἐπιέσθησαν. Καὶ ὅμως ὁ Ἰουλιανὸς εἶχε λάβει τὸ χριστιανικὸν βάπτισμα καὶ τὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐδιδάχθη. Ἐνταῦθα γεννᾶται τὸ ζήτημα, διὰ τί ἄρά γε ἀπέστη τοῦ Χριστιανισμοῦ, δι' ὃ ἀποστάτης καὶ παραβάτης ἐπωνομάσθη; Νομίζομεν, ὅτι ἡ ἀπόκρισις πρὸς τὸ ἐρώτημα τοῦτο δὲν εἶναι οὕτω δύσκολος, ὅσον ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται. Ὁ Ἰουλιανὸς εὑρίσκετο ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ χριστιανισμοῦ ὡς ἐπισήμου θρησκείας τοῦ κράτους καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ προΐδῃ τοὺς γενναίους καὶ εὐχύμους καρπούς, οὓς βραδύτερον παρήγαγεν ἡ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία. Εἶτα παρετήρει, ὅτι ὁ Κωνστάντιος ὁ κατακρεουργήσας σχεδὸν ὁλόκληρον τὸ γένος τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἦτο Χριστιανὸς καὶ ὅτι Εὐσέβιος ὁ ἀρχιεπίσκοπος Νικομηδείας ἦτο ὁ παρασκευαστὴς ὁλοκλήρου ἐκείνης τῆς τραγῳδίας. Ἐν ᾧ ὁ χριστιανισμὸς ἐπηγγέλλετο τὴν ἀγάπην, οἱ ἱεράρχαι κατετρύχοντο ὑπὸ

---

[1]) Διεσώθη παρὰ Κεδρηνῷ·

Εἴπατε τῷ βασιλεῖ, χαμαὶ πέσε δαίδαλος αὐλά.
Οὐκέτι Φοῖβος ἔχει καλύβαν, οὐ μάντιδα δάφνην,
Οὐ παγὰν λαλέουσαν. Ἀπέσβετο καὶ λάλον ὕδωρ.

δεινῶν ἐρίδων καὶ ἀδιάλλακτα μίση πρὸς ἀλλήλους εἶχον. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις νέος φιλομαθὴς παραβάλλων τὴν ἀμάθειαν τῶν χριστιανῶν πρὸς τὴν σοφίαν τῶν ἐθνικῶν καὶ νομίζων, ὅτι ἡ κατάπτωσις τοῦ κράτους συνέβη ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς νέας θρησκείας, ἐφέρετο πρὸς τὰς ἀρχαίας παραδόσεις, ἐξ ὧν αἱ εὐκλεέστεραι τῆς παγκοσμίου ἱστορίας σελίδες παρήχθησαν. Πρὸ πάντων νέος φιλοσοφῶν δὲν ἠδύνατο νὰ τιμᾷ θρήσκευμα, ὅπερ δὲν ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς σοφίας, ἀλλ' ἐπὶ τῆς πίστεως.

Οὕτως ὁ σοφιστὴς αὐτοκράτωρ ἀνέλαβεν, ὅπως ἐκθύμως ὑποστηρίξῃ τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ περιστείλῃ τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ ἐνέργεια αὕτη διήγειρε τὸν θαυμασμὸν τῶν Ἑλληνιστῶν καὶ τοὺς ψόγους τῶν Χριστιανῶν. Ὁ Γρηγόριος, ὅστις ἐγνώρισε τὸν ἄνδρα ἐν Ἀθήναις, περιγράφει ὑβριστικῶς τὴν ἐξωτερικὴν αὐτοῦ ὄψιν[1]. Ἐπὶ πολλοὺς δ' αἰῶνας ὁ αὐτοκράτωρ ἐστιγματίσθη ὡς ἀσεβὴς καὶ μοχθηρὸς ἄνθρωπος. Ἀφ' οὗ ὅμως ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν δύο θρησκειῶν ἔληξεν, ὁ ἀνὴρ δύναται ἀπαθέστερον νὰ κριθῇ. Ἡμεῖς ἐπαινοῦμεν τὴν πολυμάθειαν τοῦ ἀνδρός, ἐξαίρομεν τὸ ἡρωϊκὸν μένος τοῦ νικηφόρου στρατηλάτου καὶ θαυμάζομεν τὴν γενναίαν αὐτοῦ προαίρεσιν, ὅπως ἀνορθώσῃ τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν βίον, τὴν θρησκείαν καὶ τὴν παιδείαν, οἰκτείρομεν ὅμως τὴν ἀκρισίαν αὐτοῦ. Αἱ θρησκεῖαι καταπεσοῦσαι δὲν ἀνίστανται οὐδ' ὑπὸ κοσμοκρατόρων. Τοῦτο μὴ κατανοήσας ὁ Ἰουλιανὸς κατέτριψεν εὐ-

---

1) *Ἐν τῷ Β' στηλιτευτικῷ κατὰ βασιλέως Ἰουλιανοῦ· " Οὐδενὸς γὰρ ἐδόκει μοι σημεῖον εἶναι χρηστοῦ, αὐχὴν ἀπαγής, ὦμοι παλλόμενοι καὶ ἀνασηκούμενοι, ὀφθαλμὸς σοβούμενος καὶ περιφερόμενος, καὶ μανικὸν βλέπων, πόδες ἀστατοῦντες καὶ μετοκλάζοντες, μυκτὴρ ὕβριν πνέων καὶ περιφρόνησιν, προσώπου σχηματισμοὶ καταγέλαστοι τὸ αὐτὸ φέροντες, γέλωτες ἀκρατεῖς καὶ βρασματώδεις, νεύσεις καὶ ἀνανεύσεις σὺν οὐδενὶ λόγῳ, λόγος ἱστάμενος καὶ κοπτόμενος πνεύματι, ἐρωτήσεις ἄτακτοι καὶ ἀσύνετοι, ἀποκρίσεις οὐδὲν τούτων ἀμείνους, ἀλλήλους ἐπιβαίνουσαι καὶ οὐκ εὐσταθεῖς οὐδὲ τάξει προϊοῦσαι παιδεύσεως ".*

γενῆ ζῆλον καὶ ἔξοχον δραστηριότητα, ὅπως ἀναστήσῃ θεοὺς πρὸ πολλοῦ τεθνεῶτας. Οὗτοι καὶ ζῶντες διὰ τοῦ ἑαυτῶν παραδείγματος ὑπερήσπιζον τὴν ἀκολασίαν καὶ τὴν ἄλλην διαφθοράν, ἐξ ὧν τὰ τῶν Ἑλλήνων ἐφθάρησαν. Ὁ σοφιστὴς δὲν ἐπίστευεν εἰς τὰ θαύματα τοῦ Ναζωραίου Ἰησοῦ, ὃν βλασφήμως ἀπεκάλει Ἰουδαῖον νεκρόν[1], ἀλλὰ μωρῶς ἐδέχετο τὰς θεουργίας τῶν νέων Πλατωνικῶν καὶ τῶν νέων Πυθαγορείων. Ὀρθῶς κατεῖδεν, ὅτι ἡ κοσμοκρατορία ἐδεῖτο ἀναγεννήσεως, ἀλλ' ὤφειλε νὰ καθήρῃ τὸν Ἑλληνικὸν βίον καὶ τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν, ὅπερ ἦσαν ἱκανά, ὅπως ἐπιχύσωσι νέαν ζωήν, ἐφ' ὅσον ὁ ὀργανισμὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ ἐπέτρεπε. Λέγομεν τοῦτο, διότι ἡ ἐπαναφορὰ τῶν λαῶν εἰς τὸ παρελθὸν δὲν εἶναι εὔκολον, ὡς ἀπέδειξαν οἱ μάταιοι τοῦ Ἀριστοφάνους πόνοι[2]. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἡ πρόσφορος τοῦ μέλλοντος ἀνέλιξις ἠδύνατο νὰ παράσχῃ νέας δυνάμεις. Ἐπειδὴ ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις διεπλάσσετο ὁ χριστιανισμός, ἦτο εὔκολον τῷ κοσμοκράτορι νὰ ἐμβάλῃ αὐτῷ πλεῖστα στοιχεῖα τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου.

Ἀλλ' ὁ Ἰουλιανὸς δὲν ἦτο ὑπὸ τῆς φύσεως παρεσκευασμένος πρὸς τοιαῦτα ἔργα.. Διὰ τοῦτο ἴσως δὲν ἔχουσιν ἄδικον οἱ νομίζοντες, ὅτι ὁ πρόωρος τοῦ αὐτοκράτορος θάνατος ὠφέλησε τὸ ἀνθρώπινον γένος· διότι αἱ ἐνέργειαι αὐτοῦ ἠδύναντο νὰ παράσχωσιν ἀντίδρασιν εἰς τὴν πρόοδον τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅστις μετὰ τῶν Ἑλληνίδων ἰδεῶν παρήγαγε τὸν νεώτερον πολιτισμόν. Ἀφ' οὗ δ' ὁ γενναῖος οὗτος στρατηγὸς ἐδάμασε τὰ Γερμανικὰ φῦλα, ἠθέλησε νὰ κατασυντρίψῃ καὶ τὴν δύναμιν τῶν Περσῶν, ἣν διῴκει τότε ὁ Σαπώρ. Παρασκευάσας λοιπὸν πολυάριθμον δύναμιν καὶ πολυάριθμον στόλον ἐπὶ τοῦ Εὐφράτου

---

1) Παρὰ Κυρίλλ. Ἰουλιαν. ς', ἐν σελίδ. 194 D. 2) Περὶ τούτου πραγματευόμεθα διὰ μακρῶν ἐν τῇ εἰσαγωγῇ ἡμῶν εἰς τὴν Ἀπολογ. τοῦ Πλάτ. ἐν σελίδ 57.

εἰσῆλθε νικηφόρος εἰς τὸ Περσικὸν κράτος, ἀλλὰ μὴ δυνηθεὶς νὰ ἐκπορθήσῃ τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ περιεπλανᾶτο ἀνὰ τὰς ἐπαρχίας, μέχρις ὅτου ἀγωνισάμενος γενναίως ἐφονεύθη ὑπὸ πολεμίας ἢ δολοφόνου χειρὸς τῇ 25 Ἰουνίου τοῦ 363, ἐν ᾧ ἦγε τὸ τριακοστὸν δεύτερον τῆς ἡλικίας ἔτος. Λέγεται, ὅτι θνήσκων ὡμολόγησεν, ὅτι ὁ Χριστὸς ἐνίκησεν. Οὕτως ἔθανεν ὁ ὀνειροπόλος ἀναμορφωτὴς καὶ ἥρως στρατηγός. Πρὸς τοὺς χριστιανοὺς ἔδειξε περιφρόνησιν, ἀλλ' ἂν ἦτο ὠμὸς αὐτοκράτωρ, ἠδύνατο νὰ διαπράξῃ μεγάλας σφαγάς, ἀφ' οὗ ὁ φόνος τοῦ πατρός, τῶν ἀδελφῶν καὶ τῶν πλησιεστάτων συγγενῶν παρεσκευάσθη καὶ ἐτελέσθη ὑπὸ χριστιανῶν. Ἔχομεν δὲ τὴν γνώμην, ὅτι αἱ φοβεραὶ ἐκεῖναι σκηναὶ καὶ ὁ ἑκάστοτε ἐπικείμενος βίαιος θάνατος κατετάραξαν καὶ ἐξέστρεψαν τὴν διάνοιαν αὐτοῦ, ὅπερ προκαλεῖ ἐπιείκειαν παντὸς δικαίου κριτοῦ. Ὁπωσδήποτε διὰ τὴν εὐγένειαν τοῦ φρονήματος καὶ τὸ ἡρωϊκὸν μένος τάσσεται ἐν τοῖς μεγάλοις ἀνδράσι τοῦ Ἑλληνορωμαϊκοῦ κράτους καὶ παραβάλλεται πρὸς τὸν μέγαν Φριδερῖκον.

Οὐ μόνον ὡς στρατηγός, ἀλλὰ καὶ ὡς σοφιστὴς διεγείρει τὴν ἔκπληξιν, διότι ἐν ᾧ ὁ βίος αὐτοῦ ἦτο βραχὺς καὶ δύο περίπου ἔτη ἐβασίλευσε καὶ πολὺν χρόνον ἐδαπάνησε πρὸς στρατείας καὶ πολιτικὰς καὶ θρησκευτικὰς μεταρρυθμίσεις, ὅμως εὗρε χρόνον, ὅπως συγγράψῃ οὐχὶ ὀλίγα. Ἐπειδὴ δ' εἶχε διάνοιαν εὐκίνητον, εἰργάζετο μετὰ ταχύτητος, ἧς καὶ αὐτὸς εἶχε συνείδησιν[1]*. Πάντα δὲ τὰ ὑπ' αὐτοῦ γραφέντα δὲν περιῆλθον εἰς ἡμᾶς, δι' ὃ δὲν ἀπορούμεν· διότι οἱ χριστιανοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ διατηρήσωσι τοιαῦτα ἔργα. Εἶναι γνωστόν, ὅτι τὸ* Κατὰ Χριστιανῶν *σύγγραμμα, ὅπερ συνίστατο ἐξ ἑπτὰ βιβλίων, ἐκάη κατὰ διαταγὴν Θεοδοσίου τοῦ Β'. Τοῦτο εἶχεν*

---

1) *Ἐν Λόγ. 4 σελ. 204 «Ταῦτά σοι... ἐν τρισὶ μάλιστα νυξὶν ὡς οἷόν τε ἦν ἐπελθόντα μοι τῇ μνήμῃ καὶ γράψαι πρός σε ἐτόλμησα».*

ἀνασκευάσει ὁ ἐπίσκοπος Λαοδικείας Ἀπολλινάριος[1], *ἀλλὰ περὶ τῆς ἀνασκευῆς ταύτης ὁ αὐτοκράτωρ ἀπεφάνθη μεθ' ὑπεροψίας «Ἀνέγνων, ἔγνων, κατέγνων». Κατά τινας μὲν οἱ Ἐπίσκοποι, πρὸς οὓς ἀνεκοίνωσε τὴν κρίσιν, κατ' ἄλλους δ' ὁ Μέγας Βασίλειος μετὰ παρρησίας ἅμα καὶ εὐφυΐας ἀπεκρίθη «Ἀνέγνως, ἀλλ' οὐκ ἔγνως· εἰ γὰρ ἔγνως, οὐκ ἂν κατέγνως»*[2]. *Ὁ δὲ Κύριλλος ἀνασκευάζει τὰ τρία πρῶτα βιβλία τοῦ εἰρημένου συγγράμματος τοῦ Ἰουλιανοῦ. Ἐκ δὲ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ διετηρήθησαν τέσσαρα ἐπιγράμματα, ἐν οἷς καὶ τὸ κάλλιστον τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὸν Κελτικὸν ζύθον*[3].

Μέχρις ἡμῶν περιεσώθησαν ὀκτὼ λόγοι ἢ ἐπιδείξεις, ἐν αἷς ὑπάρχει καὶ Ἐγκώμιον πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Κωνστάντιον. Τὸν φονέα τοῦ πατρὸς καὶ τῶν ἀδελφῶν δὲν ἠδύνατο νὰ ἐγκωμιάσῃ, ἀλλ' ἔπραξε τοῦτο χάριν τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας. Ἐν τοῖς λόγοις τούτοις φέρονται καὶ δύο ῥητορεύματα κατὰ τὸν τρόπον τῶν νέων Πλατωνικῶν πρὸς τὸν Ἥλιον καὶ τὴν μητέρα τῶν θεῶν. Ἐν δὲ τῷ λόγῳ Πρὸς Ἡράκλειον κυνικόν, Περὶ τοῦ πῶς κυνιστέον, ἐξετάζει τὰ δόγματα τῆς φιλοσοφικῆς αἱρέσεως τῶν κυνικῶν. Ὅτι ὁ σοφιστὴς αὐτοκράτωρ εἶχε πολλὴν σατιρικὴν δύναμιν, μαρτυρεῖ τὸ Συμπόσιον ἢ Κρόνια ἢ Καίσαρες. Καὶ τὰ τρία ὀνόματα ἐξηγοῦνται ἐκ τούτου, ὅτι ὁ

---

1) *Ὅρα Κοντογόν. Ἱστορ. τῶν πατέρ. II*, 806. 2) *Σωζόμεν. ἐν Ἐκκλ. ἱστορ. Ε'*, 18. *Τὰ ἀποσπάσματα ἰδὲ παρὰ* C. I. Neumann, Juliani librorum contra Christianos quae supersunt, Lipz. 1880. 3) *Ἐν Παλατ. Ἀνθολογ. Θ'*, 369·

Τίς; πόθεν εἶς, Διόνυσε; Μὰ γὰρ τὸν ἀληθέα Βάκχον,
οὐ σ' ἐπιγιγνώσκω· τὸν Διὸς οἶδα μόνον·
κεῖνος νέκταρ ὄδωδε, σὺ δὲ τράγον· ἦ ῥά σε Κελτοί
τῇ πενίῃ βοτρύων τεῦξαν ἀπ' ἀσταχύων·
τῷ σε χρὴ καλέειν Δημήτριον, οὐ Διόνυσον,
πυρογενῆ μᾶλλον, καὶ Βρόμον, οὐ Βρόμιον.

Ὅρα τὴν σημείωσιν τοῦ κ. Βαλέττα ἐν τῇ μεταφρ. τοῦ Δόναλσ. ἐν Τόμ. II, 312.

ἀποθεωθεὶς Ῥωμύλος κατὰ τὰ Κρόνια ἐκάλεσεν εἰς συμπόσιον τοὺς Ῥωμαίους αὐτοκράτορας, οὓς κρίνει μετὰ πολλῆς εὐτραπελίας. Ἐνταῦθα δύναταί τις νὰ ἴδῃ, ὅτι ἡ ἀγχίνοια τοῦ αὐτοκράτορος εἶναι συγγενὴς πρὸς τὴν τοῦ Λουκιανοῦ. Σατιρικὸν ἔργον εἶναι καὶ ὁ Ἀντιοχικὸς ἢ Μισοπώγων, ἐν ᾧ ὁ αὐτοκράτωρ σατιρίζει τὸν ἀκόλαστον τῶν Ἀντιοχέων βίον. Διότι οὗτοι, ὅτε ὁ Ἰουλιανὸς (362 μ. Χ.) διέτριβεν ἐν τῇ πόλει αὐτῶν, ἔσκωψαν τὸν φιλοσοφικὸν τούτου πώγωνα. Ἂν ὁ σκωπτόμενος ἦτο Νέρων τις, ἤθελε διατάξει σφαγάς, ἀλλ' ὁ ἐν τῇ ἑλληνικῇ παιδείᾳ ἀνατραφεὶς ἐνόμισεν ἱκανὴν τιμωρίαν τὴν μνημονευθεῖσαν σάτιραν, ἣν ἐξέθετο ἐπὶ τῶν πυλῶν τῶν ἀνακτόρων πρὸς ὄνειδος τῶν ὑβρισάντων. Διὰ ταύτης κατέδειξεν, ὅτι δὲν εἶναι αἱμοδιψής, ἀλλ' αἰσχρολόγος. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι, ὅτι ἐν τῇ σατίρᾳ ταύτῃ ἐμπλέκει καὶ εἰκόνα τῶν Κελτῶν, ἐν ᾗ νομίζει τις, ὅτι ἐνορᾷ τοὺς Παρισίους τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Ἰουλιανοῦ σπουδαίαν θέσιν κατέχουσιν αἱ Ἐπιστολαί, ἐξ ὧν μνημονεύομεν τριῶν, τῆς πρὸς τὴν βουλὴν καὶ τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων, τῆς πρὸς τὸν Θεμίστιον καὶ τῆς πρός τινα ἐθνικὸν ἱερέα. Τῷ θέλοντι νὰ μελετήσῃ τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις τοῦ αὐτοκράτορος σπουδαῖαι εἶναι αἱ ἐπιστολαὶ 25, 51 καὶ 52. Καθ' ὅλου αἱ ἐπιστολαὶ μαρτυροῦσι τὴν μεγαλοφροσύνην καὶ τὴν ἀγαθὴν τοῦ ἀποτυχόντος ἀναμορφωτοῦ προαίρεσιν. Ἀλλὰ περὶ τῆς γνησιότητος πολλῶν ἐξ αὐτῶν ἐγείρονται ἀμφισβητήσεις [1]. Πρὸ ὀλίγου δὲ χρόνου ὁ ἡμέτερος Παπαδόπουλος ἀνεκάλυψεν ἓξ νέας ἐπιστολὰς τοῦ αὐτοκράτορος [2]. Καὶ ἂν συνέβαινε νὰ μὴ περιβληθῇ τὴν ἁλουργίδα ὁ Ἰουλιανός, ἤθελε κατέχει ὑψηλὴν θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν σοφιστῶν· διότι ἡ φύσις ἐδωρήσατο αὐτῷ μεγάλην

---

[1]) Ὅρα παρὰ Schwarz, De vita et scriptis Juliani ἐν σελίδ. 30 καὶ Fr Cumont, Sur l'authencité de quelques lettres de Jalien, Gant 1889.
[2]) Ὅρα Rhein. Mus. 42, 15.

ἀγχίνοιαν καὶ εὔροιαν λόγου πολλήν. Τὰς φυσικὰς ταύτας ἀρετὰς ἐπερρώσατο διὰ μελέτης τῶν ἔργων μεγάλων ἀνδρῶν, ὡς τοῦ Θουκυδίδου, τοῦ Ἰσοκράτους καὶ τοῦ Δημοσθένους, οὓς εὐστόχως ἐμιμεῖτο. Ἐνίοτε ὅμως ἀποβαίνει σκοτεινὸς ἕνεκα ἀλληγοριῶν, ἃς ποιεῖ κατὰ τὸν τρόπον τῶν νέων Πλατωνικῶν[1].

Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου ἤκμαζε Χορίκιος ὁ Γαζαῖος, ὅστις ἦτο προσφιλὴς μαθητὴς τοῦ Προκοπίου, οὐχὶ τοῦ ἱστορικοῦ, ἀλλὰ τοῦ σοφιστοῦ. Τὸν διδάσκαλον διεδέξατο ἐν τῷ σοφιστικῷ θρόνῳ τῆς Γάζης. Οἱ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ σοφισταὶ ἀνηγόρευον ἡγεμόνα, ἢ ἐπιστάτην, ὡς οἱ ἐν Ἀθήναις[2]. *Τοῦ Χορικίου περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν εἴκοσι περίπου ῥητορικοὶ λόγοι καὶ μελέται, οἵτινες εἶναι γεγραμμένοι κατὰ τὸν τρόπον τῶν σοφιστῶν. Ἔν τινι τούτων ὑπερασπίζει τοὺς μίμους, οὓς κατεδίωκεν οὐ μόνον ἡ ἐκκλησία*[3], *ἀλλὰ καὶ οἱ τραγῳδοὶ ὡς διδασκάλους τῆς διαφθορᾶς. Φαίνεται, ὅτι συνέταξε τὸν λόγον τοῦτον κατὰ μίμησιν τοῦ Λιβανίου γράψαντος ἀπολογίαν τῶν ὀρχηστῶν. Οἱ λόγοι αὐτοῦ ἦσαν πλασματικοὶ καὶ πανηγυρικοὶ καὶ μονῳδίαι καὶ ἐπιθαλάμιοι καὶ ἀντιρρητικοί*[4]. *Ὑπὸ τοῦ Φωτίου ἐπαινεῖται ἡ σαφήνεια καὶ καθαρότης τῆς γλώσσης τοῦ σοφιστοῦ*[5].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΑ΄.

ΠΕΡΙ ΤΕΧΝΟΓΡΑΦΩΝ
ΑΠΟ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΕΧΡΙΣ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

Ὡς οἱ ῥήτορες, οὕτω καὶ οἱ σοφισταὶ ἦσαν διδάσκαλοι τῆς ῥητορικῆς, ὡς δὴ εἶναι γνωστὸν περὶ τοῦ Λιβανίου καὶ τοῦ

---

1) *Παράβαλλ.* Westermann I, 240. 2) *Ὅρα Σάθα, Ἱστορικὸν δοκίμιον περὶ τοῦ θεάτρ. καὶ τῆς μουσικ. τῶν Βυζαντ.* 2 *μ.* 3) *Ὅρα τὸν Γ τόμον ἤδη τῆς γραμματολογ. ἐν σελίδ.* 699. 4) *Φώτ. ἐν βιβλ.* 160. 5) *Αὐτόθι.*

Θεμιστίου, οἵτινες καὶ ῥητορικὴν ἐδίδαξαν καὶ περὶ τὴν ἑρμηνείαν τῶν ἀρχαίων ῥητόρων ἠσχολήθησαν καὶ ῥητορικὰ ἐγχειρίδια συνέταξαν. Κατὰ τὸν Westermann[1] ἡ ἐργασία τῶν τεχνογράφων ἦτο τριπλῆ, τεχνική, ἐξηγητικὴ καὶ λεξικογραφική.

Οἱ τεχνογράφοι ταύτης τῆς περιόδου δὲν ἠσχολοῦντο περὶ τὴν ὅλην τέχνην, ἀλλ' ἐξέδιδον μόνον πραγματείας περὶ μερῶν αὐτῆς. Οὕτως ὁ μὲν Κῦρος ἔγραψε Περὶ διαφορᾶς στάσεων, ὁ δὲ Μάξιμος ὁ Ἀλεξανδρεὺς Περὶ ἀλύτων ἀντιθέσεων καὶ ὁ Λαχάρης Περὶ κώλου καὶ κόμματος καὶ περιόδου. Ἡ τελευταία πραγματεία ἐτιμήθη πολύ, ἀλλ' ὁ συγγραφεὺς ἐστηρίχθη ἐπὶ τοῦ Διονυσίου καὶ τοῦ Ἑρμογένους[2]. Οἱ δὲ ὑπομνηματισταὶ ἠσχολοῦντο περὶ τὴν ἐξήγησιν τῶν ἀρχαίων ῥητόρων, ὡς ὁ Οὐλπιανὸς περὶ τὸν Δημοσθένη, ἢ περὶ τοὺς ἀρχαιοτέρους τεχνογράφους. Κατ' ἐξοχὴν τὰ συγγράμματα τοῦ Ἑρμογένους εὗρον πολλοὺς ἑρμηνευτάς, ὡς τὸν Συριανὸν τὸν Σώπατρον καὶ τὸν Μαρκελλῖνον. Οἱ δὲ λεξικογράφοι συνέλεγον λέξεις καὶ ῥητορικὰς φράσεις καὶ συνέτασσον λεξικά, ὧν τὸ σπουδαιότερον εἶναι Λεξικὸν τῶν δέκα ῥητόρων τοῦ Ἁρποκρατίωνος, περὶ οὗ εἴρηται ἤδη[3].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΒ'.

ΠΕΡΙ ΜΥΘΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΩΝ

Οἱ σοφισταί, ὡς εἴδομεν ἀλλαχοῦ[4], ἐν τοῖς προγυμνάσμασιν αὐτῶν ἐπραγματεύοντο ὑποθέσεις πλαστάς. Ἀλλ' ἡ μυθιστορία[5],

---

1) Ὅρα τόμ. I, 249. 2) Christ ἐν σελίδ. 679. Παράβαλλ. Σουίδ. ἐν λ. 3) Ἐν σελ. 780 τοῦδε τοῦ τόμου. 4) Ἐν σελίδ. τοῦδε τοῦ τόμου.
5) Τὸ roman ὁ μὲν Κοραῆς μεταφράζει διὰ τοῦ ὀνόματος "μυθιστορία", ὁ δ' Εὐγένιος Βούλγαρις "πλασματικὸν ἱστόρημα", ὅπερ, ὡς φαίνεται, ἐγένετο

οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ τοιαύτη πλαστὴ ὑπόθεσις ἔχουσα ὡς βάσιν καὶ ἄλλας μέν, κατ' ἐξοχὴν δ' ἐρωτικὰς περιπετείας. Διὰ τοῦτο οὐδὲν τὸ παράδοξον, ὅτι ὁ μυθιστοριογράφος 'Αχιλλεὺς Τάτιος ὀνομάζεται ῥήτωρ καὶ ὁ Λόγγος σοφιστής[1] *καὶ τὰ ὑπὸ τούτων γραφόμενα λόγοι ἐρωτικοί. Περὶ τὸν ἔρωτα ἠσχολήθησαν πολλοὶ καὶ μεγάλοι ποιηταί, ὡς ὁ Στησίχορος*[2]*, ἡ Σαπφώ, ὁ Μίμνερμος, οἱ τραγικοὶ ποιηταί, ὡς ὁ Σοφοκλῆς καὶ πρὸ πάντων ὁ Εὐριπίδης, καὶ οἱ ποιηταὶ τῆς νέας κωμῳδίας. Τινὲς δὲ νομίζουσιν, ὅτι ἡ ἐλεγεία τοῦ Καλλιμάχου καὶ καθ' ὅλου ἡ 'Αλεξανδρινὴ ἐλεγεία εἶναι ἡ γέφυρα ἡ ἄγουσα εἰς τὴν 'Ελληνικὴν μυθιστοριογραφίαν*[3]. *'Οπωσδήποτε κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Καισάρων, ἐφ' ὧν ἡ ἐρωτικὴ ἐλεγεία καὶ ἡ νέα κωμῳδία σχεδὸν ἐξηφανίσθησαν, ἀφ' οὗ οὐδεμία προσοχὴ εἰς τὰ μέτρα ἐδίδετο, ἦτο καιρός, ὅπως ἡ σοφιστικὴ τολμήσῃ, ἵνα τὰ ἀπολεσθέντα εἴδη τῆς ποιήσεως ἀντικαταστήσῃ*[4]. *'Ως ὁ 'Ιμέριος ἔσχε τὸ θάρρος νὰ γράψῃ λόγον ἐπιθαλάμιον ἐν πεζῷ λόγῳ*[5], *οὕτως οἱ ἄλλοι σοφισταὶ ἐπραγματεύοντο ἐρωτικοὺς μύθους οὐχὶ ἐμμέτρως. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Φώτιος τὰς μυθιστορίας 'Αντωνίου τοῦ Διογένους, τοῦ 'Ιαμβλίχου καὶ τοῦ 'Ηλιόδωρου ὀνομάζει δράμματα, δραματικά, ἢ δραματικὰ συντάγματα καὶ Πτολεμαῖος ὁ 'Ηφαιστίωνος ἔγραψε δρᾶμα ἱστορικόν, δηλ. διηγηματικόν*[6]. *'Εκ τῶν εἰρημένων γίνεται δῆλον, ὅτι οἱ σοφισταὶ κατὰ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια ἐταπεινώθη, ἐπειράθησαν, ὅπως τὸ πάθος τοῦ ἔρωτος*

κατὰ τὸ "διήγημα πλασματικὸν" τοῦ τεχνογράφου Νικολάου. Ὅρα Κοραῆ 'Επιστολ. πρὸς 'Αλέξανδρον Βασιλείου προτασσομένην τῆς ἐκδόσ. τῶν 'Ηλιοδώρ. Αἰθιοπικ. ἐν σελ. ξ'. 1) *Δ. Θερειαν. ἐν 'Αδαμ. Κορ. I*, 395. 2) *'Ιδὲ* Er. Rohde, Der griechische Roman und seine Vorläufer *ἐν σελίδ.* 28. 3) *Θερειαν. ἐν σελίδ.* 399. 4) Christ *ἐν σελ.* 679. 5) *Ὅρα ἐν σελίδ. τῶν ἔμπροσθεν.* 6) *Θερειαν. ἐν σελίδ.* 389. Susemihl II, 574 *σημ.* 4. *'Ερμογέν. Προγυμν. II*, 4, 27 *καὶ Νικολ. Προγυμν. III*, 455.

πραγματευθῶσιν, ὅπερ πρότερον ἦτο ἓν τῶν πτερῶν τῆς ποιήσεως.

Τινὲς δ' ἐπραγματεύοντο τὰ τοῦ ἔρωτος κατὰ τρόπον αἰσχρὸν καὶ βδελυρόν, ὡς Ἀριστείδης ὁ Μιλήσιος ὁ γράψας Μιλησιακά, ἅπερ ἀπώλοντο καὶ μόνον ἔκ τινων μεταγενεστέρων γινώσκονταί πως[1]. *Περιεσώθησαν ὅμως τὰ Ἐρωτικὰ παθήματα τοῦ Παρθενίου, περὶ ὧν εἴπομεν ἀλλαχοῦ*[2]. *Οὗτοι εἶναι οἱ πρόδρομοι τῆς μυθιστοριογραφίας. Τὰ Μιλησιακὰ μετέφρασεν εἰς τὴν λατινικὴν ὁ Ῥωμαῖος ἱστορικὸς Σισέννας, ὅστις ἦτο σύγχρονος τοῦ Σύλλα, οἱ δ' ὁμόφυλοι αὐτοῦ οὕτως ἡδέως ἀνεγίνωσκον αὐτά, ὥστε παρελάμβανον ταῦτα μεθ' ἑαυτῶν καὶ ἐν ταῖς στρατείαις. Ἀλλ' οἱ τοιαῦτα βδελυρὰ βιβλία ἀναγινώσκοντες δὲν εἶναι γενναῖοι στρατιῶται, καὶ ὄντως οὗτοι ἀγωνισάμενοι πρὸς τοὺς Πάρθους ἡττήθησαν. Τὰς μεταφράσεις τοῦ διεφθαρμένου Μιλησίου εὑρὼν ἐν τοῖς λαφύροις ὁ στρατηγὸς τῶν Πάρθων Σουρήνας ἔδειξε τοῦτα τῇ Γερουσίᾳ τῶν Σελευκέων, ὅπως ἐξονειδίσῃ τὴν ἀκολασίαν τῶν Ῥωμαίων*[3]. *Προσηκόντως δὲ παρατηρεῖ ὁ ἀείμνηστος Κοραῆς, ὅτι, ὅταν τὰ ἔθνη ἡδύνωνται ἐν τοῖς αἰσχροῖς, οὐδεμία ἄλλη θεραπεία ὑπολείπεται ἢ νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν βαρβαρότητα*[4]. *Ἡ παρατήρησις αὕτη τοῦ ἡμετέρου ἐθνάρχου εἶναι νόμος γενικός, καθ' ὃν βαίνει ἡ κυκλικὴ τοῦ πολιτισμοῦ κίνησις. Ἄλλοτε*

---

[1]) Petronius Arbiter *ἐν κεφ.* 111 *Αἰλιαν. ἀπόσπασμ.* 12. [2]) *Ἐν σελίδι* 257 *τοῦδε τοῦ τόμου* [3]) *Πλούταρχ. ἐν βίῳ Κράσσ.* 32 *„Τὴν δὲ γερουσίαν τῶν Σελευκέων ἀθροίσας εἰσήνεγκεν ἀκόλαστα βιβλία τῶν Ἀριστείδου Μιλησιακῶν, οὔτι ταῦτα γε καταψευσάμενος· εὑρέθη γὰρ ἐν τοῖς Ῥωσκίου σκευοφόροις καὶ παρέσχε τῷ Σουρήνᾳ καθυβρίσαι πολλὰ καὶ κατασκῶψαι τοὺς Ῥωμαίους, εἰ μηδὲ πολεμοῦντες ἀπέχεσθαι πραγμάτων καὶ γραμμάτων δύνανται τοιούτων". Λουκιαν. Ἔρωτες „Πάνυ δή με ὑπὸ τὸν ὄρθρον ἡ τῶν ἀκολάστων σου διηγημάτων αἱμύλη καὶ γλυκεῖα πειθὼ κατηύφρανεν, ὥστ' ὀλίγου δεῖν Ἀριστείδης ἐνόμιζον εἶναι τοῖς Μιλησιακοῖς λόγοις ὑπερκηλούμενος".* [4]) *Ἐν σελίδ. ι' τῆς μνημ. ἐπιστολῆς.*

οἱ πολῖται τοῦ Μιλησίου Ἀριστείδου ἦσαν ἄλκιμοι, ἀλλ' ἐν τοιούτοις βιβλίοις ἀνατραφέντες ἐδουλώθησαν, ὡς καὶ ὁλόκληρον τὸ Ἑλληνικὸν γένος, ὅπερ δουλωθὲν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν θεραπείαν τῆς μητρὸς γῆς, ἐξ ἧς ἤντλησε νέας δυνάμεις καὶ ἔθηκε φραγμὸν εἰς τὸν προϊόντα ἐκφυλισμόν. Τὰς τοιαύτας μυθιστορίας ἀναγινώσκουσιν ἄνθρωποι διεφθαρμένοι ἢ οὐδὲν ἰδεῶδες ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ ἔχοντες, ὡς δύναταί τις νὰ ἴδῃ ἐν ταῖς κρίσεσι δύο σοφιστῶν, τοῦ Λουκιανοῦ καὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ. Ἐκεῖνος μέν, ὅστις οὐδὲν ἰδεῶδες ἔχει, συνίστησι τὴν ἀνάγνωσιν τῶν μυθιστοριῶν [1], ὁ δ' Ἰουλιανός, ὅστις πρόβλημα τοῦ βίου ἔθετο τὴν ἀνόρθωσιν τοῦ ἐθνισμοῦ, ἀπορρίπτει [2]. Ὁ Λουκιανὸς παραβάλλει τὴν ἀνάγνωσιν τῶν μυθιστοριῶν πρὸς τὴν ἄνεσιν τῶν ἀθλητῶν [3]. Νομίζομεν ὅμως, ὅτι ἡ παραβολὴ δὲν εἶναι κατὰ πάντα ἀκριβής· διότι ἡ μὲν ἄνεσις ἐπιρρώννυσι τὰ σώματα τῶν ἀθλητῶν, ἡ δ' ἀνάγνωσις τῶν μυθιστοριῶν ἐκνευρίζει τὸ σῶμα καὶ αἴρουσα τοὺς φραγμοὺς τοῦ πραγματικοῦ ἀπὸ τοῦ φανταστοῦ κόσμου φθείρει τὴν διάνοιαν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε αὕτη δὲν δύναται νὰ διακρίνῃ ἀσφαλῶς τὴν ἀλήθειαν [4].

Σημειωτέον ὅμως, ὅτι ὁ Λουκιανὸς δὲν ἐννοεῖ τὰς ἐρωτικάς, ἀλλὰ τὰς ἐθνογραφικὰς μυθιστορίας. Δύναταί τις

---

1) *Ἀληθ. ἱστορ. I, 2 "Γένοιτο δ' ἂν ἐμμελὴς ἡ ἀνάπαυσις αὐτοῖς, εἰ τοῖς τοιούτοις τῶν ἀναγνωσμάτων ὁμιλοῖεν, ἃ μὴ μόνον ἐκ τοῦ ἀστείου τε καὶ χαρίεντος ψιλὴν παρέξει τὴν ψυχαγωγίαν, ἀλλά τινα καὶ θεωρίαν οὐκ ἄμουσον ἐπιδείξεται, οἷόν τι καὶ περὶ τῶνδε τῶν συγγραμμάτων φρονήσειν ὑπολαμβάνω".* 2) *Ἐν I, 386 H "πρέποι δ' ἂν ἡμῖν ἱστορίαις ἐντυγχάνειν, ὁπόσαι συνεγράφησαν ἐπὶ πεποιημένοις τοῖς ἔργοις, ὅσα δέ ἐστιν ἐν ἱστορίας εἴδει παρὰ τοῖς ἔμπροσθεν ἀπηγγελμένα πλάσματα, παραιτητέον, ἐρωτικὰς ὑποθέσεις καὶ πάντα ἁπλῶς τὰ τοιαῦτα".* 3) *Λουκιαν. αὐτόθι I*, 1. 4) *Πλὴν τοῦ μνημονευθέντος συγγράμματος τοῦ* Rohde *ἐδημοσιεύθησαν καὶ ἄλλα*, Nicolai, Entstehung und Wesen des griech. Romans, Berl. 1867 Chassang, Histoire du roman dans l' antiquité, Paris 1862, *καὶ Κωνστ. I. Δραγούμης, Ἱστορία τῆς μυθιστορίας παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν ἐν Τεργέστῃ* 1866

νὰ εἴπῃ, ὅτι ἀρχηγὸς καὶ διδάσκαλος τῶν τοιούτων μυθιστοριῶν εἶναι ὁ Ὅμηρος, ὅστις πολλὰ περὶ τῶν Φαιάκων ἐτερατεύσατο καὶ δὴ εἶπεν, ὅτι ὁ περιπλανώμενος Ὀδυσσεὺς ἦλθεν εἰς μονοφθάλμους καὶ εἰς ὠμοφάγους καὶ εἰς ἀγρίους ἀνθρώπους[1]. *Τοιοῦτον ἐθνογραφικὸν ἔπος ἐποίησεν Ἀριστέας ὁ Προκοννήσιος, τὰ καλούμενα Ἀριμάσπεια ἔπη*[2], *ἐν οἷς ἔλεγε περὶ πολλῶν παραδόξων λαῶν καὶ θηρίων. Καὶ ὁ νομοθέτης Σόλων ἤρξατο ποιῶν τὸν Ἀτλαντικὸν μῦθον, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀγάγῃ εἰς πέρας*[3]. *Εἰς τὰς μυθιστορίας ἐπλησίαζον τὰ Ἰνδικὰ τοῦ Κτησίου*[4] *καὶ αἱ ἱστορίαι τῶν στρατευσαμένων μετὰ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὡς τοῦ Ὀνησικρίτου*[5]. *Ἐνέπλεκον δὲ μύθους ἐν ταῖς ἱστορίαις χάριν τερατείας καὶ τέρψεως*[6]. *Οὐ μόνον ποιηταὶ καὶ ἱστορικοί, ἀλλὰ καὶ ὁ φιλόσοφος Πλάτων ἐν τῷ Τιμαίῳ καὶ τῷ Κριτίᾳ ἐπραγματεύθη τὸν Ἀτλαντικὸν λόγον ἤτοι μῦθον, ὅπως ἐν τῇ νήσῳ Ἀτλαντίδι θέσῃ τὸ ἰδεῶδες τῆς πολιτείας αὐτοῦ, ὡς ἀλλαχοῦ εἴπομεν*[7]. *Πλὴν τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἑκαταῖος ὁ Ἀβδηρίτης, ὅστις ἔζη ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ πρώτου Πτολεμαίου καὶ ἦτο μαθητὴς τοῦ σκεπτικοῦ Πύρρωνος, ἔγραψεν ἐθνογραφικὴν μυθιστορίαν περὶ τῶν Ὑπερβορείων. Ἐν τούτοις ὁ Ἀβδηρίτης φιλόσοφος ἔθετε τὸ ἰδεῶδες, ὡς ὁ Πλάτων ἐν τοῖς κατοίκοις τῆς Ἀτλαντίδος*[8].

---

1) *Αὐτόθι* I. 8. 2) *Ὅρα ἐν σελίδ.* 118 *τοῦ Α' τόμου.* 3) *Αὐτόθι ἐν σελίδ.* 216. 4) *Ἐν σελίδ.* 145 *τοῦδε τοῦ τόμου.* 5) *Ἐν σελίδ.* 152 *τοῦδε τοῦ τόμου.* 6) *Στράβ.* I. 43 "*φαίνεται εὐθὺς ὅτι μύθους παραπλέκουσιν ἑκόντες οὐκ ἀγνοίᾳ τῶν ὄντων, ἀλλὰ πλάσει τῶν ἀδυνάτων τερατείας καὶ τέρψεως χάριν. Δοκοῦσι δὲ κατ' ἄγνοιαν, ὅτι μάλιστα καὶ πιθανῶς τὰ τοιαῦτα μυθεύουσι περὶ τῶν ἀδήλων καὶ τῶν ἀγνοουμένων. Θεόπομπος δὲ ἐξομολογεῖται φήσας ὅτι καὶ μύθους ἐν ταῖς ἱστορίαις ἐρεῖ κρεῖττον ἢ ὡς Ἡρόδοτος καὶ Κτησίας καὶ Ἑλλάνικος καὶ οἱ τὰ Ἰνδικὰ συγγράψαντες*". 7) *Ἐν σελίδ.* 536 *καὶ* 537 *τοῦδε τοῦ τόμου. Παράβαλλ. καὶ* Rohde *ἐν σελίδ.* 197 *τοῦ μνημονευθέντος συγγράμματος.* 8) *Τὰς εἰδήσεις περὶ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ ἴδε παρὰ* C. Müller histor. fragm. II, 386—388. *Παράβαλλ.* Rohde *ἐν σελίδ.* 211.

Ἐν τοῖς εἰρημένοις παρετηρήσαμεν δύο εἴδη μυθιστορίας τὸ ἐρωτικὸν καὶ τὸ ἐθνογραφικόν. Τὰ δύο ταῦτα εἴδη εὑρίσκομεν συνηνωμένα παρὰ τῷ Ἀντωνίῳ Διογένει, ὑφ' οὗ ἐγράφησαν Τῶν ὑπὲρ Θούλην ἀπίστων λόγοι κδ'. Ἐν τούτοις ὁ Δεινίας ἀποπλανηθεὶς τῆς πατρίδος αὐτοῦ ἦλθεν εἰς τὴν νῆσον Θούλην, ἐν ᾗ καταλαμβάνεται ὑπὸ ἔρωτος πρὸς τὴν Δερκυλλίδα, ἥτις ἦτο κατὰ τὸ γένος Τυρία [1]. Τὰ κατὰ τὴν μυθιστορίαν ταύτην γινώσκομεν ἐκ τῆς περιλήψεως τοῦ Φωτίου καὶ ἔκ τινος τμήματος, ὅπερ διετηρήθη παρὰ Πορφυρίῳ ἐν τῷ βίῳ τοῦ Πυθαγόρου. Ὁ Πατριάρχης [2] τὸν Ἀντώνιον θεωρεῖ ὡς πατέρα τῶν τοιούτων πλασμάτων. Ἄλλοι ὅμως θέτουσιν αὐτὸν κατὰ τὸν πρῶτον αἰῶνα [3]. Ὁπωσδήποτε ἔζη πρὸ τοῦ Λουκιανοῦ, ὅστις παρῳδεῖ αὐτὸν ἐν τῇ Ἀληθεῖ ἱστορίᾳ καὶ ἐν τῷ Ἰκαρομενίππῳ. Εἰρήσθω δ', ὅτι ὁ Διογένης ἐμνημόνευεν Ἀντιφάνους τινὸς ὡς πρότερον ἀσχοληθέντος περὶ τὰ τοιαῦτα τερατολογήματα. Τίς δ' Ἀντιφάνης οὗτος, δὲν εἶναι γνωστόν· τινὲς ἀπεῖδον εἰς τὸν κωμικόν [4]. Ἡ γλῶσσα τοῦ Διογένους ἐπαινεῖται ὡς καθαρὰ καὶ σαφής.

Ὁ δὲ Ἰάμβλιχος, ὃν πρέπει νὰ διαστέλλωμεν τοῦ νέου Πλατωνικοῦ φιλοσόφου, ἦτο Σύρος τὸ γένος, παρά τινος δὲ Βαβυλωνίου ἔμαθε τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἤθη τῶν Βαβυλωνίων. Οὗτος ὅτε ὁ Τραϊανὸς εἰσήλασεν εἰς τὴν Βαβυλῶνα, συνελήφθη αἰχμάλωτος καὶ ἀπήχθη εἰς τὴν Συρίαν, ὅπου ὁ ἡμέτερος μυθιστοριογράφος ἐδιδάχθη παρ' αὐτοῦ. Ἔμαθε δὲ καὶ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν μέχρι ῥητορικῆς τελειότητος [5]. Ἂν τις ἀπίδῃ καὶ εἰς τὸν Σύρον Λουκιανόν, θέλει ὁμολογήσει, ὅτι οἱ λαοὶ τῆς

---

[1]) *Φώτ. ἐν βιβλ.* 166 (*ἐν σελίδ.* 109 *ἐκδ.* Bekker). [2]) *Ἐν σελίδ.* 112 "*Τὸν χρόνον δέ, καθ' ὃν ἤκμασεν ὁ τῶν τηλικούτων πλασμάτων πατὴρ Διογένης ὁ Ἀντώνιος, οὔπω τι σαφὲς ἔχομεν λέγειν, πλὴν ἔστιν ὑπολογίσασθαι ὡς οὐ λίαν πόρρω τῶν χρόνων τοῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου*" [3]) Christ *ἐν σελίδ.* 680. [4]) *Ἐπιστολ. Κορ. η'.* [5]) Rohde *ἐν σελίδ.* 362.

Ἀσίας ἔχουσιν ἰδιάζουσαν φύσιν πρὸς τὸ μανθάνειν ξένας γλώσσας[1]. *Ὁ Ἰάμβλιχος ἔγραψε* Βαβυλωνιακὰ *συνιστάμενα ἐκ τριάκοντα καὶ πέντε βιβλίων. Κατὰ τὸν* Rohde *οὗτος συνέταξε τὴν μυθιστορίαν αὐτοῦ ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ ἐπέγραψεν οὕτω, διότι ἡ Βαβυλὼν ἦτο ἡ σκηνή, ἐν ᾗ τὰ γεγονότα διεπράχθησαν, ἅπερ ἔμαθε παρὰ τοῦ λογίου Βαβυλωνίου*[2]. *Ἐν τοῖς Βαβυλωνιακοῖς ὑπάρχει ἡ διήγησις τοῦ καλοῦ Ῥοδάνου καὶ τῆς καλῆς Σινωνίδος, οἵτινες νόμῳ γάμων ἠρῶντο ἀλλήλων. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ γυνὴ τοῦ βασιλέως Γάρμου ἔθανεν, οὗτος ἐφλέγετο ὑπὸ ἔρωτος πρὸς τὴν καλὴν Σινωνίδα*[3]. *Κατὰ τὸν Φώτιον ὁ Ἰάμβλιχος κατέχει τὴν μέσην θέσιν μεταξὺ Ἡλιοδώρου καὶ τοῦ Ἀχιλλέως Τατίου κατὰ τὸ σεμνὸν καὶ εὔφημον, ἡ δὲ γλῶσσα αὐτοῦ εἶναι ῥέουσα καὶ μαλακή*[4]. *Πλὴν τῆς περιλήψεως τοῦ Φωτίου φέρονται καὶ δύο ἀποσπάσματα, ἐξ ὧν τὸ ἓν ἐλήφθη ἐκ τοῦ* Περὶ προόδου τοῦ Βαβυλωνίων βασιλέως[5] *συγγράματος.*

Ὁ Σουΐδας καταλέγει τρεῖς Ξενοφῶντας μυθιστοριογράφους, ἐξ ὧν ὁ μὲν ἦτο Ἀντιοχεύς, ὁ δὲ Κύπριος καὶ ὁ τρίτος Ἐφέσιος, ὅστις ἔγραψε Τὰ κατὰ Ἀνθίαν καὶ Ἁβροκόμην Ἐφεσιακά, *ἅπερ μέχρις ἡμῶν διετηρήθησαν. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Σουΐδας μνημονεύει δέκα βιβλίων καὶ τὰ περισωθέντα εἶναι μόνον πέντε, ὁ* Rohde[6] *εἰκάζει, ὅτι δὲν διετηρήθη ἡμῖν τὸ πρωτότυπον, ἀλλ' ἐπιτομή τις αὐτοῦ. Τοῦτο δὲν εἶναι ἀπίθανον, διότι ἐν τοῖς Ἐφεσιακοῖς παρατηρεῖται ἀσυνήθης συντομία καὶ εὐτέλεια. Ὁ μυθιστοριογράφος περιγράφει τοὺς ἔρωτας τοῦ Ἀνθίου καὶ τῆς Ἁβροκόμης. Πότε ἔζη ὁ Ἐφέσιος Ξενοφῶν,*

---

[1]) *Τοῦτο παρετηρήσαμεν καὶ παρὰ πολλοῖς Ἕλλησι τῆς μικρᾶς Ἀσίας, οἵτινες εἶχον ὡς μητρικὴν τὴν Τουρκικὴν γλῶσσαν.* [2]) *Ἐν σελίδ.* 364. [3]) *Ὅρα τὸν μῦθον παρὰ Φωτ. ἐν σελίδ.* 74 (*ἔκδ.* Bekker). [4]) *Αὐτόθι* 73. [5]) Rohde *ἐν σελίδ.* 365 *σημ.* 2. [6]) *Ἐν σελίδ.* 401.

δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν. Ὁ ἡμέτερος Κοραῆς ἔθετε τοῦτον μετὰ τὸν Ἡλιόδωρον [1], ἀλλ' οἱ νεώτεροι θεωροῦσι τοῦτον προγενέστερον αὐτοῦ [2].

Ἐπιφανέστατος πάντων τῶν μυθιστοριογράφων εἶναι Ἡλιόδωρος ὁ Ἐμεσηνός, περὶ οὗ ὁ Φώτιος [3] λέγει, ὅτι ἐγένετο ἐπίσκοπος. Ἡ εἴδησις αὕτη παρὰ Σωκράτει τῷ συγγράψαντι ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν φέρεται πληρεστέρα, διότι ὀνομάζεται ἐπίσκοπος Τρίκκης (δηλ. Τρικκάλων) [4]. Ὑπὸ δὲ τοῦ Νικηφόρου Καλλίστου προστίθεται, ὅτι ἐγχώριος σύνοδος τῆς Θεσσαλίας ἐπέβαλε τῷ Ἡλιοδώρῳ νὰ καύσῃ τὴν μυθιστορίαν αὐτοῦ, ἥτις ὑπανάπτει τὸν ἔρωτα, ἢ νὰ καταλίπῃ τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον. Ὁ μυθιστοριογράφος ὅμως προετίμησε τὸ δεύτερον, ὅπερ καὶ ἔπραξεν [5]. Ἡ προσθήκη αὕτη τοῦ Καλλίστου εἶναι ἀπίθανος, ὡς ἀπέδειξεν ἤδη ὁ ἡμέτερος Κοραῆς. Ἀφ' οὗ οἱ ἐπίσκοποι ἐζήτουν τὸν ἐξαφανισμὸν τοῦ βιβλίου, διὰ τί ἐχειροτόνουν τὸν συγγραφέα; Ἔπειτα ἦτο δυνατὸς ὁ ἐξαφανισμὸς τοῦ βιβλίου, ὅπερ συνετάχθη ἐν τῇ νεανικῇ τοῦ συγγραφέως ἡλικίᾳ καὶ ἦτο διαδεδομένον ἐν πολλοῖς ἀντιγράφοις [6]; Ὁπωσδήποτε τρεῖς συγγραφεῖς μαρτυροῦσιν, ὅτι ὁ Ἡλιόδωρος ἦτο Χριστιανός, ὅπερ ὑποστηρίζει καὶ ὁ Κοραῆς· διότι καὶ λέξεις καὶ φράσεις εἰλημμέναι ἐκ χριστιανικῶν βιβλίων καὶ ὑπαινιγμοὶ εἰς ἱστορίας καὶ συνηθείας χριστιανικὰς εὑρίσκονται κατεσπαρμένοι ἐν τοῖς Αἰθιοπικοῖς [7]. Καὶ ὄντως ὁ ἐκδότης τοῦ Ἡλιοδώρου πολλαχοῦ ἐν ταῖς σημειώσεσι καταδεικνύει τοῦτο. Ἀλλ' ὁ Rohde οὐ μόνον δὲν δέχεται τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ὑποστηρίζει, ὅτι ἦτο εὐσεβὴς ὀπαδὸς τῆς ἀρχαίας θρησκείας [8]. Ἠθέλομεν πο-

---

[1]) *Ἐν σελίδ. ιε' τῆς μνημονευθείσης ἐπιστολῆς.* [2]) Rohde *ἐν σελίδ.* 392. Schnepf, De imitationis ratione inter Hliodorum et Xenophontem Ephesium, Kempten 1887. [3]) *Ἐν βιβλ.* 73. [4]) *Ἐν ἐκκλ. ἱστορ.* V, 22, § 51. [5]) *Ἐν ἐκκλ. ἱστορ. XII,* 34. [6]) *Ἐν σελίδ. κδ' τῆς μνημονευθείσης ἐπιστολῆς.* [7]) *Αὐτόθι.* [8]) *Ἐν σελίδ.* 484.

ρευθῇ μακρὰν ὁδόν, ἂν εἰσηρχόμεθα εἰς ἀκριϐῆ ἐξέτασιν τοῦ ζητήματος τούτου.

Ὁπωσδήποτε ὁ Φοῖνιξ Ἡλιόδωρος ἔγραψε τὸ Σύνταγμα τῶν περὶ Θεαγένην καὶ Χαρίκλειαν Αἰθιοπικῶν, ὅπερ συνίσταται ἐκ δέκα βιϐλίων. Ἡρωῒς τῆς μυθιστορίας εἶναι Χαρίκλεια ἡ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως τῶν Αἰθιόπων. Ἡ μήτηρ ταύτης τὸ καχύποπτον τοῦ ἀνδρὸς φοβουμένη ἤγαγεν εἰς Δελφούς, ἔνθα ἡ νέα τὸν καλὸν Θεαγένη γνωρίσασα ἔφυγε μετ' αὐτοῦ· Οἱ δύο οὗτοι σώφρονες ἀλλήλων ἐρασταὶ περιέπεσαν εἰς αἰχμαλωσίαν, ἐκινδύνευσαν καὶ ἐν τέλει ἡ Χαρίκλεια ἡ θυγάτηρ τοῦ ϐασιλέως τῶν Αἰθιόπων ἀνεγνωρίσθη καὶ μετὰ τοῦ ἐραστοῦ αὐτῆς διὰ τοῦ ὑμεναίου συνεδέθη. Ὁ μυθιστοριογράφος δὲν ἄρχεται ἐκ τοῦ ᾠοῦ, ἀλλ' εὐθὺς ἐν ἀρχῇ εἰσέρχεται in medias res[1] *ἤ, ὡς λέγει ὁ ἡμέτερος Κοραῆς, ἄρχεται ἀπὸ τῶν σπλάγχνων τῆς ὑποθέσεως*[2]*, δηλ. ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης, καθ' ἣν οἱ ἐρασταὶ εἶχον ἀφιχθῇ αἰχμάλωτοι εἰς τὸ στόμα τοῦ Νείλου τὸ καλούμενον Ἡρακλεωτικόν, ὅπου ἡμέρας ἤδη διαγελώσης, ὅπως μεταχειρισθῶ τὰς φράσεις τοῦ μυθιστοριογράφου, καὶ ἡλίου τὰς ἀκρωρείας καταυγάζοντος, λῃσταὶ τοῦ ὄρους ὑπερκύψαντες εἶδον φοϐερὰν σκηνήν*[3]*. Τὰ πρὸ τούτων συμϐάντα εὑρίσκονται ἐν τῷ τελευταίῳ μέρει τοῦ δευτέρου βιϐλίου. Τοῦτο ἐγένετο κατὰ μίμησιν τῆς Ὀδυσσείας τοῦ Ὁμήρου, ἐν ᾗ ἡ ἀρχὴ τῶν περιπετειῶν τοῦ ἥρωος εὑρίσκεται ἐν τῇ ὀγδόῃ ῥαψῳδίᾳ.*

---

1) Christ *ἐν σελίδ.* 681. 2) *Ἐν σελίδ. κϛ' τῆς μνημονευθείσης ἐπιστολῆς.* 3) *Ἐν ἀρχῇ· "καὶ ἦν τὰ ἐν αὐτῷ τοιάδε· ὁλκὰς ἀπὸ πρυμνησίων ὥρμει, τῶν μὲν ἐμπλεόντων χηρεύουσα, φόρτου δὲ πλήθουσα· καὶ τοῦτο παρῆν συμβάλλειν καὶ τοῖς πόρρωθεν· τὸ γὰρ ἄχθος ἄχρι καὶ ἐπὶ τρίτον ζωστῆρα τῆς νεὼς τὸ ὕδωρ ἀνέθλιβεν. Ὁ δὲ αἰγιαλός, μεστὰ πάντα νεοσφαγῶν, τῶν μὲν ἄρδην ἀπολωλότων, τῶν δὲ ἡμιθνήτων, καὶ μέρεσι τῶν σωμάτων ἔτι σπαιρόντων, ἄρτι πεπαῦσθαι τὸν πόλεμον κατηγορούντων. Ἦν δὲ οὐ πολέμου καθαροῦ τὰ φαινόμενα σύμβολα, ἀλλ' ἀναμέμικτο καὶ εὐωχίας οὐκ εὐτυχοῦς, ἀλλ' εἰς τοῦτο ληξάσης, ἐλεεινὰ λείψανα. . ".*

Τὰ δ' ἐπεισόδια τοῦ μύθου εἶναι οὕτω συνηνωμένα τῇ κυρίᾳ ὑποθέσει, ὥστε οὐ μόνον δὲν βλάπτουσι ταύτην, ἀλλὰ καὶ φαίνονται μέρη ἀναγκαῖα.

Οὐ μόνον ἐν τῇ πλοκῇ τοῦ μύθου, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἠθοποιίᾳ ἐπιτυγχάνει ὁ Ἡλιόδωρος. Εὔπιστος μέχρις ἠλιθιότητος εἶναι ὁ Ἀρίστιππος, ὡς συνήθως οἱ κατὰ τὸ γῆρας νυμφευόμενοι. Ἡ σύζυγος τούτου, ἡ αἰσχρὰ Δημαινέτη, καταλαμβάνεται ὑπὸ ἀθέσμου ἔρωτος πρὸς τὸν Κνήμωνα, ὅστις ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀριστίππου ἐκ τοῦ πρώτου γάμου. Κατὰ τοῦτο ὁ μυθιστοριογράφος ἐμιμήθη τὸν Εὐριπίδην, ὅστις ἐπραγματεύθη τὸν ἔρωτα τῆς Φαίδρας πρὸς τὸν Ἱππόλυτον. Ἡ δὲ θεραπαινὶς Θίσβη τελεῖ αἰσχρὰς συκοφαντίας, ἀλλ' ἐν τέλει δικαίως τιμωρεῖται. Ἐν τοῖς προσώποις τῆς μυθιστορίας διαπρέπει ὁ Θεαγένης, ὁ ἐραστὴς τῆς Χαρικλείας, ὅστις εἰκονίζεται ὡς νικητὴς ἐν τοῖς Πυθίοις, ἐν τῷ πολέμῳ κατὰ τῶν ἀγρίων ληστῶν, ὡς δαμαστὴς τοῦ ταύρου ἐν τῇ Μερόῃ καὶ τοῦ ὑπερηφάνου Αἰθίοπος. Ἄν τις ταῦτα λάβῃ ὑπ' ὄψει, θέλει ὁμολογήσει μετὰ τοῦ ἀειμνήστου Κοραῆ, ὅτι ὁ Ἡλιόδωρος ὠνόμασε τὸν ἥρωα ὁρμηθεὶς ἐκ Θεαγένους τοῦ Θασίου, ὅστις, ὡς γνωστὸν[2]*, διέπρεψεν ἐν τοῖς Ἕλλησι κατὰ τὸν δρόμον καὶ ἔλαβε χιλίους καὶ τετρακοσίους στεφάνους. Ἡ δὲ Χαρίκλεια ὑπερεῖχε τοῦ ἐραστοῦ αὐτῆς οὐ μόνον κατὰ τὸ κάλλος, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν εὐψυχίαν καὶ τὴν σύνεσιν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οἱ Βυζαντινοὶ τὴν ὅλην μυθιστορίαν ἐκάλουν Χαρίκλειαν. Κατὰ τοῦτο ἄριστα ἐποίησεν ὁ τὸ δραματικὸν μυθιστόρημα συντάξας, διότι ἂν ὁ Θεαγένης ἐξισοῦτο πρὸς τὴν ἐρωμένην αὐτοῦ, ἤθελε καθαιρεθῇ ἡ ἑνότης τῆς μυθιστορίας. Διότι δύο καλὰ ἀναιροῦσιν ἄλληλα. Τῷ Rohde*[3] *ὅμως δὲν ἀρέσκει ἡ ἠθοποιία· διότι πρὸς τοῖς ἄλλοις παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Θεαγένης καὶ ἡ Χαρίκλεια λαμβάνουσιν ἔκφρασιν ψυχρᾶς τελειότητος, ἥτις*

---

[1]) Ἐν σελίδ. λε' τῆς ἐπιστολῆς. [2]) Παυσαν. VI, 11 καὶ Κορ. ἐν τόμ. II, 15. [3]) Ἐν σελίδ. 448.

ἀπαλλοτριοῖ τούτους τῆς ἡμετέρας συμπαθείας. Βεβαίως ἂν παραβληθῇ ὁ Ἡλιόδωρος πρὸς τοὺς ἀριστοτέχνας τῆς ἠθοποιίας, ὡς τὸν Σοφοκλέα, εἶναι ὑποδεέστερος, ἀλλὰ πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψει τοὺς χρόνους. Κατὰ δὲ τὰς τοπογραφίας καὶ ἐθνικὰς ἠθογραφίας δὲν εἶναι μὲν ἀναμάρτητος, ὡς λέγει ὁ Κοραῆς [1], ἀλλὰ φαίνεται ἱκανῶς εἰδήμων. Καλῶς δ' ἐποίησεν, ὅτι ἡ σκηνὴ τοῦ δράματος, ὅπως μεταχειρισθῶ θεατρικὴν φράσιν, ὑπόκειται ἐν Αἰγύπτῳ, ἥτις εἶναι ἡ χώρα τῶν μυστηρίων καὶ περὶ ἧς οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἡδέως ἤκουον [2].

Ὁ μυθιστοριογράφος ἔχει πολλὴν δεξιότητα, ὅπως ἐναργῶς εἰκονίζῃ ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα, ὡς τοὺς Πυθικοὺς ἀγῶνας, τὰ ἕλη τοῦ Νείλου καὶ τὰς μάχας τῶν λῃστῶν, ἀλλ' οἱ κριτικοὶ παρατηροῦσιν, ὅτι δὲν ἔχει ἴσην ἱκανότητα πρὸς ἀπεικόνισιν τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου [3]. Τοῦτο ἐνίοτε ἐξαρτᾶται καὶ ἐκ τῶν πηγῶν, ἐξ ὧν ἤντλησε· διότι κατὰ τὸν ἀείμνηστον Κοραῆν ἡ μυθιστορία εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον μίμησις καὶ παρῳδία διαφόρων ποιητῶν καὶ δὴ τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Εὐριπίδου. Ὁμολογεῖ ὅμως, ὅτι ὁ κέντρων εἶναι συνερραμένος οὕτω τεχνηέντως, ὥστε ἐν ὀλίγοις διαβλέπει τις τὰ ῥάμματα καὶ τοὺς

---

[1]) Ἐν τόμ. I, λδ'. [2]) Ἐν σελίδ. 67, 1 „Αἰγύπτιον γὰρ ἄκουσμα καὶ διήγημα πᾶν Ἑλληνικῆς ἀκοῆς, ἐπαγωγότατον„. [3]) Ἐν βιβλ. Α, λ' „Οἱ γὰρ ἐπεληλυθότες τῶν ὑποπιπτόντων ἢ καὶ φυγῇ χρωμένων τὰ σκάφη καὶ τὰς καλύβας ἐνεπίμπρασαν, ὑφ' ὧν τῆς φλογὸς ἐπὶ τὸ πλησίον ἕλος διαρριπιζομένης, καὶ τὸν πολὺν κατ' αὐτὸ κάλαμον σωρηδὸν νεμομένης, ἄφραστόν τι καὶ ἀφόρητον ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς σέλας ἔμπυρον, ἐπὶ δὲ τὴν ἀκοὴν ἠχὴ κατάκροτος ἐπεφέρετο. Καὶ πολέμου πᾶν εἶδος καὶ ἐνηργεῖτο καὶ ἐξηκούετο, τῶν μὲν ἐγχωρίων προθυμίᾳ καὶ ῥώμῃ πάσῃ τὴν μάχην ὑφισταμένων, τῶν δέ, τῷ τε πλήθει καὶ τῆς ἐφόδου τῷ ἀπροσδοκήτῳ πλεῖστον ὑπερφερόντων, καὶ τοὺς μὲν ἐπὶ γῆς ἀναιρούντων, τοὺς δὲ εἰς τὴν λίμνην αὐτοῖς σκάφεσι καὶ αὐτοῖς οἰκήμασι βαπτιζόντων. Ὑφ' ὧν ἁπάντων δοῦπός τις πρὸς τὸν ἀέρα συμμιγὴς ἤρετο, πεζομαχούντων ὁμοῦ καὶ ναυμαχούντων, ὀλλύντων τε καὶ ὀλλυμένων αἵματι τὴν λίμνην φοινιττόντων, πυρὶ δὲ καὶ ὕδατι συμπλεκομένων„.

κλωστῆρας[1]. *Νομίζομεν, ὅτι ἡ κρίσις τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς εἶναι ὀλίγον ὑπερβολική, ὡς ἠδυνήθημεν νὰ ἀντιληφθῶμεν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῆς μυθιστορίας. Ὁ Φώτιος ἐπαινεῖ τὴν ἀφέλειαν καὶ γλυκύτητα τοῦ συγγραφέως, τὸ εὔσημον τῶν λέξεων καὶ τὴν συμμετρίαν τῶν περιόδων. Οἱ νεώτεροι ὅμως δὲν συμφωνοῦσι κατὰ τοῦτο· διότι πολλὰ ψέγουσιν ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ μυθιστοριογράφου. Οὕτως ὁ Ἡλιόδωρος κατὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς ὑποθέσεως πειρᾶται, ὅπως καὶ τὸν τόνον τῆς γλώσσης ἀνυψώσῃ, ἀλλὰ παρατηρεῖται, ὅτι ἡ δύναμις ὀλίγον ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν θέλησιν· διότι ἡ μεγαλοπρέπεια μεταπίπτει εἰς ἔκτυφον μεγαλορρημοσύνην*[2]. *Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ἡ γλῶσσα τῆς μυθιστορίας εἶναι σοφιστική, ἧς τὰ στοιχεῖα ἔλαβε παρὰ τῶν ποιητῶν. Περὶ δὲ τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς τῆς μυθιστορίας δὲν δύναταί τις νὰ εἴπῃ τι ἀκριβές, ἀλλ' ὁ* Rohde[3] *εἰκάζει, ὅτι ἔζησε μετὰ τὸ ἥμισυ τοῦ τρίτου αἰῶνος μ. Χ. καὶ μετὰ τὸν δεύτερον Φιλόστρατον, οὗ τὴν βιογραφίαν Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως ἐγνώρισεν.*

Μετὰ τὸν Ἡλιόδωρον ἔζη ὁ Ἀχιλλεὺς Τάτιος, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τούτου, ὅτι παρ' ἐκείνου πολλὰ ἔλαβε. Κατὰ τὸν Rohde *ἔζη πρὸ τοῦ μέσου τοῦ τετάρτου καὶ μετὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ τρίτου αἰῶνος μ. Χ. Ὁ συγγραφεὺς κατὰ τὸν Σουΐδαν ἐγένετο χριστιανὸς καὶ ἐπίσκοπος. Ἀλλ' εἰκάζεται, ὅτι ἡ εἴδησις αὕτη εἶναι παρῳδία τῆς περὶ τοῦ Ἡλιοδώρου παραδεδομένης. Ὁ* Rohde *παρατηρεῖ*[4], *ὅτι ὁ Ἀχιλλεὺς ἦτο ἤδη χριστιανός, ὅτε ἔγραφε τὴν μυθιστορίαν αὐτοῦ. Δὲν εὑρίσκονται μὲν ἐν ταύτῃ ἴχνη χριστιανισμοῦ, ἀλλ' ἀπὸ τῆς σοφιστικῆς τέχνης πᾶν χριστιανικὸν αὐστηρῶς ἀπεκλείετο*[5]. *Πρὸς τὴν εἰκασίαν ὅμως ταύτην ἀντίκειται ἡ παρατήρησις, ὅτι ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ δὲν εἶναι*

---

[1]) *Κορ. ἐν τόμ. Ι, λε'.* [2]) Rohde *ἐν σελίδ.* 459. [3]) *Αὐτόθι* 466.
[4]) *Αὐτόθι ἐν σελίδ.* 471. [5]) *Αὐτόθι* 475.

χριστιανική[1]. Ὁπωσδήποτε ὁ Ἀχιλλεὺς ἔγραψε *Τὰ κατὰ Λευκίππην καὶ Κλειτοφῶντα*, ὅπερ συνίσταται ἐξ ὀκτὼ βιβλίων. Ἡ μυθιστορία περιέχει πολλὰς αἰσχρολογίας[2]. Ὁ δὲ χαρακτὴρ τοῦ λόγου εἶναι ἐνιαχοῦ κομψότατος, ἀλλ' ὁμοιάζει οὐχὶ πρὸς τὸ φυσικὸν κάλλος, ἀλλὰ πρὸς τὸ πρόσθετον[3] Κατὰ δὲ τὴν σύνθεσιν τοῦ λόγου μιμεῖται μὲν τὸν Ἡλιόδωρον, ἀλλ' εἶναι τούτου ὑποδεέστερος.

Ἀντιπρόσωπος τῆς ἱστορικῆς μυθιστοριογραφίας εἶναι *Χαρίτων ὁ Ἀφροδισιεύς*, ὅστις ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔργου ὀνομάζει ἑαυτὸν καὶ προστίθησιν, ὅτι εἶναι γραφεὺς τοῦ ῥήτορος Ἀθηναγόρου, καὶ διηγεῖται ἐρωτικὴν περιπέτειαν συμβᾶσαν ἐν Συρακούσαις. Ἀλλ' ἤδη ὁ πρῶτος ἐκδότης, ὁ D'Orville[4], παρετήρησεν, ὅτι τὸ ὄνομα καὶ ἡ πατρὶς εἶναι ἀλληγορικά· διότι ὑπομιμνήσκουσι τὰς Χάριτας καὶ τὴν Ἀφροδίτην. Ἀθηναγόρας δ' εἶναι ὁ ἐκ τοῦ Θουκυδίδου γνωστὸς ἀντιπολιτευόμενος τῷ Ἑρμοκράτει τῷ νικήσαντι τοὺς Ἀθηναίους ἐν Σικελίᾳ[5]. Πότε ἔζη ὁ Χαρίτων, δὲν εἶναι γνωστόν, ἀλλ' ἐκ τῆς μυθιστορίας αὐτοῦ γίνεται δῆλον, ὅτι εἶχεν ὑπ' ὄψει τὰ ἔργα τοῦ Ἰαμβλίχου, τοῦ Ἡλιοδώρου καὶ τοῦ Ξενοφῶντος. Ὑπόθεσις τῆς μυθιστορίας τοῦ Ἀφροδισιέως εἶναι *Τὰ περὶ Χαιρέαν καὶ Καλλιρρόην*. Ἔχει δ' αὕτη βάσιν ἱστορικήν, διότι ἡ Καλλιρρόη εἶναι θυγάτηρ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Συρακουσίων Ἑρμοκράτους. Ὁ συγγραφεὺς μιμεῖται τὴν γλῶσσαν τοῦ Ξενοφῶντος, τοῦ Θουκυδίδου καὶ ἐνίοτε τοῦ Ἡροδότου[6], ἀλλὰ δὲν στερεῖται σολοικισμῶν[7].

---

[1]) Christ ἐν σελίδ. 683. [2]) Φώτ. ἐν βιβλ. 87 «Ἀλλά τό γε λίαν ὑπέραισχρον καὶ ἀκάθαρτον τῶν ἐννοιῶν καὶ τὴν τοῦ γεγραφότος φαυλίζει γνώμην ἐν πᾶσι καὶ σπουδήν, καὶ τοῖς ἀναγινώσκειν ἐθέλουσι κατάπτυστον τὴν ἀνάγνωσιν ποιεῖται καὶ φευκτήν». [3]) Κορ. ἐν τόμ. Ι, ιγ'. [4]) Ἐν σελίδ. 6—8. Ἡ ἔκδοσις ἐγένετο τῷ 1750. [5]) Θουκυδίδ. VI, 35. [6]) Rohde ἐν σελίδ. 496. [7]) Christ ἐν σελίδ. 683.

Μέχρις ἡμῶν διεσώθη δημῶδές τι βιβλίον, ἐν ᾧ περιγράφεται ὁ βίος καὶ αἱ πράξεις τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, καὶ ἀποδίδεται τῷ Καλλισθένει[1]. *Ἡ μυθιστορία αὕτη, ἥτις ἔχει ἀνατολικὸν χαρακτῆρα, εἶναι ψευδεπίγραφος. Φαίνεται δ' ὅμως, ὅτι ὁ πυρὴν ταύτης ἐγράφη ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων καὶ ἐπεξετάθη βραδύτερον*[2]. *Αἱ μυθικαὶ διηγήσεις τοῦ βιβλιαρίου ἦσαν προσφιλὲς ἀνάγνωσμα κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Βυζαντινῶν, διότι μετεφράσθη εἰς τὴν Λατινικήν, τὴν Συριακὴν καὶ τὴν Ἀρμενικήν*[3]. *Εἰς τὴν μυθώδη ταύτην ἱστορίαν ἐν τοῖς χειρογράφοις προστίθεται ἡ μυθιστορικὴ πραγματεία τοῦ Παλλαδίου τοῦ ζήσαντος κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα μ.Χ. ἡ ἐπιγραφομένη Περὶ τῶν τῆς Ἰνδίας ἐθνῶν καὶ τῶν Βραχμάνων. Ὡσαύτως μυθιστορικὴ εἶναι καὶ ἡ ἱστορία Ἀπολλωνίου τοῦ Τυρίου, ἀλλ' αὕτη διετηρήθη μόνον ἐν ξέναις μεταφράσεσι καὶ διασκευαῖς.*

Μεταβαίνομεν ἤδη εἰς τὸν τελευταῖον μυθιστοριογράφον ταύτης τῆς περιόδου, τὸν Λόγγον, οὗ τὸν βίον καὶ τὴν ἡλικίαν ἀγνοοῦμεν. Τινὲς δὲ νομίζουσιν, ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα Λόγγος παρήχθη ἐκ κακῆς ἀναγνώσεως τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ἐν Φλωρεντίᾳ χειρογράφου Λεσβιακῶν ἐρωτικῶν λόγοι δ'[4]. *Ἡ συνήθης δ' ἐπιγραφὴ τῆς μυθιστορίας εἶναι Τὰ κατὰ Δάφνιν καὶ Χλόην. Ἐπειδὴ ἡ εὐφυὴς αὕτη εἰκασία δὲν γίνεται ὑπὸ πάντων δεκτή, ὑποτίθεται, ὅτι ὁ Λόγγος εἶναι ἀπελεύθερος Ῥωμαίου τινὸς ἐκ τῶν φερόντων τὸ ὄνομα τοῦτο. Φαί-*

---

[1]) *Ἐξεδόθη ὑπὸ* Müller, Par. 1846. [2]) Zacher. Pseudocallisthenes, Forschungen zur Kritik und Geschichte der ältesten Aufzeichnung der Alexandersage, Halle 1867 *καὶ* Hertz, Aristoteles in der Alexandergeschichte des Mittelalters, Abhandl. d. b. Acad. XIX, 1890. [3]) Christ *ἐν σελίδ.* 684. Rohde *ἐν σελίδ.* 184. [4]) ***Μακρὰν ἀνάλυσιν τοῦ μυθιστορήματος συνέταξεν ὁ κ. Κ. Ι. Δραγούμης ἐν σελ.* 30 *καὶ ἑξῆς τῆς μνημονευθείσης διατριβῆς.***

νεται, ὅτι πατρὶς τούτου εἶναι ἡ Λέσβος, διότι ἡ σκηνὴ τοῦ μυθιστορήματος ὑποτίθεται ἐν ταύτῃ τῇ νήσῳ, ὡς καὶ ἡ ἐπιγραφὴ μαρτυρεῖ. Ἐπειδὴ δὲ γινώσκει καλῶς τοὺς τόπους καὶ τούτους ζωηρῶς περιγράφει, εἶναι πολὺ πιθανόν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἦτο Λέσβιος. Ἔχει δὲ πολὺ τὸ ἐπαγωγὸν ἡ μυθιστορία, διότι εἶναι ποιμενικὴ τὴν βουκολικὴν ποίησιν τοῦ Θεοκρίτου ὑπομιμνήσκουσα. Ὁ Δάφνις ἦτο ἔκθετον βρέφος, ὅπερ εὑρὼν αἰπόλος ἀνέθηκεν αὐτῷ, ὅπως βόσκῃ τὰς αἶγας. Μετὰ δύο ἔτη ἄλλος ποιμὴν εὗρε τὴν Χλόην, ἔκθετον οὖσαν, ἣν παραλαβὼν καὶ ἀναθρέψας κατέστησε ποιμενίδα ἀρνίων. Ἀφ' τὰ δύο ταῦτα ἔκθετα ἀνεπτύχθησαν, ἐρασταὶ ἀλλήλων ἐγένοντο. Μετὰ πάροδον χρόνου τινὸς ὁ κύριος τῶν ἀγρῶν ἀναγνωρίσας, ὅτι ὁ Δάφνις εἶναι υἱὸς αὐτοῦ, ποιεῖ συμπόσιον, καθ' ὃ πλούσιος ἀγρότης ἐπείσθη, ὅτι ἡ Χλόη εἶναι θυγάτηρ αὐτοῦ. Μετὰ τὴν διπλῆν ἀναγνώρισιν οἱ νεαροὶ ἐρασταὶ συνάπτονται εἰς γάμον, οἵτινες ἔν τινι σπηλαίῳ ἐποίησαν διαφόρους γραφὰς εἰκονιζούσας τὰ τῆς νεανικῆς αὐτῶν ἡλικίας. Τὰς εἰκόνας ταύτας ἔβλεπον οἱ τῶν Νυμφῶν ἱκέται, ἐν οἷς καὶ ὁ Λόγγος, ὡς αὐτὸς λέγει ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς μυθιστορίας. Εἶναι λυπηρόν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς τὴν ἀθώαν ταύτην ὑπόθεσιν ἐμίανε δι' ἀπεικονίσεως αἰσχρῶν περιγραφῶν. Διὰ τοῦτο καὶ δι' ἄλλα αἴτια ὁ ἡμέτερος Κοραῆς εἶπεν, ὅτι τῷ Λόγγῳ λείπει νοῦς καὶ κρίσις[1]. *Τὴν γλῶσσαν ὅμως τοῦ σοφιστοῦ ἐπαινεῖ καὶ ὁ Ἕλλην κριτικός, ὀνομάζων αὐτὸν Ἀττικώτατον, καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ὁ* Rohde[2], *ὅστις τάσσει τὸ ἔργον ἐν τῷ γλαφυρῷ χαρακτῆρι τοῦ λόγου.*

---

[1]) *Ἐν σελίδ.* 13 *τοῦ πρώτου τόμου.* [2]) *Ἐν σελίδ.* 518.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΓ'.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΓΡΑΨΑΝΤΩΝ ΕΡΩΤΙΚΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΑΣ

Ἐκ λίαν ἀρχαίων χρόνων ὁ ἔρως ἦτο ὑπόθεσις τῆς ποιήσεως, ὡς μαρτυροῦσι τὰ ᾄσματα τῆς Σαπφοῦς, τοῦ Ἀλκαίου καὶ τοῦ Ἀνακρέοντος. Ἐν Λέσβῳ, ἐν ᾗ ταῖς γυναιξὶ μείζων ἐλευθερία παρείχετο, ἡ ἐρωτικὴ ποίησις ἀνεπτύχθη. Ἀφ' οὗ δὲ τὰ πτερὰ τῆς τέχνης ταύτης τῶν Μουσῶν ἐκόπησαν, οἱ σοφισταὶ ἐπειράθησαν, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἤδη εἴδομεν [1], ὅπως ἔνια τῶν ἐκλιπόντων εἰδῶν τῆς ποιήσεως διὰ τοῦ πεζοῦ λόγου ἀναπληρώσωσι καὶ δὴ ὁ Ἱμέριος συνέταξεν ἐπιθαλάμιον λόγον. Κατὰ περίεργον δὲ σύμπτωσιν Λέσβιος εἶναι καὶ ὁ ἀρχαιότατος σοφιστὴς ὁ συντάξας ἐρρωτικὰς ἐπιστολάς, δηλ. ὁ Λεσβῶναξ, ὅστις ἔζη ἐπὶ Αὐγούστου [2]. Τοιαύτας ἐπιστολὰς ἔγραψεν ὁ Φιλόστρατος [3] καὶ ὁ Αἰλιανός [4], καθ' ἃ ἀλλαχοῦ εἴπομεν. Μέχρις ἡμῶν διετηρήθησαν αἱ ἐρωτικαὶ ἐπιστολαὶ τοῦ Ἀλκίφρονος καὶ τοῦ Ἀρισταινέτου. Ἀλλὰ περὶ τοῦ βίου αὐτῶν σχεδὸν οὐδὲν γινώσκομεν καὶ ἐγένετο ἡ εἰκασία, ὅτι καὶ τὰ δύο ὀνόματα εἶναι πλαστά [5].

Ὁ Ἀλκίφρων θεωρεῖται ὡς ὀλίγῳ νεώτερος τοῦ Λουκιανοῦ, πρὸς ὃν κατὰ τὸν Ἀρισταίνετον καὶ ἔγραψεν [6]. Ὁπωσδήποτε οὗτος συνέταξεν ἑκατὸν περίπου ἐπιστολὰς διαιρουμένας εἰς τρία βιβλία. Ἐν ταύταις δύναταί τις νὰ οἰκτείρῃ τὴν κοινω-

---

1) *Ἐν σελίδ.* 1130 *τοῦδε τοῦ τόμου.* 2) *Ἐν σελίδ.* 1069 *τοῦ αὐτοῦ τόμου.* 3) *Ἐν σελίδ.* 1087. 4) *Ἐν σελίδ.* 1091. 5) *Ὅρα Δόναλδσ.* II, 409. 6) Christ *ἐν σελίδ.* 685 *σημ.* 6. *Ὅρα καὶ Κ. Ι. Δραγούμ. ἐν σελίδ.* 82 *τῆς μνημονευθείσης διατριβῆς.*

νικὴν κατάπτωσιν τῶν χρόνων τοῦ συγγραφέως. Τινὲς τῶν ἐπιστολῶν ἀποδίδονται ἱστορικοῖς προσώποις, ὧν τοὺς ἔρωτας γινώσκομεν. Οὕτως ὁ κωμικὸς Μένανδρος ἀγγέλλει τῇ Γλυκέρᾳ, ὅτι ὁ Πτολεμαῖος ἐκάλεσεν αὐτὸν εἰς Αἴγυπτον, ἀλλ' οὗτος προτιμᾷ νὰ μένῃ ἐν Ἀθήναις χάριν τῆς ἐρωμένης αὐτοῦ ἢ νὰ ἀπέλθῃ εἰς Αἴγυπτον[1]. *Ἡ Γλυκέρα ὅμως*[2] *χαρεῖσα διὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου προσενεχθεῖσαν τιμὴν γράφει, ὅτι, ἂν ὁ μνηστὴρ ἐπιθυμῇ νὰ ἴδῃ τὰς πυραμίδας καὶ τὸν λαβύρινθον, θέλει ἀκολουθήσει αὐτῷ τὴν μητέρα καὶ τὰς ἀδελφὰς ἀφεῖσα*[3]. *Ἐν ἄλλῃ ἐπιστολῇ μετὰ πολλῆς εὐφυΐας ἡ Θαῒς ἐλέγχει τὸν Εὐθύδημον, ὅστις ἀρξάμενος νὰ φιλοσοφῇ ἀποφεύγει τὴν οἰκίαν τῆς ἐρωμένης. Παρατηρεῖ δ', ὅτι αἱ ἑταῖραι δὲν παιδεύουσι χεῖρον τῶν σοφιστῶν τοὺς νέους, ὡς μαρτυρεῖ τοῦτο, ὅτι ἡ μὲν Ἀσπασία ἔσχε μαθητὴν τὸν Περικλέα, ὁ δὲ Σωκράτης τὸν Κριτίαν*[4]. *Τὸ δὲ Λεόντιον ἔν τινι ἐπιστολῇ γράφει τῇ Λαμίᾳ βαρέως φέρον τοὺς τρόπους τοῦ Ἐπικούρου, ὃν πολλαχῶς σκώπτει ὡς θέλοντα νὰ σωκρατίζῃ, νὰ στωμυλεύηται καὶ νὰ εἰρωνεύηται*[5]. *Ἐκ τούτων δῆλον γίνεται, ὅτι αἱ ἑταῖραι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἶχον πολλὴν εὐφυΐαν καὶ μαθήσεως δὲν*

---

1) *Ἐν βιβλ.* II, *ἐπιστολ.* 3, 8 «*Πλεῖν μὲν καὶ εἰς Αἴγυπτον ἀπιέναι μακρὰν οὕτω καὶ ἀπῳκισμένην βασιλείαν οὖσαν, μὰ τοὺς δώδεκα θεούς, οὐδὲ ἐνθυμοῦμαι. Ἀλλ' οὐδὲ εἰ ἐν Αἰγίνῃ ταύτῃ γε πλησίον ἔκειτο Αἴγυπτος, οὐδ' οὕτως ἐν νῷ ἂν ἔσχον ἀφεὶς τὴν ἐμὴν βασιλείαν τῆς σῆς φιλίας μόνος ἐν τοσούτῳ ὄχλῳ Αἰγυπτίων χωρὶς Γλυκέρας ἐρημίαν πολυάνθρωπον ὁρᾶν. Ἥδιον γὰρ καὶ ἀκινδυνότερον τὰς σὰς θεραπεύω μᾶλλον ἀγκάλας, ἢ τὰς ἁπάντων τῶν σατραπῶν καὶ βασιλέων*„. 2) *Ἐν βιβλ* II, 4, 6 “*τοῦτ' ἦν, Μένανδρε, ὅτι οὐκ ἄρα Γλυκέρα μόνον, ἀλλὰ καὶ βασιλεῖς ὑπερθάλασσοι ἐρῶσί σου καὶ διαπόντιοι φῆμαι τὰς σὰς ἀρετὰς κατηγγέλκασι. Καὶ Αἴγυπτος καὶ Νεῖλος καὶ Πρωτέως ἀκρωτήρια καὶ αἱ Φάριαι σκοπιαὶ πάντα μετέωρα νῦν ἐστι βουλόμενα ἰδεῖν Μένανδρον καὶ ἀκοῦσαι φιλαργύρων καὶ ἐρώντων καὶ δεισιδαιμόνων καὶ ἀπίστων καὶ πατέρων καὶ υἱῶν καὶ θεραπόντων καὶ παντὸς ἐνσκηνοβατουμένου*„. 3) *Αὐτόθι* 9. 4) *Ἐν βιβλ.* I, 34, 7. 5) *Ἐν βιβλ.* II, 2, 3.

ἐστεροῦντο[1]. *Τὰς ἀρετὰς ταύτας μετὰ δεξιότητος καὶ χάριτος ἠδυνήθη νὰ εἰκονίσῃ ὁ 'Αλκίφρων.*

'Υποδεέστερος τούτου εἶναι ὁ 'Αρισταίνετος, ὅστις ἄλλοτε ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ αὐτὸ πρόσωπον τῷ ἐκ Νικαίας 'Αρισταινέτῳ τῷ θανόντι κατά τινα σεισμὸν τῆς Νικομηδείας τὸν συμβάντα τῷ 358 μ. Χ. Νῦν ὅμως ἐκράτησεν ἡ γνώμη, καθ' ἣν ὁ ἐπιστολογράφος ἔζη περὶ τὸ τέλος τοῦ πέμπτου αἰῶνος μ. Χ.[2]. *'Οπωσδήποτε οὗτος ἔγραψεν ἐρωτικὰς ἐπιστολὰς διαιρουμένας εἰς δύο βιβλία, ἐξ ὧν τὸ μὲν πρῶτον περιέχει 28, τὸ δὲ δεύτερον 22. 'Εν τῇ συλλογῇ ταύτῃ εὕρηται καὶ ἐπιστολή τις τοῦ 'Αλκίφρονος πρὸς τὸν σοφιστὴν Λουκιανὸν πεμπομένη. 'Επιγράφονται μὲν ἐπιστολαί, ἀλλ' εἶναι ἐρωτικαὶ διηγήσεις, ἃς ὁ συγγραφεὺς κατὰ τὸν* Rohde[3] *ἔλαβεν ἐκ τοῦ Καλλιμάχου, ὡς τὸν ἔρωτα τῆς Κυδίππης καὶ τοῦ 'Ακοντίου*[4] *καὶ ἐξ ἱστορικῶν γραψάντων ἀνέκδοτα. Καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ 'Αρισταινέτου θεωρεῖται ὡς κέντρων, διότι πολλὰ ἔλαβεν ἐκ τοῦ Λουκιανοῦ, τοῦ Φιλοστράτου τοῦ 'Αλκίφρονος καὶ ἄλλων*[5].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΔ'.

ΠΕΡΙ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ, ΣΟΦΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΟΛΟΓΡΑΦΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΣΟΝ ΑΙΩΝΑ

'Η ἀληθὴς ῥητορικὴ ἐν τῇ ὑψηλοτέρᾳ αὐτῆς σημασίᾳ εἶναι τέχνη, δι' ἧς ἐλεύθεροι λαοὶ διδάσκονται περὶ τῶν πραγμάτων

---

1) *'Ο 'Αλκίφρων ἐξεδόθη ὑπὸ* Wagner Leipzig 1878. 2) Christ *ἐν σελίδ.* 686. 3) *'Εν σελίδ.* 343. 4) *'Εν βιβλ.* 1, 10 *«Οὗτος ἠράσθη Κυδίππης· ἔδει γὰρ τὸν καλόν, τοσούτους τετοξευκότα τῷ κάλλει, μιᾶς ἀκίδος ἐρωτικῆς πειραθῆναι ποτέ, καὶ γνῶναι σαφῶς οἷα πεπόνθασιν οἱ δι' αὐτὸν τραυματίαι. "Οθεν ὁ Ἔρως οὐ μετρίως ἐνέτεινε νευράν, ὅτε καὶ τερπνὴ πέφυκεν ἡ τοξεία..»*. 5) *'Ο 'Αρισταίνετος ἐξεδόθη ὑπὸ* Boissonade, Paris 1822.

τῆς πολιτείας. Ὅταν ὅμως οὗτοι γένωνται δοῦλοι, ἡ ῥητορικὴ περιορίζεται ἐν τοῖς σχολείοις. Ἐν τούτοις παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς ἦρχεν ὁ Ἑρμογένης καὶ ὁ Ἀφθόνιος καὶ τὰ Προγυμνάσματα[1] *τούτων, περὶ ὧν εἴπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν. Πρὸς ἄσκησιν τῶν μαθητῶν οἱ διδάσκαλοι παρεῖχον μύθους διηγήματα, χρείας*[2]*, ἀνασκευάς, κατασκευάς*[3]*, γνώμας*[4] *καὶ ἠθοποιίας*[5]*. Τοιαῦτα Προγυμνάσματα συνέταξεν ὁ Βασιλάκης, ὅστις ἔζη κατὰ τὸ μέσον τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος*[6]*. Τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἐστερεῖτο μὲν ἐλευθέρου λαοῦ, ἀλλ' εἶχεν εὐσεβεῖς χριστιανούς. Διὰ τοῦτο οἱ ἱεράρχαι εἶναι ῥήτορες καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ῥητορικὴ κατὰ τὸ ἐνὸν ἀνεπτύχθη. Πρὸς δὲ συνετάχθησαν πλεῖστοι λόγοι πρὸς κολακείαν τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν ἐχόντων δύναμιν ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ. Ἀλλ' οὐχ ἧττον φίλοι καὶ εὐσεβεῖς μαθηταὶ ἀπήγγειλαν ἐπιταφίους πρὸς τοὺς φίλους καὶ διδασκάλους θανόντας. Ἐπὶ*

---

[1]) *Τοιαῦτα προγυμνάσματα δύναταί τις νὰ εἴδῃ παρὰ* Walz *ἐν τῷ πρώτῳ τομῳ τῆς συλλογῆς, ἥτις ἐπιγράφεται* Rhetores Graeci. [2]) *Ἑρμογέν. Προγυμνάσμ. παρὰ* Walz *ἐν σελίδ.* 19 *«Χρεία ἐστὶν ἀπομνημόνευμα λόγου τινὸς ἢ πράξεως ἢ συναμφοτέρου, σύντομον ἔχον δήλωσιν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον χρησίμου τινὸς ἕνεκα. Τῶν δὲ χρειῶν αἱ μέν εἰσι λογικαί, αἱ δὲ πρακτικαί, αἱ δὲ μικταί. Λογικαὶ μέν. αἷς λόγος ἔνεστι μόνον, οἷον Πλάτων ἔφησε τὰς Μούσας ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν εὐφυῶν οἰκεῖν. Πρακτικαὶ δέ, ἐν αἷς πρᾶξις μόνον· οἷον Διογένης ἰδὼν μειράκιον ἀτακτοῦν τὸν παιδαγωγὸν ἐτύπτησε· μικταὶ δὲ αἱ μίξιν ἔχουσαι λόγου καὶ πράξεως· οἷον Διογένης ἰδὼν μειράκιον ἀτακτοῦν τὸν παιδαγωγὸν ἐτύπτησεν εἰπών· τί γὰρ τοιαῦτα ἐπαίδευες;»* [3]) *Αὐτόθι ἐν σελίδ.* 27 *«Ἀνασκευή ἐστιν ἀνατροπὴ τοῦ προτεθέντος πράγματος, κατασκευὴ δὲ τοὐναντίον βεβαίωσις. Τὰ δὲ πάνυ ψευδῆ οὔτε ἀνασκευαστέον οὔτε κατασκευαστέον, ὥσπερ τοὺς μύθους».* [4]) *Αὐτόθι ἐν σελίδ.* 24 *«Γνώμη ἐστὶ λόγος κεφαλαιώδης ἐν ἀποφάσει καθολικῇ, ἀποτρέπων τι, ἢ προτρέπων ἐπί τι, ἢ ὁποῖόν ἐστιν ἕκαστον δηλῶν».* [5]) *Αὐτόθι* 44 *«Ἠθοποιία ἐστὶ μίμησις ἤθους ὑποκειμένου προσώπου, οἷον τίνας ἂν εἴποι λόγους Ἀνδρομάχη ἐπὶ Ἕκτορι;».* [6]) *Ὅρα* Neumann, Griechische Geschichtsschreiber und Geschichtsquellen in zwölzten Jahrhundert *ἐν σελίδ.* 72 *καὶ ἑξῆς*

πᾶσι τούτοις πλεῖστοι βυζαντινοὶ ἔγραψαν ἐπιστολάς, αἵτινες τῷ γένει τῷδε τῶν γραμμάτων ἀνήκουσιν. Οἱ ἐπιφανέστατοι ῥήτορες ταύτης τῆς περιόδου εἶναι Γρηγόριος ὁ Κύπριος, ὁ Νικηφόρος Χοῦμνος, ὁ Θεόδωρος Ὑρτακηνὸς καὶ ὁ Δημήτριος Κυδώνης.

Τῇ ῥητορικῇ ἐπιστολογραφίᾳ ἀνήκει Βασίλειος (867-886) ὁ ἱδρυτὴς τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, ὅστις ἦτο φίλος τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν γραμμάτων. Ἐπειδὴ δὲ ἤθελεν, ὅπως ἀναδείξῃ τὸν υἱὸν Λέοντα ἄξιον τοῦ θρόνου διάδοχον, συνέταξεν ἢ μᾶλλον ἐνετείλατο ἄλλοις, ὅπως συντάξωσι δύο παραινετικὰς ἐπιστολὰς κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Ἰσοκράτους. Τούτων ἡ πρώτη, ἥτις ἐπιγράφεται Βασιλείου τοῦ Ῥωμαίου βασιλέως κεφάλαια παραινετικὰ ξϛʹ πρὸς τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν Λέοντα, περιέχει παραγγέλματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἠθικήν, τὴν θρησκείαν, τὴν φρόνησιν καὶ ἄλλα. Ἡ δὲ δευτέρα ἐπιγραφομένη Βασιλείου βασιλέως ἑτέρα παραίνεσις εἰς τὸν αὐτοῦ υἱὸν Λέοντα βασιλέα[1] εἶναι παρακέλευσις πρὸς θεάρεστον βίον. Αἱ παραινέσεις αὗται δεικνύουσιν, ὅτι ὁ γράψας ἦτο ἀνὴρ ἠσκημένος περὶ τὴν ῥητορικήν, οἷος δὲν ἦτο ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος. Διὰ τοῦτο ἀνεζητήθη ὁ ἀληθὴς συγγραφεὺς καὶ δὴ ὁ ἡμέτερος Βαλέττας εἰκάζει[2], ὅτι ἢ αὐτὸς ὁ Φώτιος συνέταξε τοὺς παραινετικοὺς λόγους ἢ διὰ τῆς συνεργασίας τούτου συνετάχθησαν. Συγγενὴς τοῦ περικλεοῦς πατριάρχου τούτου ἦτο ὁ Νικόλαος, ὅστις ἀνετράφη μετὰ Λέοντος τοῦ σοφοῦ καὶ ὠνομάσθη ὑπὸ τούτου μυστικός[3]. Ἐγένετο δὲ δὶς πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (901-907 καὶ 912-925) καὶ κατέλιπεν 163 ἐπιστολάς, αἵτινες εἶναι σπουδαῖαι ὑπὸ πολιτικὴν

---

[1]) Ὅρα τὰς παραινέσεις ταύτας παρὰ Migne, Patrol. Graec. 107 (1863) XXI καὶ LVII. [2]) Φωτίου ἐπιστολαὶ ἐν Λονδίνῳ 1864, ἐν σελίδ. 219 καὶ ἑξῆς. Παράβαλλ. Krumbacher ἐν σελίδ 187 καὶ Nicolai III, 232, [3]) Ὅρα τὸν Βίον Εὐθυμίου ἐκδοθέντα ὑπὸ de Boor, Berlin 1888.

καὶ ἐκκλησιαστικὴν ἔποψιν. Ὁ αὐτὸς πατριάρχης συνέταξε καὶ Ὁμιλίαν, ἣν ἀπευθύνει πρός τὸν λαὸν τοῦ Βυζαντίου μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ δὲ Θεόδωρος Δαφνοπάτης ἦτο πατρίκιος καὶ κατ' ἐντολὴν καὶ ἐξ ὀνόματος Ῥωμανοῦ τοῦ Λακαπηνοῦ (921-944) συνέταξεν ἐπιστολὰς πρὸς τὸν πάπαν, πρὸς ἡγεμόνας καὶ ἐπιφανεῖς ἄνδρας[1].

Διάλογός τις, ὅστις ἐπιγράφεται Φιλόπατρις ἢ Διδασκόμενος, ἄλλοτε ἀπεδίδετο τῷ Λουκιανῷ, ἀλλ' ἡ κριτικὴ ἔδειξεν, ὅτι τὸ ἔργον εἶναι ψευδεπίγραφον. Πότε λοιπὸν συνεγράφη ὁ διάλογος; Ἄλλοι μὲν ἔθεσαν ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ (361-363), ἄλλοι ἐν τοῖς τοῦ Ἡρακλείου (623) καὶ κρατοῦσιν οἱ τεθέντες κατὰ τὸ τελευταῖον ἥμισυ τοῦ δεκάτου αἰῶνος[2]. *Ο* Niebuhr[3] *ὅμως καὶ ὁ* Gfrörer[4] *ὁρίζουσι τὸ 698 ὡς τὸ ἔτος, καθ' ὃ συνετάχθη ὁ σοφιστικὸς διάλογος. Ἐν τούτῳ διαλέγονται τρία πρόσωπα, ὁ Τριεφῶν, ὁ Κριτίας καὶ ὁ Κλεόλαος, ὧν ὑπόθεσις εἶναι ὁ ἐθνισμὸς καὶ ὁ χριστιανισμός. Καὶ κατ' ἐκείνου*[5] *καὶ κατὰ τούτου*[6] *ὁ γράψας λέγει ὕβρεις.*

Περὶ τοῦ Ἰωάννου Δοξαπατρῆ[7] *τοῦ Σικελιώτου πολλαὶ ἀμφισβητήσεις ὑπάρχουσι· διότι ἐν τοῖς χειρογράφοις ὁτὲ μὲν γράφεται Ἰωάννης Δοξαπατρῆς ἄνευ τοῦ Σικελιώτου, ὁτὲ δὲ Ἰωάννης Σικελιώτης ἄνευ τοῦ Δοξαπατρῆ. Διὰ τοῦτο τινὲς μὲν νομίζουσιν, ὅτι εἶναι δύο πρόσωπα, ἄλλοι δέ, ὅτι ἓν καὶ τὸ αὐτό.*

---

1) *Ὅρα Δελτίον τῆς ἱστορ. καὶ ἐθνολογ. ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος* 1 (1883-4) *ἐν σελίδ.* 657-666 *καὶ* 2 (1885-9) *ἐν σελίδ.* 38 *καὶ* 385-409. 2) Wessig, De aetate et auctore Philopatridis dialogi, Dissert. Koblenz 1866. 3) *Ὅρα* Kleine historische und philologiche Schriften 2 Sammlung, Bon 1843. 4) Byzant. Geschichten *τόμ.* III. 1877 64-82. 5) *Ἐν σελίδ.* 590 *«Σὺ μέν, ὦ Κριτία, πάντα παρέδραμες τὰ τοῦ Διός, ἀλλ' εἴ σοι φίλον, ἄκουε. Οὐχὶ κύκνος οὗτος ἐγένετο καὶ σάτυρος δι' ἀσέλγειαν, ἀλλὰ καὶ ταῦρος;»* 6) *Ἐν σελίδ.* 597. 7) *Τὸ ὄνομα εὕρηται διαφόρως γεγραμμένον Δοξόπατρος, Δοξοπατρῆς, Δοξαπατρῆς ἢ Δόξα πατρί. Ὅρα Ἀσώπ. ἐν σελ.* 247 *καὶ* Krumbacher *ἐν σελίδ.* 190.

Ὁπωσδήποτε ὁ Ἰωάννης οὗτος ἦτο λόγιος μοναχὸς περὶ τὴν ῥητορικὴν ἀσχολούμενος, ἀλλὰ πενόμενος μέμφεται τοῖς ἄρχουσι διὰ τὴν ὀλιγωρίαν αὐτῶν πρὸς τὴν παιδείαν. Ἔν τινι ὅμως χρονικῷ ἀποδιδομένῳ τούτῳ ὁ Σικελιώτης μνημονεύεται ὡς πατριάρχης· Χρονικὸν σύντομον ἐκ διαφόρων χρονογράφων καὶ ἐξηγητῶν συλλεγὲν καὶ συντεθὲν παρὰ Ἰωάννου μοναχοῦ τοῦ Σικελιώτου, τοῦ καὶ χρηματίσαντος ὕστερον πατριάρχου Κωνσταντίνου πόλεως νέας Ρώμης. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδεὶς Σικελιώτης Πατριάρχης μνημονεύεται, προστίθεται καὶ ἄλλη δυσκολία. Τὸ ζήτημα εἶναι ἀρχαῖον, διότι ἤδη ὁ Ἀλλάτιος πρὸς ἄρσιν τῆς δυσκολίας ἐθεώρει τὸν Σικελιώτην ὡς τὸ αὐτὸ πρόσωπον τῷ Γλυκεῖ, περὶ οὗ εἴρηται ἐν τοῖς ἔμπροσθεν[1]. Ἐν τοῖς νεωτέροις ὁ Walz εἰκάζει, ὅτι εἶναι ὁ Ἰωάννης Καματερός, ὅστις ἀνέβη τὸν πατριαρχικὸν θρόνον κατὰ τὸ 1204. Κατὰ τὸν φιλόλογον τοῦτον ὁ Δοξαπατρῆς καταλιπὼν τὸ πομπῶδες ὄνομα ἔλαβε τὸ ταπεινὸν Καματερὸς διὰ τοὺς πρὶν καμάτους. Ἀλλ' ὁ Krumbacher παρατηρεῖ, ὅτι κατὰ τὴν εἴσοδον εἰς τὸν μοναχικὸν βίον ἢ κατὰ τὴν ἀνάβασιν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον μετεβάλλετο μόνον τὸ βαπτιστικὸν ὄνομα[2]. Διὰ τοῦτο καὶ δι' ἄλλα ἔτι αἱ ὑποθέσεις αὗται δὲν δύνανται νὰ ἦναι πιθαναί. Περὶ τὴν ῥητορικὴν ὁ Δοξαπατρῆς ἀσχολούμενος ἔγραψε Προλεγόμενα[3] καὶ Ῥητορικὰς Ὁμιλίας εἰς τὰ τοῦ Ἀφθονίου προγυμνάσματα. Πρὸς συγγραφὴν τούτων εἶχεν ὑπ' ὄψει πολλοὺς ἀρχαιοτέρους συγγραφεῖς, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ[4]. Πρὸς δὲ συνέτα-

---

1) *Ἐν σελίδ.* II, 416 2) *Ἐν σελίδ.* 191. 3) *Ἰδὲ παρὰ* Walz Rhetores Graeci II (1835) *ἐν σελίδ.* 69—564 *καὶ* VI (1834) 1—33 *καὶ* 56—504. 4) *Παρὰ* Walz II, 82 *«Ἐγὼ γὰρ ἐνέτυχον μὲν πολλοῖς καὶ μεγάλοις βιβλίοις συμβαλλομένοις πρὸς τὰ τῆς ῥητορικῆς γυμνάσματα, τοῖς μὲν ἐξηγητικοῖς, τοῖς δὲ καὶ μεθόδους ἰδίας προϊσχομένοις, φιλοπονώτερον δὲ καὶ ὡς οἷόν τε ἦν ἐπιμελέστερον τοῖς τε Ἀφθονίου προγυμνάσμασι καὶ τοῖς εἰς αὐτὰ γε-*

ξεν ἐξηγήσεις εἰς τὰ κεφάλαια τοῦ Ἑρμογένους Περὶ στάσεων, Περὶ εὑρέσεως καὶ Περὶ ἰδεῶν. Ὁ Δοξαπατρῆς εἶχε συνθέσει καὶ σχολικὰ ῥητορεύματα, ὡς Ὁ τοῦ ἵππου λόγος, Ἀνασκευὴ τοῦ Προμηθέως μύθου, Βασίλειος δεύτερος καὶ ἄλλα, ἅπερ δὲν διετηρήθησαν μέχρις ἡμῶν.

Σπουδαίαν θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς θεολογίας καὶ τῆς ῥητορικῆς τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος κατέχει ὁ Θεοφύλακτος, ὅστις γεννηθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐγένετο διάκονος τῆς ἁγίας Σοφίας καὶ βραδύτερον μητροπολίτης Ἀχρίδος. Τοῦτον ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ Δούκας, ὅστις ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 1071-1078, ἐξελέξατο παιδαγωγὸν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου. Πότε οὗτος, ἔθανε δὲν εἶναι γνωστόν, ἀλλὰ πάντως μετὰ τὸ 1118. Ὁ Θεοφύλακτος ἔγραψεν οὐ μόνον θεολογικὰς συγγραφάς, ὡς ὑπομνήματα εἰς τὰ τέσσαρα εὐαγγέλια καὶ εἰς τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Παύλου, ἀλλὰ καὶ πολυαρίθμους ἐπιστολὰς εἰς ἐπιφανεῖς ἄνδρας. Πρὸς δὲ συνέταξε καὶ δύο ῥητορικοὺς λόγους, ἐξ ὧν τὸν ἕνα ἀπευθύνει πρὸς τὸν μαθητὴν αὐτοῦ καὶ ἐπιγράφει· Παιδεία βασιλικὴ πρὸς τὸν Πορφυρογέννητον Κωνσταντῖνον. Ὁ λόγος οὗτος παραβαλλόμενος πρὸς τοὺς παραινετικοὺς Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος δεικνύει μείζονα πρωτοτυπίαν. Κατὰ τὸ 1092 ὁ Θεοφύλακτος ἔγραψε τὸν δεύτερον ῥητορικὸν λόγον, ὅστις εἶναι πανηγυρικὸς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιον Κομνηνόν, ὃν παρακαλεῖ, ἵνα ὑποστηρίξῃ τὴν ἐπιστήμην[1].

Ὁ Εὐθύμιος Ζιγαβηνὸς[2] *ἢ Ζιγαδηνὸς ἦτο λόγιος μο-*

γεννημένοις παρηκολούθησα ὑπομνήμασιν, ὧν καὶ οὐκ ὀλίγα αὐταῖς ἀπεγραψάμην ταῖς λέξεσιν». [1]) *Τὰ ἔργα τοῦ Θεοφυλάκτου ἐξεδόθησαν παρὰ* Migne, Patrolog. Graec. *ἐν τόμ.* 123—126. *Παράβαλλ.* Krumbacher *ἐν σελίδ.* 199. [2]) *Γράφεται καὶ Ζυγαβηνὸς καὶ Ζιγαδηνὸς καὶ Ζυγαδηνός. Ὅρα Ἀσώπ. ἐν σελίδ.* 852 *καὶ* Krumbacher *ἐν σελίδ.* 192.

ναχὸς ἀνήκων τῇ μονῇ Θεοτόκου τῆς περιβλέπτου. Τοῦτον ἐν τοῖς μάλιστα ἐτίμα Ἀλέξιος ὁ Κομνηνός, ὅστις ἀνέθηκεν αὐτῷ, ὅπως συγγράψῃ σπουδαῖον θεολογικὸν σύγγραμμα ἐπιγραφόμενον· Πανοπλία δογματικὴ Ἀλεξίου βασιλέως τοῦ Κομνηνοῦ, περιέχουσα ἐν συνόψει τὰ τοῖς μακαρίοις καὶ θεοφόροις πατράσι συγγραφέντα, εἰς τάξιν δὲ καὶ διεσκεμμένην ἁρμονίαν παρὰ Εὐθυμίου μοναχοῦ τοῦ Ζιγαδηνοῦ τεθέντα. Ἐπὶ ἀνατροπῇ καὶ καταφθορᾷ τῶν δυσσεβεστάτων δογμάτων τε καὶ διδαγμάτων τῶν ἀθέων αἱρεσιαρχῶν, τῶν κακῶς κατὰ τῆς ἱερᾶς αὐτῶν Θεολογίας λυττησάντων. Τὸ πολύτιμον τοῦτο σύγγραμμα μετεφράσθη καὶ εἰς τὴν λατινικὴν καὶ τιμᾶται ὑπὸ τῶν θεολόγων. Πρὸς δὲ ὁ Ζιγαβηνὸς συνέγραψεν Εἰς τὰ τέσσαρα εὐαγγέλια Ἑρμηνείαν καὶ ἄλλα[1]. Ὁ μοναχὸς τὴν ῥητορικὴν ἐφήρμοζεν ἐν θεολογικοῖς ζητήμασι. Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ὁ Ζιγαβηνὸς ἦτο γραμματικός, ῥήτωρ καὶ δογματικὸς καὶ ὡς τοιοῦτος ἠγαπᾶτο ἐν τῷ εὐσεβεῖ οἴκῳ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ[2].

Πότε καὶ ὑπὸ τίνος συνεγράφη ὁ διάλογος Τιμαρίων ἢ περὶ τῶν κατ' αὐτὸν παθημάτων[3], δὲν εἶναι γνωστόν. Εἰκάζεται δ' ἔκ τινων ὑπαινιγμῶν, ὅτι εἶναι ἔργον τοῦ μέσου τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος. Ὁ συγγραφεὺς προδήλως ἀπομιμεῖται τὴν

---

[1]) *Περί τινων πραγματεύεται ὁ ἡμέτερος Ν. Καλογερᾶς, ἐν τῷ Ἀθηναίῳ τόμ.* 9 (1880) 255—284 *καὶ ἐν τόμ.* 10 (1881) 331 - 362. [2]) *Ἄννα Κομνηνὴ ἐν Ἀλεξιάδ.* XV, 490 «*Καὶ γὰρ μοναχόν τινα Ζυγαβηνὸν καλούμενον, γνωστὸν μὲν τῇ δεσποίνῃ καὶ πρὸς μητρὸς ἐμῇ μάμμῃ καὶ πᾶσι τοῖς τοῦ ἱερατικοῦ καταλόγου, γραμματικῆς δὲ εἰς ἄκρον ἐληλακότα καὶ ῥητορικῆς οὐκ ἀμελέτητον ὄντα καὶ τὸ δόγμα ὡς οὐκ ἄλλος τις ἐπιστάμενον, τοῦτον ὁ αὐτοκράτωρ μεταπεμψάμενος ἐπέταξεν ἁπάσας τὰς αἱρέσεις ἐκθέσθαι ἑκάστην ἰδίᾳ καὶ ἐφ' ἑκάστῃ τὰς τῶν ἁγίων πατέρων ἀνατροπὰς ἐγγράψασθαι καὶ αὐτῶν δὴ τῶν Βογομίλων τὴν αἵρεσιν, καθὼς ὁ ἀσεβὴς ἐκεῖνος Βασίλειος ὑφηγήσαντο*». [3]) *Ὅρα παρὰ* Elissen, Analekten der mittel-und neugriechichen Literatur 4 Teil, Leipzig 1860.

Νεκυομαντείαν τοῦ Λουκιανοῦ. Δύναται δέ τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ μιμητὴς ἐπέτυχεν. Ὁ Τιμαρίων ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀπῆλθεν εἰς Θεσσαλονίκην, ἔνθα παρέστη κατὰ τὴν πανήγυριν Δημητρίου τοῦ μυροβλήτου. Ἐπιστρέφων δ' ἔθανε καὶ θανὼν κατῆλθεν εἰς Ἅδου, ὅπου εὗρε τὸν αὐτοκράτορα Ῥωμανὸν τὸν Διογένη καὶ τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ Θεόδωρον τὸν Σμυρναῖον. Διὰ τῆς βοηθείας τούτου ἡ ὑπόθεσις ἄγεται πρὸ τοῦ δικαστηρίου τοῦ Ἅδου, ὁ Ἀσκληπιὸς καὶ ὁ Ἱπποκράτης ὡς ἐμπειροτέχναι ἀποφαίνονται, ὅτι ὁ Τιμαρίων παρὰ τοὺς νόμους τῆς παθολογίας μετεκλήθη ἐκ τοῦ βίου καὶ διὰ τοῦτο οἱ νεκροπομποὶ κατεδικάσθησαν[1].

Πρεσβύτερος ἀδελφὸς τοῦ Νικήτα, περὶ οὗ εἴπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, εἶναι ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος, ὅστις ἐγεννήθη κατὰ τὸ 1140 ἐν Χώναις τῆς Φρυγίας. Ἐντεῦθεν ἐπονομάζεται Χωνιάτης[2]. *Ὁ πατὴρ τὸν Μιχαὴλ νέον ὄντα ἤγαγεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα ἔτυχε τῆς εὐνοίας τοῦ σοφοῦ Εὐσταθίου. Ἐνταῦθα ὁ νέος ἐξεπαιδεύθη καλῶς, διότι ὑπῆρχον σοφοὶ ἄνδρες, ὡς ὁ Κωνσταντῖνος Μανασσῆς καὶ ἄλλοι*[3]. *Ἀμφισβήτησις ὑπάρχει περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ὁ Μιχαὴλ ἐγένετο ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν. Κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν γνώμην ἀνέβη τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον τῷ 1175*[4]. *Μεστὸς ἐνθουσιασμοῦ ἦλθεν εἰς τὴν πόλιν τοῦ Περικλέους ὁ φιλόμουσος ἱεράρχης ὃν οἱ Ἀθηναῖοι ἐδέξαντο μετὰ χαρμοσύνου σκιρτήματος*[5]. *Ἐν*

---

[1]) Krumbacher *ἐν σελίδ.* 193. [2]) *Περὶ τοῦ βίου τούτου ἰδὲ* Elissen, Michael Akominatos von Chonä, Erzb, von Athen 1852. Gregorovius, Geschichte der Stadt Athen *ἐν σελίδ.* 204 *καὶ ἑξῆς.* [3]) *Αὐτόθι ἐν σελίδ.* 205. [4]) *Αὐτόθι ἐν σελίδ.* 211 *καὶ* Elissen *ἐν σελίδ.* 12. [5]) *Εἰσβατήρ, ἐν σελίδ.* 93 (*ἔκδ. Λάμπρ.*) *«Πείθομαι γὰρ ὡς οὐ μᾶλλον ἐγὼ τὰ μάλιστα φιλοποίμνιος ἢ ὑμεῖς ἐς ὑπερβολὴν φιλοποίμενες, τεκμαιρόμενος ἔκ τε τῶν γεγανωμένων προσώπων ὑμῶν καὶ τῆς πομπικωτέρας ὑπαντήσεως καὶ φαιδροτάτης ὑποδοχῆς καὶ τοῦ οἷον ἐνθεαστικοῦ καὶ χαρμοσύνου σκιρτήματος».*

Ἀθήναις ὁ ἀρχιεπίσκοπος δὲν παρεδόθη εἰς ῥαστώνην, ἀλλὰ συναγαγὼν πολλὰ βιβλία[1] *ἐμελέτα καὶ συνέγραφε. Δὲν ἦτο μόνον ἄνθρωπος τῶν βιβλίων καὶ τῶν βιβλιοθηκῶν, ἀλλ' εἶχε καὶ πολλὰς πρακτικὰς γνώσεις, δι' ὧν ἐπειρᾶτο, ὅπως προαγάγῃ τὴν εὐημερίαν τοῦ πτωχοῦ μέν, ἄλλοτε δὲ πλουσίου ἀττικοῦ λαοῦ. Οἰκτείρει δὲ τὴν ἀμάθειαν τούτου μὴ δυναμένου νὰ ἐννοήσῃ τοὺς ἀττικιστὶ διαλεγομένους*[2]*. Κατ' ἐξοχὴν θαυμάζομεν τὸν μητροπολίτην Ἀθηνῶν, ὅτε οὗτος ὁπλίσας τοὺς πολίτας καὶ γενναίως ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως ἀμυνάμενος κατὰ τοῦ Λέοντος Σγουροῦ ἔσωσε ταύτην*[3]*. Μετὰ τὴν ἅλωσιν ὅμως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων τὴν γενομένην κατὰ τὸ 1204 ὁ μητροπολίτης ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ τοῖς πορθηταῖς, ἡ βιβλιοθήκη αὐτοῦ ἡρπάγη καὶ ἐπωλήθη καὶ αὐτὸς κατέφυγεν εἰς τὴν νῆσον Κέων, ἐν ᾗ πλήρης ἡμερῶν τῷ 1220 ἔθανεν.*

Τὰ ἔργα τοῦ Ἀκομινάτου διαιροῦνται εἰς τέσσαρας τάξεις, εἰς κατηχητικὰς ὁμιλίας, εἰς λόγους πανηγυρικοὺς καὶ θρηνῳδίας, εἰς ἐπιστολὰς καὶ εἰς ποιήματα. Τάσσονται δὲ καὶ κατὰ τοὺς τόπους, ἐν οἷς τὰ ἔργα ἐγράφησαν· διότι ἄλλα μὲν ὁ Μιχαὴλ ἔγραψεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἄλλα δ' ἐν Ἀθήναις καὶ

---

[1]) *Ἰδὲ Ἀθην. τόμ. 6, 354, ἔνθα ὑπάρχει διατριβὴ τοῦ Σπ. Λάμπρου Περὶ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μ. Ἀκομινάτου.* [2]) *Ἐν Κατηχήσ. πρώτ. 50, ἤτοι ἐν σελίδ. 124 τῆς εἰρημ. ἐκδ. «Ὦ πόλις Ἀθῆναι, ποῦ ποτε ἀμαθίας περιέστης ἡ τῆς σοφίας τροφός! Ἐγὼ μὲν ἤσκουν τὴν διάνοιαν καὶ τὴν γλῶτταν παρέθηγον καὶ πρὸς ἀκροατὰς Ἀθηναίων ἀπογόνους ἐνεγυμναζόμην, οἵτινες, λιμῷ ποτε σφοδροτάτῳ πιεζόμενοι, οὐκ ἠξίωσαν δανείσασθαι παρά τινος ἀνδρὸς ἀφνειοῦ, ἀπαιδεύτου δὲ ἄλλως καὶ βαρβαρίσαντος ἐν τῷ εἰπεῖν παρὰ τοὺς γραμματικοὺς κανόνας "ἐγὼ ὑμῖν δανειῶ, ὦ ἄνδρες Ἀθηνοῖοι» ... Τοιούτων ἀνδρῶν φιλολόγων ἀπογόνους ἐλπίζων ἔχειν ἀκροατάς, ἤσκουν ἐμαυτὸν ὡς ἔνι μάλιστα καὶ πρὸς τὸ σοφώτερον ἐβιαζόμην τι καὶ οὐ κεκομψευμένον, μὴ οὐκ ἀνάξιος τροφεὺς τὰς ἐς λόγους τοιᾶσδε φανήσομαι πόλεως. Ἀλλ' ἔψευσμαι τῶν ἐλπίδων καὶ τῆς προσδοκίας ἐκπέπτωκα . . . .».* [3]) *Ὅρα. Κ. Παπαρρηγ. IV, 643.*

ἄλλα ἐν Κέῳ[1]. *Ὡς ἐν τοῖς Πλατωνικοῖς διαλόγοις παρατηρεῖται ἡ ἐπίδρασις τοῦ Σωκράτους*[2], *οὕτως ἐν ταῖς συγγραφαῖς τοῦ Ἀκομινάτου δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἀνεύρῃ τις τὴν διάνοιαν τοῦ διδασκάλου Εὐσταθίου. Τοῦτον θανόντα θρηνεῖ εἰλικρινῶς ἅτε γινώσκων καὶ τὴν παιδείαν καὶ τὴν ἀρετὴν τοῦ μεταστάντος*[3]. *Περιῆλθον εἰς ἡμᾶς 180 ἐπιστολαὶ ἀπευθυνόμεναι πρὸς τὸν Εὐστάθιον, πρὸς τὸν ἀδελφὸν Νικήταν καὶ πρὸς ἄλλους. Πανταχοῦ διαλάμπει τὸ εὐγενὲς τοῦ λογίου ἱεράρχου ἦθος. Εἶχε μελετήσει πολλοὺς ποιητὰς καὶ πεζοὺς συγγραφεῖς, ὡς τὸν Ὅμηρον, τὸν Θουκυδίδην καὶ τὸν Δημοσθένη. Ἐκ τούτων συχνάκις παραλαμβάνει μύθους, εἰκόνας καὶ παραβολάς. Παρετηρήθη δ', ὅτι μεταχειρίζεται πολλὰς λέξεις, αἵτινες μόνον παρὰ τῷ Εὐσταθίῳ ἀπαντῶσιν. Ἡ γλῶσσα τούτου ἀττικίζει καὶ μετέχει χάριτος, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένη ὑπερβολῶν. Αὗται παράγονται καὶ ἐκ τοῦ καθ' ὅλου πνεύματος τῶν Βυζαντινῶν καὶ ἐκ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ ῥήτορος, ὅπως μεταχειρισθῇ ἀρχαίας φράσεις*[4].

---

1) *Ὅρα Σπ. Λάμπρ. λς'. Οὗτος ἐποίησε καθολικὴν ἔκδοσιν τῶν ἔργων τοῦ Ἀκομινάτου Ἀθήνησιν* 1883. *Παράβαλλ. Παπαγεωργίου, Ἐπίκρισιν τῆς Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου ἐκδόσεως τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου, Ἀθήνησιν* 1883. *Ὁ κ. Β Γεωργιάδης ἐδημοσίευσεν Ὁμιλίαν μὴ ὑπάρχουσαν ἐν τῇ εἰρημένῃ συλλογῇ· Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου καὶ Γεωργίου Βούρζου μητροπολιτῶν Ἀθηνῶν λόγοι, ἐν Ἀθήναις* 1882. 2) *Ὅρα εἰσαγωγ. εἰς Πλάτ. ἐν σελίδ.* 28. 3) *Μελῳδ. εἰς τὴν Θεσσαλονίκ. Εὐστάθ. ἐν σελίδ.* 287 *«Μέλιτος γὰρ ἀπέσταζον αἱ τῶν ὁμιλιῶν Εὐσταθίου χάριτες ὡς ἀτεχνῶς ἀπορρῶγές τινες νέκταρος, ὅθεν καὶ εἰς ἄκρον ψυχῆς μυελὸν τοῖς ἀκροαταῖς εἰσδυόμενα τὰ δεδάγματα καὶ ἄντικρυς ἐγκαόμενα, διετηροῦντο ἀνέκπλυτα λήθης ῥεύματι».* 4) *Ὡς παράδειγμα παρατιθέμενα τὸ περὶ Εὐσταθίου λεγόμενον ἐν σελίδ.* 291 *«Ἄειδε μὲν γὰρ κλέα βασιλέων μεγαλουργῶν καὶ ὑψιθρόνων πατριαρχῶν, τὰ δ' ἐπέρρεον ἔθνεα σοφιστῶν καὶ παντοίων ἑτέρων ἀκροατῶν, ὡς ὑπὸ κρουμάτων Ὀρφέως ἑλκόμενα. Ἐξέπληττε δ' αὖ ἀστράπτων καὶ βροντῶν ὑπὲρ τὸν ξυγκυνοῦντά ποτε τὴν Ἑλλάδα δημηγορίᾳ Περικλῆν, οἷς ὑπεριφώνει τὴν ὑπέρτονον Δημοσθένους ἠχὼ καὶ ὑψήγορον ῥοῖζον Πολέμωνος καὶ οἷς οὐδέν τι τῶν κοινῶν ἠνείχετο μὴ οὐ καινῶς φράζειν ἐκ τῆς τοῦ φράζειν πολλῆς περιουσίας ...».*

Ἐν τοῖς ἐπιφανεστάτοις ἀνδράσι τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος τάσσεται Γεώργιος ὁ Κύπριος, ὅστις ἐπὶ Ἀνδρονίκου τοῦ δευτέρου κατὰ τὸ 1283 πατριάρχης γενόμενος μετωνομάσθη Γρηγόριος. Γεννηθεὶς ἐν Κύπρῳ τῷ 1241 χάριν εὐρυτέρων σπουδῶν μετέβη εἰς Νίκαιαν καὶ εἶτα εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα ὁ Γεώργιος Ἀκροπολίτης εἰσήγαγεν αὐτὸν εἰς τὰς σπουδὰς τοῦ Εὐκλείδου καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους. Δὲν ἔμεινε μακρὸν χρόνον ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου, διότι κατὰ τὸ 1289 ἀπεσύρθη εἴς τινα μονήν[1]. Τὰ κατὰ τὸν βίον τοῦ πατριάρχου γινώσκομεν ἔκ τινος αὐτοβιογραφίας, ἥτις ἐπιγράφεται Διηγήσεως μερικῆς λόγος τὰ καθ' ἑαυτὸν περιέχων[2]. Ὁ Γεώργιος συνέγραψε οὐχὶ ὀλίγα ἔργα, ὧν τὰ πλεῖστα εἶναι θεολογικά. Τὸ κατ' ἀρχὰς ἐλατινοφρόνησεν[3], ἀλλὰ πατριάρχης γενόμενος ἐπαλινῴδησε. Τούτου περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν διακόσιαι περίπου ἐπιστολαί, ἃς ἀπευθύνει πρὸς πολλοὺς ἐπιφανεῖς ἄνδρας, ὡς πρὸς τὸν Γεώργιον Ἀκροπολίτην, τὸν Ἰωάννην Πεδιάσιμον καὶ ἄλλους. Ὁ λόγιος ἱεράρχης συνέταξε καὶ δύο ἐγκώμια, τὸ μὲν πρὸς τὸν Μιχαήλ, τὸ δὲ πρὸς τὸν Ἀνδρόνικον Παλαιολόγον[4]. Εἰς τὴν σχολαστικὴν ῥητορικὴν ἀνήκει τό· Ἐγκώμιον εἰς τὴν θάλασσαν ἤγουν εἰς τὴν καθ' ὅλου τοῦ ὕδατος φύσιν[5]. Ἡ γλῶσσα τοῦ ῥήτορος τούτου παρὰ πάντων ἐπαινεῖται διὰ τὸν πλοῦτον τῶν λέξεων, διὰ τὴν ἀττικὴν χάριν, διὰ τὴν καλὴν φρασεολογίαν καὶ διὰ τὴν καθαρότητα τῆς συντάξεως.

Μαθητὴς τοῦ Γεωργίου ἦτο Νικηφόρος ὁ Χοῦμνος ὅστις συζεύξας τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Εἰρήνην τῷ Ἰωάννῃ Παλαιολόγῳ, τῷ υἱῷ Ἀνδρονίκου τοῦ δευτέρου, ἐκτήσατο μεγά-

---

[1]) Krumbacher *ἐν σελίδ.* 196. [2]) *Ἐξεδόθη ὑπὸ* Bergauer, Wien 1773. [3]) *Ὅρα Ἀσώπ. ἐν σελίδ.* 138 *καὶ* Schöll III, 149. [4]) *Ταῦτα ἐξέδωκεν ὁ* Boissonade, Anecdota Graeca I (1829) *ἐν σελίδ.* 319—393. [5]) *Ὅρα* Migne, Patrolog. Graec. *τόμ.* 142 (1865) 1-470.

λην δύναμιν ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει καὶ ἐν τέλει ἔλαβε τὴν ὑψηλὴν θέσιν ἐπὶ τοῦ κανικλείου. Ἀλλὰ κατὰ τὸ 1320 τοῦ δημοσίου βίου ἀποστάς, ὡς οἱ πλεῖστοι τῶν πολιτευτῶν καὶ πατριαρχῶν τοῦ βυζαντίου, ἐγένετο μοναχὸς μετονομασθεὶς Ναθαναήλ. Τὰ τοῦ βίου αὐτοῦ γινώσκομεν ἔκ τινος μονῳδίας, ἣν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μοναχοῦ συνέθετο ὁ φίλος αὐτοῦ Ὑρτακηνός. Ὁ λόγιος πολιτευτὴς ἦτο πολυγραφώτατος· διότι οὐ μόνον ῥητορικοὺς λόγους, ἀλλὰ καὶ φιλοσοφικά, καὶ θεολογικὰ συγγράμματα συνέταξε καὶ κατέλιπε πλουσίαν συλλογὴν ἐπιστολῶν[1].

Ὁ Χοῦμνος συνέγραψε θεωρητικὴν διατριβὴν περὶ ῥητορικῆς, ἥτις ἐπιγράφεται Περὶ λόγων κρίσεως καὶ ἐργασίας. Ὡς πρότυπα τῆς ῥητορικῆς αὐτοῦ ἔχει τὸν Ἰσοκράτη, τὸν Ἀριστείδην καὶ κατ' ἐξοχὴν Γρηγόριον τὸν Κύπριον. Ρητορικοὺς λόγους συνέταξε παντοειδεῖς, ὡς Ἐπιτάφιον εἰς τὸν Μακάριον καὶ ἁγιώτατον μητροπολίτην Φιλαδελφείας Θεόληπτον, ἐν ᾧ πραγματεύετοι καὶ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ παναγίου πνεύματος. Ἄξιος μνείας εἶναι ὁ λόγος ὁ ἐπιγραφόμενος· Πρός τινας τῶν ἑταίρων, ὅτι μὴ χρὴ δυσχεραίνειν, εἰ τοῖς κακουργοῦσι τὰ περὶ τοὺς λόγους ἐκ τῶν ἀπαιδεύτων δόξα γίνεται, σκαιοῖς δή τισι καὶ φαύλοις οὖσιν. Ἐκ τούτου γίνεται δῆλον, ὅτι ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ ἡμετέρου ῥήτορος ὑπῆρχον ἄνθρωποι ἀμαθεῖς, οἵτινες εἶχον τὴν θρασύτητα, ὅπως ἐπιδειχθῶσιν ἐν ἀγροίκοις[2]. *Πρὸς δὲ ἔγραψεν Ἔλεγχον κατὰ τοῦ κακῶς τὰ πάντα πατριαρχεύσαντος Νίφωνος καὶ Θεσσαλονικεῦσι συμβουλευ-*

---

[1]) Krumbacher *ἐν σελίδ.* 198 *καὶ* Nicolai III, 235. [2]) Boissonade, Anecdota Graeca *ἐν τόμ.* V, *σελ.* 285 *„Ἕταιροι δὲ φαῦλοι καὶ ἀγεννεῖς, καὶ κακῶς ὑπὸ βασκανίας, εἰπεῖν, τὸ πλέον ἠγμένοι, χωροῦσι πρὸς λόγους, εἰδότες μὲν ἴσως ὡς οὐδὲν αὐτοῖς ἔσται πλέον, οὐδ' ἂν πλεῖστα μοχθήσωσι, πλὴν τοῦ θράσος ἄλογον καὶ ἀναίδειαν μαθητευθῆναι, ἀπατῆσαί τε καὶ μέσον ἀγροίκων νεακεύσασθαι, ἀγαπῶντες δ' ὅμως κἂν τοῦτο"*.

τικὸν περὶ δικαιοσύνης. Φαίνεται, ὅτι ἡ κοινωνία τῆς πόλεως ταύτης δι' ἐσωτερικῶν διχοστασιῶν ἦτο τεταραγμένη. Ὁ Χοῦμνος δὲν ἦτο μόνον ῥήτωρ, ἀλλὰ καὶ διαπρεπὴς φιλόσοφος γράψας πολλὰς φιλοσοφικὰς διατριβὰς κατ' ἐξοχὴν κατὰ τῶν θεωριῶν τοῦ Πλάτωνος καὶ τῶν νέων Πλατωνικῶν. Δὲν ἦτο ὅμως τυφλὸς τοῦ Ἀριστοτέλους ὀπαδός, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τῆς διατριβῆς τῆς ἐπιγραφομένης· Πρὸς τοὺς δυσχεραίνοντας ἐπὶ τοῖς ἐλέγχοις τῶν ἀσαφῶς καὶ κακοτέχνως ῥητορευόντων καὶ τἀναντία Πλάτωνι καὶ τοῖς αὐτῷ δοκοῦσιν ἀστρονομοῦντας. Πρὸς δὲ εἶχε γράψει Περὶ κόσμου φύσεως, Περὶ τῶν πρώτων καὶ ἁπλῶν σωμάτων. Πολλὰ τῶν φιλοσοφικῶν ζητημάτων πραγματεύεται ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς, ὡς τό· Ὅτι μήτε ἡ ὕλη πρὸ τῶν σωμάτων, μήτε τὰ εἴδη χωρίς, ἀλλ' ὁμοῦ ταῦτα[1]. Περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς συλλογὴ ἐξ 172 ἐπιστολῶν, ἐξ ὧν ἄλλαι μὲν εἶναι ῥητορικὰ καὶ φιλοσοφικὰ γυμνάσματα, ἄλλαι δὲ πραγματικαὶ πεμφθεῖσαι πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, πρὸς ἐπιφανεῖς ἄνδρας, πρὸς συγγενεῖς καὶ φίλους, ὡς πρὸς τὸν πατριάρχην Νίφωνα καὶ τὸν Ἰωάννην Γλυκύν. Τὰς ἐπιστολὰς ὁ Χοῦμνος διαιρεῖ εἰς δύο, εἰς λακωνιζούσας καὶ εἰς ἀττικιζούσας[2]. Τὰ ἔργα τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως ἔχουσί τι σκοτεινὸν καὶ νεφελῶδες, ὅπερ γίνεται καταληπτότερον, ἂν παραβάλωμεν ταῦτα πρὸς τὰ τοῦ Ἀκομινάτου. Πολλάκις ἐπέρχεται ἡμῖν νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ διαύγεια τῶν ἰδεῶν τούτου παρήχθη, διότι ὁ ἱεράρχης συνέγραφεν ἐν τῇ Ἀττικῇ καὶ δὴ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ἔνθα ἡ ἀτμόσφαιρα εἶναι λεπτή, ὡς ὁ αἰθὴρ κατὰ τὸν Εὐριπίδην[3].

---

[1]) Boissonade, Anecdota nova, Parisiis 1844 *ἐν σελίδ.* 191. [2]) *Τὴν διαίρεσιν ποιεῖ ἔν τινι ἐπιστολῇ πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ὅστις ἦτο παρακοιμώμενος τῆς μεγάλης σφενδόνης*, Boissonade An. Nov. *ἐν σελ.* 5 «*Καὶ ἔχεις τὰς μὲν λακωνιζούσας, τὰς δ' ἀττικιζούσας, μὴ μέντοι μαχομένας πρὸς ἀλλήλας*». [3]) *Ἐν Μηδ. στίχ.* 830.

Ὀλίγῳ νεώτερος τοῦ Χούμνου ἦτο Θεόδωρος ὁ Ὑρτακηνός, ὅστις ἔζη ἐπὶ Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου (1283-1328) καὶ ἴσως καὶ τοῦ νεωτέρου (1328-1341). Πόθεν ἔσχε τὸ ἐπίθετον, δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν. Δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν τὴν παραγωγὴν ἐκ τῆς Ἀρκάκης, ἥτις ἔκειτο οὐ πόρρω τῆς Κυζίκου[1]· διότι ὑπάρχει γραμματικὴ δυσκολία. Διὰ τοῦτο πιθανωτέρα φαίνεται ἡ παραγωγὴ ἐκ τῆς Κρητικῆς πόλεως, ἥτις ἐκαλεῖτο Ὕρτακος ἢ Ὑρσακίνα[2]. Ὁπωσδήποτε ὁ Ὑρτακηνὸς κατέλιπεν ἡμῖν ἑπτὰ ῥητορικοὺς λόγους ἀνήκοντας εἰς τὸ ἐπιδεικτικὸν εἶδος τῆς ῥητορικῆς[3] καὶ 93 ἐπιστολάς. Ἐν τοῖς ῥητορικοῖς λόγοις δεικνύει κολακείαν πρὸς τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς μέγα δυναμένους. Εἰ καὶ ἐγένετο διδάσκαλος τῆς γραμματικῆς καὶ ῥητορικῆς, ὅμως οἱ λόγοι αὐτοῦ δὲν ἔχουσιν ἀξίαν τινὰ καὶ δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένοι σολοικισμῶν[4]. Παραβαλλόμενος δὲ πρὸς ἄλλους ῥήτορας τοῦ Βυζαντίου, οἷος Γρηγόριος ὁ Κύπριος καὶ ὁ Χοῦμνος, εἶναι πολὺ ὑποδεέστερος. Αἱ δ' ἐπιστολαὶ αὐτοῦ δὲν εἶναι φιλοσοφικαί, οἷαι αἱ τοῦ ἄρτι μνημονευθέντος, οὐδ' ἔχουσιν ὑποθέσεις ὑψηλάς, ἀλλὰ μεμψιμοιρίας ἐπὶ τῇ δυστυχίᾳ τοῦ γράφοντος, αἰτήσεις πρὸς συνδρομὴν καὶ ἀνομολογήσεις εὐγνωμοσύνης. Διὰ τοῦτο προσφυῶς ἐρρήθη, ὅτι ὁ Ὑρτακηνὸς εἶναι ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ, ὅτι εἶναι ὁ Πτωχοπρόδρομος ἐν τῇ ποιήσει.

Ὁ δὲ Γρηγόριος Παλαμᾶς ζῶν κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος διήγαγε χρόνον τινὰ ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ αὐλῇ, ἐγένετο μοναχὸς ἐν τῷ Ἄθῳ καὶ τελευταῖον μητροπολίτης Θεσσαλονίκης, εἶτα δ' ἀνέλαβε τὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ Βαρλαὰμ καὶ ἄλλων[5]. Τὰ συγγράμματα τούτου εἶναι προϊόντα

---

[1]) Schöll III, 151. [2]) Krumbacher *ἐν σελίδ.* 201. [3]) Boissonade, Anecdota Graeca I, 248-292. II, 409-453 III, 1-70. [4]) *Π. χ. γράφει ἀτέρου ἀντὶ θατέρου καὶ μὴ ἀντὶ οὐ.* [5]) *Ὅρα Κ. Παρρηγ.* V, 247. Krumbacher *ἐν σελ.* 303.

τῶν θρησκευτικῶν ἐρίδων, ὧν μετέσχεν ὁ μητροπολίτης. Αἱ ὑποθέσεις ἦσαν φιλοσοφικαὶ καὶ θεολογικαί, ἃς ὁ Παλαμᾶς ἐπραγματεύετο κατὰ ῥητορικὸν τρόπον. Εἰς τὴν ῥητορικὴν ἀνήκει καὶ ἡ Προσωποποιία τῆς ψυχῆς[1]*, ἥτις δικάζεται πρὸς τὸ σῶμα. Συναγωνιστὴς τοῦ Παλαμᾶ ἦτο ὁ Νικόλαος Καβάσιλας, οὗ ἡ σοφία ἐπαινεῖται ὑπὸ τοῦ Κανταχουζηνοῦ*[2]*. Οὗτος ἐγένετο διάδοχος τοῦ Παλαμᾶ ἐν τῷ θρόνῳ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἔγραψε Περὶ τοῦ βίου ἐν Χριστῷ*[3].

Πόθεν κατήγετο Δημήτριος ὁ Κυδώνης δὲν εἶναι γνωστόν, ἂν μή τις δεχθῇ τὰς Κυδωνίας τῆς Κρήτης, ὡς εἰκάζει ὁ Schöll[4]*. Ἔν τισι δὲ χειρογράφοις ὀνομάζεται ὁ ἐκ Θεσσαλονίκης, ὅπερ τινὲς δέχονται. Οὗτος ἔζη κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, μετέσχε τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐρίδων, ἠγωνίσατο πρὸς τὸν Παλαμᾶν, ἐγένετο φίλος Ἰωάννου ἕκτου τοῦ Κανταχουζηνοῦ, ἐν τοῖς μάλιστα ἐτιμήθη ὑπ' αὐτοῦ*[5] *καὶ συνῆψε σχέσεις πρὸς τοὺς ἐπιφανεστάτους ἄνδρας τῶν χρόνων αὐτοῦ. Τὸ ἔτος τοῦ θανάτου εἶναι ἄγνωστον ἀλλ' εἰκάζεται, ὅτι δὲν ἐτελεύτησε πρὸ τοῦ 1397*[5]*. Ὁ Κυδώνης διεκρίθη ὡς ῥήτωρ καὶ θεολόγος. Κατὰ τὸ 1346, ὅτε συνέβη ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἐν Θεσσαλονίκῃ*[6]*, ὁ ἡμέτερος ῥήτωρ συνέ-*

---

[1]) *Ἰδὲ παρὰ* Migne *ἐν τόμ.* 150, 959. [2]) *Ἐν βιβλ.* IV, 16 (*ἐκδ.* Bonn III, 107) «*συνείποντο δὲ αὐτῷ πρὸς τὴν ἐκ τοῦ βίου ἀναχώρησιν καὶ Καβάσιλας Νικόλαος καὶ Δημήτριος ὁ Κυδώνης, σοφίας μὲν εἰς ἄκρον τῆς ἔξωθεν ἐπειλημμένοι, οὐχ ἧττον δὲ καὶ ἔργοις φιλοσοφοῦντες καὶ τὸν σώφρονα βίον καὶ τῶν ἐκ τοῦ γάμου κακῶν ἀπηλλαγμένον ᾑρημένοι*». [3]) *Ἐξεδόθη ὑπὸ* W. Gass, Die Mystik des Nikolaus Cabasilas von Leben in Christo, Greifswald 1849. [4]) *Ἐν τόμ.* III, 152. [5]) Krumbacher *ἐν σελίδ.* 205. *Κανταχουζην.* IV, 39 “*παρόντος δὲ καὶ Κυδώνη, ὃς ἔνδον βασιλέων διέτριβεν ἀεί, οὐ μόνον διὰ τὴν εὐμένειαν, ἣν πολλὴν παρὰ βασιλέως ἐκαρποῦτο, ἀλλ' ὅτι καὶ τοῖς πράγμασι μεσάζων ἀνάγκην εἶχεν ἀεὶ συνεῖναι βασιλεῖ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν*„. [6]) *Περὶ τούτου ὅρα Κανταχουζηνὸν ἐν βιβλ.* III, 93 (*ἐκδ.* Bon II, 568), *καὶ Νικηφόρ. Γρηγορ.* XIV, 10.

ταξε μονῳδίαν Ἐπὶ τοῖς ἐν Θεσσαλονίκῃ πεσοῦσιν[1], ἐν ᾗ οἰκτείρει τὴν συμφορὰν τῆς πατρίδος. Πρὸς δὲ συνέγραψε δύο Συμβουλευτικούς, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος συνετάχθη κατὰ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ὁ Ἰωάννης πέμπτος ὁ Παλαιολόγος ἀπεδήμει εἰς Ἰταλίαν (1369). Συμβουλεύει δ' ὁ φιλόσοφος ἀνήρ, ἵνα καὶ καθ' ἑαυτοὺς ὁμονοήσωσι καὶ μετὰ τῶν Λατίνων ἑνωθῶσιν, ὅπως τοὺς παρὰ τῶν Τούρκων κινδύνους ἀποσοβήσωσιν. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις ὁ Κυδώνης συνέγραψε πολλὰς θεολογικὰς διατριβάς, ὡς Περὶ τοῦ καταφρονεῖν τὸν θάνατον, καὶ κατέλιπε πλουσίαν συλλογὴν ἐπιστολῶν, ἃς πέμπει πρὸς ἐπιφανεῖς ἄνδρας, ὡς τὸν Νικηφόρον Γρηγορᾶν, τὸν πατριάρχην Φιλόθεον καὶ ἄλλους[2]. Ἀνήκει δὲ τοῖς ὀλίγοις λογίοις τοῦ Βυζαντίου, οἵτινες ἐγίνωσκον τὴν λατινικήν, καὶ μετέφρασεν ἐκ τῆς γλώσσης ταύτης καὶ ἄλλας μὲν συγγραφὰς καὶ δὴ τὴν ἀνασκευὴν τοῦ κορανίου, ἣν κατὰ τὸ 1300 εἶχε συγγράψει ὁ Ricardus Florentinus.

Ὁ δὲ Ματθαῖος Καντακουζηνὸς διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἐγένετο καὶ αὐτοκράτωρ παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου καὶ ἐστέφθη ἐν τῷ ναῷ τῶν Βλαχερνῶν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Φιλοθέου. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀναγκασθεὶς νὰ κατέλθῃ ἐκ τοῦ βασιλικοῦ θρόνου, ὅστις ἀνῆκε τῷ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρῷ, ἀπῆλθεν εἰς τὸ ἅγιον ὄρος, ὅπου τὸ μοναχικὸν τριβώνιον ὑποδυσάμενος συνέγραφε. Συνέταξε λοιπὸν Ὑπόμνημα εἰς τὸ Ἆσμα ᾀσμάτων τοῦ Σολομῶντος[3]. Τούτου δύο λόγοι ἀνευρέθησαν ἐν ταῖς μοναῖς τῆς Θεσσαλίας καὶ ἠχθησαν πρὸ ὀλίγου εἰς τὴν ἐθνικὴν βιβλιοθήκην[4]. Ὁ μὲν πρῶ-

---

1) Ὅρα παρὰ Migne, Patrolog. Graeca ἐν τόμ. 151 (1865) ἐν σελίδ. 1283 - 1301. 2) Πλουσία συλλογὴ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Κυδώνη ἐξεδόθη ὑπὸ Boissonade, Anecdota Nova ἐν σελίδ. 251 - 327. 3) Migne, Patrol. Graec. 100 (1860) 395. 4) Δελτίον τῆς ἱστορ. καὶ ἐθνολογ. ἑταιρ. τόμ. II (1885 - 89) ἐν σελίδ. 425.

τος ἐπιγράφεται· Τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως κυροῦ Ματθαίου τοῦ Καντακουζηνοῦ λόγος περὶ φιλομαθίας εἰς τὴν αὐτοῦ θυγατέρα κυρᾶν Θεοδώραν τὴν Καντακουζηνήν [1]. Ἐν τούτῳ καταφαίνεται, ὅτι ὁ Ματθαῖος γράφει σαφῶς καὶ ἔχει φλογερὰν πρὸς τὴν παιδείαν ἀγάπην [2]. Ὁ δὲ δεύτερος ἔχει τὴν ἐπιγραφήν· Τοῦ αὐτοῦ βασιλέως κῦρ Ματθαίου τοῦ Καντακουζηνοῦ εἰς τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα κυρᾶν Θεοδώραν τὴν Καντακουζηνὴν περὶ τῶν τριῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων. Ἀλλὰ κατὰ τὸ τέλος ὁ λόγος οὗτος εἶναι κεκολοβωμένος.

Περὶ τοῦ βίου τοῦ Θεοδώρου Ποταμίου [3] οὐδὲν γινώσκομεν, εἰ μή, ὅτι ἔζησε περὶ τὸ τέλος τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος. Τούτου Μονῳδίαν εἰς τὸν βασιλέα κῦρ Ἰωάννην τὸν Παλαιολόγον ἐξέδωκε τὸ πρῶτον ὁ ἡμέτερος Σάθας [4]. Ὁ Ἰωάννης ἔθανε τῷ 1391 καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ μονῳδία ἐν τῷ χρόνῳ τοῦ θανάτου ἀπηγγέλθη [5]. Περὶ τροπαίων καὶ νικῶν κατὰ βαρβάρων λέγει ὁ μονῳδός, ἀλλ' ἡ ἱστορία μαρτυρεῖ, ὅτι οὐδὲν ὁ βασιλεὺς ἔπραξεν, ὅπως διακωλύσῃ τὰς κατακτήσεις τῶν Ὀσμανιδῶν [6]. Ὁ Χρύσανθος Νοταρᾶς γράφει, ὅτι ἐν τῇ μονῇ τῶν Ἰβήρων ὑπῆρχον εἴκοσιν ἐπιστολαὶ τοῦ Ποταμίου [7], ἀλλ' ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις εὑρέθησαν μόνον δέκα καὶ τρεῖς. Αἱ ἐπιστολαὶ αὗται ἐπιχέουσιν ὀλίγον φῶς ἐπὶ τοῦ σκοτεινοῦ βίου τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως.

Ταύτῃ τῇ περιόδῳ ἀνήκει ὁ νεκρικὸς διάλογος ὁ ἐπιγρα-

---

1) Καὶ οἱ δύο λόγοι ἐξεδόθησαν ὑπὸ Ι. Σακελλίωνος αὐτόθι. 2) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 428 "Παιδεία καὶ λόγος καὶ ἀρετὴ μέγα τι χρῆμα καὶ στερρὸν περιτείχισμα τοῖς ταῦτ' ἔχουσι γίνεται· διὸ καὶ πάντας χρῆναι μεταδιώκειν καὶ μὴ ῥαθυμεῖν περὶ τὰ τοιαῦτα μηδ' ἀναβάλλεσθαι, ἀλλὰ σπουδάζειν καὶ σὺν ἱδρῶτι ζητεῖν ἐθέλειν ἥγημαι». 3) Ἐν δυσὶ χειρογράφοις ὀνομάζεται Ποτάκιος, ἀλλ' ἡ γραφὴ αὕτη δὲν ἐπιδοκιμάζεται. 4) Μεσαιων. βιβλ. I, (1872) 196-200. 5) Ὅρα Δελτ. τῆς ἱστορ. καὶ ἐθν. ἑταιρ. ἐν σελίδ. 56. 6) Κ. Παπαρρηγ. V, 274. 7) Σάθας αὐτόθι I, 282.

φόμενος '*Επιδημία Μάζαρι ἐν* "*Αιδου ἢ πεῦσις νεκύων ἐνίων περί τινων τῶν εἰς τὰ βασίλεια συναναστρεφομένων*, ὅστις ἐγράφη κατὰ μίμησιν τῆς Νεκυομαντείας τοῦ Λουκιανοῦ. Ἐκ τῆς ὑποθέσεως γίνεται δῆλον, ὅτι ἐγράφη ἐπὶ Μανουὴλ δευτέρου τοῦ Παλαιολόγου, ἴσως δὲ κατὰ τὸ 1416[1]. Ὑπόθεσις τοῦ διαλόγου εἶναι, ὅτι ἔν τινι ἐπιδημίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Μάζαρις θανὼν κατῆλθεν εἰς "Αιδου, ἔνθα ἐνέτυχε τῷ Ὁλοβόλῳ, ὅστις ἦτο γραμματεὺς τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἰατρὸς ἄριστος καὶ ῥήτωρ[2]. Ὁ Ὁλόβολος εἶχεν ἀκολουθήσει τῷ Μανουὴλ Παλαιολόγῳ εἰς τὴν Ἰταλίαν, Γαλλίαν καὶ Βρεττανίαν. Πρὸς τοῦτον λοιπὸν καὶ πρὸς ἄλλους διαλεγόμενος ὁ Μάζαρις εἰκονίζει τὴν οἰκτρὰν κατάστασιν τῶν αὐλικῶν τοῦ Βυζαντίου καὶ δεσποτῶν τῆς Πελοποννήσου. Δὲν γινώσκομεν τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως, ἀλλ' οἱοσδήποτε καὶ ἂν ἦναι, ὁ διάλογος ἐλέγχει λιβελλογράφον τοῦ ἐσχάτου εἴδους[3]. Ὑβρίζει δ' ἀναιδῶς καὶ τοὺς Πελοποννησίους, παρ' οἷς τὸ πνεῦμα τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ ἤρξατο ἀναλάμπον[4]. Βεβαίως ἐν Σπάρτῃ ἡ γλῶσσα ἐν πολλοῖς διεφθάρη[5], ὡς πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ὁ ἀττικώτατος λόγος τοῦ Μανουὴλ Παλαιολόγου

---

[1]) Krumbacher *ἐν σελίδ.* 210. [2]) *Ἐν σελίδ*, 193 *τῆς ἐκδ. τοῦ* Elissen. [3]) *Π. χ. ἐν σελίδ.* 220 *γράφει· "Τὸν ψωριῶντα λέγεις Μισαὴλ Μουσκαράνον, τὸν διαβολέα, τὸν κατάπτυστον καὶ ὕφαλον, καὶ λωποδύτην, τὸν οἰόμενον εἰδέναι τά τε ὄντα τά τ' ἐσόμενα, πρό τ' ἐόντα. πλὴν δ' ἀναιδείας ὄντα οὐδέν, τὸν ῥαμπλιστήν, καὶ σολοικιστήν, καὶ λατινόφρονα, τὸν τὴν ἀκροβυστίαν περιτετμημένον..».* [4]) *Κωνστ. Παπαρρηγόπ.* V, 293. [5]) *Ἐν σελίδ.* 230 (*Ἐκδ.* Elissen) *«Δέδοικα οὖν ἵνα μὴ γένωμαι καὶ αὐτός, διατρίβων ἐν Σπάρτῃ ὥσπερ ἐν τῇ Κωνσταντίνου γέγονεν ὁ Πελοποννήσιος ἐκεῖνος, Συναδηνὸς ὁ Κορμέας, ἢ ἵνα μὴ βαρβαρωθῶ καὶ αὐτός, ὥσπερ ἄρα βεβαρβάρωνταί γε οἱ Λάκωνες, καὶ νῦν κέκληνται Τζάκωνες, καὶ πιάσον τα καὶ σφίξον τα, καὶ δῶσον τα, καὶ ἤμενον, καὶ ἠρχόντησαν, καὶ καθεζούτησαν, καὶ ἔλαδε, πᾶ, καὶ ἐτετοίωσέν τον, καὶ ἄλλα ἄττα βάρβαρα λέγουσιν».* Ὁ *Φιλέλλην* Elissen *εἰκάζει* (*ἐν σημ.* 162 *σελ.* 349), *ὅτι τὸ ὄνομα Κορμέας ἐγένετο κατὰ παραφθορὰν ἐκ τοῦ Κορωνεὺς ἢ Κορωνέας. Τοιαύτη*

ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ἀδελφοῦ Θεοδώρου, περὶ οὗ ἔσται λόγος μετ' ὀλίγον, ἀριδήλως μαρτυρεῖ, ὅτι ὀλίγας δεκαετηρίδας πρὸ τῆς ἁλώσεως ἐν Μιστρᾷ ὑπῆρχε λαὸς Ἑλληνικός, λαὸς δυνάμενος νὰ κατανοήσῃ τὴν Ἀττικὴν τοῦ αὐτοκράτορος διάλεκτον. Καθ' ὅλου εἰπεῖν, τὸ ἔργον εἶναι ἡ χειρίστη τοῦ Λουκιανοῦ ἀπομίμησις, ἀλλ' ἔχει ἀξίαν τινὰ ἕνεκα εἰδήσεων ἱστορικῶν καὶ διαλεκτικῶν.

Ἀπότομον ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ὕβρεις ταύτας τοῦ ἀνωνύμου λιβελλογράφου ποιοῦσι δύο λόγοι τοῦ Γεωργίου Γεμιστοῦ ἢ Πλήθωνος[1], ὅστις ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει, διέτριψε χρόνον τινὰ ἐν Ἀδριανουπόλει καὶ μετέβη εἰς Μιστρᾶν, ὅπου ἔχων ὑπέρτατον δικαστικὸν ἀξίωμα καὶ μελετῶν τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ φιλοσοφῶν διήγαγε τὸ πλεῖστον τοῦ βίου[2]. Οὗτος συνεκέρασε τὸ φιλοσοφικὸν αὐτοῦ σύστημα μετὰ τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας καὶ διὰ τοῦτο ὠνομάσθη ὁ θεόσοφος τοῦ Μιστρᾶ. Ὁ ἐνθουσιασμὸς δ' αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἀρχαίους προέβαινεν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἐξέκλινε μέχρι τῶν ἰδεῶν Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ παρεκτροπῇ ταύτῃ ὁ Πλήθων μὴ στερούμενος μεγαλείου ὑπὸ τοῦ Λαοπάρδου παραβάλλεται πρὸς τὸν Λούθηρον[3].

Δὲν ἦτο ὅμως ἰδεολόγος φιλόσοφος καὶ ἄχρηστος ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ, ὡς μαρτυροῦσι δύο λόγοι αὐτοῦ, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος ἐπιγράφεται Πρὸς τὸν βασιλέα Ἐμμανουῆλον περὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πραγμάτων. Ἐν τούτῳ καταδεικνύει τὴν σπουδαιότητα τῆς νήσου τοῦ Πέλοπος καὶ προτείνει σπουδαίας μεταρρυθμίσεις. Ὁ φιλόσοφος οὗτος ἐν τῇ μεγαλοφυΐᾳ

παραφθορὰ δὲν εἶναι δυνατὴ καὶ εἰκάζομεν, ὅτι τὸ ὄνομα εἶναι μεγεθυντικὸν τοῦ κορμός, καὶ δηλοῖ τὸν ἔχοντα μέγα κορμὶ ἤτοι σῶμα, τὸν σωματώδη. [1]) Ὁ Γεμιστὸς μετωνομάσθη Πλήθων, ὅπως ποιήσῃ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀττικώτερον, ὡς δ' οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ἔλεγον, ὅπως πλησιάσῃ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πλάτωνος. [2]) Κωνσταν. Παπαρρ. V, 296. [3]) Διονύσ. Θερειαν. ἐν Ἀθ. Κορ. I, 5.

αὐτοῦ κατεῖδεν, ὅτι ὁ νεώτερος Ἑλληνισμὸς ἐκ τῆς ἀρχαίας αὐτοῦ κοιτίδος πρέπει νὰ ἄρξηται νέας σταδιοδρομίας[1]. *Ὅτι δ' ἡ κρίσις αὕτη ἦτο ὀρθή, ἐμαρτύρησεν ἡ ἱστορία τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Δὲν διστάζει δὲ νὰ ὀνομάσῃ τὴν Πελοπόννησον μητρόπολιν τοῦ Βυζαντίου*[2] *καὶ τῆς Ῥώμης*[3]. *Ὁ πρακτικὸς ὅμως φιλόσοφος δὲν ἐμμένει ἐν ταῖς μυθικαῖς παραδόσεσιν, ἀλλὰ κατέρχεται καὶ εἰς τὴν οἰκονομικὴν*[4] *καὶ ἀμυντικὴν τῆς χώρας ἀξίαν. Διότι παρετήρησεν, ὅτι πανταχοῦ τῆς χώρας ταύτης ἀνίστανται ἀκροπόλεις, αἵτινες τοὺς πολεμίους καθιστῶσιν ἥττους*[5]. *Τὸ μεγαλεῖον τοῦ στρατάρχου τῆς Πελοποννήσου κατὰ τὴν ἡμετέραν ἐπανάστασιν ὀφείλεται ταῖς παρατηρήσεσι ταύταις, ἃς ὁ Πλήθων πρὸ τεσσάρων περίπου αἰώνων εἶχε ποιήσει. Ἤθελεν εἶναι μακρὸν τὸ ἔργον ἡμῶν, ἂν ἐπραγματευόμεθα περὶ πασῶν τῶν μεταρρυθμίσεων, ἃς προὔτεινεν ὁ*

---

[1]) *Ἔχομεν ὑπ' ὄψει τὴν ἔκδοσιν τοῦ* Elissen *ἐν σελ.* 42. *«Πρῶτον μὲν δὴ ὑπὲρ αὐτῆς τῆς χώρας, ὡς περὶ πλείστου ποιητέα ὑμῖν ἐστιν, βραχέ' ἅττα μοι εἰρήσεται... Ἐσμὲν γὰρ οὖν, ὧν ἡγεῖσθε τε καὶ βασιλεύετε, Ἕλληνες τὸ γένος, ὡς ἥ τε φωνὴ καὶ ἡ πάτριος παιδεία μαρτυρεῖ· Ἕλλησι δὲ οὐκ ἔστιν εὑρεῖν εἴ τις ἄλλη οἰκειοτέρα χώρα, οὐδὲ μᾶλλον προσήκουσα ἢ Πελοπόννησός τε, καὶ ὅση δὴ ταύτῃ τῆς Εὐρώπης προσεχής, τῶν τε αὖ νήσων αἳ ἐπικείμεναι„.* [2]) *Αὐτόθι “Καὶ μὲν δὴ καὶ τῆς μεγάλης ταυτησὶ Πόλεως τῆς πρὸς Βοσπόρῳ, ἥπερ νῦν ὑμῖν βασίλειόν ἐστι, τήνδε τὴν χώραν εἴη ἂν λογιζομένοις οἷον μητέρα τε οὖσαν καὶ ἀφορμήν τινα εἰπεῖν. Τοῦτο μὲν ἐπειδὴ Βυζάντιον οἱ προενῳκηκότες, Ἕλληνές τε καὶ Δωριεῖς. Δωριεῖς δὲ Πελοποννήσιοι περιφανῶς„.* [3]) *Ἐν σελίδ.* 43 *“εἴ γε Αἰνειᾶσι μὲν Σαβῖνοι ἐπὶ τοῖς ἴσοις καὶ ὁμοίοις συνῳκισμένοι Ῥώμην εὐτυχεστάτην πόλεων κατῴκησαν. Σαβῖνοι δὲ ἐκ Πελοποννήσου τε καὶ Λακεδαιμόνιοι».* [4]) *Αὐτόθι “Ἀλλὰ καὶ ἀρετῇ ὡς οὐδὲ μιᾶς ἂν λείποιτο τῶν ὑπὸ τὸν ἥλιον, ὅσα μὲν εἰς ὡρῶν συμμετρίαν, καὶ καρπῶν φοράν, καὶ ὅλως τῶν πρὸς βίον χρησίμων τείνοντά ἐστιν εἰπεῖν, ἐάσω ἔν γε τῷ παρόντι.„* [5]) *Αὐτόθι. “Καὶ παρῆκα ὁρῶν ἐρυμνότητα διὰ πάσης διηκόντων, καὶ δίκην ἀκροπόλεων ἀνεστηκότων πανταχῇ· ὥστε κἂν τῶν πεδίων κρατῆσαι πολεμίους συμβῇ ποτε, τῆς γε συμπάσης χώρας ἥττους εἶναι„.*

Πλήθων. Δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ παραλείψωμεν, ὅτι προτείνει τὴν διαίρεσιν τῶν Πελοποννησίων εἰς δύο τάξεις, εἰς στρατευομένους καὶ εἰς εἰσφέροντας[1]*, καὶ τὴν κατάργησιν τοῦ νομίσματος· διότι ἡ Πελοπόννησος εἶναι αὐτάρκης*[2]*. Αἱ τοιαῦται μεταρρυθμίσεις ὑπομιμνήσκουσι τὴν νομοθεσίαν τοῦ Λυκούργου. Ὁ δὲ δεύτερος λόγος ἐπιγράφεται Συμβουλευτικὸς πρὸς τὸν δεσπότην Θεόδωρον περὶ τῆς Πελοποννήσου λόγος, ἐν ᾧ ὁ φιλόσοφος πειρᾶται, ὅπως πείσῃ τὸν νεαρὸν δεσπότην πρὸς ἐφαρμογὴν τῶν προτεινομένων μεταρρυθμίσεων. Ἐνταῦθα διὰ μακρῶν ἀναπτύσσει πολλὰ οἰκονομικὰ*[3] *καὶ στρατιωτικὰ*[4] *ζητήματα, ὡς ἄλλοτε ὁ Δημοσθένης διὰ παραπλησίων μεταρρυθμίσεων ἠγωνίζετο, ὅπως σώσῃ τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ κατὰ κακὴν μοῖραν οὐδέτερος ἠδυνήθη νὰ ἀποσοβήσῃ τοὺς ἐπικρεμασθέντας κινδύνους. Περὶ τοῦ Πλήθωνος εἴχομεν ἴσως καθῆκον νὰ γράψωμεν πλείονα, ἀλλ' οὗτος μεταβὰς εἰς Ἰταλίαν καὶ τυχὼν τῆς ἀντιλήψεως Κοσμᾶ τοῦ ἐκ Μεδίκων ἀνήκει καί τῇ ἀναγεννήσει τῶν γραμμάτων, περὶ ἧς δὲν πραγματευόμεθα ἐνταῦθα.*

Οἱ θαυμασταὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ οὐρανοῦ μετ' ἐκπλήξεως διαλέγονται περὶ τῆς ἀνατολῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ ἡλίου. Βεβαίως οὗτος ἀνατέλλων ὑπὲρ τὰ ῥεῖθρα τοῦ Αἰγαίου ἢ ὑπὲρ τὴν κορυφὴν τοῦ Ὑμηττοῦ ἔχει πολὺ ποιητικὸν καὶ γραφικόν, ἀλλὰ καὶ ἡ δύσις αὐτοῦ οὔτε ποικιλίας οὔτε ποικίλων σκηνῶν οὔτε κάλλους στερεῖται, ὅπερ ὁ χρωστὴρ τοῦ Φοίβου ἐπιτίθησιν ἐπὶ τῶν ῥοδοχρόων καὶ χρυσιζουσῶν νεφελῶν. Βεβαίως τιμῶμεν

---

1) *Ἐν σελίδι* 47. 2) *Ἐν σελίδι* 56 «*Ἄλλως δὲ καὶ Πελοποννήσῳ οὐδενὸς πάνυ τοι τοιούτου δεῖν δοκεῖ νομίσματος, ὃ τισιν ἄλλοις ἀνθρώποις ἔσται ἔντιμον. Σχεδὸν γὰρ οὐδ' ὁτουοῦν τῶν ἔξωθεν εἰσαγωγίμων δοκεῖ δεῖσθαι ἡ χώρα, ὥστε του καὶ τοιούτου νομίσματος δεῖν πλὴν σιδήρου καὶ ὅπλων· ταῦτα δὲ τῶν βαμβυκίνων τούτων ῥᾴδιον ἀλλάττεσθαι. Ὥστ' οὐδὲν ἂν εἶναι βλάβος ἀτιμάσασι τὸ ξενικὸν τουτὶ νόμισμα καὶ πονηρόν*» 3) *Ἐν σελίδι* 71 4) *Ἐν σελίδ.* 71.

τὰ ᾄσματα τοῦ Ὀρφέως καὶ τοῦ Δημοδόκου, οἵτινες ᾄδουσιν ὡς ἀηδόνες τῆς γραμματολογικῆς πρωΐας, ἀλλ' εἶναι δίκαιον νὰ γεραίρωμεν καὶ τοὺς μεγάλους ἄνδρας, ὅσοι κατὰ τὸν μαρτυρικὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους θάνατον παρέστησαν ὡς ὑπερασπισταὶ καὶ παρήγοροι. Τοιοῦτος εἶναι ὁ Μᾶρκος Εὐγενικός, ὅστις ἐδίδασκεν[1], ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν γένος διὰ τοῦ μαρτυρίου δύναται νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ζωήν. Ὁ Μᾶρκος ὡς μητροπολίτης Ἐφέσου δὲν ὑπέγραψεν ἐν τῇ δηλώσει τῆς Φλωρεντίας, ἐν ᾗ ἀνεγνωρίζοντο τὰ πρωτεῖα τῷ πάπᾳ[2]. Οὗτος διίστατο πρὸς τὸν μητροπολίτην Νικαίας Βησσαρίωνα, ὅστις εἶχε τὴν γνώμην, ὅτι διὰ τῆς ἑνώσεως ἠδύνατο νὰ ἀποσοϐηθῇ ὁ ἐπαπειλούμενος κίνδυνος. Προετίμα δὲ τοὺς Τούρκους τῶν Λατίνων. Ἀλλ' ἀκριϐὴς τοῦ ζητήματος τούτου ἐξέτασις ἀνήκει οὐχὶ τῇ γραμματολογίᾳ, ἀλλὰ τῇ ἱστορίᾳ. Ὁ σοφὸς οὗτος ἱεράρχης συνέγραψε πλεῖστα συγγράμματα, ἅπερ δὲν ἀπώλοντο, ἀλλά τινα μὲν ἐξεδόθησαν[3], τινὰ δὲ μένουσιν ἀνέκδοτα πρὸς λύπην τῶν περὶ τὰ γράμματα τῶν Βυζαντινῶν ἀσχολουμένων. Οἱ ἄλλοι λαοὶ πρὸς ἔκδοσιν τῶν ἱστορικῶν αὐτῶν μνημείων διατηροῦσι τὸν ζῆλον ἀμείωτον. Ὡς φιλόσοφος ὁ Μᾶρκος ἀνήκει τοῖς ἐκλεκτικοῖς, οἵτινες δὲν δέχονται καθαρὰ τὰ δόγματα οὔτε τοῦ

---

[1]) *Ὅρα τὴν διατριβὴν τοῦ ἐμοῦ φίλου καὶ συναδέλφου κ. Μαργαρίτου Εὐαγγελίδου τὴν ἐπιγραφομένην Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ λύσις τῆς ἀπορίας τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου ἐν σελίδ.* 388 *καὶ τοῦ μακαρίτου φίλου μου* Νικηφόρου *Καλογερᾶ τὴν πραγματείαν τὴν δημοσιευθεῖσαν ἐν τῇ Νέᾳ ἡμέρᾳ* 1890 *ἀριθ.* 809—812. [2]) *Κωνσταν. Παπαρρηγ.* V, 333. [3]) *Αἱ Ἐκφράσεις καὶ αἱ Ἐπιστολαὶ ἐξεδόθησαν ὑπὸ* C. L. Kayser, Heidelbergae, 1840. *Ὁ* Boissonade *ἐν τῷ* Anecdota nova *ἐν σελίδ.* 349—362 *ἐξέδωκε τὸ Περὶ ὅρων ζωῆς. Ὁ δὲ ἡμέτερος Α. Παπαδόπολος Κεραμεὺς ἀνεκάλυψεν ἐν τῇ μονῇ τῆς Εἰκοσιφοινίσσης (Κοντίζης) κώδικα περιέχοντα πλεῖστα συγγράμματα τοῦ Μάρκου. Ὅρα παράρτημα τοῦ Ἑλλην. φιλολογ. συλλόγ. Κωνσταντ. ἐν τόμ.* 17 *σελ* 47 *καὶ Δελτίον τῆς ἱστορ. καὶ ἐθν. Ἑτ. τῆς Ἑλλάδ. II,* 679. *Πλείονα ἰδὲ παρὰ Μ. Εὐαγγελίδῃ ἐν σελίδ.* 390.

Πλάτωνος οὔτε τοῦ Ἀριστοτέλους, ὡς τεκμηριοῦται καὶ ἐκ τῆς πραγματείας, ἐν ᾗ λύει τὴν ἀπορίαν τοῦ Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου. Ὁ αὐτοκράτωρ ὁρμώμενος ἐκ τοῦ Φαίδρου τοῦ Πλάτωνος, ὅστις λέγει τὴν ψυχὴν ἀθάνατον ὡς οὖσαν αὐτοκίνητον καὶ ἀεικίνητον[1], ἀπορεῖ, διὰ τί καὶ ἡ ψυχὴ τῶν ἀλόγων ὡς ἀεικίνητος δὲν εἶναι ἀθάνατος. Τὴν ἀπορίαν ταύτην λύει ὁ Μᾶρκος ἔν τινι πραγματείᾳ ἀντιγραφείσῃ μὲν ὑπὸ τοῦ Ἰάσονος Βατοπεδινοῦ, δημοσιευθείσῃ δὲ ὑπὸ Μαργαρίτου Εὐαγγελίδου. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἱεράρχου ἐγράφη Ἐπιστολὴ πρὸς Ἰσίδωρον ἱερομόναχον περὶ ὅρων ζωῆς αἰτήματα[2]. Πλὴν τῶν θεολογικῶν συγγραφῶν[3] ὁ μητροπολίτης Ἐφέσου ἔγραψε καὶ Ἐκφράσεις, ὡς εἰς τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τοῦ ἁγίου Δημητρίου καὶ εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ, αἵτινες ὑπομιμνήσκουσι τὰς Εἰκόνας τοῦ Φιλοστράτου. Ἀλλ' ὁ Krumbacher[4] οὐχὶ ἀπιθάνως εἰκάζει, ὅτι πάντα τὰ τοιαῦτα ῥητορικὰ ἔργα ἀνήκουσι τῷ ἀδελφῷ Ἰωάννῃ, ἀπεδόθησαν ὅμως τῷ Μάρκῳ, διότι οὗτος ἦτο ἐπιφανέστερος.

Ὄντως ὁ Ἰωάνης Εὐγενικὸς ἔγραψε πολλὰς καὶ καλὰς Ἐκφράσεις, ὡς τῆς Τραπεζοῦντος, τῆς Κορίνθου καὶ τῆς Ἴμβρου. Τὴν νῆσον ταύτην ὀνομάζει χαριεστάτην καὶ ἀρίστην πασῶν τῶν ἐν τῷ Αἰγαίῳ[5]. Ἡ δὲ Ἔκφρασις ἡ ἐπιγραφομένη Πλάτανος μαρτυρεῖ, ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ δὲν ἐστεροῦντο τῆς αἰσθήσεως πρὸς τὴν φύσιν[6]. Λεπτὴν αἴσθησιν πρὸς τὴν

---

1) *Ἐν κεφ.* 24. 2) *Παρὰ* Boissonade, Anecd· Nov. 349. 3) *Ταύτας δύναταί τις νὰ ἴδῃ παρὰ* Migne, Patrol. G. 160 4) *Ἐν σελίδ.* 212 5) *Παρὰ* Boissonade *ἐν σελίδι* 129. 6) *Παράβαλλ. τὸν Α' τομ. τῆς ἐμῆς γραμμ. ἐν σελίδι.* 12 *Ἐν σελίδ.* 333 *τοῦ* Boissonade *„Ἡ μὲν δὴ καλλίστη πλάτανος ἥδε, γῆς ἀγαθῆς τυχοῦσα καὶ πίονος, καὶ παρὰ διεξόδους ναμάτων, ἀμφιλαφής τε, ὡς ὁρᾷς, καὶ δασεῖα, καὶ ἐπιπολῆς τοῦ ἀέρος ἀνεπεφύκει, κλῶνας καὶ πτόρθους καὶ ὄζους, πάντα εὐθαλῆ καὶ ἡβῶντα προβαλλομένη, καὶ πτηνῶν ἅπαν γένος, καὶ εἴ τι τῶν μουσικῶν ὀρνίθων ἐννεοτεύειν καὶ καταφωνεῖν καὶ περιίπτασθαι παρεχομένη"*

τέχνην δεικνύει ὁ Ἰωάννης ἐν τῇ περιγραφῇ δύο εἰκόνων, ἐξ ὧν ἡ μὲν ἐπιγράφεται Τῇ Θεοῦ μητρὶ προσφωνηματικὴ ἔκφρασις, ἡ δὲ Ρῆγες ἐν Παραδείσῳ. Ἐν τῇ δευτέρᾳ εἰκόνι μετὰ τεχνογραφικῆς δεξιότητος εἰκονίζει τὸ κάλλος τῆς βασιλίδος[1]. *Ἐπὶ πᾶσι τούτοις γνωστὸς εἶναι ὁ πρόλογος εἰς τὰ Αἰθιοπικὰ τοῦ Ἡλιοδώρου, ἤτοι Προθεωρία, ὡς ἐπιγράφεται. Ἐν ἰαμβικοῖς μέτροις ἔγραψεν ὁ Ἰωάννης Εἰς εἰκόνα τοῦ μεγάλου Χρυσοστόμου καὶ Ἐπιτάφιον τῷ Αὐθεντοπούλῳ, ὅστις ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τὸν E. Legrand*[2].

Τοῖς τελευταίοις ῥήτορσι τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἀνήκει ὁ Ἰωάννης Δοκειανός, ὁ συντάξας κατὰ τὸ 1450 Ἐγκώμιον εἰς τὸν Κωνσταντῖνον ἐκεῖνον, ὅστις μετὰ τρία ἔτη τὸ ξίφος σπασάμενος καὶ εὐκλεῶς ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους ἀγωνισάμενος διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἔγραψε τὸ ἀληθὲς ἐγκώμιον τὸ κεχαραγμένον ἐπὶ τῆς μεμβράνης τῆς καρδίας πασῶν τῶν ἑπομένων γενεῶν. Τῷ αὐτῷ αὐτοκράτορι ὁ Δοκειανὸς συνέταξε Προσφωνημάτιον ἐπί τινι πολιτικῷ εὐτυχήματι. Ἐκ δὲ τῶν ἄλλων συγγραφῶν τοῦ ῥήτορος μνημονεύομεν τοῦ Πανηγυρικοῦ εἰς τὸν δεσπότην τῆς Πελοποννήσου Θεόδωρον.

Τελευταῖον μνημονεύομεν τοῦ Μανουὴλ Παλαιολόγου, ὅστις ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 1391-1425. Οὗτος οὐ μόνον πρὸς σωτηρίαν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους προθύμως εἰργάσθη, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς γράμμασι διέπρεψε. Βεβαίως δὲν ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τὰ ναυάγια αὐτοκρατορίας ἄλλοτε μεγάλης καὶ πανσθενοῦς, διὰ τὴν ἀποτυχίαν ὅμως δὲν εὐθύνεται ὁ ἡγεμὼν οὗτος, ἀλλ' ἄλλοι πολὺ τούτου προγενέστεροι[4]. *Ἀφ' οὗ ὁ Μανουὴλ κατεῖδεν, ὅτι*

---

1) *Παρὰ τῷ αὐτῷ ἐν σελίδ.* 340. 2) *Ἐν τῷ Δελτ. τῆς ἱστορ. καὶ Ἐθν. Ἑταιρ. τῆς Ἑλλάδ. I*, 456. 3) *Ταῦτα ἰδὲ παρὰ K.* Hopf, Chroniques Gréco-Romanes, Berlin 1873 *ἐν σελίδ.* 246—258. 4) *Περὶ τοῦ βασιλέως τούτου ἔχομεν σπουδαίαν πραγματείαν τοῦ* Berger de Xivrey, Mémoire sur la vie et les ouvrages de l' empereur Manuel Paléologue,

διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀναστείλῃ τὴν ὁρμὴν τῶν ἐκ τῆς Ἀσίας εἰσρεόντων κυμάτων, κατέφυγεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Βρεττανίαν, ὅπως αἰτήσῃ βοήθειαν (1399-1403) [1]. *Πεισθεὶς δ' ὅμως, ὅτι οἱ βασιλεῖς τῶν χωρῶν τούτων δὲν ἠδύναντο νὰ παράσχωσι βοήθειαν ἀξιόμαχον πρὸς ἀποσόβησιν τῶν πολεμίων, ἐπειράθη, ὅπως διὰ τῆς διπλωματικῆς ὁδοῦ σώσῃ τὸ δυνάμενον νὰ σωθῇ καὶ ἐν ταῖς ὑποχωρήσεσι προέβη τοσοῦτον, ὥστε ὡμολόγησεν, ἵνα τὸ Βυζαντινὸν κράτος τελῇ ἐτήσιον φόρον τῷ Σουλτάνῳ. Καὶ ὅμως καὶ ἡ ὑποχώρησις αὕτη δὲν ἦτο ἱκανή, ὅπως οἱ πολέμιοι φεισθῶσι τῆς πόλεως τοῦ Κωνσταντίνου.*

Ἀλλ' ὁ Μανουὴλ δὲν εἶναι μόνον πολιτικόν, ἀλλὰ καὶ γραμματολογικὸν πρόσωπον· διότι ἔγραψε διαλεκτικὰ συγγράμματα, ῥητορικοὺς λόγους καὶ ἐπιστολάς. Τῇ πρώτῃ τάξει ἀνήκει ὁ Διάλογος, ὃν ἐποιήσατο μετά τινος Πέρσου, τὴν ἀξίαν μουτερίζῃ, ἐν Ἀγκύρᾳ τῆς Γαλατίας. Τὸν διάλογον τοῦτον, ὃν ἀφιεροῖ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ Θεοδώρῳ, συνέταξεν ὁ αὐτοκράτωρ κατὰ τὸ 1390. Ἐν τούτῳ δύναταί τις νὰ ἴδῃ τὴν πολυμάθειαν καὶ τὴν διαλεκτικὴν τοῦ βασιλέως δεινότητα. Ἀλλ' εἶναι πολὺ εὔκολον νὰ εἴπῃ τις, ὅτι ἀντὶ θεολογικῶν γνώσεων ἔπρεπε μᾶλλον νὰ ἔχῃ στρατιωτικάς. Ὁ Μανουὴλ ὅμως ἦτο μὲν γενναῖος στρατιώτης, ἀλλὰ μόνα τὰ στρατιωτικὰ δὲν ἐπήρκουν πρὸς ἀποσόβησιν τῶν ἐπαπειλουμένων κινδύνων. Τότε τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα συνεδέετο μετὰ τῶν πολιτικῶν ἕνεκα

δημοσιευθεῖσαν ἐν τῇ Mémoires de l'institut de France, academie des inscriptions et belles-lettres 1853 *ἐν σελίδ.* 1—201 [1]) *Μαν. Παλ. Λογ. ἐπιτάφ. ἐν σελίδ.* 241 (*ἔκδ.* Migne) *τοῦ* 156*ου τόμου* «*Ἀλλ' ἐμοὶ μὲν δέδοκται καὶ τοῖς ἡμετέροις, προσέτι δὲ καὶ τοῖς φρονιμωτέροις τῶν συμμαχούντων εἰς Ἰταλίαν πορεύεσθαι, καὶ δὴ καὶ Γαλλίας τὰ κάτω καὶ Βρεττανίαν αὐτήν. Πεῖσαι γὰρ εἰκότως δι' ἐμαυτὸν τοὺς δυναμένους ἡμῖν ἀμύνειν, χρῆσθαι τῇ δυνάμει θελῆσαι, καὶ μὴ πρὸς ἀναβολὰς καὶ ὑπερβάσεις χωρεῖν*».

τῶν ἐρίδων τῆς ἑνώσεως, ἐκ τῆς λύσεως δὲ τούτου ἐξηρτῶντο σπουδαῖαι πολιτικαὶ ἀποφάσεις, ὡς ὀρθῶς παρετήρησεν ὁ διαπρεπὴς Krumbacher[1]. *Ἠναγκάζοντο λοιπὸν οἱ Παλαιολόγοι νὰ ἀσχολῶνται περὶ θεολογικὰ ζητήματα, ὡς πάντοτε οἱ ἡγεμόνες μελετῶσι τὰς ὑποθέσεις, αἵτινες συνταράσσουσι τοὺς λαοὺς αὐτῶν. Ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ συνετάχθησαν καὶ αἱ* Ὑποθῆκαι βασιλικῆς ἀγωγῆς, *ἃς ἀπευθύνει τῷ υἱῷ αὐτοῦ. Ἐνταῦθα δύναταί τις νὰ ἴδῃ τὴν μεγάλην πεῖραν τοῦ ἀνδρὸς*[2] *καὶ τὴν εὐγένειαν τοῦ ἤθους, ἥτις ἦτο ἀξία κρειττόνων χρόνων καὶ εὐνουστέρων καιρῶν. Τὰ χρυσᾶ ταῦτα ἔπη ἔπρεπε νὰ ἀναγραφῶσι χρυσοῖς γράμμασιν ἐν ταῖς αἰθούσαις τῶν ἡμετέρων ἀνακτόρων· διότι αἱ Ὑποθῆκαι δύνανται νὰ διδάξωσι πάντας τοὺς βασιλεῖς τῶν Ἑλλήνων. Εἶναι δὲ λυπηρόν, ὅτι μέχρι τοῦδε δὲν ἐξεδόθησαν πᾶσαι αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ λογίου αὐτοκράτορος, ἃς πέμπει πρὸς ἐξόχους ἄνδρας, ὡς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Θεόδωρον, τὸν δεσπότην τῆς Πελοποννήσου, τὸν Ἀνδρέαν καὶ Κωνσταντῖνον Ἀσάνην, τὸν Δημήτριον καὶ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶν καὶ πρὸς ἄλλους.*

Ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Παλαιολόγου ἐξαίρομεν τοὺς ἑπτὰ λόγους, οἵτινες ἔχουσιν οὐχὶ μικρὰν ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν ἀξίαν καὶ ἀπευθύνονται πρὸς τὸν υἱὸν Ἰωάννην. Ἕκαστος τῶν λόγων τούτων ἔχει ἰδίαν ἐπιγραφήν, ὡς ὁ μὲν πρῶτος ἐπιγρά-

---

1) *Ἐν σελίδ.* 207, *σημ.* 1. 2) *Ἐν ΜΑ* (*ἔκδ.* Migne *τόμ.* 156 *ἐν σελ.* 246) *« Συχνὰ ποιοῦ τὴν ἔρευναν τῶν ὑπὸ σοῦ πεπραγμένων, καὶ τοῖς μὲν ὡς ἄριστά σοι πραχθεῖσι κανόσι χρῶ πρὸς τὸν ἑξῆς ἅπαντα χρόνον ». Ἐν ΚΒ « Λειμῶνας μὲν ἄνθη κοσμεῖ· καὶ οὐρανὸν ἀστέρων χοροί· τὸ δὲ φιλάληθες ἄρχοντα. Καὶ τρόπις μὲν ἡ δύναμις ναυσί· καὶ θεμέλιος οἴκοις· ᾧ δὲ φροντίς ἐστιν ἄληκτος σῴζεσθαι λαούς τε καὶ πόλεις, ὅ τι κεν κεφαλῇ κατανεύσῃ, πιστὸν εἶναι καὶ πολεμίοις οἰομένῳ οὐκ ἄξιον αὐτῷ τὸ ζῆν ψευσαμένῳ » καὶ ἐν ΟΑ' « Σὺ τῶν πονηρῶν εὐπραγούντων μὴ καταπλήττου, μηδὲ ζηλώσῃς πονηρευόμενον, κἂν Ἀλεξάνδρους κἂν Καίσαρας, κἂν πάνθ' ὁμοῦ τὸν εὐδαίμονα παρέλθῃ πλούτῳ καὶ δόξῃ ».*

φεται *Λόγος προτρεπτικὸς εἰς λόγους καὶ περὶ ἀρετῆς καὶ ἀγαθοῦ ἄρχοντος*, ὁ δὲ δεύτερος· *Ὅτι τὸ μὲν ἀγαθὸν πᾶσι φιλούμενόν ἐστι φυσικῶς· ὁ δὲ κακὸς καὶ ἑαυτῷ μισητός. Φιλοῦμεν δὲ καὶ τὸ κακὸν ἔστιν ὅτε, ἀγαθὸν κἀκεῖνο νομίζοντες. Καὶ περὶ εὐδαιμονίας καὶ ἀρετῆς*, ὁ δὲ τρίτος *Περὶ προαιρέσεως καὶ ἑκουσίου, καὶ ὅτι οὐκ ἐκ φύσεως, οὐδὲ ἔξωθεν ὁ κακὸς αὐτός, ἀλλ' ἑαυτῷ αἴτιος γίνεται* καὶ ὁ τέταρτος *Περὶ ἡδονῆς, ὅτι κρεῖττον ἂν ἦν μηδὲ τὴν ἀρχὴν συμπαρεῖναι τῷ βίῳ τούτῳ.* Ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἑπτὰ λόγων δύναταί τις νὰ πεισθῇ, ὅτι ὁ ἀτυχὴς Παλαιολόγος δὲν ἦτο μόνον γενναῖος στρατιώτης, ἀλλὰ καὶ φιλόσοφος βασιλεὺς δυνάμενος νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν Μᾶρκον Αὐρήλιον. Χαίρει δ' ὁ ἀναγνώστης, ὅτι ὁ βασιλεὺς τὴν Ἀτθίδα χειρίζεται, ὡς οἱ δεξιώτεροι Ἀττικισταί, καὶ ὅτι τὸ ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐμπνέει τὸν Παλαιολόγον, ἐν ᾧ αἱ ψυχοτρόφοι αὖραι αἱ διαπνεόμεναι ἐκ τῆς πατρίδος τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀγησιλάου γίνονται παρήγοροι ἐν τῷ ἀπέλπιδι καμάτῳ πρὸς διάσωσιν πολιτείας εὐρωτιώσης. Θαυμάζει δ' ὁ φιλοσοφῶν βασιλεὺς τὰς νίκας τῶν Ἑλλήνων, ἃς ἀποδίδει οὐχὶ τῇ τύχῃ, ἀλλὰ τῇ ἀρετῇ [1].

Τοῖς σπουδαιοτέροις ἔργοις τοῦ αὐτοκράτορος ἀνήκει ὁ *Λόγος ἐπιτάφιος* εἰς τὸν αὐτάδελφον αὐτοῦ Θεόδωρον Παλαιολόγον, τὸν δεσπότην τῆς Πελοποννήσου. Ὁ Μανουὴλ ἀπελθὼν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦλθεν εἰς Μιστρᾶν, ὅπου διατρίψας

---

1) Ἐν λόγ. I, 390 „Πῶς γὰρ ἂν κρατήσειεν ἀρετῆς τύχη, ἣν μὴ τὸ θεῖον ὀργίζηται καὶ περιορᾷ; Καὶ τοῦτο γέγονε δῆλον οὐχ ἧττον μὲν καὶ τοῖς προλαβοῦσι κατορθώμασι τῶν Ἑλλήνων, μάλιστα δὲ κατάδηλον γέγονεν, ἡνίκα δὴ τοῖς Ἀθηναίοις προσέβαλεν ἡ Περσικὴ πᾶσα δύναμις δριμὺ μὲν σφόδρα, καθάπερ λέων ἐλάφοις, ἔπειτ' ἐχρῆτο τοῖς ποσὶν ὡς ἀπὸ λεόντων φυγοῦσα δίκην ἐλάφων, τῶν μηδ' ὑλακὴν ἐνεγκεῖν δυναμένων. Ἔμαθε δὴ τότε καλῶς, ἐξ ὧν γε πέπονθε βασιλεύς, ὡς οὐ τὸ πλῆθος, ἀλλ' ἀρετὴ τὸ νικᾷν ἐστι πανταχῇ".

ἔτος περίπου ἀπήγγειλε τὸν Ἐπιτάφιον εἰς μνήμην τοῦ προαποθανόντος ἀδελφοῦ[1]. *Τὸν λόγον τοῦτον οἱ κριτικοὶ τάσσουσιν ἐν τοῖς ἀρίστοις, ἐξ ὅσων ἐγράφησαν κατὰ τοὺς Βυζαντινούς, οἵτινες ἐπεμελοῦντο τοῦ εἴδους τούτου τῆς ῥητορικῆς*[2]. *Τὸ προοίμιον τούτου εἶναι περιπαθές, ὡς ἥρμοζεν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ἀδελφοῦ. Ὁ θρηνῶν βασιλεὺς μνημονεύει τῶν πολλῶν τοῦ θανόντος ἀρετῶν καὶ τῶν μεγάλων πρὸς τοὺς Πελοποννησίους εὐεργεσιῶν καὶ ὀνομάζει ὁλόκληρον τὴν Πελοπόννησον, τὴν ἔμψυχον καὶ λογικήν, τὸν ἀνδριάντα τοῦ εὐεργέτου*[3] *Ἐν τῷ μακρῷ τούτῳ λόγῳ ὁ βασιλεὺς ἅπτεται πάντων τῶν ζητημάτων τῆς συγχρόνου πολιτικῆς, τῶν ἀντιξόων περιστάσεων καὶ τῶν φοβερῶν κυμάτων, ὑφ' ὧν κατεκλύζετο τὸ ἀσθενὲς τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους ἀκάτιον. Οὕτως ἀφ' οὗ ἡ Ἑλλὰς διὰ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἐκτήσατο δύναμιν καὶ κλέος, διεφθάρη, διαφθαρεῖσα δ' ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πρώτην αὐτῆς κοιτίδα. Ἐν Μιστρᾷ λοιπὸν πρὸ τῆς γηραιᾶς Σπάρτης, οἱονεὶ πρὸ μάμμης, πρὸ τῶν σεμνῶν τοῦ Ταϋγέτου κορυφῶν καὶ παρὰ τοῖς ἑλιγμοῖς τοῦ Εὐρώτα ὁ ἀκάματος στρατιώτης τὰς πληγὰς τοῦ γένους ἐκμυστηρευόμενος ἄπελπις καὶ μελαγχολικὸς προεικάζει τὸ ἀπαίσιον μέλλον. Ἡ Πελοπόννησος ὅμως τότε ἐστερεῖτο τῆς στρατιωτικῆς τῆς Σπάρτης συντάξεως καὶ τοῦ Ἀγησιλάου, ὅστις ἐπὶ τὴν Ἀσίαν μετ' ὀλιγαρίθμου στρατοῦ στρατευσάμενος καὶ εὐκλεῶς ἐκεῖ ἀγωνισάμενος*

---

[1]) *Ὀρ. Κ. Παπαρρηγόπουλ.* V, 295. [2]) Krumbacher *ἐν σελίδ.* 289. [3]) *Παρὰ* Migne *ἐν τόμ.* 156, 271 «*Οὐ μὴν ἀλλ' εἰ καὶ στήλης αὐτῷ προσδεῖ, αὐτὸς ἑαυτῷ ἀνήγειρέ τε καὶ ἔπηξεν ἀποξέσας δεξιῶς ἄγαν ἄμεινον ἢ κατὰ τὴν Φειδίου τέχνην· λέγω δὲ τὴν Πελοπόννησον τήνδε. Καὶ μή τις νομίσῃ τὴν ἄψυχον, ὥς τινά φασιν εἰρηκέναι Ἀλεξάνδρῳ τῷ βασιλεῖ*»... *ἀλλὰ Πελοπόννησον ἤδη λέγω τὴν ἔμψυχόν τε καὶ λογικήν, ὑμᾶς* [illegible] *ἀγαθοὺς ἄνδρας τύπον ἀνδριάντος ἐκείνῳ σῴζοντας τῇ τῶν ἰδίων* [illegible] *πρὸς εὐφημίαν τὸν πάντα χρόνον*». [4]) *Παρὰ* Migne 156, 218 «[illegible] *τὸν Πέρσην ἐκεῖνον, τὸν Παγιαζίτην λέγω, τὸν Ἀσίας ἄρχοντα, τὸν* [illegible]

εἰς αἰσχρὰν φυγὴν τὰ ἀπειροπληθῆ τῶν βαρβάρων σμήνη ἔτρεψεν. Ὅτε ὅμως ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἡ μάμμη δὲν ἐγένετο ἐπιλήσμων τῶν λόγων τοῦ ἐκγόνου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΕ΄.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Οὕτως ἐπραγματεύθημεν τὴν ἱστορίαν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων. Αἱ εἴκοσι καὶ τέσσαρες αὗται ἑκατονταετηρίδες παρίστανται ἡμῖν ὡς ἀποτελοῦσαι δύο ἡμιχόρια καὶ δυνάμεναι νὰ παραβληθῶσι πρὸς λιγυφθόγγους καὶ εὐσταλεῖς νεάνιδας, αἵτινες ἀμοιβαίως ἀναμελπόμεναι ᾄδουσι ἐν τῇ εὐρυχώρῳ τοῦ παγκοσμίου δράματος ὀρχήστρᾳ. Ὑποκριταὶ αὐτοῦ εἶναι οἱ μεγάλοι τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας ἄνδρες· τὸν Ἀχιλλέα, λέγω, καὶ τὸν Μιλτιάδην, τὸν Θεμιστοκλέα καὶ τὸν Πανσανίαν, τὸν μέγαν Ἀλέξανδρον καὶ τὸν Βελισάριον καὶ ἄλλους μεγάλους στρατηγούς, οἵτινες εὐκλεῶς ὑπὲρ τοῦ ἡμετέρου γένους ἀγωνισάμενοι εἰς προαγωγὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ περιφανῶς συνεβάλοντο. Οἱ ἥρωες οὗτοι τῆς πολιτικῆς ἱστορίας ἐκτυλίσσουσι τὸν μακρὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ δράματος μῦθον, ὅστις διδάσκεται ἄνευ διαλειμμάτων καὶ οὗ οὐδεὶς δύναται ἄνευ προφανοῦς τοῦ ὅλου βλάβης νὰ ἀποσπάσῃ καὶ τὸ πόρρω κείμενον ἐπεισόδιον. Αἱ κερκίδες εἶναι μεσταὶ θεα-

---

πης κύριον, ὃς ἀφόρητός τις ὤν, οὐδὲ φορητὸν ἡγεῖτο, ἄρχοντά τινα Χριστιανὸν ὀνομάζεσθαι. Οὗτος ἦν ἡ τούτων θρασύτης· τούτου τῇ δυνάμει θαρροῦντες, καὶ πρός γε ἔτι τῇ δυσμενείᾳ τῶν γειτονούντων ἡμῖν Λατίνων, τοῖς καθ' ἡμῶν ἐπεχείρουν· ἀλλὰ μὴν καὶ οὗτος αὐτὸς ὁ δυσμενέστατος θήρ, ἀμφοτέρος θαρρῶν, τοῖς ἡμῶν ἐπετίθετο πράγμασι· καὶ θατέρῳ θάτερον μέρος καὶ ἠκονᾶτο καὶ παρωξύνετο κατὰ τοὺς τῶν χοίρων ὀδόντας ».

τῶν καὶ τὸ ὅλον θέατρον πλῆρες. Ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ παγκοσμίου δράματος δὲν παρίστανται μόνον Ἕλληνες, ἀλλὰ πάντες οἱ λαοὶ τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἀπὸ τῆς Θούλης μέχρι τοῦ Γάγγου, ὅσοι Ἑλληνόφωνοι γενόμενοι ἔλαβον τὸ σύμβολον, ἤτοι τὸ εἰσιτήριον, ὅπως εἰς τὸ κοῖλον τοῦ θεάτρου εἰσελθόντες διδαχθῶσι τὰ μυστήρια τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Πολλοὶ ἀλλόθροοι λαοὶ ἐν τῇ λιγυρᾷ τοῦ θεάτρου ἁρμονίᾳ κατεπλάγησαν καὶ καταπλαγέντες ἐσιώπησαν, ἀφ' οὗ κατεκήλησαν τὰ ὦτα αὐτῶν ἐκ τῶν θεσπεσίων ᾠδῶν τῶν Ἑλληνίδων Μουσῶν.

Παρὰ τοῖς πλείστοις ὅμως αὐτῶν ἐγεννήθησαν μεγαλοφυεῖς ἄνδρες, οἵτινες τὴν Ἑλλάδα φωνὴν μαθόντες καὶ ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς γράμμασιν ἀνατραφέντες μετέσχον τῆς διδασκαλίας τοῦ πολιτισμοῦ ὡς δρῶντα πρόσωπα. Οὕτω δύο Ῥωμαῖοι αὐτοκράτορες, ὁ Γερμανικὸς καὶ ὁ Κλαύδιος, ἐν Ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἐποίησαν κωμῳδίας[1]*, ὁ Νέρων ὡς ὑποκριτὴς ἐδίδασκε τραγῳδίας τοῦ Εὐριπίδου*[2]*, ὁ Μᾶρκος Αὐρήλιος ὡς στωϊκὸς φιλόσοφος κατέλιπε πολύτιμον σύγγραμμα*[3] *καὶ Ἰουλιανὸς ὁ Ἀποστάτης ἐγένετο οὐ μόνον Ἕλλην σοφιστής, ἀλλὰ καὶ Ἑλληνικώτατος πάντων τῶν Ἑλλήνων*[4]*. Σύρος ἦτο ὁ Ἐφραὶμ ὁ διακριθεὶς ὡς μελῳδὸς καὶ δώδεκα χιλιάδας ᾠδῶν ποιήσας*[5]*, Σύρος ἦτο Ἰάμβλιχος*[6] *ὁ μυθιστοριογράφος καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις ὁ Λουκιανός*[7]*, ὅστις τὸν σατιρικὸν διάλογον ἐπενόησε. Βαβυλώνιος ἦτο ὁ Βηρωσσὸς ὁ τὰ Χαλδαϊκὰ γράψας*[8] *καὶ Ἀσσύριος ὁ Σαγχουνιάθων ὁ μεταφράσας τὰς ἱστορίας τῆς πατρίδος αὐτοῦ*[9]*. Ὁ μὲν Φαρισαῖος Ἰώσηπος ἔγραψε τὰ τῶν Ἰουδαίων, ὁ δὲ Αἰγύπτιος Μανέθων*[10] *τὰ τοῦ ἔθνους αὐτοῦ*

---

[1]) *Ὅρα τόμ. Ι.* 621 *τῆσδε τῆς γραμματολογίας* [2]) *Ἐν σελ.* 36 *τοῦ* 1*ου τόμου.* [3]) *Ἐν σελίδ.* 657 *τοῦδε τοῦ τόμου.* [4]) *Ἐν σελίδ.* 1131 *τοῦ ΙΙ τόμου.* [5]) *Ἐν σελίδ.* 741 *τοῦ πρώτου* [6]) *Ἐν σελίδ. τοῦδε τοῦ τόμου.* [7]) *Ἐν σελίδ. τοῦδε τοῦ τόμου.* [8]) *Ἐν σελίδ.* 183 *τοῦδε.* [9]) *Ἐν σελίδ.* 299 *τοῦδε.* [10]) *Ἐν σελίδ.* 184 *τοῦδε.*

καὶ ὁ Σαμαρείτης Μαρῖνος[1] *διεκρίθη ὡς γεωγράφος. Γνωστὸν εἶναι, ὅτι ὁ Ἰουδαῖος Φίλων*[2] *ἐφιλοσόφησε κατὰ τὸν Πλάτωνα, ὁ Γαλάτης Φαβωρῖνος*[3] *ἐγένετο Ἀκαδημαϊκός, ὡς καὶ ὁ Καρχηδόνιος Κλειτόμαχος*[4].

Ἀλλὰ καὶ οἱ διαπρεπέστατοι οὗτοι ἄνδρες τῶν ἄλλων λαῶν δὲν δύνανται νὰ παραβληθῶσι πρὸς τοὺς ὁμοτέχνους τῶν Ἑλλήνων. Οὔτε ὁ Γερμανικὸς καὶ ὁ Κλαύδιος εἶναι ἰσάξιοι πρὸς τὸν Κρατῖνον καὶ τὸν Ἀριστοφάνη, οὔτε ὁ Ἐφραὶμ πρὸς τὸν Πίνδαρον, οὔτε ὁ Βηρωσσὸς καὶ ὁ Ἰώσηπος πρὸς τὸν Θουκυδίδην καὶ τὸν Πολύβιον, οὔτε ὁ Μᾶρκος Αὐρήλιος καὶ ὁ Φίλων πρὸς τὸν Ζήνωνα, τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη. Οὕτω πάντες σχεδὸν οἱ λαοὶ τοῦ ἀρχαίου κόσμου διηγωνίσαντο ἐν τῷ δολίχῳ τῶν γραμμάτων καὶ οἱ Ἕλληνες ἀνεδείχθησαν ὑπέρτεροι. Κατὰ ταῦτα ἐκυρώθη δι' ἀκριβοῦς ἐξετάσεως μακραίωνος ἱστορίας, ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς εἶναι φυλὴ προνομιοῦχος, ὡς ἐν τῷ Πρυτανικῷ ἡμῶν λόγῳ ἐπειράθημεν, ὅπως δείξωμεν[5]. *Ναί· ἐν τῷ εὐανθεῖ τοῦ κόσμου λειμῶνι ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ εἶναι ἡ εὔστομος ἀηδὼν ἡ πάντας τοὺς ὄρνιθας ὑπερβάλλουσα, εἶναι ὁ οὐρανογείτων ἀετός, ὅστις ἐν ταῖς ὑψηλαῖς τοῦ αἰθέρος στιβάσι δολιχοδρομῶν καθορᾷ τοὺς ἄλλους λαοὺς ὡς κόρακας περὶ τέλματα ἱπταμένους. Ἡ ὑπεροχὴ αὕτη παρεῖχεν αὐτῇ καὶ τὴν ἀλαζονείαν, ὅτι οἱ ἄλλοι λαοὶ καὶ γλώσσης στερούμενοι ἔτριζον, ἔκριζον καὶ ἐχελιδόνιζον. Ἡ ὑπεροψία βεβαίως εἶναι ψεκτή, διότι πάντες οἱ λαοὶ εἶναι τέκνα τοῦ αὐτοῦ πατρός. Τιμᾷ ὅμως τὸν Ἑλληνικὸν λαόν, ὅτι δὲν ἦτο κατακτητικός, ἀλλ' ἐκπολιτιστικός.*

Ὁπωσδήποτε ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ἀνεπτύχθη αὐτόνομος μὴ διαταραχθεὶς σπουδαίως ὑπὸ τῶν γραμμάτων ἄλλων

---

[1] *Ἐν σελίδ.* 302 *τοῦδε.* [2] *Ἐν τόμ. II*, 677. [3] *Ἐν τόμ. II*, 668. [4] *Ἐν τόμ. II*, 590. [5] *Τὰ αἴτια τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ νεωτέρου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἐν σελ.* 10 *καὶ ἑξῆς.*

λαῶν. Διὰ τοῦτο μελετῶν τις τὴν ἱστορίαν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων μανθάνει, κατὰ τίνα τρόπον λαός τις ἀναπτύσσεται ἐν τοῖς γράμμασιν, ὅπερ δὲν συμβαίνει παρὰ τοῖς ἄλλοις λαοῖς· διότι παρὰ τούτοις ἡ ἀλληλεπίδρασις καὶ κατ' ἐξοχὴν ἡ ἐπενέργεια τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων τὴν φυσικὴν αὐτῶν ἀνάπτυξιν ἠλλοίωσεν. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ λοιπὸν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων παρατηροῦμεν, ὅτι πρῶτον ἀναπτύσσεται τὸ ἔπος κατὰ τὴν παιδικὴν τοῦ ἔθνους ἡλικίαν, τὸ μέλος κατὰ τὴν ἐφηβικήν, τὸ δρᾶμα κατὰ τὴν ἀνδρικὴν καὶ ἡ φιλολογία κατὰ τὴν γεροντικήν, καθ' ἣν ἡ Ἑλληνικὴ διάνοια ἐποίησεν οἱονεὶ ἐπιθεώρησιν τῶν πράξεων αὐτῆς, ὡς ὁ γέρων ἀναμιμνήσκεται, ὅσα κατὰ τὰς ἡλικίας τῆς δράσεως διεπράξατο. Κατὰ ταῦτα ἡ γραμματολογία ὡς ἱστορικὴ ἐπιστήμη [1] παρέχει τῇ φιλοσοφίᾳ τὸν νόμον, καθ' ὃν οἱ λαοὶ ἀναπτύσσονται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν, καθ' ἣν καὶ ὁ εἷς ἄνθρωπος. Οὕτω κυροῦται καὶ ἐνταῦθα ὁ καθολικὸς νόμος, ὅτι οἱ μεγάλοι κόσμοι κυβερνῶνται, ὡς οἱ μικροί.

Ἀφ' οὗ δ' ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ ἀνέπτυξε τὰς πλείστας τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν, ἀφ' οὗ κατέδειξεν, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια ἐνέχει θεῖον ὄντως μεγαλεῖον, ἀφ' οὗ ἐδημιούργησε τὸν πολιτισμὸν καὶ διεσκεύασε τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ἀφ' οὗ ἐγένετο μήτηρ καὶ πνευματικὴ τοῦ κόσμου τροφὸς ἐκάμφθη ὑπὸ τοῦ γήρατος· διότι κατὰ τὸν περικλεῆ τῆς ἀρχαιότητος πολιτευτὴν τὰ πάντα γὰρ πέφυκε καὶ ἐλασσοῦσθαι [2]. Τὸν αἰώνιον τοῦτον νόμον τὸν κυβερνῶντα τοὺς λαοὺς καὶ τὸν κόσμον δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παραβῇ ὁ Ἑλληνικός, εἰ καὶ πολλάκις διὰ μεταμορφώσεων καὶ ἀναγεννήσεων ἀνέβαλε τὸ εἱμαρμένον τέλος. Ἐν τέλει ἐξέλιπον αἱ φυσικαὶ καὶ ἠθικαὶ τοῦ ἔθνους δυνάμεις καὶ ἐπέστη ἡ σκληρὰ ἀνάγκη, ὅπως ἐκ τῆς

---

¹) Ὅρα ἐν σελίδ. 12 τοῦδε τοῦ τόμου. ²) Θουκυδίδ. ΙΙ, 64.

μεγάλης δεξαμενῆς ἀντλήσῃ νέας. Ἔπρεπε λοιπὸν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν φύσιν καὶ τὸν φυσικὸν βίον, ὅπως τὰ νοσήματα τοῦ διαφθαρέντος πολιτισμοῦ θεραπεύσῃ καὶ νέας φυσικὰς καὶ ἠθικὰς δυνάμεις ἀνακτήσηται[1], ἵνα ἄρξηται τῆς νέας αὐτοῦ σταδιοδρομίας. Ὧδε ὁ κόσμος ἐδημιουργήθη οὕτω τέλειος, ὥστε ἐν ἑαυτῷ περιέχει τῆς ἐπισκευῆς καὶ ἀναγεννήσεως τὰ ὄργανα. Ὡς οἱ ἀστρονόμοι δεικνύουσιν, ὅτι, αἱ κοσμικαὶ σφαῖραι, ὅταν γηράσωσι, συγκρούονται καὶ συγκρουόμεναι ἀναγεννῶνται[2], ὡς

---

[1]) Ἐν σελ. 41 τοῦ Πρυτανικοῦ ἡμῶν λόγου. « Ὁ μέγας λέβης, ἐν ᾧ ἔμελλε νὰ τελεσθῇ ὁ φοβερὸς τῆς ἀνανεώσεως βρασμός, δὲν ἦτο μὲν θανατηφόρος ὡς ὁ τῆς φαρμακίδος Μηδείας, ἀλλ' ἦτο τόσον καυστικὸς καὶ πλήρης ἀλγηδόνων, ὅσον ἡ παρὰ τῶν Ὀσμανιδῶν δουλοσύνη. Τότε οἱ μὲν σοφώτεροι παραλαβόντες μέγα μέρος τῶν πνευματικῶν τοῦ ἔθνους θησαυρῶν, ὡς ὁ Αἰνείας τοὺς ἐφεστίους θεοὺς κατέφυγον εἰς τὴν Ἰταλίαν, οἱ δὲ πλουσιώτεροι ἐδέξαντο τὸ θρήσκευμα τοῦ κατακτητοῦ, οἱ πανουργότεροι διέφυγον τὸν ἐθνικὸν βρασμὸν εἰσπηδήσαντες εἰς ὑψηλὰς τοῦ δυνάστου ὑπηρεσίας καὶ οἱ μελαγχολικώτεροι ἐτράπησαν εἰς τὰς μονὰς καὶ ἐγένοντο ἐρημόφιλοι ἢ ἐκ μικροψυχίας διὰ τοῦ ἀγάμου βίου ἠθέλησαν νὰ σβέσωσι τὸ γένος αὐτῶν. Πάντα ταῦτα ἐλέγχουσι δειλίαν, διότι οἱ ταῦτα διαπραξάμενοι ἐγένοντο δραπέται καὶ ἔφυγον, ὡς οἱ δειλότεροι τῶν νοσούντων φεύγουσι τὴν ἐγχειριστικὴν τοῦ ἰατροῦ μάχαιραν. Τὴν ἱστορικὴν τοῦ ἔθνους ἐντολὴν ἐξεπλήρωσαν ἐκεῖνοι, ὅσοι τὴν βιωτικὴν ῥαστώνην καταλιπόντες καὶ τὰς τερηδόνας καὶ σηπεδόνας τοῦ ἀστυκοῦ βίου ἐκκρούσαντες, ὥρμησαν εἰς τὰς συνδένδρους φάραγγας καὶ τοὺς ἀπορρῶγας βράχους, ἔνθα ἡ ἀναζύμωσις τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ τὰ μεγάλα τῆς ἐθνικῆς παλινζωΐας μυστήρια ἐτελέσθησαν. Ἐνταῦθα οἱ Ἕλληνες εἰς στενὰς πρὸς τὴν παμμήτορα γῆν σχέσεις ἦλθον, ἐξενίσθησαν ὑπὸ τῶν γλυκέων μειδιαμάτων τῆς φύσεως, ἔφαγον τοὺς ἀδόλους ταύτης καρπούς, ἔπιον τῆς ἀθανασίας τὸ ὕδωρ, ἀνέπνευσαν ἐκ τῶν αἰθερίων τῆς ἀτμοσφαίρας στιβάδων, ἐτόνισαν τὸ σῶμα, ἀπεσόβησαν τῆς διανοίας ἰδέας εὐρωτιῶντος πολιτισμοῦ καὶ ἤρξαντο ᾄδοντες τῆς ἀναγεννωμένης ἀνδρείας τοὺς ἄθλους. Οὕτω τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα, ὅπερ ἐξήρθη μέχρι τῶν μεταρσιωτάτων στιβάδων τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων, κατῆλθε μέχρι τοῦ πυθμένος τοῦ πρωτογόνου κοινωνικοῦ βίου. Ἐντεῦθεν τὸ ἔθνος ἤντλησε φυσικὰς δυνάμεις, ἐγένετο ἄλκιμον καὶ παρεσκεύασε τοὺς ἄθλους τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτοῦ ».

[2]) Τὸ σύστημα τοῦτο ἀνέπτυξαν οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι, ὁ Ἀναξίμανδρος, ὁ Ἀναξιμένης, ὁ Ἡράκλειτος καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ὁ Κάντιος καὶ

τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου περιέχει τὰ μέσα τῆς θεραπείας, οὕτω καὶ οἱ λαοί, ἀπολέσαντες τὰς φυσικὰς καὶ ἠθικὰς δυνάμεις γίνονται ἀσθενέστεροι, ἡττῶνται ἐν τοῖς ἀγῶσι πρὸς τοὺς πολεμίους, δουλοῦνται καὶ ἐξαναγκάζονται, ὅπως ὑπηρετήσωσι τῷ ἀγροίκῳ φυσικῷ βίῳ[1]. *Ἐκ τῆς φύσεως ἀντλοῦσι νέας δυνάμεις, δι' ὧν συνεχίζουσι τὴν τροχιὰν αὐτῶν.*

Τῷ νόμῳ τῆς ἀναγεννήσεως ὑποβληθὲν τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἐξῆλθεν ἀκμαῖον. Τὴν νέαν αὐτοῦ σταδιοδρομίαν θέλει διευθύνει εὐστόχως, ἂν μελετήσῃ πάσας τὰς διανοητικὰς τῆς πρώτης ἐργασίας, ἃς παρέχει κατ' ἐξοχὴν ἡ γραμματολογία. Ναί· αὕτη εἶναι ἡ εὐρυτάτη δεξαμενή, ἐξ ἧς θέλει ἀντλήσει τὰ πνευματικὰ τῶν νέων ἀγώνων ἐφόδια. Βεβαίως τὸ ἔθνος διέρχεται περιπετείας, ἃς ἐνίοτε παρασκευάζει ἡ αὐτοσχέδιος αὐτοῦ ἐνέργεια, τὰς πλείστας δὲ τούτων δημιουργοῦσι παγίδες καὶ ἁρπεδόναι ἀντιζήλων δυνάμεων. Ἀλλ' ὁ Ἑλληνικὸς λαός, ὅστις διὰ τῆς διανοητικῆς αὐτοῦ ὑπεροχῆς ὑπεδούλωσε κοσμοκρατορίας καὶ κοσμοκράτορας καὶ ἀνεβίωσε διὰ τῶν ἡρωϊκῶν ἔργων ὀλίγων ἰταμῶν καὶ εὐτόλμων λογάδων, θέλει πληρώσει τὴν ὑψηλὴν αὐτοῦ ἐντολὴν καὶ ἐπιζήσει, ἐφ' ὅσον ὁ Ὄλυμπος ἐξαίρει τὰς οὐρανογείτονας αὐτοῦ κορυφάς, ἐφ ὅσον ὁ Ταΰγε-

---

ὁ Νεύτων. Περὶ αὐτοῦ ὁ ἐμὸς φίλος καὶ διευθυντὴς τοῦ ἡμετέρου Ἀστεροσκοπείου κ. Δ. Αἰγινήτης παρατηρεῖ « Τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα, τῆς διὰ τῶν συγκρούσεων ἀναγεννήσεως τοῦ κόσμου, εἶναι τὸ μόνον, ὅπερ ἐπιβάλλει σήμερον· ἡ ἐπισταμένη ἔρευνα τῶν νόμων τοῦ Σύμπαντος, εἶναι τὸ μόνον, εἰς ὅ καταλήγει ἡ ἐπιστημονικὴ μελέτη τῶν φαινομένων τοῦ Οὐρανοῦ ». Τὸ σύμπαν ἐν σελ. 20. Ὅτε ἐσπούδαζον ἐν Βερολίνῳ, ἤκουσα παρὰ πρεσβυτέρου, ὅτι ὁ μέγας Humbold *ἐν προβεβηκυίᾳ ἡλικίᾳ ἠκροᾶτο τοῦ ἐμοῦ διδασκάλου Βοικχίου, ἐξερχόμενος δὲ τῆς παραδόσεως ἔλεγε συχνάκις τοῖς φοιτηταῖς, ὅτι ὁ καθηγητὴς λέγει ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐπιστήμῃ, ὅσα αὐτὸς ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τῆς φύσεως. Τηλικαύτη συγγένεια καὶ ὁμοιότης ὑπάρχει τῶν ἱστορικῶν πρὸς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας.*

[1]) *Ὅρα γραμμ. II*, 1142.

τος σεμνὸς καὶ ὑπερήφανος κατοπτεύει τοὺς πλωτῆρας τῆς θαλασσίας λεωφόρου, ἐφ' ὅσον αἱ νῆσοι χαρίεσσαι στέφουσι τοὺς κροτάφους τῆς Ἑλληνικῆς Ἀσίας καὶ ἐφ' ὅσον τὰ παφλάζοντα, τὰ μαρμαίροντα καὶ κρυσταλλοφανῆ τοῦ πόντου κύματα εὐλαβῶς καταφιλοῦσι τὰ κράσπεδα τῆς ἡρωϊκῆς τοῦ Μίνωος πατρίδος.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΚΑΤΑΛΟΓΑΔΗΝ ΓΡΑΨΑΝΤΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΝ IV.

ΒΙΒΛΙΟΝ Ϛ.

ΠΕΡΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ VI.

ΠΕΡΙ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΟΙΗΤΩΝ

ΚΑΙ ΤΩΝ ΚΑΤΑΛΟΓΑΔΗΝ ΓΡΑΨΑΝΤΩΝ

Α'.

Β

Γ

Δ

Z

H

Λ

Τ

Υ

Χ

Ψ

ΗΜΑΡΤΗΜΕΝΩΝ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ

Σελὶς	στίχος	ἀντὶ	ἀνάγνωθι
12	6	τοτον	τοῦτον
13	12	βάρβαρο	βάρβαροι
30	10	Φερεκίδης	Φερεκύδης
40	25	Ἡο	Ἦτο
53	10	καθ' ἑαυτὴν	καθ' ἑαυτὴν
62	8	Μαρκελῖνος	Μαρκελλῖνος
66	8	Μακεδονίος	Μακεδονίας
70	32	Cwiklinskl	Cwiklinski
89	16	ἑαυτῶν	ἑαυτοῦ
96	7	Ἀπόλωνος	Ἀπόλλωνος
107.	21	ἐξεγείρονаι	ἐξεγείρονται
136	31	De Xenophantis	De Xenophontis
137	24	Kirchoff	Kirchhoff.
143	19	ἑπτὰ	ἑπτὰ
146	17	Ἁδρίαν	Ἀδρίαν
157	1	τὰ σωματικὰς	τὰς σωματικὰς
169	15	ἀφανὴς	ἐκφανὴς
170	5	Δάμωνος	Δήμωνος
184	23	Frendenthal	Freudenthal.
196	23	Περ τῆς	Περὶ τῆς
201	1	οὑτῷ	αὐτῷ
201	3	Ἱταλίαν	Ἰταλίαν
204	9	ἔργου, περιῆλθε	ἔργου περιῆλθε
250	7	ποιητῶν φιλοσόφων	ποιητῶν, φιλοσόφων
258	5	ἐμαρτήρησαν	ἐμαρτύρησαν
268	29	sogenanten	sogenannten
281	25	Θρακικοῦ	Θρᾳκικοῦ
286	4	ἑβδομηκοστῷ	ἑβδομηκοστῷ
289	10	προσετάθη	προσετάχθη
296	21	Ἀντιχιοανὸς	Ἀντιοχιανὸς
310	1	αὐτοῦ	αὑτοῦ
326	18	ἀντιφάσκει	συκοφαντεῖ.
329	23	Ἰστορίας	Ἱστορίας,
342	32	ὀνομάζει	ὀνομάζει
351	12	Οὕτως Γελάσιος	Οὕτω Γελάσιος
362	18	διεφθαμένη	διεφθαρμένη
363	23	Βελιστάριος	Βελισσάριος
368	16	Nieburh	Niebuhr.
369	19	τὸ 576	τῷ 576.
396	5	ἀνῳκτισμένον	ἀνῳκισμένον
412	22	Χρονιακὴν	Χρονικὴν

Σελὶς	στίχος	ἀντὶ	ἀνάγνωθι
412	26	ἐν Μεσαίων.	ἐν Μεσαιων.
416	23	ἦλθον	ἦλθον
426	17	ἕαλω	ἑάλω
440	22	ὀνοματικῆς	στοματικῆς.
452	8	Ἀνδονίκου	Ἀνδρονίκου.
478	15	ὀλεθρότατα	ὀλεθριώτατα.
487	17	ἀπαγγελθέντα, ἐν τῷ	ἀπαγγελθέντα ἐν τῷ.
495	18	γράφειν φειν	γράφειν
498	19	πονήριον	ποτήριον.
501	18	ἡ ἡμέτερος	ὁ ἡμέτερος
505	19	Λύσιν	Λῦσιν,
509	16	ἠθικὴ	ἠθική,
517	14	Πρωταγόρος	Πρωταγόρας
529	9	δίκα	δέκα.
542	6	Θρασύλλου	Θρασύλλου τοῦ στρατη γήσαντος.
588	25	ὠνομάσθη	ὠνομάσθη
613	7	ὁ γράψος	ὁ γράψας
622	20	θέρρος	θέρος
629	30	Susecihl	Susemihl,
635	4	συ νεκρούσθησαν	συν-εκρούσθησαν
642	14	Ἀναταλικῶν	Ἀνατολικῶν.
654	13	Κορνοῦντος	Κορνοῦτος
667	17	ὁ Νικομηδέως	ὁ Νικομηδεὺς
686	6	ταῦ Νουμηνίου	τοῦ Νουμηνίου
690	3	Ματθίαν	Ματθίου
701	1	130 π. Χ.	130 μ. Χ.
710	32	παραβάλλ.	παράβαλλ.
717	9	ὁ Πορφύριος	Ὁ Ἰάμβλιχος
718	4	περὶ τὴν θεωρίαν	περὶ τῶν θεωριῶν
726	24	Westenmann	Westermann
731	16	εἶναι	εἶναι
747	22	κατὰ τὸ 1118	κατὰ τὸ 1018
766	5	συγγραμμάνων	συγγραμμάτων
773	4	ἐπιρημάτων	ἐπιρρημάτων
777	9	αὐτῶν	αὑτῶν
788	18	ἐν οἷς	ἐν αἷς
811	2	Πεδιάσημος	Πεδιάσιμος
825	9	ἐγνώρισεν τὸν	ἐγνώρισε τὸν
830	9	ἄπωθεν	ἄποθεν
843	2	Ψελοῦ	Ψελλοῦ
845	11	Κῶος	Κῷος
867	21	συγγραψὴ	συγγραφὴ
869	20	Ἀκτουρίου	Ἀκτουαρίου
873	6	κακότεχνον	κατάτεχνον
882	19	Ὀλυμπικῷ	Ὀλυμπικῷ
892	22	ὁμοίαζε	ὡμοίαζε
913	11	τούτων	ταύτην
917	18	θεωροῦσι αὐτὸν	θεωροῦσιν αὐτὸν
931	23	Ἀπώλλων.	Ἀπολλων.
931	26	van Lehnfebd	Lehnsfeld

Σελίς	*στίχος*	*ἀντὶ*	*ἀνάγνωθι*
942	6	*νὰ γραφῆ*	*νὰ γραφῇ*
949	1	*'Ηρακλειώτην*	*'Ηρακλεώτην*
951	23	*κλῆρος*	*κλήρου*
956	7	*ἀπήγγελεν*	*ἀπήγγελλεν*
968	27	des	les
972	31	Prolegomenaa	Prolegomena
975	1	*'Ιπερείδου*	*'Υπερείδου*
975	5	*πόλε -*	*πόλεμον,*
981	8	Vestermann	Westermann
988	14	*φιλιππικοὺς*	*Φιλιππικοὺς*
992	16	*ἤτταν*	*ἧτταν*
996	15	Kirchoff	Kirchhoff
1005	11	*'Ετεβουταδῶν*	*'Ετεοβουταδῶν*
1007	2	*αὐτὸς*	*αὐτὰς*
1015	24	Babingron	Babincton
1050	22	*δι' ἀλειμμάτων· διότι ἤθελε*	*δι' ἀλειμμάτων, ἤθελε*
1052	11	*τῶν ἰουδαϊζόντων*	*τῷ 'Ιουδαΐζειν*
1091	20	*σποράδων*	*σποράδην*
1092	24	*τὸν δεῖπνον*	*τὸ δεῖπνον*
1099	4	*ὀλίγον*	*ὀλίγων*
1105	15	*γλῶσσον*	*γλῶσσαν*
1120	27	*αἰθερίαις*	*αἰθερίοις*
1130	32	*εἴδ.* Bekkor	*ἔκδ.* Bekker
1137	10	*ζύθον*	*ζῦθον*
1149	4	*ἠθοποιία*	*ἠθοποιίᾳ*
1155	12	*ἐρρωτικὰς*	*ἐρωτικὰς*
1168	17	*πραγματεύετο,*	*πραγματεύεται*
1172	5	*'Iταλίαν*	*'Iταλίαν*
1189	31	*ἀναγεννομένης*	*ἀναγεννωμένης*
1189	34	*ἤντλισε*	*ἤντλησε*

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

ΕΚΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΙΣΤΡΙΩΤΟΥ

ΟΜΗΡΟΣ

Ἰλιάδος τόμου πρώτου τεῦχος πρῶτον
(ἔκδοσις δευτέρα) (Α—Β) δρ. 2,50
» τόμου πρώτου τεῦχος δεύτερον (Γ—Ζ) » 2,25
» » δευτέρου » πρῶτον (Η—Κ) » 3,20
» » » » δεύτερον (Λ—Ο) » 3,50
» » τρίτου » πρῶτον (Π—Υ) » 3,50
» » » » δεύτερον (Φ—Ω) » 3,00
Ἡ ὅλη Ἰλιάς . . . . » 15,00
Ἱστορία τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν. . . . . » 4,50

ΣΟΦΟΚΛΗΣ

Ἀντιγόνη (ἔκδοσις δευτέρα) . . . . » 3,60
Οἰδίπους τύραννος (ἔκδοσις δευτέρα). . . . . » 3,60
Ἠλέκτρα . . . . » 3,60
Αἴας . . . . » 3,60
Φιλοκτήτης. . . . . » 3,80
Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῷ . . . . » 3,80

ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ

Μήδεια . . . . » 3,60

ΠΛΑΤΩΝ

Γοργίας (ἔκδοσις δευτέρα). . . . . » 5,50
Πρωταγόρας (ἔκδοσις δευτέρα) . . . . » 3,60
Ἀπολογία Σωκράτους (ἔκδοσις δευτέρα) . . . » 2,60
Κρίτων . . . . » 1,80
Λάχης . . . . » 3,00

Ἑλληνικὴ Γραμματολογία
Τόμος πρῶτος . . . . » 8,50
Τόμος δεύτερος . . . . » 12,00

Τιμᾶται δραχμῶν. . . . . . . 12,00.